NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 00018816 3

DESIDERII ERASMI OPERVM OMNIVM

TOMVS QVINTVS.

R^mo Stantalesso . . 100 ...

DESIDERII ERASMI
ROTERODAMI
OPERA OMNIA

EMENDATIORA ET AVCTIORA,

AD OPTIMAS EDITIONES, PRAECIPVE QVAS IPSE ERASMVS POSTREMO CVRAVIT, SVMMA FIDE EXACTA,

DOCTORVMQVE VIRORVM NOTIS ILLVSTRATA.

TOMVS QVINTVS,

QVI CONTINET

QVAE AD PIETATEM INSTITVVNT,

QVORVM ELENCHVM VERSA PAGINA EXHIBET.

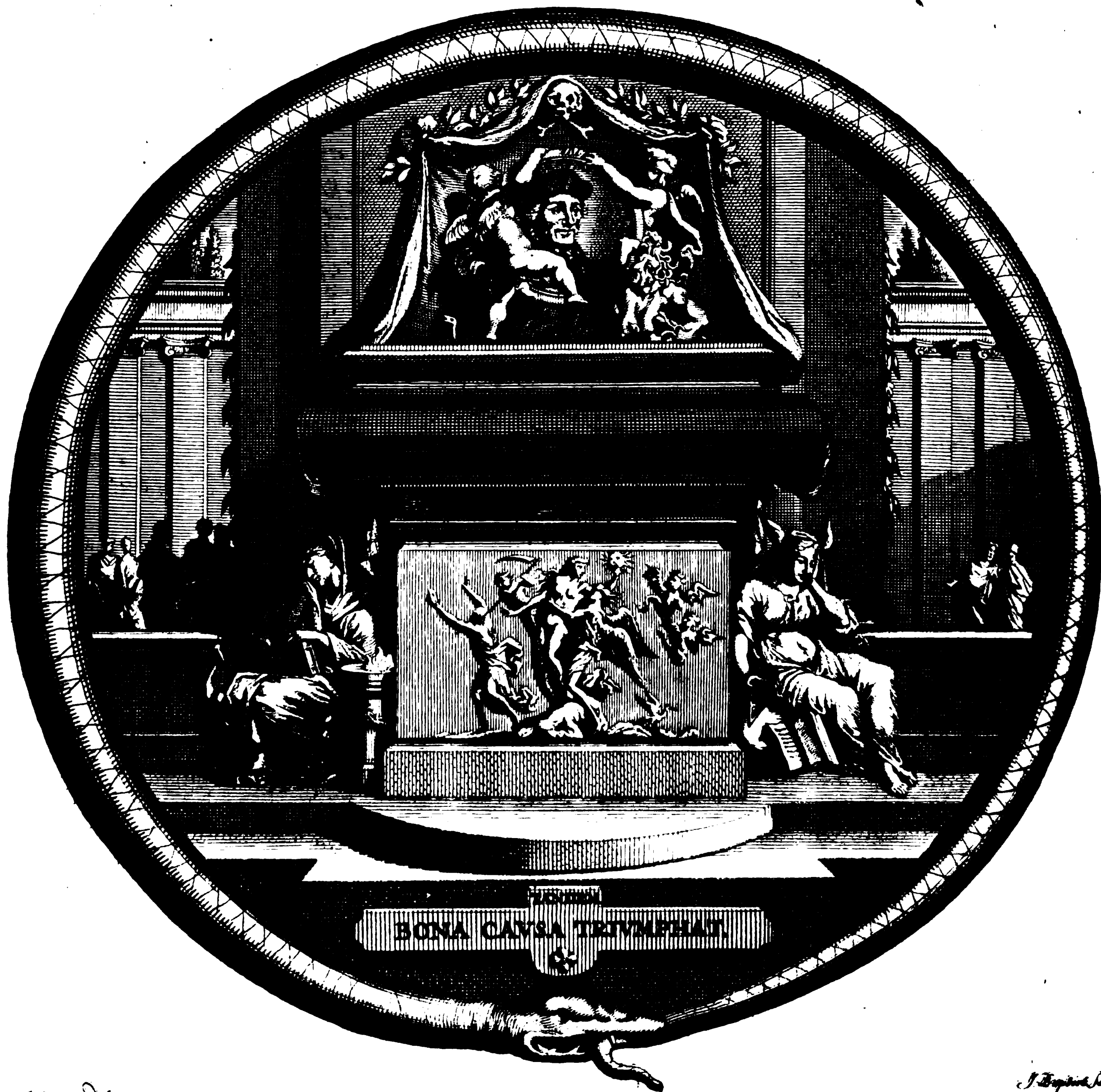

LVGDVNI BATAVORVM,

Curâ & impensis PETRI VANDER AA, MDCCIV.

Cum speciali Privilegio Illustr. ac Præpotent. Ordd. Holl. & West-Frisiæ.

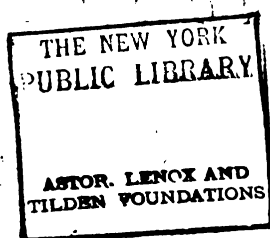

QVINTVS TOMVS

OPERVM

DES. ERASMI ROTERODAMI

CONTINET SEQVENTES LIBROS.

PRAEFATIO
IN TOMUM V.
LECTORI
S.

x quatuor primis voluminibus Operum *Desiderii Erasmi*, colligere facilè possumus, doctissimum juxta ac humanissimum ætatis suæ virum fuisse; verùm ex hoc demum intelligere licet, quàm magnus Theologus fuerit, & quanto rerum divinarum amore eruditissimus ejus animus arserit. Hîc enim potissima ejus Opera habemus, quæ ad instituendum hominem Christianum in meliore Theologiâ, & ad pietatem permovendum spectant; quod dum agit *Erasmus*, ex re ipsa, & tota styli ratione emicant eæ religiosæ indolis scintillæ, ut liqueat hominem, quod conatur aliis persuadere, intimis antea medullis ipsum imbibisse. Spirat ubique non cæcam superstitionem, sed cœlesti luce illustratam pietatem, quæ non in minutis quibusdam cærimoniis sita est, quibus defungi etiam possunt homines nequam, sed in ea morum sanctimonia, quæ in solis verè bonis conspicua est. Hinc jam olim plures ex hisce libellis in varias linguas transtulerunt pii juxta & eruditi viri, ut ab omnibus lectitarentur, excuterenturque, si fieri posset, è manibus imperitorum inepti libelli, qui inanis superstitionis vinculis animos eorum irretiebant. Galli, Angli, Belgæ, Hispani, & Poloni vernaculas in linguas translatos habuerunt, ab optimis & doctissimis quibusque plebi diligenter commendatos. Utinam verò etiamnum hodie qui militiam sequuntur, numquam è manibus deponerent libellum, quo inchoatur hoc volumen, & quem inscripsit *Erasmus Enchiridion Militis Christiani!* Profectò non videremus tot homines, in Christianorum exercitibus, qui milites quidem fortasse vocari queant, sed an in censum Christianorum venire possint nescio. Utinam etiam omnes Christiani orbis Theologi semper in sinu gestarent Opusculum *de Ratione Veræ Theologiæ!* cùm in eo plus sit sani succi, & rectæ Theologiæ, quàm in multis crassis voluminibus aliorum, sine dubio in animis legentium aculeum relinqueret, & pro tot captiosis, contentiosisque tricis, utilia dogmata & monita Auditorum suorum animis instillaret. Sunt & hîc alii libelli lectu dignissimi, & præsertim quidem *Christiani Matrimonii Institutio*, & *Vidua Christiana*, quos operæ pretium esset iterum in linguas vernaculas verti ab hominibus peritis, propter mutationem, quæ Linguis hodiernis, à temporibus *Erasmi*, ad hanc nostram ætatem, contigit; ut elegantiâ sermonis politiores etiam & delicatuli homines, qui Latina legere nequeunt, ad eorum lectionem allicerentur. Interea Latinè docti, quorum Bibliothecis deerant, eos in succum suum convertant, atque inde indoctis animi alimentum, quo indigent, impertiantur. Quæ non dico, quasi omnia omnino, quæ hoc volumine leguntur, aut omnibus placere velim, aut mihi etiam prorsus & sine exceptione ulla probentur. Satis est, si modò longè maxima pars Christianis propemodum omnibus placeat, & utilis esse possit. Propter majorem partem, quæ sine dubio optima est, par est alia, quæ minùs placent, feramus, quicumque simus. Quidni enim erga tantum virum eamdem adhibeamus æquitatem, quâ utimur erga plerosque Veterum, quorum Scripta, quamvis per omnia nobis non probentur, nihilo secius laudamus & extollimus? Ego certè ob præstantiam doctrinæ, quæ passim hîc occurrit, salubritatémque præceptorum, quæ subinde leguntur in hoc volumine, cetera omnia minimè difficulter fero, & censeo ab omnibus ferenda. Vale.

MONI-

MONITVM
DE
DEDICATIONE ENCHIRIDII MILITIS CHRISTIANI, ET EPISTOLA EI SVBJECTA.

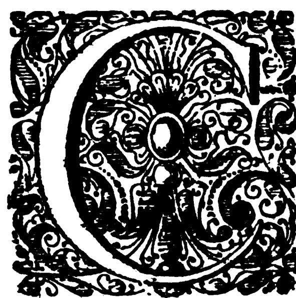

VM *anno* MDXVIII. *Lovanii ederetur*, *præfixit ei* Erasmus *pulcherrimam Epistolam*, *quæ est* CCCXXIX. *in Editione nostra Voluminis Epistolarum*, *ad quod eam postea amandari voluit* Erasmus. *In ea graphicis coloribus pingit eorum Religionem*, *qui Theologiam Christianam sitam volebant in argutiis Scholasticis*, *pietatémque institutorum humanorum*, *rituúmque frigidorum observationem esse putabant. Data erat illa Epistola ad* Paulum Volzium, *Abbatem in Monasterio Benedicti Ordinis*, *quod dicebatur* Curia Hugonis, *vulgò* Haugshofen, *ad Selestadium Alsatiæ Urbem. Is* Volzius *cùm anno* MDXXXIX. *incidisset in* Joannem Calvinum *Argentorati*, *ab eo edoctus*, *Calvini sententiam amplexus est*, *& S. Ministerii munere*, *ad obitum usque*, *in ea ùrbe functus*; *ut testatur* Th. Beza, *in Vita* Calvini.

Subjecta est Enchiridio Militis Christiani *Epistola* Erasmi *ad* Adolfum Principem Veriensem. *Fuit ille filius* Philippi à Burgundia, *&* Annæ Borsellæ (Bersalam *vocat* Erasmus) *feminæ præstantissimæ*, *& erga* Erasmum *beneficæ*, *qui eam sæpe laudat in Epistolis. Erat ex nobilissima familia* Borsellorum, *aut* Borsalorum, *quæ in Zelandia habuit magna prædia*, *& præsertim* Veriam *urbem*, *quæ vulgò* Ter-Veer; *quamobrem* Adolfum Veriensem *Principem vocat* Erasmus. Philippus à Burgundia, *pater* Adolfi, *filius fuit* Antonii à Burgundia; *quem* Philippus, Burgundiæ *Dux*, *cognomine* Bonus, *ex illegitimo concubitu susceperat. Quibus de rebus consulendum Clarissimi Viri* Pet. Bælii *Dictionarium Gallicum Historico-Criticum.*

ENCHIRIDION MILITIS CHRISTIANI,

SALUBERRIMIS PRÆCEPTIS REFERTUM.

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS, AMICO CUIDAM AULICO,

S. D.

EFFLAGITASTI non mediocri studio, frater in Domino dilectissime, ut tibi compendiariam quamdam vivendi rationem præscriberem, qua instructus, posses ad mentem Christo dignam pervenire. Ais enim te jam pridem Aulicæ vitæ pertæsum, hoc tecum agitare, quo pacto queas Ægyptum una cum suis & vitiis & delitiis effugere, ac Mose duce ad virtutum iter feliciter accingi. Quo mihi carior es, hoc impensius gratulor tuo tam salutari proposito, quod, spero, vel citra nostram operam fortunabit provehetque ipse, qui dignatus est excitare. Ego tamen nimis quam libens parui vel homini tam amico, vel tam pia postulanti. Tu modo annitere, ne vel ipse nostrum officium sine causa videare flagitasse, vel ego sine fructu tuæ morem gessisse voluntati. Immo votis communibus benignum illum Jesu Spiritum imploremus, ut & mihi scribenti suggerat salubria, & tibi ea reddat efficacia.

INDEX CAPITUM.

CAPUT I.

VIGILANDUM ESSE IN VITA.

PRincipio etiam atque etiam memineris oportet, nil aliud esse vitam mortalium, nisi perpetuam quamdam *Militiam*, teste Job, milite longe tum exercitatissimo, tum invictissimo: nimisque falli vulgus hominum, quorum animos mundus hic præstigiator blandissimis ludibriis tenet occupatos, qui perinde ac si jam debellatum sit intempestivas agunt ferias: neque prorsus aliter, quam in certissima pace, mirum quanta vivant securitate, quamque otiosi in utramque dormiant aurem, cum sine fine tot ferratis vitiorum copiis oppugnemur, tot captemur artibus, tot appetamur insidiis. Ecce tibi superne in tuum exitium pervigiles excubant nequissimi Dæmones, mille dolis, mille nocendi artibus in nos armati, qui mentes nostras telis igniferis, lethalique tinctis veneno, moliuntur e sublimi configere; quibus quidem neque Herculi, neque Cephalo fuit ullum jaculum certius, nisi impenetrabili fidei scuto excipiantur. Tum rursus a dextra lævaque, a fronte pariter atque a tergo mundus hic nos oppugnat, qui, juxta Joannis vocem, totus in vitiis est constitutus, eoque Christo tum infestus, tum etiam invisus. Neque vero simplex oppugnandi ratio: interim enim rebus adversis, velut aperto Marte sæviens, animi mœnia gravi quatit ariete: interim ingentibus quidem, sed vanissimis promissis ad proditionem sollicitat: interim actis oblique cuniculis, inexspectatus adrepit, ut inter oscitantes ac securos opprimat. Postremo inferne quoque lubricus ille anguis, primus pacis nostræ proditor, nunc in virenti gramine concolor abditus, nunc in cavernis illis suis delitescens, centenis contortus voluminibus, non desinit mulieris nostræ semel corruptæ calcaneis insidiari. Mulierem autem carnalem hominis partem intellige. Hæc est enim Eva nostra, per quam versutissimus Serpens, ad mortiferas voluptates mentem nostram illectat. Porro autem quasi parum sit, sic undique tantum hostium imminere, intus denique in ipsis animi penetralibus hostem ferimus plus quam familiarem, plus quam domesticum, quo ut nihil interius, ita nihil potest esse periculosius. Hic, hic est vetus ille & terrenus Adam, consuetudine plus quam civis, studio plus quam hostis, quem neque arcere vallo licet, neque castris exigere fas est. Hic nobis centenis est observandus oculis, ne forte Dei præsidium aperiat Dæmonibus. Ergo cum tam formidabili, tamque difficili bello distringamur omnes, cumque nobis res sit cum hostibus tam multis, tam in nostram perniciem juratis atque devotis, tam vigilantibus, tam armatis, tam perfidis, tam exercitatis: nos male sani, contra non arma capimus? non excubias agimus? non omnia suspecta habemus? Sed perinde ut in rebus bene pacatis, supini stertimus, cessamus, voluptuamur, atque cuticulam (ut ajunt) curamus otiosi. Neque omnino secus, quam si ista vita nostra Græca sit compotatio, non bellum, ita pro castris & pellibus, in cubilibus volutamur. Pro duris armis, rosis & Adonidis delitiis redimimur, pro militaribus studiis, luxui & otio indulgemus, pro Martiis telis, citharam imbellem tractamus, quasi vero non ista pax bellum sit omnium teterrimum. Etenim qui cum vitiis pacem iniit, cum Deo in baptismate percussum fœdus violavit. Et tu, ve-

Marginal notes: *Cap. 7. Præstigia mundi.* — *Pax pax, & non est pax.* — *Hostes varii e sublimi.* — *Vicini.* — *Varia oppugnandi via.* — *Hostes inferi.* — *Mulier affectus.* — *Hostis domesticus.* — Column letters: A, B, C.

vesane, clamas, pax pax! cum Deum habeas inimicum, qui solus & pax est, & pacis auctor. Clareque reclamat ipse per os Prophetæ, *non est*, inquiens, *pax impiis*. Neque enim prorsus alia est cum illo pacis conditio, nisi dum in hoc præsidio corporis militamus, odio capitali summaque vi, cum vitiis belligeremur. Alioqui si cum is nobis conveniet, eum qui solus potest, amicus beare, inimicus perdere, bis hostem sumus habituri, simul quod ab illis stamus, cum quibus solis nihil convenit Deo, (quid enim conveniat luci cum tenebris?) simul quod ingratissimi, pactam illi fidem non præstamus, & sanctissimis cerimoniis ictum fœdus nefarie solvimus. An nescis, ô Christiane miles, jam tum cum vivifici lavacri mysteriis initiabaris, nomen dedisse te Duci Christo, cui bis vitam debebas, pariter & donatam & restitutam, cui plus quam te ipsum debebas? Non succurrit te verbis conceptis, in tam benigni Imperatoris jurasse sententiam, ejus Sacramentis, veluti donariis auctoratum, tuumque ipsius Diris devovisse caput, si minus pacto stares? Quorsum attinebat crucis characterem imprimi fronti tuæ, nisi ut quoad viveres, sub illius signo militares? Quorsum pertinebat sacro illius perungi ceromate, nisi ut cum vitiis æternum luctamen ingredereris? Quantus pudor, quanta pene publica humani generis exsecratio, cum a duce Principe deficit homo? Tu, cur ludibrio habes Christum, Ducem tuum? neque metu illius coërcitus, cum sit Deus, neque amore prohibitus, cum tua causa sit homo? Cujus etiam vocabulum præ te ferens, admoneri debebas, quid illi promiseris. Cur ad hostem, unde te semel pretio sanguinis sui redemit, perfidus descicis? cur bis transfuga in hostilibus castris meres? Qua fronte audes contra tuum Regem signa infesta tollere, qui pro te vitam impendit? Nam qui pro illo non stat, ut dixit ipse, contra illum stat, & qui cum illo non colligit, dispergit. Meres autem non solum fœdo titulo, sed etiam infelicissimo stipendio. Vis audire stipendium, tu, quisquis mundo militas? En tibi Paulus Christianæ militiæ signifer respondet: *Stipendium*, inquiens, *peccati, mors*. Quis vel speciosam militiam suscipiat, si mors proposita sit corporis? Tu vero tam fœdam toleras, animæ mortem mercedis loco reportaturus? In bellis istis insanis, quæ cum hominibus homines, vel ferina rabie, vel certe misera necessitate gerunt, nonne vides si quando militum animos, vel prædæ promissæ magnitudo, vel formidata victoris crudelitas, vel opprobratæ pudor ignaviæ, vel laudum denique cupido stimulavit, quam alacribus studiis, quidquid est laboris exhauriant, quam vilem habeant vitam, quanto ardore certatim in hostem adversum rapiantur? Et quantula, quæso te, merces miseris tanto discrimine, tantoque studio petitur? Nempe, ut ab homunculo Imperatore collaudati, militari fremitu, castrensique atque incondita cantiuncula celebrentur, ut corolla graminea, aut quernis frondibus cingantur, ut peculii plusculum domum referant. Nos contra, neque pudore, neque præmio accendimur, cum eumdem habeamus nostri certaminis spectatorem, quem habituri sumus & remuneratorem. Quæ vero victori præmia proposuit noster Agonothetes? profecto non tripodas, aut mulos, qualia apud Homerum Achilles, apud Maronem Æneas, *sed quæ neque oculus vidit, neque auris audivit, neque in cor hominis adscenderunt*; & hæc quidem interim veluti laborum solatia impertit adhuc dimicantibus. Quid deinde? felicem immortalitatem. Sed in ludicris illis certaminibus, in quibus potissima præmii pars gloria est, & victi sua munera sortiuntur: Nobis summo atque ancipiti periculo res geritur, neque de laude, sed de capite certatur. Et ut summa merces proposita gnaviter operam navanti: ita summa decreta pœna desertori. Cœlum promittitur strenue pugnanti, & non incalescit generosæ mentis vivida virtus, tam felicis præmii spe? Præsertim promissi auctore illo, qui tam fallere non potest, quam non esse nequit. Geruntur omnia sub oculis cuncta contuentis Dei, habemus universum cœli cœtum nostri conflictus spectatorem, & non vel pudore accendimur? Collaudabit ille virtutem nostram, a quo probari suprema felicitas est. Quin hanc gloriam, vel vitæ dispendio petimus? Ignavum pectus est, quod nullis præmiis excitatur, at solent & ignavissimi malorum metu expergefieri. Et illic quidem hostis, ut sit violentissimus, in fortunas atque in corpus sævit. Quid autem amplius in Hectorem potuit crudelissimus victor Achilles? At hic sævitur in immortalem tui partem. Neque cadaver tuum circum sepulcrum trahitur, sed corpus pariter atque anima ad Inferos demergitur. Illic extrema calamitas, ut animam a corpore victor gladius auferat, hic ipsi animæ sua vita eripitur Deus. Naturæ est interire corpus, quod etiam si nullus occidat, tamen non emori non potest. At animam mori, infelicitatis extremæ est. Corpusculi vulnera quanta cautela depellimus, quanta sollicitudine medemur, & animæ vulnera negligimus? Corporis interitum immane quantum horremus, propterea quod oculis videatur corporeis: Animam vero morientem quoniam nemo videt, pauci credunt, paucissimi formidant, cum sit hæc mors illa morte tanto atrocior, quanto corpori præstat anima, quanto animæ Deus. Vis tibi conjecturas quasdam commonstrem, quibus animæ deprehendas vel morbum, vel interitum? Male concoquit stomachus, cibum non continet: corporis morbum intelligis. Non tam panis cibus est corporis, quam animæ cibus verbum Dei. Id si tibi amarum est, si nauseam sapit, quid adhuc dubitas, quin animæ tuæ palatum, morbo sit infectum? Si non continet, si non concoctum in viscera trajicit, evidens habes argumentum valetudinariam esse animam. Cum genua labant, & membra vix ægra trahuntur, corpus male habere cognoscis: & non colligis animi morbum, cum ad omnia pietatis officia languet, nauseatque, cum ne levi quidem contumeliæ ferendæ robur suppetit, cum paullulo pecuniolæ dispendio frangitur? Posteaquam oculos destituit visus, ubi desierunt audire aures, posteaquam constupuit omne corpus, nemo dubitat, quin emigrarit anima. Tu, cum habeas cordis oculos obscuratos, & evidentissimum lumen, quod est veritas, non videas, cum vocem Divinam internis auribus non percipias, cum omni prorsus sensu careas, vivere credis animam? Vides fratrem indigna patientem, nihil commovetur animus, modo tua res sit incolumis. Cur nihil hic sentit anima? Nempe, quia mortua. Quare mortua? Quia non adest illius vita, Deus. Siquidem ubi Deus, ibi caritas. Deus enim caritas est. Alioqui si vivum es membrum, cur ulla pars corporis dolet, te non modo non dolente, verum ne sentiente quidem. Accipe signum, non paullo etiam certius. Defraudasti amicum, commisisti adulterium, capitale vulnus accepit anima, & tamen adeo tibi non dolet, ut etiam quasi de lucro gaudeas, jactesque, quod turpiter admisisti. Certum habe mortuam jacere animam. Non vivit corpus, si punctionem aciculæ non sentiat, & vivet anima, quæ tanti vulneris sensu vacat? Audis quempiam sermones impios, tumidos, maledicos, impudicos, obscœnos proferentem, verbis rabiosis in proximum debacchantem, cave, putes, isti homini vivam esse animam, jacet in sepulcro pectoris putre cadaver, unde ejusmodi fœtores exhalantur, & proximum quemque inficiunt. Christus Pharisæos sepulcra dealbata vocat. Quid ita? Nempe, quia mortuam animam secum circumferebant. Et Regius ille Propheta: *Sepulcrum*, inquit, *patens guttur eorum, linguis suis dolose agebant*. Piorum corpora templa sunt Spiritus Sancti. Impiorum, sepulcra cadaverum, ut potissimum in eos quadret illa Grammaticorum etymologia σῶμα quasi σῆμα. Sepulcrum pectus, guttur & os, hiatus sepulcri. Neque ullum corpus mortuum tam est destitutum anima, quam mortua est anima relicta a Deo. Neque ullum cor-

Non est pax impiis.

Symbola baptismi.

Christiani titulus.

Luc. 11.

Languor animæ.

Mors quid agat.

Cadaver animæ.

corporeum cadaver sic obolet naribus hominum, ut foetor animæ sepultæ jam quadriduum offendit nares Divinas omnium Coelitum. Ergo cum verba mortua proficiscuntur e pectore, cadaver intus cubet necesse est. Nam cum, juxta vocem Euangelicam, *ex abundantia cordis os loquatur*, nimirum, viva verba Dei loqueretur, si illic adesset vita Deus. Contra in Euangelicis litteris Christo dicunt discipuli: *Domine, quo ibimus? verba vitæ habes.* Cur ita tandem *verba vitæ*? Nempe, quod ab ea manarent anima, a qua numquam vel momento discesserat Divinitas, quæ & nos vitæ restituit immortali. Sed ægrotanti corpori paullo succurrit Medicus. *Remedia.* Corpus exanime non raro revocarunt ad vitam & homines pii. Animam vero mortuam, non nisi singulari gratuitaque virtute resuscitat Deus, ac ne resuscitat quidem, si mortua corpus reliquerit. Tum corporeæ mortis aut nullus aut certe brevissimus est sensus, animæ sempiternus. Et cum alioqui plus quam mortua sit, tamen ad mortis sensum quodammodo est immortalis. Proinde, cum tam novo periculo nobis sit dimicandum, quis ille stupor, quæ securitas, quæ supinitas animi nostri, quem tanti mali metus non acuit? At e diverso nihil est quod te vel periculi magnitudo, vel hostium copiæ, vires, artes, consternent animo. Succurrit quam gravem habeas adversarium, succurrat e regione, quam præsentem habeas opitulatorem. Innumerabiles adversum te, sed qui pro te stat, unus plus potest omnibus. *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Si ille sustinet, quis dejiciet? Tu modo victoriæ votum toto pectore concipe. In mentem veniat, non tibi cum integro hoste rem esse, sed cum eo, qui jam olim fractus, fusus, exutus, atque adeo triumphatus sit a nobis, sed in Christo capite nostro, a quo procul dubio vicissim vincetur & in nobis. Tu modo cura, ut sis in corpore, & omnia poteris in capite. In te ipso quidem nimis es imbecillis, in illo nihil non vales. Proinde ne anceps quidem est nostri Martis exitus, propterea quod neutiquam a fortuna pendeat victoria, sed ea omnis in manu sita sit Dei, ac per eum nostris quoque in manibus. Nemo hic non vicit, nisi qui vincere noluit. Auxiliatoris benignitas nulli defuit umquam: si caveris ne benignitati illius desis ipse, vicisti. Pro te pugnabit, & liberalitatem suam tibi pro merito imputabit. Victoriam omnem illi feras acceptam oportet, qui primus & solus a peccato immunis, peccati tyrannidem oppressit, verum ea tibi non sine tua continget industria. Nam qui dixit, *confidite, quia ego vici mundum:* magno te vult animo esse, non securo. *Joan. 16.* Ita demum per illum vincemus, si illius exemplo pugnabimus. Quare sic inter Scyllam Charibdimque medius quidam cursus est obtinendus, ut neque Divina gratia fretus, securius agas atque solutius, neque belli difficultatibus exanimatus, animum simul cum armis abjicias.

CAPUT II.

DE ARMIS MILITIÆ CHRISTIANÆ.

Atque illud in primis arbitror ad hujus militiæ disciplinam pertinere, ut quam maxime cognitum, meditatumque habeas, quo potissimum armorum genere, quibus cum hostibus oporteat congredi. Tum ut ea semper in expedito habeas, ne quando possit insidiator ille versutissimus, inermem opprimere atque inopinantem. In vestris bellis non raro licet interquiescere, vel cum hibernat hostis, vel cum intercedunt induciæ. *Numquam cessandum Christiano.* Nobis donec in hoc corpore militamus, ne digitum quidem, ut ajunt, transversum licet ab armis discedere. Numquam non standum pro castris, numquam non excubandum, quia numquam cessat hostis noster. Imo cum tranquillus est, cum fugam aut inducias simulat, tum vel maxime molitur insidias, neque umquam cautius excubias oportet agere, quam cum pacis speciem exhibet, numquam minus trepidandum, quam cum aperto Marte nos adoritur. Ergo prima cura sit, ne inermis sit animus. Armamus corpusculum hoc, ne timeamus sicam latronis, non armabimus mentem, ut in tuto sit? Armati sunt hostes ut perdant, nos piget arma capere ne pereamus? Vigilant illi ut perimant, nos non vigilamus, quo simus incolumes? Sed de armatura Christiana speciatim suo loco dicetur. Interim, ut summatim dicam, duo præcipue paranda sunt arma ei, cui sit cum septem illis gentibus, Chananæo, Cetheo, Amorreo, Pherezeo, Gergezeo, Eveo, Jebuseo, hoc est, cum universa vitiorum cohorte pugnandum, quorum septem capitalia potissimum numerantur, precatio, & scientia. Semper armatos esse vult Paulus, qui sine intermissione jubet orare. Precatio pura in coelum subducit adfectum, arcem, videlicet, hostibus inaccessam. Scientia salutaribus opinionibus communit intellectum, ita ut neutram alteri deesse oporteat. *Horatius.* Alterius sic altera poscit opem res, & conjurat amicæ. Illa quidem exorat, sed hæc suggerit quid sit orandum: ut ardenter ores, &, juxta Jacobum, nihil hæsitans, fides spesque præstant: ut in nomine Jesu, id est, salutaria petas, scientia commonstrat. Audierunt & filii Zebedæi a Christo, *nescitis quid petatis.* Sed precatio quidem potior, ut quæ cum Deo sermones misceat, ac scientia non minus necessaria tamen. Ægypto profugus, nescio an satis tuto te tam longo, tamque difficili itineri commissurus sis, nisi duobus his Ducibus, Mose & Aaron. Aaron Sacris præfectus, precationis gerit typum. Moyses Legis cognitionem significat. Sed ut scientiam oportet non esse mancam, ita precationem non convenit esse ignavam. Precationis armis pugnat cum hostibus Moyses, sed manibus in altum sublatis. Quas simul atque demiserat, fit inferior Israel. Tu fortasse cum oras, hoc modo spectas, quantum Psalmorum permurmuraris, & multiloquium orandi virtutem arbitraris. Quod vitium potissimum est eorum, qui adhuc in littera sunt infantes, neque ad spiritus maturitatem adoleverunt. Sed audi quid apud Matthæum nos doceat Christus: *Orantes autem*, inquiens, *nolite multum loqui, sicut Ethnici faciunt, putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur: nolite ergo adsimilari eis. Scit enim Pater vester, quid opus sit vobis, antequam petatis eum.* Et Paulus decem millia verborum in spiritu, hoc est, ore tenus pronuncianda contemnit præ quinque in sensu proferendis. *1. Cor. 14.* Moyses nullam edebat vocem, & tamen audiebat, *quid clamas ad me?* *Allegoria Mosi.* Non strepitus ille labiorum, sed ardens animi votum, tamquam intentissima quæpiam vox ferit aures Divinas. Tum igitur hoc tibi familiare facias, simul atque ingruerit hostis, ubi te relicta vitia sollicitant, ut statim mentem cum certa fiducia ad coelum erigas, unde veniet auxilium tibi, sed eodem tollantur & manus. Tutissimum est pietatis officiis occupari, ut opera tua non ad terrena studia, sed ad Christum referantur. Sed ne scientiæ subsidia contemnas, illud considera. Antea satis erat Israel hostem effugere, at non prius sibi fidit, ut Amalechiten provocet, ut cominus experiatur, quam esset manna coelesti, & aqua de petra scatente refectus. His epulis confirmatus egregius ille bellator David, universam hostium cohortem contemnit. *Parasti*, inquiens, *in conspectu meo mensam adversus omnes qui tribulant nos.* Crede mihi, frater, animo meo carissime, nulla tam vehemens hostium impressio, id est, nulla tam valida tentatio, quam ardens Sacrarum litterarum studium non facile retundat, nulla tam tristis adversitas, quam non reddat tolerabilem. Atqui ne videar audaculus interpres, (quamquam possem me magnis auctoribus tueri) quid aptius arcanæ legis scientiam adumbrare queat, quam Manna? principio enim quod non e terra provenit, sed coelitus depluit, *Allegoria de Manna.* discrimen vides inter humanas & Divinas litteras: omnis enim Scriptura sancta Divinitus est inspirata, atque a Deo auctore profecta. Quod minutum, sermonis est humilitas, sub verbis

A pene sordidis, ingentia mysteria claudentis. Quod candidum: Nulla mortalium doctrina est, quæ non sit aliquo nigrore erroris vitiata: Sola Christi doctrina tota nivea, tota candida, tota sincera est. Quod rigidulum est atque subasperum, mysterium littera obtectum exprimit. Superficiem & quasi siliquam si quis attrectet, quid durius atque insuavius? Non nisi tunicam

Joan. 6.

Manna gustaverant, qui dicebant: Durus est hic sermo, & quis potest eum audire? Erue sensum spiritalem, jam nihil suavius, nihil succulentius. Denique *Manna* Hebræis sonat, *quid est hoc*, quod & ipsum pulcre quadrat in Divinam Scripturam, quæ nihil habet B otiosum, imo ne apicem quidem non dignum vestigatione, non dignum admiratione, non dignum voce, *quid est hoc*. Aquarum vero nomine, scientiam Divi-

Allegoria de aquis.

næ legis significare familiare est Spiritui Sancto. Legis, *aquas refectionis*, super quas se gloriatur educatum David, legis *aquas*, quas sapientia derivat in capita viarum omnium, legis *flumen* illud mysticum, in quod

Ezech. 47.

ingressus Ezechiel, vado transire non poterat: legis

Gen. 26.

puteos quos foderat Abraham, quos terra oppletos a Phi-

Exod. 15.

listæis, denuo restituit Isaac. Legis *fontes duodecim*, ad quos peragratis quadraginta mansionibus, jam fa-

Joan. 9. & 4.

tiscentes respirant Israelitæ. Legis & in Euangelio *puteum*, C super quem itinere fessus adsedit Jesus. Legis *aquas Siloe*, ad quas idem mittit cæcum, ut visum recipiat. Legis *aquam* in pelvim missam, abluendis Apostolorum pedibus. Et, ne singula recenseam hoc significatu, frequens mentio est in arcanis litteris *puteorum*, *fontium*, *fluminum*, qua nobis nihil aliud quam mysticæ Scripturæ diligens vestigatio commendatur. Quid enim aqua in terræ venis abdita, nisi mysterium obductum littera? Quid eadem ad scatebram elicita, nisi mysterium erutum atque explanatum? quod ubi ad auditorum ædificationem, longe lateque propagatur, quid jam prohibet flumen appellare? Ergo si te totum studio Scripturarum dedicabis, si in lege Domini meditaberis die ac nocte, non timebis a timore nocturno, D sive diurno, sed ad omnem hostium insultum munitus atque exercitatus eris. Neque equidem usquequaque improbaverim ad hanc militiam, velut tyrocinio quodam præludere in litteris Poetarum, & Philosophorum Gentilium, modo modice ac per ætatem quis eas attingat, & quasi in transcursu arripiat, non autem immoretur, & veluti ad scopulos Sirenæos consenescat. Nam ad hæc quoque studia vocat divus Basilius adolescentulos, quos ad Christianos mores instituit: & ad Musas revocat Licentium suum noster Augustinus. Neque pœnitet adamatæ captivæ Hieronymum. Laudatur Cyprianus, quod Ægyptiis spoliis templum Domini locupletarit. Verum, nolim te cum Gentilium litteris, Gentilium & mores haurire. Alioqui permul- E ta reperies & illic ad recte vivendum conducibilia: neque adspernandum, quod etiam Ethnicus auctor bene

Exod. 18.

monet, quandoquidem nec Moyses Jethro soceri consilium est adspernatus. Fingunt illæ litteræ vegetantque puerile ingenium, atque ad Divinarum Scripturarum cognitionem mire præparant, ad quas illico pedibus manibusque illotis irrumpere, pene sacrilegii genus est. Hieronymus eorum impudentiam taxat, qui modo a secularibus studiis profecti, audent divinas tractare Scripturas. At quanto faciunt impudentius, qui ne gustatis quidem illis, istud ipsum audent. Sed uti divina Scriptura non multum habet fructus, si in litte-

Poeta quomodo legendi.

F ra persistas hæreasque: Ita non parum utilis est Homerica, Virgilianaque Poesis, si memineris eam totam esse allegoricam: Id quod nemo negabit, qui modo veterum eruditionem, vel summis labiis degustarit. Obscœnos autem Poetas, suaserim omnino non attingere, aut certe non introspicere penitius, nisi forte noveris descripta magis horrere vitia, & contentione tur-

Philosophia.

pium, vehementius amare honesta. E Philosophis autem Platonicos te sequi malim, propterea, quod cum plerisque sententiis, tum ipso dicendi charactere, quam proxime ad Propheticam Euangelicamque figuram accedunt. Breviter, omnem Ethnicam litteraturam delibare profuerit, si quidem id fiat, ut dixi, & annis idoneis, & modice, tum cautim & cum delectu: deinde cursim, & peregrinantis non habitantis more: postremo, quod est præcipuum, si omnia ad Christum referantur. Sic enim mundis omnia munda sunt, cum immundis contra nihil sit mundum. Neque vitio tibi

Cant. 6.

vertetur, si Salomonis exemplo, sexaginta Reginas, octoginta concubinas, & innumerabiles secularis sapientiæ puellas domi alas, modo Divina sapientia præter cæteras sit unica tua, formosa tua, columba tua.

Deut. 21.

Et Israelites amat alienigenam barbaramque, forma captus, sed capillis derasis, unguibus præsectis, ex allophyla facit Israelitidem. Et Osee fornicariam ducit,

Osee 1.

verum ex ea liberos tollit non sibi, sed Domino Sabaoth, sanctumque Prophetæ stuprum Dominicam auget familiam. Hebræi, posteaquam Ægyptum reliquerant, aliquamdiu consperso vivebant, sed hic cibus temporarius erat, neque ad tantam profectionem poterat suppetere. Ergo eo mox fastidito, ad Manna quantum potest properandum cœlestis sapientiæ, quæ te affatim alet animabitque, donec propositi victor pervenias ad palmas illas præmii, numquam difituri. Sed interim etiam atque etiam memineris, non oportere nisi lotis manibus, hoc est, summa animi puritate tractari Divinas litteras, ne tibi antidotus tuo vitio vertatur in venenum, & Manna tibi putrescat, nisi in viscera adfectus trajeceris: eveniat autem quod illi Oziæ, qui

1 Par. 13.

non veritus est arcæ nutanti profanas admoliri manus, & improbum officium subita morte luit. Primum est ut de eis litteris digna sentias. Oracula mera (ut sunt) esse puta, de Divinæ mentis adyto profecta. Adflari te Numine, adfici, rapi, transfigurari ineffabili modo senties, si religiose, si cum veneratione, si humiliter adieris. Videbis sponsi beati delicias, videbis opes ditissimi Solomonis, videbis abditos thesauros æternæ sapientiæ. Sed cave, improbe, irrumpas in conclave,

Fides Scripturæ divinæ.

humile est ostium, vide, ne capite impingas ac resilias. Sic porro existima, nihil tam verum esse eorum quæ vides oculis, quæ manibus contrectas, quam quæ ibi legis. Ut cœlum, ut terra intereant, certe de verbis divinis ne unum quidem jota aut apiculus interiturus est, quin omnia fiant. Ut mentiantur, ut errent homines, veritas Dei neque fallit, neque fallitur. Ex inter-

Theologi interpretes.

pretibus Divinæ Scripturæ eos potissimum delige, qui a littera quam maxime recedunt. Cujusmodi sunt inprimis post Paulum Origenes, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus. Video enim neotericos Theologos

Scotistæ.

litteræ nimium libenter inhærere, & captiosis quibusdam argutiis, magis quam eruendis mysteriis operam dare, quasi vero non vere dixerit Paulus, legem nostram *spiritualem* esse. Audivi ego nonnullos, qui sibi usque adeo humanis illis commentatiunculis placebant, ut veterum interpretamenta pene pro somniis contemnerent, tantumque illis fiduciæ Scotus faciebat, ut ne lectis quidem umquam Sacris litteris, se tamen absolutos Theologos putarent. Qui etiam si argutissima dicant, an Spiritu Sancto digna dixerint, aliorum esto judicium. Tu si mavis spiritu esse vegetior, quam ad contentionem instructior, si saginam animæ quæris, magis quam ingenii pruritum, veteres potissimum evolve, quorum & pietas spectatior, & eruditio uberior antiquiorque, & oratio neque jejuna neque sordida, & interpretatio sacris mysteriis accommodatior. Neque vero hoc dixerim, quod neotericos contemnam, sed quod utiliora præferam tuoque proposito conducibiliora. Ha-

Sermo Scripturæ Sacræ.

bet autem Spiritus ille Divinus suam quamdam linguam, suasque figuras, quæ tibi sunt in primis diligenti observatione cognoscendæ. Balbutit nobis Divina sapientia, & veluti mater quæpiam officiosa, ad nostram infantiam voces accommodat. Lac porrigit infantulis in Christo, olus infirmis. Tu vero festina adolescere, & ad solidum propera cibum. Demittit illa sese ad tuam humilitatem, at tu contra ad illius sublimitatem adsurge. Monstri simile est, semper infantem esse, nimis ignavum, non desinere esse infirmum. Magis sapiet, magis pascet, unius versiculi meditatio, si rupta siliqua medullam erueris, quam universum Psalterium ad litteram tantum decantatum. Quod quidem ego hoc diligentius admoneo, quod

quod re ipsa cognitum habeam, errorem hunc non vulgi modo animos passim occupasse, sed & eorum qui vestitu & nomine perfectam Religionem profitentur, ut putent summam pietatem hac una in re sitam, si quam plurimum Psalmorum vix etiam ad litteram intellectorum, quotidie percenseant: neque aliud in causa esse judico quod videamus Monasticam pietatem sic ubique frigere, languere, evanescere, quam quod in littera consenescunt, neque ad spiritalem Scripturarum cognitionem elaborant. Neque audiunt Christum in Euangelio clamantem: *Caro non prodest quidquam, Spiritus est qui vivificat:* Non Paulum magistro adstruentem, *Littera occidit, spiritus est qui vivificat. Et scimus quoniam lex spiritualis est, non carnalis.* Et *spiritualibus spiritualia comparanda.* Joan. 4. Olim *in monte,* nunc *in spiritu* vult *adorari* Pater spirituum. 1 Cor. 12. Quamquam haud adspernor eorum imbecillitatem, qui mentis inopia quod unum possunt faciunt, mysticos Psalmos simplici puraque fide pronunciantes. Immo quemadmodum in precaminibus magicis voces quædam ne ab iis quidem qui eas pronunciant intellectæ, efficaces tamen esse creduntur: Ita Divina verba quamquam parum cognita, tamen prodesse credendum est, iis, a quibus sincera fide, puroque adfectu vel dicuntur, vel audiuntur: Angelosque qui adsunt, atque intelligunt, ad opem ferendam invitari. Neque vero Paulus contemnit eos, qui spiritu psallunt, vel qui linguis loquuntur, sed ad sectanda charismata meliora hortatur. Ad quæ si cui non contigit eniti vitio non animi, sed naturæ, certe non obstrepat iis, qui potiora conantur. Et, juxta Pauli vocem, qui manducat, non manducantem non spernat: & qui non manducat, manducantem non judicet. Te vero qui ingenio tam felici præditus es, omnino nolim in sterili littera lentum esse, sed ad reconditiora mysteria festinare, & improbum conatum industriæ, crebris precibus adjuvare, donec aperiat tibi librum septem signaculis obsignatum is qui habet clavem David, qui claudit, & nemo aperit, arcana Patris, quæ nemo novit nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare. Sed quonam nostra delabitur oratio? Propositum erat, ut tibi vitæ, non studii formam præscriberemus: verum huc deflexîmus, dum tibi conamur officinam idoneam commonstrare, unde debeas novæ militiæ tuæ nova arma petere. Ergo ut ad institutum revertamur, si ex libris Gentilium optima quæque decerpseris, atque apiculæ exemplo, per omnes veterum hortulos circumvolitans præteritis venenis, succum modo salutarem ac generosum exsuxeris, animum tuum ad communem quidem vitam, quam Ethicam vocant, reddideris non paullo armatiorem. Sunt enim profecto & illorum Palladi sua quædam arma neutiquam contemnenda. Christi autem esse puta, quidquid usquam veri offenderis. Verum Divina illa, & ut (ut Poetæ loquuntur) Vulcania panoplia, nullo telo violabilis, non nisi ex arcanarum litterarum armamentario depromitur: In quo David noster Imperator, universum belli apparatum suis militibus reposuit, quibus cominus, eminusque pugnent cum præputiatis Philistæis. His armis neque Achilles Homericus tectus erat, & si fingitur, neque Æneas Virgilianus, quorum alter ira, alter amore, tam turpiter vincebatur. Neque absurde dictum, quod ea non in humanis officinis excudunt, sed in ea quæ Vulcano est cum Minerva communis. Nam Minervam artibus atque ingeniis, Vulcanum igni præficiunt, Deorum Poetæ figuli Deorum. figuli Poetæ. Id quod ego tum demum vere fieri existimo, cum videlicet honestis artibus excultum ingenium, sic Divini amoris ignis communit, ut etiam si

A fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinæ. Sed ante superbi Saulis arma rejicias oportet, quæ magis oneri sunt quam usui, & cum Goliath congressurum David gravant non juvant. Deinde de ripa torrentis mysticæ Scripturæ, quinque colligas lapillulos, (quæ forte quinque sunt verba Pauli, qui loquitur in sensu.) Postremo fundibula dextram armes. His demum armis prosternitur unicus ille noster hostis, superbiæ pater, Satanas. Quem & caput nostrum Jesus, quomodo tandem devicit? Nonne cum tentanti divinæ Scripturæ verbis respondet, quasi petitis de torrente lapillis, frontem inimici percussit? Vis autem audire Christianæ Palladis arma? *Et accipiet* (inquit) *armaturam* Sapient. 5. B *zelus illius, & armabit creaturam ad ultionem inimicorum, induet pro thorace justitiam, & accipiet pro galea judicium certum. Sumet scutum inexpugnabile, æquitatem: acuet autem diram iram in lanceam.* Legis & apud Esaiam, *Indutus est justitia ut lorica, & galea salutis in capite ejus.* Esa. 59. *Indutus est vestimentis ultionis, & opertus est, quasi pallio zeli.* Jam si libet Pauli non instrenui ducis adire promptuarium, nimirum, invenies 1 Cor. 10. & illic *arma nostræ militiæ, non carnalia, sed potentia Deo, ad destructionem munitionum, cogitationes destruentia, & omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei.* Invenies *armaturam Dei, qua possis resistere in die malo.* C Invenies *arma justitiæ a dextris & a sinistris.* Invenies laterum munimentum, *veritatem,* & *loricam justitiæ, scutum fidei,* in quo possis universa maligni tela ignea exstinguere. Invenies & *galeam salutis,* & *gladium spiritus, quod est verbum Dei.* Quibus omnibus si quis erit diligenter tectus, atque munitus, is denique poterit animosam illam Pauli vocem intrepidus emittere. *Quis ergo nos separabit a caritate Christi? tribulatio,* Rom. 8. *an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persecutio, an gladius?* Vide quantos hostes, quam omnibus formidatos ipse pro nihilo ducat. Sed audi quiddam etiam fortius; nam sequitur: *Sed in his omnibus superamus, propter eum qui dilexit nos. Certus sum enim, quia* D *neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia, poterit nos separare a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu.* O felicem fiduciam, quam præstant Paulo, id est, 1 Cor. 4. pusillo homini, arma lucis, qui se etiam projectamentum hujus mundi appellat. Talis igitur armaturæ vim, Sacræ litteræ tibi suppeditabunt, si toto pectore in eis versaberis, ita ut nostris monitis nihil sit opus futurum. Sed quoniam tu ita vis, ne tibi non morigeri fuisse videamur: *enchiridion,* hoc est, pugiunculum Enchiridion quid. modo quemdam excudimus, quem numquam de manu deponas, ne in convivio quidem, aut in cubiculo: ut etiam si quando cogeris in hujus mundi nego- E tiis peregrinari, justamque istam armaturam gravaberis circumferre, non committas tamen, ut ullo momento insidiator ille opprimat te prorsus exarmatum, saltemque non pigeat hunc gladiolum tecum habere, qui neque onerosus erit gestatu, neque inutilis ad tutelam. Est enim perpusillus, quo tamen si adhibita fidei parmula, scite uteris, facile sustinebis tumultuarium hostis adsultum, ne quod letale vulnus accipias. Sed jam tempus est, ut utendi rationem quamdam experiamur tradere, quam si tu diligenter ad exercitationem accommodabis, fore confido, ut te victorem Imperator noster Christus, ex hoc præsidio, in suam civitatem F Hierusalem transferat ovantem, ubi nullus omnino belli tumultus, sed pax immortalis ac perfecta tran- Transitio. quillitas, cum interim omnis spes salutis in ferro sita sit.

CAPUT III.

CAPUT ESSE SAPIENTIÆ, UT TEMET IPSUM NORIS, DEQUE DUPLICI SAPIENTIA, FALSA ET VERA.

PAx igitur summum illud est bonum, ad quam omnia sua studia, mundi quoque amatores referunt, sed falsam, ut dictum est. Eamdem & Philosophi suorum dogmatum sectatoribus falso pollicebantur. Christus enim unus eam donat, *quam mundus non potest dare.* Ad hanc perveniendi una ratio est, si cum Joan. 14. nobis

nobis ipsis bellum geramus, si cum vitiis nostris acriter depugnemus. Cum his enim hostibus implacabili odio dissidet Deus pax nostra, cum natura sit virtus ipsa, virtutumque omnium parens & auctor. Atque ex omnium vitiorum genere contracta colluvies, a Stoicis fortissimis adsertoribus virtutis, stultitia vocatur, in nostris litteris malitia dicitur. Itidem ut omnibus suis numeris absoluta probitas, utrisque sapientia nominatur. *Malitiam* autem *nonne* (juxta Sapientis oraculum) *vincit sapientia?* Malitiæ pater atque Princeps est, rector ille tenebrarum, Belial, cujus ductum quisquis sequitur, in nocte ambulans, ad noctem properat æternam. Contra sapientiæ auctor, atque ipsa adeo sapientia Christus Jesus, qui verum est lumen, stultitiæ mundanæ noctem solus discutiens, splendor Paternæ gloriæ, qui nobis in se renatis, uti factus est redemptio atque justificatio, teste Paulo, ita factus est & sapientia. *Nos*, inquit, *prædicamus Christum crucifixum*, Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, ac Dei sapientiam: per quam ipsius exemplo, nos quoque de hoste malitia triumphum referre queamus, si modo in eo sapuerimus, in quo & vincemus. Hanc tu contempta seculi sapientia amplectere, quæ mendacissimo titulo sese venditat stultis, cum, juxta Paulum, nulla verior sit stultitia apud Deum quam terrena sapientia, dediscenda ei qui vere cupiat sapere. *Si quis videtur* (inquiens) *inter vos sapiens esse in hoc seculo, stultus fiat, ut sit sapiens. Sapientia enim hujus mundi, stultitia est apud Deum.* Et paulo superius. *Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. Ubi sapiens? ubi scriba? ubi inquisitor hujus seculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi?* Nec dubito quin jam nunc odiose tibi obstrepant stulti isti sapientes, & cæci cæcorum duces, delirare te, desipere, insanire clamitantes, quod ad Christum pares desciscere. Hi sunt nomine dumtaxat Christiani, cæterum doctrinæ Christi tum irrisores, tum oppugnatores. Vide, ne quid istorum blateramenta te permoveant, quorum miseranda cæcitas, deploranda potius quam imitanda. Quod est enim istud præposterum sapientiæ genus, in rebus nugatoriis nihilique, imo ad turpitudinem tantum esse catum & callidum, in iis vero quæ sola ad salutem nostram pertinent, non ita multo plus pecude sapere? Paulus vult nos esse sapientes, sed in bono, simplices autem in malo. Sapiunt isti ut inique agant, bene autem facere nesciunt. Et cum facundus ille Poeta Græcus, ad nihil utilem hominem censeat, qui neque ipse per se sapiat, neque bene monenti obtemperet, qua tandem in classe ponentur isti, qui cum turpissime desipiant, tamen non desinunt obturbare, ridere, deterrere eos, qui jam resipuerunt? Verum irrisor nonne irridebitur? *Qui habitat in cœlis, vicissim irridebit eos, & Dominus subsannabit eos.* Legis in libro Sapientiæ; *Videbunt enim, & contemnent eum, illos autem Deus irridebit.* Ab improbis rideri, pene laudari est, certe religiosum, capitis nostri & Apostolorum æmulos fieri. At horrendum profecto, a Deo irrideri. *Ego quoque*, inquit Sapientia, *in interitu vestro ridebo, & subsannabo, cum vobis id quod timebatis, advenerit*, *videlicet, cum sero jam experrecti, dicent, Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum, & in similitudinem improperii. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem sine honore.* Animalis ista, & ut Jacobus ait, Diabolica est sapientia, ac Deo inimica, cujus finis interitus, quippe quam semper adsectatur pedissequa pestilens arrogantia, arrogantiam animi cæcitas, cæcitatem adfectuum tyrannis, adfectuum tyrannidem universa vitiorum seges, & licentia quidvis peccandi, licentiam istam sequitur consuetudo, consuetudinem infelicissimus animi stupor, quo fit, ut & mali sensu careant: stupentes mors occupat corporis, quam mors excipit secunda. Vides ut summi mali mater est, mundi sapientia. De Christi vero sapientia, quam mundus stultitiam putat, ita legis. Venerunt autem mihi pariter omnia bona cum illa, & innumerabilis honestas per manus illius, & lætatus sum in omnibus, quoniam antecedebat me ista sapientia, & ignorabam, quoniam bonorum omnium mater est. Hæc enim modestiam & mansuetudinem comitem ducit. Mansuetudo nos Divini Spiritus reddit capaces. Super humilem enim & mansuetum gaudet requiescere, qui simul atque septeno illo chrismate mentem nostram imbuerit, tum demum pullulascit felix illa seges virtutum omnium, cum fructibus illis beatis, quorum præcipuus, gaudium internum, gaudium arcanum, gaudium solis iis cognitum, quibus contigit, quod denique cum mundi gaudiis nec evanescit, nec aufertur, sed cumulatur in gaudium æternum. Eam, mi frater, & juxta Jacobi monita, ardentissimis votis oportet a Deo postulare, & juxta Sapientem quemdam, e divinæ Scripturæ venis, veluti thesauros effodere. Caput autem hujus sapientiæ esse puta, ut temet ipsum noris, quod verbi e cœlo profectum credidit antiquitas, & magnis auctoribus usque adeo placuit, ut in eo omnem sapientiæ vim summatim contineri judicaverint. Sed leve pondus hujus dogmatis apud nos sit, nisi congruit cum litteris nostris. Minatur sponsæ suæ mysticus ille amator in Canticis, ac foras abire jubet, nisi semet cognorit. *Si ignoras te ô pulcra inter mulieres, egredere, & abi post vestigia gregum tuorum.* Proinde ne quivis sibi temere rem tantam arroget, ut ipsi sibi satis sit cognitus. Corpus suum haud scio an quisquam ad plenum norit, & mentis habitum cognoscet quilibet. Paulus, cui contigerat vel tertii cœli mysteria discere, semet ipsum tamen non audet judicare, ausurus utique, si sibi sat esset notus. Si homo tam spiritalis, qui omnia dijudicat, judicandus a nemine, sibi adhuc parum perspicuus erat, nos carnales quid confidimus? Porro miles nimis inutilis videatur, cui neque suæ copiæ, neque hostium cohortes satis habeantur cognitæ. At homini non cum homine, verum secum ipsi bellum est, atque adeo ex ipsis visceribus hostilis acies nobis ultro suppullulat, quemadmodum de terrigenis fratribus Poetæ fabulantur. Usque adeo autem tenui discrimine ab hoste distat amicus, ut ingens periculum sit, ne parum cauti, vel inimicum pro amico tueamur, vel amicum pro hoste lædamus. Hæret etiam in Angelo lucis dux ille egregius. *Noster es*, inquiens, *an adversariorum?* Ergo quoniam tecum ipse bellum suscepisti, & in hoc primo victoriæ spes sita est, si tute tibi sis quam maxime cognitus, simulacrum quoddam tui, tibi velut in tabula proponam, ut quid intus, quid in cute sis, plane pernoscas.

Hesiodus. Esa. 11. Dona Spiritus. Proverbia. Gigantes e terra nati. Josue. 5

CAPUT IV.

DE HOMINE EXTERIORE ET INTERIORE.

Homo ex diversissimis compactus.

EST igitur homo prodigiosum quoddam animal, ex duabus tribusve partibus multo diversissimis compactum, ex anima veluti Numine quodam, & corpore tamquam muta pecude. Siquidem corpore usque adeo reliquo brutorum generi non præstamus, ut omnibus ejus dotibus inveniamur inferiores. Secundum animam vero, adeo Divinitatis sumus capaces, ut ipsas etiam Angelicas mentes liceat prætervolare, & unum cum Deo fieri. Si tibi corpus additum non fuisset, Numen eras: si mens ista non fuisset indita, pecus eras. Has duas naturas tam inter se diversas summus ille opifex felici concordia colligarat, at Serpens, pacis inimicus, infelici rursus discordia dissecuit, ut jam neque dirimi queant sine maximo cruciatu, neque conjunctim vivere sine assiduo bello, planeque (quod dici solet) utrumque in altero auribus lupum tenet, possetque mutuo competere versiculus ille lepidissimus. *Nec tecum possum vivere, nec sine te.*

Adeo

Adeo perplexa seditione inter sese tumultuantur, velut diversa, quæ unum sunt. Corpus enim ut est ipsum visibile, rebus visibilibus delectatur, ut est mortale, temporalia sequitur, ut est grave, deorsum sidit. Contra anima generis ætherei memor, summa vi sursum nititur, & cum terrestri mole luctatur, contemnit ea quæ videntur, scit enim esse caduca, quærit quæ vere, quæ semper sunt. Immortalis amat immortalia, cœlestis cœlestia: Similis similibus capitur, nisi penitus fuerit corporis immersa sordibus, atque a nativa generositate ejus contagio degenerarit. *Unde propensio ad vitia.* Neque vero hanc discordiam, vel fabulosus ille Prometheus insevit, admixta menti nostræ de quoque animante particula, neque primitiva conditio indidit, sed peccatum quod bene conditum erat, male depravavit: inter bene concordes dissensionis virus serens. B Antea enim & mens corpori sine negotio imperabat, & corpus animo lubens volensque parebat, nunc contra perturbato rerum ordine, adfectus corporis rationi præire certant; cogiturque illa in corporis sententiam pedibus discedere. Quare non absurde pectus hominis cum seditiosa quapiam Republica componas licebit, quam quoniam ex variis hominum generibus constat, propter dissensionem studiorum oportet crebris motibus & factionibus collidi, ni penes unum sit imperii summa. Itaque sit ejusmodi, ut nihil imperet, nisi Reipublicæ salutaria. Quare necesse est, ut plus in ea valeat, qui plus sapit, pareat, qui minus. C Nihil est autem infima plebe vecordius, eoque magistratibus obtemperare debet, nullum ipsa gerere magistratum. Qui vero Optimates sunt, aut natu majores, audiendi sunt illi quidem in consultationibus, at ita si statuendi arbitrium penes unum maneat Regem, quem admoneri quidem oportet nonnumquam cogi vero aut præire non convenit. *Rex uni legi paret.* Porro Rex ipse nulli paret nisi legi, lex respondet honestatis ideæ. Quod si præposteris vicibus vulgus indomitum, & fex illa civitatis tumultuosa, natu majoribus præire contendit, aut si Primates Regis imperium negligunt, cooritur in Republica nostra periculosa seditio, & nisi Divina dictatura succurritur, ad extremam perniciem res omnis spectat. D *Optimates qui.* In homine vero ratio Regis vice fungitur. Optimates accipias licet, adfectus quosdam corporeos quidem illos; sed tamen non perinde brutos: quod genus sunt genuina pietas erga parentes, caritas in fratres, benevolentia in amicos, misericordia in adflictos, metus infamiæ, cupido honestæ opinionis, & si qua sunt consimilia. Eos porro motus animorum, qui a rationis decretis quam maxime dissident, suntque infime ad pecorum humilitatem abjecti, plebis quasi ultimam fecem esse puta, *Plebs quæ.* cujusmodi sunt libido, luxus, invidentia, hisque consimiles animi morbi, qui ad unum omnes, veluti servi sordidi & improbi, ergastulis sunt coercendi, ut si queant, pensum operamque Domino præscriptam præstent: sin minus, nihil certe damni dent. E Quæ omnia Plato divinitus intelligens, scripsit in Timæo, filios

A Deorum ad sui similitudinem duplex animæ genus in homine fabricatos fuisse, alterum divinum & immortale, alterum quasi mortale & variis perturbationibus obnoxium: *Quatuor adfectus animi.* quarum prima sit voluptas, esca malorum, ut ait: proxima dolor, fuga impedimentumque bonorum: deinde metus atque audacia, consultores amentes: quibus accedit & implacabilis iracundia: Præter ea spes blanda, cum irrationabili sensu, amoreque omnium invasore. Hæc enim ferme verba Platonis. Nec ignoravit in hujusmodi perturbationibus coercendis, vitæ beatitudinem consistere. Scribit enim eodem in opere, eos qui ista superassent, juste victuros: injuste autem, qui ab his victi fuissent. Et divinæ quidem animæ, hoc est, rationi, tamquam Regi in cerebro, velut in arce civitatis nostræ sedem statuit, corporis, videlicet, parte editissima, cœloque proxima, tum minime bruta, quippe quæ & osse sit pertenui, neque nervis, neque carne onerata, sed sensibus intus forisque longe munitissima, ut illis quasi renunciantibus, nihil tumultus in Republica cooriretur, quod non protinus ille persentisceret. *Vis irascibilis.* At mortalis animæ partes, hoc est, adfectus, ut quæque rationi vel morigera est, vel obstrepera, ita ab ea semovit. Nam inter cervicem, & diaphragma, partem animæ constituit, fortitudinis atque iræ participem, adfectum, videlicet, seditiosum quidem illum & cohibendum, at non perinde brutum, eoque mediocri intervallo a summis imisque semovit, ne vel nimia vicinitate Regis otium perturbet, vel infimæ plebis contagio corrupta, simul in eum conjuret. *Vis concupiscibilis.* Vim porro concupiscibilem quæ esculenta & poculenta appetit, quaque in Venerem impellimur, porro infra præcordia procul a regia, in jecur & alvum relegavit, ut quasi ferum quoddam & indomitum animal, illic ad præsepe habitaret, propterea quod ea violentissimos excitare motus consuevit, minimeque præsidis imperiis audiens esse. Hujus infima pars, quam pecuina sit, quamque rebellis, vel illa pudenda corporis portio, in qua potissimum tyrannidem obtinet, documento potest esse: quæ membris ex omnibus una, frustra reclamante Rege, obscœnis motibus subinde rebellionem parat. Vides, nimirum, ut hac superne divinum animal homo, plane in pecudem desinat. *Ratio tamquam Rex.* At consultor ille divinus sublimi in arce præsidens, memor originis suæ, nihil sordidum, nihil humile cogitat. *Sceptro cur aquila addita.* Sceptro autem insignis eburno, propterea quod nihil non rectum imperet, in cujus fastigio aquilam insidere scripsit Homerus, quod ad cœlestia subvolans, quæ humi sint aquilinis oculis despicit. Postremo aurea redimitus corona. Aurum enim in mysticis litteris sapientiam fere significat, circulus autem perfectam, & omnibus numeris absolutam. Hæ sunt enim propriæ Regum dotes. Primum, ut quam plurimum sapiant, ne quid peccent per errorem: tum uti quæ recta sunt, ea modo velint, ne quid contra animi judicium perperam corrupteque faciant: quarum altera qui careat, eum non Regem, sed latronem existimato.

CAPUT V.

DE VARIETATE ADFECTUUM.

Rex semper reclamans. NOster autem Rex propter æternam legem, sibi divinitus insculptam, opprimi quidem potest, corrumpi non potest, quin reclamet, quin revocet. Cui si reliqua plebs parebit, nihil ille umquam neque pœnitendum, neque perniciosum committet, sed summa moderatione, summaque tranquillitate gerentur universa. F Ac de adfectibus quidem Stoici Peripateticique non nihil diversa sentiunt, quamquam illud convenit inter omnes, ratione vivendum, non adfectu. Sed illis placet, ubi adfectibus, qui a sensibus proxime excitantur, tamquam pædagogis usus ad judicium, verumque discrimen expetendorum & fugiendorum perveneris, tum eos prorsus esse relinquendos: Jam enim non solum utiles non esse ad sapientiam, verum etiam perniciosos. Atque ob id perfectum illum sapientem suum omnibus ejusmodi motibus, tamquam morbis animi, vacare volunt, vixque humaniores quidam primos illos impetus, rationem prævertentes, sapienti concedunt, quas illi phantasias adpellant. At Peripatetici non exstirpandos adfectus, sed coercendos docent: esse enim nonnullum eorum usum, propterea quod hos a natura additos opinentur, uti quædam ad virtutem incitabula, atque exhortamenta, sicuti fortitudinis iram, industriæ invidiam, & item de reliquis. Socrates autem in Phædone Platonis, cum nihil aliud putat esse Philosophiam, quam mortis meditationem, hoc est, ut animus quantum potest abducat sese a rebus corporeis, & sensibilibus, transferatque ad ea, quæ ratione, non sensibus percipiantur, cum Stoicis, nimirum, sentire videtur. Oportet igitur primum omnes animi cognitos habere motus, deinde scire nullos esse tam violentos, quin a ratione vel compesci, vel ad virtutem deflecti queant. Audio enim vulgo hanc pestiferam opinionem, ut se dicant ad vitia cogi. Alii contra imperiti sui, motus hujusmodi

jusmodi pro rationis dictamine sequuntur, atque adeo quod suasit ira aut invidia, id zelum Dei vocant. Atque ut est alia Respublica alia factiosior, ita alius alio ad virtutem propensior. Quæ differentia, non ex animorum discrimine, sed vel ex influxu cœlestium corporum, vel progenitoribus, vel ex educatione, vel ex ipso corporis habitu proficiscitur. Non anilis est illa Socratis fabula, de aurigis & equis bonis ac malis. Videas enim nonnullos ita moderato ingenio natos, ita tractabiles ac faciles, ut sine ullo negotio ad virtutem instituantur, ac sine calcaribus ultro præcurrant. Aliis contra corpus rebelle, tamquam equum indomitum & calcitrosum contigisse, ut multum sudans domitor ille, vix tandem asperrimo freno, vix fuste, calcaribusque subigat ferocientem. Qualis si tibi forte obtigit, ne protinus abjicias animum, immo tanto acrius enitere, sic existimans, non tibi interclusam ad virtutem viam, sed uberiorem virtutis materiam oblatam esse. Quod si bonam mentem nactus es, non hoc protinus alio melior es, sed felicior. At rursum ita felicior, ut obligatior. Quamquam quis est ingenio usque adeo felici, ut non abunde multa sint, in quibus luctari oporteat? Ergo qua maxime turbari sentiet, hac quam maxime advigilet Rex oportet. Sunt vitia quædam pene gentilitia, quemadmodum gentibus nonnullis perfidiam ajunt esse familiarem, aliis luxum, aliis libidinem. Quædam corporis habitum comitantur, sicut sanguineos mulierositas, & voluptatum amor: Cholericum ira, ferocitas, maledicentia: Phlegmaticum inertia, somnolentia: Melancholicum invidia, tristitia, amaritudo. Nonnulla cum ætate, aut remittuntur, aut invalescunt, quemadmodum libido in juventa, item profusio, temeritas: In senecta tenacitas, morositas, avaritia. Sunt & quæ sexui videantur adnata, ut in viro ferocitas, in muliere vanitas, & vindictæ cupido. Fit interim ut natura veluti paria faciens, morbum animi dote quapiam diversa compenset. Est hic quidem propensior ad voluptatem, sed neutiquam iracundus, neutiquam invidus. Est alius incorrupta pudicitia, sed elatior, sed iracundior, sed attentior ad rem. Neque desunt qui prodigiosis quibusdam ac fatalibus vitiis sollicitentur, furto, sacrilegio, homicidio, quibus quidem omni conatu obviam est eundum, contraque eorum insultum, certi propositi murus quidam aheneus objiciendus. E diverso sunt nonnulli adfectus, ita vicini virtutibus, ut periculum sit, ne ambiguo discrimine fallamur. Erunt hi corrigendi, & ad proximam virtutem commode deflectendi. Est, exempli gratia, quispiam excandescentior, injiciat animo frenum, & erit alacrior, erit erectus, minimeque languidus, erit liber ac simplex. Est alius paulo tenacior, adhibeat rationem, & fuerit frugalis. Qui blandior est, fiet comis & commodus. Qui præfractus, constans. Qui tristior, severus. Qui ineptior, morigerus, atque ad eumdem modum de reliquis animi levioribus morbis. Hoc modo cavendum, ne naturæ vitium virtutis nomine palliemus, tristitiam gravitatem, asperitatem severitatem, invidiam zelum, sordes frugalitatem, adsentationem comitatem, scurrilitatem urbanitatem adpellantes. Hæc igitur est unica ad beatitudinem via. Primum, ut te noris. Deinde, ut ne quid pro adfectibus, sed omnia pro judicio rationis agas. Sana sit autem & sapiat ratio, hoc est, tantum honesta spectet. At difficile est, inquies, quod præcipis. Quis negat? Atqui verum est illud apud Platonem adagium: Quæ pulcra sunt, eadem esse difficilia. Nihil fortius, quam ut quis se ipsum vincat, sed nullum majus præmium, quam beatitudo. Præclare illud Hieronymus, ut cætera omnia. Nihil Christiano felicius, cui promittitur regnum cœlorum. Nihil laboriosius, qui quotidie de vita periclitatur. Nihil fortius, qui vincit Diabolum. Nihil imbecillius, qui a carne superatur. Si tuas perpenderis vires, nihil difficilius, quam carnem subigere spiritui: si Deum auxiliatorem respexeris, nihil facilius. Tu modo ingenti animo, perfectæ vitæ propositum concipe, conceptum urge. Nihil umquam vehementer imperavit sibi humanus animus, quod non effecerit. Magna pars Christianismi est, toto pectore velle fieri Christianum. Quod aditu videbitur inexpugnabile, id fiet successu mollius, usu facile, consuetudine demum etiam jucundum. Scitum est illud Hesiodium: Arduam esse initio virtutis viam. Verum ubi ad cacumen erepseris, tutissimum otium te manet. Nullum animal tam ferum, quod non mansuescat humana cura, & animi domitoris omnium nulla erit domandi ratio? Ut corpore valeas, potes in annos aliquot imperare tibi, ut abstemius sis, ut a Venere temperes, quæ præscripsit homo medicus: & ut omnem vitam tranquille transigas, non potes vel menses pauculos imperare adfectibus, quod conditor præcipit Deus? Ut corpus morbo subducas, omnia facis. Ut corpus & animam ab æterna morte subtrahas, non illa facis, quæ fecerunt & Ethnici?

Rebellio naturæ nemini imputanda.

Velle fieri Christianum pars est Christianismi.

CAPUT VI.

DE HOMINE INTERIORE ET EXTERIORE, ET DE DUABUS PARTIBUS HOMINIS EX LITTERIS SACRIS.

PUdet me profecto Christianorum nomine, quorum maxima pars veluti muta pecora servit adfectibus suis, adeoque in hac dimicatione non sunt exercitati, ut ne norint quidem rationis atque perturbationum discrimen. Hoc tantum hominem esse putant, quod vident, quod sentiunt. Imo nihil esse putant, nisi quod sub sensum cadat, cum nihil sit minus. Quidquid impense cupiunt, id rectum existimant. Pacem appellant, certam comploratamque servitutem, dum obruta ratio, quocumque vocat adfectus, nihil renitens, sequitur. Hæc pax est illa misera quam Christus veræ pacis auctor, qui fecit utraque unum, venit dirimere, bellum salutare excitaturus inter patrem & filium, inter maritum & uxorem, inter ea quæ turpis concordia male conciliavit. Jam vero Philosophorum levis sit auctoritas, nisi eadem omnia, tametsi verbis non iisdem, Sacris in litteris præcipiuntur. Quod Philosophi *rationem*, id Paulus modo *spiritum*, modo *interiorem hominem*, modo *legem mentis* vocat. Quod illi *adfectum*, hic interdum *carnem*, interdum *corpus*, interdum *exteriorem hominem*, interdum *legem membrorum* appellat: *Spiritu*, inquit, *ambulate, & desideria carnis non perficietis. Caro enim concupiscit adversus spiritum, & spiritus adversus carnem, ut non quæcumque vultis, illa faciatis.* Et alibi: *Quod si secundum carnem vixeritis, moriemini. Si spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis.* Nova, profecto, rerum commutatio, ut in bello pax quæratur, in pace bellum, in morte vita, in vita mors, in servitute libertas, in libertate servitus. Scribit enim alibi Paulus: *Castigo corpus meum, & in servitutem redigo.* Libertatem audi: *Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege.* Et: *Non iterum concepimus spiritum servitutis in timore, sed spiritum adoptionis filiorum Dei.* Idem alibi: *Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captivantem me in lege peccati, quæ est in membris meis.* Legis apud eumdem de *exteriore homine qui corrumpitur*, & *interiore qui renovatur de die in diem.* Plato duas uno in homine animas constituit. Paulus eodem in homine duos homines facit adeo conglutinatos, ut neuter sine altero, neque in gloria, neque in gehenna sit futurus, adeo rursum disjunctos, ut unius mors, vita sit alterius. Eodem, opinor, pertinent, quæ scribit Corinthiis: *Factus est primus homo in animam viventem, novissimus Adam in animam vivificantem. Sed non prius quod spirituale est, sed quod animale, deinde quod spirituale. Primus homo de terra terrenus. Secundus homo de cœlo cœlestis.* Atque ut evidentius esset, ista non solum ad Christum & Adam, sed ad

Duplex homo.

A ad nos omnes pertinere, subjecit: *Qualis terrenus, tales & terreni, & qualis cœlestis, tales & cœlestes. Igitur si portavimus imaginem terreni, portemus & imaginem cœlestis. Hoc autem dico, fratres, quia caro & sanguis regnum Dei non possidebunt, neque corruptio incorruptelam possidebit.* Vides liquere, quod alibi carnem, & exteriorem, qui corrumpitur, hominem dixit, hic terrenum Adam nominasse. Hoc ipsum, nimirum, est, & *corpus* illud *mortis*, quo gravatus exclamabat Paulus: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Porro fructum longe diversissimum carnis & spiritus aperiens, alibi scribit: *Qui seminat*, inquit, *in carne sua,* B *de carne & metet corruptionem: qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.* Hoc igitur illud est vetus dissidium geminorum Jacob & Esau, qui & antequam in lucem ederentur, jam intra materni ventris claustra luctabantur. At Esau quidem præoccupavit exortum, sed Jacob præripuit benedictionem. Prius enim carnale, sed quod spirituale potius est. Alter erat rufus & pilis obsitus, alter levis. Alter inquietus & venator, alter domestico gaudens otio. Et ille quidem famelicus, jus vendidit primogenitorum, dum vili voluptatis auctoramento illectus, a nativa libertate excidit in servitutem peccatorum: hic quod jure non C debebatur, arte gratiæ sibi vindicat. Inter hos fratres, quamquam uterinos, quamquam gemellos, numquam perfecta coit concordia. Odit enim Esau Jacob, Jacob contra, etsi non respondet odio mutuo, fugit tamen suspectumque semper habet Esau, neque sese illi credit. Tibi quoque quidquid suaserit adfectus, suspectum sit propter dubiam auctoris fidem. Jacob solus vidit Dominum, Esau ut sanguinarius, gladio vivit. Postremo Dominus a matre consultus respondit, *Major serviet minori.* Pater vero adjecit, *Fratri tuo servies, tempusque veniet, cum excutias & solvas jugum ejus de cervicibus tuis.* Dominus de piis vaticinatur, pater de reprobis. Ille quid ab omnibus oporteat fieri commonstrat. Hic quid plerique facturi sint, prædicit. D Paulus vult mulierem subditam esse viro suo. Melior enim est iniquitas viri, quam mulier benefaciens. Eva nostra carnalis est adfectus, cujus oculos callidus ille coluber quotidie sollicitat, ea corrupta pergit & virum ad communionem mali sollicitare. Sed quid legis de muliere nova, id est, ea quæ viro suo morigera est? *Inimicitias ponam inter te* (nempe serpentem) *& mulierem, & semen tuum, & semen illius, Ipsa conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo illius.* Dejectus est coluber in pectus, impetum ejus fregit mors Christi: tantum calcaneo insidiatur clancularius. Cæterum gratia fidei, tamquam in viraginem versa mulier, E venenatum caput animosa conterit. Aucta est gratia, imminuta carnis tyrannis. Sara imminuta, auctore Deo, crevit Abraham, jamque illa non maritum, sed dominum vocat: Neque prius tamen illa partum meretur, quam illi desiissent muliebria. Quid vero tandem peperit domino suo Abrahæ, jam anus, jam effœta? Nempe Isaac, hoc est, *gaudium.* Simul atque in homine consenuerunt adfectus, tum demum exoritur felix illa tranquillitas innocentis animi, & mentis securitas quasi juge convivium. Et ut pater ipse non indulsit uxori, ita in liberis suspectam habet collusionem, Isaac cum Hismaele. In ea ætate non vult con- F venire filio ancillæ, cum filio liberæ. Dum adhuc fervet adolescentia, procul ab oculis ablegetur Hismael, ne sub blandimenti specie, puerum adhuc Isaac, ad suos mores pelliceat. Jam senuerat Abraham, jam anus erat Sara, jam ediderat Isaac, adhuc diffidit, nisi uxoris consilium divinum oraculum comprobasset. Non est securus de muliere, donec audit a Domino, *Omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem ejus.* O felicem senectam eorum, in quibus sic præmortuus est ille terrenus homo, ut nullum negotium exhibeat spiritui, qui consensus an per omnia perfectus homini contingat in hac vita, haud equidem adfirmaverim: fortasse ne

Fructus carnis & spiritus differunt.

Jacob & Esau, sunt figura spiritus & carnis.

Mulier adfectus.

expediat quidem. Nam & Paulo datus est stimulus carnis, Angelus Satanæ, qui illum colaphizaret, ac jam tertium Dominum rogans, ut a se tolleretur, hoc tantum audivit, *Paule, sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur.* Novum, profecto, remedii genus. Paulus ne superbiret, tentatur a superbia: ut solidus sit in Christo, in se cogitur esse infirmus. Portabat enim thesaurum revelationum cœlestium in vase fictili, ut sublimitas esset virtutis Dei & non ex ipso. Quod unum exemplum Apostoli, multorum pariter nos admonet: Primum cum a vitiis sollicitamur, mox iteratis precibus implorandum esse auxilium Divinum. Deinde tentationes viris perfectis interdum non solum periculosas non esse, verum etiam ad custodiam virtutis necessarias. Postremo reliquis omnibus perdomitis, solum inanis gloriæ vitium, in mediis etiam virtutibus insidiari, & hanc esse velut Hydram illam Herculanam, monstrum vivax, & suis vulneribus fœcundum, quod omnibus exantlatis laboribus, supremo fine vix demum queat confici. Verum labor omnia vincit improbus. Interim dum vehementibus perturbationibus æstuat animus, tu modis omnibus preme, urge, immine, ac Proteum istum tuum vinclis stringe tenacibus, dum

Omnia transformat sese in miracula rerum,
Ignemque, horribilemque feram, fluviumque liquentem;

donec in nativam speciem redeat. Quid autem tam Proteus, quam adfectus & cupiditates stultorum, quæ cum eos nunc in belluinam libidinem, nunc in iram ferinam, nunc in venenatam invidiam, nunc in alia atque alia vitiorum portenta trahunt, nonne pulcre quadrat, quod eruditissimus Poeta dixit:

Tum variæ illudent species, atque ora ferarum.
Fiet enim subito sus horridus, atraque tigris,
Squamosusque draco, & fulva cervice leæna.
Aut acrem flammæ sonitum dabit.

Hic vero memento quod sequitur:

Sed quanto ille magis formas se vertet in omnes,
Tanto nate magis contende tenacia vincla.

Imo ne rursum ad fabulas revolvamur Poetarum, exemplo sancti Patriarchæ Jacob luctamen nocturnum constanter urge, donec illucescat aurora opis divinæ, dicitoque, *non dimittam te, nisi benedixeris mihi.* Quod autem virtutis suæ præmium tulerit fortissimus ille palæstrites, operæ pretium est audire: Primum benedixit ei in eodem loco. Semper enim post superatam tentationem præcipuum quoddam auctarium divinæ gratiæ adjicitur homini, qua fit ad futurum hostis adsultum, multo quam fuerat, munitior. Deinde tacto femore emarcuit nervus victoris, & cœpit altero claudicare pede. Exsecratur per os Prophetæ Deus, eos qui utroque claudicant pede, id est, qui simul & in carne esse, & Deo volunt placere, & dum utrumque male conantur, in utroque claudicant. Felices autem illi, in quibus sic adfectus carnis emortuus est, contingente Deo, ut dextro pedi potissimum, hoc est, spiritui innitantur. Postremo nomen illi commutatum: ex Jacob enim fit Israel, ex luctatore quietus. Ubi castigaris carnem tuam, & eam crucifixeris cum vitiis & concupiscentiis, jam nullo obstrepente, continget tibi tranquillitas & otium, ut vaces & videas Dominum, ut gustes & videas, quoniam suavis est Dominus. Hoc enim sonat Israel. Videtur autem non in igni, non in turbine ac tumultu tentationum: verum tempestatem Diaboli, si modo perseveraris, consequitur sibilus auræ tenuis consolationis spiritualis. Ea simul atque leniter adspiraverit, tum intende acriter internos oculos, & eris Israel, dicesque cum eodem: *Vidi Dominum, & salva facta est anima mea.* Videbis eum qui dixit: *Non videbit me omnis caro.* Excute te ipsum: Si caro es, non videbis Dominum: si non videris, non salvabitur anima tua. Cura igitur ut sis spiritus.

Stimulus carnis prodest.

Tentatus oret.

Præmium victoriæ.

CAPUT VII.

DE TRIBUS HOMINIS PARTIBUS, SPIRITU, ET ANIMA, ET CARNE.

A ERant hæc vel nimio plus satis, verum ut fias tibi paullo etiam perspectior atque excussior, libet & Origenicam hominis sectionem breviter referre. Is enim Paulum secutus, tres partes facit, Spiritum, Animam & Carnem, quas omnes conjunxit Apostolus, scribens Thessalonicensibus, *Ut integer*, inquit, *corpus vestrum, anima, & spiritus, in die Domini nostri Jesu Christi servetur*. Esaias autem omissa parte infima, duarum meminit: *Anima*, inquit, *mea desiderabit te in nocte, sed & spiritu meo in præcordiis meis, de mane vigilabo ad te*. Daniel item: *Laudate*, inquit, *spiritus & animæ justorum Dominum*. Quibus ex locis non absurde colligit triplicem hominis portionem: Corpus sive carnem, infimam nostri partem, cui per genitalem culpam legem inscripsit peccati serpens ille veterator, quaque ad turpia provocamur, ac victi Diabolo connectimur: Spiritum vero qua Divinæ naturæ similitudinem exprimimus, in qua conditor optimus, de suæ mentis archetypo, æternam illam honesti legem insculpsit digito, hoc est, Spiritu suo. Hac Deo conglutinamur, unumque cum eo reddimur. Porro tertiam, & inter istam mediam, animam constituit, quæ sensuum ac motuum naturalium sit capax. Ea velut in factiosa Republica non potest non alterutri partium accedere. Hinc atque hinc sollicitatur, liberum habet utro velit inclinare. Si carni renuncians ad spiritus partes sese traduxerit, fiet & ipsa spiritalis. Sin ad carnis cupiditates semet abjecerit, degenerabit & ipsa in corpus. Hoc enim est quod sensit Paulus scribens Corinthiis: *An nescitis quoniam qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur. Qui autem adhæret Domino, unus spiritus est*. Meretricem lubricam hominis partem adpellat. Hæc est illa illex & blanda mulier, de qua legis Proverbiorum capite secundo: *Ut eruaris a muliere aliena, & ab extranea, quæ mollit sermones suos, & relinquit ducem pubertatis suæ, & pacta Dei sui oblita est. Inclinata est enim ad mortem domus ejus, & ad inferos semita ipsius. Omnes qui ingredientur ad eam, non revertentur, nec apprehendent semitas vitæ*. Et capite sexto: *Ut custodiam te a muliere mala, & a blanda lingua extraneæ: Non concupiscat pulcritudinem ejus cor tuum, ne capiaris nutibus illius. Pretium enim scorti, vix unius est panis, mulier autem viri pretiosam animam rapit*. Nonne cum de scorto, corde, & anima meminit, nominatim tres hominis partes expressit? Rursum cap. nono: *Mulier stulta & clamosa, plenaque illecebris, & nihil omnino sciens, sedet in foribus domus suæ super sellam in excelso urbis loco, ut vocaret transeuntes per viam, & gentes in itinere suo. Quis est parvulus, declinet ad me. Et vecordi locuta est: Aqua furtiva dulciores sunt, & panis absconditus suavior, & ignoravit quod ibi sint gigantes, & in profundis inferni convivæ ejus. Qui enim applicabitur illi, descendet ad inferos. Nam qui abscesserit ab ea, salvabitur*. Quæso te, quibus coloribus magis graphice depingi, fucarive poterant, vel venenatæ carnis illecebræ, ad turpitudinem sollicitantis animam, vel improbitas spiritui reclamantis, vel exitus infelix superantis? Ergo spiritus Deos nos reddit, caro pecora, anima constituit homines: spiritus pios, caro impios, anima neutros. Spiritus quærit cœlestia, caro dulcia, anima necessaria. Spiritus evehit in cœlum. Caro deprimit ad inferos. Animæ nihil imputatur. Quidquid carnale, turpe est. Quidquid spirituale, perfectum. Quidquid animale, medium & indifferens. Visne pinguiore (quod ajunt) Minerva, tamquam digito tibi demonstrari partium istarum discrimen? Equidem experiar. Vereris parentes, amas fratrem, amas liberos, diligis amicum. Non tam virtutis est ista facere, quam sceleratum non facere. Cur enim non facias Christianus, quod naturæ instinctu faciunt & Gentes, immo quod faciunt & pecora? Quod naturæ est, non imputatur ad meritum. Sed incidisti in eum locum, ut aut patris contemnenda sit pietas, vincenda caritas liberorum, benevolentia negligenda amici, aut offendendus Deus. Quid facis? In bivio stat anima. Sollicitat hinc caro, illinc spiritus. Dicit spiritus: Potior est parente Deus: Illi corpus modo debes, huic omnia. Suggerit caro: Nisi pares exhæredat te pater, vulgo diceris impius. Consule rei, consule famæ. Deus aut non videt, aut connivet, aut certe facile placabitur. Jam hæret, jam nutat anima. B Utrocumque se flexerit, hoc erit, quod est id, cui accesserit. Si contempto spiritu, meretricem carnem audierit, unum corpus est. Sin spreta carne ad spiritum erigatur, transfiguratur in spiritum. Ad hunc modum consuesce temet ipsum solerter excutere. Ingens enim hominum error, qui non raro absolutam pietatem putant, quod est naturæ. Imponunt incautis adfectus quidam, in speciem honestiores, & quasi virtutum larvis personati. Sævit judex in sontem, severus & incorruptus sibi videtur. Vis & hunc discuti? C Si animo indulget suo, servitque rigori cuidam genuino, nullo animi dolore, nonnulla fortassis cum voluptate, nihil tamen a judicis officio divaricans, ne sibi protinus placeat, medium est quod facit. Quod si lege, vel ad odium privatum, vel ad cupiditatem abutitur, jam carnale est quod gerit, & homicidium committit: sin ingentem animo percipit dolorem, quod eum cogitur perdere, quem mallet emendatum & incolumem, & pœnam commeritam irrogat eo pectoris sensu, quo pater filium carissimum secari urique jubet, ita demum spirituale erit quod agit. Plerique propensione naturæ, atque ingenii proprietate, rebus nonnullis vel gaudent, vel abhorrent. Sunt quos nihil titillet Venerea voluptas. D Ne protinus sibi ad virtutem arrogent, quod est indifferens. Non carere libidine, sed vincere libidinem, virtutis est. Alius gaudet jejunare, gaudet adesse sacris, gaudet frequens esse in templis, gaudet quamplurimum Psalmorum dicere, sed in spiritu. Exige ad hanc regulam quod facit. Si ad famam, si ad emolumentum spectat, carnem sapit, non spiritum. Si tantum ingenio indulget suo, facit enim quod animo lubet, non habet quod sibi magnopere placeat, imo quod timeat habet. En tibi periculum. Oras, & non orantem judicas. Jejunas, & fratrem manducantem condemnas. Quisquis non facit, quod tu, eo te meliorem judicas. Vide ne ad carnem pertineat jejunium tuum. E Eget frater ope tua, tu interim preculis tuis Deo obmurmuras, fratris egestatem dissimulans: adversabitur istas preces Deus. Quomodo enim te orantem audiet Deus, cum tu non audias homo hominem? Accipe & illud? Amas uxorem, hoc tantum nomine quod uxor est. Nihil magni facis. Nam istud quidem est tibi cum Ethnicis commune. At amas, non ob aliud, nisi quia tibi voluptati est. Ad carnem tendit amor tuus. Sed amas ob hoc potissimum, quod in ea perspexeris imaginem Christi, puta, pietatem, modestiam, sobrietatem, pudicitiam, jamque non illam in ipsa, sed in Christo, immo in ea Christum amas, ita Deum spiritualiter amas. Verum his de rebus plura, sed suo loco.

Origenes lib. primo super Epist. ad Rom.

Caro.

Spiritus.

Anima.

Caro meretrix est animam seducens.

Amor parentum naturalis.

Regula veræ pietatis.

Amor uxoris castus.

CAPUT VIII.

REGULÆ QUÆDAM GENERALES VERI CHRISTIANISMI.

NUnc, quoniam ad id quod propositum est, utcumque viam aperuisse, & quasi sylvam quamdam comparasse videmur, ad reliqua properandum, ne non enchiridion, sed ingens fiat volumen. Conabimur autem breviter regulas quasdam quasi nexus quosdam palæstricos tradere, quarum ductu, tamquam fili Dædalei,

A dalei, facile queas e mundi hujus erroribus, velut e Labyrintho quodam inextricabili emergere, atque ad puram lucem vitæ pertingere. Nulli disciplinæ sui canones desunt, & sola beate vivendi ratio nullis præceptis adjuvabitur? Est autem omnino virtutis ars quædam & disciplina, in qua qui se gnaviter exercent, iis denique adspirat ille sanctorum conatuum provector Spiritus. Qui vero dicunt; *Recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus, hos rejiciet misericordia divina, propterea quod ipsi rejecerunt scientiam.* Sumentur autem hi canones partim a persona Dei, Diaboli, nostra: partim a rebus, id est, virtutibus ac vitiis, & quæ sunt his conjuncta: partim a materia virtutum & vitiorum. Conducent potissimum adversus tria mala, reliquias

B culpæ genitalis. Nam & si labem absterſit baptismus, tamen hæret adhuc quiddam veteris morbi, relictum in nobis, tum ad custodiam humilitatis, tum materiam segetemque virtutis. Ea sunt cæcitas, caro & infirmitas. Cæcitas ignorantiæ nebula, rationis obscurat judicium. Lumen enim illud purissimum Divini vultus, quod conditor infuderat super nos, cum nonnihil obfuscavit culpa primorum parentum, tum corrupta educatio, improbus convictus, perversi adfectus, vitiorum tenebræ, consuetudo peccandi, tanta obduxit rubigine, ut divinitus insculptæ legis vix vestigia quædam adpareant. Ergo (ut cœperam) cæcitas facit, ut in delectu rerum fere cæcutiamus, pro optimis pessima sequentes, potiora minus utilibus posthabentes.

Reliquia peccati originalis.

Cæcitas.

C Caro sollicitat adfectum, ut etiam si quid sit optimum intelligamus, diversa tamen amemus. Infirmitas facit, ut virtutem semel arreptam, vel tædio, vel tentatione victi deseramus: cæcitas officit judicio: caro depravat voluntatem: infirmitas frangit constantiam. Primum igitur est, ut fugienda dignoscas ab expetendis, atque ideo tollenda cæcitas, ne in rerum delectu hallucinemur. Proximum, ut malum cognitum oderis, bonum ames, & in hoc vincenda caro, ne contra mentis judicium dulcia pro salutaribus amemus. Tertium ut in bene cœptis perseveres, atque idcirco fulcienda infirmitas, ne turpius virtutis viam deseramus,

D quam fueramus non ingressuri. Ignorantiæ medendum, ut videas qua sit eundum. Caro domanda, ne a cognita via seducat in devia. Infirmitas animanda, ne viam arctam ingressus, vel vacilles, vel resistas, vel deflectas, neve semel aratro manum admolitus, respicias, sed exsultes ut Gigas ad currendam viam, semper in ea quæ sunt ante temet extendens, eorum quæ retro sunt oblitus, donec apprehendas bravium, & coronam promissam perseverantibus. Ad hæc itaque tria canones quosdam pro nostra virili accommodabimus.

CONTRA MALUM IGNORANTIÆ,

CANON I.

Bene sentiendum de Scriptura.

E Quoniam vero fides unica est ad Christum janua, primam oportebit esse regulam, ut de ipso atque illius spiritu traditis Scripturis quam optime sentias. Credasque non ore tenus, non frigide, non oscitanter, non hæsitanter, quemadmodum vulgus facit Christianorum, sed toto pectore, penitus infixum immotumque sedeat, ne unum quidem in eis jota contineri, quod non magnopere ad tuam salutem pertineat. Nihil quidquam te moveat, quod bonam hominum partem sic vides vivere, quasi cœlum & inferi, fabulæ quæpiam essent aniles, terricula, aut illectamenta puerorum. Tu vero credens, ne festinaveris. Et si ad unum universus insaniat mundus, vertantur elementa, desciscant Angeli, non potest mentiri veritas, non potest non evenire, quod

F Deus eventurum esse prædixit. Si Deum esse credis, veracem credas oportet. Sic prorsus habeto, nihil tam verum esse, nihil tam certum atque indubitatum eorum quæ auribus hauris, oculis coram intueris, manibus tenes, quam quæ legis in his litteris quas cœleste Numen, hoc est, veritas, inspiravit, sancti Prophetæ prodiderunt, tot Martyrum sanguis comprobavit, quibus tot jam seculis, piorum hominum consensus subscripsit, quas Christus ipse in carne, & sermone tradidit, & moribus expressit, testantur miracula, confitentur & Dæmones, adeoque credunt, ut & contremiscant: denique quæ sic consentaneæ sunt æquitati naturæ, quæ sic inter se constant, sic rapiunt attentos, sic movent atque transformant. Si hæc tanta argumenta in eas solas competunt, quæ malum vesania est, in fide hæsitare? Vel ex præteritis futurorum conjecturam facito: quanta, quam incredibilia dictu de Christo prædixerant Prophetæ. Quid horum non evenit? Qui in illis non fefellit, in aliis fallet? Postremo non mentiti sunt Prophetæ, & mentietur Christus, Prophetarum Dominus? His atque hujusmodi cogitationibus, si subinde flammam excitaris fidei, tum ardenter rogaveris Deum, ut adaugeat tibi fidem, mirabor, si diu malus esse poteris. Quis enim usque adeo scelestus est, ut non resiliat a vitiis, si modo penitus credat, momentaneis his voluptatibus, præter infelicem illum conscientiæ mentis cruciatum, æternos quoque emi cruciatus? Piis contra, pro temporaria, ac levi vexatiuncula, centuplum gaudium puræ conscientiæ, ac vitam denique reddi immortalem?

CANON II.

Primum igitur esto, nihil hæsitare de promissis Divinis: proximum autem, ut viam salutis, non cunctanter, non timide, sed certo proposito, toto pectore, animo fidenti, atque (ut ita dixerim) gladiatorio capessas, paratus vel rei, vel vitæ dispendium pro Christo subire. Piger vult, & non vult. Non oscitantibus contingit regnum cœlorum, sed plane vim pati gaudet, & violenti rapiunt illud. Huc festinantem non te carorum adfectus retardet, non revocent illecebræ mundi, non remorentur curæ domesticæ. Incidenda est secularium negotiorum catena, quandoquidem explicari non potest. Sic deserenda est Ægyptus, ne quando redeas animo ad ollas carnium. Raptim ac semel tota deserenda Sodoma, non est fas respicere, respexit mulier, & versa est in simulacrum saxeum. Viro non vacat, ulla usquam in regione morari, sed jubetur properare in montem, nisi malit perire. Clamat Propheta, ut fugiamus de medio Babylonis. Exitus ab Ægypto fuga vocatur. E Babylone fugere jubemur, non sensim atque contanter emigrare. Videas plerosque comperendinantes, & consiliis nimium lentis molientes fugam vitiorum: ubi his me curis, inquiunt, extricavero, ubi illud atque illud negotii confecero. Stulte, quid si hodie a te repetant animam tuam? An nescis negotium e negotio seri? vitium vitio invitari? Quin hodie potius facis, quod quo maturius feceris, hoc factu fuerit facilius? Alibi diligens esto, hic utilissima præcipitatio. Ne reputa, ne penficulare, quantum relinquas, certus, Christum unum tibi satis futurum pro omnibus. Aude modo te illi toto pectore credere. Aude tibi diffidere, aude omnem tui curam in illum transferre. Desine inniti tibi, & plena fiducia abjice te in eum, & excipiet te. Jacta cogitatum tuum in Dominum, & ipse te enutriet, ut canas illud ejusdem Prophetæ: Dominus regit me, & nihil mihi deerit, in loco pascuæ, ibi me collocavit. Super aquam refectionis educavit me, animam meam convertit. Ne velis temet ipsum partiri duobus, mundo & Christo. Non potes duobus Dominis servire: nulla societas Deo cum Belial: non fert eos qui utroque genu claudicant: evomit eos, qui neque frigidi sunt, neque calidi, sed tepidi. Nimis quam zelotypus animarum amator Deus est, solus ac totum possidere vult, quod sanguine suo redemit. Non patitur consortium Diaboli, quem semel morte sua devicit. Duæ tantum viæ sunt: altera quæ per obsequium adfectuum ducit in exitium: altera quæ per mortificationem carnis ducit ad vitam. Quid tecum hæres? tertia nulla est. Harum alteram velis nolis adeas oportet: quisquis es, hæc arcta tibi ineunda semita est, per quam pauci mortalium ambulant. Sed hanc ipse calcavit Christus, calcarunt ab orbe condito, quicumque Deo placuerunt. Hæc est profecto Adrastei Numinis inevitabilis necessitas: cum Christo, mundo crucifigaris necesse est, si voles cum Christo vivere. Quid inepti nobis ipsi blandimur? Quid tanta in re nobis ipsis imponimus? Hic dicit, non sum Clericus, mundanus sum, non possum non uti mundo. Alius cogitat, & si

Non respiciendum.

Fidei Deo.

Duæ viæ.

Sacerdos sum, Monachus non sum, viderit ille. Invenit & Monachus, quo sibi palpetur: Non tam, inquit, Monachus sum, quam illi aut illi. Alius dicit: adolescens sum, generosus, dives, aulicus, denique Princeps, ad me nihil attinent, quæ dicta sunt Apostolis. Miser, ergo ad te nihil attinet ut vivas in Christo? Si in mundo es, in Christo non es: si mundum appellas cœlum, terram, mare, & hunc communem aerem, nemo non est in mundo: sin ambitionem, delitias, cupiditatem, libidinem, mundum dicis, profecto si mundanus es, Christianus non es. Omnibus dixit Christus, qui crucem suam non tolleret, ac sua vestigia sequeretur, non esse se dignum. Mori carni cum Christo, nihil ad te, si vivere illius spiritu nihil ad te pertinet. Crucifigi mundo, nihil ad te, si vivere Deo, nihil ad te: consepeliri cum Christo, nihil ad te, si resurgere in gloriam, nihil ad te. Christi humilitas, paupertas, tribulatio, contemtus, labores, agones, dolores, nihil ad te, si regnum illius nihil ad te. Quid autem improbius, quam præmium tibi cum aliis commune ducere, at labores quibus paratur præmium, in paucos quosdam rejicere? Quid autem delicatius, quam cum capite conregnare velle, cum nolis compati? Noli igitur, mi frater, circumspicere quid alii faciant, & eorum collatione tibi blandiri. Ardua quædam & paucissimis, etiam Monachis, cognita res est, mori peccato, mori desideriis carnalibus, mori mundo. Et hæc est communis omnium Christianorum professio. Hoc jam olim in baptismo dejerasti. Quo voto, quod possit accedere sanctius, aut religiosius? Aut pereundum, aut sine exceptione, hac via grassandum ad salutem, sive Reges, sive inopes erimus coloni. Quod si non omnibus contingit ad perfectam imitationem capitis pertingere, omnibus tamen huc manibus, pedibusque est enitendum. Bonam Christianismi partem habet, qui certo animo decrevit fieri Christianus.

Mori mundo.

CANON III.

Verum ne te illud a virtutis via deterreat, quod aspera videatur ac tristis, tum quod commoditatibus mundi sit renunciandum, tum quod jugiter confligere oporteat cum tribus improbissimis hostibus, Carne, Diabolo & Mundo. Hanc tertiam regulam tibi proponito, universa terricula & phantasmata, quæ tibi statim velut in ipsis Averni faucibus occurrunt, pro nihilo ducenda esse, exemplo Æneæ Virgiliani. Quod si ludibriis inanibus contemtis rem ipsam pressius fixiusque inspexeris, profecto, videbis, Christi via, præterquam quod sola ducit ad felicitatem, etiam omisso præmii respectu, nullam tamen aliam esse commodiorem. Quod enim (quæso te) vitæ genus juxta mundum tibi deliges, in quo non sint abunde multa tristia atque aspera subeunda, tolerandaque? Aulicam vitam quis nescit esse ærumnarum plenam, nisi vel inexpertus, vel certe stultissimus? Deum immortalem! quæ illic, quam diutina, quam indigna servitus perferenda, quanta sollicitudine ambienda Principis gratia, eblandiendus favor eorum, qui vel nocere possunt, vel prodesse, fingendi vultus subinde novi, mussitanda injuria potentiorum. Porro autem, quod tandem mali genus, quo non sit referta militia? Utriusque rei tu testis esse optimus potes, qui utrumque tuo periculo didicisti. Jam vero quid vel non facit vel patitur mercator, *Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes?* In conjugio quanta moles curarum familiarium, quam non ibi miseriam vident, qui experiuntur? In publicis obeundis muneribus, quantum sollicitudinis, quantum laboris, quantum periculi? Quoquo versum flexeris oculos, ingens turba incommodorum occurret. Ipsa per se vita mortalium mille ærumnis obnoxia est, quæ sunt improbis cum probis communes. Eæ omnes tibi cesserint in cumulum meritorum, si te deprehenderint in via Christi: sin minus, cum majore molestia, tum nullo fructu, ferendæ tamen. Qui mundo militant, primum quam multos annos anhelant, sudant, tumultuantur? Deinde pro quam caducis, nihilique rebus? Postremo quam ancipiti spe. Adde quod illic adeo nullus est miseriarum finis, ut quo laboratum est diutius, hoc laboretur molestius: Finis

Mercatorum molestia.

Conjugii miseria.

A denique tam anxiæ, tamque laboriosæ vitæ, qui tandem? Nempe cruciatus æternus. I nunc, & cum hac vita compone viam virtutis, quæ statim desinit esse aspera, fit progressu mollior, fit jucunda, per quam certissima spe itur ad summum bonum. Nonne extremæ dementiæ sit, malle pari labore parare mortem æternam, quam vitam immortalem? At isti faciunt, vel hoc insanius, qui præeligunt summis laboribus ire ad labores perennes, quam mediocribus ad otium immortale. Ad hæc si maxime laboriosior esset pietatis via quam mundi, tamen hic laboris asperitas, præmii spe lenitur, nec deest unctio divina, quæ facit, B ut omne fel in mel vertatur. Illic cura curam trahit, dolor ex dolore nascitur: nec mora, nec requies: foris labor & adflictio, intus gravior ægritudo: Ipsa lenimenta exasperant. Hæc ita habere, ne Gentiles quidem Poetas fugit, qui per Tityi, Ixionis, Tantali, Sisyphi, Pentheique supplicium, improborum hominum ærumnosam vitam adumbrant. Quorum est & illa sera in libro Sapientiæ confessio, *Lassati sumus in via iniquitatis & perditionis, ambulavimus vias difficiles, viam autem Domini ignoravimus.* Quid Ægyptia servitute vel fœdius, vel laboriosius? quid Babylonia captivitate tristius? quid jugo Pharaonis & Nabuchodonosor intolerabilius? Christus autem quid dicit? Tol- C lite jugum meum super vos, & invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est, & onus meum leve. In summa, nulla deest voluptas, ubi adest tranquilla conscientia. Nulla non adest miseria, ubi cruciat infelix conscientia. Hæc jam plus quam certa esse oportet. Quod si etiam dubitas, consule eos qui aliquando de medio Babylonis conversi sunt ad Dominum, & vel illorum experimento crede, nihil esse vitiis turbulentius tristiusque, nihil virtute expeditius atque hilarius. Verum age, fingito paria stipendia, pares labores, at quanto tamen optabilius militare sub signis Christi, quam sub vexillis Diaboli? Imo quanto optabilius adfligi cum Christo, quam deliciis adfluere D cum Diabolo? Jam vero non erit velis & equis fugiendus Dominus, non tantum turpissimus, verum etiam durissimus & fallacissimus? qui tam iniquum pensum exigit: qui tam futilia promittit, quibus ipsis non raro frustratur miseros. Aut si præstat, rursus ubi lubitum est tollit, ut majore ægritudine amittant parta, quam labore pepererint. Mercator posteaquam fasque nefasque cumulandæ rei studio miscuit, famam, vitam, animam mille periculis objecit, si quidem bene ceciderit fortunæ alea, quid tandem aliud sibi paravit, quam miseræ sollicitudinis materiam, ut servet: cruciatum, si perdat. Sin male, quid reliquum est, nisi ut bis fiat miser, & E quod re sperata frustratus est, & quod tantum irriti laboris exhaustum, non sine dolore meminit? Nemo ad bonam mentem certo animo contendit, qui non pervenerit. Christus ut non irridetur, ita nec irridet. Cogita & illud, & cum a mundo fugis ad Christum, non te relinquere, si qua commoda mundus habet, sed leviora cum potioribus commutare. Quis non oppido lubens argentum auro, silicem gemma commutaverit? Offenduntur amici, quid tum? Invenies jucundiores. Carebis voluptatibus? sed frueris internis, quæ sunt vel suaviores, vel sinceriores, vel certiores; Minuenda res? At crescunt opes illæ, quas neque tineæ demoliuntur, neque tollunt fures. Desinis esse in pretio apud mundum? At probaris auctore Christo. Pla- F ces paucioribus, sed melioribus. Macrescit corpus, sed saginatur animus. Marcescit nitor cutis, sed enitescit decus animi. At si per cætera eodem modo cucurreris, intelliges nihil, vel falsi boni relinqui mundo, quod non longe præstantiore compendio compensetur. Quod si qua sunt, quæ quamquam non possunt non vitiose desiderari, sine vitio tamen possideri possunt, quod genus opinio popularis, favor vulgi, gratia, auctoritas, amici, honos virtuti habitus, fere fit, ut primum quærentibus regnum Dei, ultro hæc omnia adjiciantur, id quod promisit Christus, & Deus præstitit Solomoni. Fortuna plerumque sequitur fugientes, fugit sequentes. Certe quidquid accide-

Christianorum vita.

Omnia bonis prospera.

rit

rit Deum diligentibus, nihil non esse prosperum potest, quibus dispendia in compendium, flagella in solatium, opprobria in gloriam, cruciatus in voluptatem, tristia in dulcia, mala vertuntur in bona. Hanc igitur viam dubitas capessere, & illam relinquere, cum tam iniqua sit collatio, immo tam nulla, Dei ad Diabolum, spei ad spem, præmii ad præmium, laboris ad laborem, solatii ad solatium.

CANON IV.

Sed ut certiore cursu queas ad felicitatem contendere, hæc tibi quarta sit regula, ut totius vitæ tuæ Christum, velut unicum scopum præfigas, ad quem unum omnia studia, omnes conatus, omne otium ac negotium conferas. *Christus quid sit.* Christum vero esse, puta, non vocem inanem, sed nihil aliud, quam caritatem, simplicitatem, patientiam, puritatem, breviter, quidquid ille docuit. *Diabolus quid.* Diabolum nihil aliud intellige, quam quidquid ab illis avocat. Ad Christum tendit, qui ad solam virtutem fertur. Diabolo se mancipat, qui servit vitiis. Simplex ergo sit oculus tuus, & totum corpus tuum lucidum erit: ad solum Christum tamquam ad unicum & summum bonum spectet, ut nihil ames, nihil mireris, nihil expetas, nisi aut Christum, aut propter Christum. Nihil oderis, nihil horreas, nihil fugias, præter unam turpitudinem, aut propter turpitudinem. Ita fiet, ut quidquid egeris, sive dormias, sive vigiles, sive edas aut bibas, ipsi denique lusus tui & otia, dicam audacius, imo & vitia quædam leviora, in quæ nonnumquam ad virtutem properantes incidimus, omnia tibi cedant in cumulum præmii. Quod si nequam erit oculus tuus, & alio quam ad Christum spectaris, etiam si qua recta feceris, infrugifera fuerint, aut etiam pernitiosa. Vitium enim est, rem bonam non bene agere. Tum ad summi boni metam recta festinanti, quæcumque obiter occurrunt, eatenus sunt aut rejicienda, aut adsumenda, quatenus cursum tuum aut adjuvant, aut impediunt. *Triplex ordo rerum.* Earum rerum ferme triplex est ordo. Quædam enim ita sunt turpia, ut honesta esse non possint, velut ulcisci injuriam, male velle homini. Hæc semper adspernanda, quantovis etiam emolumento proposito, aut cruciatu. Nihil enim est, quod bonum virum queat lædere, præter unam turpitudinem. Quædam e regione ita sunt honesta, ut turpia esse non possint. Quod genus sunt, bene velle omnibus, juvare honestis rationibus amicos, odisse vitia, gaudere piis sermonibus. Quædam vero media, veluti valetudo, forma, vires, facundia, eruditio, & his similia. Ex hoc igitur postremo genere rerum, nihil propter se expetendum, neque magis, minusve adhibendæ sunt, nisi quatenus conducunt ad summam metam. Sunt enim & Philosophis quidam fines imperfecti, ac medii, in quibus non oporteat consistere, quibusque conveniat uti, non frui. Verum quæ media sunt, non eodem modo omnia, aut conferunt aut officiunt ad Christum euntibus: proinde pro momento quod habent, sunt adsumenda, aut repudianda. Scientia plus adfert adjumenti ad pietatem, quam forma, aut vires corporis, aut opes. Et quamquam omnis eruditio potest ad Christum referri, alia tamen alia propiore via conducit. Ab hoc fine, mediorum omnium utilitatem, aut inutilitatem, metire. Litteras amas, recte, si propter Christum. Sin ideo tantum amas, ut scias, ibi consistis, unde gradum facere oportebat. Quod si litteras expetis, ut illis adjutus, Christum in arcanis litteris latentem clarius perspicias, perspectum ames, cognitum atque amatum communices, aut fruaris, accinge te ad studia litterarum. *Quatenus Gentilium litteræ legendæ.* Verum non ultra quam ad bonam mentem arbitrere profuturas. Si tibi confidis, & ingens in Christo lucrum speras, perge tamquam audax mercator, longius etiam in Gentilium litteris peregrinari, atque Ægyptias opes ad Dominici templi honestamentum convertere. Sin metuis plus dispendii quam speras compendii, ad primam illam regulam redi: Nosce te ipsum, & tuo te modulo metire. Satius est minus sapere & amare magis, quam magis sapere, & non amare. Ergo scientia in mediis principatum obtinet. Deinde sunt valetudo, dotes ingenii, facundia, forma, vires, dignitas, gratia, auctoritas, prosperitas, fama, genus, amici, res familiaris: horum unumquodque ut proximo cursu ad virtutem conducet, ita maxime erit adhibendum, sed si quidem currentibus nobis offerantur. Sin minus, non erit tamen horum gratia a proposito cursu deflectendum. Obvenit pecunia, si nihil obstat ad bonam mentem, administra, para tibi amicos de mammona iniquitatis. *Pecunia quomodo amanda.* Sin bonæ mentis times dispendium, contemne damnosum lucrum, & vel Cratem illum Thebanum imitare, molestam sarcinam in mare potius præcipita, quam te retardet a Christo. Id erit tibi factu proclivius, si quemadmodum diximus, adsueveris nihil mirari eorum, quæ sunt extra te, id est, quæ non pertinent ad hominem interiorem. Ita enim fiet, ut neque insolescas, si hæc contigerint, neque discrucieris animo, si vel negata fuerint, vel erepta, quippe qui felicitatem tuam uno Christo metiris. Quod si citra tuum studium contingunt, sollicitior esto, non securior: id cogitans, datam tibi divinitus virtutis exercendæ materiam, sed periculosam. Quod si suspectam habes fortunæ benignitatem, Prometheum imitare. Ne receperis dolosam pyxidem, & expeditus ac nudus ad unicum illud bonum contende. Qui vero pecuniam, ut rem magnam ingenti sollicitudine experunt & in ea statuunt præcipuum vitæ præsidium, qui se beatos putant, ea incolumi, qui miseros clamitant, cum periit, ii, nimirum, plures Deos sibi finxere. Æquasti Christo pecuniam, si ea te potest felicem, aut infelicem reddere. Quod dixi de pecunia, idem de honoribus, voluptatibus, valetudine, imo & de ipsa vita corporis accipe. Tanto ardore ad unum Christum scopum nostrum oportet eniti, ut horum nihil vacet magnopere curare, sive cum dantur, sive cum tolluntur, tempus enim breve est, ut ait Apostolus. Reliquum est, ut qui utuntur hoc mundo, sint tamquam non utentes. Hanc mentem (scio) mundus ut stultam, ac male sanam ridet, verum *per hanc unam stultitiam, placuit Deo salvos facere credentes. Et quod stultum est Dei sapientius est hominibus.* Ad hanc itaque regulam, quidquid & agis, exiges. Exerces artem, recte, si sine fraude. Verum quo spectas? Ut alas familiam. At quorsum tibi familiam? Ut eam Christo lucrifacias? Bene curris. *Labor Jejunium.* Jejunas, pium quidem opus in speciem. Sed quo refers tuum jejunium? Ut parcas penui, aut ut religiosior habearis. Nequam est oculus tuus. At jejunas, ne in morbum incurras. Cur morbum metuis? Ne te privet usu voluptatum. Vitiosus est oculus tuus. Sed valere vis, ut studio sufficias. Studium vero, quo refers? Ut Sacerdotium aliquod tibi pares. Sacerdotium quo animo ambis? Nempe ut tibi vivas, non Christo. Aberrasti a signo quod Christianum oportet ubique præfixum habere. Sumis cibum ut valeas corpore. Sed ideo valere vis corpore, ut sanctis studiis, sanctis vigiliis sufficias. Scopum attigisti. Curas autem valetudinem, ne fias deformior, ne libidini non sufficias, a Christo excidisti, alium Deum tibi faciens. *Superstitiosi cultus Divorum.* Sunt qui certos Divos, certis quibusdam colunt cerimoniis. Alius Christophorum singulis salutat diebus, sed non nisi conspecta ejus imagine, quo tandem spectans? Nempe huc, quod sibi persuaserit, sese eo die a mala morte tutum fore. Alius Rochum quemdam adorat, sed cur? Quod illum credat pestem a corpore depellere. Alius Barbaræ, aut Georgio certas preculas admurmurat, ne in manus hostium veniat. Hic jejunat Apolloniæ, ne doleant dentes. Ille visit divi Job simulacra, ut scabie careat. Nonnulli de lucro certam portionem pauperibus nuncupant, ne merces naufragio intercidant. Hieroni cereolus accenditur, ut res quæ periit recipiatur. In summa, ad hunc modum, quot res sunt quas vel timemus vel cupimus, totidem iis Divos præfecimus: qui & ipsi diversis nationibus diversi sunt, ut id apud Gallos valeat Paulus, quod apud nostrates Hieron, neque passim id valeat Jacobus aut Joannes, quod illo atque illo loco. Quæ quidem pietas, nisi a respectu commodorum atque incommodorum corporalium ad Christum referatur, a

Dii auxiliares & tutelares. Deo Christiana non est, ut non ita multum absit a superstitione eorum, qui quondam Herculi decimam bonorum partem vovebant, ut ditescerent, aut Æsculapio gallum, ut a morbo revalescerent, aut qui Neptuno taurum cædebant, ut feliciter navigarent. Nomina quidem commutata sunt, sed finis utrisque communis. Oras Deum, ne tibi mors accidat præmatura, & non oras potius, ut tibi mentem meliorem largiatur, ut quocumque loco te mors oppresserit, non offendat imparatum. Tu non cogitas de mutanda vita, & Deum rogas ne moriaris. Quid igitur oras? nimirum, ut quam diutissime pecces; oras divitias, & nescis uti divitiis: nonne tuam ipsius perniciem oras? oras bonam valetudinem, & abuteris sanitate, nonne pietas tua impia est? Reclamabitur hoc loco protinus a quibusdam religiosulis, qui quæstum existimant pietatem, & ut idem ait, per dulces quasdam benedictiones seducunt corda innocentium, ventri suo servientes, non Jesu Christo. Ergone, inquient, tu vetas cultum Sanctorum, in quibus Deus honoratur? Ego vero non tam damno eos, qui hæc simplici quadam superstitione faciunt, quam qui emolumentum suum secuti, ea quæ tolerabilia fortasse sunt pro summa & absoluta pietate efferunt, & suo commodo fovent imperitiam plebis, quam ne ego quidem omnino contemno, verum non feram, ut media pro summis, minima pro maximis habeant. Laudabo quod a Rocho suo petant incolumem vitam, si eam vitam consecrent Christo. Magis autem laudabo, si nihil aliud orent quam ut cum odio vitiorum augeatur amor virtutum. De moriendo ac vivendo Deo in manum dent, dicantque cum Paulo: *Sive vivimus, sive morimur, Domino vivimus ac morimur.* Perfectum erit, si dissolvi cupiant, & esse cum Christo, si in morbis, damnis, reliquisque fortunæ incommodis gloriam & gaudium suum constituant, quod digni habeantur, qui vel hoc modo capiti suo conformentur. Ergo non tam reprehendendum istiusmodi facere, quam perniciosum in eis consistere atque inniti. Tolero infirmitatem, sed cum Paulo viam demonstro excellentiorem. Ad hanc regulam si studia & actus omnes tuos excusseris, neque usquam constiteris in mediis, donec perveneris usque ad Christum, nec aberrabis umquam a via, neque rem ullam in vita aut facies, aut patieris, quæ tibi non vertatur in materiam pietatis.

CANON V.

Perfecta pietas. Addamus & quintam regulam huic quasi subsidiariam, ut in hoc uno constituas perfectam pietatem, si coneris semper a rebus visibilibus, quæ fere vel imperfectæ, vel mediæ sunt, ad invisibilia proficere, juxta superiorem hominis divisionem. Hoc præceptum adeo ad rem pertinet, ut ejus sive neglectu, sive inscitia, plerique Christiani pro piis sint superstitiosi, & præter cognomen Christi, non admodum absint a superstitione Gentilium. Duos igitur quosdam mundos imaginemur, alterum intelligibilem tantum, alterum visibilem. Intelligibilem, quem & Angelicum licebit appellare, in quo Deus cum beatis mentibus: Visibilem, cœlestes sphæras, & quod in his includitur. Tum hominem veluti tertium quemdam mundum utriusque participem, visibilis secundum corpus, invisibilis secundum animam. In mundo visibili quoniam peregrini sumus, nusquam oportet conquiescere, sed quidquid occurrit sensibus, id apta quadam collatione, vel ad mundum Angelicum, vel (quod est utilius) ad mores, & ad illi respondentem hominis partem, referre. Quod sol hic in mundo visibili, id divina mens in mundo intelligibili, & in ei cognata tui parte, puta, spiritu. Quod illic luna, hoc in illo cœtus Angelorum, & animarum piarum, quam vocant Ecclesiam triumphantem, hoc & in te spiritus. Quidquid agit mundus superior in sibi subjectam terram, hoc agit Deus in tuam animam. *Sol mens divina.* Occidit sol, oritur, æstuat, temperatur, vivificat, producit, maturat, attrahit, extenuat, purgat, durat, emollit, illustrat, serenat, exhilarat. Ergo quidquid in eo vides, imo quidquid in hoc crassiore mundo, qui constat ex elementis, quem nonnulli a reliquis distinxere: denique quidquid in crassiore tui parte, id ad-

A suescas ad Deum, atque invisibilem tui portionem referre. Ita fiet, ut quidquid usquam sese sensibus objecerit, id tibi fiat occasio pietatis. Cum delectat oculos corporeos, quoties sol hic visibilis novo lumine sese terris infundit, tu protinus cogita, quæ sit illa voluptas cœlitum, quibus æternus ille sol semper oritur, nec umquam occidit: quantum illud gaudium puræ mentis, cui divinum lumen irradiat. Atque admonente creatura visibili, ora verbis Paulinis, ut qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illucescat in corde tuo, ad illuminationem scientiæ claritatis Dei, in facie Christi Jesu. Repete consimiles locos e Sacris libris, in quibus passim gratia Spiritus divini, lumini comparatur. *Lumen gratiæ Dei dicitur.*
B Tristis tibi nox ac tetra videtur. Animam cogita divino lumine destitutam, ac vitiis caligantem. Et si quid noctis intra te deprehenderis, ora ut tibi exoriatur Sol Justitiæ. Sic autem existima, adeo non esse nullas res invisibiles, ut eæ quæ videntur, præ illis vix umbræ quædam sint, tenuem modo quamdam imaginem illarum oculis repræsentantes. Proinde quidquid in corporeis rebus sensus, aut appetunt, aut horrent, idem conveniet in internis spiritum longe magis amare, aut odisse. Arridet oculis decora species corporis. Cogita quam honesta res sit species animæ. Insuave quiddam videtur, deformis vultus. Memento quam odiosa res sit, mens vitiis deturpata. Atque idem de reliquis facito:
C est enim animæ, ut sua quædam venustas, aut deformitas, qua vicissim Deo placet ac Diabolo, similis simili: ita est illi & sua quædam juventa, senecta, morbus, sanitas, mors, vita, paupertas, opulentia, voluptas, dolor, bellum, pax, frigus, calor, sitis, potus, fames, cibus: breviter, quidquid sentitur in corpore, id intelligendum est in anima. Ergo in hoc est iter ad vitam spiritalem ac perfectam, si sensim adsuescamus abduci ab iis, quæ vere non sunt, sed partim apparent esse quod non sunt, ut voluptas turpis, honor mundi, partim fluunt, atque in nihilum redire festinant, rapiamurque ad illa quæ vere sunt æterna, incommutabilia, sincera. Id quod vidit & Socrates, vir non tam lingua, quam vita Philosophus: ait enim ita demum animam feliciter emigrare e *Turpis voluptas.*
D corpore, si prius per Philosophiam mortem fuerit diligenter meditata, & multo ante per rerum corporalium contemtum, & spiritalium amorem ac contemplationem adsueverit tamquam a corpore abesse. Neque aliud est crux illa, ad quam nos vocavit Christus, neque aliud mors qua nos capiti commori vult Paulus, quemadmodum dicit & Propheta: *Quoniam propter te mortificamur tota die: æstimati sumus sicut oves occisionis:* & quod aliis verbis scribit Apostolus: *Quæ sursum sunt quærite, non quæ super terram, quæ sursum sunt sapite:* quam ut ad res corporeas obstupescamus, & tamquam insensibiles reddamur, ut tanto magis sapiamus in his quæ sunt spiritus, quanto magis in illis desipuerimus. Tanto verius intus incipiamus vive-
E re, quanto minus vixerimus foris. Denique ut dicam planius, eo minus nos moveant res caducæ, quo magis cognitæ fuerint æternæ: hoc minus miremur umbraticas, quo magis suspicere cœperimus veras. Ergo hæc regula semper ad manum habenda, necubi in rebus temporariis restitemus, sed inde veluti gradu facto ad spiritalium amorem, adhibita collatione, adsurgamus, aut præ his quæ sunt invisibilia, id quod est visibile, contemnere incipiamus. Tolerabilior erit morbus corporis, si cogitaris eum remedium esse animæ.
F Minus eris sollicitus de valetudine corporis, si totam curam ad tuendam animi valetudinem converteris. Terret te mors corporis, multo magis formidanda mors animæ. Horres venenum visibile, quod perniciem adfert corpori, longe magis horrendum virus, quod interimit animam. Cicuta venenum corporis, at multo præsentius venenum animæ voluptas. Horrescis, exalbescis, metuens, ne te feriat fulmen, quod e nubibus emicat, & quanto magis formidandum, ne veniat in te fulmen invisibile iræ Divinæ: Ite maledicti in ignem æternum? Rapit te venustas corporis, cur non magis ardes eam speciem quæ latet? In eam transfer amorem tuum quæ perpetua est, quæ cœlestis,

stis, quæ incorrupta, & moderatius amabis formam caducam & fugacem corporis. Oras ut compluatur ager ne sitiat, magis ora, ut Deus compluat mentem tuam, ne a virtutum fruge sterilescat. Magna cura resarcis dispendium rei pecuniariæ, maxima cura resarcienda jactura mentis. Prospicis in senectam, ne quid desit corpori, & non consulendum, ne quid desit animo? Atque hoc quidem faciendum in his rebus, quæ quotidie sunt obviæ sensibus nostris, atque eos pro varietate speciei, varie adficiunt, spe, metu, amore, odio, dolore, voluptate. Idem observandum in omnibus litteris, quæ ex simplici sensu & mysterio, tamquam corpore atque animo constant, ut contempta littera, ad mysterium potissimum spectes: cujusmodi sunt litteræ Poetarum omnium, & ex Philosophis Platonicorum: maxime vero Scripturæ divinæ, quæ fere Silenis illis Alcibiadeis similes, sub tectorio sordido ac pene ridiculo, merum Numen claudunt. Alioqui si sine allegoria legeris, Adæ simulacrum de argilla uda formatum, eique inspiratam animam, Evam de costa subductam, interdictum, ne de ligno ederent: serpentem suasorem, Deum inambulantem ad auram, conscios latitantes: Angelum cum romphæa versatili foribus Paradisi additum, ne ejectis pateret reditus, breviter, totam orbis conditi historiam, si nihil ultra superficiem quæsieris, non video quid ita multo magis operæ pretium sis facturus, quam si cantaveris luteum simulacrum Promethei, ignem dolo subjectum, eum simulacro inditum, lutum animasse. Immo fortasse plusculo fructu legetur fabula Poetica cum allegoria, quam narratio Sacrorum librorum, si consistas in cortice. Si te legentem admonet fabula Gigantum, non esse pugnandum cum Superis, aut abstinendum esse ab iis studiis, a quibus natura abhorret, adjiciendum animum ad ea (modo honesta sint) ad quæ natura propensior es, uti ne conjugio te impedias, si tuis moribus cœlibatus magis convenit, rursum, ne cœlibatui te addicas, si conjugio videris utilior: fere enim infeliciter evenire, quæ tentes invita Minerva. Si te Circes pocula docent, homines voluptatibus tamquam veneficiis dementari, vertique prorsus ex hominibus in pecudes. Si Tantalus sitiens, miserrimum esse, opibus congestis inhiantem, uti non audere. Si Sisyphi saxum, laboriosam, & miseram esse ambitionem. Si Herculis labores admonent, honestis studiis, & industria infatigata parari cœlum: nonne hoc discis in fabula, quod præcipiunt Philosophi & Theologi vitæ magistri? At si citra allegoriam legeris, infantes in utero colluctantes, vendita pulmento primogenita, benedictionem patris dolo præreptam, Goliath funda David ictum, Samsoni derasum capillum, non ita magni refert, quam si Poeticum legas figmentum. Quid interest, Regum aut Judicum libros legas, an Livianam historiam, modo in neutra spectes allegoriam? Nam in illa multa insunt, quæ mores communes emendent, in hac nonnulla etiam absurda in speciem, & quæ summa cute intellecta, moribus officiant: veluti latrocinium David: adulterium homicidio emptum: Samson perdite amans, furtivus filiarum cum Loth concubitus, atque id genus alia mille. Proinde ubique contemta carne Scripturæ, maxime Veteris Testamenti, spiritus mysticum rimari conveniet. Hoc tibi sapiet Manna, quod palato tecum attuleris. Sed in eruendis mysteriis non oportet animi tui conjecturas sequi, verum cognoscenda ratio, & velut ars quædam, quam tradit Dionysius [1] quidam in libro, de Divinis Nominibus, & divus Augustinus in opere, de Doctrina Christiana. Paulus autem Apostolus post Christum fontes quosdam aperuit allegoriarum, quem secutus Origenes, in hac parte Theologiæ facile Principatum obtinet. Eam vero nostri Theologi, aut adspernantur fere, aut oppido quam frigide tractant, in acumine disserendi veteribus vel pares, vel superiores, in hujus muneris tractatione ne conferendi quidem cum istis. Idque duabus potissimum (ut conjicio) de causis. Altera quod non potest non frigere mysterium,

Mysterium in litteris omnibus spectetur.

Citra allegoriam sterilis est Scriptura.

In litteris Sacris nonnulla etiam absurda in speciem.

1 Nimirum, cum Areopagitam esse non putabat.

A

quod non eloquentiæ viribus, ac dicendi lepore quodam condiatur, qua in re præcelluerunt veteres, nos ne attingimus quidem. Altera, quod uno Aristotele contenti, Platonicos & Pythagoricos arcent a ludis. At hos posteriores præfert Augustinus, non solum quod plerasque sententias habent admodum consentaneas nostræ Religioni, verum etiam quod ipsum dictionis genus figuratum, ut diximus, & allegoriis frequens, propius accedit ad sermonem Sacræ Scripturæ. Non igitur mirum, si commodius tractaverunt allegorias Theologicas, qui dicendi copia rem quamlibet, etiam jejunam ac frigidam locupletare & convestire poterant, tum qui omnis antiquitatis doctissimi, quod in mysteriis Divinis erat faciendum, id fuerant olim in Poetis & Platonicis libris meditati. Horum igitur commentationes te malo evolvere, utpote qui non ad Scholasticam concertationem, sed ad bonam mentem te instituam. Quod si non adsequeris mysterium, memineris tamen subesse, quod quidem vel incognitum sperare præstabilius est, quam in littera occidente conquiescere. Neque id modo in Veteri Testamento, verum etiam in Novo. Habet Euangelium carnem suam, habet & spiritum. Nam etiamsi detractum est velum a facie Moysi, tamen adhuc Paulus videt per speculum & in ænigmate. Et ut apud Joannem ipse dixit Christus: *Caro non prodest quidquam, spiritus est qui vivificat.* Mihi quidem religio fuisset dicere, non prodest quidquam, satis fuerat futurum, caro non nihil prodest, sed multo amplius spiritus: nunc ipsa dixit veritas, *non prodest quidquam.* Adeoque non prodest, ut juxta Paulum mortifera sit, nisi ad spiritum referatur. Alioqui vel hoc utilis est caro, quod infirmitatem quasi gradibus quibusdam ducit ad spiritum. Corpus sine spiritu non potest subsistere, spiritus corpore nihil eget. Quod si Christo auctore tanta res est spiritus, ut sola vivificet, huc tendendum, ut in omnibus litteris, omnibus actibus spiritum respiciamus non carnem. Et si quis observaverit, animadvertet hoc unum esse, quo nos vocant, inter Prophetas præcipuus Esaias, inter Apostolos Paulus, qui nulla pene Epistola non hoc agit, non inculcat, nihil fidendum esse carni, in spiritu esse vitam, libertatem, lumen, adoptionem, & fructus illos optabiles, quos enumerat. Carnem ubique contemnit, damnat, dissuadet. Attende, & deprehendes passim hoc idem agere præceptorem nostrum Jesum, dum in tollendo de puteo asino, in illuminando cæco, in confricandis aristis, in non lotis manibus, in conviviis peccatorum, in parabola Pharisæi & Publicani, in jejuniis, in fratribus secundum carnem, in gloria Judæorum, quod essent filii Abrahæ, in muneribus offerendis, in precationibus, in phylacteriis dilatatis, multisque similibus locis, contemnit carnem legis & superstitionem eorum, qui malebant esse Judæi in manifesto, quam in occulto. Et cum dicit mulierculæ Samaritanæ: *Mulier, crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis Patrem. Sed venit hora, & nunc est, cum veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate.* Nam *& Pater tales quærit, qui adorent eum. Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare.* Idem facto significavit, cum in nuptiis aquam frigidæ & insipidæ litteræ vertit in vinum spiritus, ad vitæ contemtum animas inebrians spiritales. Et ne magnum putes, quod ista contemsit Christus, quæ modo commemoravimus. Imo contemsit & carnis suæ manducationem, & sanguinis potum, nisi & spiritaliter edatur atque bibatur. Quibus enim putas ista locutus est, Caro non prodest quidquam, spiritus est qui vivificat? Nempe non iis, qui Euangelio de collo suspenso, aut cruce ærea, se tutos ab omni malo putant, idque perfectam Religionem existimant, sed quibus summum mysterium, de sumendo corpore suo aperuerat. Si res tanta nihil est, immo si perniciosa, quid est cur ullis aliis rebus carnalibus fidamus, nisi adsit spiritus. Tu forte quotidie sacrificas, & tibi vivis, neque ad te pertinent incommoda proximi tui: adhuc in carne es sacramenti. Verum si sacrificans

Veteres ob eloquentiam commodius tractarunt allegorias.

Euangelium habet suam carnem & spiritum.

B C D E F

Quid spiritaliter sumere corpus Christi.

cans das operam id esse, quod illa sumtio significat, puta, idem spiritus cum spiritu Christi, idem corpus cum corpore Christi, vivum membrum Ecclesiæ. Si nihil amas nisi in Christo, si omnia tua bona putas omnibus esse communia, si omnium incommoda tibi perinde ut tua dolent, ita demum magno fructu sacrificas, nempe, quia spiritualiter. Si te sentis in Christum quodammodo transfigurari, & jam minus minusque in te ipso vivere, spiritui gratias age, qui solus vivificat. Multi quot quoque die sacris adsuerint numerare solent, atque hac re tamquam maxima freti, quasi jam nihil præterea debeant Christo, ita templis egressi, ad pristinos mores redeunt. Quod carnem pietatis amplectuntur, laudo: quod illic consistunt, non laudo; peragatur in te, quod illic oculis repræsentatur: repræsentatur mors capitis. Excute te intus in sinu, quod ajunt, quam prope tu mortuus mundo. Quod si te totum adhuc possident, ira, ambitio, cupiditas, voluptas, invidia, etiam si contingas altare, procul tamen abes a sacro. Occisus est pro te Christus; macta & tu pecudes istas. Sacrifica temet ipsum illi, qui pro te semet immolavit Patri. Hæc si ne cogitas quidem, & in illo confidis, odit Deus pinguem tuam & crassam Religionem. Baptizatus es, ne protinus te Christianum putes: mens tota nihil nisi mundum sapit: in manifesto Christianus es, in occulto Gentili gentilior. Cur ita? quia corpus sacramenti tenes, spiritu vacas: ablutum est corpus, quid refert, dum animus manet inquinatus? Sale contacta est caro, quid tum, si insulsus manet animus? Unctum est corpus, at inunctus animus. Sin consepultus es Christo intus, & jam cum eo in novitate vitæ meditaris ambulare, agnosco Christianum. Adspergeris aquula consecrata, quorsum attinet, modo tu internas sordes non abstergas ab animo? Veneraris Divos, gaudes eorum reliquias contingere. Sed contemnis, quod illi reliquerunt optimum, puta, vitæ puræ exempla. Nullus cultus gratior Mariæ, quam si Mariæ humilitatem imiteris: nulla Religio Sanctis acceptior, magisque propria, quam si virtutem illorum exprimere labores. Vis tibi demereri Petrum aut Paulum? alterius fidem, alterius imitare caritatem, & plus feceris, quam si decies Romam cursitaris. Vis summo honore Franciscum adficere? elatus es, admirator pecuniæ es, contentiosus es: largire hoc Divo: compesce animos, & exemplo Francisci, esto modestior, contemne sordidum lucrum, & inhia bonis animi. Remitte contentionem, & vince in bono malum. Istum honorem pluris faciet Divus ille, quam si centum illi cereos accenderis. Magnum quiddam putas, si Francisci cucullo obvolutus, sepulcro inferaris. Nihil proderit vestis similis mortuo tibi, si mores fuerunt dissimiles vivo. Et quamquam universæ pietatis exemplar a Christo commodissime petitur, tamen Christi cultus in Sanctis ejus te impendio delectat, Christum facito in Sanctis imiteris, & ad singulorum honorem, singula vitia mutare, aut singulas virtutes amplecti stude. Hoc si accesserit, jam & illa quæ foris fiunt, non improbabo. Summa veneratione complecteris cineres Pauli, non damno, si sibi constat tua Religio. Si veneraris cinerem mutum & mortuum, & vivam illius imaginem adhuc loquentem, ac tamquam spirantem, quæ in illius litteris superest, negligis, nonne præpostera est tua Religio? Adoras ossa Pauli in loculis condita, non adoras mentem Pauli, in scriptis latentem? Magni facis fragmentum corporis, per vitrum perspicuum, & non miraris totum animum Pauli per litteras pellucentem? Cineres colis, ad quos nonnumquam vitia tolluntur corporum, cur non litteras magis, quibus vitia sanantur animarum? Signa ista mirentur infideles, quibus data sunt, tu fidelis libros illius amplectere, ut qui non diffidis Deum omnia posse, discas illum super omnia diligere. Honoras imaginem vultus Christi saxo, lignove deformatam aut fucatam coloribus, multo religiosius honoranda mentis illius imago, quæ Spiritus Sancti artificio, expressa est litteris Euangelicis. Nullus Apelles sic effingit penicillo lineamenta figuramque corporis,

A ut in oratione cujusque relucet imago mentis, præsertim in Christo, qui cum esset summa simplicitas veritasque, nihil omnino poterat esse dissimilitudinis inter archetypum divini pectoris, & inde ductam imaginem sermonis. Ut nihil Patri similius, quam Filius, Patris verbum, ex intimo illius corde promanans: ita Christo nihil similius, quam Christi verbum de pectoris illius sanctissimi adytis redditum. Et hanc imaginem non miraris, non adoras, non oculis piis collustras, non animo amplecteris? Tam sanctas, tam efficaces habes Domini tui reliquias, & his neglectis, multo quæris

B alieniora? Attonitus spectas tunicam aut sudarium quod fertur Christi, & somniculosus legis oracula Christi? Maximo majus esse credis, quod crucis portiunculam domi possides. At illud nihil est præ illo, si mysterium crucis in pectore conditum gestes. Alioqui si ista faciunt religiosum, quid religiosius Judæis? quorum impiissimi plerique Jesum tamen in carne viventem oculis viderunt, auribus audierunt, manibus contrectarunt: quid Juda felicius, qui ore os divinum pressit? Adeo sine spiritu non prodest caro quidquam, ut ne Virgini quidem Matri profuturum fuerit, quod eum de sua carne genuit, nisi & spiritu spiritum illius concepisset. Maximum hoc, sed audi majus. Apo-

C stoli, donec corporeo Christi contubernio fruerentur, nonne legis quam fuerint imbecilles, quam pingue quiddam adhuc sapuerint? Quis aliud ad absolutam salutem desideraret, quam tam diuturnum Dei atque hominis convictum? Et tamen post edita miracula, post tot annis exhibitam divini oris doctrinam, post argumenta resuscitati, nonne suprema hora, jam recipiendus in cœlum, exprobrat eis incredulitatem illorum? Quid igitur in causa? Nempe, obstabat caro Christi, atque inde est, quod ille dicit: *Nisi ego abiero, Paracletus non veniet. Expedit vobis, ut ego vadam.* Christi corporea præsentia inutilis ad salutem, & in ulla præterea re corporali audebimus perfectam pieta-

D tem statuere? Paulus viderat Christum in carne. Quid hoc majus esse putas? At ille contemnit, dicens: *Etsi Christum*, inquit, *novimus secundum carnem, sed jam nunc non novimus.* Quare non noverat? Quia profecerat ad meliora charismata spiritus. Verbosius forte hæc disputo, quam conveniat ei, qui regulas tradit. Verum id eo facio accuratius, neque sine gravi causa, quod re ipsa compertum habeam, hunc errorem communem esse pestem totius Christianismi, quæ vel hoc graviorem perniciem adfert, quod specie quidem pietati proxima est. Nulla enim periculosiora vitia, quam quæ virtutem imitantur. Nam præterquam quod bonis etiam lubricus in ea lapsus est, nulla difficilius corriguntur, propterea quod vulgus imperitum

E Religionem violari credit, dum istiusmodi reprehenduntur. Reclamet illico mundus, & oblatrent clamosi quidam Concionatores, qui ista libenter intus canunt, videlicet, non ad Christum, sed ad suum compendium respicientes: ob quorum vel imperitam superstitionem, vel fictam pietatem, sæpius mihi testandum est, me nequaquam taxare corporales cerimonias Christianorum, & studia simplicium, præsertim ea quæ Ecclesiastica comprobavit auctoritas: sunt enim nonnumquam tum indicia, tum adminicula pietatis: quæ, quoniam fere necessaria sunt infantibus in Christo, donec grandescant & occurrant in virum perfectum, tamen ne a perfectis quidem convenit fastidiri, ne exem-

F plo lædantur infirmi. Quod facis probo, si modo finis vitiosus non sit, tum si ibi non figis metam, unde gradum factum oportebat ad saluti propiora. Verum Christum visibilibus rebus, ob visibilia colere, & in his fastigium Religionis ponere, hinc sibi placere, hinc alios damnare, his instupescere, atque adeo immori, & (ut semel dicam) his ipsis a Christo avocari, quæ ad hoc tantum adhibentur, ut ad eum conducant, hoc est, nimirum, a lege Euangelii, quæ spiritalis est, desciscere, & in Judaismum quemdam recidere, neque minus forte periculosum, quam sine hac superstitione, magnis & apertis animi vitiis laborare. Capitalior hic quidem morbus: esto, sed ille insanabilior,

lior. Quantum ubique sudavit præcipuus ille spiritus adsertor Paulus, ut Judæos a fiducia operum abductos, ad ea quæ sunt spiritalia promoveat. Atque huc denuo vulgus Christianorum video revolutum. Quid autem dixi vulgus? Ferendum hoc, nisi & Sacerdotum & Doctorum bonam partem, denique greges eorum, qui spiritalem vitam vocabulo & cultu profitentur, pene totos hic error occupasset. Si sal infatuatum est, unde salientur cæteri? Pudet me referre, quanta superstitione plerique istorum observent cerimoniolas quasdam ab homunculis, non tamen hoc animo institutas, quanto odio easdem ab aliis flagitent, quanta securitate his fidant, quanta temeritate alios judicent, B quanta contentione tueantur. His factis suis cœlum deberi putant, in quibus si quando occalluerint, jam Pauli atque Antonii sibi videntur. Incipiunt magno supercilio alienæ vitæ censuram exercere, ad imperitorum (ut ait Comicus) regulam illam, ut nihil, nisi quod faciunt ipsi, rectum putent. Cæterum ubi in suo instituto consenuerunt, videbis eos nihil adhuc Christi sapere, sed animales ac tristibus quibusdam vitiis madentes, in convictu morosos, ac vix etiam sibi tolerabiles, caritate frigidos, ira fervidos, odio pertinaces, lingua virulentos, in exercendis simultatibus invictos, pro re quavis nihili depugnare paratos, adeoque alienos a perfectione Christi, ut ne communibus quidem virtutibus C sint præditi, quas etiam Ethnicis, vel ratio natura insita, vel usus vitæ, vel Philosophorum præcepta parant: indociles, intractabiles, rixosos, voluptatum avidos, ad verba divina nauseabundos, nulli commodos, de aliis male suspicaces, sibi blandientes. Huccine tot annorum laboribus denique perventum est, ut pessimus sis, & optimus tibi videare, ut pro Christiano sis Judæus, mutis tantum elementis serviens, ut gloriam habeas non in occulto apud Deum, sed in manifesto apud homines? Quod si in spiritu ambulasti, non in carne, ubi fructus spiritus? ubi caritas? ubi gaudium illud animi? ubi pax erga omnes? ubi patientia? longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas? ubi Christi imago in tuis moribus? Non sum, inquis, scortator, non D fur, non sacrilegus, & observo quæ sum professus. At quid est hoc aliud, quam, non sum sicut cæteri homines, raptores, adulteri, & jejuno bis in Sabbato? Malo, malo Publicanum humilem, & misericordiam implorantem, quam istud justorum genus, sua benefacta commemorantium. Quid autem professus es, anne faceres quod olim in baptismo jurasti, te Christianum, hoc est, spiritalem, non Judæum futurum? Quippe qui propter traditiunculas hominum transgrederis mandata Dei. At non Christianismus est vita spiritalis? Audi Paulum Romanis loquentem: *Nihil ergo damnationis est his, qui sunt in Christo Jesu, qui non secundum* E *carnem ambulant. Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu, liberavit me a lege peccati & mortis. Nam quod impossibile erat legi, qua infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnavit peccatum in carne, ut justificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Qui enim in carne sunt, quæ carnis sunt sapiunt: qui vero in spiritu sunt, quæ spiritus sunt sentiunt. Nam prudentia carnis, mors est, prudentia autem spiritus, vita & pax. Quoniam sapientia carnis, inimica est Deo: legi enim Dei non est subjecta, nec enim potest. Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt.* Quid dici poterat F plenius? Quid apertius? Verum hæc nihil ad se pertinere putant homines ad suis blandiendum vitiis arguti, ad aliena carpenda præcipites, & quod Paulus dixit de secundum carnem ambulando, in adulteros modo & scortatores referunt: quod de sapientia carnis, quæ inimica est Deo, in eos detorquent, qui litteraturam Secularem (quam vocant) didicerunt. In utroque sibi plaudunt, quod neque adulteri sunt, & omnium litterarum egregie indocti. Cæterum in spiritu vivere, nihil aliud esse somniant, quam facere, scilicet, quod faciunt ipsi: qui si linguam Paulinam tam diligenter observassent, quam fortiter contemnunt Ciceronianam,

Theologorum expositio.

A intelligerent, nimirum, Apostolum vocare carnem, id quod visibile est, spiritum quod invisibile. Docet autem ubique visibilia oportere servire invisibilibus, non contra invisibilia visibilibus. Tu præpostere ad ista Christum adcommodas, quæ conveniebat ad Christum applicari. An testimonium flagitas, carnis vocabulum, non tantum ad libidinem aut luxum pertinere? Accipe quod idem Apostolus hoc ipsum quod semper agens, scribit Colossensibus: *Nemo vos seducat, volens in humilitate & religione Angelorum, quæ non vidit, ambulans frustra, inflatus sensu carnis suæ, & non tenens caput, id est, Christum, ex quo totum corpus per nexus & conjunctiones subministratum & constructum, crescit in augmentum Dei.* Et ne quid dubites eum loqui de iis, qui cerimoniis quibusdam corporalibus freti, aliorum spiritalibus obstrepunt studiis, attende quod sequitur: *Si ergo mortui estis cum Christo, ab elementis hujus mundi, quid adhuc tamquam viventes mundo decernitis?* Ab his igitur nos avocans paulo post: *Igitur*, inquit, *si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens: quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram.* Deinde spiritalis vitæ præcepta tradens, quid tandem monet? Num ut his, aut his cerimoniis utamur? num ut sic, aut sic vestiamur? ut his, aut his cibis victitemus? ut tantum Psalmorum exhauriamus? nihil horum. Quid igitur? *Mortificate*, inquit, *membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam & avaritiam, quæ est idolorum servitus.* Ac paulo post: *Nunc autem deponite & vos omnia, iram, indignationem, malitiam.* Pauloque inferius: *Exspoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, & induentes novum, eum qui renovatur in agnitionem Dei, secundum imaginem ejus qui creavit eum. Quis est autem vetus homo? nempe Adam ille de terra terrenus, cujus conversatio est in terra, non in cælis.* Terram intellige, quidquid visibile, eoque temporarium. *Quis novus homo?* nempe, *de cœlo cælestis.* Cœlum accipe, quidquid invisibile, eoque æternum. Postremo ne Judaico more certis quibusdam observationibus, tamquam Magicis cerimoniis Deum demereri velimus, docet eatenus opera nostra grata esse Deo, quatenus ad caritatem referuntur, indidem profecta: *Super omnia autem hæc*, inquiens, *caritatem habete, quod est vinculum perfectionis. Et pax Dei Christi exsultet in cordibus vestris, in qua & vocati estis in uno corpore.* Dabo argumentum evidentius. Ad Galatas scribens, sæpe carnem, sæpe spiritum nominat, quos non tantum a libidine vocat ad castimoniam, sed a Judaismo & operum fiducia, in quam erant a Pseudapostolis inducti, conatur retrahere. Hic igitur opera carnis recensens, vide quæ vitia commemoret: *Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, ira, rixæ, dissensiones, sectæ, invidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes,* & his similia. Neque multo post: *Si spiritu vivimus, spiritu ambulemus.* Deinde quasi pestem spiritui infestam indicans, addit: *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes.* De fructibus arbor cognoscitur. Quod vigilias, quod jejunia, quod silentia, quod preculas, quod reliquas id genus observationes non præteris, nihil moror. In spiritu non credam esse, nisi videro fructus spiritus. In carne esse cur non adfirmem, cum post secularem pene istarum rerum exercitationem adhuc in te deprehendam opera carnis? Invidentiam plus quam muliebrem, iracundiam & ferocitatem militarem, rixandi numquam satiatam libidinem, rabiosam maledicentiam, vipereum linguæ obtrectatricis venenum, animum tumidum, cervicem præfractam, lubricam fidem, vanitatem, fictionem, adsentationem? Tu fratrem in cibo aut potu, cultuve judicas. At Paulus te judicat ex factis tuis. An hoc te a carnalibus mundanis separat, quod tu levioribus quidem in rebus, sed iisdem tamen vitiis laboras? Nam turpior est, qui ob hæreditatem interceptam, ob vitiatam filiam, ob læsum parentem, ob magistratum, ob Principis gratiam, iras, inimicitias, æmulationes suscipit: quam tu qui,

pudet dicere quam de nihilo, multo hæc omnia facis acerbius? Causa peccandi levior non elevat crimen, sed exaggerat. Neque refert in quanto pecces, modo pari adfectu. Immo refert adeo, hoc enim quisque sceleratior est, quo minore momento ab honesto abducitur. Non ego nunc loquor de iis Monachis quorum mores & mundus detestatur, sed de his, quos vulgus miratur, non ut homines, sed ut Angelos, quos ipsos tamen offendi non oportet hoc sermone, qui vitia notat, non homines. Quod si boni viri sunt, gaudeant etiam a quocumque admoneri in his quæ ad salutem pertinent. Neque clam me est, inter eos esse plurimos, qui litteris & ingenio adjuti, spiritus mysteria degustarunt. *Sed* (quod ait Livius) *fere fit ut major pars vincat meliorem.* Cæterum si verum fateri fas est, nonne videmus arctissimum quodque Monachorum genus fastigium Religionis aut in cerimoniis, aut in certa lege Psalmorum, aut in corporum labore ponere? Quos si quis excutiat, atque de spiritualibus percontetur, vix perpaucos invenerit, qui non in carne ambulent. Et hinc ista tanta animorum infirmitas illic trepidantium, ubi timor non est, illic oscitantium ubi summum est periculum. Hinc illa perpetua in Christo infantia, ut ne quid dicam gravius, quod præposteri rerum æstimatores, ea facimus plurimi, quæ sola nihili sunt, iis neglectis, quæ sola sufficiunt, semper sub pædagogis agentes, semper sub jugo, nec umquam ad libertatem spiritus adspirantes, numquam ad amplitudinem caritatis crescentes: cum clamet Paulus ad Galatas; *State & nolite iterum jugo servitutis contineri:* atque alio loco: *Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo, ut ex fide justificemur. At ubi venit fides, jam non sumus sub pædagogo. Omnes enim filii Dei estis per fidem, quæ est in Christo Jesu.* Neque multo inferius: *Ita & nos, cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes. At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. Quoniam autem estis filii Dei, misit Deus spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem: Abba, Pater. Itaque jam non est servus, sed filius.* Iterum alibi: *Vos enim in libertatem vocati estis, fratres, tantum ne libertatem in occasionem detis carnis, sed per caritatem spiritus servite invicem. Omnis enim lex in uno sermone impletur: Diliges proximum tuum sicut te ipsum. Quod si invicem mordetis, & comeditis, videte ne ab invicem consumamini.* Rursum ad Rom. *Non enim accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus: Abba, Pater.* Eodem pertinet & illud quod Timotheo scribens: *Exerce autem*, inquit, *te ipsum ad pietatem.* Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est, pietas ad omnia est utilis. Et ad Corinthios: Dominus spiritus est, ubi autem spiritus, ibi libertas. Sed quid nos unum aut alterum locum referimus? Totus in hoc est Paulus, ut caro quæ contentiosa est contemnatur, & in spiritu, qui caritatis & libertatis est auctor nos constituat. Individuæ enim inter se comites sunt, caro, servitus, inquietudo, contentio: Rursum, spiritus, pax, amor & libertas. Hæc passim inculcat Apostolus. Num meliorem Religionis magistrum requirimus, præsertim cum huic omnis divina Scriptura concinat? Hoc erat maximum mandatum in lege Mosaica, hoc iterat ac perficit in Euangelio Christus. Ob hoc potissimum natus ac mortuus est, ut nos doceret non Judaizare, sed amare. Post cœnam illam supremam quam sollicite, quanto adfectu mandat Apostolis suis non de cibo aut potu, sed de caritate mutuo servanda. Quid aliud docet, immo rogat hujus symmystes Joannes, nisi ut diligamus invicem? Paulus cum passim, ut dixi, caritatem commendans, tum ad Corinthios scribens, & miraculis, & Prophetiæ, & Angelorum linguis anteponit caritatem. Ne tu mihi illico caritatem esse dicas, in templo frequentem esse, signis Divorum procumbere, cereolos accendere, numeratas preculas iterare. Nihil istis opus habet Deus. *Caritatem* Paulus vocat, *ædificare proximum*, omnes ejusdem corporis membra ducere, omnes unum in Christo putare, de

Quid caritas Paul.

A fraternis commodis, perinde ut de tuis in Domino gaudere, incommodis mederi, veluti propriis: mansuete corripere errantem, docere nescientem, erigere lapsum, consolari dejectum, adjuvare laborantem, subvenire egenti: in summa, omnes opes tuas, omne studium, omnes curas ad hoc referre, ut quam plurimis prosis in Christo, ut quemadmodum ille neque sibi natus est, neque sibi vixit, neque sibi mortuus est, sed totum se donavit usibus nostris, ita & nos fratrum commoditatibus inserviamus, non propriis. Quod si fieret, nihil esset Religiosorum vita neque lætius neque facilius, quam nunc contra tristem fere videmus & laboriosam, ac Judaicis superstitionibus plenam, nec ab ullis laicorum vitiis immunem, in nonnullis contaminatiorem.
B Quod hominum genus, si nunc reviviesceret Augustinus, quo auctore vitæ plerique gloriantur, profecto, ne agnosceret quidem, clamaretque, nihil se minus probaturum fuisse, quam hoc vitæ genus, neque ad superstitionem Judæorum, sed ad Apostolorum regulam, vivendi rationem instituisse. Sed audio jam dudum quid mihi respondeant quidam paulo saniores: in minimis vigilandum, ne paullatim defluatur in majora vitia. Audio & approbo, verum non paullo magis advigilandum, ne sic inhæreas minimis, ut a maximis penitus excidas: Ibi periculum evidentius, sed hic gravius: ita Scyllam fugito, ne in Charybdim incidas. Ista facere salutare est, sed eis inniti perniciosum. Paulus non te vetat elementis uti, sed servire non vult ele-
C mentis eum, qui liber est in Christo. Non damnat legem factorum, sed si quis ea legitime utatur. Sine his fortasse pius non eris, sed non ista te pium faciunt: Conducent ad pietatem, ita si quidem in hoc utare. Sin frui cœperis, pietatem omnem semel exstinguunt. Apostolus contemnit opera Abrahæ, quæ summa fuisse nemo nescit, & tu tuis confidis? Deus adversatur victimas & sabbata, & neomenias populi sui, quorum omnium ipse fuerat auctor. An audebis tuas observatiunculas, cum divinæ legis præceptis conferre? Audi tamen ad ista nauseantem ac stomachantem Deum: *Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? plenus sum; holocausta arietum & adipem pinguium, & san-*
D *guinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui. Cum veneritis ante conspectum meum, quis quæsivit hæc de manibus vestris, ut ambularetis in atriis meis? Ne offeratis ultra sacrificium frustra incensum, abominatio est mihi. Neomeniam & sabbatum, & festivitates alias non feram. Iniqui sunt cœtus vestri, Calendas vestras, & solennitates vestras odivit anima mea. Facta sunt mihi molesta, laboravi sustinens. Et cum extenderitis manus vestras, avertam oculos meos a vobis, & cum multiplicaveritis orationes vestras, non exaudiam vos.* Nonne cum observationes & ritus sacrorum commemorat, tum multiplicatas orationes, tamquam digito notat eos, qui Religionem numero Psalmorum, aut precum metiuntur. Attende & illa, quam mire divinum fastidium Propheta
E facundus exaggerat, ut jam nec auribus, nec oculis ferre potuerit. Quæ tandem, obsecro? nimirum, quæ ipse tanta religione servanda tradiderat, quæ tanta veneratione, tot seculis fuerant a Regibus sanctis & Prophetis observata. Et hæc detestatur adhuc in lege carnali, & tu tuis domi tibi natis observatiunculis fidis in lege spirituali? Idem alio loco eumdem Prophetam clamare indesinenter, & instar tubæ vocem jubet intendere, videlicet, in re seria & acri reprehensione digna, quæque fere non nisi magna contentione ab istis obtineri queat. *Me*, inquit, *de die in diem quærunt, & scire vias meas volunt, quasi gens quæ justitiam fecerit, & quæ judicium Dei sui non dereliquerit. Rogant me*
F *judicia justitiæ, & appropinquare Deo volunt. Quare jejunavimus, & non adspexisti, humiliavimus animas nostras, & nescisti? Ecce in die jejunii vestri invenitur voluntas vestra, & omnes debitores vestros repetitis. Ecce ad lites & contentiones jejunatis, & percutitis pugno impie. Nolite jejunare sicut usque ad hanc diem, ut audiatur in excelso clamor vester. Numquid tale est jejunium quod elegi, per diem affligere hominem animam suam? Numquid contorqueri quasi circulum caput suum, & saccum & ci-*

nerem

nerem sternere? *Numquid istud vocabis jejunium, & diem acceptabilem Domino?* Sed quid hoc esse dicemus? damnat Deus quod ipse mandarat? minime. Quid igitur? sed in carne legis manere, & in re nihili confidere, id vero detestatur: proinde utroque loco quid velit accedere, demonstrat. *Lavamini*, inquit, *mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum de oculis meis.* Cum audis mala cogitationum, nonne palam spiritum & internum hominem denotavit. Oculi Domini non vident in manifesto, sed in occulto, neque secundum visionem oculorum judicat, neque secundum auditum aurium arguit. Nescit fatuas virgines, foris expolitas, intus inanes. Non novit eos qui labiis dicunt, *Domine, Domine.* Deinde admonet usum vitæ spiritalis, non tam in cerimoniis, quam in proximi caritate situm esse. Quærite judicium, subvenite oppresso, judicate pupillo, defendite viduam. Similia subtexuit & alteri loco de jejuniis: nonne hoc est magis jejunium quod elegi? dissolve colligationes impietatis: solve fasciculos deprimentes: dimitte eos qui confracti sunt liberos, & omne onus dirumpe. Frange esurienti panem tuum, & egenos vagosque induc in domum tuam. Cum videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris. Quid igitur faciet Christianus? negliget Ecclesiæ mandata? contemnet honestas majorum traditiones? damnabit pias consuetudines? Immo si infirmus est, servabit ut necessarias: sin firmus & perfectus, tanto magis observabit, ne sua scientia fratrem offendat infirmum, & occidat eum pro quo mortuus est Christus. *Hæc oportet non omittere, sed illa necesse est facere.* Non damnantur opera corporalia, sed præferuntur invisibilia. Non damnatur cultus invisibilis, sed non placatur Deus, nisi pietate invisibili: spiritus est Deus, & spiritalibus victimis flectitur. Turpe sit Christianis ignorare, quod Gentilis quidam Poeta non ignoravit: qui de pietate præcipiens:

Vitæ spiritalis usus.

Si Deus, inquit, *est animus, nobis ut carmina dicunt,*
Hic tibi præcipue sit pura mente colendus.

Ne contemnamus auctorem, vel Ethnicum, vel minutum: Sententia est magno etiam Theologo digna, & ut ego quidem deprehendi, tam intellecta a paucis, quam a nemine non lecta. Ea vero est hujusmodi: Similia similibus afficiuntur. Tu Deum tauro cæso, aut thureo vapore moveri magnopere credis, quasi corpus esset. Mens est, & quidem purissima, simplicissimaque, proinde potissimum mente pura colendus est. Tu cereum accensum sacrificium putas. At David *sacrificium*, inquit, *Deo spiritus contribulatus.* Et si despexit sanguinem hircorum, aut vitulorum, at cor contritum & humiliatum non despiciet. Si facis quod tribuitur oculis hominum, multo magis adhibe quod requirunt oculi Dei. Religioso cucullo tegitur corpus, quid tum, si mundanam vestem gerit animus? Si nivea tunica velatur homo exterior, sint & interioris hominis vestimenta candida, sicut nix. Silentium agis foris, multo magis cura, ut vacet mens intus. In templo visibili demittis genu corporis: nihil agitur, si in templo pectoris stas erectus contra Deum. Veneraris lignum crucis, magis sequere mysterium crucis. Jejunium agis, & abstines ab iis, quæ non coinquinant hominem, & non contines ab obscœnis sermonibus, qui polluunt & tuam, & alienam conscientiam? Corpori subducitur cibus, & anima siliquis porcorum sese ingurgitat? Exornas ædem saxeam, Religioni habes loca sacra: quid refert si templum pectoris, cujus parietem perfodit Ezechiel, abominationibus Ægyptiis profanatum est? Sabbatum agis foris, & intus omnia vitiorum tumultibus perstrepunt. Non mœchatur corpus, sed avarus es, jam mœchus est animus. Psallis lingua corporea, sed intus ausculta, quid dicat animus: Ore benedicis; & corde maledicis. Corpore angusta cellula contineris, & cogitatione per totum orbem vagaris. Audis verbum Dei corporeis auribus, magis audias intus. Quid enim dicit Propheta? *Nisi audieritis intus, plorabit anima vestra.* Quid autem legis in Euangelio? *Ut videntes non videant, & audientes non audiant.* Et rursum Propheta: *Aure audietis, & non percipietis.* Beati igitur qui intus audiunt verbum Dei. Felices, quibus Dominus intus dicit verbum, & salvabuntur animæ illorum. Hanc aurem jubetur a David inclinare filia Regis illa, cujus omnis decor ab intus in fimbriis aureis. Denique, quid refert mala non facere, quæ adfectu concupiscis? Quid refert bona foris agere, quibus diversa fiunt intus? An magnum est, quod corpore Hierosolymam adis, cum intra temet ipsum sit Sodoma, sit Ægyptus, sit Babylon? Non magnum est carneis calcaneis vestigia calcasse Christi, at maximum adfectu sequi vestigia Christi. Si maximum est contigisse sepulcrum Domini, non maximum erit expressisse mysterium sepulturæ? Accusas apud Sacerdotem hominem tua peccata, vide quomodo accuses apud Deum. Nam apud illum accusare, intus odisse est. Tu forte sigillis cereis, aut pecuniola, aut peregrinatiuncula semel elui culpas credis: tota erras via. Intus acceptum est vulnus, intus pharmacum admoveatur necesse est. Corruptus est adfectus, amasti, quod erat odio dignum, odisti, quod erat amandum. Dulce tibi fuit amarum, & amarum dulce. Nihil moror, quid exhibeas foris: sed si mutatis vicibus, quod modo amabas, odisse, fugere, horrere cœperis, si dulcescit adfectui quod modo fel sapiebat, ita demum sanitatis argumentum accipio. Amavit multum Magdalena, & dimissa sunt ei peccata multa. Quo magis Christum amabis, hoc magis oderis tua vitia, nam odium peccati consequitur amorem pietatis, velut umbra corpus. Malo te semel mores tuos vitiosos intus ac vere odisse, quam decies verbo tenus detestari apud Sacerdotem. Ergo ut quædam, exempli gratia, retulimus, in toto theatro mundi hujus visibilis, in vetere lege, in nova, in omni mandato Ecclesiæ, denique in te ipso, atque in omni negotio humano, foris caro quædam est, intus spiritus. In quibus si non ordinem faciemus præposterum, sed in his quæ videntur non ita multum fiduciæ ponentes, nisi quatenus ad meliora momenti quid adferunt, semper ad spiritum & ea quæ caritatis sunt, respiciamus, evademus non tristes, ut isti, & imbecilles, semper pueri (ut proverbio dicitur) animales, ossa arida (ut apud Prophetam est) spiritum non habentia, lethargici, stupidi, rixosi, lividi, susurrones: sed excelsi in Christo, ampli caritate, robusti, & ad utramque fortunam stabiles, ad minima conniventes, ad summa enitentes, pleni alacritatis, pleni scientiæ, quam qui rejiciunt, eos rejicit & ille scientiarum Dominus. Imperitia enim quam fere comitatur indocilitas, & quam Græci pulcre vocant φιλαυτίαν, sola facit, ut (quod ait Esaias) confidamus in rebus nihili, & loquamur vanitates. Concipiamus laborem, & pariamus iniquitatem: semper serviamus trepidi atque humiles cerimoniis Judaicis. De cujusmodi loquens Paulus: *Testimonium*, inquit, *perhibeo illis, quod zelum quidem Dei habent, sed non secundum scientiam.* Quid autem ignorabant? nempe quod finis legis Christus, Christus autem spiritus est, caritas est. Apertius autem Esaias miseram & inutilem istorum servitutem in carne describit: *Propterea*, inquit, *captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam.* Et nobiles ejus interierunt fame, & multitudo ejus siti exaruit. Non mirum, quod populus servit elementis hujus mundi, videlicet, vulgus indoctum, & non nisi de alieno pectore sapiens. Magis mirandum quod Religionis Christianæ quasi Primates in eadem captivitate fame intereunt, & siti exarescunt. Quare fame interierunt? quia non didicerunt a Christo frangere panes hordeaceos: siliquam modo asperam circumlingunt, medullam non eruunt. Quare siti exarescunt? quia non didicerunt a Mose aquam de spirituali petra elicere. Neque hauserunt de fluminibus quæ de ventre Christi fluunt aquæ vivæ. Hoc autem dictum est de spiritu, non de carne. Tu igitur, mi frater, ne tristibus laboribus non multum promoveas, sed mediocri exercitio, cito grandis & vegetus evadas in Christo, hanc regulam diligenter amplexus, ne velis cum immundis animalibus humi reptare, sed semper alis illis nitens, quas Plato putat in animis amoris calore elicitas, denuo pullulascere, a corpore ad spiritum,

Christus finis legis.

ritum, a mundo visibili ad invisibilem, a littera ad mysterium, a sensibilibus ad intelligibilia, a compositis ad simplicia temet ipsum quasi gradibus quibusdam scalæ Jacob erige. Ita ad se propinquanti, vicissim appropinquabit Dominus: & si tu pro viribus de tua caligine, sensuumque strepitu conaberis adsurgere, occurret ille commode e luce sua inaccessibili, & silentio illo incogitabili, in quo non sensuum tantum omnis tumultus, sed & intelligibilium omnium imagines conticescunt.

CANON VI.

Et quoniam ex tempore scribenti aliud ex alio in mentem venit, subtexam & sextam regulam, superioribus quodammodo cognatam, tam necessariam ad salutem universis, quam a paucis curæ habitam. Ea est, ut animus ad Christum anhelantis, a vulgi tum factis, tum opinionibus quam maxime dissentiat, nec aliunde quam ab uno Christo, pietatis exemplum petatur. Hoc est enim unicum archetypum, unde quisquis vel unguem discesserit, a recto discedit, atque extra viam currit. Proinde Plato graviter, profecto, ut pleraque, in Politia sua negat, eum virtutem constanter tueri posse, qui de turpi atque honesto, nullis certis opinionibus mentem imbuerit. At quanto perniciosius est, falsas opiniones de iis, quæ ad salutem pertinent, animo penitus insidere? Quare hoc vel in primis curandum putat, ut custodes illi, quos oportet omni turpitudine vacare, quam optimas opiniones de fugiendis atque expetendis, easque quam certissimas tamquam leges quasdam sanctissimas animo insculpant suo. Quidquid enim persuasione penitus inhæsit animo, id quisque moribus exprimit. Eoque præcipua Christianorum cura huc intendi deberet, ut pueri jam inde ab incunabulis, inter ipsas blanditias nutricum, & parentum oscula, inter litteratorum manus, persuasiones imbibant Christo dignas, propterea quod *nihil vel altius insidit animo, vel hæret tenacius, quam quod rudibus* (ut inquit Fabius) *annis inditur*. Procul, procul ab auriculis infantilibus, amatoriæ cantiunculæ, quas domi forisque cantillant Christiani, spurciores, quam umquam Ethnicorum vulgus receperit. Non audiant accepta jactura rei materculam ejulantem: non amissa sorore, se miseram ac destitutam clamitantem. Non audiant patrem ignaviam opprobrantem ei, qui injuriam non cum fœnore retulit: non, admirantem eos qui rem quocumque modo fecerunt amplissimam. Ingenium hominis ad vitia proclive, perniciosum exemplum statim arripit, non aliter, quam ignem vicinum naphtha. Quamquam idem hoc nulla non ætate agendum, ut omnes vulgi errores ab ipsis usque radicibus ex animo revellantur, atque in eorum locum salutares opiniones inserantur, adeoque roborentur, ut nullis rebus queant convelli. Quod qui fecerit, is nullo negotio virtutem sua sponte sequetur, & secus agentes miseratione, non imitatione dignos judicabit. Huc enim pertinet illud a Socrate non absurde dictum, quamquam ab Aristotele reprehensum. Virtutem nihil aliud esse quam scientiam fugiendorum atque expetendorum: non quod non viderit discrimen inter cognitionem honesti atque amorem: sed quemadmodum Demosthenes pronunciationem primum, secundum ac tertium in eloquentia respondit esse, videlicet, adeo præcipuam partem significans, ut in ea totam esse duceret: itidem Socrates, agens cum Protagora, argumentis evincit, tantum in omni virtute momenti scientiam adferre, ut peccata non aliunde proficiscantur, quam a falsis opinionibus. Etenim & qui Christum amat, & qui voluptatem, pecuniam, honorem falsum amat, nimirum, utrique dulce, bonum ac pulcrum sequuntur. At hi labuntur inscitia, pro dulci amplectentes, quod est acerbissimum, pro acerbo fugientes quod est dulcissimum, item pro bono ac lucro sequentes quod merum est detrimentum, pro damno timentes, quod unicum est lucrum, id pulcrum judicantes, quod est fœdum, id pudendum opinantes, quod solum est gloriosum. Porro si cui penitus persuasum sit, ac jam veluti cibus in animi substantiam sit trajectum, solam virtutem

Pietatis exemplum.

Pueri Christiani educatio.

Peccatum a falsis opinionibus.

A optimam esse, dulcissimam, pulcerrimam, honestissimam, utilissimam: contra, turpitudinem unicum esse malum, cruciatum, fœdum, erubescendum, damnosum, atque hæc non opinione populari, sed ipsa natura rerum metiatur, fieri non potest, ut ea constante persuasione, diu in malis hæreat. Pessimus enim jam olim tum vivendi, tum sentiendi auctor vulgus est. Neque umquam ita bene actum est cum rebus humanis, ut non pessima placuerint plurimis: cave sic cogites: hoc nemo non facit: his vestigiis majores mei sunt ingressi: hac in sententia est ille tantus Philosophus, tantus Theologus: sic vivitur a Magnatibus: hoc Regium est institutum: hoc & Episcopi & Pontifices Summi
B factitant, hi, profecto, vulgus non sunt: nihil te moveant ingentia nomina, ego vulgum non loco, sed pectore metior. Vulgus sunt, quicumque in specu illo Platonico vincti suis affectibus inanes rerum imagines pro verissimis rebus admirantur. Nonne præpostere faciat, si quis non lapidem regulæ, sed regulam lapidi conetur applicare? Nonne multo absurdius, si quis non hominum mores ad Christum, sed Christum ad hominum vitam laboret inflectere? Non ideo rectum puta, quia Primores, quia maxima pars hominum factitat, sed ita demum rectum est, quod fit, si quadrat ad regulam Christi. Immo hoc ipso tibi suspectum quid esse oportet, quod plurimis placet. Pusillus grex
C est, & erit semper, cui cordi est Christiana simplicitas, paupertas, veritas. Pusillus est, sed beatus, quippe cui soli debetur regnum cœlorum. Arcta est via virtutum, & a perpaucis calcata, sed non alia ducit ad vitam. Prudens ædificator utrum tandem ab usitatissimo, an ab optimo opere petit exemplum? Pictores non nisi optimas tabulas sibi proponunt. Exemplum nostrum Christus est, in quo uno omnes insunt beate vivendi rationes: hunc sine exceptione licebit imitari. Cæterum in probatis viris, eatenus unumquodque in exemplum vocare conveniet, quatenus respondebit cum archetypo Christi. De vulgo autem Christianorum sic existima, nullum umquam fuisse corruptius,
D ne apud Ethnicos quidem quantum ad opiniones de moribus attinet. Cæterum de fide, quid sentiant, viderint ipsi. Hoc certe indubitatissimum est, fidem sine moribus fide dignis, adeo nihil juvare, ut etiam in cumulum cedat damnationis. Evolve veterum annales, & confer horum temporum mores. Quandò vera probitas despectior? quando sic in pretio habitæ divitiæ undecumque partæ? Quo umquam seculo verius illud Horatianum: *Scilicet, uxorem cum dote, fidemque, & amicos, Et genus & formam regina pecunia donat?* Et illud ejusdem: *Nam genus & virtus, nisi cum re, vilior alga est.* Quis jam non serio legit ironiam illam Satyricam? *O cives, cives, quærenda pecunia primum: Virtus post nummos?* Quando luxus solutior? Quando stu-
E pra, adulteria vel latius patuerunt, vel impunitiora fuere, vel minus in probro? dum in aliis, suis vitiis indulgent Principes, & quisque speciosum factu ducit, quidquid in aulicorum mores abiit? Cui non extremum malum ac probrum videtur pauperies? Olim in scortatores, in sordidos, in gloriosos, in admiratores pecuniæ, etiam de plaustris famosa scommata jaciebantur: in spectaculis Gentilium, scite notatis vitiis, applaudebatur a vulgo, quibus nunc a Christianorum Proceribus male laudatis applauditur. Non tulerunt theatra Atheniensium histrionem e tragœdia quapiam Euripidis cantantem verba cujusdam avari, unam pe-
F cuniam reliquis humanæ vitæ commodis præferentis: ac plane futurum erat, ut actorem cum tota fabula exploderent, ejicerentque, ni mox adsurgens Poeta, paulisper etiam manere jussisset, ac spectare quorsum admirator ille auri esset evasurus. Quam multa sunt apud illos exempla eorum, qui e bene administrata Republica, præter honestam opinionem, nihil in tenuem familiam retulerunt, qui fidem pecunia, qui pudicitiam vita potiorem habuerunt: qui neque prosperis rebus insolescere, neque adversis frangi potuerunt? qui honesta pericula voluptatibus anteposuerunt: qui sola conscientia recti contenti, neque honores, neque opes,

Probati viri imitandi quatenus.

Vetus comœdia.

pes, neque reliqua fortunæ commoda desiderabant? Et ut ne commemorem Phocionis sanctitatem, Fabricii divitiis potiorem paupertatem, Camilli magnanimitatem, Bruti severitatem, Pythagoræ pudicitiam, Socratis inexpugnabilem continentiam, Catonis integritatem: ac mille pulcerrima omnium virtutum decora, quæ passim in Lacedæmoniorum, in Persarum, in Atheniensium, in Romanorum annalibus leguntur, magno quidem nostro pudore,

Augustini continentia.

Divus Aurelius Augustinus, ut ipse de se in commentariis confessionum suarum testatur, jam multo prius quam Christum indueret, contemserat pecuniam, pro nihilo habebat honores: gloria non commovebatur, voluptatibus autem usque adeo frena negarat, ut homo adolescens una muliercula contentus esset, cui & conjugii fidem servabat. Hos animos, hæc exempla, inter Aulicos, inter Ecclesiasticos, addam & inter Monachos, non temere quis invenerit. Aut si quis hujusmodi exstiterit, illico velut asinus inter simias ostentui ac risui erit, delirus, hebes, hypocrita, rerum imperitus, melancholicus, amens, omnium una voce dicetur, ac ne homo quidem judicabitur. Sic Christiani Christi doctrinam veneramur, sic exprimimus, ut nihil vecordius, nihil abjectius, nihil magis pudendum jam vulgo habeatur, quam vere ac toto pectore esse Christianum: quasi aut Christus frustra versatus sit in terra, aut alius sit nunc, quam olim Christianismus, aut non ex æquo pertineat ad omnes. Ab his igitur volo te toto animo dissentire, & rerum omnium pretia unius Christi communione metiri.

Nobilium vanitas.

Quis vulgo non præclarum autumat, atque inter præcipua bona ponendum, claris majoribus prognatum esse, id quod Nobilitatem nominant? Nihil te moveat, cum audis hujus seculi prudentes, viros graves, summaque auctoritate præditos, admodum serio de stemmatum gradibus, adductis superciliis, tamquam de re vehementer ardua differentes, & magno conatu magnas nugas effutientes, cum vides alios sic avorum, atque atavorum imaginibus tumentes, ut reliquos præ se vix homines esse judicent. Sed horum errorem Democritico risu prosequens, id quod res est reputa, unicam ac summam esse nobilitatem in Christo renatum esse, illius insitum esse corpori, unum corpus & unum spiritum fieri cum Deo. Sint alii Regum filii, tibi maximum sit, quod & es, & diceris filius Dei. Illi sibi placeant, quod in aulis Principum versentur, tu elige cum David, abjectus esse in domo Dei. Attende quos elegerit Christus, infirmos, stultos, ignobiles secundum mundum. In Adam omnes ignobiles nascimur, in Christo omnes unum sumus: Vera nobilitas est, inanem contemnere nobilitatem: vera nobilitas est, servum esse Christi. Hos tibi majores esse puta, quorum virtutes æmularis. Audi quid in Euangelio dixerit optimus æstimator nobilitatis adversus Judæos, qui se jactabant de generis auctore Abraham: quali vero auctore? non tantum illustri, non solum opulento, non modo victore Regum, sed ob divinas virtutes divinis ornato præconiis. Quis istud non insigne, non gloria dignum existimet? Audi quid audierint: *vos ex patre Diabolo estis, & opera patris vestri facitis.* En tibi Paulus & ipse ad magistri regulam generositatem æstimans. *Non enim*, inquit, *omnes qui ex circumcisione sunt Israel, hi sunt Israelitæ, neque qui semen sunt Abrahæ, omnes sunt filii.* Pudenda ignobilitas, servire turpitudini, cum Christo nullam habere cognationem, qui non agnoscit, nisi qui faciunt voluntatem Patris sui qui in cœlis est. Turpiter spurius est, qui patrem habet Diabolum: habet autem qui illius opera facit, nisi mentitus est Christus: sed non novit mentiri veritas, suprema generositas est & filium & hæredem esse Dei, fratrem autem & cohæredem esse Christi. Illorum insignia quid sibi velint ipsi viderint. Christianorum insignia sunt communia quidem omnibus, sed tamen illustrissima, crux, corona spinea, clavi, lancea, stigmata Domini, quæ Paulus in corpore suo se gestare gloriatur. De nobilitate itaque vides, quanto alia te sentire velim, quam vulgus opinatur. Eum vero qui plurimum auri domi congessit, quis non vulgo beatum divitem

A ac felicem vocat? Tu sat beatum, immo solum beatum judica, qui Christum qui summum bonum possidet. Qui pretiosam illam margaritam bonæ mentis, vel rerum omnium, vel corporis etiam dispendio mercatus est. Qui thesaurum invenit sapientiæ, cunctis opibus pretiosioris: qui a Christo ditissimo aurum emit ignitum, probatum, ut locuples fiat.

Quid divitiæ.

Quid igitur sunt ista quæ multitudo miratur, aurum, gemmæ, prædia? Falso nomine divitiæ, vero spinæ, quæ semen divini verbi suffocant, juxta parabolam Euangelicam: sarcinæ sunt, quibus onusti, nec possunt per arctam viam Christum nudum sequi, nec per ostium humile B intrare in regnum cœlorum. Ne pilo quidem temet ipsum meliorem puta, si vel Midas, vel Crœsos opibus vincas, sed illigatiorem, impeditiorem, onustiorem: abunde sat habet, qui ista fortior potest contemnere: satis prospectum est ei, cui nihil defuturum promisit Christus: non esuriet, cui sapit Manna verbi divini: non erit nudus, qui Christum induit. Hoc solum damnum existima, quoties aliquid de pietate decessit, & vitiis accrevit: ingens lucrum puta, cum mens accessione virtutis, facta est melior. Nihil tibi deesse puta, si eum possides, in quo sunt omnia. Quid autem hoc est, quod miseri voluptatem nominant? profecto nihil minus, quam quod dicitur. Quid igitur? mera insania est, & plane (quod Græci dicere solent) Ajacis risus, dulce venenum, blanda pernicies. Vera & C unica voluptas, gaudium est puræ conscientiæ: lautissimæ epulæ sunt, studium sanctarum Scripturarum: jucundissimæ cantilenæ, Psalmi: Spiritus Sancti festivissima societas, communio Sanctorum omnium, summæ delitiæ, fruitio veri. Tu modo purga oculos, purga aures, purga palatum, & incipiet tibi dulcescere Christus: quo vere gustato, etiam si Milesii, Sybaritæ asoti, Epicurei, breviter, universi voluptatum architecti, omnes suas illecebras in unum conferant, præ uno illo nausea videbuntur. Non id protinus dulce est quod sapit, sed quod sano sapit. Si febrienti aqua vinum sapit, nemo istud voluptatem nominat, sed morbum. Erras si non credis piis hominibus longe jucundiores esse suas lacrymas, quam impiis risus, D cachinnos, jocosque suos: non his dulcius esse jejunium, quam illis attagines, phasides aves, perdices, acipenseres, aut rhombos suos: horum frugales mensulas, olusculis & leguminibus Pythagoricis instructas, non longe lautiores esse, quam istorum sumtuosa fastidia. Denique vera voluptas est, amore Christi falsis delitiis non sollicitari. Jam amoris & odii vocabulis vide quam mundus abutatur. Cum adolescens insanus puellam deperit, id vulgus amorem appellat, cum nullum verius sit odium. Verus amor vel suo dispendio commodis alienis consulere cupit. Ille quo nisi ad suam voluptatem spectat? igitur non illam, sed semet ipsum amat, E quamquam ne se quidem amat: nemo enim alium amare potest nisi se prius amarit, sed recte: nemo quemquam odisse potest, nisi se prius oderit: Verum bene amare, nonnumquam bene odisse est, & recte odisse, amasse est. Ergo qui ob tantillum commodum (ut putat) suum puellæ blanditiis & muneribus tendit insidias, ut illi quod habet optimum eripiat, integritatem, pudorem, simplicitatem, bonam mentem, famam, utrum hic odisse an amare tibi videtur? Profecto nullum hoc odio odium atrocius.

Indulgentia erga filios.

Cum inepti parentes liberorum vitiis indulgent, vulgo ajunt quam tenere hi suos amant filios? Imo quam crudeliter ode- F runt, qui dum suis morem gerunt affectibus, liberorum salutem habent neglectui. Quid aliud nobis precatur hostis invidentissimus Diabolus, quam ut hic impune peccantes, in æternum incurramus supplicium? Lenem magistratum, & misericordem Principem vocant, qui sceleribus quibusdam, vel connivet, vel etiam favet, ut hoc peccent licentius, quo impunitius. At quid aliud minatur per Prophetam Dominus iis, quos sua misericordia putat indignos? *Et non visitabo*, inquit, *super filias vestras quando fornicantur, & super nurus vestras, quando adulterantur.* David vero quid promisit? *Visitabo*, inquit, *in virga iniquitates eorum,*

& in verberibus peccata eorum. Misericordiam autem meam non dispergam ab eis. Vides ut in Christo noventur omnia, & rerum vocabula permutentur: qui se ipsum male amat, is capitaliter odit: qui in sese male misericors est, is crudelissime sævit: bene curare, negligere est: bene lædere, prodesse est: bene perdere, servare est. Ipse tibi curæ eris, si carnis desideria contempseris: si bene sævieris in vitia, hominem beneficio juveris: si peccatorem occideris, hominem servaveris: si perdideris quod fecit homo, restitueris quod fecit Deus. Age vero jam potentiam & imbecillitatem, fortitudinem & ignaviam quid esse putat error popularis? Nonne potentem nominant eum, qui quem velit, facile queat lædere? *Potentia falsa.* Quamquam odiosa nimium potentia est, nocere posse, id quod est istis cum cantharidibus & scorpiis, atque ipso adeo Diabolo commune, videlicet, dare malum. Solus Deus vere potens est, qui nocere, nec potest si velit, nec vult si possit: quippe cujus natura est bene facere. Sed potens iste quomodo tandem lædet hominem? Eripiet pecuniam, pulsabit corpus, adimet vitam? Si pio homini id facit, beneficium pro maleficio dedit: sin improbo, hic occasionem quidem administravit, sed ille ipse sibi nocuit. Nemo enim nisi a se ipso læditur. Nemo alium parat lædere, nisi longe gravius ipse sese lædat prius. Damnum pecuniæ mihi dare paras, jam tu caritate amissa damnum gravissimum tibi ipsi dedisti. Non potes mihi vulnus infligere, quin ipse prius vulnus multo atrocius acceperis. Non adimes mihi vitam corporis, nisi tute tibi prius animam jugularis. At Paulus ad inferendam injuriam imbecillis, ad ferendum validissimus, nonne gloriatur sese in Christo posse omnia? *Fortis quis vulgo.* Fortem & animosum vulgo nominant eum, qui ferox, & impotentis animi, ad quantumvis levem injuriam effervescit iracundia, & convitium convitio maleficium maleficio retaliat. Contra qui acceptam injuriam mussitat ac dissimulat, hunc ignavum, pusillanimem, instrenuum appellitant. Immo quid alienius a magnitudine animi, quam verbulo dimoveri a statu mentis, & adeo alienam stultitiam non posse contemnere, ut hominem te non putes esse, nisi maleficium maleficio superaris? At quanto fortius, animo excelso & amplo nullam injuriam non posse negligere, insuper & pro maleficio beneficium reddere? Non ego fortem dixerim, qui in hostem audeat, qui mœnia superet, qui vita contempta, omnibus periculis objiciat caput, id quod est pene gladiatoribus omnibus commune. At animum qui possit vincere, qui ex animo bene velle malevolentibus, bene mereri de male merentibus, bene precari male precantibus, huic denique debetur cognomen fortis atque magnanimi. Excutiamus & illud quid mundus gloriam, ignominiam ac pudorem nominet. Laudaris: ob quid? & a quibus? Si ob turpia, & a turpibus, ista vero falsa est *Gloria vera.* gloria & vera ignominia. Vituperaris, rideris: qua gratia, & a quibus? ob pietatem, ob innocentiam, utique a malis: non ista est ignominia, sed nulla verior gloria. Esto sane, vel universus mundus explodat, exsibiletque, non potest non esse gloriosum, quod approbat Christus. Et si quidquid est mortalium applaudat atque acclamet, euge euge, non potest non esse pudendum, quod Deo displicet. *Prudentia mundi.* Prudentiam vulgo vocant, rem parare strenue, partam probe constabilire, & porro in posterum prospicere. Sic enim passim & serio loquentes audimus. Frugi homo est, catus, cordatus, consultus, providus, de iis qui brevi rem faciunt lautiorem. Hoc mundus qui & mendax est ipse & pater ejus: at quid dicit veritas? *Stulte*, inquit, *hac nocte repetent a te animam tuam.* Expleverat horrea messibus, instruxerat commeatu omnes apothecas, abunde multum pecuniæ domi condiderat, nihil restare putabat, non (quod feræ faciunt) ut congestis opibus inops custos incubaret, quemadmodum draconem vellus aureum servasse, Poetæ fabulantur, sed uti partis frueretur, & tamen hunc stultum appellat Euangelium. Quid enim stultius, quid vecordius, quam umbris inhiantem, res veras amittere, id quod solemus in

A cane illo Æsopico ridere: & in Christianorum moribus non magis ridendum est, vel flendum potius? Incallidus mercator habeatur, quem Comicum illud fugerit: Pecuniam in loco negligere, maximum interdum est lucrum: qui præsens lucellum admittat, quod non ignoret ingens dispendium consecuturum. Quanto inconsultius, huic umbraticæ vitæ omnibus horis nutanti, tanta sollicitudine prospicere, quod tamen fuerat suppeditandum a Deo: & in futuram vitam nihil consulere, quam semper calamitosissimam exigamus oportet, nisi fuerit ingenti cura prospectum. Alium errorem accipe: solertem & rerum peritum vocant, qui rumusculos omnes captans, novit toto quid fiat in B orbe: quæ fortuna mercatuum, quid Britannorum Tyrannus moliatur, quid novatum Romæ, quid ortum in Galliis, quomodo Dacæ victitent & Scythæ: quid consultent Principes: breviter, qui omni de negotio apud omne genus hominum garrire calleat, eum ajunt sapere. Quid autem incogitantius, quid inscitius, quam quæ procul fiant, & ad te nihil attinent, ea vestigare, quæ vero in tuo pectore gerantur, & vel sola ad te pertinent, de iis ne cogitare quidem. Narras mihi tumultus Britannicos, narra magis quid in tuo pectore tumultuentur ira, invidia, libido, ambitio, quam prope jam istæ sub jugum missæ sint: quæ spes victoriæ: quanta belli pars profligata: quam instructa ratio. In his si vigilans, si auritus pariter & oculatus, C si sagax, si circumspectus fueris, solertem te pronuntiabo. Atque illud quod in nos mundus solet jacere, in ipsum retorquebo: ne quidquam sapit, qui sibi nihil sapit. Ad hunc modum si omnes mortalium curas, gaudia, spes, metus, studia, sententias excusseris, invenies plena erroris omnia: dum bonum dicunt malum, & malum bonum, dum dulce faciunt amarum, amarum dulce, lucem faciunt tenebras, & tenebras lucem. Et hæc quidem hominum multo maxima turba est, verum oportet hos simul & contemnere, ne similis illorum esse velis, & miserescere, ut eos tui similes fieri cupias; *atque* (ut Augustini verbis utar) *tum flere convenit irridendos, tum irridere flendos.* Noli in malis D conformari huic seculo, sed reformare in novitate sensus tui, ut probes non quæ mirentur homines, sed quæ sit voluntas Dei bona & bene placens, & perfecta. *Quæ probanda sint.* Periculo proximus es, planeque labescis, si circumspectare cœperis, quid agant plerique, si captare, quid sentiant. Tu vitæ ac lucis filius, sepeliant sine mortui mortuos suos, cæci cæcorum duces simul in foveam abeant. Cave quoquam ab exemplari tuo Christo cordis oculos dimoveas: non errabis, veritatis ductum sequens: non impinges in tenebris, post lumen ambulans. Hoc prælucente, si fucata bona a veris, si vera mala a falsis secreveris, horrebis, non imitaberis cæcitatem multitudinis, ad inanissima rerum E ludibria, vicibus quibusdam affectionem, iræ, invidiæ, amoris, odii, spei, metus, gaudii, doloris quovis Euripo inquietius æstuantis. Brachmani, Cynici, Stoici, mordicus sua dogmata tueri solent, & reclamante mundo, explodentibus exsibilantibus omnibus, tamen urgent pertinaces, quod sibi semel persuaserunt. Aude & tu sectæ tuæ decreta penitus in animo figere, aude securus ac totus in auctoris tui sententiam pedibus discedere.

OPINIONES CHRISTIANO DIGNÆ.

Hæc semper apud te constent veri Christianismi paradoxa, uti ne quis Christianus se sibi natum esse putet, F neque sibi velit vivere, sed quidquid habet, aut est, id omne non sibi tribuat, sed Deo auctori ferat acceptum: omnia sua bona omnibus existimet esse communia. Proprietatem Christiana caritas non novit. Pios amet in Christo, impios propter Christum, qui nos adhuc inimicos sic dilexit prior, ut se totum nobis redimendis impenderit: illos complectatur quod boni sint, hos nihilominus ut bonos reddat. Neminem prorsus hominem oderit, non utique magis, quam fidelis medicus odit ægrotum. Vitiis tantum sit inimicus. Quo gravior est morbus, eo majorem curam adhibebit pura caritas. Adulter est, sacrilegus est, Turca est: exsecre-

tur

tur adulterum, non hominem: Sacrilegum adspernetur, non hominem: Turcam occidat, non hominem. Det operam, ut impius pereat, quem ipse se fecit: sed ut servetur homo, quem fecit Deus. Omnibus ex animo bene velit, bene precetur, bene faciat. Neque noceat commeritis, & prosit immerentibus. Omnium commodis perinde ut suis adgratuletur. Omnium incommodis, non secus quam suis indoleat. Nimirum, hoc est quod jubet Apostolus, *flere cum flentibus, gaudere cum gaudentibus.* Immo gravius alienum malum ferat, quam suum. De fraterno bono lætior sit, quam de proprio. Non est Christiani sic cogitare: Quid mihi rei cum isto? albus aterve sit, nescio, ignotus est, alienus est, nihil umquam bene de me meritus est: læsit aliquando, numquam profuit. Nihil horum, tantum memineris, quo merito tibi quæ præstiterit Christus, qui suam in te beneficentiam, non in se, sed in proximo voluit retaliari. Tantum vide, quibus egeat ille, & quid tu possis. Tantum hoc cogita, frater est in Domino, cohæres in Christo, ejusdem corporis membrum, eodem redemptus sanguine, fidei communis socius, ad eamdem gratiam & felicitatem futuræ vitæ vocatus; quemadmodum dixit Apostolus, *Unum corpus, & unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ, unus Dominus, & una fides, unum baptisma, unus Deus, & Pater omnium, qui super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis.* Alienus esse qui potest, quicum tibi tam multiplex intercedit unitatis copula? Apud Gentiles momenti nonnihil adferant vel ad benevolentiam, vel ad malevolentiam illæ Rhetorum circumstantiæ: Concivis est, affinis est, cognatus est: aut contra, familiaris, amicus paternus, bene meritus, gratus, honesto loco natus, opulentus, aut secus: In Christo aut nihil sunt, aut, juxta Paulum, unum & idem sunt hæc omnia. Hoc unum tibi obversetur ob oculos, & satis sit: caro mea est, frater est in Christo: quod in membrum confertur, nonne in universum corpus redundat, atque inde in caput? Omnes sumus invicem membra: membra cohærentia constituunt corpus: corporis caput Jesus Christus, Christi caput Deus: tibi fit, singulis fit, Christo fit, Deo fit, quidquid unicuilibet membro fit, seu bene, seu male: hæc omnia unum sunt, Deus, Christus, corpus & membra. Non recte inter Christianos locum habet illud: Pares cum paribus: & illud: Dissimilitudo mater odii: quorsum enim dissensionum vocabula, ubi tanta est unitas? Non sapit Christianismum, quod vulgo aulicus oppidano, rusticus urbano, patricius plebejo, magistratus privato, dives pauperi, clarus obscuro, potens, imbecilli, Italus Germano, Gallus Britanno, Britannus Scoto, Grammaticus Theologo, Grammatico Dialecticus, Jurisperito Medicus, doctus idiotæ, eloquens infacundo, cælebs marito, juvenis seni, Clericus profano, Sacerdos Monacho, Minor Coletæ, Carmelita Jacobitæ, & ne omnia discrimina referam, nugatoria in re dissimilis dissimili est iniquior. Ubi caritas quæ & hostem diligit, quando cognomen commutatum, quando color vestis nonnihil diversus, quando cingulus, aut calceus, & similia deliramenta hominum, me tibi faciunt invisum? Quin potius pueriles istas nugas mittimus, & illud quod ad rem pertinet, præ oculis habere consuescimus, quod multis locis inculcat Paulus: omnes nos in Christo capite, unius esse corporis membra, eodem animata spiritu, si tamen in illo vivimus, ut neque felicioribus membris invideamus, & imbecillioribus libenter subveniamus. Ut intelligamus nos ipsos accepisse beneficium, cum beneficium præstitimus proximo: nos læsos, cum nocitum est fratri. Neque quisquam proprie sibi studeat, sed pro sua virili quisque quod accepit a Deo, in commune conferat, ut illo refluant omnia, unde fluxerunt, puta a capite. Hoc, videlicet, est, quod Paulus scribit Corinthiis: *Sicut enim*, inquiens, *corpus unum est & membra habet multa, omnia autem membra corporis cum sint multa, unum tamen corpus sunt, ita & Christus. Etenim in uno spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus, sive Judæi, sive Gentiles, sive servi, sive liberi, & omnes in uno spiritu po-*

A *tati sumus. Nam & corpus non est unum membrum, sed multa. Si dixerit pes, quoniam non sum manus, non sum de corpore, num ideo non est de corpore? Et si dixerit auris, non sum oculus, non sum de corpore, num ideo non est de corpore? Si totum corpus oculus, ubi auditus? Si totum auditus, ubi odoratus? Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque eorum in corpore, sicut voluit. Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus? Nunc autem multa quidem membra, unum autem corpus. Non potest autem oculus dicere manui, opera tua non indigeo: aut iterum caput pedibus, non estis mihi necessarii. Sed multo magis, quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt. Et quæ putamus ignobiliora esse membra corporis, his honorem* B *abundantiorem circumdamus. Et quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent. Honesta autem nostra nullius egent. Sed Deus temperavit corpus, ei cui deerat abundantiorem tribuendo honorem, ut non sit schisma in corpore, sed in id ipsum pro invicem sollicita sint membra; Vos autem estis corpus Christi, & membra de membro.* Consimilia scribit Rom. *Sicut enim*, inquit, *in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra, habentes donationes secundum gratiam, quæ data est nobis, differentes.* Rursum ad Ephesios: *Veritatem autem*, inquit, *facientes in caritate, crescamus in illo per omnia qui est caput Christus, ex quo totum corpus compactum & connexum, per omnem junc*C*turam subministrationis, secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri, augmentum corporis facit, in ædificationem sui in caritate.* Et alibi jubet invicem alios aliorum onera gestare, quoniam sumus invicem membra. Vide igitur, num ad hoc corpus pertineant, quos passim audis ad hunc modum loquentes: Mea res mihi hæreditate obvenit, jure, non fraude possideo: cur ea non meo arbitratu utar, atque abutar? Cur iis dem inde quidquam, quibus nihil debeo? Profundo, perdo, meum est quod perit, aliorum nihil interest. Membrum tuum ringitur inedia, & tu ructas perdicum carnes. Frater nudus horret, tibi tantum vestium ti-D neis & carie vitiatur. Tibi mille aureos unius noctis alea perdidit, dum interim misera quæpiam puella, adigente egestate, pudicitiam suam prostituit, & perit anima, pro qua Christus impendit animam suam. Tu dicis, quid mea? Quod meum est pro meo arbitrio tracto. Et postea isto cum animo tibi videris Christianus, qui ne homo quidem sis? Audis in cœtu multorum lædi famam hujus atque illius, tu taces, aut forte arrides obtrectanti. Confutassem, inquis, si quid ad me pertinuissent quæ dicebantur: at nihil mihi cum illo qui lædebatur. Ergo nihil tibi cum corpore, si nihil cum membro. Ne cum capite quidem aliquid, si nihil cum corpore. Vim vi, inquiunt, jus est repellere. Nihil moror, quid leges Imperatoriæ permittant, hoc demiror, unde istæ E voces in mores Christianorum pervenerint. Nocui, sed lacessitus. Malui dare malum, quam in me admittere. Esto, non puniunt leges humanæ, quod indulserunt: At quid facturus est Christus Imperator tuus, si suæ legi fraudem feceris, quæ exstat apud Matthæum? Ego autem dico vobis non resistere malo, sed si quis te percusserit in dextram maxillam tuam, præbe illi alteram, & ei qui vult tecum in judicio contendere & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium. Et quicumque te angariaverit mille passus, vade cum illo & alia duo: diligite inimicos vestros: & bene facite his qui oderunt vos, & orate pro persequentibus & calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri qui in cœlis est, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super justos & in-F justos. Respondes, non mihi ista dixit: dixit Apostolis, dixit perfectis. Nonne audisti, ut filii Patris vestri sitis? si filius Dei non cupis esse, nihil ad te pertinet lex. Quamquam ne bonus quidem est, qui perfectus esse nolit. Accipe & illud, si mercedem non desideras, nihil ad te mandatum: sequitur enim: si diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habetis? quasi dicat, nullam: neque enim istud facere virtus est, sed non facere scelus est: neutri debetur quidquam, ubi par relatum est pari. Audi

di Paulum magnum Christianarum legum & consultum, & interpretem: Benedicite persequentibus vos: benedicite & nolite maledicere: nulli malum pro malo reddentes: si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes, non vosmet ipsos defendentes carissimi, sed date locum iræ. Scriptum est enim: *Mihi vindicta, & ego retribuam dicit Dominus. Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi. Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus. Noli vinci a malo, sed vince in bono malum.* Quid igitur futurum est, inquis, si procacitatem alienam mea lenitate aluero, & veterem ferendo injuriam juvitaro novam? Si potes malum sine tuo malo vel effugere, vel depellere, nemo te vetat facere: sin minus, cave dixeris, facere satius est quam pati: si potes, emenda, vel beneficiis obruens, vel mansuetudine vincens: sin aliter, præstat alterum perire quam utrumque, præstat te patientiæ lucro ditescere, quam mutua talione mali, malos ambos fieri. Ergo Christianum decretum sit, cum omnibus amore, mansuetudine, beneficio certare. Contentione, odio, obtrectatione, contumelia, injuria, vel infimis etiam libenter cedere. Sed indignus est, cui benefiat, cui concedatur. At dignum te ut facias, dignus Christus, ad cujus gratiam fit. Neque lædere quemquam volo, ajunt, neque lædi me patiar. Immo tu læsus, ex animo remitte noxam, cavens ne quid sit, quod quisquam tibi remittat. Tam observans esto in vitanda culpa tua, quam facilis ad remittendam alienam. Quo major es, hoc te magis magisque submittas, ut omnibus in caritate inservias. Si claro genere es, non obscurabunt, sed decorabunt nobilitatem generis, mores Christo digni. Si doctus es, hoc modestius imperitorum inscitiam feras & emendes. Hoc fratri plus debes, quo plus tibi creditum est. Dives es, memineris dispensatorem esse te, non Dominum, ac sollicitus vide, quomodo rem communem tractes. Tu credebas solis Monachis interdictam esse proprietatem? indictam paupertatem? Errasti, utrumque ad omnes Christianos pertinet. Lex te punit, si quid alieni sustuleris: non punit, si tuum fratre egente subtraxeris: at utrumque puniet Christus. Si magistratus es, ne te faciat honor ferociorem, sed onus sollicitiorem. Non gero, inquis, munus Ecclesiasticum, non sum Pastor aut Episcopus. Demus istud. At num etiam Christianus non es? Ipse videris cujas sis, si Ecclesiasticus non es. Adeo Christus in contemptum venit mundo, ut pulcrum existiment, & Regium, nihil cum eo habere commercii, hoc quemque contemtiorem esse, quo fuerit illi copulatior. An non audis quotidie ab iratis laicis, atrocis convicii loco nobis in os jaci, Clerici, Sacerdotis & Monachi vocabula? Idque prorsus non alio animo ac voce, quam si incestum aut sacrilegium exprobrarent. Equidem demiror, cur non etiam baptismum objiciant, cur non etiam cum Saracenis Christi cognomen probri vice impingant. Si malum Clericum, aut indignum Sacerdotem dicerent, aut Monachum irreligiosum, ferendi erant, quippe qui mores hominis notarent, non virtutis professionem contemnerent. Sed qui sibi stupra virginum, res bello raptas, pecuniam alea vel partam vel perditam, & id genus plurima facinora gloriæ dicunt, in alium vero nihil habent contemtius, aut probrosius, aut magis pudendum, quod objectent, quam Monachi aut Sacerdotis vocabulum, nimirum, obscurum non est, quid de Christo sentiant isti solo nomine Christiani. Non est alius Episcoporum, alius Magistratuum civilium Dominus: ejusdem vices gerunt utrique, eidem utrique reddenda erit ratio. Si alio quam ad illum respicis, vel suscipiens Magistratum, vel gerens, nihil refert si te mundus non vocat Simoniacum, ille certe ut Simoniacum puniet. Si publicum munus ambis, non ut prosis in commune, sed ut privatim rei tuæ consulas, ut ulciscaris quibus male vis, Magistratus tuus latrocinium est apud Deum. Insequeris prædones, non uti suum recipiat qui spoliatus est, sed ne non sit apud te, quod apud prædones est. Quantulum, quæso, inter te, & illos, inter-

A est? nisi forte, quod illi quidem mercatorum, tu prædonum es prædo. In summa, nisi hoc animo geris Magistratum, ut paratus sis non dicam rei, sed & capitis jactura, quod justum est tueri, non approbabit Christus administrationem tuam. Addam & illud ex Platonis sententia, *neminem esse magistratu dignum qui libenter gerit magistratum.* Si Princeps es, cave ne te incantent maleficæ illæ adsentatorum voces: Dominus es, supra leges liber es, omnia tibi justa, omnia honesta: tibi licet, quidquid libet: nihil ad te, quæ vulgo dicuntur a Sacerdotibus. Immo & tu quod res est existi-

Magistratu dignus qui.

B ma, unum omnium esse Dominum Christum Jesum, cujus te quam simillimum esse oportet, quippe cujus vices geris. Hujus disciplina nulli præstanda exactius, quam tibi, a quo severius rationem exacturus, quam ab aliis. Non protinus jus esse putato, quod vis, sed id tantum velis quod jus est. Quod ulli mortalium turpe futurum erat, id ne tibi quidem putaris honestum. Immo ne illa quidem tibi permitte, quæ vulgo solent condonari. Quod in aliis delictum, in te flagitium fore puta. Honorem, admirationem, dignitatem, gratiam, auctoritatem, non opes tibi concilient plebeis majores, sed mores emereantur, popularibus meliores. Non ea discat in te mirari vulgus, quibus illa ipsa

C facinora invitantur, in quæ tu quotidie animadvertis. Tolle admirationem divitiarum, ubi fures, peculatores, sacrilegi, prædones? Tolle admirationem voluptatum, ubi raptores, atque adulteri? Quoties splendidior apud tuos videri vis, ne stultorum oculis opes tuas explices: cum felicior, ne luxum & voluptates ostentes. In te primum discant ista contemnere, discant suspicere virtutem, in pretio habere frugalitatem, applaudere temperantiæ, honorem habere modestiæ. Ne quid eorum tuis in moribus appareat, quæ tui fasces in populi moribus puniunt. Optime recideris maleficia, si materiam maleficiorum, divitias & voluptates in te non viderint magni fieri. Ne quem vel media

D de plebe præ te contemseris. Commune ex æquo pretium est, quo utrique estis redempti. A contemtu te non strepitus ambitionis, non ferocitas, non arma atque satellites vindicent, sed vitæ integritas, severitas ac mores ab omnibus populi vitiis incorrupti. Nihil prohibet, in obeundo Principatu summum tenere locum, & in caritate nullum discernere locum. Hoc Principatum esse puta, non opibus præcedere, sed quam plurimum omnibus prodesse. Non ea quæ publica sunt, in tuum commodum verte, sed quæ tua sunt, teque ipsum totum, ad publicam utilitatem effunde. Multa tibi debet populus, at tu illi debes omnia. Ambitiosa nomina, Invicti, Sacrosancti, Majestatis, & si coguntur ferre aures, animus certe non agnoscat, sed

Principatus Christianus.

E hæc omnia in Christum, cui soli competunt, referas. Læsæ Majestatis crimen, quod alii tragica voce efferunt, apud te levissimum sit. Majestatem Principis is vere lædit, qui Principis nomine, contra jus, crudeliter, violenter, flagitiose quid facit. Nullius injuria te minus moveat, quam quæ privatim ad te pertinet. Publicam personam esse te memineris, nec oportere nisi de publico cogitare. Si cordatus es, reputa tecum, non quantus sis, sed quantum onus humeris sustineas. Et quo majore in periculo versaris, hoc minus indulge tibi, non a majoribus tuis, aut adsentatoribus formam administrandi imperii, sed a Christo petens. Quid enim absurdius, quam Principem Christianum Han-

F nibalem, Alexandrum Magnum, Cæsarem aut Pompejum sibi proponere? In quibus ipsis cum quasdam virtutes nequeat adsequi, ea potissimum imitabitur, quæ sola erant fugienda. Non protinus in exemplum trahatur, si quid approbantibus Historicis fecit Cæsar, sed si quod fecit, non abhorret a doctrina Domini nostri, aut si est ejusmodi, ut quamquam imitandum non est, ad virtutis tamen studium possit accendere. Ne totum quidem imperium tanti sit, ut prudens velis a recto deflectere: exue potius illud, quam exuas Christum. Ne dubita, habet ille quod tibi referat pro contemto imperio longe melius imperio. Nihil tam decorum, tam magnificum, tam gloriosum

Re-

Regibus, quam ad summi Regis Jesu similitudinem quam proxime accedere, qui ut erat maximus, ita & optimus erat. Sed quod maximus esset, id in terris dissimulavit: quod optimus, id nos sentire maluit, quia hoc nos maluit imitari. Negavit regnum suum de hoc mundo esse, cum esset cœli terræque Dominus. Sed Principes Gentium dominantur eis, Christianus non exercet potestatem in suos, sed caritatem, & qui maximus est omnium, ministrum se cogitet esse, non dominum. Quo magis admiror, potestatis & dominii ambitiosa vocabula ad ipsos usque Pontifices summos, & Episcopos invecta fuisse: nec pudere Theologos non minus indocte quam ambitiose Magistros Nostros vulgo appellitari, cum utrumque Christus interdixerit suis, ne vel Dominos, vel Magistros vocari se sinerent: unum enim esse tum Magistrum, tum Dominum, qui & caput omnium nostrum Christus Jesus. Apostolus, Pastor, Episcopus, officii sunt vocabula, non dominatus. Papa, Abbas, caritatis cognomina sunt, non potestatis. Sed quid ego mare illud vulgarium errorum ingredior? Ad quodcumque hominum genus se converterit, multa ubique videbit homo vere spiritualis quæ rideat, plura quæ fleat, plurimas opiniones deprehendet depravatissimas, & a Christi doctrina longe lateque dissidentes, quarum bona pars inde proficiscitur, quod etiam in Christianismo mundum quemdam induximus. Et quod apud veteres Theologos de mundo legitur, hoc parum eruditi ad eos referunt, qui Monachi non sunt. Mundus in Euangelio, apud Apostolos, apud Augustinum, Ambrosium, Hieronymum dicuntur increduli, a fide alieni, crucis Christi inimici, blasphemi in Deum. Qui hujusmodi sunt, solliciti sunt de crastino, quippe qui diffidunt de Christo, pro opibus, pro imperio, pro voluptatibus digladiantur, utpote qui sensibilium rerum præstigiis occæcati, falsa bona pro veris amplectuntur. Hic enim mundus Christum verum lumen non cognovit. Hic totus in malo positus, se amat, sibi vivit, sibi studet: non enim induit Christum, qui vera caritas est. Ab hoc semovit Christus non solum Apostolos, sed omnes quos se dignos judicavit. Quo tandem igitur modo, hunc semper in litteris damnatum mundum, cum Christianismo miscemus? Et mundi inani vocabulo nostris vitiis blandimur? Augent hanc pestem plerique Doctores, adulterantes verbum Dei, ut ait Paulus, & ad temporum mores Scripturam divinam trahentes, cum magis conveniat mores ad Scripturarum regulam emendari. Nullum autem exitialius adsentandi genus, quam cum verbis Euangelicis, aut Propheticis, animi morbis blandimur, non medemur. Audit Princeps: *Omnis potestas a Deo*, protinus surgunt cristæ: cur magis tumidum te reddit Scriptura quam sollicitum? cogitas quod Deus tradidit tibi gerendum imperium, & non cogitas quod idem gesti imperii exigit rationem. Audit avarus, interdictum Christianis, *ne binas habeant tunicas*, interpretatur Theologus, alteram tunicam esse, quidquid necessitati naturæ superfit, & quod ad morbum cupiditatis pertineat. Bene habet, inquit Crassus ille, mihi adhuc plurima desunt. Audit animalis & a caritate frigidus, hunc esse caritatis ordinem, ut tuam pecuniam alienæ, tuam vitam alienæ, tuam famam alienæ anteponas. Non dabo, inquit, igitur, ne forte mihi ipsi desit. Non tuebor illius famam, ne quid maculæ meæ adspergatur famæ. Fratrem in periculo deseram, ne veniam & ipse in periculum, breviter, mihi vivam totus, ne quid ullius nomine ad me perveniat incommodi. Didicimus & a sanctis viris, si quid non imitandum fecerunt, id solum in vitæ exemplum trahere. Adulteri & sanguinarii David exemplo sibi blandiuntur: qui sacculis inhiant, divitem Abraham nobis objiciunt. Principes, quibus pro ludo est passim vitiare virgines, Solomonis Reginas & concubinas nobis annumerant. Quorum Deus venter est, Noe ebrietatem prætexunt. Incesti Loth concubitum prætendunt suæ turpitudini. Cur in istos a Christo declinamus oculos? Audeo dicere, ne in Prophetis quidem aut Apostolis imitandum Christianis, si quid a Christi doctrina divaricetur. Quod si sanctos peccatores libet imitari, non reclamo, modo totos imitentur. Secutus es David adulterantem, magis sequere pœnitentem. Expressisti Magdalenam peccatricem, exprime & amantem multum, exprime lacrymantem, exprime ad pedes Jesu sese abjicientem. Persecutus es Ecclesiam Dei cum Paulo, pejerasti cum Petro, fac & cervicem porrigas pro pietate cum Paulo, crucem ne reformides cum Petro. Ideo patitur Deus & magnos viros in quædam vitia labi, ne nos lapsi desperemus, sed ita, si quemadmodum socii fuimus errantium, ita simus & emendantium errata. Nunc illud ipsum quod imitandum non erat, exaggeramus, & quædam recte ab illis facta depravamus: aranearum instar, tantum si quid inest veneni, exsugentes, aut salutarem etiam succum nobis vertentes in venenum. Quid tibi cum divite Abraham, cui numisma Numen est? quod ille proventu fœturæ, Deo rem illius fortunante, ditatus est, idque in lege carnali: ideo ne tibi Christiano licet per fas nefasque undecumque Crœsi opes congerere, quas vel male profundas, vel pejus domi defodias? Ille divitiis sponte affluentibus quam non adjecerit animum, vel hoc argumento sit, quod statim ad jubentis Dei vocem, filium unicum mactandum produxit. Quam credis contemsisse boum armenta, qui contemsit & filium? Tu vero nihil aliud somnians quam quæstum, nihil admirans nisi pecuniam, paratus simul atque inciderit exigui lucelli spes, vel fratrem fallere, vel Christum negligere, simile quiddam tibi putas esse cum Abraam? Simplices puellæ filiæ Loth, cum conspicerent omnem quaquaversum regionem incendio conflagrare, hoc universum mundum arbitrantes, quod oculis patebat, neque ullum jam usquam mortalium ex tam vasto incendio superstitem esse præter sese, non turpi, sed pio consilio, patris concubitum suffuratæ sunt, ne, videlicet, nullæ generis humani reliquiæ superessent, præsertim cum adhuc vigeret divinum præceptum: *Crescite & multiplicamini*. Et audebis tuas prodigiosas libidines cum harum puellarum facto conferre? Immo & conjugium tuum harum incestui non dubitem posthabere, si quidem in matrimonio non proli servis, sed tuæ libidini. David tot egregiis pietatis exemplis editis, semel incidit in adulterium, objecta opportunitate, non captata: an ob hoc protinus tibi licebit impune totam ætatem per alienos thalamos volutari? Petrus semel metu mortis abnegavit Christum, pro quo postea fuerat moriturus, num ideo tibi quavis de causa pejerare fas erit? Paulus non affectu peccavit sed errore lapsus est: admonitus, statim resipuit. Tu prudens, sciens, videns in malis consenescis, & Pauli exemplo, tibi ipsi caput demulces? Matthæus verbo tantum jussus, nihil contatus, semel totum exuit telonen. Te pecuniis addictum, non tot sanctorum exempla, non toties audita Euangelia, non tot conciones avellunt. Dicunt mihi Episcopi: Divus Augustinus duas amicas habuisse legitur: verum ille Ethnicus, nos in Christianismo educati: ille adolescens, nos cani. Egregia collatio, quoniam ille juvenis Ethnicus, ne matrimonii pedicis irretiretur, unam mulierculam uxoris loco habuit, & non uxori, fidem tamen conjugii præstitit, ideo nobis Christianis, senibus, Sacerdotibus, Episcopis, minus fœdum erit, per omnia libidinum volutabra conspurcari? Actum est de moribus, posteaquam vitia virtutum nominibus donavimus, & ad tuendum mala nostra argutiores, quam ad emendandum diligentiores esse cœpimus: maxime si pravas opiniones nostras, falso patrocinio divinarum litterarum alere ac fulcire condidicerimus. Tu igitur, frater suavissime, in totum contemto vulgo cum suis & opinionibus & factis, sincere ac totus Christianam sectam arripe, quidquid in hac vita vel horrendum, vel appetendum objicitur sensibus, id omne pietatis amore ex æquo negligens: unus Christus tibi satis sit, unicus auctor & recte sentiendi, & beate vivendi. Et hanc quidem meram stultitiam amentiamque mundus existimat, sed per hanc placuit Deo salvos facere credentes. Feliciter desipit, qui sapit

Ordo caritatis.

Augustini concubinatus excusatur.

pit in Christo: misere desipit, qui Christum non sapit. Verum, heus tu, quemadmodum te volo fortiter a vulgo dissentire, ita nolo Cynicum quiddam referentem, passim aliorum sententiis, aut factis oblatrare, superciliose damnare, odiose obstrepere omnibus, rabiose declamitare in vitam cujuslibet, ne duo simul mala consciscas: alterum, ut in omnium odium abeas: alterum, ut invisus, ne queas quidem ulli prodesse. Esto & tu omnibus omnia, ut omnes Christo lucrifacias, quoad licet, non offensa pietate. Foris omnibus temet accommoda, ut intus quidem immotum sedeat propositum. Foris autem comitas, affabilitas, facilitas, commoditas alliciat fratrem, quem blande convenit invitari ad Christum, non asperitate deterreri. Denique quod sentis, non tam saevis intonandum verbis, quam moribus exprimendum. Neque rursus sic indulgendum infirmitati vulgi, ut veritatem in loco fortiter tueri non audeas. Humanitate emendandi sunt homines, non decipiendi.

CANON VII.

Porro si per infantiam & imbecillitatem animi nostri, nondum ad ista spiritalia licebit adspirare, nihilo tamen segnius danda erit opera, ut saltem in proximis consistamus. Alioqui vera compendiariaque ad felicitatem via est, si semel totam mentem ita ad coelestium rerum admirationem converterimus, ut veluti corpus umbram, ita amor Christi, amor aeternorum & honestorum, natura secum adducat fastidium caducorum, & odium turpium. Utrumque enim necessario consequitur alterum, & alterum cum altero vel crescit, vel decrescit. Quantum profeceris in amore Christi, tantum oderis mundum: quo magis miraberis invisibilia, hoc magis vilescent res fluxae ac momentaneae. Oportet igitur, quod in litteris suadet Fabius, idem & in virtutis facere disciplina, ut statim ad optima nitamur. Quod tamen si nostro vitio non continget, proximum est, ut vel humana quadam prudentia, a magnis vitiis abstineamus, nosque ipsos (quoad fieri potest) integros divinae beneficentiae servemus. Nam ut saluti propius est corpus exhaustum quidem illud & inane, verum noxiis humoribus liberum: ita mens capacior est divini muneris, nondum gravibus culpis inquinata, tametsi vera virtute adhuc vacat. Si imbecilliores sumus, quam ut Apostolos, ut Martyres, ut Virgines imitemur, saltem ne committamus, ut Ethnici nos in hoc stadio videantur praecurrere. Quorum plerique, cum neque Deum nossent quem vererentur, neque inferos crederent quos formidarent, tamen ipsam per se turpitudinem modis omnibus fugiendam esse homini censuerunt, adeo ut nonnulli maluerint, famae, rei, vitae denique jacturam facere, quam ab honesto discedere. Si per se tale quiddam est peccatum, ut nullis commodis, aut incommodis propositis sit admittendum, profecto, Christianum hominem, si non Dei vel justitia deterret, vel dehortatur beneficentia, si non vel spes immortalitatis, vel aeternae poenae metus revocat, si ne ipsa quidem nativa peccati turpitudo retrahit, quae potuit & Gentilium animos retrahere, saltem mille incommoda deterreant, quae etiam in hac vita peccantem consequuntur, infamia, dispendium rei, egestas, contemtus & odium bonorum, anxietas animi, inquietudo, & ille multo miserrimus consciae mentis cruciatus, quem etiamsi nonnulli in praesentiarum non sentiunt, sive aetatis hebetudine obscurati, sive peccati voluptate inebriati, tamen sentient posterius, & omnino tanto sentient infelicius, quanto serius. Quare juvenes potissimum sunt admonendi, ut hanc esse peccati naturam, malint tot auctoribus credere, quam infelici experientia in semet ipsis discere: neque prius vitam vitiis contaminent, quam plane quid sit vita, cognoverint. Si tibi vilis est Christus, cui tu tanti constas, saltem tua ipsius causa temperato a turpibus. Et quamquam vehementer periculosum est, hoc in statu, velut in trivio (quod ajunt) diutius commorari, tamen iis qui nondum queunt ad Heroicam adsurgere virtutem, non paulo praestabilius est in politica virtute consistere, quam in omne turpitudinis genus ire praecipites. Non hic est felicitatis meta, sed hinc propior ad felicitatem gradus. Interim tamen semper orandus Deus, ut nos ad meliora dignetur arripere.

CANON VIII.

Si crebrius ac gravius ingruet in te tentationum procella, ne protinus tibi incipias displicere, quasi ob id Deo tuo vel curae, vel cordi non sis, aut parum pius, aut etiam minus perfectus. Immo potius gratias age, quod ut futurum haeredem erudit, ut carissimum filium flagellat, ut amicum explorat. Maximum est argumentum, hominem a divina misericordia rejectum esse, cum nullis tentationibus incessitur. In mentem tibi veniat Paulus Apostolus, qui ad tertii coeli mysteria promeruit admitti, tamen ab Angelo Satanae colaphizatus. Succurrat amicus Dei Job, succurrat Hieronymus, Benedictus, Franciscus, cumque his innumerabiles alii Patres, maximis de vitiis sollicitati. Si cum tantis viris, si cum tam multis tibi commune est quod pateris, quid est cur animum dejicias? Magis enitere, ut cum illis vincas. Non destituet te Deus, & faciet etiam cum tentatione proventum, ut possis sustinere.

CANON IX.

Quod callidi solent Imperatores facere, ut in tranquillis etiam rebus, tamen excubias agant, itidem tu quoque semper animum vigilantem ac circumspectum ad futurum hostis adsultum habeas: numquam enim ille non circuit, quaerens quem devoret: quo paratior esse queas, ut irruentem statim fortiter retundas exsibilesque, statim pestiferi serpentis caput conteras. Nusquam enim ille vincitur vel facilius, vel perfectius. Proinde consultissimum est, parvulos Babylonis, illico ut nati sunt, ad petram quae Christus est, allidere prius quam grandescant.

CANON X.

Remedia contra tentationem.

Repellitur autem maxime tentator his modis, si vel vehementer aversetis animo, statimque in suggerentem velut exspuas, aut ardenter ores, aut ad sanctam aliquam occupationem toto pectore te conferas, aut si verbis e sacris litteris petitis, tentatori respondeas, quemadmodum supra admonuimus. Qua quidem in re non mediocriter profuerit adversus omne tentationis genus, certas quasdam sententias habere paratas, eas maxime, quibus aliquando senseris animum tum vehementer commoveri.

CANON XI.

Pios homines duplex potissimum habet periculum: alterum ne in tentatione succumbant: alterum ne post victoriam in consolatione & gaudio spiritali insolescant. Ut igitur tutus sis non solum a timore nocturno, verum etiam a Daemonio meridiano, facito ut cum hostis te ad turpia sollicitat, non tuam ipsius respicias imbecillitatem, sed tantum memineris, te in Christo omnia posse, qui non Apostolis modo, sed & tibi, sed omnibus suis membris etiam infimis dixit, *confidite, quia ego vici mundum*. Rursum, cum vel post superatum instigatorem, vel in pio quopiam opere senseris mentem tuam intus arcana quadam voluptate perfundi, tum etiam atque etiam caveas, ne quid inde tuis meritis arroges, sed totum gratuitae beneficentiae Dei feras acceptum. Teque ipsum protinus verbis Pauli reprimas: *Quid habes quod non accepisti? & si accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?* Itaque adversus duplex hoc malum, duplex erit remedium, si & in conflictu tuae virtuti diffisus, ad Christum caput tuum confugias, atque in ejus unius benevolentia spem omnem vincendi ponas, & in consolatione spiritali, statim gratias agas illi de suo beneficio, tuam indignitatem humiliter agnoscens.

CANON XII.

Cum pugnas cum hoste, non satis tibi, si ictum illius declines aut etiam repellas, nisi fortiter arreptum telum in ipsum auctorem retorseris, suomet illum gladio jugulans. Id ita fiet, si ad malum sollicitatus, non solum non pecces, sed hinc tibi arripias occasionem virtutis. Et quemadmodum eleganter fingunt Poetae, Herculem obje-

A objectis ab irata Junone periculis animo crevisse atque induruisse: itidem tu quoque da operam, ut hostis instigationibus non solum pejor non fias, sed etiam evadas melior. Sollicitaris ad libidinem, imbecillitatem tuam agnosce, ac plusculum etiam tibi de licitis voluptatibus interdicito, ad castas & pias occupationes apponito nonnihil auctarii. Instigaris ad cupiditatem, ad tenacitatem, auge eleemosynas. Incitaris ad inanem gloriam, tanto magis demitte te in omnibus. Ita fiet, ut unaquæque tentatio sit tibi renovatio quædam sancti propositi tui, & pietatis incrementum. Neque enim prorsus alia ratio tam efficax conficiendi profligandique hostem nostrum: verebitur enim te denuo provocare, ne, qui impietatis auctor esse gaudet, pietatis ministret occasionem.

B

CANON XIII.

Semper autem hoc animo, atque hac spe dimices, quasi ea pugna sit tibi postrema futura, si victor discesseris. Fieri enim potest, ut & istud præmii tuæ virtuti largiatur benignitas divina, ut hostis semel turpiter victus, numquam postea te repetat, id quod legimus piis aliquot viris contigisse. Nec absurde credit Origenes, vincentibus Christianis minui copias hostium, dum semel fortiter repulsus, numquam ad hominem sollicitandum reverti permittitur. Ergo in conflictu aude perpetuam sperare pacem. At rursum ubi viceris, sic te geras, quasi mox in prælium rediturus. Semper enim alia post aliam exspectanda tentatio, neque umquam discedendum ab armis, numquam relinquenda statio, numquam remittendæ excubiæ, donec in hoc corporis præsidio militamus. Semper illud Propheticum in pectore cuique habendum: *Super custodiam meam stabo.*

C

CANON XIV.

Magnopere cavendum, ne quod vitium, veluti leve contemnamus. Nullus enim hostis vicit sæpius, quam qui fuit contemtui. Qua in re non paucos mortalium misere falli comperio: fallunt enim se ipsos, dum sibi in uno aut altero vitio conniventes, quod pro suis quisque moribus veniale putat, reliqua graviter exsecrantur. Bona pars eorum, quos vulgus integros & incorruptos appallat, furtum, rapinam, homicidium, adulterium, incestum oppido detestantur: at simplicem fornicationem, & moderatum voluptatis usum, ut leve commissum, neutiquam refugiunt: alius ad reliqua sat incorruptus, bibosior est, in luxu intemperantior: alius linguæ licentioris: alius inanior & jactantior. Quo tandem vitio carebimus, si ad hunc modum suo quisque blandietur? Argumentum est, istos ne reliquas quidem virtutes vere possidere, quibus ullum vitium placet, sed potius simulacra quædam virtutum, quæ vel natura, vel educatio, vel consuetudo denique, & Gentilium animis indidit. At qui Christiano odio unumquodlibet vitium exsecratur, omnia detestetur necesse est. Cujus animum semel vera caritas occupavit, pari detestatione universam malorum cohortem persequitur, ac ne in venialibus quidem sibi blanditur, ne a minimis sensim ad maxima dilabatur, & dum in levibus oscitat, excidat a summis. Et si nondum forte queas universam vitiorum stirpem evellere, tamen quotidie de malis nostris aliquid decerpendum, bonis moribus semper aliquid adjiciendum. Ad eum modum decrescet, aut crescet ingens ille cumulus Hesiodius.

D

Quotidie aliquid de malis decerpendum.

CANON XV.

Si te territabit labor quem oportet in conflictu tentationum subire, hoc erit remedium: Noli molestiam pugnæ conferre cum voluptate peccati. Sed præsentem amaritudinem pugnæ compone cum futura amaritudine peccati, quæ victum consequitur: tum præsentem dulcedinem culpæ, quæ te illectat, cum futura dulcedine victoriæ, & tranquillitate mentis, quæ consequitur strenue pugnantem: & mox videbis, quam iniqua sit collatio. Verum in hoc falluntur parum cauti, quod amaritudinem pugnæ comparant cum delectamento peccati: neque respiciunt, quid hoc atque illud consequatur. Consequitur autem victum multo tum gravior tum diuturnior molestia, quam vincenti fuerat in congressu futura, victorem item longe major ac durabilior voluptas, quam victo fuerit, quæ traxit in culpam. Id quod facile judicabit, qui fecerit utriusque rei periculum. Verum neminem Christianum oportet usque adeo ignavum esse, ut cum quotidie succumbat tentationi, non saltem aliquando vel curet experiri, quid sit vincere tentationem. Quod quo fecerit frequentius, hoc fiet victoria dulcior.

E

F

CANON XVI.

Quod si quando te contigerit lethale vulnus accipere, cave ne protinus abjecto clypeo, relictis armis, hosti te dedas. Id quod animadverti non paucis accidere, quibus animus natura est imbecillior, & muliebrior, ut semel prostrati desinant reluctari, sese que totos permittant affectibus, neque cogitent de recuperanda libertate. Nimis quam periculosa est ista pusillanimitas, quæ cum interdum ingeniis non pessimis adjuncta sit, tamen ad id quod est omnium pessimum solet adducere, nempe, desperationem. Adversus hanc igitur hac regula communienda mens est, ut lapsi in peccatum non solum non desperemus, sed gnavos milites imitemur, quos non raro pudor ignominiæ, & accepti vulneris dolor non modo non conjicit in fugam, verum ad fortius, quam antea pugnandum acuit redintegratque. Itidem nos quoque, simulatque in capitalem noxam fuerimus inducti, illico properemus redire ad cor, & lapsus ignominiam nova virtutis alacritate sarcire. Facilius uni vulneri medeberis, quam multis, facilius recenti quam inveterato jam putrique. Anima temet ipsum versiculo illo notissimo, quem usurpasse Demosthenes legitur: Vir fugiens & denuo pugnabit. Cogita David Prophetam, Regem Solomonem, Petrum Ecclesiæ Principem, Paulum Apostolum, tanta lumina sanctimoniæ, in quæ scelera tamen inciderint: quos fortasse vel ob hoc cadere permisit Deus, ne tu lapsus desperares. Erige te igitur in pedes, sed statim magnoque animo, atque in pugnam redito tum ardentior, tum cautior. Fit interim, ut capitalia commissa piis hominibus cedant in cumulum pietatis, dum ardentius amant qui turpius errarunt.

Non desperes victus.

CANON XVII.

Sed adversus alios atque alios tentatoris incursus alia atque alia remedia sunt accommodatiora. At unicum, multoque omnium efficacissimum remedium adversus omne vel adversitatis, vel tentationis genus est crux Christi, quæ eadem est & errantibus exemplum, & laborantibus refrigerium, & pugnantibus armatura: hæc est una contra omnia tela nequissimi objicienda. Proinde convenit in hac diligenter exerceri, non quidem vulgi more, quo quidam Dominicæ passionis historiam quotidie relegunt, aut crucis imaginem adorant, aut millenis signis ejus totum undique corpus communiunt, aut fragmentum aliquod sacrati ligni domi servant, aut ita certis horis supplicium Christi recolunt, ut ei tamquam homini justo, & indigna patienti humano affectu condolcant atque illacryment. Non hic est verus illius arboris fructus, verum interim sit istud lac infantium animarum: tu vero adscende in palmam, ut veros illius fructus apprehendas: Ii sunt præcipui, si membra capiti, in mortificandis affectibus, quæ sunt membra nostra super terram, conformes esse curemus: Id quod nobis non solum amarum esse non debet, verum etiam vehementer optabile ac jucundum, si modo spiritus Christi vivit in nobis. Quis enim vere amat eum, cui quam dissimillimus esse gaudeat? Verum quo majore fructu mysterium crucis mediteris, oportebit unumquemque sibi rationem, ac piam quamdam digladiandi artem parare, & in ea diligenter exerceri, ut simul atque res poposcerit, in promtu sit. Ea potest esse hujusmodi, ut singulis affectibus tuis crucifigendis, eam crucis partem applices, quæ potissimum respondeat. Nulla est enim omnino vel tentatio, vel adversitas, quæ non suum ac proprium habeat remedium in ea. Veluti cum te titillat ambitio hujus mundi, cum pudet ludibrio ac contemtui esse, cogita, ô membrum infimum, quantus sit Christus

Crux Christi.

stus caput tuum, & quo sese tua causa dejecerit. Cum incessit animum invidiæ malum, memento quam benigne, quam candide se totum ille nostris usibus impenderit, quam bonus fuerit etiam pessimis. Cum sollicitaris a gula, recole illum felle & aceto potatum. Cum tentaris a voluptate turpi, recordare quam tota capitis vita ab omni absuerit voluptate, quam omnibus incommodis, cruciatibus, ærumnis plena. Cum irritat ira, succurrat statim ille, qui velut agnus coram tondente obmutuit, & non aperuit os suum. Si te male urit paupertas, aut habendi cupiditas sollicitat, protinus in mentem veniat ille Dominus universorum, pro te factus egenus, ita ut non haberet ubi inclinaret caput suum. Atque ad eamdem rationem si & in reliquis tentationibus feceris, non solum acerbum non erit vim attulisse tuis affectibus, verum etiam dulce, propterea quod intelliges isto modo te conformari capiti tuo, eique pro suis immensis doloribus, quos tua causa pertulit, quasi gratiam referre.

CANON XVIII.

Atque hoc quidem remedii, quamquam unum omnium longe præsentissimum est iis qui mediocriter in via vitæ processerunt, tamen infirmioribus nonnihil profuerint & illa, si sollicitante ad impietatem affectu, statim ob oculos mentis revocent, quam fœda, quam exsecranda, quam exitialis res sit peccatum, contra, quanta hominis dignitas? In futilibus etiam negotiis paulisper apud nos ipsos consultamus, in hac re omnium maxima, prius quam nosmet adsensu, veluti chirographo, Diabolo adstringimus, non nostro cum animo reputabimus, a quanto opifice simus conditi, in quam excellenti statu constituti, quam immenso pretio redempti, ad quantam felicitatem vocati: hominem generosum illud esse animal, cujus unius gratia mirabilem hanc mundi machinam fabricatus est Deus, concivem Angelorum, filium Dei, hæredem immortalitatis, membrum Christi, membrum Ecclesiæ: corpora nostra templa esse Spiritus Sancti, mentes simulacra simul & adyta divinitatis: At e regione peccatum esse pestem teterrimam ac tabem tum animi, tum corporis: utrumque enim in nativam speciem reflorescit innocentia, peccati vero contagio marcescit utrumque, etiam in hoc seculo. Peccatum est lethale virus spurcissimi Serpentis, auctoramentum Diaboli, ac servitutis non turpissimæ modo, verum etiam miserrimæ. Hæc atque hujusmodi ubi tecum expenderis, etiam atque etiam delibera, num satis consultum sit ob fucatam, momentaneam, venenatam peccati delectatiunculam, a tanta dignitate in tantam excidere indignitatem, unde te per te ipsum non queas adserere.

Peccatum quid.

CANON XIX.

Deinde duos illos auctores inter se dissimillimos compara, Deum ac Diabolum, quorum alterum peccando tibi facis inimicum, alterum constituis dominum. Per innocentiam & gratiam adsciseris in numerum amicorum Dei, adoptaris in jus & hæreditatem filiorum. Per peccatum vero constitueris & servus & filius Diaboli: alter est æternus ille fons, & Idea summi pulcri, summæ voluptatis, summi boni, omnibus sese communicans: alter omnium malorum, extremæ turpitudinis, summæ infelicitatis pater: alterius in te beneficia, alterius maleficia recordare: ille qua bonitate te condidit? qua misericordia redemit? qua liberalitate locupletavit? qua lenitate quotidie sustinet delinquentem? qua lætitia recipit resipiscentem? Contra

A hæc omnia Diabolus, quanta invidentia jam olim insidiatur saluti tuæ? In quas ærumnas te conjecit? atque adeo quid aliud molitur quotidie, nisi ut universum hominum genus secum in æternum exitium trahat? his omnibus hinc atque hinc recte pensiculatis, ita tecum cogita: Egone oblitus originis meæ, oblitus tantorum beneficiorum, propter tantillum bolum falsæ voluptatis, a tam nobili, a tam amante, a sic merito parente desciscam ingratus, & me ultro turpissimo, crudelissimo domino mancipabo? Non saltem illi præstabo, quod homuncioni præstarem bene merenti? non illum fugiam, qui hominem fugero malum dare cupientem?

B

CANON XX.

Neque vero minus inæquale præmium, quam dissimilis auctor. Quid enim inæqualius, quam mors æterna, & vita immortalis: quam sine fine summo frui bono in contubernio cœlestium civium, & sine fine extremis excruciari malis in infelicissimo consortio damnatorum? Atque hac de re qui dubitat, ne homo quidem est, nedum Christianus: qui non cogitat, vel ipsa est amentia amentior. Jam vero præter ista habent & in hac interim vita pietas & impietas fructus suos nimium dissimiles. Ex illa enim metitur secura tranquillitas animi, & beatum illud gaudium puræ

C mentis, quod quisquis semel degustarit, nihil tam pretiosum, nihil tam voluptarium mundus hic possidet, quicum velit permutare. Hanc contra, cum mille alia mala, tum miserrimus ille cruciatus animi sibi male conscii consequitur. Illud enim est centuplum spiritalis gaudii, quod Christus pollicitus est in Euangelio, velut arrham quamdam æternæ felicitatis. Hæc sunt illa apud Apostolum miranda munera, *quæ neque oculus vidit, neque auris audivit, neque adscenderunt in cor hominis, quæ præparavit Deus diligentibus se, nimirum, in hac vita: cum interim vermis impiorum non moritur, & inferos suos jam apud superos patiuntur.* Nec alia est flamma, in qua cruciatur dives ille comessator Euangelicus. Nec alia supplicia inferorum, de quibus multa scripsere Poetæ, quam perpetua mentis anxietas,

Fructus peccati.

D quæ peccandi consuetudinem comitatur. Tollat igitur qui velit futuri seculi tam diversa præmia, habet annexum sibi virtus propter quod abunde debeat expeti, habet adjunctum peccatum, cujus causa debeat horreri.

CANON XXI.

Ad hæc cogita, quam ærumnosa, quam fugax sit vita præsens, quam undique imminens insidiosa mors, quam passim opprimit inopinantes. Et cum nemo vel de momento vitæ sit securus, quam ingens periculum, eam comperendinare vitam, in qua si te mors subitanea (ut sæpe accidit) deprehenderit, in æternum

Vitæ fragilitas.

E peristi.

CANON XXII.

Tum semper erit formidanda impœnitentia, malorum extremum, illud nimirum perpendenti, ex quam multis quam pauci a peccatis vere ac toto pectore resipiscunt, præsertim iis qui funiculos iniquitatis in extremum usque vitæ protraxerunt. Lubricus quidem & facilis in turpitudinem lapsus, sed hinc revocare gradum, superasque evadere ad auras, hoc opus, hic labor est. Proinde vel hirci Æsopici casu admonitus, prius quam in peccati puteum descendas, cogita non perinde facilem esse reditum.

CAPUT IX.

REMEDIA CONTRA SPECIALIA QUÆDAM VITIA, ET PRIMUM CONTRA LIBIDINEM.

Et hactenus quidem communia adversum omne vitiorum genus remedia utcumque demonstravimus. Nunc conabimur & speciatim quædam tradere, quibus modis cuique peccato debeas occurrere, ac primum libidini, quo malo nullum aliud neque prius nos impetit, neque acrius urget, neque latius patet, neque

F plures in exitium trahit. Siquando igitur fœda libido stimulabit animum tuum, his armis protinus memento occurrere. In primis cogita quam immunda, quam spurca, quam quovis etiam homine indigna sit ea voluptas, quæ nos divinum plasma non pecudibus modo, verum etiam suibus, hircis, canibus, & brutorum bru-

Arma contra libidinem.

brutissimis animalibus æquet, immo quæ porro infra pecudum conditionem dejiciat, qui sumus ad Angelorum consortia, ad Divinitatis communionem destinati. Succurrat ad hæc quam eadem sit momentanea, quam insincera, quam semper plus aloes quam mellis habens: e diverso quam generosa sit anima, quam sacra res corpus hominis, quemadmodum in superioribus regulis ostendimus. Quæ malum igitur vecordia, ob tantillam, tam fœdam voluptatis momentaneæ titillationem simul & animum & corpus indignis modis polluere? Profanare templum, quod Christus sibi sanguine suo consecravit? Illud item reputa, blanda pestis quantum malorum agmen secum trahat: ante omnia famam, possessionem longe pretiosissimam eripit: nullius enim vitii rumor spurcius olet, quam libidinis: patrimonium exhaurit: corporis simul & vires, & speciem interimit: valetudinem vehementer lædit: morbos innumerabiles parit, eosque fœdos: juventæ florem ante diem devenustat: turpem senectam accelerat: ingenii vigorem tollit, mentis aciem hebetat, & quasi pecuinam mentem inserit: ab omnibus honestis studiis semel avocat, hominemque quantus est, totum cœno immergit, ut jam nihil nisi sordidum, humile, spurcum libeat cogitare: & quod hominis erat proprium, eripit rationis usum: insanam atque infamem adolescentiam, odiosam ac turpem, miseramque senectam facit. Sapias igitur, & sic nominatim tecum reputes: Illa & illa voluptas tam male cessit, tantum damni, tantum dedecoris, tædii, laboris, morborum attulit, & iterum stultissimus hamum vorabo prudens? iterum committam, cujus me denuo pœniteat? Item & aliorum exemplis temet reprime, quos cognoveris turpiter & infeliciter voluptatem esse secutos: e regione anima te ipsum ad continentiam exemplis tot adolescentium, tot delicatarum virginum, & collatis circumstantiis, tibi ipsi ignaviam opprobrato. Qui minus tandem tu possis, quod illi atque illi, eo sexu, ea ætate, sic nati, sic educati, potuerunt possuntque? pariter ama, nec minus valebis. Cogita quam honesta, quam amœna, quam florida res sit corporis & animi puritas: hæc nos maxime facit familiares Angelis, Spiritus Sancti capaces. Etenim a nullo prorsus vitio sic resilit Spiritus ille puritatis amator, ut impudicitiæ: nusquam æque conquiescit ac deliciatur, ut in mentibus virgineis. Propone tibi ante oculos quam indecorum, quam totum hoc insanum sit amare, pallescere, macerari, lacrymari, blandiri, ac turpiter supplicem esse scorto putidissimo. Occinere ad fores nocturnas, pendere de nutu dominæ, pati regnum mulierculæ, expostulare, irasci, rursum redire in gratiam, & ultro te ridendum, pulsandum, mutilandum, spoliandum, lupæ præbere. Ubi, quæso, inter ista viri nomen? Ubi barba? Ubi generosus ille animus rebus pulcerrimis natus? Considera & illud tecum, quantum scelerum gregem voluptas admissa soleat adducere. Est aliis vitiis fortasse nonnulla cum quibusdam virtutibus societas, libidini nulla, sed cum maximis plurimisque peccatis semper copulata est. Sit sane leve scortari, at grave non audire parentes, negligere amicos, prodigere rem patriam, rapere alienam, pejerare, perpotare, latrocinari, maleficum fieri, depugnare, homicidium committere, blasphemare, in quæ omnia, & his graviora, domina voluptas te transversum rapiet, ubi semel tuus esse desieris, ejusque capistro os miserum porrexeris. Perpende præterea quam sit hæc vita fumo fugacior, umbra inanior: quot laqueos nobis struat mors, nullo non loco, nullo non tempore insidians. Hic non mediocriter profuerit, & nominatim recolere, si quos ex tibi quondam notis, ex familiaribus, ex æqualibus, aut etiam natu minoribus, maxime vero ex iis, quos aliquando turpium voluptatum participes habueris, mors inopinata rapuit. Estoque alieno periculo cautior. Cogita, quam dulciter vixerint, sed quam amare vita defuncti sint, quam sero sapuerint, quam sero cœperint odisse sua mortifera gaudia. Succurrat extremi judicii severitas, & non retractandæ illius sententiæ metuendum fulmen, in ignem æternum mittentis impios, & quod hæc horaria, brevisque & exigua voluptas æternis cruciatibus luenda sit. Hoc loco diligenter lancibus examina, quam iniqua sit permutatio pro turpissimo brevissimoque prurit, & in hac vita multo dulcius præstantiusque animi gaudium perdere, & in futura gaudiis fraudari perennibus, insuper numquam finiendos dolores, tam umbratili delectatiuncula mercari. Porro si durum tibi videatur, tantillum delectamenti pro Christo contemnere, recordare, quos cruciatus ille tui caritate susceperit: præter communes humanæ vitæ injurias, quantum sacrosancti sanguinis pro te effuderit, quam ignominiosam, quam acerbam mortem pro te dependerit, & tu horum omnium immemor, rursum Filium Dei crucifigis, iterans insanas voluptates, quæ caput & Dominum tuum ad tam diros adegere cruciatus? Tum juxta superiorem regulam recole, quantum ille beneficiorum in te, nihil dum promeritum accumularit, pro quibus omnibus cum nulla par gratia rependi queat, tamen nullam reposcit aliam, quam ut exemplo ipsius a mortiferis illecebris coerceas animum, & ad summi boni summique pulcri convertas amorem. Compone inter se duas illas Veneres, & duos Cupidines Platonicos, hoc est, honestum amorem, & fœdum, sanctam voluptatem & turpem, confer utriusque dissimilem materiam, confer naturas, confer præmia. Et in omni quidem tentatione, maxime vero cum ad libidinem sollicitaris, proponito tibi ante oculos tuos Angelum tui custodem, omnium quæ vel facis vel cogitas adsiduum spectatorem ac testem, Deum inspectorem, cujus oculis omnia patent, qui sedet supra cœlos, & intuetur abyssos. Et rem adeo fœdam, ut homuncione teste facere pudeat, non vereberis coram Angelo tibi proximo, Deo, totoque cœlitum choro spectante & exsecrante facere? Puta autem, id quod res est, & si tibi oculi essent plus quam Lyncei, plus quam aquilini, tamen istis non clarissima luce certius conspexeris, quod coram te facit homo, quam omnes animi tui latebræ perspicuæ sunt Dei & Angelorum conspectibus. Quin & illud tuo cum animo reputa, cum libidini cedis, alterum e duobus futurum, aut uti semel gustata voluptas sic mentem tuam excantet obscuretque, ut de turpitudine eas in turpitudinem, donec excæcatus venias in sensum reprobum, & obstinatus in malo, ne tum quidem queas voluptatem turpem relinquere, cum illa te deseruit. Id quod plerisque videmus evenire, ut effœto corpore, exstincta forma, frigente sanguine, deficientibus viribus, caligantibus oculis, tamen adhuc pruriant sine fine, & sceleratius turpiloqui sint quam olim fuerint impudici. Qua re quid esse potest exsecrabilius, monstrosiusque? Alterum, ut si forte contigerit te singulari favore divino resipiscere, maximo animi dolore, summis laboribus, plurimis lacrymis, brevis illa & fugitiva voluptas expianda sit. Quanto igitur consultius, omnino non admittere virus voluptatum carnalium, quam vel in tam deploratam induci cæcitatem, vel tantillam eamque falsam delectatiunculam tanta molestia dependere? Jam vero & a personæ tuæ circumstantiis multa licebit sumere, quæ te a voluptatibus avocare queant. Sacerdos es, cogita te totum divinis rebus consecratum esse. Quam indignum tandem flagitium sit, eo ore, quo corpus illud adorandum sumis, putidam scorti carnem contingere: iisdem manibus, quibus ministrantibus Angelis, ineffabile illud mysterium peragis, abominandas contrectare sordes. Quam non conveniant, idem corpus, eumdem spiritum cum Deo fieri, & unum corpus fieri cum meretrice. Si doctus es, tanto generosior Deoque similior animus, tanto hac contumelia indignior. Si Nobilis, si Princeps, quanto flagitium conspectius, tanto offendiculum gravius. Si conjugatus, cogita quam honesta res sit thorus immaculatus, daque operam, ut (quoad fieri potest) tuum conjugium imitetur sanctissimas nuptias Christi & Ecclesiæ, quarum gerit imaginem, id est, ut quam minimum habeat turpitudinis, plurimum fœcunditatis: in nullo enim vitæ statu non turpissimum est servire libidini. Si juvenis es, etiam atque etiam considera, ne florem

Libidinis incommoda. *Beneficia Dei.* *Duæ Veneres.* *Nobilis.* *Conjugatus.* *Juvenis.*

ævi numquam rediturum, temere polluas. Ne re fœdissima perdas annos optimos, vereque aureos, qui & fugiunt perniciſſime & recurrunt numquam. Ne nunc per inſcitiam & incogitantiam ætatis committas, quod te in omnem uſque vitam mordeat perſequente ſcelerum conſcientia, & amariſſimis illis aculeis, quos fugiens voluptas in animis noſtris relinquit. *Mulier.* Si mulier, *Vir.* iſtum ſexum nihil magis decet, quam pudor: ſi vir, tanto majoribus rebus dignus & iſtis tam frivolis indignior: *Senex.* ſi ſenex, opta tibi oculos alienos, ut videas quam te dedeceat voluptas, quæ in adoleſcentibus miſeranda quidem eſt & coercenda, in vetulo vero portentoſa, & ipſis quoque voluptatum ſectatoribus deridicula. Inter omnia monſtra nullum monſtroſius ſenili libidine. O delire & nimium oblite tui, ſaltem ad ſpeculum canos & capitis nives, aratamque rugis frontem, cadaverique ſimillimam faciem contemplare, ac jam capulo proximus alia annis tuis magis conſentanea cura. Saltem quod ratione decuerat facere, hoc annis admonentibus vel cogentibus potius facito. Ipſa jam te voluptas repellit, neque ego, inquiens, jam tibi decora ſum, neque tu mihi idoneus: luſiſti ſatis, ediſti ſatis atque bibiſti: tempus abire tibi eſt. Quid adhuc vitæ perpremis delicias, cum ipſa etiam te deſerat vita? jam tempus eſt, ut aliquando incipiat in ſinu tuo cubare myſtica illa concubina Abyſag, ea ſancto fervore calſaciat mentem tuam, hujus amplexibus frigentia membra confove.

EPILOGUS REMEDIORUM CONTRA INCENTIVUM LIBIDINIS.

Jam vero ut ſummatim perſtringam, hæc ſunt potiſſimum, quæ te a carnis illecebris tutum reddent, primum occaſionum omnium cauta ac diligens fuga. Quod præceptum quamquam in reliquis quoque convenit obſervari, propterea quod qui periculum amat, dignus eſt qui in illo pereat, tamen hæ potiſſimum ſunt illæ Sirenes, quas haud fere quiſquam evaſit, niſi qui procul aufugit. Deinde victus, & ſomni moderatio: temperantia a voluptatibus etiam permiſſis: reſpectus mortis tuæ, & mortis Chriſti contemplatio: juvabunt & illa, ſi cum caſtis & integris convixeris, ſi corruptorum & mollium colloquia, veluti peſtem quamdam vitaris. Si ſolitudinem otioſam, & otium ignavum fugeris, ſed animum cœleſtium rerum meditatione, honeſtiſque ſtudiis gnaviter exercueris. Maxime vero ſi Sacrarum litterarum veſtigationi, toto pectore te conſecraris: ſi & frequenter & pure oraveris, maxime irruente tentatione.

CAPUT X.

ADVERSUM IRRITAMENTA AVARITIÆ.

SI ſenſeris te vel natura propenſiorem ad philargyriæ vitium, vel a Diabolo inſtigari, recole juxta ſuperiores regulas dignitatem conditionis tuæ, qui ad hoc tantum creatus es, in hoc redemtus, ut ſummo illo bono ſemper fruaris: totam vero hanc mundi machinam fabricatus eſt Deus, ut omnia tuis ſervirent uſibus. Quam ſordidum igitur, quam anguſti animi, non uti, ſed tantopere demirari res mutas & viliſſimas. Tolle hominum errorem, quid erit aurum & argentum, niſi terra rubra & alba. Quod nemo Gentilium Philoſophorum non contemſit, hoc tu pauperis Chriſti diſcipulus, & ad longe meliorem poſſeſſionem vocatus, ut magnum quiddam admiraberis? Non poſſidere divitias, ſed contemnere divitias magnificum eſt. Sed reclamat mihi vulgus nomine tantum Chriſtianorum, & ſe ipſum callidiſſime gaudet fallere. Ipſa, inquiunt, neceſſitas nos hortatur ut rem faciamus, quæ ſi fuerit nulla, ne vivere quidem liceat: ſi contractior, nimis incommode vivitur: ſin lautior, uberiorque, plurimum adfert commoditatis. Conſulitur valetudini, proſpicitur liberis, commodatur amicis, excluditur contemtus, denique & fama melior, cum res bene habet. Ex aliquot Chriſtianorum millibus vix unum atque alterum invenias, qui iſta non & dicat & ſentiat. Verum ut iſtis ad utrumque reſpondeam, primum quod cupiditatem ſuam neceſſitatis nomine prætexunt, objiciam illis viciſſim parabolam Euangelicam de liliis, & avibus in diem viventibus, ad quorum imitationem nos hortatur Chriſtus. Objiciam quod idem ne peram quidem, aut ſacculum ſuis geſtandum permiſerit. Objiciam quod nos, reliquis omiſſis, jubet ante omnia quærere regnum Dei, & hæc omnia nobis adjicienda promittit. Quando umquam non ſuppetierunt victui neceſſaria, iis qui toto pectore pietati ſtuduerunt? Quantulum vero eſt illud quod a nobis natura flagitat? Atqui tu neceſſitatem non uſibus naturæ, ſed cupiditatis terminis metiris. Piis autem & illud ſatis eſt, quod naturæ parum eſt. Quamquam equidem non ita valde miror iſtos, qui rem univerſam ſuam ſemel relinquunt, ut impudentius mendicent alienam. Non eſt culpa poſſidere pecuniam, ſed mirari pecuniam, cum vitio conjunctum eſt. Si affluit, fungere boni diſpenſatoris officio. Sin eripitur, ne macerare, tamquam re magna ſpoliatus, immo gaude tibi detractam ſarcinam periculoſam. Verum qui præcipuum vitæ ſtudium in coacervandis opibus conſumit, qui eas uti præclarum quiddam & expetendum ſuſpicit, & porro in longum, inque Neſtoris uſque ſenectam recondit, is fortaſſe bonus mercator recte dicetur, bene Chriſtianum equidem non dixerim, qui totus de ſe pendeat, & de Chriſti promiſſis diffidat: cujus bonitas cum paſſerculos benigne & paſcat & veſtiat, hominem pium ſibique fidentem deſtituet, ſcilicet? Sed jam commoditatum quas adferre creduntur, rationem ineamus. Primum etiam Gentilium Philoſophorum conſenſu, inter utilia bona divitiæ poſtremum locum obtinent, & cum juxta Epicteti partitionem, præter unam animi virtutem, reliqua omnia extra hominem ſint, nihil tamen tam extra nos eſt quam pecunia, nihil tam exiguam adfert commoditatem. Etenim ſi quidquid uſquam eſt auri, quidquid gemmarum, id omne tu ſolus poſſideas, num ideo tua mens fuerit vel pilo melior, num prudentior, num doctior? num corporis valetudo proſperior? num valentiorem, formoſiorem, juniorem reddet? at voluptates parat: verum, ſed mortiferas, ſed honorem conciliat: at quem tandem? nempe, quem falſum tribuunt ii, qui non niſi ſtulta mirantur, & quibus placuiſſe, pene vituperari eſt. Verus honos eſt laudari a laudatis, ſummus honos eſt placuiſſe Chriſto: verus honor non opum, ſed virtutis eſt præmium. Cedit tibi, ſuſpicit te plebecula; ſtulte, veſtes illi tuas mirantur, non te. Quin tu in te ipſum deſcendis, & animi tui miſeram pauperiem conſideras? quam vulgus ſi videret, tam miſerandum judicaret, quam nunc beatum prædicat. Verum amicos res comparat: fateor, ſed falſos, neque tibi eos comparat, ſed ſibi. Atque adeo iſto titulo vel infeliciſſimus eſt dives, quod amicos ne dignoſcere quidem queat. Alius in ſinu odit, ut tenacem: alius invidet, ut opulentiori: alius ad ſe ſpectans, adſentatur & arridet, ut arrodat: quorum qui eſt amantiſſimus, maturam mortem precatur: nemo tam amat, quin mortuum malit quam vivum: nemo tam familiaris, a quo verum audiat. Quod ſi maxime ſit qui divitem ſincere diligat, ille tamen non poteſt quemquam non habere ſuſpectum: omnes vultures judicat, cadaveri inhiantes, omnes muſcas, ad ſuum compendium advolantes. Quidquid igitur commoditatis videntur adducere, id fere fucatum, umbraticum, præſtigioſumque eſt: at verorum malorum plurimum adferunt, verorum bonorum plurimum adimunt. Proinde ſi bene accepti atque expenſi rationem ſubduxeris, profecto, reperies, numquam tantum adferre commoditatis, quin nimio plus incommodorum ſecum trahant: quam miſeris laboribus parantur, quantis periculis, quanta ſollicitudine ſervantur, quanto dolore amittuntur. Quibus de cauſis & ſpinas appellat Chri-

Christus, quod omnem animi tranquillitatem, qua nihil homini dulcius, mille curis dilaniant. Neque umquam sitim sui sedant, verum magis ac magis irritant. In omne nefas præcipites agunt. Neque tibi frustra blandiare, dicens, nihil prohibet pariter & divitem esse, & pium. Memento quid dixerit veritas: *Facilius esse, camelum transire per foramen acus, quam divitem intrare in regnum cœlorum*. Planeque verum est illud apud divum Hieronymum, *divitem hominem, iniqui aut dominum esse, aut hæredem*. Ingens opulentia numquam sine peccato vel paratur, vel servatur. Cogita quanto melioribus opibus te spolient. Odit enim virtutis indolem, odit honestas artes, quisquis admirator est auri. Præterea unum avaritiæ vitium, idololatria nominatur a Paulo, neque cum ullo prorsus alio minus convenit Christo. Nec idem potes & Deo servire & Mammonæ.

Divitem esse & pium, difficile.

A

B

EPILOGUS REMEDIORUM CONTRA VITIUM AVARITIÆ.

Desines igitur mirari pecuniam, si vera bona cum falsis, si fucata commoda cum veris incommodis diligenter expenderis. Si summum illud bonum contemplari, atque amare condidiceris, quod unum cum adest, etiam si reliqua omnia defuerint, abunde explet animum hominis, qui capacior est quam ut vel universis hujus mundi bonis queat satiari. Si crebro tibi revocaris ob oculos, qualem te primum terra nascentem exceperit, qualem item receptura sit morientem. Si semper cogitationi obversetur tuæ stultus ille Evangelicus, cui dictum est: Hac nocte repetunt a te animam tuam, & hæc quæ congregasti, cujus erunt? Si mentem a depravatis vulgi moribus ad Mariæ, Apostolorum, Martyrum, maxime Christi capitis tui paupertatem flexeris, semperque væ illud tibi metuendum esse statuas, quod ille divitibus hujus seculi minatus est.

CAPUT XI.

CONTRA AMBITIONEM.

Si quando incantamentis suis tentabit animum tuum ambitio, his remediis eum præmunies. Statim juxta ea quæ superius tradidimus, hoc mordicus teneto, solum eum honorem esse, qui a vera virtute proficiscitur, quem ipsum tamen oportet interdum fugitare, quemadmodum & sermone, & exemplo nos docuit Christus Jesus. Unicum autem honorem, & homini Christiano expetendum esse, non ab hominibus, sed a Deo collaudari. *Etenim quem ille commendat*, ut inquit Apostolus, *is demum probatus est*. Honor autem si ab homine defertur ob rem inhonestam, utique a turpibus, non honor iste, sed ingens est probrum. Si ob mediam, puta formam, vires, opes, genus, ne tum quidem honor recte dicetur. Nemo enim promeretur honorem ea re, qua non meretur laudari. Si ob honestam, honos quidem erit, at non appetet qui promeretur, ipsa nimirum virtute & conscientia recti contentus. Vide igitur quam deridiculi sint honores isti, quorum cupiditate tantopere vulgus æstuat. Primum enim a quibus tandem dantur? nempe, ab iis, quibus nullum discrimen honesti atque inhonesti: ob quæ? plerumque ob media, nonnumquam ob turpia: cui? indigno. Quisquis igitur honorem exhibet, aut metu facit, & vicissim est metuendus: aut ut prosis, & ridet te: aut quia miratur res nihili, nulloque honore dignas, & miserandus est: aut quia te judicat his rebus ornatum, quibus honos debeatur: quod si falso opinatur, cura ut fias id, quod ille te putat esse: sin vere, omnem honorem tuum in eum refer, cui debes & illa quibus honos tribuitur. Tam non convenit tibi arrogare honorem, quam non debes tibi arrogare virtutem. Alioqui quid

C

D

amentius, quam tui pretium de homuncionum opinione metiri? quibus in manu est simul atque collubuit, hoc ipsum honoris quod largiuntur, rursus auferre, ac te modo honestatum dehonestare. Proinde nihil stultius, quam talibus honoribus, vel gestire cum contingunt, vel ringi cum auferuntur: quos veros non esse, vel hoc intelliges argumento, quod sunt cum pessimis & sceleratissimis communes. Immo nullis fere contingunt copiosius, quam iis qui sunt veris honoribus indignissimi. Cogita quam beata tranquillitas modestæ privatæque, & ab omni superbiæ strepitu semotæ vitæ: contra, quam spinosa, quam plena curarum, periculorum, dolorum, vita potentium. Quam difficile secundis in rebus, non oblivisci sui. Quam arduum, in lubrico stantem, non cadere. Quam capitalis ex alto ruina. Omnem honorem summo cum onere conjunctum esse. Quam severum judicium supremi Judicis in eos futurum sit, qui hic sese in honoribus usurpandis, cæteris antepofuerunt. Etenim qui sese demiserit, ei ut pusillo succurret misericordia. Qui vero sese uti spectatum erigit, is sibi ipsi gratiæ subsidium intercludit. Christi capitis exemplum semper animo inhæreat tuo. Quid illo secundum seculum ignobilius, despectius, inhonoratius? Quam fugit honores etiam oblatos, qui quovis honore major erat. Quam derisit asello sedens. Quam damnavit palla tectus & spinis coronatus. Quam non gloriosam mortem elegit. Sed quem mundus contemsit, hunc glorificavit Pater. Tua gloria sit in cruce Christi, in qua & salus est tua. Quorsum tibi humani honores, si te rejiciat, despiciatque Deus, exsecrentur Angeli.

CAPUT XII.

CONTRA ELATIONEM TUMOREMQUE ANIMI.

Cognosce temet ipsum.

Non intumesces animo, si juxta tritissimum illud adagium, *cognoris temet ipsum*, id est, si quidquid in te magnum, quidquid pulcrum, quidquid præclarum, id Dei munus, non tuum bonum esse ducas. Contra, quidquid humile, quidquid sordidum, quidquid pravum, id totum ad te solum referas. Si memineris, quantis in sordibus conceptus sis, quantis natus, quam nudus, quam inops, quam brutus, quam miserandus in hanc lucem prorepseris. Corpusculum istud quot undique morbis, quot casibus, quot ærumnis expositum sit. Immanem istum gigantem, & immenso turgentem spiritu, quantula res possit repente conficere. Expende & illud, cujusmodi sit istud, unde tibi places. Si medium, stultitia est: si turpe, dementia: si honestum, ingratitudo. Memineris nullum aliud esse certius stoliditatis insipientiæque documentum, quam si quis sibi vehementer placeat: præterea, nullum stultitiæ genus esse deploratius. Si turgescit animus, quod se tibi submittit humuncio, cogita, quanto major,

E

F

quantoque potentior tuo immineat capiti Deus, qui omnem cervicem elatam deprimit, & omnes colles in plana deducit, qui ne Angelo quidem superbienti pepercit. Conducent & illa, licet leviora, si te semper componas cum præstantioribus. Places tibi de forma corporis, confer te cum iis qui te forma præcedunt. Cristas erigit tibi doctrina, ad eos refer oculos, ad quos tu nihil didicisse videaris. Deinde si reputaris, non quantum adsit bonorum, sed quantum desit, & cum Paulo oblitus eorum quæ a tergo sunt, enitaris ad ea quæ a fronte restant. Præterea non inscitum fuerit & illud, si afflante superbiæ vento, mox nostra ipsorum mala vertamus in remedium, quasi venenum veneno pellentes. Id ita fiet, ubi si quod ingens corporis vitium, si quid insignis incommodi nobis vel fortuna dedit, vel attulit stultitia, quod animum vehementer mordeat, id ante oculos statuamus, & pavonis exemplo, ea nostri parte nosmet ipsos potissimum contemplemur, qua sumus deformatissimi, ita fiet, ut statim subsi-

subsidant cristæ. Ad hæc præterquam quod non aliud vitium Deo invisius est, & apud homines in primis ubique odiosa atque irrisa arrogantia, cum contra modestia & divinum favorem conciliet, & hominum benevolentiam adglutinet. Ergo, ut summatim dicam, duo A præcipue prohibebunt a superbia, si consideres quid ipse sis in te, putredo in exortu, bulla in omni vita, esca vermium in morte, & quid Christus factus sit pro te.

CAPUT XIII.

ADVERSUS IRAM, ET VINDICTÆ CUPIDITATEM.

Ira res muliebris. CUm te vehemens animi dolor ad ultionem exstimulat, memineris nihil esse minus iram, quam quod falso imitatur, puta, fortitudinem. Nihil enim æque muliebre, nihil tam imbecillis projectique animi quam vindicta lætari. Animosus videri studes, quod inultam injuriam non pateris, at isthoc demum pacto prodis puerilitatem tuam, qui (quod est viri proprium) animo temperare non queas. Quanto fortius, quanto generosius, alienam stultitiam contemnere, quam imitari. At nocuit, ferox est, insultat. Quo turpior est, hoc magis cave, ne fias illi similis. Quæ malum vesania est, ut alienam improbitatem ulciscaris, te fieri improbiorem? Si contemseris contumeliam, intelligent omnes indigno factam. Sin commoveare, jam inferentis causam feceris meliorem. Deinde illud reputa quod res est, si quod est acceptum incommodum, id neutiquam tolli vindicta, sed propagari. Quis enim denique finis fuerit mutuarum injuriarum, si suum quisque dolorem perrexerit vindicta retaliare? Crescunt utrimque inimici, incrudescit dolor, qui quo inveteratior est, hoc, nimirum, insanabilior. At lenitate, tolerantiaque sanatur nonnumquam etiam is qui fecit injuriam, & ad se reversus, ex inimico fit certissimus amicus. Per ultionem vero malum ipsum quod a te cupis depellere, id in te reciprocatur, non sine malo fœnore. Erit & illud non inefficax iræ remedium, si juxta superiorem rerum partitionem consideres, hominem homini non posse nocere, si nolit, nisi in his quæ sunt extraria bona, nec ad ipsum hominem magnopere pertinent. Nam vera animi bona solus Deus potest eripere, quod non solet, nisi ingratis: solus potest largiri, quod non consuevit immitibus & ferocibus. Nemo igitur Christianus læditur, nisi a semet ipso: nulli nocet injuria, nisi suo auctori. Adjuvant & hæc, tametsi leviora, ne dolori mentis obsequare, si commode collectis Rhetorum circumstantiis, pariter & tuum incommodum extenues, & alienam eleves injuriam, his ferme modis: Læsit, sed facile resarcietur: tum puer est, rerum imperitus: adolescens, mulier est, alieno fecit instinctu, imprudens, probe potus, æquum est ignoscere. At contra, graviter quidem læsit, sed pater est, frater, præceptor, amicus, uxor. Par est, hoc doloris, illius vel caritati vel auctoritati condonari. Aut paria faciens injuriam cum aliis illius in te beneficiis compensabis, vel cum tuis in illum offensis exæquabis. Hic quidem læsit, sed alias quam sæpe profuit? Illiberalis est animi, benefactorum oblivisci, injuriolæ meminisse. Nunc me offendit, sed quoties a me offensus. Ignoscam illi, ut mihi, meo exemplo, ignoscat & ipse delinquenti. Porro multo præsentius remedium fuerit, si in peccato hominis in te cogites, quæ, quanta, quoties tu peccaris in Deum, cui multis nominibus illi sis obnoxius. *Remitte debitori.* Quantum tu remiseris debitori fratri, tantum tibi condonabit Deus. Hanc dissolvendi æris alieni rationem nos docuit creditor ipse. Non recusabit legem, quam ipse statuit. Tu ut a culpis exsolvaris Romam cursitas, navigas ad divum Jacobum, emis condonationes amplissimas. Equidem non damno quod facis, sed ut omnia facias, nulla tamen commodior ratio qua post offensam reconcilieris Deo, quam si tu offensus reconciliere fratri. Condona levem culpam proximo (leve enim est quidquid homo peccat in hominem) ut tibi tot millia culparum condonet Christus. At durum est, inquis, animum excandescentem comprimere. Non tibi succurrit, quanto duriora pro te tulerit Christus? Quid eras, cum pro te impenderet animam pretiosam? nonne inimicus? Qua lenitate quotidie te tolerat, veteres iterantem noxias? Postremo qua mansuetudine ille pertulit probra, vincula, verbera, denique mortem probrosissimam? Quid te jactas de capite, si non curas esse in corpore? Non eris membrum Christi, nisi sequaris vestigia Christi. Sed indignus est cui ignoscatur. Ita ne tu dignus eras, cui ignosceret Deus? *Indigno ignoscendum.* In te ipso vis experiri misericordiam, & in fratrem vis exercere severam justitiam? Magnum est si peccator ignoscas peccatori, cum Christus pro crucifixoribus suis oraverit Patrem? Arduum est non referire fratrem, quem juberis & amare? Durum est non remetiri maleficium, pro quo nisi beneficium retuleris, non hoc eris in conservum tuum, quod fuit Christus in servum suum. Postremo si indignus hic, cui beneficium pro maleficio rependatur, at tu dignus qui facias, dignus Christus pro quo fit. Sed veterem ferendo injuriam, invito novam: repetet injuriam si hanc abstulerit impune. Si citra culpam potes vitare, vita; si mederi, medere; si resarcire, resarci; si sanare furentem, sana: sin minus, pereat ille solus potius quam tecum. Istum quis se damnum dedisse putat, commiseratione non pœna dignum puta. Vis cum laude irasci? Irascere vitio, non homini. Sed quo natura propensior es ad hoc vitii, tanto diligentius temet multo ante præmunito, semelque hoc decretum penitus animo insculpas tuo, ne quid umquam vel dicas, vel facias iratus. Nihil tibi credideris commoto. Suspectum habeto, quidquid impetus ille animi dictaverit, etiam si sit honestum. Memineris inter phreneticum, & ira bacchantem nihilo plus interesse, quam inter brevem & perpetuam insaniam. Succurrat quam multa per iram vel dixeris, vel feceris pœnitenda, quæ jam frustra mutata cupias. Proinde cum tibi bilis effervescit, si te non potes illico totum ab ira vindicare, saltem eatenus resipisce, ut te memineris sanum non esse. Hoc meminisse, sanitatis pars est nonnulla. Sic tecum cogita: Nunc quidem ita sum affectus, at paulo post multo alia mente fuero. Cur ego interim dicam in amicum iratus, quod postea placatus mutare non queam? Cur nunc faciam insanus, quod mihi redditus magnopere doleam? Cur non hoc potius a me impetret ratio, cur non impetret pietas, denique, cur non impetret Christus, quod tempus ipsum paulo post impetrabit? Nemini (opinor) tantum atræ bilis addidit natura, quin saltem hactenus sibi possit imperare. Optimum autem fuerit sic instituto ratione, assuetudine durare animum, ut omnino non commoveare. Perfectum erit, si vitio tantum indignatus, pro contumelia reponas officium caritatis. Postremum & humanæ temperantiæ, ne te totum animo permittas. Prorsum non irasci, Deo simillimum est, eoque pulcerrimum. Malum in bono vincere, est perfectam Christi Jesu caritatem æmulari. Iram premere, frenoque coercere, hominis est cordati. Indulgere bili, ne hominis quidem est, sed plane ferarum, idque immitium. Quod si juvat cognoscere, quam vehementer sit indecorum homini ab ira superari, fac sanus cum es, vultum irati contemplere, aut ipse iratus speculum adeas. Cum sic flammantes ardent oculi, pallent genæ, distorquetur os, spumant labia, tremunt membra, fremit vox, non constant sibi gestus, quis te existimet hominem esse?

Vides, amice suavissime, quam immensum pateat æquor, de reliquis vitiis consimili modo disserendi. Sed nos medio in cursu vela colligemus, id quod reliquum est tuæ solertiæ, relicturi. Neque enim propositi nostri erat, & sane quam infinitum fuerit, ita ut cœpimus, singula vitiorum genera singulis quasi decla-

clamationibus dissuadere, atque ad his oppositas virtutes adhortari. Tantum volui, quod tibi satis fore credebam, rationem & artem quamdam novæ militiæ commonstrare, qua te posses adversus pristinæ vitæ repullulantia mala communire. Itaque quod nos in uno atque altero, exempli causa fecimus, id te ipsum oportebit facere, cum in singulis, tum potissimum in his, ad quæ cognoveris te, sive naturæ, sive consuetudinis vitio peculiariter instigari. Adversus hæc certa quædam decreta in albo mentis nostræ describenda sunt, atque ea ne desuetudine obsolescant, subinde renovanda. Veluti contra malum obtrectationis, turpiloquii, invidentiæ, gastrimargiæ, & id genus reliqua. Hi soli sunt hostes militum Christianorum, in quorum assultum, oratione, sententiis sapientum, dogmatibus divinæ Scripturæ, exemplis piorum hominum & maxime Christi, multo ante est præmuniendus animus. Hæc omnia tametsi non dubitem quin affatim tibi suppeditatura sit sacra lectio, tamen fraterna caritas nos est adhortata, ut saltem hac extemporali scriptiuncula, pro mea virili sanctum tuum propositum promoverem adjuvaremque. Id quod eo feci maturius, quod nonnihil metuerem, ne in superstitiosum istud Religiosorum genus incideres, qui partim quæstui servientes suo, partim ingenti zelo, sed non secundum scientiam, circumeunt mare & aridam, & sicubi nacti fuerint hominem a vitiis ad meliorem vitam jam resipiscentem, eum illico improbissimis hortamentis, minis, blanditiis in Monachatum conantur detrudere, perinde quasi extra cucullum Christianismus non sit. Deinde ubi scrupulis meris & inextricabilibus spinis pectus illius expleverint, ad humanas quasdam traditiunculas adstringunt, planeque in Judaismum quemdam præcipitant miserum, ac trepidare docent, non amare. Monachatus non est pietas, sed vitæ genus pro suo cuique corporis ingeniique habitu, vel utile, vel inutile. Ad quod equidem ut te non adhortor, ita ne dehortor quidem. Hoc modo commoneo, ut pietatem neque in cibo, neque in cultu, neque in ulla re visibili constituas, sed in iis quæ tradidimus. In quibuscumque vero deprehenderis veram imaginem Christi, cum iis te copula. Porro ubi desunt homines, quorum convictus te reddat meliorem, abducito te quantum potes ab humano consortio, & Prophetas sanctos, Christum, Apostolos, in colloquium adscisce. In primis autem Paulum tibi facito familiarem: hic tibi semper habendus in sinu, nocturna versandus manu, versandus diurna, postremo & ad verbum ediscendus: in quem nos jampridem enarrationem magno studio molimur, audax quidem facinus, sed tamen divino auxilio freti sedulo dabimus operam, ne post Origenem, Ambrosium, Augustinum, ne post tot recentiores Interpretes hunc laborem omnino vel sine causa, vel sine fructu suscepisse videamur. Atque ut intelligant calumniatores quidam, qui summam existimant religionem, nihil bonarum litterarum scire, quod politiorem veterum litteraturam per adolescentiam sumus amplexi, quod utriusque linguæ, Græcæ pariter ac Latinæ mediocrem cognitionem non sine multis vigiliis nobis peperimus, non ad famam inanem aut puerilem animi voluptatem spectasse nos, sed multo ante fuisse præmeditatos, ut Dominicum templum, quod nonnulli inscitia barbarieque sua nimis dehonestarunt, exoticis opibus pro viribus exornaremus, quibus & generosa ingenia possent ad divinarum Scripturarum amorem inflammari. Sed hac tanta re pauculos dies intermissa, hunc laborem tua causa sumpsimus, ut tibi veluti digito viam, quæ compendio ducit ad Christum indicaremus. Precor autem Jesum istius, uti spero, propositi parentem, ut salutaribus tuis cœptis benignus adspirare dignetur, imo ut suum in te mutando munus augeat perficiatque, quo cito grandescas in eo, & occurras in virum perfectum. In eodem bene vale, frater, & amice, semper quidem animo dilecte meo, at nunc multo quam antehac tum carior, tum jucundior. Apud divum Audomarum, Anno a Christo nato supra millesimum quingentesimo primo.

Monachus quid.

Litteræ bonæ ad pietatem prosunt.

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI ENCHIRIDII FINIS.

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS ADOLPHO, PRINCIPI VERIENSI,

S. P. D.

PRessius intuenti mihi, non usquequaque assentanti, palpandique vitio receptum videri solet, Adolphe suavissime, ut antiquitus Reges & Imperatores panegyricis solenniter, & quidem in os, laudarentur: quin potius sic existimo, viros cordatos, rerumque naturæ atque humani ingenii egregie prudentes, cum spes non esset, leoninam illam Regii pectoris generositatem, & aurium delicias, vel monentis auctoritatem, vel increpantis severitatem aliquando passuras, publicæ utilitatis respectu vela vertisse, ac via quidem occultiore, eodem tamen contendisse. Itaque sub laudationis specie simulacrum quoddam absoluti Principis eis velut in tabula depictum repræsentasse, ut ipsi sese ad propositum exemplar exigentes, taciti secum agnoscerent, quantum ab illa laudati Principis imagine abessent, ac citra tum pudorem, tum offensam discerent, quid vitii mutandum, quas virtutes præstare oporteret. Eodemque titulo non idem ageretur, videlicet, ut boni Principes quæ facerent recognoscerent, mali quæ facere deberent, admonerentur. Nihil igitur erat aliud ista laudatio, quam delicatum monendi, blandumque exprobrandi genus, ac plane pharmacum, necessarium quidem illud, sed amarum, eoque melle prælitum. Id quod olim Regum Barbarorum violentiæ dabatur, non tam turpiter (ut ego opinor) quam prudenter. Pueritiæ vero studia, moderatis laudibus alere, ac veluti crustulis datis, blandius invitare, adeo vitio datum non est, ut a magnis quoque auctoribus præcipiatur. Sed ista quorsum inquis? nimirum, hujusmodi præfatiuncula visum est adulationis notam deprecari atque præcludere, cum statuissem hac Epistola paulo ineptius tecum agere, & cum puero te paulisper veluti repuerascere. Quamquam ego te, Generose Adolphe, ne laudaturus quidem sum, quin magis te ipsum tibi tamquam in speculo commonstraturus, ut temet noris, non autem ut etiam ames simulque pereas, quemadmodum de Narcisso fabulantur Poetæ, sed ut etiam atque etiam intelligas, quam magnum nomen sis Deo tuæ felicitatis auctori, quibusque rebus sis natus, & quo tibi sit eluctandum, ne cum totum cœlum tibi arriserit, tute tibi parum prosper fuisse videare. Hoc profecto sibi volebat (ni fallor) speculum illud Socraticum, ad quod vir sapientissimus mittere solebat adolescentulos: ut qui se perspexissent corporis & ingenii dotibus, fortunæque commodis ampliter cumulatos, vel hoc ipso ad virtutis studium sollicitarentur, cum intelligerent ad tantam na-

Laudibus alenda studia.

Speculum Socraticum.

A naturæ sortem, haud mediocrem industriæ usuram tum deberi, tum exspectari. Ii vero quibus hæc malignius contigissent, hoc impensius ad conandum exstimularentur, quo quod natura videretur diminutum, industria exæquarent. Quamquam autem tanta in re cessatio nullam omnino recipiat deprecationem, tamen non paulo minus reprehendendi videntur, quorum industriæ fortuna quodammodo defuit, quam qui fortunæ desunt ipsi. Tibi vero, mi Adolphe, quæcumque ad perfectam virtutem adminicula cœlitus dari possunt, adeo sunt affatim suppeditata, ut nisi omnia summa præstiteris, neque sorti a Deo creditæ, neque tuorum exspectationi responsurus videaris. Primum enim quid ego referam fortunæ miram in te raramque indulgen- B tiam? quæ te vix dum natum, veluti manibus suis, in summo rerum fastigio collocavit. Quæ te ad summas res non evexit, sed genuit, immo quæ Principem florentissimum, & antequam in lucem ederet, fecit. Quippe quæ tibi genus largita est clarissimis utrimque imaginibus illustre: paternum quidem a Philippo Burgundionum Duce, Heroe cum quovis etiam veterum componendo: maternum vero a Borbonica stirpe, id est, Gallorum Regibus ductum. Ut omittam interim rem amplam, ac ditionem luculentam: ut sileam affinitates utriusque sororculæ sponsalibus cum summis Proceribus adjunctas, ut ne tibi de matre tam pia gra- C tuler, quæ sollicitudine quadam incredibili te veluti denuo parturit, nihilque putat in vitam eduxisse, nisi & ad virtutem perfectam provexerit: ut ne id quidem recenseam, quod jam nunc te puellum cum plerique Primates Aulici, tum clarissimus ipse Princeps Philippus certatim fatali quodam favore studioque prosequuntur, nihil non ausi sibi de tua indole polliceri. Illud enim propius ad te pertinet, de quo non puduit & sapientissimum illum Regem gloriari, quod, ut ille ait, animam sortitus es bonam, quodque verus ille Prometheus mentem tibi indidit felicissimam, istis opibus, isto rerum apice, istis imaginibus dignam, dignam isto corpusculo, quod & ipsum architectrix natura, veluti virtutum arculam quamdam, omnibus D Veneris & Gratiarum muneribus copiosissime perpolivit, ne, scilicet, non haberet pulcerrimum domicilium, animus pulcerrimus. Neque vero parvi refert, Principem uti virtute, ita & corporis specie vulgus antecellere, cum videam Virgilianum illud, vel reclamante Seneca, præclaris viris non temere placuisse: *Gratior est pulcro veniens in corpore virtus.* Quamquam ille ipse tetricus Philosophus, ac Stoicorum pene dixerim Stoicissimus, miraculi loco refert, Claranum quemdam suum, cum corpore deformi esset, ingenio tamen atque virtute præcelluisse, & unius exemplo ratiocinatur, egregiam mentem sub quavis etiam cute latere posse, id quod ne Maro quidem negat, verum E ait, animi decus cum corporis specie conjunctum, commendatius & gratius esse mortalium oculis. Quis autem usque adeo communi sensu caret, ut hoc inficiandum putet? Quo magis miror, cur homo gravis tam confessam Poetæ sententiam scripserit errorem sibi videri. Sed omisso Seneca ad rem redeamus. Poetæ mirabiles rerum omnium adumbratores divinis mentibus, quas utique felicissimas videri volunt, corpora tribuunt pulcerrima. Cujus sententiæ ne Platonem quidem ipsum pœnituit, cum sapientiæ mysteria Poeticis, ut solet, involucris obvestiens, Diis, id est, beatis mentibus, & ab omni terrenæ labis contagio porro F semotis, & currus decoros, & equos ambrosia nectareque nitidos attribuit. Homerus autem omnium disciplinarum tamquam oceanus quidam, Achillem, Ulyssem, Menelaum, & si quos præterea virtute præstantes Heroas facit, decentissima quoque corporis specie fingere consuevit θεοειδεῖς, καὶ Θεῷ ἰκέλας, id est, *divina specie, & Deo similes* eos idemtidem appellans. Thersitæ vero ut mentem ignavam ac degenerem, ita corpus ad portentum usque deforme affinxit:

Notatur Seneca.

φολκὸς ἔην, χωλὸς δ' ἕτερον πόδα, τὼ δέ οἱ ὤμω
Κυρτὼ ἐπὶ στῆθος συνοχωκότε· αὐτὰρ ὕπερθε

A φοξὸς ἔην κεφαλὴν, ψεδνὴ δ' ἐπενήνοθε λάχνη.

Quod Maro noster, ut Homeri pleraque alia, ita hoc quoque diligenter est æmulatus, in Æneа, Julo, Euryalo, multisque aliis. Quin & Socrates Philosophorum non sapientissimus modo, verum etiam incorruptissimus, in Phædro Platonis subobscure quidem, sed nimis quam eleganter innuit, bonam corporis figuram, bonæ mentis aut argumentum esse, aut certe adjumentum: illud pulcri equi, hanc equitis sub nomine depingens ac denotans. Postremo & Aristoteles ipse de corporis & vultûs indiciis, pectoris habitum conjiciendum existimavit: idem carnium mollitudinem, ingenii neutiquam duri judicavit signum. Po- B stremo fides his desit auctoribus, nisi & Historiographorum consensu testatissimum est, Pythagoram, Scipionem Africanum, cumque his innumerabiles, qui ob divinas quasdam animi dotes plusquam homines crediti sunt, venusta decentique forma fuisse. Adeo, videlicet, cognatæ res sunt, corpus atque anima, ut alterius habitum altera sequatur, ac mentis quidem bonitas in ipsa cutis specie reluceat, rursum corporis habitus divinæ, ut ait Flaccus, auræ, particulam vicissim afficiat, ut quæ corpori penitus sit immersa, eique illigata, velut ostream circumferat. Nam hæc est una ex pinguibus illis Socratis similitudinibus, in quas jocatur Alcibiades. Sed vereor ne de forma nimis multa. C Quamquam ego nequaquam aut corporis dotes, aut ingenii felicitatem sic effero, ut vel eos quibus hæc parcius obtigerunt, a virtutis studio deterream, vel puero tibi pueriliter blandiar, quin immo utrosque non ad Narcissi fonticulum, sed ad Socratis speculum adduco: ut & illi hoc acrius excolendo animo studeant, quo minus naturæ dotibus adjuvantur: tuque cogites quam indignum flagitium quamque absurdum futurum sit, si in tam venusto corpore, mentem invenustam atque incultam esse patiare, ac sub cute nitida, carie situque squaleat animus. Tum si commiseris, ut cum tibi natura vilissimam tui partem expoliverit, tu immortalem tui portionem negligas honestis studiis excolere. Denique nihil isto monstro puta esse monstrosius, D quam in delicato scriniolo ἄνθρακας (ut Græci dicunt) θησαυρὸν, & si magis Cynice dicendum, in gemmata pyxidula cœnum, aut si quid cœno spurcius. Proinde, mi Adolphe, ne laudari quidem te puta ubi quispiam formosum te, aut generosum, aut bene ingeniatum prædicat. Verissima enim & mordicus tenenda Epicteti sententia (si tamen senem tam Stoicum aulicæ ferent auriculæ) prorsus extra nos esse, nihilque quidquam ad nos pertinere quæcumque a fortuna vel dari possunt, vel eripi. Nondum igitur Adolphum ipsum laudavimus, Dei modo gratuitam in te benignitatem retulimus, imputandam nisi ad fœnus accommodaris. Porro reliquæ virtutes, quæ proprie ad hominis E laudem pertinent, ne possint quidem adhuc in ætate tam tenella, citra Gnathonismum, laudari. Tametsi tempestivum earum proventum a tuo exspectamus autumno, neque falles, opinor, exspectantes, quando quidem isto tam florulento vere nos in spem amplissimam erigis: jamjam enim ceu gravidæ turgent in palmite gemmæ. Jam nunc admodum adhuc puer, quasi gemini decoris specimen edis, puta, tum animi paterni belli pacisque artibus juxta præstantis, tum materni ingenii, in cujus se mores nihil habere juris ipsa quoque fortuna miratur; & illum quidem militiæ decora, F atque ardens evexit ad æthera virtus: hæc autem rarissimo prorsus exemplo cum fœmineo sexu masculum animi robur, cum summis vitæ delitiis (quas illius fortuna non animus postulat) continentiam incredibilem: cum eximia nobilitate superbissimisque stemmatis modestiam & comitatem prope plusquam plebejam: denique (ut semel complectar) cum aula Christum copulavit. Utrumque igitur parentem, Adolphe, alterum invictissimum, alteram integerrimam modestissimamque jam spe quadam ita refers, ut simul & Mavortiis studiis capiaris, neque a Musarum litterario otio abhorreas, possisque ad utrumque juxta natus ac sculptus videri, καὶ τὸν βίον πρακτικὸν, quem præfert Dicæarchus,

Socrates.

chus, καὶ τὸν θεωρητικὸν, qui Theophrastum magis delectat. Et hunc quidem tum priorem, tum feliciorem in politia sua putat Plato, ad illum tamen vel vi retrahendum sapientem, publicæ utilitatis nomine. Sed privato sibique viventi liberum esto, utrum malit sequi. Principi, certe, qui patriæ, non sibi nascitur, neutrum oportet deesse, & utrumque Homerus Ulyssi, Virgilius Æneæ, tribuit: alterum dum eos diuturnis erroribus variisque casibus exercent, dum mediis bellorum miscent tumultibus alterum dum ad inferos deducunt. Eodem, arbitror, pertinere, quod Plato in iis quos obeundæ Reipublicæ destinavit, moderatum quemdam & medium mentis habitum requirit, qui neque ad ferocitatem usque concitatus sit, neque ad ignaviam abjectus. Eum vero e duabus inter se pugnantibus rebus, musica gymnasticaque conflari censet oportere. Hunc, nimirum, in te videor mihi conspicere, cum mediam quamdam indolem intueor, e paterna avitaque animi sublimitate, atque e matris pietate, mansuetudineque temperatam. Etenim quod jam nunc manusculis istis Pegasi ferocientis habenas, non minus scite quam animose, moderaris, & immanis bellua, cujus corpusculi sarcinulam vix sentit, ejus tamen & arte & animo citatur, sistitur, in gyrum circumagitur, ad saltum exstimulatur, ad gradarium incessum stringitur, ad succussarium tripudium admittitur, quod nunc æquore campi præcipiti volare cursu, nunc ardua scandere, nunc per præcipitia decurrere cogitur, ac puerilis sinistellæ nutibus omnibus paret, quod in tenera ista fronte sublucet nescio quid Augustum atque Heroicæ Majestatis, quod vix dum puer, nihil tamen habes puerile, quod jam arcu, quod cursu, quod palæstra nulli cedis æqualium, paternæ avitæque virtutis simulacrum agnosco. Rursum ubi te tamquam aliis oculis contemplor ἐς πόδας ἐκ κεφαλῆς, atque animadverto, quam nihil quidem in te non futuro Principe dignum, id est, nihil humile, nihil stupidum, nihil ingenerosum, at e regione nihil feroculum, nihil arrogans, nihil minax, nihil insolens, sed oculi, non licentes quidem illi, at neque rursum truces, verum amici: frons, neque dura, neque improba, sed alacris & vivida, vultus comis, & gratiarum plenus, os verecundum, malæ decentissimo pudore, semperque parato purpurisso tinctæ, sermo modestus & rarus, gestus compositi; tum quam pius in parentem, in avum reverens, erga præceptorem observans, quam inter æquales obsequens, quam non imperiosus aut morosus in ministros, quam in neminem procax. In summa, cum considero, nihil in te deprehendi, quod aulæ, quod fortunæ tuæ mores sapiat, matris optimæ imaginem (ut Plautine dicam) ipsissimam videor intueri. Et sunt ista quidem ad præsentem ætatis tuæ laudem magna, ad exspectationem vero & quasi prædivinationem futurorum, maxima. Illud autem spem de te nostram vel maxime confirmat, quod præter istam naturæ bonitatem, domi contigit habere utriusque virtutis magistros egregios, bellicæ quidem avum tuum, in quo viro nihil eorum desideres, quæ solent a fortissimo duce requiri: Philosophiæ vero, ac veluti musices illius Platonicæ JACOBUM BATTUM, Deum immortalem! quam rara doctrina, quam eximia vitæ totius innocentia, quam singulari facundia virum? Quid jam sit, quod suis de te votis patria non audeat promittere, posteaquam tam felici indoli formator tam egregius contigit? Contigit autem non jam exoleto, parumque per ætatem tractabili, id quod plerisque solet accidere, sed quemadmodum Phœnix ille Homericus Achilli puello adhuc peneque infantulo datus est, Διδασκέμεναι τάδε πάντα, μύθων ῥητῆρ' ἔμμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων, itidem tuam infantiam vix dum a lacte depulsam, statim Battus excepit, nutricandi munus cum nutricibus ex æquo partitus, ut illæ corpusculum tuum curarent, hic animum fingeret: videlicet, hoc jam tum agente matre, ut ipso prope cum lacte, auriculis tenellis præclara illa sapientum dogmata instillaret, mentisque tuæ recentem testulam, cujus odorem & in omnem usque vitam esset redditura, Philosophiæ balsamo imbueret, neque lingulam istam sineret vulgari stribiligine pollui: sed purissimo Musarum irrigaret succo, ac pectusculum istud rude adhuc, & in quemvis habitum sequax præceptis formaret amicis. Nam ad vitutis institutionem, ut aliqua sera sit ætas, nulla certe non matura est. Hæc alius aut præteriret, aut summis vix digitis attingenda putaret. Ego vero vel sola commemoranda duco, ut in quibus veræ felicitatis puppis & prora, quod ajunt, sit homini. Siquidem natalium splendore, reliquisque fortunæ muneribus, non pauci te mortales, vel æquant, vel superant. Hæc tua propria pene felicitas est, & haud scio an cum ullo nostratium Principum communis, quod rudis adhuc in eum incidisti virum, qui mentis tuæ vacuam tabellam castis ac salutaribus occupare possit opinionibus: possit autem, quia doctissimus: velit, quia optimus: efficiat, quia diligentissimus: quique te veluti præsens Mercurius, Moly quodam efficacissimo, id est, optimis rationibus, contra aulicorum illecebras & voces quorumdam moribus pestilentiores, tamquam contra Circes pocula præmuniat. Rara profecto nostris in terris avis, homo non trivialiter eruditus: Rarior autem, qui moribus sit usque quaque sanctis & inculpatis: Rarissima porro ac plane Phœnicis instar, qui cum exquisita doctrina summam morum innocentiam copularit. Quibus omnibus sic absolutus tibi contigit, ut non verear adseverare, neque Achilli Phœnicem, neque Dionysio Platonem, neque Alcibiadi Socratem, neque Alexandro Aristotelem, neque Neroni Senecam pari felicitate contigisse. Quamquam isto nomine, non tam fortunæ, quam parentibus debere te puto, quorum prudenti delectu talis adscitus est. Alioqui vel una hæc felicitas optanda Magnatibus, qua sola fere carent. Quid autem retulit bene natum fuisse, nisi & bene instituaris? Princeps autem non temere instituitur ad virtutem, nisi tum cœperis, cum se nondum esse Principem intelligit. Quo recte reputans Philippus ille Macedonum Tyrannus, vir multis modis laudatus, sibi magnopere gratulabatur, egregieque videbatur fortunatus, quod id temporis filium suscepisset, quo vir summus Aristoteles Philosophiam doceret, unus ex omnibus dignus, cui tantum alumnum in gremium traderet. Ego vero, fortunatissime Adolphe, tibi non impendio gratuler? qui quidem domi assidue videas, audias, totumque ac proprium possideas ejusmodi moderatorem, in quo non vel mores eruditione, vel eruditionem moribus, vel vitia quædam virtutibus compenses, sed quem citra delectum ullum, totum ac tuto possis effingere. Cujus doctrinam si quis contempletur, quid rarius? si vitam, quid incorruptius? si facundiam, quid admirabilius? si festivitatem, quid amabilius? Legis idemtidem in Poëtarum litteris, Adolphe, Phœbum aurata cithara insignem. Legis Orphea fidibus canoris & feras & quercus, & saxa denique moventem. Legis Minervam ingeniorum & artium Principem. Legis caduceatorem Mercurium efficaci virga potentem. Legis novem illas Sorores, studiorum atque elegantioris litteraturæ Præsides. Tum Charites comitatis, atque humanitatis auctores, Heliconia tempe, fontem vocalem. Denique legis & Pithonem Deam, quam Latini *Suadelam* nominant. An tu ista deliria & nihili voces existimas esse? res sunt inprimis egregiæ, quas omnes uno in Batto tibi spectare licet, neque spectare modo, verum etiam frui. Etenim quid, quæso te, omnino aliud vox illa hominis dulcis ac tinnula, citraque omnem asperitatem eminus etiam aures feriens, nisi Phœbea quædam cithara, aureis fidibus divinum quiddam insonans? Quis est autem ingenio usque adeo stupido, fero saxeoque, quem Battica suaviloquentia, & vel Nestorea illa mellitior, non excitet, non emolliat, non edomet? Age vero quid illa e pectoris candidissimi venis tam facile profluens, semper pura, semper perspicua, semper exuberans oratio, nisi Castalii fontis perennis quædam scatebra? Eam dum tu una cum æqualium tuorum grege, assidue auribus imbibis, & sermone consuescis exprimere, nonne quasi pota, vo-

Jacobus Battus.

cales loquaculosque facit & alios? Porro autem cum sic eruditione docet audientem, sic acumine cogit, sic varietate delectat, quis non quasi præsens Minervæ numen agnoscat? Quid autem quoties festivissimis illis suis ac salsissimis jocis, omnium animos mire demulcet atque exhilarat, nonne Veneres omnes, omnes Charites de loquentis ore scatere tibi videntur? Cum inaudita quadam arte, omnium sese moribus attemperat, in quemvis affectum quoscumque libuit, rapit, nonne Mercuriale quiddam refert? In hujus profecto unius labiis Pitho illa flexanima sessitare videtur. Cum eo vivere ac sermones miscere, nihil aliud est quam in Parnassi nemoribus inambulare. Denique Musarum chorum non desiderabit, quisquis Cyclopædiam illam omnium disciplinarum ansulis absolutam, in eo perspexerit. Quis non vel hominem, istiusmodi propter litteras, vel litteras propter hominem, mirari, amare, colere incipiat? Erres, mihi crede, vehementer, atque adeo nimium ingrate facias, nisi istam felicitatis tuæ partem, vel præcipuo calculo numeraris, quæ Regibus etiam opulentissimis non raro non contigit. Et, ô Deum immortalem! quid æque, immo quid aliud ad Principum felicitatem pertinet, quam ut ipsi de suopte pectore, non de aliorum sententiis discant sapere, & ea pueri a bonis ac doctis viris hauriant, quæ grandes non sint ab adsentatoribus audituri. At nondum equidem statui, tune isto tali formatore, an te ille tali alumno fortunatior? Quamquam uterque altero beatissimi mihi videmini, proque meo in utrumque amore, tum illi de te, tum tibi de illo gratulor: tibi quod felicissimo ingenii tui solo tantus cultor contigerit, illi quod aliquando nactus est materiam dignam in qua singularis artifex nervos intendat suos. Jamque adeo non vobis tantum, verum & litteris ipsis publicitus gratulandum censeo, posteaquam tandem non ab Enniis, Plautis, Ceciliis, sed ab his cœperunt coli tractarique, a quibus si quid attulerint splendoris, cum fœnore recipiant. Quæ si in obscurum quempiam inciderint, etiam si præclaræ sint, tamen nescio quomodo auctorum humilitate, ceu fumo obscurantur. In tui vero similibus, etiam mediocres, mirum quam eluceant, dum vicissim & doctrina fortunam, & fortuna doctrinam illustrat. Ipsæ itaque litteræ mihi gaudio gestire videntur, videre jam videor sorores illas Heliconias sibi plaudere, te dulcissimum alumnum certatim sinu rapere, exosculari, complecti, cum tu fortunatis istis articulis, calamum per æquor chartaceum ductitas, dum blæsa ac vix dum firma lingula Græcæ pariter ac Latinæ linguæ verba meditaris, dum formosulo isto & generoso ore, ac vocula amabili, jam nunc orationem & liberam pronuncias, & numerosam modularis. Macte indole puer, Deum Optimum Maximumque precor, ut istam mentem, istos egregios impetus, servet fortunetque, velitque quasi jam herbe-

Bonus præceptor.

A scentem virtutem tuam, sui sideris afflatu, ad maturam segetem provehere, ut idem auctor simul & ætatis, & honesti propositi, incrementa felicia largiatur, ne, videlicet, quod in aliis fere conspicimus, in te abominemur, de istis tuarum virtutum quasi cunabulis, velut Adonidis hortorum deliciis, brevi & inani voluptate deliniti videamur. Cave ne tua felicitas securitatem adducat. Nam etiamsi sic omnibus naturæ fortunæque dotibus sis locupletatus, ut vel Pandoram ipsam præcurras, nihil tamen actum putem, nisi ad eas commoditates par accesserit industria: quæ quidem ut sine illis pene manca est, ita illæ hac destitutæ, prorsus otiosæ sunt, si negligas: perniciosæ, si insolescas: mortiferæ, si abutaris. Et si quidquid possunt ignes illi cœlestes, cum prosperrimi sunt, id omne in te unum contulerint, si Rhamnusia illa vel totum cornu suum in te semel effuderit, maximam bonæ mentis partem ipse tibi præstes necesse est. Quare fac manibus pedibusque huc annitare, ut te istis dotibus parem reddas, parem votis tuorum, parem imaginibus majorum, parem curis optimi præceptoris. Etenim cum omnia tam benigne suppetant, non poteris tibi non summo cum dedecore deesse. Proinde ut in bene cœptis constanter pergas, Adolphe, non desinam Homericum illud tibi ad aures occinere. Cur autem non Græce potius, quandoquidem tu etiam nunc Græce meditaris?

C Καὶ σὺ φίλος μάλα γάρ σ᾽ ὁράω καλόν τε μέγαν τε
Ἄλκιμος ἔσ᾽ ἵνα τίς σε καὶ ὀψιγόνων ἐὺ εἴπῃ.

Et quoniam (ut sæpius diximus) omnia ad perfectam laudem adsunt adjumenta, φέρων ἄνεμός τε καὶ ὕδωρ, facito, ut & illud ejusdem Poetæ verum sit, τὴν δ᾽ ἄνεμός τε κυβερνήτης τ᾽ ἴθυνεν. Quod si feceris, futurum confido, ut tu generi, patriæ, tuisque omnibus per litteras, & litteris invicem per tuam fortunam, ingens sis tum decus, tum præsidium allaturus. Illud addam in fine, quod velim animo tuo quam penitissime insideat, ut persuasissimum tibi habeas, nihil tam generosis ac bene natis dignum, quam pietatem. Non temere moneo, compertum enim habeo, in aulis esse nonnullos, qui nec sentire verentur, nec dicere pudent,
D Christi doctrinam nihil quidquam ad Proceres attinere, sed Sacrificis ac Monachis esse relinquendam. Ad horum exitiales incantationes obturatis auribus, quo te Mater, quo Battus vocat, sequere. Et ut jam nunc cum litterariis rudimentis Christum incipias imbibere, mitto tibi precationes aliquot, quas Matris rogatu, Batto hortatore conscripsi, sed tibi. Eoque sermonis figuram nonnihil ad tuos annos attemperavimus. Quibus si diligenter uteris, simul & orationem tuam feceris meliorem, & militares illas precatiunculas, quibus aulicum genus plerumque delectatur, non indoctissimas modo, sed & superstitiosissimas, contemseris. Vale. E Lutetia. Anno a Christo nato millesimo quadringentesimo duodecentesimo.

R E-

REVERENDISSIMO SACROSANCTÆ ROMANÆ ECCLESIÆ

TT. S. CHRYSOGONI

CARDINALI,

MOGUNTINENSI AC MAGDEBURGENSI ARCHIEPISCOPO,

PRINCIPI ELECTORI, PRIMATI, &c.

ADMINISTRATORI HALBERSTATENSI, MARCHIONI BRANDENBURGENSI,

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS

S. D.

LIBERALIS *quidam & ingenuus ingenii tui candor in causa fuit, opinor, Reverendissime Præsul, & idem Princeps Illustrissime, ut ex meis libellis, longe quam pro meritis majorem opinionem de me conceperis. Et tamen istum animum tuum si minus mihi, certe litteris ac virtuti gratulor, gratulor iis, qui vere sunt id, quod me credis esse. Siquidem ut hactenus errat tua Celsitudo, quod tantum laudis tribuit Erasmo, non errat tamen in hoc, quod egregiam virtutem cum eruditione pari copulatam, in quocumque comperiatur homine, summorum Principum studio fovendam ornandamque censet. Quamquam autem non dubitabam, quin ex congressu nonnullam opinionis meæ jacturam facturus essem apud te, tamen apprime gestiebam in tam eximii Principis amplexus accurrere, ac ne prorsus* ἄδωρος *venirem, Pauli ad Romanos Epistolæ paraphrasin tuo nomini destinaram. Hunc animum meum, litteris significaram juveni, non minus eruditione quam imaginibus claro, Udalrico Hutteno, sed hoc unice nobili, quod tua Dignitas illum inter præcipuos, ac interiores officiarios complectitur. Sed ea mox mutata est sententia, quod magis convenire videretur, ut quod Romanis scriptum esset, iisdem inscriberetur. Interea nec per fortunam tuo conspectu frui datum est, nec per studiorum immodicos labores licuit apparare, quod tua Celsitudine dignum haberetur. Etenim cum proxime Basileam repeterem, in diversam ditionis tuæ partem procul te contuleras, rursum ubi me reciperem in patriam, jam apud Cæsarem agebas Augustæ. Quod quidem iter cum mihi vel eunti, vel redeunti multis nominibus infaustum fuerit, nullo tamen infelicius, quam quod tui non contigit copia. Porro dum posthabitis curis omnibus, pro viribus adnitor, ut Novum Testamentum Leone* X. *cui dicatum erat, dignum efficiam, ac proinde iterum atque iterum novo, mihi pene veternum collegi, dum hoc a senio vindico, mihi senium contraxi, dumque illud, uti scribis, pristino nitori restituo, mihi squalorem ac situm conciliavi. Nam labor is, ut voluptatis & gloriæ quam minimum habet, ita tædii molestiæque plurimum. Ac pene duplicabat molestiam, quod complures experirer ingratissimos, quorum utilitati potissimium tantum laboris desudabatur. Tandem & a laboribus quibus distringebar, & a morbis qui me propemodum exstinxerant, utcumque mihi restitutus, officii mei meminisse cœpi, atque hisce litteris, quando adhuc secus non licet, Amplitudinem tuam saluto, simulque gratulor tot ornamentis tuis Cardinalitiæ dignitatis fastigium accessisse, unde tibi hoc etiam plus decoris adjunctum est, quod a Pontifice integerrimo, nec emptum, nec ambitum obtigit: & adeo non ambitum, ut nisi Maximiliani Cæsaris auctoritate permotus, obstinate fueris recusaturus. Adjunximus Epistolæ libellum de Ratione Studii Theologici, non ut hoc tuo nomini dedicato, fidem meam liberem, verum ut hoc velut arrhabone dato, magis ac magis adstringam. Optabat R.T.D. ut Divorum vitas illustrarem meo stilo, at ego conatus sum, ut ipsi Divorum Principi mea qualicumque industria lucis nonnihil adderem. Nam gaudet ille, totius gloriæ fons, etiam piis suorum studiis utcumque nobilitari. Cæterum sermone vix consequi queam, quantopere deamem indolem istam tuam, cui juveni, inter tot ditionis administrandæ, necessarias magis quam sacras sollicitudines, illud vel in primis cordi est, ut Divorum vitæ, quæ partim habentur fabulis anilibus simillimæ, partim eo proditæ stilo, ut nemo doctus aut gravis absque nausea possit legere, primum majore delectu, majoreque fide: dein sermone si non facundo, certe mundo, castoque tradantur. Perspicit nimirum tua prudentia, id quod verissimum est, non mediocriter ad Christianæ religionis ornamentum facere, ne quid omnino canatur aut legatur in templis, quod non gravissimo doctissimoque cuique placere queat, hoc est, quod non ex divinis libris haustum sit, aut certe a viris eximiis profectum. Nunc Siculis, quod ajunt, gerris vaniora: nunc cujuslibet deliri senis, aut etiam aniculæ, somnia huc irrepserunt, & indies magis ac magis irrepunt. Verum hac in re præstare, quod desiderat Celsitudo Tua, magis opto quam possum. Ego præter conatum sedulum nihil polliceor. Non desunt autem vel apud Germanos, qui mea sententia cumulate valeant tuis sanctissimis votis satisfacere: vel Huttenum habes domi, linguæ Latinæ delicium. Interea mihi magis libet tibi mentem istam Episcopo dignam, quam fortunam quamlibet amplam gratulari. O felicem Christi populum, si passim contingat tales esse Præsules, quibus Christi gloria nihil sit antiquius, qui gemmarum lucem, qui auri fulgorem, qui argenti nitorem, qui byssi candorem, qui cocci ignem: breviter, qui totum Aaronis ornatum moribus ac vita referant, quibus etiam si pallium ac pedum detrahas, tamen Episcopos agnoscas. In te fortuna, quam antiquitas cæcam faciebat, oculata videtur. Generis tui longe clarissima stemmata morum tuorum ornamentis illustras: Archiepiscopi dignitatem vitæ integritate conduplicas: Cardinalitio galero nescio quid majestatis additum videtur, posteaquam tu non recusasti. Quid superest, nisi ut Christum Opt. Max. comprecemur, ut istam mentem tibi, te nobis quam diutissime servet incolumem. Lovanii* XI. *Calend. Jan. Anno* M. D. XVIII.

RATIO SEU METHODUS COMPENDIO PERVENIENDI AD VERAM THEOLOGIAM, PER DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM.

Cum primum Novum Testamentum a nobis recognitum, essem editurus, flagitantibus id amicis quibusdam, methodum quamdam ac rationem Theologici Studii curaveram adjiciendam, brevem quidem illam: sed quæ tum mihi visa est satis copiosa in operis præfatione, veritus ne non præfatio, sed aliud opus operi additum videretur. Quod si hæc ratio me nihil movisset, tamen operis celeritas, jam ad metam decurrentis, brevitatem flagitabat. Nunc idem agemus aliquanto copiosius, & ita rem temperabimus, ut si libeat præfationis vice possit addi, sin minus, separatim legi, nimirum, convivatores frugaliter splendidos, & magnifice sordidos imitati, qui pridianorum obsoniorum frustula recentibus admixta, communi tegunt conditura. Atque utinam præstare queam quod flagitor. Magnum quidem est, ad Theologiæ Studium animos hominum inflammare, sed absolutioris artificis est, hujusce cœlestis studii viam ac methodum tradere, non dicam ut dignum est, (quid enim potest humana industria, quod rebus divinis ulla ex parte respondeat?) sed sic ut labor hic noster mediocrem adferat utilitatem sacrosanctæ Theologiæ candidatis. Non minima negotii pars est, adeundi negotii viam nosse. Et satis festinat, qui nusquam aberrat a via. Sæpe & sumptum duplicat, & laborem, qui crebris erroribus, ac longis ambagibus tandem eo pervenit, quo destinarat, si tamen pervenire contingat. Porro qui compendiariam quoque viam indicat, is gemino beneficio juvat studiosum. Primum ut maturius quo tendit pertingat, deinde ut minori labore, sumptuque quod sequitur assequatur. Sed subvereor, ne cui mea tenuitas nota sit, protinus hic reclamet: Tun' viam indicabis, quam ipse numquam ingressus es? aut certe infeliciter ingressus es? non minus ridicule facturus, quam si cæcus cæco dux esse postulet, juxta proverbium Euangelicum. Equidem majorem in modum optarim, ut istud vere queam inficiari, sed tamen quid vetat imitari nautas quosdam, qui cum ipsi, navi ad scopulum elisa, nudi vix enatarint, nihilo secius aliis solventibus solent recte consulere, commonstratis periculis: aut certe Mercuriales illas statuas πολυκεφάλυς, quæ quondam in compitis poni solitæ, suo nonnumquam indicio viatorem eo provehunt, quo numquam ipsæ sint perventuræ? & ut nonnihil ex Poetis attingam,

- - - - fungi vice cotis, acutum
Reddere quæ ferrum valet, exsors ipsa secandi?

Postremo: Cæcus uti si monstret iter, tamen adspice. Tametsi divus Aurelius Augustinus, accurate simul & copiose, quatuor libris, quibus titulum fecit de Doctrina Christiana, super hoc propemodum argumento disserit. Et ante hunc, opinor, Dionysius [1] quidam in opere quod inscripsit de Divinis Nominibus. Rursus in libello, cui titulum fecit de Mystica Theologia. Et consentaneum est eadem egisse in libris Institutionum Theologicarum: ac rursus in opere de Significativa Theologia, quo magis non idem agemus, non modo contractius, verum etiam crassius, & pinguiore, quod ajunt, Minerva: quippe qui nequaquam excellentibus viris ista paramus, sed rudibus ac plebeis, venæque inferioris ingeniis, nostra qualicumque industria nitimur subvenire.

1 Quem *Erasmus* Areopagitam esse non existimabat.

Itaque quod primo loco præcipiendum erat, id sane perquam facile est, & ut isti loquuntur, numero dici potest. Cæterum quod ad usum attinet, omnium est longe primum ac maximum. Et ut in præcipiendo minimum est negotii, ita est in præstando plurimum: nimirum, ut ad hanc Philosophiam, non Platonicam, aut Stoicam, aut Peripateticam, sed plane Cœlestem, animum adferamus, ea dignum, non tantum purum ab omnibus, quantum fieri potest, vitiorum inquinamentis, verum etiam ab omni cupiditatum tumultu tranquillum ac requietum, quo expressius in nobis, velut in amne placido, aut speculo levi & exterso, reluceat æternæ illius veritatis imago. Nam si Hippocrates a suis discipulis exigit mores sanctos & integros: si Julius Firmicus in arte superstitiosa non admittit ingenium lucri gloriæve morbo corruptum: si prisci Dæmonum cultores non recipiebant quemquam ad sua profana mysteria, nisi prius multis observationibus repurgatum: quanto magis æquum est nos ad hujus divinæ sapientiæ scholam, seu templum verius, purgatissimis animis accedere? In Exodo populus Dei vocem procul auditurus, jubetur biduo purgari. Quantam autem puritatem arbitramur exigi a Mose & Aaron, qui conscenso montis cacumine, in admirabilem illam caliginem penetrant, ubi conspicitur, quod nulla lux neque cœlestis, neque terrestris potest ostendere, ubi cominus cum Deo miscentur colloquia? Eodem spectat, opinor, quod cum juxta montem Oreb properaret, accurrens ut propius conspicaretur insuitatum miraculum ardentis rubi, nec tamen exusti: non prius admissus est ad divinum colloquium, quam abjiceret calceamenta pedum. Quid pedes, nisi affectus? Quid pedes liberi calceamentorum onere, nisi animus nullis terrenis ac fluxarum rerum cupiditatibus oneratus? At verius & efficacius nobis loquitur Deus in arcanis libris, quam Mosi de rubo locutus sit: si modo puri accesserimus ad colloquium. Paulus enarrationem arcanæ Scripturæ non Philosophiam, sed Prophetiam vocat. Prophetia vero Spiritus illius æterni donum est.

Primum præceptum. Animus Theologia dignus. Hippocrates. Julius Firmicus.

Huic igitur pectus tuum præpares oportet, ut tu quoque verbo Prophetico θεοδίδακτος vocari merearis. Adsit oculus fidei simplex & columbinus, qui non cernit nisi cœlestia. Accedat summus ardor discendi. Non dignatur hoc incomparabile margaritum vel amari vulgariter, vel cum aliis diligi. Sitientem requirit animum, & nihil aliud sitientem. Jam hoc sacrum limen adituris, procul absit omnis fastus, procul absit omne supercilium. Ab hujusmodi protinus resilit ille spiritus, qui mansuetis minimeque ferocibus gaudet animis. Augustum est hujus Reginæ palatium, si penetraris in penetralia, sed vehementer humili ostio patet aditus, cervicem submittas oportet, si velis admitti. Procul absit illa veri nocentissima pestis, gloriæ fames, quæ ferocia solet ingenia comitari. Absit rixarum parens, pertinacia, multo magis cæca temeritas. Quod Pythagoræ numeros quosdam magicos docenti præstiterunt auditores, tu multo magis præstes spiritui doctori. Tuo judicio diffisus, illi te fingendum formandumque permittas. Cum loca subis Religione veneranda, exoscula18ris omnia, adoras omnia, & quasi nusquam non adsit Numen aliquod, ita nihil non revereris. Id tibi multo religiosius faciendum memineris, cum hæc divini Spiritus adyta subiturus es. Quod datur videre, pronus exosculare: quod non datur, tamen opertum, quidquid est, adora simplici fide, proculque venerare. Absit impia

Quomodo sacri legendi libri.

impia curiositas. Quædam mysteria vel ob hoc ipsum videre mereberis, quod temet ipsum ab illorum conspectu reverenter submoveris: fortassis hoc nos docuit Moses, faciem suam obvelans, ne Dominum intueretur e rubo sibi loquentem. Cæteras disciplinas cautim ac sobrie vult Augustinus attingi, libros humanos vult cum judicio delectuque legi. Hic si quid occurrit, quod parum congruat in naturam divinam, aut quod cum Christi doctrina pugnare videatur, cave calumnieris quod scriptum est: sed te potius crede non assequi quod legis, aut subesse tropum in verbis, aut codicem esse depravatum. *Tropi.* Veluti cum legis Deum irasci, aut pœnitentia tangi, cum id habeat certum Christiana fides, Deum ab affectibus hujusmodi prorsus immunem esse: aut cum legis a Christo præcipi Apostolis, ut divenditis tunicis emant sibi gladios, cum idem antea vetuisset, ne malo resisterent. Inter humanas disciplinas, aliæ alium habent scopum. Apud Rhetorem hoc spectas, ut copiose, splendideque dicas: apud Dialecticum, ut argute colligas, & adversarium illaqueés. *Scopus studii Theologici.* Hic primus & unicus tibi sit scopus, hoc votum, hoc unum age, ut muteris, ut rapiaris, ut affleris, ut transformeris in ea quæ discis. Animi cibus est, ita demum utilis, non si in memoria ceu stomacho subsidat, sed si in ipsos affectus, & in ipsa mentis viscera trajiciatur. Ita demum tibi videare profecisse, non si disputes acrius, sed si te senseris paulatim alterum fieri, minus elatum, minus iracundum, minus pecuniarum, aut voluptatum, aut vitæ cupidum, si cotidie vitiis decedat aliquid, aliquid accrescat pietati. In disputando servanda sobrietas, summaque animi moderatio, ut collatio, non conflictatio videatur. Lectionem subinde interrumpat precatio, aut gratiarum actio, quarum altera sacri Spiritus imploret opem, altera beneficium agnoscat, sicubi te senseris profecisse.

Theologia moribus exprimenda. Quorumdam enim mores faciunt, ut hoc sanctissimum studium apud quosdam male audiat, cum apicem ac fastigium hujus professionis adsecuti, nonnumquam ferociores sint idiotis, ambitiosiores, magis irritabiles, lingua virulentiores, ac prorsus ad omnem vitæ consuetudinem incommodiores, non modo quam sint imperiti, sed quam ipsi soleant esse, ut tales ab ipsa Theologia redditi quibusdam videantur. *Jacob. 3.* Sanctus Jacobus admonet, ut qui veram sapientiam sit adsecutus, eam præstet ac declaret, non supercilio, aut disputandi pertinacia, sed probitate morum ac mansuetudine. Porro scientiam, quæ subamarulentam habet æmulationem, quæ pertinacem contentionem, negat e supernis proficisci: sed terrenam, sed animalem ac Dæmoniacam vocat. Nam sapientia vere Theologica primum, inquit, pudica est: deinde, modesta, pacifica, tractabilis, plena misericordia, & fructibus bonis, nescia dijudicationis, nescia simulationis.

Disciplinæ ad Theologiam necessaria. Jam quod ad eas attinet litteras, quarum adminiculo commodius ad hæc pertingimus, citra controversiam prima cura debetur perdiscendis tribus linguis, Latinæ, Græcæ & Hebraicæ: quod constet, omnem Scripturam mysticam hisce proditam esse: quarum cum Augustinus Latinam dumtaxat calleret, Græcam leviter attigisset, Hebraicam nec sciret, nec speraret: tamen libro, de Doctrina Christiana, secundo, non dubitat, harum cognitionem ad sacros codices vel intelligendos, vel restituendos, necessariam pronunciare: quod, quemadmodum incognitis elementorum figuris nemo legit quod scriptum est, ita sine cognitione linguarum nullus intelligit quod legit. Neque vero mihi protinus hic resilias, amice lector, negotii difficultate, ceu clava repulsus. Si non desit animus, si non desit præceptor idoneus, minore pene negotio tres hæ linguæ discentur, quam hodie disciturunius semilinguæ miseranda balbuties; nimirum, ob præceptorum, tum inscitiam, tum inopiam. Atque hoc sane nomine par est, ut clarissimi viri HIERONYMI *Hieronymus Buslidius.* BUSLIDII, quondam Præpositi Ariensis, memoria sacrosancta sit, cum omnibus honestarum disciplinarum studiosis, tum præcipue Theologiæ candidatis, qui fraudatis etiam hæredibus, ingentem pecuniarum

A vim in hunc usum legato reliquit, ut honesto salario pararentur, qui Lovanii tres linguas profiterentur. Cujus laudis non minima portio debetur & hujus germano, ÆGIDIO BUSLIDIO, qui sic favet fratris *Ægidius Buslidius.* testamento, imo sic litteris ipse litteratissimus, ut malit eam pecuniam juvandis studiis omnium, quam suis scriniis augendis dicatam. Exemplum hoc pulcerrimum graviter æmulatur vir omnium seculorum memoria dignus, STEPHANUS PONCHERIUS, *Poncherius.* quondam Episcopus Parisiensis, nunc Archiepiscopus Senonensis, undique præmiis amplissimis evocans qui linguas doceant. Neque flagitat Aurelius Augustinus, ut in Hebræis Græcisque litteris usque ad eloquentiæ B miraculum proveharis, quod admodum paucis contingit & in Romano sermone: satis est, si ad mundiciem & elegantiam, hoc est, mediocritatem aliquam progrediare, quod sufficiat ad judicandum. Nam (ut omneis cæteras humanas disciplinas negligamus) nulla ratione fieri potest, ut intelligas quod scriptum est, si sermonis, quo scriptum est, fueris ignarus: nisi forte malumus otiosi, quidquid hoc est muneris, cum Apostolis e cœlis exspectare. Neque enim audiendos arbitror istos quosdam, qui cum in Sophisticis tricis, & illitteratis litteris usque ad decrepitam ætatem computrescant, dicere solent: Mihi satis est Hieronymi C translatio. Sic enim potissimum respondent ii, qui ne Latine quidem scire curant, ut his etiam frustra verterit Hieronymus. Cæterum ut ne dicam interim, plurimis modis referre, e suis haurias fontibus aliquid, *Quare necessaria lingua.* an e qualibuscumque lacunis, quid quod quædam ob sermonum idiomata ne possunt quidem ita transfundi in alienam linguam, ut eamdem lucem, ut nativam gratiam, ut parem obtineant emphasin? Quid quod quædam minutiora sunt, quam ut omnino reddi possint? id quod passim queritur, clamitatque divus Hieronymus. Quid quod permulta ab Hieronymo restituta, temporum injuria interciderunt, velut Novum Testamentum ad Græcam veritatem emendatum, velut obelorum & asteriscorum notulæ, veluti Prophetæ commatis, colis & periodis distincti? Quid quod Scripto- D rum vel errore, vel temeritate Sacri codices tum olim *Depravatio codicum.* vitiati sunt, tum hodie passim vitiantur? Quid quod Hieronymus unus omnia nec restituit, nec potuit restituere? Quid si idem quædam perperam vel emendavit, vel transtulit? Aufer mihi hic illa tragica, ô cœlum, ô terra: liceat vera loqui. Quamlibet vir pius, quamlibet eruditus, homo erat, & falli potuit, & fallere. Multa (ut opinor) illum fugerunt, multa fefellerunt. Postremo, quid quod nec commentaria, quibus Hieronymus ea restituit, satis intelliguntur, si linguas, quarum testimoniis nititur, prorsus ignores? Quod si semel sufficiebat Hieronymiana translatio, quorsum tandem attinebat, caveri Pontificum E decretis, ut Veteris Instrumenti veritas ab Hebræis voluminibus, Novi fides e Græcorum fontibus peteretur? quod ipsum non uno in loco præcipit Augustinus. Denique si hæc, qua vulgo utimur, satis erat, qui postea factum est, ut tot manifestariis ac pudendis erratis lapsi sint primi nominis Theologi? Id quod apertius est, quam ut vel negari, vel dissimulari possit. In quibus est & Augustinus inter antiquos præcipuus: & ipse neotericorum omnium, mea sententia, diligentissimus Thomas Aquinas; quorum utrumque mihi parum pro- *Thomas Aquinas.* pitium esse velim, si aut mentior, aut contumeliæ causa hæc dico: ne quid interim loquar de cæteris, cum F hoc haud quaquam conferendis, meo quidem judicio. Quod si cujus ætas jam ad hoc præteriit, is, quod est viri prudentis, suam sortem boni consulat, & quantum potest, aliena fulciatur industria: modo ne bonæ spei juvenibus, quibus hæc potissimum scribuntur, obstrepat. Quamquam ego profecto ne senibus quidem fuerim auctor desperandi, quandoquidem quatuor nominatim recensere possim, mihi familiariter notos, viros jam libris etiam editis celebres, quorum unus duo de quinquaginta natus annos, nemo non major quadraginta, prima Græci sermonis elementa sit aggressus. Porro quo profecerint, ipsi suis testantur monimen-

Cato. nimentis. Quod si Catonis exemplum leviter nos movet: ipse divus Augustinus, jam Episcopus, jam senescens, ad Græcas litteras puero degustatas quidem sed fastiditas, reversus est. RODOLPHUS AGRICOLA unicum Germaniæ nostræ lumen & ornamentum, annum egressus quadragesimum, Hebræas litteras discere nec erubuit, vir in re litteraria tantus, nec desperavit homo natu tam grandis; nam Græcas adolescens imbiberat. Ipse jam quinquagesimum tertium ingressus annum, ad Hebraicas litteras olim utcumque degustatas, cum licet, recurro. Nihil est enim quod non efficiat humanus animus, modo sibi imperarit, modo impense velit. Et ad hoc, ut dixi, negotium qualiscumque mediocritas satis est, dum ea sane absit a temeritate, quæ fere solet hoc audacius pronunciare, quo minus exacte dijudicat. Felicior quidem hac in parte juventus, at interim non desperandi sunt senes. Illa plus spei de se præbet, at huic nonnumquam ardor animi præstat, quod aliis non præstat ætatis vigor.

Augustinus. *Agricola.*

Hilarii & Augustini opinio. Porro sententiam Hilarii & Augustini, qui putant in Veteris Instrumenti libris nihil requirendum ultra Septuaginta translationem, satis in Epistolis ac Præfationibus ipse refellit Hieronymus: & si non refellisset ille, satis refellebat insignis ille lapsus Hilarii in dictione, *O sanna:* divo quoque Ambrosio ad eumdem impingente lapidem. Sed more hominum fit, ut tantum quisque probet, quantum se adsequi posse confidat. Ad interpretationem Septuaginta Vetus Testamentum contulit Augustinus: multo magis idem facturus ad Hebraicam veritatem, si litteras eas tenuisset. Idem alicubi disputans cum Cresconio, ni me fallit memoria, quum adversarius adduxisset testimonium ex Ecclesiastico, cujus sensus esset absurdus, jubet uti Græcam translationem consulat, velut illinc peti posset certior veritas.

Porro si rara quædam felicitas, & alba, quod dici solet, indoles insignem Theologum polliceri videbitur, haud mihi displicet, quod in libris de Doctrina Christiana placuit Augustino, ut cautim ac moderate degustatis elegantioribus disciplinis per ætatem instituatur, ac præparetur, nempe, Dialectica, Rhetorica, Arithmetica, Musica: cum primis autem Rerum Naturalium cognitione, velut siderum, animantium, arborum, gemmarum, ad hæc locorum; præsertim eorum, quos Divinæ litteræ commemorant. Fit enim ut agnitis ex Cosmographia regionibus, cogitatione sequamur narrationem obambulantem, & omnino non sine voluptate, velut una circumferamur, ut rem spectare videamur, non legere. Simulque non paulo tenacius hærent, quæ sic legeris. Neque vero raro locorum vocabula suis libris, ceu lumina quæpiam interjiciunt Prophetæ, quorum allegoriam si quis tractare conetur, nec tuto nec feliciter id fecerit, si locorum situm ignoret. Jam si gentium, apud quas res gesta narratur, sive ad quas scribunt Apostoli, non situm modo, verum etiam originem, mores, instituta, cultum, ingenium, ex Historicorum litteris didicerimus: dictu mirum, quantum lucis, & ut ita dicam, vitæ sit accessurum lectioni, quæ prorsus oscitabunda mortuaque sit oportet, quoties non hæc tantum, sed & omnium pene rerum ignorantur vocabula: adeo ut nonnumquam vel impudenter addivinantes, vel sordidissimos consulentes Dictionarios, ex arbore faciant quadrupedem, e gemma piscem, e citharœdo fluvium, ex oppido fruticem, e sidere avem, ex brassica braccam. Abunde doctum videtur istis, si tantum adjecerint, est nomen gemmæ, aut, est species arboris, aut, est genus animantis, aut si quid aliud mavis. Atqui non raro ex ipsa rei proprietate pendet intellectus mysterii: Quod evidentius declarat Augustinus libro, de Doctrina Christiana, secundo, capite decimo sexto, exemplis aliquot in eam rem arguendam adductis. Idem in opere quod scripsit adversus Faustum Manicheum, narrat quod jusserit sibi exhiberi pomum Mandragoræ, quo vel forma, gustu, odoreve colligeret quod faceret ad explicandam mystici sermonis allegoriam, de Rachel communis mariti concubitum hu-

Γελοῖος.

A jus pomi mercede vendente Leæ sorori. Porro quidam sola Dialectica freti, satis instructos sese putant, ut quavis de re disserant: tantumque tribuunt huic disciplinæ, ut actum existiment de fide Christiana, nisi Dialectices præsidiis fulciatur, cum interim Grammaticam, ac Rhetoricam, ceu prorsus supervacaneas, adspernentur. Et probat quidem Augustinus, si quis connexionum rationes teneat, modo absit peculiaris huic arti morbus, pertinax contentio, ac libido rixandi. Sed, obsecro te, quid divides, aut finies, aut quid colliges, si rerum, de quibus disseritur, vim ac naturam ignores? Quid profuerit tibi concinnasse syllogismum in *Celarent*, aut *Baroco*, de crocodilo disputans, si nescias quod arboris, aut animantis genus sit crocodilus? Neque vero hæc tam discuntur ex octo libris Naturalium Aristotelis, qui soli nunc traduntur in scholis, quam ex eruditissimis ejusdem commentariis de Animantibus, ex libris Meteorologicôn, ex libris de Mundo, de Anima, de Sensu & Sensili, de Memoria & Reminiscentia, ex Problematis: ex Theophrasti libris de Plantis, Ventis, ac Gemmis: ex Plinio, ex Macrobio & Athenæo, ex Dioscoride, ex Senecæ Naturalibus, aliisque hoc genus Scriptoribus: etiamsi non mediocriter ad hanc eruditionis partem conducunt Poëtæ, apud quos frequens hujusmodi rerum descriptio, velut apud Lucanum, quanta descriptio venenorum? Oppianus vero etiam ex professo de Piscium ac Ferarum naturis prodidit: Nicander de Noxiis Bestiis. Sunt quædam artes, quas Augustinus inter superstitiosas & improbatas recenset, e quarum ritibus quædam narrationes ducuntur in Sacris litteris. Profuerit igitur & harum superstitiosas observationes non ignorare, quam ad rem potissimum confert lectio Poetarum, subinde magicas ineptias depingentium. Conferrent & Senecæ libri de Superstitioso Deorum Cultu, si modo exstarent, quos Augustinus in opere de Civitate Dei, se legisse testatur. Et sunt quidam, aut fuere potius, qui sua industria Christianorum otio consuluerunt in hac parte, explicatis vocabulis, ac naturis earum rerum dumtaxat, quarum in divinis libris habetur mentio, quorum de numero fuit Eusebius Cæsariensis Episcopus. Et exstant hodie quoque in hoc genere nonnulla monimenta, partim Hieronymi titulo, sed ut apparet, confusa mutilaque. Tametsi nec ista legimus plerique, sed si qua vox ignotæ seu peregrinæ linguæ inciderit, Tripodis vice nobis est EBRARDUS Græcista, aut confusissimus ille libellus, de Nominibus Hebraicis. Quibusdam ad omnia satis est unus *Catholicon*, aut hoc eruditior *Isidorus*. Nec illud, opinor, inutile fuerit, si Theologiæ destinatus adolescens, diligenter exerceatur in schematis ac tropis Grammaticorum Rhetorumque, quæ non magno negotio ediscuntur etiam, præludat in fabulis ad allegoriam explicandis, præsertim iis, quæ ad mores bonos pertinent, veluti si Tantali fabulam accommodes ad divitem, incubantem & inhiantem opibus suis, nec tamen fruentem; si Phaëthontis, ad periculosam temeritatem suscipientis magistratum, qui magistratui gerendo non sit idoneus. Idem fiat in apologis, in similibus, de quibus a nobis nonnihil est proditum. Tum in his præcipue partibus Rhetorices, quæ tractant de statibus, de propositionibus, de probationibus, de amplificationibus, de quibus accuratissime tractat Fabius: deque geminis affectibus, alteris quos ἤθη vocant, mitioribus: alteris acrioribus, quos πάθη dicunt, de quibus nemo diligentius scripsit Aristotele: quod harum rerum peritia majorem in modum faciat ad judicium, quæ res in omni studiorum genere valet plurimum. Et quoniam professio Theologica magis constat affectibus quam argutiis, quas in Ethnicis quoque Philosophis ipsi rident Ethnici, Paulus in Christiano detestatur, idque non uno in loco: conveniet non segniter per ætatem in hoc genere exerceri, quo postea dexterius in Theologicis allegoriis, locisque communibus tractandis versari possis. In illis felicissimus est Origenes, in his creberrimus est Chrysostomus. Hoc, ni fallor, videbat Augustinus, cum libro, de Ordine, priore, Licentium suum

Dialectica sola non sufficit ad disputandum. *Oppianus.* *Nicander.* *Eusebius.* *Licentius Augustini.*

B C D E F

suum ad suas Musas, a quibus jam parabat desciscere, reverti jubet, quod ejusmodi studia ad cæteras item litteras, seriasque disciplinas reddant ingenium vegetius ac succulentius: interim Poëtices cognitionem inter disciplinas liberales numerans: sed prætiterit, opinor, ob contentiosos ipsius Augustini verba subscribere: *Redeundum*, inquit, *tibi est ad illos versus. Nam eruditio disciplinarum liberalium modesta sane atque succincta, & alacriores & perseverantiores & comptiores exhibet amatores amplectendæ veritati, ut & ardentius appetant, & constantius insequantur, & inhæreant postremo dulcius.* Hactenus Augustinus. Alioqui si quis tantum infantibus illis & anxiis jejunisque præceptiunculis imbuatur, puta, Dialectices, aut verius, ut B nunc fere traditur, Sophistices: quam ipsam tamen cotidie novis & commentitiis difficultatibus aliam atque aliam reddunt: fit ut ad contentionem quidem invictus evadat, cæterum in tractandis Divinis litteris, in sacris concionibus, Deum immortalem! quam videmus istos jacere, frigere, immo quam non vivere? quorum præcipue partes erant, animos inflammare. Cujus rei si quis exemplum requirat, legat Origenis Homiliam de Abraham, jusso filium immolare: in quo typus & exemplar ob oculos ponitur, fidei robur omnibus humanis affectibus esse potentius. At operæ pretium sit, singulis pensitatis, spectare, quibus & quot machinis tentatio, patris animum impetat, ac repetat: *Tolle*, inquit, *filium tuum.* Cujus parentis animum non labefactaret auditum filii nomen? Sed ut validior esset hic C aries, addit, *carissimum.* Nec hoc contentus, adjecit: *quem diligis.* Satis hæc videri poterant, ad quodlibet humanum pectus expugnandum. Additum dulcissimum paternis affectibus filii vocabulum, *Isaac*, in quo refricatur & promissi divini memoria: a quo audierat: *In Isaac vocabitur tibi semen:* &, *in Isaac erunt tibi repromissiones.* Erat ea natio φιλόστοργος erga liberos, sic ut non alia æque. Optabat posteritatem vir optimus, nec erat hujus ulla spes reliqua occiso eo, per quem unum ventura erat posteritas. Et tamen hunc Deus non simpliciter jubet occidi, sed imperat immolari, ut inter D apparandum idemtidem cruciet senis animum affectus pietatis. Multa graviaque tentationis pondera! Super hæc omnia, jubetur montem excelsum conscendere, ad quem tertio demum die perventum est, ut diu variis cogitationibus parentis animus quateretur, hinc sollicitante affectu humano, hinc urgente jussu divino. Jam cum inter eundum puer lignis, quibus exurendus putabatur, onustus, parentem, ignem gestantem & gladium, appellans, dicit: *Pater mi*, atque is respondet, *Quid vis, fili?* quanto ariete patriæ caritatis arbitramur pulsatum senis animum? Cui vero non commoveat miserationis affectum, pueri patri obsequentis simplicitas, cum ait: *En ignis & ligna, sed ubi victima?* E Tot modis sollicitata fides Abrahæ, jam mihi vide, quo robore, quaque constantia jussa peragit. Non responsat Deo, non expostulat de fide promissi, non deplorat orbitatem suam apud amicos & cognatos: quibus rebus utcumque leniri solet dolor. Loco procul conspecto, jubet residere famulos, ne quis jussa peragenti obsisteret: filium onerat lignis, ipse struem in altari collocat, ipse filium alligat, & lignis mactandum atque adolendum imponit, reducto brachio vibrat ensem, filium unicum omnem posteritatis adamatæ spem jugulaturus, ni subito vox Angelica senis dextram inhibuisset. Hæc copiosius & elegantius ab Origene disseruntur, haud scio majorene voluptate lectoris an fructu: cum tantum interim in Historico sensu versetur: F nec aliud agat in divinis libris, quam Donatus egit in Comœdiis Terentianis, dum Poetæ consilium aperit. An eadem visurus erat, qui politiores litteras numquam attigisset? qui vix degustatis Grammaticæ præceptis, idque ex auctoribus male Grammaticis, mox ad spinosas argutias, & jejunas quæstionum anxietates raptus, in his consenuit? Possem exemplis innumeris declarare, quam frigide, ne dicam ridicule, ineptiant quidam, quoties est encomio celebrandus Divus aliquis, aut hymno aliove scripti genere utendum, quod splendorem & affe-

Abraham tentatus apud Origenem.

A ctum desiderat. Hujusmodi Theologis debemus hymnos quosdam & cantica, quas vulgus *sequentias* appellat, quæ nemo doctus vel absque risu, vel absque nausea legat. Verum in præsentia non hoc nobis agitur, ut cujusquam inscitiam traducamus, sed ut ad optimam studii rationem invitemus adolescentes. Tantum illud dicam in genere, si quis hujus rei promptum aliquod argumentum requirat, veteres illos Theologos, Origenem, Basilium, Chrysostomum, Hieronymum cum hisce recentioribus componat conferatque: videbit illic aureum quoddam ire flumen: hic tenues quosdam rivulos, eosque nec puros admodum, nec suo fonti respondentes. Illic tonant oracula veritatis æternæ, hic audis hominum commentula, quæ quo propius inspicias, hoc magis similia insomniis evanescunt. Illic solidis Scripturarum fundamentis innixum ædificium surgit in altum: hic futilibus hominum argutiis, aut etiam adulationibus, non minus inanis quam immanis superstructa machina tollitur in immensum. Illic velut in felicissimis hortis affatim tum oblectaberis, tum expleberis, dum hic inter spineta sterilia dilaceraris, ac torqueris. Illic majestatis plena omnia: hic adeo nihil splendidum, ut pleraque sordida, parumque digna dignitate Theologica: ut interim a comparatione morum abstineam. Quod si diutius immorandum sit profanis litteris, equidem id fieri malim in iis, quæ propius affines sunt arcanis libris. Neque vero me clam est, quanto supercilio quidam contemnant Poëticen, ceu rem plus quam puerilem, quanto Rhetoricen, quanto bonas, ut vocant, & sunt, litteras omneis. Attamen hæ quamlibet istis fastiditæ litteræ, insignes illos dedere Theologos, quos nunc proclivius est negligere, quam vel intelligere, vel imitari. Cujus rei si quis sibi fidem fieri postulet, dispiciat quam multis hoc quidquid est Poëticæ seu Grammaticæ, ut ajunt, facultatis, æmulari conatis, non successerit. A nominibus tempero, ne quem offendam, etiamsi semet cotidie libris editis produnt. Hi si politiores litteras damnant, cur tam anxie affectant politiem orationis? sin probant, cur ab his deterrent felicius amplexuros? Poëticis figuris ac tropis scatent undique Prophetarum litteræ. Parabolis omnia pene convestivit Christus, id quod Poëtis est peculiare. Neque puerilis operæ putavit Augustinus in Propheticis ac Paulinis litteris, schemata Rhetorum, & Orationis cæsuras ac circuitus indicare, idque in his libris quos inscripsit, non de Grammatica aut Dialectica, sed de Doctrina Christiana, quæ quid aliud quam Theologia? Nec puduit Episcopum ibidem a Grammaticis pronunciationis & Syntaxeos differentiam petere. Non referam hic, quod immortalitate digni viri, Gregorius Nazianzenus, Damasus, Prudentius, Paulinus, Juvencus Christi mysteria Poëticis carminibus tractarint. Ipse Paulus Apostolus non semel abutitur Poëtarum testimoniis. Ubi tandem in his litteris, quod Aristotelem, quamlibet argutum aut eruditum, quod impium Averroëm referat? Ubi *primarum* & *secundarum intentionum*, ubi *formarum syllogisticarum*, ubi *formalitatum*, aut *quidditatum*, aut etiam *ecceitatum* ulla mentio? quibus apud istos differta sunt omnia. An ideo parum argute disserunt, quod non in *conclusiones* & *corollaria* dissecent omnia: quod non prius dicant, quid dicturi sint, quam dicant: ac rursum admoneant sibi dictum esse, quod aliquoties dictum non est: quod non sermonem omnem verbatim pene concisum contruncent? Hæc pars dividitur in tres: prima rursus in quatuor, atque harum singulæ rursus in ternas: prima, ibi: secunda, ibi. Hæc demum nobis erudita videntur, quæ sunt frigidissima: & his a pueris assueti, nihil intelligimus, nisi quod ad eum modum sit frustulatim discerptum. In cæteris professionibus pulcerrimum, ut est, habetur, si suos quisque Principes & Auctores referat. Virgilius expressit Homerum, Theocritum & Hesiodum: Horatius, Pindarum & Anacreontem: Avicenna, Galenum: Galenus, Hippocratem: Cicero, Demosthenem: Platonem, Xenophon: Aristoteles, qui nihil non tractavit, pro diversis argumentis, diversos: Aristotelem Theo-

A phrastus, Themistius, & Averroës. Cur soli nos ausi sumus a nostræ Philosophiæ Principis tota disserendi ratione desciscere? Quid enim tam dispar ac discrepans a stilo Prophetarum, Christi & Apostolorum, quam hic, quo qui Thomam ac Scotum sequuntur, nunc de rebus divinis disputant? Augustinus sibi gratulatur, quod cum variis erroribus adhuc circumferretur, in Platonem potissimum incidisset, quod hujus dogmata propius accedant ad Christi doctrinam. Et a finitimis cognatisque proclivior est transitus.

Non damnat Erasmus studia scholastica.

Neque vero hæc eo dixerim, quod damnem ea studia, quæ nunc fere videmus in publicis scholis solennia, modo sobrie casteque tractentur: neque sola tamen. B Cujusmodi vero, citra Philosophiam Aristotelicam non audere Theologum profiteri: sine Grammatica, sine Rhetorica, sine omnis antiquæ ac politioris eruditionis cognitione, vel antesignanum ordinis Theologici profiteri: deque his rebus magno supercilio pronunciare, de quibus Paulus e tertio cœlo reversus, non ausus est hiscere? Proinde complectantur & illa, si videtur, *pauci quos æquus amavit Jupiter*, ut verbis utar Virgilianis, & quibus vacat aliquam ætatis partem perdere. Nos plebejum & properantem instituimus Theologiæ tironem: tametsi, ut ingenue quod sentio dicam, mihi parum tutum videtur, ad Theologiam destinato, in profanis studiis, præsertim alienioribus, consenescere. Fit enim ut qui palatum ac linguam multo absinthio habent infectam, iis quidquid deinde C biberint aut ederint, absinthium sapiat: & qui diutius in sole versati sunt, iis deinde quidquid viderint, eo sese offerat colore, quem ipsi secum in oculis, glaucomate vitiatis, circumferunt. Ita qui bonam vitæ partem in Bartholis ac Baldis, in Averroibus, in Holcotis, Bricotis, ac Tartaretis, in Sophisticis cavillationibus, in confusissimis summulis ac collectaneis posuerunt, iis Divinæ litteræ non sapiunt id quod sunt, sed quod illi secum adferunt. Etenim ut elegans est fortassis in tractatione Divinarum litterarum, nonnihil velut ab exoticis illis opibus obiter adspergere: ita vehementer absurdum videtur, cum rem tractes ab omni sapientia mundana longe diversissimam, nihil crepare nisi Py- D thagoram, Platonem, Aristotelem, Averroem, & his profaniores auctores: ad horum opiniones, velut ad oracula obstupescere. Horum placitis & argumentis serio tueri nostræ Religionis dogmata, unde summorum virorum judicio pleræque hæreses exstiterunt, & quorum armis potissimum nos oppugnant hæretici? *Aufer*, inquit Tertullianus, *hæreticis quæcumque Ethnici sapiunt, ut de Scripturis quæstiones suas sistant, & stare non poterunt*. At hodie non alia in re Theologis majus studium. An non istud est Christi cœlestem Philosophiam non condire, sed prorsus aliam reddere? Taxa-

Chrysippus notatus.

tur Chrysippus, quod totas Tragœdias in ejus com- E mentariis, quos de Logicis conscripsit, reperire licuerit. Quo justius nos taxaverit aliquis, si videat plus quam totum Aristotelem in Theologorum commentariis inveniri. Quod si quis clamabit, absque exacta horum cognitione non esse Theologum: equidem consolabor me ipsum tot insignium virorum exemplis, Chrysostomi, Cypriani, Hieronymi, Ambrosii, Augustini, Clementis, cum quibus Rhetorculus esse malim, quam cum quibusdam, qui sibi plus quam homines videntur, Theologus. Denique consolabor me ipsum exemplo Petri ac Pauli, qui ista non solum non calluerunt, verum etiam damnant aliquoties, certe constat nusquam usos esse. *Quædam didicisse oportet, non* F *discere*, ut inquit Seneca. At quale spectaculum est, octogenarium Theologum nihil aliud, quam in scholis Dialecticam ac Philosophicam vel docere, vel decertare palæstram? hic sine fine garrire, ad prædicandum Christi Euangelium elinguem? & ad extremum usque vitæ nihil aliud, quam disputare? ne dicam argutari. Qui se rei bellicæ parant, iis potissimum exerceantur, quæ ad victoriam certissime conducunt. Aliptæ futurum athletam, jam tum a puero delectum, fingunt ac formant in futura certamina, & ad scopum suum omnia destinant. At præcipuus Theologorum scopus est, sapienter enarrare Divinas litteras: de fide, non de frivolis quæstionibus rationem reddere: de pietate graviter atque efficaciter disserere: lacrymas excutere, ad cœlestia inflammare animos. Ad hæc jam inde a studiorum initio præludat futurus Theologus, potius quam in alienis litteris consenescat. Illud, mea sententia, magis ad rem pertinuerit, ut tirunculo nostro dogmata tradantur, in summam ac compendium redacta, idque potissimum ex Euangelicis fontibus, mox Apostolorum litteris, ut ubique certos habeat scopos, ad quos ea quæ legit, conferat: velut illa, ut exempli causa paucula notem: Christum cœlestem doctorem, novum quemdam populum in terris instituisse, qui totus e cœlo penderet, & omnibus hujus mundi præsidiis diffisus, alio quodam modo dives esset, alio sapiens, alio nobilis, alio potens, alio felix: quique contemtu rerum omnium, quas vulgus ad miratur, felicitatem consequeretur: qui nesciret livorem aut invidentiam, nimirum, oculo simplici, qui nesciret spurcam libidinem, utpote sponte sua castratus, Angelorum vitam in carne meditans: qui nesciret divortium, quippe nihil non malorum vel ferens, vel emendans: qui nesciret jusjurandum, ut qui nec diffideret cuiquam, nec falleret quemquam: nesciret pecuniæ studium, ut cujus thesaurus in cœlis esset repositus: non titillaretur inani gloria, ut qui ad unius Christi gloriam referret omnia: nesciret ambitionem, utpote qui quo major esset, hoc magis sese propter Christum submitteret omnibus: qui nesciret, ne lacessitus quidem, vel irasci, vel maledicere, nedum ulcisci, quippe qui & de male merentibus bene mereri studeret: qui ea morum esset innocentia, ut vel ab Ethnicis comprobarentur: qui ad infantulorum puritatem ac simplicitatem, veluti renatus esset: qui volucrum ac liliorum ritu in diem viveret: apud quem summa esset concordia, nec alia prorsus quam membrorum corporis inter ipsa: in quo mutua caritas omnia faceret communia, ut sive quid esset boni, succurreretur cui deesset sive mali quippiam, aut tolleretur, aut certe leniretur officio: qui doctore Spiritu cœlesti sic saperet, qui ad exemplum Christi sic viveret, ut sal, ut lux esset orbis, ut civitas esset in edito sita, omnibusque undique conspicua: qui quidquid posset, id omnibus juvandis posset: cui vita hæc vilis esset, mors optanda immortalitatis desiderio: qui nec tyrannidem timeret, nec mortem, nec ipsum denique Satanam, unius Christi præsidio fretus: qui modis omnibus sic ageret, ut ad extremum illum diem semper esset velut accinctus ac paratus: Hunc esse scopum a Christo propositum, quo omnia Christianorum sint referenda, licet interim tolerandi fovendique sint imbecilles, donec proficiant, ac secretis auctibus grandescant in mensuram plenitudinis Christi. Hæc sunt auctoris nostri dogmata nova, quæ nulla Philosophorum familia tradidit. Hoc erat vinum novum non committendum nisi novis utribus. Hæc sunt per quæ renascimur e supernis. Unde & Paulus *novam creaturam* appellat, *quisquis in Christo est*. Peripatetici tenent Aristotelis placita: Platonici, Platonis decreta: Epicurei tenent Epicuri scita: multo magis convenit nos tanti auctoris tenere dogmata. Sed in his pro rerum & hominum varietate nonnulla differentia est.

Summa doctrinæ Christianæ. *Exemplum vitæ.* *Mortis contemtus.* *Infirmi fovendi, non alienandi*

Quædam plane vetat: quod genus sunt illa, ne sint inter nos divortia, ne sit livor, ne sit ambitio, ne studium pecuniæ, ne vindicta, ne suspicio, ne obtrectatio: quos omneis affectus, quanto studio, quantoque consilio eximendos curarit ex animis suorum discipulorum, mox aliquanto copiosius indicabimus.

Aperte vetita a Christo.

Quædam plane præcipit omnibus: quod genus est, de mutua caritate: de condonandis fratrum erratis: de tollenda sua cuique cruce: quod si recuses, non agnoscit Christus discipulum: de mansuetudine, cum ait Matthæi capite undecimo: Discite a me, quod mitis sum & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris: de fide, quam ubique requirit: de beneficentia in omnes, aliisque his consimilibus.

Præcepta.

Quædam ita commendat, ut tamen non exigat, præ-

Non exacta.

præmio sollicitans, qui possint adsequi: non pœnam comminans, si nequeant. Siquidem Matthæi capite decimo nono, beatos pronunciat eunuchos, qui se ipsos exsecuerunt, & evirârunt propter regnum Dei. Non dicit infelices, qui legitimum matrimonium caste, pureque colunt. Fortassis huc pertinet, quod juveni dicit: *Si vis perfectus esse, vade vende omnia quæ possides, & veni sequere me.* Nam mihi potius videtur ad universos Christianos pertinere, quorum nemo non debet esse hoc animo, ut si quid ejusmodi postularet Christi gloria, cuncta libenter sit pro derelictis habiturus: si quidem perfecti nomine Christianum designat. Erat ille probus Judæus: supererat, ut Christi discipulus factus, perfecta jam sequeretur. Nihil in rebus humanis vere perfectum: verum in suo cuique statu perfectionis studium adesse debet.

Contemta. Quædam contemnit Christus, ac velut indigna se rejicit, veluti cum Lucæ capite duodecimo, invitatus ad dividendam hæreditatem: *Homo*, inquit, *quis me constituit judicem aut divisorem super vos?*

Dissimulata. Quædam veluti dissimulat, tamquam ad se non pertineant, aut tamquam ad ea sit indifferens, quod genus cum apud Matthæum capite decimo septimo, *De tributis.* Petrum interrogat, utri debeant tributum Regibus, filii, an alienigenæ, velut earum rerum imperitus ac rudis, ut quæ ad hujus mundi sordes pertinerent. Ac perinde locutus, quasi non debeatur: tamen dari jubet didrachmum, haud pro omnibus tamen, sed pro se dumtaxat, ac Petro. Hujus generis est & illud, quod *De censu.* apud Matthæum capite vigesimo secundo, insidiose rogatus, num oporteret tributum pendere Cæsari: jubet exhiberi nomisma velut ignotum: eo viso, rogat, cujus esset imago, & cujus inscriptio, tamquam id quoque nesciret. Ac de tributo Cæsari reddendo, respondet non sine ambiguitate: *Date Cæsari quæ sunt Cæsaris*, quasi dicat, si quid illi debetur, solvite. Sed illud ad me magis pertinet admonere, ut *detis Deo, quæ Dei sunt.*

Supplicia. Ad consimilem modum adulteram in adulterio deprehensam, apud Joannem Euangelistam, nec damnat, nec tamen palam absolvit, sed admonet, ne iteret commissum, nolens hominum necessariis legibus suum jus adimere, & tamen damnationis auctor esse nolebat, qui venerat servandis omnibus: quod quidem in ipso fuit. Simulque exemplum edidit, in Christi vicem successuris, ut magis studeant mansuetudine servare peccantes, quam sævitia tollere. Rursus apud Lucam, renunciantibus quibusdam de Galilæis horrendo novoque adfectis supplicio, quorum sanguinem Pilatus miscuerat cum ipsorum sacrificiis: nec probat, nec improbat legum severitatem, sed exemplo ad occasionem admonitionis abutitur: *Putatis*, inquit, *quod hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccaverint, quia talia passi sunt? non, dico vobis: sed nisi resipueritis, omnes similiter peribitis, sicut illi decem & octo, in quos incidit turris in Siloe, & occidit eos.*

Accedet hinc quoque lucis nonnihil ad intelligendum Scripturæ sensum, si perpendamus non modo quid dicatur, verum etiam a quo dicatur, cui dicatur, quibus verbis dicatur, quo tempore, qua occasione, quid præcedat, quid consequatur. Siquidem alius sermo decet Joannem Baptistam, alius Christum. Aliud præcipitur rudi populo, aliud Apostolis. Rursus aliud præcipitur Apostolis adhuc rudibus, aliud formatis jam & institutis. Aliter respondetur insidiose interrogantibus, aliter simplici animo sciscitantibus. Denique series ipsa narrationis altius repetita, sententiam aperit alias obscuram. Sæpenumero locorum collatio nodum explicat difficultatis, dum quod alibi dictum est tectius, alibi dilucidius refertur. Et quoniam totus ferme Christi sermo figuris ac tropis obliquus est, diligenter odorabitur Theologiæ candidatus, quam sustineat personam is qui loquitur, capitis an membrorum, pastoris an gregis. Siquidem Christus cum in cruce Patrem inclamans, ait: *Deus meus, Deus meus, cur deseruisti me?* Longe a salute mea verba delictorum meorum, non capitis, sed membrorum suorum voce loquitur, auctore divo Augustino. Item dum mœret, dum angitur, dum poculum deprecatur: dum rursus quasi corrigens quod dixerat, suæ voluntati renunciat, Patris voluntati sese submittit, videtur membrorum affectum in se transtulisse. Rursus dum imminentibus satellitibus ait: *Si me quæritis, sinite hos abire*, Pastoris & Episcopi personam agit Apostoli gregis. Nam Pastoris officium est, si quando ingruat persecutionis procella, pro gregis incolumitate suum caput objicere periculis. Porro discipuli, dum metu territi diffugiunt, Petrus dum abjurat Dominum, dum percutit gladio, gregis adhuc infirmi, & in spem meliorum confovendi personam sustinet. At rursum Christus, dum flagellis concinnatis negociatorum turbam profligat e templo, summi Pastoris agit parteis. Nonnumquam ex alieno loquitur affectu, veluti cum Chananææ improbius interpellanti, respondet: *Non est bonum sumere panem filiorum, & objicere canibus*, Judæorum voce loquitur, qui se solos hominum sanctos esse ducebant, Chananæos, Samaritanos, ac reliquas profanas nationes pro impuris & canibus habebant, cum apud Christum non fuerit ullum gentis discrimen, nisi pro temporis dispensatione. Noverat ejus mulieris animum Judæorum fidei præferendum esse, verum id voluit infigere suæ gentis animis, regni cœlorum fore participes, qui quacumque origine per fidem in hoc irrupissent. Rursum cum suos interrogat: *Vos quem me esse dicitis?* capitis personam agit. Petrus totius populi Christiani voce & vice respondet: *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Nullus enim est in copore Christi, a quo non exigatur ista confessio: *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Consimiliter quod Petro dicitur: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & tibi dabo claves regni cælorum*, juxta quorumdam interpretationem, ad universum populi Christiani corpus pertinet. E diverso cum Petro ter amorem professo, dicit: *Pasce agnos meos:* Christus summi Pastoris, hoc est, capitis vices sustinet, Petrus cujusvis Episcopi typum gerit, cui non committitur grex, pro quo mortuus est Christus, nisi vehementer amanti Christum, nec usquam spectanti, nisi ad hujus gloriam. Neque vero dictum est, rege, aut subige oves, sed, *pasce:* neque dictum est, oves tuas, sed, *meas.* Alieni gregis Pastor es, non dominus, vide ut oves summo Pastori bona fide annumeres tibi creditas. Itidem Paulus in Epistola ad Romanos capite septimo, cum multa questus de carne sua spiritui rebellante, tandem exclamat: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* non sua voce loquitur, ut opinor, sed alterius cujuspiam adhuc imbecillis, & qui cupiditatibus suis etiamnum impar esset. Quamquam autem personarum observata ratio plurimum habet momenti in Veteris Instrumenti litteris, velut in Prophetis, in Psalmis, in Cantico Canticorum, tamen frequenter & in Novo Testamento locum habet, præsertim in Paulinis Epistolis. Quædam *Gradus.* autem ita proponuntur, ut ad omneis quidem pertineant, at non citra discrimen: quod genus est, quod cum Apostolis loquens, dicit: *Vos estis sal terræ, vos estis lux mundi:* sic ad omnes Christi Religionem profitentes pertinet, ut præcipue tamen ad Episcopos ac Magistratus. Item cum ait: *Estote perfecti, sicut & Pater vester cælestis perfectus est:* omnibus suis ostendit, quo sit enitendum: quamquam id maxime præstandum iis, qui præsunt Ecclesiæ Christi. Ut personarum igitur, sic & temporum observata varietas obscuritatem *Temporum ratio.* discutit in arcanis litteris. Neque enim quidquid Judæis vel imperatum est, vel interdictum, vel permissum, ad Christianorum vitam est accommodandum: non quod in Veteris Instrumenti libris quidquam sit, quod ad nos non pertineat, sed quod pleraque pro tempore tradita ad typum & adumbrationem futurorum, perniciosa sint, nisi trahantur ad allegoriam, veluti circumcisio, sabbata, delectus ciborum, victimæ, odium inimici, bella hoc animo suscepta gestaque, turba uxorum, aliaque his consimilia, quæ partim desierunt esse licita, partim tamquam umbræ, ad corruscantem Euangelii lucem prorsus evanuerunt.

Verum quis in hisce vel simpliciter ad nostros mores accommodandis, vel per allegoriam explicandis, habendus sit delectus: quoniam Augustinus satis copiose disserit in libris de Doctrina Christiana: non est consilium hic persequi. Primum igitur tempus esto, si videtur, quod Christi præcessit ætatem: proximum, cum nondum quidem exorta, sed tamen adventante jam & imminente Euangelii luce, superioris legis tenebræ rarescerent: veluti cum nondum exorto sole, sed ad exortum properante, cœlum sensim albescit. Tum satis adhuc erat Joannis baptismo tingi, ad superioris vitæ pœnitentiam invitari: satis erat admonitos esse Publicanos, ne quid exigerent præter id quod illis constitutum esset: satis erat admonitos esse milites, ne cui vim facerent, ne quem deprædarentur, sed contenti essent suis stipendiis: non quod ista bonos facerent, aut vere Christianos, sed quod minus malos redderent, ac mox successuræ Christi prædicationi præpararent. Neque enim usquam Joannes docuit non esse jurandum, non esse repudiandam uxorem, tollendam crucem, bene merendum de inimico: Ista quæ proprie Christianos facerent, Christo servabantur. Fortassis ad hoc tempus pertinet prima discipulorum prædicatio, cum jubentur exemplo Joannis ad pœnitentiam provocare, regni cœlorum viciniam denunciare, de Christo silere: & haud scio an baptismus quo tum baptizabant, hujusmodi fuerit: nam tum quoque baptizabant Apostoli, cum Christus ipse, teste Joanne, neminem baptizaret: nec omnino proditum est canonicis litteris, quemquam a Christo baptizatum fuisse. Tertium esto, si libet, Christo jam late miraculis ac doctrina clarescente terrarum orbi, cum sic Euangelica doctrina proferretur, ut tamen legis observatio non interdiceretur, quod tempus complectitur, & post datum Spiritum Sanctum, rudis adhuc & nascentis Ecclesiæ primordia. Videntur autem ad hoc quædam peculiariter attinere, velut omnes illæ Parabolæ: de colonis vineæ, qui domini filium occiderant: de nuptiis, & excusantibus invitatis: item quæ de suppliciis & afflictionibus prædicatorum Christus prædicit: ac fortassis quæ præcipit de tollenda cruce, de excutiendo pedum pulvere, de nemine salutando in via, de fugiendo a civitate in civitatem, de relinquendo patre ac matre & uxore, de beatitudine castrantium se propter regnum Dei, de vendendis possessionibus, ac renunciando omnibus affectibus, de subinde mutando loco: postremo quæ de signis dicta sunt, eos qui crederent secuturis: alioqui Christiani non essemus hodie, quos hæc signa constat non esse secuta. Quamquam ex superioribus illud ad nos pertinet, quod ubicumque inciderit necessitas, hoc animo jubeamur habere, quidquid habemus carum, ut parati simus ob Christi gloriam relinquere. Ad idem tempus pertinet & illud, quod in Actis Apostolorum per Jacobum ac Petrum decernitur, ut qui ex gentibus ad Christum sese contulissent, abstinerent a suffocato & a sanguine, quorum neutrum apud nos habetur nefarium. Siquidem datum est hoc invincibili Judæorum pertinaciæ, quibus convenire non poterat cum incircumcisis, si nihil habuissent omnino Judaismi: Fortassis idem sentiendum de scandalo, cui tum religiose cesserunt Apostoli, quum adhuc tenerum esset Euangelium, regnaret Judaismus & Paganismus. An non ridiculus esset hodie, qui coram Judæis abstineret a carnibus suillis, ne quid illos offenderet? Atqui hoc aliquamdiu factitatum est ab Apostolis. Proinde mihi quidem frigidæ videntur illæ quæstiones, quas divus Augustinus movet in quadam Epistola, quarum hæc una est: An fas sit Christiano haurire aquam e fonte, sive e puteo, in quem delapsæ sint carnes idolis immolatæ? Paulus præcipit, ut Episcopi suas uxores ac liberos bene gubernent: nunc & Hypodiaconis jus habendi uxores interdicitur. Paulus vult uxorem fidelem manere cum infideli marito. Augustinus & Ambrosius diversum sentiunt, & hodie secus judicat Ecclesia. Paulus non vult servum Christianum ab hero Ethnico discedere, nisi manumissum, secus hodie decretum est. Sunt id genus alia permulta, quæ pro temporum illorum usu instituta, post oblitterata sunt, aut mutata, veluti de cerimoniis Sacramentorum pleraque. Complura tum non observata, quæ nunc jubemur observare, quod genus sunt dies festi, & fortassis hæc qua nunc, utinam! tam salubriter uteremur, quam utimur passim, secreta admissorum confessio. Nam per universum terrarum orbem propagata jam & constabilita Christi Religione, quam Imperatores armis suis non persequebantur, ut solebant, sed tuebantur: nec deprædabantur opes Ecclesiæ, sed accumulabant (sit enim hoc, si videtur, quartum tempus) pro mutato rerum statu, novæ leges sunt inductæ, quarum aliquot viderentur cum Christi decretis pugnare, nisi distinctione temporum Scripturas in concordiam redigamus. Jam quintum tempus facere libit Ecclesiæ prolabentis ac degenerantis a pristino vigore Christiani spiritus: ad quod, opinor pertinere, quæ dicit Dominus in Euangelio, quod *abundante iniquitate, refrigescet caritas multorum:* ad hæc futuros qui dicerent, *ecce hic est Christus, ecce illic.* Hoc tempus designasse videtur Paulus scribens Timotheo: *Novissimis diebus instabunt tempora periculosa, & erunt homines se ipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, protervi, tumidi, cæci, voluptatum amatores magis quam Dei, habentes speciem quidem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes.*

Tempus primum. Secundum. Tempus tertium. Tempus quartum. Quintum.

Sed ne tanta temporum, personarum, ac rerum varietas involvat lectorem, non abs re fuerit, universum Christi populum in tres circulos dividere, quorum omnium tamen unicum sit centrum, Christus Jesus, ad cujus simplicissimam puritatem pro sua cuiqui virile enitendum est omnibus. Neque enim oportet scopum suo movere loco, quin potius omnes mortalium actiones ad scopum dirigendæ. Primum autem circulum teneant, qui, quoniam velut in vices Christi successerunt, Christo proximi sunt, illi semper adhærentes, ac sequentes Agnum quocumque ierit, quales sunt, Sacerdotes, Abbates, Episcopi, Cardinales, ac Summi Pontifices: hos oportet quam maxime puros esse a rerum mundanarum contagio: cujusmodi sunt, voluptatum amor, pecuniæ studium, ambitio, vitæ aviditas: Horum est Christi puritatem ac lucem e proximo haustam, in secundum circulum transfundere, qui Principes habet profanos, quorum tamen arma legesque suo quodam modo Christo serviunt, sive dum necessariis ac justis bellis profligant hostem, publicamque tuentur tranquillitatem, sive dum legitimis suppliciis coercent facinorosos. Tertium circulum promiscuo vulgo dare licebit, ceu crassissimæ hujus orbis, quem fingimus, parti, sed ita crassissimæ, ut nihilo secius ad Christi corpus pertineat, quamquam in singulis circulis ordinem aliquem imaginari licet. Etenim cum Sacerdotes sacrificiis litant Deo, cum pabulo Sermonis Euangelici pascunt populum, cum puris precibus cum Deo colloquuntur, cumque pro salute gregis interpellant, aut cum domi secretis studiis meditantur, quo populum reddant meliorem, nimirum, in purissima circuli sui parte versantur. Cæterum, dum Principum affectibus obsecundant, ne provocati graviores excitent tragœdias: dum infirmorum imbecillitati multa concedunt inviti, ne ad deteriora prolabantur, in extrema circuli sui versantur ora, ad quam tamen non aliter sese demittunt, nisi ut alios ad se rapiant, non ut ipsi fiant deteriores. Inter elementa, quibus infimus hic mundus constat, suus cuique locus est, sed ignis qui proximum orbi lunari locum obtinet, cum in summa sui parte purissimus sit, ac liquidissimus, cœlique naturæ simillimus, tamen in aeris confinio se ipso crassior est. Aër item in summa sui circuli margine simillimus igni, in infima parte, qua confinis est aquæ, crassescit. Fortassis idem de aqua terraque dici potest. Atque interim ignis, cui præcipua vis ad agendum, paulatim omnia rapit ad se, & quoad licet, in suam transformat naturam: terram spiritibus attenuatam, vertit in aquam: aquam eliquatam, vertit in aerem: aerem extenua-

Circuli tres. Gradus in singulis circulis.

tenuatum in se transformat. Confinia serviunt transformationi, non in deterius, sed in melius. Sic & Christus ad discipulorum imbecillitatem sese frequenter accommodabat. Sic Paulus multa indulgebat Corinthiis, distinguens interim quæ Domini nomine proponeret perfectis, & quæ suo nomine condonaret infirmis, hac spe tamen, ut proficerent. Proinde cum Summi Pontifices condonationibus & indulgentiis, ut vocant, segnes, aut fortasse desperationi proximos erigunt ac fovent, donec ad meliora proficiant, non versantur in summa circuli sui parte. Iidem dum legibus cavent, de decimis prædialibus ac personalibus extorquendis, de usu pallii redimendo, de annatis, ut appellant, exigendis, de patrimonio Petri, ut vocant, armis vindicando, de subigendis bello Turcis, deque aliis innumeris, ut donemus eos tractare rem ad communem vitam necessariam, aut certe utilem, nemo tamen dixerit, eos versari in eo quod proprium est Philosophiæ Cœlestis. Atque haud scio, an Pontifices, etiam si maxime velint, possint ita moderari leges suas, quas ad communem hominum vitam edunt, ut per omnia Christi decretis respondeant. Christus, ut purissimus ille fons omnis lucis & innocentiæ, præcepit ea, quæ cœlum sapiant. Pontifices homines, & hominibus infirmis, atque adeo varie infirmis, pro tempore præscribunt, quod videtur expedire. Proinde fieri non potest, quin in horum quoque placitis interdum insint quædam, quæ sapiant humanos affectus, & in quibus innocentiam Christi desideres. Porro, quemadmodum ignis infimi pars liquidior est aeris summa parte: ita par est, ut quod in Pontificum constitutionibus crassissimum est, propius tamen accedat ad Christi simplicitatem, quam quod in Cæsarum aut Magistratuum legibus est maxime divinum. Nam hi, quoniam in hisce rebus versantur, quæ cum infima fece, quæque cum sordidis mundi negotiis conjunctæ sunt, argumento suo respondeant oportet. Neque enim horum legibus fit statim, ut boni simus, sed ut interim minus mali. Proinde si quid gentur aut constituitur ab his, quod nonnihil degeneret a Christi decretis, etiam atque etiam cave, ne Christianæ Philosophiæ purissimum fontem cum horum qualibuscumque lacunis commisceas. Debent humanæ leges ab hoc archetypo peti. Ab eodem lumine legum humanarum scintillæ sumuntur, sed aliter relucet æternæ veritatis fulgor in levi tersoque speculo, aliter in ferro, aliter in limpidissimo fonte, aliter in lacuna turbida. Hæc ideo dicta sunt, ne Cœlestem Christi Philosophiam, hominum vel legibus, vel disciplinis vitiemus. Maneat intactus ille scopus, sit illibatus unicus ille fons, servetur illa vere sacra ancora doctrinæ Euangelicæ, ad quam in tanta rerum humanarum caligine confugere liceat. Absit ut nobis obscuretur illa Cynosura, ne non sit certum aliquod signum, ad quod in tantis errorum undis involuti, recto cursui restituamur. Ne moveatur hæc columna, ut sit cui innixi, adversus hujus mundi vim, semper in deterius & prolabentis & rapientis, obsistamus. Maneat solidum illud, & nullis opinionum flatibus, aut persecutionum procellis cessurum fundamentum, cui tuto bonus architectus superstruat aurum, argentum & lapides pretiosos: quod exustis humanarum commentationum stipulis fœnoque, nihilo secius perduret structuræ meliori. Homines labi possunt, Christus errare nescit. Neque protinus rejice, quod ab istis præscribitur, sed circumspice, quis præcipiat, quibus præcipiat, quo tempore, qua occasione, denique quo animo præcipiatur. Sed in primis, an quod præscribitur, congruat cum Euangelica doctrina, an sapiat referatque vitam Christi: *Spiritualis omnia dijudicat*, inquit Paulus, *ipse a nemine dijudicandus*. Quod si ad leges humanas Christi dogmata detorqueantur, quæso te, quæ spes jam reliqua est? multo minus etiam, si ad cupiditates hominum deflectatur Divina Philosophia, &, juxta Græcorum proverbium, *Lesbia nobis fiat regula*? Quod dictum est de legibus ab hominibus institutis, idem, arbitror, esse sentiendum de scriptis veterum ac recentium Doctorum, quorum nulli sic addictos esse oportet, ut nefas esse ducamus, alicubi dissentire: quod hodie factitant complures, quorum hic adeo se addixit Thomæ placitis, aut Scoti decretis, ut malit & falsa tueri, quam ab horum dogmatis latum, ut ajunt, digitum discedere, cum auctores ipsi nolint sibi tantum tribui: immo cum Augustinus vir tam insignis, non aliter legi velit suos libros, quam ipse legere solitus est aliorum, quamlibet celebrium; nimirum, *non cum necessitate credendi, sed cum libertate judicandi*, ut ipsius utar verbis: & tamen hoc par est illis tribuere, præsertim quos præter egregiam eruditionem, & vitæ sanctimonia, & antiquitas ipsa commendat, ut benigne interpretemur, quod scripserunt, & sicubi manifestius lapsi sunt quam ut dissimulari possit, reverenter ab illis dissentiamus, non insectantes conviciis humanos lapsus, sed quoad licet attenuantes atque purgantes. Neque secus sentiendum de dogmatis Scholasticis, habeant illa sane pondus suum in Palæstris disputationum, adhibeantur, ut humana placita, ut themata argumentaque conflictationum, non ut articuli fidei, præsertim cum in his nec ipsæ inter se scholæ consentiant, nec iisdem interim eadem perpetuo placeant. Intolerabilius autem fit, quod cotidie nova conduntur, atque his ceu sacris & ἀκινήτοις Babylonicas turres in cœlum usque surgentes substruimus. Pro his tuendis acrius depugnamus, quam pro Christi dogmatibus. At quædam videri possint ejusmodi, ut citra hæc pulcre constitura sit integritas Christianæ Religionis: quædam rursus ejus generis, ut fenestram aperiant ad perniciem veræ pietatis. Atque ut liquidius, quid velim, intelligatur, primi generis exemplum esto. Vir pius admissorum confessionem, ut a majoribus ortam, & paulatim ad hanc formam redactam observet reverenter, judicans non esse dissentiendum privata auctoritate ab eo, quod publicus Christianorum usus & Procerum auctoritas comprobavit. Hac obedientia non contenti quidam suum adjungunt dogma, hanc confessionem, quoniam pars est sacramenti, non ab Apostolis, sed ab ipso Christo fuisse institutam, neque enim jus esse Ecclesiæ, ut ullum sacramentum vel addat septem illis, vel adimat, cum tamen uni homini jus tribuant, vel totam ditionem Purgatorii demoliendi si libeat. Mihi sane dogma hoc non admodum videtur necessarium ad pietatem. Quid enim ad hanc refert, utrum ipse Christus instituerit aliquid, an Ecclesia Christi spiritu afflata, nisi forte timemus ne nobis quæstus pereat, quem ex hujusmodi facimus, rebus sanctissimis ad rem non sanctam abutentes: quamquam hoc ipsum quod dico, non aliter accipi velim, quam exemplum adductum docendi gratia. Ejusdem generis videntur & illa: Vir bonus credit Christum e Spiritu Sancto conceptum, natum ex Virgine. Quid hic opus erat tot placitis? mox vivum hominis corpus, omnibus membris absolutum, ex purissima virginei sanguinis guttula deformatum, minutissimi araneoli modulo, huic simul animam inditam, omnibus dotibus absolutam, quibus nunc fruitur in cœlis? Mihi sane magis ad pietatem facturum videbatur, si hæc aut non scrutaremur, aut certe reverentius scrutaremur, quæ nunc & apud indoctam plebem, ceu compertissima adseveramus. Et hoc interim exempli gratia dumtaxat proposuerim: nam prudens & a plurimis & a seriis exemplis abstineo. Secundi generis exemplum hoc est, quod alicubi plus satis tribuimus Principibus, sive venantes aliquid ab illis, sive sequentes, quod vulgo receptum videmus. Sunt enim qui corpus universum Ecclesiæ in unum contrahunt Romanum Pontificem, quem unum negant errare posse, quoties de moribus aut fide pronunciat, & hujus unius sententiæ mundum universum in diversa opinione consentientem debere credere, ni faciat, schismaticum esse censendum: & tamen qui tantum potestatis tribuunt Romano Pontifici, quantum nec ipse agnoscit, iidem minimum illi tribuant, si quid illorum, vel quæstui, vel ambitioni conetur obsistere: tunc exempta est sacrosancta Religio, tunc illuminatus Theologus præponderat uni-

Leges Pontificia.

Leges Cæsarea.

Christus e Spiritu Sancto conceptus.

versali Concilio: tunc profertur ad Synodum provocatio. Nonne hujusmodi dogmatis ingens aperitur fenestra tyrannidi, si tanta potestas incidat in impium ac pestilentem hominem? Ad hæc sunt quædam de votis, de decimis, de restitutionibus, de remissionibus & confessionibus, Scholasticorum imo Monachorum placita, quibus graviter illaqueantur animi simplicium, aut certe superstitiosorum, ingenti malo populi, sed luculento commodo quorumdam, quibus ut malis Medicis, tum optime est, cum populo est pessime. Non invidemus majestati Pontificis Romani. Utinam habeat vere quod illi tribuunt, nec labi possit in his quæ sunt pietatis. Utinam vere possit animas eximere e Purgatorii suppliciis. Nec inficias imus populares mores ad omnem licentiam proclives, aliquando cancellis hujusmodi coercendos esse, si modo patitur hoc Euangelica sinceritas, ut alios coerceas, aliorum conscientias illaqueare, & admittimus Platonicum illud mendacium, quo *sapiens plebem fallit ipsius bono qui fallitur*. Hisce de rebus audimus quotidie querimonias piorum hominum, ex animo bene cupientium gregi Christiano. Non est meum, aut mei similium, convellere quod usu publico receptum est: optare tamen fas est, ut divinus ille Spiritus afflet mentes Pontificum ac Principum, ut sic ista velint perpendere, ut plus veræ pietatis adjungatur populo, minusque sit superstitionis, ac minus etiam tyrannidis permittatur iis, quorum felicitas publicis malis alitur. Quamquam hæc quoque dumtaxat exempli vice producta velim: siquidem in præsentia docere est animus, non irritare.

Concentus doctrinæ & vitæ Christi. Super hæc non mediocrem adferet utilitatem, si diligenter evolventes libros utriusque Testamenti, attente consideremus mirabilem illum orbem & consensum totius Christi fabulæ, ut ita loquar, quam nostra causa peregit, factus homo. Sic enim futurum est, ut non solum rectius intelligamus quod legimus, verum etiam, ut certiore cum fide legamus. Nullum est enim sic arte compositum mendacium, ut undique sibi constet. Ex Veteris Instrumenti voluminibus confer typos & Prophetarum oracula: *Prophetiæ & typi.* quorum illi Christum delineant atque adumbrant: hæc eumdem adventantem, velut oculis fidei demonstrant. Nihil fere gestum est a Christo, quod non depinxerint vates illi divini. Nihil est in illius doctrina, cui non respondeat aliquis Veteris Testamenti locus. Quemadmodum eleganter docet Tertullianus in libro adversus Marcionem quarto. *Angeli.* Succedit his Angelorum testimonium, Gabrielis Virgini cœlestes nuptias annunciantis: Rursus in nativitate chori Angelici concinentis, *Gloria in excelsis Deo:* *Pastores.* Mox accedit Pastorum, deinde Magorum testimonium, *Magi.* præterea Simeonis & Annæ: deinde *Baptista.* præludit Joannis Baptistæ prædicatio, digito jam indicantis præsentem, quem Prophetæ venturum prædixerant. Ac ne nesciremus quid nobis esset ab eo sperandum, addit: *Ecce qui tollit peccatum mundi.* Hic unus est Agnus omnis maculæ nescius: nec Agnus est solum, verum etiam agnos facit. Non promittit suis regnum, non voluptates, non honores, aut opulentiam: at innocentiam promittit, si modo resipiscant. Nihil autem verorum bonorum absfuturum est, si adsit innocentia. *Christi vita & gesta.* Post hæc omnem vitæ seriem observa, quomodo adoleverit, usque proficiens in melius, & apud Deum, & apud homines. Apud Deum laus est bonæ conscientiæ: apud homines decus est honestæ famæ: quæ non adfectata, felicius consequitur veram virtutem. Duodecim natus annos, in templo docens vicissim & audiens, primum sui specimen dedit. Rursum in nuptiis primo miraculo, privatim edito, paucis innotuit. Nam prædicandi munus non nisi baptizatus, & columbæ signo, Patrisque voce commendatus, postremo non nisi quadragenario jejunio, & Satanæ tentatione spectatus & exploratus, aggressus est. Excute nativitatem, educationem, prædicationem, mortem, nihil aliud reperies, quam paupertatis & humilitatis, imo innocentiæ totius exemplar. Totus doctrinæ circulus, ut secum consentit, ita cum ipsius vi-

A ta consentit, etiam ipsius naturæ judicio consentanea. Præcepit innocentiam: ipse sic vixit, ut nec subornati testes, cum id variis modis conarentur, reperirent quod probabiliter calumniarentur. Docuit mansuetudinem, ipse tamquam ovis ad mactationem ductus est. Docuit paupertatem, ipse nihil umquam nec possedisse legitur, nec adfectasse. Deterruit ab ambitione & fastu, ipse discipulis suis lavit pedes: docuit hanc esse viam ad veram gloriam & immortalitatem: ipse per crucis ignominiam adsecutus est nomen, quod excellit omne nomen: & dum nullum regnum ambit in terris, meruit cœli pariter ac terræ Principatum. Ubi resurrexit, non alia docuit quam ante docuerat. Docuerat piis non esse metuendam mortem, quæ nos non exB stingueret, sed immortalitati redderet, & ob id exhibuit sese redivivum suis. Iisdem videntibus, adscendit in cœlum, ut sciremus, quo nobis esset enitendum, quoque referenda omnia. Postremo loco delapsus est Spiritus ille cœlestis, qui tales afflatu suo reddidit Apostolos, quales Christus esse voluit. Reperies fortassis in Platonis aut Senecæ libris, quæ non abhorreant a decretis Christi: reperies in vita Socratis, quæ utcumque cum Christi vita consentiant: at circulum hunc, & omnium rerum inter se congruentium harmoniam in solo Christo reperies. Multa sunt in Prophetis & dicta divinitus, & gesta pie: multa in Mose, cæterisque viris vitæ sanctimonia claris: orbem hunc in nullo reperies homine, qui quidem orbis a PropheC tis exorsus, per Apostolorum Martyrumque vitam ac doctrinam in sese coit: hi, quidquid Christus docuit, expresserunt: quidquid promisit, præstiterunt: eumdem hauserant spiritum: eadem sonant ac docent, quæ Christus. Hactenus adoranda sunt omnia: cætera cum delectu judicioque legenda, aut etiam imitanda. Nec fortassis absurdum fuerit, in sacris quoque voluminibus ordinem auctoritatis aliquem constituere: id quod facere non est veritus Augustinus. Nam primæ debentur iis libris, de quibus numquam fuit addubitatum a veteribus. Apud me certe plus habet ponderis Esaias, quam Judith aut Hester: plus Euangelium Matthæi, quam Apocalypsis inscripta Joanni: plus Epistolæ PauD li ad Romanos & Corinthios, quam Epistola scripta ad Hebræos. Proximum his locum tenent quædam nobis ceu per manus tradita, vel ab ipsis Apostolis ad nos usque profecta, vel ab iis certe, qui vicini fuerunt temporibus Apostolorum: quo in numero cum primis pono [1] Symbolum in Concilio Niceno, ni fallor, editum, quod vulgo dicitur Apostolorum; opinor, ob id, quod præ se ferat sermonis Apostolici tum gravitatem, tum sobrietatem, tum etiam brevitatem: atque utinam! nostra credulitas eo fuisset contenta. Ubi cœpit esse minus fidei inter Christianos, mox increvit Symbolorum & modus & numerus. Quamquam & Apostoli sic Christum referunt, ut tamen ad illius majestatem non adsurgant. Neque vero confundit E hanc harmoniam Christi varietas: imo sicut e diversis vocibus apte compositis, concentus suavissimus redditur, ita Christi varietas pleniorem efficit concentum. Sic omnia factus est omnibus, ut nusquam tamen sui dissimilis esset. Nunc divinæ naturæ profert indicia, cum ventis imperat ac mari, cum peccata remittit, cum in monte novam speciem, & humana præstantiorem exhibet suis. Nunc divinitatem dissimulans, hominem agit, cum esurit, cum sitit, cum fatigatur labore, *Christus & Deus & homo.* cum esuriens ad ficum accurrit, cum mœret, cum affligitur, cum occiditur. Quosdam ultro ad se vocat, alios a retibus, Matthæum e telonio. Quosdam sequi voF lentes, rejicit: cujus exemplum habes apud Matthæum capite octavo, de Scriba dicente: *Magister, sequar te, quocumque ieris.* Cui respondet Jesus: *Vulpes foveas habent, & volucres cœli nidos, at filius hominis non habet, ubi caput suum reclinet.* Rursus ibidem, alteri poscenti veniam abeundi: *Sequere*, inquit, *me: & sine mortui sepeliant mortuos suos.* Huic timuit, ne relabe-

retur:

[1] Consulendum hac de re opusculum *Ger. Joan. Vossii* de tribus Symbolis, ubi majoribus subsidiis cinctus, & re accuratius expensa, meliora & certiora habet quam *Erasmus*.

retur: illum sciebat inutilem, negotio minime delicato. Zachæi delectatus ardore, ultro sese ad illius ædes invitat: quemadmodum legis Lucæ capite decimo nono. Herodem ubique contemnit, ut impium Judæum, & ob id Ethnicis deteriorem: eum *vulpem* vocat, Lucæ decimo tertio: *Ite & dicite vulpi illi:* ad quem adductus, nec alloquio dignatur. Nonnumquam ultro veluti captata occasione, miraculum edit, sicuti de ficu, quæ ad exsecrationem illius exaruit: de turba satiata paucis panibus: de Lazaro; alias ceu gravatim & coactus facit: quod genus est, cum apud Joannem Euangelistam, in nuptiis matri de vini defectu submonenti, respondet: *Quid mihi tecum est, mulier? nondum venit hora mea.* Rursus cum apud Matthæum capite decimo septimo, rogatus sanare lunaticum, cui discipuli non potuerunt opitulari, commotus exclamat: *O generatio incredula & perversa, quousque ero vobiscum? quousque patiar vos? adferte huc illum ad me.* Chananæam gravatim, nec nisi interpellatus, audit, nec statim obsequitur. Ex adverso, leproso se facilem præbet: *Volo*, inquiens, *mundus esto.* Rursum Pharisæis, signum ab ipso poscentibus, plane negat: *Generatio*, inquiens, *mala & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ Prophetæ.* Consimiliter capite 16. Pharisæis ac Sadducæis tentantibus ipsum, ut e cœlo signum aliquod ederet, respondet: *Faciem cœli dijudicare nostis, signa autem temporum non potestis?* Alicubi sileri jubet miraculum editum, velut apud Matthæum capite nono, cæcis sanatis interminatus, edicit: *Videte ne quis sciat, haud ignarus futurum, ut tanto magis divulgarent.* Ad consimilem modum apud eumdem Euangelistam capite duodecimo, curatis multis præcipit, ne se facerent manifestum vulgo. At Marci capite quinto, Dæmoniacum sanatum non admittit in suum consortium, neque tamen silere jubet, sed apud suos prædicare; non Jesum Christum, sed quid sibi beneficio Dei contigisset. A suis confessionem exigit: *Vos autem*, inquiens, *quem me esse dicitis?* Dæmoni palam confitenti ipsum esse Christum, silentium indicit. Rursus alias exigit gratiam ab iis, qui beneficium acceptum celant: velut a muliere, quæ contactu pallii desierat profluere sanguine: *Quis me tetigit*, inquiens: neque destitit, donec illa coram omnibus beneficium agnosceret. Similiter novem leprosis ingratitudinem exprobrat: qui, cum essent Judæi, non redierint tamen, daturi gloriam Deo. Est & alia quædam in miraculis edendis varietas. Alias sine negotio sanat, ut cum verbo puellam excitat: *Puella, tibi dico, surge.* Cæco lutum sputo maceratum illinit oculis, nec hoc contentus, præcipit, ut se abluat in piscina Siloe, atque ita demum sensit restitutæ sanitatis beneficium. Neque decem illi leprosi protinus mundati sunt, sed jussi adire Sacerdotes, inter eundum lepra liberati sunt. Porro Lazarum excitaturus, fundit etiam lacrymas, infremit spiritu, jubet sibi commonstrari sepulcrum, tolli saxum, atque ita defunctum valido clamore evocat. Nonnumquam irascitur ac minatur morbo. In hujusmodi varietatibus conveniet philosophari, & pia curiositate, divini consilii scrutari mysterium. Est item varius in responsis: captiose sciscitantibus, oblique respondet, & cautim: veluti Pharisæis, de repudianda uxore sciscitantibus, de censu Cæsari reddendo, de magno præcepto: ex ostenso nomismate capit occasionem admonendi, quid illi non facerent, cum id in primis ad rem pertineret: in divortiis retundit illorum licentiam, non ex jure concessam, sed invincibili malitiæ datam. De præcepto item declarat eos non facere, quod scirent in primis esse faciendum: Pharisæis legis scientiam tribuens, pietatem adimens: Sadducæos ob stolidam interrogationem stultitiæ damnat, qui non intelligerent quod legerent. Est ubi nihil respondeat, sed quæstionem quæstione, ceu clavum clavo retundat: veluti cum interrogatus, *quanam auctoritate faceret ea, quæ faciebat?* vicissim rogat, *Baptismum Joannis utrum e cœlo censerent esse, an ex hominibus?* Alias respondet quidem, sed interrogationem interrogatione resequitur, veluti cum apud Matthæum capite vigesimo secundo, rogat Pharisæos, *Christus cujus filius est?* cumque respondissent, *David: quomodo*, inquit, *David in spiritu loquens vocat eum Dominum suum, cum sit ipsius filius?* Apud Marcum capite 16. nihil respondet testibus: consimiliter capite 27. apud Herodem prorsus obticet: apud Pilatum perpauca respondet, nec ad omnia tamen: apud Cajapham tacet: vinctus, cæsus irrisus, nihil responsat: alapa cæsus, respondet: ad convicia Judæorum in cruce mutus est: at idem non sustinet deplorari a sequentibus mulierculis. Nonnumquam ceu tædio affectus, fugitat turbam: rursus alias misericordia motus, ultro petit turbas, ac premi se patitur: aliquando semet abdit in altissimum secessum, ut oret: aliquando sponte sese in confertissimam templi frequentiam ingerit: aliquando furtim elabitur e manibus insidiantium, velut in montem ductus ut præcipitaretur: atque iterum lapidandus a turba, clanculum evanescit. Quædam mandat Apostolis, ut prædicent: quædam credit ad tempus silenda, veluti visionem exhibitam in monte Thabor, & arcanum cum Mose colloquium de morte sua: rursus aliter loquitur discipulis, aliter promiscuæ multitudini: postremo a resurrectione, nunc hac, nunc illa specie semet exhibet suis. Adeo cum nostro Christo nihil sit simplicius, tamen arcano quodam consilio Proteum quemdam repræsentat varietate vitæ atque doctrinæ: ea fortassis novo Theologiæ tironi futura est admirationi, verum attento & exercitato non erit difficile singulorum causas investigare. Sed magis his offendunt, quæ prima specie pugnare etiam inter se videntur, quod genus sunt illa, quod in Euangelio Joannis, negat Joannem Baptistam esse lucem, cum de eodem postea testetur: *Erat lucerna ardens & lucens:* cumque dicat Apostolis adhuc rudibus: *Vos estis lux mundi*; item cum ait: *Mea doctrina non est mea:* si quis verborum summam modo cutem attendat, videntur sibi non constare. Rursus apud Joannem capite 6. cum ait: *Qui edit meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam.* Contra paulo post: *Spiritus est, qui vivificat, caro non prodest quidquam:* nonne pugnantia loqui videtur? Simillimum est huic, quod proximo capite, cum dixisset: *Et me scitis, & unde sim, scitis:* mox subjicit, velut a se ipso dissentiens: *verus est qui misit me, quem vos nescitis.* Alicubi negat se judicare quemquam, alibi testatur, dicens: *Pater omne judicium dedit Filio.* Discipulos suos vetat irasci, cum ipse legatur ira commotus fuisse. Quin & in narrationibus quibusdam manifesta in speciem varietas, impiorum calumniæ patuit: quod genus est, quod Matthæus unum cæcum sanatum prodit, cum Lucas testetur duos sanatos: item cum aliquoties nomen pro nomine positum videtur: cum paulo aliter narrare videtur in Actis capite 7. Stephanus, quam in Geneseos habeatur historia, nimirum capite 12. Hujusmodi scrupi si quando inciderint, non oportebit offendi, aut de fide scripti dubitare, sed pensitatis omnibus circumstantiis, explicandæ difficultatis rationem quærere: qua quidem in re sudatum est a majoribus nostris, quorum industria juvabimur, si minus a nobis reperietur, quod animo faciat satis. Jam & illud observandum erit, quibus argumentis Christus utramque naturam Dei & hominis declararit; Siquidem a puro homine quis speraret veram salutem? Rursum, purum Deum quis crederet pati quidquam? Voluit autem, ut ipsum redamaremus, ut verum hominem, vere pro nobis afflictum: neque dubitaremus, quin præstaturus sit, quidquid promiserat, cum sit vere Deus. Quid quod ne exemplum quidem sat efficax futurum erat, si quod in Christo gestum est, non veris affectibus gestum sit, sed ficta modo quædam fabula objecta sit oculis? Humanæ naturæ indicia sunt, quod concipitur in utero fœminæ: Divinæ, quod e Spiritu Sancto: Humanæ, quod statis temporibus e gravida nascitur: Divinæ, quod citra virilem operam. Hominem verum arguunt, quod sese subinde vocat filium Adæ, quod adolescit solitis ætatum auctibus, quod dormit, quod vescitur, quod esurit, quod sitit, quod ex itinere lassescit, quod humanis affectibus tangitur. Sæpenu-

Contraria in divinis litteris.

Argumenta utriusque naturæ in Christo.

penumero legitur misertus turbæ, veluti Matthæi capite vigesimo: apud Marcum capite tertio, irascitur & indolescit: apud eumdem capite octavo, ingemiscit spiritu: rursum Joannis capite duodecimo, multo ante passionem turbatur animo, in hortulo usque ad sanguineum sudorem angitur animo: in cruce sitit, quod ex more solet in eo supplicii genere accidere: flet, conspecta civitate Hierosolyma: flet & apud Lazari monumentum, & turbatur animo. E diverso tot editis miraculis, divina natura prodebatur: nam factis quam verbis hanc maluit declarari. Quamquam & verbis testatur se Filium Dei e cœlo missum, & in cœlo fuisse, & esse, cum versaretur in terris, cumque Patrem Deum subinde inculcat: Quod & a Judæis intellectum est, cum ajunt: *Tu homo cum sis, facis te ipsum Deum:* denique cum resurgit a morte, dum fertur in cœlum, dum mittit Paracletum, subito novantem Apostolos. Sed hoc ut paucis admoneri potest, ita nimis prolixum fuerit, singulatim explanare.

Quare rejecti Judæi. Ad Divini consilii perpensionem & illud pertinere videtur, annotare quot modis testatum esse voluit, Judæos, quibus olim promissus & exspectatus fuerat Messias, suapte culpa fuisse rejectos ob incredulitatem, Gentes ob fidei simplicitatem in horum locum receptas. Noverat suæ Gentis duritiem Christus, quæ hoc longius aberat a vera justitia, quod falsa justitiæ persuasione tumeret: noverat esse genus calumniosissimum: proinde nihil non ab eo factum est, ne quam ansam haberent expostulandi cum Deo, quod præter meritum promissis essent frustrati. Prædictum erat a Prophetis, fore ut Gentes fide ad Euangelii gratiam irrumperent, Judæi vitio suo a promissis exciderent. Apud ipsos nasci voluit, quibus erat promissus: *decantatus est ab Angelis, prædicatus a Pastoribus, indicatus a Magis, agnitus a Simeone & Anna, demonstratus ab Joanne Baptista, Patris oraculo commendatus;* tot miraculis inclaruit, tot beneficiis illos provocavit, tam salubria docuit, & tamen his rebus nihil profectum est. Invidia, superbia, & avaritia excæcati, Prophetas occiderunt, Joanni non credebant, miracula calumniabantur Beelzebub præsidio fieri, Christum ipsum persequebantur: & tamen interim inani legis titulo, & templo per orbem venerabili superbiebant, dicentes: *Templum Domini, Templum Domini, Templum Domini.* Magi primum omnium adorant: Herodes Judæus puerum persequitur. Hoc consilio Christus prohibuit suis primum ad Euangelii munus emandatis, ne subirent urbes Samaritanorum, ne quid hinc cavillarentur Judæi, velut a Christo neglecti. Telonem vocat, & relictis omnibus sequitur: Pharisæi tot modis provocati, moliuntur in diversum. Ingerit eis exempla fidei ab iis, quos illi pro sceleratis habebant & abominandis: exhibet Chananæam, vix auditam, mox etiam cum convicio repulsam, invicta fide pervincentem, & Christum ad beneficium præstandum, veluti cogentem. Quem enim non expugnaret illa mulieris vox? *Etiam Domine: nam & catelli edunt de micis, quæ cadunt de mensis dominorum suorum.* Audis, superbe Judæe, Chananææ fœminæ plenam fiduciæ modestiam? Illa sic rejecta, tamen instat ac urget: tu nullis officiis potes pellici. Proinde illa audit: *O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis.* Quid audiunt Judæi? Relinquetur vobis domus vestra deserta. Et apud Matthæum capite vigesimo primo, palam exprobrat illis, quod Publicani & meretrices ob ardorem fidei præcederent illos in regnum Dei. Ingeritur Centurionis exemplum Matthæi capite 8. in tantum fidentis Christo, ut putaret ad rem non pertinere, visere domum suam, cum posset verbo nutuque conferre sanitatem. Quid hic sentis, infelix Judææ? Centurio profanus, & militiæ minister, qui Prophetas non legerat, sic fidit Christo: & tu sine fide reclamas Servatori tuo, tot jam seculis exspectato? Proinde meretur audire: *Amen, dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel:* tibi vero quid dicitur? nempe, quod legimus apud Lucam capite 11. *Regina Austri surget in judicio adversus viros generationis hujus, & condemnabit illos, quod illa ab extremis terræ finibus venerit Hierosolymam, ut audiret sapientiam Solomonis:* tibi ultro exhibitus est, ad cujus sapientiam nihil erat Solomon, & audire gravaris? Idem facient Ninivitæ, qui ad prædicationem Jonæ submiserunt sese: tu spernis eum, ad quem Jonas non est conferendus. Ingeritur exemplum Zachæi, qui ardore videndi Christi, conscenderat arborem. Audis, avare Judææ, profanum hominem de se testificantem: Dimidium bonorum meorum do pauperibus: ut intelligeres, non generi, sed vitæ fideique promissum regnum cœlorum. Audit itaque te coram: *Hodie salus contigit huic domui,* eo quod & ipsa filia sit Abrahæ. Gens alioqui zelotypa, tot tamen exemplis non provocatur ad æmulandum, ne tam multis quidem parabolis flectitur? Apud Lucam capite decimo octavo, ingerit tibi Publicanum peccatorem, sed humilem, sed misericordiam implorantem, superbo justo prælatum. Te tibi depingit capite decimo septimo, cum novem leprosi Judæi beneficium dissimulant, solus Samaritanus rediens agit gratias. Idem designat parabola de vulnerato, quem Judæis prætereuntibus, solus Samaritanus curandum suscipit. Nec aliud agitur apud Matthæum capite vigesimo primo, duabus parabolis, altera de duobus filiis: quorum alter pollicitus, se patris jussa facturum, non fecerit: alter primum detrectans, sed mox resipiscens, fecerit, quod se facturum negarat: altera de impiis colonis, qui prius servis male mulctatis, postremo filium ipsum & hæredem occiderunt. Sic enim subjicit Euangelista: *Et cum audissent Principes Sacerdotum & Pharisæi parabolas ejus, cognoverunt quod de ipsis diceret:* & adeo non sunt tacti pœnitentia, cum sibi male conscii forent, ut sequatur: *Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas.* Eodem pertinet & inibi sequens parabola de invitatis ad nuptias. Judæi partim excusant, partim servos invitantis ad convivium, contumeliis afficiunt. Jure igitur his præteritis promiscua gentium turba implentur triclinia nuptialia. Quid enim facias iis, qui provocati ad salutem, obstinate sæviunt in amice consulentem? Nec alio spectat parabola de conductis mercenariis ad operam præstandam in vinea. Murmurant enim Judæi adversus nos, qui serius venerimus, & tamen in Euangelii gratia simus illis æquati. Arbitror, & parabolam de filio prodigo, horsum spectare, in qua filius, qui legis justitiam observarat, indignatur adversus fratrem, post longas erroris ambages resipiscentem, & ob hoc a clemente patre cum gaudio receptum in familiam. Judæus sua benefacta commemorat, Ethnico resipiscenti non exprobrantur admissa vitæ prioris. Consimilis argumenti sunt, ut arbitror, parabolæ de drachma perdita & inventa: de ove erratica ad gregem reducta, de ficu post triennium adhuc sterili, in proximum annum succidenda, nisi stercoratione adhibita, desineret esse sterilis: de pueris in foro sedentibus, & alterne inter sese concinentibus: *Tibiis cecinimus, & non saltastis: lugubria cecinimus vobis, & non plorastis.* His tam variis rationibus Servator optimus, simul & Judæorum pertinaciam exitio dignam testatam esse voluit, & Apostolorum animos nonnihil adhuc Judaismo infectos, instruebat, ne ab Ethnicis, in Euangelii consortium recipiendis, abhorrerent, quando Petrus posteaquam audierat a Christo: *Ite in orbem universum, & docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti:* post acceptum Spiritum cœlestem, non audet Cornelium admittere, nisi visione admonitus. Proinde apud Joannem capite decimo, præmonet eos, dicens: *Ego & alias oves habeo, quas oportet me adducere, & fiet unum ovile.* Rursus apud Lucam: *Regnum cœlorum vim patitur, & quivis vim facit in illud.* Vi irruperunt Ethnici, qui foris erant: ob diffidentiam exclusi sunt Judæi, qui intus erant. Hierosolyma versa est in Sodomam: & ubi antea dicebatur, non populus, dicti sunt filii Dei. Hæc quæ dicta sunt antehac, ita pertinent ad illa tempora prisca, ut nihilo secius ad omne tempus queant accommodari. Nulli ætati desunt sui Pharisæi, nulli non est periculum, si Dei beneficiis abutatur.

Proximum videtur his, animadvertere, quot modis Chri-

Argumenta innocentia Christi. Christus suam innocentiam omnibus testatam esse voluerit, ne quid esset, quo posset aliquis hujus Doctoris auctoritatem elevare. Ex parentibus modicis, sed probis tamen & inculpatis nasci voluit: non quod apud Deum parentum commissa liberis imputentur, sed quod vulgo soleat atrocius objici filiis, si quid designarint parentes, quam ipsis scelerum auctoribus. Nec omnino ratione vacat, quod populari dicto jactatur, Ex malo corvo malum ovum. Quin & nutritium probum habere voluit, de quo legis apud Matthæum: Joseph autem cum esset vir justus. Angeli cœlitus testantur de puero. Magi muneribus Numen agnoscunt. Pastores quæ viderant prædicant. Simeon amplectitur tot seculis exspectatum infantem. Attestatur Anna castissima vidua. Pater Deus semel atque iterum de cœlo clamat: *Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite.* Toties de eo testatus est Joannes. Agnoscunt confitenturque Dei Filium & Dæmones, etiamsi gravatur ab his prædicari. Turba toties admiratur in eo divinam potentiam. Testantur & ministri apud Joannem capite septimo, in hoc missi, ut illum comprehensum adducerent: Numquam sic locutus est homo, ut hic loquitur. Confitetur Martha: *Tu es Christus Filius Dei, qui in hunc mundum venturus erat.* Confitetur Samaritana: *Propheta es tu.* Confitentur Apostoli: *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Nam quisquis Deum agnoscit, liberat eum ab omni crimine. Testatur & Pilatus: *Purus ego sum a sanguine justi hujus, vos videritis.* Testatur & hujus uxor: *Ne quid tibi rei sit cum justo isto.* Attestatur afflatus Prophetico spiritu Cajaphas: *Expedit vobis, ut unus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat.* Agnoscunt hujus innocentiam & inimici Judices, multorum testimonio rejecto: declarant & ipsi testes, ut mentirentur subornati. Non habent quod objiciant, nisi de Templo solvendo, ac denuo erigendo: atque hoc ipsum secus objiciunt, quam ab eo dictum fuerat: & objiciunt, quod non intellexerant. Confitetur & infelix Judas: *Peccavi, tradens sanguinem innoxium.* Confitetur ad crucem Centurio: *Vere Filius Dei erat iste.* Confitentur & scelerati Pharisæi, qui crucifixo nihil habebant quod exprobrarent, nisi quod templum Dei demoliturus fuisset, & in triduo excitaturus. Adeo fuit immunis ab omni crimine, ut nihil in illum probabiliter vel confingi posset.

Christus cur mundum in suas leges pertraxerit. Sub hæc observabit pie curiosus lector, quibus modis, quove consilio Christus mundum universum, in tot Religiones dissectum, in sua decreta pertraxerit. Neque enim machinis bellicis subegit regna mundi, non Philosophorum syllogismis, aut Rhetorum enthymematis, non opibus, non honoribus, non voluptatum illecebris. Nihil ex humanis præsidiis huic negotio voluit admisceri, quod totum cœlo deberi voluit. Primum, ad fidem faciendam adjuvabat tot vaticiniorum consensus, quibus adstipulatur Joannis testimonium, neque enim subito novavit orbem. Difficillimum est, ex hominum mentibus revellere, quod a pueritia imbibimus, quod publico consensu traditum est a majoribus. Diu prælusit Joannes baptismo pœnitentiæ: præluserunt Apostoli, nondum Messiam annunciantes, sed tantum instare regnum cœlorum. Per homines tenues & idiotas rem aggreditur, ne quid hinc sibi vindicaret mundus: quos ipsos diu rudes ac diffidentes tolerat, ne viderentur temere credidisse. *Thomas.* Thomas pertinacissime diffidit, nec nisi contrectatis clavorum & lanceæ vestigiis, dicit: *Dominus meus, & Deus meus.* Quin adscensurus in cœlum, omnibus exprobrat duritiam cordis, ac difficultatem in credendis iis, quæ viderant. Exorsus est a gente sceleratissima Judæorum, & pertinaciter rebelli. Cœpit non a Nazareth, ne auctoritatem elevaret patria: sed a Capernaum, civitate luxu & opibus perdita. Nihil aperte reprehendit, quod esset cum auctoritate publica receptum. Vix enim est quisquam, qui hoc æquo patiatur animo. Legis testimonium ubique comprobat, licet aliter interpretans. Accommodavit sese his, quos ad sese trahere studebat. *Omnia factus sum omnibus.* Ut homines servaret, homo factus est: ut peccatores sanaret, cum peccatoribus familiariter versatus est. Ut Judæos alliceret, circumcisus est, purificatus est, observavit sabbata, baptizatus est, jejunavit. Vicit mansuetudine, vicit beneficentia, vicit ipsa veritate, cujus vis omnibus incantamentis efficacior. Vincuntur hisce rebus & malæ bestiæ. Nihil fere asseverat, quod non Scripturæ testimonio confirmet. Quin & convicio lacessitus, aut rationibus agit, aut Scripturis. Etenim apud Matthæum capite duodecimo, cum atrocissimo convicio diceretur ope Beelzebub exigere Dæmonia: *Omne*, inquit, *regnum divisum contra se, desolabitur.* Et in judicio cæsus: *Si male dixi*, inquit, *testimonium perhibe de malo: sin bene, cur me cadis?* Addidit miracula, sed hæc ipsa nihil aliud erant quam beneficia, hoc nomine præcipue discreta a Magorum præstigiis. *Fides addita miraculis.* Nec ullum edidit miraculum, cui non certam fidem adjunxerit. Turba teste fere gessit omnia. Leprosos mittit ad Sacerdotes, non ut mundarentur, sed ut magis constaret esse vere mundatos. Cæcus vulgo notus sanatur, accersuntur parentes, revocatur ipse: nec aliud his omnibus rebus agitur, nisi ut fides adstrueretur miraculo. Ubique declarat, quidquid patitur, præscium ac volentem sese pati: & nobis pati, non sibi. Nec illud mediocrem fidem illius doctrinæ conciliavit, quod ex omnibus suis beneficiis nihil umquam præmii captavit, non gloriam, non opes, non voluptatem, non regnum, ut in eum ulla corrupti officii suspicio competere posset. Nec ante missum Spiritum cœlestem Euangelica tuba per orbem universum intonuit, ne quid ipsi vivo quæri videretur. Porro nullum est efficacius testimonium inter mortales, quam sanguinis. Morte sua & suorum, fidem asseruit suæ doctrinæ. Nam de concentu totius vitæ jam ante nonnihil attigimus. Cæterum de genere doctrinæ, quod fere constat ex similibus, quæ ex rebus vulgo notissimis ducuntur, & ob id non solum efficax est, verum etiam ad imperitæ quoque multitudinis captum accommodum, aliquanto post nonnihil dicemus.

Christi præsidia. His ferme præsidiis Christus, & post hunc Apostoli, Judaicæ gentis expugnaverunt pervicaciam. His rationibus contemptus in speciem & idiota, Græciæ Philosophia tumentis vicit supercilium: his tot Barbararum nationum armis invictam feritatem subegit: his totius orbis Tyrannos ac Satrapas fidei jugo subdidit, & in suas leges pertraxit: juxta vaticinium Esaiæ, quo mansuetissimus gentium expugnator Christus, ita depingitur: *Ecce puer meus, quem elegi: dilectus meus, in quo bene complacitum est anima mea. Ponam spiritum meum super eum, & judicium gentibus nunciabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem ejus. Arundinem quassatam non confringet: & linum fumigans non exstinguet, donec ejiciat ad victoriam judicium, & in nomine ejus gentes sperabunt.* Hic non audis arte contortos syllogismos, non audis minas ac fulmina, non audis ferro armatas copias, non audis strages & incendia. Sed judicium audis, mansuetudinem audis, audis lenitatem erga imbecilles, in quibus ulla spes esset bonæ frugis. Victoriam audis, non machinis extortam, sed judicio quæsitam. Victorem audis, non formidabilem victis, non expilatorem & gravem iis, quos subegit. Quid igitur? Talem audis, ut in eo gentes officiis devictæ, salutis suæ spem fixerint. Quis autem non videt, quibus rebus Respublica Christiana nata, aucta, constabilitaque est, iisdem esse tuendam ac vindicandam, ubi collapsa sit: præsertim ab iis, qui se in Christi & Apostolorum vices successisse profitentur? Jam paucis, si libet, conferamus, quemadmodum ad Magistri formam Apostolorum vita doctrinaque respondeat. *Paulus.* Quanta vafricie Paulus ubique chamæleonta quempiam, ut ita loquar, agit, & in omnia vertitur, ut undique lucri nonnihil addat Christo? Ut nunc sublimis semet anteponit omnibus Apostolis, nunc semet abjiciens, indignum ait Apostolico nomine. Nunc e tertio cœlo reversus, gloriatur illic audita sibi, quæ nefas sit hominem homini prodere. Nunc ad infirmorum humilitatem sese dejiciens, profitetur se nihil scire præter Jesum, & hunc crucifixum. Aliquando sapientiam habet, quam loquitur

quitur inter perfectos, quos solido cibo pascit: rursus Corinthios ut imbecilles, lacte pascit. Ut alicubi supplex ac demissus blanditur iis, qui merebantur objurgari: ac suæ dignitatis obliviscitur, dum illorum consulat saluti. Rursus alibi quam severe minatur: *An experimentum quæritis in me habitantis Christi?* Nusquam sibi dominatum arrogat, functionem suam ubique ministerium appellat, se ministrum ac dispensatorem. Et Epistolæ ad Timotheum prioris, capite tertio, Episcopatum opus vocat: *Qui Episcopatum*, inquit, *desiderat, bonum opus desiderat.* Quidquid cum laude gessit, Christo Deoque transscribit. Imo omnium servus esse non gravatur, modo jactura dignitatis Apostolicæ cedat in lucrum Christi. Nostri temporis Episcopi quidam suos habent pro servis emptitiis, imo pro pecudibus: Paulus suos ubique aut filios vocat, aut fratres. Philemoni se socium facit, Onesimum hujus servum, eumque fugitivum, fratrem appellat. Est autem hæc comitas in primis efficax, ad illabendum animis hominum. Sic qui feris cicurandis student, primum ad illarum ingenium & affectus per omnia sese accommodant: sic vinum blande illabitur in corpus hominis, ac mox diffusum per omnes venas, vim suam explicat, & totum hominem in suum jus rapit. Proinde laude illectat, quibus vult mederi. Romanis natura ferocibus scribens, in ipso protinus Epistolæ limine fidem illorum prædicat, vitia pristinæ vitæ sub aliena persona ingerit: *Quia cum cognovissent Deum* &c. ac mox: *tradidit illos Deus in desideria cordis eorum.* Tandem delinitis audet ingerere prioris vitæ memoriam: *Quem ergo fructum habuistis in illis, in quibus nunc erubescitis?* Eodem consilio dum Athenienses studet ab inveterata superstitione revocare, non protinus sic ingressus est: Insanitis, Athenienses, Dæmonia scelerata pro Deo colitis: sed narrat, quemadmodum novus hospes cognoscendi studio obambularit, contemplaturus, quos ritus, quodque Religionis genus sequerentur: Illorum profana simulacra σεβάσματα vocans, ancipiti verbo, quod & in signa Dei ac divorum quadret. Porro cum sciret superstitionem a proavis ac tritavis traditam, subito revelli non posse, & publicis etiam legibus vetari, ne quis peregrinas Religiones inveheret: mira commoditate decerptam inscriptionis partem torsit ad occasionem prædicationis Euangelicæ: Non inveho novam Religionem, inquit, ignotum quemdam Deum a vobis coli, vestræ testantur aræ. Colite posthac notum, quem coluistis ignotum. Ac mox sermonem suum confirmat non testimonio Prophetarum, quorum levis erat apud Athenienses auctoritas, sed Arati Poetæ Græci, τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. Deinde quod Athenienses hactenus & impietati & impuris moribus fuissent obnoxii in temporum culpam rejicit. Postremo Christum non protinus Deum vocat, sed virum, per quem Deus statuisset orbem restituere: hujus rei non vulgare documentum esse, quod hunc mortuum revocasset in vitam. Galatas relapsos iterum parturit, donec formetur in eis Christus. Et Romanos admonet, ut infirmum in fide non rejiciant, sed suscipiant, foveantque, donec grandescat. Idem mox inculcat capite decimo quinto: *Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere.* Ac paulo post: *propter quod suscipite invicem, sicut & Christus suscepit vos in honorem Dei.* Qua lenitate Christus toleravit, fovitque vos, eadem vos tolerate eos, qui nunc sunt quod aliquando fuistis. Rursus Epistolæ prioris ad Corinthios capite decimo, jubet eos sui similes esse, qui obsequio modis omnibus sese cunctis accommodaret: *Non quærens*, inquit, *quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant.* Jam quo affectu Galatas, qui ab Apostolo sic merito, ad Pseudapostolos desciverant, qua mansuetudine revocat ad mentem meliorem? diceres non Apostolum sævire in eos, qui pœnam commeruerant, sed materculam filii morbo ægrotare. Et ad hujus lenitatis exemplum invitat eos capite sexto: *Fratres, & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis: considerans te ipsum, ne & tu tenteris.* Sed adverte, lector, quantum ipsa etiam Pauli severitas lenitatis habet admixtum? Nam Epistolæ ad Thessalonicenses posterioris, capite tertio, notari jubet eum, atque etiam vitari, qui pertinaciter recusaret parere salubribus monitis. Quorsum autem? ut pereat? nequaquam, sed, *ut pudescat.* Paulo satis est, si resipiscat, si se agnoscat, si sui pudeat peccatorem. Quid hoc supplicio mitius? & tamen hoc ipsum mitigat Paulus: *Et nolite*, inquit, *illum pro inimico ducere, sed corripite ut fratrem.* Jam Epistolæ ad Timotheum prioris capite quinto, vetat ne seniorem lapsum odiosius objurget Episcopus, sed obsecret ut patrem, juvenes errantes ut fratres admoneat, anus ut matres, puellas ut sorores. Sed dixerit aliquis: Periculum sit ne multos multa male doceat hæc lenitas. Imo lenitas hæc orbem novavit, quod nulla umquam severitas potuisset. Si in regno administrando sæpenumero plus efficit clementia quam austeritas, si id multis Regibus, atque in his Hieroboam filio Solomonis experimento compertum est: quanto magis hæc decet eos, qui pro Dominis patres appellantur: & quibus datus est gladius, non quo perimant, sed quo sanent? Cæterum ad Titum capite tertio, jubet his artibus captari etiam Ethnicos: *Nemini*, inquit, *maledicere, non litigiosos esse, sed modestos, omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines.* Rursus ut hic eorum personam in se transfert, qui a turpi vita conversi sunt ad Christi Religionem: *Eramus enim*, inquit, *aliquando & nos insipientes & increduli, errantes, servientes desideriis & voluptatibus variis, in malitia & invidia agentes, odibiles, odio habentes invicem.* Numquam hujusmodi fuerat Paulus, sed talem se facit fuisse, ne quid illos offenderet. Sic & Petrus Epistolæ prioris capite quinto, Episcopos cæteros ut collegas ac socios admonet, imo obsecrat, ut se gregi credito Pastores exhibeant, non Dominos, & Christi negotium agant, non suum. Idem Actorum capite secundo, in concione, qua primus ac primum auspicatus est Apostolicam functionem, qua lenitate rejicit convitium, quod dicerentur musto oppleti delirare, Prophetæ testimonium adducens? Mox argumentis docet Prophetæ vaticinium non competere in David, sed in Christum, & tamen ne quid hic offenderet sermo, ceu blandiens mitigat: *Viri fratres*, inquit, *licet audacter dicere apud vos.* Mox animo consternatis, nihil aliud indicit, quam ut resipiscant, ac baptismo renoventur. Deinde velut ætati imputans illorum malefacta: *Servamini*, inquit, *a generatione ista prava.* Deinde proximo capite, facinus immane Judæorum, qui Christum occiderant, vide ut extenuet: *Et nunc, fratres, scio, quod per ignorantiam fecistis, sicut & Principes vestri.* Atque hos filios Prophetarum appellat, quibus præcipue sit promissus Christus. Lubet audire quantum hæc profecerit civilitas? jam accreverat numerus credentium ad quinque millia. Nos ad hanc doctrinam, ad hæc exempla surdi cæcique, nihil aliud quam territamus, ac minamur: cogimus, non docemus: trahimus, non ducimus, ad nostram gloriam, ad nostrum compendium omnia referentes. Quantamvis Christo jacturam conciliamus citius, quam vel unciolam de nostris commodis decidi patiamur. Vis scire eventum? Christi Religio, quæ olim tam late florebat, vides quam in arctum contracta est. Verum hæc alias crebro sunt a nobis disserta: nunc quod institutum est, persequamur. Illud item animadvertendum, quibus rationibus, & quam diligenter præmunit suos, ad Euangelii negotium ituros: ut intelligant, qui hodie prædicandi Christum munus suscipiunt, quibus rebus oporteat instructos esse. *Ecclesiastes qualis sit.* Regnum cœlorum vocatur, a quo convenit procul abesse cupiditates terrenas, quæ regnum obtinent in iis, qui mundum diligunt: eas omneis, quanto studio suorum animis exemerit, operæ pretium est considerare. Luxum & voluptatum affectum exemit parabola de divite comessatore, & Lazaro mendico, quorum alter a temporariis delitiis ad æternos cruciatus detractus in tartara, alter ab hujus vitæ malis in æternam quietem translatus, ob oculos ponitur. Divitiarum studium eximit parabola divitis,

vitis, horrea sua dilatantis, sibique suavem ac mollem vitam in multos annos pollicentis, cum eadem nocte mors immineret misero, semel ereptura, quidquid ille tot annorum sudore congessisset; rursum, dum prohibet nos esse sollicitos de crastino, dum jubet recondi thesauros æternos in cœlis, nec tineis nec furibus obnoxios: dum præcipit, ut cœlestis Patris bonitate providentiaque freti, liliorum ac passerculorum more in diem vivamus: dum Marci capite decimo, occasione juvenis, qui mœrens discesserat, simul atque jussus est relinquere divitias, habebat autem opimas: versus ad suos, ait, esse facilius, ut camelus eat per foramen acus, quam dives ingrediatur regnum cœlorum: atque id ut experimento quoque persuaderet, discipulos sollicitos de panibus, commonefacit ejus miraculi, quod paulo ante viderant, paucis panibus ac piscibus, aliquot hominum millia saturata: & ita saturata, ut corbes multi reliquiis onusti, tollerentur a convivio. Ad hæc, cum eos nullo instructos viatico, legat ad primam prædicationem, & reversi fassi sunt, sibi nihil defuisse. *Cognatio.* Parentum & cognationis affectum (quandoquidem hic quoque non raro solet avocare nos a studio pietatis) multis modis revellit: jubens, ut toti pendeant a Patre cœlesti, neque quemquam patrem appellent in terris: item negans se agnoscere discipulum, qui non patri ac matri, sororibus ac fratribus: denique, qui non uxori quoque renunciarit, ubi poposcerit negotium regni Dei. Ipse licet matrem habuerit unice piam, tamen huic nusquam blandus est. De vino interpellanti: Quid tibi, inquit, mecum est, mulier? In templo objurgatus: Quid est, inquit, quod me quærebatis? An nesciebatis, quod in his quæ Patris mei sunt oportet me esse? Rursum apud Matthæum capite 12. inter docendum multitudinem, imperiosius interpellatus matris & fratrum nomine, cupientium eum convenire, quam non blande respondit: Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei? Rursus in cruce, mulierem, non matrem appellat, sui loco Joannem supponens.

Ambitio. Cæterum honoris studium & ambitionis morbum, qui generosis & erectis ingeniis maxime solet innasci, quot modis ex animis discipulorum revellit? haud ignarus, hanc fore præcipuam pestem Procerum Ecclesiasticorum. Et hoc affectu passus est suos tangi, quo efficacius eximeret. Ambitionis erat, quod filii Zebedæi per matrem, in hoc subornatam, postulant, ut Christo proximi sedeant in regno cœlorum. Ambitionis erat, quod inter se disceptant, quis esset futurus primus in regno cœlorum. Proinde audiunt a Domino: *Principes gentium dominantur eis: & qui potestatem habent, exercent in suos: non sic erit inter vos, immo quicumque voluerit inter vos major fieri, sit vester minister: & qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus.* Nec hoc contentus, objicit exemplum sui: Sicut filius hominis non venit ut sibi ministretur, sed ut ipse ministret aliis, animam suam det pro multis. Quantum hæc oratio discrepat ab ambitionis affectu? Exhibet puerum humilem ac pusillum, negans quemquam ingressurum regnum cœlorum, nisi qui sese ad ejus modulum submitteret. Rursum Matthæi capite vigesimo tertio, Scribarum & Pharisæorum fastum & ambitionem palam insectatus, quod dilatatis phylacteriis, ac fimbriis ampliatis, ostentantes sese, captarent primos accubitus in cœnis, & primos consessus in Synagogis, atque in foro gauderent honoris gratia salutari Rabbini: *Vos autem*, inquit, *nolite vocari Rabbi: unus est enim magister vester, omnes autem vos fratres estis. Et patrem nolite vobis vocare super terram: unus est enim Pater vester, qui in cœlis est. Nec vocemini magistri, quia magister vester unus est, Christus. Qui major est vestrûm, erit minister vester. Porro qui semet extulerit, humiliabitur: qui se humiliaverit, exaltabitur.* Idem agit, Lucæ capite decimo quarto, parabola de invitatis: inter quos qui sibi postremum locum delegerat, jubetur adscendere. Eodem pertinet, quod invitat, ut submissi blandum ac molle jugum suum accipiant: *Discite*, inquit, *a me, quod mitis sim & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris.* Tumultuosa res est

A *Superbia.* superbia, contendit de honore, vindex est, & dum nulli cedit, numquam a pugna vacat. *Doctrina vitæ.* Quamquam nulla doctrina efficacior, quam ipsius vita. Quem enim homunculum non pudeat erigere cervicem, cum ille, vere summus, præcinctus linteo, lavat pedes discipulis suis? Capitur, cæditur, conviciis afficitur, ac veluti flagitiosus in crucem tollitur. Denique per summam dejectionem sui, promeruit ad summam evehi dignitatem. Porro permulti tument generis nobilitate, qui morbus omnium quidem communis: Judæis tamen peculiarius adhæsit, qui sine fine jactabant patrem Abraham: *Ne cœperitis*, inquit, *dicere: Filii Abrahæ sumus; dico enim vobis: Potens est Deus de lapidibus his suscitare filios Abrahæ.* Et alias *filios Abrahæ* vocat, B quicumque Abraham factis referrent, ipsos qui se gloriarentur Abrahæ filios, Diaboli filios esse, qui parentem hunc impiis factis æmularentur. Omnis igitur Christianorum nobilitas recte factis æstimanda est, non stemmatis. Is demum pudendæ conditionis est, quisquis servit vitiis. Centurionem alienigenam præfert Israelitis. Samaritanum leprosum anteponit Judæis. Rursus Samaritanum vulnerati viatoris curatorem, anteponit Sacerdoti & Levitæ, qui Samaritanos ut extremos homines adspernabantur, se ipsos pro Semideis gerebant.

Sævitiæ malum funditus exigit, tot parabolis ad clementiam & ignoscendi facilitatem provocans, apud Matthæum capite decimo octavo, de servo qui C noluerit remittere conservo, cum ipse Domini communis lenitatem esset expertus: dum inibi jubet errantem fratrem clanculum absque arbitris corrigi, dum septuagies septies resipiscenti, totidem jubet ignoscere. Rursum cum Lucæ capite nono, Samaritanis Christum non recipientibus, Jacobus & Joannes: Vis, inquiunt, ut jubeamus ignem e cœlo descendere, qui consumat istos? Ab hoc impetu protinus eos revocat ad affectum mansuetudinis, & acriter increpitis illis: *Nescitis*, inquit, *cujus spiritus estis. Filius hominis non venit ad perdendas animas, sed ad servandas.* Est & alius affectus, qui inter ipsa benefacta bonis etiam viris insidiatur, ni caverint, fiducia nostri: non tolerat hunc in D suis Christus. Parum pius est, qui sibi pius videtur. Pharisæum sua merita prædicantem e proximo, fastidit: Publicanum e longinquo sibi displicentem, agnoscit. Item apud Lucam capite decimo septimo, adhibita similitudine declarat, nihil gratiæ deberi servis, etiamsi per omnia suo functi fuerint officio: *Sic & vos*, inquit, *cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite: servi inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus.* Nec aliud agit proximo capite parabola de talentis ab hero commissis. Sors est aliena, quantulacumque est: quidquid hinc quæritur industria nostra, Domino quæritur, non nobis. Dispensatio nobis est credita: male nobis, si cessaverimus: non est quod gloriemur nostro nomine, si cum officio rem gesserimus. E Huc spectat, quod legimus apud Matthæum capite decimo nono, cum cuidam interroganti, quid boni sibi faciendum esset, ut haberet vitam æternam: *Quid me*, inquit, *interrogas de bono? Unus est bonus, Deus.* Sensit morbum hominis, sibi bonitatis laudem arrogantis: cum omnes nostræ justitiæ coram oculis Dei, nihil aliud sint, quam uti pannus mulieris menstruo profluvio pollutæ. Adhæc apud eumdem capite vigesimo quinto, solos illos agnoscit, qui ipsi sua benefacta nesciunt. *Domine, quando te vidimus esurientem, & pavimus: sitientem, & dedimus tibi potum? Quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te: aut nudum, & F cooperuimus te? Aut quando te vidimus ægrotum, aut in carcere, & venimus ad te?* Hoc est certissimum veræ pietatis argumentum, si conatus pro viribus omnia, tibi videaris expers pietatis. Injusti mirantur, si quod officium præteriissent: adeo sibi non videbantur impii. Ne eos quidem agnoscit, apud Matthæum capite septimo, qui sese commemorant, & Dæmonia per illius nomen ejecisse, futura prædixisse, multaque stupenda gessisse: *Amen*, inquit, *dico vobis, nescio vos.* Huc alludit, ni fallor, parabola, quam apud Lucam capite duodeci-

mo proponit, admonens, ne quis justitiæ suæ fiducia provocet ad judicem, juris rigorem experturus, componat magis cum adversario litem. Nec aliud agit Joannis capite decimo quinto, cum ait: *Non vos me elegistis, sed ego vos elegi, & posui vos ut eatis, & fructum adferatis.* Atque inibi paulo superius, se *vitem* vocat, discipulos *palmites.* Si quid a nobis adfertur bonæ frugis, totum stirpi transscribendum est, sine qua nihil sumus nisi ignis alimonia. Ac mox capite proximo, discipulos nonnihil sibi placentes, cum ajunt: *Nunc scimus, quod scis omnia, nec opus est ut quisquam te interroget, per hoc credimus quod a Deo sis profectus:* ut mox repellit, nec finit in eo manere affectu? *Nunc*, inquit, *creditis. Ecce veniet hora, & jam venit, ut me deserto, dispergamini alii alio.* Nec Petrum tulit, humana fiducia magnifice de se pollicentem: *Etiamsi omnes offensi fuerint, ego certe non labascam: Amen*, inquiens, *dico tibi, quod hac nocte priusquam gallus bis cantat, ter me negabis.* Alias discipulos, jactantius referentes, quam in primo prædicationis tirocinio res successisset, Dæmoniis quoque subjectis. *Amen*, inquit, *dico vobis, vidi Luciferum tamquam fulgur de cælo cadentem. Nolite gloriari super hoc, quod spiritus subjiciuntur vobis: de hoc potius gloriemini, quod nomina vestra scripta sunt in cælis.* Nec solus Petrus se fortem fore prædicarat: vox illius, vox erat omnium: nec ille solus diffisus est, diffugerunt cæteri quoque, metu territi. Est autem hoc fere mortalium ingeniis insitum, ut sibi quisque plurimum tribuat, aliis parcius, atque id vitii magis adest rudibus, aut paululum modo progressis quam exercitatis & absolutis. Unde inter immites bestias proverbio numerantur ii, qui intra annum septem artium liberalium titulum ac professionem susceperunt. Nec inscite dixit quidam, qui Athenas se contulissent, primum reddi sapientes, mox Philosophos, hoc est, sapientiæ cupidos: postremo idiotas & indoctos, quod usu veniret, ut ubi quam maxime profecissent, tum demum intelligerent sese nihil scire. Proinde Paulus, qui Christi spiritum affatim hauserat, ubique mira sollicitudine deterret ab hoc morbo, qui nos non solum indoctos reddit, verum etiam indociles. Quidquid in nobis est virtutis, ubique Dei donum & gratiam vocat, spiritui Christi, & Christo tribuit. Sic ad Ephesios capite 2. *Gratia*, inquit, *salvati estis per fidem, & hoc non ex vobis. Dei enim donum est, non ex operibus, ut ne quis glorietur.* Rursum ad Corinthios secundæ, capite 10. *Qui gloriatur*, inquit, *in Domino glorietur.* Quid est, *in Domino gloriari?* nimirum, quidquid recte fit a nobis, gratuitæ Christi beneficentiæ adscribere. Sed apertius etiam ejusdem Epistolæ capite 3. *Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum, non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.* Insuper Epistolæ ad Romanos capite 9. declarat, salutem non aliter nobis contingere, quam per justitiam, quæ ex fide est. Porro justitiam ex fide vocat, cum nostris factis nihil omnino tribuimus, sed pro viribus ad optima conantes, quidquid succedit, agnoscimus muneris esse gratuiti. Hanc alibi *justitiam Dei* vocat, cui opponit *justitiam hominum: Suam*, inquit, *volentes constituere justitiam, justitiæ Dei non sunt subjecti.* Sic enim scribit capite 3. *Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi, in omnes & super omnes qui credunt in eum. Non enim est distinctio: Omnes enim peccaverunt, & egent gloria Dei: Justificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem, quæ est in Christo Jesu, quem proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem justitiæ suæ, propter remissionem præcedentium delictorum in sustentatione Dei, ad ostensionem justitiæ ejus in hoc tempore, ut sit ipse justus, & justificans eum, qui ex fide est Jesu Christi.* His concinunt quæ scribit capite 5. *Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multo magis abundantiam gratiæ & donationis justitiæ accipientes in vita regnabunt.* Vides ut ubique gratiam & donationem vocat nostram justitiam. Quid autem adjecit? *Per unum Jesum Christum.* Quamquam quid aliud agit tota hac Epistola, quam ut Gentibus pariter ac Judæis sui fiduciam adimat, ac sibi diffisos, totos

A ad Christi vocet præsidia. Nostræ justitiæ nihil aliud sunt, quam pannus menstruo profluvio contaminatus: nostra sapientia stultitia est: nostra puritas impura est. Ad hæc omnia nobis est Christus, & justitia, & pax, & sapientia: idque ex largitate Patris, qui prior & gratis dilexit nos, & hoc ipsum gratis præstitit, ut illum redamemus. Huc pertinet, quod Paulus ubique se *servum Jesu Christi* vocat. Quidquid servus facit cum officio, Domino tribuitur, cujus jussu id facit: si cessat, pœnam meretur: sin obit mandata, nihil ex pacto debetur præmii, cum totus sit Domini. Nec alio spectat, B quod functionem suam nunc dispensationem appellat, nunc ministerium. Ut fideliter dispenses tamen alienum est, quod dispensas: ut gnaviter administres, Domini rem administras. Quin hoc quod vocatus esset ad munus Apostolicum, Romanis scribens, gratiam vocat: *Per quem*, inquit, *accepimus gratiam, & Apostolatum*; cum Corinthiis agens, misericordiam appellat: *De virginibus*, inquit, *præceptum Domini non habeo: consilium autem do, tamquam misericordiam consecutus, ut sim fidelis.* Hunc igitur affectum cum primis noxium ac pestilentem, penitus studet ex animis nostris revellere. Itaque Romanis scribens, Magistri parabolam de vite & palmitibus refert, comparatione oleæ & oleastri insititii. Nihil Judæis profuit ramos esse nativos, C qui ob incredulitatem excisi sunt: nihil profuerit nobis, insitos oleæ, & radicis ejusdem factos esse participes, si commiserimus, ob quæ mereamur excidi: *Fracti*, inquit, *sunt rami, ut ego inserar. Bene, propter incredulitatem fracti sunt. Tu autem fide stas, noli altum sapere, sed time.* Ac mox: *Nolo enim vos ignorare, fratres, mysterium, ut non sitis vobis ipsis sapientes.* Quid est, vobis ipsis sapientes? nihil aliud quam vobis ipsis fidentes. Neque vero periculum est, ne diffisi viribus nostris, segnius eluctemur ad fastigium virtutis: imo cum persuasum habeamus, Dei præsidio nihil non posse fieri, & illius opem nulli deesse, nisi qui recusat: tanto alacriores ingrediemur hoc stadium, ab eodem & cursus ini- D tium, & progressum, & exitum felicem exspectantes. Nemo verius fidit Deo, quam qui suis præsidiis omnino diffidit. Nulli plus adest roboris, quam qui Numinis ope totus nititur.

Præter hæc, est mira vis pudoris humani, quem sæpenumero non possunt contemnere, qui possunt opes ac voluptates contemnere: proinde beatos pronunciat, cum illis exprobrarint homines, confictis calumniis eos traducentes. Addit exemplum sui: *Si patrem*, inquit, *familias Beelzebub vocaverunt, quanto magis domesticos ejus? Non est discipulus supra magistrum.* Et in Actis, gloriæ sibi ducunt Apostoli, publicitus flagris cæsi, quos Deus dignos habuerit, ut pro Christi nomi- E ne contumeliis afficerentur. Atque alibi vices mutuas pollicetur: *Quem mei puduerit*, inquiens, *apud homines, hujus me quoque pudebit apud Patrem meum: & qui me professus fuerit apud homines, hunc vicissim agnoscam apud Patrem.* Paulus non aliis de rebus gloriatur, quam de cruce Domini Jesu Christi, quam mundus summum probrum esse ducit. Idem novit per infamiam & bonam famam, Euangelii negotium agere, sic, ut si quid gloriæ contigisset, Christo transscriberet: si quid ignominiæ, gloriæ loco duceret, ob Christum male audire. Restabat extremus affectus, adeo nobis insitus natura, ut inexpugnabilis videri posset, nisi nihil non posset Deus. Quis enim humanis præsidiis contemnat *Persecutio.* F metum judiciorum capitalium, sævitiam Tyrannorum, crudelissima supplicia, denique mortem etiam probrosam apud homines? Hac quoque in parte suos securos esse jubet, præcipiens, ne meditentur apologiam, qua se tueantur pro tribunalibus: se suggesturum, quod dicto fuerit opus: se suppeditaturum facundiam, cui non queant adversarii resistere: non formidandos eos, qui corpus valeant occidere, animam non possint, qua incolumi, nihil totius hominis perit: quando pollicitus est, ne pilum quidem capitis nostri periturum. Ab his igitur affectibus liberos, quid est quod vel corrumpere possit, vel terrere? Rursus qui his obnoxius est, non potest constanter Christi negotium gerere.

re. Videt Episcopus, quid expediat gregi, & vult illi consultum, sed protinus reclamant affectus: Si hac pergas, decrescet census, offendes Principem, non adsequeris Galerum Cardinalitium, habeberis delirus. Nec tamen est irritandus quisquam, sed si Christi res secus obtineri non potest, magno animo ferenda sunt rerum dispendia, famæ probra, capitis discrimina. Apostoli nusquam provocant Magistratus aut Principes, non exprobrant populo pristinæ vitæ dedecora: tantum ad Christum, ad vitæ novitatem, ad salutem invitant: & omnibus, quantum licet, sese accommodant, quo plures pelliciant ad Christum. Quod si fluctibus rerum humanarum sic involvemur, ut quo Christus & animi votum invitat, pertendere non possimus, tamen huc pro viribus enitendum erit. Opibus oneravit te fortuna, fortasse non expedit abjicere: posside contemtim: &, ut Pauli verbis utar, posside tamquam non habeas. Minus angeris, si quid decurtatum sit: minus metues, si quid immineat dispendii. Contigerunt tibi parentes clari, contigit uxor insignis: habeto tamquam non habeas, & minus avocabit a pietate horum possessio. Contigit Principis favor: ne hinc intumescas, sed abutere potius, quatenus licet, in rem Christi. Involutus es aulæ negotiis: explica te pro virili, nihilo secius interim ex hoc malo decerpens, si qua bonæ rei sese obtulerit occasio. Semper interim Martha murmuret adversus Mariam, invidens illius otio. Super omnia adsit innocentia, quam pudeat & malos incessere. Adsit caritas, ad bene merendum de omnibus exposita, & alacris. Adsit animi lenitas, quæ sævitiam impiorum vel mitiget, vel toleret. Adsit simplex prudentia, & prudens simplicitas, quæ sic declinet injuriam, ut ipsa nullum afficiat injuria. Adsit certissima fides, quæ de Christi promissis nihil addubitet. Hos animos si præstiterint ii, qui in Apostolorum vices succedunt, tum vere mereatur dici regnum cœlorum, Ecclesia Christi. Nunc adeo plerique absunt ab hac imagine, ut sint qui hæc velut obsoleta rideant: ut sint qui diversa doceant. Quoniam autem huc tendit universa Christi doctrina, ut ipsi pie sancteque vitam traducamus, conveniet ad omnes vitæ actiones exemplum ac formam e divinis libris venari: præcipue vero ex Euangeliis, e quibus potissimum nostra ducuntur officia. Observandum igitur, ut ipse Christus se gesserit erga varios varie: erga parentes, puer & natu grandis (puer obtemperat, docens contemnit) erga discipulos, erga Pharisæos elatos, erga percontantes insidiose, erga plebem simplicem, erga afflictos: apud suos, apud exteros, apud Magistratus: quibus etiam rationibus suos ubique præmunierit, quomodo se gerere debeant erga cognatos & amicos, quos ne salutari quidem vult cum Euangelicæ prædicationis dispendio: erga bene merentes & excipientes Euangelii gratiam, erga rejicientes, erga persecutores, erga Judæos, erga Gentes, erga fratrem imbecillem aut errantem, erga fratrem incorrigibilem, erga judices impios, erga gregem sibi commissum, cæteraque, quæ nobis in cotidiano vitæ usu solent incidere. Horum, si videtur, locos aliquot commemorabimus ob imperitiores, quo facilius reliqua per se possint annotare. Duo quædam peculiariter & perpetuo inculcat Christus, Fidem & Caritatem. Fides præstat, ut nobis diffisi, fiduciam omnem collocemus in Deo. Caritas hortatur, ut de omnibus bene mereamur. Primum apud Matthæum capite 9. alienam etiam fidem imputat paralytico: *Videns autem Jesus fidem illorum.* Ac paulo post, cæcis opem ac misericordiam implorantibus, non prius succurrit, quam de fide stipulatus: *Creditis*, inquit, *quod hoc possim facere vobis?* cumque respondissent se credere, tum denique tetigit oculos eorum, dicens: *Secundum fidem vestram fiat vobis.* Rursus ibidem mulieri, contactu vestis sanitatem adsecutæ: *Confide*, inquit, *filia, fides tua te salvam fecit.* Apud eumdem Euangelistam capite 14. discipulis expavefactis, ac vociferantibus præ timore: *Habete*, inquit, *fiduciam, ego sum, nolite timere.* Ac mox Petrus fide fultus, ad exemplum præceptoris ambulat super aquas. Idem hæsitans, pessum it, & audit: *O parum fidens, quare dubitabas?* Ac

Pro Christi nomine quomodo audendum.

Exempla vitæ e sacris literis.

proximo capite, veluti coactus per Chananææ fiduciam, ut cui nollet, præstaret hoc beneficii, exclamat: *O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis.* Apud Lucam capite decimo septimo, leprosum fidei vult acceptam referre sanitatem: *Surge*, inquit, *vade, quia fides tua te salvum fecit.* Rursum Joannis capite quarto, Reguli fides salutem impetrat filio morienti: *Credidit*, inquit, *homo sermoni, quem dixerat ei Jesus, & ibat. Jam autem eo descendente, servi occurrunt ei, & filii salutem nunciant.* Iterum Matthæi capite decimo sexto, discipulis de panibus sollicitis ὀλιγοπιστίαν exprobrat. Apud eumdem capite decimo septimo, discipulis admirantibus quid obstiterit, quo minus potuerint sanare lunaticum: *Propter incredulitatem*, inquit, *vestram, non potuistis.* Ac mox declarans, quanta sit fidei vis: *Si habueritis*, inquit, *fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic: transi hinc, & transibit: neque quidquam erit vobis impossibile.* Apud eumdem capite vigesimo primo, discipulis admirantibus, ficum ad exsecrationem Jesu exaruisse: *Amen*, inquit, *dico vobis: si habueritis fidem, nec hæsitaveritis, non solum quod accidit ficui facietis, sed & si monti huic dixeritis, tollere & projice temet in mare, fiet. Et quidquid postulaveritis in precibus vestris, accipietis.* Item apud Marcum capite decimo, cæcus sanatus audit: *Fides tua te salvum fecit.* Apud Lucam capite octavo, discipulis ob tempestatis vim periclitantibus: *Ubi*, inquit, *est fides vestra?* Ac mox eodem capite, exanimato Archisynagogo ad nunciatam filiæ mortem, Dominus Jesus: *Noli*, ait, *timere, crede tantum, & salva erit.* Tanta res est fides, ut ex hujus vel inopia, vel imbecillitate fere nascatur, quidquid vitiorum, Christianorum mores corrumpit.

De Caritate vero quid attinet indicare? Quid enim aliud docet, quid tota sua vita inculcat Christus, nisi summam Caritatem? unum hoc erat, quod nos docturus venerat. Siquidem apud Lucam capite duodecimo: *Ignem*, inquit, *veni ut mittam in terram: & quid volo, nisi ut accendatur?* Magnum aliquid fuerit necesse est, cur Dei Filius descenderit in terras. Non venit ut regnum occuparet orbis, non ut Philosophiam nobis traderet. Ideo venit tantus Legatus, ut ingens amoris incendium excitaret, & ob id *ignem* vocat. Magna est naturæ caritas: at hæc præ Christi caritate glacies est. Jam apud Joannem, totum hoc quod loquitur, quod agit apud discipulos, imminente mortis tempore, quid aliud sonat, quid aliud spirat, quam igneam ac flagrantissimam caritatem? Quis tam saxeus est, ut illa legat absque lacrymis? Hæc est caritas illa, morte fortior, quæ amantem ad mortis usque contemtum inflammat: quæ efficit, quod nulla possunt humana præsidia. Hujus unius symbolo voluit suos discipulos a cæteris discerni: *Per hoc*, inquiens, *cognoscent omnes, quod discipuli mei estis, si caritatem habueritis inter vos mutuam*: *Deus*, inquit Joannes, *caritas est: ab hoc excidit, quisquis excidit a caritate.* Proinde Matthæi capite vigesimo quinto, declarans & ob oculos ponens, quibus factis debeatur cœlum, vide quid commemorat: num vestem sordidam? num jejunia? num ciborum delectum? num Psalmorum vim demurmuratam? num Eruditionem? num Miracula? Nihil horum. Quid igitur? *Pavistis*, inquit, *esurientem, potum dedistis sitienti, excepistis hospitem, nudum texistis, ægrotum invisistis, carcere inclusum sublevastis alloquio.* Nihil autem aliud sunt hæc, quam officia caritatis. Evolve Testamentum omne Novum, nihil usquam reperies præceptum, quod ad cerimonias pertinet. Ubi de cibis aut veste verbum ullum? Ubi de inedia, aut similibus, ulla mentio? Solam caritatem suum præceptum vocat. Ex cerimoniis oriuntur dissidia, e caritate pax. Apud Matthæum obmurmurant Christo Pharisæi, quod discipuli fame perpulsi, sabbato vellerent spicas: quibus David objicit exemplum, qui non veritus sit sacrosanctis vesci panibus: *Quod si nossetis*, inquit, *misericordiam volo, & non sacrificium, numquam condemnassetis innocentes. Dominus est enim filius hominis etiam sabbati.* Sabbatum hominis causa constitutum

1 Joan. 14.

tutum est, non homo sabbati gratia conditus est. Atqui hæc erant a Deo præcepta, & tamen non vult observari, quoties caritatis officium est præstandum. Quid igitur dicent homunculi obscuri, qui ob interdictum esum carnium, aut his frigidiores constitutiunculas postulant, ut totus homo veniat in capitis periculum? Audet David fame periclitans vesci sacris panibus ipse profanus, nec religio est Sacerdoti tradere, quum id lex vetuisset a Deo tradita. Et tu finis imo cogis fratrem innoxium interire, quia sic visum hominibus, fortasse stultis aut superstitiosis, certe nulla publica auctoritate præditis, interdicere carnium esum. Atque his in rebus quantum sibi permittit hominum quorumdam Tyrannis verius quam superstitio. Alias permittunt nobis jus carnium, carnes ipsas interdicunt. Quidam indulgentiores concedunt & intestina. Nonnumquam indulgent lactaria, sed ab ovis arcent. Aliquando nihil permittunt, præter panem & cervisiam, atque obsonii loco fœtus arborum. Equidem non damno, si quis hæc pietatis studio suscipiat. Illud admiror, quod ob hujusmodi rerum observationem Christianus vult Christianum de vita periclitari, ob hæc scinditur fraterna caritas. Apud Joannem capite nono, magnas excitant tragœdias, quod cæco reddidisset oculos die sabbati. Apud eumdem capite quinto, paralytico sanato obmurmurant, qui jussu Christi grabbatum suum sabbato sustulisset. Apud Matthæum vero capite nono, taciti secum obganniunt, quod peccata remitteret. Obmurmurant alibi, quod sabbato sanasset mulierem contractam, qui bovem aut asinum in puteum delapsum, non vererentur educere sabbato. Christus clamat, non hominem ob sabbatum esse conditum, sed sabbatum ob hominem esse repertum: & tu vis tuas leges tantum valere, ut citius pereundum sit homini Christiano, quam ab iis latum digitum discedat? Rursus obmurmurant apud Matthæum capite decimo quinto, quod discipuli manibus illotis cibum caperent. Hic vero non solum pius Dominus excusat suos, verum etiam crimen in ipsos retorquet, qui ob corban, quod avaritia Sacerdotum repererat, negligebant Dei præceptum. Nam Dei vocat, quod ad naturalem pietatem attinet. Succurrere parentibus, caritatis est: ab hac avocabant, modo nonnihil accresceret gazophylacio. Christus clamat: *Non quod intrat in os, polluit hominem:* & tu exigis a Christiano, ut ingenti valetudinis dispendio vescatur piscibus? Imo præ te non ducis pro Christiano, qui corporis habitu compulsus, quocumque die, quocumque cibo vescens, gratias agit Deo. Adeo placet Christo beneficentia, quam eleemosynam appellat: ut, apud Lucam capite decimo sexto, collaudet iniquum dispensatorem, qui fraudato domino, subvenerit debitoribus. Jam quid aliud nobis commendant Apostoli suis Epistolis? Et nos ad hæc omnia pene surdi, plus quam Judaicis constitutionibus oneramus Christi sanguine liberos? ob has calumniamur immerentem? Verum hæc insectari, non est hujus instituti. Reliqua carptim, ut quidquid occurrerit, attingemus, si prius indicaverimus, quam ad hanc formam Apostolorum doctrina moresque respondeant: cum primis autem Pauli, quo non alius præceptorem Christum expressius retulit. Atque utinam, qui in Apostolorum vicem successerunt, & Christi Vicarios se nominari gloriantur, merito sermonem Pauli sibi queant usurpare, quo

1 Cor. 4. hortatur Corinthios ad veram pietatem: *Rogo*, inquiens, *vos, imitatores mei estote, sicut & ego Christi.* Idque totidem verbis repetit, ejusdem Epistolæ capite undecimo. Est igitur operæ pretium, animadvertere, quam nulla sit apud hunc pagina, quæ non scateat crebra mentione fidei & caritatis, quas aliquoties junctim, aliquoties separatim suis commendat. Jungit, Epistolæ prioris ad Corinthios capite decimo sexto, hoc velut epilogo claudens prolixam exhortationem: *Vigilate*, inquit, *state in fide, viriliter agite & confortamini, omnia vestra in caritate fiant.* Rursum Epistolæ ad Timotheum secundæ, capite primo: *Formam*, inquit, *habe sanorum verborum, quæ a me audisti, in fide & in dilectione, in Christo Jesu.* Vides ut duas germanas pietatis universæ vexilliferas copulavit, fidem & caritatem. Atque his duobus nominibus potissimum collaudat Thessalonicenses in Epistola ad ipsos secunda: *Quoniam*, inquit, *supercrescit fides vestra, & abundat caritas.* Jungit & in priore: *Et annunciante nobis fidem, & caritatem vestram.* Item Epistola ad Romanos capite decimo quinto: *Deus autem spei repleat vos omni gaudio & pace in credendo, ut abundetis in spe.* Nonne tres heroinas conjunxit, fidem, spem, & caritatem? Quid enim aliud est pax, quam mutua caritas? Jam in Romanis nihil prius laudat quam fidem, qua putat illos pulcerrime nobiles fuisse: *Fides*, inquit, *vestra annunciatur in universo mundo.* Quin etiam ex Abacuc testimonio adeo justitiæ summam fidei refert acceptam, ut quod Abraham vir tantus Deo placuerit, non alii rei quam fidei velit imputari. Atque hanc sententiam Geneseos testimonio confirmat: *Credidit Abraham Deo, & imputatum est illi ad justitiam.* Idem capite nono, quod Gentes ex idololatris adsciti sint ad veram pietatem, adscribit fidei. Rursus quod Judæi, qui sibi persuaserant se solos Deo proximos esse, repulsi sunt, non aliud arbitratur esse in causa, quam quod diffiderent promissis Euangelicis. Gentibus non obstitit vita, præter simulacrorum cultum, tot facinoribus ac flagitiis inquinata: Judæis non profuit anxia legum observatio, nec æterni Numinis cultus. Quam ob rem? *quia non ex fide*, inquit, *sed tamquam ex operibus.* Totam autem disputationem, in qua fides primas agit, hac clausula finit: *Omne autem quod non est ex fide, peccatum est.* Tanta fidei vis, ut virtus, hac destituta, vertatur in vitium.

Ad hæc Epistola ad Corinthios posteriore, demonstrat hoc esse vehiculum, quo totus vitæ cursus feratur ad æterna: *Per fidem*, inquit, *ambulamus, & non per speciem.* Nec alium scopum sibi præfixerat Paulus in Apostolica functione, quam ut Gentes omnes sub fidei jugum adduceret, quam obedientiam, sive ut Græce scripsit, ὑπακοὴν appellat, obiter admonens, Christianam fidem non aliter esse firmam ac solidam, quam si repulsis argutationibus curiosis, simpliciter & absque disquisitione fidat pollicitis Christi: *per quem*, inquit, *accepimus gratiam & Apostolatum, ad obediendum fidei in omnibus Gentibus.* Porro scribens Ephesiis, soli fidei vult salutem acceptam ferri: *Gratia*, inquit, *estis salvati per fidem, & hoc non ex vobis.* Porro Epistola quæ inscribitur ad Hebræos, qua tuba, qua sermonis ubertate fidei prosequitur encomium, omnia pene veterum heroum facinora fidei merito tribuens.

Jam de caritate quid attinet locos aliquot adducere, cum totus ubique Paulus nihil spiret, nihil crepet, nihil tonet, nisi flagrantissimam caritatem? Meras flammas loquitur, & tamen ardentius quiddam tibi sentire videare, cum legis quod humani sermonis balbuties non queat effari. Ignea Pauli lingua, sed pectoris incendium subindicat magis, quam explicat. Porro, quando caritas omnia conglutinat, non est locus dissidio, ubiubi regnum tenet caritas, quæ quantum in ipsa est, facit omnium omnia communia. Ab hoc igitur omine ceu felicissimo, suas Epistolas omnes auspicatur, præcipui cujusdam boni vice gratiam suis imprecans & pacem. Nec aliis verbis salutat Apostolici Senatus Princeps, Petrus: *Gratia vobis & pax.* Atque exordiis sæpenumero respondent clausulæ: nam ceu finiturus Epistolam ad Romanos: *Deus*, inquit, *pacis sit cum omnibus vobis, amen.* Cum jubet ut invicem sese consalutent osculo sancto, quid aliud commendat, quam fraternam concordiam? Nam ego sic interpretor, Christianum osculum pectoris esse, non oris. Admotis genis salutare, vulgare est: conjunctis animis bene velle omnibus, osculum est homine Christiano dignum. Quid? an non eodem modo finit Epistolam ad Corinthios posteriorem? *Id ipsum*, inquit, *sapite, pacem habete.* Quid est autem, id ipsum sapite, nisi sitis eodem animo? Id quo altius infigat animis, repetens εἰρηνεύετε, inquit. Nec his contentus, addit præmium haudquaquam vulgare aut mediocre: *Et Deus pacis erit vobiscum.*

biscum. Olim Deus exercituum, Deus virtutum est dictus, nobis Deus pacis dicitur. Talem viderat Esaias, cum *Principem pacis* appellat. Ad hæc quasi numquam esset satis commendata concordia, adjicit: *Gratia Domini nostri Jesu Christi, & caritas Dei, & communicatio Sancti Spiritus sit cum omnibus vobis, amen.* Tribuatur hoc casui, nisi similem ad modum claudit priorem ad eosdem Epistolam: *Caritas*, inquit, *mea cum omnibus vobis, in Christo Jesu, amen.* Raram quamdam caritatem precatur Corinthiis, cum suam precatur. Vis audire quam Paulus amarit Christum? *Cupio*, inquit, *dissolvi, & esse cum Christo.* Quid vita carius, dulciusve? at hujus dispendio cupit jungi Christo. An non sacro quodam caritatis afflatu lymphatus tibi videtur, cum in hunc sermonem erumpit, Romanis scribens capite octavo? *Quis nos separabit a caritate Christi?* quam nec morte, nec Angelorum viribus ait posse dirimi. Jam quo affectu fuerit in pios, satis arguit, optans anathema fieri a Christo pro Judæis, Christo pertinaciter reclamantibus. An alius est finis Epistolæ ad Galatas, cum ingens quoddam & admirabile præmium vult polliceri iis, qui a præscripto Euangelicæ doctrinæ non recederent, nihil aliud precatur quam pacem? *Quicumque*, inquit, *hanc regulam secuti fuerint, pax super illos.* Similia precatur Colossensibus: *Et pax*, inquit, *Dei, qua exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, & intelligentias vestras in Christo Jesu.* Ac mox: *Hac agite, & Deus pacis erit vobiscum.* Quorsum autem pertineat ex mediis hujus Epistolis excerpere, quæ pacem & concordiam nobis commendent? Epistolæ ad Ephesios capite 2. Christum ipsum pacem vocat: *Ipse*, inquit, *est pax nostra, qui fecit utraque unum.* Quem & alibi μεσίτην appellat, quod veluti reconciliator medius intercedat inter Deum & homines. Joannes item in Epistola sua Deum ipsum caritatem vocat, adeo Deo conjunctam, ut quisquis alterutrum habeat, aut careat, utriusque vel copiam vel inopiam sentiat. Rursus ad Ephesios capite quinto, sic Deo peculiarem facit caritatem, ut hac indole putet agnosci germanos ac veros Dei filios: *Estote*, inquit, *imitatores Dei, sicut filii carissimi, & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos.* At in Epistolæ ad Timotheum prioris capite primo, vide quantum tribuat caritati, quam totius legis perfectionem appellat: Finis autem præcepti est caritas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta, nimirum, cum voce sui præceptoris concordans, qui summam totius legis pronunciat sitam in dilectione Dei & proximi. Rursus Epistolæ ad Romanos capite quinto, Christiani pectoris robur, adeo non cedentis malorum procellis, ut afflictionibus pro Christo susceptis, etiam glorietur, caritati adscribit: *Quia caritas*, inquit, *Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis.* Jam, ad eosdem capite octavo, tantum tribuit caritati, ut hujus præsidio nihil non cedat in bonum. Ubi friget caritas, nullæ quamlibet numerosæ leges sufficiunt: ubi fervet, nulla opus est lege: *Diligentibus*, inquit, *Deum, omnia cooperantur in bonum.* Ama, & fac quod vis: non enim peccat sincera caritas, ipsa sibi lex est, & ubique dictat, quid sit optimum factu. Proinde in Epistolæ ad Corinthios prioris capite 13. & item decimo quarto, quo ore tonat caritatis laudes? hanc *viam* appellans *excellentissimam*, quæ vere magnos reddat in negotio Christi: hanc dotibus cæteris anteponit, quæ plurimum prosit, quæ ubique sit usui, quæ sola non excidat, quæ una non peccet, sine qua cæteræ virtutes mancæ sint & inutiles. Rursus Epistolæ ad Corinthios prioris capite septimo, adeo favet concordiæ, ut nec imparia matrimonia dirimi velit: & alibi, nec servum baptizatum, a domino impio distrahi: sic arbitrans, summam vocationis nostræ concordiam esse, non dissidium: *In pace*, inquit, *vocavit vos Deus.* Hanc igitur virtutem, quot modis inculcat Paulus? Qua sollicitudine deterret ab his, quæ concordiam scindunt, & gignunt dissidia? Nulla est autem seges tam felix, in qua sese non misceant hæc zizania. Judæis ipse Deus erat dissensionis occasio, quem dum recusant cum aliis

Esa. 9.

A habere communem, soli desierunt habere. Siquidem hoc stomachatur, Epistolæ ad Romanos capite tertio; *an Judaorum Deus tantum? nonne & Gentium?* At quod tum Judæis usu venit, cavendum ne & nobis usu veniat. Tot sunt discrimina Religionem profitentium, & certatim singuli Religionis laudem sibi vindicant, perinde quasi solos istos agnoscat Deus, populum ignoret: *Pax*, ait Ambrosius, *est nostra Religio.* Ubi videris regnare discordiam, intellige aut abesse, aut certe laborare Religionem. Quam vero conveniat inter istos, ipsi viderint. Quamquam hoc jam nec vulgus ignorat. Rursus non in vita solum, verum etiam in sacris studiis vitanda contentio. Fons autem omnis

B dissidii, superbia est: dum sibi quisque plurimum tribuit, alteri minimum, dum nemo concedit alteri. Hoc est quod toties cum Corinthiis delitigat Apostolus: *Obsecro*, inquit, *vos, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut id ipsum dicatis omnes, & non sint inter vos schismata: sitis autem perfecti in eodem sensu, & eadem sententia*; cæteraque quæ sequuntur. Ac mox capite tertio: *Cum enim sit inter vos zelus & contentio, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis?* Rursus capite undecimo, objurgat illos, quod ne Dominicam quidem cœnam concorditer agerent, quam summæ concordiæ symbolum habebat: *Convenientibus*, inquit, *vobis in Ecclesia, audio dissidia esse inter vos, & ex parte credo.* Ac proximo capite corripit eos, quod ex ipsis

C etiam dotibus Sacri Spiritus, dissidiorum reperissent occasionem. Proinde mox, exemplo corporis ac membrorum, ad consensum revocat, nihilque non trahit ad argumenta pacis: unum Deum omnibus communem, unum Christum pro omnibus ex æquo mortuum, unum Spiritum pro suo arbitratu cuique suas dotes impertientem: unum baptisma, per quod Christi corpori inserimur omnes: unum panem, de quo edimus omnes: unum calicem, cujus omnes ex æquo sumus participes. Sic enim loquitur capite decimo: *Quoniam unus panis & unum corpus multi sumus, omnes qui de uno pane & de uno calice participamus.* Item capite duodecimo: *Hac autem omnia operatur unus atque idem spiritus, dividens singulis prout vult. Sicut enim corpus unum est, & mem-*

D *bra habet multa, omnia autem membra corporis cum sint multa, unum tamen corpus sunt: ita & Christus. Etenim in uno spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus, sive Judai, sive Gentiles, sive servi, sive liberi, & omnes in uno spiritu vocati sumus.* Præterea ad Galatas scribens, adeo vult hæc dissidiorum seminaria abolita esse per baptismum, ut quisquis Christo sit initiatus, novam creaturam appellet. Porro dissidiorum auctores etiam vitari jubet, Epistolæ ad Romanos capite decimo sexto: *Rogo autem vos, fratres, ut observetis eos, qui dissensiones, & offendicula, prater doctrinam, quam vos didicistis, faciunt, & declinate ab illis.* Moxque fontem hujus mali commonstrans, addit: *Hujus-*

E *cemodi enim Christo Domino nostro non serviunt, sed suo ventri.* Vidimus & nostra ætate tumultum non vulgarem inter Christianos, quem comperi non ab aliis excitatum, quam quorum quæstui videbatur offectura purior Christi doctrina. Citius omnia subversuros dixisses, quam futurum, ut ab intestinis semel gustatis temperarent: adeo mordicus tenent lucrum, quod ex remissionibus impudenter prædicatis, quod ex compositionibus, quod ex dispensationibus, quod ex fumo Pontificii nominis, quem plerique venditant, quod ex applicationibus meritorum, quod ex conscientiis

F male illaqueatis, quod ex falsa Religionis opinione, quod ex errore muliercularum & indoctæ plebeculæ colligitur. Multis ambitio fuit in consilio, ut hanc excitarent tragœdiam, qui tantum suæ gloriæ tribuunt, ut malint aboleri Christi doctrinam, quam ipsos videri quidquam nescisse. Plerosque duplex habebat morbus, quæstus, & ambitio. Non enim in præsentia disputo, quantum in hujuscemodi rebus valeat Romani Pontificis aut Ecclesiæ auctoritas. Tantum indico dissidiorum fontes, quæ, videlicet, non aliunde, quam a nostris cupiditatibus exoriuntur. Paulus itaque sentiens, quanta pestis sit dissensio, nihil prius, nihil arden-

dentius, nihil crebrius inculcat iteratque, quam concordiam, quam pacem, quam mutuam caritatem, non solum cum Religionis consortibus, quam φιλαδελφίαν appellat, verùm etiam cum iis, qui a nostris mysteriis essent alieni. Sic enim admonet Thessalonicenses, Epistolæ prioris capite quinto: *Videte ne quis malum pro malo reddat alicui, sed semper quod bonum est, sectemini erga vos invicem, & in omnes.* Plus quam concordiam habet cum omnibus, qui de omnibus etiam bene mereri studet. Rursum ad Romanos capite duodecimo: *Si fieri potest, quod in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes, non vosmet ipsos ulciscentes carissimi, sed date locum iræ.* Obiter indicans, non posse consistere concordiam inter feroces, ubi mox injuria reciprocatur injuria: ubi nemo sit qui quidquam usquam de suo jure concedat, nemo qui maleficium velit beneficio vincere. Etenim si semel aperta sit hæc fenestra nostræ iracundiæ, ut liceat intolerabilem injuriam jure ulcisci, nemini commoto non justa videbitur sua causa, suus cuique blandietur animus. Proinde quo longius nos ab hac fossa arceat Christus, & hujus imitator Paulus, hortatur ut injuriam pensemus officio: *Benedicite*, inquit, *persequentibus vos, benedicite, & nolite maledicere.* Ac mox: *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: & si sitierit, potum da illi: hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus.* Noli vinci a malo, sed vince in bono malum. Et ubi sunt interim illi, qui cum Christianæ Religionis Antistites velint haberi, bene merentem veneno letali tinctis linguarum spiculis confodiunt? idque pertinaciter, idque ex composito, idque devotis animis, idque pietatis prætextu, quæ scelestissima nocendi ratio. Quod docuit Paulus, ipse præstitit: nam Epistolæ ad Corinthios prioris, capite quarto: *Maledicimur*, inquit, *& benedicimur: persecutionem patimur, & sustinemus: blasphemamur, & obsecramus*, nimirum, illum imitans, qui in ipsa cruce pro crucis auctoribus deprecatus est Patrem. Quanto vero stomacho Corinthios objurgat, quod ob rem pecuniariam in jus vocarent alius alium: ac non potius fraudem ac detrimentum admitterent rei, quam tranquillitatis & concordiæ. At quoniam juxta Comicum: *Obsequium amicos, veritas odium parit:* fit Paulus omnia omnibus, quemdam, ut ita dicam, polypum agens. Gaudet cum gaudentibus, flet cum flentibus, uritur cum offensis, infirmatur cum infirmis. Est enim & pietatis obsequium, quod aliquo usque sese accommodat alienæ vel infirmitati, vel opinioni. Ex Joannis Epistola supervacuum arbitror adducere testimonia, cum ille nihil aliud sonet quam caritatem & concordiam. Petrum audiamus, professionis nostræ Principem secundum Christum. Is, Epistolæ prioris capite quarto, adhortans ad præcipua pietatis officia, sobrietatem, vigilantiam, & precationes, omnibus his anteponit caritatem: *Sobrii*, inquit, *estote, & vigilate in precibus. Sed in primis mutuam inter vos caritatem habentes, eamque continuam*; sive, ut Græcus sermo magis sonare videtur, *vehementem*; eamque quo nobis reddat commendatiorem: *Caritas*, inquit, *operiet multitudinem peccatorum.* Quam pulcre interim Magistro suo respondens, a quo peculiariter audierat, tu me sequere: *Remittite*, inquit ille, *& remittetur vobis.* &, *Dimissa sunt illi peccata multa, quoniam dilexit.* &, *Remittite nobis, sicut & nos remittimus.* Cur hodie qui peccatorum sarcina degravantur, ad venias, ad compositiones, similiaque remedia vocantur potius, quam ad hoc, quod a Christo, quod a primariis Apostolis ostensum est? Cur dubia certis anteferimus? Cum his si quis exordia nascentis Ecclesiæ conferat, nihil aliud reperiet, quam auspicia caritatis: Confident pariter omnes unanimes eodem in loco, armantur linguis igneis: multitudinis credentium erat cor unum, & anima una, conferuntur in commune facultates omnium.

Rom. 12.

1 Cor. 6.

Cerimoniæ.

De cerimoniis nulla umquam mentio. Jam quemadmodum fidei & caritatis comes est animi fortitudo, veraque pietas, ita cum illæ languent, aut absunt, fervet superstitio: & quemadmodum sincera pietas animi puritate nititur, ita superstitio cerimoniis sese venditat. Illam spiritus vocabulo frequenter notat Paulus, hanc

A carnis: nam id sensit, opinor, cum scriberet Galatis: *Sic stulti estis, ut cum spiritu cœperitis, carne consummemini? ab Euangelica fide caritateque exorsi, ad Judaismum relabimini.* Aliter quidem, sed idem admonet Romanos, capite duodecimo, ut neglectis Judaicis ritibus, ad pietatis studium in animo sitæ, sese convertant: *Obsecro itaque vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem: rationale obsequium vestrum.* Id a se factum testatur, cum ad eosdem capite primo scribit ad hunc modum: *Cui servio in spiritu meo in Euangelio Filii ejus.*
B Adhuc Judaizans colebat Deum, sed statis jejuniis, sed neomeniis, sed sabbatismis, sed lotionibus, sed ciborum delectu: nunc aliud culturæ genus amplexus, neque in monte, neque Hierosolymis adorat Patrem, qui gaudet iis adoratoribus, a quibus adoratur in spiritu. Rursus capite septimo: *Ita ut serviamus in novitate spiritus, & non in vetustate litteræ.* Quod alibi carnem dicit, hic litteram vocat. Idem agit Epistolæ ad Timotheum prioris, capite quarto: *Corporalis*, inquiens, *exercitatio ad modicum utilis est, pietas autem ad omnia valet.* Quid ait, *ad modicum*? quod huic expedit: illi non expedit: quod hic decorum est, alibi est indecorum: quod hodie laudatur, mox veniet in probrum.
C Animi pietas omnium est communis, & nusquam non habet locum. Ad hæc, quis nescit simulata sanctimonia nihil esse capitalius? At ea nulla persona magis imponit, quam cerimoniarum. Plebes potissimum iis rebus ducitur, quas videt: Vis audire quanta pietatis pestis invehatur falso pietatis prætextu? audiamus Paulum ita vaticinantem, Epistolæ ad Timotheum secundæ capite tertio: *Hoc autem scito, quod in novissimis diebus instabunt tempora periculosa, & erunt homines se ipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate,*
D *proditores, protervi, tumidi, voluptatum amatores magis quam Dei, habentes speciem quidem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes.* Quid addit Paulus? hos imitare? nequaquam, sed, *hos devita.* Ex his enim sunt, qui penetrant domos & captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis desideriis. Obsecro te, lector, an tibi non videtur digito demonstrare quosdam ex istorum ordinibus, qui ipsis mundi visceribus immixti, Monachos se vocant, & Regum luxum, fastum, ac tyrannidem affectantes, mendicitatem prætexunt. Atque utinam tam essent pauci, ut horum invidia leviter gravaret bonos: nunc adeo multi sunt, ut boni qui sunt, malorum turba pariter & tyrannide obruantur. Audi quid Paulus sentiat de festis diebus Festi dies.
E Judæorum, quid de ciborum discrimine, quarum rerum gratia illi nec mortem recusabant, ad alia scelera facile proclives. *Qui sapit diem, Domino sapit: & qui non manducat, Domino non manducat: unusquisque in suo sensu abundet.* Ac mox ibidem: *Non est regnum Dei esca & potus, sed justitia & pax, & gaudium in Spiritu Sancto.* His concinunt quæ scribit Corinthiis Epist. prioris, capite 10. *Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Domini est terra & plenitudo ejus.* Rursum capite sexto: *Esca ventri, & venter escis, & hunc & has destruet Deus.* Jam ad Colossenses capite secundo, quanto stomacho deridet istorum dogmata, qui sic præscribunt? *Ne tetigeris, ne gustaris, neque contrectaris, quæ omnia ipso pereunt abusu, juxta*
F *ta præcepta ac doctrinas hominum, quæ verbo tenus quidem habent speciem sapientiæ per superstitionem ac humilitatem animi, & læsionem corporis, non per honorem aliquem ad expletionem carnis.* Ac Paulus quidem ubique concordiæ consulens, monet ut perfectorum firmitas ferat alienam infirmitatem, sed ad tempus, sed hac lege, ut proficiant, & infirmi esse desinant, sed in his rebus, quæ ex superiori vita penitius infixæ sunt, quam ut subito revelli possint. Indignatur Paulus adversus eum, cujus cibo vulneratur animus fratris, ob quem mortuus est Christus: sed idem indignatur adversus eum, qui ex hujusmodi rebus æstimat alienam conscientiam: *Ad quid libertas mea judicatur ab aliena conscientia?* Est ali-

aliquoties tempus, ubi docta caritas sese attemperet alienæ imbecillitati, sed ut præceptor sese demittit ad discipuli captum, ut medicus sese ægroti affectibus accommodat. Quale vero est cum ipsi gignimus offendiculorum materiam? cum ab his supercilium ducimus? cum hoc ipso nobis videmur meliores, quo sumus imbecilliores? quod ultro incessimus eos, a quibus discere debuimus? ultro præimus iis, quos sequi conveniebat? Quid igitur, inquiet aliquis, damnas cerimonias? Absit. Laudo ritus, quibus & olim & hodie chorus Ecclesiasticus peragit sua mysteria: repræsentant aliquid, & addunt majestatem cultui divino: quamquam in his quoque modus esse debet. Non probo vero quod humanis constitutionibus tota pene Christianorum vita cerimoniis oneratur: quod his nimium tribuitur, pietati minimum: quod his freti simplices, studium veræ Religionis negligunt: quod ob has magnis tragœdiis scinditur tranquillitas Christiani corporis.

Adnotandum interim & illud, quod Christus ubique fere miseretur turbæ simplicis, in solos Pharisæos, Scribas, & Divites *Væ* formidabile intonat: videlicet, indicans, in Episcopis, Theologis, ac Principibus esse situm, ut populi vigeat, aut frigeat pietas; ab illis omne malum oritur. Miseret populi, qui dum Pharisæi suum agunt negotium, destitutus oberrat in morem gregis, a pastore deserti, disjectique.

Christus more Judæorum jejunasse creditur, vel hoc argumento, quod eo nomine calumniantur discipulos, non ipsum: ut legis apud Matthæum capite nono, significans, omnem occasionem calumniæ vitandam iis, qui Pastores agunt, aut Principes.

Christus bis dumtaxat sævisse legitur: in Primores, Matthæi capite vigesimo tertio, & apud eumdem capite vigesimo primo, in negotiantes in templo: satis testans, his fontibus universam Ecclesiæ pestem orituram.

Nullos esse magis capaces Euangelicæ doctrinæ, quam simplices, mites ac modestos, aperit: ubique pusillos amplectens, & horum esse regnum cœlorum, prædicans.

Non admittendum cujusquam hominis consilium, quod avocet a pietate: docet exemplo suo, cum Petrum paulo ante collaudatum, Satanam appellat, & qui consultor præire volebat, imitatione mortis sequi jubet, quemadmodum legis apud Matthæum capite 16.

Quædam & præter jus facienda, ne turbetur ordo publicus, submonet capite decimo septimo, jubens solvi didrachmum, cum testatus esset immunes esse regni filios.

Nihil insanabilius esse impietate, pietatis imagine personata: docet apud eumdem Euangelistam capite 21. *Amen*, inquiens, *dico vobis, quod Publicani & meretrices præcedunt vos in regnum Dei.* Pharisæi nusquam non reclamant Christi doctrinæ, sanctimoniæ falsa specie turgidi. Publicani & meretrices morbum agnoscentes suum, ad medicum accurrunt.

Ac mox ibidem, in factis, non verbis: in affectu, non cultu: in obedientia, non cerimoniis sitam esse veram pietatem, docet proposita parabola de duobus filiis, e quibus laudatur is, qui quod verbis detractarat, re præstitit. Episcopis, & iis, qui legitimis funguntur honoribus, etiam parum probis, tamen obtemperandum esse, modo recta doceant, admonet apud eumdem capite vigesimo tertio. *Super Cathedram Mosi sederunt Scribæ & Pharisæi* &c. Audiendus est aliquoties, qui docet Euangelium, etiamsi non vivat Euangelice. Cæterum eodem in loco taxat eos, quod humanis constitutionibus, quæ adeo nihil conducerent ad veram pietatem, ut nonnumquam per occasionem ab hac averterent, onerarent populum, subindicans, in hujusmodi negligendos: quandoquidem alias & Apostolos defendit adversus Pharisæos, calumniantes, quod illotis manibus cibum caperent.

Non temere neque subito irrumpendum ad munus Euangelicæ prædicationis, docet ipse, tot testimoniis ante comprobatus, Joannis, columbæ, Patris: a baptismo secessit, jejunavit, tentatus est, vicit: atque ita demum undique spectatus atque instructus, non statim summa docuit, sed ab Joannis prædicatione fecit initium, ad resipiscentiam & superioris vitæ pœnitudinem provocans. Nullus enim opem medici desiderat, cui non displicet sua valetudo. Quod autem ultro quosdam accersit, velut Jacobum, Andream, Petrum ac Matthæum, quosdam sequi volentes, rejicit, nos admonitos voluit, non quoslibet esse recipiendos ad nostræ Religionis consortium, sed eos dumtaxat, qui sincero simplicique accedunt animo. Id quidem certo liquebat ei, cui patebant omnia: nobis idem conjecturis pervestigandum est.

Christus ut omnibus prædicavit, ita neminem umquam blandimentis aut humanis promissis ad se pellexit, neque quemquam vi adegit, cum esset omnipotens. Benefactis traxit, exemplo vitæ traxit, idem factum ab Apostolis. Proinde videndum, rectene sentiant ii, qui Turcas bellicis dumtaxat machinis student Christianos facere. Immo potius tonet apud illos Theologorum vox, Apostolicæ similis: luceat vitæ candor, sic fiunt vere Christiani. Apud Matthæum capite octavo, Geraseni, conspectis miraculis, rogant Jesum, ut excederet suis finibus, quod ad ipsorum affectus esset inutilis. Ita nostris quoque temporibus plerique sunt, qui taceri malint doctrinam Euangelicam, ut cum ipsorum vitæ instituto pugnantem. Christus adhuc infans fugit in Ægyptum, vir ultro sese offert satellitibus, indicans, esse tempus fugiendi, ac subducendi sese cum imminens periculum non videtur facturum ad gloriam Christi.

Apostolos suos diu rudes & incredulos, lenissimo pertulit animo, donec paulatim proficerent: ita Sacerdotes summa mansuetudine ferre debent populum infirmum, donec sensim ad meliora provehatur.

Idem se facilem ac popularem & expositum omnibus præbuit, ne Publicanorum quidem ac peccatorum fugiens convivia: sed nusquam non agens Euangelii negotium. Ita convenit Episcopum, aut horum vicarios, omnibus sese accommodare, sed hoc interim agentes, non ut ipsi ditiores evadant, verum ut suos reddant meliores. Adscivit te Princeps in Regiam, ut sis a confessionibus, aut a concionibus: ne id agas: ut Episcopatum auferas, sed ut pauciora peccentur inter Aulicos.

Carnis necessitudines obstare iis, qui rem Euangelicam gerunt, testatur apud Matthæum capite decimo tertio, inter suos pauciora proferens miracula ob illorum incredulitatem: *Nonne*, inquiunt, *hic est fabri filius? nonne mater ejus dicitur Maria? & fratres ejus Jacob, & Joseph, & Simon, & Judas? & sorores ejus omnes apud nos sunt? unde ergo huic omnia ista?* Atque alibi cognati illius parant eum in vincula conjicere, dicentes: *In furorem versus est*, ut legimus Marci capite tertio. Proinde qui virtute velit prodesse multis, majore cum fructu peregre faciet, quam domi.

Discipulos, non habentes quod pro se responderent, ubique defendit adversus Pharisæorum calumnias, velut apud Matthæum capite duodecimo, dum sabbato vellunt spicas: rursum capite decimo quinto, dum illotis manibus cibum capiunt: iterum alibi, dum non jejunant, quemadmodum Joannis discipuli.

Non adnitendum, ut a quibusvis lauderis, sed dumtaxat a probatis, & ab iis, qui non laudent nisi honesta: docet diversis locis. Nam Marci capite primo, in templo vociferanti Dæmonio respondet: *Obmutesce, & exi ab homine.* Apud eumdem capite tertio, spiritibus clamantibus: *Tu es Filius Dei:* additis minis interdicit, ne se proderent.

Judam admonuit, non rejecit, nec ab osculo solito submovit, neque prodidit, a quo erat prodendus: tantum tribuit amicitiæ, ac domesticæ familiaritati: docens, non temere deserendam semel initam amicitiam. Sic & Martinus tulit Brixium suum.

Quod Petrus a negatione resipiscit, Christo in illum oculos defigente: Judas pœnitudine facti ductus, abiit ac

ac suspendit se laqueo: duplicem indicat pœnitentiam, frugiferam & infrugiferam. Felix autem peccator quem lapsum adspicit Christus. Infelix, qui semet ab illo avertit ut videri non possit. Est aliquid, Servatorem vel eminus sequi.

Quid nobis agendum sit, siquando ingruerit extrema malorum procella aut mortis necessitas, quæ neminem non manet: docet ipse sub tempus mortis secedens, vigilans, instanter orans, prostratus in terram, veluti suis præsidiis destitutus, totus a Patris auxilio pendeat. Martyr qui suas metitur vires, impar erit suppliciis.

Christus raro edidit miracula, quæ præter admirationem nihil haberent utilitatis, qualia fere sunt, quæ nunc fingunt de Divis. Sanavit ille, pavit, liberavit a periculis, quæ omnia beneficentiæ sunt. Proinde qui magnus videri vult in Ecclesia, hujusmodi factis magnum sese declaret, quæ juvent, non quæ populi malo vires ipsius testentur. Numquam cessandum a doctrina sacra, licet non proficiat omnibus, docet parabola seminantis: Numquam non serendum, satis est si quædam proveniunt. Christus cum suis discipulis, ut ab amicis ultro porrigentibus, quædam accepit: ita nihil exegisse legitur, aut captasse, nec nisi pro vitæ usu præsenti. Ita qui præsunt gregi Christiano, gratis doceant: non deerunt qui ultro suppeditent, si modo frugi sint, & ultra naturæ necessitatem nihil requirant.

Nihil accipiendum ab iis, qui pertinaciter adspernantur salubrem admonitionem, ne videamur illorum favere peccatis, docent Apostoli: qui ex doctrina Domini, pedum quoque pulverem excutiunt in eos, qui non recipiunt Euangelium. Non esse statim prohibendos, qui administrant Ecclesiæ sacramenta, aut qui doctrinam Christi prædicant, etiam si vita parum respondeat: subindicat Marci capite nono, vetans prohiberi qui miracula ediderat sub nomine Christi, cum ipsum non sequeretur. Boni pastoris esse, nonnumquam se in altissimum otium abdere ac secedere, quo liberius precibus ac sanctæ lectioni vacet, ut iis rebus redintegratus, vegetior redeat ad Episcopi munia: docet Marci capite 6. suos abducens in locum desertum, ut aliquantisper requiescerent. Quales oporteat esse secessus Episcoporum, multis docet locis: non ad voluptates secedens, aut venationes, sed ad orandum, ad familiarius colloquendum cum suis: tales erant secessus olim Præsulum, quos ob infrequentiam Monasteria vocabant. Solam ficum exsecratus est Christus, quæ foliis velut imposuit esurienti: significans nullum hominum genus sibi esse invisius, quam hos qui sub pietatis prætextu sunt impii, & Religionem titulo cultuque profitentes, vivunt irreligiose. Quidquid ad salutem nostram pertinet, id crebris precibus a Deo flagitandum, docet ipse subinde orans. Quidquid obtigerit boni, id Deo ferendum acceptum: docet ipse, frequenter gratias agens Patri: idem inculcat parabolis aliquot, velut illius, qui cogit improbitate sua nocturnum amicum surgere: item viduæ, judicem inexorabilem assidua interpellatione defatigantis: idem non uno in loco præcipit discipulis suis, *Petite, & accipietis.* Indolem egregii pastoris etiam in puero submicare, ac scintillulis quibusdam sese prodere: docet ipse puer duodecim annos natus, in templo sapientiæ suæ specimen ac gustum præbens: item in nuptiis præludens miraculo, & ante baptismum jam ceu meditans Euangelicum munus, ac prægestiens ad futuram prædicationem.

Qui velit prædicationis Euangelicæ negotium suscipere, eum oportet ab omnibus carnis affectibus esse repurgatum, neque quidquam nisi cœlestia sapere. Christus in baptismo spiritu impletus est, hujus impetu raptus est in desertum: hinc a tentatione victor, spiritus impetu raptus est in Galilæam: quemadmodum legis apud Lucam capite 4. hinc ingressus Nazarenam Synagogam, explicato volumine Esaiæ, locum nactus est de spiritu: *Spiritus Domini super me, eo quod unxit me: ad euangelizandum pauperibus misit me.* Nicodemum jubet renasci, non ex carne, sed ex spiritu: non e terra, sed e cœlo. Apostolis post resurrectionem ad prædicationem ire jussis, afflat Spiritum Sanctum. Rursum ab adscensione mittit spiritum igneum.

Quidam ob hoc ipsum sancti volunt haberi, quod semet abdunt a vulgi conspectibus. At exemplo Christi, qui vere Christianus est, non horret consortium imbecillium, modo spes sit ulla resipiscentiæ. In convivio contrectatur a muliere peccatrice: colloquitur privatim cum muliercula Samaritana, quæ cum sexto vivebat adultero: convivatur cum Publicanis. Cur enim horreat fidus, & amicus medicus homines morbidos, modo spes sit sanitatis? Beneficium gratis, & absque spe redituri fœnoris esse collocandum, docet apud Lucam capite 14. nec ullam benefactorum mercedem exspectandam, nisi in resurrectione justorum, parabola proposita, monens non esse invitandos cognatos, aut vicinos, aut divites, sed pauperes, debiles, cæcos & claudos. Cum vulgus horum, qui sibi pii videntur, in preculis aut superstitiosis ceremoniolis summam pietatis collocet, Christus apud Lucam capite decimo quinto, præcipuum pietatis officium, Deoque gratissimum declarat esse, si quis peccatorem ad resipiscentiam adducat: eamdem sententiam tribus parabolis inculcans, ovis centenariæ receptæ, drachmæ decimæ repertæ, & filii prodigi resipiscentis. Atque inibi summus ille Pastor, qui solus omnium prorsus ab omni vitiorum labe fuit immunis, docet, peccatorem ex animo resipiscentem, cum gaudio recipiendum: cum vulgo his insultemus, & cum æterna nota recipiamus, perinde quasi nos vacemus omni crimine. Ubique facta dictaque sua refert ad auctorem Patrem, exemplo dato, ne quid nos homunculi nobis arrogemus, neve nostræ innitamur prudentiæ.

Quidquid vita communis obtulit, hoc fere vertit in occasionem docendæ pietatis. Ostenso Cæsaris nomismate & imagine, detorquet huc, ut ex imagine mentis meminerimus, quid debeamus Deo. Turbas frequentius affluentes ob convivium exhibitum, hortatur ad cibum, qui non perit. Rursus apud eumdem Joannem, efflagitantibus signum aliquod, quod cum Manna cœlitus olim delapso conferri possit, ad sui corporis epulas vocat, longe quovis Manna sacratiores. De insigni sceleratorum quorumdam supplicio renunciantes, per occasionem invitat ad pœnitentiam. Pueros oblatos vertit in exemplum mansuetudinis ac modestiæ. Templi structuram ostentantibus, meminit de morte & resurrectione sua. Mulieris elogium, clamantis beatum uterum, qui talem gestasset infantem, beata ubera, quæ tali puero lac porrexissent: huc deflectit, ut potius beatos ostendat, qui concipiunt sermonem divinum, & hinc fructum edunt numquam periturum. Quamquam hæc ratio latius patet, quam ut sit omnibus exemplis explananda.

Quod apud Joannem capite duodecimo, Pharisæi destinant & Lazarum interficere: typum habet, quod improbi non solum oderunt Christum ipsum, sed eos quoque per quos Christi nomen illustratur. Adnotandus est apud eumdem circulus, in quo fere se volvit, ubique & societatem & fœdus Christianum commendans: præsertim capite duodecimo, & decimo tertio, se declarat idem esse cum Patre: adeo ut qui Filium norit, norit & Patrem: qui Filium spernat, spernat & Patrem: nec separatur ab hac communione Spiritus Sanctus. Sic enim legis in Epistola: *Tres sunt qui testimonium dant in cœlo, Pater, Sermo & Spiritus: atque hi tres unum sunt.* In idem consortium trahit suos, quos palmites suos appellat: obsecrans, ut quemadmodum ipse idem erat cum Patre, ita & illi idem essent secum. Impertit iisdem communem Patris suumque Spiritum, omnia conciliantem.

Non credit Petro suas oves pascendas, nisi ter amorem Christi professo: subindicans, Episcopo nihil spectandum præter salutem gregis, & Christi gloriam. Ac mox ostendit, quo debeat se præparare fidus ac verus Pastor, subjiciens: *Amen dico vobis, cum esses junior,*

nior, *cingebas te, & ambulabas quo volebas: cum autem senueris, porriges manus tuas, & alius cinget te, ducetque quo non vis.* Neque enim Pastor verus esse potest, quem gloriæ studium, quem lucrum, quem Principum aut etiam mortis metus depellat ab officio.

Ad hunc modum conveniet in singulis mysticorum voluminum locis philosophari, præsertim in Euangeliis: nam hæc exempli gratia dumtaxat in medium adduximus, quo viam indicaremus aliis, forsitan his meliora reperturis. Sed bona difficultatis pars sita est in ipso sermonis habitu, quo traditæ sunt nobis Sacræ litteræ. Nam tropis & allegoriis, ac similibus seu parabolis fere opertus est, & obliquus, nonnumquam usque ad ænigmatis obscuritatem: sive id Christo visum est, quo Prophetarum sermonem, cui Judæorum aures adsueverant, referret: sive hac difficultate segnitiem nostram exercere voluit, ut postea gratior esset fructus, non sine negotio quæsitus: sive hoc consilio sua mysteria profanis & impiis operta celataque esse voluit, at sic, ut interim piis scrutatoribus non intercluderetur adsequendi spes: sive genus hoc dictionis potissimum placuit, quod ut ad persuadendum cum primis efficax est, ita doctis pariter & indoctis expositum & familiare, maximeque secundum naturam: præsertim si similitudines ducantur ab iis rebus, quæ vulgo notissimæ sunt, quod genus ferme fuisse leguntur Socraticæ. Neque vero tantum ad docendum ac persuadendum efficax est parabola, verum etiam ad commovendos affectus, ad delectandum, ad perspicuitatem, ad eamdem sententiam, ne possit elabi, penitus infigendam animo. Nam vehementius afficit animum adhibita parabola de filio prodigo resipiscente, in qua narratur adolescens a patre postulare portionem substantiæ, quæ ad ipsum rediret: deinde sibi fisus, committere se regioni longinquæ: mox oblitus indulgentissimi patris, cum turpissimis scortis, ac nepotibus prodigere rem, parentis benignitate datam: deinde coactus extrema rerum omnium penuria, tandem amentiam suam agnoscere, & relictæ vitæ tangi desiderio. Revertitur filius, agnoscit erratum. Occurrit pater, in amplexus filii effundit sese. Profertur nova vestis, profertur annulus, occiditur vitulus saginatus, tota domus lætitia perstrepit. Nec aliter gaudet senex recepto juvene, quam si revixisset a rogo. Non exprobratur temeritas poscentis, non luxus ac nequitia profundentis. Non meminit jam horum paterna pietas, cui satis est, quod resipuerit, quod sibi redditus sit filius. Hæc, inquam, acrius feriunt animum, quam si quis citra parabolam dicat, Deum libenter recipere peccatorem, modo ex animo pœniteat superioris vitæ: nec exprobrari peccatum ei, qui ipse vehementer oderit sua commissa. Atque hæc sententia, ut efficacius influit in animos auditorum illecebra similitudinis, ita altius infigitur iterata simulacro ovis erraticæ, quæ pastoris humeris multum vestigata domum reducitur. Rursum parabola drachmæ, quæ multo studio quæsita tandem invenitur. Rursum adhibita ex Genesi, parabola mystica, cum Abraham passim fodit puteos. Philisthæi injecta terra, obturant fossos: refodit eosdem Isaac, ac plures insuper addit, qui venas habeant vivi laticis: nonne jucundius audieris, quam si simpliciter dicas, ex divinis libris petenda præcepta recte vivendi, ab his abhorrere, qui terrenis bonis addicti sunt? Item qui nude declaret, quibus virtutibus oporteat Episcopum esse præditum, frigidius audietur, quam si totum Aaronis apparatum a Mose diligentissime descriptum, ad allegoriam accommodet. Itidem, si narres, cupiditatem hominis objecta occasione sollicitare ad peccandum, cui ni ratio imperet magis obtemperans voluntati divinæ, quam humano affectui, voluptatem brevem emi exitio: præterea sæpe fieri, ut affectus sub prætextu necessitatis, aut alicujus honestæ rationis, obrepat atque imponat: minus delectabit, aut adficiet auditorem, quam si admoveas Geneseos historiam: Deum præcipientem, serpentem insidiantem: Evam, maritum ad peccati consortium sollicitantem, mox gustatæ volu-

Parabola.

Filius prodigus.

Gen. 62.

A ptatis comitem pœnam. Ad hæc si narret aliquis, toto pectore recedendum a vitiis, & ab improborum hominum commercio, semperque ad meliora proficiendum, donec perventum sit ad præmium promissum iis, qui perseveraverint usque ad finem: vehementius commoverit auditores si accommodet allegoriam Hebræorum, Mose duce ex Ægypto fugientium, & a turpi duraque servitute sese in libertatem vindicantium: deinde transmisso mari, per varias mansiones seu gradus virtutum tendentium ad terram, lacte ac melle manantem. Rursus, qui docet rem arduam esse veram pietatem, nec oscitanti contingere, sed multo nego-

B tio, multaque lucta vix parari, multum addet gratiæ, si pugnas ac tumultus, quos Hebræi cum Jebusæis, cum Philisthæis, cæterisque Barbaris hostibus habuerunt, ad allegoriam accommodarit.

Ad hæc si simpliciter pronuncies, nihil esse tranquillius, nihil jucundius animo sibi bene conscio, cui non jam obstrepant malæ cupiditates: magis dormitabit auditor, quam si addas allegoriæ involucrum. Ex Abraham & Sara non nasci Isaac, nisi cum huic corpus esset emortuum, & illi desissent muliebria. Sed hæc omnia e Veteris Instrumenti libris repetere, non fuerit scribentis compendium: satis est exemplis aliquot ostendisse, esse quæ gratius per crystallum aut succi-

C num pelluceant, quam si nuda conspiciantur. Et nescio quo pacto, quæ sacra sunt, plus habent majestatis, si sub involucro proferantur oculis, quam si prorsus retecta visantur. Sic gratior est veritas deprehensa, quæ nos prius torserit ænigmatis involucro: Animal primum quadrupes, mox bipes, postremo tripes. Jam qui dicat, quidquid in nobis boni sit, id a Christo nobis auctore proficisci, intelligetur quidem: verum si huc accommodet similitudinem de stirpe vitis, & palmitibus, de capite & membris, de radice & ramis: mox velut imagine depicta, res oculis subjicitur. Quemadmodum autem Christus sermonem Propheticum expressit, ita Paulus cæterique Apostoli Christi

D sermonem referunt, parabolis rem oculis subjicientes, ac sæpe repetitam infigentes animis. Sic Paulus subinde nos templa Deo dicata, & templa Sancti Spiritus appellat, quæ profanare sit nefas. Sic totum hoc negotium de rejectis Judæis, de adscitis Gentibus peragit parabola oleæ & oleastri, radicis & ramorum. Doctrinam, quæ semel tradita multos adficiat, fermentum vocat, multitudinem conspersionis nomine notans: sinceros azymos vocat, corruptos fermentatos. Stare dicit, qui firmo & infracto sunt animo: cadere, qui peccant aut vacillant: dormisse, qui mortui sunt: aut dormire, qui negligentes sunt suæ salutis: expergisci, qui resipiscunt: vigilare, qui attente & alacri-

E ter agunt salutis negotium. Noctem appellat vitam, erroribus ac vitiis obrutam: diem, vitam honestam & inculpatam. Nonnumquam diem appellat exactum judicium, quod & ignis vocabulo designat aliquoties: *Cujusque opus quale sit, ignis palam faciet.* Dotes divini Spiritus *thesauros* appellat: nostra corpora, immo nos, *vasa fictilia.* *Massam* vocat genus humanum: *figulum* Deum: *vasa destinata honestis usibus* dicit pios: impios *vasa* dicit *in contumeliam parata.* Corpusculum hominis nunc *domicilium*, nunc *vestem*, nunc *tabernaculum* appellat. Legem Mosaicam ad certum tempus traditam declarat similitudine *pædagogi*, & *pueri hæredis.* Beneficium collocatum, *sementem* vocat: fructum ex

F officio redeuntem, *messem* appellat. Concordiam nunc *typo corporis* & *membrorum* commendat, nunc *ædificii apta lapidum structura coagmentati*, seseque librantis usque ad commune fastigium. Quidquid in quaque re crassius est, *carnem*, *corpus* aut *litteram* vocat: quidquid subtilius & propius ad animi vim accedens, *spiritum* appellat, aut *mentem*: doctrinam ad imbecillium captum attemperatam, *lac* dicit: doctrinam perfectiorem, *solidum cibum.* Non uno vero in loco Mosaicam legem *inefficacem esse factam*, successione doctrinæ Euangelicæ, docet parabola matrimonii & divortii. Ad Corinthios Epistolæ prioris, capite decimo quinto, totam resurrectionis causam, non Aristoteli-

cis aut Platonicis enthymematis, sed similibus explicat, corpus humo conditum *semini* comparans: *segetem* aut *arborem enatam*, typum adducens corporis glorificati. Jam supervacuum sit referre, quoties ab athletis ac militibus ducit similitudinem, a stadiis, a pugilibus, a bello. Ejusdem Epistolæ capite nono, quot similibus eamdem inculcat sententiam, pro officio impenso deberi gratiam? *Quis militat suis stipendiis umquam? quis plantat vineam, & de fructibus ejus non edit? quis pascit gregem, & de lacte gregis non vescitur?* Item, *non alligabis os bovi trituranti.* Ac rursum: *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus?* Atque iterum: *Nescitis, quod qui in sacrario operantur, de sacrario cibum habent?* Et, *qui altari adsistunt, immolatorum participes sunt.* Verum hæc fortasse prolixius persequimur, quam methodi ratio ferat. Proinde ut cursum institutum absolvamus: Christus aliquoties fallit suos ad tempus allegoriarum ænigmatibus, quo post altius inhæreat, quod volebat intelligi: veluti cum Matth. capite decimo sexto, monet cavendum a fermento Pharisæorum: illis de panibus omissis succurrit, cum ille de vitanda Pharisæorum hypocrisi loqueretur.

Rursum, cum apud Lucam, divendita tunica, jubet emi gladium: cumque respondentibus duos adesse gladios, ait, sufficit: per occasionem animum addit Petro, ut gladio rem aggrederetur, cum hoc ageret Christus, ut hunc affectum, vi tuendi sese adversus persecutiones, penitus ac radicitus ex animis suorum evelleret.

Item cum apud Joannem, admirantibus ingentem templi structuram, ait: *Solvite templum hoc, & in triduo excitabo illud:* nec Apostoli senserunt illum de corpore suo loqui, occidendo, & in triduum revicturo. Ad hæc cum ait apud eumdem: *Modicum & non videbitis, & iterum modicum & videbitis me:* veluti per ænigma significavit, se brevi moriturum, sed mox a resurrectione semet illis exhibiturum usque ad diem adscensionis: sic haud scio, quo consilio visum est æternæ sapientiæ adumbratis simulacris, & insinuare se piis mentibus, & profanis, ut ita dicam, imponere. Quot seculis exspectant Hebræi suum illum toties promissum Messiam? quid autem exspectabat vulgus? Eximium quempiam Regem, qui late proferret ditionis suæ fines, qui Judæos in libertatem adsereret, qui opibus bearet genus suum, qui Gentes a Mosaica lege alienas, igni ferroque popularetur. Sed, ô vanam ac delusam istorum exspectationem! Venit Christus, humilitatis ac paupertatis exemplum: venit tyrannidis mundanæ contemnendæ magister: venit adhortator ac dux ad tollendam crucem. Proinde delusi crassæ mentis imaginatione, quanto studio exspectaverant venturum, tanto odio venientem aversati sunt. Apud Matthæum vero, quot parabolis regnum cœlorum nobis adumbrat? seminantis varie, rursum seminantis bonum semen, grani sinapis: fermenti exigui, in ingentem farinæ massam abditi: thesauri in agro defossi, insignis margaritæ. Ad hunc ordinem referri poterat, quod Paulus Christum semper imitans, omnia trahit a communi sensu ad sensum penitiorem, qui semper est verissimus, atque etiam saluberrimus, ac latissime patens. Juxta vulgarem opinionem Judæus est, qui præputii pelliculam habet amputatam. Juxta Pauli interpretationem Judæus est, qui mentem habet a terrenis cupiditatibus repurgatam: contra præputiatus est, quisquis crassis affectibus ducitur. Juxta popularem sententiam Abrahæ filii sunt, quibus ab Abraham genus ducitur: juxta Christum ac Paulum filii Abrahæ sunt, qui pietatem ac fidem Abrahæ moribus referunt. Item Israelita dicitur, qui ad Israelis genus pertinet. Christo non est Israelita, nisi qui vitæ innocentia Deo cognatus est. Justitia vulgo dicitur, ubi quis legum præscripta servavit: apud Deum justitia non est, nisi legis observationem animi puritas sinceritasque commendet illi, qui penitus intuetur intimos pectoris recessus. Sacrificium obtulisse dicitur, qui victimam mactavit, aut ut hodie

A fit, qui consecravit eucharistiam: Deo vere sacrificat, quisquis iram, quisquis libidinem, quisquis ambitionem, aliasque consimiles pecuinas cupiditates mactat ac premit. Templum Deo sacrum dicitur ædificium, Pontificum verbis & unctione dicatum, intus templum vere sacrum est, animus Dei simulacrum referens, nec ullum turpitudinis idolum admittens. Idololatria vulgo dicitur, quoties thus incenditur signo cuipiam profano: vera idololatria est, quoties ob fœdam voluptatem, ob turpe lucrum, ob vindictæ cupiditatem, ob tyrannidem contemnitur Christus. Apostatæ dicuntur, qui transfugerunt ad Turcarum partes: veri Apostatæ sunt, quorum tota vita pugnat cum Christo, B ac mundo servit, & a baptismi professione discrepat. Blasphemia vulgo dicitur, ubi quis impia verba evomit in Deum: sed Paulus ex Prophetæ sententia blasphemiam appellat, quoties ob impiam vitam eorum, qui Dei cultum profitentur, dehonestatur nomen Dei. Cur enim vereamur dicere, Deum infamari malis Christianorum moribus, cum in Euangelio dicatur *Pater glorificari bonis operibus discipulorum?* Ad hanc rationem dici possit, juxta popularem existimationem Monachos appellari, qui certo genere cultus ac victus, certisque cerimoniis esse se profiteantur, cum Deo Monachus non sit, nisi cujus animus mundanis cupiditatibus plane sit mortuus. Verum & hoc paucis exemplis indicasse satis arbitror, quando suus cuique C animus abunde multum exemplorum suppeditabit. His finitima cognataque sunt proverbia, quod genus est: *Cecinimus vobis tibiis, & non saltastis: cecinimus lugubria, & non plorastis:* quo significatum est, Pharisæos nec Joannis austeritate, nec Christi civilitate provocatos ad pœnitentiam.

Sunt autem tropi, qui non pertinent ad Grammaticos aut Rhetores, sed pertinent ad idioma sermonis: quod si ignoretur, frequenter aut fallit, aut moratur lectorem. Ac Græca quidem lingua complures habet cum Latina communes, quosdam habet sibi peculiares. Cæterum Hebræa plurimas habet loquendi formas, ab utraque dissonantes. Commune est nobis cum D Græcis, quod dicimus *benefacere* eum, qui bene meretur de quopiam: at non item commune, quod illi dicunt, εὐπαθεῖν, id est, *bene pati*, pro eo quod est beneficio affici. Commune est cum illis, quod pro ἔχω χάριν dicimus, *habeo gratiam*. Non est commune quod illi pro eodem dicunt οἶδα χάριν, id est, *novi gratiam*: aut μεμνήσομαι χάριν, id est, *meminero gratiam*, pro eo quod Latine diceretur, *referam gratiam*. Emendate dicitur Græcis, ἔλαθεν ξενίσας ἀγγέλους, *qui insciens accepit Angelos hospitio:* at non item Latine, *latuit, accipiens Angelos.* Jam Apostoli, tametsi Græce scripserunt, tamen non parum referunt ex proprietate sermonis Hebraici. Porro Septuaginta, qui Veteris Instrumenti libros nobis Græce tradiderunt, permulta refe- E runt ex Hebraici sermonis proprietatibus, quæ fere sunt ab Hieronymo mutata, qui veterem sustulit translationem, quam in opere, *De Locutionibus*, adducit Augustinus (si quis velit illius gustum capere) adeo ut qui sit ejus sermonis rudis, etiamsi probe Græce calleat, non assequatur aliquoties sententiam loquentis. Cujus generis sunt, ut unum aut alterum exemplum docendi gratia producam: *jurat in cœlo*, pro eo quod erat, jurat per cœlum: &, *credit in eo*, pro eo quod erat, fiduciam habet in illo: &, *confitetur in eo*, confi- F tetur, sive agnoscit illum: *in hoc cognoscent, in gladio percussit*, per hoc cognoscent, gladio percussit: *ero illi in patrem, erit mihi in filium*, ero illi pater, erit mihi filius: *duos & duos*, pro binos: *magis fortior est nobis*, fortior est nobis: *mulier si fuerit viro alienigena*, pro eo quod erat, si nupserit viro alienigenæ: *homo homo*, pro quisquis: *viri viri*, pro cujuscumque viri: *quæ fecit virtutem eorum*, pro, quæ fecit exercitibus illorum. Nam hoc arbitratus est Augustinus ad Hebraicum idioma pertinere, cum mihi videatur idiomatis Græcanici. Hebraicum est, pronomen ex supervacuo addere: *Beatus populus, cujus Dominus Deus ejus: ostendit*, pro fecit: *bonas bonas*, pro valde bonas: *Maria Cleophæ,*

pha, pro Maria uxor Cleophæ: *Jacobus Alphai*, Jacobus Alphæi filius: Eclipsis est familiaris Hebræis. Item, *omnis caro*, pro omnes homines: *centum anima*, pro centum hominibus: *verbum*, pro facto: *Quid verbum hoc fecisti?* *honor* pro subsidio: *misericordia* pro beneficentia. Porro quod usu venit in his, quæ versa sunt ex sermone Hebraico, idem accidit in his, quæ translata sunt ex sermone Græco, quoties interpres, illius linguæ reddit idioma. Verum hujus generis formas aliquot sparsim indicavimus in Annotationibus, quas scripsimus in Novum Testamentum. Et Aurelius Augustinus libris aliquot idem egit, quibus titulus est, *De Locutionibus*. Quamquam in hoc argumento felicius ille versari poterat, si quod adnotavit, ex Hebræorum potius quam Græcorum fontibus hausisset. Exstant & annotationes *Titanii*, scriptoris, ut apparet, neoterici in hoc ipso genere.

Jam aliis quoque tropis frequenter explicatur difficultas. Nam quod Matthæus & Marcus prodiderunt latrones, qui cum Christo erant crucifixi, conviciatos ei fuisse: cum Lucas tradat alterum dumtaxat id fecisse, sic explicat nodum Augustinus, ut dicat esse ἑτέρων numeri, *latrones* dictum pro *latro*. Rursus, Christum *triduo fuisse in sepulcro*, per synecdochen explicant: quemadmodum & illud, quod apud Marcum *post tres dies resurrecturus* scribitur, cum *diluculo tertii diei* resurrexerit.

Quoties autem explicato hyperbati anfractu, sensus obscuritatem discutiunt & Origenes, & Chrysostomus, & Hieronymus, & Augustinus? Hos, opinor, non legerat insignis Scotista quidam, qui nuper in publica concione falsissime, ut ipsi visum est, derisit mei similes, qui laborarent in commonstrando sermonis ordine: *Jam olim*, inquiens, *ex Alexandro Grammatico didici construere*. Quin & hyperbole non raro succurrit, velut illuc: *Adscendunt usque ad cælos, & descendunt usque ad abyssos*: cum vehementem tempestatem undarum intelligi vellet Psalmista. Neque continuo mendacium est, quod ultra veri fidem dicitur: sed in hoc adhibetur tropus, ut acrior & ardentior sit oratio. Ac ne quis absurdum putet, in divinis libris hyperboles meminisse, facit hoc non raro Origenes, facit Chrysostomus, facit Augustinus & Hieronymus. Hujus generis sunt illa: *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cælorum*: cum nihil aliud intelligi vellet, quam esse difficillimum, ut dives obtemperet Euangelicæ doctrinæ. Item apud Lucam: ubi parabola jubet ad convivium adhiberi *debiles, cacos & claudos*: nihil aliud significatur, quam abjectos & calamitosos esse sublevandos beneficio gratuito. Rursum ubi prohibet, ne quem inter viam salutent Apostoli: cum hoc voluerit intelligi, non committendum eis, ut ob humanos affectus, ullis dispendiis Euangelii negotium remorentur. Ubi vetat, ne peram aut baculum tollant in viam, sensit, eos his præsidiis liberos esse oportere, quibus vulgus se munit, iter initurum. Neque enim dubium, quin Apostoli peras & baculos habuerint: cum Paulus & lacernam & bibliothecam reliquerit Troade. Ubi suos jubet liliorum exemplo vivere, sentire voluit, abjiciendam anxiam sollicitudinem reponendi in posterum commeatus. Ubi jubet *praberi maxillam lævam*, percutienti dexteram: quid aliud vult, quam non referendam illatam injuriam? Idem sentiendum, opinor, de relinquenda tunica ei qui pallium abstulerit: & ultro ambulando bis mille passus cum eo, qui ad semel mille compulisset. Ubi negat esse suum discipulum, qui non oderit patrem & matrem, plus dixit quam intelligi voluit: neque enim sensit habendos odio parentes, sed omnes affectus posthabendos negotio pietatis ac salutis. Ubi jubet ungi faciem oleo, ne videamur jejunare: nihil aliud sentit, quam in benefactis non captandam ostentationem. Nam, arbitror, Apostolos non solitos ungere faciem, cum jejunarent. Origenes indicat hyperbolen esse, quod in Genesi scriptum legimus: *Lavit in vino stolam suam, & in sanguine uva pallium suum*. Quis enim abluit vestes suas in vino? Verum his verbis nihil

A aliud intelligi voluit, quam insignem & exuberantem agri fertilitatem. Idem hyperbolen esse putat, quod Paulus scripsit, *Romanorum fidem prædicatam in universo mundo*, cum multis esset ignota regionibus. Divus Augustinus in Epistola ad Publicolam, quæ inter cæteras numero censetur, centesima quinquagesima quarta, putat in illis verbis Christi, quibus prohibet, in totum ne juremus, neque per cœlum, neque per terram, neque per aliud quidquam: hyperbolen esse: plus enim dixit quam sensit, quo vehementius deterreret a perjurio. Augustini verba, si quis requirat, subscribam: *Si tamen illud nos adhuc movet, quod in Novo Testamento dictum est, ne omnino juremus. Quod quidem* B *mihi propterea dictum videtur, non, quia verum jurare, peccatum est, sed quia pejerare, immane peccatum est: a quo nos longe esse voluit, qui omnino ne juremus, admonuit*. Hactenus ille. Veluti cum interminamur pueris, ne natent, dicimus: si vel adspexeris lacum, occidam te. Quam interpretationem si recipimus, consimili ratione explicabuntur & illa: *ne divertas ab uxore; ne resistas malo: ne irascaris*: vehementer enim vult suos abesse ab injusto divortio, quibus divertendi jus in totum ademit. Procul abesse vult ab inferenda injuria, quos ne læsos quidem vult ulcisci sese. Nimium abesse vult ab homicidio, a conviciis, ab ira iniqua, quos nullo modo vult ira commoveri. Jam quod Joannes in Euangelii sui calce scripsit, *totum mun-* C *dum non fore capacem librorum, qui de Christo scribendi forent*: Cyrillus & Chrysostomus ingenue fatentur, hyperbolen esse. Horum posterior homilia in Matthæum 13. putat hyperbolen subesse in his Christi verbis: *Quod in tenebris vobis dico, dicite in lumine: & quod in aure auditis, prædicate super tecta*. Neque enim Christus quidquam locutus est furtim aut in aurem, aut Apostoli umquam prædicarunt in tectis: sed quod paucis in Palæstina dictum erat, in aurem & in tenebris dictum vocat, præ comparatione lucis & buccinæ Euangelicæ, quæ mox per Apostolos apud universas orbis nationes, apud summos & infimos eluxit, & insonuit. Opinor, & cum prohibet, ne *quem vocemus patrem in terris*: præterea cum ait: *Nec jota, nec api-* D *culum unum legis omittendum, qui non impleatur*: intelligens, nihil omnino prætereundum ex promissis divinis: quæ constare possunt, etiamsi apices aliquot sublati fuerint. Sed hujus quoque generis aliquot exempla commonstravimus in Annotationibus, quibus Novum Testamentum explanavimus. His cognata sunt illa, quæ an tropis constent, nescio, certe ad vulgarem sensum accommodanda sunt potius, quam ad vivum, ut ajunt, exigenda: veluti cum prohibet *omnino jurare*, sentit, non esse jurandum, ut vulgus dejerabat ob quaslibet causas. Cum prohibet *sollicitum esse de crastino*, sentit, juxta vulgi morem, qui ceu Deo diffisus, anxie torquebatur cura futuri temporis. Cum E prohibet *resistere malo*, sentit, malum non esse propulsandum malo, ut vulgus hominum solet: alioqui licet reprehendere peccantes, licet & coercere. Cum prohibet, *ne vocentur Rabbi*, sentit, ne Pharisæorum more, qui supercilio turgebant ob hunc titulum. Cum prohibet *in precibus multiloquium*, sentit, non esse precandum juxta quorumdam exemplum, qui existimabant, Deum multitudine vocum capi, magis quam affectu mentium: alioqui legimus & Christum orasse prolixe. Sic jubet *non irasci*, sentiens, iram vulgarem, quæ tendit ad injuriam. Sic damnat eum, *qui* F *fratri suo dixerit, fatue*: sentiens, qui, quod vulgo solet, contumeliæ gratia id fecerit: alioqui Christus ipse motus ira legitur, atque alibi suos discipulos, & Paulus Galatas stultos appellat, sed arguens, non incessens. Habet & pietas iram suam, habet & caritas sua convicia. Hujusmodi ferme sunt cum apud Matthæum ait: *Misericordiam volo, & non sacrificium*: omnino sacrificium volebat, quod ipse indixerat; sed prius est præstare misericordiam, quam offerre sacrificium. Rursum cum ait: *Doctrina mea non est mea*, suam negat esse, quam Patri ut homo ferebat acceptam. Rursum cum ait: *nondum fuisse Spiritum*, quod Jesus non-

dum esset glorificatus, non sentit simpliciter, non fuisse spiritum, sed in Apostolis nondum apparuisse Spiritum illum Euangelicum.

Latini sermonis idiomata. Quin & ipse sermo Latinus habet sua quædam idiomata, quæ parum attentis, aut minus eruditis imponunt aliquoties: quod genus est illud apud Marcum capite quinto, cum *ab Archisynagogo venire* dicuntur, qui ab illius ædibus ad illum venirent: quem locum habemus jam olim depravatum ab iis, qui non agnoscebant Latinæ linguæ proprietatem, qua dicimus, *ad me ibimus*, pro eo quod erat, ad domum meam. *Ironia.* Cæterum addubites forsitan, an in Apostolicis & Euangelicis litteris reperire liceat ironiam: cum dubium esse non possit, quin in Veteri Testamento reperiatur, nimirum, libri Regum tertii, capite decimo octavo, Helias irridens Prophetas Baal: *Clamate*, inquit, *voce majore: Deus enim est, & forsitan loquitur: aut in diversorio est, aut in itinere: aut certe dormit, ut excitetur.* Potest & in his verbis Christi accipi ironia: *Dormite jam & requiescite*: juxta Theophylacti Bulgariensis Episcopi sententiam. Rursum apud Paulum Epistolæ prioris ad Corinthios capite sexto: *Contemtiores qui sunt, hos ad judicandum constituite*: per ironiam dictum videri potest, præsertim cum sequatur: *Ad pudorem vestrum dico.* Fortassis & illa Christi verba non multum absunt ab ironia: *Non est bonum, sumere panem filiorum & projicere canibus.* Nec illa: *Non veni ad vocandum justos, sed peccatores*, neque enim vere sensit esse justos, sed exprobrat, quod sibi justi viderentur.

Sunt & aliæ figuræ complures verborum ac sententiarum, quæ ad compositionem, aut gravitatem, aut jucunditatem orationis faciunt, sine quibus ut constet sensus Scripturæ mysticæ, tamen efficiunt, ut jucundius atque efficacius influant in animos nostros, ac felicius tractentur, tradanturque. Eas divus Augustinus non gravatus est multis verbis indicare in libris Sacris, in opere cujus titulus, *De Doctrina Christiana.* De omnibus diligenter tradiderunt Donatus ac Diomedes, sed his diligentius Quintilianus libro *Rhetoricarum Institutionum* nono. At ne quis hanc litteraturæ partem fastidiat, ut Grammaticam ac trivialem, Augustinus in opere *De Doctrina Christiana* jubet non indiligenter addisci, velut utilem ad intelligendos libros Canonicos. Jam amphibologia vitium quidem est orationis, sed quod sæpenumero vitari non potest, etiamsi Fabius, quoad fieri potest, vitandum esse monet. Augustinus adeo vitari vult, ut existimet manifestarium Solœcismum citius admittendum, quam ambiguam dictionem: & *ossum* dici mavult, quam *os*, si unum aliquod significamus eorum, quæ multa dicuntur ossa, non ora: qua quidem in re non illi prorsus adsentior, nisi cum apud imperitam plebem verba fiunt. Nec aliud sensit Augustinus, cujus ætate vulgus promiscuum utcumque Latine tum intelligebat, tum loquebatur: alioqui, ubi in libris suis Augustinus umquam dixit *ossum*, amphibologiæ vitandæ gratia? Verum hæc incommoditas frequentius accidit in lingua Græca quam Latina. Proinde nos compluribus locis & indicavimus, & ubi licuit, submovimus. Tollitur autem fere vel compositione, sive ordine sermonis commutato, si ex contextu nascatur, vel dictione ancipiti, per periphrasin explicata: quod ipsum Augustinus exemplis aliquot prosequitur. Verum abusus vocis nonnumquam ancipitem reddit orationem: sed qui non tam linguæ sit peculiaris, quam scriptori, ut sunt & inter auctores sua cuique propria. Nam frequenter hærebit in Quintiliani sermone, qui præter Ciceronem nihil legerit. Sic Paulus alias *carnem* vocat cognatos, aut sanguinis adfinitatem: alias totum hominem *carnem* appellat: nonnumquam crassior hominis, aut alterius cujuspiam rei pars, caro dicitur: interdum affectum hominis ad vitia sollicitantem, *carnem* appellat: item corpus sæpe vocat, quod ex membris constat: Aliquando corpus idem illi valet, quod caro. *Spiritum* alicubi vocant summum illum ac cœlestem: alibi mentis impetum, *spiritum* dicunt. Rursus alias dona Spiritus Sancti, dicuntur *spiritus*: nonnumquam aër hic, *motus spiritus* dicitur, ut ibi: *Spiritus ubi vult spirat.* Cui pene idem est, quod ait Paulus: *Spiritus quidem meus orat, mens vero mea sine fructu est.* Hujus generis sunt & illa, cum *fidem* dicunt pro fiducia: cum Latinis *fides* sit vel pollicentis, ut *dare fidem*: vel præstantis, aut non præstantis promissum, ut *solvere fidem*; *præstare fidem*: fidentis aut credentis non est, nisi cum sic loquimur, *habeo tibi fidem*, *abrogat illi fidem.* Item cum Paulo dicitur *ædificare*, qui prodest: & *destruere*, qui nocet. Rursus cum *benedictionem* vocat *beneficium sponte collatum.* Sed de his plura sparsim dicta sunt nobis in Annotationibus: & in Argumentis, quæ scripsimus in *Epistolas Apostolorum*, nonnihil attigimus. Annotanda erit & verborum emphasis, quam ad rem plurimum conducit diversarum cognitio linguarum. Quod genus est, quod Paulus vocat se *servum Jesu Christi*, potius quam cultorem. *Servus* enim totus alieni juris est, ex heri sui pendet arbitrio, quidquid parat, domino suo parat, non sibi. Simile est, quod in Epistola ad Corinthios, appellat Apostolos ὑπηρέτας, hoc est, *ministros Christi*, & οἰκονόμους, id est, *dispensatores mysteriorum Dei.* Minister alienæ rei minister est, non suæ, & dispensator, pro tempore promit ex arbitrio domini, non suo, quod & quantum cuique est opus. Sic Episcopi non quærunt quæ sua sunt, non sua docent, sed quæ sunt Christi. Non omnibus eadem proponunt, sed pro cujusque captu sermonem attemperant. Emphasis nonnumquam est & in vocula, quæ vulgari sermone nihil habere momenti videretur. Quod genus est: Legimus Levitici capite 26. *Custodite sabbata mea, & pavete ad sanctuarium meum.* Non temere addidit pronomen. Habet enim & mundus sua sabbata, habet & sanctuarium. Qui superstitiose vacat ab operis manuariis, ut interim non temperet a jurgiis, a scortis, a temulentia, suum habet sabbatum, non Domini. Qui sic audit quotidie sacrum, signatur cruce, adspergitur aqua, ut interim nihilo secius male velit proximo, ut interim fraudet, rapiat, fœneretur, non pavet ad sanctuarium Domini, sed suum. Sic enim Deus loquitur apud Esaiam: *Calendas vestras & solennitates vestras odivit anima mea.* Quomodo dicit illorum Calendas, quas ipse indixerat? Sed illi male servantes, nec in eum usum, in quem ille instituerat, suas fecerant. Quemadmodum quum jejunamus vel ob parsimoniam, vel ob inanem gloriam, vel interim gravius peccantes aliis vitiis tetrioribus, nostrum jejunium est, non Dei. His affine est & illud, quod annotavit Origenes: Jesus Petro dicit, ὕπαγε ὀπίσω μου, quem vult imitatorem esse suæ mortis. Satanæ tantum dicit ὕπαγε ὀπίσω, videlicet, ablegans a se, non invitans ad imitationem, cujus perversitatem noverat deploratam. Hæc quoniam passim incidunt, non est ratio persequi. Sufficit indicasse. Verum in allegoriis, ut huc redeamus, quoniam his omnis fere constat divina Scriptura, per quam æterna sapientia nobiscum veluti balbutit, præcipua cura ponenda est, quæ nisi succurrunt, præsertim in Veteris Testamenti voluminibus, maxima pars fructus perierit lectori. Aliquoties palam falsus est, nonnumquam etiam ridiculus & absurdus est verborum sensus, si simpliciter accipiatur. Quale est: Esaias capite septimo scribit de Christo: *Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabit nomen ejus Emanuel.* Constat enim Christo non fuisse nomen inditum *Emanuel*, sed *Jesu.* Qua quidem ex re Judæi quidam & Hæretici causabantur, Jesum, quem colimus, non eum fuisse, quem per Esaiam promiserat Deus. Non enim simpliciter de vocabulo indito sensit Propheta, sed de re. Nam Jesu nato vere nobiscum Deus esse cœpit, per Filium mundum restituens. Sed quod sequitur absurdius etiam est: *Quoniam priusquam sciat vocare patrem & matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariæ.* Sic enim legit Tertullianus: Certe ad Christum accommodat etiam Hieronymus. Qui convenit ut puer dicatur bellator? An puer vagitu ad arma convocaturus est exercitum, & signum belli non tuba, sed crepitaculo daturus, nec ex equo curruve, nec de muro, sed de nutricis

aut

aut gerulæ suæ collo, hostem impetiturus, atque ita Damascum & Samariam pro mamillis subacturus? Hæc sermonis absurditas fecit, ut Hæretici negarent hanc Prophetiam ad Christum pertinere. Sin adhibes allegoriam, pulcre quadrabit ad Euangelicam Historiam, quæ narrat tres Magos ultro venisse Bethlehem, ut muneribus oblatis agnoscerent Regem novum, qui non copiis nec armis, sed virtute cœlesti, & gladio sermonis Euangelici subigeret universum orbem. Perniciosus est verborum sensus, nisi adhibeas allegoriæ remedium: quod genus illud: *Beati qui se castraverunt propter regnum Dei.* & illud Pauli: *Hoc enim faciens, carbones igneos congeres super caput ejus.* Augustinus & illud hujus esse generis opinatur: *Nisi quis ederit carnem meam, & biberit sanguinem* &c. Hic igitur, ut dictum est, conducet rerum naturalium cognitio: tum in Poeticis allegoriis per ætatem prælusisse, aut etiam ab omni genere rerum ducendis ac tractandis similibus, qua de re & nobis olim libellus editus est. Sunt qui Novi quoque Testamenti historiam ad allegoriam trahunt: quod ego sane vehementer approbo, cum aliquoties sit necessarium, sæpissime festivum & elegans, si quis modo scite rem tractet. Nam mihi videtur Ambrosius in hanc partem, ut illius pace dixerim, immodicus esse nonnumquam: veluti cum Petrum ad prunas calefacientem se, negat *corporis frigus sensisse*, cum id temporis frigus esse non posset, sed mentis hoc fuisse frigus; eleganter hoc, quod ait in allegoria versans: Sed frigus erat, ubi Jesus non agnoscebatur: ubi non erat, qui lucem videret: ubi negabatur ignis consumens: cæteraque in hanc sententiam. Verum nihil vetat, quo minus & narrationis constet fides. Addit autem: *si tempus consideremus, frigus esse non poterat.* ac paulo post: *frigus ergo mentis, non corporis.* Etenim licet in ea regione satis tepeat cœlum illis mensibus, tamen nox in æstuantissimis etiam plagis suum frigus habet. Huic simillimum est, quod subjicit de negatione Petri, magis argute quam vere patrocinans ei, quem Christus ad hoc ipsum labi passus est, ut ipse resipiscens, miserante Christo, confirmaret fratres suos: & tamen adeo novum videri vult, potuisse peccare Petrum, ut peccatum illius nec ab Euangelistis comprehendi potuerit: perinde quasi satis idoneum sit argumentum, illos non adsecutos, de quo varie narrarint, cum idem plurimis accidat locis. Deinde cum apud Matthæum ac Marcum prodenti puellæ, respondet: *Nescio quid dicas:* huc detorquet, quasi non negarit Dominum, sed a muliebri proditione se separarit. Quod si maxime quis urgeat, illum abnegasse, quod esset de numero eorum, qui fuerant cum Jesu Galilæo, aut, ut a Marco scriptum est, Nazareno: tamen huc verba deflectit, quasi negasset se nosse Galilæum, aut Nazarenum, quem Dei Filium noverat. Rursum, quod apud Matthæum habetur: *Non novi hominem:* eodem torquet quasi discipulus hominis non esset, qui discipulus Dei vellet haberi. Nam quod confirmandæ rei gratia adducit ex Paulo: *Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum & Deum Patrem*, etiamsi non nesciam secus ab aliis explicari: mihi videtur, non naturam significasse Paulus, quam Christo non ademit: sed infirmius quiddam & humilius intelligi voluisse hominis vocabulo: veluti cum ait: *An secundum hominem hac loquor?* Videtur hoc Ambrosii commentum taxare Hieronymus in Commentariolis quos scripsit in Matthæum: *Scio quosdam*, inquit, *pii affectus erga Apostolum Petrum, locum hunc ita interpretatos, ut dicerent Petrum non Deum negasse, sed hominem, & esse sensum, nescio hominem, quia scio Deum. Hoc, quam frivolum sit, prudens lector intelligit: sic defendunt Apostolum, ut Deum mendacii reum faciant. Si enim iste non negavit, ergo mentitus est Dominus, qui dixerat: Amen dico tibi, quia hac nocte, antequam gallus cantet, ter me negabis. Cerne quid dicat: me negabis, non hominem.* Hactenus ille. Atque hæc quidem licet plausibiliter & argute dicerentur in schola declamatoria, tamen in rebus Sacris neque ludendum est, neque decet argutari, neque expedit torquere quidquam: nedum falsa defendimus, veris fidem abrogemus. *Simplex est*, juxta Tragici sententiam, *veritatis oratio*: nihil autem Christo neque simplicius, neque verius. Fortassis hujus generis est, quod Augustinus in Homilia quadam de muliere in adulterio deprehensa, quinque viros, & sextum virum non virum ad allegoriam accommodat, meo judicio coactius. Item in numeris passim philosophantur, de numero trigesimo, sexagesimo, & centesimo, rem Hebraicam ad Græcos aut Latinos numeros accommodantes. Jam de quinque millibus hominum satiatis, de panibus, de duobus piscibus, de talentis decem, quinque, & uno, de farinæ satis tribus: non quod negem alicubi in numeris latere mysterium, sed quod in quibusdam adscita, detortaque videantur adferri: & tamen has commentatiunculas aliquoties basim esse volumus, cui sera dogmata superstruamus. Simplicissimum est, quod idem verissimum esse puto, decem, quinque, & unum posita esse, pro plurimo, mediocri, & minimo. Est ubi summam parabolæ satis sit attigisse, etiam in iis, in quibus allegoria vitari non potest: velut in parabola patrisfamilias, adversus nocturnum furem vigilantis, quæ nihil aliud delineat, quam ejus diei subitum & inopinatum adventum. Sunt qui fastidiant omnes allegorias, tamquam rem arbitrariam, somniique simillimam. A quibus ut vehementer dissentio, cum videam absque his plerosque sensus, aut absurdos esse, aut perniciosos, aut futiles, leves ac frigidos: cumque constet Christum allegoriis usum, & Paulum aliquot Veteris Instrumenti locos per allegoriam interpretari: ita non possum non improbare quorumdam ineptum allegorismum, qui fingunt ipsi, quod explicent allegoria. Viator fessus insedit tergo ingentis draconis, arboris truncum esse ratus, is excitatus devoravit miserum. Viator est homo, draco mundus, qui sibi innitentes perdit. Aliaque his magis frivola, justis voluminibus prodita sunt a quibusdam, miroque studio leguntur a nonnullis. Satis est ea, quæ reperiuntur in sacris litteris, ad allegoriam accommodare, si res ita postulet, ut ipsi nihil affingamus. Audivi quemdam Theologum Parisiensem, qui de filio prodigo parabolam in quadraginta dies protraxit, ut æquaret quadragesimæ numerum, affingens iter abeuntis ac redeuntis, quasi nunc in diversorio vesceretur artocreæ linguis confecta, nunc præteriret molam aquatilem, nunc luderet alea, nunc cessaret in ganea, nunc aliud atque aliud ageret, & ad ejusmodi confictas nænias, Prophetarum & Euangeliorum verba detorquebat. Atque interim imperitæ multitudini, & crassulis magnatibus Deus esse videbatur. Nec sine causa ridet Hieronymus eos, qui Poetarum fabulas ad Christum detorquent: nisi si quid ad mores commode deflectetur. veluti fabula Protei in inconstantes, Phaethontis in temerarios, Tantali in avaros & parcos, Midæ in divites stolidos, Danaes in jus pecunia corruptum, Ixionis & Danaidum in frustra laborantes. Quandoquidem dubium non est, quin veteres in hunc usum pleraque commenti sint. Nullum autem familiarius docendi genus, nec efficacius, quam per similium collationem: nam Christus parabolas a rebus vulgatissimis sumit, qui suam doctrinam quam maxime popularem esse voluit. Quis enim non vidit jaci semen in terram? quis non conspexit piscatores jacientes retia? quis nescit palmites amputatos exarescere? Atque hæc vulgata mire novat, ad suam Philosophiam accommodans. De Scotidarum argutissimis subtilitatibus, paucorum est disserere, in his promptum est quibuslibet philosophari. Vides exorientem solem, exhilararis: quid voluptatis sensurus, si cordis oculis exoriatur Sol ille Justitiæ? Molesta res est morbus corporis, quanto molestior animi morbus? Horres contagium pestis corporalis, multo magis vitanda morum pestilentium contagio. Res elegans tibi videtur, hortus omni florum & arborum genere vernans: quale spectaculum animus innocentia virens, ac virtutum omni genere exuberans? Vides serpentem, habes exemplum Christianæ prudentiæ: vides columbam, habes imaginem Christianæ simplicitatis: vides cervum, habes symbolum, admonens,

avide

Petri negatio.

avide sectandas Divinas litteras, vides agnum, habes typum innoxiæ mansuetudinis. Urget hiems, admoneris ut in rebus adversis, fortunæ melioris exspectatione te sustineas: blanditur æstas, admoneris ut te præpares ad venturas ærumnas: gravis est senectus, adspiras ad immortalitatem: grata est juventus, admoneris, ut venturæ senectuti virtutum & eruditionis pares præsidia. Ita quidquid hic visibilis mundus offert oculis corporeis, ejus ideam reperies in rebus animi. Cæterum, quibus ex fontibus petendæ sint allegoriæ, partim explicat Dionysius in opere, cui titulum fecit, *De Divinis Nominibus*: partim Augustinus libro *De Doctrina Christiana* tertio, propositis & explicatis Tychonii septem regulis, aliquanto plus honoris habens, primum infanti, deinde Hæretico, quam nos habeamus Scriptoribus quibusdam Orthodoxis. Fortassis & a nobis nonnihil conferetur, si quando vacabit absolvere libellum olim cœptum, *De Theologicis Allegoriis*. Interim unum illud addam, non satis esse circumspicere, quomodo juxta sensum historicum, qui simplex est: quomodo juxta tropologicum, qui ad mores & vitam communem pertinet: quomodo juxta allegoricum, qui capitis ac totius corporis mystici tractat arcana: quomodo juxta anagogicum, qui cœlestem attingit hierarchiam, diversis in rebus varie reluceat æterna veritas, (nam ad hunc modum video quosdam dividere) verum etiam considerandum erit in singulis horum, qui gradus sint, quæ differentiæ, quæ tractandi ratio: quot modis tractat Origenes Abraham a Deo tentatum, & in historia versans, quos tamen locos invenit. Ut ne dicam interim, quod typus pro varietate rerum, ad quas accommodatur, pro diversitate temporum velut aliam accipit figuram: sicut porcorum siliquæ, quibus perditus ille filius cupit explere ventrem famelicum: ad opes, ad voluptates, ad honores, ad mundanam eruditionem possunt accommodari: & tamen adhuc versaris in tropologia. Quin tota parabola potest ad Judæorum populum, ac Gentes illius temporis applicari. Gentes resipiscunt, & recipiuntur, obmurmurant Judæi: placat utrosque Pater communis. Jam ex personarum, quibus accommodatur parabola, temporumque varietate, nova pene facies sermonis nascitur: qua de re nonnihil attigimus in superioribus. Porro in tractandis allegoriis, felicissimus artifex est Origenes, sedulus magis quam felix Ambrosius, si quis forsitan requirat exemplum quod imitetur. Quin & illud in primis admonendus est Theologiæ candidatus, ut apposite citare condiscat Sacræ Scripturæ testimonia, non e summulis, aut elenchis, aut sordidis conciunculis, aut aliis id genus collectaneis, jam sexcenties aliunde alio confusis ac refusis: sed ex ipsis fontibus. Nec imitetur quosdam, quos non pudet oracula divinæ sapientiæ violenter detorquere ad alienos sensus, aliquoties & ad contrarios. Id ne fiat, prima sit cura, librorum omnium Veteris Novique Testamenti sententiam ex priscis illis interpretibus perdiscere. Audivi quosdam in palæstris Sorbonicis non vulgariter exercitatos, qui in frequentissima concione multa philosophabantur, non intellecto themate, quod ex more proposuerant, ne ad litteram quidem, ut vocant: magnoque pudore doctorum hominum tumultuabantur, *extra oleas*, ut est in Græcorum proverbio, *currentes*. Sunt qui secum adferunt sua decreta, & vulgaribus opinionibus infecti, his servire cogunt arcanam Scripturam, cum ex hac potius petenda sint animi decreta. Quod eleganter admonet Hilarius libro *De Trinitate* primo: cui optimus divinorum voluminum lector est, *qui doctorum intelligentiam exspectat ex dictis potius quam imponat, & retulerit magis quam attulerit: neque cogat id videri dictis contineri, quod ante lectionem præsumserit intelligendum*. Sunt qui eam ad publicos affectus ac mores pertrahunt, & cum huic regulæ servire conveniat, ubi deliberatur, quid oporteat fieri: hujus patrocinio tuentur id, quod vulgo fit. Jam est occultius quidem, sed hoc ipso nocentius depravandi genus, cum abutentes divinæ Scripturæ vocabulis, Ecclesiam, quæ Christi corpus est, interpretamur Sacerdotes: mundum, quo vocabulo mali affectus designantur, interpretamur Laicos Christianos, perinde quasi hi ad Ecclesiam non pertineant: interim quod de Christianis omnibus est dictum, proprie Monachis accommodantes: in mundo ponentes, quos Christus selegit e mundo: & velut a mundo semotos judicantes, qui non aliter sunt extra mundum, quam renes extra corpus animantis: cum quod de cultu divino dictum est, ad solas cerimonias deflectimus: quod de Sacerdotis officio, ad solas preculas utcumque dictas trahimus. Interim tota dissertione vis fit Sacris litteris, & putribus fundamentis inanis ædificii moles imponitur. Proinde qui recte volet uti Scripturis, non sat habeat, quatuor aut quinque decerpsisse verbula: quin potius circumspiciat, unde natum sit quod dicitur. Frequenter enim hujus aut illius loci sensus ex superioribus pendet. Perpendat, a quo dicatur, cui dicatur, quo tempore, qua occasione, quibus verbis, quo animo, quid præcesserit, quid consequatur. Quandoquidem ex hisce rebus expensis collectisque deprehenditur, quid sibi velit, quod dictum est. In his hæc quoque servanda regula, ut sensus, quem ex obscuris verbis elicimus, respondeat ad orbem illum doctrinæ Christianæ, respondeat ad illius vitam, denique respondeat ad æquitatem naturalem. Hoc loco subindicandus est error eorum, qui e Sacris voluminibus, in quibus pro temporum, rerum, ac personarum varietate diversa narrantur, tantum eas particulas decerpunt, quæ ad ipsorum faciunt affectus: cum humanam legem nullus intelligat, nisi qui singula illius capita perpenderit. Audi sermonem divinum, sed totum audi. Episcopus es, delectat te quod Petro dixit Christus: *Et tibi dabo claves regni cælorum:* sed attendito, quod eidem a cruce revocanti dictum est: *Vade retro, Satana, non sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominum.* Memento quod eidem dictum est: *Tu me sequere.* Summus es Pontifex, juvat dici Vicarium Christi, sed interim in mentem veniat exemplum Christi, mors Christi, in cujus affectum succedat oportet, qui succedit in vices ac titulum. Sacerdos es, placet tibi quod dictum est Apostolis: *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis:* sed adverte quod præcessit: *Accipite Spiritum Sanctum:* attende quod iisdem est dictum: *Ite & docete omnes gentes.* Delectat quod ait Paulus, Presbyteros duplici honore dignos, sed adde quod addit ille: *qui bene præsunt.* Applicas in tuum commodum, quod in Veteris Testamenti libris jubentur decimæ dari Levitis, sed adde quod dari jubentur iis, qui a sortibus divisæ terræ fuerant exclusi: dari jubentur iis, qui semper adsistebant sacris, & huic uni rei vacabant: dari jubentur iis, quorum pars erat Dominus Deus. Ab his rebus quantum absunt, qui nunc plus quam decimas exigunt a plebe? Cristas erigimus, quod Sacerdotes Regale genus dixerit Petrus: at multis non venit in mentem, iisdem præstandum esse, quod dixit Christus: *Vos estis sal terræ: vos estis lux mundi.* Places tibi, quia tibi quoque dictum imaginaris, quod Christus dixit Petro: *Pasce oves meas;* sed interim memento, qui hoc dixit, ter esse stipulatum amorem sui, & amorem eximium. Ait enim: *Diligis me plus his.* Præsides aliis Episcopis, verum juberis & amore præcellere, juberis exemplo summi Pastoris, omnium incolumitatem vitæ tuæ dispendio tueri. Gaudes tibi locum in terris esse Christo proximum, at memento tuum esse officium, ut sis illi & vitæ sanctimonia proximus. Ad eum modum si Sacris litteris utemur, tum demum erunt nobis salutiferæ. Quidam impudenter Scripturam divinam trahunt ad sensum alienissimum, velut is, qui quod dictum est de tentoriis hostium apud Abacuc: *Turbabuntur pelles terræ Madian*, detorsit ad Bartholemæum excoriatum, quod habet historia, licet ea fide careat: aut is, qui quod habetur in libro Judith: *Gyrantes vallem, venerunt ad portam:* stultissime deflexit ad argumenta quatuor librorum Petri Lombardi, qui scripsit sententias Theologicas. Quodque in hoc etiam est subtilius, vult in iisdem verbis allusum esse ad ipsius nomen & agnomen. Hæc non referrem, nisi ipsi

Differentia in singulis sensibus.

Ecclesia.

Mundus.

ipsi suas nænias evulgassent, neque deessent, qui talia serio lectitent. Sunt qui ludant verbis Scripturæ divinæ, ac veluti fit in centonibus Poetarum, ad alienum sensum ceu per jocum abutuntur. Quod aliquoties facit divus Bernardus, venuste magis quam graviter, meo quidem judicio. Sic enim imbiberat vir ille præclarus Sacras litteras, ut nusquam non occursarent. Nam quod hodie quidam, si quando festivi student videri, verba mystica depravant ad jocos scurriles, non solum indoctum est, verum etiam impium, & supplicio dignum. Impingit hoc Hieronymus Origeni, quod aliquoties vim faciat Scripturis, opinor, ut nos prorsus abducat a littera, plerumque sterili. Quin potius nemo ferme veterum non alicubi torquet, quoties cum adversario dimicant: atque ipse etiam Hieronymus, quod uno in loco propemodum fatetur. In his igitur cautius observandum, num qua vis facta sit verbis sacris: nisi si quis fas esse putat id facere, quoties capiendus est hostis, aut a vitiis deterrendus infirmorum animus. Mihi videtur rectissimum, ut caste, ut opportune sacris verbis utamur. Si primum curaris, ut id facias quam optime, postea fiet, ut & facile facias. Id cum ubique præstari velim, maxime tamen præstare convenit, ubi res est cum adversariis nostræ Religionis: aut ubi refellitur falsitas, & asseritur veritas: aut ubi mystice Scripturæ sensus enarratur. Fit enim alioqui, ut non solum non evincamus, quod adstruimus, verum etiam risui simus adversario, & tamen mea sententia nusquam magis peccatum est a veteribus. Hujus generis arbitror, quod Ambrosius libro *De Spiritu Sancto* secundo, capite sexto, ex loco qui est apud Paulum in Epistola ad Philippenses capite tertio: *Qui spiritu servimus Deo:* ratiocinatur adversus Arrianos, Spiritum Sanctum aperte *Deum* dici, connectens has duas voces πνεύματι & θεῷ, cum Græco sermone magis exprimatur sensus diversus, videlicet, nos colere Deum non corporeis victimis ac cerimoniis, sed spiritu: præsertim cum spiritui non addatur suus articulus, qui in tempore videbatur addendus, si sensisset de Spiritu illo divino. Rursus quod idem, enarrans locum qui est in Epistola Pauli ad Timotheum secunda, capite secundo: *In domo autem magna non solum sunt vasa* &c. magno stomacho rejicit & exsibilat interpretationem Novatiani, qui magnam divitis domum interpretatus sit mundum, qui constat ex bonis ac malis, & ad hoc evincendum, adducit illud Euangelicum: *Vos de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo*, cum hoc oraculum nihil faciat adversus Novatianum, qui de mundo sensit hoc visibili, qui omne rerum genus complectitur: contra Christus figurate *mundum* appellet cupiditates, quibus obnoxium est hominum vulgus, res fluxas ac temporarias pro æternis sectantium. Nec erat cur odio Novatiani destomacharetur in bonam interpretationem, quam sequitur & divus Chrysostomus, licet alienus ab hæresi Novatiani. Præterea quod Beda ex mulierculæ Chananææ verbis, *Miserere mei Domine, Fili David*, colligit & adseverat, illam perfecta fide & Deum credidisse Christum & hominem, quod id temporis, opinor, nec ipsos Apostolos credidisse, præsertim quum mox scribatur, *procidisse & adorasse Jesum*, quasi Deum agnoscat, quisquis Domini nomine compellet. Aut quasi subsidium hujusmodi non soleat & a sanctis viris peti: Aut quasi Miphibosetb libro Regum secundo, non pronus corruat in faciem, & *adoret Regem David:* Aut quasi non sit scriptum in Actis Apostolorum, de Cornelio quod *procidens ad pedes adoraverit Petrum.* Ut ne recenseam hic alia loca complura. Mihi parum verecundum videtur adseverare quidpiam ex argumento, cujus refutatio mox occurrat vel tenuiter erudito. Ac ne quis calumnietur me parum bona fide narrare rem, ipsius Bedæ verba subscribam. Scribit enim hunc in modum de Chananæa: *Habet namque magnam fidei perfectionem, quæ pietatem Salvatoris implorans, ait, miserere mei Domine, fili David. Quum enim eumdem Dominum quem filium David appellat, patet, profecto, quia verum hunc hominem, verum credidit & Deum.* Ac mox: *Sed in hoc quod eum post multas lacrymas, tandem prostrata adorat dicens: Domine adjuva me, nequaquam se de ejus divina majestate ambiguam docet, cujus adorandam ut Dei, didicit esse potentiam.* Hactenus Bedæ verba retulimus. Rursum quod Augustinus verba Baptistæ, quæ leguntur apud Joannem capite primo: *Et ego nesciebam eum, sed qui me misit baptizare in aqua, ille dixit mihi: Super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, ipse est qui baptizat in Spiritu Sancto:* abunde efficax telum arbitratur ad fundendas universas Donatistarum phalanges, interpretans, unum hoc eatenus latuisse Joannem, quod Christus auctoritatem baptismi sibi proprie servasset, cum cætera nosset omnia. Noverat esse Filium Dei, noverat esse Deum & hominem, noverat esse Christum, noverat venisse redimendo servandoque generi humano: noverat esse eum, qui venisset baptizaturus aqua & Spiritu Sancto. Quid igitur eum docuit Pater indicio columbæ? nimirum, illud, quod baptismum suum sibi servaturus esset, nec ulli suorum cessurus. Atque in hanc sententiam prolixe differit, satis quidem plausibiliter apud eos, quibus persuasum erat insanire Donatistas, sicut insaniebant. Nam ipsa etiam sermonis species arguit illum eam disputationem ad præsentium animos & aures, ejusque temporis statum accommodasse. Verum si res serio foret agenda, si cominus collatis armis congrediendum esset cum adversario, non video quid hæc tela possint, quibus apud suos fretus, quasi triumphum agit. Siquidem ut interim non excutiam altius, quare baptismus sit permissus omnibus, cum cæterorum sacramentorum functio tam paucis mandata sit, præsertim cum iisdem ab eodem utrumque dictum sit: *Ite, baptizate omnes gentes.* &, *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.* Ad hæc, an sicut adimitur jus absolvendi, ita possit adimi jus baptizandi: deinde, an quem Ecclesia resecat, hoc animo resecet, ne post ullo munere Ecclesiastico fungatur: præterea, an Donatistæ senserint eos, qui olim vere baptismum acceperint, & ad impietatem relapsi sint, rursus esse baptizandos: an eos, qui in Hæresi, & ab Hæreticis aqua tincti non vere baptismum acceperint: ut non exquiram, an quæ de sacramento & charactere tradidit Augustinus, nitantur argumentis sat efficacibus: nec enim in re quidquam ab illo dissentio, & Donatistas non pro Hæreticis solum, verum etiam pro Schismaticis, & insanissimis latronibus habeo. Et facile mihi persuadet qualibus qualibus argumentis, quod vel circa probationem ullam persuadet auctoritas Ecclesiæ, & schismatis odium: tantum illud expendimus interim, an hic locus Euangelicus satis efficax sit ad coarguendum Donatistarum errorem. Primum enim nihil commoverit adversarium, quod Augustinus toties adseverat & inculcat, Joannem hoc solum ignorasse, quod Christus sibi proprie servaret baptismum. Neque enim id satis arguit, quod ait: *Hic est qui baptizat.* cum addat, *in spiritu & igni*, non distinguens auctorem baptismi, sed genus baptismi. Nam quod Joannes baptizabat, auctore Deo baptizabat: alioqui si quis ex his verbis: *ipse est qui baptizat*, contendat, neminem baptizare præter Christum, quomodo Paulus dicit baptizatam a se Stephanæ domum? Quomodo Christus mandat Apostolis: *ite, & baptizate*, si solus ipse baptizat? Neque protinus consequens est, si Christus est omnium sacramentorum auctor, ideo per quemvis illa conferri. Donatistæ adsumebant Hæreticos extra Ecclesiæ consortium esse, extra quam non sit baptismus. Ad quam rem comprobandam, multis Scripturarum testimoniis utitur Cyprianus & argumentis item plurimis: cumque hoc complures Episcopi, quorum suffragia recensentur in Actis Synodi Carthaginiensis. Mihi quidem modis omnibus probatur, quod definivit Ecclesia: tantum in hoc hæc adduximus, ut ostenderemus exempli gratia locum ad victoriam detortum.

Quod nunc dicturus sum, haud scio an vel præcipuam allaturum sit utilitatem, si quis dextre præstiterit: id est hujusmodi, ut locos aliquot Theologicos aut tibi pares ipse, aut ab alio quopiam traditos accipias: ad *Loci Theologici parandi.*

A ad quos omnia quæ legeris, velut in nidulos quosdam digeras, quo promptius sit, ubi videbitur, quod voles vel promere, vel recondere, velut (ut exempli causa rem notem) de fide, de jejunio, de ferendis malis, de sublevandis infirmis, de ferendis impiis Magistratibus, de vitando simplicium offendiculo, de studio Sacrarum litterarum, de pietate erga parentes, aut liberos, de Christiana caritate, de honorandis Primatibus, de livore, de obtrectatione, de castimonia, atque aliis id genus: nam innumerabiles fingi possunt. His in ordinem compositis, juxta rerum pugnantiam, aut affinitatem (ut in Copia quoque nostra quondam indicavimus) quidquid usquam insigne est, in omnibus Veteris B Instrumenti libris, in Euangeliis, in Actis, in litteris Apostolorum, quod conveniat, vel dissonet, ad hos erit redigendum. Quod si cui visum erit, poterit ex antiquis Interpretibus, postremo vel ex Ethnicorum libris huc conferre, quod usui futurum existimarit. Hac usum fuisse ratione divum Hieronymum, ex ipsius scriptis mihi propemodum videor animadvertere. Sive quid erit disserendum, aderit ad manum parata supellex: sive quid explicandum, facilis erit locorum collatio.

Collatio locorum. Quandoquidem hæc non Origeni tantum, sed & Augustino optima ratio est interpretandi Divinas litteras, si locum obscurum ex aliorum locorum collatione reddamus illustrem: & mysticam Scripturam mystica, Sacra Sacram exponat. Qua quidem ex re non solum illud commodi capietur, ut sensus alibi non intellectus C percipiatur, verum adjungetur auctoritas. Nam quamvis ubique divinæ Scripturæ auctoritas vel unico verbo nobis satisfacit, tamen aliquando fit, ut de interpretatione possit ambigi, præsertim cum veteres etiam non raro dissentiant. Proinde si plura consentient, ad fidem facient: sin dissentient, aut etiam pugnabunt, excitabunt nos ad exactius scrutinium: quod genus fit, cum Dominus dicat: *Non videbit me omnis caro & vivet*, tamen Lucas ex auctoritate Esaiæ dicit, *& videbit omnis caro salutare Dei.* Rursum, quum Paulus dicat, *caro & sanguis regnum Dei non possidebit*, tamen Job loquitur, *& in carne mea videbo Deum meum.* Item cum in Euangelio Christus vetet irasci, tamen in Psal- D mis legimus: *Irascimini & nolite peccare:* quare sequitur, aut Christum non sensisse de quavis ira, aut Psalmographi sermonem sic accipiendum, non ut præcipiat irasci, sed si inciderit ira, ne procedat usque ad injuriam. Item quod alicubi Christus permittit suis, ut ad iter tollant peram ac baculum, alibi rursus etiam his interdicit. Hæc pugna nonnumquam est in verbis tantum, nonnumquam in factis, nonnumquam mixtim ex utrisque. De verbis exemplum modo dedimus: de factis illud esse potest, quod cum Petrus plagas & carcerem a Judæis patienter tolerarit, erga Ananiam, & hujus uxorem Saphiram, non est usus eadem lenitate, sed acriter increpitis, præsens exitium denunciavit. E Rursus, plebem incredulam leniter ac mansuete revocat ad resipiscentiam: hos non admonet ut resipiscant, sed illico plectit: & tamen Simonem empturientem donum Spiritus Sancti, quamquam esset jam baptizatus, non plectit, sed admonet ut resipiscat, nonnullam veniæ spem ostendens mutato. Mixti generis exemplum hoc esto: Christus in Euangelio vetat omnino jurare, & tamen in Epistolis suis toties jurat Paulus. Christus jubet dextram maxillam percutienti, exhibere lævam: ipse percussus in judicio, cum percussore etiam expostulat. Paulus adeo non exhibet alteram, F ut pro alapa convicium impingat Pontifici judici, non ita multo mitius alapa. Item cum legamus: *Perdes omnes qui loquuntur mendacium*, tamen quosdam probatos viros mendacio usos legimus, velut Abraham & Judith. In his igitur facta sanctorum pugnantia, ut videtur, cum doctrina Sacrorum voluminum, admonent nos, in verbis alium subesse sensum, quam sermo prima specie præ se ferat. Quin & hunc usum adferet hæc locorum collatio, ut idioma ac tropos arcani sermonis certius agnoscamus. Atque hisce jam rebus instructus Theologiæ tiro, jugi meditatione versetur in Divinis litteris: has nocturna curet versare manu, versare diurna: has semper in manibus, semper habeat in sinu: ex his semper aliquid aut auribus instrepat, aut oculis occurrat, aut animo obversetur. In naturam ibit, quod usu perpetuo fuerit infixum.

Nec, mea sententia, fuerit inconsultum, Divinos libros ad verbum ediscere, vel non intellectos, auctore Augustino: quod equidem sic interpretor, etiam si sensum mysticum nondum percipias. *De ediscendo.* Nam facere, quod apud Monachos aliquot fieri videmus, nec aliter ediscere Psalmos, quam psittacus ediscit voces humanas, plus habet tædii quam fructus. Neque enim facilius tantum ac tenacius inhærescunt memoriæ, quæ intelligimus, verum etiam majore cum utilitate. Id primum fieri velim in Novi Testamenti voluminibus, quæ tanto præsentius faciunt ad nostram professionem, ut hodie propemodum vel sola sufficere possint, nimirum, vulgata jam, & animis omnium infixa Christi doctrina. Nam olim Judæis ad fidem adducendis, necessario erat adhibenda Veteris auctoritas Instrumenti: nunc nobis cum Judæis minimum est negotii, & apud alios non est eadem auctoritas libris Hebræorum: etiamsi non negem, plurimam ex illis utilitatem capi, si quis adhibitis allegoriis, vel ad Christum, in illis adumbratum, vel ad mores accommodet: atque si id non immodice, sed carptim fiat. Sunt enim quæ verbatim ad allegoriam trahere frigidum sit, quod admixta sint multa, non ut significent aliquid, sed ut tenor ac series historiæ constet, quemadmodum docet Augustinus, cumque hoc Joannes Chrysostomus Homilia in Matthæum 65. parabolam enarrans de conductis in vineam. Sit igitur apud nos primus honos Novo Testamento, per quod Christiani sumus, & ubi Christus nobis multo expressius quam in Vetere depingitur: proximus Veteri, & in hoc his libris, qui cum Novo maxime consentiunt, quales sunt Esaiæ libri. *Novum Testamentum.* Quamquam si dispositis, ut dixi, locis, frequenter Paulinas Epistolas cum Euangeliis, & cum utrisque conferas Esaiam, reliquaque Veteris Testamenti loca, futurum est, ut hæc suapte sponte inhærescant & insideant memoriæ. Quod si quos deterret hic labor, illud, quæso, secum cogitet: qui conveniat, ut Theologus futurus Sophisticas præceptiunculas ediscat: ediscat qualescumque in Aristotelem commentarios, aut etiam paraphrasim, ediscat Scoti conclusiones, quas vocant, & argumenta: & idem operæ gravetur dare libris Divinis, ex quorum fontibus universa scatet Theologia, quæ modo vere sit Theologia. At quanto satius est, semel hoc laboris, (nec enim dixerim tædii) devorare, quam semper recurrentibus in orbem laboribus, quoties tractandum aut citandum erit aliquid, ad Dictionarios, Summulas, & Indices confugere? veluti faciunt mei similes quidam, qui cum domi nihil habeant supellectilis, quoties opus est cantharo aut patella, a vicino petunt utendam. At recte monet Sapiens ille, ut *aquam de tua bibas cisterna:* & adeo non sit necesse aliunde rogare, ut tu potius de tuo fonte derives in alios. Quin igitur omissis confusis istis formulariis, & impuris summulariorum lacunis, tuum ipsius pectus bibliothecam facito Christi, ex eo velut e penuario depromito providus paterfamilias seu nova, seu vetera, utcumque postulabit res. Longe vividius penetrant in animos auditorum, quæ e tuo pectore ceu viva prodeunt, quam quæ ex aliorum farragine subleguntur.

De commentariis. Atqui inter hæc roget aliquis, quid tu, num adeo facilem & expositam judicas Scripturam divinam, ut absque commentariis possit intelligi? Quidni possit aliquousque, nimirum, quantum satis est, non ad Theatricam ostentationem, sed ad sanam doctrinam, prius cognitis dogmatibus, & hac, qua dixi, collatione locorum adhibita? Alioqui quid aliud secuti sunt, qui principes in hanc commentarios ediderunt? Inter quos præcipuus est Origenes, sic hanc Venerem exorsus, ut nemo post illum ausit manus apponere. Tum Origene vetustior Tertullianus, vir in Divinis litteris ad prodigium usque doctus, ut non sine causa Cyprianus hunc suum magistrum solitus sit appellare. *Tertullianus.* Quid autem vetet alios eodem pervenire, quo pervenerunt illi, si

si eadem ingrediantur via? Non hæc dico, quod cuiquam auctor esse velim, ut præteritis Veterum commentariis, divinæ Scripturæ scientiam sibi vindicet, aut etiam venetur. Imo partem laboris adimat nobis Veterum labor, adjuvemur illorum commentariis, dummodo primum ex his deligamus optimos, velut Origenem, qui sic primus, ut nemo cum illo conferri possit: post hunc Basilium, Nazianzenum, Athanasium, Cyrillum, Chrysostomum, Hieronymum, Ambrosium, Hilarium, Augustinum: deinde ut hos ipsos cum judicio delectuque legamus: etiamsi reverenter legi volo. Homines erant, quædam ignorabant, in nonnullis hallucinati sunt: dormitarunt alicubi, nonnulla dederunt utcumque vincendis Hæreticis, quorum contentionibus tunc fervebant omnia. Præterea vix quisquam est horum, cujus falso titulo non permulta circumferantur: atque adeo, quod est impudentius, cujus libris non multa admixta sint aliena, id quod in Hieronymo certe, moxque in Cypriano palam arguimus, & in Augustino forsitan arguemus. Nec ita multum negotii fuerit idem facere in cæteris, hoc est in Origene, in Ambrosio, in Chrysostomo. Quod ni hic quoque fuerit oculatus lector, periculum est, ne impostoris aut nebulonis somnium, pro Hieronymi aut Ambrosii oraculo amplectatur. Sic enim hodie quidam τὸν ἥλιον ὑπερφρονοῦντες, περαίνονται: Sic ait Hieronymus in quodam Sermone, sic Augustinus in quadam Homilia ad Fratres Eremitas: perinde quasi de Tripode pronunciarent oraculum. Sit igitur delectus non solum auctorum, verum etiam operum. Et in auctoribus non hoc modo discrimen est, quod Græci præcellunt Latinos, quod veteres recentiores: verum etiam quod in singulis etiam generibus alius sit alio præstantior. In operibus cavendum, ne nothum & supposititium pro germano veroque amplectaris. Proinde quandoquidem in tanta librorum multitudine, & in tanta ætatis fugacitate, non vacat evolvere omnia, superest, ut primum legamus optima. Quorsum attinet in hisce neotericis coacervatoribus verius, quam Interpretibus, bonas horas haud bene collocare? In quibus primum quam multa sunt, quæ tibi postea sint majore negotio dediscenda? Deinde si quid inest recti, id ex veteribus haustum comperies, sed mutilum fere ac decurtatum: quod ob linguarum & rerum inscitiam multa, & haud scio an optima, quoniam non adsequebantur, coacti sunt prætermittere. Quid quod bona pars istorum ne decerpit quidem ab illis, sed e sæpius confusis ac transfusis collectaneis, velut e decima lacuna suffuratur, ut pene nihil resipiant sui fontis. Deinde ne nihil de suo addidisse videatur, adspergit aliquid suorum somniorum, aut e sordido quopiam, & pridie nato auctore admiscet, quasi cum multa jura confundit cocus, ut inquit Plautus. Postremo ut eadem doceant cum priscis, quam frigent apud hos sordentque omnia, ob sermonis infantissimam balbutiem? At Hieronymus ita delitiis omnia condit ac locupletat, ut cum aberrat a vero, aut a re digreditur, tamen plus bonæ rei doceat, quam isti, cum vere rem tradunt. Ut ne dicam interim, quod omnino tales ipsi reddimur, cujusmodi sunt auctores, in quibus assidue versamur. Neque enim perinde ciborum qualitas transit in corporis habitum, ut lectio in animum ac mores legentis. Si in jejunis, in frigidis, in fucatis, in spinosis ac rixosis scriptoribus assidui simus, tales evadamus oportet: sin in his, qui vere sapiunt Christum, qui ardent, qui vivunt aguntque, qui veram pietatem & docent & præstant: hos saltem aliqua ex parte referemus. At dices, si nihil accesserit, parum instructus fuero ad palæstram Scholasticam. Neque vero nos pugilem instituimus, sed Theologum, & eum Theologum, qui, quod profitetur, malit exprimere vita quam syllogismis. Nec est quod tibi tantopere displiceas, si inter istos parum Theologus habearis: cum inter eosdem ne Hieronymus quidem ipse sit habiturus quod respondeat, ac fortasse nec ipse Paulus. In culpa est non ipsa Theologia, quæ non sic nata est: sed quorumdam tractatio qui totam illam ad Dialecticorum argutias, & Aristotelicam Philoso-

Origenes. Basilius. Nazianzenus. Athanasius. Cyrillus. Chrysostomus. Hieronymus. Ambrosius. Hilarius. Augustinus.

Delectus auctorum & operum.

A phiam detraxerunt: ut illic non paulo plus sit Philosophiæ quam Theologiæ. Atqui fieri potest, ut Rhetor aliquis, aut Arithmeticus, aut Musicus sic eamdem tractet, ut nemo jam sit intellecturus, nisi qui prius artium illarum vim omnem cognitam habeat. Quid autem necesse est ad omnes omnium quæstiunculas certa respondere Theologum? quarum neque numerus est ullus, neque finis: dum Hydræ in morem, pro una recisa sexcentæ repullulant? Sunt quæ parum pium sit investigare, sunt quæ citra salutis dispendium possint nesciri: sunt de quibus eruditius sit ambigere, & cum Academicis ἐπέχειν, quam pronuntiari. Quis enim fructus si me torqueam, an Deus B creare possit hominem ἀναμάρτητον? an Deus aliquo ab ipso distincto sit unus? an possit respectum producere sine fundamento & termino? an anima Christi potuerit falli aut mentiri? an hæc propositio, Deus est scarabæus, æque possibilis sit, atque hæc, Deus est homo? Utrum potentia generandi in Patre, sit aliquid in illo absolutum, an proprietas Patris. An Personæ constituantur in esse personali, per relationes originis. An omnium æviternorum sit unum ævum. An gratia & caritas distinguantur. An gratia sit in essentia animæ, an in potentia: an verbi incarnationem præcesserit corporis organizatio, & animatio. An animæ Christi fuerit collata summa gratia, quæ conferri potest creaturæ. An anima Christi omnia cognoscat in C verbo, quæ cognoscit ipsum verbum. An anima Christi meruerit in instanti suæ conceptionis. An ignis apud inferos sit ejusdem speciei cum nostro. Sunt quæ quadantenus vestigasse sufficiat, altius rimari sit nefas. Divus Joannes Chrysostomus in Joannis Euangelium Homilia decima, satis existimat, didicisse nos in Christi persona, divinam naturam cum anima corporeque humano sic ineffabili quodam nexu conglutinatam fuisse, ut naturas inter se distinctas, eadem complecteretur hypostasis: Porro quibus rationibus id fiat, non arbitratur ulterius scrutandum. *Quomodo autem hoc fit*, inquit, *noli disquirere, factum est ut ipse novit.* At inter nos quot quæstiones exstiterunt, quot opiniones, quot D sectæ disputantium, utrum Christus individuum hominis adsumserit, an speciem, an tertio quodam modo dicatur Deus & Homo. Atque hac de re cum inter Veteres parum convenerit, nuper etiam exortus est quidam, qui, reprobatis superiorum opinionibus, novam viam indicet. Idem Chrysostomus Homilia in Matthæum quarta, docet Euangelistam de nativitate Christi, juxta carnem, nihil ausum temere definire, qui tantum ostendit hujus admirandi conceptus opificem Spiritum Sanctum, & hac ratione sese compendio liberavit ab omnibus quæstionibus. *Incredibile*, inquit, *non est, quod fecit omnipotens Dei Spiritus.* Nobis inscrutabile est, quod ille arcano suo peregit consilio. E Nobis satis est credere, tenere & adorare quod scriptum est. Eodem in loco Chrysostomus magnopere demiratur temeritatem eorum, imo dementiam, ut ipse vocat, qui rimantur æternam illam nativitatem, qua sine tempore nascitur, quam nec ullæ voces humanæ possunt exprimere, nec ulla mens humana concipere. Quod si nobis placeret hæc sanctissimi viri sententia, nimirum, bona Scholasticæ Theologiæ pars haberetur supervacanea, & qui ad Sacræ doctrinæ cognitionem enituntur, maxima parte laborum sublevarentur. Hæc si per lusum agerentur in confabulatio- F nibus aut in conviviis, ferri poterant: nunc serio & docentur & discuntur in scholis: his næniis ceu rebus maxime Theologo dignis, ætas juvenum atque etiam senum absumitur. Hæc præferuntur Hieronymi, Ambrosii, Cypriani & Hilarii scriptis: atque adeo libris Divinis. In his næniis si specimen aliquod sui dederint, fiunt Baccalaurii, nondum lecto Euangelio aut Paulinis Epistolis: & tamen in hoc potissimum sudasse videntur Theologi recentiores, ne nihil viderentur addidisse veteribus. Mihi non modo supervacaneum, verum etiam periculosum videtur, de iis, quæ ad fidei negotium pertinent, humanis argumentationibus tam anxie disquirere. Videtur enim subhæsitare, qui tam solli-

sollicite, tamque curiose rationes contrahit, quibus vel impugnet vel tueatur, quod nobis traditum est ut credamus, non ut discutiamus. Ac sæpenumero fit, ut omnia curiose magis quam pie vestiganti quædam rationes occurrant, quæ nonnihil convellant ac labefactent fidei robur. Ipse aliquot novi, qui se fatebantur ex argutiis Scoti, quibus tractat argumentum Eucharistiæ, eo perductos esse, ut prorsus animo vacillarent, vixque eam hæsitationem potuisse excutere. Non postularim ut mihi quisquam habeat fidem, ni divus Chrysostomus mecum per omnia sentit. Siquidem is Homilia in Matthæum prima, hoc nomine deterret a libris Philosophorum, qui de virtute quidem disserunt, sed perplexe ac moleste, veluti quum Stoici, Epicurei, Academici & Peripatetici rixis inexplicabilibus inter sese contendunt, quid sit honestum, & quibus in rebus situm illud τὸ ἀγαθὸν. Porro quum præstanda sit virtus, isti totam ætatem consumunt in vestigando, quid sit virtus. Quædam igitur hoc ipso noxia sunt, quod verbose, quod involute tradantur, cum Christus suam doctrinam simplicissimam, atque ipsis etiam agricolis facilem & obviam esse voluerit, quam paucis ac dilucidis verbis explicat: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, & proximum tuum sicut te ipsum.* Proinde qui tot subtilitatibus argutatur de natura Dei, tot scirpos nectit de caritate, quid sit, quot modis accipiatur, ubi & quatenus eam præstare conveniat, nonne hoc ipso noxius est, quod remoratur ad ipsam rem properantem. Atque hanc citius reperias inter idiotas, quam inter hos, qui sine fine disputant. Incidit mihi olim disputatio cum Theologo quodam, alias homine docto & integro, sed in Scoticis argutiis nimium diu versato. Sermo erat de sacramentis, & parum inter nos conveniebat. Hic versus ad adsidentem: *Si quem*, inquit, *Erasmus Græce docere studeat, non id possit efficere diebus paucis.* Et qui fieri potest, ut ipse statim intelligat quid sit sacramentum? Egregium vero, si totos decem annos disputandum est, ut intelligamus, quid sit sacramentum, quum horum usus sit omnibus necessarius ad salutem. Idem Chrysostomus quum aliis locis compluribus improbat Philosophicam & argutam verius quam piam inter Christianos disputationem, tum enarrans locum Pauli, quo Timotheum a fabulis & interminatis genealogiis deterret: ejus verba præstabit, opinor, subscribere: *Vides*, inquit, *quemadmodum hujusmodi quæstiones damnat, ac resecare conatur? Nam ubi fides est, nulla est quæstionis necessitas. Ubi nihil oportet curiose perquirere, quid opus est quæstione? siquidem quæstio fidem tollit. Etenim qui quærit nondum invenit: qui quærit difficile credere potest: & ideo monet, ne vacemus hujusmodi quæstionibus. Nam si quærimus, jam non credimus. Fides enim animum cogitationemque facit conquiescere.* Ac mox tergiversationem eorum, qui nobis objiciunt, quod ipse Christus jusserit nos quærere, ut inveniamus: pulsare, ut aperiatur: scrutari Scripturas in quibus vitam inveniamus: ita rejicit, ut dicat, *eos quærere, qui magno animi ardore versantur in sacris libris, potius quam in humanis quæstiunculis: ac puris precibus a Deo postulant, ut impertiat suum Spiritum, qui in nobis scrutatur etiam profunda: ideo scrutari jussos, non ut semper quæramus, sed ut illorum auctoritate confirmati, quærere desinamus.* Hactenus Chrysostomus. Quibus illud adjiciendum, non dictum esse, scrutamini Philosophiam Aristotelicam: an ejus præsidio doceri possit resurrectio mortuorum, sed *scrutamini Scripturas.* Atque inibi Paulus ostendens, quousque sit adhibendum arcanæ Scripturæ scrutinium, & ad quem scopum dirigenda Theologiæ cognitio: *Finis*, inquit, *præcepti est caritas de corde puro & conscientia bona, & fide non ficta.* Hactenus igitur philosophandum in Sacris litteris, quatenus industria nostra conducit ad ea, quæ Paulus commemoravit. Verum qui sibi scopum hunc non proposuerunt, sed hoc agunt, ut paradoxa quæpiam, ac nova proferant: quo sint admirationi populo, semper inanium rerum admiratori, pro Theologis fiunt matæologi. Hos depingit his verbis: *A quibus quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes neque ea quæ dicunt, neque de quibus affirmant.* Ferri tamen poterant hæc quoque, si hæc fabula intra gymnasiorum parietes ageretur. Nunc in ipsas conciones sacras (cur enim non dicam sacras, cum olim fuerint pars sacrificii?) penetravit hæc ostentatio. Quoties me hujus rei puduit, quoties vicem populi indolui? Video simplicem multitudinem hiantem, & avidam pendere ab ore concionantis, exspectare pabulum animi sui, cupidam discendi quo melior domum redeat, & ibi mihi Theologaster quispiam, fere ἱεροπρεπεῖ σχήματι venerandus, e Scoto, aut Occam quæstionem aliquam frigidam ac perplexam ventilat, ostentans quantum in Sorbona profecerit, & plebis benignitatem hac ostentatione venans. Interim magna concionis pars domum abit, plane, juxta Græcorum proverbium, λύκος χανών. Alii dictitant inter sese, quam multa legit hic juvenis, quam valet ingenio. Quid non possit ille vel struere vel destruere? Nemo delectatur, præter paucos, eodem affectos morbo: hi habent quod rixentur super cœnam. Hæc est doctrina, quam Jacobus animalem ac Dæmoniacam appellat, diversa illi, quam Paulus Timotheo scribens sanam nominat, fideli sermone potius quam Sophistico tradendam, efficacem simul & ad exhortandos, qui cessant: & consolandos, qui animo sunt dejecto: & redarguendos, qui adversantur. Ac mox matæologos depingit hisce verbis: *Sunt enim multi, & non subditi, vaniloqui, & mentium deceptores, quibus oportet silentium indici, qui universas subvertunt domos, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia.* Atque utinam tales haberemus Concionatores, ut hæc frustra videar admonuisse: sed quoties audimus istos sic commendantes remissiones Pontificias, ut oratio tota nihil oleat, nisi sordidum quæstum: nihil præ se ferat, nisi proxenetam mercede conductum, quoties palam adulantes plus potestatis tribuunt Romano Pontifici, quam ipse vel agnoscat, vel postulet: quoties jactant sua benefacta, quibus debeatur incolumitas populi: quoties persuadere conantur: quoties suos quique Divos immodicis laudibus attollunt, suum interim Ordinem ambitiose prædicantes, non esse Cacodæmoni jus in eos, qui in hujus aut illius Divi cuculla sepeliantur, domum fortunatam fore, quæ talis Divi pallium habeat, revaliturum a morbo qui illi sacrum cultum annis aliquot circumferat, non male periturum, qui cotidie pictum aut sculptum Christophorum contempletur: quoties hæc atque his impudentiores nænias ex eo loco deblaterant, qui prædicandæ doctrinæ Evangelicæ dicatus est: quis non ingemiscat, quem non misereseat imperitæ ac superstitiosæ multitudinis? Sed ut ad contentiosas quæstiones redeamus, vide quam sollicite Paulus Timotheum suum ab his deterret: *Noli*, inquit, *verbis contendere. Ad nihil enim conducit, nisi ad subversionem audientium.* Ac mox, ubi jussisset eum recte secare sermonem veritatis, adjecit: *Inanes autem vocum novitates devita.* Rursum ad Titum, ubi multa monuisset, quæ ad pios mores faciunt, etiam atque etiam admonet, ut stultas quæstiones, & genealogias, & pugnas, quæ veniunt ex lege, rejiciat. Has contentiones Timotheo scribens λογομαχίας appellat, in quas ait quosdam insanire, cum tamen ex his nihil oriatur, præter invidias, contentiones, convitia, suspiciones malas, conflictationes hominum mente corruptorum, veritatis expertium, qui quæstum suum anteponant pietati. Nemo vero sic interpretetur hæc, quæ diximus, nos huc tendere, ut in totum damnemus eos, qui præter quæstiones nihil nobis reliquerunt, aut improbemus Scholasticas conflictationes, ex quibus sæpenumero non aliter elicitur veritas, quam ex collisione silicum ignis excutitur: sed modum in his, ac delectum requirimus. Modus dabit, ne quæratur de omnibus: delectus, ne de quibuslibet. Alioqui multa sunt & in neotericorum libris digna cognitu, sed ea per ætatem modice degustentur, sobrie casteque tractentur. Nam hoc studiorum genus olim apud Theologos prorsus incognitum fuit: deinde posteaquam irrepsit, ut fere fit in rebus humanis, paulatim in immensum increvit. Unde cœpit

cœpit in aliquot jam Academiis parcius ac moderatius haberi, velut apud Anglos in Cantabrigiensi, apud Brabantos in Lovaniensi. Nec ideo minus florent hæc studia, sed verius florent. Quale vero spectaculum est, Theologum octogenarium nihil aliud sapere, quam mera sophismata, & ad extremum usque vitæ nihil aliud quam argutari? Nam hujusmodi non paucos vidimus olim Lutetiæ, quibus si quid depromendum fuisset ex Paulo, videbantur sibi prorsus in alium mundum translati. Proinde si cui contigit tanta ingenii vis, ut utrumque studiorum genus complecti possit, eat sane per nos, eat quo illum sua virtus vocat, eat pede fausto. Sed ab iis tamen quæ nos prætulimus incipiendum: in his majorem ac meliorem vitæ partem impertiendam censeo. Quod si alterutrum sit deserendum, non possum non fateri quod verissimum est: malim in hoc latus deflectere. Præstat paulo minus esse Sophistam, quam minus sapere in Euangelicis & Apostolicis litteris. Satius est ignorare quædam Aristotelis dogmata, quam nescire Christi decreta. Denique malim cum Chrysostomo pius esse Theologus, quam cum Scoto esse invictus. Illud certe negari non potest, per veteres illos illustratam ac defensam Christi doctrinam, quos ita demum patiar antiquari, si constet, horum argutissimis argutiis & subtilissimis subtilitatibus vel unum Ethnicum conversum ad Christi fidem, vel unum revictum ac mutatum Hæreticum. Nam quod hodie pauciores sunt, aut certe exstant, hæreses, id, si verum fateri volumus, fasciculis debemus verius, quam syllogismis. Quis enim omnino modus Dialectica subtilitate necti potest, qui non eadem subtilitate dissolvatur, si liberum sit utrisque, quod voluerint, adsumere? Quis vero fructus, si nectas, quod explicari non potest, qui tamen non adsentitur, imo aliquoties ne is quidem qui nectit? Sed simplices illæ litteræ veritate, non argutia efficaces, totius orbis populos pauculis annis innovare potuerunt. Verum missam faciamus studiorum collationem: sit in his suum cuique pulcrum, &, ut Paulinis verbis utar, *in suo quisque sensu acquiescat.* Cui placent Scholasticæ conflictationes, sequatur, A suo quidem arbitratu, quod in scholis receptum est: modo ne nimium tribuat scholæ dogmatis, modo ne nimium diu. Nam vidi complures, qui jam semicani, cum prisca illa Theologia conati sunt redire in gratiam, sed parum feliciter successit conatus, nimium serus. At si quis magis cupit instructus esse ad pietatem, quam ad disputationem, statim ac potissimum versetur in fontibus, versetur in his Scriptoribus, qui proxime biberunt de fontibus. Si quid exstiterit dubitationis, in his, quæ pertinent ad pietatem, non deerit integro prudentique viro, quod e Divinis oraculis salubriter respondeat. Habet Paulus fidele consilium, ubi Domini præceptum non habet, quod diminutum erit in B syllogismis, id pensabit sancta ad Deum deprecatio. Denique satis invictus fueris Theologus, si nulli succumbas vitio, nullis cedas cupiditatibus, etiamsi a contentiosa disputatione discesseris inferior. Abunde magnus doctor est, qui pure docet Christum. Si turpe ducunt, nescire quid definiat Scotus, turpius est nescire quid decernat Christus. Si parum Theologicum est, non adsequi quæ scripsit Durandus, minus Theologicum est, non adsequi quæ scripsit Paulus. A Divinis oraculis nomen habet Theologus, non ab humanis opinionibus. Et bona Theologiæ pars afflatus est, qui non contingit, nisi moribus purgatissimis: & tamen hanc C facultatem nulli sibi majore supercilio vindicant, quam quorum tota vita servit ambitioni, servit avaritiæ, frequenter & libidini gulæque, undique sycophantiis, fucis & hypocrisi corrupta. Hi se jactant Euangelicæ doctrinæ Præcones, hi se faciunt Christianæ Religionis columnas, ab horum ore pendet imperita multitudo. Nimirum, horum facta cernebat Christus, cum deploraret sortem populi, dissipatarum ac Pastore destitutarum ovium in morem errantis. Habent enim & nostra tempora suos Pharisæos ac Rabbinos, habent suos hypocritas, habent sua phylacteria quibus se commendent stultæ plebeculæ. Orandus igitur Christus, ut hoc Pharisaicum genus aut mutet in melius, aut abigat a grege suo. Atque hæc dicta sunt, non ut lædamus bonos, sed ut malos admoneamus officii.

RATIONIS VERÆ THEOLOGIÆ, PER DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM,

FINIS.

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI

PARACLESIS,

IDEST,

ADHORTATIO

AD

CHRISTIANÆ PHILOSOPHIÆ

STUDIUM.

LActantius ille Firmianus, optime lector, cujus linguam unice miratur Hieronymus, Christianæ Religioni patrocinaturus adversus Ethnicos, cum primis optat sibi dari eloquentiam Tullianæ proximam: improbum ratus, opinor, optasse parem. At ego sane, si quid hujusmodi votis proficitur, tantisper dum mortales omneis ad sanctissimum ac saluberrimum Christianæ Philosophiæ studium adhortor, ac veluti classicum canens evoco, vehementer optarim eloquentiam mihi dari, longe aliam quam fuerit Ciceroni: si minus picturatam quam fuit illius, certe multo magis efficacem. Imo si cui umquam talis contigit dicendi vis, qualem non omnino sine causa, veterum Poetarum fabulæ subnotarunt in Mercurio, qui ceu Magica virga divina- *Mercurius.* D que cithara somnum immittit cum libet, & idem adimit, quos vult ad inferos impellens, ac rursus ab inferis evocans: aut qualem signarunt in Amphione Orpheoque, quorum alter rigida movisse saxa, alter quercus & ornos traxisse cithara fingitur. Aut qualem Ogmio suo tribuebant Galli, mortales omneis catenulis a lingua in aures infixis, quo vellet circumducenti. Aut qualem Marsyæ fabulosa tribuit antiquitas. Aut certe, ne nimium diu fabulis immoremur, qualem Socrati E tribuit Alcibiades, Pericli vetus comœdia, quæ non aures tantum mox peritura voluptate deliniat, sed quæ tenaces aculeos relinquat in animis auditorum, quæ rapiat, quæ transformet, quæ multo alium dimittat auditorem quam acceperit. Timotheus Musicus ille nobilis Dorios occinens modos, Alexandrum Magnum ad belli studium inflammare solitus legitur. Neque defuerunt olim, qui precaminibus, quas Græci vocant

Amphion. Orpheus. Hercules Celticus. Socrates. Alcibiades. Pericles. Timotheus.

ἐπῳδὰς, nihil ducerent efficacius. Quod si quod usquam esset hujusmodi genus incantamenti, si qua vis harmoniæ, quæ verum habeat Ἐνθουσιασμὸν, si qua Pytho vere flexanima, eam mihi cupiam in præsentia suppetere, quo rem omnium saluberrima omnibus persuadeam. Quamquam illud potius optandum, ut Christus ipse, cujus negotium agitur, ita citharæ nostræ chordas temperet, ut hæc cantilena penitus afficiat ac moveat animos omnium. Ad quod quidem efficiendum, nihil opus Rhetorum epicherematis, aut epiphonematis. Hoc quod aptamus, non alia res certius præstet, quam ipsa veritas, cujus quo simplicior, hoc efficacior est oratio. Ac primum quidem non libet in præsentia refricare querelam illam, non omnino novam sed heu nimium justam: & haud scio, an umquam justiorem, quam hisce temporibus, cum tam ardentibus animis in sua quisque studia mortales incumbant, hanc unam Christi Philosophiam a nonnullis etiam Christianis rideri, a plerisque negligi, a paucis tractari, sed frigide: non enim dicam insincere. At in cæteris disciplinis omnibus, quas humana prodidit industria, nihil est tam abditum ac retrusum, quod non pervestigarit ingenii sagacitas: nihil tam difficile, quod non expugnarit labor improbus. Qui fit autem, ut hanc unam Philosophiam, non his quibus par est animis amplectamur, quotquot ipso etiam cognomine Christi nomen profitemur? Platonici, Pythagorici, Academici, Stoici, Cynici, Peripatetici, Epicurei, suæ quisque sectæ dogmata, tum penitus habent cognita, tum memoriter tenent, pro his digladiantur illi, vel emorituri citius, quam auctoris sui patrocinium deserant. At cur non multo magis tales animos præstamus Auctori nostro & Principi Christo? Quis non vehementer fœdum censeat Aristotelicam profitenti Philosophiam, nescire quid vir ille senserit de causis fulminum, de prima materia, de infinito? quæ nec cognita felicem, nec ignorata reddunt infelicem. Et nos tot modis initiati, tot sacramentis adacti Christo, non fœdum ac turpe putamus illius nescire dogmata, quæ certissimam omnibus præstent felicitatem? Nam quorsum attinet hic contentione rem exaggerare, cum hoc ipsum impiæ cujusdam dementiæ sit, Christum cum Zenone aut Aristotele, & hujus doctrinam cum illorum, ut modestissime dicam, præceptiunculis conferre velle? Affingant illi suæ sectæ principibus, quantum possunt, aut quantum libet: Certe solus hic e cœlo profectus est Doctor, solus certa docere potuit, cum sit æterna sapientia: solus salutaria docuit unicus humanæ salutis auctor: solus absolute præstitit, quidquid umquam docuit: solus exhibere potest, quidquid promisit. Si quid a Chaldæis aut Ægyptiis adfertur, id ob hoc ipsum acrius avemus cognoscere, quod e peregrino sit orbe deportatum, & pretii pars est e longinquo venisse, & sæpenumero insomniis homunculi, ne dicam impostoris, tam anxie distorquemur, non solum nullo fructu, sed magno temporis dispendio, ut ne quid addam gravius: tametsi jam hoc ipsum ut nihil accedat gravissimum est. At qui fit, ut hujusmodi cupiditas non item Christianos titillet animos, quibus persuasum est, id quod res est, hanc doctrinam non ex Ægypto Syriave, sed ex ipso venisse cœlo? Cur non ita nobiscum cogitamus omnes? novum & admirabile Philosophiæ genus sit, oportet, quod ut traderet mortalibus: is qui Deus erat, factus est homo: qui immortalis, factus est mortalis: qui in corde Patris erat, se se demisit in terras. Magnum quiddam & haud quaquam triviale sit oportet, quidquid illud est, quod ille tam admirandus auctor, post tot excellentium Philosophorum familias, post tot insignes Prophetas, docturus advenerit. Cur non hic pia curiositate singula cognoscimus, disquirimus, excutimus? Præsertim cum hoc sapientiæ genus, tam eximium, ut semel stultam reddiderit universam hujus mundi sapientiam, ex paucis hisce libris, velut e limpidissimis fontibus, haurire liceat, longe minore negotio, quam ex tot voluminibus spinosis, ex tam immensis, iisque inter se pugnantibus Interpretum commentariis, Aristotelicam doctrinam, ut ne addam,

Veritatis oratio.

Philosophia Christi neglecta.

Christus.

Præstantia Philosophiæ Christianæ.

A quanto majore cum fructu. Nihil enim hic necesse est, ut tot anxiis disciplinis instructus accedas. Simplex & cuivis paratum est viaticum, tantum fac adferas pium ac promptum animum, & inprimis simplici puraque præditum fide. Tantum esto docilis, & multum in hac Philosophia promovisti. Ipsa suppeditat doctorem Spiritum, qui nulli sese lubentius impertit, quam simplicibus animis. Illorum disciplinæ, præterquam quod falsam promittunt felicitatem, multorum ingenia submovent, ipsa, videlicet, præceptorum difficultate. Hæc omnibus ex æquo sese accommodat, submittit se parvulis, ad illorum modulum sese attemperat, lacte illos alens, ferens, confovens, sustinens, omnia faciens, donec grandescamus in Christo. At rursum ita non deest infimis, ut summis etiam sit admirabilis. Imo quo
B longius in hujus opes progressus fueris, hoc longius illius majestate submoveris. Parvis pusilla est, magnis plus quam maxima. Nullam hæc ætatem, nullum sexum, nullam fortunam, nullam rejicit conditionem. Sol hic non perinde communis & expositus est omnibus atque Christi doctrina. Non arcet omnino quemquam, nisi quis semet arceat, ipse sibi invidens. Vehementer enim ab istis dissentio, qui nolint ab idiotis legi Divinas litteras, in vulgi linguam transfusas, sive quasi Christus tam involuta docuerit, ut vix a pauculis Theologis possint intelligi, sive quasi Religionis Christianæ præsidium in hoc situm sit, si nesciatur. Regum mysteria celare fortasse satius est: At Christus
C sua mysteria quam maxime cupit evulgari. Optarem ut omnes mulierculæ legant Euangelium, legant Paulinas Epistolas. Atque, utinam! hæc in omnes omnium linguas essent transfusa, ut non solum a Scotis & Hybernis, sed a Turcis quoque & Sarracenis legi cognoscique possint. Primus certe gradus est, utcumque cognoscere. Esto, riderent multi, at caperentur aliquot. Utinam hinc ad stivam aliquid decantet agricola, hinc nonnihil ad radios suos moduletur textor, hujusmodi fabulis itineris tædium levet viator. Ex his sint omnia Christianorum omnium colloquia. Tales enim ferme sumus, quales sunt quotidianæ nostræ confabulationes. Adsequatur quisque quod potest, exprimat quis-
D que quod potest. Qui posterior est, non invideat præcedenti, qui prior est, invitet sequentem, non desperet. Cur professionem omnium communem ad paucos contrahimus? Neque enim consentaneum est, cum baptismus ex æquo communis sit Christianorum omnium, in quo prima Christianæ Philosophiæ professio est, cum sacramenta cætera, denique, cum præmium illud immortalitatis ad omnes ex æquo pertineat, sola dogmata in pauculos istos esse releganda, quos hodie vulgus Theologos aut Monachos vocat, quos ipsos tamen, tametsi minima quæpiam portio sunt ad populum Christiani nominis, tamen hos, inquam, ipsos optarim majorem in modum esse quod audiunt. Vereor enim ne inter Theologos reperire liceat, qui multum absint a
E suo titulo, hoc est, qui terrena loquantur, non divina: & inter Monachos, qui Christi paupertatem & mundi contemtum profitentur, plus quam mundum reperies. Is mihi vere Theologus est, qui non syllogismis arte contortis, sed affectu, sed ipso vultu atque oculis, sed ipsa vita doceat adspernandas opes: Christiano non esse fidendum hujus mundi præsidiis, sed tum oportere pendere de cœlo, non esse retaliandam injuriam, bene precandum male precantibus, bene merendum de male merentibus: bonos omnes velut ejusdem corporis membra diligendos ac fovendos ex æquo: malos tolerandos, si corrigi nequeant: qui suis
F exsuuntur bonis, qui depelluntur possessionibus, qui lugent, hos beatos esse, non deplorandos: mortem optandam etiam piis, ut quæ nihil sit aliud quam trajectus ad immortalitatem: hæc, inquam, & hujusmodi, si quis afflatus spiritu Christi prædicet, inculcet, ad hæc hortetur, invitet, animet, is demum vere Theologus est, etiam si fossor fuerit aut textor. Hæc si quis & ipsis præstet moribus, is denique magnus est Doctor. Qua ratione intelligant Angeli, fortasse subtilius disserat alius vel non Christianus, at illud persuadere, ut hic

Vere Theologus.

hic puri ab omnibus inquinamentis vitam exigamus Angelicam, id demum Christiani Theologi munus est. Quod si quis obstrepet, hæc esse crassula & idiotica, nihil aliud huic responderim, nisi quod hæc crassa Christus præcipue docuit, hæc inculcant Apostoli, hæc quantumvis idiotica, tot germane Christianos, tot insignium Martyrum examina nobis prodiderunt. Hæc, inquam, illitterata, ut ipsis videtur, Philosophia, summos Orbis Principes, tot Regna, tot Gentes, in suas pertraxit leges, id quod nulla Tyrannorum vis, nulla Philosophorum poterat eruditio. Neque vero repugno, quo minus sapientiam istam, si videtur, loquantur inter perfectos. At hoc certe nomine consoletur sese humile Christianorum vulgus, quod istas subtilitates, an sciverunt Apostoli, viderint alii, certe non docuerunt. *Apostoli subtilitates non docuerunt.* Hac, inquam, plebeja, si præstarent pro sua sorte Principes, si in concionibus inculcarent Sacerdotes, si pueris instillarent Ludimagistri, potius quam erudita illa, ex Aristotelis & Averrois depromta fontibus: non sic perpetuis pene bellis tumultuaretur undique res Christiana, non tam insano studio, per fas nefasque congerendi divitias ferverent omnia, non tot litibus ubique perstreperent sacra pariter ac profana. Denique, non titulo tantum & cerimoniis differremus ab his, qui Christi Philosophiam non profitentur. Siquidem in his tribus hominum ordinibus præcipue situm est Christianæ Religionis vel instaurandæ, vel augendæ negotium, in Principibus, & qui horum gerunt vices, Magistratibus: in Episcopis, & horum Vicariis, Sacerdotibus: & in iis, qui primam illam ætatem ad omnia sequacem, instituunt. Quos si omisso suo negotio contingat ex animo conspirare in Christum, nimirum, videremus haud ita multis annis verum quoddam, &, ut Paulus inquit, γνήσιον Christianorum genus passim emergere, *γνήσιον, id est, germanum, hoc est, verum.* quod Christi Philosophiam non cerimoniis tantum, & propositionibus, sed ipso pectore totaque vita referret. His armis longe citius pellicerentur ad Christi fidem, Christiani nominis hostes, quam minis aut armis. *Veritas.* Ut omnia jungamus præsidia, nihil ipsa veritate potentius. Platonicus non est, qui Platonis libros non legerit, & Theologus est, non modo Christianus, qui Christi litteras non legerit? *Qui diligit*, inquit, *me*, *sermones meos servat*, hanc ipse notam præscripsit. Proinde si vere ex animo sumus Christiani, si vere credimus illum e cœlo missum, ut ea nos doceret, quæ Philosophorum sapientia non poterat, si vere exspectamus ab eo, quod nulli Principes quantumvis opulenti, donare queunt: cur est nobis quidquam hujus litteris antiquius? Cur omnino quidquam videtur eruditum, quod ab hujus decretis dissidet? Cur in his adorandis litteris idem, ac pene dixerim, plus nobis permittimus, quam in Cæsareis legibus, aut Medicorum libris sibi permittunt Interpretes profani? ut perinde quasi in re ludicra versemur: ita quidquid in buccam venerit, commentemur, detorqueamus, involvamus. Cœlestia dogmata, ceu Lydiam regulam, ad nostram pertrahimus vitam: & dum omnibus modis fugimus, ne parum multa scisse videamur, quidquid usquam est profanarum litterarum huc provehentes, id quod est in Christiana Philosophia præcipuum, *Philosophia Christiana.* non dicam, corrumpimus: sed quod negari non potest, ad paucos homines contrahimus rem, qua Christus nihil voluit esse communius. Hoc Philosophiæ genus in affectibus situm verius, quam in syllogismis, vita est magis quam disputatio, afflatus potius quam eruditio, transformatio magis quam ratio. Doctos esse vix paucis contigit: at nulli non licet esse Christianum, nulli non licet esse pium, addam audacter illud, nulli non licet esse Theologum. Jam facile descendit in animos omnium, quod maxime secundum naturam est. Quid autem aliud est Christi Philosophia, quam ipse renascentiam vocat, quam instauratio bene conditæ naturæ? Proinde quamquam nemo tradidit hæc absolutius, nemo efficacius, quam Christus, tamen permulta reperire licet in Ethnicorum libris, quæ cum hujus doctrina consentiant. Nulla fuit umquam tam crassa factio Philosophiæ, quæ docuerit pecuniam hominem red-

A dere felicem, nulla tam impudens, quæ in vulgaribus istis honoribus aut voluptatibus finem boni constituerit. *Stoici.* Viderunt Stoici, neminem esse sapientem, nisi bonum virum, viderunt nihil esse vere bonum aut honestum, præter veram virtutem, nihil horrendum aut malum, præter unam turpitudinem. *Socrates.* Injuriam non esse pensandam injuria, multis modis apud Platonem docet Socrates: item cum immortalis sit anima, non esse deplorandos, qui cum fiducia bene actæ vitæ hinc demigrant in vitam feliciorem: præterea animam omnibus modis abducendam ab affectibus corporis, & ad ea traducendam, quæ vere sunt, cum non videamur. *Aristoteles.* Nullam rem nobis suavem esse posse, quæ non aliquo mo-

B do contemnatur, in Politicis scripsit Aristoteles, una virtute excepta. *Epicurus.* Nihil in vita homini suave esse posse, nisi adsit animus nullius mali sibi conscius, unde ceu e fonte scatet vera voluptas, fatetur & Epicurus. Quid quod non magnam hujus doctrinæ partem præstitere non pauci, præcipue Socrates, Diogenes, & Epictetus? At eadem cum tanto plenius & docuerit & præstiterit Christus, an non prodigii simile, hæc a Christianis vel ignorari, vel negligi, vel etiam rideri? *Christus. Decreta.* Si sunt quæ propius pertinent ad Christianismum, his antiquatis, illa sequamur: sin hæc sola sunt quæ vere Christianum possunt efficere, cur hæc propemodum magis pro obso-

C letis & abrogatis habemus, quam libros Mosaicos? Primum autem est scire quid docuerit, proximum est præstare. Neque enim ob id, opinor, quisquam sibi Christianus esse videatur, si spinosa, molestaque verborum perplexitate, de instantibus, de relationibus, de quidditatibus ac formalitatibus disputet, sed si quod Christus docuit & exhibuit, id teneat, exprimatque. Non quod horum studium damnem, qui in argutiis hujusmodi non sine laude exercuerunt ingenii sui vires: nolim enim offendi quemquam, sed quod existimem, & vere, ni fallor, existimo, puram ac germanam illam Christi Philosophiam non aliunde felicius hauriri quam ex Euangelicis litteris, quam ex Apostolicis litteris, in

D quibus si quis pie philosophetur, orans magis quam argumentans, & transformari studens potius quam armari, is nimirum comperiet, nihil esse, quod ad hominis felicitatem, nihil quod ad ullam hujus vitæ functionem pertineat, quod in his non sit traditum, discussum, & absolutum. Sive quid discere cupimus, cur alius auctor magis placet, quam ipse Christus? Sive vivendi formam requirimus, cur aliud nobis prius est exemplum, quam archetypus ipse Christus? Sive pharmacum aliquod adversus molestas animi cupiditates desideramus, cur alibi putamus remedium esse præsentius? Sive cupimus residem ac languescentem animum expergefacere lectione, quæso, ubi reperias igniculos æque vi-

E vos & efficaces? Sive visum est animum ab hujus vitæ molestiis avocare, cur aliæ magis placent delitiæ? *Littera hominum.* Cur statim malumus ex hominum litteris Christi sapientiam discere, quam ex ipso Christo? qui quod pollicitus sese semper nobiscum fore usque ad consummationem seculi, in his litteris præcipue præstat, in quibus nobis etiamnum vivit, spirat, loquitur, pene dixerim, efficacius quam cum inter homines versaretur. Minus videbant, minus audiebant Judæi, quam tu vides & audis in Euangelicis litteris, tantum ut oculos & aures adferas, quibus ille cerni & audiri possit. Quid tandem hoc rei est? Litteras ab amiculo scriptas, servamus, exosculamur, circumferimus, iterum atque iterum re-

F legimus: & tot sunt millia Christianorum, qui cum alioqui docti sint, Euangelicos & Apostolicos libros ne legerint quidem umquam in omni vita. *Homines.* Mahumetæi sua tenent dogmata, Judæi & hodie ab ipsis cunabulis suum ediscunt Mosen. Cur nos non idem præstamus Christo? Qui Benedicti profitentur institutum, regulam ab homine, eoque pene idiota, & idiotis scriptam, tenent, ediscunt, imbibunt. Qui Augustiniani sunt ordinis, auctoris sui regulam callent. Franciscani Francisci sui traditiunculas adorant, amplectuntur, & quoquo terrarum se contulerint, secum circumferunt, tutos se non credunt, nisi libellus adsit in sinu. Cur illi plus tribuunt regulæ ab homine scriptæ, quam universi Christiani

suæ

Deus. suæ regulæ, quam omnibus tradidit Christus, quam omnes ex æquo professi sunt in baptismo? Denique qua (ut sexcentas etiam addas) nulla possit esse sanctior? Atque, utinam! fiat, ut quemadmodum Paulus scripsit, Mosi legem non fuisse gloriosam præ gloria succedentis Euangelii; ita Christianis omnibus Euangelia & Apostolorum litteræ ita sanctæ habeantur, ut hæc præ illis non videantur esse sancta. *Theologia recens.* Quid Alberto magno, quid Alexandro, quid Thomæ, quid Ægidio, quid Ricardo, quid Occam alii velint tribuere, per me sane cuique liberum erit: nolim enim cujusquam imminuere gloriam, aut cum inveteratis jam hominum studiis dimicare. Sint illa quantumvis erudita, quantumvis subtilia, quantumvis, si velint, Seraphica, hæc tamen certissima fateantur oportet. Paulus dijudicare vult spiritus Prophetarum, num ex Deo sint. Augustinus omnes omnium libros cum judicio legens, nihilo plus juris postulat & suis. In his solis litteris, & quod non adsequor, tamen adoro. Hunc auctorem nobis non schola Theologorum, sed ipse Pater cœlestis, divinæ vocis testimonio comprobavit, idque bis, primum ad Jordanem in baptismo, deinde in monte Thabor in transfiguratione: *Hic*, inquit, *est Filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est, ipsum audite.* O solidam auctoritatem, vereque (ut isti vocant) irrefragabilem. Quid est, ipsum audite? Nimirum, hic unicus est Doctor, hujus unius discipuli sitis. Attollat studiis suum quisque quantum volet auctorem, hoc de uno citra exceptionem dictum est Christo. In hunc primum descendit columba, Paterni testimonii comprobatrix. Hujus spiritum proxime refert Petrus, cui summus ille Pastor oves suas semel, iterum, ac tertio pascendas commisit; pascendas autem haud dubium, quin Christianæ doctrinæ pabulo. Hic in Paulo veluti renatus est, quem ipse vocavit organum electum, & insignem sui nominis Præconem. Joannes quod e sacrosancto illo pectoris fonte hauserat, id suis expressit litteris. Quid, quæso, simile in Scoto? (nolim id contumeliæ causa dictum videri) quid simile in Thoma? Quamquam illius ingenium admiror, hujus etiam veneror sanctimoniam. Cur non in tantis auctoribus philosophamur omnes? Quin hos sinu circumferimus, hos semper habemus in manibus, quin in his venamur, scrutamur, disquirimus assidue? Cur major vitæ portio datur Averroi, quam Euangeliis? Cur tota pene ætas in hominum decretis, & inter se pugnantibus opinionibus conteritur? Jam vero sint illa sane, si libet, sublimium Theologorum: At in his certe sit futuri quondam magni Theologi tirocinium. Quotquot in baptismo juravimus in verba Christi: si tamen ex animo juravimus, mox inter ipsos parentum complexus, & nutricum blanditias, Christi dogmatis imbuamur. Nam & altissime insidet, & tenacissime hæret, quod primum rudis illa animi testula combiberit. Christum prima sonet balbuties, ex hujus Euangeliis prima formetur infantia: quem ita cum primis tradi cupiam, ut & a pueris ametur. In his deinde versentur studiis, donec tacitis auctibus adolescant in virum robustum in Christo. Aliorum litteræ sunt ejusmodi, ut non parum multos pœnituerit insumptæ in illis operæ, ac sæpenumero fit, ut qui per omnem vitam pro tuendis illarum decretis ad mortem usque depugnarunt, in ipsa morte ab auctoris sui factione desciscant. At, felix ille, quem in hisce litteris meditantem mors occupat. Has igitur toto pectore sitiamus omnes, has amplectamur, in his jugiter versemur, has exosculemur, his demum immoriamur, in has transformemur, quandoquidem abeunt studia in mores. Qui consequi non potest (quis autem id non potest, si modo velit) is saltem adoret hasce litteras, ceu thecam illius divini pectoris. Si quis ostendat Christi pedibus impressum vestigium, quam procumbimus Christiani, quam adoramus? At cur non potius vivam illius & spirantem imaginem in hisce veneramur libris? Si quis Christi tunicam exhibeat, quo non terrarum provolaturi simus, ut eam osculari liceat? Atqui ut totam illius supellectilem proferas, nihil erit, quod Christum expressius ac verius repræsentet, quam Euangelicæ litteræ. Ligneam aut saxeam statuam, amore Christi, gemmis auroque decoramus. Quin hæc potius auro gemmisque, & si quid his pretiosius, insigniuntur, quæ tanto præsentius Christum nobis referunt, quam ulla imaguncula? Siquidem illa, quid aliud, quam corporis figuram exprimit? si tamen illius quidquam exprimit; at hæc tibi sacrosanctæ mentis illius vivam referunt imaginem, ipsumque Christum loquentem, sanantem, morientem, resurgentem, denique, totum ita præsentem reddunt, ut minus visurus sis, si coram oculis conspicias.

PARACLESEOS, ID EST, ADHORTATIONIS, AD CHRISTIANÆ PHILOSOPHIÆ STUDIUM, AUCTORE DESIDERIO ERASMO ROTERODAMO,

FINIS.

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS

R. P. FRANCISCO MOLINO,

EPISCOPO CONDOMIENSI DESIGNATO,

S. D.

Ilarius noster, tuas perferens litteras, ornatissime Præsul, rari cujusdam candoris & benevolentiæ singularis erga nos plenas, profecto, plurimam attulit hilaritatem. Itaque quando tu dignatus es nobis significare, quid istic rerum geras, mihi vicissim visum est curare, ne nescias quid rerum nos hic agebamus, quum tua redderetur Epistola. Horatius, quum ea meditaretur, quæ pertinerent ad bene vivendum, ita scribit:

Condo & compono, quæ mox depromere possim.

Hoc carmen mihi justius usurparo, qui tum in his eram, quæ faciunt ad bene moriendum. Nam hæc est præcipua Philosophiæ pars, maximeque seria. Id tametsi per omnem vitam agendum est omnibus, tamen nescio quo pacto Phryges sumus plerique, nec fere nisi plagis reddimur emendatiores. Renum dolor, quum alias sæpe, tum mense Julio proxime acto, me sic afflixit, ut serio fuerit de migrando cogitandum: verum idem ad Jesu natalem me sic invasit, ut desperata vita, mors fuerit etiam in votis. Acerbus quidem & agrestis monitor est calculus, & ipsa quoque morte crudelior: sed tamen hoc illi debeo, vel per illum potius Domino Jesu, quod nunc sedulo damus operam, ne mors nos opprimat imparatos, etiam si non dederit spatium exomologesi supremæ, quam nunc mittimus, velut appendicem mearum ad te litterarum. Qua si tuam epistolam bene pensatam judicabis, erit cur vehementer gaudeam. Nam animum istum scio me nullo umquam officio pensare posse. Eja, Præsul Integerrime, sic interim nobis fruamur in Domino, donec reddita temporum tranquillitas patiatur nos propius jungi. Bene vale. Basileæ sexto Calend. Mart. Anno a Christo nato M. D. XXIV.

EXOMOLOGESIS

SIVE

MODUS CONFITENDI,

PER

DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM.

RÆTER innumerabiles quæstionum labyrinthos, in quibus & olim sudarunt Eruditi, de Potestate Clavium, de Restitutione, de Satisfactione, de Indulgentiis: video nunc a multis in disquisitionem vocari, utrum hæc CONFESSIO PECCATORUM, qua nunc singuli quotannis aperimus conscientiæ vulnera Sacerdoti, quam plerique Sacramentalem vocant, nonnulli & Sacramenti partem, sit a Divinis litteris inducta, aut ab ipso Christo instituta, sic ut per homines nullo pacto possit tolli: an a majoribus inducta, paulatim robur collegerit, ut tanta sit hujus auctoritas, quasi fuerit instituta a Christo, præsertim, quum accesserit auctoritas Romani Pontificis, & populi Christiani consensus. Tum, si quis largiatur ab hominibus institutam, utrum conducibilius sit, eam relinqui, propter innumeras utilitates, quas ex ea videmus proficisci: an tolli, ob innumera mala, quæ confitentium & audientium culpa per hujus occasionem comperimus exsistere. Nihil horum in hoc libello, lector, exspectabis, vel quia jam olim hæc diligenter tractata sunt a viris doctissimis, vel quia non libet nunc rebus exulceratis ejusmodi vomicas movere: neque studio nunc est τὰ ἀκίνητα κινεῖν, sed potius juxta Platonis consilium, τὸ πραὸν εὖ θέσθαι. Quantumvis enim multis ac magnis argumentis pars altera contendat, hanc Confessionem non fuisse institutam ab ipso Domino Jesu, nec potuisse tantum onus & actionem, ut vocant, heroicam, a puro homine imponi hominibus: illud certe negari non potest, tutiorem esse, qui bene confessus fuerit idoneo Sacerdoti. Hi quoque, qui Lutheri tuentur dogmata, fatentur, eam esse salutiferam, minimeque contemnendam. Ego ut efficacibus Scripturarum testimoniis & argumentis irrefutabilibus non possim a pertinacibus evincere, hanc Confessionem, hanc, inquam, qualis

A nunc in usu est, a Christo aut etiam ab Apostolis fuisse institutam: ita piis omnibus religiose servandam censeo, veluti saltem ab Ecclesiæ Proceribus, non sine afflatu Divini Spiritus inductam, ad hanc usque conditionem. Quam bene sibi consulant alii, qui docent, eam non esse necessitatis, ipsi viderint: ego si quod animum meum capitale crimen urgeat, non ausim neque Dominicam adire mensam, neque supremum exspectare diem, nisi juxta receptissimam Ecclesiæ consuetudinem per Sacerdotem Deo reconciliatus. Proinde quoniam extra controversiam est, Confessionem hanc multis nominibus esse saluberrimam, si modo uterque suo fungatur officio: videlicet, is, qui per Confessionem
B quærit medelam animæ: & is, qui tamquam spiritualis medicus consulitur: visum est paucis differere, quibus rationibus fieri possit, ut quam plurimum fructus capiatur ex Confessione, & quam minimum malorum admittatur, quæ quidem mala non tam ex re, quam ex hominum vitio nasci videmus: quemadmodum fere nihil est in rebus humanis tam sanctum, tam pium, tam, ut ita dicam, cœleste, quod hominum corruptissimi mores sibi non vertant in perniciem. Mihi vero vehementer displicent isti quidam, qui rem per se bonam tollere moliuntur, ob hominum vitia, quum his medicina magis fuerit adhibenda. Hactenus qui
C hoc tractarunt argumentum, eos in eo potissimum video sudasse, ut vulgatas peccatorum species ac genera commonstrarent, & confitentem modo docuerunt, non etiam audientem, quum id in primis fuerit agendum, præsertim hisce temporibus, quibus videmus ac deploramus, Monachos ac Sacerdotes maxima ex parte eo prolapsos, ut & imperitia & morum corruptela propemodum superent imperitam plebem. Nos itaque studuimus utramque partem admonere, ut dum & qui audit & qui confitetur suo fungitur officio, ex optima re ambobus copiosa veniat utilitas. Jam, quoniam sunt qui credant hanc Confessionem institutam fuisse a Chri-

sto, sunt qui hæreant, sunt, qui, licet ab hominibus institutam, tamen nihilo minus religiose servant, quam si suo ore Christus instituisset, sunt, qui putent quidem arbitrariam, sed tamen suadent, ut dixi, non esse contemnendam, eo quod salutaris sit, omnibus his hunc paravi libellum. Ab his qui docent illam arbitrariam, plane dissentio. His qui contendunt ab hominibus meris institutam, in hoc libello nec consentio nec repugno, propensior tamen in eam partem quæ credit, a Christo institutam, libenterque sententiam hanc propugnaturus, ubi fuero justa Scripturarum & argumentorum armatura instructus, ne causam faciam deteriorem, si conanti non successerit. Neque enim magni negotii est asseverare, sed Catholici Doctoris est Scripturarum evidentibus testimoniis revincere. Sedit, qui timuit ne non succederet. Præstat enim aliis causam integram relinquere, quam male tractando in majus discrimen adducere. Quod igitur egregium bellatorem requirit aliis cedentes, quod gregarii militis est nobis sum simus, indicaturi nonnulla, quæ perficient, ut plus frugis adferat Confessio. Id quo fiat dilucidius, primum ostendemus paucis, quantas commoditates habeat hæc Confessio. Deinde, quanta pestis veræ pietatis hinc per occasionem nascatur inter homines. Mox, quibus rationibus liceat adsequi commoditates, quibusque modis incommoda vitari possint. Deinde, reliqua persequemur, quæ ad audientis & confitentis officium pertinent. Quod laboris, quoniam minus ad audientium quam confitentium utilitatem conferat, ut arbitror, par est, ut utrique boni consulant, si quædam parum blanda humano sensui argumenti ratio invexerit. Medicorum enim non perinde est amœna loqui quam salutaria.

Prima utilitas Confessionis. Primam igitur ac præcipuam utilitatem, quam affert Confessio peccatorum, arbitror, quod non alia ratione melius, aut efficacius frangitur superbia mentis humanæ, ac cervix erecta adversus Deum, quæ nisi magno studio deprimatur, erigit sese tandem adversus omne quod colitur aut dicitur Deus. Nam hic fuit & est fons omnis impietatis, quod nobis videmur aliquid, quum nihil simus. Hoc dejecit Luciferum cum infelici grege suo, quoniam sibi arrogabat, quod acceperat ex gratuita Dei beneficentia, & erectus adversus majestatem Conditoris, præceps datus est ad infima, dum molitur occupare summa: & omnium abjectissimus esse cœpit, posteaquam sibi nimium placuit. Atque hujus instinctu simul & exemplo Principes humani generis auctores, dum gustato arboris interdictæ fœtu, affectant æquari Deo, depulsi sunt a Paradiso. Lucifer mens erat quædam nobilis, immortalis, incorporea, nobis vix æstimandis dotibus prædita: tamen, quoniam se non submisit ei, a quo acceperat, quidquid habebat felicitatis, & ad quem collatus nihil erat, corruit irreparabiliter: quanto minus convenit hominem tanto conditionis inferioris erigere cervicem adversus Deum a quo conditus est, & sine quo nihil habet aut potest? Et tamen hæc pestis insita est animis mortalium, nec cessat callidus ille Serpens, quoscumque potest eo pertrahere per hanc luem, quo decidit ipse. Quemadmodum primus ad impietatem gradus fuit animus excelsus ac sibi fidens: ita primus ad recuperandam pietatem erit animus sibi prorsus displicens, ac Deo sese submittens. Porro, nulla potest major esse submissio, quam ut homo sponte sese submittat ad pedes hominis, eique prodat non solum facta, verum etiam arcanas animi cogitationes, præsertim quum quædam sint ejusmodi, ut sine summo pudore narrari non possint: quædam ejus generis, ut nec sine gravissimo vitæ discrimine proferantur ei, qui vel stultitia, vel temulentia, vel malitia, vel morbo possit aliquando prodere quod audivit. Jam illud perpende, quam quibusdam sit arrogans & insolens ingenium a natura. Rursum, quantum animi superbiam conciliat aliis rerum successus, veluti divitibus, formosis, Principibus, eruditis, hypocritis, aut alioqui magna apud homines dignitate præeminentibus. Hi, nimirum, magnam vim animo suo faciant oportet, quum timore Dei & amore salutis deponunt cristas omnes, ac semet abjiciunt ad pedes Sa-

A cerdotis, plerumque juxta mundum humilis & contempti, eique veluti divino medico, totam sui pectoris purulentiam, cunctaque conscientiæ ulcera retegunt. Dum autem sic semet abjicit homo apud hominem Dei causa, erigitur & fit magnus apud Deum. Quod nisi frangatur in nobis ille spiritus ferox, non infundet se spiritus ille mitis Jesu Christi, qui non requiescit, nisi super humilem & mansuetum, ac trementem verba ipsius. Audivi viros doctos ac pios hoc profitentes in familiaribus colloquiis, quod nulla ex re plus lucis & gratiæ cœlestis capere soliti sint, quam ex sincera Confessione, quum tamen confiterentur Sacerdoti humili, parumque litterato: adeo res est ad placandam iram Numinis efficax sui submissio. Imminebat B Ninivitis præsens exitium, submiserunt se Prophetæ minitanti, confugerunt ad saccum & cinerem, moxque rigida Domini sententia flexa est in misericordiam. Idem fecit illorum barbarus Rex, a superbo solio descendit in cinerem, pro purpura induit saccum, pro Regalibus minis emisit supplices ad Deum preces: Quis scit, inquiens, si convertatur & ignoscat? Deus superbis resistit, sed idem cor contritum ac submissum numquam despexit. Quod contritum est, non erigitur, non intumescit, sed si lacrymarum admisceas humorem, velut uda argilla, seu pastilli, in omnem speciem C sequetur ducentis manum. Quod si cor dejeceris Deo, non erit molestum te submittere Sacerdoti. Peccando cervicem erexisti adversus Deum, teque Diaboli jugo subdidisti, & nunc piget submitti ministro vicarioque Dei? Quum vitiorum auctoramentis inescatus cervicem præberes Satanæ laqueis, ibi decuit superbiæ meminisse, non hic, ubi ad tempus demittis te ipsum, ut ab inferis erigaris in cœlum. Si qua corporis pars habet vomicam, submittis te homini medico, nudas illi quamlibet pudenda: ubi, mens est tot vulneribus saucia, grave est tantisper submitti medico animæ? Quemadmodum enim qui ministrat pauperi, non sic cogitat, quam humilis est cui nunc inservio: sed ita potius secum cogi- D tat, quam sublimis est ille cui hoc præsto officium: ita qui adit Sacerdotem, non circumspiciat illius conditionem juxta mundum, sed cogitet, quantus sit ille cujus vicem gerit, quantaque sit illi tradita potestas, nimirum, Regia Cæsareaque longe sublimior. Si mendicus quispiam te possit levare febri, nonne quantumvis splendidus, lubens illi supplex esses, ut te sanitati restituat? Si captus esses a piratis, quis est tam humili sorte, cui non libenter accideres ad genua, si scias illi in manu esse, te tuis restituere? Si Cæsar abs te capitaliter offensus, cuipiam e coquis suis delegasset hoc negotium, ut te vel puniret, vel in Principis gratiam reponeret, nonne coquo lubens ad genua procideres, genam E conjungeres, & quidquid solent abjectissime supplices, faceres, non perinde reputans qualis esset ille, sed quantum posset, & in illo humili Cæsaris majestatem adorares? Lubens ac gaudens submitteres te vindictæ Prætoris, quæ tibi vertat conditionem, & ex servo hominis, faciat libertum hominis: hic refugis manum Sacerdotis, qui te ex servo Diaboli faciat filium Dei? Ut perderes animam tuam, non piguit te Satanæ conculcandum præbere: ut salutem recipias, fastidis te committere Sacerdoti? Quænam hæc est præpostera superbia, perversaque dejectio? Dum te sublevas, elisus es: ut attollaris, dejicias te necesse est. Deo nihil sublimius, sed ab hoc recedis, dum cervicem erigis: accedis, dum te cum Publi- F cano subducis ac dejicis. In montes nubibus altiores Deus jaculatur fulmen, in convalles imbrem ac rivos emittit, ut læto vernent gramine, multaque fruge exuberent. Nimirum, hoc est quod dicit Scriptura: Humilibus dat gratiam. Sunt montes Gelboæ exsecrabiles, in quos nec ros nec pluvia descendit. Sunt & montes quibus delectatur Dominus. Mons erat in quo Abraham parabat immolare filium unicum. In monte lata est lex. Celebratur mons Sion qui confidit in Domino. Et sunt montes ad quos pii levant oculos suos, unde exspectant auxilium. In montibus frequenter oravit Dominus. In monte transfiguratus est. In monte adscendit in cœlum, ut igitur fias mons Domino gratus, dejice verticem cordis

dis & fias convallis, ut accipias Domini benedictionem, purgatisque tribulis & spinis, quæ gignit terra exsecrationi obnoxia, multa virtutum fruge exuberes. Crede mihi, cujus animus vehementer refugit Sacerdoti se submittere, nondum cor satis dejecit apud Deum, nondum ex animo pœnitet. Cogita quem offenderis, quam atrocia commerueris supplicia, ad quam indignitatem & ignominiam temet ipsum peccando dejeceris, quam inhonoratum, quam turpem te ipsum feceris coram oculis Dei, Sanctorum & Angelorum omnium, dum abjecta stola & anulo, excussus e consortio filiorum Dei, factus es mancipium Diaboli, hæres Gehennæ, & quidquam pudendum ducis, quod te ex tanta indignitate restituat in tantam felicitatem? An te pudet videri peccatorem? Quin eadem opera pudet videri hominem? Et si pudoris habetur ratio, turpius est, nolle mutare servitutem, quam incidisse. Postremo saltem pudor pudorem, sicuti clavus clavum pellat. Cogita utrum tolerabilius sit hic apud unum hominem semel pudescere, an post erubescere in conspectu Dei, Angelorum & Sanctorum omnium qui fuerunt ab initio mundi, quique usque ad consummationem futuri sunt. Cogita, quod ibi theatrum futurum sit, qua fronte illic obtueberis Conditorem, Patrem, Redemptorem, & Adsertorem tuum, quem tot beneficiis provocantem, tam magnifica pollicentem, tanta lenitate tolerantem contemsisti? quomodo oculos attolles in illam felicissimam sodalitatem civium cœlestium, unde te tuapte sponte subtraxisti, & in tam miserabile consortium conjecisti? Hoc dedecus, hoc probrum, hanc ignominiam, hunc pudorem si cogites, facile contemnes temporarium pudorem, qui æternam abolet ignominiam. *Beati quorum tecta sunt peccata.* Tegit enim Confessio crimina, ut jam nec Deus meminerit, nec Diabolus agnoscat. Porro, quoniam totus homo peccatis serviens sese erexit adversus Deum, par est, ut corpore quoque sese submittat: & quemadmodum corpus sæpenumero præbet occasionem peccandi, ita frequenter & animi virtutem vel gignit vel adjuvat. Hanc ob causam prisci gubernatores Ecclesiæ, non solum in Sacramentis administrandis, & in cultu divino, verum etiam in ejiciendis in crimen relapsis, & in recipiendis pœnitentia purgatis, ritus quosdam visibiles ac cerimonias adhibuerunt, ut & populus deterreretur a peccando, & quos nondum pigebat suorum scelerum, ad resipiscentiam provocarentur, & quorum erat infirma pœnitentia, magis ad peccatorum horrorem accenderentur. Multis enim irritamentis eget humanæ mentis imbecillitas, ut ignem caritatis concipiat, ut fervet, ut ab invalescente occupata transformetur. Olim reprehendebantur ab Episcopo, semovebantur a consortio gregis Christiani, nudo capite, nudis pedibus, sacco vestiti, cinere conspersi, stabant ante templi vestibulum, suppliciter a prætereuntibus & ingredientibus flagitantes precationis suffragia: indicebantur illis jejunia, hydroposiæ, chameuniæ, aliaque, dura quidem humanis affectibus, sed salubria, tum iis qui spectabant ad servandam innocentiam, tum iis qui patiebantur ad eluendam culpam. Atque hujus consuetudinis exstant etiamnum nonnulla vestigia, præsertim in Ecclesia Romana. Nudantur enim quibusdam scapulæ, & extra templum virga cæduntur interdum usque ad sanguinem, idque numerosissima populi multitudine spectante, solus tamen Pœnitentiarius novit quid admissum sit, nisi quod omnes atrox facinus admissum suspicantur. Verum ubi refrixit hominum pietas, & inundavit iniquitas, Ecclesiæ Proceres rationem habentes humanæ imbecillitatis maximam partem pudoris & cruciatus remiserunt, ne plurimos alienarent suo jure erga omneis utentes. Sed nostrum est quod corporalibus cerimoniis detractum est, id animi dejectione cordisque contritione pensare. Quo remissior est erga nos veteris Ecclesiæ disciplina, hoc oportet nos minus indulgere nobis ipsis. Concessum est nobis, ut exceptis paucis generibus, citra pudoris ac famæ detrimentum *secreta Confessione* purgemur ab omnibus commissis quamlibet enormibus. Cæterum illud cavendum, ne hæc Ecclesiæ lenitas doceat nos leviter odisse peccata nostra: neque enim levia videri possunt, quorum unicuilibet debetur æternum Gehennæ supplicium. Abjicienda est igitur hæc inutilis, imo perniciosa verecundia, excutienda stulta & impia superbia. Quale est enim revereri unius hominis conscientiam, nec revereri Dei oculos nihil non intuentis? Demens superbia est.

Secunda utilitas est, quod plerique sunt, qui vel per ætatem, vel per imperitiam non intelligunt morbum suum, per errorem judicantes, nullum esse delictum, quod crimen est capitale: contra putantes hoc esse crimen, quod crimen non est. Aut si morbum intelligunt, sic involuti sunt, ut nesciant semet ipsos explicare. Id quod usu venit in multis casibus matrimonii, votorum, restitutionis, aliisque similibus, in quibus nonnumquam hærent etiam eruditi Theologi cum Jurisperitis. Hic non solum absolutione est opus, sed res desiderat hominem integrum, prudentem, Sacrarum litterarum scientia, tum Juris utriusque peritia instructum. Ad hæc, quemadmodum sunt in corporibus hominum febres quædam fallentes, sed hoc ipso periculosiores: ita sunt frequenter & in animis hominum occulta vitia, vel non animadversa, vel pietatis imagine fallentia. Succurrit hic Sacerdos, veluti peritus medicus, ac morbum ignoratum ex indiciis colligens, revocat ab errore. Rursus frustra trepidantem, ubi nihil erat periculi, confirmat. Deinde qui perplexis malis irretiti sunt, doctis fidisque consiliis expedit, viam ostendens, qua possit malum excuti, sive tenacius ob naturæ proclivitatem, sive subinde recurrens ob diutinam consuetudinem ac familiaritatem. In nullis enim malis magis sudat ars Medicorum, quam in his, quæ longo temporis progressu sibi collegerunt familiaritatem, adeo ut in totum de quibusdam desperent, magisque polliceantur mitigationem morbi, quam sanitatem: velut in morbo comitiali jam inveterato, in podagra aut calculo senili. Cæterum, in animi morbis non oportet usquam de salute diffidere, posteaquam Christus & leprosos, & mulierem tot annos profluvio sanguinis obnoxiam mundavit, ac paralyticum tot annos decumbentem ad piscinam erexit, postremo Lazarum quatriduo jam mortuum revocavit ad vitam. Quin & illud præstat doctus ac fidus Medicus, ut ex indiciis corporis morbum imminentem præsagiat, ac non magno negotio excludat adventantem, quum semel victorem summo labore vix possit propellere. Idem facit prudens ac fidus animæ Medicus, ubi sentit evidens imminentis mali periculum, admonet indicatque, quibus rationibus vitari possit. Id nusquam fit tempestivius, quam in Confessione Sacramentali.

Liberum erit & hanc utilitatem, quam dicturus sum, vel tertiam facere, vel ordini proximo adjungere, quod duobus maximis malis medetur Sacerdos in Confessione. Quorum alterum est pestilens securitas, aut hac etiam pestilentior gloria de peccatis: alterum multo etiam utroque periculosius, desperatio clementiæ divinæ, cujus primus auctor fuit Cain, æmulator Judas Iscariotes. Quædam enim peccata tacitam habent gloriam: quod genus sunt, constupratio formosarum puellarum, aut nobilium ac divitum matronarum expugnatio, aut ingens pecuniæ vis alea perdita, aut inimicus malis acceptus modis, aut convivium immodico sumptu apparatum. Hæc quidam sic confitentur, ut non solum non pudeat admissorum, verum jactent magis ut gloriosa facinora. Hoc ubi senserit Sacerdos, conabitur omnibus modis excutere ex animo confitentis stultam gloriam, & ostensa peccati turpitudine, pro gloria pestilente, salutiferum pudorem ac dolorem inducere. Contra, quædam peccata sunt ejus generis, ut ab his ipse naturæ sensus abhorreat, seseque damnet atque oderit, qui perpetravit. Veluti parricidium, infanticidium, prodigiosæ nec nominandæ libidinum species, furta vulgaria, quæ nulla constant arte, veneficia, collusio cum impuris Spiritibus, blasphemia adversus Deum, aliaque his similia. Horum enormitas frequenter pertrahit hominem in desperationem, quod malum est omnibus malis atrocius. Minus enim vide-

videtur offendere Deum, quem illius bonitas reddit negligentem, quam qui desperans de venia, negat Deum esse bonum & clementem, quum Deus sit ipsa clementia: negat esse veracem, quum citra ullam exceptionem promiserit peccatori veniam resipiscenti, facturus utique quod promisit, si verax est: negat omnipotentem, quasi ullum sit malum hominis cui ille mederi non possit. Hic igitur Sacerdos nihil non proferet, quo jacentem ac sui desperantem erigat ad spem veniæ, & erectum confirmet, ne relabatur.

Quarta. Sunt autem quorum animi tam infirmi sunt & imbecilles, ut nec in levioribus admissis ausint sibi polliceri veniam, nec habeant requietam conscientiam, nisi per Sacerdotem accesserint solennes cerimoniæ, quibus datur absolutio. Humanitatis autem Christianæ puto, & hujusmodi mortalium infirmitati morem gerere, donec proficiant ad robur animi firmioris, ad quod conveniet illos idemtidem exhortari. Novi qui sibi persuadere non poterant absolutos esse sese, nisi Sacerdos id suo chirographo testaretur. Jam complures anxie confitentur etiam illa quæ inter venialia sunt levissima, nonnumquam etiam frivola, veluti de pollutionibus nocturnis, quæ nulla vitiosa occasione, sed tantum naturali corporis accidunt affectione, nec ullus successit adsensus. Qua de re JOANNES GERSONUS tam anxie scripsit, ut multorum conscientiis scrupum injecerit. Ita sunt qui in discendis precibus numquam animo suo satisfaciunt, ac minutissimis etiam valde perturbantur. Neque raro fit, ut huic imbecillitati non absit perversitas. Tantum anxii sunt an explanate pronuncient litteras ac syllabas, an intelligant quod legunt, an venerentur afficianturque verbis divinis quæ sonant, nimium securi. Similiter subitas ac volatiles cogitationes, quæ summam modo cutem animi perstringunt, non insident, perinde confitentur, quasi quod venit in mentem certo decrevissent, aut etiam opere peregissent, quum interdum sint de rebus etiam dictu abominabilibus, veluti, quum incidit dubitatio de veritate Scripturarum, de articulis fidei, de incestu, deque libidinum monstrosarum formis. Hæc anxie ac singulatim confiteri, & audientem onerat supervacuis, & confitentem inutili metu perturbat. Bonæ mentis, ajunt, indicium est, ibi timere culpam ubi culpa non est. Ut bonæ sit, certe perfectæ non est. Et ea res in pueris aut puellis arguit indolem pietati discendæ idoneam, sed eadem in viris inepta est & inutilis, perniciosa etiam, si superflua vitii fuga pertrahat in vitium gravius, quod in multis artificio Satanæ fieri videmus. Redarguenda est hæc perversitas, & erudienda simplex infirmitas. Pietatis est, de hujusmodi naturæ humanæ infirmitatibus dolere, hisque pro virili obsistere, & niti ad perfectiora. Optat homo vere pius perfectam integritatem sui corporis, quam sperat in resurrectione, eoque dolet impudicis insomniis contaminari vasculum suum, at non statim quod molestum est, crimen est: ita vir pius dolet, fame, siti, somnolentia, aut lassitudine corporis interrumpi precandi instantiam: Dolet membrorum rebelles animo motus: Dolet carnem concupiscere adversus spiritum. Atqui tantum abest ut ista sint crimina, ut potius sit materia virtutis, si quis pro virili repugnet. Quod idem faciendum censeo erga eos, qui ex simili infirmitate crebro repetunt eorumdem criminum Confessionem, & se discruciantes, & Sacerdotis otium perdentes. His nonnumquam morem gerere Christianæ caritatis est, sed sic, ut admonitione provehantur ad perfectiora, discantque plus amare, trepidare minus.

Quinta. Quinta utilitas est, quod, quoniam nulla fit remissio peccati, nisi adsit idonea detestatio commissorum ex amore Dei proficiscens, ac serium certumque propositum in posterum abstinendi ab omnibus quæ Deum offendunt, ad hæc paranda non mediocriter adjuvat meditatio Confessionis apud hominem. Quemadmodum enim qui dicturus de re quapiam apud Judicem, cogitat vigilantius, & attentius omnes negotii circumstantias perpendit, quam si semota dicendi sollicitudine cogitaret: ita qui meditatur quid dicturus sit apud Sacerdotem, altius considerat magnitudinem ac turpitudinem criminum suorum, repetens quoties in ea relapsus sit, & quamdiu in suis tenebris ac sordibus versatus, quantisque bonis interea se ipsum privaverit, alienatus a Deo, segregatus a communione totius corporis Christi, obnoxius æterno Gehennæ supplicio. Ex harum rerum attenta consideratione nascitur horror peccatorum, qui nonnumquam ducit originem ex metu supplicii, gignitque desperationem, nisi proficiat usque ad spem veniæ per contemplationem misericordiæ divinæ, perque fiduciam erga Dominum Jesum, qui semel dependit pro peccatis omnium: donec timori servili successerit amor filio dignus, cui commissa displicent, non jam quod pertrahant in Gehennam, sed quod patrem optimum ac sic de nobis meritum offendunt. Etenim si filius ex animo diligens parentes suos, etiam si nullus sit metus pœnæ, tamen nolit sciens admittere, quod offendat animos illorum: quanto magis qui Deum amat amandum super omnia, & præterita commissa detestatur, quibus offendit Deum, & cavet, ne quid in posterum simile committat? Hæc igitur utilitas hortaretur hominem ad confitendum Sacerdoti, etiam si non esset necessaria Confessio, quanto magis amplectenda, si necessitas pertrahat ad utilitatem.

Sexta utilitas est, quod, quemadmodum magnitudo doloris ex peccatorum consideratione concepta, impetrat Dei misericordiam ad relaxanda commissa, ac propositum in posterum abstinendi a commissis reddit firmius: ita pudor ille retegendi pectus suum homini, bonam pœnæ partem adimit, hominemque cohibet, ne facile relabatur in eadem. Quemadmodum pueri verberibus ac pudore docentur cavere, ne, quod semel deliquerunt, repetant. Porro maxima pars hominum infirma est & imbecillis, & ad peccandum prona. Pudor autem hic generosis animis adeo molestus est, ut multi sint qui mori malint, quam pudescere, nisi vel amarent Deum, vel metuerent Gehennam. *Sexta.*

Septima utilitas est, quod, quia juxta vetus proverbium, præcipua sapientiæ pars est, ut homo norit se ipsum, hoc nulla res magis præstat quam Confessio, quæ totum hominem sibi ipsi subinde ponit ob oculos, excussis omnibus animi latebris, dum penitus considerat, quo vocent præcepta Dei, & ad quæ ipse propensus sit, & quibus occasionibus labatur. Hæc est enim vera meditatio in lege Domini, ut homo componat se ad eum vitæ statum, in quo se cuperet esse, si jam supremus vitæ dies urgeret. *Septima.*

Octava utilitas est, quod, qui confitetur Sacerdoti, non solum illius consilio, consolatione, exhortationeque juvatur, verum etiam precatione. Imprecatur enim confesso gratiam Sancti Spiritus, ac robur ad fortiter resistendum Satanæ. Quod si cujuslibet hominis pii deprecatio non est inutilis ad Dei gratiam impetrandam, quanto minus Sacerdotis? Nimirum, hoc est quod docet Jacobus, hic quoque plurimum valere justi deprecationem assiduam. Ne quid interim dicam, de potestate clavium, de qua copiose traditum est a Theologis, ut necesse non sit hic repetere. Nam quid sit attritio, & an ex attritione per Confessionem fiat contritio: & an Confessio efficiat, ut in primo statim instanti remittatur peccatum, Scotistis disputandum relinquo. *Octava.*

Nona utilitas est, quod, sicut per baptismum eximimur a tyrannide Satanæ, & facti filii Dei, inserimur corpori Christi, quod est Ecclesia, & in tam felix contubernium cooptamur Angelorum, & omnium ad cœlestem hæreditatem prædestinatorum, ubicumque terrarum vivunt, vixerunt aut victuri sunt: ita per pœnitentiam in eamdem societatem rite restituimur: & quamquam qui criminum suorum odium jam accepit a Deo, liberatus est a reatu, ut demus, Confessionem, quæ fit homini, non esse simpliciter necessariam, quod & olim docuerunt & hodie docent quidam, a quibus tamen ego libenter dissentio: tamen contemtus publicæ ac jam olim receptæ consuetudinis, & adversus Ecclesiasticam traditionem contumacia offendit Deum, *Nona.*

ac

ac lædit Christianæ reipublicæ tranquillitatem. Eam certe offensam vitat, qui confitetur Sacerdoti. Deinde ut antea fuerit liber a peccatis, tamen per Confessionem rite factam multum accedit & lucis & gratiæ, quod lucrum nemo vere pius contemserit. Ad hæc sunt, qui dum valent, habent, aut potius habere sibi videntur securam conscientiam: atqui dum in extremis agunt, secus affecti sunt, vel quia tum propius urget periculum, vel quia tum artes omnes admovet Tentator ille. Adversus hanc perturbationem certissimum remedium est, suo tempore bona fide confiteri Sacerdoti. Postremo libentius agnoscet Ecclesia confitentem, quam non confitentem, quemadmodum Judæi libentius agnoscebant circumcisum quam incircumcisum. Est autem & hæc pietatis pars, implere omnem justitiam, vitare offendiculum, & juxta beatum Paulum, omnibus placere per omnia. Hæc dixerim non meo nomine, sed propter illos qui nondum sibi certo persuaserunt, hanc Confessionem velut ab hominibus institutam, esse simpliciter necessariam ad salutem. *Spiritualis homo omnia dijudicat, & a nemine dijudicatur*, sed ut est hominum vulgus proclive ad excutiendum jugum Domini, video Confessionis contemtum esse præcipuum gradum ad Paganismum, quo videmus jam multos relabi sub falso libertatis Euangelicæ titulo. Hactenus præcipuas confitendi utilitates recensuimus, quas alioqui innumerabiles esse scio.

Nunc locus admonet, ut de malis, quæ videntur ex occasione Confessionis accidere, sed hominum vitio potius quam rei, paucis dicamus.

Primum malum confessionis. Primum autem videtur hæc admissorum inter homines communicatio nonnihil inficere simplicitatem illam & innocentiam naturalem, qualem videmus in pueris ac puellis nondum infectis hujus vitæ corruptelis. Hujus innocentiæ magna pars est nescire peccatum, ac ne suspicari quidem esse qui talia aut talia patrent. Quod sæpe fateri solent Sacerdotes etiam eruditi, & qui ex lectione librorum pleraque nosse poterant, se numquam suspicaturos fuisse talia scelera committi inter homines, qualia audiunt a confitentibus. Maxime vero inficiunt ea, quæ pertinent ad libidinem aut curiosas artes. Sunt enim quædam libidinum species, quas nemo prudens vellet narrari apud filios aut filias suas, quod natura per occasionem proclivis sit ad malarum rerum experientiam. Unde tutius est hæc ignorari quoad licet. Rursus sunt artes maleficæ, quæ curiosos pelliciunt ad harum experientiam. Et insita est fere ingeniis hominum vitiosa curiositas, titillans animum cognoscendi libidine. Et Sacerdotes homines sunt, sæpe juvenes, nonnumquam & mali, aut certe imbecilles. Horum animus corrumpitur audiendis aliorum prodigiosis admissis, ac sæpe propelluntur ad eadem patranda, quæ ab aliis patrata didicerunt. Atque hæc pestis latius etiam serpit, quoties ut fit, Sacerdotes quod a confitentibus audierunt, apud alios referunt, tacitis quidem nominibus, interdum ne tacitis quidem, sed ut maxime temperetur a nominibus res ipsa frequenter auditorem inficit. Quamquam gravius etiam peccant, qui nusquam referenda referunt in publicis concionibus. Proinde Magistratus profani qui sapiunt, & civitatem cupiunt incorruptam, quum nocentem afficiunt supplicio capitis, non semper pronunciant omnia commissa, quod non expedit cuivis scire, esse qui talia committant. Olim, quum admodum puer agerem Daventriæ, audiebam mulierculas parum integræ pudicitiæ, quarum illic magna tum erat copia, sibi vicissim applaudentes & gratulantes, quod suis amatoribus indulgerent, propterea quod Parochus in concione dixisset, Pastores quosdam fuisse confessos, quod parum caste sese gessissent erga gregem suum; erat autem Jubilæum. Quid illo Parocho stultius, qui nulla coactus necessitate, imo ne utilitate quidem ulla invitatus, hoc effutiret apud populum, unde scortatores & adulteri suis vitiis blandirentur? Nuper etiam quidam Franciscanus in publica concione dixit in oppido celebri, si vetus duraret lex, ut adulteræ lapidarentur, totum montem e saxis congestum, non suffecturum lapidationibus.

Secundum malum est huic affine, quod hinc multi blandiuntur suis vitiis, nimirum, ex collatione pejorum: videlicet, quum is qui scortationibus & adulteriis totus contaminatus est, sibi purus videtur, quum ex Confessione discit cum incubonibus aut cum brutis fœdos congressus: aut cum alioqui discit magnis criminibus oneratos, quos credebat esse doctos, graves ac sanctos viros. Sic enim est ingenium humanum, ut aliena quisque mala libenter exaggeret, sua attenuet. Audivi Theologum quemdam, non abhorrentem a mulierculis impudicis, narrantem, se audisse quemdam sacris Virginibus Præfectum, qui confiteretur, sese stuprasse ducentas virgines. Ex hoc adeo sibi blandiebatur is qui hoc referebat, ut numquam cogitaturus videretur de meditanda castitate. *Secundum.*

Tertium incommodum est, quod hæc Confessio supercilium addit plerisque Sacerdotibus, quos patres esse voluit Deus, non dominos. Dominus autem est alterius, qui novit illius arcana. Nec potest non metuere, qui ea credidit homini: ac fere despicit, qui talium alteri conscius est. Itaque per Confessionem videtur adimi libertas Christianis, inter quos non vult Christus esse dominium, & exstingui caritas: odit enim, quisquis metuit: & vix amare potest, qui turpium conscius est alteri. Certe minoris facit, nimirum, habens telum, quo confessum perdat ac terreat. Quod si Sacerdos integrior est, quam ut abutatur conscientia, tamen sæpe casu incidunt, quæ rapiuntur in suspicionem. Ita fit, ut insincera sit amicitia inter confessum & auditorem. *Tertium.*

Quartum est, quod confitens non raro incidit in Sacerdotes malos, qui sub prætextu Confessionis patrant non referenda, proque medicis fiunt aut socii, aut magistri, aut discipuli turpitudinis. Utinam videar hoc frustra monuisse, ac non tam multa passim exempla occurrerent, quæ nec sine dolore recordor, nec sine pudore possim referre. *Quartum.*

Quintum est, quod hæc Confessio multos in famæ vitæque discrimen adducit ob Sacerdotes parum tenaces silentii. Quod autem hominis membrum magis lubricum lingua? Quem invenias, qui non per occasionem effutiat aliquid in sinum amici, cui tantum ausit credere, quantum ipsi creditum est? Ut ne loquar de multis tali ingenio præditis, ut rumpendi sint, nisi quod creditum est effutierint. Utinam hoc vitii in fœmineum sexum dumtaxat hæreat. Hic non dubito, quin unicuique nimium multa exempla succurrant, a quibus libenter abstineo. Jam ut demus, Sacerdotem linguæ temperantis, frequenter odium ac simultas oborta rumpit silentii repagula: nonnumquam & ebrietas, quæ quod est abditum in corde, facit ut natet in lingua. Postremo morbus aut phrenesis oborta rumpit hoc silentium, quod ego juvenis in Parocho quodam evenisse cognovi: qui quum incaluisset in concione, nominatim prodidit multarum scelera. Neque vero rara sunt exempla eorum, quibus voces Sacerdoti creditæ per jugulum rediere. Jam sunt casus quidam excepti, in quibus fas est prodere confitentem. Sed his casibus quidam imputant, quidquid ipsos hortatur ad effutiendum arcanum. Alii non putant se peccare, si tacitis nominibus domum aut collegium infament. Quis autem ferat æquo animo, suam etiam civitatem aut patriam infamia adspergi? Quam vero multos audivi, qui in conviviis apud quoslibet referrent, quod ex defunctorum Confessione didicissent: existimantes id sibi licere, quum nemo vivus velit apud posteros infamari suam memoriam. Denique Principes aliquoties jurejurando exigunt, ut Sacerdotes prodant auctorem criminis. Ego ut vehementer probarim, si Sacerdos non prodito homine, consulat Reipublicæ, ita non habuerim pro perjuro, si juret, se nescire, quum interrogatur de his, de quibus interrogari non debet. Videtur autem inhumanum, quemquam huic tanto periculo exponere, præsertim quum tot sint exempla periclitantium. Jam hoc onus non solum gravare videtur confitentem, verum etiam audientem. Nam, ut omittam, quam grave sit Sacerdoti docto bonoque tantum temporis conterere audiendis humanæ vitæ sordibus, interdum, ut diximus, *Quintum.*

mus, & cum suæ integritatis periculo, ferre graves halitus olentium allia, aut morbo vitiatorum, præsertim, quum multi laborent lepra, qui semoti non sunt, aut scabie Gallica, quæ species est lepræ: nec ulla via contagium certius, quam hausta ægroti anima, ut molestiæ sit adjunctum non mediocre periculum: quam durum est Parochum virum florenti ætate, litteris ac moribus utilem Reipublicæ, huc adigi necessitatis, ut media nocte sese demittat in cubiculum, ubi purgavit alvum, ubi vomuit qui laborat pestilentia, ubi sudat, lavatur, ungitur, aduritur qui laborat scabie, quam vocant Gallicam, atque in hoc periculo desidere, donec ille peregerit suam Confessionem. Nec satis est ivisse semel, revocatur iterum atque iterum; quoties moriturus jam delirans, clamat, sese, nescio quid, oblitum. Has ob causas Theologi ducunt argumentum, Confessionem hanc non ab hominibus, sed ab ipso Christo fuisse institutam. Quum enim Petrus Apostolorum princeps censuerit iniquum Gentibus imponere jugum legis Mosaicæ, quod nec ipsi portare potuissent, neque patres ipsorum: inhumanissimum videri poterat, si homines hominibus hoc Confessionis onus imposuissent, quod solum plus habet sarcinæ, quam universa lex Mosaica, cujus cerimoniis beatus Petrus non putavit onerandas Gentes, ac Judæos etiam exoneravit, quum hoc potius hortari videatur fraterna caritas, ut, quantum licet, alii aliorum onera sublevemus. Christus non exegit a quoquam cælibatum, & rem tam gravem homo exigeret ab homine? Paulus indulgens hominum infirmitati, remittit aliquid de præcepto Domini: & qua, inquiunt, fronte qui cum Paulo conferendi non sunt, imponerent talem sarcinam ultra præceptum Domini? Præsertim ut nunc est Exomologesis, hominum spinis & scrupis sic impedita, ut vix quisquam a Sacerdote discedat tranquilla conscientia?

Sextum. Sextum incommodum est, quod hæc secretorum admissorum, atque etiam cogitationum patefactio, docere videtur impudentiam. Posteaquam enim semel atque iterum perfricuerint faciem, ut audeant hæc fateri Sacerdoti, tanto fiunt audaciores ad patrandum quod libet. Est autem pudor unicus custos innocentiæ. Porro sunt quædam ejus generis vitia, ut pene plus inficiat commemoratio, quam gestio.

Septimum. Septimum, quod hæc commemoratio secretorum criminum, multos imbecilles adducit in desperationem, quosdam etiam in phrenesim, quum id potissimum sit agendum, ut peccator sumat fiduciam in Christi promissis, & amet potius quam metuat. Etenim quisquis hunc affectum in Deum non conceperit, is frustra confiteatur. Verum nimis anxia recensio generum, specierum, circumstantiarum aggravantium, & in aliud genus trahentium, avocat animum a caritate in Deum, ac gignit odium ac desperationem, præsertim quum quidam tot laqueis involverint hoc confitendi negotium, ut non temere invenias, qui plane tranquilla conscientia discedant a Sacerdote. Hoc malum potissimum accidit in pueris, mulierculis, senibus, & qui natura sunt animo meticuloso, quos ego non paucos novi. Tum vero plus est periculi, quum tales incidunt in sævum ac jurgatorem Sacerdotem.

Octavum. Octavum. Sunt alii nimium confidentes, qui quum aut nihil, aut leviter cogitarint de mutanda vita, nec animo conceperint seriam detestationem vitæ superioris: hoc sibi satis esse ducunt, si Sacerdoti recensuerint quid egerint, & si ille pronunciet absolutionem. Atqui nil est hac fiducia pestilentius. Nec desunt Sacerdotes, qui talibus blandiuntur, aut certe connivent, eo quod illis carior sit quæstus quem adfert recensio, quam salus animarum, quam adfert in Deum caritas, quæ propellit superstitionem. Hinc est quod audimus multos a Sacerdote venientes ita jocari; Sum liber ab illa sarcina, totam conjeci in cucullam Monachi. Tales ab ejusmodi fiducia revocandi sunt.

Nonum. Nonum, quod exactio Confessionis videtur multis occasionem præbere hypocriseos. Quum enim sit longe difficillimum huc applicare animum, ut recte quis, ac quemadmodum oportet, confiteatur, tamen metu infamiæ aut excommunicationis, multi ficte confitentur, & illudunt Sacramento Pœnitentiæ, levius mali futuri, si ab Eucharistia simul & Confessione abstinerent, donec concepto odio vitæ prioris, ultro expeterent Confessionis remedium. Nunc hypocrisim jungunt sacrilegio. Hæc aliaque permulta faciunt, ut si quis attentius expendat rem, dubitare possit utrum hominum vitio plus officiat pietati Confessio, an conducat. Superest igitur, ut quod, quemadmodum docent quidam, mutari non potest, ita tractetur a nobis, ut inde quam plurimum fructus ad nos redeat, incommodi quam minimum. Id fiet, si uterque, hoc est, & confitens & auditor suo fungatur officio. Non enim debet Sacerdos tam arduum audiendi munus suscipere, nisi doctrina, animi rectitudine, prudentia, sed ante omnia pietate ad hoc idoneus. Et si quid alioqui haberet affectus humani, tamen auditurus debet Sacerdotis personam sumere, neque quidquam habere præ oculis nisi Deum, cujus illic quodammodo vicem gerit. Etenim si quorum vita parum est sincera, tamen quum ad Synaxim accedunt, præparant sese ne accedant indigni: itidem auditurus deberet animum suum ad rem tam seriam, tamque sacram præparare, ne malum medicum præstans, & proximi morbum augeat, & iram Dei in se provocet, & uterque ab altero discedat deterior. Nunc fere sordidi Sacerdotes, indocti, leves, futiles, quidam etiam cerebri parum sani, nonnumquam & bene poti, ob lucellum ingerunt sese huic negotio. Atque hujus culpæ bona pars est penes Episcopos, quorum partes erant advigilare, ne passim indigni recipiantur ad Sacerdotium. Præstat enim habere paucos idoneos, quam gregem inutilium, ne dicam nocentium. Sed multo diligentissime providendum erat, ne cura gregis credatur parum idoneo. Idem admonendi sunt Patriarchæ Franciscanorum ac Dominicalium, qui potissimum capessere solent hoc muneris, nonnumquam & ingerunt sese, quibus locum fecit Pastorum insignis oscitantia. Nec enim hoc muneris cuilibet est delegandum. Nunc videmus, nullos avidius audire Confessiones quam juvenes, aut indoctos, aut improbæ vitæ Sacerdotes. Nam prudentes & integri quoties ad hoc munus pertrahuntur, satis declarant, se non facturos, nisi aut caritas adhortaretur, aut urgeret auctoritas, aut muneris suscepti necessitas. Circumspice quales sint isti, qui cœlum terræ miscent, si quisquid admoneat de vitanda superstitione confitendi, videbis homines famelicos, & ad rem attentos, ventri deditos, nonnullos etiam turpes, quorum luxum, avaritiam, ac libidinem nisi aleret Confessio, non ita vociferarentur. Respublica non admittit quemvis medicum ad curanda corpora, & ad curandas animas satis est habere cucullam aut rasum verticem? Judicia de rebus vilibus profana non peraguntur nisi a jejunis, & ad hanc functionem accedunt a temulentis conviviis dormitabundi? Ergo Præsulum, aut etiam Magistratuum partes erant huic provinciæ deligere quam maxime idoneos ætate, vita, doctrina, fide, prudentia & mansuetudine, contra inutiles submovere, aut si commeruerint punire acriter. Porro qui confiteri parat, debet hic quoque ipse sibi consulere, ut Sacerdotem idoneum deligat, nec facile mutet, quem semel bonum expertus est. In corporis morbo circumspicitur medicus idoneus, & in animi morbo quemlibet accersimus, præsertim quum aliquoties compertum sit, laicos curiosos se pro Sacerdotibus gerere. Porro quibus nondum est hac in re judicium, vel propter ætatem, vel propter imperitiam, his oportebit parentum & præceptorum prudentiam succurrere, & indicare, cui potissimum expediat confiteri. Nunc multos videas, qui data opera sibi pessimum quemque deligant, ut ab inviso negotio quam minimo explicentur negotio. Talis Confessio nihil minus est, quam quod dicitur. Neque multo plus fructus referunt ii, qui leviter, ac velut ex consuetudine Sacerdotem adeunt. Qui confiteri parat, cogitet sese rem magnam & omnium maxime seriam agere, atque ita studeat confiteri, quasi numquam iterum confessurus. Est enim pœnitentia, velut alter baptismus. Nemo vero ba-

baptismum suscipit, nisi hoc voto, ut numquam admittat cur iterum baptizetur. Ita quamquam ob imbecillitatem humanæ naturæ non rejiciuntur, qui sæpius relapsi redeunt ad pœnitentiæ remedium: tamen qui pœnitentiam suscipit, hoc animo votoque debet esse, ut decies mortem obire malit, quam iterum admittere quæ deflet. Olim ad publicam pœnitentiam in plerisque Ecclesiis non recipiebantur, qui post semel actam pœnitentiam recidissent. Adeo cuperet Ecclesia non esse reditum ad peccatum, si fieri posset. Atque hic, ut in plerisque rebus, præpostera est cura mortalium. Anxie se torquent, ut annumerent bona fide peccata, ne quam speciem omittant, ne quam circumstantiam prætereant: B atque hæc quidem oportebat non omittere, verum dum in his sunt toti, negligitur id quod est totius negotii caput. Primum itaque Deo confitendum est. At huic confiteri difficillimum est, qui non audit nisi vocem cordis. Quod si contigerit, jam facile est confiteri homini. Proinde prior illa pars hujus negotii tanto studio tractanda est, quasi sola sufficiat. Hujus illud est caput, ut homo penitus concipiat odium peccatorum, non hujus aut illius, sed omnium quæ Deum offendunt, idque jam non tantum ex formidine vindictæ divinæ aut humanæ, sed ex amore libero quo rapitur in Deum. Etenim qui hactenus detestatur peccata, ut ea C repetiturus sit, si liceret impune, is non effugiet Gehennam. Et qui sic detestatur ebrietatem, ut tamen illicitis amoribus indulgeat, non odit peccatum ex amore Dei: alioqui pariter odisset, quidquid illum offendit. Jam votum illud mutandæ vitæ, nec firmum est, nec frugiferum, nisi proficiscatur ex amore Dei. Porro, non est in potestate peccatoris, ut ipse sibi largiatur hunc affectum. Dei donum est gratuitum, ab illo tamen lacrymis, precibus, eleemosynis, aliisque piis studiis ambiendum. Implorare nonnumquam expedit piorum hominum apud Deum interventum. Quod si non statim contingit quod ambitur, non est tamen desistendum a bene cœptis. Sæpe Deus differt sua dona, D ut uberius donet. Est ille benignus, & gratis largitur suas dotes, sed non largitur oscitantibus. Proinde qui ex consideratione vitæ turpiter actæ, & ex metu Gehennæ concipit aliquam detestationem criminum suorum, non statim accurrat ad Sacerdotem, sed perseveret in lacrymis, ac precibus quærat, petat, pulset, donec senserit aliud timoris genus cum voto certo mutandæ vitæ, cumque amore bene sperante conjunctum. Ubi spiritum hunc senserit, quem Paulus vocat filiorum, caveat ne quid hinc sibi tribuat, agnoscat gratuitum Dei donum, & abjectus ad pedes illius, gratias agat ejus benignitati, rogans, ut quod gratis largitus est pro sua bonitate, perpetuum esse velit, ac semper in majus E augere: nec suo voto sic fidat, ut existimet se suis viribus posse a peccatis abstinere, sed cum magno tremore imploret opem cœlestem, ut idem confirmet & adjuvet votum qui dedit. Cæterum, votum illud non solum complectitur fugam peccatorum, verum etiam omnium per quæ solitus est ad peccandum sollicitari. Huc ubi profecit homo, jam redditus est Ecclesiæ, jam ex servo Diaboli factus est filius Dei, jam liber est a peccato, atque etiam ut sperandum est a pœna, si dolor & amor fuerit vehemens; Quantulum igitur est hoc quod superest, si conferas ad id quod præcessit? Quem vere sui pudet apud Deum, levius erubescet apud hominem, sed pudor pudorem, ac dolor dolorem, velut clavus clavum, F propellet. Nec gravabitur bona fide patefacere Sacerdoti, quæ non nisi semel dicturus sit, præsertim si cogitet, se per Sacerdotem Deo loqui. Consultum autem fuerit, ut singulis diebus suam quisque conscientiam examinet, Deoque confiteatur ex animo, renovans propositum suum, aut si id per occupationes non vacat, certe semel in hebdomade, cum proposito adeundi Sacerdotis, simul atque tempus & occasio sese dederit, nisi tanta fuerit imbecillitas animi, ut non conquiescat, nisi mox Sacerdoti confessus. Hic non excutiam quantum sit tribuendum istis laqueis, quibus homines Confessionem adstrinxerunt: loquor de potestate Sacerdotis cui confiteris, de casibus reservatis, de

A censuris. Optarim tamen ob tranquillitatem conscientiarum, ut Episcopi ac Pontifices, cuicumque crederent auctoritatem audiendi confitentem, eidem impertirent auctoritatem absolvendi ab omnibus peccatis cujuscumque generis aut magnitudinis: item relaxandi censuras quascumque, dumtaxat in foro conscientiæ: denique, dispensandi in casibus, in quibus perplexitas ex hominum constitutionibus nascitur: velut in matrimonio quod coiit inter cognatos his gradibus, quos divina Scriptura non exclusit a jure contrahendi matrimonii, aut spirituali propinquitate conjunctos: item de votis, præsertim, si quod commissum est, per errorem commissum est, non per malitiam. In aliis item ob graves causas relaxandi jus commune. Quis enim melius perspiciet an hoc expediat fieri, quam is, cui tota hominis vita patefacta est? Sed expeditius id fiat, si Pontifices quasdam constitutiones, quas ob pias causas induxerunt olim, nunc ob necessarias abrogent: simulque declarent, quibus constitutionibus velint homines obstringi ad crimen, quibus non. Si tamen ad ullum crimen obligat homo. Nam quibus est potestas in totum abrogandi constitutionem, iisdem potestas est efficere, ut non adstringat ad reatum criminis, nisi intervenerit malitia contumax. Sed quamdiu res hoc loco stant, suaserim deligere Sacerdotem, cui præter eruditionem & integritatem etiam adsit potestas legitima, ne quid in animo scrupuli resideat, ut post iteranda sit Confessio. Cæterum, anxietatem in circumstantiis omnibus explicandis non admodum probo, quando, quod hac de re refertur in sententiis Theologicis, fere sumptum est ex opere cui titulus, De vera & falsa pœnitentia, quod constat Augustino falso inscribi. Quemadmodum nec illorum immodicam trepidationem approbo, qui, veluti sub omni lapide dormiat scorpius, quemadmodum habet proverbium, ita culpam omnem faciunt capitalem. Qualem & ipse novi quemdam olim, qui pridie jejunans tempore cœnæ sumpserat aliquid saccaraceum. Quum autem staret accinctus ad canendum solenne sacrum coram populo & ejus loci Principe, qui tum aderat, atque ex prolutione oris sensisset nonnihil saporis ex micula saccari, quæ denti, ut suspicor, cavo inhæserat, accurrit anxius ac semianimis ad me, consulens, an deberet sacrificare? Risi hominis imbecillitatem, jussique ut bono animo faceret rem divinam. Atque hujusmodi scrupuli fere nascuntur ex constitutionibus humanis. Nam prorsus ab hominibus constitutum est, neque tamen non recte, ut Sacerdos jejunus sacrificet. Hinc exanimantur quidam, si, dum os proluunt, aquæ guttula se demiserit in gulam, & aut abstinent a sacro, aut trepidi & irrequieti sacrificant. Atqui non hæc erat mens eorum, qui id constituerunt, ut si quis forte ministrans ægroto, prægustasset cibum, & dum exspuit, aliquid forte decidisset in stomachum, velut soluto jejunio abstineret a sacro. Hic occinunt, piarum mentium est, ibi timere culpam, ubi culpa non est. Audio & fateor, sed per omnem vitam nihil aliud quam trepidare, non minus prodigiosum videatur, quam semper manere puerum aut infantem. Malo superstitiose pium, quam improbe licenterque sceleratum. Sed fere fit, ut, qui in hujusmodi maxime superstitiosi sunt, in gravioribus sint mire securi. Quam multos ipse novi, qui non ausi fuissent sacrificare, si per imprudentiam gustassent aliquid gingiberis ad pellendam stomachi nauseam: nec dubitabant iidem accedere, magnum erga proximum odium & ulciscendi propositum habentes in pectore. Sed vera caritas, quæ dilatat animum, ac fiducia certa concepta in Christum, facile discutit ejusmodi scrupos. Simili modo quidam torquent sese de modo studioque præparationis, quam dicunt oportere esse exactissimam, qui gloriari volunt, non in carne tantum, sed etiam in conscientiis hominum. Moderatam ego pro viribus hominum præparationem facile recipiam, si modo adsit perfectum odium admissorum, ac certum destinatumque votum vitæ in melius commutandæ. Sed tamen de præparatione minus torquebitur, qui juxta meum consilium adsueverit singulis diebus, aut certe singulis hebdomadibus excussa

vita

vita sua confiteri Deo. Debet autem hoc esse studio confitenti, ut Confessionem suam, quantum potest, in compendium conferat, ne supervacaneis oneret aures Sacerdotis. Id fiet, si ea dumtaxat referat, quæ merito gravant conscientiam, quod genus sunt crimina certo capitalia, aut vehementer suspecta. Neque tamen negligendæ veniales culpæ, dumtaxat in examinanda corrigendaque vita. Siquidem neglectæ pertrahunt ad graviora, & si credimus Augustino, paulatim hinc atque hinc admissa tandem demergunt navim conscientiæ, non minus quam unda decumana, subito navim obruens. Quidam autem ex Confessione faciunt B confabulationem, quibuslibet de rebus interim garrientes, cui vitio potissimum obnoxiæ sunt mulierculæ, quibus jucundum est, vel sic cum viris confabulari, & in sinum illorum effundere, si quid stomachantur in maritos aut vicinos. Comperi quosdam, qui ex formula confitentur, eaque prolixa, quam edidicerant. Ex ea recensent non quid admiserint, sed quidquid admitti potuit. Qua re nihil ego arbitror ineptius. Nec Sacerdotem decet illic quidquam sciscitari aut admiscere, nisi quod ad pœnitentiam attinet, nec confitentem aliud loqui. Jam quas fabulas apud multos tegat Confessio, vulgo notius est quam expedit. Quidam vehementer approbant subinde repetitam Confessionem, eamque C generalem: & quamvis levi de causa suadent repetendam, a quibus ego vehementer dissentio. Magnum ego duco, si quis semel bona fide sua commissa patefaciat Sacerdoti, eaque lacrymarum imbre diluat: neque consenescat in perpetuo luctu, sed sumpta fiducia, lætus & alacer accingatur ad studium vitæ melioris. Quod si relabi contigerit, tantum ea Sacerdoti recenseat, quæ a proxima Confessione commisit. Alioqui fit consuetudinis res Confessio, potius quam remedii: & incipit quibusdam etiam allubescere, quod per se est inamœnum, subinde movere cœnum: ac pudor interim, qui, ut dixi, certissimus est innocentiæ custos, paulatim dediscitur. Sic est quorumdam mortalium ingenium, ut D in eo quod semel approbare cœperint, numquam ipsis fiat satis. Quemadmodum olim non impium est visum, ut singulis diebus fieret aliqua commemoratio, numquam satis laudatæ Virginis matris. Dicta est cantiuncula vespertina, sed brevis: ea nunc apud quosdam prolixior est, majoreque peragitur tum apparatu, tum hominum frequentia, quam Liturgia vespertina a priscis tradita. Nec hoc erat satis, accessit nolæ signum mane, hoc lemmate, quod dicant esse incertum, diluculone an vespere Gabriel salutaverit Virginem; Visa est causa gravis. Additæ sunt preces horariæ peculiares Virgini, quasi parum laudis haberet ex quotidie laudato Filio. Atque hæ apud plerosque dicuntur ante solennes preces, ne Filius videatur non cedere Matri. E Ne id quidem satis. Non placent hymni, quibus absoluto convivio aguntur gratiæ Deo, nisi multa proprie tribuantur beatæ Virgini. Quis non diceret hæc esse satis? Adjectum est sacrum dilucularium, quod canitur modulata variis harmoniis musica, præsertim apud Britannos, nec sine musicis organis. Ne quid interim dicam de sacellis in templo peculiariter illi dicatis, de pompis imaginum. Quorsum hæc? inquies. Ut ostendam, multa ex bonis initiis nata, affectibus hominum in immensum provehi. Idem accidisse videtur in Confessione. Primum erat plausibile, semel illam fieri. Jussa est repeti quotannis. Visum est hoc sat moderatum. Exigi cœpit bis in quadragesima, præter Ecclesiæ præ- F ceptum. Nec desunt qui disputent toties repetendam, quoties homo relabitur in crimen. Sunt qui totam Iliadem malorum ab integro recenseri postulant, si quod crimen per oblivionem fueris oblitus, nisi redeas ad eumdem cui fueras confessus. Inventæ sunt variæ repetendi causæ. Nec est confitendi finis. Sacerdos accessurus ad mensam Dominicam, semel atque iterum confitetur Sacerdoti. Rursus ab altari descendens Confessionem facit sacri procemium. Hoc populo datum videtur. Rursus post lectum Euangelium apud Italos, & fortassis apud alias quoque nationes, vertit se Parochus, & pro expositione sermonis Euangelici, pronunciat

A solennem formam Confessionis & Absolutionis. Atque ex veteri quoque more templum ingressuri, adsperguntur aqua sacra. Idem fit jam dimissis. Et hæc quoque Confessio quædam est. Ad hæc laicis non datur Eucharistia nisi confessis. Rursum a jam ad aram procumbentibus exigitur Confessio, quo tempore præstabat aliquid a Sacerdote dici, quod animos sumentium accenderet ad amorem ejus, cujus sumunt corpus & sanguinem. Denique, quum mortis urget discrimen, quoties ingeritur Confessio? Quumque jam est in summis labris anima, adest Sacerdos aut Monachus, qui rogat, B numquid oblitus sit, ac jam mortuo pronunciatur Absolutio. Nemo putet hæc dici in odium Confessionis, sed illi tempori congruebat alia cantio, de caritate Jesu Christi erga genus humanum, de fiducia erga bonitatem illius, de promissis Euangelicis, de hujus vitæ calamitatibus, de cœlestis vitæ gaudiis.

Sed jam dudum exspectas, lector, aliquam confitendi rationem, quam sequutus, possis, ut oportet, omnia recensere apud Sacerdotem. In hunc usum complures libellos ediderunt, quidam etiam vulgari lingua, commemorantes quidquid inter homines committitur, aut committi potest sceleris. Hos libellos ut non nego recte legi a confirmatis ætate usuque rerum viris, ita, meo C judicio, periculose sparguntur in vulgus. Nec dissimili vitio peccant Sacerdotes, qui ab omnibus sciscitantur de omnibus, non habita ratione sexus, ætatis, aut ingenii. Scripsit autem copiosissime beatus Thomas de virtutum ac vitiorum genealogiis. Sed nos nunc laicis potissimum hæc scribimus. Simplicior itaque ratio quærenda est. Cognitio symboli ac præceptorum Dei ad bene vivendum necessaria est, etiam si nulla esset necessitas confitendi cuiquam homini. Hæc quotannis Pastores compendio ac dilucide deberent tradere populo, ac libellis etiam vulgari sermone descriptis infigere. Quamquam in totum frequenter audire conciones sacras magnopere præparat hominem ad recte con- D fitendum vel Deo vel homini. Ad idem conducit sacrorum voluminum lectio. Præceptorum autem omnium caput est fides, quæ per dilectionem operatur. Dilectio duplex est, Dei, & proximi. His cognitis, facile perspiciet quivis ubi deflexerit ab his, quæ sunt fidei & caritatis. Oportet autem fidem non esse levem, aut in labiis tantum natantem, sed penitus infixam cordi, ut ore fiat Confessio ad salutem. Ea potissimum in hoc sita est, ut credamus quidquid divinæ litteræ Christianorum omnium consensu receptæ, vel factum narrant, vel futurum promittunt, vel faciendum præcipiunt, totaque fiducia præsentis ac futuræ vitæ constituatur in Deo. Quot autem myriades sunt inter Christiani nominis professores, qui diffidunt aut certe dubitant de re- E surrectione corporum, quidam etiam de immortalitate animarum? Maximam autem partem hominum, præsertim eorum, qui præminent honoribus ac dignitatibus, videmus ita vivere, ut aut non videantur credere Scripturæ sacræ, aut de ea non cogitare. Qui si se subinde ac serio examinarent, deprehenderent, sese procul abesse ab officio Christiani. Atqui hic est fons omnium criminum. Et hac in parte fuisse negligentem, hoc ipsum grave crimen est. Qua de re vulgus fere nihil attingit, satis esse, credens, si recenseat ebrietates, adulteria & furta. Orandum est assidue, ut Deus nobis adaugeat fidem, multo magis quam ut det sanitatem corporis, ut largiatur felicem annonam: aliisque studiis F subinde exstimulanda est scintilla fidei, meditatione Scripturarum, colloquiis piorum hominum, sanctis cogitationibus. Quidam confitentur, se non credere Symbolo fidei. Ea non est Confessio Sacramentalis, nisi hoc animo fiat, ut vel a Sacerdote doceantur & ad fidem convertantur, vel ut Ecclesiæ quoquo pacto satisfaciant. Dubitasse de fide aut frigidius credere, Confessionis est argumentum, non incredulum esse. Hi sunt ergo duo præcipui gnomones, ad quos oportet omnem vitæ nostræ rationem exigere, *fides* & *caritas*, & iidem sunt fontes unde omnis actio Deo grata manat: qui si vitiati sunt, aut omnino non adsint, etiam illa quæ videntur virtutes, vitia sunt: nec crimen esse potest, quidquid

Ratio confitendi.

Fides.

quid ex sincera fide veraque caritate proficiscitur, etiamsi speciem habet criminis. Contra, qui prorsus alieni ab his, horum tota vita nihil aliud est quam unicum peccatum, ut ita loquar. At hominum vulgus circa ramos ac frondes occupatum, radices negligit, quum circa has versari debuerit & prima & exactissima disquisitio. Sunt qui sibi scopum proposuere, vel divitias, vel gloriam mundanam, vel dignitatem apud homines, & ad suum quisque scopum respicientes multa in speciem pia faciunt, largiuntur eleemosynas, exstruunt monasteria, pugnant pro patria. Verum hujusmodi benefactis, an offendant Deum, alii viderint, certe nullam ineunt apud Deum gratiam. Contra, qui per fidem illustrati, & caritate flagrantes, ad hos scopos omnes actiones vitæ dirigunt, etiam quum cibo potuque reficiunt corpora, quum lusu relaxant animos, denique quum dormiunt, Christum sibi demerentur. Porro comperiuntur homines eo nati ingenio, ut neminem juvent ex animo, sed omnia suis commodis metiantur, & tamen ab enormibus criminibus videntur alieni, hoc est, non indulgent ebrietati scortisve, orant vacantque sacris. Quid multis? tum sibi pii videntur, tum aliis. Hoc morbi genere non aliud est insanabilius, quo magis oportet prudentem auditorem hujusmodi curandis adhibere vigilantem animum. Frustra vero sibi blandiuntur, quasi Deum ament propter ipsum, quum proximum aut non ament, aut si amant, non ament propter Deum, sed sui commodi gratia. De his duobus fontibus potissimum erudiendi sunt Principes ac Præsules, qui nihil recte faciunt, nisi Deo & Reipublicæ gerant Magistratum. Fides itaque depellit omnes illas excusatiunculas, quas comminisci solet hominum malitia. Si quid largiar pauperibus, mihi deerit. Si sine fraude exercuero negotiationem aut opificium, pro lucro reportavero damnum. Hujusmodi plane diffidunt promissis divinis, *Jacta curam tuam in Dominum, & ipse te enutriet*: &, *Non vidi justum derelictum*: &, *Primum quærite regnum Dei, & hæc omnia adjicientur vobis.* An credunt Deum esse vanum, ut quæ pollicitus est non præstet? An existimant illum impotentem, ut præstare non queat? An putant illum dormitantem, ut suorum curam negligat? Hæc eadem fides consolabitur pios, si illorum benefactis mortalium ingratitudo non respondeat. Fidelis est cui crediderunt, is reddet sortem cum usura inæstimabili. Verum fere fit, ut qui talia causantur, non parum multa perdant luxu, libidine & alea, quibus & illud lucri perit, quod capere poterant, nisi carius haberent otium quam lucrum. Tales, nimirum, impudenter dicunt, nisi fraudarem, non liceret vivere. Jam caritas, ut dictum est, ad duo se porrigit, ad Deum, & proximum. Hic occurrunt tres personæ, Pater, Filius, & Spiritus Sanctus, unus Deus, qui est super omnia visibilia & invisibilia diligendus. Minus autem hunc diligit, qui diffidit promissis, qui præcepta negligit, qui quidquam illi vel æquat, vel præponit: hoc est, qui vitam suam cariorem habeat quam illum, quique minus metuat illum offendere, quam mori vel millies. Persona proximi late patet. Hic considerandum erit, an præstiterimus quod debemus uxoribus, parentibus, liberis, præceptoribus, discipulis, Pastoribus, Principi, Magistratui, cognatis, amicis, ac bene meritis; breviter, omnibus Christianis. Quin & sibi quisque proximus est, & nemo gravius læditur quam a se ipso. Læsisti famam proximi, confitere. Sed effutisti tuum ipsius probrum, vel temulentia, vel levitate linguæ, deplora, bifariam læsisti proximum, & te ipsum, & eum apud quem effutisti. Per hæc omnia circumferenti cogitationem, facile succurret, si quid admissum erit pœnitentia dignum. Porro memoriam adjuvabit, si recolat secum, ubi interea locorum vixerit, quibus in negotiis versatus sit, & apud quos vixerit. Sic enim aliud ex alio veniet in mentem. Sunt qui ex sese petant confitendi locos. Nam omne peccatum aut animo aut aliquo quinque sensuum committitur. Ad animum pertinet fides & caritas in Deum ac proximum, atque his contraria vitia, præsertim illa spiritualia, livor, odium, ulciscendi libido, superbia, hypocrisis, malevolentia.

Caritas.

Memoria ratio.

Quamquam autem omne crimen ex fonte cordis proficiscitur, tamen quæ ad luxum, libidinem, violentiam, contumeliam pertinent, ad sensus & membra corporis referuntur. Multa peccant oculi, multa aures, multa venter & gula, multa manus, sed omnium plurima lingua. Quidquid enim ab omnibus membris varie geritur, hoc illa sola peccat. Hæc blasphemias effundit in Deum, hæc maledicit proximo, hæc dirimit amabilem pacem, & excitat funebria bella, hæc conciliat turpes amores, & distrahit sanctas amicitias, hæc adulatione, obtrectatione, libidinosis fabulis inficit puros animos, hæc sine gladiis & venenis jugulat fratrem & amicum. Quid multis? Hæc hæreses docet, & ex Christianis facit Antichristos. Hæc, arbitror, sufficere laicis, ad examinationem conscientiæ, si modo cognoscant Symbolum Apostolicum, & summam Euangelicæ doctrinæ. Jam ut his quæ copiosissime tradita sunt a Theologis de circumstantiis, omissione & restitutione, nonnihil adjiciam, admonendi potius quam docendi gratia: Peccant, qui quo cognoscant socios confitentis, de his circumstantiis percontantur, unde personæ quoque possint agnosci. Nullus autem debet aliorum commissa prodere Sacerdoti, si quo pacto vitari possit: nam aliquoties vitari non potest, quin prodas personam: veluti si qua cognita fuit a patre, aut si quis Principem suum instigavit ad bellum injustum. Hic suadent quærendum Sacerdotem, cui persona utraque sit ignota, aut certe ea quam prodi nolis. Rursus in peccatis quæ libidine committuntur, quidam libidinosa quadam curiositate percontantur quæ non oportet. Nam ut qui rem habuit cum muliere, recte addit, an cum uxore aliena commiserit adulterium, an cum sacra virgine incestum, an cum prostibulo scortationem, an cum cælibe stuprum, an cum virgine raptum, ita non est necesse referre omnes coëundi formas, quæ peccati speciem non mutant. Verum hic frequenter omittunt circumstantias magis ad rem pertinentes, quam vulgares istæ pertinent.

Distinguunt adulterium a stupro simplici, sed frequenter ex circumstantiis stuprum est multo capitalius adulterio. Levius enim peccat, qui casu per occasionem incidit in adulterium, quam qui probam ac simplicem virginem, ex probis prognatam, destinatam honesto matrimonio, malitiosis artibus diu sollicitatam tandem vitiat, ac deinde jactato etiam facinore reddit infamem, atque aliis quoque prostituit, quod aulicis quibusdam etiam facetum videtur. Item levius peccat, qui rem casu repertam in loco sacro, clam tollit quum egeat, quam qui citra necessitatem inopiæ noctu cum ferro ingressus domum alienam, compilat scrinia profani; aut qui pauperem spoliat, cui uxor cum multis liberis ægre alebatur. Neque enim spectandum est tantum tempus, locus & persona, verum etiam animi malitia, tentationis magnitudo: deinde ad quam multos unius peccati noxa perveniat, veluti, si quis occidat virum, a cujus consiliis pendebat tota Respublica, eodem facinore læsit multos, aut si quis Principem ad tyrannidem instiget. Porro peccatum omissionis atque etiam transgressionis, magna pars hominum æstimat ex constitutionibus hominum: velut si quis die Dominico non audierit sacrum, aut in die Veneris vesceretur carnibus. At graviores sunt omissiones, quæ adversantur præceptis divinis. Velut si quis nactus occasionem juvandi proximi, neglexit. Item gravius peccat qui invidet proximo, quam qui non temperat ab esu carnium die Veneris. Gravior est autem omissio, si prætermissum officium conjunctum est cum magno proximi malo. Occidit enim qui proximum de vita periclitantem, quum liceat, non servat. Rursus quum in locum omissi officii succedit malitia. Dies autem Dominicus, ut exempli causa dicam, in hoc datus est, ut homo per otium examinet conscientiam suam, seque Deo conciliet, ut piis contemplationibus, ut precationibus aut audiendis concionibus, ut sanctis colloquiis aut lectionibus excitet caritatem in Deum & proximum. Hic bis peccant, qui totam diem ineptis lusibus, scortis, temulentiis, obscœnis fabulis, aut rixis etiam ac pugnis trans-

mittunt. Hoc peccato potissimum peccant, qui præminent auctoritate aut dignitate, veluti Principes, Episcopi, Parochi, Abbates, Magistratus, patresfamilias. Nam hi, quemadmodum multorum malo peccant, ita multorum malo cessant in officio. Non enim est satis Pontifici, si ipse non excitet bella inter Principes, verum criminis loco deputabitur, nisi pro virili studuit orta bella componere. Ita Principi imputabitur, non solum si ipse spoliet aut opprimat Rempublicam, verum etiam si Magistratus iniquos, aut alioquin oppressores publicæ libertatis non excluserit, quum illi sit in manu. Jam duplex peccatum erit si sciens ac prudens, vel pecunia, vel alio quopiam affectu corruptus, magistratum commiserit improbo: Ita bis peccat Episcopus, si non solum ipse non vigilat, ut gregem reddat meliorem, verum etiam male docendo, aut perverse vivendo reddit corruptiorem, aut aliqua cupiditate corruptus gregis curam sciens committit indigno. Hæc quum ita sint, non oportet Principem aut Episcopum otiosum aut dormitabundum esse, sed ad omnem occasionem vigilare, ut prosit. Quamquam idem singulis etiam privatim curandum est; ut si possint, objecta occasione prosint, dives opibus, doctus auctoritate, eloquens facundia, senex reverentia, gratiosus favore, juvenis industria. Juvenes confitentur pugnam, aut scortationem admissam, & silent quod tantum optimæ ætatis sine fructu passi sunt elabi, quum esset occasio discendi, quæ in omnem vitam erant usui futura. In his itaque sæpe deprehendas præpostera judicia, tum confitentium, tum audientium. Princeps si confiteatur, sua manu occisum hominem, grave quidem crimen confitetur. Decet enim Principis vitam undequaque inculpatam esse. At idem fortasse non confitetur ex bello per ambitionem aut iram excitato, tot innoxios jugulari, tot immerentes exui bonis, denique tot non referenda facinora committi. Confitetur si forte præter jus facultates alicujus usurpavit, at non confitetur quod sciens ac prudens vendit præfecturam fisci, homini palam rapaci & iniquo, per quem scit innumeros esse spoliandos. Hic considerandum est, quod sit cuique proprium officium, atque hinc æstimandum peccatum omissionis. Peculiare munus Episcopi est, doctrina sacra pascere gregem. Atqui fortasse nec pascit, nec advigilat ut Pastores habeat idoneos, sed ob quæstum aut favorem committit indignis curandas animas. Id quum non confiteatur, confitetur fortasse de scorto, aut de prætermissis precibus vespertinis. Itidem Principis proprium officium est, curare ne cui fiat injuria, tueri libertatem ac tranquillitatem publicam. At hic silens de tam multis tamque atrocibus, quæ vel ipsius jussu, vel certe negligentia committuntur, confitetur aliquo die non auditum sacrum, aut omissas preces horarias. Atqui ista non erant peculiaria Principum peccata. Jam enim hoc irrepsit in aulas quorumdam Principum, ut singulis diebus perorent preces Sacerdotum, atque interim tuti sunt ab interpellatoribus. Quis enim ausit interpellare Principem precantem? Non damno Religionem in Principe, si modo in his sita est Religio: sed damno, si his rebus freti, negligunt ea quæ peculiariter ad ipsorum munus pertinebant. Sunt tot viduæ ac pupilli, qui opprimuntur præter jus: sunt tot tenues, qui indigna patiuntur. Non indignatur Deus Principi, si ob hujusmodi causas patietur interpellari preces aut etiam sacra sua: oportet enim ubique constitutionem humanam cedere perfectiori caritatis officio. Itaque prima cura debet esse Sacerdotis, ut sciat in quo statu vitæ sit, qui confitetur. Quoniam autem confitens per Sacerdotem Deo loquitur, ut a quibusdam non inepte dictum est, oportet esse recta judicia, nimirum, apud Deum, qui ex affectibus animorum æstimat omnia. Nunc plerique quæ carnis sunt ac cerimoniarum, plurimi faciunt: quæ spiritus, minimi. Rursus quæ ab hominibus sunt instituta, magni faciunt: quæ a Deo præcepta sunt, negligunt. Quis enim non exsecratur, si Sacerdos incedat non raso vertice? At nullus exsecratur si ebrium ac pugnantem deprehendat in lupanari. Quis non abominatur Monachum, si laicam vestem sumat? At pro ludo habetur, si Monachus in cuculla manens, scortatur, inebriatur, subvertit domos alienas, Magicas artes exercet. Horribile facinus, si Sacerdos non jejunus sacrificet, aut dixerit preces matutinas: at leve ducitur, si Sacerdos non reconciliato fratre quem læsit, accedat ad sacram mensam. Reddatur sane causa, cur homines ea quæ leviora sunt gravius puniant, certe in Confessione debent esse recta judicia.

Jam ipse sermonis cursus perduxit nos ad mentionem restitutionis. De qua non, profiteor, me quidquam doctum novi, quum a Theologis immensis voluminibus ea materia sit agitata. Tantum admonebo, in quo plerique peccant imperitiores. De restituenda pecunia aut veste, anxietas est inexplicabilis. Cæterum, qui pestilentibus alloquiis corrupit mentes simplicium, qui virulenta lingua ademit tranquillitatem animi proximo, qui obtrectationibus læsit famam alienam, qui perversis consiliis incitarunt Principes aut populum ad bella, leviter cogitant de sarciendo, quod dedere damni. At multis sua fama carior est quam vita, nec usquam magis habebat locum restitutio. Sed in his, inquiunt, vix umquam potest fieri restitutio. Verum hoc magis conandum est, ut fiat quatenus licet: ac semper dolendum, quod ad plenum fieri non possit. Nunc Aulici quidam nugones existimant pulcre sartum pudorem virginis, quam corruperunt, & non raro corruptam etiam aliis prostituerunt, si tandem elocent marito cum dotula, ac sibi propemodum deberi præmium putant, quod puella maritum qualem qualem invenerit. Nupsit, sed qualicumque, quæ integra nuptura erat honesto. Neque enim nuptiæ famæ dedecus abolent. O bellam sarturam! Et tamen hac freti alias super alias corrumpere pergunt. Quamquam & in his, quæ nos faciunt tantum pauperiores, quædam adeo passim ac vulgo fiunt, ut ob adsuetudinem non videantur esse furta, quo nomine male audiunt fere opifices, qui materiam tractant alienam, sed præcipue molitores & vestiarii, adeo ut proverbio quoque dicatur, unumquemque in suo opificio furem esse. Sed inter hos gravissime peccant, qui poculenta & esculenta vitiant, veluti qui vinum vel aqua infusa, vel alumine, calce, sulphure, sale, aliisque medicamentis corrumpunt: siquidem isti non solum suffurantur rem hominis, verum etiam lædunt valetudinem, nec multum absunt a veneficio. Quot enim morbos, quot mortes experimur ex vitiatis vinis inter homines nasci? Et hic tamen ludus habetur. Nec ulli libentius imponunt, quam his, qui minime fraudandi erant. Postulat enim hoc fraterna caritas, ut his qui per inscitiam non possunt certo de mercede judicare, succurrat æquitas vendentis. Nunc autem quotumquemque reperias, qui non ad omnem occasionem fraude venetur lucellum? Itaque quum mutuo laniatu vivamus omnes, tamen nobis Christiani videmur. Et hæc quoniam in adsuetudinem abiere, ne confitemur quidem: aut si confitemur, satis esse ducimus Sacerdoti denarrasse quod gerimus. Jam qui magis sunt obnoxii restitutionibus quam præpotentes? Et tamen ad hos non videtur pertinere restitutio. Confugitur ad compositiones. Non damno qualecumque remedium. At, vereor ne multas compositiones inter homines factas, Deus non sit habiturus ratas. Negant sibi futurum unde conjugem ac liberos alant, si restituant præter jus ablata. Atqui rapinis facti sunt Magnates & evexere suos, vivunt cum strepitu luxuque. Si vere pœnitet maleficiorum, abjiciant damnosam aleam, pro luxu meditentur frugalitatem, exerceant agricolationem, aut aliud munus honestum, ita futurum est, ut sit quod restituant. Ad eadem instituant liberos suos: hæc quum sedulo fecerint, tum quod illorum facultatibus deest, fortasse supplebit compositio. Quidam sic excusant se, quod mortui sunt quos fraudarunt, atqui vivunt illorum hæredes. Alii negant se nosse quos spoliarunt, sed interim non dant operam ut norint, ac se probe tutos credunt, si paucis nummis redemerint justificationem bonorum. Qui justificant bona male parta, quin eadem opera justificant adulterium & homicidium?

cidium? Decidunt paucis nummis & hi qui Templa spoliarunt aut Monasteria. An illos latere potest, quibus restituant? Sed metuunt famæ suæ. Hoc metuendum erat quum facinus aggrederentur. Quamquam est hic quoque remedium aliquod, restituant per subornatam personam, cujus fidem habent perspectam. Postremo, si recipimus excusationes hujusmodi, tutius, arbitror, eam pecuniam dari pauperibus, quam commissariis. Jam sunt rapinarum ac furtorum species, quas pauci confitentur, tantum abest ut de restituendo cogitent, hujusmodi potissimum committuntur in pactis & contractibus. Adfui convivio, in quo quidam jactabat, se vendidisse equum sex angelatis, quem fatebatur non valere sex denariis. An non hodie passim œnopolæ vendunt imperitis vinum Altissiodorense, aut Hispaniense, pro Belnensi: Lovaniense, pro Rhenensi? Immo dice dilutum, pro mero? Quis istorum cogitat de restituendo, quum vera rapina sit quod agunt? Nonne ludus est hodie vendere pellem canis, pro pelle Romanensi? aut pannum absque cocco tinctum, pro cocco infecta? Quis est, qui ab imperito emptore non extorqueat quadruplum pretium, si possit? Scio quid dicant Jureconsulti, non teneri venditorem, ut semper præstet vitium rei venditæ. Sed istos non absolvit lex Evangelica: *quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.* Quis Advocatus umquam confessus est, quod ipsius vel negligentia vel arte petitor jacturam fecerit possessionis? Quid nunc dicam de militibus, qui nullum scelus non excusant jure belli? At istud jus, Diaboli est, non belli. Itidem aurigæ nautæque, qui vina perferenda susceperunt, veluti suo jure quantum libet exhauriunt, & quidem de optimo: proque insigni vino infundunt malam aquam, quum interdum quod accipiunt ad ægrotum deferatur. Quis illorum hoc ut furtum confitetur? quis cogitat de restituendo? Hoc genus hominum, quoniam duræ cervicis est, in Confessione non solum admonere oportet, verum etiam acriter increpare, ac frivolas excusationes penitus de corde revellere, quas adferre solent. Jus, inquiunt, est aurigarum ac nautarum in esculentis & poculentis, idem faciunt omnes. Atqui jus hoc in Satanæ tabulis est, non in legibus Christi. Reppererunt & vestiarii colorem, Locatur, inquiunt, nobis materia, ut inde faciamus honestam vestem. Id bonus artifex faciet ex paucioribus ulnis quam imperitior ex pluribus. Artis igitur præmium est quod superest, & locatori satisfactum est. Ita nemo furum pendebit, si liceat reo pronunciare sententiam. Rogetur is qui materiam locavit, an existimet sibi satisfactum. Prætereo nunc aurifices, & gemmarios quosdam, qui materiam mixtura vitiant, qui decidunt ab eo quod acceperunt, qui gemmas adulterinas pro nativis vendunt. Atque hic mirum est, etiam civiles dormire leges, quæ miserum furunculum qui quinque drachmas sustulit e loculis parum attente custoditis, agunt in crucem. In his ubi plus est damni Reipublicæ, conveniebat interdum aliquod exemplum edere quo cæteri deterreantur. De his quæ accidunt in vitiandis æstimandisque monetis, quoniam ad Principes ac Magistratus pertinent, in præsentia nihil dicam. In Principe Christiano hac de re nonnihil attigimus. Ad eos venio, qui juxta temporis modum locant operam suam. Hi sibi non videntur committere furtum, si perficiant susceptum opus intra quatriduum, quod uno die poterant absolvere, interim aluntur alieno cibo, & pretium in singulos dies pactum accipiunt. Nec sibi mentiri videntur dum se præstaturos recipiunt quod non præstant. Quomodo autem excusant mendacium? Hoc est, inquiunt, opificii nostri. Imo opificii est præstare bona fide quod ars promittit, non furari aut mentiri. Verum his quoque gravius peccant Pharmacopolæ & Medici, quorum est illud proverbium, *quid pro quo.* Vendunt interdum aliud pro alio, ministrant putrem, inefficacem, ac jam noxiam materiam pro remedio. Petitur rebarbarum, sed quod fuit rebarbarum ante annos quadraginta. Nullum est aroma, nullum succinum, nedum radix aut herba tam durabili vigore, quin longo tempore evanescat. At, inquiunt, nisi vetera novis miscuerimus, ad famem no-

A bis rediret res. Vel ad mortem redire satius est, quam ægrotanti fratri, cui vel gratis succurrendum erat, ministrare quod morbum augeat, aut mortem fortassis afferat. Horum peccatum & in Medicos recidit. Et hic æquum erat advigilare publicam curam eorum qui præsunt civitatibus. Caritas jubet, ut in necessitate, fratris inopiæ subveniamus. Et sibi quidam Christiani videntur, qui mercium pretium intendunt ex fraternæ necessitatis magnitudine. Habet aliquis malum Punicum emptum obolo, periclitatur ægrotus, nec aliunde potest haberi, hic malum æstimatur aureo. Ita quidam recondunt frumentum, ut si forte inciderit penuria rei frumentariæ, vendant quadruplo, aut decuplo, nec

B intelligunt hanc esse veram rapinam. Pauca proposui mus exempli gratia, cætera ex se colliget prudens lector. Finem faciam, si tria verba adjecero de satisfactione. Ea duplex est, publica, & privata. In publica velim hoc auctoritatis committi Sacerdoti, cuicumque creditur auctoritas audiendi confitentes, ut pro circumstantiis eam moderentur, aut etiam si res ita poscat, vertant in privatam. Etenim si patres, qui publicas satisfactiones instituerunt, hoc juris faciunt Episcopis ordinariis, ut pro qualitate personæ pœnam injunctam vel augeant vel minuant, cur non credatur eadem potestas his, qui in re longe molestissima Episcoporum

C vices gerunt? Quod si parum idoneo sunt commissæ provinciæ, jam in Episcopos culpa recidit. In pœnis vero quæ clanculum injunguntur, Sacerdos imitari debet peritos Medicos, qui non quodvis pharmacum præscribunt cuivis, sed quod pro morbi ratione, proque personæ qualitate cognoverint esse conducibilius, adeo ut in eodem etiam morbo aliud præscribant robusto, aliud imbecilli, aliud sic educato, aliud secus: imo nonnumquam eidem homini in eodem morbi genere aliud ministrant juveni, aliud seni. Nunc bona pars Sacerdotum nihil aliud præscribit, quam preculas aliquot. Lege, inquiunt, Psalmum: Miserere mei Deus, cum collecta: Deus cui proprium est. Præterea, Salve Regina,

D cum collecta: Concede nos famulos tuos. Præterea Psalmum: De profundis, pro defunctis, cum collecta: Fidelium Deus. Nec tamen hæc damno, scio magnum esse meritum obedientiæ, rectius tamen faciunt, qui præscribunt preces peculiare remedium habentes adversus malum, quo præcipue periclitari sentiunt confitentem. Quo in genere sunt certi Psalmi commonstrati a majoribus, veluti peculiariter apti ad hoc aut illud impetrandum. Nec inutile fuerit nonnullis vice precum præscribere lectionem, quæ gignat odium peccati, quo laborat confitens: veluti si quis laborat Paganismo, aut Judaismo, parumque recte sentit de fide Christiana, vel imperitia, vel Poetarum aut Phi-

E losophorum lectione corruptus: jubeatur singulis diebus unam aut alteram horam ponere in Lactantio, in his libellis, quos Origenes, Tertullianus, Cyprianus, Chrysostomus, aliive reliquerunt adversus Ethnicos, Judæos, aut Hæreticos. Vix enim fieri potest, quin qui semel attente legerit libros Origenis adversus Celsum, melius sentiat de Christi sanctissima doctrina. Sunt varii libri sanctorum Patrum, de laude pudicitiæ, de vituperio obtrectationis, de institutione Monachorum & Clericorum, de servanda viduitate, de officio Episcoporum, de officio Principis, de sanctitate matrimonii, de concordia, deque cæteris innumeris vel virtutibus vel vitiis, ex quibus unicuique præscribenda est lectio, quæ maxime mederi possit vitio quo tenetur con-

F fessus. Is interim admonendus est, ut legat attente, cum sincero voto corrigendæ vitæ. Quin in totum adolescentibus, qui fere ob otium periclitantur, expediet studii labores certos præscribere. Nec admodum probo, qui teneræ adhuc ætati, quæ suam habet lasciviam, præscribunt jejunia, aut vigilias, aliosve labores, quæ valetudinem tradunt imbecillem ætati grandiori. Prima ætas rectius reverentia majorum & honestis occupationibus emendatur. Divitibus recte præscribitur liberalitas in pauperes, sed hos admonendos censeo, ne benignitatem suam male collocent. Non est improbandum, si quis instituat Sacellum, Altare, Monasterium,

Scholam, Collegium, aut aliud simile: sanctissimæ tamen eleemosynæ sunt, quæ præsenti necessitati proximorum succurrunt, atque inter digitos dantis & accipientis velut evanescunt, & quarum gloria perit apud homines, sed tanto magis salva est apud Deum. Porro quorum ætas & corporis habitus hoc poscere videbitur, ut eis sint præscribenda jejunia, monendi sunt & illud, ut si res suppetat, quod comparcunt abstinentia cibi, largiantur egentibus. Sunt qui præscribant longinquas peregrinationes, nimirum, ut aliquis tectus lorica ferrea, emendicato viatico petat Romam, invisurus Petri limina, aut Hierosolymam, aut Jacobum Compostellanum, quod pœnæ genus nolim equidem in totum improbare. Cæterum, ista non recte præscribuntur his, qui conjuges ac liberos habent domi, quibus ipsorum absentia vel gravis erit vel periculosa. Nec tuto indicitur adolescentibus aut mulierculis ejus ætatis, ut ad tuendam integritatem ac pudicitiam magis expediat manere domi. Hoc genus pœnarum magis convenit profanis Magistratibus. Simillimum est illis, quum cædunt virgis, quum amputant manum, aut præcidunt auriculam, aut exoculant, aut perterebrant linguam, aut inurunt fronti manuive notam. Nec ab his multum abhorrebant solennes illæ pœnæ, quas publice quondam indicere solebat Ecclesia, quibus non tam Deo satisfaciebant, quam hominibus, tametsi Deo quoque. Quamquam profanus etiam Magistratus consultius faceret, si operis in usum Reipublicæ indictis castigaret quædam furtorum genera, aut alia facinora gravia quidem illa, sed leviora quam ut capite plecti debeant, præsertim apud Christianos, quam si reos inurant aut mutilent. Velut olim nexi præstabant operam creditoribus, & alii vincti fodiebant in agris, cædebant materiam, & sunt ex his qui norunt artem sedentariam, his ergastula conveniebant. Hoc pœnæ genus duplicem habet utilitatem, & emendat nocentes, non exstinguit, & conducit Reipublicæ, vel ei qui maleficio læsus est. Quibusdam indicet Sacerdos, ut a quo læsi sunt, ei condonent ex animo, conenturque bono malum vincere, comitate verborum & officiis illum provocantes ad amicitiam. Id si non poterit impetrare, certe vindictæ libidinem omnem rejiciant e pectore, nec injuriæ velint meminisse. Hoc satisfactionis genus nobis indicavit ipse Dominus Jesus, quemadmodum divina Scriptura nobis commendavit eleemosynam. Hoc igitur spectabit Sacerdos, ut si quid cruciatus, aut laboris injungit, labor sit cum officio caritatis conjunctus, & talis sit labor, non qui valetudinem corporis vehementer offendat, ut jam minus idoneum sit ad obeunda animi ministeria, sed qui lasciviam coerceat. Hic non libet pugnare cum illis, qui negant satisfactionem ad pœnitentiam pertinere. Solus, inquiunt, Deus remittit peccata, & cuicumque remisit reatum, eidem remisit & pœnam: per caritatem enim & Spiritum Sanctum solvitur ille reatus, quo soluto, nihil superest: nisi ut magis ac magis proficiat in caritate. Hanc, ajunt, unicam esse satisfactionem apud Deum. Ex his colligunt, nec Pontificum indulgentias posse relaxare pœnas, nisi quas indixit homo, aut quas indicere posset, ac ne id quidem, nisi gravibus de causis. Ego ut nolim in totum damnare Pontificias relaxationes, ita tutius, arbitror, plenam delictorum remissionem a caritate & a Christi misericordia sperare, quam a diplomatibus humanis. Si caritas absit, quid prodest bulla? si adsit sufficiens, supervacuum est diploma: si aliqua ex parte diminuta, negant a Pontifice condonari posse, quod solius est Dei. De indulgentiis nihil docent Sacræ litteræ, ac ne prisci quidem Ecclesiæ Doctores. Theologi recentiores semper super hac materia, & variarunt sententiis, & suspense perplexeque loquuti sunt. Verum isti quid adseverent, ipsi viderint, illud indubitatum est, quod habemus Euangelicum diploma, dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Quod si quis hæc quoque non esse negligenda putat, cum hoc non dimicabo, modo ne his fretus negligat ea quæ citra controversiam præcipua sunt.

Ex his quæ disseruimus, satis, arbitror, liquere, quibus rationibus liceat effugere incommoda, quæ per occasionem hujus Confessionis, partim audientium, partim confitentium vitio solent accidere, haud tamen gravabor ob simpliciores, crassius singulis sua accommodare remedia. Ita sunt res humanæ ut nihil sit, quod non aliquo modo vitietur. Primum igitur incommodum minus lædet, si hic vigilet Præsulum sollicitudo, & aliorum ad quos ea cura pertinet, ne cui temere committatur audiendi potestas, sed tantum viris ætate provectis, atque exploratæ integritatis, tum sobriis & silentii tenacibus, & arguendi sunt Sacerdotes, qui inter pocula garriunt animi gratia, quidquid in arcanis Confessionibus audierunt. Si qua res consilium requiret, cum doctis & gravibus viris clam oportet fieri collationem. Itidem redarguendi sunt, qui in sacris concionibus eblaterant ex Confessionum mysteriis, quod satius erat reticuisse. Tutior autem erit auditor, si sobrius, si precatiuncula munitus, si cum tremore ad hoc munus accedat. Item si percontationes suas non ultra proferat quam necesse sit ad criminis cognitionem. Jam quod ad confitentem pertinet, ut sit interdum discrimen ex commemoratione sceleris, certe majus crebriusque discrimen est ex ignoratione. Prudens itaque ac fidelis Dei minister ita moderabitur omnia, ut non inficiat animos simplicium & infirmorum, nec sinat ignorari, quod ignoratum vitari curarive non poterat. Eadem opera contra secundum indicatum est remedium, nimirum Sacerdotis silentium & integritas. Nam pius ac verus Pastor non hinc provocatur ad blandiendum vitiis suis, sed ad timorem potius & amorem Dei, & ad instantius orandum, ac vigilandum pro grege Dominico; dum perspicit in quæ portenta vitiorum prolabantur homines, qui per ignorantiam aut malitiam semel excusserunt jugum Domini, non facturi, si Pastor doctrina, monitis, increpationibus, & obsecrationibus advigilasset. Alioqui nec eorum crimina pronunciare publicitus deberent, qui ob nefarias mixturas, aut curiosas artes, aliave facinora legibus dant pœnas. Tertium, quoniam non accidit nisi vitio Sacerdotum, curandum est, ut tales adhibeantur, qui potius illacryment malis hominum, quam qui inde tollant cristas, quemadmodum beatus Paulus testatur, se humiliari & ad luctum provocari, quod apud Corinthios essent, qui severam correptionem merebantur. Et interdum populi scelera recidunt in caput Sacerdotum, quod non ea qua decuit vigilantia doceant illos vias Domini rectas. Tales quum secum reputant quod Dominus oves suas de manu Pastoris requisiturus sit, magis convenit ad pœnitudinem quam ad superbiam commoveri. Quidquid ab omnibus hominibus umquam admissum est, id potest abs quovis homine committi, & si quid commissum non est, id Numinis bonitati debemus, non nostris viribus. Proinde natura communis ad commiserationem inflectere debet, non erigere ad superbiam. Non est idoneus Sacerdos, qui non gerit paterna viscera erga gregem suum. Quis est autem pater, qui hoc superbior fit in filium, quod atroci quopiam morbo correptus sit, ac non potius indolescens animo, properat ad remedium? Quod si libertas cordi est, cordi sit & innocentia. Qui sanitatem tuetur, in hunc nihil juris habet Medicus. Quod si tuo vitio prolapsus es in morbum, in primis curandum est, ut sis liber apud Deum. Postremo, quemadmodum in morbo Medicum eligis, qui malum tuum non exprobret tibi, sed medeatur, idem fac in deligendo Sacerdote. Qui quartum allegant incommodum, quid aliud agunt nisi quod indicant quosdam malos esse Sacerdotes? Hoc, utinam, liceret inficiari! Sed non ideo tollitur ars medendi, quod quidam comperiantur mali Medici. Tanto magis advigilandum, ut sint boni Medici. Tanto circumspectius eligendus est, cui te curandum credas. Denique Præsulum officium est, hujusmodi Sacerdotes, qui sacramentis ad turpitudinem abutuntur, sic tractare, ut cæteris sint exemplo. De quinto quid aliud dicam, quam raros casus non esse trahendos in exemplum generalis sententiæ. Quotum enim quemque novimus, qui per febrim aut phrenesim effutierit arcana? Et quis est

est tam insanus ut phrenetico fidem habeat? Jam & hic succurrit delectus Sacerdotis idonei, de quo jam toties dictum est. Postremo, si crimen spectat ad capitis discrimen, ac Parocho tuisque diffidis, licet aliquo proficisci, ubi ignotus ignoto mutata veste aut in tenebris confiteare. Postremo, carior debet esse salus animæ quam corporis. Ut corpore valeas, interdum ostendis Medico malum a scelere capitali profectum: ubi curandus est animus, trepidas? Hoc confitenti responsum esto. Jam quod ad Sacerdotem attinet, fateor, esse magnum & arduum manifesto vitæ discrimine invisere pestilentia similive morbo laborantes, sed meminisse debent, quod munus arduum susceperunt, & si boni Pastores esse volunt, debent pro salute gregis, quoties res postulat, vitam quoque suam exponere, præsertim, quum periclitantur animæ. Præclarum opus est quod præstant, sed præclarum exspectant præmium, licet interim, ut remediis sese præmuniant adversus contagium. Neque enim coguntur tentare Deum: Quod si Sacerdos populo necessarius est, seque plena fide Deo committit, non morietur ante diem suum, sed præstabit Dominus id quod pollicitus est: Etsi mortiferum quid biberint, non eis nocebit. Audent complures ob legatum ad pestilentia laborantem accedere, & ubi periclitatur anima proximi, trepidant? Illud autem popularis fuerit civilitatis, locum in quem recipiendus est Sacerdos, purum ignique ac suffitu quam maxime tutum reddere. Est & alia remedii species, si quoties sævit pestilentia, unusquisque dum sanus est semel in hebdomade confiteatur & accipiat Eucharistiam, quod olim plerique faciebant etiam salubri tempore, ac post Confessionem summo studio cavere, ne relabatur in crimina capitalia, quod non ita difficile est, opitulante Christi gratia. Ita fiet ut nec periclitetur Sacerdos, & in tuto sit alter, si subita mors aut morbus ob contagium vitandus oppresserit. Huc confert & illud, si præcipuam salutis fiduciam magis in caritate Deique misericordia reponamus, quam in enumerandis criminibus, præsertim imminente morte. De sexto ut aliquid dicam, qui commemorandis peccatis dediscunt pudorem, eos nondum vere pœnitet admissorum. His oportet ingerere, quem offenderint, quanta sit peccati turpitudo, ut quo sæpius relabuntur in peccatum, hoc magis ac magis erubescant. Et admonendi sunt, Confessionem absque contritione cordis nihil prodesse, quæ si semel occuparit animum, simul & adducet pudorem & excutiet pudorem: adducet, de turpitudine commissorum in conspectu Dei: excutiet, ne pudor celet, quod aperiendo curatur. Ad septimum ita respondendum est, quod multo plures ob negligentiam admissorum periclitantur confidentia, quam ob examinationem desperatione: plusque negotii Sacerdos habet, ut homines abducat a confidentia ad timorem Dei, quam ut revocet a desperatione. Est igitur inter utrumque medium, ut justa sit examinatio commissorum, non præter modum anxia, & si qua est anxietas, hanc sequitur & pensat summa conscientiæ tranquillitas, postquam caritas expellere cœpit timorem. Timor enim absque caritate & spe parit desperationem. Octavi incommodi remedium jam abunde commonstravimus. Quod ad nonum attinet, fateor, e duobus malis levius esse abstinere ab Eucharistia, si mens sit in certo affectu peccandi criminaliter, si modo luctetur homo pro viribus adversus eum affectum, nec possit ejicere: Alioqui desuescere in totum a mysteriis gradus est ad Paganismum. De Confessione non eadem est ratio. Nec omnino videtur impœnitens qui hoc animo adit Sacerdotem, non ut decipiat derideatve, sed partim ut obtemperet Ecclesiæ, partim ut hac via concipiat perfectius odium peccatorum, quæ ex se nondum potest ut debet, odisse. Nam est & hæc nonnulla pœnitentiæ species, ob hoc ipsum sibi displicere, quod minus pœniteat scelerum. Nec id raro accidit, ut qui frigide pœnitens accedit ad Sacerdotem, inter confitendum accipiat legitimum criminum odium. Hæc igitur incommodorum commemoratio non huc pertinet, ut a confitendo abhorreamus, sed ut majore bono nostro confiteamur.

Hæc habui, Præsul optime, quæ præter veterum traditiones de Confessione visum est admonere, quo nobis ea sit quam maxime frugifera. Quæ si cui videtur cum periculo conjuncta, cogitet, quanto periculosius sit conscientiam impuram circumferre. Si molesta, cogitet, ex amaro pharmaco quanta sequatur animi tranquillitas. Et hoc attentius caveat, ne iterum committat, ne tale catapotium sit sæpius devorandum. Sed ita confiteatur semel, ut numquam in posterum opus sit Confessione, satisque sit semel apud hominem pudescere. Non facile relabetur in crimen, qui semel omnium criminum odium penitus animo conceperit. Sanctum propositum adjuvabit Deus, si modo illi acceptum retulerimus quod contigit: & illius præsidio potius, quam nostris viribus freti, conemur in dies nobis ipsis fieri meliores, donec occurramus in virum perfectum, in mensuram plenitudinis Jesu Christi.

EXOMOLOGESEOS, SEV, DE RATIONE CONFITENDI, PER DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM,

FINIS.

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS
BEATO RHENANO
SELESTADIENSI,
S. P. D.

Quum videamus, Beate optime, illitteratum etiam hominum vulgus, xeniolis ultro citroque missitatis, necessitudines suas vicissim alere, non putavi convenire, ut in optimarum litterarum cultoribus, hæc civilitatis & officii pars cessare videatur, præsertim in nobis, quos communis studiorum ardor tam arcta necessitudine copulavit, ut arctiore non possit. Nuper igitur, cum itineris labore delassatis equis, dieculas aliquot apud Divum Audomarum cogerer subsidere, ne tempus hoc omnino periret studiis, de parando tibi xeniolo cœpi cogitare, & commodum veniebat in mentem, quod graviter admonet Seneca noster, cumprimis esse dispiciendum, non solum uti munus dignum sit eo qui mittit, verum etiam aptum ei cui mittitur. Sic enim fieri, ut quæ per se vilissima sunt, hoc ipso reddantur pretiosissima, quod commode fuerint delecta. Quid autem magis mitti decuit ab homine Theologo, quam eximium aliquem flosculum ex vernantissimis Divinarum litterarum areolis decerptum? Quid autem magis conveniebat mitti Beato, quam ipsam vere Beati formulam, divini Spiritus penicillo depictam? Divinum plane cognomen, ut quod hominis naturam superet. Unde Græci Poetæ Numinibus hoc, ceu peculiare, tribuere consueverunt, μάκαρας eos appellantes. Neque prorsus in ullum mortalem tam eximii cognominis honor competit, nisi qui sic insitus sit Christo, ut jam veluti transfiguratus, & unum cum illo factus, quemadmodum in ipsius immortalitatis, ita & in tam egregii cognominis consortium adsciscі mereatur. Nihil enim magis abest a veræ beatitudinis appellatione, quam isti, quos stultissimum vulgus beatos appellat. Sic enim illis tribuit beatitudinem, ut tribuit & divinitatem, vel turpiter errans, vel turpius adsentans. Toties in mysticis litteris iteratur hoc beati cognomen. Nec tamen usquam tributum offendimus opulento, nusquam Monarchis, nusquam Sardanapalis. Lego beatos qui timent Dominum, qui ambulant in viis ejus. Lego beatum, cui non imputavit Dominus peccatum. Lego beatum, qui intelligit super egenum & pauperem. Lego beatos immaculatos in via, qui ambulant in lege Domini. Tot sunt beatitudinis ordines, & tamen istorum ὥσπερ τῶν Μεγαρέων οὐδεὶς λόγος, quemadmodum habet Græcorum proverbium. Primus beatus ille, quem Dei timor a peccando cohibet. Rursum beatus & is, qui prolapsus quidem est in vitia, sed ita lacrymis commissa diluit, ut ei clemens Dominus non imputet, quod admisit. Neque non beatus ille, qui pietatis & caritatis officiis, vitæ superioris errata pensat. Nam hunc in die judicii a malo liberabit Dominus. Sed beatior est, quem Divinæ legis intuitus, ab omni vitiorum inquinamento custodierit immunem. Beatissimus autem, quem hoc Psalmo describit, cui non solum contigit nullis inquinari vitiis, sed ita jugiter versatus est in præceptis divinis, ut cum ipse perpetua vitæ floreat innocentia, tum aliis exemplo morum, salutarique doctrina fructum pulcerrimum afferat. Mitto igitur te tibi, hoc est, Beatum Beato. Quid enim aliud magis quadrabat? præsertim cum tu, ut ingenium nactus es nullis obnoxium vitiis, ita vitam pariter & famam ab omni vitiorum labe intactam tueri studeas, tamque infatigabili studio verseris in optimis litteris, ut, Christo tuos pulcerrimos conatus bene fortunante, & civitatulæ tuæ, jam tot egregiis ingeniis editis nobili, non mediocre lumen ac decus addas, & spes sit fore, ut toti Germaniæ eum aliquando virum exhibeas, ut intelligant homines, Beati vocabulum tibi non fortuito, sed divini Numinis consilio contigisse. Proinde xeniolum hoc non solum te commonefaciet Erasmi tui, verum etiam te ipsum tibi proponet. Faxit Deus Optimus Maximus, ut, sicut hactenus studiorum societate dulcissime conjuncti fuimus, ita posthac æternæ veræque beatitudinis consortio simul frui promereamur. Vale amicorum optime, Apud Divum Audomarum. Anno M. D. XV. *Idibus Aprilibus.*

ENARRATIO PRIMI PSALMI,
BEATUS VIR,
JUXTA TROPOLOGIAM POTISSIMUM,
AUCTORE
DESIDERIO ERASMO ROTERODAMO,
SACRÆ THEOLOGIÆ PROFESSORE.

Quemadmodum divina sapientia plurimum dissidet ab humana sapientia, ita longe alius est sermo divini Spiritus, alius humani pectoris. Nihil cœlesti illa facundia fœcundius, sed opes suas non aperit, nisi scrutanti, nisi vestiganti, nisi avido, sed ita curioso, ut adoret, ut veneretur omnia. Proinde qui sacros Psalmos Prophetarum volet evolvere, meminerit, se se non in Orphei aut Homeri versari Hymnis, qui profanam habent Religionem, sed in divini Spiritus oraculis, in quibus arcanas sapientiæ suæ divitias, piis vestigatoribus voluit esse reconditas. Ad hæc igitur mysteria, non nisi purgatus accedat oportet, neque purus solum,

A verum etiam orationis, ceu victima, commendatus. Purgatissimis sit auribus oportet, qui hac cœlesti Musica velit delectari. Vehementer commendatus sit necesse est, qui ad has tam abstrusas æterni Numinis delitias sit admittendus. Psalmus hic apud Hebræos ἀνεπίγραφος habetur, hoc est, *inscriptione carens*, nec computatur in catalogo cæterorum, juxta quorumdam opinionem, sed velut extra ordinem adjicitur, ut unus sit magis quam primus, & tamquam procemii vice cæteris anteponitur. Existimat enim divus Augustinus (si modo ejus operis initium illi tribuendum est. Nam mihi quidem ex alio quopiam, mutilo & acephalo volumine videtur assutum) hunc Psalmum sic esse legen-

gendum, ut ipsius Dei voce pronuncietur. Proinde Prophetam non ausum ullius prænotare titulum, ne quid divino eloquio præponi videatur. Nec primum ausus est facere, qui fortasse primus non est, sed eximius. Sunt qui putent supervacaneum esse, primum vocare eum, ante quem nullus sit alius. At divus Hieronymus indicat, hunc Psalmum & proximum, apud Hebræos eumdem esse, quandoquidem ex eo cujus initium est: *Quare fremuerunt gentes*, in Actis Apostolicis quædam citantur titulo primi Psalmi. Præterea, quemadmodum hic cœpit a beatitudine, ita illic desinit in beatitudinem. *Beati omnes qui confidunt in eo.* Quamquam hujus ætatis Judæi hunc, quem & secundum numerant, separant a superiore, utrumque tamen ἀνεπίγραφον habent. De numero quidem nihil est quod laboremus. Cæterum quod ad titulum attinet, quid de cæteris dicemus Psalmis, quorum alii Patris, alii Filii loquentis personam habent, & tamen his non est veritus Propheta suos addere titulos? Nec hic quidquam video, quod cogat nos Psalmum hunc divinæ voci tribuere. Nec ita magni refert, Dei ipsius voce pronuncietur, an Prophetæ, cujus organo Deus sit usus. Divus Hilarius putat, nec ad Patris nec ad Filii personam posse referri, idque palam esse putat hoc argumento, quod additum est: *Et in lege Domini voluntas ejus, & in lege ejus*, &c. Quæ verba nec Patri congruunt de se loquenti, nec Filio. Ac vere quidem hæc Hilarius. Cæterum nihil prohibet, quo minus omnia dicantur sub persona Patris de Filio, quemadmodum interpretatur divus Augustinus, *virum* accipiens Christum, qui nec assensus sit Satanæ ad peccatum sollicitanti, quemadmodum terrenus ille Adam, nec steterit in via peccatorum, etiam si natus homo in eam descenderit; Nec in cathedra pestilentiæ sederit, contempto hujus mundi regno, sed innocentia viridis, prædicatione sua peccatores ad pietatem traxerit, tandem morte & resurrectione, & adscensione fructum dederit in tempore suo, nihil non præstaturus eorum quæ promiserat: ita ut nec folium ullum defluat verborum illius, cujus beneficio cuncta feliciter cessura sint piis. Contra impii quoniam non sint innixi solidæ petræ, quæ est Christus, dissipabuntur. Qui Christi exemplo fugerint peccatum, una cum illo fruentur immortalitate. Qui Diabolum & veterem Adam secuti, mundum amplexi fuerint, pœnis æternis addicentur. Nam hæc ferme summa Augustinianæ interpretationis; quamquam Hilarius nec ad Christi personam accommodari posse putat, nimirum, offensus iis, quæ mox sequuntur: *Et in lege ejus meditabitur die ac nocte*, cum ipse legis sit auctor. Nec illa putat in Christum quadrare: *Et erit tamquam lignum quod plantatum est.* Primum quod absurdum videatur, si arbor ulla sit Christo felicior. Siquidem excellere videtur id, a quo sumitur comparatio, veluti si dicas de puella: Est instar nivis candida, nimirum, summum nivis candorem vis intelligi. Ad hæc incongrue dici, erit, de eo qui fuerit ante æterna tempora, primogenitus omnis creaturæ, in quo & per quem creata sint omnia. Atqui cum Christus in Euangelio sese vitem vocat, num periculum est, ne vitis hæc vulgata magis frugifera sit Christo? aut cum sub persona sapientiæ terebintho, aut palmæ sese comparat, num metuendum est, ne res hæ Christo videantur anteponi? Non opinor, non, profecto, magis, quam ubi lapis, aut agnus dicitur, aut leo. Siquidem in arcanis litteris contemtissimarum etiam rerum similitudines adhibentur, ad explicandam Divinæ naturæ rationem. Cur autem non competat in eum legis Divinæ jugis meditatio, qui solus hominum in nullo deflexit a mandatis Dei, & ut homo servavit legem, quam ipse ut Deus condiderat. An non ipse sic loquitur in Euangelio: *Et sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio?* Ejusdem obedientiam usque ad mortem, & mortem crucis, attestatur Paulus. Cur illi veremur adscribere *legis meditationem*, cui tribuimus *obedientiam?* Jam illud, *erit*, non ad Christi personam aut naturam est referendum, quæ numquam esse cœpit, sicut nec umquam est desitura, verum ad resurrectionem & fidelium adoptionem, quæ utique cœperunt in tempore. Postremo cum fideles, veluti membra sint, & idem cum Christo, fit ut aliquoties quod membrorum est ad ipsum transferatur. Quod genus est illud, *longe a salute mea verba delictorum meorum.* Rursum quod capitis est proprium, membris communicetur, velut illud: *Ego dixi, Dii estis, & filii excelsi omnes.* Proinde non ita magni refert, hæc ad Christum, in quo continentur omnes pii, an ad illius membra referantur. Atque hæc dixerim, non quo sententiam Hilarii refellam, sed ut diversam secutos interpretationem excusem.

Primus & 2. Psal. idem.

De persona hujus Psalmi.

Hilarius.

Erit quo referendum.

Nobis tamen tropologicam enarrationem in hoc Psalmo potissimum visum est sequi, vel quod ea melius quadret, vel quod magis conducat ad vitæ correctionem, quam præcipue spectamus. Nam frigidum est quod Judæi Psalmum hunc ad Josiæ Regis personam torquent, qui solus profanorum Regum non abierit in consilium impiorum, sed secutus sit legem Dei. Frigidius etiam quod Tertullianus ad Joseph referendum putat, qui corpus Jesu sepelivit, aut ad eos qui ad spectacula Gentium non concurrunt. Jam operæ pretium est videre, brevissimus licet Psalmus, quam absolutum, quam ingens argumentum complectatur. Magno statim præmio, nempe, beatitudinis provocat mortales universos, ut a vitiis desciscant, ad innocentiæ studium se conferant, & observatione legis Divinæ renoventur ac reflorescant in Christo, cui jam insiti sint per Baptismum. Deinde quo piorum sors fiat illustrior, impiorum longe diversam conditionem apponit, etiam in hac vita mortali. Denique in supremo illo judicio, quæ felicitas maneat pios, quæ pœna impios, aperit. Nunc ad ipsa Prophetæ verba pro viribus exponenda accingimur. [*Beatus vir.*] Haud potuit felicior auspicari omine quam beatitudinis, quam nemo non expetit mortalium, ad quam omnes ex æquo & conditi sumus & adspiramus. Siquidem huc omnium hominum studia tendunt, ut aliquid sibi parent, in quo animus acquiescat. Et conatus quidem communis omnium. Verum in deligendo varius illudit error, dum maxima pars falsas bonorum umbras, & inania simulacra, pro veris ac summis bonis amplectitur. Quid enim aliud quæsitum est olim a tot Philosophorum populis, qui tot editis libris agebant, nisi ut pervestigarent, in quo esset hominis sita beatitudo? Comprobo studium, laudo conatum, quod annisi sunt, quod scrutati sunt: & pudet quorumdam Christianorum, qui opibus, qui voluptatibus immersi, qui dominandi libidine ebrii, ne quærunt quidem de re tanta: verum ut horum admiror socordiam, ita illorum miseret, qui quod tanto studio quæsierunt, non invenerunt. Et ideo non invenerunt, quia defuit unicus ille veræ sapientiæ Doctor, Christi Spiritus: Ingens enim olim inter Philosophorum familias ardebat digladiatio, quibus in rebus posita esset hominis felicitas, atque alii quidem in ipsa virtute, alii in usu virtutis, alii in tribus bonorum generibus, alii in scientia, alii in indolentia, alii in voluptate constituerunt felicitatem: Alii aliis in rebus. Nam omnes omnium opiniones hoc loco recensere, perlongum fuerit, refellere longius. Cunctos tamen a vero aberrasse, vel illud sat argumento est, quod nihil inter ipsos convenit. Sed multo crassius erat vulgus, cui ne per somnium quidem licuit felicitatis rationem perspicere: dum hic sordidissimis opibus, ille fœdissima voluptate, alius ridendo vitæ splendore, alius anxio miseroque imperio, in summa, alius aliis magis felicitatem metitur. Commiserandum hoc in Ethnicis, quibus hanc sapientiam non impertierat Christus, & non assequebatur ratio, non merebatur vita, at multo magis deplorandum in horum temporum Christianis, imo in Principibus, qui Dei vicem in terris referunt, in Sacerdotibus, quos Christus in sortem suam semovit peculiarius, in Episcopis, qui Christum ipsum nobis repræsentant, quod ii quoque non in aliis fere rebus beatitudinem constituunt, quam in quibus olim idiotæ Gentiles. Quid enim aliud nunc destinamus, quid tumultuamur, quid digladiamur in toto terrarum orbe, nisi ut suæ quisque tyrannidis proferat pomœria, ut census augeat, ut alios suo splen-

Tropologiam sectatur.

Argumentum Psalmi.

Philosophi.

Christiani.

splendore premat, ut suaviter vivat, & quod libet idem liceat? Audiant igitur omnes, audiamus saltem Christiani, expergiscantur Principes, attendant Episcopi, quid nobis de vera beatitudine per os sanctissimi Prophetæ pronunciet ille spiritus, qui nihil nescit, qui nihil mentitur. Dimicant inter se Philosophi, delirat vulgus, cæcutiunt & Christiani, & tamen omnes beatitudinem quamdam somniant. Proinde in ipsa statim fronte, Doctor ille cœlestis ostenso veræ beatitudinis scopo, præscriptaque formula, omneis omnium errores compendio resecat, ita pronuncians, in una pietate vitæque innocentia, felicitatem hominis esse positam. Quid enim est illud, quod vere tranquillat animum, nisi summum bonum? Quid autem est aliud summum bonum, imo quid aliud omnino bonum est, nisi Deus ipse? Ad cujus imaginem quoniam sculptus est hominis animus, non alia re potest expleri quam ipso. Congere quantum vis opum, vince Crœsos, supera Crassos, aliquid desiderabit animus tuus. Immerge te voluptatibus, obunge delitiis, vince Sardanapalos, supera Epicurum, aliud quiddam adhuc flagitabit animus. Quantumvis profer imperii metas, ut vel universum orbem subegeris, alius quæretur orbis, quem superes. In cæteris omnibus, aut non adsequimur quantum volumus, quod immensæ sint cupiditates, aut pœnitet adsecutos, adamasse quod erat fugiendum. Unicum est margaritum, unum bonum, in quo humanus acquiescit animus, cujus dulcedinem qui semel degustarit, degustatur enim & in hac vita, etiamsi non ad plenum, is protinus omnia ista fastidit, quæ miserum vulgus tantopere miratur. Verum ut huc perveniatur, id sola pietas præstat, quæ nos mire Deo copulat, & ita copulat, ut unum efficiamur cum illo. Contra, malos impietas segregat, & ita segregat, ut a summo bono alienati, Diaboli membris aggregentur. Quid enim boni desideret is, qui Christum habet, qui fons est bonorum omnium? Aut quo bono frui queat is, qui sic conjunctus est ei, qui pater est malorum omnium? Quid te maceras frustra? Quid inani labore conficeris? Alius suspirat ac dicit: O me beatum, si prædium illud lite evicero. Alius, si regionem illam armis mihi subegero. Alius, si Sacerdotium illud adsecutus fuero. Audis, quid tibi tuus dicat affectus, magis audi, quid tibi dicat Christi Spiritus. Beatum dixerunt populum cui hæc sunt. Quænam hæc? Nempe, prædia, famulitia, regnum, cæteraque quæ mundus ut ingentia bona suspicit. Sed quinam hoc dixerunt? Primum, Ethnici, qui Deum nesciebant, nec hi omnes, sed inter hos crassiores, & hominis indigni vocabulo. Sed unde vox eadem auditur inter Christianos? unde rerum earumdem studium acrius prope quam umquam fuit Ethnicis etiam inter Clericos? etiam inter Monachos? etiam inter Episcopos? Etenim, dum pro hisce rebus sic armis omnibus digladiamur, sic omnem movemus lapidem, satis declaramus, quantum tribuamus vulgaribus commodis. Unde Paganismus iste in Christianitate? Aut unde nobis mundanus iste Christus, non de cœlo loquens, sed de terra? Absit hæc vox ab ore Christiano, sed longius absit hæc opinio a corde Christiano, ut hujusmodi rebus constet hominis beatitudo. Si vere Christiani sumus, hoc est, si Christi ducimur spiritu, cum illius spiritu sentiamus, beatum esse populum, cujus Dominus Deus ejus. Hoc cuique Deus est, in quo præcipuam beatitudinis spem reponit. Qui divitiarum gratia, nihil non & facit, & patitur, huic Dominus non est Deus, sed Mammona. Qui voluptati servit, huic venter est Deus. Qui imperii causa miscet omnia, huic Dominus non est Deus. Sacrificat suo Deo, nempe, ambitioni. Proinde hic quoque beati pronunciantur, non hi quibus ista suppetant, quæ vulgus hominum miratur, sed quibus adest innocentia vitæ, nec abierunt in concilio impiorum, ad ista per fas nefasque grassantium. [*Beatus vir*, &c.] Sed cum *virum* nominat, num mulierem a felicitatis consortio seclusit? Minime vero. Nec enim in regno cœlorum sexus conditiove expenditur. Et in Christo neque dominus, neque servus est, neque vir, neque mulier, neque pauper, neque dives, sed nova

Deus summum bonum.

Christus mundanus.

A creatura. Verum [1] in arcanis litteris *viri* symbolo, potior animi pars significari solet: quam Philosophi rationem, Paulus spiritum appellat. Rursum mulieris vocabulo, infirmiorem mentis nostræ portionem indicant: quam affectum illi, nostri carnem vocant. Nam huc pertinet, quod initio conditi orbis, mulier viro parere jubetur & eum sequi ad pietatis officia, cui præierat ad exemplum peccandi. Huc pertinet auctus Abraham ex Abram, ac diminuta Sara ex Sarai. Item illud Euangelicum: *Vade voca virum tuum.* Plane masculum ac virile facinus est, spretis, repudiatis, calcatis omnibus quæcumque vel irritant, vel blandiuntur in hoc mundo, per arctam illam virtutis viam ad Christum grassari. Non est hoc mihi crede mollium, nec imbellium. Si te nec opum fulgor, nec voluptatum illecebræ, nec amicorum affectus, neque pudor humanus, postremo neque gladius, neque fames, neque mors, neque vita, nec Angelus potest separare a caritate Christi, plane vir es, etiam si mulier es. [*Beatus* igitur *vir*, *qui non abiit.*] Dissimilitudine discedimus a Deo, similitudine accedimus: affectibus, ceu pedibus, vel admovemur illi, vel semovemur ab illo. Hoc, nimirum, pacto filius ille prodigus digressus a patre, abiit in regionem longinquam. Sic Adam subduxit se a facie Dei. Tum abibat a Deo, cum illius præceptum oblitus, adhæsit Serpenti. Quamquam juxta Græcam editionem, non tam *abiit* habetur, quam *ambulavit*, sive *ingressus est*. Est enim οὐκ ἐπορεύθη. [*In concilio impiorum.*] Tria sunt hoc loco annotanda. *Impius, peccator, & pestilens*: quorum primus *ambulat*, alter *stat*, tertius *sedet in cathedra*, quum juxta communem morem, in concilio sedeamus potius quam ambulemus, & in via ambulemus magis quam stemus. Porro cathedra quietem habere solet, non pestilentiam. Impietas in Deum committitur: peccatur in quoscumque. Quisquis igitur impius est, idem peccator sit oportet. At non contra. Nam fieri potest, ut qui parentem observet, ebriosus sit aut prodigus, & crimine non careat, *qui tamen careat impietate*, ut Hilarii verbis utar. Is impios vocari putat, qui perperam de Deo sentiunt, veluti qui negant esse Deum, qui hunc mundum negant ab illo conditum, qui beneficum negant ac justum. Atque hoc qui sentiunt, a naturali quoque judicio abierunt in concilio impiorum, cum communis naturæ sensus doceat Numen esse, quod ista tam mirifice condiderit, quod tam sapienter gubernet. Hi quoniam non habent in quo consistant, sed variis opinionum erroribus huc, illucque circumferuntur, apte dicuntur non *stare*, sed *ambulare*. Ac prima quidem pietatis pars est, de Deo sentire quæ Deo sunt digna. Id autem fidei donum nobis præstat, quæ janua vocatur ad Christum. Hac, juxta Paulum, stamus, & stamus in solida illa petra quæ est Christus, cum impii diversis erroribus, ut animi somniis circumagantur, aliquoties & inter se pugnantia dicentes. Et concilium quidem habent, sed *ambulatur* in eo, non *sedetur*. Neque vero minus quadrat impii vocabulum in istos, qui in hæresim prolapsi, nullius divinæ Scripturæ decretis continentur, sed variis animi somniis nunc huc feruntur, nunc illuc, ac Deum non ex ipsius natura, nec ex arcanarum testimonio litterarum, sed ex arbitrio suo metiuntur. In hoc, nimirum, concilio oberrarunt Gnostici, qui Deum fecerunt ejusdem substantiæ, cujus sunt animæ nostræ. In hoc obambularunt Ariani, qui Patrem & Filium, & Spiritum Sanctum negant ὁμοουσίους, hoc est, *ejusdem essentiæ*, sed solum Patrem volunt esse creatorem, Filium a Patre creatum, non genitum: Spiritum vero Sanctum creaturam esse creaturæ, hoc est, ab ipso creatam Filio. In hoc Valentiniani, qui negant, Christo fuisse corpus humanum, sed cœleste, quod e supernis secum attulerit, non de Virgine sumserit. In hoc, qui animam humanam illi detrahunt, qui Patre minorem faciunt, qui Spiritu Sancto superiorem. Et quis percenseat omnes sectarum flexus & anfractus, in quibus infelices variis erroribus vagantur, dum semel a so-

Impius peccator.

1 Imo vero in Scriptura sacra, quemadmodum in quovis Scriptorum genere, *vir*, & Græce ἀνὴρ, sumitur sæpe pro *homine*; quæ vox utrumque sexum complectitur.

solida veritate deflexerunt? Quos si urgeas disputatione, mussant, dissimulant, tergiversantur, tentant elabendi aditum, &, Protei in morem, semet in omnia vertunt. Felix igitur, qui semper constitit in Christo, semper adhæsit divinæ Scripturæ testimoniis, semper Ecclesiæ decretis assensus est, nec umquam ambulavit in hoc impiorum concilio, a quo Paulus monet esse fugiendum, *ne corrumpant mores bonos colloquia prava.* Nam de Deo, quod impius sit, vel audire molestum est pio, vel cogitare piaculum, tantum abest ut sit assentiendum. Neque vero sine causa veteribus illis tantopere fuit invisum Hæretici cognomen. Hinc enim velut e fontibus omnis vitæ pestis nascitur. Ex opinionibus omnes vitæ scatent actiones. Quod si semel eo ventum B fuerit, ut ad meam vitam arcanas accommodem litteras, easque meis vitiis cogam patrocinari, per quas oportuit emendari, quæ jam spes superest, ad meliorem mentem redeundi? Aut quod superest pharmacum, si, quo solo morbus pelli poterat, id mihi verto in venenum? Verum haud satis est non dissentire ab Ecclesiæ decretis, hoc est, non sufficit recta fides, nisi vita fide digna accesserit. Alioqui Dæmones quoque credunt, & contremiscunt. Proinde quod proximum erat, subjicit: [*Et in via peccatorum non stetit.*] Quam multi sunt hodie Christiani, qui malint & cervicem porrigere, quam ad Hæreticorum dogmata desciscere? At iidem Mammonæ serviunt, fraudant, fallunt, C pejerant, rapiunt, cœno voluptatum immerguntur, ambitione præcipites in omnia facinora rapiuntur. Laudandi sunt hi, quod ab impiorum declinarunt concilio: at iidem deplorandi, quod in via peccatorum non steterint solum, verum etiam jacuerint. Stat qui commoratur, jacet qui sic vitiis illigatus est, ut Christo sit opus, qui solvat paralyticum. Annota, lector, sermonis proprietatem: *In concilio impiorum* nec ambulandum, quod impii de Deo sermones nec audiendi sunt. Statim exspuendum, statim abominandum, quod impietatem sapit. At in via peccatorum satis est ad beatitudinem, non stetisse. Quandoquidem in hanc velimus, nolimus, aliquando veniendum est. In hanc nos D pene detrudit instinctus naturæ, ex Adæ peccato relictus in nobis. Sentit & Paulus legem peccati in membris suis, repugnantem legi mentis, sic ut exclamare cogatur: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis?* Quid de nobis homuncionibus fieri credendum est? Sed quos in hanc viam impellit naturæ infirmitas, eos cito referat religio. Sollicitat animum tuum morbus avaritiæ, cogita pauperem Christum. Sollicitant carnis illecebræ, cogita Christum crucifixum. Sollicitat ambitio, cogita Christum abjectum & contemptum ac vermem potius quam hominem. Ita fiet ut non solum non corrumparis peccatorum contagio, verum etiam naturæ malum tibi vertas in lucrum bonæ E mentis. Tantum ne te ipsum in hanc viam præcipites, tantum ne commoreris. In via mandatorum Dei currendum est, in via peccatorum adeo non progrediendum, ut nec standum quidem. Mature recurrendum, statim referendus pes, & illidendi ad petram Babylonis filii, dum adhuc pusilli sunt. Annotandum & illud, quod *stare* dicitur, qui conscius sibi, non se tamen submittit Deo quem offendit, sed erectus & elatus resistit divinæ clementiæ. *Et vos quidem*, inquit Paulus, *elati estis, ac non magis luxistis.* Ergo orthodoxus es, non abiisti in concilio impiorum: integre vivis, & præstas innocentem, hoc est, non stetisti in via peccatorum. F Jam & professione Christianus es, & moribus. Quid igitur adhuc superest? Nempe, tertium illud *ne sedeas in cathedra pestilentiæ.* Videtur admonere Propheta Christianos Deo militantes, ne se implicent negotiis secularibus. Atque hinc integris etiam viris periculum. Videas pie sentientes de Deo, videas abhorrentes a turpitudine, quos tamen pudet esse privatos, pudet humiles haberi, cum hic tutissima sit innocentia. Affectant aut certe suscipiunt Magistratus, amplectuntur Præfecturas, ambiunt quoque nonnumquam Episcopi munus. Quid igitur, inquiet aliquis? Tu munerum hujusmodi publicam functionem damnas? An non

A omnis potestas a Deo est? Nonne bonum est, quidquid a bono proficiscitur? Cur autem *cathedra pestilentiæ* dicitur, in qua sedit Moses, in qua Petrus, in qua hodie quoque sedent Episcopi? Non damnatur cathedra, sed *sessio.* Pestilentia morbus est, qui secreto contagio facile serpit in omnes. Habet omnis publica functio, præsertim cum dignitate conjuncta, suam pestem, ni caveris. Ad quam si malis artibus fuerit penetratum, ut vulgo fere fit, jam bis pestilens incipit esse. Quisquis enim affectat Magistratum, is & indignus est Magistratu, & inutilis Reipublicæ. Invitus trahatur ad cathedram oportet, quem illa suo contagio non inficiat. Corrumpit integros etiam animos ambitio, & loci strepitus, ac bonas quoque mentes secularium negotiorum procellæ transversum rapiunt, & ab honesto deducunt. Unde Socrates, inter Ethnicos optimus, censuit, non esse sapientis in publicis Reipublicæ muneribus versari. Accepimus & priscos illos ac vere Christianos viros mirum in modum ab Ecclesiasticis etiam functionibus abhorruisse. Insidiis erant illaqueandi, qui ad Diaconi gradum pertraherentur. Injectis manibus, obtorto collo, compellendi erant ad Episcopalis honorem muneris, qui videbantur eo digni munere. Audimus & hodie pios homines, si quando ad hujusmodi cathedras pertracti fuerint, deplorare sortem suam, odisse quod coguntur esse, desiderare tranquillum illud ac felix otium, in quo sibi Christoque vivebant. Quod si ipsa cathedra suum habet contagium, etiam si quis integer accesserit, quid mirum, idem accidere, cum ad eam vi, pecunia, cæterisque malis artibus penetratur, & penetratur a stultis, ab improbis, a male educatis, a vacuis omni virtute, infectis omni vitiorum genere? Et tamen videmus hodie passim Episcopos non solum ambire cathedras Ecclesiasticas, verum etiam Regum & Satraparum vicem in se recipere: pro ditione Tyrannica, pro vectigalibus, pro prædiis omnia cæde ac sanguine miscere, & reverendos in Christo Patres nihil aliud per omnem vitam agere. Non istis pestilens est cathedra, qui pestilentiam ad cathedram secum attulerunt. Nisi quod conduplicatur pestis, quoties stulti hominis improbitas, auctoritate muneris ornatur. Sedit in hac cathedra Pilatus, judex alioquin incorruptus, & tamen quia metuit Cæsarem, infectus est cathedra pestilentiæ. Sederunt Scribæ & Pharisæi, legis præcepta tenentes, verum ob avaritiam & ambitionem sibi gerentes Magistratum, non populo. Sederat in hac cathedra Samuel complures annos, & tamen alienus fuit a contagio. Sed unus, sed educatus a puero in templo Dei. Quod si quem hæc offendit interpretatio, divo Hilario, non mihi succenseat. Quamquam ut fateor illius interpretamentum esse verissimum, ita haud reticendum, illud magis ad illorum, quam ad nostrorum temporum rationem pertinere. Nam tum quidem uti homines ipsi, ita & negotia Gentilium & Christianorum erant confusa, ut difficillimum fuerit, simul & Christianam tueri innocentiam, & publico satisfacere muneri. Quamquam hodie quoque sic corrupti sunt mores Christianorum, & maxime Principum, ut prope difficilius sit hac tempestate integrum Præfectum, aut pium Episcopum agere, quam olim fuerit. Sed dixerit aliquis: Quorsum ista tendunt? an ut vacent omnes Episcoporum sedes? Quandoquidem bono periculum est, ne pestilentia affletur, malus pestilentiam pestilentia duplicaturus est. Quasi vero metuendum sit, ne cuiquam cathedræ suus desit sessor, cum videamus passim tam multos inter se de singulis digladiari. Volo sessorem, non occupatorem, volo qui coactus accedat: volo qui probatus & exploratus adeat. Volo sobrium & vigilantem, ac cæteris insignem dotibus, quas Paulus commemorat. Nolo malum qui pestem adfert secum. Nolo mediocrem, ne per occasionem inficiatur. Atque hi fortasse, quos non infecit cathedra, ne sedent quidem in cathedra. Sedent ii, qui sibi gerunt honorem, qui in his bonis animo conquiescunt. Non sedet autem qui sic existimat, oneratum esse sese, non honoratum: & loci sollicitudinem sentit, dignitatem non sentit, aut odit etiam.

Quæ etiam si consequitur, tamen habet eam tamquam non habens, & suspectum habet, quod amplectuntur alii. Quod si quibus non probatur hæc subtilis vocum distinctio, is sic accipiat: treis gradus a Propheta notatos, per quos ad extremam impietatem deveniatur. Primum abitur in concilio impiorum, idque fit, quoties impiis Dæmonum instinctibus paulatim assentitur animus, ut cum improborum hominum convictu & consuetudine, sensim ab innocentis vitæ studio labascit. Nec enim perinde inficit corpora vicina, pestis ægrotantium, ut oratio flagitiosorum corrumpit familiares. Sed longius a salute sejungitur, quisquis in via peccatorum stare jam adsueverit, & diutius immoratus vitiis callum duxerit. Porro longissime absunt a spe beatitudinis, qui sederint etiam in cathedra pestilentiæ, jamque victa prorsus & obruta conscientia, ex turpibus factis laudem etiam sibi quærunt, inque summis malis, perinde ut summis bonis acquiescunt, atque undique contaminata vita, pestilentibus exemplis, pestilenti oratione, proximum quemque, veluti contagio morbi, inficiunt. Hi, nimirum, sunt, quos adeo non pudet impiæ vitæ, ut glorientur in malitia potentes iniquitate. Denique eo dementiæ rediguntur infelices, ut non vereantur irridere Divinas litteras, ut a quibus intelligant omnem viam suam δὶς διὰ πασῶν abesse: non vereantur piorum hominum simplicitatem ludibriis incessere, nec a conviciis interim in Christum, nec ab impiis & hæreticis sermonibus temperantes. Atque ad hunc quidem sensum probe quadrat, quod, indicante Hieronymo, habet Hebraica veritas וּבְמוֹשַׁב לֵצִים *ubmosab lezim*, hoc est, *in cathedra derisorum*. Juxta quod & beatus Hieremias gloriatur se non sedisse *in concilio ludentium*. Horum illa vox est: *Adscende calve, adscende calve*. Et: *Si filius Dei est, descendat nunc de cruce*. Item illa in libris Sapientiæ, *Quos aliquando habuimus in derisum, & vitam illorum existimavimus insaniam*. Avertat Deus a suis cultoribus, ut quisquam in hoc barathrum deveniat, ut pro confessione criminum jactet sese: pro lacrymis, quibus erant abluenda commissa, insanissimo risu fruatur. Etiamsi id quoque non raro videre cogimur. *Abire* igitur in *concilio impiorum*, humanæ est infirmitatis. *Stare in via peccatorum*, corruptæ voluntatis: *sedere in cathedra derisorum*, deploratæ malitiæ, & immedicabilis cujusdam pravitatis. Nec abhorret admodum ab hoc sensu, quod attigit Augustinus, aut quisquis is alius fuit, in cathedra pestilentiæ sedere, qui loci abutentes auctoritate, perniciosa doctrina corrumpunt animos simplicium. Nam quæ major pestis accidere potest Christianæ Religioni, quam si doctrina sua a Christo avocent, qui Christianæ Religionis magisterium profitentur? Quid enim spei de populo, si sal ipse fuerit insipidus? An non hoc faciunt Sacerdotes quidam, qui superstitiosam plebeculam cæremoniis involvunt, ut his freti, veluti nare ducantur, nec umquam ad veram Christi doctrinam adolescant, semper infantes, semper imbecilles in Christo? An non id faciunt, qui suo studentes emolumento, suam tuentes tyrannidem, Divinas litteras suis affectibus servire cogunt? Qui constitutionibus irretiunt & onerant populum, non quæ Christum sapiant, non quæ publicam spectent utilitatem, sed meram φιλαυτίαν: an non videmus quotidie ad hujusmodi constitutiones, pios & verecundos ingemiscere, infirmos offendi, simplices decipi? Nam est & illud obiter admonendum, *pestilentiam* non solum referri ad corruptum sessorem, qui per occasionem negotiorum fit deterior, verum multo magis ad eos ad quos pestilentis Episcopi, seu Principis serpit contagium. Omne vitium suam habet contagionem, verum impietas non alia via neque perniciosius, neque celerius, neque latius serpit in multitudinem, quam per stultos & malos Principes atque Episcopos. Ille demum pessimus sit oportet, qui cum plurimum prodesse possit, si bonus sit, summo omnium malo malus est. Tantum autem est in his (de malis loquor) ambitionis, tantum avaritiæ, tantum stultitiæ, tantum impietatis, ut qui magistri pietatis esse debuerant, apud hos pene sit Hæreticus, qui pure studeat

A esse Christianus. *Abit* igitur *in concilio impiorum*, qui mala cogitat: *stat in via peccatorum*, qui mala facit: *sedet in cathedra pestilentiæ*, qui mala docet. Neque desunt qui sic distinguant, ut primum gradum referant ad Judæos, secundum ad Gentes, tertium ad Hæreticos: quæ quidem postrema interpretatio mihi videtur affectatior quam verior. Sed illud interim movere poterit quempiam, cum, juxta Paulum, concluserit Deus omnia peccato, nec quisquam mundus sit a crimine, nec infans modo natus, in quem alium competet hæc laus, nisi in unum Christum? aut certe pauculos alios, quos a communi mortalium sorte recentior eximit Theologia? Proinde quosdam arbitror adductos, ut hunc

B sermonem ad Christi personam accommodare maluerint. Verum ut ipse Christus a vitiis omnibus fuit immunis, ita præstat in se renatis, ne peccent. Quatenus ex Adam sumus propagati, peccamus omnes: quatenus in Christo renati per baptismum, non peccamus. Et ideo non peccat Christus, quia Patrem refert non peccantem. Ideo peccabant olim omnes, qui parentem reddebant peccatorem Adam. Per naturam nascimur ad vitia propensi, per fidem renascimur ex Deo, & nova creatura facti, novum parentem referimus. Nam quemadmodum scripsit Johannes: *qui ex Deo est, non peccat*, de peccato loquor, quod mortem adducit. Alioqui qui capitale committit flagitium, is jam excidit ab

C adoptionis honore: & exsectus a Christi corpore, insitus est corpori Satanæ. Ergo non peccat ille beatus, sed ex quo renatus est in Christo, ab hoc tempore illum perpendit censura Prophetica. [*Sed in lege Domini voluntas ejus.*] Ostendit quid sit fugiendum, indicavit periculum, demonstravit præcipitium, nisi statim a primo lapsu pedem referre studuerimus. Siquidem ut prima, ita & magna pietatis pars est, vitasse impietatem: atque haud scio, an hic homini multo acerrima conflictatio. Primus gradus est vitasse malum, secundus accingi ad bene agendum. Quandoquidem hoc præstat innocentia, ne quid peccemus, hoc jubet ca-

D ritas, ut omnibus bene faciamus. Hoc docet longanimitas, ut malos toleremus. Atque in his tribus rebus absolvitur Christianæ professionis circulus. Nihil aliud est Christiana sapientia, quam vera pietas. Initium autem sapientiæ est timor Domini. Porro timor coercet quidem a peccando, verum non in hoc sita est absoluta pietas. Multum profecit, quæ pœnæ metus docuit innocentiam. Verum ut perfectus sis ac beatus, caritas accedat oportet, quem foras pellat timorem. Parum est odisse Satanam cum suis vitiis, nisi Christum amare cœperis cum suis virtutibus. At amoris certissimum est argumentum, legis observatio. Sic enim ipse loquitur in Euangelio: *Si diligitis me, mandata mea ser-*

E *vate*. In lege igitur Domini voluntas ejus. Non in opibus, non in imperiis, non in voluptatibus, non in cæteris quæ miserum vulgus sine fine sectatur, *sed in lege Domini voluntas ejus beati*: legem autem vocat universam Scripturam divinam, cujus ardens studium potissimum præstat, ut a peccando temperemus. Vis non amare carnis vitia? ama litterarum studia, Sacrarum, inquam, litterarum. Nam litteras alienas a Christo, quis appellet litteras? Hoc est unicum, ac tutissimum adversus omnes Dæmonum assultus munimentum, si quis in his totus & sincero versetur animo. In hac voluntas justi, quoties spretis ac rejectis cæteris omnibus, unicum hoc margaritum miratur, ac deamat,

F juxta illud Euangelicum: *Ubi thesaurus tuus, ibi & cor tuum*. Et quod alibi legimus de eodem: *In mandatis ejus volet nimis*. Sic natura conditus est hominis animus, aliquid amet necesse est: vacare non potest. Cæterum, cujusmodi sunt quæ amat, ejusmodi & ipse efficitur. Si Divinas amat litteras, rapitur, afficitur, transfiguratur in Deum. Porro, cum ait, *voluntas*, exclusit metum & indicat adesse caritatem, quæ facit ut nihil jam sit difficile, nihil molestum. In primis illis gradibus timor erat, periculum erat, certamen erat. Hic audis volentem, audis alacrem ad currendam viam mandatorum. Non enim istorum voluntas in lege est, qui, quod ait Flaccus, *Oderunt peccare formidine*

midine [1] *fustis*. Qui jam odit vitia, non quod horum comes sit infelicitas, sed quod dissideant ab illo pulcerrimo honesti archetypo, cujus amore qui jam rapitur, *ejus voluntas est in lege Domini*. Lex Dei spiritualis est. Porro, *ubi spiritus Domini, ibi libertas*. Hæc est unica lex Christi, nempe caritatis: *Hoc est*, inquit, *mandatum meum, ut diligatis invicem sicut dilexi vos*. Infinitæ sunt Mosis leges de ritu sacrificiorum, de cibis mundis & immundis, de lepra, de vestitu, de festis diebus ac profanis, de jejuniis, de votis. Innumeræ sunt Philosophorum, & aliorum Principum leges. *Ego*, inquit, *non nisi unam fero legem, ut diligatis invicem*. Hanc unam si servetis, nihil opus fuerit aliis legibus: B hæc una si negligatur, frustra leges legibus cumulabitis. Nec simpliciter dixit: *in lege*, sed *in lege Domini*, non in legibus Principum, in quibus multum est falsitatis admixtum, plurimum adulationis, quæ mundanam dumtaxat habent prudentiam, quæ divitem aut splendidum fortasse facere possunt, beatum non possunt. Denique quæ veluti remedia, vel pro temporum habitu, vel pro Principum arbitrio subinde mutantur. Non in his voluntas ejus, qui quærit æterna, qui sitit cœlestia. Una lex Domini immaculata, sapientiam præstans parvulis. Hominum leges etiam si justæ sunt, tamen quoniam crassi vulgi moribus cohibendis adhibentur, non possunt non aliquid habere crassum ac sordidum, si ad Dominicam legem conferantur. C Qui de terra sunt, terrena loquuntur: qui de cœlo venit, hujus cœlestis est lex. Ut illæ pro tempore sint necessariæ, certe hæc sola beatum reddit. Ausim & illud addere, hujus beati voluntatem non esse in *quodlibetis*, & argutiis Sophisticorum Theologorum, non in quæstionum labyrinthis, quæ pariunt contentionem, nihil utile ad pietatem: non in decretis, aut constitutionibus Pontificum hominum. Non quod eas contemnat pius, maxime si Christianum, & Apostolicum resipiant spiritum, si ab una illa caritatis lege profectas appareat, quæ non alio spectat, quam ad publicam utilitatem. D Atque hanc utilitatem non harum rerum accessione, quas vulgus miratur, metitur, sed veræ pietatis incremento. Cæterum ubi constitutiones hujusmodi præter titulos, nihil habent Apostolicum, sed totæ pertinent ad privatum commodum, vel parandum, vel tuendum, vel augendum: ubi nihil resipiunt præter mundanam quamdam prudentiam, quam in Ethnicis etiam Tyrannis cernimus, ubi meris minis ac terriculis, non spiritu lenitatis & mansuetudinis res agitur: quid aliud efficitur his sine fine multiplicandis, quam ut pluribus laqueis irretiatur libertas Christiana? Postremo ad id periculi tenditur, ne, juxta Græcam E parœmiam, plus æquo tensus funiculus rumpatur. Huc igitur potissimum adnitantur boni Pontifices, ut illa vera caritas suscitetur in mentibus hominum, ut vigeat illa lex non hominum, sed Domini. Si flagrarit divina caritas, quorsum opus tot minis, tot vinculis, tot constitutionibus? Sin ea friget, nec sincerum est nec diuturnum, quod metus extorquet. Quid non factum est a priscis illis Tyrannis? Quæ non leges in hoc excogitatæ, ut oppresso populo suam communirent potentiam? Nulli horum imperium diuturnum fuit. Si tractabiles sunt quibus imperas, paucissimæ leges sat erunt: reliqua ad caritatis regulam exigentur. Sin immorigeri, nihil inutilius quam plures induci leges, F quas utcumque institutas, malorum perversitas fere semper in magnum Reipublicæ malum consuevit vertere, ut est ad male agendum ingeniosa mortalitas. Si quid novi constituendum, ejusmodi leges ferant Principes Christiani, non ad quas suspirent piæ mentes, mussent timidi, male dicant improbi, sed in quibus Christum illum mansuetissimum, & quovis potius quam ad suam spectantem commoditatem, possimus agnoscere. Non est plebis de Principum decretis temere judicare, fateor: sed vicissim Principum est in condendis legibus meminisse, cæteris quoque mortalibus sensum esse communem, & homines esse qui lecturi sunt, non pecudes: postremo, liberos esse, non servos. Ut nihil horum contingat, tamen optandum

[1] Imo *pœna*, non *fustis*.

A est, ut unica lex sit quemadmodum unus est Dominus, & una fides. Ea dictabit quid in omni re sit agendum, nusquam enim cessat caritas. Alias non adspernabitur, sed in hac una voluntas beati. Movet quosdam, cur hoc de beato dictum sit: *Et in lege Domini*, cum justo non sit lex posita. Et juxta Paulum: *qui per Christum adepti sunt adoptionem filiorum Dei, jam sub lege non sint, sed sub gratia*. Verum aliud est *sub lege* esse, aliud *in lege*. Judæi sub lege erant, qui legis præceptis veluti cancellis quibusdam coercebantur, & ceu pædagogo serviebant, non sponte, sed metu. Christiani *in lege* versantur, qui sponte secundum legem vivunt, non cogente supplicio, sed invitante caritate. B Sub lege sunt servi, in lege liberi. Judæi qui triticeos portant panes, nihil habentes præter insipidam litteram, legis onere gravantur. Nos qui spiritum tenemus legis, exonerati & alacres, non ducimur sed *currimus*, quemadmodum alibi dicit Propheta: *Viam mandatorum tuorum cucurri cum dilatasti cor meum*. Superstitio litteræ contrahit animum, spiritus & caritas dilatat. Qui litteræ servit, ad omnia trepidat, non audet vesci cibis communibus. At spiritualis: *Omnia*, inquit, *munda mundis*. Et rursum: *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt*. Item, *Omnia factus sum omnibus, ut omneis lucrifacerem*. Vide, C quæso, quanta sit amplitudo spiritus. Bona igitur profectus pars est, vehementer velle id, quod cupis assequi. Atqui non satis est velle, sed accedat oportet meditatio, ut ad divinæ legis regulam mores ac vitam coneris accommodare. Nam id demum significat Latinis meditari, non animo volvere, sed exercere, reque ipsa præparari. Qui, quidquid dicturus est, quidquid acturus, ad caritatis præscriptum dicit ac facit, is vere legem Domini meditatur, idque die ac nocte, hoc est, in prosperis pariter, atque adversis. In prosperis ne insolescas, sed magis gratias agas, in adversis ne dejiciaris animo. Ad utramvis enim fortunam una lex abunde præsidio est. Nisi mavis accipere die ac nocte, pro D eo quod est assidue, citraque intermissionem. Etenim si omnis vitæ ratio ad Divinæ legis scopum dirigatur, quidquid agemus, sive edemus, sive bibemus, sive dormiemus, legis erit meditatio. Quemadmodum, & juxta Pauli præceptum, indesinenter orat, cujus omnis vita tendit in Christum. Non est igitur beatus, qui varius, & sui dissimilis, aliquando spectat mundum, aliquando nonnihil tribuit Christo. Nec otiosam arbitror legis repetitionem, cum sit una eademque: In lege Domini, & in lege ejus. Ut intelligas ab una hac petenda esse omnia, quæcumque ad beate vivendum pertinent. Si quid hæsitabis, ab ea quærendum consilium. E Si fortuna sæviet, ab ea petendum auxilium: si quid voles discere, non alio confugiendum. Denique quidquid commoditatum reliqui ex rebus tam multis aucupantur, id sola Sacrarum meditatio litterarum affatim ac vere præstat. Jam & illud mihi perpende, lector, num sit otiose dictum: *In lege voluntas ejus*. Siquidem ejus voluntas non est in lege, qui cogit legem velle, quod ipse volebat, sed qui non aliud vult, quam ipsa dictat lex. Proinde obiter ferit istos quosdam illotis pedibus ac manibus Theologos, qui Scripturam divinam reluctantem & invitam violentis interpretationibus ad suam applicant voluntatem, eamque pro Lesbia, quod ajunt, habent regula. Nam hujuscemodi Doctoribus mos, primum apud se statuere quid velint, idque ex affectu suo metientibus, quid expediat. F Deinde postquam decreverint, venantur aliquem Scripturæ locum, quem vel obtorto, quod dici solet, collo ad suum pertrahant decretum. At æquum erat, ut nostri affectus Divinæ legi obsérvirent, non lex affectibus. Et ab illa decretum erat petendum, non ea subornanda ad humanæ cupiditatis patrocinium. Nam, hoc est omnem divinæ Scripturæ fidem & auctoritatem elevare, si in alium torqueatur sensum, quam oportet. Postremo quod ait, *in lege ejus meditabitur*, admonet nos, non leviter attingendam Divinam legem. Nam a cura dicuntur Græcis, μελέται, hoc est, *meditationes*, sive *exercitamenta*: quin potius attentissimo studio penitus incumbendum. Qui quotidie

Psalmos non intellectos remurmurant, non meditantur in lege Domini, sed aerem verberant. Qui hoc animo accedunt ad arcanas litteras, quo se muniant adversus frivolas disputationes, non meditantur in lege Domini. Qui curiosis & anxiis, nec umquam finiendis quæstionibus insenescunt, non meditantur in lege Domini. Sed qui omissis omnibus, vacuus ad ipsos sacrarum Scripturarum fontes accedit, tantum illud captans, ut se ipso reddatur melior, ut transformetur in Christum, ut illius imbibat spiritum, hoc undique circumspectans, hoc unum ubique sitiens, is demum meditatur in lege Domini. Item, qui summo legis cortici insistit, non meditatur in lege Domini. Cortex insipidus est plerumque, tum adeo non frugifer, ut pestilens etiam ac letalis, teste Paulo. Proinde multa ruminatione ad medullam penetrandum est, atque ibi demum invenies verum animi cibum, cujus esus te in Christi transfiguret imaginem. Hinc est quod alio quodam in Psalmo beatos legimus, *qui scrutantur testimonia Dei*. Nec enim hoc cognominis tribuit iis, qui legem Dei legunt, qui memoria tenent. Nam & Pharisæus ille probe tenebat, cum incontanter responderet: *Diliges Dominum Deum tuum* &c. Quin hodie quoque Judæi legem suam prope melius tenent ipsis Theologis Christianis, & quinque panes illos hordeaceos famelici circumferunt. Verum is demum beatus, qui pio scrutinio ad arcanum illud Sacri Spiritus mysterium promeruit admitti. Atque ut magis intelligamus mysticæ Scripturæ fœcunditatem, videmur & illud ex hoc loco admoneri, jugi meditatione sic a pueris imbibendas esse Divinas litteras, sic multo usu, multaque iteratione inculcandas, ut eas memoriter, non secus ac digitos nostros teneamus. Ita collatis hinc & hinc locis, facile sensum verum adsequemur. At nunc bonam vitæ partem in Sophisticis inventiunculis, in Aristotelis voluminibus, immo in nostris somniis consumimus, ita ut vix umquam sit otium magnis etiam Theologis, ex ipsis hauriendi fontibus. Deinde si quid citandum, ad indices & canones curritur. Citra trium linguarum peritiam, Divinæ litteræ nullo modo percipi possunt: citra Physicen, ac Metaphysicen Aristotelicam possunt. At nos id quod est necessarium omittimus, id quod officit etiam solum amplectimur. In fontibus versetur oportet, qui velit esse vere Theologus. Neque vero Theologiam profitentium dumtaxat est meditari in lege Domini, nisi his solis beati nomen tribuendum esse putamus. Omnibus qui beati velint esse, meditandum est in lege Domini. Legant & idiotæ *legem Domini*, quacumque lingua, legant & Scythæ, meditentur in ea pro sua virili. Scrutentur pro suo quisque captu, de hac inter se confabulentur, de hac colloquantur. Qualis vir, talis oratio: immo tales reddimur, qualis est nostra quotidiana confabulatio. Si Christiani sumus, de Christo sit nostra confabulatio. Si nihil nisi de mundo loquimur, mundani simus oportet. At nunc sunt, qui summopere cavendum putant, ne quid vulgus attingat de litteris Sacris, in popularem versis linguam, clamant eos nihil intelligere, prolabi in hæreses. Quasi vero ea sit doctrina Christi, ut non nisi a paucis Theologis possit intelligi? Imo ut ipso Christo nihil fuit communius, ita doctrina illius nihil popularius. Legat arator, erit quo pascatur: legat eruditissimus, erit quod discat. Postremo, non tam ingenio quam pietate percipiuntur. Spiritus eas docet, non Aristoteles: gratia, non ratio: afflatus, non syllogismus. Si mystici sensus cognitio, Divini Spiritus munere contingit, quod Paulus Prophetiæ donum appellat, cur plebem Christianam universam ab hujus muneris consortio secludimus? An non potest Christi spiritus impertire semet ipsum cui velit? Imo in quem potius solet descendere, quam in humilem & mansuetum? Non in falsa scientiæ persuasione turgidum ac ferocem: non in fidentem Sophisticis captiunculis, non in Aristotelicis ratiunculis inflatum. Christus ipse gratias agit Patri, quod cœlestis sapientiæ mysterium absconderit a sapientibus, & revelarit parvulis. Habet, mihi crede, Divinus ille Spiritus suum fastidium, habet suas delitias. Nec adduci possum, ut credam eum dignari quemquam communione sui, qui tot profanis disciplinis, qui tot Aristotelicis syllogismis, qui tot Gentilium Philosophorum decretis, immo qui harum rerum non cognitione sed falsissima scientiæ persuasione fretus, irreverenter ac confidenter ad arcanarum litterarum adyta accesserit. Verum enim vero vereor, ne isti qui velint populum nihil attingere, non tam periculo commoveantur illorum, quam sui respectu, videlicet, ut ab istis solis, velut ab oraculis petantur omnia. Quid hac de re scriptum est? hoc scriptum est. Quem habet sensum, quod scriptum est? Sic intellige, sic senti, sic loquere. Atqui istud est, bubalum esse, non hominem. Fortassis movet & hoc nonnullos, quoniam animadvertunt divinam Scripturam parum quadrare ad vitam suam, malunt eam antiquari, aut certe nesciri, ne quid hinc jaciatur in os. Et ad humanas traditiunculas populum avocant, quas ipsi ad suam commoditatem probe commenti sunt. Quid igitur fiet? Audiat populus pios Doctores, hoc est, Episcopos, quoties dabitur. Ubi non dabitur, legendo, confabulando, qua possunt meditentur in lege Domini. Rursum, Episcopi tales sese ipsos reddant jugi Divinæ legis meditatione, ut ex Divinis litteris habeant quod respondeant interroganti. [*Et erit tamquam lignum.*] Huc usque recensuit meritum beati viri, nunc ostendit præmium. Prius ostendit apparatum, nunc ostendit fructum. Vitavit concilium impiorum, non stetit in via peccatorum, etiamsi in speciem amœnissima, sprevit cathedram pestilentiæ, infatigabili cura exercuit sese in lege Divina, nec eam verbo tenus modo tenuit, verum ipsa vitæ innocentia expressit. Quod itaque præmium? *Et erit*, inquit, *veluti lignum quod plantatum est secus decursus aquarum.* Lignum arborem appellat ex schemate, quod Synecdochen vocant Rhetores, quomodo & ferrum pro gladio dicunt: id si ad Christi personam referatur, hunc habebit sensum: Filius Dei assumet corpus humanum, & e cœlo translatus plantabitur in terra juxta decursus aquarum, non in sitientibus arenis, sed juxta plenitudinem Divini Spiritus & æternæ sapientiæ. Nam *aquas* accipi pro spiritu, testatur & Euangelicus sermo: *Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.* Et juxta alium Psalmum: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei.* Non potest esse arbor frugifera, neque perpetuo virore læta, nisi cujus radicem hujusmodi aquarum decursus irriget, ac fœcundet. Sunt qui *decursus aquarum* ad populum referant, quod legimus alibi: *Aquæ multæ, populi multi:* vel quod semper prolabantur in pronum, hoc est, in vitia, vel quod assidue devolvantur in mortem. Hos igitur populos ad peccata proclives, in suam radicem traxit Christus, ac trajecit in se, ut erumperent in fructus Ecclesiarum fidelium, idque suo tempore: nempe, cum morte sua devictis Potestatibus & Principatibus, tradiderat regnum Patri, ac per resurrectionem & adscensionem jam illustrata gloria Christi, jam misso cœlesti Spiritu, qui illos novis dotibus armaret adversus mundanam tum sapientiam, tum potentiam. Hic erat fructus illius admirandæ arboris, ut tot hominum millia revocata ab hoc mundo, per Christum efficerentur filii Dei. *Nec ullum hujus folium defluxit, propterea quod cœlum & terra transibunt, verba autem ejus non transibunt, donec omnia fiant.* & secundum Esaiam: *Verbum Domini manet in æternum.* Verba Regum sæpe defluunt, & omnis homo mendax, sive quod non perstent in sententia, sive quod aliquoties præstare non queant quod promiserunt. At Divina mens numquam mutatur, & cum sit solus omnipotens, nihil tam arduum, quod non facile præstet, ubi voluerit. Nec id solum, verum etiam *omnia quæcumque dixerit, aut fecerit prosperabuntur:* sive quemadmodum legit Hilarius, *bene dirigentur.* Nam Græce est κατευοδωθήσεται, quasi dicas *prospero itinere succedent.* Nihil non efficit Christus eorum, quæ promiserat. Mortuus est, resurrexit, adscendit, misit Paracletum. Hæc feliciter successerunt, neque dubitandum, quin cætera quo-

quoque sit præstaturus quæ pollicitus est de supremo judicio, de præmiis piorum, de pœnis impiorum. Ac juxta communem quidem sensum fortasse humilius videri possit Christum arbori comparari, cum vulgo stupidos homines, ac vix homines, truncos & caudices appellemus. Verum in mysticis litteris magna hujus Symboli dignitas. In Paradiso collocatur omne lignum specie pulcrum, & usui accommodum. Stat in medio Paradisi lignum vitæ, arbor scientiæ boni & mali. Hujus radix irrigatur felici illo flumine, quod in quatuor amnes dissectum irrigat faciem universæ terræ. Multæ sunt arbores adspectu jucundæ, fœtu salutares & utiles, sed una est vitæ, sita non post decursus aquarum veluti cæteræ, sed secus decursus, hoc est, juxta fontem, & caput omnium fluminum cœlestis sapientiæ. Et quodnam hoc lignum Paradisi? Salomon interpretatur æternam sapientiam, quæ est ipse Christus: *lignum*, inquit, *est vita omnibus amplectentibus eam.* Ab hac arbore virorem ac fructum habent cæteræ quoque omnes. Vidit hanc arborem mysteriorum conscius Joannes in Apocalypsi. *Et ostendit*, inquiens, *mihi flumen aquæ vivæ splendidum, tamquam crystallum, egrediens de throno Dei & Agni, & in medio plateæ ejus, & ex utraque parte fluminis arborem vitæ, quæ fecit fructus duodecies; singulis mensibus reddens fructum suum, & folia arboris illius sunt ad sanitatem Gentium.* Juxta litteram, qui potest una arbor in utraque parte fluminis stare, nisi forte tanta, ut radice utramque marginem complectatur? Verum arbor una unum significat Christum. Unicus est filius, unica est sapientia: Multiplex est hujus mundi sapientia, divina simplicissima est. Arbor autem vocatus est Christus juxta mysterium assumpti corporis humani, cui plantari, fuit ex virgine nasci: irrigari, impleri divina gratia: fructum ferre, gloria resurrectionis ad immortalitatis spem colligere fidelium multitudinem. Quin & alias divina sapientia comparatur arbori, nunc cedro in Libano, nunc terebintho porrigenti ramos suos, nunc palmæ exaltatæ in Cades. E terra nascitur omnis arbos, e minimo semine ad maximam molem assurgit, amat irriguum, & quod accepit in radice, reddit in fructu: multam ex se præbet commoditatem mortalibus: trunco licet inniti: adspectus amœnitas pascit oculos: frondes & rami late passi temperant æstum, & umbram ministrant fessis: fructus alit & saginat. Horum singula pulcre quadrant in Christum. Quin & in Euangelio ipse se vitem vocat, & patrem agricolam, discipulos palmites. Rursum, ubi Judæi calumniarentur, eum in nomine Beelzebub ejicere Dæmonia, semet ipsum arborem vocat: *Aut facite*, inquiens, *arborem bonam, & fructus ejus bonos? aut facite arborem malam, & fructus ejus malos.* De fructu enim arbor cognoscitur. Fatebantur optimum esse fructum ejicere Dæmonia, & tamen illud Beelzebub tribuebant, cujus fructus pessimi sint oportet, cum ipse sit pessimus. Iterum crucem bajulans, innocentiam suam sub arboris typo demonstrat: *Si in viridi*, inquit, *ligno hoc faciunt, in arido quid fiet?* Lignum aridum, quoniam jam vitiis computruit, a divinæ gratiæ succo destitutum, nec umbra gratum, nec adspectu jucundum, nec fructu commodum est, incendio destinatur. At Christus lignum fuit non sylvestre, nec quovis loco temere natum, sed plantatum a Patre, a quo juxta vocem Euangelicam, quidquid plantatum non fuerit, eradicabitur, & in ignem mittetur, & plantatum in Paradiso juxta fontem, unde derivantur omnia dona cœlestia. Nec otiose dictum est: dedit fructum, cum alias arbores legamus fructum facere, non dare. *Non potest arbor bona fructus malos facere.* Item Esaias: *Exspectavi ut faceret uvas, & fecit labruscas.* Hæc autem dedit, non solum produxit. Aliis sui fœtus decidunt. Aliis decutiuntur, aut decerpuntur. In Christo spontaneum & dispensationis fuit, non casus neque necessitatis, quidquid actum est. Rationalis arbor est, dedit quibus voluit, quomodo voluit, & in tempore suo, id est, in tempore quod ipse sibi præscripserat. In tempore suo docuit regnum cœlorum. Suo tempore, & sua sponte teneri, judicari, occidi voluit. Suo arbitratu resurrexit, descendit ad inferos, adscendit in cœlum, misit Spiritum Sanctum, in quo coaluerunt per universum terrarum orbem tot fidelium Ecclesiæ. Verum excutiendum est, quo pacto quadret illud in personam Christi, quod dicitur, meditatus in lege Domini die ac no-

A ĉte: deinde veluti præmium honestorum laborum accepisse, juxta similitudinem arboris frugiferæ. Nisi forte sic accipimus Christum meditatum in lege Domini, quemadmodum legimus eumdem apud Lucam *profecisse ætate, gratia & sapientia, coram Deo, & coram hominibus.* Et si meditatur in lege, qui diligenter observat legem, nemini potius tribuendum est hoc laudis, quam Christo, qui solus hominum nusquam deflexit a lege Domini. Ergo cum talis sit arbor, non solum fructus non gignit acerbos, aut noxios, sed ipse qui genuit, porrexit omnibus fructus suos salutiferos, e quibus adeo nihil periit, ut nec folium ullum defluat, id est, ne verbum quidem irritum fuerit, aut futurum sit, quod ab illo sit profectum. Horum foliorum
B semper virentium umbra spem nostram alit, his animum jam æstu seculi laborantem refocillamus, certi futurum, ut omnia cætera quoque quæ fecerit, feliciter eveniant iis qui in illo permanserint. Illud adjiciendum juxta sensum allegoricum. Decursus aquarum non absurde posse intelligi sacrum illum amnem, quo renascimur in Christo: per hunc enim in illum transferimur, ut simus & ipsi lignum frugiferum, perpetuoque virens.

Nunc ad tropologiam redeamus. Poterat crassis aliquibus in mentem venire, qui sibi omnibus hujus vitæ voluptatibus interdixerit, qui honores adspernatus sit, qui renunciarit omnibus affectibus, qui naturam ipsam Religione vicerit, qui cum paucis sentiens, uni Divinæ legis meditationi dediderit sese, eum & insuavem quamdam agere
C vitam, & veluti supervacaneum hominis idolum, potius quam hominem, nec sibi, ne aliis esse usui. Sic enim audimus & hodie loquentes quosdam in eos, qui Christianam vitam meditantur: Somnium hominis, quid agit? quid sapit? quid potest? cui prodest. Sed audi felicitatem hujus contempti, audi præmium, quod mundus suis non potest largiri. Cum cæteri qui terrenis, fluxisque rebus addixerunt animum, & in vitiis suis computrescunt, & miseris illis suis curis extabescunt, jamque non solum inutiles, sed etiam pestilentes, æterno parantur incendio: interim beatus hic meus, velut arbor juxta profluentem in irriguo posita loco, læto quodam bene sibi consciæ mentis famæque illibatæ virore, perpetuo florebit, ac felicibus gratiæ cœlestis incrementis indies in majus ac melius augescet, do-
D nec occurrerit in virum perfectum, in mensuram plenitudinis Christi. Neque vero crediderim temere dictum lignum, potius quam arborem, ut intelligas hic laudari, non temporarias instabilium animorum herbas, quæ simul atque tentationum ingruerit rigor, confestim emoriuntur, non arundinem vento agitatam, non fruticem quovis flexilem, & humi repentem, sed solidum ac firmum piæ vitæ propositum, quod tam alte actis nitatur radicibus, ut ne mortis quidem pavor hominem possit a mentis erectæ statu dimovere. Qua de causa & in Hebraicis mansionibus palmeta Martyribus tribuuntur, quod hæc arbor & perpetuo vireat, & omnium sola imposito onere, sursum nitatur, & fructum ferat longe suavissimum. Lignum autem,
E ut dictum est, non quodlibet neque fortuito natum, sed plantatum. Et unde plantatum? nisi a Patre agricola, qui, nisi traxerit, nemini licet ad Christum pervenire. Ab eo, inquam, plantatum, qui Christum ipsum plantaverat, in quo nos juxta Paulum sumus complantati. Quamquam ut indicavit divus Hieronymus pro שתול *sathul*, quod Septuaginta verterunt πεφυτευμένον, hoc est, *plantatum*, Aquila vertit *transplantatum.* Quod ipsum belle quadrat, vel in Christum a cœlo in terram demissum, vel in nos in novitatem vitæ per Christum perductos. Transplantatum a Gentilitate ad fidem, a Judaismo ad Euangelium, a littera ad
F spiritum, a servitute legis ad libertatem gratiæ, a mundo ad regnum cœlorum, a vitiis ad innocentiam, ab Ægypto in terram lacte & melle manantem, a tumultu ad pacem, a seculi negotiis ad studium pietatis traductum. Quod male plantatum erat in Adam, feliciter transplantatum est in Christo: quod erat infrugiferum natura, cœpit esse frugiferum per gratiam. Redduntur enim meliores arbores in aliud translatæ solum, cultuque discunt mitescere, & sylvestre exuunt ingenium. An non Paulus lignum fuit feliciter transplantatum, e persecutore factus Apostolus? An non lignum bene transplantatum Cyprianus, ex Mago Martyr? An non Matthæus lignum transplantatum, ex telona

telona Apostolus? An non Ambrosius ex Gentili judice, sanctissimus Episcopus? An non Augustinus ex inflato Rhetore, Doctor Ecclesiæ? An non Franciscus, ex avaro negotiatore, paupertatis professor? cumque his innumerabiles alii, an non felicissime transplantati sunt in Christum? [*Secus decursus aquarum.*] Transplantatum, inquam, non in ambitionis & arrogantiæ scopulis, non in fluidis ac sine fine sitientibus arenis avaritiæ, non in libidinis cœno, non in desidiæ paludibus, sed juxta aquas, atque eas quidem non pigras, sed decurrentes ac vivas, quæ in convallibus, ac locis humilioribus manere solitæ, omnia læta quadam ubertate reddunt luxuriantia. Nihil gignit hæc humus, quod non arcano quodam alatur, ac vegetetur succo. Cæterum arboribus pomiferis plurimo opus est humore. Unde Grammaticis quoque visum est, *poma* a *potu* dicta, quod magnam vim humoris combibant. Atque hunc quidem humorem attractum undique radix per occultissimos meatus in universam transfundit arborem, donec erumpant frondes, deinde fructuum spes flores, postremo fœtus illi gratissimi, pariter ac saluberrimi. Quod vides truncum solidum, & nullis etiam ventorum turbinibus expugnabilem, quod ramos late porrectos, quod amabili frondium virore comantem arborem, quod fragrantissimis picturatam floribus, quod suavissimo proventu fructuum onustam, tantam pompam, tot opes, sola radix occulto irrigata succo subministrat. Nihil est hominis mente occultius: & tamen ex hoc ceu fonte, scatent omnes illæ dotes, quas in piis videmus hominibus. Verum ea radix diu plurimo Divinæ gratiæ succo irrigetur oportet. Proinde qui litteras profitentur Hebraicas negant esse decursus, sed פַּלְגֵי *palge*, quod *pelagus* interpretantur, quæ vox propemodum valeat, quasi dicas *gurgitem*, & *immensam aquarum profunditatem*. Nam nostræ quidem arbores non raro fit ut immodica humoris copia suffocentur. At rationalis arbor, quam hic describit Propheta, quo copiosius expletur ac proluitur a cœlesti illo fluvio, qui lætificat civitatem Dei, hoc lætior ac magis frugifera redditur. In Christum totus hic fluvius inundavit, ideoque & floruit felicissime, & copiosissimum attulit fructum. Largiter hinc hauserat Paulus Apostolus, & idcirco plus fructus produxit unus, quam aliquot Apostoli cæteri. Sunt mensuræ donorum Spiritus. Est & modus fructuum. Omnes hinc hauriant oportet, qui cupiant vivæ arbores esse in Christo, qui virentes, qui floridæ, qui frugiferæ. Non ex Platonicis, aut Aristotelicis litteris, non e Rhetorum aut Poetarum libris hauritur hic succus. Ex illo fonte trahatur oportet, quem vidit Joannes scatentem de throno Dei & Agni. Jam video quosdam esse, qui lignum interpretentur crucem Christi, flumen baptismum, quod per sacrosanctam illius mortem, & mystici lavacri munus vivat ac vegetetur, totque cœlestibus dotibus floreat Ecclesia. Quapropter & eleganter in crucis laudem mysticam, hymnum canit chorus Ecclesiasticus: *Crux fidelis inter omnes arbor una nobilis: Nulla talem sylva profert, fronde, flore, germine.* Tot in universo terrarum orbe Christianas Ecclesias, tot Martyrum agmina, tot Monachorum examina, tot Virginum choros, tot Confessorum turmas, tot Sacramenta, tot Charismata nobis hæc arbor peperit. Verum si Christum in cruce mortuum arborem accipis, & aquas decurrentes, baptismum: nimirum, non aquæ fœcunditatem largiuntur arbori, sed arbor aquis. [*Quod fructum suum dabit in tempore suo.*] Neque enim fieri poterat, ut infrugifera foret arbor, ab eo plantata agricola, sic posita, sic irrigata. Vera pietas numquam est otiosa. Erumpit aliquando, & bonum suum aliis quoque communicat, vel dum sancta prædicatione Christum inserit animis fidelium & infidelium, vel dum bono odore vitæ illectat ad studium pietatis. Hunc fructum parturiebat Paulus scribens ad Romanos: *Ut aliquem fructum habeam & in vobis, quemadmodum in cæteris gentibus.* Et de vitæ exemplo meminit idem: *Bonus*, inquiens, *odor sumus Deo in omni loco.* Hunc fructum esuriebat Jesus, cum ait Apostolis: *Ego alium cibum habeo manducare, quem vos nescitis.* Hunc ardebat amatrix illa mystica, in epithalamio cum inquit: *Adscendam in palmam, & apprehendam fructus ejus.* Dat igitur hæc arbor fructum, non solum gignit. Siquidem vera caritas totam sese effundit in usus alienos, aliorum inservit commodis non suis. Avarus sibi fructificat, sibi pa-

A rit ambitiosus, sibi quærit libidinosus, sibi malus omnis fructum adfert, si quid tamen adfert. Huic arbori gignere, dare est. Neque vero quemlibet dabit fructum. Sunt enim & arbores malæ, quarum fructus gustatus mortem adfert: cujusmodi sorborum genera quædam. Sunt rursus qui per inanem gloriam aliena sibi vindicant. Verum hæc arbor *suum dabit fructum*, id est, verum ac genuinum, qui succum illum radicis altorem odore, saporeque referat. Si carnalis est arbor, carnales adducit fructus: sin spiritualis, spirituales fœtus edit. Vis audire diversarum arborum diversos item fructus? *Fructus*, inquit, *spiritus sunt, gaudium, pax,*

B *patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas.* Nunc contra malæ arboris fructus accipe? *Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt, fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum cultus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, invidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes*, & his similia. Audis nimium fœcundam arborem, sed fructu mortifero. De fructu cognoscitur arbor, bona sit, an mala. Ut radix est mentis, ita sunt fructus operum. Si perversis opinionibus, si malis cupiditatibus fuerit corrupta mens, hujusmodi loquitur, hujusmodi facit, cujusmodi modo commemoravit Paulus. Cor tuum radix est arboris hujus. E corde prodeunt cogitationes malæ, furta, homicidia, blas-

C phemiæ. Quidquid loquitur, quidquid agit impius, pestilens est, contagiosum est, venenum est. Difficillimum est cum malis habere commercium, ut non fias deterior. Contra piorum incessus, vultus, oratio, facta fructum habent salutarem, ut quisquis cum his egerit consuetudinem, melior indies evadat, nisi plane sit deploratus. Dabit ergo fructum, sed hoc habet cum malis arboribus commune. At *suum dabit*, hoc est, peculiarem, & dabit in tempore suo, non quod sibi quisque præscripsit, sed quod Deo visum fuerit. Quidam maturius, quidam serius dederunt fructum suum. Sunt quorum religio jam in ipsis infantiæ crepundiis eluxit. Sunt quorum pietatem non nisi mors illustravit. Quorum de numero est Paulus ille Eremita. Prius est arde-

D re, deinde lucere vel inflammare. Prius est succulentum esse, deinde germinare. Tu modo cura ut irrigua, ut plurimo succo vegeta sit arbor tua. Noli de fructu sollicitus esse. Ipse erumpet suo tempore, cum Deo videbitur. Idem fructum eliciet suo calore, qui radicem aluit suo succo. Atque hactenus quæ dicta sunt, tametsi belle quadrant, & in omnes pios, qui ad Christi exemplum abstinent ab omnibus inquinamentis hujus mundi, qui toto pectore meditantur in lege Domini, ut cognoscant illius voluntatem, ut faciant, non ea quæ dictat animi cupiditas, sed quæ jubet divina lex: ac deinde secretis divinæ gratiæ muneribus irrigati, virent innocentia, germinant affectu caritatis, florent exspectatione bonorum operum, fructum adferunt in gloriam Dei, in proximorum salutem, ipsi jam quoque devi-

E cto Satana, jam divites & exuberantes in Christo bonorum operum fructibus perfruuntur, bonæ conscientiæ gaudio jugiter felices: tamen aptius in Ecclesiasticum Doctorem, hoc est, Episcopum, competere, mihi videntur. Nam, juxta Paulum, præcipuum ac peculiare munus Episcoporum est, docere plebem Christianam, nec docere Platonem, aut Aristotelem, aut Scholasticas quæstionum argutias, sed Christi doctrinam, simplicissimi simplicissimam. Quo magis admirandum est, nonnullos hujus tempestatis Episcopos, hanc pulcerrimam omnium functionem in quosdam rejicere, quos ipsi quoque despectui ac ludibrio habent, & contumeliæ causa fratres appellant. Nec hoc contenti, quod huic erat proximum, Sacramentorum ad-

F ministrationem conductitiis quibusdam, ac pene dixerim factitiis Episcopis delegant, causarum cognitionem, & pecuniarum rationes, rem omnium sordidissimam, & vel infimis committendam, sibi servant, perinde quasi nihil aliud sit magno Episcopo dignum. Videamus igitur, quibus coloribus Christi Doctorem depingat hic Propheta: *Beatus*, inquit, ille meus & perfectus, quem erudiendo populo destinavit Deus, primum nullis pestiferis opinionibus sit infectus, oportet. Nam id est non abire in concilio impiorum. Qui bene docebit, qui male senserit? Deinde, procul esse oportet ab omni vitiorum contagio, & usqueadeo vacare culpa, ut ab omni specie quoque mali sit alienus, hoc est, adeo integrum esse, ut & famam pudeat in hunc quid-

quidquam mali criminis confingere. Etenim, quo tandem ore insectabitur aliorum vitia, ipse vitiis obnoxius? Aut qui persuadebit aliis pietatem esse sectandam, si conspexerint illius vitam cum pietate pugnare? Ad hæc, sit a mundi hujus Magistratibus, & secularium negotiorum functionibus liber, & expeditus. Siquidem, ut in malitiosam animam non introit divina sapientia, ita nec in occupatam. Nec purum modo requirit domicilium Spiritus ille cœlestis, verum etiam omnibus sordidis curis vacuum. Quid deinde superest? ut purus ab opinionibus vulgi stultis, purus a dogmatis Hæreticis, purus ab omni labe mentis ac morum, purus ab omni ambitione secularium bonorum, solutus omni sollicitudine negotiorum carnalium, noctes ac dies totus versetur in lege Domini, hoc est, in litteris Divinis. Hanc penitus imbibat, hanc edisc at: nec edisc at solum, sed meditetur, hoc est, in habitum animi, in affectus, in mores, ac vitam trajiciat. Ab hac diu discat, quod postea doceat. Quid deinde futurum est? Id si fecerit meus Doctor, inquit: *Erit tamquam lignum plantatum juxta decursus aquarum, quod fructum doctrinæ salutaris dabit in tempore suo.* Lignum erit nullis fortunæ ludibriis cessurum. Lignum vivum, lignum multo gratiæ cœlestis succo irriguum, semper adhærens sacro illi divinarum litterarum flumini, quod olim ingressus Ezechiel, miratur non posse transvadari. Immensæ profunditatis est, cujus fundum nullum attingere potest hominis ingenium. Satis est tibi, quod inde tantum hauris, quantum licet. Et quorsum tandem evadet hoc admirabile lignum? Primum ipso innocentis vitæ virore testabitur sese arborem esse vivam. Deinde paulatim tacitis in Christo adolescens incrementis, explicat ramos caritatis, erumpit in gemmas, & jam nunc præ se fert, qualem fructum sit editurus. Mox, editis floribus, certiorem de se spem præbet. Sub hæc totus cœlestium verborum frondibus convestitur. Postremo, fructum edit. Nec enim foliorum virore inanem modo fructus spem præbet intuentibus: quemadmodum ficus illa, cui in Euangelio maledixit Jesus, allexerat esurientem frondibus suis, at fructum non dedit. Hujusmodi ficus, sunt Doctores quidam, qui verba pietatis habent, qui titulum, qui cultum pietatis habent, a fructu veræ pietatis alieni. Super cathedram Mosis sederunt, quæ dicunt, facite: quæ faciunt, ea nolite facere. Oratione docent pietatem, moribus dedocent pietatem. Si professionis titulum audias, si vestitum inspicias, si loquentem auscultes, novum quemdam pietatis fructum exspectes. Sin vitam ipsam excutias, deprehendis tibi verba data, & juxta Græcorum proverbium, *exspectato thesauro, carbones offendis.* His arboribus potissimum indignatur Christus, qui speciem pietatis ostentant, a pietatis operibus alieni, qui docent non furandum, & tamen furantur: qui docent non adulterandum, & tamen adulterantur: qui exsecrantur idolum, & tamen ipsi sacrilegium committunt. Ficus illa, de qua modo diximus, fructum suavissimum, Christoque longe gratissimum procul intuenti, pollicebatur, propius intuentem frustrata est. Non male dixit rubo, unde nemo fructum exspectat: non male dixit salici, quæ nullum promittit fructum, ut ipso genere sterilis. Ficui male dixit, quæ & ipso nomine, & foliorum luxuria, fructus spem facit, & fructus omnium gratissimi. Episcopi nomen audio, ficum audio. Ornatum Episcopalem video, nimirum, folia conspicor: ad fructum accurro. Quid reperio: longe aliud quam quod titulus & insignia promiserant. Aleatorem reperio, scortatorem reperio, potorem reperio, populi prædonem reperio, bellatorem & satrapam reperio. Quam credis excandescere Christum, ubi sic deluditur? Hos Paulus appellat *parietes dealbatos*, & Christus *sepulcra dealbata, foris nitidos, intus vitiis corruptos.* Folia sunt igitur, quæcumque ad cerimonias, & speciem pietatis attinent. Quod si mavis folia doctrinam pietatis interpretari, fortasse nonnullos reperies Episcopos, quibus nec frondes sint ullæ, sed velut arbores aridæ, veterum tantum Episcoporum titulos, tamquam anathemata quæpiam sustinent. Si de venatu, si de re equestri, si de militia, si de censu sermo, mira facundia: si de Christo, videntur subito in alium translati mundum. Sed ad nostram arborem redeamus, quæ fructum dat, hoc est, non sibi discit divinas litteras, sed aliis quoque libenter communicat: & dat, non effundit. Dispensat verbum divinum. Novit quando, quibus, & quomodo loquendum. Alius eget consolatione, alius exhortatione, alius objurgatione, alius admonitione, alius doctrina: ut cuique viderit expedire, ita dispensat verbi divini munus. Nam id demum est dare. Dat autem & suum fructum, & in suo tempore. Quid est suum fructum? Quid habemus, quod non acceperimus? Et quomodo nostrum est, quod alterius beneficio contigit? Verum hic nostrum vocat, non quod nobis sit adscribendum, sed quod alienum non sit. Nam virtutes ita Deo ferimus acceptas, ut nihilominus nostræ sint. Non dat fructum suum, qui verba recitat populo, quæ ipse nec amat, nec sequitur. Aliena sunt quæ docent hujusmodi, quæ ritu canalis in ortum transfundunt frugiferum ipsi steriles. Non e radice tua prodiit iste fructus. Ficus mihi porrigis, non in tua natas arbore, sed aliunde decerptas. Qui penitus hoc amat, quod docet, qui vultu, qui moribus exprimit, quod præcipit, is denique suum dat fructum. Qui flammam quam animo concepit, in alios oratione transfundit, suum dat fructum. Fortassis hic locus non nihil pertinet ad Sacerdotes quosdam, vel parum attentos, vel parum eruditos, qui sacros Psalmos sedulo recitant non intellectos. Hi nimirum folia dumtaxat ostentant, fructu vacant. An non idem hoc palam testatus est Paulus, scribens Corinthiis? *Nam si orem*, inquit, *spiritus quidem meus orat, mens autem mea sine fructu est.* Qui recitat verba sacra, eaque fidelibus, aut etiam infidelibus interpretatur, vel ad doctrinam, vel ad exhortationem, vel ad consolationem, is fructum suum dat. Non dedit fructum suum vitis illa, de qua per Prophetam questus est Deus: *Exspectavi ut faceret uvas, & fecit labruscas.* Proprius hominis fructus est, bene mereri de omnibus, quippe qui non sibi natus sit, sed patriæ, sed amicis. Cum hominem audio, hoc est, animal placidum, cum Christianum audio, ex vitis foliis exspecto beneficentiam, exspecto pietatis officium. At cum video quadruplatorem, bellatorem, calumniatorem, fraudatorem, labruscas offendi pro uvis. Nec otiosa sunt hujus arboris folia, quæ Johannes in Apocalypsi scripsit deputata ad sanitatem Gentibus. Præbent umbram gratissimam ei, quæ dixit: *Sub umbra illius quem desiderabam sedi, & fructus ejus dulcis gutturi meo.* Fructus ipsos convestiunt atque communiunt, & ab æstus simul atque imbrium injuria defendunt. Unde stultissime crassuli quidam loquendi curam in totum negligunt: Quid mihi cum verbis, inquiunt, si de re constat? Primum qui percipies sententiam, nisi cognita sermonis proprietate? Deinde si lingua discenda est, non paulo proclivius est unam aut duas linguas eleganter perdiscere, quam tot species solœcissandi? Unica est lingua emendata, paucis annis perdisci potest. At corrupti sermonis mille sunt discrimina. Postremo permultum refert, quibus verbis bonam efferas sententiam. Aliud verbum alio splendidius, aliud alio significantius, aliud alio ardentius, aliud alio jucundius. Neque minus est momenti in schematis verborum & sententiarum. Hinc fieri videmus, ut eædem res, quas veteres cum summa verborum majestate, ac decore explicarunt, sic ut mire afficiant auditorum animos, recentiorum explicatæ verbis frigeant, jaceant, sordeant, ut prorsus neges easdem esse. Cujus rei si quis forte requirit exemplum, commodum occurrit illud: Petrus sedit in Antiochia & Romæ, Paulus convertit Græciam. Nonne plurimum gratiæ simul & dignitatis addidit huic sententiæ, qui schematibus ad hunc modum picturavit? Antiochus & Remus concedunt tibi, Petre, regni solium, Tyrannidem tu, Paule, Alexandrinam invasisti Græciam. At quanto jam putidiora redduntur ista, quoties barbaris, sordidis, factitiis, immo prodigiosis verbis non explicantur, sed involvuntur? Neque vero hæc dixerim, quod Rhetoricis flosculis velim lascivire Doctorem Ecclesiasticum. Non postulo, ut adsint deliciæ. At rursum non fero sordes. Nolim Christi doctrinam eloquentiæ lenocinio corrumpi. At contra nolim, eamdem verborum & figurarum sordibus pollui. Dabit igitur una cum optimis foliis fructum optimum, ut dicere possit cum Propheta: *Dedit mihi Dominus linguam eruditam, ut sciam sustentare eum qui lapsus est verbo.* Et juxta Hieremiam dicet: *Dedit Dominus verba sua in ore meo, ut evellam & destruam & disperdam, & dissipem, & ædificem & plantem.* Dabit autem in tempore suo. Sunt qui ante legitimum tempus suscipiant docendi munus, & docere conantur alios, quod ipsi nondum

dum didicerunt. Atqui solet arborem brevi emorituram arguere foetus præproperus. Proinde nostra arbor, ubi diu combiberit divinæ gratiæ liquorem, ubi secretis tandem auctibus adoleverit, ac diutinis incrementis confirmata constiterit: ubi vocatus fuerit tamquam Aaron, ubi modis omnibus ad pulcherrimum munus fuerit instructus, tum demum alios docendi, monendi, castigandique partes suscipiet. Nec ingeret sese, veluti faciunt quidam, qui Doctores præstare conantur, cum nondum fuerint discipuli: & in alios arrogant imperium, priusquam ipsi parere noverint: lucere volunt, antequam ferveant, inflammare alios, cum ipsi frigeant. [*Et folium ejus non defluet.*] Arborum plerisque folia decidunt sub Brumam, cum tamen ipsæ non prorsus emoriantur. Aliis folia numquam decidunt, veluti palmæ & spino arbori, item & lauro. Nonnullis perpetuæ sunt frondes, perpetui item fructus, veluti arbori Medicæ. Hæc autem arbor, juxta Prophetiam Joannis, duodecies, hoc est, singulis mensibus, fructum suum reddit: neque solum non nudatur frondibus, verum ne folium quidem defluit. Aut enim per hypallagen folium positum est pro foliis, aut ἐμφατικῶς dictum est, perinde quasi dicas, ne folium quidem, ut respondeat ad illud Euangelicum: *Vestri autem ne pilus quidem capitis peribit.* Non convenit, ut Christianus Doctor ullum verbum effutiat vel stultum, vel falsum, vel inutile. Numquam taceat, semper tinniat cum Aaron, sed omnis oratio doceat pietatem, & Christum sonet, non mundum. At, qui tandem sunt isti, quibus folia subinde decidunt? Qui nonnumquam libere loquuntur, & Christum audent profiteri, mox metuentes ne Principem offendant, ne loco moveantur, verba Christi vel supprimunt, vel in gratiam hominum adulterant. Nisi mavis ad universos referre, qui Christum non toto sequuntur pectore, sed se ipsos Deo, mundoque, velut ex æquo partiuntur, ac nunc velut adspirante divini Numinis Favonio, frondescunt: nunc e diverso distrahentibus hujus mundi curis, aut sæviente fortunæ procella, languescunt, ac velut emoriuntur. Verum, qui fortiter repudiatis omnibus, totum animum Christo consecrarit, is palmæ in morem nullis injuriis offendi poterit. Sæviant calumniatorum Aquilones, ingruat hiems malorum, numquam tamen bonæ mentis virorem intermittit Et adeo non emoritur, ut nec folium amittat. Sunt qui fructum arboris hoc loco præmium, quam opera malint interpretari. Nam utroque in sensu fructus vocabulum usurpant divinæ litteræ. Christus ipsa facta fructus vocat, cum ait: *Ex fructibus eorum cognoscetis eos.* At Paulus, cum scribit: *Quem igitur fructum tunc habebatis in iis, in quibus nunc erubescitis:* utique fructum præmium appellat. Quamquam aliquoties eadem facta, simul & opera sunt, & præmia. Sic enim Paulus, ad Romanos scribens de his, qui, spreto Deo, traditi essent in reprobum sensum, ut foedissimis libidinibus masculus exardesceret in masculum, foemina in foeminam: *Et mercedem*, inquit, *quam oportuit in semet ipsis recipientes:* mercedem appellat turpia facta, sed quibus rursum sua debeatur merces. Hæc cogniti, sed contempti Dei præmia sunt, & eorumdem præmium erit ignis æternus. Quemadmodum eleganter annotavit Origenes. Neque secus evenit in piis factis, atque in turpibus. Quædam opera tam coelestia sunt, ut aliorum operum præmium jure dici possint. Quamquam haud sum nescius, hoc a quibusdam non ad hujus vitæ felicitatem, sed ad futura præmia referri, ut hic meditemur in lege, a vitiis temperantes, in resurrectione perpetuo virore vestiamur, cum profligatis omnibus hujus vitæ malis, jugi felicitate fruemur cum eo, in quem insiti sumus per baptismum, & per piæ vitæ studium. Verum, quemadmodum illa Propheta verba: *quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscenderunt, quæ præparasti Deus diligentibus te:* non solum ad immortalitatis gloriam referuntur, verum etiam ad hujus vitæ felicitatem, quam homines pii, velut arram interim, ac pignus accipiunt immortalitatis securæ. Ita hic quoque locus ad sanctorum floridam ac tranquillam vitam pertinere potest. Habet hic quoque suum virorem innocentia, habet florem, habet fructum. Sanctorum enim, velut aquilæ, juventus renovabitur, & florent ut lilium in conspectu Domini. *Et justus ut palma florebit.* Præstat hoc integritas, & innocentis animi puritas, tranquillitasque, & (quemadmodum ait ille) juge convivium, ut corpus etiam ipsum, propemodum expers senii, continuo nitore vernet, quasi jam nunc meditans esse, quod mox futurum est, nempe, spirituale, coeleste, & ab omni carie, corruptione, senioque alienum. Quemadmodum enim divinus Spiritus, nostrum inhabitans spiritum, in eum redundat, & ut est potentior, eum in sese veluti transformat: ita noster spiritus immutatus redundat in corpus, domicilium utique suum, idque quoad licet in sese transformat. Hinc illa virginum senecta virens, quam in nonnullis videmus, & quam divus Hieronymus admiratur in Paulo Concordiensi juvenili quadam florulentia semper vernans. Hinc illa in vultu quoque relucens innoxiæ mentis alacritas. Maximam & morborum, & senii partem vitiis debemus potius, quam naturæ. Et ne quis admiretur hæc, videmus in defunctis etiam sanctis hujusmodi corporis habitum durare. Magnam audisti beati felicitatem, sed audi etiam, quem cumulum adjiciat. [*Et omnia quæcumque faciet, prosperabuntur.*] Hæc certe verba, palam est, ad hujus vitæ statum pertinere, vel reclamante Hieronymo, qui putat, ad neminem sanctorum accommodari posse in hac vita. Quid enim illic faciemus, in quo prosperitate sit opus? Atque ut obiter de allegoria nonnihil attingam, quam infeliciter cessit nobis Evæ primæ parentis voluptas? Quam infeliciter Adæ parentis obsequium? Quam non prospere cecidit, quidquid promisit Serpens ille? At e regione, omnia Christi nobis felicissime cesserunt. Felix nativitas, felices labores, felix doctrina, felix mors, felix resurrectio, felix adscensio, felix divini Spiritus missio. Felix Ecclesiarum conjunctio, felices Martyrum victimæ. Felix erit piis & judicium illud extremum mundi. Jam ad eumdem modum qui in Christo sunt, quid his sinistri potest accidere? Quidquid agunt, ducem habent Deum, & eumdem fortunatorem, *Fui*, inquit, *tecum in omnibus ubicumque ambulasti. Et cum ipso sum*, inquit, *in tribulatione.* Quid ni prospere cedat, quod Dei geritur auspiciis? Atque ut magis etiam intelligas, quanta sit hujus beati securitas, mala quoque ipsa, prosperante Deo, vertuntur huic in cumulum felicitatis. Quidquid agit impius, impium est, etiam si rem alioqui piam egerit. Sinistris enim auspiciis geritur. Quidquid acciderit impio, seu lætum, seu triste, id omne cedit in alimoniam impietatis. Contra quidquid piis obtigerit, vertitur in occasionem pietatis. Ausim dicere, etiam si quando contigerit prolabi in culpam. Quandoquidem hoc quoque Deus nonnumquam occulto consilio sinit evenire suis, videlicet, ut correcti ament fervidius, caveant circumspectius, aliis ignoscant facilius, succurrant officiosius. Quid multis? Adeo non peccat caritas, juxta Paulum, ut etiam peccans non peccet. Quid igitur mirum, si cætera prosperentur omnia, cum id quoque prospere cedat, quod unum infelicem reddere potuit Christianum? Si quid prosperum acciderit viro bono, agit gratias, exercet benignitatem. Si quid adversum, exercet patientiam, erigitur ad futuræ vitæ contemplationem. Cum impius interim & secunda fortuna fiat insolentior, fiat ad foedas voluptates propensior, & adversa fractus ad desperationem abjiciat sese: usque adeo diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Quid autem non felix homini pie viventi, cum ipsa quoque mors, qua nihil accidere potest tristius, huic sit & prosperrima, & præ cæteris exoptata? Prosperabuntur autem, sive, ut legit Hilarius, bene dirigentur. A quo? A quo, nisi ab eo, qui cum sit ipse summe bonus, maxima quoque mala in summum bonum vertit suis. Nec usquam adest præsentior, magisque dexter, quam in afflictionibus, & hujus mundi procellis. Cum atrocissime sævit persecutor, tum ille copiosissime coelestem indulget unctionem. [*Non sic impii, non sic.*] Hactenus proposuit absolutam beati viri formam, ad quam enitamur. Nunc quo plenius nos doceat, depingit longe diversum impii simulacrum. Probi Doctoris est, non solum docere quæ recta sunt, verum etiam dedocere quæ prava: nec tantum ostendere quid sit imitandum, verum etiam a quo sit fugiendum: velut si quis boni Principis exemplar ubi depinxerit, huic Tyranni opponat imaginem, quo geminum animo calcar subjiciat, dum hinc inflammatur honesti specie, hinc a diversa figura resilit. Fit interim sæpius, ut acrius etiam inflammemur, apte proposita turpitudinis imagine, quam ipso honesto: ut quosdam vehementius exstimulat

stimulat ignominiæ metus, quam gloriæ cupiditas. [*Non sic impii, non sic.* Ea conduplicatio nec apud Septuaginta, nec apud Hebræos habetur, sed dumtaxat: *Non sic impii.* Hieronymus in uno dumtaxat volumine sic testatur reperisse se, idque in Cæsariensi Bibliotheca, in hexaplois Origenis. Verum, non absurde videtur additum, a nescio quo, dum ἐμφατικώτερον longe diversissimam pii, & impii conditionem conatur exprimere. Quid enim simile tali arbori, qualem modo depinxit, ad pulvisculum vento jactatum? Ubi nunc sunt isti qui Regum suspiciunt felicitatem, & aliquid homine majus imaginantur? Ubi sunt, qui divites hujus seculi rebus ac voluptatibus affluentes, admirantur? Ubi sunt qui Magistratibus, & cum strepitu viventibus invident? Ipsi sese Semideos esse putant, vulgus ut Numina quædam veneratur. Alius applaudit, adgratulatur ut felicibus, alius invidet. Valeat popularis existimatio. Audi quid de istis sentiat qui vere judicat: universam istorum felicitatem pulveri vilissimo comparat. Qui exciderunt a Christo, & vitæ præsidium non in solidis, & æternis rebus collocarunt, sed confidunt in rebus nihili, juxta Scripturæ testimonium, & in commoditatibus falsis, fluxis, caducis, ac momentaneis felicitatem posuerunt, ii, nimirum, longissime absunt ab hujus arboris imagine, sed aridi pulveris in morem. Quippe nullo divini Spiritus imbuti succo, & non tantum ipsi steriles & infœcundi, verum etiam aliis molesti ac pestilentes, negotium facessunt iis, qui pietatis ambulant viam. Illis velut in oculos obvii, obstrepunt, obturbant, occlamant. Quid pulvere vilius? quid conculcatius? quid vicinius nihilo? Et tamen quasi parum fuerit dixisse pulverem, addit: [*Quem projicit ventus.*] Fimi quoque, quo nihil est projectius, tamen nonnullus invenitur usus. Conducit stercorandis agris. At pulveris per aerem volitantis, quod pretium, aut quæ utilitas? Et hoc quoque loco videntur Interpretes nonnihil addidisse verborum de suo. Quod aliquoties & alibi faciunt, velut in eo Psalmo: *Deus Deus meus respice in me. Ut quid me dereliquisti?* Hæc verba, *respice in me*, quæ apud Hebræos non habentur, de suo adjecerunt. Quamquam hoc ad sententiam non ita multum habet momenti. Illud propius ad rem pertinet, quod Hebraicam dictionem כמוץ *kamozs*, quam Septuaginta, χνῦν, hoc est, *pulverem* interpretati sunt, quidam autumant, apud illos magis sonare *quisquilias*, seu *siliquas*, quam *pulverem*, hoc est, nescio quid contemptissimum quod dissilit ex paleis aut siliquis excussis, & raptatur per aerem. Etiamsi utraque lectio probe quadrat. Etenim si pulverem legis, respondet ad illud Dei comminantis impiis: *Comminuam eos ut pulverem ante faciem venti, ut lutum platearum delebo eos*; Sin mavis siliquas, aut simile quidpiam, magis quadrat ad arboris frugiferæ similitudinem. Quid enim inanius siliqua? aut quid sterilius? aut quid projectius? Et hæc quamquam, ut dixi, ad futuram impiorum pœnam pertinere possint, tamen nos ad hanc vitam referre malumus. Ubi deest studium vitæ immortalis, ubi rerum fluxarum cupiditatibus ἄγεται καὶ φέρεται animus, nec est fixus in solida petra Christo, is non modo frigidissimis hujus vitæ curis contabescit, verum etiam a diversis affectibus modo huc, modo illuc distrahitur. Siquidem venti & in horas mutantur, & ipsi inter sese non raro pugnantes. Quod autem hisce ventis est siliqua, hoc est affectibus mundani hominis animus impius, cum nunc hoc appetit, nunc illud, nunc amat, nunc odit, nunc favet, nunc invidet, nunc timet, nunc sperat, nunc exsultat, nunc discruciatur: immo, cum ipse secum totus fluctuat atque æstuat, cum aliud suadet libido, aliud avaritia, alio vocat odium, alio pertrahit ambitio, aliud imperat amor, aliud dictat pudor: postremo, cum utcumque rerum humanarum est æstus, ita subito fit alius, nullo tempore sibi constans, neque tranquillus, quæso, quid aliud est, quam siliqua ventorum arbitrio jactata? An non videntur ad hanc imaginem pertinere stulti quidam Principes, qui tantis rerum commutationibus orbem concutiunt? Nunc armis conflictantur, nunc affinitatibus conglutinantur. Aliquando bellum, mox fœdera, nec ea diu duratura. Nunc paciscuntur, quod mox rescindant, nullis certis consiliis, quæ nulli possunt esse, nisi qui scopum sibi proposuerit Christum, sed aliunde alio se volvunt, & nusquam consistunt, nec fugiunt malum, sed mutant. Pius animus ad unum illud attentus est, uno hoc metitur omnia, in hoc

A fixus est. Quod si rerum humanarum necessitas nonnihil perturbat animos piorum, habent cavernas suas, quo sese recipient, habent illius petræ foramina, in quibus conquiescant. Impiis nihil est in quo consistant, sed toti hærent, quod ajunt, in aqua. Perspeximus vitæ statum longe diversum piorum & impiorum, nunc exitum item admodum disparem contemplemur. Ideo inquit: [*Non resurgunt impii in judicio, neque peccatores in concilio justorum.*] Non me præterit alios hunc locum ad extremum illud mundi judicium referre. Verum ea sententia paulisper dilata, quid nobis juxta sensum humiliorem videatur, indicabimus, mox ad illa sublimiora venturi. Hunc paulo ante bonæ ar-

B boris fructum appellarat, ut diu meditatus in lege Domini, vir pius postea versaretur in publica functione, & quod privatim apud se collegisset, id in publicam expromeret utilitatem. Atqui hoc ipsum cum maxime ambiant, non contingit impiis. Quis enim locus impiis in publici muneris functione, qui & vitiis omnibus sint obnoxii: nec sapientem didicerint ex lege Domini? Atque hæc duo potissimum requiruntur in Magistratu, ut ipse vacet crimine, qui aliorum punit crimina, ut sapiat, quo possit dispicere, quid expediat in commune. Non *surgunt* igitur, nam sic Hebraica veritas potius habet quam *resurgunt*, est enim יקמו *jakumu, in judicio*, assurgebant enim olim in conciliis dicturi. Proinde perinde dictum est, non surgunt in judicio, quasi

C dicas: non est illis locus in judicio. [*Neque peccatores in concilio justorum,*] ut intelligas eamdem sententiam commutatis tantum verbis repetitam. Nam si quis observarit, comperiet in divinæ Scripturæ sententiis hanc varietatem, ut aliquando novatis verbis idem sensus accinatur, aliquoties affinis, nonnumquam contrarius. Quas schematum formas videmus adhuc & in Ethnicorum Poetarum Bucolicis carminibus exstare. Ejusdem repetitæ sententiæ, hoc sit exemplum: *Os justi meditabitur sapientiam, & lingua ejus loquetur judicium.* Item: *Pedes ejus descendunt in mortem, & ad inferos gressus ejus penetrant.* Affinis redditæ, hoc: *Conserva fili mi præcepta patris tui, & ne dimittas le-*

D *gem matris tuæ.* Contrariæ, cujus generis meminit & Quintilianus, sit hoc: *Astutus omnia agit cum consilio, qui autem fatuus est, aperit stultitiam.* Si parabolas Salomonis, & Ecclesiastici & Ecclesiastæ sententias evolveris, si Psalmos, si Cantica, & omnem Veteris ac Novi Testamenti Scripturam, in qua suo more Spiritus Sanctus Poeticis numeris modulatur, reperies his tribus formis variari ferme omnia. Sed nullum genus frequentius, quam illud quo sensus idem aliis verbis accinitur. Unde fortassis non magnopere refert in his quæ ad eumdem pertinent sensum, anxia diligentia vocum discrimina quærere. Quos vocavit impios, mox vocat peccatores. Quod modo dixit in judicio, nunc appellat in concilio justorum. Nam & gravissima judicia concilium habe-

E bant, velut apud Græcos Amphictyonum, & Areopagitarum. In his igitur publicis functionibus, quæ virum desiderant integrum & incorruptum, nec integrum modo, verum etiam sapientem, & diu meditatum in lege Domini, quæ sola veram sapientiam præstat parvulis, non surgunt impii, nec in concilio justorum. Vis planius discere, quod hic negat impiis, alibi tributum esse justis? *In medio*, inquit, *Ecclesiæ aperuit os ejus.* Et rursum: *In medio populi exaltabitur.* Et iterum de Mose: *Glorificavit illum in conspectu Regum, & jussit illi coram populo suo:* aliaque hujus generis innumera. Ex quibus palam est, hoc honoris integris & cordatis viris deberi, ut publicis & honoratis consessibus intersint, a quibus impii & stulti procul arcendi

F sunt, qui nec consulere possint ob stultitiam, nec velint ob animum affectibus corruptum. Quod si quando ingrediatur impius in concilium justorum, non tamen surgit, quippe non audiendus. Legimus enim in humanis historiis, cum vir quispiam improbus sententiam in concione dixisset gravem & Reipublicæ salutarem, Magistratum jussisse, ut eadem sententia ab alio quodam viro probo pronunciaretur. Usque adeo putabant illi in conciliis non audiendum virum malum, ut etiamsi quid optime dixerit, sit ob auctoris turpitudinem rejiciendum. An non idem stomachatur divinus ille Spiritus in alio quodam Psalmo? *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum?* Pura tractanda sunt a puris, sacra a sacris. Quam indecorum, ut vitiorum oblitus cœno, do-

ctrinam Euangelicam populo prædicet? Christus in Euangelio, ne laudes quidem suas, easque veras a Dæmone vult audire: Obmutesce, inquit, spiritus. Illud paucis annotandum, hanc vocem ideo utrolibet posse referri, vel ad ea quæ præcesserunt, vel ad ea quæ consequuntur: Quare non surgunt impii in judicio, in quo sedent pii? Quoniam hi sunt arbores frugiferæ, illi pulvis inutilis, sive quisquiliæ. Jam enim pendent a superioribus. Aut quare non surgunt in judicio, cum illi surgant? [*Quoniam justorum viam novit Dominus, & impiorum viam disperdet.*] Deo nosse, est, approbare piorum concilia: quoniam ex lege Dei sumpta sunt, Deus agnoscit & approbat, & ob id non pereunt, quia veritate nixa sunt, & feliciter cedunt, nimirum, auspice Deo. At impiorum concilia, quoniam vel a stultitia, vel a pravis affectibus proficiscuntur, nec approbantur a Deo, nec feliciter cedunt, immo disperduntur, nimirum, improbante Deo. Habent enim & impii sua concilia, in quæ beatus noster non dignatur ingredi. Habent pii sua concilia, in quibus non audiuntur impii, nihil enim inter hos convenit. Pii spectant Christum, hi mundum, pii cœlum, impii terram. Pii perpendunt, quid Christi lex dictet, impii quid dictet ambitio, quid avaritia, quid gula. Jam vero quibus omnes vitæ rationes sic ἐκ διαμέτρου, quod dici solet, inter se pugnant, qui convenire poterit in dicendis sententiis, aut ferendis suffragiis? Simplex est quod rectum est, in quo facile consentiunt boni. At multiplex est, a recto deflectentium error. Hinc est illa in malorum conciliis tam insana digladiatio, tanta suffragiorum pugna. Ac sæpe fit, ut quod ingenti molimine, tamquam perpetuo duraturum constituerint, prius dissipetur quam fuerit inceptum. Hominum consilia lubrica sunt, solum autem consilium Domini manet in æternum. Ut habent impii suum consilium, ita habent & suam sapientiam, sed animalem, quam Jacobus *Diabolicam* appellat. At quid de hac comminatur Deus per Prophetam? *Perdam*, inquit, *sapientiam sapientum, & prudentium prudentiam reprobabo*. Quanto tumultu hoc agebatur olim a Romanis, ut illud imperium esset æternum? Quantum curarum, quantum laborum, quantum sanguinis in eam rem impenderunt? Atqui videmus hodie sic esse sublatum, ut vix quisquam possit Romanum hominem ostendere. Derisit Deus consilium impiorum. An non idem conspicimus in conciliis Principum accidere? Quam magnifico apparatu res aliquoties peragitur? Consident tot eximii Proceres, tot legum Professores, miris cerimoniis negotium agitur. Sexcentis tabulis confirmantur acta. Dicas fœdus jam æternum fore. At non raro fit, ut ex ipso fœdere mox ingens bellum exoriatur. Quid in causa? Nempe, quia in concilio stultorum & impiorum transacta res. Subscripsit Episcopus, subscripsit Imperator, subscripsere Proceres, at non subscripsit Deus. Illud abominandum, ne umquam in Pontificum quoque conciliis constituatur aliquid, quod mundum sapiat, & a Christi consilio sit alienum. Spirituale consilium est, in quo non convenit duci carnis affectibus. Pessimus consiliarius est affectus carnalis, & ad impiorum consilium pertinet. Quæ spiritus suasit, ea demum æterna sunt. Intellexit hoc sapiens ille Pauli præceptor Gamaliel: *Sinite*, inquit, *illos. Quoniam si est ex hominibus consilium hoc aut opus, dissolvetur. Si vero ex Deo est, non poteritis dissolvere.* Dissolutum fuit consilium Theodæ, dissolutum consilium Judæ. At Apostolorum consilium, quot Pontifices, quot Reges, quot præfecti conati sunt opprimere carceribus, suppliciis, morte, imo exquisitissimis mortis generibus? Adeo nihil profecerunt, ut auxerit etiam Euangelii gloriam illorum immanitas. Nihil æternum esse potest, nisi quod approbaverit is, qui finem non habet. Qui turrim Babel exstruxerant, rem æternam moliebantur. Verum confusis linguis dissipavit Deus consilium impiorum. Quot Reges, admirandis Pyramidibus erectis, idem conati sunt? & horum consilium irrisit Deus. Soli pii quod volunt assequuntur. Quippe qui ea via ad id contendunt, quam novit Dominus. In hac præcedit suos, auctor & idem fortunator eorum quæ geruntur. Impii, quoniam ea via nituntur ad id quod destinarint, quam ignorat Dominus, frustrantur optatis, irritante & improbante Deo quod agitur. Durum est enim adversus stimulum calcitrare, quemadmodum audivit Paulus, cum adhuc in consilio peccatorum sæviret in Christianos. Huic interpretationi proximus est ille sensus. Imaginemur, ut sunt, duo concilia, quasique duos populos multum inter se dissidentes, piorum & impiorum: quorum alter ab Jacob oriundus, alter ab Esau, quem Deus odit, cujus etiam posteritas nihil a parente degenerat. Nam odio plusquam hostili persequitur probos, hoc est, vere Christianos, sed prosternit ac retundit illos Deus, pusilli gregis sui certissimus defensor, & ita conterit, ut numquam resurgant, neque prævaleant adversus electos, quantumvis oppugnent, quantumvis jugulent, quantumvis lanient. Quod dixi, non tantum ad Ethnicos pertinet & Christianos, verum multo magis ad istos nomine dumtaxat Christianos, cum re sint Ethnici, & hos qui vere sunt Christiani. Alioqui si nos Christiani non minus sitimus aurum quam Turcæ, si pro hoc uno sudamus, pejeramus, fraudamus, calumniamur, belligeramur, occidimus, si non minore insania mundanam ditionem nobis vel paramus, vel tuemur quam illi, si non minus immo magis addicti sumus fœdis voluptatibus quam illi, si quidquid est carnalium affectuum magis regnat inter illos, quid, quæso, superest, quod Christianos distinguat a Turcis, præter solum titulum, & pauculas quasdam cerimoniolas? Et mitius odium est Turcis in nomen Christianorum, quam malis Christianis in vere Christianos. Hujusmodi si quem senserint, contrarium operibus suis, in hunc conspirant, hunc opprimunt, hunc amoliuntur, ac si queant, funditus perdunt. Sed caro non potest exstinguere spiritum Dei. Sicut impii sunt quisquiliæ, velut in nihilum redacti, ut qui desciverint ab eo, qui dicit: *Ego sum qui sum*: ita consilium illorum perit. Arbor succisa felicius etiam repullulascit ac fruticatur. Virtus oppressa, clarius emicat. At impius ceu pulvis vento dissipatus, totus ac citra restituendi spem perit, qui & hoc quod tantis sudoribus congessit, vel morte cogitur relinquere, & in futuro seculo a felicium animarum cœtu secluditur. Resurgunt enim & illi, cum scriptum sit: *Omnes quidem resurgemus*: at non resurgunt ad vitam, nec inter agnos, hoc est, in judicio justorum, sed inter hædos. Quandoquidem opinor hunc genitivum ad utramque partem esse referendum justi. Tunc stabunt in magna constantia. Contra impii suam agnoscent insaniam, nec hiscere poterunt adversus manifestam Dei justitiam, & irrita sua consilia seris lacrymis deplorabunt. Neque tamen cognoscentur a Domino, qui hic noluerunt cognoscere. Felices illi quos Deus dignatur agnoscere. Abraham fidelem agnoscit: Nunc cognovi quod timeas Dominum. Adam peccatorem non novit, sed velut de ignoto quærit: *Adam, ubi es?* Et in Euangelio Lucæ, peccatores dicentes; *Domine, Domine, aperi nobis*, audiunt: *Nescio vos unde sitis*. Ac rursum instantes: *Manducavimus coram te & bibimus, & in plateis nostris docuisti*, audient: *Nescio vos unde sitis: Discedite a me operarii omnes iniquitatis. Ibi erit fletus & stridor dentium, cum videritis Abraham, Isaac & Jacob, & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras.* Sic audiunt & fatuæ virgines apud Matthæum: *Nescio vos.* Ad eumdem modum Paulus: *Qui autem ignorat ignorabitur.* Et vias quæ a dextris sunt, novit Dominus: quæ a sinistris sunt, non novit. Quare non novit? quia non novit perversa, qui suapte natura rectus est. Idem est Deo videre & nosse. Adam non videbat præsentem, & Nathanaelem viderat antequam esset sub ficu. Quod si cui libebit juxta superiorem piorum & peccatorum distinctionem scrupulosius excutere, impii non surgunt in judicio. Nam juxta Christi vocem: *Qui non crediderit, jam judicatus est*, ut cujus peccata manifesta sunt præcedentia ad judicium, quemadmodum scripsit Paulus. Summam ac deploratam malitiam vocat impietatem. Quid opus judicare eos, de quibus ipsa jam vita palam flagitiosa pronunciavit? At peccatores surgunt quidem in consilio, sed non in consilio justorum: & judicabuntur quidem, sed inter impios. Ergo nec pii judicabuntur, quorum certissima salus: nec impii, quorum certa damnatio. At de rebus ambiguis solet in consiliis ac judiciis agitari. In impios jam præcessit judicium, in piis supervacaneum est judicium. Proinde de solis peccatoribus fiet cognitio. Et quos appellat peccatores? Nempe, istos, qui ex bono, maloque commixti sunt. Qui fidem & professionem habent piorum, vitam impiorum, quemadmodum facit hodie Christianorum vulgus. Confitetur Christum, decantat, laudat, celebrat. At omnis vitæ ratio lon-

ge a Christi præceptis dissidet. Si roges num credant Euangelio: Bona verba, inquiunt, credo maxime. Cur igitur non vivis juxta Euangelium? jam mussant. Si roges, an credant nos resurrecturos? affirmant, se toto animo credere, & tamen ita vivunt, quasi post hanc vitam nullam exspectent aliam. Vident quid sit optimum: at affectibus corrupti, ad pessima deflectunt. Hos, quoniam ancipites sunt, & velut ex Ethnico & Christiano conflati, in concilium venturos scribit, non ut salvi fiant cum piis, sed ut impiis aggregentur, & de quibus ante dubitari poterat, ad utram factionem pertinerent, consilio palam fiat, illos non ex titulo, neque cerimoniis, sed ex pietatis officiis æstimandos. Audio cognomen Christiani, video baptizatum, audio confitentem, video orantem, video sacrificantem. At facta video parum cum his congruentia. Non audeo Paganum pronunciare, nec possum tamen Christianum. Et forte de his non vult a nobis pronunciari Dominus. Serventur suo judicio, serventur suo judici. Quis enim si videat prophetantem, si euangelizantem, si miracula edentem, si Dæmonia ejicientem, ausit impium judicare? At istos quoque rejicit judex in Euangelio, & in ignem æternum abire jubet. Hoc est igitur judicium, quemadmodum ait ipse Christus apud Johannem: *Quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem.* Viderunt lucem Christi per fidem, at tenebras magis amplexi sunt, & Christum utcumque diligunt peccatores, sed illa magis diligunt, ob quorum cupiditatem a Christi præceptis desciscunt. Cupio neminem lædere, sed dulcis est honor. Nolim fraudare, sed vincit lucrum. Cupio compati cum Christo, ut conregnem, sed avocant voluptates. Nolim bello conflictari, sed non patet alia ad dilatandum imperium via. Hujusmodi mortales omnes surgunt quidem in concilio, sed non in concilio sanctorum. Annotandum & illud: Non dixit perituros impios, sed, *viam impiorum:* ipsi supererunt ad pœnam, sed frustrabuntur optatis: non assequentur quod tanto tumultu moliebantur, imo, omnia in diversum cedent. Ergo si beatissimum illud beati cognomen velimus assequi, demus operam, ut non solum professione, non cerimoniis tantum, sed vita factisque Christum, unicum beatitudinis auctorem exprimamus, cui laus & gloria sine fine. Amen.

COMMENTARII IN PSALMUM, BEATUS VIR, &c. FINIS.

PERORATIO.

Habes, mi Beate Rhenane, xeniolum, plus quam extemporarium, nec quale tu promerebaris, sed quale mihi tum pro temporis ratione parare licuit. Sed, heus tu? Cave, putes, me passurum, ut gratis hoc auferas. In aliis sane pulcrum sit, non meminisse beneficii quod dederis. Hic jus est quod dederis, vel cum fœnore reposcere, & pulcrum est quod acceperis, multa cumulatum usura reponere. Præsertim, cum plus habeat qui accipit, nec minus tamen relinquatur ei qui dat. Prorsus igitur exspecto, ut, quod apud Homerum Glaucus fuit Diomedi, id Erasmo sit Beatus. Quo beatior es, hoc tibi proclivius est ingentia depromere. Nos tenues qualiacumque largimur, non tam ut donemus, quam ut ad donandum provocemus. Bene vale, & enitere, ut in dies magis ac magis esse pergas quod diceris.

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI

COMMENTARIUS, IN PSALMUM SECUNDUM,

QUARE FREMUERUNT GENTES.

Prius quam aggrediar enarrationem hujus Psalmi, quemadmodum non arbitror abs re fore, ita non debet esse molestum studioso lectori, si pauca præfabimur: Primum de ordine ejus, mox de titulo, deinde de argumento. Apud Hebræos Psalmi ordinem quidem suum habent, quem Esdras illis tribuisse traditur, qui eamdem operam præstiterit in Hymnis Hebræorum mysticis, quam Aristarchus præstitit in Rhapsodiis Homericarum cantionum. Cæterum, quum ordo constet apud Hebræos & Septuaginta, quid in digerendo sequutus sit Esdras, non satis liquet, quum illud res ipsa loquatur, illum nec auctorum dignitatem ætatisve rationem, nec historiæ aut argumentorum tempora sequutum fuisse: nec in certos numeros, nec in volumina digessisse Psalmos, quum ex Apostolorum citatione constet, unicum esse volumen Psalmorum, sive ut Hebræi vocant, Hymnorum. Ferunt autem id, quod nec improbabile est, ne rursus ordo semel ab Esdra traditus confunderetur ab Interpretibus Septuaginta, singulis Psalmis suum esse præfixum numerum. Dices mihi, amice lector, si isthæc ita se habent, quid igitur scrupuli est? aut cur ista moves? Jam accipe. Quum extra controversiam sit, Psalmum, *Beatus vir*, apud Hebræos, Græcos, & Latinos, ordine primum tenere locum, tamen huic, quem nunc exponendum suscepimus, tituli principatum tribuunt. Sic enim a beato Paulo citatur in Actis Apostolicis capite decimo tertio: *Et nos vobis annunciamus eam, quæ ad patres nostros repromissio facta est, quoniam hanc Deus adimplevit filiis vestris, resuscitans Jesum, sicut & in Psalmo primo scriptum est.* Quamquam hic in nostris codicibus mutata erat scriptura, & primus mutatus erat in secundum, sed, reclamantibus uno ore cunctis, qui commentarios ediderunt in Psalmos. Impiæ cujusdam temeritatis est, hac ratione mederi velle, si quid aut non intelligitur nobis, aut offendit in Divinis litteris. Itaque veteres Orthodoxi, qui sibi non permittebant tantumdem juris in eos libros, quorum oportet auctoritatem omnibus inviolabilem esse, variis modis conantur tueri Scripturam, ut Apostoli citatio non pugnet cum ipsa re. Ac divus Hilarius multa præfatus de Septuaginta Senioribus, quibus Moses viva voce tradiderit mysteria quædam legis, huc videtur rem deducere, ut accipiamus a Septuaginta, qui mysteriorum illorum non ignari fuerint, huic Psalmo primi titulum esse tributum, qui Psalmos omnes apud Hebræos, etiam tum temporis indigestos, confusosque redegerint in ordinem, certisque numeris digesserint. Paulus autem, quoniam Hebræus ex Hebræis illic agebat cum Hebræis in ipsorum Synagoga, quo major esset citantis auctoritas, maluit Hebræorum ordinem sequi, quam Septuaginta. Quod tametsi Paulo pro re præsenti tum licuit, nobis tamen non arbitratur esse fas ab auctoritate Septuaginta recedere, qui Psalmum hunc secundum esse voluerunt, non primum. Non est consilium anxie disputare in re non magni momenti, sane, quod ad Religionem nostram ac pietatem attinet, sed ut paucis agam cum tanti Præsulis pace, largiamur tantum esse tribuendum auctoritati Septuaginta quantum censet Hilarius, quam

quam non veritus est alicubi negligere divus Hieronymus, & a qua multis in locis hodie dissentit publicus usus Ecclesiæ Catholicæ, qui probabile est etiam Hilarii tempore Psalmos apud Hebræos, nullo neque numero, neque ordine digestos fuisse, quum hujus rei nusquam meminerit Hieronymus, ne tum quidem, quum translationem Septuaginta ad Hebraicam veritatem emendaret? Quod si fuisset, nimirum, aut restituisset ordinem juxta veritatem Hebraicam, aut questus fuisset, apud Hebræos nullum esse ordinem. At demus interim, apud Hebræos aut nullum, aut vagum & incertum fuisse ordinem, quomodo Paulo dicitur primus, qui numerum non habet? id fiat non minus absurde, quam si quis ex acervo leguminum primi vocabulo designaret, quod esset unum inter ea quæ neque numero, neque ordine distinguerentur. Quod si Septuaginta Interpretes ex recondita cognitione legis ordinem ac numerum addiderunt Psalmis, qui consentaneum est, hoc latuisse Paulum, in lege doctissimum? Et, si non latuit, cur non hoc potius sequitur, quod ex abstrusa legis scientia profectum esset, præsertim quum illic auctoribus ac testibus Synagogæ primoribus loqueretur Hebræorum populo? Proinde citius illorum sententiæ subscripserim, qui suspicantur, hunc Psalmum ei qui præcessit non proximum esse, sed continuum, hoc est, non alterum ordine, sed eumdem. In hac ratiocinatione colligunt, si primus dici non potest, quem præcedit alius, aut falsus est titulus, aut idem sit oportet cum eo qui præcedit. Sed titulus, quem apud Lucam illi tribuit auctoritas Apostoli Pauli, mendax esse non potest: reliquum est igitur, ut hic idem sit cum superiore. Atque huic conjecturæ non admodum reclamat argumentum utriusque Psalmi. Siquidem in priore describitur beatus ille, qui semotus a consiliis impiorum, sola justitia fretus, Domino bene fortunante quidquid egerit, ad solidam ac perennem felicitatem perducitur, quum ex adverso consilia impiorum dissipentur, non ob aliud, nisi quod Dominus novit viam justorum, improborum consilia non novit: & ideo pereunt, quia nixa præsidiis humanis, Numinis favore destituuntur. Porro, quum nihil valeant humana molimina adversus decretum Dei, tamen impii suis opibus, ingeniis, viribus, consiliis, scelerataque concordia conjurati, non verentur pertinaciter pugnare cum Deo. Hoc admirans Propheta, exclamat: *Quare fremuerunt gentes?* Nonnullis & illud conjecturam probabilem præbuit, quod prioris Psalmi principium concordat cum alterius fine: *Beatus vir*, auspicatus est a beatitudine. Rursum, proximum hac clausula finit: *Beati omnes qui confidunt in eum.* Est hoc Poematis genus, etiam hodie non ignotum iis, qui vulgo Rhetoricam profitentur, quo recinitur in fine sententia, unde sumpseras exordium. Sed argutius est quod adfert Aurelius Augustinus, seu quisquis fuit, quod prior Psalmus extraordinarius est, atque extra numerum aliorum, id illius auctoritati, dignitatique tributum esse. Quum enim in hoc sermo tribuatur Deo Patri, non decuit ullius hominis nomen præponi, si quid videretur anteponi divinæ auctoritati: ac ne numero quidem conveniebat insigniri, ne si primus dictus fuisset, ordine dumtaxat numeroque, non personæ, & argumenti auctoritate cæteris potior videretur. Veluti quod vehementer eximium est, ac procul eminet, ita præfertur, ut ne numeretur quidem cum cæteris. Atqui hæc ratio probabilior esset, si constaret primum Psalmum sub persona Patris dici, non Prophetæ: tum si hoc esset huic Psalmo proprium ac peculiare, neque commune cum aliis aliquot. Similis argutiæ est, quod adfert Hieronymus, aut si quis fuit alius, supervacaneum esse, ac vitio pleonasmi Psalmum eum dici primum, quem alius nullus præcedit. Res enim ipsa loquitur eum esse primum. Sed mirum est, hoc pleonasmo nos numquam offendi in cæteris voluminibus, ac voluminum capitulis. Nam & primum librum primum inscribimus, & primo capiti suum numerum addimus. Deinde, ut superfluum sit dicere primum eum, quem alius non præcessit: certe multo durius est eum vocare primum, quem alius præcessit. Proinde ne cujusquam opinioni præjudicem, meo judicio, mihi videtur illorum sententia proxime ad veri imaginem accedere, qui dicunt, primum Psalmum non tam esse Psalmum unum, quam præfationem in totum volumen Psalmorum. Quemadmodum Eruditi solent in frontispicio libri carmen aliquod præfigere, quo lectori commendent opus sequuturum, quo libentius & attentius hauriat, quod in volumine continetur. Nec admodum abhorret a vero, si quis hoc procemii tribuat Esdræ, qui non solum collegit Psalmos diversorum, sed ipse etiam aliquot condidisse creditur, ac titulos addidit aliquot nondum satis intellecto consilio. Atqui hactenus quidem de numero, nunc de titulo paucis agamus.

Psalmi plerique variis titulorum formis insigniuntur, qui ceu stellulæ additæ, prælucent ingressuris adytum sensus mystici, ac veluti clavis officio funguntur, & primum limen ac atrium nobis aperiunt, quo deinde pergamus ire ad ipsa penetralia. Nonnumquam autem harmoniæ genus indicat inscriptio, veluti quum inscribitur Psalmus, aut Canticum, sive Canticum Psalmi, aut contra Psalmus Cantici: sive denique Diapsalma, qui titulus in medio Psalmi additus, admonet mutatum carminis ac modulationis genus: quibus de rebus tempestivius alio dicetur loco. Nonnumquam argumenti dignitatem indicat titulus, veluti quoties præfigitur, εἰς τέλος, id est, *in finem*, pro quo Hieronymus juxta veritatem Hebraicam vertit, *victori*. Quoniam enim finis gratia cætera sunt omnia, & ultra finem progredi non licet, excitatur inscriptione lector, ut animum purum ac purgatum, ad insignem quamdam, perfectamque rerum sublimium cognitionem præparet. Interdum tempus indicat, ut sunt qui titulum habent pro torcularibus, aut quarta Sabbati. Aliquoties historiam, basim allegoriæ, ut pro victoria Idithum. Nonnumquam addita personarum vocabula, non auctorem indicant, sed rei gestæ commonefaciunt, veluti, quum inscribitur Absoloni, aut Sauli, aut Solomoni. Nonnumquam titulus multa simul indicat, qualis est titulus Psalmi quinquagesimi primi: *In finem intellectus David, quum venit ad eum Doeg Idumæus & nunciavit Saul, & dixit ei: Venit David in domum Abimelech.* Ad hæc sunt Psalmi complures ἀνεπίγραφοι, hoc est, *nullo titulo prænotati*, qui vel auctorem indicet, vel tempus, vel argumentum, sive historiam, vel Prophetiæ carminisve genus, de quibus hanc regulam tradit Hilarius, *ut quotquot occurrerint Psalmi, non præferentes titulo nomen auctoris, ad eum conferamus, cujus nomen erat in titulo, qui proxime præcessit, usque ad eum, qui sequens novum auctorem habebit præfixum.* Hoc, an verum ac perpetuum sit, nescio, præsertim, cum additum nomen aliquoties non auctorem indicet, sed argumentum, ut paulo ante docuimus. Certe in hoc Psalmo locum non habebit, quum nullus præcedat Psalmus, cui sit additus titulus, quemadmodum docent veteres Interpretes, & adstipulatur Hebraica veritas. Tametsi hodie in vulgatis codicibus hæc habetur inscriptio: Δαβὶδ Προφήτου καὶ Βασιλέως μέλος, id est, *David Prophetæ & Regis melos:* quum Augustinus affirmet, hunc solum non habere titulum. Quæ quidem oratio multum abest a vero, si habet: & si caret, non caret solus. Cæterum huic, qui nunc in manibus est, tametsi nullus præfixus est titulus, tamen auctor illi suus vindicabitur ex auctoritate Lucæ, qui in Actis Apostolorum scribit hunc in modum: *Domine, tu es qui fecisti cælum & terram, & mare, & omnia quæ in illis sunt. Qui per os patris nostri David sancti pueri tui dixisti: Quare fremuerunt gentes?* Neque enim arbitror, convenire, ut hic conemur elabi, quemadmodum Nicolaus Lyranus excusat Hieronymum, qui primum Psalmum asserit David in epistola quadam ad Paulinum, quum credatur Esdræ, quasi primum Psalmum posuerit pro volumine Psalmorum, cujus auctor est ex parte David; sed mea sententia firmior est auctoritas Lucæ, quam ut hæc tergiversatio sit admittenda. Quin illud magis admiror, cur Lyranus scripserit, Augustinum in hoc errore fuisse, ut diceret, omnes Psalmos conscriptos ab ipso David. Certe in commentariis, qui feruntur Augustini titulo, referuntur hæc verba, quæ palam refellunt, quod affirmat Lyranus: *Non omnes*, inquit, *Psalmi a David editi sunt. Ipse enim David ex omni populo quatuor principes Spiritu Sancto mundatos elegit, quorum nomina sunt Asaph, Eman, Ethan, & Idithum, ut in quemcumque divinus Spiritus intrasset, Hymnum Deo caneret. David ergo solos novem Psalmos ore cecinit. Reliqui autem ab illis quatuor principibus, juxta titulorum inscriptionem sunt dicti.* Hactenus Augustini verba recensuimus. Quod si quis responderit, hic Augustino Psalmos editos dici, non compositos, sed palam decantatos, rursum in dubium

bium vocamur, an hic titulus, ipsi David, indicet auctorem, an recitatorem, præsertim quum auctoris nomen fuerit adscribendum casu paterno, τοῦ Δαβὶδ. Si recitatorem arguit titulus, plures inscribuntur David, etiam apud Hebræos, quam novem. Sin interdum auctorem, interdum recitatorem, vestigandum est hujus rei discrimen. Hilarius subindicat, & Augustinus libro *de Civitate Dei* decimo septimo, capite decimo quarto, declarat quibusdam hanc fuisse opinionem, ut quoties præfigeretur nomen paterno casu, velut τοῦ Δαβὶδ, id est, *ipsius David*, intelligeretur auctor: quoties τῷ Δαβὶδ, id est, *ipsi David*, non designari auctorem, sed Psalmum aliquid habere, quod ad David pertineat. Hanc opinionem refellit Psalmus centesimus nonus, cui cum titulus sit, *ipsi David*, tamen ipse Christus in Euangelio Prophetiam hujus Psalmi tribuit David, Matthæi capite 22. *Quomodo ergo*, inquit, *David in spiritu loquens, vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis.* Quamquam hoc loco non asseverat Augustinus, quod interpretatur Lyranus. Denique inquit, *Omnis fere ejus Prophetia in Psalmis est.* Quum enim ante dixisset, David musicæ rei peritissimum, mystica spiritualique melodia delectatum, subjicit *omnem* ejus *Prophetiam fere in Psalmis esse*, hoc est, in Hymnis musicis, quum cæteri Prophetæ oratione prosa vaticinia sua prodiderint. Ac paulo post: *Mihi*, inquit, *credibilius videntur existimare, qui omnes illos centum & quinquaginta Psalmos ejus operi tribuunt.* Primum Augustinus recitat alienam opinionem, & non continuo convincitur esse auctor singularum operis partium, qui auctor est operis. Sed hæc quoque tempestivius alio loco discutientur. Siquidem in præsentia tantum in hoc attigimus hæc omnia, ut doceremus, hunc Psalmum apud veteres prorsus caruisse titulo, cujus tamen auctor certus profertur ex Actis Apostolorum. In libris Gallicanis titulus habetur: *In finem Psalmus David.* Qui addiderunt, *in finem*, ex ipsa re sumserunt, ut argumenti dignitatem explicarent. De quo nunc pauca dicemus. In plerisque Psalmis duplex est argumentum: Historicum, quod ceu basis quædam substernitur: & Allegoricum, sive Anagogicum, quod sub involucris illis rerum gestarum recondit, vel aperit potius historiam Euangelicam, aut doctrinam veræ pietatis, aut imaginem felicitatis æternæ. Nam, nullus est fere Scripturæ locus, qui non possit ad tropologiam accommodari. Atque quo dilucidius fiat quod loquimur, unicum exemplum docendi gratia proferam in medium. Titulus Psalmi centesimi quadragesimi tertii est, *ipsi David adversus Goliath.* Dubitandum non est, quin is Psalmus decantatus sit in laudem Dei, cujus præsidio David adolescens, pastor, inermis, & contemptus, funda percussit immanem ac superbum Goliath, cujus & caput ipsius gladio præcidit. Sed hic sensus Historicus nihil officit Allegoriæ, quin potius efficit ut lumen mysticæ cognitionis, veluti speculo quodam exceptum, jucundius & evidentius sese exhibeat oculis animi nostri. Quisquis enim meminit Historiæ, quomodo David non alia re fretus, quam auxilio cœlesti, confecerit allophylum hostem, viribus & armis suis jactantem sese, & insperata victoria depulerit probrum a populo suo, nonne clarius, atque etiam majore cum animi voluptate contemplabitur Christum David nostrum, non hujus mundi præsidiis, sed nova ratione dejicientem superbum illum hujus mundi Principem, una cum populo suo incircumciso, atque hoc novo facinore animos addentem genti suæ, cui dicit in Euangelio: *Confidite, ego vici mundum?* Hoc sanctissimum spectaculum ubi curiosis oculis satis erimus contemplati, tum ad nos ipsos reversi discimus, ad eam imaginem nobis esse pugnandum cum hujus mundi cupiditatibus, quæ rebellant in membris nostris adversus legem Dei. Videndum est igitur, an hic quoque substratus sit aliquis sensus historicus, cui innitatur allegoria. Nam totum Psalmum vaticinari de Christo, Pauli Apostoli, Lucæque auctoritate confirmatum est ex Actis Apostolorum. Sic enim loquitur illic Paulus capite 13. *Et nos vobis annunciamus eam, quæ ad patres nostros repromissio facta est, quoniam hanc Deus adimplevit filiis vestris resuscitans Jesum. Sicut in Psalmo primo scriptum est: Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Rursum ejusdem operis capite 4. sic orat Ecclesia Christianorum: *Domine, qui fecisti cœlum & terram, & omnia quæ in eis sunt,*

A *qui Spiritu Sancto per os patris nostri David pueri tui dixisti: Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Adstiterunt Reges terræ, & Principes convenerunt in unum adversus Dominum, & adversus Christum ejus. Convenerunt enim vere in civitate ista adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem unxisti, Herodes, & Pontius Pilatus, cum gentibus & populis Israel facere, quæ manus tua, & consilium tuum decreverunt fieri.* Declarat idem Paulus in Epistola, quæ inscribitur ad Hebræos, ex hoc Psalmo sumens testimonium, quo convincat, Christum Angelis esse majorem: *Cui enim*, inquit, *Angelorum dixit umquam: Filius meus es tu, ego hodie genui te?* Constat igitur, hunc Psalmum vaticinari de Christo, quemadmodum & alios complures, qui variis locis citantur ab Apo-
B stolis ceu vaticinium Euangelicæ historiæ. Sed evidentius hoc ipsum declarat Christus in Euangelio Lucæ de Psalmis omnibus: *Hæc*, inquit, *sunt, quæ locutus sum ad vos, quum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est adimpleri omnia, quæ scripta sunt in lege Mosis, & Prophetis, & Psalmis de me.* Cæterum, an hic Psalmus juxta sensum historicum quadret etiam in alium præterquam in Christum, id ex titulo Psalmi non potest liquere. Rabbi Solomon, quum fateatur a vetustis Hebræorum Magistris exponi solitum de Rege Messia, tamen accommodat ad historiam, quæ refertur libro Regum 2. capite 5. Quum enim David Rex suscepisset regnum totius gentis Israeliticæ, ultro deferen-
C tibus universis tribubus, & rursum unctus esset, jamque destinasset Regiam suam ex Ebron transferre in montem Sion, qui tum a Jebusæis habitabatur: conspiratum est undique ab allophylis finitimis, ut eum regno depellerent, veriti, ne si potestas ejus nimium crevisset, aliquando sese verteret in ipsorum exitium. Ego, ut non in totum damno videre, quid adferant Hebræorum Interpretes, præsertim antiqui, ita non arbitror, illis esse multum tribuendum, quum animadvertam horum commentarios fere fumis ac fabulis anilibus refertos, ne quid interim dicam, de studio falsandi nostra, odioque Christi? Proinde non sumam in hoc operam, quomodo singulæ partes huius Psalmi congruant historiæ, sed quemadmodum quadret in no-
D strum David, hoc est, Jesum Christum, excutiemus, de quo sine controversia scriptus est.

Complectitur autem unicus hic Psalmus non unam quampiam Euangelicæ historiæ partem, sed universum redempti mortalium generis argumentum: Quomodo Filius Dei corpus humanum adsumserit, ac cœlesti gratia plenissime delibutus Euangelicæ doctrinæ fulgore, simul & umbras Mosaicæ legis discusserit, & servitutem cerimoniarum sustulerit, & Gentium impias religiones subverterit, & arrogans Philosophorum supercilium dejecerit, atque hæc omnia peregerit, non ullis hujus mundi præsidiis, sed nova quadam & inaudita ratione divini consilii, cui frustra rebellant hominum ingenia. Quum enim totus mundus,
E totis viribus adversus Euangelium conjuratus insurgeret, ille cuncta Pharisæorum, Pontificum, Regum ac Principum molimina vertit in ornamentum ac fidem suæ victoriæ, cœlesti consilio deludens humanam astutiam, invicta mansuetudine superans impiorum ferociam, moriendo mortis tyrannidem abolens: dum se demittit ad inferos, aperuit regna cœlorum: ac per summam humilitatem emergens, ad summam evectus est gloriam, simulque nobis omnibus vitam monstravit, qua possimus hujus mundi Principem vincere, si nostris diffisi viribus, toti pendeamus a Christo, quemadmodum ille totus pependit a Patre: & si Principes ac Pontifices qui cæteris auctoritate præminent, metuant offendere Regem omnium Jesum Christum, nec hujus le-
F ges ausint negligere, semper memores æterni judicii, cujus sententiam nemo nec humilis, nec præpotens poterit effugere. Atque hæc quidem in summa de argumento. Nunc, adspirante Christo, singulos versus excutiamus, si prius tria verba fecerimus de Psalmi clave. Frequenter usu venit, quum in aliis mysticæ Scripturæ locis, tum præcipue in Psalmis, ut de persona loquentis ambigatur. Et tamen non raro fit, ut ex persona cognita pendeat sensus mysticus. Divus Hieronymus putat quatuor primos versus: nam ille singulos quod gemini sint, ob antiphoniam partitur in binos: pronuntiari sub persona vel Angeli vel Prophetæ, qui miretur quam ob rem humana temeritas consurrexerit adversus Filium Dei: quintum demum tri-

A tribuendum personæ Patris: *Disrumpamus vincula*, &c. Diversum sentit Hilarius, primos etiam tribuens Deo Patri. Atque in hanc sententiam adductus est auctoritate Lucæ, qui, quum descripserit Ecclesiam, his verbis alloquentem Deum: Qui *per os patris nostri David sancti pueri tui dixisti*, videtur sermonem hunc accommodare Patri. Addit & aliud argumentum, quod quintus versus diapsalmate distinguatur a quatuor primis, quæ res videtur indicium mutatæ personæ. Sed huic rationi diffidere videtur ipse. Subjicit enim, in Hebræorum libris non annotari diapsalma, quod si maxime adscriberetur, non protinus indicaret mutatam personam, quum aliquoties significet harmoniæ genus novatum. Cæterum, in Actis non agebatur de persona loquentis in vaticinio, quum quidquid quacumque sub persona dixerunt Vates, hoc per eorum os Deus loqui dicatur. Deinde, si personæ Patris hic sermo tribuatur, dure congruet quod sequitur: Adversus Dominum, & adversus Christum ejus: perinde quasi de alio quopiam, non de se loquatur. Hac igitur in parte sic ab Hilario dissentio, ut tamen non in totum assentiar Hieronymo. Quorsum enim attinet hic comminisci personam Angeli, quum totus sermo ad amussim quadret in personam Prophetæ David, qui Spiritu cœlesti afflatus, hoc jam tum cernebat internis oculis, quod tot seculis post gestum est in Christo. Porro, sermonis abruptum initium, congruens afflato Numine, & tropus ipse facit ad emphasim indignitatis. Quid enim insanius, quam Principes, Reges ac populos conjuratos illi moliri exitium, qui venerat servandis omnibus? Et venerat missus a Deo Patre, cujus consiliis frustra reluctatur humana temeritas. Venerat tot ante Prophetarum oraculis promissus utrique populo, Judæorum ac Gentium, sed præcipue Judæorum, tot figuris adumbratus, tot seculis exoptatus. Quid enim aliud sibi volunt illæ piorum hominum voces: *Veni Domine, & noli tardare, relaxa facinora plebis tuæ Israel?* Promissus erat lenis ac mansuetus, beneficus in omnes servator omnium, qui gratis tolleret in se peccata totius mundi: qui sublato duro legis Mosaicæ jugo, per fidem & gratiam Euangelicam invitaret omnium nationum homines, sive Reges, sive humiles, sive doctos, sive indoctos, sive servos, sive liberos, ad dignitatem filiorum Dei, ad felicitatem immortalis vitæ. Denique promissus est non judex, non Vindex, sed Redemptor, sed Assertor, sed Servator. Quid tetrius peccato? hoc gratis sustulit. Quid pulchrius, quid amabilius innocentia? Et hanc de suo largitus est. Quid honorificentius, quam adoptari in consortium filiorum Dei? Ab hoc honore nullus excluditur. Quid gravius importabili jugo legis Mosaicæ? Et hoc nobis detraxit. Quid dulcius libertate? Hanc contulit. Quid magis expetendum, quam cœlestis immortalitas? Hujus ille certissimus Sponsor est. Talis erat ille promissus, qualem merito totius mundi nationes debuerant amplecti. Nec alius venit quam fuerat promissus. Opulentia parere solet invidiam. Ille nullas opes, nec habuit, nec ambiit. Multis odium conciliat potentia. Ille se professus est alienum a regnis hujus mundi. Mediocribus etiam beneficiis paratur hominum benevolentia. Ille gratis ac prompte semet effudit juvandis omnibus, pavit esurientes, sanavit ægrotos, restituit mancos ac debiles: cæcis oculos, surdis aures, mutis linguam reddidit, salutifera doctrina blande ac placide monstrabat omnibus æternæ felicitatis viam. Optimo proinde jure Propheta demiratur adversus talem, tantum, tam beneficum, tam amabilem, cooriri gentes, moliri populos, insurgere Reges, armari Principes. In unius perniciem conjurant omnes, qui unus ad omnium salutem venerat. In eum omnes omnia sua consilia conferunt, qui se totum impendit omnibus. Unde tumultus iste? Unde conspiratio tam insana? nimirum, quia nihil habeat Christus commune cum mundo. Et idcirco mundus illum aversatus est, velut avocantem ab his, quæ filii hujus seculi pertinaciter adamabant. An non statim ad Christum natum impius hic ac superbus mundus inhorruit? Simul atque cognitum est Magorum indicio, natum esse Messiam: tenuis adhuc rumor erat, tamen quid audis narrantem Matthæum? Turbatus est Rex Herodes, & omnis Hierosolyma cum illo. Convocantur Scribæ, exquiritur locus natalis dictus Messiæ: exquiritur a Magis tempus quo illis visa fuisset stella, cujus indicio fuerant exciti: fraudulento consilio Rex agit cum Magis, ut prodant infantem.

Mox sævitur in ætatem innoxiam. Postea vero quam cœpit editis miraculis inclarescere, cœlestique doctrina Pharisaicæ doctrinæ tenebras offundere, ac divinæ naturæ veluti scintillulas aliquot proferre: quoties in illum fremuit populus, nunc ad lapides accurrens, nunc in montis abrupta ducens, ut illinc præcipitem daret? Quoties illum adorti sunt Pharisæi, Sadducæi, Herodiani, captiosis quæstiunculis conantes illum illaqueare? Quoties inierant Scribæ & Pharisæi clancularium concilium, ut Jesu manus injicerent? & injecissent, ni metuissent turbam. Mittuntur a Pharisæis satellites, qui illum in templo docentem violarent. Subinde variis studiis inter se fremit populus, aliis di- B centibus, bonus est, aliis contra negantibus: his affirmantibus eum esse unumquempiam e Prophetis qui revixisset: illis suspicantibus eum esse Messiam. Tandem & Herodes Tetrarcha, ejus filius, qui pueros occiderat Bethlehemiticos, ex his quæ rumore cognoverat infensus Jesu, captabat occasionem occidendi eum. Ast ubi livor & odium Pharisæorum semper in majus gliscens, certum propositum conceperat occidendi Jesum, quoties concurritur in concilium a Scribis, a Pharisæis, & Senioribus populi? Adhibetur Pontificum auctoritas, Annæ & Cajaphæ, in cujus sacris ædibus impium hoc negotium peragebatur. Præsidis auctoritas cogitur servire Judæorum vesaniæ. Ad hujus prætorium non solum Scribæ & Pharisæi, sed universus etiam populus convenit. Hos tumultus omnium ordinum, has conspirationes, hæc concilia, quum nobis C luculentissime describat Euangelica narratio, nonne merito demiratur Propheticus animus, ista prævidens futura, quæ nos facta legimus, & credimus, hoc est, fidei cernimus oculis, dicens: *Quare fremuerunt gentes?* quam particulam quidam proprie referunt ad cohortem Pilati Præsidis, quam legimus convenisse in atrium Præsidis, ut illuderent damnato Jesu. Proximam particulam: Et populi meditati sunt inania: referunt ad populum Judaicum, ex variis nationibus conflatum, quæ tum Religionis causa Hierosolymam confluxerant. Præsidis milites, ut alieni ab omni Religione, & ipso vitæ genere violenti crassique, fremunt incondito motu, nullo non ludibrii genere debacchantes in Dominum, omnis gloriæ fontem. Judæi meditantur inania, dum perverso studio legis, frustra perse- D quuntur eum, quem lex ipsa promiserat, ac designarat: *Expedit*, inquit, *ut unus moriatur pro populo.* Vitant diem festum, & incidunt in diem festum. Sic & Paulus, dum studio legis sævit in discipulos Domini, meditabatur inania. Et hodie meditantur inania Judæi, qui Circumcisiones, Sabbatismos, Lotiones, Delectum Ciborum mordicus tenentes, contemnunt Euangelicam doctrinam, per quam salutem adsequi poterant. Et ne populi furor parum valeret adversus innocentem, adfuerunt velut auctores huic tumultui, Reges terræ, nimirum, Herodes, ac Pilatus. Sic enim interpretatur Ecclesia apud Lucam in Actis Apostolicis. Nam hic Herodes erat Tetrarcha Galilææ, quem- E admodum testatur Matthæus capite 14. Atque eumdem in Commentariis divus Hieronymus Regem appellat. Quin & Marcus capite 6. tribuit illi Regis cognomen. Pilatus autem Rex non erat, sed Præses Judææ, sed in hoc erat Cæsar, cujus vices gerebat in ea provincia. Cæsarem autem populus Judæorum impiis illis convitiis apud Præsidis prætorium sibi Regem adsciverat, vociferans: *Non habemus Regem, nisi Cæsarem.* Quidam volunt esse hypallagen numeri, ut Reges dicti sint, quorum alter dumtaxat erat Rex. Sed mollior erat tropus, ut omnes qui publica potestate funguntur, Reges appellentur, præsertim cum addatur, Reges terræ. Imo, sermoni Prophetico maxime F conveniebat numerus multitudinis, qui semper sese latius porrigit. Non enim solum spectat ad illos, per quos tum Christus fuit damnatus, verum etiam ad eos, qui ante adventum Christi persequuti sunt illum in suis Prophetis, quique post persequuti sunt eumdem in ipsius Apostolis, & hodie nonnumquam persequuntur in his, qui pure docuerint Euangelicam veritatem. *Et Principes convenerunt in unum*; videlicet, Scribæ & Pharisæi cum Senioribus populi. Hi sectis inter se discordes, quin & odiis privatis dissidentes (numquam enim inter avaros, superbos & invidos concordia est) adversus Jesum concordes, congregantur in domum Cajaphæ. Quin & ipsi Reges Herodes & Pilatus ante

A ante discordes, in Domini necem consentiunt, & ex eo tempore coit inter eos amicitia. Hæc sunt impiorum fœdera, qui numquam concordes sunt, nisi ad lædendum innoxios. Subnotat & illud Hilarius, quod Herodes ac Pilatus Reges terræ dicti sunt, qui jure terrenæ potestatis insurrexerint in eum, qui prædicabat regnum cœlorum. Cæterum, Pontifices, Scribæ, Pharisæi & Seniores tantum Principes appellantur, non autem Principes terræ, aut Principes Sacerdotum, quod & jus terrenæ ditionis perdidissent, regno translato in Herodem ac Cæsarem, nec jam mererentur dici Principes Sacerdotum aut populi, qui consiliis impiis conjurassent in auctorem omnis Sacerdotii Dominum Jesum. Atque hæc quidem, ut fateor, argute dici, ita mihi non displicet simplicior interpretatio, ut utraque pars versuum ad idem pertineat: B *Quare fremuerunt gentes*, ad populum Israeliticum, & huic accinatur clausula veluti Echo, referens & inculcans quod dictum est: *& populi meditati sunt inania.* Rursus, *adstiterunt Reges terræ:* pertineat ad Herodem ac Pilatum, atque huic rursus accinatur illa particula: *& Principes convenerunt in unum.* Hoc ne cui plane videar adferre ex somnio capitis mei; Primum id factum docet Augustinus in versibus qui sequuntur: *Qui habitat in cælis, irridebit eos, & Dominus subsannabit illos: Repetita*, inquit, *sententia est.* Nam pro eo quod est, *qui habitat in cælis*, subsequenter positum est, *Dominus:* & pro eo, quod est *irridebit*, subsequenter positum est *subsannabit.* Deinde constat hoc sermonis genus in C Propheticis litteris esse frequentissimum, ut sensum quem prior versiculi pars expressit, posterior aut recinat aliis verbis eumdem, aut consimili sententia referat, aut contraria respondeat. Primi generis exemplum erit: *Os justi meditabitur sapientiam.* Huic accinitur: *Et lingua ejus loquetur judicium.* Secundi: *Justus ut palma florebit.* Cui simile est, quod succinitur: *Et sicut cedrus Libani multiplicabitur.* Tertii: *Esurientes implevit bonis.* Id infigitur contraria sententia: *Et divites dimisit inanes.* Neque hic sermonis color in mysticis hymnis frequentissimus solum pro nobis facit, verum etiam auctoritas ipsius Lucæ, apud quem Ecclesia sic interpretatur hunc locum: *Convenerunt enim vere in civitate ista adversus sanctum tuum filium Jesum, quem unxisti, Herodes & Pontius Pilatus, & populus Israel.* Pro eo quod bis erat D dictum: *Reges terræ & Principes:* simplicem sensum reddunt de Herode & Pilato. Item quod repetitum erat: *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania?* nihil aliud interpretantur, quam populum Israeliticum, in quo continentur & Pontifices, Pharisæi, Scribæ, & Seniores. Atrox vero conjuratio sit, oportet, quæ tanto tumultu, tantoque consensu Principum ac populorum peragitur, omnia sua consilia, totas opes & vires, & quidquid auctoritate, quidquid potentia, quidquid ingenio, fraudeve possunt, in unum conferentium. Id si fieret adversus potentem hostem Reipublicæ, nihil sit mirum aut indignum. Nunc audi dementiam & indignitatem hujus conspirationis. Concurrunt Gentes, machinantur Populi, instant Reges, congregantur Principes. Adversus quem? O rem impiam! *adversus Dominum, &* E *adversus Christum Domini.* Cuncti Reges quamlibet potentes, aut opulenti, cuncti Principes, quantumvis pollent viribus, universum mortalium genus, quamlibet numerosum, quid aliud sunt quam ephemera animalcula, si conferantur ad Deum, qui semper est, & initio carens & fine, qui nutu suo condidit ac moderatur omnia quæ in cœlis, & quæ in terris, qui potest & nutu perdere, si libeat, universa. Tam imbecilles igitur conspirare adversus Omnipotentem dementia est. Sed ingratum etiam & impium est conspirare adversus eum, cujus bonitati debent hoc ipsum, quod sunt, quod vivunt, quod sapiunt, quod viribus, aut ingenio pollent. An non erat istud ingratitudinis extremæ, F etiamsi nihil novæ beneficentiæ addidisset? Nunc ubi videret genus humanum universum teneri miserrima simul ac turpissima tyrannide Diaboli, versari in altissimis ignorantiæ tenebris, servire idolis, servire turpitudini, ruere præceps in æternum exitium, misertus nostri, misit unicum Filium suum, non armatum, non formidabilem, sed unctum gratia, sed mansuetudine bonitateque amabilem, cujus morte nos reconciliaret sibi, cujus doctrina discuteret tenebras nostras, cujus ductu nobis aperiret viam ad vitam immortalem. Et adversus talem conspirat Principum ac populorum cæcitas, vel potius impietas. Vides, lector, & hic observatum, quod admonuimus. *Adversus Dominum:* ad Patris refertur personam; *adversus Christum ejus:* pertinet ad Filium. Pater erat in Filio, quemadmodum scribit Apostolus Paulus, mundum reconcilians sibi. Quisquis igitur repugnat Filio, repugnat & Patri. Quisquis agnoscit Patrem, & Filium debet agnoscere. Sed Diabolus erat in mundi Principibus, ac populis, frustra belligerans adversus consilium Dei. Non illi novum est, rebellare Deo suo, contra quem statim ut conditus est, movit seditionem. Quod tum per se gerebat in cœlis, hoc post per sua membra gerebat in terris. Reges terræ sunt, nec aliud quam terrena sapiunt. Oderunt cœlestia. Quod Græci dicunt *Christum*, Latini *unctum*, Hebræi *Messiam* vocant, quo nomine Judæi peculiariter designabant eximium illum Prophetam, Prophetarum oraculis promissum ad salutem omnium Gentium. Unctio vero non solum erat Regum apud Hebræos, verum etiam Sacerdotum, quemadmodum nunc est omnium Christianorum, quos Petrus Sacerdotium & Regale genus appellat, propterea, quod per Messiam nostrum adoptati sumus in jus & consortium filiorum Dei. In Christum vero & trifariam competit uncti vocabulum. Primum Sacerdotii nomine. Siquidem is erat unicus ille Sacerdos secundum ordinem Melchisedech, qui sacrosancti corporis sui victima Deum Patrem ex offenso propitium nobis reddidit, qui sanctissimi sanguinis sui lavacro purgavit omnia peccata credentium in ipsum. Deinde regni nomine: *Data est mihi*, inquit, *omnis potestas in cœlo & in terra.* Nimirum, hic erat ille promissus Sanctus sanctorum, qui antiquavit omnem Judæorum unctionem, quibus jam nec Sacerdotium est ullum, nec Regnum. Tertio congruit in eum uncti vocabulum ob plenitudinem gratiæ Divinæ, quæ *in illo habitavit corporaliter*, ut inquit Paulus Apostolus. De quo testificatur & Joannes Euangelista: *cujus gloriam vidimus, plenum gratia & veritate. De cujus plenitudine accepimus omnes.* Hic est enim unctus ille, de quo Spiritus loquitur in Psalmo: *Diffusa est gratia in labiis tuis, propterea quod unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ participibus tuis.* Olim venturus est judex vivorum & mortuorum in majestate Patris cum agminibus Angelorum formidabilis, non impiis modo, verum etiam justis, nimirum, in illo die tremendo, quando cœli movebuntur, & vix justus servabitur, quemadmodum scribit Petrus Apostolus: tantum aberit ut peccator possit subsistere. Sed interim venit unctus, blandus, affabilis, placabilis, beneficus, comis, mansuetus, servator, non ultor, reconciliator, non judex, expositus omnibus ad bene merendum citra personarum exceptionem, nisi quod humiles magis amplecti videbatur. Hoc olim de illo vaticinatus fuerat Esaias, ex quo Christus apud Lucam pronunciat, de se proditum oraculum: *Spiritus*, inquit, *Domini super me, eo quod unxit me. Euangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captivis remissionem, & cæcis visum, dimittere confractos in remissionem, prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis.* Quis hujusmodi Christum non amet? quis advenientem non excipiat, non amplectatur, non exosculetur? Et tamen hunc talem aversatus est mundus, cæci fugere lucem, servi redemptorem, ægroti medicum, mortui vitam. Quin & illud adnotandum, quod Propheta Patrem designans, absolute dixit *Dominum*, ut omnium Dominum declararet, quum Regibus addidisset terram, Filium autem non simpliciter appellavit Christum, sed *Christum ejus*, nimirum, dignitatem illius notans, qui solus peculiariter esset unctus a Deo. Habet & hic mundus Christos suos, Reges ac Sacerdotes, quorum nonnulli cutem habent unctam, sed mentem inunctam. Ungunt homines caput, ungunt scapulas, ungunt thoracem ac pectus vel ad umbilicum usque, frustra homo ungit hominis corpus, nisi Spiritus cœlestis unxerit animum. Et ideo sæpe videmus Principes semel atque iterum unctos, nihilo secius ob crudelitatem, ambitionem, avaritiam intolerabiles esse populo. Habet Deus unctos suos, quos non vult lædi ab iis, quos unxit mundus. Sic enim loquitur in Cantico Asaph: *Non dimisit quemquam calumniari eos, sed increpavit pro eis Reges. Nolite tangere Christos meos, & in Prophetis nolite malignari.* Quisquis habet animum illustratum lumine fidei, ea credens, quæ non videt, ea sperans, quæ non apparent, Propheta est, & unctus

A ctus est. Docet hoc Johannes Apostolus in Epistola sua: *Vos*, inquit, *unctionem habetis a sancto, & nostis omnia.* Verum hæc unctio sicut nobis gratuito datur ex benignitate Dei, ita frequenter nostro vitio perit. Ideo subdit: *Et vos unctionem quam accepistis ab eo, maneat in vobis.* Et Paulus Corinthiis scribens, docet, hanc unctionem, neque simili genere, neque pari mensura contingere omnibus, sed aliis alias docet distribui, juxta mensuram fidei. Cæterum, Jesus peculiari quadam ratione dicitur unctus Domini, & apud nos Christi nomen solus obtinet, quod hunc non guttis aliquot gratiæ Deus imbuerit, sed affatim in hunc effuderit, quidquid in universos umquam collatum fuit, aut conferri potuit. Christus enim humanæ naturæ vocabulum est. Non enim unctus dicitur, nisi quatenus homo. Simili discrimine nos quoque dicimur filii Dei, sed quoniam ille singulari ratione fuit Filius Dei, idcirco Paterna vox proprie de hoc testata est: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Aderat eodem tempore columbæ species insidens illius sacro vertici, declarans omnibus, hunc esse verum illum Messiam, quem Deus omni plenitudine gratiarum unxisset, de cujus plenitudine nos omnes acciperemus. Exhauriri non potest, in quo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. An non igitur optimo jure demiratur oculus ille Propheticus, tanto molimine conjuratisque consiliis Reges & populos tendere adversus Deum omnipotentem, adversus quem nec vis est ulla, nec consilium, & adversus Christum ejus, cui quisquis adversatur, adversatur & Deo Patri? Sed hunc mundi tumultum cooriturum adversus Christum, Veteris Testamenti litteræ non uno in loco prædicunt oraculis, & adumbrant figuris. Audiamus ipsum Christum sub persona Hieremiæ, & per os ejusdem loquentem Patri: *Tu autem, Domine, demonstrasti mihi, & non cognovi. Tu ostendisti mihi studia eorum, & ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam, & non cognovi, quia super me cogitaverunt consilia. Mittamus lignum in panem ejus, & ne memoretur nomen ejus amplius.* Audis studia, audis consilia, concordantium suffragiorum vocabulum, audis mortis genus. Mittamus lignum in panem ejus, corpus illius suffigamus in crucem. Quin & Apostolis cæsis denunciatum est, ne prædicarent nomen illius. Ad hoc pertinet illud: *Et ne memoretur nomen ejus amplius.* Porro cum illa legimus quæ sunt in libro Sapientiæ capite 2. nonne videmur audire Pharisæos, Scribas, Annam, Cajapham, Philosophos; breviter, omnes, qui diligunt hunc mundum, conspirantes adversus Christum? *Circumveniamus*, inquiunt, *justum, quoniam inutilis est nobis, & contrarius est operibus nostris, & improperat nobis peccata legis, & diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ.* Promittit se scientiam Dei habere, Filium Dei se nominat. Factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum. Gravis est nobis etiam ad videndum, quoniam dissimilis est vita illius, & mutatæ sunt viæ ejus, tamquam nugaces æstimati sumus ab illo, & abstinet se a viis nostris, tamquam ab immunditiis, & præfert novissima justorum, etiam gloriatur Patrem se habere Deum. Ac mox: *Morte turpissima condemnemus eum.* Hanc mundi conspirationem in Dominum Jesum, jam olim præludebat ænigmate fatidico, conjuratio fratrum adversus Joseph, quemadmodum refertur Genesis capite trigesimo sexto. Qui, cum vidissent eum procul, antequam accederet ad eos, cogitaverunt illum occidere, & mutuo loquebantur: *Ecce somniator venit, venite occidamus eum, & mittamus in cisternam veterem, dicemusque, fera pessima devoravit eum.* Accusant eum fratres de crimine pessimo: & Pharisæi Christo impingunt blasphemiam, quodque fœdus haberet cum Beelzebub principe Dæmoniorum. Dissident in consiliis fratres Joseph, sed in malitia conveniunt. Et ex Pharisæis quidam dicebant, non in die festo, ne forte fiat tumultus in populo. Et tradamus hunc Pilato, ne videatur a nobis interfectus. Quin & ipse Dominus Jesus hanc in se conspirationem pulcre depinxit parabola Euangelica, in qua coloni quum servos alios post alios missos tractassent inclementer, quosdam etiam occidissent, tandem & adversus filium conspirant, dicentes: *Hic est hæres, venite occidamus eum, & nostra erit hæreditas.* Rursus in alia parabola, conjurati mittunt illi legationem obviam, dicentes: *Nolumus hunc regnare super nos.* Sed horum omnium conatus nihil aliud, quam illustravit

sapientiam ac bonitatem consilii divini, & ipsos declaravit dignos exitio, qui pertinacibus animis conjurati fuerint adversus totius salutis auctorem. Nos autem, fratres carissimi, si vere Christi membra sumus, ne misceamur impio consilio, sed piis studiis amplectamur Christum Domini. Judæorum autem obstinatam cæcitatem exsecrantes vel miserantes potius, dicamus cum Propheta David: *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Adstiterunt Reges terræ, & Principes convenerunt in unum adversus Dominum & adversus Christum ejus.* Sed cum Christi discipulis fortiter dicamus: *Disrumpamus vincula eorum, projiciamus a nobis jugum ipsorum.* Hic postremus versiculus,
B sub cujus persona dicatur, non satis convenit inter auctores. Tertullianus, sacrarum Scripturarum sine controversia peritissimus, sic subinde citat hunc versiculum, ut eis accommodet, qui crediderunt ex Judæis ac Gentibus, qui gaudentes Euangelica libertate, legis onus conabantur excutere. Subscribit huic Arnobius: *Gentes*, inquit, *fremunt adversus Christum, quia idolis finem imposuit. Populi, id est, Judæi meditantur inania, distinctiones ciborum, & sabbatorum ferias attendentes. Utrorumque vincula disrumpenda.* Et ab horum sententia minimum abest Hilarius, hæc verba tribuens Apostolorum personæ, qui vincula gentium disruperunt, quæ peccatorum suorum fasciis constringebantur, dum eos qui per fidem in Christum & Euan-
C gelii gratiam, aqua tinctos liberant semel ab omnibus vitæ superioris delictis: Judæorum jugum abjiciunt, dum Mosaicæ legis cæremonias, circumcisionem, sabbata, neomenias, baptismata, ciborum delectus, victimas: cæteraque, *quæ*, ut in Actis ait Petrus, *nec ipsi portare potuerunt, nec patres eorum*, docent jam esse spernenda, quippe quæ velut umbras oportebat ad corruscantem Euangelii lucem evanescere. Nec ab his in re multum dissentit Hieronymus, qui putat hunc sermonem esse Domini Jesu, cohortantis populos Gentium, ut omnes, qui sibi ex Judæis credituri essent, legalia vincula dissolvant, & grave onus legis abjiciant, ac sequantur eum, cujus jugum suave est, & onus leve. Solus Augustinus meminit diversæ sententiæ,
D sed sic, ut ipse videatur ejus auctor. Nam, existimat hunc versiculum aptius referri ad personam eorum, quos paulo ante Propheta dixit tumultuantes ac meditantes inania. Quorum animis hæc impia vox digna sit: *Disrumpamus vincula eorum, & projiciamus a nobis jugum ipsorum*, ut intelligamus hos esse, qui dicunt Deo: *Recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus:* in quorum typum Geraseni rogant Christum, ut excedat finibus ipsorum, quique dicunt in parabola: *Nolumus hunc regnare super nos.* Detrectat mundus jugum Euangelicum, malens ferre durissimum jugum Diaboli, quam submitti suavi jugo Dei & Christi ejus. Hanc interpretationem solam sequitur Cassiodorus, quam tamen Augustinus sic anteponit aliis, ut
E diversas non improbet. Mihi magis arridet, quod solum video placuisse vetustis Interpretibus. Quoniam autem ex historia Veteris Testamenti satis liquet, Hebræos gentem fuisse rebellem ac duræ cervicis, data est illis lex gravis ac rigida, ut qui tamquam filii non poterant obtemperare præceptis Dei, tamquam mala mancipia, legis duritie, veluti compedibus ac jugo coercerentur a maleficio, & ad officium pertraherentur. Inde circumcisio, delectus ciborum, observatio interluniorum, baptismatum, jejuniorum, votorum, victimarum, ne quo se possent vertere, quin occurreret legis præscriptum, ceu cancelli non sinentes illos suo vivere arbitratu. Proinde Paulus hanc legem, *legem servitutis* appellat. Et huc nonnulli Scriptores Ortho-
F doxi referunt illud, quod legimus apud Ezechielem capite vigesimo: *Et ego dedi eis præcepta non bona, & judicia in quibus non vivent.* Servile jugum ac durum appellat, non bonum. Dixerit aliquis, quum Deus sciret populum non observaturum legem, cur illum tot præscriptionibus, tot observationibus oneravit? Nimirum, ut, quemadmodum Paulus docet, per legem agnoscerent morbum suum, & inciperent desiderare medicum, posteaquam agnoscerent suum peccatum. Porro, qui legerit Acta Apostolorum, & Paulinas Epistolas, facile cognoscet quanto studio Judæi, qui fuerant amplexi professionem Euangelicam, conati sint hoc onere gravare, non eos solum, quos in Judaismo deprehenderat Christus, verum etiam Gentes ab obligatione

tione Mosaicæ legis immunes. Hoc agebant passim Pseudapostoli, qui Christum miscebant cum lege, quasi solus ille parum sufficeret ad dandam omnibus salutem. Hi Romanos primum in Judaismum pertraxerant. Hi Galatas eodem retraxerant. Hi cæteris, qui crediderant in Christum libertatis auctorem, hoc servile jugum studebant imponere, jubentes eos circumcidi, ut in carne illorum gloriarentur, ac dicentes: *Ne gustaveris, ne tetigeris, ne contrectaveris.* Adversus hos totis viribus ubique pugnat acerrimus Euangelicæ libertatis assertor Paulus, qui nec Petro veritus sit in faciem resistere, quod videret illius exemplo periclitari quosdam ex Gentibus adChristum conversos. Quid multis? Tam pertinax erat studium quorumdam Judæorum, conantium Gentibus imponere jugum legis Mosaicæ, ut eam ob rem coierit consilium frequens utriusque populi, cui præter cæteros præfuit Petrus & Jacobus. Erant autem Pharisaicæ sectæ, qui hoc potissimum pertendebant, quod hæc factio superstitiosius etiam legis tenax fuisse legatur. Sic enim legis in Apostolorum Actis capite 15. *Surrexerunt autem quidam de hæresi Pharisæorum qui crediderunt dicentes: Quia oportet circumcidi eos, præcipue quoque servare legem Mosis.* Hi, nimirum, sunt, de quibus paulo ante dixerat: *Et quidam descendentes de Judæa, docebant fratres, quia nisi circumcidamini secundum morem Mosis, non potestis salvari.* Facta ergo seditione non minima Paulo & Barnabæ adversus illos, statuerunt ut adscenderent Paulus & Barnabas, & quidam ex aliis ad Apostolos & Presbyteros in Hierusalem super hac quæstione. Ibi Petrus in hunc modum concionatus est; *Viri, fratres, vos scitis, quod ab antiquis diebus Deus in nobis elegit per os meum audire gentes verbum Euangelii, & credere. Et qui novit corda Deus, testimonium perhibuit, dans illis Spiritum Sanctum sicut & nobis, & nihil discrevit inter nos & illos, fide purificans corda eorum. Nunc autem quid tentatis Deum, imponere jugum super cervices discipulorum, quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus: sed per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum & illi.* Quum audis Petri vocem: *Nunc quid tentatis Deum imponere jugum*, &c. nonne satis expressisse videtur tædium Mosaicæ servitutis, quo laborare videntur & illi, qui dicunt in Psalmo: *Disrumpamus vincula eorum, & projiciamus a nobis jugum ipsorum?* Nec dissimili sermone succinit Jacobus: *Propter quod ego judico, non inquietari eos, qui ex Gentibus convertuntur ad Deum.* Cæterum, quemadmodum prædictum erat, uti docet Paulus Apostolus, fore, ut rejectis ob incredulitatem Judæis, Gentes reciperentur ad Euangelii gratiam: ita prædictum erat, futurum, ut carnales cerimoniæ legis verterentur in cultum pietatis spiritualem, ut circumcisio corporis verteretur in circumcisionem cordis. Sic enim loquitur apud Hieremiam Dominus: *Novate vobis novale, & nolite serere super spinas, circumcidamini Domino, & auferte præputia cordium vestrorum, viri Juda & habitatores Hierusalem.* Quod hic per Prophetam *novale* vocat, in Euangelio dixit, vinum novum non committendum utribus veteribus. Utrique concinit Paulus, negans esse Judæum, qui pelliculam corporis habeat amputatam, sed qui mentem habeat repurgatam a crassis cupiditatibus, quæ militant adversus Spiritum. Quin apud Esaiam Deus jam tum fastidit vetera jejunia, veteres victimas, vetera sabbata, veteres solennitates. Quare fastidiebat? Quia erant carnalia, & Pater tales amat adoratores, qui in spiritu adorant ipsum. Spiritus est Deus, & spirituali cultu delectatur. Poscebat hunc ordinem imbecillitas humana, ut prius esset quod carnale est, sed ita, ut per carnem proficeremus ad spiritum. Alioqui quid dicit Dominus in Genesi? *Non permanebit Spiritus meus in hominibus istis in æternum.* Quamobrem non manebit? *Quia caro sunt*, inquit. Non aversatur Deus carnis substantiam quam condidit, qui nihil condidit quod bonum non sit, sed odit crassos & carnales affectus. Habuerunt ætates seculi publicam quamdam, ut ita dicam, infantiam suam. Hujus pædagogus erat lex Mosaica. Habet & nostrum quisque suam quamdam infantiam in Christo. Habet & Ecclesia suas quasdam cerimonias, quibus fovet ætatem imbecillem, donec robur colligat augescens in fide & caritate Euangelica. Tolerat Deus ad tempus carnales, si paulatim extenuentur in spiritum, at non tolerat in æternum. Portentum est infantia perpetua. Tempestivam pueritiam exosculamur, blandeque fovemus in liberis nostris, velut ostentum abominaturi puerum annorum triginta. Quam diu ratio non exserit vim suam in nobis, haud ita multum differimus a brutis. Et quam diu tales sumus, meremur ut bruta animantia tractari. Fune ducuntur boves, jugo premuntur tauri, freno reguntur equi mulique, capistro ducuntur asini, nare trahuntur bubali. Sed quoniam hæc non mutant naturam suam, & servituti nata sunt, perpetuo jugo premuntur. At hominibus tantisper adhibetur jugum, donec explicet se vis rationis, donec emicet ignis caritatis Euangelicæ. Christus tametsi per Prophetas suos prædixerat ad Euangelii lucem evanituras umbras legis Mosaicæ, ad Euangelii libertatem & gratiam relaxandum esse jugum carnalium observatiunculárum, tamen ut omnes ad se pelliceret, observavit quidem ipse quod lex præscripserat, sed tamen interim præludit nonnumquam abrogandæ legi, dum semel atque iterum sanat hominem in sabbato, dum discipulis patrocinatur adversus Pharisæos calumniantes, quod spicas vellerent in sabbato, dum palam testificatur Filium hominis Dominum esse etiam sabbati, dum jubet eos ire ac discere quid sit, misericordiam volo, & non sacrificium, dum hactenus damnat superstitiosam observationem earum rerum, quæ ad tempus erant institutæ, ut figuram haberent rerum spiritualium, quod harum prætextu negligerent ea, quæ suapte natura, semperque pia sunt. Ad hanc libertatem gestiebant & Apostoli, dum freti suo Præceptore in vellendis spicis negligunt sabbatum, dum non jejunant, in quo ipso Christi patrocinio defensi sunt, dum audent peccatorum & Publicanorum interesse conviviis, dum negligunt Pharisaicas, & Christo quoque damnatas constitutiunculas, de lavandis urceis & æramentis, de lotione manuum ante cibum, ac lotione corporis totius si quando redissent a foro. Nimirum, tametsi rudes adhuc, ac plane Judaismum sapientes, unde & Christus eos *parvulos* vocat, hoc est, νηπίους, tamen ut sodales sponsi veluti gestiebant ad utcumque gustatam Euangelii libertatem. Et hinc totus ille fremitus Pharisæorum, inde concursus in scelerata consilia Annæ & Caiphæ. Sed discipuli Jesu nondum audent palam exserere vocem Euangelicam: *Disrumpamus vincula eorum, & projiciamus a nobis jugum ipsorum.* Nondum enim venerat Spiritus ille igneus, qui discuteret frigidas ac superstitiosas observatiunculas sabbatorum, neomeniarum, baptismatum, jejuniorum, ciborum & contactuum. Plus audent ebrii musto cœlesti. Jam Petrus doctus, nihil esse commune, quod Deus sanctificasset, nec esse respectum personarum apud Deum, sed omnes ex æquo æstimari fide Euangelica, non veretur congredi cum Cornelio, non veretur totum onus legis depellere ab cervicibus Gentium, non veretur denique vesci quibuslibet cibis, Paulum monitorem patienter audit & obtemperat. Quid aliud vociferatur eximius ille Jesu Christi præco Paulus in omnibus concionibus suis, in omnibus epistolis suis, quam disrumpamus vincula eorum, & projiciamus a nobis jugum ipsorum? Et tamen non desinunt tumultuari Synagogæ Proceres. Quoties hinc seditio mota est Paulo? Quoties in periculo fuit ne discerperetur a Judæis, nisi judices Ethnici, Judæis æquiores, subduxissent hominem? Adeo nulla pestis nocentior Religioni, quam cerimoniarum superstitio, quum hæc se potissimum Religionis specie commendet. Quid multis? tam pertinax erat conspiratio Synagogæ adversus Christum Domini, ut nisi pertinacissime clamasset Paulus: *Disrumpamus vincula eorum, & projiciamus a nobis jugum ipsorum:* in vinculis, in mediis vitæ discriminibus, immo nisi mortuus etiam clamaret, adhuc circumcideremur, adhuc insuavi jugo legis Mosaicæ premeremur. Græcia quoniam mordicus adhæsit doctrinæ Pauli sui, semper purior fuit a Judaismo. Cæterum, Augustinus tot annis post ætatem Pauli queritur conditionem Judæorum in quibusdam fuisse potiorem conditione Christianorum, & tantum in Africa fuisse Judaicæ superstitionis, ut temulentia, ut adulterium, cæteraque vitia pro ludo ducerentur ab his, qui crimen inexpiabile putabant intra sabbatum nudo pede contigisse terram, propterea, quod Africa, ut linguæ commercio, sic etiam gentis cognatione juncta fuerit Hebræis. Roget aliquis, quæ res commovebat Pharisæos, ut tantopere pro frigidis & inamœnis observatiunculis digladiarentur adversus Euangelicam libertatem? Hoc abunde docet histo-

historia Euangelica. Ambitio, avaritia, livor instigabat illos. Populus rudis miratur ea quæ videt, nec ulla re facilius ducitur, imo deluditur, quam falsa specie Religionis. Regnum quoddam obtinebant Pharisæi, præscribebant populo, addebant onus oneri, quo magis illum haberent obnoxium, erant in pretio, habebantur Semidei, atque interim serviebant ventri suo, consulebant rei familiari. Quemadmodum autem tyrannis expedit, ut quam minimum sapiat, quam minimum generosi spiritus habeat populus: ita illis expediebat, ut populus jugiter in hac infantia perseveraret, ne quando jugum excuteret. Eximium est, Euangelicum est, sed difficile est imperare liberis. Tyrannicum est ac facile imperare asinis ac stupidis. Itaque pro suo regno dimicabant Pontifices ac Pharisæi: suis commodis privatis populi malo serviebant. Et, utinam aliquando finis esset hujus tumultus adversus Christum! Nulli seculo defuerunt, nec ulli defuturi sunt sui Pharisæi, suus Caiphas, suus Herodes, suus Pilatus, suus populus Pharisæorum ac Principum furori subservientes. Quisquis fremit adversus sermonem Euangelicum, tumultuatur adversus Christum. Quisquis conspirat adversus Præcones Euangelicæ doctrinæ, conspirat adversus Apostolos Christi. Nec alia res sic instigat mundum adversus sermonem Euangelicum, nisi quæ res incitavit Pharisæos adversus Christum. Qui de mundo sunt, amant ea quæ sunt hujus mundi. Amant primos accubitus in conviviis, amant ambulare in stolis & phylacteriis conspicui, amant salutari Rabbi in foro, amant otium, amant ex alieno vivere: diligunt opes, diligunt voluptates carnis, diligunt tyrannidem. Et ideo non ferunt sermonem Euangelicum, quia contrarius est cupiditatibus ac factis ipsorum. Hinc illi insani tumultus, primum exorientes a fucatissimis Pharisæis, mox adjunctis & aliis sectis, adjunctis Pontificibus & Senioribus, invalescentes. Tandem & e populo plerisque pertractis in rabiem, & profana præsidis potestate, alieno furori servire coacta, velut omnibus copiis ad certam victoriam, & exitium Christi devotis animis properant. Non enim adeo cæcus est mundus, quin intelligat ad opprimendam veritatem magnis opus esse viribus. Quid interim humilis ille Christus? Defertur, capitur, ligatur, cæditur, damnatur, crucifigitur, moritur, sepelitur, insultant Pharisæi: *Descendat nunc de cruce, Vah, qui destruit templum Dei, alios salvos fecit, se ipsum non potest salvum facere.* Hæc, nimirum, est vox mundi, victoriam suam jactantis adversus sermonem Euangelicum. Quid interea pusillus ille grex? Fugitat, latitat, mussitat. Et tamen apud se non desinit vel gemitu dicere: Disrumpamus vincula eorum, projiciamus a nobis jugum ipsorum. Jugum Ethnicorum, ut dicere cœperam, sunt fasciæ peccatorum, quibus adstrictus erat ille paralyticus, cui dixit Jesus: *Remittuntur tibi peccata tua.* Jugum Pharisæorum sunt fasciculi constitutionum humanarum, quas illi juxta testimonium Euangelicum colligunt, & imponunt humeris alienis onus importabile, quum ipsi digito nolint tangere. Hos tantos laqueos, hæc vincula, hoc jugum quomodo poterunt effugere simplices & imbecilles Christi discipuli, adversus mundum tanto consensu frementem? An despondebunt animum? an, excusso suavi Christi jugo, cervicem præbebunt inamœno jugo mundi? Nequaquam. Sed unde solatium? unde præsidium? Audiat Dominum suum: *Nolite*, inquit, *timere*, *pusillus grex.* Ac rursus: *Confidite quia ego vici mundum.* Habes solatium, nunc audi præsidium: *Qui habitat in cœlis, irridebit eos, & Dominus subsannabit illos.* Tantum abest ut terræ Principes victoriam auferant adversus Christum, ut, pro sperato triumpho, risum & sannas sint reportaturi ex insano tumultu. Sed, quid interim faciet pusillus ille grex? Num tumultu pugnabit cum tumultuante mundo? Num fraudem fraude, dolum dolo, vim vi propellet? Non, arbitror. Quid igitur? Piis precibus implorabit opem sui Principis, qui est in cœlis, dicetque cum Ecclesia Apostolica, sublatis in altum & oculis & manibus & animis: Et nunc Domine, respice in minas illorum, & da servis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum. Paulus, alligatus vinculis Magistratuum, non desinit tamen gloriari, *sed verbum*, inquiens, *Domini non est alligatum.* Non sunt exacerbandi mundi Proceres, quantum fieri potest, sed non est omnino tacendum Dei verbum. Erunt in quos sit extergendus pulvis pedum, sed rursus erunt qui cum gaudio excipiant sermonem Euangelicum, & ferent fructum, alius trigecuplum, alius sexagecuplum, alius centuplum.

A Sed, priusquam altius ingrediar hujus enarrationis pelagus, præstiterit aliquot scrupulos prius discutere. Primum de personis loquentis, mox de figura formaque sermonis. Nam si quæ præcedunt: Disrumpamus vincula, &c. dicuntur sub persona discipulorum Christi, quæret aliquis, cujus persona dicuntur hæc: *Qui habitat in cœlis irridebit eos.* Et Hilarius videtur tribuere sermonem hunc personæ Prophetæ, qui consoletur Christi discipulos, addens animum adversus inania mundi machinamenta. Sed rursus exsistit altera dubitatio, an totus hic versus, qui constat duobus membris,

B pertineat ad unam personam, an altera pars pertineat ad Patrem, altera ad Filium. Hilarius subindicat hic quoque servatam personarum discretionem, quemadmodum in eo, qui præcessit: Adversus Dominum, & adversus Christum ejus. Quemadmodum enim contumelia communis est Patri ac Filio, ita vindicta communis est utrique, quo quidem ex argumento colligunt, eamdem Patris ac Filii naturam. Vis & operatio communis est utrique, sicut Pater suscitat mortuos & vivificat, sic & Filius quos vult vivificat. Ita communis est honor. *Nec enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium, sicut honorificavit Patrem.* Communis & contumelia, qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum: & ideo qui conveniunt adversus

C Dominum, conveniunt & adversus Christum ejus. Similiter & hic quos irridet alter, alter subsannat. At interim exsistit dubitatio, utra pars utri personæ sit accommodanda. Hilarii quidem sermo subobscurus est, quo locum hunc exponit. Tamen is videtur priorem partem tribuere Deo Patri, posteriorem Filio. Visum est enim Patrem hac metonymia signare, *Qui habitat in cœlis*: non quod Filius non esset in cœlis, qui tum etiam dicitur in cœlis fuisse, quum mortali corpore vestitus versaretur in terris: sed quod eo tempore, ad quod refertur hæc Prophetia, Filius Dei descenderat in terras, assumta natura humana, quum hæc dispensatio corporis assumti non competat in personam Patris. Ac proinde nec missus umquam dicitur, sed mittens,

D quum Filius ac Spiritus Sanctus mitti legantur. Ad hæc studiosi rerum Hebraicarum docent hanc particulam, *qui habitat in cœlis*, esse unum e sacris cognominibus Dei. Irridet igitur Pater, subsannat Filius, sed eadem est irrisio, eadem subsannatio. Divus Augustinus, ut ante diximus, non arbitratur, esse notatam discretionem personarum, sed eamdem sententiam esse repetitam, verbis dumtaxat immutatis, quod ante docuimus, esse solenne in mysticis litteris. Porro quum utraque sententia sit probabilis, ego tamen, si quid habet momenti calculus meus, malim hac in parte Augustini judicio subscribere. Atque hactenus de personis. Nunc de schemate sermonis, quod polliciti sumus, præstabimus. Frequenter in divinis litteris affectus

E humani tribuuntur Deo, furor, ira, pœnitentia, gaudium, dolor, misericordia, quum nihil horum cadat in naturam divinam, quæ prorsus est immutabilis, sed ex rerum mutatione quæ nobis accidit, juxta consuetudinem mysticæ Scripturæ affectuum vocabula Deo tribuuntur, ut irasci dicatur, quoties afflicti malis scelerum nostrorum pœnas damus: furere, quoties durius affligimur: misereri, quoties præter meritum nostrum rebus lætioribus fruimur, aut quoties mitioribus malis admonemur, ut resipiscamus: pœnitere, quum ita vivimus, ut illius beneficio prorsus videamur indigni, quotiesque sua munera, quibus abutimur, aufert a nobis. In nobis igitur sunt affectionum hujusmodi

F vel causæ vel effectus, quum Deus semper sit tranquillus & immotus. Ergo quum ille sit immunis ab omnibus animorum affectionibus, multo minus in illum competunt affectiones corporis. Mens est Deus, sed simplicissima, corpus nullo modo dici potest, nisi corpus dixeris rem, quæ suapte natura subsistat. Cæterum, nobis ridet, qui rictum oris diducit: id Physici putant accidere, motis spiritibus circa reticulum diaphragmatis, quod dirimit cor ab inferioribus, nasci dicunt e splene. Proficiscitur autem fere e gaudio, nonnumquam ex amarulentia, qui risus dicitur Sardonius. Subsannat autem qui corrugato naso deridet. Nam *nasum* irrisioni dicavit antiquitas. Hæc adeo non conve-

conveniunt in Deum, ut probis etiam viris habeantur indecora. Verum quo magis intelligatur Scriptura Sacra, suum sermonem ad nostros affectus attemperat. Irridere dicitur impios Deus, quoties illorum conatus in diversum recidunt, & molientes perniciem aliis, suis ipsorum consiliis illaqueantur. Est autem hæc peculiaris ars, ut ita dicam, divinæ sapientiæ, ita temperare conatus malorum, ut illorum impietatem vertat in suam gloriam: & exitium, quod aliis intentant, vertat in auctorum perniciem, & in bonorum felicitatem. Sic passus est Pharaonem aliquamdiu sævire in populum suum, quo liberantis illustrior esset gloria, & omnibus palam fieret impium Regem cum impio satellitio justa Dei vindicta perisse. Eludit igitur quodammodo, qui sciens ac videns patitur impietatem eousque ferocire, donec semet ipsam involvat exitio digno. Nimirum, hoc est, quod legimus in Cantico Virginis Matris: *Dispersit superbos mente cordis ipsorum.* Rursus in alio Psalmo: *Ecce parturit injustitiam, concepit dolorem, & peperit iniquitatem.* Audis molitiones conspirantium. Nunc audi quomodo illos irrideat is, qui habitat in cœlis: *Lacum aperuit & effodit eum, & incidit in laqueum quem fecit.* Convertetur dolor ejus in caput ipsius, & in verticem ejus iniquitas ipsius descendet. Similem vocem subsannantis audis Psalmo quinquagesimo sexto? *Filii hominum dentes eorum arma & sagittæ, & lingua eorum gladius acutus.* Audis fremitus ac minas conjuratorum. Sed, ut intelligas, eum qui habitat in cœlis, superiorem esse consiliis ac viribus humanis: *Exaltare*, inquit, *super cælos Deus, & super omnem terram gloria tua.* Nunc vide quemadmodum irrideat illorum impios conatus divina sapientia: *Laqueum paraverunt pedibus meis, & incurvaverunt animam meam. Foderunt ante faciem meam foveam, & inciderunt in eam.* Item Psalmo tricesimo sexto: *Observabit peccator justum, & stridebit super eum dentibus suis. Dominus autem deridebit eum, quoniam prospicit quod venient dies ejus.* In eamdem sententiam concionatur æterna Sapientia in Proverbiis Hebræorum. Conjurant & illic impii: dicentes: *Insidiemur sanguini, abscondamus tendiculas contra insontem frustra, deglutiamus eum sicut infernus viventem, & integrum quasi descendentem in lacum.* Sed quid illis respondet spreta Sapientia? *Ego quoque in interitu vestro ridebo & subsannabo, quum vobis id quod timebatis advenerit, cum irruerit repentina calamitas, & interitus quasi tempestas ingruerit, quando venerit super vos tribulatio & angustia. Tunc invocabunt me, & non exaudiam: mane consurgent, & non invenient me.* Simile quiddam invenire licet, & in profanorum Poëtarum litteris. Apud Homerum, Jupiter exitiabili somnio misso, spem facit Agamemnoni capiendæ Trojæ, quum Græcis omnibus cladem & exitium pararet. Unde & ἀγκυλομήτιν eum appellat Poeta, hoc est, *obliqui consilii.* Sic & apud Prophetam mittitur spiritus domini mendax, qui fallat eos, qui nolebant audire spiritum veracem. Deridetur & in Euangelio dives ille, qui dilatatis horreis decreverat suaviter ac sibi vivere. Quid enim audit, velut a Deo subsannante? *Stulte, hac nocte reposcunt abs te animam tuam; & hæc quæ congregasti cujus erunt?* Paulus item scribens Timotheo, meminit spirituum impostorum, per quos in exitium pertrahuntur qui pertinaciter conspirant adversus Spiritum veracem Euangelii. Sic enim idem docet Paulus: *Deus stultam facit sapientiam hujus mundi & sapientes comprehendit in astutia sua, tradens illos in reprobum sensum, ut ea faciant, quæ non conveniunt, quoniam excæcati superbia, maluerunt servire creaturæ, quam agnoscere Creatorem,* ut ipsi sibi dignam erroris mercedem accersant. Jam si quis ad hoc vaticinium conferat historiam Euangelicam, is facile perspiciet quoties, quot modis Dominus e cœlis deriserit ac subsannarit impiorum hominum consilia. Primus omnium exitium puero machinatur Herodes, consulit Scribas, expiscatur a Magis tempus stellæ, hortatur ut vestigent puerum, velut ipse quoque adoraturus si repertus esset. Quid hisce rebus profecit vulpina prudentia? Consulendo Scribas, confirmat vaticinii veritatem. Sciebant ex prophetia nasciturum in Bethlehem, atque illic natus est. Confirmatur & Magorum narratio, qui stellæ ductu pervenerant Hierosolymam. Rumor latius spargitur sollicitudine Principis. Magorum pietas accenditur Regis simulatione, adorant pii quem quærebant, impius Rex eluditur, Magis Angelo

A monitore per aliam viam reversis in regionem suam. Jam impotens ira vulpinam pellem exsuit, & arripit leoninam; palam furens sævit in ætatem etiam hosti miserabilem. Crudeli edicto jubet occidi quidquid natum esset masculorum intra fines Bethlehemiticos, usque ad bimatum. Dilatat locum, ne possit falli verbis Prophetiæ, quæ forte Bethlehem dixerant, non viculum ipsum, sed quidquid circumjacentis territorii ad viculum pertineret. Dilatat ætatem, nec ulli parcitur, ne qua posset unus elabi. Atque his quoque rebus declarat se credere Prophetiæ, declarat se credere Magis jam Christum esse natum. Atque hic rursus eluditur impia prudentia. Primitiæ Martyrum Christo consecrantur. Christus qui solus petebatur, solus elabitur, Herodis B immanitas exitio digna cunctis mortalibus declaratur, Ægyptus tum superstitioso Dæmonum cultui dedita, Servatoris sui cunabulis consecratur. Deluditur & ille salutis humanæ sempiternus hostis, qui per Herodem exitium Christo moliebatur. Adoritur enim variis tentationum insidiis, ut si rationem divini consilii certo potuisset elicere, salutem orbis impediret: sed revincitur a Christo, & revincitur suo gladio. Tentabat ille fallere divinæ Scripturæ verbis, ejusdem Scripturæ verbis retunditur. Denique, ita discedit, ut prorsus invincibilem videret, quem tentabat, nec tamen liquido cognosceret esse Deum, quem ut hominem videbat esurientem. Hujus satellites quoties clamant per hominum miserorum ora? *Scimus quod sis Filius Dei, venisti ante tempus perdere nos.* Sed non accipit C testimonium ab impuris Spiritibus, qui cæcorum & muliercularum testimonium non adspernabatur. Hic erat ille serpens, callidissimum animal totius terræ, qui semel imposuerat veteri Adam per seductam mulierem: sed idem per novum Adam suis artibus deluditur, nec prius sentit se victum, quam quum ipse sibi certam victoriam polliceretur. Quis enim exspectaret per ignominiosum lignum crucis iter esse ad immortalem gloriam? Quis crederet supplicio parari regnum, morte vitam redimi? Hic erat astutus ille veterator, qui per organa sua Pharisæos & Scribas toties insidias struxit Jesu, captiosis interrogatiunculis venantes, unde illum caperent. Nec aliud interim efficiunt, nisi quod & suam amentiam ac livorem traducerent etiam apud imperitam multitudinem, & Christi gloriam illustrarent, & D auctoritatem confirmarent. Calumniantur illius miracula, velut ea patraret præsidio Beelzebub. Ea calumnia vertitur in gloriam Dei, dum argumentis irrefutabilibus Christus docet illa non posse fieri, nisi virtute Dei. Quo magis student illi detrahere apud populum, hoc magis excitant illius admirationem, humanam ac fraudulentam sapientiam ubique superante divina sapientia. Nonnumquam & clam illi obmurmurant. Et hic deluduntur, dum Jesus respondet ad tacitas illorum cogitationes, & alias ita responsum temperans, ut tecte percutiat illorum conscientiam. Jam dum e lapidantium manibus elabitur: dum præcipitandus per medios cuneos evadit, nonne bis deluditur hominum conspiratio? Nam nec datur illis sæviendi pote- E stas in quem volunt: & nobis declaratur illum sponte mortem pro nobis oppetisse, qui suo, non illorum, tempore mori voluerit. Ac ne singula persequens, tædio sim lectori, quam male cessit Judæis, quam bene nobis illud consilium, quod illis visum est vehementer callidum, ut Jesus specie legitimi judicii periret, quo sic ab omnibus scelerosus ac maleficus haberetur. Hic nihil agitur nisi frequenti consilio Pharisæorum, Scribarum, Seniorum & Pontificum. Attrahitur & populus ne quem latere posset illa sacrosancta victima, quæ pro totius mundi salute erat immolanda. Astutia suadebat illis ne occideretur in die festo, sed impotens illorum furor subservit divino consilio, cui decretum erat ab æterno, ut verum illud phase die Paschæ F mactaretur. Pecunia redimitur opera discipuli ad prodendum Dominum suum, atque hic dum nummos ad pedes abjicit, dum de se ipso supplicium sumit, nonne grave testimonium etiam apud ipsos reddit innocentiæ Christi? Imo dum ipsi præpostera Religione decernunt, & in hoc convocato consilio, nummos eos non esse deferendos in corbonam, sed his agrum redemerunt in sepulturam pauperum & peregrinorum, ut nomen etiam ipsum testaretur, innoxium caput pretio venditum, nonne ipsi & suæ malitiæ, & Christi innocentiæ testes esse voluerunt? Dum per sub-

ornatos falsos testes accusatur apud impium Sacerdotem Caipham: dum in tali quoque judicio rejiciuntur illorum testimonia, nonne illorum malitia Servatoris eximiam illustrat innocentiam, in quem nec fingi quidquam potuit probabiliter? Dum ex officio suo vaticinatur Caiphas: dum ex adjurato confessionem extorquet: dum scindit vestimenta sua coram omnibus, nonne suo testimonio confirmat consilium redemptionis? Nonne nostræ fidei consuluit, qui certius jam novimus eum esse Filium Dei, venturum aliquando cum Angelis suis ad judicandum vivos & mortuos? Nonne didicimus, scissis vestibus abolendum Sacerdotium Mosaicum? Nec aliter illis cecidit illud consilium, quod ut a se depellerent invidiam mortis, quem sciebant innocentem, deducunt ad prætorium Pilati. Siquidem dum Ethnicus ille qui neque legem noverat, neque viderat Christum edentem miracula, neque docentem audierat, tot modis obnititur illorum vesaniæ, ut innoxium eriperet, dum negat se invenire in homine ullum crimen morte dignum, dum religione diei festi, & Barrabæ seditiosi homicidæ collatione studet opitulari Christo tot beneficiis noto: dum flagellatum producit, quo vel hac pœna satiatus illorum livor mitesceret, dum ab uxore quoque submonetur, ne se contaminet sanguine innoxii: dum omnibus tentatis, tandem manus abluens, testatur se immunem a sanguine Christi: nonne hæc omnia Judæorum consilio procurata, miris argumentis confirmant innocentiam Christi, etiam apud Gentes? Ac dum Judæi tot rebus implacabiles velut in rabiem acti, non celant amplius amentiam suam, sed clamant: *Crucifige, crucifige: Sanguis ejus super nos & super filios nostros*. Et: *Non habemus Regem nisi Cæsarem*: nonne palam faciunt omnibus sese esse dignos exitio, quod postea legimus in gentem eam ingruisse? Pilatus damnando Jesum absolvit immunitatem præfatus, antequam damnationis sententiam pronunciaret non ex animo suo, sed ex illorum vesania. Qui deprecatur judicii vindictam, nimirum, innocentem pronunciat eum qui damnatur; & qui se pronunciat immunem, gravat eos, quorum invidia opprimitur innoxius. Quod nec Euangelista tacuit: *Sciebat enim*, inquit, *quod per invidiam tradidissent eum*. Judæi sese damnant apud tribunal, & in suum caput accersunt vindictam divinam. Quid multis? Ducitur & ad Herodem, ut illinc quoque referret innocentiæ suæ testimonium. Contemptum eum remisit Herodes, non damnatum: & contemptum ob silentium, non ob crimen, quum tamen multis nominibus accusaretur. Legimus enim, a discipulis admonitum Jesum, caveret, quod Herodes captaret occasionem occidendi illum. Intellexit & impius Rex, & inimicus, hominis innocentiam. Fama dumtaxat cognitum quærebat occidere, conspectum dimittit, ex quo colligimus integritatem animi in ipso Domini vultu reluxisse. Jam chlamys coccinea, corona spinea, arundo sceptri vice data, colaphi, alapæ, sputa, verbera, convicia, scommata, ludibria, & si quid aliud Pilati cohors ante supplicium legitimum ex suo ingenio debacchata est in Jesum, dubium non est, quin instigatoribus Judæis sit peractum. An non hic quoque perversitas illorum subserviit vaticiniis Prophetarum, quæ hæc ita futura prædixerant, & insignem Christi nostri mansuetudinem orbi commendavit? Similiter quod genus mortis probrosissimum illis potissimum placuit, quod inter facinorosos crucifixus est extra civitatem, quod in monte, quod perfossi pedes ac manus, quod aceto potatus, quod in cruce pendens, amarulentissimis conviciis impetitus est, hæc præterquam quod ita procurata sunt a Judæis, quasi sollicitis, ne qua pars vaticiniorum de Christo videretur prætermissa, quo magis declarant insanum & immedicabile odium Judæorum in Christum, hoc magis illum commendant & amabilem reddunt affectibus nostris. Quis magis potuit resurrectionis fidem adstruere quam isti, dum tanta sollicitudine publicam custodiam petunt a præside: dum hoc non contenti, sepulcrum obsignant, ne clam videri posset sublatus a discipulis. Postremo, ubi vident tot consiliis nihil actum: ubi vident omnia in diversum cedere, qui mentem discipuli pecunia corruperant, nunc mendacem linguam custodum mercantur *magna*, ut ait Euangelista, *summa*, *quo dicerent ipsis dormientibus venisse discipulos, ac furtim sustulisse corpus Jesu*. Quid stolidius? Jam custodes passim narraverant, quomodo expavissent ad fulgorem Angeli: quid audissent illum loquentem cum mulieribus: quomodo vidissent sublatum saxum, quod hactenus fuerat obsignatum, & majus erat, quam ut a paucis tolli posset: nunc dormientes vident adrepentes discipulos, & suffurantes corpus Jesu. Quis hæc orbi fuerat persuasurus, ni Pharisæorum impia diligentia tot argumentis procurasset fidei nostræ certitudinem? Nonne in his omnibus machinamentis, *qui habitat in cœlis irrisit impios tumultuantes in terris, & Dominus subsannavit illos*? Ille quem tot ignominiis onerarunt, in gloria est Dei Patris: quem funditus exstinctum putabant, salutem attulit omnibus Gentibus: quem mortuum existimabant, revixit, victurus in æternum: quem infra omnes homines dejecerant, quem vermem reddiderant, ac projectamentum plebis, in toto orbe Deus & homo colitur, & adoratur. Crux illa prius ignominiosa, gloria est Principum, ac fidelium omnium. Ad nomen Jesu, quod illi moliebantur funditus abolere, flectitur omne genu, seque submittit omnis celsitudo cœli ac terræ. Quid ais, infelix Judæe, vides, ut omnia tua consilia Deus verterit in diversum? Vides, ut in tuum caput iniquitas tua descenderit? Vides, te in foveam incidisse quam foderas? Vides templum funditus dirutum, sic ut nec reliquiarum quidquam appareat, Religionem penitus exstinctam, Sacerdotium, Legem, Principatum, Urbes, Gentem, Locum, breviter, nihil superesse, præter paucos vagos & exsules, veteris insaniæ calamitatisque testes, & hos ipsos non alia re incolumes, quam Pauli commendatione, quem crudelissime persequebantur, & Christianorum, quos insanissime oderunt, clementia? Habes, Judæe infelix, sanguinem innoxium, accersitum in caput tuum, ac filiorum tuorum, fruere. Habes Regem Cæsarem, Christo prælatum, fruere. Ac ne sic quidem resipiscis, & agnoscis cæcitatem tuam. Adhuc spiras odium in Regem Judæorum, quem nos adoramus? Quid tu, Satana, horum malorum auctor & instigator? Nonne vides omnia tua consilia delusa cœlitus? Devoraveras prædam, sed coactus es removere. Parabas exitium humano generi, & maturasti salutem. Conabaris stabilire tyrannidem tuam, & perdidisti regnum. Agnoscis ne lignum illud, quod per tuos misisti in panem illius? Agnoscis ne triumphale signum, ad quod pavitant tuæ catervæ? Agnoscis ne nomen illud Jesu, ad quod exsiliunt, fugiuntque Dæmones tuæ malitiæ satellites? An non merito versis in diversum rerum vicibus victor ille tibi victo insultat. *Ubi est mors, stimulus tuus? Ubi est mors, victoria tua?* Ac dum victus etiam ac prostratus in victorem recalcitras, dum jam olim Pharisæos, ac Reges Gentium instinctu tuo furere compellis in Martyres, quid vinculis, carceribus, lapidibus, flagris, eculeis, ungulis, ignibus, quid tot horrendis tormentorum generibus, quid tot mortibus, profecisti? Confirmasti fidem Christi. Constabilisti simul, ac dilatasti regnum Christi, tibi, tuisque membris Gehennæ cruciatus conduplicasti. Partim debemus tuæ pertinaci vesaniæ, quod in toto terrarum orbe gloriosum est nomen Domini Jesu Christi. Et quotidie tuos invidos conatus irridet qui in cœlis est. Quotidie machinationes tuas subsannat Dominus, qui novit omnes insidias, ac tumultus tuos suis vertere in bonum, & in cumulum felicitatis æternæ. Sed Prophetiæ tenorem persequamur. Sequitur enim: *Tunc loquetur ad eos in ira sua & in furore suo conturbabit eos.* Hic primum oportet meminisse, quod superius dictum est nobis, divinam naturam nullis perturbationibus esse mutabilem, sed per Synecdochen hujusmodi vocabulis significari, non ipsum animi motum, sed quod ex animi commotione nasci solet in nobis, aut contra. Nobis enim, quoties effervescit sanguis circa præcordia, commovemur ad vindictam: proinde solenne est divinis eloquiis, justam Dei ultionem, qua punit incorrigibiles, iram appellare: severiorem aut extremam vindictam, furorem. Rursum, quum nostra bonitate quis abutitur, tangimur dolore, quia pœnitet beneficii male collocati. Deus igitur pœnitere dicitur, non quod aliquid præter spem eveniat, aut imprudenti, qui præscius est omnium antequam fiant: sed præcessit aliquid, quod nobis adferret pœnitudinem. Non in Veteris tantum Testamenti libris ultio peccatoribus inflicta, dicitur ira Dei, verum etiam in Novo. Sic enim loquitur Joannes Baptista in Euangelio: *Progenies viperarum, quis vobis demonstravit fugere a ventura ira?* Et Paulus ad Romanos:

manos: *Revelatur enim ira Dei de cœlo.* Idem *diem iræ* vocat extremum illud tempus, quo quisque præmium feret pro suis factis, quum interim sit misericordiæ tempus. Porro quod Latinus Interpres vertit *furorem*, non est Græcis *μανία*, qua correpti, mente capti dicuntur, etiam si juxta Philosophorum placita, ira nihil aliud est, quam brevis insania, sed θυμὸς, quæ vox Græcis aliquando simpliciter significat *animum*, aliquando *impetum animi* vehementer concitati. Latini malunt *animos* dicere, quam animum, quoties hunc impetum intelligi volunt. Unde Satyricus: *Animos a crimine sumunt.* In Hebræis vocibus, ajunt, esse minimum discriminis, ut appareat, & hic esse repetitam eamdem sententiam, in ira, & in furore, quemadmodum superius in irridebit, & subsannabit. Nec interim est oscitanter prætereunda hujus vocis emphasis, *tunc*: significat enim diversarum rerum consequentiam ad ea quæ præcesserunt, indicat & tarditatem, & certi notique temporis habet significationem. Posteaquam igitur fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania: posteaquam Reges terræ conglomerati, & Principes convenientes in unum, nihil non machinati sunt adversus Dominum, & adversus Christum ejus: posteaquam omnis illorum conatus in diversum cessit, ut eorum astutia merito videri possit elusa consilio divino, diuque & illi per cæcitatem animi sui debacchati sunt adversus Redemptorem, & Deus omnium rerum præscius e cœlis subsannavit illorum impia molimina, tandem loquetur etiam illis. Quomodo loquetur, & quando loquetur? *Loquetur illis in ira sua, & in furore suo.* Loquetur in illo die tremendo, quando juxta Christi vaticinium, virtutes cœlorum movebuntur. Tunc horribili voce loquetur in ira sua: *Ite maledicti in ignem æternum, qui præparatus est Diabolo, & Angelis ejus.* Interim loquitur nobis in misericordia sua, tolerat, invitat ad resipiscentiam, nihil non facit, ut alliciat nos ad se. Augustinus admonet hoc loco *iram Dei* intelligi posse cæcitatem mentis, quæ consequitur eos, qui diu multisque modis ad pœnitentiam provocati, bonitate Dei sunt abusi, & inde facti sunt sceleratiores, unde debebant emendari. Hanc iram videmus ac dolemus adhuc in Judaicæ gentis reliquiis, quum videant in Christo completum, quidquid de Messia prædixerant ipsorum Prophetæ, quum ex Euangelica historia discere liceat, non alium esse Christum, quam quem nunc totus mundus colit. Quum sentiant sese irrisos non solum a Deo, sed etiam ab omnibus mundi nationibus, tamen adhuc male dicunt Christo in Synagogis suis, & Messiam nescio quem alium exspectant, quem non videbunt, nisi in die iræ: nec audient, nisi quum ille in furore suo conturbabit omnes impios. Et quum interim ex ipsis malis sentiant manifestam iram Dei in se, tanta tamen est animi cæcitas, ut nec tam insignis vexatio det intellectum auditui. Nimirum, hæc est ira, de qua loquitur Paulus scribens Romanis: *Quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo Gentium intrarit.* Hæc est ira quæ tandem *venit super illos in finem*, ut idem ait: *Nec in Judæos solum, sed in Gentes etiam, quæ pertinaciter restiterunt Euangelio Dei*, quemadmodum scribit Paulus ad Ephesios: *Alienati*, inquit, *a via Dei per ignorantiam quæ est in illis propter cæcitatem cordis ipsorum, qui desperantes, semet ipsos tradiderunt impudicitiæ, & in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam.* Et aliquanto post: *Propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ.* Hæc interpretatio nihil quidem habet, quod abhorreat ab orthodoxo sensu, mihi tamen magis probatur, ut iram hanc, ac furorem Domini accipiamus afflictionem, & objurgationem, qua Deus pertrahit nos ad resipiscentiam. Sic enim ille subinde mutat vocem suam, nobis loquens olim per Prophetas, nunc per Filium suum Jesum. Aliquando rerum successu provocat ad amorem ejus, qui gratis tam multa confert immerentibus, nonnumquam immissis calamitatibus compellere conatur ad pœnitentiam. Interim promissis blande invitat, interim pœnam minitans terrorem incutit, ut emendemur, quemadmodum pater nunc blanditur filio, ac donat aliquid adhortans ad officium, nunc minatur abdicationem, nonnumquam & flagris castigat, ut sese recipiat ad frugem meliorem: &, quemadmodum medicus nunc secat uritque, nunc lenibus unctionibus, ac malagmatis mitigat vulneris dolorem. Vis audire Dominum, veluti filio promissa mercedula blandientem? *Hono-*

A *ra*, inquit, *patrem tuum, & matrem, sicut præcepit tibi Dominus Deus tuus, ut longo vivas tempore, & bene sit tibi in terra, quam Dominus Deus tuus daturus est tibi.* Libet audire severam illam objurgatricem ac minacem Domini vocem? Sic loquitur apud Esaiam: *Væ genti peccatrici, populo gravi iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis. Dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum. Super quo percutiam vos, ultra addentes prævaricationem?* Cæteraque permulta, quæ sequuntur in hanc sententiam. Quorsum autem pertinet hæc tam acris tamque prolixa objurgatio? Non alio quam amarum pharmacum datum ægrotanti. Sed audi rursus apud eumdem hanc

B iræ furorisque vocem commutatam in vocem clementiæ: *Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. Quiescite agere perversa, discite benefacere. Quærite judicium, subvenite oppresso, judicate pupillo, defendite viduam, & venite & arguite me, dicit Dominus. Si fuerint peccata vestra sicut coccinum, quasi nix dealbabuntur, & si fuerint rubra sicut vermiculus, velut lilia alba erunt. Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis.* Sed, væ illis! qui ad utramque Domini vocem pertinaciter surdi sunt. Nam istos manet quod sequitur eodem in loco: *Quod si nolueritis, & me ad iracundiam provocaveritis, gladius devorabit vos, quia os Domini loquutum est.* Quid hoc sibi vult, *si me ad iracundiam provocaveritis?* An non & ea quæ præces-

C serunt tam multa, videntur hominis vehementer irati? Sed, quoniam ostendimus, iram Domini vindictam intelligi, duplicem vindictam accipimus: alteram Misericordem, qua corrigit: alteram Ultricem, qua perdit. Qui priorem vindictam obstinate contemnunt, hos tandem manet posterior. Quod ne nobis eveniat, clamat Spiritus Sanctus in Psalmo: *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra.* Hodie est, quam diu sumus in hac vita. Audiemus igitur hodie vocem ejus, ut emendemur, ne post volentes nolentes audiamus vocem ejus, & pereamus in æternum. Verum hujusmodi vel sexcenta loca suppeditant nobis Veteris Testamenti volumina, in quibus subinde Dominus

D commutat genus orationis suæ, si cui vacabit perquirere, nos sat habemus unum aut alterum indicasse. Quin & in Novi Testamenti libris, tametsi prædicatur lex gratiæ, & annunciatur tempus misericordiæ, tamen animadvertes utramque Dei vocem in Filio loquentem nobis. An non terrifica vox est: *Ligatis manibus & pedibus mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium?* Item: *Dividet eum, & ponet partem ejus cum hypocritis.* Rursus: *Væ vobis Pharisæi, væ vobis Scribæ, væ vobis divites*, an non iracunda vox est? Sed hæc ira surdastros expergefacit ad pœnitentiam. Audi nunc vocem diversam: *Venite ad me qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, & invenietis requiem animabus vestris.*

E *Jugum enim meum suave est, & onus meum leve.* Austera vox est: *Vos ex Diabolo patre estis, & opera patris vestri facitis.* Sed huic diversa est: *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt.* Sic loquutus est & Paulo spiranti cædes ac minas adversus discipulos Domini: *Saule, Saule, quid me persequeris? Durum est tibi adversus stimulum calcitrare.* Dejectus est in terram, exoculatus est, subito fulgore conturbatus est. Nimirum, hoc est quod ait: *Et in furore suo conturbabit eos.* Hæc salutaris erat iracundia, quo pharmaco statim sanatus Paulus, respondet: *Domine, quid me vis facere?* Sic corpus ægroti conturbat medicus pharmaco violento, ut abeat morbus, & succedat sanitas. Quod egit Deus per Prophetas, quod per Filium suum, hoc egit & per discipulos suos, & quotidie agit per bonos Doctores &

F Episcopos. Quoties Paulus mutat vocem suam in Epistolis? nunc materna caritate blandiens, obsecrans, & consolans: nunc auctoritate Apostolica minitans inobedientibus. Sed sive blandiuntur, sive objurgant ac minitantur Ecclesiæ Proceres, non oportet alio spectare, quam ad ædificationem. Sermo mutatur, sed idem est animus: mutatur remedii genus, sed eodem tenditur. Mavult Paulus semper uti lætis ac blandis, sed tamen aliquando coactus contristat animos suorum. Nec hujus rei pœnitet mitissimum Apostolum tametsi pœnituerat: Dolebat huc adigi, ut filios suos carissimos mœrore afficeret. Sed gaudet ubi videt illis bene vertisse pharmacum. Sic enim scribit Corinthiis in Epistola posteriore: *Quod & si contristavi vos in*

Epistola, non me pœnitet. Et si pœniteret, videns quod Epistola illa, & si ad horam vos contristavit, nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Contristati enim estis secundum Deum, ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur. Sæculi autem tristitia mortem operatur. Loquitur autem Deus bifariam nobis, per Scripturas suas, & rebus ipsis. Frequenter itaque versandum est nobis in evolvendis sacris voluminibus, ut audiamus quid ibi nobis loquatur Dominus: dandaque est opera, ne surdis loquatur. Porro litterarum imperitis, tamen rebus ipsis frequenter loquitur, & hic oportet cordis aures habere patefactas, ne spernamus vocem Domini. Si quid lætæ rei acciderit, ne imitemur illum, de quo scribit Psalmographus alio loco: *Incrassatus est dilectus, & recalcitravit, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, & recessit a Deo salutari suo:* &, si senserimus nos obnoxios peccatis, gratias agemus clementiæ Dei, quæ nos malis dignos, beneficiis etiam invitat ad resipiscendum: sin nullius mali erimus nobis conscii, studebimus aliquid accessionis adjungere pristinæ erga Deum pietati. Si morbus aut alia calamitas inciderit, gratias agemus divinæ bonitati, quæ nos oblitos nostri revocat ad emendationem vitæ, hic flagellans filios suos, ne pereant in æternum. Quemadmodum scribit Paulus ad Corinthios: *Dum judicamur a Domino, corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur.* Quod si quid afflictionis nobis immerentibus accidit, tamen agemus gratias Deo, cujus bonitas suppeditat nobis materiam augendæ confirmandæque pietatis. Quemadmodum docet Jacobus Apostolus: *Omne gaudium existimate, fratres mei, quum in tentationes varias incideritis, scientes quod probatio fidei vestræ, patientiam operatur, patientia autem perfectum opus habeat, ut sitis perfecti & integri, in nullo deficientes.* Rogemus Dominum, ut hac ira paterna semper flagellet nos, ut hoc furore conturbet nos, ut toti inhorrescamus ad agnitionem peccatorum nostrorum, & contristemur secundum Deum in salutem, concutiamur terrore supremi Judicii ac Gehennæ, ne nobis sic loquatur Dominus in ira sua, quemadmodum locutus est Herodi, quem horrenda morte percussit Angelus Domini: quemadmodum locutus est Hierosolymis, totique nationi gentis Israeliticæ, in quam sic sævitum est a victoribus Romanis, ut nec ætati, nec sexui parcitum sit, nec lapis relictus sit super lapidem, quia pertinaciter noluerunt cognoscere tempus visitationis suæ: nec satis habuerunt semel crucifixisse Dominum gloriæ, nisi post resurrectionem quoque pertinacissimis odiis eumdem in discipulis suis fuissent persequuti. Itaque relicta est eis sua domus deserta, nec Civitatem habent, nec Templum, nec Regnum, nec Sacerdotium, nec populum: imo, quod est omnium infelicissimum, nec oculos habent ut videant voluntatem Domini, nec aures habent, ut audiant quid loquatur Dominus: nec cor habent, ut resipiscant & intelligant, & convertantur ad Regem suum, quem Cæsari quondam posthabuerunt. Quin & aliis multis gentium Principibus locutus est in ira sua Dominus, Neroni, Diocletiano, Maximino, Juliano, qui manifesta Dei vindicta perierunt in cæcitate cordis sui, subitoque, dum sese erigunt in cœlum, ac Deo bellum inferunt, præcipites dati sunt in Tartara. Posteaquam igitur Propheta, cœlesti afflatus Spiritu, docuit universos illos Regum ac populorum tumultus fuisse inanes, illusos & irrisos, nec ullam esse tantam potentiam, neque cœlestium, neque terrestrium, nec infernorum, quæ Dei vindictam possit effugere, si loquatur in ira sua, & si in furore suo conturbet hostes suos, nunc ostendit quod fuerit illud æternæ sapientiæ decretum, quod homines frustra conati sunt oppugnare. Judæi mordicus tuebantur legem suam, Pharisæi defendebant regnum suum, Pontifices depugnabant pro auctoritate Sacerdotii sui, Philosophi supercilium suum nolebant deponere, Reges omni vi depugnabant pro ditionis aut legum suarum auctoritate: populus a superstitione, cui jam assueverat, a vitiis jam in naturam versis, non poterat avelli. Alius aliud spectabat, sed tamen adversus Christum Domini idem erat animus. Judæus in religione dissidebat ab Ethnico, sed concordabat in odio Christianorum. Reges inter se bellis dissidebant, sed in exstinguendis Christi discipulis unanimes erant. Populus oderat Prin-

A cipes suos ut Tyrannos, & publicæ libertatis oppressores, sed sævientibus in Christianos favebat. Philosophorum sectis nihil inter ipsos conveniebat, sed omnes adversus Euangelicam Philosophiam conjuraverant. Cæterum, inter hos tantos tumultus manet immobile decretum æterni Regis: *Ego*, inquit, *ordinavi* sive *unxi Regem meum super Sion montem sanctum meum.* Sic enim habet Hebraica veritas, si quidem Hieronymo credimus, juxta quam lectionem hæc verba tribuuntur Patri: qui quum prius irrisisset & subsannasset eos, nunc incipit loqui & proferre potestatem, atque auctoritatem suam, cui par est omnem humanam auctoritatem cedere. Tumultuaria militum manus creabat

B Cæsarem, Cæsar instituit Reges ac Præfectos. Et frequenter stultus populus adsciscit sibi stultos & impios Reges: quemadmodum olim populus Israeliticus a Deo flagitavit Saulem, fastidito Samuele: quemadmodum in Apologis ranæ deposcunt a Jove Regem ciconiam, contemta trabe. Sed, qui habitat in cœlis, unum Regem constituit immortalem, æternum, invincibilem, immutabilem, summe sapientem, summe potentem, cui uni necesse est ut sese submittat omnis creatura quæ in cœlis, & quæ in terris. Is est Dominus Jesus, quem frustra oppugnat mundus, cui a Patre data est omnis potestas in cœlo & in terra. Juxta translationem Septuaginta, versus hic accommodatur Filio: *Ego autem con-*

C *stitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum ejus.* Porro, quum in Hebræis verbis nihil sit ambiguum, non video, quid vitarint Septuaginta, præter duram ac subitam personæ mutationem. Quum enim præcessisset: *Tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo conturbabit eos:* Subdure cohæret: *Ego autem ordinavi Regem meum*, &c. quum prior versiculus dicatur a Propheta de Patre, proximus ab ipso Patre pronuncietur. Rursus, qui sequitur: *Annunciabo Dei præceptum*: attribuitur Filio. Proinde quo mollior esset sermonis contextus, incolumi sententia Prophetiæ, mutaverunt personam Patris in personam Filii. Neque raro tale quippiam sibi permittunt Septuaginta, velut in hujus Psalmi versiculo: *Ne forte irascatur Dominus, & pereatis de via*

D *justa:* duas voces adjecerunt de suo, *Dominus*, & *justa*. Juxta sensum humiliorem hæc satis quadrant in David, qui depulsis Jebusæis, regiam suam constituit in Sion, quæ est arx Hierosolymorum, sed nobis jam valeat insipidus ille, & aqueus sensus occidentis litteræ: magis libet bibere de vino novo Regis nostri. Quid enim nobis rei est cum David, qui temporarium, ac brevi periturum regnum tenuit in Palæstina orbis angulo? Aut quid magni habebat secundum historicum sensum monticulus ille Sion, qui olim ab idololatris incolebatur, ac tum etiam, quum esset regnum David, occidebat Prophetas, atque ipsum denique Prophetarum Dominum occiderunt: sed dum occidunt, illius illustrant gloriam, & in hoc incurrunt, quod maxime vitant. Hoc enim exprobrat eis Rex noster in Prophetia: *Quid frustra*

E *molimini* populi tumultuantes inanibus consiliis? Quid frustra conamini Reges terræ? Ego solus constitutus sum Rex, non ab hominibus, sed a Deo, cujus voluntati nemo potest resistere, ut teneam imperium, cujus nullus erit finis, super Sion montem sanctum ipsius. Sion Hebræis speculam sonat. Hic, nimirum, est ille mons toties decantatus in mysticis litteris, mons Euangelicæ doctrinæ, unde despicimus quidquid hic mundus habet sublime, & unde vicini cœlo Spiritum cœlestem meremur accipere. In eo ferunt exstructum fuisse templum Mosi, in eo regiam David, in eo domum Ecclesiæ typum, in qua concorditer congregati discipuli, pro terrenis facti sunt ignei. In hoc condita est civitas illa Euangelica, quæ non potest abscondi,

F & adversus cujus fundamenta nihil valent inferorum portæ. Est enim munita non excubiis humanis, aut præsidiis hujus mundi, sed murum habet bonorum operum antemurale fidei: Regem habet Christum, & protectorem Deum. Quemadmodum scripsit Esaias: *Urbs fortitudinis nostræ Sion, Salvator ponetur in ea murus, & antemurale.* Vis autem audire cujusmodi populus inhabitat hanc civitatem? Novus est populus, pacis & veritatis Euangelicæ cultor: *Aperite*, inquit, *portas, & ingredietur gens justa, custodiens veritatem.* Vetus error abiit. Servabis pacem, quia in te sperabimus. Hanc & in alio Psalmo demiratur spiritus Propheticus: *Gloriosa dicta sunt de te civitas Dei.* Et: *Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob.* Et rursum:

Fun-

Fundamenta ejus in montibus sanctis. Rursus alibi: *Qui confidunt in Domino sicut mons Sion, non commovebitur in aeternum, qui habitat in Hierusalem.* Quin & aliis plerisque mysticae Scripturae locis mentio fit honorifica montis hujus, & hujus civitatis Hierusalem: quod quoties fit, nos aut Ecclesiam Catholicam intelligere debemus, aut civitatem coelestem, cujus Ecclesia veluti pars est ac rudimentum. Quisquis erectus ad amorem rerum coelestium velut e sublimi despicit, quidquid hic mundus ostentat tamquam magnificum ac sublime, is habitat montem Sion, ac vere civis est Ecclesiae. Hierusalem Hebraeis sonat *visionem pacis.* Hujus civitatis cives, & si nondum assequi possunt pacem perfectam, tamen jam sublatis oculis in illam coelestem patriam, procul vident pacem illam aeternam, & ad eam ardentibus votis suspirant, exspectantes illud tempus, quando Deus absterget omnem lacrymam ab oculis piorum, & jam non erit amplius neque luctus, neque clamor, sed nec ullus dolor. Moses procul a cacumine montis salutabat terram promissionis. Isti subinde salutant matrem suam Hierusalem, dicentes: *Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum? Concupiscit & deficit anima mea in atria Domini.* Sed ut videas hanc patriam, in specula sis oportet. Non cernitur ab iis, qui colunt humilia, versantes in sordidis hujus mundi curis, habentes oculos gravatos crapula mundanae felicitatis, ac stultae prudentiae. Habet mundus suos montes, sed exsecrabiles Domino. Est mons superbiae, in quo primus posuerat sedem suam, qui dixit in corde suo: *Similis ero altissimo.* Sunt montes Gelboe, quos devovet David, imprecans eis, ut nec rore, nec pluvia coelesti reddantur foecundi. Sunt montes quos tangit Dominus, & fumigant. Et apud Hieremiam Deus minatur monti pestifero, qui corrumpit universam terram. Sed hic est mons, cui benedixit Dominus, de quo cecinit Esaias: *Erit in novissimis praeparatus mons Domini in vertice montium, & elevabitur super omnes colles, & fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi, & dicent: Venite adscendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob.* Angusta erat civitas Hierosolyma, non capiebat nisi Judaeos, nec eos omnes. At haec domus Domini tam est capax, ut universas totius orbis nationes una complectatur. Sunt varii montes in circuitu, sed unus est mons. Sunt variae domus, sed una domus Domini. Multae sunt Ecclesiae, sed sicut unus est Rex, ita una Ecclesia Catholica, gremio suo complectens universas. Totius Ecclesiae caput Christus est, qui est super omnia Deus benedictus in secula. Regem habet invisibilem, quia mons est invisibilis, non potest ostendi digitis, hic est mons Sion: sicut nec Christus ostendi digito potest, hic est Christus. Ubicumque fides est Euangelica, ibi mons est Sion. Sed operae pretium est audire, quomodo Filius regnet in monte sancto Patris. Praecipua Regis auctoritas in edictis est ac legibus. *Nostri Regis gladius est doctrina Patris, praedicans,* inquit, *praeceptum ejus:* sive juxta Hebraicam veritatem: *Annunciabo Dei praeceptum.* Terrae Principes, leges iniquas & impias ferunt nonnumquam. Pharisaei docent traditiunculas hominum, suo compendio servientes. Philosophi docent humanas inventiunculas, in quibus ipsis magnopere dissentiunt inter sese. Rex Sion nihil humile, nihil vafrum, nihil falsum docet, sed e sublimi praedicat praeceptum Domini Dei. Sunt praecepta Philosophorum, sunt praecepta Mosis, sunt praecepta Pharisaeorum, sunt Regum permulta, sed unicum est praeceptum Domini, quod peculiariter annunciat Rex noster Sion. Quodnam est illud? Mutuae caritatis. *Hoc est praeceptum, ut diligatis invicem.* Jamne satisfactum est praecepto, si diligamus invicem? Nondum, sed adjicitur: *Sicut dilexi vos.* Ille pure, ille gratis, ille usque ad mortem dilexit nos. Quidquid docet lex ac Prophetae, caritas Euangelica summatim complectitur. Quisquis toto pectore diligit Deum, is eidem & fidit, & de promissis illius bene sperat, & observat ne quid committat, quod illum offendat. Merito igitur Paulus e tribus heroicis virtutibus primas tribuit caritati, quod haec fidem etiam & spem complectatur. *Caritas omnia credit, omnia sperat.* Sed nihil, inquies, audio de operibus. Non est otiosa caritas: immo *nihil agit perperam,* sed numquam cessat in officio. Hoc est igitur unicum illud, & peculiare praeceptum Dei Patris, quod Filius ita suum appellat, ut tamen auctoritas deferatur Patri, cum quo habet omnia communia. Testatur hoc & in Euangelio: *Doctrina mea non est mea, sed ejus qui misit me,* videlicet, Patris. Poterat Christus orbem sibi subigere viribus & armis. Impetrasset a Patre multas legiones Angelorum, nisi maluisset servare quam ulcisci, sed ita visum est, doctrina coelesti subjicere Patri mundi celsitudines omnes. Notavit & hoc Esaias in loco, quem paulo ante retuli: *Venite adscendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis ejus: Quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem.* Audis gladium pertingentem usque ad compages medullarum, & usque ad divisionem spiritus. Et hoc indicat sequens Prophetae sermo: *Et judicabit gentes, & arguet populos multos.* Quomodo judicabit? Prodita veritate. Quomodo arguet? Revicta falsitate. Luce Euangelica proditae sunt tenebrae mundi. Nunc audi quid sequatur veritate cognita. Pro contentione, quae superstitionis & arrogantiae comes esse solet, succedet studium pacis, quae peculiaris est nota Christianorum: *Et conflabunt,* inquit, *gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces. Non levabit gens contra gentem gladium, neque exercebuntur ultra ad praelium.* Quam ob rem? quia cognita majestate novi Regis, omne mundi supercilium sese submittet, fietque quod paulo post scribit idem Propheta: *Oculi sublimes hominis humiliati sunt, & incurvabitur altitudo virorum.* Exaltabitur autem Dominus solus in die illa. Et rursus aliquanto post: *Et incurvabitur sublimitas hominum, & humiliabitur altitudo virorum, & elevabitur Dominus solus in die illa, & idola penitus conterentur.* Aequum est ut evanescant idola, hoc est, simulacra, vanaeque rerum umbrae, posteaquam illuxit veritas. Aequum est ut consilescat omnis tumor humanae Philosophiae, posteaquam coelestem doctrinam annunciare coepit ille, de quo solus testificatus est Pater: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est, ipsum audite.* Par est ut cristam ponat arrogantia mortalium, posteaquam auscultare coepit illi, qui dicit in Euangelio: *Discite a me, quia mitis sum, & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris.* Sunt qui interpretentur hoc ipsum esse praeceptum Patris, ut Filius mundo declaret se vere esse Filium Dei, ut per Filium glorificetur Pater. Quorum sententiam equidem non rejicio. Vide autem ut oraculum Euangelicae narrationi concinit. Illic legis: *Hic est Filius meus dilectus.* Hic: *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Si tanta fuit auctoritas Mosis, Heliae, Helisaei, Esaiae, aliorumque veterum Prophetarum, qui nihil aliud erant quam servi & praecones: quantam oportet esse auctoritatem Filii, praesertim ejus, qui non vulgari more sit Filius per adoptionem, quemadmodum alii complures, sed singulari & incommunicabili ratione. Qui natura Filius Dei dicitur, solus est & unicus. Quod autem dixit, *hodie,* non ad temporis statum refertur, sed ad aeternitatem, quae nec initium novit, nec fluxum, nec finem. Nobis quae fuerunt, jam esse desierunt: quemadmodum quae futura sunt nondum sunt. Et hoc ipsum quod praesens est, semper est in fluxu. Naturae divinae semper est hodie, semper est praesens, neque quidquam est in fluxu. Ita Dei Filius semper hodie nascitur a Patre, quemadmodum semper est a Patre. Et in hanc quidem sententiam interpretatur locum hunc divus Augustinus: quamquam non negans interim hoc intelligi posse de nativitate, qua factus homo natus est ex Virgine, quo die sic esse coepit quod non erat, ut non desineret esse quod semper fuerat. Hilario diversa placet sententia, quae docet Christum mystica quadam ratione saepius a Patre nasci, ut nihil interim accedat divinae naturae, sed tantum humanae: aut in hoc dicatur nasci, quod esse declaratur. Nobis enim quodammodo gignitur, cum hoc illum intelligimus esse, quod prius ignorabamus. Et Pater quodammodo gignit, cum palam agnoscit Filium. Porro quod hic in Prophetia Pater dicit Filio, bis in Euangelio legimus. Semel cum baptizatum in Jordane, primum indicio columbae, mox propria voce commendavit eum omnibus dicens: *Hic est Filius meus dilectus.* Marcus & Lucas sic referunt: *Tu es Filius meus dilectus.* Caeterum, quod hic additur, *ego hodie genui te,* Euangelista habet, *in te mihi complacui.* Et videtur Euangelicus sermo mire concinere Prophetiae. Nam, mea quidem sententia, in Psalmo recinitur eadem sententia: *Filius meus es tu.* Hoc infigitur repetitione, *ego hodie genui te.* Itidem Pater: *Tu es Filius meus carissi-*

cariſſimus: Hoc inculcat iterans: *In te mihi complacui.* Deinde quod additur in Euangelio, *ipſum audite*, reſpondet illi quod eſt in Pſalmo, *prædicans præceptum ejus.* Filius meus es, & cariſſimus atque unicus eſt, non eſt quod alium exſpectetis. Ex me eſt, & ex me loquetur, ipſum igitur audite, & me audieritis. Eadem voce glorificavit Filium in monte, cum ſe transfiguraſſet Jeſus coram tribus diſcipulis. Cujus & Petrus meminit in Epiſtola poſteriore: *Speculatores facti illius magnitudinis. Accipiens enim a Deo Patre honorem & gloriam voce delapſa ad eum hujuſcemodi a magnifica gloria: Hic eſt Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipſum audite. Et hanc vocem nos audivimus de cœlo allatam, quum eſſemus cum ipſo in monte ſancto.* Rurſus, cum Jeſus oraret Patrem, ut nomen ſuum glorificaret per Filium, venit vox Patris de cœlo dicens: *Et clarificavi, & iterum clarificabo.* Et hæc vox erat majeſtatis plena. Nam qui audierant, partim dicebant, tonitruum factum eſt: alii, Angelus Domini loquutus eſt ei. Quemadmodum Filius morte ſua glorificavit Patrem, ita Pater viciſſim reſurrectione glorificavit Filium, non quod illi quidquam acceſſerit novæ gloriæ, ſed quod gloriam, quam ſemper habuit apud Patrem, habere cœpit & apud homines. Ad eum igitur diem quem fecit Dominus, in quo reſuſcitavit Filium ſuum ex mortuis, referuntur hæc Prophetæ verba: *Ego hodie genui te.* Non legitur hæc vox iterum audita: *Tu es Filius meus cariſſimus*, ſed ipſa re loquutus eſt hic Pater. Glorificavit enim iterum, ſicut promiſerat, Filium ſuum, poſteaquam lapidem quem reprobaverunt ædificantes, collocavit in capite anguli, virtute divina reſuſcitans eum, ut eſſet primogenitus ex mortuis. Subindicat enim Apoſtolus Paulus, illum quodammodo renatum, quum appellat *primogenitum ex mortuis.* Primogenitus erat omnis creaturæ, quum per illum conderet univerſa, ſed declaratus princeps & auctor reſurrectionis, factus eſt primogenitus ex mortuis, & rurſus audit a Patre: *Ego hodie genui te.* Genuit enim illum immortalitati, qui mortalis erat natus ex Virgine. Et ne cui videatur hæc interpretatio coactior, magisque niti commentis hominum, quam Scripturæ canonicæ, Paulus in Actis Apoſtolicis, Judæis prædicans Chriſtum, hunc Pſalmi præſentis verſiculum ad reſurrectionis diem accommodat: *Cumque*, inquit, *conſummaſſet omnia quæ de ipſo ſcripta erant, deponentes eum de ligno, poſuerunt eum in monumento. Deus vero ſuſcitavit eum a mortuis tertia die, qui viſus eſt per dies multos iis, qui ſimul adſcenderant cum eo de Galilæa in Hieruſalem, qui uſque nunc ſunt teſtes ejus ad plebem: Et nos vobis annunciamus eam, quæ ad Patres noſtros repromiſſio data eſt, quoniam hanc Deus adimplevit filiis veſtris reſuſcitans Jeſum, ſicut in Pſalmo primo ſcriptum eſt: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quod autem ſuſcitavit eum a mortuis, non amplius reverſurum in corruptionem, ita dixit: Dabo vobis ſancta David fidelia.* Quid eſt igitur, *Filius meus es tu*? Declaravi mundo te eſſe Filium meum. Quid eſt, *hodie genui te*? Hodie te conſecravi immortalitati. Hodie te feci primogenitum ex mortuis. Hodie tibi dedi omnem poteſtatem in cœlo & in terra. Hodie feci ut mundus intelligat te ſedere mihi a dextris, participem Monarchiæ totius mundi. Hodie te clarificavi claritate, quam ſemper apud me poſſediſti. Atque ut omnes intelligant te eſſe verum & unicum Filium meum, hæredem te feci, & conſortem regni mei, Principem regni Euangelici. Poſtula a me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ. Tradidit Pater omne jus Eccleſiaſtici regni Filio. Supereſt ut ille pergat Euangelicæ doctrinæ præſidio totius orbis nationes ſubigere ditioni paternæ. Subigit autem non in hoc ut perdantur, ſed ut ſalvi fiant. Subiguntur non in Tyrannicam ſervitutem, ſed in libertatem filiorum Dei. Non ambit Chriſtus regnum hujus mundi, qui juxta naturam etiam humanam factus eſt Rex Regum, & Dominus Dominantium. Sed Euangelicum regnum ambiit a Patre, ut totum mundum aſſereret a tyrannide peccati, & dicto audientem redderet Patri cœleſti, qui non vult mortem peccatoris, ſed ut convertatur & vivat. Si quæris, ubi Filius popoſcerit hoc a Patre? audi ipſum Patri loquentem in Euangelio Joannis: *Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te. Sicut dediſti illi poteſtatem omnis carnis, ut omni quod dediſti ei, det vitam æternam.* Et ne quis putaret illum nihil a Patre petere

A præter gentem Hebræorum, unde tum diſcipulos collegerat, adjecit: *Non pro his rogo tantum, ſed & pro eis, qui credituri ſunt per verbum illorum in me, ut omnes unum ſint ſicut tu Pater in me, & ego in te, ut & ipſi in nobis unum ſint, ut credat mundus quia tu me miſiſti.* Quos autem terminos præſcripſit prædicationi ſuorum diſcipulorum? *Ite*, inquit, *in orbem univerſum, & prædicate Euangelium omni creaturæ.* Quid exigent, aut quales leges præſcribent pacis? *Quiſquis crediderit & baptizatus fuerit, ſalvus erit.* Sic vindicatur regnum Euangelicum, *ut omnes unum ſint in nobis, ſicut tu in me, & ego in te.* Prædicavi tuum præceptum, nec uſquam deflexi a voluntate tua. Qui in me credent, obtemperabunt doctrinæ meæ, ac per me meoſque provocati, ſubmittent ſe voluntati tuæ. Itaque tandem tradam tibi regnum tranquillum, & omnis expers rebellionis, quemadmodum in cœlis nemo repugnat voluntati tuæ. Cæterum, quod dixit: *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam*, Auguſtinus in eo quod ſequitur, *& poſſeſſionem tuam terminos terræ*, putat eamdem ſententiam repetitam, licet evidentius expreſſam. Sed Hilarius diſſentit, argutans pluribus verbis, aliud eſſe quod terminat, aliud quod terminatur. Extremas autem terræ partes ambiri diverſis elementis, quæ terram terminent ſuperne aere, inferne profundiſſimis aquis, quas appellat abyſſos, & his eſſe ſuos incolas, non mortuos, ſed vivos. Atque huc deflectit illud Pauli: *Ut in nomine Jeſu omne genu flectatur, cæleſtium, terreſtrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jeſus in gloria eſt Dei Patris:* præſertim, quum ſimili forma ſcripſerit auctor Apocalypſis, quod nullus neque in cœlo, neque ſuper terram, neque infra terram repertus ſit, qui dignus eſſet aperire librum obſignatum. In hanc ferme ſententiam Hilarius. Mihi magis arridet, ut intelligamus juxta ſententiam Auguſtini, regnum Euangelicum porrigi quaquaverſum, uſque ad extremas orbis nationes. Juxta illud: *In omnem terram exivit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Suſpicor tamen Hilarium hoc ſuxiſſe ex commentariis Origenis, qui nonnihil attingit alicubi, de liberandis iis, qui damnati ſunt apud inferos, deque Dæmonibus redimendis. Cæterum, præterquam quod coactum eſt terminos interpretari, quod foris ambit rem, quamquam ita loquimur nonnumquam, ut quum dicimus terræ terminum eſſe Oceanum, aut aeris terminum eſſe globum lunæ, nec verum eſt, ſuperne terram tegi aere, inferne abyſſo, quum undique terræ inhæreant aquæ, & undique terram ambiat aer. Et ſi danda ſit certa ſedes inferis, probabilius ſit eos in intimis terræ verſari, quod centrum vocant, quam in abyſſis aquarum. Porro regium nomen, quod apud homines ampliſſimæ poteſtatis habet ſignificationem, & terminos terræ, quibus ditionem latiſſime porrectam ſignificat, ut latius porrigi non poſſit, opponit imbecillitati corporis humani, quæ ſcandalo fuit Judæis, & anguſtiæ gentis Judaicæ, ultra cujus fines illi nolebant regnum Euangelicum proferri. Utrumque nomen congruit in Chriſtum, & Regis, & Sacerdotis. Siquidem Melchiſedech, qui typum geſſit Chriſti, Regem juſtitiæ interpretamur, & Rex Salem, hoc eſt, Rex pacis fuiſſe deſcribitur. Negat quidem Chriſtus Regnum ſuum eſſe de hoc mundo, non quod non eſſet Dominus omnium, ſed quod tum pro tempore ſtuduerit exhibere ſuis diſcipulis imaginem Euangelici principatus. Satellitium inerme ſecum circumferebat, adeo nullas habebat arces, ut ne diverſorium quidem haberet proprium, ubi caput ſuum reclinaret, beneficiis ſubigebat populum, gladio ſermonis Euangelici jugulabat impias cupiditates, ut interfecto homine improbo renaſceretur homo novus, ac Deo dignus. Vicit tolerantia, vicit moriendo. Cæterum, poſt reſurrectionem regalia loquitur: *Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra.* Nec tamen in Euangelio Regis nomen abnuit, tametſi apud Pilatum regni genus diſtinxit. Nam, interrogatus an Rex eſſet, reſpondit: *Tu dixiſti*, fugitans reſponſionis arrogantiam, non inficians tamen veritatem. Quin & ipſe in cruce pendens, Regia tum audit, tum loquitur. Ait latro: *Memento mei, dum veneris in regnum tuum.* Cui reſpondet Jeſus: *Amen, dico tibi, hodie mecum eris in Paradiſo.* Talis deſcribitur & vatum ænigmatis: *Ecce*, inquit Zacharias, *Rex tuus veniet tibi juſtus, & ſalvator.* Sed ne tyrannicum ac ſuperbum regnum imagineris, adjecit: *Juſtus & ſalvator, ipſe pauper & adſcendens ſuper aſinam, &*

ſuper

super pullum filium asinæ. Mox ostendit mansuetudine, non violentia regnum Euangelicum latissime propagandum. *Loquetur*, inquit, *pacem Gentibus, & potestas ejus a mari usque ad mare, & a fluminibus usque ad fines terræ.* Itidem Esaias: *Parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum ejus, & vocabitur nomen ejus admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis.* Habes regnum & regni genus longe diversum a regno mundano. Nunc audi ditionis amplitudinem: *Multiplicabitur ejus imperium, & pacis non erit finis.* Terræ Principes sanguine propagant imperium suum, & dum vicissim alius alium protrudit ac repellit, bellorum nullus est finis. Nunc accipe magis Regalia: *Super solium David, & super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud & corroboret in judicio & justitia.* Ubi *judicium* audis & *justitiam*, excluditur tyrannis. Nunc audi regnum æternum: *A modo & usque in sempiternum.* Ille Sacerdos erat in æternum secundum ordinem Melchisedech, semel immolata victima, post quam non esset opus alia. Rex item est in æternum, quia immortalis est, ut successorem non admittat: Sedet in throno Deus in seculum seculi, moderans universa nutu suo. Sed nondum undique pacatum est illius regnum in terris. Tolerat & trahit adhuc Ecclesiæ sagena permixtos bonos ac malos pisces, tolerat seges Euangelica zizaniam admixtam tritico. Et Paulus clamat multos esse Antichristos. Tolerat membra imbecillia. Adhuc in nobis cupiditates carnis rebellionem movent adversus spiritum. Verum ubi subjecerit sibi omnia, & tradiderit regnum Deo & Patri, tunc perfecta pax habebit omnia. Atque hactenus Prophetiæ sermo satis quadrat in Christum nostrum, qui quum esset summus ac Dominus omnium, tamen demisit sese, quo suis Apostolis, & Apostolorum successoribus ostenderet mansuetudinis ac lenitatis viam: quod oporteat Ecclesiastici regni Proceres ab omni specie mundanæ tyrannidis procul abesse. Verum in his quæ sequuntur, quoniam sævitiam & austeritatem quamdam sonare videntur, magnopere sese torquent interpretes, quomodo competant in Christum illum nostrum, pacis, mansuetudinis, & humilitatis magistrum, simul & exemplar. Postquam enim illi tradiderat gentes hæreditatem, & possessionem terminos terræ, subjicit: Reges eos in virga ferrea. Tamquam vas figuli confringes eos. Multis hoc ipsum verbum, *reges*, prima specie videtur durius ac violentius. Nam a Regis nomine olim liberarum civitatum aures abhorrebant. Sed formidabilius etiam sonat quod sequitur: In virga ferrea. Virga, minax vocabulum est, quod exasperat etiam additum epitheton, ferrea. Jam his quoque videtur immitius, quod sequitur: *Tamquam vas figuli confringes eos.* Quid enim crudelius, quam in hoc accipere postulatam gentium possessionem, ut eas funditus & irrecuperabiliter perdas? Nam fictile vas semel contritum restitui non potest. Hæc species crudelitatis, quoniam multum abhorret a mansuetissimis moribus, & mitissima doctrina Christi, breviter, ab ejus regno, qui dicit: *Tollite jugum meum super vos, & invenietis requiem animabus vestris: jugum enim meum suave est, & onus meum leve:* variis rationibus veteres conati sunt sese ex hac difficultate extricare. Quod si locum hunc juxta sensum historicum accipias, recte verbis asperis significatur impietas Judaicæ gentis, qua pertinacissime rebellarunt Christo, miserabili excidio punita. Quia non cognoverunt tempus blandæ visitationis, irruit tandem in eos severa vindicta Dei, quæ gentem rebellem non solum flagellavit acerbissime, verum propemodum usque ad internecionem delevit. Alii referunt ad extremi judicii diem, cujus terrore nunc interim revocat illos a pertinacia peccandi. Quod si perstiterint tumultuari, & conspirare adversus Dominum, qui nunc blande invitat ad resipiscentiam, futurum est, ut æternæ vindictæ virgam ferream sentiant, & æterno conterantur exitio. Quod illis apud Esaiam comminatur: *Quoniam subito dum non speratur veniet contritio ejus, & comminuetur sicut conteritur lagena figuli contritione prævalida, & non invenietur de fragmentis ejus testa, in qua portetur igniculus de incendio.* Sed evidentius apud Esaiam decimo nono: *Sic conteram populum istum & civitatem istam, sicut conteritur vas figuli quod non potest ultra instaurari.* Hunc utrumque sensum attingit Hieronymus, & tertium insuper duobus indicans verbis, quem solum sequitur Augustinus. Nec abhorret Hilarius, qui multis modis mitigare nititur sermonis acerbitatem. Primum, quod regere non sit tyrannicum, sed recta ratione, & ad legum regulam moderantis, quod & alias tribuitur Christo: *Exiet dux, qui regat populum meum Israel.* Sed mitius etiam sonat Græca vox, qua sunt usi Septuaginta Interpretes. Est enim ποιμανεῖς, hoc est, *pasces*, sive pastorum more reges. Idem pollere dicunt vocem Hebraicam sermonis ejus non imperiti. Christus enim pastor est bonus, qui tanto affectu curat pascitque gregem suum, ut animam etiam suam impenderit nobis ovibus pascuæ suæ. Jam virga non semper instrumentum est supplicii, sed insigne regni, quod Regis sit officium populi mores ad legum disciplinam dirigere, ne deflectat ab honesto, sicut alibi legis in Psalmo: *Virga æquitatis virga regni tui.* Hoc igitur *virgam* dicit, quod Græci dicunt *sceptrum.* Porro, quod addidit *ferrea*, non sonat tyrannicum imperium & austerum, sed solidam, perpetuam, incorruptam, & nulli cessuram auctoritatem. Qui ad regulam humanarum legum vitam instituunt, sæpenumero deflectunt a recto. Cæterum, quisquis temperat vitam suam ad regulam Euangelicæ doctrinæ, numquam aberrabit a pietate. Hæc virga levis est obedientibus, rigida contumacibus: ferream sentiet, qui impegerit, non qui obsequitur: Quemadmodum Christus est solidus ille lapis, tutum refugium iis, qui institerint: cæterum, conteritur, quisquis in illum impegerit, aut in quem ille deciderit. Non mirum igitur, si Christus solus Rex omnium habet virgam, quum Paulus hujus servus ac dispensator virgam habeat, qua comminatur Corinthiis, ni resipiscant: *Quid vultis*, inquit, *in virga veniam ad vos, an in caritate & spiritu mansuetudinis?* Quid est quod comminatur Apostolus? Num se satellitio cinctum venturum in Ecclesiam cum virga prætoria? Nequaquam, sed ut pater amantissimus lenitate conabatur suos filios emendare. Cæterum, erga contumaces minatur, sese exserturum auctoritatem Apostolicam, hoc est, acriorem ac publicam objurgationem, aut, si res ita postulet, excommunicationem. Virgam expedivit, quum Satanæ traderet eum, qui patris uxorem habuerat pro sua, & hanc minatur Corinthiis, quum ait: *An experimentum quæritis habitantis in me Christi?* Usus est hac virga Paulus in Actis Apostolicis adversus Elimam Magum, qui resistebat Euangelico sermoni, quum ait: *O plene omni dolo, & omni fallacia, fili Diaboli, inimice omnis justitiæ, non desinis subvertere vias Domini rectas? Et nunc ecce manus Domini super te, & eris cæcus, non videns solem usque ad tempus.* Promsit & Petrus virgam suam, quum dicit Ananiæ: *Anania, cur tentavit Satanas cor tuum, mentiri te Spiritui Sancto, & fraudare de pretio agri?* Ad quam vocem Ananias cecidit & exspiravit. Atque idem accidit uxori, consciæ fraudis hujus: quamquam hujus supplicii Petrus alioqui mitissimus denunciator erat, non auctor. Habent igitur & Apostolorum successores virgam, non qua ulciscantur privatas injurias, sed qua corrigunt & objurgant rebelles, & obsistentes Euangelico profectui. Sed hanc raro proferunt, nec alias, quam quum tentatis omnibus cogit necessitas ad extrema remedia descendere. Quatuor aut quinque Paulus tradidit Satanæ: unum qui rem habuerat cum uxore patris, magno cum probro totius Ecclesiæ, quod eam palam haberet domi uxoris loco: hunc ad tempus tradidit Satanæ, hoc est, vitari jussit, ut pudore correctus resipisceret. Sed mox virgæ severitatem temperat spiritu lenitatis, commendans eumdem, ut correctum reciperent in visceribus caritatis, & consolarentur eum, ne graviore mœrore pudefactus absorberetur. Tradidit Hermogenem & Phygellum, sed pertinaciter adversatos Euangelio, ut discerent non blasphemare. Atque hi vere dicere poterant: An experimentum quæritis habitantis in me Christi? Sanabant ægrotos, excitabant mortuos, nihil non tolerabant pro Euangelio Christi, tot hominum millia lenitate sua pertraxerant ad Euangelicam professionem, & tamen virgam non habent nisi correptionis, & si pertinacia peccantis coegerit experiri extrema, excommunicationis, quæ nihil aliud, quam vitari jubebat inemendabilem, ut si pudore non corrigeretur, certe ne plures inficeret suo contagio. Quam non referunt horum exemplum quidam, qui non virgam tantum Apostolicam, sed carceres habent, catenas habent, confiscationes bonorum, habent & brachium seculare, denique

que bombardas habent, & armatum satellitium, immo & venena habent, aliisque mille terroribus armati sunt, quibus privatam injuriam ulciscantur verius, quam Euangelii. Nec interim docent quemquam, nec blande monent, nec omnino quemquam ad Christum pertrahunt, quum tam multos perdant sævitia malisque moribus suis. Orandus est igitur Christus Pastorum Princeps, ut hos quoque regat in virga ferrea, ut auctoritatem suam, ad exemplum Apostolorum potius quam Tyrannorum temperent. Sequitur: *Tamquam vas figuli conteret eos.* Nihil vilius luteo vasculo, nihil fragilius. Et tamen qui pii sunt, Domini thesaurum possident in vasis fictilibus, & hæc licet lutea domus, si caste vivimus, templum est Spiritus Sancti. Sed nihil intolerabilius, si luteum vasculum erigat sese contra Deum figulum. Nec enim tam lutum est in potestate figuli, fingentis, refingentis, & comminuentis arbitratu suo, quam homo est in manu Dei. Ac luteum vas, dum uvida est argilla, si frangi contigerit, est reparabile. At si posteaquam semel sole aut igni obduruit, conteratur, periit irreparabiliter. Quam diu sumus in hac vita, argilla sumus humida, frangimur, sed refingi possumus, si dignetur figulus admovere manum. Ægre tamen restituuntur, qui longa peccandi consuetudine obduruerunt, & tamen nulli desperandum. Quod apud homines est impossibile, possibile est apud Deum. Si semel conjiciat in Gehennam, nulla reparandi spes: sin hic conterat vas inutile, per pœnitentiam, si hic dejecerit, per humilitatem animi, tunc fiet illud, quod legimus in alio Psalmo: *Cor contritum & humiliatum Deus non despicies.* Quod si vasi contrito ac dissipato accesserit humor lacrymarum, remollescet lutum nostrum, & Deus pro sua clementia dignabitur refingere pœnitentem, ac pro vase putri restituere vas honorificum, & aptum in usus Domini. Felices qui conteruntur ab hoc figulo, felices qui occiduntur ab hoc Rege, felices qui percutiuntur hujus gladio, felices qui castigantur hujus virga. Occidit in nobis veterem hominem, ut vivat novus: percutit gladio spiritus, qui est sermo Dei, ut omnes impias cupiditates amputet ab animo consecrato Spiritui cœlesti. Percutit virga ac prosternit, ut erigat. Sic percussus est Saulus. Concidit persecutor Ecclesiæ, & surrexit Præco salutis æternæ. Conteritur in nobis quidquid de peccatore limo primi parentis contractum aut inolitum est. Conterit veteris hominis lutulenta negotia, conterit terrenas cupiditates, ut posthac excocti caritatis igni, ducamur, agamurque Spiritu Dei. Atque hactenus quidem magnitudine potestatis & supplicii imminentis acerbitate terruit illos, qui consiliis impiis conspirant ac tumultuantur adversus Dominum & Christum ejus. Nunc clemens Rex viam indicat, qua possint effugere pœnam, & consequi felicitatem: *Et nunc*, inquit, *Reges intelligite, erudimini qui judicatis terram.* Quod hactenus tumultuatum est adversus Dominum & Christum ejus, tametsi crimen atrox est, tamen habet aliquem excusationis prætextum. Moses erat obscurus, nec omnibus prædicatus: Philosophi evanuerunt in cogitationibus suis: Principes terræ, terrena sapiebant: involverat Deus omnia peccatis & erroribus, ut omnium misereretur. Sed nunc prodita per Christum & hujus Apostolos Euangelica veritate, nolite rebellare Spiritui Sancto, posthac error erit inexcusabilis. *Credite & intelligite*, nisi enim credideritis, non intelligetis. Sola fides præstabit salutem, & semel abolebit, quidquid hactenus peccatum est. Primum occurret dubitatio, qui sint isti Reges, quos alloquitur Rex Sion, sive Deus Pater. Si spectes sententiam historiæ propiorem. Reges illos ac Principes alloquitur, qui paulo ante per ignorantiam excæcati fremebant & conjurabant adversus Dominum & Christum ejus, qui variis suppliciorum generibus excarnificabant Prædicatores Euangelicæ pacis. Hos revocat ad sanam mentem, ut tandem ex prædicatione Euangelii cognoscant & intelligant Christum solum esse datum a Deo Patre, in cujus nomine salutem assequi possint universæ nationes, cuique oporteat flecti omne genu. Hactenus erant tempora caliginis, at nunc prodita veritatis Euangelicæ luce, intelligite, & a simulacrorum cultu ad veræ pietatis studium vosmet ipsos convertite. Adorandus est, quem vos persequimini: salutem offert, cujus doctrinam abolere conamini: Deus est, quem ut hominem incessitis. Rursus, juxta tropologiam dubitari potest, utrum ad profanos

A Principes pertineat, an ad Apostolorum successores, hoc est, Episcopos. Ad utrosque pertinere subnotat divus Hieronymus. Augustinus magis accommodat ad Ecclesiasticos, sed ita tamen, ut quod dicit, possit ad utrumque genus hominum accommodari. Nos itaque de utrisque interpretabimur, si prius illum scrupulum discusserimus, quum ante fremuerint gentes, & populi meditati sint inania: adstiterint Reges terræ, & Principes convenerint in unum, gentium ac populorum nulla fit mentio. Equidem, opinor, ideo Regum tantum ac judicum fieri mentionem, quod illis emendatis facile populus sequatur quæ sunt optima, & tamen

B cæterorum quoque meminit generali clausula, quum subjungit: *Beati omnes qui confidunt in eo.* Regum igitur est intelligere. Solet enim fere magnæ fortunæ comes esse stultitia. Et tamen operæ pretium est, ut multum sapiant, qui tot hominum millibus sapiunt: ut plurimum animo cernant, qui tot urbibus prospiciunt. Et magno orbis periculo desipiunt Monarchæ, quemadmodum magno orbis bono cordati sunt. Neque vero satis est nasci, ut Principem præstes. Magno studio discenda est ars gubernandi populum, neque segnius interim postulanda a Domino. Proinde Deus offensus vitiis hominum, ceu gravem quamdam pestem minitatur Principem stultum. Sic enim loquitur per Esaiam: *Et dabo pueros Principes eorum, & effœminati domina-*

C *buntur eis. Et corruet populus, vir ad virum, & unusquisque ad proximum suum.* Rursum apud eumdem: *Jam propitius factus*, ut ingens quoddam bonum promittit: *Ecce in justitia regnabit Rex, & Principes in judicio præerunt.* Ac mox: *Non vocabitur ultra is, qui insipiens est Princeps, neque fraudulentus appellabitur major.* Intellexit hoc cordatissimus ille puer Solomon, qui quum patri David successisset in regnum, jussus a Domino petere quidquid vellet, nec opes petiit, nec gloriam, nec mortem inimicorum, sed cor docile, ut tantam multitudinem sapienter posset moderari. Et tamen Judææ regnum, quod tenebat Solomon, angustum erat præ his regnis, quæ nunc obtinentur a nonnullis Monarchis. Nec aliud orat in libro, cui titulus Sapientia: *Da*

D *mihi*, inquit, *Domine, sedium tuarum adsistricem sapientiam. Mitte illam de cœlis sanctis tuis, & a sede magnitudinis tuæ ut mecum sit, & mecum laboret, ut sciam quid acceptum sit apud te.* Prior hujus versiculi pars pertinet ad judicium, hoc est, ad eam prudentiæ partem, qua dijudicamus quid sit optimum factu, altera pars ad sedatos affectus. Reges intelligite, ut dispiciatis quid expediat Reipublicæ, erudimini judices: nam Græcis est παιδεύθητε, quod frequenter non ad eruditionem, sed ad castigationem morum pertinet. Ductum est enim Græcis a pueris quos severitate disciplinæ coercemus. Qui stultus est & judicio carens, pessima pro optimis eligit. Itidem qui perturbatur ira, odio, amore, ambitione, libidine, superbia, livore, quoniam mentis oculum habet perturbatum, non potest dispicere quid ex-

E pediat. His igitur perturbationibus vacare, est Philosophum esse. Nam hoc sensit Plato, qui pronunciavit Reipublicæ felicitatem in hoc esse sitam, si qui Reges essent, iidem essent Philosophi. Nam quomodo recte imperabit aliis, qui ipse servit cæcis affectibus? Quomodo recte consulet populo, qui stultas cupiditates habet in consilio: Augustinus putat in hoc quoque versu repetitam sententiam verbis licet diversis, ut quos prius dixerat Reges, mox appellet judices, & quos prius jusserat intelligere, nunc jubeat erudiri. Atque, utinam hoc toties infixisset Psalmographus, ut aliquando inhæreret mentibus nostri temporis Principum, qui perpetuis tumultibus subinde miscent res mortalium! Quod si quemadmodum Phaethon magno or-

F bis exitio tractavit currum Solis, ita stultis & indomitis affectibus Monarcha summam calamitatem invehit rebus mortalium: quanto magis oportet eos qui dispensatores sunt mysteriorum Dei, abundare intellectu legis divinæ, & animum habere purgatum ab omnibus malis cupiditatibus? Quomodo possunt dici Reges terræ, si terrenis cupiditatibus serviunt? Infra nos sit oportet, cujus Reges dici merebimur. Ergo spirituales, qui quæ sursum sunt sapiunt, quæ sursum sunt quærunt, quorum animus & conversatio est in cœlis, qui terrena calcant amore cœlestium, merito judices terræ dicuntur. Ita Paulus scribens Corinthiis: *An nescitis*, inquit, *quod sancti de hoc mundo judicabunt? Et si in vobis judicatur mundus, indigni estis qui de*

minimis

minimis judicetis? Habes, quomodo, quos, Christus selegit e mundo, judices fiant mundi, quoniam ipsa vita docent esse spernendum, quidquid magnifica specie blanditur in hoc mundo. Ac ne vertant in superbiam, quod appellavit eos Reges & judices terræ, subjecit: *Servite Domino in timore, & exsultate cum tremore.* Præstat hoc ingens auctoritas Regibus, ut neminem metuant, sed metuantur ab omnibus, & hinc sæpenumero putant sibi licere, quod libet. Id ne fiat, ostendit quem debeant & ipsi timere. Sunt Reges populi, sed communem habent Regem in cœlis. Non vocantur in jus ab hominibus, sed tamen sistendi sunt cum aliis ad tribunal æterni judicis. Dominantur plebi, sed communem habent dominum in excelsis, cujus auctoritatem ac vindictam numquam effugient. Reges ergo nolite, freti potestate vestra, spernere cœlestem Dominum, sed servite ei in timore. In Sacris litteris, servire plerumque colere est. Coluistis idola, coluistis mundum, nunc colite Dominum. Colitur autem observandis ipsius præceptis,&hoc in timore,ut circumspecti semper caveant, ne qua in re offendant Dominum omnium. Sunt Principes, qui colunt Dominum audiendis sacris, aut dicendis statis precibus, quas dicunt horarias: non dico quod hac in parte laudandi non sint, sed si interim expilant pauperes iniquis exactionibus, si ob pecuniam committunt Magistratus improbis & indignis, si quæ debentur usibus egentium, converrunt in fiscum suum: si opprimunt insontes, & favent violentis: si obliti jurisjurandi, sua tyrannide premunt libertatem Reipublicæ, si ob ambitionem, iram, aut alias cupiditates suas bellorum tumultibus involvunt mundum, non serviunt Domino in timore. Etenim si vere illum timerent, si sibi persuasum haberent, se de singulis horum rationem reddituros apud tribunal æterni & inevitabilis judicis: si hoc graviores daturos pœnas, quo majorem potestatem gesserint in terris, si cum impiis audituros & illam vocem: *Ite maledicti in ignem æternum:* non tanta securitate facerent, quod animo collibitum est. Jam ne quod dictum est: *Servite Domino in timore:* videretur ad miseriam pertinere, subditum est: *Et exsultate.* Non est infelix servitus servire Domino, nec ea res dehonestat dignitatem vestram, sed ornat. Olim serviebatis ligno & lapidi, metuebatis Jovem & Neptunum, aut homines vita defunctos, aut noxios Dæmones: nunc servitis Regi seculorum Deo, & eum metuitis offendere, qui offensus solus potest & animam & corpus in Gehennam mittere. De tali servitute, de tali domino exsultate, ad cujus præceptum si moderati fueritis potestatem vestram, ille pro fideliter administrato regno terreno, referet vobis immortalitatem in regno cœlesti. Sed rursum ne hoc ipsum vergeret in effusionem temeritatis, opportune adjecit: *Cum tremore:* Ingens est præmium, sed difficilis est Regia functio, quod multa sint quæ illos ad licentiam impellant: Ipsa magnitudo potestatis. Nam fere fit, ut cui licet quod vult, plus velit quam licet. Ad hæc familiarium assentatio, cui pesti potissimum obnoxia est magnatum conditio. Postremo in tam variis negotiorum agminibus vel ignorantia, vel oscitantia. Plurimum itaque metuant Dominum oportet, qui neminem timent hominum, & ubique cauti circumspectique vigilent, qui non dormitant, nisi magno Reipublicæ malo. Proinde repetit & inculat, quod jam semel atque iterum dixit: *Apprehendite disciplinam.* Quo quidem loco Græcis est non καταλαμβάνετε, sed δράξασθε, quod est proprie veluti cursu fugientem assequi. Hoc celeriter, hoc rebus omnibus omissis agendum, ut accipiant disciplinam, nisi malunt deponere regnum. Imo hoc diu meditandum iis, qui regno destinati sunt. Non vacat illis bonam ætatis partem perdere alea, poculis, scortis, venationibus, peregrinationibus, pompis, aliisque nugis. Quidquid temporis datur, hoc totum breve est Regibus ac Magnatibus apprehendendæ disciplinæ. Sera autem & nimio constans est sapientia Principum, quæ rerum usu colligitur. Male agetur cum genere mortalium, si Principes gerendis diu bellis, tandem senes intelligent bellum esse rem omnibus modis pestiferam etiam victori. Si tum denique discent, non esse quibuslibet credendos Magistratus, ubi viderint Rempublicam labefactatam illorum culpa: si tandem discent facere edicta, ubi senserint edicta temere prodita, cessisse in perniciem Reipublicæ si crebro decepti discent non esse fidendum adulatoribus. Atque item de cæteris Regum aut Præsulum officiis. Unde igitur mature licebit *apprehendere disciplinam?* Celerius e libris hauriuntur decreta disciplinæ Regiæ, quam experimentis: citius e spectatis & integris Consiliariis discitur, quam periclitandis rebus. Divus Thomas Episcopus Cantuariensis, quum esset ad eum honorem auctoritate Regis admotus, ipse vero hactenus magis in aulicis negotiis, quam in Sacris litteris fuisset detritus, intelligens, quantum oneris suscepisset in humeros, tanta celeritate properavit *apprehendere disciplinam*, ut quum in ea gente solenne sit, ut Archiepiscopus ille totius regni Primas, Proceres aulicos accipiat convivio, Magnatibus suas mensas affatim instrueret iis rebus, quibus animo obsequerentur suo, ne parcus aut sordidus videretur, cæterum ipse ad suam mensam neminem admisit præter eruditos aliquot. Toto convivio lector sonabat ad aurem, aut si quid incidisset, de sensu Scripturæ disputabatur. Adeo nullum tempus patiebatur sibi intercidere, quod non daretur apprehendendæ disciplinæ. Utinam hos versiculos Episcopi nostrorum temporum omnes frequenter psallant! psallant autem non solum spiritu, verum etiam mente. Id sane referret populi, cujus curam gerunt, sed peculiariter etiam ipsorum. Quod enim sequitur: *Ne forte irascatur Dominus, & pereatis de via justa.* Periclitatur plebejus, qui inciderit in iram Regis, sed gravius periclitatur Rex, qui inciderit in iram Domini. Rursus iram justam, ultionem appellat. Incidit autem quisquis aberrat ab illius disciplina: *Est via Domini recta, & sunt viæ perversorum a sinistris, quas ignorat Dominus.* Apud nos non semper perit, quisquis deflexit a recta via, sæpe nihil aliud quam dispendium facit, nonnumquam error saluti fuit. Cæterum, quicumque deflexit a via Domini recta, periit, etiam si non periit. Qui manet in Christo, non aberrabit, ipse est enim via, quæ ducit ad vitam: in hoc manet, quisquis ad illius doctrinam & exemplum instituit vitam. Divus Hieronymus in Commentariis admonet apud Hebræos sermonem esse ancipitem, quod quum Septuaginta verterint δράξασθε παιδείας, dicat verti potuisse, *adorate*, vel *osculamini filium:* sive, ut ipse vertit juxta veritatem Hebraicam, *adorate pure*, quoniam veteres osculo adorabant, Septuaginta locis aliquot pro adorate verterunt καταφιλήσατε. *Bar* autem præsertim apud Syros *filium* sonat, apud Hebræos *pure*, &, ut nonnulli sentiunt, *triticum.* Verum in his barbari sermonis Labyrinthis, non est animus magnopere distorqueri. Judæi qui promissum filium tot seculis exspectarunt, maluerunt occidere quam adorare, & ideo volentes suam constituere justitiam per opera legalia, perierunt a via justa, quæ est Christus Jesus. Et adorabant quidem Deum, sed non pure, immolabant victimas, lavabant corpus & calices, sed animus intus scatebat omni spurcicie malarum cupiditatum, iræ, livoris, avaritiæ, superbiæ. Hinc est, quod apud Esaiam magno stomacho adversatur illorum dies festos, victimas & sabbata. Vult enim adorari pure, hoc est, puritate spiritus. Spiritus purissimus est, & puro spiritu vult coli, potius quam victimis. Non enim pure adorant Filium, qui suis operibus adscribunt salutem, quum per Euangelium, fidem & gratiam salus æterna detur omnibus. Denique, non adorat pure, qui patrem honorat, cujus filium afficit contumelia: *Qui Filium non habet, is nec Patrem habet.* At ne lentitudo vindictæ divinæ pariat illis securitatem, addit: *Quum exarserit in brevi ira ejus.* Dum differt ultionem, quodammodo dissimulat iram suam Dominus, lenitate sua nos invitans ad pœnitentiam, patienter exspectans, si forte resipiscat peccator, & vivat. Sed illud nobis incertum, an subito exardescet illius ira. Quod enim dixit *in brevi*, Septuaginta verterunt ἐν τάχει. Id repentinum quiddam atque inexspectatum significat. Nam sive intelligas de die illo supremo, veniet & ille veluti nocturnus fur, & obrepet inexspectatus: sive de die mortis cujusque, frequenter & ille opprimit inopinantes atque interoscitantes. Nemo tam juvenis est aut validus, nemo tam potens, ut possit sibi crastinum polliceri. Summos etiam orbis Monarchas mors inopinata tollit e medio. Sic pridem in medio rerum successu periit Philippus, Maximiliani Cæsaris filius. Sic Leonem decimum, quum omnia Romæ perstreperent triumphis & gratulationibus, subito mors exemit rebus humanis, quo transtulerit incertum: & in terris quidem a nemi-

ne poterat reprehendi, sed ipse novit quam bonam causam habuerit apud tribunal Christi. Jugiter itaque vigilandum, *ne quando excidamus a via justa*. Semper habeamus bonam conscientiam apud Deum, ut quandocumque venerit dies mortis, possimus de illius bonitate confidere. Tunc enim infelices erunt, qui hic fidunt opibus suis, potentiæ suæ, fortunæ, divitiis, benefactis suis. Sed beati omnes, qui confidunt in Domino. Cæterum, in morte, qui poterunt confidere in Domino, qui tota vita confisi sunt mundo? Hæc fiducia tametsi potissimum nascitur ex agnita clementia Dei, tamen non cohæret cum animo perverso, sibique male conscio. Maledictus est, qui confidit in homine. Stultus est, qui confidit in divitiis. Sic enim audit dives ille in Euangelio: *Stulte, hac nocte repetunt abs te animam tuam, & hac quæ parasti cujus erunt?* Judaicum est fidere suis operibus. Tametsi duplicia sunt opera, Judaismi & caritatis. Illis periculose fiditur, nisi hæc accesserint. Rursus & horum inanis est fiducia, nisi diffisi meritis nostris, sacram, quod ajunt, ancoram jecerimus in immensa bonitate Dei. Notavit emphasim sermonis divus Augustinus. Quum enim terrorem incussisset malis, dicens: *Cum exarserit in brevi ira ejus*, non adjecit, securos fore bonos, sed *beatos*. Non enim hi solum liberabuntur a periculo, verum etiam æternam beatitudinem consequentur, si desierint rebellare Christo Domini, si conturbati metu æterni supplicii agnoverint hunc esse Regem cœli & terræ & inferorum, caput & Pastorem totius Ecclesiæ, extra quam nulla est speranda salus: ad hujus præceptum esse vivendum, hunc esse Dei Filium Deum & hominem, cujus potestati nemo possit resistere, cujus vindictam nemo quamlibet potens possit effugere, si contemserit illius præcepta. Si coluerint hunc reverenter & circumspecte, si in hoc glorientur, sed interim cum tremore, si totis studiis hujus doctrinam arripuerint, & in ea perseveraverint, simul atque repente venerit ille dies Domini magnus & terribilis, tum apparebit illorum infelicitas, quos hic mundus felicissimos judicavit: & beati declarabuntur omnes, qui non posuerunt fiduciam suam in hujus mundi præsidiis, non in operibus suis, sed in bonitate Domini Jesu Christi.

Jam tempus est, ut ad proximum Psalmum transeamus, idque faciemus adspirante spiritu Jesu Christi, si prius ostenderimus mysticum hujus Psalmi sensum latius & ad varias personas, variaque tempora proferri posse, sicut hodie quoque ad unumquemque nostrum pertineat. Primum sensus historicus, tametsi friget quoties ad allegoriam acceditur, tamen frequenter & plurimum adfert lucis, & gratiæ non parum addit sensui mystico. Hujus rei si quis volet experimentum capere, legat Arnobii commentarium in Psalmum David, deplorantis peccatum suum, cujus initium: *Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam*. Nec tamen est necesse, ut omnes vaticinii partes ad amussim quadrent, vel historico sensui, vel allegorico, quod sæpe quædam admisceantur in hoc, ut cohæreat narrationis series, rursus alia, quæ quoniam juxta sensum histori-

A cum absurda sunt, cogunt nos ad allegoriam confugere. Proximus gradus est, ut vaticinium proprie accommodetur Christo, demonstreturque jam olim de illo fuisse prædictum Prophetarum oraculis, quod aperte & sine involucris Euangelica narrat historia. Atque hic sensus præsertim in Psalmis fere perpetuus est, in hoc sane etiam irrefragabilis Scripturæ auctoritate commonstratus, quemadmodum ostendimus. Hujus tractatio, mea quidem sententia, difficillima est. Nam hoc recte pervestigato, non magni negotii est, sensum eumdem a capite ad membra, & ab ætate qua Christus versatus est in terris, ad præcedentia aut sequentia tempora derivare. Quod enim a Pharisæis, Regibus & populo suo passus est Christus, hoc & ab impiis ante passi fuerant pii, & post Christum passi sunt Apostoli. Immo, quemad-B modum ab orbe condito semper mundus persequutus est veros Dei cultores, ita usque ad finem seculorum futurum est. Cæteraque quodammodo & facta sunt semper & fuerunt, quæ de irrisione divina, de ira & furore, de revocatione ad cultum Filii Dei, de terrore supremi judicii scribuntur in hoc Psalmo. Veritas Euangelica Christus est, auctor rerum fluxarum mundus est. Denique in suis membris patitur aut refocillatur Christus. Superest extremus gradus, quum Scripturæ sensus privatim ad unumquemque nostrum refertur, totumque quod in reliquis sensibus per varias personas gestum est, in uno geritur homine: veluti quoties ira, libido, ambitio, avaritia mentem nostram sollicitant ad ea, quæ adversantur Euangelicæ doctrinæ, tum quodammodo fremunt gentes, populi meditantur inania. C Quod si ratio quoque cesserit cupiditatum tumultibus, tunc adsistunt Reges terræ, & Principes conveniunt in unum adversus Dominum, & adversus Christum ejus. Sed interim animus resipiscens, memorque pristinæ libertatis, ac pertæsus duræ servitutis, qua servit peccatis, clamat: *Disrumpamus vincula eorum, & projiciamus a nobis jugum ipsorum*. Et hunc conatum nostrum adjuvat e cœlis Dominus, sic irridens ac subsannans nos, ut tantisper sinat nos obsequi cupiditatibus nostris, donec ipsi docti malis intelligamus, ex quibus rebus nobis pollicebamur mirificam felicitatem, ex his summam calamitatem evenisse. Mox loquitur nobis in ira, ob oculos ingerens terrorem æterni supplicii, & conturbat nos horrore vitæ, in qua versati sumus. D Deinde sic afflictis & conturbatis ostendit unde salutem sperare oporteat, proponit nobis Filium suum, qui dicit omnibus: *Venite ad me omnes qui laboratis*. Monet ut hujus legibus obtemperent animi cupiditates, ad hujus præceptum sese componat humana ratio, atque huic uni Regi cunctorum ita serviamus, ut simul exsultemus de illius immensa erga nos bonitate, & semper in metu simus, nimirum, diffidentes factis ac viribus nostris, non judicantes nosmet ipsos, sed omnem spem ac fiduciam habentes in illius inæstimabili benignitate, per quam salutem æternam assequuntur, qui toto pectore ad illum confugiunt, cui laus & gratiarum actio, cum Patre & Spiritu Sancto in omne ævum, Amen.

COMMENTARII DESIDERII ERASMI ROTERODAMI IN PSALMUM, QUARE FREMUERUNT GENTES,

FINIS.

IN

IN TERTIUM PSALMUM,

DOMINE QUID MULTIPLICATI,

PARAPHRASIS

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS MELCHIORI VIANDALO THEOLOGO,

S. D.

A Ommodum absolveram Paraphrasim in Acta Apostolorum, Viandale carissime, nec post id temporis suspicabar quemquam exoriturum, qui me de Paraphrasi foret interpellaturus. Et, ecce, redditur velut ex insidiis tua epistola, quæ mihi securitatem hanc excuteret, nullum non movens lapidem, quo mihi persuadeat, ut quod in Novum Testamentum fecissem, idem facerem in Psalmos mysticos. Quam hic instructam argumentorum aciem adducis, quo me, si persuadere nequeas, vel cogas in tuam sententiam. Dum dextrum admoves cornu, quas non laudes in me congeris? Est autem in- B primis violenta res, quamvis blanda, laudatio. Tu tamen ita laudas, ut contendas mihi persuadere, omnia esse verissima, ut inficias ire non liceat. In sinistro cornu quanto pugnacius mecum agis? Obruis me telis argumentorum, a me conjecta, vel deflectis excepta clypeo, vel, quod est violentius, etiam in me retorques, præcludis omnes vias, ne qua pateat suffugium: denique, ne quid omitteres, urges, obtestaris, *precibusque minas*, ut ait ille, *regaliter addis*. Ostendis periculum, ne si, quod petis, recusaro, pereat mihi omnis superioris industriæ gratia, immo ne pro captata gloria referam ignominiam. Nimirum, huc tendebat illa laudis ex paraphrasibus, apud omne genus hominum partæ mirabilis amplificatio, quo magis terreret periculum C amittendæ tam egregiæ possessionis, perinde quasi Tyrannus dicat patri: Respice liberos tuos quam habeas elegantes, quam pios, quam ingenuis artibus expolitos, quam magnificæ spei natos. Hos interimam ni mihi parueris. Ac ne mihi sit integrum negare quod flagitor, nisi velim impie difficilis videri, facis totam civitatem Christianam pedibus meis advolutam, hoc magno consensu postulare. Itaque futurum denuncias, ut ni paruero, jure videar omnibus ineptus deprecator, superbus excusator, callidus tergiversator. Ubi nunc est illa δείνωσις Demosthenica? Ubi Periclis fulgura ac tonitrua? Frigere jacereque videantur omnia, si cum hujus dictionis vehementia conferas. Atqui istud, mi Melchior, non est suadere, sed cogere. Quis autem cre- D diturus erat Melchiorem in Dialecticis ac Philosophicis argutiis pene detritum, tantum tenere Rhetorices? Ego vero, mi Viandale, si hoc ætatis, si hac valetudine, si his exulceratissimis temporibus, quibus nihil possis tuto scribere, rudem ac missionem flagitarem, non dicam a paraphrasibus, sed in totum ab omni scribendi munere, nullis æquis videri possim id, vel impudenter poscere, vel imprudenter sumere. Cæterum, tametsi plane videam hoc argumentum prorsus esse intractabile paraphrastæ, tamen ne post hanc tam vehementem, tamque minacem episto- E lam succedat altera violentior, in tertio Psalmo specimen dedi, quam frustra sit hic sudaturus quisquis tentaverit. Etenim quum in hoc Psalmo tam brevi, tot statim occurrant scrupuli de inverso historiæ ordine, nam multi argumentum habent juxta temporum rationem, prius historia Absalonis David patrem impetentis bello: De interjecto Sela. Deinde an totus hic Psalmus accommodari possit personæ David, quod Hieronymus non negat, docens competere personæ David Christi, & per hunc omnium sanctorum, Augustinus reclamat, quid paraphrastes dicet de titulo, quid de varietate sensus, qui sæpe triplex est, quum non liceat personam semel susceptam deponere? Et tamen in uno Psalmo conatus gustum exhibebo, ut intelligas mihi morem gerendi vobis voluntatem non defuisse. Quod abs te postulabam, ut aliquid opellæ sumeres in demonstrandis corruptelis istius Dialectices ac Philosophiæ, quæ nunc in scholis moleste simul ac dispendiose traditur pueris, & aliquam docendi rationem indicares hac commodiorem, ideo feci quod videam multa bene nata ingenia ab utilissimis disciplinis abhorrere, ob traditionis sordes, & ineptiam. Quin in plerisque gymnasiis jam desierunt ejusmodi disciplinæ prælegi, una cum ipsa Theologia. Atque interim frigent etiam linguæ ac bonæ litteræ. Tantum rixosis altercationibus, & amarulentis libellis ætas teritur. Huic tanto malo nemo te melius poterat succurrere, qui tot annos in ista palæstra versatus sis, nec mediocri cum laude. Inibis gratiam utrimque. Nam hi, qui præter illas disciplinas utcumque traditas nihil didicerunt, mallent aliter prælegi in scholis, quam prorsus intermori. Et juventus avida melioris litteraturæ, fatebitur se tibi debere, qui viam commonstraris commodiorem. Optimo Mæcenati tuo, cum candidissimo sodalitio, plurimam ex me salutem renunciabis. Quo nomine tibi non mediocriter gratulor. Quoniam autem Colloquiorum meministi, subit animo mirari, quam omnibus in rebus dominetur fortuna. Quid hoc argumento nugacius? Et tamen vix credas in quot exemplariorum millia propagatum, nondum expleat empturientium aviditatem. Hoc anno rursus prodit aliqua coronide dilatatum. Sic in amicorum gratiam ineptio. Quamquam sunt graves Theologi, qui prædicent in illis nugis res agi serias. Spongiam meam numquam ita mihi prædicabis, quin osurus sim, indignans his, qui miserum huc perpulerunt. Adeo læva sunt quorumdam judicia. Periit ille nondum, ut opinor, perlecta Spongia mea. Nunc ad Psalmum accingar.

[*Domine quid multiplicati sunt, qui tribulant me?*] Domine Deus, qui nutu potes quidquid vis, & cujus voluntati nemo potest resistere, cujus consilium inscrutabile est, etiam Angelis, qui nos ex omnibus gentibus delegisti, ut essemus populus peculiariter tuus, quum Dominus sis omnium, per quem condita sunt omnia, qui populum hunc juxta mundum humilem ac pusillum, unigeniti Filii tui sanguine tibi vindicasti, quem a mundo semotum e tuis præsidiis pendere voluisti, audi, quæso, querimonias tuorum. Una vox, idem clamor est omnium, quia communis est omnium calamitas, propterea quod cum affligitur unum membrum, simul affligantur omnia membra. Non enim habemus in cujus sinum effundamus animi nostri curas, nisi te Deum unicum, in quo salutis nostræ præsidia collocata sunt omnia: non habemus alium cujus auribus oploremus: non habemus alium ad cujus opem confugiamus. Cur ita tibi visum est, ut hunc populum tibi carum tot hostes conglomerati affligant unum, tot potentes imbecillem, tot armati inermem? Sic, nimirum, & olim Cain, in quo tum erant agmina gentium impiarum: coortus est in fratrem suum Abel, in quo tum erat omnis Ecclesia tuo fidentium præsidio. Statim invaluit deterior, & oppressit innocentem, non reluctantem. Sic impii Reges afflixerunt servos tuos Prophetas. Sic tota manus Sacerdotum, Pharisæorum, Scribarum, Seniorum, Herodis, Pilati denique & promiscuæ multitudinis, velut conjurata adversus unicum Filium

tuum Jesum, oppressit illum. Et quod in hoc exhibitum est, prius fuerat adumbratum in David famulo tuo tibi caro, in quem atrocissimam seditionem movit Absalon. David Rex erat Israeliticæ gentis, Christus Rex Judæorum, hoc est, omnium profitentium nomen tuum. Absalon formæ gloria ferox, & cæsariei luxuria superbus, sceleratis consiliis molitus est exitium David, quo sibi regnum ejus vindicaret. Ita populus Judaicus, cujus typum gerebat Absalon, sibi placens ob gloriam legis a Deo traditæ, ob progenitorem Abraham, ob Prophetas, ob magnifica Dei promissa, ob templum Domini & victimas, ob Sacerdotum, ob Scribarum & Pharisæorum auctoritatem, ob cæremonias mirificam religionis speciem præ se ferentes, totis viribus coortus est adversus Regem Judæorum. Nec defuit huic suus Achitophel, qui quum prius fuisset ab intimis consiliis David, mox defecit ad Absolonem, ostendens illi viam, qua solo David exstincto, populum universum pelliceret ad sese. Judas enim e discipulo factus est proditor Domini sui. Non habet decorem hunc corporis David, non habet cæsariem, non habet blandiloquentiam insidiosam. Mulierum sunt ista vel ornamenta, vel præsidia. Vigorem spiritus habet David noster, qui delectat animos masculos, qui salutaria quærunt potius quam in speciem blanda, ac fortia magis quam speciosa. David consulens incolumitati populi potius quam suæ, pedes egreditur civitatem: Absalon instructus curribus & equitum copiis, admovet minacem exercitum. Christus vero non semel subduxit sese furori Judæorum, nunc lapidationem, nunc præcipitationem machinantium. Gestiunt ac ferociunt qui sequuntur Absalonem: lugent ac flent qui comitantur David fugitivum. Sic pugnat & hodie mundus adversus Christum & huic adhærentes; Sic ferocit adversus Euangelii professores. Regnat Absalon in Hierusalem, atque in regia aliena tyrannidem exercet. David cum suis fugitat ac latitat. Agnoscimus in his, Pater cœlestis, imaginem eorum, quæ tua voluntate gesta sunt in Filio tuo Jesu, atque hujus discipulis. In mundo erat Filius tuus, & mundus per eum factus est, quemadmodum Hierosolymam condiderat David, & mundus eum non cognovit, sed ejectus est, ut demigraret ad deserta gentium. Quin & in hoc respondet figura rei gestæ, quod David fugiens transiit torrentem Cedron, quem ante mortem transiit & David noster Jesus. Atque interim imminente supremo periculo, David consulit periclitantibus, ne veniant in commune periculum: sic Filius tuus: *Si me quæritis, sinite hos abire.* David jubet reportari arcam in civitatem Hierosolymam, & ex oraculo Domini rem vult geri, non humanis præsidiis, dicens: *Si dixerit Dominus, mihi non places, præsto sum, faciat quod bonum est coram ipso. Ego vadam quo vado.* Filius tuus verus Rex noster: *Fiat*, inquit, *voluntas tua, non mea.* Et *filius hominis vadit sicut scriptum est de eo.* David nudis pedibus, & operto capite adscendit montem olivarum, ut illic oraret: Christus nudis pedibus adscendit in locum Golgatha, conscendit cacumen crucis, atque illic deprecatus est Patrem pro salute totius populi. Semei reliquiæ Saul, is spirans adhuc vetus odium in David, acerba convicia jaculatur in eum, quæ quidem in magnis malis acerbissima calamitatis pars. Audit David ejectus, fugitivus, latitans ac distitutus: *Egredere, egredere, vir sanguinum, & vir Belial. Reddidit tibi Dominus universum sanguinem domus Saul, quoniam invasisti regnum pro eo, & ecce premunt te mala tua.* Nec contentus maledictis, lapides quoque conjiciebat in David, & in famulos ejus. Audivit & David noster, verus ac sempiternus populi tui Rex: *Samaritanus es.* Et *Dæmonium habes.* Et *in nomine Beelzebub ejicis Dæmonia.* Audierunt illius amici: *In peccatis natus es totus, & tu doces nos.* Item: *Tu ex illis es: Nam & Galilæus es.* Hæc verba magis formidanda, quam ulli lapides, tum conjiciebantur in discipulos Jesu. Quin idem in cruce pendens audiebat a militibus, Scribis, & Pharisæis convicia, vel ipsa cruce acerbiora. *Vah qui destruis templum: Si Filius Dei est, descendat nunc.* Probra Semei toleranter tulit David, nec passus est Abisai filium Serviæ parare ultionem. Rex noster cohibuit Petrum molientem vindictam, & tamquam surdus non audiens obmutuit ad opprobria exprobrantium, atque interim deprecatus est Patrem ut illis ignosceret, quemadmodum & David deflevit interitum Absalonis, dicens: *Fili mi Absalon, quis mihi tribuat, ut ego moriar pro te.* Quod optavit David pro salute unius, hoc Christus præstitit pro toto populo Judaico. Ac Paulus imitator Christi, cupit anathema fieri pro Judæis, qui ipsum pertinacibus odiis persequebantur. Postremo respondent rerum exitus. David Dei præsidio restitutus in regnum, hymnum canit liberatori suo, dicens: *Propterea confitebor tibi Domine in gentibus, & nomini tuo cantabo. Magnificans salutes Regis sui, & faciens misericordiam Christo suo David, & semini ejus in sempiternum.* Noster item David, per mortem suam devictis hostibus omnibus, & in universum orbem terrarum parato regno, dicit: *Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra.* Achitophel reversus in ædeis suas laqueo suspendit se ipsum: Judas Iscariotes reversus in domum infelicis conscientiæ, simili fato periit. Porro quum videmus populum Judaicum pertinaciter affixum cæremoniis legis Mosaicæ, sic ut nec cœlo potiatur, alienus a Christo: nec terra, profligatus undique & oppressus, nonne videmus Absalonem suis capillis involutum, pendentem ab arbore? Exitio fuit, in quo gloriabatur. Agnoscimus, Domine, nihil hic geri casu fortuitove, sed omnia tuo sempiterno consilio temperari: quod designatum erat in Rege David, vidimus expressum in Rege nostræ Hierosolymæ, quæ est Ecclesia: & quod in capite gestum est, agnoscimus & in corpore fieri. Sunt, & semper erunt Absalones, titulis, auctoritate, dignitate, specie religionis sibi placentes ac feroces: non desunt Achitopheles, & Semei Saulis posteritas: non desunt Annæ & Caiphæ, non Scribæ & Pharisæi, non Primores populi, non ingratum vulgus & multitudo ad Principum auram mobilis: non Herodes ac Pilati, non cohors impia, quæ Christum tuum persequatur & affligat in membris ipsius. Sic tuæ sapientiæ visum est explorare tuorum erga te fiduciam, sic nos docere, ne cujus ope nitamur præterquam tua. Sed interim undique vallati malis quamdiu versamur in hoc corpusculo, non possumus non ingemiscere, non suspirare, non deplorare præsentem sortem, sed apud te dumtaxat, in quo uno spem omnem nostram fiximus. Aliis aliæ res in adversis adferunt, vel auxilium, vel solatium, opes, forma, vires, genus, claritudo, dignitas, potentia, versutia, copiæ militares, equi, currus, classes, bombardæ, fœdera Regum, conspiratio Principum, sapientia hujus mundi, spes vindictæ, deliciæ, voluptates, quæ molestiam utcumque leniunt. Quidam etiam ad magicos ac sortilegos confugiunt. Nos autem ex Filio tuo Domino nostro didicimus, in nihilo horum collocare spem nostram, ne tuo destituamur auxilio, qui totam victoriæ gloriam tibi vis acceptam ferri. Tibi uni gratias agere didicimus, si quid acciderit boni: apud te nostras depromere querimonias, si quid inciderit triste. Unius ferocis hostis impetum sustinere difficile est. Nunc vides quam multi circumvallent unum ac pusillum gregem tuum. Quot exercitibus, quot machinis hunc oppugnat hic violentus mundus, nec cessant umquam impii spiritus igneis jaculis e sublimi impetentes animas nostras, & præter hæc omnia circumferimus hostem domesticum, carnem nostram assidue rebellantem spiritui. Hi, nimirum, hostes tam multi semper in procinctu stantes, non sinunt tuum populum esse securum: obambulant enim caulas tuas multi lupi graves, multique leones rugientes, quærentes quod devorent. Sed tum insurgunt maxime formidabiles, quoties totis viribus cooriuntur in nos: illi sublimes & excelsi, nos humiles, illi armati, nos inermes, illi victores, nos abjecti. Ejicimur in exsilium, rapimur in carceres, exuimur bonis, affligimur, cædimur, infamamur, damnamur, occidimur. Et si desunt homines, qui sæviant in populum tuum, non desunt hostes hoc periculosiores, quod invisibiles. Hinc adoritur nos spiritus libidinis, hinc iracundiæ, hinc ambitionis, hinc luxus, hinc avaritiæ. Neque raro quo citius fallat nos hostis callidus, vertit sese in Angelum lucis. Quis autem enumerare possit quam multi quot arietibus impetant nos, quot artibus insidientur nobis, quanta ferocia sublimes in nos irruant conglomerati, velut obruturi populum tuum Domine. In malis autem quamlibet gravibus præcipuum levamen est spes finiendæ calamitatis & afflictionis in lætitiam commutandæ, quemadmodum qui gravi tempestate jactantur, spe successuræ serenitatis sustinent animum. Et hoc extremum solatium nobis hostes conantur eripere. Multi enim insultant

tant animæ nostræ dicentes, quod non sit illi spes in Deo. Unde autem populo tuo speranda salus, si tu servare vel nolis, vel non possis? Tolerabile convicium est, quod ingeritur auribus corporis. Hoc acerbissimum convicium ingerunt animæ nostræ. Interitus corporis ferri poterat, animæ jacturam quis ferat? Sed ante nos audivit simile Filius tuus unigenitus, adversum quem constituerunt verbum iniquum, dicentes: *numquid qui dormit, adjiciat ut resurgat?* Audivit & in cruce pendens: *Speravit in Deo, liberet eum nunc si vult eum.* Leve probrum erat: *Samaritanus es, & Dæmonium habes.* Nihil autem crudelius quam ad extremam redacto calamitatem insultare, ac desperationem salutis ingerere? B Obtura Domine aures animæ nostræ, ne talem vocem admittat, non est tibi salus in Deo. Et tamen hanc amarissimam vocem multi nobis ingerunt. Dicunt enim nobis hujus mundi cultores, perierunt quicumque dormierunt in Christo. Clamant irrisores Sacramentorum Ecclesiæ: Non abluit aquula sordes animi, nec verbis purgantur, quæ facto commissa sunt. Clamant hæretici, non est spes relapsis post Baptismum. Aliunde clamant Philosophi, nullum esse Deum. Rursus aliunde, Deo nullam esse curam rerum humanarum, & nunc comedamus & bibamus, cras enim moriemur. Aliunde clamant Sadducæi, non superesse animas ab obitu corporis, sed totum hominem perire morte. Hi quid aliud nobis obganniunt, quam nos frustra salutis spem posuisse in te Deo nostro? C quum enim hic mortificemur propter te tota die, facti velut oves mactationi destinatæ, si ultra vitam hanc non porrigitur spes nostra, nonne vere miserabiliores sumus omnibus hominibus? Nonne vere perimus irreparabiliter, quum ab inimicis occidimur? Tales voces audivit pius ille Tobias ab amicis & uxore sua. Audivit & sanctus Job ab uxore sua: *Benedic Deo, & morere.* Neque vero desunt intus in nobis, qui cominus animæ nostræ tales voces ingerant, spem adimentes ac desperationem incutientes, & has amarissimas voces pro nobis audivit Filius tuus Jesus, quum erat in cruce dicens: *Deus meus, Deus meus, cur me deseruisti:* Longe a salute mea verba delictorum meorum. Habent peccata sermones suos, sed diversos. D Quum pelliciunt animam nostram, blandissime loquuntur illi. Quam erat blanda vox ambitionis, quæ dicebat: *non moriemini, sed eritis similes diis scientes bonum & malum.* Sic loquitur impudicitia. Quid dulcius? Sic luxus. Quid suavius? Sic regnandi insania. Quid splendidius? Sic avaritia. Quid felicius? Verum postquam hausi dulce venenum, mutata lingua, quam amara verba loquuntur animæ: *Major est iniquitas tua, quam ut veniam merearis.* Deus justus est. Nihil exspecta præter supplicium. Hæc verba quum sint acerbissima, si proferantur ab uno crimine, quis ferat, quoties tot adulteria, tot rapinæ, tot homicidia, tot furta, simul reclamant animæ nostræ: Non est tibi salus in Deo tuo? E O duras voces & amaras. Quod si hic nihil aliud contemplemur, quam magnitudinem criminum quæ commisimus, quam vires nostras, quam merita nostra, quam divinam justitiam, quid superest nisi desperatio? Sed aliud loquitur animæ nostræ tua misericordia, quæ vincit ac superat judicium. Justitia tua finit ad extremum desperationis venire, sed immensa tua misericordia facit simul cum tentatione proventum, ut possimus sustinere. *In omnibus enim tribulationes patimur, sed non angustiamur; aporiamur, sed non destituimur; persecutionem patimur, sed non derelinquimur; humiliamur, sed non confundimur; dejicimur, sed non perimus.* (*2 Cor. 4.*) F *Quasi morientes & ecce vivimus, ut castigati & non mortificati.* Quantumvis nobis desperationem suadet multitudo affligentium nos paucos, ferocia insurgentium in nos humiles, amarulentia nobis ceu victis ac deploratæ spei insultantium, tamen, tu Domine, solus manum auxiliatricem porrigis adversus turbam affligentium. (*Tu autem domine.*) Porro perire non potest, quem tu tuendum susceperis. Tu solus gloria nostra es adversus superbiam conculcantium nos. Tu es qui erigis caput nostrum in spem victoriæ adversus illos, qui nobis sublimes veluti victores victis insultabant. Si tu Deus pro nobis,

A quis contra nos? Quis nos separabit a caritate Filii tui Jesu? Num tribulatio, num angustia, num fames, num nuditas, num periculum, num persecutio, num gladius? Certi sumus, quod neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit vos separare a caritate tua Deus, quæ est in Christo Jesu Domino nostro. Quicumque enim sincero corde profitentur Filium tuum, per illum liberantur ab omni tentationum procella. Quod in illo præstitisti, idem præstas in membris illius. B Quum adversus illum fremerent gentes & populi meditarentur inania, quum adstitissent Reges terræ, & Principes convenissent in unum, quum universi sævirent in unum ab omnibus destitutum, tu clypeo virtutis tuæ protegebas illum; Quum omnes superbi ludibriis incesserent illum, cædentes arundine, impingentes colaphos & alapas, conspuentes faciem ejus, ludibrii causa coronantes eum spinis & sceptri vice tradentes arundinem, induentes chlamydem coccineam & amarulenta scommata jaculantes in eum, denique inter maleficos pendentem conviciis incessentes. Quum modis omnibus factus esset vermis, & non homo, opprobrium hominum & abjectio plebis, tu solus adversus omnem ignominiam mundi, fuisti illius gloria, etiam in ipsa morte, multis modis glorificans Filium tuum. Denique, quum jam (*Exaltans caput ejus.*) C sepulti quoque nomen studerent abolere, tu exaltasti caput illius, & dedisti illi nomen, quod excellit omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, & inferorum. Afflictio capitis, institutio nostra est. Evectio capitis, spes & gloria membrorum est. Ex nobis imbecilles, per te sumus invicti: ex nobis nihil habentes, de quo gloriemur, gloriamur in te, & in Domino nostro Jesu Christo: ex nobis humiles & abjecti, per illum sublimes sumus, despicientes omnem Satanæ potentiam. Scimus enim quod tu sic percutis, ut sanes, sic dejicis ut erigas, sic occidis ut vivifices, sic obscuras ut glorifices. Libenter igitur & nos gloriabimur in afflictionibus, in dejectionibus, in ignominiis nostris, ut in te sit nostra consolatio, sit nostra sublimitas, sit nostra gloria. D Posthac igitur populus tuus non audiet voces insultantium ac dicentium, non est tibi salus in Deo tuo, sed quoties ingruerit tempestas malorum, magna cum fiducia voce nostra clamabimus ad te, & tu exaudies nos de monte sancto tuo. Habet Synagoga voces suas, quibus obstrepit auribus tuis. (*Voce mea ad dominum clamavi.*) *Jejuno bis in sabbato, & decimas omnium bonorum do pauperibus, & non sum sicut cæteri homines.* Alia vox est Ecclesiæ, qua confitetur Domino quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. Valida vox est fidei, quæ nihil non impetrat a clementia tua, Domine. Promisit Filius tuus, capillus capitis vestri non peribit. Promisit idem: *Quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* E Promisisti & tu, Deus: clamabit ad me & exaudiam eum. Credimus promissis tuis, & fidei voce clamamus: Tu qui fallere non potes, exaudias nos de monte sancto tuo. Synagoga clamat in templo manufacto, ac postulat exaudiri de propitiatorio. Nos vero, qui scimus tuam majestatem non circumscribi loco, ex omnibus mundi regionibus clamamus ad te, certi quod e tua sublimitate, a qua numquam recedis, exaudias nos pro bona tua voluntate, etiam si videaris non exaudire nos. Scis enim, quid expediat nobis. Non tibi præscribimus auxilii modum, non tempus aut locum, F tantum hoc confidimus tuam opem non defuturam populo in te confidenti. Clamavit ad te voce sua (*Ego dormivi.*) pendens in cruce Filius tuus, & exauditus est pro sua reverentia. Commendavit exclamans magna voce, in manus tuas Spiritum suum, & resuscitasti eum tertio die, quoniam ille tuo præsidio fretus ac securus, volens obdormiit in morte, ac somnum cepit in sepulcro, ac mox experrectus est reviviscendo, frustra Judæis sepulcrum obsidentibus, propterea, quod tu numquam illum destitueris, nec deserueris animam illius apud inferos, ut mors illi dominaretur. Impii triumphum agebant, quod innocentem adegissent ad certam mor-

mortem, dicentes: non adjiciet ut resurgat, sed tibi dormiebat, tibi quiescebat, excitaturo quandocunque volebas. Adoramus & exosculamur in capite nostro mysticam rerum imaginem, sperantes idem effecturam tuam bonitatem in membris, quod præstitit in capite. Qui morimur in fide Jesu Christi, quoniam cum certa spe vitæ melioris morimur, obdormiscimus potius quam morimur, & interim corpus ad cantum Angeli revicturum quiescit potius, quam mortuum est in sepulcro, jam liberum ab omni molestia dolorum ac laborum, quibus affligebatur, suo vero tempore reviviscet: quia & animæ placida quiete fruuntur, donec receperint corporis quæque sui contubernium. Hac fiducia securi tum vivimus, tum morimur, scientes quod sive vivimus sive morimur, tibi vivimus ac morimur, quoniam & viventes & morientes tui sumus. Non perit autem, quidquid tuum est. Porro, tui sunt, quicumque per fidem Euangelicam insiti sunt in corpus unigeniti tui. Non est enim damnatio his, qui sunt in Christo Jesu. Etenim qui hic illius similitudinem exprimunt per pœnitentiam mortui peccatis, per Baptismum & abstinentiam malorum operum sepulti cum illo, qui felix sabbatum egit in monumento, resurgentes cum illo in vitæ novitatem, sic ut jam non vivant concupiscentiæ, sed justitiæ, quemadmodum Jesus Christus semel mortuus est pro peccatis nostris, ac vivit immortalem vitam, tibi largitori justitiæ, olim reviviscent & ipsi in beatam immortalitatem. In his omnibus tua misericordia recipit ac protegit nos. Affligimur in hoc mundo ac velut occidimur, sed te liberante respiramus, per pœnitentiam mortificamur carne, sed tuo spiritu vivificamur, obdormiscit hoc corpusculum in morte, sed per te resuscitatur in resurrectione. Perfecta victoria præcessit in capite nostro. Vicit mundum, vicit Principem hujus mundi, vicit mortem, vicit peccatum, vicit persequentium rabiem: quoniam autem nobis hæc omnia vicit, nos quoque magnanimos, & intrepidos adversus hæc omnia reddit nostra erga Jesum Filium tuum fiducia, gaudentesque cum illo canimus Epinicion: Non timebo millia populi circumdantis me. Vidimus unigenitum tuum destitutum ac desperatum ab omnibus, etiam intimis amicis, te protegente triumphantem de omnibus hostibus suis. Vidimus omnes tuos sanctos extrema passos in hoc mundo, neque quemquam tamen destitutum ope tua. Nos ipsi tot malis vallati usque ad desperationem salutis, experti sumus tuum auxilium tum adesse maxime, quum in nobis minimum est præsidii. Quare posthac tua freti bonitate, tua virtute animosi, non timemus multa millia populorum circumvallantium nos. Fortior est tua virtus ad protegendum, quam omnium inimicorum copia ad opprimendum. Plus nobis cavet tua sapientia ad salutem, quam hostium fraudulentia molitur ad perniciem. Plus valet tua bonitas tot modis perspecta & explorata ad præstandam animo nostro fiduciam, quam inimicorum omnium sævitia ad terrendum. Semper itaque gratias agimus tibi, benignissime Deus, sive quum affligimur adversitate, quo fiduciam erga te nostram reddas spectatiorem, sive quum eripimur ac superamus ad consolationem aliorum & gloriam tui nominis. Cæterum, quoniam quamdiu versamur in hoc mortali corpore, subinde exspectandus est hostium insultus, donec prorsus absorpta morte, tuto possimus dicere: Ubi est mors victoria tua, ubi est mors stimulus tuus? ne relinquito nos viribus nostris, sed quoties undique cingent nos agmina malorum, præsens exitium intentantium, tu Domine Deus noster, exsurge in auxilium pusilli gregis tui ut serves illum, & intelligant inimici nobis esse Deum, cui curæ sumus, & cujus potestati nullus potest resistere. Agnoscimus multitudinem, potentiam ac sævitiam hostium nostrorum, sed tamen adversus hos tu nobis fiduciam præbuisti incolumitatis, quia Deus noster es, in quo salutis spem collocavimus. Jam enim per Filium tuum unicum Jesum, reddidisti nobis omnes adversantes, vincibiles. Siquidem ille tolerantia vicit Judæorum malitiam. Ille tentatus a Satana superavit illum. Ille vicit mundum a quo semper habitus est odio. Ille absorptus a morte ac redditus, fregit vires mortis. Ille descendens ad inferos contrivit tyrannidem Principum hujus mundi. Quoniam autem nobis vicit, jussit nos, quantumlibet imbecilles, in sua victoria confidere. *Confidite*, inquiens, *quia ego vici mundum.* Per Filium itaque tu Deus percussisti maxillam adversantium populo tuo, ac dentes peccatorum contrivisti, ut impetere possint, devorare ac deglutire non possint. Quoties Judæorum perversitas, Principum crudelitas, Philosophorum supercilium, Rhetorum eloquentia, Hæreticorum pertinacia late diducto rictu parabat absorbere pusillum gregem tuum, dicens: Deglutiamus eum sicut infernus viventem, & integrum quasi descendentem in lacum, sed tua sapientia sic pro nobis percussit maxillas illorum, ut quo magis illi sævirent, hoc magis invalesceret sermo Euangelicus. Circumit & hodie noster ille adversarius tamquam leo rugiens, quærens quem devoret, sed tu Domine contrivisti dentes illius. Acuunt & hodie dentes suos in nos Judæi, sed contritos, sic, ut maledicere possint, mordere non possint. Acuunt & hæretici, sed in vanum, te cuncta vertente in profectum Ecclesiæ tuæ. Aperit Tartarus os suum, ut absorbeat invocantes nomen Jesu, sed frustra, quoniam ille dixit, nec portas inferorum prævalituras adversus fiduciam Euangelicam. Solida petra est Christus, & petra est quisquis in Christo est: hanc contriti dentes commolere non possunt. Quemadmodum autem malæ bestiæ dentibus potissimum occidunt, veluti leones & ursi, nonnullæ & letale venenum ferunt in dentibus: ita reperiuntur & homines, quorum dentes sunt illis arma & sagittæ, & quorum lingua gladius acutus, & sub quorum labiis latet venenum aspidis insanabile. Hæc, nimirum, est illa generatio, non ex Deo profecta, sed ex Diabolo, quæ juxta testimonium Solomonis, pro dentibus habet gladios, & commandit molaribus suis, ut comedat inopes de terra, & pauperes ex hominibus. Sed tu, Domine, per Christum præstitisti quod olim tuo nomine promiserat Prophetia: *Deus conteret dentes eorum in ore ipsorum, malas leonum confringet Dominus.* Rursus alibi: *Super aspidem & basiliscum ambulabis & conculcabis leonem & draconem.* Quondam impium concilium frendebat dentibus in Stephanum famulum tuum, sed contritis. Non enim poterat resistere sapientiæ & spiritui qui loquebatur. Iidem cæsis Apostolis denunciaverunt, ne prædicarent nomen Jesu. Nimirum, hoc erat stringere dentes in Apostolos, sed audiunt: *An magis obediendum sit hominibus quam Deo, vos judicate.* Qui falsis criminibus impetunt innoxios, qui conviciis incessunt pios, qui ad impietatem sollicitant simplices, dentes suos acuunt in illos. Sic & olim Satanas, dicens Christo: *Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me*: dentes venenatos acuit in illum, sed ille comminuit dentes illius, dicens: *Scriptum est, dominum Deum tuum adorabis, & illi soli servies.* Accusantes illum apud Annam & Caipham, similiter & apud Pilatum variis criminibus, strinxerunt dentes suos in eum. Quum adversus illum vociferarentur: *Tolle, tolle; crucifige, crucifige:* dentes habebant pro jaculis, quibus illum occidere potuerunt, vincere non potuerunt. Quum adversus pendentem, clamarent: *Dixit se Filium Dei, descendat nunc de cruce*: veneno tinctis dentibus commordebant illum, sed Domini patientia contriti sunt dentes illorum. Cur igitur metuamus illos, qui simili modo dentes suos contritos stringunt in Ecclesiam tuam dicentes: *Non est salus ipsi in Deo ejus?* Imo Domini est salus, extra quem pereunt etiam qui salvi videntur, & in quo salvi sunt, etiam qui videntur interire. Si dicerent, non est ulla spes salutis ex vobis, non ex naturæ viribus, non ex lege Mosaica, non ex humana Philosophia, non ex meritis hominum, fateremur ac desponderemus animum. Nunc autem quoniam dicunt: non est salus in Deo, magna fiducia respondemus illis: *Domini est salus.* Cur vos minitamini exitium, qui nec perdere potestis quemquam nec servare? Solus Deus potest occiso corpore mittere animam in Gehennam. Solus potest etiam ab ipsis inferis revocare animam. Cur aliis

Non timebo millia populi.

Salvum me fac Deus meus.

Quoniam tu percussisti omnes.

aliis minantur exitium, qui sibi non possunt esse saluti? Hanc potestatem sibi vindicabat Pilatus. An nescis, inquit, quod habeo potestatem occidendi te, & rursum potestatem servandi te? Quid aliud poterat Pilatus, quam occidere corpus, nec hoc poterat, nisi tuo permissu, citra cujus voluntatem ne passerculus quidem cadit in terram. Non est spes salutis in homine. Maledictus enim qui confidit in homine. Non est spes salutis in Diis gentium, non in Principibus terræ, non in Angelis, non in Sanctis. Tu, Domine, solus potes, quod per os Prophetæ tui prædicas. *Videte quod ego sum solus, & non est alius Deus præter me. Ego occidam, & ego vivere faciam: percutiam & ego sanabo, & non est qui de manu mea possit eruere.* Qui sibi servatores esse volunt, pereunt in æternum: qui in alio spem salutis collocant quam in te, alium Deum sibi fingunt, quum non sit nisi unus Deus, & idem veræ salutis auctor. Est enim falsa salus, quæ pertrahit in extremum exitium. Abnegata veritate, quam nos docuit Filius tuus, servasse vitam corporis, nihilo secius paulo post interituri, vera pernicies est. Cæterum, quos tu servandos susceperis, hos nulla creatura potest perdere. Jam hoc tui muneris est, Domine Deus, quod tibi fidimus, quod non aliunde pendemus, quam ex tua voluntate, quod ex animo dicimus, *Domini est salus*. Tu, quemadmodum

Domini est salus.

A coepisti, benedic populo tuo. Maledicant nobis hostes, modo tu benedicas. Nihil moramur humanas benedictiones, quæ seducunt corda simplicium, quum laudatur peccator in desideriis animæ suæ, & iniquus benedicitur. Talibus benedictionibus tu maledicis. Semper erunt qui conducant Balaam, ut maledicat populo tuo, sed Filius tuus pronunciavit eos fore beatos, quibus maledixerint homines propter ipsum. David patienter tulit maledicta Semei, nos etiam maledicentibus benedicimus, male precantibus bene precamur, pro devoventibus nos, oramus, Filii tui & exemplum & doctrinam sequentes, ut tua benedictio semper foveat populum tuum. Da, ut semper simus populus tuus, & confidimus non defuturam benedictionem tuam. Nos interim vicissim benedicimus nomini sancto tuo, quod est benedictum in omnia secula, donec audierimus illam extremam tuam benedictionem, ex ore benedicti Filii tui Jesu: *Venite benedicti Patris mei, possidete regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi.* B

Habes specimen, mi Viandale, sed extemporale. Si displicebit, nihil me fefellerit. Hoc exspectabam. Sed tamen interim, velis nolis, probabis obsequium meum. Bene vale, cum his qui sinceriter amant Dominum Jesum. Basileæ quinto Calend. Mart. Anno a Christo nato M D XXIV.

IN PSALMVM TERTIVM PARAPHRASEOS, DESIDERII ERASMI ROTERODAMI,

FINIS.

R. P. JOANNI,
EPISCOPO LINCOLNIENSI IN ANGLIA,
DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS
S. D.

Nte complures annos primus omnium Caletii me cohortatus es, Integerrime Præsul, ut in Psalmorum opus ederem Commentarios, nec vero desinis frequentibus epistolis eamdem occinere cantilenam. Exorti sunt deinde, quum eruditi quidam, tum etiam Principes qui idem flagitarent. Quibus, dum video excusationem meam, licet mea sententia justissimam, non probari, subinde conatus sum introspicere sacratissimum hoc Divini Spiritus adytum: verum, id tentantem, aut alio avocarunt occupationes, aut religio quædam ac veneratio majestatis ab ingressu deterruit. In primum Psalmum olim ceu prælusi, in secundum justum addidi Commentarium, in tertium tentavi Paraphrasim: nunc in quartum mitto Concionem, nullum non movens lapidem, si qua forte succedat. Nec adhuc usquam mihi satis facio. Paraphrasim vix recipit hujus operis natura, & tamen in tanta Commentariorum turba lector esset aliqua tractationis novitate retinendus. Pergam, si tu gustum hujus conatus probaris, & si conantem tuis apud Deum precibus juveris. Bene vale. Basileæ Nonis Januarii, Anno M D XXV.

IN QUARTUM PSALMUM,
CUM INVOCAREM,
CONCIO
DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

Exordium ab attentione.

Uo plus habet difficultatis Psalmi præsentis explanatio, fratres in Domino carissimi, hoc intentius oportet animum advertere, ne simul & vobis pereat fructus tam desiderabilis, & mihi sumatur inanis in docendo opera. Contemnitis paululum laboris in amovendo nucis amaro cortice, duroque putamine, quo fruamini nucleo. Multo magis hic contemnetis paululum in attendendo studii, quo saluberrimo simul & jucundissimo cibo reficiantur animi vestri, quem vobis præbebit hic Psalmus. Adesse dignabitur utrisque nostrum Spiritus ille, quo fuit afflatus qui Psalmum hunc edidit, si modo nos promtam animi voluntatem præstiterimus. In titulo vos non diu torquebimus, nam & hic

Docilitas.

C varius fertur. A Septuaginta videtur additus hic titulus: *In finem in hymnis Psalmus David.* Divus Hieronymus Hebræorum auctoritatem sequutus, hunc præfixit: *Victori, sive ad victoriam in Canticis Psalmus David.* Sunt codices qui incerto auctore, habent hunc titulum: *In finem Psalmus Cantici David.* Quum auditis *in finem*, exspectate sensum aliquem sanctiorem & abstrusum, qui nobis Christi mysterium aperiat. Nam, is D est legis totius finis, hoc est, perfectio. Quum auditis victoris aut victoriæ nomen, exspectate mysterium mortis Christi, qua devicit & oppressit Satanæ tyrannidem, & cujus præsidio nos quoque victores evadimus quoties oppugnamur a Satana. Quum auditis, *Psalmum Cantici*, cogitate, spiritualis musicæ genus, quo

Tituli mysterium.

vehementer delectatur Rex noster David, videlicet, Dominus Jesus, dum quod ore profitemur, factis & vita præstamus. Psalmus enim organo canitur, ut tradunt, canticum vocis modulatio est. Deus autem magis glorificatur pia vita Christianorum quam laudibus aut hymnis illorum. Perfecta erit melodia, si utrumque jungatur alteri. Si bona vita præcedit canticum laudis, rectissimus ordo est, & Domini referens exemplum, qui cœpit facere & docere. Si contra, canticum erit Psalmi, proxime laudis musica. Cæterum, ubi canticum auditur, nec auditur psalterium, non delectatur hac musica Deus, sed obturans aures dicit: *Quare tu enarras justitias meas?* Apud Hebræos religiosa erat musica, sacrisque peragendis adhibebatur, atque hujus præcipuum studium apparet fuisse Regi David, qui non solum cantores instituit, qui variis organorum generibus canerent Domino, verum etiam ipse non putavit indignum Regia Majestate saltare, simul & canere ante arcam Domini. Atque hæc quidem apud illos per figuram agebantur. Nobis danda est opera ut in ea musica certemus, quæ delectat aures Dei. Socrates comperit summam esse musicam Philosophiam. Nos intelligamus Deo gratissimam esse musicam, quum nulla in parte vita nostra dissonat a præceptis ipsius, quum oratio nostra cum vita concordat, cum suavissimum fraternæ concordiæ concentum, nulla dissidiorum aut opinionum turbat dissonantia, quum lyra querula deplorat admissum, quum cymbalis bene sonantibus gratias agimus, quum tuba libere personat sermonem Euangelicum. Hæc est musica qua pellitur Spiritus malus, quo Saul agitabatur, hac conciliatur Spiritus Dei bonus, quemadmodum in libris Regum de Helisæo legimus.

Transitio. Hactenus de titulo, nunc ad Psalmum. De cujus historico sensu nihil attingam, vel quia ne de hoc quidem convenit inter Scriptores, vel quia non magnopere facit ad fructum pietatis, quem in præsentia quærimus. Hieronymus arbitratur, juxta sensum historicum, non posse applicari ad David. Alii diversum sentiunt. Et inter quos convenit, ad David juxta litteram pertinere, inter hos non convenit de argumento historiæ. Nos, omissis his, quæ plus habent contentionis quam fructus, tantum bifariam Psalmum hunc vobis exponemus. Primum, quomodo competat in Christum hujus Psalmi Prophetia. Deinde, quomodo pertineat ad omnia Christi membra, hoc est, Christi corpus, quod est Ecclesia. D. Augustinus putat hunc sermonem esse Christi post resurrectionem. Arnobius mavult ejusdem esse, sed pendentis in cruce, quæ sententia mihi videtur vero propior. Illic enim Sacerdos secundum ordinem Melchisedech, se ipsum holocaustum offerens Deo Patri, pro nobis intercessit, & exauditus est pro sui reverentia. In hoc igitur sensu, quadruplex personarum discrimen oportet intueri, Christi, & huic adhærentium, Patris & impiorum, qui nondum agnoverunt Christum. Auscultemus igitur diligenter qui Christi morte sumus redempti, quid Pontifex noster pro nobis oravit, quo magis adnitamur, ne frustra pro nobis oraverit. Susceperat in se Pontifex noster gravissimam sarcinam, videlicet, totius humani generis mala, quo nos ab omnibus malis liberaret. Versus itaque ad amicos suos qui crediderant quidem, sed eorum animos mors ipsius dejecerat, gratulatur sibi, quod a Patre sit exauditus, qui filii sui mortem acceptam habere dignaretur, pro totius humani generis salute. Hoc erat quod semper sitiverat, pro hoc crebro Patrem interpellarat. *Cum invocarem*, inquit, *exaudivit me Deus*, & auctor & judex justitiæ meæ, qui novit me solum esse immunem ab omnibus peccatis, & ideo sic visum est illius bonitati, per unius innocentis mortem, mihi credentibus conferre justitiam. A Judæis quidem ac Pilato condemnatus sum, inter maleficos pendeo, probris impetor undique, sed homines judicant secundum faciem. Deus qui intuetur corda, solus novit justitiam meam, & ideo non restiti qui me persequuntur, sed Deo commisi causam animæ meæ. Hæc ad amicos suos. Hinc versus ad Patrem addit: *In tribulatione dilatasti mihi.* Gratias agit Patri cœ-

Cum invocarem.

A lesti quod in tantis afflictionibus undique prementibus, & corpus & animam, solus indulserit solatium. Nulla erat in Domino pars corporis, non plena cruciatus, manus & pedes clavi pertuderant, perfossum erat latus ferro, caput afflixerant spinæ & arundo, faciem alapæ sputaque contaminarant, carnem universam flagra vulnerarant, omnes artus distentis nervis, gravissimo dolore tenebantur, oculi videbant subsannantes Pharisæos, & moventes capita sua, aures audiebant: *Vah qui destruis templum Dei: Alios salvos fecit, se ipsum non potest salvum facere.* Hæc erant ipsa cruce tristiora. Torquebat cor sanguine destitutum sitis morte durior, & porrectum est acetum ac vinum myrrhatum, ne palatum & lingua carerent suo cruciatu.

B Sanctissimam illius animam multa discruciabant peccata totius mundi, pro quibus unus dabat pœnas. Quid autem gravius impiæ conscientiæ carnificina. Hanc totam in se transtulerat. Exulcerabat multorum incredulitas, pro quibus hæc frustra patiebatur. Susceperat enim infirmitates nostras, & dolores nostros ipse portavit juxta Esaiæ vaticinium. Hic erat hircus emissarius, in cujus caput Pater imposuerat peccata non solum populi Israelitici, sed omnium regionum ac seculorum. Itaque vere circumdederunt illum totum dolores mortis, & undique gravi premebatur anxietate, sed in tanta afflictione qua major nulla esse potuit,

C Pater cœlestis non destituit Filium suum, sed imploranti subsidium, impertiit solatium bonæ spei. Mala constringebant undiquaque, undique pungebant, undique vulnerabant, & urgebat extremum malorum desperatio. *Sed in hac*, inquit, *tanta anxietate tu, Domine, dilatasti mihi.* Dedisti tolerantiam, confirmasti spem bonam, ut animus esset capax afflictionum, quamlibet multarum, quamlibet gravium. Lata spes præbita est, videlicet, non solum ipsum revicturum ad immortalitatem, non solum Israelitas qui credidissent in ipsum fore salvos, verum etiam per omnes mundi plagas, quicumque profiterentur nomen crucifixi, salutem æternam assequuturos. Hanc fiduciam illi præbet Pater, quum loquitur in Psalmo

In tribulatione dilatasti mihi.

D secundo: *Postula a me & dabo tibi gentes hæreditatem, & possessionem tuam terminos terræ.* Invocavit, postulavit, quod erat promissum, & confirmata est latissima spes, quæ solatium attulit in tantis malis undique circumvallantibus agnum immaculatum. Erat tum abjectissimus omnium virorum, non habens speciem neque decorem, vermis erat & non homo, opprobrium hominum, & abjectio plebis, & tamen hunc nullus exaudisset invocantem præter Patrem, nec ille quemquam invocavit nisi solum Patrem, & ille exaudivit invocantem, qui solus potest omnibus præsidiis humanis destitutos, primum confirmare bona spe in afflictionibus,

E deinde temporarias afflictiones vertere in gaudium sempiternum. Nimirum, hoc est quod dicit Psalmus XXI. *Timeat eum omne semen Israel, quoniam non sprevit, neque despexit deprecationem pauperis. Nec avertit faciem suam a me, & cum clamarem ad eum exaudivit me.* Hic erat ille pro nobis factus pauper anxius qui coram Domino pro omnibus effudit precem suam Psal. CII. *Domine, exaudi orationem meam, & clamor meus ad te veniat.* Vultis videre nostra causa constrictum angustiis Dominum? *Ego*, inquit, *sum vermis & non homo, opprobrium hominum, & abjectio plebis.* Vultis videre dilatatum? *Quum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me.* Constrictus erat in forma servi flagris

F cæsus, & cruci affixus, dilatatus gloria resurrectionis. Contrahamur & nos cum ipso per afflictionem carnis, ut dilatemur per illum vivificatione spiritus. Sequitur: *Miserere mei, Deus, & exaudi orationem meam.* Moveri poterat hoc loco quæstio, quomodo hæc precatio *miserere mei*, competat in personam Christi, qui nihil habebat miserandum: deinde qui consistat, ut qui modo egisset gratias, sibique gratulatus esset, quod exauditus esset, quod dilatata spe exhilaratus esset rursus miserabiliter ploret, miserere mei, & exaudi orationem meam. Sed, mirum videri non debet, si clamat *miserere mei*, qui pro tot miseris orabat, qui miserias omnium nostrum in se receperat. Ille exauditus gratias agit, ac

ac mox iterum clamat, ut nos doceat, numquam esse cessandum ab orando. Semper agendæ gratiæ Deo, pro his quæ dedit, semper imploranda est illius misericordia, ut quod dedit tueatur, quod largitus est augeat, ut quod promisit in hac vita præstet ac perficiat in futuro seculo. Hæc quum orasset, non exspectato responso, sermonem suum vertit ad impios, nondum illustratos luce fidei, quod genus erant Judæi, qui condemnarunt, ignorantes Dei justitiam, Jesum, dum suam justitiam tuentur. Cujusmodi erant gentes, quæ muta saxa pro Diis colebant, atque his immolabant victimas, in quibus nihil erat præsidii. Hos omnes misericors Dominus cupit resipiscere, & amplecti paratam Dei misericordiam, quam ipsis exorarat, clamans, *miserere mei*. Qui crediderint, jam facti sunt filii Dei, per fidem & baptismum insiti Christo, proinde qui nondum crediderant, eos appellat filios hominum, qui referentes terrenum Adam, nihil sapiunt nisi terrena, cor habentes defixum in rebus humilibus ac sordidis, nec erigentes animos in cœlum ubi vera felicitas est, fiduciam ponentes non in Deo, sed in simulacris, sed in umbris rerum. Caritas immensa Domini cupiebat omnes homines salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire, & ideo magno affectu clamat ad hos: O filii Adæ, cur non properatis ut efficiamini filii Dei, quamdiu cor habebitis depressum ac degravatum amore rerum humilium, quum gratis offerantur bona cœlestia? Cur ostensa veritate, tamen ultro diligitis vanitatem? Exhibetur vobis lux illa cœlestis, & vos Judæi adhuc mordicus tenetis umbras ac figuras legis? patefacta est cognitio veri Dei, veræque Religionis, & vos gentes adhuc quæritis inania Deorum simulacra? Tot seculis Deus toleravit ignorantiam vestram, nunc posteaquam lux venit in mundum, cur ultro diligitis noctem ignorantiæ, & non potius amplectimini solem exorientem, qui discutiet vana rerum simulacra? Quis usque adeo demens est, ut quum profert se dies, omnia gratissima luce perfundens, fugiat in speluncam atram, veluti noctem in die quæritans? Quis lumen si detur videre requirit pristinæ cæcitatis tenebras? Quam profunda cæcitas erat, hominem colere pro Deo. Sed crassioris est cæcitatis, boves, simias, crocodilos, serpentes, dracones, pro numinibus venerari. Proximæ cæcitatis est, lunam, solem, ac stellas, corpora in usum hominum a Deo condita, pro Diis adorare. Verum, omnium crassissimus morbus est, cæpas, lignum, lapides, æs, imagines hominum arte confictas adorare in quibus nec sensus est ullus, nec vita. Atque hæc nox tot annorum millibus totum orbem occuparat. Quid hoc est aliud, quam quærere mendacium? Vanitatis erat, credere soli aut lunæ inesse Numen aliquod, quum ex illis potius agnoscendus esset verus Deus, eorum corporum conditor. Erroris erat hæc adorare, priusquam Euangelica tuba per universum orbem personuerat, non esse adorandum nisi unum Deum Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum. Sed deploratæ cujusdam infelicitatis est animi morti devoti, post auditam Euangelii tubam, adhuc incendere thura ligno, & lapidi dicere, serva me. Mendacium erat miserabile, credere mortuos homines verti in Deos, verum miserabilior est cæcitas, mendacium, ubi non est, quærere, hoc est, mentiri sibi ipsi, & fingere præstigium quo volens fallatur. Est hujus vitæ vanitas juxta Ecclesiasten, quam homo non potest effugere. Est vanitas juxta Paulum, cui omnis creatura subjecta est non volens, cæterum, eam adeo non diligit, ut ingemiscat ac parturiat, exspectans revelationem filiorum Dei. Perniciosa vanitas est, quam quis diligit. Item mendacium est quoddam humanæ naturæ concretum, de quo legitur: *Omnis homo mendax*. Sed perniciosum mendacium est quod quæritur, quod accersitur, quod adamatur. Equidem, arbitror, totum hunc versiculum, qui tribus articulis constat, quorum primus notat graves corde, secundus diligentes vanitatem, tertius quærentes mendacium, ad utrumque populum, Judæorum, videlicet, & Gentium pertinere. Quum Christus venisset, qui erat veritas, tamen erant in utroque qui diligerent vanitatem, & quærerent

A mendacium, quemadmodum sunt hodie quoque. Corpus habere grave, commune est omnium mortalium. Corpus quod corrumpitur aggravat animam, ac terrenum domicilium deprimit sensum multa cogitantem. Hoc onere gravatus Paulus etiam ipse clamat: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Idem, Corinthiis scribens, ingemiscit, gravatus terrestri domicilio, superindui cupiens domicilio cœlesti. Quamquam & hanc sarcinam nobis detrahet resurrectio, quum pro terreno ac animali corpore, quod veluti semen terræ creditum est, nascetur spirituale. Sed interim miserum est habere cor grave. Habebant autem Judæi, qui litteræ affixi, non poterant erigere cor ad

B sensum spiritualem, qui in Christo nihil perspicere poterant nisi quod carnalibus cernebant oculis. Tale cor ex parte habebant & discipuli Domini, priusquam Spiritus ille cœlestis eximeret illis hoc terrenum, & insereret cor subvolans ad cœlestia. Grave cor habebant & Græci Philosophi, qui totam aciem dirigebant in res conditas, de substantiis a materia separatis, vix ceu per nebulam aliquid perspicere valuerunt. Multo minus de simplicissima Dei natura, & si quid de hac somniarunt aliqui, nimirum, ex rebus mirabiliter conditis conjectantes opificem, tamen ab hac luce degravati Deum utcumque cognitum, non coluerunt ut Deum,

C qui, quum sit mens æterna, pura mente colitur, sed turpiter viventes gloriam Dei verterunt in simulacrum hominis, nimirum, hoc est quod scribit Paulus Romanis: *Evanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. Qui ebrii sunt*, inquit alibi, *nocte ebrii sunt*: postea quam per Christum emicuit lux Euangelii, jam nox processerat, dies appropinquabat, itaque decebat abjicere facta tenebrarum, & induere arma lucis. Nec tamen desunt qui ex vespertina crapula jam dudum exorto sole tamen oculos habent gravatos, in clara luce cæcutientes. At levior est corporis crapula, quæ somno decoquitur. Infelix est cordis crapula, quæ non perinde facile discuti potest. Ab hac igitur deterret di-

D scipulos suos Dominus apud Lucam Euangelistam. Videte, ne graventur corda vestra crapula, & ebrietate, & curis hujus vitæ, subitusque vobis ingruat dies ille. Hæc crapula multis annorum millibus degravarat corda mortalium, non Gentium tantum sed & Judæorum, qui subinde relapsi sunt ad cultum simulacrorum. Porro quod hic dicitur *vanitas*, Græcis est ματαιότης, quæ vox magis significat supervacaneum, quodque frustra fit, alioqui Latinis *vanum* dicitur, quod est, inane, verique vacuum. Et *vanus* dicitur qui falsa jactat. Simulacra vero *vanitates* appellari, multis Scripturæ locis declarari potest. Quod enim est in libro Regum III. *provocantes Dominum Deum Israel in vanitatibus suis*,

E Græce est ἐν ματαίοις αὐτῶν. Rursus apud Hieremiam, me ad iracundiam concitaverunt in sculptilibus suis, & in vanitatibus alienis, Græce est, ἐν ματαίοις. Rursus in Actis Apostolicis capite XIV. Barnabas & Paulus cultum falsorum Deorum, vanitatis nomine signant; *annunciantes*, inquit, *vobis ab his vanis converti*, Græcis est, ἀπὸ τούτων τῶν ματαίων. Non solum igitur impium erat quod faciebant gentes, verum etiam supervacaneum. Quid enim tam frustraneum esse potest, quam si quis occlamet statuæ, quæ non audit, si quis incendat thymiama saxo, quod olfactu caret quam offerre donaria simulacro quod non videt, inferre cibos æri, quod non sapit, vitam suam ac suorum commit-

F tere simulacro quod non vivit, præsidium poscere a lapide, qui sibi non potest esse præsidio, nec erigere se si quis dejiciat loco, nec tueri se si quis comminuat. Jam mihi cogita quam profunda sit animi crapula, quum videas cædi materiem, effigiari truncum in imaginem quamcumque voluerit artifex, quum videas ex ejusdem ligni reliquiis, coqui cibos, quod reliquum est, ubi manibus humanis fuerit affixum in templo, habere pro Deo. Videlicet, hæc est illa crapula, quam describit Esaias capite XXIX. *Obstupescite & admiramini, fluctuate & vacillate, inebriamini & non a vino, movemini, & non ab ebrietate.* Apud eumdem Prophetam capite XLIV. eleganter depingitur hæc temulentia vani-

nitatis. Has tenebras adeo dilexerunt Gentes, ut earum amore multis annis Christi præcones, omni malorum genere persequuti sint, & adeo veterem errorem non reliquerunt, ut novas etiam superstitiones ultro sibi commenti sint, an non hoc est quærere mendacium? Parum erat colere patrios Deos, quidquid erat apud peregrinas nationes falsorum Numinum invexerunt in suam civitatem. Aderat Deus verus, & ab hoc aversi, quæsiere sibi falsos Deos. Similiter & Judæi dilexerunt vanitatem, & quæsierunt mendacium. Supervacanea res est littera, si desit spiritus. Inanis res est umbra, si non teneas corpus. Inutilis est imago, si desit veritas, & tamen Judæi adhuc mordicus tenent sabbatismos, circumcisionem, delectum ciborum, victimas, & alias hoc genus legis figuras, quas Christus per illas designatas, posteaquam advenit, fecit supervacaneas. Adhuc pendent a Prophetarum promissis, quum is exhibitus sit, quem illi promiserant, verum Messiam abnegant, & alium quemdam imaginarium exspectant; quum non sit alius. An non hoc est quærere mendacium? Ac nos quidem hoc debemus Euangelio quod ab insanis Majorum nostrorum Religionibus liberati sumus, quod Deum verum agnoscimus, ac profitemur, utinam liberi simus & ab animorum simulacris, & a diis spiritualibus. Etenim quod quisque Deo præfert, hoc sibi Deum facit. Adhuc simulacris immolant, qui ventri, qui libidini, qui avaritiæ serviunt, quam Paulus appellat cultum simulacrorum. Ad Judæorum gentem adhuc cogitur clamare Christus, quod clamabat in cruce: *Filii hominum usque quo gravi corde, ut quid diligitis vanitatem umbrarum legis*, quum per Euangelium exhibita sit veritas, cur quæritis mendacem Messiam, quum verus Messias, juxta Prophetarum oracula, vobis tam evidenter sit exhibitus? Illud offendiculum fuit Judæis, quod venit humilis, quod damnatus est, quod subactus in crucem, quod mortuus, quod sepultus. At illi magnificum quemdam Regem exspectabant. Verum ita dejectum, ita juxta mundum redactum in nihilum, Dominus exaltavit ac dedit illi nomen, quod est supra omne nomen. Hoc quoniam incredibile videbatur, adjecit: *Et scitote.* Si creditis intelligitis, si non creditis, tamen non potestis ignorare, quod Deus mirificavit sanctum suum. Vidistis obscurari solem, vidistis contremiscere terram, vidistis aperiri monumenta, vidistis dissilire saxa, vidistis scindi velum templi. Adeo potens fuit illius infirmitas, adeo gloriosa fuit illius ignominia. Vos quidem rejecistis hunc lapidem, sed Deus hunc extulit, & jussit esse lapidem angularem. Hoc est quod dicit Psalmus: Et scitote quoniam mirificavit Dominus sanctum suum. Siquidem & alibi dicit. *A Domino factum est hoc, & est mirabile in oculis nostris.* Quis crederet per mortem unius, vitam parari omnibus? Quis crederet per crucis ignominiam, opprimi tyrannidem Satanæ? Quis crederet omnium Pharisæorum, Scribarum, Pontificum, Populi, Principum conatus in diversum vertendos esse? Quem illi conjurati, summa vi contendebant exitio tradere, per hunc Deus salutem contulit universo mortalium generi. Cujus nomen illi putabant prorsus abolitum ex hominum memoria, hujus gloriam Deus illustravit super gloriam Angelorum & hominum. Ad hujus nomen aperiunt caput, inclinant cervices, flectunt genua, summi orbis Monarchæ. Hoc nomen adorant Angelicæ turmæ. Ad hujus nominis invocationem reviviscunt mortui, contremiscunt Dæmones, torquentur ac fugiunt noxii Spiritus. Quod Latinus Interpres dixit *mirificavit*, Græce est ἐθαυμάστωσεν, hoc est, *admirandum ac suspiciendum reddidit.* Hic mundus si quem vult aliis suspiciendum reddere, vestit illum auro, gemmis ornat ac torquibus, imponit equo magnifico, addit titulos, statuas satellitium, tubas, consessus. Si quem velit referre in numerum Divorum, præstigiis, ac fictis fabulis imponit rudi populo. At longe diversa ratione Deus Rex cœli ac terræ suspiciendum reddidit sanctum suum. Habet & hic mundus sanctos suos, habet & Pharisaicus ordo sanctos suos, sed Deus habet unicum sanctum suum unigenitum suum, quem nulla peccati labes affecit, quem sanctificavit ac misit in mundum, ut per illum sanctificarentur omnes, qui profiterentur gloriosum nomen ejus. Quod autem dicit scitote, potest vel confirmantis esse vel exprobrantis. Sic Apostoli excutientes pulverem de pedibus in eos, qui non receperant Euangelium. Verum tamen, inquiunt, scitote pervenisse ad vos regnum Dei. Ita Dominus ad Judæos incredulos, vos quidem me omni genere probrorum affecistis, verum illud scitote, quod vobis omnia in diversum molientibus, Pater glorificat Filium suum. Si gloriæ meæ splendorem agnoscitis, est unde servemini: si non agnoscitis, est unde uramini. Vestram malitiam Deus vertet in gloriam Filii sui, & velitis nolitis, intelligetis, non esse consilium hominum, quod valeat adversus consilium Dei: non esse potentiam hominum, quæ quidquam possit adversus potentiam Dei. Quod vult efficit, & novo consilio vobis inscrutabili perficit quod decrevit. Habetis Prophetas, quibus noluistis credere, nunc ipsa res discruciat oculos vestros, & lapis in quo servari poteratis, versus est vobis in lapidem offensionis, & in petram scandali. Vos rejecistis sanctum Domini, sed interim non solum quinque civitates Ægypti, verum etiam universæ per orbem nationes adorant nomen crucifixi. Crux illa quæ gentibus ridicula quædam res ac stulta videbatur, quæ Judæis erat scandalo, nunc superat omnium Regum insignia. Sequitur: *Dominus exaudiet me dum clamavero ad eum.* Et hoc Christo peculiare, gloriam omnem ad Patrem auctorem referre, quo magis nos, si quid est laudis in factis nostris, non vindicemus nobis gloriam, sed Deo laudem omnem transscribamus. Vos quidem, inquit, obsignabitis, & obsidebitis monumentum ne resurgam, sed quemadmodum Jonas clamavit de ventre ceti, & redditus est præter omnium exspectationem vivus, ita me quoque clamantem ab inferis exaudiet Dominus, ac tertio die suscitabit ad vitam. Semper enim Pater audit Filium, & quidquid vult Filius, idem vult Pater. Non implorabo Mosis, aut aliud humanum auxilium, solus Deus suscitat mortuos. Et si fuerit anima mea in profundo Tartari, tamen illinc intendet clamorem suum, ut perveniat ad aures Patris. Prophetas autem Baal, qui clamant, ne reviviscat impostor ille, ne fiant posteriora pejora prioribus, serva nobis templum hoc, serva victimas, serva Sacerdotium, ac dignitatem hanc, Deus non exaudiet: satis est quod audit vos Pilatus clamantes, *Tolle hunc, tolle hunc, crucifige, crucifige, & veniat sanguis ejus super nos, & super filios nostros.* Et non habemus Regem nisi Cæsarem. Hæ voces ideo sunt exauditæ, quo vel sic sciretis, quod Dominus glorificavit sanctum suum, quem vos studuistis afficere ignominia. Solus enim ille vere gloriosus est, quem glorificat Deus. Ac gentes quidem ad quas Prophetarum ac legis promissa non pervenerunt, Euangelio credentes amplectuntur Dominum, a Patre sanctificatum ac glorificatum, & in cruce illius gloriantes absque legis onere, justitiam ac sanctimoniam consequuntur. Soli Judæi quibus erat promissus Christus indignantur, nec ferunt hanc salutem Gentibus omnibus esse communicatam, maluntque carere salute, quam eam habere cum circumcisis communem, non intelligentes Deum non delectari circumcisione corporis, sed cordis, & omnes habere pro filiis Abrahæ, qui fidem imitantur Abrahæ. Hujusmodi Judæorum invidiam Dominus increpat dicens: *Irascimini & nolite peccare, quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus compungimini.* Quid, inquit, irasceris invide Judæe? an tibi aliquid decedit de promissis, quod Dei benignitas totum orbem complectitur? isthæc ira pene gravius peccatum est, quam quod me suffixisti cruci, & te ipsum perdis, dum invides proximo, abnegas Patrem, dum non credis illius Filio. Si placet irasci, sic irascere, ut non pecces. Irascere peccatis tuis, & amplectere misericordiam. Quid tibi frustra blandiris veluti justo, & incircumcisos abominaris, velut immundos? Nullum reperi a peccatis immunem. Quid mihi jactas opera tua?

Et scitote q. m. d.

Dominus exaudiet me, &c.

Irascimini & nolite pecc.

tuà? quid exprobras gentibus vitam impiam & impuram? ex fide salus est, non ex operibus. Si vis salubriter irasci, imitare gentium iram, his Deus cœpit esse propitius posteaquam ipsi sibi cœperunt irasci per vitæ prioris pœnitentiam. Præter alia vitia quibus mades, Judæe, etiam justitiæ tuæ sunt inquinatissimæ. Impura sunt jejunia tua, profanæ victimæ, impii sabbatismi. Non ista jam quærit Dominus, animi puritatem requirit, quæ nascitur ex fide sincera & caritate non ficta. Age pœnitentiam, irascere peccatis tuis, ac desine peccatis tuis addere peccatum omnium gravissimum incredulitatem obstinatam. Quæ dicitis ore, etiam dicite in cordibus vestris, ne semper de vobis queri cogatur Deus: populus hic me labiis honorat, cor autem eorum longe est a me. Item, in Psalmis de vobis querela texitur: *Et dilexerunt eum in ore suo, & lingua sua mentiti sunt ei, cor autem eorum non erat rectum cum eo, nec fideles habiti sunt in testamento ejus.* Ore canitis Prophetas, & eum quem Prophetæ denunciant aversamini. Mordicus tenetis legem Mosis, & me quem unum tota lex annunciat contemnitis. Adoratis Patrem Deum, & blasphemias jacitis in ejus Filium: ore gloriamini de circumcisione carnis, & mentem habetis incircumcisam. Dicitis vos servare sabbatum Domini, dum quiescitis corpore. Ista sunt hominum sabbata, sabbatum Domini est animum habere tranquillum ab omni tumultu vitiorum, hoc sabbatum assidue violatis. Crebris lotionibus utentes, jactatis mundiciam vestram, quum intus corda vestra plena sint omni spurcicie. Ore tenetis litteram legis, & spiritum legis abnegatis. Clamatis, Templum Domini, Templum Domini, & Ecclesiam quæ verum Domini Templum est, exsecramini. Quousque mihi sic mentiemini? Judæi vocamini, hoc est, confitentes, & nulli pertinacius obstrepunt Euangelicæ veritati. Quam diu discrepabit os a corde? Tandem aliquando fit sincera & integra vestra professio. Intelligite legem spiritualiter, jam incipietis in cordibus dicere, quod ore loquimini: jam incipietis vobis ipsis irasci, agnoscentes cæcitatem vestram. Nolite desperare salutem, quod crucifixistis Filium Dei, fuit error admixtus vestro sceleri. Deus non vult mortem peccatorum, sed ut convertantur & vivant. Quamquam hæc non incongruenter, & ad gentes possunt accommodari. Apud hos Philosophi multa prædicabant de Deo Optimo Maximoque, quem describebant sacrum, immensum, omnipotentem, omnia moderantem, omnia scientem, infusum per omnia, & tamen a nullo comprehensum, nec tamen hunc ut Deum glorificaverunt, sed res conditas maluerunt colere, quam omnium conditorem. Multa disserebant de summo bono, de habitu usuque virtutis, de honesto per se expetendo, & tamen vita non respondebat orationi. Quin & Poëtæ multa tradiderunt de præmiis eorum, qui hic innocenter pieque vixissent, de cruciatibus æternis impiorum, de piis evectis ad immortalitatem, & tamen sic vixerunt, quasi nihil horum crederent quæ loquebantur. Et his igitur recte dicitur: Quæ dicitis, dicite in cordibus vestris, dicite ex animo, & agnita veritate, pudeat impietatis: agnita vera justitia, pœniteat injustitiæ. Apud Deum nullum est discrimen, inter Græcum & Scytham: nec submovet a salute quamlibet enormis criminum magnitudo. Agnoscite vestrum malum, fidite promissis Euangelii, & accipietis gratis oblatam salutem. Gravis est in Deum contumelia, Dæmones & saxa ipsi prætulisse. Grandis est impietas, Servatorem adegisse in crucem. Verum omnium malorum oblivionem pollicetur, si modo resipiscatis. Nec requirit ut hanc culpam multis holocaustis expietis. Immolata est victima pro peccatis omnium, tantum agnoscite vestrum peccatum: definite jactare vestram justitiam, & accipite Dei gratiam, hoc fiet, si in cubilibus vestris compungimini. *In cubilibus.* Quid adhuc obambulas in plateis ac foribus Pharisæe? lurida facie, prolixis precibus, magnificis stolis, latis phylacteriis, sanctimoniam venditans populo? Relinque publicum, ubi captatur aura popularis, intra cubile tuum, inspice legis interiorem sensum, videbis nihil a Prophetis de Christo prædictum, quod a me non

A sit expletum. Mox excute conscientiam tuam, & agnita malitia tua commoveare pœnitentia. Ista brevis animi perturbatio, pariet tibi perennem animi tranquillitatem. Male nunc acquiescis in lege non intellecta, ac tibi falso justus videris earum rerum observatione, quæ non præstant veram justitiam. Neque enim sanguis hircorum aut vitulorum emundat conscientiam a peccatis. Istæ victimæ tantum umbram habebant veræ purificationis. Sequitur itaque: *Sacrificate sacrificium justitiæ & sperate in Domino.* Tempus est ut cessent umbræ, posteaquam venit corpus, posthac aliis victimis placandus est Deus. Nec alias hostias jam Deus requirit a vobis, quam a gentibus. Arbitror autem, & *Sacrificate sacrificium justitiæ.*
B hunc sermonem ad utrumque populum pertinere, tam Gentium quam Judæorum. Neuter enim immolabat sacrificia justitiæ. Porro sacrificium justitiæ potest bifariam accipi, vel quod juste fiat ac legitime, vel quod justum reddat sacrificantem. Ac Gentium quidem sacrificia adeo non justificabant, ut impios potius ac impuros redderent, nimirum plena non modo superstitionis, verum etiam impietatis. Quid enim magis impium, quam mactare proprios liberos, quod fecisse legitur Agamemnon, quodque ex publica consuetudine fiebat apud Afros, ac Scythas. Jam quid injustius, quam honorem soli Deo debitum, tribuere Dæmonibus, hominibus, bestiis, cæpis, ac mutis statuis. At Judæi quidem Deo victimas immolabant, & tamen nec illa
C justitiæ sacrificia dici poterant, primum quod per illa non conferretur justitia, sed tantum umbram habebant ejus hostiæ, per quam gratis daretur omnibus credentibus, & secundum fidem suam viventibus vera justitia, quod apertissime docet Paulus scribens Hebræis. Item ad Romanos nono: *Nam quoniam impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens,* & cætera. Et tamen Judæorum vulgus, sibi justitiæ laudem vindicabat, injustum interim faciens Deum, qui Filium suum pro omnibus immolari voluit, haud quaquam facturus nisi verum esset, quod ait Paulus: *Omnes peccaverunt, & egent gloria Dei.* Deinde multis modis impurum & illegitimum erat Judæorum sacrificium. Lex enim rejicit hostiam, quæ vitium aut
D maculam habeat, aut quæ clauda sit, aut mutila, aut morbo scabieve infecta, aut furto raptove parta. Ad hæc damnatur sacrificium, quod fermentum haberet, aut salem non haberet. At Judæorum sacrificia, odio livoreque proximi erant fermentata, erant mutila, & insulsa, quod carnem haberent absque spiritu. Ut enim nihil sapit absque sale, ita caro legis insipida est absque spiritu, & jam imperfectum sit oportet, cui deest melior pars sui. Erant avari, fraudantes ac spoliantes proximum, devorantes domos viduarum, itaque ex rapto sacrificabant abominabile sacrificium, quemadmodum clamat Salomon XXI. *Hostiæ impiorum abominabiles, quæ offeruntur ex scelere.* Rursum Ecclesiasticus XXIV.
E *Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium in conspectu patris sui.* Hoc sacrificiorum genus apud Malachiam detestatur Deus, *offertis,* inquiens, *super altare meum panem pollutum. Si offeratis cæcum ad immolandum, nonne malum est? Si offeratis claudum & languidum, nonne malum est? Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, & munus non suscipiam de manu vestra, dicit Dominus exercituum.* Consimiliter hujusmodi polluta sacrificia apud Esaiam Dominus aversans, indignatur ac dicit: *Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? plenus sum. Ne offeratis ultra sacrificium frustra. Manus enim vestra sanguine*
F *plena sunt.* Hortatur itaque Dominus e cruce utrumque populum, ut novent sacrificiorum genus, ac pro impuris offerant pura, pro carnalibus spiritualia. Novum autem hoc sacrificii genus quale sit describit idem Esaias: *Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis, quiescite agere perverse, discite benefacere, quærite judicium, subvenite oppressis, judicate pupillo, defendite viduam.* Quid est *lavamini?* agnoscite victimam unicam Agni immaculati, cujus sanguis pretiosus per fidem vere emundat conscientias hominum. Nimirum, hoc est quod docet Petrus: *Deponen-*

res omnem malitiam, & omnem dolum, & simulationes, & invidias, & omnes detractiones, sicut modo geniti infantes rationabiles, & sine dolo, lac concupiscite, ut in eo crescatis in salutem. Itidem & Paulus Corinth. prima, capite v. *Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi: & enim pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque epulemur non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, sed in azymis sinceritatis & veritatis.* Tale sacrificium erat Abelis, ad quod respexit Dominus, quum sacrificium Cain esset ingratum Deo, videlicet, acidum fermento livoris, & odii. Tale erat sacrificium Judæorum, qui verebantur ingredi prætorium præsidis, ne parum pure celebrarent suum phase, & tamen non verebantur effundere sanguinem innocentis: nec erat illis religio in crucem agere proximum, a quo tantum acceperant beneficiorum, etiam secundum carnem, ut illis condonemus, quod mysterium consilii divini nondum intelligebant. Itaque Dominus olim per Prophetas, nunc per se ipsum exposcit aliud sacrificii genus, quod Deo nos commendet. Id non peragitur in templo Hierosolymis, aut in fanis Gentium profanis, aut in locis exsecrabilibus, sed in animis per fidem purificatis, universo terrarum orbe, quemadmodum gloriatur apud Malachiam: *Ab ortu solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda.* Videlicet, hi sunt *vituli labiorum*, quibus apud Oseam delectatur Dominus. Hos offerimus quum agnoscimus injustitiam nostram, ac divinæ clementiæ gratias agimus, qui per Filii sui mortem condonavit nobis omnia peccata. Nam hæc est hominis justitia, ut confiteatur injustitiam suam, & glorificet justitiam Dei, qui quod pollicitus est præstitit. Contra Pharisæus qui suam jactat justitiam, non offert sacrificium justitiæ, sibi vindicans, quod non habet, & Deum fraudans sua gloria. Hoc sensit Propheta David quum ait: *Libera me de sanguinibus Deus, Deus salutis meæ, & exsultabit lingua mea justitiam tuam. Domine labia mea aperies, & os meum annunciabit laudem tuam.* Non est speciosa laus in ore peccatoris, nec potest quisquam vere canere laudes Dei, nisi ipse prius aperiat os quo homo detestetur peccatum suum, & imploret Dei misericordiam. Aperit autem per fidem Euangelicam, non per holocausta, quibus fidebant Judæi. Sic enim sequitur: *Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique, holocaustis non delectaberis.* Mox explicat, quodnam sacrificii genus requirat Deus. *Sacrificium Deo, spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum non despicies.* Ut autem non est remissio peccatorum extra Ecclesiam, ita non est sacrificium Deo gratum, nisi intra templum hoc quod e vivis lapidibus construxit Dominus, ipse fundamentum ejus, & lapis angularis. Eoque subtexit: *Benigne fac, Domine, in bona voluntate tua Sion, ut ædificentur muri tui Hierusalem.* Absque tua bonitate non surget hoc ædificium, nec templum hoc absque tua clementia conservabitur, quum apud homines omnia repereris contaminata, collapsa, dissipataque. Tunc acceptum habebis sacrificium justitiæ, oblationes, & holocausta, tunc imponent super altare tuum vitulos. Hæc in nostra Sion, quæ per universum orbem diffusa est, quotidie immolantur, peccatorum confessio, gratiarum actio, piorum votorum suffitus Deo gratissimus. Nec enim Deus oblectatur laniena pecudum, aut nidore carnium incensarum, aut fumo thuris. Nullum animal magis brutum est, aut nocentius, quam homo impius. Mactetur hæc pecus ut nascatur digna Deo victima. Nimirum, ad hanc victimam cohortatur Colossenses Paulus Apostolus: *Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram.* Habes aures surdas ad verba Dei, patulas ad scurriles fabulas, amputa: habes oculos impudicos, erue: habes supercilium arrogans, abjice: habes linguam mendacem ac petulantem, mutam autem ad confidendum tuam injustitiam ac Dei justitiam, præcide: habes cervicem erectam adversus Dei voluntatem, reseca: habes gulam semper prurientem, excute: habes ventrem intemperantem, rejice: habes cor

A plenum spurciciis, exseca: habes epar invidum, evelle: habes pudenda incastigata, interfice rebelle membrum: habes manus rapaces, pedes instabiles, abscide: denique, totum veterem hominem undique contaminatum, occide, ut nascatur homo novus, qui renovatur in agnitionem Dei, secundum imaginem ejus qui creavit eum. Non est lædendum corpus, quod Deus jussit honorari, sed amputandi sunt carnis affectus, qui militant adversus Deum. Hæc membra sunt animi terrestris, quæ non tacuit Paulus: *Fornicationem,* inquiens, *immundiciam, libidinem, concupiscentiam malam, & avaritiam, quæ est simulacrorum servitus, indi-*
B *gnationem, malitiam, blasphemiam, turpiloquium, mendacium.* Quæ sunt autem novi hominis membra, ostendit idem Apostolus, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam, lenitatem, ignoscentiam, clementiam. Quis autem jugulabit hanc brutam pecudem, ut surgat victima rationalis? Quis alius, quam qui solus, juxta Prophetam, occidit & vivificat: percutit & sanat. Occidit impium, ut vivat pius, percutit rebellem, ut surgat obediens. Jugulat autem gladio spiritus, quod est verbum Dei. Agite, fratres carissimi, præbeamus nos isti gladio jugulandos, semper enim est in vobis quod juguletur, semper quod vivificetur. Præ-
C bebimus autem, si toto pectore credamus Euangelio, si vere fidem habeamus illius promissis, & sic agnum purum & immaculatum offeremus Domino. Talibus agnis delectatur, qui reconciliari voluit, per Filium suum agnum immaculatum. Occidatur in nobis noxia bestia, quo simus & ipsi agni, agno immolandi. Quid est esse agnum? Nocere nemini, prodesse omnibus. Tales agnos, nos nemo potest facere, nisi Agnus ipse unicus pro nobis immolatus. Id, quum erit factum, superest, ut totum hoc, quod ab illo accepimus, ipsi consecremus, ac, juxta Pauli doctrinam, exhibeamus nos *Rom. 12.*
totos, hostiam viventem, sanctam, placentem Deo, rationale obsequium nostrum, ac juxta Petri monita,
D offeramus spirituales hostias, acceptabiles Deo per Jesum Christum. Quid post hæc faciendum? *Et sperate,* inquit, *in Domino,* sive, ut habet Hebraica veritas, *fidite in Domino.* Minimum enim discriminis est, inter spem, & fiduciam. Qui diffidunt operibus ac meritis, & viribus suis, sed toti pendent a gratia Dei, sperant in Domino. Philosophi spem habent in humana sapientia, divites in opulentia, Principes in curribus, & equis: at ovicula Christi tota pendet a cura Pastoris. Atque hic quoque sermo pertinet ad utrumque populum, quem hortatur, ut abjectis his in quibus hactenus collocarant inanem spem, fiduciam omnem transfe-
E rant in Dominum, qui non destituit sperantes in se, qui non fallit in promissis, de cujus manu nemo potest eripere, quod semel tuendum recepit. Ille quod cœpit in electis suis, haud dubie perficiet. Ergo qui vere agnus est, Deo deditus, quidquid habet boni, non sibi vindicat, sed auctori dominoque suo transscribit omnia, gratias agens etiam in afflictionibus: nec vitam expetit, nec mortem horret, confidens se protectore Deo, cui se consecravit, non posse perire: sive vivat, sive moriatur, semper illud Pauli versans in animo: *Sive vivimus, sive morimur, Domini sumus.* Porro, sobrie, pie, justeque vivere, in Christo Jesu, est sacrificare sacrificium justitiæ, quemadmodum ante docuimus ex Esaia. Nemo potest id facere, nisi speret in Domino. Sumamus exemplum e rebus infimis. Oenopola lucri causa, vi-
F tiat vinum mille modis, & venenum magno vendit proximo suo pro vino. Ac redarguenti conscientiæ dicit, cogor hoc facere, alioqui non possim alere familiam, non erit unde placem creditores. Quid huic respondendum est? O bone tantum sacrifica sacrificium justitiæ, & spera in Domino, quod deest censui, supple frugalitate: magnum enim vectigal parsimonia est. Ne quo modo fraudes proximum tuum, imo potius subleva, quum res exigit, quod reliquum est permitte Domino. Non deseret te, nisi tu deserieris ipsi fidere. Quod de Oenopola dictum est, potest ad omne genus opificum ac negotiatorum accommodari, in quorum singulis dictu mirum, quantum sit fraudis & injustitiæ, quantum

tum non esset, si vere sperarent in Domino. Est aliquis in consilio Principis, videt & dolet multos innocentes opprimi, multa statui contra fas piumque, cuperet obsistere, sed deterret alia cogitatio. Si quid liberius tentes adversus animum Principis, submoveberis ab officio. An non ista est cogitatio diffidentis Deo? Tu tantum sacrifica sacrificium justitiæ, & spera in Domino. Illi sacrifica unde speras præmium, quod si non rependitur in hac vita, tanto copiosius rependetur in futura. Itidem in omni vitæ genere, multa undique cooriuntur, quæ depellant a justitia, sed qui confidit in Domino, sicut mons Sion, non commovebitur, & qui constiterit in solida petra, quæ est Christus Jesus, nulla tempestate dejici poterit. Quum Esaias damnasset victimas impuras, & ingratas Domino, & ostendisset sacrificia justitiæ subjicit: *Et venite & arguite me, dicit Dominus.* Non recusat argui perfidiæ, nisi præstiterit quod promisit. Quid vero promisit? Si quis quid hic ipsius causa neglexerit, vel commodi vel incommodi, promisit centuplum in hoc seculo, & vitam æternam in futuro. His promissis qui certo credit, nulla occasione depelletur a sacrificio justitiæ. Quoniam autem perpauci sunt, qui vere credunt, ideo sequitur: *Multi dicunt quis ostendit nobis bona?* perpusillus est grex confidentium Domino, conferatur ad multitudinem diffidentium, & tamen huic pusillo gregi speranti in Domino, dictum est, nolite timere, vestrum est enim regnum cœlorum. Timere, diffidere est. Timuit Petrus, & cœpit mergi. Judæi non credebant promissis Dei, nisi signo visibili exhibito oculis. Græci qui sapientiæ humanæ studio tenebantur, non credebant, nisi quod humanis rationibus probaretur. Eoque mundum esse conditum non credidit Aristoteles, & an anima superesset corpori, imo quid omnino esset anima, dubitavit. Gedeon non fisus est Angeli promissis, nisi posteaquam ignis emicans e petra consumeret carnes, & azymos panes, subitoque ex oculis evanuisset, qui ignem elicuerat. Ac ne sic quidem ausus est cum Madianitis committere, nisi gemino velleris signo confirmatus. Judæi postulabant a Domino signum aliquod ostendi cœlitus. Thomas non credidit Apostolis nisi suis oculis vidisset, suis digitis contrectasset, quæ illi referebant. Atqui, vera fides nihil moratur rationes humanas, quæ fidei robur labefactant magis. Confidit futurum, quidquid promittit Scriptura divina: non argutans ac disputans, an implicet, ut ajunt, contradictionem, quod promissum est, tantum dicit omnipotens est qui promisit, & verax est, nec se ipsum potest abnegare. Multi dicunt, etiam inter eos qui Christianæ fidei titulo gloriantur, quis ostendit nobis bona? videre volunt, sentire volunt, quod audiunt, nec quidquam credunt, nisi quod cernunt oculis, quod tenent manibus. An non audimus has voces inter Christianos? Quid hic habeam scio, quid post habiturus sim nescio. Agricola jacto in terram semine, exspectat sperans proventum, & credit terræ, & nos diffidimus promittenti Deo, nisi protinus exhibeat, quod promittit? Apud Esaiam clamat Dominus, *qui crediderit, ne festinet.* Et juxta Paulum: *Spes quæ videtur, non est spes.* Nam fides est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium. Dominus in Euangelio beatos pronunciat, *qui non viderunt, & crediderunt.* Et Psalmus secundus dicit *beatos omnes, qui confidunt in Domino.* Atque his congruens Apostolus, *spe*, inquit, *salvi facti sumus, sed quoniam quod non videmus, speramus, per patientiam exspectamus.* Similiter Joannes Apostolus in Epistola prima: *Carissimi*, inquit, *nunc filii Dei sumus, & nondum apparuit, quod erimus, scimus quod quum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum, sicuti est. Et omnis qui habet hanc spem in eo, sanctificat se ipsum, sanctificat se sicut & ille sanctus est.* Quid est *sanctificare se ipsum*? quid aliud, quam sacrificare sacrificium justitiæ, ita interim similes reddimur illi, qui se pro nobis sacrificavit. Qui per fidem facti sunt filii Dei, sic referunt parentis imaginem, videlicet, innocentia vitæ, nec ante tempus exigunt plenitudinem promissorum, contenti arrabone. Vident interim oculis fidei, licet per speculum & in ænigmate, donec veniat quod perfectum est. Carnis oculi non vident, nisi quod propius admotum est. Fides etiam illa videt, quæ procul absunt, quæ reposita sunt, & nondum apparent. Proinde Joannes Apostolus: *Omnis*, inquit, *qui peccat, non videt Deum, nec cognovit eum.* Quare non videt? quia caret luce fidei, versans in tenebris peccatorum. Absque fide, nulla est salus. Siquidem hæc est vita æterna, ut cognoscamus Patrem esse solum verum Deum, & quem misit Jesum Christum. At quomodo cognoscemus illum, ni viderimus oculis fidei? Nobis sit interim satis, sic videre, sic contrectare promissa. Habet enim fides non solum oculos suos, sed habet & manus. Contemplatione cernimus, sensu mentis arcano quodammodo contrectamus. Hic est arrabo, spiritus qui diffusus est in corda filiorum. Cætera signa non faciunt certam spem. Vidit Pharao horrenda prodigia, nec credidit. Viderunt Judæi Christum quotidie tot edentem miracula, ac nihilo secius diffidebant. Verum ubi qui propter justitiam expilatur, conjicitur in vincula, cæditur, affligitur, occiditur, tamen in mediis malis sentit animum futuræ felicitatis spe exsultantem, certissimum habet signum, quod ipsa sibi suppeditat fides. Fides autem est donum Dei quæ profligatis peccatorum tenebris, illustrat mentem nostram. De hoc dono Christus gratias agens Patri, & suo & Ecclesiæ suæ nomine dicit: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.* Qui diffidunt Euangelii promissis, quorum maxima turba est, dicunt: Quis ostendit nobis bona, pro malis quæ patimur? Multæ sunt afflictiones justorum, eas videmus, sentimus, palpamus. Sed ubi bona quæ promittuntur? Vidimus interire corpus, redigi in cinerem. Resurrectionem promissam audimus, non videmus. Itaque Comici lenonis sententiam, si non verbis, certe factis efferunt: Nos spem pretio non emimus. Si homo diffidat homini, mirum non est. Omnis enim homo mendax, qui si quid etiam optima fide promisit, sæpenumero non potest præstare, quod recepit. Et tamen homo fidit homini, si in contractu intercesserit stipulatio, si fidejussio, si arrabo, si testes, si syngrapha, si pignus, si fœdus. Hæc omnia quum multo copiosius præstiterit Deus, nobisque multo certius caverit, tamen tam certo promissori diffidimus. Credimus homini, qui jam semel atque iterum bona fide fecit, quod pollicitus est: & non credimus Deo, qui nihil non præstitit, quod ante tot annorum millia pollicitus est per Prophetas? Solum hoc quod superest de judicio, deque resurrectione, non credimus. Habemus syngrapham Scripturam divinam. In ea sunt sexcenta capita, in quibus pollicitatoris fides ad unguem exhibita est, cur de cæteris dubitamus? Habemus tot millia testium, cum ex Veteri, tum ex Novo Testamento, & in aliis pactis credimus quatuor aut ad summum septem testibus, hic non credimus tot millibus? Dicit tibi Christus: Quidquid dederis huic egeno, mihi impute, & reddam hic centuplum, mox vitam æternam. Respondes, si dedero, quis mihi reddet? unde vivet uxor, & liberi? Aditur fœnerator, postulatur pecunia reddenda in annum tertium, accipis syngrapham, & non dicis, quis mihi reddet unde alam familiam? Qui cautissimus est, accipit pignus, antequam numerat. Verum quam multos nos novimus quibus imposuerunt pignora. Soli Deo, qui Filium unicum dedit nobis pignus, qui addidit arrabonem Spiritus, qui præstitit omnia, quæ per Prophetas promiserat, alioqui incredibilia: qui præsens tot miraculis adstruxit fidem promissis, qui tot millia testium produxit, qui tam diris cruciatibus, tanta perpetiendæ mortis alacritate præbuere testimonium Christo, non possumus credere, semper clamantes, quis ostendit nobis bona? Facessant a nobis, fratres, hæc verba diffidentium, sed cum capite nostro potius agamus gratias Deo dicentes: Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. Multi sunt vocati, sed pauci electi. In eos quos eligere dignatus est, effudit lumen vultus sui. Felices quibus hoc lumen affulserit. Admiranda

Marginalia: *Multi dicunt.* — *Jud. 6.* — *Esa. 28.* — *Rom. 8.* — *1 Cor. 13.* — *Joan. 3.* — *Signatum est super nos.*

miranda res est sol, at hunc Deus jubet oriri malis pariter ac bonis: cæterum lumen vultus sui non ostendit, nisi quos peculiariter elegit. Sol hujus mundi vultum habet, quem ubi protulit videtur ab omnibus promiscue. At Deus vultum habet non omnibus æqualem, videbunt hunc qui in eum compunxerunt, & exanimabuntur. Videbunt hunc justi, & stabunt in magna constantia. Talis erit olim judex vivorum & mortuorum, & nunc per fidem illucescit cordibus electorum, avertens vultum ab his, qui diligunt hunc mundum. Videte autem quot modis illuxerit animis nostris, ne quid liceat prætexere nostris peccatis. Addidit homini condito lumen ingenii, quo perspiceret quid esset fugiendum, quid expetendum. Id quum esset per inobedientiam obscuratum, reliquit tamen scintillam, veluti seminarium quoddam revocandæ lucis. Illuxit nobis in hac mundi fabrica mirifice condita. Illuxit per Legem & Prophetas: illuxit per Filium in terras missum, qui lux erat mundi: illuxit per Sacros Libros, illuxit per Miracula, illuxit per Apostolos & Martyres, illucescit etiam hodie per donum Fidei, & afflatum Spiritus sui. Vultus Dei, favor est Dei, quem Paulus *gratiam*, vocat. Hoc lumen non solum aperuit nobis, verum etiam signavit; Quod autem Latinus vertit signavit, non est ἐσφραγίσθη, quod suspicari videtur divus Augustinus, qui hic annotat, tamquam denarius signatur Regis imagine, sed ἐσημειώθη, quemadmodum navigantibus in vasto pelago, cynosura signum est cursus: aut quemadmodum lumen procul ostensum e turri, designat quem portum debeant petere, qui nocte obscura navigant. Idque opponitur incredulorum murmuri, quis ostendit nobis bona? Fides ostendit immortalitatis portum, resurrectio præstat. Nautæ non raro falluntur suo signo. Hoc signum lucis, quod per fidem & sacras litteras nobis extulit Deus, neminem potest fallere. Annotavit enim hoc Hieronymus, aliique litterarum Hebraicarum periti, vocem ejus linguæ sonare quasi dicas, *leva signum*, sive *vexillum*. Nam, & in bellis extollitur signum, quod in tumultu sequantur milites. Atque his signis non raro falluntur, & in exitium pelliciuntur & milites & nautæ. Signum autem quod suis extulit Deus, citra ullum errorem omnes perducit ad salutem. Hujus signi typum habebat columna ignea, quæ Israelitis per deserta tendentibus, ad terram promissam dux erat nocturnæ profectionis, quum interdiu præcederet columna nubis. Habet & nostrum signum lucem in tenebris opinionum, & adversitatum, habet nubem refrigerantem ab amore rerum, juxta mundum prosperarum. Iisdem datum est signum serpentis ænei, quod procero stipite sublatum est, quo fieret omnibus conspicuum. Qui vertebant oculos ad signum erectum, sanabantur a morsu serpentum, qui non vertebant, peribant. Præstat hoc donum Dei, ut eo vertamus oculos, quemadmodum docet Præceptor noster, Jesus: *Nemo venit ad me, nisi Pater meus attraxerit eum.* Datum est & tribus Magis signum, quo perducerentur ad cunabula Jesu. Hoc signum non apparuit Scribis, nec Herodi. Quare non apparuit? quia non habebant oculos illuminatos per lucem fidei. Quare non apparuit? quia signum erat sublatum in altum, & illi oculos habebant defixos in terram. Metuebat Herodes ne depelleretur a regno terreno: metuebant Pontifices & Pharisæi, ne periret ipsorum quæstus, & regnum. O dejectos oculos! Quomodo tales viderent signum, e cœlis ostensum? Ideo Simeon ille senex, cui jam caligabant oculi corporis, sed vigebat acies fidei, de signo hoc vaticinatus est: Hic positus est in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel, & in signum, cui contradicetur. Quinam
Luc. 2. erant illi multi? maxima pars Judæorum, qui dicebant, quis ostendit nobis bona? quosque offendebant miracula Christi. Lux venit in mundum, & homines dilexerunt magis tenebras quam lucem. Quoniam autem Judæi noluerunt videre signum erectum, factum est lumen ad revelationem Gentium, ac, juxta Zachariæ vaticinium: *Visitavit nos, qui procul eramus,*

A *oriens ex alto.* Deus lux est, hujus Filius Dominus Jesus, lumen est a lumine profectum: veritas lumen est æternum, numquam occidens in sese. Verum, ut hoc lumen videamus, opus est alio lumine, quod auferat tenebras animi nostri peccatis occæcati, ne nobis usu veniat, quod usu venit Judæis, qui videntes non videbant, quia quod videbant non credebant, quemadmodum habet Psalmus XXXV. *Quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.* Nisi prius adspexerit nos Deus, fieri non potest, ut ipsum videamus. Quum ille pro sua misericordia, vultum flectit ad nos, tum
B illuminantur & excitantur oculi nostræ mentis, ut vicissim intendantur in illum. Unde frequenter in mysticis litteris orant sancti Deum, ut faciem suam deflectat ad ipsos. Ita Psal. LXXXIII. *Protector noster adspice, Deus, & respice in faciem Christi tui.* Rursum Psal. LXXXVIII. *Domine, in lumine vultus ambulabunt, & in nomine tuo exsultabunt.* Item Psal. XXXI. *Intellectum tibi dabo, & instruam in via hac qua ambulabis, firmabo super te oculos meos.* Rursum Psal. XLIII. *Non enim in gladio suo possiderunt terram, & brachium eorum non salvavit eos, sed dextera tua & brachium tuum, & illuminatio vultus tui.* Nox adfert trepidationem, lux discutit nocturnos metus, & addit fiduciam, unde Psal. vigesimo
C sexto. *Dominus illuminatio mea & salus mea, quem timebo?* Gratulatur & Psal. CXVII. *Deus Dominus & illuxit nobis.* Orat Psal. LXVI. *Deus misereatur nostri & benedicat nobis, illuminet vultum suum super nos & misereatur nostri.* Quemadmodum autem sol nubilus & obductus, contristat omnia, serenus exhilarat universa, ita Deus duas habet facies, nubilam ac serenam, quarum alteram orant sancti ut avertat, alteram deprecantur ne avertat. Sic enim clamat Propheta Psalmo duodecimo: *Usque quo, Domine, oblivisceris me in finem, usque quo avertis faciem tuam a me.* Item Psalmo vigesimo nono: *Avertisti faciem tuam a me, & factus sum conturbatus.* Item Psal. XLIII. *Quare faciem tuam a-*
D *vertisti, oblivisceris inopiæ nostræ, & tribulationis nostræ.* Iterum Psalm. CXVIII. sic orat Propheta: *Faciem tuam illumina super servum tuum, & doce me justificationes tuas.* Clamat & Psal. LXXIX. *Ostende faciem tuam & salvi erimus.* Idem orat aliis locis pluribus, quam ut hic sint referendi. Quin & ipse Dominus hoc pollicetur Paralip. 2. capite III. *Pius enim & clemens est Dominus Deus vester, & non avertet faciem suam a vobis, si reversi fueritis ad eum.* Habet etiam alteram, ut dixi, faciem, quam infirmitas humana ferre non possit: hæc est facies justitiæ & vindictæ, de qua meminit Psal. LXVII. *Sic pereant peccatores a facie Dei, & justi epulentur, & exsultent in conspectu Dei.* Nimirum, hic est adspectus misericordiæ, qui nobis facit spem veniæ,
E ac mox sequitur de impiis. *Et turbabuntur a facie ejus.* Hanc faciem Hieremias appellat faciem iræ ac furoris, *& conticuerunt*, inquit, *arva pacis, a facie iræ furoris* Hier. 25.
Domini. Horret hanc Dei faciem & Psalmographus: *Ante faciem frigoris ejus quis sustinebit?* Rursum alibi: Psal.
Averte faciem tuam a peccatis meis. Nec populus Israe- 147.
liticus poterat intendere in hanc faciem, ac ne vocem quidem ejus ferre. Itaque quum venisset tempus Euangelicæ gratiæ, Deus sumsit aliam faciem, quam & ferre possimus & amare. Sumsit humanam speciem, ut servaret omnes, ne periret quisquam. Gratis condonavit omnium omnia peccata, per fiduciam in Filium suum Jesum. Sed ut ad rem. Deus juxta naturam
F incorpoream nullam habet faciem, quam huc aut illuc deflectat, quæque nunc hilaris sit ac placida, nunc torva, ac turbida, sed ex æquo perspicit omnia, tum bona tum mala, non solum præsentia, verum etiam præterita ac futura: tamen juxta tropum Scripturæ divinæ, respicere dicitur quum favet, avertere faciem quum subducit suam misericordiam, quod ubi fit, nos gravis, ac terrificus invadit horror. Facit hoc nonnumquam offensus peccatis nostris, nonnumquam etiam a piis ad tempus avertit faciem suam, ut agnoscant, quam nihil possint ex sese, nisi perpetuo Dei favore fulciantur. Averterat faciem suam a Petro, quum abjuraret Dominum suum, sed iterum flexit ad illum faciem

faciem suam Jesus, quum cœpit amare flere. Ergo quum esset inter mortales omnes summa desperatio salutis, gentes teneret adeo crassa Dei ignorantia, ut saxa muta pro Diis colerent: item apud Judæos litteræ legis affixos corrupta essent omnia, pariterque nox erroris ac vitiorum occupasset universos, Deus misertus nostri, extulit signum clementiæ suæ, ostendit omnibus vexillum Euangelii, suspendit Filium suum, qui est imago Dei invisibilis, in sublimi cruce, in quem quisquis per fidem intenderet oculos pectoris, liberaretur ab omni virulentia peccatorum. Per hoc signum discussit Gentium ignorantiam, dispulit Mosaicæ legis umbras, & Euangelicæ lucis gratiam effudit in orbem universum. Dominus in monte crucifixus est, pependit in sublimi, quo signum esset omnibus conspicuum. Hoc est quod ipse dicit in Euangelio: *Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me.* Hoc erat quod ardenter sitiebat, clamans, *venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos.* Judæi gratiæ lucem studebant abscondere, & in angulum protrudere, jactantes, non esse salutem nisi circumcisis. At Deus signum suum voluit esse illustre, & conspicuum universo terrarum orbi, quemadmodum ad Titum scribit Paulus: *Apparuit gratia Dei, & Servatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos.* Quod Latinus Interpres vertit, *apparuit*, Apostolus Græce dixit ἐπεφάνη, hoc est *illuxit*, sive *illustris facta est.* Ac mox commemoratis tenebris, quæ totum mundum occuparant, ostendit exortum lucis. *Eramus*, inquit, *aliquando & nos insipientes, & increduli, errantes, servientes desideriis, & voluptatibus variis, in malitia, & invidia agentes, odibiles, odientes invicem.* Auditis noctem & desperationem salutis. Nunc attendite sublatum signum bonæ spei. Cum autem benignitas, & humanitas apparuit Servatoris nostri Dei, non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit, per lavacrum regenerationis, & renovationis Spiritus Sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum Servatorem nostrum, ut justificati gratia ipsius, hæredes simus secundum spem vitæ æternæ. Et hic rursus, *apparuit*, Græce est ἐπεφάνη, quemadmodum modo subnotabamus, cæterum, quod Interpres vertit, *benignitas*, Paulus dixit χρηστότης, quæ opponitur austeritati, & quod Latinus dixit *humanitas*, Græce est φιλανθρωπία, quæ vox sonat favorem ac benevolentiam erga genus humanum. Quid hoc signo amabilius? Quid hac facie Dei desiderabilius? At ne quisquam diffidat huic signo, subjicit Apostolus: *Fidelis sermo.* Quoniam autem, ut dixi, Dominus Jesus, pro sua in nos caritate, incredibili ardore sitiebat humani generis salutem, juxta quod ipse loquitur in Euangelio: *Ignem veni ut mitterem in terram, & quam volo ut accendatur*, gratias agit Patri, quod morte sua multis esset paraturus vitam æternam. *Dedisti*, inquit, *lætitiam in corde meo.* [*Dedisti lætitiam.*] Videbat Dominus etiam, quæ ventura essent, & jam datum putat, quod impetratum est, dedisti lætitiam in corde meo. Pater tradidit in mortem Filium suum, & pro omnibus tradidit illum. Idem dedit lætitiam in cor Filii, quoniam auctor & fons est totius salutis. Quid ni lætitiam in corde senserit optimus ille Pastor, pro salute generis humani, quum unicam ovem pastor homo, repertam cum gaudio imponat humeris, ac reportet ad caulas, quum mulier de reperta drachma sic gaudeat, quum super uno peccatore recepto, tantum sit gaudium Angelis Dei? Quo major est caritas, hoc uberior est lætitia: quo carius redimitur quod perierat, hoc tenerius amamus quod receptum est. Si Paulus Apostolus tantum gaudium persensit in corde, ob pauculos conversos ad Euangelium, ut velut ebrius lætitia, sæpe gestiat ac glorietur, sicut ad Philippenses: [*Philip. 4.*] *Fratres*, inquit, *mei carissimi, & desideratissimi, gaudium meum, & corona mea, sic state in Domino carissimi.* Similiter ad Thessalonicenses: [*Thessal. 2.*] *Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? nonne vos, ante Dominum Jesum Christum estis in adventu ejus? vos enim estis gloria nostra, & gaudium.* Per hanc gloriam, ceu per rem sacram, jurat alicubi. Hanc gloriam, hoc gaudium, omnes illius spirant Epistolæ, quum interim ob Euangelium tot malis affligeretur, vinculis, carceribus, flagris, bestiis, lapidationibus, naufragiis, fame, siti, nuditate, periculis undequaque intentatis, insidiis fratrum, opprobriis, laboribus, curis. Ergo, si Pauli cor sensit ex paucorum hominum salute tantam lætitiam, quantum existimamus illud fuisse gaudium, quod in corde persensit Dominus, quod habebat totum igni caritatis accensum? Sic apud Lucam, priusquam venisset tempus peragendi sacrificii, legitur exsultasse in spiritu, gratulans de salute credentium. [*Luc. 10.*] *In ipsa*, inquit, *hora exsultavit in Spiritu Sancto & dixit: Confiteor tibi Domine Pater cœli & terræ, quod abscondisti hæc a sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea parvulis. Etiam Pater, quoniam sic placuit ante te, omnia mihi tradita sunt a Patre meo.* Quod Euangelista vocat *spiritum*, Psalmographus appellat *cor*, nec, ut arbitror, caret emphasi, quod dictum est, *dedisti in corde meo*, corpus enim totum deditum erat cruciatibus. Et tamen hanc cordis lætitiam, nec ipsa mors potuit auferre. Hujus gaudii communicationem pollicitus est apud Joannem. [*Joan. 16.*] Iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet a vobis. Hoc igitur est verum, solidum & perpetuum gaudium, quod in mediis etiam hujus mundi tumultibus, dat Pater cœlestis. Subjicit Propheta tanti gaudii causam: *A fructu frumenti vini, & olei sui multiplicati sunt.* Pater Domini nostri fuit agricola, quemadmodum ipse testatur in Euangelio. Ipse erat granum frumenti, quod mortuum ac terræ conditum, copiosum fructum attulit. Ipse erat granum sinapis, quod quum sit minimum inter olera, tamen excrevit in arborem, late porrectis ramis, ut volucres sub his nidularentur. Erat vitis vera, quæ per universum orbem porrexit palmitum suorum propagines. Agricola magno desiderio exspectat proventum suæ segetis vineæque, cupit quod plantatum, ac seminatum est, quam copiosissimo cum fœnore provenire, supputans dies messis. Hujus messis avidissimus Dominus, videlicet, numquam a Patre dissentiens, loquitur apud Lucam: *Messis quidem multa, operarii vero pauci: rogate dominum messis, ut mittat operarios in messem suam.* Et, apud Joannem jubet oculos deflecti ad regiones, quod jam albescunt segetes, & falcem quodammodo flagitant. Ante mortem Domini Jesu, parcus ac malignus erat Euangelii proventus, quandoquidem nec fratres ipsius credebant illi. Cæterum, ab eo tempore, quo provenit semen jactum in terram bonam, quo vitis cœpit dilatare palmites suos, in omnes mundi plagas, multiplicati sunt credentes. Nam, ad primam Petri concionem, accesserunt horreis Ecclesiæ, tria ferme hominum millia. Et in Actis Apostolicis, subinde repetitur, crevisse multitudinem credentium. Atque intra paucos annos, per homines humiles, & idiotas, eosque non multos, religio Christi per omnes mundi regiones propagata est, quæ post, nescio quibus de causis, rursum in angustum contrahi cœpit. Quod nos legimus, *a fructu frumenti*, alii legunt, *a tempore frumenti*, nec ad sensum magni refert, sive fructum dicas suo tempore provenientem, sive tempus legitimum suos fructus adferens. Habebat hoc mysterium sua tempora. Multis seculis adumbratum est, multis seculis promissum est oraculis Prophetarum. At ubi venit plenitudo temporis, ac Deus per Filium & Apostolos misit semen suum, surgere cœpit ubique gentium copiosissima messis Euangelici frumenti, uberrima copia vini, quod nobis fundit vitis Euangelica. De oleo, quod addiderunt Septuaginta, & retinet usus Ecclesiasticus, apud Hebræos nulla mentio est. Unde acciderit, nescio, certe, non arbitror, contemnendum, quod auctoritas Septuaginta nobis tradidit, quod tam multis seculis usus Ecclesiæ comprobavit. Nec mihi displicet veterum interpretatio, quorum est Arnobius, qui frumentum & vinum referunt ad communionem corporis & sanguinis Domini, oleum ad sacrum chrisma, quo consecramur in baptismo, unde & Christi dicimur: *Nolite tangere Christos*

meos. Quamdiu res agebatur circumcisionibus, lotionibus frigidis, delectu ciborum, lanienis pecudum, pauci proselyti sese jungebant Judæorum Religioni, quorum plerique deteriores reddebantur, quam accesserant. Verum ubi venit ille, qui nos tinxit igni Spiritus Sancti, ac, juxta Joannem, unctio docere cœpit nos de omnibus, ubi seges Euangelicæ doctrinæ late succrevit, ubi mustum Euangelicæ caritatis efferbuit in animis hominum, multiplicati sunt Christi cultores. Quoque magis obsistebat Judæorum ac Principum sævitia, hoc latius sese fundebat Euangelii proventus. Multiplicati sunt igitur non armis, non bellis, non opibus, sed in mediis persequutionibus replebantur gaudio, & Spiritu Sancto. Hoc oleum nesciebant hypocritæ tristes, qui offuscabant facies suas: hoc mustum biberant Apostoli, quum populo viderentur temulenti, loquentes variis linguis in publico. Hoc frumento saginabantur, qui crediderant Apostolis, per singulas domos frangentibus panem in memoriam Domini. Sic enim legis Actorum capite 11. *Erant autem perseverantes in doctrina Apostolorum, & communicatione fractionis panis & orationibus.* Ac mox, *quotidie perdurantes unanimiter in templo, & frangentes circa domos panes, sumebant cibum cum exsultatione, & simplicitate cordis.* Hoc erat symbolum militum Christi, hic erat commeatus, hæc erant præsidia surgentis Ecclesiæ. Fractione panis fœderabantur, doctrina Euangelica pascebantur, oratione pugnabant. Sic inter mundi tumultus, increvit ille populus cœlestis. Porro quod annotavit Augustinus de pronomine, *sui*, quasi per hoc discretum sit frumentum Dei, a frumento hominum, vinum Dei, a vino hominum, oleum Dei, ab oleo hominum, non huc pertinet ut excludatur interpretatio veterum, de pane, & calice consecrato, sed ut aperiatur locus ipsius interpretationi, quam solus ipse commentus est, argute magis, quam solide, de quo mox non nihil attingemus. Cur enim vereamur *nostrum* dicere, quod nobis donavit Deus, qui totum Filium nobis largitus est, simul cum illo donaturus omnia, si Filii membra sumus. Hic est panis filiorum, unde nihil datur canibus. Et hunc panem quotidie petimus a Patre, dicentes: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* Neque vero sit impium, aut absurdum, sermonem Euangelicum interpretari panem & vinum, unde multiplicantur discipuli, quum apud Joannem sexto, ipse Dominus sese prædicet esse panem vitæ: ac post rixam carnalium, subjicit: *Amen, dico vobis, nisi manducaveritis carnem Filii hominis, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum in novissimo die. Caro enim mea, vere est cibus, & sanguis meus vere est potus. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo.* Hunc locum vetustissimi Doctorum interpretati sunt, de sermone veritatis. Christus est autem ipsa veritas, & sermo Patris. Sequitur enim in eadem disputatione, *Spiritus est qui vivificat, caro non prodest quidquam. Verba quæ ego loquutus sum vobis, spiritus & vita sunt. Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt.* Ex his colligitur, hunc panem, & hunc potum, non conferre vitam, nisi iis, qui sumunt spiritualiter, hoc est, qui credunt Scripturæ sacræ. Decrevit autem numerus carnalium Judæorum, crevit numerus spiritualium, qui comedunt verum panem, qui de cœlo descendit: qui bibunt Christi sanguinem, qui confert vitam animæ: qui unguntur oleo spirituali, quod in afflictionibus hujus vitæ dat gaudium ineffabile, nec umquam auferendum. Habebant Judæi suum manna, quo gloriabantur, habebant panes propositionis, quibus non licebat vesci, nisi Sacerdotibus: habebant oleum, certis ritibus confectum, quo non licebat abuti in usus profanos, & capitale erat imitari præscriptam confectionem. Christiani habent oleum multo sacratius, & omnibus commune: habent panem, & vinum, quæ conferunt vitam æternam, nec ulli negantur, modo non desit quo sumat, hoc est fides, aut spes fidei. Qui comedit corpus Domini indigne, judicium sibi comedit, qui au-

A dit sermonem Domini, neque credit, accersit sibi graviorem damnationem. Comedit Judas, & post buccellam panis, introivit in eum Satanas. Audierunt Pharisæi, & offensi sunt, usque ad molitionem crucis; Apostoli vero qui prius apud Judæos erant pauci, apud Gentes multiplicati, posteaquam etiam super illos descendit Spiritus Sanctus, quia sermonem Euangelicum promtis animis receperunt, hoc est, panem cœlestem comederunt, & Domini sanguinem biberunt, jam repleti Spiritu Sancto, cum jugi gaudio vivere cœperunt, magna cordis alacritate perpetientes, quidquid infligebatur pro nomine Domini Jesu Christi.

Hanc Ecclesiæ suæ frequentiam, opulentiam, & *In pace in id ipsum dormiam.*
B hilaritatem, quoniam Dominus videbat per mortem suam impetrandam a Patre, consummatis omnibus, quæ ad hoc sacrificium pertinebant, volens ac sponte deposuit animam, certus de resurrectione, non tantum sua, verum etiam omnium, qui credituri essent Euangelicæ doctrinæ.

In pace, inquit, *in id ipsum dormiam & requiescam.* Quoniam tu, Domine, singulariter in spe, constituisti me. In pace, & in id ipsum perinde sonat, quasi dicas: in pace & concordia, ut intelligas summam conscientiæ tranquillitatem, ac fiduciam. Non est pax impiis. Christus autem morte sua pacificavit omnia quæ in cœlis, & quæ in terris: neque solum hominem reconciliavit
C Deo, verum etiam omnes totius orbis nationes Christiana concordia confœderavit, Judæos, Græcos, Latinos, Scythas, & Indos, antea tot legibus, tot ritibus, tot morum & ingeniorum varietatibus dissidentes. Omnes enim reddidit unum in sese. *Dormiam*, inquit, qui mox revicturus: *& requiescam*, videlicet, in sepulcro agam sabbatum, Dominicum diem mea resurrectione consecraturus. Legitur Deus egisse sabbatum die septimo, posteaquam mundum hunc absolverat, per Filium autem condiderat mundum. Itidem per eumdem instauravit quod condiderat. Peractis omnibus, quæ pertinebant ad redimendum genus humanum, egit & ipse sabbatum suum, requiescens in sepulcro. Multis somnus etiam irrequietus est, ob insomniorum
D phantasmata. At Dominus non tantum dormivit, sed requievit etiam, quum animam haberet nullius mali sibi consciam, nihil hæsitantem de promissis divinis. Etenim qui dubia spe metuque torquentur, aut non capiunt somnum, aut somnum habent parum requietum. Et ideo subjicit: *Quoniam tu Domine singulariter in spe, constituisti me.* Pater tradiderat Filium suum in manus impiorum, & fecerunt in eum quæcumque voluerunt, usque ad crucis ignominiam, neque quidquam ab illis omissum est, quo prorsus abolerent illius memoriam: *Quoniam tu Domine singula.*
sed immolata victima, per quam reconciliare volebat genus humanum, semovit illum ab oculis ac manibus illorum, hoc est enim, quod dicit singulariter κατὰ μόνας, id est, *seorsum.* Conditus est enim Dominus in
E monumento novo, in quo nemo fuerat positus, & solus erat inter mortuos liber, quem mors quidem absorbuit, sed quoniam in eum nullum habebat jus, coacta est prædam revomere, & capta est dum captat escam quæ sub cibo corporis humani tegebat chalybem divinæ naturæ. Dominus, qui priusquam pateretur ad omnes humanas injurias se præbuit, non legitur a resurrectione cuiquam apparuisse aut contrectatus esse, præterquam ab his, quos selegerat e mundo. Itaque, semotus ac separatus est a mundo, & nunc quoque requiescit liber ab omnibus malorum afflictionibus: requiescit autem in spe, quam illi Pater certissimam fecit, videlicet, futurum, ut quemadmodum ipse sublatus ab hujus mundi malis fruitur immortalitatis gloria,
F ita membra quoque sua subducta a colluvione mundi colligat olim ad ejusdem immortalitatis consortium. Nec est oscitanter prætereunda sermonis emphasis. Quod enim Latinus vertit *constituisti*, Septuaginta ex Hebræi sermonis proprietate verterunt κατῴκησας, id est, *habitare fecisti*, sive, *domicilium dedisti.* Dicat aliquis, quid congruentiæ est spei cum domicilio? Si quid oritur periculi, domus cuique tutissimum est refugium: & si quis cupit commode tranquilleque vivere, domi se oble-

oblectat tutus ab imbribus ac ventis, reliquisque cœli injuriis, tutus a bestiis ac populi tumultu. A tot malis quibus hic mundus affligit Ecclesiam Domini, sola spes resurrectionis tutissimum est suffugium. In hac spe, quam solus Pater dare potest, requiescit caput nostrum, exspectans tempus ut omnes suos ad eamdem quietem semoveat.

Sensus moralis. Habetis, optimi fratres, alterum sensum, juxta quem, Psalmum hunc accommodavimus ad Christum caput & hujus corpus Ecclesiam, tametsi nonnulla sunt inspersa, quæ ad sensum moralem pertinent, quem nunc vobis quanta poterimus brevitate reddemus. Nihil hactenus, arbitror, esse dictum, quod non magnopere pertineat ad omnium nostrum salutem, verum quæ nunc dicturi sumus hoc attentius sunt a vobis accipienda, quo propius ad unumquemque nostrum, & ad quotidianæ vitæ pertinebunt institutionem. Quapropter oro vos, ut si qui sunt inter vos qui dormitarunt hactenus nunc expergiscantur, qui vigilarunt nunc alacrius advigilent. Rursus igitur ab initio personæ subjiciendæ sunt oculis. Ac primum in sublimi collocandus est Deus spectator ac moderator omnium, quæ geruntur in terris, nec refert an hic illius Filium colloces, cui Pater dedit omnem potestatem in cœlo juxta atque in terra. Deinde, non refert an in edita specula colloces David Prophetam, aut quamvis aliam mentem per fidem subductam a rebus humilibus ac terrenis: jamque spe & desiderio versantem in cœlis, sed interim in medio pensilem, ut nunc oculos attollat sursum desiderio vitæ cœlestis, nunc rursus impellente caritate fraterna oculos demittat in terras. Atque in terris pone caliginem densissimam, variosque tumultus: in summo, ubi sedet Deus lucem ineffabilem, quæ nihil habeat admixtum caliginis: in medio, sublustre quiddam ac temperatum, quod si conferas ad ima, serenus dies videri possit, si ad summa, noctem dicas, sed talem qualis esse solet, jam sub exortum auroræ rarescentibus tenebris & albescente cœlo. Habet unusquisque nostrum crucem suam, ea est carnis mortificatio, hoc est, omnium humanorum affectuum. In hanc qui sublatus est, minus patitur terrenæ caliginis, sed cœlo vicinus cupit altius evolare. Addantur huic crucifixo sodales, hoc est, qui canentem auscultent, & sibi gratulanti vicissim adgratulentur. His ita digestis in animis vestris, ad sensum Ethicum accingemur. Titulus, ut diximus, meminit David. Is Christi typum gessit. David autem sonat fortem manu. Talem oportet esse qui velit Psalmum Deo gratum canere, qui velit in his Canticis reportare victoriam, qui victor in finem, hoc est, ad speratum immortalitatis brabeum, cupiat pervenire. Ubi victoriæ mentio fit, ibi intelligitur esse certamen. Habebant Ethnici musicorum certamina, in quibus qui vicisset inanem applausum multitudinis ac brabeum vile ferebat. At non est hujus musices certamen parum serium inter Christianos, neque levia aut ludicra petuntur præmia. Proposita est immortalitas si quis Cantico vicerit. Corpus hoc cum suis affectibus organum est, hoc si per afflictiones rite pulsatum fuerit, si per spiritum carnis mortificatorem bene temperatum, melodiam reddet auribus Christi gratissimam. In hoc certamine quisquis perseverarit usque in finem, hic salvus erit, poteritque cum Paulo dicere: *Bonum certamen certavi,* *2 Tim. 4.* *cursum consummavi, fidem servavi. In reliquum reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illo die, justus judex, non solum autem mihi, sed & his qui diligunt adventum ejus.* Auditis agonothetam hujus musici certaminis. Judex est sed justus, non fraudat quemquam promeritum suo præmio. Nec ducitur studio personarum, quod frequenter usu venit in certaminibus quibus canitur hominibus: ubi judex vel fallitur vel corrumpitur. Ethnici canebant hominibus, & humanum ferebant præmium. Judæi canebant Deo. Multis in locis hortantur nos Psalmi mystici ad cantandum, ad psallendum, ad jubilandum, sed Deo. Simus igitur & nos Judæi, quo Psalmum cantemus Domino. Judæus dicitur confitens. Qui non confitetur se peccatorem, qui non confitetur quidquid habet boni, se to-

A tum debere misericordiæ divinæ, non est verus Judæus, nec Psalmum canit Domino. Multi Philosophi durissime tractarunt corpus suum, quidam etiam volentes se tradiderunt exitio, sed quoniam per hæc venabantur humanam gloriam, nec spectabant unicum illum scopum, qui est Dominus Jesus, non cantabant Domino. Item Pharisæi jejuniis macerabant corpus suum, decidebant de facultatibus suis decimas in subsidium pauperum, orabant prolixe, tamen quoniam hinc sibi laudem vindicabant, non canebant Domino, sed hominibus, & ideo petituri præmium audient ab Agonotheta: *Amen, dico vobis, recepistis mercedem vestram.* Nos qui didicimus ex Euangelicis & Apostolicis

B litteris, quod palmites nihil possint sine vite, quod non simus idonei qui vel cogitemus aliquid ex nobis, quod non ex operibus nostris, sed ex fide gratiaque salutem assequamur, confiteamur Domino, quoniam bonus, & illius misericordiam cantemus in æternum, dicamusque illi in benefactis cum Psalmista: Ut cantet tibi gloria mea & non compungat. Nemo sibi intus canat Aspendium illum Citharœdum e profanis adagiis referens, in negotio pietatis. Nemo canat hominibus, Deo canamus Psalmum nostrum, ut ab illo feramus præmium æternæ vitæ. Non solum apud Judæos, verum etiam apud gentes musica sacris adhibebatur. Quale est sacri-

C ficium nostrum, talis esse debet & musica. Sacrificium est rationale, huic congruit similis musica, confessio criminum, preces, gratiarum actio, tam in adversis, quam in prosperis. Hactenus de titulo, nunc ad Psalmum. Etiam si me non fugit inter recentiores quosdam Hebraissantes, esse rixam de scrupis tituli & argumento Psalmi. Quæ si cui cordi est excutere, est unde petat. Nos malumus persequi quæ propius faciunt ad studium piæ vitæ. Admonuimus alias primum Psalmum videri præfationem totius operis. Victor aut victoriæ nomen additum est in complurium Psalmorum titulis, in quibus canuntur Domino gratiæ, quod adversus insultus affligentium suis tulerit auxilium. Sunt & alii qui tametsi

D dissimili sunt titulo, tamen non dissimili sunt argumento, quibus omnibus erudimur, adversus omnia mala tutissimum esse præsidium cum fiducia implorare auxilium Dei. Etenim Psalmus secundus a querimonia incipit: *Quare fremuerunt gentes,* hanc habens clausulam: *Beati omnes qui confidunt in Domino.* Querulum est exordium tertii: *Domine quid multiplicati sunt?* &c. Finis ostendit in Domino esse præsidium: *Domini est salus, & super populum tuum benedictio tua.* Quintus exorditur ab imploratione: *Verba mea auribus percipe, Domine,* clausula declarat auxilium unde sit: *Domine ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos.* Et hujus Psalmi titulus meminit victoris, quemadmodum & sextus,

E cujus initium habet implorationem auxilii, finis declarat a Deo contigisse victoriam adversus inimicos. *Convertantur,* inquit, *& erubescant valde velociter.* Idem deprehendet in plerisque Psalmis, si cui vacabit observare. Hæc eo pertinent, ut penitus infigatur animis nostris, in omnibus afflictionibus non alio confugiendum quam ad opem divinam, in quo quisquis fiduciam suam collocarit, certam victoriam reportabit ex hostibus suis. Hæc est enim victoria quæ vincit mundum, fides nostra. Proinde, quum ingressus hujus Psalmi habeat implorationem auxilii, finis ostendit victoriam ex fide contingere. Quoniam tu, Domine, singulariter in spe, constituisti me. Multæ quidem afflictiones ju-

F storum, & quicumque volunt pie vivere in Christo Jesu, non possunt effugere quin in hoc mundo persecutionem patiantur, at non est quod quisquam despondeat animum, fortior est unus protector noster Deus, quam omnes adversarii. Tantum in illo collocemus fiduciæ præsidium, & illius opem assidue imploremus. Quid respectas humana præsidia, qui semel te Deo consecrasti? Cur desperans tui confugis ad laqueum? Cur ab improbatis artibus, aut Dæmonibus flagitas opem in rebus dubiis? quemadmodum Saul per Phytonissam excivit Samuelem. Quid expendis tua merita? Cur metiris vires tuas? Istum tantum specta, quam bonus, quam potens sit qui te tuendum suscepit. Atque ut

ut intelligas paratum auxilium, non dixit: Postquam invocassem exaudivit, sed, invocantem exaudivit, quemadmodum ex Hebraica veritate transtulit Divus Hieronymus, Septuaginta verterunt ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαι, quasi nondum peracto sermone implorantis, præsto fuerit auxilium Dei. Non enim exigit ab orante multiloquium Gentium, aut Pharisæorum, sed fiduciam. Quisquis autem implorat opem, agnoscit simul & imbecillitatem suam, & Dei bonitatem. Nihil implorat Euangelicus ille Pharisæus Domini judicio posthabitus publicano, tantum commemorat sua benefacta. Publicanus, procul stans, clamat, *miserere mei peccatoris*, & exauditus est. Nec ita magni refert ad sententiam, utrum hæc dicantur Deo, quemadmodum ex Hebraica veritate transtulit Divus Hieronymus: *Exaudisti me Deus justitia mea*, an sodalibus piis, an simul & piis & impiis. Nec satis liquet quamobrem Septuaginta personam mutandam esse duxerint. Sed placet persona secunda, erit gratiarum actio pro subsidio celeriter impertito: si tertia, erit gratulatio, quæ gaudium animi communicet amicis. Decet enim, inter sanctos & gaudium & mœrorem esse communem, ut verum sit quod scribit Paulus: *Quum dolet unum membrum, simul dolent omnia membra: quum gloriatur unum membrum, pariter gloriantur & cætera membra.* Quod si hæc ad impios etiam referantur, erit exhortatio ad invocandum Dominum: Invocavi & exauditus sum: Concipite & vos bonam fiduciam exemplo meo, invocate & exaudiemini. Habet autem hæc gratiarum actio triplicem utilitatem. Primum, tuetur id quod acceptum est, dum agnoscit cui debeat quod accepit. Indignus enim est ut diu fruatur dono Dei, qui sibi vindicat ejus boni laudem, quæ tota debetur auctori Deo: deinde, qui Deo gratias agit, jam beneficium retulit. Nec enim homo potest alia ratione rependere vices Deo, nisi prædicandis illius erga se beneficiis: nec Deus aliud præmium a nobis postulat quam sacrificium laudis quo gaudet honorificari. Postremo petax est ista gratiarum actio. Egenus quum diviti pro beneficio veteri gratias agit, novum flagitat. Homines hac gratiarum actione nonnumquam gravantur, at Deus qui dives est in omnes, & cujus benignitas largiendo non potest exhauriri: gaudet prædicatione suorum beneficiorum ad largiorem beneficentiam provocari. Hoc enim vere est quod Græcorum proverbio dicitur τὸν ἵππον εἰς πεδίον. Est autem illud Christianæ caritatis, apud omnes deprædicare divinam erga se bonitatem, quo & inter pios ex mutua consolatione crescat spirituale gaudium, qua gratia Paulus desiderio tenebatur videndi Romanos, ut ex communicatione fidei quam illis donarat Deus, mutua consolatione confirmarentur utrorumque animi. Præterea fiat, ut a pluribus agantur gratiæ Deo, & impii segnesque, qui abjecta spe contabescunt in malis suis, admoneantur unde debeant petere malorum remedium. Ita Paulus ad Titum: *Eramus enim & nos aliquando insipientes & increduli, errantes, servientes desideriis.* Et mox ostendit unde venisset beneficium: *cum autem benignitas & humanitas*, &c. Itidem ad Timotheum: *Qui prius blasphemus fui & persecutor, & contumeliosus, sed misericordiam Dei consecutus sum.* Quærunt Philosophi rationem, qua quis se ipsum citra jactantiam possit laudare. Hæc est certissima via, ut si quid mali sit, adscribamus nobis, si quid obtingat boni, attribuamus largitati Numinis, semper illud Paulinum adnectentes: *Gratia Dei sum id quod sum.* Imo ne laudat quidem se ipsum, qui sic laudat cujus dona commemorat, modo ne fucus hypocriseos vitiet hanc prædicationem. Qui præsidio Dei vicit temulentiæ vitium, utiliter apud intemperantes compotores prædicabit. Antehac mihi non videbar vivere, nisi conviviis ac vino indulsissem, nunc invocato Domino mentem hanc consequutus sum, ut nihil mihi dulcius sobrietate, nec ab ulla re magis abhorreat animus quam a temulentia. Antehac credebam esse difficillimum abstinere a jurando, nunc adjutus gratia Dei sentio nihil esse facilius quam non jurare. Quondam nihil æque fastidiebam quam sacrorum voluminum lectionem, totus addictus Poëtarum fabulis, nunc huc auxilio Dei profeci, ut nihil habeam dulcius quam in litteris sacris versari. Olim gaudebam & obtrectare quibuslibet & alios obtrectantes audire, nunc assiduis precibus hoc impetravi, ut nullum vitium magis detester, quam obtrectationem. Quondam arbitrabar non posse fieri ut ab adulteriis ac scortationibus mihi temperarem, invocavi Dominum, & quod videbatur impossibile, ille reddidit facillimum: quod videbatur amarum reddidit suave, adeo ut nunc exhorreat animus ea quæ dudum videbantur esse jucunda, mihique gratuler hanc libertatem, qui a tam furiosis dominis effugerim. Cum vitio avaritiæ & ambitionis mihi diu gravis ac periculosa lucta fuit. Collocavi spem omnem in Domino, desiique torqueri talibus curis. Qui meruit tolli in crucem Domini, & cui contigit per spiritum mortificatio membrorum terrenorum, hujusmodi sermonibus celebrata beneficentia Dei Liberatoris, debet & alios ad spem ejusdem libertatis accendere. Levius quidem est momentum in rebus corporum aut extraneis, sed tamen hic quoque non oportet silere beneficium invocati Dei. Qui servati sunt ex morbo, prædicant artes medicas. Qui feliciter pugnarunt in acie, prædicant gladios fortunatos & indusia. Tu qui servatus es implorato Christi præsidio, cur taces gloriam Servatoris tui? Dic passim apud omnes: *Cum invocarem Dominum, exaudivit me*, ut qui ante confugiebant ad sacrilegos, magos, incantatores, discant ad Dei præsidium confugere: qui sive liberat a periculo, sive non liberat, tamen invocatus servat, quum illi plerumque fallant, ac tum maxime perdant quum servare videntur. Non, arbitror, simplices admodum reprehendendos, qui in periculis invocant Christophorum, Georgium, Antonium, aut Nicolaum, modo serio canant hunc Psalmum, *cum invocarem, exaudivit me Dominus.* Nullus enim sanctus præter unicum illum, auctor est hujusmodi beneficiorum, sed ipsi servati Dei præsidio, gratulantur & nobis eodem præsidio servandis, nec pudet eos hunc Psalmum nobiscum canere, quem Christus nobis præcinuit. Invocaverunt, dilatati sunt, optant omnium salutem, requiescunt in spe filiorum Dei, exspectantes in resurrectione promissum immortalitatis præmium. Didicimus in nobis nihil esse præsidii, didicimus aliunde præsidium invocandum, didicimus esse paratum vel ex promisso Dei, qui sic pactus est alio Psalmo: *Clamabit ad me, & exaudiam eum.* Cum ipso sum in tribulatione, honorabo eum & glorificabo eum, sed certius est ex Euangelio chirographum, *quidquid*, inquit, *petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Superest ut justum sit quod petimus, ideo subjicit: *Exaudivit me Deus justitia mea.* *Deus justitia mea.* Nam, ut omnino falso nec ineleganter scripsit Poeta quidam Ethnicus, *injusta a justis impetrare non decet. Justa autem ab injustis petere insipientia est.* Porro quum Deus sit ipsa justitia, non solum cavendum est ne quid ab illo petamus injustum, verum etiam ne quid injuste. Injusta petunt, qui petunt vitam longam ac prosperam quo possint diutius vacare suis voluptatibus: qui petunt opes ac successum, quo possint ulcisci quos oderunt. Injuste petunt, qui petunt vitam æternam quasi suis meritis debitam, hoc est, non dicunt: Miserere mei Deus, sed clamant, redde præmium pro jejuniis meis, pro decantatis Psalmis, pro esu piscium, pro multis annis gestata cuculla. Non dico hæc esse mala, si quis recte utatur: sed injuste præmium petit, qui pro talibus petit a Deo tamquam obligato. Ausim addere etiam si quis pro eleemosynis, pro toleratis amore Dei carceribus petit, non juste petit. Hæc qui præstiterant in Euangelio, nesciebant se præstitisse. Unde igitur spes impetrandi a Deo justitiæ nostræ? Justitia nostra est, agnoscere peccatum nostrum, & agnoscere Dei gratuitam bonitatem: justitia Dei est, præstare quod pollicitus est. Pollicitus est hoc cum aliis in locis sacræ Scripturæ plurimis, tum Joëlis II. *Effundam spiritum meum super omnem carnem. Et erit, omnis qui invocarit nomen Domini, salvus erit.* Quæret aliquis, cur appellat *Deum justitiæ*? Cur nemo justus, nisi quem ille justi-

justificat per fidem. Cur igitur dicit *justitia mea*? Quia nihil verius nostrum est, quam quod nobis donavit Deus, qui nec exprobrat, nec reposcit nisi ab ingratis, & cujus unius munera sunt ἀμεταμέλητα. Justitia hominis est, ut dixi, agnoscere sibi nihil deberi, præter damnationem, ac fidere promissis Dei. Justitia Dei est, præstare quod promisit, non quod hoc promereatur homo, sed quod ipse promiserit. Atqui hoc ipsum ut homo agnoscat suum malum, & sibi diffidens confidat promissis Dei, donum est Dei. Hanc itaque justitiam David *suam* vocat, sed Deum indicat hujus auctorem justitiæ. Propter hanc qui persecutionibus impiorum affliguntur, eos beatos pronunciat in Euangelio Dominus. Nec aliud nos docet Apostolorum Princeps:
1 Pet. 3. *Et quis est qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis? Sed etsi quid patimini propter justitiam, beati. Timorem autem eorum ne timueritis, ut non conturbemini.* Atque ibidem paulo superius, quum docuisset, ne quem omnino lacesserent injuria, sed omnes tum bonos tum malos officio provocarent ad amorem mutuum, subjicit: *Hæc est enim gratia, si propter Dei conscientiam sustinet quis tristitias patiens injuste.* Proinde qui propter Euangelium affligitur, justam habet causam apud Deum, quantumvis apud homines causam habeat injustam. Damnatus igitur ab hominibus, non parat ultionem, sed appellat judicem Deum, qui dixit: *mihi vindicta, & ego rependam.* Si quid boni fit per nos, ne flagitemus a Deo præmium veluti nostris viribus debitum. Si quid mali patimur ob Dei justitiam, imitemur caput nostrum Dominum Jesum, qui, juxta Petri doctrinam, peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus. Qui, cum maledictis afficeretur, non remaledicebat: qui, cum pateretur, non comminabatur, sed tradebat se judicanti juste. Solus autem Deus juste judicat, qui solus intuetur occulta cordis humani. Et is demum invocat Deum justitiæ suæ, qui non ob maleficium, sed innocens affligitur ab injustis, quemadmodum docet
1 Pet. 4. idem Petrus: *Nemo autem vestrum patiatur, ut homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor, verum si ut Christianus, non erubescat. Glorificet autem Deum in isto nomine.* *Quisquis innocens affligitur, malens perpeti malum quam regerere, propter justitiam patitur.* Sic
1 Cor. 6. enim docuit Paulus scribens Corinthiis: *Jam quidem omnino delictum est inter vos, quod judicia habetis inter vos.* Quare non potius injuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini? Hic non discutiam scrupulosam quæstionem Scholasticorum, quatenus & a quibus accipienda sit injuria: ubi & quibus modis fas sit retundere insanabilem improborum malitiam. Utinam non adeo competeret in mores nostros quod inibi sequitur apud Paulum, sed vos injuriam facitis, ac fraudem facitis, idque fratribus. Quid vero dicturus erat Paulus si videret nunc apud Christianos omnia flagrare judiciis, litibus, jurgiis, latrociniis, ac bellis, in quibus sæpenumero maxime vincitur, qui vicit. At illi germani Christi discipuli, quum atrocia paterentur ob nomen Jesu, num se muniebant copiis, gladiis, dolis, aut venenis ad vindictam? Nequaquam. Quid igitur? Invocabant Dominum perseverantes in innocentia sua, totamque causam tradebant Deo justitiæ suæ. Nonnulli admonent pro *Deus justitia mea*, juxta Hebraicum sermonem legi posse *Deus justitiæ meæ*, quod ut verum sit, ad sensum non ita multum habet discriminis, nisi quod nominandi casus majorem habet emphasim. Plus enim dicit, qui Christum dicit veritatem, quam qui veritatis Doctorem: plus qui vitam nostram, quam qui vitæ auctorem: plus qui viam, quam qui viæ ducem: plus qui lucem, quam qui lucis invectorem, plus qui justitiam nostram, quam qui justitiæ reparatorem. Nec hic tropus infrequens est in sacris libris. Ita Psalmus XXVI. *Dominus illuminatio mea & salus mea.* Item XXXIV. *Dic animæ meæ, salus tua ego sum.* Itidem Esaias: *ut sis*, inquit, *salus mea usque ad extremum terræ.* Consi-
Col. 2. militer Paulus scribens Corinthiis de Christo sic loquitur: *Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum.* Ergo cui Deus est justitia, si non vult perdere causam suam, ne perdat Deum. Et quamdiu Deum habet, ne

A diffidat de victoria. Quamquam est in sacris litteris aliqua meritorum fiducia, sed quæ Deum non fraudet sua gloria. Sequitur etiam, *in tribulatione dilatasti mihi.* Cur dixit, *dilatasti mihi*, ac non potius *eripuisti me?* Quia non semper eripit Deus a malis prementibus, propterea quod non semper expedit: sed tamen ne humanæ naturæ imbecillitas tot malis oppressa succumbat, facit cum tentatione proventum ut possimus sustinere. Libet audire Paulum in angustiis constitutum, in quibus oportet versari quicumque volunt pie vivere in Christo Jesu? *In multa*, inquit, *patientia, in tribulatio-* 2 Cor. 6.
B *nibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis.* Audistis angustiam undique prementem, nunc audite causæ justitiam: *In castitate, in scientia, in longanimitate, in suavitate, in Spiritu Sancto, in caritate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei.* Jam audite dilatationem datam in mediis angustiis: *Per arma justitiæ a dextris & a sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam, ut seductores & veraces, sicut qui ignoti & cogniti, quasi morientes & ecce vivimus, ut castigati & non mortificati, quasi tristes, semper autem gaudentes, sicut egentes, multos autem locupletantes, tamquam nihil habentes & omnia possidentes.*
C Quantam auditis Apostolici pectoris amplitudinem, in tantis curarum & malorum angustiis? Cur autem modestissimus Apostolorum hanc animi dilatationem tam gloriose prædicat? Ut Corinthios adhuc imbecilles, qui alienis etiam malis affligebantur, ad similem latitudinem animaret. *Os*, inquit, *nostrum patet ad vos*, ô Corinthii, qui pressus tot malis tam magnifice loquar. Nec mirum tamen si sic loquar, *quum cor nostrum gaudio dilatatum sit. Non angustiamini in nobis, sed angustiamini in visceribus vestris. Eamdem autem habentes remunerationem, tamquam filiis dico, dilatemini & vos.* Rur- Cap. 11.
sus in secunda ad eosdem Epistola, quantum sollicitudinum, periculorum, afflictionum agmen commemorat, quibus assidue vallabatur? Et tamen in his adeo
D dilatavit illius animum Dominus, ut subjecerit: *libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi, propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo.* Rursus audite Paulum in arctum contractum in Epistola ad Corinthios priore: *Tamquam purgamenta*, inquit, *hujus mundi facti sumus omnium peripsema*, hoc est, rejectamentum *usque adhuc.* Cap. 4.
Quid dici potuit contractius? Audite nunc dilatatum: *Quid vultis in virga veniam ad vos, an in caritate & spiritu mansuetudinis?* An non hæc vox est non coriarii,
E sed Regia? Rursus alibi: *Ego enim*, inquit, *sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persequutus sum Ecclesiam Dei.* Quid adstrictius? Audite nunc dilatatum. Scribit ad Philippenses, *omnia possum in eo qui me confortat.* Quid amplius, quid Regalius quam dicere, omnia possum? sed hanc gloriam moderatur, scribens Corinthiis: *Gratia autem Dei sum id* 1 Cor. 15.
quod sum. Rursus ad eosdem: *Non enim volumus ignorare vos, fratres, de tribulatione nostra quæ facta est in Asia, quoniam supra modum gravati sumus, supra virtutem, ita ut tæderet nos etiam vivere. Sed & ipsi in nobismetipsis responsum mortis habuimus.* Audistis angustiam, nunc audite dilatationem: *Ex nobis angustia est, ex Deo dilatatio. Ut non simus*, inquit, *fidentes in nobis, sed in*
F *Deo qui suscitat mortuos, qui de tantis periculis nos eripuit & eruit, in quem speramus, quod adhuc etiam eripiet.* Paulus anxietatem patiebatur constrictus vinculis, sed dilatatus est animus, quum ait: *Verbum Domini non est alligatum.* Petrus servabatur in carcere. Ecce anxietas. Sed invocato Domino, liberatur per Angelum. Apostoli cæduntur virgis, magna anxietas, sed ibant gaudentes a conspectu concilii. Stephanus undique premebatur a lapidantibus, sed videt cœlos apertos. In quanta angustia quanta dilatatio? Jam si repetamus exempla Veteris Instrumenti, comperiemus omnes pios multis afflictionibus exercitos fuisse, sed horum nulli defuisse consolationem, quoniam non aliunde petebant auxilium quam a Deo. Joseph afflictus est, conjectus in la-

cum, sed hunc Deus evexit ad summam gloriam. In summis angustiis versabatur Jonas, quum devoratus esset a ceto. Sed e belluæ ventre clamavit ad Dominum, & dilatavit angustias Dominus. In quantas angustias erant conjecti pueri tres, in fornacem ardentem immissi, verum e media fornace clamant ad Dominum, & dilatavit sese flamma, sic ut innocuis spatium esset inambulandi. Daniel in lacum leonum demissus in summa vitæ desperatione versabatur, verum hinc etiam invocavit Dominum, & angustia versa est in latitudinem. Non vereor ne vobis sim futurus tædio si pergam recensere piorum hominum exempla, qui vere cecinerunt hunc Psalmum: *Cum invocarem, exaudisti me, Deus justitiæ meæ, in tribulatione dilatasti mihi*, sed non arbitror terendum esse tempus his commemorandis, quæ vel tenetis ipsi, vel facile potestis e sacrorum voluminum lectione perdiscere. Illud admonebo caritatem vestram, non semper juxta carnem dilatari piorum hominum angustias. Liberatus est a carcere Petrus, sed Joannes Baptista in carcere decollatus est. Philippis Paulus virgis cæsus, detrusus est in angustum carcerem, adhibitus est custos sollicitus qui pedes etiam strinxerat ligno. Quid his angustiis esse potest angustius? Sed præsto erat invocantibus qui dilataret has angustias. Sic enim legimus Actorum decimo sexto: *Media autem nocte Paulus & Silas adorantes laudabant Deum. Et statim aperta sunt omnia ostia, & universorum vincula soluta sunt.* Quam multi Reges non habent tantum amplitudinis in suo regno, quam isti in carcere. Sed, ut hic soluta sunt illi vincula, ita non sunt soluta quibus illum alligaverat Tribunus Hierosolymæ, nec retusus est gladius, qui secuit cervicem Pauli: nec soluta est crux, quæ Petrum adstrinxerat. Hujusmodi solatia perpetua non sunt, sed adhibentur pro tempore, quoties expedit hominum saluti. Certe, spiritualis illa dilatatio numquam deest, si quis plena fiducia pectoris invocet Deum justitiæ suæ. Hinc est quod cum hujus mundi divites videamus in mediis opibus ac voluptatibus anxios nonnumquam ac trepidos, qui spem suam vere collocarunt in Deo, persistunt alacres in ipsis tormentis ac mortibus. Imo numquam adest uberior consolatio spiritus, quam cum homo destitutus omnibus humanis præsidiis, totum se tradit Deo. Non torquebo caritatem vestram omnibus scrupis quibus se torquent qui sermonis Hebraici sectantur apices. Nulla enim est lingua, quæ plus habet ambiguitatum, aut in qua facilior sit lapsus, aut in qua magis varient Interpretes. Illud tantum admonebo quod Hieronymus ex Hebraica veritate verterit *dilatasti mihi*, atque ita constanter citant Latini Scriptores, itaque canit usus Ecclesiasticus, quum apud Græcos legatur *ἐπλάτυνάς με*. Hanc lectionis varietatem dubium non est ex scribarum incuria profectam, non agnoscentium sermonis Hebraici tropum, quo dicitur: *Dilatavit mihi*, pro eo quod erat, latitudinem fecit mihi. Quamquam haud magno sensus discrimine fit sive legamus *dilatasti mihi*, sive legamus *dilatasti me*. Dilatat nobis Deus, quum ereptis ab angustia rerum, solatio reficitur animus. Dilatat nos, quum urgente rerum adversitate, impertit amplitudinem spiritus, ut omnes afflictiones cum gaudio suscipiamus, scientes, quod solidum ac perpetuum gaudium nobis paretur, hujusmodi levibus ac momentaneis afflictionibus. Angustum vas etiam modicis rebus impositis disrumpitur. Amplum vas etiam si magnas imponas sarcinas, tamen multarum rerum capax est. Ita angustus animus quem non dilatavit gratia Dei, quamlibet levi rerum adversitate dejicitur, quem si dilataret fides, spes, & caritas, clamaret
Roman. 8. in mediis afflictionibus cum Paulo: *Quis nos separabit a caritate Christi? tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persecutio, an gladius?* Nec illud mihi videtur indignum pia curiositate, quum constet per dilatationem significari refocillationem & exhilarationem afflictæ mentis, cur hic tropus magis placuerit Spiritui Sancto, quam vulgaris loquendi forma, exhilarasti me, aut refocillasti me. Frequenter ipsa sermonis novitas, excutit nobis socordiam, & excitat dormitantes ut simus attenti. Nonnumquam idem facit sermonis absurditas, quod ad speciem attinet. Si dixisset, in tribulatione lætificasti me, nullus hæsisset in sententia, nunc gemina Metaphora cogit inquirere, quid lateat arcanæ significationis. θλίψις quam alias *tribulationem* vertunt, alias *pressuram*, nec minus recte verteretur *afflictio* sive *anxietas*, sic pertinet ad corpus, ut communis etiam usus non raro transferat ad animum. At animum dilatare qui recreatur, vix quisquam dicit, quum corpus hominis usitate dilatari dicatur. Proinde in hoc adhibita est verbi novitas, ut ex re nota perspiciamus, quibus modis hilarescat animus in nobis contractus. Frigus & mœror contrahit corpus nostrum. Calor & hilaritas dilatat, eoque qui ringuntur contrahunt frontem, adducunt supercilium, & qui dolore discruciantur, macerantur & contabescunt. Contra qui gaudent, dicuntur exporrigere frontem, & corpore fiunt habitiore. Eamdem ob causam in adolescentibus quum explicat se calor nativus, corpus grandescit ac distenditur, rursum in senibus deficiente calore, omnia membra contrahuntur, ipsa etiam vox fit exilior. Similiter hiemis rigor omnia contrahit, veris tepor exhilarat ac dilatat universa. Nec aliam ob causam hilarior est juventus, senecta tristis. Animus enim illigatus corpori juxta naturam, velit nolit corporis affectionibus commovetur, quemadmodum vicissim affectiones animi redundant in corpus, quod notavit & Solomon: *Animus gaudens ætatem floridam facit: spiritus tristis exsiccat ossa.* Cap. 17. Cæterum ad corporis vigorem aut exitium plurimum habent momenti spiritus, si medicis credimus, qui coarctati & inclusi tabefaciunt corpus, moderate sparsi agitatique vegetant, subito effusi mortem præsentem adferunt. Neque desunt apud Historicos exempla, quæ docent, quosdam subito & inspirato gaudio fuisse exanimatos, quum novum non sit homines animi mœrore sensim extabescere. Causam reddunt, quod gaudium aperiat spirituum meatus, mœror occludat. Itaque fieri, ut gaudio immodico plus satis dilatatis meatibus, semel evolent spiritus, subitamque mortem adferant: contra coarctati spiritus & inclusi, paulatim enecent hominem. Quod in corporibus hominum facit lethargus, hoc in animis eorum in quibus refrixit caritas, facit avaritia. Quamquam est calor intemperans qui phrenesim adducat. Talis est animus accensus igne Gehennæ qui fratri molitur exitium. Talis est lingua juxta Jacobum eodem inflammata igni, quæ maledicit immerenti proximo. Noster ignis caritas est, quæ juxta Paulum non peccat. Hujus calor dilatat animos angustos & contractos, invidia, odio, metu paupertatis, persecutionis, & mortis, quemadmodum scribit Paulus Romanis: *Gloriamur*, Cap. 6. inquit, *in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia vero probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit, quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum qui datus est nobis.* Ubi tribulatio est, ibi angustia sit necesse est. Cæterum diffusio, latitudinis vox est. Quidquid terrenum ac corporale est, angustum est, quidquid spirituale, cœleste, latius patet. Inter omnia mundi elementa terræ corpus est angustissimum, aqua huic circumfusa latius se spargit, & hac etiam latius aer, quem & ipsum amplitudine sua vincit ignis, mox inter orbes cœlestes ut quisque longissime semotus est a terra, hoc latissimo spatio diffusus est. Itidem si res animi cum rebus corporis conferas, quanto latiora sunt ea quæ pertinent ad animam? Quam immensum est quod oculis animi contuemur præ his quæ corporeis cernimus oculis? Quam angustum est hujus vitæ spatium si spectes immortalitatem animæ? Sed rursum quam angustum est quod habet homo maxime corporeum, si conferatur ad amplitudinem divini Spiritus, qui dilatat angustias nostras. Proinde, qui cupit hanc amplitudinem, subducat se quantum potest a rebus terrenis, submoveat sese a corpore, conscendat in excelsam crucem, quo cœlo fiat vicinior. Jam præter corporales angustias quas piis hic mundus infligit, nulla gravior est, quam mentis sibi male consciæ. Neque vero locus hic

hic solum eos consolatur, qui propter justitiam affliguntur, verum etiam animos pœnitentia gravatos, ac metu divinæ vindictæ contractos in spem erigit, qui si non habent justitiam suam, habent tamen Deum justitiæ suæ. Timore pœnæ contrahimur, & hoc initium sapientiæ, caritate diffundimur. Sic expedit contrahi per pœnitentiam, ut postquam caritas foris pepulit timorem, feliciter dilatemur libertate spiritus. Tristitia seculi mortem operatur, at tristitia quæ secundum Deum est, salutem stabilem operatur. Contraxerat Paulus mœrore Corinthios, dum incestum jubet tradi Satanæ. At non pœnitet hujus inflictæ anxietatis, quam mox dilatavit caritas. Ita, inquit, ut e contrario magis donetis & consolemini, ne forte abundantiore tristitia absorbeatur qui ejusmodi est? Unde dilatatio? unde nisi a caritate? *Confirmetis* (inquit) *in illum caritatem.* In peccatis afflictio est & angustia, quemadmodum testatur & Paulus scribens Romanis: *His autem qui ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio, tribulatio & angustia in omnem animum hominis operantis malum.* At si excusserit peccatorum laqueos & ad caritatis officia sese vertat, jam audi latitudinem. *Gloria & honor & pax omni operanti bonum.* Similiter & in Psalmo CXVIII. dicit peccatis obnoxius: *tribulatio & angustia invenerunt me.* Sed mox sequitur amplitudo: *Mandata tua, meditatio mea est.* Non servat mandata Dei, nisi qui Deum diligit. Vultis autem audire, quanta sit amplitudo mentis quam ampliavit caritas? Attendite quid apud Joannem dicit Dominus noster Jesus: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus & mansionem apud eum faciemus.* Et Paulus cum aliis locis aliquot, tum ad Romanos VIII. docet & spiritum Dei inhabitare mentem piorum. Cogitate quam amplum sit illius pectoris domicilium, quod sufficiat excipiendo Patri & Filio & Spiritui Sancto. Rursus, Judæorum angustiam indicat alias: *Sermo*, inquit, *meus non capit in vobis.* Magnam angustiam faciunt in animis hominum, studium pecuniæ, amor voluptatum, cupiditas honorum, odium & livor erga proximum, ut hic nullus sit locus excipiendo sermonis Euangelici semini. Quisquis in carne est, angustiis coarctatur, verum ubi spiritus est, ibi spatiosa libertas. Corpus vacuum spiritu frigore contrahitur & exarescit, ita mens quæ non habet spiritum Dei, coarctatur in angustum. Harum rerum vices sunt: Mortificata carne, vivit spiritus: vivente carne, moritur
Roman. 8. spiritus. Ita Paulus: *Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini. Si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis.* Palmes qui non alitur succo vitis, amputatur, & arescit, at qui manserit in vite semper latius se profert, fructum plurimum adferens. Palmes aridus ac vehementer contractus est, qui nec amico laboranti fame manum porrigit. Cæterum, quos ampliavit succus gratiæ divinæ, quos dilatavit fraterna caritas, benefici sunt erga omnes, maxime tamen erga domesticos fidei. Quin & illud animadvertendum in litteris sacris, inveniri laudatam, ac rursus damnatam amplitudinem, item contractionem laudatam ac rursus damnatam, quemadmodum attigimus. Multa corpora turgent vitiosis humoribus, contra, quædam læto succo vegeta sunt & torosa. Audite vitiosam obesitatem. Sic habet canticum Mosis: *Incrassatus est dilectus meus, incrassatus, impinguatus, dilatatus.* Male dilatatus est, quem rerum mundanarum successus reddidit arrogantia tumidum. E diverso, bene contractus est, qui per pœnitentiam admissorum exaruit a timore Domini. Sic contractus erat anxius ille pauper qui loquitur Psal. CI. *Ossa mea sicut cremium aruerunt, percussus sum ut fœnum, & aruit cor meum, quia oblitus sum comedere panem meum.* Et apud Ezechielem feliciter aruerant ossa sibi dis-
Cap. 37. plicentium, quæ Spiritu Dei reviviscunt. Sic bonus medicus inanit & exhaurit corpus, atque adeo propemodum occidit, subductis humoribus noxiis, ut post feliciore succo distendatur. Sunt Gigantes quos odit Dominus, de quibus testificatur Psalmus XXXII. *Et Gigas non salvabitur in multitudine virtutis suæ*, & Go-

A liath ingentem suisque viribus fidentem interfecit David. Ex adverso laudatur in Psal. VIII. mirabilis ille Gigas modestia minimus in regno cœlorum, virtute divina maximus, qui exsultavit ad currendum viam, & a summo cœlo egressus ejus. Tales Gigantes amat Dominus qui pedibus contingant terram, quum oculos & cor habeant in cœlo, juxta illud Euangelicum, ubi thesaurus tuus, ibi & cor tuum. Magna est horum Gigantum proceritas, sed eorumdem summa est humilitas. Est cor altum exsecrabile Deo, de quo Psalmus: *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei.* Rursus est cor altum, ad quod accedit Deus
B ut exaltetur. At cor habebat feliciter dilatatum qui dicebat CXVIII. *Viam mandatorum cucurri, cum dilatasti cor meum.* Sunt parvuli quos dilexit & complexus est Jesus, ad quorum modulum jubet contrahi hujus mundi Gigantes, si velint ingredi regnum cœlorum, ac nasci denuo. Angusta est porta, qua intratur in hoc regnum. Non recipit camelos opibus & honoribus onustos. Angusta est via quæ ducit ad vitam. Per hanc enim non incedunt nisi vehementer contracti. At rursum sunt parvuli quos Petrus vult in Christo grandescere: *Sicut modo geniti infantes, rationabiles & sine dolo lac concupiscite, ut in eo crescatis in salutem.* Nec Paulus fert 1 Pet. 2.
C istos qui semper parvuli sunt, scribens in hunc modum Ephesiis: *donec occurramus omnes in unitatem fidei & agnitionem Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, ut jam non simus parvuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ.* Tales Ephes. 4.
erant parvuli Corinthii quibus ita scribit: *Tamquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi non escam, nondum enim poteratis, sed ne nunc quidem potestis.* Tales erant 1 Cor. 3.
parvuli Galatæ quibus ita blanditur. *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Hoc Cap. 4.
genus parvulos objurgat Epistola scripta ad Hebræos. Qui numquam recedunt ab elementis exordii sermonum Dei, nec umquam proficiunt ad solidum cibum
D perfectioris justitiæ. Et tamen idem Apostolus jubet eos esse parvulos malitia, quos animo vult esse viros ac robustos, atque ipse factus est parvulus modestia & fraterna caritate contrahens semet ad parvulorum imbecillitatem, quemadmodum scribit Thessalonicensibus: 1 Thess. 2.
Facti sumus parvuli in medio vestrum, tamquam si mulier foveat filios suos. Sed ut redeamus ad parvulos, quales vereor ne nimium multi sint in vobis, dilectissimi, videndum est unde sit in multis tanta angustia. Non tacuit hoc Apostolus deplorans Corinthios tam diu manere in infantia: *Adhuc enim carnales estis.* Caro igitur reddit angustos, spiritus ampliat. Ubi spiritus, ibi caritas, ubi caritas, ibi foras pellitur timor, ubi non est timor, ibi
E libertas est, ubi libertas est, ibi nihil est quod angat. Qui nihil mirantur nisi quæ vident in hoc mundo, carnales sunt & magna animi laborant angustia: qui in rebus corporalibus ponit pietatem, in carne est & miserabili distringitur anxietate, ne gustaveris, ne tetigeris, ne contrectaveris. Si qui sunt inter vos, qui ab his angustiis in quibus puerorum more misere trepidare solent, ubi nihil erat periculi, profecerunt ad libertatem spiritus, intelligunt quid dicam. Qui fruuntur hac spiritus amplitudine ferant interim imbecillitatem parvulorum, donec & illi proficiant ad eam libertatem, usque ad mensuram Christi, eisque precemur quod Paulus precatur Ephesiis, ut Pater cœlestis secundum divitias Ephes. 3.
F gloriæ suæ det eis virtutem, ut corroborentur per Spiritum Sanctum in interiori homine, utque per fidem inhabitet in eis Christus, sintque in caritate radicati & fundati, ut cum omnibus sanctis comprehendere possint quæ sit longitudo & latitudo, sublimitas & profunditas. Scire etiam supereminentem scientiæ caritatem Christi, ut impleantur in omnem plenitudinem Dei. Necessariæ sunt humanæ constitutiones, sed infirmis; utiles sunt cerimoniæ, sed parvulis. Grandescamus omnes in Christo. Maledictus enim puer centum annorum, qui semper requirit lac, ac præmansum cibum, qui semper constringendus est fasciis, gestandus ulnis, qui semper exanimatur ad inania terriculamenta. Benedictus autem in latitudine Gad juxta Mosis vaticinium.

nium. Tunc Abraham præbuit splendidum convivium, quum ablactatus est Isaac. At infelices Judæi, qui in hunc usque diem sugunt lac litteræ, numquam exsuunt infantiam. Nos autem qui pueri sumus Isaac, qui spiritualium pater est, non desinimus fodere puteos, donec contemptis ac depulsis Philistæis, reperiamus venam spiritus salientem in vitam æternam. Quam ubi repperisset Isaac imposuit nomen ei loco, latitudo: *Nunc enim*, inquit, *dilatavit nos Dominus, & fecit crescere super terram*. Amplissima est divina sapientia, quæ non est animalis, sed spiritualis, eoque cor requirit amplum & capax. Nec enim intrat in animam malevolam, nec habitat in corpore subdito peccatis. Ubi malevolentia est, ibi caritas non est, ubi caritas non est, ibi angustia est. Idcirco Deus, qui Solomoni dedit suam sapientiam, eidem dedit & cordis latitudinem. Sic enim legimus 3 Regum capite IV. *Dedit quoque Deus sapientiam Solomoni, & prudentiam multam nimis, & latitudinem cordis*. Quibus de nugis quam atroces rixas videmus inter istos, qui terrena turgent sapientia, quam Jacobus *Diabolicam* appellat? Unde id? Nimirum, ab angustia cordis, quod non ampliavit Spiritus Dei. Animalis sapientia tam angusta est, ut amicis etiam invideat, quum sapientia quæ venit e supernis, cor hominis ampliet, usque ad dilectionem inimicorum, ad benedicendum maledicentibus, ad benefaciendum malefacientibus. Videlicet, hoc est quod ait Jacobus, *plena misericordia & fructibus bonis*, his enim rebus ad omnes se dilatat Christiana caritas. Caritas ignis est, sapientia lux est. Nihil autem latius aut celerius vim suam propagat quam ignis, nec ulla res benignius se communicat omnibus quam lux. *Deus caritas est, idem & Pater luminum*. Et Spiritus Domini implevit orbem terrarum. Et hic elementaris spiritus, qui terræ circumfunditur, per ipsas aquas, perque terræ venas omnes infusus est. Hæc obiter commemoro, ut intelligatis Scripturæ tropis significari spiritualem amplitudinem, ac damnari angustiam. Illud habent peculiare res spirituales, quod ex contrariis gignantur contraria, quodque eadem res gignat contraria, quamquam & hujus generis exempla nonnulla reperiuntur in rebus corporum, velut, quum ex amaro pharmaco nascitur jucunda salus: quum idem sol ceram liquefacit & lutum indurat, quum idem ignis solvit plumbum, & indurat testam, idem fulmen liquefacit æs intacta sera, quam aqua infusa cæteris ferventibus exstinguit incendium, infusa calci suscitat incendium, quum magnes uno latere attrahit chalybem, altero depellit. Sic Christi spiritus ac divina caritas, eumdem hominem, & laxat & contrahit, mollit ac durat, erigit ac dejicit, laxat ad bene faciendum omnibus, contrahit ad cautionem, ne quem offendat, mollit ad vindictam, durat ad patientiam, erigit ad contemptum eorum qui obsistunt Euangelio, dejicit ad obsequendum omnibus amore Christi. Accipite Paulum ampliatum & contractum hac caritate:

1Cor.9. *Et factus sum Judæis, tamquam Judæus, ut Judæos lucrarer: his qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cum ipse non essem sub lege, ut eos qui sub lege erant lucrifacerem. His qui sine lege erant, tamquam qui sine lege essem, cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi, ut lucrifacerem eos qui sine lege erant. Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem salvos, omnia autem facio propter Euangelium, ut particeps ejus efficiar*. Quid amplius dici potest, quam *omnibus omnia factus sum*? Quid contractius quam *omnium me servum feci*? Rursum quid laxius? *Omnia vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei*. Et, *regnum* 1Cor.1. *Dei non est esca & potus*. E contrario quid contractius quam illud? *Bonum est non comedere carnem, & non bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur*. Quid Paulo durius, quum ait? Roman. 8. *Certus sum enim, quod neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura aliqua poterit nos separare a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro*. Quid eodem mollius? quum scribit Galatis, qui de-

A fecerant: *Fratres, obsecro vos, nihil me læsistis*. Galat. 4. Rursum ad Romanos de Judæis, quos habebant infensissimos: *Optabam ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ*. Quid eodem erectius? quum in Actis alloquitur Elymam Magum, intentis in eum oculis, ac plenus Spiritu Sancto: *O plene omni dolo, & omni fallacia, fili Diaboli, inimice omnis justitiæ, non desinis invertere vias Domini rectas, & ecce nunc manus Domini super te, & eris cæcus, non videns solem, usque ad tempus*. Item ad Corinthios: *An experimentum quæritis inhabitantis in me Christi?* Rursus ad Timotheum, quam contractus est quum ait, *se primum omnium peccatorum*.

B At mox quam erectus, quum addit: de Alexandro & Hymenæo, *quos tradidi Satanæ ut discant non blasphemare*. Jam quid demissius? quam quod Paulus ita scribit Romanis: *Obsecro vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem* &c. Roman. 12. Item ad Corinthios: *Obsecramus pro Christo reconciliamini Deo*. 2Cor.2. Vererer autem, auditores optimi, ne jam dudum videar latius evagatus de latitudine differens, ni confiderem vestros animos sic amplos esse per caritatem Dei, ut hoc dispendium boni consulatis. Verum ut ad reliqua Psalmi redeamus, posteaquam didicimus, certum, ac velox a Deo praesidium esse paratum omnibus, qui invocant ipsum: si quis nostrum

C conscientiam habet peccatorum laqueis intricatam, si quis rebus adversis, hoc est, egestate, morbo, aut persequutione malorum premitur, si quis adhuc carnalis est, ac rerum visibilium angustiis stringitur, invocet cum fiducia Dominum, ut ampliatus spiritu caritatis gratias agat illius bonitati, canens illud Psal. XVII. *Et eduxit me in latitudinem, salvum me fecit, quoniam voluit me*. Sequitur, *miserere mei, & exaudi orationem meam*. Divus Augustinus movet hic quæstionem, quomodo hoc & quod ante dixit, *dilatasti mihi*, congruat in personam Jesu Christi, quasi aliquando fuerit a Deo desertus, ut accipi possit temporario præsidio sublevatus: aut aliquid in illo fuerit mi-

D serabile, ut clamare debuerit, miserere mei. Nec mihi displicet hujus nodi solutio, quam adducit Augustinus, ut hic sermo referatur ad membra Christi, in quibus esurit & reficitur, affligitur & sublevatur. Nec tamen absurdum est, si pressus tantis malis corporis, oret, ut morte liberetur, ac resurrectione lætificetur, non quod diffideret, nisi invocasset, sed ut nos doceret in afflictionibus Deum sollicitare precibus. Ne illud quidem arbitror impium, si quis dicat anxietates in anima Christi fuisse, quas ad tempus sentiret, & quibus post liberaretur. Quemadmodum tædium ac mœrorem quem sensit imminente mortis tempore, non senserat antea, & ab eo mox sublevatus est. Nam apud

E Lucam legitur adfuisse Angelum Domini qui confortaret illum. Nihil autem obstat quo minus miser vocetur, qui dira patitur, licet immeritus: certe miseria dicitur omnis afflictio, quamlibet immerentem premens. Quoniam autem hæc vita perpetuis tristium ac lætorum vicibus obnoxia, nec umquam vacat a periculis, nec omnino sine peccato peragitur: ut semper agendæ sunt gratiæ Deo, pro his quæ nobis immittit, ita semper clamandum, miserere mei. Omne Dei beneficium erga nos misericordia Dei dicitur, quoniam gratis nobis sublevandis impenditur. Ac nonnumquam tum maxime miseretur, quum immittit aspera. In his imploranda misericordia, quo simus tolerantes. In lætis

F itidem imploranda misericordia, ne corrumpamur. Et adversitas rerum, & prosperitas nobis æque periculosa est, nisi adsit Dei misericordia. At vulgus hominum non clamat, *miserere mei*, nisi cum tristibus premitur: nec Pharisaicus homo, qui sibi videtur justus, clamat, miserere mei, sed tantum gratias agit. At qui vere Christianus est, ut semper agit gratias pro omnibus, ita semper adjungit novam implorationem, intelligens, primum esse tuendum quod datum est, ne auferatur a socordibus, deinde proficiendum usque ad ampliora, at neutrum absque præsidio divinæ misericordiæ possumus. Itaque quod hic videmus factum, ut gratiarum actio-

actioni protinus succedat clamor, deprehendimus & in aliis Psalmis, velut in cantico graduum: *Ad Dominum quum tribularer clamavi, & exaudivit me.* Liberatus & exauditus, mox denuo clamat: *Domine, libera animam meam, a labiis iniquis, & a lingua dolosa.* Ille longe miserrimus est, qui credit sibi non opus esse Dei misericordia. Qua si semper egemus, semper opplorandum auribus Dei, *miserere mei, exaudi:* veluti qui multis simul malis affligitur, senio, morbo, scabie, pauperie, numquam non suspirat, & si mitiges unum malum, urget aliud. Sed talium importunis implorationibus nonnumquam fatigantur homines, Deus gaudet a suis audire cantionem hanc lamentabilem, miserere mei, donec veniat tempus illud, de quo Joannes meminit in Apocalypsi: *Et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum, & mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra, quoniam prima abierunt.* Arbitror, & illud animadvertendum, quod, dum clamat miserere mei, nihil explicat, quod velit sibi præstari. Est enim hoc simplicissimæ erga Dei misericordiam fiduciæ, nihil illi præscribere, sed totos nos illius voluntati committere. Novit enim ille melius nobis, quid expediat ad salutem.

Est illud Christianæ pietatis, ubi misericordia Dei provectus sis ad aliquem felicitatis gradum, non aversari, nec fastidire miseros, qui carnis cupiditatibus immersi, nesciunt adspirare ad cœlestia bona, sed fraterno affectu ad meliora provocare. Decet enim ut qui Dei misericordiam in sese expertus est, misericordiam conferat & in conservos suos. Obsecra, mone, doce, hortare, argue, increpa, opportune, importune. Si corrigitur, lucrifecisti fratrem tuum: sin minus, liberasti animam tuam, quod in te est præstitisti. Itaque sequitur: *Filii hominum usque quo gravi corde? quare diligitis vanitatem & quæritis mendacium?* Quod Septuaginta verterunt, *filii hominum*, Hieronymus ex Hebraico fonte, vertit *filii viri:* & quod illi *usque quo gravi cordi*, hic vertit, *usque quo inclyti mei, ignominiose diligitis vanitatem.* Sunt qui vertunt, *usque quo gloria* sive *honor meus opprobrio, diligetis vanitatem, & quæretis mendacium?* Ac rursus hic alia dissensio. Quidam virum interpretantur Abraham tamquam excellentem quemdam Heroa, cujus nomine gloriabantur Israelitæ. *Semen Abrahæ sumus, neque cuiquam servivimus umquam.* Alii virum accipiunt Adam. Cæterum, ad sensum quem adferunt Hebræi, magis congruit, ut in nomine viri intelligamus Abraham, cujus nomen apud Hebræos erat celeberrimum, quemadmodum apud Græcos Cecropis, apud Latinos Scipionis, ut qui hinc genus ducerent, pro Heroibus haberentur. Itaque qui tumebant animo quod genus ducerent ab Abraham, hos vocant Septuaginta βαρυκαρδίους, hoc est, *gravicordes*, quemadmodum dicimus misericordes. Βάρος enim Græce nonnumquam *fastum* significat, & Latine *graves viros* dicimus, eximios, magnæque auctoritatis, unde suspicor & vulgo nunc dici *Barones*, qui generis ac virtutum auctoritate cæteris præminent. Itaque Dominus in Euangeliis exprobrat Judæis, quod quum sese jactarent nomine patris Abrahæ, tamen ab ejus factis longe degenerarent, sed potius referrent patrem Diabolum, & mendacem, & homicidam, quum illi resisterent veritati, & innocenti molirentur exitium. Hujus igitur lectionis sensus erit: Quamdiu perseverabitis in vestra incredulitate Israelitæ? quamdiu quum jactetis vos nominibus Patriarcharum, degenerabitis ab illorum fide & pietate, dedecorantes majorum vestrorum gloriam, pro rebus ad salutem æternam pertinentibus, diligentes vanitatem, proque veritate quærentes mendacium? Alterius lectionis, *filii viri, usque quo gloria mea opprobrio, &c.* sensus hic erit: Filii Abrahæ, quam diu dehonestabitis nomen meum inter gentes, gloriam meam vertentes in ignominiam? Dicimini populus electus, vocamini filii Dei, atqui ex vestra impia vita, conviciis afficior inter gentes, qui talem putant esse Deum, qualis est populus. Vana est tituli gloria, nisi adsit vitæ pietas: mendacium est dici filios Dei, quum factis ipsi declaretis vos esse filios Diaboli. Cæterum, quod olim Dominus noster exprobravit

Filii hominum usque quo g.

Judæis incredulis, hoc jure nunc quoque potest exprobrari Christianis, Euangelii, Apostolorum & Christi nomine gloriantibus, quum tota vita dissideat a titulo. Magnificus titulus est dici *filios Dei, fratres & cohæredes Jesu Christi*, sed hujus tituli gloriam nobis vertimus in ignominiam, si tota vita pugnat cum professione. Ac per nos quodammodo infamatur gloriosum Dei Patris ac Filii nomen. Quid enim dicunt impii, conspicientes hujus nominis proceres, sceleratiores propemodum idololatris? tales habet filios Deus? tales habet discipulos & fratres Jesus Christus? Quin & ipsum Euangelium vocatur in odium, & in contemtum ob impuram vitam eorum, qui se jactant Euangelii titulo. Audimus etiam nunc passim jactari Christum, Spiritum, Euangelium, fidem, verbum Dei, si mores, si vitam inspicias multorum, heu! quam omnia pugnant cum splendidis illis titulis. Quum inter eos qui his titulis se maxime venditant, comperimus attentos ad rem, fraudatores, luxu ac libidine perditos, calumniatores, detractores, virulentos, mendaces, amantes sui, vacuos omni bono affectu, impatientes omnis injuriæ, vindices, elatos, nonne multos audimus dicere, valeat hoc Euangelium, quod tale genus hominum nobis invehit in mundum? Quin potius Euangelium habentes in ore, vita factisque commendamus Euangelium, quemadmodum Paulus glorificavit Euangelium suum? At blasphemia quidem est, ex hominum moribus æstimare Euangelium, sed tamen huic blasphemiæ dant occasionem, qui dictis profitentur Euangelium, factis pugnant cum Euangelio. Tales merito objurgarit vir pius, ac vere Euangelicus. O filii excelsi, quam diu male vivendo dehonestabitis vestram professionem? vanitas est dici, quod non sitis: mendacium est quærere gloriam nominis, & tota vita pugnare cum nomine: hypocrisis est, venari laudem ex titulis, quum facta discrepent a titulis: habere semper in ore, quod procul absit ab animo. Nec quemquam vestrum movere debet tanta lectionis varietas; Dubitari non potest, quin simplex & unum sit, quod dictante Spiritu Sancto scripsit Psalmographus, & tamen hanc varietatem, quæ per scribas & interpretes accidit, permisit Deus in sacris voluminibus, ut hac quoque difficultate excitetur nostra socordia. Nullo salutis periculo aberratur a germano sensu Scripturæ, modo quod accipitur, congruat cum pietate & veritate: nec est levis utilitas studii nostri, si quod interpretamur non faciat ad præsentem locum, modo faciat ad bonam vitam, & cum aliis Scripturæ locis consentiat. Neque vero sumam hic anxiam operam excutiendi, quæ lectio sit maxime probanda. Gravis est apud me Hieronymi auctoritas, neque levis est auctoritas Septuaginta, præsertim quum hanc tot seculis publicus usus Ecclesiæ, tum apud Græcos, tum apud Latinos comprobarit. Sive legimus, *filii viri*, sentientes filios Adæ, sive *filii hominum*, utrumque vocabulum est extenuans dignitatem. Etenim modestiæ causa, se Dominus in Euangeliis appellat *filium hominis*, quum Judæi jactarent Abraham, Jacob, David, aliosque Patriarchas, quorum tum apud ipsos venerabilis erat memoria. Et Paulus quum ait, *numquid secundum hominem hæc dico*, &, *si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem.* Rursum: *Nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis.* Ac mox: *Nonne homines estis?* humile quiddam indicat, & quod procul absit a viro perfecto. Cujusmodi cum multi sint inter nos, existimet unusquisque nostrum hunc versiculum ad se pertinere. Baptizati estis, fidem Euangelicam professi estis, per quam efficiuntur *filii Dei*, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, sed denuo cœlitus nati sunt, per spiritum regenerantem ac novantem hominem, induistis Dominum Jesum Christum, in hujus corpus insiti estis, & vos post hæc nihil aliud adhuc estis, quam filii hominum. Quando proficietis ad sublimiora? Quam diu nihil aliud sapietis quam carnem, quam terram? Est levitas cordis damnata in sacris litteris. *Qui cito credit, levis est corde*, ut docet Ecclesiasticus. Tale cor habent qui fluctuant ac circumferuntur quolibet vento doctrinæ, de quibus loqui- *Eccle. 19.*

tur alius Psalmus: *Cor eorum vanum est.* Sic est quædam probata cordis gravitas, quæ saburra veritatis Euangelicæ constabilit animum, ne variis humanarum opinionum auris huc illuc fluctuet. Tale cor habebat Paulus, qui negat habendam fidem etiam Angelo, si diversum adferret Euangelium. Itidem est probata quædam cordis levitas. Tale cor habebant, de quibus legimus apud Esaiam: *Qui sunt isti qui ut nubes volant, & quasi columbæ adfenestras suas?* Tale cor habent aquilæ, cum congregantur ubicumque fuerit corpus, atque illuc quotidie subvolant affectu, ubi Christus est in dextra Dei sedens. Tale cor exigit a populo Sacerdos aggressurus mysteria, dicens: *Sursum corda*, & respondetur, *ad Dominum.* Utinam hoc vere responderi possit ab omnibus, carissimi. Plumbea corda, quæ conscientiæ sarcina gravantur, non possunt subvolare ad Dominum. Terrena corda, quoniam gravantur curis hujus vitæ, nec alas habent, non possunt in altum tolli. Sola corda ignea, sola aërea, hoc est, spiritualia, subvolant in altum. His longe dissimiles sunt isti gravicordes, quos hoc versu exhortatur Propheta, ut, abjectis sordidis & humilibus curis, sumant alas, eoque subvolent ubi vera quies est animorum. Qui peccatis onusti sunt, nullum faciunt peccandi finem, vitæ correctionem usque proferentes, donec veniat supremus vitæ dies. Qui jactant hujus mundi falsa bona, honores, opes, voluptates, non solum his immorantur, verum etiam immoriuntur, semper solliciti, semper tristes: quum interim qui his rebus contemtis ad æterna sustulerunt animos, vivant alacres spe, semper in Domino gaudentes, jugiter psallentes Domino in cordibus suis hymnis, & canticis spiritualibus. Quisquis vestrum cor habet dilatatum dono Dei, ne desinat clamare ad istos, qui cor adhuc habent grave. Quo usque corde gravi, spretis cœlestibus, hærebitis terrenis? Quo usque pro necessariis, diligitis vanitatem, pro veris bonis, quæritis mendacium? Quid intersit inter vanitatem ac mendacium, superius paucis attigimus. Vanis frustramur, mendacio fallimur. Quæret aliquis, quid intersit inter diligere & quærere? Diligimus oblata, quærimus quæ quum non adsint expetimus. Diligimus, quibus oblectatur animus. Quærimus, quæ nobis studio aliunde accersimus. Ac mundus quidem variis rerum illecebris blanditur, oculis nostris ostentat, ceu rem egregiam, formam, vires, juventutem, opulentiam, nobilitatem, auctoritatem, prosperam valetudinem, voluptatem, longævitatem, eruditionem, sapientiam, gloriam. Rursum e diverso objicit oculis nostris varia terriculamentorum genera, senectutem, imbecillitatem, paupertatem, adversam valetudinem, ignobilitatem, contemtum, imperitiam, cruciatus, mortem, ignominiam. Hæc omnia vana sunt rerum ludibria, quæ si quis non recte judicans, putat esse vere amplectenda ut bona, aut vere horrenda ut mala, is in blandis amplectendis diligit vanitatem, in alteris expavescendis conturbatur vanitate; Qui male diligit, idem male oderit necesse est. Atque ex hoc fonte nascitur omnis humanæ vitæ pernicies, quum corrupto judicio, aut pro bonis ducimus, quæ bona non sunt, pro malis quæ mala non sunt, aut præpostero judicio, pluris illa facimus quam oportet. Ex judicio corrupto, nascuntur affectus insani, quemadmodum corrupto palato pro salubribus expetimus mortifera, fitque ut qui prius diligebamus vanitatem, jam quæramus mendacium. Non jam loquor tantum de his quæ vulgus etiam fatetur esse vana, quod genus sunt, saltationes, choreæ, gesticulationes, joci, facetiæ: quidquid agitur in hac vita vanitas est, imo totus homo quantus est vanitas est, si conferatur ad Deum, ac res divinas, quæ vere sunt. In vanis tumultuabatur & Martha, quum unum esset necessarium: eam partem, unice bonam, delegerat Maria, sedens ad pedes Jesu, & audiens sermonem illius. Maria sedens, mens est ab omnibus carnis affectibus requieta. Alii sedent ad pedes Aristotelis, Averrois, Bartholi, & Baldi, sed felix discipulus, qui sedet ad pedes Jesu, auscultans quid loquatur æterna veritas. Nec enim jam

A diligere poterit hominum vanitates, quem semel occuparit amor veri summique boni. Hoc solum nobis diligendum est, solum quærendum & expetendum: cætera omnia, quæ huc nihil conducunt, vana sunt: quæ promittunt felicitatem aliunde, quam ex hoc uno, mendacia sunt. Vidit hoc sapiens Ecclesiastes, clamans, omnia quæ geruntur in vita mortalium, meram esse vanitatem, hoc uno excepto, ut timeamus Deum, ac mandata illius observemus. At unde tantum vanitatis in vita Christianorum, qui veritatem profitentur Euangelicam? Quantis tumultibus undique plena sunt omnia? Negociamur, navigamus, belligeramur, facimus fœdera, & icta rumpimus, jungimus matrimonia, B gignimus liberos, scribimus hæredes, emimus agros, ac vendimus, conciliamus amicitias, ædificamus, ac demolimur, radimur, ungimur, induimus cucullam, exercemur variis artibus, magnis impendiis ac sudoribus ambimus titulum utriusque Juris, aut Theologi. Sunt qui mitram ac pedum malint. His curis discruciamus animum nostrum, in his consenescimus, in his tot annos rem omnium pretiosissimam nec reparabilem perdimus. Posteaquam jam adest dies mortis, postquam adeundum est tribunal illud, ubi vanis locus non est, sed veris agitur, ibi sero velut experC recti deprehendimus omnia fuisse vana rerum simulacra, quæ nobis per somnium illuserant. Dicet aliquis, an ista non sunt curanda Christianis, quæ pro vanis commemoras? Sunt in his quæ curanda quidem sunt, sed ex necessitate, sed leviter, sed ita, ut scias esse negligenda, quoties jacturam adferunt illius boni, quod solum est expetendum. Id cujusmodi sit, rectius nos docebit ipse Paulus: *Tempus*, inquit, *breve est, reliquum est, ut qui habent uxores, sint tamquam non habentes, & qui flent, tamquam non flentes, & qui gaudent, tamquam non gaudentes, & qui emunt, tamquam non possidentes, & qui utuntur hoc mundo, tamquam non utantur, præterit enim figura hujus mundi.* Hoc est perpeti vanitatem hujus vitæ, non diligere, hoc est, uti hoc D mundo, non etiam frui. Vanitatem indicat Paulus, quum ait, figura. Judæi tenebant figuras, quas adhuc mordicus tenent pro veris. Ut gemina lex est, carnalis, & spiritualis, ita geminus est mundus. Hic mundus in quo versamur, vanitatibus undique scatet. Sequetur alius mundus, in quo sublatis ludibriis, omnia patebunt, ibi quum de verbo otioso sit reddenda ratio, quid dicent, qui sic adamarunt Philosophiam Aristotelis, Mathematicas argutias, Sophistarum tricas, mitras & coronas, ut de eo quod solum per omnem vitam erat agendum vix umquam vacaverit cogitare? In hoc judicio quid referet, Rex fueris an agricola, Monachus an auriga, Philosophus an idiota? Hoc unum E spectabitur, an totam felicitatis tuæ spem collocaris in Domino, an illius præceptis toto pectore inhæseris. Ex adspectu nascitur amor, juxta Græcorum proverbium. Proinde periculum est etiam videre vanitates hujus mundi, quam ob causam orat Psaltes: Averte oculos meos, ne videant vanitates, in via tua vivifica me. Ingerunt se nobis undique vanitates, nec est in potestate hominis ab his avertere oculos, ni Deus avertat, & ad suam avocet viam. *Vidit Eva quod bonum esset lignum ad vescendum, & pulcrum oculis, adspectuque delectabile, tulit de fructu illius & comedit deditque viro suo, qui comedit, & aperti sunt oculi amborum.* Vidit & dilexit vanitatem, simulque quæsivit mendacium, quod promF serat serpens: *Non moriemini, sed eritis sicut Dii.* Hæc est omnium malorum origo, vidisse vanitatem & amasse. Quomodo autem dicuntur aperti oculi, quum antea legantur vidisse? Viderant sed per somnium, experrecti certumque vigilantes deprehendunt se delusos inanibus rerum phantasmatibus. Itaque pro thesauro, reperiunt carbones, pro veris bonis, vanas rerum imagines. Vidit David Bersabeæ, vidit vanitatem, & amavit. Mox quæsivit mendacium, & per dolum occiso marito, sperabat fore clam & impune quod moliebatur. Comperit postea sibi mentitam esse voluptatem quam dilexerat. Si Eva avertisset oculos a vanitate, & deflexisset in viam Domini, non fuisset nobis au-

1 Cor. 7.

auctor mortis. Pulcrum erat pomum, sed occurrere debebat præceptum Domini: *De ligno scientiæ boni & mali ne comedas, in quacumque enim die comederis ex eo, morte morieris.* Itidem, si David conspecta muliere, divertisset oculos ad viam Dei, quæ monet ne quis concupiscat uxorem proximi, non audisset sententiam mortis, nec brevem voluptatem tot lacrymis, tot malis, tanta ignominia redemisset. Nam illecebræ mundi non solum mentiuntur nobis in seculo futuro, verum etiam in hac interim vita: In futuro seculo dicent omnes, qui hic spreta veritate quæsiere mendacium: *Quid nobis profuit superbia, aut divitiarum jactantia, quid contulit nobis? Transierunt omnia illa tamquam umbra, & tamquam nuntius præcurrens, & tamquam navis quæ pertransit fluctuantem aquam, cujus cum præterierit, non est vestigium invenire, neque semitam carinæ illius in fluctibus,* &c. Sic nobis etiam hic mentitur ambitio, sic avaritia, sic libido, quemadmodum esca mentitur pisci. O te felicem, si tantum prædiorum possederis, si tale munus apud Principem obtinueris, si tali puella fueris potitus! Ubi contigit quod blandiebatur, in quantam malorum & curarum nassam sentimus nos irretitos? Homini qui semel atque iterum dedit verba, postea non habemus fidem, quantumvis blandiatur, & ab his rerum ludibriis toties decepti, tamen adspicimus, amamus, quærimus, nosque deludendos ultro præbemus. Præterit pueritia, huic ignoscitur socordia, effluit adolescentia, tum magis etiam amplectimur vanitatem. Accedit juventus, nec desinimus quærere mendacium, obrepit senectus nec resipiscimus, pulsat mors, nec relinquimus somnia mendacissima. An non his optimo jure versus hic occinitur: *Filii hominum usque quo gravi corde, quare diligitis vanitatem, & quæritis mendacium.*

Sap. 5.

Hoc loco interponitur διάψαλμα, de qua voce mirum cur Augustinus dubitet, Græcane sit an Hebraica, quum constet quod Hebræis est *Sela*, a Septuaginta, Symmacho & Theodotione versum esse διάψαλμα, ab uno Aquila ἀεὶ, id est, *semper*. Quoniam autem inter scriptores mira varietas est opinionum, quid sit *Sela*, aliis suspicantibus esse silentium, Psalmi concentum dirimens, cui contrarium sit σύμψαλμα, aliis contra notam esse Psalmi continuandi, aliis *Sela*, signaculum esse musici cujusdam toni, aliis hoc addito signo designari perpetuam & immobilem sententiæ veritatem, aliis item alias conjecturas in medium adferentibus, quarum unaquæque quomodo vel refelli possit, vel probari, non discutiam in præsentia, ne caritatem vestram onerem sermone, primum per se inamœno, deinde nimium prolixo: Mihi vero proximum videtur, tale quiddam fuisse in Hebræorum canticis, quale deprehendimus fuisse in veterum Comœdiis, in quibus recitatis diverbiis accinebatur tibiis certum modulationis genus, sic ut ex ipsis modis populus agnosceret genus sententiæ, gravisne esset an jocosa, quo quod dictum esset, animis auditorum infigeretur, simulque excitaretur applausus & acclamatio. Itaque quoties *Sela* dirimit nobis Psalmum, infigamus animo quod dictum est, atque eamdem sententiam iterumque atque iterum nobis modulemur donec penitus insederit affectibus. Dicat sibi quisque quem adhuc tenet vanitas & mendacium, usque quo gravi corde, quare diligis vanitatem, & quæris mendacium? Quando temet explicabis a curarum inanium laqueis? Invoca Dominum, & dilatabitur cor tuum, dic illi miserere mei, donec exaudiat clamorem tuum. Verum dum animus afflatus mystico cantico meditatur abjicere vanitates, ac repudiare mendacium, longe diversam cantionem occinit illi caro. Si opes, si dignitatem, si delicias abjeceris, quid futurum est te abjectius, aut miserius? Talis futurus es, qualis ille, aut ille, quo quid esse potest despectius aut afflictius? Hæc enim est sors volentium pie vivere in Christo Jesu, ignominia, egestas, exsilium, carcer, mors denique. Itaque caro dicit Episcopo aut Abbati, qui multa millia numerat annui proventus, qui multo satellitio stipatur, qui superat Regum luxum, ac delicias, si meditetur animum a vanis ad vera bona convertere. Quid facis? An tibi placet vita Apostolorum, an vis esse Bernardus, Hilario aut Antonius? Huic pestiferæ cantioni respondet animus in se dejectissimus, in Christo sublimis ac splendidus: *Et scitote, quod mirabilem reddidit Dominus sanctum suum.* Non eget Dominus anulis, stemmatis, palatiis, camelis, aut equis, aut aulico famulitio, ut admirabilem reddat sanctum suum, pro ridiculis deliciis, multa aloe tinctis, impertit perenne gaudium puræ conscientiæ, armat illum fide adversus omnes mundi Satanæque insultus, exhilarat spe, ornat dotibus spiritualibus, proque fallaci gloria, sempiterna gloria & honore numquam auferendo coronat eum. Nimirum, hoc est quod mirantur filii hominum, in his qui vere renati sunt in Christo. Unde illi in tam tenui re, tanta in pauperes liberalitas? unde tam fortis opum contemtus? unde in tam crebris vigiliis ac jejuniis, in tantis laboribus tanta alacritas? Unde nullis præsidiis instructo, tam imperterritus animus? Sic, nimirum, etiam in hac vita, *mirabiles reddit Dominus sanctos suos*, quos ipse sanctificavit. Potentibus hujus mundi ut multa possideant, plura tamen desunt. Qui vere sanctus est, in procinctu habet omnia. Dicit mundus, unde habes omnia, destitutus ab omnibus? Magna fiducia respondet sanctus, *Dominus exaudiet me, quum clamavero ad eum.* Habeo dominum omnipotentem, qui nusquam non audit, & quidquid opus est, imploratus suppeditat. Ex me nihil habeo, tanto magis confido, quod meum præsidium sit in tuto collocatum. Hujus mundi Principes, in multos annos parant sua præsidia, Proceres qui pendent ab his, ni sibi prospexerint, sæpe frustra implorant opem sui Principis. At qui totius salutis præsidium collocavit in Deo, paratum habet auxilium ad omnia, tantum clamat affectu, & exauditur. Clamorem animi nemo potest impedire. Priusquam succurrat Cæsar, multis veredariis, multis diplomatis est opus, & interim sæpe perit qui postulat suppetias, quæ ut veniant, non semper servant flagitatorem. Sanctus hic fidum ac paratum habet præsidium a Domino, qui fecit cœlum & terram. Plus habet, qui Dominum habet unde quidquid opus est accipit, quam qui multorum Crœsorum opes possidet. Innumera sunt pharmaca medicorum, infinitæ mixturæ, verum quis non eum medicum existimet feliciorem, cui sit unica panacæa, aut quinta quam vocant essentia? Veterum fabulis proditum est de cornu copiæ, unde petebantur omnia. At sanctus hic verum habet copiæ cornu, unde nihil frustra petit, quandoquidem sanctus petit, & petit ab eo qui potest omnia. Sanctum Latinis dicitur, quod violari fas non est, quod genus sunt mœnia civitatum, & leges publicæ. Et tamen hæc quamlibet sancta, tamen non raro violantur. Cæterum, sanctum, quem Dominus in suam tutelam recepit, nec homines, nec Dæmones, nec inferi, nec superi, nec mors, nec vita, potest violare. Quod enim Filio dedit Pater, nemo potest de manibus illius eripere. Deus peccatores non audit, sanctus sit oportet, qui velit audiri preces suas. Quem pœnitet sui, jam peccator esse desiit. Habent hujus mundi Principes sanctos suos, quos eximie caros habent, nec patiuntur a quoquam lædi, verum hoc qui præstent sanctis suis, quod ipsi sibi præstare non queunt? Habent arces munitas, habent tormenta bellica, habent copias, habent prægustatores adversus venenum, habent anulos magicos, habent indusia, & gladios fortunatos, ac ne his quidem præsidiis sat tuti sunt. Soli tuti sunt ab omnibus malis, quos Deus recepit ac semovit in suum præsidium, quos semovit ab hoc mundo. Quid illi faciet mundus, qui non est in mundo? Qui vere sanctus est, quoniam nihil miratur hujus mundi, non potest a mundo lædi. Corpore contingit terram, affectus in cœlis est. *Si manseritis*, inquit, *in me, & verba mea in vobis manserint, quodcumque volueritis, petetis & fiet vobis.* Quis est tam potens Monarcha, qui hoc vere possit suis amicis polliceri? At hoc suis sanctis pollicetur is, qui potest quidquid vult, nec fallere quemquam potest. Audite sanctum Dei sui præsidio nihil metuentem: *Si Deus*, inquit, *pro nobis, quis contra nos?* Ex arce tutissima tale dictum audet jacula-

Et scitote quoniam mirificavit Dominus sanctum suum.

ri adversus mundum. Audite alterum æque fidentem. *Dominus*, inquit, *regit me, & nihil mihi deerit.* Qui tractant Hebraicæ linguæ proprietatem, indicant, quod Interpres Latinus vertit *mirificavit*, Hebræis sonare *segregavit*. Deus enim qui novit omnium corda, segregat frumentum a paleis, & condit in horreum: segregat pisces bonos a malis, ac reponit in vasa. Olim segregabit suos ab omni malorum commercio. Interim segregat affectu, quos selegit ab hoc mundo, per Spiritum suum eximens eis amorem rerum fluxarum, ac rapiens in amorem cœlestium, atque ita segregando sanctificat. Docet hoc Joannes: Joan. 17. *De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo. Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus veritas est.* Itaque nemo vere sanctus est, nisi quem Pater sanctificat: neque quisquam vere segregatus est, nisi quem Pater attraxerit ad se. Qui fidit sermoni Dei, jam sanctificatus est, etiam si non omnino vacet culpa. Jam segregatus est a mundo, totus in alium mutatus hominem. Atque ita redditur admirabilis ob subitam metamorphosim, quam vident in eo factam, qui nondum selecti sunt e mundo, quemadmodum ostendit Petrus in Epistola priore: 1 Pet. 5. *In quo admirantur, non concurrentibus vobis in eamdem luxuriæ confusionem.* Itaque dicunt, quid isti accidit? unde sic mirifice mutatus est? unde factus est ex tam feroci, tam mitis, ex tam rapaci, tam liberalis, ex tanto lurcone, tam sobrius, ex tanto scortatore, tam castus? His admirantibus respondet sanctus: Quid admiramini me factum alium? Dominus qui novat omnia me fecit alium. Hæc est mutatio dexteræ excelsi. Non sum is quem antea habebatis turpitudinis sodalem, occidit in me Dominus veterem hominem, nec ego jam vivo, sed vivit in me Christus. Rogate Dominum ut & vos transformet, & illico vestra admiratio vertetur in gratulationem. Sic & discipuli quondam admirabantur Paulum ex lupo subito factum ovem, imo pastorem ovium. Sic Deus olim admirabilem reddidit sanctum suum & sanctorum Principem, quum Judæi sic dicerent, unde huic hæc virtus & sapientia? Similiter admirati sunt de Petro & Joanne, quod homines Act. 4. idiotæ & illitterati, tanta constantia docerent populum. Sic admirabilem reddidit Stephanum, qui dicturus causam in concilio, non expalluit, non concidit vultus, non vox faucibus hæsit, sed intuebantur vultum illius, tamquam vultum Angeli stantis inter ipsos. Jam ne quid dicam de miraculis, quibus Deus nonnumquam decorat sanctos suos, non solum in hac vita, sed multo magis a morte corporis: certe in illo die, quum patefiet quidquid nunc occulitur, Dominus admirabiles reddet sanctos suos, quum impii dicent: Sap. 5. *Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum, & in similitudinem improperii.* Nos insensati vitam illorum existimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Ecce computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors illorum est. Itaque rogemus Dominum, fratres, ut dignetur nos sanctificare in veritate, non veste, non cibo, non cæremoniis, quibus si nihil accedat, hypocrisim adferunt, non sanctimoniam: neque mirificemus nos ipsos, venantes laudem & admirationem apud homines, sed mirificet nos ille, qui sanctificavit. Soli vere sancti sunt, quos ille sanctos reddidit, cætera vanitas ac mendacium. Homines addunt mitram, pedum, cucullam, pallium, torquem, coronam, galerum. Hæc suspiciendum reddunt apud stultos, & ad tempus. Dominus addit dotes animi, quas nemo potest eripere, addit operum insignia, quæ nullus mortalis potest edere, nisi Deus operetur in illo. Atque ideo vult operari per idiotas imbecilles & abjectos, quo major sit admiratio virtutis divinæ. Sanctus quem hic mundus sanctificavit attingitur verbo, & exitium molitur a quo læsus est, afficitur damno rei pecuniariæ, & parat homicidium. Sanctus Domini pro virulentis convitiis rependit fraternam admonitionem, exsutus bonis agit gratias Domino, addictus in mortem probrosam, orat pro mortis auctoribus. Hæc sunt insignia, quæ vere mirabilem reddunt sanctum Domini.

Nunc ad cætera festinabimus, vos attentione sequemini. Inter homines similitudo gignit amorem, dissimilitudo parit odium. Itaque fit, ut sanctus, quem Dominus novitate morum admirandum reddidit, fiat invisus his, quibus antea similitudine vitiorum fuit gratissimus. Hi priusquam intelligant energiam spiritus, irascuntur & indignantur desertori & apostatæ sodalitatis, conantes illum conviciis ad vetus sodalitium revocare; & in his sunt nonnumquam parentes, qui dicunt, ni reliqueris istud inutile vitæ genus, abdico te. Horum iras ille tractus a Domino, placide ac fraterne conatur ad pœnitentiam vertere, dicens: *Irascimini & nolite peccare, quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini.* Irascimini & nolite peccare. Sic irascitur Christianus animus, ut bene velit iis quibus irascitur. Qui sic irascitur non peccat. Nec enim peccat caritas, etiam quum litigat. At mundus quum irascitur occidit, quum amat corrumpit. Caritas quum amat, beneficio juvat, quum irascitur, sanat. Reddidit Dominus admirabilem Filium suum, irata est Synagoga, & occidit eum. Reddidit mirabiles hujus Apostolos, & inclementer eos tractarunt Judæi. Sic & Gentes offensæ novitate rerum, quibus Deus reddidit mirabiles quos ad se traxerat, indignatæ sunt sibi eripi Deos, leges, luxum, libidinem, & in reliquis item peccandi licentiam, ac nullum non sævitiæ genus exercuerunt in illos. Quin & hodie carnales homines indignantur ei, quem Dei Spiritus transfiguravit in novam creaturam, objurgant, rident, persequuntur ut hostem, non ob aliud nisi quia dissimilis est. Dehonestat, inquiunt, nos, dum studet videri melior nobis, perinde quasi lippi indignentur sano, dicantque, traducis nostram lippitudinem tuis oculis, aut claudi recto, infamas nos recte ambulans, aut balbi explanate loquenti, exprobras nobis linguæ vitium aliter loquens quam nos. At re vera sic mundus judicatur & arguitur vita piorum, quemadmodum scribit Paulus, 1 Cor. 6. dum horum integritas, veluti lux admota, prodit illorum tenebras. Idque fit non solum in aulis Principum, in conciliis profanis, verum etiam in collegiis Ecclesiasticis, atque adeo in Monasteriis. Indignantur iis, quos oportebat imitari. At inter hæc quid facit sanctus Domini? Non regerit convicia, non exprobrat illis suam dementiam ac cæcitatem, non invidiose jactat suam felicitatem, sed amanter invitat ad felicitatis consortium. Cur, inquit, mihi irascimini, qui lædo neminem? Quod in me novatum videtis, non est hypocrisis, Dei donum est, unde laudem non appeto, iram non mereor. Isthæc ira peccatum habet, omnis enim qui irascitur fratri suo, homicida est. Si libet irasci sine peccato, irascimini vitiis vestris, irascimini tenebris vestris, & amplectamini vos quoque donum Dei, nulli non patens. Atque hujus versiculi duplex potest accipi sensus. Alter hic erit: Si quid irascimini, sic irascimini, ut ne prorumpat in maleficium ira vestra, atque hoc modo non jubentur irasci, sed iram obortam moderari. Alter hic: irascimini quidem, at non mihi, sed vobis ipsis. Sic irascentes nihil peccabitis. Sic est vulgus hominum, blanditur suis vitiis, & aliorum etiam benefacta calumniatur. Sed feliciter iracundi sunt, qui conspecta alterius integritate, sibi displicent, sibi irascuntur, secum rixantur ac pugnant, sibi conviciantur dicentes: Infelix, ille juvenis floret omni genere virtutum, & tu senex contabescis in sordibus tuis. Miser, surgunt indocti & afflati spiritus Christi rapiunt cœlum, & tu cum tua doctrina volutaris in carne & sanguine. Ignave, virgunculæ contemta voluptate carnis, amplectuntur ea quæ sunt spiritus, & tu barbatus servis omni turpitudini. Hæc nimirum est rixa spiritus adversus carnem, quam oportet homini Christiano perpetuam esse. Scio, quosdam hic multa disserere, de motibus animi coërcendis, quorum primos impetus negant in potestate nostra esse, proinde nec imputari ad peccatum, si modo mens & ratio non assentiatur. Sic Augustinus, & alii quidam Augustinum sequuti, quorum sententiam equidem non reprobo, tametsi quod mihi videtur huic loco congruentius tractare malui. Nec vero ad sensum magnopere refert,

fert, utrum legamus irascimini, an contremiscite, quod admonent quidam sonare vocem Hebræam, nisi quod contremiscit, qui vehementer ira commovetur. Nam impotens ira duo gignit in homine, pallorem ac tremorem: pallorem ob sanguinem confluentem circa cor, tremorem ob concitatos spiritus, quod idem in nobis efficit vehemens metus. Nulla autem ira vehementior, quam qua peccator agnoscens turpitudinem suam, totus effervescit in semet ipsum, adeo ut quidam ad laqueum aut præcipitium currant. Nullus item metus gravior, quam quum peccator considerata magnitudine criminum horret Dei justitiam, ac commeritam vindictam. Dicit itaque justus: Quid in me fremitis? contremiscite in vobis, agnoscentes infelicitatem vestram, & conversi, desinite peccare. Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini. Admonet Augustinus, subaudito verbo supplendam orationem: *Quæ dicitis, dicite in cordibus vestris.* Et sane reperitur hic sermonis tropus in sacris litteris. Tale est illud Pauli ad Romanos: *Non enim qui in manifesto Judæus est, neque quæ in manifesto in carne est circumcisio.* Subaudiendum enim, neque enim is Judæus est, qui in manifesto Judæus est. Et tamen hic potest accipi sensus, ut nihil subaudiatur. Quæ irati dicitis in cordibus vestris, de his in cubilibus vestris compungimini. Ne sequamini quod suggerit primus impetus iræ, sed quod suadet ratio, posteaquam rem apud vos seorsum expenderitis, quod in cubilibus fieri consuevit. Cæterum, quod S. Augustinus admonet pro *compungimini* legi posse *aperimini*, quod Græcus codex habeat, κατανύγητε, aut exemplar habuit mendosum, aut deceptus est similitudine vocis κατανοίγητε. Nam hoc ab ἀνοίγω venit, illud a νύττω. Divus Hieronymus versum hunc sic vertit, ex Hebræorum fontibus: *Irascimini & nolite peccare, loquimini in cordibus vestris, super cubilia vestra & tacete.* Dubium non est, quin hic *loqui*, positum sit pro *cogitare*. Qui rei veritatem secum expendit, cum corde suo loquitur. Et qui hoc agunt, abdunt sese in secretum cubiculi, ubi silent animorum tumultus, per quos non licet quod verum est dispicere. Nam Hebræi frequenter silentium appellant quietem. His atque aliis hoc genus scrupis, quando non ita multum ad sensum habent momenti, non torquebo vestros animos, sed potius quod institueram absolvam. Quam multos audimus ita loquentes, ubi laudatur piorum integritas, utinam Deus faceret me illis similem. Dixit tale quiddam & Balaam. In initiis sacrorum, quam multi tundunt pectus suum, subinde clamantes, miserere mihi misero peccatori. Quam multi dicunt Sacerdoti, confiteor, peccavi, sed dicunt ore tantum, dicunt ex frigida consuetudine. Dicant in cordibus, compungantur in cubilibus, dicant sibi, dicant Deo, qui videt, audit, in abscondito. In publico raro verum dicunt homines. Qui vere precari vult Patrem cœlestem, abdit sese in cubiculum: ita quem vere pœnitet anteactæ vitæ, compungitur in cubiculo. Opinor autem vos hic agnoscere tropum Prophetici sermonis. Non enim locus significatur, sed intimus cordis affectus. Est quidem cor abditissima pars hominis, quasique conclave corporis, ubi secretiora reponuntur, verum est aliquid & corde secretius, quod hic cubile vocat, alioqui cor ipsum varios habet recessus ac specus, & inveniuntur qui duplex habent cor, loquentes in corde & corde. Verum, is demum vere compungitur, qui compungitur in cubili cordis sui, ubi Deo loquitur non hominibus. Dixit David, peccavi Domino, & misericordiam consequutus est. Dixit Saul, peccavi, quia prævaricatus sum sermonem Domini, nec auditus est, quoniam non dixit in corde suo, non compunctus est in cubili suo, quemadmodum David. Irascuntur igitur & peccant, qui videntes proximum a turpi vita conversum ad pietatis studium, non solum ipsi non corrigunt vitam suam exemplo commoti, quemadmodum oportuit, sed cui gratulari debebant, indignantur, & quem æmulari debebant, eum conantur ad relictam turpitudinem retrahere, & inde fiunt sceleratiores, unde po-

A terant sanari. Porro qui commoventur quidem ac sibi displicent exemplo proximi nonnihil compuncti, sed mox relabuntur in pristinum affectum, hi quod dicunt, non dicunt ex corde, nec in cubilibus suis compunguntur. Rursus, huic versui subjicitur signum *Sela*, de quo diximus, admonens nos, hanc sententiam non esse leviter prætereundam. Utinam Spiritus cœlestis motis animi nostri fidibus ejusmodi concitet harmoniam, ut penitus omnium nostrum mentibus inhæreat, nec umquam excidat semel infixa: quandoquidem in hoc sita est felicitas nostra, ut salubriter

B irascamur vitiis nostris, & fraternæ correctioni gratulemur: ut confiteamur nostram injustitiam, ac Dei misericordiam imploremus, sed confiteamur in cordibus nostris, & compungamur, sed in cubilibus nostris. Nihil moratur Dominus mutatam vestem, aut attenuatum vultum, cor intus contritum & afflictum intuetur. Nemo nostrum est, quin habeat cur sibi irascatur, cur secum in corde rixetur, cur in cubili suo compungatur, ne putemus hæc ad eos tantum pertinere, quorum vita magnis ac manifestis criminibus infamis est. In quam multis quotidie labimur, quam multa prætermittimus oscitantes, quæ licuisset operari, quot modis imperfectum est hoc ipsum, quod

C recte gerimus. Quod si qui sunt inter vos ob gravium criminum conscientiam gravi corde, qui hactenus dilexerunt vanitatem & quæsierunt mendacium, si commoti hujus Psalmi harmonia, cœperunt irasci sibi, si loqui in cordibus suis, si compungi in cubilibus suis, attenti audiant quod sequitur, ut sciant quibus rebus perfici valeat quod cœptum est: *Sacrificate sacrificium justitiæ.* Olim holocaustomatibus placabatur Deus. De his sacrificiis intelligi poterat hic versiculus, nisi addidisset sacrificium justitiæ. Quid autem sit sacrificium justitiæ, beatus Augustinus bifariam interpretatur, uno modo de pœnitentia, per quam homo sibi totus displicens, immolat se ipsum in holocaustum Domino,

D de quo sacrificio loquitur Psal. L. Sacrificium Deo spiritus contribulatus. Cur autem hoc sacrificium justitiæ dicatur, reddit hanc causam, quod nihil esse possit justius, quam ut suis quisque peccatis irascatur, potius quam alienis, ac de se vindictam sumat potius quam de aliis. Recte quidem hæc Augustinus, mea quidem sententia, nisi quod justius est, ut qui videt fratrem ad novitatem vitæ conversum; laudet in illo donum Dei, & sic agnoscat malitiam suam, ita enim Deo tribuerit quod illi debetur, & sibi sumet quod debetur peccatori, hoc est, tribulatio & angustia. Nihil autem injustius, quam si quis peccatis undique madens, efferat sese quasi justus sit, ac Dei misericordia non egeat, & proximo indignetur, qui se retulerit ad frugem me-

E liorem. Altero modo sic interpretatur, ut sacrificium justitiæ sentiamus esse opera justa, quæ fiunt post pœnitentiam, quemadmodum in Euangelio Joannes Baptista Judæos ad baptismum confluentes hortatur, ut faciant fructus dignos pœnitentiæ. Posteaquam enim excisa est arbor mala, & consita est arbor bona, par est ut pro malis fructibus, proferat fructus bonos. Fructus mali sunt opera carnis, opera bona sunt fructus spiritus. Irasci primus est gradus ad homicidium, dicere convicium, gradus est propior, jam ira certa concepta destinare in animo quibus modis occidendus sit quem odisti, proximum est homicidio. Judæorum sacrificium erat mactatio pecudis. Christianorum sacri-

F ficium est, mactare veterem hominem, cum actibus suis. Primum igitur peccator accensus mutati fratris exemplo irascitur sibi. Iram sequitur jurgium, quum sibi displicens loquitur in corde, mox concipit certum propositum occidendi veterem hominem, eum jugulatum pœnitentia, sepelit in baptismo, jamque novum hominem pro vetere renatum imponit in altare fidei, divino igni, hoc est, Spiritu Sancto comprehendendum. Per baptismum enim ac fidei professionem abluebantur peccata, per Spiritum Sanctum unicuique juxta mensuram fidei distribuebantur dona bene operandi, quemadmodum Paulus eleganter docet, prioris ad Corinthios Epistolæ capite XII. In mutan-

da vita duo sunt, relinquere quod eras, & incipere hoc esse quod non eras. Itaque suspicatur sanctus Augustinus hoc loco additum *diapsalma* non aliud significare quam quod Physicis est *privatio*, hoc est, transitum quemdam ab eo, quod esse desinit, ad id quod incipit. Hoc tamen vir ille modestissimus ut conjecturam, non ut sententiam proponit his utens verbis: *Nam & interpositum diapsalma non absurde fortassis insinuat, etiam transitum de vita veteri ad vitam novam.* Atque utinam hanc modestiam imitentur omnes qui sacras litteras interpretantur. Audite aliud modestiæ argumentum; *ut exstincto*, inquit, *vel infirmato per pœnitentiam veteri homine.* Non ausus est dicere, quod dixit Paulus: *Mortificate membra vestra quæ sunt super terram*, quod in hac vita nullus inveniatur plane mortuus peccato. Hæc Augustinus hauserat ex afflatu Philosophiæ mundanæ, quæ conatus est ad Scripturæ divinæ sensum accommodare. Contra Stoicos ubique fortiter pugnat, qui defendebant in sapiente ἀπάθειαν. Ejusdem afflatus sunt, quæ mox subnectit, gradum struens ad ea quæ sequuntur: Multi dicunt quis ostendit nobis bona, de bonis internis, quæ sola diligenda sunt, quum cæteris sit ad necessitatem utendum, non ad gaudium perfruendum. Quamquam fateor ea quæ a Peripateticis ac Stoicis disseruntur de gradibus ac discrimine bonorum, non absurde disseri, tamen congruentius, arbitror, sacras litteras exponi per sacras litteras, ne degeneremus a Spiritu divino, ad humanum ingenium. Paulus Apostolus ubique clamat hominem non ex operibus justificari, sed ex fide. Quamquam vera fides otiosa non est, sed per dilectionem operatur. Quod si nostra opera mala sunt, arguunt fidem insinceram esse. Proinde sacrificant sacrificium justitiæ, qui diffisi suis viribus, suæ sapientiæ, suis factis, toto pectore fidunt promissis divinis, nihil hæsitantes, aut disputantes de præmio: quemadmodum Abraham quum accepisset promissionem a Deo, quod esset futurus pater multarum gentium, quodque per ipsius posteritatem, gentes omnes consequerentur benedictionem, postea jussus mactare filium unicum Isaac, in quo solo spes erat posteritatis, non hæsitavit, apud sese murmurans, ubi promissum si hunc jugularo? sciens & veracem & omnipotentem esse qui promiserat. Ita qui fidem hauserunt Euangelicam, primum credunt sibi redditam innocentiam per mortem Jesu Christi, hæc est una justitiæ pars. Verum, quoniam non satis est vacare culpa, nisi succedant fructus bonorum operum, quæ fides per dilectionem operatur, post gratis datam innocentiam, quæ fit abolitis peccatis, rursus jubemur sacrificare sacrificium justitiæ, proferentes in proximum ex fide fructus bonorum operum, quæ tum sacrificamus Deo, quum inde nobis nihil arrogamus, quod ex Dei largitate proficiscantur omnia. Id quale sit quo planius explicem, arborem frugiferam considerate. Radix fides est, ea se valida rectaque stirpe subrigit in Deum. Mox caritas dilatat ramos in utilitatem proximi, velut invitans omnes ut decerpant quod natum est. Et adeo se demittit arbor in usum hominum, ut nonnumquam ramis pomorum pondere gravatis contingat terram. Itaque radici debetur, quidquid producit arbor, etiam si fructuum suavitas arguit radicem bono succo plenam. Porro, quoniam nostra radix, donum est Dei, & donum gratuitum, quidquid hinc nascitur divinæ benignitati debet acceptum ferri, atque hoc ipsum est sacrificare sacrificium justitiæ, non vindicare nobis, quod nostrum non est, nec fraudare Deum laude gloriaque debita. Itaque nec Philosophi qui sibi pollicentur summum bonum ex naturæ viribus, sacrificant sacrificium justitiæ, nec Pharisæi qui suis meritis attribuunt laudem justitiæ. *Quidquid enim ex fide non est, peccatum est*, auctore Paulo. Jam videre est quosdam, ubi correpti fuerint pœnitentia vitæ prioris, proficisci Hierosolymam, aut navigare Compostellam, quasi hoc sit sacrificare sacrificium justitiæ. Non interim in totum damno tales profectiones, sed tamen vereor ne fallantur, qui ex his sibi pollicentur justitiam. Si Deus cuiquam ex talibus promisit justitiam, fidendum est: si non promisit, non est ex fide quod agitur. Idem sentiendum arbitror de his, qui pertæsi vitam pristinam addicunt sese collegiis Benedictinorum, Franciscanorum, aut Cartusiensium. Non damno vitæ genus, sed illos damno, qui veste, qui cibo, qui Psalmis, cæterisque cæremoniis freti non sacrificant sacrificium justitiæ, sed Pharisaicis potius sacrificiis gloriantur. Qui turpiter vivunt, impudenter sperant in Domino, hoc sibi pollicentes, quod Deus promisit aliis. Rursus, male sperant, etiam si bene vivant, qui spem ponunt in meritis suis. Tu præsta quidquid potes, sed interim spem ponens in Domino, non in quovis homine, multo minus in te ipso. Non sperat in Domino, nisi qui omnibus rebus diffidens, omnem salutis fiduciam collocavit in Domini promissis & misericordia. Sed non omnium est fides, imo paucorum est vera fides, ideo multi dicunt, quis ostendit nobis bona? Ita Petrus adhuc carnalis: *Domine, ecce reliquimus omnia & sequuti sumus te, quid ergo dabis nobis?* Non sacrificant sacrificium justitiæ, qui pensitatis meritis ac præmio velut ex pari agunt cum Deo. Non colitur gratis Deus, & tamen non ideo colendus est ut auferamus mercedem, sed quoniam ipse suapte natura dignus est qui colatur ab omnibus. Quisquis recte colit Deum, habet Deum, quid autem non habet qui Deum habet? An is exiguum habet præmium? Sic loquitur in Genesi ad Abraham patrem omnium Deo fidentium: *Noli timere, Abraham, ego protector tuus, & merces tua magna nimis.* Sed qui dicunt, quis ostendit nobis bona? non sat habent audire promissa, videre volunt quod audiunt. Hanc fidem oculatam vocant, quum id creditur, quod mox exhibetur. Itaque juxta sensum hunc, hic sermo pertinebit ad eos qui diffidunt promissis Dei. Nam potest & ad eos referri, qui desperant vitæ correctionem, vel ob peccatorum multitudinem ac magnitudinem, vel ob inveteratam peccandi consuetudinem. Hi dicunt cum Cain, majus est peccatum nostrum, quam ut veniam mereamur. Item illud Hieremiæ: *Recessimus, non veniemus ultra ad te.* Qui diffidunt promissis dicunt, non veniet Dominus, nec erit ullum discrimen inter justum, & injustum a morte corporis. Et hi qui colunt Dominum, qua re potiores sunt nobis? Non eximuntur a publicis malis, fulmina, naufragia, terræ motus, pestilentias, famem, bella, morbos, senium, æque patiuntur atque nos. Imo, nulli vivunt afflictiores his, qui se tradiderunt Deo. Adversus has impias voces magna fiducia respondet justus, certam esse spem omnibus, si modo cordis oculos erigant ad signum divinæ clementiæ, quod omnibus sublatum est. Qua de re quoniam ante satis copiose dictum est, non onerabo vestras aures iisdem repetendis, tantum admonendi estis, ut quæ dicta sunt, infigatis animis vestris, conceptaque spe veniæ de misericordia Dei, ne dubitetis tollere crucem Domini, quæ licet habeat amaritudinem suam ob pœnitentiam malorum, tamen habet eadem dulcedinem suam ob dolori succedentem lætitiam, quemadmodum ex amaro pharmaco nascitur perpetuum gaudium restitutæ sanitatis. Accipite cum fiducia jugum Domini, quoniam longe suavius est, quam jugum hujus mundi. Gustate quod suavis est Dominus, & fatebimini beatum quisquis sperat in eo. Paulus in mediis afflictionibus clamat: *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra.* Hoc gaudium infundit animis piorum spiritus Jesu Christi, qui nobis datur velut arrabo promissæ felicitatis in resurrectione justorum. Movebit fortasse vos subito mutatus numerus. *Signatum est super nos, & dedisti lætitiam in corde meo.* Omnibus erectum est signum, sed non omnibus datur lætitia. Ergo solus qui oculos fidei intenderat in hoc signum, dicit: *Dedisti lætitiam in corde meo.* Dat & hic mundus suam lætitiam, sed temporariam: dat enim in auribus, dat in palato, dat in gula, dat in ventre, & in his quæ ventri subnectuntur, dat in vestibus, & ædificiis: at solus Dominus dat in corde. Arcanum est gaudium, & ideo non potest ab hominibus eripi. Qui nunc male gaudent cum hoc mundo, amplectantur salutarem pœnitentiæ dolorem, ut cum hanc lætitiam senserint in corde suo, audeant sperare lætitiam vitæ cœ-

Et sperate in Domino.

cœlestis, quæ quum sit inæstimabilis etiam finem nescit. Hujus lætitiæ qui gustum ceperit, non invidebit mundo sua gaudia, sed clamabit cum Petro: *Domine, quo ibimus, verba vitæ habes.* Ac rursum: *Bonum est nos hic esse, faciamus hic tria tabernacula.* Hic enim requiescit animus piorum, quum interim qui mundum sectantur, longe aliis in rebus quærant solatium. *A fructu*, inquit, *frumenti, vini & olei sui multiplicati sunt.* Sequar enim interim S. Augustini commentum, ut hic versus pertineat, non ad pios, sed ad impios, qui diligunt vanitatem & quærunt mendacium. Cæterorum animantium unumquodque quum id contigit, quod appetit natura, conquiescit nec aliud desiderat. Solius hominis animus in hac vita numquam acquiescit, quia nondum contigit illud summum bonum, quo solo potest animus hominis expleri. Cæterum, qui quietem petunt a bonis hujus mundi, quo majore studio id faciunt, hoc longius absunt a vera quiete, sed gravioribus curis involvuntur. Etenim, quum scopus honesti sit simplex, varius tamen error est ab hoc deflectentium. Itaque fit ut tentatis omnibus, quæ specie magni boni blandiuntur, dum animum sentiunt his omnibus fieri irrequietiorem, semper cogantur dicere, quis ostendit nobis bona? Dum enim quærunt multa bona quæ vere bona non sunt, aberrant ab uno illo, quod vere bonum est, ac solum tranquillare potest hominis animum. Nam, hæc bona, quæ sensibus corporis percipiuntur, præterquam quod nec explent animum, quamvis avide fruentis, sed usque sitim sui ipso usu provocant, multis amaritudinibus infecta sunt, ut si subducas rationem, longe plus aloes ibi comperias quam mellis. Ergo posteaquam animus per omnia vagatus, nihil aliud deprehendit in humanarum rerum præsidiis, quam vanitatem & afflictionem spiritus, tandem fessus colligit sese ad simplicitatem, ac diffisus omnibus hujus mundi bonis simulque contemtis omnibus malis, per fidem Euangelicam totum se tradit Deo, jamque in uno quietem invenit, quam in multis invenire non poterat. Itaque, quod hic dicit multiplicati sunt, non significatur ubertas bonorum, sed distractio curarum. Nam, & Græca vox ἐπληθύνθησαν declarat non ampliatas res, sed ipsos homines crevisse numero. Quemadmodum autem miserum est unum corpus in multa membra dissecari, ita miserum est, animum sic in varias curas distrahi, ut non unus animus sibi constans, sed plures animi videri possint. Et ideo Paulus mulierem quæ nupsit viro, *divisam* appellat, quod non liceat totam vacare Domino, sed in obsequium mariti, liberorumque curam distrahatur, quum virgo tota semper adhæreat Domino, nec ab eo variis curis abstrahatur. Nec dissimile est quod Martham legimus in multa distractam, quum unum esset necessarium. Unum illud pro multis elegerat Maria, & ideo sedet non ambulat, & quiescit ad pedes Domini. Augustinus huc etiam illud adfert ex libro Sapientiæ: Corpus quod corrumpitur aggravat animam, & deprimit terrena habitatio sensum multa cogitantem. Frumentum autem vinum & oleum intelligi vult, non solum hæc quæ nominantur, sed omnium rerum temporalium copiam, quibus hoc est peculiare, ut animum possidentis & amantis miseris curis discerpant, itaque obstant, quo minus impleri possit, quod eodem in libro præcipitur: *Sentite de Domino in bonitate, & in simplicitate cordis quærite illum.* Declarat hoc ipsum Euangelica parabola de semine, quod a spinis suffocatum est. Spinas autem ipse Dominus interpretatur divitias variis ac molestiis curis obnoxias. Fides autem resecat hujusmodi multiplices curas, & hominem simplicitati redditum colligit in Deum. Quoniam autem maxima pars hominum distrahitur his rebus, quæ pertinent ad splendorem aut commoditatem vitæ, in quibus primas tenent divitiæ, quæ largiri putantur omnia, ideo sub harum nomine potissimum significantur omnia, quæ curis inanibus mentem amovent ab eo, quod solum amandum est, veluti Psalmo centesimo quadragesimo tertio. Promtuaria eorum plena, oves eorum fœtosæ, &c. Psalmus ita clauditur, beatum dixerunt populum cui hæc sunt, beatus populus cujus Dominus Deus ejus. Multa itaque non beant hominem, sed distrahunt, at Deus qui unus est, solus beat. Item Psal. LXXII. *Ecce ipsi peccatores & abundantes in seculo, obtinuerunt divitias.* Rursum, Paulus scribens Timotheo, copiose declarat hanc ærumnosam multiplicationem, in quam incidunt homines, quum diffisi divino præsidio, confugiunt ad præsidia mundi, existimantes quæstum esse pietatem. *Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium, quia nec auferre quid possimus. Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti sumus. Nam qui volunt divites fieri incidunt in tentationem, & in laqueum Diaboli, & desideria multa & nociva, quæ mergunt hominem in interitum & perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetentes erraverunt a fide, & inseruerunt se doloribus multis. Tu autem, ô homo Dei, hæc fuge.* Qui terrena appetit, multitudinem appetit, & ideo distrahitur in multa, & involvitur doloribus multis, quoniam aberrat a fide, quæ nos a multis in unum colligit, sed hæc fugit homo Dei, qui fidens uni, negligit illa multa. Simplex est veritas, ab hac quisquis aberrarit, in multa distrahitur. Hoc erat quod Paulus metuebat Corinthiis: *Despondi*, inquit, *vos uni viro, virginem castam exhibere Christo, timeo autem, ne sicut serpens decepit Evam astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, & excidant a simplicitate, quæ est in Christo Jesu.* Christus veritas est, unde qui excidit, jam simplex esse desiit. Quemadmodum autem sponsa tota pendet a sponso potenti, ita quid opus est ut anima Christiana, quæ sponsum habet omnipotentem, ab uno discedat, & in varias sollicitudines distrahatur? Itaque qui spiritualis est, & in se ipso sentit esse boni gustum quod quæsivit, dicit, dedisti lætitiam in corde meo. At isti multi, qui multis distrahuntur, nec umquam satiantur, semper dicunt, quis ostendit nobis bona? Cumque jam contigit affatim quod amaverunt in hoc mundo, dicunt cum Euangelico divite, qui cogitans de dilatandis horreis, loquitur sibi: *Anima, habes multa bona posita in annos plurimos, requiesce, comede, bibe, epulare.* Quoniam autem stultus ille maluit sperare in incerto divitiarum, quam in promissis Euangelicis, non invenit requiem, quam sibi promittebat. Hæc, nimirum, erat illa multiplicitas a fructu frumenti vini & olei, sic ut horrea essent angusta rerum copiæ. Habebat multa bona, sed uno carebat, quod solum adfert quietem animi, non in hac quidem vita perfectam, sed in futuro perficiendam. Hoc bonum qui gustaverit, fidens Domino, in pace in id ipsum dormit ac requiescit, videlicet, alienatus a sensu rerum temporalium, & oblitus omnium quæ sunt hujus mundi, conquiescit in terra spe rerum æternarum. Est enim somnus imago quædam mortis. Pro hac animi quiete, quam mundus dare non poterat, Propheta gratias agit Deo, cujus gratia semoverit ipsum a multitudine ac turba nascentium rerum ac morientium, ac singulariter, hoc est, simplicitati redditum seposuerit, tribuens illi tutam ac tranquillam sedem, non alibi quam in spe quietis æternæ. Juxta sensum hunc divus Augustinus totum hunc Psalmum interpretatur Confessionum suarum libro nono. Psalmos enim legit catechumenus, cum Alypio catechumeno, hoc vero Psalmo singulariter se commotum fuisse scribit. Et alias libenter philosophatur, de homine qui rerum temporalium amore diffluit in multa, per fidem in unum redigitur. Atque hæc quidem omnia pie sane dicuntur ab optimo viro, verum an hic sit germanus hujus Psalmi sensus incertum est. Optandum quidem esset necubi dilaberetur intellectus noster ab eo sensu quem divinus ille spiritus recondidit in arcanis litteris, verum quoniam hoc huic vitæ datum non est, certe proximum est, ut si quid erremus, feliciter erremus. Mihi non constat an hic erraverit Augustinus, sed si erravit, erravit catechumenus, & feliciter erravit, hoc somnio transformatus ad meliora. Utinam similiter erremus omnes, ut sic interpretantes hunc Psalmum, adversemur hujus mundi vanitatem, & colligamur in id ipsum, hoc est, in simplicitatem fidei. Nos his

Marginal notes: *A fructu frumenti vini &c.* — 1 Tim. 6. — 2 Cor. 11.

his omissis persequemur sensum a veteribus nobis traditum, sed interim deprecantes, ut si quid ab illis etiam aberratum est, dignetur Jesu spiritus aperire mysterium, quod hactenus distulit. Potest enim ille spiritus amator humilium, aperire parvulis quod magnis celatum esse voluit. Est enim ea sacrarum Scripturarum, velut inexhaustæ venæ fœcunditas, ut semper eruatur aliquid, nec umquam desit, quod scruteris. Igitur, quod divus Augustinus retulit ad carnales, nos referamus, ut cœpimus, ad spirituales. A fructu frumenti vini & olei sui multiplicati sunt, quæ verba si accommodentur ad Euangelii proventum, qui, sacrificiis Judæorum abolitis, per universum terrarum orbem dilatatus est, communione sacri panis & calicis Domini, & unctione Spiritus, nihil est difficultatis. Verum, hoc nunc agimus, quomodo sensus horum verborum ad perpetuum omnium Christianorum profectum queat accommodari. Id, quamquam ante tentavimus obiter, tamen nunc fusius & crassius conabimur explicare. In hujus mundi bonis communio quam hic multiplicationem vocat, parit invidiam. Avidus negociator optaret quæstum esse apud paucos, & ideo redimit monopolia. Qui ambiunt sponsam oderunt procorum multitudinem. Qui se venditant professione Philosophiæ, dolent esse plures, qui laudantur eodem titulo. At rerum spiritualium longe diversa natura est. Quisquis harum aliquam portionem consequutus est, dolet non omnibus esse commune quod habet, pro se quidem agit gratias, sed interim gaudet vinci a pluribus. Agit itaque gratias vir pius, quod in desperatis rebus humanis erectum sit omnibus signum bonæ spei, dicens: Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. Mox videns hoc signum multis fuisse saluti, gratatur ac dicit, dedisti lætitiam in corde meo. Nam, vera caritas magis gaudet de conversione peccatorum, quam de sua salute. Perinde igitur ac si quis interrogasset, unde ista cordis tui lætitia? Respondet: A fructu frumenti, vini, & olei sui multiplicati sunt. Nec, arbitror, prætereundum, cur Hebræus dixerit *in tempore* sive *a tempore*, quorum illud vertit Hieronymus, alterum legit Augustinus, pro quo Septuaginta transtulerunt, *a fructu*. Equidem existimo significari fructum suo tempore redditum, quo sensu Psalmo primo, *beatus vir*, confertur ligno plantato juxta decursus aquarum, quod fructum suum dat in tempore suo. Habet spiritualis in Christo generatio suos velut ætatum gradus, ac profectus, habet infantiam, quæ lacte confovetur, nondum patiens solidi cibi. Interim parvuli sumus in Christo, donec venerit tempus quo pane doctrinæ perfectioris jam corroboratur animus noster, quo vino caritatis hilarescit cor. Nihil enim amanti difficile, sed amor condulcat omnia. Ex fide robur, ac firmitas est animi. Nam panis ille vivus & efficax fide sumitur. Fidei juncta est caritas quæ sobriam adfert ebrietatem, usque ad vitæ quoque contemtum: vinum autem exhilarat cor juxta Psalmum alium, & oleum exhilarat faciem. Hujus vini vis facit, ut in mediis afflictionibus spirituali gaudio gestiat animus. Oleum facit, ut quamvis multis degravati curis, tamen erga proximum comes simus, & affabiles. Non mirum, si Judæorum animi macilenti sunt & exsucci, exiles & imbecilles, quum hordeum adhuc arrodant, si mœrent, quum adhuc bibant aquam, quam Agar accepit in solatium peregrinationis, si parum comes sunt erga proximum, quum exterminent facies suas hypocrisi, nec habeant oleum quo faciem exhilarent. Nos qui vescimur pane filiorum, qui bibimus mustum efficax, in quos effusum est oleum gaudii spiritualis, debemus esse fortes adversus hujus mundi mala, ac tales quales in epistola describit Joannes: Scribo vobis, juvenes, quia sermo Dei in vobis manet & fortes estis, & vicistis malignum: simus in nobis spe gaudentes, erga proximum cum hilaritate benefici, talem enim datorem diligit Deus. Jejunent Judæi, qui frumentum Euangelicæ doctrinæ respuunt, qui bibunt aquam insipidæ litteræ, nos habemus panem longe præstantiorem manna, qui de cœlo descendit, ac præstat immortalitatem. Nos inebriamur ab ubertate domus Dei, quibus per Jesum aqua versa est in vinum optimum, & habemus vitem veram, hoc est, frumentum & vinum de quo loquitur Zacharias: *Quid enim bonum ejus est, & quid pulcrum ejus, nisi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?* Electi sunt juvenes in Christo, grandes & robusti, qui tenent sanam doctrinam & utilem ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum ad erudiendum in justitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus. 2 Tim. 3. Virgines autem quas gignit hoc vinum, sunt incorruptæ mentes quæ semper canentes canticum novum sequuntur agnum quocumque ierit, de quibus meminit Psalmus quadragesimus quartus: Adducentur Regi virgines post eum, proximæ ejus afferentur tibi, adferentur in lætitia, & exsultatione. Qui fieri potest ut non gaudeant filii sponsi, qui numquam a suis divellitur? juxta sensum communem vinum non convenit virginibus, nec gignit virgines, sed magis corrumpit virgines. At vinum quod reconditum est in cellis sponsi nostri, quo largius bibitur hoc reddit castiores. Gustarat hoc vinum, quæ loquitur in Canticis: *Introduxit me Rex in cellam vinariam, ordinavit in me caritatem.* Sunt autem & inter Christiani nominis professores, qui quoniam semper pascuntur paleis & siliquis cæremoniarum, & aquam bibunt litteræ, semper manent imbecilles ac tristes. Ac vereor ne quod Paulus objicit Corinthiis, nobis quoque dici possit: *Ideo multi in vobis invalidi & ægroti, & dormiunt multi, quod dum indigne sumunt de pane Dominici corporis, & indigne bibunt de poculo Dominici sanguinis, pro robore imbecillitatem, pro vita mortem accersunt sibi.* Probet igitur unusquisque se ipsum, & sic de pane illo edat, de calice bibat, quo vegetus & alacer evadat in Christo. Eadem de causa fit, ut multi quum quotidie legant, audiant, cantent sacras litteras, tamen nec corroborantur spiritu, nec incalescunt vino caritatis, sed perpetuo jejuni manent ac tristes, quia quod labiis degustant, non avide devorant, non trajiciunt in animi viscera. Edamus omnes hoc frumentum, bibamus hoc vinum sicut oportet, ut & ipsi cum Propheta possimus dicere: *A fructu frumenti vini & olei sui multiplicati sunt.* Nec obstat huic sensui, quod nunc tanta sit paucitas vere Christianorum, quæ jam pridem decrevit, & hodie magis ac magis in dies videtur decrescere. Si spectes pusillum gregem unde cœpit Religio Christiana, mox supputes per orbem terrarum tot examina Martyrum, Virginum, & Confessorum, intelliges unumquemque pium hominem non absurde dicere: *A fructu frumenti & olei sui multiplicati sunt.* Pauci sunt si conferantur ad turbam eorum qui dicunt, quis ostendit nobis bona? sed tamen latius increverunt, quam quisquam potuisset credere. Nec dubito, quin sit in orbe quibus merito gratulemur plures quam novit vulgus. Latitant enim in mediis paleis grana Jesu Christi. Hæc multitudo, quæ ex parvis initiis nata, inter tumultus persequentium tot jam seculis quotidie propagatur, declarat certam esse fidem Euangelicorum promissorum, quæ piis interim gustantur, cæterum, apparebunt in adventu Domini. Tanta igitur sanctorum multitudine confirmatus unusquisque nostrum dicere potest: *In pace in id ipsum dormiam & requiescam.* Porro, quod beatus Augustinus annotavit de addito pronomine, *sui*, quasi distinguatur panis qui de cœlo descendit, a pane humano, & vinum Dei, de quo scriptum est Psalmo trigesimo quinto. Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, a vino hominum in quo est luxuria, & oleum Dei de quo scriptum est: Unxisti eum oleo lætitiæ, præ consortibus ipsius, ab oleo de quo loquitur alius Psalmus: Oleum peccatoris non impinguet caput meum, ut fateor erudite pieque dici, ita non congruunt ad hunc sensum, quem persequimur. Omnes petimus quotidie panem a Patre cœlesti, qui nos vegetos reddat in Christo, quotidie petimus musta divini Spiritus. Pronomen autem *sui* distinguit annonam spiritualem, ab annona hujus mundi. Habet hic mundus suum proventum, primum fallacem, deinde

de non exhilarantem animum. Qui se Deo totos dediderunt, habent aliud annonæ genus unde quotidie multiplicantur, & multiplicabuntur usque ad consummationem mundi. Tota autem hæc multitudo unum corpus in Christo Jesu, ex multis conflatur in unum communione corporis & sanguinis Dominici, quemadmodum ad Corinthios scribens docet Paulus: *Calix benedictionis quem benedicimus, nonne communicatio sanguinis Domini est? panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Domini est? quia unus panis, unum corpus multi sumus, omnes qui de uno pane, & de uno calice participamus.* Nec absurdum est quod eadem res nos plures reddit & unum. In corpore naturali membra grandescere possunt, numero nihil potest accedere. In corpore mystico secus est, quod hoc magis fit unum quo pluribus membris fit numerosius. Significant hoc ipsa sacramenta, quibus fœderamur. Granum a grano separare potes, verum ubi ex multis granis commolitis ac maceratis coiit panis, non potes aliud ab alio discernere. Sic uvam ab uva licet separare, ubi ex multis uvis confluxit vinum, non est quod separes. Hoc & de oleo dici potest, quod ex multis baccis in idem confluit. Omnes eodem oleo sumus uncti, sive Reges, sive plebei, sive servi, sive liberi, sive docti, sive indocti, sive Græci, sive Barbari, sive viri, sive fœminæ, omnes ex eodem pane vescimur, de eodem poculo bibimus. Respondeat, carissimi, respondeat vita nostra, sacramentis nostris. Qui eodem unguntur oleo, eodem vescuntur frumento, idem bibunt vinum, idem sentiant, idem credant, idem agant, sicut decet ejusdem corporis membra. Quid prosunt sacramenta fœderis, si non adsit animorum conjunctio? Quorsum autem attinet hic deplorare, quod sæpe deploratum est a nobis, sic tot seculis Christianos inter se bellis, odiis, jurgiis, opinionibus conflictari, ut nec Turcæ crudelius, nec feræ immitius? Atque horum dissidiorum, nec modus est nec finis. Et tamen interim videmur nobis Christiani, ac Turcis dira minitamur. Sed facessant querimoniæ, quo Psalmum absolvamus. Is qui vere pascitur frumento doctrinæ sacræ, qui vere bibit de vino, quod nobis miscuit divina sapientia, qui vere unctus est oleo spiritualis lætitiæ, is perseverans in Ecclesiæ concordia, nulli molitur malum, sed de bonorum profectu gratulans, ac malorum injurias negligens, dicit: In pace in id ipsum dormiam & requiescam. Quod Latinus Interpres reddidit *in id ipsum*, Græce est ἐπὶ τὸ αὐτὸ, quod alias reddere solet *in unum.* Idque nonnumquam refertur ad locum, in quem eumdem plures conveniunt, quemadmodum primi Corinthiorum undecimo: *Convenientibus vobis in unum.* Item Actorum secundo: *Erant omnes pariter in eodem loco*, quod est, ἐπὶ τὸ αὐτὸ, vertit *in eodem loco*. Nonnumquam pertinet ad consensum animorum, velut ad Romanos duodecimo. *Id ipsum in invicem sentientes* τὸ αὐτὸ. Rursum Psalmo centesimo trigesimo secundo: *Ecce quam bonum & quam jucundum habitare fratres in unum*, ἐπὶ τὸ αὐτὸ. Quamquam ille ipse multorum communis locus, concordiæ symbolum est. Nunc illud tantum restat, quod attigimus ante, repetendo vestris animis infigere, non sine causa bis idem dictum: In pace, & in concordia. Quicumque Christianus velit feliciter obdormiscere, necesse est ut habeat geminam pacem, alteram cum Deo, alteram cum Ecclesia sive cum proximis. Peccata serunt inimicitiam inter Deum, & homines. Hanc abolens Christus, sarcit pacem. Hæc est pax, quam mundus dare non potest, sed potius dirimit, eadem est quam Paulus toties precatur suis, gratia & pax a Deo Patre & Jesu Christo Domino nostro. Hæc pax non est impiis, quantumvis clament pax, pax. Quisquis enim est impius, bellum habet cum Deo, pacem cum Belial. Nullum autem fœdus intercedere potest inter Deum & Belial. Quoniam autem summus & æternus consensus est inter Christum & Patrem, quoniam unum sunt, non potest idem esse cum Patre, qui non sit idem cum Filio. Orat hoc Christus apud Joannem decimo septimo: Pater sancte, serva eos in nomine tuo quos dedisti mihi, ut sint unum, sicut & nos. Pacem habet cum Deo, qui totam voluntatem suam submittit voluntati divinæ. Quid autem velit ille, declaravit præceptis suis, & si quid in his aut aliis in rebus exstiterit, quod noster intellectus non adsequatur, velut quum affligimur adversis, non apparente causa cur affligamur, semper dicamus, fiat voluntas Domini, hoc est, in pace, cui adhæret in id ipsum. Pax ad nos venit, ut autem accedat in id ipsum, necesse est ut inter nos congregemur in unam Ecclesiam, velut in domum omnium qui Christi sunt, communem, deinde singularem frater cum fratre pacem habeat: Et hæc inter se natura cohærent. Nam, qui potest habere simultatem cum Filio, qui pacem habet cum Patre? aut qui potest habere pacem cum capite, qui bellum civile habet cum membro capitis? Neque cum Deo neque cum Filio & Spiritu Sancto pacem habet, cui convenit cum peccato, neque cum Ecclesia, quod est Christi corpus, pacem habent schismatum & hæresium auctores, neque cum proximo, qui vindices & amantes sui, non queunt ferre proximorum infirmitatem. Christus plus exigit a nobis, ut diligamus & inimicos. Diligere plus est quam habere pacem. Itaque soli obdormiscunt in pace & in id ipsum, qui bellum habent cum peccato, & qui nulli mortalium male volunt, sed omnibus bene cupiunt, quod in ipsis est. Nec ullam in hac vita quietem inveniunt animo suo, nisi qui sic obdormierint. Sic emortuum erat corpus Abrahæ, & Saræ jam desierant vivere muliebria, quum pareret Isaac, hoc est, gaudium requietæ conscientiæ; Mors hæc affectuum est, non corporis. Hic sensus quum locum habeat in omni vita Christianorum, tamen in morte præcipuum hujus quietis specimen editur, illic enim extrema lucta est carnis & spiritus. Mortem autem somnum vocari in sacris litteris, clarius est, quam ut doceri debeat. Et hominis somnus, imago quædam est mortis, ut sæpe jam dictum est, & ideo pax animi & quies rerum dicitur ab ingeniosissimo Poeta. Et spiritus in Apocalypsi beatos appellat mortuos, qui in Domino moriuntur, ut requiescant a laboribus suis. Mortem hac gratia Paulus optavit, ut requiem haberet cum Christo. Ob hanc mortis ac somni similitudinem, Psalmus hic ex Ecclesiæ consuetudine, canitur ante somnum, ut tanto melius cani possit sub mortem, quam gentes æternum somnum vocant, nobis revicturis longus fortasse recte dicitur, æternus dici non potest. In hoc articulo potissimum apparet quis sit sanctus quem mirificarit Dominus. Vulgus hominum, quum nihil non adhibuerit, crebras confessiones, totidem absolutiones, adspersiones, unctiones, cereos consecratos, adsessores sacros, occlamatores, testamenta, parentalia, protestationes, vota, bullas, tamen animis irrequietis moriuntur, non quod hæc damnem, sed quod ea sola nihil faciant ad vinum frumentum & oleum hominis Christiani. Contra, qui totam fiduciam collocavit in Domino, qui nihil dubitat de promissis Euangelicis, qui contemsit mundana omnia, qui pacem habet cum Deo, suam agnoscens infirmitatem, & illius fidens misericordiæ, qui nulli mortalium male vult, is demum in pace in id ipsum obdormiscit ac requiescit. Videas hos alacres, summaque cum fiducia exhalare animam, qui hæc vere meditati sunt in vita. Dicas illos non mori, sed ad felicius habitaculum demigrare. Quid ni æquissimis animis deponant hanc vitam, qui freti promissis Dei, certo sperant immortalitatem? Quid ni libens ac volens deponat hujus corpusculi sarcinam, qui certus est, quod pro inglorio ac mortali, recepturus sit gloriosum & immortale? Quid ni gaudeat obdormiscere in Domino, qui quum sit membrum Jesu Christi, persuasum habet se non posse divelli a capite, videlicet, hoc est quod sequitur: *Quoniam tu, Domine, singulariter in spe constituisti me.* Hanc animi securitatem solus Deus homini præstare potest, qui solus suscitat mortuos, quique sibi fidentibus pollicitus est vitam æternam. Non hæc præstant hominum protestationes, hominum bullæ, stultæque pollicitationes quorumdam occlamantium morituris: Bono animo morere, ego hanc animam oppignero pro anima tua. Neque vero pugnant hæc

1 Cor. 10. — *Quoniam tu, Domine, singulariter in.*

A inter sese, in id ipsum, & καταμόνας, hoc est, *singulariter* sive *seorsum*. Nam hoc ipsum est seponi a procella, quæ ventura est impiis, obdormiscere in communione sanctorum. Neque hæc solitudo excludit societatem felicium, sed semovet a contagio periculisque malorum. Quamdiu versamur in hoc mundo, sæpe periclitatur quies nostra quam habemus in Domino. Cæterum, ubi semoverit ille nos ab hoc mundo, jam ab omnibus malis tuti securique dormimus & requiescimus in spe filiorum Dei. Hujus spei certitudinem tribus verbis expressit Spiritus Sanctus, primum, quum attente designat spei auctorem, dicens: *tu Domine*,
B deinde adjungens singulariter, significans procul abfuturum omne periculum, postremo, quum ait κατῴκισας, id est, *habitare fecisti*, sive *domicilium dedisti*. Nam hoc verbo frequenter arcanæ litteræ significant stabilem ac nullo casu labefactandam securitatem, velut illud: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo?* Sic & Moses Deuter. XXXIII. *Israel habitabit confidenter & solus*. Similiter & apud Hieremiam stabilem quietem promittit Israelitis: *Et habitare eos faciam confidenter, & erunt mihi in*
C *populum, & ego ero eis in Deum*. Qui sedem habet quiescit, qui sedem habet semotam ab incursu hostium, is habitat confidenter. Non est hic securitas perfecta animæ, quamdiu versamur in hujus corpusculi tabernaculo, quod ubi reliquerint piorum animæ, tum demum incipiunt habitare confidenter, in tutissimo domicilio, quod illis paravit Deus. Ibi quietem beatam agunt, ereptæ vitæ malis, quemadmodum legimus: visi sunt oculis insipientium mori, illi autem sunt in pace, & spes illorum immortalitate plena est. Nondum quidem est absoluta piarum animarum felicitas, desiderant enim supervestiri corpusculo quod deposue-
D runt, sed hoc desiderio non torquentur conquiescentes in spe, quam habent a Deo certissimam. Talis est mors eorum, qui vere confidunt in Domino, vere beata, vere pretiosa in conspectu Domini, quum longe diversa mors sit eorum, qui spem suam posuerunt in hoc mundo. Sed jam tempus est, ut sermonem prolixum epilogo brevi claudamus. Unicus hic Psalmus quamlibet brevis, sufficeret nobis ad salutem obtinendam, si quod legimus intelligamus, & quod intelligimus factis præstemus. Exemplar habemus Christum in Cruce pendentem, invocantem, exauditum, dilatatum, rursus interpellantem pro nobis, exhortantem omnes ad amorem rerum cœlestium, ad pœnitentiam male adamati mundi, ad spem veniæ, ad ambienda dona spiritus, ad quietem conscientiæ ex mortificata carne, ad præmium immortalitatis. Hæc singuli nostrum sequentes afflictionibus pressi, peccatis gravati, cum summa fiducia clamemus ad Dominum, carissimi, totam animæ nostræ causam illi tradentes, & ab illo dilatabitur cor nostrum. Experti gustum bonitatis illius, agnoscamus gratuitam illius erga nos beneficentiam, nec desinemus clamare, miserere mei, donec senserimus in nobis confirmari & crescere donum Dei. Quumque nobis ille dilataverit cor, ut par sit ferendis afflictionibus, quum erexerit animum, ut contemtis terrenis adspiret ad cœlestia, prædicemus apud alios divinam erga nos beneficentiam, quo possimus & alios ad spem vitæ melioris accendere. Sic autem prædicemus Dei dona, ut nobis inde nihil arrogemus, sed tamen ostendamus eamdem Dei bonitatem omnibus patere, si cum fiducia petant ab eo auxilium. Quique jam cœperunt per pœnitentiam immutari, hos hortatu nostro confirmemus, ut post certum odium peccatorum animo conceptum caveant ne revolvantur in volutabrum carnis, unde semel per Dei misericordiam sunt exemti, sed ambulantes jam in novitate vitæ, exerceant opera justitiæ, præmium benefactorum sperantes, non ab hominibus, sed a Domino, nihil commoti vocibus carnalium, qui dicunt, quis ostendit nobis bona? Sed potius confirmati luce promissionis Euangelicæ, & arrabone spiritus, semper gaudeant gaudio spirituali, semperque proficiant in melius, donec confirmati pane doctrinæ cœlestis, exhilarati vino caritatis æternæ, fortiter resistant Satanæ, jugique gaudio puræ conscientiæ perfruantur, sublevantes interim cum omni mansuetudine & alacritate proximorum imbecillitatem, ut dum venerit supremus hujus vitæ dies, cum certissima spe resurrectionis, hinc migremus ad Dominum, qui nobis hoc per Prophetas promisit, qui quod promisit, in sese exhibuit, qui promissorum quæ supersunt pignus tantum suis impertit Spiritum Sanctum, omnia copiosius præstaturus quam vel intelligere possimus, per quem nobis hic quies & gaudium, ipsi cum Patre & Spiritu Sancto gloria sine fine, AMEN.

CONCIONIS IN PSALMUM QUARTUM PER DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM, FINIS.

DE PURITATE ECCLESIÆ CHRISTIANÆ

PER DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM,

AD CHRISTOPHORUM ESCHENVELDIUM TELONEN POPPARDIENSEM.

Hristus Matthæum a telonio sevocavit ad Euangelium, tu, Christophore, Christum & Euangelium in ipsum telonium induxisti, qui sic terreni Principis negotium geris, ut inter profanas syngraphas semper sit aliquid libellorum, qui mentem tuam ad cœlestem Philosophiam instruant, quo vere sis pheronymus, hoc est, factis nomini tuo respondens, nec jam sis Chrysophoros, ut sunt istius ordinis plerique, sed Christophorus. Plurimum enim abes a quorumdam opinione, qui putant nusquam esse Christum nisi in Monasteriis, quum ille sit magis omnium communis, quam sol iste, pariter lucens universo mundo. Et in aulis Principum, & in castris militum, & in triremibus nautarum Christo locus est, si adsit pius animus. Me vero quum in Christo, non tantum supra meritum, sed prope etiam supra modum diligas, tamen caritati tuæ non est satis, quod amore mutuo tecum paria facio, vis apud te exstare proprium ac perpetuum aliquod nostræ amicitiæ pignus, quo Erasmum tibi præsentem fingas, & absentis desiderium leves: Id fieri posse significas, si Psalmum aliquem cum nostra enarratione ad te mittam. Non libuit excusare; primum, homini tam amico, dein, rem piam juxta ac facilem postulanti. Tu, puta tibi non chartaceum munus ex Erasmi paupere supellectile, sed pretiosam gemmam e mundo Sancti Spiritus esse missam, quam non gestes digito, sed in corde recondas. An tu Psalmum designaris, non satis memini. Nam epistola tua latet in acervo, itaque quem sors obtulit arripui. Vale. Basileæ VI. *Calend. Febr. Anno a natali* M D XXXVI.

ENARRATIO PSALMI XIV.

DOMINE QUIS HABITABIT,

QUI EST

DE PURITATE TABERNACULI, SIVE, ECCLESIÆ CHRISTIANÆ,

PER DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM.

DOMINE, QUIS HABITABIT IN TABERNACULO TUO. Quum unica sit via ad salutem ac vitam æternam, nosse Deum, & illius parere jussis, Propheta superiore Psalmo deploravit hominum plusquam cæcam amentiam, inter quos tam pauci reperirentur, qui Conditoris ac Redemptoris obviam, & omnibus expositam misericordiam amplecterentur, sed plerique corrupti suis cupiditatibus, adeo deducti essent in reprobum sensum, ut in corde suo dicerent, non est Deus: B atque ex fonte impiæ de Deo persuasionis scatebat omne maleficiorum genus erga proximum. Neque enim proximum amare potest ex animo, qui Deum non diligit. Nullus autem vere diligit proximum, nisi qui eum propter Deum diligit. Ex fide velut e radice nascuntur opera caritatis. Proinde, quisquis in corde sibi loquens dicit, non est Deus, quoniam cor habet pessime corruptum, unde procedit oratio cum actionibus, nihil exhalat in proximum, nisi spurciciem sepulcrorum, nisi fraudes ac venenum aspidum, quod alius Psalmus appellat insanabile: procedit conviciorum improbitas, procedit obtrectationis amarulentia, & ab his exordiis C pervenitur ad libidinem effundendi sanguinis, quæ suprema est odii meta, quemadmodum dixit beatus Joannes: *Qui odit fratrem suum homicida est.* Quamquam autem non semper occidit qui odit, tamen dum obsequens iræ suæ studet lædere proximum ad homicidium properat, & quod in ipso est, homicida est. Quemadmodum autem juxta Joannis testimonium, piis hominibus nullum est gaudium vehementius, quam quum conspicantur quam plurimos homines ad agnitionem veritatis venire, ac per viam Euangelicæ veritatis incedere: ita nullus est dolor acerbior, quam dum consi- D derant in plerisque mortalibus tam crassam ignorantiam, tantum benignissimi Dei contemtum, tam nullam in proximos caritatem, contra, in tam paucis relucere veræ fidei veræque caritatis vestigia. Neque enim Epicurei tantum in corde suo dicunt, non est Deus, sed quod sine gravi suspirio dici non potest, innumeros reperias inter Christianos, qui in corde suo dicunt, non est Deus: atque utinam non sint qui voces tam impias Christiani inter Christianos evomant. Verum, ut ejusmodi portenta mittamus, vulgatiora tangamus. Quibus nulla cura est rerum spiritualium, sed toti terrenis commodis inhiant, divitiis, honoribus, luxui, cæterisque volu- E ptatibus, atque hæc per fas nefasque vel perjurio vel rapinis, ac latrociniis, vel maleficis artibus consectantur: his comparatis sibi videntur felices: his amissis, & Deum & Divos conviciis incessunt, an non hi quoque videntur in corde suo dicere, non est Deus? ore Deum profitentur, factis autem negant: talium autem tanta est turba, contra, vere timentium Deum tanta raritas, ut Propheta Deum faciat de cœlo prospicientem, an omnino sit ullus intelligens aut requirens Deum. Cumque e sublimi lustraret oculis universum hominum genus, nullum reperit præter unum, qui est Christus Jesus, cui tamen computantur, quicumque F per fidem & caritatem unum cum illo facti sunt. Nullus enim ab orbe condito placuit Deo, nisi qui fiduciam collocavit in Dei gratuita misericordia per Christum omnibus oblata. Quamquam enim sub lege naturæ nonnulli servati sunt, multi sub lege Moysis, plurimi sub lege Euangelica, tamen nulli legi proprie debetur salus, sed tantum Dei misericordiæ per Christum. Ab ipsis mundi primordiis erat Ecclesia justorum Christi corpus, erat Euangelium, hoc est, divinitus revelata remissio peccatorum, ex gratuita Dei misericordia pro-

A pter Christum, erat & gratia quæ per fidem purificabat corda, licet & per Christum incarnatum, & per Apostolorum prædicationem tum latius diffusa sit, tum clarius effulserit: ac jam tum erat verum, quod toties inculcat beatus Paulus, veram justitiam nulli contingere per legem aut opera legis, sed per fiduciam erga Christum. Sed non omnium erat fides, qua gratiam oblatam amplectimur: quemadmodum & hodie tametsi plurimi sunt, qui fidem ore profitentur, perpauci tamen sunt qui veram gerunt in corde: perpauci sunt, inquam, si conferantur cum iis, qui vel ab Euangelio B sunt alieni, vel animo Pharisaico complectuntur Euangelium. Hanc paucitatem vidit ac deploravit Esaias, citante Paulo, *Domine, quis credidit sermonibus nostris?* Et quod Christus adhuc in terris versans, dixit suis: *Nolite timere pusillus grex, vestrum est enim regnum cælorum:* potest & hodie dici de his, qui fiduciam omnem vere fixerunt in Christum, quamquam in his ipsis etiam paucis, infirma, inchoata, & imperfecta sunt omnia, ne dicam impura.

Propheta igitur, ubi deploravit tantam innocentium paucitatem, tantam impiorum & injustorum turbam: simulque perspexit non esse spem salutis, nisi C in tabernaculo Dei & in monte sancto, quæ est Ecclesia: in qua nemini datur requies, nisi per fidem inseratur corpori Christi, qui clamat in Euangelio: *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos:* reputans hominum impuritatem, quum eximia puritas requiratur ad hoc, ut idem fias cum Christo, & cum illo verseris in domo Dei, trepidus ac sollicitus clamat ad Patrem: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo?* Juxta sensum infimum, tabernaculum, quod jussu Dei fecerat Moses, erat Hierosolymis in monte D Sion, donec Solomon rursus ex oraculo Dei eodem in loco construeret illud prædives, augustum, ac celebre templum & profanis quoque gentibus venerabile. Ibidem erat Regia Davidis. Sicut autem Judæi de Abraham & Davide gloriabantur, quorum se posteros esse jactabant, ita sibi placebant de urbe Hierosolyma; per quam, ut rem sacram, jurabant, quemadmodum ex Euangelio colligitur, tumebant de templo & altari, unde illa Prophetica exprobratio: *Templum Domini, templum Domini, templum Domini* &c. Illic credebant habitare Deum, illic putabant adorandum, illic deprecandum, illic placandum hostiis, illinc peten- E dam legem, ibi propitiatorium, unde Deus promebat oracula. Ibi tabulæ sculptæ digito Dei, illic Aaronis virga, & arca testamenti, sacra mensa, urna mannæ, cherubim. Illic sanctum sanctorum, in quod nulli patebat ingressus, præterquam uni Pontifici, nec id nisi semel in anno. Hinc tumor & supercilium genti Judaicæ, omniumque reliquarum nationum despectus. Denique, tanta erat apud illos templi religio, ut pro atrocissimo blasphemiæ crimine Christo sit objectum quod dixisset, *Solvite templum hoc, & in triduo excitabo illud:* tecte significans, sese a Judæis occidendum, & intra triduum revicturum. Proinde, mea quidem sententia, Psalmus hic, juxta sensum Grammaticum, peculiarius ad Levitas ac Sacerdotes pertinet, quorum erat habitare in tabernaculo cui ministrabant, & in templo requiescere. Ab his autem requirebatur summa puritas, & eximia quædam sanctimonia, sed quam Judæorum vulgus externis cæremoniis constare putabat. Huc spectabat illa religiosa capitis, manuum, atque etiam vestium consecratio, crebræ lotiones. Sacerdotibus enim non licebat interesse funeri, non tangere morticinum, non vesci profanis panibus, non visere uxores ac liberos, non efferre pedem e templo,

dumtaxat his diebus, per quos sacris operabantur, ne quid impuritatis alicunde contraherent. Cæterum, hæc omnia nihil aliud erant quam umbræ ac typi rerum longe præstantiorum. Verus etiam David noster, cui promissum est regnum ad extremos orbis terminos proferendum, simulque cum sole & luna duraturum, cuique data est omnis potestas in cœlo & in terra, Christus est, non unctus Sacerdotum oleo, sed cœlesti gratia delibutus, præ cunctis filiis hominum. Ejus Regia est Ecclesia, quam ipse Dominus interdum appellat regnum cœlorum: Imperium est, libertas spiritus: Tabernaculum est, credentium ex omni natione congregatio: Hierosolyma est, illa civitas mystica, quam vidit Joannes, Apoc. XXI. e vivis lapidibus constructam, lapide angulari Christo: Mons sanctus, est Euangelicæ doctrinæ sublimitas, atque inviolabilis veritas, cui templi innititur structura, de quo meminit & alius Psalmus: *Qui confidit in Domino, sicut mons Sion: non commovebitur in æternum, qui habitat in Hierusalem.* Propheta igitur spiritualibus oculis contemplans stupendam majestatem, & sanctimoniam Ecclesiæ, quam illi typi designabant, & cujus gloria illa omnia, quæ Judæis videbantur admodum gloriosa, obscurabantur, ac, juxta Pauli interpretationem, reddebantur ingloria: Simulque perspiciens nullum esse mortalium, qui purus in domo Dei posset versari, & hostiam Deo gratam offerre, ad Patrem cœlestem conversus clamat: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, *aut quis requiescet in monte sancto tuo.* Veri Dei notitia in angustum orbis angulum contracta est, cæteræ nationes pro Deo colunt ligna ac lapides, sacrificant Dæmoniis, ad quorum libidinem ceu bubali naribus pertrahuntur in omne flagitiorum genus: & in hac ipsa gente, quam tibi selegisti, quam tot prodigiis ad agnitionem tuæ majestatis excitasti, tot beneficiis ad amorem tui provocasti, tot præceptis ac mandatis circumvallasti, tot Prophetis erudisti, nullus est qui te digne colat. Deum unum habent in ore, in corde multos habent Deos, dum alius servit iræ, invidiæ, ac vindictæ, alius avaritiæ, alius ambitioni ac superbiæ. Et qui sibi videntur egregie justi ob legis observationem, id quod est caput legis non observant. Quis enim diligit te ex toto corde suo, & ex tota anima sua, & ex totis viribus suis, & proximum tamquam se ipsum: itaque lex tua quum sit per se bona, cedit eis in malum, nec te placatum reddit, sed magis irritat, nec reos absolvit, sed traducit. Bona pars colit te mandatis hominum, aut certe cæremoniis, obambulant in templo tuo, mactant hostias, excitant suffitum, offerunt donaria: at tu, quem totus mundus non capit, nequaquam includeris ædificiis humana manu factis, nec moraris istos adoratores, qui te intra parietes fabrorum arte structos adorant: sed quum ipse sis spiritus ac summa veritas, requiris veros adoratores, qui te adorent in spiritu & veritate. Sabbata nostra ac Neomenias odit anima tua, sacrificium & pro peccato non postulas; Nec tu bonorum nostrorum eges, de tuo tibi sacrificamus, sed detestaris eorum victimas quorum manus sanguine plenæ sunt. Sanguis hircorum aut vitulorum non potest quemquam purgare a peccatis. Tu perfectus es, & perfecta requiris. Lex autem nihil ad perfectum adducit. Jam ut homo Sacerdos immolatis pecudibus, aut avibus, aut simila oleo conspersa, expiet peccatum Synagogæ, aut Principis, aut plebei cujuspiam, quis erit ille Pontifex tam purus ab omni crimine: ut ipse non habeat necesse ullo expiari sacrificio, & hostiam afferat tam efficacem, ut expiet omnia totius humani generis peccata. Tota enim natura mortalium, ab ipsa usque radice, penitus infecta est vitio primorum parentum. Video te fastidire vetera, requiris nova omnia, novas templum, novas legem, novas ritus ac Sacerdotium: sed quis erit ille Sacerdos tam immaculatus, tam acceptus, ut te iratum omnibus propitiet? Quis habitabit in hoc novo tabernaculo tuo, quod e cœlis venit? Quis habitabit in monte sancto tuo, ad quem nullus inquinatus potest accedere? Quis

A offeret holocaustum tam efficax, ut vere purificet corda mortalium? Huic Prophetæ sollicitudini Dominus respondet: Nihil eorum quæ dixisti refello, vera prædicas, novum instituo tabernaculum, novam requiro victimam, nam veterum jamdudum satur sum, novum dabo Sacerdotem, non de terra terrenum, sed de cœlo cœlestem, qui innovet omnem creaturam, non qui per vices immolet, sed qui unico sacrificio maneat Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech: Eum tibi depingam. Ambulabit in terris inter homines, sed solus absque omni macula, versabitur cum peccatoribus, sed ut eos justificet: operabitur justitiam
B omni ex parte perfectam, ita ut solus possit dicere, quis ex vobis arguet me de peccato? Veniet ad illum ille calumniator Princeps hujus mundi, nec in eo inveniet quidquam. Veritatem loquetur in corde suo, erit enim ipsa veritas: nec dolum committet lingua sua, nihil enim loquetur, nisi quod a me jussus erit loqui: nec impiis adulabitur, nec pios vanis promissis lactabit, pollicebitur remissionem peccatorum per fiduciam in ipsum, & præstabit veram, pollicebitur resurrectionem ac vitam æternam, & præstabit: & adeo non faciet proximo suo malum, ut animam suam & pro inimicis impendat, & pro his me interpellet, a quibus
C occidetur: veniet enim non perditurus sed servaturus, non judicaturus sed reconciliaturus: nec opprobrium accipiet adversus proximos suos, qui moriens pro crudelissimis interfectoribus clamabit: Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt: ac Diabolum fratrum accusatorem prosternet, mutumque reddet deleto chirographo per quod universis hominibus intentabat criminationem. Et quamquam ille pro sua malitia, per quam invidet hominum saluti, adversus Sacerdotem meum omnes suas armabit copias, omneis expediet artes, omneis intentabit machinas: tamen nihil proficiet, sed conteretur, & ad nihilum redigetur, nec aliud efficiet impiorum sævitia, nisi ut quem magnis sed
D irritis conatibus exstinctum, ac penitus e memoria hominum abolitum cupiebant, ejus victoriam & gloriam magis illustrent, sibi vero nihil aliud adquirent, quam æternam ignominiam & exitium gravius. Siquidem meus ille Sacerdos, quem novo templo, novoque regno præficiam, per mortem devincet mortis auctorem, & per crucis ignominiam speciosissimum aget triumphum de spiritibus adversariis. Atque hujus gloriæ participes faciet omneis, qui timentes offendere Patrem, auscultabunt Filio meo dilecto, in quo uno sic mihi complacitum erit, ut nihil omnino sit quod offendat. Tanta insuper futurus est apud me tum gratia tum au-
E ctoritate, ut nihil illi sim negaturus. Vera interim gloria est, vicisse mundum, vicisse carnem, vicisse Satanam. Sed quemadmodum Filii mei gloria apud homines quodammodo latebit, dum servi, pauperis humilis ac peccatoris speciem geret, dum probris afficietur, accusabitur, damnabitur, & in crucem agetur: ita & timentium Deum gloria per infirmitatem carnis ac varias afflictiones, aut prorsus latebit apud homines, aut certe obscurabitur. Cæterum, quum ille damnatus & inter latrones crucifixus, denuo veniet in majestate sua cum Angelorum innumeris millibus, una cum omnibus piis in vitam resuscitatis: & qui socii fuerant afflictionum, gloriæ pariter consortes erunt, tum impii videbunt in quem compunxerant,
F videbunt eos quos conculcaverunt, & pro ludibrio habuerunt, solis obscurare fulgorem, ipsi sero deplorabunt amentiam suam. Hæc attingere visum est, quod videam & ex veteribus quosdam totum hunc Psalmum ad Christi personam accommodasse, in quam satis quadrant quæ hactenus dicta sunt: sed minus congruere videntur ea quæ sequuntur. *Qui jurat proximo suo & non decipit, Qui pecuniam suam non dedit ad usuram, & munera super innocentes non accepit.* Neque enim magna laus est, non fecisse quæ sine gravi crimine committi non possunt, quod genus sunt, perjurio fallere, usuris augere rem, corrumpi muneribus ad damnandum, aut falso testimonio gravandum innocentem: hæc qui faciebant, etiam apud gentes habebantur scelerosi,

Qui ingreditur s. m.

Et operatur justitiam.

Qui loquitur veritatem in c. s.

Et dolum non agit i. l. s.

Nec fecit proximo s. m.

Et opprobrium n. a. a. p. s.

Ad nihilum deductus c. i.

Timentes autem Dom. glo.

&

& legibus puniebantur: qui non faciebant, nihil ferebant præmii, quo de Republica bene merentes solent honorari. In Christum vero nihil competit, nisi quod est summæ perfectionis, & quod omnia legis præcepta superat. Obstrepit & altera quæstio, cur in describendo Christo magis hæc vitia commemorat, quam cætera quæ pariter damnat lex; verbi gratia: *Qui non furatur, qui non occidit, non mœchatur.* Uterque scrupulus urget, etiam si præsentem locum non ad Christi personam, sed vel ad Ecclesiæ ministros, vel ad unum quodlibet Ecclesiæ membrum attemperemus. Harum difficultatum explicatio fortasse requirit sublimius ingenium, & in mysticis litteris exercitatius: pro mea tamen exiguitate, quod mihi videtur, in medium proferam: hac quidem lege, ne cuiquam sit præclusa via si quid habeat melius adferendi. Scriptura variis modis nos instruit ad pietatem, interdum servat naturæ ordinem, primum a vitiis revocans, mox ad virtutes exhortans. Siquidem natura prius est dediscere mala, proximum ad bona proficere: quemadmodum natura prius est imperfectum, &, ut Apostolus vocat, animale, deinde perfectum & spirituale. Hunc ordinem servat Spiritus, quum ait: *Declina a malo, & fac bonum: inquire pacem & persequere eam.* Consimilem in modum Esaias: *Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. Quiescite agere perverse, discite benefacere*; Mox subnectit præcepta caritatis, *Subvenite inopi, judicate pupillo, defendite viduam*: Sic & in Euangelica parabola, prius emundatur domus, post ornari jubetur. Mundicies, hoc est, innocentia contingit per fidem & baptismum, ornamenta per opera bona. Tale est illud Pauli, *Abjiciamus opera tenebrarum, & induamur arma lucis.* Item Coloss. III. *Nunc igitur deponite & vos omnia, iram*, &c. Hic ordo nonnumquam invertitur, videlicet, quum prius præcipiuntur quæ perfecta sunt, post vetantur cum illis pugnantia, quod genus est illud Pauli: *Sicut in die honeste ambulemus, non in comessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitiis, non in contentione & æmulatione.* Neque raro miscentur hæc, velut in verbis Domini, *Benedicite persequentibus vos, benedicite & nolite maledicere.* Interdum sola bona præcipiuntur: exempli causa: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo*, &c. *Et proximum tuum sicut te ipsum.* Malorum prohibitio magis convenit duris ac rebellibus: bonorum præceptio congruit obedientibus, & sponte ad pietatem accensis. His rationibus Scriptura consulit omnium saluti, ut perfecti habeant quo proficiant, infirmi & obliviosi quo revocentur & admoneantur. Mira est humanæ mentis ruditas ac tarditas: eoque Decalogus qui crasso ac rebelli populo dabatur, tria tantum habet præcepta jubentia quæ sunt honesta, cætera prohibent scelera. *Non occides, non furaberis, non mœchaberis*, &c. Quoties autem utraque miscentur, posset aliquid videri supervacaneum, nisi nostra infirmitas & oblivio postularet tales inculcationes: Alioqui, quum Dominus dixisset, benedicite persequentibus vos, quid opus erat addere, benedicite & nolite maledicere, nisi ut mandatum hoc altius infigeret animis discipulorum. Utraque itaque in utrisque intelliguntur: Veluti quum Scriptura jubet, Deum amari super omnia, & proximum sicut nos ipsos, nimirum, vetat omnia quæ pugnant cum dilectione Dei & proximi, ea vero sunt innumera. Rursum, quum lex dicit, *Non occides*, tecte præcepit omnia caritatis officia quibus juvare proximum possumus. Item quum dicit, *Non mœchaberis*, præcipit omnia quæ servant pudicitiam, sobrietatem, labores, jejunia, deprecationes, &c. Cæterum, quæ latent, populus rudior non intelligit, idcirco quæ compendio tectiusque dicta sunt Prophetæ, Christus, & Apostoli nobis aperuerunt. In hoc igitur Psalmo, ordine præpostero primum summa perfectæ pietatis proponitur, mox ob rudiores nominatim explicantur, quæ præpositæ imagini adversantur. Etenim quum dicit, *Qui ingreditur sine macula, & operatur justitiam: universam perfectamque justitiam complexus est, Qui ingreditur sine macula nihil admittit vitii, qui operatur justitiam, nihil prætermittit officii.* Ad hanc intelli-

A gentiam non est frigida laus, quum negatur Christus non egisse dolum in lingua sua: intelligimus enim hunc esse unum, in cujus omnibus verbis, hoc est, in tota Scriptura canonica citra ullum erroris nævum viget æterna & irrefutabilis veritas. Quum negatur proximo fecisse malum, accipimus totam illius vitam ac mortem ad omnium salutem fuisse paratam. Quum negatur opprobrium accepisse adversus proximos, discimus illum pro impiis quoque ac scelerosis apud Patrem intercessisse. Quum negatur perjurio fefellisse proximum, admonemur quidquid umquam Christus per Prophetas pollicitus est, per eos enim loquebatur, summa fide præstitisse. Pollicitus est ingentia, & vix ullo humano B ingenio credibilia. Deum venturum in carne, morte sua redemturum genus humanum, se intra triduum revicturum, adscensurum in cœlum, cum majestate rediturum ad judicandum vivos & mortuos, suos ad vitam revocatos, ad beatam immortalitatem adsumturum. Horum pleraque jam exhibuit, nec dubium est, quin quod superest, eadem fide sit exhibiturus. Quum prædicatur quod *pecuniam suam non dederit ad usuram*, accipimus illum fuisse purissimum ab omnibus terrenis cupiditatibus, qui gratis benefecit omnibus, nihil inde captans vel emolumenti, vel imperii, vel gloriæ: donabat gratis, sanabat gratis, redemit gratis; ac totum se itaque nobis impendit gratis: ipse in C hoc mundo non habebat ubi caput suum reclinaret, professus est regnum suum non esse de hoc mundo, non quærebat gloriam suam, sed Patris. Munera vero in tantum non recepit adversus innocentes, ut ipse pro redimendis nocentibus sese dederit pretium, sua morte pro eis dependens, ut reconciliatos ad vitam adduceret æternam. Hæc, ut maxima sunt, ita solus ille perfectissime præstitit, & ideo non commovendus est in æternum. *Jesus* enim *Christus*, ut ait Apostolus, *heri & hodie, ipse est in secula.* Tantum ad priorem quæstionem, quæ scrupulum lectori poterat injicere, quasi hæc elogia parum digna viderentur Christo. Dissolvenda est paucis & altera, cur Propheta his tantum criminibus Christum liberat, quum fuerit pariter ab omnibus cri- D minibus immunis. Mihi Propheta videtur his notis apte discrevisse Christi personam a cæteris omnibus, sed in una Christi persona plures inerant personæ, Regis, Sacerdotis, Prophetæ, Judicis, Doctoris. In Rege, qui possit alligare fortem, & ingressus domum diripere vasa illius, potentia requirebatur humana, atque etiam Angelica, major. Hinc illud, *Ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus.* In Sacerdote, qui solus expiaret omnium maculas, requirebatur admiranda quædam mundities, quæ, nescio an in ullo hominum sit reperta: omnes enim nascimur filii iræ, & juxta Davidis professionem, in peccatis concipimur: solus Dei Filius, in uterum Virginis absque carnali commercio venit, E ac matris integritatem suo ingressu non violavit, sed consecravit.

Qualis autem erat illius conceptio ac nativitas, talis fuit omnis vita: id notat Propheta, quum ait, *Et operatur justitiam.* Nullus autem umquam fuit Sacerdos, cujus conceptio & nativitas caruerit omni macula, aut cujus vita fuerit undiquaque incontaminata. Aaron, summus ac primus omnium Sacerdos, sic prodiit a matre, ut egeret circumcisione, neque leviter offendit Deum populi obsequens furori in vitulo aureo. Heli peccavit indulgentia erga filios suos. Zachariæ, patri Baptistæ imputata est incredulitas, pro qua ademto ad tempus linguæ usu pœnas dedit. Sed quid hos comme- F moro, ipsa lex arguit neminem caruisse delicto, quæ præscribit hostiam, quam Sacerdos pro suo delicto offerat. Omittam hic mentionem Pseudoprophetarum: inter laudatos Prophetas nullus umquam fuit ab omni nævo purus, quandoquidem Esaias opus habuit vivo carbone qui purificaret ipsius labia: Nullus quem nihil lateret, nec semper aderat spiritus Propheticus, & si aderat, non suggerebat omnia. Queritur enim Propheta quidam: *Dominus celavit me verbum hoc.* Omnibus datum est Prophetiæ donum ad mensuram fidei, in uno Christo habitavit omnis plenitudo di-

vinitatis corporaliter: nec admonitus est somnio aut visione, sed a Patre secum detulit perfectissimam omnium præteritorum, præsentium ac futurorum scientiam. Huc pertinet illud: *loquutus est veritatem in corde suo, nec egit dolum in lingua sua.* In judice spectatur causarum plena cognitio, integritas, ac mens incorrupta. Dominus in Euangelio de se pronunciat: *Pater non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio*: & in Symbolo prædicatur venturus ut judicet vivos ac mortuos. Solus ille vere judicat, qui non judicat secundum faciem, sed penitus intuetur corda, neque novit personarum discrimen, sed retribuit unicuique prout gessit in corpore: & juxta sermonem Euangelicum, qui in illa suprema cognitione pristinæ familiaritatis, & externorum operum commemoratione conabuntur judicis favorem inflectere, audituri sunt, *Amen, dico vobis, non novi vos.* Eadem fere requiruntur in Doctore, quæ in Propheta: nam & Propheta Doctor est, quemadmodum, qui Rex est, idem Judex est. In Doctore requiritur sapientia, fides, auctoritas, & vita cum doctrina consentiens: In uno Christo fuit omnis plenitudo divinæ sapientiæ, idem erat fidelis, ille & prudens dispensator mysteriorum cœlestium, qui de thesauro suo proferebat nova & vetera. Quod autem ad auctoritatem attinet, de nullo umquam dictum est absolute, *ipsum audite*, nisi de Christo, cujus omnia verba *spiritus* erant & *vita.* Itaque Propheta potissimum ea crimina commemorat, quibus obnoxiæ solent esse personæ, quas omnes diximus in uno Christo contineri: ut mundus universus intelligeret, tandem unum hominem venturum, qui præstaret Regem innoxium, Sacerdotem omni ex parte purum, Prophetam in omnibus veracem, Doctorem nihil alios docentem, quod ipse factis non præstaret, judicem incorruptum, ut nihil jam sit quod extra Christum oporteat in hac vita quærere. Non est necesse referre quod omnibus notum est, quantum malorum Reges quidam ob potentiam ac ferociam inferant mortalibus, dum exactionibus injustis expilant populum, leges æquas violant, iniquas præscribunt, bella injusta excitant, delatoribus ac sycophantis dum præbent aures, sæviunt in innoxios, accepta pecunia Magistratus committunt indignis. Sileamus illaudatos Principes & Sacerdotes, quorum ingens est numerus. Quam magnificis Scripturæ testimoniis ornatus est Moses, huic tamen objectum est impietatis crimen, quod, sitiente populo, non glorificasset Deum, eoque non illi datum ingredi terram repromissam, utcumque jam excusetur quod Aegyptium occiderit. Nec levis macula fuit in Aaron, quod populo Deos Gentium flagitanti obsecundarit. Nonne David, de quo exstat præclarum oraculi testimonium, inveni virum secundum cor meum, flagitium cum crudelitate, adulterium cum homicidio conjunxit? Idem dictus est vir sanguinarius, & indignus judicatus est qui exstrueret templum Domino. Egregium Scripturæ testimonium tulit Salomon etiamnum adolescens, sed quot criminibus eam gloriam obfuscavit. Duos eximios dixi, reliquos, ne fiam prolixior, non commemoro: At noster ille David, ac verus Rex Sion, quum imperium haberet sempiternum & illabefactabile, tamen juxta Zachariæ vaticinium venit non contra nos, (*Zach. 9.*) sed nobis, non violentus sed justus, nec oppressor populi sed servator, nec ob ferociam metuendus, sed mitis ac placidus sedens in asina. Jam ut proferantur alii quamlibet laudati, & justitiæ ornati elogiis, tamen ad Christum collati peccatores fiunt omnes. Nemo non conceptus est in iniquitatibus (de Virgine Matre nihil pronuncio) nemo non natus est filius iræ, nemo non circumfert concupiscentiam humanæ naturæ penitus infixam, ut jam nulla macula vitam contaminarit: verum, hæc non prosequar longius, satis est in præsentia admonuisse, ea vitia nominata, quibus apud Judæos eæ personæ complures fuerunt obnoxiæ, quas omnes in uno Christo veneramur. Illud annotandum, hujus Psalmi argumentum non abhorrere a superioris argumento. Siquidem, quum illic commemorasset, quam undique corruptum esset humanum genus, quamque Deus omnia conclusisset sub peccatum, ut omnium misereretur: simulque reputans ad tantam Dei iram placandam, nec legem sufficere, quæ magis exasperabat iram, nec ullas hostias a Mose præscriptas: sed opus esse novo Rege divinitus potente, qui Satanæ tyrannidem discuteret, novo Sacerdote, qui expers omnis maculæ, victimam longe efficaciorem offerret, quam erat sanguis pecudum: nec talem videret in universo hominum genere, ad Deum conversus exclamat, quis dabit ex Sion salutare Israel? & audit; *Cum averterit Dominus captivitatem plebis suæ, exsultabit Jacob & lætabitur Israel.* In monte Sion, ut diximus, & Tabernaculum erat, & Regia: utroque nomine designatur Ecclesia, quæ & regnum cœlorum dicitur: in quam quicumque cooptati sunt, Beati Petri testimonio, *gens sancta* dicuntur, *& Regale Sacerdotium.* Sed, quæ fuit illa captivitas, quæ non sinit Israelitas exsultare & lætari? Nam id quidem temporis populus Hebræorum nulli serviebat: sed gravis erat captivitas sub maledicto legis, quæ durum præstabat pædagogum populo carenti spiritu. Ubicumque vero spiritus non est, ibi nec est libertas: ubi terror legis minitatur vindictam, ibi non est vera cordis lætitia. Quoniam igitur in hominibus nulla erat spes salutis, Pater misit unigenitum suum Tyranno Diabolo potentiorem, qui plebis suæ captivitatem averteret, per gratiam liberans nos a maledicto legis: Sacerdotem efficacem qui pro electis intercedens exaudiretur pro sua reverentia, ac tum demum exsultavit Jacob, & lætatus est Israel. Jacob & Israel ejusdem hominis vocabula sunt, quamquam hic juxta Scripturarum consuetudinem, pro ipso populo usurpantur. Porro, utraque vox luctatorem sonat. Jacob Hebræis *supplantator* est. Israel *vir fortis erga Deum.* Jacob autem, ut habet sacra Historia, cum Esau luctatus est in utero matris. Idem rursus luctatus est cum Angelo, ex qua colluctatione promeruit nomen Israelis. *Non dimittam*, inquit, *te, nisi benedixeris mihi.* Supplantato fratre meruit paternam benedictionem: urgens Angelum, impetravit benedictionem Dei. Nec absurdum videri debet, si dicatur homo luctari cum Deo, quum audiamus ipsum Dominum in Euangelio loquentem, *Regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.* Ante tempus irruebant Samaritani & Ethnici, velut effractis foribus. Primum enim missus erat Dominus ad oves perditas domus Israel. Quæ vero vis est, qua expugnatur regnum Dei? Fides est, res efficax & importuna, quæ quodammodo extorquet a Deo, quod nulla impetrant merita. Nonne mulier illa Cananæa videtur quodammodo colluctata cum Domino Jesu improbo clamore sollicitans audire nolentem: juxta speciem loquor. Rursus, quum canis convicio repulsa, catellæ nomine micas flagitat. An non & illa videtur cum Jacob dicere, *Non dimittam te, nisi benedixeris mihi*? Mox quum Dominus ait, *O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis*: nonne sermo videtur in lucta victi? Vis audire quam potens, quamque pugnax res sit fides, tantummodo, inquit, crede, omnia possibilia credenti. Cæterum, (ut a diverticulo ad compendium redeam,) quemadmodum illic Propheta de salute generis humani quærit, quis tandem sit exoriturus, qui rebus tam deploratis ferat opem: itidem hic clamat, *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo?* Dum tabernaculum nominat, requirit eximium Sacerdotem: dum montem sanctum, Regem desiderat Satanæ opibus potentiorem: & audit a Spiritu Sancto: Qui ingreditur sine macula, & operatur justitiam; quo elogio Christi persona designatur, qui solus fuit citra omnem exceptionem purus ab omni nævo, cujus doctrina nihil humile, nihil campestre sapit, sed ut de cœlo venit, ita cœlestia loquitur. Sion enim mons, a *speculando* dictus est, in quo qui requiescit, is superior omnibus terrenis, non nisi cœlestia speculatur ac desiderat. Nec solum operatus est justitiam, qui in omnibus peregit opera Patris, sed nobis quoque justitiam opera-

operatus est, *Nobis enim*, ut ait Apostolus, *justitia factus est*, qui propriam nec habebamus, nec habere poteramus, quemadmodum ne nunc quidem possumus. Hactenus Psalmum ad Christi personam accommodavimus. Nec absurde faciunt, qui de cœlesti vita interpretantur, nam & ibi templum est ac tabernaculum, in quo fine intermissione offertur sacrificium laudis & gratiarum actionis, quemadmodum dicit alius Psalmus: *Beati qui habitant in domo tua, Domine, in secula seculorum laudabunt te.* Tabernaculorum meminit & Euangelium, admonens, ut nobis hic paremus amicos de Mammona iniquitatis, qui nos destitutos recipiant in æterna tabernacula. Illic igitur templum Dei undequaque purum ac sanctum est, illic mons Sion, in quo sublato velamine cominus gloriam Domini speculabimur, ibi Hierosolyma civitas sancta, ibi demum vera requies est. Verum ad hoc templum, ad hanc Regiam, non est aditus per cæremonias aut Pontificum bullas, sed per mentem fide purificatam, sibique nullius mali consciam, & officiis caritatis, quæ in proximum collata Christus sibi vult imputari. Nos tamen in præsentia maluimus tractare sensum moralem, qui, licet videatur humilior, est tamen, meo judicio, utilior. Itaque Propheta, considerans, quanta sit majestas domus Dei, quanta puritas Ecclesiæ, quam ipse Dominus lavit sanguine suo, ut exhiberet sibi sponsam non habentem maculam neque rugam: e diverso contemplans, quanta sit impuritas humana, *Domine*, inquit, *quis habitabit in tabernaculo tuo*, aut *quis requiescet in monte sancto tuo?* Quamquam hic locus peculiarius ad eos pertinet, qui in Ecclesia Dei Principem tenent locum, in hoc dedicati ut populo ministrent verbum Dei, eique vitæ sinceritate præluceant, omnes tamen per baptismum ac fidem cooptati in corpus Christi mysticum habitant in hoc tabernaculo, ac se ipsos quodammodo immolant, hostiam vivam, acceptabilem, ac placentem Deo, & cum Christo regnantes vincunt Diabolum, contemtuque bonorum palustrium, in spe cœlestium inveniunt requiem. Illud obiter annotandum, tametsi leviculum videatur: ingredi non hic usurpatum ut pugnet cum eo quod est egredi: quod tamen quosdam fefellit, qui interpretantur, nos ipso ingressu reddi immaculatos, per baptismum autem introitus est in Ecclesiam, neque enim est εἰσέλθει, sed πορεύεται, quod est versantis, incedentis, atque iter facientis, sive ambulantis, quemadmodum alibi redditum est: *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini.* Ex quo enim Ægyptum reliquimus, ac in Mari Rubro maculas omnes deposuimus, superest ut ambulemus immaculati, donec perveniamus ad beatam illam terram, quam Deus promisit in ipsius dilectione perseverantibus. Stare vero in via Domini, retrogredi est. Paulus ambulat qui a tergo relictorum oblitus, ad ea quæ a fronte restabant enitebatur. Est tamen stare quoddam laudatum. Ita Paulus, *Fide qua vocati estis state*: hoc est, perseverate, non ita ut non proficiatis ad perfectiora, sed ne relabamini ad deteriora. Est & cursus in via pietatis: velut in Psalmis, *Viam mandatorum tuorum cucurri, quum dilatasti cor meum*: & in Cantico Salomonis: *Curremus in odore unguentorum tuorum.* Et Apostolus: *Sic currite ut comprehendatis. Ambulat* qui proficit, *Stat* qui perseverat in bono, paratus adversus insidias Diaboli, *Currit* qui magna alacritate magnoque spiritus fervore rapitur ad ea quæ sunt pietatis. Similes gradus sunt in via impiorum. Beatus pronunciatur qui non ambulat in via impiorum: hic est primus ad pietatem gradus: & in via peccatorum non consistit, hic est secundus, in malo perseverantium: nec in cathedra pestilentiæ consedit, hic est tertius, gloriantium in rebus pessimis. Habet & cursum suum via impiorum; *Pedes*, inquit, *eorum ad malum currunt.* Jam est quædam inanis ac vertiginosa ambulatio, de qua meminit Scriptura: impii in circuitu ambulant: dum enim cupiditatibus rerum fluxarum circumacti, quo plus consequuti sunt, hoc plus appetunt, & ab una cupiditate pertrahuntur in aliam, velut, a divitiarum amore ad ambitionem aut voluptates, nec usquam inveniunt quod expleat animum, nonne videntur in gyrum volvi, ac revolvi? Ergo, qui vult ambulare immaculatus intra tabernaculum ambulet, quandoquidem extra Ecclesiam etiam illa maculosa sunt, quæ videntur splendida. Jejunant hæretici quoque & schismatici, orant, psallunt, largiuntur eleemosynas, caste vivunt, prædicant verbum Dei, aliaque exercent opera, quæ speciem habent pietatis: sed hæc omnia, quoniam extra tabernaculum fiunt, nihil aliud sunt quam maculæ. Et qui veram quærunt requiem, ne discedant a monte sancto Dei, in quo constructa est Ecclesia. Propheta vero, ut ante diximus, hoc uno versiculo universam virtutem complexus est, *Qui ingreditur sine macula & operatur justitiam.* Primum est, omni carere crimine: proximum est, bonis operibus ornare vitam. Illud præstat fides in Dominum Jesum: hoc caritas sinceræ fidei comes. Neque enim tutum est, juxta parabolam Euangelicam, domum scopis mundatam relinquere vacuam: sed varia bonorum operum supellectile exornanda est ne fiant posteriora pejora prioribus. Sunt qui fidei vim mirum in modum extollunt, nec in hoc falluntur, quod existimant plurimum fidei tribuendum: at non sine causa divinæ litteræ tot locis tantopere nobis commendant bona opera. Scriptura culpam omnem, maculam appellat: ea potissimum in corde residet, atque ex hac veluti radice pullulant opera. Ibi fons est omnium actionum nostrarum, cujus si sincera est vena, scatet primum in linguam, mox in facta, qualem venam habebat ille qui dixit: Eructavit cor meum verbum bonum. Sin infecta est, ebullit in orationem & facta pestifera, & cordis maculæ non aliter erumpunt, quam iis qui corporis interiora pravis humoribus habent infecta, in cutem efflorescit vera scabies. Exempli causa, turpis est macula hæresis, turpis diffidentia, turpis odium proximi, turpis amor pecuniæ & voluptatum. Hæ, quam diu latent in corde, solum illum qui habet contaminant, alios minus inficiunt, verum diu latere non possunt. Ubi latens malum radices fixerit, exhalat pestilentem orationem, erumpit in facta dedecorosa. Est etiam macula quam omnes ex veteris Adæ contagio contraximus. Denique concupiscentia, quam sentimus carni nostræ penitus infixam, non injuria macula dicetur. Hujus evidens vestigium conspicimus & in quibusdam parvulis, velut invidiæ, iræ, vindictæ: quos affectus quum verbis exprimere nequeant, ploratu, gannitu, & vultus habitu produnt: ut beatus Augustinus non abs re dubitet, an ætas illa non tantum peccato, quod originale vocant, verum etiam peccato, quod personale sive actionis dicitur, sit inquinata. Hæc quum sic habeant, objecerit aliquis, quo pacto competat in nos ingredi sine macula, præsertim quum Joannes Euangelista, de renatis in Christo loquens exserte pronunciet: Si dixerimus, non habere peccatum, nos ipsos seducimus, & veritas Dei in nobis non est. Quin & ipse Paulus clamat, *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Si peccatum in nobis est, quomodo dicemur immaculati? Habent & justi maculas, alioqui non quotidie clamarent ad Patrem, remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris. Quis est qui non frequenter offendit Deum? aut quis est qui non aliquando contristet proximum? verum hujusmodi maculas in illis contegit niveum vellus agni vere immaculati, Jesu Christi: nihil enim damnationis est iis qui sunt in Christo Jesu. *Non in cubilibus*, inquit Apostolus, *& impudicitiis, non in comessationibus, & ebrietatibus*, audis maculas: *sed induimini Dominum Jesum Christum*, audis operimentum macularum humanæ naturæ. Ex nobis ipsis maculosi sumus, at in Christo immaculati, si tamen in illo permaneamus. Et Psalmista beatos pronunciat, quorum tecta sunt peccata, & quibus non imputavit Dominus peccatum. Prædicatur & caritas operiens multitudinem peccatorum. Loquor nunc de culpis, quæ per humanam infirmitatem vitari non possunt. Nam impudicitia, ebrietas & comessatio, similiaque crimina, semel quidem operiuntur in baptismo, cæterum, cum Agni immaculati vellere non congruunt. Quisquis letale facinus admisit, candidam

didam vestem quam in baptismo accepit, abjecit, & atram Diaboli vestem induit. Quamquam in quibus fidei vigor manet, facilius redeunt ad pristinam innocentiam, non per baptismum, sed per pœnitentiam: quod ni resipiscant, tametsi versari videntur in tabernaculo, ob Catholicæ fidei professionem, & sacramentorum communionem, tamen revera non habitant in tabernaculo Domini. Justus igitur qui habitat in tabernaculo Dei, & conquiescit in monte sancto ejus, posteaquam reliquit Ægyptum, non cessat, sed prælucente igni divino, semper immaculatus ad perfectiora ambulat, donec perveniat ad illam stabilem & inconcussam felicitatem, quæ terræ promissæ typo designata est. Innocentiæ est neminem lædere, caritatis est omnibus prodesse. Eoque subjicitur: *Et operatur justitiam.* Frequenter in Scripturis justitia sic usurpatur, non ut sit una virtutum moralium pars, distincta a prudentia, fortitudine & temperantia, sed ut accipiatur pro quibuslibet benefactis. *Omnium*, inquit, *justitiarum ejus non recordabor*: & apud Esaiam, *Et anteibit faciem tuam justitia tua:* quum paulo ante recensuisset officia caritatis in proximum, *Frange esurienti panem tuum*, &c. Tota Christi vita quid aliud fuit, quam semper exposita in omnes homines beneficentia. Decet autem eum qui Christum induit quemadmodum illius summam innocentiam, ita & summam illius beneficentiam pro viribus imitari: sicut admonet beatus Paulus, *Qui dicit se in Christo manere, debet, sicut ille ambulavit, & ipse ambulare.* Summam totius pietatis uno versu complexus, descendit ad virtutum species ac vitiorum nomina: *Qui loquitur veritatem in corde suo. Qui non egit dolum in lingua sua.* Maxima vel bonorum vel malorum operum pars lingua peragitur. Habet autem & ipsa mens linguam suam, qua sibi Deoque loquitur. Ex corde procedit vita & mors, plurimum igitur refert quid quisque loquatur secum in corde suo. Neque enim potest vera loqui proximo qui sibi mentitur in corde, vera dico non illa tantum, quæ pugnant cum falsis, sed quæ simpliciter, sincere & ex animo dicuntur. Pharisæi quum Christo dicunt, *Magister, scimus quod in veritate doces, & personam non accipis*, non dicebant falsa, vera tamen non loquebantur, quoniam dolosa mente loquebantur. Et Davus in profana comœdia, vera dicendo fallit, quod est mentiendi genus sceleratissimum. Hoc pacto multi sibi loquuntur in corde blandientes vitiis suis, sed reclamante interim conscientia: mendacium autem prodit mors imminens, tum enim discruciantur, fatenturque quod antea non sint veritatem loquuti in corde, sed sibi blandiloquiis fuerint adsentati. Id frequenter usu venit iis, qui diplomatibus impetraverunt omnium commissorum remissionem, aut bonorum fraude, furtis, rapinisque partorum, justificationem, uti vocant. At, qui sine fuco veritatem loquitur in corde, etiam quum mortis periculum urget, pristinam obtinet fiduciam. *Insipiens qui dixit in corde suo, non est Deus*, perniciosum mendacium sibi loquebatur: Itidem hæretici, qui sibi persuadent falsa dogmata, & ex his sibi mentis tranquillitatem pollicentur, mendacium sibi loquuntur: breviter, omnes qui sibi promittunt felicitatem quamdam in hac vita, non loquuntur veritatem in corde suo. Sibi mentiebatur dives ille Euangelicus: anima habes multa bona, fruere in dies multos: quum eadem nocte coactus sit animam reddere. Quisquis recte sentit de dogmatibus fidei, in corde suo loquitur veritatem, quisquis agnoscit se suis viribus nihil posse, sed totum præsidium esse a gratuita Dei misericordia: quisquis agnoscit peccatum suum, & sincero affectu implorat Domini misericordiam, veritatem loquitur in corde suo. Qui falsa loquitur in corde suo, se ipsum fallit: qui dolum gerit in lingua, fallit proximum. Rursus, qui veritatem loquitur in corde suo, sibi ipsi prodest, qui linguam habet omnis doli expertem, proximum ædificat, alterum ex altero consequitur. Qui sibi mentitur in corde, quomodo vera loquetur proximo? Quemadmodum autem hoc hemistichio, qui veritatem loquitur in corde suo, excluditur omnis error, omnis perversa opinio, omnis improba cogitatio, at-

A que etiam otiosa, vanum enim est quidquid otiosum est, atque e diverso intelligitur omnis opinio pia, omnis affectus purus & incorruptus: ita hac particula excluditur omnis sermo, qui proximum lædit. Fraus est quidquid animæ damnum adfert: excluditur autem, ut dixi, & otiosus, quidquid enim non prodest, nocet. Dominus præcipit ut *sermo noster sit, est est, & non non*: hoc est, ut non affirmemus quidquam, nisi verum, nec negemus quidquam nisi falsum. Et Paulus admonet ut *sermo noster sit cum gratia sale conditus*: idem præcipit, ne quem mendacio fallamus, sed veritatem loquamur inter nos invicem, & erga omnes. Si Christianæ sinceritatis est nec Ethnicos fallere doloso sermone,

B an non pudendum est nobis Christianis, inter quos tam rari sunt, qui vere ex animo loquuntur proximo. An non omnia commercia vulgi fraudibus, dolis ac mendaciis plena sunt? Quotusquisque est, qui non vel exigui lucelli gratia imponit proximo. *Nec fecit proximo suo malum.* Plurima pernicies lingua peragitur, a lingua venitur ad malefacta, quorum lingua veluti lena est & conciliatrix. Est tamen aliquid intra linguæ fraudem consistere. Obtrectasti proximo, lingua eum vulnerasti, ne addas maleficium, quod manibus reliquisve membris peragitur. Diluta laus videretur,

C non fecisse proximo malum, sed, ut prius admonui, e contrariis contraria sunt intelligenda. Justus qui dicitur non fecisse proximo suo malum: intelligitur omni officiorum genere juvisse proximum. Nam proximo malefecit, quisquis cum opus fuit, & licuit, non fecit bene. Quemadmodum & lingua dolus committitur, quoties quum caritas exigit officium, ea non fungitur suo officio: verbi gratia, audis proximum calumnia traduci & obticescis, dolum commisisti lingua. Vides amicum errantem, nec admones, dolus lingua commissus est, & non loquendo fraudem loqueris. Consimiliter, vides proximum injuria lædi, nec opitularis quum possis, injuriam facis proximo. Item vides fratrem egestate discruciari, nec eum sublevas

D quum tibi unde id facias suppetat, non subveniendo spoliasti proximum: quod tibi superest, illi debebatur, quem urget inopia. Furtum & rapina est, quod non faciendo facis. Vide an non congruat huic sensui quod sequitur, *Et opprobrium non accepit adversus proximos suos*, tu tibi videris innocens quod aliis probrum ac labem adspergentibus proximo conquiescis: at justus non solum ipse non afficit quemquam probro, sed non admittit aut dissimulat, si quis innoxium probro afficiat. Qui fratrem probro affectum tacitus dissimulat, ipse probro afficit. Probro autem afficitur non is modo, qui convicio incessitur, aut ignominia adspergitur, verum etiam quisquis ad peccandum sollicitatur.

E Qui invitant ad temulentiam, ingens probrum moliuntur amico: & qui invitantem non arguit, si sit opportunum, & invocatum non revocat, probrum accepit adversus proximum. Qui virginem sollicitat ad impudicitiam, magnam parat ignominiam. Hic qui sollicitantem non admonet, & puellæ periclitanti non consulit, probrum accipit adversus proximum, seque alieni criminis consortem facit. Interea forsitan alicui veniet in mentem, quum vita hominum plena sit ad vitia sollicitantium, si justus tentet omnes admonere, nihil aliud acturus est, sibique capitalem conflabit invidiam. Interdum personæ qualitas excusat silentium. Non peccat filius adolescens, si parentem non arguat, aut puer seni obticescat, aut si plebejus

F & humilis Principem non arguat. Interdum & locus excusat silentium. Veluti concionantem in templis nemo reprehendit: & apud multos admonere, citius irritet peccantem, quam corrigat, præsertim, si in eo numero adsint personæ, apud quas non expedit delinquentis auctoritatem diminui, veluti si adsint liberi, aut subditi. Hanc admonendi moderationem docet & Euangelica Philosophia, ut prima admonitio careat testibus, secunda duos tantum aut tres admittat, tertia demum deferatur ad Ecclesiam. In genere, quandocumque nulla affulget spes correctionis, silere fas est. Nonnumquam preces idem efficiunt quod objurgatio

A gatio aut admonitio. Illud arguendi genus concessum est omnibus, si quis vultus tristitia significet, sibi non probari quæ fiunt aut quæ dicuntur. Contra faciunt, qui fronte hilari audiunt obtrectantem, qui applaudunt obscœnis fabulis, qui arrident abjecte blandientibus aut scurriliter mordentibus. Ab his moribus plurimum abhorret justus. Sepit aures suas spinis, ne audiat verba obtrectantium proximo. Multi delectantur obtrectationibus & aliorum vituperationem suam laudem esse ducunt. Apud hos delatores sunt in pretio, quos aversatur ac detestatur justus. *Ad nihilum*, inquit, *deductus est in conspectu ejus malignus*. Extremi contemtus est aliquem pro nihilo ducere. Malignus
B autem est & invidus, qui non fert honestam proximi famam, sed illi quamcumque potest labem adspergit. Is variis modis ad nihilum deducitur, vel quum aperte contemnitur, vel quum a maledicentia compescitur, vel quum salutari admonitione ab eo morbo revocatur. Feliciter deducitur ad nihilum qui ex maledico fit benedicus, ex vituperone laudator, ex invido candidus. Justus autem quoniam novit quanta vitæ pestis sit obtrectator, nullo eum dignatur honore, sed fugit horretque. *Venenum*, inquit, *aspidum sub labiis eorum, dentes eorum arma & sagittæ, lingua eorum gladius acutus. Os eorum maledictione & amaritudine plenum est. Vinum eorum fel draconum*. Quid tali bestia formidabilius? Si quando blanditur, fel draconum pro vino porrigit. Si tantum afflat, virus afflat. Si mordet, dentes sagittæ sunt veneno tinctæ. Si lingua impetit, gladio perimit. Si
C diducit labia, venenum aspidum effundit, imo virus aspidum veneno nocentius. Aspidis morsus corpus tantum interimit, hoc venenum necat animam; eoque territus Propheta clamat, *Domine libera animam meam a labiis iniquis, & a lingua dolosa*. Animæ timet, non corpori. Aspis autem & si necat morsu, mortem tamen adfert lenem, minimeque cruciabilem. Consopitur enim qui morsus est, & adeo nullo cruciatu, ut etiam cum nonnullo sensu voluptatis emoriatur. At crudelissima mors est quam adfert Sycophanta. Hujus venenum fit præsentius, si benevolentiæ specie dissimuletur. Sunt enim qui coram blandi sunt, apud alios
D clam effundunt in te letale virus, pacti silentium: quod imprudenter ab aliis exigunt, quum ipsi silere non queant. Narrant uni, rursus uni, ac toties uni, ut jam nemo nesciat, ac susurrus clancularius erumpat in rumorem populi. Vix ullo seculo vitium hoc sæviit impotentius quam nostro. Obtrectationum plena sunt omnia, nec ulli libelli leguntur avidius, quam qui maledicentia scatent. Jamque facundiæ laudem auferunt, qui quælibet in quemlibet opprobria jaculari non verentur. At tales justus pro abjectissimis ducit, sed eos habet in pretio qui timent Dominum. Quisquis enim timet Dominum, non afficit probro eum pro quo Dominus est mortuus, verum quæ dubia sunt, in meliorem
E interpretatur partem, quæ recte candide laudat, quæ manifestiora sunt quam ut excusari possint, elevat tamen, si non alio colore, certe tentationis magnitudine: si similis, inquit, tentatio nobis incidisset, graviora commisissemus. Sequitur: Qui jurat proximo suo, & non decipit. Detestabile scelus est perjurio fallere, quo vitio carere non admodum magnifica laus videatur: verum hoc sermone commendatur fides in promissis omnibus, sine qua dissolvitur omnis humanæ vitæ societas. Et hodie quidem infames habentur qui de perjurio convicti fuerint. At, si quis discusso
F consuetudinis velamine, rem propius intueatur, reperiet, Christianorum vitam undique perjuriis refertam. Jurat Abbas Monachis, Monachi jurant Abbati: Jurat Episcopus Clericis, Clerici vicissim Episcopo: Jurat Princeps populo, populus vicissim Principi: Jurat qui Magistratum suscipit: & olim qui Consulatum suscipiebat, jurejurando addebat horrendam exsecrationem, *me meosque devoveo si quid sciens fefellero:* jurat Judex ac testis, jurat Theologus Doctoris auctoritatem suscipiens, jurat denique Notarius, ac lignorum mensor, ne persequar omnia. I nunc, & excute mihi, quæ singuli jurejurando profiteantur, simulque examina an præstent omnia quæ polliciti sunt, vereor, ne comperias multa perjuriorum examina. Sed assuetudo facit, ut hæc pro perjuriis non habeantur, tantum qui abjurat depositum, aut debitam pecuniam, periclitatur de perjurio. Jam ut non intercedat jusjurandum, quisquis functionem aliquam suscipit, tacite jurat proximo, quam nisi bona fide gesserit, non est omnino purus a perjurio: veluti qui suscepit legationem aut caussæ defensionem, aut juventutem litteris ac moribus instituendam, tacito jurejurando semet obligat, videlicet, ipsa negotii susceptione, quod bona committitur fide. Qui pactus mercedem domum recipit exstruendam, & si non exprimatur jusjurandum, tacita tamen religione obstrictus est. Qui vestem suscipit faciendam, aurifex qui poculum suscipit fabricandum, auriga nautave qui merces suscipit deportandas, si fraudem committit, perjurium furto copulat, tametsi non intercessit hæc verborum formula, juras te bona fide usurum, juro. Nec refert an addat, me meosque devoveo. Jam se ipsum devovit, qui sciens fraudavit proximum. Scio molitorum furacitatem & aurigarum aliena vina exhaurientium, jam olim in jocum abiisse, sed eos jocos non agnoscet judex. In Christianis autem tantam oportet esse sinceritatem, ut simplex promissio jurisjurandi pondus habeat. Nec proximo tantum præstandum est si quid jures, verum etiam hostibus & a nostra religione alienis, modo ne scelus sit quod promisisti. Sequitur, *Qui pecuniam suam non dedit ad usuram*. Sub vetere lege detestabile crimen erat, si Judæus Judæo mutuum dedisset, ultra sortem aliquid recepturus. Nam cum alienigenis concessum erat usura uti. Inter Christianos vero, quos oportet arctioribus amicitiæ vinculis inter se connexos esse quam olim erant Judæi, exsecrabile quidem vocabulum est usura, sed utinam res ipsa perinde sit abominanda. Ethnicis etiam Philosophis usura res visa est detestanda, quod præter naturam sit, ut pecunia pecuniam pariat. At præter illud usuræ genus, quæ aperta facie est quod dicitur, quot sunt hodie contractus, quæstus, & artes tam affines usuræ, ut nonnumquam sint sceleratiores. Has potissimum adhibemus, quum proximum urget necessitas, in quo casu vel gratis erat sublevandus. Eget colonus, redimitur exigua summa, ut quotannis tantum frumenti admetiatur, qualiscumque fuerit agrorum proventus aut quantumcumque frumenti pretium. Quum timetur malignus annonæ proventus, aut quum urget rerum necessariarum inopia, qui frumentum habent reconditum, intendunt pretium. Qui mutuo dat mille florenos in moneta argentea, ut ex pacto recipiat aureos, qui, ut fere fit, pluris æstimantur, an non manifeste committit usuram? A qua non multum absunt, qui procurant, vel minui, vel intendi nummorum æstimationem, ut hinc pariant emolumentum. Ne illi quidem qui creditores adigunt, ut accepta truncata summa dent syngrapham sibi plene satisfactum, ab usuræ crimine sunt immunes. Verum has usurarias technas in præsentia non persequar. Sunt enim innumeræ, a quibus omnibus purum esse oportet eum, qui velit habitare in tabernaculo Dei.

Jam si libet, possumus hunc locum juxta sensum moralem latius interpretari. Omne Dei donum, quo licet juvare proximum, pecunia est. Exempli gratia: Huic data est gratia linguæ, illi data est eruditio, & recte judicandi facultas, alii data est dexteritas quædam gubernandi, alius valet consilio, alius auctoritate apud plebem aut Principes: Qui dote a Deo concessa gratis juvat proximum, laudandus est hoc elogio, qui pecuniam suam non dedit ad usuram. Sed hic occurrit scrupulus, quum in Euangelio damnetur servus qui pecuniam sibi creditam non dederat ad usuram, qui convenit ut hic laudetur, qui non dederit ad usuram. Nihil ista pugnant: Dominus amat usuram, quæ ipsi lucrum adfert: odit usuram, quam servus sibi vindicat. Qui ex dono linguæ sibi gloriam & emolumentum colligit, jure damnatur: ad eum enim lucrum pertinet, qui sortem dedit. At qui sic dispensat verbum Dei, ut ad illius amo-

amorem multi inflammentur, & in his glorificetur Deus, laudabilem exercet usuram. Similiter de cæteris dicendum est, justus autem qui omnia Dei dona convertit in utilitatem proximi, quoniam agnoscit eam ipsam facultatem qua prodest aliis, esse divinæ munificentiæ, conatur quidem pro virili Domini pecuniam bene collocare, sed ut nihil inde sibi laudis aut humani commodi venetur, verum omne lucrum illi deferat qui sortem credidit. Dices, gratis igitur laborandum, &, non dignus est operarius mercede sua? Imo, neminem manet copiosior merces, quam qui Dei dona gratis impertit aliis. Benignum habet debitorem quisquis Deo fœnerat. Porro quod Apostolus ait, dignus est operarius mercede sua, non his dictum est, qui dona Dei dispensant, sed qui dispensatione juvantur: horum est impertire sua carnalia, a quibus accipiunt bona spiritualia. Fidelis autem dispensator accipiet quidem ab iis de quibus bene meritus est, non omnia tamen, nec passim, nec ab omnibus: non exigit ceu debitum, sed a Domino, cujus negotium gerit, mercedem exspectabit. Quemadmodum beatus Paulus ab aliis ultro oblata nonnumquam accepisse credendus est, a Corinthiis non accepit: a nemine prorsus legitur aliquid postulasse. Nemo minus gratis bene meretur de proximo, quam qui gratis illi benefacit. Jam & illud quod sequitur, videtur exiguæ laudis esse. Qui munera super innocentes non accepit. Etiam apud Ethnicos detestabilis erat, qui mercede corruptus condemnasset insontem, aut qui accepta pecunia falso testimonio gravasset innocentem, aut si patronus emolumenti causa adversus eum quem sciebat innocentem defendisset nocentem. Jurabat enim actor de calumnia, patronus de fide. Quod tamen utinam non tam frequenter deprehenderetur inter Christianos. Verum hæc sententia latius patet. Munus accipit adversus innocentem, quisquis alicujus commodi gratia non sublevat innocentem quum possit; Verbi gratia: Si vides injuria affici proximum, & in gratiam hujus aut illius dissimulas, munus accipis adversus innocentem. Qui sic cogitat, si huic patrocinor, is qui hunc urget quum hactenus fuerit in me beneficus, contrahet manus, jam hoc emolumenti quod solitus est accipere, fit munus adversus innocentem acceptum. *Qui facit hæc, non commovebitur in æternum. Qui facit*, inquit, non, qui loquitur. Aversatur Deus eos a quibus labiis tantum honoratur. Pharisæus qui probe tenebat quod esset maximum mandatum in lege, audit a Domino, *hoc fac & vives.* Qui facit hæc, quæ hæc? Ingredi sine macula, operari justitiam, loqui veritatem in corde, cæteraque omnia quæ recensuit. Cohærent enim omnia, & si quid desit, vitiata sunt universa. Qui tandem fructus ista præstanti? *non commovebitur in æternum.* Quorum verborum duplex potest esse sensus: Numquam commovebitur, aut si ad tempus commoveatur, *non commovebitur in æternum*, sed a lapsu resurget, & cum Deo redibit in gratiam. Sicut qui in Domino confidit, non pudefiet in æternum, licet ad tempus pudescat apud homines: ita qui digne versatur in tabernaculo, & requiescit in monte sancto Domini, non commovebitur in æternum, quemadmodum & alius Psalmus testatur: *Qui confidit in Domino, sicut mons Sion, non commovebitur, qui habitat in Hierusalem. Urbs*, inquit Esaias, *fortitudinis nostra Sion, Salvator ponetur in ea murus & antemurale.* Hæc una civitas est de qua pronunciavit Dominus: Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Damnatur autem hoc Psalmo omnis Dei cultus externus, qui cum vera mentis pietate conjunctus non est, omnisque cognitio aut eruditio quæ cum moribus inquinatis conjuncta est. Tractat hanc sententiam Hieremias capite septimo. *Sta*, inquit, *in porta domus Domini, & prædica ibi verbum istud. Dic, Audite verbum Domini omnis Juda, qui ingredimini per portas has, ut adoretis Dominum, hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel. Bonas facite vias vestras, & studia vestra, & habitabo vobiscum in loco isto. Nolite confidere in verbis mendacii, dicentes, templum Domini, templum Domini, templum Domini. Quoniam si benedixeritis vias vestras, & studia*

A *vestra, si feceritis judicium inter virum & proximum ejus, advenæ & pupillo & viduæ non feceritis calumniam, nec sanguinem innocentem effuderitis in loco hoc, & post Deos alienos non abieritis in malum vobismet ipsis, habitabo vobiscum in loco isto, in terra quam dedi patribus vestris a seculo & usque in seculum.* Et paulo post: *Numquid spelunca latronum facta est domus ista, in qua invocatum est nomen meum in oculis vestris?* Vides, ut in his, quemadmodum & in consequentibus, Dominus magno stomacho indignatur iis, qui in templo templique cultibus fiduciam habebant, quum mentem ac vitam haberent sceleribus inquinatam: tales enim non purificant templum,
B sed ipsi potius templum polluunt. Apertius & acrius tractat hunc eumdem locum Esaias capite I. apud quem Deus hunc in modum destomachatur adversus eos, qui templi ritibus ipsum colebant, quum alioqui pollute viverent: *Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? plenus sum, Holocausta arietum & adipem pinguium & sanguinem vitulorum & agnorum & hircorum nolui, quum veniretis ante conspectum meum, quis quæsivit hæc de manibus vestris, ut ambularetis in atriis meis? Ne offeratis ultra sacrificium frustra. Incensum abominatio est mihi. Neomeniam & sabbatum & festivitates alias non feram, iniqui sunt cœtus vestri. Calendas vestras & solennitates vestras odit anima mea, facta sunt mi-
C hi molestia: &c.* Nonne poterat ad ista respondere populus crassus ac Deo rebellis. Quid tibi accidit, Domine? nunc dicis: *Quis quæsivit hæc de manibus vestris?* quum lex quam nobis per Mosen dedisti, hæc omnia tam accurate præscribat, & observantibus promittat ingentia bona, violantibus comminatur mortem. Nunc incensum abominatio est tibi, quod prius dixisti odorem suavitatis: Nunc festos dies odit anima tua, quibus antea gaudebas interesse: unde ista tanta mutatio in eo qui solus manet incommutabilis? Quid Deus responsurus est obmurmuranti populo? ego quidem sum immutabilis, sed vos non observatis ea quæ præcepi, neque enim istos cultus ita præscripsi, ut in eis collo-
D caretis summam spem aut justitiæ fiduciam, sed ut partim essent signa quibus admoneremini, partim adminicula quibus proveheremini ad veram pietatem: quæ si desit, reliqua sunt inania, mihique adeo non placent, ut magis ad iracundiam provocent. Lex spiritualis est, & cum animi puritate opera caritatis exigit: quæ nisi adjungantur, quantumvis servetur cultus externus, violata est lex, & hypocrisis est quidquid agitis. Quid igitur est, inquient, quod in primis a nobis requiris? *Lavamini*, inquit, *mundi estote.* Hoc, nimirum, est quod Psalmus dicit: *Qui ingreditur sine macula, Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.* Idem
E ait Psalmus hic: *Qui loquitur veritatem in corde suo. Quærite judicium, subvenite oppresso, judicate pupillo, defendite viduam:* Hoc Psalmus, *qui operatur justitiam.* Apud eumdem Prophetam capite LVIII. idem populus obmurmurat Deo dicens: *Quare jejunavimus, & non adspexisti, humiliavimus animas nostras & nescisti?* Sed quid audit a Domino: *Numquid est tale jejunium quod elegi, per diem affligere hominem animam suam, Numquid contorquere quasi circulum caput suum, & saccum & cinerem sternere? numquid istud vocatis jejunium, & diem acceptabilem Domino?* Quid tandem erit gratum Deo in externis operibus, si displicet jejunium in sacco & cinere celebratum? An non tali jejunio Ninivitæ, Achab, aliique permulti iram
F Domini verterunt in misericordiam? Non displicet Deo jejunium, sed ita demum placet, si accedat animi puritas cum officiis caritatis. Eoque sequitur: *Dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentes, dimitte eos qui confracti sunt liberos, & omne onus disrumpe. Frange esurienti panem tuum, & egenos vagosque induc in domum tuam. Quum videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris. Tunc erumpet quasi mane lumen tuum, & sanitas tua citius orietur, & anteibit faciem tuam justitia tua, & gloria Domini colliget te, tunc invocabis, & Dominus exaudiet, clamabis, & dicet tibi: Ecce adsum, quia misericors sum Dominus Deus tuus.* Eam sententiam Propheta pluribus verbis pro-

prosequitur. Dominus misericors est, & ideo misericordiæ sacrificio potissimum delectatur. Huc hortatur Christus in Euangelio: *Estote perfecti, sicut & Pater vester perfectus est.* Quomodo perfectus? de omnibus citra discrimen bene merendo. *Qui solem*, inquit, *suum facit oriri super bonos & malos, & pluit super justos & injustos.* Idem cum Propheta consentiens: *Ite*, inquit, *& discite, quid sit, misericordiam volo & non sacrificium.* Misericordiæ vox omnia caritatis officia complectitur. Unde, & quo jubentur ire, ut hoc discant? a superstitione ad veram pietatem, a littera legis ad spiritum. Num igitur Deo ingratum est offerre sacrificia? Nequaquam: Sed despicit victimas sejunctas a misericordia, & approbat cultus a lege præscriptos negligi, si proximi egestas postulet opem præsentem. *Sabbatum*, inquit, *propter hominem institutum est, non homo propter sabbatum conditus est.* Quamquam nec illa caritatis in proximum officia Deo grata sunt, nisi proficiscantur a mente sincera, hoc est, cum fide sinceraque dilectione Dei & proximi propter Deum. Fides præstat ut credas te Deo impendere, quidquid proximo impenderis, & ab illo uno exspectes benefactorum tuorum mercedem. Caritas præstat, ut libenter & alacriter subvenias proximo. Quod si gloriam humanam spectes, aut temporarium emolumentum ad te rediturum, jam non est misericordia sed negotiatio. Atque hæc quidem potissimum ad Judæos pertinent, qui fere in rebus externis justitiam collocabant, & apud homines magis quam apud Deum pietatis opinionem captabant, quorum superstitionem frequenter in Euangelio redarguit Dominus. Sed etiam atque etiam videndum est, num & ad nos pertineant, qui tametsi non immolamus pecudes, habemus tamen cultus ac ritus miram pietatis speciem præ se ferentes, quibus nonnulli fortasse confidunt, neglecta mentis puritate. Quidam magno sumtu exornant templa, instituunt altaria, exstruunt monasteria, nec interim reddunt egenti proximo quod debent, nec restituunt male parta, nec mutant inquinatam vitam, & tamen interim sibi placent, quasi Deum magno demeruerint beneficio, curantque sese in templis pingendos ac sculpendos, additis nominum titulis: vereor ne his quoque dicat Deus: *Quis quæsivit hæc de manibus vestris, ut ambularetis in atriis meis*, ut templum arasque meas vestris titulis & imaginibus occuparetis? Alius se pietatis colophonem assequutum credit, si censum suppeditet missis certo loco, statisque diebus celebrandis: alius ut matutinum sacrum fistulis & musicorum vocibus decantetur Virgini Matri, atque ut eidem sub vesperam decantentur laudes modulatissimis harmoniis cantorum & organorum, atque etiam tubarum, quum alias Psalmodiæ canticis ac precationibus frequentes in templis resonent. Hæc si fiant non purificatis mentibus, ac adjuncta misericordia, nonne periculum est ne audiant: *Et cum clamaveritis ad me non exaudiam vos?* Quid igitur? Negligemus cultum externum? Nequaquam: sed cum a superstitione ad pietatem, ab immodicis ac superfluis impendiis ad Christianam modestiam redigemus. Tum in primis curandum erit, ut hoc sacrificiorum genus, quo Deus præcipue delectatur, adhibeatur. Quæ sunt illa? Mens per fidem & innocentiam immaculata, per caritatem exposita ad bene merendum de omnibus. *Hæc*, inquit Dominus, *oportet facere, & illa non omittere.* Quæ sunt quæ oportet facere juxta Psalmi vocem: *Qui facit hæc*, quæ per se nos commendant Deo, etiam si citra culpam nostram cætera non accedant. Exempli causa: Jejunium indixit Ecclesia; Servas, sed interim non temperas a voluptatibus, ab iracundia, sed solito pronior es ad vindictam: ingratum est jejunium tuum Deo, qui tibi occlamat: *Numquid istud est jejunium quod elegi?* prætermisisti quod oportuit facere, & fecisti quod oportuit non omittere. Missam celebras, sed simultatem geris cum proximo, scito ingratum esse Deo tuum sacrificium. Clamas ad Deum, misericordiam, misericordiam, misericordiam, ipse nullam fratri tuo misericordiam præstas. Oras ut te liberet a periculo, quum tu proximo periclitanti neges opem. Proinde quotquot Christi nomen profitemur, & hujus membra censeri volumus, ut digne in tabernaculo illius commoremur, ut in monte sancto ejus requiem inveniamus, abjiciamus omnem malitiam, & ut in illius conspectu ingrediamur sine macula, concordes in veritate atque unanimes. Non enim abest macula, ubi adest discordia: nec est in corde veritas, ubi est opinionum varietas: nec est in lingua sinceritas, ubi est doctrinæ diversitas. Tum ei qui se ipsum pro nobis obtulit, quotidie victimas ipsi gratas offeramus, ut vere simus verum sacerdotium: simulque cum Diabolo fortiter pugnemus, ut vere simus Regale genus. Servemus nos puros ab omnibus carnis inquinamentis, ut simus gens sancta. Agnosce, Christiane, dignitatem tuam, ac sume superbiam, non quæsitam meritis, ut ait ille, sed donatam cœlitus, ac tua sublimitate indigna proculca. Tibi loquor vir mulier, puer senex, pauper dives, nobilis ignobilis, Rex colone, tibi, denique, textor ac fullo, quisquis in Christo renatus es Rex es, Sacerdos es, sanctus es. Vincere Diabolum, vere Regium est, mortificare membra quæ sunt super terram, vere Sacerdotale est. Nullo crimine violari vere sanctum est. *Sancta* Jureconsultis dicuntur, quæ violare capital est, ut mœnia, portæ urbium, senatus & similia; *Sacra* quæ Numini cuipiam consecrata sunt; *Religiosa*, a quibus violandis metu quodam abstinemus, quod genus sunt defunctorum monumenta. At hæc simul omnia in te competunt, ô Christiane. Simul cum Christo sepultus es in baptismo, ac mundo mortuus es: Religionem violas, si mundo tradas dissipandum sepulcrum tuum. Sanctæ Trinitati consecratus es, templum Spiritus Sancti factus es. *Qui templum*, ait Paulus, *Dei violat, hunc disperdet Deus.* Violatur autem omnibus inquinamentis quæ detestatur spiritus amator puritatis. Calcearius es aut fullo, non violatur pellium sordibus, aut sapone, sed superbia, impudicitia, ira, avaritia similibusque mentis immundiciis profanatur. Quibus debetur religio, iis debetur solitudo & quies. Quæ consecrata sunt, ea nefas est in alios usus accommodare: Quæ sancta sunt, ea violare crimen est, proinde irreligiose facit, qui Christo consepultus ac mundo mortuus, totus in mundanas curas distrahitur, nec sinit animum sua quiete frui: Omnia membra nostra, imo totus homo semel Christo consecratus est. Itaque sacrilegium committit, quicumque vel corporis organis, vel animi viribus in aliud abutitur, quam ad Domini gloriam, ac proximi utilitatem, *Empti*, inquit Apostolus, *estis pretio, & non estis vestri.* Et rursus: *Tollam igitur membra Christi, & faciam membra meretricis?* Inter sacra vero & sancta non multum discriminis ponit Scriptura. Quidquid olim in templo Solomonis gerebatur, aut hodie quoque geritur externis ritibus, in unoquoque nostrum spiritualiter agitur, & hoc præstantius atque efficacius, quia spiritualiter, quia intus in præstantissima hominis parte, quia divinitus. Nobis omnibus dicitur quod dictum est Sacerdotibus, sancti estote quoniam ego sanctus sum Dominus Deus vester. Consecrabatur non tantum Aaron ipse, sed & vestes, & omnia templi vasa. Ex his nemo existebat tam temerarius, qui auderet aliquid ad domesticos usus applicare: quanto religiosius cavendum nobis, ne quid ex his quæ divino cultui consecrata sunt in usum non dico profanum sed in turpem rapiamus. Vasa templi nostri sunt omnia membra nostra, omnes animi vires: Vestes sunt actiones nostræ quibus ornamur ad Dei gloriam. Miraris templum candido exstructum marmore, gemmis & auro refulgens: Tu templum es pretiosius. Religiose versaris in templo quod Episcopus unctione consecravit: Tu sacratior es. Non es unctus oleo sacerdotali. Quid tum? Ne Christus quidem umquam Mosaico unguento fuit unctus, quum sit Rex Regum, & Sacerdos in æternum. Non tibi vertex ac manus unctæ sunt oleo quod a pharmacopolis conficitur, sed totus delibutus es sanguine agni immaculati Jesu Christi. Feliciter unctus est, qui cor habet unctum unctione Spiritus. Tametsi nec externa unctio tibi deest. Unctus es in baptismo, unctus in sacramento

to confirmationis, illic ad sacerdotium, hic ad prælium. Olim simplici aqua tingebantur. Chrisma addidit Patrum auctoritas. Clamat per Prophetam Dominus: *Nolite tangere Christos meos*, hoc est, unctos meos. Et Joannes dicit: *unctio ejus docebit vos de omnibus*, non Sacerdotibus tantum loquens, sed omnibus Christo initiatis. Videat igitur unusquisque nostrum, ut in templo suo purus pura, castus casta peragat sacrificia. Quæ inquis? Qui libidinis æstum in se restinxit, egregium hircum Deo mactavit, simulque hosti Satanæ letale vulnus inflixit. Qui invidiæ motus excussit ab animo, gratam hostiam obtulit. Qui iram effervescentem compressit, leonem immolavit. Qui stultitiam & ignorantiam abjecit, ovem mactavit. Qui in afflictionibus se totum submittit voluntati divinæ, gratissimum obtulit holocaustum. Qui petulantiam cohibet, vitulum immolat. Qui fraudulentiam abjicit, simplicitatem assumit, vulpem immolat. Qui luxum sobrietate corrigit, porcum mactavit. Qui ineptam garrulitatem dediscit, picam sacrificavit: quandoquidem in hoc sacrificiorum genere nullum non animalium offertur, sive quæ vitii cujuspiam typum gerunt, sive quæ virtutis tenent imaginem. Veluti qui caste vivit cum legitima conjuge, par turturum immolat Domino: qui gemit desiderio vitæ cœlestis, & simplicitatem

A amplectitur in omnibus, par columbarum obtulit: Oportet enim & vitia devicta, & virtutes partas offerre Domino, sine cujus præsidio nec hoc nec illud possumus. Qui sic agit vitam, ut homines videntes illius opera bona, glorificent Patrem qui in cœlis est, suavissimum illi thymiama incendit. Quemadmodum scribit beatus Paulus, *bonus odor sumus Deo in omni loco*. Quin & puræ deprecationes & gratiarum actiones suffitum reddunt, Deo quovis thure, & myrrha & galbano gratiorem. Est sacrificium laudis, quo Deus amat honorificari. Et sacrificium justitiæ, quod a nobis requirit. Est sacrificium misericordiæ, quo Domini

B misericordiam provocamus. Qui ob Christum sublevat egentes, ignoscit delinquenti, haudquaquam vile donarium obtulit Domino. Quod si juxta Apostolicam admonitionem, assidue hymnis & canticis spiritualibus psallamus in cordibus nostris Domino, melodia hæc vincet omnia musicorum organa. His igitur hostiis, ejusmodi suffitibus, hujusmodi donariis, talibus canticis, assidue sacrificemus Domino, pariter illius præsidio cum Satana belligerantes, ut ab hoc tabernaculo transferamur in cœleste tabernaculum, simul regnaturi cum Christo, cui gloria & gratiarum actio in omne ævum, AMEN.

PERORATIO.

En, habes Christophore, vir in Christo carissime, quod petisti, pignus amicitiæ nostræ, perquam exile, sane, quod ad meam opellam attinet; Sed dedi sapienti occasionem, ut fiat sapientior: Tu enim pro tui ingenii felicitate, nostro commentariolo excitatus, ex Prophetæ verbis sublimiora cogitabis. Dominus te servet incolumem, cum optima conjuge dulcissimisque liberis. Datum Basileæ postridie Calendas Jan. Anno a natali Christi. M D XXXVI.

CLARISSIMO ANGLIÆ BARONI

D. THOMÆ ROCHEFORDO,

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS

S. D.

Ximiæ cujusdam mentis evidens specimen jam olim dedisti, Vir clarissime, quod non satis ornatus tibi videbaris majorum imaginibus, stemmatis, torquibus aureis & anulis, quæ tu cum pro vetusta gentis tuæ nobilitate, tum pro moribus genere dignis merito gestas, nisi & animum pretiosiore quadam catena ex honestissimis Philosophiæ disciplinis velut ansis contexta, decorasses. Nunc impensius etiam gratulor tuæ felicitati, quod homini potenti, laico, & aulico, perspiciam etiam sacras litteras esse cordi, teque nobilis illius margaritæ desiderio teneri, quo lubentius morem gessi sanctissimæ voluntati tuæ, Psalmumque, quem designaras, trifariam enarravi, quam feliciter, tuum facio judicium. Ipse certe non mediocrem hujus opellæ fructum cepi, quod inter tractandum haud vulgarem animo voluptatem solatiumque persensi. Si tuo quoque animo perinde placuerit, mihi gratulor, qui paruerim. Sin quæ displicent non gravaberis indicare, tibi gratias agam, qui me doctiorem reddideris. Scripsit in hunc Psalmum Divus Hieronymus, sed suo more breviter, brevius etiam Arnobius: beatus Augustinus non enarravit, sed notulas tantum brevissimas addidit, quod in memoriæ subsidium, opinor, solet dicturus apud populum, ac demiror quo casu commentarius interciderit. Cassiodorum non habebam, nec solet ille multum adferre momenti. Itaque magna ex parte res erat meo, quod ajunt, Marte gerenda, quamquam, si quid bene cessit, uni Christo debetur in solidum. Nunc Psalmum accipe.

IN PSALMUM XXII.

DOMINUS REGIT ME,

ENARRATIO TRIPLEX

PER

DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM.

DFERO Psalmum, carissimi, verbis quidem adstrictum, sed ingenti spiritualium gaudiorum fruge exuberantem. Si versus numeretis, perbrevis est: si gaudia quæ pollicetur, æstimetis, æterna sunt, nec modum habentia, nec finem. Colligat Dominus corda vestra in unum, ut attente audiatis, dilatet spiritum vestrum,

F ut mysteriorum capaces esse possitis. Inscribitur ipsi David. De pascuis loquitur Psalmus, & agnoscitis clarissimum vaticinium Ezechielis trigesimo quarto, de pastore illo unico ac singulari David, qui Domini gregem ab omnibus hostium contumeliis ereptum, pasceret in lætissimis omnique genere frugum exuberantibus pascuis. Habet in Rege David loci nonnihil Historiæ

A riæ veritas: a grege venit ad regnum, ex pastore ovium factus est pastor hominum: fuit vir dictus secundum cor Dei, sed mysterii plenitudo quadrat in nostrum David, manu fortem, & Goliath in populum Dei ferocientis interfectorem, qui solus oves suas potenter eripuit, & ereptas fideliter tuetur a Tyrannide Satanæ, neque quisquam potest rapere de manibus illius. Hic est Dominus Jesus Christus vivum ac verum Ecclesiæ caput, Redemtor misericors, Gubernator sapiens, Protector invictus, cui data est omnis potestas in cœlo & in terra, cujus regni non erit finis, cui gloria, honos, & imperium in omne ævum, Amen. Alioqui Rex David, licet in multis Christi figuram
B gesserit, tamen unam modo Judaicæ gentis portionem tenuit, nec perpetuo fuit vir juxta cor Dei, quum occiso Uria, & stuprata Betsabea, adulterium homicidio junxerit. Rursus, indicto populi censu, Dominum graviter offenderit, nec semper potuerit populum suum ab hostibus protegere. At, in Christo perpetuum fuit ac verissimum Patris testimonium: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est.* Historiam itaque, si videtur, missam facientes, præsertim, quum titulus nullum indicet certum argumentum, ad quod hic Psalmus juxta litteralem sensum pertineat, allegoriam exponere tentabimus, si pariter & vestræ preces nobis divini Spiritus opem impetraverint, & alacris ac vigilans attentio mihi differendi studium excitave-
C rit. Habet hoc Rhetorum ars, ut qui dicit, auditorem benevolum reddat, docilem & attentum. Verum, hic oportet hoc officium esse mutuum. Nulla enim res magis adjuvat docentem, quam auditor alacris, intentus, ac discendi avidus. Per vos igitur Dominus me disertum reddere dignabitur. Primum illud forte requiret aliquis, quo pacto congruat, ut quum in priore Psalmo, quem ipse Dominus in ligno pendens recitavit, & recitando Prophetiam exhibens exposuit, commemoretur tristitia mortis & crucis, hic repente fit tanta gaudiorum exsultatio? Mihi sane videtur ordo pulcre congruens, eo quod Christi mors fons sit omnis lætitiæ
D nostræ, illi acceptum ferimus quidquid bonorum in hoc Psalmo commemoratur. Per mortem iter est ad vitam, per crucis afflictionem iter est ad numquam finienda gaudia. Novit optime caritas vestra, quoties ab Historico seu Grammatico sensu recessum est, quadrifariam exponi Scripturam mysticam, vel uti proprie quadret in Christum tamquam Ecclesiæ caput, vel in mysticum illius corpus, quod est Ecclesia, vel de utroque mixtim, vel de utroque disjunctim. De utroque disjunctim quum totus Prophetiæ sermo proprie accommodatur capiti, & item proprie accommodatur corpori: de utroque mixtim, quoties aliqua Scripturæ pars ita quadrat in Christum, ut ad corpus non
E queat adaptari, aliqua sic congruit corpori, ut de capite non possit vere prædicari. Quamquam & Ecclesiæ vocabulum accipit distinctionem: nunc enim Ecclesiæ vox nobis declarat promiscuam Christi nomen profitentium multitudinem, quæ hic interim in terris, juxta Euangelicæ sagenæ parabolam, indiscrete trahit bonos ac malos, donec in fine seculi, illius Angeli qui solus intuetur corda mortalium separent pios ab impiis. Interdum Ecclesia declarat illam unice dilectam sponsam, quæ non habet maculam neque rugam, quam nos fide credimus, non oculis cernimus, sed solus ille novit eam, qui purificat eam. Atque hæc vox rursus
F eam interdum congregationem declarat, quæ jam triumphat in cœlis, interdum hanc quæ divisa est, corpore versans in terris, animo versans in cœlis, ubi est Hierosolyma mater piorum omnium, veræ perfectæque pacis contemplatrix. Nonnumquam Scripturæ sermo ad utramque mixtim pertinet. Hæc est, carissimi, beatæ Scripturæ fœcunditas, quæ simul & lacte alit parvulos, & validiore cibo vegetat adultos, & sublimiore doctrina nutrit perfectos. Venam enim habet inexhaustam, quo penetres altius, hoc admirabiliores opes ostentat. Non tales sunt Philosophorum litteræ, non Poetarum libri, non humanæ leges, quamquam & hæc pro sua portione qualicumque confe-

Psalmus ad Christum ut Ecclesiæ caput proprie accommodatus.

runt utilitatem: hæc quacumque ex parte eam contempleris, copiosa fruge exuberat: Allegorias in divinis litteris ridere impietas est: eas religiose perscrutari, fructus est: errare si absit temeritas ac sensus impius, periculosum non est. Durius esse, fateor, sic Scripturam præsentem ad Christum accommodare, ut interpretationem a corpore semoveas; sed tamen hoc, favente Domino, conabimur.

Superior Psalmus crucis acerbitatem depingit, ac certaminis difficultatem ponit ob oculos: eoque verba quædam insunt, quæ propemodum desperantis ac magnitudine malorum fatiscentis videri queant, velut illa: *Deus meus, Deus meus, cur me deseruisti? Longe a salute mea verba delictorum meorum.* Et: *Ego sum vermis & non homo, opprobrium hominum & abjectio plebis.* Et: *Sicut aqua effusus sum.* Et: *Aruit tamquam testa virtus mea.* Quamquam is quoque Psalmus ita desinit, ut ostendat Christi victoriam: *Et anima*, inquit, *mea illi vivet, & semen meum serviet ipsi.* Ad hunc itaque finem pulcre congruit hic Psalmus, ostendens peracta cum Satana conflictatione, tuta tranquillaque nobis esse omnia. Nec enim sibi, sed nobis vicit Pastor noster. Ergo, Christus juxta naturam hominis assumtam, victoriam omnem Patri tribuens ita loquitur: [*Dominus regit sive pascit me,*] cujus auctoritate functionem hanc obeo, cujusque protectu sum invictus, & ejusdem virtute nihil omittetur eorum quæ Prophetarum oraculis de me promissa sunt. In loco pascuæ ibi me collocavit: locus pascuæ est Ecclesia, ad hanc missus est Christus, ut expleret humani generis redemtionem. Quum anima, inquit, mea esset tristis usque ad mortem, ille missis Angelis refecit eam consolatione cœlesti: quum esurirem & sitirem hominum salutem, ille propitiatus refocillavit animam meam, nimirum hoc per meam doctrinam ac mortem tribuens omnibus meis, quod vehementer esuriebam ac sitiebam. Nam hæc me sitis torquebat, quum ad fontem fessus dicerem Samaritanæ: Da mihi bibere: hæc erat quæ me in cruce coegit exclamare, *Sitio.* Sola hæc aqua ad quam me Pater enutriit, refrigerare poterat sitis ardorem. Reconciliatus est Pater, diruit maceriam, patefecit cœlum in me credentibus, & convertit animam meam, aut, ut Hebræi legunt, *refecit animam meam*, convertit a dolore crucis, ad gaudium de redemtis per crucem. Deduxit hac spe refectum super semitas justitiæ, dum angustam Euangelicæ justitiæ viam solus citra lapsum perambulo, nihil omittens eorum quæ mihi mandarat Pater, neque quidquam omnino loquens extra delegatum munus. Opera Patris faciebam, & sermo quem loquebar non erat meus, sed Patris cujus nomine legatum agebam, ejus in omnibus quærens gloriam a quo fueram missus. Illius igitur ductu consummavi legem, implens omnem justitiam, nec mihi quidquam metuendum putavi vel ab impiis hominibus, vel a Dæmonibus. Vixi inter mortuos, mors autem peccatum est, volens adii mortem crucis, & anima mea descendit ad inferos, tamen nulla malorum species terruit eam, quoniam tu semper mecum eras, nec umquam illam divino præsidio destituisti. Circumdederunt me dolores mortis, sed moriendo mortem devici. Descendi ad inferorum regnum, aperuit Tartarus os suum, sed meæ luci cesserunt æternæ tenebræ. Disjeci portas adamantinas, vectes ferreos confregi, Tyrannum in vincula conjeci, & abducta præda triumphabundus ad superos redii. Hæc nulla vis humana poterat, sed tu Deus eras in Filio mundum reconcilians tibi, tua virtute, tuo ductu, tuis auspiciis gestum est quidquid gestum est. Tibi regnum asserui, tuo præsidio fretus hostem dejeci, tua erat virga. Nam virga directionis virga regni tui: tuus erat baculus quo contudi caput draconis. Hæc mihi non solum tribuere fiduciam, sed in mediis etiam afflictionibus fuere solatio, ut non solum fortiter, verum etiam alacriter omnia perpeterer. Insultabant veluti victo Pharisæi: *Vah qui destruis templum Dei, si Filius Dei est descendat nunc de cruce:* Satanas adornabat triumphum, sed tu mihi parabas triumphale convivium, dum animam meam reducis ab inferis, dum corpus excitas e sepul-

Deduxit me super semitas

Propter nomen suum.

Nam & si ambulavero in medio umbr.

Quoniam tu mecum es.

Virga tua & baculus ipsa me consolata sunt.

Posuisti in conspectu meo.

cro, dum emisso spiritu tuo mundum sub tuas leges mittis, dum subvertis idola, & omnem Dæmonum impium cultum vertis in religiosum tui nominis honorem, denique crucis ignominiam mutas in summam gloriam. Hanc victorialem mensam mihi parasti adversus eos, qui me meosque affligunt, ut videant eum quem exstinctum optabant, cujus nomen abolitum putabant, exaltatum supra omnem mundi sublimitatem, gloria immortalitatis & honore sempiterno coronatum. Abstersisti, Pater, crucis tristitiam, mœrorem mortis vertisti in gaudium resurrectionis. Caput meum antea purulentiis consputum, colaphis turgidum, spinis coronatum, non habens speciem neque decorem, oleo lætitiæ impinguasti, & calicem quem mihi tradideras ebibendum, ebibi: nec is fuit inefficax, sed præclarus, illustris, ac potens: multos enim inebriavit, usque ad facultatum, cognatorum, verberum, ignium, ungularum, postremo vitæ contemtum. Non enim habebat aquam litteræ, quam ante mortem meam bibebant Judæi, sed vinum novum ac mustum spiritus. Habet & Babylon calicem suum, habent Philosophi suum calicem, sed hanc ebrietatem solus præstat calix tuus. Nec intra me constitit hæc tua benignitas, ô Pater, sed eam Ecclesiæ sponsæ meæ, cui calicem tuum ebibi, voluisti esse perpetuam. Prævenit me tua benignitas, eadem comitata est redemtionis munus ex tua delegatione peragentem, eadem subsequetur in membris meis usque ad consummationem seculi: ut habitem non in templo Hierosolymis exstructo manibus, sed in domo Domini, in domo vivis constructa lapidibus, nullis cessura tempestatibus, in qua una exaudis preces undecumque terrarum ad te clamantium: Hæc est illa domus, quam sibi ædificavit sapientia tua, hæc est quam unam petii, quam unam requisivi, ut in ea inhabitem omnibus diebus vitæ meæ, & in longitudine dierum, hoc est, in æternum. Nihil enim longum quod aliquando finem habet. Moses habitavit in tabernaculo tuo, sed quoniam servus erat, non habitavit in æternum, quoniam Synagoga cessit Ecclesiæ: solus enim Filius in domo manet in æternum. Delitiæ meæ sunt esse cum filiis hominum, desiderat caput corpus suum collectis in unum membris omnibus integrum, ut posteaquam tibi subjecero omnia regnumque tranquillum ac pacatum tradidero, tum totus ac perfectus epuler in domo cœlesti, laudans nomen tuum in secula infinita, Amen.

Impinguasti in oleo. *Et calix tuus inebrians quam.* *Et misericordia tua super.* *Et ut inhabitem in domo Dom.* 1 Cor. 15.

Habetis totam Psalmi seriem ad Christi personam accommodatam, nec arbitror hic quidquam impie dici, si modo memineritis, quidquid in Christo ut homine fuit, divinæ fuisse benignitatis, quam Scriptura nonnumquam appellat misericordiam. Rursus quidquid in illo fuit juxta divinam essentiam, a Patre profectum esse non dono sed natura, ut summa Patri tribuatur auctoritas, qui solus sic fons est omnium, ut ipse sit a nemine. In mysticis enim Scripturis Pater mandat, Filius operatur, juxta illud: *Fiat lux, & facta est*: per Filium enim fecit & secula, teste Paulo. Ergo *fiat*, vox est Patris ad Filium: & *facta est lux*, vox est Prophetæ de Filio. Quamquam hæc auctoritas nec æqualitatem personarum imminuit, nec operationem separat.

Heb. 3.

Nunc si postulat hoc caritas vestra, simili brevitate Psalmum eumdem ad Christi corpus Ecclesiam applicemus. Ea, quamquam longe lateque per orbem terrarum diffusa est, tamen quoniam per eumdem spiritum, caritate conglutinatur in unum, perinde quasi sit unus homo loquitur. Nam plus est unum esse quam unus. Quemadmodum si mille corpora eadem veget et anima, non mille futuri sunt homines, sed unus homo, quoniam eodem spiritu animantur omnia domicilia: ita quicumque eodem Christi spiritu vivunt aguntur que, unam quodammodo personam constituunt. Sicuti fuere Philosophi non ignobiles qui dicerent, mundum hunc universum, tam variis atque etiam pugnantibus rerum generibus conflatum, cum omnibus quæ complectitur non esse nisi unicum animal, non ob aliam causam nisi quod existimarent unica anima animari, licet ea quemadmodum & nostra in corporis membris, pro varietate materiæ, diversis modis operetur, velut in stomacho non intelligit, in manu non videt, in lingua non olfacit, in unguibus & capillis non sentit, & in aliis atque aliis partibus sensum habet acriorem ac obtusiorem. Hoc exemplum adduxi, non approbans sententiam, sed similitudine demonstrans, quo pacto possimus universam Ecclesiam velut unum hominem contemplari. Hic igitur ex tot millibus unus, sibi de misericordia Domini, deque capitis sui beneficiis gratulans ita loquitur: [*Dominus regit me, & nihil mihi deerit.*] Quod nos vulgo legimus, *regit*, Hieronymus ex Hebraica veritate transtulit *pascit*, quæ vox reperitur & apud Augustinum, neutra tamen proprie exprimit Græci verbi sensum, ποιμαίνει. Nam pascit etiam qui quomodocumque alit, & regit navim qui clavo assidet; sed ποιμαίνειν proprie congruit pastori, qui gregem curat. Varium est autem pastoris officium, colligere gregem dissipatum, providere de lætis salutiferisque pascuis, revocare aberrantes, mederi morbidis, excubias agere adversus fures, armatum esse adversus luporum insultus, ducere ac reducere: hæc omnia, & si quod aliud est fidi nec ignavi pastoris officium, significat Græcis ποιμαίνειν. Quis est igitur iste grex tam unanimis, ut quum sint innumerabiles, & quidem per omnes mundi plagas disjecti, tamen uno ore loquantur omnes? Nimirum, ille qui dicit in alio Psalmo: *Nos autem populus tuus, & oves pascua tua.* Quod est ovile? Quod aliud quam Ecclesia, quæ est domus Dei? Quis pastor ille & idem Dominus, neque enim mercenarius est? Jesus Christus, Caput, Redemtor, & Gubernator sponsæ suæ carissimæ. Caput est sponsæ, quoniam hujus spiritu vivit illa. Dominus, quoniam illam e Satanæ tyrannide sanguinis sui pretio redemit. Gubernator, quoniam ipse dixit: *Ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi.* Hic grex olim dissipatus erat, partim serviens prædoni Diabolo, & illius arbitrio ad omne genus impietatis abducebatur, usque ad hominum mortalium, serpentum, boum, simiarum, aliorumque brutorum animantium, denique, lignorum ac saxorum cultum: partim sub Pharisæis ac fallacibus Prophetis, littera legis, & humanis constitutionibus premebatur, male curatus interim ac morbidus. Habebat lupos pro pastoribus, Philosophos superciliosos, Reges idololatras, legum conditores profanos, Scribas, Pharisæos, & Pseudoprophetas, Magistros errorum, stultæ sapientiæ Doctores, & irreligiosæ religionis Antistites, de quibus Dominus longam apud Ezechielem texit querimoniam, quod non gregem, sed se ipsos pascerent, lac comedentes, lana sese vestientes, quod crassum erat mactantes, cæterum, Dominici gregis nullam habentes curam, quum nec quod infirmum erat confirmarent, nec quod ægrotum curarent, nec quod fractum alligarent, nec quod aberrarat reducerent, nec quod perierat requirerent, sed cum austeritate imperarent, Tyrannidem exercentes in eos quos paterno affectu fovere debuerant. Horum negligentia factum est ut acciderent ea quæ sequuntur inibi: *Dispersa sunt oves, exposita sunt laniandæ cunctis bestiis agri.* Erraverunt in cunctis montibus, in omni colle excelso, & super omnem faciem terræ, quum dominos haberent multos, pastorem neminem. Hæc indigne ferens clementissimus Dominus, pollicetur, se ipsum venturum, ac erepturum oves suas Tyrannide prædonum oppressas, opinionum sectis dissipatas, erraticas reducturum in terram suam, in montes Israel, juxta rivos ut illic pascantur, & acquiescant in pascuis uberrimis, in herbis virentibus spiritualis ac cœlestis Philosophiæ. Denique promittit se missurum servum suum David, insignem illum Pastorem, qui ab ovibus vocatus est ad regnum, illum manu fortem, qui occiso Goliath populum Dei liberavit ab ignominia, qui pro sua sapientia solus vere certoque judicat inter arietes & hircos, inter pecus vegetum & macilentum, sanum & languidum, inter oves veras, & ovillo vellere tegentes lupum. Præstitit promissa Deus, venit pater in filio suo David, hoc est, Domino Jesu Chri-

Psalmus ad Christi corpus Ecclesiam accommodatus. Ezech. 34.

Christo, revocavit perditas oves domus Israeliticæ, liberavit eas a tyrannide Pharisæorum, a servitute legis, abduxit a sterili & insipida littera, spiritus vivos fontes aperuit. Sed & per universum orbem dissipatas, tot sectis, erroribus, constitutionibus, ac religionibus disjectas reduxit in unum ovile, & in eamdem Euangelii veritatem, tot linguas, tot nationes consociavit. In omnem enim terram exivit sonus illius. Ante erat tantum notus in Judæa, sed audita voce veri Pastoris concurrere cœperunt, a Scythis, a Gaditanis, a Gottis, Hybernis, & Britannis, ab Indis & Æthiopibus; denique, nullus fuit orbis angulus, unde non congregaret gregem suum optimus ille Pastor, qui vitam suam impendit liberandis ovibus suis. Ante illum quotquot venerant non per illum, & quotquot venturi sunt, fuerunt futurique sunt fures ac latrones. Dominus non venit nisi ut servaret, unde & Σωτὴρ, hoc est, *Servator* dictus est. Quid fur? Non venit nisi ut furetur, mactet, ac perdat. Auditis quod est in proverbio, *lupum ovium custodem*. Dura quidem vox est, carissimi, nemo patienter audit, fur & latro, sed non potest ut vanum rejici quod dixit veritas. Quisquis horret convicium vitet meritum, & quatenus abhorret a verbis, eatenus abhorreat a factis. Quisquis Episcopi munus gerit, honoris & emolumenti sui gratia, nihil sollicitus de grege Domini, nec salubri doctrina pascens illum, sed vita magis impia sollicitans ad peccandum, non refert quibus titulis decoretur ab hominibus, dicatur ter quaterque reverendissimus, clarissimus, & sanctissimus Dominus, qui nec fallit, nec fallitur, exserte pronunciat, ille fur est & latro. Tales sunt, qui cum austeritate imperant, nihil habentes præter fulmen anathematis, carceres, bombardas, & fasciculos, doctrinæ pabula non habent. At non item verus ille Pastor, sed quid? Fovet infirmas oves, humeris reducit errantes,
Esa. 42. & juxta vaticinium Esaiæ, *non clamat, nec auditur vox ejus foris, calamum quassatum non conterit, nec linum fumigans exstinguit*, nec est tristis neque turbulentus, sed veluti gallina sub alas congregat pullos ac fovet, ita ille colligit ac fovet oveis suas. Videtis, quam horrenda minetur Dominus per Ezechielem malis pastoribus, quam atrocia denunciet Scribis & Pharisæis. Timeant qui pastores professi, lupos agunt, & ex lupis fiant arietes, & anteeant gregem Dominicum, quo rationem possint ei reddere, qui oves suas requiret de manibus illorum. Nam sermo Domini non potest esse irritus. Quod de malis Episcopis dictum est, idem de Principibus sentiendum, qui sunt & ipsi pastores, quandoquidem ante tot annorum millia Agamemnonem Homerus pastorem populorum appellat. De Regibus itaque qui sibi gerunt imperium, non Reipublicæ commodis, nullus hominum auderet dicere, fures sunt & latrones, sed hoc ausus est dicere Dominus, qui nec mentiri novit, nec metuit quemquam. Quid autem lucri fit, apud homines supprimi nomen, si res maneat apud Deum? Sed ad bonum illum Pastorem nostra recurrat oratio. Si placet contemplari misere dispersas Dominicas oves, reputate cum animis vestris, quot in Judaismo fuerint sectæ, Pharisæorum, Sadducæorum, Herodianorum, Essenorum, Samaritanorum: quot apud Gentes fuerint Philosophorum hæreses, beatitudinem quamdam pariter pollicentium, & tamen in quærendo summi boni fonte adeo sententiis variantium, quum nulla verum adsequuta sit. Reputate religionum vel superstitionum potius tam innumera, tam prodigiosa discrimina, varios Deos, varios cultus, varias leges, varias de Diis fabulas. Reputate turbam humanarum constitutionum, tam apud Judæos quam apud Gentes. Nec minus dissentiebant Rabbini, quam Philosophi. Addite nunc regionum, linguarum, institutorum, ingeniorum, rituum & formarum immensam varietatem. Sarracenus aut Maurus Germano vix homo videtur. Tartarum ferarum ritu fremere dicas, non humana voce loqui. Quis tam immensam diversitatem collegit in unum? Quis oves tam deploratas restituit? Bonus Pastor sua voce congregavit omnes. Protinus agnoverunt vocem veri Pastoris, qui

A ad illius ovile pertinebant. Pastores audierunt canentes Angelos, & accurrerunt ad commonstratum puerum. Magi audierunt Pastorem per stellam aliquid significantem, & e longinquo properarunt ad ovile. Herodes, quoniam lupus erat, non ovis, parabat lanienam. Sacerdotes, Scribæ, & Pharisæi, audientes non audiebant, videntes non videbant, videntes dum interrogati a Rege, probe respondent e vaticiniis ubi nasciturus esset Christus, non videntes dum docenti, miracula edenti reclamant: audientes, dum Mosen approbant, non audientes, dum eum, de quo Moses loquutus erat, rejiciunt, & cruci- Matth. 4.
figunt. Ambulans Jesus juxta mare Galileæ, velut obiter vocavit Simonem & Andream. Illi quoniam oves
B erant, protinus audierunt vocem Pastoris. Quæ fuit illa vox tam efficax? *Venite post me.* Quid præmii? *Faciam ut sitis piscatores hominum.* Non promisit præfecturas, non opes, non regnum, non honores. Nihil aliud promisit, quam onus Euangelii prædicandi. Et tamen ad hanc vocem, nihil cunctantes reliquerunt retia, sequutique sunt Dominum, reliquerunt mare, subducentes sese a mundo, reliquerunt retia, renunciantes omnibus carnis cupiditatibus. Et in his erat Simon, cui domi erat uxor & socrus, ad harum voces surdus, solius Pastoris vocem audivit. Non oberrat hic Pastor per terras ac maria, ut in Pharisaicum rete pelliciat hospitem, sed aliquantulum progressus, dicit Joanni & Jacobo:
C *Venite post me.* Oves erant, agnoverunt vocem Pastoris, & non tantum relictis retibus unde familiam alebant, verum etiam patre cui debebant honorem, sequuti sunt cunctis affectibus potiorem. Quis autem crederet, Matthæum esse ovem sedentem in telonio? Pastoris vocem protinus audivit. Quam vocem? *Sequere me.* Quid promisit? Non est opus ovi promissis. Satis est audisse: *Sequere me.* Nam in hoc est ovium felicitas, ut Pastorem sequantur, cui adhærentibus nihil deesse potest. Oves vocabat, ut fierent pastores ovium, quia boni pastores esse non possunt, nisi sint oves, & sequantur Pastorem Jesum. Petrus enim adhuc carnem ex parte sapiens, quum inciperet præire Pastori suo, propitius esto tibi, non erit istud, audiit: *Vade post me,*
D *Satana, non sapis ea quæ Dei sunt.* Ovis erat Zachæus, quamquam publicanorum Princeps, quoniam mox ad vocem Pastoris alacriter descendit a sterili ac superba sycomoro, & properavit ad fidem Euangelicam. Sacerdotes autem, Pharisæi & Scribæ tot modis invitati ad ovile, non audierunt vocem Pastoris. Quare non agnoverunt? Quia non erant ex ovibus illius, sed agnoverunt vocem pastoris sui Satanæ. Quid ille clamat? Venite post me, faciam vos divites, honoratos, ac potentes. Nemo venit ad Christum, nisi vocatus ab eo. Multos tamen ad se traxit, nulla voce corporis, sed tantum appellatione tacita. Sic vocarat latronem in cruce. Multi vocem Domini corporeis
E auribus audierunt, sed audientes non audierunt, quoniam non crediderunt. Nos audiamus intus, & relictis affectibus mundi, toto pectore sequamur vocantem. Audiamus, amici, vocem illam congregatricem dispersarum ovium, & ad illum recurrat, si quis forte aberravit. Clamat in Euangelio: *Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, & discite a me, quia mitis sum & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est, & onus meum leve.* Simus & nos oves, carissimi, & audiamus benignissimi Pastoris vocem, nec obturemus aureis nostras. Nam & hodie clamat omnibus, *venite ad me.* Sinamus Pharisæos, qui ventri suo serviunt, non Jesu Chri-
F sto, duces enim sunt cæci cæcorum, ne simul cum illis incidamus in foveam: nec denuo simus oves errantes, sed adhæreamus, ad quem semel conversi su- 1 Pet. 2.
mus, Pastori & Episcopo animarum nostrarum, Domino Jesu Christo, qui est benedictus in secula. Amen.

Verum interim mihi contemplanti gregem Dominicum, subit alia quædam admiratio. Christus appellat *gregem pusillum*, quod dictum non solum ad illud tempus pertinet, quo Dominus agebat in terris. Semper

per fuit, semper futura est ovium Dominicarum magna paucitas, si ad reliquam turbam comparetur. Et beatus Paulus Apostolus, scribens Corinthiis, ait; *Videte, fratres, vocationem vestram, non multi inter vos sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles.* (1 Cor. 1.) Ovis est animal innocuum & imbelle, nec cornibus armatum, nec dentibus, nec calcibus, nec unguibus, nec veneno munitum ad sui defensionem. Primus ille grex & gregis duces ex piscatoribus, idiotis, tenuibus, & ignotis selecti sunt, egestate, periculis, insidiis, afflictionibus, ludibriis, tormentis & mortibus semper exerciti sunt, nec umquam ista desunt volentibus pie vivere in Christo Jesu. Unde igitur illa magnifica vox pusilli afflictique gregis, *Nihil mihi deerit?* Quis Imperator, quis Rex, quamlibet opulentus ac potens auderet dicere, nihil mihi deest? sed animosius etiam est dicere, nihil mihi deerit. Unde tam animosa vox in tam raro tam humili ovium grege? Mirentur hoc, qui nihil nisi mundum sapiunt, nobis qui Christi mysteriis initiati sumus mirum videri non debet. Animosa quædam res & invicta est fides, adversus quam ne portæ quidem inferorum prævalent. Nec hæc est humana fiducia, quæ plerumque fallit, sed est fiducia erga Deum, quam ipse donat electis suis, ne Dæmonum quidem malitiæ potentiæve cedentem, tantum abest ut hominum minas expavescat. Hinc, nimirum, animosus ille grex quamvis pusillus, quamvis contemtus & humilis, in mediis rerum tumultibus, in mortibus dicit, nihil mihi deerit. Quo fretus? Num numero? Nequaquam. Num astutia? Minime. Num opibus? Absit. Num armis & potentia? Nihil minus. Quo tandem igitur? Alii aliis, & singuli pluribus nituntur præsidiis, *ego*, inquit, *simplex unica nitor ancora.* Qua? Dominus Pastor meus curam in se mei recepit, & ego me semel illi toto pectore tradidi. Is, quoniam omnipotens est, & fons bonorum omnium, nihil metuo ne quid desit, quamdiu ille adest, adfuturum autem promisit usque ad consummationem seculi. Hæc est illa fides adamantina, cui Christus promisit claves regni cœlorum, & cui superstruxit Ecclesiam suam, nullis ventorum turbinibus, nullis undarum insultibus cessuram. Quot persecutionibus, quot schismatibus, quot hæreticorum agminibus ab ipsis statim primordiis quatiebatur Ecclesia, & hodie quatitur? illa tamen confisa Pastori suo non desinit læta dicere: *Dominus regit me, & nihil mihi deerit.* A tali capite mihi fluunt omnia quæ vere bona sunt, & ad salutem necessaria. *In loco pascuæ ibi me collocavit*, aut juxta veritatem Hebraicam, *in pascuis herbarum ibi me acclinavit.* Adverbium, 1 *ibi*, redundat ex proprietate sermonis Hebraici. Nam & Septuaginta verterunt, *in loco herbæ.* Significat autem locum herbidum & pascuis aptum. Quod autem Hieronymus vertit, *acclinavit*, Septuaginta transtulerunt κατεσκήνωσεν, hoc est, 2 *obumbravit*, sive in tabernaculo posuit. Quamdiu per spineta Philosophorum, per arenas steriles Pharisæorum oberrabant oves, non habebant ubi a carnis cupiditatibus acquiescerent. Solent autem & hoc providere pastores, ut in pascuis sit saltus, aut specus, aut tabernaculum, aut alioqui locus opacus quo se recipiant oves, ne solis æstu maciem ac morbum contrahant. Ac de tabernaculis quidem pastorum meminit Canticum Canticorum, (Cant. 1.) meminit & Esaias. (Esa. 4.) Æstus autem bifariam temperatur, umbraculis, & aquæ vena vicina. Ergo, quum in promtu sint herbida pascua, quid desiderare potest grex, aut quid obstat, quo minus dulciter accubet? *Aquas* autem 3 *refectionis*, (Super aquas refectionis e.) juxta sermonis Hebraici proprietatem dixit, pro refectricibus, sive amœnis, quod & frigore reficiant lassum, & adspectu recreent oculos, & haustæ sedent sitis molestiam. In pascuis igitur multa graminum ubertate virentibus, sub umbra, juxta placidas & amœnas aquas verus ille Pastor acclinavit oves suas, ubi jam liberæ ab omni cupiditate rerum mundanarum tuto acquiescant, nec aliunde quærant solatium. Talia pascua non poterant ex sese invenire, sed pastor oves suas prius errantes eo direxit, ibi collocavit in umbra, ibi deduxit ad aquas animarum laborantium refectrices. Scio, quosdam esse, qui pascuæ locum interpretentur vitam beatam, ubi Christus oves suas aqua baptismi purificatas acclinavit, non quidem re, sed tamen exspectatione certissima. Quæ spes illos inter hujus mortalitatis molestias sic pascit, ut hinc multum spiritualis roboris colligant: sic obumbrat, ut nulla carnis æstuent concupiscentia: sic recreat reficitque, ut ea quoque dulcia sint, quæ videntur amara nil nisi mundum sapientibus. Mundus habet varios æstus, ambitionis, avaritiæ, libidinis, invidiæ: habet sua quoque pascua, sed sterilia, sed sordida, sed toxico pabulo letalia. Ab hujusmodi pascuis Dominus abduxit gregem suum, quem electum semovit a mundo, ut jam mortificatis membris quæ sunt super terram, conversationem suam habeant in cœlis, ibi cor habeant ubi thesaurus est, ibi solatium, ibi refrigerium experiuntur, quemadmodum prædixit Pastor: *In mundo tristitiam habebitis, in me pacem.* Quicumque Christi Spiritum hauserunt, licet carne reptent in terris, tamen animus eorum ignea caritate defecatus a terrenis contagiis non alio fertur quam in cœlum. Spiritus enim igneus est, a Deo profectus, is quemcumque transformaverit, eum a terris rapit ad cœlestia, nimirum, ad fontem suum. Hunc Spiritum Deus in Ecclesiam suam effudit *abunde*, sive ut Paulus Græce melius expressit πλουσίως, id est, *opulente.* *Qui Christi Spiritum non habent*, ait Paulus, *non sunt ejus*, sed Christi grex agitur Spiritu Christi. Hanc Christi sponsam sursum tendentem mirantur in Canticis ætherei spiritus? (Cant. 3.) *Quæ est ista quæ adscendit per desertum sicut virgula fumi, ex aromatibus myrrhæ & thuris, & universi pulveris pigmentarii?* Contra, animus illorum qui non aguntur Spiritu Dei, sed spiritu hujus mundi, non habitat in cœlis, ubi nullum reposuere thesaurum. Sed ubi tandem? In venis aurariis, inque metallis reliquis, in cavernis ubi defossæ sunt opes, hoc est ἄζηλος, ut est in proverbio, πλοῦτος, in granariis, in cellis vinariis: breviter, aut infra terram habitant, aut certe ultra terram non subvolant. Tales ad Ecclesiam non pertinent, sed ad Synagogam Satanæ. Habet enim & hic corpus suum mysticum, habet spiritum suum. Quidquid igitur puritatis, quietis, gaudiorum ac bonorum est in illa cœlesti Hierosolyma, hoc hic per fidem, spem, & caritatem quatenus licet fruuntur in terris, qui destinati sunt ad illius hæreditatem. Nec absurdum cuiquam videri debet, quod in illa cœlesti beatitudine ponimus pastorem, pascua, tabernacula, & aquas refrigerantes. Concessa quidem est aliqua libertas in allegoriis explicandis, sed oportet id quod adfertur a divinis Scripturis non abhorrere. Pastorem, tabernaculum, & aquas illic esse declarat in Apocalypsi beatus Joannes: *Hi sunt qui venerunt de tribulatione magna, & laverunt stolas suas, & dealbaverunt eas in sanguine Agni. Ideo sunt ante thronum Dei, & serviunt ei die ac nocte in templo ejus, & qui sedet in throno habitabit super illos. Non esurient neque sitient amplius, neque cadet super illos sol, neque ullus æstus, quoniam Agnus qui in medio throni est reget sive pascet illos.* (Apoc. 7.) Nam & illic Græce est ποιμανεῖ, & deducet illos ad vitæ fontes aquarum, & absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum. Illic itaque pascet illos sua præsentia, quos hic pascit fide & gratia. Illic refrigerabit illos perenni gloria, quos hic reficit arrabone Spiritus. Hi bibunt de spirituali petra, quæ pios per hoc seculi desertum comitatur ac reficit, bibunt de fluminibus quæ profluunt de ventre pastoris aquæ vivæ, de qua meminit & Samaritanæ Dominus, *fiet in eo fons aquæ vivæ, salientis in vitam æternam.* (Joan. 4.) Concinit his Psalmus XLI. *Quemadmodum desiderat cervus ad* fontes

1 Atqui non est *ibi* in Hebræo contextu, neque fuit tempore *Hieronymi*, neque, ut puto, umquam, quamvis LXX. Intt. habeant ἐκεῖ, quæ est eorum balbuties.

2 Fallitur Vir summus, neque enim κατασκηνόω hic significat, aut usquam alias *obumbro*, imo, ne quidem *in Tabernaculo pono*, sed *colloco*, ut in antiqua versione Latina recte versum erat. In Hebræo fonte est ירביצני *jarbitseni*, quod proprie est *faciet me procumbere*; diciturque id verbum de pecudibus *procumbentibus*. Itaque inania sunt quæ ex hoc verbo, perperam intellecto, deduxit *Erasmus.*

3 Vox Latina *refectio* intelligenda ex Græca ἀνάπαυσις *quies*, qua vertitur Hebraica מנוחות *mnouhhoth*, *quietes.* Intelliguntur ergo aquæ, ad quas libenter quiescas.

fontes aquarum, *ita desiderat anima mea ad te*, *Deus.* Quod fontes aquarum sunt cervo venenato serpentium pabulo æstuanti, hoc Deus est animæ in hoc terreno corporis domicilio curis, afflictionibus, ac tentationibus lassescenti. Concordat Psalmus XXXV. *Quoniam apud te*, *Deus*, *est fons vitæ.* De tabernaculis meminit Psalmus LXXXIII. *Quam dilecta tabernacula tua*, *Domine virtutum*, *concupiscit anima mea in atria Domini.* Rursus XLV. *Fluminis impetus lætificat civitatem*, *sanctificavit tabernaculum suum altissimus.* Auditis fluminis & tabernaculi mentionem. Porro, quod æternæ vitæ quieta felicitas *Paradisi* nomine denotatur, in promtu est ostendere. Ezechiel XXVIII. Prophetico spiritu afflatus alloquitur luciferum: *In delitiis Paradisi Dei fuisti.* Et Dominus de cruce latroni loquens, *hodie*, inquit, *mecum eris in Paradiso*; nimirum, illam significans perennem beatitudinem, quæ nulla molestia motuve malorum contaminatur, cujus gustus quidam Paulo datus est, quum raptus esset in Paradisum Dei. Cæterum, ubi Paradisus est, ibi nec desunt amœna pascua, nec aquæ vivæ, ut jam nec esuriant nec sitiant, nimirum, saturatis omnibus desideriis ejus præsentia, qui fons est inexhaustus omnium quæ vel homines, vel Angeli possunt desiderare. Quemadmodum habet Psalmus XXXV. *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ*, *& torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Sunt in divinis litteris & alia loca non pauca quibus doceri poterat, in illa vita perenni non deesse pastorem, non pascua, non umbraculum, non aquas, quæ voces possunt & ad hanc Ecclesiam accommodari, quod accidit in aliis plerisque. Nec id mirum videri debet. Eadem enim est Ecclesia, tantum hoc interest, quod illa jam peregit certamen suum, nec aliud exspectat, quam corporum in terra dormientium resurrectionem, ac fratrum qui in terris adhuc militant accessionem: hæc adhuc luctatur cum mundo, carne & Satana, gnaviter festinans ad cœleste brabium. Illa contemplatur pastorem suum facie ad faciem sicuti est, hæc cernit veluti per speculum & in ænigmate. Illa perfecte possidet, quod huic aliquo modo præstat pastor, pascua, tabernaculum, & aquas. Verum hic pastor regit oves, dum vel dirigit ne aberrent, vel ab errore revocat, saginat pascuis, sed esurientes ac defecturas ni detur pabulum, protegit umbra, sed æstuantes ac fatiscentes: recreat aquis sed sitientes justitiam, alioqui macie conficiendas. Agedum, fratres, oremus benignissimum Pastorem nostrum, ut nos in hujus quoque sensus enarratione dirigere dignetur, ut ex mysticæ veritatis intelligentia pascantur ac reficiantur animi nostri. Multiplex ac varia res est error, & falsitas sæpe pugnat cum falsitate: at simplex est veritas, nec umquam veritas cum veritate pugnat. Ab errorum igitur innumeris ambagibus nos abduxit Princeps ille pastorum, ac deduxit ad cognitionem veritatis per Euangelium suum: abduxit nos a sterili littera legis Mosaicæ, abduxit nos a siti fameque rerum temporalium, quæ numquam satiant hominis spiritum, sed magis excruciant, & inseruit nos corpori suo, ut illius spiritu viventibus nihil nobis deesset opum ac dilitiarum spiritualium. (1 Cor. 3) *Omnia vestra sunt*, inquit Paulus, *vos autem Christi:* acclinavit nos in herbidis Ecclesiæ pratis, aggregavit gregi suo niveo. Ibi primum cœpit animus noster a tumultu vitiorum & errorum conquiescere. Nam extra septum Ecclesiæ non est pax: & acclinavit, in herbis salubribus doctrinæ spiritualis, quæ pabulum est animæ, quemadmodum panis cibus est corporis, juxta illud a Domino relatum: (Matth. 4. Luc. 4.) *Non in solo pane vivit homo*, *sed in omni verbo quod procedit de ore Dei:* dedit nobis pignus Spiritus, ut mundo mortui, nullo rerum mundialium amore torqueremur: hoc erat tabernaculum defendens æstum concupiscentiæ: deduxit ad aquas refectionis, hoc est, ad fontem regenerationis, quo exsuimus veterem hominem cum actibus suis, & renascimur in novum, qui secundum Deum creatus est, in agnitionem (Col 3.) Dei secundum imaginem ejus qui creavit illum. Si perpenderitis (Sap. 5.) quam molesta sarcina premati criminibus onustus, ac per hoc Satanæ mancipium ac Gehennæ

A hæres, si considerastis seram impiorum confessionem: lassati sumus in via iniquitatis & perditionis, & ambulavimus vias difficiles, & viam Domini ignoravimus: facile intelligetis quantum solatii, quantum recreationis præstiterit nobis, per catechismum & baptismi sacramentum inductos esse in unitatem Ecclesiæ, innocentia virentis, quam gratis accepit a Pastore suo. In ea sunt tot munera sacramentorum, spirituali gratia saginantium animas: in ea sunt varia dona Spiritus, juxta modum fidei cujusque: in ea est simplicioris doctrinæ lac, quo foventur parvuli, in ea est cibus sublimioris doctrinæ, quo grandescunt adulti: in ea denique
B paratum est pœnitentiæ remedium, quo restituantur, si quos forte Diabolus semper obambulans ut leo rugiens, quærensque quem devoret, abripuit a gregis consortio. In primis inspiravit donum fidei, qua certo cognoscimus ea quæ non videntur: addidit donum spei, qua summa cum fiducia exspectamus omnia nobis a Deo promissa: infudit donum caritatis, quæ condulcat omnia quamlibet tristia. Hæc quum ad hunc habeant modum, dilectissimi, videte, an sine causa sibi gratuletur, non unus homo, sed unum tamen corpus velut unus homo loquens, agatque gratias Pastori suo: [*Dominus pascit me*, *& nihil mihi deerit*, *in loco pascua*
C *ibi me collocavit. Super aquas refectionis educavit me*] sive ut Hieronymus, *enutrivit me:* quod, quamquam videtur ad catechumenos peculiarius pertinere, tamen ad omnes Christianos pertinet. Nullus enim eo progressus est, ut non habeat quo proficiat in hac vita. Nam sunt qui per aquas refectionis intelligant doctrinam Scripturarum, quæ vere Paradisus est, enutriens, vegetans, recreans piorum animas in hac miseriarum valle laborantium. Illa nobis prælucet in hujus mundi tene- (2 Pet. 1.) bris tamquam lucerna lucis in caliginoso loco, donec dies elucescat in cordibus nostris, illa nos spe cœlestium præmiorum consolatur in afflictionibus, teste Paulo: *Quæcumque scripta sunt*, *ad nostram doctrinam scri-* (Roman. 15.)
D *pta sunt*, *ut per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus.* Hæc castigat errantes, refellit pertinaces, erudit & ad perfectionem evehit proficientes, quemadmodum scribit Paulus Timotheo: *Omnis Scri-* (Tim. 3.) *ptura divinitus inspirata utilis est ad docendum*, *ad arguendum*, *ad corripiendum*, *ad erudiendum in justitia*, *ut perfectus sit homo Dei*, *ad omne opus bonum instructus.* Postremo, hæc habet gladium ancipitem, penetrantem usque ad dissectionem animæ & spiritus: hæc habet carnem & sanguinem Domini, quo cibo si quis vescatur, quo potu si quis reficiatur, vivet in æternum. Nam hoc juxta priscorum enarrationem de sua doctrina potissimum dixit Dominus: *Caro mea vere est cibus*, *&* (Joan. 6.) *sanguis meus vere est potus.* Sermo enim hic vivus est &
E efficax, etiam sepultos in vitam revocans, ut legimus Joannis V. *Mortui audient vocem Filii Dei: & qui audierint vivent.* Senserunt hanc refectionem Apostoli, nam a Domino rogati, num & ipsi vellent abire: *Domine*, inquiunt, *quo ibimus? Verba vitæ habes.* Nec absurdum sit, si per herbida pascua & aquas refectionis res eadem intelligatur. Neque enim id alienum est a consuetudine Scripturarum, eamdem sententiam variis rerum imaginibus, quo penitius infigatur animo, denotare. Simus oves, fratres carissimi, sequamur Pastorem Jesum, qui deducet in agrum Ecclesiæ compascuum, pascet herbis salubribus, deducet ad aquas purgatrices omnium macularum, largitrices sapientiæ cœlestis,
F consolatrices afflictorum, recreatrices lassorum, aquas limpidas, aquas vivas, aquas salientes in vitam æternam. Ad tales aquas nemo pervenit, nisi duce Pastore nostro, nemo haurit nisi per illius spiritum, nemo refocillatur nisi biberit. Hauriuntur fide, bibuntur affectu. Frustra quæritur hæc aqua extra Ecclesiæ unitatem. Tingi quis potest extra domum Ecclesiæ, baptismi fructus non contingit, nisi intra Ecclesiam. Nec Scripturæ Christi spiritu proditæ, possunt recte intelligi, nisi per eumdem spiritum. At hic, ut olim in eodem cœnaculo congregatis cœlitus venit, ita fugit ab illis qui se subducunt ab hujus domus contubernio. Extra hanc, aquam suam habent Judæi, habent utrem

Gen. 21. aquæ quæ defecit in deserto, habent puteum unde Agar utcumque sustentavit Ismaelem filium, hæc est littera legis inefficax, in qua continebantur Judæi usque ad tempus præfinitum: habent aquas Marath, Exod. 15. ob amaritudinem inutiles potui, quas nobis Christi crux vertit in dulcedinem: habent veteres sex hydrias aquæ plenas, quam nobis Christus per spiritum suum Hier. 2. vertit in vinum optimum. Illi bibunt mortem, littera enim occidit, nos vitam æternam. Habent & hæretici cisternas suas dissipatas, quæ continere non valent aquas. Eas non fodit Abraham, ac restituit Isaac noster, sed ipsi sibi foderunt. Habent hostes Ecclesiæ torrentem superbiæ, unde Dominus non patitur obrui suas oveis, quemadmodum docet Psalmus cxxiii. Cum irasceretur furor eorum in nos, forsitan aqua absorbuisset nos, torrens transisset super animam nostram, forsitan transissent super animam nostram aquæ superbiæ. Sic enim juxta veritatem Hebraicam legit Hieronymus, quod torrentum instar intumescant ac ferociant superbi. Habent & Philosophi venas aquæ, sed partim mortiferæ, partim insalubres, certe lutulentæ, multisque erroribus turbidæ. Habent Poetæ fontes suos, sed in quibus interdum mares vertuntur in fœminas, quemadmodum de fonte Salmaci narrant priscorum fabulæ. Delinit quidem aures blandus Sirenum cantus, & vocum amœnitas, sed sententiarum mollities emasculat animos: de his loquor Poetis, quorum poemata Gen. 26. lasciviam habent. Jam sunt & Philistæi, qui injecta terra obruere cônantur puteos quos foderat Isaac. Qui sunt isti Philistæi? Qui cœlestem Scripturam interpretatione violenta trahunt ad affectus humanos, sic eam interpretantes ut veluti Lesbia regula ad mores nostros afflectatur, quum ad illam corrigi debeat vita nostra. Fortassis & hi Philistæi sunt, qui immodico admixtu profanæ Philosophiæ, & rationum humanarum aggeribus non sinunt illam in sua puritate fluere. Sed subinde citatur Philosophus, nec licet abunde argutus quibusdam suffecit. Plurimus in ore est Averrois. Nec hic sufficit ambitioni nostræ. Addidimus tenebrosam quamdam ac spinosam Philosophiam. Sunt & lacunæ Doctorum, quorum libros secundum Canonicam Scripturam recepit Ecclesia, unde nemo vetatur bibere, si modo id faciat cum delectu. Nullus enim inter hos est, qui vitarit omnem errorem, licet hoc humanæ imbecillitati condonetur. Sola Scriptura Canonica fontes habet, unde tuto possis haurire, modo tibi adsit ille, qui habet clavem David, qui sic claudit ut nemo aperiat, sic aperit ut nemo claudat. Proinde si vere purgari, si vere refici volumus, amici, ne quæramus aquas extra Ecclesiæ pascua, sed in hac manentes hauriamus aquas in gaudio de puteis Isaac, de fontibus Servatoris Jesu. Isaac gaudium interpretatur, Jesus salutis nomen est. Ex his fontibus fidelis haurit Ecclesia Christi, in gaudio spiritus haurit gaudium salutis. Habet hic Paradisus fontem uberrimum, unde promanant flumina quatuor irrigantia universam terram. Habet aquas Jordanis, in quibus Naaman Syrus septima mersione deposuit lepram, & exiit tam purus quam est parvulus: has easdem postea suo baptismo nobis consecravit Dominus. Habet aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio, nimirum, spiritualis sapientiæ, quæ juxta beati Jacobi testimonium, pacifica est & modesta. Hanc adspernantur Hæretici pertinaces, hanc aversantur humanæ sapientiæ persuasione turgidi, hanc de calice Babylonis ebrii derident. Habet piscinam Siloe, e qua cæcus natus ablutis oculis protinus visum recepit. Habet mare Christi sanguine rubens, in quo demergitur nigrorum criminum turba, & in libertatem evadit populus Domini. Habet Ezech. 47. piscinam probaticam, quæ per Angelum mota, sanat omne malorum genus. Habet torrentem a dextro templi latere prosilientem, quem transit infans in Christo tinctis modo talis, hæc est aqua remissionis. Idem alibi profundior transitur tinctis genibus, rursus alibi tam profundus est, ut vadum homini non habeat, Psal. 35. *Judicia* enim *Dei abyssus multa*: Ut non inscite quidam dixerit, Scripturam esse fluvium, in quo ambulat ovis, natat elephantus. Omne animal ad quod venerit hujus torrentis aqua, juxta ejusdem vaticinium, salvum est & vivit, moriturum si exierit ripam. In hujus torrentis ripis utrimque sunt arbores frugiferæ, videlicet, utriusque Testamenti doctores ac sancti, de quibus loquitur primus Psalmus hunc Prophetæ locum æmulatus: & erit tamquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, & folium ejus non defluet, & omnia quæcumque faciet prosperabuntur. Harum arborum fructus utiles sunt in cibum, & frondes efficaces ad medicinam, quoniam non aluntur aquis qualibuscumque, sed ea dumtaxat quæ profluit e sanctuario templi cœlestis. Hunc fluvium Judæi non habent, sed aquas Mara, juxta quas nascuntur ficus, verborum & figurarum foliis sese jactantes, sed nullum adferentes fructum, & ob id exsecrabiles Domino. Qualis fuit & illa apud Lucam, cui Dominus minitatur succisionem. Talis ficus adhuc perseverat esse gens infelix Judæorum, nec tot jam seculis stercorata, tam diu lenitate Domini tolerata, si forte tandem aliquando resipiscat, quidquam adhuc profert præter frondes & folia legis. Jesus vero non esurit folia, sed dulcissimum fidei fructum requirit in hominibus. Non potest autem arbor esse frugifera, nisi radix illius irrigetur aqua profluente de sanctuario Spiritus. Matth. 21. Luc. 13.

Sed pergamus contemplari fœcundas aquas quas habet Ecclesiæ Paradisus. Habet fluvium pacis, habet torrentem gloriæ inundantem. De quo & alibi testatur Esaias: *apparebit in Sion fluvius decurrens, gloriosus in terra sitienti*. Habet torrentem voluptatis ac delitiarum, quo piæ mentes inebriantur ad omnium rerum contemtum, quas admiratur mundus. Postremo, ne quid desit ovibus, habet aquam nitro conditam, subamaram quidem illam, sed abstergendis criminum maculis efficacem, quam nobis commendat Psalmus v. *Lavabo per singulas noctes lectum meum, & lacrymis meis stratum meum rigabo*. Duplex enim aqua pœnitentiæ: altera baptismi, quæ gratis abluit omnia: altera reconciliationis, quæ velut alter baptismus est, quæ purgat & ipsa quidem, sed non absque nitri acrimonia. Sive igitur accipiamus aquas refectionis, lavacrum regenerationis, sive doctrinam spiritualem, sive donum Spiritus, quid his aquis effectum est? [*Animam*, inquit, *meam convertit*,] sive, ut divus Hieronymus, *refecit*, aut quod aliis magis arridet, *restituit*. Ne quid aures vestras offendat vocum diversitas, quum ea magis illustret sententiam, quam obscuret. Gustatis Ecclesiæ spiritualibus delitiis, jam ad ea quæ prius dilexerat animus incipit nauseare, pro amaris ducens dulcia, pro stercoribus habens quæ videbantur pretiosa, pro abjectissimis æstimans quæ videbantur sublimia, & ab his aversus totus rapitur in amorem & admirationem cœlestium, dicens illud e Psalmis: *Domine, dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ*. Discipuli quum adhuc carnem saperent, admirabantur structuram templi Hierosolymitani, verum illud manibus factum, sordidum quoddam stabulum erat, si ad spiritualem domus Dei structuram respicias, sed ea non videtur nisi mundi cordis oculis, eo quod omnis Christi sponsæ gloria intrinsecus sit. Nec est Græce simpliciter *convertit*, sed ἐπέστρεψεν, hoc est, *ad se vertit*. Avertit ab inanibus rerum umbris, ad ipsam pulcerrimam veritatem, hoc est, ad summum bonum, quod est ipse Pastor noster. Quod ubi contigit, protinus incipiunt omnia cætera vilescere. Nactus enim animus illud inæstimabile margaritum, non solum libenter abjicit omnia sua, sed vitam etiam vilem habet, modo illo potiatur. Quod dico, fratres, intelligunt hi quibus hoc donatum est, ut viderint & gustarint quam suavis est Dominus. Jam enim sentiunt quam miseri sint, qui ambitioni, libidini, luxui, avaritiæ, cæterisque vitiis serviunt, quam contra beati omnes qui confidunt in Domino, & quibus Dominus vere Deus est. Ergo quisquis conversus est ad Deum, abunde refectus est, atque adeo restitutus. Unde? quo restitutus? A tenebris ad lucem. A morte in quam prolapsus fuerat

Esa. 66. & 44. Psal. 35. Psal. 25. Psal. 44.

fuerat & suis & Adæ peccatis, ad primam originem, & innocentiam in qua constitutus fuerat Adam ante lapsum, & felicius restitutus per gratiam quam illic conditus fuerat per naturam. Effecit enim hoc Dei misericordia, ut illius ruina piis cesserit in lucrum, ad Dei gloriam. Nec arbitror otiosum, quod non dictum est, convertit me, sed *convertit animam meam.* Corpus homo potest convertere, animam solus Deus convertit. Nec quidquam prodest baptismus, nihil eruditio, nihil Christianismi professio, nihil sacramentorum communio, nisi Deus invisibili gratia convertetit animam. Interdum anima pro humano affectu sumitur, qui nonnumquam ad carnem, nonnumquam ad spiritum convertitur, sed de hoc postea. Quid adhuc restat? Audi quod sequitur: [*Deduxit me super semitas justitiæ.*] Duplex est justitia, prior est innocentia cui per fidem ac baptismum restituimur, altera est fidei per dilectionem operantis; In hoc enim renati sumus sacro lavacro, ut, quemadmodum juxta veterem hominem & juxta carnem viventes exhibuimus membra nostra, hoc est, affectus nostros servire injustitiæ super injustitiam, ita posteaquam induimus novum hominem progrediamur in semitis Domini de virtute ad virtutem donec occurramus in virum perfectum, & in plenitudinem Christi Jesu. Semitas autem dixit duplicem ob causam, vel ob viæ compendium, vel angustiam. Qui curribus, equis & sellis vehuntur, per latam incedunt viam, quæ ducit ad mortem, sed angusta est via quæ ducit ad vitam, & ideo angusta, quoniam a paucis teritur. Dominus autem legalium præceptorum ambages contraxit in compendium, juxta illud: *Dominus verbum abbreviatum consummabit super terram,* declarans in una caritate legem universam contineri. Fortassis ob id quoque maluit dicere *semitas*, quam vias, quod strictior sit Euangelii quam legis disciplina. Plus enim a nobis exigitur quam ab illis, quia plus accepimus, eoque plus debemus. Vultis audire semitas Euangelicæ justitiæ? *Qui irascitur fratri suo, reus erit judicio. Qui dixerit fratri suo, rhaca, reus erit consilio. Qui dixerit fratri suo, fatue, reus erit gehennæ ignis. Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, adulteravit illam in corde suo. Ne quis repudiet uxorem, nisi ob stupri culpam. Nolite omnino jurare, neque per cœlum, neque per terram. Qui plagam impegerit in maxillam dextram, præbe illi & alteram. Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, orate pro persequentibus & calumniantibus vos.* Aliaque permulta quæ apud Matthæum v. & vi. capite tradidit Dominus. Nec est quod vos terreat semitarum angustia considerantes virium humanarum imbecillitatem. Dominus est qui per has semitas vos deducet, facilis erit via quamlibet angusta dilatato corde. Nec enim trepidavit ille qui dixit: *Viam mandatorum tuorum cucurri, dum dilatasti cor meum.* Ubi spiritus Domini, ibi libertas. Dilatata est nobis via diminutis cæremoniis per quas trepidi incedebant Judæi, & arctata est ad perfectionem pietatis. Jam ut currat Psalmus, conferamus in epilogum Pastoris nostri munificentias, abduxit a mundo, acclinavit in pascuis uberrimis, sanguine suo lavit nos a peccatis, refecit aqua spiritus, rapuit animam nostram ad desiderium æternæ vitæ, deduxit nos per semitas bonorum operum. Quo tandem merito tantum in nos contulit beneficiorum? Quid boni nos gesseramus, quo officio demerueramus Deum? Eramus natura filii iræ, serviebamus idolis, & concupiscentiis nostris, sine lege, sine Deo vivebamus. Unde igitur tam effusa Pastoris in nos benignitas? Compendio responsum est, [*propter nomen suum.*] Quid est hoc, propter nomen suum? Hæc omnia nobis præstitit gratuito, nihil merentibus, ut per nos illustraretur apud omnes nominis ipsius gloria, & promissorum fides. Notam esse voluit Dominus misericordiam suam, ut confiteremur illi, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia ejus. Aufer mihi, Judæe, justitias operum tuorum, omnes peccaverant & egebant gloria Dei. Hanc gloriam suam non dat alteri, ne quam inde portionem tibi vindices. Quidquid Ecclesiæ suæ præstitit Christus, amici, totum est misericordiæ: hactenus justitia dici potest, quia quod largitus est promiserat. Nam & hæc justitiæ species est, exhibere quod pollicitus sis. Hæc autem particula, *propter nomen suum*, ad singula quæ præcesserunt referenda est: *Dominus regit me propter nomen suum, nihil mihi deesse patietur propter nomen suum. In loco pascuæ me acclinavit propter nomen suum. Super aquas refect. ed. m. propter nomen suum. Animam meam convertit, propter nomen suum. Deduxit me per semitas justitiæ, propter nomen suum.* Quidquid igitur & nos agimus boni, propter nomen illius, non propter nomen nostrum agamus, fratres. Agnoscamus quidem Domini gratiam, sed ita ut illi nostra ancilletur industria. Porro, qui sunt ingressi semitas Domini rectas, eos manet afflictio, tentatio, & persecutio malorum, in quibus Satanas exserit vires suas. Hoc ut clarius perspiciatis, recolite quid passus sit Abel, quid Prophetæ, quid Joannes Baptista, quid ipse Christus, quid Apostoli, quid Martyres, denique, quid hodie perpetiatur ille pusillus & humilis grex ab hostibus tum externis, tum internis, & tamen adhuc depelli non potuit a semitis justitiæ, nimirum, fretus deductoris sui potentia, ad quem nunc verso sermone dicit: [*Nam si ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.*] Christus Ecclesiæ suæ lux est, ignorantia & peccatum umbra mortis est, hoc est, caligo densissima, in qua regnat ille Princeps tenebrarum. Christi sponsa per hæc horrenda graditur in semitis justitiæ, properans ad æternam felicitatem, nec tamen terretur. Unde hæc illi tam insignis animi fiducia? Non ab ipsius viribus. Circumspicit enim, & dum in se nulla reperit præsidia, in sponsum suum se conjicit, hunc amplexa dicit: [*Quoniam tu mecum es.*] Ubi ille adest, ibi lumen, ibi justitia est, ibi nihil potest Princeps tenebrarum. Quoniam qui pro nobis est, plus potest quam omnes adversarii. Per has tenebras, per hæc terriculamenta media interim incedit Ecclesia, tuta Pastoris sui ductu, juxta promissum Euangelicum, *& portæ inferorum non prævalebunt adversus eam.* Sed interim omni machinarum genere quatitur usque ad consummationem seculi, protectore tamen sponso superat omnem munitionem callidaque consilia, & universam celsitudinem attollentem sese adversus scientiam Dei. In his tenebris olim versabatur Ecclesia, dum in Ægypto serviret Pharaoni, sed quemadmodum Moses eduxit Israeliticum populum in desertum, ita Christus oves suas ab ignorantia Dei, e densissima vitiorum caligine vocavit in admirabile lumen suum, & a Diaboli tyrannide adsertas, atque a mundo semotas recepit in suam tutelam, ut jam non timeant umbram mortis, quum Pastor ille veram illam mortem sua morte devicerit: non timet mundum, ei credens qui dixit: *Confidite ego vici mundum.* Non timet carnem rebellantem Spiritui, quoniam jam in carne quidem, sed non secundum carnem ambulat. Non timet rapinam facultatum, quæ thesaurum suum recondidit in cœlo: non timet mortem corporis, certam spem habens resurrectionis. Interea tamen sine fine Tyrannus ille molitur recipere prædam abactam, explicat omnes artes, admovet omnes machinas, vertit sese in omnes formas, interim transfigurans sese in Angelum lucis, ut ovem aliquam intercipiat, imo ut totum subvertat ovile. Unde verissime dictum est, vitam piorum militiam esse super terram. Proinde necesse est, ut Ecclesia semper progrediens per semitas justitiæ, militari more incedat, armis instructa, ordine composita, sobrietate vigilans, & ad excipiendum omnem hostium insultum parata. Sic incedentem hortatur Paulus Apostolus, scribens Ephesiis: *De cætero, fratres, confortamini in Domino, & in potentia virtutis ejus, induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias Diaboli, quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem & sanguinem, sed adversus Principes & potestates,* adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus. Propterea accipite armaturam Dei, &c. Habent igitur & oves arma, potentia adversus hostes tam mul-

Roman. 6. — Esaiæ 1. — Roman. 9. — 2 Cor. 10. — 1 Pet. 2. — Job. 7. — Ephes. 6.

tos, tam improbos? habent, sed potentia in Deo, ut cum Paulo dicere possint: *Omnia possumus in eo qui nos corroborat.* Propheta fortem vocem edidit, quum ait: *Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo*, sed auxit Pastor ovibus suis fiduciam, ut dicant: *Dominus mecum est, non timebo quid mihi faciant Principes tenebrarum. Dominus illuminatio mea, & salus mea quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo?* Homines quibus cum hominibus bellum est, variis nituntur præsidiis, & vulpium in morem multiplicibus fidunt artibus, Ecclesia velut Echinus unico tantum, sed certissimo præsidio nititur: Quoniam tu mecum es. Qui Christum habet, etiam apud inferos tutus est: qui Christum perdidit, etiam si in cœlum adscendat, nihilo tutior futurus sit. Dixerit hic aliquis, quid opus erat tam laboriosa militia, quum pastor posset a quietis ovibus omne malum depellere? *O homo tu quis es qui respondes Deo?* Certa est victoria, sed sic Christus voluit vincere, sic triumphare in suis, & iisdem vestigiis voluit suos evehi ad regni cœlestis consortium, quibus ipse præcessit. Nostra est ex parte opera, sed illius est tota victoriæ laus, a quo venit omne quod possumus. Transibo ad ea quæ sequuntur, si syllabæ unius emphasim paucis excussero, *Nam*: Ea connectit hunc versiculum cum superioribus, pro qua tamen Hieronymus vertit, *Sed.* Alius omittendum putat. Neque tamen, arbitror, otiose additum a Septuaginta, nec vestræ pietati molestum esse debet has minutias obiter excuti, non ignaræ in divinis litteris, nec unum apicem irritum esse. Apud disserendi magistros mutua reciprocaque ratiocinatio est, dum nunc colligunt efficiens ab effectis, nunc effecta ab efficiente. Sive enim dicas, sol est supra terram, dies enim est: sive dicas, dies est, sol enim est supra terram, æque recta collectio est. Hoc in necessariis, in probabilibus item: Hæc tabula præclara sit oportet, Apelles enim eam pinxit. Apelles pinxit hanc tabulam, egregia enim est. Usitatius tamen est, ut ex efficiente colligamus effectum. Hic vero videtur ex effectis probare causam efficientem. Multa dixerat antea, Dominus regit me, acclinavit me, refecit me, deduxit per semitas justitiæ, & perinde quasi quispiam rogasset, quo tandem argumento doces te vera loqui? Respondit: *Nam & si ambulavero in medio umbræ mortis non timebo mala, quoniam meus pastor mecum est.* Hujus enim unius benevolentia præstat hanc securitatem. Nec hoc Ecclesia dicit percontanti, sed ipsi pastori, veluti illum adhibens testem, quod nihil falsi loquuta sit. Nullus enim potest intrepidus ire per hujus mundi discrimina, nisi gubernatus, refectus, ac deductus ab omnipotente Pastore Domino Jesu Christo. Nam ille non potest abnegare semet ipsum, ut fallat in promissis, nec ulla potestas superat omnipotentem. Jam non minus argutam habet sententiam quod legit beatus Hieronymus: *Sed & si ambulavero in valle umbræ mortis*, &c. *Sed & si*, habet augendi emphasim, parum dixi quod pascat me, quod refecerit me, quod in semitam justitiæ deduxerit me, amplius quiddam præstitit, videlicet, ut per vias tutas incedam: nec solum eripuit me a potestate tenebrarum, sed tantum addidit robur, ut adversus omnes Tyranni assultus possim esse intrepida, Pastoris mei præsentia, qui dejecit hujus mundi Principem, qui devicit mundum, & nobis devicit, & in nobis devincit. Addam aliud æque minutum, sed non inutile. Hic versiculus referri potest ad totum hoc quod præcessit, quemadmodum enarravimus, potest & ad posteriorem superioris versiculi particulam pertinere, *propter nomen suum.* Hinc enim nascitur illa summa Ecclesiæ fiducia, quod quidquid ipsi præstat, aut pollicitus est sponsus, non tributum est illius meritis, quæ aut nulla habebat, aut si qua habet non agnoscit, aut si agnoscit, non agnoscit ut vel ex ipsa profecta, vel digna tantis beneficiis: sed quoniam benignus ille Pastor propter nominis sui gloriam, hoc est, ad illustrandam admirabilem illam suam erga genus hominum misericordiam, electis suis largitur omnia, non est periculum ne mutet sententiam, quandoquidem

Philip. 4. Psal. 117.

A ipsius quodammodo negotium agitur. Nomen illius manet in æternum. Quod est illud? *Ego sum qui sum.* Nec decreta sua, nec promissa sua mutare valet: Verax est, & ubique justificari vult in sermonibus suis quum judicatur. Oves autem suas elegit antequam jaceret fundamenta mundi, ut essent sanctæ & immaculatæ in conspectu ipsius in caritate. Et ut alibi dicit idem Paulus: *Quos præscivit, eos & prædestinavit, quos prædestinavit, hos & vocavit: & quos vocavit, hos & justificavit: quos autem justificavit, hos & magnificavit.* Hæc quum per sponsi spiritum sponsæ reserata sint, fidenter dicit: *Si Deus pro nobis quis contra nos? Deus est qui justificat, quis condemnet? Quis nos separabit a caritate Christi? Certa sum quia neque mors, neque vita, neque* B *Angeli, neque Principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro.* Hoc est, non timebo mala, quoniam tu mecum es. Unicum vere metuendum malum est, a Christo divortium. Matrimonium est, sponsum se professus est, me in sponsam adscivit, conveni in manum, non potest dirimi conjugium, quia non potest mutari qui connexuit copulam. Ut autem sponsæ pudicæ est, totam pendere a sponso, ita pecoris ovilli est, totum a pastoris cura pendere. Dicit itaque grex fidelis Pastori C suo: [*Virga tua & baculus tuus, ipsa me consolata sunt*]. Prima specie sermo videtur subabsurdus: prata virentia recreant fatigatum, & aquæ limpidæ reficiunt lassum, at quid adferunt solatii virga & baculus? Adferunt, & quidem plurimum adversus latrocinia Dæmonum hoc molientium, ut abducant gregem a semitis justitiæ, in quibus quamdiu manent tutæ sunt a prædonum insidiis. Non me fugit quosdam veterum *virgam* interpretari, correptionem Domini, qui nonnumquam per afflictiones emendat ac revocat Ecclesiam suam, per baculum severiorem castigationem, juxta illud Solomonis: *Qui parcit virgæ, odit filium suum: qui vero diligit illum, instanter erudit.* Quam sententiam Paulus ad Hebræos referens: *Quem diligit*, D inquit, *Dominus, castigat. Corripit autem omnem filium quem recipit.* Item Sirach: *Curva cervicem filii in juventute, & tunde latera ejus dum infans est.* Denique, habet & Paulus virgam qua minatur Corinthiis. Sunt qui sic edisserant, Ecclesiæ virgam esse qua minetur delinquenti, baculum esse quo subveniat pœnitenti. Utramque sententiam ut fateor esse piam, ita non arbitror admodum huic quadrare loco. Non enim dixit, *virga mea & baculus meus*: sed, *virga tua & baculus tuus.* Concinnius erit, si maneamus in metaphora pastoris, & virgam ac baculum pro eodem accipiamus, quod in Scripturis rarum non est: aut si quid interest, virgam accipiamus gratiam dirigentem pios per præcepta, ne aberrent a semitis justitiæ, baculum quo E depellat lupos & fures. Ipse grex ovillus nec virgam habet ex sese, nec baculum, quemadmodum nec olim Apostoli, sed omnis fiducia est in directione protectioneque pastoris, qui dicit: *Nolite esse solliciti quid edatis, aut quo vestiamini, tantum quærite regnum Dei, & hæc omnia adjicientur vobis.* Et: *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam non possunt occidere.* Et: *Nolite præmeditari quid aut quomodo loquamini.* Et: *Mihi vindicta est, ego retribuam. Qui vos spernit, me spernit.* Hæc virga Pastoris Jesu, hic baculus solatio sunt gregi imbecilli adversus terrores omnium malorum. F Est enim virga quæ depellit a recto tramite, & est baculus qui fractus innitentes perforat. At non talis est virga sponsi qua dirigit sponsam, nec talis baculus quo tuetur illam. Habet adversarius ignea tela juxta Paulum, hæc solus Christus potest suo baculo depellere. Hoc an non magnum interim militaris itineris solatium? Quam tenere, carissimi, Dominus Jesus amavit sponsam suam, ut nihil omisit, quæ ad illius tutelam, quæ ad refectionem, quæ ad solatium pertinent. Eximia sunt hæc, quæ diximus, sed non his beneficiis contenta fuit illius immensa caritas & inexhausta benignitas. Quid poterat addi? Addidit etiam in hac vita velut

Exod. 3. Ephe. 1. Roman. 8. Ibidem. Prov. 13. 1 Cor. 4. Esa. 36.

velut ovationem, æterni triumphi quasi præludium sive prooemium. Quid hoc est inquietis? Audiamus ipsam sponsam sua commemorantem gaudia: [*Parasti*, inquit, *in conspectu meo mensam adversus eos qui affligunt me.*] En alterum admirabile solatium. Parum erat per fidem & spiritum suum semper adesse sponsæ, quemadmodum promiserat, sed paravit illi mensam victorialem, in qua suum ipsius corpus ministrat illi in cibum vivificum, apposuit poculum sanguinis unde biberet quoties vellet, ut hac quoque inaudita ratione corporaliter etiam, in sacramentis visibilibus adesset ovibus suis. Eant nunc Judæi, & de suo manna glorientur, hic est vere panis qui de cœlo descendit, vitam & immortalitatem dans omnibus digne sumentibus eum. Hic est calix inebrians gaudiis spiritualibus. Hujus convivii delitias ignorant, quos non regit cœlestis ille pastor, tantum oves saginantur carne, & inebriantur sanguine Agni immaculati, qui semet ipsum obtulit, pro salute earum, & illius sacrosanctum hauriunt sanguinem. Et tamen hæc mensa filiorum honorifica, hoc epulum Regale paratum est adversus eos qui non desinunt affligere Christi gregem. Quare contra illos hæc mensa instructa est ad quam non admittuntur? Quia canes sunt, nec datur sanctum canibus. Ostenditur tamen illis, ut spectent & intabescant videntes delitias, opes, triumphum, lætitiam, & concordiam Christo Domino fideliter hærentium. Quid enim honorificentius, quam ut homo communione carnis & sanguinis dominici fiat unum cum Christo, quemadmodum cibus ac potus corporalis transformatur in substantiam vescentis ac bibentis, quamquam hic potius qui vescuntur & bibunt transformantur in id quod sumunt. Nec solum fiunt unum cum Christo capite, sed eodem spiritu, ejusdem mensæ participes, unum fiunt inter sese: ut quemadmodum omnia membra constituunt unum corpus, ita caput & corpus unam quodammodo personam constituant. Quoniam autem Pater, Filius, & Spiritus unum sunt, fit ineffabilis quædam unitas ut sit Deus omnia in omnibus. Hoc triumphale convivium spectant hostes Ecclesiæ, & alii derident, alii invident, alii non credunt, sed interim cœlestibus epulis saturantur, exhilarantur, roborantur, & inebriantur oves. Hoc spectaculum ut est Angelis reverendum, ovibus salutiferum ac lætum, ita spiritus impiis formidabile est ac tremendum. Nihil enim magis horrent, quam exsultationem spiritualem concordi voce canentium laudem Agni, qui fregit illorum tyrannidem, & oves suas eripuit de manibus luporum. Eat nunc mundus falsis honoribus tumidus, insanis voluptatibus ebrius, & eos qui spretis inanibus, ac mox perituris bonis toto pectore cœlestibus inhiant, habeat pro miseris, afflictis & abjectis. Tali honore dignatur Dominus quos mundus habet pro vermiculis, talibus delitiis exhilarat eos qui mundo ne vivere quidem videntur, juxta illud: *Propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oves occisionis.* Hæc sunt spiritualia gaudia, quæ nec auris hominis audivit, nec oculus hominis vidit, nec in cor hominis adscenderunt. Sunt enim Angelorum delitiæ, non hominum, hæc tamen etiam in hac vita præparavit Deus diligentibus ipsum, quique naturam hominum transgressi in Angelorum ac divinitatis consortium venire meruerunt. Hoc est centuplum quod Deus promisit suis in hoc seculo, pignus æternæ vitæ, quæ continget in futuro. Eant nunc famelici, siticulosi, tristes, macilenti, atque aridi Judæi, & mensam suam jactent, quam ideo sanctam putant, si non habeat carnem suillam aut anguillam, adorent panes suos propositionis quos attingere fas non erat, nisi solis Sacerdotibus, quamquam, amisso sacerdotio, simul & panes amiserunt. Jactent hostias suas mutarum pecudum, quas & ipsas amiserunt sublato templo, in quo solo jussi sunt immolare. Glorientur quod mensa fermentum nesciat, quum malitiæ fermentum habeant in pectore. Quid comedunt miseri? Quid bibunt? Arrodunt hordei tectorium insipidum & amarum, medullam non attingunt, quumque a suillis carnibus abhorreant juxta carnem, tamen juxta spiritum porcorum cibo pascuntur, furfure & siliquis. Eant gentes & suas mensas cum hac Ecclesiæ mensa conferant. Quid illic edebatur? Caro brutorum animantium immolata Dæmoniis. Quid bibebatur? Vinum, unde libabatur Dæmonibus, qui vice convivarum aderant, ac nonnidore, quod Poetæ fingunt, sed illorum insania fruebantur, exitio pascebantur. Quæ cantica? Canitur Jupiter omnipotens, adulter, incestus, pæderastes, ab ebriis dicuntur hymni bovi Aegyptio, aut serpenti Æsculapio, aut morioni Baccho. Tam impiis, tam funestis mensis adhuc accumberemus, carissimi, nisi Pastor noster Dominus Jesus per suam misericordiam submovisset nos a mensa caliceque Dæmoniorum, ad has epulas tam splendidas, ad hoc cœleste convivium, cui præsidet Pater cœlestis cum Filio suo nobis donans omnia; Cui accumbunt membra Christi, quam circumstant cum gaudio multo ac tremore Spiritus Angelici, ad quam ineffabili cœlestium ac terrestrium concentu celebratur Agnus ille purissimus, qui convivas suos morte sua redemit, & eosdem corpore & sanguine suo vivo pascit & exhilarat. Hanc ineffabilem Ecclesiæ lætitiam sermo Propheticus olei nomine designavit. [*Impinguasti oleo caput meum.*] Nam, *in*, præpositio, ex idiomate sermonis Hebræi nobis est supervacanea. Hoc, videlicet, est illud oleum arcanæ lætitiæ, quo Deus ultra sodales omnes unxerat speciosum forma præ filiis hominum. *Psal. 44.* Habent & Epicurei sua unguenta, quibus delibuti potant usque ad craterem insaniæ. Hoc autem est oleum Spiritus, quod solum vere lætificat mentes hominum, hoc est unguentum, quo uncti, bonus odor sunt Deo in omni loco, odor vitam adferens his qui Christo Pastori parent, mortem his qui pereunt, hoc est, suibus. Nam suillo pecori unguentum letale venenum esse tradunt rerum naturalium scrutatores. Et in porcos cupiunt migrare Dæmones, velut in animal ipsis cognatum. Nec sues tam enecat amaracinum, quam impios spiritus cruciat fidelium in Christo concordia & spiritualis hilaritas. Cernebat hoc convivium oculis Propheticis, qui præ admiratione clamat: *Ecce quam bonum & quam jucundum, habitare fratres in unum. Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti ejus.* *Psal. 133.* Quemadmodum præcipua pars externi hominis caput est, ita præcipua pars interni hominis est spiritus. Spirituale convivium est, spirituale oleum est, spiritum hominis exhilarat. Jam Ecclesiæ caput Christus est, in quo habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. *Joan. 1. 1 Cor. 1.* De cujus plenitudine accipiunt omnia membra Ecclesiæ gratiam pro gratia. In eos igitur, qui vere fratres sunt eodem conglutinati spiritu, & in eodem sensu eademque sententia simul habitant in Ecclesiæ cœnaculo, descendit unguentum a capite Christo, primum demanans in barbam, in cujus barbam? Barbam Aaron summi Sacerdotis. Olim Reges & Sacerdotes ungebantur oleo sacro, Christus utrumque fuit, Rex dum asserit regnum Deo Patri, Sacerdos dum se ipsum immolat pro salute mundi. Hinc, nimirum, defluit in barbam, in Apostolos ac Martyres, qui virtute spiritus robusti, &, ut ita loquar, barbati, pro grege dominico mori non timuerunt. Inde sparsus est odor Christi per universum orbem, posteaquam in extremas usque nationes pervenit odor Euangelii bonus, sues necans, credentes vivificans. Hoc, nimirum, erat unguentum pretiosum, quod alabastro fracta mulier Euangelica effudit in caput Jesu, quod secundum Joannem effusum est & in pedes: & implevit totam domum. *Matth. 26. Joan. 12.* Domus autem est Ecclesia. A fortissimis illis masculis defluxit usque ad oras vestimenti Jesu, hoc est, usque ad infimum Ecclesiæ membrum, & usque ad adolescentulas, quæ currunt attractæ odore unguentorum spiritualium, quemadmodum ipsa sponsa prædicavit in Cantico: *Oleum effusum, nomen tuum, adolescentulæ diligunt te.* *Cant. 1.* Quæ sunt istæ adolescentulæ? Illæ, nimirum, quarum innumerabilem turbam alit Rex Ecclesiæ Solomon, spiritu suo fovens alensque, donec grandescant & justum animi robur colligant.

Nullus enim quantumvis infans ac parvulus arcetur ab hac mensa, modo sit insitus corpori Christi, quod est Ecclesia. Nec absurdum est idem dici, vestem & corpus: quod enim corpus est animo, hoc vestis est corpori. In corpore habitat animus, in veste corpus. Extrema corporis pars est cutis, extrema vestimenti pars est fimbria. Olim corpus & sanguis Domini dabatur infantibus baptismo renatis, & recte fiebat, quod tam multis annis fecit Ecclesia. Dabatur & neophytis, & hodie nulli negatur petenti, sit quantumlibet humilis, obscurus, pauper, idiota, si modo defluxit ad illum unguentum a capite Aaron nostri, recipitur in hoc convivium. Hoc oleo qui uncti non sunt, ne contingant mensam Domini, ne judicium sibi edant & bibant, non dijudicantes corpus & sanguinem Domini. Quo pacto conficiatur sacrum oleum magna religione docet Moses, & is quidem typum gessit rerum spiritualium. Hoc autem oleum nemo conficit nisi Deus, qui solus largitur Spiritum Sanctum, & capitale est, si quis hominum velit hoc oleum conficere. Tentavit hoc Simon ille pecunia licitans donum Spiritus; sed audivit: *Pecunia tua sit tecum in perditionem.* Utinam Simonis exemplum non superetur a tam multis. Quod in illo crimen fuit, nunc est consuetudo. Sed rite confectum oleum quid facit? Creat Reges, consecrat Sacerdotes, sanctificat omnia vasa templi. Et horum cognominum dignitas a Christo capite defluit in membra Christi. Quotquot unum cum illo facti sunt, fiunt Reges, dum hic imperant concupiscentiis deque Satana triumphant per Christum, & in futuro seculo, juxta beati Pauli promissum, cum eo regnaturi sunt qui hic cum illo & pro illo patiuntur: fiunt Sacerdotes, dum ad hanc mensam accedentes immolant sacrificium, seque ipsos immolant quotidie Deo, hostiam vivam, acceptam, & rationalem. Quamquam enim solus Sacerdos consecrat corpus & sanguinem Domini, communis tamen est omnium fidelium oblatio. De Regno & Sacerdotio testimonium habes ex Apocalypsi, ubi gratias agit Ecclesia Pastori suo: *Redemisti nos in sanguine tuo ex omni tribu, & lingua, & populo & natione, & fecisti nos Deo nostro Regnum & Sacerdotes, & regnabimus super terram.* Adstipulatur his beatus Petrus, hoc sermone compellans oves Christi. *Vos autem genus electum, Regale Sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis.* De vase multiplex habetur testimonium apud Apostolum Paulum, qui & ipse dictus est vas electionis. Nam & Romanis scribens loquitur de *vasis misericordiæ, quæ præparavit in gloriam, ut in illis ostenderet divitias gloriæ suæ.* Rursus ad Timotheum, distinguit vasa parata in honorem, a vasis in contumeliam paratis. Nam utraque nunc interim reperiuntur in magna domo, quæ est Ecclesia visibilis, latius porrecto vocabulo, ut omnes lavacro renatos complectatur. Habuit hæc domus Paulum vas aureum, seu gemmeum potius, habuit Cyprianum vas argenteum, sed eadem habuit Judam Ischarioten vas ligneum, habuit Sabellium & Arium vasa fictilia. Nam talibus etiam vasis Dominus ad suam gloriam novit abuti. Verum, quod natura aureum est, non potest fieri ligneum: quod fictile est, non potest fieri argenteum, nec contra. Verum in Ecclesiæ domo, vas quod a puritate sua degeneravit, potest se ab illis emundare, ut fiat vas in honore sanctificatum, & utile Domino ad omne opus bonum paratum. Ad hanc ergo mensam cœlestem non admittuntur nisi Reges, Sacerdotes & vasa Domino per oleum Spiritus consecrata. In cujus mortali corpore regnat peccatum, servitque vitiis & concupiscentiis, ne contingat hanc mensam. Quid periculi? Ne sublatus projiciatur in tenebras extremas. Qui nondum mactavit Domino membra carnis, quæ militant adversus spiritum, ne accumbat ad hanc mensam. Quid discriminis? Ne eveniat quod accidit Oziæ. Nam hunc percussit manus Domini, quod quum Rex quidem esset, Sacerdos autem non esset, tamen ausus est ad altare venire sacrificaturus. Ita qui nondum didicit possidere vas suum in sanctificatione & honore, sed adhuc inquinatus est affectibus concupiscentiæ, quemadmodum & gentes, subducat sese ab hac mensa, ne vel ardeat ligneus, vel confringatur luteus. Quod si nefas erat olim in templo Domini vasis uti non sanctificatis, quibus vel aqua, vel sanguis, vel thus, vel aliud simile excipiebatur, quam oportet esse pura corda, & corpora eorum qui Christum ipsum excipiunt. Quisquis igitur nondum est unctus oleo sacro, oleo lætitiæ & exsultationis, ne sese misceat huic convivio, sed interim aliud quærat oleum, ut purgatus hoc oleo mereatur oblini. Est oleum vino mixtum quo sanantur vulnera, est oleum remissionis quo inunguntur infirmi. Hanc mensam plusquam Regalem cœlestibus exuberantem delitiis spectant Gentes, & fame pereunt, spectant Judæi, & rumpuntur invidia, quod priores vocati & excusantes, locum fecerint alienigenis. Quos illi pro canibus ducebant jam cooptati in filios in mensa Regali vescuntur pane cœlesti, & qui sibi filii videbantur, in canum rejecti sunt ordinem. Synagoga quot annis epulatur in memoriam phase, verum in littera hærens non habet oleum, sed comedit agnum cum lactucis agrestibus. Ecclesia verum phase quotidie celebrat epulo spirituali & gaudiorum plena, uncta oleo gratiæ spiritualis, commemorans mortem Domini donec veniat. Nec eam celebrat funebribus næniis, quemadmodum Judæi suum Mosen lugent, sed invicem suos commonefacit mortis Dominicæ, in Psalmis & Hymnis, & canticis spiritualibus, uncta oleo gratiæ cœlestis cantans in cordibus suis Deo. Ad hoc epulum invitat nos beatus Paulus: *Pascha*, inquit, *nostrum immolatum est Christus, itaque epulemur non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, sed in azymis sinceritatis & veritatis.* Non est enim hoc silicernium, sed triumphale convivium, hymnis & canticis celebrandum, quemadmodum indicat Psalmus XLI. In voce exsultationis & confessionis sonus epulantis. Unde & *eucharistia* dicitur, quod nobis sonat *gratiarum actio.* Ibi resonat canticum Mosis: *Cantemus Domino; gloriose enim magnificatus est.* Cujus meminit etiam Apocalypsis: *Magna & mirabilia opera tua Domine Deus*, &c. Ac rursus alibi: Canunt Agno triumphanti, *occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu & lingua, & populo, & natione, & fecisti nos Deo nostro regnum & Sacerdotes, & regnabimus super terram.* Hunc Ecclesiæ concentum, has exsultantium voces audit, ut dixi, Synagoga, & livore rumpitur, audit mundus & intabescit, audiunt Allophyli, & clamant: Væ nobis: audiunt Dæmones & contremiscunt; interim sponsa Christi regnat, omnium persecutionum victrix, gaudet vero sacerdotio, non desinens immolare agnum vivum & immortalem. Videtis, amici, quantus sese campus aperiat de hoc mysterio disserendi, & liberet in hujus epuli contemplatione diutius immorari, sed finiendus est Psalmus, & his alias dabitur locus opportunior, si Dominus voluerit.

Ut igitur, quod superest, absolvamus, mos est Scripturæ divinæ, ut gratuitam munificentiam interdum appellet *misericordiam.* Agit itaque Pastori suo gratias Ecclesia, quo talibus epulis ipsam reficere dignetur usque ad consummationem seculi, hoc est, usque ad secundum adventum. *Hoc facite*, inquit, *in mei memoriam, donec veniam.* [*Et misericordia*, inquit, *tua subsequetur me, omnibus diebus vitæ meæ.* Evidentius est, quod vertit divus Hieronymus, *sed & benignitas tua subsequetur me, omnibus diebus vitæ meæ*: quamquam Græce est καταδιώξει, *persequetur*, id est, non deseret usque ad finem. Vitam enim suam appellat hanc vitam in terris, ad quem sensum facit articulus Græcus τῆς ζωῆς. Unde frequenter interpretes eum vertunt in pronomen demonstrativum, hunc mundum dicentes pro mundo: ita non absurde verti poterat hic, *omnibus diebus hujus vitæ.* Frustra exspectant infelices Judæi Messiam suum, ille jam venit juxta Prophetarum vaticinia, nec relinquet sponsam suam, donec iterum veniat, non jam redemturus, sed judicaturus vivos & mortuos. Qui metuit judicium, nunc det operam, ut in vivis deprehendatur. Restat supremus hujus tantæ beatitudinis colophon. Quisnam hic est? Et ut inhabitem

Marginalia: 1 Reg. 10. — Exod. 29. & 40. — Apoc. 5. — 1 Pet. 2. — 2 Tim. 2. — 2 Tim. 2. — 2 Par. 26. — 1 Thes. 4. — Luc. 14. — Deut. 34. — Coloss. 3. — 1 Cor. 5. — Exod. 15. — Apoca. 15.

bitem in domo Domini in longitudinem dierum. Christi sponsa non habet hic domum manentem, sed interim in tabernaculis habitat, suspirans ad illam domum cœlestem non manufactam quæ est in cœlis. Nam & illic omnes pascuntur corpore & sanguine Christi, sed non sub ænigmate sacramentorum, verum clara perspicuaque præsentia, nec hymni quos in eo convivio canunt ullis molestiis interrumpuntur, sed Angelorum & piorum hominum voces summo concentu sine intermissione laudabunt viventem in secula. Breves enim sunt dies hominis, & universum hoc tempus quo versatur in terris Ecclesia, licet ad annorum triginta millia proferatur, tamen momentum est ad æternitatem & ad illum diem, qui nescit occasum, hoc est, ad sempiternitatem. Ibi erit perfecta requies, perfecta lætitia, & juge convivium, cujus gustu quodam inflammata Christi sponsa, nihil aliud hic optat a sponso, quam ut illi propius juncta semper habitet in domo Domini.

Psalmus idem juxta moralem sensum enarramus. Juxta duplicem sensum pro nostro modulo Psalmum exposuimus caritati vestræ. Nunc, quoniam video vos nondum hoc convivio saturatos, breviter absolvemus sensum moralem. Hunc quamquam obiter magna ex parte tractavimus, tamen iterum in transcursu, si quid prætermissum est, non inutile cognitu, veluti racemationem facientes differemus. Proinde hortor vos, amici carissimi, ut ad novam enarrandi rationem novetur & vestræ attentionis alacritas, unusquisque vestrum existimet hunc Psalmum ad se tantum pertinere, unusquisque se ipsum examinet, an vere sit ovis Christi, possitque non voce tantum linguæ, sed cordis quoque carmen hoc canere. Tum enim demum erit melodia Deo grata, si affectus cum vocibus concinat, nec aliud sit in votis animi, quam in carmine. Sin erit aliquis sic affectus, ut vita & vota dissonent a Psalmo, precetur Dominum, ut per illius gratiam fiat & ipse ovis, ut plena musica dicere possit: [*Dominus Pastor meus est, & nihil mihi deerit.*] Nullus enim vere dicere potest, nihil mihi deerit, nisi se Christo regendum pascendumque integra fiducia commiserit. Quod si quis lingua foris cantet: *Dominus pascit me, & nihil mihi deerit*, cor autem intus aliam canat cantionem: Divitiæ meæ aut nobilitas mea, aut dignitas mea, aut calliditas mea, aut eruditio mea pascet me, dissona musica fuerit. Miles dicit: Equum, qui me portat, alit Rex, alius confidit viribus suis, alius juventuti, alius in favore Principum collocat fiduciam: in quocumque quis fixerit fiduciam, ei canit hunc Psalmum: *Pasces me, & nihil mihi deerit.* Sed sibi mentitur iniquitas. Nam hic mundus in nullum tantum umquam contulit felicitatis, ut quisquam vere dicere possit, nihil mihi deerit, sed vere dictum est, nihil deest timentibus Deum. Vere dictum est: *Divites eguerunt & esurierunt, inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono.* (*Psal. 33.*) Hic aliquis forsitan ita cogitabit suo cum animo, qui verisimile est quod audio? Nonne beato Job multa defuerunt? Nonne multis eguit? liberis orbatus, domo facultatibus exsutus, denique sanitate corporis privatus, & ulceribus obsitus? Nonne multa defuerunt Lazaro, qui jacens in vestibulo divitis, morbo fameque periit? An nihil illis defuit, qui, juxta Paulum, errabant in melotis ac pellibus caprinis, angustiati, afflicti? (*Hebr. 11.*) An nihil defuit ipsi Paulo, qui se testatur versatum in labore & ærumna, in vigiliis multis, in fama & siti, in jejuniis multis, in frigore & nuditate? Nihil illi defuit, quum, quemadmodum ipse scribit Timotheo, (*2 Tim. 4.*) in prima defensione nullus illi adesset, sed ab omnibus esset desertus? Quum inopia coactus nocturnis horis consuerit coria, nihil illi deerat? Citra controversiam oves erant quos commemoravimus, & Christum habebant Pastorem. Psalmus mentiri non potest, & quod objicitur evidentius est, quam ut negari possit.

Restat ut recta Psalmi intelligentia nodum explicemus. Primum aliud est *abesse*, aliud *deesse*; sicut aliud *carere*, aliud *egere*; rursus aliud *egere*, aliud *opus habere*. Absunt ea quibus caremus, desunt quibus egemus. Caremus autem & his quæ nolumus adesse, veluti qui non sunt androgyni carent utroque sexu, & omnes caremus cervinis cornibus, quæ nollemus adesse, tantum abest ut egeamus. Item vir bonus multis opus habet, quibus tamen non eget. His enim opus habemus quæ nobis usui forent, si adessent: quæ si non contingant, non tamen inopia discruciamur: Veluti multis non contingit robur corporis, celeritas ingenii, aliaque similia, quæ vere pius in bonos usus accommodaret si suppeterent: hoc autem deesse dicitur quod minuit felicitatem hominis, eoque Psalmus, quem modo citavimus, dicit: *Non minuetur omni bono.* Ibi minus est, ubi non satis est ad summam beatitudinis. Votis mundanorum multa vel omnia potius desunt. Etenim, quum infinita petant, tamen quo plura consequuti fuerint, hoc longius absunt ab eo quod petunt. Omnes enim natura felicitatem appetunt. Votum autem bonarum ovium simplex & unicum est, ut adsequantur vitam æternam, idque per Christum. Porro, quamquam naturæ sensus desiderat victum & vestitum, tamen spiritus nihil optat, quod illo non conducat, & in cunctis precibus hæc est admixta conditio, si Deus novit hoc utile ad salutem. Ovis autem hoc habet sibi persuasum, quidquid tristium acciderit, a Deo immitti, quod is sciat crebro quod naturæ molestum est ad salutem spiritus expedire. Lazarum fortasse divitiæ corrupissent, quem paupertas evexit in sinum Abrahæ. Ad hanc itaque rationem nihil deest ovibus Christi, quibus omnia cooperantur in bonum. Græce est ὑστερήσει, quod magis sonat, non adsequetur expetitum. Itaque Martyr in mediis tormentis, in ipsa morte vere dicit: *Dominus Pastor meus est, nihil mihi deerit.* An illi videtur aliquid deesse qui de hoc exsilio transfertur ad perenne gaudium? *Multa petentibus desunt multa.* (*Horatius.*) Et ut idem ait: *Crescentem sequitur cura pecuniam*, at defectus non est in rebus, sed in affectibus. Quamquam & hoc in genere verum est, nec his quidem præsidiis quibus corporum necessitas eget eos destitui, qui tota fiducia in Pastorem Christum conjecta, non discedunt ab illius semitis, præsertim, quum natura paucis contenta sit, sobrietas paucioribus. Nam cupiditas numquam expletur. Quid defuit Prophetis olim ac Prophetarum filiis? Exsulabant, oberrabant in desertis, nullus tamen illorum fame sitive periit. Quid defuit Joanni in desertis agenti? Vestem præbebat camelus, cibum mel silvestre, & locustæ, sive fuerint summa virentium, sive animantium genus, quod sole siccatum quibusdam gentibus pro cibo fuisse legitur. Quid defuit Apostolis, & Apostolorum discipulis, qui, relictis omnibus, aut, si quas habebant facultates, in commune collatis, gratuito prædicabant Euangelium? Postremo, quid hodie deest his, qui plusquam summam paupertatem profitentur, ne contingentes quidem ullam pecuniam? Nonne videmus verum esse promissum Euangelicum? Nonne pro una matre relicta centum habent, pro una sorore, pro una domo centenas? Nonne & hi vere dicunt: Divites eguerunt & esurierunt, nos autem inquirentes Dominum, non minuimur, sive, ut alii legunt, non deficimus sive destituimur omni bono? Hic audio voces ab obliquo reclamantes. At istorum multi non inquirunt Dominum, sed ventri suo serviunt. Næ istæ, si vera prædicant, pro me faciunt. Si tam multos alit fucata species, quanto minus defuturum esset aliquid vere & ex animo Dominum quærentibus? Et tamen si quando ista desunt piis, ita Pastoris dispensatione desunt ut non desint, sed superent verius. Quid enim damni est, si non dat quod petit affectus noster, quum det centuplo meliora? Qui non appetit nisi quod Domino placet, semper habet quod appetit. Et hic est fons omnis opulentiæ Christianæ. Tres pueros Dominus liberavit ab incendio, at gladio cæsus Paulus (*2 Cor. 6.*) mortuus est. Beato Job Dominus omnia restituit duplicata, sed Lazarus egens defunctus est: nec illi superfuit aliquid, qui non accommodabat cor ad divitias: nec huic quidquam defuit, qui per egestatem temporariam,

rariam, æternam quietem adſequutus eſt. Ergo quamquam anguſtia rei domeſticæ premeris, & ægre alis uxorem ac liberos, ne verearis dicere: *Dominus paſcit me, & nihil mihi deerit.* Tentat tuam patientiam Dominus, & aut proſpiciet tibi benigniter probato, aut inopiam tuam commodis longe melioribus repenſabit. Iterum quibus deeſt fides, ſpes, caritas, quibus deeſt modeſtia, pudicitia, innocentia, hi vere ſunt egeni, etiam ſi mille Crœſos opibus ſuperent. Quibus illa ſuppetunt, abunde divites ſunt, etiam in profunda degentes paupertate. Talis ovis erat beatus Paulus, qui commemoratis anguſtiis, egeſtatibus, & afflictionibus ſuis, declarat quanta ſub illa miſeriæ ſpecie latuerit opulentia, ſicut, inquiens, ignoti & noti, quaſi morientes, & ecce vivimus, quaſi triſtes, ſemper autem gaudentes. Sicut egentes, multos autem locupletantes, tamquam nihil habentes & omnia poſſidentes. Quid illis deeſſe poterat quibus antea
1 Cor. 3. ſcripſerat: *Omnia veſtra ſunt, vos autem Chriſti?* Et ideo nihil illis deerat, quia Chriſti erant. Et qui Chriſti ſunt, illorum viciſſim eſt Chriſtus. Quiſquis autem illum habet, habet bonorum omnium fontem. Illis vere deeſt, quibus non ſuppetunt ea quæ conducunt ad veram felicitatem. At Chriſtus quos ſemel in ſuam curam recepit, his nihil patitur deeſſe, ſed abunde ſuppeditat omnia quæ conferunt ad vitam æternam. Solus autem ille novit quid nobis conferat. Hoc deeſt, quod ni adſit, deſiderio ſui cruciat. At Paulus dixit: *Cupio diſſolvi & eſſe cum Chriſto.* (Ephes. 1.) Itaque quum Neronis gladius illi vitam adimeret, non deſtituit illum vita, ſed id quod optabat, adſequutus eſt. Contra, qui ſub paſtore Diabolo degunt, his deſunt omnia, etiam illa quæ poſſident. Tam deeſt avaro, quod habet quam quod non habet. Minus dixit proverbium, imo magis illa deſunt quæ habet quam quæ non habet. Etenim, quæ non habet concupiſcit quidem ſi ſpes ſit adſequendi, at quæ habet, hoc appetit impotentius, quo poſſidet abundantius, ac miſerius diſcruciatur cura ſervandi quod poſſidet, quam parandi, quæ nondum poſſidet. Nec habet qui non poteſt uti quod tenet, niſi forte credimus draconem illum ſervatorem velleris aurei, poſſediſſe quod ſervabat. Appetere vero egeni eſt non divitis; Sed eo quod tenes egere, extremæ cujuſdam egeſtatis eſt. Qui aſſecutus eſt Præturam, ſibi miſer videtur, niſi impetret Conſulatum, qui Conſulatum adeptus eſt, ambit Dictaturam: cui contigit Dictatura, Regnum ambit: qui Regnum impetravit, ſectatur alterum, dehinc tertium, quartum, quintum, donec obtineat mundi Monarchiam. Hanc adeptus non ſatiatur, ſed quærit alios mundos quibus imperet. Sic Sacerdotiorum coacervandorum nulla eſt ſatietas, Epiſcopatus Epiſcopatui, Abbatia Abbatiæ connectitur: nec hæc congeſta ſatiant, ſed contenditur ad galerum Cardinalicium, hinc ad Summum Pontificium. An hic ſaltem audis ullum dicentem, nihil mihi deeſt? Nequaquam. Appetitur dominatus terrenus, porrigitur poteſtas uſque ad Angelos & animas a corpore ſemotas. Atque hæc dixerim, cariſſimi, non ut civilem aut Eccleſiaſticum Magiſtratum taxem, ſed ut in hominibus ambitionem oſtendam inſatiabilem. Sic *cor avari, numquam dicit ſufficit*, ſic *cor vindicis, numquam dicit ſufficit*, ſic *cor delitiis addicti numquam dicit ſufficit.* (Prov. 30.) Sola Chriſti ovicula dicit: *Nihil mihi deerit.* Ergo, cum vel cognatorum aliquis, vel affectus carnis iſtiuſmodi voces Ethnicas animo ſuggerit, niſi ambias dignitatem, nihil eris niſi Joannes, contemneris, conculcaberis, conſpueris a quibuslibet. Quomodo ambiam? Largitionibus ac Simonia? Quomodolibet. Nunc vix alia patet via. Simonia nomen eſt jam olim obſoletum. Item, quum dicit affectus avaritiæ: Auge rem, ne deſit ſenectuti, ne deſit liberis. Quomodo augebo? Si poſſis recte, ſi non quocumque modo rem, ad has & conſimiles voces ovis Chriſti fidenter reſpondeat: Dominus paſcit me, nihil mihi deerit. Quum caro ſuggerit, largior es in pauperes quam pro modo facultatum tuarum: habes uxorem fœcundam, creſcit indies familia, quæſtus minuitur, pretia rerum augentur, reſpondeat illi ſpiritus: Do-

A minus mihi paſtor eſt, nihil mihi defuturum eſt. Atqui quod dolendum eſt, his etiam magis Ethnica frequenter audimus inter Chriſtianos. Dicit magiſtratus, aut judex, immenſa ſumma munus hoc emi, ſi velim eſſe tenax juſti, res mihi brevi redierit ad peram & baculum. Negociator dicit: Niſi fraudem, niſi fallam ac pejerem, vix ſortem recepero. Opifex dicit: Niſi ſuffurer aliquid de locata materia, ars non ſufficit alendo mihi. Breviter, dicit caro, nihil eris, ſi mordicus tuearis innocentiam; *Aude aliquid brevibus Gyaris & carcere dignum, ſi vis eſſe aliquid.* Hujuſmodi voces numquam deflectant ovem Chriſti a recto, nec a præceptis divinis, ſed eam fiduciæ vocem ſemper habeat
B in ore cordis: Dominus paſcit me, & nihil mihi deerit. Miretur mundus ſuos beatos liberis cinctos, filiabus egregia forma felices, agris & pecuariis locupletes, ſcriniis auro differtis opulentos, honoribus ſublimes, mihi ſat beatus eſt cui Dominus eſt pro Deo, hoc eſt, qui in illo confidit. Beati enim omnes, qui confidunt in Domino, quiſquis illi copulatus eſt, jam cum illo habet omnia. Ille ſuis ovibus eſt honor, gloria, juſtitia, ſapientia, opulentia, vita, & felicitas certiſſima. Ergo ſi a bono paſtore regi volumus, ſimus bonæ oves, nec alio ſpectemus quam ad Paſtorem Jeſum. Oves ſimus innocentia, ſimplicitate, & bonitate, non ſtultitia. Siquidem hoc pecudis genus, nec minitatur cornibus ut boves, nec dentibus laniat ut lu-
C pi, nec calcibus ferit ut equi, nec voce territat ut leones, nec unguibus rapit ut feles, nec venenum habet ut viperæ, tam innocuum denique, ut nec laceſſitum paret ultionem. Sub manibus vellentis aut tondentis obmuteſcit, ac ne mactanti quidem reclamat ut ſues. Vocem habet unicam qua paſtoris implorat auxilium aut gregem congregat. Quumque ſit animal tam innoxium, tamen non aliud majorem de ſe præbet utilitatem, lana ſua veſtit nos, pellibus munit, lac habet & ad eſum ſalubre, & ad remedia utile. Nihil habet in reliquo corpore, quod non cibis humanis ſit accommodum. Quin & excrementa alvi, præter uſum ſtercorationis, in condendis caſeis, & gratiam & pretium habere dicuntur. Hujuſmodi ſunt qui vere ſunt oves
D Chriſti, utilitatem adferunt & amicis & inimicis, nec quemquam norunt lædere. Non ſunt carnivori, nec rapto vivunt, ſed quod pabuli miniſtrat paſtor, eo contenti ſunt. Illius vocem ſequuntur, educentis ac reducentis. Prima generis humani mater audivit vocem non paſtoris, ſed prædonis: Adam audivit vocem uxoris, & letifero pabulo cum ſibi, tum univerſæ poſteritati mortem conciliarunt. Dulce blandumque fuit quod porrigebat ſerpens animal verſutum, & ovillo pecori diſſimillimum. Vanum erat quod pollicebatur: *Non moriemini, & eritis ſicut Dii.* Hæc itaque non erat vox boni paſtoris, ſed impoſtoris & furis: nec pabulum erat quod porrigebat, ſed præſentiſſimum ve-
E nenum. Itaque ſeducta eſt Eva, corruptaque eſt ab ovilla ſimplicitate, & a beatiſſimis paſcuis excuſſa eſt, quoniam non adhæſit optimo paſtori, Deo, ſed auſcultavit voci prædonis. Quod tunc agebat Diabolus per ſerpentem, hoc hodie variis modis agere non deſiit. Objicit blandas rerum ſpecies, pollicetur inania. Cæterum, illius vocem non audit ovis Chriſti, ſed tota fiducia conjecta in Dominum Jeſum, dicit: [*Dominus paſcit me, & nihil mihi deerit. Ab eo nec mors, nec vita me diſtrahet, ſed illi conſtanter adhærebo in loco paſcuæ ubi me collocavit*, ſive *acclinavit.*] Errabam ſicut ovis
F quæ periit, ille me ſuis humeris reduxit in ovile, contaminatam lavit ſuo ſanguine, morbidam ſanavit, debilem integravit, donavit mihi fidem & ſpem bonorum cœleſtium, afflavit per Spiritum ſuum caritatem, quam multæ aquæ non poterunt exſtinguere, ac per hæc me collocavit in unitate Eccleſiæ, in contubernio ſanctorum omnium. Antea ſerviebam duram ſervitutem, eſuriebam ſiliquas porcorum, nec dabatur vel his ſaturari, denique, ſe ipſum mihi donavit, in hac tam felici ſocietate, in his paſcuis acquieſcam. Extra Eccleſiam, fratres mei, non eſt vera pax, non eſt vera quies, non eſt animi tranquillitas. Rogabit hic me quiſpiam, qui ſcire

scire possum, an sim in Ecclesiæ unitate? Dabo signum evidens. Quam diu manes in caritate Dei & proximi, tam diu manes in Ecclesiæ contubernio. Quam diu sentis in pectore tuo pignus spiritus, in quo clamas: Abba Pater, tam diu certus es tibi non deesse veram caritatem. Ab hoc felici consortio nulla creatura te poterit depellere, nec Principes hujus mundi, nec Summus Pontifex, nec mors, nec vita, nec Satanas, nisi velis ipse. Nam Deus, qui solus hoc potest, non vult quod potest, imo ne potest quidem adversari suis promissis. Promisit autem se numquam deserturum spem habentes in ipso fixam. Nec tamen hæc externa societas Ecclesiæ Catholicæ piis spernenda est, etiam si ministri palam abutantur potestate sua. Personam Ecclesiæ gerunt, quæ contemnenda non est ob publicam tranquillitatem. Tales ejiciet Dominus, quum ipsi visum fuerit. Christiani est pacem habere cum omnibus, quod quidem in ipso est. Rursus, hic percontabitur aliquis: Si Dominus pascit, si Dominus collocat in Ecclesiæ pascuis, quid facit Episcopus, per baptismum in Ecclesiam inducens? Si non pascit cur habet pedum? Cur pastor appellatur? Unus est Princeps Pastorum Dominus Jesus, qui vere regit Ecclesiam suam, quam solus certo novit, qui nutrit eam pabulo vivifico verbi sui, sed quædam agit per ministros Ecclesiæ, qui quadantenus ipsius vicem gerunt. Sacerdos prælegit & interpretatur tibi Scripturam, sed Dominus aperit cor. Sacerdos te perfundit aqua, ungit oleo, sale condit, dat vestem candidam, deducit intra templi penetralia, sed Dominus est qui remittit peccata, Dominus est qui infundit spiritum. Honorandus est, qui suo fungens officio ministrat sacramentum, sed adorandus est, qui sacramentum reddit efficax, illi vere debetur omnis gloria. Ut sacramentorum minister mercenarius sit, fur & latro, pastor tamen ille non deest ovibus suis, qui per malos etiam mysteriorum dispensatores largitur suam gratiam. Hoc ad solatium ovium pertinet, ne si videant Episcopos, aut Sacerdotes palam impios, existiment per illos interclusam sibi viam ad salutem. Illis alienorum munerum credita est dispensatio, qua si recte fungantur, mercedem amplam accipient ab illo summo Pastore. Sin minus, Christus & vivit, nec curam abjecit sponsæ suæ. Si bene docent, sed male vivunt, quæ dicunt facite, quæ faciunt nolite facere. Si vita suspecta est, doctrina sincera, in bonum potius vergat suspicio. Sin palam, & improbe vivunt, & impia docent, non aliter fugiendi sunt quam lupi. Sed ita fugiendi, ut tolerentur, non occidantur, & hactenus ab illis recedendum est, ut ob hominum vitia non recedatur ab Ecclesiæ consortio. Si qui gubernaculis adsident, lupos agunt, ovium est ad verum balare pastorem, ille vindictam sumet de furibus & latronibus, nec deseret gregem suum. Olim sub Annis & Caiphis, sub Principibus idololatris degebat grex dominicus, & tamen nihilominus oves esse perseverabant. Quamquam hic Psalmus non tantum ad oves, verum etiam ad pastores pertinet, qui quemadmodum Christi vices gerunt, ita debent summi Pastoris exemplum pro viribus humanis imitari, allicientes ad Ecclesiæ pascua quoscumque possunt, aberrantes paterna sollicitudine reducere, saginare salubribus Euangelicæ doctrinæ pabulis, languentes per amicas exhortationes deducere ad aquas refectionis, piæ conversationis exemplis, & assiduis monitis educare proficientes, donec collecto robore, toto pectore convertantur ad Dominum. Nec in his aliud spectent quam summi Pastoris gloriam, ac dominici gregis salutem, quemadmodum hortatur ille cui primum Dominus ter amorem ipsius professo commisit oves suas, pascendas, non imperio premendas. Pascite, inquit, qui in vobis est gregem Dei, providentes illi non coacte, sed sponte secundum Deum, neque turpis lucri gratia, sed voluntarie, neque dominantes in Clerum, sed forma facti gregis ex animo. Dixerit hic quispiam: Gratis igitur tam operosum munus obibo? Nequaquam. Quid igitur præmii? Quum apparuerit Princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriæ coronam. Præcedant igitur oves suas, & deducant illas per semitas justitiæ, assiduis obtestationibus, monitis, & adhortationibus reddant illas cautas & animosas adversus insidias insultusque Diaboli, dirigentes eas virga doctrinæ, fulcientes baculo consolationis, donec proficiant ad libertatem hilaritatemque spiritus, dignæque jam haberi valeant quæ a spiritualibus gaudiis bonæ conscientiæ subvehantur ad æterna cœlitum convivia. Porro quo quisque sublimiorem inter pastores locum obtinet, hoc par est propius ad summi Pastoris imaginem accedere. Princeps ille Pastorum lavit discipulis suis pedes, admonens interim, quod faciebat, exemplum esse ad imitationem propositum. Quando autem porrexit pedes suos cuiquam osculandos? Quod Magdalena fecit, mysterium erat, non exemplum. Nec mirum si Christus præbuisset suis osculandos pedes, qui se passus est a suis adorari. Deus enim erat: At Petrus non est passus Cornelium sibi ad pedes accidere. Sed sit hæc in ultro faciente vel religio, vel caritas, quid est in exigente? Caritas vel fimbriam vestis exosculatur, & Christi fimbria contacta dedit salutem, quemadmodum Apostolorum attactu consecrata semicinthia. At his temporibus quibus exigere miracula incredulitas est, si quid talium honorum defert simplicium pietas, recusare debet Christiana modestia. Julio Cæsari magnæ fuit invidiæ, quod viro Senatorio ad osculum venienti pedem obtulerit, quia non Cæsaris, sed Procrustæ cujuspiam exemplum videretur. At ille vere maximus, & Rex, & Pontifex, ne Judæ quidem ad osculum venienti pedem obtrusit, sed faciem præbuit. Satius autem esse puto missam facere collationem, ne non monere, sed exprobrare videamur. Porrigatur pes ovi juxta speciem externam, si ita vel res, vel mos postulat, modo intus gestetur in sinu: obequitet pastor eximiis caballis, gestetur sublimis, cingatur Regio satellitio, ducat armatas acies juxta speciem externam, modo in animo sit paterna sollicitudo, summa modestia, & Christi Vicario digna caritas.

1 Pet. 5.

Ad oves redeo, deductas in pascua. Sic igitur versetur Christianus quisque in Christi pascuis, ut in dies crescat ac roboretur. Tot sunt Ecclesiæ sacramenta, quæ partim inchoant hominem, partim provehunt, partim absolvunt. Est item doctrina multiplex incipientium, proficientium, & perfectorum. Rudimenta traduntur catechumenis, reconditiora quædam jam renatis. Hanc geminam doctrinam indicavit Dominus in Euangelio Matthæi: *Euntes docete omnes gentes, tradentes catechismum, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis*, deducentes eos ad semitas justitiæ. Perfectam promittit apud Joannem Euangelistam: *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Cum autem venerit ille spiritus veritatis, ille docebit vos omnem veritatem.* Quin & beatus Paulus habebat lac doctrinæ, quo fovebat parvulos, habebat & sapientiam quam loquebatur inter perfectos. Porro, quum non omnibus omnia pariter congruant aut conducant, tamen in Scripturarum uberrimis pascuis abundat, quod alat infantes in Christo, quod vegetet adolescentes, quod adultos provehat in mensuram plenitudinis Jesu Christi, est item quod medeatur ægrotis, quod confirmet languidos. Unde igitur est, quod inter Christianos tam multos conspicimus, qui cum sumant omnia Ecclesiæ sacramenta, quum subinde accedant ad mensam Domini, quotidie pascantur verbo Dei, quotidie versent, recitent, decantent sacram Scripturam, præsertim apud Sacerdotes & Monachos, nihilo tamen fiant habitiores, sed macie graciles manent, languore torpent: quum obesum, lætum, & alacre pecus amet Dominus? Interdum in culpa sunt pastores mercenarii, qui neglecto grege pascunt semet ipsos, nec aliud quam cantillant gregi, doctrinæ pabulum non administrant, aut si quid docent, humana potius docent quam divina, aut auribus blanda potius quam animis salubria, denique sua ministrant pabula, non Jesu Christi. Partim in culpa sunt auditores ipsi, qui frequenter non sunt vere oves, quia ubi carpserunt pabula non rumi-

Matth. 28.

Johan. 6.

nant. Qui sic? Quia audiunt legem Domini, sed non meditantur legem Domini. Nullum enim animal ruminat nisi mundum. At quisquis tenetur amore pecuniæ, aliisque rerum externarum curis, immundum est animal, & verbum Dei quod est unicum animæ pabulum, quoniam incidit in malam terram in his non fructificat. Nam pastores, ubi viderint ovem non ruminantem, morbum intelligunt, & remedium adhibent. Jam, si quis perpendat quantus sit animi morbus ambitio, quantus avaritia, quantus voluptatum amor, non mirabitur illis obnoxios non posse ruminare pabulum Evangelicum. Quid autem est ruminare? Animantia quæ ruminant, mordere nesciunt, quod inferiore tantum mandibula dentes habeant, quibus acceptum ore pabulum ad superioris mandibulæ gingivam atterunt, & attritum in superiorem ventriculum mittunt, hinc quum est otium revocant in os lenteque remandunt priusquam demittant in stomachum. Idque fere faciunt a potu, & procumbentia. Non erant igitur oves Pharisæi, qui quidquid a Domino dabatur pabuli, statim mordebant vertentes in calumniam. Sed oves Christi palatum habent intellectus, quo simpliciter excipiunt salutarem doctrinam, eamque sobria consideratione nonnihil atterunt in animo versantes, mox demittunt in superiorem ventriculum, hoc est, in memoriam. Deinde recreatæ haustu spiritus secedunt a tumultibus curarum temporalium, & in Domini pascuis acquiescentes quod in memoria reposuerant, ad intellectum revocant, ac diligentiore consideratione remandunt. Ita demum demittunt in stomachum, ut a stomacho per universum corpus digeratur & transeat in animi substantiam. Stomachus noster affectus est, qui amat quod didicit & credit, in stomachum demisit pabulum. Cæterum, qui jam per officia caritatis exercet quod accepit, quasi vegetus & agilis declarat cibum in spiritus substantiam abisse. Agilitas enim corporis arguit bonam concoctionem, quam comitatur bona habitudo. Et unumquodque animal suos habet motus naturales, quos si videmus expeditos ac rectos, agnoscimus sanitatem. Proprius autem motus caritatis est lædere neminem, bene mereri de omnibus. Vis igitur tibi commonstrem, unde possis dignoscere, num in pascuis Domini sis factus vegetior? Si factus es ad officia pietatis alacrior, si ad ferendas injurias fortior, si fide robustior, si caritate flagrantior, si minus in te valet caro, magis viget ac regnat spiritus, age gratias Pastori, orans ut quod cœpit in te, perficiat. Fructus spiritus declarant animam bene pastam. Quod hic *digestionem* diximus, Psalmus primus appellat *meditationem*. Lex Dei pabulum est animæ. *Beatus autem est, qui in hac meditatur* & exercetur: non quomodolibet, sed *die ac nocte*; nimirum, juxta Pauli monita: *Bonum autem facientes non deficiamus*. Quid efficit meditatio? Producit fructus Deo gratos, nec umquam interituros. Sequitur enim protinus: *Et erit tamquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium ejus non defluet*. Hic locus etiam ad illos pertinet, qui legem ore tenentes, nec eam concoxerunt, docentque populum quod ipsi nec faciunt, nec amant. Porro, diu discendum est quod doceat, & vix accendit alios, qui friget ipse. Ita fit ut nemo bene pascat gregem Domini, nisi ipse pastus a Domino. In administrandis Ecclesiæ sacramentis, non nocet recte sumentibus administrantium improbitas; sed perquam rarum est, ut per hominis improbi doctrinam aliquis convertatur ad bonam mentem. Tametsi non inficior, & hoc quoque fieri posse. Nullum autem efficacius animarum pabulum, quam doctrina spiritualis, quæ numquam non est adhibenda. Siquidem hic est panis quotidianus, quo nisi assidue reficiatur animus, primum gracilescit, mox languore torpescit, demum emoritur. Hic igitur cumprimis vigilat veri pastoris cura, ne quid desit ovibus. Nec ex ore frigido porrigat illis cibum, sed ex caritate flagranti corde. Ignis ignem accendit. Rursus, oves accepturæ sermonem salutiferum, præparent animi stomachum, ut quod datur, tum vacuæ, tum avidæ capiant. Non enim satiantur his pascuis, nisi qui esuriunt & sitiunt justitiam, quemadmodum cibus inutilis est corpori, qui stomacho fastidiente capitur. Huic fastidio pastores ita mederi solent, ut petram salis ponant in pascuis, quam lambentes oves stomachi nauseæ medentur. Hoc itaque tædium qui sentiunt, lambant petram Christum, & ab illo precibus exsugant Evangelicæ sapientiæ orexim. Sunt qui sacramentis non ex animo, sed velut ex consuetudine utuntur, de spiritu non admodum solliciti. At caro sacramenti non prodest quidquam, sed spiritus est qui vivificat. Sunt qui more Judæorum hærent in cortice Scripturæ, nec ruminant quid intus lateat mysticæ sapientiæ. Sunt qui quotidie magnam Psalmorum vim recitant, sed lingua tantum non spiritu. Hinc in plerisque tantus animorum languor, tantum frigus caritatis, tanta virium imbecillitas, ut ad quamvis levem tentationem concidant, & vel verbulo efferentur ad omne vindictæ genus. Nec ullam rem magis, arbitror, deesse his, qui conclusi vitam agunt, potissime Deo dicatis virginibus. Probo sacras cantiones, laudo Scripturarum recitationes, in quibus bona diei pars & noctis nonnulla consumitur, præsertim, si simul & spiritu psallatur & mente. Continetur enim his occupationibus animus a multis malis quæ solet in hominibus gignere otium, sed viva vox pastoris melius afficit, erudiens, increpans, obsecrans, exstimulans, consolans, territans. Olim sacræ virgines assidue versantes in templis, audiebant docentem Episcopum, inde prodierunt nobis tam multæ viris etiam admirabiles, & ad martyrium usque fortes. Nunc, proh dolor! fere tales habemus, ut cancellis debeant qualemcumque in proposito constantiam. Nam quæ recederet si liberum esset, jam recessit. Hujus imbecillitatis præcipua causa est, quod raro datur illis audire verbum Domini, eo quod plerumque mutos habent præfectos, multos etiam voluptatum quam litterarum studiosiores, aut si quid docent, frigidum est & ineptum. Ad virginum enim curam fere extruduntur, qui ob ignaviam mentis ingeniique stuporem mundo sunt inutiles, aut cœnobiis suis graves. Hic itaque non oporteret dormitare vel parentum sollicitudinem, qui filias suas in hoc vitæ genus conjiciunt, vel Præsulum vigilantiam. Oves autem quæ se student probare pastori quam bene pastæ sint, non illi ostendunt cibum in ore, sed nitore lanarum, habitudine corporis & alacritate motus declarant se bene pastas. Ita qui edisciunt sacra volumina, qui recitant, qui decantant, non protinus ideo bene pasti sunt, sed quum ad injurias tolerandas sunt fortes, quum ad officia pietatis alacres, quum spiritus hilaritate comes, tum demum intelligas licet illas probe saginatas. Jam sunt, ut dixi, qui non ferunt nisi blanda, prurientes auribus, & adsciscentes magistros, qui titillent voluptate, non sanent amara licet veritate. At oves quæ sanæ sunt cum primis delectantur salicum frondibus, quod amaræ sunt, maluntque salsis uti pascuis quam dulcibus. Ergo qui nondum defatigati a carnalibus desideriis, nauseant ad ea quæ sunt cœlestia, rogent pastorem ut dignetur ipsos ad aquas refectionis deducere, ubi copiosius hauriant de spiritu, qui vi sua ignea excoquit stomachi pituitam, totosque convertat ad Deum, qui prius tepidi mundo & Christo semet partiebantur, velut utroque genu claudicantes, quum nemo possit servire duobus dominis. Et in Apocalypsi Christus minatur tepidis, evomiturus illos nisi incalescant. Nihil autem hoc hominum genere infelicius, ac fortassis etiam insanabilius. Tepor quidem ille nascitur ex supputri pituita affectuum, quæ febriculam gignit in animo, ut non delectemur neque vegetemur doctrina spirituali. Ad aquas igitur refectionis properemus, ut incalescamus caritate. Quod dico forsitan alicui videbitur absurdum, eo quod aqua frigida soleat reficere æstuantem, non inflammare tepentem. Non est absurda metaphora, dilectissimi, si commode interpretemur. Hæc aqua refrigerando calfacit. Quonam pacto? Refrigerat æstum concupiscentiarum, quæ tumultuantur adversus spi-

Super aquas refectL.

spiritum, his refrigeratis incalescit mens hominis ad ea quæ sunt spiritus. Id explanat Propheta, dicens: [*Animam meam convertit.*] Nam Paulus animam hominis partitur in tres partes, in carnem quæ vergit ad terrena, spiritum qui nititur ad cœlestia, & animam mediam, quæ nunc huc, nunc illuc volvitur. Hoc genus sunt affectus naturæ, cura propriæ incolumitatis, caritas erga uxorem, pietas erga parentes ac liberos, affectus erga propinquos & amicos. Nam hæc nobis cum Ethnicis, partim etiam cum brutis communia sunt. Hi affectus si se applicent ad spiritum, ut illos non amemus, nisi in Christo, & si incidat necessitas, malimus illos deserere, quam a Christi caritate recedere, animam vertunt in spiritum. Sin in horum gratiam divaricamur a mandatis Dei, jam anima vertitur in carnem. Ut ergo totus homo ferveat spiritu, necesse est ut pastor noster animam ad se convertat. Hoc facto sequitur alacritas & dulcescunt omnia, quæ prius erant fastidio. Mox ubi talibus aquis refecta fuerit anima nostra, jam concepto fervore spiritus, & aversa a voluptatibus & commodis hujus mundi, tum pastor deducit illam per semitas justitiæ, ut per quadraginta mysticas mansiones alacriter pergat ad terram fluentem lacte & melle. Mansiones sunt gradus virtutum, quos etiam Psalmus commemorat quindecim, quibus adscenditur in cœleste templum, quæ est domus Domini. Viæ nomen in sacris litteris frequentissimum est, & interdum accipitur pro certa ratione vivendi, velut Actorum nono & decimo nono: *Viros viæ hujus.* Et, *De via Domini.* Semitæ vocabulum infrequentius est. Attamen, quum utraque vox in bonum simul atque in malum accipiatur, maxime quum Scriptura in metris, aut metris similibus, eamdem aliis verbis recinit sententiam, semitæ, rarius in malam partem usurpatur. Exemplis supersedeo, ne sim prolixior. Quod nos dicimus viam, Septuaginta dicitur ὁδὸς, quod nos semitam, illis τρίβος. Est & Jureconsultis discrimen inter *viam*, *iter* & *actum*. Ex quibus nominibus latissime patet via, cujus tanta jubetur esse latitudo, ut spatium sit flectendis vehiculis, cui proximus est actus. Nam & peditum iter dicitur, agere vero qui mulos aut equos ducit. Via plaustra quoque continet, quæ sæpenumero strata est & publica, quales sunt in urbe quæ vicos dirimunt, & ab ædificiis mœnia, & extra urbem via Appia, via Sacra. Publicam porro viam Græci λεωφόρον appellant. Nam prædia nonnumquam debent viæ servitutum huic aut illi, sed non populo. Semita vero quasi semi iter dicta videtur, quod & angustior sit, nec publica. Quid hic vobis commemorem notissimum Pythagoræ symbolum, *Per viam popularem ne eas.* Qui sunt isti qui incedunt per viam λεωφόρον? Contemplare quomodo vivat hominum vulgus, & intelliges quod quæris. Amant, oderunt, litigant, belligerantur, indulgent genio, ambiunt, scortantur, mœchantur, dolo, fraude, furtis, fœnore, peculatu, perjuriis rem augent. Et alii quidem repunt, alii pedibus ambulant, alii pilentis, petoritis, sellisque curulibus vehuntur, alii camelis, elephantis, mulis, caballis, ac mannis insident, omnes tamen quoniam suis quisque cupiditatibus aguntur, per populi viam gradiuntur. Atque hæc illa via lata per quam maxima pars hominum tendit ad interitum. Ab hac via nos abducit Pastor noster, carissimi, clamitans: *Ego sum via, veritas, & vita.* Et: *Intrate per angustam portam, quia lata porta & spatiosa via est quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam.* Quam angusta porta, & arcta via est quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inveniunt eam. Hanc ergo viam angustam paucisque notam frequenter sacræ litteræ semitam appellant. Cæterum, quoniam habent & impii semitas suas, de quibus admonet nos Solomonis sapientia: *Fili mi, ne ambules cum eis, prohibe pedem tuum a semitis eorum.* Nam semitæ omnis avari animas possidentium rapiunt. Itidem habent & ambitioni, libidini, luxuique servientes semitas atque etiam cuniculos suos, præsertim hypocritæ, quibus & ipsi fallunt, & alios pelliciunt in exitium. Hos denotavit Dominus, dicens: *Attendite a falsis Prophetis.* At Pastor noster non deducit nos per quaslibet semitas, sed per semitas justitiæ. Multæ sunt semitæ, una tamen est justitia Christianorum, quum Judæorum tot sint justitiæ quot sunt opera. Justitia nostra Christus est, qui justificat per fidem omnem hominem ad ipsum venientem. Non absurdum, opinor, si quis hunc locum de vitæ variis institutis interpretetur. Veluti laici, conjugati, milites, aulici per viam ambulant justitiæ, si modo in suo genere probe degant, at qui perpetuam castitatem, qui rerum mundanarum contemtum profitentur, ambulant per semitas justitiæ, modo præstent quod profitentur. Sed quoniam vitæ genus non commendat hominem Deo, sed animi pietas, & in his qui vitæ arctissimum institutum profitentur, sunt heu nimium multi, qui per popularem incedunt viam, congruentius accipiemus omnes illos per justitiæ semitas ingredi, qui secundum præcepta Dei vitam dirigunt in suo quisque genere. Quisquis oberrat, quocumque cupiditas invitat, ibi latissimum errandi spatium præbet via. Cæterum, ubi non receditur a præceptis primum divinis, deinde humanis etiam quæ conducunt ad pios mores, ibi semita angusta est, quæ non dat spatium delinquendi. Sic & conjugati servantes honorabile matrimonium, & thorum immaculatum, ambulant per semitas justitiæ, sic & negociatores neminem fraudantes, sic nautæ, sic aurigæ, sic milites, sic aulici, nihil admittentes adversus præcepta Dei, ambulant per semitas justitiæ. Porro, quoniam in mediis etiam virtutum progressibus insidiari solet exitiale malum arrogantia, Propheta adjecit: [*Propter nomen suum,*] videlicet, hominis excludens meritum, & Christi benignitatem illustrans. Scio quosdam offendi, si quis dicat excludi meritum, sed his vocibus plusquam sexcenties utitur divus Augustinus, cæterique complures orthodoxi. Quod si quod hominis meritum dici possit, tam exiguum est, ut expediat pro nihilo duci, aut certe nobis arrogare non possimus, eo quod hoc ipsum ex Dei munificentia profectum est. Concordat autem hic locus cum versiculo Psalmi trigesimi: *Quoniam fortitudo mea & refugium meum es tu, & propter nomen tuum deduces me & enutries.* Itaque, carissimi, si quis vestrum senserit sese spiritus robur collegisse, minus gravari carne, alacrius rapi ad ea quæ sursum sunt, videat ne dum sibi vindicat quod gratis accepit, non solum non augeatur dono, verum & quod habet amittat, dicatque Pastori suo: *Non mihi, Domine, non mihi, sed nomini tuo da gloriam.* Item Illud: *In Deo faciam virtutem.* Ita fiet, ut & tu vites arrogantiam, & Domini benignitas sic augeat suam in te munificentiam, ut intrepide possis & illud dicere: [*Nam etsi ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.*] Nec hic est otiosa personæ mutatio. Antehac sibi sponsa gratulabatur, sed imminente periculo circumspiciens quam nihil haberet ex sese dignum tanta fiducia, ad Pastorem versa dicit: [*Quoniam tu mecum.*] Itidem & Paulus commemorans quæ Christus per ipsum gesserat, addit: *Non autem ego, sed gratia Dei, quæ mecum erat.* Discamus & nos, dilectissimi, ad hunc loqui modum, si quid a nobis recte pieve gestum fuerit. Ne dicamus, Eam tentationem ego devici: sed, *Domini misericordia me liberavit ab ea tentatione.* Nec ego illum converti ad meliorem mentem, sed gratia Dei per me famulum indignum dignata est illum ad mentem meliorem convertere. Absint illæ gloriosæ voces ab ovibus Christi, quas nunc audimus, ab his qui se postulant haberi germanas oves Christi. Si qui sunt in hac urbe servati ab Hæreticorum lue, vox illius nostri effecit: &, meis concionibus hic populus multo quam antea factus est melior. Seminavi vobis spiritualia, date vestra carnalia: &, nos sumus Ecclesiæ columnæ, collapsuræ nisi fulciamus eam nostris humeris. O voces Pharisaicas, & Christi Pastoris gloriam obscurantes. Et hæc audiuntur ex eorum ore, qui simplicium ovium vellere teguntur. Nos autem simus veræ oves Jesu Christi. In benefactis nihil agnoscamus, nisi simplex ministerium, gloriam omnem Domino tri-

Marginalia: 1 Thess. 5. — Deduxit me super semitas justitiæ. — Matth. 7. — Prov. 1. — Psal. 59. — A — B — C — D — E — F

tribuentes, qui omnia facit propter nominis sui gloriam. Sinamus illum triumphare in nobis, ut aliquando triumphemus cum illo. Illius fiducia fortes simus & animosi, illi petræ insistamus si volumus esse stabiles. Nam si nostris præsidiis niti cœperimus, illico corruemus. Neque hoc modo dicamus homini, gratia Dei mihi adfuit, & gratia Dei sum id quod sum, dicamus ipsi Christo: *Non timebo mala quoniam tu mecum es.* Quod hominibus loquimur lingua sonat, non raro dissonans a corde, at quod Deo loquimur & vere & ex animo loquimur. Tum enim loquimur scrutatori renum & cordis. Cum illis autem juxta Scripturarum proprietatem dicitur esse Dominus, quibus est propitius. Non recte igitur dicit fur aut latro, si quando feliciter cessit prædatio, aut adulter si quam amat potitus est, aut iratus si quem odit ultus est, hodie Dominus mihi adfuit. Quod Septuaginta verterunt *in medio umbra mortis*, Hieronymus vertit, *in valle umbra mortis. Umbram mortis* appellat caliginem densissimam, qualis est apud inferos, aut juxta allegoriam, in animis impiorum qui non noverunt aut certe non timent Deum. Eo verbo complectitur omnia quæ solent hominibus terrorem incutere, quod genus orbitas, exsilium, egestas, infamia, cruciatus corporis, mors, inferi, Diabolus. Quid enim timebit, qui non timet inferos? Multa vero terrent naturam humanam, quæ vere mala non sunt. Contra, multæ res alliciunt, quæ jure metuendæ sunt. Ea vere mala sunt, quæ reddunt hominem malum, hoc nec egestas, nec exsilium, nec morbus, nec mors potest per sese. Universitatem autem malorum Hebræus aptius dixit *malum*, quemadmodum in Euangelio Agnus dicitur *tollere peccatum mundi*, hoc est, ipsum peccati corpus. Nec tamen refragatur huic sensui quod Græce Septuaginta verterunt *κακά*. Siquidem non apponentes articulum, demonstrant non illa vel illa mala, sed omne malorum genus intelligendum. Quæ res præbet tantam fiduciam oviculæ, ut nec mortem, nec inferos metuat? *Quoniam virga tua & baculus tuus ipsa me consolabuntur.* Sic enim legit Hebræus, & hunc versiculum superiori annectit. Non me clam est, quosdam interpretari virgam fraternæ correptionis, juxta illud: *Corripiet me justus in misericordia, & increpabit me, & baculum pœnitentiæ remedium.* Virga percutitur delinquens non occiditur, jamque sibi displicens ne despondeat animum, baculo pœnitentiæ sustentatur, quæ lapso promittit pacem. Et hæc fateor esse in Ecclesia, pioque sensu dici, sed mihi placet in Scripturis interpretatio simplex minimeque coacta, & sibi cohærens. Hic Psalmus totus est consolatorius, nec quidquam habet admixtum triste. Nam his verbis exponit quod paulo ante dixerat: *Quoniam tu mecum es*, id est, quoniam mihi fuisti auxilio. Quomodo auxiliatus es? Virga & baculo, hoc est, ut simplicissime dicam, tua gubernatione, quæ præstat, ut mala quoque mihi vertantur in bonum. Aut virga directionis tuæ, quæ non sinit aberrare a semitis justitiæ, & baculo qui fulcit in via lassescentes. Virga sint præcepta, baculus consolatio sustentans animum spe cœlestium præmiorum. Nihil porro vetat quo minus virgam accipiamus Scripturam divinam, quæ prælucens nobis in omnibus actionibus, ac præscribens quid fugiendum, quid expetendum, dirigit nos per semitas justitiæ, juxta illud: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis*: baculum vero, spem futurorum præmiorum quæ fulcit piorum animos, ne cedant afflictionibus, quæ plurimæ objiciuntur ambulantibus per semitas justitiæ. Spes enim præmii minuit vim flagelli, & exspectatio justorum lætitia, quemadmodum docet Solomon. Nec dicit se versari in tenebris & umbra mortis, sed fictione locum facit hyperbolæ. Quale est illud: *Si adscendero in cœlum, tu illic es*: ita hic, etiam si contingat ambulare per inferos, te comite, nihil expavescam. Cur enim expavescat tenebras, qui lucem mundi secum habet? Cur metuat mortem, qui vitæ fonti junctus est? Spes bona dat vires, animum quoque spes bona firmat. Hanc magna ex parte conferunt aquæ refectionis. Multum, profecto, solatii adferunt sacræ litteræ, pollicentes immortalitatem his

A qui Christi vestigia sequentes ingrediuntur per semitas justitiæ, sed, ecce benignus ac dapsilis pastor, aliud solatium adornat. *Præparabis*, inquit, sive *præparasti in conspectu meo mensam, adversus eos, qui tribulant me*, sive *in conspectu affligentium me.* Nec enim magni refert in Propheticis sermonibus, utrum verbis futuri temporis res explicetur, ac præteriti.

Quemadmodum Imperatores militibus suis, quo pugnent alacrius, solent donativum aut epulum aliquod exhibere præter stipendii spem, ita pastor hic ovibus suis pollicitus vitam æternam, interim velut arrabonem subinde dat, quasique gustum illius æterni convivii. Habet nonnihil laboris ire per semitas justitiæ, sed parata est mensa quietæ & hilaris conscientiæ, juxta illud
B Solomonis: *Secura mens quasi juge convivium.* Habet exercitatio pietatis, quæ pars est Marthæ, molestiam corporalem, sed eam discutit bene factorum comes lætitia spiritualis animi. Nam inter fructus spiritus commemoratur & gaudium, quod gaudium nemo tollet a nobis, sed in futuro seculo consummabitur. Hujus gaudii quoties meminit beatus Paulus? *Non est enim*, inquit, *regnum Dei esca & potus, sed justitia, pax & gaudium in Spiritu sancto.* Idem tot periculis tot malis exercitus, quid scribit Corinthiis? *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio, in omni afflictione nostra.* Unde hæc hilaritas in tanto malorum agmine quæ illic commemorat?
C Nimirum, accumbebat ad hanc mensam, quam Dominus præparavit suis militibus, oleo lætitiæ spiritualis delibutus, & præclaro Domini calice ebrius. Errant itaque, qui pietatem rem tristem ac tetricam existimant. Talis quidem est Pharisæorum religio, at vera pietas longe plus habet solatii quam tædii. His delitiis spiritualibus refecta pia mens, non invidet Epicureis & Apiciis mensas suas, non desiderat mensas Siculas, habet epulas illis centuplo lautiores, habet unguentum non mox peritura voluptatula delectans nares, sed intus jugi gaudio exhilarans animum, habet calicem vini vere exhilarantis cor hominis, quod sanctam ac sobriam adfert temulentiam. Habet enim mustum, quo hausto quondam Apostoli videbantur ebrii, sed his qui mensæ hujus delitias non gustarant. Hæc mensa parata est e re-
D gione affligentium oves Christi, ut unde pii reficiuntur, impii discrucientur. Arcana quidem est hæc hilaritas piorum, sed tamen plerumque se profert dictis, relucet in vultu. Itaque fit, ut, quum impii conviciis lacessunt pios, atque illi adeo non commoventur, ut pro maledictis referant benedicta, magis exasperentur, quam si in ipsos dicta fuissent convicia, præsertim hi qui deploratæ mentis sunt. Rursus, alii perspicientes in tantis contumeliis & cruciatibus perpetuam tranquillitatem & hilaritatem vultus, intelligunt in illis operari Spiritum Dei, & convertuntur ad pietatem: & hanc ob causam hæc mensa parata est, Christo Pastori plena fiducia hærentibus, in conspectu im-
E piorum, ut quemadmodum oves hic incipiunt frui gaudiis cœlestibus, ita perditi hic incipiant sentire cruciatum Gehennæ, cui destinati sunt. Tyranni totas ingenii vires in hoc explicuerunt, ut immanibus suppliciis avocarent a Christo. Verum, quum cernerent universam ipsorum potentiam, strepitum, minas constantissime contemni, & Martyres in eculeo, in igni, in laniena crudelissima, vultu sereno persistere, gravius ipsi cruciabantur animo, quam illi corpore. His exemplis converti poterant ad pœnitentiam, sed quoniam tum excæcati malitia, quod videbant videre noluerunt, feræ pœnitentiæ reservantur, ut canant frustra lugubrem cantionem illam: *Nonne hi sunt quos aliquando habuimus in derisum*, &c. Jam fingamus nec esse resurrectionem,
F nec animas a corporum interitu superstites esse, quis non malit sub tali Pastore talibus enutriri pascuis, talibus refici aquis, tali frui securitate, ad tam opiparam mensam accumbere; quam sub tyranno Diabolo per fas nefasque falsa mundi bona sectari, quæ & venantem excruciant desiderio, & habentem tum servandi sollicitudine, tum augendi studio, tum amittendi metu excarnificant, nec veram animo quietem præstare valent? Quid si jam ad æternitatem illam flectamus oculos, piorum & impiorum

Joan. 17.
Roman. 14.
2 Cor. 2.

rum sortem inter se conferentes? Et benignitas, inquit, tua, non hic tantum me reficit, verum etiam quod cœpit absolvet, & qui dedit arram, dabit solidum promissum, ut hoc convivium plenis jam gaudiis agam omnibus diebus vitæ meæ: & qui nunc habito in hoc tabernaculo corporis peregrinus & hospes paucorum dierum, tunc in cœlestem Hierosolymam, quæ est patria nostra, receptus habitem in domo Domini in longitudine dierum, ubi perpetuum securum & plenum erit gaudium, sublatis e medio malis omnibus.

Dimittam vos, si paucis ordinem Psalmi contexuero. Salutis principium est ut simus oves, hoc est, simplices ac dociles, & agnoscamus Pastorem nostrum Jesum, & ab illo nos pasci sinamus: deinde, per illum deducamur in pascua Ecclesiæ, ubi remissio peccatorum dat pacem & quietem animo, mox per Scripturarum cognitionem uberiorem, & spiritus largiora munera ducimur ad aquas spiritus reficientes, & robur addentes fidei caritatique. Hinc ad præcepta vitæ Euangelicæ perfectioris, in qua confirmatus colligit robur spiritus, ut paratus sit etiam ad martyrium, fretus sui Pastoris custodia. His succedit optima pars Mariæ, quæ numquam aufertur, hoc est, alacritas spiritus, quum usu jam dulcescunt ea quæ primum erant amara. Hic est gustus æternæ felicitatis. Eumdem ordinem servat Ecclesia. Episcopus catechumenum doctrina Symboli abducit ab hædorum grege, dirigitur ad vestibulum Ecclesiæ, A per baptismum collocatur in paucis, receptus ad ovium sacramentorum communionem, mox proficiens pietate, enutritur super aquas refectionis, donec totus spiritualis, nihil amet præter Deum, aut certe propter Deum. Talem ubi se probaverit Ecclesiæ, deducitur in ea munia, quæ virum perfectum & exploratum desiderant, sponte profitetur virginitatem, dilargitur sua pauperibus, suscipit Diaconi functionem, subit onus Episcopi, & ingrediens per angustam viam, non inflatur honore, non corrumpitur dignitate, sed Domino Jesu cujus vices gerit, tribuit omnem gloriam. Itaque nec prosperitate rerum attollitur, nec adversitate dejicitur, sed fretus Domini præsidio, quem in omnibus sequitur ducem, B fit adversum omnem malorum incursum intrepidus, sibique tentationes vertit in solatium, & futurorum spe veluti scipione sustinet animam: ab externis ministeriis, quæ molestiam habent adjunctam, secedit in cubiculum bonæ conscientiæ: ibi refectus epulis spiritus, & hujus oleo exhilaratus, & gustu quodam cœlestium gaudiorum ebrius, facile contemnit quidquid avocat a Christo. Jamque pertæsus omnia quæ videntur, suspirat, optans propius jungi Domino, & coram sine fine illius præsentia frui: ad quam nos perducere dignetur optimus ille Pastor Dominus Jesus Christus, cui cum Patre & Spiritu Sancto gloria perennis, AMEN.

UTILISSIMA CONSULTATIO

DE

BELLO TURCIS INFERENDO,

ET

OBITER ENARRATUS PSALMUS XXVIII.

AFFERTE DOMINO FILII DEI, &c.

PER

DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM.

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS

ORNATISSIMO VIRO

D. JOANNI RINCKO,

JURIS PRUDENTIA CELEBRI

S. D.

Uoniam cum tuis litteris, ornatissime Vir, nec eruditione, nec elegantia, nec humanitate mihi videbar umquam paria facturus, huc induxi animum, ut quanto cæteris omnibus eram inferior, tanto verborum copia vel turba potius superarem. Cujusmodi telam ordiantur Monarchæ videmus omnes. De colligendis belli nervis solliciti sunt permulti, de Ducibus & machinis nonnulli, de mutanda in melius vita, quod est totius negotii caput, & ad universos ex æquo pertinet, vix quemquam video cogitare. Nec satis admirari possum unde tantus stupor Christianorum animos occuparit. Quum tot plagis divinitus admoneamur, ut & paucioribus sint afflicti Ægyptii, & mitiores sint quæ referuntur in Apocalypsi Joannis, tamen plus quam Phryges, Domini toties ad meliorem frugem provocantis severitate nihilo reddimur meliores, imo potius tamquam deplorata mancipia collecto adversus verbera callo, benignitate Numinis abutimur ad peccandi pervicaciam, & adversus misericordiam temporariis malis nos C invitantis ad vitæ correctionem præfractiores evadimus. Bellis, latrociniis, civilibus tumultibus, factionibus, expilationibus, pestilentiis, penuriæ, fami, in tantum assuevimus, ut jam pro malis non habeantur. Fecit Deus quod solent medici fideles, novavit remedia, immisit inauditum & immedicabile lepræ genus, quam nescio quare vulgus appellet scabiem Gallicam, quum sit omnium gentium communis, percussit hominum genus ulcere vere pessimo. Tam horribile malum adeo non docuit nos castimoniam ac sobrietatem, ut plane verterimus in jocum. Nam eo res devenisse videtur, ut inter aulicos bellos ac festivos quemadmodum D sibi videntur homines, ignobilis ac rusticanus habeatur, qui sit ab hoc immunis malo. Quid hoc aliud est, quam Domino nos castiganti oppedere, mediumque, quod dici solet, digitum ostendere? Successit dogmatum irreconciliabile dissidium, nec id sane simplex, cui citra controversiam ansam ex parte non minima præbuerunt corrupti mores eorum, quorum sale condiri debuerat populi stultitia. Nec qui traducuntur de corrigenda vita cogitant, nec qui traducunt melioris vitæ specimen exhibent. Ac minimum abest, quin hoc quo-

que tam atrox rei Christianæ malum in fabulam ludumque verterimus. Quid est minarum quas Levitici XXVI. & Deutero. XXVIII. ob violata ipsius præcepta Dominus intentat, quod in nos non inciderit. Tot jam annis quid non bellorum vidimus? Quæ caret ora cruore nostro? Quoties sensimus Turcicum gladium, ultorem violati fœderis quod cum Deo pepigimus? Quod pestilentiarum genus non sumus experti, non minus in agris quam in urbibus, ut fugere nihil aliud esset, quam mutare periculo periculum? Baculum panis quoties sensimus confractum? Quam multi sunt ubique qui comedunt panes ad pondus nec saturantur? Nuper in Italia regionum feracissima, quam multi fame perierunt? Fortasse nulla adhuc comedit carnes filiorum ac filiarum suarum, sed tamen quid aliud quam mutuo laniatu vivimus omnes? Magnates expilant, rusticus quadruplo vendit sua, negotiatores in immensum intendunt pretia, opifices quanti volunt locant operas. Unusquisque dolis & artibus circumvenit proximum suum. Vidimus desolata templa magnifica, confracta simulacra, Sacerdotes exactos. Nonne pridem immisit in nos bestias agri vastantes omnia, quum rusticorum manus tanta licentia grassarentur? Nec illa maledictio deest nobis quam commemorat Deuteronomium. Ducuntur uxores & alius dormit cum illis. Jam illa nova non sunt, nos facere sementem unde colligat alius, nos plantare vineam unde non bibamus, recipere alienigenas qui nobis imperent. Nonne igitur Deus veluti frustra consumtis remediis omnibus, loqui nobis videtur per Prophetam: *Super quo percutiam vos ultra addentes prævaricationem?* Non hæc crudelitatis vox est, sed summæ misericordiæ. Quemadmodum medicus paternum affectum gerens erga ægrotum discruciatur animo, cum videt artes suas morbi violentia superari: Caritas tamen, quæ, juxta Paulum, sperat omnia, non finit ut laborantem pro deplorato conclamatoque deserat; Dum anima, inquit, est, spes est, excutit omnem ingenii vim, si quod insolitum, si quod efficax pharmacum possit excogitare: Ita clementissimus Dominus & humanæ salutis avidissimus inauditis remediis nos sollicitat ad vitæ castigationem. Immisit morbum medicis omnibus ut incognitum, ita immedicabilem, qui prodigioso rotatu capitis ac brachiorum miserandis modis discruciabat viros, fœminas, puellas etiam forma & ætate florentes, ademta interim & mentis sanitate. Nec paucos arripuit diversis in regionibus nova vel phrenesis, vel delirationis species. Nihil hactenus profectum est. Nuper novum pestilentiæ genus immisit, letiferum sudorem, quod a Britannis exortum incredibili celeritate per Orbem longe lateque divagatum est, plurimorum exitio, summo terrore omnium; vel quia novum, ut a medicis minimum esset opis, vel quia paucis horis tollit quem arripuit, vel quia subinde repetit quem reliquit, vel quia pernici contagio latissime grassari solet. Agnoscas malum a clementi Patre immissum, quod terrore sanaret potius, quam internecione perderet. Quid hoc aliud est quam vox Domini clamantis, agite pœnitentiam, instat regnum cœlorum! In Psalmis Dominus velut affectus tædio loquitur: *Quadraginta annis proximus fui generationi huic, & dixi, semper hi errant corde.* Nos & annorum numero, & plagarum atrocitate superamus Hebræos, utinam non & duritia cordis semper ad deteriora vergentis, & cum arte studioque medici pugnantis! Nec interim desinit clamare vox Prophetica: Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra. Hujusmodi calamitates quibus subinde tangimur, nihil aliud sunt, quam voces Domini ad se revocantis. Quemadmodum enim Dominus pollicetur læta servantibus legem, ita non minitatur mala, nisi legem adspernantibus. Cur autem has calamitates immittat, sequitur eodem in loco: ipsi vero rogabunt pro peccatis suis, eo quod abjecerint judicia mea & leges meas despexerint. Nec enim penitus abjeci eos: neque sic despexi ut consumerentur & irritum facerem pactum meum cum eis. Agnoscamus igitur hæc flagella voces esse Domini, cupientis sanare nos, non

Esa. 1.

A perdere, quemadmodum docet Psal. XXVIII. *Vox Domini super aquas,* hoc est, populos, variis affectibus variisque doctrinis huc illucque fluctuantes. *Deus majestatis intonuit, Dominus super aquas multas, vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia, vox Domini confringentis cedros, vox Domini intercidentis flammam igneam, vox Domini concutientis desertum, vox Domini præparantis cervos.* Felices sunt in quibus hæc omnia agit vox omnipotens Domini, & agit, nimirum, in omnibus qui non obturant aures suas. Utinam vox Domini intonet in virtute, quo terrore salubri commoveat animos nostros ad pœnitentiam! Utinam sit in majestate, ut omnis B humana sublimitas semet illi submittat ad perfectam obedientiam! Utinam sit super aqueos animos nostros in quibus refrixit caritas, qui dum ab unico illo bono decessimus, defluximus sicut aqua, fluctuantes humanis affectibus, circumacti quolibet vento doctrinæ. Utinam vox Domini colligat aquas in unum, & appareat nobis solida tellus fidei, quæ calfacta sole caritatis pariat omne genus virtutum! Utinam vox Domini confringat in nobis cedros, non quaslibet modo, sed & Libani! Habet mundus cedros suas, sed purpureas, habet Ecclesia cedros suas, sed dealbatas: Libanus enim Hebræis candorem sonat. Has interdum erigit in altum ambitio, ferocia, ac mundanis quidem excelsæ C videntur, spargentes gratum hominibus clari nominis odorem, & immortalitatem quamdam meditantur, sed apud Deum humi jacent odoris ingrati. Has cedros utinam confringat vox Domini! proque his erigat olivas frugiferas, quæ lumen alant in domo Dei. Eas nemo potest confringere, nisi vitulus ille saginatus, quem Patri pro nobis immolavit, solus omnium sine exceptione candidus, & filius rhinocerotis, id est, Judaicæ gentis, quæ spiritu vacua litteram legis velut unicum cornu torserat in Christum. Qui si per fidem gignatur in nobis, filius erit bicornium, insignis ac dilectus, quandoquidem utrumque cornu obvertemus non in ipsum, sed in affectus carnis. Utinam Domini D vox in nobis intercidat flammam ignis, qua tot jam annis undique conflagrat orbis Christianus, simultatum, odiorum, ambitionis & avaritiæ, quibus cupiditatibus toti rapimur in ea quæ sunt hujus mundi. Incendium invaluit, occupavit universum mortalium genus, regnat flamma victrix. Sola Domini vox potest eam dividere, sic ut præcipua pars ardoris feratur in Deum, quod superest, in proximum, iræ, libidini, ambitioni nihil tribuatur. Ita fiet, ut Dominus concutiat desertum nostrum incultum, horridum, noxiisque animantibus refertum. Nam id purgari non potest, nisi Domini voce concussum. Habent venatores cornua quibus feras e lustris excitent. Mala be- E stia est aper, sed pejor est avaritia. Mala bestia est ursus, sed pejor est luxuria. Mala bestia est leo, sed pejor est crudelitas. Mala bestia est vipera, sed pejor est invidia. Quod si Dominus sua voce dignetur concutere omnes deserti nostri latebras per veram pœnitentiam & confessionem, fiet ex sterili frugiferum, ex obscuro lucidum, ex invio pervium, proque noxiis bestiis pariet nobis cervos alatis pedibus, qui sitiant, non ea quæ sunt hujus mundi, cumque mundo prætereffluunt, sed fontes aquarum salientium in vitam æternam. Tunc revelabuntur nobis obscura saltuum, ac discussis pravis cupiditatibus quæ militant adversus spiritum, resectis dogmatum dissidiis, ex deserto fiet F templum Domino dicatum, in quo concordibus animis, eadem voce, omnes instauratori suo dicent gloriam. Hæc omnia, quo minus fiant, in culpa est non Dominus, sed nos, qui velut aspides surdæ ad vocem Domini sapienter incantantis obturamus aures, alteram admoventes terræ, alteram cauda obturantes. Quia terram amamus, non audimus cœlestia, quia Scripturam ad carnis affectus detorquemus, etiamsi quid audimus, nobis ipsis inutile reddimus. At, qui fieri poterit, ut nobis aperiantur aures? Nam & hoc Dei munus est. Sacrificio placandus est, ut aures audiendi nobis adaptet, eoque clamat: Adferte Domino filii Dei, adferte Domino filios arietum, adferte Domino glo-

Psal. 21.
Ephes. 4.

A gloriam & honorem, adferte Domino gloriam nomini ejus. Adorate Dominum in atrio sancto ejus. Filii Dei professione quidem sunt omnes per mysticum renati lavacrum, tametsi vox hæc peculiariter appellat eos qui in Apostolorum vicem successerunt, hos alloquitur Propheta: Si vere filii Dei estis, adferte quod sitit, quod amat, ob quod assidue clamat Dominus. Quid adferemus? filios arietum. Sitis ipsi arietes & idonei gregis dominici Duces, imitantes Principem Pastorem Jesum, videlicet, insignem illum arietem, quem Abraham vidit hærentem in vepribus: ille semet immolavit Patri, immolate & vos Domino membra vestra, quæ sunt super terram, ut vestra doctrina piisque moribus offeratis agnos spiritu masculos, &
B arietum filios: afferatis autem non vobis, sed Domino, cujus est grex. Pharisæi obambulabant per mare & aridam, ut adducerent proselytos. Verum eos non offerebant Domino, sed sibi. Ita dilatanda est ditio Christiana, ut offeramus, non carnes aut sues, sed filios arietum, eosque non in nostram gloriam & aut emolumentum vertamus, sed ut ministri fideles offeramus Domino. Alioqui clamabit: *Multiplicasti gentem, sed non magnificasti lætitiam.* Huic igitur terque quaterque adferte, filii Dei, filios arietum, non quærentes quæ vestra sunt, sed quæ Jesu Christi. Nondum attigit Psalmus, unde propemodum omnis populi pernicies oritur. Nec ea vox tantum pertinet ad primarios Ecclesiæ Ministros, verum etiam ad Principes
C mundanos. Talis enim fere populus est, quales sunt Principes: quamquam interdum & ob populi merita, Dominus patitur regnare hypocritam. Quando quidem nullus hypocrita perniciosior Ecclesiæ, quam qui pastorem professus agit lupum, aut Regem professus agit Tyrannum. Omnis quidem hypocrisis invisa est Christo veritati, sed hac ut nulla nocentior, ita nulla Deo invisior. Ergo vos, filii Dei, favete gloriæ Dei, ac vestrum esse ducite, quidquid illius est. Si quid per vos agit Dominus, ne vertatis in vestram superbiam aut quæstum, sed adferte Domino gloriam & honorem. Non hoc satis est, adferte gloriam nomini ejus. Amat hostias, sed in illis vult honorari suum nomen,
D quod impiis Christianorum moribus dehonestatur, & conviciis afficitur inter gentes. Adorate Dominum, non opes, non imperium, non hujus mundi pompas, sed Dominum. Quidquid nobis Deo carius est, hoc adoramus pro Deo. Ubi? Non solum in templis manu factis, quæ patent & piis & impiis, sed in atrio sancto ipsius, hoc est, in pura sanctaque conscientia. Nam, hi demum veri sunt adoratores, qui in spiritu adorant Dominum. Multi sunt ubique, qui lignum crucis adorant osculo, qui ad Christi imaginem procidunt, qui ad eucharistiam provolvuntur, qui ad nomen Jesu flectunt genua, sed non ita multi sunt, qui adorant illum in atrio ipsius per Spiritum Sanctum ædificato. Id si
E fecerint Monarchæ, si Pontifices, si cæteri Primates Reipublicæ, Dominus abunde effundet in populum gratiam suam: hoc est enim quod dicit sermo Propheticus: *Dominus diluvium inhabitare facit, & ipse semper nobiscum manens, sedebit Rex in æternum.* Beati quibus imperat ille Rex, nec enim suos deserit in æternum. Hoc protectore non est quod metuat populus, licet imbecillis ac pusillus. Dominus ipse, virtutem dabit populo suo: & si maledicat illi totus mundus, cædes, ac bella minitans, Dominus tamen benedicet populo suo in pace, quam mundus nec dare potest, nec auferre, nisi sibi quis auferat. Ne igitur obsurdescamus ad
F toties vocantem Dominum, qui nunc denuo vocat nos per Turcarum licet non insolitam truculentiam, & hoc inexcusabilior est nostra surditas, quod toties inclamati non expergiscimur. Gens barbara, obscuræ originis, quot cladibus afflixit populum Christianum, quid immanitatis in nos non exercuit? Quot civitates, quot insulas, quot provincias ademit Christianæ ditioni? a quanta latitudine in quantas angustias detrusit nostræ Religionis imperium? Jamque procemia rerum eo spectare videntur, ut ni dextera Dei protegat nos, brevi quod reliquum est orbis Christiani videatur occupatu-

Esaia 9.

Job. 34.

Psalmi finis.

ra. Hæc si fortuito gererentur, tamen Christiani pectoris esset unicuilibet membro dolenti totum rei Christianæ corpus condolescere: nunc vero quum indubitatum sit, tam late patens imperium non illis virtute partum, sed nobis nostrum ob merita nostra diminutum, non solum ingemiscendum est omnibus qui favent Christiano nomini, verum etiam opitulandum est fraternarum nationum calamitatibus, quæ præterquam quod ob Religionis contubernium omnibus nobis communes haberi debent, periculum est ne re vera fiant communes omnium. *Tunc tua res agitur paries quum proximus ardet*, imo tunc totius civitatis res agitur, quum quamcumque domum attingit incendium. Opitulandum igitur, sed bifariam, si vere studeamus malum depellere. Parandum est quidquid ad tam difficile bellum pertinet, sed prius illud parandum, sine quo nihil proficit apparatus ille. Frequenter arma mota sunt in Turcas, sed hactenus parum successit nobis, sive quoniam non abjecimus ea, quibus offensus Deus sic immittit Turcas in nos, quemadmodum olim Aegyptiis immisit ranas, cyniphes, & locustas. Sive quia victoriæ spem in nostris viribus collocavimus, sive quia non Christi negotium egimus, sed adversus Turcas animo Turcico pugnavimus.

Hortatur itaque res ipsa, ut de utroque apparatu nonnihil disseramus, si prius nobis persuasum fuerit, Turcas non sua pietate, non sua virtute, sed nostra socordia potissimum hucusque crevisse. Primum enim Turcarum nomen adeo fuit ignobile, ut vix apud ullum veterum reperiatur, nisi quod Plinius Libro VI. capite VII. inter Thussagetas & Arimphæos, qui ad Rhiphæos pertinent montes, commemorat *Turcas*, qui tum incoluerint, usque ad solitudines saxosis vallibus affines. Nec Pomponius Mela illos aliud quam nominat. Tanta erat illius nationis obscuritas, a qua profectos probabile est, qui nunc per tot opulentas ac spatiosas regiones ambitiosæ crudelitatis pomeria protulerunt. Nominat illos & Cyprianus in libro *de duplici Martyrio*, veluti jam tum Cæsariani nominis devotos hostes. Sunt eruditi quidam, qui pro *Tuscis*, quos Ptolemæus in Asiatica Sarmatia recenset, existimant legendum *Turcos* sive *Turcas*. Quis enim Scriptorum alius *Tuscos* posuit in Asia? Sed de nomine non erit interim controversia: hoc genus hominum, cujus immanitate tot seculis affligitur & atteritur res Christiana, sicuti complures autumant a maris Caspii littoribus, in Persidem, Asiamque minorem eruperunt, idque ante annum ab hac ætate nostra septingentesimum, nullo certo duce, sed vagi palantesque latrociniis verius quam bello provincias depopulabantur. His artibus exercitati, repperere conductorem Machumetum, Saracenorum Principem, dignum, ut ajunt, patella operculum. Sub hujus auspiciis re semel atque iterum feliciter gesta, a stipendiaria servitute ad imperium adjiciunt animum, adortique Saracenos Machumetum acie profligatum obtruncant. Hinc Turcici regni primordia. Summa rerum delata est ad Trangolipicem Mucaletum, prius Turcarum ducem: is accersita Turcarum aliorum manu, per nepotem Cucumetium invadit Arabiam, per alterum nepotem Asanum Mediæ regiones impetit, adversus Romanos conflicturum. Quum per neutrum nepotem res successisset, per Aleimum fratrem denuo Romanos invasit, quæ res quum illi non prorsus infeliciter evenisset, paulo post quæsita adversus Romanos occasione, Trangolipix Asiam omnem ad Euxinum usque mare partim redegit in suam ditionem, partim depopulatur. Sed rursum virtute Gallorum res Turcicæ vehementer accisæ fuerunt, donec exsisteret Othomannus ab hoc Solymanno, qui nunc rerum potitur decimus, juxta quorumdam supputationem, vir obscuro loco natus, ac parentibus rusticis, sed ad latrocinia factus. Is per occasionem seditionum arripuit arma Turcica, nihilo mitior in suos quam in alienos. Hinc circiter millesimum trecentesimum nostræ salutis annum exortus, intra annos XXVIII. non mediocriter auxit Turcicam tyrannidem, subacta maxima ex parte Bithynia, nec paucis ad Euxi-

Euxinum oppidis vi captis. Huic successit filius Orchanes, qui dissidio Græcorum adjutus, Prusiam Græcis ademit, ac primus in Europam trajecit, accitus a Cantacuzeno, cui certamen erat cum Palæologis: ubi parricidio quoque ditionem auxit. Duxerat enim uxorem Caramani filiam, soceri filio interemto magnam Principatus ejus partem occupavit. Et hic annos XXII. rerum potitus Ammuratæ filio tradidit Principatum, qui, sollicitante Palæologo, duodecim Turcarum millibus in Europam transportatis adversus Bulgaros, & Peloponnesi Principem re sat feliciter gesta, ad Europeas opes animum cœpit adjicere: dumque simulat se Imperatoris hostes ulcisci quemadmodum cœperat, Genuensium navibus ad id suppeditatis, transmisso Hellesponto, Abydum adoritur, Calipolimque præter alias civitates occupat: mox Serviam, Bulgariamque ingressus occupata Hadrianopoli, occurrentes hostium copias ingenti clade profligat, Lazaro Serviæ Principe cæso, a cujus servo mox ipse occiditur Ammurates, relictis duobus filiis: quorum Pazaites Solymum fratrem dolo necat, mox interfecto Bulgarorum Principe maximam ejus ditionis partem sibi vindicat: hoc successu rerum inflammatior, Bossinam, Croatiam, & ulteriores Illyrici partes vastat, Constantinopolim obsedit annis octo, facile expugnaturus, nisi Gallorum & Ungarorum exercitus ab instituto revocasset: quibus ad Nicopolim occurrens, profligatis hostibus ad intermissam obsidionem rediit, pressitque biennium, nec videbatur relicturus, nisi nuntiatum esset Tamberlanem Scytharum Principem ingenti multitudine in Turcarum terras irrupisse. Cum hoc conflixit ad Stellam montem in Galatiæ Bithyniæque confinio, sed infelicibus auspiciis, quandoquidem in eo prælio cæsa feruntur ducenta Turcarum millia. Pazaites captus, aureis catenis in cavea vinctus, a Tamberlane circumlatus fuisse dicitur ad extremum usque vitæ diem. Hæc acta sunt circiter annum millesimum trecentesimum nonagesimum septimum. Ex liberis quos reliquerat Pazaites, Machometes Orchane fratre per insidias sublato, Turcicam rem occupat solus, qui receptis quæ Tamberlanes abstulerat, Bulgaros & Valachos populatus, Hadrianopoli Regiam constituit. Machometæ successit Ammurates filius. Is adortus Mysiæ Principem, duos illius filios exoculat, ac mox horum sororem ducit uxorem, his auspiciis fretus in Valachos, Ungaros, & Germanos incursiones facit, mox in Epirum versus, Crojam armis capit, Venetis Thessalonicam adimit. Interim ab Ungaris ingenti pugna victus, decennales ab his inducias petit & impetrat, quibus hortatu Pontificis Eugenii violatis, Ungari repetunt Ammuratem, verum ingenti nostrorum clade. Nam in uno prælio, quod ad Varnam commissum est, periere Ladislaus Rex Poloniæ & Julianus Cardinalis, in altero quod ad Basila fuit, cæsi non pauci Principes Ungariæ, milite gregario ad internecionem exstincto. Nostrorum ducum tum ambitio, tum dissidia, victoriam tradidere Turcæ. Mox fratrum discordia Peloponnesum illi tradidit, tandem dum Epirum quæ defecerat vindicat, dum Crojam frustra oppugnat, animi dolore perisse dicitur, rerum potitus annis triginta quatuor: cui successit filius Machometes, qui inexplebili rapacitate majorum suorum tyrannidem obscuravit. Duo Christianorum imperia, Constantinopolitanum & Trapezuntium subvertit, regna duodecim Christianis ademit, civitates ducentas cepit. In his erat Chalcis insula & Scodra, quondam Venetorum ditio. Capham Ponticam urbem expugnavit, Rodon insulam tentavit, licet irrito conatu. Hydrunte expugnato, arma movit in Italiam, eamque triennio misere vexavit, tanta omnium consternatione, ut Sixtus Pontifex, deploratis rebus, relicta urbe Apostolica, fugam in Gallias adornaret. Mox in filium natu majorem bellum atrox moliens, periit anno millesimo quadringentesimo octogesimo primo. Hinc inter fratres parricidiale certamen de Principatu, sed victo majore Zizimo, Pazaites rerum summam tenuit. Hic Sultanum Ægyptium bello frequenter adortus, rem infeliciter gessit, ut Turcæ fœdus cum hostibus inire coacti sint. Dehinc anno M CCCC XCII. Ceauniorum montium accolas invadit, easque gentes ad eum usque diem semper liberas in Turcicam pertraxit servitutem. Septimo ab hinc anno, classe invectus, Methonem, Naupactum, ac Dyrrachium Venetorum adimit ditioni. Quin & Forojuliensium agros Turcæ crudelissime vastarunt. Pazaitæ regnum occupavit filius Selimus, patre depulso. Selimo, sive ut alii malunt, Zelimo, successit Solymannus, nihil a majoribus degenerans. Vide vero quam illis fuerit felix impietas, dum nos veræ pietatis studium abjicimus. Nos inter nos sine fine de qualibet ditiuncula bellis plusquam civilibus digladiamur, & interim Turcarum latrocinium verius quam imperium, quam late porrectum est. Ad septentrionem Pontum Euxinum attingit, ad orientem Euphrate fluvio terminatur. Ad meridiem Aethiopia. Nam intra paucos hosce annos, totam Ægyptum ac Syriam una cum Phœnice & Judæa Palestina subegit. Ab occasu ad Jonicum mare pertinet. Hinc si ad septentrionem redeas, Danubium attingit, imo limitem hunc longe transiliit, ad Borysthenem usque fluvium. Nunc mihi specta quam variam, quam spatiosam & opulentam ditionem hic ambitus complectitur. Tota Asia minor, duodecim non minus nationes continens. Tota Thracia, in qua est Constantinopolis, priscis dicta Byzantium, olim Christianorum Imperatorum, nunc Turcarum Regia. Duæ in Europa Mysiæ ad flumen Danubium, magna Daciæ portio, tota Macedonia, totaque Græcia, cum omnibus Ægei maris insulis, quæ partim Sporades, partim Cyclades appellantur, sub Turcarum imperio duram servitutem serviunt. Cretam nunc vulgo Candiam, Cyprumque, duas nobilissimas Mediterranei maris insulas Veneti hactenus utcumque tenent, sed, ut accipio, tributarias. Hæc utcumque per transennam ostensa, si quis explicet, quot olim opulenta regna, quot celebres civitates, non tam pressas quam exstinctas comperiet? Quid nunc est illa quondam beata Peloponnesus? Quid nobile totius orbis emporium Corinthus? Quid Attica, quondam ob morum elegantiam Græciæ Græcia dicta? ubi nunc ingeniorum parens & optimarum disciplinarum altrices Athenæ? obscurus vicus ostenditur, sic tamen ut de nomine prorsus ambigatur. Ubi Lacedæmon quæ sola gignebat masculos? Quid hic pergam ea commemorare quorum adeo recens est memoria, ut ipsæ res etiamnum oculis atque auribus cunctisque sensibus omnium inhæreant; Rhodum captam: quid toties cruentas incursationes factas in Ungariam, quid exstinctum Lodovicum Ungariæ Regem, quid hoc anno totam Ungariam crudelissime occupatam, depulsum Regem Ferdinandum, plusquam hostiliter oppugnatam Viennam, incredibili immanitate vastatam Austriam ulteriorem totam. Summam rerum obiter indicavi, quid si quis evolvat singula? quam truculentas clades nostras, quot Turcarum victorias, nostra damna luctusque reperiemus? Ac fortasse jam omnes Turcæ serviremus, nisi terræ filius exstitisset Sophis, qui Turcarum inexplebilem rapacitatem aliqua ex parte cohibuisset; Nisi parum feliciter illis cecidisset Martis alea cum Sultano Ægyptio, nisi domesticæ inter ipsos seditiones crudelitatis in nos impetum aliquantulum fuissent remoratæ.

Unde igitur illis tantus rerum successus? Si gentis originem requiras, summam reperies obscuritatem cum summa barbarie conjunctam. Si imperii primordia, occurrit mercenarius miles, occurrit nefaria perfidia trucidatus Princeps in cujus verba jurarant. Si progressum quæras, comperies rem crudelitate partam, latrociniis auctam, comperies funesta conjugia, comperies impia fratrum parricidia, patres a liberis regno depulsos, cum perfidia conjuncta crudelitatis exempla, ut nihil interim dicam de religione & moribus. Regnant irato Deo, pugnant adversum nos sine Deo, illi Mahometem habent propugnatorem, nos Christum. Et tamen quam late propagarint tyrannidem, res ipsa loquitur: tot ditionibus excussi, magnaque Europæ

A ropæ parte amissa, de tota periclitamur. Quis enim nescit quam facilis genti Turcarum terra pateat ad nos aditus? Quum enim utramque teneat Mesiam, superiorem & inferiorem, ad flumen Danubium, regiones Thraciæ vicinas, non difficilis per hoc flumen ad nos patet aditus. Dalmatas & Illyricos eadem vicinitate habet obnoxios, ne quid dicam de Pannonia quam toties impetiit. Mari vero toti imminet Italiæ, præcipue vero ab Epiro, Siciliæ ac Neapolitano regno. Hydruntum extremum Italiæ oppidum adhuc tenet, Brundusium aliquando tenuisse dicitur. Nunc prælusit in Austriam, quorsum evasura, Deus novit. Et ubi in- B terim dormierunt illa bello nata Germanorum pectora? An pietati Turcarum hic successus tribuetur? Nequaquam. An virtuti? Gens est effœminata luxu, nec alia re quam latrociniis formidanda. Quid igitur causæ? Nostris vitiis illi debent suas victorias, pugnavimus adversus illos, sed ut res ipsa clamitat, irato Deo nostro. Iisdem enim studiis arma movemus in Turcas, quibus illi ditiones alienas occupant. Trahimur regnandi libidine, inhiamus opibus, &, ut dicam in summa, Turcæ pugnamus cum Turcis. Quin ipsa rerum gestarum historia satis indicat, nostris insidiis, nostra ambitione, nostratium perfidia gravissimis cladibus semper fuisse datum locum. Palæologi cum Cantacuzano C implacabile dissidium Turcis aditum aperuit in Europam. Jusjurandum auctore Eugenio violatum nos in funesta prælia conjecit. Siquidem & hosti servanda fides. Nec mediocrium malorum nobis causa fuit Zizimus Pazaitæ frater veneno peremtus, qui bello captus a Rhodiensibus, quum in Alexandri sexti Pontificis manus venisset, Carolo Gallorum Regi postulanti datus est, sed prius dato veneno, quo mox periit priusquam Mediolanum pervenisset, si modo non fallit publica suspicio. Si ipsi concordes, si purgatis animis sub vexillis Christi, illius unius auxilio freti, legitime bellum gessissemus cum Turcis, haud quaquam in tam angustum esset contracta ditio Christiana. Sed D hisce de rebus suo loco copiosius.

Interim mihi paucis rixandum est cum duplici hominum genere, quorum alteri perperam ad bellum Turcarum inflammati sunt, alteri perperam dehortantur ab armis in Turcam movendis. Nam utrique mihi videntur diversa quidem ratione, sed pariter tamen peccare. Ut enim non omne cum Turcis bellum legitimum ac pium est, ita incidit, ubi non obsistere Turcæ, nihil sit aliud quam prodere rem Christianam immanissimis hostibus, ac fratres nostros illorum indigna servitute pressos deserere. Quum imperita multitudo Turcarum nomen audit, protinus concipit animo graves iras, ad cædem inflammatur, canes & E Christiani nominis hostes illos vociferans: non reputans illos primum esse homines, deinde semichristianos, nec expendens an legitima sit belli causa, postremo an expediat arma capere, & hostem lacessere truculentius sæviturum: nec cogitans nullos esse perniciosiores Ecclesiæ hostes, quam impios Principes, præcipue sacros, postremo, non animadvertens interdum Deum nostris sceleribus offensum ad emendandos nos abuti Barbarorum immanitate. Atque interim pinguntur nobis exempla Turcicæ crudelitatis. Atqui ea res nos admonere deberet quam ægre sit omne bellum cum quoquam suscipiendum. Nam hic est omnium bellorum communis ludus, quibus Christiani cum Christianis tot jam annis impie conflictamur. Exse- F cramur in tabulis immanitatem, sed asperiora patrata sunt in Aspera, non a Turcis, sed a nostratibus, plerisque etiam amicis. Nimium recens est ejus calamitatis memoria, nihil est necesse ut hoc ulcus refricem. Ergo si talia picturarum argumenta nobis vere displicent, abjicienda est nostra temeritas, qua tam facile procurrimus ad arma. Crudelius enim est, quod Christiani faciunt Christianis, etiam si sint quæ sunt paria. Quale vero spectaculum esset, si in tabulis expressa subjicerentur oculis hominum, quæ annis quadraginta Christiani patrarunt in Christianos? Tantum adversus eos, qui nihil aliud clamant quam, bellum in Turcas, bellum in Turcas.

Nunc cum illis agam qui in diversam peccant partem, errore fortassis speciosiore, sed nihilominus perniciosо. Sunt enim qui in totum existimant Christianis interdictum bellandi jus, quam opinionem arbitror absurdiorem quam ut sit refellenda: tametsi non defuerunt qui hinc mihi calumniam struerent, quod in lucubrationibus meis plurimus sim in laude pacis, ac bellorum detestatione: sed qui mea legunt integri, vel tacente me perspiciunt manifestam sycophantiæ impudentiam. Doceo, bellum numquam suscipiendum, nisi cum tentatis omnibus vitari non potest, propterea quod bellum suapte natura sit adeo pestilens, ut etiam si a justissimo Principe, justissimis de causis suscipiatur, tamen ob militum ac ducum improbitatem fere mali plus adferat quam boni. Plus ausus est divus Bernardus, qui mundanam militiam appellat malitiam: mundanam autem appellat, quoties ambitio, ira, aut prædæ spes ad arma provocat: ibi qui cadit, inquit, perit in æternum, qui occidit & vincit, vivit homicida. Nunc cum his ago, quibus placet Lutheri dogma, quo censet, eos qui belligerantur cum Turcis, rebellare Deo, per illos nostra scelera castiganti. Eam sententiam hujusmodi elogio notarunt Theologi Parisienses: Hæc propositio universaliter intellecta est falsa, nec sacris eloquiis conformis. Falsitatem impingunt non Hæresim, nec simpliciter damnant, sed in universum negant esse veram. Sentientes, ni fallor, pro causæ circumstantiis bellum interim recte cum Turcis suscipi, interim secus. Quod autem ad Scripturas attinet, extra controversiam est, olim Hebræos auctore Deo cruenta bella gessisse cum Allophylis, quin ipsum etiam Mosen auxiliantibus Levitis XXIII. millia suæ gentis trucidasse, ob vitulum conflatilem. Sed *Exod. 32.* hic dubitabit aliquis, an hoc jus transierit ad Christianos, præsertim cum Hebræi fere non nisi peculiari jussu Numinis bella susceperint. Cæterum si quis in totum Christianis adimat jus belli, idem Magistratibus oporteret adimat jus puniendi nocentes. Nihil enim est aliud bellum, quam punitio multorum per multos, si maleficium alia ratione corrigi non possit. Sed Euangelium licet adulteram dimiserit, nusquam tamen legitimum jus adimit Magistratui, tametsi nusquam aperte comprobat. Cæterum, Paulus gladium, qui portatur ad vindictam malorum, laudem bonorum, videtur approbare. Quod si quis tergiversetur Paulum illic loqui de Magistratu Ethnico, cui voluerat a Christianis obtemperari, ne scandalum præberent Euangelio, si viderentur Reipublicæ statum & ordinem perturbare: responderi potest, quoniam nec inter Christianos aliter potest sanari Reipublicæ tranquillitas, opus esse profanis Magistratibus, qui metu mali cohibeant scelerosos, qui legibus ac monitis non obtemperant. Quam potestatem si concedimus Magistratui, belli quoque jus Monarchis concedamus oportet. Quamquam illud certissimum, arbitror, omnia tentanda potius quam inter Christianos bellum oriatur, nec prorsus suscipiendum, nisi frustra consumtis omnibus remediis vitari non possit, etiam si causa sit, tum gravissima, tum justissima. Nam, si libido dominandi, si ambitio, si privatus dolor, si vindictæ cupiditas bellum persuasit, latrocinium esse constat non bellum. Et, quamquam Christianorum Principum præcipuæ partes sunt bella gerere, tamen non oportet rem omnium periculosissimam suscipere, sine civitatum & patriæ consensu. Quod si necessitas inevitabilis huc hortatur, ut omnino bellandum sit, Christianæ mansuetudinis est, viribus totis adniti, ut bellum quam minime multos corripiat, & quam potest minima sanguinis jactura quam ocyssime finiatur. Laudatur enim hoc nomine Theodosius Imperator, & laudatur a viro laudatissimo Ambrosio, quod a communione sacramentorum abstinuerit, eo quod hostibus in bello cæsis victoria cruenta contigisset. Atqui Romani pro numero cæsorum hostium, statuas ac triumphos splendidiores decernebant. Nec Ambrosius qui factum hoc prædicavit in Theodosio, bellum quamlibet necessarium justumve probat; nisi adsit animus reli-

religiosus, totam victoriæ fiduciam in Deo collocans, nec aliud spectans quam Reipublicæ tranquillitatem. Quidam nobis percontantibus, qui consistere possit Respublica Christianorum, si nulli sint qui legibus & armis protegant, mutua percontatione respondere solent, quomodo substitit & crevit Respublica Christiana, quum nec Magistratus haberet profanos, nec arma, nec tormenta? verum ut talibus initiis expediebat exoriri Ecclesiam, ita nihil necesse est ut perpetuo sit idem rerum status. Crevit miraculis, quæ nunc requirenda non sunt. Quamquam Ecclesiæ tranquillitatem tum temporis utcumque tuebantur Ethnici Magistratus, neque enim cuivis tum licebat Christianum occidere. Porro quod attinet ad Lutheri rationem, Si ideo non est fas Turcis obsistere, quod per illos Deus castigat suorum malefacta, nec in morbis licebit accersere Medicos, quod Deus & morbos immittat ad purgationem suorum. Quin ad idem abutitur Satanæ malitia, cui tamen jubemur resistere. Fas est igitur & Turcas depellere, nisi Deus evidenti signo id fieri prohibeat. Quamquam si nos ad bellum exstimulet, non Reipublicæ Christianæ tranquillitas, sed latius regnandi libido, aut opum cupiditas, aut similis aliqua causa, aut si nostris freti viribus magis quam Dei præsidio cum illis congredimur, aut si præter conventa, liquet bellum irato Deo suscipi. Addam & illud: Si Deus toties in nos immittit Turcas, ut ad vitam emendatiorem provocet, nosque paramus arma, nec ea corrigimus quibus offensus Deus nobis immittit Barbarorum immanitatem, infelicibus auspiciis bellum geremus: quod hactenus evenisse perspicimus, vereorque ne in posterum atrociora videamus, nisi toto pectore convertamur ad Dominum, eique sacrificium offeramus quod nobis Psalmus ostendit. Sed objiciunt aliqui, ut fas sit Christianis adversus Christianos bellum gerere, adversus Turcas non licet, quod Paulus neget esse suum de his qui foris sunt judicare, satis habere si de his qui intus sunt judicet. Sed Turcæ foris sunt, nec ad Ecclesiam pertinent. Quod si nobis fas est occidere Turcas, cur olim Ecclesia non armavit se adversus Gentes tam immaniter sævientes in professores Christiani nominis? Atqui Augustinus ne tum quidem id fieri volebat, quum nostri numero & opibus essent illis superiores, intercedens etiam pro quibusdam qui Christianos occiderant, ne per Imperatorem afficerentur supplicio: nec aliam adfert causam, nisi quod ea ratione Martyrum esset obscuranda gloria. Legimus, Imperatores idololatras crudelissime sævisse in fortunas & corpora Christianorum, sed Christianos armis se tutatos, aut vindictam molitos numquam legimus. Unico fugæ præsidio sunt usi, quod illis Dominus indulserat. Quamquam non desunt auctores, quorum est Tertullianus, qui censeant, fugam non simpliciter concessam, sed ad tempus divino quodam consilio permissam, ut quoniam pauci adhuc erant Euangelicæ doctrinæ præcones, illorum fuga latius spargeretur Euangelium. Quo per urbem disseminato, fugere negandi genus erat. Quod si fugere non licet, minus licet ad arma procurrere. At Christianorum vulgus perperam existimat, cuivis licere Turcam non aliter occidere quam canem rabidum, non ob aliud nisi quia Turca est. Quod si verum esset, liceret cuivis occidere Judæum, quod tamen si audeat, non effugeret pœnam legum civilium. At Magistratus Christianus Judæos punit si quid delinquant adversus leges publicas, quibus sese submiserunt, ob diversam religionem non occiduntur, eo quod Religio Christiana suadetur non cogitur, & inseritur non obtruditur. Hoc autem jus quo puniuntur Judæi quemadmodum & Christiani, habebant olim Ethnici Principes in Christianos, & nunc haberent Turcæ, si, quod Deus avertat, sub illorum ditione legitime viveremus. Proinde misere se fallunt, qui se credunt recta subvolaturos in cœlum, si contingat in prælio adversum Turcas cadere: nisi pura sit conscientia, nec si pro Christo cervicem porrigas ad idololatriam vocanti Tyranno, in cœlum pervenies.

Porro, tanta fuit priscorum Ecclesiæ Præsulum mansuetudo, ut ne relapsos quidem Judæos vellent plecti supplicio capitis. Id perspicuum est ex distinctione de consecratione IV. *cap. plerique ex Judæis.* Quum enim Sisemandus Rex comperisset multos Judæos, qui detestati priorem impietatem, professi fuerant fidem Christianam non solum relapsos in veterem blasphemiam, verum etiam abominandos ritus Judaicos exercere circumcisis liberis ac servis suis: consuluit Ecclesiæ Præsules, quibus modis hoc immane scelus corrigendum esset. Responsum est illi ex decreto concilii Toletani decimi. Tales Judæos Pontificali auctoritate correctos ad cultum Christianæ dignitatis revocandos esse: ut quos propria voluntas non emendabat, animadversio Sacerdotalis coërceret: liberos a parentum consortio separandos, servos pro injuria corporis libertate donandos. Jam constat Sacerdotes nullum habere jus occidendi quemquam. At nunc blasphemia in Christum ac Virginem Matrem, etiam sine relapsu, punitur supplicio plusquam capitali, & in Hæreticum errorem prolapsus traditur incendio, etiamsi non accedat crimen blasphemiæ. Berengarius autem in tam abominandum errorem revolutus adeo non est occisus, ut nec Archidiaconi dignitas illi sit adempta. Exuritur & Christianus in Paganismum revolutus. Sed justius erat Judæum exurere, qui, adulta ætate, catechismo edoctus, sponte Christum professus est, quam qui infans & insciens baptizatus.

Hæc eo spectant, non ut reprehendam hodiernæ consuetudinis severitatem, fortasse necessariam, sed ut ostendam Ecclesiam quo magis vigebat in ea germana pietas, hoc magis a bellis & capitalibus suppliciis abhorruisse. Divus Ambrosius probat in Cæsare, quod Barbarorum incursionem ab Italia depulerit, nec aliter probat nisi cum fide & religionis amore sumantur arma, quamquam, inquit, hoc non est Euangelicæ perfectionis. Vides, quam circumspecte, quamque contanter bellum approbarit. Verum, ut omne gladii jus profanis Principibus ac Magistratibus adimere, nihil aliud est quam universum Reipublicæ statum subvertere, civiumque fortunas ac vitam facinorosorum audaciæ prodere: ita nullo bono exemplo fieri potest, ut Sacerdotes non dicam bellum gerant ipsi, sed bellicis negotiis implicentur. Deo militant, nec implicari debent secularibus negotiis. Bellum autem adeo res est secularis, ut propemodum sit Ethnica. Quod si fas est Sacerdotibus præliari, fas sit & carnificem agere. Nunc, quum Pontificum constitutiones arceant Sacerdotem a medicando, qua fronte admittitur ad bellandum, cum medici studium, & ars sit servare, bellatoris occidere? Exemplum autem de depellendis morbis non per omnia congruit rei propositæ. Nam pharmacis uti, cum nullius injuria damnove conjunctum est, at qui bello rem gerit, sic ab sese depellit injuriam, ut aliis moliatur exitium. Quod si bellum parum justis de causis suscipitur, aut secus quam oportet geritur, nihilo magis probandum est, quam si quis morbum maleficis artibus depellere conetur. Quin & illud in disquisitionem vocatur, an, qui sibi male conscius, agnoscit morbum ab irato Deo immissum, fas sit concessis remediis morbum propellere, quum interim hæreat in proposito eadem perpetrandi quæ perpetraverat. Videtur enim is manifeste repugnare divinæ voluntati. Sed, ut donetur, licere cuique secundum primum naturæ jus, suam tueri incolumitatem, qualicumque spe correctionis, etiamsi ob curatam valetudinem non incurrat novum crimen, tamen constat illum gravissime peccare, quod Dei misericordiam ad emendationem vitæ sollicitantis respuit, seseque in summum discrimen conjicit, ut non levetur morbo, sed gravius etiam malum sibi accersat. Nam arbitrari, medicorum arte morbum depelli posse invito Deo, extremæ impietatis est. In simili statu sumus, si quum agnoscamus nos Turcarum incursionibus ad vitam emendatiorem, ad mutuam concordiam sollicitari, tamen in sceleribus nostris persistentes, existimamus nos irato Deo, viribus nostris calamitatem posse depellere.

re. Quod si violata fide jurisjurandi fœderumque Turcas lacessimus, perinde facimus ac si ægroti remedium non a medicis, sed a maleficis petamus. Proinde quemadmodum fidele consilium dederit ægroto, qui illi suadeat ut in primis se Deo reconciliet, agnoscatque Dei manum quam pro meritis mitiorem, imploretque Domini misericordiam, sumto proposito vitæ correctioris: ita salubre consilium nunc dederit Christianis Principibus, qui suadeat illis, ut priusquam ad arma procurrant, ea submoveant, quibus offensus Deus Turcas toties nobis immittit. Alioqui si nobis nostris viribus promittimus victoriam, quid aliud quam nos ipsos fallimus, ac Numinis iram magis ac magis in nos exacerbamus, Deo repugnantes verius quam ipsis Turcis? Non est autem necesse, ut ea commemorem, quæ Deum avertunt a nobis: In se quisque descendat, ac domi reperiet affatim. *Conclusit* rursus *Deus omnia sub peccatum, ut omnium misereatur.* Alius aliis laborat vitiis, alius apertius malus est, alius tectius: Omnes tamen egemus Dei misericordia. Quæ tamen præcipua sunt & evidentissima, maxime dissimulantur. Quæ sunt illa? Utinam in pauciores caderent quæ dicturus sum invitus ac dolens, utinam in nullos, Ecclesiæ Pastores immane quantum degenerarunt ab archetypo suo. Quam hic omnia vitiarunt tinearum pessimæ, ambitio quæstusque; dein quot annis vidimus externos Principes irreconciliabilibus odiis inter se decertare? Pro Helena decennio bellum actum est inter Græcos ac Trojanos. At pro Helena Mediolano quanto diutius conflictatum est? Quid malorum non est passa Italia? Quibus non malis afflicta est Gallia? Flent etiam victrices regiones. Belli quod nobis tot annos fuit cum Ghelriis mysterium satius est non attingere: nimium est quod sensimus: ac ne singula persequar, quæ regio superest ubi non incredibili rerum caritate misere premitur tenuis plebecula? Ubi nunc veræ fidei, ubi Christianæ caritatis, ubi pacis & concordiæ vestigia? Quo umquam seculo plus licuit, fraudibus, audaciæ, rapinæ & imposturis? Et interim ceu germani Christiani Turcas detestamur. Si nobis succedere cupimus, ut Turcas a nostris cervicibus depellamus, prius teterrimum Turcarum genus ex animis nostris exigamus, avaritiam, ambitionem, dominandi libidinem, nostri fiduciam, impietatem, luxum, voluptatum amorem, fraudulentiam, iram, odium, invidiam, & his gladio spiritus jugulatis sumamus animum vere Christianum, atque ita si res postulet sub vexillis Christi, militemus adversus Turcas homines, & eodem propugnatore vincemus. Hoc enim promisit in Levitico, sed legem servantibus: *Persequimini inimicos vestros & corruent coram vobis: persequentur quinque de vestris centum alienos, & centum de vobis decem millia.*

Tum autem fuerit Christo gratissimus triumphus, si hoc egerimus, non tam ut illos occidamus, quam ut eos in religionis ac pietatis consortium adjungamus. Tales victorias amat qui gaudet Servatoris cognomine, qui sic occidit ut vivificet, sic vulnerat ut sanet. Pium Deoque gratissimum est homicidium, sic jugulare Turcam, ut exsistat Christianus, sic dejicere impium, ut exoriatur pius. Hic igitur sit scopus unicus, hoc præcipuum studium, ut Christi ditionem augeamus potius quam nostram. Alioqui jugulare Turcas quid aliud est, quam Orco litare? Possidere quod Turca possidet, imperare quibus imperat, nec aliud spectare, superbiores nos & avariores reddere poterit, feliciores non poterit: ac periculum fuerit, ne nos degeneremus in Turcas citius, quam ut illos ad ovile Christi aggregemus. Quisquis considerat præter Syriam ac Palestinam tot Græciæ regna, tot Asiæ minoris provincias, in quibus olim per Apostolos prædicatum est Euangelium, nunc propemodum desolatas esse, ac Barbarorum tyrannide premi, qui fieri potest, ut non totis præcordiis indolescat, optetque Christi nomen, quod nunc in angustum videtur contractum, per universum terrarum orbem agnosci, celebrari, adorari, juxta Psalmum. Universas nationes variis linguis, sed concordibus in eodem templo, hoc est, in unitate Ecclesiæ Redemtori

A suo canere gloriam? Nam beatus Paulus nobis spem bonam ostendit, fore, ut aliquando Judæorum pertinacissima natio ad idem ovile congregetur, ac nobiscum agnoscat unum Pastorem Jesum. Quanto magis id sperandum de Turcis reliquisque barbaris nationibus, quarum, ut audio, nulla colit Idola, sed dimidiatum habent Christianismum. Si totum orbem tam pauci discipuli potuerunt sub Christi jugum mittere, non aliis instructi præsidiis, quam fiducia erga Deum, & gladio spiritus, quidni nos idem auxiliante Christo possimus, qui præter Monarchas Christianos tot habemus Theologiæ Doctores, tot egregios Præsules, tot Cardinales, tot Euangelicæ perfectionis professores? Non est abbreviata manus Domini, nisi nos illius gratiæ defuerimus. B Exitus totius negotii pendet ab illius nutu qui dixit: *Sine me nihil potestis facere.* Illo protectore, unum fugient mille: illo averso, nihil profuerit quamvis numerosa militum manus, nec belli quamlibet operosus apparatus. Ergo cum primis fixa in illo totius nostræ spei ancora, nihil vetuerit humanorum consiliorum rationes accedere: quæ sic adhibendæ sunt, ut nihilo secius toti pendeamus a Numinis æterni præsidiis: cujus favorem frustra speramus nobis adfuturum, si titulo quidem pro illo pugnemus, cæterum revera adversus illius voluntatem belligeremur.

Ut autem intelligamus, an volente Deo bellum suscipiatur, & an prospere cessurum sit, nihil necessum est C Prophetas accersere, nec ad exemplum Davidis admoto Ephod oraculum consulere, aut ad exemplum Gedeonis triplex signum expetere. Judæorum ac Gentium est exigere miracula, non fidelium. Multo vero minus oportet exemplo Gentium, Augures aut Aruspices adhibere. Nullum certius oraculum Scripturis divinis, nullum certius augurium quam mens sibi recti propositi conscia. Si gladium eximit tibi e vagina publicæ tranquillitatis studium, si fratrum oppressorum misericordia, si religionis amor, si tota victoriæ spes est in præsidio Numinis, si rectus oculus non alio spectat quam ad Christi gloriam, ac Christiani gregis utilitatem, puta, tibi divinitus de propitiatorio responsum, aggredere, vinces. Sin Scriptura divina reclamat animo D tuo, puta, per Angelum esse denuntiatum ut quiescas. Si crudelitas, si proferendæ ditionis amor, si rapinæ cupiditas vocat ad arma, scito, nullas aves volare posse inauspicatiores. Nam etiam si quid interdum feliciter cadere videtur iis qui talibus auguriis bellum suscipiunt, non felicitas est, sed esca fallax in graviores illectans calamitates. Interdum hoc nostris debetur sceleribus, & hominum erga Deum diffidentiæ, ut multæ res certam promittant victoriam, quum divinitus paretur extrema calamitas. Sic apud Homerum emittitur οὖλος ὄνειρος, qui Græcos victoriæ spe ad arma concitatos in summam cladem pertraxit. Sic in divinis litteris legitur spiritus Domini mendax, qui per ora Prophetarum omnium E Achab Regi Israel promitteret magnificam victoriam, quum Dominus illi pararet exitium. Nam in primo statim prælio vulneratus interiit, pœnas luens non auditi Micheæ. Auditi sunt quadringenti Prophetæ, uno spiritu mentientes, & contemtus est Micheas solus vera prædicens. A talibus Prophetis & nostris Monarchis cavendum censeo. Sunt enim qui ex anulis ac divinationibus promittant victorias, sunt qui per indusia & gladios fortunatos, sunt qui ex ventriloquiis & astris, sunt qui ex humanis artibus præsidiisve pollicentur successum. Tot sumus, inquiunt, numero, tantum habemus machinarum: his locis aggrediemur, sic & sic fallemus hostem: adsit Deus, non adsit, nostra est victoria. Alii F de suggesto sacro clamant: Ite prospere, tradet Dominus hostes in manus vestras, cornibus ferreis ventilabitis eos, donec funditus deleatis universos. Hujusmodi fortissimas voces, interdum & venales, impune jactant populi periculo, ipsi procul a telis domi se continent, & culinæ ventrisque negotium agunt. Tales olim fuisse quamplurimos belli præcones, nimium compertum est. Utinam nunc ejusmodi nulli sint!

Hic fortasse videbor alicui suscepisse negotium dehortandi a bello Turcico. Nequaquam, sed hoc ago

potius, ut feliciter bellum cum illis geramus, vereque speciosos triumphos Christo reportemus. Nam nihil aliud vociferari, quam bellum in Turcas, in immanes belluas, in Ecclesiæ perduelliones, in gentem omni scelerum ac flagitiorum genere contaminatam, quid aliud est quam imperitam multitudinem hostibus prodere? Quin ipse non semel admiratus sum, quum de propinquo audiremus crebras Hungariæ clades, nuper Lodovici miserandum exitium, Mariæ Reginæ tristissimam sortem: nunc præter occupatum Hungariæ regnum tam crudelem Austriæ vastationem, nostras regiones, atque ipsam adeo Germaniam adeo frigere, quasi quod geritur nihil ad nos attineat. Contrahimus manus & voluptatibus ac nugis impendimus, quod tuendis Christianis impendere gravamur. Neque vero me clam est, quid hic plerique causari soleant. Toties per Pontifices Romanos acta est hæc fabula, semper ridiculus fuit exitus. Aut enim nihil profectum est, aut res cessit in deterius. Pecunia, inquiunt, collecta hæsit in manibus Pontificum, Cardinalium, Monachorum, Ducum ac Principum. Nam gregatio militi stipendii vice relinquitur prædandi licentia. Toties audivimus Cruciatam expeditionem, recuperationem Terræ Sanctæ, toties vidimus rubram crucem, triplici corona insignitam, cum rubro scrinio, toties audivimus sacrosanctas conciones omnia pollicentes, toties acta præclara, spes amplissimas, nec aliud triumphatum est, quam pecunia. Itaque, quum proverbio moneamur, esse turpissimum bis ad eumdem lapidem impingere, nos plus tricies falsi, qui possimus fidere promissis quamlibet splendidis toties aperte delusi? Eadem res in totum prope alienavit animos hominum ab indulgentiis. Sensimus, inquiunt, meras esse nundinas: Subinde mutabatur titulus. Nunc erat res cum Turca, nunc Pontifex bello premebatur, nunc erat jubilæum, quod duplicatum est, ut esset quæstus geminus: sub Alexandro etiam triplicatum est, quia forte pœnitebat nundinarum: nunc offerebatur potestas plus quam plenaria, & periclitabatur Purgatorium, ne prorsus nullum haberet incolam. Nunc ædificabatur templum divi Petri in Vaticano. Nunc esuriebat Jacobus Compostellanus, nunc Sanctus Spiritus ille largitor omnium implorabat opem, nunc egebant Monachi in monte Sinai, nunc offerebatur compositio clementissima debentibus restitutionem, ac justificatio bonorum male partorum etiam e templis spoliatis. Quid plura? Nullus erat componendi modus aut finis. Pecuniæ partem secabant Principes ut reciperent diploma Pontificium, partem Decani & Officiales, partem Commissarii, partem qui præerant exomologesibus. Aliis datum est aliquid ut loquerentur, aliis ut silerent. Nec minima pars peribat inter scelerosos, ut fere sunt, ministros, ac diplomatophoros. Hos, inquiunt, lusus toties ac palam actos, & intellexit, & tulit crassus Germaniæ, crassior Galliæ populus. Quum in Flandriam occidentalem inundasset mare, totique regioni miserabile spectaculum exhibuisset, mox præsto fuerunt indulgentiæ quam maxime liberales: Causa movebat omnes vehementer, nonnihil etiam auctoritas Adriani nuper Pontificis. Collatum est affatim, ut ea pecunia miseris subveniretur. Missi sunt delegati, qui locis inspectis renunciarent quid quibus modis sarciendum esset; Res picturis exhibita est. Quonam dilapsa sit ea pecunia, non est cur memorem, certe nihil impensum est in eum usum in quem fuerat collecta. Hæc aliaque permulta nobis occinunt hodie, quoties suademus ut omnes Monarchis adsint adversus Turcarum sævitiam, &, utinam haberemus quo liquido possimus declarare vana omnia quæ prædicant. Magnis studiis actum est hoc negotium olim a multis Pontificibus, & quod mirum est ab ipso Bernardo, & Monacho & sancto: nihil omissum est, a Bessarione, a Pio secundo: genuit ea res multos ordines Cruciferorum, designati sunt amplissimi proventus, additæ dignitates. Quid profectum sit, ipsa res clamitat. Leo decimus in hoc ipsum totis viribus incubuit, dimissis per omnes Christianorum provincias legatis Cardinalibus, non quibuslibet, sed viris apprime doctis: nusquam pronis auribus audita est legatio, quum Lutherus nondum scripsisset adversus indulgentias Pontificias, nondum prodidisset articulum, adversus Turcas belligerare nihil aliud esse, quam Deo per illos visitanti nos repugnare. Hæc eo commemorare visum est, imo res ipsa compellit, ne satis existimemus vociferari, in belluas Turcas, sed ut rationem ineamus, qua fieri possit ut posthac si pugnandum est, felicius quam hactenus factum est, pugnemus cum Turcis, & animos hominum non omnino nulla de causa aversos, ad officium pietatis revocemus. Nunc propius urget nos mali vis, & habemus Principes, non minus ditione præcellentes quam religionis studio præstantes, Carolum Imperatorem, & hujus germanum Regem Ferdinandum, ac jam tandem, utinam maturius fœderatum Christianissimum Galliarum Regem Franciscum. Nec tum pro sua pietate, tum pro cognominis honore (Nam fidei Catholicæ defensor dici meruit,) defuturus est huic negotio inclytus Angliæ Rex Henricus. Orandum est atque etiam sperandum est, fore, ut nostri misertus Dominus Jesus, Vicario suo Clementi VII. mentem inserat ipso dignam, eamque confirmet ac bene fortunet, quam præ se ferre dicitur, & a bonis creditur.

Quibus rationibus effici possit, ut prospere cedat bellum, jam antea satis declaravimus, si primum omnium placemus iram Domini, si pura rectaque sit intentio, si tota fiducia sit in Christum, si sub illius vexillis pugnemus, si ille triumphet in nobis, si Dei nostri jussis obtemperantes, veluti sub illius oculis aggrediamur hostes. Nam si propter unius Acham furtum *Josue 7.* totus populus Israel infeliciter pugnabat cum hostibus, quid nobis sperandum est, si sceleribus onusti per milites scelerosos, qui venalem habentes animam nihil non flagitiorum admittunt, dum prædabundi proficiscuntur ad bellum, prædabundi redeunt, aliquanto immitiores in suos quam in hostes, qui scorta circumferunt, qui in tentoriis temulenti, ludunt aleam, pejerant, rixantur, ac pugnant? Quos non alia res elicit in bellum quam licentia peccandi & prædæ spes? Si volumus Deum propugnatorem, nec tales esse possumus quales erant illi milites, quales describit divus Bernardus, de quibus ambigit utrum Monachos appellare debeat an milites, tanta erat & in moribus integritas, & in præliis fortitudo: *In sermone ad milites templi.* saltem animus vacet crimine, nec sub ipsius signis agentes Dominum nostris sceleribus provocemus. Ut autem talis sit miles, multum momenti est in ducibus, plurimum in Monarchis, qui si spectent opes, ac latius regnandi dulcedinem potius quam commodum Reipublicæ, id quod de nostris mea quidem sententia minime suspicandum est, omnia nostra quamvis operosa molimina vergent in infelicem exitum. Item, si Pontifex, quod absit, ita cogitet, proferam meum Principatum, crescent ex novis Ecclesiis annatæ, constabiliam regnum meum, Cardinales meos mihique juratos urbibus ac provinciis præficiam, & per hoc bellum ipsis imperabo Monarchis, vereor ne magno rei Christianæ malo bellum hoc suscipiamus. Verum id ne fiat, in nobis situm est, nobis in manu est præparare animos, & Dominus dabit lætum eventum. Porro, si quis crassior hæc ceu delira rideat, etiam atque etiam videat, ne rideat risum Sardonium, nec recuso videri ridicula loqui, nisi toties nobis conflictatio cum Turcis cessit infeliciter. Et querimur, nobis infeliciter cadere quæ gerimus, quum sub titulo Christi, hactenus negotium egerimus Satanæ, quum irato Deo sumserimus arma? Clamat per Esaiam *Esa. 1.* Dominus, & clamat nobis quotidie, quibus illa scripta sunt: *Auferte malum ab oculis meis, quiescite agere perverse, & discite benefacere, & venite atque arguite me.* Promittit inæstimabilia, minatur atrocia, nec pollicens auditur nec minitans. Beneficia dissimulamus, minas contemnimus, adversus castigantem queruli sumus. De bellis querimur, quum ipsi nobis bellum accersamus. Pacem sublatam comploramus, quum pacis tranquillitate ad luxum ac voluptates abutamur, ac nec in pace pacem inter nos habeamus; Quiescenti-

tibus armis hostium, fervent intestinæ simultates, rixæ, lites, ac seditiones, & cum nemo cadat in prælio, multi pereunt in jurgiis ac temulentia. Querimur terram non respondere nostris votis, quum nos tam male respondeamus jussis divinis: obmurmuramus Deo, quod sterilescant agri, quum nos illi nihil gignamus præter folia, spinas & zizania. Miramur assidue stillare cœlum quum tanta sit cordium nostrorum siccitas, ut vix quisquam lacrymulam emittat pro commissis suis. Querimur de rerum penuria & caritate, quasi non in quamvis ubere proventu, per rapacitatem, avaritiam, & monopoliorum artes, tum inopiam ipsi pariamus, tum caritatem. Dolemus minus solito nasci, quum ea quæ nata sunt non præbeantur egentibus. Postremo, de tot malis querimur, quum de bonis Deo non agamus gratias, de malis querimur quasi male vivendo quidquam boni mereamur. Deploramus infelicitatem nostri seculi, quum in tot calamitatibus nobis vacet esse malis: quumque non sine causa quidam divinent instare finem hujus mundi, tamen non solum jungimus matrimonia, licita & illicita, quemadmodum in diebus Noe, verum etiam epulamur, ambimus honores, venamur dignitates, exstruimus, longo molimine captamus regna, latifundia latifundiis, civitates civitatibus, ditiones ditionibus veluti linum lino connectimus. Audiamus ergo vocem Domini præcipientis, & ille audiet vocem populi ad se clamantis. Si nos fecerimus quod ille jussit, nisi ille fecerit quod promisit, adeamus eum, expostulemus cum illo, non recusat ita redargui, qui quærit occasionem miserendi.

Superest, ut de revocandis mortalium animis dicam nonnihil. Equidem arbitror, populum aliquanto propensiorem fore ad hoc bellum, si conspexerit per summos ac legitimos Monarchas, eosque vere concordes suscipi: quorum hac in re primum jus est Cæsari, cum suis Satrapis, proximum Regi Christianissimo, tertium Regi Ferdinando, cui propius imminet illa barbaries, dein aliorum Principum. Nam si fas est vera loqui, hujusmodi negotia per Cardinales, Episcopos, Abbates, ac Sacerdotes geri, nec decorum est, nec consonum sacris litteris, nec Ecclesiasticis sanctionibus; denique, nec hactenus umquam bene successit. Haud enim scio, quo pacto Mars iniquior est viris sacratioribus dicatis negotiis, & miles libentius paret ducibus profanis quam sacris. Denique, bellum habet multa strategemata pro rebus præsentibus necessaria magis quam honesta; quæ tolerabilius geruntur per homines ab Euangelicæ perfectionis professione alieniores. Nam bellare res est necessitatis potius, quam dignitatis, licet hinc quondam omnes fere dignitatum tituli nati videantur, Comitum, Ducum, Baronum, Marischalcorum, Lantgraviorum. Hæc, videlicet, erant vel auctoramenta, vel solatia, sese ob publicam tranquillitatem in vitæ discrimen exponentium: sed quidquid ejusmodi titulorum est aut munerum, etiam si regnum addas, longe est infra dignitatem eorum qui in Christi vices successerunt. Quamquam & illi vicissim Principibus debent honorem & obsequium, suum munus obeuntibus. Veniam dabit vera loquenti, Principum æquitas, qui fere solum Pontificem agnoscunt quum ipsis est commodum. Vitæ merita solus judicat Deus; cæterum, quod ad ordinationem politicam attinet, nullus est Episcopus tam humilis, quin sit quovis Monarcha sublimior, functionis dignitate. Ambrosius urbis unius erat Episcopus, huic se submisit Theodosius non venali titulo Imperator, sed tam late imperans Princeps. Christus numquam bellasse legitur, sed tradidit nobis cœlestem Philosophiam, ostendit viam ad immortalitatem, docuit errantes, redarguit incredulos, consolatus est pusillanimes, fovit imbecilles, studuit quam plurimos Patri lucrifacere, beneficiis devinxit & dignos & indignos, sanavit omne morborum genus. Hæc est vere sublimis Regiaque functio, ad quam si conferas omnia militarium dignitatum munia, plebeja sunt ac servilia. Non elevo Principibus debitum honorem, quem agnoscit & Paulus, sed ordinem indico. Et tamen nescio, quomodo fit,

A ut plerique quod honorificentius est negligant, quodque humilius est affectent, quum nemo tam stultus sit, ut si gemmas & aurum habeat, his fastiditis plumbo ferrove magis delectetur. Quam male cohærent illa vocabula, Cardinalis strategus, Episcopus dux, Abbas comes, Sacerdos centurio? Perinde quasi statuam ostendas, semigemmeam ac semiluteam, aut centaurum ex homine & equo mixtum. Non suaserim ut cuiquam per vim ac tumultum, quod possidet, adimatur, sed si Dominus hanc mentem impertiret Ecclesiæ Ministris, ut sponte ditionem mundanam abjicerent, nihilo pejus haberet Religio Christiana, mea quidem sententia, & ipsis non paulo plus accederet tum

B quietis, tum dignitatis. Tantum census æquum esset illis relinqui, quantum ad honestam mundiciam atque etiam dignitatem sufficeret. Auctoritatem adderet morum integritas ac doctrinæ sacræ præminentia In hoc tantum adessent Principibus, ut si quando per inscitiam, aut iram, ambitionemve tenderent in tyrannidem, salubribus ac paternis monitis eos revocarent in viam. Eos vero qui loco proxime ad Christum accedunt, oportebat ab his crassioribus functionibus esse purissimos. Apud Britannos summa est dignitas Ecclesiasticorum ac census opimi. Nec ibi tamen quisquam est Episcopus aut Abbas, qui micam habet profanæ ditionis, aut arces, aut bombardas, aut satellitium: neque quisquam monetam cudit, præter unum Archie-

C piscopum Cantuariensem, idque dumtaxat honoris gratia: hoc dignitatis illi promeruit mors divi Thomæ Acrensis. Numquam tamen bellicis negotiis implicatur, sed Ecclesiarum curam gerit. At vereor ne hæc in aliis optare liceat magis, quam sperare. Nec expedit quidquam tentare per tumultum.

Minus itaque diffidet populus, si viderit legitimorum Monarcharum concordibus animis rem geri, si magna pecuniarum pars committatur præcipuis civitatibus, ut ubi res urgeat, tum exhibeantur in usum præsentem. Si utetur omnis suspicio, nec hoc prætextu capteтur occasio premendi libertatem ac jura civitatum, aut Regum Principumve Christianorum:

D si, quantum fieri potest, servetur immunitas Ecclesiarum, ne fiat, ut dum sinistris consiliis quietem nobis molimur a Turcis, civilibus bellis universam ditionem Christianam concutiamus, & dum Turcicam tyrannidem demolimur, in nos ipsos plusquam Turcicam tyrannidem accersamus. Quamquam autem sine pecuniis nullum omnino bellum geri queat, nedum hoc omnium gravissimum, tamen ita moderandæ sunt exactiones, ut tenui populo sit unde vivat. Meminerint Principes quantopere multis jam annis bellis, sponsalibus, inaugurationibus, peregrinationibus, exactionibus precariis & non precariis, monopoliis, monetæ mutandis æstimationibus, aliisque titulis complu-

E ribus, sit attenuatus populus, exhausta civitatum æraria, quanta laboretur etiamnum rerum necessariarum tum inopia, tum penuria. Quadruplo emendum est si quid velis. Quis autem nescit quam seditiosa sit fames ac sitis? Expertus est hoc olim Moses. Et hactenus videmus totam fere molem exactionum redisse ad agricolas ac tenuem plebeculam. Jam quosdam audio vociferari, spolientur Abbates opulenti, indocti, & luxu perditi, spolientur Episcopi Regias opes male prodigentes, spolientur Canonici sacerdotiis onusti, & interim genio servientes. O voces seditiosas! Quin eadem opera clamant, spolientur omnes divites, spolientur Magistratus ac Proceres? Sunt enim & inter hos qui suas

F opes aut male servant, aut deterius profundunt. Non omnes Episcopi tales sunt, & aliquos Episcopos omnino esse oportet, quemadmodum & Magistratus oportet esse. Atqui exemplum spoliandi malos, fenestram aperit ad spoliandos quoslibet. Æquius est ne probi lædantur, improbis ignoscere, quam dum dignis afficiuntur mali, boni indigna patiantur: ut ne commemorem, quod sæpe fallit populum nimis prona in malam partem suspicio, & quorum intolerabilis est improbitas, legitimis rationibus possit corrigi: atque in totum pauciores erunt mali, si deligantur boni. Postre-

stremo, non magni retulerit, si male profundentibus eripiant sceleratius profusuri. Vetus est ulcus militarium ac plebejorum invidia adversus otium & opes Sacerdotum, cui si Principes subministrent occasionem, nihil aliud quam oleum camino addiderint. Bellatur, inquiunt, pro Religione Christiana, par est illos potissimum impendere. Quid ego audio, Principes & populus alieni sunt a Religione Christiana? An non hoc præcipue nomine Principes suscipiunt Principatum, ut Christianæ Religionis tranquillitatem tueantur? Quod si faciunt, quid aliud præstant, quam quod jurejurando professi sunt? Ac populus dum arma capit, quid aliud præstat quam quod sine nefario scelere non poterat omittere? Pugnamus, inquiunt, pro otiosis: imo, pro vobis ipsis pugnatis, dum pro conjugibus ac liberis, dum pro aris ac focis, ut ajunt, pro templis ac templorum ministris bellum geritis. Nec illi sunt otiosi, habent functionem suam, orant, docent, consolantur, admonent, tractant mysteria, interpellant Deum pro sceleribus populi, impetrant suis precibus vestris armis victoriam. Fateamur illos esse otiosos, si Moses otiosus erat quum pugnantibus adversus Amalechitas Hebræis, nihil aliud quam precabatur Dominum. Magis præliabatur hujus deprecatio, quam illorum arma. Oculi prospiciunt toti corpori, manus laborant toti corpori, stomachus concoquit toti corpori, ac sibi serviunt dum singula membra serviunt toti corpori. Hæc eo dixerim, ut si viris Ecclesiasticis immunitas omnino servari non potest, moderata sit exactio: quamquam iniquum non est, ut qui feuda possident, pro sua portione conferant, & qui participes esse voluerunt honoris, oneris quoque partem ferant.

Ut autem citra magnum populi gravamen pecuniæ suppetant in bellum, hac ratione fieri potest, si Principes impendia supervacanea resecent: id si fecerint, videbunt quantum vectigal accrescat censibus. Quis enim digne recenseat, quantum illis pereat in pompis, in largitionibus, in conviviis, in ambitiosis legationibus, in lusibus & alea? Si sanctum ac pium existimant belligerari contra Turcas, quam eleemosynam præstare valeant Deo gratiorem, quam si suum vectigal augeant parsimonia, & quod de strepitu detraxerint, impendatur pietati? Quod de Principibus loquor, idem de divitibus quibuslibet sentiendum est. Bis gratum erit Deo, si, quod pietati impenditur, vitiis detrahitur. Hac ratione fiet, ut nemo largiendo fiat pauperior, & virtutis accessione fiat opulentior. Minuet & illud populi diffidentiam, si quod decretum fuerit maturetur. Hactenus in colligendis pecuniis adhibita est celeritas, in negotio peragendo mira fuit contatio, ne dicam, cessatio.

Superest, ut paucis respondeamus his, qui dictitant, hoc bellum non pertinere ad Religionem Christianam, sed de regno Ungariæ tantum decertari inter duos Principes, quorum alteri Turca tulerit suppetias, sed accersitus: cui non ob aliud favet, nisi quod horret tam potentem vicinum, cujus ditio videatur indies accrescere, tum qui fratrem habeat, cujus potentia Christianis etiam Principibus formidini est. Consultius, inquiunt, fuerat, regnum illud cum Joanne partiri, aut in totum etiam cedere, quam tam potentem tamque sanguinariam gentem in Christianos irritare. Non enim semper urgendum est jus, sed interdum videndum quid expediat, interdum de jure tuo concedere, maximum est lucrum. Ne dolo dicam, cessionem ipse suasurus eram, si serio fuissem in consilium adhibitus: at non dubito quin singulari tum prudentia, tum pietate prædito Regi Ferdinando, hac in re satis constet sui consilii ratio. Nec nostrum est de parum cognitis ferre sententiam. Verum illud expediant isti, num æquum existiment, ut posthac arbitrio Turcarum, Reges habeamus aut non habeamus, mox & Episcopos ex illorum commodo accepturi. Quid porro, si Deus, videns illorum immanitatem ad extremum devenisse, hanc immisit occasionem finiendæ tandem numquam satiatæ illius rapacitatis? Et si nos quiescamus, num arbitramur illum quieturum, qui numquam cessavit suæ ditionis proferre pomeria? Jam obscurum non est, quin aliquot Principibus suspecta sit tanta Cæsaris potentia, nuper etiam Gallis devictis aucta, præsertim quum non ignorent, quam nesciat sibi præscribere terminos regnandi dulcedo, sed hunc metum facile excludet potentia major optimi Cæsaris lenitas & humanitas. Exaudiuntur interim & aliorum voces abominandæ, qui jactant, esse tolerabilius agere Christianos sub imperio Turcarum, quam sub Christianis Principibus, ac sub Pontifice Romano. Hoc genus homines si modo loquuntur ex animo, aut prorsus non intelligunt quid sit vivere sub Turcarum imperio, aut ipsi gerunt Turcicos animos, ac pœnitet eos Christianæ professionis. Scythæ & Ichthyophagi non ferebant jugum Romanæ ditionis, & nos optabimus colla submittere jugo Turcarum? Hic exaggerent quantum velint quorumdam Principum severitatem, rapacitatem, ac violentiam, quota portio fuerit ad Turcarum immanitatem? Quis enim est paulo generosioris animi, qui non malit in acie oppetere, quam sub illis Barbaris indignam pati servitutem? Meliore conditione sunt apud nos Judæi, quam apud illos Christiani, quos non habent pro hominibus, sed pro jumentis. Pueros ac senes trucidant, adolescentes ac puellas laboribus aptas ac libidini, abigunt, abactas diversim spargunt, & si quid forte coalescentes contraxerint rei, rapit quod collectum est, & ipsos alium alio dispergit. Si quis ausit adversus illius mutiri leges, diris suppliciis exanimatur. Si quis Christi nomen abneget, ita demum fit satrapas. Abjectissimi mancipii capillos in corde gestet oportet, qui tam diram tamque fœdam optet servire servitutem. Quid autem dicam de politia? Quæ legum æquitas apud illos? Quidquid tyranno placuit, lex est. Quæ Senatus auctoritas? Quæ Philosophia locum illic habet? Quæ Theologorum scholæ? Quæ sacræ conciones? Quæ Religionis sinceritas? Sectam habent ex Judaismo, Christianismo, Paganismo & Arianorum hæresi commixtam. Agnoscunt Christum ut unum quempiam ex Prophetis. Idem faciunt Judæi, sed hominem tantum fuisse prædicant, quod detestabilius est Arianorum dogmate, qui Christum Deum esse profitebantur, & magnum quidem Deum, sed verum Deum ac natura Deum negabant, quod existimarent nullam creaturam esse natura Deum. Quid, quod pestilentem ac scelerosum hominem Machumetem Christo, in cujus nomine flectitur omne genu cœlestium, terrestrium, & infernorum, præferunt? Quis non prius habeat in extremis solitudinibus inter lynces, lupos, leopardos, ac serpentes vivere, quam inter tales, ubi quotidie sint audiendæ detestabiles in Christum blasphemiæ, ad quas arridere summa sit impietas, obticescere cruciatus morte tristior, contradicere certa mors, nec ea simplex? Procul absit ab animis Christum diligentium ista cogitatio. Si quos fatalis necessitas in eam conjecit calamitatem, ut ferendum sit Turcicæ immanitatis jugum, sit hoc extremæ tolerantiæ, foris servire Barbaris, intus Christum servare in pectore. Tum demum exemplo Israelitarum qui Pharaoni in luto & latere serviebant, clament ad Dominum, imitentur beatum Loth, qui in Sodomis agens quotidie discruciabatur animo, videns & audiens abominanda civitatis illius scelera: imitentur Hebræos sedentes ac flentes super flumina Babylonis, quod non liceret cantare cantica Domino in Sion: quod tantum licet, psallant Domino in cordibus suis. Imitentur Danielem, jejuniis, precibus assiduis sollicitantem aures Numinis, ut populum suum eximat e miserando exsilio.

Rursus, sunt qui putant Turcam esse potentiorem, quam ut lacessitus opprimi possit, etiam si tota ditio Christianorum vires suas & opes in unum conferat, cum hydra nobis rem fore, non septem, sed innumerabilium capitum. Etiam si decem conflictibus fuerit concisus, non deerunt milites, per quos bellum instauret. Adde quod bellare quemadmodum illi bellant facillimum

mum est, exurunt, trucidant, vastant omnia & fugiunt. Exiguus grex deploratus potest ingentes edere clades. At sic bellare Christianorum non est. Hoc ergo bellum, inquiunt, quoniam uno atque altero prælio confici non potest, si duret annos aliquot, ut feliciter cedat, tamen exhauriet omnes opes Christianorum, absumet fortissimos quosque duces. Quod si victoria nobis tot orbitatibus, viduitatibus, ac luctibus constabit, quid futurum est si victoria sit ab hostibus? Sed demus, inquiunt, omnia, & celeriter & feliciter cadere ex animi nostri sententia, fingamus nostris armis occupatum quidquid usquam Turca possidet, quibus præsidiis tot regiones tuebimur? Nisi forte quis universas illas nationes internecione delendas censuerit. Si victis parcitur, haud dubie molientur rebellionem, & si quidquid est illic hominum protriverimus, an quiescent vicini? Nam habet ille fœderatos aliquot. In singulis igitur regionibus collocabimus præsidia, addemus præfectos donec adsueverint nostro imperio? Quibus eas præfecturas delegabimus? Ignavis & improbis? Res in deterius relabetur. Cordatis ac strenuis? Nos ipsos necessariis ducibus spoliabimus, nostræque opes eo demigrabunt.

His ita respondendum, arbitror, nec mihi placere bellum adversus Turcas, nisi huc adigat inevitabilis necessitas. Fateorque, vix sperandam esse victoriam, nisi Dominus a nobis steterit, quem si studuerimus habere propitium, etiam si centum congrediamur cum decem millibus, nostra est victoria. Id vero frustra nobis pollicemur, nisi per universum orbem Christianum præcedat universalis & insignis vitæ correctio. Tot sunt Christiani, qui dira necessitate premuntur jugo Turcarum, & probabile est, inter Turcas non paucos esse quos piget barbaricæ tyrannidis: hi se facile committent fidei nostræ, si viderint paratum mitius imperium. Nam si servitus servitute mutanda est, levius fertur cui adsuevimus. Porro, quod quidam queruntur Christianos aliquot Principes intolerabili jugo premere suos, & indies aliquid addere sarcinæ, ut jam olim Turcicam tyrannidem moliri videantur, quemadmodum non omnino vanum est, ita optarim prorsus absque causa dici. Majores narrant nobis quis rerum status fuerit ante annos septuaginta, quem si conferas cum hisce temporibus, incredibile dictu, quantum decesserit libertati populi, civitatum auctoritati, majestati Senatuum, ordinis Ecclesiastici reverentiæ. Contra, quantum accreverit Principum potentiæ, quantum exactionibus, in summa, quantum additum illi nimium jactato, quod Principi placuit lex est. Hæc etiam si non narrent natu grandiores, ex annalibus & actis non ita vetustis abunde liquet. Non accuso Principes, fortassis hoc nostra meruit intractabilitas, ut jugo duriore premeremur; Gravior est querela de Proceribus Ecclesiasticis, præcipue de his qui Romani Pontificis negotia procurant. Quorum gesta si quis conferat cum his quæ veterum annalibus & Pontificum decretis prodita sunt, immane quantum reperiet discrimen. Quod si Dominus dignetur his immittere mentem, honoribus, quæstu, voluptatibus mundanis superiorem, patribus se multi libenter submitterent, quos nunc quidam horrent ut tyrannos ac prædones. Quorum animos ut ab hac suspicione revocemus, expedit, ut Ecclesiæ Primates ab omni specie luxus, ambitionis, avaritiæ, ac tyrannidis semet abducant. Multum increvit numerus Cardinalium, qua de re vetus jam est hominum querimonia, quibus si summus Pontifex ut galerum purpureum mittit, ita possit & mentem Christo dignam immittere, profecto, gratulandum esset Ecclesiæ. Nam ideo dicti sunt Cardinales, quod sanctimonia morum, quod eruditione sacra, quod zelo Christianæ pietatis præ cæteris fulciant domum Dei. Debetur quidem egregiæ virtuti sua dignitas, & ad persuadendum momenti non parum habet auctoritas, modo adsit Christiana sinceritas. Quales inter illos esse nonnullos sperandum est, & fieri potest, ut Dominus populi votis permotus tales reddat omnes, sed querelis hominum his turbulentissimis temporibus

A expedit mederi. Obmurmurant in magno venalem titulum, quum alioqui tot Episcopos, Archiepiscopos, & Abbates opulentissimos habeat mundus, queruntur quidquid habent Cardinales, in jus Pontificis cadere. Triadas ac tetradas Episcopôn ac Abbatiarum, Sacerdotiorum turbam alendæ Cardinaliciæ dignitati concedi: socios esse Regum, & aliquanto Regibus haberi velle superiores, eoque quosdam ex his Regum strepitum pro viribus æmulari, ne dicam, præire. Nonnulli verentur ne ab his exordiis eo proficiant tandem, ut si pietatem superet ambitio, ex sociis Regum fiant Reges, denique & Regum domini. His, si quis

B respondeat, quid hoc mali est, si tantum dignitatis accedat Ecclesiæ? protinus in os nobis recinunt, satis, ô præclari, satis dominorum ac satraparum habet orbis Christianus, etiam si non conduplicentur Principum ordines: patribus opus est, patres desiderat Christi grex, patrum ubique magna est penuria. Jam qui sunt lingua petulantiore, vitam quoque non verentur incessere, idque præter doctrinam Scripturæ divinæ, quæ vetat in Principem populi dicere convicium. Hic, quum in cæteris illis obturamus os, alia refellentes, alia in partem meliorem interpretantes, non proferimus, inquiunt, arcana, non calumniamur ambigua.

C Quæ mundo nota sunt, dissimulari non possunt: Luxum, inquiunt, ac strepitum ipsi nobis ostentant. Ex his vidimus schismatum auctores, vidimus alios exsutos dignitate, alios opibus mulctatos, complures conjectos in carcerem, nonnullos actos in exsilium, quosdam etiam capitis affectos supplicio. Non deest omnino quod hujusmodi maledicentiæ respondeatur: sed tamen haberemus animos multitudinis longe propensiores & ad conferendam pecuniam, & præstandam operam, si Primates Ecclesiæ dignitatem suam contraherent ad Christianam modestiam. Quin potius hoc agamus omnes summates pariter & infimates ac medioximi, ut quidquid invisum est oculis Dei, a nostris au-

D feramus & cordibus & moribus. Etenim, si apud Esaiam aversatur victimas eorum quorum manus plenæ erant sanguinis, multo magis aversabitur bella nostra, si vitiis onustiores, quam armis rem aggrediamur. Hæc eo spectant, ut, si irato Deo, bellum cum Turcis suscipiamus, nihil exspectemus nisi luctuosum exitum, & omnium rerum miseram confusionem: sin, quod necesse est, vitam nostram corrigimus, ut Dei misericordiam nobis conciliemus, a Principibus exordiendum. Nam ut in populo nemo sit malus, vix sperandum est, licet vehementer optandum. Ne refert quidem perinde, qualis sit miles gregarius, si Monarchæ Ducesque in bonum consentiant. Quod ut Dominus efficere dignetur, communibus omnium assiduis

E precibus votisque flagitandum est.

Jam sunt nonnulli, qui suspicantur hoc obliquis artibus agere Principes, ut Turcici belli prætextu, expilatis civitatibus, agricolis & plebe, oppressis legibus, exstincta rerum publicarum libertate, submota Senatuum auctoritate, protrita ordinis Ecclesiastici religione, paucorum libidine res administretur, & armis verius quam honestis rationibus agantur omnia quemadmodum fit apud Turcas. Itaque futurum, ut quemadmodum Octavius, Lepidus & Antonius junctis copiis oppresserunt libertatem Populi Romani, ita post fictos tumultus icto fœdere prodant ditionem Christianam Pontifex Cæsar & Turca. Has impias ac seditio-

F sas suspiciones procul rejiciendas ac detestandas censeo. Mihi longe meliora pollicetur & Clementis ingenium, & Cæsaris pietas, & Ferdinandi Regis integritas, & Christianissimi Regis humanitas, & Germanorum Principum fides. Terret nonnullos universalis Monarchiæ vocabulum, quo videntur spectare quidam. Ut omnia, inquiunt, teneamus quæ Turca possidet, si consulas Geographorum tabulas, quantulum est hoc præ his quæ supersunt, aut quando sperandus bellorum finis? Ea res male cessit Alexandro, nec contigit quod affectavit: magno constitit Romanis, nec his contigit, quod tanto molimine ambiebant. Optima quidem est Monarchia, si Princeps detur Deo similis,

lis, verum, ut sunt hominum mores, tutissima sunt moderata imperia, Christianis fœderibus inter se connexa.

A

Alii metuunt ne quæ nobis veniunt e Turcarum regionibus pluris sint emenda quam nunc emuntur. Objiciunt de saccaro quod nunc quadruplo pluris emitur idque corruptius, ac periculum esse putant, ne idem accidat in cæteris omnibus. Sed hoc quoque non dubito, quin Cæsaris æquitati sit curæ futurum. Nec enim par est, ut impendia gravent omnes, compendia redeant ad paucos.

Hic urgebit aliquis, quid, inquiens, agis hoc tam prolixo sermone? Dic exserte, censes bellandum an non? Si mihi loquutus esset Dominus, pronunciarem expedite, nunc quid optem proclive est dicere, quid futurum sit, non item: attamen nec præscius eventus, nec satis cognitas habens negotii circumstantias, Monarcharum prudentiæ materiam suppedito vigilantius super hac re deliberandi. Nec bellum dissuadeo, sed ut feliciter & suscipiatur & geratur ago, pro mea quidem virili. Quum enim negotium ordiamur omnium periculosissimum, aut in summum orbis Christiani malum exeat oportet, aut summam adferat felicitatem. Quid, feremus igitur impune quæ Turcarum immanitas in nos & fecit tot seculis, & facit, & facturam minatur? Durum quidem, fateor, sed hoc tamen quamvis durum ferre præstat, si ita visum est Domino, quam nobis panolethriam accersere. Illud in primis erat optabile, si liceat Turcarum ditiones ita subigere, quemadmodum Apostoli cunctas mundi nationes subegerunt Imperatori Christo: proximum esto votum, sub armis hoc potissimum agere, ut se victos esse gaudeant. Ad id præcipue conducet, si viderint Christianismum non esse verba, sed in nobis conspexerint mores Euangelio dignos. Tum, si mittantur in messem integri Præcones, qui non quærant quæ sua sunt, sed quæ Jesu Christi. Postremo, si qui nondum possunt allici, sinantur aliquamdiu suis vivere legibus, donec paulatim nobiscum coalescant. Sic olim Imperatores Christiani paulatim aboleverunt Paganismum. Initio patiebantur illos æquo cum nostratibus jure vivere, sic ut neutri alteris facesserent negotium. Deinde, templis idololatrarum ademerunt sua privilegia. Postremo, victimas ab illis immolari palam, vetuerunt, mox omnem simulacrorum cultum submoverunt. Ita sensim invalescente nostra Religione, Paganismus exstinctus est, & Christi trophæa mundum universum occuparunt.

B

Hæc ex nostris litteris, quibus non optime cum bello convenit, ad te scribere visum est, Vir clarissime, quo tuum provocarem ingenium, ut ex legum oraculis in quibus tu præcipuam laudem obtines, nobis meliora proferas. Quod ut facias, te etiam atque etiam rogo. Rem facies non alienam a Rinckorum cognomine, quorum hac omnium consensu præcipua laus semper fuit, quod unice studio habuerint habeantque de Republica quam optime mereri. Dominus Jesus te cum tibi carissimis servet incolumem, Amice incomparabilis. Datum apud Friburgum Brisgoiæ, XVII. *die Martii. Anno a Christo nato* M D XXX.

CONSULTATIONIS DE BELLO TURCICO, PER DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM,

FINIS.

ORNATISSIMO PRÆSULI,

EIDEMQUE ILLUSTRISSIMO PRINCIPI

D. D. CONRADO,

EPISCOPO WIRCENBURGENSI,

ORIENTALIS FRANCIÆ DUCI,

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS

S. D.

Ximiæ cujusdam felicitatis loco deputo, Præsul ornatissime, quod tantus Princeps hunc infimæ sortis homunculum, in tuam clientelam, atque adeo, quæ tua est benignitas, in tuam amicitiam recipere dignatus sis, idque non vulgaribus etiam argumentis testatum esse volueris. Quamquam non hinc perinde magnam cepi voluptatem, quod viri summa utriusque status dignitate pollentis, & antiquissimis Majorum imaginibus cum primis clari, favorem nactus essem, atque ob id, quod in summam spem erigerer, fore, ut aliquando hæc Religionis Christianæ tempestas nobis in tranquillitatem verteretur, posteaquam summatibus viris, Ecclesiæ clavo assidentibus sacras litteras, veramque pietatem cordi esse videbam. Sed optimo jure videar ingratus, si tam optabile bonum, quod tua singularis humanitas occasione levi, submonita verius quam provocata tam amanter obtulit, ego mea negligentia patiar obsolescere. Nam hominum benevolentia quemadmodum diutino silentio, sive ut elegantius a Græcis dicitur, ἀπροσηγορίᾳ, *primum refrigescit, dein paulatim emoritur: ita vicissitudine litterarum, & officiolis ultro citroque commeantibus alitur ac vegetatur. Verum, ne Tuam Reverendissimam Amplitudinem inanibus appellarem litteris, quæ nihil haberent præter vulgare salutationis officium, Psalmum adjunxi, quem in hoc ipsum recenti lucubratiuncula enarravi, quo non solum te tui clientis commonefaceret, verum etiam ceu xenium quoddam reponi posset, quotiescumque luberet depromere, vel aliquid oblectamenti curis defesso, vel ab externis negotiis ad sacratiora secedenti nonnihil utilitatis allaturum: si quid tamen omnino hic est, quod tali Præsuli, ulli possit esse usui. Certe, per te aliis non parum fructus accessurum spero. Nec dubito, quin, optime Pastor, in tuis lucris numeres, quidquid ullo pacto gregis Dominici pietatem vel adjuvat, vel excitat. Cui fovendo tuendoque, te summus ille Pastorum Princeps, ut quam diutissime servet incolumem, precor. Vetustissimus mos est, ut clientes ac liberti subinde misso munusculo gratam erga patronos voluntatem testarentur. Puta igitur hanc esse strenulam a clientulo, tenuis quidem fortunæ, sed devoti animi profectam. Apud Friburgum Brisgoiæ nono Calend. Martias. Anno a Christo nato* M D XXX.

ENAR-

ENARRATIO PSALMI XXXIII.

BENEDICAM DOMINO IN OMNI TEMPORE, &c.

PER

DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM.

Ultum discriminis est, fratres unice dilecti, inter adamantem & vitrum, sed multo plus discriminis est inter corpus & animum, longe plurimum vero inter res divinas & humanas. Hoc ideo visum est præfari, ut spectaculo quod hodie, donante Christo, vobis exhibere studeo, oculos atque aureis dignas accommodetis. Nam ita demum fiet, ut ex eo, quum voluptatis plurimum, tum utilitatem inæstimabilem referatis. Qui sedent in amphitheatris, spectaturi gladiatorum paria, aut histriones comœdiam tragœdiamve saltaturos, quoniam oculos & aureis adferunt talibus spectaculis dignas, e theatro fere discedunt se ipsis deteriores. Tales oculos, tales aureis si quis habet vestrum, oret Dominum ut ipsi dignetur impertiri oculos mundi cordis, quibus cernuntur spiritualia, aureis puras, quibus percipiuntur arcana cœlestis sapientiæ. Tales oculos, tales aureis, nec nativitas dat, nec medicorum ars: solus ille cujus spiritu renascimur, novatque totum hominem, tales oculos inserit animis nostris, tales aures addit spiritui nostro. Illius igitur benignitatem pulsetis votis communibus, carissimi, ut quod ex nostra imbecillitate non habemus, de suæ bonitatis abundantia largiatur. Alioqui si quod proferetur, oculis humanis spectaveritis, vereor ne nihil eximium videatur, sed tale quiddam, qualia permulta leguntur & in profanis Historiis. Sed ne pluribus morer caritatem vestram, adfero Psalmum XXXIII. ad cujus enarrationem priusquam accedamus, diligenter excutiendus est titulus, qui nisi nobis argumentum indicasset, ex ipso Psalmo quis potuisset colligere? Habet autem ad hunc modum:

Titulus Psalmi. *Psalmus David quum mutavit vultum suum coram Abimelech, & dimisit eum & abiit.* Historia contexitur libro Regnorum primo, capite XXI. Eam non ab re fuerit vobis paucis repetere, quo cætera liquidius intelligatis. Postea quam David rebus præclare gestis sibi gravem Saulis invidiam conflasset, ac tandem indicio Jonathæ cognovisset immedicabilem Regis iram, qui certum consilium ceperat de quaqua via tollendo David quem oderat, spem incolumitatis non alibi quam in latitando fugitandoque ponens, contulit se in civitatem Nobe, unam e Sacerdotalibus, sitam in regione Galaad, ubi tum agebat Abimelech Sacerdos, idem dictus Achias, pronepos Heli. Ad hunc David confugit & solus & inermis, nec ille cuiquam fidebat, nec cuiquam tutum erat seu favere seu fovere David: adeo terribile fulmen habet Regis indignatio, præsertim stulti & furiosi,
19 qualis erat Saul. *Sicut fremitus leonis*, ait sapiens ille
27 David filius, *sic & ira Regis.* Ac rursum: *Grave est saxum & onerosa arena, sed ira stulti utroque gravior.* Ira non habet misericordiam. Cum tali Rege res erat nostro David, qui simul & stultus erat, & arrogans, & invidus, & lymphatus. Abimelech Sacerdos admiratus quod incomitatus veniret, percontatus est quid esset novæ rei? David hoc commento Sacerdoti exemit suspicionem, ut diceret, sibi Regem mandasse quiddam arcani negotii, cujus neminem vellet esse conscium, eoque pueros suos certis locis jussisse commorari, donec mandata peregisset. Jam Sacerdoti præclusa erat via plura sciscitandi, qui sciret non esse tutum scrutari Principum arcana: Sed Davidem urgebat aliud periculum, famis: hac compulsus rogat, ecquid panum haberet in promtu, aut aliud quidvis quod sedare famem posset. Vehemens fames fuerit oportet, quæ nullum cibi delectum habebat. Nec tutum erat aliunde petere,

A ne hac occasione innotesceret. Abimelech negavit sibi quidquam esse panum, præter panes sacros, quibus nefas esset vesci, præterquam solis Sacerdotibus: attamen cupiens periclitanti subvenire, percontatus est, num essent illius pueri puri a congressu feminarum. David rursus dissimulans solitudinem suam, respondit, intra triduum pueros suos fuisse puros a coitu: Et adjecit, nihilominus eam viam non esse puram, quæ & ipsa tamen esset purificanda per vasa pura, juxta illud beati Pauli: *Omnia munda mundis.* Sacerdos ob humanitatem ausus est aliquid de legis rigore relaxare: at David qui spiritualis erat, docet, eam legem abrogatam esse quoties periclitatur salus hominis, sive purus sit a coitu, sive impurus. Corpus enim hominis sanctius est
B sexcentis panibus propositionis. Et hoc factum Davidis approbavit in Euangelio Dominus, eoque exemplo sibi discipulisque patrocinatur adversus Judæorum calumnias. Refectus est David, accinctus est gladio Goliath, quo David illum interfecerat. Is enim illic ut res sacra pulcherrimique facinoris monumentum servabatur involutus pallio post Ephod. David expedierat cur incomitatus venisset, sed Sacerdos demirari poterat, cur prorsus venisset inermis strenuus ille bellator. Huic quæstioni occurrit David, dicens, Regis negotium tantam requirere celeritatem, ut non vacarit arma tollere. Erat aliquid humanitatis in Sacerdote, sed ea nimio constitit illi. Saul enim ut indicio Doëg Idumæi cognovit quod Abimelech pavisset armassetque David,
C proque eo consuluisset Dominum, accitos ad se Sacerdotes jussit interfici, nec hoc contentus: Nobe civitatem internecione delevit, nec lactentibus pueris, nec lactantibus matribus, nec bubus, nec asinis parcens. Hinc conjicere licet, quanto odio Saul fuerit in David, qui tam inclementer sæviit in innoxios. Pulchre se purgavit Abimelech, sed ira caret judicio, nec aures habet dementia. Porro, quoniam David repperit illic Doëg Idumæum, qui pascebat mulos Saulis, sentiens minime tutum esse illic hærere, profugit ad Achis Regem Geth, sperans sese apud alienigenas ignotum posse latere. At protinus obfuit illi virtute parta fama. Agnitus est a servis Achis, qui dixerunt: An non hic
D est David Rex terræ? An non hic est cui mulieres in foris canebant, percussit Saul mille, David autem decem millia? Hæc erat cantio, quæ præcipue Saulis animum irritarat in Davidem: Hæ voces tam invidiosæ altius descenderunt in cor David. Oderant eum ut apparet, quondam hostem, & invidebant victori prostratum Goliath ejus gentis fortissimum virum. Fortassis & gladius agnitus refricuit speciosi facinoris memoriam. Jam illud Rex terræ, non tantum ad Saul, sed etiam ad Achis Regem pertinebat Gethæorum Principem. Quid hic restabat nisi mors? David igitur ad extremas arteis confugit. Cum a satellitibus Regiis attraheretur ad Achis, mutavit os suum, furorem simulans, subinde collabens inter manus ducentium, impingens in ostia por-
E tæ, diffluebantque salivæ in barbam ejus. Hoc tam deformi spectaculo Rex Achis offensus objurgavit servos. Cum videretis, inquiens, hominem insanum, cur illum adduxistis in conspectum Regium? Non decent oculos Regum funesta. An desunt nobis furiosi, ut hoc spectaculum ceu rem novam exhiberetis conspectui meo? Ita servi Regis pro officio malam iniere gratiam, jussique sunt dimittere David, ne furiosus ingrederetur palatium Regium. Servatus est homo dementiæ specie, quem sua benefacta adduxerant in capitis periculum. Adhuc scio, videmini vobis nihil audivisse, præclari. Nec mirum, corticem nucis dumtaxat exhibui, filiquam

quam hordei gustastis, clausum Silenum hactenus ostendi. Si Dominus dignabitur nobis adesse, dum eruimus nucleum, dum emolimus similaginem, dum expandimus Silenum, delectabuntur animi vestri spiritualibus deliciis, pascentur cibo salutari, obstupescent ad divinæ sapientiæ contemplationem. Alioqui quod ad rerum gestarum nudam commemorationem attinet, multa similia leguntur in profanis Historiis. Sic Ulysses, simulata dementia, studuit domi relinqui. Sic Junius Brutus, dum se stupidum fingit, effugit periculum. Et frequenter ad easdem artes confugiunt homines scelerosi, cum non datur alia elabendi rima. Verum, absit ut quisquam Christianus existimet hic nihil aliud esse, quam rerum gestarum simplicem historiam: quia quod gestum est, non fortuito gestum est, sed peculiari dispensatione Dei. Peculiari, inquam, quia nihil geritur nec in rebus humanis, nec in rebus Angelicis, nisi Numinis arbitratu. Sed non omnia sic gesta sunt, ut altiora quædam nobis delineent. Si aperuerimus Silenum, videbimus in David illo mortali, latitare alium David multo sublimiorem, in Saule alium Tyrannum longe perniciosiorem. Si aperuerimus oculos fidei, in illo profugo, famelico, mutante vultum suum, & tot obnoxio periculis, videbimus vere dictum Regem cœli & terræ, Dominum Jesum Christum: in Saule invido, superbo, furioso, & sitiente sanguinem innocentum, videbimus illum devotum humani generis hostem, Principem tenebrarum, & hujus mundi dominum, ut ait Paulus, qui primum electus a Deo, post ob superbiam rejectus est a facie Domini, quemadmodum & Saul: qui statim ab orbe condito, invidia stimulatus pertraxit hominem in ruinam, & Christum Tyrannidem illius demoliturum, omnibus machinis conatus est exstinguere. Aperui fores, sed prius quam hoc adytum subeamus, capita nostra submittamus oportet, alioqui sublimes illidemur. Humile est ostium, sed intus aperitur rerum cœlestium majestas. Christus nostra causa mutavit etiam in sacris litteris os suum, mutemus & nos illius causa palatum nostrum, oculos nostros, ut quemadmodum hic idem habet Psalmus, gustemus & videamus quam suavis Dominus. Sapientia carnis inflat, nec turgidos recipit angustus & humilis aditus. Si quis igitur inter vos est, qui sibi videtur sapiens, juxta Pauli consilium, cum Christo Principe mundo stultus fiat, ut sit vere sapiens. Qui tument Aristotelica, Averroica, aut Platonica Philosophia, mysticas allegorias in sacris voluminibus contemnere solent, quidam etiam irridere proque somniis ducere. Istis quid superest, nisi ut eadem opera Christi & Apostolorum auctoritatem rejiciant? Legimus a Mose serpentem æneum erectum in deserto. Historia est, fateor, & quidem verissima. Sed nihil aliud est quam historia? Credi poterat, nisi Dominus ipse figuram aperuisset in Euangelio dicens: *Sicut exaltatus fuit serpens in deserto, ita exaltari oportet filium hominis*. Jonam Prophetam balæna, quæ absorbuerat, tertio die revomuit vivum. Non est figmentum, factum est vere quod narratur. Sed nihil aliud nobis figurat? Credamus nihil aliud latere, nisi Christus ore suo dignatus est aperire mysterium. *Signum*, inquit, *non dabitur ei, nisi signum Jonæ Prophetæ: Quemadmodum enim Jonas fuit in ventre ceti tribus diebus ac tribus noctibus, ita erit filius hominis in corde terræ*. Videtis, quantum numen clauserit ille Silenus? Legimus Israelitis in deserto pluisse manna de cœlo. Qui non credit factum quod narratur, impius est: qui credit eo facto nihil sublimius nobis significatum, æque impius est. Siquidem ipse Dominus, & ut rem gestam adfert, & allegoriam indicavit, dicens, Judæorum patres non comedisse verum manna, hoc est, panem de cœlo venientem, sed dumtaxat illius panis figuram. Verum enim manna Christus erat, cujus typum gerebat illud quod fluxit Hebræis in deserto. Illud manna corpus alebat ad tempus, hoc animis simul & corporibus donat immortalitatem. Hierosolymis erat templum admirandæ structuræ, summæque religionis. Nemo nescit hoc esse verum, sed quid illud templum signarit, non omnes sciunt. At, Christus nos docuit dicens: *Solvite templum hoc, & in triduo excitabo illud*. Deus non habitat in manufactis structuris, sed in vero templo Christo habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. Videtis, quam sublime quamque Angelis etiam adorandum mysterium latebat in illo Sileno? Longum fuerit singula persequi. Quum Dominus ita loquitur Judæis: *Si crederetis Mosi, utique & mihi crederetis, de me enim ille scripsit*, declarat totam Veteris Testamenti scripturam esse de Christo vaticinium. Rursum quum ait, *Lex & Prophetæ usque ad Joannem*, declarat eum venisse, quem & lex typis præfigurarat, & vatum oracula promiserant. Cedunt umbræ veritati, & frustra exspectantur promissa, quum id quod promissum est, sub oculos venit. Similiter quum ait, *Scrutamini Scripturas, in quibus creditis vos vitam habere*, docet universam Scripturam esse mysticam. Scribæ & Pharisæi, quibus hoc dictum est, memoriter tenebant legem & Prophetas, sed quod in illis latebat scrutari jubentur, ut vere in illis vitam inveniant. Postremo apud Lucam, ambulans cum duobus discipulis *aperit illis Scripturas, incipiens a Mose & omnibus Prophetis*. Quid est, *aperit*? Ostendit allegoriam in historia latentem. Quid est, *a Mose*? A figuris pentateuchi. Hoc interest inter figuram & Prophetiam. Figura est mutus sive factum loquens. Prophetia est vox loquens. Utrumque vaticinium est, licet aliter loquens. Sextus Tarquinius, rebus apud Gabios turbatis, misit ad patrem Tarquinium Superbum, qui peteret ab eo consilium quid in hoc statu rerum esset faciendum. Is nihil respondit, sed duxit hominem in hortum qui erat post ædes, velut deambulandi gratia, atque illic virga, quam manu tenebat, amputavit summa papaverum capita. Hoc facto, sine responso dimisit hominem. Rediit nuncius a quo fuerat missus, negat se ullum tulisse responsum. Alter rogat, ecquid alioqui sit actum. Ille cum cæteris memorat etiam de papaverum capitibus incisis. Qui viderat & quod viderat narravit, non intellexit arcanum: alter intellexit, primores esse decollandos. Illud, nimirum, est, quod scribit Apostolus ad Hebræos: *Multifariam multisque modis olim Deus loquutus patribus in Prophetis*. Loquutus est condito mundo. Quidquid enim in hoc pulcherrimo theatro videmus, habet linguam suam: omnia loquuntur, potentiam, sapientiam ac bonitatem Conditoris: quod testatur & Psalmus; *Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum ejus annunciat firmamentum*; *Non sunt loquelæ neque sermones, quorum non audiantur voces eorum*. Non solum ergo loquuntur, sed & sublime quiddam loquuntur, atque inprimis auditu dignum. An non magnum est nosse invisibilem Dei naturam? Eam nobis loquuntur res tam mirifice conditæ. An non præclarum est, comprehendere sempiternam Dei virtutem ac divinitatem? Et hanc Deus hominibus patefecit. Quomodo? Loquens per opera ab ipso condita: quemadmodum Romanis scribens docet Paulus. Non hoc contentus, locutus est nobis per legis præcepta, locutus est per figuras, locutus est per Prophetas, locutus est per historias mysticas. Exitus ab Ægypto, transitus Rubri maris, profectio in deserto, mansiones, tabernaculum, columna ignis & nubis, petra fundens laticem, serpens æneus erectus in stipitem, manna cœlitus defluens, terra fluens lacte & melle, hæc cæteraque omnia linguam suam habent, nobisque spiritualem loquuntur sapientiam. Itidem & phase, holocautomata, cæterique ritus innumeri nobis Christum loquuntur, modo ne surdi simus. Surdi erant Stoici, 1 qui negabant mundum esse conditum. Surdi Epicurei, qui negabant illum a Deo gubernari. Surdus Anaxagoras, qui negat ullum esse Deum. Surdi & hodie Judæi, qui nolunt legem spiritualiter intelligere, proinde somniant adhuc Messiam suum, exspectant instaurationem templi, exspectant sacrificiorum cæremonias. Quid quod ipse Joannes Baptista docuit talibus figuris expressum Christum, qui ait, *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi*; Quid aliud dixit, quam: Vos antiqua religione celebratis phase,

Num. 12. — Joan. 3. — Matth. 12. — Joan. 6.

1 Fallitur *Erasmus*. Vide *Diogenis Laërtii* Lib. VII. §. 134. 135. 136. & *Just. Lipsium* Physiolog. Stoïcorum Diss. IV. Lib. I.

phase, mactantes agnum absque macula, cujus olim sanguis liberavit vos ab Angelo peremtore. Hic est ille verus agnus non Mosis, sed Dei, qui solus suo sanguine purgabit orbem terrarum ab omni peccato. Succinit huic beatissimus ille Paulus: *Pascha nostrum immolatus est Christus; Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, epulemur in azymis sinceritatis & veritatis.* Quid quod idem in aliis compluribus locis dignatus est nobis aperire spiritus mysterium. Moses percussit petram & fluxerunt aquæ. Nihil hic ultra litteram videt Judæus. Quid Paulus? *Bibebant de spirituali consequente eos petra: petra autem erat Christus.* Quis ad eum modum ausus fuisset interpretari, nisi tam certum haberemus auctorem? Idem de manna dicit, *Omnes escam spiritualem comederunt.* At manna non omnes comederunt: non enim fluxit nisi ad tempus. Nullus vero Judæorum servatus est, qui non ederit de manna spirituali, quæ est cœlestis Christi doctrina, quæ fide percipitur. Simile est illud: *Omnes sub nube fuerunt, & omnes sub Mose baptizati in nube & mari.* Hoc juxta litteram falsum est, juxta allegoriam verissimum. Jam quid dicit de duobus Abrahæ filiis, quorum alterum suscepit ex ancilla, alterum e libera? *Hæc*, inquit, *sunt duo Testamenta.* Quid quod idem ostendit nobis alterum Abraham, patrem omnium credentium, alteram circumcisionem, quæ est cordis, alias pecudum immolationes: *Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram.* Idem in tota Epistola ad Hebræos quid aliud agit, quam ut totam legem nobis reddat spiritualem, describens novum Sacerdotem secundum ordinem Melchisedech? Scribens Corinthiis, commemoratis aliquot Veteris Testamenti historiis, ne singulis referendis prolixior esset, in summa dicit, *Hæc autem omnia in figura contingebant illis, scripta sunt autem propter nos, in quos finis seculorum devenit.* Si omnia illis contigerunt in figura, nihil in litteris divinis mysterio spirituali vacare credendum est. Addamus his quod Petrus Apostolorum Princeps, diluvium & arcam exponit de baptismo & fide, per quam recipimur in Ecclesiam, ac salutem æternam consequimur. Idem in Actis, quod Judæi simpliciter intelligunt de David: *Non relinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem:* audet affirmare juxta litteram in David Regem non competere, sed vaticinium esse de Christo, cujus anima rediit ab inferis, & in corpus sepultum migravit. Deinceps Christus jam non moritur, nec mors illi ultra dominatur. Hæc eo pluribus inculcare visum est, quo simul & illorum errori mederemur, qui non multo religiosius legunt sacras historias, quam Herodotum aut Titum Livium: & eorum fidem ac vigilantiam excitarem, quibus persuasum est in omnibus Scripturis divino spiritu proditis latere Christum. *Littera occidit*, inquit Paulus, *spiritus vivificat.* Non semper occidit littera, sed est ubi occidat prorsus, est ubi nihil aut minimum prosit, sed non vivificat, nisi perveneris ad Christum. Judæus circumciditur, & a littera occiditur. Clamat Apostolus, *Si circumcidamini, Christus nihil vobis proderit.* Qui legit serpentem æneum sublatum in stipitem, & a serpentium morsu liberatos, qui in illum intenderant oculos, non peccat si credit historiæ. Sed quid fructus? Si credit hoc naturæ vi factum, nihil est fructus. Si virtute Dei, aliquid est fructus, sed non liberatur a peccatis, nisi qui in Christum crucifixum intendit oculos. Ibi demum vita est, ubi Christus est. Hæc autem admonitio, non hic tantum vobis utilis erit, sed quotiescumque aliquid e divinis libris vel audietis recitari, vel ipsi legetis. Nunc si placet redeamus ad spectaculum, quod oculis nostris proponit Spiritus Sanctus. Non novum est in arcanis litteris David gerere personam Christi, qua de re nobis alias satis multa disserta sunt. Noster itaque David manu fortis, cui Pater cœlestis destinarat regnum Ecclesiæ, quemque unxerat oleo lætitiæ præ participibus cunctis, sive Mosen proferas, sive Patriarchas, sive Prophetas, sive Prophetis superiorem Joannem Baptistam, dum studet electos suos a tyrannide Diaboli liberare, nullo non genere insidiarum fuit impetitus: primum arte dum tentatur in deserto, quod idem in David molitus est Saul, sub prætextu affinitatis objiciens illum periculis, non ut vinceret, sed ut periret. Saul habuit servos suos furiosæ crudelitatis ministros, & Diabolus per Scribas & Pharisæos, per impios Judæos veluti per organa sua, quid non machinatus est in Christum? primum inserens in pectus illorum occultam invidiam, quæ mox erupit in obtrectationem. *Non est hic a Deo qui non custodit sabbatum; Nos scimus quod Christus manet in æternum*: &, *Si hic esset Propheta, sciret quæ & qualis sit mulier quæ tangit ipsum*: &, *Vini potator est, cum publicanis & peccatoribus agitans convivia.* Hoc ulcus incrudescens erupit in manifesta convicia, Samaritanus es & Dæmonium habes, præsidio Beelzebub ejicit Dæmonia. A conviciis ventum est ad lapides, & ad præcipitium. Tandem spiritus Domini malus invasit Scribas, Pharisæos & Sacerdotes primum, mox Seniores, Principes, denique, universum populum, ut uno ore clamarent omnes, tolle, tolle, crucifige eum. Quoties autem suavissimus ille citharœdus omnes modulos incinuit, omnes cœlestis musicæ chordas movit, ut furorem hunc ex animis Judæorum eximeret, aut certe mitigaret, nunc blandissime invitans ad salutem, nunc adhortans ad pœnitentiam, nunc promittens æternam felicitatem, nunc revincens illos testimoniis, nunc increpans ac minitans væ, ni resipiscerent? Nihil profecit, semper in pejus crevit ira Saulis. Invidiam conceperat ex benefactis David, urebat vox illa canentium, *percussit Saul mille, David autem decem millia.* Urebat vox puerorum; *Benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel, osanna in excelsis.* Ac frequenter conspectis miraculis populus magnificabat Deum, dicens: *Propheta magnus surrexit in nobis, & visitavit Dominus plebem suam.* Hæc cantio spargebatur de Christo per universam Judæam, insuper & per regiones Judææ finitimas. De Pharisæis nihil simile canebatur, quia nihil simile faciebant. Hinc agitabat illos spiritus Saulis, nec audiebant vocem incantantis sapienter, sed cum Saule dicebant: Quid superest ei nisi regnum, nobis in ordinem coactis? Quid facias illi morbo, qui remediis admotis incrudescit? Quid facias illi vulneri, quod malagmatis exasperatur? Pellebat Dæmones, mundabat leprosos, aperuit oculos cæcis, erigebat contractos, sanabat ægrotos, excitabat mortuos, docebat, pascebat, hortabatur, pollicebatur. Quo plus in illos beneficiorum contulit, hoc magis exacerbabatur illorum odium in bene merentem, *Multa*, inquit, *bona opera ostendi vobis, propter quod horum lapidatis me?* Saul objiciebat David, quod esset hostis, quod affectaret regnum. Quid Pharisæi Christo? quod abrogaret legem, quod seduceret populum, quod loqueretur blasphemias. Tot annorum millibus Diabolus sævierat in homines pios, exorsus ab Abel, imo sæviebat in Christum per membra Christi, operans per organa sua, donec veniret ipse Christus, immutans vultum suum coram Achis, quamquam & coram Abimelech mutavit vocem suam, dissimulans fugam ac simulans legationem, aliud agens, aliud præ se ferens. In David mendacium esse videtur, quum sit dispensatio: in Christo nihil est affine mendacio. Totum est consilii divini quod agitur: Quædam celavit Dominus, quædam simulavit, quædam ita loquutus est, ut sciret tum temporis non intelligenda: sed nihil horum non conducebat ad salutem nostram, nec erat illa vanitas fallens, sed caritas sese ad nostram imbecillitatem demittens. A Sacerdote pastus est, sed panibus sacris, præludens ad cæremoniarum legalium abrogationem: a Sacerdote armatus est, ut ipsa lege convinceret, legis sedulos quidem professores, sed malos interpretes. Hic est gladius quem strinxit in Pharisæos falsa legis scientia turgidos & eodem illos jugulavit, a quibus acceperat. Christus cujus filius est? Quærit gladium, illi porrigunt dicentes, David. Armatus est noster David. Quomodo jugulat? *Quomodo ergo*, inquit, *David loquens in spiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis?* Hoc gladio jugulati obmutuerunt, quia non intellige-

1 Pet. 3. Act. 2. Roman. 2. Luc. 7.

bant Christum juxta corpus adsumtum esse filium David, juxta divinam naturam esse Dominum David. Rursum, calumniantibus Pharisæis, quod discipuli per segetem iter facientes sabbato vellerent spicas, Dominus ex hoc ipso loco petit gladium: *Non legistis quid fecerit David, quando necessitatem habuit & esuriit, quomodo comedit panes propositionis, quibus vesci fas non erat, nisi solis Sacerdotibus?* Quid hic responderunt Pharisæi? Verbum non audimus, sed suo gladio jugulati obticuerunt. Non ausi sunt negare factum, quod refertur in libris quorum etiam apud illos erat sacrosancta auctoritas, non ausi sunt damnare factum, ne læderent majestatem Davidici nominis, de quo præcipue gloriabantur. Sed audi vulnus letale; *Sabbatum propter hominem factum est, & non homo propter sabbatum. Itaque Dominus est filius hominis etiam sabbati.* Quoties in Euangelio legimus, *& non poterant respondere ei*, toties David noster strinxit gladium in superbum Goliath. Rogatus quod est maximum mandatum in lege, ait: *Quomodo legis?* Respondit Pharisæus, *Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, ex tota anima tua, ex totis viribus tuis, & proximum sicut te ipsum.* Porrexit Abimelech gladium, eum stringit in jugulum Pharisæi: *Hoc fac & vives.* Pharisæus enim plenus odii, invidiæ, gloriæ & avaritiæ, fidebat jejuniis, prolixis precibus, latis phylacteriis, lotionibus manuum & poculorum, id quod erat omnium caput negligens. Achimelech, sic enim habent quidam codices, interpretantur frater meus Rex. Lex quodammodo duabus constat partibus, littera ceu carne, mystico sensu velut anima. Hi duo sensus quasi fratres sunt, amant jungi, nolunt distrahi. Judæi tamen distrahere conati sunt, qui littera pugnant adversus spiritum. Ita fratres fuerunt Ismael & Isaac. Sed natu major Ismael, quia juxta Paulum prius est non quod spirituale, sed quod animale, & prius est lac solido cibo. Christus ergo spiritualis doctrinæ Princeps gladium accepit a fratre, quo jugulet superbos Rabbinos litteræ fiducia superciliosos, cui e manibus illorum extortæ, si addatur spiritus, fit *sermo Dei vivus & efficax, penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens usque ad divisionem animæ & spiritus, compagum quoque ac medullarum, discretor cogitationum & intentionum cordis.* Eoque Paulus non improbat loqui linguis, sed si adsit Propheta, hoc est, spiritualis interpres. Nunc vide fratrum horum discrimen. *Si universa Ecclesia conveniat in unum, & omnes loquantur linguis, intrent autem idiota aut infideles, nonne dicent vos insanire?* Talis est ille frater natus ex ancilla. *Sed si prophetent*, inquit, *omnes, intret autem infidelis aut idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus. Occulta enim cordis ejus manifesta fiunt, & ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuncians quod vere Deus in vobis sit.* Quin & famelicus est Abimelech, non habet nisi panes aliquot, paucis alendis paratos: At Christus dives paterfamilias profert de thesauro suo nova & vetera, & ad suum opulentum convivium convocat universum hominum genus, etiam debiles, cæcos & claudos, non tantum Judæos velut initiatos. Tanta autem erat apud Judæos istiusmodi panum religio, ut citius passuri fuerint hominem laicum perire fame, quam de sacris panibus quidquam impertirent. Quin & hodie Judæi negant David panes illos edisse, quoniam hoc in Historia non est expressum, tantum legitur, quod Abimelech dederit David panem sanctificatum. Credunt Judæi, Davidem adulterium junxisse homicidio, & non credunt illum in periculo vitæ gustasse panes sacros. Hi sunt, nimirum, qui quum bovem in foveam delapsum extrahant die sabbato, pro impio facinore objiciunt Domino, quod homines sanaret sabbato, non pharmacis, sed verbo: postremo, quos religio deterruit ne ingrederentur prætorium, quo puri comederent phase, eos non deterruit religio, ne virum innocentem, sanctum, ac bene meritum adigerent ad crucem. Abimelech dedisse legitur, sed ubi legitur recusasse David? Et si accepit esuriens, cur non comedit? Abstinuit religione. Cur igitur petiit? Cur excusavit vasa, atque etiam viam? Quid his, obsecro, næniis frigidius? Et hujus generis fere sunt, quibus se venditant Judæorum Rabbini, quorum utinam inter Christianos nulli sint similes! Jam si tantopere urgent litteram, David non accepit nisi unum panem sanctificatum: At in Euangelio Matthæi, Marci & Lucæ legimus, quod acceperit panes propositionis, quod ederit dederitque comitibus suis. Nec adeo magni refert ad sensum mysticum, utrum nomen Sacerdotis sit Achimelech, an Abimelech, quemadmodum legunt Græci, modo illud conveniat, quemadmodum Joannes Baptista legis abrogandæ typum gessit, ita Abimelech Mosaicæ legis juxta crassiorem partem figuram exhibere. Abimelech autem Hebræis sonat *Pater meus Rex.* Nimirum, ista populi Judaici vox est, sine fine gloriantis se patrem habere Deum & Regem. De patre Deo gloriantes usurpant illud Psaltæ: *Ego dixi Dii estis & filii excelsi omnes.* Regis autem est dare legem. Et de hac velut a Deo data sese jactitant. Sed non intelligunt finem, id est, perfectionem legis esse Christum ad salutem omni credenti. Itaque lex sine Christo mors est, imo lex non est, quia *lex*, ut ait Paulus, *spiritualis est.* Vides, quam insuavis res sit littera, si quis illi tantum assideat. Hoc uno in loco quantum nobis exhibet negotii? Liber Regum nomen Sacerdotis ponit Achimelech, sive [1] ut legendum arbitror, Abimelech, pro quo Marcus ponit Abiathar. Nam Matthæus & Lucas nomen Sacerdotis non exprimunt. Rursus, Regem Geth liber Regum appellat *Achis*, titulus Psalmi vocat *Abimelech*, quum tamen indubitatum sit ad eum locum pertinere Psalmum, quum non reperiatur evidentius alibi David coram ullo Rege mutasse vultum, ac dimissus abisse. Jam quanta est inter Septuaginta Interpretes & Hieronymum lectionis varietas? Septuaginta sic reddiderunt: *Et mutavit vultum suum coram eo, & simulavit in die illo, & tympanizabat ad portam civitatis, & salivæ ejus defluebant in barbam ejus, & ferebatur in manibus ejus, & concidit ad portas civitatis.* Hieronymus ita transtulit: *Et mutavit os suum coram Achis, & collabebatur inter manus eorum, & impingebat in ostia, portæ*, &c. Rursum, ab utrisque vide quantum dissonet Augustinus. Sic enim legit: *affectabat & tympanizabat ad ostia civitatis & ferebatur in manibus suis, & procidebat ad ostia portæ, & saliva decurrebant super barbam ejus.* Quod Græci legunt προσεποιήσατο, aliquis forte verterat, *affectabat*: quisquis enim simulat, affectat videri quod non est. Simulabat enim insaniam, quum sanæ mentis esset. At divus Augustinus hic interpretatur, *affectabat*, id est, affectum habebat erga genus humanum. Quod interpretatur, de Christo verissimum est, sed eum sensum hujus loci verba non exprimunt: nec apud ullum auctorem legere memini, *affectare* positum, pro affectum esse. Certe προσποιεῖσθαι non potest nisi ad simulationem referri. Jam quod Hieronymus vertit, & collabebatur inter manus eorum, Græci legunt, καὶ παρεφέρετο ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, *& ferebatur in manibus suis.* Quod ipsum rursus ambigue dictum est. Potest enim pronomen reciprocum pertinere ad David, potest & ad Achis Regem, quasi inter manus illius temere ac furentium more ferretur, quod Hieronymus vertit *collabi.* Divus Augustinus sic accipit, quasi David se ipsum ferret manibus suis, & hoc potest habere sensum aliquem. Sic enim solent furiosi, quoniam suum corpus pedibus sustinere nesciunt, huc & illuc prolabentes manibus se sustinere, quod idem faciunt temulenti vacillantes, nonnumquam & in terram procidentes. Verum an hæc verba accommodentur ad Christum, qui panem consecratum tenens manu, dixit discipulis, *hoc est corpus meum*, non satis perspicio. Neque enim huic sensui affinis est Hebraica veritas, quam Hieronymus nobis expressit: neque verbum quo sunt usi Septuaginta, sensum eum patitur. Nam παραφέρεσθαι dicitur non is qui quocumque modo portatur, sed qui impetu ac temere fertur, quo non oportet. Item quod Hieronymus reddidit, *impingebat in ostia portæ*, Græci legunt, ἐτυμπάνιζεν, hoc est, *magno sonitu impellebat ostia.* Verum an hic quadret allegoria de corpore Christi, quod in cruce disten-

1 Cor. 15. — Heb. 4. — 1 Cor. 14.

1 Fallitur iterum vir summus. Vide 1 Sam. xxi: 1.

ſtentum mirum edidit ſonitum, aliis expendendum
relinquo. Ad hæc Græci bis ponunt *ad oſtia civitatis*,
quum Hieronymus civitatis nullam faciat mentionem,
ſemel tantum habet *ad oſtia portæ*. Et congruentius vi-
dentur intelligi fores palatii Regii. Nam mox ſequi-
tur, *ne ingrediatur domum meam*, niſi libet accipere
Regiam domum portæ civitatis fuiſſe proximam. Quod
ſane non videtur dictu abſurdum, ſolent enim Princi-
pum arces, aliquam urbis portam complecti, & in por-
2 Reg. 15. tis urbium apud Judæos exercebantur judicia, quod
proprium Regum munus. Huic opinioni ſuffragatur,
quod Abſalon adſpirans ad regnum mane in porta præ-
bebat ſe cognitorem cauſarum. Item illud Pſalmi, *Non
confundetur quum loquetur inimicis ſuis in porta*. Nec ab-
horret hinc quod ex Hebræorum, ut ſuſpicor, com-
mentariis, adfert is, qui divi Hieronymi commenta-
rium in Pſalmos inexpiabili ſacrilegio contaminavit,
David in porta civitatis agnitum a miniſtris Regis, a
quibus quum timeret occidi, confugiſſe ad palatium
Regium. Ex his liquet, in his quæ vertunt Septua-
ginta, quæque reddidit Hieronymus, quæque ex ve-
tere editione legit Auguſtinus, in verbis dumtaxat
eſſe diſſonantiam, in ſententia concordiam, licet pri-
ma ſpecie videatur & hic eſſe diſcrepantia. Et ecce tibi
alteram ſalebram, quæ remoretur curſum noſtrum.
Liber Regum narrat, David ad Abimelech veniſſe ſo-
lum, quum Euangelium narret ipſum cum famulis
comediſſe de ſacris panibus. Rurſus, quomodo com-
ederunt de panibus, quum Abimelech non dederit
niſi panem? Hoc prius quidam ſic expediunt, ut di-
cant illum non prorſus veniſſe ſolum, ſed abſque ſoli-
to comitatu, veluti qui conſuevit ambulare comitatus
quinquaginta famulis, ſi veniat duobus tantum comi-
tatus, ſolus venire dicetur. Poteſt autem fieri ut Da-
vid vere de panibus communicarit pueris alicubi laten-
tibus, ne per illos agnoſceretur. Jam donemus, Da-
vid veniſſe prorſus incomitatum, mihi non videtur
periclitari fides Euangelica. Illic enim diſputatur,
quid liceat, non quot fuerint veſcentes ſacris panibus.
Sacerdos credebat David alicubi collocatos habere fa-
mulos, quibus vellet impertiri panes ſacros: aſſenſus
eſt, ac tradidit. Quod igitur ad Sacerdotis permiſſum
attinet, comederant & pueri. Nulla vero Scriptura
ſignificat in hoc reprehenſum eſſe Abimelech. Sive
igitur comederunt pueri David, ſive ſolus ipſe come-
dit, æque valet exemplum ad coarguendos Judæos
calumniantes. Puerorum autem ideo fit mentio, quo-
niam David erat Propheta, æquandus dignitati Sacer-
dotum. Itaque poterant objicere Phariſæi, Quid tuos
diſcipulos confers cum David, qui non erat omnino
laicus, ut tui ſunt? Certe cum pueris David mere lai-
cis conferri poterant. Et illis conceſſum eſt in fame
quod manifeſte prohibet lex: vos in meis calumniami-
ni, quod concedit lex, excepta ſabbati calumnia. De
pane & panibus facile ſolvitur nodus. In libro Regum
panis non individuum, ſed ſpeciem ſignificat, qua di-
ſtinguitur ab aliis eduliis: In Euangelio ſecus accipi-
tur. Si quis verbi cauſa dicat, hoc triduo nihil come-
di niſi panem, vere dicit, etiamſi decem panes inte-
rim ediſſet, modo ne aliud edulii genus. De nomini-
bus videtur eſſe nodus explicatu difficilior, Marcus
nominat Abiathar, liber Regum Abimelech: atque
hic idem tertium habet nomen ejuſdem libri cap. XIV.
dictus Achias. Hoc, ne cui dubium ſit, additur pa-
tris, patrui, avi & proavi nomen. Et Achias filius eſt
Achitob, fratris Ichabod, filii Phinees, qui ortus
fuerat ex Heli Sacerdote. Item, multum intereſt in-
ter Abimelech & Achis, ut non queat prætexi, vo-
cum affinitatem dediſſe locum errori. Inter Achiam &
Achim multa ſimilitudo eſt, quum ille ſit Sacerdos,
hic Rex. Quamquam in Regnorum libris poſtea Da-
vid legitur confugiſſe ad Achis Regem Getheorum,
& ſub illius vexillis pugnaſſe adverſus Saulem. Id, quo-
niam videtur abſurdum, ut quem paulo ante tantopere
metuerit, mox belli ſocius eſſe voluerit, Hebræi di-
cunt, hunc Achis ſuperioris eſſe filium, dictum autem
filium Maoch non Achis, quod pater illius David ab-
A jecerit, eoque ſuppreſſum patris cognomen, & ma-
tris additum, quæ dicebatur Macha. Hujuſmodi re-
rum ac verborum varietas, quoties incidit in claris qui-
dem, ſed tamen profanis rerum Scriptoribus, acci-
dit autem frequenter, fatemur, aut oblivione factum,
aut inſcitia, aut alio quopiam caſu. Neque raro fit, ut
inter varia narrentes nemo ſit qui dicat verum. Quid
mirum, quum ne illic quidem ubi maxime conſenti-
unt, ſemper vera narrent? Abſit autem ab animis Chri-
ſtianorum, ut ſi quando in ſacris libris ſimilis occurrat
ſpecies, ſuſpicentur oblivionem aut errorem Prophe-
tæ. Titus Livius, Thucydides, Herodotus, Plu-
B tarchus, cæterique hujus generis, docti, facundi, di-
ligenteſque fuerunt, ſed quoniam nihil aliud erant
quam homines, ſubinde falluntur & fallunt. At cœle-
ſtis ille ſpiritus, cujus afflatu proditæ ſunt ſacræ litte-
ræ, nec labi poteſt, nec fallere novit. Huic funda-
mento innixi, ſi qua ſpecies occurrat, quæ remora-
tur intellectum noſtrum, poſteaquam exploratum ha-
buerimus nihil eſſe commiſſum incuria librariorum,
exiſtimabimus verborum diſſonantia noſtram oſcitan-
tiam excitari, ac ſpecie abſurditatis nos admoneri, ut
latens ibi myſterium ſcrutemur. Quod ſi non aſſequi-
mur, agnoſcamus vel tarditatem vel indignitatem no-
C ſtram, non criminemur Scripturam, conſulamus eru-
ditiores, ipſi pulſemus Dominum, ut nobis theſau-
rum abditum aperire dignetur. Proinde hoc loco quo-
niam videmus mutata nomina, quoniam conſtat non
eſſe librariorum errore commiſſum, perſuaſum habea-
mus ipſam mutationem non vacare myſterio. Primum,
extra controverſiam eſt, hunc Sacerdotem fuiſſe bi-
nominem, cap. XXI. dicitur Abimelech; cap. ejuſ-
dem libri XIV. dicitur Achias, ſive, ut alii pronun-
ciant, Ajas. Quid autem vetat eumdem eſſe trino-
minem, quales aliquot habent divinæ litteræ. Sunt
qui alia ratione difficultatem explicant. Regum liber
Abimelech appellat ſimpliciter Sacerdotem, Marcus
autem appellat Abiathar Sacerdotum Principem, at-
D que hunc putant illius eſſe filium. Poteſt autem fieri,
ut filius tunc primas tenuerit, & quod geſtum eſt com-
muni conſilio ab ambobus geſtum ſit. Jam non temere
eſt, quod Matthæus & Lucas nomen ſupprimunt,
Marcus exprimit, ſed aliud quam habet Regum li-
ber. Sacerdos auctoritatis nomen, & hic quærebatur
auctoritas: & fortaſſe nomen expreſſum apud aliquot
minuiſſet Sacerdotis auctoritatem, ac præbuiſſet an-
ſam calumniæ. Denique ut probabile eſt, nomen Abia-
thar & notius & gratioſius erat apud Judæos, quod is
ſolus e cæde Sacerdotum elapſus, adjunxerit ſe comi-
tatui David, ſocius omnium periculorum. Nam cap.
XXII. legimus, eum qui ſe junxit David fuiſſe filium
E Abimelech, an idem fuerit Abiathar, quem Marcus
appellat ſummum Sacerdotem, non admodum liquet,
certe diſſimile veri non eſt. Marcus igitur facto præ-
texens auctoritatem expreſſit nomen gratioſius, & ad-
didit ſummi Sacerdotis titulum, ne Judæi dicerent,
quid noſtra refert, quid fecerit hic aut ille? Quid au-
tem ſonat Abimelech? *patris mei regnum*. Audis ty-
pum Judæi litteræ regnum aſſerentis, & omnes a li-
bertate ſpiritus ad litteræ ſervitutem pertrahere co-
nantis. Quid Abiathar? *pater meus ros*. Agnoſcis po-
pulum ſpiritum legis amplectentem, cui ros de cœlo
veniens novo cibo recreat animos credentium. Abi-
melech occiditur, littera cum cæremoniis abrogatur.
F Abiathar recipitur in conſortium David. Ubi nunc Ju-
dæorum templum? Ubi Sacerdotium? Ubi ritus?
Deleta ſunt omnia, ſolus Abiathar ſervatus eſt, qui ſe
per fidem adglutinavit David manu forti. A littera ta-
men Chriſtus accepit panes & gladium, ſed panes fre-
git & benedixit, ut fierent cibus ſpiritualis: gladium
ſtrinxit in arrogantes, Scripturarum teſtimoniis eos
revincens, atque ipſum etiam tentatorem jugulans.
Lege Euangelium, & invenies Chriſtum Satanæ Scri-
pturarum teſtimoniis inſidianti, nihil reſpondere niſi
per Scripturas. Scriptum eſt; non tentabis Dominum
Deum tuum. Scriptum eſt; non in ſolo pane vivit
homo. Scriptum eſt; Dominum Deum tuum adora-

bis & ipsi soli servies. Verum hujus mysterii tractatione, quoniam ad id quod agimus proprie non pertinet, non morabor diutius pietatem vestram, ad illa properans, quæ hujus argumenti sunt peculiaria. Achis est in libro Regnorum, Abimelech in titulo. Varietas hæc non est erroris, sed mysterii. Nihil absurdi sit, si quod a doctis juxta ac piis hominibus dictum est, credamus hunc Regem Geth fuisse binominem: sed hanc quæstionem prisci Scripturarum enarratores, quorum & divus Basilius, admodum probabiliter expedierunt. Putant Achis fuisse nomen ei Regi proprium, Abimelech quasi prænomen multis commune. Quemadmodum apud Romanos Julius proprium nomen est C. Cæsaris, at Cæsaris appellatio post dimanavit ad omnes illius successores. Sic & Augusti cognomen factum est omnium commune. Itidem & Claudii, Neronis, Vespasiani, Pii, Antonini, multorum fuerunt communia. Similiter apud Ægyptios multos Pharaones ac Ptolemæos legimus. Siquidem Abraham repperit in Ægypto Pharaonem Regem, dein Joseph sub Pharaone fuit. Rursus post quartam generationem Pharao regnavit tempore Mosis. Ac multis post seculis Solomon Pharaonis Regis Ægypti filiam duxit uxorem, ut narrat Regnorum liber III. cap. III. Sic plerique Reges Geth dicti sunt Abimelech, licet huic proprium nomen fuerit Achis. Nam Geneseos XX. legimus Abimelech Regem Arare, temporibus Abrahæ. Item capite XXVI. ejusdem gentis Rex memoratur Abimelech quum illic peregrinaretur Isaac patre mortuo. Tametsi nusquam, quod equidem sciam, legitur hic Achis Getheorum Rex dictus Abimelech, nisi quod adfertur a priscis Doctoribus, quibus visum est Psalmi titulum congruentius accommodari ad Getheos, apud quos David simulavit insaniam, quamvis fateantur eum ad utramque historiam pertinere. Apud utrumque mutavit faciem suam David, apud Abimelech Sacerdotem dissimulans metum, & simulans accelerandum negotium Regis. Apud Achis dissimulans sanam mentem, præ se ferens insaniam. Et hoc est mutare vultum, quemadmodum qui spem vultu simulat, premit altum corde dolorem, utique mutavit vultum. Quin & de Domino legimus, erat facies ejus vadens Hierosolymam. Mutavit vultum quum Magdalenæ videretur hortulanus, quum discipulis euntibus Emauntem videretur hospes viator. Habemus causam mutati nominis, superest ut inquiramus mysterium. Quid sonat Abimelech? *Pater meus Rex.* Quid Achis? [1] *quomodo est.* Abimelech igitur nomen est de generis nobilitate gloriantis. Achis nomen est mirantis ac diffidentis. Jam si Dominus aperuit oculos vestros, si aperuit aures vestras, nimirum, videtis incredulum Synagogæ populum, sine fine gloriantem, quod patrem habeat Deum, quod cæteris gentibus idola colentibus, solus unum Deum agnoscat: auditis jactantes, *Nos Abrahæ filii sumus, nec umquam servivimus ulli:* sed omnia falso. Neque enim Deum Patrem novit, qui Filium illius non agnoscit, & impudenter se jactant colere Deum, qui factis Deum abnegant, eoque audiunt a Christo: *Vos ex patre Diabolo estis.* Et absurde se gloriantur esse filios Abrahæ, qui fidem Abrahæ nolunt imitari. Mentiuntur denique quum dicunt, nemini servivimus umquam, qui litteræ, qui vitiis omnibus, qui Diabolo serviebant. Agnoscit, opinor, caritas vestra, quis sit Abimelech, apud quem David noster mutavit os suum. Sed idem Abimelech fit Achis, quum audiens cœlestem Christi doctrinam, quum videns miracula, mirans, calumnians ac diffidens dicit: *Quomodo est?* Homo carnalis, quoniam non percipit ea quæ spiritualiter judicantur, numquam non dicit: *Quomodo est?* Sic Nicodemus, quomodo potest homo nasci denuo quum sit senex? Eadem tamen vox esse poterit discere cupientis. Sic illa sanctissima virgo loquitur Angelo: *Quomodo fiet istud?* Et Apostoli dicunt, Domine edissere nobis parabolam. Hac specie Pharisæi frequenter adorti sunt Dominum, sed insidiantes, non discendi avidi: Licet dare censum Cæsari an non? Quod est magnum mandatum in lege? Quid boni faciens vitam æternam possidebo? Quomodo didicit litteras? Quomodo dicit Patrem suum Deum, quum sit fabri filius & Mariæ, & fratres ejus apud nos sunt? Quomodo hic potest esse Christus, quum se dicat moriturum? Quomodo facit miracula, quum sit homo peccator, violans sabbatum? Quomodo hic dicitur Messias, quum sit Nazarenus, & Christus nobis promittatur ex Bethleem? Vivit adhuc Abimelech & Achis in nostrorum temporum Judæis, quos ita loquentes audimus: Quomodo lex abrogata est, quum Deus promiserit nobis Testamentum sempiternum? Quomodo Christus potuit nasci de Virgine? Quomodo potest credi Messias, quum non liberarit populum suum? Quomodo potuit esse Deus, qui crucifixus, mortuus, ac sepultus est? Quomodo poterit reviviscere semel exstinctus? O infelices Getheos, opprimentes gratiam Euangelicam, ac miseranda oppressos servitute, non tantum externa, levis est illa calamitas, sed animorum. Utinam Dominus aliquando dignetur illis innovare cor, ut ex Getheis quod dici nolunt, quum esse gaudeant, fiant Judæi, quod dici gaudent, quum nihil sint minus. Judæus confitentis nomen est: Quid hoc ad illos, qui & ore, & corde, & factis Christum abnegant? nec abnegant tantum, sed blasphemiis incessunt nomen illud Angelicis etiam potestatibus tremendum & adorandum. Ad hunc populum inaniter gloriosum juxta nomen Abimelech, & incredulum juxta vocabulum Achis, venit David noster. Frustra enim tot Prophetas ad illos miserat, quos crudeliter interfecerunt. Quid faceret? Venit ipse, sed immutavit vultum suum. Non apud Patrem, mansit enim Verbum Deus apud Deum in ea claritate quam habuit antequam mundus nasceretur, sed apud Achis mutavit vultum, adsumta forma servi, & habitu repertus ut homo, celavit illam faciem, quæ est imago Dei invisibilis, & splendor gloriæ ejus, & adsumto corpore humano venit quasi personatus. Absit invidia verbo: sic enim expediebat his quibus remediandis venerat. Quomodo enim ferrent gloriosam illam faciem qua Patri simillimus est, qui non poterant intueri faciem Mosis, quæ lucis nonnihil ex colloquio Dei contraxerat? Moses faciem suam texit velo, Christus divinam naturam velavit mortali corpore. Quæ potest esse major vultus mutatio, quam quod verbum caro factum est, quod qui ab æterno est in sinu Patris, condens, servans & gubernans universa, vagiit infans in sinu matris? Esuriit, sitiit, defatigatus est, doluit, lacrymatus est: parum est quod dixi, captus est, ligatus est, damnatus est, flagellatus est, cæsus est, consputus est, pro sceleroso inter scelerosos crucifixus est, postremo, mortuus ac sepultus est. Angeli quorum unica felicitas est intueri vultum Filii Dei in cœlis, an non merito hic dicere poterant: *Hei mihi qualis erat, quantum mutatus ab illo*, qui suo adspectu beat universas menteis æthereas? Ad cujus lucem sol hic mera caligo est, ad cujus pulchritudinem deforme est quidquid hic mundus habet delectabile. Non debet offendi pietas vestra, si de rebus ineffabilibus utcumque balbutimus verbis hominum. David simulavit furiosum: In Christo nulla fuit simulatio naturæ, celavit ad tempus divinam naturam, non deposuit: adsumsit humanam, non simulavit. In hoc uno videri poterat simulatio, quod gessit personam nocentis, quum esset justificator omnium. Non tamen hic fucus erat, nam caput & corpus idem sunt. Juxta hunc sensum Christus quodammodo peccator erat, qui corporis sui peccata in se recepit. Alioqui non competebant in eum verba, quæ recitavit in cruce. Longe a salute mea verba delictorum meorum. Si vere debitor fit qui alienum debitum in se recipit, quodammodo peccator fit, qui peccata omnium in se transfert. Transferre enim videtur, qui pro eis dependit pœnas. Hunc David nostrum sic immutato vultu sanctus Esaias non vidit oculis corporeis, sed oculis Propheticis contemplabatur, quum diceret: *Non est species ei neque decor, & vidimus eum & non*

Luca 9.

1 Cor. 2.

53.

1 Hanc explicationem habet *Hieronymus* in libro de nominibus Hebraicis, sed absurda est. Quisquis enim scit Hebraice, novit אכיש *achis* deduci a כוש *chous*, cujus radicis significatio est ignota. Itaque inania sunt quæ hic habet *Erasmus*.

& non erat adspectus, & desideravimus eum despectum, novissimum virorum. Virum dolorum & scientem infirmitatem, & quasi absconditus vultus ejus, & despectus, unde nec reputavimus eum: verum languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit. Et nos putavimus eum quasi leprosum, & percussum a Deo & humiliatum. Hactenus depinxit speciem nocentis ac damnati. Sed quid sequitur? *Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: Disciplina pacis nostræ super eum, & livore ejus sanati sumus. Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit, & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum.* An non vehementer mutarat vultum suum, quum in Psalmo mystico loquitur: *Ego sum vermis & non homo, opprobrium hominum & abjectio plebis?* Videtis, dilectissimi, quanta mysteriorum majestas latebat in illo historiæ Sileno. Non magnum erat quod fecit David, sed ipsis etiam Angelis admirabile spectaculum est, quod nobis illa figurat historia. Bene habet, reliquimus David, & venimus ad Christum, discessimus a littera occidente, & invenimus spiritum vivificantem. Studeamus amare quod intelligimus, nitamur imitari quod propositum est spectaculum. Hic video quosdam pios & ingeniosos homines, illud conatos, ut singulas historiæ partes ad Christum accommodent, id quod superius attigimus. Atqui istuc, mea sententia, nihil necesse est. Nam in historia propter rerum contextum multa interjiciuntur, quæ non habent allegoriam. Satis est ea decerpere, quæ expressius reddunt typum veritatis. Quamquam non improbandum est illorum religiosum studium, qui in contemplatione tam frugifera versari gaudent. Ut nihil aliud, dum hoc agunt certe piis cogitationibus occupatur animus. Aliis igitur excutiendum relinquo, quid sit *affectare*, quid *tympanizare*, quid *procidere ad ostia portæ*, quid *collabi inter manus*, aut quid *ferri manibus suis*, quid *saliva in barbam defluens.* Illud non arbitror negligendum, quomodo congruat in Christum, quod David simulavit dementiam, aut morbum comitialem, ut elaberetur. Horrent enim aures piæ, si quis Christo tribuat furorem aut amentiam, & tamen Psalmi titulus hoc propemodum habet, mutavit vultum suum. Vix ferunt simulationis vocabulum, mendacii nullo pacto. Nec mirum, si has voces Christianorum aures horrent in Christo, quum Judæi non ferant eas tribui Davidi. Dementiæ simulationem hoc colore excusant, ut dicant tum temporis in eum irruisse spiritum Domini. Quandoquidem olim quos spiritus Prophetiæ corripuisset, nonnullam amentiæ speciem præ se ferebant. Sic & Saul correptus a spiritu prophetabat, & alibi cum Prophetis saltat nudus. Et III Reg. xx. quod Propheta minatur mortem ei qui jussus ipsum vulnerare recusavit, & ab alio vulneratus, os & oculos adspersit pulvere, ne agnosceretur a Rege, non multum abest a furore, nisi per spiritus energiam excusaretur. Ethnici furorem tribuunt vatibus, quam malumus ecstasin dicere. Quoties enim divina vis agitat mortale organum, sobriis videtur dementiæ species. Sic & a mendacio potest excusari David, si modo concedas esse verum, quod pueros alicubi in latebris reliquerit. Nam quod ait, se negotium Regis agere, sic accipi potest, ut intelligamus Regem ea mandasse David ad quæ compulit. Qui enim alteri minatur exitium, quodammodo mandat illi, ut saluti suæ consulat: certe ut nulli pio mentiri fas est, ita dicto factove fallere licet eum qui falli dignus est, vel cui falli expedit. Falli dignus erat Achis. Abimelech expediebat falli, ut haberet apud Saulem justam excusationem ignorantiæ. Quæ si nihil profuit, consilium non judicatur ex eventu. Verum utcumque hæc habent juxta Historiam, nos ad res mysticas adhibeamus aures mysticas, & nihil est offendiculi. Non recedamus a vestigiis Apostolorum.

1. Cor. 1. Beatus Paulus ita scribit Corinthiis: *Quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes.* Si Deus mansisset in sua sapientia, nulla mortalium sapientia quantumvis sublimis potuisset ad Dei cognitionem pertingere. Descendit igitur Deus ab illa sua incomprehensibili sapientia, seque ad nostram stultitiam quodam modo demisit, ut nostram tarditatem, crassioribus rudimentis paulatim eveheret ad veram sapientiam. Sic parentes balbutiunt cum infantulis suis, sic eruditissimi viri semet ad rudium puerorum captum attemperant: quod ni facerent, sine fructu manerent discipuli. Subjicit Apostolus: *Nos prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam.* Vides, in Christo nihil decessisse perfectæ sapientiæ, verum exhibitam hominibus quamdam stultitiæ speciem, sed sub qua lateat admirabilis sapientia, si fides adferat animo docilitatem. Addit Apostolus: *Iisdem autem vocatis, tum Judæis, tum Græcis Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam: quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus: & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.* Non ergo coram quibuslibet David mutavit faciem suam, sed dumtaxat coram Abimelech, hoc est, coram Judæis, qui aures habebant nec audiebant, oculos habebant nec videbant, cor habebant sed incrassatum, ut nihil intelligerent, nisi quod externis sensibus perciperetur. Quum audimus quod cognati ipsius [1] pararunt catenas ut alligarent eum, dicentes: *In furorem versus est*, quum Pharisæi dicunt: *Samaritanus es & Dæmonium habes*; & Beelzebub habet, Marci. 3.
& in Beelzebub ejicit Dæmonia, nonne videmur audire Abimelech dicentem: Vidistis hominem insanum, quare adduxistis illum ad me? An desunt nobis furiosi, quia introduxistis istum, ut fureret me præsente? Dimittite illum, ne ingrediatur domum meam. Nec hodie Judæi Christum habent in Synagoga aut in templo, quoniam ejecerunt illum. Et quum in Nazareth docuisset in Synagoga, Abimelechitæ ejecerunt illum extra civitatem, perduxerunt in supercilium montis ut inde darent illum præcipitem. Postremo, extra Hierosolymam crucifixus & sepultus est. Offensus est Abimelech specie epileptici: sed multo gravius offensi sunt Judæi nova doctrina Christi: Hoc est quod ait Paulus, Judæis scandalum. Dominus non prædicavit Gentibus, sed in Paulo doctrina illius visa est Gentibus stultitia. Quum Athenis prædicaret Euangelium, dicebant illi μωρόσοφοι, hoc est, vere stultam sapientiam hujus mundi profitentes, Stoici & Epicurei: Quid sibi vult hic spermologus, hoc est, rabula? Videtur novorum Dæmoniorum annuntiator esse. Stultum illis videbatur mortuis promittere resurrectionem, stultius Deum per hominem damnatum & crucifixum velle servare mundum universum. Docuerat illos humana sapientia, a privatione non esse reditum ad habitum, docuerat in habitu virtutis sitam hominis felicitatem, docuerat eas naturas, inter quas nulla est affinitas, non posse in unum redigi. Quosdam eadem docuerat nullos esse Deos. Jam quum Dominus apud Joannem ita loquitur: *Adhuc modicum tempus vobiscum sum, & vado ad eum qui* Joan. 7.
me misit: Quæritis me & non invenietis, & ubi ego sum, vos non potestis venire, nonne dementem judicabant, dicentes: *Quo hic iturus est, quia non inveniemus eum? Numquid in dispersionem Gentium iturus est, docturus Gentes? Quis est hic sermo quem dixit: Quæretis me & non invenietis, & ubi ego sum vos non potestis venire?* Rursus, quum aperiret Dominus mysterium de esu potuque corporis & sanguinis sui, nonne visus est ipsis etiam discipulis insanire? *Durus est*, inquiunt, *hic sermo. Quis* Joan. 6.
potest audire eum? Et revera his qui nihil intelligunt nisi secundum carnem, nihil hoc sermone dementius. Sed juxta spiritum eadem verba spiritus sunt & vita. Rursus, quum dixisset, *antequam Abraham fieret, ego sum*, velut in furiosum ac dementem tollebant lapides. Etenim ignaris mysterii sermo nec consistit nec cohæret. Hac mutatione vultus Dominus imposuit etiam Satanæ, qui verus est Abimelech, Rex & pater incredulorum. Impegit in hominem, & devictus est a Deo latente in homine. Jam quod habetur in titulo, *& dimisit eum & abiit*, quidam ad hunc sensum pertrahunt, quod Christus offensus incredulitate Judæorum, Euangelii

1 Non dicam ambiguum esse hunc Marci III: 20, & 21. locum, sed dumtaxat catenarum in eo nullam fieri mentionem. Vide cum Interpretes, tum Davidem Clericum Quæst. Sacr. XIII.

gelii gratiam transtulerit ad Gentes. Atqui contextus Historiæ magis declarat ab Achis sive Abimelech fuisse dimissum David. Meo judicio mollius videtur, ut accipiamus, imbecillitatis objecta specie factum esse, ut Judæi permiserint Christum peragere redemtionis nostræ negotium. Christus autem dimissus, ut nihil aliud quam homo, ut imbecillis, ut stultus, ut nocens abiit ad reliquas divinæ legationis partes exsequendas, donec in cruce clamaret, consummatum est. Id non licuisset, nisi coram illis mutasset vultum suum. Etenim ut Paulus ait: *Si cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent:* & nisi Satanæ fuisset impositum infirmitatis humanæ specie, numquam instigasset Judæos ad immolandam victimam, qua liberarentur, quos tot seculis captivos tenuerat. Dimissus est ergo filius hominis, ut vaderet, sicut de illo scriptum fuerat. Utinam autem inter Christianos nulli reperiantur Abimelech similes, similes Achis, quibus divinæ litteræ sint offendiculo, quibus doctrina Christi, multum discrepans ab hujus mundi sapientia, videatur dementiæ plena, quum audiunt, *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum*
Matth. 5. *est regnum cœlorum. Beati qui lugent, qui esuriunt & sitiunt justitiam, beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Diligite eos qui oderunt vos, benedicite male dicentibus, benefacite calumniantibus vos. Qui non tollit crucem suam non est me dignus. Qui non abnegat semet ipsum, non potest esse meus discipulus. Qui amat animam suam, perdet eam: qui perdiderit animam suam, inveniet eam: Qui reliquerit domum, agros, uxorem, liberos propter me, centuplum accipiet in hoc seculo, & vitam æternam in futuro.* Ad ista conniti, professionis est Christianæ: non semper adsequi, imbecillitatis humanæ: deridere vero, Paganicæ impietatis, aut Judaicæ incredulitatis, a quo malo oportet nos semel Christum professos quam longissime abesse, carissimi.

Jam & illud animadvertat vestra vigilantia, in hac historia referri tres pastores. Nam Saul curabat asinas, ut habetur 1. Reg. IX. Doëg Idumæus pascebat mulos, David ab ovibus vocatus est ad regnum. Asina tardum animal est, libidinosum & ferendis oneribus na-
Zach. 5. tum. Nullum onus, peccatorum gravius sarcina. Hæc est enim mulier in cujus os immittitur talentum plumbi: & qui carnis voluptatibus dediti sunt, tardi sunt ad percipienda cœlestis Philosophiæ dogmata. Mulus autem, præterquam quod magis etiam sarcinarum est patiens, sterilis est & calcitrosus, sic ex duobus generibus mixtum, ut sit neutrum. Hi sunt, nimirum, qui professione sunt Christiani, vita & affectibus Ethnici, interim nec prorsus Ethnici nec Christiani, recalcitrantes gratiæ Dei, divitiis, cæterisque cupiditatibus onusti, nullum pietatis fructum adferentes. De his loquitur Psalmus XXXI. *In camo & freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te.* Mulus erat Saulus quum audiret, durum est tibi contra stimulum calcitrare. Injectum est illi frenum, & ex mulo factus est agnus. Asinus erat Petrus, quum diceret Domino, propitius sit tibi Deus ne fiat istud. Dominus injecit illi capistrum dicens: *Non sapis ea quæ Dei sunt, vade post me, Satana:* Accepit capistrum, & versus est in arietem ovilli pecoris ducem. Nos, carissimi, sumus oves, & si non sumus, demus operam ut simus: fugiamus a crudeli tyranno Saul, a parricida Doëg, qui trucidavit Sacerdotes, adhæreamus ovium pastori David nostro. Ovis non eget neque capistro, neque freno, neque stimulis, sequitur agnitam vocem pastoris. Similiter & nos simpliciter obediamus doctrinæ Christi, nihil dubitantes de illius promissis. Non fallet, non destituet oviculas ab ipso pendentes. Et ad exemplum David, mutemus vultum nostrum coram Abimelech, videamur mundo stulti, ut sapientes simus apud Deum: videamur amentes, ut Deo simus sobrii. Simus imitatores beati Pauli, quemadmodum & ipse fuit Jesu Christi. Ille factus est omnia omnibus, ut omnes lucrifaceret: & qualis Abimelech visus est David, talis ille est visus Festo, a quo audit: *Multæ lit-*
2Cor. 11. *teræ, ô Paule, te ad insaniam adduxerunt.* Et apud Corin-

A thios asserens suam auctoritatem, sumit personam insipientis, *Insipiens*, inquit, *factus sum, vos me coegistis.* Et in eadem Epistola, *Sive mente excidimus Deo, sive sobrii sumus vobis.* 2. Cor. 5.

Diutius commorati sumus in titulo, sed ut spero, vos hujus moræ non pœnitet: nunc per Psalmi campum, quoniam planus est, expedite decurremus. *Benedicam Dominum omni tempore.* David simul ut effugerat summum vitæ periculum, quasi gaudio gestiens dicit. Quid dicit? Num murmurat tædio malorum? Num ita loquitur, quis tandem erit horum malorum finis? Mala succedunt malis, periculum periculo excipitur: Olim patrem, amicos & cognatos reliqui, traditus sum inimi- Enarratio Psalmi.
B cis, toties petitus sum a furioso Rege, vix corpore declinavi ictum lanceæ, vix effugi manus illius: Missi sunt in domum meam carnifices, & ægre conjugis indicio doloque servatus sum, elapsus per fenestram noctu: Rursus, periclitatus sum in Najoth, & perieram nisi furor Domini corripuisset Saulem: post fame periclitans apud Abimelech Sacerdotem repperi Doëg Idumæum: Rursus apud Achis veneram in certum exitium. Quando finietur hæc calamitatum catena? Nihil tale audimus. Sed fortasse audimus vocem de sua calliditate gloriantis: Mea dexteritas elusit hastam insani Regis, meum ingenium imposuit Sacerdoti, mea calliditas imposuit Achis Regi. Ne tale quidem quidquam. Sed audimus male precantem hosti suo, minitantem, ac meditan-
C tem vindictam tam iniquæ tam crudelis persecutionis? Nihil horum. Quid igitur? Agit gratias Deo, cujus præsidio liberatus sit a tot tantisque periculis. Illi tribuit omnem gloriam, illi remittit omnem vindictam. [*Benedicam Dominum omni tempore*] Benedicendi verbum hoc sensu apud Latinos auctores inusitatum est, in sacris litteris frequentissimum. Est autem & laudantis, & gratias agentis, & bene precantis, beneque ominantis. Nec refert dandi casum addas an accusandi. Hic habes, *Benedicam Dominum:* & alibi legis in Ecclesiis, *benedicite Domino.* Siquidem Græci ut dicunt, *benefacio tibi*, & *benefacio te*, ita dicunt, *benedico tibi*, & *benedico te.* Hoc Christiani minus in loquendo curiosi sunt imitati. Id obiter admonere visum propter Gram-
D maticorum filios, ne quid illorum cogitatio nobis obstrepat hæc differentibus. Nimirum, hoc peculiare signum est Christianæ mentis, in mediis afflictionibus agere gratias, & pro malorum auctoribus orare, ut resipiscant. Plures reperias qui jejunent, qui largiantur pauperibus, qui frequenter orent, qui sordidati incedant: perpaucos qui in continua malorum serie gratias agant Domino, qui non moliantur ultionem, qui ne maledictis quidem malefacta retalient. Hæc est certissima nota, qua mentem vere piam & Christianam agnoscas. Alia facile simulantur, hoc haud scio an quisquam diu simulare possit. Ostendit hanc notam
E Dominus in Euangelio, *Beati estis quum maledixerint vobis homines, & persequuti vos fuerint, & dixerint omne malum adversus vos mentientes propter me, Gaudete & exsultate.* Unde nos jubes in rebus afflictis gaudere? *Quoniam merces vestra copiosa est in cœlis.* Propter Christum persecutionem patitur, quisquis innocens ob benefacta affligitur. Ideo auditum est, mentientes. Nam, qui suo merito male audit aut affligitur, huic satis est si patienter ferat quod commeruit, & vexatione doctus convertat sese ad meliorem frugem. Similiter & Jacobus, *Omne gaudium existimate, fratres, quum in varias tentationes incideritis, scientes quod pro-* Matth. 5.
F *batio fidei vestræ patientiam operatur: patientia autem perfectum opus habet.* In eamdem sententiam Paulus, *Gloriamur in afflictionibus, scientes quod afflictio patientiam operatur: patientia autem probationem, probatio vero spem: spes autem non confundit.* Idem ad Corinthios, *Maledicimur ac benedicimus, persecutionem patimur & sustinemus, blasphemamur & obsecramus.* Ad eosdem Epistola posteriore, recensens catalogum afflictionum ac periculorum, quæ perpessus fuerat Euangelii gratia, testatur se super his gloriari malle, quam de revelationibus. Atque hæc loquitur David elapsus e gravi periculo, sed exspectans graviora. Sciebat enim iram Jacobi 1. Rom. 5. 1. Cor. 4.

iram Saulis implacabilem, nec ita loquitur, benedictus Deus qui me liberavit ab Abimelech; sed: Benedicam Dominum omni tempore, obstringit sese ad perpetuo laudandum Deum, quæcumque rerum facies incidisset. Quemadmodum enim sunt qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt: ita sunt qui rebus ex animi sententia succedentibus gratias agunt Domino, rursus in tempestate queruntur de Domino, quidam etiam (horresco proloqui) maledictis impetunt tremendam illius majestatem. An non audimus tales voces interdum ex ore Christianorum, Deus fecit mihi injuriam, quum eriperet uxorem meam. Inclementer mecum egit, quod me liberis orbavit. Quid commerui, quod me florentissima ætate tollit e medio? At non ita Job, quum affluerent opes, quum floreret copia liberorum, quum abundaret amicis, agebat gratias Deo, cujus munificentiæ tribuebat illa omnia. At his omnibus ereptis, quum ipse sederet ulcerosus, neque quisquam superesset præter maledicam uxorem, non minimam calamitatis partem, & amicos aliquot, qui jurgando dolorem exprobrarent citius quam lenirent, quid dixit? Dominus dedit, Dominus abstulit, sit nomen Domini benedictum. Æstuariis quibusdam vicibus volvitur ac revolvitur humana vita. Est tempus pacis, est tempus belli: est tempus ubertatis, est tempus penuriæ: est tempus lucrandi, est tempus perdendi quod parasti: est tempus salubritatis, est tempus ægrotandi: est tempus convivii, est tempus luctus: est tempus gignendi liberos, est tempus orbitatis: est tempus ducendi conjugem: est tempus cælibatus: est tempus gloriæ, est tempus ignominiæ: est tempus juventutis, est tempus senectutis: est tempus nascendi, & est tempus moriendi. In tam varia rerum specie vir pius eamdem canit cantionem, *Sicut Domino placuit, ita factum est, sit nomen Domini benedictum.* Hoc, nimirum, est, quod Apostolus hortatur Ephesios:

Ephes. 4.

Domino gratias agentes pro omnibus. Quid est, *pro omnibus?* Pro tristibus pariter ac lætis, pro jucundis ac molestis. Quare pro *lætis?* Quia beneficio Domini obveniunt. Quare pro *tristibus?* Quia ab eodem immittuntur ad purgandos nos. Dominus enim sine dubio omnia vertet in bonum timentibus ipsum ac diligentibus. Agis gratias medico, qui porrigit amarum pharmacum: & non agis gratias Deo, qui te flagellat, ut emendet, qui exercet ut coronet? Ethnici servati e naufragio, gratias agebant Neptuno ac Veneri: convalescentes a morbo, gratias agebant Apollini aut Æsculapio: sortiti uxorem ex animi sententia, gratias agebant Junoni pronubæ: ad imperium evecti gratias agebant Jovi: divitias nacti gratias agebant Mercurio Herculive. Cæci & infelices pro Dei bonis gratias agebant malis Dæmoniis, & pro benigni Numinis beneficiis laudes canebant maleficis spiritibus. David ostendit cui pro omnibus sint agendæ gratiæ. [*Benedicam*, inquit, *Dominum*] Unus est Deus & unus Dominus, cujus æterno consilio gubernantur omnia. Hic quæret aliquis, quid sentiendum sit de his, qui recepta merce quæ perierat, gratias agunt divo Nicolao, alibi Paulo, alibi Hieroni: qui incolumes e naufragio eunt Compostellam gratias acturi divo Jacobo, recreati a morbo tabellam ac donaria suspendunt Virgini Matri: quibus e prælio licuit redire salvos, honorant servatorem Georgium, aut servatricem Barbaram. Christi Matrem semper eximendam arbitror e plebe divorum ac divarum, Mater est, & Filium habet omnipotentem. Quod ad alios attinet, potest excusari pius idiotarum affectus, si quis agnoscens indignitatem suam, reveritus majestatem summi Numinis, per amicos Dei sollicitat Deum, perque illos gratias agit, sic tamen ut agnoscat Deum totius auctorem, & in eum præcipue intendat mentis oculos; vult enim Christus etiam sua membra glorificari cum capite, vult suos amicos qui fuerunt afflictionum socii, & honoris esse participes. Quamquam nec præceptum ullum nec exemplum hujus rei reperitur in sacris litteris, sive Vetus Testamentum excutias sive Novum. Cæterum, si quis existimet quemquam divorum posse quod Chri-

A stus non possit, aut quemquam esse Deo magis exorabilem, is magna tenetur superstitione, ne dicam, impietate; nec ita multum abest a cæcitate Gentium, quæ, ut plures credunt esse Deos, ita putant, Apollinem posse, quod non possit Mars, Venerem posse, quod non possit Diana, & contra. Ferenda est hominum imbecillitas, ejicienda impietas: sed hactenus ferenda est imbecillitas, ut proficiat ad meliora. Tutissimum autem simul & optimum est, quod nos docuit Spiritus Sanctus, potius est quod præcepit Christus, quam quod induxerunt homines. Ille monstravit non solum quid orandum, verum etiam unde petendum. Jam mihi contemplare piorum hominum exempla. Moses cum Hebræis quum incolumis evasisset e mari Rubro, B demersis Ægyptiis, quem prædicat, cui gratias agit? Num Abrahæ, num Job aut Melchisedech? Quid canit? *Cantemus*, inquit, *Domino, gloriose enim magnificatus est.* Quid illi tres beati pueri, posteaquam Angelus flammam vertit in refrigerium? Non agunt gratias Angelo, minister erat: sed quid cantant? *Benedictus es, Domine, Deus patrum nostrorum.* Quum ab exsilio Babylonico redeunt Hierosolymam Israelitæ, quem prædicant? cui gratias agunt? *Te decet*, inquiunt, *hymnus, Deus in Sion.* Solomo exstructo templo, quem laudat? Non populum, non opifices, non se ipsum: sed ait: *Benedictus Dominus Deus Israel.* Sed quid hæc persequor? Totum Psalterium plenum est his vocibus: *Cantate Domino,* C *jubilate Domino, benedicite Domino.* Et ubique sibi constat Scriptura. Nam in Euangelio quid loquitur Zacharias? *Benedictus Dominus Deus Israel.* Quid Maria & utero & Spiritu fœta? *Magnificat anima mea Dominum.* Dixerit hic aliquis: An non est fas agere gratias homini bene merito, non licet prædicare virum egregiis præditum virtutibus? Si recte referimus gratiam his quorum beneficio sumus usi, qui minus licet agere gratias? Qui religiose loquuntur, prædicant non ipsum hominem, sed dona Dei in homine, hoc est, Deum prædicant verius quam hominem. Itidem & gratias agunt non ipsi homini, sed Deo qui dederit & facultatem & voluntatem benefaciendi. Solomon videns populum alacriter conferentem ad structuram templi, non illi gra- D tias agit, sed Domino loquitur dicens: *Domine Deus, confirma in eis hanc bonam voluntatem.* Ita Paulus 1. Corinth. 12. commemorans varias credentium virtutes, easque non vulgares, adjicit: *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult.* Ac paulo ante: *Idem Deus qui operatur omnia in omnibus,* ne quid usquam boni sibi vindicaret humana superbia. Sic beatus Augustinus agens cum populo de creando successore, non dicit, ago vobis gratias quod vestra suffragia cum mea voluntate consentiunt, sed, *gratias ago Deo pro bona voluntate vestra.* Tutius est laudare mortuos quam vivos, sed in defunctis quoque quidquid laudamus, Deo tribuendum est, ut sit Deus omnia in E omnibus. Ita loquendum est his qui accipiunt eleemosynam. Plerique dicunt, *orabo pro te.* Quid hoc est, *orabo pro te?* Referam tibi gratiam pro beneficio. Pie quidem facit qui orat pro bene merito, sed modestius loquitur qui accipiens eleemosynam dicit, ora pro me: *Beatior enim est qui dat, quam qui accipit*, nisi forte veste metimur sanctimoniam. Deus intuetur quid sub veste lateat. Porro, qui ex hoc vulgari sodalitio pauperum sunt, magna ex parte magis egent animorum, quam corporum subsidio. Et tamen illi quoque dicunt, *da, orabo pro te.* Aut sic gratias agant, Dominus qui tibi dedit istam bonam mentem, rependat mercedem, & augeat quod dedit. Decet enim & orationem Christianorum præ se ferre religionem, nec satis est animum & F mores esse pios, nisi in omnibus quæ cogitamus, agimus, patimur, loquimur, cum David benedicamus Dominum, & laus ejus semper sit in ore nostro. Nihil novi dixit, sed eamdem sententiam, quam Psalterium cecinit, cithara concors recinit, quo penitius infigatur animis nostris quod dictum est, ne quis existimet esse vitiosam ταυτολογίαν. Interdum citra vitium repetuntur eadem verba, interdum eadem sententia commutatis verbis iteratur. Laudatur hic sermo in fabula

 ludi-

ludicra, sed bene Latina: *Negat hanc sibi esse cognatam Demipho? Hanc Demipho negat esse cognatam?* Laudatur illud Oratoris facundissimi de Catilina, *Abiit, [1] rediit, excessit, erupit, evasit.* Laudatur ex eodem, ubi nec verba, nec res prorsus eadem iterantur, sed tamen affinia & eodem spectantia. Quod genus est illud, *Quid enim Tubero tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? Cujus latus ille mucro petebat? Qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens, oculi, manus, ardor animi? quid cupiebas, quid optabas?* His omnibus nihil aliud agit vir omnium suffragiis in eloquentiæ gloria Princeps, nisi ut inculcet animo Cæsaris, Tuberonem fuisse in castris hostium Cæsaris. Hujusmodi schemata quum in humanis scriptis laudem ferant, quoties idem accidit in divinis litteris, absit ut dicamus, Crambe bis posita; absit ut dicamus, molestum est toties audire eadem, sed gratias agamus divinæ sapientiæ, quæ sese ad nostram vel oblivionem vel tarditatem accommodat. Verbum caro factum est utique nobis, & miramur si Spiritus Sanctus ad hominis captum sermonem suum adaptat? Sic mater cibum præmansum inserit in os infantuli, sic solidum cibum stomacho concoctum vertit in lac, ut edentulo puero porrigat. Et si juxta vetustum Græcorum proverbium, sine vitio fit, quoties quod pulchrum est, bis terque repetitur, quum in Scriptura nihil sit nisi pulcherrimum, non oportet cuiquam molestam esse iterationem, etiamsi vicies recinatur idem. Hoc eo monere volui, quod hujusmodi schematibus undique referta sunt sacra volumina, præsertim in his quæ carminum instar contexta sunt. Auctor est universæ Scripturæ idem Spiritus, sed interdum mutat linguam suam. Veluti quum idem homo, alio charactere scribit Historiam, alio epistolam familiarem, alio carmen heroicum: ita non est eadem sermonis figura in Sacris Historiis & in Psalmis aut Canticis. Eadem verba repetit David, deplorans mortem Absolonis filii: *Fili mi, Absolon, Absolon, fili mi.* Item Psalmus, *Deus meus, Deus meus.* Rursus in Euangelio: *Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis Prophetas:* Dolor enim vehemens habet affectum suum. Sed reliqua duo genera passim obvia sunt. Quod genus est illud Proverbiorum XVI. *Contritionem præcedit superbia, & ante ruinam exaltatur spiritus.* Bis idem dictum est, sed aliis verbis. Ejusdem generis est initium hujus Psalmi, *Benedicam Dominum in omni tempore:* huic velut echo resonat, *semper laus ejus in ore meo.* Idem fit in illo versiculo, *Magnificate Dominum mecum, & exaltemus nomen ejus in id ipsum.* Sed non onerabo vos commemorandis exemplis, quæ numquam non offerunt sese. Ex affinibus conflatæ sententiæ sit hoc exemplum: Misericordia & veritate redimitur iniquitas, & in timore Domini declinatur a malo. Nam Domini timor impellit ad opera misericordiæ. Præter hæc, est sententiæ genus, quod habet annexam rationem. Id quidam vocant enthymema. Quod genus est illud Ecclesiastici V. *Ne dixeris, peccavi, quid mali accidit mihi?* Subjicitur ratio: *Dominus enim vindicans, est patiens redditor.* Frequenter accinitur contrarius sensus velut Proverbiorum X. *Filius sapiens lætificat patrem, filius vero stultus mæstitia est matri suæ.* Huic proximum genus est, quum accinitur diversus sensus. Quale est illud quod inibi mox sequitur: *Non proderunt thesauri iniquitatis, justitia vero liberabit a morte.* Est ubi pars sententiæ velut accinitur, ut ibi: *Et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui.* Hic si teneremus exactam musicæ rationem, qua prisci sunt usi, præsertim Hebræi, dilucidius ista tractaremus. Legimus enim fuisse varios choros musicorum, qui vicissim inter sese diversis organis canebant. Interdum vox præcedebat, eam recinebat aptis modulis organum: Interdum organum præcedebat, cui succinebat vox: Interdum concinebant pariter & voces & organa. Sed horum multa jam vetustate obsoletorum, vix obscura nobis vestigia sunt. Itaque satius est ut ad Psalmum recurramus: *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo.*] Si quis hæc audeat humanis auribus, videtur inconsistens, quod pollicetur David. Qui namque fieri potest, ut quis laudet Dominum in omni tempore, & sine intermissione sonet illius laudes, præsertim ore? Quidam putant dissolutam quæstionem, si locum accipiamus de ore mentis, de quo Psalmus alius loquitur: *Os meum aperui & attraxi spiritum.* Item alius: *Dilata os tuum & implebo illud.* Habet enim interior homo noster sua membra, aureis, oculos, manus, pedes, & os. Hoc ore comedunt qui saginantur pane cœlesti, qui bibunt sanguinem Filii hominis, qui vescuntur carne illius. *Non solo pane vivit homo, sed omni verbo quod procedit ex ore Dei.* Sermo igitur divinus cibus est, & editur: sermo Dei fons est saliens in vitam æternam, & bibitur sed ore spirituali. Hæc, fateor, pie vereque dici, sed, an nodum quæstionis ad plenum expediant, nescio. Nec animus semper potest vacare laudibus divinis, vel dum aliis curis necessariis occupatur, vel dum somno profundo consopitus est. Sed mihi videtur hic nodus eadem bipenni dissecari posse, qua solvitur Euangelicus. Hortatur Dominus discipulos ut *semper orent*, nec umquam ab orando cessent. Id juxta sensum humanum impossibile est, sed facilis est exitus e quæstione, si recipiamus hyperbolen, non quæ mentitur, sed quæ vehementia sermonis excitat segnitiem nostram. *Semper* enim dictum est pro *frequentissime.* Si quem offendit nomen hyperboles, sciat hunc tropum in arcanis litteris esse frequentem, nec raro a probatissimis Scripturarum enarratoribus indicari. Quid quod hoc schemate nihil usitatius vulgo? *Assiduus in studiis* dicitur, qui maximam diei partem impendit studiis: & de eo qui frequenter male loquitur de nobis, dicimus, *numquam cessat maledicere.* Quid quod ipsa parabola, quam Dominus proponit, adstipulatur huic interpretationi? Neque enim illa vidua, noctes ac dies interpellabat durum & impium judicem, sed frequenter, quoties dabatur veniendi facultas. Postremo, nec illa dormiens interpellabat dormientem. Sic *numquam cessat orare*, qui, quoties datur opportunitas, orat. Nec alio sensu Paulus jubet suos sine intermissione orare. De Christo præstat silere, certe Paulus qui hoc præcipit, non oravit sine intermissione. Idem hortatur conjugatos, ut ex consensu nonnumquam abstineant ab usu conjugii, nimirum, precandi gratia. Sed eos jubet redire ad copulam, ne distractos tentet Satanas. Quod si coitus impedit precationem, non semper orant conjugati. Eadem forma dicitur, semper adesse concionibus, qui tum adest, cum fit concio. Hæc mihi quidem videtur simplicissima difficultatis explicandæ ratio. Quamquam & illa pie dicuntur, cujus animo semel impressus est habitus veræ pietatis, ut in omnibus quæ facit, cogitat, loquitur, non alio spectet, quam ad gloriam Dei, is etiam comedens ac bibens, etiam dormiens, audeo addere, etiam ludens, etiam lepidis fabulis ingenii vires recreans, laudat Dominum, juxta Pauli doctrinam, *Omnia in gloriam Dei facite.* Qui jejunat valetudinis, aut parsimoniæ, aut gloriæ causa, aut metu humano, aut frigida consuetudine, non laudat Dominum. Rursus, qui non jejunat, ut sufficiat corpus laboribus, quibus alit uxorem ac liberos, aut quibus docet populum, aut aliud simile caritatis munus obit, etiam non jejunans laudat Dominum. Qui preces intermittit, ut uxori debitum reddat, hoc ipso laudat Dominum, quod non orat. Postremo, semper orat cui mens est semper affecta ad orandum, quum datur orandi tempus. Quemadmodum omnis piorum vita est laudatio Dei, ita omnis impiorum vita est blasphemia in Deum, sive edant, sive bibant, sive dormiant, sive ludant. Christus autem, qui in omnibus quæsivit gloriam Patris, merito dixit: *benedicam Dominum omni tempore, semper laus ejus in ore meo.* Et a capite habet Christi corpus, quod est Ecclesia piorum, ut & ipsa possit dicere: *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo.* Sub lege Naturæ, sub lege Mosaica, sub Euangelii gratia, ab exordio mundi, usque ad consummationem incessanter Ecclesia benedicit Dominum, sive dum persecutione Principum laceratur, sive dum Hæreticorum pervicacia concutitur, sive dum tranquillitate temporum fruitur, sem-

Marginal notes: Terentius in Phor. — Lucæ 18.

1 Delendum *rediit*, quod non potuit esse, nisi in depravatis Codicibus Catilinariæ II.

semper Dei laudem habet in ore suo, persuasum habens utcumque se variarit rerum tempestas, per illum omnia sibi cessura in bonum. Habet & unumquodque Ecclesiæ membrum, modo vivum, ut juxta suum quemdam modulum dicat, *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo.* Verum illud *semper* non contingit ad plenum in hac vita, quum brevi, tum innumeris curis obnoxia, per quas interrumpitur canticum nostrum: verum posteaquam ab hoc exsilio redierimus in cœlestem illam Hierusalem, tum erit semper laus Domini in ore nostro: quemadmodum dicit alius Psalmus, *Beati qui habitant in domo tua, Domine, in secula seculorum laudabunt te.* Sequitur: [*In Domino laudabitur anima mea, audiant mansueti & lætentur*] Hic versiculus nec cum eo qui præcedit, nec cum eo, qui sequitur, videtur apte cohærere. Sequitur enim, *Magnificate Dominum mecum.* Quomodo velut ex abrupto desilit in mentionem suæ laudis, quum hoc sit hujus Psalmi caput, ut omnem laudem transferamus in Deum? Nunc dicit *in Domino laudabitur anima mea.* Si propius inspiciamus non est diversum quod dicit. Nam *laudari in Domino*, nihil est aliud quam gloriari in Domino. *Qui gloriatur*, inquit Paulus, *in Domino glorietur.* Laudatur ille in Domino, pro quo gratiæ aguntur Domino. Et sunt Hebraicarum litterarum periti, qui pro *laudabitur anima mea*: verterunt, *gloriabitur anima mea in Domino.* Anima vita est. Servatus est David, evasit summum vitæ discrimen: hoc qui legunt audiuntve, laudant animam illius, non ob calliditatem qua imposuit Getheis, sed ob fiduciam quam habebat in Domino. Quisquis enim sic laudat David, quasi suo ingenio, sua sapientia, sua versutia, animique præsentia, aut etiam felicitate e tot periculis elapsus sit, non laudat animam illius in Domino. Quod de David dictum est, idem accipiendum est de sanctis omnibus. Si Martyrem laudas, lauda in Domino: si Virginem laudas, lauda in Domino. Noli sic laudare, quemadmodum Ethnici laudare solent præstantes viros, qui in bello fortiter occubuerunt, aut alioqui bene meriti sunt de Republica. In talibus encomiis nulla est mentio Dei, sed prædicatur illorum patria, genus, opes, vires, fortuna, ingenium, calliditas. Atque ut facinorum memoria latissime spargeretur, ac diutissime viveret, libris editis ea celebrarunt, fornicibus, columnis, & statuis ad posteros transmittere conati sunt. Talium nec anima laudatur, nec laudatur in Domino. Anima pars intima est hominis, bona fortunæ & corporis extra hominem sunt, quæ quoniam frequenter improbissimis quibusque contingunt, non reddunt hominem per se laudabilem; Animi bona vere sunt hominis, si tamen agnoscat unde acceperit. Quamquam & pro corporis fortunæque commodis, si citra fraudem contingant, Deo sunt agendæ gratiæ. Beatus David hoc factum voluit Psalmo per universum orbem celebrari, non ut ipse prædicaretur, sed ut in eo Dominus. Sciebat futurum, ut omnes pii pro mirifice liberato Davide gratias agerent divinæ bonitati, laudibus veherent divinam sapientiam, quæ sinit suos objici periculis, sinit in eos mundum expedire omnes machinas suas, ut per illos illustret nomen suum, dum, juxta Pauli doctrinam, suam virtutem profert in vasis fictilibus, & per imbecilles vincit fortes, per inermes dejicit armatos. Quum Alexandri Magni facinora prædicantur, non sine mendaciis, erigunt cristas Macedones: quum laudatur Pericles aut Themistocles, gaudent Athenienses: quum celebratur Annibal, gloriantur Afri: quum Julius Cæsar, exsultant Romani, *Tales*, inquiunt, *viros nos habuimus.* Hæc gloria bis stulta est, & quod de alienis facinoribus sibi placent, & quod laudem omnem adscribunt hominibus. Adde, quod ea mirantur, quæ nullam merentur laudem. Quid enim in his laudant? Dirutas urbes, populatos agros, mutuas hominum cædes, & orbem bellorum furiis concussum, actos triumphos, positas statuas, erecta trophæa, superbiæ monumenta. Cruenti sint oportet, quibus placent cruenta, & crudeles sint oportet, quibus placet aliena crudelitas. David autem, nec ob talia laudari vult, nec a talibus. Quum laudatur Abraham, aut Moses, aut David, efferuntur Judæi: sed superbe de his gloriantur, quos non imitantur. Laudentur Principes Christiani, sed ob strategemata Christiana, idque in Domino, ut non solum exsultent Hispani, Germani, aut Galli, sed omnes qui diligunt Dominum. Solent quidam ambitiose prædicare Franciscum, sic ut plerique ejus sodalitii cristas tollerent, Dominicani ringerentur. E diverso quidam sic efferebant Dominicum, ut Francisci nepotes inviderent, Dominicani sibi plauderent dicentes: *Ecce talem virum habuit Ordo noster auctorem.* Fortasse similis affectus habet aliquot Benedictinos, aut Bernardinos, aut Augustinianos. Laudant illi quidem viros Deo carissimos, sed non eos laudant in Domino: nec qui ad istum modum de illis gloriantur, gloriantur in Domino: postremo, nec illi sic laudari gaudent, nec agnoscunt pro suis, qui sic de ipsis gloriantur. Quomodo enim agnoscant suo instituto contrarios? Neque enim ideo Franciscus submissus fuit, opum, gloriæ, totiusque mundi summus contemtor, ut aliqui sub illius titulo ferocirent, sed ut omnes imitarentur. Piorum laus communis est totius Ecclesiæ. Proinde glorietur anima cujusque, sed glorietur in Domino: id audiant, non hi aut illi superbiæ materiam undique venantes, quemadmodum & hodie Judæi gloriantur de David erepto: sed, *Audiant*, inquit, *mansueti & lætentur.*] Mitis a mitibus laudari vult. David, juxta litteram dictus est & fuit *vir sanguinum*, quamquam exstant & hujus plurima mansuetudinis exempla, erga Saulem, erga Absolonem, erga Semei. Sed ille sine exceptione mitis fuit, cujus figuram gerit David, qui loquitur in Psalmo *Memento, Domine, David, & omnis mansuetudinis ejus.* Prædicatur & Moses omnium virorum mansuetissimus. Nam crudelitas dici non debet, quod Domini jussu geritur. Verum ubi verus ille Moses protulit nobis legem gratiæ, ubi verus ille David induxit regnum cœlorum, nihil jam per ferociam, nihil ferro, cæde aut sanguine geritur, sed omnia gladio spiritus, quod est verbum Dei. Sic bellavit Christus, sic vicit, sic triumphavit: sic Apostoli, sic Martyres, sic quotquot fuerunt aut sunt veri Christi discipuli, eumque audiunt dicentem: *Discite a me quia mitis sum & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris.* Feroces dicunt bello parari pacem, corporum fortasse: at veram pacem animarum sola parit tolerantia malorum. Hæc requies etiam in mediis tormentis ac mortibus aderat Martyribus. Hæc audiunt feroces, & subsannant: sed audiunt mansueti Christi discipuli, & lætantur. Audiunt leones, & rugiunt: audiunt oves, & solatio recreantur. Quare lætantur? Quia sciunt se curæ esse Domino, adversus quem nihil potest hominum crudelitas. Sciunt post temporarios dolores, paratam esse vitam æternam. Christus itaque per ignominiam crucis, per cruciatus & mortem receptus in gloriam Patris merito dicit: In Domino laudabitur anima mea, audiant omnes mei discipuli, mites & humiles corde & lætentur. Capitis enim victoria, membrorum salus est. Nobis enim periclitatus est, nobis afflictus est, nobis vicit ac triumphavit Dominus. Par est igitur, ut qui per fidem ac baptismum idem facti sunt cum Christo, simul cum illo prædicent Deum, qui fuit in Filio, mundum reconcilians sibi. [*Magnificate*, inquit, *Dominum mecum, & exaltemus nomen ejus in id ipsum.*] Quærit chorum tanto facinore dignum. Pulcherrimus concentus est, quum universa Christi membra eamdem cum capite canunt cantionem. Suavissima musica est, quum voces variæ sunt, mens eadem. Canit Hebræus, canit Græcus, canit Romanus, canit Scytha, canit Thrax, canit Indus, canit Gallus, canit Germanus, canit Britannus, canit universus Orbis, Christo Pastori concinens, magnificans Dominum & exaltans nomen ejus *in id ipsum* sive *in unum.* Nam & hoc habent nonnulli codices, nec refert ad sensum. Eo verbo mysticæ litteræ significare solent, mirabilem illam concordiam,

diam, quæ propria est discipulorum Christi, qui sicut sunt unum corpus, ita eodem spiritu vegetantur. De hac concordia dicit alius Psalmus: *Ecce quam bonum & quam jucundum habitare fratres in unum.* Habet mundus suas concordias, habet sodalitates & factiones: habent & Hæretici suas conspirationes, sed illud, *in id ipsum*, nusquam est, nisi inter eos quos Christi spiritus conglutinat. Nec usquam vera pax est aut requies, nisi ubi adest illud *in unum*. Eam sensit ille qui dixit: *In pace in id ipsum dormiam & requiescam.* Dominus autem cupit omnes ad se venire, ut eamdem cum ipso canant cantionem. Quam dissona musica est, quum aliud canit Arianus, aliud Sabellianus, aliud Ebionita, aliud Pelagianus, aliud Donatianus, & quid memorem sectas omnes, quarum non est numerus, quum horum singuli suam canant cantionem, sed omnes a Christo dissonantes, ne inter se quidem consentientes. Idem est baptismus, eadem professio, idem titulus, sed non est eadem mens. Utinam nos omnes concordemus cum Christo, & ad chorum hunc accedant etiam Turcæ & Judæi! ut uno ore, uno spiritu Dominum magnificemus, *Magnificate Dominum mecum.* Dominus non crescit hominum laudibus, sed illius gloria crescit apud homines. Hanc gloriam cupit inclarescere, non quod ipsi quidquam accedat, sed quod nos reddimur meliores, dum illius sublimitatem, bonitatem, sapientiamque contemplamur: quod dum mentis oculos ad illius summi boni speculationem intendimus, vilescunt hæc omnia, quæ mundus suspicit, ac per fas nefasque sectatur. Neque enim protinus magnificat Dominum, qui labiis sonat laudes illius, sed qui mundi cordis aciem ad æternarum rerum considerationem dirigit, hoc modestior quo sese sublimius erigit, hoc superbior erga mundum, quo se magis submiserit Deo. Non magnificat autem Dominum, nisi mitis & humilis corde. Qui ferox est, magnificat se ipsum, nec glorificat nomen Domini, sed suum nomen glorificat. Magnificat Dominum, qui illius agnoscit sublimitatem, & suam confitetur humilitatem. Domini nomen exaltat, qui dicit cum Psalmista & dicit ex animo: *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.* Quid canit illa beata Virgo, qua nihil sublimius, nihil rursum modestius: *Magnificat anima mea Dominum, Quia respexit humilitatem ancillæ suæ.* Ex tot virtutibus, ex tanta felicitate nihil sibi vindicat, suum nomen dejicit, Domini nomen attollit, *Quia fecit mihi magna qui potens est, & sanctum nomen ejus.* Nec dicit, promeritam me dicent omnes generationes, sed *beatam me dicent.* Rursum non ait: *Et gloria mea a progenie in progenies*, sed *misericordia ejus.* Solus Deus vere magnus est, humile est quidquid humanum est. Nec est periculum, ne minor fias demittens te ipsum. Nam hac unica via magnus esse poteris in Domino, si te ipsum quam maxime dejeceris. Sic Christus factus est omnium maximus, adsequutus nomen quod est supra omne nomen. Sic factus est magnus David, sic Apostoli, sic omnes Divi Divæque, quorum nomina tanta religione veneratur orbis Christianus. Neque enim satis est ore magnificare Dominum. Passim enim audimus hanc cantionem: *Magnus Dominus & laudabilis nimis, & magnitudinis ejus non est finis.* Magnifica Dominum lingua, sed magis magnifica spiritu. Id fiet si in te ipsum descendens dispicias, quam nihil sis ex te ipso, quam perditus, quam miserabilis, mox erigas oculos in Deum, summe bonum, summe sapientem, summe potentem, consideresque quid ille pro te factus sit, quanta te misericordia prosequutus, quanta benignitate locupletarit, denique, considera hinc illius bona, hinc tua mala: ex hac contemplatione inardescit animus, ut pro tot beneficiis præter meritum tuum acceptis, magnifices Dominum & exaltes nomen illius. Sed noli abscondere divinam expertus benignitatem, noli thesaurum repertum in terram defodere. Mysterium Regis abscondere bonum est, opera autem Dei patefacere & celebrare, honorificum: quemadmodum hortatur Angelus beatum Tobiam: *Benedicite*, inquit, *Deum cœli, & co-* Cap. 12.

A *ram omnibus viventibus confitemini illi, quoniam fecit vobiscum misericordiam.* Suam misericordiam vult prædicari Deus, non nostra merita. Quantum addimus meritis nostris, tantum detrahimus magnitudini bonitatis divinæ: & quantum attollimus dignitatem nostram, tantum dejicimus sublimitatem gloriæ Dei. In Euangelio qui liberatus erat a legionibus impiorum spirituum, jubetur redire ad suos, & annuntiare omnibus, quanta ipsi fecisset Deus. De leprosis autem novem queritur: *Nonne decem mundati sunt, & non est reversus qui daret gloriam Deo, nisi hic alienigena?* Quin & mulierem a profluvio sanguinis contactu vestis Dominicæ sanatam, quia furtim volebat auferre tantum
B beneficium, non malitia sed pudore, compulit ad confessionem. Sic & beatus Paulus subinde prædicat qualis fuerit, & qualis per Dei misericordiam factus sit. Medicus mercedem accipit, & tamen si revaluit ægrotus, vult prædicari quod talem sanarit. Chirurgus qui dentem nec sine mercede, nec sine magno hominis cruciatu eduxit, servat illum & ostentat dicens, hunc ego ex ore illius extraxi. Quare quærunt hanc gloriam? Ut uberior sit quæstus. Et Dominum qui tanto majora præstat nobis, fraudabimus sua gloria? Fraudabimus suo lucro? Lucrum illius est, ut plures ad ipsum
C confugiant & serventur, illius lucrum est hominum salus. Proinde cum Paulo demus operam, ut quam plurimos Christo lucrifaciamus, spargamus illius in nos beneficia, ut simus bonus odor Deo in omni loco. Nec nobis curæ sit, si amaricino sues intereant, modo lætentur mansueti. Nec solum resonet gratiarum actio in Ecclesia sanctorum, dum glorificato uno membro pariter gaudent omnia, sed dimanet divinæ bonitatis fragrantia etiam ad eos qui foris sunt. Sunt enim & illic qui possint mansuescere. Quomodo tractus est beatus Augustinus? Delatus est ad illum suavissimus odor divi Antonii, eo odore sanatus mortuus est mundo, & cœpit Christo vivere. Qui repperit thesaurum egregium, celat illum ut solus fruatur: qui nactus est uxo-
D rem formosam, hoc agit ut solus eam amplectatur. Thesaurus enim communicatus minuitur, & amor in multos diductus, frigescit. At diversæ naturæ sunt bona spiritus, quam plurimis communicari gaudent, & plus habet qui pluribus impertiit quod habet. David itaque, licet servatus sit solus, omnes tamen convocat ad communem gratiarum actionem, ut gaudium sit omnium commune. Sic in Euangelio qui invenit ovem erraticam, non celat suum gaudium, sed convocat amicos dicens, *Congratulamini mihi, quia inveni ovem quam perdideram.* Itidem & mulier, quæ quæsitam drachmam invenit, non satis habet gaudere in sinu, sed vicinos & amicos ad gaudii consortium invi- Luc. 15.
E tat. Denique in domo patrisfamilias, qui filium receperat, universa familia gaudiis & gratulationibus personat. David itaque universos homines, & qui tum erant, & qui nunc sunt, & qui post futuri sunt, ad commune gaudium, ad idem canticum invitat dicens, *Magnificate Dominum mecum, exaltemus nomen ejus in id ipsum.* Sed jam præsto est chorus ad communiter laudandum Dominum hactenus invitatus. Quod est argumentum cantionis? *Exquisivi Dominum, & exaudivit me, & ex omnibus angustiis meis eripuit me.* Quum omnibus præsidiis essem destitutus, & in unius inermis, imbecillis, destituti exitium armarentur omnia, quum multus ubique pavor & plurima mortis imago, non consului
F Pythonicos, non confugi ad artes maleficas, sed exquisivi Dominum, in eo spem omnem salutis fixi, ab illo petii subsidium, qui solus plus potest omnibus, nec repperi surdum precibus meis, exaudivit me, quia cum magna fiducia clamavi, sciens illum in promissis esse veracissimum, sciens illum sic immittere suis afflictiones, ad explorandam illorum fidem, ut faciat cum tentatione proventum, nec patiatur nos tentari supra quam possimus. *Et ex omnibus angustiis meis eripuit me.* Hoc nescio an quisquam in hac vita vere possit dicere. Neque enim David, quum esset dimissus ab Achis Rege, liberatus fuit ab omnibus periculis, sed in ipso etiam regno magnis tempestatibus jactatus est. Tota piorum vita multis

tis afflictionibus opposita est. Quis ergo vivens dicere possit, ex omnibus angustiis meis eripuit me Dominus? Hæc quæstio trifariam solvi potest. Primum, juxta litteram verum dixit Propheta; nimirum, sentiens de præteritis angustiis, quas jam non paucas perpessus erat. Hoc sensu beatus Paulus scribit Tomotheo: quum enim illum admonuisset quam multa perpessus fuisset Antiochiæ, Iconii & Lystris, adjecit, *& ex omnibus eripuit me Dominus.* Deinde, quoniam certus erat Dominum in omnibus periculis adfuturum, hoc velut factum prædicat, quod certo noverat futurum. Nec hic sermonis color infrequens est in Propheticis litteris, ut præteriisse dicant, quod multo post venturum est: Propheticis enim oculis etiam quæ procul absunt, præsentia sunt. Ita Paulus scribit Corinthiis: *Qui de tantis periculis nos eripuit & eruit, in quem speramus, quod adhuc eripiet.* Eripuit, qui certam spem dedit: & liberatus est, qui certo novit se brevi malorum omnium lætissimum finem habiturum. Consimili forma scribit Colossensibus: *Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filii dilectionis suæ.* Quomodo eripuit, optime Paule? An non ipse ter rogasti Dominum, ut auferret Satanam colaphistam, nec aliud audisti, quam *sufficit tibi gratia mea?* Nonne inter tuas viduas exstiterunt quæ abierunt post Satanam? Nonne apud Corinthios alius esuriebat, alius ebrius erat? Nonne clamas illos esse carnales, & inter se contendere ac litigare? Nonne Galatæ desciverant ad Judaismum? Nonne repertus est qui patris uxorem haberet domi? Quid porro sibi volunt illa tua verba: *Timeo enim ne forte quum venero, non quales volo inveniam vos, & ego inveniar a vobis, qualem non vultis, ne forte contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurrationes, inflationes, seditiones, sint inter vos?* An non talibus objurgationibus refertæ sunt tuæ epistolæ? Quomodo ergo Deus illos eripuit de potestate tenebrarum? Quomodo translati sunt in regnum filii, qui subinde vincuntur a Satana? Nisi quod eripuisse dicitur, qui non patitur illos opprimi in æternum: & in regnum transtulit, qui certam regni spem dedit. In qua spe si consistimus, jam vicimus omnia quæcumque nobis ingruunt pericula. Animadvertendum est quod Psalmus dixit, *ex omnibus.* Sunt mala, in quibus homines non audent opem polliceri, veluti sunt morbi, in quibus medicus dicit, malum est immedicabile, non admoveo manum. Sunt vulnera quibus chirurgi nolunt admovere manus. Sunt inseliciter apud Turcas captivi, quibus nec Pontifex, nec Cæsar potest opitulari. Sed nullum est mali genus unde non eripiat ille, qui suscitat etiam mortuos, qui potest & ab inferis revocare jam olim sepultorum animas. Nec oscitanter prætereundum, opinor, quod dictum est, *Exquisivi Dominum.* Magis enim quadrare videbatur, *Invocavi Dominum & exaudivit me.* Sed *quærendi* verbo divinæ litteræ commendant nobis studium & vigilantiam. Neque enim periit Deus ut quærendus sit, quum sit intra nos. De sapientia legimus: *Si quæsieris eam quasi pecuniam, & sicut thesauros effoderis illam.* Quid non tentat avarus, ut thesaurum inveniat? Psalmus LXVIII. locum hunc velut aliis verbis exponens dicit: *Videant pauperes & lætentur, quærite Deum & vivet anima.* Quod hic ait: *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo:* illic dicit: *Laudabo nomen Dei cum cantico, & magnificabo eum in laude.* Jam & Euangelicus sermo tribus illis verbis, *petite, quærite, pulsate,* quid aliud nobis commendat, quam studium, instantiam ac vigilantiam? Non satis est accendere cereolum in meridie, non satis est labiis dicere, Domine adjuva me. David exquisivit Dominum, & liberatus est. Dices: Ubi quæram Dominum? Latet in sacris litteris, illic scruteris, illic fodias, & invenies eum. Latet in membris suis. Qui sublevat pauperes Christi, qui consolatur afflictos, qui docet errantes, recte quærit Dominum, & illic inveniet. Descende in te ipsum, dispice quot modis offenderis Dominum, & quam misericorditer ille tecum egerit: accende lucernam fidei, ut, juxta Jacobum, *postules in fide nihil hæsitans:* excita scintillam caritatis, illic invenies Dominum. Nec protinus abjicito spem, si non statim impetras quod petis, insta, urge, preme, aut quod postulas accipies, aut aliquid illo melius. Ne properemus ab hoc loco recedere. Divina Scriptura similis est eximiæ cuipiam tabulæ, quam si diutius contemplere, semper aliquid novi sese aperit, quod spectasse juvet. David sciebat se fore Regem, jam erat unctus a Samuele, & tamen omnem cautionem adhibet, ne occidatur a Saule. Et ubi sunt interim qui dicunt, quid attinet me sollicitum esse, si non sum prædestinatus, frustra nitar: si sum, supervacanea est sollicitudo, fiet quod destinavit ille, cujus decreta rescindi non possunt. Vult Deus servari quos elegit, sed ita servari vult, ut suam operam jungant cum voluntate divina. Servat eos per gratiam, sed eam gratiam vult a nobis ambiri, precibus, lacrymis, suspiriis, eleemosynis. Facessat invidiosum nomen *liberi arbitrii,* quod in sacris litteris nusquam reperitur, sed a superciliosis Stoicis in Theologorum Scholas venit. Verum, si nihil agit voluntas hominis, quid sibi vult hic sermo, *exquisivi Dominum, & exaudivit me?* quid qui sequitur: *Accedite ad eum & illuminamini:* præsertim quum similis loquendi forma nusquam non sit obvia in sacris litteris? Vult te Dominus eripere, sed clamantem. Si tu aliter vis eripi, non eripieris. Aperit nunc Propheta quid sibi velit tanta exsultatio, ad cujus consortium invitat omnes mansuetos, ut apud omnes glorificetur nomen Domini. Sed quid Dominus eget hominum celebratione? Ille quidem, ut ante diximus, non eget, sed nobis opus est. Ad quid? Ut omnes idem speremus a Domino quod impetravit David, si ad illius exemplum inquisiverimus Dominum. Exemplum proposuit, & addit exhortationem: *Accedite ad eum, & illuminamini, & facies vestræ non confundentur.* Quotquot sedetis in tenebris mœroris, & umbra mortis, accedite ad eum qui est lux vera, & illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, & ab hoc illuminentur oculi cordis, & facies vestræ non confundentur, hoc est, non pudefient. Pudor enim in facie est. Frustra quæretis Dominum in tenebris obambulantes. Oculus animi, intentio est; Sed hic lusciosus est nisi illustretur lumine: lumen autem fides est. Nemo porro sibi dat fidem, sed accipit a Domino. Nullus tamen accipit, nisi accedat. Quid est, *accedite?* Ne ponatis obstaculum gratiæ Dei, sed potius illi vos precibus & eleemosynis præparate. Sol hujus mundi se profert omnibus, sed non illuminat omnes. Noctuas etiam magis excæcat, & lippientibus molestus est, nec prodest natura cæcis, aut his qui occludunt oculos. Gravis est lippitudo peccatum: sed videt lippus tamen nonnihil, sed quemadmodum temulenti, quorum oculos gravet crapula, talibus multa videntur quæ sunt unum, & ambulare videntur quæ quiescunt. Tales oculos primum habebat cæcus Euangelicus, qui vidit homines ut arbores ambulantes. Sed qui caret fide, prorsus cæcus est. Quamquam est & infirma fides, quæ a Domino postulat augmentum. Qui caret fide, oret ut accipiat: qui paulum habet fidei, clamet, Domine adauge mihi fidem. Qui oculos habet pituita gravatos, expurget animum a vitiis & cupiditatibus malis, ut purgatos oculos possit intendere in Dominum. Id si fiat, facies illius non pudefiet. Pudescunt enim qui ferunt repulsam. *Quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Hoc qui toto pectore credit, non pudefit desertus in periculis, sed ex omnibus angoribus ac pavoribus liberabit illum Dominus. Hic fortasse subibit animos quorumdam humana cogitatio. Si pudescunt qui non liberantur, pudefacti sunt ergo tot Martyres, qui in acerbissimis cruciatibus exhalarunt animam: pudefiunt & hodie complures pii homines, quos non relinquit afflictio priusquam vita. Ad ista respondeo: Non pudefit nisi qui vincitur: sed quisquis vicit, utcumque confossus jaculis, gloriam habet. Hi demum pudefacti sunt, qui in cruciatibus defecerunt a Christo: Nam hi vere victi sunt, etiamsi lucrifecerunt vitam. At qui in exquisitis suppliciis, spe vitæ cœlestis alacer est, & extremis

2. Tim. 3. — 2. Cor. 1. — Col. 1. — 2. Cor. 12. — Prov. 2.

tremis vocibus Christum animose profitetur, nec victus est, nec desertus: proinde nec pudescit, imo per gloriosam mortem transit ad æternæ gloriæ triumphum. Sed potius victus ac pudefactus est tyrannus, & in tyranno Satanas. Qui torquetur, agit gratias: qui torquet, furit: uter victus? Sed an non repulsam patitur Martyr, qui orat ut liberetur a cruciatibus, nec liberatur? Quomodo orat Martyr? *Domine Jesu, accipe spiritum meum.* Hæc vox non est deprecantis supplicium, sed anhelantis ad triumphum per mortem. Talia, probabile est, & Paulum fuisse loquutum, qui cupiebat dissolvi & esse cum Christo. Fas tamen est piis orare Deum, ut ab impiorum afflictionibus, aut aliis hujus vitæ molestiis liberentur, velut a morbo cruciabili, a bello, a pestilentia. Sed quomodo orat vere pius? Domine, si vis, si expedit, & ad tuam gloriam & ad meam salutem, eripe me ab his malis: sin minus, fiat quod bonum est in conspectu tuo. Tantum da famulo tuo robur spiritus tui, ne succumbat tentationi. Hic precator, sive liberatur a malis, non pudescit: sive superat ipsa mala, non pudefit, sed ut strenuus miles in bello virtute fit illustrior: Quomodo enim pudefacti videntur, quos ipse Dominus in Euangelio *beatos* appellat? Nec magni faciendum est, si quibusdam carnalibus videtur pudefieri talis. Ille vere pudefactus est, cujus facies probris operta est apud Deum, qui tunc confundetur, quum in illo mirabili theatro, coram judice Deo, coram universis Angelis, coram toto cœtu piorum hominum, patefactis omnium conscientiarum latebris, videbit justos impavidis vultibus stare cum magna constantia. Visus est ignominiosus Lazarus, procumbens ante fores divitis, sed dives ille re vera confusus est, quum ipse in tormentis agens, videret mendicum in sinu Abrahæ. Lazarus obtinuit quod petebat, dives orans repulsus est. Quam victus, quam confusus videbatur Dominus gloriæ, quum ligaretur, damnaretur, colaphis cæderetur, conspueretur, spinea corona, & chlamyde purpurea, & arundine derideretur, quum ab Herode lineis indutus contumeliæ causa ad Pilatum remitteretur, quum in crucem tolleretur, socius latronum. Quam videbatur a Deo desertus, quum Pharisæi moventes capita sua insultarent pendenti: Si Filius Dei est, liberet eum Pater, si bene vult ei. Sed interim dejecit Satanam, interim parabat & sibi & suis omnibus immortalitatis gloriam. Ergo si nolumus pati repulsam, si nolumus pudefieri, accedamus, sive ut alii verterunt, curramus, non ad mundi præsidia, non ad merita nostra, sed ad Dominum, huc hortante nos Filio, qui viam nobis aperuit, ostendit ac muniit. Sequitur in Psalmo, [*Hic pauper clamavit, & Dominus exaudivit eum, & ex omnibus tribulationibus liberavit eum.*] Quod præcessit in capite, sperandum est membris: non enim Christus deseret ullam sui partem, totus liberabitur, totus resurget in gloriam. Se ipsum igitur nobis exemplum proponit, quod imitemur, unde fiduciam sumamus. Si sequeris præcedentem, adsequeris quod ille consequutus est: si illius vestigiis ingrederis, sine dubio pervenies quo ille pervenit. Quid huc & illuc distorques oculos? Quid intueris eos qui nihil aliud sunt quam homines? Qui beati videntur in hoc seculo pollent auctoritate, florent dignitate, abundant opibus, fruuntur prospera corporis valetudine, habent uxorem ex animi sententia, habent liberos, abundant amicis, stipantur clientibus ac famulis, honorantur, coluntur, adorantur ab omnibus. Hos, inquis, videtur exaudisse Dominus, hos ex omnibus angustiis eripuisse. Quin eo dirigis oculum, quo te vocat Prophetæ digitus, indicans quem imiteris, unde spem certam concipias? [*Hic pauper clamavit, & Dominus exaudivit eum.*] Si spectes externe, Dominus juxta carnem e paupercula matre natus est: ipse pauperior, qui hoc ipsum quod habere potuit, reliquit propter Euangelium. Si animum spectes, nullus umquam hominum vixit Christo pauperior, quia nullus umquam exstitit, nec exsistet purior ab omni cupiditate rerum mundi. Quoniam autem opulentiam comitari solet ferocia, eamdem vocem Hebræam alii pauperem, alii mansuetum vertunt. Nec Græce est πένης, sed πτωχὸς, quod *mendicum* sonat, hoc est, *petacem pauperem*. Sicut autem sunt multi facultatibus pauperes, cupiditatibus divites: ita sunt multi virtutum inopes, sed falsæ pietatis persuasione locupletes. Si cupimus exaudiri a Domino, simus vere pauperes, agnoscamus nuditatem nostram: & si quid in nobis virtutum est, nihil inde nobis arrogemus, sed totum transscribamus misericordiæ divinæ. Non pudeat confiteri nostram inopiam, sed mendicorum improbitatem imitantes, clamemus ad Dominum, & exaudiet nos. Sed unde pauperi tanta securitas inter undique imminentia pericula? Superne telis igneis nos impetunt impii spiritus, insurgit mundus omnibus machinis in pios, Christus reliquit terras, unde pauperi imbelli, inermi, destituto fiducia? Christus corpus subduxit in cœlum, ut nos eo subveheret: at non deseruit suos, cum illis est usque ad consummationem seculi. Rex est cœli & terræ; Non est necesse ut rursus descendat, satis est descendisse semel. Habet innumerabilem Angelorum exercitum, per quos tueatur oves suas. Audi ergo non leves suppetias: *Angelus Domini immittet in circuitu timentium eum, & eripiet eos.* Verbum *immittet* non satis exprimit vim dictionis Hebraicæ, quam Septuaginta melius reddiderunt per παρεμβαλεῖ, quod proprie est locum fossa valloque communire castris, quo se milites in tutum recipiant. Nam quod Latini vocant *castra*, Græci dicunt παρεμβολὴν, eo quod arceant inruptionem hostium. Quid si quis pro castris vertat *immissionem*, nullus, opinor, intelliget, quod dicitur. At nihilo dilucidius loquutus est, qui vertit *immittet* pro *communiet*. Unde quidam absurditate sermonis offensi, corruperant hunc locum, ut indicat Augustinus, & verterant: *Immittet Angelum Dominus in circuitu*: quam lectionem adhuc habent commentarii in Psalmos, qui Hieronymo tribuuntur. Rectius igitur expresserunt Prophetæ sensum, qui verterunt, *circumdabit Angelus*, ut divus Hieronymus, aut *castra metabitur Angelus Domini*. Nec ad sensum refert, utrum hic accipias Angelum Christum ipsum, qui dictus est *magni consilii Angelus*, an Angelum aliquem e numero eorum, de quibus beatus Paulus scribit Hebræis, Heb. 1.
Nonne omnes administratorii spiritus sunt, in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capient salutis? Quorum meminit & in Euangelio Dominus, *Angeli eorum semper vident faciem Patris, qui in cœlis est.* Et in Actis de Petro, *Angelus ejus est*: & Danielis x. *Michael auxilio est Angelo adversus Regem Persarum.* Item in Psalmis, *Angelis suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis.* Non timuit Helisæus imminente hostili turma, qui Propheta videbat Angelorum præsidia. Ad 4. Reg. 6.
illius preces Dominus aperuit oculos ministri, & vidit montem plenum equis & curribus igneis, cingentibus Helisæum undique: plures erant Angeli protegentes, quam hostes impetentes. Itaque solo Angelorum præsidio vicit Helisæus. Porro, de missis Angelis ad sanctos, vel ut opitularentur, vel ut læta nunciarent, vel ut consolarentur, quid attinet commemorare, quum id tot locis doceant Scripturæ? Nec in magno discrimine ponendum est, utrum juxta divum Basilium intelligas unum quemlibet Angelum tantæ esse amplitudinis, ut universos Deum timentes possit circumire: an cum beato Augustino accipias *Angelum* dictum pro *Angelis*, quemadmodum usitatissime dicimus militem pro militibus licet innumeris. Non enim hic agit de numero, sed de specie. Nomine enim Angeli excluditur præsidium humanum, & declaratur divinum. Ne illud quidem officit sensui, quod Hebræus habet *circumdat*, tempore præsenti, & Græcus nobiscum, *circumdabit*, tempore futuro, nisi quod tempus præsens significat hoc perpetuo fieri, ut Angelus Domini custodiat servos Domini. Sed interim militari verbo admonemur, vitam hominis esse militiam super terram, nec hic nos in patria vivere, sed in castris agere, ne dormiamus, ne luxui ac voluptatibus indulgeamus, sed semper in procinctu stantes, clypeum læva, gladium dextra teneamus. Excubant pro nobis Angeli, non

non ut nos stertamus, sed ab illis adjuti fortiter pugnantes superemus hostem, qui numquam non circumit, quærens quem devoret. A quo si tuti esse volumus, maneamus in castris, ne recidamus a septis Ecclesiæ, ne incurramus in manus Satanæ: & si confligendum est cum hoste, sub Imperatoris signis militemus: bona spe militemus, quandoquidem Angelos habemus vallantes nos suis præsidiis, nec id simpliciter, sed *in circuitu* sive *gyro*. Castra hominum nulla cura sic possunt undique muniri, ut non aliquà pateant insidiis, per cuniculos suffodiuntur, vallus injecto igni exuritur, fluvius ponte transmittitur, fossa impletur, murus arietibus dejicitur: ut nihil horum sit, certe ab his quæ e supernis immissa decidunt, tuta reddi non possunt. Sed Dominus per Angelum suum undique communit suam Ecclesiam, ut nec impiis hominibus nec inimicis spiritibus ullus pateat aditus, nisi nos ipsi nosmet prodamus, modo ne castra deseramus, modo ne Angelos auxiliares impudicis moribus abigamus. Apes abiguntur fumo, columbæ foetore, sed multo magis Angeli turpibus factis abiguntur. Tum demum soli sumus, cum crapulæ, temulentiæ libidinique indulgemus, imo non soli sumus, sed pro stipatu Angelorum habemus Dæmonum comitatum. Proinde si nolumus deseri a propugnatoribus Angelis, timeamus Dominum. Sic enim legis, [*In circuitu timentium ipsum.*] Ut nec homines timeas nec Satanam, unica ratio est, si timeas Dominum. Qui timet metuit offendere, & hic timor continet nos intra cancellos innocentiæ, donec proficiamus ad amorem divinæ sapientiæ. Qua gustata, non est jam opus cancellis, sed in libertate spiritus vivitur, quemadmodum scribit Joannes, *Caritas foras pellit timorem.* Et Paulus, *Ubi spiritus, ibi libertas.* Ad tam benignum Dominum, qui hominem tanto dignatur honore, ut Angelorum suorum præsidiis illum undique communiat, quis trepidet accedere? quis dubitet se illi committere? Hanc tam admirabilem Dei erga homines caritatem ac sollicitudinem expertus Propheta, ad eamdem experientiam invitat omnes homines. Sic Paulus prædicat se ex persecutore Christi factum Apostolum, & ex primo, ut ipse loquitur, peccatore, factum insignem Euangelii prædicatorem, utique per Dei gratuitam misericordiam, ne quisquam quamlibet peccatis oneratus dubitaret accedere. Non enim invida est caritas, sed cupit omnia bona cum omnibus habere communia: Ego, inquit Propheta, accessi & gustavi, hoc est, experimento comperi. [Accedite & vos, *& gustate*, & si parum est gustasse, *videte quam suavis est Dominus.*] Quod Latini legunt *suavis*, Septuaginta reddiderunt χρηστὸς, quod magis sonat *benignum* & *commodum*. Idem enim verbum est in Euangelio, *Jugum meum suave est*, χρηστὸν. Non succedit omnibus ad Reges ac Satrapas accessisse. Multis negatur aditus, multi rejiciuntur admissi, multi pro sperato beneficio referunt supplicium. Et a multis Principibus tutius est abstinuisse, quam accessisse propius, quod & Græcorum proverbio testatum est: Procul a Jove & fulmine. At non talis est Dominus, qui sic est omnium maximus, ut idem sit omnium benignissimus. Occurrit accedentibus ad ipsum, & convertitur ad eos qui sese ad ipsum convertunt, teste Propheta sub persona Dei loquente: *Convertimini ad me, & ego convertar ad vos*: & Euangelica parabola de prodigo filio, cui conspecto procul pater obviam properat. Ex omnibus sensibus duo certissimi sunt, tactus & visus. Nam gustus tactus quidam est linguæ ac palati, sed tactus perfectissimus. Non enim solum indicat dura molliaque, aspera & lenia, calida & frigida, sed saporum mille differentias. Proinde Dominus in Euangelio, volens omnem dubitationem e discipulorum animis eximere, *Palpate*, inquit, *& videte, quod spiritus carnem & ossa non habet.* (Luc. 24.) Dicit & Thomas, *nisi videro vestigia clavorum, & misero manum meam in latus illius, non credam.* Tetigit, vidit, credidit. Similiter & Joannes in Epistola (1 Joan. 1.) certissimam fidem significans, *Quod audivimus*, inquit, *quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectaverunt de verbo vitæ.* Sed plus est gustare, quam contrectare: quod enim gustatur, vivificat, alitque: quod manibus contrectatur, non item. Accesserunt ad Jesum Judæi, contrectarunt illum ac viderunt, sed non gustarunt, quia quod audiebant, calumniari malebant, quam credere. In rebus externis, prius est videre quam gustare, in spiritualibus contra. Panem corporis alimentum prius inspicis, quam mittis in os. At verbum Dei qui est panis animi, nemo perspicit, nisi crediderit, quemadmodum ait Propheta, nisi credideritis non intelligetis. Dominus ergo quæritur dum nos a vitiis ad pœnitentiam convertimur. Accedimus fide, gustamus acceptis primitiis spiritus, velut arrabone: videmus dum eo fruimur contemplantes illius in nos mirificam caritatem, simulque sperantes perpetuam illam ac beatificam divini vultus contemplationem. Nam hic videmus per speculum, & in ænigmate, tum visuri sicuti est. Tum enim cessabit quærere, cessabit & accedere, quia non est fides, ubi est perfecta experientia. Cessabit & gustare, quia non dabitur arrabo ad confirmandam spem, ubi quod promissum est totum exhibetur. Solum videre perficietur ac manebit in æternum. Hæc est unica beatitudo, unica voluptas totius militiæ cœlestis, nosse, hoc est, intueri verum Deum, & quem misit Jesum Christum. Habet mundus hic bellaria sua, habet animorum avocamenta, quæ nec ad plenum explent, quum interdum copia moveant tædium; Sed hic solus cibus satiat animam sine saturitate. Tum enim quæque res conquiescit, quum ad suum finem pervenerit. Huc autem natus est homo, ut cognoscat conditorem suum eoque fruatur. Hic est panis Angelorum, qui de cœlo descendit, ut fieret panis hominum. *Verbum caro factum est*, hoc est, homo factus est Filius Dei, ut hominum fieret cibus. Beati sunt qui esuriunt hunc panem, sed beatiores qui comedunt illum in regno Dei. Quidam hunc locum interpretantur, de esu potuque corporis & sanguinis Dominici, ac sensus pius est, si de spirituali sumtione accipiatur. Nam hac quoque parte suavis est Dominus. Sed ut ipse ait, *Caro non prodest quidquam*, nisi adsit spiritus qui vivificat. [*In hoc qui sperat* sive *confidit vir beatus est.*] Vana est igitur omnis humana beatitudo, sola vero beatitudo est, fiduciam ac spem omnem collocare in Domino. Ea spes non confundit, sed post hanc vitam absolvitur. Interim spe beati sumus, tenentes arram spiritus, donec venerit quod perfectum est. Qui gustarunt bonum Dei verbum, qui fidei oculis intuentur bona futuri seculi, quæ præparavit Deus diligentibus se, hi demum vere beati sunt. In rebus humanis timor & spes inter se pugnant, at in mysticis nulli certiores, quam qui timent Dominum. Impudenter enim sperat a duce præmium, qui ducem non timet. Qui enim non timet, non paret imperatis. Celebratur Imperatoris cujusdam apophthegma, qui dicere solitus est: *Satius esse ut miles timeat ducem, quam hostem.* Ita qui non timet Christum Principem, & Diabolum & homines timeat oportet. Eos igitur qui sub Christi vexillis in Ecclesiæ castris militant, David alloquitur dicens: *Timete Dominum omnes sancti ejus, quoniam non est inopia timentibus eum.*] Timor vos non solum tutos reddet ab incursione Dæmonum, sed efficiet, ne quid omnino vobis desit. Interdum enim milites ob inopiam commeatus coguntur sese hosti dedere. Vos autem qui semel dedistis nomen Imperatori Christo, si illum timentes præceptis illius parueritis, non est quod ullius rei metuatis inopiam. Imperatoris est prospicere militibus suis, vos ergo tantum quærite regnum Dei & justitiam ejus, & hæc omnia adjicientur vobis, illius videlicet benignitate cui bona fide militatis. Ne mihi quis hic objiciat Lazarum, cui deerat tectum, cibus ac bona valetudo, ne objiciat Job omnibus bonis spoliatum. Omnia habet qui Deum habet. Job ditior erat quum nudus sederet ulceribus plenus, quam quum opibus abundaret, quia tentatione factus est Deo carior. Misera egestas est, carere fide, carere caritate, carere justitia. Miseranda egestas divitem esse vitiis, & omnium virtutum egenum. Timenti Deum

non

non est ulla inopia, videlicet, eorum, quæ reddunt hominem vere beatum. Cui mori lucrum, is non patitur vitæ inopiam moriens. Cui paupertas magistra est sobrietatis ac pudicitiæ, huic paupertas magnæ sunt divitiæ. Quamquam & illud in genere verum est, eis non deesse victum & amictum necessarium ad vitam, qui metuentes Dominum non recedunt a justitia. Quid ergo dicemus quum videmus totam Christianorum vitam plenam esse fraudibus? Quid est in omni rerum natura quod non vitiat quæstus? Quis venditor non iniqua mercede vendit mercem, si queat circumvenire proximum? Quot sunt artes vitiandi farinam, vitiandi vinum, vitiandi saccarum? Quot imposturæ sunt in adulterandis pannis, in adulterandis gemmis? Stannum vitiamus plumbo, æs cupro, argentum & aurum non uno modo corrumpimus. Quod artificium non habet varias imposturas? Quod opificium non habet sua furta? Non jam loquor de furtis molitorum, pistorum, vestiariorum, & aurigarum, quorum rapacitas tam est vulgaris ut propemodum laudi detur. Quis operam proximo debitam præstat bona fide? Quotus quisque est qui materiam suis manibus commissam bona fide tractat? Chirurgus qui studio producit ulceris sanationem, quo plus auferat mercedis, nonne furto sceleratius quiddam committit? Fortassis & medicos hujusmodi nonnullos reperias. Jam quanta rapina est ex moneta, dum & vitiatur materia, & ponderi detrahitur. Accedit huc subinde mutata monetæ æstimatio, magna calamitas pauperum, ingens compendium negociatorum. Adde huc monopolia, per quæ fit, ut quod vendebatur dodrante, vendatur asse. Inter hæc ubi, quæso, timor Domini? Sed vitiis nostris præteximus metum egestatis, propemodum Scripturam arguentes mendacii. Si timerem, inquiunt, Dominum, ac sine fraude viverem, res mihi rediret ad famem: & ille illeque dum abjecerunt timorem Domini, quantum opum suis fraudibus sibi pepererunt? Hæ voces an non videntur hominis falsum esse judicantis, quod ait Scriptura: *Non est inopia timentibus Deum*? Sed audi contra, Natura minimis contenta est, verum avaritiæ, ambitioni, luxui, ac deliciis, nec terra nec maria sufficiunt. Quotidie luditur alea, quotidie celebrantur Bacchanalia, aluntur scorta: & dicitur, ars mea non posset alere me, si nihil fraudis admiscerem. Vivas, ô nugator, sobrie, labores gnaviter, si tum defuerint necessaria, veni & argue Dominum. Sed præstat ad Psalmum redire. Annotandum est, quod dictum, [*Sancti ejus.*] Videtur enim indicare esse sanctos, qui non sint Domini. Quid ni? quum Turcæ habeant sanctos suos, abstemios, castos, rigidissime viventes, sed hi sunt sancti Satanæ. Habebant & Gentes divos suos ac divas. Habent & Judæi sanctos suos. Postremo, habent & Hæretici sanctos, quos magna veneratione celebrant. Quin & in Ecclesia multi sunt admixti sancti, qui non sunt *sancti Domini*. Sunt enim qui jejunant parsimoniæ aut gloriæ causa, sunt qui sordidati incedunt, sunt qui multum orent, qui dent eleemosynam. Hi sancti sunt, sed coram hominibus, coram Deo sepulcra sunt dealbata. Sed qui purum habent cor, nec alio spectans quam ad Christum, hi sunt sancti quos alloquitur David. Sancti sunt qui puri sunt, sed sancti Dei non sunt, nisi qui puri sunt in oculis Dei. Fortasse nec illud mysterio vacat quod ait, [*Omnes sancti.*] Videtur enim indicare etiam inter sanctos Dei magnam esse varietatem, quos tamen omnes ad communem Domini timorem invitat. Quæ sunt illa discrimina? Sancti sunt qui pure vivunt in Sacerdotio. Sancti sunt Principes, qui Rempublicam bona fide administrant. Sancti sunt Præsules, qui sedulo curant gregem Dominicum. Sancti Monachi, qui mortui mundo tantum anhelant ad cœlestia, mortui carne spiritu aguntur. Sanctæ sunt Virgines, quæ sponte sese totas dicavere sponso Christo. Sancti sunt qui servant honorabile conjugium & thorum immaculatum. Sancti sunt qui justo opificio sine fraude parant, unde & se suosque alant, & habeant unde tribuant necessitatem patienti. Non tam refert quo quisque statu sit, quam quantum ti-

A meat Dominum. Ne quis dicat, non sum Monachus, sed conjugatus, & negotiator, quomodo perveniam ad cœlum? Time Dominum, & nihil tibi deerit dumtaxat necessarium ad salutem. Si consulas oculos carnis, nulli magis egent, quam qui timent Dominum: nec ulli bonis omnibus magis florent, quam qui abjecto timore Domini, per fas nefasque venantur hujus mundi commoda. Sed si res ad verum judicium exigatur, comperiuntur esse pauperrimi, qui pro divitibus habentur: contra ditissimi, qui pro egenis habentur. Hoc nobis nunc loquitur Propheta, [*Divites eguerunt & esurierunt, inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono.*]

B Scriptura fere solet appellare *divites* non eos qui multa possident, sed qui fidunt opibus suis, nec his umquam satiantur. Velut in Euangelio, *Quam difficile est divitem intrare in regnum Dei.* Alibi divitibus inclamat *væ*: & Paulus, *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationes & in laqueum Diaboli.* Confirmat quod dico, contentio partium. Nam hæc sententia constat e contrariis, & divitibus opponit inquirentes Deum, ut intelligas hic agi de divitibus, qui conquiescentes in opibus suis, negligunt Deum. Ac tales plerique sunt qui divitiis abundant, aut male partis, aut fraude auctis, aut avare servatis. Nec enim temere

C jactatum est illud, *Omnis dives aut iniquus, aut iniqui hæres.* Iste igitur qui exstruit magnificas ædes, qui domum habet aureis argenteisque vasis, aulæis, variaque supellectile ornatam, qui splendide epulatur, qui Regaliter cultus, multo famulitio stipatus incedit, qui multos alit equos, qui multa possidet latifundia, qui multum habet auri in scriniis, multum in fœnore, qui census habet amplos, ab omnibus ut dives honoratur, ac tantum non pro semideo colitur. Verum si Silenum istum invertas, invenies intus turpissimam egestatem, animum vacuum fide, nudum caritate, nulla sapientia, nulla virtute ornatum. Jam mihi confer illas spiritus opes, cum his quæ possident divites, &

D perspicies quanto miserabilior sit illius locupletis egestas, quam cujuslibet mendici publici, qui vestem habet laceram, crumenam vacuam, cibi minimum, deliciarum omnino nihil, sed habet in penetralibus mentis pietatem, pudicitiam, modestiam, castitatem, sobrietatem. Pretiosior est sapientia cunctis opibus. Hanc quisquis habet, superat omnes Crœsos & Crassos. *Divites*, inquit Jacobus, *fide, & hæredes regni.* Proinde qui deplorant paupertatem suam, quum abundant animi bonis, ingrati sunt erga Deum. Si fides per quam justificamur, si caritas quæ nos ditat bonis operibus, pretio queat emi, quid non libenter impenderes? Nunc quum tam inæstimabiles dotes Deus gratis in te contulerit, clamas te pauperem, qui non abundes opibus, nec veris

E nec firmis, quippe quæ nec beatiorem reddant hominem, & fortunæ arbitrio tum dentur, tum eripiantur. Negant Stoici, quemquam esse divitem nisi sapientem, quum illi tantum umbram veræ sapientiæ veluti per somnium viderint: & tu quereris de inopia, qui nosti verum Deum & quem ille misit Jesum Christum? Immo qui habes ipsum Deum, in quo bona sunt omnia? Proinde si de veris bonis accipiamus, perpetuo verum est, quod ait hic Psalmus: *Divites hic eguerunt, inquirentes Dominum non deficient omni bono.* Et tamen hoc de rebus etiam externis si non perpetuo, certe frequenter verum est, ut divites vel bello, vel naufragio, vel alea, vel luxu, vel alia quavis calamitate redigantur ad in-

F opiam. Nec omnino sine causa jam olim hoc vulgo dicitur: *De male quæsitis non gaudet tertius hæres.* Ut nihil horum accidat, certe mors eripit universa. Ibi demum videas extremam inopiam, ibi rerum vices inversas, quum dives mendicet guttulam aquæ, nec accipit, Lazarus reficitur in sinu Abrahæ. Adde, quod nemo dives est, qui plura concupiscit, qui non audet uti quæsitis, qui semper addit acervo: tam deest avaro quod habet, quam quod non habet. Animus divitem facit, non circumfusa rerum copia. Quod nostra editio habet *eguerunt*, Græci verterunt ἐπτώχευσαν, id est, *mendicarunt*: qui callent Hebraice, vertunt *depauperati sunt*, hoc est, ad inopiam redacti sunt: & ut intelligeres

geres extremam paupertatem, addidit, *& esurierunt.* A Venit enim tempus quum animi bona frustra quærentur, ab his qui hic oblata negligunt. Convertentur enim ad vesperam, & famem patientur ut canes, & frustra circumibunt civitatem, quemadmodum & jam olim infelices Judæi circumeunt Ecclesiam, vident illam tot Dei donis locupletem, vident corpore Christi refici, calice sanguinis illius inebriari, Scripturarum medulla saginari, & ipsi fame sitique pereunt. Rursus, pro eo quod nos legimus *divites*, Hieronymus reddidit *leones*, alius *catuli leonum*. Hæc vocum varietas nihil officit sensui, sed explicat magis. Non enim, ut dictum est, sentit de quibuslibet opulentis, B sed divitibus in hoc seculo, qui tument ac ferociunt fiducia divitiarum, qui rapinis & pauperum laniatu rem augent, qui opprimunt imbecilles, qui mercedem pauperum apud se detinent, qui usuris ac monopoliis exedunt tenues. Hi leones sunt carnivori, & horum filii catuli leonum, aut ipsi etiam illius leonis catuli, qui semper obambulat captans quem devoret. Talibus divitibus Jacobus denunciat imminentem egestatem: *Agite nunc divites, plorate ululantes in miseriis vestris, quæ advenient vobis. Divitiæ vestræ putrefactæ sunt*, &c. O miseras divitias! Illi porro vere divites sunt, qui thesauros suos recondiderunt in cœlis, ubi nec suffodiunt fures, nec erodunt tineæ, nec corrumpit ærugo. Nec male sentiunt qui locum hunc ad Judæos & Gentes referunt. Judæi sibi videbantur divites operibus justitiæ, & Christum qui veras divitias offerebat C adspernabantur. Gentes autem, quæ nec legem habebant, nec Synagogam, nec Dei notitiam, nec omnino quidquam quo sibi placerent, per fidem ditati sunt, Judæis ad extremam redactis inopiam, qui nunc nec civitatem habent, nec templum, nec sacrificia, nec Deum, nec Christum. Nam Patrem abnegavit quisquis abnegat Filium. Gentes itaque sitientes justitiam Dominus implevit bonis, & divites dimisit inanes. Merito esuriunt qui nauseaverunt ad panem cœlestem, qui excusarunt invitati ad cœnam magnam: merito sitiunt, qui terra sibi oppleverunt venas aquæ vivæ quas aperuerat Isaac; Et jam illis esurientibus, debiles, cæci & claudi accumbunt in mensa Dominica. Quod Ju- D dæis usu venit, idem accidet & Christianis Judaicis, qui fide caritateque intus vacui, de cibis, de jejuniis, de cultu, similibusque cærimoniis gloriantes dicunt, nos divites sumus & nullius egemus, atque adeo redundat nobis operum bonorum copia, ut possint & alios ditare. Quid istiusmodi diviti dicit Spiritus Sanctus in Apocalypsi? *Nescis quod tu es miser, & miserabilis, & pauper, & nudus, & cæcus?* Unde ergo fiet ille vere dives? *Suadeo tibi a me emere aurum ignitum*, &c. Qui suis bonis dives esse vult, fit vere pauper: qui vere cupit esse dives, emat ab eo qui dives est in omnes, & illi ferat acceptum quidquid habet bo- E ni. [*Hos thesauros qui inquirunt, non deficient in ullo bono.*] Sed his inquisitoribus desunt aurum, ebur, gemmæ, byssina. Si desunt, bona non sunt. Sed deest forma, robur corporis, prospera valetudo. Ne hæc quidem vere sunt bona. Quibus hæc desunt, illis præstat ea non habere. Rursus usus est inquirendi verbo, studium ac vigilantiam nobis commendans: *Si quæsieris*, inquit Solomon, *sapientiam quasi pecuniam, & sicut thesauros effoderis illam, tunc intelliges timorem Domini, & scientiam Dei invenies.* Sapientia cœlestis venas habet inexhaustas, quam diu sumus in hac vita sine intermissione fodiendum est. Judæi thesaurum F hunc quærunt in superficie litteræ, quærunt in discriminibus ciborum. Sed altius abstrusæ sunt divitiæ spiritus. Quid impendunt, quid laborum non suscipiunt homines, quam alte fodiendo penetrant in viscera terræ, ut aliquid auri tandem inveniant in pulvere: & nos pigritamur scrutari tam inæstimabilem thesaurum, ut inveniamus Deum? Postea quam Propheta tam magnificis promissis excitavit omnes ad timorem Domini, ad inquirendum Dominum, dixerit aliquis, quid est timere Dominum? aut quomodo inquirendus est Dominus? Qui sic loquuntur, declarant sese dociles jam esse,

Psal. 58.

Prov. 2.

A quia discendi sunt avidi. Hac igitur voce delectatus Spiritus Sanctus dicit: [*Venite, filii, audite me, timorem Domini docebo vos.*] Audis vocem amantissimi Doctoris ac blandissimi, si modo præbeamus nos dociles. Et qui fingit animum, magis est pater, quam qui gignit corpus. Ac discipulus plus debet bono præceptori, quam parenti, quod ab hoc accepit ut vivat, ab illo ut bene vivat. Frustra autem vivit, qui non vivit bene. Judæi qui obturabant aures suas ad hanc Philosophiam, quid audiunt a Doctore? *Progenies viperarum quomodo potestis bona loqui, quum sitis mali?* Aspides erant, occludebant aures suas ad vocem incantantis sapienter. Nos si filii B Dei esse volumus, præbeamus aures dociles & attentas: dociles per fidem, attentas per spem. Si boni discipuli fuerimus Dei, erimus & filii. Ne cum Judæis dicamus, recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus, nam hoc est peccatum in Spiritum Sanctum, quod nec in hoc seculo remittitur, nec in futuro: sed recipiamus verbum Domini. Quotquot enim receperunt illum, dedit eis potestatem ut efficiantur filii Dei, credentes in nomine Jesu. Ita Jacobus: *Voluntarie genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturæ.* Et Dominus in Euangelio discipulos suos *filiolos* appellat. Jam enim illos parturiebat, ac veluti sollicita mater in sinu fovebat, hoc tenerius diligens quo erant imbecilliores. Quin & Paulus Corinthiis ita loquitur: *Nam in Christo Jesu per Euangelium ego vos genui.* Quid autem Galatis? C *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Semen est verbum Dei, cui si accesserit fides, gignit novam creaturam. Clamat ergo cœlestis Doctor e cathedra, *Venite, filii.* Audiamus tam amanter invitantem, eamus ad illum, quandoquidem ille prior non est dedignatus venire ad nos: [*Venite ad me, præparate cor.*] Nam [1] quidam ex Hebræorum lectione pro *venite* legunt, *præparamini.* Præparatus est qui se docilem præbet: docilis autem est, qui simpliciter credit. Qui Philosophiam humanam profitetur dicit, Oportet discentem credere. Sed non est tutum semper homini quamvis docto credere, Deo credere tutissimum est, qui nec falli potest, nec fallere novit. Estote filii, & D venite, non ad Judæos, non ad Philosophos, non ad Mathematicos, non ad Magos, sed *ad me*, de quo Pater dixit, *hic est Filius meus dilectus, ipsum audite.* Quid auscultatis frigidas Judæorum fabulas? Quid Pharisæos, qui docent doctrinas hominum? Quid Stoicos aut Peripateticos, qui profitentur quod non intelligunt? Audite me, qui cœlestem doceo Philosophiam, qui certa compertaque doceo, quæ vidi apud Patrem meum. Sic sapientia apud Solomonem clamat in plateis, in foribus portarum urbis profert verba sua: *Usquequo, parvuli, diligitis infantiam?* Convertimini ad correptionem meam. Tantus præceptor qui tam amanter invitat, dubium non est quin aliquid magni profiteatur. E Quid tandem? *Timorem Domini docebo vos.*] Antea præclaris elogiis commendavit nobis timorem Domini. Quibus? Quod qui timent Dominum Angelico præsidio tuti sunt ab omnibus periculis. Quid amplius? Quod timentes Deum nullius rei tangit inopia. Insignia sunt præmia, sed ut recte timeas Dominum, præceptis opus est. Quot regulas ediscis ut fias Dialecticus? Et tamen non statim felix est qui Dialecticus est. Quot præceptionibus opus est, ut discas artem pingendi? At quam exile lucrum. Quanto studiosius discenda est ars timendi Dominum. Accedamus alacriter. Nam qui docet, idem dat quod præcepit. Ergo doce nos, Præ- F ceptor optime, præsto sumus. Sic itaque Doctor vocalis omnes mortales alloquitur. Quisquis expavescit terrore hominum, non potest recte timere Dominum. Nec statim beatus erit, qui quovis modo timuerit Dominum. Dæmones horrent judicii supremi diem, & contremiscunt. Et homines impii timent Dominum tonantem, fulminantem, terram concutientem, pestilentiam immittentem, naufragium intentantem. Ibi mali quoque procidunt in genua, tollunt in cœlum manus, votis Deum sollicitant, vociferantur, implorant opem.

Matth. 12.

1. Cor. 4.

Prov. 1.

1 Illi *quidam* non inspexerant Hebraicum Codicem, qui habet לכו lchou, hoc est, *venite*, ut recte & LXX, & Vulgatus & omnes. Aliquis hic bono *Erasmo* os sublevarat.

Sed non aliter illi timent Dominum, quam timerent latronem, aut malum genium. Timent ne noceat. Sublato periculo simul avolat timor. Servilis hic timor est, ac sterilis & temporarius: at timor Domini fœcundus est, gignens in nobis spem, quemadmodum
26. scribit Esaias: *A timore tuo, Domine, concepimus & quasi parturivimus, & peperimus spiritum salutis.* Nec huic diversum est illud Solomonis, *Initium sapientiæ timor Domini.* Audis feliciſſimam fœcunditatem. Nunc audi constantiam. *Timor Domini sanctus, permanet in seculum seculi.* Si servus es, esto servus frugi, non ad oculum serviens, time Dominum, non ne iratus immittat paupertatem, morbum, aut aliud corporis malum, sed time judicaturum vivos & mortuos, time dicturum inobedientibus, *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo & Angelis ejus.* Servus hominis potest fallere Dominum, potest effugere supplicium, tu quo fugies ut effugias? Ubi te abdes ut illum fallas? Ergo si bonæ spei servus es, sic punientem time: sin filius, reverere sic te amantem Patrem, sic de te meritum, ut etiam si tollantur inferi, caritas tamen efficiat, ne qua in re velis offendere. Si quis dicit se timere Deum, ac nihilo secius perseverat in peccatis suis, nec servat præcepta Domini, sciat se non recte timere Dominum. Clamat itaque Doctor cœlestis, auscultate universi: [*Quis est homo qui vult vitam, qui diligit videre dies bonos?*] Nonne ad hanc vocem protinus acclamant omnes, volumus, diligimus. Sed si delectat præmium, præstate officium, [*Prohibe linguam tuam a malo*, &c. Sed quum audis vitam, ne cogites hanc vitam corporalem, quæ mors verius est quam vita. Nam hanc habemus non solum cum impiis, verum etiam cum brutis animantibus communem. Non loquitur pecudibus, sed hominem invitat rationis participem. Est hominis vita quædam peculiaris, quam bruta nesciunt. Hac vivunt qui Spiritu Dei aguntur, hac vivunt qui pie vivunt. Anima est vita corporis, animæ vita Deus est, post hanc vitam est beata immortalitas. [*Quis est igitur homo, qui cupit hanc vitam, qui diligit videre dies bonos?*] Vulgus *bonos dies* appellat, quibus indulgetur genio, quibus lucrum opimum obtigit, sed non est vera hilaritas, ubi est mala conscientia: nec est verum lucrum, ubi jactura fit bonæ mentis. Dixerit quispiam, quinam hæc inter se cohærent: *Qui sequitur me tollat crucem suam*: Qui volunt pie vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur, & quod hic pollicetur *dies bonos*? Momentaneum est quod hic patimur, æternum est quod nobis pollicetur per Prophetam Dominus. Et tamen quidquid est veræ hilaritatis, quidquid est veri gaudii, in animis est timentium Dominum. *Secura mens*, inquit Solomon, *quasi juge convivium.* Quis omni malorum genere Paulo exercitatior? Et tamen quam is paſſim exsultat in suis
2 Cor. 7. Epistolis? Ad Corinthios ita scribit: *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni afflictione nostra.* Non satis erat dicere, abundo, *superabundo* inquit, temulentiam, ut ita loquar, quamdam gaudiorum exprimere studens. Sic in auctionibus clamat præco, quis est homo, qui vult emere servum Musices & Grammatices bene doctum? Cuivis potestatem emendi faciens, si pretium adferat. Ita Christus neminem excludit ab auctione tantæ felicitatis, sed clamat: Quis est homo qui vult vitam, & amat videre dies bonos? Unusquisque pro se respondet, ego volo, ego diligo: plus aliquanto est diligere quam velle. Si vis, ecce parata merx, tu pretium depone. Quod pretium? [*Prohibe linguam tuam a malo, & labia tua ne loquantur dolum.* Eadem sententia sibi commutatis verbis accinitur. Satis est, non peccare lingua? Minime, sed protinus additur, [*Declina a malo,*] hoc est, discede ab omni genere vitiorum. Ne id quidem satis: addit, [*Et fac bonum.*] Hæc enim arguunt in nobis esse verum timorem Domini. Sed cur ex omnibus membris corporis, solam linguam nominat? Quia nullum membrum utilius, si recte utaris: nullum pestilentius, nisi
Prov. 8. recta ratione gubernetur. Eoque Solomon ait, *Mors & vita in manibus linguæ, Qui custodit linguam suam,*

A *custodit animam suam.* Contra juxta dictum beati Jacobi, *Qui se putat religiosum, & non refrenat linguam suam, hujus vana est religio. Et qui non lapsus est verbo, hic perfectus est vir.* Quoniam autem membrum natura lubricum est ac volubile, ideo cohibere jubemur timore Domini veluti freno. Primus virtutis gradus est silere, non ore tantum, sed & cogitatione, ut in silentio & spe sit fortitudo nostra. Nam in multiloquio non potest abesse peccatum. Pythagoras a suis discipulis exegit quinquenne silentium, & miramur si Christus a cœlestis Philosophiæ auditoribus exigit linguæ continentiam?
B Esto tardus ad loquendum, velox ad audiendum, & in rebus divinis diu disce quod doceas. Sed Pythagoras vult mutos esse discipulos, Christo satis est linguam cohiberi a malo, mali nomine complectens omnem vitiorum speciem. Psalmi hujus exordium fuit, *benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo.* In hunc usum præcipue data est homini lingua: proximum est, ut hac doceamus, moneamus, consolemur proximum. Tertium, ut resistentes pertinaciter gloriæ Christi, lingua pro gladio repellamus ac dejiciamus. Quemadmodum autem malorum extremum est blasphemias evomere in Deum, ita perniciosiſſimum est maledictis obtrectare proximo. Nam id homicidii
C genus. A blasphemiis in Deum minimum absunt, qui scientes pejerant, minus etiam, qui vel ex malitia, vel ex prava consuetudine jurant abominandis modis. Galli quum Regem suum forte nominant, aperiunt caput, & addunt bene precantes, *Deus det illi bonam vitam*: & Christianus nulla reverentia subinde polluto ore nominat Deum aut Christum. Quidam nec frivolam aut obscœnam fabulam narrare possunt, nisi tertium quodque verbum sit, *per Deum, per Deum.* Atque, utinam hoc vitium in Germania tantum audiatur! At eo res devenit, ut prope aulicum ac civile videatur idemtidem interjicere, *per Deum.* Quomodo sonat hæc vox ex ore puellæ, quomodo ex ore Sacer-
D dotis ac Monachi? Sed consuetudo facit, ne sentiatur mali turpitudo. Hæc pueri discunt a parentibus ac nutricibus, & puer puerum audit jurantem per Deum. Hoc, inquam, blasphemiæ proximum est, sed propiores sunt qui jurant *per martyrium Christi, per quinque vulnera, per caput, per cerebrum, per capillos Christi, per ventrem, per umbilicum, per intestina, per pedes & calceos Dei.* Jam omnem blasphemiam superant (abhorret animus a commemoratione) qui jurant *per meretricem Dei, per naturam matris Dei.* Item qui non possunt aliquid certo promittere, nisi dicant, *hoc efficiam invito Deo*, sive, *in despectum Dei.* Nec ista dicuntur tantum in malis atrocibus, in quibus intolerabilis dolor interdum exprimit voces impias, sed in leviſſimis, si parum commode cecidit tessera, si pila manum fe-
E fellerit. O linguas Gehennæ veneno infectas! Et in tam abominabili malo prætexitur consuetudo. Valeat nonnihil hæc excusatio in vitiis levioribus, in blasphemia nihilo magis patrocinari debet usus, quam in parricidio sacrilegiove. Sed cur non dediscitur ea consuetudo, quæ si quis advigilet, uno mense penitus aboleri potest. Qui blasphemus est in Deum, quomodo benedicet proximo? Jam non commemoro quid iratus imprecetur homini, sed quid civilitatis gratia amicus imprecetur amico. Nonne in quibusdam regionibus quum volunt videri comes, ita salutant amicum diu non visum, *ut tibi det Deus centum glandes* (ita pestem notant)
F *ubi absuisti tam diu?* Alibi dicunt, *ut tibi det Deus morbum comitialem, quando compotabimus?* Tanta absurditas, insolita consuetudine facit, ut videatur urbanitas. Tolerabilius est quod quidam exsecrantes se ipsos, quoties cum fide loqui volunt, ajunt, *ingens genius malus me tollat e medio, si umquam vidi melius ludentem pila.* Jam irati quot habemus devovendi formas? *Malus Dæmon frangat tibi cervicem, veniat tibi pleuresis, veniat tibi scabies Lazari*, sic lepram indicant, *veniat tibi profluvium sanguinis.* Ab his tantis malis qui non cohibent linguas suas, quomodo sibi videntur timere Dominum? An ejusdem est timere & blasphemiis impetere? Maledicenti patri aut matri mors erat pœna, quid supplicii de-

debetur blasphemis in Deum? Quamquam qui proximo maledicit, maledicit Deo. Christus juvatur ac læditur in membris suis. Quisquis illudit Regis insignibus aut statuis, ut Majestatis violator ad supplicium rapitur: & Deum non timet qui exsecratur hominem, ad imaginem Dei creatum, & Christi sanguine redemtum? Fuimus olim blasphemi in Deum, quum honorem illi debitum exhiberemus Dæmonibus. Erat illa vetus lingua, sed posteaquam nobis novam linguam dedit Dominus, qua semel verum Deum, & Filium ejus una cum Sancto Spiritu professi sumus, absit ab ore nostro blasphemia, nec organo ad benedicendum consecrato abutamur ad maledicendum vel Deo vel homini: sed audiamus Apostolum admonentem: *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus ad* Ephes. 4. *ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus.* Atque ut intelligeremus maledica lingua non solum lædi proximum, sed & Deum, subdit: *Et nolite contristare Spiritum Sanctum Dei, in quo signati estis in diem redemtionis.* Audis in piis hominibus habitare Spiritum Dei. In his contristatur ille, blasphema, perjura, exsecratrice, contumaci, turpiloquaque lingua. Quantus gladius penetrat animum vere timentis ac diligentis Deum, quum audit ex ore Christiani blasphemas voces, quarum aliquot supra retulimus. Ut autem pura sit lingua, fac ut purum habeas cor, hinc enim velut e fonte scatent omnia linguæ vitia. Eoque subjicit Paulus, *Omnis amaritudo & ira & indignatio.* Audis fontem: audi fructum, *& clamor & blasphemia tollatur a vobis.* Satis est cor habere purum ab amaritudine, ira & indignatione? Nequaquam, eoque subnectit, *cum omni malitia.* His affinia præcipit Colossensibus, Col. 3. *Deponite nunc vos omnia, iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro. Nolite mentiri invicem.* Cur addit *nunc*? Antea Pagani paganice loquebamini, nunc posteaquam os vestrum consecratum est Christo, tantum illius gloriæ serviat. Philip. 4. *De cætero igitur, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque justa, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, quæcumque boni ominis, si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate.* Hæc intus versentur in animo, & foris sonet lingua. [*Et labia tua ne loquantur dolum.*] Superior pars videtur magis ad blasphemiam pertinere, hæc ad fraudem proximi. Qui convitiis debacchatur in proximum, non quidem illum dolo, sed aperte vulnerat: cæterum, hoc quoque nocentior est, qui idem efficit dolis veluti veneficiis. Dolus est fallere perjurio, mendaciis imponere, infamare clancularriis susurris, traducere famosis libellis, sed alieno nomine proditis, adulatione corrumpere, pravis callidisque consiliis in malorum nassam inducere, falsa doctrina inficere, hypocrisi fallere; denique, quidquid artificio lædit, dolus est. Hinc, quoniam maxima pars malorum nascitur, eo linguæ sanctitas inter præcipuas hominis pii laudes recensetur. Psal. 14. *Qui loquitur veritatem in corde suo, qui non egit dolum in lingua sua.* Si lingua fuerit cohibita, si purus animus, sua sponte consequitur quod addit uterque Psalmus, ille collaudans, *Nec fecit proximo suo malum,* hic præcipiens, [*Declina a malo & fac bonum.*] Declinat a malo qui per baptismum aut pœnitentiam exuit veterem Col. 3. hominem cum actibus suis & induit novum, qui renovatur in agnitionem Dei, secundum imaginem ejus qui creavit illum. Facit bonum, qui purgatus a peccatis, ornat vacuam mentis domum operibus pietatis, sobrietate, pudicitia, modestia, sinceritate, eleemosynis, precationibus, gratiarum actionibus, sacris studiis, sanctis contemplationibus. Prima rudimenta pietatis sunt recedere a vitiis, pectusque nostrum purum organum præbere Spiritui Sancto, per quod se digna operatur. Neque hoc temere addidit Spiritus Sanctus. Videas enim & hodie quosdam qui sibi sat pii videntur, si neminem lædunt; neminem fraudant, neminem spoliant, sed quod habent sibi habent: nemini faciunt convitium, nemini obtrectant, sed non docent proximum, non admonent, non increpant. Non indulgent crapulæ, sed non opitulantur fame pereuntibus: Non loquuntur impia, sed impia molientibus non obsistunt. Quid multis? Innoxii vivunt, sed sibi vivunt suæque quieti consulunt. At non ita Paulus, qui flet cum flentibus, qui uritur offenso quolibet, qui infirmatur cum quolibet, qui per infamiam & bonam famam procurat salutem hominum. Quum tot sint malorum species, cur singularitatis numero dixit, *declina a malo?* Quia non potuit absolutius significare corpus & universitatem malorum omnium. Sic de Christo loquitur Joannes Baptista, *Ecce qui tollit peccatum mundi.* Similiter & ante dixit, *Cohibe linguam tuam a malo.* ne quod mali genus nobis exciperemus. Sunt enim qui dicunt, a blasphemia cohibeo linguam, ab obtrectatione non est necesse: vulgare vitium est. A perjurio refreno, a mendaciis ac turpiloquio non item. Rursum, audimus quosdam dicentes, ab adulterio & incesto mihi tempero, in simplici stupro mihi indulgeo. A furto contineo manus, sed a vinolentia non possum. Ne voces hujusmodi audirentur, simpliciter dixit, *declina a malo.* Fortasse nec illud indignum animadverti. Non dixit, *vita malum*, sed *declina a malo.* Quum in hac vita malorum plena sint omnia, nemo potest vitare malum, sed declinare potest, ne vulneretur. Declinat autem qui corporis flexu telum effugit. Ita quoties incurrit in nos malum objecta peccandi materia, deflectamus, & alio vertamus animum. Quo? ad preces, ad eleemosynas, ad sacrarum litterarum studia, ad cruciatus Gehennæ, ad æternæ vitæ præmia. Si declinandum a malo quum incurrit, quid sperandum de his, qui sibi prudenter accersunt peccandi materiam? Rursus hic aliquis quærit, quod est malum, quod bonum? Manifesta mala indicat illa lex omnium hominum insita mentibus, *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.* Cæterum, malum est, quidquid prohibent divinæ litteræ: bonum, quidquid præcipiunt, suadentve. Occurrit interim & alia ratio, quare in arcanis litteris primæ partes tribuantur linguæ. Nam illud omnibus conspicuum est, multorum causam malorum esse ventrem, & ea quæ sub ventre sunt, multa mala committi oculis & manibus, at una lingua cæteris omnibus nocentior est. Sed quæ tandem est altera illa ratio? Quoniam ut omnis mali principium a lingua profectum est, ita salutis omnis origo per linguam venit. Lingua serpentis mendax pariter ac blasphema in errorem pertraxit Evam. Deus dixerat, *Si comederitis morte moriemini.* Serpens dicit, *non moriemini, sed aperientur oculi vestri & eritis sicut Dii.* Dolus est quum falsa pollicetur ut fallat, blasphemia dum Deo impingit vanitatem. Nec dubium est quin Eva blanditiis pellexerit maritum, *Corrumpunt bonos mores colloquia mala.* Vide, quantum mali ex hoc colloquio brevi contraxerint humani generis Principes auctores. Abdunt sese, jam hoc est volentis dolo fallere si possit. Evocantur ad confessionem. In lingua enim erat medicina mali. Jam lingua erat infecta dolo. Celat Adam crimen, & prætexit falsam causam, posteaquam latere non potuit, *Timui eo quod nudus essem.* Si vere timuisset, abstinuisset ab arbore interdicta. *Quod nudus essem,* & hic tacite Deum accusat, qui non providerit colono suo de amictu. Audit a Deo commissum suum, edisti de ligno, de quo ne gustaris vetueram; Saltem nunc cohibe linguam a malo, infelix, confitere peccatum. Non facit, sed addit malum malo, culpam rejiciens in mulierem, imo oblique in Deum ipsum, qui talem sociam adjunxerat. Quid mulier? Incusat serpentem. Hoc non est loqui veritatem, sed ipsi etiam Deo velle fucum facere, qui inspector est cordium. Hinc illud malorum agmen, quibus nunc agitatur vita mortalium. A lingua morbus, sed ab eadem medicina. Pro serpentis blasphema mendacique lingua, venit Dei verbum, in cujus ore non est inventum mendacium, sed glorificans Deum in omnibus, hominum generi protulit verba vivifica. Fecit quod docuit, præstitit quod promisit. Audiit Eva serpentem, & in mortem corruit fraude Diaboli: audiit Ecclesia Christum, & revixit spiritu Christi. Illa ex colloquio serpentis didicit excusare peccatum, & meruit

ruit maledictionem. Ecclesia ex alloquio Christi didicit confiteri peccata, & impetravit benedictionem: Hier. 17. *Benedictus enim vir qui confidit in Domino.* Nam transfigurati in benedictum, fiunt & ipsi benedicti. Corde creditur ad justitiam, ore confessio fit ad salutem. Qui renuntiat Diabolo & omnibus pompis ejus, cohibet linguam a malo: qui profitetur Jesum esse Filium Dei, & totius salutis auctorem unicum, loquitur lingua nova, magnificans Deum, & sublevans proximum. Abjectus est vetus homo, in novo fides per dilectionem operatur. Etiamne restat aliquid? Nihil aliud, quam ut in via Domini sine intermissione progrediamur, donec occurramus in virum perfectum, in mensuram plenitudinis Christi. [*Inquire pacem, & persequere eam.*] *Non est pax impiis, dicit Dominus.* Sola pietas donat veram pacem, eamque triplicem. Efficit enim ut homo liberatus a peccatis pacem habeat cum Deo, quemadmodum ait Apostolus, *Justificati per* Roman. 5. *fidem, pacem habemus ad Deum.* Unde? Ex meritis nostris? Nequaquam, sed per Dominum nostrum Jesum Christum. Cum autem in nullo redarguit nos nostra conscientia, pacem habet quisque secum. Nihil enim inquietius, nihil rixosius animo sibi male conscio. Cum hominibus autem facile pacem habebit, qui nemini maledicit, qui nemini imponit, sed qui omnibus pro viribus & benedicit & benefacit. Postremo, qui maledicenti non remaledicit, qui lædentem non ulciscitur, sed malefacta potius benefactis pensat, quemadmodum Rom. 12. Paulus ad Romanos, *Si fieri potest, quod in nobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.* Qui potest hoc fieri? *Non vosmet ipsos,* inquit, *defendentes,* sive, quod dilucidius est, *ulciscentes, carissimi, sed date locum iræ: Scriptum est enim, Mea est ultio, & ego rependam, dicit Dominus.* Difficillimum, inquies, est quod præcipit, sed difficilius est quod in eodem capite præcepit; *Benedicite persequentibus vos, benedicite & nolite maledicere.* Fecerunt hæc Apostoli, fecit hæc Paulus, nec tamen habuerunt pacem cum omnibus hominibus, & eo præfatus est Apostolus, *Si fieri potest*: certe quod in ipsis erat, etiam cum Judæis ac Gentibus pacem habuerunt Apostoli. Hic est præcipuus bonæ arboris fructus, nullis hominum injuriis a mentis tranquillitate dejici, nullis contumeliis a benefaciendi studio alienari. Alia facile vel simulantur a nobis, vel fallunt nos. Legimus olim Monachos in desertis agentes, precibus, jejuniis, vilitate vestitus ac ciborum, chameuniis, & æstus frigorisque patientia inter se decertasse: quosdam produxisse inediam in quartum diem, alios in septimum, nonnullos etiam diutius, adeo ut fuisse legantur, e quorum dentibus scaterent vermes ob inediam: atque his rebus magnam sanctitatis opinionem sibi apud vulgus conciliabant. Et tamen ex his sanctis qui vocabantur ad munus Episcopi, lacessiti contumeliis, vexati injuriis, prorsus, ut inquit Chrysostomus, furiosi reperiebantur, ac ne levibus quidem injuriis ferendis pares. Tales arbores radicem habebant vitiatam, frondibus luxuriantes, fructu veræ pietatis vacuæ. Ac probabile est, Satanam ex hujusmodi certaminibus nihilominus lucri tulisse, quam ex aliorum crapula. De his loquor qui ista vel immodice faciunt, vel ob humanum aliquem affectum. Fortasse & hodie reperias, qui tum sibi, tum aliis mira sanctimonia præditi videantur, ob similium rerum observationes: sed dum non dicam colaphis cæsi, sed verbo læsi, totum mundum excitant ad vindictam, quantum absint a vera pietate, res ipsa clamitat. Omnes Dominum timeamus, & omnes efficiamur filii pacis, condonantes invicem in caritate Dei, ut quæ pacis sunt invicem sectemur, & quæ ædificationis sunt, invicem custodiamus. Plurima occurrunt in hominum vita, quæ pacem concordiamque labefactant, eoque ad hujus custodiam vigilantes cautosque nos esse vult Propheta dicens: *Inquire pacem & persequere eam.* Si tibi parum convenit cum proximo, da operam ut redeas in gratiam, placa si offendisti, sarci si læsisti. Si ille non lacessitus te læsit, condona ex animo, iram illius expugna comitate verborum, obrue illum beneficiis, hoc enim

A faciens, carbones igneos congeres in caput ejus. Sed Rom. 12. quidam beneficiis exasperantur. Quid facias illis? Tales non sunt homines, sed feris immitiores, quæ natura immites, beneficiis cicurantur. Tu tamen quod est hominis fecisti, inquisisti pacem, superest ut persequaris eam. Persequimur fugientia, & persequimur ea quæ perficiuntur. Non contingit in hac vita simpliciter perfecta pax, sed tamen ad perfectionem connitendum est, quantum patitur humana imbecillitas. Nisi enim hic inquiramus & persequamur pacem, non perveniemus ad illam beatam pacem regni cœlestis. Interea pax Phil. 4. Dei exsuperans omnem sensum, custodiet corda & intelligentias nostras in Christo Jesu, donec venerit illud B quod perfectum est omni ex parte, quum nihil erit admixtum adulterinum, sed Deus erit omnia in omnibus. Verum interim si pii nullam moliuntur vindictam, geminum videtur imminere discrimen, ne in tanta malorum conspiratione boni non subsistant, & impios ad lædendi majorem audaciam exstimulet impunitas. Utrique periculo Propheta duobus versibus occurrit, docens, nec piis utcumque pressis defutura præsidia, nec impiis suam malitiam fore impune. *Oculi,* inquit, *Domini super justos, & aures ejus in preces eorum. Vultus autem Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum*] Quid timeant, aut a quibus timeant, quos Dominus semper propitio respicit oculo? Sinit C ad tempus affligi suos, gaudet spectare certamina piorum: sed idem spectator dat vires, ne succumbant, addit robur, ut superent. In unum imbecillem, inermem, conspirant tot Reges, ferociunt tot agmina cataphractorum, dolis, improbitate, venenatis linguis, favoribus & in primis hypocrisi armatorum. Cursitant sursum deorsum per orbem, nusquam non spargunt venenum aspidum quod habent in labiis, personant cornu Alectûs. Adeste omnes, nemo se subducat huic militiæ. Opprimamus pauperem justum, ne parcamus ei, Sapien. 2. circumveniamus eum, quoniam inutilis est nobis, & contrarius est operibus nostris: exprobrat nobis peccata legis, & diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ: promittit se scientiam Dei habere, & Filium Dei no-D minat. Factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum, gravis est nobis etiam ad videndum, quoniam dissimilis est aliis in viis suis, & mutatæ sunt viæ ejus. Tamquam nugaces æstimati sumus ab illo, abstinet se a viis nostris; Morte turpissima condemnemus eum. Nonne hic tam manifeste depingitur conspiratio Scribarum, Pharisæorum & Sacerdotum in pauperem Christum, ut nisi secus judicet Ecclesia, suspicari possim hunc librum post Christi resurrectionem fuisse scriptum. Quod Pharisæi fuerunt in Christum, hoc & hodie moliuntur in Christi oves Pharisæorum similes, qui timent regno suo, discruciantur aperiri fucos, metuunt ventribus & voluptatibus suis. Quid interim animi putatis habere pauperculum illum? Quid dicit, quid faciet circumdatus a tot leonibus, tot canibus, tot E viperis? Quid aliud? Attollet oculos ad Dominum, committet se illi, qui unus potentior est universis & Dæmonum, & impiorum turmis, ejus præsidio fidens dicet cum Propheta: *Dominus salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo?* Et rursum: *Non timebo millia populi circumdantis me.* Sive vivo sive morior, Domino vivo ac morior. Nec est tamen quod illi molitores cogitent: Si in justos intentos habet oculos, non videbit nostra consilia, & impune faciemus quod facimus. Nequaquam. Quid igitur? *Vultus* F *autem Domini super facientes mala*] Qui callent litteras Hebraicas, admonent, hic non simpliciter positum esse [1] *vultum,* sed *vultum iracundum* ac *terribilem.* Deus non commutat vultum suum, sed idem vultus, aliis adfert solatium, aliis terrorem. Velut eumdem Principem strenui milites intuentur, & gaudent exspectantes coronam: vident desertores, & horrescunt, exspectantes supplicium. Sic ubi venerit Filius hominis, quanto gaudio intuebuntur vultum ejus, qui pro nomine illius

1 Alicujus hominis nequam opera usus hic est *Erasmus*, nam in Hebraicis codicibus est פנים *phanim*, quod per se iratum vultum non sonat. Si legeretur hic אף *aph*, posset admitti quod habet noster.

illius ignominiam, carceres, eculeos, ignes & mortes perpessi sunt: quanta rursus trepidatione spectabunt faciem illius, qui sævierunt in membra illius? Proinde, qui hic oppugnamini malorum insidiis, absit ut despondeatis animum, pugnatis sub oculis æterni Principis, non dimovet a vobis oculos suos, qui non dormitat neque dormit: si vos deficiunt vires humanæ, en! præsto est qui ferat auxilium, tantum ad illum mittite legatos, preces vestras cum fiducia. Ut oculos habet amicos, ita aures habet pronas & attentas: Nec est quod moliamini ultionem. Non latet illum quid machinentur hostes, quo tendant, quid moliantur. Habet & ad illos intentam faciem, non ut coronet, sed ut perdat de terra memoriam eorum. Totus perit, cujus & memoria tollitur. Mors haud dubie de terra tollit omnes impios, sed quomodo tollitur memoria? Nonne celebre est hodie nomen Caligulæ, Neronis, Annæ & Cajaphæ? Nomen accipe dictum pro gloria. Affectabant illi laudem, & adsequuti sunt apud quam plurimos, dum occiderent Christum ut impium, & Christianos ut scelerosos, eamque gloriam conabantur variis modis ad posteros transmittere. Sed omnem illorum gloriam Dominus vertit in summam ignominiam. Quos illi pro scelerosis interfecerunt, hodie pro divis toto orbe celebrantur: nomen autem illorum qui hæc patrarunt, apud omnes est exsecrabile. Et si superest illorum memoria, non superest nisi ad eorum ignominiam. Eorum vero memoria feliciter superest, quorum nomina scripta sunt in cœlis, ubi nulla erit impiorum mentio. Infeliciter traditi sunt oblivioni sempiternæ, quorum nomina deleta sunt de terra viventium, & cum justis non scribuntur. Hæc est terra quam in Euangelio Dominus pollicetur mansuetis: *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.* Habeant, occupent, teneant ad breve tempus leones hanc miserandam terram, modo ovibus in æternum contingat illa terra felicissima. Quoque magis confirmet piorum fiduciam, sicut antea suum proposuit exemplum, ita nunc multos justos ob oculos nobis ponit, ut idem speremus in nobis quod perspeximus in cæteris, si modo illorum justitiam imitemur. *Clamaverunt*, inquit, *justi, & Dominus exaudivit eos, & ex omnibus afflictionibus eripuit eos.*] Clamaverunt ad Dominum Hebræi in Ægypto, & Dominus liberavit eos. A tot Regibus impetiti sunt, clamaverunt, & Dominus eripuit eos. Clamaverunt in exsilio Babylonico, & Dominus eripuit illos. Clamarunt tres pueri in camino ardente, & liberati sunt. Clamavit Jonas de ventre ceti, & Dominus eripuit illum. Clamavit Helisæus, & excæcati sunt qui missi fuerant ad occidendum eum. Clamavit Anna uxor Helcanæ, & liberata est a probro sterilitatis. Dies me deficiet citius quam nomina, si pergam omnes commemorare qui clamaverunt ad Dominum & exauditi sunt. Sed an semper eripiat clamantes, & an ex omnibus molestiis? expendendum est. Eruit tres pueros de camino ardente, sed Maccabæos fratres non eripuit e tam immanibus tormentis. Eripuit Danielem de lacu leonum, sed tot Prophetas passus est trucidari. Eripuit Petrum a vinculis misso Angelo, sed Paulum ter clamantem non eripuit a stimulis Satanæ. Quosdam Martyres ad tempus eripuit Dominus, quos tamen post occidi passus est. Hæc quæstio a me bis antea soluta est. Ut petunt, ita liberantur. Qui pie clamat, non postulat liberari, si vel ipsi satius est non liberari, vel magis facit ad gloriam Dei. Sive igitur liberentur a tormentis, sive perimantur, habent quod petiverunt. Deinde liberatur, quisquis superat. Ergo, quum Dominus tantum impertit robur spiritus, ut justus superior sit omnibus malis, liberavit illum, quia reddidit invictum. Postremo, mors eripit justum ab omnibus molestiis, ac transmittit eo ubi nullus est dolor, sed æterna gaudia. Itaque justus quum moriens subducitur a malis, verius liberatur quam is, qui ad tempus eripitur, servatus aliis gravioribus certaminibus. Hic enim ut cesset persecutor, ipsa vita mortalis multum miseriarum secum trahit. Verius liberatur a naufragio, qui enatat in terram, quam qui in navi tempestatem effugit, sed exspectans aliam, aut Syrtes aut Charybdim, aut scopulos, aut aliud simile periculum. Ergo juxta secundam rationem etiam in hac vita eripitur ab omnibus malis, qui munitus gratia Dei, quamquam multis malis premitur, nullo tamen opprimi potest: juxta postremam, mors liberat etiam ab his incommodis, sine quibus hæc vita mortalis non peragitur, a quibus nec illi sunt immunes, qui videntur in hoc mundo felicissimi. *Prope est Dominus his qui tribulato sunt corde, & humiles spiritu salvabit*] Quidam ex Hebræo verterunt, *Proximus est Dominus his qui contriti sunt corde, & confractos spiritu servabit.* Multa congerit Propheta ad magis magisque corroborandam nostram fiduciam. Si proximus est Dominus: cur toties audimus clamandi verbum? An surdaster est Deus, ut etiam proximo sit occlamandum? In corde tuo Deus est, nec ut audiat ullo vocis strepitu opus est. Audita est Anna, nihil dicens. Vehementer clamavit, qui cum vivida fide, flagrantique affectu, etiam silens petiit aliquid a Domino. Baalitarum est intendere vocem corporis dilatatis faucibus. Hic cordis clamor est, non oris. Penetralem habet vocem fides & caritas, pervenientem usque ad aures Dei. Juxta sensum humanum Deus nusquam est, quia nullo loco circumscribitur, uti nec tempore, aut si usquam est, æque est ubique sine loco, quemadmodum semper est sine tempore. Juxta mysticam Scripturæ linguam, aliis propinquus est, alios e longinquo prospicit, quemadmodum in alios intentos habet oculos, ab aliis avertit faciem. Nos e sublimi despicientes quo quidque humilius est, hoc minus cernimus. Contra Deus, quum sit omnium maxime sublimis, tamen humillima quæque maxime intuetur oculis misericordiæ. Sic enim habet alius Psalmus: *Excelsus Dominus & humilia respicit, & alta de longe cognoscit.* Quid te attollis in altum & erigis adversus Deum? Si vis ut te videat, si vis ut audiat, demitte te ipsum, sed corde magis quam corpore. Amat cor mite, cor humile, cor contritum & confractum; *Super quem*, inquit, *requiescet spiritus meus, nisi super humilem & quietum ac trementem verba mea?* Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Rursus alius Psalmus: *Cor contritum & humiliatum non despicies.* Quid est igitur *cor confractum*, & *spiritus contritus*? Cor nullam fiduciam ponens in viribus suis, sed omnibus præsidiis humanæ naturæ diffisum, totum se committit arbitrio divino, ut ipse fingat velut e luto quidquid voluerit. Quid est aliud homo quamvis dives, quamvis potens, quamvis robustus, quamvis eruditus, quamvis prudens, nisi vas fictile? Quod si lutum induruit, non recipit impressionem spiritus, sed resistit fingenti gratiæ. Confringe, Domine, tua virga testam hanc & tamquam vas figuli comminue, ut denuo tua misericordia maceratum, obsequatur Spiritui tuo refingenti. Nemo potest esse vas honorificum ad omnem usum accommodum in magna domo Domini, nisi refingat eum cœlestis ille figulus, qui nihil a nobis requirit, quam materiam obsequentem digitis spiritus. Induruerant operum suorum fiducia Judæi, eoque semper restiterunt doctrinæ Christi. Sed cor contritum non potest resistere cuiquam, non erigit sese, non molitur vindictam, tantum exspectat manum Domini. Quid? an non videmus eos qui fundendi arte student imaginem quam maxime expressam reddere, pulverem aut quærunt aut faciunt quam minutissimum, maximeque friabilem? Tale cor nos exhibeamus artifici spiritui. Homini Judaico, & suis fidenti viribus ita per Esaiam loquitur Dominus: *Ego autem annuntiabo justitiam tuam, & opera tua non proderunt tibi. Cum clamaveris, liberent te congregati tui. Et omnes eos auferet ventus, tollet aura.* Hoc ad testas induratas. Nunc audi cor contritum: *Qui autem fiduciam habet mei, hæreditabit terram. Quia hæc dicit excelsus & sublimis, habitans æternitatem, & sanctum nomen ejus in excelso & in sancto habitans, & cum contrito & humiliato spiritu, ut vivificet spiritum humilium, & vivificet cor contritorum.* Audis Dominum habitantem in excelsis, sed eumdem habitantem in corde contrito, humili & confracto. Ergo si volumus no-

[Margin: 137. ; Esa. 57.]

nobis proximum esse Dominum, præparemus illi cordis domicilium, ut ipse virtutem suam in nostra humilitate perficiat. Fingat, refingat, perire non potest quod illius commissum est manibus. Mundus promittit blanda jucundaque auribus, sed fallit: porrigit escam, & infigit uncum. At Dominus prædicit mala, quo præmoniti facilius feramus venientia. Utrum optabilius, per brevi finiendas molestias transilire ad æterna gaudia, an per fluxa commoda, momentaneasque voluptates ire in Gehennam? Sic Deo visum est, ut pietatem sectantes variis modis affligantur in hoc seculo, quo gloriosius coronentur in futuro. [*Multæ tribulationes justorum, sed de omnibus his liberabit eos Dominus*] Durum erat audire, plurimas fore afflictiones justorum, nisi adderetur, sed de his omnibus liberabit eos Dominus. Multa sunt toleranda militibus, sed præsto est certa victoria. Si hoc Imperator homo posset certo polliceri suis, quam haberet alacres ad omne periculum milites. Quid promittit Epaminondas, aut alius huic similis militi? Si vincat, prædæ partem. Si cadat, fortitudinis gloriam, eamque brevi abolendam. Noster Imperator Christus suis militibus, & hic promittit salarium bonæ conscientiæ, & in posterum sempiternam gloriam, & quod promittit non minus facile præstat quam promittit, cur non alacribus animis adimus pugnam? Si quis nosse volet quot tempestates sint ferendæ militi Christiano, legat beatum Paulum sua stratagemata commemorantem: *In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra* 2 Cor. 11. *modum, in mortibus frequenter. A Judæis quinquies quadragenas una minus accepi. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui, in itineribus sæpe, in periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus: in labore & ærumna, in vigiliis multis, in fame & siti, in jejuniis multis, in frigore & nuditate*: præter illa quæ extrinsecus instant, intus discruciat urgens sollicitudo omnium Ecclesiarum. Quantum est hic agmen calamitatum, quum nec omnia, nec singula attigerit. Sed in his omnibus gloriatur; nimirum, intelligens hæc nihil aliud esse, quam materiam majoris gloriæ, *In mundo*, inquit Dominus, Joan. 16. *pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum*. Confidite in me, & vincetis per me. Si in vobis ipsis confiditis, dejiciemini: Confidite in me, & qui me eripuit, vos quoque mihi junctos eripiet. Multæ sunt afflictiones, quæ non sunt justorum. Habet hic mundus bella, pestilentias, simultates, lites, super omnia cruciatum conscientiæ. Quæ sunt ergo propriæ justorum afflictiones? Quæ obveniunt propter justitiam. Alioqui latrones & piratæ non paucas habent afflictiones, etiamsi supplicium effugiant. Sed hi demum beati, qui multa perpetiuntur propter justitiam. Esurire, sitire, frigere, æstuare, ægrotare, senescere, mori, nihil aliud nos declarant esse, quam homines. Quamquam hæc quoque nobis vertuntur in materiam beatitudinis, si toto pectore quæramus regnum Dei & justitiam ejus. Quid de his, qui ob commissa scelera dant pœnas legibus? Si vere resipiscunt, & his afflictio vertitur in bonum. Nam & is justus est aliquo gradu, qui suam agnoscit injustitiam, & patienter tolerat commeritam pœnam. Quod si quis quærat, cur Dominus, quos ad hæreditatem regni destinavit, tot malis hic exerceri voluit, quum potuerit eos post vitam hic suaviter actam ad immortalitatem transferre? O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? Sic visum est Domino. An discipulus potior est Magistro, servus Domino? Si Christus hac via pervenit ad gloriam, tu postulas ut a deliciis ad delicias transferaris? Quisquis dicit, cur hic affliguntur justi, quid aliud dicit, quam cur milites objiciuntur hosti, cur athletæ opponitur adversarius? Nimirum, ut virtus illius inclarescat apud omnes. Quis admiraretur tolerantiam Job, nisi fuisset objectus Satanæ? Quis agnosceret magnitudinem David, nisi Saulis malitia illustrasset illius virtutem? Et si fas est huc e profanis aliquid admiscere litteris, Hercules obscurus esset, nisi

A illum objectum periculis Junonis odium reddidisset celebrem. Nec refert quibus monstris nos objiciat Dominus, quum idem qui mittit in periculum, largiatur victoriam, probatum vero spectatumque militem liberans ab omnibus malis. Hæc spes quo penitius infigeretur animis nostris, quater in hoc Psalmo repetitur eadem sententia: primum, *Exquisivi Dominum & exaudivit me, & ex omnibus afflictionibus eripuit me*. Mox, *Hic pauper clamavit, & Dominus exaudivit eum, & ex omnibus angustiis servavit eum*. Rursus in genere, *Clamaverunt justi, & Dominus exaudivit eos, & ex omnibus afflictionibus eorum eripuit eos*. Quarto hic, *Multæ tribulationes justorum, & ex omnibus his liberavit eos* B *Dominus*. Repetitur idem in clausula, *Redimet Dominus animas servorum suorum*. Non est hoc humanæ battologiæ, sed toties repetitur, ut excitetur nostra surditas, ut attenta fiat oblivio, confirmetur incredulitas. *Custodit Dominus omnia ossa eorum, unum ex his non conteretur*] Hoc simpliciter accipi potest ita dictum, quemadmodum Dominus in Euangelio loquitur Apostolis: *Capillus de capite vestro non peribit*. Hæc enim hyperbole promittit totius hominis resurrectionem, utcumque hic vel igni, vel ferro pereat corpus. Alioqui quot capilli nobis defluunt in vita? quos nihil attinet nobiscum resurgere, nihilo magis quam unguium præsegmina. Sed fortassis in ossium appellatione latet abstrusior aliquis sensus. Legimus enim in C Exodo præceptum, ne agni phase confringerent ossa, idque de Domino prædictum ostendit Euangelista, quum juxta historiam etiam ossa Christi confracta non sint in cruce. Et tamen mirum est, si manus & pedes clavis transfigi poterant, nullo osse confracto. Verum ut donemus, in Christo nullum corporis os fuisse confractum, ad confirmationem figuræ tamen hoc quoque nobis aliquid sublimius indicat: quando credibile non est, ut in his qui leonibus & pardis objecti, dilacerati sunt, qui serra dissecti, qui securi percussi, qui lapidati, qui e præcipitio dejecti, nullum os confractum fuerit. Sed quemadmodum interior homo noster habet oculos & aures suas, habet os & caput, habet ventrem, D manus & pedes suos, ita habet & ossa. Quum audis, *sapientis oculi in capite ejus*, utique mentis providentiam intelligis. Item quum audis, *præceptum Domini lucidum, illuminans oculos*, intelligentiam animi cogitas. Quum audis, *os meum aperui & attraxi spiritum*, accipis os animi credentis. Similiter quum audis: *Qui habet aures audiendi audiat*: aut, *dentes eorum contrivisti*: &, *custodiam legem tuam in medio ventris mei*: &, *manus vestræ sanguine plenæ sunt*: &, *pes justi non offendit*, animi parteis intelligis, non corporis. Quid igitur sibi volunt *ossa*? Nihil solidius in corpore animantis quam ossa, quæ nervis inter se connexa, totam corporis molem sustinent moventque, & in ossium intimis natura veluti thesaurum pretiosum recondidit medullam. Si per- E spexeris quid sit illud quod maxime corroborat hominem in omni tentatione, scies quæ sint ossa justorum. Nihil præjudico his quæ super hunc locum homines pii vel commenti sunt, vel comminisci poterunt. Mihi per ossa significare videtur, robur fidei, quemadmodum scribit Petrus: *Cui resistite robusti fide*. Quamdiu durat in nobis integra & inconcussa fides, non potest nos hostis noster dejicere. Et si quando eveniat, ut supplantati pertrahamur in ruinam, facile nos ipsos in gradum recipimus, & ad pugnam alacriores redimus. At cui sunt ossa confracta, nec surgere potest, nec pugnare. Quantum autem in homine crescit fides, tan- F tum crescit & robur animi, quemadmodum infantes & pusilli sunt, & imbecilles, quoniam mollia habent ossa paulatim adhuc crescentia, donec indurescant. Eoque Paulus infirmos in fide parvulos vocat in Christo. Tales erant Galatæ quos dejecerat Satanas in Judaismum. Quoties igitur sentimus in nobis vacillare fidem, clamemus cum Propheta: *Sana me, Domine, quoniam conturbata sunt omnia ossa mea*. Clamemus cum Apostolis: *Domine, adauge nobis fidem*. Si ossa sunt fides, quid nervi & caro? Nervi caritas est, quæ membra membris connectit, ut suo quodque fungatur officio.

cio. Caro sunt bona opera, quæ sicut fidei caritatique adhærent, ita vicissim ornant & tuentur eam. Sed quum una sit omnium piorum fides, qui convenit quod ait, custodit omnia ossa, unum ex his non conteretur? Una quidem est fides, sed tot possunt dici fides, quot sunt articuli fidei. Potest esse fractum brachium, cui sint integra crura. Hæretici videntur habere quædam ossa integra, quia multa pie nobiscum profitentur. Sic & Judæi nobiscum confitentur unum Deum, conditorem cœli & terræ. Magnum os est sed unicum. Sed Dominus custodit omnia ossa justorum, nec patitur illos in ullo articulo a fidei Catholicæ veritate discedere. Nec enim salvus esse potest homo, si vel unum os habeat confractum. Nihil prodest Judæo quod profitetur unum Deum, si negat Filium & Spiritum Sanctum. Frustra profitetur Christum pro nobis passum, qui negat corporis resurrectionem. Quid igitur dicemus de his qui in aliquo errore Hæretico decesserunt? Irenæus adhæsit Chiliastis, Cyprianus retingendos censuit tinctos ab Hæreticis, Divus Hieronymus ut Hæreticam sententiam damnat eorum opinionem, qui submovent a munere Episcopi eum, qui mortua uxore, quam duxerat ante baptismum, lotus in Christo ducit alteram. Augustinus constanter affirmat infantes baptizatos, nisi sumserint corpus & sanguinem Domini, in æternum perire, nec eis quidquam prodesse baptismum: & in hac sententia propemodum constat fuisse totam Ecclesiam Occidentalem, & verisimile est etiam Orientalem. Si sancti fuerunt, quare non custodivit Dominus omnia ossa eorum: si non fuerunt, quare eos pro sanctis veneratur Ecclesia? Aliud est os habere læsum aut luxatum, aliud confractum. Læsum sanari potest, luxatum reponi potest, confractum vix sanabile est. Rarum enim exemplum est, Hæreticum obfirmatum ex animo redire ad Ecclesiæ societatem. Sed qui simpliciter errat intellectu, nondum corrupto affectu, facile revocatur in viam. Sic errabat Paulus, & ideo monitus continuo rediit in viam. Itidem si pios illos viros admonuisset Ecclesiæ vox, protinus abjecissent errorem suum. Simplicius autem est, ut versiculum hunc interpretemur de resurrectione mortuorum, de qua vaticinatur Ezechiel, loquens ad ossa arida, quæ recepto spiritu sibi rursus junguntur. Quidam exusserunt pios homines, sic ut & ossa redigerent in cineres, eosque sparserunt in aquam aut in ventos, ne qua foret spes restitutionis. Sed Dominus omnipotens, non sinit unum os ita confringi, ut non resurgat in judicio. Spes ergo resurrectionis facit ut mors justorum & felix sit & optanda, quoniam resurgent in vitam æternam: Sed eadem facit, ut mors impiorum sit pessima, quia velint nolint resurgent in cruciatus Gehennæ: minus infelix futura, si morte periret totus homo. *Beati*, inquit Joannes, *qui in Domino moriuntur*. In Domino moriuntur, qui moriuntur cum certa spe resurrectionis. Non ergo mori miserum est, sed male mori miserum est, sicut nec vivere per se bonum est, sed bene vivere bonum est. Invertuntur rerum vices, impii dicunt, *morte pessima condemnemus eum*: at Scriptura dicit, *mors peccatorum pessima*. Si mors peccatorum pessima est, & nullus hominum vivit absque peccato, quis erit salvus? Non de quovis peccato loquitur hic Propheta, neque enim omne peccatum deprimit in Gehennam. Quod igitur peccatum dicit? Explanat occurrens tantæ cogitationi, [*Et qui oderunt justum delinquent*] Sed quem justum sentit Propheta? Primum, eum, qui justificat per fidem omnem hominem venientem in hunc mundum. Hunc qui rejecerunt, qui credere noluerunt, audiunt: *Vos in peccatis vestris moriemini*. Talis mors pessima est. Potest & de quovis recte intelligi. Nolite mirari si odit vos mundus, & me priorem vobis odio habuit. Qui spiritu hujus mundi plenus est, odit omnes, in quibus videt imaginem Christi. De talibus vix ulla spes est. Sed qui subinde peccant, atque ob id sibi displicent, amant tamen in aliis pudicitiam qua ipsi carent, amant sobrietatem quam ipsi non habent, ac justorum egestatem suis facultatibus sublevant, implorant illorum apud Dominum preces, de his, si modo absit hypocrisis, bona spes est. Non enim hactenus peccant, ut oderint justum, sed se ipsos potius oderunt quod justi non sint. Pro talibus orandum est, ut proficiant. Est enim nonnullus justitiæ gradus, alienam amare justitiam, & suam odisse injustitiam. Jam si mors impiorum pessima est, mors piorum optima sit oportet. Verum illud optimum ac pessimum, non est æstimandum ad vulgi trutinam. Vulgus enim ut eos bene vivere dicit, qui vivunt honorati, divites, salubri corpore, in deliciis, expertes laborum, expertes calamitatum: ita si quem conspexerit ad justam senectutem pervenisse integris facultatibus, incolumes relinquens liberos, inter honoratos amicos, in sinu uxoris clausuræ oculos efflavit animam, præsertim si morbus nec gravis fuit nec diuturnus, si commoda exspiratio, quam Octavianus Cæsar solebat appellare εὐθανασίαν, mox magnificus funeris apparatus, ingens turba pullatorum, magnus luctus, magnus ordo daduchorum, ambitiosus campanarum strepitus, parentalia venerabiliter decantata, monumentum marmore, ebore, auro argentoque decoratum, idque summo altari proximum, dicere solet, o quam feliciter ille mortuus est! At si mortuus est in peccatis, juxta Prophetæ judicium, pessime mortuus est. Sic mortuus ac sepultus est ille dives Euangelicus: at Lazarus videbatur miserrime mori, quum illius mors fuerit pretiosa in conspectu Domini. Illum mors transmisit ad æternos cruciatus, hunc in requiem æternam. Fortasse in luto inter canes mortuus est pauper, nullo præsente amico, cognato aut uxore; & tamen hæc mors fuit illi felicissima, illa diviti pessima. Quid enim refert corpus in templo putrescere, si anima sepulta sit apud inferos? Magis autem credendum est Scripturæ, quam vulgo. Jam sunt qui si quem viderint lenta ægrotatione contabuisse, tandem in lecto confessum & absolutum perceptis omnibus Ecclesiæ sacramentis, inter multos orantes efflasse animam, quam bene, inquiunt, ille mortuus est. Contra de eo qui paralysi, apoplexia, aut alio præsentaneo malo correptus, sine confessione, sine sacramentis exspiravit, dicunt, quam misere ille mortuus est, *Deus*, inquiunt, *avertat a me subitaneam mortem*. Cur judicamus proximum, ignari qua fide sit mortuus? Varia sunt mortis genera, nec est in nobis ut hoc aut illo modo moriamur. Equidem arbitror, multos qui suspendio aut gladio lictoris, aut incendio, perierunt, sanctius mori, quam divites quosdam, quibus nihil non exhibitum est quod foris exhiberi potest. Quod in corde latet, solus novit Deus. Audiant ergo feroces, mors peccatorum pessima, & a malitia sua resipiscant: audiant simplices afflicti, & desinant de vindicta cogitare. Si quid habet solatii ultio, juxta alium Psalmum: *Lætabitur justus quum viderit vindictam*: nulla potest esse vindicta gravior, hac quæ manet impios, mors pessima in peccatis, mors æterna in suppliciis. Olim sancti delectabantur contemplatione veracitatis & justitiæ Dei, quoniam præstitit quod minatus est, reddidit quod commeruit impietas. Nam in harmonia universi, & Gehennæ horror decorum adjuvat. Absit autem ut in hac vita homo de hominis exitio gaudeat. Quamquam enim in Propheticis litteris frequenter oratur, ut confundantur, & pereant inimici, nos illa de alio vindictæ genere debemus interpretari, videlicet, ut confundantur ad pœnitentiam, & occidatur in eis impius, incipiatque vivere pius. Tale exitium sibi quisque debet optare, qui peccatis circumventus est, ut pudefiat resipiscens, & occidatur quod in ipso male vivit. Pudeat adulterii, & occiso adultero, vivat amator pudicitiæ. Qui fontes Hebraicarum litterarum excutere studuerunt, aliter legunt hunc versiculum: [*Occidet impium malitia, & qui odio habent justum, desolabuntur*, sive *destruentur*] Ostendit eos nihil profecturos, qui odio pietatis homines pios affligunt. Nam, ut nemo moliatur in eos vindictam, ipsi semet occidunt sua malitia. Ipsum enim peccatum animæ mors est. Mortui sunt igitur & in hac vita, quicumque Christum habent odio, eumque in suis membris persequuntur: & quod in alios moliuntur, in ipsos

Apoc. 14.

reci-

recidet. Quid moliuntur? Ut exstinguant justum. At ipsis eveniet ut in æternum destruantur, ac desolentur divina misericordia. Contra, mala quæ machinantur in justos, justis cedent in lucrum, dum ex magnitudine certaminum crescunt coronæ. Quid non tentatum est a Judæis, ut Christum cum sua doctrina funditus abolerent? Quid autem conata est illorum malitia, quod non cesserit in Christi gloriam? Quas machinas non expedierunt impii Principes adversus Christi discipulos? Sed dum eos perdere studuerunt, illustrarunt: dumque Religionem demoliri nituntur, confirmarunt auxeruntque: & dum sibi regnum parare laborarunt, paraverunt exitium. Quare perierunt ac desolati sunt? Quia sua ipsorum malitia interfecit eos, dum furentes impingunt in lapidem qui nulli cedit. Quare adversus pios nihil valuit impiorum obstinata perversitas? *Quia Dominus redimit eos*] Nam Hebraica veritas habet verbum præsentis temporis, ut intelligamus esse perpetuum quod promittitur. Et si interdum non redimit corpora suorum, certe redimit animas, quas protegit a peccato quæ vera est mors, eoque subjicit: *Et non delinquent omnes qui confidunt in eo*] Exstincta fide, peccatur ad mortem: quam diu vivit scintilla fidei, magnum licet crimen, morbus est verius quam mors. Ergo quotquot perseverant confidentes in Domino, non peccant peccatum ad mortem. Petrus mox restitutus est, quia non abjecit fiduciam: Judas in æternum periit, quia spem abjecit. Pro eo quod nos legimus, *non delinquent*, quidam ex Hebræo sermone legunt, *non desolabuntur*; voces diversæ sunt, res est eadem. Vere desolantur, quos deserit Dei misericordia. Eam abigit a nobis peccatum, non quodlibet, sed capitale & perseverans. Ideo non destituentur, quia non peccabunt: ideo non

A peccarunt, quia non deserit illos gratia Dei. Sed cur quos ante vocavit filios: *Venite filii, audite me*, nunc appellat servos suos? Filius caritatis nomen, servus obedientiæ. Deus prior dilexit, & gratis justificatos adscivit in numerum filiorum, cujus præcepta dum religioso tremore servamus, exsequentes quidquid jussit, & obedientes usque ad mortem, servi sumus, & eo magis filii sumus, quia servi. Apud homines honorificum est dici filium, humile vocari servum, sed gloriosa est appellatio vocari servum Dei. Filii vocamur, quatenus redamamus amantem Deum, quatenus hæredes sumus

B regni, quatenus insiti Christo per regenerationis lavacrum. Servi sumus, quatenus a tyrannide Diaboli pretioso Christi sanguine redemti, & juxta doctrinam illius, in novitate vitæ ambulantes. Patris est fovere quod genuit, Redemtoris est tueri quod adseruit. Quum misericorditer nos vocat ad Euangeliæ gratiam, filii vocabulo veluti blanditur. Quum impios ac Satanæ ministros deterret a persecutione piorum, servos eos appellat, ut quos ereptos Satanæ, in suum jus tutelamque vindicavit. Dementia igitur est, in eorum exitium conspirare, qui tam amantem habent Patrem, qui tam

C potentem habent Dominum. Sub tali Pastore non est quod timeamus oves illius, modo simus humiles ac simplices, contritum habentes cor, non fidentes nostris viribus, sed spem omnem in illo figentes, certum quod ille in hujus seculi procellis servavit animas nostras a peccato letali, nec destituet nos illius misericordia, sed in resurrectione totos restituet in consortium regni sui, ubi cum omnibus sanctis benedicemus & magnificabimus illum in omni tempore, semperque laus ejus in ore nostro, cui debetur omnis honos & gloria in omne ævum, AMEN.

ENARRATIONIS IN PSALMUM XXXIII. PER DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM,

FINIS.

R. PRÆSULI EIDEMQUE ILLUSTRISSIMO PRINCIPI

D. STANISLAO TURZONI

EPISCOPO OLMUTZENSI,

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS

S. D.

Nas Amyclas perdidit silentium, sed πολλὰς φιλίας ἀπροσηγορία διέλυσεν, *si qua fides priscorum Adagiis. Quum autem inter omnes possessiones nulla sit quæ cum fideli amico queat comparari, non existimavi, Præsulum ornatissime, committendum, ut mihi perpetua litterarum intermissio tam insignem Patronum videretur ademisse. Animo quidem meo numquam exciderat amabilis ille Turzo. Id enim qui possim, ni essem unus omnium qui vivunt non solum inhumanissimus, verum etiam ingratissimus? Sed interdum audiebam te mutasse sedem, interdum addubitabam, num in tantis rerum tumultibus esses incolumis, interdum nonnulla suspicio vellicabat animum, ne quis forte ex istorum numero, qui aconitum in lingua circumferunt, veterem tuam in me benevolentiam vel exstinxisset, vel certe refrigerasset. Sed* Gaspar Velius *quondam tuæ benignitatis alumnus, quum Cæsaream synodum apud Spirenses indictam petens, obiter nos inviseret, scrupulum omnem depulit, confirmans, & tibi res omnes esse ex animi sententia, nec pristino tuo erga me studio quidquam decessisse: sed quod ante crebro fecerat per litteras, tum præsens præsentem objurgabat, quod apud tam eximium amicum, non aliquo studiorum meorum monumento refricarem mei memoriam. Quum responderem, eam quidem voluntatem mihi fuisse perpetuam, cæterum hactenus nihil enatum, quod tanto Præsule dignum videretur, acrius etiam me objurgavit, qui non satis pernossem Turzonis humanitatem. Nullus, inquit, libellus est tam pusillus, quem ille non sit magni muneris loco accepturus, modo is sit* γνήσιος *Erasmici ingenii fœtus. Hic rursus quum excusarem jam dudum effœtum laboribus, calamitatibus, morbis & annis ingenium, nullam accepit tergiversationem, nec conquievit, donec pollicerer quod exigebat. Feci itaque quod solent Britanni: inter absentes mittuntur symbola, signa vocant illi, in quibus nemo spectat pretium, sed ejus qui mittit animus gratiam addit xenio, etiam si fragmentum sit panni cujuslibet, non majus ungue pollicis. Hoc exemplo provocatus, ac spe successus*

e Velii

e Velii sermone concepta, mitto Psalmum trigesimum octavum, a Veteribus varie tractatum, sed sic ut meo quidem judicio, quædam torsisse, quædam parum intellexisse videantur. Ego porro quid præstiterim, tuum esto judicium. Illud vere profiteri licet, mihi nonnihil sudatum esse, ut totius argumenti tenor sibi constaret. Hoc quidquid est munusculi, si tua pietas fronte serena acceperit, magna me affecerit voluptate, sed eam ipsam conduplicabis, si per litteras significare dignaberis, si quid secus a me tractatum velles. Nec dubito, quin hujusmodi multa sint occursura. Cæterum, in hoc Commentariolo videbis obiter nonnullam horum temporum imaginem, quibus inter tot humanæ vitæ calamitates, nulla perniciosior, inter tot pestes nulla pestilentior, quam linguæ letali veneno tinctæ, quæ sic τυραννεύουσιν *hoc seculo, ut non alio magis. Cognosces autem & nonnullam partem rerum mearum, ac fortasse miraberis hunc seniculum semianimem in tantis undique lacessentibus procellis ac tempestatibus, adhuc rectum tenere clavum. Sed* ὁ κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου, ἀπὸ τίνος δειλιάσω; *Libet enim apud te* ἑλληνίζειν, *quem accipio jam pridem, licet ni fallor,* ἤδη ἐπὶ γήραος οὐδῷ, *factum esse* φιλέλληνα, *Græcisque litteris strenuam navare operam, ingenti sane multorum pudore, qui juvenes præcipuam hanc studiorum partem negligunt, & ad Theologiæ adyta illotis, ut ajunt, pedibus irrumpunt. Bene vale. Datum apud Friburgum Brisgojæ Idibus Februarii.* M D XXXII.

ENARRATIO PSALMI XXXVIII.

DIXI CUSTODIAM VIAS MEAS;

Multum ab Enarratione Veterum differens.

PER

DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM.

A Itulus in ipso statim Psalmi frontispicio, ceu nitidissima quæpiam stellula, prælucens expergefacit oculos animorum nostrorum, ac vellit aures mentium, ne dormitantes audiamus, aut oscitantes accipiamus quod adfertur e divini Spiritus mystico penu. Sic enim habet: *In finem pro Idythun ipsi David.* Quum audis *in finem*, quæ vox frequenter in sacris litteris declarat non terminum, sed consummationem: quemadmodum beato Paulo Christus dicitur *finis legis*, non quod legem abrogarit, sed quod absolverit: protinus admoneris, ne quid hic humile, ne quid vulgare, ne quid mediocre exspectes, sed sublime quiddam ac perfectum. Virtus enim in infirmitate perficitur, & ut aurum igni, ita sincera fides per tentationes spectata redditur & explorata. Quum audis pro Idythun, quæ vox Hebræis sonat *transiliens eos*, agnoscis animam piam, tædio rerum humanarum fessam, in quibus longe plus aloes est quam mellis, ac veluti delassatam calumniis, conviciis, & insectationibus improborum, suspirantem ac gestientem evolare e lutei domicilii latebris, in illam perfectam beatarum mentium requiem, a quarum oculis Deus absterserit omnem lacrymam, nec jam metuendus est illis ullus luctus, clamor aut dolor. Quum audis *canticum*, intelligis hæc non magno vocis sonitu, sed ingenti cordis affectu dici. Dixerit aliquis, canticum in afflictione, musica est in luctu. Est quidem canticum graduum, & canticum ἐπινίκιον quo post victoriam gratias agamus Deo: verum qui rebus afflictis, agnoscit culpam suam, & ad Deum erigit animum, gratissimam cantionem profert auribus Dei, quam nisi cecineris, numquam poteris canere canticum triumphale. Canticum autem hoc habet geminum affectum, terrestris vitæ tædium, ac cœlestis vitæ desiderium. Multa sunt quæ pias animas hinc velut extrudunt ipsa molestia, sed majora sunt, quæ mentes nostras hinc proliciant, etiam si hæc vita non esset tot undique molestiis fermentata. Quum audis David, commoneris hanc cantionem non esse profectam ab humano sensu, sed a spiritu Christi, cujus typum frequenter in mysticis litteris gerit Rex ille, citharœdus & ipse. Ita demum harmonia grata est auribus æterni Regis, si David suggerat canticum, Idythun decantet: non quod ipse commentus est, sed quod præit ille Spiritus, qui nobis per Prophetas & Apostolos tot tam efficaces edidit cantiones, ut mortuos etiam ad vitam revocare possint, modo ne aures vestras habeamus terrenis cupiditatibus obturatas. Doctor enim Ecclesiasticus, nihil aliud esse debet quam organum Spiritus, per humanam linguam hominibus resonantis. Quamquam autem in rebus externis, aliud est cithara, aliud citharœdus, & juxta historiam alius fuit David qui canticum hoc composuit, alius Idythun qui cecinit: tamen juxta sensum allegoricum, nihil absurdi est si idem homo sit cithara & citharœdus, idem David Rex, & Idythun fides movens. Juxta sensum igitur humiliorem, quem nobis tradit liber 1 Paralip. capite XXV. David segregavit in cultum Dei certos musicos, qui non tantum canerent, sed etiam prophetarent in citharis, psalteriis, ac cymbalis: canerent autem non in nuptiis, non in theatris, non in choreis, non in conviviis & comessationibus, sed in templo, nec apud homines, sed coram Domino. Atque horum functio, ibi ministerium appellatur, ne quis sibi docendi munus arripiat, sed exspectet donec vocetur a David: vocatus autem ne vitiet traditum melos cœleste, commentis hominum, aut terrenis affectibus. Quisquis verus est Idythun: hoc est, qui jam factus spiritualis cunctos humanos affectus transsiliit, is demum nihil canit nisi Prophetias. Nam Apostolo Paulo Prophetæ dicuntur, non ii tantum qui ventura prædicunt, verum etiam qui retrusos arcanæ Scripturæ sensus enarrant. Falluntur enim qui credunt illam per humanas disciplinas absque spiritus afflatu posse intelligi. Prius illud Prophetiæ genus, quod olim in summo fuit apud Synagogam pretio, exortum Evangelii jubar non exstinxit quidem, sed tamen obscuravit. Jam enim venit quem illi futurum annuntiabant, magnaque ex parte facta sunt, quæ illi futura prædixerunt. Nunc igitur Ecclesia potissimum ornatur Prophetis, qui gregem Dominicum pascunt doctrina spirituali proferentes de thesauris Scripturarum nova & vetera. Hoc Prophetarum genus vult Paulus ubique loqui in Ecclesiis, quo confirmentur infirmi, doceantur errantes, resipiscant impii. Sed ut omnium citharœdorum ac Prophetarum Princeps est David ille noster, Dominus Jesus Christus: ita idem omnium Idythun, id est, salientium primus ac summus est: a quo uno velut a fonte manat omnibus, ut vel citharœdorum vel Idythun cognomine digni sint. Olim apud Græcos proverbium jactatum est, *complures inveniri Thyrsigeros, sed paucos Bacchos*: consimiliter apud nos multos videre est pulsantes citharam, sed, heu! pauci sunt, qui canant Prophetias: aut si canunt Propheticam cantilenam, non aliqua chorda tacta, quam intactam oportuit, vitient spirituale melos. Solus ille meram puramque Prophetiam resonare potest, cui David

1 *Cor.* 14.

vid citharam porrexerit, cuique sonoras fides Christi Spiritus artificio suo temperat, qui si linguæ quoque meæ plectrum vobis precantibus modulari dignetur, fortassis nec inamœnum nec infrugiferum fuerit aliquantisper velut in exquisitæ quapiam artis tabula in hoc citharœdo immorari. In eodem igitur primo citharœdum, mox Idythun contemplemur, quo magis nos ad illud absolutissimum exemplar componamus. Corpus Dominicum electa fuit cithara, quod Spiritus cœlestis e purissima Virgine purissimum concinnavit, & ab omni terreni limi contagio prorsus immune compegit. Hæc cithara per omne tempus, quo in terris visus est Christus & cum hominibus versatus, numquam desiit emodulari gloriam Patris: sive dum mirabiliter nascitur, mirabilius adolescit: sive dum divini vigoris scintillas ostendens, verbo sanat ægrotos, oculorum lumen reddit cæcis, integritati restituit mancos ac debiles, mundat leprosos, potenti jussu propellit noxios Dæmones, imperat ventis ac mari, in vitam revocat mortuos, horum omnium laudem gloriamque transscribens Patri velut auctori primario. Ad hæc dum hominis adsumpti veritatem adstruit jejunans, orans, esuriens, sitiens, lassescens, dumque capitur, ligatur, cæditur, occiditur. Siquidem, *gaudium patris non modo sapiens est filius*, juxta Sapientis dictum, verum etiam obediens. Nulla autem major obedientia, quam usque ad mortem, eamque crucis. Atque interim sua cithara omne Prophetiæ genus explevit, dum se declarat nosse secretas hominum cogitationes, dum aperit Scripturas, docens jam adesse tempus de quo tam multa vaticinati fuerant Prophetæ: dum prædicit mortem, sepulturam resurrectionemque suam, & in cœlos reditum, promittens Paracletum, præmonens Apostolos quid essent ob ipsius nomen perpessuri. Postremo suis pollicitus est in resurrectione vitam æternam, incredulis denunciavit Gehennam. Numquam tamen hac cithara modulatius cecinit, ut esset vere summus in extremo actu artifex, quam quum membris omnibus in cruce distentis extremum illud edidit melos paternis auribus gratissimum, nobis saluberrimum. Quid amabilius illa cantione, qua Psalmum vigesimum primum recinens, innocens deprecatus est pro nocentibus, nostram causam in se transferens? Quid admirabilius ea voce, qua Patrem deprecans pro his qui quum essent necis auctores, convitiis incessebant pendentem ipsa morte gravioribus: *Pater*, inquit, *ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt.* Nimirum, hæc erat vox perfectissimæ caritatis, nec ea fuit inefficax. Exauditus est enim citharœdus pro sui reverentia. Tendi magis chorda caritatis vix potest. Extremam vocem edidit validissime tensa chorda fiduciæ, quum egregius ille citharœdus valido clamore paternis manibus commendaret spiritum suum, & mox exspiravit volensque deposuit animam suam. Hujus chordæ sonitus tantum valuit, ut ad ejus vocem velum templi a summo usque ad imum diruptum sit, terra concussa, petræ scissæ, aperta monumenta, complures excitati mortui, territi satellites, conversus centurio, sol caligine obductus. Quid umquam simile potuit humana musica? Veterum litteris proditum est esse certos tibiarum modos, qui ischiadicis cruciatum temperant: quo præsidio Hismenias Thebanus plurimis Bœotorum opitulatus fertur, quemadmodum Terpander & Arion Lesbios atque Jones gravissimis morbis cantu liberasse. Apud Italos & hodie mos est tarantulæ, id est phalangii aranei genus, certis modulis succurrere ictu prostratis: sicut apud Germanos morbo comitiali collapsos cantu erigunt ac sanant. Insomnia laborantibus & ad paraphronesim tendentibus, musica conciliant somnum. Nam infantes suavi concentu a ploratu ad quietem paulatim invitari notissimum est. Sunt modi quidam Phrygii qui in furorem agant: sunt diversi qui furentem ad sobrietatem componant, quod Pythagoram in adolescente Tauromintano fecisse narrant, dum tibicinam pro Phrygiis modis spondeos jubet occinere. Viros ad prælium animari cantu nemini incognitum est. Quin & illud in confesso est, nullam

Prover. 10.

A esse ætatem, nullum sexum, qui non sentiat musicæ vim, etiam si quæ sit ars nesciant: in causa putant esse, quod juxta Platonem anima mundi musica ratione concinnata sit: unde fit ut singulorum animæ naturali sensu modulato concentu delectentur, inconcinno offendantur. Jam creditum est esse modos ad quos fontes exsiliant, tripudii specie, quo minus mirum quod de Arione ac Delphino celebratum est. Nec omnino fabulosum est, quod scribit Maro,

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

Ne persequamur omnia miracula, quibus artem musicam, seu veris, seu confictis commendavit antiquitas. Sed ut hæc sint omnia vera, adde & illa quæ plurima

B de Orphei cithara prisci commemorant, talem musicæ vim quis umquam commemoravit? aut quis umquam ausus est fingere? David ad tempus cithara sua temperabat furorem Saulis, sed protinus recurrebat spiritus domini malus. Verum quid hoc ad omnipotentem Christi citharam, quæ Dæmones abigit, & Dei Patris iram vertit in misericordiam? Obmutuerat hæc cithara paulisper corpore Domini in sepulcro reconditio. At non sustinuit Pater suavissimæ citharæ diutinum silentium. Excitat dormientem in mystico Psalmo clamans: *Exsurge gloria mea*, exsurge psalterium &

C cithara. Cui mox respondet cithara: *Exsurgam diluculo.* Et hic quoque vaticinium loquitur cithara. Siquidem diluculo surrexit Dominus, per universum orbem illustraturus gloriam Patris. Quamquam idem citharœdus & hodie canit nobis in litteris sacris, canit per pios Doctores, si modo nos aures purgatas adhibeamus. Et hodie, sanat ægrotos, pellit Dæmones, excitat mortuos, dum excutit languorem animis, dum insanis cupiditatibus liberat, dum ab impia vita revocat ad studium pietatis. Juvaret in hujus citharœdi contemplatione diutius immorari, sed tituli brevitas ad Idythun considerationem revocat. Quemadmodum enim Dominus fuit citharœdorum omnium præstantissimus, ita etiam inter saliendi laude celebres lon-

D ge primas tenet. Hic siquidem est ille, quem sponsa Propheticis oculis vidit in cantico mystico, quum ait: *Vox dilecti mei, ecce venit iste saliens in montibus, transiliens colles.* Non incedit vulgari gradu, qui sic amat. Saltu fertur, qui impotenti fertur affectu. A monte transsilit in montem, colles properandi studio transsilit. Excelsi montes sunt, inter Angelos Seraphim & Cherubim, nec in his moratus est Idythun ille mirabilis, sed per hos saliit Filius Dei. Eximii montes fuerunt ante legem Job, Melchisedec, Abraham, Isaac & Jacob: insignis mons erat Moses, ac reliqui Prophetæ: in nullo tamen horum conquievit, sed veluti per gradus, amoris impatiens ad sponsam suam Ecclesiam

E desiliit Dominus, omnes hujus mundi sapientes veluti colliculos transsiliens. Quod enim juxta vulgus hominum altissimum est, ad Dei sublimitatem collatum humile est. Qui insilit, figit pedem, sed ad tempus modo: qui transsilit, prorsus contemnit: ita juxta profanas Historias Remus transsiliit mœnia Romuli. Fortasse colles non absurde quis interpretetur legis vetustæ cærimonias ac præcepta. Cærimonias transsiliit Dominus, per præcepta saliit ad perfectiorem justitiam, quam fuerat Scribarum & Pharisæorum: non quod ipse huc profecerit, sed quod huc sua membra provexerit. Vidit eumdem mirificos dantem saltus, Propheta David, ita loquens in spiritu Psal. XVIII. *In sole posuit tabernaculum suum, & ipse tamquam sponsus proce-*

F *dens de thalamo suo.* Quum audis sponsi nomen, agnoscis, opinor, eumdem qui per montes salit in amoris cantico, nunc mihi specta, quæso, saltus prodigiosos ultro citroque factos. *Exsultavit ut gigas ad currendam viam, a summo cælo egressio ejus, & occursus ejus usque ad summum ejus.* Quod sol est in hoc visibili mundo, hoc Deus est in universo. In hoc sole Dei Filius posuit tabernaculum suum, qui semper fuit apud Patrem lucem inhabitans inaccessam. Ab hac ineffabili sublimitate potens ille gigas non vi pertractus, sed amore pellectus, magna alacritate descendit in Virginis uterum: ac tandem resiliens ab inferis, quo potenter desilierat, ad eam-

eamdem claritatem se recepit in qua fuerat ante mundum conditum. Sed quemadmodum sic a Paterna sublimitate processit, ut nihilo secius cum Patre maneret: ita supremo saltu sic ad Patris dextram consedit, ut sponsam suam adhuc ex parte in terris agentem non deserat. Psalmi vaticinium elegantibus numeris expressit Christianæ Philosophiæ præclarus ille choraules Prudentius: *Procedit*, inquit, *e thalamo suo pudoris aula Regia, gemina gigas substantia, alacris ut currat viam.* Egressus ejus a Patre, regressus ejus ad Patrem: excursus usque ad inferos, recursus ad sedem Dei. Nimirum, pedibus amor addidit alas. Profecto mirus erat saltus, quum Filius e gremio Patris desiliret in uterum Virginis: rursus a terra subsiliit in altitudinem crucis, illinc ad se pertracturus omnia. Rursus a cruce corpore quidem desiliit in sepulcrum, spiritu vero in extremos Tartari recessus: hinc denuo subsiliit in terras, a terris ad thronum Dei; nec ineleganter idem depinxit prosa, quam chorus Ecclesiasticus alternis canit in festo adscensus Dominici. Huic nomen exstat conveniens Idythun. Nam transsilivit omnes strenue montes colliculosque Bethel, saltum de cœlo dedit in Virginalem ventrem, inde in pelagus seculi: postquam illud suo mitigavit potentatu, tetras Phlegethontis assiliit tenebras. Principis illius disturbato imperio, manipulis plurimis inde erutis, mundum illustrat suo jubare, captivitatemque detentam inibi victor ducit secum: & redivivum jam suis se præbuit, servis & amicis. Denique saltum dederat hodie maximum, nubes polosque cursu perpete transsiliens. Hos gradus, quibus æterna sapientia dispensavit humani generis redemtionem, Scriptura nunc cursus, nunc saltus appellat: quod in his nulla fuerit necessitas, quæ trahere solet invitos, sed caritas ultro properans ac sitiens. Hanc spiritus alacritatem promtosque mentis impetus Scriptura nonnumquam & volatus nomine designat, veluti quum Esaias admirans Apostolos ad imitationem Dominicæ caritatis, infatigabili Euangelii propagandi studio per universas mundi plagas cur-
Esa. 60. sitantes, ait: *Qui sunt hi, qui ut nubes volant, & quasi columba ad fenestras suas.* Hujusmodi saltum meditaba-
Psal. 54. tur & præclarus ille citharœdus, quum caneret: *Quis mihi dabit pennas sicut columbæ, & volabo & requiescam?* Negant autem naturæ scrutatores ullam avem cum columba conferri posse volatus pernicitate, quum alioqui sit inermis atque imbellis. Proinde non optavit Propheta pennas aquilæ, aut accipitris, aut milvi, sed columbæ: quæ læsa vindictam moliri nescit, sed adversus omnes molestias, quibus vita mortalium undiquaque obsita est, non aliud quærit remedium, quam fugæ. Quo vero fugit columba Christi? Haud alio quam ad ipsum Christum in cœlis residentem, columbinæ simplicitatis amatorem ac patronum. Mira columbinarum mentium velocitas, quæ quum domicilium terreni corporis inhabitent, tamen subinde rapiuntur in cœlum, atque illic verius sunt ubi amant quam ubi animant. Congruenter igitur & Spiritus Sanctus in columbæ specie primum, deinde in figura ignis apparuit: quod eos quos afflavit, & simplices reddit, nihil habentes fellis ad vindictam, & alacres facit ad omne opus bonum, & igneos, semper ad cœlestem patriam suspirantes. Porro tametsi Christus Princeps citharœdorum ac salientium fuit, eximii vero citharœdi ac salientes Apostoli reliquique Martyres: cunctis tamen qui Christi nomen profitentur, pro viribus enitendum est, ut ipsi quoque fiant Citharœdi & Idythun: præcipue tamen iis qui in vicem Apostolorum successerunt, veluti Pastores gregis Dominici, Doctoresque multitudinis. Hos enim oportet semper aliquid resonare Propheticum de lege Domini, non solum cithara, dum erudiunt populum, verum etiam psalterio, dum increpant delinquentes, ac tympano, dum retundunt obstinate repugnantes veritati: nam in his tribus organis fuisse peritus narratur Idythun. Rursus cymbalis suave sonantibus, dum correptionis asperitatem dulcedine leniunt caritatis, ne frater absorbeatur graviore tristitia: denique lyra, dum errore lapsos, blandioribus monitis in viam revocant, & cum infirmis infirmantur. Ad hoc musices studium excitat Timotheum suum beatus Apostolus: *Testificor*, inquit, Cap. 2. & 3.
coram Deo & Jesu Christo, qui judicaturus est vivos & mortuos, & per adventum ipsius, & regnum ejus, prædica verbum, insta opportune importune, argue, obsecra, increpa, in omni patientia & doctrina. Nullum autem musicum organum est, quod non porrigat divina Scriptura: nec ullum cantionis genus est, quod illa non suppeditet, quemadmodum ad eumdem idem scribit Paulus: *Omnis enim Scriptura divinitus inspirata utilis est* 2. 3.
ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia, ut perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus. Sed bonus citharœdus esse non potest, qui non sit Idythun, omnesque cupiditates humanas spiritu transsilierit. Etenim si inter canendum obstrepat, emolumenti studium, aut gloriæ sitis, aut ira odiumve, aut metus hominum, aut hæreticus error, una chorda dissonans vitiat totam hormoniam. Hujusmodi citharœdi erant de quibus ad Philippenses scribit Apostolus: *Quidam & propter* Cap. 1.
invidiam & contentionem, Christum annuntiant non sincere. Quod si offenduntur aures hominum quoties in cantione resonat aliqua chorda præter melos, & concentum vitians: quanto magis offenduntur aures Dei, quum in divino cantico obstrepit chorda Satanæ? An non videmus ut homines, qui hominibus canunt testudine citharave, si qua fides æquo tensior sit aut remissior, mox levissimum etiam discrimen auribus deprehendant, puta semitonii aut dieseos, nec adduci possint ut pergant canere nisi prius chordam obstrepentem correxerint. Facit hoc Dionysiacus mercede conductus ut delectet temulentum convivium: & non facit idem divini verbi citharœdus, ut servet Christi sanguine redemtum populum? Hominis aures non ferunt citharam vel una chorda vitiatam, & Deus feret cantionem humanis cupiditatibus dissonantem? Subsiliat igitur, qui studet agere bonum citharœdum Domini, & juxta vocem Esaiæ, semet ab humilibus curis sustol- Cap. 40.
lat in altum. *Super montem excelsum adscende tu qui Euangelizas Sion, exalta in fortitudine vocem tuam, qui Euangelizas Hierusalem.* Ecclesiæ civitas in monte sita est, non illi conveniunt humiles & Judaicæ cantiones. Quid autem sublime canet, cujus animus totus humi repit? Si quis hic interpellarit dicens, inter Christianos difficillimum esse reperire talem citharœdum, huic quid aliud respondeam, quam vetus proverbium: *Quæ pulcherrima sunt, eadem esse tum difficillima, tum inventu rarissima.* Quisquis Episcopum profitetur, munus profitetur homine sublimius. Id quisquis suscipit, se ipsum transsiliat oportet atque ad Euangelicam sublimitatem evolet. Reperitur enim & hic saltus in mysticis litteris, quo homo transsilit se ipsum. Bonus enim citharœdus, juxta beatum Hieremiam, sedebit solitarius, quia levavit se super se. Qui Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat, sed etiam atque etiam videat, quale sit quod optat, & quam ipse congruat functioni quam ambit, expendat. Si quis ambiat adscribi in militiam cui non sit telum, protinus audit, quid in bello facies inermis? Neque minus ridiculum fuerit, si quis cum balista veniat, neque tendendi neque jaculandi gnarus. Neque quisquam sic insanit, ut ornatu musico prodeat in theatrum aut non habens citharam, aut si habeat gemmis distinctam, auro ornatam, fides pulsare nesciat? Quid huic superest, nisi ut quo majorem de se concitavit exspectationem, hoc turpius exsibiletur? At multo justius qui ambit Episcopi functionem, ineptus ad prædicandum Dei verbum audiat, quid hic facis absque cithara & divinæ musices imperitus? Oportet enim Episcopum nihil magis esse quam bonum citharœdum, bonum psaltem, bonum tympanisten, & bonum cymbalisten, semper aliquid occinentem, obmodulantem, obstrepentem atque obtinnientem ovibus Christi. Sed organis Angelicis utendum est, ne quid terrenum resonet tua musica. *Labia*, inquit Malachias, *Sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requi-* Cap. 2.
rent ex ore ejus, quia Angelus Domini exercituum est. Ut fal-

falsus est *nuncius*, nam id sonat Græcis *Angelus*, qui aliud nunciat quam mandatum est: ita falsus est citharœdus, qui canit canticum quod non composuit noster David. Sunt enim Prophetæ qui vaticinantur, non quod suggessit Christi spiritus, sed quod insibilavit spiritus ille mendax, & mendacii pater atque princeps. Tales citharœdi sunt, qui Scripturam detorquent ad suos affectus, eamque servire cogunt, quam decebat esse omnium dominam, totiusque vitæ nostræ magistram. Nec minus detestandi sunt citharœdi, qui Davidicas cantiones aliis modis personant quam oportet, quique nothas ac peregrinas cantilenas invehunt in templum Domini. Cantorum officium, Scriptura *παραλειτουργῶν ministerium* appellat, Paulus *dispensationem* vocat. *Minister*, alienæ voluntatis est exsecutor, non suæ persecutor, & *dispensator* rem alienam tractat: pariter autem & inter ministros & inter dispensatores illud modo requiritur, ut quis fidelis inveniatur. Quisquis igitur Pastoris munus sumsisti, primum illud habeto curæ, ut seligaris a David, sic enim loquitur Scriptura: *David & Magistratus exercitus segregaverunt in ministerium filios Asaph & Heman & Idythun.* Apud multitudinem canit Doctor, sed a multitudinis affectibus segregatus sit oportet. Deinde ne cecineris aliud canticum, quam quod composuit David. Adhæc canas in templo, canas ad ædificationem Ecclesiæ. Male canunt Hæretici, qui non cantant in templo Domini, sed in profanis damnatisque conventiculis ganniunt. Postremo, ut canas Prophetiam, sinceriter enarrans mysticum Scripturæ sensum, idque coram Domino, haud alio spectans, quam ad illius gloriam. Ejusmodi citharœdus fuit ille qui dixit: *Modo hominibus suadeo, an Deo? Aut quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem.* Atque hoc solet esse præcipuum citharœdi studium, ut placeat theatro seu convivio. Numquam autem tam præclare fuit actum cum rebus humanis, ut optima vulgo placuerint, sed plerique sibi quærunt cantores, qui jucunda canant potius quam salubria: & quoniam juxta Paulum, aures habent prurientes, malunt tibicinem qui assentationis voluptate scabat aures, quam qui veritatis sinceritate componat affectus. Hujusmodi nonnullos deplorat apud Galatas inveniri, quum ait: *Ergo inimicus factus sum vera loquens vobis.* Tales, nimirum, & apud Esaiam obstrepunt Propheticæ cantioni dicentes: *Loquimini nobis placentia, videte nobis errores: auferte a me viam, declinate a me semitam, cesset a facie nostra sanctus Israel.* Qui de terra est, terrena loquitur, & humana placent hominibus. Paulus autem divinis auribus placere studuit, bona fide resonans canticum non suum, sed Dei. *Euangelium*, inquit, *meum non est secundum hominem*, neque enim ab homine accepi illud neque didici, sed per revelationem Jesu Christi. Neque tamen eadem harmoniæ ratio convenit omnibus: in causa est, partim humanorum ingeniorum varietas, partim adsuetudo. Qui natura ferociores sunt, Phrygiis modis magis afficiuntur, ob animorum cognationem: qui molliores, malunt audire Lydios. Rursus ea cuique musica dulcior est cui adsuevit. Hanc varietatem non oportet latere citharœdum Ecclesiasticum, ut juxta Pauli exemplum, sic omnia fiat omnibus, ut tamen a sinceritate prædicationis non recedat. Consultum enim est optimis adsuescere, quibus jucunditatem addet usus. Nihil est magis varium Paulo, at rursus eodem nihil simplicius. Proinde quam erat insignis citharœdus, tam idem erat arte saliendi præcellens. An non egregius saltus est, quidquid hic mundus habet vel expetendum vel horrendum, magno animo velut e sublimi despicere? Sic enim scribit Philippensibus: *Sed quæ mihi fuerunt lucra, reputavi propter Christum detrimenta. Quin existimo omnia detrimenta esse propter eminentem scientiam Jesu Christi Domini mei, propter quem omnia detrimentum feci, & arbitratus sum stercora, ut Christum lucrifaciam.* Multos colles habet hic mundus qui obstant ad Christum properanti, velut affectus cognatorum, carnis imbecillitas, splendor divitiarum, dignitas honorum, voluptatum illecebræ, celebritas famæ: & his contrariæ eluviones, solitudo tristis, paupertas ubique conculcata, conditionis humilitas omnibus exposita injuriis, labores & cruciatus, infamia & ignominia. Hos omnes colles transsiliat oportet, qui cantionem suam optat placere Domino. Deinde saliat per montes, progrediens de virtute ad virtutem, donec videatur Deus Deorum in Sion. Nam & Sion mons est, & Hebræis *speculam* sonat. Huc ab humilibus curis subvolet oportet, qui videre desiderat Dominum virtutum qui in excelsis habitat, & cujus fundamenta sunt in montibus sanctis: sed in his nullo magis delectatur, quam qui sustinet portas Sion. Hæc est urbs fidelis, quam convellere non queunt inferorum portæ. Huc igitur transsiliat oportet, qui cantare velit hymnum de canticis Sion. Habet autem & hic mundus montes suos, quos exsecratur David dicens: *Montes Gelboe, nec ros nec pluvia cadat super vos, ubi ceciderunt fortes Israël.* Et alibi: *Omnes montes in circuitu visitet Dominus, a Gelboe autem transeat.* Hi sunt montes inanis gloriæ, quæ primum Luciferum dejecit e sublimi, & hodie multos occidit, qui videbantur jam pietatis tenere culmen. Metuebat sibi ab his montibus beatissimus Paulus, cui datus est stimulus carnis, & colaphistes Satanas, ne forte magnitudo revelationum transversum raperet in montem Gelboe, quæ vox declarat *decursum*. Huc enim adscendisse præcipitium est, quemadmodum demisisse sese verus adscensus est. Sterilis est Gelboe, quoniam in elatam animam non intrat sapientia, sed humilibus datur gratia. Quæ si forte & in montes effundatur, quoniam pluviæ ritu mox defluit, nihil adfert bonæ frugis. Quisquis igitur cupit vere sublimis esse in Christo, sit in se ipso humilis: & qui sibi videtur sapere, stultus fiat, ut sit vere sapiens. Quod si quis stultæ gloriæ flatus impulerit nos in montes Gelboe, mox resiliamus, nec illic figamus sedem, illius exemplo territi, qui dum thronum suum collocat in Aquilone, quod est cœli fastigium, similis esse studens Altissimo, dejectus est infra omnem humilitatem. Si Paulum, qui transsiliit in tertium cœlum, ibique audivit verba arcana, quæ nefas est hominem homini proloqui, terruit ille mons exsecratus, quanto magis nobis ab omni celsitudine mentis cavendum est. Ingens collis est amor vitæ, horrenda vorago est, metus mortis, utrumque transsilit Paulus, quum ait: Mihi vivere Christus est & mori lucrum. Ut igitur efficiamur Idythun, expediti ad saltum, exoneremus nos ipsos omnibus sarcinis, quæ deprimunt sensum multa cogitantem, abrumpamus omnes remoras & retinacula carnis. Quomodo subsiliemus onusti plumbo criminum? Quomodo subvolabimus irretiti visco voluptatum, involuti spinis divitiarum, illaqueati luxu, ebrii dulcedine gloriæ mundanæ, immersi limo terrenarum sollicitudinum, per quas vix umquam licet ad puriorem auram caput attollere? Cupienti sinceriter dispensare verbum salutiferum, multa frequenter occurrunt obstacula. Caro dicit, si hæc prædicavero, mulctabor damno: transsili lamam hanc. Si veritatem libere profitear, incurram Principis indignationem: transsili rupem istam. Judicabor Hæreticus iis qui ventri suo serviunt, magis quam Jesu Christo: transsili remoram istam. Rapiar in discrimen capitis: transsili scopulum. Ne trepida, sed leva oculos tuos in montes, unde veniet auxilium tibi. Sustulisse mentis oculos in montes, est subsiliisse in montes. Neque enim hi saltus corpore peraguntur, sed animo: In eo nimirum, fides habet oculos, affectus sunt pedes. Qui saliunt, prius destinant oculis locum, quem petunt pedibus. Ita prius est credere quam amare, prius, inquam, non tam tempore, quam natura. Quot sunt affectus in homine, tot sunt chordæ in cithara, tot sunt pedes in anima. Sed ut sunt affectus quidam improbi, quidam naturales, quidam spirituales, ita sunt variæ chordæ diversa sonantes. At chordæ quæ vitiant harmoniam, aut incidendæ sunt, aut si hoc fieri non potest donec animus versatur in hoc terreno corpore, certe transsiliendæ sunt. Si ab affectibus turpibus subsilisti ad affectus naturæ, e monstro factus es homo.

Nam

Col. 1 — Galat. 1. — Esa. 30. — Cap. 3. — Psal. 83. — Psal. 86. — 2 Reg. 1. — Philip. 1.

A B C D E F

Nam si diligis uxorem, aut parentem, aut liberos eo affectu, quo probus Ethnicus diligit suos, nihil aliud es quam homo, vicinus periculo, si per occasionem, necessariorum caritas te pertrahat ad injustitiam. Verum si naturam transilieris, ac subvolaris ad spiritum, jam homine major, cœpisti ad Angelorum sublimitatem accedere. Amas uxorem, non voluptatis gratia, sed quod Christus jussit eam diligi, deserturus uxorem citius quam a Christi præscriptis recessurus, jam transilisti ab anima ad spiritum. Sunt quinque sensus externi, sunt totidem interni. Hos omnes transiliat oportet, qui velit esse verus Idythun, & in templo coram Domino canere. Hujusmodi citharœdus erat Paulus quum ait, Non enim sumus sicut plurimi adulterantes verbum Dei, sed ex sinceritate sicut ex Deo, coram Deo in Christo loquimur. Sunt quatuor affectiones humanæ mentis, tyrannidem exercentes in vitam humanam, spes ac metus, gaudium & dolor. Has fides si intenderis ad res hujus mundi, vitiant melos: sin ad pietatem, hoc est, si spem figas in Deo, si metu Dei abstineas a turpibus, si nihil æque doleat ac turpitudo, si nihil jucundius lucro bonæ mentis, suavissimam reddunt harmoniam. Cui dolet jactura rei, nec dolet dispendium bonæ mentis, male tetendit chordam. Esse autem & animi fides ac musicam, Ethnicis etiam Poetis, tum animadversum est, tum litteris proditum. Sic enim apud illos Tragicus quispiam loquitur de homine, quem prava cupiditas transversum rapit ab honesto, κινοῦσα χόρδας τὰς ἀκινήτους φρενῶν, id est, *Chordas movendo non movendas pectoris.* Admonitus per insomnium Socrates, ut daret operam musicæ, Cono præceptore didicit canere fidibus. Quum nihilo secius rediret insomnium, composuit versibus aliquot Æsopi apologos, eosque decantavit. Nam & Poetice Musica quædam est. Quum subinde rediens visio moneret eadem, cœpit operam dare Philosophiæ morali, quod per hanc compositis animi cupiditatibus, admirabilis ille virtutum concentus ad rationem temperatur. Quemadmodum temperatura elementorum & qualitatum in corpore humano, tum animæ & corporis conjunctio, & animæ virium inter se modulatio, musica quædam est, quam Boetius *humanam* appellat. Ac mox desiit admonitrix visio. Verum humana Philosophia non potest hanc melodiam reddere, quæ digna sit templo Domini, quoniam illic ad rationem humanam tenduntur chordæ. At humana ratio frequenter discrepat a Spiritu Dei, ad cujus voluntatem nisi tendantur omnes animi nostri chordæ, non potest reddi bene modulata cantio. Pythagoras in cœlestibus orbibus admirabilem quamdam harmoniam deprehendisse creditur, quam mundanam appellant: negant enim esse verisimile, ut tam immensa corpora tanta celeritate silentio moveantur: sed illa demum vere cœlestis musica, quæ ad ejus voluntatem modulata est, qui cœlorum orbes & quidquid illorum ambitu cingitur, condidit & gubernat. Est apud Philosophos tertium musices genus, quod per organa flatu potissimum & pulsu constat. In quo juxta historiam præcelluit David & Idythun. Sed nostra musica spiritualis est, quoniam Deo, qui spiritus est, psallimus. Hujus illud est caput, ut totus homo concordet divinæ voluntati, quæ certissima regula est honesti, quemadmodum docet Apostolus scribens Ephesiis: *Nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Dei.* Audisti quæ res faciat veram harmoniam. Nunc audi quid vitiet organum. *Et nolite*, inquit, *inebriari vino, in quo est luxuria.* Siccis & extenuatis fidibus redditur sonus gratissimus. Organum autem hujus musices cor hominis est, quod divino Spiritu a carnea natura redditur subtile. Sed *replemini*, inquit, *Spiritu Sancto.* Apparatum est instrumentum, nunc audi canticum: Loquentes vobismet ipsis in psalmis, hymnis & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris, Domino gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri Jesu Christi Deo & Patri. Quoniam autem chorus inamœnum reddit cantum, nisi concordia jungat impares, & suo quisque fungatur officio, subnectit: Subjecti invicem in timore Christi. Mulieres viris subditæ sint, & cætera, quæ nisi serventur, non constat concordia. Similiter & Colossenses exhortans ad concentum, in primis commendat caritatem mutuam: *Super omnia*, inquit, *hac caritatem habete, quod est vinculum perfectionis: & pax Christi exsultet in cordibus vestris, in qua vocati estis in uno corpore:* mox adjicit: *Docentes & commonentes vosmet ipsos, in psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus in gratia canentes in cordibus vestris Deo.* Porro, quid sit Deo canere, protinus exponit: *Omne quodcumque facitis, in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini nostri Jesu Christi, gratias agentes Deo & Patri per ipsum.* Qui gratias agit super omnibus, nusquam obstrepit divinæ voluntati: itaque corpus capiti congruit. Rursum, cum unumquodque membrum corporis suum tenet locum, suoque fungitur officio, dotemque a spiritu traditam confert ad communem utilitatem, nulla est inter homines dissonantia, veluti quum uxor obtemperat marito, maritus sic amat uxorem sicut Christus Ecclesiam: filii parentibus obsecundant, patres liberis clementer imperant: servi dominis ex animo placere student, heri sic eos habent, ut meminerint, conditione quidem esse servos, sed vocatione fratres. Nec absurdum fuerit flatilem musicam accipere, quæ facit ut omnis oratio nostra congruat præceptis Dei: pulsatilem, ut omnes actiones nostræ consonent illius voluntati. Id subnotasse videtur Apostolus, quum ait, *in verbo aut in opere*, verbum resonat, opus pulsat. Vitiat & illud harmoniam, quum vox loquentis a corde discrepat, aut quum orationi facta non respondent. Qui canunt hominibus, diligenter apparant citharam: nos autem si cupimus melos nostrum esse gratum divinis auribus, adaptemus cor, hoc est, mentem, & hujus chordas, id est, affectus recte tendamus, id fiet, si ad Christi gloriam, & proximi commodum intendamus. Vis audire rationem bene tendendi citharam hanc? Paulus longe Idythun illo superior ostendit: *Sive*, inquit, *manducatis, sive bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.* Ad hunc modum temperato mentis organo resonat illa suavissima cantio, quam idem depingit: *De cætero, fratres, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque justa, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ, si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate quæ & didicistis, & accepistis, & audistis & vidistis in me, hæc agite.* Omnis itaque musica quæ dissonat a voluntate spiritus, & a præscripto mysticæ Scripturæ, inamœna est & ingrata Deo: magis etiam invisa, si eam ad quam oportuit affectuum nostrorum chordas dirigere, perversa ad nostras cupiditates distorqueamus. Quorumdam cithara nihil aliud sonat quam mundum, hoc est, quæstum, adulationem & gloriam. Hoc si quis vestrum non satis intelligit, efficiam exemplo perspicuum. Audivi quemdam concionantem de verbis, quibus Maria Virgo respondit Angelo: *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum*, ex singulis verbis singulas Virginis virtutes colligebat, commentum hoc e Bernardo, ni fallor, mutuatus. Sed illius bene modulatam citharam, duabus chordis vitiabat. Quum enim exposuisset his verbis *secundum verbum tuum*, declarari fidem, adjecit in commendationem indulgentiarum Pontificiarum: qui velit eas sibi bono esse, necesse esse ut crederet, illud Pontifici Romano in manu esse, animam quam vellet ex inferis ereptam repente collocare in cœlo: simulque rem totius corporis gestu repræsentabat, primum demisso quantum potuit cum flexu corporis dextro brachio, moxque in sublime porrecto. Hæ, nimirum, duæ chordæ quæstus & adulationis corrumpebant alioqui bene modulatam cantionem. Tales non sunt citharœdi quos instituit David noster, sed Aspendii potius, in quos est jocus vetusti proverbii, quod intus canant sibi, videlicet, *suo ventri*, ut ait Apostolus, *servientes, non Jesu Christo.* Quidam alienis fidibus admixtis corrumpunt divinam harmoniam, dum vel humana Philosophia corrumpunt cœlestem sapientiam, vel sanæ doctrinæ admiscent errores Hæreticos: cujusmodi

Cap. 5. [Ephes.] — Cap. 3. [Coloss.] — 1 Cor. 10. — Philip. 4.

di citharœdus fuit Origenes, Tertullianus, & Arius, qui unica chorda pessime resonante totum vitiavit canticum. Sunt nonnulli, qui nimia subtilitatis affectatione vitiant musicæ simplicitatem. Laudantur Lacedæmonii, qui Timotheum Milesium e ditione sua ejecerunt, quod unica chorda ad citharam addita, musicam reddidisset operosiorem. Sed gravius peccant, qui cœlestem doctrinam supervacaneis argutationibus & adscititiis difficultatibus corrumpunt. Multa Veterum querimonia est de Ecclesiastis, qui dictionis amœnitate, crebrisque epiphonematis plausum captabant imperitæ multitudinis. E Rhetorum schola manabat hoc vitium. Eloquentiæ studio successit amor Philosophiæ, præsertim Aristotelicæ, nec levior hinc divinæ musices corruptela, dum quidam ad ostentationem acuminis, tantum illi non necessariæ difficultatis admiscuerunt, ut Aristotelica Philosophia ad hanc collata, simplex ac facilis videri possit. Male canunt & hodie infelices Judæi, qui se subducunt a choro, quia male temperatam habent citharam, sedulo pulsantes imam litteræ chordam, quum nulla sit harmonia, nisi graves acutis misceantur, ac sensus historicus concinne ad allegoriam attemperetur. Interdum immodulate canit Origenes, allegoriam resonans, litteram rejiciens: sed frigidissima est Judæorum cantio, nihil aliud quam historiam crepantium. Ne Christianorum quidem musica Deo grata est, nisi totus homo sibi consonet, atque externus cum interno congruat. Modulate canebat Paulus, quum ait, *Psallam spiritu, psallam & mente: orabo spiritu, orabo & mente.* Qualis autem illa melodia est, quum lingua sonat laudem Dei, & cor meditatur vindictam proximo: quum vox canit cœlestia, & animus cogitat scelesta. Male psallit & is, qui corpore jejunat a cibis, nec animum abstinet a vitiis. Rursum, qui carnem continet a libidine, nec mentem puram servat, a superbia, ira, cæterisque vitiis. Postremo, scite dictum est a priscis, virtutes omnes, velut ansas inter se cohærere: e quarum concentu suavissima redditur cantilena. Habent & illi male temperatam citharam, qui sic Novi Testamenti libros recipiunt, ut Veteris respuant: qui alium faciunt Deum veteris legis, ac novæ. Rursum qui e Scriptura Canonica alios libros probant, alios reprobant, quum omnium sit absolutissimus concentus. Arbitror & illos inter malos citharœdos numerandos, qui tantum tribuunt fidei, ut contemnant opera: contra, qui tantum tribuunt operibus, ut ea negligant, quæ sunt ad pietatem præcipua. His addantur & illi, qui sic addicti sunt humanis constitutionibus, ut ob has violent præcepta Dei: e diverso, qui dum sedulo tuentur præscripta Dei, contemnunt omnes hominum constitutiones. Item, qui dum exaggerant ea quæ sunt spiritus, alba (quod ajunt) amussi damnant omnes cærimonias. Revocemus huc quod superius attigimus, de singulorum membrorum officiis & ordine: unde tanta in corpore harmonia, nisi quod nec manus postulat esse auris, nec pes oculus, nec venter manus, nec oculus nasus, sed natura suum cuique tribuit locum, ibique nervis apte colligavit, ac suam cuique functionem delegavit. Quantum perturbationis adfert unum membrum luxatum: quanta calamitas sit, si quis manibus pedum loco, aut pedibus manuum vice cogatur uti, aut si quod nonnullis morbo accidit, lotium & alvi excrementa per os reddantur? Similis perturbatio nascitur in rebus humanis, si populus imperet Magistratui, leges serviant privatis affectibus, Principes negotientur, Episcopi dominentur, Theologi calumnientur, Pontifices belligerentur, Monachi voluptuentur, agricolæ tumultuentur. Fortassis obiter attigimus aliquot fontes dissonantis musicæ, quam hisce temporibus videmus ac deploramus in ditione Christiana. Jam vero quoties affectus carnis inter se dissonant, ut non solum insuavis, verum etiam misera sit musica. Veluti quum sonanti chordæ libidinis, obstrepit chorda avaritiæ, rursus avaritiæ obstrepit ambitio, ambitioni obstrepit luxus ac desidia. Minus enim miser est qui constanter malus est. Hujus dissonæ symphoniæ molestiam eleganter depinxit Ecclesiasticus: *Præcordia*, inquit, *fatui quasi rota carri, & quasi axis versatilis cogitatus illius.* Item. Solomon: *Vult piger & non vult.* Hoc cupiditatum inter se tumultu, rixaque quid fingi potest molestius aut miserius? Nusquam est Idythun, nusquam vera symphonia, nisi ubi est pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, custodiens corda & intelligentias hominis in Christo Jesu. Ex corde vita procedit, id frustra custodit homo, nisi custodiat Dominus. Porro frequenter in litteris sacris ubi fit mentio tympanorum, ibidem fit mentio chori. Chorus autem est, ubi plurium consonantibus vocibus perficitur cantio, nec ulla cantio gratior divinis auribus. Sic enim per os Pauli loquitur Dominus: *implete gaudium meum, ut idem sapiatis, eamdem caritatem habentes, unanimes id ipsum sentientes.* Idem admonet Romanos capite XII. Idem Corinthios: *Obsecro*, inquit, *vos fratres per nomen Domini nostri Jesu Christi*, ut id ipsum dicatis omnes, ut non sint in vobis schismata. Sitis autem perfecti in eodem sensu & in eadem sententia. Vehementer offendebant concordiæ Magistrum illæ dissonæ voces: *Ego sum Pauli, ego sum Apollonis, ego Cepha, ego Christi. Deus, pacis Deus est, non dissensionis. Laus ejus in Ecclesiis sanctorum*, hoc est, in congregatione piorum, non in dissidiis impiorum. *Non enim est pax impiis* dicit Dominus: ubi vero non est pax, ibi non est chorus. In domo Patris Euangelici auditur symphonia & chorus. Eodem gaudio gaudent omnes qui sunt intus, discruciatur invidus qui foris est. Quis autem ex animo diligens decorem domus Dei temperet a lacrymis, ubi reputet quam hoc seculo non concordent in cantico, qui tamen eodem Christi nomine censentur. Quam variæ voces audiuntur undique, sic dissonantes a cithara Davidica, ut nihilo minus inter se discrepent. Utinam & his omnibus Dominus det cor unum & animam unam! ut pariter omnes junctis vocibus in domo Domini, decantemus illi symphoniam in choris spiritualibus: ut simul perveniamus ad illam Ecclesiam cœlestem in qua jugibus hymnis laudatur Deus Sabaoth, nec ulla est vocum dissonantia. Hactenus mysterium citharæ Propheticæ, & nominis Idythun, quantum Dominus didit, exposuimus.

Cap. 33. Cap. 13. Phil. 2. 1 Cor. 1. Luca 15.

Enarratio Psalmi. Ad Psalmum properabimus, si duo quædam etiam de titulo admonuerimus Quorum prius est illud pro eo quod Septuaginta verterunt *in finem*, qui fontes Hebræorum sequi maluerunt, verterunt *pro victoria Idythun* sive *victori Idythun*. Existimant enim inter cantores templi fuisse certamina, propositis victori præmiis. In eo certamine quoniam vicerat Idythun, David hoc canticum illi composuit, spiritualis victoriæ mysterium aperiens: cujus præmium est, non bucula quidem aut patera, qualia ferre solent qui vicissent in Olympiacis, sed vita æterna: Agonothetes Dominus, qui nec judicio fallitur, nec promissis fallit. Voces quidem diversæ sunt, in finem, & pro victoria, sed in eumdem recidunt sensum. *Finis legis est Christus ad justitiam omni credenti.* (Rom. 10.) Quisquis igitur a littera transsilit ad spiritum, per Christum vicit mundum, superavitque Pharisaicam justitiam, & cum Idythun suave melos canit in templo coram Domino. Abominatur Dominus cantica Judæorum, qui dum legem mordicus tenent, nec finem legis agnoscunt Christum: gravantur ingredi domum benigni patrisfamilias, maluntque obstrepere symphoniæ canentium & exsultantium in choris, quam cantionis simul & exsultationis fieri consortes. Posterius hoc: sunt Psalmi complures, quorum titulus indicat argumentum historiæ. Tale nihil habet hic titulus. Hebræi quidam conjectant Psalmum hunc habere Prophetiam de malis venturis populo Israelitico in captivitate Babylonis. Huic conjecturæ quantum sit tribuendum alii viderint, nihil enim aliud est quam humana conjectura. Vero propius est, quod alii divinant, Psalmum hunc respicere ad historiam, quæ memorat quomodo Semei petulantissimis conviciis impetiverit David, non minus crudelis qui lingua sævierit in afflictum, quam demens, qui dictis amarulentis ir-

2 Reg. 26. irritarit Regem, cui in promtu erat occidere & convitia retaliare nece. Et jam sane perierat ille maledicus, nisi David Abisai manus cohibuisset. Erat autem Semei de cognatione Saulis: eoque spirabat adhuc vetus odium: & in hunc demanasse videtur spiritus ille a Domino malus, qui Saulum agitare consuevit. Alioqui quid aliud quam mortem quærebat, qui solus ausus est, & lapides & convitia lapidibus violentiora jaculari in David, ut Regem, ita fortissimorum bellatorum turmis dextra lævaque stipatum? Regius animus impatiens est omnis contumeliæ, & rebus exulceratis pronior est ad vindictam dolor. Contumeliam insuper exasperare poterat Saulis memoria, qui numquam desierat Davidi pro rebus præclare gestis moliri necem. At Semei furioso non sat erat saxis impetere Regem, sed in omnes Regis servos jaculabatur lapides, ac terram spargebat, vociferans ex adverso: *Egredere, egredere, vir sanguinum, vir Belial. Reddidit tibi Dominus universum sanguinem domus Saul, quoniam invasisti regnum: pro eo en dedit Dominus regnum in manum Absalon filii tui, & ecce premunt te mala tua, quoniam vir sanguinum es.* Non tulit effrenem petulantiam Abisai: *Quare*, inquit, *maledicit hic canis moriturus Domino meo Regi? vadam & amputabo caput ejus.* Quid hic exspectet reliquæ ignarus historiæ, nisi præclarum aliquod præmium pro tam singulari erga Principem suum studio? At David tot seculis ante Euangelium, Euangelicæ lenitatis absolutissimum exemplar exhibens, præmii loco refert objurgationem. *Quid*, inquit, *mihi vobiscum est, filii Sarviæ? sinite eum ut maledicat. Dominus enim præcepit ei, ut malediceret David, & quis est qui audeat dicere, quare sic fecerit?* Itaque fateor, non absurdum fore, si quis peccatoris nomine adversus justum consistentis intelligat maledicum Semei, in quo adhuc spirabat exitiale odium superbi Saulis. Adversus cujus maledicta, non modo continuit linguam David, ne regereret convitia, verum etiam furenti patrocinatus est: & inaudito mansuetudinis exemplo, excusatur maledicus, & arguitur benevolus. Hæc enim vox: *Quid mihi vobiscum*, est amicitiam renunciantis, ni se contineat. Sic Petrus dum ex benevolentia non vult Christum mori, audit, *vade post me, Satana, non sapis quæ Dei sunt.* Idem, dum adversus impiam cohortem pro Domino stringit ferrum, increpatur. Cæterum, an universus Psalmus congruat ad hoc argumentum? nescio. Nec tutum est hominum divinationi fidere, præsertim quum Judæorum fabulis nihil sit frigidius. Porro, nihil necesse est, ut Psalmi argumentum semper ex historia repetatur. Nonnumquam sumitur e loco quopiam Scripturæ Veteris, velut hic sumtus videtur partim e Job, partim ex Ecclesiasta, adeo multa congruunt quæ suis locis rectius indicabuntur. Atrociores querimonias videtur e Job mutuatus, querelam de vanitate rerum humanarum ab Ecclesiasta. Habet autem quiddam Judaicum, hoc est, querulum ac plorabundum, quum post exortam Euangelii gratiam, omnia sint alacriora. Ac fieri potest, ut perfectus fuerit qui hunc conscripsit Psalmum, fortassis & qui cecinit: sed tamen inducitur in eo persona hominis adhuc cum tentatione graviter luctantis, idque non sine periculo: nec exitum habet lætum, sed ut a dolore cœpit, & in progressu molestiam exasperat, ita in ploratum desinit. Mihi videtur in genere quadrare cuivis ex afflictionibus gravissimis ac desperatione, semet ab omnibus mundi præsidiis avertenti, & ad Christum solum pectore toto convertenti. Est autem Psalmus pœnitentialis, quemadmodum is qui præcessit. Superior enim Psalmus nihil aliud habet, quam luctum & preces pœnitentis. Incipit a tremore: *Domine, ne in furore tuo arguas me.* Nec aliter desinit: *Ne derelinquas me, Domine, Deus meus.* Hic similiter commemoratur gravis lucta cum adversario: *ut omnibus humanis præsidiis destitutus cogatur ad Deum afflictionis auctorem confugere.* Tametsi uterque Psalmus & alias cum altero in plerisque sententiis consonat. Hic peccator consistit adversus David, illic amici & proximi adversus illum appropinquant & consistunt. Hic ponit ori suo custodiam. Illic tamquam surdus non audit, & sicut mutus non aperit os suum. Illic cor ejus conturbatum est, hic cor illius concaluit intra ipsum. Hic deplorat, quod datus sit, aut orat ne detur, in opprobrium insipienti: illic orat, ne quando supergaudeant ipsi inimici. Illic vicinus desperationi, clamat, *Ne discesseris a me:* hic precatur, *Remitte mihi ut refrigerer.* Breviter, cætera congruunt, solus hujus Psalmi titulus habet victoriam, cujus spem intelligere licet quum ait: *Et nunc quæ est exspectatio mea, nonne Dominus?* Bona victoriæ spes quoties homo diffisus cæteris præsidiis omnibus, totum sese convertit ad Deum. Nullus porro coronabitur, nisi qui legitime certaverit. Ea tamen victoria clarius exprimitur Psalmo proxime sequenti, nam & illius argumentum cum duobus superioribus congruit. Hic inter molestiarum turbines, leviter affulgente cœlitus spei aura, dicit: *Et quæ est exspectatio mea, nonne Dominus?* in altero dixit: *Exspectans exspectavi Dominum & intendit mihi. Et exaudivit preces meas, & eduxit me de lacu miseriæ & de luto fecis: & immisit in os meum canticum novum, carmen Deo nostro.* Hoc, nimirum, est verum epinicion, quod canitur parta victoria. Quamquam hoc canticum non dabitur pure canere, quam diu militamus in hoc luteo tabernaculo corporis: lætitia nostra vel doloribus vel metu contaminata est, ac tales sunt cantiones qualis est illa apud veteris Comœdiæ Scriptorem, εἶα ὦ, ὦ εἶα. Hic enim quando per Domini misericordiam contigit victoria, tamen exspectatur alius hostis impetus, ut non liceat cessare, sed semper in excubiis vigilandum & in procinctu standum. Atque hic quoque verum est, quod vetustissimo Græcorum proverbio jactatum est, κοινὸς ἐνυάλιος, *septies* enim *in die cadit justus, sed exsurgit.* Mea quidem sententia nihil obstat, quo minus hic Psalmus, vel ad Christum, Ecclesiæ caput, vel ad Ecclesiam, mysticum Christi corpus, vel ad Prophetas, Apostolos, & Episcopos Ecclesiæ columnas ac duces, vel ad unum quemlibet sub Christi vexillis militantem possit accommodari. Siquidem proponitur hic exemplar hominis, qui delassatus ingrata improborum malitia cogitet de relinquendo benefaciendi studio, tandem incrudescente cruciatu animi, tædio vitæ morte quærat dolorum finem: sed ab hac desperatione reficitur, partim humanæ vitæ consideratione, quæ ut sit afflictissima, diu tamen quum sit brevissima discruciare non potest: partim respectu misericordiæ divinæ, quæ ut interdum gravissimis afflictionibus tentat suos, ita non patitur eos tentari supra vires, sed facit cum tentatione proventum ut possimus sustinere. Scimus autem Christum exacte tentatum ac per omnia probatum. Nec obscurum est Paulum tot malis exercitum fuisse, ut aliquando ceperit illum hujus vitæ tædium: nec ignoramus tempestates, quas olim passa est, & hodie patitur Ecclesia, plane defectura, ni Christus illam præsente ope fulciret. Demum in se quisque discit experimento non temere dictum Apostolo: *Quicumque volunt pie vivere in Christo Jesu, necesse esse ut persecutiones perpetiantur ab his qui diligunt hunc mundum.* Nos tamen, juxta postremum sensum, potissimum attemperabimus enarrationem, nullius auctoritati addicti, præsertim quum vix in alio Psalmo major sit Interpretum varietas: semper enim nobis placuit in Scripturis divinis simplex minimeque violenta tractatio. Tantum deprecamur Dominum nostrum, ut & linguæ meæ citharam ita temperet, & vestros animos ita præparet, ut me præcinente, vos sitis chorus Propheticus, saltans & exsultans spirituali gaudio, & utrique reddamur Idythun, transsilientes hujus mundi colles, & exonerati peccatis, per Heroicarum virtutum montes saliamus, donec perveniamus ad conspectum Dei Deorum in Sion, AMEN.

DIXI CUSTODIAM VIAS MEAS.

Abruptum videtur exordium, ut intelligas post variam diutinamque cogitationem, in hanc denique vocem erupisse æstuantis animi dolorem. Quod genus est illud apud Comicum: *Quid igitur faciam?* Multa enim oc-

occurrunt undiquaque afflicto, & omni ex parte semet ingerentibus malorum procellis circumagit oculos dispiciens si qua possit elabi, ac doloris invenire medelam. His vero quos ingens mœror occupat, grata est solitudo, ac velut pertæsi convictum hominum in quibus experiuntur tantum pravitatis, amant secum loqui, & ut nihil aliud, saltem profusis lacrymis utcumque mitigare doloris acerbitatem. Tale quiddam accidisse ferunt Timoni cuidam Atheniensi, qui per adulatores ac fucatos amicos ad summam redactus inopiam, exosus universum hominum genus, neminem admisit in contubernium; sic & nostrum Idythun hominibus loqui tædet in quibus nihil sani reperit: Deus fortasse nondum venit in mentem afflictionum undis perturbatam. *Dixi*, inquit. Cui dixit? Cui, nisi sibi ipsi; jam igitur statuit aliquid. Nullus enim mentitur sibi. Quisquis sibi loquitur, ex animo loquitur. Rhetorum mos est, posteaquam perorarunt, addere, *Dixi*: sicuti Comœdiarum [1] recitator addit, *Calliopius recensui*. At hic eo verbo suum orditur sermonem ut intelligamus prius in animo factam consultationem: ac ex variis sententiis, tandem aliquam placuisse quam velit esse ratam, siquidem ea vox, *dixi*, non tantum indicat rationis finem, verum etiam declarat certum animi decretum. Ita Phormio in Terentiana Comœdia, *dixi Demipho*. Quin & divinæ litteræ frequenter hoc tropo decretum immutabile significant, *Dicit Dominus omnipotens*. E diversis igitur cogitationibus posteaquam una placuit, ait, *Dixi*. Videtur igitur sibi aliquod malorum excogitasse remedium, quod ex se præstare possit. Quodnam est illud? [*Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea.*] In simili fluctuatione mentis, aliud loquitur insipiens dum reputat tot malis affligi pios homines, contra malos in hoc mundo, divitiis, honoribus, voluptatibus, reliquisque vitæ commodis florere: eoque putans, res humanas fortunæ arbitrio temere sursum deorsum misceri, *dicit in corde suo*, *Non est Deus*: aut si quis est, nullam habet rerum humanarum curam. At in simili mentis perturbatione longe cordatius loquitur Idythun in corde suo: *Dixi*, inquit, *custodiam vias meas*, *ut non delinquam in lingua mea.*] Qui sapit afflictione fit cautior: insipiens prosperis rebus pariter atque adversis fit dissolutior. Apparet autem hunc Idythun, & lingua lapsum, & linguis hominum fuisse vulneratum. Itaque, sicuti qui semel est ictus scorpio, huic sub omni lapide dormit scorpius: ita qui lapsu linguæ linguas maledicorum in se concitavit, etiam tuta timens, circumspicit omnes actiones suas, ne quid fallat imprudentem, & cum beato Job dicit, *verebor omnia opera mea*. [*Ut non delinquam lingua mea*,] Qui sermo bifariam potest intelligi. Ideo circumspiciam cogitationes, consilia, rationes meas, ne quid excidat e lingua, quod tacuisse præstiterat. Fons autem cogitationum cor est, eoque graviter monet Sapiens: omni custodia serva cor tuum, ex ipso enim vita procedit. Sapiens igitur velox ad audiendum, tardus ad loquendum, multa cautione cogitationes suas examinat, diuque cohibet, ne prorumpant in linguam. Donec enim premuntur in corde, ut minus sunt noxiæ, ita sunt & sanabiliores. Quoties igitur cor æstuat invidia, odio, ira, vindictæ cupiditate, amore, aliove simili affectu, tutissimum est silentium. Aliter hoc pacto. Tanta circumspectione observabo rationes meas omnes, ut ne lingua quidem mea delinquam. Intelligebat linguam in udo sitam esse lubricam, nec aliud membrum difficilius cohiberi, quin alicubi delinquat, etiam si adsit vigilantissimum bene dicendi studium. Ea porro est mentium humanarum perversitas & ad calumniandum proclivitas, ut non sat habeat insectari, si quid per humanam incuriam excidit, quod tacuisse præstiterat, nisi & lapsum, cui pro Christiana lenitate connivendum erat, verbis exaggeret: parum & hoc, quod recte dictum est, calumnia depravat in sensum impium, quodque est omnium malitiosissimum, affin-

Job. 9.

1 Fallitur vir summus. *Calliopius* Grammaticus fuit, qui recensuerat Comœdias *Terentii*. Vide hac de re quæ notavimus *Artis Criticæ P.* 3. *Sect.* 1. *Cap.* XII. 12. & in *Indice* ad vocem *Nicomachus Dexter*.

A gunt de suo, quod nec dictum est, nec cogitatum. Eadem autem est ratio linguæ & calami, nisi quod scripto quemadmodum latius manat utilitas, ita tenacius adstringuntur homines quam dictis. Ignosci namque solet labenti linguæ, quæ sæpenumero præcurrit animi cogitationem, & paratior est hic inficiatio: scripto veluti chirographo magis vinciuntur & convincuntur homines. Difficillimum itaque est, *eum*, qui multa loquitur, aut multa scribit, juxta Solomonis dictum, præstare, *ut omnibus horis sapiat*, ac non alicubi defluat a recto. Quamquam non satis est recta loqui, nisi loquaris ut oportet, & quando expedit, & apud quos convenit. Multa enim licent quæ non expediunt,

B & peccat is quoque qui bona dicit non bene. Qui non lapsus est verbo, hic perfectus est vir, ait Jacobus. Aliquid est esse virum, sed longe plus est esse perfectum virum. Atque haud scio an ex universo mortalium genere, præter unum Christum, quisquam inveniatur, qui nusquam lapsus sit verbo: aut inter omnia Scriptorum genera sit ullus liber absque nævo erroris, præter Scripturam Canonicam, quæ tam nescit fallere, quam ipse Spiritus divinus cujus afflatu prodita est. Ut enim omittamus Philosophos Gentium, qui nihil aliud erant quam homines, quem dabis ex his, qui monumentis suis Ecclesiam illustrarunt, adeo vel cautum, vel feli-

C cem, ut nusquam exciderit quod merito possit reprehendi, aut aliquo pacto vocari in calumniam.

Magnus Ecclesiæ Doctor fuit Origenes, de cujus fontibus omnium ferme Græcorum ingenia sunt irrigata: ad hæc Martyris filius, ipse Martyrii candidatus: sed quam multa in hujus viri scriptis leguntur plusquam Hæretica? Ruinæ occasio fuit Philosophia Platonica. Quod Origenes fuit Græciæ, cujus in divinis libris studium feliciter excitavit, hoc Afris fuit Tertullianus, vir omni disciplinarum genere perpolitus, perspicacis ingenii, exactique judicii, sed hic amore virginitatis impegit in errorem improbatæ digamiæ, tandem non tam in Montani dogma prolapsus, quam factioni Mon-

D tanensium adjunctus, a qua postea sic amputavit sese, ut tamen Ecclesiæ Catholicæ non reconciliaretur. Quid Cypriano sanctius, aut Apostolico spiritui propius? Non effugit nævum, quod ab Hæreticis tinctos censeret retingendos. Cujus erroris plurimos Episcopos habebat socios. Irenæus omnibus disciplinis affatim instructus, & in sacris litteris sic versatus, ut dicas illum nihil aliud scisse, qui sic tractavit rem fidei Catholicæ, ut sentias illum amasse quod docuit, tamen prolapsus est in dogma Chiliastarum, nec de resurrectione per omnia docuit quod nunc docet Ecclesia Catholica. Vix quisquam sanctior est habitus & ab omni errore purior, quam Ambrosius Episcopus Medio-

E lanensis: & tamen in hujus libris non pauca deprehenduntur ab Ecclesiæ dogmatibus dissidentia. Quorum illud est Hieronymo notatum, quod Petri crimen Dominum abnegantis, violentissimis allegoriis torquet in laudem pietatis. Etenim, si Petrus Christum non negavit, mentitus est ipse Christus, qui prædixit, futurum, ut ter ab eo negaretur: & qui Christum non novit hominem, quod ille scripsit, nihilo levius peccat, quam qui non novit illum Deum. Scio, hic Ambrosium nihil impium sensisse, tantum in verborum tropis offendiculum est. Nam hic Scriptor in tractandis allegoriis mire suo indulsit ingenio, pie quidem ille, sed si accedat malitiosus interpres, nec impietatis

F nec blasphemiæ crimen evasurus. Illud in verbis non est, quod enarrans caput VII. Epistolæ prioris ad Corinthios, permittit viro, qui uxorem ob adulterii culpam repudiavit, aliam ducere, nec idem permittit mulieri: quum, juxta divum Augustinum ac Hieronymum, in ratione matrimonii par sit jus uxori cum viro. Enarrans prioris ad Corint. caput VII. scribit hunc in modum: [2] *Breviatum tempus & reliquum dicens, finem mundo imminere significat, quamvis sciret adhuc tempora superesse: sed*

Origenes. *Tertullianus.* *Cyprianus.* *Irenæus.* *Ambrosius.*

2 Id opus non est *Ambrosii*, sed, ut multi credunt, *Hilarii*, Ecclesiæ Romanæ *Diaconi*, aut alius recentioris, vel etiam consarcinatio ex plurium scriptis. Vide Admonitionem Benedictinorum Parisiensium, in Tom. 2 Operum *Ambrosii*.

A *sed aliter scribere non debuit, propter hos qui lecturi hæc tunc sunt, quum perbreve supererit tempus.* Ac mox: *Illud autem quod dicitur, quum adhuc longe sit imminere, multum proficit*, &c. Accedat ad hunc locum iniquior interpres, nonne clamabit errorem, quod probetur officiosum mendacium? nonne clamabit blasphemiam, quod Apostolo tribuit vanitatem? Quid enim aliud est tempus breve dicere quod perlongum est? Nam id Paulum non latuisse credit Ambrosius. *Lactantius.* Lactantium transeo, quem fortassis negabunt recipiendum in album Doctorum Ecclesiæ. Restat insignis illa Ecclesiæ columna Hieronymus, qui in Epistola ad Oceanum *Hieronymus.* sententiam, quam & olim prodidit & hodie constanter servat Ecclesia, deridet hæresimque *Cainam* vocat: videlicet, quod qui ante baptismum uxorem habuit, eaque defuncta, post baptismum duxit alteram, arceatur a Sacerdotio, veluti digamus: quum Ecclesia submoveat a Sacerdotio, qui corruptam pro virgine imprudens duxit. In Epistolæ ad Galatas caput 4. ita scribit: *Eleganter autem & illud, quod is qui secundum carnem natus est, persequitur spiritualem. Numquam enim spiritualis persequitur carnalem, sed ignoscit ei quasi rusticano fratri* &c. Cui cordi est calumnia, nonne hic clamabit Episcopis adimi jus persequendi Hæreticos, & Principibus bellandi adversus Turcas? Idem in ejusdem Epistolæ caput 4. hunc in modum loquitur: *Absurdum quippe est, Mosen & cæteros confabulatores Dei in ea fuisse conditione*, &c. An non hodie quidam ad similem vocem in scriptis horum temporum repertam lacerarent vestes suas, & , quantum possent, vociferarentur, blasphemia, blasphemia? cui simillimum, quod exponens Epistolam ad Philemonem, scribit: *Longum est diversa Judicum gesta percurrere, & totam Samsonis fabulam, ad veri solis trahere sacramentum.* Sacram Historiam, de cujus fide dubitare summa impietas est, appellat *fabulam*. Super idem caput ita scribit: *Ut super omnia Pater sit, quia auctor est omnium*, & cætera. Si *omnium* accipias absolute, nonne quidam impium esse judicant, Patrem dici auctorem Filii & Spiritus: sin accipias omnium rerum conditarum, nonne dicent Filium quoque & Spiritum Sanctum esse auctorem rerum creatarum? De his loquor, qui nihil interesse putant inter *auctorem* & *conditorem*. Rursus in caput 5. *Hoc*, inquit, *interest inter Gentium Principes & Christianorum, quod illi dominantur subditis, nos servimus.* Nonne calumniator dicet his verbis eripi dominium Regibus Christianis? In Epistolæ ad Titum caput primum, adseverat, Paulum vere fuisse imperitum Græci sermonis, & profundos sensus ob sermonis inopiam explicare non potuisse. An non hic sycophanticus lector impinget blasphemiæ crimen, quum Paulus dicendi facultatem ac donum linguarum acceperit a Spiritu Sancto. Libro adversus Jovinianum primo, scribit: *Super omnes Apostolos fundatam Ecclesiam, omnibus datas claves Regni cælorum, & ex æquo super eos fortitudinem Ecclesiæ fuisse solidatam.* In Dialogo contra Luciferianos dicit, *Baptismum sine Eucharistia tradi non posse.* Ibidem paulo post, dicit, *Hæreticos sinendos, usque ad consummationem seculi.* Et addit hæc: *Nemo potest Christi palam assumere, nemo ante judicii diem de hominibus judicare. Si jam mundata est Ecclesia, quid Domino reservamus? Est via quæ videtur esse apud homines recta, novissima autem ejus veniunt in profundum inferni. In hoc errore judicii qua potest esse certa sententia*: & cætera. Qui tanta morositate dijudicant, quid innuat, quid prætendat, quid sonet jacens aut stans propositio, non obscurum est, quas tragœdias hic excitare possint. In Epistola ad Nepotianum de vita Clericorum, nec nigras, nec albas gestare vestes permittit Clerico, & lineis uti damnat. In eadem omnem proprietatem interdicit Clericis. In Epistola ad Heliodorum sic loquitur, quasi nulli Christiano fas sit tenere possessiones suas: in libris adversus Jovinianum, multa dure loquitur de matrimonio, si incidant in lectorem parum candidum: *Si bonum est*, inquit, *mulierem non tangere, malum est ergo tangere, nihil enim bono contrarium est, nisi malum. Si autem malum est & ignoscitur, ideo conceditur, ne malo quid deterius fiat.* Quale autem illud bonum est, quod conditione deterioris conceditur? Pium est quod sensit Hieronymus, sed blasphemum iis qui ex verbis texunt calumnias. Fortassis Augustinus, quo nihil ingeniosius aut circumspectius, evitavit omnem lapsum. *Augustinus.* Atqui is hanc sententiam frequenter inculcat: infantibus nihil prodesse Baptismum, nisi detur caro & sanguis Domini: persuasus Euangelii verbis apud Joannem cap. 6. *Amen, amen, dico vobis, nisi manducaveritis carnem filii hominis & biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Quem Euangelii locum si recte

B intellexit Augustinus, Hæreticum est, quod hodie servat Ecclesia, & pium est, quod pro Hæretico dogmate rejicitur. Quamquam hæc sententia non tam fuisse videtur Augustini, quam totius Ecclesiæ, præsertim Occidentalis. Idem quot locis inculcat nulla esse hominum merita? Quoties universam hominis salutem adscribit gratiæ? Nam liber de fide ad Petrum, in quo dicuntur infantes, qui citra Baptismum decedunt, æternis ignibus exurendi, meo judicio nothus est. His adjungi potest, quod adseverat Petrum Apostolum post acceptum Spiritum Sanctum errasse in fide, tribuens illi perversam voluntatem, ac superstitiosum studium Gentibus imponendi Mosaicæ legis jugum.

C In Chrysostomo præter alia notatur, quod confessionem criminum, quæ fit Sacerdoti, putat, non esse *Chrysostomus.* necessariam, si quis confiteatur Deo, compluribus quidem locis hoc innuit, sed expresse declarat, Homilia de incomprehensibili Dei natura. Frivolum autem commentum est, quo quidam nituntur excusare Chrysostomum, quasi senserit, illum Deo confiteri non homini, qui Deo confitetur per Sacerdotem. Hoc utcumque ferri poterat, nisi fuisset addita causa, ne prodat, ne exprobret. Nec enim vitatur hoc periculum, si quis Deo confiteatur per Sacerdotem. Idem de loco Euangelii *Nuptiæ factæ sunt*, & cætera: in Homilia contra Judæos, Gentes & Hæreticos, ita scri-

D bit: *Habes fidem, habes omnia.* An non hic pium sensum calumniator facile torserit ad crimen impietatis, quasi senserit ei cui fides adest, adesse caritatem, nec egere bonis operibus? In Commentariis super Epistolam ad Philemonem ita loquitur: *Non enim novit Ecclesia, servi ac domini differentiam.* Id pio sensu dictum est a Chrysostomo, & tamen qui nunc de sententiolis truncatim decerptis pronunciant, nonne pudendum errorem possint impingere? Nunc enim Ecclesia dirimit conjugium per errorem cum servo contractum, aut invito Domino. Illud ei cum multis, præsertim cum beato Hieronymo commune, Episcopos nihil habere oportere præter victum & vestitum, an non sub iniquo judice schismaticum videri possit? Idem enar-

E rans parabolam de tritico & zizania, simpliciter exponit Hæreticos non occidendos. Homilia in Matthæum IV. ait, Mariæ quum diceret, *quomodo fiet istud*, aliquid humanum accidisse, videlicet, innuens eam de verbis Angeli subdubitasse. Rursus Homilia v. Joseph anteponit Virgini in cognitione Scripturarum, eam appellans *pietate rudem*, & *Prophetiarum prorsus ignaram.* Quibus auribus hæc ferrent, qui nunc impium existimant dubitare, an Virgo statim perfecte cognoverit infantem suum esse Deum & hominem? Hilarius *Hilarius.* quædam docuit in libris de Trinitate, quæ si quis hodie loquatur, vehementer offenderet aures Theologorum nostratium. De rebus enim divinis loquens, multas inauditas voces usurpat: veluti quod toties Pa-

F trem appellat *auctorem*. In duodecimo libro profitetur, Spiritum Sanctum a Patre proficisci, per Filium mitti. Et quum Filium profiteatur Deum verum ex Deo vero, Spiritum Sanctum nihil aliud audet profiteri, quam Spiritum Dei Patris, Spiritum sanctum & *promerendum*, licet in quibusdam codicibus lector aliquis offensus eo verbo, pro *promerendum* scripserat *adorandum*. Sed quoniam Hilarius docuit Spiritum esse donum, congruenter dicit illum *promerendum*. Idem quum alias, tum libro IV. pronunciat solum Patrem innascibilem Deum, sive ut Augustinus vocat *ingenitum*, Græci ἀγέννητον appellant. Hic calumniandi avidus ratio-

tiocinabitur Spiritum Sanctum aut non esse Deum, aut esse genitum. Libro nono tradit, Patrem hoc ipso majorem Filio, quod est Pater, Filium tamen non esse minorem ob id quod Filius. At si Pater hoc nomine recte dicitur major quia gignit, Filius hac parte minor sit oportet, quod non gignit. Divus Gregorius putat, omnem congressum uxoris cum marito esse impurum, eoque submovit a templo, qui noctu commixtus fuisset uxori, nec est efficax excusatio: sentit quoties voluptatis, non prolis, aut fidei causa, maritus cognoscit uxorem. Qui enim dicit, nullatenus, excludit omnem exceptionem. Sic enim loquitur: *Quia voluptas ipsa sine culpa nullatenus esse potest.* Idem scripsit, nullum manufactum ullo modo adorandum. Scripsit Angelos esse animalia rationalia. Quorsum nunc attinet recensere cæteros notæ inferioris Scriptores, Bernardum, Gersonensem, Thomam & Scotum, quum in excellentissimis Ecclesiæ columnis, non hæc tantum, quæ dumtaxat exempli gratia commemoravi, sed alia multa deprehendantur? In Decretis ac Decretalibus Epistolis Pontificum quam multa referuntur, quæ nunc haberentur Hæretica? Jam enim venimus ad summos Pontifices, quos quidam negant posse labi, dumtaxat in his quæ spectant ad fidem & bonos mores. Quid igitur sibi vult, quod frequenter posterior Pontifex rescindit demortui decreta? Nonne Joannes vigesimus secundus, de paupertate Christi & Apostolorum dissentit a Nicolao? Ne commemorem tot errores quos illi intentant Occanistæ, certe de piorum animabus, non fruituris visione beatifica ante resurrectionem, & huic adhærentes sententias damnavit etiam schola Parisiensium. Nonne Innocentius tertius pugnat cum Cælestino, qui jus fecerat iterandi conjugii, si alter fuisset prolapsus in Hæresim. Nonne Pelagii constitutionem de conjugibus adimendis Siciliæ Diaconis, quas ante edictum proditum legitime duxerant, Gregorius primus abrogavit, tamquam Euangelio repugnantem, & proinde Hæreticam. Rursus, quod damnat Gregorius, probat Innocentius tertius. Adhæc quod Romani Pontifices statuerant, ut qui cum duabus contraxisset ea esset uxor, quam cognovisset, nonne rescindit Innocentius tertius, pronuncians eam esse uxorem, cum qua prius contraxerat. Jam si quis excutiat priscas Synodos, quam multa reperiet, quæ nunc multis nominibus pateant calumniæ? Quorum illud est, quod in Symbolo Synodi Constantinopolitanæ, quod hodie canitur in sacrificio Missæ, Spiritus Sanctus tantum dicitur ex Patre procedere: atque inibi quum Filius pronuncietur Deus verus ex Deo vero, Spiritus Sanctus tantum Dominus dicitur. De Simonia quam multa decreta sunt, quorum alia nunc sunt usu abrogata, alia veluti perperam definita, reprobata. Prioris generis sunt tam multæ Constitutiones de Libertate Electionis, de multitudine Sacerdotiorum, de immunitatibus Ecclesiarum: posterioris quod Simoniacus ordinans nihil agit, sed quod accipit sacrilegium est, quod dat lepra est.

Gregorius.

Sent. 4. Dist. 31.

Sed quid ego hoc pelagus immensum ingredior? Laudata est Theologorum pia civilitas, qui talia quoties incurrunt, aut declinant, ut ipsi solent loqui, aut commode interpretantur: datur hoc antiquitati, datur vitæ sanctimoniæ. Audio & probo. Sed interim verum est quod proposui, ne summos quidem viros potuisse cavere quin alicubi laberentur, nec ulla cautione Sycophantarum morsus effugere. Nec illorum vitæ donatum est, quod donatur memoriæ. Chrysostomus audiit Origenista, tandem & a dignitatis fastigio dejectus periit in exsilio, idque opera Theophili & Epiphanii; quorum alter doctrinæ, alter sanctimoniæ titulo fuit commendatus. Sed ejusmodi quoque viris imponit Satanas transfiguratus in Angelum lucis. Hieronymus non a Ruffino tantum fuit agitatus, ubi ille non queritur de canibus suis? Augustinus coactus est ad certos articulos Apologiam edere. Quod si nunc talium Doctorum libros tentemus ad horum temporum gnomones exigere, neminem ex his dabis, qui non ducentis locis notari possit: imo vix quidquam reperies

A tam circumspecte dictum, quod non in aliquem calumniæ laqueum incidat, nunc ut temere assertum, nunc ut ignoranter & indocte dissertum, nunc ut affine damnato dogmati, nunc ut arroganter propositum, nunc ut parum reverenter dictum, nunc ut innuens quiddam non sanæ doctrinæ, nunc ut suspectum aut tale quod infirmis possit offendiculo esse, aut aliis verbis expressum quam oportuit. Sed quid conor numerare quæ numerum non habent? Quis inter tot laqueos ambulet, ut non hæreat alicubi, etiam si plures habeat oculos quam Argum ferunt habuisse veterum Poetarum fabulæ? Accedit huc prodigiosa quædam hominum ingratitudo; pro tam multis bene dictis nulla

B est gratia, unus & alter lapsus, licet humanus, sævis exagitatur modis. Tantorum laborum ac vigiliarum memoriam obruunt pauculi nævi. At miser ille pro tot vigiliis, pro tantis sudoribus præmii loco refert furiosos clamores, confoditur veneno tinctis linguis, lapidatur petulantissimis libellis, undique sic tunditur rixantium, & convitiantium vocibus, ut se nec aures habere credat, nec oculos. Ac primum quidem ab uno proficiscitur Tragœdiæ prooemium, quem vel odium privatum invidiaque stimulat, vel famæ gloriæque sitis compellit, vel ipsum ingenii naturæque vitium huc ultro concitat. Sunt enim ingenia quæ dicas in hoc nata, ut aliis aliquid præclari molientibus obstrepant, ac rem piam sedulo conantibus oppedant,

C ipsa nihil ex sese pariant. Deinde paulatim contagio serpit lues, & usque gliscit incendium, donec omnibus phanatico spiritu afflatis undique clametur, crucifige, crucifige. Generosus animus nihil habet fama carius, adeo ut multi mortem minus horreant quam ignominiam. At isti quo totum hominem perimant, primum invadunt famam, quæ sola homini post rogum superest, parum esse judicantes, eripuisse vitam cum facultatibus. Hac via Pharisæi & Scribæ tendebant in Christum Principem nostrum. Primum ac summum studium erat, ut populo persuaderetur, Jesum esse hominem ex humili natum genere, indoctum, seditiosum, blasphemum, Mosaicæ legis hostem,

D Magum denique ac Dæmoniacum. Damnatus est infami supplicio, pependit inter duos latrones, scelere nobiles & merito exsecrabiles. Ubi compertum est illum revixisse, pretio conducti sunt qui spargerent in vulgus rumorem: corpus exanime noctu sublatum a discipulis: vestimenta milites inter se partiti sunt. Quis exspectasset fore, ut quisquam se talis hominis vel cognatum vel discipulum auderet profiteri? Et tamen unus ille vere dicere potuit: *Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea.* Nec hodie desunt, qui lymphati parricidialibus odiis, non tantum traducunt atrocissime lapsus humanos, verum etiam levissima errata miris modis exaggerant, e culice facientes came-

E lum. Parum & hoc, quæ pie recteque dicta sunt impudenter depravant ad calumniam, nec interim a manifestis mendaciis temperant, nimirum, odio cæci, dum non considerant, fore, ut auditor aut lector statim exsecretur evidentissimam sycophantæ vanitatem. Ac facinus tam impium honesto fucatur titulo; videlicet, Christianæ Religionis zelo. Quæritur aliquis Pilatus, qui ipsorum furori subserviat. Nobis, inquiunt, non licet occidere quemquam: quasi ille solus sit homicida, qui ferro jugulat, & quasi non sceleratius interficiat, qui veneno necat, quam qui ferro. Non paulo sceleratius letale venenum gestatur in lin-

F gua, quam in pyxide. *Venenum aspidum*, inquit, *sub lingua eorum, pedes eorum currunt ad effundendum sanguinem.* Audis vitam & mortem esse in manibus linguæ, pedes sunt affectus. In votis erat occidere proximum, quid refert, quo telo id facias? Rursus Psalmo CXXXIX. *Acuerunt linguam suam sicut serpentes, venenum aspidum sub labiis eorum.* Item Psalmo LVI. *Filii hominum dentes eorum arma & sagittæ, & lingua eorum gladius acutus.* Et Psalmo LVIII: *Ecce loquentur ore suo, & gladius in labiis eorum.* Quid mirum si loquendo occidunt, qui gladium portant in labiis? Similiter Psalmo LXIII: *Exacuerunt ut gladium linguas suas.* Spiculum est igitur male-

Psal. 13.

maledica lingua, veneno tinctum. Veterum litteris proditum est, Lacedæmonium quemdam nomine Thearidam, quum gladium ad cotem acueret, rogatum num esset acutus, respondisse, *acutior calumnia*. Denique apud beatum Job, inter calamitates quæ conficiunt homines, tertius locus datur linguæ: *a flagello*, inquit, *lingua absconderis*. Impudens igitur illorum sermo est, qui dicunt, Clericus sum, Sacerdos sum, Monachus sum: mihi ut non licet occidere quemquam, ita nec telum ferre fas est: quum in ore ferant arma multo omnium perniciosissima, venenum aspidis, sagittas aconiti succo litas, gladium letaliter acutum, flagellum horribile Tisiphones, denique vallum obsidionale. Sic enim habet Psalmus CVIII: *Os peccatoris & os dolosi super me apertum est, loquuti sunt adversum me lingua dolosa, & sermonibus odii circumdederunt me, & oppugnaverunt me gratis*. Audis obsidionem crudelissimam. Os aperta fossa est, lingua vallum, sermones jacula. Legimus & apud Hieremiam, *venite & percutiamus eum lingua, & non attendamus ad universos sermones ejus*. Est igitur & saxum lingua calumniatrix, quæ percutit innocentem obturatis auribus. An putatis, quod Pilatus occiderit Dominum? Ille potius absolvit, justum pronuntians, in quem cogebatur dicere sententiam. Sacerdotes, Pharisæi & Scribæ occiderunt, qui confinxerunt in innocentem falsa crimina, qui subornaverunt falsos testes, qui Præsidem improbis clamoribus ac minis huc perpulerunt, ut Jesum ipsorum furori traderet. Illi, illi, inquam, vere occiderunt innocentem. Quomodo? Non ferro, sed linguis, dum traducunt apud populum, dum accusant, dum clamant, crucifige. Et tamen puritatis amatores, scilicet, horrent ingredi prætorium ne contaminarentur, parantque sese ad esum agni paschalis. Impia Religio, sed magis impium, quum Christianus Pharisæo similis, vel illo potius deterior, quasi bene purus accedit ad mensam Dominicam, tractat Angelis tremenda mysteria, qui gustato forte lupino, non auderet accedere. *Qui odit fratrem suum, homicida est*, ait beatus Joannes: & *os quod mentitur, occidit animam*, ut inquit Sapiens. Is est calumniator, qui fictis criminibus proximum pertrahit in exitium. Et si non perit qui petitur, tamen ille nihilominus parricida est. Id quo fiat dilucidius, fingamus esse quempiam, humili conditione, & ob id nullis stipatum amicis, ut nemo videatur exoriturus qui necem ulciscatur: ad hæc abhorrentem ab omni seditione, sic ut etiam si possit ulcisci, nollet: tum ætate simul ac valetudine imbecillem, adde & animo. Qui in talem ita conspirant: vociferemur simul omnes, alius traducat illum apud populum rudem & credulum in concionibus, in colloquiis, in conviviis, in navibus, in vehiculis: alius proscindat eum maledicis & calumniosis libellis· alius instillet venenum auribus Principum: ac privatim in arcanis confessionibus aliquid veneni quibuslibet in aurem infundamus: id si constanter fecerimus, etiamsi nemo vim adferat, tamen infirmus homunculus animi mœrore contabescet: nos non solum homicidæ non erimus, verum etiam pietatis laudem auferemus, si minus apud æquos cordatosque viros, saltem apud maximam hominum partem. Hoc, inquam, animo qui sunt, an puri videntur a parricidii crimine, etiam si ille machinis omnibus impetitus non pereat? Dicent, quod facimus, facimus in commeritum, consulimus Ecclesiæ tranquillitati. Ut ubique sibi mentitur iniquitas, ut sibi blanditur odium & invidia. Quid enim facit ira, quod non putet esse justissimum? *Nam ut*, juxta Theocriti sententiam, *amanti pulcra videntur, etiam quæ pulcra non sunt*: ita cujus animum occupavit odium aut livor, huic & quæ pulcra sunt videntur turpia: quemadmodum quorum oculos sol affecit, his omnia videntur virere, non quod rerum nativus color sit immutatus, sed quod bilem gerant in oculis. Si organum corporis vitiatum perperam judicat, multo magis mens affectu corrupta, fallitur judicio. Proinde, quisquis gerit animum livore odioque vitiatum, eum oportet sibi ipsi diffidere, nec judicis partes sumere. Porro, ad

Cap. 5.

Sapien. 1.

A pessima quæque scelera tegenda, nullus fucus accommodatior quam Religionis. Frustra itaque vitio suo blandiuntur qui sibi videntur immunes ab homicidio, quod nec ense rem gerant nec arcu, quum dentes illorum arma sint ac sagittæ, & lingua eorum gladius acutus. Fortasse haud alienum fuerit hic referre, non fabulam, sed quod pro vero narratur apud Germanos. In pago quodam rusticano graviter sæviebat pestilentia. Quidam gerebat capitale odium in ejus loci Pastorem. Commentus est novum vindictæ genus. Quum forte per eum vicum faceret iter, rusticis deplorantibus tantum hominum illic perire morbo, ac demirantibus mali causam, *Si vultis*, inquit, *continere arcanum, indicabo fontem hujus tanti mali*. Pollicentibus silentium, *Pastor*, inquit, *vester, vobis hanc luem imprecatur. Non postulo autem ut meis dictis fidem habeatis, nisi experimento comperiatis esse verum quod dico. Quum consecrat aquam lustralem, diligenter observate voces illius, & nisi inter reliquas exsecrationes audieritis illic mentionem pestilentiæ, sim ego vanus*. Hoc jaculo injecto, profectus est ille. Factum est quod monuit, auditæ sunt hæ voces. Rustici rudes ac feroces rem satis compertam rati, corripiunt Pastorem, & frustra reclamantem, in fossam forte tum patentem conjiciunt, vivumque sepeliunt. An hunc hominem absolvemus homicidii crimine? Nec veneno est usus, nisi linguæ, nec jaculis, nec gladio, nisi oris, id est sceleratissimi homicidii genus. Ulysses turpius occidit Palamedem calumnia, quam si ferro necasset. Non semper is qui stringit ferrum homicida est, sed qui necis est auctor. Joannes Baptista decollatus est, vis scire verum necis auctorem? Vide, quo delatum sit caput. Rex amore victus permisit, puella jussu matris petiit, spiculator amputavit caput, feralis missus illatus in convivium, exhibitus est puellæ, sed puella pertulit ad matrem, quæ lingua sanctissimum virum occiderat. Ut subornatis personis ad decimum gradum transferatur sceleris ministerium, Deum non fallit verus auctor.

Hæc nolim quemquam eo rapere, quasi patrociner manifestis ac legitime convictis Hæreticis, pervicaci malitia tranquillitatem Ecclesiæ turbantibus, aut notem Episcopos ac Theologos, qui cum tremore Dei cum Christiana mansuetudine, propriæ, nimirum, memores imbecillitatis suo funguntur officio: sed eos admoneo, qui sub obtentu Religionis indulgentes privatis affectibus, fratrem sceleratius occidunt lingua, quam si ferro necarent. Nam Christianæ mansuetudinis est, non esse præcipitem ad judicandum, suæque conscium imbecillitatis ignoscere lapsibus aliorum humanis, ambigue dictum in meliorem interpretari partem, quæ bene dicta sunt ingenue comprobare: ubi peccatum est gravius quam ut expediat dissimulare, si per imprudentiam, aut persuasionem peccatum est, secretis admonitionibus simpliciter in viam reducere: sin error malitia conduplicatus est, tamen nihil intentatum relinquere, quo medeamur proximo, nec ad extrema remedia, nisi magno cum animi dolore, descendere. Sed fere fit, ut nulli vociferentur odiosius, quam qui nec intelligunt quod reprehendunt, & si maxime sanus sit intellectus, affectu tamen sunt corruptiores quam ut valeant recte pronuntiare. Qui proximi lapsum hostiliter exaggerat, nec studet mederi sed lædere, turpius errat, quam qui per imprudentiam, aut incogitantiam labitur intellectu. Sic lapsi sunt præcipui Doctores Ecclesiæ, at odio livoreque nemo peccat, nisi Satanæ spiritu afflatus. Quid igitur sentiendum de eo, qui magna atrocitate damnat quod pie dictum est: reprehendit, quod non intelligit? Quot modis hoc compertum est ac demonstratum, quosdam qui ἐρανογνώμονες ἄνδρες videri volunt, Hæreseos ac Blasphemiæ crimen intendisse, quum ob imperitiam linguæ non intelligerent quod carpebant? quoties furiosis vociferationibus damnasse voces, ut impias, quæ non solum in piorum hominum monumentis, sed in Canonicis etiam libris inveniuntur? Nec erubescunt deprehensi, nec corriguntur admoniti, sed magis efferantur ad atrocius calumniandum, &, si Superis pla-

cet, e scelere quærunt laudem. Ipsi sibi semidei videntur, & pertinax vocatur, qui doceri postulat, quive non statim ad quamvis impudentem calumniam, porrigit herbam. Inclamant, scandalum, scandalum. Quasi non longe gravissimum scandalum sit manifestis calumniis impetere vitam ac famam proximi: sic enim fit, ut rideantur etiam quum vera piaque docent.

In hoc igitur Psalmo proponitur vir pius rectæque mentis, qui permissu Dei ab ingratis & improbis agitatus sit usque ad vitæ tædium: nolit tamen par pari referre, ne similis eorum evadat, quos damnat: sed ad tutissimam silentii arcem confugiat, præsertim, quum dolor etiamnum exæstuans nondum patitur contactum medicæ manus, sed, juxta veteris hominis sensum, flagitat ultionem. Hic enim multa suggerit animo, quibus homo inflammetur ad vindictam: quorum postea quam nihil perspicit expedire ad salutem, tandem recepto aliquantisper spiritu secum loquitur: *Dixi, Custodiam vias meas.* Piscator, ut ajunt, ictus sapit, hic post lapsum. Ubique sibi suspectus est, omnes actiones suas observat, ne quid per imprudentiam excidat, quod in posterum calumniantibus præbeat ansam. Quid timet, aut quid cavet? *Ut non delinquam*, inquit, *in lingua mea.* Expertus incredibilem hominum malitiam nihil non calumniantium, tanta cautione studet omnes actiones suas componere, ut non solum in factis nihil sit, quod jure reprehendi possit, sed ut quod difficillimum est, ne lingua quidem ullum effutiat verbum, quod merito pateat calumniæ. Siquidem hic custodire, non est servantis, sed observantis. Observat autem qui cavet, ac periculum metuit. Nihil porro difficilius quam linguam membrum omnium maxime volubile sic refrenare, ut non vel per incogitantiam, vel per iracundiam alicubi labatur: itaque frequenter experimur esse verum, quod ait Plato, *Levissimæ rei gravissimam esse pœnam. Qui custodit os suum & linguam suam*, inquit Sapiens, *custodit ab angustia animam suam*: quoniam, ut alibi prædicat idem, *mors & vita in manibus linguæ.* Sua cuique cogitatio solet adblandiri, suis quisque favet inventis, non secus ac parentes liberis. Sed hic justus hominum malitia doctus, omnes suas cogitationes habet suspectas, easque diu examinat, antequam patiatur in linguam erumpere, aut calamo prodat in publicum. Donec error premitur in cordis recessu, nec alios inficit, & facile corrigi potest. Sed volat emissum semel irrevocabile verbum: multo difficilius revocatur, quod chartis illitum, volitat per manus hominum. Eoque recte præcipit S. Jacobus, *ut omnis homo velox sit ad audiendum, tardus ad loquendum*: & Horatius scriptum novem annis premi jubet, antequam exeat in publicum. Sunt qui hinc colligant, hunc, quem inducit Psalmus, hominem fuisse, aut perfectum, aut perfectioni proximum, quippe cui omnia membra sic domita sint, ut citra rebellionem obtemperent spiritui, præter unam linguam, cui nunc vinculum injicit: id si verum esset, non post clamaret: Ab omnibus iniquitatibus meis erue me. Cur igitur solius meminit linguæ? Quoniam hac parte præcipue delinquunt homines magnis calamitatibus exacerbati. Non tantum enim effervescunt in calamitatum auctores homines, verum interdum non verentur obmurmurare Deo: quumque ob delicta flagellentur, in ipsa castigatione committunt, cur debeant atrocius verberari. Non ita beatus Job, sed hunc in modum sobrie loquitur: *Etiamsi habuero quidpiam justum, non respondebo, sed judicem meum deprecabor.* Et in fine operis, reprehendit se ipsum agens pœnitentiam in favilla & cinere. Perfectionis erat ita cohibere linguam, ne quid perperam effutiret. Cæterum, quoniam hoc vix humanæ naturæ datum est, proximum est, silere: juxta illud Sapientis: *Fili, peccasti ne adjicias.* Graviter Athenodorus Philosophus Octavianum Augustum admonuisse fertur, ne quid iratus diceret faceretve, nisi prius Græcarum litterarum nomina ordine recensuisset. Allusit Philosophus ad quorumdam superstitionem, qui certis vocibus pronuntiatis existimant sedari vehementes animi cupiditates: sed revera admonuit,

Prov. 21. Cap. 18.

nullum esse præsentius iræ remedium, quam moram & silentium. Legimus, Ethnicos a puniendis mancipiis, quæ supplicium commeruerant, temperasse, non ob aliam causam, nisi quod erant ira commoti. Quanto magis decet hominem Christianum, ut si quando se commotum senserit, priusquam faciat dicatve quidquam, pro Græcarum litterarum vocabulis apud se recenseat aliquot e Scriptura diverbia, velut illud: *Ne te superet ira, ut aliquem opprimas.* Et illud: *Superbus & arrogans vocatur indoctus, qui in ira operatur superbiam.* Idem: *Stultus statim indicat iram suam, qui autem dissimulat injuriam, callidus est.* Rursus illud e Psalmis: *Irascimini, & nolite peccare.* Item quod habet Ecclesiastes: *Aufer iram a corde tuo, & malitiam a carne tua.* Item: *Ne sis velox ad irascendum, quoniam ira in sinu stulti requiescit.* Sed in primis illud Euangelii: *Qui irascitur fratri suo, reus erit judicio.* Tum illud Pauli: *Non vosmet ipsos ulciscentes, carissimi, sed date locum iræ.* Item illud Jacobi: *Esto tardus ad iram, ira enim viri justitiam Dei non operatur.* Si quis hujusmodi incantamenta occinat animo effervescenti, facile continebit linguam ne prorumpat in verba procacia, fietque Idythun a carne transsiliens ad spiritum, dicetque suo cum animo: *Custodiam vias meas, ut non delinquam lingua mea.* Vide vero, ut diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, quandoquidem his magno bono est etiam malorum perversitas. Multos videre est, qui lacessiti calumniis excitantur ad tuendum, quidquid quocumque casu excidit, adeoque non corrigunt, quod per incogitantiam effluxit, ut malis adjiciant deteriora. Bonum autem virum, calumniantium improbitas reddit circumspectiorem in omnibus dictis pariter ac factis. Natura variis retinaculis revinxit linguam hominis, insuper sepsit duplici vallo dentium, & labiorum vallis inclusit: Quid sapiens? Non his contentus, certo animi proposito obdit ori suo *Custodiam*, sive ut significantius habet Hebraica veritas, *Fibulam* aut *claustrum*, aut *prostomidem*, aut *repagulum.* Talibus enim modis coërceri solent animalia indomita, & si solvantur, nocitura. *Linguam* autem, ut ait S. Jacobus, *nullus homo domare potest*: quum nullum sit animal tam efferum natura, quod non arte curaque hominum cicuretur. Rursus, inter innumeras animantium formas, nullum est mala lingua nocentius. Plus est obdere claustrum ori, quam observare vias suas. Observare vigilantiæ est, hic adhibetur violento membro violentia freni, ut quantum libet intus ferociat animus, non liceat tamen propter objectum repagulum erumpere. Quod autem illud repagulum? Quod aliud, quam *timor Dei.* Ergo, apud eos, qui discendi studio tenentur, cautus est, undique circumspectans, ne quid delinquat. Sed prorsus os habet clausum & obseratum, quoties peccator, sive ut habet Hebraica veritas, *Impius consistit adversus justum.* Non dicit *peccatores*, sed *peccator*: & Græcus addidit articulum ὁ ἁμαρτωλὸς, quasi certum quempiam impium designet. Nimirum, hic est ille fratrum accusator, qui a calumnia nomen habet, *Diabolus*, cujus instinctu aguntur omnes qui calumniantur proximum. Ille calumniarum omnium auctor est, homines improbi nihil aliud sunt quam illius organa. Is quidem numquam desinit facessere negotium his qui pie student vivere in Christo Jesu, & quo sanctius est opus in quo versatur pius, hoc iste majore studio conatur obsistere. Nihil autem sanctius, quam salutari doctrina Christum inserere mentibus hominum. Hæ sunt Episcoporum ac Theologorum partes, & qui libris editis docent orbem. Et sunt qui leves Satanæ adsultus facile sustineant, at multo difficillimum est perferre consistentem ex adverso. Consistit autem quum hominem undique velut obsidione vallat premitque, omnes admovens machinas ut expugnet justi patientiam, plurimos incitans adversus unum, nec ullum faciens impetendi finem. Adversus hanc violentiam nihil tutius silentio, eoque pertinaci. Docent hoc nos priscorum Proverbia: Σιγῆς ἀκίνδυνον γέρας, quam sententiam eleganter expressit Flaccus in Lyricis: *Est & fideli tuta silentio Merces.*

Job. 36. 21 12

Eo-

Eoque prudentissimi viri, qui studium omne huc contulerunt ut se suosque servarent incontaminatos ab omnibus vitiis, præcipue commendarunt silentium. Si verum est quod objicit calumniator: nam calumniator & ille est, qui lædendi animo vera impingit: aut si quod fere solet, falsa veris permixta sunt: justus hostile convitium sibi vertit in remedium, suo cum animo reputans illud Esaiæ: *Si revertamini & quiescatis, salvi eritis.* In silentio & spe, erit fortitudo vestra. Apud eos quibus studio est perdere, non sanare, pro confessione culpæ sufficit verecundum silentium. Interim huc omnis intenditur cura, ne quando rursus ad eumdem impingatur lapidem, & denuo committatur quod hostis possit exprobrare. Si falsa intentat calumniator, & odio furit, nihil habens pensi quid dicat, modo perdat, non est recalcitrandum adversus stimulum, nec oleum adjiciendum camino, sed furori cedendum, quemadmodum cum blandimento monet Paulus: *Non vosmet ipsos ulciscentes, carissimi, sed date locum iræ.* Ira vehemens, brevis est furor: quæ si transeat in odium, furor est immedicabilis. Si peccasti, conscientia suadet silentium: si non peccasti, silendum est ne pecces. Peccat enim, qui, quum nulla spes affulgeat sanitatis, improborum furorem dictis exasperat. Sapiens autem novit tempus tacendi, & tempus loquendi. Dominus apud Herodem prorsus obticuit, apud Caipham pauca locutus est, quemadmodum & apud Pilatum. Impiis si contumeliose respondeas, malum exasperas potius quam sanas. Sin placide tentes docere, sanctum projicis canibus & margaritas porcis. Difficillimum autem fuerit certo præscribere, quando loquendum sit, quando tacendum. Nec enim ipse Dominus ad omnem contumeliam fuit mutus. Est ubi siluisse crimen est. Ad Samaritani convitium obticuit, ad Dæmoniaci convitium accurate respondit. Ad hæc Pharisæis tentantibus crebro respondit acriter. Alapam impingenti non fuit mutus, licet placidissime responderit. Erga subornatos testes, erga milites conspuentes in faciem, cædentes colaphis, imponentes coronam e spinis contextam; breviter, nullum genus ludibrii prætermittentes, prorsus obmutuit, quia nulla spes erat fructus. Item, in cruce pendens, adversus insultantes pertinax silentium tenuit. Ita Paulus qui scribit, *maledictis impetimur, & benedicimus*, haud quaquam elinguis fuit Elymæ Mago, quin & Petro restitit in faciem. Præterea, nec mutus fuit Pontifici, cujus jussu cæsus est alapa. Insuper & Timotheum admonet, ut *increpet, arguat opportune, importune.* Solomon ait: *Ne respondeas stulto juxta stultitiam suam, ne efficiaris illi similis. Responde stulto juxta stultitiam suam, ne sibi videatur esse sapiens.* Qui fieri potest, ut idem eidem respondeat & non respondeat? Utinam Dominus hic dignetur temperare chordas citharæ nostræ, ut hanc dissonantiam ad consonantem harmoniam reducamus! Forsan nonnulla emphasis est in pronominibus. In Euangelio loquitur hominis personam agens: *Fiat voluntas tua, non mea.* Et, *doctrina mea non est mea.* Dubium non est, quin Dominus volens susceperit crucem. Sed hominis natura per se mortem horret. Atque Euangelicæ doctrinæ quatenus erat homo, minister tantum erat non auctor. Itaque non simpliciter negat esse doctrinam suam, sed principalem gloriam attribuit Patri, quo plus auctoritatis apud Judæos conciliet sermonibus suis, qui Deum noverant, Dei Filium non noverant. Plurimum itaque differunt viæ Dei a viis hominum, sicut testatur Esaias: *Non enim cogitationes meæ cogitationes vestræ, neque viæ meæ viæ vestræ, dicit Dominus. Quia sicut exaltantur cœli a terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ a viis vestris, & cogitationes meæ a cogitationibus vestris.* Hic itaque Propheta adhuc velut homo loquitur, quum ait: [*Dixi custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea:*] ut intelligas & hominis esse linguam, cui freno opus est: & Dei linguam esse, quæ non loquitur nisi perfecta. Similiter est os hominis cui opus est lupato: & est os Dei, quod Deo digna certaque loquitur. *Et videbit*, inquit, *omnis caro quod os Domini locutum est.* Et alibi objurgat populum, quod os Domini non interrogaverit. Hoc ore Deus olim locutus est per Prophetas, ipsius afflatos Spiritu, ac nobis loquitur loqueturque in Scripturis Sanctis usque ad consummationem seculi. Multa itaque circumspectione est opus, quoties homo suo loquitur ore, hoc est, quum humano loquitur affectu, non juxta regulam Scripturarum. Consimiliter peccator, quum persequitur hominem citra Dei contumeliam, adversus illum consistit potius quam adversus Deum: veluti quum objicit ignorantiam, superbiam, avaritiam, inopiam, deformitatem, ignobilitatem, infantiam, quod hæc sint humanæ conditionis fere communia, nec petunt nisi unum hominem: ad quæ respondere non pietatis est, sed vindictæ. Cæterum, quoties petitur gloria Dei, aut salus populi Christiani, tum non expedit esse mutum. *Ego*, inquit Dominus, *non habeo Dæmonium, sed honorifico Patrem meum:* &, *si in Beelzebub ejicio Dæmonia, filii vestri in quo ejiciunt?* Satanæ Scripturis ad fallendum abutenti, Dominus respondit, & non respondit. Repulit ad impia sollicitantem, at non proloquitur quod ille captabat. Ita Paulus: *Non insanio*, inquit, *optime Feste, sed verba veritatis & sobrietatis loquor.* Insani convitium tulisset tacitus, nisi vidisset periclitari Euangelium. Sadducæis quæstionem de septem fratribus unius uxoris maritis proponentibus, Dominus respondit juxta stultitiam suam: & Pharisæis percontantibus qua potestate fretus faceret quæ faciebat, respondit juxta stultitiam suam, dicens: *Baptismus Joannis unde est, de cœlo an ex hominibus?* Siquidem qui non discendi, sed contendendi gratia repugnat, interdum sic confutandus est, ut erubescat. Quoties igitur tempus, nullam ostendens profectus spem, requirit exemplum Christianæ tolerantiæ, non est respondendum stulto juxta stultitiam suam: ne rixa turpis nascatur, utrimque reciprocantibus conviciis. Rursus, ubi silentium officit gloriæ Dei, respondendum est non lingua humana, sed ore Dei. Nam & in hoc utilis est divina Scriptura, ad retundendam impiorum blasphemiam, & revincendum contradicentes veritati. His vero qui simpliciter errant, nec malitioso studio, sed per ignorantiam veri dissentiunt, reddenda est ratio spei nostræ, cum omni mansuetudine ac tremore. Possumus & in hanc sententiam interpretari quod dictum, ut accipiamus eum sibi occludere os, non quum prorsus silet, sed quum continet iram ne prorumpat in convitium. Respondet enim qui maledictum maledicto regerit. Cum odium est sanabile, fit sæpenumero, ut sermo mollis frangat iram. Cæterum, ubi furor est immedicabilis, nihil consultius, quam obticescere, quandoquidem quorumdam tanta est pravitas, ut placidissimis etiam dictis irritentur, & simpliciter dicta Ironiam interpretentur. Quod si licet, profuerit & loco cedere, omnemque furori malitiam subtrahere. Absolutæ tamen mansuetudinis est, maledicentem benedictis prosequi, non in ipso paroxysmo, sed posteaquam senserimus primos impetus aliquantum refrixisse. Quamquam mea sententia, non hic proponitur exemplum Euangelicæ perfectionis, sed hominis cum gravi tentatione colluctantis, & Judæi potius quam Christiani.

Aliquem gradum perfectionis attigit, quum ait, *obmutui.* Sed adhuc pugnantis cum humano affectu est quod sequitur: [*Et humiliatus sum, & silui a bonis. Concaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exardescit ignis.*] Cohibita est lingua, factum est frequenter idem a Philosophis, sed adhuc æstuat animus. Silet os, sed intus tumultuantur affectus. *Obmutui*, sed sic, ut sim humiliatus, ac dejectus animo. Minimum igitur abest, quin victus sit ac prostratus. At qui profecerunt ad Euangelicam perfectionem, adeo non perturbantur conviciis ac persecutionibus impiorum, ut, juxta Christi doctrinam, gaudeant magis & exsultent, non ignari, præmium hoc amplius esse repositum in cœlis, quo hic majoribus affliguntur malis propter Christum. Sed humanius exemplum nobis propositum est, ut hac imagine discamus, quomodo pugnandum sit in procella tentationis. Nondum plane dejectus

est, sed tantum humiliatus. Pro eo quod Septuaginta A transtulerunt *humiliatus sum*, Hebraica veritas habet *silentio. Obmutui silentio.* Hoc tropo solent Hebraei vehementiam significare, videlicet, ejusdem vocis iteratione, quod genus, quum ajunt, si auditu audieritis, & videntes videbitis, & plorans plorabit. Plus est *obmutescere* quam *silere*, sed utroque vehementius est *silentio obmutuisse.* Qui silet potest loqui quum vult: qui mutus est, etiamsi velit aliquid dicere, non potest. Solet autem supra modum vehemens affectus fandi quoque potestatem eripere homini, quod & a Tragico quodam animadversum est, cujus est hic versus: *Curae leves loquuntur, ingentes stupent.* At beato Job septem diebus doloris magnitudo negabat eloquendi B facultatem. Sunt qui humiliatum intelligant, compunctum ad poenitentiam. Mali quoties convitiis impetuntur, intumescunt, dumque respiciunt ad sua benefacta, scelerum mantica in tergum rejecta, sic indignantur, quasi haec immerentes patiantur. At justus non tam reputat, quo animo incessat maledicus, sed quid ipse commeruerit apud Deum. Nam ut falsum sit quod objicit adversarius, tamen aliis factis meruit Dei flagellum. Obmutescit igitur ad sua respiciens merita, & ad poenitentiam humiliatur: seque patitur vinci ab homine, ut vincat iratum Deum, qui nulla re citius vincitur, quam corde contrito & humiliato. Terreri non potest Omnipotens: si muneribus fidem sollici- C cites, nullius eget, & ab illo proficiscitur, quidquid 1 Pet. 5. est bonorum. Si contendas, in conspectu illius nemo vivens justificatur. Quid igitur superest, nisi ut in afflictionibus agnoscamus Dei justitiam, & nostram confiteamur iniquitatem, abjiciamus ferociam, & humiliemur sub potenti manu Dei, ut ipse exaltet nos in tempore visitationis. Et silui a bonis. Non ita David. Siluit a convitiis, at non siluit a bonis, dum Abisai cum suis ad homicidium properantem revocat, & Semei furiosam petulantiam excusat, hoc argumento, quod Dominus ei jussit ut tam immaniter saeviat in afflictum. Nimirum, hic est affectus humanus, ut qui pro meritis nihil reportet, nisi odium, contumeliam & affli- D ctionem, offensus ingratitudine mortalium desinat benefacere. Nam in arcanis litteris interdum omnis quies *silentium* dicitur. Sic fluctus maris dicuntur siluisse: & terra silere, quum a tempestatibus ac bellis quiescit: & piae mulieres apud Lucam dicuntur sabbato siluisse, quod ab opere quieverint. Euangelicae perfectionis erat bene dicere male dicentibus, bene mereri de male merentibus, videlicet, ad exemplum Patris coelestis, qui solem suum oriri facit ac pluit super justos & injustos: proque malefactis reponere benefacta, atque ita carbones igneos congerere in caput adversarii, si quo modo tandem victus emolliatur ad poenitentiam, & odium vertatur in benevolentiam. Reclamat inte- E rim caro. Quid istis benefaciam? Nulla re bona digni sunt. Non perdam officium. Recte sic cogitat qui beneficium praestat homini. At, qui vere pius est, quoniam Christo foenerat beneficium, non potest frustrari mercede sua. Nec absurdum est, quod a nonnullis adfertur: *silui a bonis:* id est, non jactavi mea benefacta, sed ad malefacta verti oculos, sic enim fit, ut humilietur homo, humiliatus sum, agnoscens injustitiam meam, non jactitans justitiam. Justus silet suas laudes, sed eas Deus non silet, quemadmodum Psalmus CVIII. *Deus laudem meam ne tacueris, quia os peccatoris & os dolosi super me apertum est. Mihi*, inquit, F *vindicta, & ego retribuam.* Ne tu sileas Dei laudem in afflictionibus, ille vicissim pro te praedicabit laudem tuam. Neque qui se ipsum commendat, ille probatus est, sed quem commendat Deus. Ita summus ille Idythun, non quaerebat gloriam suam, sciens, esse qui 1 Pet. 2. & quaereret, & judicaret: nec secus quam ovis, quum ducitur ad mactandum, silet, ita non aperuit os suum, & quum maledictis incesseretur, non regessit maledicta, quumque indigna pateretur non comminabatur vindictam, sed tradebat se ipsum judicanti juste. Nihil respondit falsis testibus, nihil asperius dixit in impiam cohortem, nihil in Pharisaeos insultantes: num-

quam tamen siluit gloriam Patris, sed ille vicissim non tacuit laudem Filii, sed ab impiis illatam ignominiam vertit in summam gloriam, deditque illi nomen quod est supra omne nomen, ut in nomine Jesu flectatur omne genu, coelestium, terrestrium, & infernorum. Christus passus est pro nobis, ut sequamur vestigia ejus. Si ad illius exemplum pertulerimus manum Domini, ad illius exemplum cum illo glorificabimur. Judaei accusabant, Pilatus judicabat, milites crucifixerunt. In omnibus erat instigator Satanas, sed ille respiciebat principalem totius negotii auctorem Patrem, qui pro nobis redimendis tradidit Filium. Siluerunt Martyres in tormentis, non praedicabant vires suas. At Deus non siluit illorum laudem, sed adorabilem ac sacrosanctam reddidit eorum memoriam & coram hominibus & coram Angelis Dei. Ad horum exemplum sileamus & nos de bonis nostris, quoties Dei permissu variis modis affligimur, sed non sileamus bonitatem illius qui clementer hic repurgat suos, ut recipiat in suam sempiternam gloriam. Haec, fateor, pie disseri, sed prior sensus, mea sententia, magis quadrat ad totius argumenti seriem. Qui offensus hominum malitia, cessat ab officio, nondum pervenit ad Euangelicam perfectionem. Est tamen in aliquo virtutis gradu, qui resipiscit, nec culpam tuetur, aut qui tantum abstinet a bene faciendo, nec aliam molitur vindictam. Legimus quosdam eloquentia claros, probataeque sanctimoniae viros, quoniam exciderat aliquid diversum a sinceritate doctrinae Catholicae, sibimet in omnem vitam indixisse silentium. Rectius quidem hoc, quam tueri lapsum, aut errorem errore cumulare: absolutioris tamen virtutis erat, humanum erratum bene dicendo pensare, quam perpetuo ulcisci silentio. Hic autem frustra remedium quaesivit a pertinaci silentio, per quod animi aegritudo adeo sedata non est, ut dum premitur, vehementius etiam incruduerit.

[*Et dolor*, inquit, *meus renovatus est*, sive *conturbatus est.*] Tectus (ut ait ille) magis aestuat ignis: & malum quiescens, si moveas, rursus exacerbatur. Est autem nonnullum doloris levamen, si quis animi curas aestusque lingua profuderit: interim talione mitigatur ira. Quemadmodum autem si in picem accensam injicias aquam, exasperatur incendium, ita si resistas impotenti mentis acrimoniae, magis accrescit dolor. Potest & sic accipi: dolor meus innovatus est, dum nec silentio mitescit impius, sed novis convitiis exasperas vulnus, jam ceu victo insultans. Tum enim fit furor, saepius laesa patientia. Hi sunt tumultus carnis, adversus spiritum identidem effervescentis. Ideoque prosequitur justus: [*Incaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exardescit ignis.*] Foris lingua friget silentio, sed quid juvat, si incendium manet in corde. Non minitatur lingua, sed cor meditatur vindictam. Non enim hic erat ignis caritatis, quo flagrabant discipuli Domini quum dicerent: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis?* Habet & dolor ignem suum, hoc vehementiorem, quod ab his malum adfertur nobis, de quibus sumus bene meriti, dumque pro gratia rependitur opprobrium. Tale incendium sensisse videtur Hieremias in corde suo quum ait: *Factus sum in derisum tota die. Omnes subsannant me, & factus est mihi sermo Domini in opprobrium, & in derisum tota die. Et dixi:* Cap. 20. *Non recordabor ejus, neque loquar ultra in nomine illius. Et factus est in corde meo quasi ignis exaestuans, claususque in ossibus meis, & defeci, ferre non sustinens. Audivi enim contumelias multorum, & terrorem in circuitu: persequimini & persequemur eum: ab omnibus viris qui erant pacifici mei & custodientes latus meum, si quo modo decipiatur, & praevaleamus adversus eum, & consequamur ultionem ex eo.* Similiter & hic justus non ferens tantam hominum malitiam aestuat animo, & incalescit illi cor, sed intra ipsum. Nondum erumpit incendium, cui tamen proximus videtur, quum addit: [*Et in meditatione mea exardescit ignis.*] Nondum emicuit ignis, sed intus tumultuatur jamjam erupturus. Nam hic meditatio non est cogitatio, sed μελέτη, hoc est, studium vehemens aliquid agendi. Quid igitur meditatur justus

jam

Jam totus igneus? Varia, nimirum, meditantur homines quos doloris magnitudo superavit. Interdum animus incitatur ad vindictam, interdum dispicit si qua ratione placari possint inimici, vel abjecta dignitate, quæ concitavit invidiam, vel aucta eo usque fortuna simul & dignitate, ut jam extra invidiæ tela consistant. Extrema enim humilitas & extrema sublimitas solent esse tuta a livoris insultu. Interdum libet ad artes Magicas confugere. Interdum juvat spontanea morte calamitatibus quærere finem. Verum ubi justus videt, ultionem nihil aliud profecturam, quam ut incrudescat persecutio, & uno Hydræ capite resecto, subnasci plura: rursus ubi perpendit insanabilem esse malitiam persequentium, fas autem non esse, ut Christi militis anima de præsidio decedat injussu Imperatoris: denique, ubi circumspectis omnibus humanis præsidiis, nullum cernit malorum effugium, nullum efficax solatium, undique exclusus, necessario sese vertit ad Dominum. Magna profectus spes est, ubi quis mutus adversus improbos homines, sermonem transfert ad Dominum. [*Locutus sum*, inquit, *in lingua mea, notum fac mihi, Domine, finem meum, & numerum dierum meorum quis est?*] Antea sibi tantum loquebatur: *Dixi custodiam vias meas.* Qui sibi loquitur, lingua non eget. Et tamen lingua tacente nonnumquam magna garrulitate perstrepit animus. Hic lingua loquitur, sed sua etiam num, id est, humana: sic rursus humana ut tamen Idythun, hoc est, paulatim ad perfectiora salientis. Nondum enim accepit, per Spiritum cœlestem linguam igneam, quæ pro convitiis resonet verba caritatis, quæ pro sævientibus deprecetur. Proficit tamen paulatim. Bene habet, quod loqui cœpit, bene, quod Deo, non hominibus loquitur. Maledictus qui confidit in homine. Loquitur quidem Deo, sed nondum prorsus Deo digna loquitur lingua sua: [*Notum fac mihi, Domine, finem meum.*] Est finis universalis Ecclesiæ, quemadmodum fuit finis Legis ac Prophetarum. Per hunc cessavit exspectatio adventus Domini, simul cum typis ac cærimoniis: per illum cessabit afflictio piorum, & omnis totius creaturæ gemitus ac vanitas; videlicet, quum Christus tradiderit regnum undiquaque purgatum ac pacatum Deo Patri. Finem legis, hoc est, Christi adventum juxta carnem, omnes pii Judæi scire cupiebant: paucissimis tamen patefactus est, idque per ænigmata. *Vidit Abraham diem illum, & gavisus est.* Didicit Daniel, sed per nebulam. Finem Ecclesiæ sciscitabantur Apostoli: *Domine, quando præsentaberis, & quando regnum Israel?* sed audiunt: *Non est vestrum nosse tempora, aut momenta temporum, quæ Pater posuit in sua potestate.* Sed est peculiaris cuique finis, a Deo præscriptus, solique Deo notus, quem nosse nec datum est homini, nec expedit. Hunc tamen nosse cupit Idythun, undique punctus malorum aculeis, nec inveniens in quo mens delassata molestiis acquiescat. Consimilem in modum loquitur Beatus Job: *Quis det, ut veniat petitio mea, &* (Cap. 6.) *quod exspecto tribuat mihi Deus; & qui cœpit, ipse me conterat. Solvat manum suam, & succidat me, & hæc mihi sit consolatio, ut affligens me dolore non parcat, nec contradicam sermonibus Sancti. Quæ est enim fortitudo mea ut sustineam, aut quis finis meus, ut patienter agam?* Sic & Propheta Jonas, præ magnitudine dolorum, orat mortem. Bonus gradus est, ubi quis ad hujus vitæ contemtum tædiumque profecerit. Ac felix calamitas est, quæ nos compellit ad Deum. *Notum fac mihi finem meum.* Idem est finis malorum, qui finis humanæ vitæ. Æterna mala finem nesciunt. Humana hoc sunt tolerabiliora, quod esse diuturna non possunt, quum ipsa hominis vita sit brevis. Ut nihil aliud, certe mors piis adfert calamitatum finem. Videtur hujuscemodi quemdam affectum sensisse Dominus, quum exclamat: (Matth. 17.) *O generatio incredula & perversa, quo usque ero vobiscum? usque quo patiar vos?* Et hic Psaltes alibi: *Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est.* Sensit Job, quum in tentationis paroxysmo sic deplorat: *Tædet animam vitæ meæ.* Item: *Suspendium elegit anima mea, & mortem ossa mea.* (2Cor. 1.) Sensit & beatus Paulus scribens Corinthiis: *Non enim volumus ignorare vos, fratres, de tribulatione nostra quæ facta est in Asia, quoniam supra modum gravati sumus, supra virtutem, ita ut tæderet nos etiam vivere. Sed ipsi in nobismet ipsis responsum mortis habuimus, ut non simus fidentes in nobis, sed in Deo qui suscitat mortuos.* Res est acerba carni tentatio, sed vide quantum boni gignat electis, ut non collocemus fiduciam in nobis, sed in Deo. Nihil homini periculosius quam suis fidere viribus, quasi ex sese possit aliquid. Confidens erat Petrus ante tentationem, sed ruina docuit illum non in se, sed in Domino ponere spem suam. Confidentiæ vox erat: *& si oportuerit me mori tecum, non te negabo.* Sed ruina factus cautior, timide respondet: *Domine, tu nosti omnia, tu scis quod amo te.* Quoties igitur permissu Dei procella tentationis similem affectum gignit in nobis, ne prorsus despondeamus animum, neve ad mundi præsidia confugiamus, sed ad Deum dirigantur oculi nostri, qui sic temperabit afflictionem ut possimus sustinere. Non est in nobis efficere, ne rebus naturæ molestis conturbetur animus, sed is spe maturæ recreationis fulciendus est. Hoc tædium in se recepit Dominus, instante crucis supplicio, quo nobis formam proponeret, ne in simili affectu properemus vel ad ultionem vel ad desperationem, sed prostrati, hoc est, nostris diffisi opibus, ad Domini exemplum prolixis precibus auxilium Divinum imploremus. Non pigeat pati servos, quod passus est Dominus: sed clament membra cum capite: *Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste.* Vox hæc est carnis, sed addat vocem spiritus: *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu.* Adeo Dominus non quærit per homines ultionem, ut ne per Angelicas quidem legiones defendi voluerit. Quam multi sunt qui levioribus afflicti malis, tædio vitæ confugiunt ad præcipitium, aut ad flumen, aut ad laqueum, aut ad venenum. At justus ne in gravissimis quidem cruciatibus tale quidquam molitur. Ex infirmitate carnis quærit scire finem vitæ, nec hunc tamen cupit discere, a Magis, a Sortilegis, a Ventriloquis, a Chiromantibus aut Genethliacis aut Pythonicis, quemadmodum fecit Saul: sed a Domino, qui solus novit rerum omnium exordia, progressum & finem. *Ostende*, inquit, *mihi finem meum*, qui si in propinquo est, moderatius feram hujus vitæ calamitates, quæ ultra vitæ terminum proferri non possunt. Sic nauta quum incruduit tempestas, præsentemque intentant omnia mortem, optat ostendi portum: qui sicundi appareat vicinior, erigitur in bonam spem, atque hac recreatus, alacrius luctatur adversus vim undarum ac ventorum. [*Et numerum dierum meorum quis est?*] Solent enim, qui vivunt in mœrore, & a temporis modo solatium exspectant, veluti pupilli sub duris tutoribus insuaviter viventes, non annos modo, sed & singulos dies & horas numerare: quibus hoc levior fit molestia, quo propius accesserint ad annos pubertatis. Sic Paulus tædio malorum, cupit dissolvi & esse cum Christo, apud quem est omnium molestiarum finis. Et illud quidem commune justis & injustis, ut in anxietate cupiant scire finem, sed non eodem animo. Injustus consulit Babylonios numeros, ut tandem liberatus malis, præteritas molestias penset, avidius fruendo carnis voluptatibus. Ita loquitur quidam Epicuri discipulus: *Rapiamus, amici, occasionem de die.* Similiter impii loquuntur in libro Sapientiæ: *Exiguum & cum tædio est tempus vitæ nostræ. Umbræ transitus est tempus nostrum, & non est reversio finis nostri.* Hactenus cum piis communis est oratio. Sed, quid sequitur? *Venite ergo, & fruamur bonis quæ sunt, & utamur creatura tamquam in juventute celeriter.* Vino pretioso & unguento nos impleamus, & non prætereat nos flos temporis. Alius quidam eleganti sane carmine exemplo rosæ eodem die nascentis ac senescentis, demonstrat brevem ac fugacem hominis vitam: sed quid hinc ratiocinatur? *Collige*, inquit, *virgo, rosas, dum flos novus & nova pubes; Et memor esto ævum sic properare tuum.* Ineptus, quod ultro perit, vult etiam turpiter perdi. Sic impii. Quid justus? *Ut sciam*, inquit, *quid desit mihi.* Perfici cupit, non solum a molestiis liberari.

Do-

Doceri optat, quantum vitæ spatium supersit, quo magis advigilet benefactis reconciliare Deum, & ad emigrandum sarcinulas componere. Nec perinde referre putat quam diu vivat, modo purgatus hinc exeat. Scit Deo tentationem immitti propter hominum commissa. Itaque si cognorit in proximo esse vitæ finem, metuit ne nondum satis purgatus emigret. Sin multum adhuc vitæ superesse, gaudet a Deo concessum pœnitentiæ spatium, quo superioris vitæ delicta, benefactis compenset. Paulo vivere Christus erat, & mori lucrum. Si dabatur vita, bonis operibus sibi Christum magis ac magis conciliabat: si mors ostendebatur, lucro deputabatur. Geminum enim lucrum mors adfert homini pio, finem horum malorum: & initium æternæ felicitatis.

Post hæc quasi responsum acceperit, non multum illi vitæ superesse, ait: [*Ecce mensurabiles posuisti dies meos.*] Pro *mensurabiles*, Hieronymus vertit *breves*, sensum exprimens potius quam verbum. Quidam indicarunt Hebraicam vocem significare *mensuram pugilli*. Nam vulgo, quum minimus rei modus declaratur, *pugillum* dicunt: hoc est, quantum contracta manu, id est, pugno complecti possis. Porro quod Septuaginta verterunt παλαιςὰς, Symmachus vertit σπιθαμάς. *Spithame* enim Græcis *palmus* est, videlicet, ea forma manus, qua porrecta metimur aliquid. Nam ut porrecta manu metimur spatium, ita compressa metimur res acervi. Eamdem mensuram Græci δῶρον sive δόχμην appellant, quod explicata manu donamus; palmus autem minor, sive palæsta, quatuor digitorum est sibi junctorum: major duodecim, videlicet, manu dispessa a summo pollice, usque ad summum medii digiti. Quod si credimus Græcorum Etymologiis, σπιθαμὴ proprie *palmus major*, dicta παρὰ τὸ ἀποσπᾶσθαι τὺς δακτύλυς, id est, *quod diducat digitos*: παλαιςὴ, *palmus minor*, dicta παρὰ τὸ πελάζειν τὰ ὀςᾶ, id est, *ab eo quod ossa digitorum inter se jungat*. Quod si δόχμη sive δῶρον, sive *palæsta* habet quatuor digitos conjunctos: *Spithama*, hoc est, palmus major, duodecim digitos complectetur, hoc est, pollices novem. Utroque modo declaratur vitæ nostræ brevitas: quam sive porrectam consideres, minimum habet longitudinis: sive in summam collectam, minimus est acervus. Porro παλαιςὰς, quod positum est a Septuaginta, varie reddidere Latini. Quidam dixere, *veteres posuisti dies meos*, quod παλαιὸς *vetus* sonet Græcis. Quod autem veterascit, tendit ad interitum, & nostra vita nihil est nisi cursus ad mortem. Sola æternitas nescit vetustatem. Alii *palæstas* dictos existimant, quasi luctarios, quod hæc vita militia sit & colluctatio cum mundo, carne, & Satana. Fateor, utrumque posse ad rectum sensum accommodari, mihi tamen scopum attingere videntur, qui docent, palæstas dici mensuras architectorum, quibus materiam dimetiuntur, quatuor digitis explanatis & conjunctis: quæ illis brevissima mensura est, quum cubiti & decempedæ sint longiores, unde & hodie proverbiali schemate minimum rei modum significantes bolum, ac pugillum, aut latum digitum dicimus. Item Esaias, volens ob oculos ponere totius Orbis exiguitatem, si conferatur *Cap.14.* ad immensitatem Dei, ait: *Qui palmo*, id est, σπιθαμῇ *mensus est terram*. Et eleganter cantat chorus Ecclesiasticus, *Mundum pugillo continens, ventris sub arca clausus est*. Verum hæc varietas omnis eodem tendit, ut intelligamus hominis vitam, non solum esse brevem, sed insuper miseram ac laboriosam. Quod laboriosa est, debemus peccato Adæ, cui dictum est: *In sudore vultus tui, vesceris pane tuo*. Rursus post ob exundantem hominum malitiam contractus est in angustum vitæ modus, ut quum ante diluvium quidam vixerint ultra sexcentos & octingentos annos, post diluvium redacti sint ad septuaginta, ut jam hominis vita facta sit non modo contractior, verum etiam pluribus morbis & calamitatibus obnoxia. Jam ut nec valetudo, nec peculiaris corporis imbecillitas mortem acceleret, extremus vitæ modus est octoginta anni. Sed quid, quod hodie quoque videmus quosdam hunc vitæ modum excedere? Excedunt licet paucissimi, verum quod ultra est, vita dicenda non est, sed juxta alterius Psalmi testimonium, *labor* & *dolor*. Quis enim eam vitam existimet, quum tremit omne corpus, caligant oculi, obsurduerunt aures, balbutit lingua, fugit vox, exciderunt dentes, titubant pedes, nec ulla corporis pars suo fungitur officio: quin & animi vires deficiunt, stupet intellectus, obtorpuit ratio, nihil continet memoria, sed quod de dolio Danaidum est in fabulis, pene prius excidit quod traditur, quam infusum est. An non hæc longa mors est verius quam vita? Hunc terminum vitæ humanæ præscripsit Deus offensus hominum malitia, qui semper peccaturi videbantur, si semper vivere licuisset. Nos vero vitiis nostris, quod a Deo contractum est, reddimus multo contractius: quodque calamitosum erat, reddimus multo calamitosius. Unde enim tot morborum genera, unde tot funera præmatura, nisi ex luxus & libidinis intemperantia? Aut unde homini tot malorum est, quam ab homine? Quorsum vero justus commemorat vitæ brevitatem ac miseriam? Non quod obmurmuret Deo, qui talem fecit. Justus est, nec sine causa quidquam facit. Quamquam ne fecit quidem ille, qui condidit hominem rectum: sed peccato debemus ævi nostri vel brevitatem, vel calamitatem. Non igitur hæc commemorat justus, ut incuset Deum, sed ut illum flectat ad misericordiam, si suos oculos vertere dignetur ad humanæ vitæ momentaneam brevitatem, quæ nihil aliud quam punctulum est, si ad æternitatem conferatur: & si non gravetur respicere ad calamitates, quibus hæc vita fermentata est omnibus, licet aliis plus aliis minus additum sit aloes. Ad hoc spectaculum invitat oculos Dei, quum ait: *Ecce*. Sic mendici prætereuntium oculis ostendunt ulcera sua, ut moveant misericordiam, & si quis adspexerit, sperant eleemosynam. Hoc animo Beatus Job commemorat humanæ vitæ brevitatem, ut Dominum ad miserendum provocet: *Parce*, inquit, *mihi, Domine, nihil enim sunt dies mei*. Et alibi, commemorata vitæ brevitate & calamitate, subjicit: *Et dignum ducis super hujuscemodi aperire oculos tuos, & adducere eum tecum in judicium?* Quidam ob hoc ipsum liberantur a præpotente, quod indigni videantur, ira: quemadmodum aquila non capit muscas, nec in murem sævit leo. Quum Saulem crudelem, ad tempus flexerit vox David clamantis: *Quem persequeris, Rex Israël, quem persequeris? Canem mortuum & culicem unum persequeris*: quanto magis nostræ imbecillitatis commemoratio flectet Deum, natura mitem & exorabilem? [*Ecce vita mea quid aliud est quam pugillus dierum, & substantia mea tamquam nihilum ante te?*] Qui hic vivunt usque ad annum octogesimum, diu vixisse dicuntur: sed hominis vita quamvis longa vix momentum temporis est ad illam immensam æternitatem, quæ nec initium novit nec finem: & tamen hoc punctum perinde quasi sit aliquid, distinguimus in pueritiam, juventutem, virilem ætatem, & senectutem. Emimus, vendimus, ædificamus, amplificamus latifundia, ambimus regna, tumultuamur, quasi perpetuo victuri. In causa est, quod adfixi terræ, non attollimus oculos ad ea quæ vere semperque sunt. Cæterum, quemadmodum humanæ vitæ tempus collatum ad æternitatem, minimus pugillus est: ita substantia hominis nihil est ad illam substantiam incomprehensibilem, quæ semper est sui similis, nullam in se recipiens mutationem, quum ipsa creet, recreet, mutet, moveat & gubernet omnia. Substantiam enim, id est, ὑπόςασιν, non ὐσίαν hic appellat, quod per se subsistit ac solide est. Solus autem Deus vere est ex sese, nec ab alio quopiam pendens, sed ipse fulciens universa, quæ nobis esse videntur, quum revera in rebus humanis nihil subsistat, sed fluant omnia. Si quæras a Dialectico, num homo sit substantia? respondebit, maxime. At si idem quæras a Philosopho, qui spiritualibus oculis contemplatur res æternitatis, etiamsi ostendas hominem juvenem prægrandi validoque corpore, umbram esse dicet, non substantiam. Si bulla est homo

mo ad Deum comparatus, quanto magis bullæ & umbræ sunt, quæ vulgus hominum sectatur in hac vita? opes, forma, vires, honores, voluptates: quæ ludibrio fortunæ frequenter & vivis eripiuntur: & si maxime perseverent, mors tamen aufert omnia. Quidquid hic videmus, sive expetendum, sive fugiendum, umbra est, fumus est præterfluens ac mox evanescens. Et hæc vita quid aliud est, quam torrens magno impetu currens ac rapiens omnia ad interitum? Fluctuat quisquis hæret rebus non habentibus substantiam: quemadmodum habet alius Psalmus: *Venerunt aquæ usque ad animam meam, & non est substantia.* Qui velit subsistere, collocet sese in solida petra Jesu Christo, qui est heri & hodie, idem & in secula. Illud admonendum, particulam *ante*, ἐνώπιόν σου, hoc est, in conspectu tuo, ad utrumque versiculi præcedentis commate referendum. Momentanea est vita hominis in oculis Dei, qui solus vere vivit, solus vere est: & omne tempus quamvis longum videatur homini, momentum est apud eum, qui nullo tempore circumscribitur. Si cornicem cum homine conferas, longæva est: si ceram cum chalybe conferas, solida res est chalybs: si hominem cum homine componas, alius vivax, alius brevis ævi videbitur: verum simul ut ventum est ad oculos Dei, frivola momentaneaque sunt omnia. Quid autem mirum, si tempus humanæ vitæ tamquam nihil sit apud Deum, quum universum ævum quo mundus hic cœpit ac duraturus est, nihil aliud in conspectu Dei quam puncti instar sit. Non mirum si unius hominis substantia tamquam nihilum est ante Deum, quum juxta Esaiam (Cap. 40.) *omnes gentes quasi non sint, sic sint coram eo, & quasi nihilum & inane reputatæ sunt.* Et *substantia mea tamquam nihilum ante te.* Quod in homine videtur esse naturæ solidissimæ, coram Deo nihil est. Solidior autem hominis pars est animus, & in animo ratio. Atque hæc quoque substantia pro nihilo est ante Deum, sine quo nihil possunt humanæ naturæ vires. Quæ siml atque peccato corrupta est, ac spoliata gratia Dei, per quam erat aliquid, redacta est in nihilum, egens Restitutore, quemadmodum egebat Conditore, quum nondum esset. Tam nemo se potest refingere, quam nemo se potuit fingere. Sed numquam magis hominis substantia nihilum est ante Deum, quam quum ipse sibi videtur esse aliquid. (Gal. 6.) *Qui se*, inquit Apostolus, *existimat esse aliquid, quum nihil sit, ipse se seducit.* Qui alteri persuadet esse gemmam quod vitrum est, impostor appellatur: sed major impostor est, qui imponit sibi ipsi, persuadens hoc esse, quod non est. Quisquis autem agnoscere cœpit, quam ex se nihil sit, jam hoc ipso cœpit *esse aliquid*, hoc est, *initium aliquod creaturæ ejus*, juxta beatum Jacobum (Jacobi 1.): aut *initium substantiæ ejus*, juxta Paulum (Heb. 3.). Jam enim cœpit transformari in Christum, in quo quisquis est, nova creatura est. Proinde, quemadmodum idem admonet Apostolus (2 Cor. 5.), *ut qui sibi videtur sapiens, stultus fiat quo fiat sapiens:* ita moriendi sunt omnes, ut qui sibi videtur esse aliquid, nihilum fiat, ut vere sit aliquid. Abjiciat veterem hominem, ut in eo Deus condat novum. Ut autem perspicias, quam ex te ipso nihil sis, prodeas in conspectum Dei, ne te conferas cum hominibus, exemplo Pharisæi, qui sibi videbatur justus ad comparationem Publicani. Sic formosus homo videtur collatus deformiori, dives comparatus pauperiori, sapiens compositus stultiori, justus admotus injustiori: verum hæc omnia nihil sunt si prodeant sub oculos Dei. Homo homini fallax est speculum, solus Deus indicat quod vere bonum est. Ille enim vera lux est, ad quam evanescunt inanium simulacrorum ludibria, & coarguuntur esse vana quæ se magnifica specie oculis hominum venditabant. Vocatio Dei facit ut homo sit aliquid, non ipsius vires: *ille enim*, juxta Paulum, *vocat ea quæ non sunt, tamquam sint:* ut igitur voceris, esto nihilum in conspectu tuo, præbe illi cor contritum in pulverem, & quodammodo redactum in nihilum: ille liquore gratiæ suæ, e sicco pulvere refinget mollem argillam, ex argilla vas honorificum in domo Domini. Huc igitur erigendus est animus, ut videat quam nihil sit omnis ipsius substantia.

A Huc jam pervenerat Idythun. An non egregium saltum dedit noster transiliens, qui transiliit terrena omnia, qui transiliit omnes cœlos, Angelos insuper & quidquid tempori mutationive obnoxium est, & ad ipsum æternitatis fastigium pervenit. Dixerit quispiam: Quid utilitatis habet hujus vitæ miseræ ac fugacis contemplatio? Ut quidquid hic obtingit rerum specie bonarum, eas possideamus tamquam non possidentes: quidquid objicitur tristium, æquiore feramus animo. Quis enim in eo figat amorem, quod intelligat præstigium esse, & hoc ipsum mox relicturus? Rursus, quis est tam abjecti animi, ut non fortiter ferat, quod scit mox finiendum, atque ita finiendum, ut temporariis molestiis succedat æterna felicitas. B Rursus ea feruntur moderatius, quæ nobis cum universo mortalium genere sunt communia. Eoque se veluti reprehendit Idythun, quod suam calamitatem ceu propriam ac peculiarem deploraverit, quum hæc sit humanæ vitæ generalis conditio: quam tamen Deo non possumus imputare, sed eam peccato ferimus acceptam. Hinc humanæ vitæ brevitas, hinc tot calamitatum formæ, ut nemini sint numerabiles. Hinc tanta mentium humanarum caligo & pravitas. Sibi itaque quodammodo loquitur: Quid ita tuam, unius deploras sortem? circumfer oculos per omnia mortalium genera, videbis conditionis esse, quod tu putas esse calamitatis. C Verum tamen *universa vanitas*, *omnis homo vivens*; Non dicit *omnia*, sed σύμπαντα, id est, *simul omnia*. Vanitatem dicit, non mendacium, sed quod inutile est, inane, ac frustraneum. Frivolum est, inane est, quidquid suis præsidiis in terris agunt homines, variis studiis inter se tumultuantes. Alius nihil non tum facit tum patitur, ut decoretur honoribus: alius intentus est congerendis opibus: alius perungit se melle voluptatum, & quoniam diu vivere non est datum, dat operam, ut suaviter vivat. Quis non existimet esse præclarum, obtinuisse præcipuum locum apud Principem, aut ipsum etiam Principatum, obtinuisse Præposituram, Episcopi dignitatem, Cardinalis majestatem, Pontificis fastigium? D Quis non beatum ducit eum, cui dormienti opima obtigit hæreditas? cui non felix videtur in delitiis vivens? Rursus alius plorat repulsus, aut honore dejectus. Alius deflet opes bello aut naufragio perisse: pro voluptatibus irruisse molestiarum agmen. Hos vulgus hominum miseros appellat, illos felices. Sed quid dicit Idythun? *Simul omnia vanitas.* Siquidem nec humana felicitas vera felicitas est, nec humana calamitas vera calamitas est. Hoc esse verum perspicies, si quæ hic vides momentanea, conferas cum æternis. Non dixit, omnia vana, sed ἐμφατικῶς, *omnia vanitas*: quo tropo hominem vehementer scelerosum scelus appellamus, & vehementer contaminatum labem. Nec mirum, si vanitas est, quidquid geritur sub sole, quum ipse homo, E cujus causa condita sunt hæc omnia, sit vanitas. [*Omnis homo vivens*, sive, ut Hieronymus vertit, *omnis homo perseverans.*] Alius quidam reddidit, *stans semper*. Ergo qui velit effugere vanitatem, ex hac vita migret oportet. Stant hic divites qui solatium suum habent in hoc seculo, optantque vitam hanc esse perpetuam. Et perseverat esse homo, qui totus affixus est huic mundo, nec spiritu subsilit in cœlum, quemadmodum facit hic Idythun, qui nunc velut in edito stans e sublimi despicit quidquid habet hic mundus. Transsiliit terram, lunam & solem, denique cœlos omnes, ac perspexit nihil usquam non obnoxium vanitati, donec transvolemus ad ipsum rerum omnium F Conditorem, in quo uno vera, sincera ac perpetua sunt omnia.

Hoc igitur loco interpositum diapsalma significat illum aliquamdiu detineri rerum conditarum contemplatione, quo magis inflammetur ad illam vitam, in qua non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Subvolemus & nos eodem, carissimi, quo subsiliit Idythun, cumque illo paulisper consideremus, nihil esse sub sole non obnoxium vanitati. Contemplemur ipsam terram solidum elementum, quo & su-

stinemur & alimur, quot malis obnoxia est, quot A exitia gignit homini, quoties convulsa terræ motu, ædificia subruit, homines obruit. Nonnumquam subsidens totas urbes una cum populis absorbet voragine. Alicubi jaculatur cinerem, fumos & flammas, frequenter exhalat spiritum pestilentem e specubus. Quid hic memorem arenarum cumulis obrutos exercitus, quid arenas quidquid inciderit absorbentes? Quid malæ fidei terras, ingredientem in abyssum demittentes? Jam quot nobis gignit animalia, vel vi perniciosa, vel veneno pestifera? Quot fructus arborum, quot herbas præsentaneo veneno mortiferas? At sæpenumero specie blandiora sunt, quæ lædunt maxime. Sorba pulcriora maxime præfocant B hominem: mel, quod letifero sudore perimit gustantem, cæteris dulcius est: ut dicas naturam non matrem, sed novercam privignis suis insidiantem. Fallit & rerum similitudine. Quoties anguis pro anguilla sumtus morte docuit errorem? Quoties cicuta pro serpillo devorata mortem attulit? Adde, quod subinde fallit spem cultoris. Nec minor ab aquis pernicies. Sunt fontes limpidissimis aquis, quæ potæ mortem adferunt. Quid non calamitatum adfert mare inundans unoque æstu pagos & oppida innumera delens? Exundant & flumina, exundant lacus incredibili rerum hominumque dispendio. Arva cursum mutante mari vertuntur in paludes, agrique feraces, in C steriles arenas. Nec illinc raro veniunt flatus humano generi exitiabiles. Habet & pisces mare, qui vel ictu vel contactu, vel esu mortem adferunt, ut scorpius, torpedo, & lepus. Porro navigantibus quot modis insidiatur? Præter ventorum & undarum violentiam, syrtes undis occultantur & rupes navifragæ: & quasi hoc parum sit, habet vortices ac voragines, navim in gyrum circumactam absorbentes, habet montes & specus e longinquo navim attrahentes. Quid plura? vix ab ullo elemento plus exitiorum homini. Aëre vivimus ac spiramus, sed frequenter cum aere mortem attrahimus. Ignis inter elementa purissimum quot D calamitates, quot mortes quotidie invehit generi mortalium? Erigamus oculos in sublime, illinc veniunt diluvia, illinc grando segetum pernicies, illinc fulmina subitam mortem adferentia. Illinc variis figuris funesti Cometæ, horrenda mala minitantes homini. Altius attolle oculos, venisti ad cœlestes orbes, quorum infimus est lunaris: corpora sunt immensa, pulcra, simplicia, & ob id expertia mutationis ac senii. Sed hic quoque solis ac lunæ defectus, & quorumdam syderum inter se conjunctio aut divortium, respectus exustiones & retrogradus incessus, quantum calamitatum pariunt hominibus, pecoribus, arboribus ac segetibus? Hæc considerans Idythun, perspicit uni- E versam creaturam subjectam magnæ vanitati. Et tamen his omnibus præstantior est homo, cujus gratia sunt condita omnia, quæ mundus hic complectitur. Sed hujus conditio tot incommodis obnoxia est, ut non sine causa quidam pronunciarit, nullum animal esse miserius homine. Non hic recenseo nativitatem lacrymosam, infantiam miserabilem, pueritiam mille expositam injuriis, adolescentiam fugacem, juventutem laboriosam, virilem ætatem mille distentam curis, senectutem Ætna atque Athone graviorem, mortem omnibus certam, diem mortis nulli certum. Non commemoro, tot morborum formas, easque subinde novas, tot casus inopinatos & inevitabiles, F ignobilitatem generis, paupertatem, deformitatem, &c, si excutias animum, tarditatem, ignorantiam, stuporem, oblivionem. Illa ipsa quæ felicitatis nomine blandiuntur hominibus, & in quibus concupiscit acquiescere, quantum habent admixti fellis. De vitiis non loquor, ubicumque turpitudo est, ibi summa vanitas est. Legitimi honores quantum habent sollicitudinis, quantum molestiarum, etiam si recte fungaris tuo munere. Tanta est hominum morositas, tanta ingratitudo. Dignitas livori obnoxia est, humilitas contemtui & injuriæ. De divitiis quid attinet dicere, quas ipse Dominus spinas appellat? Dulce est conjugium, sed quanto plus habet aloes quam mellis? Juvat habere liberos, sed quotocuique contingunt tales, ut non pœnituerit suscepisse? Superest amicitia, præcipuum humanæ vitæ solatium. Sed hic quam rara fides, quanta inconstantia, quanta simulatio, quanta perfidia, ut vix aliunde plus malorum homini. Ab affinibus & cognatis non minima molestiarum portio accedit, ut quibus studio est jucundam ac tranquillam agere vitam, nihil prius curandum existiment, quam ut quam longissime absint a suis. Sunt qui in liberalibus disciplinis, & in contemplatione naturæ conquiescunt, semoti a Reipublicæ negotiis. Verum hic quoque quantum laborum, quantum errorum, quantum caliginis, denique quantum contentionis. Verum, ut universam Philosophiam ad plenum adsequaris, non hæc tranquillant animum: ubi uentum est ad articulum mortis, clamat homo, se perdidisse vitam in nugis. Quid, quod in ipsa Theologia, tanta est opinionum pugna, tam morosa plurimorum judicia, tam rara sinceritas, tanta calumniandi libido, ut multos ejus studii pœniteat pigeatque. Denique, nullum est vitæ institutum usque adeo felix, in quo non multa sint devoranda tædia. Solitudo per se molesta est & egena. In collegiis dissidia & contentiones discruciant hominem. Quin & ipsa hominum benefacta, quantum habent vanitatis admixtum? Quis largitur eleemosynam sic ad unum Christum spectans, ut non obrepat, vel inanis gloria, vel favor peculiaris, vel spes cum lucro rediturі beneficii, vel aliquis similis humanus affectus. Psallimus, oramus, contemplamur, sed quantus hic torpor, quanta segnities, quoties inanium cogitationum incursus interrumpit mentis intentionem, ut post preces mox aliis sit opus precibus, quibus pro negligenter dictis precibus veniam postulemus. Quis homo diligit hominem pure ob Christum? Quis proximo suo non secus bene vult quam sibi ipsi? Jam quantum absunt etiam probatæ religionis homines ab ea caritate, quam a nobis exigit Deus? Nam si quis per laudatissimas etiam Monachorum sodalitates obambulet, fatebitur esse verissimum, vetere Græcorum proverbio jactatum, βολλοὶ βυκένται, παῦροι δέ τε γῆς ἀροτῆρες. Si in his quoque quæ videntur optima, tanta vanitas est in hac vita, non est quod quisquam in hoc mundo quærat solidam beatitudinem, in quo sunt pariter omnia vanitas, atque ipse insuper homo totus. Sic enim intelligi potest, πᾶς ἄνθρωπος; πᾶς enim & *omnem* sonat & *totum*. Unde & plurimi Veteres, universum hoc, omnia complectens rerum genera, τὸ πᾶν appellabant. Constat autem homo, prima divisione corpore & anima. Corpus quinque sensibus instructum est, animus totidem: quidquid his viribus adsequitur aut molitur homo, vanitas est, ut merito clamet Propheta: *Omnis caro fœnum, & omnis gloria ejus quasi flos fœni.* Et in his quidam videntur eminere, veluti forma aut robore, aut salubritate corporis, sensuum acrimonia, ingenii celeritate, consiliorum solertia, memoriæ fidelitate, eloquendi gratia. Exaggera hic quantum voles, tamen ad illam æternitatem omnia vanitas, atque in his omnibus homo quantus est, vanitas est.

Nunc si videtur, a diapsalmate ad Psalmum redeamus. [*Verum tamen in imagine pertransit homo.*] Incertum videri potest, an hic versiculus confirmet superius dicta, an adversetur. Hieronymus pro *verum tamen* vertit *tantum*, [1] tametsi suspicor ab illo scriptum *tamen*, idque Scribarum incuria vitiatum. Rectius igitur accipiemus vocem adversativam, hac quidem sententia. Quum nihil usquam sit in hoc mundo non obnoxium vanitati, si ad illa quæ vere sunt comparetur, tamen hominum vulgus in imagine, hoc est, in rebus inanibus & umbraticis, perinde ut solidis ac veris ambulat, nec ambulat solum, sed hæret quoque & una cum illis rapitur. Ob has tumultuatur, navigat, belligeratur, litigat, fœneratur, fraudat, pejerat. Hæc facit homo, nimirum, ut vanus, ita vanis gaudens. Quid enim

1. Fallitur *Erasmus*, nam אך *ach* Hebraice, quod hic legitur, re vera significat *tantum*.

A enim aliud est quam homo, qui nihil amat nisi quod videt. Tales erant ex parte quos increpat Apostolus: *Nonne homines estis?* Tales de quibus dicit, *si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem.* Jam Idythun sese supra hominem extulerat, exsiliit e specu, in quo juxta Platonem, vincti nihil aliud quam rerum umbris commoventur. At sapiens ille, qui res veras in sole viderat, frustra clamat, quid insanitis miseri, ob inanes rerum imagines plaudentes, gaudentes, dolentes, metuentes? Nihil istic solidi est, umbrarum ludibria sunt, quæ vos vel territant, vel delectant. Similiter Idythun jam sublimis demiratur hominum dementiam, qui neglectis veris bonis, inanibus bonorum simulacris hærent, B dumque horrent umbras malorum hujus vitæ, in vera æternaque mala sese præcipitant. In hujus vitæ commodis sibi videtur homo conquiescere, sed pertransit & ambulat velit nolit. Præterit enim figura hujus mundi, sibique affixum secum defert, quamvis invitum. Etsi illa manerent, homo tamen transire cogitur: & si homo maneret, illa pertranseunt. Non aliter quam qui lembo vehitur, licet ipse dormiat, transit tamen. Talis est igitur Prophetæ sermo, ac si quis dicat: hic merum est triticum, & tamen vos oblectamini glandibus: hic est vinum purum, & tamen vos bibitis aquam turbidam: hic est purgatissimum aurum, & tamen vos laboratis in ruderibus, hic sunt nativæ C gemmæ, & vos amatis vitrum. Quod Septuaginta verterunt ταράσσεται, id est, *turbatur*, quidam verterunt, *strepitum facit*, apposito verbo significantes tumultum vulgi pro rebus hisce fluxis & inanibus sine fine digladiantis. Quid enim aliud est vita Principum, Episcoporum, Negociatorum, Opificum, quam ridiculus quidam vel miserabilis potius tumultus? Hic totus est in propaganda ditione, quasi semper victurus, quum nemo sibi unius diei vitam certo polliceri possit. Alius per fas nefasque festinat ad divitias, hoc avidior, quo plus congestum est, nec audit illam vocem Euangelicam: *Stulte, hac nocte repetunt abs te animam tuam, & ista quæ congregasti cujus erunt?* Itaque qui cum Idythun transilierunt omnem sublimitatem felicitatis humanæ, D oculisque fidei contemplati sunt verorum bonorum Ideas, leviter ac velut in transcursu non fruuntur, sed utuntur hoc mundo tamquam non utentes. Sed qui adhuc nihil aliud quam homo est, necdum exuit veterem hominem luteum, hic thesaurizat perinde quasi jam sit in patria, ac non potius, hospes paucorum dierum in terra aliena. Recondit in mundo, quasi sit quidquam solidum, quum nihil hic sit præter falsas ac fallaces rerum umbras. Colligit hic, ubi spargendi locus est. Recondit hic, ubi nihil est certi, nihil tuti. Recondit hic, ubi diu manere non licet, & quum abierit, nescit quis fruiturus sit iis quæ reposuit. Solet enim hoc esse aliquod solatium ex hac vita decedentibus, si E paratus sit hæres quem volunt. Atque hoc fuco morbum animi solent excusare avari. Non mihi, inquiunt, colligo, sed liberis meis. *Hæc pietatis vox est, sed fucus iniquitatis*, ut eleganter dicit Augustinus. Verum honestior est species, quum ajunt, non mihi recondo, sed instituendo sacello aut exstruendo collegio. Verum interim ignoras cui recondis ista. Si liberis, fortasse non contingent, aut si contigerint, qui scis an tibi futuri sint superstites, qui scis an tales futuri, ut digneris illos rerum tuarum successione, quando multi patres filios suos exhæredant, & abdicant. Si recondis in pium usum, fortasse quod repositum est fur auferet, aut bel- F lo incendiove peribit. Quod in pios usus congregatum est, fortassis absumet aleator, aut gurges, aut nepos aliquis. Sunt qui recondunt apud fœneratores, cum lucro recepturi quod deposuerunt. Verum ut nihil aliud accidat, fit interdum, ut illi mensa, quod ajunt, rupta fugiant, tibique sors una cum lucro pereat. Expedi omnes cautiones tuas, nusquam tuto recondis quod congeris, nisi recondas in cœlo. Qui in præsentem pauperum egestatem dispensat quod possidet, tuto deponit, & scit cui thesaurizet. Deposuit in sinum Christi, qui depositum servabit in vitam æternam. Vile est quod deponitur, inæstimabile quod reponitur. Quid thesaurum fodis in terram, avare? Quantumvis profunde infoderis, & eo penetrant fures ac prædones. Frequenter & hodie qui fodiunt in agris, aut fundamenta parant structuræ, thesauros non quæsitos reperiunt. Qui deposuerant, hoc agebant, ut essent in tuto, eosque in aliquod egregium negotium servarant, ad structuram palatii, ad magnifice elocandam filiam, ad emendam splendidam aliquam dignitatem, & ecce thesaurus ad eos devenit, ad quos minime volebat qui defoderat. Per *thesauri* vocabulum non solum designatur aurum, gemmæ & hujus generis alia, verum etiam quidquid homini magnopere carum est, & unde sibi promittit in hac vita vel felicitatem vel solatium. Quid non tum faciunt tum patiuntur quidam, ut absolvant Cyclopædiam, addunt linguam linguæ, disciplinam disciplinæ, semper aliquid adjiciunt thesauro. At frequenter inopinata mors conatus illos omnes interrumpit. Ibi semel periere tot annorum vigiliæ. Idem usu venit iis, qui ambiunt dignitates. Fit enim non raro ut frustrentur eo, quod immensis laboribus & impendiis expetunt. Fit rursus, ut unde sperabant tranquillam vitam, inde veniat exitium: unde voluptatem, inde capiant extremos dolores. At qui prudenter parant thesauros, ea congerunt, in quæ nullum jus habet fortuna, atque ibi reponunt, ubi nec fur effodit, nec tinea corrumpit. Vidit hæc esse plena vanitatis quisquis factus est Idythun. Videt homines ob res inanes frustra tumultuari, & in his quærere solatium. Vulpes enim foveas habent, & volucres cœli nidos. Sed quid interim Idythun qui & hujus mundi malis affligitur, nec ullum invenit doloris levamen? Circumspicit omnes res mortalium, nihil conspicit in quo valeat mens conquiescere, nec licet spontanea morte finem molestiis quærere. Quo se vertat in medio pendens, cui jam sordet quidquid habet hæc vita, & ad illam nondum datur evolare? Quo solatio interim fulciet adflictum ac pene delassatum animum? Avertit oculos ab iis quæ videntur ad ea quæ non videntur, sed sperantur, a præsentibus ad futura. Maximum autem in malis solatium est, spes nihil hæsitans. *Et nunc quæ est*, inquit, *exspectatio mea, nonne Dominus?* Sic Hieremias in mediis malorum procellis, *Pars mea Dominus*, *dixit anima mea*, *propterea exspectabo eum.* Ac mox, *Bonum est cum silentio exspectare salutare Domini.* Item Psal. XXXIX. *Beatus homo qui sperat in Domino, & non respexit in vanitates & insanias falsas.* Nec tamen ille beatus non est, qui post vanitates figit spem in Domino. Minimum interest, inter spem & exspectationem, nisi quod spes potest esse qualiscumque, vehemens, mediocris & languida. Rursus sperantur, & quæ procul absunt: Sed exspectatio vehemens est ac rei jam e propinquo apparentis. Vox enim inde Latinis dicta est, quod qui magno rei cujuspiam desiderio tenentur, solent subinde prospicere si jam appareat. Quam emphasim habet & Græca vox καραδοκία, licet ea Græcus Interpres non sit usus hoc loco, sed posuerit ὑπομονὴν, quod *sustinentiam* sonat: quo verbo usus est beatus Lucas XXI. *In patientia vestra possidebitis animas vestras*, ἐν τῇ ὑπομονῇ. Item Paulus Rom. 2. *Secundum patientiam boni operis*, καθ᾽ ὑπομονὴν. Ea vox pulcre competit in eum, qui in rebus molestis perdurat exspectatione præmii, ac spe fulcitur ne pressus sarcina malorum succumbat. Sed qui commodis hujus vitæ innituntur, innituntur arundini, quæ fracta non solum non sustinet innitentem, sed sæpe etiam perforat manum. *Maledictus qui confidit in homine*, sed æque maledictus qui spem suam figit in rebus hujus seculi. Varius est hominum error, simplex autem est pietatis propositum. Hic plurimæ rerum species, sed omnia plena vanitatis. A multis igitur ad unum confugiendum. Et nunc quæ est exspectatio mea? Quod in tantis malis solatium? Unicum est, sed cæteris omnibus in unum conflatis efficacius. Quod? Quod nisi Dominus? Quis Dominus? Ille qui clamat in Euangelio, *venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos.* Hoc margaritum bene emitur jactura rerum omnium. *Et* con-

junctio servit adfectui. Nec otiose additum est adverbium, *nunc*; vim habet colligendi. posteaquam omnia viluerunt quæ mundus ostentat, posteaquam nulla datur hic a malis requies, quid superest, nisi ut in Domino figam spem? Nam fides & spes cessabunt, quum retecta facie gloriam Domini contemplabimur. Nunc interim dum hic versamur in ænigmate, nec aliud videmus quam in speculo utcumque redditas imagines, nostra felicitas non in re est, sed in spe. Sed spes hominum plerumque fallit. At hæc spes quæ figitur in Domino, non confundit nec pudefacit umquam, quia numquam fallit. Audis hominis Christiani professionem. Qui alibi fixit spem quam in Domino, nomine Christianus est verius quam re. Jam ipsa percontatio habet epitasin fiduciæ. Quum omnia sint inania, quæ mundus hic habet, quid superest nisi ut me totum conjiciam in Dominum, qui solus divitem, solus honoratum, solus potentem, solus sapientem, solus felicem potest reddere. Sat diu vixit, qui se illi reconciliavit. Beatus qui mundo mortuus, vivit Domino, sed & beati qui in Domino moriuntur. Sive enim vivimus, sive morimur, Domini sumus. Et qui sunt illius, in tuto sunt; perire non possunt, etiam si fractus illabatur orbis. Itaque totus ad Dominum spectans illum alloquitur, [*& substantia mea apud te est.*] In arena ædificant qui fluxis rebus innituntur, in quibus nihil est solidi: *sed substantia mea apud te est*; si quid in me boni est, abs te est a quo proficiscitur omne bonum: & apud te est apud quem reposita sunt piis benefactorum præmia. Id demum in tuto est, quod apud Dominum est. Qui sua merita jactant, non habent suam substantiam apud Dominum, sed apud se, & ideo perdunt quod habere videntur. Quin & quæ per se vana sunt, si deposueris apud Dominum, fiunt solida. Si obtigit claritas generis, si opes, si uxor ex animi sententia, si liberi, si ingenium, si robur aut salubritas corporis, vanitas est nisi apud illum deposueris, cujus munificentia contigit. Idem sentiendum de benefactis hominum omnibus. Si apud te servaveris, corrumpentur arrogantiæ tinea, deprædabitur ea Diabolus. Quidam admonet apud Hebræos hic aliam esse vocem pro *substantia* quam paulo ante, licet utrobique Septuaginta verterint ὑπόςασις. Verum qui hoc admonuit, non addidit rationem discriminis. Latini *substantiam* appellant facultates, Græci οὐσίαν, quo verbo usus est Lucas capite xv. referens Domini parabolam de filio prodigo, qui dissipavit partem substantiæ a patre traditæ. Fortasse tale quiddam exprimit hic Hebræa vox. Audite, qui magna sollicitudine torquemini, ubi tuto collocetis ea quæ possidetis. Idythun ostendit locum tutissimum, ostendit custodem fidelissimum. Nemo se deploret pauperem, aut abjectum, aut adflictum qui suam substantiam deposuit apud Dominum. Ille nobis est unus omnia, divitiæ, robur, forma, honos, sapientia & justitia, modo totam spem in illo figamus. Beatum dixerunt populum cui hæc sunt, sed Christus vere beatos appellat, quorum merces copiosa est in cœlis. Illic igitur, dilectissimi, sit cor nostrum, ubi thesaurus noster est, ut & ipsi simus aliquid in eo qui solus vere est, quum in nobis ipsis simus nihil, & in illo simus divites, qui in nobis sunt egeni. Qui Filium unicum suum dedit nobis, utique simul cum illo donabit nobis omnia. Videte, quantum bonum operantur in nobis undique circumvallantes hominem afflictionum procellæ. Dum pungunt omni ex parte, dum non sinunt usquam animum requiescere, huc compellunt, ut tum sibi, tum rebus omnibus externis diffisus, fiduciam omnem collocet in Domino, domum ædificans non in arena, sed in solido lapide, qui est Christus Jesus. In hoc qui consistit, etiam si omnis ventorum impetus, omnis undarum violentia insurgat, non potest dejici. Si facultates eripiuntur, dicit Domino, [*Substantia mea apud te est.*] Si ab honoribus dejicitur, ait: *honor meus Christus est.* Si apud homines adficitur ignominia, propter justitiam, gaudet, quod nomen habeat scriptum in cœlis. Si quis mortem intentat, æquo animo dicit:

A Etiam si mille mortibus afficiar, & si præcipiter in Gehennam, tamen substantia mea apud te est, qui tuis pollicitus es capillum capitis non periturum ab ipsis. Vide, quantos saltus dederit qui ad hunc usque montem transilierit, e quo res conditas universas despicit, totiusque felicitatis spem in uno Deo fixerit. Jamne igitur quietus est, nec est quod moleste ferat? Gravatur adhuc corpore mortali, oneratur peccatis, quo minus liceat subvolare ad perfectam illam requiem, quam oculis fidei prospicit modo: intelligit afflictiones externas ob scelera immitti hominibus, ac velut ab amico medico pro pharmacis adhiberi: intelligit, quidquid per improbos homines in nos molitur Satanas, B propitii Patris permissu geri, qui nos hic flagellat, ut correctos ac purgatos in æternam domum suam recipiat. Clamat igitur Idythun noster: [*Ab omnibus iniquitatibus meis erue me. Opprobrium insipienti dedisti me.*] Non clamat, eripe me Domine ab homine malo, sed ab omnibus iniquitatibus meis. Horret omne peccatum, tamquam separans a Deo. Nam sunt qui quædam vitia sua detestantur, sed iidem aliquibus blandiuntur, quum sint omnium gravissima. Oderunt libidinem aut ebrietatem: avaritiæ, superbiæ, invidiæ blandiuntur, illam appellantes providentiam, hanc constantiam, tertiam justitiam, atque item de cæteris. Qui ex animo diligit illud summum bonum, ac C pretiosum ex Euangelio margaritum, is odit omnia, quæ quocumque modo ab illo separant. Non jam orat ut liberetur ab afflictionibus, quæ si ob commissa infliguntur, medicina est: sin ob probationem, corona: sed ab omnibus iniquitatibus optat fieri liber. Jam enim magna ex parte purgatus erat. Fontem malorum attigit, nam a peccato scatent omnia hujus vitæ mala. Ergo si commeruisti quod pateris, patienter tolera Christi pharmacum spe sanitatis: si non commeruisti, patienter exspecta coronam. Quis autem non commeruit? Dolet amissio facultatum, sed medicina est avaritiæ. Molesta est orbitas, liberos anteposuisti Deo. Cruciat erepta placens uxor, intempe- D rantius illam amasti. Discruciat morbus corporis, sed immodice delectarunt carnis voluptates. Gravis est infamia, nimium dulcis fuit humana gloria. [*Opprobrium insipienti dedisti me.*] Quorumdam vitia latent sub umbra sanctimoniæ, periculosius autem est apostema quod non erumpit. Sic latebat peccatum David, sed Dominus cupiens illi mederi, in apertum protulit, ut per confessionem tolleretur. Ecce clamat Idythun, [*ab omnibus iniquitatibus meis eripe me.*] David admonitus dicit, peccavi Domino, & tu dicis: Unde hæc calamitas immerenti? Quod Nathan Propheta fuit David, hoc nobis frequenter est afflictio. Per hanc igitur quoties admonemur, dicamus cum E David; peccavi Domino. Et si proscinderis improborum maledictis, dic cum eodem: Dominus præcepit illis ut maledicant mihi. Illi quidem petulantiæ morbo faciunt, sed horum morbo Dominus abutitur ad correctionem famuli sui. Felix augurium est, quod te perire non vult. [*Opprobrium insipienti dedisti me.*] Quem ante vocavit peccatorem, hic appellat insipientem, de quo Psalmus alius, *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus.* Non est piorum, peccatorem resipiscentem probris afficere, sed misereri potius ac sublevare. At Pharisaicum est dicere, sicut hic Publicanus. Nulli enim petulantius alienos errores insectantur, F quam qui ipsi gravioribus madent vitiis. Talis erat Semei, superbi Saulis cognatus, & odii in Davidem hæres. Exsulabat David, ibat lacrymans, nudis pedibus, operto capite, expulsus regno, expositus morti. Huic sic abjecto quam ferociter insultat Semei vere insipiens. Gravis erat in tantis calamitatibus petulantissimi hominis insultatio, terram insuper & lapides e sublimi jacientis: sed felix erat insultatio, quæ Davidi conciliavit Domini misericordiam. Eoque patienter tulit, quod sciret a misericordia Domini immitti. Sed quid? Tantam afflictionem secuta est læta victoria, reddita est regni dignitas. Sic & Dominus noster verus David, datus est in opprobrium insipienti, quum audit,

audit, *Samaritanus es, & Dæmonium habes*, quum audit per ludibrium, *ave Rex Judæorum*, quum audit, *vah qui destruit templum Dei, descendat nunc de cruce* &c. Cæca impietas insultat veluti jam exstinctis & conclamatis quos castigat manus Domini, & perniciem esse putat quæ est curatio. Atque haud scio, an quidquam animis generosis sit molestius hac insultatione, præsertim quum non unus Semei, sed undiquaque furentium voces obstrepunt auribus, undique sex linguarum millibus impetitur fama, tam ficti pravique tenax quam nuncia veri. Nec tamen inter hæc despondet animum, cui substantia est apud Dominum, intelligens, quod a Domino datus sit in opprobrium insipienti. *Opprobrium*, inquit, *insipienti dedisti me.* Hæc non est vox conquerentis, sed agnoscentis medici curam. Alioqui si murmurans hæc diceret, respondere poterat Dominus, imo tu te ipsum dedisti opprobrium insipienti, qui te peccato inquinaris & probro digna commiseris. Nisi tu morbum collegisses intemperantia, non opus erat curatione. Insipientium opprobriis objeci te, quia tu te ipsum reddideras insipientium maledictis ac probris obnoxium. Quid enim dementius quam creaturam anteferre Creatori, proque momentaneis ac mox evanituris bonis, amittere æterna? Quid probrosius quam deserto Christo servire servitutem Satanæ? Et quoniam noluisti apud Deum erubescere de peccatis tuis, effeci ut velis nolis erubescas coram hominibus, quo vel sic resipiscas a malis tuis. Non erubuisti peccare, & pudet emendari? Et quoniam a sapientibus amice monitus, noluisti relinquere peccatum, curavi ut insipientium hostilis exprobratio exstimulet te ad pœnitentiam. Hæc audire merentur, quicumque in rebus adversis obmurmurant Deo. Id quidem impiorum est. Quid justus? Dat Deo gloriam, agnoscens sua commissa, Deique justitiam prædicans, ad ejusdem confugit misericordiam. Sunt qui ἄφρονι interpretantur Satanam omnium insipientium dominum. Is enim primus reliquit eum a quo conditus erat, & recessit a Deo salutari suo. Idem ad ruinam impulit humanum genus, nec umquam desinit per organa sua piis negotium facessere. Et hactenus quidem Satanam agit, verum dum eosdem quos in scelus impulit, sceleris infamia denobilitat, Diabolum agit, hoc est, infamatorem, traductorem, & calumniatorem. *Hic est enim ille fratrum accusator, qui accusat illos in conspectu Dei nostri, die ac nocte.* Si quem pertraxerit ad ruinam, insolenter exsultat, deque victo triumphum agit. Sed hunc calumniatorem non timent pii, scientes se habere bonum Advocatum apud Patrem: & cum Paulo dicunt, *si Christus pro nobis, quis contra nos? Quis accusationem instituet adversus electos Dei?* Hic est ille insipiens qui per se ipsum calumniatus est Job apud Deum. Hic idem qui per uxorem maledicam & impiam insultavit afflicto, sed non victo. Hic itidem per mulierem exprobravit Tobiæ. Hic qui per Semei insultavit David, per Micol uxorem irrisit, per Pharisæos & Scribas Christo conviciatus est. Hic qui quotidie per maledicos homines insultat piis, sive quum resipiscunt ab erroribus ad pœnitentiam, sive quum spreto mundo, hærent justitiæ. Nam utrumque videtur insaniæ genus iis, quibus non sapiunt ea quæ sunt Dei. Illis sapere videntur qui supplices sunt homini Regi, ut cum eo redeant in gratiam: & insanire videntur qui se submittunt Deo, ut illum pro irato habeant propitium. Beatus Hieronymus legit, *opprobrium stulto ne des me.* Idque congruit cum eo quod habet Psalmus superior, *ne quando supergaudeant mihi inimici mei.* Jam non ego tantum admonui Prophetici sermonis esse morem, ut pro futuro ponat præteritum, & contra. Justus patienter fert, si hic pudefiat per improbos modo ne in extremo judicio pudefiat: nam illic aderit Satanas, cuique sua exprobrans flagitia, quæ hic per pœnitentiam deleta non sunt. Tunc enim beati futuri sunt, quorum tecta erunt peccata, ut traductor ille non habeat quod exprobret. Id ne fiat, orat justus, ut ab omnibus iniquitatibus seu transgressionibus hic liberetur. Qui hic celant sua commissa coram Deo & hujus vicario Sacerdote, illic erubescent coram Angelis Dei, prolatis in lucem omnibus turpitudinum scenis. Rursus, qui hic produnt sua scelera apud Deum & Dei vicarios, illic erunt tecta improbo exprobratori. Nec absurdus fuerit sensus, si quis accipiat hoc dictum de genio cujusque malo. Is enim exsultat, quoties homo prolabitur in peccatum, & dum conspicit illum a Deo tradi in varias calamitates, sperat esse desertum, ac magnitudine afflictionum deventurum ad desperationem ac blasphemiam. Orat igitur justus, ne in hoc probrum incidat, neve exsultandi & insultandi materiam præbeat hosti. Id enim gravius est homini quam ipsa calamitas. Potest insipiens intelligi Judæus, aut Ethnicus, qui divinæ dispensationis ignari, si quando conspiciunt Christianos turpiter vivere, blandiuntur impietati suæ, & dicunt: isti sunt qui nos pro impiis abominantur, ipsi nobis sceleratius viventes: rursum, si quando vident Christianos atrocissimis calamitatibus atteri, insultant; Bene, inquiunt, tractantur a Deo suo, habent culturæ præmium. Ea contumelia quoniam in Deum recidit, orat justus, ut, sublatis aut mitigatis malis, insipienti subtrahatur exprobrandi materia. Hoc, mea quidem sententia, oravit Paulus, ter deprecans Dominum ut discederet spiritus Satanæ: verebatur enim, ne nonnullos deterreret alienaretve ab Euangelio Apostolus tot malis exercitus, toties cæsus, toties lapidatus, toties pulsus, toties naufragus, postremo eo redactus inopiæ, ut consuendis pellibus sibi pararet victum. Sed interim, dum per maledicos homines undique insultat Satanas, dum pro saxis ac pulvere, omni probrorum genere lacessit, quid facit Idythun? Deo loquitur quem scit misericordem, homini tacet, sciens quis per illum loquatur, & cujus permissu loquatur. Deo confitetur quem novit exorabilem, & facilem ad ignoscendum, nec exprobrat quæ semel ignovit: insipienti mutus est, ne fiat illius similis, ac bis victus discedat, si semel prostratus in lucta tentationis & in peccatum prolapsus, nunc turpius dejiciatur, convicia conviciis regerens, & vel per proterviam mala sua defendat, vel per hypocrisim & arrogantiam bona sua jactitet. Etenim, qui in tentationibus obmurmurat, Deo obmurmurat, non homini: & qui maledicum vincit conviciis, vincitur ab eo qui oppugnat per maledicum. Illum viceris, si te ipsum viceris. Patientia vinces, obluctando vinceris. Dicit igitur. [*Obmutui, & non aperui os meum, quoniam tu fecisti.*] Pertinax silentium indicat idem sensus repetitus. Obmutescere, plus est quam obticescere: & non aperire os, plus est quam obmutuisse. Fit enim sæpenumero, ut convicium natet in lingua, licet non erumpat, interdum gemitu aut interjectione proditur irritatus animus. At Idythun adeo non reponit maledicta, ut nec labra diducat ad loquendum: non quod id promereatur conviciator, sed quoniam justus intelligit hanc esse manum Domini flagellantis, non ut perdat, sed ut emendet. Silentio igitur agnoscit & suum vitium, & Domini judicium. Quum enim a Domino judicamur ab eo corripimur, ut ne cum hoc mundo damnemur. Si patienter fert homo ferrum medici secantis, aut urentis, ut tollatur vitium corporis, qua fronte recusat ferre Dei manum animi salutem procurantis? *Ideo*, inquit, *obmutui, quoniam tu fecisti.* Tuo permissu mihi percellit os conviciator, quemadmodum Satan tuo permissu vexavit beatum Job. Agnosce quid lateat in organo. Exemplum nobis exhibent taurorum certamina. Taurus ad primum adspectum sese moventis machinæ, oris rictu, aut cornuta fronte minitantis, metu resilit: sed mox deprehendit homines esse, qui latentes intus, machinam movent. Eos igitur conatur impetere, machinæ latera concutiens. Sentit hoc brutum animal, & homo non sentit hominem maledicum esse Satanæ machinam, atque organum. Illi indignare, non homini. In illum molire vindictam. Nulla autem vindicta tibi speciosior, illi gravior, quam si confitens culpam tuam patienter feras manum Domini. Ad tempus molestum

Apoc. 12.

esse potest, quod facit Dominus, sed perniciosum esse non potest. Cruciat flagellum, sed exspecta sanitatem. Divus Augustinus hic legit, *quoniam tu fecisti me*, sed deceptus mendo Codicis. Quamquam & illa lectio pium habet sensum. Absurdum enim sit, si creatura reluctetur Creatori suo, hoc est, calces jactet adversus stimulum. Quidquid igitur calamitatis obtigerit homini, tutius erit, si tacitus apud se dicat illud Davidis & Heli: Dominus est, Conditor est, Redemtor est, faciat de me quidquid bonum est in oculis ipsius. Dicit illi, tu auctor es hujus tentationis, sed rationem habere dignaberis lutei plasmatis, proque tua misericordia facies cum tentatione proventum, ut possim sustinere. Ergo, posteaquam tua manus hæc vulnera pro peccatis meis merito infligit, eam pro tua misericordia digneris amovere, ne inter flagella tua deficiam. Una manus famulo vulnus opemque ferat. *Quoniam tu fecisti*, hæc particula potest utrolibet referri. Solus amovere potes, quia solus potes infligere. Aut ideo obmutui in tentatione, quoniam sciebam hæc per te infligi, cui nemo potest dicere, quare sic facis. Duo sunt qui vulnerant, Deus & Satanas, & tamen soli Deo dicitur, *Quoniam tu fecisti*: soli dicitur, *Amove a me plagas tuas*. Ita Job afflixit Satanas, & tamen ille Deo loquitur: *Aufer a me virgam tuam, & pavor ejus non me terreat*. Et rursum: *Manum tuam longe fac a me, & formido tua non me terreat*. Iterum: *Quia sagitta tua in me*. Uterque flagellat, sed alter ut judex, alter ut supplicii minister. Alter ut emendet aut coronet, alter ut perdat. Ea propter Deo aguntur gratiæ, Satanas exsecrabilis est. Sic reus, quum judicis sententia plectitur, nec indignatur, nec supplicat carnifici: sed judicem rogat ut mitiget pœnam, penes quem est auctoritas. Carnifex agit ex præscripto, nec jus habet vel augendi vel minuendi cruciatum. Eoque qui spem suam fixerunt in Christo, non terrentur sævitia Satanæ, cui quamquam adest perpetua voluntas perdendi hominem, tamen ne pilum quidem ejus lædere potest, ultra permissum Dei. Adnotandum & illud quod plagas Deo tribuit, dicens, *amove a me plagas tuas*. At quum de peccatis loquitur: *ab omnibus*, inquit, *iniquitatibus meis erue me*. Mortiferæ plagæ sunt quas homo infligit sibi, sed medicæ plagæ sunt quas Deus infligit homini: Gravis est medicina, sed efficax. Hac perturbata humana infirmitas, clamat inter cruciatus, *Quoniam tu fecisti, amove a me plagas tuas*. Rectissimus ordo servatus est: prius clamat, *ab omnibus iniquitatibus meis erue me*, post *amove a me plagas tuas*. Præpostere facit hominum vulgus. Omnes clamant: a pestilentia, a fame, a bello, a diluvio, a fulmine, libera nos, Domine; prius clamandum erat: a luxu, a libidine, ab ambitione, ab ira & odio, a vitiis omnibus libera nos, Domine. Siquidem hæc mala quæ sibimet ipsis accersunt homines, sunt radices malorum quæ immittit Deus. Alioqui, qui perseverant in peccatis, & postulant ab externis malis liberari, quid aliud orant, quam ut Deus sinat ipsos diu ac tranquille frui vitiis suis? Cupis a corpore depelli pestilentiam, quum volens tot pestes multo capitaliores foveas animo? Deprecaris famem, quum ipse monopoliis, fraudibus ac furtis non desinas proximum ad famem adigere. Oras benigniorem annonæ proventum, quum ea, si quando obtigit, te nihilo faciat in fratrem egenum benigniorem, sed avidiorem potius. Non vis bello minui rem tuam, quum ipse quotidie facias proximo, quod hostis facit hosti? Metuis diluvium quod lædit agros, quin potius horres diluvium quod inundatione vitiorum corrumpit animos? Horres fulmen quod vibratur e nubibus in corpora, quin potius illud fulmen horres, quod corpus pariter & animam præcipitat in Gehennam? utrumque postulandum est a Domino, qui ut solus condonat peccata, ita solus quum vult liberat ab externis afflictionibus. Sed prius cura ut amoveas quod tu fecisti, mox ora Dominum ut auferat aut mitiget quod ipse fecit. Tecum reputa quod dixit beatissimus Job: *Beatus homo qui corripitur a Domino*. Increpationem ergo Domini ne reprobes,

quia ipse vulnerat & medetur, percutit & manus ejus sanabunt. Hic enim est qui loquitur per Esaiam; *Ego Dominus & non alter, formans lucem, & creans tenebras, faciens pacem & creans malum. Ego Dominus faciens hæc omnia*. Similiter apud Ezechielem: *Et scietis quod ego sum Dominus percutiens*. Agnosce percussorem, ut scias unde petenda sit medela, & revertaris ad Dominum: quia juxta vocem Oseæ: *Ipse cœpit, & salvos faciet nos, percutiet & curabit nos, vivificabit post duos dies*. Non solum igitur curat vulneratos, sed & otiosos revocat in vitam, & quemadmodum habet Annæ canticum: *Dominus mortificat & vivificat, deducit ad inferos & reducit*. Chirurgi a quibusdam vulneribus abstinent manum, quod negant esse sanabilia. Quid autem periculi est illo percutiente, qui potest & mortuum excitare? [*Jam enim a fortitudine, sive a virga manus tuæ ego defeci*.] Qui secantur a Chirurgo, formidant ferrum, ne profundius quam expedit infigatur. Quid igitur mirum, si homo tam imbecillis horret manum illam omnipotentem secantis Dei? Sed quomodo defecit, qui paulo ante dixit, *Et nunc quæ est exspectatio mea, nonne Dominus, & substantia mea apud te est?* An subito ex tanta spe relapsus est in desperationem? Absit. Caro est hic quæ loquitur, quæ infirma est, non spiritus qui promtus est. Defecisse se dicit, qui jam, ne deficeret, periclitatur, & jam quod in ipso erat defecerat. Et quid mirum, si sic in tentatione loquitur homo non omnino liber a peccatis, quum ipse Dominus ante mortem præ tædio & horrore supplicii impendentis, sudarit sanguinem, & in cruce sic oraverit: *Deus meus, Deus meus, quare dereliquisti me?* Patitur suos interdum Dominus aliquousque deficere, ut agnoscant imbecillitatem suam, & abjiciant confidentiam suam; sic defecit Petrus ter abnegans Dominum. Cecidit, ut fortior atque etiam cautior resurgeret. Non est valida manus Tyrannorum, quæ corpus tantum potest occidere. Robusta manus est, quæ sic percutit quum vult, ut corpus simul & animam præcipitet in Gehennam. Nec est qui de manu illius possit eripere. Quis sibi male conscius, manum illam ad plagam extentam non horreat, non præ horrore deficiat? Imo, quis tam purus est a crimine, ut Dei judicium sustinere possit? Sensit hujus manus vim Paulus, cum ter Dominum rogaret, ut amoveret Satanæ flagellum. Clamat qui secatur, Omitte, satis est, ferre non possum: at medicus nihilo secius suum peragit officium. Novit eas voces humanæ imbecillitatis esse, quum ratio desideret sanitatem. Audit patienter, quod loquitur: sed facit quod cupit spiritus. Bene deficit a fortitudine manus divinæ, qui suis diffisus viribus, totum se submittit voluntati Dei, agnoscens culpam, deprecans rigorem judicii, implorans misericordiam. Horrescit caro, sed non in totum desperat spiritus, sciens qualis sit artifex qui secat aut urit. Interdum atrocia infligit vulnera, sed non errat illa manus. Certa est, si gravius vulnerat, addit plus gratiæ, & habet parata remedia. Non deficit a fortitudine manus Dei qui calamitatem studet humanis viribus consiliisve depellere, qui culpam vel negat vel extenuat. Sed hic justus sciens calamitatem licet per homines inferatur, tamen a Deo proficisci, abjicit virium ac meritorum suorum fiduciam, seque totum permittit dextræ Excelsi, in cujus conspectu nemo justus videri potest: præsertim, quum haud ignoret, Deum in hoc infligere plagas, non ut enecet, sed ut sanet, eoque subdit: [*In increpationibus propter iniquitatem corripuisti hominem*.] In increpationibus juxta Hebraicum idioma dictum est, pro eo quod erat, per increpationes. Agnoscit Dei justitiam, qui juste punit hominem: sed simul agnoscit clementiam, quod puniat in hac vita malis temporariis, ne puniat in æternum gehennæ suppliciis. Dolet medicina, sed novit morbum esse graviorem. Deficit ab impetu manus Dei, quum sua merita cum justitia Dei comparat, sed recreatur, dum cogitat quanta sit misericordia, pro gehenna quæ debebatur factis ipsius, levibus hic ac mox transituris afflictionibus esse contentum. Eoque non dixit ἐκόλασας, sed ἐπαίδευσας, hoc

Job 9. Cap. 5. Cap. 54. Oseæ. 6.

hoc est, *erudiendi gratia castigasti*. Et quoniam in rebus secundis oblitus tui, defluxit in delitiis, & incrassatus recalcitravit, sibique visus est esse aliquid. [*Ideo tabescere fecit sicut araneam, sive tineam animam ejus.*] Merito sic contabescit ad pœnitentiam qui male floruit in voluptatibus. Leo fuit cum potentia divitiisque ferox opprimeret inopem, equus erat libidini, & adulterio serviens, & adhinniens omni fœminæ. Sus erat luxu, quum velut ex adipe prodiret illius iniquitas. Pavus erat, inani gloria turgens, sibique magnum quiddam esse visus, quum re vera nihil esset. Verum simul atque tetigit illum robusta Domini manus, e leone, equo, sue aut pavone fit araneus aut tinea. Nam utrumque legunt hoc loco. Nihil aranea siccius, nihil imbecillius, nihil tabidius magisque tabificum. Texit operosas telas, sed fragiles. Venatur, sed muscas, easque minores. Nihil tinea abjectius, in situ suo contabescit, ac tabefacit quæ attingit. Ferunt qui rerum naturas prodiderunt, eos, qui veneno aranei contacti sunt, paulatim lento quodam torpore contabescere. Neque enim eodem modo lædunt omnia venena. Poetæ, qui singulis rebus norunt epitheta accommoda tribuere, araneam appellant *aridam*:

Arida cum tota descendat aranea tela.

Habet & ipsa tela siccandi vim, eoque vulneribus admovetur sistendi sanguinis causa. Iidem animantis naturæ affixere fabulam. Ajunt, fuisse puellam texendi peritissimam, sed adeo fidentem arti suæ, ut ipsam etiam Palladem præ se contemneret. (Nam apud Poetas, etiam Deæ textrices sunt.) Ventum est in certamen, at Pallas non ferens puellæ arrogantiam, rupit opus, radioque percussit Arachnen, nam id fœminæ nomen. Illa se laqueo suspendit. At Pallas pendentem succo hecateidis herbæ perfudit. Hanc eamdem putant cum aconito, quod ita temperatur, ut longo tempore paulatim tabefaciat hominem, vix post duos annos interimat, sed hoc miseriorem quo vivit diutius. Ita vixit Arachne, sed suo malo, versa in araneam, minimo capite, turgido ventre, levissimis pedibus, adeo imbecillem, ut, si digito imposito leviter contingas, protinus ruina fit, quemadmodum memorat beatus Augustinus. Postea quam homo persuasu Satanæ cœpit affectare æqualitatem cum Deo, in hanc miseriam conjectus est, ut ob res nihili jugibus curis semet ipsum discruciet. Hinc est, quod vulgus hominum confidit in rebus nihili, loquitur vanitates, ac telas aranearum texit, & sicut tela aranearum fiducia ejus. Aranea fila producit e suo ventre. Quidquid homo molitur suis viribus, nihil aliud est quam aranearum tela, utcumque magnum quiddam esse videatur, sed his qui ipsi nihil aliud sunt quam aranei. Hic ædificat Regia palatia, ille regna regnis connectit, alius venatur uxorem cum amplissima dote, alius mitram mitra cumulat, alius ad triplicem coronam eluctatur. At hæc stupet hominum multitudo, sed re vera, nihil aliud hæc sunt omnia quam araneorum telæ. Levis ventus a Deo veniens dissipat omnia. Ubi sunt nunc Memphiticæ Pyramides, ubi Fornices, & Arcus triumphales? Ubi Colossi? Ubi reliqua monumenta quibus Reges æternitatem magnis studiis & impendiis moliebantur? Quid aliud texuerunt, quam telas aranearum? & opera eorum non profuerunt eis, & opera eorum inutilia. Nihil solidum, nisi quod in nobis exstruit Spiritus Christi. Nihil autem vetat, quo minus hic locus accommodetur ad peculiaria cujusque commissa, in quibus sine fine contabescit homo, nisi per Dei misericordiam, in novam transformetur creaturam, hoc est, ex elephanto vertatur in araneum, ex araneo in aquilam, renovata juventute ad æterna subvolantem. Hæc est illa divina metamorphosis, novam meditans creaturam in Christo, ac veterem Adam transfigurans in novum. Sic natura, dum ex vili eruca refingit picturatum papilionem, tabefacit, ac propemodum occidit vetus animal, ut evolet novum ac succulentum volucre. Sed ejusdem est refingere ac fingere. Solus potest hominem transformare, qui formavit illum. Formatus est e limo, ne efferretur in superbiam, memor originis suæ, mox auditurus quid superbis, terra & cinis. Sed homo ad hæc surdus intumuit lutum contra figulum suum, limus adversus conditorem suum: periit prima conditio, rursus opus est manu Domini, quæ restituat quod collapsum est. Juxta naturæ rationem nihil novi gignitur ex aliquo, nisi prius corrumpatur quod erat. Quidquid autem corrumpitur, a contrario corrumpitur. Proinde, dolore quum extenuatur anima, fit araneus, & ex araneo vertitur in agnum immaculatum, ex agno in aquilam. Pro eo quod nos legimus, *animam ejus*, quidam vertunt, *pretiosum ejus*, sive, *desiderabile ejus*. Sic & Romani sermonis consuetudo, quod cuique insigniter carum est, *animum* illius vocat: *Meus fac sis animus, quando ego sum tuus*, ait amans in Comœdia. Nihil autem homini carius anima, hoc est, vita, quæ si periclitetur, nemo dubitat omnium rerum jactura illam redimere. Vitam itaque qua nihil habuit dulcius homo, quum in delitiis agenti amara esset mortis memoria, Domini manus adeo reddit amaram, ut præ dolorum magnitudine, mortem optare incipiat; nimirum, spoliatus his quæ habebat in delitiis, & excussus ab his in quibus acquiescebat. Opulentia vertitur in egestatem, auctoritas in contemtum, gratia in odium, gloria in ignominiam, voluptas in cruciatum, forma in deformitatem, salubritas in miseram valetudinem, animi tranquillitas in anxietatem. Quo vehementius illa delectabant, hoc acrius discruciant in diversum versa. Ægre enim ponitur quod magnopere fuit carum. Omnibus igitur spoliatus homo, quibus sibi beatus videbatur, contrahitur, exarescit, contabescit, considerans se delusum falsa rerum imagine, a veris bonis excidisse: atque interim nec illis frui licet, nec hæc adsequi. Quod dulce fuit, ademtum est & evanuit, quoniam erat inane: quod præteritum est, in edito situm est: in medio contabescit homo totusque colliquescit, ac plane perit, nisi Domini succurrat misericordia. Nam tristitia seculi mortem operatur, at qui patienter ferunt manum Domini, & secundum Deum contristantur, hi contristantur ad salutem. Affligitur & exarescit caro ad tempus, ut spiritus salvus fiat in die Domini, qui dies non habet vesperam. Medicorum ars prius exhaurit & inanit corpus ægroti, ut purgatum novo succo vegetet. Interim quidam artis imperiti clamant, quid facis, medice, occidis hominem. Quid huic respondeat medicus peritus ac fidelis? Sinite, macrescat nunc, ut aliquanto post pinguescat felicius. Malis humoribus turgenti non potuit prodesse mea ars. Quod nunc ferre molestum est, paulo post juvabit pertulisse. Qui secundum hominem contabescunt, alii vertuntur in phrenesim, alii confugiunt ad laqueum, aut venenum, bis perituri. At qui agnoscunt manum Domini, patienter exarescunt lacrymis, jejuniis, vigiliis, metu Gehennæ, quia sperant successuram sanitatem, & quidquid amissum est, multo cum fœnore rediturum. Beato Job nihil reliquum fecerat Satanas, sed Dominus illi restituit omnia duplicata. Et si non restituat quæ detracta sunt, sola conscientiæ tranquillitas & gaudium spiritus potius est universis hujus mundi bonis, dulcius universi seculi delitiis. Tota itaque fiducia sese committat homo manui Dei castigantis, pater est, non infligit plagas ultra quam expedit. Sapiens & omnipotens medicus est, non vulnerabit ad mortem: & si profundius impingat ferrum, id facit non ut perimat, sed ut sanet celerius. Et si occidit, occidendo vivificat. Sic Paulum dejecit furentem, ut exsurgeret Paulus prædicator. Prostravit lupum, ut exsisteret agnus. Feliciter moriuntur, qui mortificatis cupiditatibus vivunt Christo. Dominus beatos dixit, qui hic lugent, quod hos maneat consolatio, sed perfecta consolatio non contingit in hac vita. Tentatio tentationem, tempestas tempestatem excipit, velut unda supervenit undam. Non omnes igitur beati, qui lugent, quum hominis conditio lacrymosa sit undique ac lugubris? Circumspicite etiam illos qui pro felicibus habentur, nulli deest lugendi materia.

Marginal notes: Esaia 59. Job. 8. — Esaia 56. Esaia 59. — 2 Cor. 7.

teria. Cæterum, quum lugeant omnes, hi soli beati sunt, qui lugent ad pœnitentiam, qui lugent ob justitiam, qui lugent desiderio rerum cœlestium. His enim etiam communia conditionis humanæ incommoda, cedunt in lucrum pietatis. Hæc publica mortalium omnium conditio, levius reddit afflictionis pondus. Si recuses affligi a corripiente Deo, tamen affligeris ut homo. Quod igitur necessitatis est, fac bene ferendo tibi vertas in virtutis materiam.

Posteaquam Idythun huc & huc transiliens ac desiliens, a suis privatis malis vertit oculos ad communem hominum sortem, dicit [*Verum vane perturbatur omnis homo*, sive *vanitas est omnis homo.*] Quisquis nihil aliud est quam homo, misere tumultuatur, variis rationibus conatur effugere quidquid molestum est, nihil non molitur, ut sibi pariat jucundam ac tranquillam vitam, oblitus sese hic peregrinari in valle lacrymarum: sed frustra tumultuatur, hic vitare studens, quod hic vitari non potest, hic quærens, quod hic non invenitur. Vitat molestiam, sine qua nulla est vitæ humanæ pars. Captat perfectam tranquillitatem, quæ negata est homini in hac vita. Cui non insanus videatur, qui natans in mari studeat esse siccus? aut qui piscetur hamo in aere, aucupetur in mari? Ad hanc sententiam acclamat *Sela*, id est, *semper*, quisquis eo subduxit animum quo subsiliit Idythun. Non acclamat *Amen*, quia voti res non est, sed veritatis inevitabilis. Semper omnis caro fœnum, & omnis gloria ejus quasi flos fœni: Exarescit velit nolit caro, sed feliciter exarescit, mox refloritura per Christi spiritum. Granum frumenti non germinat, nisi prius in terra computruerit. Nec mediocrem ad salutem gradum attigit, qui huc profecit ut intelligat, ut sentiat, ut ex animo pronunciet, hominem, quantus quantus est, nihil aliud esse quam vanitatem, omnem carnem nihil aliud esse quam fœnum, etiam quum floret viretque maxime. Hoc quisquis non sentit, quoniam non agnoscit suam miseriam, non inclamat misericordiam. Vidit hoc Idythun, eoque clamat: [*Exaudi orationem meam, Domine, & clamorem meum exaudi, ad lacrymas meas ne obsurdescas.*] Ter idem dixisse videtur Propheta, precandi vehementiam simul & instantiam hac repetitione nobis commendans. Primum orans *audiri* cupit. Rursus clamans *exaudiri* postulat. Exaudimus enim proprie quod e longinquo percutit aures nostras. Maximum autem intervallum est inter hanc terram, quam calcamus, & thronum Dei. Et tamen illinc exaudit preces humilium Dominus ad se clamantium. Quamquam hic clamor non est vox corporis spiritu vehementi producta, sed igneus affectus animi. Tertio loco meminit lacrymarum. Nam habent & hæ vocem suam, etiam in silentio linguæ. Alioqui parum apposite dictum videri poterat, ne obsurdescas ad lacrymas meas. Nam lacrymæ cerni possunt oculis, non auribus audiri. Dicere poterat, respice ad lacrymas, sed tropi novitas admonet nos non absque mysterio dictum, *ne obsurdescas ad lacrymas.* Apud homines sæpenumero qui nullis precibus flecti possunt, tacitis lacrymis emolliuntur ad misericordiam. Adeo res petax est lacryma, nec ulla vox efficacior, quam fletus singultu vocem intercipiens, sed refert quem appellent manantes lacrymæ. Ab hominibus nihil est auxilii eoque beatus Job dicit: *verbosi amici mei, ad Deum stillat oculus meus.* (*Job. 16.*) Agnoscit egestatem suam qui orat, magno desiderio tenetur qui clamat, sed vim facit qui lacrymat. Porro, lacrymis & suspiriis suam esse vocem, testatur Ecclesiasticus. (*Cap. 25.*) *Non despiciet*, inquit, *Dominus preces populi, nec viduam si effundat loquelam gemitus.* Nonne lacrymæ viduæ ad maxillam descendunt, & exclamatio ejus super ducentem eas? A maxilla enim descendunt usque ad cœlum, & Dominus exauditor non delectabitur illis. Nihil ergo lacrymis taciturnius, sed iisdem nihil clamosius, nihil infirmius, sed iisdem nihil violentius. Primo loco est προσευχή, quæ vox est optantis. Secundo δέησις, quæ supplicis est & egeni. Tertio lacryma. Votum impellit ut oremus, egestas urget ut clamemus, lacryma facit ut extorqueamus. Ubi est votum, ibi non est simulatio: ubi est clamor, ibi non est cessatio: ubi sunt lacrymæ, ibi quodam modo vis admovetur divinæ misericordiæ. Clamore improbo vicit Cananæa, & audit, ô mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis. Nihil dixit Magdalena, sed ad hujus lacrymas non obsurduit Dominus & audit: *Dimissa sunt tibi peccata.* Sunt qui pro, *obsurdescas*, legant, *ne sileas.* Diversis vocibus res eadem declaratur: qui silet ad opplorantis lacrymas, videtur non audire. Agnoscunt Grammatici synecdoches speciem, quum aliud ex alio intelligitur, veluti quum *expalluisse* dicitur, qui metu correptus est, aut *erubuisse*, quem pudor cepit. Si non obsurduisti, Domine, ad lacrymas meas, audiam vocem tuam. Quam vocem? Vocem quam audivit illa beata peccatrix: *Remittuntur tibi peccata.* Vocem misericordiæ. Clamat in corde meo spiritus tuus: *Abba Pater.* Vult exaudiri, sed operæ pretium est audire quibus titulis sese commendet, ut dignus videatur quem exaudiat Dominus. [*Quoniam*, inquit, *advena sum & peregrinus apud te, sicut omnes patres mei.*] Quid hoc ad commendationem deprecantis? Quin potius commemorat, hostias immolatas, decimas bonorum erogatas in pauperes, evigilatas noctes, chameunias, inedias aliaque benefacta sua. Id si faceret, jam secum ipse pugnaret, quum bis in hoc Psalmo pronunciarit omnem hominem esse vanitatem. Citius flexeris Dominum, si commemores illi miserias tuas, quam si merita. Nec mediocris ad virtutem profectus est, si quis vere ex animo dicere possit Deo: *Advena sum & peregrinus apud te.* Is enim intelligit sese hic non habere manentem civitatem, sed futuram inquirit. Obiter autem utitur hoc mundo veluti non utens. Non hic thesaurizat, sed excussis omnibus impedimentis, per læta ac tristia festinat ad cœlestem illam Hierosolymam. Omnes quidem homines sive agnoscant sive non agnoscant, advenæ sunt & peregrini, sed apud Dominum non omnes sunt peregrini. Rursus, hæc inter se pugnare videntur, esse apud Dominum, & peregrinari a Domino. Ac re vera pugnarent, nisi duplex esset hominis substantia. Qui corpore contingunt terram, sed cor habent in cœlis, hi vere peregrini sunt & advenæ apud Deum. Ibi patria est. Eo suspirant vota; sed hic hæret externus homo. Hujusmodi peregrinus erat beatissimus Paulus qui sic scribit Corinthiis: *Quæ videntur, temporaria sunt: quæ non videntur, æterna. Scimus enim quod si terrenum nostrum domicilium hujus tabernaculi destructum fuerit, ædificium ex Deo habemus domicilium non manufactum, æternum in cœlis.* (*2 Cor. 5.*) Et aliquanto post: *Itaque bono animo sumus semper, & scimus, quoniam dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino: per fidem enim ambulamus, non per speciem; confidimus autem & probamus magis peregre abesse a corpore, & præsentes adesse apud Deum.* Peregrinum se fatetur, quod adhuc corpore versetur in terris, sed fide ac spe versabatur apud Deum. Ut peregrinus contemnebat temporaria, quæ cernebat oculis corporeis, sed festinabat ad æterna, quæ prospiciebat oculis fidei. Hac ratione quo quis hic magis est peregrinus, hoc est felicior. Filii hujus seculi, quoniam hic toti habitant, quam discruciantur quum emigrandum est e corpore, quas emittunt querimonias. At pius qui per Christianam Philosophiam didicit a corpore, quatenus licet, peregrinari, gaudens exsilit; nimirum, ab exsilio in patriam. Quo magis autem exaggeret hujus vitæ peregrinationem, non satis habuit dicere, *advena sum*: sed addidit, *peregrinus*, πάροικος est, qui aliunde commigravit in alienam domum, παρεπίδημος, qui ad alienum populum. Nemini veniat hic in mentem Platonis somnium de animabus, quæ delapsæ e cœlis hic sortitæ sunt alia corpora. Cæterum, unde igitur commigravit hic advena? E Paradiso. Quo demigravit? In vallem lacrymarum. Quo properat? Ad veram patriam nostram Hierosolymam, ibi conspecturus evidenter, quod hic cernit in imagine. Talium lacrymas exaudit Dominus, obsurdescens ad clamorem

morem eorum, qui solatium suum habent in hoc seculo. Addit, [*Sicut omnes patres mei.*] Utique de justis loquitur, Abraham, Isaac, Jacob, aliisque pietatis elogio commendatis. Divites erant, potentes erant, sed tamen omnes apud Deum erant advenæ & peregrini. Vivebant in tabernaculis, subinde vertebant solum. David exstruxit civitatem Sion, sed nihilo secius & is peregrinus erat apud Deum. Alioqui quid est quod clamat, *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est?* Non refert ubi sedem habeat corpus, sed ubi habitet animus. Eoque subjungit, multum incola fuit anima mea. Beatus hic qui multum est peregrinus. Alius igitur est alio minus advena. Quo minus est in hac vita quod delectet, quo vehementius suspirat animus ad illam beatam requiem, pertæsus hujus vitæ labores, hoc magis est advena homo apud Deum. Exspectat igitur finem hujus ærumnosæ peregrinationis, ac tantum non delassatus tot malis undique vallantibus sibique succedentibus, petit aliquam tentationis relaxationem, ne deficiat humana infirmitas. [*Remitte*, inquit, *mihi ut refrigerer, priusquam abeam & amplius non ero.*] In hac peregrinatione non audet postulare requiem a laboribus. Militandum est usque ad extremum vitæ diem, tantum orat aliquid laxamenti quo respiret, ut alacrior redeat ad certamen. Nec enim Deus semper urit aut secat, admiscet in mediis afflictionibus arcana spiritus solatia. Non enim petit relaxationem a Principibus, ab amicis, aut cognatis; sed, a Deo, ut ab eodem veniat recreatio spiritus, unde venit afflictio carnis. Quidam viri pietatis studiosi, hoc nomine sibi displicuerunt, quod post diutinos labores, jejunia, vigilias, eleemosynas, deprecationes, meditationes, non sentirent illam arcanam mentis alacritatem qua Deus intus adspirans solet amicis suis interdum dare gustum æternæ felicitatis. Quod de Joanne Gersonensi commemorant, nec de illo tantum referri scio. Sunt & aliorum super hac re querelæ. Quoniam autem illud spiritus gaudium, non tantum est solatium afflictionum, verum etiam testimonium nos esse filios Dei, homines pii, quoniam sibi metuunt, ne Deum non habeant satis propitium, orant ut hoc afflatu recreentur, priusquam exeant e vita, videlicet, quo securius hinc emigrent confirmati testimonio spiritus. Hoc spirituale solatium, Deus aliis in hac vita impartit crebrius, aliis rarius: rursus aliis maturius, aliis serius, quibusdam in ipsa denique morte. Novit ille pro sua inscrutabili sapientia quid cuique expediat. Nec est quod ideo quisquam cesset a benefactis, aut patientiam abjiciat, si non statim contingit hoc spiritus gaudium. Amat Deus interdum sibi velut extorqueri gratiam, interdum ultro largitur affatim. Permittamus nos illius arbitrio in omnibus, pro lætis pariter ac tristibus illi gratias agentes. Nec hanc refocillationem tacuit Paulus, quum ait: Porro, qui paravit nos in hoc ipsum, Deus est qui idem dedit nobis arrabonem spiritus. Hoc, nimirum, est hujus ærumnosæ peregrinationis solatium. Nec absurdum sit hunc sensum accipi: Relaxa manum tuam, a cujus impetu deficio: da paulisper a labore certaminis requiescere, ut quemadmodum hactenus agnovi justitiam punientis, ita experiar misericordiam consolantis. Vita brevis est, mors imminet, res omnium tristium tristissima: ut igitur ad extremum illum conflictum, multo omnium gravissimum veniam vegetior, sine me nunc paulisper a malis respirare. Aut si vis afflictionem esse perpetuam in hac vita, intus adspira solatium, quo leniatur malorum acerbitas: hoc petit, prius quam abeat & amplius non sit, hoc est, emigret, numquam in hanc vitam rediturus. Hic ubi certaminis locus est, quam diu vivimus, ut est periculum ne vincamur, ita spes est victoriæ. Post hanc vitam, nec ceromati locus est, nec brabei spes, nisi hic parata fuerit. Certantibus autem robur addit, certaminis intermissio. Ubi respirarint, veluti redintegratis viribus alacriores redeunt ad conflictum. Interdum vox Imperatoris excitat vim militis, aliquoties donativo reddit alacriorem. Nonnumquam theatri applausus & acclamatio confirmat pancratisten. Sic & Imperator noster, aut depulsa tempestate malorum, respirandi spatium concedit militi suo, aut arcano afflatu addit robur & alacritatem spiritus, ut, licet afflictio superet humanas vires, tamen infracto perferat animo. Alioqui quis Martyrum defecturus non erat in illis immanibus Tyrannorum cruciatibus, quos tantum audientes commemorare inhorrescimus, nisi spiritus donativum illos intus confirmasset. Pro eo quod legimus *remitte mihi*, sive ut Hieronymus, *parce mihi*, quidam verterunt *declina a me*. Verba dissonant, sensus concordia est. Premebatur Idythun robusta manu Domini, & periclitabatur ne succumberet humana fragilitas, tentationis ponderi sustinendo impar. Sentit sibi luctam esse non cum hominibus, sed cum Deo, cujus permissu possunt improbi quidquid possunt. Quod si Deus urgeat hominem pro meritis, nequaquam poterit subsistere. Declinat itaque cum urgere desinit. In Scripturis autem interdum rogatur Deus ut discedat, interdum ut adsit. Qui sibi male conscius timet judicem, cum Petro dicit: *Domine recede a me, quoniam peccator homo sum.* Qui sperant misericordiam, clamant: *Excita potentiam tuam & veni. Ostende faciem tuam & salvi erimus.* Oramus ut discedat justus judex, & veniat misericors & miserator: ut abeat castigator, & veniat servator. Non tamen dicit discede, sed *declina*. Declinat qui dat locum, qui concedit & obsecundat nec utitur suo jure. Sic interdum & homines pii rogant Deum, ut avertat faciem, interdum ut adspiciat. Averte faciem tuam a peccatis meis. Oculus divinæ justitiæ nulli quamvis sancto tolerabilis est, sed oculus misericordiæ super justos, hoc ipso justos, quod suam agnoscunt injustitiam. Et Psal. *Ante faciem frigoris ejus quis sustinebit?* Psal. 174. Idem alicubi clamat: *Quærite faciem Domini semper.* Habet ergo Dominus geminam faciem, ac geminos oculos, justitiæ quibus terret, & clementiæ quibus opitulatur ac recreat. Proinde quum clamat Idythun, declina a me, a justitia Conditoris appellat illius misericordiam, a vindicante provocat ad servatorem, ut illum habeat propitium priusquam animus emigret e corpore, *priusquam abeam & amplius non ero*, hoc est, non amplius futurus. Conjunctim enim legendum est: nam hæc particula designat migrationem ex hoc mundo, a qua non est remigratio. Absit ut existimemus Idythun sentire cum quibusdam Philosophis aut cum Sadducæis, qui putarunt, a morte nihil hominis superesse, præter cadaver: sed Judaico tropo mortem naturalem significavit, quod genus est illud: *Rachel plorans filios suos, & noluit consolari, quia non sunt.* Thren. 5. Exstinctos dicit non esse, non quod periissent animæ, sed quod nobis non exstarent. Similiter Hieremias, *Patres nostri transierunt, & non sunt.* Rursum Psalmo XXXVI. *Adhuc pusillum & non erit peccator.* Solent autem Judæi magno luctu prosequi mortuos suos, quod ante Servatoris adventum, animæ piorum nondum evolabant in cœlum, sed apud inferos detinebantur, eoque sæpenumero plorant morituri. Sic Ezechias: *Ego dixi in medio dierum meorum vadam ad portas inferi.* Et Job X. *Antequam vadam & non revertar ad terram tenebrosam & opertam mortis caligine.* Quod hic dicit *non ero*, illic dicitur, *& non revertar.* At post devictum a Christo regnum inferorum, non jam plorant homines pii quum mors imminet, sed cupiunt dissolvi & esse cum Christo, ac suaviter obdormiscunt, certa spe resurrectionis: quam Judæorum multi non credebant, & qui credebant, frigidius credebant quam nos, qui audivimus Christum expresse promittentem corporum resurrectionem, qui vidimus illum vere mortuum vereque in eodem corpore quod mortuum fuerat in sepulcro revixisse. Quanta cum alacritate beatus Andreas accessit ad crucem. & Paulo mori lucrum est, quod mors recta transmittat ad Christum. Similem spiritus alacritatem cognovimus Martyribus in horrendis corporum cruciatibus non defuisse. Sed habet hic Psalmus quiddam adhuc Judaicum,

neque nobis ob oculos ponit exemplum Euangelicæ perfectionis, sed hominis adhuc cum carne luctantis, eoque paulatim per afflictiones proficientis, ut diffisus humanis præsidiis, ad Dominum convertat oculos, a quo sese jam intelligit ob peccata juste meritoque castigari: nec ab alio petit, ut a doloribus liberetur, quam a quo scit immissos. Implorat autem Domini misericordiam, ut qui sævit iratus, propitius factus mitiget afflictionem, idque antequam veniat supremus vitæ dies: ut Deo reconciliatus tutius ac securius hinc demigret.

An impetrarit Idythun quod petit, præsens Psalmus non indicat, sed æstuantem & opplorantem reliquit. Cæterum, Psalmus qui sequitur, declarat, Deum non obsurduisse ad lacrymas orantis, eoque illic dicit, [*Dedit in os meum canticum novum, carmen Deo nostro.*] Et hic Psalmus, canticum habet vetus, canticum pœnitentiæ: proximus, canticum gratiarum actionis, quod Deo canitur, non hominibus. Illud canitur in Synagoga, hoc in Ecclesia. Lex enim minitabatur pœnam transgressoribus. Euangelium pollicetur gratiam credentibus. Proinde, carissimi, si qui sunt inter nos, qui nondum profecerunt ad Euangelicam alacritatem, saltem cum hoc Idythun proficiant primum ut intelligant calamitates nec ab astris, nec ab hominibus, nec a fortuna, nec a Satana nobis immitti, sed a Deo sceleribus hominum offenso, qui flagellat, non ut perimat sed ut emendet. Hoc reputantes, ne qui moliantur vindictam, ne convitia convitiis regerant, ne injuriam injuria retalient, nec Deo flagellanti obmurmurent, sed dolorem intus æstuantem taciti ac patienter ferant, sic apud se cogitantes: justus est Dominus, graviora commerui. Ad hæc, considerata hujus vitæ miseria simul & brevitate prorsus abducant animum ab amore rerum inanium & umbrarum ritu evanescentium, ad æterna bona quæ piis promissa sunt in vita futura. Tum advigilent, ut a sceleribus, ob quæ Dominus immittit externos cruciatus, repurgentur ante mortem corporis, scientes post hanc vitam nihil exspectandum nisi judicium. Huc si profecerint & instanter cum lacrymis clamaverint ad Dominum, futurum est ut a malis recreati, post canticum pœnitentiæ, cantent canticum victoriæ, dicantque: Exspectans exspectavi Dominum & intendit mihi. Fortassis veniet alicui talis cogitatio in mentem. Si credimus esse manum Domini castigantis quoties affligimur, quin taciti ferimus eam? Scit ille quantum nobis expedit ad emendationem. Concessum est hoc imbecillitati nostræ, ut ea quæ molesta naturæ sint inculpatis rationibus a nobis depellamus, aut si minus hoc licet, a Domino liberationem precemur. Sic puer, quamvis norit se a patre benevolo cædi ad emendationem, clamat tamen inter plagas, ac dolorum finem optat. Vult autem Dominus rogari, ut citius misereatur, & ut copiosius penset tentationis acerbitatem, modo precibus addatur hæc clausula, verum tamen non sicut ego volo, sed sicut tu. Non fuit Paulo fraudi, quod ter appellarit Dominum, tædio Satanæ flagellantis: sed laudi fuit, quod æquis animis audivit, *sufficit tibi gratia mea.*

Scio, me in hujus Psalmi enarratione multis in locis recessisse a Veterum vestigiis, qui & ipsi inter se discrepant, ut vix in alio Psalmo magis: & interdum affectatius quædam videntur interpretari, quod prisci Doctores Origenis exemplo crebro sibi permittunt in explicandis allegoriis: in quibusdam lapsi videntur, videlicet, decepti, vel mendo Codicis, vel culpa Translatoris: velut in eo quod habetur, [*& numerus dierum meorum quis est,*] quidam ingeniose philosophantur de diebus illis qui numerum non habent, quasi parum conveniat, ut Idythun cupiat scire modum hujus vitæ, sed ad æternam adspiret vitam. Beatus autem Augustinus, ut ante attigimus, argute quidem & pie πλατωνίζει in eo quod legit qui est, quod hic nihil vere sit, sed ille solus vere sit, qui dixit, ego sum qui sum, quum nec Hebræa veritas nec Græca translatio patiatur, ut hæc vox, *qui*, sumatur relative. Atque ad eumdem sensum applicant quod sequitur, Ut sciam quid desit mihi, quasi hic sermo sit desiderantis immortalitatem. Neque falsum est tamen quod adferunt, verum id Prophetæ verbis non exprimitur, sed colligitur. Consequens enim est, ut vir justus pertæsus hujus vitæ miserias, adspiret ad æternam requiem. Sic & finem interpretantur Christum, qui est finis legis, imo totius Ecclesiæ principium & finis, hoc est, exordium & consummatio. Jam quoniam παλαιστὰς quidam per errorem verterunt veteres, pro eo quod Hieronymus reddidit breves, sensum tenens a voce recedens; quidquid hujus occasione verbi disserunt, non potest esse accommodum ad germanum hujus loci sensum. Nec multo magis quadrat, quod alii palæstas interpretati sunt luctatores: quamquam enim Græca vox affinitatem habet cum lucta, tamen Hebraica reclamat veritas. Et Psalmum minorem dici palæstam in confesso est, an palæstæ dicantur palæstritæ nescio; certe nondum reperi. Rursus quod ait Propheta, *in imagine pertransit*, detorquent ad Christum, qui est imago Patris, & ad hominem, qui factus est ad imaginem Dei. Sed quid hoc ad exaggerandam humanarum actionum vanitatem? Similiter quoniam tu fecisti, amove a me plagas: Augustinus legit, *quoniam tu fecisti me:* quum *me* pronomen nec sit apud Hebræos, nec apud Græcos. Nec est ἔπλασας, id est, *finxisti*, sed ἐποίησας, *fecisti*, ut ad plagas referatur aptius quam ad hominem. Denique quod est in extremo versiculo: [*Remitte mihi ut refrigerer, priusquam abeam,*] interpretantur de remissione peccatorum, nec id sane perperam, si rursus huc adhibeas synecdochen. Nam afflictionis relaxatio, significat jam remissa peccata, ob quæ castigabatur. Sed ἄνες qui dicit, non eo verbo petit remissionem peccatorum, sed afflictionis relaxationem: in precatione Dominica habetur ἄφες non ἄνες. Mox super hac clausula, [*Et amplius non ero,*] varie divinant, non ero amplius peregrinus, non ero obnoxius vanitati: non ero in statu merendi, non ero, id est, peribo cum impiis. Nam hi sunt & non sunt, sicuti vivunt & non vivunt. Hujuscemodi multa super hunc Psalmum disseruerunt homines pii juxta ac docti, quos ut non est animus reprehendere, ita malui id sequi quod visum est simplicius, & ad totius Psalmi tenorem ac seriem accommodatius. Equidem non ignoro, aliquid libertatis concessum tractantibus allegorias, & habent delectationem ac pietatem suam, etiam falsæ, modo scite tractentur. Cæterum, sinceri Doctoris, arbitror, esse, nusquam scientem a germano Scripturæ sensu discedere, qui si dubius est, præstat ab adseverando temperare: nec omnia tamen attingere, quæ dici per occasionem possunt, sed ea dumtaxat, quæ ad alios Scripturæ locos collata, & ad totius argumenti perpetuum sensum accommodata, videntur vero proxima. Quod si cui Dominus aliquid melius inspirarit, prior taceat, & gratias agat Spiritui Sancto. Simul illud omnes junctis precibus flagitemus a summo chorago nostro Jesu Christo, ut quibus erudiendi populum munus delegatum est, nihil aliud præcinant gregi Dominico quam Prophetias, hoc est, doctrinam non terrenam, sed cœlestem, & ad horum melodiam saltet chorus, correptus & ipse Spiritu Prophetico. Porro, saltare Prophetice, est cum alacritate mentis obtemperare præceptis Dei, cui laus & honos in omne ævum, AMEN.

ENARRATIONIS IN PSALMUM XXXVIII. PER DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM,

FINIS.

DE-

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS,

CLARISSIMO VIRO

JULIO PFLUG,

S. D.

Uantopere te pigeat horum semper in pejus gliscentium dissidiorum, quantoque pectoris ardore suspires piis omnibus optabilem Ecclesiæ concordiam, Juli, Vir ornatissime, satis arguunt tot tuæ ad me epistolæ, semper eamdem occinentes cantilenam, magnaque instantia efflagitantes, ut hujus tempestatis me sedatorem præbeam: quod tu quum nihilo verecundius facias, quam si jubeas pygmæum Atlantis vice sustinere cœlum, tamen a me nullam admittis excusationem. Erras tu quidem, mi Juli, vehementer ignorantia mei, verum hic error quo major est, hoc magis declarat insignem tuam pietatem erga Dei domum, in qua tu non infimum tenes locum, tenesque ob eximias virtutes tuas meritissimo: quibus hoc decentius ornaris, quod hinc nullum omnino tollis supercilium, sed agnoscis Domini munificentiam, quales viros si multos haberet Respublica Christiana, aut hi tumultus non exstitissent, aut jam pridem essent consopiti. Ipse vero sic inter sacrum, ut ajunt, & saxum constrictus, ut, quod flagitas, nec recusare per te liceat, nec ex me præstare valeam, medium quiddam reperi, quo te posthac utar aliquanto placatiore. Tractavi Psalmum LXXXIII. in quo divinus ille Spiritus mire nobis commendat Ecclesiæ concordiam. Non parum juvat hortator in hoc sane negotiorum genere, in quo bona pars facti est, propensa voluntas, cui numquam deesse solet benigni Numinis præsidium. Quod si Christus & illud largiri dignetur, ut Ecclesiasticæ pacis amor, quo tu tam insigniter flagras, omnium animos corripiat, brevi futurum est, ut nec tu flagitando, nec ego recusando sumam inanem operam, sed uterque alteri gratulemur. Verum a Psalmo non te remorabor diutius. Datum Friburgi pridie Calend. Augusti M D XXXIII.

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI

DE

AMABILI ECCLESIÆ CONCORDIA,

LIBER.

Enarratio Psalmi LXXXIII.

Salmum octogesimum tertium ob id selegimus enarrandum, quod in eo Spiritus sanctus, multis argumentis magnaque tum evidentia tum vehementia, nobis speciosam illam ac beatam Ecclesiæ concordiam commendat: qui sermo quum omni tempore salutaris est atque utilis, tum vero hoc seculo Sectarum feracissimo videtur ita necessarius, ut non alio magis. Quisquis igitur diligit pacem illam, quæ juxta beatum Paulum *exsuperat omnem sensum*, quæque sola custodit & ab omnibus malis tuetur corda & corpora nostra in pacificatore Jesu Christo Domino nostro, ad hanc auditionem aures animosque attentos adferat. Titulus nonnihil habet scrupulorum, sed his quanta poterimus brevitate discussis, ad pulcerrimi simul & amœnissimi spectaculi contemplationem alacriores ingrediemur. Titulus igitur in codicibus nonnihil variat, sive id accidit Scribarum studio, sive sermonis Hebraici ambiguitas hanc nobis peperit varietatem. Septuaginta sic reddidere: *In finem pro torcularibus filiis Core Psalmus.* Hieronymus hoc pacto: *Vincenti pro torcularibus filiorum Core Psalmus.* Quum audis *in finem*, intellige Psalmum tractare de Christo, qui finis, hoc est, perfectio legis

Rom. 10. est omni credenti. Nulla est enim vera perfectaque justitia, nisi per fiduciam sinceram erga illum, qui solus fide purificat corda mortalium. Quum audis *Vincenti*, sive *pro Victoria*, protinus in mentem tibi veniat illud Paulinum: Neminem assequi beatam illam coronam gloriæ numquam marcescentis, nisi qui legitime certaverit. Quidam ex Hebræi sermonis peritia submonuit pro *Vincenti*, potuisse verti, *Effundenti sanguinem*; ut non levem & incruentam pugnam, sed acre prælium, & ut Græci dicunt ἄσπονδον πόλεμον intelligas. Quum enim qui huic militant mundo toties sua corpora telis hostium objiciant, suamque vitam ambigui Martis aleæ committant, ut supplicationem, ovationem, aut etiam triumphum adsequantur, eumque ridiculum verius ac ludicrum, quam speciosum, quem nemo vir gravis absque risu videre posset, cujus universa pompa uno circumagitur die, quid non facient Christi milites, ut æternum illum triumphum adsequantur in cœlis? Quanta nunc est gloria Martyrum, qui suum effundendo sanguinem, per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, & adepti sunt beatas promissiones? Quorum encomia per universum resonant orbem, & Angelis adplaudentibus sempiternum cum Duce suo Christo triumphum agunt in cœlesti Hierosolyma. *Heb. 11.* Quamquam & hi, qui Paulo auscultantes, amore Christi mortificant membra sua, quæ sunt super terram, libidinem, avaritiam, iracundiam, aliosque id genus affectus, spiritui reluctari solitos, non incruento bello vincunt Satanam. Jam & in ipso Psalmo fit mentio tabernaculorum, sive tentoriorum, quod militiæ verbum est. Porro, quod in titulo additur, *pro torcularibus*, nonnihil torsit Divum Augustinum, eo quod in Psalmo nulla fiat torculari- *Augustinus attactus.* um mentio. Itaque confugit ad allegoriam. Verum animadvertere poterat Psalmorum titulos interdum indicare argumentum ex historia, velut in Psalmum XXXIII. *Psalmus David quum mutavit vultum suum coram Abimelech, & dimisit eum & abiit.* Interdum diem festum quo decantari solet, velut Psalmus XCI titulum habet: *Psalmus cantici in die sabbati.* XCII *Laus cantici David in die ante sabbatum.* XCIII *Psalmus David quarta sabbati.* Nec oportet historicum sensum rejicere, quo locus fiat allegoriæ, quum ille sit hujus *Historia basis allegoriæ.* basis & fundamentum, qui cognitus facit, ut aptius tractetur intelligentia retrusior ac mystica. Itaque titulus Propheticus quum addit: *Pro torcularibus*, indicat mensem septimum, qui apud nos September est. *September a Martio septimus.* Nam prisci a mense Martio quum sol ingreditur arietem, faciebant anni initium: & ab hoc numerantibus,

bus, quoniam quintus erat is qui post dictus est Julius, Quintilis appellabatur: & huic succedens Augustus, Sextilis: ac cæteri item usque ad Decembrem, ex ordine sortiti sunt nomen. Quoniam autem mense Septembri vindemiæ tempus est, significantius erat, & ad mysterium accommodatius dicere, pro torcularibus, quam mense Septimo. Sic Horatius initium Veris indicans, non inamœna figura dixit, *Zephyris & hirundine prima*. Simul autem indicantur dies festi, quibus hoc canendi certamen inter Prophetas celebratur. Hinc est quod aliquot Psalmorum titulus habet mentionem *liliorum* sive *rosarum*, vernum tempus indicans, & ejus temporis festa. Nam quum Judæis tria fuerint festa præcipua, Pascha in memoriam prodigiose transmissi maris, & Pentecostes in memoriam legis in monte Sinai lataæ ac receptæ, & Tabernaculorum, de quo mox dicemus. Primum incidebat in Veris initium, Secundum in Ver jam adultum, Tertium in Autumnum. Nam septimi mensis die xv. festum erat scenopegiorum, a figendis tabernaculis dictum. Septem enim diebus jubebantur commorari in tabernaculis in memoriam veteris historiæ, quod ex Ægypto profugi, per vastam & horridam solitudinem peregrinantes annis quadraginta habitarint in tentoriis, Deo viam monstrante, nocte per columnam igneam, interdiu per columnam nubilam, cujus interim beneficio nec potus nec cibus illis defuit, nec vestes aut calceamenta detrita sunt. Quo tempore & Templum ipsum erat Tabernaculum, mansitque donec Solomon exstrueret magnificum illud Templum Hierosolymis, ipsis etiam Ethnicis venerabile. Hujus tam benignæ Numinis providentiæ ne vel ipsi possent oblivisci, vel ad eorum posteros non perveniret tanti miraculi notitia, jussi sunt quotannis circa vindemiæ tempus tabernaculorum festum agere per dies octo, idque mense Septimo: qui quodam modo sic in mensibus est Sabbatum, quemadmodum in diebus dies septimus, in annis septimus annus, qui terris quoque suum dabat otium, in annorum hebdomadibus Jubilæus septem annorum complectens hebdomadas. Ex his ergo Septimi mensis octo diebus primus erat Sabbatum, utpote tertiæ hebdomadis initium, & item Octavus quartæ hebdomadis initium. Uterque jejunio & otio peragebantur. Cæteri, qui inter hos intercedebant, sacrificiis, hymnis, gratiarum actione & gaudiis solennibus transigebantur. Octavus tamen dies velut novi festi principium erat, videlicet cœtus sive collectæ, quod tum præter impendia sacrificiorum ac donorum nonnihil a singulis colligeretur in sumtus tabernaculi. His de rebus tractatur Levitici xxiii. & Numerorum xxix. Proinde, quamquam in titulo non est expressa mentio tabernaculorum, est tamen tacite comprehensa, designato mense, quo Scenopegiorum festum celebrabatur collectis jam omnibus terræ frugibus. Mensis autem ille ferme totus festis & sacrificiis peragebatur, quo simul & Levitis provideretur, & populus agnosceret se quidquid terra produceret, divinæ munificentiæ acceptum ferre debere: ut nec ad luxum abuterentur, si quando annona provenisset largior, nec despondérent animum, si quis annus exstitisset sterilior, ab ipsis admoniti tabernaculis, quod quum per steriles arenas ac sitientes facerent iter, Dominus non passus sit illis quidquam deesse, sed manna demiserit e cœlo, aquam effuderit e petra. Nam qui fieri possit, ut qui sic vestit agrestia lilia, qui pabulum suppeditat passerculis, sinat famulos suos egere necessariis, præsertim quum piorum sobrietas paucissimis sit contenta? Quo turpius est, quod hodie Christiani quidam, ubi divina benignitas uberiorem annonam effudit, non ad gratiarum actionem, non ad liberalitatem in Sacerdotes & pauperes, sed ad lasciviam, luxum, ac libidinem convertuntur. Contra, si paulo malignior fuerit proventus, tum obliti superioris abundantiæ ac de futura diffidentes intendunt rerum pretia, contrahunt manus in egenos, accidunt quod debetur Sacerdotibus, frustrantur creditores. Quanto dignius erat iis, qui Christi titulo gloriantur, ut quo parcior fuerit anni proventus, hoc effusior esset divitum in pauperes benignitas. Non enim Deus in hoc dedit messem uberiorem, ut in tuis horreis frumenta computrescerent, sed ut quod superest in usus pauperum dispensaretur. Ita fiet, ut superiore fertilitate videare non indignus, & insecuturis annis majorem Domini liberalitatem promerearis. Porro, festum illud tabernaculorum quod olim a Judæis celebrabatur, τυπικῶς designasse celebritatem Ecclesiæ Catholicæ, non obscure declarat Propheta Zacharias capite xiv. *Erit ruina qua percutiet Dominus omnes Gentes quæ non ascenderunt ad celebrandam festivitatem tabernaculorum.* In eodem capite fit mentio torcularium, ut hujus Psalmi argumentum ex eo Prophetæ loco sumtum videri possit, aut contra. Illud vigilanter annotatum est ab Hieronymo, tres esse Psalmos, quorum titulus meminit torcularium. Octavus qui inscribitur *David*, Octogesimus qui inscribitur *Asaph*, & hic Octogesimus tertius qui inscribitur *filiis Core*. Quibus & hoc commune est, quod omnes meminerunt victoriæ. Ogdoas autem resurrectionis gloriæ dicata est. Hic est enim dies quem fecit Dominus a mortuis resurgens, in quo jubemur lætari & exsultare tripudiis spiritualibus. Nam ubi resurrectio, ibi vita est. Vita autem est innocentia, quemadmodum peccatum mors. Primus igitur dies plausibilis erat hominis ad imaginem Dei conditi, de quo tractat Psalmus octavus, ostendens hominem ita conditum, ut Angelis esset proximus. Secundus erat hominis per legem ad innocentiam revocati, quod indicat Ogdoas decies multiplicata, Decalogum figurans. Hic tertius ostendit hominem per Euangelii gratiam eo perfectionis evectum, ut licet corpore degeret in terris, per fidem tamen ac spem conversationem haberet in cœlis. Eoque decem ogdoadibus additur ternio, quod per Euangelicam lucem mundus universus cognovit dilucide mysterium sacræ Triadis. Patrem noverant & Judæi, sed posteaquam Filius adsumta natura humana in terris visus est, & cum hominibus versatus est, moxque receptus in cœlum, emisso cœlitus Spiritu innovante linguas ac mentes omnium: tum demum dilucide mundus agnovit, in tribus personis unum Deum, & in eadem natura divina tres personas, Patrem & Filium & Spiritum Sanctum. Quoniam autem Gentes solent vindemias profanis & impiis ritibus in honorem ridiculi Bacchi celebrare, incompositis ludis, indecoris saltationibus, & obscœnis verbis lascivientes, cujus insaniæ dolemus in hodiernum usque diem nonnulla conspici vestigia: Moses publicam lætitiam ad religiosam gratiarum actionem, petulantes motus ad Propheticas saltationes (Nam & David in honorem Dei ante arcam saltasse legitur) impios hymnos, & impudicos sermones ad mysticos Psalmos convertit, effecitque ut impurus cultus, quem aliæ nationes Dæmonibus exhibebant, in veri Dei cultum verteretur. Habebant & Gentes in his festis sua certamina, in quibus homines parum sobrii, facie fecibus oblita de plaustris ridicula carmina jaciebant in obvios: victori præmium erat hircus, dignum, ut ajunt, patella operculum. Hic inter Prophetas erat certamen, plenum religionis ac reverentiæ. Unde Psalmi complures in titulis habent, *pro victoria*. Tale certamen & Apostolorum temporibus erat in cœtibus Christianorum. Unus loquebatur linguis, plures, Prophetæ officio fungebantur. Nec hic fervebat indecora contentio, sed si cui alteri fuisset revelatum, prior tacebat. Nec victus sibi displicebat, sed gratias agebat Spiritui, qui per alium hoc docere voluit quod ipsum fugerat. Nec victor efferebatur animo, sciens totum hoc esse divini Spiritus energiam, qui cuique dividebat sua dona prout volebat. Tale canendi saltandique certamen erat inter hos Prophetas. Hoc exemplo nos erudimur, ut sive laboramus, & affligimur adversis, sive rebus prosperioribus delinimur, omnia in gloriam Dei faciamus. Nunc complures Christiani tantum in morbis, bellis, aliisve periculis Deum invocant, & ita distinguunt tempora, ut tristia secent Deo, lætiora tribuant Satanæ. In funere carorum videas aliquam pieta-

Lilia in titulo.

Sabbata varia.

Ogdoas victoria.

Tres hominis dies.

Lascivia vindemiis.

Certamen poëtarum.

Admonitio salubris.

pietatis speciem, in nuptiis, in victoriis, in conviviis nullum Christianæ mentis vestigium. Existimant abunde satisfactum Deo, si per tempus Quadragesimæ paulo vivant severius, sed imminente Quadragesima quam irreligiosa licentia? rursus exacta ea feriis Paschalibus, quanta aviditate reditur ad intermissas voluptates? Atqui decebat Christiana gaudia non minus habere Religionis quam luctum. Quam diu versamur in his tabernaculis, sunt variæ rerum vices. Est tempus nascendi, & est tempus moriendi: tempus nubendi, & tempus abstinendi a nuptiis: tempus gaudendi de natis liberis, & tempus lugendi defunctos liberos: sed Christianis nullum oportet esse tempus vacuum a pietate. Sub festum diem celebretur jejunium, sed religiosum, festus dies requirit lætitiam, sed spiritualem. Illic nonnihil contristamur, sed secundum Deum: hic lætamur, sed coram Domino. Quemadmodum de gaudiis Euangelicis loquens Esaias capite IX. ait: *Lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe.* Bene lætantur qui lætantur coram Deo, qui pura conscientia illi pro tristibus pariter ac lætis gratias agunt. At qui lætitiæ temporibus, aleæ, temulentiæ, turpiloquiis & scortis indulgent, coram mundo fortasse lætantur, coram Deo insaniunt. Sed his forsitan diutius immoramur, quam sat est, utinam & sine causa!

Gaudium coram Domino quod?

Absolvamus igitur tituli mysterium. Octavus Psalmus inscribitur *David*, quæ vox Hebræis sonat, *manu fortem*: octogesimus *Asaph*, quæ sonat, *congregantem*: hic octogesimus tertius; *filiis Core*, hoc est, *Calvariæ*. Juxta sensum retrusiorem, tribus nominibus idem Christus significatur. Ille condidit hominem rectum: Pater enim per Filium condidit universa, quæque in cœlis quæque in terris. Id nemo potest nisi Omnipotens, unde Paulus scribens Hebræis, Filium appellat *verbum virtutis Paternæ*. Idem hominem collapsum, eoque dejectum, ut jam comparandus esset brutis animantibus, & similis factus esset illis, ne dicam, deterior, recollegit per legem, & donec veniret plenitudo temporum velut cancellis inclusit. Unde & Synagogæ vocabulum, & Psalmus Asaph, increpando provocat ad legis observationem: *Israël*, inquit, *si audieris me, non erit in te Deus recens*. Denique, congregatoris personam ipse Dominus profitetur in Euangelio: *Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui missi sunt ad te, quoties volui congregare te, sicut gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti.* Tandem ubi venit plenitudo temporis, idem factus filius Core, in monte Calvariæ sublatus in crucem universum orbem ad se congregavit, & in eodem resurgens devicto Satana triumphavit. Hic fortasse scrupulus aliquis tanget animum lectoris, quomodo Christus Filius Dei, dicatur *filius Core*, qui quum esset ex Levitis præcipuus, ambiit summum Sacerdotium, & adjunctis sibi Dathan & Abiron, totam fere multitudinem concitavit adversus Mosen & Aaron, sicut refertur Numer. XVI. Cui quotquot pertinaciter adhæserunt, partim vivi a terra dehiscente absorpti sunt, partim igni cœlitus emisso absumti. Sed nihil absurdi habet allegoria. Christus juxta carnem e gente Judaica duxit originem, pertinaciter rebelli adversus Deum, de qua queritur per Esaiam Prophetam: *Extendi manus meas tota die ad populum non credentem & contradicentem mihi.* Rursus in Psalmis: *Quadraginta annis proximus fui generationi huic, & semper dixi, hi errant corde.* Quam pertinacem rebellionem exprobrat illis & Stephanus in Actis Apostolorum: *Vos semper Spiritui Sancto resistitis.* Complures autem Psalmi in titulis habent *Filios Core*, nec ullius tamen nomen exprimitur, quasi satis esset ad illorum laudem dici, filios Core, quum juxta communem hominum sensum ignominia videatur, scelerati patris & horrendo exemplo damnati cognomine designari. Quis enim sustineat appellari filius aut nepos Judæ proditoris? Et tamen Scriptura laudis gratia notat posteros Core, progenitoris nomine, cujus impietas illustravit filiorum pietatem, qui quum essent arctissimis naturæ vinculis adstricti seditionis auctori, tamen in illis affectum naturæ vicit amor Religionis. Siquidem ut est probabilis conjectura, aut auscultantes Mosi resipuerunt separaruntque se a patre, aut sic apud illum remanserunt, ut impio proposito nequaquam assentirentur, eoque illo cum suis absorpto filii servati sunt, ut legis Numer. XXVI. nec ob patris scelus a tabernaculi ministerio submoti sunt, sed honorifico janitorum officio functi sunt, quemadmodum refertur I Paralip. capite XXVI. Insuper & Prophetico spiritu præcelluerunt. Ergo, quum Deus non imputet parentum commissa filiis, nisi facta illorum imitentur, inique facit hominum vulgus, qui liberis non aliter exprobrat progenitorum scelus ac supplicium, ac si ipsi perpetrassent. Tuus, inquiunt, pater de peculatu convictus, in crucem actus fuit, & audes hiscere? audes venire in conspectum hominum? Sed pulcrius est, ex malis prognatos virtute claros evadere, quam si quis bonus nascatur ex bonis. Cæterum, iniquius etiam faciunt qui filiis non scelera parentum, sed fortunam aut calamitatem probri gratia objiciunt. Novi, inquiunt, patrem illius servum, aut vidi mendicum. Et qui hæc dicunt ipsi sibi ignoscunt, quod dediti vitiis turpissimam servitutem serviunt Satanæ, quod pauperum rapina ditescunt. Ex patre servo nasci non est turpe, sed servire libidini, avaritiæ, cæterisque vitiis turpissimum est. Mendicare panem, si urgeat egestas, non est turpe: sed egenis non impertire necessaria, ac rapto vivere, crimen est exprobrabile. Et qui sibi ignoscunt vera propriaque commissa, proximis exprobrant alienam fortunam. Quanto Deus civilior erga nos. Non imputat nobis delicta, quorum semel pœnituit. Quod facinus exsecrabilius quam fuit Core? Aut quod supplicium detestabilius? haud illud quidem homine judice, qui nonnumquam fallitur, sed Deo. Et tamen hujus filios sermo Propheticus honoris gratia progenitoris nomine signare maluit quam propriis vocabulis. Similis inhumanitatis est, quod qui ex Judæis progeniti, a parentum impietate conversi sunt ad veram pietatem, contumeliæ causa vocamus Maranos, quum ea gratia plus illis honoris debeatur. Quod si justum est, majorum vitia impingere nepotibus, unde nos prognati sumus? Nonne ex his, qui in veri Dei contumeliam, coluerunt ligna & lapides? qui Martyrum sanguinem effuderunt? Sed ad rem. Core, Dathan, Abiron, & Hon, conati sunt dividere tabernalum, quemadmodum Hæretici ac Schismatici semper conati sunt Ecclesiam discindere: sed ut in illos præsens ira Dei deseviit, ita qui moniti nolunt ab impiis sectis ac seditiosis conatibus resipiscere, hos sine dubio manet Gehennæ incendium. Atque in simili rerum statu, oportet omnes esse filios Core, ut nec filius, contra pietatem adhæreat patri, nec frater fratri, nec uxor marito, nec gener socero, sed ab impiorum tabernaculis secedendum est, si non corpore, certe animorum dissensione: & si quid erroris per incogitantiam obrepsit, auscultemus Mosi, & moniti meliora sequamur: quo post exantlatos hujus vitæ labores, in monte Domini bibamus mustum sempiternæ letitiæ, & concorditer viventes in tabernaculo Dei, quod est Ecclesia, recipiamur in cœleste tabernaculum Ecclesiæ triumphantis. Video me in explicando titulo prolixiorem fuisse, quam proposueram. Ad Psalmum igitur properabimus.

David, Asaph, Core, idem Christus.

Primus dies.

Secundus.

Tertius.

Core filii qui?

Esaia 65.

E malis boni.

Exprobratio inepta.

Seditio & Hæresis.

Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum, &c.

Abruptum hujus Psalmi exordium declarat impotens animi desiderium. Quod genus est & Psalmi LXXII. *Quam bonus, Israel, Deus, iis qui recto sunt corde.* Aptius est quod legit Augustinus: *Quam amabilia*, Græce est ἀγαπητά. Nihil est pulcrius, nihil amabilius, nihil tutius aut firmius bonorum in bonis consensu: ut contra, nihil turpius, nihil abominabilius, nihil infirmius conspiratione malorum in malum. Habent enim & impii tabernacula sua, quorum & hic Psalmus meminit, & is qui hunc proxime præcedit. Quoniam cogitaverunt unanimiter, simul adversus te testamentum disposuerunt: Tabernacula Idumæorum & Ismaelitæ, & Moab & Agareni. Gebal & Ammon, & Amalech, alienigenæ cum habitantibus Tyrum.

Concordia in bono.

rum. Et Psalmus secundus: *Principes convenerunt in unum, adversus Dominum & adversus Christum ejus.* Sicut est unica Ecclesia, & tamen Paulus ita loquitur: *Sicut in omnibus Ecclesiis doceo*, sentiens, esse multas distinctione locorum ac personarum, unicam professione fidei, & sacramentorum communione: ita multa leguntur tabernacula Dei, quum revera sit unicum tabernaculum universos electos complectens, quoniam omnes in Christo sunt idem. Contra, impiorum, quoniam in Religione ac Fidei dogmatibus dissentiunt, nullum est commune tabernaculum, sed impii cum impiis sic dissentiunt, ut variis quidem modis ac nominibus, sed tamen pari impietate dissentiant a tabernaculo Dei. Olim Græci ac Romani deridebant Ægyptios, Bovem Serapim & Cercopithecos, atque adeo Cæpe pro Diis colentes, sed ipsi interim Lapides ac Ligna, aut in his latentes Dæmones pro vero Deo colebant. Sic Lacedæmonii habebant sua tabernacula diversa a tabernaculis Asianorum. Habebat & Gallia Druidas propriæ cujusdam Religionis magistros, sed cum vera Religione pugnantes. Horum typum gessit Dathan, Abiron, & Hon. In suo quisque tabernaculo stabat paratus ad pugnam. Erant inter se divisi, in hoc concordes, ut Mosen expugnarent, quemadmodum diversarum Gentium diversæ Religiones, inter se discordes, mira tamen concordia & syncretismo, persequebantur Judæos, ac post majore conspiratione Christianos. Hæreticorum autem dissidia figurabat Core, qui corpore non recessit a tabernaculo Dei, licet animo esset sejunctissimus. Siquidem Hæretici affectant videri veræ Religionis adsertores; & quemadmodum ille conabatur Aaron a sacris submovere, ita isti persuadere conantur Catholicæ doctrinæ sectatores esse Tyrannos & hostes Ecclesiæ. Et quemadmodum unusquisque Hæresiarcha clamat, hic est Christus, non istic: ita Core grex dicebat, omnis multitudo sanctorum est, in ipsis est Dominus. Ante Redemtoris adventum apud Judæos Sadducæi & Herodiani habebant sua tabernacula, sed nec amabilia, nec speciosa. Cæterum, jam per orbem diffundente sese luce Euangelica, quam multa quam abominanda tabernacula Hæreticorum constiterunt adversus tabernaculum Dei? Quis non inhorrescat si vel legat quæ turpitudinum scena fuerit in tabernaculis Ophitarum, qui serpentem pro Christo venerabantur, Caïnorum, qui Cain parricidam & Judam proditorem inter præcipuos habebant sanctos? Nicolaitarum quibus uxores erant communes. Adamianorum, qui nudi cum nudis fœminis ad sacra conveniebant, hac, scilicet, specie, Adam & Evam adhuc innocentes e Paradiso nobis repræsentantes; & tamen iidem nuptias aversabantur. Quæ dogmatum portenta, quæ monstra turpitudinum peragebantur in tabernaculis Basilidis, Colarbasi, Priscillæ ac Marcionis? Manichæorum fœda mysteria, quis posset absque nausea vel legere vel recensere? Quis non exsecretur Sabellianorum, Arianorum, Eunomianorum blasphema in Christum, aut in totam potius Trinitatem conventicula? Quibus præstigiis, quibus technis, qua crudelitate conati sunt Catholicam veritatem obruere? Operæ pretium fuerit unum & alterum illorum stratagema referre, ut hinc fiat conjectura, quantum malitiæ texerunt illa tabernacula. Athanasium invictum Catholicæ veritatis propugnatorem, quoniam Scripturis & argumentis superare non valuerunt, fictis criminibus statuerant opprimere. Constantium Cæsarem malitiosis suggestionibus sic irritarunt in virum sanctissimum, ut jusserit apud Tyrum coacto Concilio cognosci de Athanasio, delegato ad id Comite quodam a latere suo, qui cognitioni præsideret. Duo præcipua crimina intentabantur, mulier vi constuprata, & brachium homini defuncto abscissum in usum maleficarum artium. Conducere mulierculam quæ hujus tragœdiæ partem ageret, non erat difficile: sed ad probandum maleficii crimen accersierant Arsenium quemdam, olim Athanasii Lectorem, qui, veritus Episcopi quem offenderat correptionem,

Tabernacula multa & unum. — *Errores varii & inter se pugnantes.* — *Hæreses Judaicæ.* — *Hæreses antiquæ.* — *Arianorum perversitas.*

ab eo profugerat. Hunc diebus aliquot abditum servarant Ariani, ut cum fide mentirentur esse mortuum. Is tamen ut intellexit, quid in Athanasium molirentur, sive exhorrens facinoris atrocitatem, sive cupiens hac occasione cum Episcopo suo redire in gratiam, noctu clam profugit e latebris, & Tyrum ad Athanasium navigio pervenit, eique rem omnem aperit. Ibi vir ut insigniter pius, ita mire solertis ingenii, quippe qui juxta præceptum Domini columbinam simplicitatem cum serpentis prudentia conjunxerat, jubet Arsenio, ut abdat sese, donec in rem præsentem evocaretur: coacto Concilio prodit mulier, infertur horrendo spectaculo loculus defuncti, ostenditur brachium hominis resectum loculo impositum. Horror etiam bonorum animos pervaserat. Quis enim crederet illa fingi a Sacerdotibus? Mulier quæ fuerat edocta narrat, se quondam Athanasium excepisse hospitio, & ab eo noctu, quum nihil ab illo metueret, per vim fuisse constupratam. Athanasius introductus est, ad hæc responsurus. Is, qua præditus erat solertia, submonet Timotheum Presbyterum suum, ut ipso tacente mulieri respondeat. Sciebat enim se mulieri ne de facie quidem notum esse. Quum illa peroraffet accusationem, Timotheus, *tune*, inquit, *mulier, ais, te a me vi constupratam?* Tum illa muliebri pervicacia, *Tu*, inquit, *tu, inquam, illo loco, illo tempore per vim meam pudicitiam contaminasti.* Erubuere quidem tam facile detecta mulieris calumnia. Nec tamen absolutus est Athanasius, nec ad calumniæ pœnam vocata mulier, quod iidem essent judices qui accusatores. Itum est ad secundum crimen: *En*, inquiunt, *ipsa res loquitur*, hoc est Arsenii brachium, quod, in quem usum amputaris, tu nobis, Athanasi, exponito. Hic simili solertia vir prudens rogat illos num satis nossent Arsenium, cujus hoc esset brachium. Respondent quidam, se probe nosse Arsenii faciem. Petit Athanasius, ut liceret sibi accersere quemdam, quo ad eam causam haberet opus. Concessum est. Introductus est Arsenius, cujus facie nudata, *Ecce*, inquit, *Arsenius vivus, ecce brachium dextrum, ecce sinistrum incolume, unde vos istud brachium amputaveritis, ipsi narrate.* Quid hic exspectas? ut Athanasius a causa fuerit expeditus? Imo discerptus erat inimicorum manibus, nî Archelaus, Orientis Comes, qui & ipse ei concilio præsidebat, virum sanctum e manibus illorum extractum, per occultos meatus dimisisset. Quid autem tergiversari poterant, tam evidenter confutati? Vociferabantur hominem esse Magum ac præstigiis imponere oculis hominum, nec ullo pacto committendum esse, ut talis artifex viveret. Rursus coacto concilio, perinde quasi legitime convictus condemnatur Athanasius. Spargitur per universum orbem fœdus rumor, edicto Præfectorum Imperialium, per omnes latebras terra marique quæritur vir cœlo dignus: propositis etiam præmiis, qui vivum adduxissent, aut si minus possent, qui mortui caput attulissent. Quid simile Judæi moliti sunt in Christum? Imo quis fando audivit inter Ethnicos facinus exsecrabilius? Specimen dedi, talia sunt Schismaticorum & Hæreticorum tabernacula. Quid nunc commemorem de Circumcellionum furiosa crudelitate? Quid de Donatistarum vafricie, technis ac violentia? Hæc non ignorant, qui legerunt Augustini de his actis commentarios. Sed hæc vetusta. Magis deplorandum quod nostra etiam memoria, reperta sunt conventicula in quibus noctu post decantatas Dei laudes, exstinctis lucernis, promiscua Venere viri cum fœminis miscebantur. Sit hoc leve, in quibus matres ultro tradebant suos infantes occidendos, & tam immane facinus hilari vultu spectabant, persuasæ sic interfectos inter præcipuos sanctos habendos. Quæ dementia videtur ex hæresi, quæ κατὰ Φρύγας dicitur, traxisse originem, qui Eucharistiam ex farina sanguine infantis macerata conficere solent. Eum minutis punctionibus excipiebant. Quod si puerum eum mori contigisset, pro Martyre colebatur. Vides in quæ portenta devolvantur homines, qui, semel deserto Dei tabernaculo, sese manciparunt taber-

Hæreses recentiores.

Comparatio tabernaculorum. bernaculis impiorum. Jam si præstanti forma puellam, cum anu deformi componas, & illa videbitur amabilior, & hæc aspernabilior. Ita Propheticus ac spiritualis oculus conferens Synagogas Satanæ, cum Tabernaculo Dei, in quo regnat cœlestis illa veritas, in quo exuberat pax exsuperans omnem sensum, in quo fervet caritas fuci nescia, triumphat fides invicta, in quo uno ore, unaque anima canuntur laudes Dei, magis erumpit in vocem: *Quam amabilia, tabernacula tua, Domine virtutum.* Piorum enim concordia cœlestis illius Ecclesiæ imaginem nobis repræsentat, in qua nulla est opinionum dissensio: Jam enim gloriam Domini non in ænigmate, sed revelata facie speculantur. Summa animorum concordia, summa caritas, uno ore eademque mente Deum hymnis celebrant. Adde huc, quod spiritualis oculus, quem perspicacem reddit lumen fidei, plus cernit quam oculus corporis. Quid igitur ille videt præterea? Videt Christum in medio suorum residentem ac benedicentem cœtui suo, quemadmodum ipse pronuntiavit in Euangelio: *Ubicumque sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Vidit Angelos protectores ac ministros sanctæ congregationis, magna frequentia summaque reverentia versantes. In tabernaculis impiorum omnia diversa sunt, in quibus præsidet Satanas, numquam nocentior, quam quum se transfigurat in Angelum lucis, intersunt impii spiritus ad omne malum instigantes. Ut ne jam commemorem diversum exitum. Quid Core & illius conjuratis acciderit, sciunt omnes. Horribile spectaculum erat terram dehiscere, ac viva corpora devorare: aut igni cœlitus emisso, aut fulmine, consumta tot hominum millia. Nam postridie recrudescente populi seditione, quatuordecim millia perierunt incendio cœlesti. Sed horribilius est, & animam & corpus mitti in Gehennam. Nec omnino falsum est, quod dicunt quidam, invisibilem esse Ecclesiam. Solus enim Deus introspicit corda hominum, ac vere novit, qui sint ipsius. Multis tamen argumentis sæpe deprehenditur ubi sit Ecclesia Dei, ubi Synagoga Satanæ. Multorum enim peccata præcedentia sunt ad judicium. Sed hæc ipsa Ecclesia visibilis, quæ bonis habet admixtos malos, quantum habet alacritatis ac majestatis quoties ad pietatis cultum convenit. Ubi is cui datum est donum Prophetiæ, sincere tractat ac dispensat verbum Dei, populus religiosa attentione ac reverentia auscultat, non ut verbum hominis, sed ut verbum Dei. Quum interim qui docet sic afficitur, ut sentias Christi Spiritum per os hominis loqui. Interea videre est præsentem Spiritus energiam in auditoribus. Alii suspirant, aliis erumpunt lacrymæ, aliis hilarescit facies, in summa, dicas omnes transfigurari. Rursum, quum in solenni cultu, suo quisque munere fungitur, alius recitat sacram lectionem, alius decantat laudes Deo, alius orat totius multitudinis nomine, tractatque mysteria, alii hæc agenti subserviunt, populus interim religioso silentio veneratur hæc omnia. Quis hæc spectans non fateatur, amabilia esse tabernacula Dei? Itidem, quum procedit Ecclesiæ supplicatio decenti digesta ordine, etiam ii qui tantum spectandi gratia prospiciunt, venerabunda quadam alacritate tanguntur. Postremo, omnis legitimus conventus hominum ad rem honestam habet dignitatem quamdam, atque adeo lætitiam. Cujusmodi sunt discipulorum ad professionem, aut diversorum hominum ad disputationem publicam. Alcibiades, quum primum esset verba facturus apud populum Atheniensem, sensit animi trepidationem. Eam illi sic exemit Socrates. Rogat, num posset contemnere coriarium aliquem? Respondit, Maxime. Num figulum? respondit, facile. Num fabrum, aut cementarium? Quum de singulis interrogatus respondisset apud quemvis istorum posse intrepide dicere: *Atqui*, inquit Socrates, *ex his constat ille populus quem tu vereris.* Quod si per se contemtissimis hominibus ipse conventus conciliat dignitatem ac reverentiam, quanto venerabilior est cœtus piorum hominum ad cultum Dei viventis congregatorum? Tantam autem vim habet chorus una-

Margin notes: *Exitus hæreseôn.* — *1. Tim. 5.* — *Concio ecclesiastica.* — *Ritus ecclesiæ.* — *Multitudinis auctoritas.*

nimiter Deo fidentium, ut profanos etiam rapiat in admirationem sui, sicut testatur Paulus; Idiotam aut incredulum ingressum Ecclesiam sanctorum, procidere in faciem suam, & adorare Deum, profitentem, quod vere Deus sit in medio suorum. Balaam Propheta quidem erat, sed impius. Is tamen e monte conspectis Israelitarum tabernaculis, coactus est exclamare: *Quam pulcra tabernacula tua, Jacob, & tentoria tua, Israel.* Videbat idem felicem illorum mortem qui perseverat in castris Ecclesiæ. *Moriatur*, inquit, *anima mea morte justorum, & fiant novissima mea horum similia.* Conspicit horum tabernaculorum pulcritudinem Propheta sanctus, quum exclamat in Cantico graduum: *Ecce quam bonum & quam jucundum habitare fratres in unum!* Vidit & Petrus, sed tamquam per somnium, quum in monte contemplatus esset Domini gloriam, & audisset Mosen ac Heliam, de gloria mortis Dominicæ colloquentes: *Domine*, inquit, *bonum est nos hic esse, faciamus hic tria tabernacula.* Illic demum vera est concordia, ubi Lex & Prophetæ consentientes Christum Novi Testamenti Ministrum, non littera sed Spiritu prædicant. Hoc nec fit in Synagogis Judæorum, qui legem detorquent, non ad Christum, sed ad nescio quem alium Messiam, quem tot jam seculis frustra exspectant infelices: nec in tabernaculis Manichæorum, qui totum Vetus Testamentum ut non a Deo, sed a principe tenebrarum proditum rejiciunt: Novum seu multis locis falsatum suo arbitrio probant aut improbant. Denique, in nullis Hæreticorum tabernaculis, ubi Scripturæ non ad Christum, qui est veritas, accommodantur, sed ad sensum humanum detorquentur. Id enim semper fuit Hæreticorum proprium. Siquidem Priscillianistæ nullius libri vel Veteris vel Novi Testamenti auctoritatem rejiciebant, sed quum absurdissima docerent, quidquid cum ipsorum dogmatibus pugnabat, falsa interpretatione ad alienum sensum depravabant. Verum, ut ad Psalmi tenorem redeam: Si tabernacula Dei intelligis, Ecclesiam adhuc in terris militantem, puta hæc dici, vel a Catechumeno, vel ab Ethnico aut Judæo resipiscente, vel a peccatore sive Hæretico Schismaticove redeunte ad cor. Sin de ea parte Ecclesiæ, quæ jam triumphat cum Christo, puta quemvis pium hominem, cum Paulo cupientem dissolvi & esse cum Christo, dicere: [*Quam amabilia tabernacula tua, Domine virtutum.*] Abruptum sermonis initium declarat desiderii magnitudinem a profunda contemplatione proficiscentis. Nec otiosum est, quod alloquens Dominum dicit *Tua*. Quidquid in Ecclesia virtutis, roboris, aut felicitatis est, Domini est, non hominum. Ille gratis sibi redemit Ecclesiam, ille gubernat, ille tuetur adversus omnes procellas. Et quicumque Ecclesiæ resistit, non rebellat hominibus, sed Deo. Hoc aperte loquitur per os Zachariæ capite II. *Qui tetigerit vos, tanget pupillam oculi mei.* Et Paulus audit: *Saule, Saule, quid me persequeris?* Rursus, quemadmodum in Euangelio agnoscit sibi præstitum quidquid beneficii collatum fuerit, vel in infimum Christiani nominis professorem: ita quidquid malorum ingeritur in Ecclesiam Catholicam, sibi ingestum esse deputat. Talem Præsidem ac Propugnatorem quum habeat Ecclesia Catholica, frustra sunt omnes impiorum conspirationes adversus illam. Eoque Psalmus addit, *Domine virtutum. Virtutes* autem hic appellat, non ἀρετὰς, quæ opponuntur vitiis, sed δυνάμεις, quæ vox sonat *potentiam*. Atque hoc cognomento sacræ litteræ nonnumquam designant Deum: veluti Psalmo XXIII. *Dominus virtutum ipse est Rex gloriæ*, δυνάμεων. Præcesserat enim, *Dominus fortis & potens in prælio.* Et in Veteris Testamenti voluminibus frequenter appellatur *Dominus Sabaoth*, quod Hebræis sonat *virtutum* sive *exercituum*, quam vocem & hic habet Psalmus apud Hebræos: δυνάμεις in mysticis litteris interdum declarat, præcipuos Angelos, quorum ministerio Deus utitur ad electorum suorum protectionem. Hunc exercitum vidit Helizæus, quum puero ad conspectum Syrorum exercitum exanimato dice-

Margin notes: *Numer. 24.* — *Detorquere scripturam perniciosissimum.* — *Tua.* — *Matth. 25.* — *4 Reg. 6.*

diceret: *Noli timere, plures sunt nobiscum, quam cum illis.* Et ad Prophetæ preces aperti sunt oculi ministri, mox & ipse vidit montem plenum equitibus & curribus igneis. *Nemo*, inquit Christus, *potest eos de manu mea eripere, quos Pater dedit mihi.* Concinit his canticum graduum: *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laborant qui ædificant eam*, &c. Tempore Pauli nec opibus, nec viris, nec ullis mundi præsidiis erat munita Ecclesia, & tamen magna fiducia loquitur: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Moxque eo fiduciæ provehitur, ut quum Ecclesia tot malis undique premeretur, non vereatur dicere: *Certus sum, quod neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profundum, nec ulla creatura alia poterit nos separare a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro.* Unde tanta fiducia, Paule, inter tot mortes, inter tot pericula & foris & intus urgentia? Unde iste spiritus, paucis, indoctis, privatis, tenuibus & oppressis? *Ex nobis*, inquit, *nihil possumus, sed Dominus noster est Dominus virtutum.* Sive igitur accipias virtutes Angelos, Ecclesiæ Protectores, sive miracula, uterque sensus declarat Ecclesiæ Dominum prorsus invictum esse, quum sit omnipotens, ad cujus nutum præsto sunt omnes Angelorum legiones, & qui facit mirabilia magna solus, quique solus, quidquid voluit, fecit, in cœlo pariter atque in terra. Ecclesiæ primordia miraculis non humanis præsidiis invaluerunt. Et quoniam quicumque pie vivunt in Christo Jesu, impiorum persecutionem patiuntur, humiles juxta mundum ac pauci præ his qui oppugnant, ad consolationem gregis pusilli dictum est, *Domine virtutum.* Hic est enim ille qui dicit in Euangelio: *Nolite timere pusillus grex, quia vestrum est regnum cœlorum.* Et rursus, *confidite, quia ego vici mundum.* Solus hic potuit alligare fortem domumque illius ac supellectilem diripere. *Æstimati*, inquit, *sumus sicut oves occisionis.* Quod animal ove imbecillius aut magis imbelle? Sed quid dicit Paulus jam e lupo factus ovis? *Arma militiæ nostræ non carnalia sed potentia Deo, ad destructionem munitionum, consilia destruentes, & omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei*, &c. Eodem in loco objurgat Corinthios, quod, quum adhuc essent carnales, ea tantum viderent, quæ erant secundum faciem, atque e rebus externis æstimantes Apostolos, quod non solum juxta mundum tenues essent, & humiles, verum etiam afflicti, contemnerent eos quum essent spiritualibus opibus ditissimi, spiritualibus armis munitissimi. Ita quorum oculos occupavit hujus mundi potentia, quum metiuntur Ecclesiam Christi externa specie, non solum contemnunt eam, verum etiam abhorrent & aversantur. Tales erant olim qui baptismum in extremæ vitæ diem studio proferebant, nec nisi tristes ac deplorati veniebant ad atria Domini. At, qui spiritualibus oculis cernit gloriam filiæ Regis ab intus, dicit cum Propheta: *Concupiscit & defecit anima mea in atria Domini.* Mediocria bona moderatis affectibus expetuntur, at illa quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscenderunt, quæ Deus præparavit diligentibus se, ingenti desiderio expetantur oportet. Hanc desiderii magnitudinem Propheta expressit addens, *& defecit in atria Domini.* ἐπιθυμεῖν vulgare est, sed ἐκλείπειν non est nisi supra humanum modum desiderantium. Græci λειποθυμίαν appellant, quum propter vehementem & subitum spirituum motum homo destitutus animo sibi excidit ad tempus. Eam affectionem aliquando gignit in homine, vehemens pavor aut admiratio: unde stupefactos & attonitos dicimus. Nonnumquam ingens dolor, aut lætitia præter spem objecta, aut amor impotens. Unde & in profanis Tragœdiis, Phædra ad Hippolyti conspectum concidit exanimi similis. Et Historiis proditum est, mulierem ad inexspectatum filii sui introitum, quem acceperat in bello cecidisse, fuisse exanimatam. In eumdem sensum usus est hoc verbo Psalmo CVIII. *Defecit in salutare tuum anima mea.* Defecerunt oculi mei in eloquium tuum. Huc pertinet quod sponsa loquitur in Cantico Solomonis. *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo.* Quæ fulciri postulat, periclitatur ne concidat. Idem enim accidit in spiritualibus quod in rebus externis. Requiritur moderata cognatio inter potentiam & objectum. Alioqui si quod sensui objicitur careat modo, sensum obruit: veluti sol nulla nube temperatus, si intendas oculos corrumpit visum, & sonitus immodicus adducit surditatem. Sicut litteris eruditorum proditum est, apud Stadisin oppidum, ubi Nilus per Cataractas ingenti fragore præcipitat, indigenas nasci surdos. Item illud sæpenumero videmus accidere, ut qui vehementer intendunt animum rebus supra modum subtilibus investigandis, incidant in dementiam. De Aristotele litteris proditum est, (vere an falso, nunc non excutio,) quod posteaquam ingenium suum diu multumque torserat studio pervestigandi causas, cur mare Euboicum secus quam alia maria septies in die decurreret, ac recurreret, neque quidquam proficeret, sese in ipsum abjecit mare, dicens, *quando ego non te capio, tu capies me.* Quo minus mirandum est, si qui non contenti credere, quæ nobis tradidit Scriptura, de divina Triade multa scrutantur humanæ mentis captum in immensum excedentia, in delirationem decidunt, ut jam communi quoque sensu careant, qui supra humanum sensum sapere voluerunt. De quibus vaticinatus est Solomon: *Qui scrutator est majestatis, opprimitur a gloria.* De eisdem Esaias: *Qui dat secretorum scrutatores, quasi non sint.* Sed jam dudum audire cupis, quæ sint ista præclara bona, sensum humanum exsuperantia, quæ conspexit hic qui tanto desiderio gestit in atria Domini ingredi, ut præ admiratione deficiat animo? An quisquam digne valeat existimare, quanta sit dignitas, quantaque felicitas, hominem peccatorem ac Satanæ laqueis irretitum, per fidem ac baptismum gratis e mancipio Diaboli cooptari in numerum filiorum Dei, insitum corpori Christi, unum cum illo fieri, ex hærede Gehennæ fieri hæredem regni cœlestis, allegi in illud gloriosum contubernium sanctorum omnium qui a condito mundo fuerunt, quique usque ad consummationem seculi futuri sunt, sive in cœlis, sive in terris? Tantus honos tantaque beatitudo præstatur Catechumenis in atriis Domini, priusquam admittantur ad penetralia. Nam atrium proprie nobilium ædium ingressus dicitur; unde *servi atrienses*, qui atrio præsunt. Itaque qui fidei oculis perspicit majestatem domus Dei, quid mirum, si ad res divinas, & humana natura superiores animo deficit, & affectu impotenti raptus sese præ desiderio non capit? Horatius homo facundus ad Mecænatem accitus pauca loquitur, idque, ut ipse ait, *singultim.* Nec raro accidit viris alioqui magnis & eruditis, ut in celebri consessu Pontificum aut Principum dicturis vertigo oboriatur, sibique repente sic excidant, ut quæ mensibus aliquot meditati sunt proloqui non possint. Sed quid illius consessus majestas ad Ecclesiæ gloriam? Certius autem cernitur oculis fidei quam oculis corporeis. Proinde qui frigidi & invitis similes veniunt ad baptismum, nondum pervident ad quantam felicitatem recipiantur, eoque indigni sunt qui potiantur ad quod invitantur. Age, si cui plebejo in tetro carcere marcescenti veniat nuntius dicens: Bono esto animo: hodie liber Regiam ingredieris, futurus inter aulæ Proceres, & Regi carus: nonne periculum esset ne subito gaudio deficeret, & ne post carceris tenebras ad Regalis domus lucem ac majestatem admissus ipse sibi excideret? Sed quis carcer, quod barathrum tam tetrum est, quam est in quo detinentur, quos Satanas alligavit criminum vinculis? Aut quæ est usquam Regia, etiam si omnium splendorem in unam conferas, quæ cum Ecclesiæ majestate possit conferri? Quod si merito reprehendendi sunt, qui tantam gratiam segnes ac languidi accipiunt, quanto justius culpandi sunt, qui in hujus regiæ penetralibus sordide & incomposite vivunt? Arbitror & in ipsis Prophetæ verbis aliquid latere mysterii: non dicit ego defeci, sed, *Anima mea defecit:* nec ait, ego exsultavi,

Marginalia: Rom. 8. — 2 Cor. 10. — Defectus spiritualis. — Apud Senecam. — Cap. XXV. — Cap. XL. — Introitus in ecclesiam.

tavi, sed, *Cor meum & caro exsultaverunt*. Animæ vox in litteris Sacris interdum humanum quiddam & infirmius sonat. Veluti, quum Paulus loquitur Corinthiis: ψυχικὸς, hoc est, *animalis homo non recipit ea quæ Dei sunt*. Sic & Jacobus hujus mundi sapientiam, quæ fidem rejicit & humanis rationibus scrutatur divina, animalem appellat. Sic & caro hominis crassius quiddam sonat, cui perenne bellum est cum Spiritu Dei. Cordis vero nomine spiritum hominis sive mentem significare videtur. Spirituum enim vitalium juxta Physicos fons in corde est. Est igitur *Caro* quæ, auctore Paulo, *regnum Dei non valet possidere*. Et est, *Caro, cujus consortium non patitur Spiritus Dei*. Puta, hanc esse infimam hominis partem. Sic est & anima quæ repellit Spiritum Dei, quemadmodum ait S. Judas, eos ceu digito notans, qui sectantes ea quæ sunt hujus mundi, per Sectas & Schismata secedunt ab Ecclesiæ consortio. *Hi sunt*, inquit, *qui segregant semet ipsos, animales, spiritum non habentes*. Jam est & cor hominis, in quod *non adscenderunt ea quæ Deus præparavit diligentibus ipsum*. Quum igitur totus homo, ut omnes suas vires in unum conferat, non sit capax donorum cœlestium, quid superest, nisi ut totus deficiat in sese concidatque, quo renovatus & erectus Spiritu Dei, per fidem perspiciat, quam ingentia sunt quæ divina benignitas nobis per Filium gratis largitur, si digne accedamus ad illius tabernacula. Sic deficere proficere est, sic exanimari vivificari est, sic sibi excidere, est reddi sibi, sic concidere, est erigi, sic suis viribus destitui, est robustum fieri in Christo, sic emori, est in Deum transformari. Nisi enim mortificetur quod animale est, non exoritur quod est spirituale. Itidem in rebus naturæ, corrumpitur siccum & informe semen, ut exsurgat viridis arbor. Emoritur deformis eruca, ut provolet nitidus ac picturatus papilio. Marcescit cicada jam anus, ut ex sicco exuvio, prodeat nova succulenta modulatrix. Posteaquam igitur totus homo defecit, & defecit in tabernacula Dei, tunc caro simul & anima, & cor illius exsultat in Deo vivo, Spiritus enim Dei per fidem innovat omnia, fitque totus homo *nova creatura* in Christo Jesu. Nam est caro quæ videt salutare Dei, & juxta Paulum, est corpus spirituale, & est cor mundum quod in nobis creat Deus, & est spiritus rectus quem innovat in visceribus nostris. Hinc, nimirum, nascitur illa spiritualis exsultatio, non in opibus aut honoribus aut voluptatibus hujus mundi, non in forma viribusque corporis, non in sapientia humana, sed in Deo vivo, qui vitam dat mortuis. Is demum tuto gloriatur, *qui*, beato Paulo monitore, *in Domino gloriatur*. Scriptura frequenter hoc vivi cognomen attribuit Deo, non tantum ad differentiam simulacrorum mortuorum, sed etiam ad declarandum illius omnipotentiam. Vivum enim dicitur quod est efficax. Non est magnum si credamus Deum esse viventem, quum vivant & bruta animalia, sed hic solus sic est vivus, ut sit ipsa vera vita, unde velut a fonte manat omnibus vita. *Ego*, inquit Dominus, *sum via, veritas & vita*. Mortificato igitur vetere homine & sepulto in baptismo, novus homo in se quidem mortuus, sed in se viventem habens Christum, totus exsultat, gratias agens ei cujus gratuita munificentia sic transformatus est. Sara enim non genuit Isaac, hoc est, gaudium spiritus, nisi posteaquam illi defecerant muliebria. Cæterum, unde genuit? ex Abraham, carne emortuo, sed fidei vigore vivo vividoque. Cæterum, ipse Propheta causam hujus exsultationis maluit per allegoriam nobis exprimere: [*Etenim passer invenit sibi domum, & turtur nidum sibi ubi ponat pullos suos.*] Quam magnificam rem quam humili tropo expressit spiritus Propheticus. Quid est igitur quod sic exsultas, sic gaudio gestis ac triumphas qui paulo ante defeceras? *Quia passer*, inquit, *invenit sibi domum, & turtur nidum, ubi ponat pullos suos*. Naturæ instinctu omnia animantium genera parant sibi locum aliquem, in quo post labores tuta conquiescant, & in hoc mira ingeniorum varietas. Pleraque procul in avia & impedita loca recedunt, quæ vix a venatoribus pervestigantur, ut Cervi. Apri fruticetis abdunt sese. Leones ac dracones speluncarum recessibus. Lepus averso saltu mire fallit venatorem, ne deprehendat cubile. Serpens in cavernis suis tutus est. Cuniculi subterraneis labyrinthis sese tuentur. Formicæ in cavis effossis per hiemem latitant. Apes in cavis arboribus exstruunt cellas suas, easque crusto tenaci & amaro foris oblinunt, quo tutæ sint adversus injuriam. Habent & pisces recessus ac latebras suas. Avium magna pars in saltus inaccessos aut in loca palustria recipiunt sese. Aquila in præruptis ponit nidum, perdix humi. Alcyones in mari suspendunt nidum, tanta arte contextum, ut ne ferro quidem rumpi possit, nec adhuc a quoquam deprehensum est, unde conficiat fluitantem domunculam. Complures surculis ac stipulis arte congestis in ædium fumariis, aut in arbore suspensis nidulantur. Passeres & hirundines nos quoque docuerunt ex uda argilla paleis temperata struere macerias. Et ne singula commemorando fiam prolixior, unumquodque animal, ubi reperit, in quo tuto conquiescat, suamque sobolem educet, suam felicitatem adsecutum est, nec amplius quidquam desiderat. Habet enim naturæ principia, quæ sunt, tueri sese, & suam propagare speciem. Sed mirabitur aliquis, cur ex omnium animantium generibus solæ nominentur aves, & in his passer tantum & turtur. Inter omnia animantium genera minutissimum est avium genus. Habet terra elephantos, mare balænas, immani magnitudine. Inter aves autem minimus est passer, cujus vilitas, & vita sollicitudinis expers, nobis ore Domini commendata est. Non amat Spiritus Sanctus animos fastu turgidos, corporaliumque bonorum amore gravatos, & ob id humi gradientes: volucres amat animas, cœli commercio gaudentes: amat in suis oculis pusillos, juxta mundum contemtos, amat totos de Dei providentia pendentes. Si Deus sic vestit, sic alit passerculos quorum bini asse veneunt, quid tu te discrucias, in extremam senectam, ad quam fortasse numquam perventurus es, & in liberos, nepotes ac pronepotes, per fas nefasque congerens divitias, fortassis ad eos perventuras, ad quos tu minime velles. Et si ex passerculis unus non decidit in terram: nam hoc interdum fit, ex immodico, ut quidam tradunt, coitu: quid tu cooptatus in gregem illorum de quibus Servator pronunciavit, ne pilum quidem capitis periturum sine providentia Patris, ad Genethliacos, & Astrologos curris, metuens ne ante diem tuum pereas? Turtur hoc habet commune cum columbis, quod suspirium edit pro cantu, quod adulterium nescit, imo ne digamiam quidem: fertur enim, compare mortuo, nulli alteri se jungere. Quare vox hujus grata est Sponsæ, in mystico Solomonis cantico, *Vox*, inquit, *turturis audita est in terra nostra*. Alioqui vernis mensibus longe dulcius canunt alaudæ ac lusciniæ, sed Sponsæ placent turturum suspiria. Quotquot enim contemnunt hunc mundum spe vitæ cœlestis, quamdiu versantur in hoc corporis tabernaculo, ingemiscunt gravati, eo, sicut ait Apostolus, quod nolint exspoliari, sed supervestiri, ut absorbeatur quod mortale est a vita. Adde, quod in Veteri Testamento turtur pauperum erat oblatio, ut vilitas huic avi sit cum passere communis. Sibi vilissimus sit oportet, qui vere agnoscit in se nihil esse boni. Quid Paulo sublimius? tamen ut passerculus loquitur, quum ait sese abortivum, & Apostolorum minimum ac prorsus indignum Apostoli nomine, denique rejectamentum ac peripsema hujus mundi. Sed hæc vilitas una res est, quæ nos reddit pretiosos in oculis Dei. Hæc exiguitas magnos & excelsos facit apud justum Judicem. Vis audire hujus passerculi magnitudinem? *Omnia*, inquit, *possum in eo qui me corroborat*. An non dicas hic e passerculo aut turture factum leonem? Ex diametro pugnant judicia Dei & judicia hujus mundi. Itaque sicut mundus amat ac magnificat eos qui de mundo sunt, ita odit & contemnit eos qui de mundo non sunt. Circumierunt, inquit, in pellibus ovium & caprarum, egentes, angustiati, afflicti, in solitudinibus errantes, in montibus

Margin notes: 1 Cor. 2. — Gen. 6. — Metamorphosis mystica. — 2 Cor. 5. — Deus vivus. — Isaac quid mystice. — Passer & turtur. — 2 Cor. 5. — Heb. 11.

tibus & speluncis & cavernis terræ. Quid contemtius? sed audi dignitatem. *Quibus*, inquit, *dignus non erat mundus*. Quid Paulo juxta mundum abjectius, qui sese appellat peripsema, hoc est, purgamentum quod abjicitur? Sed idem ille tam despectus mundo, quanti fuit apud Christum, qui testatur illum sibi vas esse electum. Sed quid de cæteris sanctis loquor, quum ipse gloriæ Dominus dicat per os David: *Ego sum vermis & non homo, opprobrium hominum & abjectio plebis*. Atqui idem ille mundo contemtissimus, est, in cujus nomine se flectit omne genu, cœlestium, terrestrium & inferorum, quique pari consortio in gloria est Dei Patris. Nullus igitur pie vivens displiceat sibi, si contemtus & invisus est iis, qui hauserunt spiritum hujus mundi. Est quidem pro viribus enitendum, ne cui præbeamus offendiculum, attamen magnum est argumentum hos esse gratiosos apud Christum, si citra culpam nostram mundo simus invidiosi. Quum mundum dico, non designo professionem, vestem, cibos, aut titulum, sed animum Christi Spiritu vacuum. Vulgus enim hac voce, quemadmodum aliis multis, abutitur, mundanos appellans, qui sacris initiati non sunt, aut qui Monasticam vitam professi non sunt. Professos autem appellant extramundanos & mundo mortuos. Atqui, sicut sub omni veste, quantumvis sit vilis aut ἱεροπρεπὴς, latere potest mundanus animus, ita sub veste quamvis laica, aut etiam militari latere potest animus a mundo alienus, etiam si pluma struthiocameli volitet in pileo secto. Sed interim fortassis subibit alicujus animum admiratio, quomodo repente, a tanta exsultatione totius hominis, ad suspiriorum mentionem dilapsi simus, velut a calcaria (quod ajunt) in carbonariam. Quoniam hæ duæ res, licet inter se pugnare videantur, tamen ita sibi connexæ sunt, quamdiu versamur in hoc mortali tabernaculo, ac thesaurum cœlestem portamus in vasis fictilibus, ut altera ab altera sejungi nequeat, imo quod majus est, altera vicissim ex altera nascatur. Omnis nostra exsultatio qui per fidem ambulamus, est in spe futurorum bonorum. Quæ quo clarius cernimus oculis fidei, quoque certius speramus, hoc majora trahimus suspiria, sicuti vehementibus desideriis omnis molesta est dilatio. Quoque magis ad illam vitam suspiramus, hoc magis exsultat cor & caro nostra in Deo vivo, dum in mundo tristitiam habemus, in Christo solatium. Nihil hic perfectum est, vix quidquam tutum. Ex parte cognoscimus & ex parte prophetamus. Et qui stat, huic videndum est ne cadat. In medio laqueorum ambulamus, quos omnes effugere difficillimum est, ne dicam impossibile. At hæ molestiæ quas hæc vita secum defert, etiam si non tantum valeant, ut nos abducant a caritate, quæ est in Christo Jesu, tamen ab illa spirituali mentis exsultatione frequenter avocant, & cogunt ingemiscere desiderio ejus diei, quo continget quod perfectum est. Quis enim a tali exsilio non suspiret ad talem patriam? Vis audire turturem suspirantem? lege Psalmum CXIX. *Heu mihi! quia incolatus meus prolongatus est: habitavi cum habitantibus Cedar, multum incola fuit anima mea. Domine, libera animam meam a labiis iniquis, & a lingua dolosa.* Piis hominibus magna pars afflictionum est perpeti mores & linguas malorum. Hic enim locum habet quod ait Ecclesiastes; *Qui apponit scientiam, apponit dolorem, & in multo sensu multa indignatio.* Lumen solis omnibus commune est, at non omnibus commune lumen fidei. *Cedar* Hebræis *tenebras* sonat. Quidquid autem moliuntur, qui mundi hujus spiritum habent, mera caligo est, oderunt lucem veritatis ac magis amant tenebras. Et quum propemodum plus discriminis sit inter hominem fide illuminatum ac spiritualem, & hominem fide vacuum & carnalem, tamen in hac peregrinatione pii coguntur cum tam diversis animis in eadem urbe & in unis ædibus vivere. Sic Loth vivens Sodomis animo discruciabatur, optans eripi a nefariorum consuetudine. Sed turturem eumdem quem modo audisti graviter suspirantem, Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est: Audi rursus exsultantem spe promissæ felicitatis: *Lætatus sum*, inquit, *in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus.* Ausculta & alium turturem insignem, graviter ingemiscentem patriæ cœlestis desiderio: *Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Nunc & hunc ausculta exsultantem: *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni afflictione nostra.* Hos gemitus videmus semper fuisse gravissimos in viris ad cœlestem beatitudinem anhelantibus. Hinc Prophetarum in deserta loca secessus. Hinc olim post Christum passum tot hominum examina non ferentium idololatrarum impietatem ac sævitiam, occupaverunt solitudines Thebaidis. Hinc prima Monachorum origo. Satius esse ducebant cum leonibus ac pantheris habere commercium, quam cum hominibus impiis. Alii secesserunt in solitudines Syriæ, quorum est beatus Hieronymus. Alii in desertas insulas sese abdebant. Alii montium cacumina, pene inaccessa obsidebant, ut divus Benedictus. Nonnulli paludes horridas, & vix ulli animantium habitabiles scrutabantur, ut Patricius ac Bernardus. Alii rupes & ipso adspectu horrenda quærebant loca, ut Bruno, aut si quis alius fuit auctor Carthusianæ sodalitatis. Hæc suffugia persuadebat piis hominibus hujus exsilii tædium. Studebant sejungi ab his qui habitabant Cedar. Sed hic quocumque te vertas, quocumque te abdas, in exsilio es. Quære, pete quam voles retrusas latebras, homo ad homines vadis, atque ut universum hominum commercium effugias, hominem tecum effers, mortale corpus tecum circumfers quo gravatus sic ingemiscit Apostolus. Divus Basilius legitur Monachos, qui in solitudinibus procul ab hominum commercio degebant, ad urbana sodalitia revocasse: quod vir prudens intelligeret illorum plerosque non evadere vere pios, sed superciliosos, falsa sanctimoniæ persuasione turgidos, irritabiles, vindices, morosos, sensus communis expertes, & ad omnem vitæ functionem ineptos. Fatetur idem divus Chrysostomus, experimento cognosci, si quando ab illis jejuniis, vigiliis & chameuniis ad Episcopi munus accerserentur. Foris quærebant, quod intus quærendum erat. Ponebant nidos, sed non in atriis Domini, quum regnum Dei sit intra nos. Hic ipse sermonis cursus admonet nos ut ad nidos revertamur. Nidus est in quo acquiescit hominis desiderium, & in quo tranquille fovet pullos, hoc est, curas ac cupiditates suas. Felix enim ille dicitur, qui quum sapiat, nihil præterea desiderat. Id nulli mortalium in hac vita potest contingere. Cæteris animalibus natura felicitatis terminos præscripsit, quæ simul ut ad id pervenerint, ad quod condita sunt, suam quamdam beatitudinem adsecuta sunt. At hominis animus, quoniam divinus est & immortalis, nihil invenit in hac vita in quo vere conquiescat, nisi id fuerit adsecutus ad quod conditus est. Quid est igitur illud ad quod conditus est homo? Ut corpore simul & animo cognoscat, amet, glorificetque Deum Conditorem, & Redemtorem, ac Dominum suum. *Hæc est*, inquit Dominus, *vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum.* Cognoscere, videre est, & videre, frui est: frui, beatitudinis extrema linea est. Hæc felicitas non continget plene, nisi in resurrectione justorum. Hic tamen aliquis nidus est in atriis Ecclesiæ, sed pensilis ac fixus in spe futurorum. Nam extra Ecclesiam nulla est veræ felicitatis spes. Tam immensa, tam capax res est animus humanus, ut eum solus Deus possit explere, etiam si illi præter Deum sexcentos mundos addas. Quid quod etiam in rebus inanimis videas unumquodque ad suam ferri sedem? Lapis ex alto dejectus, simul ut terram contigerit, quiescit, flamma quanto impetu fertur ad suum locum? Quid est hoc, quod interdum sic concutit terram, ut saxeos etiam montes disrumpat, nisi Boreas, nitens in nativum erumpere locum? Sic vesica vento distenta vi in aquam depressa exsilit. Ignea res est animus hominis, qui, quamquam gravatur hoc terreno corpusculo, tamen non quiescit, donec ad nativam sedem subvolarit.

Mundus quid?

Cedar mundus.

2 Cor. 7.

Origo monachorum.

Secessus inutilis.

Nidus quid?

rit. Ac natura quidem omnes homines venantur otium, quærunt aliquid in quo conquiescat animus, sed quoniam in rebus vel inanibus vel perituris figunt nidum, quo magis expetunt quietem, hoc majoribus turbis involvuntur. Quid enim aliud sibi volunt tot Veterum volumina, De summo bono, De bonorum finibus, Deque animi tranquillitate, quam Græci vocant ἐυθυμίαν. Alius posuit nidum in scientia, alius in indolentia, alius in voluptate, quidam in habitu virtutis, quem appellant sapientiam, nonnulli in actu usuque virtutis. Sed isti omnes, teste Paulo, *evanuerunt in cogitationibus suis*: & quum lingua magnificis verbis, aliis ἐυθυμίαν pollicerentur, ipsi cor habebant irrequietum. Cur ita? Quoniam non exsultaverunt in Deum vivum. Si sic delirarunt sapientum Proceres, quid attinet dicere de idiotis, qui divitiis metiuntur felicitatem? Atqui posteaquam ad præscriptum sibi modum perveniunt, sentiunt esse verissimum quod scripsit ille Venusinus:

Crescentem sequitur cura pecuniam.

Et:

Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.

Alii contemtis opibus regnum ambiunt ac monarchiam. Quid enim aliud tanto rerum tumultu moliebatur Alexander Magnus? Sed quotam ille mundi partem sibi potuit subigere? Et si totum subegisset, quum ex Democrito didicisset innumerabiles esse mundos, ingemuit, qui in unius orbis parte tam diu laborasset. Quid non & fecit & passus est Julius Cæsar, ut orbis Romani Principatum teneret? Tenuit, sed ibi non conquievit animus: imo curis & conscientia scelerum urgente mente defectus est, ut vitæ tædio mortem optarit, sed inopinatam. Non potest esse vera quies, ubi est animus sibi male conscius. Finem nesciunt humanæ cupiditates. Hic sibi promittit otium, si talem puellam nanciscatur uxorem insigni forma, pulcreque dotatam, sed pro quiete molestiarum agmen reperit. Ille sibi beatam vitam pollicetur, si tale Sacerdotium adipiscatur, sed adsecuto crescit venandi acrior sitis. Connectitur Sacerdotium Sacerdotio, eluctatum est ad Abbatis dignitatem, petitur Episcopi mitra, & mitra magis opima mitra permutatur: jam animus anhelat ad Cardinalitium fastigium: hoc ubi contigit, ambitur Corona Triplex. An hic tandem conquiescit animus? Respondeat nobis Julius Secundus, cujus extrema senectus intolerabilibus rerum fluctibus jactata est. De cæteris judicent alii. Non est absurdum, quod divus Augustinus interpretatur pullos, bona opera nostra, quæ nisi ponas in nido Ecclesiæ Catholicæ, frustranea sunt. Phocion & Aristides, Trajanus & Antoninus, aliique complures multa fortiter, juste ac pie gesserunt erga patriam. Laudatur Zenonis continentia, Xenocratis integritas, Socratis patientia, sed quoniam extra Christum facta sunt, non contulerunt veram felicitatem. Julianus Imperator immensam pecuniæ vim effudit in subsidia pauperum. Sed adversus Christum. Itidem in multis Hæreticis quædam eximiæ virtutes vixque credibiles prædicantur. Magna divitiarum contemtio in Ebionitis, prodigiosa orandi assiduitas in Euchitis, magna abstinentia ac vitæ severitas in Manichæis. Sed hi frustra hæc omnia faciebant, quia non ponebant pullos suos in nido Ecclesiæ, sed in suis quisque tabernaculis nidulati sunt, eoque convenit illis illud veteris proverbii, ut *e malo corvo nasceretur malum ovum, & exspectatis turturum pullis, excluderentur aspides*. Nos igitur, si quærimus veram animi quietem, perseveremus in tabernaculo Domini virtutum, maneamus in unitate Ecclesiæ Catholicæ, quæ est Hierusalem, & ædificatur ut civitas, cujus participatio in id ipsum. Hæc est enim illa beata quies, de qua dicit alius Psalmus: *In pace in id ipsum dormiam & requiescam. Quoniam, tu Domine, singulariter in spe constituisti me.* Sion autem mons est Hierosolymis, in quo Tabernaculum erat & Regia. Sion autem *speculam* sonat Hebræis. In hunc igitur montem adscendamus. Quomodo adscendemus? Contemtu rerum terrenarum ac desiderio vitæ cœlestis. Ibi post longas errorum ambages, post infrugiferas rerum humanarum curas delassati, inveniemus nidum in quo refocillemur, inveniemus requiem, quemadmodum dicit Psalmus XIV. *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo? aut quis requiescet in monte sancto tuo?* Ingrediamur sine macula Hæreseos, & proficientes in fide, quæ per dilectionem operatur, faciamus justitiam, non Judaicam sed Euangelicam, totum quod recte videmur agere Deo tribuentes. Ut autem in hunc montem subvolemus, simus animi demissione passeres, viles minimique pretii in oculis nostris, non solliciti de crastino, sed omnem sollicitudinem projicientes in eum, cui nostri cura est. Simus innocentia & castitate turtures, & intelligentes nos non hic habere stabilem sedem, ad cœlestem illam Hierusalem assidue suspiremus. Auscultemus voci Domini ad veram animi quietem invitantis: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, & discite a me quod mitis sum & humilis corde & invenietis requiem animabus vestris.* Juxta sensum humanum absurdus est sermo. Nam quæ requies mitibus & humilibus, qui conculcantur, & e sedibus suis exiguntur? Aut quæ requies ducentibus jugum? Servitutis nomen est jugum, & juxta Græcorum proverbium, *Servis nullum est otium*. Sed qui ad Christi exemplum mites sunt, terram possident: & qui juxta mundum humiles sunt, in Christo sublimes sunt, pertingentes usque ad cœlum: & qui placido Christi jugo submittunt colla, vere liberi sunt. Submittunt autem qui citra disquisitionem fidunt illius promissis. Sequamur Prophetam Mystagogum, qui e vestigio nobis ostendit, quam amabilia, quam pulcra, quam suspicienda sunt atria Domini, quamque placida sit in illis animorum requies.

Nunc ex atrio ostendit nobis altaria Domini, quæ sanctior & pulcrior Templi pars est. *Altaria tua, Domine virtutum, Rex meus, & Deus meus.*] Apud Judæos magna erat Templi, ac Vasorum Templi, religio, magnificus Altarium ornatus. Hinc illæ voces, *Templum Domini, Templum Domini*, & sanctissimum jusjurandum erat, jurare per Templum & Altare. Nec fuit impune Domino dixisse, *Solvite Templum hoc*. Sed ista nihil aliud erant quam typi rerum spiritualium. Propheta dum hæc loquitur, aliud quoddam tabernaculum non manufactum contemplatur, alia videt altaria, quæ sic admiratur, ut attonitum verba deficiant. Quidam enim hunc sermonem, *Altaria tua, Domine*, referunt ad superiora: *Quam dilecta tabernacula, quam dilecta altaria.* Augustinus adnectit proximis, *Passer invenit sibi domum, turtur nidum:* ut appositive sequatur, *Altaria tua:* ut intelligamus ipsa altaria esse nidos, in quibus conquiescimus. Mihi rectius videtur, ut sermo sit inabsolutus, quo magis exprimantur admirantis affectus. Sic quum videmus Principis domum magnifice exstructam stupefacti dicimus, Palatium Regium. Et quemadmodum hic emphasis est in voce *Regium*, ita in Prophetæ verbis magna emphasis est in pronomine *Tua*. Tu unus es Dominus virtutum, & hæc tua sunt altaria, te digna, tibi grata. Rursus pro *Virtutum*, Græcis est δυνάμεων, de quo prius admonuimus, Hebræis *Sabaoth*, hoc est, *Exercituum*. Iteratio ad hoc fit, ut intelligamus Ecclesiam licet juxta mundum contemtam & inermem, tamen protectore Deo exercituum invictam esse, atque ipsis etiam portis inferorum inexpugnabilem. Non hæc sunt altaria quæ vitulorum, hircorum & arietum sanguine cruentantur. Dominus jam olim per os Esaiæ hoc victimarum genus fastidiebat. Quid igitur? Deus Spiritus est, & spiritualibus victimis delectatur. Non gaudet cæde pecudum, sed mortificatione cupiditatum spiritui reluctantium. Si amore Christi mactasti in te ipso pecuniæ studium, & quod prius habitum pro Deo colebas, nunc erogas in membra Christi, gratissimam Deo victimam immolasti. Si jugulasti luxum & libidinem e lurcone factus sobrius, ex incontinente castus, acceptam Deo hostiam mactasti. Si læsus a proximo, in gratiam Christi compescis effervescentem animum, ac vindictam remittis, gratissimum Deo sacrificium obtulisti.

Benefacta extra ecclesiam.

Hæreticorum virtutes.

Sion mystice quæ.

Matth. 11.

Victimæ spirituales.

tulisti. Si fide firmus & caritate fervens tua omnia teque totum tradis voluntati Divinæ, paratus & mortem & Gehennam subire si sic illi visum fuerit, gratum holocautoma posuisti Domino virtutum. Hic est cultus rationalis sive spiritualis, & hostia viva, sancta, ac Deo placens, ad quam cum obsecratione nos hortatur Apostolus Rom. XII. Ita Deus non delectatur vapore thuris, aut myrrhæ, aut storacis, sed amat suffitum spiritualem, vota, ac preces piarum mentium, gratiarum actionem, & sacrificium laudis, quo Deus gaudet honorificari. Per has victimas iter est ad videndum salutare Dei, qui finis est & hujus Psalmi. *Videbitur Deus Deorum in Sion.* Preces acceptæ sunt, quæ fiunt cum fide: & in nomine Christi, gratiarum actio, non tantum in prosperis, verum etiam in adversis immolanda est. Sacrificium laudis ita gratum erit, si juxta Pauli doctrinam, quidquid facimus sive in verbo sive in opere, non in gloriam nostram, sed in gloriam Dei faciamus. Hæc oblatio vere munda, quia spiritualis, per universum orbem jugiter offertur in altaribus Ecclesiæ. In hoc nido tuti conquiescimus ad tempus, quia altaria non sunt hominum, sed Domini virtutum, cujus voluntati nemo potest resistere, qui per simplices & humiles coli voluit, qui pusillis impartire voluit dona regni cœlestis. Quo nomine & ipse Patri gratias agit in Euangelio: *Abscondisti hæc a sapientibus & prudentibus, & revelasti ea parvulis; Ita, Pater, quoniam sic placitum fuit ante te.* Non est quod metuas mundum aut Satanam, si te recipit in tabernacula sua Dominus virtutum. Ille tuetur quod instituit, ille regit ambulans in medio suorum, ille consummat quod fecit: Dominus virtutum tuetur, Rex gubernat, Deus evehit ad regna cœlorum. [*Rex meus & Deus meus.*] Similiter loquitur Psalmo XLIII. *Tu es ipse Rex meus & Deus meus.* Hoc proprie potest ad Christum Ecclesiæ Principem accommodari: qui Psalmo secundo loquitur, *Ego autem constitutus sum Rex ab eo, super Sion montem sanctum ejus.* Sub ditione Dei sunt universa. Et Dæmones agnoscunt omnipotentem & contremiscunt, sed fidei vox hæc est peculiaris: *Rex meus & Deus meus.* Nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu Sancto. Passim tamen audimus voces appellantium Dominum Jesum. Sic nemo potest dicere, Rex meus & Deus meus, nisi qui se plena fiducia Dei voluntati permisit, & ab hoc uno præmium æternæ felicitatis exspectat. Alius Psalmus populum illum beatum pronunciat, cui Dominus est Deus. Item quum aliis aliquot Scripturæ locis, tum Levitici vigesimo sexto, ita loquitur Dominus: *Ponam tabernaculum meum in medio vestri, & non abjiciet vos anima mea. Ambulabo inter vos & ero Deus vester, vosque eritis populus meus.* Quem hic Regem appellat, post appellat Legislatorem. Itaque si Regem agnoscimus, pareamus illius legibus. Si Deum agnoscimus, nihil supra eum diligamus, immo nihil omnino diligamus quod non propter ipsum diligamus. Nomine Regis & illud admonemur, quod sanguine Christi redemti sumus a tyrannide Diaboli, & pro turpissimo simul & crudelissimo Domino venimus in jus clementissimi Regis.

Psalm. 49. — Matth. 11. — Distributio

Hactenus mystagogus sive hierophanta noster, ostendit nobis amabile Domini tabernaculum, introduxit in atrium, commonstravit altaria, & hostias spirituales. Nunc ostendit nobis eximios illos ac Deo dignos sacerdotes, sacris operantes in templo Domini. *Beati*, inquit, *qui habitant in domo tua Domine, in secula seculorum laudabunt te.* Qui fortes sunt in fide, qui radicati in caritate, jam habitant, non in atriis, sed in domo Domini. Nam habitare stabilitatis verbum est. Et quare sunt beati? Num quod abundent opibus, aut præfulgeant honoribus, aut affluant delitiis? Nequaquam. Quamobrem igitur? *Quoniam*, inquit, *in secula seculorum laudabunt te.* Ecce tranquillam domum, quam reperit sibi passer, ecce quietum nidum quem reperit sibi turtur. Hic est enim supremus finis, ad quem conditus est homo, ut agnoscat, amet, & hymnis celebret Conditorem, Redemtorem, Gubernatorem ac Remuneratorem suum. Juxta sensum humanum qui laudantur potius beati videntur quam qui laudant. At in rebus divinis, secus est. Deus enim nullis laudibus fit felicior. Est enim æternus fons omnis gloriæ. Sed quicumque illum laudant, hoc ipso beati sunt quod laudant. At non omnes illum laudant qui canunt, *Gloria tibi Domine*, sed in quorum cordibus habitat caritas, quod est vinculum perfectionis, & exsultat pax Christi, ad quam vocati sunt, Col. 3. qui in unum corpus coaluerunt, seseque mutuo cohortantur in Psalmis & Hymnis & Canticis spiritualibus in gratia, canentes in cordibus suis Deo. Quod si voce corporea laudandus est Deus, *Psallamus spiritu, psallamus & mente.* Non est speciosa laus in ore peccatoris, non est grata Deo symphonia, ubi vocibus concordibus dissonant animi, denique extra domum Dei, quæ est Ecclesia, non est hymnus acceptus Deo. Si volumus esse beati, sic unanimes laudemus Deum, quemadmodum laudant Angeli, inter quos nulla est dissensio. Universa creatura suo quæque more laudat Dominum; Neque enim cœli tantum enarrant gloriam Dei, sed omne animantium genus, ipsa elementa & quidquid ex his gignitur, dum ipso adspectu conditoris omnipotentiam, sapientiam ac bonitatem nobis declarant, clamitant laudes Dei. Eoque in Psalmis, & in Cantico trium puerorum, non tantum sol & luna, sed & pecudes & pisces, & montes, & colles, & maria & flumina, invitantur ad laudandum nomen Domini. Soli spiritus impii, & homines mali non invitantur ad hanc symphoniam, quia per hos, quod quidem in ipsis est, blasphemia potius afficitur nomen Domini. Sed quid sibi vult quod addit Propheta: *In secula seculorum laudabunt te.* Quo loco subjicitur, *Sela.* Quod Hieronymus vertit, *semper.* Tametsi sunt qui negant eam vocem *æternitatis* habere significationem, quod in Scripturis nusquam reperiatur præterquam in Psalmis, & interdum his locis ubi nulla sit æternitatis significatio. Proinde existimant idem pollere *Sela*, quod *diapsalma*, quod indicium erat mutandæ melodiæ. Nam Psalmi vocibus ac musicis organis canebantur. Habent autem & hodie Musici signa quædam quibus admonentur, mutandam esse cantionis rationem. Neque enim omnis harmonia, cuivis sententiæ congruit. Sic & in Comœdiarum deverbiis tibiæ modos quosdam accinebant, aut fortasse præcinebant, ex quibus populus intelligebat sententiæ genus, gravis esset an secus. In hoc certe Psalmo ab hac clausula videtur esse alterius argumenti exordium. Sed hoc utcumque habet, certe verba *in secula seculorum* declarant æternitatem, ut non possint quadrare in Templum quod erat Hierosolymis. Id enim non ita multo duravit ultra ducentos annos. Quamquam Judæorum vulgus sibi persuaserat legem & illius Templi religionem usque ad mundi finem duraturam. Quemadmodum Romani sibi persuaserant, Capitolium fore sempiternum, quum hodie Romæ nec vestigium quidem Capitolii possint ostendere, nec Judæi Templi sui Hierosolymis. Aliud igitur Templum videbat oculus Propheticus, in quo sine fine laudaretur nomen Domini. Ea, nimirum, est Ecclesia Catholica.

Sed qui possit esse perpetua laudatio, quum mortales sint qui laudant? Hæc Ecclesia laudatrix Domini, consummationem exspectat, finem nescit. Et sicut in piis caritas numquam excidit, ita laudatio Dei, hic exercetur, in cœlis perficitur. Simul ut animus evolarit ex hoc terreno domicilio, jam cum Angelis ac beatis animabus limpidius canit laudes Deo, donec recepto corpore non jam animali sed spirituali totus homo sine fine citraque interruptionem resonabit conditoris sui laudes. Est enim una eademque domus Ecclesia militans in terris, & Ecclesia triumphans in cœlis, nisi quod illa pars est purgatior. Quemadmodum idem est aer terræ quam calcamus proximus, & qui, juxta quosdam Philosophos, lambit convexa orbis Lunæ, sed hic ob terræ contagium crassior, ille purior. Nihil autem obstat quo minus unusquisque nostrum

ſtrum licet gravatus hoc mortali corpore, tamen ſine intermiſſione laudet Deum ſuum. Qui poteſt, inquis? Poteſt. Si, quidquid cogitamus, loquimur, aut agimus, omnia in gloriam Dei faciamus, etiam quum edimus ac bibimus, etiam cum dormimus, aut luſu corpuſculum reficimus, laudamus Deum noſtrum. [1 Cor. 6.] *Glorificate*, inquit Apoſtolus, *& portate Dominum in corpore veſtro.* Non omnia membra loquuntur, ſed omnia membra corporis noſtri glorificant Deum, ſi ſerviant juſtitiæ, etiam ſi lingua ſileat. Poſteaquam Propheta velut ecſtaſi raptus pervenerat ad illam cœleſtem Hieroſolymam, in qua nulla eſt moleſtia quæ interpellet, nulla animorum diſſenſio quæ vitiet melodiam, nulla neceſſitas, quæ interrumpat hymnos Dei: quod ait beatus Paulus, *ſive excidimus, Deo, ſive ſobrii ſumus, vobis:* velut ad ſe rediens, meminit ſe hominem eſſe, & in hoc exſilio verſantibus oſtendit viam qua ad illam beatam tranquillitatem perveniatur. Dixerat: *Beati qui habitant in domo tua, Domine*, etiam Angelos & pias animas cum Angelis viventes complectens. Hic mutata jam harmoniæ ſpecie dicit: *Beatus vir*, ſive ut ex Hebræo vertit Hieronymus, *Beatus homo.* Viri nomen non excludit fœminas. *In Chriſto non eſt vir aut fœmina, non ſervus aut liber, ſed nova creatura.* Hominis vocabulum admonet nos fragilitatis noſtræ, cui niſi Dei miſericordia porrigat manum, ne ad Eccleſiæ quidem atrium poteſt accedere, tantum abeſt ut ad illam ſupernam beatorum ſedem poſſit evolare. Aditus in Eccleſiam fides eſt, ſine qua nihil prodeſt baptiſmus. At fidem nemo ſibi largitur, Dei donum eſt, quo Deus quos vult prævenit, & ad Chriſtum trahit. Nam homo quatenus eſt homo carnalis eſt, & nihil niſi mundum ſapit. Hoc perſpiciens Propheta ſubmiſſioribus jam modis ait, *Beatus homo cujus eſt auxilium abs te:* ſive ut legit D. Auguſtinus, *aſſumtio*, Græce eſt *ἀντίληψις*, quæ vox convenit in eum qui manum porrigit conanti adſcendere. Nam & Eccleſia civitas eſt in edito ſita, quemadmodum Templum Hieroſolymitanum erat in monte Sion. Hieronymus pro *auxilio* vertit *fortitudinem.* Voces diſſonant, ſenſus idem eſt. Nitentibus ad ardua, viribus opus eſt. Homo autem ex ſeſe nihil poteſt. Fides vero proprie robur addit homini, ut jam nec mundum nec Satanam metuat. Itaque qui totam fiduciam in Deo collocant, ii demum confirmati vigore Spiritus valent conſcendere in montem Domini. Ad Templum illud Judaicum quod exſtruxit Solomon, quindecim gradibus adſcendebatur. In primo gradu Propheta queritur de improbitate linguarum, tædioque exſilii. In ſecundo confirmatur dono fidei, dicens: *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium. Auxilium meum a Domino qui fecit cœlum & terram.* Fides eſt quæ ſtabilit greſſus noſtros, ne vacillent. Ita Paulus Corinthiis: [2 Cor. 1.] *Fide ſtatis.* Ita Rom. *Tu autem fide ſtas.* Et beatus Petrus hortatur, ut *reſiſtamus Diabolo fortes fide.* Is enim demum vere fortis eſt, qui in ſe imbecillis fortitudinem habet ſuam in Deo. Quod indicans Eſaias ait fore, ut *hoc canticum canatur in terra Juda.* Canticum eſt Euangelicæ profeſſionis. Juda enim Hebræis confitentem ſonat. Quod igitur canticum? [Eſaiæ 26.] *Urbs fortitudinis noſtræ Sion.* Sion Eccleſia eſt, ſed unde fortitudo imbelli? *Servator ponatur in ea murus & antemurale.* Audis inexpugnabile munimentum: Idem [30.] ait, *In ſilentio ac ſpe erit fortitudo veſtra.* Tacitus exſpectat qui nihil diffidit de promiſſis: & ſpes tantæ felicitatis quæ non pudefacit, quia non fallit, etiam in mediis afflictionibus ac mortibus exhilarat animum. In hac igitur vita non eſt perfecta beatitudo, & tamen magna quædam beatitudinis pars eſt, dum reputamus animo, quam ſit momentaneum totum hujus vitæ [2 Tim. 2.] ſpatium, & *quam non ſint condignæ afflictiones ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis.*

Ad hæc, quam bonæ certæque fidei ſit qui nobis eam promiſit: Ut enim nos illum abnegemus, ille fidelis permanet, ſe ipſum abnegare non poteſt, tantum ut perſeveremus in fide & caritate, continentes nos ipſos intra ſepta domus Dei, in qua ſuccreſcentes uſque ad menſuram plenitudinis Chriſti; per quindecim myſticos gradus adſcendamus in æternum tabernaculum, & per quadraginta duas manſiones, ad terram illam quietis, quam Dominus in Euangelio promiſit mitibus, alacriter proficiſcamur. In arduo eſt quod petimus, egregium eſt quo tendimus. Nemo repente ab imo ad ſumma provehitur. Opus eſt qui commonſtret viam, quemadmodum Deus Iſraelitis, qui noſtri typum gerebant, dux fuit per invia deſertorum: opus eſt qui e ſublimi porrigat manum, & nitentem ſurſum trahat. Horum nihil ipſi nobis præſtare poſſumus. *Dominus eſt qui & velle & perficere operatur in nobis.* Ille per fidem aperit nobis oculos, ut videamus ubi ſimus, ut horreamus quod ſumus, & ſuſpiremus ad ea quæ nondum ſumus. Primum igitur [Gradus beatitudinis.] auxilium a Domino, hoc eſt, primus beatitudinis gradus eſt, ut levemus oculos in montes. E cœlo datur ut amemus cæleſtia, & contemnamus terrena. Qui circumſpectant ſuam ſapientiam, ſuas vires, ſua merita, qui tantum reſpiciunt ad cæremonias, condonationes ac diplomata Pontificum, numquam perveniunt ad illam beatitudinem. Quid igitur facit ille beatitudinis candidatus, cui Dominus per fidem dedit, ut faſtiditis humilibus mundi curis, oculos attollat in montes æternitatis? *ἀναβάσεις adſcenſiones*, ſive gradus aſcenſorios diſponit in corde ſuo. Quas hic appellat *ἀναβάσεις*, in canticis graduum appellat *ἀναβαθμοὺς*, qui gradus ſunt, ſed adſcendentium, quum Latinis iiſdem gradibus deſcendatur quibus adſcenditur. Cæterum in negotio pietatis non oportet umquam retrocedere, ſed oblitos a tergo relictorum ſemper ad perfectiora tendere. Reſpexit Euridice, & relapſa eſt in Orcum. Reſpexit uxor Loth, & verſa eſt in petram ſalis. Habet autem & pietas gradus ſuos, quemadmodum hominis ætas. Catechumeni parturiuntur, modo baptizati, velut infantes aluntur lacte, adultis pro ſolido cibo proferuntur retruſiora myſteria. Et Paulus *ſapientiam loquitur inter perfectos*, inter infirmos profitetur ſe nihil ſcire, *niſi Jeſum Chriſtum & hunc crucifixum.* Ergo qui ſuſtulit oculos ſuos in montes, diſponit gradus adſcenſorios. Ubi? *In corde ſuo.* Nec mirum, ad illum enim montem non adſcenditur pedibus, ſed affectibus. Sunt externi gradus, quos ut non oporteat reprehendi, tamen inutiles ſunt, niſi gradus diſponantur in corde. E Laico fit Clericus, e Clerico Hypodiaconus, ex Hypodiacono Diaconus, e Diacono Archidiaconus, ex hoc Presbyter, e Presbytero Epiſcopus. Rurſus e Laico Monachus, e Canonico [Ordo monachorum.] Regulari Dominicanus, e Dominicano Franciſcanus, e Franciſcano Benedictinus, e Benedictino Charthuſianus. Quamquam de his gradibus multa inter ipſos controverſia eſt, qui gradus hos diſponunt ac digerunt juxta res externas. Sunt qui putant Franciſcanos in altiore gradu conſiſtere, quod ſeminudis incedant pedibus, quod pecunias non contingant. Rurſus ſunt qui his præferant Dominicanos, quod domi non veſcantur carnibus. Utriſque præferunt Benedictinos, qui & pluribus horis canunt in Templis, nec umquam domo prodeunt. Jam inter omnes ſummum gradum obtinent, qui lorica ferrea pro induſio cutem defricant. Hi gradus ita demum proſunt ad pietatem, ſi Domino auxiliante veri gradus diſponantur in corde. Deſiiſti rapto vivere, nonnullus ad pietatem gradus eſt. Non ſolum reſtituis fraude parta, verum etiam tua profundis in egenos amore Chriſti: altiorem adſcendiſti gradum. E violento ac feroce factus es innocens: aliquem adſcendiſti gradum in corde. Studes omnibus benefacere, in ſublimiorem gradum te recepiſti. Tandem & illis a quibus graviter læſus es, non modo remittis vindictam ex animo, ſed in Chriſti gratiam bene velle & benefacere gaudes: ad vere ſublimem gradum emerſiſti.

Hæc exempli cauſa propoſui, de cæteris item quiſque apud ſeſe conſideret. Hi gradus digeruntur in corde hominis, in intimis animi receſſibus. Hos igitur gradus quibus ad perfectionem tendimus, beatus ille diſponebat in corde ſuo, non ſe jactans apud homines,

nes, sed se probans inspectori cordium, sed auxilium non aliunde exspectans quam a Domino. Atque hæc meditatur in valle lacrymarum. Quid enim aliud est totus hic mundus, nisi convallis obscura, nascentium, parturientium, morientium, ægrotantium, egentium, navigantium, belligerantium, aliisque mille lacrymarum occasionibus plena: a quibus nec potentes, nec divites, nec Reges ulli sunt immunes. Hæc est illa vallis *Achor*, id est, *tumultus* ac *perturbationis*, in quam præcipitatus est Acham, ut habetur Josue septimo. In hoc loco nos posuit Dominus, posteaquam e Paradiso per inobedientiam excidimus, ut aliquantisper in exsilio degentes per obedientiam fidei, & observationem præceptorum Dei moliremur reditum in patriam. Nec est quod nos hujus vallis pigeat: in hanc descendere dignatus est ipse Dei Filius, ut nobis esset *via*, *veritas & vita*. Ergo, quam diu vivimus in hoc corpore mortali versamur in valle lacrymarum. Sed dixerit aliquis: Frustra igitur homo disponit gradus adscensorios in corde suo, si permanendum est in valle lacrymarum. Sed hæc vallis Achor vertitur in requiem armentorum, juxta Esaiam sexagesimo quinto. Daturque Hierusalem ad declarationem spei, Oseæ secundo. Præter hæc oportet meminisse, quod in arcem Sion affectibus adscenditur, non pedibus, corde adscenditur, non scalis. Corpus hæret in valle, animus eluctatur in montem. Ita visum est Regi nostro, ut per temporarias afflictiones hujus mundi, pertingamus ad coronam immortalitatis. Nec videatur hujus militiæ dura lex. Rex noster, qui nobis hanc legem præscripsit, ipse eam in se præstitit. Nec est quod despondeamus animum: qui nos ad certamen vocat, ipse dabit benedictionem, auxilians nobis in periculis, consolans in afflictionibus, ut possimus sustinere. Agonotheta noster evocat suos ad certamen, proposuit ingentia præmia, iis qui legitime certaverint: præsidet, non tantum ut spectator ac judex, verum etiam ut auxiliator. Ille suppeditat vires, suggerit alacritatem. Nam hic *benedictio* non est *laudis* vox, sed *liberalitatis*, quemadmodum loquitur Apostolus: *Qui parce seminat, parce & metet. Qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus metet vitam æternam.* Aspera lex est, *qui non tollit crucem suam quotidie & sequitur me, non potest meus esse discipulus. Qui non odit patrem, & matrem, præterea & animam suam, non est me dignus, &c.* Dura inquam, & horrenda lex est, nisi accedat gratiæ largitas, quam ut ostenderet & gratuitam & minime parcam esse, maluit εὐλογίαν appellare, quam alio nomine. Sub lege Mosaica parcior erat gratiæ dispensatio, verum simul ut effulsit humanitas ac benignitas Dei nostri, qui non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis & renovationis, Spiritum suum abunde effundit in universam carnem. Apud homines aliud interdum est *benedicere*, aliud *benefacere*: immo frequenter hominis benedictio maleficium est non beneficium: sed Deo idem est benedicere & benefacere. Religiose faciunt qui procumbunt & accipiunt Episcopi benedictionem, sed quanto justius est, nos prosterni coram Deo, ut illius impetremus benedictionem? Vide porro quantum efficiat Dei benedictio: *Ibunt*, inquit, *de virtute in virtutem, & videbitur Deus Deorum in Sion.*] Mirabitur hic aliquis subito mutatum verbi numerum. Modo dixit: *Beatus est cujus auxilium abs te, & disposuit in corde suo.* Hic, *ibunt de virtute in virtutem.* Unde repente ex uno plures facti sunt? In mysticis litteris, Dei benedictio affert fœcunditatem, sicut maledictio sterilitatem. *Maledicta terra in opere tuo, quum exercueris eam, spinas & tribulos producet tibi.* Contra quum Deus creasset hominem ex uda argilla, uxorem ex una costa lævi lateris, benedixit eis dicens, *Crescite & multiplicamini, & replete terram.* Item Psalmus CVI. *Benedixit eis, & multiplicati sunt nimis.* Atque ista quidem typi sunt rerum spiritualium. Itaque posteaquam per Euangelii gratiam exemti sumus a maledicto Legis, ac per Spiritum Sanctum effusa est in Apostolos benedictio, quanta celeritate veri Dei cultus, qui prius apud Judæos velut in orbis angulo coercebatur, sese diffudit per universas mundi nationes? Quot Virginum, quot Martyrum, quot Confessorum examina prosilierunt? Unde hæc prodigiosa fœcunditas? Unde, nisi ex benedictione Dei? *Filii*, inquit, *tui de longe venient, & filiæ tuæ de latere surgent.* Itaque deserta illa & vidua mulier, admiratur insperatam fœcunditatem suam, dicens: *Et isti filii unde venerunt?* Venerunt ex omni natione quæ sub cœlo est, ab Indis, a Gadibus, a Thracibus, a Gothis, a Scottis & Hibernis. Itaque jam multiplicati benedictione Dei, & animosi fide, alacres spe, *ibunt de virtute in virtutem*; Ne hic quidem est ἀρετή, sed ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν: quod Hieronymus ex Hebræo vertit, *de fortitudine in fortitudinem.* Nonnulla fortitudo est, pro Christo negligere voluptates, opes & honores hujus mundi: sed fortius est vincere pietatis affectus in parentes, uxorem ac liberos, longe vero fortissimum est, mortem & morte graviora tormenta vitæ cœlestis amore negligere.

Vallis Achor.

Εὐλογία liberalitas.

Qui gradibus nituntur in altum, quo magis adscendunt, hoc magis lassescunt: at qui hos gradus adscendunt, quo longius eunt, hoc redduntur fortiores & alacriores. Unde tandem? Nisi quia res non est humanarum virium, sed benedictionis Divinæ. Alioqui unde tam præsens animi robur, tanta alacritas Apostolorum, Juvenum, Virginum in squalore carcerum? in flagris & aculeis? in ipsis etiam mortibus, ad quarum etiam commemorationem humanus inhorrescit animus? Non aliunde, nisi quod Agonothetes ac legislator pro magnitudine tentationum auget benedictionem. Mirantur homines, qui foris vident afflictionem, sed non vident internam benedictionem. Non ineleganter a viro quodam ob pietatem celebri dictum est de Monachis austeram vitam agentibus: *Multi vident cruces nostras, sed non vident unctiones nostras. Vident corpus attenuatum vigiliis, jejuniis ac laboribus: vident solitudinem, omniumque voluptatum abstinentiam: & tamen in corpusculo exiguo & imbecilli, non vident, quantis delitiis reficiatur animus ad cœlum anhelans.* Sed quod tandem præmium petitur tantis laboribus? *videbitur*, inquit, *Deus Deorum in Sion*: sive, ut vertit Hieronymus, *apparebunt apud Deum Deorum in Sion.* Hoc est brabeum omnium certaminum, hæc est requies omnium votorum, hæc est felicitas summa: *Domine*, inquit, *ostende nobis faciem tuam, & salvi erimus.* Et Philippus: *Ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.* Atqui *Deum nemo vidit umquam*; Invisibilis est oculis corporeis, sed cordi mundo visibilis est. Itaque Dominus in Euangelio beatos pronunciat, *qui sunt mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Cor autem intellige non intestinum corporis, spirituum, ac sanguinis fontem, sed mentem hominis fidei illustratam lumine. Videtur autem interdum & in hac vita purgatis mentibus, sed per speculum & in ænigmate, sed non nisi in Sion. Nam extra Ecclesiam nemo videt Deum, quia nemo habet puram mentem. Et si qui sibi videntur videre, hallucinantur, jam spectrum videntes pro Deo. Non vulgaris autem beatitudo est *apparere apud Deum Deorum.* Quid est parere apud illum? Cum plena fiducia venire in conspectum illius, qui novit omnes latebras humani cordis. Hoc non ausit nisi pura & undiquaque sincera conscientia. Alioqui videbitur & impiis Deus, sed horribilis erit adspectus illius, qui piis est amabilis. Non est alius Deus, sed diversi sunt oculi. Ut ægris oculis molesta lux est, quæ sanis est jucunda: *Omnes enim sistendi sumus ante tribunal summi judicis*, a quo non est provocatio. Miles qui fidelem & strenuam operam navavit in bello, servus qui gnaviter dispensavit talenta Domini, gaudens prodit in conspectum ducis & heri sui, auditurus: *Accipe coronam vitæ æternæ, & intra in gaudium Domini tui.* Ille beatus est, qui non veretur suam conscientiam aperire Domino, dicens cum Ezechia Rege, *Obsecro Domine, memento quaso quomodo ambulaverim coram te in veritate & corde perfecto, & quod bonum est in oculis tuis fecerim.* Simili fiducia

Bernardi dictum.

Esaia 38.

fiducia fortissimus ille Christi miles prodit in conspectum Imperatoris sui: *Ecce*, inquit, *coram Deo in Christo loquimur*. Et ad eosdem Corinthios de se loquens: *Non ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis commendantes nosmet ipsos ad omnem conscientiam hominum, coram Deo*. Idem alibi, *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi: de cætero reposita est mihi corona justitiæ.* An non magna felicitas est, sic posse comparere apud *Deum*

Deus Deorum. *Deorum in Sion*, in specula perfectionis Euangelicæ? *Deum Deorum* dixit, judicem omnium indicans. Sive enim accipias populi Judices, sive pios homines ad quos sermo Dei factus est, sive Angelos qui & ipsi dicuntur Eloim, sive Dæmones aut Dæmonum ministros homines, qui se pro Diis coli passi sunt, hic unus est *Deus Deorum*, Judex universorum, sicut testatur Psalmus octogesimus primus: *Deus stetit in Synagoga Deorum, in medio autem Deos dijudicat*, ipse a nemine dijudicandus. Nec Angelorum, nec Prophetarum, nec ullius Sanctorum adspectus confert homini veram beatitudinem: solus hoc præstat Deus Deorum. Huc ut pertingamus, Dominus impertit benedictionem, sed orantibus. Assidue rogari vult, non ut admoneatur, sed ut nos rogando digni efficiamur, quibus largius impertiat suam benedictionem. Nam & hoc pacto paremus apud Deum, quoties vel appellamus illum puris precibus, vel pro beneficiis acceptis gratias agimus. *Domine Deus virtutum exaudi orationem meam, auribus percipe Deus Jacob.* Angelorum Deus est, eoque Deus virtutum dicitur: & hominum Deus est, qui Patriarcham Jacob imitantur. Is luctando cum Angelo meruit benedictionem, & idem dixit, *Vidi Dominum facie ad faciem, & salva facta est anima mea.*

Sequitur, *Protector noster adspice Deus, & respice in faciem Christi tui.* Nondum plenam securitatem assecutus est, qui requirit protectorem. Adhuc metuit ignea jacula malorum Spirituum e sublimi nos impetentium. Adversus hæc implorat Deum exercituum, *ut suus sit clypeus.* Hoc enim vertit Hieronymus, quod Septuaginta verterunt *hyperaspisten*. Magna est Dæmonum potentia, sed Dominus virtutum unus potentior est universis. Si ille dignatur nobis esse clypeus, non est quod metuamus ulla jacula. Sub hoc

Psal. 26. clypeo tutus latebat qui dicit, *Dominus, protector vitæ meæ a quo trepidabo?* Et alibi rursus, *Domine ut scuto*
Psal. 5. *bonæ voluntatis tuæ cinxisti nos.* Nullum est hominis scutum, quod totum hominis corpus reddat invulnerabile, quin & ipsum scutum interdum prodit hominem: at quem tegit Dei clypeus, nulla ex parte potest sauciari. Adspici a Deo, tegi est. Adspicit autem cui propitius est ac bene vult. Eoque Psalmus quem modo citavi, *scutum* appellat *benevolentiæ*. Græce εὐδοκίας. Hieronymus vertit *placabilitatem*. Qui suis meritis sese protegunt, & his veluti clypeo fidunt, an tuti sint, ipsi viderint. Qui fiduciam suam collocant in cæremoniis, in cultu Divorum, in veste, quasi tutum reddat ab insultu Satanæ, non satis fideli utuntur clypeo. Sed gratiæ Dei & hujus promissis tuto fiditur. Adspicere Deum, beatitudo est, sed illum non possumus adspicere, nisi prius adspexerit nos. Quum essemus cæci & in tenebris plus quam Cimmeriis versaremur, ille dignatus est adspicere nos, aperuit oculos nostros, & quum essemus inimici diligendo nos effecit, ut ipsum redamaremus. *Respice in faciem Christi tui.* Non arbitror, anxie disquirendum utrum hoc ad personam Davidis, an alterius cujuspiam juxta communem sensum, referatur. *Christus* Græcis *unctum* sonat, quod Hebræis *Messias*. Omnes Christi sunt, qui in Christum renati sunt. Ab horum facie numquam avertit oculos Deus, sed custodit illos ut pupillam oculi, modo ne ipsi faciem suam avertant ab eo. Regum autem ac Sacerdotum est ungi. Utrumque suo quodam modo sunt, qui suo cognomini respondent, quos bea-

1 Pet. 2. tus Petrus adloquitur: *Vos autem genus electum, Regale sacerdotium, gens sancta, &c.* Sed ille Christorum omnium Princeps est, qui dictus est *Princeps pacis, ac Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*, quem singulariter *unxit Deus oleo lætitiæ præ participibus suis.* In hujus faciem, quoniam caret omni nævo, Deus Pater gaudet adspicere, quem profitetur esse Filium unice dilectum, in quo sibi placitum sit. Quid sibi vult igitur, quod ait Propheta, *adspice, & respice in faciem Christi tui?* Quidquid Deus largitur nobis, per Filium ac propter Filium largitur, non propter opera justitiæ, quæ fecimus nos. *Nos enim in multis offendimus omnes.* Solus ille agnus est omnis expers maculæ. Ergo protector noster Deus, si tuos oculos offendit facies, hoc est, conscientia nostra, respice in faciem Christi Filii tui, quem sine exceptione diligis, per illius merita nobis largire, quod ipsi non meremur. Judæi quoniam non noverant incarnationis mysterium, in precationibus suis diffitentes suis meritis obtestabantur Deum per memoriam Patriarcharum, Abraham, Isaac & Jacob, quorum pietas Deo fuisset accepta. At Christiani nihil petunt a Patre, nisi per Jesum Christum, quem habemus in cœlis advocatum efficacem, quique suam fidem nobis obstrinxit, fore ut acciperemus quidquid postularemus Patrem in ipsius nomine. Qui scripsit hunc Psalmum non viderat Christum in carne, sed oculis fidei, qui longe prospiciunt, viderat illum venturum: quemadmodum & Abraham tot seculis Christi adventu antiquior viderat diem illius, & gavisus est. Nos igitur, quoties a Deo aliquid petimus, cum fiducia petamus, sed eam fiduciam hauriamus, non ex nostris benefactis, sed ex gratuitis Christi promissis. Ne dicamus, respice ad jejunia mea, aut eleemosynas, aut vigilias, aut chameunias, sed *respice in faciem Christi tui.* Docet hoc Paulus Ephesios III. *In Christo Jesu Domino nostro habeamus fiduciam ac accessum in confidentia per fidem ejus.* Quid est per fidem ejus? Quia fidendum est illi toto pectore, qui non fallit in promissis, etiamsi promittat, quæ videntur nobis impossibilia. Quis enim credidisset fieri posse, ut divina humanaque natura sic unirentur ut coirent in unam personam? At ille promisit & præstitit. Quis crederet fieri posse, ut homo verus sederet ad dexteram Dei Patris? promisit & præstitit. Quid est igitur quod non speremus a Deo, modo respiciat in faciem Christi sui.

Ut autem intelligas hanc interpretationem non esse somnium sensus mei, sed Prophetam agnoscentem dignitatem suam confugisse ad faciem Christi, attende quod sequitur: *Quia melior est dies unus in atriis tuis, super millia.* Nihil vetat quo minus hæc juxta sensum humiliorem referantur ad Israelitas captivos apud Babylonios. Tenebantur ingenti patriæ desiderio, tædebat Ethnicarum superstitionum, suspirabant ad pristinos ritus ac Templum illud magnificum, quod exstruxerat Solomon. Jam enim sibi videbantur diutino Ethnicorum commercio facti Ethnici. Sed nos retrusiorem intellectum sequi maluimus. Non addit chiliadum numerum, ut intelligas infinitum discrimen. Nec dicit in domo tua, aut sanctuario tuo, sed *in atriis tuis*, quod est Templi quasi vestibulum, in quod admittebantur & profani: unde Paulus Hebræis scribens, appellat *sanctum seculare* κοσμικὸν, quod toti pateret mundo. Nec est apud Hebræos unus dies, sed tantum dies. Non est enim dies ubi non lucet sol justitiæ, & incontaminata veritas. Nusquam igitur dies est, nisi in Ecclesia. In nocte sunt, qui sunt extra hanc, quod olim vaticinatus est Zacharias, capite ultimo, de incredulis loquens: *In die illa non erit lux, sed frigus & gelu.* Mox de fide Ecclesiæ sic loquitur: *Et erit dies una quæ nota est Domino, non dies neque nox.* Vulgarem diem facit solis exortus, noctem occasus. Quis igitur est hic dies & non dies? Explicat hoc Esaias capite LX. *Non erit tibi sol in lucem diei, neque ortus lunæ illuminabit te per noctem. Sed erit tibi Dominus lux æterna.* Utrumque duorum Prophetarum locum imitatus est qui scripsit Apocalypsim. *Et civitas non habebit opus luce solis, quoniam Dominus omnipotens lumen ejus erit.* Porro non esse lucem nisi in Ecclesia, testatur Esaias eodem quod modo citavi capite, de his agens qui non receperunt fidem Euangelicam: *Quia ecce tenebræ operient terram, &*

& caligo populos. Super te autem orietur Dominus, & gloria ejus in te videbitur. Mox subjicit de iis, qui, relicta patria superstitione, crediderunt Euangelio: *Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & Reges in splendore ortus tui.* Ad hæc, quum ait, ὑπὲρ χιλιάδας, non addit quarum rerum, complectens universa commoda in unum conflata, quæ non possunt homini contingere extra Ecclesiam. Nam quæ potest esse felicitas hominis, si in tenebris ambulet? Quam diu militamus in hoc tabernaculo, per fidem intuemur solem. At in illo cœlesti templo non est nisi unus dies, quia non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio, nec ulla erroris aut ignorantiæ nebula lucem offuscat. Æternitas enim nescit ortum & occasum. Interim tamen ambulare in luce fidei, & simplici animo sequi eum qui dixit: *Qui sequitur me non ambulat in tenebris*: beatius est omnibus opibus, regnis, gloriis & oblectamentis hujus mundi. Hæc stulta dictu videntur iis, quibus Christus nondum aperuit oculos: Verum si perconteris eos, quorum cordibus illuxit Christus, num velint pietatis jactura totum mundum lucrifacere, detestabuntur, aversabuntur & abominabuntur sermonem tuum. Norunt enim quantum bonum sit, quod jam velut arram tenent, & quam inæstimabile sit illud, ad quod mox sunt transferendi.

Nunc illud mihi spectato, quanto desiderio teneatur domus Dei qui hæc loquitur. *Elegi abjectus esse in domo Dei mei, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum.* Quid est abjectum esse? Jacere in limine aut vestibulo & conculcari. Quod mendicorum est. Tanta autem est Ecclesiæ majestas & felicitas, ut quod in ea contemtissimum est, longe præstet omnibus mundi splendoribus. Sicut in cœlesti Hierosolyma multæ sunt mansiones, quarum infima tamen potior est omnibus Regum palatiis: sic in Ecclesia velut in magna domo, diversi generis vasa sunt, quorum aliud est alio honoratius, & tamen quod in his vilissimum est, pretiosius est universo mundo. In corpore hominis naturali membrum aliud alio est præstantius. Functiones quidem diversæ sunt, sed eodem spiritu vegetantur omnia. Sic in corpore Christi mystico, quod est Ecclesia, diversi sunt ordines hominum, diversa munia donaque Spiritus, omnes tamen membra sunt Christi, & eamdem exspectant hæreditatem. Quod hic infimum est, sublimius est omni fastigio mundi. Pes humani corporis beatior est oculo suis, aut canis, & eæ partes per quas egeruntur recrementa cibi ac potus, in humano corpore, beatiores sunt capite asini. Hic obiter Propheta aperit fontem, quamobrem plerique mortales, vel non accedunt ad Ecclesiam, vel recedunt ab Ecclesia, vel ejecti ob culpam gravantur redire. Qui tument honoribus mundanis nolunt deponere cameli gibbos, ut per humile ingrediantur ostium. Et ex historiis discimus complures Hæresiarchas esse factos, quod ad Episcopi dignitatem non admoverentur. Itaque maluerunt primum tenere locum inter canes & sues, quam inter oves Christi mediocri esse loco. Hæc stulta ambitio genuit nobis, Basilides, Marciones, aliaque inauspicata nomina. Sed quid consecuti sunt infelices? Apud homines sibi conflarunt sempiternam ignominiam, apud Deum meruere Gehennam. Quanto satius erat, vel ignotissimum esse inter oves Ecclesiæ, modo nomen habeas scriptum in libro vitæ. Simili tenentur amentia, qui quum magnis ac manifestis criminibus meruerint submoveri a consortio Ecclesiæ, tamen recusant profiteri pœnitentiam ut Ecclesiæ reconcilientur. Humile & abjectum esse putant arceri ingressu, nudo capite nudisque pedibus stare in vestibulo, flexis genibus introeuntium preces implorare, gestare pro purpura saccum, pro unguentis conspergi cinere. Quid in causa? Quia non vident, quanta sit dignitas, quanta felicitas, quanta securitas versari in atriis Domini. Quanta utilitas, quantumque periculum vel ad horam esse extra domum Dei. Vidit hæc ille Deo carus Theodosius Imperator, qui maluit universum imperii strepitum deponere, & in abjectum pœnitentium ire locum, quam

A non esse in domo Domini. Illi ipsi pœnitentes cultu squalidi, jejuniis attenuati, lacrymis & mœrore confecti, qui tamquam mendici jacent in limine domus Dei, multo feliciores sunt, quam qui sub Satana regnant in tentoriis impietatis. Siquidem hi, si modo vere pœnitent, licet corpore sint extra domum Ecclesiæ, animo sunt intus. Quid est igitur quod tanto ardore desiderat Propheta, per Christi faciem obtestans Deum? ut vel in extremo angulo aut limine domus Dei versari liceat, & vel inter abjectissima Christi membra censeatur, extra quem nulla cuiquam est spes salutis. Sed si ad limen domus Dei vel accedamus vel redeamus, parata est misericordia Domini, quæ sub- B levat infirmitatem nostram, ut proficiamus ad perfectiora: parata est veritas Domini, ut abundemus in omni scientia spirituali: parata est gratia Domini, ditans nos spiritualibus charismatibus: postremo parata est gloria Domini, quæ nos transformet in imaginem Christi. Christus, veritas est: Christus, justitia nostra est, quem si sequamur antecedentem, fit quod dicit Esaias: *Et anteibit faciem tuam justitia tua, & gloria Domini colliget te.* Misericordia condonat errorem: veritas illuminat mentem, ne revolvaris in errorem: gratia instruit donis Spiritus, ut conversus confirmes fratres tuos, & quam plurimos ab impietate revoces: quemadmodum ait beatus David expertus misericor- C diam Domini magnam, ac per Nathan ad veritatem revocatus. *Docebo iniquos vias tuas, & impii ad te convertentur.* Hoc est quod hic sentit Propheta: Quia misericordiam & veritatem diligit Deus, gratiam & gloriam dabit Dominus. Similiter & Paulus, per Domini misericordiam revocatus a furore persequendi, & per veritatem Euangelicam edoctus viam Domini, denique per gratiam sancti Spiritus præclaris donis locupletatus, factusque vas & organum electum, eo profecit ut etiam in mediis afflictionibus in Domino gloriaretur. Quamquam potest hic versiculus & aliter intelligi, ut misericordiæ divinæ sit, quod trahimur ad cognitionem veritatis, juxta verbum D Hieremiæ XXXI. *Ideo attraxi te miserans.* Tum ut veritas sit hominis, confitentis sua mala, & agnoscentis gratuitam Dei misericordiam. Hoc enim sentit Psalmus L. *Ecce enim veritatem dilexisti, incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi.* David quam diu celabat peccatum suum, mendax erat, & fucum facere conabatur, non hominibus tantum, sed & Deo. Verum Deus ex sua misericordia per Nathan Prophetam revocat eum ad veritatem confessionis: declarans inutiliter celari peccatum apud homines, quum oculos Dei nemo possit fallere. Misericordiam revocantem & veritatem confitentem, sequitur gratia & gloria. Peracto enim luctu pœnitentiæ, & ita casti- E gatis membris, ut quemadmodum antea servierant iniquitati ad iniquitatem, ita facta templa Spiritus sancti serviant justitiæ ad justitiam, fit ut glorietur Ecclesia illic superabundare gratiam, ubi abundarat peccatum, & inter Angelos major sit gratulatio super uno peccatore revocato quam super nonaginta novem justis. Non est quidem absurdum quod adfert Augustinus, veritatem referens ad fidem Dei in promissis. Solus enim ille verax est, quum sit omnis homo mendax, non quod semper fallant homines, sed quod in ipsis non sit præstare quod pollicentur, incerti an in proximum diem victuri sint. Quamdiu circumferimus hoc mor- F tale corpusculum, multis injuriis multisque periculis obnoxium, misericordia circumvallat nos undique scuti vice, ne revolvamur in vitia. Veritas Dei in promissis fulcit erigitque mentes nostras, ut contemtis hujus vitæ bonis pariter ac malis feramur ad cœlestia. Concinit huic sensui Psal. XXXV. *Prætende*, inquit, *misericordiam tuam scientibus te, & justitiam tuam iis qui recto sunt corde.* Justitia reddit cuique quod suum est. Quid autem reddet nobis Deus, qui nulli cuiquam debet? Nihil enim habemus quod illius benignitati non oporteat acceptum ferri. At aliud est liberalitas, aliud justitia. Verum & illud justitiæ genus est, præstare quod gratuito promiseris. Hac ratione Deus se ipsum nobis

nobis quodammodo debitorem constituit, ut licet ob merita nostra non possimus appellare, ob promissa tamen appellare possimus. Quod si nos meminerimus officii nostri, ille non recusat vocari injustus, si minus præstet quod pollicitus est. *Venite*, inquit, *& arguite me, dicit Dominus.* Hanc Dei justitiam appellat David, quum ait: *Ut justificeris in sermonibus tuis, & vincas quum judicaris.* Prorogat interdum exspectationem nostram Deus, fallit numquam: interim qui non norunt illius veritatem, obmurmurant ac dubitant, quemadmodum illi duo discipuli quum ajunt: *nos sperabamus quod esset redempturus Israel.* Quin & discipulos ingens habebat mœror, quod quia non credebant eum resurrecturum, putarent sibi data verba. Quod hic ex Hebræo vertit Hieronymus, & alii quidam, id ita discrepat ab eo quod transtulerunt Septuaginta, ut non videatur ejus generis esse varietas, quæ frequenter accidit ex eo, quod eadem sententia variis effertur modis, aut ex iisdem verbis alius alium sensum colligit, sed apparet Scripturam Hebraicam in codicibus variasse. Id usu venit interdum, quum Scriba aut Interpres elementi similitudine deceptus, aliud pro alio legit, aut quum diversa litterarum distinctio, diversum efficit sensum. Nam quod ex Hebræo reddunt, sic habet: *Quia sol & scutum Dominus Deus, gratiam & gloriam dabit Dominus.* Quæ lectio si germana est, *solem* posuit pro *veritate*, quæ est Christus, *qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum: scutum* pro *misericordia* protegente credentes, adversus omnes insultus Satanæ. Sicuti loquitur Psalmus XXXI. *Sperantes in Domino misericordia circumdabit.* Quamquam & Paulus hortatur, ut sumamus scutum fidei; & alius Psalmus dicit: *Scuto circumdabit te veritas ejus, nec timebis a timore nocturno.* Vis igitur tutus esse ab omni malo? Ne circumferaris omni vento doctrinæ, sed quod e Scripturis divinis tradidit nobis Ecclesia Catholica firma fide teneamus; quod præcipit, simplici obedientia servemus; quod promittit, alacri spe exspectemus. Simpliciter ambulantibus non deerit neque misericordia, neque veritas, neque gratia, nec ullum bonorum genus, quod ad beatitudinem pertinet. Eoque subdit: *Dominus non privabit*, sive *non fraudabit bonis eos, qui ambulant in innocentia.* Pro quo Septuaginta verterunt ἐν ἀκακίᾳ, quod magis sonat *simplicitatem omnis expertem fraudis ac malitiæ.* Columbinos animos amat Spiritus sanctus. Dabit hic gloriam sinceræ conscientiæ, in futuro dabit ineffabilem illam gloriam. Interim arrabone tam pretioso contentus, exspecta bona futuri seculi, spe gaudens, ut vere & ex animo dicas cum Propheta: *Domine virtutum, beatus homo qui sperat in te.*

Atque hæc est complurium Psalmorum clausula. Frequenter enim repetendum est, quod oportet semper infixum esse mentibus nostris. Secundus Psalmus ita desinit: *Beati omnes qui confidunt in eo.* Quartus: *Quoniam tu Domine singulariter in spe constituisti me.* XXVI ita: *Exspecta Dominum, viriliter age, & confortetur cor tuum, & sustine Dominum.* XXX ita: *Viriliter agite, & confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino* Trigesimus secundus: *In nomine sancto ejus speravimus* XXXIII. *Non delinquent omnes qui sperant in eo.* XXXVI. *Salvabit eos qui speraverunt in eo.* Item XXXXI. & XXXXII. ad spem in Deo figendam hortatur. Similiter & LXIII. & CXXX. Nec est illa vulgaris spes quam nobis tanto studio commendant litteræ sacræ. Agricola sperat a Deo lætum agrorum proventum, nauta prosperam navigationem, gravida felicem partum, ægrotus convalescentiam. At vir pius qui vere sperat, hoc est, spem omnem fixit in Domino, plena fiducia totam sollicitudinem conjicit in Deum, persuasus sive læta obtigerint sive tristia, sive mors, sive vita, omnia per Dei misericordiam cessura in bonum, inscrutabili sua sapientia sic temperantis res mortalium. Itaque quum beatus sit homo, Domine virtutum, qui fiduciam omnem in te collocavit, nec id fieri possit, nisi sit intra domum tuam Ecclesiam, dignare, quæso, aperire oculos omnium nostrûm, ut videntes quam sint amabilia; quam pulcra, quam tranquilla, quam tuta, quam felicia tabernacula tua: rursus quam his dissimilia tabernacula impietatis, positis opinionum & affectuum dissidiis, eodem sensu, eademque sententia concordes versemur in illa beata sodalitate sanctorum omnium, ut vere de nobis dici possit: *Ecce quam bonum & quam jucundum habitare fratres in unum.* Numquam autem coalescemus in unum, nisi pariter spem nostram ponamus in Christo Jesu Rege Sion ac Domino nostro, & ad illum unum spectemus omnes. Ubi regnat ambitio, ubi pecuniæ studium, ubi pervicacia, ubi cæcus favor, aut odium cæcius ut pertendamus tueri quidquid semel diximus aut scripsimus, ubi in gratiam partium probamus quæ scimus esse improbanda, aut odio privato damnamus, & ea quæ pie dicta: denique, ubi quisque ad se spectat, & undique trahitur funiculus contentionis, non potest res ad concordiam redigi. Reputemus quam sit stultum sic odisse mores quorumdam Pontificum aut Sacerdotum ac Monachorum, ut ipsi fiamus illis deteriores. Deterior enim est qui recedit ab Ecclesiæ consortio & in Hæresim aut Schisma demigrat, quam qui impure vivit salvis dogmatibus. Cum hoc, perquam iniquum est, nos ad aliorum vitia lynceos esse: ad nostra ipsorum talpis cæciores; & in aliorum oculis videre festucam, ipsos trabem in oculo circumferentes. Homines cum hominibus versamur. Quamquam gravius, fateor, peccant, qui in potestate constituti publica, non meminerunt officii sui; tamen populi pervicacia sæpenumero in causa est, ut qui præsunt, alii sint quam esse conveniret. Sic populus Israeliticus pro mitissimo Samuele, accepit superbum Saulem. Placabilior erit alienis erratis, qui prius sua inspexerit. Præcipuum est discordiæ seminarium, quod sinistro tantum oculo proximorum vitia intuemur. Claudatur ille sinister, & dexter vicissim ad eorum virtutes aperiatur. Si virtutum candidi fuerimus æstimatores, levius offendemur vitiis. Inter fratrem ac fratrem, inter uxorem ac maritum non constat amicitia, nisi vicissim inter sese ad quædam vitia conniveant. Quomodo igitur constabit totius Ecclesiæ concordia, si quisque ad alterius virtutes lusciosus, ad vitia tales habet oculos, qualia sunt specula quædam, quæ faciem oppositam & multo majorem reddunt & deformiorem? Dolendum est tam multos esse Monachos, qui præter vestitum ac frigidas cæremonias minimum habent religionis, tam multos esse Sacerdotes, qui nec caste vivunt, nec sacris vacant litteris: nonnullos etiam Abbates & Episcopos, qui minimum differunt a profanis Principibus aut Satrapis: sed interim dissimulamus quam multi sunt inter illos pii, sobrii, docti, deque Republica bene merentes, in divitiis pauperes, in dignitate modesti, in potentia mites. Nec cogitamus quanto nos essemus ferociores, si tot rebus ad licentiam invitaremur.

Expedit igitur, ut plebs, quæ dissimulatis Sacerdotum virtutibus, vitia tantum videt exaggeratque, suam inspiciat manticam, a tergo in pectus revolutam. Quotus quisque est opifex, ut ab infimis incipiam, qui in præstanda opera fidelis est, in mercede exigenda æquus. Nec enim temere natum est illud vulgo celebre proverbium: *In sua quemque artificem arte furem esse.* Jam quod omnino genus rerum est, quod illi non corrumpant quæstus gratia? Quot modis vitiatur triticum ac farina, quot modis vinum ac cerevisia, quot modis pannus reliquaque texta. Omitto nunc in promissis perfidiam, in commercio supercilium ac morositatem, ut propemodum commodius sit cum Rege quopiam aut Cardinale agere, quam cum Latomo, qui vix habet domi unde cœnet. Qui tales sunt in servili sordidoque opificio, quales probabile est futuros, si ad eorum dignitatem evehantur, quorum mores ferre non possunt? Vulgus, sacris initiatorum incontinentiam incesti, sacrilegii, ac violati voti titulis exaggerant, sibi ut liberis ac solutis blandiuntur. Atqui, ne errent, nemo Christianus ad peccandum liber est, omnes religiosissimo sacramento sunt adstricti, nisi forte ludum esse credunt quod in Baptismo

Opifices.

professi sunt. Si infami cognomine vocantur Apostatæ, qui a Benedicti aut Francisci instituto descifcunt, quanto magis eo nomine digni sunt, qui in Baptismo mundi contemtum professi, toto animo serviunt mundo, & a Christo Imperatore transeunt ad Satanam. Jam adulterium, crimen, quod apud Ethnicos gladio, apud Judæos lapidatione puniebatur, neutiquam leve est, utcumque nunc pro joco ducitur. Quod si quis propius inspiciat, inveniet fraudibus, rapinis, perjuriis referta omnia. Ut ne commemorem interim, quantam malorum Lernam tegat umbra belli. Nihil attinet hic de magistratibus inferioribus loqui, deque iis qui ob nobilitatis titulum sibi volunt licere omnia, deque Principibus cæteris. Quocumque vertas oculos, heu nimium multa est querelarum materia! Sed hæc est rerum humanarum natura, maris in morem multa secum deferre, quæ malis abesse. Mutat sæpe vitia, ponit numquam. Quid igitur superest, nisi ut se quisque discutiat, & omnes ad Christi misericordiam confugiamus? Quædam vitia leviora sunt, quam ut expediat asperam admovere medicinam. Quædam minore religionis incommodo dissimulantur, quam exagitantur. Porro, quæ graviora sunt, quam ut oporteat dissimulare, manum doctam & artificem requirunt, ne nobis eveniat quod solet imperitis medicis, qui dum parum dextre admovent remedia, pro morbo exstinguunt hominem, aut ex leviore malo reddunt immedicabile. Pleraque paulatim ac per occasionem irrepserunt, ea paulatim ac per occasionem tollenda sunt, si fieri queat absque gravi tumultu: sin minus, dissimulanda, donec ipsa dies porrigat occasionem commodiorem. Eadem dexteritate utendum est in dogmatibus. Quidam dum impotenter vociferantur, *Hæresis, Hæresis, ad ignem, ad ignem*, in pejorem partem interpretantes quæ dicta sunt ambigue, per calumniam depravantes & quæ pie dicta sunt, plurimum favoris conciliarunt iis quos exitio dignos judicabant. Rursus qui sub Euangelii plausibili titulo moliuntur ea, quæ ex diametro pugnant cum Euangelio, vehementer adjuverunt partes eorum quos oppressos volebant. Itaque dum illi nihil omnino patiuntur innovari, hi nihil sinunt relinqui, tempestas orta est pene insedabilis, & dum utrimque nimium tenditur funiculus contentionis, fit, ut utraque pars rupto fune in tergum cadat. Non quod Ecclesia concidat, quæ nixa saxo immobili Christo, nullis turbinibus concutitur: sed de quibusdam hominibus loquor, qui causam Ecclesiæ tuentur, magno quidem zelo, non enim dicam malo, sed non secundum scientiam. Nondum eo processit hoc morbi, ut sit immedicabile. Exstingui potest hoc incendium, si materiam igni subtrahamus. Præcipuus autem hujus tumultus fons sunt impii mores hominum. Non est quod alii in alios culpam rejiciamus. Primum hoc humani generis parentum exemplum est, sed ut per se pravum, ita nobis infelix: *Mulier decepit me; Serpens decepit me.* Omnes iram Domini provocavimus, restat ut omnes ad illum simul sincero corde convertamur: ille ut est exorabilis, vicissim convertetur ad nos, atque hos inconditos rerum motus vertet in tranquillitatem, nobis eodem pro nostra quantulacumque portione annitentibus.

Quomodo tollenda vitia.

Modus sedandi schisma.

Quo pacto, inquis, id fiet? Sit unusquisque quod esse debet. Sint Pontifices, Pontifices Christi Vicarii, sincero corde gregis Dominici curam agentes. Sint Principes, Principes divinæ justitiæ ministri, tamquam Deo reddituri rationem, quem hoc magis oportet ab illis timeri, quo liberiores sunt a timore hominum. Magistratus bona fide Rempublicam administrent. Monachi perfectionem, quam titulo profitentur, moribus præstent. Sacerdotes noctes ac dies meditentur in lege Domini, quo possint esse sal populi. Qui Laici sunt, sint quod dicuntur, non præeant, sed reverenter obtemperent Sacerdotibus, fideliter pareant Principum legibus, in suo quisque opificio probet suam conscientiam summo illi καρδιογνώστῃ. Nam beati Lucæ verbo libenter utimur. Qui negotiator est, bona fide negotietur: qui molitor est, bona fide sit molitor: qui pistor est, bona fide sit pistor: qui faber est, bona fide sit faber: qui vestiarius est, bona fide sit vestiarius, fiduciam habens in eo qui non deserit rectos corde: atque item de cæteris dicendum est. Nemo suis vitiis hoc nomine blandiatur: *Ita mos est, sic nemo non facit.* Ne circumspicias, ô bone, quid alii faciant, sed quid abs te fieri velit supremus ille Judex, cujus oculos nemo fallit, ad cujus tribunal omnes sistendi sumus, sive Reges, sive inopes erimus coloni. Ibi non valebit hæc tergiversatio: *Ita mos est, sic nemo non facit.* Interim ponatur ambitio, & pertinax vincendi studium, facessant favores cum privatis odiis, consilescat dementis rixæ surda vociferatio, ita demum elucescet veritas illa pacifica. Accedat illa συγκατάβασις, ut utraque pars alteri se nonnihil accommodet, sine qua nulla constat concordia. Sed hactenus obsecundetur, ut ne moveantur τὰ ἀκίνητα, & hactenus feratur hominum infirmitas, ut paulatim invitentur ad perfectiora.

Accommodatio.

Usui antiquus.

Illud autem omnibus penitus infixum esse oportet, nec tutum esse, nec ad fovendam concordiam utile, temere desciscere ab iis, quæ majorum auctoritate tradita sunt, quæque longo seculorum usu consensuque confirmata. Nec quidquam omnino novandum est, nisi huc aut cogat necessitas, aut insignis invitet utilitas. De *libero arbitrio*, spinosa est verius quam frugifera disputatio. Et si quid de hoc quærendum est, in Theologicis Diatribis sobrie discutiatur. Interim inter nos illud convenire satis est, hominem ex suis viribus nihil posse, & si quid ulla in re potest, totum ejus deberi gratiæ, cujus munere sumus quidquid sumus, ut in omnibus agnoscamus imbecillitatem nostram, & glorificemus Domini misericordiam. Conveniat inter nos fidei plurimum esse tribuendum, modo fateamur & hoc esse peculiare Spiritus sancti donum, idque multo latius patere quam vulgus hominum credit, nec omnibus adesse qui dicunt: *Credo Christum pro me passum esse.* Concedamus fide justificari, hoc est, purificari corda credentium, modo fateamur ad consequendam salutem necessaria caritatis opera. Neque enim vera fides potest esse otiosa, quum sit fons & seminarium omnium bonorum operum. Quin potius distinguamus justitiam repurgantem mentis nostræ domicilium, quam recte dixeris innocentiam, & justitiam ornantem ac locupletantem eam bonis operibus. Deus proprie nulli debitor est, nisi forsitan ex gratuito promisso, quamquam & hoc ipsum ut præstemus promissi conditionem, illius est munificentiæ: non tamen rejiciendum est *mercedis* aut *meriti* vocabulum, quod Deus, quæ in nobis, aut, per nos operatur, pro sua bonitate acceptat ac pensat. De verbis nulla sit digladiatio, modo de re conveniat, nec interim ingerantur auribus imperitæ multitudinis illa παράδοξα. Nihil refert qualia sint nostra opera, tantum habeto fidem & servaberis: Et homo, quidquid agit, nihil aliud quam peccat: quæ ut in aliquo sensu vera sint, tamen ab imperitis alio rapiuntur quam expedit. Quemadmodum & illæ voces, *Christus pro nostris peccatis dependit.* An ille pro nobis mortuus est, ut nos vivamus in peccatis: an potius ut semel illius sanguine loti, abstineamus ab omnibus inquinamentis? Mortuus est & resurrexit, ut ipsum imitantes, moriamur peccatis, & in vitæ novitatem resurgamus: pro nobis crucem gestavit, sed idem clamat: *Qui non tollit crucem suam quotidie, non est me dignus.* Cæterum, qui Dominum suis sceleribus quotidie, quod in ipsis est, crucifigunt, iis mors illius adeo nihil profutura est, ut cessura sit in gravem supplicii accessionem.

Dogmata.

Opifices.

Pro defunctis orare.

Pii cujusdam affectus est credere, preces ac bona opera viventium prodesse defunctis, præsertim si hæc illi dum viverent facienda curarunt. Tantum admoneantur, qui funebres pompas ac missas gloriæ causa instituunt, perdere mercedem suam: ac certius esse lucrum, si quod morientes legant, vivi ac sani in pios usus erogent. At quibus hoc nondum persuasum est, ne obstrepant aliorum simplicitati, sed ipsi tanto benignius sublevent pauperum inopiam, tantoque fer-

ferventius incumbant bonis operibus, quo minus credunt defunctos, vivorum benefactis juvari.

Invocatio Sanctorum. Religiosi item affectus est, credere Sanctos ac Sanctas quos Deus adhuc mortali corpore gravatos tanti fecit, ut ad illorum preces, Dæmones expulerit, mortuos ad vitam revocarit, nunc quoque nonnihil apud eum posse. At quibus diversa sedit opinio, pura mente, sinceraque fide invocent Patrem, Filium & Spiritum Sanctum, ne obturbent odiose iis, qui citra superstitionem implorant Divorum suffragia. Superstitio quam fateor in invocatione cultuque Divorum esse plurimam, coarguenda est; pius ac simplex affectus interdum tolerandus est, etiamsi sit cum aliquo conjunctus errore. Ut nostra vota non sentiant Divi, sentit tamen Christus, qui & amat simplices animos, si minus per Sanctos, certe pro Sanctis dabit nobis quæ petimus.

Imagines. Qui sævierunt in Divorum imagines, non prorsus ab re concitati sunt ad eum zelum, licet immodicum, mea quidem sententia. Nam horribile crimen est Idololatria, hoc est, Simulacrorum cultus: qui, tametsi jam olim sublatus est è moribus hominum, tamen periculum est, ne technis Dæmonum eodem revolvantur incauti. Sed quum Statuaria & Pictura olim inter liberales artes habita sit tacita Poesis, plus interdum repræsentans affectibus hominum, quam homo, quamvis facundus, possit verbis exprimere, & Plato agnoscens Poesim plurimum habere momenti ad Rempublicam bene secusve instituendam, non omnes Poetas submoverit ex illa quam fingit civitate, sed Homerum tantum aut Homeri similem, qui Diis ac Deorum filiis attribuit adulteria, puerorum amores, furta, mendacia, impotentes iras, dissidia aliaque vitia, quæ nemo bonus Reipublicæ gubernator ferret in suis civibus, aut frugi paterfamilias in uxore, liberis aut famulis: corrigendum erat, quod per imagines irrepserat superstitionis, utilitas erat servanda. Utinam omnes omnium ædium parietes haberent vitam Jesu Christi decenter expressam! In Templis autem, quemadmodum in Africano Concilio decretum fuit, *Ne quid recitaretur præter Scripturas Canonicas, ita conveniret nullam esse Picturam, nisi cujus argumentum in Canonicis Scripturis contineretur.* In peristyliis, porticibus & ambulacris possent & alia pingi ex humanis historiis desumta, modo facerent ad bonos mores. Stultas vero aut obscœnas aut seditiosas Tabulas oportuit non solum e Templis, verum etiam ex omni Civitate sublatas esse. Et quemadmodum blasphemiæ genus est Sacras litteras ad ineptos ac profanos detorquere jocos, ita gravi pœna digni sunt, qui cum pingunt Canonicarum Scripturarum argumenta, de suo capite miscent ridicula quædam, ac Sanctis indigna. Si libet ineptire, a Philostrato potius petant argumenta. Quamquam sunt & in Ethnicorum Annalibus multa argumenta, quæ idiotarum oculis utiliter exponi possent. Ergo cui persuasum est, Divorum imaginibus, quoniam non sentiunt, nihil habendum honoris, fruantur suo sensu: ne tamen obstrepant iis, qui citra superstitionem, sic venerantur imagines eorum amore quos repræsentant, quemadmodum nova nupta sponsi absentis amore exosculatur annulum aut strophium ab illo relictum aut missum. Hic affectus Deo non potest ingratus esse, qui non e superstitione, sed ab abundantia quadam amoris proficiscitur.

Reliquiæ. Idem sentiendum est de iis, qui simili affectu exosculantur ossa aliasve reliquias Sanctorum. In his Paulus, opinor, concederet, *ut in suo quisque sensu acquiescat.* Novi Theologum, qui, cum videret quemdam per cœmiterium euntem, nam erat iter publicum, non aperire caput ad signum Crucifixi, haud quidem studio, sed intentum fabulis comitum, quibuscum deambulaverat, miro zelo dixit ad suos confabulones, *ausim jurare illum esse Lutheranum.* Illud, profecto, non recte: quemadmodum altera pars peccat, odiose obstrepens non superstitioni, sed simplici religiosoque affectui nonnihil tribuentium imaginibus. Illud citra noxam omnibus potest inculcari, Divos ac Divas optime coli imitando vitam illorum.

Confessio. Itidem quibus nondum persuasum est horum temporum sacramentalem Confessionem fuisse ab ipso Christo institutam, servent eam ut rem salutarem multisque commendabilem utilitatibus, ac multorum seculorum usu comprobatam. Ut autem illa tutior sit, tum minus gravis, magna ex parte in nobis situm est. Videlicet, si deligamus integrum, eruditum, ac silentii tenacem sacerdotem, nec eum ambiguis ac perplexis sermonibus remoremur, ut percontando cogatur velut expiscari crimina, sed tamquam coram Deo aperiamus ea dumtaxat, quæ certo sunt letalia vulnera. Quod genus sunt, adulterium, homicidium, furtum, ebrietas enormis ac voluntaria, obtrectatio malitiosa, quod homicidii aut veneficii genus est, perjurium, fraus, rapina, aliaque hujus generis seu facto perpetrata, seu certo animi proposito destinata: quibus enim nihil defuit præter occasionem, jam perpetrarunt. Absit autem repetendi confessionem superstitio, absit anxietas enumerandi commissa & circumstantias, aut totam iterandi confessionem apud alium Sacerdotem, si quod crimen in priore fugit. Præcipua cura sit, ut quod admissum est, detestemur, & in pristinum remigremus affectum. Illud omnium caput est, sic instituere vitam, ut non incidamus in ullum crimen letale. Id qui potest, liber est ab onere confitendi. Leviores culpas vitare vix cuiquam concessum est in hac vita: at non difficile est auxiliante Deo, vitare crimina ei qui semel sit radicatus in caritate Dei ac proximi. Hoc igitur fundamentum ante omnia jaciendum ac stabiliendum est in animis nostris. Quod si accidat in crimen prolabi, non est necesse protinus ad Sacerdotem currere, sed ad Deum illico fugiendum est. Cum illo statim redeundum in gratiam, ut Sacerdoti quoque confitearis exspectanda est temporis opportunitas. Consultum tamen est culpas de quibus dubitas, criminales sint nec ne, Sacerdoti quum opportunum fuerit reserare. Idem dico de pactis de quibus ambigis, utrum legitima sint an non. Complures enim perplexi casus incidunt in vita mortalium, veluti de usura, de matrimonio, de restituendo, de votis. Qui credunt eam ut nunc est a Christo institutam, tanto observent religiosius, sinantque alios in suo sensu acquiescere, donec sacrosancta Synodus aliquid expressius de hoc pronuntiarit. Hoc pacto fiet, ut nec scindatur omnino Christiana concordia, nec mores infirmorum in omnem licentiam proruant.

In missam si quid superstitionis, aut sordium irrepsit, æquum est corrigere. Ipsam missam cur usque adeo exsecremur, non video. Constat psalmodia, qui dicitur *introitus*, doxologia, precatione, sacris canticis, recitatione verborum Propheticorum aut Apostolicorum, quam vocant Epistolam, recitatione Euangelii, professione fidei Catholicæ, gratiarum actione, quam appellant Eucharistiam, ac religiosa commemoratione mortis Dominicæ, rursus precationibus, inter quas est precatio Dominica: dein sequitur pacis Christianæ symbolum, mox communio, rursus sacrum canticum, & precatio. Postremo loco Sacerdos totum populum velut in suam tutelam receptum, Deo benedictione tradit atque commendat, ut perseverent in affectu pietatis, mutuaque caritate. Quid in his non pium ac venerandum? Quos offendit sordida turba conductitiorum Sacrificulorum, submoveant indignos, dignos retineant. Quibus non placent prosæ, præsertim indoctæ, licet eas prætermittere. Neque enim Romana Ecclesia ullas novit prosas. Similiter & cantionem quam nunc in nonnullis templis canunt, post consecratum corpus & sanguinem Dominicum, pro pace aut contra pestilentiam, aut pro felici adventu frugum, sine religionis detrimento liceret omittere. Id enim omnino præter veterem morem inductum est. Nam id temporis olim populus non cursitabat ad videndum id quod Sacerdos ostendit, sed prostratis humi corporibus, animis in cœlum erectis gratias agebat Christo, Redemtori,

qui nos suo sanguine lavit, sua morte redemit. Nihil porro tale novit Ecclesia Romana. In sacello Pontificis, non est nisi unicum altare & unicum sacrum. Quin & hodie in multis Ecclesiis Romanam imitantibus, non licet privatim sacrificare, dumtaxat id temporis quum summum peragitur sacrum. Illorum insolentia est arguenda qui cum summi Sacrificii tempore ambularint nugantes de rebus frivolis, proprium requirunt Sacerdotem, qui ipsis proprie sacrificet: aut in vespertino cultu, quemvis obvium arripiunt Sacerdotem, qui ipsis separatim dicat vespertinas laudes, etiam si is jam suas absolvit: qui si recuset, sic commoventur, ut periculum sit ne illi pugnos in faciem ingerant. Adeo quod publicum est contemnitur, & quisque privata quærit. Si non placet in templis illud modulatæ musicæ genus, & organorum cantus, possunt citra pietatis jacturam omitti: si placet, curandum est ut illa quoque musica sit digna templo Dei. Jam & illud non recte fit in quibusdam Ecclesiis, ut ob musicorum aut organorum concentum omittantur aut decurtentur ea quæ sunt præcipua. Hora prope consumitur in prosa, ac decurtatur symbolum fidei, & omittitur precatio Dominica. Nec minimum temporis absumunt illæ vocum caudæ, ad singulos versus in longum productæ. Atqui præstabat cultum solennem, nullis supervacaneis verti in tædium. Ad superstitionem vergunt tot peculiaria missarum argumenta, missa de spinea corona, missa de tribus clavis, missa de præputio Christi, missa pro navigantibus, pedestri aut equestri itinere peregrinantibus, pro sterilibus, pro gravidis, pro parturientibus, pro febri quartana aut tertiana laborantibus. Hæc & hujus generis multa facile possent vel tolerari vel corrigi. Nec erat necesse ut missam tot seculis receptam, quasi rem pestilentem & impiam exigeremus. Jam quæ quidam tradiderunt de qualificatione, de merito principali & secundario, de opere operante & operato, poterant inter humanas opiniones seponi, donec super his quoque Synodus pronunciaret, aut suo quemque arbitrio relinqueret. *Sacrificii* atque *Immolationis* vocabulum veteres sacri Doctores non horruerunt. Christus semel mortuus non moritur iterum, fateor, sed unicum illud Sacrificium mysticis ritibus quotidie quasi renovatur, dum ex illo fonte inexhausto nobis novam subinde gratiam elicimus. Immolamus hostiam pro vivis ac defunctis, dum pro illis Patrem per Filii mortem obtestamur. Postremo, quum omnis precatio, laus & gratiarum actio recte dicatur Sacrificium, maxime nomen hoc convenit in missam, hæc omnia sacratius continentem. Sunt qui requirant in missa communionem. Sic, fateor, fuit a Christo institutum, & olim ita consuevit observari. Verum id quo minus fiat, haud stat per Sacerdotes, sed per laicos, in quibus heu nimium refrixit caritas. Cœlestis ille cibus non est obtrudendus invitis, aut nauseantibus, avide petentibus non negabitur. Nunc quæ possit esse communio quum quibusdam in locis templa fere sint vacua communionis tempore. Quidam adspersi mox abeunt domum, & ante introitum faciunt exitum. Alii post auditum, & non intellectum Euangelium abeunt. Atqui posteaquam Sacerdos dixit, *sursum corda*, & *gratias agamus*, tum præcipuæ populi partes erant, quando tacente Sacerdote quisque cum Deo loquitur. Atque interim illi fabulantur in foro, aut potant in popina. Quamquam & hi verecundius faciunt iis, qui toto sacro nugantur in Templis.

Plures missæ.

Denique, tametsi inter sacrificantem & assistentes non est signorum Sacramentalium communio, quæ nec olim inter omnes fuit, est tamen sacræ doctrinæ, piæ exhortationis, precationis, laudis & gratiarum actionis communio. Commune est igitur quod vivificat, illud commune non est quod sine illis nihil prodest. Sed objicitur scrupulus de adorando. Si in Eucharistia totus est Christus, cur non est adorandus? Quamquam Christus in eo sacramento est, sub ratione cibi ac potus, ut summa cum animi puritate sumatur, non ut ostentetur, aut in ludis publicisque pompis circumferatur, aut in equo circum arva vehatur. Id nequaquam est veteris exempli, sed in hoc multitudinis affectui plus satis indultum est. Quidam sibi valde pii videntur, si quoties Sacerdos finit videri corpus Domini, undique accurrant ac e proximo defixis oculis intueantur. Quanto religiosius erat cum publicano procul a cancellis abstinere, & corpore humi fuso, mente adorare crucifixum. Nullus est tam stolidus, ut humanam Christi naturam adoret pro divina, aut ut panem & vinum adoret pro Christo. Quoniam autem nemo certus est, an Sacerdos vere consecraverit, præter ipsum unum, nullus adorat ibi Christum, nisi sub tacita conditione, & tamen id quod in Christo proprie adoratur nusquam non adest. Adde huc, quod nullum sit Sacramentum tam humile cui non assistamus nudis capitibus quum administratur, velut in Baptismo, in Confirmatione puerorum. Quid sentiunt igitur, qui putant idololatriam esse, si huic sacramento caput aperiant, etiamsi Christi corpus & sanguis tantum ibi sint in sacro signo? Quot porro videmus Sacramentariorum formas? Quoties ipsi suam mutarunt sententiam, quoties alienam rejecerunt? Nam & nuper exortus est, qui tam impiam de hoc sacramento sententiam commentus est, ut totum sustulerit sacramentum. Neque enim sacramentum dici meretur, quod nullo externo signo, sed tantum animi cogitatione peragitur. Hæc qui faciunt, utrum sibi videntur talis ludere, an de gravissimis rebus disputare? Quod si ambigunt, ut ipsa declarat res, quanto satius erat in eo perseverare, quod nobis tradiderat Ecclesia Catholica? Tradidit autem ibi verum esse corpus & sanguinem Domini, haud dubie quin vivum. Quod si credimus in sepulcro divinam naturam non fuisse separatam ab exanimi corpore Domini, quanto credibilius est eam a vivo corpore non esse separatam in sacramento? Itaque si in hoc concordes essemus, cætera quæ disquiruntur, quomodo sit ibi corpus & sanguis Domini, sub panis substantia, an sub speciebus panis ac vini, & quid accidat sumto corpori, & si qua sunt his similia, poterant in Synodo definiri. Nunc, quum quisque de re tanta quod libet comminiscitur, nonne illud unicum piarum mentium solatium & delicium, quodammodo in nauseam vertimus.

Adoratio in missa.

Turbam Festorum dierum, quos vel Episcopi multitudinis affectibus indulgentes induxerunt, vel Romani Pontifices causis non necessariis instituerunt, ipsi facile patientur abrogari, quod genus sunt festum Conceptionis & Nativitatis Virginis Matris, item festum præsentationis in Templo. Et haud scio an expediret nullum omnino festum solenne indici, nisi cujus argumentum exstet in Sacris Litteris: diem Dominicum semper excipio. Facile patientur esse festa pauciora, modo ea quæ supersunt, majore religione celebrentur. Non est omnino profanus dies, quo licito labore citraque fraudem paratur, quod uxorem alat ac liberos, aut proximi sublevet inopiam. Festa quæ Sodalitates sibi privata constituunt auctoritate, una cum ipsis sodalitatibus, a magistratu tollenda sunt. Nihil enim aliud sunt quam Comi & Bacchi conventicula.

Festi dies.

Delectum ciborum ac Jejunia non indixit Ecclesia nisi ad sanitatem corporis & animi. Itaque qui piscium esu periclitantur, aut jejunio & valetudinem corporis & animi vigorem lædi sentiunt, hos nequaquam obligat Ecclesiæ constitutio. Qui vero se sentiunt ex abstinentia carnium & jejunio & corpore & animo melius habere, quæ, rogo, contumacia est, velut in odium Ecclesiæ hoc rejicere, quod tantam adfert utilitatem? Hic igitur nullus alium dijudicet, vescens non insultet abstinentibus, abstinentes non condemnent vescentes, etiam si causa non sit evidens. *Suo Domino stant aut cadunt.*

Jejunia.

Idem sentio de cæteris Episcoporum Constitutionibus, quæ si piæ sunt, si utiles, si æquæ, ob hoc ipsum observandæ sunt, quod tales sunt: & si displicet legis vocabulum, amplectamur eas tamquam salubria consilia. Si servus de lapide emtus dat tibi consilium utile, auscultas & obtemperas, non quia servus dedit, sed quia est in rem tuam. Et nos eorum consilia rejicimus, qui

Constitutiones.

qui publica dignitate præminent, quique nobis Patrum ac Doctorum loco sunt? Hæc eo spectant, non quod quæ dicimus, pro certis haberi velimus, aut præeamus Ecclesiæ quid sit statuendum, sed ut interim dum apparatur Synodus, ipsi dissensionum causas omnes, quantum in nobis est, amputemus, nihil per vim ac tumultum agamus, neque cuiquam hoc faciamus, quod si nobis fieret, cœlum ac terram ac maria inclamaremus, neque quemquam ad novam religionem a qua abhorret, perpellamus. Æquissimum enim est, ut qui sibi religionis causa vim fieri nolunt, ab aliis eam abstineant, præsertim quum hic quoque melior sit causa, tam longi præscriptione temporis sese tuentium. Hæc admonitio ad utramque partem attinet: si moderata συγκατάβασις præmolliat dissidiorum paroxysmum fiet ut Synodi medicina felicius operetur ad concordiam. Sic enim medici priusquam porrigant validum pharmacum, levibus quibusdam ac blandis potiunculis, Siropos illi vocant, præparant corpora. Hoc exemplum utinam omnes imitemur! At vereor ne sint, qui vel ob inopiam judicii, vel ut ipsi sint in tuto, properent sic exulcerare omnia, ut frustra coeat Synodus.

Anabaptistæ. Quis autem malus genius effascinavit infelices Anabaptistas? Nam audio hos errore falli, magis quam incitari malitia, ut ad istum modum in proprium ruant exitium. Non sufficit illis baptismus, qui mille quadringentis annis suffecit Ecclesiæ Catholicæ? Nam temporibus Augustini tam vetus erat consuetudo tingere infantes, ut hujus exempli auctor ignoraretur, admodumque probabile esset, ab ipsis Apostolis fuisse inductum. Quamquam enim non est expressum in Sacris Libris, quod Apostoli baptizarint infantes, tamen ex his sumitur non levis conjectura. Paulus enim *1 Cor. 1.* fatetur se baptizasse tres familias, Crispi, Caji, & *Act. 16.* Stephanæ. Et apud Philippenses noctu baptizavit carcerarium cum universa familia. Et Petrus in Actis x. baptizavit Cornelii non solum familiam, sed etiam cognatos ac necessarios, quos ille sub adventum Petri convocarat. In his familiis probabile est fuisse nonnullos infantes aut pueros. Christus ait: *Date Cæsari quæ sunt Cæsaris.* Et Apostolorum Principes, Petrus & Paulus, diligenter admonent, ut Christiani cives obtemperent Regibus ac Præfectis, licet idololatris. Volunt servum baptizatum fidelius etiam servire hero suo, quam antea fecerat, & isti gravantur parere Principibus eodem lavacro tinctis, eamdem professis religionem? Dicuntur exigere a suis rerum omnium communitatem. At ista quidem fuit aliquamdiu temporibus Apostolorum in primordiis Ecclesiæ nascentis, ne tum quidem inter omnes Christianos. Nam latius propagato Euangelio non potuit servari communitas, exitura videlicet in seditionem. Hoc ad concordiam est accommodatius, ut rerum proprietas ac dispensandi jus sit penes legitimos Dominos, caritas vero faciat usum communem. Nunc audimus apud Bohemos exoriri novum Judæorum genus, *Sabbatarios* appellant, qui tanta superstitione servant Sabbatum, ut si quid eo die inciderit in oculum, nolint eximere, quasi non sufficiat eis pro Sabbato dies Dominicus, qui Apostolis etiam erat sacer, aut quasi Christus non satis expresserit quantum tribuendum sit Sabbato. Beatus Paulus anathema minatur Angelo, qui vel cœlitus adferret aliud Euangelium quam ipse tradiderat. Nunc multorum animos adeo conspicimus vacillantes, ut si vel obscurissimus homuncio proferat novum dogma, licet absurdum, inveniat discipulos. Unde tanta vacillatio in animis Germanorum, qui semper cæteris nationibus fortitudinis & constantiæ laude praecelluerunt? Quid nobis felicius, si positis dissidiis concordes versemur in domo Domini? Agit hoc summo studio Carolus Cæsar, agit idem Romanorum, Hungariæ, Bohemiæque Rex Ferdinandus, Princeps singulari pietate præditus. Nec Christianissimus Gallorum Rex in hoc negotio suo cognomini non est responsurus. Nec Anglorum Rex obliviscetur, se non ita pridem, *Defensoris Fidei Catholicæ* speciosum meruisse titulum. Qui Clementis Pontificis ingenium propius norunt, pollicentur illum ad æquissimas conditiones descensurum, modo sarciatur Ecclesiæ pax. Nec defutura est eruditorum Cardinalium æquitas. Res auspice Christo feliciter cessura est, si cæteri quoque Principes ac Civitates huc intendant animum. Jam nimium diu rixis indultum est, vel delassati quæramus concordiam. Si Domini lenitas nos provocat ad licentiam, quæ ad pœnitentiam debebat invitare, verendum est ne *furor fiat læsa sæpius patientia*, & quod de Judæis scripsit Paulus, *perveniat in nos ira Dei in finem.* Ne Regum quidem mansuetudine abuti consultum est. Non ignorant illi vires suas, sed pro sua clementia, mollioribus si fieri possit remediis huic malo mederi malunt, quam cauteriis aut sectionibus. Fortasse nos credimus dormitare Cæsarem: at is plane vigilat in hoc negotio: lentior est, sicut oportet Principem summa potentia præditum, non esse præcipitem in rebus gerendis, sed tamen ille tandem perficit, quidquid animo destinavit semel. Regis Ferdinandi bonitas & animus plane Philosophicus, qualem in Principe requirit Plato, non meretur contemtum, sed abundantiorem reverentiam, ac religiosiorem obedientiam. Numquam habuere felicem exitum ausus Cyclopici & inconsulta temeritas. Sed ut verissime dixit ille Vates acutissimus, *Vis consilii expers mole ruit sua.* Vim temperatam Dii quoque provehunt in majus. Ergo si moderatis consiliis, affectibusque sedatis incubuerimus ad sarciendam Ecclesiæ concordiam, fiet quod vaticinatur Esaias, *Et sedebit populus meus in pulcritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta:* jamque simul omnes uno ore nobis invicem gratulantes dicemus: *Quam amabilia tabernacula tua Domine virtutum.*

PSALMI LXXXIII. ENARRATIONIS PER DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM,

F I N I S.

R. IN CHRISTO PATRI AC D. D.

JOANNI LONGLONDO,

EPISCOPO LINCONIENSI IN ANGLIA

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS
S. D.

VEtus *ac vera sententia est, suspiciende Præsul*, Rogando cogit, qui rogat potentior: *sed longe magis rogando cogit, qui rogat bene meritus. Potentiori non gerere morem, parum est tutum, sed bene merito non obsequi turpissimum est. Longe detestabilius est ingratitudinis, quam imprudentiæ vitium. Porro, quoties rogat, cui jus est imperare, is hoc ipso magis imperat, quia non imperat, sed rogat. Siquidem imperanti negare, contumacis est, roganti, inhumanitatis. Jam qui quum possit pro sua auctoritate præcipere, pro meritis reposcere, verecunde etiam rogat, & quodammodo rogando non rogat, is nimirum multo violentissime rogat, ut frequenter impetret pudor, quod nulla impetrasset flagitatio. Tot igitur machinis quum me pulsaris, Reverende Pater, auctoritate, meritis, verecunda petitione, hoc minus libuit excusare, quod ipse quasi suggesseris excusationem. Mihi vero nec una, nec simplex erat excusandi materia, eaque fortasse justior, quam tu quoque velles, sed tanto Præsuli, sic merito, sic petenti, negare non potui. En, habes Psalmum, utcumque tractatum, tamen obsequii citra omnem exceptionem devoti testimonium. Animum probes oportet, si minus probas ingenium. Nec conatum potes aspernari, si parum respondet eventus. Non te remorabor a Psalmo diutius. Bene vale. Datum Basileæ mense Aug. Anno* M D XXVIII.

IN PSALMUM LXXXV.

EXPOSITIO CONCIONALIS

PER

DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM.

Exordium.

PHilosophus quidam rogatus, quid esset dulcissimum? respondit, *accipere*. Applausit huic dicto sensus communis mortalium. Sitis igitur alacribus animis, fratres, cœlestis Philosophiæ studiosi, ac spiritualium opum avidi, adfero quod gratis accipiatis, & quidem hoc majore fructu vestro, quo accipietis avidius. Dei munus est, quod adfero, ipse nihil aliud quam porrector alieni muneris. Utrique nimirum & auctori & porrectori, gratiam optatam retuleritis, si quod defertur, sitientibus animis receperitis. Si quis vobis dono offerat byssum, gemmas, aurumve, ut repente serenatur frons, hilarescunt animi, quanta cum alacritate porrigitis purgatas manus? Si quis offerat cibum prælautum, patinis purgatissimis excipitis. Ecce defero, quod omnibus gemmis, bysso & auro pretiosius est, quod omnibus placentis suavius est, atque etiam salubrius. Injuriam facitis muneri, imo potius vobis ipsis, si quod gratis offertur, somnolenti, segnes ac tristes excipitis. *Hilarem datorem diligit Deus*, rectissime dictum est ab Hebræo sapiente, sed æque diligit hilarem acceptorem. Qui tristis dat, deterit partem gratiæ beneficio suo, qui tristis accipit, ingratus est & prius quam accipiat. Hilariter accepisse magna pars est relatæ gratiæ apud homines, apud Deum pro in solidum relata gratia deputatur. At ne diu vos teneam ænigmate suspensos, adfero Psalmum octogesimum quintum, cujus initium: *INCLINA DEUS AUREM TUAM*. Arrigite illi aures vestras, ut ille vicissim inclinet aurem suam vobis. Siquidem & illud de illius munere venit, ut quod offert, alacriter accipiamus, fideliter teneamus, cum fructu exerceamus. Quare agite, Fratres in Domino carissimi, purgate cordis aures, expandite sinus animorum, porrigite manus affectuum avidas, ut hic Psalmus fiat in vobis fons aquæ salientis in vitam æternam.

Titulus Psalmi. Quamquam Psalmi titulus communis est omnium, totumque hoc opus Psalterium appellatur, tamen quidam peculiaribus titulis distinguuntur, dum aliis præ-

A scribitur, *Canticum*, aliis *Canticum Psalmi*, aliis *Psalmus Cantici*, aliis *Intellectus*, aliis aliud: nec est otiosa titulorum varietas, indicat pie curiosis argumenti, quod in Psalmo tractatur, vim ac rationem, ad quam oportet eum, qui Psalmi adytum ingreditur, mentem ac spiritum religiosa diligentia componere. Quem nunc adfero cum paucis aliis titulum habet προσευχὴ τῷ Δαβὶδ, *Oratio David*. Nihil humile, nihil terrenum loquuntur Psalmi, aut homines canunt cum Angelis gloriam Deo, quam veteres δοξολογίαν appellabant: aut pro beneficiis agunt gratias Divinæ benignitati, aut aliquid postulant a Deo, aut Deus loquitur hominibus, & utique loquitur se digna, vel deterrens a malis, vel invitans ad bona, vel consolans, vel

B docens non humanam sapientiam, sed Cœlestem Philosophiam. Impudenter itaque huc irrumpunt animi profani, somniculosi crapula, graves curis humilibus. Nec tamen hæc ita sunt in Psalmis, ut singula tantum sint in singulis. Quin potius ut natura cohærent, ita in Psalmis permixta sunt. Qui laudibus vehit potentem, etiamsi nihil petat verbis, re promeretur accipere. Quoniam autem Deus non sibi tantum, sed nobis magnus est, sapiens ac benignus, illum laudare, est gratias agere. Porro, qui gratias agit diviti, quid aliud quam grate commemorandis acceptis, invitat ad plura largiendum? Itaque videbimus in hoc ipso δοξολογίαν ἐυχαριστίαν, & προσευχήν. Non torquebo caritatem vestram superstitione vocum, ἐυχὴ votum est animo conceptum, προσευχὴ votum est apud Deum

C effusum, quasi dicas, precationem & apprecationem. Precatur qui simpliciter optat, non laborans unde contingat, at qui προσεύχεται, novit unde petere debeat quod optat. Qui salutem petit, non petit a Dæmonibus, non ab incantamentis, non a se ipso, denique non a Mose, aut Helia, sed ab unico salutis auctore Deo. Jam fortasse non cujuslibet precationis eadem est ratio. Est oratio Mosis, est oratio pauperis ignoti hominis, sed eximium quiddam habet precatio David, Regis & Prophetæ, qui tot figuris repræsentavit personam Domini Jesu Christi. Proinde quum omnis precatio requirat animum vehementer ab omni fece terrenarum cupiditatum purgatum, quippe penetrans

netrans ad ipsum thronum Divinæ Majestatis, & in illius conspectu loquens, cujus sublimitatem tremunt Cherubicæ Seraphicæque mentes, eximium quiddam ac divinius habet precatio David. Nihil humile petit Rex, nihil non Deo dignum orat vir secundum cor Dei. Atque ut hoc magis credatis, hic David est unicus ille manu fortis, qui devicto Satana construxit nobis ac munivit arcem Sion, Ecclesiam, qui solus undiquaque placuit cordi Dei, obediens usque ad mortem, & in cujus ore non est inventus dolus, agnus expers omnis maculæ. Hoc elogium non competit in David Solomonis patrem. Puris igitur atque attentis auribus audiamus, filii Sion, quod oret Rex noster, Sacerdos noster, & Caput nostrum. Nobis enim orat quidquid orat. Et si volumus, in nobis & pro nobis orat ille, ac nos vicissim in illo, & per illum. Caput enim & membra corporis unum sunt. Ita Dominus Jesus Ecclesiæ totius caput, & Ecclesia juxta mysticam conglutinationem, totus & unus Christus est. Dicam crassius quiddam ob simpliciores: quum estis in templis, auditis Sacerdotem hortantem ad precandum, quum dicit *oremus*, & præbetis aures, alioqui quomodo ad illius precationem responderetis, Amen, si nesciretis quid orasset? Solus ille dictat preces, sed per unum totius Ecclesiæ vox sonat, & si vox unius est, votum tamen est omnium commune. Nec enim quorumlibet est, orare sicut oportet. Donum est Dei, quemadmodum & prophetia. Sed fieri potest, ut homo Sacerdos si de corde suo precetur, non juxta præscriptum Ecclesiæ, perperam oret, quemadmodum Paulus interpellans Deum, ut a stimulo carnis liberaretur, audivit, *sufficit tibi gratia mea.* Nam ipsi neque quid orandum sit, neque quomodo orandum sit, scimus, nisi spiritus Christi suggerat hoc quoque, *qui*, juxta

Rom. 8. beatum Paulum, *pro nobis & in nobis interpellat gemitibus inenarrabilibus.* Qui postulant a Deo exitium inimicorum suorum, quibus jubemur & benefacere, quid orent nesciunt, & cum Apostolis perperam orantibus audient, *nescitis cujus spiritus sitis.* Nam humana cupiditas homini persuadet hoc esse Deo gratum, quidquid impensius optat. Itaque quum orent humano spiritu, precari se credunt divino spiritu. Rursum, qui flagitant opes ac vires corporis, ut suaviter, ut cum dignitate vivant in hoc mundo, nesciunt quomodo sit orandum. Rursus, qui salutem animi & corporis petunt a divo Christophoro aut Barbara, nesciunt quomodo oporteat orare. Postulant enim ab hominibus, quod solus Deus potest largiri, & unde illi ipsi gratis acceperunt, quod ab iis petitur. Sed in his, si absit affectus impius, Divinus ille Spiritus ignoscens hominum simplicitati, corrigit precationis errorem, id largiens non quod postulatum est, sed quod conducit postulanti. Ergo, si homini Sacerdoti altaribus adstanti, & ad orandum invitanti, quum sonat, *oremus*, præbemus aures animosque: quanto religiosius attendere debemus, quas preces concipiat *Episcopus animarum nostrarum*, *Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*, Dominus Jesus Christus, jam accinctus ad sacrosanctam aram crucis, atque hostiam Deo gratissimam, se ipsum immolaturus pro salute generis humani? Puris ac piis animis, religiosis cordibus audiamus, Christi milites, quid oret Rex & Imperator noster, cum hoste nostro pro nobis conflicturus. Auditur ille quidem pro sui reverentia, sed tamen potest quisque nostrum hoc efficere sua negligentia, ut ipsi quidem sit inefficax & irrita precatio tanti Regis, tam sancti Antistitis. Ut igitur prosit nobis Sacerdotis nostri precatio, simus in Ecclesia, extra quam nulla est salus, simus inter nos concordes, ut quum Episcopus noster dixerit, *pax vobis*, hæreat pax illius in cordibus nostris, simus viva membra Christi, simus unum cum Christo, ut pariter oremus in illo, ille vicissim in nobis & pro nobis, tamque sacrosanctæ victimæ participes semper vivamus in illo, & regnemus cum illo, qui solus immortalitatis est auctor, solus regnum habet, cujus non erit finis. Proinde quum auditis Psalmi titulum, *Precatio David*, existimate Dominum Jesum Sacerdotem vere summum, dicere suis omnibus, oremus, formamque præscribi, quid quemadmodum nos quoque orare oporteat. Potest enim quisque nostrum esse David, & esse Christus juxta modum quemdam suum. Unus est quem unxit Deus præ participibus suis, sed hinc colligitur illum esse summum non solum. Alioqui qui solus, quum habeat participes? Ne cujusquam aures horreant, me Christi nomen tribuere homini, quod Scriptura tribuit sanctis, *Nolite*, inquit, *tangere Christos meos.* Ut igitur ille unicus Filius est, multos tamen habens fratres, quos adduxit Patri: ita unice unctus est, gaudens habere multos participes ejusdem per ipsum unctionis. Ergo Christi simus, ut oremus cum Christo, ne quid perperam oremus. Habet ille plenitudinem Spiritus, & solus novit, quid quo pacto sit orandum. In Ethnicorum mysteriis, Antistes jubet exire profanos, ipse profanissimus. Non idem clamat Antistes noster, quin potius invitat profanos, ut accedentes ad hoc mysterium desinant esse profani. Si profanus es, profanus est autem qui servit Satanæ, exi a te ipso, & intrasti in Ecclesiam, exue te ipsum, & Christum induisti. Qui Christum induit, profanus esse desiit, allectus in sortem sanctorum Dei. Sancti igitur sanctum & sanctificatorem omnium audiamus, orantem, ut ex animo dicamus, Amen.

Neque vero cuiquam nostrum sit illud offendiculo, quod orat Dominus, quum orare videatur egentis & inferioris. Quid miraris pro te orantem, qui pro te factus est infans, qui pro te vagiit in cunis, qui pro te mori dignatus est? Orat secundum hominem assumtum, quo similis factus est nobis: idem quod orat largitur, juxta divinam naturam, qua æqualis est Patri. Ne quemquam offendat humilitas, sed omnes inflammet admiranda caritas. Juxta naturam nostram nihil habebat Dominus Jesus, quod non acceperat a Patre; juxta naturam divinam, nihil est cuiquam boni, quod ab illo non acceperit. Adora sublimitatem, & imitare humilitatem. Frequenter in Euangelicis litteris legimus orasse Dominum, legimus egisse gratias, ob id etiam, ut nobis formam exprimeret. Quod si qua reperiuntur in precibus Christi, quæ non videntur illius dignitati congruere, etiam juxta naturam adsumtam, cogitemus caput & corpus idem esse. Quid mirum si recipit in se voces nostras, quum receperit in se peccata nostra? non quod his inquinatus sit, sed quod pro his pœnas dependerit. Orabat in cruce peragens adorandum illud & unicum sacrificium, *Longe a salute mea verba delictorum meorum.* Unde tibi peccata, Domine Jesu, qui solus agnus eras sine macula? Quæ crimina suadebant animæ tuæ sanctissimæ salutis desperationem? Nihil horum proprie competit in Christum. Nostram illic agebat personam, nostris peccatis oneratus erat, pro quibus abolendis pretiosum sanguinem suum fudit. Itaque nostræ voces sunt quas loquitur, quum de peccatis loquitur, *qui peccatum ipse non fecit, nec est inventus dolus in ore ejus.* Nihil mirum, si tunc loquebatur voce membrorum suorum, quum post ascensum in cœlum adhuc persecutionem patiatur in membris suis, reclamans Paulo, *Saule, Saule, quid me persequeris?* refocillatur in membris suis, sibi patiens imputari, quidquid uni cuilibet ex minimis ipsius membris fuerit impensum. Quum adhuc mortalis ageret in terris, similitudinem quidem habebat carnis peccati, peccatoris sustinens personam, dum capitur, dum accusatur, dum vincitur, dum flagellatur, dum cæditur, dum damnatur, dum in crucem tollitur, immunis ab omni contagione peccati. Cæterum ex peccato profectas pœnas, non gravatus est nobiscum habere communes, dum esurit, dum lassatur, dum perfert graves corporis cruciatus, dum angitur animo, dum moritur. Agnoscentes in eo communem naturæ fragilitatem, adoremus illius bonitatem, qui volens eam amore nostri suscepit: audientes verba peccatoris, intelligamus nostram in illo personam loqui, & gratias agamus, tam benigno medico, qui suo dolore nostris morbis remedium attulit. Sed audia-

audiamus orantem, non modo jungentes vota nostra cum votis illius, sed & observantes orandi formam, ac reputantes quis oret, quem oret, quid oret, quomodo oret. Quis sit qui orat, jam ostendimus caritati vestræ, non ignari, quod qui litteris Hebræorum affatim tribuunt, volunt hujus Psalmi argumentum esse, Saulis persecutionem, a cujus manibus quum ope divina jam semel atque iterum esset liberatus, orat ut a periculis ac mœroribus provehatur ad lætitiam & regnum. Hinc illud esse: Da imperium tuum puero. Hæc ut recte conjectent Hebræorum Rabini, nihil officiunt interpretationi nostræ: sensus enim Historicus veluti substratum fundamentum, non excludit, sed sustinet sensum mysticum. Non itaque certabimus cum Hebræorum divinationibus, sed Ecclesiasticorum Doctorum auctoritatem secuti, adferemus pro incertis certa, pro parum frugiferis salutifera. Jesus Christus David noster, Rex noster, & Antistes noster orat hoc Psalmo. Quem autem orat? Num Abraham? Major est Abraham, qui optabat videre diem ejus, vidit & gavisus est. Num Heliam? Prophetarum Dominus est, & Prophetarum omnium Redemtor. Num Mosen? Ille servus est, hic Filius. Num Angelum quemquam? Condidit Angelos, & juxta dignitatem animæ major Angelis. Quem igitur orat? Quem nisi illum, quo nihil est majus, *Adonai*, Patrem luminum, a quo bonum omne promanat omnibus, a quo Christus etiam juxta superiorem naturam, citra æqualitatis detrimentum habet originem. Quid orat? Num opes, num voluptates, num dignitates hujus mundi, num vindictam de inimicis suis? Quæ ne Solomon quidem petiit a Domino, & hic Solomone major, imo cum hoc nullus est conferendus Solomon. Atqui in mediis hujus sacrificii mysteriis pendens in cruce, orat pro his a quibus occidebatur. Quid igitur postulat? Ecclesiæ suæ salutem, ac propagationem gloriæ paternæ, id quod in explicando fiet dilucidius. Jam quod restat, quomodo orat? Multo secus quam ille publicanus. Non commemorat sua benefacta, non exaggerat sua merita, sed egestatem, humilitatem, necessitatem suam aperit Deo, fiduciam erga Deum profitetur. *Quoniam inops*, inquit, *& pauper sum ego, & filius ancillæ tuæ, & quoniam in te speravi, & quoniam ad te levavi animam meam.*

Beneficia Dei commemorat, nimirum, orandi formulam nobis ostendens. Talibus enim precatoribus aurem inclinat Pater cœlestis. Dominus cujus erant immensa merita, sua merita non commemorat, & nos homunculi, commemorandis benefactis nostris, ceu debitum flagitamus a Deo? [*Inclina Domine, aurem tuam & exaudi me, quoniam inops & pauper sum ego.*] Qui in forma Dei, Patri est æqualis, nunc juxta servi formam clamat supplex, *Inclina, Domine, aurem tuam*, nimirum inferior, ac juxta personam quam agebat, abjectissimus omnium virorum, quemadmodum in alio Psalmo dicit, *Ego sum vermis & non homo, opprobrium hominum & abjectio plebis.* Quando igitur terreni vermiculi preces pervenirent ad illum, qui sedet super Seraphim, nisi inclinaret aurem suam? Non hic, arbitror, repetendum, quod toties admonui caritatem vestram, in Deo quum sit mens purissima simplicissimaque, nihil esse corporeum, aut earum rerum, quæ corporibus accidunt, neque quidquam affectuum humanorum, quod genus sunt ira, misericordia, dolor, gaudium, pœnitentia, odium, sed Scriptura verbis hominum balbutiens, quo familiarius intelligatur, accommodat semet ad hominum imbecillitatem, veluti nutrix aut mater cum infantulo suo blæse loquitans, ut vel sic intelligatur. Deus itaque loco nec attollitur, nec demittitur, sed juxta modum humani sermonis avertit aurem, quum non præstat ea quæ rogamus, inclinat aurem, quum propitius audit vota nostra: Quemadmodum irascitur, quum punit, miseretur, quum servat & ignoscit: Quemadmodum & vulgo dicuntur audire pronis auribus, qui favent oranti, supinis & aversis, qui non favent. Ita quum nos intuemur mendicum afflictum, pannosum, ulcerosum ac morbidum, ille spem concipit auxilii. Adspectus enim calamitosi, provocat ad misericordiam. Ac sane verissimum est, quod auris cœli audit omnia, neque quidquam potest latere conspectum Dei, qui sedet super Cherubim & intuetur abyssos, & tamen de pio dicit, *Clamabit ad me & exaudiam eum.* De impiis vero loquitur Sapientia, *Tunc invocabunt me & non exaudiam.* (Prover. 1.) Æquum est, ut qui noluerunt audire monentem, non audiantur opplorantes. Ita *respexit Deus ad munera Abel, ad Cain autem & illius munera non respexit.* Sic *novit Dominus viam justorum*, & *novit Dominus qui sunt ipsius.* At fatuæ virgines quid audiunt? *Non novi vos*; & juxta Paulum, *Qui ignorat ignorabitur.* Fratres carissimi, agnoscamus Dominum obeundis illius jussis, ut ille nos agnoscat in afflictionibus nostris. Respiciamus in omnibus ad illum, ut ille vicissim adspiciat nos. Inclinemus aurem nostram illius præceptis, ut ille dignetur aurem suam inclinare precibus nostris. Denique si volumus, ut illius sublimitas inclinet se nobis, illi se inclinet nostra superbia. Aversatur elatos, non audit sua merita jactantes, non agnoscit sibi justitiam arrogantes. Non hæc eo dico, quasi non oporteat bonis operibus ditescere, sed ne quid hinc nobis arrogemus. Etenim qui commemorat, velut exprobrat ei, cui decuit gratias agere. Exauditus est publicanus humilis, non est auditus Pharisæus arrogans. (Matth. 7.) Agnoscit in Euangelio, qui quod boni fecerant non noverant, & agniti non sunt qui dicebant, *Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, & in nomine tuo Dæmonia ejecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus?* Quid audiunt gloriosi commemoratores gestorum suorum? *Non novi vos.* Item apud Lucam, (Cap. 13.) qui familiaritatis etiam argumenta commemorant, dicentes, *Manducavimus coram te & bibimus, & in plateis nostris docuisti*, Quid audiunt? Horribilem vocem audiunt. Quam? *Nescio unde sitis.* Si non agnoscuntur, qui vere commemorant in nomine Jesu prophetias, ejectos Dæmones, actam familiaritatem, decimas bonorum datas pauperibus, quadruplo pensatum, si quid cui fraude detractum est, quomodo agnoscentur qui majore supercilio his frigidiora jactant? Tot annis carnes non gustavi, tot annis vestem illius aut illius hominis gessi, tot annis cingulum coriaceum portavi, tot annis non attigi carnem, tot annis non egressus sum hunc locum: non quod hæc mala sint, sed quod ejus generis, ut fieri possint & a sceleratis. Ne bonum quidem opus agnoscit Dominus, si adsit arrogantia. Omnis quidem invisa Deo superbia, sed nulla invisior, nulla periculosior, quam quæ de virtutis imagine tollit supercilium. Inclinemus igitur cervicem nostram, amici carissimi: ut cum humili Pontifice nostro dicamus orantes, *Inclina, Domine, aurem tuam & exaudi.* Et quid mirum si nostra causa inclinat aurem, ut audiat preces nostras, quum inclinarit cœlos & descenderit ad nos, ut satisfaceret pro peccatis nostris? *Siquidem Pater erat in Filio, mundum reconcilians sibi.* Pro quibus autem hic orat Dominus Jesus? Orat pro infirmis, orat pro impiis, & blasphemis, *Inclina, Domine, aurem tuam & exaudi*; Quando enim Deus audiret talium preces, nisi inclinaret aurem? Erigit aures Dei justitia, inclinat misericordia. Inclinasse autem, exaudisse est. Præcessit illius favor hominum merita. Quum enim essemus inimici, ille prior dilexit nos, & ita dilexit, ut Filium unicum traderet in mortem pro nobis. Hic Filius pro nobis interpellans Patrem dicit, *inclina, Domine, aurem tuam & exaudi me.* Non agit causam unius, sed electorum omnium, qui fuerunt, sunt, eruntve ab orbe condito, usque ad consummationem seculi. In uno Christo sunt omnes. Nulli non fuit opus inclinata aure Dei, nisi si quis fuit, cui non fuerit opus gratia Dei.

Sed quo tandem jure postulat, ut Deus inclinet aurem? Num commemorat sacrificia, num eleemosynas, num jejunia, num alia merita? Nihil horum. Quid igitur adfert causæ? *Quoniam inops & pauper sum ego.* Et hæc vox juxta quemdam modum convenit in Chri-

Christum secundum naturam hominis assumtam, juxta quam vere dixit, *Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos, Filius autem hominis non habet ubi reclinet caput suum.* Vere dixit, *regnum meum non est de hoc mundo:* neque falso descripsit illum Esaias, *novissimum virorum, non habentem speciem neque decorem.* Talis erat Christus in mundo invisus Scribis ac Pharisæis, contemtus ac desertus a fratribus, irrisus ab Herode, consputus a cohorte, damnatus a Pilato, destitutus & abnegatus ab iis ipsis quos unice selegerat. Talis, inquam, erat oculis mundi, sed qualis erat oculis Propheticis? *Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis.* Qualis in oculis Dei? *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est.* Hæc in eum competebant etiam secundum hominem. Unde ergo *pauper & inops*, in quo habitabat plenitudo divinitatis corporaliter, de cujus plenitudine accipiunt & illi, quos Scriptura prædicat gratia plenos, & plenos bonis operibus? Qui pauper est, qui ditat tot sanctorum millia? Hic bifariam responderi potest, egenus & pauper est ipse, qui, quidquid habet, agnoscit quod ex sese non habet, sed ex alio. Quidquid in Christo homine fuit, Dei donum fuit. Deinde nos profecto vere sumus egeni, & pauperes, quorum nomine loquitur. Loquitur enim Ecclesiæ nomine, sed peculiariter ex gentibus collectæ, quæ dicit Psalmo XXXIX. *Ego autem mendicus sum & pauper, Dominus sollicitus est mei.* Judæus habebat in speciem quod jactaret apud homines, Ecclesia gentium nihil habebat, quod vel apud homines, vel apud Deum gloriaretur, nisi de misericordia Redemtoris. Ex nobis enim ipsis nihil habemus nisi malum. Si quid habemus boni, Dei gratuitum munus est. Sive igitur Ecclesiæ, quod est Christi corpus, hic sermo tribuitur, sive cuilibet ex Ecclesiæ membris, vere dicitur, *quia egenus & pauper sum ego.* Erubescat nostra superbia, fratres mei, quum dicit, *illa & illa opera feci.* Hæc vox fuit Abrahæ, fuit Mosis, fuit Prophetarum omnium, fuit Joannis Baptistæ, *egenus & pauper sum.* Fuit Petri, fuit Pauli, fuit Martyrum ac Sanctorum omnium. Quid autem sumus nos ad illos? Si licet fateri quod res est, malarum rerum divites sumus omnes, bonarum egeni, quarum si quid assecuti sumus, alienum est, nec aliter fit nostrum, quam si alienum esse confiteamur. Tunc enim incipit esse nostrum, quum intelligimus non esse nostrum: & tunc desinit esse nostrum, quum nobis arrogamus, quod aliunde profectum est. Nova ratio possessionis spiritualis, tunc fit nostri juris, quum alteri ceditur proprietas, tunc amittitur, quum in nostrum jus vindicatur a nobis. Nulla possessio pretiosior aut certior, quam quæ nobis gratis donatur a Deo, neque quidquam tam nostrum est, quam quod sic nostrum non est. Quod jure vendunt homines, sæpe lite repetunt, quod donant amici, frequenter eripiunt, ex amicis facti inimici. At Dei benignitas nescit pœnitentiam. Ille ditissimus est, cui suas opes largitur Deus, dives in omnes, qui invocant illum: ille pauperrimus est, qui agnoscit quidquid habet, non ex suo merito habere sese, sed ex gratuita Dei benignitate. Qui ære alieno divites sunt, non divites sunt, sed pauperes divitiarum ostentatores, hoc miseriores, quod alienis bonis sese venditant. Qui virtutes jactat quas non habet, ambitiose miser est, indignum se reddens ut quidquam accipiat. Qui suis viribus arrogat, quod habet ex dono Dei, dignus est qui hoc ipso quod habet spolietur. *Bene habenti dabitur, ei vero qui non habet, etiam id quod habere videtur, auferetur.* Si grate habes agnoscis te egenum & pauperem, & hoc ipso dives es, quod egestatem tuam agnoscis. Commonstravit beatus Paulus novam viam, ad sapientiam. *Si quis*, inquiens, *videtur sapiens inter vos, stultus fiat, ut sit sapiens.* Hic Psalmus indicat unicam viam ad opulentiam. Si vis ditescere in Christo, in te ipso fias pauper. Agnosce paupertatem tuam, & parata est opulentia Dei. Agnosce injustitiam tuam, & parata est Dei justitia. Agnosce insipientiam tuam, & accipe Dei sapientiam: agnosce tuam miseriam, & accipe Christi beatitudinem. Audi bene pauperem Apostolum, *Scio quod non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum.* Audi eumdem in Christo divitem, *Omnia possum*, inquit, *in eo qui me confortat. Ut egentes*, inquit, *& multos locupletantes.* Quis est tam opulentus, ut omnia possideat? Idem alicubi dicit, *Minimus sum Apostolorum, & indignus qui dicar Apostolus.* Audis pauperem respicientem sua merita; Sed audi eumdem divitem, *Plus*, inquit, *omnibus laboravi.* Gloriosa vox est, non pauperis, sed divitis. Sed quid addit? *Immo, non ego, sed gratia Dei, quæ adest mihi:* hic vides divitem ac pauperem, pauperem in se, qui sibi nihil laudis arrogat, divitem in Christo, cujus gratiæ tribuit omnia. Porro, locupletare multos plane Regium est. Quos autem locupletavit ille ditissimus pauper? Omnes nationes per quas obambulans repleverat Euangelium, ab Hierosolymis usque ad Illyricum, & eos quibus scribit, *Omnia vestra sunt, vos autem Christi.* Item Corinthiis, *In omnibus*, inquit, *divites facti estis in illo, in omni verbo, & in omni scientia, ita ut nihil vobis desit in ulla gratia.* In se pauper erat & infirmus, in Christo fortis & omnia potens; & ideo addidit, *in eo qui me corroborat.* Multos locupletavit, sed adjecit, *dispensatio mihi credita est*; Et, *minister ejus, cui credidistis. Neque qui plantat, neque qui rigat est aliquid, sed qui incrementum dat Deus.* Quumque dixisset, *omnia vestra sunt*, adjunxit, *vos autem Christi.* Quod si ipsi erant Christi, quid habebant suum, unde gloriari possent? Et ne videretur abjectius ac servilius esse juris alieni, clausulam addidit, *Christus autem Dei.* Væ tibi, cordis humani superbia, Christus non gravatur esse Dei, & tu vis esse tui juris? Similiter Philippensibus optat, *ut jam divites magis ac magis abundent in omni scientia, & in omni sensu, repleti fructu justitiæ.* Audis voces opulentas, sed quid addit? *Per Jesum Christum in gloriam & laudem Dei.* Itidem quum Corinthiorum opulentiam exaggeraret, non omisit hanc particulam, *in illo*, ut scirent alieni muneris esse quidquid haberent, & si gloriari vellent, non in se, sed *in Domino gloriarentur.* Quid autem est *gloriari in Domino?* Est illius benignitatem laudibus vehere; Est illi pro sua in nos munificentia gratias agere; Est nostram confiteri indignitatem, illius efferre benignitatem. Huc hortatur & Psalmus LXXX. *Exsultate justi.* Ubi? in vestris meritis? Nequaquam, sed *in Domino.* Hæc est sancta Deoque gratissima pauperum gloriatio. Quoniam autem non ita gloriabantur Corinthii quidam, scribit illis, *Non est bona gloriatio vestra.* Quamobrem? Quia non in Domino, sed in se gloriabantur. At Paulus noverat quomodo gloriandum esset, qui scribit Thessalonicensibus, *Quæ enim est spes nostra, & gaudium, & corona gloriæ?* Nonne vos? Gloriosa vox, sed audi quid addit, *Ante Dominum nostrum Jesum Christum, in adventu ejus.* Tuto gloriatur, qui in Christo gloriatur. Periculose gloriabatur ille, cui Paulus impingit in os, *Quid habes quod non accepisti? Quod si accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?* Sed stultius gloriabatur ille Laodiceæ Episcopus, qui audit in Apocalypsi, *Et dicis, dives sum, & locupletatus sum, & nullius egeo: & nescis, quod tu es miser & miserabilis, & pauper & cæcus & nudus.* Nihil invisius Deo paupere superbo; hoc enim Ecclesiasticus indicat unum e tribus esse, quæ odit & aversatur anima Domini. Carissimi, si deflectimus oculos ad eos, qui spiritu aguntur hujus mundi, quibus artibus, quibus sceleribus, quibus laboribus, quibus difficultatibus grassantur ad divitias, mox morte ad alios transituras, etiamsi nullus interim casus eripiat? Quibus vigiliis, quo studio, quibus periculis contendunt ad gloriam, primum inanem, deinde mox evanituram? *Omnis enim caro fœnum, & omnis gloria ejus quasi flos fœni.* Ob hæc navigatur & ultra Phasim, ultra Gades & Gangem; ob hæc bellatur; ob hæc sursum deorsum miscentur res humanæ. Quin igitur nos vigilantissimo studio paramus nobis solidam gloriam, & in æternum nobis permansuram? Id fiet, si gloriabimur in Domino: paramus nobis veras æternasque divitias? Id fiet, si in nobis pauperes, didicerimus in Domino ditescere

scere. Homo novit homini dicere, tua sum creatura. Tui muneris est, quidquid sum, quidquid possum, quidquid habeo. Hoc dicit servus gratus Domino; hoc dicit filius frugi patri. Hoc dicit aulicus suo Principi, cujus favore evectus est; hoc dicit Episcopus aut Cardinalis Pontifici, per quem assecutus est dignitatem. Quanto justius id dicemus Deo, imo quanto majore cum fructu? modo dicamus ex animo. Atque ubi sunt interim qui tantum absunt ab hac professione, *inops & pauper sum ego*, ut merita sua quasi ipsis domi redundent, aliis divendant unciatim?

Vidimus in Christo pauperis exemplum, vidimus in Paulo, quod unusquisque nostrum sequatur. Nunc videamus Ecclesiæ personam, in se pauperem, in Christo divitem. Spectaculum hoc exhibuit nobis Euangelium, quo spectaculo delectatum Dominum legimus. Spectavit ille, ut exemplum nobis commendaret, spectemus & nos ut imitemur. Quid illa vidua pauperius, quæ universam substantiam suam misit in gazophylacium? Atqui hoc ipsum universum, quam nihil erat. Quantulum? Duo minuta, quod est quadrans. Quis hodie tam mendicus est, ut non plus habeat? Et tamen voluit esse pauperior. Id postea quam abjecit, quid sibi fecit reliquum? Nihil nisi meram egestatem. Intellectum naturalem subjecit fidei, voluntatem caritati. Si quis habet aliquid dotis beneficio naturæ, quamquam & hujus conditor est Deus, ut & in tuto sit & augeatur, conjiciat totum in gazophylacium, totum Domino dedicet. Hæc paupertas, unica est ad veras divitias via. Nunc mihi contemplare muliérculam eamdem, suis spoliatam, Christi opibus locupletatam. Exhibet eam nobis Psalmus quadragesimus quartus. *Adstitit Regina a dextris tuis, in vestitu deaurato, circumdata varietate. Omnis gloria ejus ab intus, in fimbriis aureis.* Nihil est piis interius, quam Christi Spiritus. In hoc est omnis justorum gloria. Et tamen hæc vidua quantumvis dives benignitate novi sponsi, tamen clamare non desinit, *Inclina, Domine, aurem tuam, & exaudi, quoniam inops & pauper sum ego.* Hoc molestum esse solet etiam utcumque benignis divitibus. Si dederunt hodie farinam, cras redeunt mendici cum utre, postridie cum lecytho, rursus cum lebete; Interim clamat homo dives, Ohe, quis modus? In dolium pertusum confero quod largior, & verissimum esse comperio, quod Græcorum proverbio dicitur, *Mendicorum sacculos semper inanes esse.* Nam humana benignitas, ut exhauriri potest, ita potest & delassari. At hæc mendicorum petax improbitas benignissimo Deo gratissima est. Quid ni sit, cui naturalis est bonitas, & cujus liberalitas largiendo non potest exhauriri? Sed hoc proniorem invenies tuis precibus Deum, quo tu proniores exhibueris pauperibus aures tuas. Apud Deum nemo non mendicus est, apud homines, alii divites sunt, alii tenues. Quos gravat egestas, obsident fores potentum, opplorant auribus divitum, *Inclina aurem tuam, quoniam inops & pauper sum.* Hoc ipsum quod hic habent divites, Dei dono habent, & tamen homo dives & abundans, non inclinat aurem fratri egenti, & audet Deo dicere, *inclina aurem tuam*? Qui surdus est ad clamorem pauperum, opplorabit surdis auribus Dei. Deus enim non audit nisi pauperem. Atqui quomodo pauper est, qui moriente proximo, sibi habet quod habet? Clamat ad te pauper, imo clamat in paupere Christus, & tu transis supina aure? Peccavit in te proximus & clamat, *ignosce, peccavi*, nec ponis iram, frustra clamabis tu Deo, *inclina aurem tuam.* Agnosce pactum Dei, *Date*, inquit, *& dabitur vobis.* Et *beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Huic concinit alius Psalmus, *Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus.* Quis est dies malus? Dies tentationis, dies afflictionis, dies iræ & judicii, non misericordiæ. In illo die malo Dominus inclinabit illi aurem suam, quoniam ipse proximis afflictis non supinavit aurem suam. Euangelicus ille dives non inclinarat aurem Lazaro mendico, & in die malo quum cruciaretur apud inferos, non reperit qui ipsi opploranti inclinaret aurem.

Jam quod non simpliciter dictum est, *quoniam pauper ego sum*, sed cum congeminatione, *inops & pauper*, aut iteratio vocis idem declarantis facit ad vehementiam inopiæ, aut si quid interest, πτωχὸς dicitur qui profitetur egestatem mendicando, πένης cui desunt necessaria. Nec semper est pauper, qui mendicus est: nec semper est mendicus, qui pauper est. Porro πτωχὸς quod hic vertit *inops*, interdum vertit *pauper*, ut in Psalmo nono: *Tibi derelictus est pauper.* Rursus Psalmo trigesimo nono vertit, *mendicus. Ego autem mendicus sum & pauper*, πτωχὸς καὶ πένης, quasi minimum aut nihil intersit. Multi dicunt Domino, *inops & pauper sum ego*, sed his non inclinat Dominus aurem suam, quia non dicunt ex animo. Clamemus ex animo, *quoniam inops & pauper sum ego*, & exaudiet nos, qui in Scripturis ubique favet pauperibus. Psalmo decimo; *Oculi ejus in pauperem respiciunt.* Psalmo vigesimo primo, *Non sprevit neque despicit deprecationem pauperum.* Trigesimo septimo, *Paravit in dulcedine sua pauperi Deus.* Centesimo sexto, *Audit pauperem de inopia.* Centesimo octavo, *etiam adstat a dextris pauperis.* Nono, *Desiderium pauperum exaudit Dominus.* Quid multis? Tota Scriptura facit Deum in pauperes propensum. Denique, in Euangelio pronuntiantur *beati, pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Habet mundus suos pauperes, sed magna felicitas est esse pauperem Dei, nisi forte vulgaris felicitas esse creditur, habere propitium Deum. Non exaudit Deus nisi pauperes. Quem non audit Deus, quid restat nisi ut pereat in æternum? Nullus excipitur, non Rex, non Cæsar, non Satrapes, non Cardinalis, non summus Pontifex; nisi clament pauperes, non audientur. Nec pudeat eos hujus cognominis, cujus non puduit David, talem Regem, tantum Prophetam, ac talem Dei amicum. Magis hoc agant, quod ut difficile est, ita & necessarium est, ut digni sint hoc cognomine. Jam & pronomen additum nonnullam habet emphasim, *inops & pauper sum ego*, significans ipsum in se pauperem esse, sed agere cum eo, qui solus vere dives est in omnes, & cujus opulentia superat omnem egestatem. Si vulgus hominum æstimes, quantum adest singulis vitiorum, quam raræ virtutes, & hæ quam imperfectæ, quot modis contaminatæ. Deinde quanta naturæ imbecillitas, quot nos circumstant pericula, *qui thesaurum hunc habemus in vasis fictilibus*, semper anxii, ne hoc ipsum quod habemus, eripiatur nobis. Ne Sanctorum quidem quisquam est, cui non multa desint, cui non supersit quo proficiat, & quo se extendat, eorum quæ a tergo sunt oblitus. *Inops* igitur *& pauper* est omnis homo, quamlibet pius in hac vita, semper esuriens & sitiens justitiam, donec in resurrectione saturetur.

Sed operæ pretium est audire, quid roget hic pauper. Nec enim vulgare est, cujus gratia sic opplorat Divinis auribus, *Custodi*, inquit, *animam meam, quoniam sanctus sum.* Hoc si capiti accommodes, erat ille re vera Sanctus Sanctorum, per quem sanctificantur omnia, solus absque peccato, atque ut sanctificaret omnes in se credituros, tradidit corpus suum in mortem, ac sepulturam, anima descendit ad inferos. Id facturus, animam suam commendat Deo, quemadmodum & in cruce clamasse legimus, *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum.* An ille Sanctus Sanctorum aliquid timuit animæ suæ? Nequaquam. Certus erat de promisso Patris. Certus erat animam suam non posse teneri captivam apud inferos. Verum his tropis Scriptura nobis declarat, quidquid hic gestum est, gestum esse Patris auctoritate, Filii obedientia, dumtaxat juxta naturam adsumtam. Ab hujus unius anima pendebat salus animarum omnium. Si enim non resurrexisset Dominus, cætera nec profuissent, nec credita fuissent. Ait itaque, *Pater, juxta tuam voluntatem, animam meam pono pro ovibus meis*, cui mille modis insidiatur hostis, cui devorandæ jam inhiat mors, sed eam tuæ commendo fidei, Pater, vel cruciatibus ac doloribus affligendam, vel e corpore migrantem, vel in regnum mortis descendentem. Te custo-

Inops & pauper.

custode tuta futura est, nec trepidabit in medio umbræ mortis ambulans. Deglutiet illam mors, quemadmodum Cetus absorbuit Jonam, sed intra triduum reddet vivam. Et quoniam tu me, Pater, sanctificasti Filium tuum, quem sanctificandis omnibus misisti in mundum, juxta promissa tua, *non dabis Sanctum tuum videre corruptionem*, nec in corpore, nec in anima. In me profer, quid per me credituri in te, sperare debeant. Ideo me misisti in mundum, ut animas servarem, non perderem. Una datur pro omnibus. In una serva omnes, quas dedisti mihi. Unus potentior es omnibus, te servante nemo rapiet de manu mea, quos æterno consilio tuo semel dedisti mihi. Anima Christi non periclitabatur, & tamen frequenter quasi periclitans, clamat: *Educ de carcere animam meam, ut confiteatur nomini tuo*: *Erue a phramea Deus animam meam, & de manu canis unicam meam*: Et, *Ne derelinquas animam meam in inferno*. Per unam animam innoxiam, consulitur omnium animabus.

Psa. 21.

Caput & universa Ecclesia sanctorum, qui fuerunt ab exordio mundi, usque ad consummationem, quodammodo unus homo sunt, numquam clamare desinens: *Serva animam meam, quoniam sanctus sum*. Clamat Caput pro membris, clamant membra in Capite, clamant membra pro membris. Quemadmodum enim qui Christum induunt, *una cum illo caro fiunt*, *unus spiritus*, juxta rationem corporis mystici, ita omnium, qui eumdem Christi spiritum hauserunt, *una est anima*. Sic enim de Ecclesia recenti prædicat Lucas: *Multitudinis autem credentium, erat cor unum & anima una*. Hanc animam pauper ille, nec alibi fiduciam habens, quam in bonitate clementiaque Patris, commendat ei, cui cura est pauperum: quique solus orphano & pauperi adjutor est, juxta Psalmum, *Ego autem mendicus sum & pauper, Dominus sollicitus est mei*. Huic animæ quot laqueos tendit Mundus, quot insidias struit Diabolus, *obambulans ut leo rugiens, quærens quem deveret*, sed tua vigilante custodia, nihil potest prædonis malitia. Satanas expetiverat Petrum cum cæteris Apostolis, ut cribraret sicut triticum. Deinde quot mortibus, quot artibus ac blanditiis mundus impetiit animas piorum? Nulla periit sanctorum, hoc est, qui fiduciam omnem in tua misericordia collacarant. Hoc ipsum est, quod oramus in precatione Dominica: *Ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo*, hoc est, custodi animam nostram. Carissima possessio est anima, nec hujus corporis vita potest ulla permutatione pensari, juxta sententiam Euangelicam, & fortunatus habetur, qui jactura rerum omnium vitam redemit, paulo post tamen fugituram. Corpus collabitur, si discedit anima, at ipsa perit, si discedit ab illa Deus. Quam anxie clamamus ad hominem, serva penum, serva vestes, serva pecuniam, ne quid pereat. Clamamus ad medicum, serva vitam meam. Quin clamamus ad Deum, *serva animam meam*, quæ ni sit incolumis, reliqua frustra servantur, nec servari potest, nisi custodiente Deo? Jam si quisque nostrum in se descendens, reputet quam undiquaque sit inops & pauper, in quantis versetur periculis, qui fieri potest, ut non assidue clamet ad Deum, *custodi animam meam*; sed fortasse non audebit adjungere, *quoniam sanctus sum*, tot criminum sibi conscius, præsertim apud Deum. Ut sit, qui apud homines sanctus dici possit, quis est nostrum, qui stans in conspectu Dei, cujus oculis aperta sunt omnia, dicere audeat: *Sanctus sum*? Petrus horruit Christi præsentiam, quem nondum, opinor, plane credebat esse Deum: *discede*, inquit, *a me, Domine, quia peccator ego sum*. Nondum abnegarat Dominum, nec legimus illum ante hoc tempus aliquid sceleris commisisse. Sed in conspectu Dei, nec astra munda sunt, qui & in Angelis suis reperit iniquitatem. Qua fronte igitur audebit quisquam dicere Deo, *quoniam sanctus sum*? Unus est sanctus, Sanctificator Sanctorum omnium Dominus Jesus, unus in quo per omnia complacitum est Patri citra exceptionem. Absit ut hujus cognominis honorem sibi vindicet ullus cæterorum hominum. Est tamen inferioris

Act. 4.

gradus Sanctorum genus, quorum subinde meminit in Epistolis suis Apostolus Paulus, qui salutat Romæ agentes, quotquot erant vocati Sancti, non quod immunes essent ab omni peccato, sed quod per Christi mortem ac fidem Euangelicam purgati essent a peccatis vitæ pristinæ, gratuitaque Dei bonitate vocati ad vitæ sanctimoniam, quos alibi secundum propositum vocatos Sanctos dicit, non utique juxta propositum hominis, sed Dei, quo gratis sanctificati, Sancti sunt, si qui sunt. Et Ecclesiam Catholicam Sanctam dicimus, quæ tamen non caret omni peccato, quam diu versatur in hac mortalitate, corpus circumferens, quod aggravat animam, carne onusta, quæ concupiscit adversus spiritum: alioqui quid est, quod quotidie clamat: *Dimitte nobis debita nostra*? Nec enim dubium quin debita vocet peccata. Sanctus est juxta suum modum, non in quo nullum est peccatum, sed in quo non regnat peccatum. Septies enim cadit justus, & resurgit, nec interim amittit justi cognomen. Vocem igitur discernamus, simulque nostram imbecillitatem secernamus a sublimitate Capitis, nec nobis vindicantes, quod illi proprium est, nec abnegantes, quod illius munificentia datum est. Ille totus Sanctus juxta naturam adsumtam, & idem omnium Sanctificator juxta naturam Divinam. Impius est qui sibi usurpat laudem Capitis, sed ingratus est, sed injurius est, qui se negat esse Sanctum, posteaquam illius sanguine purgatus est a peccato originali, posteaquam Baptismo seu pœnitentia remissa sunt illi delicta omnia, vel quæ contraxit nascendo, vel quæ veluti malum fœnus malæ sorti addidit, impie vivendo. Ille te gratis sanctificavit, cur dissimulas Domini beneficium ingratus? Induisti Christum, & ita factus es membrum Christi, cur injuriam facis Christo, negans illius membra esse sancta? Habes sanctitatem, sed ex te non habes, ne efferaris in superbiam: nec tuo merito nactus es, ne Redemtoris obscures gratiam. Dic igitur Deo, quum essem natura filius iræ, tua gratuita bonitate factus sum sanctus; ita nec impius eris, nec ingratus.

Hactenus partim loquitur de peccatis sanctorum, quæ per injuriam committit humanæ naturæ infirmitas. Quid de eo, qui criminibus pollutus est, odio proximi, adulterio, temulentia, livore, amarulentia, homicidio, veneficio? An is etiam audebit dicere: *Custodi animam meam, quoniam sanctus sum*? An potius clamabit procul: *Sana animam meam, quia peccavi tibi, & miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam*? Et tamen quum hæc dicit, & dicit ex animo, jam sanctus est, quia posuit affectum impium. Fortasse & illi, qui nondum exuerunt affectum peccandi, modo maneat in illis semen fidei, quoniam Baptismum habent & Ecclesiæ Sacramentis utuntur, licet indigne, tamen non absurde dicuntur Sancti, veluti vasa dicuntur sancta, quæ semel sacris usibus dicata sunt. Sed præstat istos ab hoc Psalmo tam sublimi relegare ad alios Psalmos, pœnitentibus magis accommodos. Ubi se lacrymis purgarint, ubi viva Christi membra esse cœperint, tum cum Capite poterit quisque canere: *Custodi animam meam, quoniam sanctus sum*. Et is, qui Christi sanctissimam animam servavit ab omni peccato, servavit in morte, servavit apud portas inferorum, servabit & animas sanctorum suorum, ut non regnet in eis peccatum. Et si patietur illas tentari, quo fiant probatiores, faciet cum tentatione proventum, ut possint sustinere, servabit eas a morte secunda, restituetque eas suis quasque corporibus, in resurrectione justorum. Sed interim ne cui subrepat impia cogitatio; Animæ custodem habeo Deum, illi semel eam commisi, non poterit tanto custode perire; Ego securus vivam, nec est, quod me bonis operibus discruciem. Voces tam absurdas, proh dolor! audimus hodie spargi a nonnullis, fiduciam nescio quam jactantibus in Deum, quasi ibi sit viva fides, ubi sunt mala opera. Qui profecto misere fallunt se ipsos. Deus custodit animas, sed pro sua quoque virili vigilantium, eoque monet Solomon, *ut omni custodia servemus cor nostrum, quoniam ex ipso vita procedit*.

dit. Tu frustra vigilaris, nisi Dominus eam custodierit, sed ille non custodiet, nisi pro tua proportione advigilaris. Quod ille servat, beneficii est, quod tu vigilas, officii. Subveni pauperibus, doce indoctos, exhortare cessantes, consolare afflictos, ignosce delinquentibus, macera corpus jejunio, & inter hæc clama, *custodi animam meam.* Quo merito, qua fiducia postulas, ut custodiam animam tuam? Quoniam tua misericordia, per Filii tui sanguinem purgatus sum a peccatis, & ex peccatore factus sum sanctus, ut posthac non mihi vivam, sed tibi. Tuæ munificentiæ est, quod sanctus sum. Serva tuum beneficium. Ut enim ex me non potui liberare animam meam, ita sine te custodire non possum liberatam. Absolvat in me tua gratia, quod cœpit. Te largiente sanctus factus sum, non mea justitia, sed Filii tui, te custode perseverem, ut perficiar. At perfectus non ero, nisi totum servaris, totum restituas in resurrectione. Sunt enim qui profitentur resurrectionem animarum, corporum negant. Hi dividunt sanctorum felicitatem. At æquum & conveniens est, ut qui se totum mancipavit obsequiis divinis, totus servetur: quemadmodum orat Paulus pro Thessalonicensibus: *Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia, ut integer spiritus vester & anima & corpus sine querela in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur.*

Prior erat animæ cura, quia potior hominis pars est: nunc corpus etiam, quod fuit quasi socius ac minister laboris, vult esse consors gloriæ. *Salvum fac servum tuum, Deus meus, sperantem in te.* Primo versu Dominum appellans, professus est paupertatem suam: Servus enim nihil habet, & si quid habet, Domino habet, cujus beneficio habet. Quid enim ille habet suum, qui ipse non est suus? Hic sese servum appellat, non hominum, sed Dei. Gloriosus titulus est, appellari servum Dei. Magna felicitas est, esse servum Dei. Nisi enim fueris servus Dei, non regnabis cum Deo. Nemo sibi blandiatur, Regno, summo Pontificio, aliave quavis humana Dignitate, salvus non erit, nisi sit servus Dei. Atque ut in summo Dignitatis splendore, potest quilibet esse servus Dei: ita nullus est tam abjectæ servitutis apud homines, quin possit esse servus Dei. Qui Deo possidet divitias, qui Deo tenet ac gerit imperium, apud homines Rex est, apud Deum servus est, & hoc ipso vere Rex est, quia Dei servus. Qui facit peccatum, servus est peccati, nec potest quisquam duobus Dominis servire. Cui dominatur libido, avaritia, ira, ambitio, etiam si decem Regnis præsideat turpiter servus est, non Dei, sed cupiditatum suarum. Somniabant Philosophorum acutissimi, quos Stoicos appellant, libertatem quamdam, in qua summam felicitatis ponebant, rursus servitutem, in qua constituebant summam infelicitatem. Sed hujusmodi insomniis deludebantur, ignari veræ libertatis. Non adfert veram libertatem habitus ille sapientis, quem illi prædicant, efferunt ac jactitant. Quid igitur? Gratia Dei. Nam vere liberi sunt, quos Filius liberaverit. Quomodo liberat ille? Eramus servi peccati, liberi justitiæ, Christus abstulit nostra peccata, itaque exemit a servitute Satanæ, & suam nobis contulit justitiam, quam ex nobis nec habebamus, nec habere poteramus. Hoc pacto commutata est feliciter nostra conditio. Desivimus esse servi Diaboli, & cœpimus esse filii ac servi Dei; filii propter caritatem, servi propter obedientiam. Servus totus pendet a nutu Domini, nec agitur arbitrio proprio, sed Domini voluntas illi pro lege est. Nihil enim aliud est servus, quam vivum instrumentum Domini. Proinde in quibus mortuæ sunt humanæ cupiditates, nec ipsi jam vivunt, sed in eis vivit agitque Christus, hi vere sunt servi Dei. Hunc titulum ubique jactat Apostolus Paulus, Jesu Christi servum sese appellans, non quærens quæ ipsius erant, sed quæ Jesu Christi, nec hominibus placere studens, sed Deo. Quid enim dicit? *Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem.* Quid autem est hominibus placere? Est ab hominibus laudem, aut emolumentum venari potius quam a Deo. *Gal. 1.*

At qui vere servus est, numquam dimovet oculos a vultu Domini sui, ad illius nutum semper intentus, ad illius voluntatem moderans omnes vitæ actiones, non discernens quid ipse ferre possit, non expavescens minas hominum, non mortem imminentem. Alacer capessit, quidquid viderit Domino placere. Talem servum undique perfectum solus egit Christus, qui non faciebat voluntatem suam, sed Patris, id est, non tristis ac responsans, sed lætus, volens & alacer. Quum enim instaret hora mortis, exsultavit in spiritu, & gratias egit Patri.

Non hic agitabo quæstionem, an in Christum competat servi vocabulum? Qui favent ejus dignitati, malunt filium dici, quam servum. Qui respiciunt illius humilitatem, & ad mortem usque obedientiam, non horrent servi vocabulum. *Christus servus.* Filii nomine magis gaudent Sacræ Litteræ, & ipse Dominus Patrem sæpius appellat, quam Dominum aut Deum suum, & tamen Paulus scribit illi susceptam formam servi, hoc est, hominis, ut interpretantur quidam, nec servi modo, verum etiam servi mali & verberibus digni, quemadmodum dictus est eidem, venisse in similitudine carnis peccati. Sed absit hac de re inter conservos contentio, qui servum appellare gaudent imitentur illius obedientiam, quibus magis arridet filii nomen, imitentur illius caritatem, qui utrolibet nomine, agnoscunt Dominum Jesum, utrumque pro viribus exprimant. In rebus enim spiritualibus nihil vetat eumdem nunc servum, nunc filium appellari. Imo quemadmodum admonui, eos solos vere divites esse, qui vere pauperes sunt: ita dicendum est, neminem vere liberum esse, nisi qui Dei servus sit. Triste nomen est servitus, & nulli non dulcis est libertas. Sed innumera sunt servitutis genera, a quibus omnibus liberat una servitus Dei. Audimus quotidie querimonias hominum. Alii deplorant se durius haberi ab heris suis, alii vix ferunt jugum Principum, plerique prædicant intolerabiles hominum constitutiones. Sunt & filii, qui gravantur imperio parentum. Sunt uxores, quas premit imperiosa maritorum auctoritas, quamquam verissima servitus est servire peccato. Sed nullum est servitutis genus, unde non eximat servitus Dei. Ad hanc libertatem vocat Paulus 1 Cor. VII. *Pretio emti estis, nolite fieri servi hominum.* Habes herum, ex animo servias illi, non metu plagarum, sed amore Dei, qui hoc jussit per Apostolum Paulum. Si Deo ministras in hero, jam desiisti esse servus hominis. Sin contemto Deo, falleres aut compilares herum tuum, ni metueres furcam, jam vere servus es non Dei, sed hominis, Deum negligens, hominem metuens. Hæc est Christiana libertas, ad quam nos sæpe vocat Apostolus. Sic excutere jugum hominum pium est ac Deo gratum. Alioqui si religio liberaret a conditione servitutis, Paulus non remisisset Onesimum fugitivum servum domino suo Philemoni. Si Principum jussa sunt æqua, parendum est alacriter, ob hoc ipsum, quia vocant ad bonum: sin iniqua, modo ne impia, Domino in illis obtempera, qui jussit nos audientes esse præpositis, non solum commodis, sed morosis etiam ac difficilibus. Et ubi jussit hoc, inquies? Jussit per os & calamum Petri: *Subjecti, inquit, estote omni creaturæ.* Clamabis protinus, ô miseram servitutem, sed indicat libertatem, quum subdit, *propter Deum.* Qui propter Deum subjicitur homini, non homini servit, sed Deo. Ac mox: *Quia sic est voluntas Dei, ut benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam, quasi liberi, & non quasi velamen malitiæ habentes libertatem, sed sicut servi Dei.* Fucata libertas est, sub Euangelici nominis umbra servire propriis affectibus. Esto vere ac totus servus Dei, & excussisti jugum hominum. Si monet amicus quod est in rem tuam, lubens audis, & agis gratias, nec tibi videris servus, quod obtemperas alienæ voluntati, sed gaudes tuum negotium agere. Ita si constitutiones Principum invitant ad honesta, non traheris, sed admoneris: sin iniquæ sunt & graves, sic eas tolera, quemadmodum martyr tolerat impium Tyrannum. Jubet ire in vincula, it: jubet *1 Petri 2.*

bet extendi in eculeo, extenditur, non Tyranni jussis obtemperans, sed Domini voluntati, Deo subditus, homine superior. Quamquam impia præcipienti, nec homini nec Angelo parendum est. Dicit Tyrannus Martyri, pone cervicem, ponit. Dicit, incende thura Jovi, recusat. Ita si maritus aut pater præcipit honesta, puta, Deum tibi per illos præcipere. Sin molesta, in illis morem gere Deo, & incolumis tibi manet tua libertas. Sin impia, jam nec est quod amplectaris, velut a Deo præscriptum, nec quod amore Dei toleres, ut illic obedientiæ, hic patientiæ laudem feras. Hac via proficiscamur ad veram libertatem, ita desinentes esse servi hominum, ut simus servi Dei. Nam servire Deo, regnare est. Infeliciter autem affectant libertatem, qui sic excutiunt jugum hominum, ut cervicem induant jugo Diaboli. Faciat alacriter caritas, quod præscribit constitutio, & liber es ab imperio legis.

Sed ne vos diutius circumagam digressione, ad Psalmum redeo. Dominus Jesus Christus cum toto corpore, quod est Ecclesia, unus quodammodo servus est, quem perire non vult, & proclamat, *salvum fac servum tuum*. Annotandum & illud, quod ait, *Deus meus*. Deus enim juxta suam omnipotentiam, omnium Deus est, sed juxta Scripturarum proprietatem, non dicitur Deus nisi piorum, qui illum pro Deo colunt, qui nihil illi præferunt, qui illum ex toto corde, tota anima, totis viribus amant, quemadmodum dictus est Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Jacob. Impudenter hic dicit *Deus meus*, cujus Deus venter est, cujus Mamona Deus est, cujus Deus est voluptas, aut aliud quidvis, cujus gratia Deum negligit. Pari impudentia *Patrem* illum vocant, qui sunt ex Patre Diabolo, hujus autem filius est, quisquis odit proximum. Impudenter illum appellant *Dominum*, qui jussis illius non obtemperant, sed multo impudentissime *Deum suum* appellant, qui tot Diis suis serviunt. Non est Deus hæreticorum, qui se separant a Christo & Ecclesia. Simus igitur in Christo, simus in Ecclesia, ut communi voce dicere possimus: *Salvum fac servum tuum, Deus meus*. Vide quot argumentis hic peccator sollicitat, & quodammodo urget Dei benignitatem. Primo versu dixit, *quoniam inops & pauper sum*, quasi Deus non audiat nisi tales, & quasi talem esse, sit emeruisse divinum favorem. Proximo versu dicit: *Quoniam sanctus sum*. Non audire pauperes, est contra Dei misericordiam, non custodire, quod ipse sanctificavit per mortem unigeniti sui, non congruit divinæ substantiæ. Pauperes occlamant, ut audiantur. Sancta violare nefas est. Nunc quid allegat? *Servum tuum*. Etiam mali homines succurrunt quibuslibet servis suis periclitantibus, non ob aliud nisi quia servi sunt. Sed sunt & servi nequam, hoc est, ψευδόδουλοι, ab his ut se distingueret, adjecit, *sperantem in te*. Veri servi tota gloria in Domino est, tota spes in Domino. Cui si probatur, habet, quidquid habet ille. Spes est eorum, quæ nondum apparent, quemadmodum docet beatus Paulus. Servus itaque Dei dum est in hac vita, omnia facit alacriter, omnia tolerat patienter, & ad mortem oppetendam paratus, non alia re fretus, quam Domini promissis, quem scit non posse fallere, quum sit ipsa veritas. Quamquam hic *spem* positam arbitror, pro *fiducia*. Aut si quid interest, spes exspectat, fiducia non dubitat, & fiduciæ vocabulum latius patet, quam spei. *Beati autem omnes, qui confidunt in Domino*. Contra *maledictus homo, qui confidit in homine*. Quid igitur dicemus de his, qui confidunt in incerto divitiarum, qui fidunt in viribus suis, qui fidunt ingenio suo, qui fidunt meritis suis? hoc est, qui fiduciam collocant in se ipsis, non dissimiles illi pessimo servo e Comœdia, qui ita loquitur: *In me omnis spes est mihi*. (*In Phormione.*) Est spes humana de rebus humanis, qua quædam sperant homines ab hominibus. At quisquis ancoram spei, qua speramus salutem æternam, collocat in homine, maledictus est. Id adeo verum est, ut nec in Christo collocanda fuerit spes nostra, si nihil aliud esset quam homo. Non enim servat in æternum, nisi solus Deus. In hoc igitur uno ponenda est spes omnium, qui se gaudent illius servos appellari. Spes reliquæ frequenter pudefaciunt hominem, spes in Deo fixa, neminem confundit: & si confunduntur ad tempus, non confunduntur in æternum, quia liberantur ab ignominia, & probrum vertitur in gloriam, non per justitiam ipsorum, sed Dei, juxta Psalmum alium: *In te, Domine, speravi, non confundar in æternum, in justitia tua libera me*. Quæ autem est hæc *justitia Dei*? Quia pollicitus est auxilium suum omnibus, qui spem suam fixerunt in ipso. Justus autem est, qui, quod recepit, facit. Ergo debiti est, non gratiæ, quod opitulatur servis suis? Esset, ni fuisset gratuita promissio. Sic ad tempus confusus est Dominus gloriæ, quum esset opprobrium hominum & abjectio plebis, sed ignominia redundavit in gloriam. Quod si nec in Christo ut homine, reponenda est spes Ecclesiæ, quantum aberrant isti, qui contaminate viventes spem salutis collocant in Barbara, Christophoro aut Georgio, sibi persuadentes se non perituros utcumque vixerint, modo illos certis quibusdam ritibus colant. Porro, quod cantio quædam olim nautica, nunc etiam in Templis quibusdam canitur, in qua sacratissimam Virginem appellamus *spem nostram*, quamquam ad ejusmodi connivet Ecclesia, indulgens simplicium affectibus, & probabiliter excusatur a piis hominibus, tamen spiritualibus viris hoc debet esse carius, quod in litteris divinis ita frequens est, ut aliud non reperiatur.

Ne quis vero suspicetur hunc sermonem eo tendere, ut damnetur cultus Divorum, sed ut intelligamus, in quo Scriptura doceat esse figendam spei totius ancoram. Ut multum valeant Sanctorum suffragia, certe salutis sacram ancoram non oportet figere nisi in Deo, cujus beneficium est, quidquid accipimus, undecumque aut quomodocumque collatum. Ita quidam spem suam collocant in precibus Monachorum aut Monacharum. Dant cibum & stipulantur meritorium consortium, atque hac spe freti, vivunt suarum cupiditatum arbitrio. Quod opitulantur egentibus, laudo, quod sentiunt piorum preces multum valere apud Deum, probo. At quod plus fidunt hominibus quam Deo, quis possit approbare? Hic protinus dices, imo spero in Domino. Si speras, muta vitam. Qui enim sperat in Domino, timet Dominum, diligit Dominum. Stulta spes est, quæ sibi pollicetur a Deo quæ non est ille pollicitus. Pollicitus est misericordiam suam, sed conversis, sed timentibus, sed invocantibus, sed diligentibus. Adde piorum interpellationes, veluti secundaria subsidia, sed ipse potius implora Domini misericordiam, ut victor affectuum, spem tuam colloces in Deo. Nemo vere sperat in Domino, nisi contemnit omnia mundi præsidia. Omnes undique clamant se sperare in Deo, cæterum ignis tentationis prodit, quis vere spem suam fixerit in Deo. Complures videmus, qui quum orbantur liberis, excutiuntur facultatibus, spoliantur honoribus, quas querimonias edunt, quos ejulatus excitant, quos tumultus miscent? Lacerant capillos, percutiunt pectus, vellunt genas, quidam etiam ad laqueum properant. Sunt qui nec a blasphemiis in Deum temperant. Hos si rebus tranquillis percontéris, num spem habeant in Deo, nihil cunctantes respondeant, maxime. At afflictionis procella satis arguit, ubi spem fixerint. Qui orbatus filio, clamat: O me deploratum, ô me perditum, in filio fixerat spem suam, non in Deo. Qui amissa uxore despondet animum, ac vitam sibi acerbam clamat, spem in uxore collocarat, non in Deo. Qui spoliatus facultatibus quærit morte finire dolorem, in facultatibus spem suam reposuerat, non in Domino. Qui vere spem fixerunt in Deo, dicunt cum beato Job: *Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit ita factum est, sit nomen Domini benedictum*. Dicunt cum Paulo: *Mihi vivere Christus est, & mori lucrum*. Non est quorumlibet dicere, spero in Domino. Præcipua commendatio pietatis hoc elogio continetur. Nam & hoc beatus Paulus inter titulos veræ viduæ posuit: *Si speravit in Domino*. Fortasse humilius videbitur alicui, parum-

A parumque dignum concione, sed tamen in simplicium utilitatem dicetur. Doctorum caritas patienter audiet, quod imperitorum tribuitur necessitati. Apud Latinos qui dicit *clamavi*, significat se finisse clamorem, qui dicit *fletit* aut *speravit*, rem significat præteritam. Apud Græcos non item, sed plurima verba sunt, quæ declarant actionem cœptam quidem, sed etiamnum manentem, veluti quum dicunt *speravi in te*, non significant abjectam spem, sed fixam. Quum dicunt *lætatus sum*, non significant transisse gaudium, sed inhærere: ita quum dicunt *clamavi*, non indicant silentium, sed clamorem perpetuum, quemadmodum & in paucis Latinis activæ vocis: qui novit, non desiit nosse, B sed impressam animo notitiam tenet: qui odit non desiit odisse, sed odium conceptum habet in animo: qui meminit, non desiit tenere memoria, sed habet impressum. Itaque *sperasse in Domino*, est, spem fixisse in Domino: & *clamasse ad Dominum*, est jugiter illum deprecari, quod verbum habet versiculus sequens. Sequitur enim: *Miserere mei, Domine, quoniam ad te clamavi tota die.* Quid habebat Christus miserabile, nisi quod nostram adsumserat miseriam, ut eam nobis verteret in felicitatem? Pro toto igitur corpore suo clamat Caput, *miserere mei, Domine.* Non est proprie miseria, ubi non est peccatum. Nam solus vere miser est, qui habet iratum Deum. Solum autem peccatum separat inter Deum & homines. *Eramus autem omnes na-* C *tura filii iræ, & inimici Dei.* Orat igitur Antistes noster, ut Deus omnibus in ipsum credituris, per mortem ipsius, sua peccata condonet. Hic non appellat Dei justitiam, sed misericordiam. Gratis enim liberati sumus, magno quidem pretio, sed alieno. Verum ut in litteris divinis, vox malitiæ non semper sonat vitium, sed interdum afflictionem, velut in Euangelio:

Math. 6. *Sufficit diei malitia sua.* Psalmus item *diem malum* vocat, diem horroris & periculi. Et Patriarcha Jacob Gen. XLVII. dicit, *vita sua dies paucos & malos*, non utique scelerosos, sed afflictos. Quin & Ephesiis scribens beatus Paulus, jubet *redimi tempus, quod dies sint mali.* Similiter & Ecclesiastes, jubet nos *frui die bo-* D *no, & præcavere malum*, bonum appellans prosperitatis, malum calamitatis. Sic & miseria nonnumquam sonat afflictionem, quæ maxime solet urgere sanctos in hoc mundo, quemadmodum legimus Psalmo XI. *Propter miseriam inopum & gemitum pauperum, nunc exsurgam:* ubi Græci legunt ταλαιπωρία, quæ vox a tolerandis molestiis dicta est, non a vitiis. Eamdem vocem usurpavit Paulus Rom. VII. *Miser ego homo, quis me liberabit*, ταλαίπωρος. Porro libri Hebræorum, juxta linguæ illius proprietatem, interdum quodvis beneficium, pietatis ergo gratis collatum, appellant misericordiam, nos etiam Latine loquentes, Græcam vo- E cem usurpamus, dicentes eleemosynam. Est ergo locus misericordiæ, ubi peccatum quidem non est, sed non deest afflictio, non deest periculum. Ubicumque igitur misericordia, ibi miseria, quæ nemini deest, quamdiu gravatur hoc mortali corpore. Ergo quamdiu versamur in mundo, clamandum est ad Dominum: *Miserere mei, Domine.*

Clamor est vehemens cordis affectus, non vocis intentio, quemadmodum inclamabant Sacerdotes Baal, quorum tumultus optimo jure irrisit Propheta, quasi stertentem, aut peregrinantem, aut aliis intentum, vociferatione voluerint excitare Deum suum, non quod improbandum sit orare voce, convenit enim F ut oret totus homo, sed vox corporis inanis est, nisi clamet affectus: nec clamor in voce debet esse, sed in affectu, qui vel in silentio ferit aures Divinas. Corporis vocem oportet esse modestam. At hodie quidam in templis mira vocis ostentatione tonant verius, quam canunt, quum interim animus sit otiosus. Habent & pietatis officia vocem efficacem. Ut enim caritas vocalis est, ut fides μεγαλόφωνος est, quæ ferit aures Dei, etiam si lingua sileat: ita clamorem suum habet eleemosyna, vocem suam habet condonata proximo offensa, denique clamant omnia hominis benefacta, & clamant ad Deum, quæ a caritate in Deum profecta sunt. Quæ autem gloriæ causa fiunt, clamant ad homines, apud Deum muta sunt. Vis tibi probari, quod opera bona clamorem suum habent? Audi Dominum per os Esaiæ loquentem, *dimitte eos, qui* 58.
confracti sunt liberos, & omne onus dirumpe. Frange esurienti panem tuum, & egenos vagosque induc in domum tuam, cum videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris. Quid sequitur? *Tunc invocabis, & Dominus exaudiet, clamabis, & dicet, ecce adsum; quia misericors sum Dominus Deus tuus.* Nimirum, hæc fecisse, clamasse est. Astipulatur huic Ecclesiasticus: *Conclu-* 29.
de, inquit, *eleemosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo.* Quæ retrusa sunt, non solent facile audiri: at eleemosyna, quo magis est in abdito, hoc vehementius occlamat Divinis auribus. Gratissimus Deo clamor, quum simul & affectus pius opera caritatis, & vox corporis, ubi res postulat, suavem harmoniam occinunt auribus Dei. Quamquam corporis vocem nihil moratur Dominus: *Clamabat sanguis Abel ad Deum de terra*, quum nihil loqueretur. Audiit a Deo Moses: *Quid clamas ad me*, quum prostratus oraret tacitus? Clamavit, & audita est Anna Helchanæ quum vox nulla prorumperet. Cum his clamemus, Fratres, ut exaudiamur. Sed clamemus ad Dominum, non contra Dominum. Clamant multi rebus afflictis, sed contra Dominum, qui vociferantur sibi a Deo fieri injuriam, quod talia patiantur. At qui spem fixerunt in Domino, clamant ad Dominum. Qui fiduciam collocarunt in Principibus, ingruente procella, clamant ad Principes. Qui confidunt in divitiis, ad has clamant, quum periclitantur. At oves Dei nesciunt clamare, nesciunt balare, nisi ad pastorem suum Deum. Quid autem clamant? *Miserere.* Nihil nominatim orant. Satis est si misereatur. Quomodo sit miserendum, ipse novit optime. Miseretur interdum, quum immittit afflictiones, audeo plus dicere: Miseretur, quum patitur suos labi in grave crimen. Miseretur, quum afflictionem solatio temperat, ut nostra imbecillitas possit sustinere; miseretur, quum liberat a malis ac pro tristibus immittit lætiora; miseretur quum largitur gratiam; miseretur quum auget; miseretur quum servat. Quidquid muneris accipimus a Deo, quoniam indebitum, quoniam gratuitum est, misericordia est. Unde non solum misericordia Domini plena est terra, sed & super cœlos & apud inferos misericordia ejus. Nec est simplex Domini misericordia, sed misericordiæ illius multæ, paratæ omnibus clamantibus ad illum. Alia liberat, alia prævenit, alia comitatur, alia sequitur, alia tuetur, alia consolatur, alia flagellat ut emendet, alia largitur ut ditet. Quid plura? Ut sapientiæ, ita nec misericordiæ ejus est numerus. Divites hujus mundi nimium vocales & clamosos mendicos submovent a vestibulo, quod obstrepant delitiantibus. At Deus talibus mendicis favet, non quod ipse hinc capiat voluptatem, sed quod nos utilitatem. Videte enim hujus mendici improbitatem: Clamavit toto die, & hoc ipso postulat esse commendatus, quod non destiterit clamare. Quid autem est toto die, nisi per omne vitæ tempus? Exortus mundi diem incipit, occasus finit. Ita suus cuique dies incipit nascenti, occidit morienti. Nasci nobis oriri est, senectus vespera est, mors occasus. Quamquam occasum nostrum non semper monet instare præcedens vespera. Nec quisquam hominum numerare potest horas sui diei, quemadmodum metimur clepsydris & horologiis diem mundi. Morituros nos scimus omnes, quando quisque moriturus sit, novit nemo. Quod expediebat nobis, scire datum est: quod non expediebat, celatum est. Exspectemus singulis horis occasum nostrum, nec comperendinemus converti ad Dominum. Viator si desint æra aut horologia, quæ nuntient horas, quam sollicitis oculis observat umbras arborum, metitur cœlum: quod si nubium densitas obstat, quo est incertior, hoc magis accelerat iter, ne nox occupet. Nobis autem ut nihil est certius morte, ita nihil incertius hora mortis. In foribus esse credamus, quod omni momento potest accidere. Ne cessemus

mus in hac via nostra, properemus, acceleremus, ne nos occupet æterna nox. Viator oppressus nocte, spe lucis rediturae consolatur noctis tædium, at nostro diei, si cessaverimus, succedit æterna nox. Clamemus ad Dominum, Fratres carissimi, & clamemus indesinenter, & clamemus in die. Ubi venerit nox, inutilis erit clamor. Frustra clamarunt fatuæ virgines, quia nocte clamaverunt. Frustra dives Euangelicus, quia post occasum: frustra qui in nomine Jesu Prophetias ediderant, quia noctu clamarunt. *Omnia tempus habent*, Fratres, quemadmodum scribit Ecclesiastes. *Est tempus loquendi, est tempus tacendi.* Quamdiu sumus in hac vita, tempus est loquendi, ubi hinc migraverimus, tempus erit tacendi. Ibi loquetur adversarius, accusans nos apud Deum: ibi loquetur judex, reddens unicuique, prout gesserit in corpore. Quid enim illic loquamur, aut cui loquamur? Misericordiæ? Audiemus, misericordiæ tempus præteriit, nunc judicii tempus est. Tunc clamandum erat, quum dies esset. Appellabimus justitiam? Audiemus, ante judicium para justitiam. Quamquam tutum non est appellare justitiam Dei, nisi adsit misericordia, quæ superexultat judicio. Ibi justitia suas agit partes. Hic Domini misericordiam appellemus, & per illam justitiam præparemus, ut ad illud tribunal, juxta vaticinium Esaiæ, præcedat nos justitia nostra, & gloria Domini colligat nos. Toto die clamandum est, sed qui non clamavit in aurora, qui siluit in meridie, qui non clamavit vesperi, saltem in extremo crepusculo clamet ad Dominum. Nec enim desperandum, quamdiu spirat homo, spes est. Simul atque efflavit animam, nox est. Fortasse alii possunt clamare pro te, ipse pro te clamare non potes. Atqui legimus in arcanis litteris sanctos media nocte clamasse ad Dominum. Nam nox erat, quum Christus in horto clamaret ad Patrem. Quicumque vivi clamant ad Dominum, in die clamant, etiamsi cœlum habeat profundam noctem. Est & nox afflictionis ac tentationis. In hac maxime clamandum ad Dominum. Nox erat gemina, quum fugerent Apostoli, quum Petrus abnegaret Dominum. Nox erat etiam hora sexta, claro die, quum Dominus crucifigeretur, quia hactenus erat potestas tenebrarum. Ibi recitavit Psalmum XXI. in quo sic loquitur, *Clamavi per diem & non exaudies, & nocte, & non ad insipientiam mihi.* Et in prosperis & in adversis clamandum est ad Deum, etsi non protinus dat quod petimus, ne desinamus a clamando, si non audivit clamorem diurnum audiet nocturnum. Audiet, inquam, etiamsi non dederit quod votis expressisti. Hoc præcipuum votum tuum est: Optas salutem æternam, ad id si non conducunt res prosperæ, Deus immittit afflictionem, ut vel vexatio det intellectum auditui. Hoc quoties fit, tum non auditus in die clamans, audiris in nocte. Habes summam votorum tuorum, etiamsi negatum est quod humanus flagitabat affectus. Jam est & nox ignorantiæ, in qua versabantur Judæi, litteræ adhærentes, sed longe magis Ethnici, Deum ignorantes, ac muta Idola pro Diis venerantes. Hanc noctem dispulit exoriens Euangelii lux, discussit umbras legis, detexit errores gentium, per universum orbem emittens radios clarissimæ veritatis. Hoc est quod scribit Apostolus: *Nox præcessit, dies adest, abjiciamus ergo opera tenebrarum.* Hic erat dies quem fecit Dominus, ut qui prius eramus filii tenebrarum, nunc exsultemus & lætemur in lumine Domini Dei nostri. Totum autem hoc tempus, quod annorum, mensium ac dierum vicibus ab Euangelii exortu decurrit, usque ad consummationem seculi, unus est dies, quemadmodum ex Paulo docuimus. Imo tempus universum, quod ab orbe condito numerosa seculorum serie volvitur, usque ad judicii diem, unicus est dies. Quamquam enim ante prædicatam Christi gratiam, Euangelium erat in multis absconditum, tamen nulli piorum defuit dies Euangelicus, quantum illi seculo satis erat. Nec toto hoc die cessat Ecclesia velut unus homo, clamare ad Dominum, *miserere mei.* Alii nondum nati sunt, alii migrarunt hinc, perpetuus tamen est Ecclesiæ clamor in his, qui supersunt: nec muta est pro his, quos leviora commissa cum spe relaxationis remorantur in cruciatibus.

Eccl. 3.

Cap. 58.

Quoniam autem miseriam ac molestiam suam profitetur, qui implorat misericordiam, ideo subjicit, *Lætifica animam servi tui, quoniam ad te levavi animam meam.* Toties Scriptura mystica nominat animam Christi, & ubi sunt Apollinaris discipuli, qui negant Christo fuisse animam humanam, mentientes illi loco animæ fuisse Divinam naturam? Tres diversæ res sive substantiæ erant in Christo. Verum corpus humanum doloribus ac morti obnoxium, aut certe harum affectionum capax. Divina Natura, quæ sibi Naturam humanam adsumserat: & Anima humana, pura quidem a peccatis, sed ejusdem conditionis, cujus nostræ sunt. Et hæc omnia unus & idem Christus, cui gloria in omne ævum. Totum hominem adsumsit, ut totum hominem restitueret. Corpore mortem pertulit, anima cruciatus. Atqui in Divinam Naturam nihil horum cadit. Porro dolorem sentit in anima, qui rogat lætificari animam suam. Tristis erat anima Christi usque ad mortem, quum horreret & angeretur, adeo ut guttæ sanguineæ defluerent in terram ab ipsius sacratissimo corpore. Hunc dolorem in se recepit, non ficte, sed vere, partim ut nobis argumenta daret adsumtæ nostræ infirmitatis, partim ut suis martyribus formam ostenderet, unde in simili rerum statu solatium petere deberent. Nec tam dolebat mortem imminentem, quam quod videret tam multos infirmitate carnis ipsius offensos, in æternum perituros. Sitiebat hominum salutem ardore ineffabili. Nec solus tristis erat, sed erant & electorum ipsius omnium, quos mortis suæ conscios esse voluit, animi mœstitudine gravati. Quin & post resurrectionem, confabulantur duo discipuli euntes in Emauntem de Jesu, sed tristes, ac propemodum desperantes. Orat igitur Caput pro membris suis periclitantibus, ut qui fuerant contristati morte Domini, lætificarentur resurrectione Domini. Quamquam autem Dominus Jesus semel mortuus est pro peccatis nostris, numquam postea moriturus, semel resurrexit, semper in cœlis victurus, tamen post commemoratam Quadragesimæ diebus mortem illius, ubi illuxerit ille resurrectionis dies, ut hilarescit universa Ecclesia, ut gestit, ut triumphat, quam lætas voces decantat, subinde repetens *alleluja*, subinde recinens illum versiculum: *Hæc dies quam fecit Dominus, exsultemus & lætemur in ea.* Verum hæc lætitia in multis inepta est, in nonnullis otiosa, si non adsit alacritas spiritus. Quidam male precantur tandem, tandem exhaustæ Quadragesimæ, gaudent submota jejunia, redditas carnes, abjiciunt vestes sordidas, sumunt splendidas. Instruuntur mensæ lautioribus epulis, revocatur fastus, revocantur delitiæ, choreæ, quas in Quadragesima non abjecerant, sed dissimularant. Quid multis? Ita lugere desinunt, ut de integro lugenda committant. Fratres mei, non hæc est lætitia, quam tanto clamore rogat hic Psalmus, neque enim clamat, lætifica ventrem, gulam, aut carnem servi tui, sed *lætifica animam servi tui.* Nemo vere lætificatur resurrectione Christi, nisi qui cum illo resurgit a vitiis, in novitatem vitæ. Quid refert sumsisse vestem candidam, si anima magis etiam sordidetur, quam antea? quid prodest ore sonare alleluja, si infelix animus sibi male conscius, intus decantet lamentationes & væ!

Vis autem impetrare veram animæ lætitiam? vide quid sequatur, *quia ad te levavi animam meam.* Nisi levaris animam tuam ad Deum, non senties illud verum paschale gaudium. Resurrexit Christus, surge & tu. Mundus in humili est. Et *in mundo*, inquit Dominus, *tristitiam habebitis.* Sed ubi gaudium? Ipse demonstrat. *Iterum*, inquit, *videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet a vobis.* Utinam resurgat Christus in nobis omnibus, & iterum dignetur videre nos, ut gaudeat non lingua nostra, non gula nostra, non venter noster, non caro nostra, sed cor nostrum. Nemo non quærit gaudium, plurimæque sunt artes, quibus homines id sibi conantur adsci-

adſciſcere, ſed non eſt gaudium cordis in mundo, mihi credite, non eſt gaudium cordis in mundo. In Chriſto verum eſt gaudium, in Chriſto cordis eſt gaudium, in Chriſto gaudium eſt, quod numquam aufertur. Sed Chriſtus ſubvectus eſt in cœlum, eo ſi non poſſumus tollere corpora noſtra, ſaltem tollamus corda noſtra, eo levemus animas noſtras, non ſapientes ea, quæ ſunt ſuper terram, ſed quæ ſunt in cœlis. Ubi amas, ibi verſatur anima tua, ut poſſis cum Apoſtolo dicere: *Noſtra autem converſatio in cœlis eſt.* Ibi verſans anima, guſtat ea *quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adſcenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus ſe.* Homines ſunt, qui carnem ſapiunt. Res eſt terrena caro. Supra hominem ſit oportet, qui velit hoc ſentire gaudium. Multi levant animas ſuas contra Deum, & implicant ſe doloribus multis. Quiſquis levat animam ad Deum, ſentit eſſe verum, quod dixit Sapiens Hebræus: *Secura mens quaſi juge convivium.* Orantes levamus capita, manus & oculos ſuſtollimus in cœlum, & recte facimus, ſi ſimul levemus & animas ad Deum. Qualia ſunt quorum amore ducimur, tales fiunt animi noſtri. Nihil eſt peccato gravius, hoc onuſta anima quomodo ſe levaret ad Deum? Apud Zachariam Prophetam mulier inſidet plumbo, & plumbea maſſa conjicitur in os ejus: plumbum eſt iniquitas, mulier eſt prava cupiditas, adhæſit plumbo, & hauſit plumbeam maſſam. Habes imaginem animæ peccatis gravatæ. Jam mihi perpende, quam ſint humiles res, quarum amore tumultuantur homines, huic mundo dediti. Aurum, argentum, & gemmæ, in intimis terræ tenebris naſcuntur. Illic habitat anima avari. Libido corporis in extremas corporis partes relegata eſt. Illic habitat anima libidinoſi. In cellis vinariis habitat anima temulenti. Nonne tales cum Vulpibus & Urſis habitant in foveis terræ, nonne cum Suibus volutantur in cœno? Nonne cum Anguillis volvuntur in limo, cum Limacibus humi repunt? Quando iſti poſſint animas in cœlum attollere, niſi ex Vulpibus & Suibus fiant Columbæ, ut ſubvolantes in foramina petræ, petra autem Chriſtus eſt, inveniant requiem, inveniant veram lætitiam, quam in ſe non inveniunt? Columba fieri cupiebat Propheta, qui in alio quodam Pſalmo, pertæſus corporis hujus ſarcinam: *Quis*, inquit, *dabit mihi pennas ſicut columbæ, & volabo & requieſcam?* In volatu labor eſt, ſed ſuccedit requies. Durum eſt humanæ naturæ, ab his rebus, quæ in præſenti delectant aut cruciant, animum ſubducere ad amorem ſpemque cœleſtium, ſed niſi ſubvolaris, non habebis requiem, non habebis cordis gaudium. Humile eſt totum quod habet hic mundus viſibilis, humilis totus homo, niſi tranſvolarit ſe ipſum, non lætificabitur anima ipſius. Parum dicit, qui dicit ſordidas voluptates, ſordidius lucrum, eſſe rem humilem. Cape ſummum faſtigium humanæ dignitatis, humanæ ſapientiæ, humanæ juſtitiæ, humile quiddam eſt, nec lætificare poteſt animam hominis, niſi ſurrigatur in ſublime.

Dices, quomodo poterit hoc fieri, ut quod Græcis eſt in proverbio, *fiat aſinus avis?* Effectus a Domino eſt, qui nos attrahit, ut levemur ad ipſum. Adimit ſarcinam peccatorum, addit alatam fidem, igneam caritatem, geſtientem ſpem, his vehiculis levatur anima ad Dominum. Modum autem docet Hieremias: *Bonum eſt*, inquit, *viro quum portarit jugum ab adoleſcentia. Sedebit ſolitarius & tacebit, quia levavit ſe ſuper ſe.* Hic occurrit animis quorumdam, quid jugum ad volatum? Deprimit magis, quam ſublevat. Sed Domini jugum leve eſt, adeo ut & in cœlum ſubvehat. Ergo quiſquis ſubvolare cupit ad Dominum, excutiat jugum Satanæ, & hujus mundi, & ſuſcipiat in ſe commodum ac leve jugum Chriſti, idque ab adoleſcentia ſua, hoc eſt, quum poſita infantia, cœperit proficere ſpiritu. Habet enim & pietas infantiam, adoleſcentiam, juventutem, ac virilem ætatem ſuam, ſenectutem neſcit. Senectus enim peccantium eſt. Cæterum quiſquis exuit veterem hominem cum actibus ſuis, repubeſcit in Chriſto. Sedebit autem jam ſedatis carnis cupiditatibus, quæ degravant animam: & ſedebit ſolitarius, abdicatis præſidiis omnibus, quæ ſeſe ingerunt, non reſpiciens, nec ad Patrem aut Matrem, nec ad Uxorem aut Liberos, nec ad Principes aut Dignitates, nec ad juventutem corporis, nec ad vires aut opes, nec ad hujus mundi ſapientiam, nec ad mortem, nec vitam, denique nec ad Divos, nec ad Angelos. *Sedens autem tacebit*, non obmurmurans in adverſis, non jubilans in proſperis, ſed quemadmodum habet verſiculus præcedens apud eumdem Prophetam: *Cum ſilentio præſtolabitur ſalutare Domini.* Quî poteſt, inquies, homo terrenus rem tam arduam? *Quia levavit ſe ſupra ſe.* Pedibus terram contingit, ſed cor habet apud Deum. Oremus Dominum, Fratres, ut ex animalibus reptilibus faciat Columbas eos, qui nondum poſſunt animas ſuas levare ad Dominum. Ille devolavit e cœlis, nobiſcum repſit in terris, ut nos ex terreſtribus animantibus faceret cœli volucres, paulatim affectus noſtros ſubvehens ad cœleſtia, velut Aquila provocans ad volandum pullos ſuos. Frequenter orabat in monte, in monte transfiguratus eſt, ſublatus in crucem, mortuus eſt cœlo vicinior, e monte ſublatus eſt in cœlum. Quid hoc aliud erat, quam pullos adhuc involucres ad volandum provocare? Miſit Spiritum igneum, ex terrenis fecit homines flammeos. Ignis autem non alio fertur, quam in cœlum. Quam erant humiles, quam craſſi diſcipuli prius quam levarent ſe ſupra ſe? At quanto alios, vidit illos Propheta Eſaias, quum admirans diceret: *Qui ſunt hi, qui ut nubes volant, & quaſi columbæ ad feneſtras ſuas?* Cap. 60. Petrus & Paulus in Epiſtolis ſuis numquid humile, numquid terrenum habent? Meras flammas loquuntur, fulgura crepant, ac tonitrua cœleſtia reſonant. Horum exemplo commoti rogemus Dominum, ut trahat animas ſuas ad ſe, ut illius ope adjuti, levemus animas noſtras ad ipſum, & inveniamus veram lætitiam ab eo, qui fons eſt omnis gaudii. Sed, ut dixi, levemus animas ad eum, in ipſius benignitate, non in noſtris meritis collocantes noſtram fiduciam.

Unde ſubjecit: *Quoniam tu, Domine, ſuavis es & mitis, & multa miſericordia omnibus invocantibus te.* Ideo lætifica animam ſervi tui, non quod ego merear, ſed quod natura benignus es ac mitis. Quod nos legimus *ſuavis*, Græcis eſt χρηςός, quod magis *bonum*, *commodum* ac *benignum* ſonat. Quod nos *mitis*, Græce eſt ἐπιεικής, quod *humanum* poſſis vertere. Item quod in Euangelio legimus, Jugum Domini *ſuave*, Græce eſt χρηςόν, ut diſtinguat a jugo tyrannico Satanæ, quod grave eſt & iniquum. Et ἐπιεικής proprie dicitur, qui non utitur ſummo jure ſuo, ſed humanitatem potius ſequitur. *Tollere jugum Domini*, eſt levare animam ad Dominum. Sed nemo poteſt tollere jugum Dei, niſi prius excuſſerit jugum Diaboli, quo miſere deprimuntur, qui ſerviunt peccatis. Nec eſt quod horreas jugum Domini. Commodus eſt ac benignus, dono caritatis levia reddens quæ præcepit, & in æſtimatione noſtrorum operum æquus eſt & humanus. Agnoſcit infirmitatem noſtram, & ignoſcit imbecillitati noſtræ, ſi minus, quam oportet, ſuſtulerimus ad illum corda noſtra, adjuvat viriculas noſtras, & condonat nobis negligentiam noſtram, tolerans & opitulans, donec proficiamus: nec ſolum benignus eſt & humanus, ſed etiam πολυέλεος, hoc eſt, *multa miſericordia.* Miſericordia eſt donare peccata, ſed multa eſt miſericordia, etiam ditare gratia ſpirituali, cui peccata remiſit. Accedamus igitur imbecilles cum fiducia ad Dominum, ſed benignum ac lenem: accedamus imperfecti ad Dominum humanum, & æquum levioribus erratis: accedamus pœnitentes ad eum, qui magnus eſt miſericordia. Sic enim ſonat Hebræis, quod Septuaginta verterunt πολυέλεος. Horres magnitudinem potentiæ, cogita magnitudinem miſericordiæ. Tantum invoca, agnoſce culpam, & implora veniam. Non eſt apud illum perſonarum diſcrimen, multum miſericors eſt omnibus, qui invocant illum. Judæi conabantur gentes ab Euangelii gratia ſecludere, non agnoſcen-

ſcentes magnitudinem & amplitudinem divinæ miſericordiæ, ſed Dominus neminem ſubmovit a ſua gratia, non Judæum, non Græcum, non Aſianum, non Barbarum. Invocavit Scytha, auditus eſt: invocavit Danus, non repulſus eſt: invocavit Hiſpanus, admiſſus eſt: invocavit Hibernus, expertus eſt miſericordiam: clamavit Indus, auditus eſt: clamavit Æthiops, exauditus eſt. Gentes tam efferatis moribus, ut dubitari potuerit, hominesne eſſent an feræ, invocarunt nomen Domini, & expertæ ſunt illius divitem miſericordiam. Nec ſexus ullus, nec ætas ulla ſubmota eſt a miſericordia Domini, prius anguſta apud Judæos, mox largius effuſa per omnes terrarum nationes. Hoc eſt, quod iturus ad victimam Dominus orabat Patrem, ut non ſolum in angulo orbis Judæa, ſed in omnibus quaqua patet orbis, nationibus invocaretur nomen Domini, & experirentur omnes illius benignitatem, humanitatem ac miſericordiam. Et hodie quicumque invocat nomen Domini, ſalvus eſt. Sed invoca Dominum, hoc eſt, ſervus agnoſce Dominum, & invoca non voce tantum, ſed & corde. Alioqui nihil moratur illos, qui labiis clamant Domine, Domine, quum cor ipſorum longe aliud clamet. Nec Dominum invocat, qui petit aliquid inutile ad æternam ſalutem. Qui petit mortem inimici, non invocat Dominum, id poſtulans quod diſplicet, Domino. Dominus juſſit inimicum diligi, & tu illius petis exitium? Malus ſervus eſt, qui Domino ſuo præſcribit, quid per eum velit fieri. Qui petit, ut morbo levetur, neſcit an invocet Dominum, quippe ignarus, an hoc expediat ad ſalutem. Ergo ſi durat morbus, ne murmuret, ubi eſt ille Dominus benignus, humanus & multum miſericors invocantibus ipſum? Ecce toties invocavi, non exaudior. Si vere invocaſti, exauditus es. Non datum eſt quod petebas, ſed majoris erat miſericordiæ negare, quam dare quod petebas. Summa votorum eſſe debet, ut habeas ipſum Dominum. Proinde id datum eſt, quod iſti voto conducibilius erat. Invocemus Dominum cum Chriſto, & in Chriſto, qui nos invocare docuit, qui pro nobis invocavit, & in nobis invocat, ſi modo illius ſpiritu ducimur, & per illum exaudiemur. Et ſi differtur quod petimus, ne protinus deſperemus. Imitemur viduam improbam in Euangelio nobis propoſitam, imitemur nocturnum petitorem, qui vicinum inſtantia ſua coegit e lecto ſurgere, & tres panes porrigere. Iterum atque iterum pulſemus fores, clamantes: Auribus percipe, Domine, orationem meam, & intende voci deprecationis meæ. Auxit huic mendico clamandi fiduciam, conſiderata Domini benignitas, humanitas & miſericordia multa. Primum clamabat, inclina aurem tuam, nunc factus audacior, orat ut precationem ſuam recipiat in aures ſuas, nec leviter recipiat, ſed intentum ſe præbeat oranti. Agnoſcitis linguam Scripturarum, tropis quibuſdam humanis, hominibus balbutientem. Deus inclinat aurem, quum non averſatur preces. Percipit aure, ſive inaurit, ut Græcam vocem imiter, quæ eſt ἐνωτίσαι, quum largiri dignatur, quod petimus. Intentus eſt precationi noſtræ, quum hoc largitur, quod nobis potiſſimum conducit ad æternam ſalutem. Homo rogatus interdum dat, quod quia petenti nocet, dediſſe pœnitet. At qui intentus audit preces, dijudicat precationem flagitantis, melius illi proſpiciens, quam ipſe proſpicit ſibi.

Homines interdum recipiunt preces in aurem, quas non demittunt in animum, at Deo non eſt aliud auris, aliud animus. Et ſi recipiunt in animum, rurſus obliviſcuntur, ut ſubinde ſint appellandi. At Deo nihil excidit, quod ſemel demiſit in aures, quamquam noſtris interpellationibus gaudet, non ut commoneatur, ſed ut noſter augeſcat in ipſum affectus. Petamus igitur ipſo digna, ſi volumus ut intendat vocibus noſtris. Multi petunt a Deo, quæ non auderent petere a bono Principe homine, & audent dicere, intende voci deprecationis meæ. Hoc non eſt emereri miſericordiam, ſed provocare iram Domini. Oras exitium proximi, crudeliter oras, & poſtulas Domini miſericordiam?

A Dicis Domino, *quoniam ſuavis es & mitis*, & tu tam aſper atque immitis es in fratrem? Quomodo placabis Dominum, qui placando offendis, aut quo ſacrificio propitiabis illum, quum tuum ſacrificium crimen ſit? Aut qua fronte poſtulas, ut Dominus intendat precibus tuis, quum tu ſurdus ſis ad preces proximi tui? Aut quo ore rogas, ut tuam deprecationem recipiat in aures ſuas, quum tu ad illius præcepta ſurdas habeas aures? Verum ut hæc libera fronte petere poſſimus, Fratres, utque cum fructu dicamus, ne dimoveamus oculos noſtros a Præſule noſtro Chriſto Jeſu. Ille ſemper aures intentas habuit præceptis Patris, uſque ad mortem, ſemper habet aures patulas ad clamorem miB ſerorum. Hunc pro viribus imitemur, ut cum illo exaudiamur. Clamavit ille in cruce, & exauditus eſt. Conſcendamus & nos crucem quiſquis ſuam, & inde clamemus ad Dominum: *In die tribulationis clamavi ad te, quoniam exaudiſti.* Vide ut creſcit inter orandum fiducia. Proximo verſu prædicavit Domini benignitatem, humanitatem, miſericordiam. Unde cognitam? Expertus ſum, inquit. Dicit Pſalmus alius: *Videte & guſtate, quoniam ſuavis eſt Dominus.* Hic pauper guſtatam Domini benignitatem, majore fiducia implorat denuo, contra quam faciunt multi, qui experti, quam bonus ſit Dominus, tamen obliti beneficiorum illius, alio ſe vertunt. *In die tribulationis*, GræC ce eſt θλίψεως, quod aliquoties vertit *preſſura*, interdum *afflictionis*. Jam diximus totam hominis vitam eſſe diem unam, atque is vere dies eſt tribulationis. Nam hoc verbo delectati ſunt Interpretes Eccleſiaſtici. Eſt enim vere juxta Græcorum proverbium ἀκανθώδης βίος, id eſt, *ſpinoſa vita hominis*, qui natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miſeriis. Excuſſis enim e Paradiſo, & in hoc relegatis exſilium, quid aliud profert nobis terra noſtra, quam ſpinas ac tribulos? Pungimur undique, laceramur undique. Habent & divitiæ ſpinas ſuas, habent & honores ſpinas ſuas, habent & voluptates ſpinas ſuas, non tantum afflictiones. Hanc ſpinoſiſſimam vitam Dominus noſtra cauſa D ſuſcepit, pauper, contemtus, afflictus, denique ſpinis coronatus, noſtras ſpinas in ſe recepit, ut nos Paradiſo reſtitueret. Oravit a Baptiſmo, & exauditus eſt. Argumenta quæris? Cœli aperti ſunt, Columba deſcendit, vox Patris audita eſt, *hic eſt Filius meus dilectus.* Hic erat exordium afflictionis. Quid enim poſtea legis in vita Chriſti? Jejunium, peregrinationes, pernoctationes in precibus, docendi labores, ſitim, famem, laſſitudinem, toleratas obtrectationes, perſecutiones, probra, verbera, crucem. Hic poſtremo clamavit, & exauditus eſt. Rurſum Joannis XII. loquitur: *Nunc anima mea turbata eſt. Et quid dicam?* E *Pater ſanctifica me ex hac hora, ſed propterea veni in hanc horam, Pater clarifica nomen tuum.* Quum audis turbatam animam, agnoſcis diem afflictionis. Dolores enim noſtros ille portabat. Exauditus eſt. Sequitur enim: *Venit vox de cœlo: Et clarificavi, & iterum clarificabo.* Oravit poſt myſticam cœnam, & exauditus eſt. Oravit in horto, & exauditus eſt. Venerunt enim Angeli, & miniſtrabant ei. Clamavit in ara crucis, denique clamans reddidit ſpiritum. Agnoſcimus hic imaginem quamdam ſacrificii noſtri. Sunt precationes, quæ præcedunt conſecrationem, ſunt quæ fiunt in ipſis myſteriis, ſunt quæ finiunt myſteria. Peractis itaque myſteriis ejus ſacri dixit, *conſummatum eſt*, & poſtrema voce clamavit ad Dominum, dicens: *Pater, in maF nus tuas commendo ſpiritum meum.* Et hic exauditum eſſe, teſtabatur ſol, ſubducens mundo lumen ſuum, teſtabatur velum templi, ſciſſum a ſummo uſque ad imum, teſtabantur petræ ſiſſæ, monumenta aperta, redivivi mortui. Hanc igitur extremam precationem editurus dicit: *In die tribulationis clamavi ad te, quoniam exaudiſti prius clamantem, ſciens quod ſemper me audis.*

Quidquid autem hic egit Caput, pro corpore ſuo egit, quod eſt Eccleſia. Huic viam aperuit, ac formam præſcripſit. Quot afflictionibus impetita eſt Eccleſia? Quot perſecutionum undis pulſata, quot cruciatibus ac mortibus examinata? In hanc Principum cru-

crudelitas, in hanc Judæorum perversitas, in hanc Hæreticorum impietas, in hanc totus mundus, omni machinarum genere insurrexit. At ea memor exempli Dominici, in die afflictionis num confugit ad arma bellica? Num ad favores Regum? num ad Philosophiæ præsidia? Nihil horum. Quid igitur? In die tribulationis clamavit ad Dominum, & audita est. An non audita est? Quid enim aliud perfecit immanitas persequentium, quam quod latius inclaruit Euangelii gratia & Jesu gloria? Hoc erat quod illi petebant Euangelii præcones. Datum est quod petebant. Occisi sunt martyres, vicit Euangelium. Quamquam autem non semper sunt Annæ & Cajaphæ, non semper Nerones ac Diocletiani, tamen ab exordio mundi usque ad finem, verum est quod scribit beatus Paulus: *Quicumque volunt pie vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur.* Breviter, undique spinarum satis cuique est. In his clamemus ad Dominum, non ad Baal, non ad artes magicas, non ad homines, vel vivos vel mortuos, clamemus ad illum, quo ut nihil est clementius, ita nihil potentius. Exaudivit nos in Capite clamantes, quum liberaret nos a tyrannide Belial, exaudiet rursum nos quoties in eodem manentes, clamamus afflicti propter justitiam, ac nostram afflictionem vertet in nostram multorumque salutem, & in nominis sui gloriam. Videmus orbem terrarum subjectum Euangelio. Trophæa crucis nusquam gentium non erecta, tantam mundi mutationem videmus, admirabili consilio Dei procuratam, per ignominias, per mortes, per paucos, humiles, & juxta mundum idiotas Apostolos. Summi Monarchæ ad nomen Jesu cervices inclinant. Idola Gentium cum agminibus Deorum prostrata sunt, imo ut melius dicam, nusquam sunt, ab uno Deo, salus petitur ab omnibus. Hoc ut fieret clamavit Christus accinctus ad sacrificium, hoc & hodie clamant omnes, qui sunt membra Christi. Ut omnes Gentes renascantur per Christum, & illius amore fortiter perpetientes omnia propter justitiam, crucifigantur huic mundo per Christum, ut ambulantes in novitate vitæ ad exemplum Christi, mereantur cum eodem regnare & glorificari. *Non est similis tui in Diis, Domine, & non est secundum opera tua.* Clamavit pro gentium conversione, & exauditus dicit: *Non est similis tui in Diis, Domine.* Hoc gentes per Euangelii tui lucem cognoscent, & abjicient, quod impie coluerunt. Nam qui sunt Dii Gentium? Portenta detestanda. Coluerunt Dracones, Crocodilos, Boves, & Simias pro Diis. Quid dementius? Sed hoc quoque stultius, quod lapides mutos, ac ligna pro Diis coluerunt, ut præ his excusandi videantur, qui quibusdam hominibus honores Divinos detulerunt. Sed his omnibus exsecrabilius, quod Dæmones impios, impostores, & generi humano inimicos pro Diis venerabantur. Ab his majoribus orti sumus, ab his abominandis malis per Christum liberati sumus. Sed qui Solem & Lunam, reliquamque cœli militiam pro Diis coluerunt, magnifica quidem corpora coluerunt, sed quid ad Deum, qui ista condidit, quum nihil essent? Da creaturam quamlibet sublimem, da Potestates ac Principatus, da supremum Angelum ex ordine Seraphico, nihil conditum cum conditore conferri potest. Angeli ministri sunt Dei, cum tremore servientes illius majestati, cujus sublimitas nobis est incogitabilis. Ad tantæ majestatis splendorem exortum, merito evanuerunt omnia ficta Deorum nomina, & uno ore nunc clamat universus orbis: *Non est similis tui in Diis, Domine.* Unde id liquet? Ex ipsis factis, subjicit enim: *Et non est secundum opera tua.* Dii gentium Dæmonia, Deus autem cœlos fecit. Dei virtus, sapientia & bonitas undiquaque nobis relucet in rebus ab ipso conditis. Nam hic primus est gradus ad cognoscendum Deum. An non admirandum opus hic mundus? In hoc opere quanta relucet auctoritas, potentia, bonitas & sapientia? Ex hujus contemplatione, quidam mundi Sapientes perspexerunt Dei virtutem ac sempiternam illius Divinitatem, quanto plus visuri, si contemplati fuissent oculis fidei. Nec cœlos fecit tantum, sed & Angelos fecit. Breviter, nihil factum est, quod ab ipso factum non est. Quam admirabiliter autem hoc opus suum tuetur & gubernat? Quanto admirabilius genus humanum restituit? Quam incomprehensibili consilio Ecclesiam suam redemit, instituit, ditavit, provexit? Ipse Deus induit hominem, & morte sua reconciliavit homines Deo. Quid simile fecerunt Dii Gentium? Illi deluserunt miseros, ut haberent mortis socios, hic patefacta veritate sanavit omnes. Illi pelliciebant ad turpitudinem, hic abstulit peccata mundi. Illi demergebant cultores suos in barathrum, hic evehit in cœlum. Quorsum igitur attinet alios Deos quærere, quum unus sit adeo cæteris sublimior, ut nullus sit illi similis, nec in cœlo, nec in terra.

Hic si respicimus ad horum temporum mores, fortasse non invenimus templa, in quibus Jovi, aut Mercurio, aut Veneri thurificatur, at vereor ne in multorum pectoribus velut in templis, hujusmodi Diis fiant sacra. Quidquid Deo prætulisti, Deum tibi fecisti, & quodammodo Deum unicum ac verum abnegasti. Quemadmodum autem piorum corpora templum sunt Dei, quæ profanare vetat Paulus, ita pectus avari, templum est Mamonæ, corpus libidinosi templum est Veneris, pectus ambitiosi templum est Jovis, pectus Genethliaci, templum Apollinis, pectus luxui vacantis, templum est Comi, aut si mavis Sileni. Quoties ejusmodi cupiditatibus, contemtis Dei præceptis obtemperas, toties victimam offers non Deo, sed Dæmonibus. Non est quod horreant aures vestræ, sermonem ominis abominandi, magis horreant animi vestri rem multo detestabiliorem. Atqui hic si quis velit animo serio rationem subducere, quantum intersit inter ea, quæ nobis largiuntur isti Dii cupiditatum nostrarum, & quæ donat Deus noster, toto pectore clamabit: *Non est similis tui in Diis, Domine, & non est secundum opera tua.* Si quæris honorem, ille largitur æternam gloriam. Si Principatum, adsciscit in Regnum suum, cujus non erit finis. Cum hoc confer, quæ tibi promittit tuus Jupiter, si quid omnino potest promittere. Si divitias, in illo possides omnia, qui solus Dominus est omnium. Ad hoc quid est, quod tuus tibi pollicetur Mercurius? Si oracula, habes Scripturam certissimæ fidei, qua tibi loquitur Deus ex adyto suo, quoties vis. Si voluptatem, solus ille dat gaudium plenum, quod auferre nemo potest. Quid simile dant suis cultoribus Venus & Comus? Liceat apud pietatem vestram, Fratres, quod verum est, libere dicere: Quid refert explosos esse Deos e templis Gentium, si nos illis immolamus victimas, in mentibus nostris? Multi sunt titulo Christiani, qui re colunt Dæmones. Explodamus itaque, exsibilemus Deos inutiles e pectoribus nostris, & tota fiducia collocata in uno Deo, qui fecit & cœlum & terram, memores tot beneficiorum, quæ in nos effudit, dicamus, & dicamus ex animo: *Non est similis tui in Diis, Domine, & non est secundum opera tua. Omnes Gentes quascumque fecisti venient, & adorabunt coram te, Domine.*

Judæi Hierosolymis adorabant. Samaritani in montibus. Gentes innumeris superstitionibus, variisque ritibus varios Deos adorabant. Verum hoc impetravit mors Christi, ut unius veri Dei nomen, per universum orbem omnibus Gentibus inclaresceret. Non omnes homines crediderunt Euangelio, sed nulla est natio, quæ non recepit Christi doctrinam. Quid mirum si restituit omnes Gentes, qui fecit omnes Gentes? Non passus est benignus Conditor perire plasma suum, refecit per mortem Filii, quod fecerat per Filium. Nam verbo suo condidit universa. Semel illas fecerat, & aversæ a conditore, coluerunt creaturam supra eum qui condidit omnia. Denuo fecit illas, regenerans verbo vitæ, ut essent nova creatura. Judæi crucifixerunt Dominum, & judicarunt sese indignos regno Dei. Horum itaque incredulitas januam aperuit omnibus Gentibus, ut venirent per fidem, qui per impietatem recesserant a Deo, & contemtis simulacris adorarent. Venient omnes, quid obstrepis, invide Judæe? Venient citra discrimen omnes Gentes,

tes, in latitudine populi gloria Regis. Invitat omnes ad nuptias, vult impleri domum suam undecumque convocatis: Ante canebatur: *Lauda Hierusalem Dominum, lauda Deum tuum Sion.* Venit tempus alterius Psalmi: *Cantate Domino canticum novum, Cantate Deo omnis terra.* Et: *Laudate Dominum omnes Gentes, laudate eum omnes populi.* Venient igitur, sed vocati: venient, sed attracti. Alioqui nemo venit ad Christum, nisi tractus a Patre. Deus prior ad illos venit, ut possint ad ipsum venire. Unde venient? A profundis ignorantiæ tenebris, a servitute Dæmonum, ab inquinatissimis moribus. Quo venient? Ad lucem Euangelicam, ad cultum veri Dei, ad vitæ sanctimoniam. Quo venient? Num ad Mosen, num ad Cherubim, num ad propitiatorium? Nequaquam. Quo tandem? Ad domum invitantis, quæ est Ecclesia. Illic sacro lavacro renascentur, exuentes veterem hominem cum actibus suis, & induentes novum. Illic impositis manibus Sacerdotum, accipient Spiritum Sanctum, ut incipiant loqui novis linguis, non justitias suas, quas habent nullas, sed magnalia Dei. Vetus lingua canebat Jovem, Mercurium & Bacchum, acclamabant: *Magna Ephesiorum Diana*, blasphemias jaciebant in Dominum & in Christum ejus: Innovata lingua, omnes uno ore glorificabunt nomen Domini, quem unum adorabunt. Ubi? Non est designatus locus, sed adorabunt coram te, Domine. Antea provolvebantur coram muta statua Jovis, ab eo petentes vitam, qui ipse vita carebat, procidebant ante Crocodilum, Anguem aut Bovem; nondum enim venerant ad lucem, sed posthac *adorabunt coram te, Domine.* Quid est coram te? Deus Spiritus est, & hunc novi adoratores in spiritu adorant. In tuo pectore Deus est, illic adora eum. Dilatavit Ecclesia tentoria sua, pro exigua Judæorum gente, recepit universitatem omnium Gentium, & in omni loco offertur nomini illius, immolatio munda in spiritu, non mactatis pecudibus, sed correctis mentibus. Quum legimus impias Majorum nostrorum Religiones, animo inhorrescimus, ac detestantes Idola cum suis Dæmonibus, glorificamus nomen Domini, cujus potentia, sapientia, bonitate liberati sumus ab illa turpissima servitute, & adsciti in regnum Filii Dei. Hoc erat quod sitiebat, hoc orabat Antistes noster, ut exaltatus a terra, omnia traheret ad se, & ex infinita diversitate errorum, fieret unus pastor, & unum ovile. Nec solum adorabunt Dominum, sed adorabunt etiam coram Domino, persuasi eum nusquam non esse præsentem, & illum intuentes oculis fidei, & mundo corde, quatenus in hac mortali vita cerni potest. Ut autem adores coram Domino, ab omni sensus humani phantasia subducas animum, oportet. Nihil eloqui, nihil cogitatione fingere potes, quod Deus est, qui unus est adorandus. Ubi transcenderis omnem sublimitatem mentium Angelicarum, adhuc infinitis partibus abes a celsitudine Dei, qui lucem habitat inaccessam. Sed adorans adspicis imaginem Dei. Adspice, sed ut lignum aut lapidem, hominis manu factum. Clausis oculis, sed erecto corde optime videtur Deus. Et tamen non obturbabo, si corporis oculos intendas in Statuam, modo mens tua sit apud Deum: tametsi mira crassitudo est in homine Christiano, non posse contemplari Deum, nisi per imaginem, si tamen Dei potest ulla fingi imago. Mendax imago fallit. Et tamen hominis licet vera imago, quantulum est hoc, quod repræsentat hominis? Et Dei requiris imaginem? Non hæc eo dicuntur, quod probem istos Idolomachorum tumultus, sed quod congruentius existimem, ut templa Christianorum nec multas habeant imagines, nec quaslibet, alioqui pura, & ipsa mundicie ad religionem provocantia. Præter hæc habet suos gestus adoratio. Compositæ manus tolluntur in cœlum, flectuntur genua, figuntur oscula, totius corporis habitus ad religionem componitur. Hæc decenter fiunt, si fiunt pariter intus, si fiunt coram Domino. Effundis verba, simul & cor effunde coram Domino. Interim illud cogitate, Fratres, quanta puritas, quanta reverentia requiritur ad hoc, ut quis adoret in conspectu Dei: tum quantum absint ab hac adorandi religione, qui in cultu divino stantes, aut sacris etiam adstantes altaribus, animo volvunt non solum inania, sed etiam turpia, non minus incompositi corporibus, quam mentibus. Qui tales sunt, nondum ex his gentibus sunt, quas fecit Dominus. Gerunt signum Dei, sed adhuc ignorant Dominum, nec adorant coram eo. Oremus ut & illos refingat Dominus, ut rursus veniant cum cæteris, & simul adorent coram Domino, & glorificent nomen ejus.

Sequitur enim: *Glorificabunt nomen tuum.* Judæus dum elatus jactat suas justitias, non glorificat nomen Dei, sed suum. Gentes autem quoniam nihil habebant meritorum, quæ commemorarent, gratuito a tantis malis vocati ad consortium Ecclesiæ, quid aliud possunt, quam glorificare nomen Domini, cujus misericordiæ debent, quidquid habent? Considerant sua facta, & horrent quod meruerunt. Considerant magnitudinem dignitatis ac felicitatis, ad quam ultro vocantur, & confitentur Domino quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia ejus. Qui suam agnoscit miseriam, & gratias agit Dei misericordiæ, ille glorificat nomen Domini. Hominum salutem, vult non hominum, sed suam esse gloriam, quam non cedit alteri, quemadmodum ipse loquitur apud Esaiam. *Cap. 42.* Acceptis itaque novis linguis, cantabunt canticum novum Dei, cujus laus est in Ecclesia sanctorum. Quod canticum? *Quoniam magnus es tu, & faciens mirabilia, tu es Deus solus.* Quidquid habet hic mundus quamlibet sublime & altum, humile est, imo nihil est, si conferatur ad Deum. Solus ille vere magnus est suapte natura. Solus facit mirabilia, quemadmodum solus vere bonus, solus vere sanctus. Mirabiliter condidit mundum, mirabiliter restituit, mirificentissime consummabit. Nec in se tantum, sed & in sanctis suis mirabilis est, per quos operatur quidquid vult, immensa potentia, inscrutabili consilio, ut sublimitas sit virtutis Dei. Solus Deus omnia quæcumque voluit, fecit in cœlo & in terra. Quantum videmus miraculorum in animantibus, in fontibus, amnibus, arboribus, herbis, gemmis, in stellis & sole, in ipso cumprimis homine: Hæc omnia solus Deus facit. Quidquid miraculorum editum est per Prophetas, Apostolos, Martyres aut alios Sanctos, solus Deus operatur. Quid aliorum Deorum miracula? Præstigiæ sunt ac ludibria, & si propius inspicias, imposturæ. Certe maleficia sunt, quidquid mirandum objiciunt oculis hominum. At Dei miracula, sunt hominum beneficia. Magi vertere videbantur virgam in serpentem. At quotidie Deus quot rerum species mirabilius transformat in usus hominum, dum ex tantillo grano facit arborem, dum ex paululo liquoris creat hominem, cæteraque animantia. Non est magnum miraculum, virgam in serpentem vertere, aut ex culice facere camelum, maximum miraculum est ex homine impio, idololatra, facere pium Dei cultorem. Non est miraculum, urbem unam aut alteram expugnare machinis, totum orbem innovare ad eamdem Euangelii religionem, solo verbo, magnum erat miraculum. Quis hoc hominum aut Deorum potuit?

His pie consideratis dicunt uno ore gentes: *Tu es Deus solus. Solus magnus*, legit Augustinus, pio quidem sensu, sed codicis mendo falsus. Audis novæ linguæ vocem. Superius dixit: *Non est similis tui in Diis, Domine, & non est secundum opera tua.* Præfert ibi Deum, sed tamen alios quoque Deos nominat. Hic conspectis tot mirabilibus, libera voce profitetur: *Tu es Deus solus.* Gradus profectus nobis expressit hic sermo. Principio gentes irridebant Euangelii prædicationem, quemadmodum inquit Paulus: *Gentibus quidem stultitiam.* Verum ubi viderunt per Apostolos tenues & humiles, invocato nomine Jesu profligari Dæmones, depelli morbos insanabiles, reviviscere mortuos, quod nec Dii, nec illorum Vates, Magi, aut Augures potuerunt, expavefacti dicebant: *Quis similis tui in Diis, Domine?* Hoc erat mutatæ mentis præludium.

Mox per Catechismum edocti, Patrem, Filium, & Spiritum sanctum unum solum verum esse Deum, nec esse alium, præter illum, in cœlo aut in terra, abjuratis Diis prioribus, abominati simulacra, relictis Fanis, currunt ad Ecclesiam, accepto dono linguarum profitentur, *Quia tu es Deus solus.* Sic Caput Ecclesiæ glorificavit Patrem, *ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum.* Judæus agnoscit Patrem, Filium negans, nec Spiritum sanctum adorans. Non dicit igitur *tu es solus Deus*, sed Deum mutilum facit. Item Arius dum facit Filium & Spiritum sanctum creaturam, lacerat Divinitatem, quæ dividi non potest. Ubi Deus est, ibi tota est Trinitas, quam confundit Sabellius, dissecat Arius. At Ecclesia docta discernere Personas, ne discerpere Naturam Divinam, quæ secari non potest, clamat cum Christo: *Tu es Deus solus.* Quamquam arbitror, hoc omnes in Christo renatos profiteri, sed veraciter nemo potest dicere, *tu solus es Deus*, qui pluris facit hominem, quam Deum, qui quidquam sic amat, ut illius potiundi studio, negligat jussa Dei. Qui deperit in scortum, invenit sibi alium Deum. Si idem sit temulentiæ deditus, superbiæ reliquisque vitiis, quum pluribus serviat Diis, qua fronte dicit: *Tu es Deus solus?* Psalmus hic videtur pugnare cum eo, qui præcessit LXXXII. Illic enim orat adversus omnes gentes, hic causam agit omnium gentium. Attamen si propius inspiciamus, idem precatur utrobique. Non enim poterant gentes glorificare Deum, nisi prius occisis impiis gentibus. Deus enim sic occidit, ut vivificet. Occidit impium, & erigit pium, sicut prostravit Saulum, & erexit Paulum, occidit lupum & erexit pastorem ovium. Nam in Baptismo moritur vetus homo, & exsilit novus. Porro hostilia illa nomina Moab, Agar, Gebal, Ammon, Amalech, cæteraque quæ illic referuntur, in pectoribus nostris erant, nimirum, affectus impii, his interfectis, gentes glorificant Deum. Adversus tales impios affectus orat Dominus: *Deus meus pone illos ut rotam, & sicut stipulam ante faciem venti. Sicut ignis qui comburit silvam, sicut flamma comburens montes. Ita persequeris illos in tempestate tua.* Dura interpellatio, sed audi felicem exitum: *Imple facies eorum ignominia.* Ad quid? Ut turpiter intereant? Non. Quid igitur? *Et quærent nomen tuum, Domine.* Prima vox Euangelii est, *pœnitentiam agite, adest regnum cælorum*, & *securis ad radicem arboris posita est*, & *revelatur ira Dei de cælo, super omnem injustitiam.* Territi sunt, docti sunt, erubuerunt, resipuerunt. Tales erant Romani, quibus scribit Paulus: *Quem ergo fructum habuistis tunc, in quibus nunc erubescitis?* Hæc arguunt has minas non ad exitium spectare, sed ad salutem. Durius est autem, quod sequitur: *Erubescant & conturbentur in seculum seculi, & confundantur & pereant. Pereat impietas, & resipiscentes cognoscant, quia nomen tibi Dominus, tu solus altissimus super omnem terram.* Sic interficit Deus, vere juxta Græcorum proverbium, *benevolus trucidator.* Ab illo interfici, vivificari est. Habemus exordium Ecclesiæ, quæ primum cœpit a Judæis. Habemus dilatationem Ecclesiæ, confluentibus ad eam undique gentibus. Nunc profectum orat, ut perseveret in fide & caritate, ut semper in melius proficiat. Redemit ac purificavit sibi sponsam, sed absque præsidio Dei nemo potest in bono persistere, nisi gratia Dei, quæ vocavit immeritos, dirigat, modereturque vocatos. Restat acre certamen adversus Potestates aereas, adversus Principes hujus mundi, adversus incredulos & indociles. Hinc atque hinc sollicitant vel terriculamenta, vel blanditiæ, quæ revocant a via veritatis. Orat igitur pro Petro, hoc est, pro tota Ecclesia, ne deficiat fides ejus.

Deduc me Domine in via tua, & ingrediar in veritate tua. Per fidem ac baptismum abducti sunt a viis suis pessimis, inducti sunt in viam, quæ ducit ad vitam. Quid restat? Ut progrediantur in via Domini. Ut ingrediamur in viam, opus est deductrice gratia, ut in ea gnaviter ambulemus, opus est comite gratia. Christus ostium est, per hunc inducimur in viam. Idem est via, quæ ducit ad vitam, angusta quidem, sed certissima & compendiaria. In hanc mirabiliter inductæ sunt gentes. Mortuæ sunt peccatis, resurrexerunt cum Christo, superest ut juxta doctrinam & exemplum illius, in novitate vitæ ambulent. Nec enim res est otiosa fides, sed si viva est, per dilectionem operatur: si non operatur, mortua est, & indigna fidei nomine. Ne quis igitur dixerit: Per gratiam justificatus sum, insitus sum membris Christi, salvus ero. Insitus es, sed ut fructifices, non ex te ipso, sed ex succo radicis. Gratia te ab erroribus restituit in viam, sed quare dicitur via, si te nusquam deducit? quomodo deducet, nisi per eam ambules? Hic domum non habemus, in via sumus. Ut autem ambules in via Domini, opus est illius deductrice gratia, ut quæ prævenit, eadem comitetur, donec pervenias ad vitam. Ni fructifices insitus Christo, vide ne excidaris. Minitatur hoc tibi Dominus in Euangelio Joannis: *Omnem palmitem in me non ferentem fructum tollet Pater.* Factus es arbor bona, superest ut bonos edas fructus. Nam ficum quæ foliis nitebat expers fructuum, exsecratus est Dominus. Quum Gentes essent carnales, carnis fructus adferebant: posteaquam hauserunt Christi spiritum, spiritus fructum producunt. Fructus autem sunt opera bona, per quæ dignoscitur arbor bona. Eum fructum Pelagianus tribuit libero arbitrio, semel per gratiam liberato, nec canere dignatur hunc versiculum: *Deduc me Domine in via tua.* Lex ostendit viam, lex prælucet ambulanti, juxta Psalmum qui dicit: *Lucerna pedibus meis verbum tuum*; sed gratia largitur, ut ambules in via. Dono cujus? Cujus? nisi illius, qui dixit in Euangelio: *Sine me nihil potestis facere?* Si incipis fidere tuis viribus, & oblivisci gratiæ, jam excidisti a via. Nam ipse Christus via est, in quo quisquis manet, securus ambulat in via Domini. Itaque quod hic orat, aliis verbis orat in Euangelio Joannis: *Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, ut sint unum sicut & nos.* Quam multi dilabuntur a via Domini, & in pristinos errores relabuntur, etiam post actam pœnitentiam. Id ne cui nostrum accidat, clamet unusquisque: *Deduc me Domine in via tua.* Beati enim immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. Habes præceptis Dominicis septam viam, ne declines ad dextram, aut sinistram. Hanc viam angustiorem reddidit Euangelica perfectio. Verum ne te terreat angustia viæ, dilatata est gratia, dilatatum est cor, ut non solum ingrediaris, verum etiam alacriter curras in hac via, quemadmodum loquitur Psalmus CXVIII. *Viam mandatorum tuorum cucurri, quum dilatasti cor meum.* Porro verbum *ingrediendi* non ita positum est in hoc Psalmo, quemadmodum ingreditur domum, qui foris erat, aut ingreditur viam, qui suscipit iter, quod Græcis est εἰσελθεῖν sive εἰσέρχεσθαι, sed *ingredi*, positum est pro *ambulare*, nam Græci codices habent πορεύσομαι, id est, *proficiscar* ac *pergam.* Habet & impietas viam suam, in qua ingredi perniciosum, stare perniciosius, sedere perniciosissimum, sicut nos docuit primus Psalmus. Contra in via Domini, nec standum est, nec sedendum, sed aut ambulandum, aut currendum. Ambulant mediocres, ac paulatim in melius proficientes, currunt perfecti, quo Paulus hortabatur, quum scriberet: *Sic currite ut comprehendatis.* Talis erat ipse quum ait: *Cursum consummavi.* Quoniam autem hic agitur de primordiis Ecclesiæ, mediocritatis, non perfectionis verbo est usus Propheta. Nam plane quod ad Christum attinet, strenuissimus omnium in hac via cursor fuit, quemadmodum docet Psalmus XXXVIII. *Exsultavit ut gigas ad currendam viam.* Ambulemus, Fratres, per angustam viam, si nondum possumus currere, semper detrahentes vitiis, addentes virtutibus, donec expediti fiamus cursores, & si fieri potest etiam volucres. Nihil desperandum Christo duce, & auspice Christo. Ne circumspice vires tuas, ne tibi vertiginem moveant hinc atque hinc præcipitia, respice deductorem tuum, ut tutus ambules. Quod igitur Christus oravit pro Ecclesia, hoc Ecclesia quotidie orat pro filiis suis, quos Christo gignit. *Deduc*

duc me, Domine, in via tua. Nemo dicat libero arbitrio: *Deduc me in via Domini*, nemo Philosophiæ humanæ, *deduc me in via Domini*, dic ipsi Domino, *deduc me in via*, non in viis hominum, *sed in via tua.* Hæc sola nescit errorem. Variæ sunt viæ Philosophorum, variæ Judæorum, variæ sunt Hæreticorum, sed unica est ad salutem via, non hominis, sed Dei. Ita est & hominum veritas, sed incerta, nec raro fallens admixtis erroribus. Unica est Domini veritas, quæ manet in æternum. Si tu mihi dignaberis esse deductor, ingrediar in veritate tua, ambulans per fidem & spem. In his enim est veritas Dei, credimus illius verbis, & speramus promissa, utrobique solus est verax. Qui juxta doctrinam Euangelicam operatur, qui fretus promissis Euangelicis, non ponit spem in hac vita, sed in futura, securus ingreditur in veritate Dei. Nec enim periculum est, ne sit falsitas in doctrina, neve sit vanitas in promissis. Securus ambula, incessanter quod bonum est operare, Magistrum habes, qui nec seducit, nec seducitur: remuneratorem habes, qui se ipsum abnegare non potest, quum sit natura veritas. Et habet quidem piæ vitæ studium initio nonnihil amaritudinis, dum consuetudo peccandi subinde meditatur repullulascere, dum caro belligeratur adversus spiritum, sed hanc molestiam deductor ille clementissimus, spirituali solatio mitigat, adspirans alacritatem bonæ conscientiæ, qua fit, ut non solum non pœniteat tædeatve vitæ, verum etiam cum gaudio peragas.

In veritate.

Eoque sequitur: *Lætetur cor meum, ut timeat nomen tuum.* Hic sermo juxta sensum communem videtur subabsurdus. Quis enim in hoc gaudet ut timeat, quum gaudium & timor inter se pugnent? Gaudium dilatat animum, timor contrahit. Et si alterum paratur ex altero, ex timore nascitur gaudium, non ex gaudio timor. Siquidem *initium sapientiæ timor Domini.* Sed Græca sic habent ut magis hunc reddant sensum: *Lætetur cor meum, eo quod timet nomen tuum*, εὐφρανθήτω ἡ καρδία μου, τοῦ φοβεῖσθαι τὸ ὄνομά σου. Antea Gentes velut impune peccabant, quia non timebant Dominum, partim quia non noverant, partim quia spreverant. Deinde revelata per Euangelium justitia Dei super omnem impietatem, didicerunt timere nomen Domini, & per hunc timorem resipuerunt ad vitam correctiorem, sequentes præcepta Dei. Ac sicut post amarum pharmacum, gaudet homo restitutus sanitati, ita gaudet peccator, timore Dei compulsus ad vitæ puritatem. Quid igitur orat Antistes noster? Ut dolorem pœnitentiæ, excipiat gaudium bonæ conscientiæ. Non celabo pietatem vestram, quod Latini sonamus *deduc*, Græcis esse ὁδήγησον, quod verbum proprie competit in eum, qui dux ac monstrator est itineris. Nam Latinis *deducendi* vox anceps est. Interdum enim *deducere* dicitur, qui hospitem aut amicum aliquo proficiscentem, officii causa prosequitur. At Divus Hieronymus juxta veritatem Hebraicam ita transtulit: *Doce me, Domine, viam tuam.* Ne quem offendat sermonis varietas, quæ nonnihil lucis etiam adfert ad intelligentiam. Nam sensus eodem tendit. Animadvertite, dilectissimi, pulcre servatum ordinem. Primus ad salutem gradus est, ex ipsis rebus conditis ac miraculis agnoscere divinam potentiam, atque hinc illius timorem concipere, quoniam ultor est malorum. Itaque prima vox est, *non est similis tui in Diis, Domine.* Secunda: *Tu es Deus solus.* Hæc profitentur nobiscum Judæi. Ac nonnihil promovit, qui didicit unum ac solum esse Deum, conditorem, gubernatorem ac judicem omnium terrestrium pariter ac cœlestium. Proximus gradus est catechismus, baptismus & professio Christianæ militiæ. Nam hæc quodammodo rudimenta sunt nostræ religionis. Est autem doctrina duplex. Simplicior illa, quæ paucis articulis comprehensa, traditur catechumenis. Perfectior, quæ jam initiatis aperitur. Ea constat duabus partibus, quarum altera patefacit abstrusiora quædam Christianæ Philosophiæ mysteria, altera vivendi rationem præscribit. Habet enim mater Ecclesia lac suum, quo re-

A focillat infantes, habet & solidum cibum, quo pascit jam grandes in Christo. Sit ingenii mei somnium, nisi palam indicat hoc Euangelium Matthæi: *Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti, docentes eos servare omnia, quæcumque mandavi vobis.* An non auditis geminam doctrinam, unam ante baptismum, alteram post baptismum, quæ de servandis mandatis meminit? Nec dubium est, quin de adultis loquatur Euangelium. Nunc vero quoniam ex prisca Ecclesiæ auctoritate baptizantur infantes, qui tingi possunt, doceri nondum possunt, utinam saltem post baptismum ea discant, quæ nefas est hominem Christianum nescire. Quamquam hæc posterior doctrina numquam est omittenda, sed
B semper proficiendum est in ea, quemadmodum in operibus & affectu pietatis. Jam abjectus est error, jam tradita sunt rudimenta fidei. Post hæc ostensa est via, quæ juxta Christi formam ducit ad vitam. In hanc sumus inducti, rogante pro nobis capite nostro, *doce me, Domine, viam tuam.* Consistimus in secundo gradu. Quid superest? Ut juxta id quod didicimus ambulemus, proficientes de cognitione ad cognitionem, de virtute ad virtutem. Hic est status proficientium tertius, quibus tandem incipit dulcescere jugum Domini, quod initio videbatur subasperum: ac dicunt, *Lætetur cor meum, quod timeat nomen tuum.* Tandem eo perfectionis provehuntur, ut cum Paulo gaudeant etiam in afflictio-
C nibus suis, quod Deus ipsos hoc honore dignatus sit, ut pro nomine Jesu contumeliam patiantur. Hic perfectorum gradus est ordine quartus. Tales erant quorum pietatem collaudans Paulus, ait, *Rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem & manentem substantiam.* Huc hortatur beatus Jacobus, quum scribit, *Omne gaudium existimate, Fratres mei, quum in tentationes varias incideritis.* Quin & ipse Dominus in Euangelio discipulos in persecutionibus gaudere jubet & exsultare. Unde gaudium in rebus tam tristibus? A certa spe futuri præmii, *Quoniam merces vestra copiosa est in cœlis.* Adnotandum & illud, quod dixit, *Lætetur cor meum.* Non omne gau-
D dium, cordis est gaudium. Est iræ gaudium ex vindicta, est libidinis gaudium ex flagitio, est ventris gaudium ex luxu, est oculorum gaudium, ex honoribus delatis. At cordis gaudium non habet, nisi qui timet nomen Domini. Imo cor non habet, qui non timet hoc nomen. Quomodo autem cordis gaudium habebit, qui cor non habet? Tales erant, ad quos per Hieremiam loquitur Dominus, *Audi popule stulte, qui non habes cor.* Rursus per Oseam, *Effraim factus est quasi columba seducta, non habens cor.* Quidam redeuntes ad vomitum, abjiciunt timorem Domini. Ab hoc malo procul absunt, qui de hoc ipso gaudent etiam,
E quod dono cœlesti conceperint timorem Domini. Qui sunt enim qui laudant Dominum, juxta Psal. XXI? Ac verum quidem est, quod scribit Joannes in Epistola, *Caritas expellit timorem:* sed æque verum est, quod habet Psalm. XVIII. *Timor Domini sanctus permanens in seculum seculi.* Verum, est timor, quem servilem appellant, qui sic coercet a peccando, ut tamen animus dicat: facerem, si liceret impune. Servus malus fustem metuit potius, quam Dominum. Et tamen hic quoque nonnullus est gradus ad emendationem vitæ. Sed hunc timorem expellit caritas, per quem jam non metu gehennæ, sed amore Dei volentes, & alacres facimus, quod ille præcepit. Prius est quod animale, deinde succedit quod spirituale. Manet tamen
F in seculum seculi timor sanctus, hoc est, reverentia quædam cum caritate conjuncta, quæ facit ut nec in minimis si liceat, velimus offendere tam benignum Dominum. Ab illo timore concipitur spiritus, qui quo magis viget in vobis, hoc magis evanescit tristis ille metus, & anxius timor verius, quam sanctus. At filii qui conceperunt spiritum dilectionis, norunt exsultare cum tremore hoc impensius timentes Patrem offendere, quo vehementius diligunt. Cedit pædagogus, ubi ratio prompta voluntati melius persuadet, quid sit agendum, quam ille cogebat.

Hebr. 10.

A Cæterum Hebraica veritas hic nonnihil discrepat ab eo, quod & Latina & Græca cantat Ecclesia. Nam pro eo quod est, *lætetur cor meum*, Hieronymus vertit, *unicum fac cor meum*, sive ut aliis placet, *uni cor meum*. Juxta naturam corporum nihil est compactius, & ut ita loquar, unitius corde animantis, quod velut ex filis in sese replicatis conglomeratum est. Nec ullum est animal, quod non habeat unicum cor. Verum juxta sensum tropologicum, quam multi sunt homines, qui habent diversa corda, quam multi, qui habent divulsa & distracta corda. Illi quos Scriptura narrat locutos in corde & corde, non habebant unicum cor. Qui dicebant, *ego sum Apollo, ego Cephæ, ego Pauli, ego Christi*, non habebant unicum cor. B Inter Hæreticos nec cum Ecclesia consentientes, & inter ipsos dogmatibus dissentientes, non est unicum cor. Qui dictis ac rebus externis pietatem simulant, quum intus sint longe alii, non habent unicum cor; denique qui distrahuntur curis hujus mundi, solliciti de divitiis, de voluptatibus, de dignitate, non habent cor unicum, sed quod de conjugata dicit Paulus, divisi sunt ac diffluunt corde. Sed quomodo cogitur in unum tale cor? Coagulo timoris Domini, per hoc peccator redit ad cor, colligit sese in unum. Natura metu contrahitur animal. Expelluntur gaudia carnis, ut succedat gaudium spiritus. Hujus gaudii non est capax cor nostrum, nisi fiat unicum a multitudine Deorum, a varietate C cupiditatum, a diversis Philosophorum opinionibus, a multitudine dogmatum hæreticorum, a contentionibus ac dissidiis, a vacillatione fidei, a distractione curarum mundanarum in unum redactum, & in simplicitatem spiritus conglutinatum. Et hoc Dei munus est. Ille contrahit cor nostrum timore sui, ille dilatat cor nostrum amore sui. Si confiteris peccata tua, & gratiam non exspectas, nisi a solo Deo, cor habes unicum & simplex. Tale cor orabat David, prius corde diffluens, dum fictis verbis agit cum Uria, dum dolo procurat illum occidendum, dum ad alienam uxorem cor applicat, *Cor*, inquit, *mundum crea in me, Deus*. In immundo corde, quod potest esse gaudium? D Nec est mundum cor, nisi Deus creaverit, creat autem per Spiritum suum, de quo Psalmus, *Emitte Spiritum tuum & creabuntur*. Quorum unus est spiritus, his unum est cor, Ecclesiæ variæ sunt dotes, sed in uno spiritu. Ad cor unicum loquitur Deus, ut exhilaret illud. Sic enim Oseas, *Loquar ad cor ejus, & canet juxta dies juventutis suæ*. Loquitur ad cor unicum Hierusalem, quæ est mater nostra. Tale cor promittit Dominus populo suo, Hier. XXXII. *Dabo eis cor unum & viam unam, ut timeant universis diebus*. Idem pollicetur Ezechielis II. *Et dabo eis cor unum, & spiritum novum tribuam in visceribus eorum*. Ad unicum cor multa cum obtestatione hortatur beatus Paulus, E *Si qua ergo consolatio in Christo Jesu, si quod solatium caritatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis, implete gaudium meum, ut idem sapiatis, eamdem caritatem habentes unanimes, idipsum sentientes*. Ergo qui cor unit, & unicum facit, qui mundat, idem lætificat. Proinde orat, *Lætetur cor meum*. Orat hoc caput, qui ovem perditam humeris bajulans cum gaudio reportat, lætior de una recuperata, quam de nonaginta novem, quæ non aberrarant. Orat idem mater Ecclesia, quæ non habet abundantius gaudium, quam si videat filios suos in veritate ambulantes, & in timore Domini suam salutem operantes. Pacem amat Ecclesia, quum credentium est cor unum, & anima una, tunc cordis uniti gaudium habet Ecclesia. F Sic affectos etiam vulgus appellat concordes & unanimes. An non lætissimus timor est, per quem fit, ne quid timeamus? Si times Deum, non est quod timeas Satanam, aut gehennam. Si vere times Deum, non timebis quid faciat tibi homo, non timebis egestatem, orbitatem, exsilium, non denique mortem. Unus igitur cum gaudio timendus, ne multa cum dolore timeamus.

Solent autem qui petunt aliquid abs quopiam, vicissim polliceri gratiam, quo magis impetrent, quod cupiunt. Hic vero pauper, qui tam multa flagitat, inclinatas aures Dei, custodiam animæ suæ, lætificationem animæ suæ, deductionem per viam, quid tandem pro his omnibus pollicetur? Quid autem polliceatur ei, qui nullius est indigus? Nihil aliud polliceatur, quam sacrificium laudis, quo delectatur Dominus, non quod ejus gloriæ per nos accedat aliquid, sed quod nos illo laudando reddimur meliores. *Confitebor tibi, Domine Deus, in toto corde meo, & glorificabo nomen tuum in æternum*. Si custodieris animam meam, ne absorbeatur a morte, si resurrectione lætificaveris animam servi tui, confessionem laudis offeram tibi coram universis Gentibus, idque ex toto corde meo, non labiis tantum, & glorificabo nomen tuum in æternum. Nec enim mihi adscribam quidquam eorum, quæ voluisti fieri per me, sed tuo nomini transcribam omnem gloriam, & ut Ecclesia non est habitura finem, ita numquam desinam celebrare tuam gloriam. Per mortem enim meam & resurrectionem voluisti Gentibus omnibus inclarescere nomen tuum. Misericordiam tuam ineffabilem agnosci vis ab omnibus, & hoc nomine glorificari cupis apud homines. Redditus ab inferis, liberatus de manibus Judæorum, redivivus a morte, devicto Satana, *confitebor, quia misericordia tua magna est super me, & eruisti animam meam ex inferno inferiori*. Quanto insignior fuit illorum crudelitas, tanto futura est illustrior tua misericordia. Quanto terribilius periculum, tanto clarior est servantis benignitas. Eruisti animam meam ab inferno inferiori. Extremum malorum audis, unde nemo potest eripi, nisi misericordia Dei, & magna misericordia. Ubi enim abundavit delictum, ibi abundavit & gratia. Quod ad Capitis personam attinet, hoc temporis, quo corpus Domini in monumento jacebat exanime, anima descendit ad inferos, atque illic destructo mortis regno, Spiritibus qui in carcere erant, prædicavit Euangelium, nuncians illis morte sua devictum Satanam, & apertam viam in cœlum. Hoc crediderant futurum, hac fide vixerant, hac spe decesserant, hac spe apud inferos alebantur, desiderantes videre Christum Domini. Viderunt & gavisi sunt. Ante in inferno nulla erat redemtio, donec veniret anima, in quam nihil habebat omnino juris Princeps hujus mundi. Aperuit Tartarus fauces suas, prædam advenire credens, & pro præda accepit prædonem, qui ingressus est domum fortis, & diripuit vasa illius. Vertitur itaque cantio; Et qui sedebant in tenebris & umbra mortis, nova luce exhilarati, & unicum agnoscentes Redemtorem, dicunt: Quia apud Dominum misericordia, & copiosa apud eum redemtio. Talis anima numquam descenderat ad hoc regnum, sed omnes detinebantur, licet dispari spe, nec eadem conditione. Quemadmodum Dominus corpore descendit ad nos corporibus amictos, ita spiritu descendit ad spiritus: & quemadmodum hic corpus videbatur absorbuisse mors, jam in sepulcro conditum, nec tamen tenere potuit, sed bellua revomuit Jonam nostrum intra triduum, adeoque non potuit quem absorbuerat, tenere, ut per unum corpus, multa corpora coacta sit revomere: ita anima descendit in carcerem mortis infernum, unde non erat fas cuiquam redire, & adeo detineri non potuit, ut illinc adscendens, secum captivam abduxerit captivitatem. Non hoc erat humanæ virtutis, sed misericordiæ divinæ. Videtis quanta res sit timere Dominum, per quam non timentur inferi. Christus itaque juxta susceptum hominem agit gratias Deo Patri, cujus potentia debellasset regnum inferorum. Jam enim veluti factum narrat, quod certo noverat futurum. Propheticis oculis interdum quæ longe post futura sunt, vel peracta sunt, vel præsentia. Hinc fit ut in litteris divinis interdum quæ futura sunt, ita narrentur, quasi jam fiant, aut quasi facta sint. Nos Christum ab inferis cum triumpho redeuntem cernimus oculis fidei. Ille Propheticis oculis hoc cernebat veluti factum, quod nihilo minus erat certum, quam si factum fuisset. Magnum erat erui ab inferno, sed majus quiddam indicare videtur, quum ait, *ab inferno inferiori*. Certe non temere hoc additum est, *ab inferiori*. Hæret hoc loco Divus Augustinus,

ſtinus, deprecans veniam ab auditoribus, ſi minus certa proferret de rebus incertis. Eſſe enim perdifficile de his liquido definire, quæ nec vidimus ipſi, nec manifeſta Scripturarum narratione didicimus. Nullus noſtrum apud inferos verſatus eſt, ut vel mentiens argui poſſim, vel ab alio audire compertiora. Et tamen quoties incidunt in Scripturis hujuſmodi nodi, ut vitanda eſt pronunciandi temeritas, ita probata eſt inquirendi ſedulitas. Hanc igitur veniam, quam barbaricus ille populus tanto viro non negavit, vos mihi concedere dignabimini. Non abſurda ſententia eſt, quæ inferos in tres dividit regiones; Unam, quæ ante Chriſti adventum tenebat animos piorum, cum quiete exſpectantes Redemtorem; Alteram, quæ tenebat animas eorum, qui in fide quidem obdormierant, ſed aliquid ſecum traxerant ex carnis inquinamentis, quod igne purgatorio excoqueretur; Tertiam, quæ tenebat animas impiorum, juſto Dei judicio æternis cruciatibus addictas. In prima regione videtur fuiſſe Lazarus & Abraham, nimirum, in requie. In tertia dives ille voluptuarius, diſcruciatus in flammis. Nec mea refert, ſi quis velit animas ad tempus purgandas, ab iis quæ ſine ſpe redemtionis cruciantur non loco, ſed conditione diſcerni, nec alio torqueri igne, ſed alio fine; Erunt igitur veluti duo Tartari, unus ſuperior, alter inferior: Id propemodum liquet ex verbis Euangelicis, quæ referunt divitem ſublatis oculis vidiſſe Lazarum, utique ſuperiorem: narrant & ingentem hiatum ita diremiſſe regionem ſuppliciorum, a regione quietis, ut nec inferioribus eſſet adſcenſus, nec ſuperioribus deſcenſus ad alteram. Utrumque Tartarum probabile eſt adiſſe animam Chriſti, ſuperiorem, quem totum evacuavit, & inferiorem, unde liberavit omnes, quæ cruciatibus purgabantur. Etenim, ſi Romanus Pontifex tot animas liberat ab inferis, quanto probabilius eſt, ſummum illum Eccleſiæ Principem, fretum plenitudine poteſtatis divinæ, cunctas a cruciatibus liberaſſe, exceptis iis, quos divina juſtitia ſempiternis ſuppliciis tradidit, non purgandos, ſed cruciandos? Nec defuerunt qui ſuſpicarentur, animam Chriſti guſtaſſe pro nobis dolores inferorum, quemadmodum hic guſtarat mortem, verum eam ſententiam non agnoſcit Eccleſia. Anima Chriſti debellatura deſcendit, non paſſura, prædatura, non crucianda. Sed quomodo dicitur erui, qui captus non eſt? Liberari nonnumquam dicitur & ille, qui ſervatur a periculo. Sic medico conſilium qui dedit vitandæ peſtilentiæ, dicimus; Liberaſti me a morte. Sic qui nauclero procul ignem erigit, ne impingat in ſymplegadas, dicitur liberaſſe a naufragio. Sic eruit Deus animam Chriſti ab infimis etiam inferis, quia nuſquam teneri potuit, ſed victrix opima ſpolia retulit. Jam ſi quis dicat, quod in Euangelio refertur de Lazaro, parabolam appellari, fortaſſe quæret alium hujus loci ſenſum, quem equidem non arbitror deterrendum, modo ne moleſtus obſtrepat aliorum piæ probabilique ſententiæ.

Beatus Auguſtinus digerit univerſitatem rerum in tres ordines, ut ſuperi dicantur, qui verſantur in cœlis, ubi neque mors eſt neque peccatum, nec afflictio, nec tentatio, ſed perpetua felicitas. Ad eum tametſi nos interim adſpiramus, tamen quamdiu animæ noſtræ degunt in hoc domicilio, quod Paulus *corpus mortis* appellat, dum dolent, gaudent, cupiunt, timent, pugnant adverſus concupiſcentiam, periclitantur & interdum velint nolint vincuntur, quodammodo apud inferos ſunt. Ubi peccatum, ibi mors; ubi mors, ibi inferi. Circumſpice miſerias hujus vitæ, & confer cum vita cœlitum, fateberis hic eſſe Tartarum, ſed quem dicere poſſis ſuperiorem, ſi conferas cum eo, quo demigrant impiorum animæ. Siquidem ut nos cœlites vocamus ſuperos, ita qui tenentur illic, nos ſuperos appellant. Hoc commentum Auguſtinus hauſiſſe videtur e Platonicis, etiamſi diſſimulavit errorem. Animas enim alibi commiſiſſe, quod immerſæ corporibus humanis hærent, alienum eſt a pietate. Cæterum animas ob corruptam Adæ peccato naturam, hic ea fere pati, quæ Plato, & hunc ſecutus Maro tradidit de inferis, nec impie, nec abſurde dicitur. Habet ſuum quiſque Rhadamanthum in pectore, patiuntur ſuas furias animi, criminum ſibi conſcii. Sunt quos ſine ſpe reditus habet barathrum illud profundiſſimum, quamvis nos quibus ignota ſunt hominum corda, neminem oporteat deſperare, quamdiu vivit. Sunt quorum commiſſa cruciatibus quibuſdam expiantur: ſunt qui eo profecerunt, ut velut in campos Elyſios tranſlati, domitis carnis affectibus, in tranquillitate ſpiritus vivant, jam nunc prægustatione quadam fruentes cœleſtibus gaudiis, donec ſoluto corpore ſubvolent ad Dominum. Et ab his inferis Deus eruit animam Chriſti, quam nec ullo peccato paſſus eſt inquinari, & a laboribus hujus vitæ, a cruciatibus & a morte reſtituit, & ab inferiori Tartaro inviolatam reduxit ad hos inferos, ſed immunem jam omnis mortalitatis ac denique glorioſam & immortalem, cum corpore immortali ſubvexit in cœlum, ubi veri ſunt ſuperi. Hæc omnia mihi videntur probabiliter diſſerta. Nec enim me movet ille ſcrupus, quod in Pſalmo non habetur *inferiori*, ſed *infimo*, ἐξ ᾅδου κατωτάτου. Etenim ſi diſtinguis in hac vita gradus peccantium, invenies plures inferos, & poſt mortem oſtendimus, non eamdem eſſe conditionem inferorum. Et cœlum ſuos habet ordines. Ut igitur ſummus eſt Deus, quo nihil ſublimius, ita infimus eſt Tartarus, quo nihil eſſe poteſt a Deo ſemotius. Nihil enim a ſummo bono longius abeſt, quam ſummum malum. Quiſquis obſtrictus eſt crimini, profecto apud inferos agit, vivit ſub imperio Diaboli, abſorptus eſt a morte, longiſſime receſſit a Deo. Sed quoniam in hac vita nemo, ut dixi, deſperandus eſt, nobis quidem nondum eſt in inferno infimo, in quo nihil eſt boni, nihil non eſt mali, Deo tamen eſt. Ab omnibus inferis Deus eruit animam Jeſu. Nunc contemplemur velut unam perſonam capitis aut corporis, & juxta myſticam rationem, ut unam omnium carnem, ita omnium piorum unam eſſe animam, quam magna miſericordia liberavit a tot inferis, dum gratis condonavit nobis peccata, redemit a ſervitute Satanæ, non ſinit nos obrui tentationibus, dat vincere in cruciatibus, & ſi mori patitur, non patitur mortem eſſe perpetuam, etiam hæc mortalia corpora revocaturus ad immortalitatis gloriam. Sentit anima Chriſti beneficium, quod ſingulis animabus impenditur, quemadmodum & adhuc quodammodo paſcitur ac refocillatur in membris ſuis. Quam longe Gentes erant a Deo, dum vel nullum crederent eſſe Deum, vel Beſtias ac muta Signa colebant pro Deo, tam contaminate viventes, quam erat illorum impia religio. An non tum in profundo tartaro verſabamur? Judæi, qui videbantur Deo propiores, nonne in profundiſſimum barathrum devenerant, quum occiderent Filium Dei? Et tamen tanta fuit miſericordia Domini, ut ab his inferis tot animarum millia liberaret. Quid dicam de nobis, qui poſt baptiſmum toties revolvimur in barathrum criminum, in adulteria, in homicidia, & tamen toties relapſas, per pœnitentiam miſericordia Domini liberat animas noſtras ab inferno inferiori. Qui agnoſcit in quibus tenebris fuerit, celebret Domini miſericordiam, dicens hunc verſiculum: *Confitebor tibi, Domine Deus, in toto corde meo, & glorificabo nomen tuum in æternum; Quoniam miſericordia tua magna eſt ſuper me, & eruiſti animam meam ex inferno inferiori*; ſive ut divus Hieronymus vertit, *extremo*. Nam & in Euangelio quidam conjiciuntur in tenebras exteriores.

Pugnavit pro nobis caput noſtrum, vicit nobis, oſtendit ſpem & exemplum præmii, ſed reliquit Eccleſiæ ſuæ perpetuam certandi materiam. Tradidit illi crucem ſuam, ſed eidem impertit opem ſuam, oſtendit certandi formam, fregit hoſtis vires non exſtinxit, exhibuit victoriam, oſtendit coronam. Adverſus hanc conflictationem Dominus orat ſponſæ ſuæ victoriam; *Deus iniqui inſurrexerunt ſuper me, & Synagoga potentium quæſierunt animam meam, & non propoſuerunt te in conſpectu ſuo.* Hæc in ipſo capite præceſſerunt, quando *fremebant gentes, & populi conveniebant in unum, adverſus Dominum & adverſus Chriſtum ejus.* Quid non tentavit Sata-

Satanas per Scribas & Pharisæos, per Seniores & populum, per Annam & Cajapham, per Pilatum & Herodem, per cohortem & milites, ut occiderent Dominum: non hoc erat satis illorum impietati, ut occisi nomen funditus abolerent? Atqui hoc erat nomen, in quo salutem assequuntur omnes, quicumque salvi fiunt. Qui insurrexerant in Dominum, an parcerent discipulis? Si patremfamilias appellarunt Beelzebub, filii non debent sperare mitiora. *Si mundus*, inquit, *vos odit*, *scitote quod & me priorem odio habuit*. Sed *nolite timere*, *pusillus grex*, *vestrum est enim regnum cælorum*, & *confidite quia ego vici mundum*. Quo fastu, quibus artibus, quibus minis mundus intumuit adversus discipulos Jesu? Quantus erat fremitus Judæorum, quantus tumultus Gentium? Quod Latinus vertit *iniqui*, Græce est non ἄνομοι, sed παράνομοι. ἄνομοι dicuntur *exleges*, quod magis congruit Gentibus, παράνομοι, *transgressores legis*, quod aptius dicitur in Judæos. Unde divus Augustinus legit, *prætereuntes legem insurrexerunt super me*. Sanctus Hieronymus ex Hebraica veritate vertit *superbi*, quæ vox congruit iis, quæ sequuntur, *Et synagoga potentium*, sive *robustorum inquisierunt animam meam*. Initium omnis iniquitatis superbia, Lex jugum est, quod excutiunt, nec ferre dignantur superbi. Habebant gentes naturæ legem insitam cordibus earum, & hac excussa, proruperant in omnem impietatem. Judæi non excutiebant legem, sed prævaricabantur, studio legis adversus legem pugnantes, & in eum, quem lex promiserat ac depinxerat, conjurantes. Nimirum, hæc erat Synagoga potentium, sive robustorum, & ideo ferocium. Turgebant gloria legis a Deo datæ, penes illos erat arx religionis, tumebant scientia legis & Prophetarum, superbiebant justitiis suis ac cæremoniis; Animos addebat templum Dei jussu constructum, sacerdotium & victimæ. His rebus robur collegerat Synagoga, ferox adversus Ecclesiam Dei, humilem & imbecillem in se, sed fortem ac potentem in Deo corroboratore. Accessit ad robur etiam concordia. Quidquid potuerunt Scribæ versutia, Pharisæi peritia, Seniores auctoritate, Annas & Caiphas muneris dignitate, populus clamoribus ac tumultu, id omne expeditum est in Christum, ac mox in Apostolos. Homicidium fortuito commissum, solet leviore plecti supplicio. At Pharisæi diu prementes animi malitiam, quot cuniculis moliti sunt mortem Jesu? Quærebant illum occulte interficere. Ubi hoc consilium vicisset animi furor, quæsitus est prætextus, ut amore pietatis ac religionis viderentur ad necem adegisse Dominum. Sic & Nero urbis incensæ invidiam transtulit in nomen Christianorum, sic objiciebantur illis maleficia & infanticidia. Nimirum, hoc est quærere animam justi. Sed magis in Judæos quadrat, quod addit, *Et non proposuerunt te in conspectu suo*. Gentes enim non noverant Deum, Judæi noverant quidem, sed non proposuerunt eum in conspectu suo, sed vocanti & invitanti obverterunt dorsum, averterunt oculos, obturaverunt aures. Etenim si Deum Patrem proposuissent in conspectu suo, quomodo non veriti fuissent illius occidere Filium? Sed pravæ cupiditates veluti lemæ obversabantur oculis illorum, ut Deum videre non possent. Obversabatur avaritia, obversabatur auctoritas, quam obtinebant apud populum, obversabatur vitæ dignitas, qua cæteris præminebant, aliaque commoda, quæ tueri malebant, quam intueri Deum. Quisquis oculos figit in Deum, non potest diu peccare; At qui aversus a Deo sese permittit animi sui cupiditatibus, tandem in barathrum extremæ impietatis devolvitur, in tantum excæcatus, ut sibi persuadeat, etiam sancte fieri, quæ sceleratissime designat. Dicunt Judæi, hominem occidimus, Deum esse nesciebamus. Esto sane, occidistis hominem, sed innocentem ac bene meritum, nec horruistis, quod horruit facere Pilatus, qui quæsivit occasionem dimittendi innoxium, quod horruit uxor Pilati, & mulier, & Ethnica, sed vicit vestra malitia, quæ nisi prorsus excæcasset vos, potuissetis in Jesu perspicere quiddam homine majus: Si pepercissetis homini, per hominem pervenissetis ad Deum. A nobis, inquiunt, occisus non est; imo vos illum vestris vocibus occidistis, hoc sceleratius, quod dolis diu quæsistis animam illius, & justum Præsidem ad impii facinoris ministerium, improbis vociferationibus adegistis. Hæc erat querimonia Capitis, hæc erat querimonia nascentis Ecclesiæ, quæ non solum Principum sævitia, per exsilia, cruciatus & mortes fuit crudeliter exagitata, verum etiam per Judæos, in servitutem legis retrahere molientes, per Hæreticos, Ecclesiæ retia variis dogmatibus rumpentes, per falsos Fratres, qui hoc crudelius persequebantur Ecclesiam, quod in illius sinu foverentur. Quamquam autem non semper eadem est rerum humanarum facies, tamen ab exordio mundi usque ad consummationem, corpus Christi clamat ad Deum: *Deus, iniqui insurrexerunt super me, & Synagoga potentium quæsierunt animam meam, nec proposuerunt te in conspectu suo*.

Nulla ætas non habet Herodes suos infantium trucidatores, nulla non habet Annas & Cajaphas, Scribas & Pharisæos suos, etiam tranquillissimis Ecclesiæ temporibus, non solum hoc turbulentissimo seculo, quo dissidiis & opinionum & animorum ita discissa sunt retia, ut vix ab iis, qui tenent Apostolorum vices, reconcinnari queant, quod in Euangelio legimus fecisse Apostolos. Atque ut hæc tempestas absit, numquam non tolerare cogitur Ecclesia intra sinus suos, titulo Christianos, vita Paganos, qui dum pestiferis colloquiis & exemplis corrumpunt mores bonos, quanto plures quantoque crudelius occidunt, quam fecit Herodes, aut Nero? Quid enim potuit illorum ad extremum exasperata crudelitas? nihil aliud quam occidere corpus. Hi tot animas mittunt in gehennam. Proinde non deflet martyrum mortes Ecclesia, sed eas gaudiis celebrat, *natales* appellans: hic vero deplorat amarissimis lacrymis intra complexum suum suos filiolos, quos Christo genuit, trucidari. Super his plorans, lamentans & ejulans non recipit consolationem, quia non sunt. Nam totus ac vere periit, quod quidem est in ipso, qui crimen admisit, crimen, inquam, quod occidit animam, quod illi vitam eripit Deum. Intelligunt quid dicam, quicumque sunt viva Ecclesiæ membra, qui gaudent quoties glorificatur unum membrum, ac discruciantur, quoties offenditur, aut obfuscatur aliquod membrum. Siquidem in vivo corpore, membrorum omnium consensus est, sive ut melius Græci, συμπάθεια. Qui fieri possit igitur, ut hæc non discrucient animum hominis vere pii? Paulus subinde parturiens clamat, *Quis scandalizatur & ego non uror?* Quot avellunt a Christo, temulenti, aleatores, scortatores, ambitiosi, malefici? Non potes non videre, quod nusquam non ingeritur oculis. Si vides nec doles, non vivit in te Christiana caritas. Quin hunc tumultum quisque nostrum in se ipso sentit, nisi totus mortuus est. Beatus Paulus nullam relaxationis spem dedit in hac vita, neque quemquam exemit ab hoc certamine, sed omnibus qui volunt pie vivere in Christo Jesu, denunciat futurum, ut persecutionem patiantur. Si sentis, utique clamas, si non sentis, non pie vivis in Christo. Appello singulorum conscientias, quis nostrum est, qui non discruciatur, quoties adversus bonum propositum nostrum cooriuntur impiæ cupiditates, vere παράνομοι, non obtemperantes legi, sed excitantes novam legem in membris nostris, repugnantem legi mentis nostræ? Si quis inficietur se nihil tale perpeti secum, quid aliud lucrifaciet, quam impudentis opinionem, quum ipse Paulus hoc certamen professus, ac veluti tædio victus, clamet, *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Lex Dei dicit: Communica pauperi de tua substantia, adversus hanc cooritur avaritia reclamans, immo rem, quocumque modo possis, auge. Lex Dei clamat: Noli omnino resistere malo: sed reclamat ita; Perde hostem, ut fruaris vindicta. Clamat lex Dei; vigilate & orate; sed animo ad hæc properanti graviter obstrepit luxus, & hujus comes somnolentia. Lex Dei invitat ad pudicitiam & continentiam, sed insur-

insurgit libido prorsus alio stimulans. Et quis sufficiat commemorandis omnibus affectibus, qui veluti conjurati moliuntur in nobis Christum occidere? Superbi sunt & paranomi, qui contemto Deo abducunt a præceptis Dei; Synagoga sunt, quia cupiditas cupiditatem adjuvat; potentes sunt, quia dejiciunt interdum viros fortissimos. Quam validis machinis quatit animum nostrum carnis libido, quam vehementes impetus habet iracundia? *Quo non mortalia pectora cogit auri sacra fames?* Quos arietes admovet ambitio? Adversus unumquemlibet hostem tam potentem confligere durum est, quanto durius adversus talium agmen vel phalangem potius? Verum in his nemo despondeat animum, gaudeat potius, agnoscens in se sortem piorum communem, & accinctus armis spiritualibus, fortiter pugnans clamat ad Dominum hoc quem nunc tractamus versiculo: & qui Christo dedit victoriam a morte, qui Ecclesiam suam tot fluctibus agitatam mergi non patitur, neminem nostrum sinet opprimi rebellione cupiditatum, si modo fiduciam in ipsius misericordia, non in nostris viribus collocaverimus, nec averterimus oculos nostros a Deo, sed illum in omnibus proposuerimus in conspectu nostro, illi offerentes corda nostra, cunctasque nostras actiones ita moderemur, tamquam versantes coram oculis Dei. Quod autem exposuimus de Judæis & Regibus, deque pravis cupiditatibus, potest & ad impios spiritus accommodari, quibuscum est omnibus piis assidua conflictatio, donec militamus in hoc tabernaculo. Sed quid petit hic clamator, tot inimicorum conspiratione gravatus? Num exitium hostium? Nusquam legimus in Euangelicis aut Apostolicis litteris, Ecclesiam orasse mortem persecutorum hominum, sed magis exemplo Capitis orat pro persecutoribus, ut convertantur & vivant. Pro Diabolo non orat, quia nec interire potest, nec converti. Adversus affectus carnis pugnat ac suspirat, hactenus vincens, ut illis non serviat, non ut exstinguat. Scit enim hoc non dandum, nisi post hanc vitam, & ideo optat dissolvi & esse cum Christo. Cæterum, pro hominibus quamlibet impiis, quam diu vivunt, orat, ut resipiscant a laqueis Diaboli. Victoriam orat, sed si fieri possit incruentam. Ea demum læta victoria, quum & qui vincit, liberatur a molestia, & qui vincitur, liberatur a malitia. Tanta enim est Domini misericordia, ut & persecutorem ad se trahat, per eos qui persecutionem patiuntur.

Hanc ineffabilem misericordiam implorat Antistes noster Dominus Jesus, *Et tu, Domine Deus, miserator & misericors, patiens & multa misericordia & verax.* Magna & multiplex misericordia sit oportet, quæ tantam superet malitiam, & pro tantis malis tantum bonorum reponat. Principio *Dominum Deum* vocat, qui potest quos vult, exitio dare, sed pro immensa bonitate sua non vult mortem peccatoris, magis autem cupit omnes fieri salvos, quum nemini debeat salutem, videlicet, per Adæ peccatum corrupta generis humani massa. Nec arbitror otiosum, quod quinque voces hic tribuit Deo, *miserator, misericors, patiens, multa misericordia & verax.* Quod Latine est *miserator*, Græce est οἰκτίρμων. Ea vox competit illis, qui miseris ac miserandis opitulantur. Quod nobis est *misericors*, Græcis est ἐλεήμων. Quod nobis est *patiens*, illis est μακρόθυμος, quæ vox declarat animi lenitatem, segnis ac lenti ad vindictam. Quod nobis est *multum misericors*, illis est πολυέλεος. Si quis velit hac vocum congerie nihil aliud quam exaggerari magnitudinem Divinæ misericordiæ, mea sententia non absurde dixerit. Nec tamen impia fuerit curiositas, hæc ita distinguere, ut *miserator* pertineat ad remissionem peccati originalis. Hic enim miseria verius est, quam malitia; Peccatum est, sed alienum, & huic obnoxii, ita sunt miseri, ut sint & miserandi. Vagiunt infantes, ac ploratu suo appellant miseratorem, & horum infelicitati subvenit Dei miseratio, per circumcisionem sub lege Mosaica, per baptismum sub Euangelica; Sine sua culpa pirierant, sed sine sua opera servantur. Alieno peccato mortui sunt, sed aliena fide reviviscunt. *Mi-*

[A] *serator* igitur est infantibus, *misericors* etiam iis, qui adulti baptizantur, magis gravati suis peccatis, quam Adæ. Jam quum omnibus sit paratus baptismus, tamen multi solent differre in extremum vitæ, servientes interim cupiditatibus suis, quumque cunctos invitarit ad Euangelii gratiam, tamen a Judæis fere spreta est Dei benignitas, & a Gentibus irrisum est Euangelium. Quid talibus debebatur, nisi extremum exitium? Sed hos quoque diu toleravit Dei lenitas, si forte tandem resipiscant, & ad cor redeant. Est ille quidem præscius, qui mutaturi sint animum, qui non, & tamen tolerat, partim ut illustriorem reddat suam justitiam, partim ut nos doceat lenitatem erga peccantes, [B] de quibus certi non sumus, quando sint ad bonam frugem convertendi. Judæi tot seculis persistunt in cæcitate sua, & tamen tolerat illos Dominus, quotidie per Ecclesiam suam invitans ad regenerationem. Tolerat eosdem populus Christianus blasphemos in Christum, male precantes nobis omnibus, quum possit illos funditus exstinguere si velit. Magna paucitas est Judæorum ad numerum Christianorum, non habent Civitatem, non habent Leges, non habent Magistratus aut Principem, non habent arma, neque copias; possent uno die trucidari omnes, sed tolerantur in spem, quam nobis dedit Paulus Apostolus scribens Romanis. Negat enim sic prolapsos esse Judæos, ut [C] conciderint, & arcanum aperiens amicis prædicat futurum, ut posteaquam plenitudo Gentium intraverit, resipiscentibus denuo Judæis omnis Israel fiat salvus, juxta vaticinium Esaiæ, *Veniet ex Sion, qui eripiet & avertet iniquitatem ab Jacob,* An non hæc admiranda Domini lenitas? Si quis convitium jaciat in hominem Principem, ut subito rapitur ad supplicium, quam atrocibus modis exanimatur? Et tamen interdum vere digneque dicitur, quod in Principem dicitur. At Deus, cui debetur omnis gloria, tanta lenitate tolerat Judæos, Paganos & Hæreticos, invitans ad pœnitentiam. Miranda sane lenitas, sed admirabilior est, [D] qua quotidie tolerat Christianos, post acceptam baptismi gratiam, post gustatum bonum Dei verbum, toties relabentes in omne scelerum genus, ostentui habentes Filium Dei, & illius sanguinem pollutum ducentes, eumque, quod sane in ipsis est, denuo crucifigentes. Nec in hos saltem vibrat fulmen iræ suæ justissimæ, sed aversos revocat, conversos recipit remedio pœnitentiæ. Nec recipit semel atque iterum, quotiescumque ingemuerit peccator, recipit ac restituit. Habetis insignem Dei lenitatem, quam Septuaginta verterunt μακροθυμίαν, eam nonnulli verterunt *longanimitatem*: μακρὸν enim *longum*, & θυμὸς interdum significat *impetum* atque *ardorem effervescentis ani-* [E] *mi.* Unde quidam ex Hebræo sermone, pro *patiens*, vertere maluerunt, *lentus furore.* Apud homines enim quamvis placidos, *furor fit læsa sæpius patientia*, at divina lenitas invincibilis est. Quam diu durat hæc vita, parata est misericordia, & si quando immittit hic afflictionem peccantibus, medicina verius est, quam vindicta. Nec vero solum *miserator* est erga parvulos, *misericors* erga adultos, & suis quoque sceleribus contaminatos, *patiens* erga recrastinatores ac subinde relabentes, verum etiam πολυέλεος est erga resipiscentes, vel ex Judaismo, vel ex Paganismo, vel ex sceleribus in Christianismo commissis, non modo condonans eis omnia peccata, sed insuper locupletans multis donis [F] spiritualium gratiarum, centuplum reddens in hoc seculo, & insuper vitam æternam in futuro. Fratres dilectissimi, an non hæc *largissima misericordia*? Quid simile reperitur inter homines quantumvis placabiles aut misericordes? Hic memineritis, quod frequenter admonui, quidquid nobis remittit Deus, quidquid nobis largitur, misericordiam esse, ne perdamus munus, si non agnoverimus auctorem muneris. Postremo loco posuit *verax*, quæ vox ad promissa Dei pertinet. Hæc enim omnia, quæ largitur nobis, non facit nostris meritis provocatus, sed ita destinarat æterno suo consilio, prius quam mundus oriretur, & ante tot annorum millia pollicitus est per Prophetas sanctos,

nec hactenus quidquam omissum est eorum, quæ promiserat. Nec dubitandum, quin eadem fide sit præstaturus, quæ promisit de consummatione mundi, de judicio supremo, resurrectione & felicitate justorum. Promisit autem, ut nobis augeret fiduciam. Siquidem ut dona, ita & promissa Dei nesciunt pœnitentiam. Natura verax, etiam si nos negaverimus eum peccando, ipse se ipsum abnegare non potest subtrahendo misericordiam, qui pollicitus est veniam cuivis resipiscenti. Ergo Deus meus quum talis sis bonitate naturali, quum per Prophetas tuos fidem tuam omnibus obstrinxeris, quum hactenus cœperis præstare promissa, me misso in mundum, ut mea morte restituatur genus humanum, *Respice in me & miserere mei.* Reluctatur tuæ bonitati pertinax Judæorum malitia, ac mox totus mundus universis machinis insurget adversus Euangelium, exstinguere studens regnum cœlorum. Ne respicias Deus cæcitatem illorum, sed in me respice, cui pollicitus es hæreditatem omnium gentium, & possessionem meam terminos terræ. Dixisti, *Intende prospere, procede & regna*; Ecce adsum conflicturus cum hoste pro regno tuo, quod per me tibi voluisti vindicare. *Fave prælianti, da victoriam, da imperium puero tuo*, sive *da potentiam filio tuo*: κράτος enim, & *robur* significat & *imperium*. *Robur* convenit certanti, *imperium* victori.

Hic enim est ille David manu fortis, qui dilaceravit ora leonis & ursi, pro gloria totius Israelis, singulari certamine congressurus cum superbo Goliath, cujus fiducia erat in gladio, hasta & clypeo: hic autem venit exarmatus gladio Saulis & galea ærea, loricaque: non enim assuevit dux noster talibus armis, nec in hoc venerat, ut armis sibi pararet regnum hujus mundi: sed aggreditur armatus fiducia nominis Divini. Orat igitur David noster sub conflictum, cupiens totam victoriæ gloriam adscribi Deo, *Respice in me, Deus, & miserere mei, da imperium puero tuo*, sive *filio tuo*; Nam Græca vox anceps est παιδὶ, declarans vel ætate tenerum, vel filium, vel famulum. Quidquid horum intellexeris, nihil exsistit absurdi sensus. David adolescens fuisse legitur, quum adoriretur Goliath, sic enim habet historia Regnorum: *Erat autem adolescens rufus & pulcer adspectu.* Et Dominus juxta carnem florenti erat ætate, quum adiret crucem. Juxta mysticum sensum, *viride lignum* erat, sicut ipse testatur, erat juxta Pauli testimonium ille *novus Adam*, qui sustulit veternum, ac senium totius mundi, nimirum, innovator omnis creaturæ. Postremo puer erat expers omnis maculæ dolive. Erat & *Filius Dei*, non adoptione tantum, sed & natura. Erat Minister ac Servus juxta dispensationem ipsi creditam, legatus Patris, Novi Testamenti Minister, & peractor sacrificii, quod Pater injunxerat. Ut *Puer*, caret omni macula, ut *Filius*, nihil non impetrat, ut *Minister*, nihil omittit eorum, quæ mandavit Pater. *Rufus* erat, totus ardens igne caritatis, animosus, sed in nomine Domini, *pulcer adspectu*, quia plenus gratia, quemadmodum habet alius Psalmus, *Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis.* Pulcerrimus erat in oculis Patris, qui non semel testatus est in eo sibi complacitum esse. Neque solum pulcer oculis Dei, verum etiam hominum ac Dæmonum oculis, in quo nec Judæorum rabies ullum crimen potuit invenire, nec Princeps hujus mundi reperit quidquam, quod accusaret, & Pilatus homo profanus perspexit innocentiam, quam de illo professus est etiam Judas proditor. In initio Psalmi clamarat, ut Deus inclinaret aurem, quo causam cognosceret: hic petit, ut oculos etiam ad hoc certamen deflectat, ut quod Patris jussu gerebatur, in conspectu ipsius gereretur. Beati quos Deus dignatur adspicere, cujus oculi non sunt nisi super justos. Quicumque potest ex animo & in spiritu dicere Deo, *Respice in me*, jam injustus esse desiit. Illud fortasse movebit aliquem, qui congruat, ut implorata misericordia, mox postulet imperium, ac denuo sequatur, *Et salvum fac filium ancillæ tuæ.* Qui misericordiam orat, profitetur miseriam, & qui rogat ut salvus fiat, profitetur discrimen. Sed propius intuenti sermo nihil habet absurdi. Misericordiam orat, ut victoriæ laus uni Deo tribuatur. Imperium postulat, ut labefacto regno Satanæ, nascatur regnum Ecclesiæ. Rursus petit ut salvus fiat, hoc est, ut regnum Ecclesiæ sit perpetuum, nec adversus hanc prævaleant inferorum portæ. Quod si hic contempleris unum illum hominem, ex capite cunctisque membris constantem, nihil erit quod offendat. Liberatur enim is Dei misericordia, cooptatur in regnum cœlorum, servatur ut perveniat ad bravium immortalitatis. Tum enim vera, solida, certaque salus erit, quum Christus in unum collectis omnibus membris suis tradiderit regnum Deo Patri. Hic nec securitas est, nec perfectio.

Quæret fortassis & illud, caritas vestra, quid sibi velit, quod non satis habuit semel dixisse, *puero tuo*, sed adjecerit, *salvum fac filium ancillæ tuæ*: hæc enim clausula videtur innuere, quod *puerum* pro *servo* posuerit, idque more Scripturarum infigere voluerit iterando, & *filium ancillæ tuæ*. Juxta mundum discrimen est inter servum & servum, id quod indicat etiam Græcorum proverbium, δοῦλος πρὸ δούλου, & potest tibi servus esse, qui non sit filius ancillæ tuæ. Viliores sunt emtitii, vernæ cariores, ac propemodum pro liberis amantur. Si placet iterationis tropus, intellige summam in Christo obedientiam: si placet gradus, ita servus fuit Christus, ut idem esset Filius dilectus & unice carus Patri. Sunt qui *ancillam* interpretantur sanctissimam virginem Mariam, quæ profitendo se *ancillam Domini*, concepit Jesum juxta carnem. Hic sensus arrisit Augustino & Arnobio, nec video cur sit rejiciendus, quum sit & pius & verus. Alii tamen malunt interpretari de Ecclesia, cujus Filius an Christus dici possit, nescio. Magis videtur Sponsus Ecclesiæ, quam Filius. Nec tam hunc genuit Ecclesia, quam ipse genuit & condidit Ecclesiam. Synagogæ filius non absurde diceretur, quod juxta corpus humanum natus est ex Judæa, sub Judaismo, quemadmodum testatur & Paulus, de Judæis loquens, *Ex quibus Christus secundum carnem.* Serviebat & Mosis lex ad tempus voluntati Divinæ, dum pædagogi vice fungeretur, deducens ac præparans ad Christum Ecclesiæ sponsum, *Ancillæ* vero cognomen melius congruit Synagogæ, quam Ecclesiæ, quæ Sponsæ Filiæque nomine cohonestatur. Illa metu coercebat, hæc gratia consolatur. Joannes Baptista dixit, *Qui habet sponsam sponsus est*, & ipse Dominus in parabolis aliquoties Sponsi nomine se ipsum indicat. Canticum Solomonis sub titulo Sponsi, figuravit mysticum amorem inter Christum & Ecclesiam: & Psalmo XLIV. dicitur Ecclesiæ, *Audi filia & vide, & inclina aurem tuam. Et concupiscet Rex decorum tuum.* Ac Dominus noster Ecclesiam suam appellavit *regnum cœlorum*, cujus summam potestatem Christo traditam legimus. Sic enim ipse loquitur in Euangelio, *Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra.* Sed ubi potestas tradita corpori mystico? An non magnam potestatem dedit, quum illis daret potestatem ejiciendi Dæmonia, pellendi venena, sanandi morbos quoslibet? An non magna potestas tradita est, quum diceret Dominus: *Quidquid solveritis super terram, solutum erit in cœlis: quidquid ligaveritis super terram, ligatum erit in cœlis?* Rursum, quum inflans in eos, diceret, *Accipite Spiritum Sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur, & quorum retinueritis, retenta erunt?* Tantum in hac vita. Quid simile habuerunt umquam hujus mundi Monarchæ? Sed majoris auctoritatis est, quod in futuro promisit Dominus, *Quum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis & vos super duodecim sedes judicantes duodecim tribus Israel.* Et Paulus, *Nonne*, inquit, *& Angelos judicabimus?* Regnat itaque Christus in sua Ecclesia, & in illo regnat Ecclesia, tam potens, ut nec Inferorum portæ valeant adversus illam, nec Judæorum improbitas, nec Tyrannorum immanitas, nec Philosophorum arrogantia, nec Hæreticorum pervicacia. Illa per Christum omnia vincit, triumphat, ac regnat. Hoc regnum quoniam nondum undi-

undiquaque tranquillum ac plenum est, ut dilatetur ac perficiatur, quotidie clamat Ecclesia, *Adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua, sicut in cœlo & in terra.* Quod igitur oravit Christus, quod orat totum Christi corpus, nihil vetat, quo minus unusquilibet oret Christianus, *Da imperium* seu *robur puero tuo, & salvum fac filium ancillæ tuæ.* Cujus ancillæ, nisi Ecclesiæ? Hæc nos denuo genuit sponso suo, per lavacrum renascentiæ verbo vitæ. Unusquisque renatus in Christo David est, fide fortis, innocentia decorus, vitæ novitate adolescens. Unusquisque conserit manus cum Goliath, eumque dejicit, dum superat Diaboli tentationem, victaque carnis concupiscentia, spiritu agitur. Qui vincitur affectibus carnis, in eo regnum habet Diabolus. Qui ducitur in spiritu Dei, in eo regnat Christus. An non præclarum regnum est, imperare libidini, calcare avaritiam, subigere luxum, dejicere superbiam, contemnere mortem? Non ille major est, qui occidit, sed qui superat. Occidebantur Martyres, sed moriendo vincebant, ac triumphum agebant de his, a quibus occidebantur. *Rex eris,* inquit Ethnicus quidam, *si te ratio rexerit.* Imo Christianus quisque Rex erit, si illum Christi spiritus rexerit. Quid enim possumus ex nobis, qui ne cogitare quidem aliquid boni possumus ex nobis? Proinde si quando spiritu facta carnis mortificaveris, ne tibi canas encomium, sed gratias age Domino. Etenim si hoc imperium haberes ex te, quid opus erat quotidie clamare, *da imperium puero tuo?* Ergo David quum rogaret imperium, orabat ut veniret Christus a Prophetis promissus: & Ecclesia quum idem orat, ut accipiat imperium, illud orat, ut in toto corpore suo vincat & regnet Christus. Hoc quum unusquilibet nostrum orat, petit ut cohibitis carnis affectibus agatur spiritu Christi, quum orat ut salvus fiat ancillæ filius, orat ut in Ecclesia perseverans, vitam finiat in Christo, & ad eam perveniat vitam, ubi jam non periclitatur certator, sed coronatur victor.

Vult autem Dominus adeo victoriam esse illustrem, ut suo splendore perstringat oculos repugnantium, ac tandem vel inviti resipiscant, agnoscentes amentiam suam, vel pudefiant in æternum. Ad confirmandam autem Ecclesiæ suæ fiduciam, petit ut Dominus faciat cum ipso signum in bonum. Multi signum petunt, sed in malum. Nec dicit *fac mihi signum,* sed *fac mecum signum,* ut intelligas esse signum confirmans pactum ac fœdus. Sic legimus quod *Dominus posuit irim, signum fœderis inter ipsum & terram, ut eo conspecto non exspectarent rursus simile diluvium.* Hoc ni datum fuisset, ad omnes nubes, & ad quamvis pluviam trepidassent homines, qui audierant prius diluvium. Et Abraham petiit signum a Deo in bonum, quo certior esset promissio, sic multiplicandam ipsius posteritatem, ut stellis cœli posset æquari. Petiit & Moses signum, & accepit multa signa, quæ tamen efficere non potuerunt, quo minus detrectaret mandata Dei, *Obsecro,* inquit, *Domine, mitte quem missurus es.* Et ob hanc diffidentiam iratus est Dominus in Mosen. Achas jussus est petere signum a Domino, & recusanti datum est signum. Simile signum petiit Gedeon, & accepit. Quamquam nec is unico signo fuit contentus. Primum signum dedit Angelus exustis sacrificii carnibus, ad quod expavit Gedeon. Secundum jam conflicturus cum hoste, postulavit a Domino, quoque certior esset victoriæ spes, iteratum est cum varietate miraculum. Datum est & Abrahæ signaculum fidei circumcisio, quam in Genesi Dominus signum fœderis appellat. Post multa signa quæ Moses edidit coram Pharaone, quod virga diffecuit mare, signum erat, quod nubes præcedebat interdiu, noctu columna ignis, signum erat, aqua e petra exsiliens, & comitans proficiscentes signum erat, Manna cœlo defluens, signum erat, serpens in deserto sublatus in stipitem, signum erat. Breviter, quæcumque mirifice gesta sunt in veteri Testamento, signa sunt, & figura nostrorum temporum. Habet & Satanas sua signa, sed in malum, etiam quum videntur data in bonum. Deus autem nullum dat si-

A gnum nisi bonum, quamquam interdum nobis nostro vitio vertitur in malum. Posuit Dominus signum super Cain, hominem impium, sed tamen in illius bonum, ne quis illum interficeret. Datum est impio vitæ spatium, ut resipisceret. *Judæi signa quærunt,* ut scribit Apostolus, nec tot insignis acceptis didicerunt fidere Domino. Nam & ipsi Domino dicunt, *Quod signum ostendis nobis, quod hæc facis?* Et *flagitabant signum e cœlo,* quasi tot miracula quæ quotidie dabat Dominus, non essent satis signi. Quoniam igitur multitudine signorum, non ita multum profectum est, diffidentibus Judæis, irridentibus Gentibus, Pontifex ac Dux noster, conflicturus cum hoste, unum tantum petit signum, sed eximium, sed in bonum, utique creden- B tibus, sed evidens & efficax, quod sublatum totum orbem ad se trahat. *Fac,* inquit, *signum mecum in bonum.* Da signum, quod & consoletur amicos, & pudefaciat inimicos. Hoc signum solus potuit dare Deus. Quod autem signum? Quod signum nisi Jonæ Prophetæ? Hoc signum promittit ipse Dominus in Euangelio. *Sicut* Jonas *fuit in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, ita &* Filius hominis *erit in corde terræ.* Dictum est illis hoc signum, sed non intellectum. Idem signum aliis verbis proposuit. *Solvite templum hoc & in triduo restituam illud.* Hoc signo semel confirmata fide totius Ecclesiæ, non est quod exspectemus alia signa. Habemus signum Jonæ, Christum juxta carnis infirmi- C tatem mortuum, juxta spiritus virtutem resuscitatum. Habemus signum crucis, trophæum ducis nostri: habemus in Eucharistia symbolum æterni fœderis inter caput & membra. Verum hæc omnia unum sunt signum, nimirum, ipse Dominus Jesus, qui datus est in ruinam & resurrectionem multorum, & in signum cui contradicitur a multis ad hodiernum usque diem. In hoc signo absoluta sunt omnia signa Veteris Testamenti. Verbum caro factum est, & habitavit in nobis, visum est, auditum est, contrectatum est ab hominibus, occisum est in propatulo, resurrexit, adsumtum est in gloriam, prædicatum est cunctis gentibus, creditum est mundo, lucet, eminet, coruscat omnibus D ad salutem. Tale signum nusquam legimus editum in Veteri Testamento. Nullus perit usquam, nisi qui ab hoc signo avertit oculos. Signum datum est in bonum, ne tua incredulitate tibi vertas in malum, quod evenit Judæis, de quibus testificatur Dominus, *Si non venissem & locutus fuissem eis, peccatum non haberent.* Hoc signum jam erigi volebat Dominus iturus ad crucem, sitiens humani generis salutem, hoc per universum terrarum orbem inclarescere, ut videant, inquit, non solum diligentes me, quorum de numero erat Simeon ille senex, verum & illi qui oderunt me, ut qui sermoni meo credere noluerunt, velint nolint, videant hoc E signum evidentius, quam ut possit dissimulari; & pudeat saltem tali signo tam diu, tam pertinaciter repugnasse. Illi videant ut confirmentur, hi ut convertantur. Quod enim nos legimus *confundantur,* Græcis est αἰσχυνθήτωσαν, quod magis sonat *pudefiant.* Felix erubescentia, quæ revocat ab impietate, *Erubuit,* inquit senex ille Comicus, *salva res est.* Hoc rubore suffusus erat ille Publicanus, qui procul stans non audebat oculos in cœlum attollere. Sic erubuit filius ille profugus, *In Adelphis.* qui reversus ad se, ultro abdicat filii cognomen, quo se fatetur indignum, & ambit inter mercenarios habere locum. Sic erubuerunt multi Judæi, qui per ignorantiam crucifixerant Dominum. Sic erubuerunt gentes, a simulacris & inquinatis moribus conversæ ad F Euangelicam lucem, *In quibus nunc,* inquit Paulus, *erubescitis.* Sic erubuit ipse Paulus, negans se dignum Apostoli nomine, quod persecutus esset Ecclesiam Dei. Feliciter itaque pudefiunt, qui erubescunt ad pœnitentiam. Nec tamen omnes sanat pudor, sed quosdam indurat magis, si frontem perfricuerint. Quandoquidem & Græca vox anceps est ad eum, qui suffunditur pudore, & ad eum, qui convictus & redargutus probro afficitur. Frequenter cum ignominia recesserunt a Domino Scribæ & Pharisæi, non habentes quod responderent, nec tamen erubuerunt ut resipiscerent, sed

sed perfricta facie, sumserunt sibi frontem meretricis, ut pessimis artibus obstinatissime pugnarent adversus manifestam veritatem. Nec tum saltem erubuerunt, quum viderent eum resurrexisse, quum viderent post missum Spiritum Sanctum in nomine crucifixi sanari claudos, fugari Dæmones, pelli morbos, excitari mortuos; quum inclarescente per orbem Evangelii gloria viderent frustratos omnes conatus suos, in diversum recidere. Et ô miram & insanabilem impudentiam! Tot annis regnat toto orbe Christi nomen, nec adhuc erubescunt Judæi. Probro gravantur, pudore non sanantur. Ut videant, inquit, & pudefiant. Utinam hic pudefiant, ne pudefiant in æternum! Vident hoc signum, velint nolint, ingestum est oculis omnium. Si vident & erubescunt, signum erit illis in bonum: Sin vident & insultant, quemadmodum majores illorum insultarunt pendenti in cruce, subsannantes & moventes capita sua, signum erit illis in malum. Videbunt iterum hoc signum in cœlo, quum Dominus ad judicandum venerit, videbunt in quem compunxerunt, videbunt in majestate Patris, quem hic omni contumeliarum genere prosecuti sunt. Illic pudescent in conspectu omnium gentium, & Angelorum, sed pudescent in æternum, quia signum datum in bonum, sibi verterunt in malum.

Nec Judæi solum ibi pudefient, sed omnes etiam Principes, omnes Philosophi, qui viribus & ingeniis suis bellarunt adversus hoc signum. Nihil illic erit occultum. Conspicient frustratam malitiam suam, conspicient victoris gloriam, conspicient Martyrum triumphos, quos hic exquisitis cruciatibus enecarunt, pudescent, sed sero. Pudescent omnes Hæresiarchæ cum suis gregibus, qui dum viverent, salubriter noluerunt erubescere; quamquam & hodie quid aliud, quam probrum retulerunt, quicumque Dei domum labefactare sunt adorti? Ubi Simon Magus Divinitatis affectator? Ubi Cerinthus Christo detrahens naturam Divinam? Ubi Montanus Pseudo-paracletus? Ubi Valentinus monstrosarum fabularum artifex, ubi Marcion, ubi Basilides, nonne victi obmutuerunt? Ubi Arius dissector, ubi Sabellius confusor sacræ Triadis? Nonne pudefacti sunt, explosi sunt, prostrati sunt? Ubi Apollinaris humanam Christi naturam meliore sui parte spolians? Ubi portenta Manichæorum, ubi tumultus Donatianorum, nonne pudefacti silent omnes? Ubi blasphemus ille Porphyrius? Ubi Celsus æque blasphemus? Tot Hæreseôn species, tot tempestates coortæ sunt adversus Ecclesiam armatæ Philosophia, instructæ Eloquentia, quædam etiam favore Principum formidabiles. Quid, obsecro, quid tantis tumultibus effecerunt? Pudefacti consilescunt omnes, & pudefient quotquot vel hodie sunt, vel in posterum exorientur. Similiter pudefient mali Christiani, nisi hic properent erubescere. Apud nos nulli sunt Ethnici, Judæi aut nulli sunt, aut minimum molesti sunt, insaniunt in speluncis suis, & tamen Ecclesiæ frumentum tantum loliginis ac zizaniorum habet admixtum, ut nusquam non sint, qui pie simpliciterque volentem vivere in Christo Jesu, rideant, circumveniant, spolient, opprimant. Utcumque ferendum erat, si Gentibus olim Christi crux visa est stultitia, si Judæis fuit offendiculo; At quanto gemitu deplorandum est, quod per crucem redemtus, cruce signatus, crucem professus, deridet crucem? Deliros appellant, qui carnem macerant jejuniis; Miseros, qui frugaliter vivunt; Dementes, qui nec ambiunt opes, & quod habent egenis impertiunt; Stultos, qui fugitant honorem hujus mundi; Fatuos, qui nullius lucri spe cuiquam volunt imponere; Miseros, qui fugiunt inconcessas voluptates; Asinos, qui sedulo obtemperant jussis Superiorum; Ignavos, qui non retaliant injurias; Dementes, qui contemto mundo, totam spem suam ponunt in Deo. Atque interim illi feroces, ac suaviter agentes in delitiis, hi mœrentes, humiles & abjecti. Sed utinam tales propius atque interius contemplentur! quos contemnunt, simul & se ipsos universos inspiciant, quæ Lerna turpitudinum occupet animum, qui cruciatus brevi sint excepturi voluptates non minus falsas, quam momentaneas. Id si faciant, nimirum, operietur ignominia facies eorum. Sed unde perspicient ut erubescant, ni Deus aperuerit oculos eorum, quemadmodum aperuit oculos Adam & Evæ? Simul atque enim gustaverant de ligno interdicto, aperti sunt oculi eorum, nimirum, a Deo, provocante ad pœnitentiam. Sic enim habet Genesis, *Apertis oculis viderunt se esse nudos & erubuerunt.* Quanto magis oportet eos erubescere coram Domino, qui vestem innocentiæ in baptismo datam abjecerunt, & nudi obambulant, non solum nullis amicti virtutibus, sed vitiis innumeris contaminati. Fratres, spero vel nullos vel paucos tales inter vos esse, tamen si qui sunt, eos hortor & obtestor per Christi caritatem, ut erubescant mature, dum prodest suffundi rubore, nec differant vitæ correctionem in extremum halitum. Multos inopinata mors occupat, ut hoc non accidat, qui scis an tum Deus sit aperturus oculos tuos? Nullus enim resipiscit quum vult, etiamsi nemo desperandus est, ante efflatam animam. Si converti non vis, quid tibi blandiris de sera pœnitentia? Si converti vis, & hoc tua refert, cur recrastinas? Quin potius hoc anno fit quod factu est optimum, quam proximo, cur magis mense secuturo, quam hoc ipso, cur non potius hodie quam cras? Si periclitatur corpus, non differs medicinam, periclitatur totus homo ne pereat in æternum, & differs in dies, in menses, in annos. Contemplemur nos ipsos ad speculum doctrinæ Christi, vitæ Christi, aliorumque Sanctorum, & pudeat nos nostri. Videant qui nos oderunt, qui nobis moliuntur sempiternum interitum, & erubescant. Qui sunt, inquies, isti qui nos oderunt? An non capitalis inimicus est livor, odium proximi, avaritia, superbia, luxus, libido; breviter, omnes carnis affectus? Quid aliud agunt, quid moliuntur, nocte dieque, nisi ut Christum in nobis jugulent? Agamur spiritu Christi, & pudefient omnes ejusmodi cupiditates cum suis fructibus. Simul erubescent impii Spiritus carni nostræ stimulos, velut oleum camino, adjicientes. Qui hic nolunt suo bono erubescere apud Deum & paucos homines, post hanc vitam frustra suo malo pudefient, coram universitate Sanctorum omnium. Quosdam malus pudor deterret a confitendo, magis reverentes hominem quam Deum. Si pudet confiteri Sacerdoti, magis oportuit Dei reverentia deterreri a peccando. Quod ausus es facere coram oculis Dei, pudet referre homini? At in corporis morbo pudorem excutit sanitatis amor, in animæ discrimine, quanto magis id factum oportuit? Nec solum oportet erubescere de gravibus commissis, verum etiam de levioribus. Omne peccatum turpe est ac fœdum, eoque pudendum. Pudet tuberis in fronte, aut nævi in naso, & non pudet otiosi sermonis, aut risus solutioris, aut cessatiuncula perditi temporis, quod poterat bene collocari.

Sed quid videbunt, quid erubescent isti, qui male volunt Christo? *Quoniam tu, Domine, auxiliatus es mihi, & consolatus es me.* Clamabant Judæi in Christum velut in deploratum, & a Deo pariter atque hominibus destitutum. *Si Filius Dei est, descendat nunc de cruce. Speravit in Domino, servet illum nunc, si vult eum.* Insultabant ut victores victo, verum inversis rerum vicibus, victus triumphat, victor flet, *Auxiliatus es mihi in certamine, consolatus es victoria.* Consolatio non est, ubi nulla præcessit molestia. Geminus pudor occupavit Judæos, vident adjutum ope Dei, quem putabant a Deo desertum; vident gloriosum, quem putabant æternæ traditum ignominiæ. Deinde vident suas spes ipsis esse mentitas, juxta illud: *Mentita est iniquitas sibi.* Magis autem erubescent, quum Filius hominis in majestate sua veniet, judicaturus vivos & mortuos. Quid ibi dicent Annas & Caiphas, quid Scribæ & Pharisæi, quid Seniores, qui clamarunt, *tolle, tolle, crucifige?* Quam pudebit ipsos sui, quum audient: *Ite maledicti in ignem æternum.* Quid ibi dicet Nero, cæterique qui nullum immanitatis genus non exercuerunt in Apostolos ac Martyres Christi, ubi conspexerint illos sole splendidiores, socios & consortes

tes

tes regni Christi? *Videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in subitatione insperatæ salutis, gementes præ angustia spiritus, dicentes intra se, pœnitentiam agentes: Hi sunt quos habuimus aliquando in derisum, & in similitudinem improperii. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Ecce computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors illorum est.* Auditis admirabilem erubescentiam, sed inutilem; auditis pœnitentiam, sed seram. Auditis confessionem, sed infrugiferam. Nam juxta vulgi quoque proverbium: *Frustra mortuo adhibetur medicina.* Hic, hic erubescamus, amici: hic pœnitentiam agamus, hic confiteamur: major pudor veluti clavus clavum, propellat minorem, hic ad tempus rubore suffundamur, ne confundamur in æternum. Tempus breve est, vita fugit, mors accelerat, cuique nostrum propior fortasse, quam suspicamur. Dies ille veluti fur in nocte veniet. In hunc itaque vigilemus, ne inopinantes opprimat. Annotandum, arbitror, & illud in sermone Prophetico, quod dicitur, *quoniam tu Domine adjuvisti me, & consolatus es me*, victoriæ laudem non sibi arrogat, sed Deo tribuit: Tu qui es Deus solus, qui facis mirabilia solus, auxiliatus es mihi solus, auxiliatus es, ut miserator, consolatus es ut benignus, & multæ misericordiæ & verax. Tui muneris sunt hæc omnia, tibi debetur omnis gloria. Latet interim auxilium tuum, latet & consolatio nonnumquam, qua secreto mitigas asperitatem afflictionum, unctione tui Spiritus, sed exitus certaminis docet, non hic fuisse præsidium aut solatium hominis, sed tuum, quo protectore superamus & carnem, & mundum & Diabolum. Hæc interim sentiunt pii, non vident impii, sed veniet tempus, quum videbunt, & erubescent, perspicientes non esse auxilium nisi a Domino, & beatos esse qui hic lugent, quoniam æterno fruentur solatio, quum Deus absterserit omnem lacrymam ab oculis eorum; nec jam erit quod vel metuant, vel doleant, sed perpetua securitas, & gaudium perfectum, gaudium cordis & corporis numquam auferendum. At interim dum ambulamus in via, spe felices potius quam re, cavendum est cuique nostrum, ne ipsi desimus auxilio solatioque Divino, sed cooperantes gratiæ Dei, pro sua quisque virili demus operam, ut luceant opera nostra bona coram hominibus, ut videant & glorificent Patrem nostrum, qui in cœlis est. Per vitam enim nostram, vel infamatur vel glorificatur nomen Dei. Non est novum quod loquor, Fratres. Paulus ita scribit Corinthiis jam Christi nomen professis: *Emti estis pretio magno, glorificate & portate Deum in corpore vestro.* Rursum in Levitico de eo, qui dederit de semine suo Moloch, scriptum est, *eo quod contaminaverit Sanctuarium meum, & polluerit nomen sanctum meum.* An non contaminant Sanctuarium Dei, qui turpiter vivunt in Ecclesia Dei? Ita polluunt nomen sanctum Dei, qui quum titulo sint Christiani, tota vita contradicunt Christo. Quod in Judæos impie viventes scripsit Paulus, multo magis convenit in Christianos nomine, re mundanos, *Qui in lege Euangelii gloriaris, per prævaricationem legis Deum inhonoras? Nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes.* Per nos vero, & inter Judæos, & inter Paganos, & inter Christianos. Quid enim dicunt Judæi Paganive, quum viderint quorumdam Christianorum vitam pene sceleratiorem, quam tum fuit Gentium? Ecce quales cultores habet ille Deus, ecce quales discipulos habet Christus. Ecce quales filios gignit illa Sponsa Christi. Si Deus misericors est, cur illos non corrigit? Si justus, cur finit impune peccare? Hanc ignominiam inurunt sancto nomini Dei, Christi & Ecclesiæ, qui titulo tenus Christiani, vita & affectibus plus quam Pagani sunt. Nullum crimen atrocius blasphemia, at istorum blasphemia redundabit in caput eorum, qui causam dederunt. Quin ipsi blasphemias jaciunt in Deum, si non dictis, certe quod est sceleratius, factis. Id quidem ad omnes pertinet Christianos, sed præcipue ad illos, qui primas tenent in Ecclesia. Nam hos ceu lucernam in candelabro posuit Dominus, ut luceant omnibus, qui in domo Dei sunt, quæ est Ecclesia: imo luceant etiam iis, qui sunt extra domum, ut ingrediantur. Nam Paulo non est satis, si Episcopus habeat bonum testimonium ab his, qui sunt intus, ni habeat & ab his, qui sunt foris. Christianus diceris, glorifica nomen quod geris, & quo tu gloriaris, fac ut vicissim in te glorietur. Episcopus es, Christi vicem geris, ne dedecora nomen illius, cujus titulo superbis, sed glorifica nomen sanctum illius. Glorificabis autem, si populus e vita tua conspexerit in te habitare Christum, si te viderit in laboribus indefatigabilem, in tentationibus invictum, in persecutionibus alacrem, paratum & animam pro illius ovibus ponere, tum improbi quoque qui prius oderant te, videbunt & erubescent, perspicientes quod Dominus auxiliatus sit tibi in conflictu malorum, & consolatus sit te, certissima spe futuri præmii. Quis enim ista toleret propriis viribus. Aut quis in his non solum constans & fortis, verum etiam alacer esse possit, nisi adsit solatium spiritus, & spes quæ non pudefacit? Vincamus in bono malum, ac juxta beati Petri doctrinam, benefacientes obmutescere faciamus impudentum hominum insipientiam, ut vel resipiscant a malitia, vel saltem pudefiant apud sese. Dicet mihi fortassis aliquis vestrum, quæ sunt ista, quibus glorificemus Deum, & homines improbos ad pudorem adigamus? Paulus compendio nobis hoc ac dilucide monstrat, scribens Romanis: *Qui tribuit*, inquiens, *in simplicitate, qui præest in sollicitudine, qui miseretur in hilaritate. Dilectio sine simulatione. Odio habentes malum, adhærentes bono, caritate fraternitatis invicem diligentes, honore invicem prævenientes, sollicitudine non pigri, spiritu ferventes, Domino servientes, spe gaudentes, in afflictione patientes, orationi instantes, necessitatibus Sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes. Benedicite persequentibus vos, benedicite & nolite maledicere; Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus, non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Nolite esse prudentes apud vosmet ipsos, nulli malum pro malo reddentes, providentes bona, non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Si fieri potest, quod in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes, non vosmet ipsos defendentes, carissimi, sed date locum iræ. Scriptum est enim: Mihi vindicta, & ego retribuam, dicit Dominus. Si esurierit inimicus tuus, ciba illum, si sitit, potum da illi, hoc enim faciens carbones igneos congeres super caput ejus. Noli vinci a malo, sed vince in bono malum.* Habetis velut in tabula depictam hominis Christiani formam ministerio Pauli, sed afflatu Spiritus Sancti. Non hæc proprie scripta sunt Episcopis, non Sacerdotibus aut Monachis; scripta sunt citra discrimen Christianis omnibus, summis pariter atque infimis.

Nunc quoniam juxta quod idem Paulus scripsit Corinthiis: *Spectaculum facti sumus Deo, Angelis & hominibus*, ponamus ob oculos theatrum nostrum, & consideremus in una theatri parte sedere gentem Judaicam, in altera Paganos, aut Turcas, aut Mahumetanos, aut si quod aliud est hominum genus alienum a Christo. In tertia, Schismaticos aut Hæreticos. In quarta, homines mundo deditos, affectibus corruptos potius, quam dogmatibus. In quinta, infirmos, hoc est, vel lactentes adhuc in Christo, vel languentes. In sexta, perfectos. In septima, superne Dominum Jesum Christum cum Angelis ac piorum animabus, spectantem vitæ nostræ fabulam. In octava, inferne Satanam cum impia cohorte Dæmonum, observantem exitum certaminis. In medio pone vere Christianum, hæc constanter & alacriter præstantem quæ Paulus docuit; nonne sibi displicebunt mali omnes, nonne pudefient, & agnoscent in illo signum datum in bonum, agnoscent Divinam opem, & consolatorem Spiritum, & qui sunt in his sanabiles, veluti carbonibus vivis in caput omnium congestis, inflammabuntur ad amorem Dei, qui tales habet famulos? Imbecilles excitabuntur ad studium pietatis, perfecti spirituali lætitia perfruentur, glorificantes in illo nomen Domini. Satanas invidia rumpetur, videns & in famulis suis agere ac vincere Christum. Christus agono-

agonotheta cum omnibus Sanctis, quos jam recepit in tutum, gaudium aget in cœlis, veluti renovato mortis suæ triumpho, quemadmodum Deus in mysticis litteris gloriatur de servo Job adversus Satanam. Nondum enim consummata est Capitis gloria, & perfici desiderat collecto toto corpore. Optat idem Ecclesia militans, optat triumphans. Gaudium itaque commune est omnium. Rursus in eodem theatro ponite Episcopum, Sacerdotem, Monachum, aut quemcumque Christianum impie viventem, cultorem Mamonæ, inhiantem honoribus, indulgentem luxui & libidini, superbum, vindicem, iracundum, implacabilem, aversum ab omnibus quæ sunt veræ pietatis. An non hic videbis prorsus aliam theatri faciem? Paganos & Judæos blasphemias jacere in Christum, Hæreticos & Schismaticos in sua pravitate confirmari dicentes, quid nobis cum tali Ecclesia, quæ Christum non habet? Excommunicant nos ac tradunt Satanæ, qui toti sunt dediti Satanæ. Quid malis Christianis, an non exemplum animos addet ad licentius peccandum, præsertim si, qui versatur in Scena, præmineat Ecclesiastica dignitate? Quid infirmi, nonne graviter offendentur & pertrahentur ad ruinam? Denique exsultabunt & insultabunt inimici Spiritus, mœrebit Sanctorum cœtus, & Christus quodammodo pudefiet in nobis vincente Satana. Absit vocum calumniator. Si totum Christum consideres, adhuc gemit, suspirat, offenditur, erubescit, dolet. Hæc quum sic habeant, Fratres carissimi, studeamus opitulante Dei gratia, glorificare nomen Domini, quod profitemur, ne signum, quod nobis Deus dedit in bonum, nostra culpa vertatur in malum. Simus bonus odor Deo in omni loco, persistamus in fundamento Dei, *quod*, juxta Paulum, *stat firmum, habens signaculum hoc. Cognovit Dominus, qui sunt ejus, & discedit ab iniquitate omnis, qui invocat nomen Domini.* Invocat autem omnis, qui vere Christianus est. Ergo qui Christianus dicitur, nec conatur ab iniquitate recedere, is nec stat in fundamento, & mendax habet signaculum: aut si non habet mendax signaculum, certe mendaciter habet, de illius nomine glorians, quem sua vita, quantum in ipso est, dedecorat, & ostentui habet Deum ac Filium ejus unicum Jesum Christum. Certemus fortiter armati fide, habemus auxiliantem Deum, certemus alacriter, habemus eumdem Consolatorem, quem habemus Agonothetam. Teneamus signum militiæ nostræ, signum bonum, signum triumphale, signum adversario formidabile, si non in veste tantum gestemus, sed in pectore. Appareat crux in fronte, sed magis appareat in vita. Ibi terret adversarium, ibi fugat, ibi vincit. Quo securius pugnemus, maneamus in phalange, maneamus intra mœnia, maneamus in arce. Hæc est inexpugnabilis Ecclesiæ civitas, de qua Psalmus proximus loquitur, *Fundamenta ejus in montibus sanctis*, & de qua Canticum novum promittit Esaiæ vaticinium, canendum non in terra Babylonis, sed in terra Juda, hoc est, profitentium totam hominis salutem deberi Deo. Quod autem canticum? *Urbs fortitudinis nostra Sion, salvator ponetur in ea murus & antemurale.* Sion in edito est, unde Hebræis *speculam* sonat. Hanc nobis ædificavit David noster, huic ipse est & murus & antemurale, murus adjuvans in conflictu, antemurale, gratia sua præmuniens ante conflictum. Ac dictu mirum quam totum hujus Cantici argumentum consentiat cum Psalmo præsenti, qui, ut jam intelligit pietas vestra, depingit nobis Christi victoriam, devictum Satanam, abolitam Idololatriam. Gentes ad Euangelii gratiam receptas, Ecclesiæ gratulationem, devictis ac pudefactis omnibus, qui adversus hanc moverant arma, totam hujus rei laudem adscribi Deo, qui in nobis pugnat pro nobis, robur addens in conflictu, solatium impertiens in afflictionibus. Psalmus hic dicit, *Venient & adorabunt coram te, Domine.* Canticum dicit, *Aperite portas, & ingredietur gens justa, custodiens veritatem.* Urbs hæc vocatur *Sion*, id est, *specula*, & Psalmus dicit, *Quoniam ad te levavi animam meam.* Psalmus habet, *Non est similis tui in Diis, Domine.* Canticum habet, *Vetus error abiit*, & in Psalmo gens Christi sanguine justificata canit in Juda Canticum Deo, *Magnus es tu & faciens mirabilia, tu es Deus solus.* Psalmus habet, *Deduc me, Domine, in via tua, & ingrediar in veritate tua.* Canticum respondet, *Semita justi recta est, rectus callis justi ad ambulandum.* Psalmus habet, *Lætetur cor meum, ut timeat nomen tuum.* Canticum respondet, *Et in semita judiciorum tuorum, Domine, sustinuimus te, nomen tuum & memoriale tuum in desiderio animæ.* Psalmus habet, *Salvum fac servum tuum sperantem in te.* Canticum accinit, *Servabis pacem, pacem quia in te speravimus, sperastis in Domino in seculis æternis, in Domino Deo forti in perpetuum.* Psalmus dicit, *Fac mecum signum in bono, ut videant qui me oderunt & confundantur.* Quid canticum? *Domine, exaltetur manus tua, ut non videant, videant & confundantur zelantes populi, & ignis hostes tuos devoret.* Psalmus habet, *Da imperium puero tuo.* Canticum ita respondet, *Quia incurvabit Dominus habitantes in excelso, civitatem sublimem humiliabit, humiliabit eam usque ad terram, detrahet eam usque ad pulverem, conculcabit eam pes, pes pauperis, gressus egenorum.* Et in Psalmo se pauperem atque inopem profitetur, qui petit imperium. Videtis ut totus Psalmus Cantico concinit; Quid mirum, quum utrumque dictaverit idem Spiritus? Hujusmodi spiritualibus delitiis liberet diutius immorari, sed non onerabo pluribus infirmiores. Fidamus ex animo Deo, spem figamus in Christo, levemus animas ad Deum, ambulemus in via Dei, progrediamur in veritate Dei, cum gaudente timore, cum tremente gaudio, cum alacritate spiritus, cum sollicita cautione, ne relabamur in ea, quæ detestati sumus. Maneamus in Christo, sub illius signis militemus, illo auxiliante vincamus adversarium, nihil nostris viribus arrogantes, sed omnem laudem attribuentes misericordiæ Divinæ. Vita factisque Christum exprimamus, ut per nos pudefiant, & si fieri possit, etiam convertantur, qui prius oderant nomen illius, cui uni cum Patre & Spiritu Sancto debetur omnis laus, honos, gloria & imperium in sempiterna secula, AMEN.

2 Timoth. 2.

CONCIONIS

FINIS.

REVE-

REVERENDO IN CHRISTO PATRI
AC D. D.
CHRISTOPHORO,
EPISCOPO BASILIENSI
DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS
S. D.

Acello, quod perquam elegans tua veneranda pietas Miſericordiis Domini dicatum inſtituit, nos miſericordiæ Encomium conſecravimus, nec ulla in re libentius paruimus voluntati tuæ, Præſul integerrime, cui ſemper paremus perlibenter. Nullum enim argumentum magis congruebat vel iſti tuæ pietati, qua vehementer cupis univerſos mortales per Dei miſericordiam ſalutem conſequi, vel huic ſeculo longe corruptiſſimo. Nimirum, in tanto miſeriarum diluvio conveniebat omnes ad aſylum Divinæ miſericordiæ cohortari. Hanc operam eo libentius tuo juſſu ſuſcepimus, quod reputaremus nos ſimul & tuæ ſanctiſſimæ voluntati gratificaturos, & Deo rem non ingratam facturos. Utinam autem & apud homines tantum valeat ſtudium utriuſque noſtrum, ut noſtro hortatu quamplurimi priſtinam abjicientes malitiam, ambiant Domini miſericordiam; quæ tuam venerabilem ſenectutem ſemper fovere dignetur. Baſileæ IV. Calend. Aug. ANNO M D XXIV.

DE MAGNITUDINE MISERICORDIARUM DOMINI
CONCIO,
DESIDERII ERASMI ROTERODAMI.

Propoſitio.
Uoniam hodie de magnitudine miſericordiarum Domini verba facere conſtitutum eſt, Fratres ac Sorores in Domino cariſſimi, ſine cujus præſidio nihil omnino poteſt humana imbecillitas, communibus votis imploremus Domini communis miſericordiam, quæ ſic moderetur organum linguæ meæ, ſic afficiat animos veſtros, ut quemadmodum ipſi per miſericordiam Domini diſcedemus cœleſti gratia locupletiores, ita in ſuum quiſque proximum largius effundat officia miſericordiæ. Nonnullis mos eſt hic ſalutare Virginem matrem, cui non inficiamur ubique plurimum honoris deberi, verum ad id quod nunc agimus videtur magis appoſitum, ſi me ſequamini ſic vobis præeuntem.

Invocatio. Æterni Patris omnipotens Sermo, Jeſu Chriſte, qui pollicitus es te interfuturum, ubicumque duo treſve conveniſſent in tuo nomine, vides quam hic multi in tuo nomine convenerint: digneris igitur juxta tuum promiſſum huic intereſſe cœtui, ut ſancto tuo Spiritu, per omnium corda diffuſo, plenius intelligant miſericordiæ tuæ magnitudinem: quo ſimul & alacrius gratias agamus omnes pro miſericordia, quam toties experti ſumus, & avidius imploremus eam in omnibus noſtris neceſſitatibus: poſtremo, ut Domini noſtri miſericordiam, quam ampliter in nobis experti ſumus, conſervi in conſervos pro viribus æmulemur. Amen.

Attentio. Quod ſi juxta Rhetorum præcepta, ea quiſque ſollicitus & attentus audit quæ intelligit vehementer ad ſe pertinere: non oportet quemquam veſtrum in hoc Sermone dormitare, quandoquidem omnibus ex æquo ſalus pendet ex Domini miſericordia. Neque quiſquam eſt tam infans aut tam ſenex, tam plebejus aut Rex, tam pauper aut dives, tam ſervus aut liber, tam doctus aut indoctus, tam peccator aut juſtus, quin & expertus ſit in ſe Domini miſericordiam, & ad omnia

Benevolentia. quæ recte conatur, egeat Domini miſericordia. Quod autem argumentum favorabilius tractari poteſt, quam omnibus per Dei miſericordiam eſſe paratam ſalutem æternam? Æquum eſt igitur, ut in hac concione, quotquot adeſtis, præbeatis vos non ſolum attentos, verum alacres etiam ac lubentes. Nam ſibi quiſque faverit, quiſquis huic faverit orationi.

A Inter multa mala, quæ genus humanum pertrahunt in æternum exitium, duæ præcipuæ peſtes ſunt, & capitales, a quibus in primis oportet cavere quibus cordi pietas eſt, quique deſiderant ad æternæ felicitatis conſortium pervenire. Eæ ſunt, fiducia ſui ac deſperatio, alteram parit mens elata adverſus Deum, quam excæcavit amor ſui: alteram gignit hinc perpenſa criminum admiſſorum magnitudo, hinc Divini judicii ſeveritas abſque recordatione miſericordiæ. *Confidentia, Deſperatio.* Utrumque malum tam peſtiferum eſt atque exſecrandum, ut a multis dubitatum ſit, utrum altero ſit deteſtabilius. Quid enim inſanius aut deploratius, quam hominem,
B qui terra eſt ac cinis, qui, quidquid eſt, aut poteſt, id totum debet Divinæ beneficentiæ, cornua tollere adverſus eum a quo conditus eſt, a quo redemtus eſt, a quo tot modis ad æternæ vitæ conſortium invitatur? Ingratitudinis eſt, eum contemnere, unde tantum beneficiorum acceperis. Dementiæ eſt, ei velle rebellare, qui nutu poteſt perdere. Impietatis eſt, non agnoſcere Conditorem, non vereri Parentem, non amare Servatorem. Auſus eſt hoc primum infelix Lucifer, qui ſibi vindicans, quod a Deo gratis acceperat, dixit in corde ſuo: *In cœlum conſcendam, ſupra*
C *aſtra Dei exaltabo ſolium meum, ſedebo in monte Teſtamenti, in lateribus Aquilonis, adſcendam ſuper altitudinem nubium, ſimilis ero Altiſſimo.* *Eſaiæ 14.* Atque utinam mortales ſaltem hujus infelix ruina deterreret ab imitatione nefarii exempli, ſi non ipſa deterret impietas. Etenim *ſi Deus ſuperbientibus Angelis non pepercit, ſed in Tartarum præcipitatos, ac æternis vinculis adſtrictos tradidit ſervandos ſupremo judicio,* *2 Petr. 1.* quid merebitur homo vermiculus, qui ut modo prorepſit e terra, ita mox eſt in terram vertendus, ſi erigat criſtas adverſus Deum? Quo dejectior eſt hominis conditio, hoc deteſtabilior eſt arrogantia ſibi cum Deo æqualitatem affectantis.
D Proditum eſt veterum fabulis, ortam olim inter Deos ſeditionem, quæ Jovem ipſum compulerit relicto cœlo fugere in Ægyptum, atque illic aliena ſpecie latitare: ſed ſceleratius erat, quod moliti ſunt terrigenæ Gigantes, qui conjurati adverſus Jovem, montes impoſuere montibus, ut expugnato cœlo Jovem ex arce depellerent. Merito ridetis, profanæ ſunt Fabulæ quas auditis, ſed tamen erudita vetuſtas hujuſmodi Fabularum involucris aliquid ſignificare voluit, quod ad hominum mores exprimendos pertinet. Salomoneus

neus in Tartarum præcipitatus est, quod Jovis fulmen ac tonitruum imitaretur: sit sane Fabula, sed quot fuere mortales homunculi, qui re ipsa ac serio sibi Divinos honores postularunt? Nonne Nabugodonosorem, qui se Deum fecerat, Deus vertit in brutam bestiam, ut ex pecude rediret in hominem? Alexander Magnus Jovis filius haberi voluit, seque in conviviis passus est adorari. Domitianus Cæsar in omnibus Diplomatis & Epistolis, atque etiam sermone Deus ac Dominus appellari voluit. Adrianus Antinoo suo Divinos honores instituit. Quid autem hæc commemoro, quum solenne fuerit apud Romanos, Imperatores suos, posteaquam homines esse desierant, facere Deos? Quibusdam etiam vivis Divini honores habiti sunt, quos oblatos admittere impiæ dementiæ est: usurpare, deploratæ cæcitatis. Si levis est historiarum auctoritas, audiamus quid Paulus Apostolus Thessalonicensibus scribat de Nerone, sic enim interpretantur quidam, *Et revelatus*, inquit, *fuerit homo peccati, filius perditionis, qui adversatur & extollitur supra omne quod dicitur Deus, & quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tamquam sit Deus.* Sed fortasse mirum non videbitur, si qui boves, simias, canes, & his viliora, saxa muta, lignaque pro Diis venerabantur, se pro Diis haberi voluerint, nimirum, his rebus longe præstantiores, quibus populus Divinos honores tribuebat. In Actis Apostolorum Herodes non ignarus unum esse Deum, cujus honos esset incommunicabilis, passus est sibi acclamari in concione: *Dei vox, non hominis.* Mox ab Angelo vindice percussus miserabilis ille Deus pediculari morbo periit, quo non alius vel fœdior vel cruciabilior. Atque utinam non

Blasphemia. essent inter Christianos, qui Luciferi impietatem imitarentur, non enim dicam vincerent! Quid? An exspectatis hic, ut aliquid proferam ex arcanis confessionibus? Quid autem opus, quum in quibusdam regionibus in foro, in templis, in conviviis, in lusibus, passim audiamus pejerari per adorandum nomen Dei. Leve est quod dixi, audimus abjurari nomen Dei, manifestis convitiis affici sanctum nomen Christi, præmorso indice, minas intendi in Deum: pollice inter indicem & medium digitum porrecto, hoc fieri adversus Deum omnis gloriæ fontem, quod in hominem extremæ ignominiæ, contumeliæ gratia fieri consuevit? An non comperiuntur inter Christianos, si tamen hi Christiani vocandi sunt, qui ob mox relinquendas opes, aut fœdam corporis voluptatem, aut momentaneos honores deserto Principe suo, fœdus impium pangunt cum hoste Satana, conceptis verbis semel abjurantes quidquid intercesserat fœderis cum Christo, & sui corporis primitias inferis immolantes, quorum Principi totam animam suam devoverant? Hæc comperta videmus publicis suppliciis expiari. Quid simile fecit Lucifer? Non pro illo mortuus erat Dei Filius, nec tamen ausus est blasphemias jacere in Deum, tantum affectavit honoris æqualitatem. Infelix illa regio, quondam quinque civitatibus potens, nunc pestilens & abominandus lacus, pro dulcibus Jordanis aquis tetrum ferens bitumen, nec horrendi exempli memoriam sinens apud posteros intermori, homines habebat luxu libidineque perditos. Cæterum, neminem illorum legimus eo progressum impietatis, ut Deum incesseret convitiis, ut male precaretur, ut minitaretur. Et tamen illi sulphurea pluvia funditus interierunt omnes. Et, ô rem detestabilem, inter Christi nomen professos inveniuntur, qui audent, quod non ausus est Lucifer, quod non ausa est Gomorra, inveniuntur, inquam, qui tam abominandis malis etiam blasphemiæ malum adjungunt.

Video vos, Fratres carissimi, ad horum commemorationem inhorrescere, nec mirum, & ipse commemorans toto corpore simul & animo perhorresco, sed tamen hic sermo non solum eo conducit, ut declaremus quantum malum sit, desperatio veniæ, verum etiam quam immensa sit Dei misericordia, cujus hodie suscepimus Encomion, quæ tales etiam homines tolerat, ac differt ad pœnitentiam. Ac fortasse nobis pla-

Palam cemus quod inter nos rara sunt exempla criminum quæ modo commemoravi; sed quid refert, si lingua non sonet blasphemiam, quum multorum tota vita nihil aliud loquatur, quam blasphemias in Deum? Qui gulæ serviunt, ventrem pro Deo colunt, qui sine fine per fas nefasque congerendis opibus inhiant, qui per cædes, proditiones, veneficia, magicas artes grassantur ad honores, qui tyrannide pauperes opprimunt, qui, ut suo obsequantur animo, bellorum incendiis miscent orbem, nec in his tantis malis perseverantes erubescunt aut resipiscunt, sed sumta fronte meretricia, gloriantur etiam in rebus pessimis, irridentes interim piorum vitam, nonne isti factis ipsis loquuntur, non est Deus, &, vana sunt Dei promissa, inanes sunt Dei minæ, mendax est Euangelicus sermo, beatitudines cœlorum tribuens his qui hic lugent, qui sitiunt & esuriunt justitiam, qui mites sunt, qui persecutionem patiuntur, qui maledictis incessuntur ob justitiam? Hac blasphemia quid esse potest detestabilius? Et tamen si quid esse potest pejus eo quod pessimum est, omni Lerna scelerum pejor est desperatio. Impius videns sibi impune licere quidquid libet, elatus rerum successu, dicit in corde suo: *Quomodo scit Deus, & si est scientia in excelso? Non sunt illi curæ res mortalium.* Porro quemadmodum minus injurius est in hominem, qui non credit illum esse, quam qui credit illum esse crudelem aut vanum: ita levius impii sunt, qui prorsus negant esse Deum, quam qui credunt illum esse inexorabilem, spoliantes eum a virtute, sine qua Reges jam non Reges sunt, sed Tyranni. At quisquis abjecta spe veniæ, dejicit sese in desperationis barathrum, is non solum non credit Deum omnipotentem, existimans aliquod esse flagitium, quod ille non possit diluere, verum etiam facit illum mendacem. Pollicitus est ille per Prophetam se protinus commissorum omnium fore immemorem, simul atque peccator ingemuerit; Contra, Caina posteritas dicit: Majus est peccatum meum, quam ut veniam merear. Quid ais, impie? Si Deus victus magnitudine peccati, non potest ignoscere, detrahis illi omnipotentiam: si non vult, quod potest, mendax est & vanus, qui nolit præstare, quod toties promisit per ora Prophetarum. Infinitum est, quidquid in Deo est. Tria sunt autem in illo præcipua, summa potentia, summa sapientia, summa bonitas. Quamquam autem *potentia* solet adscribi Patri tamquam peculiaris, *sapientia* Filio, *bonitas* Spiritui Sancto: tamen nihil horum est, quod non sit omnibus Personis ex æquo commune. Summam potentiam declaravit solo nutu condito hoc opere mirabili, cujus nulla pars est non plena miraculi, ipsis etiam culicibus & araneis clamitantibus opificis immensam virtutem. Rursus, quum dividit undas maris Rubri, dum cohibito Jordanis defluxu pediti reddit pervium alveum: dum pugnanti Josuæ sistit Solem ac Lunam: dum contactu sanat leprosos, voce defunctos ad vitam revocat, se naturæ Dominum ostendit. Porro dum quæ inenarrabili potentia condidit, pari sapientia conservat & gubernat, demonstrat sese non minus esse sapientem, quam omnipotentem. Quamquam autem nusquam non relucet illius bonitas, quandoquidem hoc ipsum summæ bonitatis erat, Angelos & hunc mundum condidisse, quum ipse ad summam felicitatem quam habet ex sese, nullarum rerum accessionem desideraret: tamen mortalium genus in hoc proprie condidit, ut in his præcipue bonitatis ac misericordiæ suæ magnitudinem explicaret: siquidem hac parte Deus nobis voluit non solum amabilior esse, verum etiam admirabilior. Regis potentiam ac magnitudinem admirantur nonnumquam & hi, qui oderunt aut invident. Cæterum clementia ac beneficentia amabilis est etiam his qui non egent, videlicet contemplatione sortis humanæ, per quam unicuique potest incidere ut egeat. At nullus est, aut fuit, aut erit hominum, qui non egeat Dei misericordia. Quandoquidem juxta testimonium Scripturæ Veteris, *nec astra munda sunt in conspectu Dei*, & *in Angelis suis reperit iniquitatem.* Et Paulus ad Romanos clamat: *Non est distinctio*,

Mala vita blasphemia est. *Desperatio.* *Psal. 72.*

stinctio, *omnes peccaverunt*, *& egent gloria Dei*, *ut omne os obstruatur*, *& subditus fiat omnis mundus Deo.* Nunc audiamus quam huic concinat mysticus ille Psaltes, qui magna spiritus alacritate justos omnes exhortatur, ut spirituali Cithara, ut Psalterio decachordo, ut Cantico novo, ut ingenti vociferatione celebrent Dei gloriam. *Diligit*, inquit, *Dominus misericordiam & judicium*, *misericordia Domini plena est terra.* Semel duntaxat mentio est facta judicii, sed misericordiæ mentio repetitur, cum hoc elogio, quod hac plena est terra. Ausim & illud addere, sancti Jobi & Apostoli fretus auctoritate: *misericordia Domini non solum terram esse plenam*, *sed & cælum & inferos.* Quid canit Psalmus trigesimus quintus? *Domine*, *in cælo misericordia tua*, *& veritas tua usque ad nubes.* Senserunt B inferi misericordiam Domini, quum refractis tenebrarum portis, educeret vinctos in regnum cœleste.

Si quis contempletur opera Dei, quæ juxta mysticam Mosis narrationem perfecit primis sex diebus, non poterit non vehementer admirari potentiam & sapientiam ineffabilem, & exclamare voce totius Ecclesiæ: *Pleni sunt cæli & terra gloria tua.* Nec sibi temperabit, quin erumpat in hymnum trium puerorum: *Benedicite omnia opera Domini Domino*, *laudate & superexaltate eum in secula.* Quidquid conditum est in cœlis, quidquid supra cœlos, quidquid in terris, quidquid sub terra, quidquid in aquis, quidquid in aëre, perenni C voce prædicat gloriam Domini. Sed quid dicit Psalmus centesimus quadragesimus quartus? *Miserator & misericors Dominus*, *patiens & multum misericors. Suavis Dominus universis*, *& miserationes ejus super omnia opera ejus.* Ergo est aliquid mirabilius, quam condidisse cœlos cum tot siderum luminibus, condidisse terram cum tanta animantium, arborum, ac rerum omnium varietate, condidisse tot Angelicarum mentium agmina? Quis hoc auderet affirmare, nisi Propheta clare pronunciaret, miserationes Domini superare reliquorum omnium illius operum gloriam? Et tamen non dubitabit hoc esse verum, quisquis religiosa curiositate consideraverit, quanto mirabilius restituerit hominem, quam condiderit. An non mirabilius est, De- D um esse factum hominem, quam Angelos esse conditos a Deo? An non mirabilius est, Deum involutum pannis vagire in præsepi, quam illum regnare in cœlis quos condidit? Hic demum Angeli velut in facto omnium maxime stupendo canunt gloriam in altissimis Deo. Vident infimam humilitatem, & agnoscunt excelsissimam sublimitatem. Totum hoc consilium redimendi generis humani, Christi vita, Christi doctrina, Christi miracula, afflictio, crux, resurrectio, apparitio, adscensus, missio Spiritus, per paucos humiles & idiotas homines innovatus orbis: hoc, inquam, consilium nonne undique miraculis plenum est, ipsis E etiam Angelicis Spiritibus impervestigabile? Conditi mundi rationem vident & intelligunt impii Dæmones, instaurati mundi consilium latuit illos, atque hic ars artem fefellit, ars misericordiæ fefellit artem malitiæ. Conditus mundus, opus erat potentiæ: sic restitutus mundus, opus erat misericordiæ: *Cornua*, inquit Abacuc, *in manibus ejus.* Ibi abscondita est fortitudo ejus. Quid cruce despectius? quid infirmius crucifixo? At sub illa infirmitate latebat immensa potentia divinæ misericordiæ, quæ fregit, devicit, contrivit universam Satanæ tyrannidem. Idem Propheta quum haberet aures eruditas, quum haberet oculos fide perspicaces, audivit universam hanc mundi fabricam ex omni F parte narrentem Dei magnitudinem, & extimuit. *Consideravit opera illius*, *& obstupuit.* Et tamen quasi in his omnibus parum adhuc esset perspicua Dei magnitudo, subjecit quod hæc omnia vinceret opera: In medio duorum animalium cognosceris. In confinio Veteris ac Novi Testamenti factus homo prodidit illud unice stupendum misericordiæ suæ miraculum. Nimirum, hoc est quod mox adjicit Propheta: *Quum iratus fueris*, *misericordiæ recordaberis.* De his qui miranda gesserunt, solemus dicere: *In cæteris vicit omnes*, *in hoc vicit se ipsum.* De Deo fas erit simile quiddam dicere: In

A omnibus factis suis Deus incomparabilis est & inimitabilis, in misericordia superat se ipsum. Nullam autem virtutem Litteræ Divinæ sic attollunt in Deo, ut misericordiam, quam aliquando magnam, aliquando nimiam appellant, aliquando multitudinis quoque numero copiam exuberantem illius exaggerant. Rex ille Propheticus eodem in loco magnitudinem ac multitudinem Divinæ misericordiæ complectitur: *Miserere mei*, *Deus*, *secundum magnam misericordiam tuam*, *& secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam.* Ubi magna miseria est, ibi opus est magna misericordia. Si consideres, quam atrox fuerit peccatum David, agnoscis misericordiæ magnitudinem: si reputes quot modis peccarit in uno crimine, vides multitudinem miserationum ejus. Numquam ingens flagitium solum committitur, culpa culpam, velut in catenis ansam ansa, trahit. Primum duo capitalia facinora conjunxit, homicidium & adulterium, utrumque gravius erat in Rege, cujus officium erat in aliis talia commissa punire. Principes enim quo impunitius peccant apud homines, hoc gravius offendunt Deum. Gladium gerebat ultorem homicidii, & ipse perpetrat homicidium. Per illum adulteræ tradebantur lapidantibus, & ipse compellit ad adulterium. Porro adulterium etiam illud peculiariter exaggerat, quod domi haberet uxorum greges & concubinarum, tamen non ex inopia, sed ex lascivia concupivit alienam, ut rapto potius, quam stupro delectari visus sit. Neque enim par crimen est ejus, qui coactus egestate suffuratur aliquid diviti: & ejus qui domi opulentus, tenuem veste quam habet unicam spoliat. Hanc criminis atrocitatem impingit illi Nathan Propheta sub parabola divitis raptoris, & pauperis spoliati. Jam nullum homicidii genus immanius, quam quod non casu, aut subita animi commotione, sed destinato consilio, captata opportunitate committitur. Nihil commeruerat Urias, noverat Rex illum fidelem, & hac ipsa hominis sinceritate abusus est ad illius exitium. Ille non sustinuit ingredi domum suam cubiturus cum uxore, quod arca Dei teneretur sub pellibus, & Joab dux belli cum populo dormiret humi: nec tanta probitas hominis avertit Regis animum a maleficio. Postridie vocatum ad cœnam inebriavit, captans, ut est conjectandum, occasionem perdendi illum, si quid per temulentiam incircumspectius effutisset: nec temulentus Urias sustinuit ingredi domum suam, fruiturus uxore. Additus est alius dolus, quo fortis ac fidus bellator interiret. Tradita est Epistola homicida, nihil suspicanti, quod Rex ob perspectam hominis sinceritatem non metuebat ne resignatam legeret. Communicata est homicidii culpa cum duce Joab, quemadmodum cum Bersabea communicarat adulterium. Nec unus periit Urias, verum ut lateret fraus, complures vocati sunt in discrimen, magna vis hominum jaculis hostium objecta est, ut unus innocens interimeretur, Regis libidini locum daturus. Igitur in uno crimine quantum inest criminum? Si unicum fuisset flagitium, sed ingens, opus erat magna misericordia. Nunc David videns multiplex ac varium esse peccatum suum, implorat multitudinem miserationum.

Quam vero late pateat Dei misericordia, declarat Psalmus trigesimus quintus, *Homines*, inquit, *& jumenta salvabis*, *Domine*, *quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam.* Deus non solum servat homines, verum etiam jumenta propter homines servare dignatur. Rursus alibi quam exsultat Spiritus Propheticus, quum ait: *Misericordias*, *Domini in æternum cantabo.* Et in cœlis igitur semper hymnus celebratur Dei misericordia, quemadmodum dicit & alius Psalmus, *Confitemini Domino*, *quoniam bonus*, *quoniam in seculum misericordia ejus.* Atqui videbatur futurus finis canendæ misericordiæ, posteaquam venisset finis omnis miseriæ, nisi & ipsa felicitas, qua pii fruuntur in cœlis, donum esset misericordiæ, & ipse cruciatus impiorum, multa Dei misericordia temperatus esset. Quid autem dicendum est, ubi tota vita mille malis & omni vitiorum Lerna undique corrupta est? Nimirum, cla-

mandum cum Asaph: *Domine, ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum, cito anticipent nos misericordia tua, quia pauperes facti sumus nimis.* Rursus alibi:
Psal. 88. *Misericordia tua multa Domine, secundum eloquium tuum vivifica me.* Iterum alio in loco David velut expostulans cum Deo, clamat: *Ubi sunt misericordia tua antiqua, Domine?* Rursum Psal. CVI. *Confiteantur Domino misericordia ejus, & mirabilia ejus filiis hominum:* qui versus velut intercalaris in hoc Psalmo subinde repetitur. Item in Psalmo qui proxime præcedit: *Et dedit eos in misericordias in conspectu omnium qui ceperant eos.* *Misericordias* dixit, quia multa commemoraverat impie facta, quibus iram Dei provocarant. Et David
2 Reg. 24. undique prementibus malis, ait: *Melius est ut incidam in manus Domini, multa enim misericordia ejus sunt, quam in manus hominum.* Frequenter ut in uno crimine multa insunt crimina, ita in una misericordia multæ insunt misericordiæ. Semel redemit genus humanum, sed hic quam multiplex inest misericordia? Id oculo fidei prospiciens Esaias, ita loquitur sub persona Dei
Esa. 56. promittentis Servatorem Jesum: *Et feriam vobiscum pactum sempiternum, Misericordias David fideles.* Simili tropo Deus placatus, loquitur apud Hieremiam: *Et dabo vobis misericordias & miserebor vestri.* Multis urgentibus malis, multæ promittuntur misericordiæ. Similiter post multas afflictiones Deus propitius factus populo suo, sic loquitur apud Zachariam: *Revertar ad Hierusalem in misericordiis, & domus mea adificabitur.* Sed quid recensemus hæc ex Veteris Testamenti libris, in quibus toties obvium est misericordiarum nomen. Et tamen ea lex a justo Deo, non a bono profecta quibusdam Hæreticis creditur, quum nihil aliud fere crepet quam misericordias Domini. Quo minus
Cap. 11. mirandum, si Paulus Apostolus in secunda ad Corinthios Epistola, consona verbis Propheticis, scribit hunc in modum: *Benedictus Deus, & Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra.* Apostolus aliquid addidit misericordiæ. Nam misericordiæ est ignoscere quod commissum est. Hic, quod majus est, Deus ex ultore fit consolator. Hæc ideo repetivimus ex arcanis libris, ut intelligamus hoc tropo sermonis significatam immensam & ineffabilem erga omnes & in omnibus malis, Dei misericordiam. Idem indicatum est alio tropo, qui vel *Anadiplosis est*, quam Latine possis vocare *Conduplicationem*, vel Anadiplosi finitimus. Etenim quemadmodum Hebræi *bonum bonum* vocant, quod eximie bonum videri volunt: & *malum malum*, quod insignite malum: ita frequenter Deus in arcanis litteris *misericors & miserator* dicitur, ob excellentem misericordiæ magnitudinem. Sic legis Psalmo Centesimo quadragesimo quarto, *Miserator & misericors Dominus*, & quasi hoc quoque parum esset, adjecit: *patiens & multum misericors.* Rursus alio Psalmo, *Memoriam fecit mirabilium suorum misericors & miserator Dominus.* Consimiliter apud Johelem: *Scindite corda vestra & non vestimenta vestra, misericors enim & miserator est Dominus, & agens pœnitentiam super ma-*
Hierem. 11. *litiis.* Et apud Hieremiam: *idcirco conturbata sunt viscera mea super eum, miserans miserebor eis, ait Dominus.* Quid est miserantem misereri, nisi supra modum misereri. Eodem pertinet, quod quum immensum sit, quidquid est in Deo, tamen quod apud homines in vitium sonat, id illi videntur tribuere Sacræ litteræ, nimiam quamdam & immodicam misericordiam. Hoc dictum sic accipiet vestra pietas, ut persuasa nihil esse in Deo, quod ulli vitio sit obnoxium, intelligat hoc tropo Scripturam sese ad humanos sensus accommodantem, significare miram quamdam & incredibilem hyperbolen misericordiæ divinæ.

Quod ut explanatius dicam, vosque rectius accipiatis, sic vestro cum animo perpendite. Si quis Rex severas leges tulisset in homicidam, semel condonanti perpetratum homicidium, fortassis adscriberetur clementiæ. Quod si idem eidem jam decies ac sæpius in idem facinus revoluto condonaret, nonne clamarent omnes immodicam esse Regis clementiam, quæ legum vigorem dilueret, & improbitatem ad peccandum invitaret impunitate? Item pater qui semel aut iterum filio pecuniæ nequiter profusæ veniam daret, fortassis lenis ac mitis diceretur. Idem si sæpius peccanti subinde pecuniam crederet, nonne dicerent omnes, immodice lenis est, & indulgentia sua corrumpit filium? Multo justius id diceretur, si idem faceret servo. Ad hæc, si quis maritus uxorem semel in adulterio deprehensam reciperet in gratiam, nimirum, omnes admirarentur tam lenem inveniri maritum, qui talem mulierem dignaretur suo cubiculo. At idem si mulierem subinde fallentem conjugii fidem, & nunc huic nunc illi adultero sese conglutinantem receptaret, nonne totus populus diceret eum aut insigniter fatuum, aut uxoris suæ lenonem? Deus autem, qui Rex est noster, qui Pater est, qui Dominus, qui Sponsus, nullum excipit peccati genus, nullum præscribit peccandi numerum, quoties resipiscimus, remittit pœnam, quam æterna lex illius comminata est: recipit in familiam, introducit in cubiculum caritatis suæ, nec recipit solum, verum etiam omnium admissorum obliviscitur. Ovem perditam humeris suis reducit ad caulas, invitat sanctorum Ecclesiam ad commune gaudium, occurrit filio prodigo redeunti domum e longinqua profectione, profert stolam & annulum, jubet occidi vitulum insignem. Quid hæc sonant aliud, quam immodicam quamdam ac nimiam, ut ita dixerim, Dei misericordiam? Jam vero minus mirum videatur, si homo sæpius ignoscit homini peccanti, qui & ipse sit aliquando prolapsus in eadem peccata, aut certe prolabi possit, si Rex ignoscat ei, cujus officium aliquando expertus est sibi commodo fuisse: aut pater condonet filio, cujus consuetudine sentit sublevari senectutem suam, si Dominus gratiam faciat servo, cujus opera juvetur, si maritus adulteræ, cujus convictum expertus sit aliquando fuisse jucundum. Inter homines nonnumquam is metuit qui ignoscit, eum cui condonat, nonnumquam ulcisci nec potest, si velit. At Deus qui nullius est indigens, qui nutu potest, si velit, perdere, toties a nobis spretus, desertus, abnegatus, tolerat, invitat, recipit, amplectitur. Ut non est vehementior caritas, quam inter maritum & uxorem, nec arctior conjunctio, ita non est implacabilior ira, quam proditæ fidei conjugalis. Et tamen audi quid apud Hieremiam loquatur lenis Dominus adulteræ suæ, tot adulteriis pollutæ: *Vulgo dicitur: Si dimiserit vir uxorem suam, & illa recedens ab eo duxerit virum alterum, numquid revertetur ad eam ultra? Numquid non polluta erit, & contaminata mulier illa? Tu autem fornicata es cum amatoribus multis, & tamen: Revertere ad me, dicit Dominus, & ego suscipiam te.* Homo maritus uxorem quam ipse fortassis ob levem culpam aut causam dimisit, non recipit, si post divortium se junxerit alteri viro: Non enim patitur alterius viri consortium maritalis amor? Deus autem Sponsam suam, pro qua mortuus est, quam sibi suo sanguine purificavit, toties ultro fugientem, seque prostituentem immundis Spiritibus, tamen non fastidit revertentem. Nec mirum est, si nimiam habet misericordiam, qui nimiam habet erga nos caritatem. Non veretur hoc scribere Paulus Ephesiis: *Eramus natura filii ira, sicut & cæteri, Deus autem qui dives est in misericordia, propter nimiam caritatem suam, qua dilexit nos, & cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo.* Planius exprimit nimiam Patris erga nos caritatem Joannes in Euangelio suo, *Sic*, inquit, *Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Cui congruenter succinit Paulus scribens ad Romanos: *Qui etiam proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit?* Hier. 3. Ephes. 2. Joan. 1. Roman. 8.

Hæc tanta caritas, hæc tanta misericordia si conferatur ad omnem humanam caritatem ac misericordiam, si ad merita nostra, nonne merito videatur immodica? Atqui id sane magis verum esse liquebit, si perpenderimus qualis sit ille, qui sic nos diligit, sic sua misericordia prosequitur, quales nos, quos Deus tanto

tanto dignatur honore. In se quisque descendat, post nomen in baptismo datum, post abjuratum Satanam cum pompis suis, quoties sacramenti desertor ad hostem sponsi sui defecerit, quoties post acceptam a Sacerdote criminum absolutionem in graviora relapsus sit, imo quoties eodem die recidat in ea quæ detestatus est. Nemo sibi blandiatur, carissimi, quisquis furatur aut adulterium committit, quisquis invidet aut obtrectat fratri, quisquis ambit honores hujus mundi, deseruit Sponsum suum Christum, divertit a Patre suo, defecit a Rege suo, profugit a Domino suo. Sed de his plura dicendi fortasse paulo post dabitur locus commodior. Nunc quo plenius intelligatis quam late pateat immensa Domini misericordia, scire debetis quod in Sacris litteris *misericordiæ* vocabulum nonnumquam sonat *munificentiam*, interdum *gratiam prævenientem*, interdum *sublevantem*, aliquoties *consolantem*: rursus, alibi *medicantem*, frequenter autem *ignoscentem*, aut etiam *punientem*. Nam mea quidem sententia quod apud Lucam loquitur Dominus: *Estote misericordes sicut & Pater vester misericors est*, ad beneficentiam potissimum pertinet. Perfecta siquidem beneficentia est, si quis benefaciat inimicis. Explanatius hoc dixit Matthæus in simili sermone Domini: *Estote*, inquit, *vos perfecti sicut & Pater vester cœlestis perfectus est, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super justos & injustos*. Quoniam autem nihil habemus, quod non gratis accepimus a Deo, quidquid possumus aut sumus, quidquid possidemus, Dei misericordia est. Imo quod Angelos, quod hunc mundum condidit, Dei misericordia est. Si sibi condidisset, potentia aut sapientia laudari poterat: nunc quoniam hæc omnia nobis condidit, nonne agnoscimus immensam Dei misericordiam? Cui volvuntur orbes cœlestes, cui lucent Sol per diem, Luna cum stellis per noctem, nisi homini? Cujus usibus hæc omnia condita sunt, quum nihil essent, cui pendulæ nubes umbram faciunt, & arva rigant? Cui spirant auræ, cui fluunt amnes, scatent fontes, æstuant maria, stagnant lacus, cui tellus fœcunda tantum gignit animantium, tantum gignit opum, nisi homini? Nihil enim omnium rerum non subjecit homini, solum hominem voluit sibi subjectum esse. Quemadmodum testis est & Paulus ad Corinthios scribens: *Omnia vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei*. Et quod in Genesi narrat Moses, repetit Psalmus octavus, admirans Dei bonitatem, qui pro sua misericordia tantum beneficiorum in hominem contulerit: *Quid*, inquit, *est homo, quod memor es ejus, aut filius hominis, quoniam visitas eum? Minuisti eum paululum ab Angelis, gloria & honore coronasti eum, constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves & boves universos, insuper & pecora campi, volucres cœli & pisces maris*. Dicam adhuc, quod sublimius est, etiam Angelos cœlestes debemus misericordiæ Domini. Sit leve pondus meo sermoni, ni Paulus hoc clare docet scribens Hebræis, etenim de Angelis loquens: *Nonne*, inquit, *omnes sunt administratorii Spiritus, in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis*; Et in veteri pariter ac novo Testamento frequenter legimus Angelorum ministerio refocillatos famelicos, liberatos captivos, propugnatas regiones, depulsa mala, læto nuncio recreatos pios. Quin ipse Dominus in Euangelio: *Angeli*, inquit, *eorum semper vident faciem Patris, qui in cœlis est*. Quid hac dignatione mirabilius, homunculis additos Angelos pædagogos? Ergo quidquid habes, homo, habes autem omnia, donec manseris in Christo, totum hoc illius misericordiæ feras acceptum. Alioqui Paulus obstrepet tibi: *Quid habes, homo, quod non accepisti? Et si accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Porro, quidquid mali videris in aliis, agnosce Dei prævenientem misericordiam, de quo David non uno in loco: *Et misericordia ejus præveniet me*. Non es natus nothus, claudus aut cæcus, non pauper, non hebetis ingenii quemadmodum nascuntur multi, age gratias misericordiæ prævenienti. Quidquid malorum accidit homini, tibi poterat accidere, nisi tui tutelam egisset Dei misericordia. Rursus non es adulter, non perjurus, non homicida, non sacrilegus, quemadmodum sunt heu nimium multi! agnosce Dei misericordiam, hoc enim eras, nisi te protexisset Dei misericordia. Quum Physionomus quidam de Socrate pronunciasset, quod esset homo luxus avidus & immoderatæ libidinis; Discipulis, quibus nota erat Præceptoris incredibilis temperantia, partim irridentibus hominem, partim etiam indignantibus, Socrates & illos coercuit, & illum sublevavit dicens, rem divinavit, *Hæc omnia eram, ni me Philosophia docuisset temperantiam*. Sed rectius, quod Socrates tribuit Philosophiæ, vir optimus Franciscus tribuit Divinæ misericordiæ. Quum enim quodam tempore socius ejus sic ab ipso jussus, conjecisset in eum, quidquid convitiorum in hominem scelerosum dici posset, sacrilegum, parricidam, sycophantam, stupratorem, veneficum appellans, patientissime tulit, ac semet ipsum deploravit. Alio vero tempore roganti socio, cur compulsus esset, ut tanta mendacia diceret in innocentem, nihil enim horum in ipsum competere? *Nihil*, inquit, *mentitus es, omnia hæc eram, & multo etiam plura, ni misericordia Dei servum suum servasset ab his malis*.

Misericordia verbum in sacris litteris varie accipitur.

Misericordia benefica.

Cor. 3.

Genes. 1.

Heb. 1.

Misericordia præveniens.

Nec prævenit nos solum Dei misericordia provocans ad pietatem, verum etiam conantes adjuvat, comitatur proficientes, denique largitur ut perficiamus quod humanæ vires præstare non poterant. Hujusmodi misericordiæ genus mihi videtur significare Paulus Apostolus, quum alias frequenter, tum in salutationibus, imprecans gratiam, & pacem, in Epistolis ad Timotheum addit etiam misericordiam. Etenim citra præjudicium melioris sententiæ si quis adferet, mihi videtur gratia pertinere ad vocationem, vocamur autem per fidem, hoc est, credulitatem. Ea fides gratuitum est Dei donum, & ob id quibus id contingit, debent Divinæ misericordiæ. Misericordia ad charismata, quæ varie distribuuntur cuique pro modulo fidei. Pax ad totius vitæ innocentiam, sine qua nec cum Deo constat amicitia, nec cum fratribus vera concordia. Quoties autem eripimur a malis, quibus affligimur, ne tribuamus astris, ne fortunæ, ne prudentiæ nostræ, totum misericordiæ Dei adscribamus. Nemo peccatorum vinculis irretitus liberari potest, nisi subveniat Divina misericordia. Docet hoc Psalmus centesimus vigesimus nonus: *Quia apud Dominum misericordia, & copiosa apud eum redemtio, & ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus ejus*. Porro, quod ex corporalibus etiam malis eripit Dei misericordia, declarat Paulus scribens Philippensibus, Epaphroditum ægrotasse usque ad mortem, *sed Deus*, inquit, *misertus est ejus, non solum autem ejus, verum & mei, ne tristitiam haberem super tristitiam*. Neque quidquam interest inter misericordiam sublevantem, & consolantem, nisi quod sublevamur ademtis malis, quibus premebamur: cæterum adest misericordia consolatrix, quoties in mediis afflictionibus lætarum rerum admixtu temperat adversitatis molestiam, *faciens cum tentatione proventum*, ut inquit Paulus, *quo possimus sustinere*. Atque hæc ipsa mala frequenter immittuntur a miserante Deo, quo nos vel purget a malis admissis, vel retrahat ab admittendis, vel ut virtutis exercendæ materiam subministret. Ita tentatus est Abraham, ita Job variis malis exercitus, ita quicumque umquam pie vixerint in Christo Jesu, in mundo hoc velut aurum igni, variis afflictionibus probati sunt. Ubi sunt isti, qui Deo obmurmurant quoties incidit morbus corporis, aut mors liberorum, aut uxoris, quoties res familiaris damno minuitur, quoties fallunt agrorum proventus, non intelligentes hæc esse certissima signa miserentis nostri Dei? Audiamus potius, quid nos admoneat Solomon: *Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias, neve deficias, cum ab eo corriperis: quem enim diligit Dominus, corripit, & quasi pater in filio complacet sibi*. Eamdem sententiam verbis nonnihil mutatis, ad Hebræos repetit Paulus, *Quem enim diligit Dominus, castigat, flagellat autem omnem filium, quem recipit*. Ergo, dilectissimi Fratres, quoties ingruit

Misericordia sublevans.

Misericordia medicans.

Prover. 3.

Heb. 12.

A gruit adversitatis procella, juxta Pauli consilium, *in disciplina perseverate, scientes quod tamquam filiis offerat se vobis Deus.* Audite vocem misericorditer corripientis filios suos Patris in Psalmo octogesimo octavo: *Si justitias meas profanaverint, & mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum. Misericordiam autem meam non dispergam ab eo, neque nocebo in* 1 Corinth. 4. *veritate mea.* Sic & Paulus filiis, quos amabat, minitatur dicens: *Quid vultis, in virga veniam ad vos, an* Ibidem 5. *in spiritu lenitatis & mansuetudinis?* At idem: *De his,* inquit, *qui foris sunt, quid attinet me judicare?* Nulla vox acerbior filiis quam quum audiunt a patre, agite quidquid libet, mea nihil refert; siquidem hic est sermo meditantis abdicationem. Nimirum, hæc parentum lenitas quavis obduratione durior est.

B Ut igitur est crudelis indulgentia, ita est misericors Psal. 140. correptio. *Corripiet,* inquit, *me justus in misericordia, & increpabit me, oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Paulus Æmilius Romanus Dux, rebus miro successu ex sententia gestis, magnum aliquod malum imminere divinabat. Et Polycrates Samiorum Tyrannus conatus est fortunæ perpetuo blandientis invidiam annuli pretiosissimi jactura redimere. Quanto magis nobis impie viventibus metuendum est, ne justa Dei vindicta immineat, quoties nobis rerum temporalium diu blanditur prosperitas. Deus enim in Propheticis litteris, quum implacabilem iram exprimere vult, comminatur se ablaturum virgam suam ab illis, C nec ullis afflictionibus medicaturum peccatis illorum. Absit nobis, carissimi, talis felicitas. Quin potius, si quid serenitatis indulget Patris nostri misericordia, gratias agamus illi, solliciti necubi abutamur illius benignitate: sin urgent adversa, nihilo secius illi gratias agentes, totos nos illius dedamus arbitrio. Ut corpore valeas, permittis te medico homini, credis te chirurgo ligandum, secandum, urendum: ut animæ salutem æternam compares, non credes te Conditori, Domino, Patri, & Servatori? Non audes præscribere medico, hac & hac ratione curato me, & Deo præscribemus 2 Cor. 12. quomodo oporteat nostræ saluti consulere? Paulus Apostolus tolerat Angelum Satanæ, sibi imminentem D & colaphos impingentem, quod sic expediret ad dotium quas acceperat custodiam, *Quum infirmor,* inquit, *tunc fortis sum.* Et libenter gloriatur in infirmitatibus suis, ut possideat inhabitantem in se virtutem Christi. Nos qui sumus ut deprecemur hanc Dei misericordiam, variis afflictionibus velut amaris pharmacis salutem nostram procurantis? Vulgus ubi quem videt claro genere prognatum, in re splendida, corpore felici, cumulatum honoribus, dicere solet: *Quantum ille debet Deo?* Sic judicant homines, felicitatem æstimantes ex his quæ foris videntur. At si quis rem ad Dei judicium exigat, sæpenumero plus debet misericordiæ Dei obscurus, tenuis, valetudinarius, abjectus inter homines, E quam felices illi, quos imperita multitudo Diis æquat. Congere quantum voles infelicitatum juxta mundum, abunde felix es, si istis malis temporariis redimis felici- Misericordia ignoscens. tatem æternam. Jam ignoscentem misericordiam, quam & clementiam vocamus, nemo non agnoscit, nisi qui se credit immunem ab omni peccato. Sed quid 1 Joan. 1. ait Joannes Apostolus? *Si dicimus nos non habere peccatum, mendaces sumus, & veritas in nobis non est:* si nec astra sunt munda in conspectu Dei, si & in Angelis suis reperit iniquitatem, si nemo purus est in conspectu Dei, nec infans unius diei, quis nostrum gloriabitur F se castum habere cor? Apud homines multi justi vi- Esaia 64. dentur, apud Deum nemo justus est, sed *omnes justitia nostra sunt veluti pannus mulieris menstruo profluvio con-* Rom. 8. *taminata.* Paulus sentit legem carnis in membris suis repugnantem legi mentis, & clamat: *Infelix ego homo,* Job. 1. *quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Job justi titulo honoratur, & tamen ex Dei colloquio deprehenditur non omnino vacare culpa. Horret etiam ipse Propheta David Dei judicium, nisi multa misericordia dilua- Psal. 142. tur: *Ne intres,* inquit, *in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Nunc unusquisque nostrum descendat in cubiculum consci-

A entiæ suæ, considerans quot modis, quoties, quam graviter offenderit Deum, quam omnia etiam benefacta nostra sint variis vitiis inquinata, atque ita intelliget quantum debeat immensæ Dei misericordiæ, qui nostram imbecillitatem tam patienter tolerat, qui tot occasionibus invitat ad pœnitentiam, qui resipiscentibus tam placide remittit omnem noxam. Addam his Misericordia puniens. omnibus quod quibusdam fortasse non videbitur admodum probabile, quum Deus impios ad summum malitiæ profectos perdit & in gehennam conjicit, nec hic illum oblivisci misericordiæ suæ. Hebræos, divisis Exod. 14. maris fluctibus liberat, Pharaonem cum suo satellitio mergit. Utrobique erat misericordia, sublevans erga populum suum, puniens erga Regem deploratæ jam B malitiæ, ne peccata peccatis accumulans, graviores etiam gehennæ pœnas sibi colligeret. Misericordiæ medicantis erat, quod illum tot plagis invitarat ad pœnitentiam. Jamque fractus malis cœperat resipiscere, verum ubi salutaris pœnitentiæ rursus impia pœnitentia ductus, dixit: *Non novi Dominum, nec dimittam populum,* nec tanto denique miraculo commotus destitit a persequendo, sed ira cæcus ausus est sese mari credere, Deus pro sua misericordia deploratam malitiam oppressit, ut quando sanari non poterat, certe levius interiret. Idem sentiendum de reliquis severitatis exemplis, quæ referuntur in Veteris Instrumenti libris, velut de his quos ignis exussit, terra absorpsit, gladius exstinxit, serpentes trucidarunt. Nam in Euangelicis C litteris rariora sunt exempla vindictæ, sed omnia misericordiæ. Lenis enim erat correptio, quod Elymas Act. 15. subita cæcitate percussus didicit non repugnare sermoni Euangelico. Paucos Paulus tradidit Satanæ in afflictionem carnis, ut spiritus salvus fieret in die judicii, & pudore correcti sese verterent ad meliorem frugem. Nullum exstat severius quam Ananiæ & Sapphiræ ad Act. 5. Petri correptionem subito collabentium, & tamen incertum an horum animæ corporis interitu servatæ sint. Ad summam hoc ipsum quod apud inferos patiuntur damnatæ malorum animæ, minus est illorum meritis. Nec defuere qui tantum tribuerent misericordiæ Divi- D næ, ut impios etiam Dæmones ac damnatos homines crederent aliquando post longas seculorum periodos recipiendos in gratiam. Hæc opinio, quamquam magno nititur auctore, tamen ab orthodoxis Patribus reprobata est: quæ tantum in hoc a nobis recitatur, ut declaremus, quam magnificam de Dei misericordia conceperint opinionem eruditissimi Viri, qui noctes diesque versati sunt in Sacris Voluminibus, quæ fere nihil aliud canunt, efferunt, celebrant, quam Dei misericordiam.

Jam si satis demonstratum est, quidquid sumus aut habemus boni, quod protegimur ab imminentibus malis, quod eripimur ab opprimentibus, quod in mediis malis cœlesti solatio refocillati fortes & alacres per- E sistimus, quod temporariis afflictionibus vel erudimur ad pœnitentiam, vel exercemur ad perfectam virtutem, quod non imputantur nobis commissa nostra, in quæ toties relabimur, id totum esse Divinæ misericordiæ, quo magis hujus immensam altitudinem, latitudinem & profunditatem queatis perspicere, quæso, ut vos ipsos mecum paulisper contemplemini, primum, ea parte qua estis abjectissimi, deinde, ea qua præcellitis, postremo, circumferatis oculos ad mala quæ vobis foris imminent ac circumvallant, ac rursus ad bona, quorum spes vobis ostensa est. Horum omnium F contemplatio docebit nos amplitudinem misericordiæ Divinæ, cujus vere nec modus est, nec numerus.

Si corpusculum hoc contemplemur, animi nostri vel organum vel domicilium, vix aliud animal reperias imbecillius, abjectius, aut etiam miserius. Si quæras originem, Princeps nostri generis luteus erat. Jam illud quisque consideret quam nihil sit magnificum illud quidquid est humoris, e cujus coagulo capiunt initium humani fœtus rudimenta, dum adhuc est in uteri fœminei latebris. Tum quantum absit a nectare atque ambrosia liquor ille, quo nondum editus infans alitur. Non hic commemorabo humanæ nativitatis sordes,

sordes, tantum quod sæpe vidistis, in memoriam revocate. Quid humano partu miserabilius? quam diutini, quam periculosi parturientium nixus, quam miserabiles ejulatus. Tandem prorepens & ipse puer, protinus a lacrymis ac ploratu vitam auspicatur, quumque natura cæteris animantibus statim ab ortu varia tribuat vel tegumenta vel munimenta, testas, cortices, coria, spinas, villos, setas, plumas, pennas, squamas, vellera, truncos etiam & arbores cortice nonnumquam gemino a frigoribus & calore tuetur: solum hominem nudum, & in nuda humo natali die abjicit ad vagitus statim ac ploratum. Quis hic non vel pullum gallinaceum ovo rupto prosilientem judicet homine feliciorem? Adde nunc fasciarum vincula, os edentulum, linguam infantem, oculos novæ lucis impatientes, ac velut requirentes relictas uteri tenebras, verticem diu palpitantem, summæ inter cuncta animalia imbecillitatis indicium, breviter, totum imbecille corpusculum, in quo nullum membrum sit quod suo norit officio fungi. Cæterorum animantium pleraque statim ab ortu naturæ suæ dotes explicant. Aliis adest pernicitas, ut equis: statim ut e membrana emersit, volat papilio: cum leonis catulo luctari tutum non est: protinus ab ovo natant pisces, volvunt se magna celeritate gyrini, prius quam ranarum vel nomen vel formam meruere, solus homo quid aliud novit naturæ sponte, quam flere? Quam diu discendum ut ingrediatur, ex quadrupede factus bipes, quam diu ut fari possit? ne vesci quidem novit, nisi doctus. Adde nunc tot morborum genera, ut ne recenseri quidem possint, atque hi quidem subinde novi, ne facile sit mederi, quamquam inter veteres quoque & notos sunt multi immedicabiles. Hi statim natos excipiunt, quidam etiam una cum homine nascuntur, ut lepra, morbus comitialis, per quos multi moriuntur prius quam cœperunt vivere. Ne quid interim dicam de partubus vitiosis aut etiam prodigiosis. Jam illud mihi quisque secum reputet, quot injuriis obnoxiam expertus sit adolescentiam, quam fugax sit juventus, quam sollicita virilis ætas, quam misera senectus, denique quam brevis tota vitæ summa, ut contingat senectus, quæ tamen contingit paucissimis. Quisquis vestrum ætatem virilem attigit, recolat actæ vitæ seriem, ac supputet a quibus morbis, e quantis periculis evaserit, agatque gratias Divinæ misericordiæ. Ego vero vel inter præcipua corporis mala duxerim, penitus insita nobis omnium vitiorum semina. Quantam ad iras, ad libidinem, ad luxum, ad invidiam, ad ambitionem, ad rapinam ab ipso matris utero proclivitatem nobiscum trahimus, quum cætera animantia intra naturæ cupiditates probe degant? Cum his veteris Adæ reliquiis quam est omnibus laboriosa colluctatio? quam paucis felix? Gravatur animus mole terreni corporis, & velit nolit ad ea quæ non probat, demergitur. Post hæc considera, quantum malorum agmen nos foris circumvallet, & comperies multo plures interire casu quam morbis. Quam multos absumunt fulmen, terrarum concussio, telluris hiatus, lacuum, fluminum & marium exundatio, aer pestilens, venena, noxiæ bestiæ, ruinæ, mali medici: sed non aliunde major clades quam ex bellis. Verum hæc mala non minitantur exitium nisi corporibus. Animo quot imminent pericula; a Carne hoste domestico, a Mundo nunc blandiente ut strangulet, nunc sæviente ut opprimat, a Spiritibus impiis, qui se nonnumquam transfigurant in Angelos lucis. Quis non expavescat horum multitudinem, vires, astutiam, malitiam, & insatiabilem perdendi libidinem? Jam vero quem non exanimet inter hæc mala, mors omnibus certa, dies incertus, extremi judicii severitas, gehennæ numquam finiendi cruciatus.

Video vos ad tantorum malorum solam commemorationem inhorrescere, nec injuria: sed quo plus hic videtis malorum & periculorum, hoc plus debetis Divinæ misericordiæ, quæ non solum inter hæc omnia protegit sibi fidentes, verum etiam hæc omnia nobis vertit in occasionem majoris felicitatis. Quidquid est calamitatis, debemus peccato veteris Adæ, verum

A felicitatem, ex calamitate cum fœnore redditam debemus novi Adæ misericordiæ, qui est Christus Jesus in omne ævum laudandus omnibus. Satanas expulit e Paradiso, Christus pro Paradiso terrestri, nobis aperuit Regnum cœleste: Serpens impulit in varios hujus vitæ dolores, Christus nobis restituit æterna gaudia vitæ immortalis: Satanas fraude sua nobis conciliavit mortem corporalem, Christus misericordia sua nobis largitur vitam æternam, cui quisquis sese sincero corde tradiderit non est quod ullum hostium genus formidet. Ille vicit mundum, ille fregit universam Satanæ tyrannidem, ille carnem vertit in spiritum. Quod vicit, potentiæ est: quod nobis vicit, misericordiæ est. B Adoremus misericordem potentiam, & fruamur potenti misericordia. Omnia possumus per eum, qui nos reddit potentes, si modo maneamus in eo: omnia possidemus per eum, in quo summa bonorum est omnium, undique nos protegente, sublevante, consolante, locupletante illius misericordia, quemadmodum Psalmus dicit Propheticus: *Sperantes in Domino misericordia circumdabit*. (Psal. 13.) Quantis malis patent, qui fiduciam suam posuerunt in dotibus corporis, in opibus, in curribus, in equis, in mundana prudentia, in meritis ac factis suis. Quibus autem præsidiis securus est justus? *Ego autem*, inquit, *in multitudine misericordia tua*: Ac paulo post: *Domine, ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti* (Psal. 15.) C *nos*. Quum audis bonæ voluntatis, intelligis excludi fiduciam tuorum meritorum. Ubi deficiunt nos naturæ vires, ubi merita destituunt, ibi succurrit misericordia. Bellatorum scuta non tegunt nisi unam corporis partem, scutum Divinæ misericordiæ totos nos undique protegit, superne adversus Spiritualium Nequitiarum ignea tela, quæ nobis imminent e cœlestibus; inferne adversus versutiam Serpentis insidiantis calcaneis nostris: a fronte ne nos lædant instantia: a tergo, ne nos repetant præterita: a dextris, ne rerum successus reddat insolentes: a sinistris, ne dejiciat adversitas. Hoc scuto fretus clamat ille; *Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo*. (Psal. 117.) Et alibi: *Non timebo millia populi circumdantis me*. (Psal. 3.) Sed animosius etiam D Paulus Apostolus scribens Romanis: *Si Deus pro nobis*, (Rom. 8.) inquit, *quis contra nos?* Induerat egregius bellator panopliam fidei, quæ nos munit, non operum fiducia, sed misericordiæ Divinæ. Hac armatura fretus, non tantum contemnit angustiam, famem, nuditatem, periculum, persecutionem, verum etiam gladium Tyranni, mortem præsentem intentantis. Nihil potest humana crudelitas, ubi adest protectrix Dei misericordia, imo quod fortius est, contemnit præter mortem ac vitam, Angelos, Principatus, Virtutes, Instantia, Futura, Fortitudinem, Altitudinem, Profundum; denique, si qua est alia creatura vel in Cœlis, vel in Terris, vel apud Inferos. Et hic est ille, qui suæ imbecillitatis conscius appellat se ipsum vas fictile: E *Habemus*, (2 Cor. 4.) inquit, *thesaurum hunc in vasis fictilibus*. Unde igitur huic testæ fragili tantum roboris? *Gratia*, inquit, (1 Cor. 5.) *Dei sum id quod sum*. (2 Cor. 12.) Quid est gratia Dei, nisi misericordia Dei? Gloriemur & nos libenter cum Paulo in infirmitatibus nostris, ut inhabitet in nobis virtus Christi: sic enim magis expedit nobis, ut contemplatione miseriarum nostrarum glorificemus Dei misericordias.

Et tamen interim, si placet, contemplare te ipsum, ô homo, ea parte, qua præcellis cæteris animantibus. Etenim si te ipsum metiare bonis corporis, vides quam multis animantibus brutis sis inferior, magnitudine superant Cameli, celeritate Tigres, robore Tauri, F colore Cygni, ornatu Pavones, salubritate Pisces, si quidem proverbio credimus, imo pene omnia, oculorum acie Lynces & Aquilæ, olfactu Vultures, vivacitate Cervi Corvique. Et tamen si quis corporis humani dotes consideret, inveniet hic in quo laudet Dei misericordiam. Quanta sensuum sagacitas, quanta membrorum symmetria, quam accommoda ad varios usus organa? Verum his de rebus etiam librum edidit Vir eloquentia singulari Lactantius, cui titulum indidit, *De Opificio Dei*. Is cum utilitate legetur,

si quidquid in corpore boni est, meminerimus & hoc
totum ut a Dei misericordia profectum, manci-
pandum esse Divinis obsequiis. Alioqui qui volet in
Esa. 40. corporis dotibus gloriari, statim audiet: *Omnis caro*
Eccles. *fœnum, & omnis gloria ejus quasi flos fœni*. Item illud:
19. *Quid superbis, terra & cinis*? Ne in animi quidem doti-
bus, qua parte mirabilior est homo, habet quod sibi
vindicet. Qui corpus condidit, idem condidit ani-
mum, corpus finxit e limo, animum indidit afflatu
oris sui. Et idcirco reliquorum animantium anima una
cum corpore perit, nostra superstes est corpori suo,
donec recipiat illud in resurrectione promissa. Jam
quam sit res efficax anima, mors ipsa declarat, quæ
simul atque decesserit, jacet inutile cadaver: ubi ca-
lor, ubi color, ubi motus, ubi sensuum omnium vi-
gor? Et tamen dum anima tenetur illigata tam infelici
corpusculo, nihil agens nisi per organa corporea, quæ
frequenter obstant quo minus nativam vim suam exe-
rat, quam admirabilis est illa mentis humanæ celeri-
tas & perspicacia? Quam immensus memoriæ thesau-
rus? Quid est tam abditum in arcanis naturæ, vel in
cœlis vel in terris, quod hominis ingenium non obser-
varit, deprehenderit, absolverit? Magnum est, quod
multi ex astrorum situ motuque prædicunt seculis ali-
quot post ventura: sed majus est, quod ex rebus con-
ditis deprehensa est illius opificis sempiterna virtus ac
Divinitas, teste Paulo. Quanta vero volubilitas huma-
ni ingenii, quam brevi spatio, quam multa simul con-
tuetur intellectus hominis? Memoriæ vero quam im-
mensa vis est, quæ tot rerum formas, tot rerum vo-
cabula sensuum ministerio tradita, bona fide comple-
ctitur? Non enim hic loquar de his, qui tot tam co-
gnitu difficiles disciplinas, tot insuper linguas, perdi-
dicerunt, quodque didicerunt, tenent. Cogitet apud
se quivis e vobis, quot hominum facies ac nomina me-
moria complectitur, quot animantium, arborum, her-
barum, locorum, aliarumque rerum innumerabilium
formas agnoscit, ac memoriter reddit vocabula. Has
naturæ dotes vulgus appellat, quum sint revera Divi-
næ misericordiæ munera, quæ cuique partitur, non
pro meritis nostris, sed pro sua benignitate. His omni-
bus quoniam filius prodigus abusus est ad humanæ vo-
luntatis libidinem, non solum non detractum est quod
datum erat, sed per gratiam addita est uberior charisma-
tum munificentia. Per legem nos instituit, per Filium
quem totum nobis impendit, docuit nos arcana suæ
sapientiæ, per Spiritum suum locupletat animos no-
stros variis dotibus, humanas vires superantibus. Dat
intellectum mysticarum Scripturarum, quæ nobis
prælucent & consolantur in omnibus malis: dat præ-
scire futura, dat loqui linguis, contemnere venena,
pellere morbos, excitare mortuos, profligare noxios
Dæmones, dat vincere portas Inferorum, dat esse
membra Christi, filios Dei, consortes regni cœlestis,
cujus non erit finis. Hic mihi reputa qualis fueris con-
ditus, nimirum, altera ex parte luteus: deinde quanto
infra pecudum conditionem te dejecerit peccatum.
Rursus ad quam dignitatem, ad quam felicitatem vo-
ceris, & perspicies Domini misericordias nec nume-
rum habere nec mensuram. Quid scarabæis contem-
tius? At purus est scarabæus, si cum peccatoris sordi-
bus conferatur. Quid Angelis sublimius? Nonne su-
pra modum omnem erat ex scarabæo facere Angelum?
Nunc hominem scarabæo abjectiorem, fecit Angelo
majorem, ausim dicere, fecit Deum. Cur enim non
Psalm. ausim dicere, quod audet Scriptura divina? *Ego dixi*
18. *Dii estis, & filii excelsi omnes*. Quidquid ex Deo na-
scitur, quodammodo fit Deus. Quidquid adglutina-
tur corpori & spiritui Christi, venit in consortium co-
gnominum. Hic si nihil est quod tuis meritis possis ad-
scribere, glorifica Dei misericordiam, adora Dei mi-
sericordiam, exosculare Dei misericordiam. Quod si
quis conetur hic aliquam portionem sibi quoque vindi-
care, reclamabit illico Paulus Apostolus, hæc omnia
gratiæ Dei tribuens. Omnes hujus Epistolæ crepant
gratiæ vocabulum, quod quoties audis, intellige tibi
commendari Dei misericordiam. Gratiæ est, quod

A purgati sumus a peccatis: gratiæ quod credimus, gra-
tiæ quod per Spiritum ejus caritas diffusa est in cordibus
nostris, juxta quam operamur ea, quæ sunt pietatis.
Nos enim non sumus sufficientes aliquid cogitare a nobis, 2Cor. 3.
quasi ex nobis, sed omnis sufficientia nostra ex Deo est. Si
verum dixit Paulus, ubi sunt impudentes isti, qui ven-
dunt quibuslibet sua bona opera, quasi tantum ipsis
domi supersit, ut possint & alios ditare? Miserabiles
sunt, qui sic venditant sua benefacta, maledicti qui
confidunt in operibus hominum. Qui priore morbo
laborat, audiat quod in Apocalypsi audit Ecclesia Lao- Apoc. 3.
dicensis, *dicis: Dives sum & locupletatus, & nullis egeo,
& nescis quoniam tu es miser & miserabilis, & pauper
& cæcus, & nudus*. Sed gravius etiam peccant, qui
B cæteris ex bonorum operum suorum exuberantia polli-
centur divitias. Porro, quid suadet hujusmodi Spiri-
tus Sanctus? *Suadeo*, inquit, *tibi a me emere aurum igni-* Apoc. 3.
tum, probatum, ut vere locuples fias. Et tu qui conscius
es paupertatis tuæ, cur mendicas a mendicis? *Si quis*,
inquit Jacobus, *indiget sapientia, postulet a Deo, qui
dat omnibus affluenter, nec exprobrat. Omne datum opti-
mum, & omne donum perfectum desursum est descendens a
Patre luminum*. Et tu petis ab homine vestem bonorum
operum, qui hoc miserabilius est nudus, quo sibi vi-
detur magnificentius vestitus? Agnosce tuam mise-
riam, & parata est misericordia. Apud homines, qui
imputant beneficium, qui repetunt officium mutuum
C cum fœnore, nihil carius constat, quam quod preci-
bus emtum est: apud Deum nihil æque gratuitum
est, quam quod duobus nummulis emitur, precatio-
ne & fiducia, quandoquidem hoc ipsum pretium lar-
gitus est, qui sic vendere vult suam misericordiam.

Multa jam nobis dicta sunt, Fratres optimi, de Dei
misericordia, sed longe plura restant dicenda, si ve-
limus omnia repetere e Scripturis arcanis, quæ nobis
Divinæ misericordiæ magnitudinem commendant.
Superest ut vos paucis cohorter, ne quis ob arrogan-
tiam se præbeat indignum tam obvia Dei misericordia,
aut ob animi perversam dejectionem desperet Dei mi-
sericordiam. Post hæc paucis indicabimus, quibus re-
D bus provocetur Dei misericordia. Hæc erit denique
nostræ Concionis summa, si nobis dicentibus miseri-
cordia Domini adesse dignabitur. Nihil æque aversa- 1 Petri
tur Deus ac cervicem elatam & contumacem; *super-* 5.
bis enim resistit, humilibus autem dat gratiam. Ad hanc Jacobi
cæcam dementiam, ac dementem cæcitatem multos 4.
perducit temporalium rerum successus, ut velut obliti
Conditoris sui, vivant ex animi sui libidine, adeo
non cogitantes de corrigenda vita, ut glorientur etiam
in malitia, potentes iniquitate. Et ut alibi legimus: Psal.
Glorientur quum malefecerint, & exsultant in rebus pes- 51.
simis. De quibus scripsit Solomon: *Impius quum in pro-* Pro-
E *fundum malorum venerit, contemnit*. De talibus & Pau- verb. 2.
lus: *Tradidit eos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea,* Ibidem 18.
quæ non conveniunt. Horum nonnulli sibi perpetuam Roman.
malorum impunitatem pollicentes, aspernantur salu- 1.
brem admonitionem, non recipiunt quidquid provo-
care potest ad pœnitentiam, dicentes, habeat sibi
Deus cœlum suum, nobis relinquat terram. De his
loquitur Moses in Cantico suo, quum commemoratis
multis ac magnis Dei beneficiis in populum Israelita-
rum subjicit: *Incrassatus est dilectus & recalcitravit, in-* Deut. 5.
*crassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum fa-
ctorem suum, & recessit a Deo salutari suo*. Depingit hoc
hominum genus Psal. LXXII. *In labore hominum non
sunt, & cum hominibus non flagellabuntur; Ideo tenuit
F eos superbia, operti sunt iniquitate & impietate sua, trans-
ierunt in affectum cordis. Cogitaverunt & locuti sunt ne-
quitiam, iniquitatem in excelso locuti sunt. Posuerunt in
cœlum os suum, & lingua eorum transivit in terra*. Sed
audi quis exitus sequatur hanc infelicissimam felicita-
tem, *Verumtamen propter dolos posuisti eis, dejecisti eos
dum elevarentur. Quomodo facti sunt in desolationem, su-
bito defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam. Vel-
ut somnium surgentium, Domine, in civitate tua imagi-
nem ipsorum ad nihilum rediges*. Qui semet ad exemplum
Luciferi erigunt adversus Deum, iis eveniet, quod
in

Luc. 10. in Euangelio comminatur Dominus: *Vidi Satanam tamquam fulgur de cœlo cadentem.* Audit & Corozaim opulentia rerum fluxarum impie tumens: *Væ tibi, Corozaim: quoniam qua nunc es sublata in cœlum arrogantia tua, vindicta Dei ad inferos detraheris.* Tumebat quondam & Paulus fiducia patriæ legis ferox, ac spirans minas & cædes adversus discipulos Domini, ideoque dextra Dei subito prostratus in terram, audit: *Durum est* Act. 9. *tibi contra stimulum calcitrare.* Verum in hujus facto quoniam error erat, non perversitas, misericordiam consecutus est. Mox ut ille agnovit, Dominus peccatum ignovit, nec ignovit modo, verum etiam ex lupo fecit ovem, ex tyranno Apostolum. Sed illos manet exsecratio, qui perseverantes in peccatis, tandem callo ducto nolunt intelligere ut bene agant, qui dicunt Deo: *Recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus.* Rursus, qui apud Esaiam similia loquuntur, quique Domino vocante ad fletum, planctum, decalvationem & cilicium, ipsi faciunt lætitiam & exsultationem, mactantes vitulos, & immolantes oves, ut comedant carnes, & bibant vinum, dicentes: *Edamus & bibamus, cras enim moriemur:* quique apud eumdem Prophetam irrident minas Domini, ad pœnitentiam provocantis, *manda remanda, manda remanda: exspecta reexspecta, exspecta reexspecta: modicum ibi, modicum ibi.* Quique rursus alio loco dicunt: *Non audiemus Dominum, sed in peccatis nostris moriemur;* his, juxta vetus proverbium, *furor fit læsa sæpius patientia,* & spreta Domini misericordia vertitur in graviorem condemnationem; Subjicit enim apud Esaiam Dominus irrisus: *Et erit eis verbum Domini, manda remanda, manda remanda: exspecta reexspecta, exspecta reexspecta: modicum ibi, modicum ibi, ut vadant & cadant retrorsum, & conterantur, & illaqueentur & capiantur.* Vadunt infelices, relictis suis pravis cupiditatibus semper in pejus proficientes: cadunt in barathrum impietatis, illaqueantur funiculis peccatorum, capiuntur æternæ damnationis sagena, ducentes in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt. O vere miseros homines, & exitio devotos! qui tamquam victimæ pingues saginantur ad cædem, quos nec peccatorum enormitas dedocet arrogantiam, nec tanta Dei lenitas emollit ad pœnitentiam; Dei clementia toties peccantem tolerat, ut resipiscas: indulget pœnitentiæ spatium, nec interim aufert abs te benignitatem suam, dat prosperam valetudinem, dat opes, dat reliqua vitæ commoda, veluti carbones ignis congerens super caput tuum, ut si peccatum tuum odisse non possis, quia per se turpissimum est, ideo saltem incipias odisse, quod tam amabili Patri displiceat. Æschinum adolescentem in Comœdiis comperta patris mira lenitas erga peccantem commovet, ut in posterum observet eum religiosius, sic enim loquitur: *Quid hoc est negotii? hoc est patrem esse, aut hoc est filium esse? Si frater aut sodalis esset, qui magis morem gereret? Hiccine non amandus? hiccine non in sinu est gestandus? Hem, itaque adeo magnam mihi injecit sua commoditate curam, ne forte imprudens faciam quod nolis, sciens cavebo.* Si bene nata ingenia parentum lenitas docet odisse peccatum, tu infelix peccator tanta Patris tui bonitate magis ac magis indurescis, nec audis Paulum a dementia revocantem? *An,* inquit, *divitias bonitatis ejus, & patientiæ & longanimitatis contemnis? An ignoras quod benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam & impœnitens cor thesaurizas tibi iram in die iræ, & revelationis justi judicii Dei.* Nulla fera tam immanis est, quæ non mansuescat officiis hominum, & tu tam inaudita Dei munificentia provocatus, magis etiam ferocis in illum? Nulla res est tam dura, quæ non mollescat hominum arte. Æra liquescunt fornace, ferrum mollescit igni, cornu infusa cera lentescit, adamantis invicta durities hircino cruore domatur: & ô cor plusquam corneum, plusquam ferreum, plusquam adamantinum, quod nec ignis Gehennæ, nec Patris lenissimi indulgentia, nec Agni immaculati pro te effusus cruor emollit, imo quod his omnibus fit rigidius. Tolle trophæa, age triumphum impietatis, vicisti miser, vicisti artem divinam, infelicissima victoria: *Infelix terra est,* ut ait Paulus, *& exsecrationi proxima, quæ quum frequenter exceperit cœlestem imbrem, nihil aliud progignit quam spinas & tribulos,* quanto infelicior, quæ toties irrigata pluvia divinæ misericordiæ, durescit etiam in lapidem adeo rigidum, ut nullam Divini Spiritus recipiat impressionem. Mosis legem tabulis saxeis inscripsit digitus Dei, proinde tuum cor saxis illis rigidius est, cui nihil Euangelicæ legis inscribere potest Dei Spiritus. Quis nobis scindet hæc corda saxea, nisi ille, cujus mors scidit petras, ut exirent e monumentis qui mortui erant? Quis dabit nobis cor carneum, nisi sermo Dei, qui pro nobis caro factus est? Verum his quoque deploratiores sunt, qui suis peccatis blandientes, blasphemas & impias serunt opiniones, negantes esse Deum in excelso: aut si est, nihil ad illum pertinere res mortalium: non esse vitam post corporis interitum, non esse paratam immortalitatem his, qui hic pie vixerunt in Christo Jesu: nec esse paratam gehennam his qui hic servierunt Satanæ, inanes esse minas Scripturarum, vana esse promissa Euangelii: aut qui perversa Scripturarum interpretatione sua scelera pro benefactis defendunt: ac sermonem Dei, ad cujus regulam oporteret depravatas animi cupiditates corrigere, cogunt patrocinari turpitudini suæ, cæteris criminibus, hæresis impietatem ceu pessimum colophonem imponentes.

Optimo jure ad tantæ impietatis mentionem, pallor occupans faciem, ac totius corporis tremor obortus, declarat quantopere quod audistis, exsecremini. Sed, utinam ista non audiremus etiam inter Christi nomen professos! Ostendi vobis Scyllam, in quam illisi complures, pereunt. Ostendam & Charybdim, periculum & illo gravissimo gravius ac formidabilius. Hi sunt, quos Cain & Judam proditorem secutos, in æternum exitium absorbet veniæ desperatio. Eadem perniciesest, licet diversa sit pereundi ratio. Pharao induratus, dicit: *Non novi Dominum nec dimitto populum.* Exodi 5. Quid Cain? *Majus est peccatum meum, quam ut veniam merear.* Gen. 4. Porro Judas quid? *Peccavi prodito sanguine innoxio.* Matth. 27. Uterque peccati magnitudinem agnoscit, uterque confitetur, utrumque facti pœnitet, sed uterque recedit a facie Domini, apud quem solum est misericordia, & copiosa a peccatis redemtio. Sic enim legis de Cain: *Egressusque Cain a facie Domini, habitabat profugus in terra ad Orientalem plagam.* &c. Et Judas egressus e convivio sanctorum, non est reversus. Infelix, qui sic egreditur a facie misericordiæ Dei, ut non revertatur. Hic est, opinor, de quo sensit Hieremias, quum ait: *Nolite flere mortuum, neque lugeatis super eum, plangite fletu eum, qui egreditur, quia non revertetur ultra.* Cap. 22. Mortuum non vult defleri, quod aliquando sit redivivus. Ille omni lacrymarum genere deplorandus est, qui semet avertit a fonte vitæ perennis, nec umquam per pœnitentiam, unde abiit, revertitur. Abierat filius ille profusor ac nepos in regionem longinquam, reliquerat domum amantissimi patris, sed reversus est. Longe recesserat a Domino Petrus, quum ter illum abjuraret: sed mox reversus est, dum recordatus sermonis, quem dixerat Jesus, cœpit amare flere. Exciderat sibi, sed reversus in sese, reversus est ad Jesum. Sic clamat Esaias: *Mementote istud, & confundamini, & redite prævaricatores ad cor.* Cap. 46. Recordatus est Petrus, & rediit ad cor: ablatum est ab eo cor saxeum, cor pumiceum, unde nulla lacrymarum stilla poterat extundi: datum est cor carneum, unde mox erupit fons lacrymarum: amarus ob dolorem pœnitentiæ, sed salubris ob redditam innocentiam. Judas autem non est reversus ad Jesum, sed abiit ad Sacerdotes & Pharisæos, retulit funestam pecuniam, inde confugit ad infelicem laqueum & crepuit medius. Hæc ad nostram institutionem in suis discipulis permisit Dominus. Vides duorum Apostolorum peccantium quam diversus sit exitus. Judas toties Domini mansuetudine provocatus ad resipiscentiam, perstitit in impio proposito. Sed Petrus ad intuitum Jesu recordatus sermonis Dominici, statim agnovit se ipsum, ac velut indignum

dignum præsente Domino, subducit sese, non ad laqueum, sed ad fletum, hoc est, non ad desperationem, sed ad remedium. Judas imitatus Cain hujus mali Principem, agnovit quidem peccati sui magnitudinem, sed non est recordatus sermonum Divinorum, qui nusquam in Libris Sacris non invitant ad reditum, provocant ad pœnitentiam, & pollicentur misericordiam. Nam quæ pagina est in Libris Sacris, quæ non sonet Dei misericordiam? Non loquor solum de Libris Novi Testamenti, quæ lex est gratiæ, verum etiam de Veteri Testamento, quæ rigidior esse putatur. Audiamus quam blande Dominus apud Hieremiam sub persona Sponsæ, quæ deserto marito, se prostituerat passim omnibus, populum suum revocet ad

B

Hier. 3.

pœnitentiam: *Convertimini*, inquit, *filii revertentes, dicit Dominus, quia ego vir vester.* Et apud Job,

Job. 16.

Dominus revelat aurem peccatorum, ut corripiat: & loquitur, ut revertantur ab iniquitate. Sed miseri, qui ad hanc Domini vocem obturant aures suas, similes aspidi surdæ, quæ studio obstruit aures, ne audiat vocem incantantis sapienter.

Psal. 49.

Hodie, inquit Psalmus, *si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra.* Hodie nostrum est, quamdiu sumus in hac vita, quæ donec manet, non desinit nobis loqui Dominus, provocans ad pœnitentiam, offerens paratam veniam. Quid dixi veniam? Major est misericordia Dei, quæ reversis pollicetur opimam munificentiam. Sic enim legimus in libro Job:

C

Job. 22.

Si reversus fueris ad Omnipotentem, ædificaberis, & longe facies iniquitatem a tabernaculo tuo: dabit pro terra silicem, & pro silice torrentes aureos. Audiamus misericordiam Domini apud Esaiam invitantem ad pœnitentiam:

Cap. 21.

Si quæritis, inquit, *quærite, convertimini & venite: si quæritis finem malorum, ne quærite a filiis hominum, in quibus non est salus: ne a maleficiis, ne a laqueo, sed a me quærite, qui solus & possum, & paratus sum ignoscere. Tantum avertamini ab his, quæ turpiter amastis, & conversi, venite ad me.* Rursus apud eundem Prophetam, universum genus mortalium invitans ad se, loquitur:

D

Cap. 45.

Numquid non ego Dominus? & non est ultra Deus absque me. Deus justus & sanctus non est præter me: convertimini ad me, & salvi eritis omnes fines terræ, quia ego Deus, & non est alius. Hæc Dominus loquitur Gentibus idololatris, homicidis, sacrilegis, parricidis, incestis, blasphemis: & tu miser per desperationem averteris a Domino?

Olim quum impune regnaret inter Gentes peccatum, misericordia videbatur contracta intra angustos Judææ terminos. Cæterum, per Euangelium dilatata est misericordia per universos fines terræ.

Hier. 18.

Apud Hieremiam item comminatur pœnam obstinatis, sed offert paratam veniam resipiscentibus: *Si gens*, inquit, *illa pœnitentiam egerit a malo suo, quod locutus sum adversus eam, agam & ego pœnitentiam super malo, quod cogitavi facere ei.*

E

Et qui paulo ante minitabatur subversionem, eradicationem, ac dispersionem, diversa promittit, & subito inquit:

Ezech. 18.

Loquar de gente & regno, ut ædificem, & ut plantem illud. Similiter apud Ezechielem, non solum promittit veniam redeunti, verum etiam amnestiam illam Græcorum proverbio celebratam, hoc est, omnium superiorum malorum oblivionem: quum enim ante commemorasset omne genus facinorum ac flagitiorum, subjicit: *Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis, quæ operatus est, & custodierit universa præcepta mea, & fecerit judicium & justitiam, vita vivet & non morietur: omnium iniquitatum ejus, quas operatus est, non recordabor.*

F

Numquid voluntatis meæ est mors impii, dicit Dominus Deus, ac non magis ut convertatur a viis suis & vivat?

Ibidem.

Et aliquanto inferius: *Convertimini & agite pœnitentiam ab omnibus peccatis vestris, & non erit vobis in ruinam iniquitas: projicite a vobis omnes prævaricationes vestras, in quibus prævaricati estis: & facite vobis cor novum & spiritum novum. Et quare moriemini domus Israel? Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus Deus, revertimini & venite.* Cur desperas, miser, quum Deus in hoc miserit Filium suum in terras, ut spem bonam haberes? Ipse nimirum est Dei misericordia, de quo canit Psaltes:

Psal. 47.

Suscepimus Deus misericordiam tuam in medio templi tui.

A

Esto in templo, & amplectere misericordiam. Ille resurgens clamat: *Nolo mortem peccatoris, sed magis ut convertatur & vivat:* Audi vocem hanc, infelix peccator, excute letalem somnum, resurge cum Christo, ut vivas in illo. Tibi revixit ille, ne te semper occuparet mors peccatorum. Ac ne quis suspicetur hanc Dei clementiam non esse paratam: aut non paratam, nisi his qui levia quædam & pauca commiserint, audi Dominum clara voce pollicentem: *Quacumque hora ingemuerit peccator, omnium iniquitatum illius non recordabor.* Non excepit criminum genus, non perpendit magnitudinem aut multitudinem admissorum. Tantum ingemisce*, & parata est omnium superiorum criminum oblivio. Pro levioribus commissis, sine quibus non vivit humana imbecillitas, quotidie Dei misericordiam inclamamus, dicentes: *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris:* & audimur si modo audierimus proximum orantem ut ignoscamus. Quin & in capitalibus admissis ordo quidam est, quemadmodum apud homines quidam levius dormiunt, sic ut facili sibilo excitentur: sunt qui altius, ut clamore sit opus, sunt qui altissime, ut vix multa vellicatione expergiscantur: ita apud Deum alii levius mortui sunt, alii gravius, alii gravissime. Nullum autem mortis genus tam deploratum & conclamatum, quod ille sua voce non propellat, ad cujus vocem resurgunt etiam hi, qui in monumentis sunt: neque quemquam tam profundus mortis sopor occupat, ut per eum non possit excitari. Hoc triplex peccatorum discrimen pii Scripturarum Interpretes existimant nobis significatum in tribus funeribus, quæ legimus a Domino Jesu revocata in vitam.

Triplex mortuorum genus.

Archisynagogi filiam, puellam duodecim annos natam excitavit in ædibus paucis admissis testibus, vetuitque proferri quod erat gestum. Hi sunt qui primum non ex destinata malitia, sed vel per lubricum ætatis, vel per imbecillitatem humanam, sic in crimen aliquod prolapsi sunt, ut nondum in malo callum duxerint, nondum fœdus tumor ex scelere contractus sit. Hos porrecta manu facile erigit Dominus Jesus, tegens etiam illorum turpitudinem, & pudori consulens. Cæterum, viduæ filium excitavit majore negotio. Jam cadaver efferebatur ad sepulcrum. In tempore vero factus obvius Dominus, commotus mulierculæ lacrymis, jubet sisti loculum, erigit adolescentem. Is primum residet, deinde loquitur, mox exsilit e loculo, ac matri redditur. Hi nimirum sunt, qui eo progressi sunt in vitiis, ut nec infamia revocari potuerint a peccando. Hi per publicam pœnitentiam paulatim revocantur ad vitam. Residet enim, qui peccare desinens erigit sese ad propositum vitæ melioris. Loquitur, qui confessus suam turpitudinem agnoscit Dei misericordiam; redditur vivus matri, qui peractis remediis, restituitur Ecclesiæ communioni. Lazarus autem jam fœtebat in monumento. Tantum defletur a desperantibus sororibus & amicis. Hic Jesus jubet ostendi sepulcrum, lacrymatur, infremit & turbatur spiritu, jubet tolli saxum, magno clamore jubet prodire foras, prodit, sed obvinctus, solvitur, atque ita demum redditur sororibus. Non magnum erat Domino suscitare cadaver quatriduanum, majus est excitare peccatorem qui jam annis quadraginta in omni turpitudinis genere non vixit, sed computruit. *Puer*, inquit, *centum annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit.* Esa. 65.

Et hunc dignabitur suscitare Dominus Jesus, modo tandem audiat vocantem. Quotidie clamat, *Surge puella, surge adolescens. Lazare veni foras.* Sed heu! plerique plusquam mortui, non audiunt vocem revocantis in vitam. Quid autem est audire nisi credere? Incredulitas obturat aures impiorum, quo minus vox Scripturæ divinæ penetret in animos. Rogemus Domini misericordiam, dignetur intendere vocem suam omnipotentem, talibusque miseris ac deploratis occinere: *Surde & mute spiritus, ego præcipio tibi, exi ab eo, & amplius ne introeas.* Marci 8.

Jam quo rectius perspicias, quam parata sit misericordia Domini resipiscenti, audi David: *Dixi confi-* Psal. 31.

tebor

tebor adversum me justitiam meam Domino, & tu remisisti impietatem peccati. Nondum confesso, sed tantum meditanti confessionem occurrit misericordia. Ingemisce, confitere, sed coram Domino. Multi ingemiscunt apud homines, plorant apud homines, confitentur apud homines, scindunt vestes, sed apud homines, induunt cilicium, adspergunt capiti cinerem, sed apud homines. Quæ si fiant apud Deum, hoc est, ex toto corde, ex sincero affectu, non cessat misericordia Domini: *Scindite*, inquit, *corda vestra, & non vestimenta vestra. Nam cor contritum & humiliatum Deus non despiciet. Ploremus*, inquit Psalmographus, *coram Domino, qui fecit nos.* Multi jejunant, sed non eo jejunio quod vult Dominus, multi commutant amictum, at non commutant affectum. Et tamen incidit, ut hæc quoque sint apud homines facienda, ut quos nostra malitia provocavit ad peccandum, eos ad resipiscendum revocet pœnitentia. Sed hæc inutiliter fiunt apud homines, nisi prius fiant in oculis Dei. Confessus est Judas peccatum suum, sed apud Pharisæos: si confessus fuisset Domino, statim complexa fuisset eum clementissima Domini misericordia. Et quo gratior sit Domino nostra confessio, Oseas Propheta confessionis etiam formam nobis dictat: *Tollite*, inquit, *vobiscum verba, & revertimini ad Dominum, & dicite ei, omnem aufer iniquitatem, & accipe bonum, & reddemus vitulos labiorum nostrorum.* Revertamur & nos qui multis modis aberravimus ad eum, qui solus tollit peccata mundi, qui pro nostris peccatis effudit pretiosum sanguinem, dicamus illi: Aufer a nobis omne malum, quod perpetravimus. Gratisne? Et accipe bonum. Quod bonum? vitulos labiorum nostrorum. Agemus gratias tuæ misericordiæ, cui debebimus quidquid post lapsum boni gesserimus: auferes a nobis quod nostrum est, & accipies a nobis quod tuum est. Vide vero quam huic concinit Propheta Johel eamdem sententiam aliis verbis referens: siquidem apud hunc Deus dira comminatus his, qui negligerent oblatam ipsius misericordiam, sic infert: *Convertimini ad Deum vestrum, quia benignus & misericors, patiens & multa misericordia, & præstabilis*, sive ut Græci codices habent, μετανοῶν, hoc est, *pœnitens super malitia.* Dejicit te magnitudo criminum, sed erigat magnitudo misericordiæ Divinæ, eam vide quot modis exaggeret Propheta. *Benignus est*, pro quo Septuaginta verterant, ἐλεήμων, hoc est, *misericors.* Id quamquam satis erat, ne desperaremus veniam, addit, *& miserator*, quod Septuaginta οἰκτίρμων, ut intelligamus illum nostris malis etiam indolescere, non solum succurrere. Nec hoc contentus, addit *patiens*, quod significantius Græce dicitur μακρόθυμος, hoc est, *leni animo, minimeque celer ad vindictam*, quemadmodum humana misericordia facile vertitur in indignationem. Et adhuc desperas, ô peccator. Audi igitur quod sequitur, *& multa misericordia*, quod Græcis est, πολυέλεος. Si multa sunt peccata, ne diffide, multa est misericordia. Quid nunc superest, nisi ut convertaris & adeas invitantem? Sed terrent minæ supplicii, audi & respira, & præstabilis super malitia. Incertum quare quod Septuaginta verterant μετανοῶν, hoc est, *pœnitens*, divus Hieronymus verterit *præstabilis*: nam Latinis præstabile dicitur, quod præstari, hoc est, effici potest: *malitias* autem dixit, afflictiones, quæ nostris peccatis debebantur. Aufert peccata, remittit æternam pœnam commeritam. Quid igitur superest? nihil nisi ut agnoscas Dei misericordiam. Nimirum hoc est, quod sequitur apud Johelem: *Et dimittet post se benedictionem, sacrificium & libamen Domino Deo nostro.* Videlicet, hoc erat quod Oseas dixit, *vitulos labiorum*, id est, *sacrificium laudis & gratiarum actionis.* Si quis graviter ac frequenter offendisset hominem, quam difficilis reconciliatio, quam memor injuriarum animus, quam tarde senescit ira, quam facilis quavis ex causa relapsus ad veterem simultatem, quam morose exigitur offensæ pensatio: & tamen si sic quoque recipiunt in gratiam, clementes vocantur. Deus toties offensus ultro provocat ad pœnitentiam, invitat ad veniam, remittit minas, condonat Gehennæ pœnam, offert pro supplicio benignitatem, & adeo non avertit sese a resipiscente peccatore, ut ultro etiam occurrat revertenti, & obviis (ut ajunt) ulnis excipiat conversum. Nimirum, hoc est quod apud Zachariam pollicetur: *Convertimini ad me dicit Dominus exercituum, & convertar ad vos, dicit Dominus exercituum.* Quid est, *convertimini ad me*? Agnoscite vestram miseriam & expetite meam misericordiam. Quid est, *& ego convertar ad vos*? Illico ex vindice factus opitulator, adjuvabo conatus vestros, ut quod vestris viribus non potestis efficere, meo favore consequamini. Nemo potest salubriter odisse peccata sua, nisi Deus dederit, nisi auferat cor lapideum & inserat cor carneum: nisi pro corde polluto, creet in nobis cor mundum: nisi pro spiritu pravo spiritum rectum innovet in visceribus nostris.

Sed cur hæc opera mihi sumitur in recensendis aliquot Veteris Scripturæ locis, quæ declarent admirabilem Domini misericordiam? Tota Veteris Instrumenti Scriptura undique nobis prædicat, occinit, inculcat Dei misericordiam. Et ubi sunt illi phrenetici verius quam hæretici, qui duos ex uno faciunt Deos, alterum Veteris Testamenti, qui tantum justus fuerit, non etiam bonus: alterum Novi, qui tantum bonus fuerit, justus non item. Non saltem illam audiere cantionem; quæ toties iteratur in Psalmis: *Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia ejus?* Ubi væsanus Manichæus, qui docuit eum, qui nobis tam amanter locutus est per Prophetas, quique Mosis legem condidit, non fuisse verum Deum, sed unum e noxiis Dæmonibus? Idem Deus est, utriusque legis, eadem veritas, eadem misericordia, per Jesum Christum Dominum nostrum, nisi quod in Mosis lege sunt umbræ, in Euangelio veritas, in illa promissio, hic exhibitio; ibi multa & magna misericordia erga Judæos, hic totus ille misericordiæ fons, vel mare potius exuberavit in omnes totius orbis nationes, inundatione sua proluens, & profligans omnium mortalium mala. Hoc videlicet erat illud felix diluvium misericordiæ. Vetus illud diluvium servatis paucis oppressit peccatores, hoc salutare diluvium, deletis criminibus servat omnes credentes Filio Dei. Qui in Veteris Testamenti libris resipiscentibus Hebræis promittit veniam, idem præsens in Euangelio clamat omnibus: *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, & invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est, & onus meum leve.* Relege totam Christi vitam, quid aliud vides quam perpetuam in omnes misericordiam? gratis sanabat ægrotos, pavit famelicos, sublevavit periclitantes, mundabat leprosos, cæcis impartiit lucem, debiles & mancos restituit, Dæmonia profligavit, mortuos restituit, pœnitentes absolvit. Rursus, excute doctrinam illius universam, quid aliud resipit, quam immensam Dei misericordiam? Quot parabolis rem eamdem inculcat animis nostris, ne qua posset elabi? Quid enim aliud agit parabola de ove revecta humeris pastoris, de drachma perdita & inventa, de sanis quibus non est opus medico, de servo cui donatum est omne debitum: rursum, de fœneratore, qui donavit utrisque debitoribus, de Publicano & Pharisæo, de viatore saucio, quem Samaritanus curat, de œconomo benigno in debitores, fraudulento in Dominum: de filio prodigo recepto? Quin ipsum Euangelii vocabulum, nonne statim misericordiam pollicetur? Quid enim pollicetur? Cæcis lucem, captivis remissionem, confractis restitutionem; breviter, annum acceptabilem Domino, qui nihil aliud sitit quam salutem hominum. Jam ipsum nomen *Jesu*, hoc est, *Servatoris*, quid aliud pollicetur peccatori, quam salutem & misericordiam? Si Judicem professus venisset, erat cur sibi quisque formidaret, nunc Servatorem audis, & desperas salutem? Denique quo certior esset fiducia salutis, quoniam incredibile videri poterat sanguine hircorum ac vitulorum expiari tantam Lernam criminum, quibus inquinatum

Marginalia: Joh. 2. (Joel 2); Psal. 50.; Ibidem. 94.; Osea 14.; Johel. 2.; Zach. 1.; Psal. 117.; διλυαν σπ κλύζει (?); Matth. 11.A
B
C
D
E
F

natum erat genus humanum universum, ipse Dei Filius conscendit aram crucis, ac pro nostris peccatis immolavit se ipsum victimam efficacem omnibus omnium peccatis expiandis. Atque in ipsa cruce pendens orat pro crucifixoribus. Pro convitiantibus & insultantibus: & tu putas negaturum veniam agnoscenti peccatum tuum & imploranti misericordiam? Confide misericordi, & experieris misericordiam. Fides nihil non impetrat a Christo. Qui diffidit medico, sibi obstat, quo minus recipiat sanitatem. In tantum vero non aversatur preces miserorum ad se clamantium Deus, ut alienæ quoque precationi, si modo adsit fiducia, tribuat misericordiam. Clamat Chananæa, & sanatur filia: confidit Centurio, & restituitur famulus: rogat Archisynagogus, & reviviscit filia: deprecatur pater, & filius a pessimo Dæmonio liberatur. Clamant Apostoli: *Domine, serva nos, perimus*, & servantur omnes. [Matth. 8.] In multis non exspectavit preces oris, videt fidem bajulorum, & dicit paralytico: *Confide, fili, remittuntur tibi peccata.* [Matth. 9.] Tantum plorat mater & comites, & surgit exstinctus adolescens: tantum lacrymantur Martha & Maria, & reviviscit Lazarus: plorat Maria peccatrix, ungit & osculatur, & audit: *Remittuntur tibi peccata.* [Luc. 7.] Satis rogat, qui morbum agnoscit, vehementer rogat, qui plorat & confidit. Mulier profluvio sanguinis obnoxia furtim contingit vestem Jesu, & illico sensit vim prodeuntis misericordiæ. Multos item alios sanatos legimus contactis vestibus Jesu. Adeo nusquam non est parata illius misericordia, & ad quamvis occasionem sublevat miseros. Si non audes compellare Jesum, si non potes contingere Jesum, saltem furtim continge fimbriam, adito Sanctum aliquem in quo relucet pietas ista, ut suis precibus te commendet misericordi Domino. Per hos enim exerit sæpe virtutem suam, undiquaque paratus ad conferendam omnibus salutem. In hoc venerat, hic erat cibus quo pascebatur, ut peccatores adduceret ad poenitentiam.

Quin & in Genesi quum impii sceleribus suis provocassent iram Domini, tamen ad preces Abrahæ tot civitatibus exitio devotis, veniam daturus erat Dominus, si decem ibi justos invenire contigisset. Commeruerat internecione deleri populus Israeliticus, & Dominus ad unius Mosis preces cohibet vindicem gladium. O cæcos, ô ingratos, qui tam obviam, tam ubique paratam Domini misericordiam negligunt! sed infeliciores qui desperant quod ultro, quod gratis offertur. Facile placatur, qui nolens ulciscitur. Quid enim aliud sonat illa vox: *Et quare moriemini domus Israel?* [Ezech. 18.] Rursum, alibi deplorat, quod expanderit manus suas tota die ad populum incredulum & contradicentem. Iterum apud Michæam: *Popule meus quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi, responde mihi.* [Mich. 6.] Similiter apud Esaiam: *Quid est quod ultra debui facere vineæ meæ, & non feci ei?* [Esaia 5.] Dominus nihil non facit, ut nos servet, & nos volentes abjicimus spem salutis? In Euangelio lacrymis etiam prosequitur Hierosolymam, quæ sibi pertinacia peccandi exitium accersebat. *Quoties*, inquit, *volui congregare te, sicut gallina congregat pullos suos sub alas, & noluistis?* Dominus clementissimus plorat, quod non liceat servare miseros, & nos illi diffidimus, quasi servare nolit? In Euangelio tota domus perstrepit gaudio, quod filius qui mortuus fuerat, revixerit: qui perierat, receptus sit. Pater ille bonus cohortatur totum Angelorum ac Sanctorum coetum ad commune gaudium, quod unus peccator reductus sit ad poenitentiam: & tu miser desperas, & tibi salutem invidens, & Domino tam ingens gaudium? Quem cruciat peccatorum interitus, quem exhilarat impiorum conversio, eum credimus negaturum veniam resipiscentibus? Vocat omnes ad nuptiale convivium, vult impleri domum suam, etiam cæcos & claudos compellit intrare. Quid tu restitas, miser? Cur non potes avelli a porcorum siliquis? Cur pugnas adversus misericordiam Domini? Sapientia Dei Christus est. Et juxta Solomonem, *egressa domum paternam, venit in mundum, foris prædicat, & in plateis dat vocem suam, in capite turbarum clamitat, in foribus portarum urbis profert verba sua, dicens: Ʋsque quo parvuli diligitis infantiam; & stulti ea quæ sibi sunt noxia cupient, & imprudentes odio habebunt scientiam? Convertimini ad correptionem meam. En proferam vobis Spiritum meum, & ostendam vobis verba mea.* [Proverb. 1.] Quid est stultius, quam ob res fluxas ac momentaneas privari bonis æternis? Quid sapientius, quam brevi tolerantia lucrifacere immortalitatem? Desipiunt igitur omnes qui perseverant in peccatis: sapiunt qui vitam in melius commutant. Quantis laboribus scrutamur rem vilissimam in metallis, & tantum thesaurum oblatum & gratis oblatum aspernamur: aut, quod stultius est, desperamus? Dives est in misericordia Deus. Opum humanarum thesaurus exhauritur largiendo: misericordiæ thesaurus non potest exhauriri. Addam & illud, quo magis adimam omnibus veniæ desperationem. Obstrinxit homini Deus suam fidem, nec, ut ait Paulus, *se ipsum abnegare potest.* Non recusat argui, si quod pollicitus est, non præstiterit. Sic enim loquitur apud Esaiam populo undique contaminato: *Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis, quiescite agere perverse, discite benefacere, quærite judicium, subvenite oppresso, judicate pupillo, defendite viduam, & venite & arguite me, dicit Dominus.* [Esaia 1.] Audisne peccator? Quid aliud requirit abs te misericors Dominus, nisi vitæ mutationem? Et ne quid dejiciat animum tuum flagitiorum enormitas, audi paratam omnium veniam: *Si fuerint*, inquit, *peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabuntur; & si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt. Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis.* Quis tam demens, qui nolit servari? Quid facilius, quam audire Patrem amantissimum, nihil imperantem, nisi quod ad nostram pertinet felicitatem? *Si volueritis*, inquit, *& audieritis.* Nemo servare potest invitum. Salus autem per fidem, fides per auditum. Prope est sermo salutifer in corde tuo & in ore tuo. Tantum ne clauseris aures cordis. Jam si Rex quispiam perduellionibus aut læsæ majestatis convictis ita loqueretur, quidquid hactenus tentatum aut gestum est, totum condono, parata est omnibus venia, modo posthac a simili facinore conquiescant: nonne omnes fateantur prodigiosam Principis misericordiam, qui nec in corpora sontium sæviat, nec bona fisco suo applicet? Deus autem etiam præmio invitat ad correctionem vitæ. *Bona*, inquit, *terræ comedetis.* Prorsus enim indigni sunt ut fruantur hujus mundi bonis, qui largitorem omnium suis sceleribus offendunt. Sed quanto munificentius est, quod nobis promittit Euangelium? Dabo vobis cor novum, dabo spiritum novum, per quem ex mancipiis Diaboli fietis filii Dei, per quem efficiemini membra Filii mei unigeniti, per quem succedetis in hæreditatem regni coelestis. *Hic est*, inquit, *Filius meus dilectus, ipsum audite.* Cur, ô Judæe, a veritate aures avertens, converteris ad fabulas Talmudicorum & Deuterotarum? Cur tu, Morosophe verius quam Philosophe, obturatis adversus hunc Doctorem auribus, Platonibus auscultas, & Aristotelibus? Cur, infelix Evæ progenies, audis Serpentem vanis promissis ad exitium prolicientem, & non audis Dei Filium ad æternæ felicitatis consortium invitantem? *Poenitentiam*, inquit, *agite, instat regnum coelorum.* Filius promittit, Pater fidejubet, datur interim arrabo Spiritus: & tu dubitas amplecti tantam felicitatem oblatam?

Nec alia vox est Apostolorum, quam Domini: *Poenitentiam agite, & baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum, & accipietis donum Spiritus Sancti.* [Actuum 2.] Ac mox: *Servamini a generatione ista prava, ut servemini*: relinquite vitam spurcam, foedam, miseram, & accipite vitam æternam. Accurrunt milites, publicani, meretrices, idololatræ, parricidæ, magi, lenones, incesti. Nullus excluditur, omnibus ex æquo patet aditus ad misericordiam. Non imputatur vita superior, modo poeniteat, ne vero putes hanc Domini misericordiam, ultra baptismum non porrigi, quamvis Montanus a baptismo prolapsis occludat fores Ecclesiæ, Dominus num-

numquam occludit ostium regni cœlestis. Datus est semel ingressus in Ecclesiam per baptismum, cujus typum gerit arca Noe, sed relicta est per Dei misericordiam omnibus secunda post naufragium tabula, imo reditus in arcam per pœnitentiam. Nec enim iteratur baptismus, quemadmodum nec mors Christi, sed superest aqua lacrymarum, qua jam exterguntur sordes criminum: superest nitrum salutiferæ contritionis, & herba Borith. Oportebat quidem eos, quibus semel gratis condonata fuerunt omnia peccata, quique consepulti cum Christo, per baptismum, cum eodem resurrexerunt in vitæ novitatem, perseverare in tanto dono, quod acceperant. At misericors & miserator Dominus, non ignorans imbecillitatem humanæ naturæ, pœnitentiæ remedium usque ad finem vitæ omnibus paratum esse voluit. Verum, quoniam nulli certus est mortis dies, vigilandum est omnibus, ne contemnant Dei bonitatem: sed si relapsi fuerint, statim properent ad remedium, prius quam morbus adsuetudine reddatur immedicabilior. Quidam olim ingenti periculo differebant baptismum usque ad extremum vitæ diem, quos alii clinicos, alii adspersos appellabant, veluti Christianos parum γνησίως: sed majore periculo peccator prorogat pœnitentiæ remedium, quod nusquam non est paratum. Non semper adest Baptistes, sed vel in lecto cubans potes injustitiam tuam confiteri Domino, vitæque correctioris propositum sumere. Non semper adest, qui corpus abluat: semper adsunt lacrymæ, quibus abluas animæ sordes. Nec sine causa dubitatum est, an efficax esset ille baptismus, quo jam desperata vita, ac tantum non animam agentes adspergebantur, verius quam tingebantur. Declarabant enim se perpetuo peccaturos fuisse, si perpetuo licuisset vivere, sed multo justius dubitatum est a magnis viris, an frugifera sit pœnitentia, quam studio dilatam, jam hinc exituri suscipiunt, non suscepturi nisi mors urgeret. Quemadmodum enim terra frequenter irrigata cœlesti pluvia, nec aliud proferens cultori suo, quam spinas & tribulos, exsecrabilis est & igni traditur: ita Deus nonnumquam ob pertinaciter spretam ipsius bonitatem, tradit eos in reprobum sensum. Quare consultissimum est, Fratres dilectissimi, non in longum proferre correctionem vitæ, sed protinus ad vocem invitantis Domini exuere veterem hominem cum factis suis & concupiscentiis, ne toties non exauditus Dominus, vicissim non audiat nos clamantes ad ipsum. Terribilis vox est qua comminatur his, qui misericorditer vocantem nolunt audire, Proverb. 1. *Quia*, inquit, *vocavi & renuistis: extendi manum meam, & non fuit qui adspiceret: despexistis omne consilium meum, & increpationes meas neglexistis. Ego quoque in interitu vestro ridebo & subsannabo, quum vobis id quod timebatis advenerit. Quum irruerit repentina calamitas, & interitus quasi tempestas ingruerit, quum venerit super vos tribulatio & angustia: tunc invocabunt me, & non exaudiam. Mane consurgent, & non invenient me, eo quod exosam habuerint disciplinam, & timorem Domini non susceperint, nec acquieverint consilio meo, & detraxerint universæ correptioni meæ.*

Variis modis Deus corripit nos ut corrigat. Tandem ubi pertinacia nostra vicit omnia remedia, destituit nos ut deploratos, proprioque relinquit arbitrio. Quemadmodum medicus nihil non expertus quidquid ars potest ad depellendum morbum, ubi videt ægrotum omnia pharmaca respuere, tandem illum suo morbo relinquit, tamquam qui nolit vivere. Psal. 100. *Misericordiam*, inquit, *& judicium cantabo tibi, Domine.* Judicii dies manet omnes, posteaquam hanc vitam reliquerint. Quam diu durat hæc vita, spes est misericordiæ. Ergo dum vivis, implora Domini misericordiam. Verum qui agunt animam, aut quos extrema senectus gravat, jam quodam modo vivere desierunt. Audi sapientis Hebræi consilium: Eccl. 17. quisquis ex die in diem trahis funiculum iniquitatis, nec finem peccandi facis: *Convertere*, inquit, *ad Dominum, & relinque peccata tua. Precare faciem Domini, & minue offendicula. Revertere ad Dominum, & avertere ab injustitia tua, & nimis odito exsecrationem: & cognosce justitias & judicia Dei, & sta in sorte propositionis & orationis altissimi Dei, in partes vade seculi sancti cum vivis & dantibus confessionem Deo. Non demoreris in errore impiorum, ante mortem confitere. A mortuo quasi nihil perit confessio. Confiteberis vivens, vivus & sanus confiteberis, & laudabis Deum, & gloriaberis in miserationibus ejus, quia magna misericordia Domini, & propitiatio illius convertentibus ad se.* Audis paratam magnam Dei misericordiam, sed si vivus & sanus confitearis Domino. Quid autem dicemus de his quibus corpore jam defecto ad peccandum, tamen non ponit animus peccandi libidinem: quique quum ob corpus senio præmortuum, turpia patrare non possint, tamen nequiter dicere non desinunt? Quomodo vivi confitebuntur Domino, qui prius vivere desierunt, quam peccare? Quin & tu, cui floret ætas, cur in dies, menses, & annos prorogas vitæ correctionem? Si corpus tuum laboraret hydrope, ac præsto esset præsens, certumque mali remedium, num diceres: Anno proximo curabo morbum? Non sic desiperes, sat scio, sed avidissime properares ad sanitatem. Et in animi morbis tanto periculosioribus, cessas, recrastinas, comperendinas, imo in mortis diem salutem tuam profers? Et quis tibi sponsor est, vel in crastinum diem victurum te? Hæc autem nequaquam eo spectant, ut cuiquam incutiamus veniæ desperationem, sed ut omnibus excutiamus, sine fine peccandi securitatem. Est peccatum, quod nec in hoc seculo remittitur, nec in futuro. Avertat Deus, ne quis nostrum eo usque feratur. Et ideo tutissimum est vitare peccatum. Proximum est, ut protinus deleamus pœnitentia, quod admissum est incogitantia. Cadit & justus in die septies, sed resurgit, quamquam hoc de levioribus culpis dictum est. Et ideo frequenter atrociter comminatur in litteris sacris Dominus, ne fiducia paratæ veniæ subinde revolvamur in cœnum flagitiorum. Nec enim ideo datum est pœnitentiæ pharmacum, ut volentes perseveremus in morbo: sed ne qui forte recidit, pereat in æternum. Apud Amos frequenter intonat Dominus, *super tribus aut quatuor impietatibus, nonne aversabor eos?* Amos 1. 3. Impietas est cogitare malum. Hic protinus erat resipiscendum, sed major impietas est velle perficere, quod cogitaris: saltem ab hoc gradu referendus erat pes ad meliora. Gravissimum autem crimen est, quod animo flagitiose destinaris, turpiter perficere. Nec hic resipiscimus, sed addimus quartam impietatem, in malis nostris ducentes consuetudinem, & mala malis accumulantes. Nonne hic merito jam aversetur nos Dominus? Merito sane, nisi misericordia illius superaret justitiam ejus. Vide quid post tam sævas minas sequitur apud eumdem Prophetam: *Hæc dicit Dominus domui Israel: Quærite me, & invenietis, quærite Dominum, & venite.* Amos 5. Audiamus Dominum comminantem, ne peccemus; audiamus revocantem, ne desperemus. Alioqui væ nobis, si quod per Prophetam comminatur, faceret nobis: & post tertiam aut quartam impietatem averteret a nobis suam misericordiam, ac nosmet nostræ voluntati relinqueret. Imo cum plerisque nostrum male ageretur, si post millesimam impietatem Dominus averteret faciem suam. Verum statim ut cœperit sævire justitia, interpellat misericordia? *Domine Deus, propitius esto: obsecro, quis suscitabit Jacob, quia parvulus est?* Et rursum: *Domine Deus, quiesce obsecro: quis suscitabit Jacob, quia parvulus est?* Sic agit causam imbecillitatis nostræ optima patrona misericordia. Nunc audi quam parata sit venia resipiscenti, *Misertus est*, inquit, *Dominus super hoc. Non erit, dixit Dominus.* Vides, quam promta sit pœnitentia minitantis ultionem, si nos vere pœniteat admissorum. *Non erit hoc, ait Dominus.* Obsecro, quæ mater tam facile placatur filio suo.

Itaque quum Dominum habeamus tam placabilem, quum interpellatricem tam efficacem, quid est, cur aliquis sui desperans, vel in vitiis perseveret, vel cum Juda fugiat ad laqueum? Ob hoc ipsum Dominus nostræ saluti modis omnibus consulens, passus est summos ac probatissimos viros in gravia crimina prolabi,

ut nos horum exemplo consolaretur & erigeret ad spem (A) veniæ. Quid in Libris sacris laudatius Rege David? Rex erat, Propheta erat, vir erat juxta cor Dei, ex hujus stirpe promissus erat Christus. At in quam fœdum, quam multiplex crimen vir tantus prolapsus est? Audit a Nathan objurgationem ac sævas minas Domini. David autem totam hanc iram Dei duobus verbis vertit in misericordiam, *Peccavi*, inquit, *Domino*: ac 2 Reg. 12. mox Nathan, *Dominus quoque transtulit peccatum tuum, non morieris*. Prolixæ sunt minæ, ut corrigatur, sed quam expedita vox misericordiæ, *Non morieris*. Sic Esaia 38. per Esaiam audit Ezechias: *Morieris & non vives*. Flevit Ezechias fletu magno. Nondum Propheta mortis denunciator egressus fuerat dimidium atrii, revocat il- (B) 4 Reg. 20. lum Domini misericordia, *Revertere*, inquit, *& dic Ezechiæ duci populi mei: Hæc dicit Dominus Deus David patris tui, audivi preces tuas, & vidi lacrymam tuam, & sanavi te. Die abhinc tertio adscendes templum Domini*. 3 Reg. 21. De Achab hoc testatur Liber Regum tertius. *Non fuit alter talis sicut* Achab, *qui venumdatus est ut faceret malum in conspectu Domini*. Et hic audit, *occidisti, insuper & possedisti*. Siquidem occiso Naboth occuparat illius vineam. Ille vero tandem territus atrocibus minis scidit vestimenta sua, & operuit cilicio carnem suam, jejunavitque & dormivit in sacco, & ambulavit demisso capite. Durus erat Achab, sæpe contempserat objurgantem Dominum, scelera sceleri- (C) bus accumularat, & tandem terretur metu malorum imminentium potius quam resipiscit, & tamen immensæ misericordiæ Dominus loquitur Heliæ, *Nonne vidisti humiliatum* Achab *coram me? Quia igitur humiliatus est mea causa, non inducam malum in diebus ejus*. Si tanta vis est falsæ pœnitentiæ, ut gladium ultorem extorqueat e manu Dei, quid faciat animus vere mutatus in diversum affectum, jamque non metu supplicii, sed amore Dei detestans quod admisit? Hoc consilio passus est & Petrum, quem destinarat Ecclesiæ suæ Principem, insigniter labi. Tantum flevit & misericordiam est consecutus. Quum huic tradit oves suas, pro quibus mortuus fuerat, pascendas, num ex- (D) probrat illi crimen ter abjurati Domini? Nequaquam, jam enim totum hoc sic erat dilutum lacrymis, ut ne vestigium quidem remaneret in memoria clementis Domini. Prostratus est Paulus Ecclesiæ Dominicæ persecutor, & factus est Doctor Gentium. Habemus magna exempla peccantium, habemus & pœnitentium, non oportet cujusquam exemplo provocari ad peccandum, ne tentemus Dominum, sed si quis peccato fuerit circumventus, habet exempla pœnitentiæ ne desperet. Præpostere vero faciunt qui quos secuti sunt peccantes, eosdem nolunt sequi pœnitentiam agentes. Quot sunt Principes, qui suis adulteriis & homicidiis blandiuntur exemplo David? Quamquam in David exstiterant alioqui tot egregiæ virtutes, ut (E) crimen hoc posset illarum pensatione condonari: sed utinam quemadmodum sequuntur errantem, ita sequantur & pœnitentem. Ipse peccatum suum traduxit per universas orbis nationes, ac spretis aulæ delitiis pro purpura sumit cilicium, cinerem tamquam panem comedit, & poculum suum miscet fletu, lavat singulis noctibus lectum suum lacrymis, & stratum suum fletu rigat. Nec puduit illum omnibus peccatoribus dictare Psal. 50. ac præcinere carmen pœnitentiæ. *Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam. Et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam*. Judex erat, & pronunciaverat adversus se ipsum sententiam capitalem. Nam vehementer indignans: *Vi-* (F) 2 Reg. 3. *vit*, inquit, *Dominus, quia filius mortis est qui fecit rem hanc*. Non potuit evidentius condemnari quam voce propria. Deus erat Judex, & tamen veluti versa persona detulit ipsi reo judicium. Captus est judex, & vicit qui detulit judicium. Victus est feliciter David, vicit misericorditer Deus, dum peccatorem sui oblitum ipsi ostendit. Antea ceu victor ac temulentus infelici prosperitate, fruebatur adamata muliere, fruebatur dulcissimo puero: verum ubi conversus esset ad Dominum, tum demum vidit, ubi fuisset, & quid esset inter justum & impium, inter servientem Deo, & non servientem ei, quemadmodum docet alia Prophetia. *Quum peccator ex animo agnoscit turpitudinem suam, se-* Malach. 3. *que dignum supplicio fatetur, tunc justificatur Dominus & vincit quum judicatur*, hoc est, quum judicium defert homini velut ipse judicandus.

Cæterum, qui suam justitiam constituunt, Deum quodammodo faciunt injustum ac mendacem, qui misericordiam suam agnosci vult in omnibus, & gaudet nostram injustitiam in suam gloriam vertere, dum ubi exuberavit peccatum, ibi exuberat illius gratuita beneficentia. Non sic ille vetus Adam, sed appellatus ad confessionem rejicit culpam in Uxorem. Itidem illa provocata ad confessionem, confert crimen in Serpentem. Si novissent dicere Canticum David? *Miserere* Psal. 50. *mei, Deus*, non exsulassent e Paradiso. Ab his majoribus non degenerans Cain, quid dicit ad pœnitentiam provocatus a Domino? *Num ego sum custos fratris mei?* Si Gen. 4. dixisset, *peccavi, miserere*, & si dixisset ex animo, parata erat Dei misericordia. Est dolor juxta carnem, qui mortem parit, qualis erat Judæ: sed rursus est dolor secundum Deum, qui salutem adfert & solidum gaudium. Paulus tenere diligens omnes suos, tamen gaudet quod Corinthios in hujusmodi dolorem conjecerit, damnato eo, qui rem habuerat cum uxore patris, siquidem ex hujusmodi dolore velut ex amaro pharmaco sequitur perpetuum gaudium. Et interim certa salutis spes admixta pœnitentiæ temperat doloris amaritudinem. Psalm. 50. Ita David quum ingenue confessus esset peccatum suum, ac commeritam Dei vindictam, audi quantum spei conceperit ex misericordia Domini: *Adsperges me*, inquit, *Domine, hysopo & mundabor, lavabis me, & super nivem dealbabor*. Non ex suis benefactis, sed ex adspersione sanguinis Agni immaculati pollicetur sibi munditiem, quumque agnoscat sese ex utero matris sordibus inquinatum, tamen ex hoc lavacro sperat candorem innocentiæ, cui cedat etiam candor nivis. Nec solum sperat rediturarn innocentiam, verum etiam pœnitentiæ mœrorem vertendum in spirituale gaudium. *Auditui*, inquit, *meo dabis gaudium & lætitiam, & exsultabunt ossa humiliata. Redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me*. O miram peccatoris fiduciam, etiam amplius quiddam sibi promittit: *Et exsultabit*, inquit, *lingua mea justitiam tuam. Domine, labia mea aperies, & os meum annunciabit laudem tuam*. Expertus tantam Domini misericordiam, hortabitur & alios ut resipiscant. Ita Dominus Petro: *Et tu conversus aliquando confirma* Luca 22. *fratres tuos*. Perierat David, si justitiæ sese commisisset, sed hac parte inferior appellavit misericordiam, & ideo misericordias Domini cantat in æternum. Qui litem agunt apud homines, quoties de causa periclitantur, si queant, appellant aliud tribunal, quamquam incerti an illic sint experturi judicem æquiorem. Neque enim raro fit, ut qui appellavit, suo malo appellarit. Nobis autem, carissimi, longe tutissimum est non contendere cum justitia Dei, hoc est, non jactare adversus stimulum calces, sed protinus appellare tribunal misericordiæ. Et in humanis quidem judiciis nihil ajunt esse tutius, quam si quo liceat fuco pernegare crimen intentatum: & Rhetores miserrimum causæ statum esse docent, quam vocant deprecationem, quum reus dicit, *peccavi, ignosce*. Hic contra nihil tutius quam ultro confiteri, quidquid admissum est, & implorare judicis misericordiam. Huc quum in omnibus sacris libris nos tam amanter provocet divina bonitas, huc quum tot insignium virorum exempla cohortentur, cur inveniatur qui sui desperans malit in malis consenescere? In Deo, qui simplicissimæ naturæ est, nihil est, quod cum alio pugnet: & tamen si spectemus ea, quæ nobis eveniunt, videtur certamen esse inter Dei justitiam & ejus misericordiam. Justitia vocat ad pœnam, sed misericordia juxta Jacobi dictum κατακαυχᾶται τῆς κρίσεως, hoc est, exsultat adversus judicium veluti victrix. Quis umquam occlamavit, Jesu miserere, quin illico misericordiam sit adeptus? Clamat Chananæa, *miserere Domine*, & sanatur filia; Clamet & unusquisque

que

que peccator, *miserere, Domine*, & sanabitur anima. Clamat mendicus ille cæcus, *miserere, fili David*, & abjecto palliolo recipit oculos. Clamemus & nos, miserere, Jesu, Fili Dei, clamemus fortiter & constanter inter medias obstrepentium malarum cogitationum turbas, & ex hujus mundi mendicis faciet regni cœlestis hæredes. Quisquis ambit hujus vitæ commoda, cæcus est, mendicus, in sordido pallio stipem rogat a populo. Qui regnum ambiunt, etiamsi rem magnam ambire videntur, nihil aliud quam stipem misere mendicant a turba. Qui venantur honores & quamlibet amplas dignitates, populo occlamant, miseremini, date stipem. At si quis occlamet Jesu: *Domine, miserere*, paratus est ille dare nobis se ipsum. Restat Dominus, vocat ad se, quin accurris infelix? Cur cessas in pannis tuis infelicibus. Patet ara misericordiæ, & tu te vertis ad vincula dementiæ? Aperitur Asylum Divinæ clementiæ, & tu profugis in barathrum infelicis desperationis? Servator porrigit tibi manum, & tu avertis vultum? Reseratur tibi cœlum, & tu te proripis ad præcipitium? Aperitur tibi Divinæ bonitatis gremium, & tu fugis ad infelicem laqueum? Latro audit in cruce: *Hodie mecum eris in Paradiso*, & tu te ipsum addicis Gehennæ?

Sed jam tempus est, ut absolvam quod postremo loco sum pollicitus, quibus modis potissimum extorquenda sit Dei misericordia. Nam de precibus, lacrymis, jejunio, cilicio, cinere, hoc est, de corde contrito jam sparsim dictum est in tota oratione, atque hæc quidem impetrant Dei misericordiam: cæterum, beneficentia in proximum extorquet etiam, ut ita loquar. Qualem quisque vult esse Deum in se, talem se præbeat proximo suo. Græcorum proverbio dicitur, *gratia gratiam parere*: apud nos vero misericordia parit

Luca 6. misericordiam. *Date & dabitur vobis, remittite & remittetur vobis, & qua mensura mensi fueritis proximo, eadem Deus metietur vobis.* Misericordiam autem sive eleemosynam appello, non solum quando remittitur vindicta, aut sublevatur egestas proximi, sed officium quodcumque quod pio animo confertur in fratrem. Qui docet errantem, qui corripit delinquentem, nonnunquam & qui verberibus castigat peccantem, si id faciat Christiano affectu, misericordiam confert in proximum: qui exhortatur cessantes, qui consolatur afflictos, qui in spem erigit desperantes, misericors est in proximum suum, & misericordiam Dei vel pensat vel provocat. Neque vero convenit Christianorum misericordiam esse vulgarem, mendico stipem dat etiam Ethnicus, amico periclitanti succurrit etiam quilibet, errata quædam condonant etiam Gentes. Qualem oporteat esse nostram misericordiam docet Euange-

Luc. 6. lium: *Estote misericordes, ut sitis filii Patris vestri, qui in cœlis est.* Si vulgaris est Dei in nos misericordia, sufficiat nobis & in proximum vulgaris misericordia. Quod si ille solem suum jubet oriri super bonos & malos, & tam divitem hujus mundi proventum patitur esse communem piis & impiis, si volumus illius germani videri filii, simus & nos benefici, non solum in amicos, cognatos & bene meritos, sed etiam in alienos, etiam in inimicos & male meritos. Si Deus pro nobis idololatris ac gehennæ filiis unicum Filium suum tradidit, magnum videtur, si nos vicissim in inimicum officium conferimus, qui vel ob hoc frater est, quod homo est? Et si Dominus justus pro peccatis nostris semet ipsum immolavit in ara crucis, magnum videtur si proximo remittimus injuriam? Qua fronte peccator clamat, *miserere mei, Deus*, qui fratri suo negat misericordiam:

Matth. 18. Nonne is merito audiet illud ex Euangelio: *Serve nequam, omne debitum remisi tibi, nonne oportuit & te misereri conservi tui?* Quidquid beneficentiæ contulerimus in proximum, id Dominus patitur sibi imputari, quum nullius egeat, & quamquam quidquid in fratres nostros collocare possumus officii, id totum cumulatissime collocatum est prius in nos a Deo, tamen perinde quasi nostris in proximum benefactis obstringatur, pollicetur se cum fœnore multo repositurum mensuram bonam, confertam & coagitatam. An non est

A bona mensura, quum pro paupere collecto hospitio Dominus te recepit in regnum cœleste? Optima ditescendi ratio est, hujusmodi benignitate pauperescere. Prudentes hujus mundi non sinunt pecuniam suam in scriniis otiosam esse, sed apud mensarios deponunt, ut pariat usuram. Qui cœlestibus bonis volunt ditescere, cum hoc liberalissimo fœneratore rem habeant. Beatos appellamus divites, & in Euangelio *beati* dicuntur *misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur*. *Fœneratur*, inquit sapiens ille Hebræus, *Domino, qui miseretur pauperis, & vicissitudinem suam reddet ei.* Et Propheta: *Peccata*, inquit, *tua eleemosynis redime*; quoniam, ut ait Apostolorum princeps; *Caritas operit multitudinem peccatorum.* Audis permutationem, sed cum ingenti lucro. Similiter & Psaltes ille mysticus: *Beatus homo qui miseretur & commodat.* Fœnerat igitur Deo, quisquis amore Dei beneficium collocat in proximum. Audis mutuum, audis fœnerationem, audis redemtionem. Quisquis læsit proximum, obnoxius est illi, quem læsit: quisquis officio juvat proximum, obstringit illum quem afficit beneficio. Ne exige vindictam ab eo qui læsit, sed cum Deo permuta: condona proximo pauca leviaque delicta, & Deus ex pacto tibi condonabit universa. Ne repete mercedem a proximo, cui benefeceris, sed a Deo reposce, quidquid erogaris, & ille pro temporariis reponet æterna.

Matth. 5.

Proverb. 19.

Daniel. 4.

B

1 Pet 4.

Psal. 111.

C

Varia sunt sacrificiorum genera, quibus placatur Deus, hymni spirituales, cantus, preces, vigiliæ, jejunia, vilitas vestium: sed nullum sacrificii genus efficacius, quam misericordia in fratrem. *Ite*, *inquit Dominus*, *& discite quid sit: Misericordiam volo, & non sacrificium.* Non damnat sacrificia reliqua, sed omnibus præfert misericordiam. Quod nos Dominus Jesus ore suo docere dignatus est in Euangelio, id multo ante docuit per os Micheæ Prophetæ. Quum enim Dominus exprobrasset populo suo invincibilem in malis obstinaciam, populus anxius, quo pacto queat placare Deum, merito tot sceleribus irritatum, ait: *Quid dignum offeram Domino? Curvabo genu Deo excelso? Numquid illi offeram holocaustomata, & vitulos anniculos? Numquid placari potest in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? Numquid dabo primogenitum meum pro scelere meo, fructum ventris mei, pro peccato animæ meæ?* Hactenus populus, intelligens nullum ab homine sacrificium immolari posse satis idoneum peccatis expiandis, etiam si supra multa arietum millia, primogenitum Filium, quo nihil habet carius, immolaret: sed indicat Propheta sacrificium efficacius, quo statim placetur ira Dei: *Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, & quid Dominus quærat a te: utique facere judicium, & diligere misericordiam, & sollicitum ambulare cum Deo tuo.* Quid est facere judicium? Neminem lædere. Quid est facere misericordiam? Etiam immerentibus benefacere. Paulus Apostolus addit insuper aliquid Encomio misericordiæ. *Si tradidero*, inquit, *corpus meum ita ut ardeam, caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest.* Magnam rem præstitit Abraham, qui paratus erat unicum filium quem diligebat immolare: sed plus præstiterit, si quis proprium corpus amore Dei tradat incendio. Atqui hoc quoque sacrificio gratior est caritas. Porro, caritas in proximum quid aliud est, quam misericordia? Itaque quum omnes in omnibus assidue egeamus Dei misericordia, perpetuo nobis studium esse debet, ut mutua misericordia nos invicem sublevemus, & alii aliorum onera gestantes invicem, impleamus legem Christi, quæ misericordiam exigit potius quam sacrificium, & suam nos misericordiam redimere vult misericordia collata in proximum. Verum ut gaudio gestit animus, quum repeto mecum, quanta sit in nos misericordia Domini, quamque eam nobis parabilem esse voluerit: ita ingens dolor oboritur cordi meo, quoties contemplor, quam rarum sit inter Christianos misericordiæ studium. Si vere misericordes essemus, etiam in Turcas se proferret nostra beneficentia, congereremus carbones igneos in capita illorum, ut victi nostra

Osea 6.

Mich. 6.

D

E

F

bonitate, tandem accederent ad religionis consortium. Nunc Christiani Christianos bellis, latrociniis, furtis, rapinis crudelius incessimus ac vexamus, quam ullæ feræ genus inimicum infestant. Si quæstum spectes, quid aliud quam mutuo laniatu vivimus, piscium ritu? Quis compendioli causa non paratus est imponere fratri suo, cujus egestati vel gratis debebat succurrere? Nunc ex inopia fratris intenditur indicatura. Moritur frater inopia cibi, quo majus video periculum, hoc illi carius vendo quod desiderat. Quam immitis erga inferiores ferocia, quanta inferiorum erga superiores rebellio, quam numquam sincera caritas. Rixis, obtrectationibus, sycophantiis plena sunt omnia. Nec solum levem injuriam atroci talione pensamus, verum etiam immerentes ultro lædimus. Nec interim nobis venit in mentem, quantam misericordiam Dominus in nos effuderit: repetiturus utique quod dedit, nisi quod accepimus, refundamus in proximum. *Si quæritis*, inquit Propheta, *quærite*. Si quærimus Dei misericordiam, vere & ex animo quæramus. *Convertimini & venite.* Illa se convertet ad nos, si nos convertamur ad illam. Venit ad nos Dei misericordia, quum in terras descenderet Dei Filius: nos vicissim veniamus ad illam. Inclinat se Dominus clementissimus, ut absolvat adulteram, sed vicissim erigamus nos affectum nostrum ad inclinantem se nobis. Primus gradus est abjicere mala. Sic medici primum corpus inaniunt, ut post inserant succos meliores. Evome & tu, peccator, ex animo tuo pravas cupiditates, quæ militant adversus Deum, libidinem, avaritiam, luxum, arrogantiam, iracundiam. Quum persistens in peccatis implorat Dei misericordiam, nonne perinde facit, quasi hostis armatus gladium & clypeum tenens petat pacem? *Qui petit, accipit: qui quærit, invenit: qui pulsat, huic aperitur.* Si petitis misericordiam, vere petite: si quæritis, vere quærite: si pulsatis ostium misericordiæ, vere pulsate.

Esaie 21. *Joan. 8.* *Matth. 7.*

Vultis exemplum vere petentis misericordiam? Recte petebat filius ille profusor, sed jam relictis porcis, sed jam reversus ad patrem: *Pater, peccavi in cœlum & coram te, fac me sicut unum ex mercenariis tuis.* Jam audi Publicanum, qui ob conscientiam suorum criminum non audet attollere oculos in cœlum, non audet propius accedere ad propitiatorium, sed procul stans, tundit pectus suum, ac dicit: *Domine, propitius esto mihi peccatori.* Petit, qui mutatis in diversum affectibus, pro temulento fit sobrius, pro ganeone castus, pro nepote temperatus, pro rapace beneficus, pro mendaci verax, pro maledico benedicus, pro fucato simplex, pro vindice mitis, pro crudeli misericors. Pulsat autem, qui pia improbitate veluti vim facit misericordiæ Divinæ, numquam cessans misericordiam exercere in proximum. Clama Domino: *Miserere!* sed si vis audiri, fac ut illum vicissim clamantem audias. Clamat ille in membris suis egenis & infirmis. Hic si tu obturas aurem tuam, ille vicissim non audiet te clamantem ad se. Ille in suis pusillis refocillatur: ille in iisdem sitit, esurit, ægrotat, affligitur: in iisdem negligitur, & offenditur. Sed impudentius etiam dicit Domino: *Miserere mei!* qui non solum claudit viscera supra fratre suo, verum etiam vexat immerentem, opprimit imbecillem, traducit innoxium, spoliat inopem, imponit incauto. In his factis perseverans, frustra inclamat Domini misericordiam. Si qui Christum in suis membris non refocillarunt, audient: *Ite maledicti in ignem æternum:* quid audituri sunt, qui Christum in suis membris convitiis incessunt, conspuunt, irrident, cædunt, affligunt, criminantur, occidunt? Celebratur inter mimos, ni fallor, Publianos, digna Christiano sententia: *Beneficium dando accepit, qui digno dedit.* Quid hic contaris morosus expensor alienæ dignitatis? Digno dedit, quisquis membro Christi dedit: digno dedit, quisquis fratri dedit. Denique digno dedit, quisquis amore Jesu dedit homini. Si quæris lucrum, illi fœnera: si metuis malum, habes quo redimas. Post sævam objurgationem, quid ait Dominus in Euangelio? *Verum tamen date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis.* Quum tempestas maris urget, non dubitas mercium quamvis pretiosarum jactura redimere vitam: quum imminet vindicta Dei, gravaris in proximum erogare pecuniam? Quid non facis, exorto incendio? Quod autem incendium formidabilius, quam iræ divinæ, quum exarserit in brevi ira ejus, nec uteris ad hoc exstinguendum monstrato remedio? Quos, inquies? quis monstrat? Optimus ille Syrach: *Ignem*, inquit, *ardentem exstinguit aqua, & eleemosyna resistit peccatis.* Eleemosyna nescit ostentationem, alioqui perdit nomen suum. Qui præcinente tuba, dant sportulas, non præbent eleemosynam, sed licitantur gloriam. Ea demum est eleemosyna Deo, quum nescit sinistra tua, quid faciat dextera tua. *Pone*, inquit ille, *thesaurum tuum in præceptis Altissimi, & proderit tibi magis quam aurum: Conclude eleemosynam in corde pauperis, & hæc exorabit pro te ab omni malo.* Numquam tutius defoditur thesaurus, quam in corde pauperis: hic longe melius includitur, quam in scriniis ferreis. Obliviscere tu depositi: ignoret pauper, si fieri potest, auctorem beneficii, quum res poscet intercessorem, non erit muta eleemosyna, sed exorabit Dominum, ut qui proximum sublevaris in aliquo malo, libereris ab omni malo. Vult audire loquentem eleemosynam: *Venite, benedicti Patris mei, quia quum esurirem, dedistis mihi cibum, quum sitirem, dedistis mihi potum: quum essem nudus, vestistis me: quum egerem tecto, collegistis me: quum ægrotarem, invisistis me: quum essem in carcere, venistis ad me.* Illi non meminerant officiorum, & dicunt: *Domine, quando vidimus te egentem his rebus, & suppeditavimus tibi?* Pars altera commemorat suas virtutes, & audiunt: *Ite in ignem æternum.* An non hic tempestiva interpellatrix fuerit nobis eleemosyna, quæ liberabit a gehenna, hoc est, ab omni malo: & adjunget Domino, qui fons est bonorum omnium? Quid igitur superest, carissimi, nisi ut imploremus Domini misericordiam, ut hoc quoque nobis largiatur, ut esse misericordes possimus in proximum, ne si hic illius misericordiam neglexerimus, post eam frustra requiramus: sed tanto severius judicium experiamur, quanto fuerimus hic majori misericordia provocati. Vincat in nobis humanos affectus misericordia in fratres, ut in Deo vincat erga nos misericordia judicium. Ita fiet, ut concordibus animis simul misericordias Domini cantemus in æternum, profitentes miserationes ejus esse super omnia opera ipsius. Cui laus & gloria per omnes fines terræ in omne ævum. AMEN.

Luc. 15. *Matth. 25.* *Luc. 11.* *Eccl. 3.* *Matth. 6.* *Eccl. 29.* *Matth. 25.*

CONCIONIS DE MISERICORDIA DOMINI, PER ERASMUM ROTERODAMUM,

F I N I S.

DE SI.

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS
INTEGERRIMO DOCTISSIMOQUE PATRI

HELIÆ MARCEO

MACHABÆITICARUM,
HONORATISSIMI MACHABÆORUM COLLEGII MODERATORI
S. D.

Ittimus libellum & brevem, & sero: sed quem fatearis & prolixum, & satis maturatum, si scias quam nihil otii mihi reliquum faciant ad gratificandum amicis in hujusmodi materiis crebræ ægrotationes, pene jugis occupatio, quum aliis in rebus, tum præcipue in mittendis ac recipiendis Epistolis: deinde studiorum labor, quem exigunt argumenta suscepta. Si satis factum est voluntati tuæ, vehementer gaudeo: sin minus, certe promtam animi nostri voluntatem probes oportet, si modo non falso nobis tua prædicatur humanitas. Quum dabitur plus otii cumulatius tuo pio desiderio satisfaciemus. Bene vale cum honorabili choro tuo, Vir optime. Basileæ III. *Cal. Aug.* M D XXIV.

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS
VENERABILI COLLEGIO

VIRGINUM MACHABÆITICARUM,

APUD COLONIAM AGRIPPINAM,
SALUTEM IN CHRISTO JESU VIRGINIS FILIO,
A C
VIRGINUM OMNIUM CORONA.

A Am iterum atque iterum tragematis ac dulciariis quibusdam provocat me vestra pietas, Virgines optimæ, ut aliquo scripto simul & thesaurum vestrum quem sane pretiosissimum tenetis, celebrem, & vobis vestrum propositum commendem: in quorum altero religiosa quadam ambitione ducimini, quæ non vestram quæritis gloriam, sed Dei, qui in sanctis suis vere gloriosus est: in altero sentio vos spirituale lucrum quærere: nimirum, illud venantes, ut pro xeniis quæ
B delectant palatum, recipiatis ea quæ pascunt animum. Pia captatio est, sancta aviditas est, prudens & vere lucrifera commutatio, planeque digna sapientibus Virginibus: si modo is essem, qui possim ex Divinarum Scripturarum myrotheciis aliquid depromere, quod æque reficiat mentem vestram, ac vestra munuscula reficiunt corpusculum nostrum. Non erratis in affectu, sed erratis in delectu. Quod optimum est diligitis, verum non eum diligitis qui possit sanctissimis votis vestris satisfacere. Ne tamen simpliciter ingratus videar, etiam atque etiam gratulor vobis, Deo dilectæ
C Virgines, istum animum nihil aliud sitientem quam gloriam Sponsi vestri. Est enim & hoc argumentum Sponsæ vere castæ, Sponsi sui gloriam suam ducere. Et est ille quidem speciosus præ filiis hominum, cui vos peculiariter estis addictæ, gloriosus in omnibus factis suis, si quis hujus mundi fabricam admirabilem undique contempletur, gloriosior tamen in orbe redemto quam in condito. Nutu condidit mundum & Angelorum agmina, sed pretioso sanguine suo restituit quod condiderat. Eadem sapientia, qui est Jesus Christus, quique mirabilis hujus operis opifex est, quo mirabi-
D lius quiddam ederet, arte divina construxit domum æternam, ac templum Deo dignum, quæ est Ecclesia, quam veluti ditissimus Rex, omni genere spiritualium ornamentorum decoravit. Quid enim est aurum, argentum, marmor, ebur, quid smaragdus, topasius, beryllus, variusque gemmarum splendor: si conferatur ad opes Divini Spiritus, quæ sunt, prophetia, donum linguarum, virtus in edendis miraculis, ac sanandis morbis, pax, puritas, caritas, toleran-

Psal. 44.

tia? Totum ædificium vivis e lapidibus admirabili concordia inter se coagmentatis surgit usque ad cœlum, ipso Christo lapide angulari totam fabricam complectente, ne qua possit labefactari. Hi sunt varii Sanctorum ordines. In hoc templo gaudet versari, quemadmodum alicubi dicit: *Delitiæ meæ sunt esse cum filiis hominum.* His opibus magnificus ille Solomon sese jactat, nusquam admirabilior, nusquam gloriosior, quam in sanctis suis, quos hoc honore dignatus est, ut illos sua membra reddiderit, & in fratrum nomen ac jus cooptatos regni cœlestis fecerit cohæredes. Pro omnibus mortuus est, præcipua tamen illius gloria est in Martyrum turmis, & Virginum choris. Hæc sunt pretiosissima monilia, quibus hactenus superbit & jactat se Christi Ecclesia, quæ non novit nisi de Sponsi sui donis gloriari. Quidquid enim in Sanctis gloriosum est, Christi munus est. Variæ sunt delitiæ, varia sunt ornamenta Sponsi vestri, optimæ Virgines. Septus incedit diversis virtutum gemmis, innumeris flosculorum generibus, sed potissimum oblectat animum suum, vel rosis Martyrum, vel liliis Virginum. Nec mirum si hoc amat, quod est ipse, imo cujus ipse fons est aliis. *Ego*, inquit, *flos campi, & lilium convallium.* Ille Martyrum Princeps est, per hunc Martyres fortes sunt: ille Virginum dux est, & per hunc Virgines vincunt carnem cum suis concupiscentiis. Posteaquam ille descendit in terras, & immisso caritatis igni, abiit hiems ac recessit, hi flores passim apparuerunt in terra nostra. Quam erat ante rara Virginitas? At posteaquam Christus eam consecravit, quot millia subito exorta sunt per universum terrarum orbem, Juvenum ac Puellarum, qui se sponte castrarunt propter regnum Dei? Posteaquam ille moriens in cruce docuit esse felices, qui in Domino morerentur, quot examina virorum ac mulierum exstiterunt, qui volentes atque adeo gaudentes sua corpora tradiderunt in mortem pro gloria Christi? Nimirum, hoc est quod Sponsus vester gloriatur in Canticis: *Surge, propera, amica mea, columba mea formosa, & veni.* Jam enim hiems transiit, imber abiit & recessit, flores apparuerunt in terra nostra. Quanta sterilitas esset in omni terra nostra, nisi Sol ille cœlestis accenderet animos nostros caritate sua, nisi foveret mentem nostram imbre suæ gratiæ? At quid Euan-

Prov. 8.

Cant. 2.

Ibidem. 2.

Euangelico vere vernantius? Quid uberius? Quid amabilius? Rosa brevem habet purpuram, & liliorum brevis est gratia, unde quidam Ethnicus ita scripsit: *Nec vivax apium, nec breve lilium.* At isti flores quibus fecunda est Ecclesia, numquam marcescunt. Christus enim est lilium immortale, & suis liliis confert immortalem gratiam; rosa est immortalis, cujus decor numquam marcescit, & suis eamdem præstat perpetuitatem. Dicitur autem *flos campi* propter Judæos. Campi culturæ sunt idonei: Apud Judæos tinctus est pretioso sanguine suo quos excoluerunt Moses & Prophetæ, licet illi cultoribus non satis responderent. *Lilium* erat *convallium* apud gentes asperas & incultas, quibus persuasum est illum ex Virgine Maria humana carne vestitum fuisse, omnis maculæ nescium. Nimirum, ille erat lilium Euangelicum, quod Deus Pater sic vestiit, quo modo non erat vestitus Solomon in omni gloria sua. Nec enim Solomon aut quisquam alius sortitus est carnem ex virgine, nulla primi Parentis labe sordidatam.

Huic lilio qui sese adjungunt per fidem, quoniam fiunt una caro cum illo & unus spiritus, purgantur a sordibus, accipiunt candorem innocentiæ, & fiunt ipsi quoque lilia. Sic enim eodem in loco continenter
Cant. 2. loquitur Sponsus, qui se lilium dixerat: *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Quid est lilium inter spinas? virgo inter conjugatas. Honesta res est
1 Cor. 7. matrimonium, sed spinis ac tribulis obsita. *Tribulationem*, inquit Paulus, *carnis habebunt hujusmodi.* Si quis dubitat an matrimonium habeat spinas, consulat uxores, quid molestiarum adferat maritus morosus, ebriosus, aleator, adulter, profusor, quid affines, quid impii liberi, & neget, si videtur, virginem esse lilium inter spinas. Virgo libera curis hujus seculi, cogitat ea quæ Domini sunt, quomodo placeat illi: quæ maritum habet, velut hinc atque hinc lacerantibus variis curis in multa distrahitur. Omnes quidem qui Christum induerunt, lilia sunt, sed præcipue virgines. In his pascitur ac delitiatur Sponsus ille mirabilis, qui non
Cant. 2. capitur quibuslibet. *Dilectus meus mihi & ego illi, qui pascitur inter lilia, donec adspiret dies & inclinentur umbræ.* Tales flores ille colligit, ut contexat ex eis coronam immarcescibilem in cœlis. Quemadmodum &
Cant. 6. alibi dicitur: *Dilectus meus descendit in hortum suum, ad areolam aromatum, ut ibi pascatur in hortis, & lilia colligat.* His, nimirum, liliis dicitur apud Ecclesiasti-
Eccl. 39. cum: *Florete flores sicut lilium, & date odorem, & frondete in gratiam, & collaudate canticum, & benedicite Dominum in operibus suis.* Virgineis cantilenis delectatur virgo Sponsus. Hoc est canticum novum, quod nesciebat synagoga, in qua maledicta erat sterilis, quæ
Apoc. 14. non pareret. Sed in Euangelio canunt novam cantionem innumeri, qui emti sunt de terra, & in Angelorum consortium adsciti, eo quod virgines neque nubunt neque ducunt uxores, sed sequuntur agnum, quocumque ierit, versantes absque macula ante thronum Dei. Multæ erant immaculatæ in conspectu hominum, sed felices quæ tales apparent ante thronum Dei, felices quæ vere canunt novam cantilenam novo Sponso, psallentes in corde suo, sibique gratulantes, quod pure puro puros hymnos modulantur. Frequenter & vester chorus Sponso suo canit hunc hymnum, *Jesu, corona virginum, quem Mater illa concipit, quæ sola Virgo parturit, hæc vota clemens accipe.* Quanta puritas! In Virgine concipitur e Spiritu cœlesti, e Virgine nascitur incolumi virginitatis decore, ipse Virginum Princeps & Sponsus & Virginum corona. Uxorum gloria maritus est, Virginum gloria Christus est. Porro ut obiter & illud admoneam, metri ratio postulat ut *concipit* legamus, non *concepit*. Est enim hypallage temporis, quæ gratiam etiam habet quoties res ipsa ponitur ob oculos, absque temporis discretione, alioqui quem offendit tempus in *concipit*, cur non offensus est in *parturit*? *Qui pascis inter lilia septus coronis Virginum, Sponsas decorans gloria, Sponsisque reddens præmia.* Pastor est Sponsus vester, qui animam suam dedit pro ovibus suis, qui nec hodie deposuit curam gregis sui. Quoti-

A die servat, quotidie revocat, quotidie sanat, quotidie pascit. Habet autem & ipse delitias suas, quibus fruitur, habet sodales proximos, quos hic Sponsos vocat, habet comites adolescentulas, quas appellat Sponsas. In rebus spiritualibus non est sexus, sed ex meritis induuntur sexus aut ætatis vocabula. Unica est Sponsa Christi, quæ est Ecclesia, ea multas habet sodales, quarum unaquæque Sponsa dici potest. Ipse Sponsus est unicus, habet tamen quosdam unice caros, quibus committit Sponsas suas, ut & illi quodammodo Sponsi dici possint. Etenim si Episcopi recte dicuntur Pastores, quum unus sit Pastor Dominus Jesus, quid vetet eosdem dici Sponsos? Et Sponsæ quidem hujus se-
B culi semper tument muneribus ac dignitate suorum Sponsorum, ostentant ac jactant mundum suum: porro quæ Sponsum non habent, videntur repudiatæ ac destitutæ; Sponsus autem Jesus suas Sponsas pro spretis hujus mundi ornamentis, decorat eas animi dotibus: pro mox evanitura carnis gloria, confert illis gloriam immortalem. Sponsis vero qui ad exemplum summi Pastoris, ad mortem usque depugnarunt pro ovibus illius, tamquam strenuis athletis reddit præmia. Quæ præmia? Non coronam quernam aut lauream, non statuam aut titulum aut aliud simile præmium, quod mundus pro rebus bene gestis solet reponere, sed coronam immarcescibilem in cœlis, & nomen inscriptum
C libro vitæ, quod nulla umquam ætas sit abolitura.

Hoc sodalitio peculiarius delectatur Sponsus ille delitiosus, qui neminem tamen quamvis humilem fastidit. Sequitur enim: *Quocumque pergis, Virgines sequuntur, atque laudibus post te canentes cursitant, hymnosque dulces personant.* Juxta mundum indecorum est Virginem ultro cursitare post Sponsum, turpius autem sit, si plures Virgines unum Sponsum sequantur. In rebus animi secus est, nihil enim pulcrius quam si quamplurimæ Virgines adhæreant uni Sponso Jesu. Non mirum autem si cursitant velut amore Sponsi lymphatæ. Trahit enim ille secretis illecebris, amabilis supra omnem amorem humanum, speciosus præ filiis homi-
D num, in cujus labiis diffusa est gratia, cujus vultum intueri Angeli pro summa felicitate ducunt. Afflat odoribus suis quos vult, & afflatæ dicunt: *Trahe me post te, curremus in odore unguentorum tuorum.* Non possunt currere, nisi trahantur, non possunt amare, nisi prius adamatæ. Et quæ jam tractæ sunt, cupiunt copiosius trahi: quæ currunt, cupiunt accurrere, ut jungantur propius ei quem amant. Porro gratiam in labiis illius diffusam senserunt illi, qui dicunt: *Domine, quo ibimus? verba vitæ habes.* Omnes qui Christi nomen profitentur, sequuntur Pastorem suum Jesum, sed hi soli sodales individui sequuntur quocumque
E ierit, sequuntur usque ad verbera, sequuntur usque ad crucem. Dominus Jesus quum esset in terris, sæpe ducebat post se ingentem numerum promiscuæ multitudinis: quum iret Hierosolymam occidendus, rarior erat comitatus: sed longe rarior, quum crucem suam bajulans iret in montem Calvariæ. At qui vere sunt Sponsi sodales, quæ vere Virgines sunt, ne hic quidem divelluntur a Sponso. Quum penderet in cruce, nusquam erat Petrus, qui uxorem habuisse creditur, sed Virgines adhærebant cruci, Maria mater Jesu & Joannes, reliquæ mulieres procul stabant spectatrices eorum quæ gerebantur. Sequuntur igitur, & quidem alacres ac volentes, nec sequuntur mutæ, sed cum canti-
F lenis ac laudibus, hymnosque dulces personant. Quæ nuptæ sunt hominibus, his non vacat interesse choreis, non vacat, imo non libet aliquoties canere; mos gerendus marito, rixandum cum ancillis ac famulis, castigandi liberi. Nostræ Virgines ab omnibus hujus mundi sollicitudinibus liberæ, nihil aliud quam in spiritualibus choris dulces hymnos canunt Sponso suo. Nihil enim sibi tribuunt, omnem felicitatis suæ gloriam transfundunt in eum, cui uni debent omnia. Hujusmodi cantilenis delectatur amator ille, vult cani sua dona: Pharisaicas cantilenas odit: *Jejuno bis in sabbato, decimas bonorum meorum do pauperibus, non sum sicut cæteri homines.* Virgo quo castior est, hoc est modestior.

Marginalia (right column): Cant. 1. (beside "post te, curremus…"); Joan. 6. (beside "Domine, quo ibimus?…")

Luc. 1. destior. Audite vocem veræ Virginis: *Ecce ancilla Domini. Et respexit humilitatem ancillæ suæ.* In Canticis Sponsam suam appellat columbam, hujus formam videre desiderat, hujus vocem audire exoptat: *Veni*, inquit, *columba mea in foraminibus petræ, in caverna maceriæ, ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis, vox enim tua dulcis, & facies tua decora.* Habet & animus faciem suam, habet & vocem suam. Ex oculis æstimatur potissimum facies, oculis indicamus, oculis etiam absque voce significamus intimos animorum affectus. Simplex est oculus Virginis, non invidet, non insidiatur, non suspicatur malum, non male cogitat. Hujusmodi facies delectat Sponsum, qui paulo post ita loquitur: *Quam pulcra es, amica mea, quam pulcra es, oculi tui columbarum.* Dixerit hic aliquis, quid habet dulcedinis columbæ vox querula ac gemebunda, ut quemquam delectare possit? Lusciniæ vox potius erat vocanda ad parabolam. Habet rarus ac vehemens amor perpetuas querimonias, sed blandas & Sponso gratissimas. Audi gementem columbam: *Cupio dissolvi & esse cum Christo.* Et rursus: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Audi alteram columbam: *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est.* Et, *Super flumina Babylonis illic sedimus & flevimus, dum recordaremur tui Sion.* Hæ voces querulæ ac suspiriorum plenæ, gratissimæ sunt auribus Sponsi, hujusmodi cantionibus oblectatur.

Philip. 1. Rom. 8. Psal. 119. Ibidem. 136.

Quoniam autem dixerant, *Hæc vota clemens accipe*, tempus est ut expromant quid optent a Sponso: num divitias, num honores, num voluptates, num regnum, num longævitatem? Harum rerum securæ sunt, quas semel medullitus corripuit vehemens amor Sponsi. Quid igitur? *Te deprecamur largius, nostris adauge mentibus, nescire prorsus omnia corruptionis vulnera.* Agnoscunt quantus thesaurus sit virginitas, id est, animus incorruptus in corpore incorrupto. Agnoscunt totum hoc quod habent munificentiæ esse Sponsi. Optant igitur ut quod largitus est, augeat, ut beneficium beneficio cumulet. Nulla est tam pura Virgo, quæ non habeat, quo proficiat. Vix enim invenias, quæ ut corpus sit illibatum, non aliquando delinquat cogitatione. Jam virginitas vera non tantum sita est in dono castitatis, sed omne animi vitium hujus virginitatis est corruptio. Qui deflexit a rectitudine fidei Catholicæ, hujus contaminata est virginitas. De hac puritate loquitur Paulus, scribens Corinthiis: *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo: Timeo autem, ne sicut Serpens seduxit Evam astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, & excidant a simplicitate, quæ est in Christo Jesu.* Virgo contaminata livore, obtrectatione, arrogantia, non caret vulnere corruptionis. Orant igitur ut munificentissimus Sponsus augeat suas dotes, detque nescire prorsus omnia corruptionis vulnera. Quid est prorsus? Animo & corpore. Quid est omnia? Quidquid humanus affectus suggerit. Videri poterat hoc votum improbum, ni Sponsus esset omnipotens, optimæque fidei. Ille suos non solum vult esse sui similes, verum etiam vult idem esse. Sed demus in hac vita nemini perfecte contingere, quod optat chorus Virginum, non erit tamen irritum votum gratissimi chori. Quod hic meditatæ sunt favente Sponso, continget plenum augente Sponso. Habet ordines suos Ecclesia militans, habet suos & triumphans. Nescio an videar vobis diutius quam par est, immoratus hymno, me certe non pœnitet, Ambrosiano. Nam auctorem, ut alia prætermittam argumenta, prodit in singulis dimetris dictio in fine trisyllaba. In quo puto virum illum non tam captasse metri concentum, quam sacræ Triadis delectatum symbolo.

2 Cor. 11.

Versus hexameter natus casu.

Multos hymnos habet Ecclesia Christi Sponsa, sed haud scio, an ulli majore cum omnium tripudio canantur, quam qui Sponsum celebrant in victoriis martyrum, aut in virginum triumphis. Sed ut redeamus ad duos illos flosculos longe fragrantissimos, rosam & lilium. Quemadmodum Christi mors odore suo plurimos pertraxit ad hujus vitæ contemtum: ita Christi virginitas plurimos allexit ad amorem castitatis. Qui

A tracti sunt ab illo, flores jam & ipsi facti, traxerunt alios. Christus dixit Petro: *Sequere me.* Petrum quam multi secuti sunt? Quis negat plurimum deberi sanctis Doctoribus, qui tranquillis rebus docuerunt viam Domini? Sed quanto plures pertraxit ad Euangelii professionem Martyrum fragrantia? quanto plures Virginum exemplum? Magnum est, fortiter & erudite disputare de Euangelio, sed maximum est alacriter mori pro Euangelio. Magnum est contemnere gloriam aut opes hujus mundi, sed longe majus est mortificare carnem cum suis concupiscentiis. Et agnoscit Ecclesia quibus debeat. Nullis secundum Christum uberiorem habuit honorem, quam his qui sua corpora volentes ac lubentes tradiderunt carnificum immanitati, pro

B gloria Sponsi, proque salute gregis, pro quo mori dignatus est ipse: proximus honos habitus est his, qui se sponte castraverunt propter regnum Dei. Quantum erat Ecclesiæ totius tripudium, ubi martyr constanter exhalasset animam pro Christo? Quantus luctus, si quis defecisset? Rursus, quanta Ecclesiæ exsultatio, si qua Virgo, cui liberum erat nubere Sponso homini, sumto velo sacro, maluisset nubere Sponso Christo? Quantus mœror, si qua relicto velo, flammeum accepisset matronale? Nimirum, rei carissimæ gravis est jactura. Quanto ardore olim cursitatum est a Christianis ad Martyrum cineres? Quam sacrosancta fuit illorum apud omnes Christi cultores memoria, quum

C quotidie Senes, Juvenes, Matronæ, Virgines cursitarent ad carceres, velut ad loca Deo consecrata: quum oscula figerentur catenis, quibus fuerant alligati: quum gladius quo fuerant interfecti, servaretur inter sacras Reliquias? Quæ memoria lætior ac festivior Ecclesiæ, quam Martyrum? Quando modulatur exsultantius, quam in illorum Anniversariis? Quin horum afflictiones palmas vocat, supplicia triumphos, horum mortes natales appellat: nec in his celebrandis quidquam lugubre, sed omnia plena gaudii, plena gratulationis, plena plausus, plena tripudii. Nec in ullo argumento se magis ostentavit eruditorum hominum eloquentia, quam in celebrandis Martyrum ac Virginum laudibus.

D Hic Prudentius Lyrico carmine vicit Pindari grandiloquentiam, vicit Horatii inimitabilem elegantiam. Hic Græcorum pariter ac Latinorum tuba nescio quid grandius ac divinius intonuit Heroico carmine. Hic Ciceronis felicem copiam superant Chrysostomus, Cyprianus, Ambrosius, aliique plures quam ut numerandi sint. Quid esse conjectamus in causa? Nimirum, Martyrum magnitudo suppeditabat eloquentiæ copiam, pectoris ardor addebat orationi vim, pietas alacritatem. Fluit illis ubique dives oratio, verum quoties ad Martyres ventum est, & Virgines, tum velut

E afflatu Numinis nescio quid grandius humano modo sonant. Non hæc fiunt humanis studiis, afflatu Divini Spiritus hæc geruntur, qui sic vult glorificari Sanctos suos, in quibus ambit videri gloriosissimus. Fateamur hæc esse humana, nisi Deus, qui mentes afflat piorum, tot etiam prodigiis decorat Martyrum ac Virginum monumenta. Ubi magis torquentur impii Dæmones? Ubi magis profligantur morbi medicis immedicabiles? Quis Imperator, quis Rex ullis Statuis, Titulis, Pyramidibus, Templis, Collegiis, Divinis honoribus indictis, tantum honoris impetravit etiam in hoc mundo? Nimirum, sic Deus honorat Martyres suos, qui hic videbantur afflicti, humiles ac dejecti: sic Virgines suas, quæ veluti mortuæ mundo,

F totam suam spem collocarunt in Sponso Jesu. Sed Martyrum gloria non temere nisi a morte clarescit. Virginitas etiam in hac interim vita suum habet decus. Quis enim tam barbarus est, ut non faveat Virgini? In mediis bellorum tumultibus immanis hostis virginitati parcit. Et si credimus historiis, mutæ belluæ, trucesque feræ virginitati deferunt. Quantum honoris olim habitum est Romæ virginibus Vestalibus? Quod est illud nativum virginitatis decus, quod agnoscunt idololatræ, quod reveretur barbarus hostis, quod sentiunt mutæ belluæ, cui parcunt feræ? Quanto jam honorabilior virgo Christi, si tantus est honos vir-

ginibus hujus mundi? Sume virgo sanctam superbiam, & infra tuam dignitatem putato, quidquid hic mundus jactat voluptatum aut honorum. Sanctum est superbire in Sponso: pium est gloriari in eo, cui debes omnia. Tutum etiam est illius fiducia cristas tollere adversus mundum, suas ostentantem delitias.

Non est animus in præsentia, quidquid in laudem Martyrum aut Virginum dici potest, persequi. Habetis Cypriani libros, habetis Ambrosii, habetis Tertulliani & Hieronymi, quorum posteriorum uterque pene nimius fuit in admiratione virginitatis. Non enim sic attollenda virginitatis excellentia, ut hujus laus cum injuria casti matrimonii conjuncta sit: sed hæc eo repeto, carissimæ Virgines, ut perspiciatis quam felix sit vestrum Collegium, cui contigit utrumque possidere, quod dives illa Christi Sponsa Ecclesia præcipuum habet in suo mundo. Servatis enim fragrantissimas illas rosas septem fratrum Machabæorum, ac Matris, cujus fœcunditas non marito genuit, sed Deo. Feliciter illa quidem sarsit virginitatis jacturam tot filiorum Virginum martyrio. Non genuit Virgo, nam id uni fœminarum datum est, sed Virgines genuit & Martyres: Virginitatis exemplum ex se præbere non potuit, sed quod potuit, magno studio præstitit. Ad Virginitatem instituit filios, ad Martyrium cohortata est, præcessura quoque, ni metuisset teneræ suorum ætati. Itaque Virginitatis gloria non contigit matri cum filiis: sed in Martyrii negotio tanto major est laus matris, quod spectatrix crudelium suppliciorum in singulis filiis passa est, quidquid in illorum corpora potuit carnificum crudelitas. Hoc fortius est quam semel suppliciis finire dolorem. Parentes atrocius torquentur in liberis, quam in se ipsis. Novit hoc & Tyrannorum ingeniosa crudelitas, qui, quod tormentis extorquere non possunt, a parentibus extorquent tortis in illorum conspectu filiis. Toties videt dilacerari sua viscera & mulier & mater. Ubi hic sexus imbecillitas? ubi pietatis affectus, qui in matribus solet esse, quam in viris impotentior? Nimirum, pietas in Deum superavit pietatem humanam, & sexus imbecillitatem vicit ardor fidei. Salve felicissima virago, quæ viris omnibus fortitudinis exemplum dedisti. Salvete flosculi bellissimi Ecclesiæ, qui veluti præcoces delitiæ prævenistis ver Euangelicum, & ante proditum Euangelium præstitistis Euangelicam virtutem. Nondum erat audita vox
Matth. 19. ejus, qui virgo natus est ex virgine: *Beati qui se castraverunt propter regnum Dei*, attamen hanc laudem vos occupastis. Nondum erat auditum: *Qui vult esse meus discipulus, tollat crucem suam & sequatur me:* vos tamquam prodromi Christum passurum adumbrastis. Atque animæ quidem vestræ nunc in cœlis sequuntur Agnum, quocumque ierit: cæterum, illibata vestra corpora, quæ ut habuistis socia suppliciorum, ita recipietis olim in æternæ felicitatis consortium, non decuit alibi servari magis quam in sancto virginum Collegio.

Nunc ad vos, ô Virgines, hujus tanti thesauri custodes, mea sese vertet oratio. Habetis in eisdem adolescentibus & castitatis exemplum, quod imitemini: & Martyrii lauream quam prædicetis, glorificantes Sponsum vestrum, qui certavit in illis, qui vicit in illis, qui triumphat in illis. Habetis in eodem calatho lilia mixta rosis. Utrumque decus cum altero certat, nec alterum tamen ab altero obscuratur, sed utrumque alterius accessione fit illustrius, veluti *cum ebur*, ut ait ille, *corrumpitur ostro*, aut quum gemma candens includitur fulvo auro. Est autem tam ambiguum gloriæ certamen inter Martyrem & Virginem, ut ego, si res in contentionem vocetur, non ausim pronunciare utrum alteri præferri debeat. In Christo fuit utrumque consecratum, sed tamen plus debemus illius cruci, quam virginitati. Beatitudinis elogium tribuit his, qui se castrassent propter regnum Dei, sed crucis imitationem exegit. Majus autem videtur, quod quum non exigatur, tamen beatum reddit, si quis ultro præstet, ac persecutionis quidem tempore magna quædam res est, animus pro Dei gloria semper paratus ad omnia mortium genera. Sed habent tempo-

A ra, quemadmodum & mare, suas tranquillitates, & licet nonnumquam effugere carnificis manus. Quod si urget certamen extremum, mors, corporis & cruciatuum finis est, & felicitatis initium. Virgini longum ac perpetuum certamen est cum hoste domestico, quem nec occidere fas sit, nec effugere possis. Hic, nimirum, est caro, quam, velimus nolimus, circumferimus subinde rebellantem spiritui. Hanc vincere ne cui videatur leve, sæpe legimus illecebris superatos, qui terrore mortis superari non poterant. Hactenus expendit nostra collatio, utrum sit altero fortius: sed mihi quidem videtur virginitas in hoc etiam felicior, quod quemadmodum ante per occasionem diximus,
B Martyrii flos non enitescit nisi post mortem, Virginitas etiam in hoc seculo suum habet candorem, suam habet fragrantiam, suam habet gratiam ac dignitatem. Animi flos est virginitas, sed relucet etiam in vultu, in oculis, totoque corporis habitu Angelica quædam puritas ac nitor virens, seniique nescius, hic veluti meditans esse, quod omnes exspectant post hanc vitam, qui pie vixerint in Christo Jesu. Animus integer & incorruptus vigorem suum transfundit in corpus, quemadmodum mens vitiis infecta quodammodo relucet, vel horret potius in ipsa corporis specie. Porro libido in proprium etiam corpus contumeliosa est. Cur in resurrectione non senescent piorum corpora?
C Quoniam his jam imperabit animus, qui senium nescit. Ut mors, ita morbus & senium ex peccato est. Tolle peccatum, & minus erit senii, & si contingat senectus, continget floridior. Itaque virgo jam hic aliquam felicitatis suæ partem præcipit, in corpore mortali speciem quamdam exhibens futuræ immortalitatis. Principes hujus mundi non majori studio curant milites suos, quam seminarium: unde quum res flagitat, colligant tirones: quod si deficiat, unde sufficies exercitum? Ac jam seculis aliquot sub Principibus Christianis nullæ procellæ sunt exortæ, quales olim erant sub Nerone, Domitiano, Juliano, Maxentio. An sub his
D melius habeat res Christiana, non est meum definire: certe per hos in arctum contracta est. Verum utcumque se habet, si rursus incideret tempestas, quæ posceret Martyrem, unde potius hæc manus colligenda videatur, quam ex his, qui spretis omnibus hujus mundi blandimentis, sese totas consecrarunt Jesu Sponso cœlesti, qui sua sponte carnem suam crucifixerunt cum vitiis ac concupiscentiis: eamque voluptatem amore Sponsi contemserunt, cujus unius gratia plerique mortales cuperent hic perpetuo vivere. Vera Virgo minimum abest a Martyre. Martyr patitur a carnifice cædi carnem suam: Virgo quotidie volens mortificat carnem suam, ipsa sui quodammodo carnifex. Aliquanto fortius est domare captum hostem, quam
E occidere: Martyr tradit corpus suum, virgo subigit & in spiritus servitutem redigit. Cur trepidabit virgo Christi ad manum percussoris? An requiret opes, delitias, fastum, luxum, voluptates, quæ cæteros remorantur in hac vita? At his omnibus jam dudum renunciavit. Quæ nihil amat in hoc seculo: quæ mortua mundo, soli vivit Christo, quæ quotidie columbinos edit gemitus, cupiens propius jungi adamato Sponso suo, & illius stringi amplexibus: nonne libens emigrabit ex hoc corpusculo, in quo scit se peregrinari a Domino? Qui viri mirabilius animi robur præstiterunt in tormentis, quam Virgines martyres, Agnes, Cæcilia, Agatha, & harum sodales innumeræ? Proinde Vir-
F go, quum traditur carnifici, non incipit martyrium, sed absolvit jam pridem inchoatum.

Hæc si cui videntur ardua, cogitet & virginis professionem supra vires hominis esse, dignitatem Angelicæ parem. Neque vero omnes virgines sunt, quæ velo nigro tectæ sunt. Etenim, quemadmodum juxta Pauli doctrinam, quæ veræ viduæ sunt discernuntur ab his, quæ falso nomine dicuntur viduæ, & eidem quæ vivit in delitiis dicitur mortua: ita virgo, quæ aliud amat in hoc mundo quam Sponsum suum, virgo non est. Sunt in Euangelio virgines prudentes quæ sibi multis operibus pietatis prospexerant,
1 Tim. 5.

rant, ne deficeret oleum in lampadibus: erant & fatuæ. Et Hieremias deplorat virgines squalidas, neque enim hujus nominis dignitas competit in eam, quæ licet corpus habeat intactum viro, tamen animus impuris cogitationibus cum adultero Satana colloquium habet. Quæ nolens vivit cælebs, jam nupta est: quæ corrumperetur si liceret, jam corrupta est. Difficillimum est volantis animi cohibere cogitationes omnes, & tamen adversus has ingruentes precibus, sacra lectione, jejuniis, piis occupationibus pugnandum est, assentiri venenum est. Collocuta est prima virgo Eva cum Serpente, & hinc omnium malorum origo: oculos habebat impudicos, quos pomi blandientis illecebra adulteravit. Vestitus cultior, picta facies, epistolæ adolescentum blandæ, munuscula ultro citroque missa, morituræ virginitatis indicia sunt. Cui colitur virgo, semel Christo consecrata? Cur expetit juvenum consortia, quæ in hoc accipit velamen, ne mundus conspiceret, quod Sponso Christo dicatum esset? Mulier quæ nupta est ornat se viri oculis, virgo quæ Christo nupta est, cur ullius hominis oculis se colit? Audite quid illa dicat apud Poetam eruditum, sed Ethnicum:

Cui colar, infelix, aut cui placuisse laborem?
Ille mei cultus unicus auctor abest.

Si cultum negligit illa, quia non adsit sponsus, qua fronte comit se virgo in hoc mundo, cujus Sponsus est in cœlo? Quorsum adstat speculo, semel desponsa Christo? Quin temet ipsam contemplaris in fonte Scripturæ Divinæ? Cur autem his ornamentis expolit sese, quibus ille offenditur? Ista mundities in oculis Sponsi vestri sordes sunt meræ, iste nitor squalor est, isti odores nausea sunt. Amat ille spiritus nitelas, amat animi munditiem, amat pigmenta mentis. Quidquid habet mundus earum quæ se comunt oculis mundi, virgo Christi magnificentius ornatur earum rerum contemtu, quam copia: decentius ornatur derasa coma, sacroque velamine, quam ulla Sponsa sericis, auro, gemmis, ac purpura. Nam fucorum ementitus nitor, etiam in Ethnicis semper vitio datus est. Sponsa Christi tot habet ornamenta, quibus commendatur oculis Dei, quot ornamenta mundi contemsit amore Sponsi sui: pro gemmis ornatur virtutibus, pro purpura caritate, pro auro sapientia, pro fucis animi simplicitate, pro sericis castitate, verecundia, pro monilibus modestia. Non offuscatur vestium sordibus pudicitiæ candor.

Ex Veterum monumentis liquet, quæ fuerint præcipuæ virginum laudes, abluere pedes miserorum, lavare pannos pauperum, assidere & inservire ægrotantibus, contrectare corpora ulcerosorum amore Christi. His rebus sordidata virgo formosissima est Christi oculis. Cæterum, quoniam nunc diversum est sacrarum virginum institutum, inter se certent officiis caritatis, manibus parent, quo subveniant pauperum inopiæ. Et si quando virgini inciderit cum profanis colloquium, illud studio sit, ut a colloquio suo dimittat illos emendatiores, non ut ipsa discedat corruptior. Reddat vos cautiores primæ virginis exemplum, quæ corrupta veteratoris colloquio, conjecit sese in miseriam lamentabilem. Adolescens lubrico vultu, lascivis oculis, impudica lingua quovis serpente perniciosior est. Imitemini novam Virginem, Ducem ac Principem instituti vestri, ea non colloquitur cum Serpente, sed inclusa penetralibus suis colloquitur cum Angelo, & hinc initium omnis salutis. Virgo quæ loquitur cum impudico juvene, cum Serpente loquitur. Virgo quæ piis votis sollicitat Deum, quæ meditatur in Sacris Libris, cum Angelo loquitur, vel cum Sponso potius. Utrum tutius est? utrum honestius? utrum magnificentius? Quare si quando titillabit animos vestros desiderium earum rerum, quas ut & suaves & præclaras ostentat mundus, cogitate, quod res est, eas vos non reliquisse, sed magno lucro vestro permutasse. Proinde nihil infelicius illis, quibus nec mundi commodis frui licet, quas sitiunt, nec suis delitiis fruuntur ob animum carnis cupiditatibus vitiatum. Habent mundi virgines suas sodales, habent ornamenta, habent lusus, habent cantiones & choreas, sed hæc qualiacumque sunt, tantisper habent donec ætatis florem marito prostituerint. Verum hæc omnia Christi virginibus ut vera sunt & interna, ita sunt & perennia. Illæ mox posito serto virginali flammeum accipiunt matronale, nimirum, servitutis indicium, etiam Paulo teste. At virgines Deo dicatæ semper velatæ sunt Sponso suo, ne videantur ab adultero mundo. Est enim zelotypus amator Jesus, non patitur suas delitias profanis oculis prostitui. Immo utrum est felicius, ancillam esse mariti, an Christi? *Ecce*, inquit illa, *ancilla Domini.* Luc. 1. Quæcumque vere est ancilla Domini, domina est mundi. Interpretare virgo velamen tuum, regni insigne est, non servitutis. Quæ maritis velantur, servitutem humanam profitentur. Nec semper est, ô bonæ, maritorum leve imperium. Sæpe pro maritis contingunt domini difficiles, procaces, inclementes, aleatores, ebriosi, profusores, obærati, scabiosi, rabiosi, percussores. Ne quid interim dicam de gravioribus maleficiis, aut morbis. Accedit his, cura rei familiaris, cura liberorum, negotia affinium, lites, orbitas, viduitas.

Nec enim est simplex afflictio carnis, quam Paulus denunciat his, qui conjugium malunt. Non est hujus instituti declamatoria ratione persequi quidquid incommodorum sequitur conjugium. Hæc experimento discere misera est prudentia, præstat e libris eruditorum hominum discere. Quod si ne his quidem habetur fides, accerse, ô virgo, quampiam ex his, quæ satis feliciter nupserunt, hanc obtestare ut narret tibi veram sui matrimonii historiam: audies unde minus pœniteat te tui propositi. Jam propone tibi exempla virginum, quæ nupserunt infelicissime, quæ plurima turba est, & quidquid illis accidit, puta tibi accidere potuisse. Quidquid malorum, quidquid calamitatum frequenter accidit iis, quæ nubunt sponso mortali, huic in totum subductæ sunt, quæ vere, quæ ex animo nubunt immortali Sponso Jesu. Non est, mihi credite, tristis aut inamabilis Sponsus Jesus. Visus est olim non habens speciem neque decorem, sed numquam erat amabilior, quam cum amore Sponsæ formam illam induisset. Quæ puella non pluris faceret procum suum, si relictis paternis opibus rusticano sago tectus confugeret ad humilis virginis casulam, ut illius conjugio potiretur? Quid autem si per vulnera ad adamatam sponsam properaret? An non ille in pannis, & sanguine perfusus videretur amabilior? Haud dubie videretur amanti. Jam cogitate, an vester Sponsus, qui vestra causa Patris arce relicta descendit in terras, & dissimulata Divinæ Naturæ majestate induit formam servi, sese dejiciens usque ad ignominiam crucis, sit vobis fastidiendus. Amanti Sponsum virgini monasterium non carcer est, ut quidam calumniantur, sed paradisus est. Non licet vobis vagari quo libet, istuc virginibus nec tutum est nec honestum, proinde nec exoptabile. Nisi forte placet exemplum Dinæ. Non est tristis aut inamœna res virginitas, habet in Sacris Litteris sua viridaria, in quibus cum optimis Sponsi sodalibus spatietur. Deum immortalem cum qualibus? cum Tecla, cum Cæcilia, cum Agatha, cum Theodora, cum Eustochio, aliisque innumerabilibus. Habet sua serta spiritualia ex variis virtutum flosculis concinnata: habet unguenta sua, ut possint cum Paulo dicere: *Bonus odor sumus Deo in omni loco:* 2Cor. 2. habet Sponsus delitias unguentorum spiritualium, quorum fragrantia superat omnia aromata. Quid amabilius nomine Jesu? Unguentum effusum est nomen ejus. Quæ hoc odore tractæ, cursu sequuntur illum, quid tædii sentire possunt in hac vita? habet & virgo suum unguentum, quo vicissim oblectat Sponsum suum. *Dum esset*, inquit, Cant. 1. *Rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.* Et in Euangelio ducturus Sponsam suam Ecclesiam nardo peccatricis perfunditur. Habent a David cytharas suas, habent psalterium, habent cantilenas, & hymnos spirituales, quibus jugiter psallunt in cordibus suis Domino, gratias agentes, laudantes & obsecrantes, nonnumquam & dulcibus suspiriis desiderantes Sponsi præsen-

A sentiam, si quando ille sese ad tempus subduxerit: declinat enim ille nonnumquam ac transit, non ut deserat, sed ut amorem redintegret. Quid habent mundi virgines quamlibet felices, quod ad hæc solatia conferri possit? Locus angustus videri non potest, quibus mox aperitur immensitas cœli: sodalitium infrequens videri non potest, quibus propediem continget omnium Sanctorum sodalitas. Quid ni dixerim propediem? quantula enim est hujus vitæ summa? ut jam contingat senectus, quæ quotocuique contingit? Proinde, Virgines optimæ, agnoscite vestram felicitatem, & non invidebitis mundo suas delitiarum præstigias: agnoscite vestram dignitatem, & non expetetis sordida B mundi commercia. Nisi te cognoveris, inquit, pulcerrima inter fœminas. Comminatur Sponsus virginibus, nisi agnoverint suam beatitudinem. Non agnoscunt autem, quas instituti pœnitet, quæ mundi delitias suspirant. Cogitate quali Sponso nupseritis, illi totis præcordiis adhærete, in quo semel habetis omnia, quæ vere læta sunt aut magnifica. Animet vos ad constantiam exemplum sanctissimorum juvenum, qui magis etiam gaudebunt suorum corporum pignora servari in vestro collegio, si senserint vos æmulatrices suarum virtutum, quibus Deo placuerunt. Ornant illi vestrum sodalitium, sic illos vicissim ornabitis integritate morum vestrorum. Illi tot suppliciis excarnificari maluerunt, quam gustare carnem suillam. Vos putate carnem esse suillam, quidquid ingratum est Sponso vestro. Si fueritis æmulatrices pulcerrimi certaminis, eritis & gloriæ consortes opitulante Sponso vestro Jesu, qui cum Patre & Spiritu Sancto vivit & regnat in æternum, AMEN.

VIRGINIS ET MARTYRIS COMPARATIONIS PER DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM,

F I N I S.

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI

CONCIO DE PUERO JESU,

PRONUNCIATA A PUERO IN NOVA SCHOLA

JOANNIS COLETI,

PER EUM INSTITUTA LONDINI,

IN QUA PRÆSIDET IMAGO

PUERI JESU,

DOCENTIS SPECIE.

UER apud pueros verba facturus de ineffabili puero Jesu, non optarim mihi Tullianam illam eloquentiam, quæ brevi atque inani voluptate aures deliniat. Quantum enim abest Christi sapientia a sapientia mundi (abest autem immenso intervallo) tantum oportet Christianam eloquentiam a mundana differre eloquentia. Sed illud una mecum ardentibus votis impetretis velim ab optimi Jesu Patre Deo, a quo ceu fonte bonorum omnium summa proficiscitur, quique solus E fœcundo illo suo Spiritu linguas infantium reddidit disertas, vel e lactentium ore laudem absolutam depromere solitus: ut quemadmodum omnis nostra vita non alium exprimere debet, quam ipsum, de quo dicturi sumus, Jesum, ita & oratio nostra illum sapiat, illum referat, illum spiret, qui & verbum est Patris, & verba vitæ solus habet, cujus sermo vivus & efficax penetrantior est quovis gladio ancipiti, ad intimos etiam cordis recessus penetrans: utque ipse, de cujus ventre flumina promanant aquæ vivæ, non gravetur per organum vocis nostræ veluti per canalem, in omnium vestrum animos influere, multoque gratiæ cœlestis irrigare succo. Id ita futurum confido, commilitones mei F cariffimi, si piis votis purgatas, ac vere sitientes aures adjungetis, eas videlicet aures, quas æternus ille Sermo requirens in Euangelio, *Qui habet*, inquit, *aures ad audiendum, audiat.* Nos porro cur non audeamus rem hanc arduam quidem illam, sed tamen piam aggredi? præsertim ipso adjutore Deo, in quo hoc plus potest mortalis infirmitas, quo minus suis nititur viribus, & in quo Paulus omnia se posse gloriatur. Jam vero cum tanto studio flagrent isti qui mundanæ, hoc est, D Diabolicæ militiæ dedere nomina, ut suum quique ducem laudibus vehant, nobis quid prius, aut antiquius esse debet, quam ut Præceptorem, Vindicem, Imperatorem nostrum Jesum, ac eumdem quidem omnium, sed tamen peculiariter nostrum, id est, puerorum Principem, certatim piis celebremus præconiis? Hunc in primis cognoscere studeamus, cognitum laudemus, laudatum amemus, amatum exprimamus atque imitemur, imitantes eo fruamur, fruentes immortali felicitate potiamur.

Sed in tam ubere, tamque immensa rerum copia, unde, quæso, initium, aut ibi finem nostra reperiet oratio, cum is, de quo loqui paramus, fons sit, vel (ut verius dicam) Oceanus bonorum omnium. Verum ut ipse natura incomprehensus & infinitus, tamen sese velut in arctum cohibuit contraxitque, itidem & nostra oratio in explicandis ejus laudibus, quæ modum nesciunt, modum tamen ipsa sibi faciat oportet. Equidem tria potissimum esse video, quæ vel discipulorum, vel militum animos solent ad gnaviter agendum inflammare, ea sunt ducis admiratio, amor, & præmium. Itaque quo Præceptori nostro ac dulci Jesu studiis alacrioribus pareamus, agedum singulatim hæc in eo pia curiositate consideremus: Primo loco quam sit suspiciendus undique, ac stupendus: deinde quantopere diligendus, atque ob id imitandus: postremo quam ingens dilectionis fructus. Ac mos quidem est Rhetorum in hoc dicendi genere illustrium Principum adhibere exempla, videlicet, quo collatione crescat is quem conantur laudibus attollere. Verum Imperator noster usque adeo superat omne celsitudinis humanæ fastigium, ut quidquid quantumvis egregium adhibueris, tenebras admoveris non lucem. Cujus enim imagines ac natalium splendor non videatur esse fumus, si cum

cum Jesu componas, qui quidem ineffabili, imo etiam incogitabili ratione Deus a Deo semper absque tempore nascitur, æterno summoque Parenti per omnia æqualis? Quamquam hujus vel humana nativitas nonne facile Regum omnium claritatem obscuraverit? quippe qui, stupente rerum natura, auctore Patre, afflante Spiritu, pronubo Angelo, citra virilem operam, Virgo de Virgine, cœlitus gravida, natus est homo in tempore, & rursum ita natus est homo, ut neque Deus esse desineret, neque sordium nostrarum quidquam omnino contraheret. Jam vero quid eo fingi potest amplius, qui infusus per omnia, nullo tamen loco cohibitus, in se ipso manet immensus? Quid illo ditius, qui summum illud est bonum, a quo bona promanant omnia, nec tamen ipse diminui potest? Quid illustrius eo, qui splendor est Paternæ gloriæ, quique solus illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum? Quid illo potentius, cui Pater omnipotens universam tradidit potestatem in cœlo & in terra? Quid efficacius eo, qui simplici nutu condidit universa, ad cujus jussum silescit mare, vertuntur rerum species, fugiunt morbi, concidunt armati, pelluntur Dæmones, serviunt elementa, scinduntur petræ, reviviscunt mortui, resipiscunt peccatores, denique novantur omnia? Quid augustius eo, quem admirantur Superi, tremunt Inferi, medius hic orbis supplex adorat, ad cujus comparationem summi Reges nihil aliud quam vermiculos esse sese confitentur? Quid eo fortius atque invictius, qui solus mortem aliis invictam, sua morte devicit, ac Satanæ tyrannidem cœlesti virtute demolitus est? Quid triumphantius eo, qui perfractis ac spoliatis inferis, tot piis comitatus animabus, victor cœlos adiit, ibique sedet ad dexteram Dei Patris? Quid illo sapientius, qui tam admirabili ratione cuncta condidit, ut vel in apiculis tot tantaque suæ sapientiæ reliquerit miracula, quique tam stupendo rerum ordine atque harmonia nectit, continet, administrat universa, obiens omnia, nec tamen a se ipso discedens, omnia movens ipse immotus, omnia concutiens ipse tranquillus: postremo in quo id quod stultissimum est, universam mortalium sophorum sapientiam longo superat intervallo? Cujus debet nobis esse gravior auctoritas, quam ejus de quo Pater ipse palam est testificatus? *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite.* Quid æque reverendum, atque is cujus oculis perspicua sunt omnia? Quid perinde formidandum atque ille, qui solo nutu potest & animam & corpus in Tartara mittere? Quid autem formosius eo, cujus vultum intueri summa est felicitas? Denique si multis pretium addit antiquitas, quid illo antiquius, qui nec initium habet, nec finem est habiturus? Sed fortasse magis convenerit, ut pueri puerum admiremur, quandoquidem hic quoque stupendus occurrit, usque adeo quod illius est infimum, sublimius est iis quæ sunt apud homines excelsissima. Quantus erat ille, quem infantulum vagientem, pannosum, abjectum in præsepe, tamen cœlitus canunt Angeli, adorant Pastores, adorat & quæ genuit, agnoscunt bruta animantia, indicat Stella, venerantur Magi, timet Rex Herodes, trepidat omnis Hierosolyma, sanctus amplectitur Simeon, vaticinatur Anna, & in spem salutis eriguntur pii. O humilem sublimitatem & sublimem humilitatem. Si nova miramur, quid simile umquam aut factum, aut auditum, aut cogitatum? Si magna suspicimus, quid nostro Jesu modis omnibus amplius, quem nulla creatura possit vel exprimere voce, vel cogitatione concipere? Hujus magnitudinem qui velit oratione complecti, is multo stultius agat, quam si conetur vastissimum Oceanum angusto exhaurire cyatho. Adoranda est ejus immensitas magis quam explicanda, quam vel hoc ipso magis mirari convenit, quo minus adsequimur. Quid ni nos faciamus, cum magnus ille præcursor indignum sese pronunciet, qui corrigiam calceamentorum ejus solvat? Agite igitur, pueri suavissimi, hoc tam inclyto puero Jesu Præceptore, hoc tam insigni Duce, sancta superbia gloriemur, hujus sublimitas nobis ad pie audendum animos addat, in hoc uno nobis ipsi placeamus, ut existimantes illius omnia nobis esse communia, nos ipsos meliores arbitremur, quam qui semel tali addicti Imperatori, mundo vitiisve, sordidissimis utique Dominis serviamus.

SECUNDA PARS.

Sed admirantur, & contremiscunt etiam Dæmones, amant soli pii. Quamobrem altera hujus orationis pars, ut propius ad nos pertinet, ita est attentioribus auribus accipienda, videlicet, quot nominibus Jesus sit nobis amandus, vel redamandus magis, ut qui nos & nondum conditos, ante omne tempus amarit in se, in quo jam tum erant omnia. Itaque nativa sua bonitate cum nihil essemus, nos finxit, finxit autem non quodvis animal, sed homines, & finxit ad sui ipsius imaginem, hoc est, summi boni capaces, ac sacro sui oris afflatu spiritum vitalem indidit. Ad hæc cæteris animantibus imperio nostro parere jussis, quin etiam Angelis in nostri tutelam designatis, latissimam hanc, ac pulcerrimam mundi fabricam nostris addixit usibus. In qua nos velut in admirabili quodam theatro constituit, ut in rebus creatis opificis sapientiam admiraremur, bonitatem amaremus, potentiam veneraremur, quoque id magis fieret, tot animi dotibus ornavit, tam perspicaci ingenii lumine condecoravit. Quid hoc animante fingi poterat vel admirabilius, vel felicius? Sed ô semper felicitatis comitem invidiam! Rursum Serpentis astu in peccatum, hoc est, plus quam in nihilum relapsus est miser. Sed hic tu rursum, optime Jesu, quam ineffabili consilio, quam inaudito exemplo, quam incomparabili caritate tuum figmentum restituisti? Nam ita restituisti, ut labi propemodum expedierit, eamque culpam quidam non absurde felicem vocaverit. Omnia debebamus conditori, at reparatori plus quam omnia debemus. Ultro temet ipsum e regno Patris in hoc nostrum exsilium demisisti, ut nos paradiso exactos, cœli cives redderes: nostram humanam carnem adsumsisti, ut nos in tuæ Divinitatis consortium adscisceres: nostrum hunc limum induisti, ut nos immortalitatis gloria vestires: nostra tectus forma, nobiscum in hoc calamitoso mundo complures annos agere voluisti, ut vel sic in tui raperes amorem: nudus in hanc lucem, imo noctem emersisti, nobiscum atque adeo pro nobis vagisti, sitisti, esuristi, alsisti, æstuasti, laborasti, delassatus es, eguisti, vigilasti, jejunasti: tot malis nostris obnoxius esse voluisti, ut nos ab omnibus exemtos malis, in tui, hoc est, summi boni communionem adsereres. Deinde per omnem sanctissimæ vitæ tuæ seriem, quam efficacibus exemplis animos nostros inflammas? quam salutaribus præceptis erudis, ac formas? quam stupendis miraculis expergefacis? quam blandis monitis trahis? quam certis promissis invitas, ut non sit alia commodior via ad te, nisi per te ipsum, qui unus es via, veritas, & vita. Sed viam non indicasti modo, verum etiam aperuisti, dum pro nobis vinciri, trahi, damnari, rideri, cædi, conspui, vapulare, probris affici, demum in ara crucis agnus sine macula immolari voluisti, ut nos tuis vinculis solveres, tuis sanares vulneribus, tuo lavares sanguine, tua morte ad immortalitatem eveheres. In summa, totum te nobis impendisti, ut tui (si fieri posset) jactura nos perditos servares. Vitæ redditus, toties tuis apparuisti, atque illis intuentibus Patrem repetisti, ut membra confiderent eo se perventura, quo caput jam præcessisse conspicerent. Deinde quo magis confirmares amicos Patre placato, egregium illud perpetui amoris tui pignus misisti, sacrum illum Spiritum, quo mortui mundo, longe verius ac felicius jam viveremus in te, quam nostro hoc spiritu vivimus. Quæso, quid his summæ caritatis argumentis poterat accedere? Ne hæc quidem tam multa, tam magna flagrantissimo tuo in nos amori sat erant. Quis enim commemorare possit, quot Martyrum mortibus nos ad hujus vitæ contemtum animas? quot Virginum exemplis ad continentiam accendis? quot Sanctorum monumentis ad pietatem sollicitas? quam admirandis Ecclesiæ tuæ sacramentis communis pariter & ditas? Ut consolaris, eri-

gis, armas, doces, mones, trahis, rapis, mutas, transformas nos arcanis tuis litteris, in quibus vivas quasdam tui scintillulas condi voluisti, magnum amoris incendium excitaturas, si quis modo pia diligentia conetur excutere. Denique, quam undique nobis obvius es, ne quando liceat oblivisci tui. Ad hæc quam paterne toleras peccantes, quam clementer recipis ad te redeuntes? Nec imputas beneficia tua gratis, nec resipiscentibus nostra imputas malefacta. Ut subinde tacitis vellicas, ac trahis instinctibus? ut emendas adversis? ut allicis prosperis? ut omnem moves lapidem, ut nusquam cessat ardentissima tua caritas in fovendis, adserendis, tuendis, beandis nobis.

Sed quam pauca de tam innumeris perstrinximus, commilitones? & tamen videtis quam sit immensus beneficiorum acervus. Eat nunc qui volet, & Pyladas, Orestes, Pirithoos, Theseos, Damonas, ac Pythias verbis phaleratis efferat, mera præ his nugamenta. Atque hæc quidem contulit ultro nihil promeritis, imo transfugis, atque hostibus, & a quibus nihil omnino mutui beneficii redire poterat. Si mediocribus officiis homines ad amandum hominem accendimur, hunc conditorem, vindicem, sic amantem, sic promeritum, num saltem redamabimus? quandoquidem hanc solam gratiam ille a nobis reposcit, quam tamen ipsam in nostrum refundit lucrum. Adamas sanguine mollescit hircino. Aquilæ, Leones, Pardi, Delphines, Dracones agnoscunt ac referunt beneficium: & ô duritiam cordis humani plus quam adamantinam, si tam inaudita caritate non mitescit: ô ingratitudinem plus quam belluinam, si tantorum meritorum potest oblivisci: ô singularem impudentiam dicam an potius dementiam, sic conditus, sic restitutus, sic locupletatus, tanta obrutus beneficentia, ad tantas vocatus spes, quidquam amare potest, præter illum unum, in quo, & a quo sunt omnia, quique nobis omnia secum impertit. Porro autem quamquam hæc caritas mortales omnes complectitur, tamen nos illi peculiariter debemus, propterea quod in nostrum, hoc est, puerorum ordinem singulari quadam propensione atque indulgentia fuisse sese, pluribus declaravit argumentis. Primum quod ita, ut erat Vatum oraculis promissus, puer parvulus nasci voluit, cum esset immensus. Propterea quod adhuc uteri virginei latebris inclusus, infantis item nondum nati gesticulatione, atque exsultatione gavisus est salutari. Deinde quod statim innocentium puerorum sanguine, suam nativitatem voluit consecrari, ut his quasi velitibus, dux invictus bellum auspicaretur. Adde his, quod instante morte triumphali Hierosolymam veniens, puerorum occursu, atque officio decorari, puerorum voce suas laudes decantari maluit. Jam vero quam amantem, quamque sollicitum puerorum patronum agit, cum matribus infantes suos offerentibus, ut Jesu contactu consecrarentur, discipulos ne possent admitti vetantibus indignans: *Sinite*, inquit, *parvulos venire ad me*. Neque vero pueris benedixit tantum, verum etiam negat ulli mortalium aditum patere in regnum cœlorum, nisi qui ad parvulorum formam descenderit. Rursum, quam amanter & illud? cum tam graviter deterret ab offendendis pusillis, affirmans magis expedire, ut molari saxo collo alligato præceps in mare detur aliquis, quam ut unum quemlibet ex his parvulis offendat. Atque his quam insigne addidit elogium ad puerorum commendationem. *Amen, dico vobis, Angeli eorum semper vident faciem Patris.* Gratias agit tibi tuus, tibique dicatus grex, Jesu Præceptor, cui, quæso, ut sacras tuas manus semper admovere velis, & ab omni scandalo procul arceas. Quid illud? nonne magnum amoris indicium, cum, puero in medium collato, discipulis cum exemplum proponit? *Nisi*, inquiens, *conversi fueritis, & efficiamini sicut parvulus iste, non intrabitis in regnum cœlorum.* An non eodem pertinet? cum Nicodemo sciscitanti, qua via possit ad vitam immortalem pertingere, jubet ut denuo renascatur, hoc est, in puerum redeat. Usque adeo Christo duci nostro placuit infantia, ut senes etiam cogat repuerascere, si modo velint ad illius admitti consortium, extra quem nulla salutis spes est. Neque vero a Christo dissonat Petrus cum admonet, *ut tamquam nuper editi infantes lac concupiscamus.* Neque discrepat Paulus, *Filioli mei*, inquiens, *quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Idem parvulos in Christo lacte potat. Multa sunt id genus in mysticis litteris. Omnino Christianismus nihil aliud est quam renascentia, quam repuerascentia quædam.

Magnum igitur pueri, magnum pueritiæ sacramentum, qua Jesus tantopere delectatus est. Non contemnatis ætatem nostram, quam verus ille rerum æstimator tanti fecit. Tantum demus operam, ut ejusmodi simus pueri, cujusmodi diligit Jesus. Diligit autem innocuos pueros, dociles, simplices, atque illud interim meminerimus, hanc Deo gratam pueritiam non in annis esse sitam, sed in animis, non in temporibus, sed in moribus. Est enim præposterum quoddam, nobisque magnopere fugiendum puerorum genus, qui mento levi, mente sunt hirsuta, & ætate impuberes, vitiosa astutia senes sunt. Est igitur novum quoddam pueritiæ genus quod a Christo probatur, pueritia citra puerilitatem, & omnino senilis quædam pueritia, quæ non annorum numero constat, sed innocentia, sed ingenii simplicitate. An non id palam indicat Petrus, cum ait: *Deponentes igitur omnem malitiam, & omnem dolum, & simulationes, & invidias, & detractiones, sicut modo geniti infantes, rationale, & sine dolo lac concupiscite, ut in eo crescatis in salutem.* Cur addidit rationale? nempe, ut excluderet stultitiam, quæ hujus fere ætatis consuevit esse comes. Cur detrahit invidias, simulationes, ac reliqua id genus vitia, quæ senum sunt quasi peculiaria? nimirum, ut intelligeremus, Christi pueros simplicitate ac puritate æstimari, non natalibus. Ad eumdem modum & Paulus: *Malitia*, inquit, *parvuli estote, sensibus autem perfecti.* Quamquam est omnino in ipsa puerorum ætate nativa quædam bonitas, & velut umbra quædam ac simulacrum innocentiæ, vel spes potius atque indoles futuræ probitatis: mollis, & in quemvis habitum sequax animus, pudor optimus innocentiæ custos, ingenium vitiis vacuum, corporis nitor, ac veluti flos quidam vernantis ævi, & nescio quomodo quiddam spiritibus cognatum ac familiare. Neque enim temere fit, ut quoties apparent Angeli, puerili specie sese offerant oculis. Quin etiam Magi si quando suis incantamentis Spiritum eliciunt, in puerile corpus feruntur accersere. At quanto libentius Spiritus ille Divinus, piis ac sanctis evocatus votis, in hujusmodi domicilia demigrabit? Ergo ad has naturæ dotes si accesserit summi illius & absoluti pueri imitatio, tum demum & grati in illum, & illo digni pueri videbimur. Etenim sic promeritum quis posset non amare? Verum enimvero ea veri amoris vis est, ut ejus quod ames quam simillimus esse cupias. Quod si in nobis efficit amor humanus, quantum æmulandi studium excitabit amor Divinus, cui ille collatus, vix amoris umbella est? Proinde si vere atque ex animo non verbo tenus Jesum amamus, Jesum pro nostra virili conemur exprimere, vel potius in illum transformari. Quod si virum adsequi non possumus: saltem pueri puerum imitemur. Quamquam hoc ipsum facinus est haud quaquam puerile, imo senilibus etiam viribus majus, sed quod fere nusquam succedat felicius quam in pueris. Etenim quoties negotium ab humano pendet præsidio, tum robur, ætas, sexus expenditur, verum ubi gratiæ res agitur, non naturæ, tum hoc efficacius exerit sese miraculum Spiritus, quo minus erat opis ac fiduciæ in carne. Denique quid dubitemus, aut diffidamus ipso formante, fingente, ac transformante nos, quem conamur exprimere? Quis Danieli puero tantum addidit prudentiæ? quis puero Solomoni tantum tribuit sapientiæ? quis tribus illis pueris tantum adjunxit tolerantiæ? quis puerum Hely dignum Divino fecit alloquio? quis Nicolao puero? quis Ægidio? quis Benedicto? quis Agneti? quis Cæciliæ? quis tot tam teneris virgunculis tam masculam atque invictam virtutem dedit? Profecto, non

non natura, sed gratia, & ubi minus succurrit natura, ibi mirabilius operatur gratia. Hac igitur freti, magno animo studium æmulandi puerum Jesum capessamus, nec umquam oculos ab eo velut a scopo deflectamus. Absolutum exemplar habemus, nihil est quod aliunde petere oporteat. Omnis illius vita, quid nos sequi debeamus, clamitat. Quid autem docuit puer ille purissimus de purissima Virgine natus, nisi ut omnem hujus mundi spurcitiam & inquinamenta vitemus, atque Angelicam quamdam vitam jam nunc in terris meditemur, hoc est, id esse studeamus, quod illic semper sumus futuri. Porro Spiritus Jesu cum omnes sordes aversatur, & odit, tum præcipue belluinam illam, & prorsus homine indignam libidinem. Quid autem docuit nos, natus peregre, editus in tuguriolo, abjectus in præsepe, pannis involutus, nisi ut semper meminerimus nos hic paucorum dierum hospites esse, utque calcatis opibus, spretis mundi falsis honoribus, per pios labores ad cœlestem illam patriam expediti festinemus, in qua jam nunc animo vivamus oportet, etiam si corporeis interim pedibus terram contingimus. Rursum, quid admonuit in Ægyptum aufugiens, nisi ut inquinatorum commercium modis omnibus devitemus, qui Jesum in nobis, hoc est, innocentiam, ac mundi neglectum conantur exstinguere? Quid vero docuit circumcisus, nisi ut omnes carnis affectus, ad Christum properantibus obstrepentes, amputemus, ac tamquam in nobis ipsis mortui, solo Jesu Spiritu ducamur ac vegetemur? Quid docuit oblatus in templo, nisi ut totos nos ab ipsa jam infantia Deo, rebusque sacris dicemus, consecremusque, ac protinus recenti adhuc mentis testula Jesum imbibamus? Neque enim ulla ætas ad discendam pietatem immatura est, imo non est alia magis tempestiva ad discendum Christum, quam ea quæ mundum adhuc nescit.

Jam ipsi apud vos æstimate, pueri, puer ille sic natus, sic Deo dicatus, quam sanctis studiis totam pueritiam transegerit: non otio, non cibo, non somno, non ineptis lusibus, non stultis fabulis, non evagationibus, quemadmodum puerorum vulgus facit, sed aut parentum obsequiis, aut sacris precationibus, aut auscultandis doctoribus, aut piis meditationibus, aut sanctis ac seriis cum æqualibus pueris colloquiis. An non hæc, & multa similia summatim complexus est sanctus Lucas, cum scribit ad hunc modum? *Puer crescebat, & confortabatur plenus sapientia, & gratia Dei erat in illo.* An non palam videtis novum pueritiæ genus? De pristinis pueris dictum est: *Stultitia colligata est in corde pueri.* De novo hoc auditis, *plenus sapientia.* Quid adhuc ætatis inscitiam prætexímus, cum audiamus non sapientem, sed plenum sapientia puerum? Videte ut omnem rerum ordinem hic puer invertit, qui loquitur in Apocalypsi: *Ecce ego nova facio omnia.* Perditur sapientia senum, ac prudentia prudentium reprobatur, & pueri implentur sapientia. Nimirum, hoc nomine gratias agens Patri: *Quoniam*, inquit, *abscondisti hac a sapientibus, & revelasti ea parvulis.* Porro ne stultam hujus mundi, ac fucatam sapientiam adfectaremus, protinus adjecit, *& gratia Dei erat in illo.* Is vero demum sapit, qui mundo desipit, & nil nisi Christum sapit. Is non e Philosophorum libris, non e Scoticis argutiis, sed sincera fide cognoscitur, spe tenetur, caritate devincitur. Jam vero quam multa docuit nos, ubi duodecim natus annos, a parentibus furtim subducit sese, ne inter notos quidem, ac propinquos repertus, post triduum denique inventus est. Sed ubi tandem inventus? num in circulis? num in choreis? num in viis aut foro? Audite, pueri, ubi repertus sit Jesus, relictis parentibus quodammodo fugitivus, & ubi vos versari conveniat intelligetis: *In templo*, inquam, *inventus est*, *in medio Doctorum sedens*, *audiens illos*, *ac vicissim interrogans.* Quid docuit nos Jesus his tam admirandis factis? Non dubium, quin rem magnam, rem seriam, rem imitandam docuerit. Quid autem? quid? nisi ut grandescente in nobis Christo, quandoquidem & in nobis nascitur, & habet suos ætatum gradus, donec occurramus in virum perfectum, & in mensuram plenitudinis ejus? Ergo cum grandescit in nobis, docet ut naturales parentum & amicorum affectus in Deum transferamus, nihil hic amemus, nihil miremur, nisi in Christo, & Christum in omnibus. Meminerimus nos verum Patrem, patriam, cognatos, amicos habere in cœlis. Verum, ne quis imaginetur hunc parentum neglectum, fastum, aut inobedientiam sapere, consequitur, *& erat subditus illis.* Imo, nemo suos parentes verius amat, nemo magis pie colit, nemo observantius morem gerit, quam qui sic contemnit. Quid autem est *sedere in templo*, nisi in rebus sacris conquiescere, & ad discendum animum ab omnibus tranquillum curis adferre? Nihil autem vitiis est turbulentius, & otium ac quietem amat sapientia. Jam a quo tandem nos gravemur discere, quam attentas aures præceptoribus præbere convenit, cum puer ille cœlestis, sapientia Dei Patris, in medio Doctorum sedeat, audiens vicissim ac respondens, sed ita respondens, ut omnes ejus sapientiam admirarentur? Neque id mirum, cum is esset, ad quem omnis mundi sapientia stulta est. Præclara res Legum Prudentia, egregia res Philosophiæ cognitio, suspicienda res Theologiæ professio, verum si quis Jesum audiat, illico stultescunt omnia. At nostra responsio, si sapientiæ miraculum excitare non potest, certe sapiat modestiam, sonet innocentiam. Rursum, obsecro, quam morigeros, quam obsequentes nos esse decet parentibus ac præceptoribus, quos potiores velut ingenii parentes habemus, posteaquam ille Dominus omnium, cum a parentibus non intelligeretur, tamen subditus illis redierit in Nazareth. Debetur hoc pietati, debetur parentum reverentiæ, ut aliquoties illorum voluntati concedamus, etiamsi nos meliora viderimus.

Sed jam operæ pretium est audire, quam apto fini Lucas Jesu pueritiam concluserit: *Et Jesus*, inquit, *proficiebat sapientia, ætate, & gratia apud Deum, & apud homines.* Quam multa quam paucis nos docuit? Primum, cum ætatis accessione pietatis item accessionem oportere copulari, ne illud in nos jure dici possit, quod in hominum vulgus divus dixit Augustinus: *Qui major est ætate, major est iniquitate.* Neve in hoc pulcerrimo certamine umquam restemus, aut nos adsecutos arbitremur, sed in morem currentium in stadio, a tergo relicta negligentes, in anteriora nitamur, ac semper a bonis ad meliora, a melioribus ad optima proficere conemur, donec ad metam, hoc est, hujus vitæ finem perventum erit. Socrates jam admodum senex perinde quasi nihil sciret, ita semper & a quovis discere sitiebat. Itidem & nos, quo magis in Christo fuerimus, hoc minus nobis placebimus, si modo vere in illo fuerimus progressi. Adeo φιλαυτία pestis est & studiorum, & pietatis, ac juxta Fabium, præcox illud ingeniorum genus, non temere pervenit ad frugem vel eruditionis, vel innocentiæ. Equidem nec ordinem otiosum esse puto apud Deum, & apud homines, ut intelligamus in primis dandam operam, ut vita nostra Deo placeat. Id agentes humanus favor ultro consequetur. Nihil enim virtute pulcrius, nihil amabilius, quam laus hoc magis sequi solet, quo minus appetitur. Paucis ut potuimus vobis expressimus exemplar pueri, quem & amare plurimum, & imitari studiosissime debemus. Atque omnino tantum videbimur amare, quantum fuerimus imitati. Rursum, tanto plenius imitabimur, quanto amabimus ardentius. Proinde hoc ipsum ab illo quotidianis ac puris precibus flagitemus, ut nobis donet amore sui flagrare, sui similes evadere, hoc est, castos, puros, incontaminatos, mites, simplices, tractabiles, expertes fuci, ignaros doli, nescios invidiæ, parentibus morigeros, præceptoribus dicto audientes, mundi contemtores, rebus divinis addictos, piis litteris intentos, nobis ipsis quotidie meliores, probatos superis, gratos hominibus, odore bonæ famæ quam plurimos ad Christum allicientes. Hæc, inquam, assidue flagitemus, hæc manibus pedibusque conemur, dum habilis ætas, brevi alioqui fugitura. Etenim si recte monuit Fabius, *optima*

ma statim ac primo discenda: quid prius disci debet, quam Christus, quo nihil est melius: imo quid aliud discere oportet Christianum, quam eum unum, quem nosse, vita est æterna? quemadmodum ipse testatur, Patrem orans in Euangelio. Id si curabimus, utcumque pro virili gratiam referemus, tam singulariter de nobis merito, & illi referendo gratiam, ipsum nobis lucrifaciemus. Referemus autem hoc plenius, quo vehementius redamabimus. Porro, hoc magis illum redamabimus, quo magis vita ac moribus exprimemus. Jam quo magis exprimemus, hoc magis ipso locupletabimur.

TERTIA PARS.

At interim nonnullis forsitan succurret animo, duram hanc esse militiam, repudiatis omnibus, cum Christo crucem tollere. Sed memineritis, Fratres dilectissimi, longe diversam mundi & Christi esse naturam. Mundus ceu fucata meretrix, prima fronte blandus nobis & aureus occurrit, postea quo ingrediare altius, quo propius inspicias, hoc magis ac magis tetra, putida, fellita sunt omnia. E diverso Christus procul intuentibus durior apparet, dum cruces videmus, dum voluptatum ac vitæ contemtum. Verum, si quis fidenti animo totum sese in illum rejiciat, reperiet nihil esse mollius, nihil expeditius, nihil dulcius. Nisi forte verum non dixit veritas in Euangelio, cum ait: *Tollite jugum meum super vos, & invenietis requiem animabus vestris, jugum enim meum suave est, & onus meum leve.* Hæc, nimirum, vere est ardua illa virtutis via, quam & olim tanto ante Christum, utcumque somniavit Hesiodus, *primo aditu asperior, progressu semper & facilior, & amœnior.* Sed quid tandem asperum videri potest, quo ad tam ingens, tam certum itur præmium? Si juxta Sapientis dictum, *spes præmii minuit vim flagelli*, quis in hac momentanea vita, non leve, non dulce judicet, quo cœlestem illam, & numquam desituram sibi paret vitam, æternum regnare cum Christo, assidue summum illud intueri bonum, versari in Angelorum contubernio, ab omni malorum metu procul abesse? Quis, oro, tantum hoc præmium, non vel sexcentis mortibus emtum velit? Atqui hoc tantum donativum pollicetur militibus suis Imperator noster Jesus, qui neque fallere potest, neque mentiri novit. Jam apud vosmet ipsos expendite fructus æternitatem, ac magnitudinem, contra, quam breve hujus militiæ tempus, nimirum, haud longius ipsa vita, quæ quid aliud est, quam vapor ad exiguum tempus apparens, aut unius horæ somnium? Sed agedum, de hoc interim inæstimabili præmio sileamus, atque inspiciamus quam abunde magna mercede dux noster militum suorum labores etiam in hac vita compenset, quamque disparem metant messem, qui mundo militant, & qui merent sub Christo Jesu. Audiamus quid ipsi dicant impii in libro Sapientiæ: *Lassati sumus in via iniquitatis, perditionis ambulavimus vias difficiles, viam autem Domini ignoravimus.* Illectat mundus fucatis bonorum simulacris, quæ nihil aliud sunt, quam mellita venena. Mox attractos, & velut inauctoratos, Deum immortalem! in quas curas, quas sollicitudines, quas turbas, quæ dispendia, quæ dedecora, in quam consciæ mentis carnificinam, in quem infelicem exitum miseros adducit? ut hic quoque jam abunde magnas impietatis pœnas dedisse videantur, etiamsi nulli consequantur inferi. At qui rejectis mundi fucis, in Jesum, hoc est, summum bonum, omnem amorem, curam, studiumque transferunt, totique ab illo pendent, ii juxta promissum Euangelicum, non modo vitam æternam possidebunt, verum etiam in hoc seculo centuplum accipient. Quid est autem accipere centuplum? Nempe pro fucatis bonis vera, pro incertis certa, pro fluxis æterna, pro veneno tinctis sincera, pro curis otium, pro sollicitudine fiduciam, pro turbulentia tranquillitatem, pro dispendiis utilitatem, pro flagitiis integritatem, pro conscientiæ cruciatu secretum & ineffabile gaudium, pro turpi atque infelici exitu gloriosam ac triumphalem mortem. Sprevisti divitias amore Christi, in ipso veros invenies thesauros: rejecisti falsos

A honores, in hoc longe eris honoratior: neglexisti parentum affectus, hoc indulgentius fovebit te Pater verus, qui est in cœlis: pro nihilo habuisti mundanam sapientiam, in Christo longe verius sapies, ac felicius: aspernatus es pestiferas voluptates, in ipso multo alias invenies delitias. Breviter, ubi arcanas illas, sed veras opes Christi, dispulsa mundi caligine, videris, omnia quæ prius arridebant, quæ sollicitabant, ea non solum non admiraberis, sed perinde ut pestes quasdam fugies, rejicies, aversaberis. Fit enim mirum in modum, ut simul atque cœlestis illa lux animos nostros penitus attigerit, protinus nova quædam rerum omnium facies oboriatur. Itaque quod paulo ante dulce

B videbatur, nunc amarescit: quod amarum, dulcescit: quod horrendum, blanditur: quod blanditur, horrescit: quod splendidum ante, nunc sordidum: quod potens, infirmum: quod formosum, deforme: quod nobile, ignobile: quod opulentum, egenum: quod sublime, humile: quod lucrum, damnum: quod sapiens, stultum: quod vita, mors: quod expetendum, fugiendum, & contra. Ut repente mutata rerum specie, nihil minus esse judices, quàm id quod esse videbantur. Ergo in uno Christo compendio, ac vera reperiuntur omnia bona, quorum inanes ac mendaces imagines & umbras ceu præstigias mundus hic ostentat, quas miserum mortalium vulgus tanto animi

C tumultu, tantis dispendiis, tantis periculis, per fas nefasque persequitur. Quam, obsecro, beatitudinem cum hoc animo conferre queas? qui jam liber sit ab errore, liber ab affectibus, securus, semper gaudens ob testimonium conscientiæ, nulla de re sollicitus, altus, sublimis, ac cœlo proximus, jamque supra sortem humanam, qui Christo excelsissima petra nixus, omnes hujus seculi fucos, tumultus, procellas ex alto rideat, negligat, vel potius commiseretur? Quid autem timeat is, qui propugnatorem habeat Deum? Ignominiam? At summa est gloria pro Christo ignominiam pati. Paupertatem? At opum sarcinam lubens abjicit, quisquis ad Christum properat. Mortem? At ea maxi-

D me in votis est, per quam scit sese ad immortalem vitam esse transmittendum. Qua de re sit sollicitus, cujus Pater cœlestis etiam pilos habet annumeratos? Quid autem cupiat is, qui in Christo possidet omnia? Quid enim non commune membris & capiti? Jam vero quanta est hominis non modo felicitas, verum etiam dignitas, vivum esse membrum sanctissimi corporis Ecclesiæ, idem esse cum Christo, eamdem carnem, eumdem spiritum, communem cum illo habere Patrem in cœlis, Christum habere fratrem, ad communem cum illo hæreditatem destinatum esse: breviter, jam non hominem esse, sed Deum? Adde his gustum quemdam felicitatis futuræ, quem piæ mentes subin-

E de percipiunt. Hæc, nimirum, viderat, hæc senserat Propheta, cum ait: *Nec auris audivit, nec oculus vidit, nec in cor hominis adscendit, quæ præparasti Deus diligentibus te.* Proinde, carissimi sodales, si dabimus operam, ut vere Christi membra simus, juxta illud Propheticum dictum: *Justus ut palma florebit*, etiam in hac vita perpetua quadam adolescentia vernabimus, non animo tantum, verum etiam corpore. Etenim quemadmodum floridus ille Jesu Spiritus in nostrum spiritum redundabit, ita noster vicissim in suum corpus influet, & quoad fieri potest, in sese transformabit. Nec poterit tantus animi ac corporis nitor vestium sordes ferre. Nam animus noster habitaculum est Dei,

F animi domicilium est corpus, porro vestis & ipsa corporis quodammodo corpus est. Ita fiet, ut capitis puritati totus homo respondeat, donec peracta hac vita ad immortalitatem traducatur.

EPILOGUS.

AGITE *igitur, optimi commilitones, ad hanc tantam felicitatem summis viribus enitamur, Ducem nostrum Jesum unum admiremur, quo majus nihil esse potest, immo, sine quo nihil est omnino magnum. Hunc unum amemus, quo nihil esse melius potest, immo extra quem nihil est omnino bonum. Hunc imitemur, qui solus est verum & absolutum pietatis exemplar, extra quem quis-*

quisquis sapit, desipit. Huic uni inhæreamus, hunc unum amplectamur, hoc uno fruamur, in quo est vera pax, gaudium, tranquillitas, voluptas, vita, immortalitas. Quid multis? summa bonorum est omnium. Extra hunc nihil suspiciamus, nihil amemus, nihil appetamus, huic uni placere studeamus. Meminerimus nos sub illius oculis, & illius Angelis testibus, quidquid agimus, agere. Zelotypus est, nec ullas mundi sordes patitur. Quare puram & Angelicam in illo vivamus vitam, ille sit nobis in corde, in ore, in omni vita. Hunc penitus sapiamus, hunc loquamur, hunc moribus exprimamus. In illo negotium, otium, gaudium, solatium, spem, præsidium omne collocemus. Hic a vigilantium animis numquam discedat, hic dormientibus occurset. Hunc & littera nostra, & lusus etiam sapiant, per hunc & in hoc crescamus, donec occurramus in virum perfectum, & gnaviter obita militia, perpetuum cum illo triumphum agamus in cælis. DIXI.

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS

SACRIS VIRGINIBUS, JUXTA *DIVI FRANCISCI INSTITUTUM* CHRISTO MILITANTIBUS PROPE CANTABRIGIAM,

S. D.

BEne nos hortatur Dominus, dilectæ in Christo Virgines, ut recondamus nobis thesaurum in cœlis, ubi neque tinea corrumpit, neque fur furatur. Xenium, quod vestra pietas misit, intercipi potuit, sed vestram caritatem, vestras sanctissimas preces, quibus me quotidie Sponso vestro commendare dignamini, homo quamlibet furax intervertere non potuit. Demus igitur operam, ut hoc opum genere ditescamus, quarum elargitione non pauperior, sed locupletior fit, qui communicat egenti, nec fraudari potest is in quem fit elargitio. Minima tam gratis, tam alacribus animis accipere, quid aliud est, quam ambire majus beneficium? Itaque quoniam intellexi vobis Epistolam illam, quam sic ex tempore, efflagitante *Thoma Grejo*, cui negare nihil possum, effudi verius quam scripsi, tantopere gratam fuisse, visum est una cum Epistola mittere flosculum, ex Esaiæ semper vernantibus hortis decerptum, qui vestros animos sacri Spiritus fragrantia simul & recreet, & corroboret. Etenim si flos terrenus admotus naribus non solum exhilarat, verum etiam vires cordis confirmat, quanto magis hujusmodi flores, quos aura divini Spiritus genuit aluitque, animis & hilaritatem & robur addent spirituale, si animis admoveantur. Quis enim est cui non obrepat mœror ac tædium quoddam intuenti mala, quibus hisce temporibus undique plena sunt omnia? Quis tam confirmatus spiritu, cujus animum in tantis opinionum dissidiis non perstringat aliqua tentatio? En igitur vobis Esaiæ flosculus, qui pro tædio det alacritatem, & animum fidei robore confirmet fulciatque: *In silentio*, inquit, *& spe erit fortitudo vestra.* (*Esa. 30*) Quis hæc dicit? Non Esaias, sed Sanctus Israel, hoc est, æterna veritas, quæ nec falli potest nec fallere. Quoties adversa nobis immittit Dominus, qui flagellat omnem filium quem recipit, meminerimus esse Patrem qui nostræ consulit saluti, non ignarus quid expediat nobis, ne obmurmuremus, sed taciti patienterque feramus manum emendantis, licet naturæ sensui molestam: hoc est silentium quod per Prophetam exigit Dominus: feramus autem non solum absque murmure, verum etiam alacres, nimirum, spe mox secuturæ sanitatis. Quod affligit leve est ac momentaneum, quod delectat æternum & inæstimabile. Caritas fidei ministra est (*per hanc enim*, ut ait Paulus, *operatur*) (*Gal. 5.*) utriusque filia spes est. Ut enim demus fidem a caritate sejungi posse, certe spes, de qua loquimur, non nisi ex fide & caritate nascitur. Proinde si filii sumus potius quam servi, Patri fidamus; Patrem amemus oportet, & si nostram salutem illi cordi esse credimus, non ignari quam immensa sit illius misericordia in omnes qui diligunt ipsum, in mediis etiam molestiis multam alacritatem nostro spiritui præbebit exspectatio Divinæ consolationis, quæ non patitur nos tentari supra quam possimus, sed facit cum tentatione proventum, ut valeamus sustinere, sæpe miscens tristia lætis, semper addens unctionem Spiritus, quæ tristia quoque vel leniat vel exhilaret. Sunt autem quædam incommoda quorum finem in hac vita non exspectamus, qualis est senectus, *morbus*, ut ajunt Medici, *immedicabilis*, & alii morbi nonnulli arte medicorum superiores. Et in his silentium ac spes est fortitudo nostra. Nam & *levius fit patientia, quidquid corrigere est nefas*, ut ait ille, & *nequaquam condigna sunt afflictiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ mox revelabitur in nobis.* (*Rom. 8.*) Cur enim dicam mox, quum hæc vita omnis vix temporis momentum ac punctum sit ad æternitatem? Quod si spes humana tantam habet vim, ut vere meritoque quidam Ethnicus Poeta de illa scripserit:

Spes bona dat vires, animum quoque spes bona firmat;
Vivere spe vidi, qui moriturus erat;

quid non efficiet illa spes quam in nobis gignit Spiritus Christi? Spes humana sæpenumero fallit, *spes autem hæc non confundit*, ut scribit beatus Paulus. Cæterum, *confundendi* verbum, quo usus est Apostolus Græce scribens, non est *perturbationis*, sed *pudoris* potius & *probri*. Siquidem iis qui præsidiis hominum freti, magna de se jactarunt, si res præter spem evenerit, propemodum acerbior est exprobratio quam ipsa calamitas, pudore malum conduplicante. Verum quisquis totam fiduciam suam collocavit in Domino, certam habet spem, nec periculum ullum est, ne frustratus exspectatione sua pudefiat. Etsi nonnumquam pii videntur hic ad tempus pudefieri, certe non pudefiunt in æternum. Opprobria opprobrantium ceciderunt super Dominum in cruce pendentem, audivit voces omni felle amariores: *Speravit in Deo, liberet eum nunc, si vult eum.* Hæc audivit caput, audiunt similes voces & illius membra. Sed quemadmodum afflictionis exemplum habent a capite, ita habent & spei fiduciam. Numquid ille ad impias voces respondit? Nihil invenies, sed in silentio & spe posuit fortitudinem suam, tranquillo animo dicens Patri: *In te Domine speravi, non confundar in æternum.*

Ubi vident homines, pios morbis, bellis, damnis, exsiliis, cruciatibus, & mortibus affligi, vox est impiorum: *Ubi est Deus eorum?* Quæ, utinam interdum non audiatur & inter Christianos! Sed gravius est quoties hæ voces perstrepunt intra præcordia nostra, nonnumquam & ad blasphemiam usque prorumpentes, quum animus dolore tædioque victus, Deum vocat immitem, injustum, negligentem rerum humanarum, benigniorem erga malos quam erga bonos, quod illis fere res magis secundæ sint, quam iis qui pietatem sequuntur: non intelligentes quod Dominus noster,

per cruciatus & ignominiam transit ad gloriam, & obliti quod Paulus scripsit ad Timotheum: *Omnes qui volunt pie vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur in hoc seculo.* Si nihil adjecisset, tædere poterat afflictionis perpetuæ, nunc spem mox finiendi cruciatus & secuturæ felicitatis ostendit dicens: *in hoc seculo.* Quin & Hebræus ille sapiens hoc præceptum inter pietatis rudimenta ponit: *Fili, accedens ad servitutem Dei, sta in justitia & in timore, & præpara animam tuam ad tentationem.* Vide ut Scripturæ divinæ sibi consentiunt in sententiis, licet verbis ac figuris varient. Idem dicit Sirach quod Petrus, Paulus & Esaias. Quod hic vocat *silentium*, ille dicit, *stare in justitia & timore.* Quod ille *spem*, hic *tentationis* verbo significavit. Qui stat non turbatur, non dejicitur animo. Qui stat in justitia, agnoscit suam injustitiam ac Dei flagellantis justitiam adorat. Qui stat in timore, non obmurmurat ei, qui potest & animam & corpus mittere in Gehennam. Rursus, qui præparat animam, non exanimatur, velut insperatis malorum procellis; sed boni consulit, quidquid Deo visum fuerit immittere. Quod aliis verbis præcipit Petrus Apostolus: *Carissimi, nolite peregrinari in fervore, qui ad tentationem vobis fit, quasi novi aliquid vobis contingat, sed communicantes Christi passionibus gaudete, ut in revelatione gloriæ ejus gaudeatis exsultantes.* Jam qui intelligit afflictionem esse tentationem, hoc est, explorationem divinam, exspectat probationem, quæ spem habet comitem, omnis molestiæ lenitricem, quemadmodum Romanis scribit Apostolus: *Sed & gloriamur in tribulationibus, scientes, quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit, quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum Sanctum qui datus est nobis.* Non satis erat Divinæ benignitati, gaudiis æternis pensare temporarios ac momentaneos cruciatus, in mediis etiam afflictionibus dat suis pignus arcani Spiritus, tam efficax, ut non solum non deficiant in malis, verum etiam glorientur & exsultent. Itaque piorum spes, etiamsi videatur eos pudefacere apud homines, revera non pudefacit, dum intra se sentiunt testimonium Spiritus testificantis humano spiritui quod sint filii Dei, gaudentque se manu clementissimi Patris, ad hæreditatem vitæ cœlestis explorari fingique. Sic enim prosequitur ille Sapiens: *Quoniam igne probatur aurum & argentum, homines vero receptibiles in camino humiliationis. Crede Deo & recuperabit te, & dirige viam tuam & spera in illum.* Qui credit se Deo, silet. Silentem ille sic flagellat, ut emendet: sic prosternit, ut erigat: sic necat, ut vivificet. Tu sine medicum suo more operari, tantum relinque peccata, & ira Dei vertetur in misericordiam. Frustra speras Dei misericordiam, si persistis in his quæ provocant iram Dei.

Eccles. 2.

Narrant humanæ litteræ, quemdam negotiatorem ubi conflatis facultatibus proficisceretur in longinquas regiones, ut multo ditatus lucro rediret in patriam, posteaquam naufragio periissent omnia, dixisse: *Age, Fortuna, sentio quid velis, ad Philosophiam me vocas, venio quo vocas.* Huic jactura rerum cessit in maximum lucrum, siquidem ex avaro mercatore, factus est insignis Philosophus, ditior contemtu pecuniarum, quam possessione. Saltem hujus exemplum nos imitemur, quoties nobis accidit vel publica vel privata calamitas, ne consternemur animo, ne murmuremus adversus manum omnipotentis, quemadmodum fecerunt Hebræi, qui a serpentibus perierunt; sed quod Ethnicus ille dixit Fortunæ, nos dicamus Deo, rerum humanarum unico gubernatori: Age, clementissime Pater, sentio manum tuam, invitantem ad pœnitentiam, en, ad te venio, me totum tibi trado, finge ac refinge pro tua sancta voluntate filium tuum hactenus male dicto audientem. Nunc hominum vulgus, si quid immittitur adversitatis, non cogitat hoc immitti a Deo, sed alii Sideribus, alii Naturæ humanæ, alii hisatque illis hominibus, aut etiam Occasionibus irascuntur, & ulcisci student, haud multo sapientiores canibus, qui lapidem mordent ab homine jactum, ipso relicto homine. Tempestas perdidit fruges, merces periere naufragio, cœlum pestilens afflavit corpori morbum, miles incendit horrea, Sycophanta facessit negotium, obstrepit maledica lingua. Quid male precaris cœlo & mari? Quid ultionem paras in hominem? Istud est mordere lapidem. Primum illud cogita hæc a Deo immitti, nec multum referre per quos immittat, utitur enim ille & elementis & improbis hominibus ad ultionem. Mox circumspice te ipsum, nuncubi tuis sceleribus iram Dei provocaris, & si deprehenderis, quis autem non deprehendat, primum ultionem a te ipso sumito, correctis moribus, & ad Deum conversus, qui misit lapidem. Sin minus, tamen cogita, tentat me Deus, an vere diligam ipsum, orabo ut in me augeat caritatem. Ab hoc animo quantum nunc absumus plerique? Quot annis jam omni malorum genere affligimur? Decem plagis afflicti sunt Ægyptii, & ad singulas cœperunt resipiscere. Nos tot jam annis tanto pluribus atterimur, nec agnoscimus Domini manum, nec quisquam ad vitæ correctionem confugit, sed in alios alii culpam rejicimus, sibi quisque blanditur, molimur vindictas, quasi quidquam possint homines adversus Divinam potentiam. Quod enim mali genus est quod non premit nos? Aut quæ pars est orbis ab horum malorum immunis contagio? Ubi terrarum non furit Mars, quum Martem dico, non unum aliquod malum dico, sed malorum omnium Oceanum. Ubi non pestilentia? ubi non rerum caritas & fames? ubi non expilationes? ubi non latrocinia? Nec alicubi desunt inundationes. Quam acres & implacabiles Principum iræ, quantum calamitatum invexerunt rebus humanis, quantoque graviora minitantur? Quamquam hæc levia sunt, si conferantur ad Ecclesiæ dissidia. Quot Sectis discerpimur, & subinde suppullulant novæ? Quos jungit sanguinis propinquitas, quos eadem domus, quos idem lectus copulat, distrahit opinionum dissensio. Inter has plagas quotumquemque videmus, qui cogitet de corrigenda vita, qui confugiat ad Domini misericordiam? Suam quisque vicem ulciscitur. Sua quisque commoda tueri conatur, nec aliud quam conduplicamus nobis mala, & aggravamus Domini manum. Mittimus legationes in Ægyptum, oneramus camelos opibus, confugimus ad veloces, & irritis tumultibus miscemus omnia. Nec audimus Sanctum Israel clamantem nobis: *Si revertamini & quiescatis salvi eritis. In silentio & spe erit fortitudo vestra.* Quid est *reverti*? relinquere mores & affectus pugnantes adversus Deum. Quid est *quiescere*? Est abdicatis cupiditatibus carnis, nos submittere voluntati Divinæ. Ita demum felix illud ac verum sabbatum erit in animis nostris, si nostris affectibus consopitis & requietis, Dominus in nobis, quæ vult, operetur. Quid primum curant Medici? Exhauriunt corpus noxiis humoribus, cætera permittunt naturæ. Abjiciamus & nos scelera nostra, Dominus, in cujus manu sunt corda Regum, illico flectet ea ad studium pacis & concordiæ, tollet e medio locustas militum omnia depopulantium, & ranas opinionum, auferet tenebras nostras, ac veritas illucescet cordibus nostris. Audimus vocem Domini cunctos ad vitæ correctionem provocantis, ne auribus obturatis obduremus & corda nostra, dicentes cum impiis apud Esaiam: *Nequaquam, sed ad equos fugiemus & super veloces adscendemus*: Ne rursus illud ingerat nobis: *Ideo fugietis, ideo velociores erunt qui vos persequentur.* Fortasse talibus verbis nemo reclamat nunc Domino, sed factis pene reclamamus omnes.

Esaia 30.

Hæc publica tempestas vos levius perturbat, ô beatæ Virgines, quæ seculo mortuæ jam in terris cœlestem quodammodo vitam agitis, & abditæ cum Sponso Christo delitiamini, cui quo propiores estis, hoc magis decet vos Ecclesiæ tranquillitatem piis votis sacrisque precibus illi commendare, levantes non modo puras manus juxta Paulum, sed multo magis pura corda ad Dominum, veluti columbæ in foraminibus petræ & in cavernis maceriarum, gratissimo gemitu semper obmurmurantes Sponso. Petra autem Christus est, quæ

quæ multas habet latebras, in quibus piorum animæ tuto latitent, ab hujus mundi tumultu. Ubi dulci temperie refrigerantur ab æstu carnalium desideriorum, quæ militant adversus spiritum. In his foraminibus hoc tutius ac felicius delitescitis, quo minus instructæ estis præsidiis humanis, quemadmodum columbæ, nec rostro, nec unguibus, nec vi, nec dolis armatæ sunt adversus injuriam aliarum avium, tantum fuga latebrisque tutæ sunt, neque norunt ulli cæterorum animantium moliri vim aut injuriam. Grata simplicitas relucet in oculis, quam & Sponsus adamat in Canticis, & Euangelicæ litteræ nobis commendant. Nec obstrepunt molesto garritu quemadmodum aliæ permultæ, tantum amabili murmure solitudinem suam solantur. Ad hanc imaginem, ô beatissimæ Virgines, & vos in Christi cavernis latitatis, in silentio & spe collocantes fortitudinem vestram. Est murmur impium quod odit Dominus. Est & tacitum gratumque murmur, quo non desinunt gemere mentes afflatæ Spiritu Christi, donec evacuetur quod ex parte est, veniatque quod perfectum est. Talia sunt columbina murmura. Est & perniciosum silentium, quo vetus proverbium dicit perisse Amyclas. Est silentium impium, quod nescit fateri commissa, quod premit gloriam Deo debitam. Nimirum, hoc erat mutum Dæmonium, quod solus Jesus potest ejicere. Est & gratum tranquillumque silentium, quod cum spe junctum, reddit invictum animum adversus omnium malorum incursus. Hic silent affectus carnis, sed audiuntur gemitus spiritus. Sic ingemiscebat Paulus quum diceret, *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Sic David quum diceret: *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum, concupiscit & deficit anima mea in atria Domini. Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, sic desiderat anima mea ad te, Deus.* Habent vulpes latebras suas, habent volucres cœli nidos, in quibus conquiescunt, Columbæ quietem nesciunt, nisi in foraminibus petræ & cavernis maceriæ. Ideo perforatus est in cruce tot vulneribus, ut illic piis mentibus, quæ mundi præsidiis omnibus renunciassent, quietum ac tutum esset suffugium. Idem dictus est lapis angularis, connectens utrumque parietem. In hujus cavernis dulciter ac feliciter latitate, Virgines, donec audieritis vocem Sponsi ad æternam felicitatem evocantis: *Surge, propera, amica mea, speciosa mea, & veni, columba mea in foraminibus petræ, & in cavernis maceriæ, ostende mihi* A *faciem tuam.* In his cavernis latitavit instituti vestri parens *Franciscus*, humillimus apud mundum, apud Deum maximus. In his latitavit sanctissima virgo *Clara*, vestri sodalitii Dux & Patrona, quæ nullis hujus mundi præsidiis, nullis humanis freta viribus, sed silentio & spe fortis, calcavit mundum, prostravit Satanam, vicit carnem, & post temporarios gemitus, meruit vitæ cœlestis coronam, regnans cum Sponso, quem spretis omnibus Satanæ pompis & illecebris unum adamavit. Hujus vestigiis ingredientes perseverate, virgines, ac semper ad meliora proficite, ut quemadmodum nunc estis sociæ certaminis, ita sitis & gloriæ, B quæ mox revelabitur in vobis. Ne vos terreat ætas tenera, sexus fragilis, corpusculi imbecillitas, Satanæ potestas mille dolis armata, petra in qua latitatis fortior est omnibus, comminuetur quisquis in hanc impegerit, tutus erit, quisquis constanter inhæserit. Quo quis magis fidit suis viribus, hoc est imbecillior: at qui sibi diffidit totus, qui nullum aliud spectat præsidium quam Christum, is omnia potest cum Paulo, non in se, sed in eo, qui elegit infirma mundi ut confunderet fortia, elegit stulta hujus mundi, ut pudefaceret sapientes, elegit ignobilia & ea quæ non sunt, ut ea quæ videntur esse magni momenti derideret. Jam, C etiamsi quæ sunt inter vos quæ juxta carnem gloriari possunt, quemadmodum potuit Paulus, non expedit tamen gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, qui quum omnem mundi gloriam usque ad crucem contempserit, quem postea non pudeat in hoc mundo gloriari? Paulus in tertium cœlum raptus, non audet gloriari, nisi in infirmitatibus suis, & nos homunculi gloriabimur in viribus nostris? Ille imbecillitate sua potens est. Non est igitur quod metuas, pusille grex, confide, quoniam qui vos tuendas suscepit, vicit mundum. Te vero, religiosissima Domina, quæ virgineæ D sodalitatis curam agis, nihil arbitror necesse ut horter, admoneamque tui officii, gratulari magis liberet, nisi vel parum id tutum esset humanæ fragilitati, vel parum gratum tuæ singulari modestiæ. Tantum oro, ut quod facitis, pergatis nostri in vestris ad Dominum precibus meminisse, nominatim autem *Greji* sororibus ex me salutem dices. Dominus vos omnes servet incolumes. Simul orabit vestra caritas pro interceptore, ut ex milvio vel harpya potius fiat columbus, desinatque tandem cretissans involare quidlibet, ne provocet in se manum Christi, & nomen illi vertatur.

FINIS.

INCLYTÆ ANGLORUM REGINÆ

D. CATHARINÆ,

MATRONARUM DECORI,

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS

S. D.

JAM plus quam biennium est, Regina Clarissima, quod Clarissimo GUILHELMO MONTIJOVIO, *aulæ tuæ Præfecto, recepi me nonnihil conscripturum de Institutione Christiani matrimonii. Quamquam autem mihi perpetua fuit usque voluntas præstandi quod spoponderam, tamen toties tot negotiis, molestiis, ac morbis, ab hoc negotio vel submotus sum, vel avocatus, ut cœperim vereri, ne fidem meam hic requireret, quam sero quidem libera, cæterum, an in totum liberem, nescio. Nam qui justo numero, sed iniquo pondere nec satis proba materia resolvunt æs alienum, a commodis creditoribus dimittuntur, cum difficilibus habent litem. Idem mihi metuo, nisi quod res est cum æquissimis ac facillimis creditoribus. Ad hoc ut vivat spiretque, deinde ut sibi constet quod scribis, plurimum habet momenti calor & impetus animi, si liceat illam persequi. Nunc mihi numquam contigit totum biduum in argumento suscepto perseverare. Unde mirabor ipse, si non offendet passim frigens & abruptus sermo. Quod si ego in depingendo matrimonio non satis probum artificem præstiti, tamen ex tuis sanctissimis moribus absolutum exemplar petere licebit, vel sanctissimi vel felicissimi conjugii. Absit adulationis suspicio. Non tua bona, sed dona Dei in te*

tum miramur tum prædicamus. ELISABETHÆ Hispaniarum quondam Reginæ, Matris tuæ virtutes Heroicæ pridem Orbe toto celebrabantur, cujus integerrimi mores vere bonus odor erat Dei in omni loco. Tuæ dotes nobis propius cognitæ sunt, ex quibus & illius virtutes æstimamus, non aliter quam ex tabula pictoris artem agnoscimus. Nec minus absolutum opus in MARIA Filia tua exspectamus. Quid enim non exspectemus a Puella sanctissimis prognata Parentibus, & sub tali Matre educata? Dominus hanc felicitatem orbi Christiano ut perpetuam esse velit, precor. Bene vale. Datum Basileæ. Anno M D XXVI. *Id. Julii.*

CHRISTIANI MATRIMONII INSTITUTIO, *PER* DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM.

Fontes bonorum ac malorum.

A Q UUM nulla vitæ nostræ portio sit quæ non curam haud vulgarem desideret, tamen præcipua sollicitudo debetur iis, quæ non solum suam quamdam adferunt vel utilitatem, vel perniciem, verum etiam seminaria sunt unde pullulat omnium affectuum, opinionum & actionum vel sanitas vel pestis. Proinde vigilans agricola, quamquam nulla in parte sibi dormitandum putat, tamen arborum radicibus ante omnia prospicit, nimirum, intelligens, hinc proficisci totius arboris incolumitatem. B Et Ædiles, quibus hujusmodi provincia delegata est, canales quidem non negligunt, sed ipsis fontibus primam impertiunt curam, quod his vitiatis, plurimum incommoditatis ad universam rem publicam perveniat. *Allegoria fontium, quos foderunt Patriarchæ.* Proinde sancti Patriarchæ, quorum omnis vita, nobis vivendi formam depingit, quocumque terrarum demigrabant, summo studio parabant sibi fontes aqua salubri scatentes, pro his belligerabantur, hos obturatos refodiebant, quos & posteritas ut rem sacram a majoribus traditam venerabatur. Ac mihi quidem præcipua radix, præcipuusque fons, unde maxima pars vel felicitatis vel infelicitatis scatet in vita mortalium videtur esse conjugium. *Conjugium fons.* C Huic ineundo, colendo, peragendoque si justa cura impenderetur, profecto longe melius ageretur cum rebus humanis quam nunc agitur. Et tamen haud scio quo pacto fit, ut vix ulla vitæ functio neglectior sit apud Christianos, quam hæc. *Nativitas & educatio.* Magni refert quomodo quis nascatur, sed multo maxime, quibus rationibus & exemplis a teneris formemur & instituamur. Atque hos duos vitæ fontes complectitur matrimonium, gignendi & educandi. *Respublica.* Quid quod hinc rerum publicarum etiam felicitas pendet, nisi forte nihil interesse putamus, quibus majoribus prognatus, quibus opinionibus imbutus, quibus exemplis formatus domi sit, qui capessit Rempu- D blicam, aut nisi credimus eum sancte tractaturum rem aliorum, qui suæ domi nequiter atque turpiter vivere consueverit. *Philosophi de matrimonio.* Proinde veteres illi Philosophi, qui naturam ducem secuti, recte vivendi ceu leges quasdam tradiderunt, nulla de re sanctius religiosiusve conscripserunt, quam de conjugio, quum alii complures, tum præcipue, quorum sane monumenta nobis exstant, Aristoteles, Xenophon, & Plutarchus. *Leges civiles.* Quin etiam ii, qui legibus proditis vitæ mortalium consulere studuerunt, præcipuam curam habuerunt matrimonii, multa præscribentes, quæ ad firmitatem sanctitatemque conjugiorum, & ad liberos sicut oportet habendos educandosque pertinent. E Hinc tot leges de sponsalibus, de divortiis & adulteriis, de jure parentum in liberos, de officio liberorum erga parentes. *Christiani.* Apud Christianos videtur minor habita matrimonii ratio, quam par erat. Id quamob rem acciderit, non satis liquet. Equidem præter alia suspicor & illud in caussa fuisse, quod priscos illos admirabilis quidam ardor habebat cælibatus ac perpetuæ integritatis. Itaque complures exstiterunt, qui pro viribus extulerunt laudes virginitatis, qui virginibus & viduis pie sancteque vivendi præcepta tradiderunt, erga conjugatos non fuit eadem sollicitudo. Sed bene habet, quod ipse Dominus JESUS, haud gravatus est conjugatis non solum honorem habere multis modis, verum etiam vivendi formam præscribere, quod idem non indiligenter fecit Petrus Apostolorum Princeps, sed hoc diligentius Paulus præcipuus Ecclesiæ Doctor. Hos igitur potissimum imitati, conabimur & nos aliquid adferre pro nostra virili, quod Conjugii Sacramento copulatos vel excitet vel formet, in hoc ut sanctissimæ professioni, quam a Christo traditam & honestatam susceperunt, respondeant.

Non erat quidem alienum ab hoc argumento matrimonii laudes verbis attollere. Religiosius enim in eo versatur, qui didicit meminitque, quanta sit dignitas sanctitasque conjugii: verum quoniam id alias a nobis factum est satis, ut mihi cum plerisque videtur, plus satis ut quibusdam iniquioribus, nunc tantum ea tradentur quæ pertinent primum ad ineundum auspicandumque matrimonium, deinde ad confirmandum transigendumque feliciter, post hæc quæ ad sobolem educandam faciunt. *Divisio.* Nam hic est præcipuus conjugii fructus. Igitur natura (ut ab hujus elementis sumamus exordium, quamquam & naturæ Conditor Moderatorque Deus est cujus omnium præcipua providentia fuit, ut quod conditum esset, haberet addita præsidia, quibus suam incolumitatem tueretur) nullum firmius præsidium judicavit, quam hominum mutuam inter ipsos caritatem ac benevolentiam. *Prima naturæ Caritas ex cognatione.* Quosdam igitur necessariis vinculis copulavit, ut eam conjunctionem homini nec accersere sibi fuerit in manu, nec excutere si velit. Quam tenacibus necessitudinis vinculis pietas adstringit parentes liberis, ac liberos parentibus, cujus admiranda vestigia licet & in brutis animantibus intueri, denique in feris etiam & immanibus. Quam arcto caritatis fœdere fratres ac sorores consociavit. Atque hæc naturæ vis adeo penitus insita est cunctarum gentium sensibus, ut publica nominum usurpatio in observantiæ, caritatis & concordiæ significationem abierit. Siquidem vulgo *Patrem* appellant cui reverentiam debent & observantiam, *Filium* quem unice carum habent, *Fratrem* quicum eximie convenit. Atque hæc benevolentia quaquaversum longe lateque spargit ramos, agitque radices, superne recta serie ad avos, proavos, abavos, atavos, tritavos: inferne ad nepotes, pronepotes, abnepotes, trinepotes: a dextera lævaque ad fratres, sorores, patrueles, consobrinos, cæterosque quibus desunt propria vocabula. Jam si per obliquas adscendas lineas, occurrunt patrui, avunculi, amitæ, materteræ, patrui & avunculi magni, propatrui, proavunculi, proamitæ & promaterteræ, cæterique quibus non sunt peculiares voces inditæ. Sin ad eumdem descendas modum, occurrit turba nepotum ex fratribus ac sororibus, & ex iisdem nepotes ac pronepotes. Quin & in adscensu stirpis sese latius usque fundunt caritatis cognomina. Dyas enim quæ est in parentibus, duplicatur in avis & aviis, fit ogdoas in proavis & proaviis, quæ & ipsa rursus duplicatur in abavis & abaviis, atque ita deinceps in cæteris. Si deorsum spectes, occurrunt filiorum ac filiarum, nepotum ex his ac pronepotum examina, quemadmodum

&

& in ramis cæteris, donec longo progressu paulatim evanescat cognationis affectus. Verum hic rursum instaurandæ benevolentiæ succurrit affinitas, veluti renovans naturæ necessarias copulas. Est enim hæc conjunctio ceu media inter eas quas natura nobis inscientibus aut nolentibus adjungit, & eas quas nobis volentibus judicioque adsciscimus. Nam & filia nupta parat tibi filium, & soror elocata parat tibi fratrem. Quin & officia nescientibus exhibita, succedunt in pietatis vocabula. Nam veluti mater est, quæ vagienti mammam dedit, & nutritius ætatis teneræ patris amatur vice. Similiter qui pueritiam honestis disciplinis expolierunt, ut parentis affectum obtinent in discipulos, ita vicissim ab illis observantur parentum loco. Jam adoptio cognationem imaginatione instaurans sæpe firmior est vera sanguinis propinquitate. Reperit autem Ecclesiastica pietas, quo latius etiam propagaret inter Christianos mutuæ benevolentiæ causas, cognationis religionem innovans, inter Baptistas, Susceptores, sive Catechistas, & eos qui sacro lavacro regenerantur in Christo. Verum haud scio, an hæc omnia fœdera superet, animorum conjunctio quæ sola voluntatum propensione judicioque coiit. Apud priscos enim, quum adhuc integritatis vestigia residerent in moribus hominum, vix ullum affinitatis aut propinquitatis nomen sanctius erat, quam amicitiæ, quod hospites etiam ac bene meritos complectitur. Non hic remorabor lectorem commemorandis amicitiæ legibus, aut exaggerandis insignium amicorum exemplis, quæ clarissimorum hominum litteris celebrata nemini possunt esse obscura. Verum inter omnia vel naturæ, vel judicii, vel utriusque fœdera nullum vel arctius, vel sanctius conjugio, quod absolutissimam fortunarum omnium communionem eamque perpetuam sic inducit, & corpori corpus, animum animo, sic connectit, jungit & coagmentat, ut e duobus hominibus videatur unum reddere. Pythagoras amicitiam definivit *unam animam*, hic plus est, nimirum, *unum etiam corpus*. Præcipua conjugii pars est animorum conjunctio. Proinde qui corpora jungunt animis dissidentes, in stupro vivunt verius quam in matrimonio.

Affinitas.

Caritas ex officiis.

Adoptio.

Cognatio spiritualis.

Caritas ex inductione animi.

Hospitium.

Arctissima societas e conjugio.

Definitio matrimonii.

Est enim proprie matrimonium *legitima perpetuaque viri ac mulieris, studio gignendæ sobolis, inita conjunctio, vitæ ac fortunarum omnium individuam societatem adducens.* Manebit interim Jureconsultis illabefacta sua definitio. Definivimus enim ad commoditatem negotii quod instituimus, ad quod convenit exemplum omnibus numeris suis absolutum. Hanc enim formam proposuisse non in hoc tantum profuerit, ut ostendamus, quidquid in ulla societate firmum sanctumque est, id multo uberius firmiusque esse in conjugio, verum etiam ad alia permulta, quæ in hac incident disputatione. Eoque depinximus germani verique conjugii simulacrum, quo scopus sit evidentior, ad quem destinanda sit omnis intentio ducentis ac nubentis. Nam huic sermoni non admiscemus unicum illud & singulare conjugium Virginis Matris, quod omni prorsus exemplo caret, semperque carebit. Nos vulgaris matrimonii causam tractamus. Et si tempestivum videtur, huc aliquid e Dialecticorum scholis adducere, quum audis *legitimam conjunctionem*, genus habes nominis definiti. Nam & fœdus & contractus legitimæ societates sunt, quum absint ab appellatione matrimonii: quum audis *studio gignendæ prolis*, habes differentiam. Nam ea matrimonii rationem discernit, a cæteris quamlibet legitimis conjunctionibus. Porro, quod adjicitur, *vitæ ac fortunarum omnium individuam societatem adducens*, fit sane proprii loco. Solet autem natura rei, secundum quatuor causas expendi: proinde si requiris materiam, audis *viri & fœminæ*, simulque admoneris, conjugia quæ coeunt inter impuberes, aut effœtos, non proprie dici conjugia juxta exactam hujus vocabuli rationem, quod in illo nondum sit vir ac fœmina, in hoc jam esse desierint. Si causam efficientem scire cupis, audis, *legitima conjunctio.* Lex enim auctor est veri matrimonii, sed hujus legis auctor est Deus, qui primus junxit marem ac fœminam, moxque conjugii leges præscripsit, dicens: *Et erunt duo in carnem unam.* Et, *Propter hoc relinquet homo patrem ac matrem, & adhærebit uxori suæ.* Item, *Crescite & multiplicamini & replete terram.* Itaque matrimonia quæ non coeunt legitime, hoc est, auctore & auspice Deo, non cadunt in hanc germanam appellationem matrimonii, licet Ecclesiæ indulgentia quædam conjugii genera, haud quaquam γνήσια, patitur venire in hujus vocabuli consortium. Formalem causam accipe, dum audis *conjunctionem & societatem vitæ.* Non enim est matrimonium, nisi connubialis animorum consensus intervenerit. Unde excluduntur ab hac formula, stupri societas, & coacta matrimonia. Finis autem est *propagatio sobolis*, unde nec inter effœtos senio, nec inter eos qui deploratæ sunt sterilitatis, verum coit matrimonium, juxta propriam & exactam, quam hos proposuimus, matrimonii rationem, tametsi quasdam matrimoniorum species secundæ tertiæque classis non rejicit Ecclesia, de quibus nonnihil attingemus suo loco, si forsitan inciderit opportunitas. Nunc illud tantum agebatur, ut perspicuum esset, quidquid in ullo Societatis genere firmitatis esset, id omne in uno matrimonio conjunctum esse.

Matrimonia quædam tolerat Ecclesia.

Coacta non sunt matrimonia.

Sunt autem tria præcipue, quæ societates hominum firmas reddunt & indissolubiles, Natura, Lex, & Religio. Naturæ vocabulo continentur non solum parentum ac liberorum, fratrum, affinium & cognatorum inter ipsos fœdera, verum etiam omnis honesta conjunctio, quam omnibus insita ratio jubet servari, nefariam esse commonstrans ejus violationem. Nulla Lex hominum punit amicum perfidum, aut ingratum, sed quis non exsecratur proditorem amicitiæ, & ingratum erga bene meritos? Hoc malum ideo non punit Lex Civilis, quia nulla par flagitio pœna potuit excogitari, & publicam exsecrationem abunde magnum supplicium esse duxit. Eoque turpius est amicitiam rescindere, quam contractus legitimos, quod hæc sine tabulis, sine testibus, sine pignoribus, sola fide, liberaque animorum benevolentia coit. Nec ullis instrumentis quisquam arctius obligari potest, quam qui gratuita benignitate adstringitur, ita sponte credentis beneficium, ut sibi nec reposcendi, nec exprobrandi jus faciat reliquum, nimirum, fretus accipientis animo, de quo tanti sceleris suspicionem non sustinet in pectus recipere. Verum ubi propior animorum conjunctio, ubi certior fiducia, quam in matrimonio, quum uterque volens sese tradat in potestatem alterius, sibi quodammodo jus adimens sui corporis, adeo nihil suspicans de divortio, ut in nuptiis vel nominasse divortium, pessimi sit ominis? Quamquam enim apud Judæos & Ethnicos leges videntur indulsisse viris repudiandi potestatem, tamen sensus communis mortalium semper inter inauspicata posuit divortium, quemadmodum ingratitudinem & amicitiæ proditionem. Quin & hoc nomine superat omnem amicitiam quamvis arctam, conjugum copula, quod nihil vetat, quo minus multos amicos unus habeas: nec potest idem esse benevolentiæ vigor in multos distractæ, qui unius in unum collectæ, id quod fit in matrimonio. Apud Scythas indecorum habebatur, unum esse multis amicum, quam Græci vocant *polyphiliam*, nec Hesiodo placet πολυξενία, nihilo magis quam ἀξενία. *Polygynacia* vero quamquam Patriarchis quibusdam ac Regibus concessa legitur, certe nunc in totum sublata est. Accedit autem & efficax naturæ glutinum, quod sexus in sexum genuina propensio, penitus insitum gignendæ prolis desiderium, addit fœderi animorum. Et hactenus de naturæ firmitate. Jam Leges quibus modis caverunt, ne rescinderentur hominum societates? addiderunt stipulationes, testes, tabulas, obsides, pignora, pœnas. Quid horum non multo sanctius adhibetur matrimonio, germano veroque quod nunc tractamus? Interponitur auctoritas majorum, legitimis tabulis ac testibus fiunt sponsalia. Intercedit inter Sponsum & Sponsam stipulatio verbis conceptis. Olim juxta Romanorum leges, apud Censorem verbis conceptis edebatur solenne jusjurandum. Unde & Aulus Gellius

Societates firmas reddunt tria.

Natura.

Amicitia jus.

Divortium.

Lex.

lius narrat, cuidam a Censore dictam mulctam, quod interrogatus ex more: *Et tu habes uxorem ex animi tui sententia?* intempestivo joco responderit: *Equidem habeo, sed Hercle non ex animi tui sententia.* Id nunc agitur apud Sacrificum publice, privatim apud testes. De futuris nuptiis præmonetur populus, si quis quid forte novit quod in posterum dirimat conjunctos. Solenni pompa, spectatore populo, ducitur ac reducitur Sponsa, quo magis excludatur omnis causificatio quæ semel initam societatem queat labefactare. Quod autem pignus certius adstringat ullum fœdus quam liberi communes, qui ob hoc ipsum Latinis pignora vocantur? Porro pœna violati matrimonii triplex est. Prima, quam ego levissimam esse arbitror, est apud Judæos lapidatio, apud Romanos gladius. Secunda, mortalium publica detestatio. Tertia, supremi Numinis ultio, quam nemo nocens potest effugere. Sed de his fusius loquendi dabitur alias opportunior locus. Nunc quod instituimus, absolvetur. Summa contractuum firmitas petitur ex Religione, quæ fere constabat hisce rebus, jurejurando, devotione, obtestationibus, sacris, aliisque cæremoniis. Siquidem apud Ethnicos, tametsi superstitiosos Dæmonum cultores, magna tamem religione peragebantur nuptiæ. Habebant Jovem Gamelium, cui persuasum habebant esse curæ conjugii fœdera, per quem non essent impuniti qui ea violassent: habebant Pronubam Junonem, cujus auspiciis prosperarentur conjugia: habebant Venerem, a cujus munere fluere credebant fœcunditatem, qui nimirum fructus est matrimonii. His auspicibus ac veluti testibus inibatur conjugium, ac præter sponsaliorum conventa, præter jusjurandum, quod apud veteres sanctissimum habebatur, magno Christianorum hujus temporis pudore, præter exsecrationem violaturi, præter commissas dextras, fidei symbolum: præter junctum osculum, mutuæ caritatis indicium: præter stipulationem & datam arram adhibebatur & sacrificium: id peragebatur Junoni, Veneri, & Gratiis. Juno castum reddere putabatur, Venus fœcundum, Gratiæ benevolentiam mutuam interrumpi non sinebant. Atque illi quidem impiis symbolis piam doctrinam nobis commendabant. Quod impietate differimus ab illis, gratias agamus Divinæ misericordiæ, quæ nos per Filium Dei liberavit ab impio cultu Dæmonum.

Religio.

Dii Præsides crediti conjugiorum.

Cæterum, pudeat nos Christiani cognominis, si negligimus quod homines Ethnici tanto studio servandum tradiderunt: & si nos ad sancte colendum matrimonium non commovet vera Religio, quum illos huc adegerit vana Superstitio. Nos enim pro Jove Gamelio habemus Deum Patrem, qui in Paradiso dicavit conjugium, remunerator servantium ab ipso præscriptas matrimonii leges, ultor violantium. Habemus pro Junone, Dei Filium, qui sua præsentia miraculorumque primitiis conjugium consecravit. Habemus pro Gratiis, Spiritum Sanctum, qui sacramentum hoc sicut oportet accipientibus adspirat arcanum mutuæ caritatis affectum, ut jam non humana benevolentia juncti studeant voluptati corporis, sed cœlesti dono caritatis afflati, propius jungantur Religione mentium erga Deum, quam inter ipsos corporali convictu sociantur. Pro Venere, habemus sanctam Ecclesiam, cujus auctoritas decorat confirmatque legitime coita matrimonia. Denique, res veluti sacra, ut est, peragitur in loco sacro, adhibetur legitimus sacramenti Minister, proferuntur læti ominis preces, admovetur Euangelii codex, immolatur non hostia pecudis, sed Agni immaculati, qui sacratissimum hoc nobis reliquit numquam interrumpendi fœderis symbolum. Tantum veræ Religionis adhibetur consecrando matrimonio, & adhuc reperiuntur inter Christianos, qui non vereantur illud ceu rem profanam violare? Quoque sanctius esset nobis conjugium, habereturque juxta Pauli doctrinam *honorabile connubium in omnibus, & thorus immaculatus*, aliqua ex parte Deus plus habuit honoris matrimonio, quam virginitati, quamquam & hæc habet sua peculiaria decora, quibus ad Angelicam usque dignitatem adsurgit. Quid enim habet Ecclesia secundum Deum carius aut sacratius septem illis mysteriis, quæ Sponsus Christus Sponsæ suæ veluti pignora quædam redituri, & absentis interim sui, quod quidem ad corporis sensus attinet, pretiosissima mnemosyna reliquit? Inter hæc carissima pignora, inter hæc pretiosissima monilia, inter hæc sacra sui monumenta, matrimonium esse voluit. Nam hoc honoris virginitas sibi non potest vindicare. Quoque magis liqueat quam magnifica res significetur hoc nomine *Sacramenti*, sive ut Græci vocant *Mysterii*, sciendum est in conjugio legitimo, velut in cæteris fere Sacramentis, tria spectanda esse, imaginem, arram, & exemplum. Imaginem voco congruentiam signi, cum archetypo cui respondet similitudine: arram donum spiritualis gratiæ, quod velut ex pacto per administrationem Sacramenti infunditur: Exemplum quod in illa similitudine nobis commendatur imitandum. Quemadmodum autem statuis hoc plus exhibetur honoris, quo major est personæ majestas quam repræsentant, cujusmodi sunt Principum, Divorum, ac supremi Numinis imagines: ita Sacramentorum dignitas ex eo quod arcana significatione repræsentant, æstimatur. Quid autem significat nobis illa sensibilis viri fœminæque conjunctio? In primis summum illud & ipsis etiam Angelis adorandum mysterium, quo se Divina Natura ineffabili nexu sic junxit humanæ, ut in unam & eamdem hypostasim jungerentur Filius Dei, anima humana, & corpus humanum, ac cœlestia cum terrenis, æterna cum mortalibus, visibilia cum invisibilibus, infinita cum finitis, creata cum increatis, summa cum imis, indissolubili copula sociarentur. Quid hac societate divinius? In unam personam conveniunt tam dissimiles naturæ, citra substantiarum confusionem, sed tanta communione hypostaseos, ut unus & idem vere prædicetur Deus & homo, Filius Dei, Deus ex Deo, immortalis ex immortali, sine tempore natus, & in tempore homo natus ex homine, idem conditor omnium & conditus, mortuus & vivificator omnium quæ vivunt, suscitator mortuorum & morti traditus. Audis utrobique unitatem, hic ex Deo & homine unam hypostasim, illic audis hujus unitatis imaginem: *Et erunt duo in carnem unam.* Hic junguntur, non confunduntur naturæ, illic copulantur, non confunduntur sexus. In illa divina copula, naturis junctis non confusis, suus manet ordo, & quod potius est amplectitur id quod est infirmius, nimirum, humanam naturam Divina.

Heb. 13.

In conjugio tria.

In matrimonii fœdere viro sua manet auctoritas: quæ tamen infirmiorem sexum sic fovet atque amplectitur, ut æqua sit vitæ societas, non dominatus. Vir enim formæ & actus rationem habet, fœmina materiæ formam appetentis. O dyadem ineffabili ratione redactam ad henadem, in Deo & in homine, in marito & uxore: utriusque conjunctionis auctor Deus, conciliatrix caritas. Filius suscepit humanam naturam, sed opificium totius erat Divinitatis. Quid audis de matrimonio? *Quod Deus conjunxit, homo ne separet.* Si in persona Christi separari potest Deus ab homine, separetur in conjugio maritus ab uxore.

Ubi divortium incidit, ibi videtur numquam fuisse verum matrimonium. Si recte dixit ille, *Amicitia quæ desinere potuit, numquam vera fuit*, rectius dixeris: *Conjugium quod disjungi potuit, numquam verum conjugium fuit.* Facessat calumnia, verum appello matrimonium, non quod legibus ratum est, sed quod inter virtute pares veris affectibus conglutinatur. Quidquid autem animi dotibus copulatur, vix umquam rescinditur. Contulimus unam similitudinem, quatenus res hominum congruere possunt rebus Divinis. Habes ex duobus disparibus unum, habes copulam indisgregabilem, habes auctorem utriusque eumdem, habes caritatem utrobique conciliatricem. Quid enim pertraxit Filium hominis in nostræ naturæ consortium, nisi caritas ineffabilis? Et matrimonium quod non conciliat mutua benevolentia, non meretur nomen conjugii. Sed ubi fructus conjunctionis? Hoc ornatu Sponsus

Fructus

conjugii inter Christum & sponsam Ecclesiam

sus ille cœlestis trabea nostri corporis ornatus processit e thalamo suo, primum depulsurus rivalem, mox sibi vindicaturus sponsam suam Ecclesiam, quam liberavit morte sua, quam lavit ac purificavit sanguine suo, quam dotavit arcanis Spiritus sui dotibus. Quam vero numerosam ac felicem sobolem genuit & quotidie gignit e sua Sponsa Christus, infuso cœlesti semine sermonis Divini, quemadmodum scribit Jacobus Apostolus: *Voluntarie enim nos genuit verbo veritatis, ut simus initium aliquod ejus creaturæ.* Etenim si Paulus recte *1 Cor. 4.* dicit: *Nam in Christo Jesu ego per Euangelium vos genui.* Et rursum, *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis*: quanto justius Christo tribuitur, hujus novæ generationis Auctori Principique filiorum, *qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt.* Hæc, nimirum, est illa felicissimæ fœcunditatis Sponsa Christi, de qua prædixerat afflatus Spiritu David: *Uxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ.* Una domus est omnium filiorum Ecclesia. Hic est ille pulcerrimus liberorum chorus, de quibus ibidem cecinit: *Filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ.* Excisi sunt veteres oleastri, subnatæ sunt recentes olivarum plantulæ, innocentia teneræ, dulcissimo fidei & caritatis fructu gravidæ. Cingunt mensam Dominicam, unde reficiuntur cœlesti cibo potuque corporis & sanguinis sui Redemtoris. Spiritu contemplatus est hanc admirandam sobolem Hebræus ille sapiens quisquis fuit, quum exclamaret: *O quam pulcra est casta generatio cum claritate.* Quid mirum est eam esse pulcram castamque, quam a peccatis abluit Sponsus, quam tot cœlestibus ornamentis decoravit? Quid mirum est esse cum claritate, quam illustravit ille verus Sol mundi, *qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum?* Hæc est illa Sponsa nova, quæ Synagogæ videbatur sterilis, penitus exstincto, sicut arbitrabantur, Sponso, sed re vera in cœlum subvecto. Subduxit quidem ad tempus corporalem præsentiam, sed tamen efficax divini sermonis semen in ea reliquit, non desinens interim cum illa congrediens secretis afflatibus insinuare semet in Sponsæ gremium, ut quotidie gignat ipsi copiosam sobolem, ex omni natione quæ sub cœlo est, adeo ut ipsa demirans tam uberem filiorum proventum, lo- *Cap. 49.* quatur apud Esaiam: *Quis genuit mihi istos? Ego sterilis & non pariens, transmigrata & captiva: istos quis enutrivit? Ego destituta & sola: isti ubi erant?* Quare non gignit amplius Synagoga? Quia occidit Virum suum, & pro Sponso amplectitur jam dudum effœtum Mosen. Verum nova Sponsa quum maxime vexaretur per Judæos ac Gentes, exsiliis, cruciatibus, ac mortibus, tum maxime pariebat Sponso suo legitimos filios ac filias. Nec hunc felicem proventum adscribit *Esaiæ 8.* sibi, sed Sponso gratias agens dicit: *Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus.* Primum igitur & omnium maximum mysterium est, quod Dei Filius humanam naturam ceu sponsam ita sibi junxit, ut ex utraque fieret una hypostasis: quemadmodum in matrimonio e viro & fœmina fit una caro.

Huic proximum est, quod is de quo loquitur Joannes Baptista: *Qui habet sponsam sponsus est*: indissolubili vinculo sibi copulavit Ecclesiam, non aliter *Caput & corpus unum.* quam membra corporis sociantur capiti. Quum audis, caput & corpus, audis duo vocabula, sed rem communione factam eamdem. Sic enim orat in Euangelio Sponsus pro Sponsa sua, quam a se distrahi non vult: *Joan. 10.* *Non pro eis rogo tantum, sed & pro iis qui credituri sunt per verbum eorum in me, ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me & ego in te, ut ipsi in nobis unum sint. Pater sancte, serva eos in nomine tuo quos dedisti mihi, ut sint unum sicut & nos.* Ac mox ibidem: *Ego in eis & tu in me, ut sint consummati in unum.* Et ut intelligas in hoc conjugio mystico esse bonorum ac malorum omnium societatem, ipse sic loquitur in Euangelio: *Quod uni ex his minimis meis fecistis, mihi fecistis.* Et in Actis Apostolorum occlamat Paulo sævienti in filios Sponsi, *Saule, Saule, quid me persequeris?* dicturus haud dubie, Cur meos persequeris, nisi unum esset Sponsa cum Sponso. Nescit hæc conjunctio divortium, *Ego*, inquit, *vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum*, *Joan. 17.* &, *Nemo rapiet illos de manu mea.* A calumnia nomen habet Diabolus, vigilans & callidus est ad seminandas discordias inter Fratres, rixas inter Sponsum & Sponsam: fremit ereptam ipsi ancillam, ad tantam dignitatem evectam esse, nihil intentatum relinquit, quo *Divortium.* moliatur inter bene conjunctos divortium: sed nihil agit, optimus est Sponsus Ecclesiæ, non repudiat semel adamatam: omnipotens est, vi non potest depelli: sapientissimus est, technis Satanæ circumveniri non potest. Veterator ille procurat maleficiis sterilitates & abortus, sed Sponsus omnia illius veneficia vertit Sponsæ in beneficia. Habes igitur & in hac parabola Sponsi Sponsæque conjunctionem legitimam, habes nexum indissolubilem, habes omnium rerum communionem, habes conjugii fructum, cœlestem generationem, & novam, uti Paulus appellat, *creaturam.* Atque hac quidem parte Matrimonii Sacramentum respondet Baptismo. Per Matrimonium enim nascimur huic mundo: per Baptismum renascimur Christo: præstantius quidem sic renasci quam nasci, sed tamen nisi per Matrimonium nasceremur, non essent qui Christo per Baptismum renascerentur. Porro quod, ut ait Paulus, ex conjugio nascimur *filii iræ*, non est culpa conjugii, sed Diaboli, qui primus auctor infelicis divortii, naturam bene conditam peccato corrupit. Conjugium prius erat quam culpa, quæ si non fuisset secuta, felices & nihil aliud quam erasmios genuisset matrimonium. Nec defuerunt homines eruditi, quorum est *Joannes Gerson*, quibus visa *In sermone de nativitate virginis.* est opinio non omnino rejicienda, si quis hanc spem conceperit ex Divinæ misericordiæ magnitudine, infantes ex piis parentibus ortos, si quo casu contingat citra culpam hominis, absque Baptismi munere decedere, non omnino dedendos esse suppliciis æternis. Verum, utcumque de hoc judicarit Ecclesia, nam meam hic sententiam non interpono, illud constat, etiam si nunc omne Christianorum matrimonium gignit filios iræ, gignere tamen in spem paratæ gratiæ. Baptismus enim nulli negatur, & a nullo quum est necessitas, non datur.

Fortasse non absurdum fuerit, & illud mysterium in matrimonio scrutari: Pater cœlestis qui ante secula genuit sibi parem Filium, & rursus condito per illum mundo quodammodo generi mortalium genuit: idem eumdem crassius etiam ex Virgine Maria produxit. Nec impiæ, mea sententia, fuerit imaginationis, hic *Conjugii similitudo inter Deum & beatam Virginem.* ponere Deum Patrem Sponsum, sanctissimam Virginem Sponsam, Paranymphum Angelum, conceptus opificem Spiritum Sanctum, fœtum Deum & hominem, velut ex homine Deoque mixti generis prolem, quam Latini vocant *hybridam*, vocabulo, videlicet, a rebus Divinis secludendo, tantum hic significationis gratia sumus abusi. Nec enim sanctorum Patrum litteræ verentur Virginem Matrem appellare *Sponsam Dei*, nec Ecclesia veretur huic accommodare, quæ Solomon in Cantico tribuit Ecclesiæ & Christo. Quam hic multa congruunt matrimonio? Gabriel internuntius excipit Virginis assensum, virtus Altissimi obumbrat, videlicet, suo complexu. Spiritus Sanctus, conceptus inenarrabilis opifex supervenit, Virginis uterus intumescit, nascitur admirandus ille *Geryon*, triplicis substantiæ Gigas, cujus decursus fuit primus a summo cœlo in uterum Virginis, hinc a cruce ad Inferos, recursus ad thronum majestatis Dei, ubi nunc sedet victor ad dextram Patris. Apostoli Dominum abnegarunt, sola Virgo, ut pie creditur, perseveravit in fide conjugii. Habes exemplum firmi matrimonii, quod nescit ullum divortium. Si quis volet hic quartam imaginem matrimonii contemplari, quemadmodum tota Ecclesia, quæ complectitur omnes pios ab orbe condito usque ad mundi finem, una est Sponsa Christi, una columba immaculata: ita juxta moralem sensum, *Omnis anima pia sponsa est Christi.* unaquæque anima ad felicitatis æternæ consortium electa, sponsa est Christi: nec potest in æternum a Sponso suo sejungi, cui tot filios genuit quot virtutibus prædita

dita est, quotque pia doctrina sanctisque moribus pertrahit ad amorem Christi. Quum igitur tot mysteriorum symbola sint in legitimo matrimonio, merito dixit Paulus: *Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo & in Ecclesia.* Et hactenus quidem de imagine, quod ad hanc rem satis esset, dixisse videor.

Arra sive munus. De munere variatum est sententiis Orthodoxorum. Vetustiores enim Theologi hactenus admisisse videntur Matrimonium in vocabuli consortium, ut faterentur esse rerum sacratissimarum *signum*, de quibus iam disseruimus. Cæterum, quoniam negabant infundi gratiam peculiarem ac Sacramentalem, excludebant Matrimonium ab exacta ratione Sacramentorum: in quibus esse signum efficax, idque ex pacto Divinæ bonitatis, Orthodoxorum consensus est. Sed vicit plausibilior recentiorum sententia, quæ tradit, in Matrimonio rite suscepto, quemadmodum in cæteris Sacramentis, infundi peculiare donum Spiritus, quo simul & firmiores redduntur ad perpetuam concordiam, & robustiores ad pariter toleranda hujus vitæ incommoda, & instructiores ad sobolem piis moribus educandam. *Gratia sacramentalis in matrimonio.* Sed, quemadmodum in aliis Sacramentis pro gratia paratur ira, nisi quis ut oportet suscipiat, itidem fit & in Matrimonio. Habetis, ô conjuges, vestræ professionis dignitatem, ne vobis Virginum aut Sacerdotum splendor dejiciat animos. Est abunde multum quod gloriemini, *sed qui vere vult gloriari, in Domino glorietur.* Gloriabitur autem in Domino, qui sic gloriabitur de dignitate conjugii, ut dignitati imaginum ac magnitudini muneris respondeat officio pietatis: alioqui dignitas ordinis ad graviorem condemnationem facit, tantum abest ut juvet. Habetis exemplum honorabilis in omnibus conjugii thorique immaculati, conjugii quod auspice Deo coierit, quod divortium ignoret, dissidium nesciat, expers omnis impudicitiæ, piis operibus fœcundum, semper in majus meliusque subolescentibus. Nec inscitum est illud quod a Theologis adfertur, in Matrimonio Sacramentum, hoc est, sacrum signum esse rei duplicis aut triplicis. Nam visibilis illa conjunctio, quæ fit stipulatione verborum, data arra, junctis dextris, porrecto osculo, aliisque solennibus cæremoniis, designat mutuam animorum benevolentiam, deinde mysticam & ineffabilem conglutinationem Divinæ Naturæ & humanæ, Christi Sponsi & Ecclesiæ Sponsæ, de quibus jam diximus. Postremo Sacramentale donum quod invisibiliter infunditur ex pacto Divino rite contrahentibus Matrimonium. Quod nos *Imaginem* diximus, illi vel *Sacramentum* vel *Signum* appellant: quod imagine significatur, illi rem appellant. Nihil autem prohibet quo minus idem res sit & sacramentum, si diversa respiciamus. Est autem duplex signum, admonens & efficax. Itidem & duplex res est, quam assequimur, & quam imitamur. Conjunctiones arcanas quas in Christo demonstravimus, non efficit conjunctio maris & fœminæ, sed repræsentat imagine quadam, velut archetypum ostendens quod sit imitandum, eoque pronunciant conjunctionem hominis & Dei in hypostasi Christi, rem tantum esse non etiam signum. Mutuam inter conjuges caritatem, rem etiam esse non modo signum, sed hoc ab illa differre, quod connubialis conjunctio ritibus externis peracta, sit aliquo modo causa rei quam significat, hoc est, caritatis & concordiæ conjugalis, sed multo magis insensibiliter infusæ sacramentalis gratiæ: non quod Sacramenti Minister, aut ipsa signa conferant gratiam, sed quod per hæc Deus velut ex pacto largiatur peculiare donum, quoties ut oportet peragitur Sacramenti functio. Et si quis non recipiat hanc opinionem, tamen Sacramentum admonet illius caritatis & concordiæ, & admonendo velut hortatur ad illam. Porro, juxta Comœdiæ dictum: *Qui monet, quasi adjuvat.* Jam animorum individua conjunctio, quamquam sensibus corporis exposita non est, eoque signum fortassis recte non potest, tamen imago recte dicetur. Quidquid enim ad exemplar aliquod expressum est, imaginem obtinet illius quod imitatur. Cur autem non etiam & signum? quandoquidem & Statuas, hominem aut Deum repræsentantes, signa dicimus, etiam quum non videntur. Sacramentum igitur hoc primum significat tibi quod & venereris & imiteris, fontem indicans omnium charismatum, & archetypum omnis Christianæ concordiæ: commonstrat & officium, quod ex imitatione archetypi debet utrimque præstari, & addit cœleste donum, cujus auxilio possis etiam præstare quod debetur. Paratum est donum, si tu præbueris doni capacem animum. Verum hæc alias fusius disserentur, si se dederit occasio, quæ sese dabit, ni fallor.

Nunc illud demonstrare studuimus, inter omnia mortalium pacta, societates, fœdera, nullum esse sacratius aut firmius, quam sit conjugium. Nullus enim est contractus inter homines tam adstrictus, quin ex caussis enascentibus possit rescindi legibus humanis: unius Matrimonii nodum sola mors dissolvit, ac vix hæc quoque. Quandoquidem perfecta caritas, quoniam in animis sita est, non finitur morte corporis, &, ut dixi, præcipua conjugii pars est animorum conjunctio. Proinde quæ toto pectore dilexit Sponsum suum, non putat morte diremtum Matrimonium, memoria Sponsi fruitur, exspectans breve tempus, quo secuta procedentem, jungatur uni, quem unum elegit: & adulterii genus esse putat, in thalamum prioris novum sponsum inducere, canens apud se Virgilianum illud, ab amore vere connubiali proditum:

Ille meos, primus qui me sibi junxit, amores
Abstulit, ille habeat secum servetque sepulcro.

Permissa quidem est imbecillitati corpusculorum humanorum Digamia, sed Monogamiæ applauditur, Digamia toleratur. Quod si quando fit ut mulier defuncto marito compellatur ad repetendum connubium, certe in votis habuit Monogamiam quum primum nuberet: optabat enim si licuisset cum uno ætatem degere. Et virginitatis genus est uni tantum esse cognitam. Hunc animum quæ non adferunt ad nuptias, hoc est, quæ nolint esse perpetuum utrimque matrimonium si liceat, & uni nubentes, cogitant alteras nuptias, habentur quidem uxores apud homines, apud Deum concubinæ verius sunt quam uxores. Divortium secessu corporali, & adulterium commixtu corporum admissum, puniunt leges. Cæterum, exactiora sunt Dei judicia, apud quem mulier, cujus oculis vir alius placuit, jam adulterium commisit. Quæ conjugis mortem optavit, viricida est: quæ cogitavit de deserendo marito, jam fecit divortium, imo cui male convenit cum marito, licet iisdem ædibus, eodem cubiculo, eodem lecto societur, tamen dissociatis animis periit melior conjugii pars. Quid quod ipsa quoque nomina consensu gentium indita declarant individuam conjunctionem ac rerum omnium societatem? *Etymologia.* Conjunx enim & conjugium, a communi jugo dici notissimum est, metaphora ducta a bubus, eodem adsuetis jugo, quos posteaquam concordes reddidit adsuetudo, commode ferunt jugum. Sin jungantur impares aut ignoti, repugnant conanturque jugum excutere. Eadem ratio nominis apud Græcos σύζυγος, qua voce usus est & D. Paulus ad Philip. IV. σύζυγε γνήσιε, quod quidam ad uxorem Apostoli pertinere credunt, quam ob Euangelium Dei verterat in sororem. Est autem jugum non modo servitutis, verum etiam benevolentiæ. Sic enim Horatius:

Diffugiunt, cadis
Cum fece siccatis amici,
Ferre jugum pariter dolosi.

Ac rursus:

Diductosque jugo cogit aheneo.

A veteribus amicitia definita est ἰσότης, hoc est, *æqualitas.* Jugum autem æquat, sed non proprie nisi duos jam cicures & inter se concordes. Et habet Dominus suave jugum quo premit carnis nostræ ferociam. Qui se pariter jugo accommodant, commode ferunt matrimonium, qui repugnant, nihil aliud quam molestiam sibi congeminant. Liberum enim erat jugum non recipere, receptum excutere non licet. Sunt qui

qui γάμον ab eadem ratione dictum existiment, quasi dicas δύαμον, quod duos pariter *jungat*: alii malunt dictum a γεννᾶν, id est, a *generando*: sed a conjugio minus recedunt qui γάμον dici putant, quasi δάμον, quod imposito jugo cicuret ac mansuefaciat indomitos. Nam & Homero dicta est παρθένος ἀδμής, id est, *virgo indomita*, quæ nondum matrimonii jugum acceperat. Porro *nubendi* verbum, quod nunc Latini sermonis usus proprium fecit fœminis, unde & *nuptæ* dicuntur, olim erat viris fœminisque commune. *Obnubere* autem veteres dicebant *obtegere* sive *obvolvere*, quod olim nupturæ caput flammeo obtegeretur: sive, quemadmodum Paulus Apostolus interpretatur, ut admoneretur quod iret in potestatem viri: sive pudoris gratia, quemadmodum sentit divus Ambrosius tractans de conjugio Abrahæ lib. I. *Rebecca enim ubi fuisset admonita, Isaac adesse cui ducebatur nuptura, descendit e camelo, & pallio caput obnubere cœpit.* Apud Romanos Sponsa jam obtecta flammeo capite quum extulisset pedem e paternis ædibus, vertebatur in gyrum, itaque ducebatur in domum Sponsi, ne sciret redeundi viam ad ædes parentum. Quamquam operiendi signum proprie datum est fœmineo sexui, tamen res ipsa competit in utrumque. Velatur puella jam uni dicata, ne plurium oculos sollicitet: velatur & sponsus, uni sponsæ placuisse contentus. Quorsum enim puella sollicitat procorum oculos, quæ jam nacta est quod cultu venari poterat? si cultu sollicitandus est sponsus. Cui colitur juvenis, qui se uni addixit: & pluribus velle placere, stuprum est & adulterii genus.

Jam *Maritus* apud Latinos, & ἀνὴρ apud Græcos, sexus cognomina sunt, ut intelligamus conjugium in hoc potissimum paratum, ut ex societate viri fœminæque gignatur proles. Quemadmodum autem vir a vigore dictus est Latinis, ita Græcis ἀνὴρ ab ἀνύω, quod est *perficio*, velut ἀνυήρ. Auctoritas enim penes virum est, ut & actus generandi principalis. Unde & πόσις dicitur, quod ut imber fœcundam reddit subjectam terram, ita citra virilem irrigationem sterilis est uxor. *Uxorem* dici putant ab *ungendo*, quasi dicas *unxorem*. Id inde profectum est, quod, ut Plinius scribit, apud priscos nova nupta priusquam ædes Sponsi ingrederetur, postes inungeret adipe Lupino, ne quid mali medicamenti inferretur. Axungia, qui est adeps suillus, ab ungendis vehiculorum axibus ducto vocabulo, primas tenet in medicamentis, adeo ad multa malorum genera medicandi vim habet, alioqui promtum parabileque remedium, sed quod peculiariter ad matrimonium attinet, sincera partus in abortum vergentes nutrit, collyrii modo sublita. Rursus ex sue quæ nondum peperit, conducit ad cutem leniendam mulieris. Quibus, arbitror, antiquitatem significare voluisse, primum non facile medicos in ædes esse recipiendos, sed si quid incommodi natum esset, id ab ipsa matrefamilias facili parabilique remedio corrigendum esse, veluti balneis & unctionibus: quin potius occurrendum frugalitate victus ac salubritate, ne quid morborum irrepat in familiam: eoque remedium postibus illinitur, quo malum arceat. Deinde hoc symbolo felices partus auspicabantur, & abortus abominabantur. Postremo jam monebant, ni fallor, sponsæ deponendam esse cutis expoliendæ curam, posteaquam inventus est, cui citra fucum, probitate morum & obsequio queat commendari. Habet illud peculiare axungia, quod rupta, convulsa, spasmata & luxata sanat. Proinde videri potest adeps posti illitus, omnem tumultum ac discordiam ab ædibus excludere. Addе his, quod biga quædam est conjugium duobus innitens axibus, quos si leniat morum comitas & animorum sinceritas, nec rixarum inamœnus stridor audietur in familia, & utrisque concordibus, quidquid agitur, felicius succedet. Fortassis habet & hanc significationem adeps lupinus, hoc esse probæ cordatæque matrisfamilias, ut, quemadmodum tradidit Xenophon, etiam ex inimicis aliquid utilitatis conferat in domum. Nam id fieri posse, quibusque rationibus fiat, docuerunt Auctores gravissimi, Xenophon & Plutarchus. Si quis irridebit allegorias hujusmodi, consideret divum Ambrosium ex omnium rerum naturis aliquid elicientem ad morum institutionem, veluti serpentium cum murena congressum, quot modis trahit ad declarandum officium conjugis erga conjugem? Porro Gentium exempla vehementius nos debent afficere quam nostra. Turpissimum fuerit Christianis non obtemperare doctrinæ cœlesti, quum Idololatræ solo naturæ ductu meminerint officii conjugalis. Jam & Græcis societate thori Maritus dictus ἀκοίτης seu παρακοίτης, Uxor ἄκοιτις, admonet concordiæ, deterret a divortio: quemadmodum iisdem conjunx a domestico consortio dictus συνοικῶν, uxor σύνοικος. Superest unus de vocabulis scrupulus, cur *Matrimonium* dicatur potius quam *Patrimonium*. Nam quæ fit mater utique marito patris nomen conciliat. Primum hoc ipso statim vocabulo taxantur, qui libidinis, aut honoris, aut opum gratia ineunt conjugium. Sola prolis spes ad castum matrimonium debet invitare. Quoniam autem domestica res est gignere, nutrire, educare & instituere teneram ætatem, & hæc peculiaris est matrisfamilias intra parietes administratio, veteres maluerunt Matrimonii quam Patrimonii vocabulum. Maritus foris, vel in Foro, vel in Republica, vel in Provincia, vel in Negociatione versans, auget patrimonium: uxor parta servat ac dispensat, domi curans liberos teneros ac familiam. Eamdem provinciam gerunt maritus & uxor: sed habet suam uterque functionem, in qua si concordibus animis versentur, præcipua felicitas est vitæ: sin minus, nullum vitæ genus ærumnosius quam conjugium. Verum hac de re plura dicemus, ubi locus admonebit, de rationibus bene gubernandæ domus disserere.

Magna vero pars hujus negotii pendet a *delectu*, in quo convenit hoc esse cunctantiorem ac circumspectiorem, quod hic, quemadmodum nec in bello, sicut habent proverbia, non liceat iterum peccare. Amicum dimittere licet, & tamen admonet Pythagoras, ne temere cuivis manum injiciamus, sed diu deligamus quos diligamus. Quod autem judicio cœpimus amare, semper amari solet. Quamquam leges nullam pœnam minantur iis qui discedunt ab amicitia, tamen nemo prudens ac bonus recipit in amicitiam, nisi quem perpetuo velit amare: & si quid, ut fit in rebus humanis, inciderit, ut vel fefellerit delectus, vel ita mutatus fuerit amicus, ut corrigendi spes non sit, tamen illud tribuitur honori nominis, ut amicitia dissuatur non discindatur. Proinde si Christiana lex permitteret divortium, quemadmodum Ethnicorum ac Mosis lex permisit, tamen hic in deligendo major erat adhibenda cura, quam in amicitia. Etenim, si discedit amicus, unus tantum decedit amicorum numero. Uxor sola est totius vitæ fortunarumque socia, quam nemo dimittit totam. Jam enim illius aliquid delibavit, præsertim si quam virginem accepit, mulierem repudiat. Dimittit, sed spoliatam eo quod habebat pretiosissimum, quoque maxime poterat bonis commendari. Quod si accesserint pignora, quomodo dimittes? excludes una cum liberis omnibus? hoc est abdicare liberos, non repudiare conjugem. Dimittes matrem absque liberis? hoc est alienum usurpare. Dimidiatum dumtaxat in liberos jus habes. Amicus si repudietur, fortassis effutiet, quod amicitiæ fiducia creditum est; at quis magis conscius omnium secretorum, quam uxor? etiam si nihil illi credas. Adde nunc sexum & garrulum & vindicem, de vulgo mulierum loquor. Postremo qui dissuit amicitiam, si quem offendit, unum dumtaxat offendit: qui repudiat uxorem, cum tabulis, cum pactis, cum dotibus utrimque traditis, cum affinibus rem habet, qui placandi sunt, imo cum populo rem habet, qui suspiciosis fabulis traducit omne divortium. Hæc tam multa persuadere debebant, ne quis temere contrahat matrimonium. Nunc quum Christiana lex nullam spem faciat reliquam dirimendi quod semel coiit matrimonii, lente festinandum est ad id, de quo non nisi semel licet deliberare. In aliis turpe est dicere: Non putaram: hic etiam serum est, non modo turpe. Legimus aliquam multos magistratum aut vitasse, aut susceptum deposuisse, quod non placeret collega. Ea cura si prudentiæ laudem habet in functione muneris ad summum annui, quan-

Margin notes: 28 cap. 9. — Delectus.

quanto magis idem facere convenit in deligenda collega muneris œconomici, quod ad finem usque vitæ tibi gerendum: nec fas est semel admissam collegam mutare? Minor quidem est provincia domus quam Reipublicæ: sed hæc habet tibi carissima pignora. Pauciorum est cura, sed quibus posthabenda sunt omnia. Jam quis est qui non optat liberos prospera valetudine probaque indole præditos? Si nihil aliud, certe in hoc erat deligenda conjunx, nisi forte nihil referre putamus, unde nascantur homines, quibus modis enutriantur, quibus institutis & exemplis imbuantur, formentur, & educentur a teneris annis. Ad convivium vocati excusamus, si sit inter convivas futurus cujus mores displiceant: neque cum quibuslibet eadem navi aut curru vehi sustinemus: & in adsciscenda uxore nullus adhibetur delectus, sed fere clanculum seu furtim potius inter vix puberes, inter bene potos, per lenones ac lenas coit matrimonium, idque inter Christianos, quum ne Gentium quidem leges agnoscant tale conjugium. Hinc, nimirum, inter nos tot pœnitenda matrimonia, tot male cohærentia, dum uterque *lupum*, ut ajunt, *auribus tenet*, quem nec retinere nec amittere potest: hinc tot infelicia divortia, hinc unius sponsi decem interdum sponsæ. Norunt hoc lenæ talium nuptiarum conciliatrices, quod a nostris Jureconsultis traditum est: *Verba præsentis temporis reddunt matrimonium ratum.* Quin & verba futuri temporis, si succedat conjunctio corporum, vertuntur in verba præsentis temporis, fitque matrimonium non modo ratum, verum etiam consummatum. Eoque hoc ipsum procuratur a [illegible]is, ut coitus accedat, vix prolatis etiam verbis. In hoc largiore potatione vini pudor ac mens excutitur, nudantur corpora, datur solitudo. O matrimonia non Christiana! Quid interest inter adolescentem ebrium & mente captum? Quid mentis habet puella, cui Baccho juncta Venus conduplicavit insaniam? cui lenonum & instigatricum voces incantarunt dementiam? Et hic appellatur consensus legitimus. Hæc quum fiant de composito, veluti structis imbecilli ætati insidiis, idque insciis, & si sciant, improbaturis parentibus aut tutoribus: tamen apud Christianos, quibus matrimonium inter Ecclesiastica Sacramenta numeratur, appellantur conjugia, nec interim exspectatur vel pubertas vel emancipatio. *Malitia*, inquiunt, *supplet ætatem*: hoc lemmate datur & impuberibus matrimonii contrahendi libertas. Deinde habent, inquiunt, liberi naturale jus suorum corporum, quod quidem attinet ad propagationem speciei, quemadmodum & servi. Id nec parentes liberis, nec heri servis possunt adimere.

Abusus bonarum legum.

Non hæc commemoro quasi præter rationem a majoribus tradita, sed ex his constitutionibus pro suo tempore bene proditis, hominum malitia conglutinat perplexas & infelices nuptias, quibus, utinam Ecclesiæ Procerum auctoritas possit aut velit aliqua ratione succurrere! Nec enim pium, arbitror, nec ad publicam tranquillitatem conducibile, temeritate privata verius quam auctoritate, majorum scita rescindere. In hoc vigilant Cæsareæ leges, & scita populi, ne quid litium oriatur ex hominum contractibus. Et tamen tanta est hominum perversitas, ut ex nullo contractuum genere plus turbarum oriatur, quam ex matrimonio. In causa videtur esse, partim ipsius rei natura, partim utriusque Juris collisio. Nam profanæ leges Ethnicorum diligentissime tradiderunt de sponsalibus, de contrahendis ac dirimendis matrimoniis, quas in plerisque secutæ sunt Imperatorum Christianorum constitutiones. Verum, præcipuam hujus negotii curam ad se pertraxit jus Pontificium, sic multa corrigens ex legibus Principum, ut ipsum tamen parum secum consentiat: nec ab hoc recedunt Theologorum placita. Quum enim inter Ecclesiæ Sacramenta numeretur Matrimonium, multaque super hoc statuerint Euangelicæ ac Paulinæ literæ, visi sunt Pontifices suo quodam jure tractationem hujus materiæ sibi vindicare. Nec alibi jus Cæsareum magis ac reverentius cedit Decretis Pontificum, quam in causa matrimonii. Quamquam autem nullum fuit umquam Ecclesiæ tempus, quo non constiterit suus honos conjugio, tamen in exordiis Ecclesiæ subolescentis minus habuit dignitatis, quam olim habuit aut nunc habet. Nondum inter Sacramenta novæ legis juxta exactam nominis rationem ponebatur, quod quidem ex veterum Orthodoxorum scriptis licet colligere: & sic recipiebantur qui ducerent uxores, ut hanc laudem auferrent, quod non peccarent: cæterum qui se castrassent propter regnum Dei, felicitatis elogio decorabantur. Sic enim Paulus: *Virgo si nubat non peccat. Et qui sibi non temperat, non peccat si ducat uxorem. Melius enim est nubere quam uri.* Sed Dominus beatos pronunciat Eunuchos, non natos neque factos, sed quos exsecuit studium Euangelicæ pietatis. Tantum autem honorem habebat Ecclesia Virginibus Deo dicatis, ut horum dignitas pene obscuraret matrimonii gloriam. Tantum castitatis amorem Spiritus ille cœlestis immiserat in animos hominum, ut non solum adolescentes ac virgines volentes abstinerent a conjugio, verum etiam quibus ante susceptam Euangelii professionem ductæ fuerant uxores, haberent eas tamquam non habentes, aliis conjuges vertentibus in sorores, aliis crebris precationibus usum conjugii interrumpentibus, in tantum, ut Paulus immodicum pene dixerim castimoniæ studium oppositis legibus coactus sit moderari, præscribens, ne secubarent nisi ex consensu, moxque redirent ad jura matrimonii: deinde ut uxor digressa viro suo reconciliaretur: ne ab impio quidem diverteret, modo ille convictum diversæ Religionis pateretur: viduas adolescentiores adhortans etiam ad nubendum, quod tum ætas lubrica, tum experta voluptas exiguam spem præberent stabilis ac perpetuæ continentiæ. Nec erant defuturi, qui Christianos omnes submovissent a conjugio, nisi Paulus clara voce fuisset matrimonio patrocinatus. Quamquam autem idem viduas vult nubere, tamen id temporis parum secunda fama erat digamia. Deus autem omnium seculorum moderator, quemadmodum statim ab orbe condito quum esset conjugio propagandum genus humanum, admirabilem quemdam gignendæ prolis amorem immittebat in animos hominum, præsertim mulierum: ita mox ab orbe redempto, quum per Euangelicum sermonem esset propaganda nova generatio, parem castitatis amorem inspiravit mentibus hominum, videlicet, affectum illis temporibus accommodum. Messis erat multa, quaqua patebat orbis: pusillo gregi non vacabat simul & gignendis mundo liberis, & cœlo procreandis hæredibus dare operam. Tot liberos se genuisse gaudebant, quot animas Christo lucrifecerant. Ita factum est, ut intra paucos annos per universum orbem numerosissima sobole triumpharet Ecclesia.

Virginitatis dignitas.

Cæterum, ubi Christianæ gentis seges universas mundi nationes occupasset, minus erat causæ cur abstineretur a conjugio. Itaque mansit virginibus sua dignitas: cæterum, paulatim accrevit honos conjugii. Nam diu vestigia veteris affectus remanserunt in Pontificibus, præsertim Romanis. Siquidem ætate divi Gregorii usus Ecclesiæ Romanæ obtinebat, ut qui dormisset cum uxore, aliquantisper abstineret ab ingressu templi, multo magis a communione corporis Dominici, nec ingrederentur nisi loti. Idem cum sancto Augustino consentiens, existimabat, mulieris ac viri congressum non peragi sine peccato, si libidinis potius quam prolis habendæ causa sumsissent usum conjugii. Quin & vetusti Patres certis anni diebus dirimebant usum conjugii. His legibus non cogebantur inviti: sed quod ultro pietas hominum agebat, Patrum constitutionibus approbabatur. Quandoquidem & in aliis multis rebus probabile est legem ex consuetudine natam, non consuetudinem ex lege: veluti de Jejunio Quadragesimali, de interdicto certis temporibus carnium & lactariorum esu. Itaque pii Pastores Ecclesiæ veluti gratulantes

Quando natæ leges quædam Pontificum.

lantes ultroneæ sui gregis pietati, in angustum contraxerunt matrimonii pomeria, quo latius se propagaret variis ex causis inter Christianos necessitudo, simulque daretur occasio tuendæ pudicitiæ. Verum cur hic adstrinxerint, contractis cognationis gradibus, addita cognatione spirituali & affinitate item spirituali, causam reddunt satis probabilem. Cæterum, cur alibi laxarint contrahendi matrimonii jus, non perinde facile est expedire. Docent enim placita Pontificum solo consensu per verba præsentis temporis declarato, coire matrimonium ratum: & huic decreto subscribunt Theologi magno consensu. Atqui Justinianus Imperator non permittit filiisfamilias uxorem ducere, citra parentum auctoritatem, in quorum potestate sunt: idque putat Naturali simul & Civili rationi congruere, quod natura parentibus jus dederit in liberos, id confirmavit jus civile usque ad emancipationem. Idem, opinor, censuit de pupillis & minoribus, qui in tutorum potestate sunt. Quod si licuisset insciis parentibus contrahere matrimonium, frustra movebatur illa quæstio, *Num furiosi filius filiave possit absque patris consensu contrahere matrimonium.* Id permisit Justinianus, sed præscripta ratione. Quin & in Sacris Litteris qui sponsam ambiunt, postulant eam a parentibus: nec fit stipulatio de voluntate liberorum, tametsi probabile est tum quidem liberos nihil aliud voluisse, quam quod parentibus esset placitum. Sic Abraham accersit Isaac filio suo Rebeccam, eaque ex voluntate patris ducitur. Sic Jacob jussu patris deligit affinem Laban, & ex pacto accipit duas sorores, nec murmurat obtrusa dormienti, nec queritur præterita, cui post hebdomadam dierum erant exspectandæ nuptiæ. Ex arbitrio soceri gerebatur omne negotium. Rursus Deuteronomii XXII. stuprator virginis nondum desponsæ, numerat patri quinquaginta siclos, & ducit uxorem volente patre: virginis adsensus non memoratur. Sic Thobiæ filius tradentibus parentibus accepit Saram. Declarat idem caput Exodi XXII. *Si seduxerit quis virginem nondum desponsatam, dormieritque cum ea, dotabit eam, & habebit uxorem: si pater virginis dare noluerit, reddet pecuniam juxta modum dotis quam virgines accipere consueverunt.* Vides & hic nuptiarum arbitrium in patris esse potestate. Rursus inibi XXXIV. *Cave, ne umquam habitatoribus terræ illius,* &c. *nec uxorem de filiabus eorum accipies filiis tuis, &c.* Non præcipitur filiis ne ducant, sed patri, ne adsciscat nurum ex improbata gente. Quin etiam Genesis XXI. Agar ejecta, quoniam patris aberat auctoritas, ipsa accipit uxorem filio. Multa sunt hujusmodi in Veteris Testamenti voluminibus, quæ declarant jus contrahendi matrimonii penes matrem ac patrem fuisse potius quam penes liberos. Liquet idem ex Epistolæ prioris ad Corinth. VII. *Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quod sit superadulta, & ita oportet fieri, quod vult faciat: non peccat si nubat. Qui autem firmus stat in corde suo, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis, & hoc judicavit in corde suo servare virginem suam, bene facit. Itaque & qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit: & qui non jungit, melius facit.* His, nimirum, verbis tota potestas conjugii defertur patri. Neque secus interpretatur Theophylactus, ne Ambrosius quidem, nisi quod excludit coactionem aut impulsionem ad conjugium minime proclivis puellæ. Tale fuit & omnium conjugiorum exordium. Qui condidit Adam, uxorem adjunxit. Non ipse questus est, *Uxorem volo:* sed conditoris providentia dixit: *Non est bonum Adam esse solum, faciamus illi adjutorium simile ipsi.* Breviter, nullum exstat exemplum, quod equidem sciam in Sacris Voluminibus matrimonii contracti insciis aut invitis parentibus. Jam & illæ vulgo receptæ voces: *Dare nuptum,* & *elocare filiam*: testantur parentibus fuisse jus deligendi sponsum filiæ.

Fortassis alienum videbitur huc citare Tragœdiarum & Comœdiarum testimonia, quum tamen in illis velut in speculo reluceat omnis vita priscorum: Tindareus enim quum perspiceret sibi periculum imminere, si sponsum delegisset Helenæ, jus eligendi transtulit in puellam: sed priusquam illa deligeret, procos omnes adegit sacramento, ut si quis conaretur eam vi distrahere ab eo quem delegisset maritum, omnes communibus auxiliis raptorem ulciscerentur. Sic & Danaus & Belus inter filios ac filias pacti sunt conjugia. Quin & in Comœdiis ex auctoritate parentum pendent matrimonia. Audit illic Pamphilus: *Hodie uxorem ducas, volo:* Audit idem, *Uxorem his moribus dabit nemo,* aliaque permulta. Et si quid contractum fuisset insciis parentibus, per eos rescindebatur, si minus placuisset conjugium: comprobabatur, si placuisset. Sic in Andria Pamphilus depellitur ab adamata Glycerio: & in Phormione Antipho depellitur a sponsa sua, nisi utrique præter spem succurrisset error. Quin & apud Catullum in Epithalamio sponsus hunc in modum affatur sponsam:

At tu ne pugna cum tali conjuge, virgo.
Non æquum est pugnare, pater cui tradidit ipse,
Ipse pater cum matre, quibus parêre necesse est.
Virginitas non tota tua est, ex parte parentum est.
Tertia pars matri data, pars data tertia patri.
Tertia sola tua est, noli pugnare duobus,
Qui genero sua jura simul cum dote dederunt.

Simo parat abdicationem, patris nomen recusans, quod Pamphilus clam ipso duxisset uxorem, unde & puerum sustulerat. Sic enim loquitur senex: *Quid, mi pater? quasi tu hujus indigeas patris. Domus, uxor, liberi inventi invito patre.* Hæ voces minantur abdicationem. Quid autem adolescens? *Tibi, pater, me dedo, quidvis oneris impone, impera. Vis me uxorem ducere hanc, vis amittere, ut potero, feram.* Quoniam autem videbatur inhumanum, ut parentes cogerent ad ingrata conjugia: quod quidem pene durius erat quam in servitutem dare, eo quod servitutem utcumque consolatur spes manumissionis, quum a conjugii vinculo sola mors liberet: leges Cæsareæ pariter ac Pontificum statuerunt, ne citra liberorum adsensum ratum haberetur matrimonium. Deinde ne parentes impii, vel ob quæstum, vel ob aliam quamcumque causam detinerent liberos suos in cælibatu, aut obtruderent eos conjugibus quibus nollent. In favorem liberorum pronunciavit humana constitutio, ratum esse matrimonium quod insciis etiam & invitis parentibus inter puberes contractum esset per verba præsentis temporis. At hic usu venit legislatori, quod ferunt Herculi, cui, dum unum cornu dissecuisset Acheloo fluvio, magis etiam intumescens ex alia parte minitaretur amnis: imo fit, ut pro resecto uno Hydræ capite, plura suppullulent. Non solum enim verum est, quod dicitur, *ex malis moribus nasci bonas leges,* verum etiam ex optimis legibus, hominum perversitas gignit mores pessimos.

Coacta conjugia.

Opinor autem, humanum esse decretum, *solo consensu coire matrimonium,* ut qui legem pro ratione temporum statuit, possit eamdem pro ratione temporum vel abrogare vel moderari. Atqui jam nunc ex hac lege, quot adolescentes bene natos, quot puellas etiam summo loco natas, vidimus & videmus implicari infaustis perplexisque conjugiis, ingenti luctu parentum ac propinquorum, nonnumquam & summo Reipublicæ discrimine? Ab exemplis prudens tempero. Hanc fenestram, quæ plus satis patebat hominum malitiæ, clandestinorum conjugiorum opifici, magis etiam dilatat hæc rima: Verba futuri temporis vim habent præsentis, si succedat corporum congressus, etiamsi in ipso congressu verba pronuncientur, mente jam absorpta, etiamsi id dolo malo procuratum sit a puella, quo juvenem illaquearet, etiamsi plurimis argumentis constet eum non esse locutum ex animo. Dixit, coiit, habeat uxorem. Non hæc refero quod damnem constitutionem; sed quo cautiores reddam juvenes ac puellas in contrahendis matrimoniis. Nam receptis ab Ecclesia legibus adversari, non arbitror esse consultum. Cæterum, illius est mutare legem e-

A Jureconsultis proditum, quod solo consensu coit matrimonium.

re nata, qui legem condidit. Additæ sunt & alteræ rimæ, per quas irrepere possis in matrimonium. Quæsitum est, *an etiam solo nutu possit contrahi matrimonium*, & responsum est, *posse*. Quæsitum, *an litteris scriptis coeat matrimonium*, responsum est, *coire*. Quæsitum est, *an signo, veluti si quis nummi fracti dimidium det puellæ*, responsum est, *coisse matrimonium*. Quæsitum est, *an per procuratorem inter absentes coeat matrimonium*, responsum est, *coire*, *si procurator a certa persona de contrahendo cum certa mandatum acceperit*. Quæsitum est, *an facto fiat ratum matrimonium, veluti si juvenis dicat: Si me habes pro conjuge, da basium*, responsum est, *coire*. Quæsitum est, *an silentio coeat matrimonium*, veluti si puellæ pater dicat patri juvenis: *do filiam meam uxorem filio tuo*: rursum proci pater respondeat, *& ego filium meum do maritum filiæ tuæ*: si nec juvenis nec puella contradicat, sed tantum obticescat uterque, *ratum erit matrimonium*. Denique, *si quocumque modo vir mulieri significare queat adsensum conjugalem*, *ratum est matrimonium*. Hæc sat bene haberent, nisi in moribus hominum esset tanta levitas ac dissimulatio. Primum de consensu animorum nemo potest certo judicare, nisi solus Deus. Quum autem Ecclesia non judicet nisi de notis, oriuntur frequenter perplexa matrimonia, dirimuntur qui vero matrimonio juncti sunt, & coguntur in jugum, qui stupro vel adulterio potius cohærent. Quod si quis per verba præsentis temporis, sed ficte prolata, contraxit matrimonium, ac deinde cum alia paciscitur ex animo, etiamsi intercesserit jusjurandum, copula & proles successerit, tamen ad priorem redire cogitur. Si obtemperat Ecclesiæ judicio, provocat iram Dei: si non obtemperat, feritur anathemate. Quid faciet? E duobus malis quod levius est eliget, patienter feret hominis fulmen, ne Divino fulmine pereat in æternum. Episcopum incusare non potest, qui suo functus est officio; *sibi imputet qui ficte promiserit, si levissima rei*, ut ait Plato, *gravissimas pœnas dare cogitur*. Et tamen interim alteri, quæ nihil peccavit, non licet secura conscientia nubere: maritum habet, quem nec tenere potest, nec amittere.

Perplexa matrimonia.

Rursum his ex fontibus nascitur varia difficultas, quæ sint verba præsentis temporis, quæ futuri? Apud Deum quidem nihil refert, quibus verbis significes præsentem conjugii consensum, de judiciis humanis loquimur. Hæ voces, *accipio te in uxorem, & ego te in maritum*, contrahunt matrimonium. Fortasse tutius erat addere duo pronomina, *meam* & *meum*. Nam & pater accipit uxorem filio. Major etiam scrupulus fuerit, si vir dicat, *accipio te in meam*: & illa respondeat, *ego te in meum*. Nam subaudiri potest amicum & amicam. Verbum infiniti modi multam adfert dubitationem. Si dicat uterque, *volo tecum contrahere matrimonium*, futuri temporis verba sunt, nec contrahunt matrimonium, nisi successerit usus conjugii. Si dixerit: *volo te habere in uxorem, & ego te in virum*, coit matrimonium. Verum, hic magna inter Jureconsultos controversia est, dum alius ait, alius negat, alius amplius deliberandum censet. Atqui si dicat, *providebo tibi tamquam uxori*, ratum est matrimonium, si quidem illa similia referat. Jam, qui roganti, *vis hanc uxorem?* respondeat, *volo*: similiter & mulier interrogata respondeat, coit matrimonium, quod admiror in quæstionem vocari, quum vix alia ratione certius possit contrahi matrimonium quam stipulatione. Rursum, si dicat vir: *non te deseram, neque pro meliore neque pro deteriore*, quidam existimant ratum esse conjugium, alii dubitant. Denique, si dicat vir, *promitto tibi quod habebo te pro legitima uxore*, ac paria respondeat mulier: arbitrantur per hæc verba, licet futuri temporis, contrahi præsens conjugium. Secus si dicat, *promitto me ducturum te*. Causam adferunt, quod in his verbis, *promitto tibi quod habebo*, subauditur *ex hoc tempore*. Quamquam aliud subaudiri poterat, videlicet, *aliquando*, aut *brevi*, tamen id ajunt subaudiendum esse quod facit ad favorem contrahendi matrimonii. Atque hujus

Quæ sint verba præsentis temporis.

A quidem generis sexcenti casus possunt incidere. Plus habent ambiguitatis nutus, aliaque signa. Neque enim apud omnes nationes idem significant gestus: & quidam nutus adeo sunt ancipites, ut fallant frequenter & illum cui innuis. Nam eodem capitis motu minamur quo concedimus: eodem annuimus puero roganti potestatem ludendi, quo mendico negamus stipem. Et Itali subductis scapulis negant se scire quod rogantur, qui gestus nihil certi significaret Sicambro. Hujusmodi fere sunt & oculorum significationes. Jam sæpenumero fit, ut vultus a verbis dissentiat, adeo ut injuriarum detur actio, qui vultu non bono dictus sit vir bonus. Quamquam tutius est a talibus jocis temperare.

B Quidam igitur nutus ac gestus, aliaque signa interpretantur ex verbis quæ præcesserunt. Si præcesserunt verba jocosa, pro joco habebuntur signa: si verba futuri temporis, ad futurum tempus pertinebunt nutus & signa: si præsentis, præsens erit matrimonium. Ubi per litteras aut per Procuratorem inter absentes contrahitur matrimonium, si qui mandarat, prius mutet sententiam, quam ille contraxerit cum puella, aut illa per litteras responderit, irritum erit conjugium. Eadem est dubitatio, si viro dicenti: *Volo te uxorem, vis me maritum?* puella ex intervallo longo respondeat, num vir teneatur contractu. Potuit enim interim mutare sententiam. Hic variantibus sententiis consultius esse putant, ut absque mora mulier respondeat, aut

C si intercessit intervallum, renoventur verba connubialia. Exsistit hic alia quæstio, num ubi contracta sunt inter impuberes ex auctoritate parentum sponsalia, si non contradicentes his quæ sunt acta, perveniant ad pubertatem, ratum sit matrimonium? negant, nisi signis aliquibus renovatus sit sponsalium consensus. Et tamen apud Benedictinos, ut audio, si puer tacitus perveniat ad pubertatem, silentium habetur pro professione. Rursus hic varia disceptatio, quæ signa ad id sufficiant.

His addunt novas dubitationes, jusjurandum & conditio. Si vir simpliciter dicat, *accipio te pro conjuge*, rursus alteri dicat totidem verbis, addatque jusjurandum,

D etiam si successerit copula corporum, priore contractu tenebitur, secundus erit irritus. Qua quidem in re Romanorum Pontificum varia fuit sententia, id quod testantur Decretales. Quod si quis cum puella contraxerit per verba futuri temporis cum accessione jurisjurandi, deinde cum altera contraxerit per verba præsentis temporis citra jusjurandum, secundam ducet. Jusjurandum enim non idem potest quod conjunctio corporum. Conditione turpi nullus coit contractus, multo minus matrimonium. Honesta conditione coit, si præstetur. *Accipio te uxorem, si es virgo*: Hæc conditio pro turpi habetur, & tamen valet matrimonium.

Jusjurandum & conditio quid valeat.

E Nam juxta legem Mosaicam, quæ pro virgine nupsisset, si Sponsus comperisset illam corruptam, occidebatur. Hic certe probari debet Christianorum legum clementia. Illud mirum, cur existiment per conditionem impossibilem coire matrimonium, velut: *accipio te, si cælum digito tetigeris*. Etenim qui stipulatur quod fieri non potest, declarat se non consentire. Ubi igitur illud axioma, *sine consensu non contrahi matrimonium?* Rursus aliud quæstionum examen, ex scopo consensus. Si quis ducat uxorem hoc animo, ut mox ductam relinquat, quibusdam videtur non contrahere matrimonium. Item si sciens ducat sterilem, non ducturus si sciret parituram, aliis videtur contrahere,

Consensus quid.

F aliis secus: imo si quis ducat anum non ut coeat, sed ut dotem auferat, quidam putant esse matrimonium, alii negant. Etenim qui rem exactius pensiculantur, censent ad contrahendum matrimonium sufficere generalem consensum in conjugium, etiamsi nec habitare decrevit cum illa, nec habere rem, nec suscipere liberos, nec servare fidem conjugii, imo si in hoc ducat ut uxorem vendat aut prostituat. Alii dubitant, an qui dotis aut libidinis gratia ducit uxorem, non ducturus nisi commoveretur his causis, contrahat matrimonium. Et hic prodit distinctio, finis principalis & secundarii dissecans nodos. Ad hæc quod dictum est de copu-

copula carnali, quæ promissionem futuri vertit in rem præsentem, non est simpliciter accipiendum. Ex animo promisit, sed non coiit animo maritali, veluti cum uxore, sed veluti cum quavis puella: eoque si post cum altera contraxerit verbis præsentibus citra congressum, prior contractus irritus est apud Deum, secus apud hominem Judicem. Jam non raro contingit, ut alter eorum inter quos coiit verborum consensus & corporum copula, inficietur utrumque, quid fiet, utroque parato jurare? Quidam existimant viro deferendum jusjurandum, si mulier ante congressum hunc non fuerit virgo, contra si vir eo congressu ex virgine fecit mulierem. Præterea num mulier ultra debeat sui copiam facere viro, qui post aliquamdiu habitam cum ea consuetudinem fateatur se ficte contraxisse matrimonium. Non debet, inquiunt, illi credere. Sed quid si ille persuadeat, nec illa viro persuadere queat ut vere consentiat? Hic misere hæret mulier.

Sunt alii perplexarum quæstionum innumeri Labyrinthi, quos sciens prætercurro, ne molestus sim Lectori, qui mihi nunc quoque rogandus est, ut hæc disserentem paulisper etiam patienter audiat, donec eo pervenero quo volo: non enim sine causa his immoror, alioqui spinosis ac parum amoenis. Ostendimus quantum difficultatum invehat ista contrahendi matrimonii facilitas, quæ tolerabilior videri poterat, si contrahendi facilitati responderet divertendi facilitas. Datum enim esset vel errori vel temeritati remedium. Nunc facillimus est aditus in nassam datus, exitus nullus, adeo ut hoc ipsum, quod concessisse videtur Euangelium, jus repudiandi adulteram, expositione Patrum sit adstrictum ad divortium thori dumtaxat, non ad libertatem ronovandi conjugii. Mosaicæ legis licentiam, quæ permittebat quacumque de causa repudiare, merito contraxit Dominus. Nunc hoc ipsum quod quibusdam liberum reliquisse videbatur, maxima ex parte sustulimus. Quantum enim solatii est, ejecisse adulteram, si immerenti præscribitur misera solitudo, quamdiu vixerit repudiata? Quamquam hoc argumentum de divortio tale est, ut plane requirat *Delium*, quod ajunt, *natatorem*. Et hic a maximis viris apprime sudatum est, tum vetustis tum recentioribus. Accedunt ad hæc per se satis impedita, octodecim impedimenta matrimonii, quorum alia sunt ejus generis, ut non dirimant contractum, sed obsistant contrahendo, & contemtorem impedimenti crimini faciant obnoxium, non depellant ab uxore: alia dirimunt ad tempus: alia & contrahendo obsistunt, & contractum distrahunt. Quædam dirimunt matrimonium ratum, non dirimunt consummatum. Nonnulla sic dirimunt, quamvis contractum, ut nec Romanus Pontifex relaxet legis rigorem. Nonnulla, licet non recte contracta, tamen per eum comprobari possunt, si velit. Rursus alia dirimunt convictum domesticum aut societatem thori, alia restituunt marem & fœminam in integrum. Sunt quæ neque vinculum perpetuum discindant, neque thori contubernium, tantum adimunt jus exigendi debitum, interim alteri, nonnumquam utrique. Jam circa unumquodque impedimentorum mille quæstionum examina pugnæque innumerabiles opinionum humanarum.

Impedimenta matrimonii

I. Primum impedimentum est *interdictum Ecclesiæ*, sive generale, quale est quod prohibet clandestina conjugia; sive speciale. Quod si interdictum fit perpetuum, erit & diremptio perpetua.

II. Huic ut proximum, ita finitimum est, *ne nefastis anni temporibus contrahatur matrimonium, & si contractum fuerit, dirimi jubetur*. Attamen hic putant interdictam celebritatem & usum conjugii, non contractum ipsum. Dubitant tamen an quoties cognoscat uxorem, crimen admittat.

III. Tertium est *conditio*, eaque quadruplex, honesta, turpis, indifferens, impossibilis: & hinc mille casuum varietates, magnaque sententiarum dissensio, quas omnes referre perlongum sit.

IV. Quartum est *error*, idque rursum duplex, personæ & qualitatis sive fortunæ. Si error incidat in eo quod ad matrimonii rationem quasique substantiam attinet, velut error personæ, vel status, hoc est, si cui obtrudatur Barbara pro Margarita: aut si liber putatur cui datur puella quum sit servus, non coit matrimonium, quod in altero non sit consensus certæ personæ in certam personam, in altero non est libera potestas reddendi debitum. Item si pro viro ducatur Eunuchus, hoc est, ad coitum invalidus. Et hic rursus innumeræ distinctiones, casus & opiniones. Studium ac diligentiam hominum non improbo, tantum illud admiror, nullum errorem fortunæ obstare quo minus coeat matrimonium. Sunt enim quædam fortunæ mala servitute tristiora. Quis enim non malit cum servo, quam cum leproso, aut Neapolitana scabie corrupto vivere? Valet enim matrimonium si mulier non recuset transire in jus Domini cum marito. Et sunt quædam morum vitia, morbis comitialibus aut lepris abominabiliora. Nec enim consentit puella quæ nubit ei qui pro bono sanoque commendatus est, nequaquam factura si sciret qualis esset, præsertim si dolo perperam circumventa est puella. Quod si conditio fuisset expressa, accipio te si cares talibus morbis, non coiret, opinor, matrimonium, si compertum esset illum non esse liberum ab illis malis.

V. Quinto loco commemorant *Votum castitatis*, id diducitur in duo genera, alterum quod solenniter fit ac certis ritibus in Templo, alterum simplex quod absque cæremoniis ejusmodi peragitur. *Scotus* addit publicum ac privatum. Hic ita definiunt humanæ leges, Votum simplex obstat quo minus legitime contrahas: si tamen contraxeris, dirimi non potest. Votum autem castitatis solenne non solum obstat contrahendo, verum etiam dirimit contractum, etiamsi copula cum jurejurando intercesserit. Tantum autem honoris habetur Voto solenni, ut Sponsalibus & Matrimonio rite contractis, ante corporum mixturam; alterutri altero invito liceat solenne Votum suscipere, sic ut edita professione nec Sponsus possit exigere debitum ab Uxore, & Sponsæ liberum sit alteri nubere. Sed hic rursus varii casus exsistunt. Si Sponsus per vim cognorit Sponsam, an puellæ periit jus suscipiendi Voti solennis? Qui propensiores sunt in favorem religionis, negant periisse: alii dicunt, nihil peccasse Maritum, qui re sua ex pacto debita usus est. Illa peccavit, quæ negavit quod negare non licuit. Atqui non idem jus tribuunt Sacerdotio quod Instituto Monachorum. Qui legitime contraxit, ac mox initiatur Sacerdotio, manet quidem Sacerdos, nec tamen desinit esse Maritus, etiam si jus non habet exigendi debitum, ut nec negandi, si exigat Mulier. Rursus alia difficultas, an Puella cogatur manere innupta, donec profiteatur Sponsus? Id fere non fit ante annum exactum. Variantibus sententiis ea vincit, quæ jubet mulierem differre novum Matrimonium usque ad tempus professionis, videlicet, in favorem Voti. At quid si Sponsus eludat deque Monasterio in Monasterium transmigrans, ex uno probationis anno faciat plures? Res sane perplexa fuerit. Exoritur alia difficultas de Voto simplici: An qui post susceptum Votum simplex contraxit Matrimonium, admittat capitale crimen, quoties utitur Uxore, an semel dumtaxat, primo, videlicet, congressu? Variant sententiæ, sed in hoc fere consentientes, ei qui sic contraxit non esse jus petendi debitum, quamvis exigenti potest ac debet reddere. Iterum, an qui sic contraxit, Uxore defuncta liber sit ad contrahendum Matrimonium? Quidam ajunt, quidam negant. Tamen qui sunt humaniores, primo congressu putant aboleri totam Voti vim. Quod si Matrimonium coierit inter duos, quorum uterque tenebatur simplici Voto castitatis, valet quidem Matrimonium, sed neutri jus est exigendi debitum: cæterum, neuter peccat, si morem gerat exigenti. Hic rursum difficultas exsistit, haud quaquam simplex. Primum, cur Matrimonium ratum dirimatur, consummatum nequaquam, quum utrumque perfectum sit Matrimonium, & licet major injuria fiat cognitæ quam intactæ, tamen haud mediocriter læsa est conditio Puellæ quæ nupta fuit: hæret etiamnum in varia suspicione, num vere

Votum castitatis.

vere sit intacta: & si coitus non intercessit, potuerunt alia multa incidere, quæ nullus æquo animo ferret in sua Sponsa. Deinde multos tangit suspicio, ne propter occultum aliquod vitium corporis aut animi dimissa sit. Quod si simpliciter Dominus vetuit distrahi conjuges, nisi stupri causa, dixerit aliquis, unde Voto solenni tanta vis, ut ex conjugatis faciat cælibes, contra præscriptum Euangelicum, sicuti videtur? Ratiocinor enim, non pronuncio. Quod si perpetuo verum est, minus bonum cedere majori, videtur Sacerdotii professio præstantior conjugio, præsertim quum castitatis professio sit, ut ajunt, annexa Sacerdotio. Imo non absurde quis dubitarit, an Sacerdotis professio sit anteponenda professioni Monachorum, de his loquor, qui sacris initiati non sunt. Sacerdos jurejurando interposito profitetur obedientiam Episcopo: apud nonnullas nationes etiam castitatis Votum exprimitur, sed apud eas ubi minime servatur. Solo Voto paupertatis superior est Monachus, sed huic opponi potest dignitas & obligatio Sacramenti. Nullum enim novum Sacramentum accedit Monacho, ni fallor. Verum hæc valere sinamus. Fortasse dubitari possit, an Monachi votum sit anteponendum obligationi conjugali. Humanum est enim quidquid in professione Monachi geritur. In Matrimonio, quod est Sacramenti caput, violatur diremptione, quum clara voce dicat Dominus: *Quod Deus conjunxit, homo ne separet.* In propatulo est Pontificum constitutio: verum in reddenda constitutionis causa non mediocriter sudatum est a summi nominis Theologis. Quidam adferunt hanc rationem, quod scandali causa Matrimonium cedit Voto solenni. Nam simplex votum non adfert offendiculum. Hoc lemma rejicitur duplici nomine. Primum, quod nonnumquam simplex Votum non minus habet scandali quam solenne, nec minus vulgo notum est. Deinde quum Sacræ litteræ pronuncient Matrimonium non esse dirimendum, negant tantum oportere valere scandalum, ut violetur Euangelicæ doctrinæ auctoritas. Imo ipsa professio suscepta potius debebat offendere pios homines quam relicta. Reprobatur & hoc argumentum, majus bonum non debet impediri per minus bonum. Nam secundum hanc rationem etiam consummatum Matrimonium dirimendum erat per votum solenne, quod melior habeatur professio Monachorum, quam Matrimonium etiam consummatum. Quamquam per accessionem coitus Matrimonium non fit melius, sed firmius. Item melior est, ut diximus, status Sacerdotalis quam conjugatorum: potest igitur Maritus dirimere Matrimonium, & initiari sacris. Alii ducunt rationem ex jure civili: Sponsus ante congressum nondum accepit plenam traditionem corporis uxorii: qui profitetur, simul se totum tradit Deo. Proinde quod firmius est ac plenius, non debet cedere infirmo & imperfecto. Hoc ita rejiciunt: Si potior est conditio possidentis, consequeretur, ut qui prius verbis dumtaxat contraxerat Matrimonium cum *Catharina*, post cum altera contraheret, accederetque corporum mixtura, prior contractus esset irritus, quod secus esset ab Ecclesia definitum. Deinde consequeretur, quod talis hominis professio esset illicita, licet peracta valeret: quemadmodum peccat, qui post simplex Votum castitatis contrahit Matrimonium. Sunt qui causam hanc allegant, quod Votum solenne possit probari, simplex non item. Hanc rejicit Scotus, eo quod dicat Votum simplex, etiam si sit publicum ac notorium, tamen dirimi per Matrimonium. Facit enim quatuor Voti differentias, publicum, privatum, simplex, & solenne. Potest autem idem esse simplex & publicum.

Probabilius est quod adferunt quidam: Quum profitetur Monachus, tradit corpus suum in potestatem ejus cui promittit, videlicet, Abbati, ad faciendum id quod habet Voti natura. Igitur non potest conjugi corporis sui potestatem facere ad usum contrarium, & tamen hoc quoque rejicitur. Per simplex enim Votum homo tradit corpus suum Deo, & tamen tradit Uxori corpus suum in usum contrarium continentiæ. Nam quod adferunt quidam Deum nolle sibi corpus suum quemquam tradere nisi per hominem, somnium est, & eadem facilitate negatur qua dicitur, quum hæc Dei voluntas probari non queat. Rejicitur & illud quod comminiscuntur quidam, quod Votum simplex tantum habet promissionem, Votum solenne mittit eum cui fit votum in possessionem. Nam quod sola voluntate geritur inter Deum & hominem, tam est firmum in Voto simplici, quam in Voto solenni. Jureconsulti fatentur nullam aliam causam posse reddi meliorem, quam quod ita statuit Ecclesia. Verum ne hanc quidem recipiunt Theologi, dicentes: Si sola hominum constitutio tantum valeret, posset & contrarium statui, videlicet, ut professione solenni non dirimeretur Matrimonium. Quod si reciperemus, finis esset controversiæ: nunc hoc veremur dicere, ne per homines videatur distrahi Matrimonium quod Deus conjunxit. Concedunt Pontifici tantum juris, *Inhabilitas.* ut possit personas inhabiles reddere ad contrahendum, aut pronunciare Matrimonium non coisse legitime: dirimendi quod rite contractum est, potestatem nequaquam permittunt. Quærenda est igitur sacra ancora, cui nitamur in tanta sententiarum vacillatione. Quamquam ne in hac quidem consentiunt. Nam ut alios prætermittam, *Aquinas* sic argumentatur: Votum *Thomas.* solenne non ex voluntate Pontificis, sed suapte natura, ut impedit Matrimonium contrahendum, ita dirimit contractum, quod per hoc amittit homo corporis sui potestatem. Sed huc recurrit illa quæstio de Voto simplici. Et hanc opinionem *Thomas* tam frigide narrat, ut appareat nec ipsi placuisse. Sic enim loquitur: *Et quia Matrimonium quod sequitur tale Votum, nullum est, ideo tale Votum dirimere dicitur Matrimonium contractum.* Non ausus est dicere *dirimit*, sed *dicitur dirimere*. Quid quod hic res controversa probatur per controversam, aut certe dubia per dubiam? Nam hoc ipsum quæritur, quare Votum solenne dirimat Matrimonium rite contractum, quum Paulus dicat, *sola morte alterutrius solvi.* *Durandus* *Durandus.* adfert causam sane quam argutam, an veram, nescio: In Matrimonio duplex est conjunctio, spiritualis per consensum, & carnalis per conjunctionem corporum. Duplex item mors est, carnalis, qua separatur anima a corpore: & spiritualis, qua quis moritur mundo. Proinde sicut mors carnalis dirimit Matrimonium consummatum, ita mors spiritualis dirimit Matrimonium ratum sed nondum consummatum. Hæc ratio si valeret, profitentium bona reciderent ad cognatos, quemadmodum & mortuorum. Quæ sane lex olim ab Imperatoribus Christianis opposita fuit avaritiæ Clericorum ac Monachorum, ut scribit *Hieronymus.* Nunc quum imaginaria mors non valeat in causa bonorum, multo minus valere videtur in causa Matrimonii, quod Dominus unam tantum ob causam dirimi permisit. Exsilium mors est civilis, & tamen hæc imaginatio mortis non excludit exsulem ab hæreditate, aut possessionibus suis. Deinde qui Monasterium ingrediuntur palam infame, ubi nec castitas servatur, & habentur propria, non liberarentur a vinculo contracti Matrimonii. Item qui non ob aliud fiunt Monachi quam ut fiant Abbates ex pacto. Palam est enim, hos non totos mori mundo. Deinde si tantum valet ista mors, ut liberet a Matrimonio, multo magis liberaret a debitis, & frustra rogarentur professuri, num quid cui deberent, aut num quid cui puellæ spopondissent. Ad hæc vera mors spiritualis fit in Baptismo, quemadmodum palam docuit nos Paulus Apostolus, & tamen professio Baptismi non liberat hominem nec a vinculo servitutis, nec a vinculo Matrimonii, juxta Pauli doctrinam: multo minus imaginaria mors professionis, quam non tradunt Sacræ litteræ. Nec satis firmum videtur, quod hic distinguunt inter Sacerdotem & Monachum, quorum hunc ajunt esse mortuum, illum tantummodo mutilum. Imo Sacerdos, si tenetur Voto continentiæ, æque mortuus est, quod attinet ad rationem Matrimonii. *Scotus*, ne cum aliis *Scotus.* sentiat,

A sentiat, hoc commentus est, quod Ecclesia profitentem Votum solenne reddiderit inhabilem, sive, ut ille loquitur, illegitimarit ad matrimonium, nec idem fecit in Voto privato. Hoc pacto vitatur, ne contra præceptum Domini lædatur rigor Matrimonii. Materia siquidem Matrimonii redditur inidonea, salvo Matrimonii jure. Jam si roges, cur non eadem potestate reddidit inhabilem, qui simplici Voto semet adstrinxit, præsertim quum contrahendo cum proposito cognoscendi Uxorem, capitalem noxiam admittat? respondet: Quia non sic se ipsum posuit in manu Dei, quemadmodum alter, qui se posuit in manu Ecclesiæ, quod attinet ad actum Matrimonii, eoque Ecclesia B liberat a vinculo Matrimonii eum, qui sese commisit Ecclesiæ judicio. Alterum vero, qui se sine arbitrio Ecclesiæ, tradidit Deo, Ecclesia relinquit suæ conscientiæ. Si quis roget, cur in simplici Voto Pontifex aut non tollit jus contrahendi, quemadmodum in solenni: aut non liberat a peccato, quemadmodum facit in Voto solenni, ubi solvisse Matrimonii vinculum etiam pietatis laudem meretur. Hic *Scotus* respondet per forte: Forte, inquit, majus malum sequeretur. Hæc sacra ancora quot modis convelli possit, opinor, Lectori vel me tacente perspicuum esse. Tantum ostendere volui quæstionis difficultatem.

VI. Sextum impedimentum est *Ordo*. Nam Ecclesia C Romana, quæ dicitur Occidentalis, Sacerdotes submovit a Sacerdotio, deinde Diaconos quoque, demum & Hypodiaconos: de minoribus Ordinibus dubitatum est, ita temperata sententia, ut Clerici Occidentales si habeant uxores, habeant quidem, sed submoveantur ab officio ministrandi, spolienturque fructibus Ecclesiasticis, si quos habebant. Græcorum Ecclesia hodie jus suum retinere dicitur.

VII. Septimum impedimentum adfertur, *Cognatio*, quæ gradibus & lineis distinguitur. Linea recta sursum ducit usque ad tritavum, tritavi patrem & avum, cæterosque quibus non sunt peculiaria vocabula, sed generali nomine dicuntur *majores* sive *progenitores*. Deorsum D ducit per filiam, nepotem, & cæteros, usque ad trinepotem, trinepotisque filium, ac nepotem, aliosque qui generali cognomine dicuntur *minores*, sive *posteri*. In hac linea quidam existimant perpetuam esse Matrimonii contrahendi prohibitionem, adduntque facete, si hodie viveret Adam, in cælibatu fore vivendum. Aliis placet, in quinto gradu redire contrahendi jus. Et hactenus quidem convenit legibus Cæsareis cum decretis Ecclesiæ: tum in numerandis gradibus, tum in prohibitione Matrimonii. Tot autem supputantur gradus, quot sunt personæ, excepta una. In lineis transversis, quas *collaterales* vocant, jus contrahendi Matrimonii redit post quartum gradum: gra-E dus autem supputandi sunt juxta jus *Pontificium*, non *Civile*. Quod si mas & fœmina per lineam inæqualem distant, gradu dispari, hoc est, alter sit cognatus in gradu tertio, alter in septimo aut quinto, quidam putant coire Matrimonium, alii negant. Hic variat jus *Divinum*, jus *Civile*, & jus *Pontificum*. Jus *Divinum* non nisi a proximis gradibus, iisque paucis, submovet Matrimonii contrahendi potestatem. Nam in exordio mundi necessitatis erat, ut frater gigneret ex sorore, quo colore quidam elevant & incestum puellarum cum patre Lot. Ubi crevit hominum genus, contractum est jus Matrimonii, sed in paucis gradibus, nimirum, primo & secundo, quemadmodum F traditum est Levitici cap. XVIII. Ibi vetaris ducere matrem, sororem, licet ex altero tantum parente, neptem ex filio filiave, materteram & amitam, hoc est, matris & patris sororem. Similis autem est ratio de sexu fœmineo. Fas igitur erat ex fratre sororeve neptem ducere, quemadmodum Abraham duxit Saram ex fratre neptem, Genes. XX. & frater Caleph accepit illius filiam, Josuæ XV. In cognatione quæ a lateribus accedit, primum in recensione graduum differentia est inter *Leges Civiles* & *Constitutiones Pontificias*: secundum has enim hæc traditur regula: Quoto gradu personæ distant a communi stirpe, ejusdem numeri gradu distant inter sese; secundum illas vero, quo numero personæ distant a communi stirpe, eodem numero duplicato distant inter sese: atque id dumtaxat in æquali linea. Rursum in linea inæquali quot gradibus persona, quæ longissime abest, distat a communi stirpe, totidem inter se distant, idque dumtaxat juxta jus *Ecclesiasticum*: juxta *Civile* vero, quot sunt personæ, dempto stipite, tot sunt gradus. *Cajus* itaque prohibetur uxorem ducere sororem, sororis filiam ac neptem, ac proneptem etiam, hoc est, ex sororis filio filiave nepote nepteve natam, quæ *Cajo* proneptis est, quæ distat a *Cajo* quarto gradu, juxta supputationem juris Canonici. Idem prohibetur ducere amitam & materteram, ne magnam quidem amitam ac materteram ducere potest, hoc est, avi aviæve sororem, quod vice parentum habeantur, nec earumdem filias, neptes, vel proneptes. Nec eidem fas est ducere promaterteram vel proamitam, hoc est, proavi vel proaviæ sororem, nec earumdem filias, neptes, vel proneptes. Eadem est ratio de fœminis. *Tulliola Caji* soror non potest nubere fratri, patruo, avunculo, patruo magno, avunculo magno, propatruo, proavunculo. Item non permittitur nubere fratri, nepotibus, pronepotibus ex fratre. Jam in transversa linea jus *Pontificium* olim prohibebat nuptias usque ad septimum gradum, adeo ut contractum Matrimonium nullius esset roboris. Ea prohibitio posterioribus Constitutionibus temperata est, ut non excedat quartum gradum. Porro juxta jus *Civile* in transversalibus triplex est ordo, unus spectans superiora, alter inferiora, tertius quæ a lateribus adhærent. In duobus primis ordinibus idem statuunt leges *Cæsarum* quod *Pontificum*. Ex latere vero nuptiæ valent in quarto gradu. In linea recta, ut diximus, eadem est supputatio graduum juxta jus utrumque. In transversali frater & soror sunt in secundo gradu juxta leges *Cæsareas*, secundum *Pontificias* Constitutiones in primo. Quæ sit hujus differentiæ causa, nihil attinet ad id quod hic agimus exponere. Juris *Cæsarei* supputatio valet adhuc in hæreditatibus ac tutelis: *Pontificii* juris, in Matrimonio. Nihil autem refert utrum cognatio accesserit ex stupro an ex Matrimonio.

Octavum impedimentum nascitur ex *Adoptione*. Ea dividitur in duas species, quarum altera generis nomine dicitur *Adoptio*, altera *Arrogatio*. Adoptantur filii familias, arrogantur qui sui juris sunt. Habet autem hoc *Arrogatio* peculiare, quod quisquis arrogatur, in arrogatoris potestatem transeat: non solum ipse, verum etiam familia ejus & liberi, si quos habet, transeunt in jus nepotum, quemadmodum ipse in jus filii. Dividitur autem *Adoptio* generalis in tres species. Prima est superiorum & inferiorum, quæ attenditur inter patrem adoptantem, & filium aut filiam adoptatam: item inter avum adoptantem, & nepotem vel neptem adoptatam. Non enim solum in filii locum adoptari potest aliquis, verum etiam in nepotis aut pronepotis. In hac prima specie perpetua est Matrimonii prohibitio, quemadmodum in recta linea cognationis, adeo ut etiam si solvatur *Adoptio*, maneat tamen prohibitio. Secunda est quodammodo collateralium inter filium & filiam naturalem adoptantis, & inter filium vel filiam adoptivam: inter quos quamdiu constat *Adoptio*, non cohæret Matrimonium: soluta vero per emancipationem aliove modo *Adoptione*, licet contrahere. Tertia est inter adoptatorem patrem, & uxorem filii adoptati: Item, inter filium adoptatum, & uxorem adoptatoris: & inter hos est prohibitio Matrimonii perpetua, adeo ut si filius adoptivus emancipetur, eam quæ patris adoptivi uxor fuit, non possit uxorem ducere, quod novercæ loco habeatur. Et contra adoptator filii adoptati uxorem ducere non potest, quod loco nurus habeatur. VIII.

Nonum impedimentum nec jura Gentium, nec leges Cæsareæ, nec lex Mosaica novit, nec lex Euangelica, sed addidit ex abundanti veterum Pontificum pietas. Ea dicitur *Cognatio Spiritualis*, & contrahitur IX.

ex

ex administratione Sacramentorum, non omnium, sed e duobus dumtaxat, Baptismo, cui adhæret Catechismus ac Susceptio, & Confirmatione frontis. Et hic non simplex examen quæstionum, quid intersit inter baptizantem, levantem, & catechistam, & quousque se porrigat hæc cognatio, ut dirimat Matrimonium, & in quibus non dirimatur contractum, licet vetitum sit contrahi. Verum ut rei summam in pauca conferam: *Cognatio Spiritualis* non habet proprie certos gradus, sed in tres species dividitur. Prima dicitur illis *paternitas*, cui adhæret *filiatio* (nam in re nova novis vocabulis utendum est) estque inter baptizantem, confirmantem, suscipientem, & inter baptizatum, confirmatum, & susceptum. Secunda dicitur *compaternitas*, estque inter baptizantem, confirmantem, suscipientem, & inter parentes baptizati, confirmati, suscepti. Tertia est *fraternitas imaginaria*, inter baptizatum, confirmatum, susceptum, & inter proles baptizantis, confirmantis, & suscipientis. In his tribus speciebus perpetuum est, quod *spiritualis cognatio* per maritum contracta, ad uxorem ab ipso cognitam profertur, non ad sponsam: quandoquidem copula secuta, tum demum quod unus conjugum agit, & alter intelligitur agere. Si quis igitur desponsaverit mulierem, ac suscipiat filium tuum in baptismo antequam sponsus sponsam cognoverit, tu licite cum ea contrahis. Itidem si alter susciperet uxori meæ puerum in baptismo, ex alio viro genitum, mihi per eam non acquiritur *compaternitas*. Hæc locum habent, etiam si laicus in casu necessitatis baptizaret. Igitur in summa sunt viginti casus, in quibus *cognatio spiritualis* prohibet Matrimonium, decem ratione Baptismi, & totidem ratione Confirmationis. Primus est inter baptizantem, & baptizatum. Secundus inter uxorem baptizantis prius cognitam, & baptizatum. Tertius inter baptizatum & liberos baptizantis. Quartus inter baptizantem & parentes baptizati. Quintus inter uxorem baptizantis & parentes baptizati. Ad hanc formam ponendi sunt alii quinque casus, de suscipiente & suscepto. Similiter & circa Confirmationem alii decem sunt, quinque ratione confirmantis & confirmati: totidem ratione suscipientis & confirmati. In his viginti casibus Cognatio spiritualis obstat Matrimonio contrahendo, & dirimit contractum.

X. His finitimum est decimum impedimentum, quod nascitur ex *Affinitate*. *Affinitas* autem juxta leges Civiles non nascitur nisi ex nuptiis, secundum jus Ecclesiasticum ex quocumque coitu, de imperfecto & inordinato dubitant. Nec hic mediocris difficultas quæstionum de præcedente & sequente *affinitate*, & quousque se proferat jus *affinitatis*, & quid agat, an dirimat contractum & contrahendum: & an possit relaxari? Non est autem hoc impedimentum commentitium, sed petitur e jure Cæsareo, atque etiam Levit. XVIII. Illic enim prohiberis ducere novercam tuam, item filiam novercæ tuæ: nurum tuam, hoc est, uxorem filii tui, quod haud scio an accipiendum sit de uxore a filio vivo dimissa: Uxorem fratris tui, fortassis vivo fratre: nam mortuo fratre sine liberis, jubetur frater superstes suscitare posteritatem fratri defuncto. Et Herodes a Joanne reprehenditur, qui fratris uxorem duxerat vivo fratre: Item, filiam uxoris tuæ ex alio viro susceptam, aut uxoris filii filiæve filiam. Item sororem uxoris vetaris in pellicem habere, quamquam Jacob duas sorores Matrimonio sibi junctas habuit. Hic in prohibitione Matrimonii fere consensus est legibus profanis cum sacris Constitutionibus, nisi quod, ut dixi, juxta placita Pontificum, ex quocumque coitu nascitur *affinitas*, sive licito sive illicito. *Affinitatis* autem cognomina sunt hæc: Socer socrus, gener nurus, vitricus aut noverca, privignus privigna. Sponsus autem ita loqui poterit: Socer est uxoris meæ pater, & ego illius gener: socer magnus, uxoris meæ avus, ego illius sum progener. Et e converso, pater meus, uxoris meæ socer est, hæc illi nurus. Et avus meus, socer magnus est uxori meæ sive prosocer, illa illi pronurus. Item prosocrus mihi, uxoris meæ avia est, & ego illius progener: & retro mater mea uxoris meæ socrus est, illa huic nurus: & avia mea socrus magna est, & uxor illi pronurus. Privignus autem meus est uxoris meæ filius ex alio viro natus, ego illi vitricus: & contra uxor mea liberis meis aliunde susceptis, noverca dicitur, liberi mei illi privigni sunt. Frater meus levir est uxori meæ, soror mea glos. Duorum fratrum uxores Græcis inter se εἰνατέρες vocantur. Sororis meæ maritus non habet speciale nomen quo illum appellem, quemadmodum nec uxoris frater. Hos igitur omnes quoniam *affinitatis* causa inter se parentum loco liberorumque habentur, Matrimonio copulari nefas est. Quoties inter cognatos accidit *affinitas* per carnalem copulam viri & mulieris, inter consanguineos mulieris & virum, item inter consanguineos viri & mulierem contrahitur *affinitas* ejusdem gradus, cujus est consanguinitas. Præterea, quoties inter unam personarum de quibus quæritur, & conjugem alterius non est, vel non fuit consanguinitas intra quartum gradum, nulla est prohibitio. Ergo quæcumque uxori meæ consanguinea est usque ad quartum gradum, mihi eodem gradu est affinis, & contra. Non possum igitur uxorem ducere, matrem, sororem, aviam, proaviam, abaviam, ataviam, materteram, amitam, materteram magnam, amitam magnam, promaterteram, proamitam uxoris meæ: nec earum filias vel neptes usque ad quartum gradum: nec aliquam ex his quas supra *affinitatis* appellatione contineri diximus. Olim decreta Pontificum ponebant tria genera *affinitatis*, quia persona addita personæ per carnis copulam mutabat genus, sed non mutabat gradum. Verum ex his tribus secundum ac tertium sublatum est, eoque non prohibeor in uxorem ducere uxorem sororii mei, quam post sororis meæ mortem duxerat, quod olim non licuisset, quia coisset Matrimonium in primo genere *affinitatis* in secundo gradu. *Affinitas* primi generis, quemadmodum sanguinis propinquitas quarti & citerioris gradus, impedit Matrimonium contrahendum, & dirimit jam contractum.

Affinitatis cognomina.

Undecimum impedimentum dicitur *publica honestas*, quod potissimum inductum est a Pontificibus ad imitationem affinitatis, quemadmodum spiritualis cognatio imaginatur propinquitatem sanguinis, eoque dirimit matrimonium usque ad quartum gradum, quemadmodum affinitas. Tantumque tribuitur huic impedimento, ut Monachus etiam dicatur habere consensum ad contrahendum, & ex hoc contractu nascitur *publica honestas*, dirimens Matrimonium juxta quorumdam opinionem, quæ quidem originem ducit ex sponsalibus puris ac certis quæ contracta sunt, sive per verba præsentis temporis, sive futuri, Matrimonio nondum consummato. Tum enim nascitur impedimentum inter sponsum & consanguineos sponsæ. Item inter consanguineos sponsi & sponsam. Sed hinc nonnihil relaxatum est, videlicet, hoc genus honestatis, quod nascebatur ex secundis nuptiis. Uxor Caji defuncti nupsit alteri viro, unde gignit liberos, talis proles cum nullo consanguineo *Caji* poterat contrahere, nunc licet. Dirimit autem honestas hæc sequentia sponsalia ac matrimonia, non præterita. Inter minores septem annis contracta sponsalia non gignunt potestatem publicam. XI.

Duodecimum est *Consuetudo* sive *Constitutio*. XII.

Decimum tertium impedimentum est *crimen admissum*, & hic multa opinionum varietas. XIII.

Decimum quartum est *dispar cultus*, hoc est, *diversa religio*, veluti si Christiana nubat Ethnico aut Judæo. Ac Paulus quidem non vult uxorem ab Ethnico discedere, nisi ille recuset convictum: cæterum non permittit mulieri liberæ, jamque Christum professæ nubere, *nisi in Domino*, hoc est, suæ religionis viro. Unde miror hoc a quibusdam horum temporum Scriptoribus tradi, fas esse cum Judæo, cum Ethnico jungere Matrimonium. Si satis est esse marem & fœminam, etiam frater & soror mas sunt & fœmina: quod si XIV.

si prohibitio Divinæ legis movet, tale Matrimonium vetuit Paulus.

XV. Decimo quinto loco *metus* obstat Matrimonio, quandoquidem consensus, si liber non sit, non est consensus, adeo ut nihilo firmius sit, etiam si jusjurandum intervenerit.

XVI. Decimum sextum est *præcedens obligatio*. Et pronunciantur pura sponsalia nullius esse ponderis, si quis cum alia verbis efficacibus contraxerit Matrimonium. Eadem est ratio si præcesserit consensus per verba futuri temporis, quamvis intercessisset jusjurandum. Hic oritur quæstio, an quemadmodum mortuo marito liberatur uxor, ita liberetur diutina mariti absentia sine spe reditus, aut morte certo nunciata.

XVII. Decimum septimum est *inhabilitas corporum* ad usum Matrimonii, nisi vitium accidat post uxorem cognitam: quod si sit ex habitu perpetuo corporum, dirimit Matrimonium, aut si ex proportione organorum genitalium. Temporariis enim affectionibus succurri potest. Nam medicus corrigere potest aliquod corporis vitium, & ætas accedens auget corporis modum. Superest privatio, ubi quis caret his sensibus, sine quibus nec intelligi potest quid sit Matrimonium, nec declarari consensus animorum, veluti qui idem cæcus sit surdus & mutus. Hæc eo commemoravi, quo sub oculos ponerem quanta sit difficultas, quantumque periculum in contrahendo Matrimonio, quod tamen semel utcumque contractum rescindi non potest juxta vigorem Euangelici præscripti. Multum difficultatis habet ipsa rei natura, nonnihil addidit Euangelica præscriptio, divortii Judaici licentiam maritis adimens: sed multo maximam partem Pontificum Constitutiones: nec minimam hominum circa casus variantes sententiæ: denique non mediocrem hominum malitia, bonis legibus abutens ad male agendum. In aliis itaque Contractibus, ubi supremum periculum est, rei pecuniariæ jactura; quanto studio vitant captionem? & in hoc contractu multo omnium difficillimo, unde pendet totius vitæ felicitas, magna etiam ex parte salus animi, nulla adhibetur cautio, sed plerique sese dant præcipites velut in foveam, unde nullus datur exitus. Hinc, nimirum, illæ quæ passim audiuntur infeliciter junctorum querimoniæ. Verum hic, si usquam alias, adhibendum erat

Simile. illud σπεῦδε βραδέως, &, κατὰ ποδὸς βάσιν. Videmus enim illos qui scalis paulatim descendunt in puteum quamvis profundum, citra læsionem id facere, quum ii qui in puteum incidunt minus altum, graviter offendantur, sæpe rupto membro, nonnumquam & fracta cervice. Rupto aut luxato membro succurrit Chirurgus; Matrimonii pedicis infeliciter illigato nullus invenitur Medicus. Et arbitror, corporis mortem levius esse malum infelici conjugio. Vivi enim suos patiuntur manes, & ad æternos præludunt ejulatus. Emturus equum, circumspectas numquid appareat vitii, & stipularis redibitionem, si quid habeat vitii latentis: percontaris qui sit ejus loci mos aut jus in hoc negotio: nec satis fidens oculis tuis, adhibes alium te peritiorem: & inter pueros ac teneras virgines tribus verbis in complexu dictis coit Matrimonium. Mercaturus domum aut fundum exploras ac percontaris omnia, num jus habeat tradendi qui vendit, num quam res habeat servitutem, num gravata sit censu: conficiuntur tabulæ, adhibentur testes, & stipulatio: & unde in Matrimonio contrahendo tanta temeritas, tantaque socordia? Quotusquisque est, non dico juvenum aut virginum, sed senum etiam, qui norit, verba futuri temporis verti in præsens tempus, si successerit congressus? Quotusquisque novit pro digamo haberi, qui puellam, quam pro virgine duxit, post comperit fuisse vitiatam? Quotusquisque est, qui sciat cognationem suam quaqua versum usque ad quartum gradum supputare? Imo quotusquisque est, qui norit omnes cognatos & cognatas suas? De cognatione spirituali multo pauciores cogitant, quemadmodum & affinitatis jura plerisque sunt ignota. Atqui hæc erant discenda prius quam ineas Matrimonium. Alio-

A qui nimio constabit tibi frequenter unius constitutionis peritia, si tuo periculo didiceris. Post contractum Matrimonium curritur ad Jureconsultos, vexantur quæstiunculis Theologi: quanto satius erat istud antequam contraheres facere? *Nunc heu sero sapiunt Phryges.* Sic leo cassibus irretitus dicit, si præscissem. Atque hic non solum *turpe est*, verum etiam infelix dicere, *non putaram*: nec enim ulla venia datur primæ experientiæ.

Proinde sunt qui Pontificiarum legum auctoritatem conantur subvertere, quo suam excusent temeritatem. Atqui quod publica sancitum est auctoritate, id privata temeritate rescindere, tum seditiosum est, συγγνώμη πρωτοπειρίᾳ
B tum etiam impium: adeo ut si quid etiam parum circumspecte statuerit hic aut ille Episcopus, vel quia parum fuit attentus, vel quia perperam edoctus, vel quia privato quopiam affectu corruptus, modestiæ Christianæ, quæ quantum licet satisfacere cupit omnibus, sit ferre ac mussare, nisi patientia secum trahat impietatem. Quanto minus illa non oportet spernere quæ Synodis universalibus rite congregatis decreta sunt, præsertim si accesserit populi Christiani comprobatio? Quamquam autem Decreta corriguntur per Decretales: & Decretalis pugnat interdum cum Decretali, quæ fere sunt rescripta Pontificum, tamen usus gentium consensus multum his adjungit auctoritatis. Et
C inter humanas opiniones quum inter se pugnant, adhærendum est illi, quæ videtur omnium tutissima. Nam id curandum homini vere Christiano, qui cupit undique tranquillum conjugium, ut impleat omnem justitiam, primum Deo satisfaciens, deinde etiam hominibus quantum licet omnibus. Qui nimium festinant in initio, fere serius perveniunt ad finem destinatum: hic qui plus satis festinant in principio, numquam assequuntur quod affectabant. Quisquis enim destinavit conjugium, hoc spectat, ut habeat quicum sancte tranquilleque degat ætatem cum bona fama. At præpostera res est amor ac temeritas, brevisque voluptatis lenocinio pertrahunt hominem in perpetuos & inex-
D plicabiles angores. Contra ratio in consilium adhibita, non quod dulcissimum, sed quod optimum est eligit, id etiam jucundissimum reddit assuetudo. Quum autem fons veræ tranquillitatis ac jucunditatis sit bona conscientia: quæ potest illic esse vera voluptas, ubi fons est vitiatus? In certis casibus nec Pontificis auctoritas potest tibi mederi, & tamen relaxationes ejusmodi fere non carent scrupulo, dum aut omissum est aliquid, aut aliter positum quam oportuit, aut secus impetratum quam decuit. *Tutius est* itaque, juxta Comici dictum, *non admittere morbum, quam admisso quærere remedium.* Postremo, ut Romanus Pontifex tranquillet tuam conscientiam, linguas hominum non habet in manu sua. Proinde veterum prudentia, quo ma- Dispensatio.
E gis excluderet omnem captionem, præmittere solet nuptiis sponsalia, quæ parentum auctoritate inter impuberes contrahebantur, sed non minores annis septem, quod hæc ætas tametsi nondum valet judicio, tamen habet aliquam rerum cognitionem, maximeque docilis est eorum quæ traduntur. Non absolvuntur autem nisi post adolescentis annum decimum quartum, puellæ duodecimum, quod hæc ætas in genere pubertatem adferat, licet apud nationes aliquas serius contingat pubertas, nec eodem anno pubescant omnes licet ejusdem regionis. In causa est corporum diversus habitus, vel educatio sincerior aut corruptior. Verum
F hac ratione Princeps consultum esse voluit pudori, ac reverentiæ vel ætatis vel sexus, quum antea pubertas, corporum inspectione solita sit explorari. Multum igitur moræ intercessit olim inter Sponsalia & Nuptias, ne possit ignotus in ignotam incidere, quod si tot annos perseverasset adolescentium consensus, bonam spem concipiebant parentes, firmas & auspicatas fore Nuptias. Nunc tametsi lex Christiana non exigit Sponsaliorum moras, & ratum jubet haberi Matrimonium, quod inter puberes contractum est per verba præsentis temporis, aut etiam scriptis aut nutibus, idem declarantibus quod verba prolata, tamen appro-

bat parentum diligentiam, qui non subito prosiliunt ad Nuptias, sed Sponsalibus sic excludunt captionem, ut tamen irrita sint per majores ac tutores acta, nisi liberorum aut pupillorum consensus accesserit. Igitur si respicias illorum temporum statum, quo fervebat inter Christianos castimoniæ studium, nec adhuc exuberabat malitia, refrigerata caritate, dices Pontificum de Matrimonio Constitutiones recte pieque proditas. Sin contempleris horum temporum mores, si reputes, tot hominum millia per orbem Christianum illaqueari conjugiorum pedicis, fortassis optabit omnibus bene volens caritas, ut Ecclesiæ matris indulgentia, quæ semper vigilat ad ædificationem suorum, non ad destructionem, quædam relaxet, quædam aliter explicet, non aliter quam docti fidique Medici sua remedia pro regionum, temporum, ac personarum qualitate moderantur. Corporum remedia sunt Pharmaca, Medici Hippocratis discipuli: morum Pharmaca sunt Constitutiones, Medici Pontifices, Christi Successores. Si Decretales corrigunt superiorum Decreta quædam, si Decretalis corrigit Decretalem, si Romanus Pontifex in pluribus personis relaxat suæ Constitutionis rigorem, si in Constitutionis interpretatione dissidet Theologus a Jureconsulto, Theologus a Theologo, Jureconsultus a Jureconsulto, arbitror, & Ecclesiam posse pro commodo gregis novare leges quas statuit, & interpretari quod controversum est. Qua de re nonnulla proponemus. Cæterum quoniam hisce turbulentissimis temporibus sunt, qui Pontificum & Episcoporum Constitutionibus omnem derogant auctoritatem, rursum e diverso qui eas æquant ac propemodum anteponunt Euangelio, illud mihi præfandum est, me, dum hæc in medium confero, nec contemtoribus velle patrocinari, nec Ecclesiæ Proceribus velle præire, nec aliud omnino conari, quam si qua fieri possit, ut infelicium conscientiarum tranquillitati consulatur, idque ex auctoritate Præsulum, quorum vigilantiæ commissus est grex Dominicus. Proinde quidquid hic dicturus sum, non aliter accipi velim, quam si in Concilio, in quo tractaretur hæc causa, quilibet e turba considentium sedulo suam adferret sententiam, meliori cessuram, aut irridendam etiam, si mereatur.

Spiritualis cognatio.

In primis mihi videtur multo minus perplexum fore Matrimonii negotium, si, quæ de *cognatione spirituali* constituta sunt, exhortationis vim habeant, non præcepti, sic ut laudetur illorum pietas, qui hoc reverentiæ deferunt his, quibuscum spiritualis contracta est propinquitas. Cæterum nihil obstet imaginatio cognationis Matrimonio quod Deus instituit, Christus approbavit. Nam rationes quas hic adferunt vel Jureconsulti vel Theologi, tametsi piæ videntur, tamen non habent tantum momenti, ut necesse sit ob eas dirimere Matrimonium, rite contractum: alioqui prodita fuisset hæc Constitutio mox a temporibus Apostolorum, quibus maxime flagrabat castimoniæ studium. Nunc videmus a recentioribus additam. Nec semper efficax est argumentatio, quæ per majus, minus, & par confert similitudinem. *Cognatio carnalis* dirimit Matrimonium, multo magis *spiritualis*. Non enim consequitur: *Cognatio carnalis* facit hæredem, multo magis igitur *cognatio spiritualis*. Et Pontifex non potest concedere ut quis ducat Sororem suam, igitur non potest concedere, ut aliquis puellam ducat uxorem, quam Pater aut Mater suscepit in Baptismo. Item *cognatio carnalis* se quaqua versum spargit usque ad quintum gradum, impediens Matrimonium, igitur idem faciet cognatio spiritualis, quod secus habet. Rursus, in generatione carnali nullus habet præter duos parentes, marem & fœminam: igitur in regeneratione spirituali non deberent adhiberi plures. Nunc licet adesse quot velis, & tamen omnes obligat cognationis imaginatio. Deinde si tantum tribuimus fictioni propinquitatis, rectius congruit Euangelistæ quam Baptistæ. Non enim proprie generat qui baptizat, sed qui docet. Paulus enim ita scribit iis, quos non baptizarat, sed quibus prædicarat Euangelium: *Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Atque iterum: *Nam in Christo Jesu per Euangelium ego vos genui.* Et Onesimum appellat *filium*, quem in vinculis genuerat, utique doctrina. Nam olim Apostolorum ministri plerumque baptizabant. Sermo Dei semen est quo renascitur homo. Nascitur igitur spiritualis cognatio inter omnes qui eumdem audiunt Euangelistam, inter Discipulum & Præceptorem, inter Maritum & Uxorem a Marito conversam. Jam qui dicuntur Catechistæ, mea sententia, justius deberent appellari Patres quam Susceptores, si modo vere sunt quod dicuntur: & tamen his propemodum licebat ducere Catechumenam, nisi Bonifacius octavus interpretatus fuisset fieri, quod vix fit: quamquam qui dicit, vix credo, significat se non credere: ita quod vix impedit, interpretari poterat in favorem Matrimonii, Catechismum non esse sufficiens impedimentum Matrimonii. Nunc autem ubi adsunt Catechistæ, quum Infantes accipiunt Baptismum? Susceptores quos levantes appellant, videntur in fidejussorum locum successisse, aut in utrumque: respondet pro infante, *Credo*. Id ita habere satis declarat S. Dionysius in Hierarchia Ecclesiastica. Quamquam quid nunc faciunt in Baptismo Susceptores, nisi quod vetustæ consuetudinis simulacrum referunt? Spondent in posterum. Quid opus Sponsoribus quum parentes & Sacerdotes hoc præstare cogantur ex professione? Quum igitur id quod nunc agitur, nihil aliud sit quam priscæ consuetudinis vestigium, non video gravem causam, cur contrahentium conscientiæ tot laqueis impediantur. Gravissimum autem sit oportet quod dirimat Matrimonium contractum inter quos oportet, & quibus modis oportet: præsertim quum Dominus dicat: *Quod Deus conjunxit, homo ne separet.* Audio: Pontifex reddit personas inhabiles, nec Deus conjunxit eos, qui contra Constitutionem Ecclesiæ contraxerunt Matrimonium, & expedit dispensare causas dilatandæ inter Christianos amicitiæ. Has equidem rationes non improbo: sed vereor ne vigorem Divinæ legis opprimant, si incidant in impios Ecclesiæ Pastores. Verum interim hoc mihi sufficit, quod humana constitutum est auctoritate, per eamdem posse mutari pro commodo Reipublicæ Christianæ. Denique si plus valet *cognatio spiritualis* quam *carnalis*, in quibus gradibus non relaxat propinquitatis legem Pontifex, nec hic debebat relaxare. Quod si minus valet quam illa, dilutum est argumentum, quod nobis non hic tantum occinitur. Minor autem cognationis ratio videtur in unctione frontis. In Baptismo renascimur, in Confirmatione velut adversus hostem pugnaturi donativum accipimus. Hic nulla generationis imaginatio. Hæc differens non labefacto Constitutionem, sed Doctorum rationes examino, num ad tantam rem irritandam satis habeant momenti. Et reddunt quidem rationes, cur ex cæteris Sacramentis non nascatur *cognatio spiritualis*, sed quas probabiles possis dicere, necessarias non item.

1 Cor. 4.

Idem sentio de *publica honestate*, quæ nascitur ex imaginatione affinitatis. Quum enim Matrimonium sit juris Divini, non video cur ob scandalum, ex affinitatis fictione natum, oporteat impediri. Similis est ratio interdicti & feriarum, quum hæc pendeant ex hominum voluntate, possunt ex hominum voluntate mutari, si publica suadeat utilitas. Quamquam interdicti casus non ita frequenter incidit: ex diebus nefastis contractum Matrimonium hodie valet, tantum celebritas prohibetur. Jam in *adoptione* duplex est imaginatio, cognationis & affinitatis, velut inter adoptatum & adoptantem matrem. Similiter inter adoptatum & adoptantis filium naturalem est imaginatio cognationis. Rursus inter patrem adoptantem, & uxorem filii adoptati, vel contra: cui tantum tribuunt leges Cæsareæ, ut in prima & ultima specie etiam soluta adoptione, maneat prohibitio contrahendi Matrimonii. Pro causa adferunt reverentiam ex adoptione contractam. Cæterum ubi in fictione propinquitatis a la-

a latere, soluta adoptione reddit jus contrahendi. Hic quoque multa sunt, quæ Pontificum indulgentia citra pietatis jacturam possent relaxari. Etenim si Matrimonium est Sacramentum Ecclesiæ, idque coït per verba præsentia declaratum, videndum est an Principi liceat ob imaginariam cognationem affinitatemve, aut reverentiam imaginariam quod contractum est dirimere. Cui debemus plus reverentiæ quam Præceptoribus? & tamen hæc reverentia non impedit Matrimonium. Senectuti pueritia debet reverentiam ex præcepto Divino, juxta illud Levit. x. *Coram cano capite consurge, & honora personam senis, & time Dominum Deum tuum.* Inter senem & puerum imaginatio est parentis & filii, & tamen recipit Ecclesia Matrimonia inter septuagenarium & puellam vix puberem contracta, non obstante scandalo, quod avus videatur neptem suam ducere, aut puella patri seni nubere. Multo vero minus erit pedicarum in contrahendis Matrimoniis, si prohibitio contrahendi consistat intra eos limites, quos Dominus præscripsit Levit. XVIII. sive inter cognatos, sive inter affines. Si quis dicat: Judicialia sunt, non habent robur nisi ex approbatione Ecclesiæ: mihi videntur magna ex parte esse moralia. Nam naturæ sensus defert reverentiam personis, cum quibus illic prohibemur contrahere Matrimonium. Porro quod adferunt quidam, ideo Pontificem in Matrimonio posse materiam reddere inhabilem, quum in aliis Sacramentis non possit, quod Matrimonium contractus sit, & contractus subesse legibus humanis. Est quidem contractus Matrimonium, sed sacramentalis: qui si rite coëat juxta præscripta legis Divinæ, quid est necesse inducere inhabilitationem? Non dico quod Ecclesia non potuerit contrahere jus jungendi Matrimonii, aut quod perperam contraxerit: sed propono dispiciendum, an his temporibus expediat illaqueatis hominum conscientiis hac indulgentia succurrere, quæ quondam adstringendo favit & indulsit affectui populi ultro festinantis ad occasiones castimoniæ, & benevolentiæ mutuæ. Reddit & illud involutiorem Matrimonii causam, quod affinitas quemadmodum & cognatio, ex quocumque coitu nascitur, quum ex furtivis congressibus plurimæ lateant cognationes & affinitates. Simplicius est quod jus Civile non agnoscit affinitatem, nisi ex legitimis nuptiis natam. Odiosa est diremtio conjunctionis, juxta præscriptum Divinæ legis initæ. Porro cognationis & affinitatis reverentia, si libet ultra legis a Deo traditæ præscriptum proferre, sit illi sane sua laus, sed incolumi legis Divinæ vigore: intra quem si consisteremus, non esset quod interdictum aut constitutio consuetudove loci dirimeret Matrimonium. Multum igitur laqueorum decederet Matrimonio, si tolleretur illa distinctio, *impedit contrahendum, sed non dirimit contractum.* Quod enim contractum dirimi non debet, quid opus vetare ne coëat? Et si tantum valet prohibitio, ut personas reddat inhabiles conjugio, dirimat & contractum. Nunc Ordo etiam Hypodiaconi si præcedat, dirimit Matrimonium etiam contractum: si sequatur, neque dirimit, neque non dirimit, sed manet dimidiatum conjugium, sic ut ille non habeat uxorem, illa nec cælebs sit nec nupta: sed citra suam culpam irretita est infamibus & infelicibus nuptiis. Si cælibatus natura cohæret cum Sacerdotio ac cæteris Ordinibus, simplex erat aut dirimere contractum Matrimonium, alteri reddita sua libertate: aut detrahere sacrum Ordinem, quemadmodum olim ex Sacerdotibus fiebant laici: & adhuc fiunt apud Græcos, ut audio, ob crimen admissum. Quod si Romanus Pontifex potest inhabiles reddere personas, ne per consensum coëat Matrimonium, juxta rationem prædictam, potest itidem & inhabiles reddere ad accipiendum characterem ordinis, qui ut impressus deleri non possit, certe videtur obstari posse ne imprimatur. Deinde sicut irritum habetur Matrimonium secundum, eo quod qui semel contraxit, non habet liberum consensum: ita qui ducta semel uxore sibi jus ademit iterum contrahendi, nihil agere videtur si consecretur. Hæc argumentandi tantum causa dicta sunto.

A Nunc in quem usum datur consensus Sacerdoti & Monacho, quibus exercendi conjugii jus ademtum est, & hic consensus qui nulli est utilis, propter honestatem publicam censetur officere connubiis alienis. Hæc & civilium legum severitas, ceu Tenedia bipennis, aliquam difficultatis partem dissecare poterit, sublato e medio qui in ludificationem Matrimonii simul & Ecclesiæ, post ductam uxorem initiatur Sacerdotio, injurius in mulierculam, contumeliosus & impius in Ecclesiam, unde dolo malo sacrilegii suffuratur Ordinis Sacramentum. Simplex furtum luitur pœna capitis, atqui hoc crimen quovis furto gravius est. Prætexitur hic favor Ordinis, sed tacetur injuria Ma-B trimonii. Quamquam qualis est ille favor Ordinis, si rima detur irrependi dolo malo? Est & altera distinctio, quæ sublata vehementer explicaret nodos conjugiorum. Professio vitæ Monasticæ dirimit ratum Matrimonium, at consummatum nequaquam. Statuere posset Ecclesia juxta præscriptum Euangelicum, ne qua res dirimat Matrimonium, sive ratum sive consummatum, nisi sola mors & adulterium. Si Divini juris est Matrimonium, & coit per consensum verbis præsentibus expressum, quomodo dirimitur humana distinctione duarum vocum, rati & consummati, voti simplicis & solennis? Si in gradibus cognationis Pontifices inhabiles reddunt personas, possunt & eos qui C ducunt uxores, inhabiles reddere, ne voto sint habiles citra consensum conjugis. Quamquam is consensus probandus erat per Episcopos, ac gravate suscipiendus, in ætate præsertim suspecta, quod experientia doceat raro bene cedere talia divortia. Hic prætexitur favor Religionis, cui merito favebat olim Ecclesia, eo quod aulis ac popularibus in Paganismum pene relabentibus, quantum ad vitam attinebat, in Monachis ac Virginibus videretur adhuc superstes Euangelicæ professionis vigor: quod utinam & hodie possimus gloriari! Verum id temporis quum maxime promereretur favorem Monachorum pietas, nusquam tamen legimus illi sic indultum, ut quisquam invita ac de-D serta uxore proriperet sese in Monachorum contubernium. Cavetur ne per Monasticæ vitæ professionem fiat injuria creditoribus, quum sanctius sit conjugis debitum quam ullus contractus. Si Monachus revocatur ad uxorem, nulli fit injuria: si manet, fit injuria puellæ, ob causas quas ante retulimus. Hanc materiam non ingrediar altius, ne lectorem plus satis remorer: tantum ostendo quid possit Ecclesia, & quid horum temporum status postulet. Quod superest, eorum arbitrio defero, qui clavo navis Ecclesiasticæ assident.

Jam quoniam ex Votis perplexæ dubitationes oriuntur plurimæ, profuerit admonuisse Christianos omnes, E ut a Votis non necessariis, aut etiam inutilibus abstineant. Si cui cordi est Hierosolymam aut Compostellam visere, morem gerat animo suo, Votum interponere non est necesse. Et si quod intercessit, semper ei quod est ad salutem & ad Christi doctrinam propinquius, cedat id quod longius abest. Qua de re si dubitas, Episcopum, Parochum, aut alioqui gravem doctumque virum consulas licebit: si non dubitas, sequere judicium animi tui, tantum ut sincera sit conscientia. Oportet enim Vota Christianorum plurimum abesse a votis Paganorum, qui decimam bonorum pollicebantur Herculi, quo felicius cresceret res familiaris: Lenones aliquid vovebant Veneri, quo quæstus esset uberior, aliaque id genus innumera. Ne Jephtæ F quidem Votum in exemplum trahendum est. Cætera Judæorum vota aut ad figuras legis pertinebant, aut erant facilia præstatu, aut redimi poterant. Cæterum oportet omne Votum esse maturum, ac liberum. Qualia sunt igitur Vota quæ in morbo, navigatione, aut bello metus mortis extorquet, aut alia quæpiam affectio mentis, tendens ad insaniam? Ad hæc Votum hominis Christiani non alium scopum habere debet quam salutem æternam. Quod si palam est, Votum minus conducere ad scopum, quam quod Votum non est: id quod minus conducit ad salutem, videtur de-

bere credere conducibiliori. Hæc de Votis vulgaribus, A quæ, mea sententia, non suscipere tutissimum est, aut temere suscepta pro nullis haberi. Hanc opinionem non alia conditione meam haberi velim, quam si comprobabit Ecclesia, cui constat in manu esse quod proponimus, si velit.

Jam de Voto continentiæ non simplex est quæstio. Quidam enim negant Monachum violare Votum, si scortetur, nisi duxerit uxorem, quod Votum sit abdicatio rei prius licitæ. Neque enim Votum dici possit, si quis voveat se numquam fore lenonem. Sed omissis iis quæ non admodum faciunt ad id quod agimus, plurimum conducet ad expediendam Matrimonii causam, si statuerit Ecclesia, Votum castitatis irritum esse, nisi B cum auctoritate Præsulis suscipiatur, quem oportet & in hac re esse difficillimum: deinde inter Votum *simplex* & *solenne* non esse tantum discrimen, ut alterum si præcedat, faciat dimidiatum conjugium: alterum etiam si sequatur, solvat ratum Matrimonium, sed utrumque pari pœna dignum esse, qui cum uxoris injuria vel susceperit Ordinem, vel vitam Monasticam profiteatur, majusque scandalum censeatur si Maritus fiat Sacerdos aut Monachus, quam si redeat ad uxorem, cui debet perpetuam vitæ consuetudinem, nisi mulieris liber ac maturus assensus intercedat. Paulus *genuerat* Onesimum *in vinculis*: Nullum poterat esse Votum sanctius. Inserviebat Apostolo Paulo propter C Euangelium vincto. Nullum officium religiosius, & tamen remittit illum hero suo Philemoni. Et impium sit si Sponsa remittatur Marito? Durius enim est, si Uxor voveat invito Marito, quam si contra. Penes Virum enim manet auctoritas. Jam hoc etiam durius apparet, si contempleris quæ sit nunc disciplina in plerisque Monasteriis tum virorum, tum virginum, quantaque paucitas eorum in quibus vere monastice vivitur. Ad Euangelii professionem semper licuit invitis parentibus ac maritis convolare. Licebat idem servis. Nec tamen Apostolus permittit servo Christiano, ut herum Ethnicum relinquat: nec uxori Christianæ, ut idololatram maritum deserat: & impium nobis videatur, si Monachus D aut Sacerdos jubeatur redire ad uxorem Christianam? Audio quosdam ita loqui: Nec parentum nec maritorum auctoritas obsistere potest ei, qui afflatu sancti Spiritus totum se dedicat Deo. Quid igitur in Baptismo est actum? an dimidium hominis dedicatum est Deo, dimidium Diabolo? Utinam autem omnes, qui profitentur institutum Monachorum, afflentur Divino Spiritu. Nullus deberet obsistere, etiamsi se præcipitarent in flumen. Atqui palam est quod multos afflat spiritus stultitiæ, temeritatis, phreneseos, ambitionis, avaritiæ, otii, libidinis & luxus. Certe eos qui clam, aut invitis parentibus, quibus lex Divina jubet obediri, dedunt sese in vitæ genus, unde non E queant semet in posterum extricare, verisimilius est malo afflari Spiritu, qui quum habeant probos piosque parentes, tamen illis reclamantibus profugiunt ad Monachos. Decreta Pontificum jus faciunt parenti retrahendi filium e Monasterio minorem annis duodecim. Recte quidem hoc olim, at nunc, ut opinor, expediret idem jus parentibus prorogari usque ad annum vigesimum quintum. Essent fortasse pauciores Monachi, sed puriores. Olim filio, qui erat in potestate patris, non erat liberum baptizari furtim, si parentum assensum impetrare licuisset: nec baptismus liberabat illum ab obsequiis patri debitis, nisi vocassent ad manifestam impietatem: & fortasse debebat filius adferri F patri, sacrificaturo Jovi, thus, si jussisset, ipse sacrificare jussus non debebat. Conjunctius autem Matrimonii vinculum Deus esse voluit quam patris & filii: *Propter hoc*, inquiens, *relinquet homo patrem & matrem & adhærebit uxori suæ.* Non igitur, arbitror, pugnaturum cum pietate, si statuat Ecclesia, ne Votum *solenne* spoliet Maritum Sponsa sua. Habet Maritus cui obediat, etiam cui debeat obedientiam: paupertatem ipse sibi conflabit, si quæ possidet eroget pauperibus, & quod habet, non ut proprium habeat, sed ut commune. Continentiæ dimidium, fateor, tantum habet in manu sua, sed hic calculus multis aliis bonis operibus pensari poterit, visendis ægrotis, sublevandis pauperibus, erogandis eleemosynis, audiendis concionibus, erudiendis liberis, gubernanda familia, parando manibus quod det egentibus: a quibus officiis, nunc fere secluduntur Monachi, Monachæque, qui maxime prædicantur sanctitatis nomine, quum tamen hæc in primis Hieronymus, Ambrosius & Cyprianus præscribant Virginibus Deo dicatis. Hæc non eo spectant, ut Monachos æquem conjugatis in universum, sed declarare volui, incolumi Religione statui posse, quod conjugio sit accommodatius, cujus negotium agimus in præsentia.

Jam *criminis* multa genera commemorantur, & rursus ex his multa quæstionum examina. Res fuerit expeditior, si leviora crimina jubeantur ferri, veluti si quis ante Matrimonium habuisset stupri commercium cum ea, quam ducit uxorem. Sin crimen sit enorme, aut lex civilis capitis pœna liberet alterum conjugum, aut is liberetur in totum a Matrimonio, qui vacat crimine: & pro mortuo habeatur, qui mortem meruit, nisi recusat etiam innoxius a noxia distrahi. Nam æquum est eos non dividi, qui criminis societati juncti sunt, velut in adulterio: quod nunc pro ludo ducitur, quum nulli facinori pœna severior apud priscos fuerit præscripta. Furem nocturnum, & alienæ domus perfossorem, non erat fas occidere, nisi cum ferro deprehensum. Breviter in nullo facinore lex homini privato porrigebat gladium, nisi quum esset propulsanda vis, aut quum Maritus adulterum in adultera deprehendisset: ne id quidem impune, nisi corpus utrumque perimeret. Et tamen peracto facinore periclitabatur apud judices, homicidii damnandus, ni docuisset testibus & argumentis, se corpus utrumque in ipso congressu deprehensum occidisse. Dabatur hoc dolori maritali, sed non sine discrimine. Lex Mosis tradit, adulteram deprehensam lapidandam populo. Quin & apud Græcos & Romanos capitale crimen erat adulterium. Equidem haud improbarim Ecclesiæ mansuetudinem, quæ mavult pœnitentiam malefici quam mortem. Cæterum civilium legum videtur hic præpostera clementia, quæ simplicem furem, etiam πρωτόπειρον suffigunt in crucem: & hominem multis adulteriis inquinatum, nulla pœna dignum existimant. Indicebatur quidem olim maleficis ab Ecclesiæ Pastoribus satisfactio, & in gratiam Ecclesiæ Principes frequenter connivebant ad quædam facinora: numquam tamen Ecclesiæ pœna, quantumvis austera, gladium excutiebat potestati civili. Animæ medetur Ecclesia, corpora nocentium debentur legibus, quæ si parcunt adultero, nec uxor animum inducere potest ut cum eo vivat, non absurdum videatur, pro mortuo haberi qui morte dignus est, itaque liberetur innoxia. Et tamen video veteres gravissimis causis adductos, ut has quas nunc habemus Constitutiones de Matrimonio proderent. Tantum igitur hæc consideranda proposui.

De *conditione* jam dictum est, nullam causam satis gravem adferri, cur conditio impossibilis ratum faciat Matrimonium, veluti: *si tu es virgo accipio te uxorem*, quam scias esse corruptam quæ peperit. Rursum non video, cur conditionem hanc habeant pro turpi: *Accipio te in matrimonium, si te comperero virginem.* Quum enim puella sibi conscia sit, non debet fallere excipientem quod honestum est. Nam Deuteron. capite XXII. severe quidem animadvertitur in eum, qui, quam pro virgine duxit, fingit se comperisse vitiatam: convictus enim & cæditur & pecunia mulctatur: at multo severius in sponsam, cujus virginitas non erat servata sponso, educebatur extra civitatem, & lapidabatur a populo. Nunc autem gravior est causa, cur virginitatem puellæ depacisci posset sponsus, quod ut digamus arcetur in Sacerdotio, qui pro virgine vitiatam duxerit etiam imprudens. Fortasse quotidianæ fierent redibitiones, si daretur stipulatio virginitatis, cujus probatio non minus difficilis quam custodia, sed hanc corruptelam docuit legum indulgentia. Si placet igitur has odiosas quæ-

quæstiones excludere, saltem ne obstet ad Sacerdotium, quod insciens duxerit vitiatam. Nec enim urget nos hic auctoritas Pauli, etiam si sciens duxisset vitiatam, etiamsi priore defuncta duxisset alteram, eo quod idem Apostoli præscriptum complectitur alia multa, quæ nunc non submovent a Sacerdotio: certe ratio naturalis non repugnat, quin si conditio, quam excipit contrahens Matrimonium, sit ejus momenti, ut verisimile sit non coiturum fuisse Matrimonium, nisi latuisset vitium, solvi possit contractus. Veluti si quis se fingeret esse prædivitis cujusdam filium, quum esset mendicus: aut claro genere prognatum, qui natus esset ex incesto: aut sanum, qui lepra, scabieque quam Neapolitanam vocant: aut morbo comitiali laboraret, liberandus esset, qui conditionem apposuisset consensui, puniendus qui sacramento fraudem admiscuisset. Gravior enim pœna debetur illis, qui re sacra ad malitiam abutuntur, veluti qui per Confessionem sacramentalem exercent lenocinium, aut per Eucharistiam magicas artes. Siquidem hic dolus cum impietate conjunctus est, nec solum afficit injuria proximum, verum etiam Ecclesiæ Dei contumeliam irrogat. Atque adeo si non esset expressa conditio, constaret tamen esse falsum opinione, qui pactus est conjugium. Æquitas itaque videtur suadere dissolutionem per dolum initi contractus, si, qui falsus est, remittere fraudem nolit, præsertim si constat, ab altero contrahentium data opera procuratum, ut alter falleretur, quod genus exempla permulta jactantur popularibus fabulis, neque tamen non vera. Non enim consentit qui addit consensui conditionem, si ea non exstiterit. Jam vere dictum est hoc a Jureconsultis, nihil minus cohærere cum assensu, quam errorem. Ubi enim error est, ibi consensus non est: & personæ quidem error liberat eum qui circumventus est, error vero qualitatis aut fortunæ non item. Sed quid si gravius incommodum adferat error qualitatis aut fortunæ, quam error personæ? Levius enim esse potest nubere Joanni quem putabas esse Petrum, quam nubere lunatico, aut leproso, aut morbo comitiali obnoxio, quem credebas esse sanum. Erit quidem destinantium Matrimonium, quanta fieri potest cura providere ne capiantur: verum in his quæ magni momenti sunt, nec provideri quibunt circumventæ personæ, partim succurrere poterit Pontificum auctoritas, pronunciando non coisse Matrimonium: partim Civilium legum severitas, per quas non sit impune malis imponere Matrimonii fuco. Non enim ad hoc institutum est Matrimonium, ut in fraudem illiciatur simplicitas, sed ut conjugum uterque suo bono jungatur alteri. Captio est non conjugium quum alter habet prædam quam captabat, altera decepta plorat: nisi mavis hoc raptus appellare genus. Sunt autem hodie permulti, qui hoc nomine pro lepidis ac facetis habentur, quod subinde vertentes solum nunc hanc, nunc illam ducant uxorem, nonnumquam usque ad duodecimam, nec alio quæstu vivunt. Hos impios impostores & humani generis pestes oportebat in crucem tolli. Ac, mea sententia, minus impeditum esset Matrimonii negotium, si crimen alia ratione puniretur. Nunc dirimitur Matrimonium, si sponsus stupro mixtus fuit sorori sponsæ: quamquam hoc ad affinitatem pertinere videtur. *Crimen.* Poterat alia via caveri, ne bono sit illi sua malitia, etiamsi maneret Matrimonium libero legitimoque consensu contractum. Sed has diremtiones facile tulerim, si liberentur ambo: in crimine capitali lex civilis alterum liberaverit. In his aliisque permultis poterit auctoritas Pontificum habiles & inhabiles reddere personas, sic ut aut nihil sit actum contrahendo, aut simpliciter ratum sit quod contractum est, ut vel utraque persona teneatur obstricta, aut utraque pariter liberetur.

Recte quidem Ecclesiæ leges damnant clandestina conjugia, sed utinam hisce temporibus sic damnarent! ut furtim contracta pro non contractis haberentur, nisi majorum accederet auctoritas, & solennis utrimque stipulatio, quod olim apud Censores fieri soli-

A tum, nec sine jurejurando, supra demonstravimus. Nullum, opinor, in sacris litteris exemplum inveniri, filiosfamilias, aut pupillos clam iis, in quorum potestatibus sunt, contraxisse Matrimonium, quod illis reclamantibus valuerit. Olim parentes etiam jus vitæ ac necis habebant in liberos. Et quamquam iniquum est, ut parentes liberos suos ad cælibatum adigant, postea quam pubuerint, tamen sacri Doctores, in quibus est Ambrosius, æquum putant, ut inter complures procos deligendi jus sit penes parentes, qui si tam sint inhumani, ut liberos habeant pro servis, aut jumentis, & aut nolint illis prospicere de Matrimonio, aut alicujus commodi gratia obtrudant illos Maritis aut Uxoribus palam indignis, designari poterunt qui
B talibus succurrant. Sunt patrui, sunt avi, sunt Magistratus, sunt Episcopi, quibus hoc negotii poterat delegari. Quum leges Cæsarum servis subvenerint, durius apud Dominos habitis, aut infami contumelia affectis, quanto magis oportet consulere liberis ac pupillis adversus parentum, tutorum & curatorum iniquitatem? qui si suum commodum venantur ex incommodo liberorum, jam ex parentibus fiunt tyranni. Quid autem mirum huc degenerasse mores Christianorum, quum & hodie reperiantur (dictu abominandum!) qui suos liberos turpis quæstus gratia prostituant? In tutoribus & curatoribus alienis rarior est fides. Apud Britannos Nobilium filii, orbati patre, veniunt in
C potestatem tutorum. Id jus emitur aut impetratur a Rege. Quod quoties incidit in alienos, sic aliquando tractantur bona pupilli, ut ni uxorem ducat, quam præscribit tutor, haud multum fructus sit accepturus e suis agris. Tempus autem tutelæ profertur usque ad annum vigesimum secundum. Et hæc vocantur Matrimonia, quum jure Civili cautum sit, ne tutor aut curator pupillam fidei suæ commissam ducat uxorem, ne liberi quidem horum: quamquam hoc jus Ecclesiasticum non vetat. Nec tutorum igitur, nec parentum tantum valeat auctoritas ut liberis aut pupillis obtrudatur uxor nolentibus: nec tamen usque adeo laxandæ sunt habenæ licentiæ, inconsultæ ætati, ut furtim, ut temere, ut poti, ut incantati, ut dictis in ipso corpo-
D rum complexu tribus verbis, contrahant Matrimonium, hoc est, conficiant Ecclesiæ Sacramentum. Utinam vigeret illa prisca inter parentes & liberos pietas! ut nec illi secus consulerent suis quam sibi consultum vellent, nec hi diffiderent majorum suorum providentiæ. De virgine loquens Paulus, totam auctoritatem defert patri, de vidua dicit, *Cui vult nubat, tantum in Domino.* De virgine non dicit: cui vult nubat, sed: *si nupserit virgo, non peccat*, quasi nuptias virgini permittat etiam invitis parentibus, sponsi delectum non permittat.

Æquissimum tamen videtur, ne res tanta peraga-
E tur, nisi quorum periculum vertitur, consensus intercedat. Damnanda sunt enim coacta Matrimonia. Proinde si sponsus vehementer abhorret ab ea quam parentes volunt obtrudere, aut si sponsa, non illico obtemperandum erit illorum affectibus, sed dandum aliquod temporis spatium, si forte corrigatur juvenilis illa cupiditas, rebus ad rationis judicium exactis. Verum si durat affectus non omnino absurdus, erit humanitatis parentum, hic aliquid de suo jure concedere, quemadmodum apud Comicum Clitiphoni rejicienti quas mater offerebat, pater concedit illam ducere, quam filius malebat. Talis autem sit temperatura, ut nec
F majorum spernatur auctoritas, nec liberis pereat sua libertas. Valeat vincatque contrahentium consensus, sed sit consensus liber, verus ac legitimus, præsertim *Consensus liber.* in negotio, cum omnium difficillimo, tum immedicabili, si quid peccatum fuerit. An ibi liber est consensus, ubi metus urget, cadens in ætatem adolescentis teneram? aut in puellam, præter ætatem & sexu imbecillem? Ingens telum est paternarum facultatum amissio. Quosdam magis terret infamia quam pudor. In coercenda pueritiæ lascivia valeat parentum severitas usque ad verbera: in negotio Matrimonii, persuasioni locus esto, coactioni nequaquam. Rursum ubi

per lenam, per vinum amentiæ parentem, per impudicos lusus, per noctem pudore carentem, per magicas epagogas, inter vix puberes intercedunt tria verba: an illic est consensus, ubi nullus est sobrius sensus, sed totum pectus temulentia, libido, & maleficæ voces triplici occuparunt insania? Nullus valet contractus initus cum homine mente capto, non valet cum impubere, aut cum annis minore quam oportet: & ratum est omnium maximum Matrimonii fœdus, quum adsit ætas, cui leges ob rerum imperitiam inopiamque judicii succurrunt in levibus etiam contractibus: ubi præest temulentia, quæ plus est quam insania, adeo ut nonnumquam ebrietas continua sit perpetuæ dementiæ? Ira brevis insania dicitur, temulentiæ vix prolixus medetur somnus. Olim ita præibat judex: *Habesne uxorem ex animi tui sententia?* At quam animi sententiam mihi narras, ubi non uno modo excantatus est animus? *Cum absente loquitur*, ut habent proverbia, *cum ebrio qui litigat*: & præsens præsenti loquitur puer, qui temulentus cum temulenta paciscitur Matrimonium, quem si perconteris experrectum, quid dixerit feceritque, non satis meminerit. Nihil habent ponderis verba, quæ proferuntur ab homine parum integræ mentis, nisi constat actum fuisse lucidis intervallis. Pro irritis habentur quæ metus expressit, quod mens nec libera nec sui juris sit: & valebunt per insaniam cum vi conjunctam dicta? Nam artibus hujusmodi expugnare puellarum aut adolescentum animos, non modo fraus est, verum etiam violentia. Legimus quosdam voluptate superatos, qui cruciatibus subigi non poterant. Et ad has fraudes instruuntur puellæ, quo maritum locupletem inveniant: iisdem & juvenes insidiantur bene dotatis. Etsi his machinis parum proficitur, adduntur magicæ preces & veneficia. Quot juvenes novi summo loco natos, reque lauta, mulierculis irretitos, quibus tam nihil erat bonæ famæ quam rei. Quantus illic parentum luctus, quantus cognatorum mœror? Tentabatur divortium, utriusque ablegatione, sponsi in Galliam, sponsæ in Hollandiam: mulier sollicitabatur ad vitam monasticam, recusanti parabantur venena: sponsus ne perderet Ecclesiasticos fructus, quos habebat opimos, exspectabat novæ nuptæ mortem, illa profuga secuta est virum, parentes abdicabant sponsum. Breviter, omnibus frustra tentatis, erat indissolubile Matrimonium. An in hoc Matrimonium congruit, quod ait Dominus: *quod Deus conjunxit, homo ne separet?* An ita magis dicendum: Quod Diabolus per suos ministros conjunxit, Deus per suos ministros separet? Non potest Romanus Pontifex irritare consensum inter personas legitimas declaratum. Esto, sed pronunciare, ni fallor, potest talem consensum non esse legitimum, ne personas quidem esse legitimas, quæ mentis non sunt compotes. Si Romanus Pontifex inhabiles reddit, inter quos intercessit *cognatio spiritualis*, nimirum, poterit & hos inhabiles ad contrahendum reddere, ut non solum non ratum habeatur Matrimonium, verum etiam pœnas dent, qui malis artibus tales conglutinant nuptias. Si dixeris: Discant suo malo cautiores esse: Audirem, si liceret, uxores vel revendere, vel permutare. Hæc si semel male ceciderit alea, non est quod arte corrigas. At leges civiles non gravantur pupillos & minores sublevare suo favore, restituentes in integrum, si contractus incommodus est pupillis: si commodus, comprobatur. Cavetur ætati obnoxiæ dolo, & plectitur qui struxit insidias simplicitati, cui debebatur favor. Oportet autem Ecclesiasticas leges humaniores esse quam civiles.

Quod igitur controversiarum nascitur ex verbis præsentibus & futuris, ex Matrimonio rato & consummato, ex signis, nutibus, ex scriptis, magna ex parte tolletur, si dignarentur Ecclesiæ Proceres statuere, nullum Matrimonium prius esse ratum, quam apud Magistratus ad hoc designatos, adhibitis testibus, clare conceptis verbis uterque sobrius ac liber alteri condicat conjugium, eaque verba scripto serventur. Quod furtim inter sese fecerant, si coitus sit, pro stupro cen-

A senseatur: si consensus qualibuscumque verbis declaratus, pro simplicibus verbis habeantur: Matrimonium non sit, donec apud judices ac testes a sobriis ac liberis, solennibus verbis declaratus sit matrimonialis consensus. Idem censeo de iis, qui, quum loqui non possint, signo aut nutu declarant animi voluntatem. In aliis contractibus excipitur dolus malus, & rescinditur pactum: hic in re tam ardua sacraque juvat esse dolosum, & captioni patet simplicitas. Fruitur suo maleficio captator, & in damno hæret ætas innoxia. Nec dubito, quin his quæ proponimus tum meliora tum plura sint dispecturi Proceres Ecclesiæ, si Deus hanc curam, mea sententia, non minimam, immiserit corB poribus illorum. Neque enim, quod sæpius mihi testandum est, hic propositum est, ullo pacto Constitutiones aut Consuetudines, in publicum usum receptas, convellere, sed potius ex auctoritate majorum firmitati felicitatique conjugiorum consulere. Quam ad rem cum primis conduceret, si impedimentorum laquei, quantum fieri posset, salva pietate tollerentur, & a præscriptis Divinæ Scripturæ quam minimum recederetur: & si quid esset adjiciendum Sacræ Scripturæ, id potissimum eo spectaret, ut quam expeditissimus esset conjugii contractus. Nunc, ut antea dictum est, alibi vehementer laxata est contrahendi facilitas, per ea quæ magis petita sunt ex opinionibus JureconC sultorum, quam e sacris litteris: alibi quod ex sacris litteris laxari poterat, id contractum est. Pro digamo habetur, qui bona fide duxit puellam pro virgine, quam post comperit furtivo stupro fuisse cognitam, & arcet avidum a Sacerdotio digamiæ imaginatio: sive, ut melius dicam, inculpatissima rei ignoratio, quam nec præscire potuit maritus, nec præstare. Idque si factum esset ante baptismum, arbitror, ceu digamum rejiciendum a Sacerdotio: quemadmodum imputatur uxor ante viri baptismum mortuo, si post baptismum duxerit alteram, frustra reclamante Hieronymo. Fateor, beatus Paulus vult *Episcopum esse unius uxoris virum*, videlicet, qui tum temporis cogebatur habere testimo- 1 Tim. 3.
D nium non solum a Christianis, verum etiam ab Ethnicis & Judæis, quos sollicitabat ad Euangelii professionem. Id autem ætatis idem erat Episcopus, Sacerdos & Presbyter. Quod igitur de illorum temporum Episcopo, quem oportuit undiquaque inculpabilem esse velut impiorum juxta ac piorum oculis expositum, ne quod offendiculum daretur Euangelio, dixit Apostolus, dilatatum est ad omnes Presbyteros, præsertim quum horum paucitas, quæ fuit ante annos nongentos, sic excreverit, ut mundus undique scateat agminibus Presbyterorum, ut jam periculum non sit, ne quis alienetur ab Euangelio, si recipiatur in Presbyterorum Ordinem, qui sciens etiam antea Maritus fuE isset viduæ, modo cætera responderent Ordinis dignitati. Nam hodie si quis Episcoporum vulgus contempletur, longe alia sunt quam uxor non virgo, quæ populo possent esse offendiculo, si ex illorum moribus æstimet Euangelii doctrinam, ne quid interim commemorem de Hæreticis, Schismaticis, Judæis, & aliis, qui sunt a professione Christiani nominis alieni. Proinde quum mutata sit seculorum ratio, sublataque prorsus ea causa, propter quam Paulus non vult Episcopum esse digamum, ne repetita conjunx suspicionem præbeat incontinentis animi, tamen adhuc urgemus tria Pauli verba, *unius uxoris virum*: quasi solum hoc Apostolus præscripserit in Episcopo deligendo, quum eoF dem in loco postulet *ut sit irreprehensibilis, sobrius, ornatus, prudens, pudicus, hospitalis, doctor, non vinolentus, non percussor, sed modestus, non litigiosus, non pecuniæ cupidus.* Ac mox, *non neophitus, ne in superbiam elatus, in judicium incidat Diaboli.* Eadem fere exigit ab Episcopis, scribens ad Titum: *Oportet enim*, Cap. 1.
inquit, *Episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem, non superbum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum, sed hospitalem, benignum, sobrium, justum, sanctum, continentem, amplectentem eum qui secundum doctrinam est fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui* con-

contradicunt arguere. Cur ex tam multis hujus Constitutionis Apostolicæ capitulis, sola urgetur uxorcula, quum scortorum colluvies & concubinarum greges non imputentur? Si non admitteretur ad Episcopi sive Sacerdotis munus, nisi qui pudicitiam servasset illibatam, videbatur pulcre congruere, ut Virginitatis honos cum Ordinis dignitate jungeretur, quo magis esset populo venerandus Episcopus: nunc pudicitia non exigitur, sed imputatur uxor vel altera, vel non virgo: & adeo imputatur, ut nec inevitabili ignorantiæ fiat gratia. Digamus non arcetur a Sacerdotii functione, quod crimen admiserit, qui nihil peccavit, ducens uxorem legitime: laudem etiam promeruit, caste sanctéque colendo Matrimonium, & ad pietatem educandis liberis. Cur igitur arcetur? Nempe, quia apud populum, ad calumniandum propensum, magis autem apud Christiani nominis hostes incontinentiæ suspicioni patet, qui conjugium iteravit. Oportet autem Episcopum non tantum a malo, sed ab omni specie mali cavere, ne doctor Euangelicæ Philosophiæ, ne dispensator mysteriorum Dei, ne lucerna candelabro imposita ut luceat omnibus, qui in domo sunt, quacumque occasione det offendiculum vel impiis vel infirmis.

Hæc ratio valebat illo seculo, quum eximia puritas exigeretur ab Episcopis. Nunc hoc quod levissimum est, exigitur, neglectis tam multis quæ magis decent Episcopum. *Qui adhæret meretrici*, inquit Apostolus, *unum corpus efficitur.* Qui imprudens duxit corruptam pro virgine, dicitur divisisse corpus suum: & qui cum tot meretricibus habuit consuetudinem, non divisit corpus suum, sed tamquam purus ac putus, & ut Græci dicunt τέλειος, recipitur ad quatuor aut quinque, si libet, Episcopas. Si qui secundam uxorem extulit, non obstat crimen admissum, sed levis ac popularis suspicio, vel metus potius incontinentiæ, quod apud Ethnicos etiam olim male audiebat digamia, quid est quod arcet eum qui duxit viduam? an quod Mosis lex vetat, ne Sacerdos ducat corruptam aut viduam, trahitur ad eum qui nondum cogitat de Sacerdotio? Augustino non obstitit gemina concubina: & nunc imputatur uxor ab alio furto delibata, nescio sponso. Si placet vigor Apostolicæ legis, ut arceatur ab Episcopi functione, qui jugum iteravit: cur recipitur omni libidinum genere per omnem vitam conspurcatus? Etsi Paulo videtur ad gerendum Sacerdotium idoneus, *qui domui suæ bene præsit, qui liberos habeat morigeros ac pudice educatos*, cur in quo hæc expetunt judicatur indignus vel Presbyteri nomine, non ob aliud nisi quod erraverit in virgine: Romanus Pontifex non relaxat Apostolicæ Constitutionis vigorem, etiam in iis qui tantum pietatis ergo Sacerdotium expetunt, nisi fiant Monachi. Tunc enim pro mortuis habentur, ac nomine commutato, pro Laurentio digamo renascitur Thomas monogamus. Verum ut hæc recte fiant, cur dissimulatur primum hujus legis capitulum: *Oportet Episcopum irreprehensibilem esse?* Non dixit, nullius criminis convictum ac damnatum, sed ἀνέγκλητον, hoc est, adeo inculpatis moribus, ut in eum non cadat ulla probabilis mali facti suspicio. Si dicent digamiam in propatulo esse, vitæ sordes non æque patere, quid dicemus de neophyto? Eligi potest Episcopus nondum baptizatus, quod accidit divo Ambrosio: imo divi Hieronymi temporibus, ut ipse testatur, summa pietas habebatur esse neophytum. Commendarat illum vitæ integritas, ante baptismum actæ, eoque non metuitur ne neophytus elatus in superbiam, incidat in laqueum Diaboli. Laxatur hic vigor Apostolicæ legis: in sola uxore non relaxatur. Quid autem dicemus de manifestis criminibus quorumdam Sacerdotum & Episcoporum? Admittitur ad multiplex Sacerdotium, qui in multis præliis ducem gessit: qui palam ac populo teste homicidium admisit: &, qui profanis legibus pœnas dare debuit, recipitur ad Episcopi dignitatem. Quod si urget adhuc lex Pauli, juxta quam incontinentiæ suspicio, ex iterato Matrimonio concepta arcet a Sacerdotio: multo magis arcebunt nefariæ libidines. Rursus si crimen quod probabiliter objici potest, obstat quo minus aliquis fiat Episcopus, multo magis submovebit ab officio suscepto crimen manifestum. Digamum igitur a Sacerdotio non submovit vigor Apostolici præscripti, quod ne Theologi quidem inficiantur, sed humana Constitutio. Optarim legem a Paulo præscriptam, in omnibus partibus suis obtinere suum vigorem: nunc ubi sublata est causa quæ Paulum movit, tamen manet impedimentum digamiæ etiam usque ad semel ductam viduam, aut corruptam pro virgine ductam, idque per imprudentiam: & cætera tam multa vel negliguntur omnino, vel facile relaxantur Romani Pontificis indulgentia. Quod si tantum potest hominum auctoritas, ut Matrimonium contractum dirimat, optarim ut eadem auctoritas caveret, ut conjugia inter vix puberes, furtivis congressibus & arte maleficarum conglutinata, rescinderentur, aut pro non contractis haberi juberet: legemque præscriberet, ad cujus regulam contracta Matrimonia pro ratis ac legitimis haberentur. Hac ratione consuleretur tot hominum millibus misere conjugiorum pedicis irretitis. Deinde quemadmodum studio castitatis, quod olim vehementius erat inter Christianos, Constitutiones quasdam receptas esse, veluti de gradibus prorogatis & spirituali cognatione dictum est; ita poterunt eædem pro temporum ratione mutari. Nam leges humanæ, quemadmodum & pharmaca medicorum, ad salutem hominum accommodantur. Verum ea res erit curæ primoribus Ecclesiæ, quum Christi Spiritus hanc voluntatem illis inspiraverit: nobis hæc tantum admonendi gratia dicuntur: quæ si præter rationem dicuntur, pro non dictis haberi volumus. Nos enim haud quaquam præimus iis quos duces sui gregis Dominus esse voluit; nec Ecclesiæ Constitutiones aspernandas ducimus. Si quid placet in his, quæ pro nostra simplicitate contulimus, gaudebimus hominum conscientiis explicandis aliquid adjumenti dedisse: si nihil placet, certe votum caritatis & pia sedulitas veniam promeretur, si nihil laudis auferat. Hæc tamen pluribus verbis saltem in hoc disseruisse profuerit, ut cognita Matrimonii difficultate circumspectiores sint in contrahendo. Hactenus quæ dicta sunt a nobis, utcumque caveri tum possunt, tum debent.

Cæterum, ut contingat uxor apta, morigera, docilis, & in his quæ didicit perseverans, non est procis in manu, sed a Deo, qui auctor est ac prosperator omnis conjugii, petendum est, ut quod agimus, velit esse lætum ac felix. Huc nimirum vocat nos Solomon dicens: *Domus & divitiæ dantur a parentibus, a Domino autem proprie uxor prudens.* Quo quidem in loco divus Ambrosius notat Græcæ vocis emphasim. Sic enim ea lingua refert sententiam: Οἶκον καὶ ὕπαρξιν μερίζουσι πατέρες παισί, παρὰ δὲ Κυρίου ἁρμόζεται γυνὴ ἀνδρί: id est, *Domum & facultates distribuunt parentes liberis, cæterum a Domino adaptatur uxor viro.* Nec enim potest esse felix conjugium, ubi non est harmonia, quæ nascitur similitudine morum & ingeniorum, ac mutuis obsequiis. Nam his rebus potissimum gignitur aliturque concordia. Eodem verbo usus est Paulus scribens Corinthiis: *Despondi vos uni viro*, ἡρμοσάμην. Triste jugum est, non conjugium, ubi dissidium est animorum: & inamabilis cantio est, quæ non habet harmoniam. Rursus Solomon? *Qui invenit mulierem bonam, invenit bonum, & hauriet jucunditatem a Domino.* Hic rursus pro eo quod *bonam* habet nostra Translatio, Græci legunt χάριτας, id est, *gratias*, tametsi sensu consentiente. *Bonum* enim dixit pro *insigni bono*, ac veluti mundo bonorum: & qui vertit *gratias*, copiam bonorum expressit numero multitudinis. Si per tuam incuriam tibi contigit infelix Matrimonium, agnosce culpam, & memento patienter ferre malum, quod ipse tuo jumento accersivisti: si citra culpam, tolerato, quia sic Domino visum est ob causas occultas, qui te melius novit quid expediat saluti tuæ. Sin obtigit prosperum ac felix, ne tribuas humanæ prudentiæ, sed agnosce, juxta Sapientis doctrinam, eam hila-

2 Cor. 11.

Cap. 18.

hilaritatem tibi profectam a Domino. Huic igitur tuarum nuptiarum auspici gratias agito. Confirmat Syrach, quod dixit Solomon: *Pars bona, mulier bona, in parte bona timentium Deum, dabitur viro pro factis bonis. A Deo manat omne bonum*, teste Jacobo: is pro sua inscrutabili voluntate partitur inter homines sua dona. Vulgus autem existimat, illos plurimum debere Deo, qui formosi, aut divites, aut generosi nascuntur. Sed quid prædicat nobis Ecclesiasticus? *Cui contingit uxor bona, partem bonam sortitus est.* Ea pars non temere datur quibuslibet, sed timentibus Deum, quique sibi bene factis Deum reddidere propitium. Item Solomon parœmiographus: *Sapiens*, inquit, *mulier ædificat domum suam, insipiens exstructam quoque manibus destruet.* Ad hæc Ecclesiastes, lustratis omnibus quæ sub cœlo sunt, comperit *amariorem morte mulierem.* Si res tam acerba est uxor mala, cogita quam ingens sit Dei donum, mulier bona. Ubi sunt igitur, qui consultis astris venantur horam fortunatam ineundo Matrimonio? qui magicis artibus illiciunt puellas aut juvenes? His si contingit infelix conjugium, ut fere fit, non habent quod incusent Deum, sed astris impostoribus scribant dicam, & mendacibus Dæmonibus intendant crimen, vel potius sibi ipsis, qui Spiritibus impiis fidere maluerunt quam Deo longe benignissimo, diviti in omnes qui invocant ipsum. Veteres illi, quamquam ignari veræ Religionis, tamen pro sua superstitione nihil rerum seriarum auspicabantur, nisi a sacris ac Numinis alicujus invocatione. Gesturi bellum immolabant Marti, navigaturi Neptuno, negociaturi Mercurio, ducturi sponsam Junoni ac Veneri; & Christiani sic Matrimonium inimus, quasi res sit ludicra, & utcumque lubitum erit rescindenda, quum ab hoc fonte pendeat totius vitæ vel calamitas vel felicitas. Merces aliquo deportaturi vovemus aliquid muneris Nicolao, & sponsam ducturi nullum appellamus Numen? A quo vero potius petamus auspicatum conjugium, quam ab eo qui instituit, qui consecravit connubium? Deprecamur adversam valetudinem, & non deprecamur malam uxorem, morte tristiorem? Precamur a Deo felicem annonam, & non precamur faustum conjugium? Soli Christiani noverunt Ecclesiæ Sacramenta, extra quam nulla est vera Religio. Gentium autem superstitio in mille discrimina fuit dissecta, nec defuit aliqua Natio tam barbara, quæ vix ullum Numen agnosceret: nulla tamen fuit tam immanis & effera, quin Religionis aliquid tribueret Matrimonio. Aristoteles, Xenophon, Plutarchus Christum non agnoverunt, tamen de nulla re scripserunt sanctius ac religiosius, quam de Matrimonio. Siquidem Peripateticus ille, quamquam alioqui non admodum memor Numinis, de conjugio sic loquitur: *Existimare debet mulier bene composita, mores viri esse legem suæ vitæ, impositam ipsi a Deo per conjunctionem Matrimonii, atque consortii.* Quis docuit hunc atheon, auctore Deo jungi Matrimonia? Iterum aliquanto post: *Quamobrem qui ista negligit, & Deos videtur negligere. Propter Deos igitur, quibus præsentibus sacra fecit? & uxorem duxit*, &c. Qui negat mundum a Deo conditum, fatetur Matrimonium absque Deo non coire. Quid autem Xenophon? apud quem quum Socrates interrogasset Ischomachum, *num ipse sponsam docuisset ea, quæ spectant ad bene gubernandam familiam*? respondet hunc in modum: *Minime, sed rem divinam feci, cum cæteris Diis, tum præcipue Jovi, ut mihi quæ forent optima docere contingeret, illi perdiscere:* & colligit similia fuisse vota sponsæ, vel hoc argumento, *quod se mariti monitis docilem ac morigeram præbuisset.* Meminit & Plutarchus de sacrificio, quod ex more fiebat Junoni conjugali. Quin & lectulum ipsum connubialem, Genio cuipiam sacrum habitum declarat Juvenalis, sic invehens in adulteros:

Antiquum & vetus est, alienum, Posthume, lectum
Concutere, & sacri genium contemnere fulcri.

Apud ignaros veræ Religionis religiosum erat conjugium: & apud veræ Religionis professores, res est profana ludicraque. Si nos non movent Ethnicorum exempla, certe vertamus oculos ad exempla Patriarcharum, quos nobis proponunt sacræ litteræ. Isaac quomodo junctus est Rebeccæ? Num furtivis congressibus? num sortilegiis, aut maleficiis? Abrahæ patri concessit delectum uxoris. Is spectatæ fidei famulo, sed prius sanctissimo jurejurando obstricto, delegat hanc provinciam, ut omnium maxime seriam: nec aliis tamen auspiciis quam æterni Numinis. Sic enim loquitur: *Dominus cœli & terræ, qui tulit me de domo patris mei, & de terra nativitatis meæ, qui locutus est mihi, & juravit mihi, dicens: Semini tuo dabo terram hanc, ipse mittet Angelum suum coram te, & accipies inde uxorem filio meo.* Rursus, ubi famulus pervenerat quo proficiscebatur, orat juxta puteum, & ad bene fortunandas nuptias implorat Domini misericordiam: ubi votis respondissent omnia, prostratus in terram, adorat Dominum, agitque gratias, quod illo prosperante res evenisset ex sententia. Nec tamen abducitur puella nisi ex consensu parentum, qui filiam lætis ominibus tradunt, dicuntque: *A Domino egressus est sermo, non possumus extra placitum ejus quidquam aliud loqui tecum.* Sic, nimirum, sic inire debent fortunata conjugia. Filius simpliciter obediens, unice diligit sponsam suam, veluti per parentem a Deo datam. Famulus fidelis ac pius, exsequendis mandatis meminit & religionis & obedientiæ, familiæ suæ referens disciplinam. Abraham non legitur consuluisse filium, quam vellet uxorem: nec Rebecca rogatur, num talem vellet maritum. Neuter alterum viderat: & tamen inter eos vehemens & constans amor fuit, adeo ut Isaac oblivisceretur mœroris, quem ex obitu matris conceperat: videlicet, & matrem ipsam relicturus, & adhæsurus uxori suæ, si res ita tulisset: nunc matris memoria quodammodo cessit amori conjugis. Neutra ex parte fit mentio de ætate, de forma, de censibus. Sufficit socero & socrui, quod ita Deo visum est.

Cap. 26. | Cap. 14. | Genes. 24.

Non hæc eo dicuntur, quod probem adacta conjugia, sed imagine proposita demonstrare volui: quantum absint a forma Christiani conjugii, qui furtim, insciis & invitis parentibus libidinis & vini auspiciis, per malas artes conglutinant incestas nuptias. Quanto plures sunt inter Christianos, qui propius accedunt ad exemplum Sichem Evei, qui post raptam & constupratam Dinam filiam Jacob, per patrem Emor ambiit Matrimonium, nihil non deferens. Quis fuit exitus violenti ac præposteri Matrimonii? Post triduum interfecti sunt omnes ejus civitatis mares, rebus cunctis in prædam abactis. Conveniebat inter puellam & juvenem, at non conveniebat inter parentes. Novi quemdam clari generis, qui noctu appulsus navigio, & furtim ingressus arcem, rapuit filiam una cum patre sene, raptam abduxit quo voluit, & visum est aulicis facinus elegans. Sic ille temulentus, nepos, prædo, furiosus, habuit optimo genere sanctissimisque moribus ac probe dotatam conjugem: illa crucem perpetuam, ac suæ pietatis materiam. Quid autem beatus Isaac, nonne formam ineundi Matrimonii, a patre traditam, transfudit in filium Jacob? præscribit familiam, unde volebat accipi conjugem. Nihil recusat Jacob, suscipit longinquam ac periculosam peregrinationem, nec vim inferre cogitat, nec insidias struit puellæ, sed post visionem Angelorum, adorat Dominum, & erecto lapide, quem capiti supposuerat dormiturus, obiter nostrorum temporum procis suam exprobrans mollitiem, quorum cervices vix durant innixæ plumis anserinis, votum nuncupat Deo. His auspiciis fretus adit puellam, nec illi clam loquitur de Matrimonio, sed paciscitur cum Laban patre conjugium Rachelis septem annorum servitio: nec interim attingit adamatam puellam, versans in iisdem ædibus, atque adeo pascuis communibus. Demum obtrusa per dolum Lea, non suscitat divortium, sed renovata pactione, reciprocalterius hebdomadis conditionem, tanta vis erat amoris: sed rursus tanta pudicitia, ut intra tot annos nulla consuetudinis occasio perpulerit animum illius, ut ante legitimum tempus furtivo congressu delibaret con-

conjugem suam. Quotusquisque nunc inter Christianos celebrat nuptias, ut non ordine præpostero prius cognita sit conjunx quam ducta, imo sæpius cognita prius quam desponsata? Nonnullis sponsis tam impotens est ardor libidinis, ut corpusculo puellari vim adferant, non tam delibantes virginitatem, quam ipsam virginem in summum vitæ discrimen adducentes. Et miramur inter Christianos esse parum auspicata conjugia, quæ sic coeunt absque Deo? Vis audire exitum sancte initi conjugii? Genuit Jacob duodecim filios, Israeliticarum tribuum Principes, quibus ubi benedixisset, mandassetque quæ voluit, collegit pedes suos super lectulum, & appositus est ad populum suum. Cæterum Esau, quoniam non accepit uxorem ex patris sententia, sed opes ac formam secutus, duxit uxores tres ex gente Chananitide, ex his suscepit filios, impiarum ac reprobatarum gentium, semperque Israelitico populo rebellium auctores. Unde de disparibus fratribus dispar editum est oraculum: *Jacob dilexi, Esau autem odio habui.* Nam ad hoc quoque valet conjugium, divinis initum auspiciis, ut piam Deoque gratam gignas posteritatem, non tantum in hoc ut suaviter ætatem cum uxore transigas. Eoque toties vetuit Dominus, ne Israelitici miscerent connubia cum impiis ac profanis gentibus. Quin & Thobiæ filius Angeli ductu auspicioque Dei reperit uxorem, coit Matrimonium fidejussore Dei nuntio Raphaele, patre filiam in manum juvenis tradente cum bonis omnibus: *Deus*, inquit, *Abraham, & Deus Isaac, & Deus Jacob vobiscum sit, & ipse conjungat vos, impleatque benedictionem suam in vobis.* Quoque magis ratum esset conjugium, sumta charta describitur initum conjugium. Sponsus & sponsa tres dies ac noctes in eodem cubiculo peragunt in sanctis precibus, & pudicis cum Deo colloquiis. Quarta demum nocte jungunt castos complexus, idque juxta monita Raphaelis, cum timore Domini, prolis amore potius quam libidinis, ut in semine benedictionem consequerentur: sic enim legimus in eo libro. Ea demum sunt auspicata conjugia quæ bene fortunat Deus, quæ non ab Astrologis, aut ineptis ominibus, sed a sanctis precibus sortiuntur auspicia. Vis audire quam fuerit felix hoc conjugium? Duas luctuosas domos vertit in gaudium, & abacto malo Genio, liberata sponsa, illuminato Thobia patre, piis gratulationibus resonant omnia. Quod autem umquam fuit conjugium felicius quam sacratissimæ Virginis & Joseph? Id vero num coiit clancularis congressibus? Nequaquam. Quid enim audis ex Matthæo? *Quum desponsata esset*: & juxta Lucam audis, *Angelum missum ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Joseph de domo David.* A quibus desponsatam? nimirum, a parentibus, qui teneræ virgini sponsum ex tribu legitima, juxta legis præscriptum delegerant. Et in sanctis parentibus agebat voluntas Numinis. Vivebat sponsus cum sponsa, jungebatur eodem tecto, fortassis & cubiculo communi, & incolumis fuit integritas. Thalamus non coitu, sed sanctis precibus dedicabatur. Cubiculum in templum est versum, ubi quotidiano piorum votorum suffitu litabatur Deo: exspectabatur cœleste oraculum, nec prius judicabant esse fas auspicari connubialem congressum. Quod auctoribus parentibus juncti sunt, erat obedientiæ, quam illis debebant: quod abstinent a congressu, religionis erat. Video plurimos beatissimæ Virginis cultores, qui laudes illius decantent, qui Statuas illius donariis ornent, cereis adorent: verum ubi sunt, qui Virginis exemplum student æmulari? Atqui hic erat cultus illi longe gratissimus. Cur petitur conjugii felicitas ab astris aut sortibus? ab exemplis erat petenda. Editum est hoc exemplum, non ut assequaris in omnibus, sed ut sequaris pro viribus. Audis desponsatam a parentibus: ne speres igitur felices nuptias, quas invitis aut insciis parentibus, furtivo congressu per verba de futuro, & copulam de præsenti conglutinas. Si parentes aut nesciunt, aut fungi nolunt officio: sunt alii cognati, sunt Seniores, sunt Magistratus & Episcopi, quorum consilio felicius coire potest Matrimonium. Audis sponsi & sponsæ domesticam consuetudinem absque contactu corporum. Hoc abs te quidem non exigitur, verum in hoc valeat exempli splendor, ut uxor habeatur gignendæ proli potius quam libidini, utque parcus ac verecundus sit usus conjugii. Talem prolem sic parere non nisi uni datum est Virgini: & tamen si pro tua virili fueris æmulatus exemplum legitime initi, pureque culti Matrimonii, sperare licebit liberos ejus cultores, quem illa peperit. Genuit illa Filium Dei sine viri concubitu: si legitime natos ad pietatem institueris, habebis & tu filios Dei, cohæredes Christi. Hæc erit abunde magna felicitas. Verum ideo videmus inter Christianos esse tam multa luctuosa conjugia, quod non solum recedimus ab exemplis Sanctorum, quæ nobis sacris Voluminibus commendata sunt, verum etiam ab Ethnicorum, qui conjugia, quæ nos approbamus, pro irritis ducebant. Detur hoc juri liberorum, ut inviti non adigantur ad Matrimonium: detur hoc auctoritati parentum, ut sine his liberi non contrahant Matrimonium. Et si desideratur in parentibus vel judicium vel integritas, ut nunc prolapsi sunt hominum mores, designetur judex, cujus æquitas succurrat commodo liberorum. Sunt Prætores, qui probant aut rescindunt contractus vulgares: sunt Ædiles, qui curant ne vini mensura sit æquo minor, & res tanta per leves & inter leves, nullis gravibus arbitris peragitur.

Ergo quoniam judicium pendet utrimque, partim e parentibus, partim e liberis, convenit ea proponere, quæ judicium vitiant, aut sincerum reddunt. Nec enim ideo cessare debet industriæ nostræ sedulitas, quod omnis successus fiducia sit a Deo, qui voluit in omnibus actionibus nostris hæc duo conjungi, summam de ipso fiduciam, & nostram pro viribus, imo pro doni ab ipso dati modulo vigilantiam. Vult nos ab ipso pendere, non quemadmodum pendet infans a matre, sed quemadmodum dux a Rege suo. Navanda est opera strenue, sed ex illius præscripto, illi committendus eventus, cujus auspiciis omnipotentibus res geritur. Primum igitur fuerit, quemadmodum diximus, judicium rectum ac felix a Deo precibus flagitare. Deinde considerandum quem scopum tibi proponas: hinc enim potissimum pendet judicii sinceritas, aut corruptela. Qui in deligendo genero, aut nuru, ceu præcipuum scopum sibi proponunt formam, ætatem, opes, aut generis claritudinem, aut factionem præpotentem, sæpenumero pro felicissimis conciliant inauspicatissima Matrimonia, quum caput hujus felicitatis in hoc situm sit, ut apta sit conjunctio, & inter bonos & æquales sit perpetua concordia. Quod reliquum est procurabit Dominus: & quod optimum est faciet etiam felicissimum. Quamquam nihil potest infelix dici, quod approbante Deo geritur, quicumque sequetur eventus. Nam frequenter summa, re vera, calamitas est, quam mundus appellat absolutam felicitatem. Fateor, non sine causa celebratur litteris eruditorum Pittaci dictum: *Æqualem ducito*, quandoquidem & juxta proverbium, *pares cum paribus ut facillime congregantur, ita firmissime cohærent*: verum hæc æqualitas non ex opibus tantum, sed ex omni genere bonorum æstimanda est: in quibus rursum non est invertendus ordo, quod vulgus hominum solet, *protinus ad censum, de moribus ultima fiet quæstio.* In hac supputatione primum ad calculum vocanda sunt bona animi, deinde bona corporis, postremo quæ vocantur externa. Atque in ipsis animi bonis ordo quidam est: sunt enim animi bona, quæ non statim reddunt bonos, veluti docilitas, memoriæ felicitas, eruditio, facundia, solertia, dexteritas, quod his ad turpitudinem abuti liceat. Cæterum pudicitia, sobrietas, temperantia, modestia, veritas, prudentia, taciturnitas, fides, vigilantia, protinus ubi adsunt, reddunt hominem bonum: & si ad hæc indoles ipsa videtur esse propensa, spem optimam præbent, puellam ad tuos mores fingi posse: certior etiam spes fuerit, si ad bonam indolem accesserit proba educatio. De vitiis eadem fuerit judicandi ratio. Sunt autem quædam animorum

Delectus.

Iu:enalis.

morum dotes, quæ se statim in ipsa, quod ajunt, fronte proferunt, pudor, pudicitia, comitas, modestia, quamquam certissimus animi index est oratio. *Loquere*, inquit Socrates, *adolescens, ut te videam*: Philosophus enim oculos habebat in auribus, non in facie. Multi sat habent vidisse puellam, cujus nuptias ambiunt: si vere cupiunt videre, colloquantur. Quoque minus fallantur, illud diligenter inquirendum, apud quos & quibus rationibus puella sit educata. Magni quidem refert, bene natam esse, sed longe magis, recte fuisse educatam: adeo ut non raro videamus adolescentes, ac puellas ex optimis prognatas, & præclaris naturæ dotibus præditas, sic educationis indiligentia degenerasse, ut spuriis ac supposititiis videri deteriores possint: rursus nothos apud probos liberaliter educatos, ingenuis etiam honestate morum antecellere. In his rursum, non tantum spectandum, quæ sint dotes naturæ, verum etiam quæ sit ingeniorum harmonia: non enim semper similibus similia congruunt. Si juvenis erit natura lentior, conveniet sponsa vigilantioris ingenii. Si sponsus erit profusior, congruet uxor frugalior, & ad rem servandam attentior. Rursus si juvenis erit ardentioris ingenii, accommodabitur puella temperantioris naturæ, quæ pro tempore norit & cedere, & obsequi. Quandoquidem hujusmodi differentiæ ingeniorum etiam in bonis naturis reperiuntur, quæ nisi apte committantur, reddunt parum felix conjugium. Verum, inter omnes animi dotes inprimis spectandum est, qua pietate se gesserint erga parentes, & quantus sit affectus pietatis erga Deum. Ad nullam enim virtutem non erit docilis, qui pietatem didicit. Verum, hic vigilandum, ne pro pia ducas superstitiosam. Quemadmodum enim vera pietate nihil tractabilius, ita superstitione nihil præfractius. Ea pestis fœminis quam viris est familiarior. Est tamen aliqua levis superstitio, ad quam æquum est virum connivere, donec proficiat uxor. Jam ut Paulus uxori Christianæ permittit, uti cum viro, qui nondum velit profiteri Christum, maneat, si modo ille non exhorreat diversæ Religionis consortem: cæterum non permittit nubere, nisi ejusdem Religionis viro: quamquam hoc a Christianis parum fuisse servatum, declarat Tertullianus, ita temporibus hisce consultum videtur, ut vir ferat uxorem, uxor virum, si forte alter per alterum corrigatur, inter quos non omnino convenit de dogmatibus, de quibus hodie fervet per universum orbem disceptatio, nisi rabies impietatis eo processerit, ut abnegetur totus Christus cum sacris litteris, & Apostolorum symbolo, quæ manifesta est apostasia. Cæterum, illud providendum, ne matrimonio jungantur, quorum alter vehementer infectus est improbatæ factionis studio. Nam, juxta doctrinam Apostolicam, impar conjugium ferri debet, si citra nostram culpam contractum est: at contrahi non debet. Porro utrum sit consultius, virginem rudem ducere, an viduam jam institutam, pro suo quisque animo statuat. Video quosdam ejus esse sententiæ, quæ videtur Ischomacho Xenophontico placuisse, ut satius esse putent ducere virginem teneram, quæ e parentis ædibus nihil adferat ad sponsum, præter pudicitiam, verecundiam, & mores ad omnia dociles. Quum enim non sit eadem recte instituendi ratio, pro tanta ingeniorum varietate, non quævis institutio cuivis accommoda est. Neque enim raro videmus duos optimos viros, quorum neuter alteri sit accommodus ad perpetuam vitæ consuetudinem. Proinde qui felicem quidem naturam, sed rudem elegit, si bonus artifex est, fingit ad suos mores conjugem, & succedet, auspice Deo, si modo mores ipsius respondeant ad honesti regulam. Contra alii fugientes institutionis tædium, quod & longum est, nec ubique succedit, malunt viduam, jam domitam ac formatam. Nec displicet horum sententia, modo reputent, qualem illa se præbuerit viro priori, quibusque rationibus & artibus fuerit ab illo docta. Confidendum enim est eam & tibi morigeram docilemque futuram, quæ se præbuerit obsequentem marito defuncto. In his igitur non tam dispiciendum est,

Sponsa rudis.

an sit æqualis uxor, quam an sit apta: nam Pittaci dictum utrumque complectitur, τὸν κατὰ σαυτόν, id est, *tibi congruam*. Congruunt autem nonnumquam quæ nec æqualia sunt nec similia. Stultissimum autem fuerit, studio male moratam uxorem domum ducere, quæ tuam patientiam exerceat: quemadmodum a Socrate factum legimus, qui, cum duas haberet uxores morosas & intractabiles, demirantibus amicis quamobrem eas ferret, more suo εἰρωνεύων respondit, *se domi discere tolerantiam, qua foris esset utendum*. Et fortasse Socrates non in hoc duxerat: illud tamen mirandum, hominem Philosophum vel non delegisse sibi dociles, vel non instituisse quemadmodum oportuit: nisi forte studiosior fuit Reipublicæ quam rei domesticæ. Atqui ut demus alicubi Rempublicam anteponendam rei domesticæ: certe præcipuam curam sibi poscunt a bonis viris uxor, liberi ac familia. Quod si sua cuique domus negligatur, nec civitas ex his constans poterit subsistere. Satis erit viro bono, aut probæ mulieri, si ferat quod nec mutari nec corrigi potest, malum accersere dementis est. Abunde multum malorum, etiam si nihil a nobis prætermissum fuerit, invehunt casus rerum humanarum, semper ad deteriora proclivium, tantum abest ut oporteat adsciscere.

Quemadmodum autem de arte non recte judicat nisi artifex, ita de probitate non recte judicat nisi vir probus, ac rerum usu callidus. Itaque qui cupit deligere probam sponsam, necesse est ut ipse prius se reddat virum probum. In hoc judicio potiores sunt tribuendæ majoribus aut parentibus, non tantum ob id, quod juvenibus ac puellis fere solet amor imponere, cæcus, ut ajunt, judex: verum etiam ob id, quod ætas grandior, multa rerum experientia callidior, rectius consulit quam juventus, quæ cupiditatibus ducitur magis quam ratione: cuique *rerum inscitia*, juxta laudatam veterum sententiam, *parit confidentiam*, atque hoc propior est periculo, quod non metuit periculum. Amori frequenter honesta videntur quæ fœda sunt, quemadmodum scripsit Theocritus, sibique blanditur, violentiam ac ferociam in proco fortitudinis nomine donans, profusionem appellat benignitatem, intemperantiam libidinis effrenem peculiari vocabulo γυναικοφιλίαν vocat: Item in puella meretriciam dicacitatem appellat urbanitatem, oculorum, incessus, ac gestuum lasciviam interpretatur comitatem. Sunt qui totos mores in hoc esse sitos existimant, si puella consuevit subinde flectere genua, componere manus, & os angustiore rictu contrahere, in convivio quam minimum attingere potus aut cibi, sed corpore prius clanculum pasto, non porrigere sinistram ubi dextram oportuit, summis digitis attingere cibum, in risu non ostendere dentes: hujusmodi nugis edoctam existimant satis instructam ut ad sponsum eat. Immo penitus erat animis inserenda probitas, quæ se fronte, oculis, vultu, totoque corporis gestu proferat citra fucum, sed quemadmodum bona corporis temperatura ultro se vero totius corporis colore atque alacritate prodit.

Ad recte judicandum non minimum habebit momenti famæ præjudicium, non quod hæc non sæpe mentiatur, *tam ficti pravique tenax, quam nuncia veri*, sed quod non abs re dixit Hesiodus, *non omnino de nihilo esse, quod populari fama jactatur*. Ad hæc quemadmodum arcet a Sacerdotio etiam falsa infamia: ita qui connubium optat undiquaque felix, curare debet ut talem deligat, de qua mentiri fama veretur. Etenim si C. Cæsar merito repudiavit uxorem ob adulterii suspicionem, quum ipse citatus testis, negasset se quidquam de uxore suspicari, quod existimaret Cæsaris uxorem non solum vacare oportere crimine, verum etiam omni criminis suspicione; quanto justius abstinebit juvenis ab ejus conjugio, quæ, licet innocens, tamen popularibus fabulis circumfertur. Quisquis repudiat, labem inurit famæ conjugis. Procus qui abstinet a conjugio, videtur non assecutus quod petebat: & manet integrum puellæ nubendi jus. Jure notatus est ab Olympiade juvenis ille, qui duxerat uxorem

uxorem elegant, quidem forma, sed fama parum secunda: *Demens*, inquit, *oculis duxit uxorem, non auribus*. Nihil autem periculi sit, si quis simul & auribus & oculis ducat uxorem, modo oculos & aures habeat Philosophicas, hoc est, aures habeat in oculis, & oculos in auribus. Oculus qui non videt nisi formam corporis, & summam cuticulæ gratiam, non est oculus Philosophicus. Oculus Philosophi per ea quæ sunt corporis perspicit animi formam, & huc potissimum transfert amorem suum. Nam ipsa frontis modestia, oculorum simplicitas, vultus ipse, totiusque corporis gestus, sermo quidam est viro prudenti. Itaque auditur etiam quæ tacita cernitur, quod contemplator in oculis habeat aures. Certius tamen judicium est ex auribus oculatis, quam ex auritis oculis.

Erit & illud spectandum in sponso & sponsa deligenda, num quam artem didicerit atque exercuerit. Si res est tenuis, necessarium erit artificium: sin ampla, tamen duplicem adferet commoditatem novisse artem. Primum enim si quis casus eripuerit facultates, ut hoc genus rerum est fortunæ ludibriis obnoxium, habebit quo fugiat inopiam & abstineat a malis artibus. *Artem* non solum *quævis alit terra*, juxta proverbium, sed quævis etiam fortuna, aut ut rectius dicam, quamvis fortunam alit ars. Deinde minus indulgebitur otio, quæ morum præcipua pestis est. Solon legibus cavisse legitur, ut filius, quem parentes nullam artem docuissent, non cogeretur illos alere senio defectos, aut ad inopiam redactos. Atqui vetustissima lex erat inscripta mentibus omnium nationum, ut liberi, si parentibus hoc officii graventur impendere, quod pulli ciconiarum reponunt suis parentibus, velut impii conjiciantur in vincula. At Solon indignos judicavit hoc officio parentes, quibus non fuisset curæ sic instituere liberos, ut esset quo possent ipsis succurrere. Impudenter enim videtur officium reposcere, qui ipse cessavit in officio: nec æquum videtur eum velle metere, qui quum esset tempus non fecerit sementem. Quod si liberi a parentibus, quum essent minores, neglecti, post suapte industria paraverunt sibi fortunam, non prohibebat legislator humanitatis officium, sed tamen eos a succurrendi necessitate liberavit, quo magis excitarentur progenitores ad juventutem honestis artibus instituendam: quæ res vel ad hoc conducit, ut rudis ætas ad otium ac libidinem proclivis, & ad vitium, ut inquit ille, cerea, minus pateat corruptelæ. Sunt autem artium varia discrimina. Summa divisione secantur in liberales & mechanicas. Liberales animi judicio potissimum constant, quod genus sunt, Rhetorica, Arithmetica, Geographia, & Juris scientia. Mechanicæ requirunt operam manuariam, qualis est Architectura. Sunt quædam inter has mediæ, ut Statuaria, Pictura, & Medicina: harum enim minima pars manibus peragitur, sed animi judicio potius. Adversus inopiam certissimum præsidium est ars medicandi, quæ longissime abest a necessitate mendicandi. Huic proxima est Juris prudentia, affinis Politicæ.

Plurimos alit & Grammatica, sed alit tantum: quæ complectitur & Poeticen, &, ut nunc sunt tempora, Rhetoricen. Nam ab adytis Theologiæ conjuges arcentur, idque non tam legibus Pontificiis, quam Theologorum conspiratione. Inter Politicas artes præstantiores sunt, aut certe quietiores, quibus in pace locus est, ut Rhetorica ac Jurisprudentia, quam quibus utendum in bello: non quod præclara res non sit, militaris rei peritia, vim hostium a civium capitibus ac fortunis propulsare: sed quod ut nunc vetus mos inolevit, bellum fere per homines barbaros & immanes geritur, qui Carum more vitam habent venalem. Attamen tam perversa sunt hominum judicia, ut puellæ putent sese præclaras nactas esse nuptias, si Cari nupserint, qui venalem habet animam, & ad quemvis odorem belli provolat, relictis uxore liberisque, conducendus ad lanienam: ac nobilitatis partem esse ducunt, commisceri viro tot sacrilegiis, rapinis, cædibus, incestis, aliisque sceleribus abominando. Exspectent quidem a Deo præmium, quæ tales viros si corrigere non queant, perferunt. Cæterum, me quidem auctore, nulla puella talibus nubet, si continget alius maritus quamvis humilis, modo peritus artis innocuæ. Inter artes quæ corporis valetudini simul & augendæ rei familiari conducunt, primam laudem veterum consensus tribuit Agriculturæ: quæ quum olim potentissimis Regibus & clarissimis Senatoribus fuerit honorifica, nunc ad abjectissimos homines relegatur, ad quos labor omnis redit, fructus ad otiosos: eoque rediere mores, ut puella prorsus abjecta videatur, quæ locata est Agricolæ. Atqui si corporum valetudinem spectemus, quæ jure numeratur inter præcipua bona, non est alia vita salubrior: si frugalitatem, nusquam minoris vivitur: si quæstum, non aliunde lucrum innocentius: si, quod est præcipuum, vitæ integritatem, non est alibi minus corruptelæ. Verum, non est hujus instituti, decantare laudes vitæ rusticanæ. Factum est id eleganter, quum ab aliis multis disertissimis viris, tum præcipue a Xenophonte Græco, & Virgilio nostro. Nec error popularis tantum apud sapientes viros valere debet, ut quod per se melius est, posthabeatur deterioribus: quin illud potius agendum, ut exemplo laudabili suus honos restituatur. Cæterum, quos civilia munia non patiuntur ruri perpetuo vitam agere, tamen poterunt sese velut amphibii, utrique vitæ instituto partiri. Id fiet, si, quoties datur ab urbanis functionibus vacatio, rus se conferant: quod quo fiet crebrius, hoc melius habebunt agrorum proventus: deinde ipse vegetior & alacrior redibit ad civilia negotia, atque hac vicissitudine nec urbis nec ruris umquam tædium sentiet. Uxor interim domi servare ac distribuere curabit, quod maritus ex agro convehi jusserit. Hoc vitæ genus longe tum felicius, tum innocentius, tum denique tutius est hac negotiatione, quæ nunc vulgo exercetur, quæ viros bonam anni partem procul arcens a penatibus, per montes ac maria, per loca latrociniis infamia, magno cum incolumitatis discrimine, sæpe etiam rerum omnium jactura, volitare cogit. Talibus quæ nuptæ sunt, non multum absunt a viduis, nec umquam securo, vacuoque sunt animo, dum nunc maritis, nunc mercibus, frequenter utrisque metuunt. Et ut omnia recte sint, tamen exanimantur vanis rumoribus, nonnumquam & insomniis. Tutius & innocuum est cum fidelibus agris habere commercium, qui, quod acceperunt, multo cum fœnore reddunt. Nec male audit hæc fœneratio: quoque diligentius coluntur, hoc uberiorem reddunt proventum. Et si quando votis parum respondet annus, proximus sarcit prioris dispendium. Non solum autem accipiunt ac remittunt cultorem suum incolumem, verum etiam valentiorem reddunt, si sublanguidum acceperunt. Hæc negotiatio nescit fraudem, quum vulgaris ista vix absque dolis agatur, nec temere felix est, nisi vafris ac versipellibus. Christianis vero lucrum fraude partum, damnum est, non lucrum: neque quidquam oportet esse dulce Christianis, quod arrodit conscientiam. Quemadmodum docet Solomon: *Melior est buccella sicca cum gaudio, quam domus plena victimis cum jurgio*. Ubicumque est animus *Cap. 17.* sibi male conscius, ibi perpetua rixa est, quam effugere non possis quocumque te verteris. Et iterum: *Melius est pauxillum cum justitia, quam multi fructus cum iniquitate*. Concinit his & Psaltes: *Melius est modicum* *Prov. 16.* *justo, super divitias peccatorum multas*. Habent multa *Ps. 36.* bona qui Deum habent, cum quantulacumque substantiola. Cæterum, ubi Deus abest, & adest mala conscientia, quid esse potest amplum aut magnum? Valeat possessor oportet, ait ille, at impiis ea pars ægrotat, quæ si valeat, etiam adversa vertit in hilaritatem. Adde his, quod lucri male parti fere infelix est exitus, juxta Plautinum illud: *Male partum male disperit*. Quoties enim vidimus opes usuris, monopoliis, aliisque fraudibus diu congestas, semel in incendio vel tempestate perire, vel a Principibus confiscari, qui dissimulantes vendunt illis monopoliorum jus, sinuntque spongias impleri affatim; at ubi visum fuerit commodum, impletas exprimunt? Quid attinet hic com-

memorare de planis & impostoribus, velut qui ex gemmis adulterinis, aut ex auro factitio quæstum faciunt, qui per Alcumisticam aut fictitiam magiam deludunt incautos: aut qui turpium voluptatum ministri sunt, quales cupedìarii, popinatores, lenones, tibicines, & funambuli? Quid de chartariis & aleonibus? nam & hinc vivunt quidam. Puella, quæ sciens nubit talibus, digna est malo, quippe fautrix nequitiæ. Si dicat: Non possum cælebs vivere, nec obtingit alius maritus: felicius illi polliceor Matrimonium, si vel infimo veteramentario nupserit, quam talibus artificibus.

Hactenus de virorum artificiis. Cæterum puella, quæ sub parentibus didicit curare rem domesticam, B artem didicit haud quaquam aspernandam. Huic enim numquam defuturum est quod agat domi: quin & ad confirmandam corporis valetudinem satis erit exercitationis, si domus partes frequenter obeat, nunc in culina, nunc in gynæcitide, nunc in andronitide, nunc in thalamo, nunc cœnaculis, aut ipsa componat quæ oportet, aut aliis præscribat quid facto sit opus. Fusus & colus omnium quidem fœminarum sunt instrumenta ad vitandum otium idonea. Otium autem quum omnibus perniciosum est, tum adolescentibus ac mulieribus longe perniciosissimum. Sunt enim viri, qui res magnas tractant sola mentis agitatione. Puellaris animus nisi detineatur occupatione, protinus in deteriora dilabitur. C Et recte quidem faciunt, qui quod nolint suas filias ad opificium educari, vel ob facultatum abundantiam, vel ob generis ac fortunæ dignitatem, tamen docent eas artem texendi aulæa, aut Serica, aut canere fidibus, ne desit quo fallant otium: rectius tamen facturi, si eas bonis litteris erudiendas curarent. Nam quæ texit, sic est occupata, ut tamen interim vacet audire juvenum fabulas, & obiter respondere jocis. Cæterum, quæ libris intenta est, totum illic habet animum. Adde quod studia, si cœperint adlubescere, vehementiore quodam œstro percellunt animum, quam ulla cæterarum artium: quibus ut maxime depellatur otium, tamen hoc habent studia, quod quo D magis exercentur, hoc magis dulcescunt, tum ad extremam usque senectutem cultorem non deserunt. Postremo, non solum excludunt otium litteræ, verum etiam puellarum animum optimis præceptis imbuunt, & ad virtutem instituunt. Penelopen Telemachus interdum remittit ad colum & fusum, quæ tamen & aulæorum texendorum perita fuisse legitur. Quin & aliis Heroinis fere artis hujusmodi scientiam tribuunt Poetarum monumenta. Ubi sunt igitur isti parentes, qui liberos suos parum ingenuos esse credunt, si quid omnino bonarum artium didicerint præterquam ducendi choreas, convivandi, & ineptis facetiis altercandi? Cyrus, ille magnus Persarum Rex, E apud Lysandrum gloriatur, quod ipse suis manibus arborum ordinem in quincuncem digessisset, sic ut angulorum inter ipsos congruentia, & ambulationum apta series, ipso etiam prospectu delectaret oculos. Apud Romanos Principibus viris adeo non est sordida visa cultura agrorum, ut viri Nobiles, quorum est Cato & Varro, non gravati sint hac de re diligenter libris editis præcipere. Nunc plebei quoque, quibus tantum est census, ut citra manuariam operam propemodum vivere liceat, non patiuntur suos liberos artem innocuam discere, sed ad voluptates & otium illos educant, putantque pulcrius esse bonum aleatorem dici, quam bonum agricolam.

Epilogus. F Igitur in bonis animi dijudicandis primum illud est, ut norit ea de quibus judicat. Virtutem autem fere nec novit nec amat, nisi qui possidet. Et hac quidem in parte, sicuti dictum est, potior esse debet parentum aut majorum quam liberorum calculus. Præstat enim illis habere fidem, qui tum suo tum aliorum malo docti, sciunt quid sit expetendum, quid fugiendum, quam committere, ut ætas imperita suo malo prudentiam colligat. Proximum, ut ratio adhibeatur in consilium, non affectus. Et hic rursus expedit, ut liberi parentum judicio deferant, quod hi liberi sint ab

A œstro Cupidinis, qui frequenter imponit ætati juvenili. Tertium, ut inter animi bona distinguant. Sunt enim aliis alia præstantiora: summum autem locum tenet pietas. Sunt rursus quædam, quæ non statim bonum reddant possessorem. Potest enim esse bona textrix, quæ non sit bona mulier: & potest esse bonus Jureconsultus, qui malus sit vir. Quartum, ut non solum spectetur quid pulcrum sit, verum etiam quid sit aptum. Quemadmodum enim Christianis nihil aptum videri debet, quod non sit honestum, tamen pulcrum esse potest, quod huic aut illi non sit accommodum. Harmoniæ vero tanta vis est, ut aliquoties inter dissimiles, sed apte junctos firmior sit concordia quam inter similes, etiamsi rectissime dictum est, *similitudinem esse conciliatricem benevolentiæ:* neque enim iisdem rebus capiuntur omnes, imo incredibilis est ingeniorum varietas. Quintum, ut in explorandis animi bonis, non tam oculis fidat quam auribus, quin potius ex omnibus conjecturis colligat puellæ mores & ingenium: ex majoribus, nam fere fit, ut ex bonis nascantur boni: ex educatione, quæ plus habet momenti, quam genus ipsum: ex ante acta vita, ex fama, cujus oportet parentibus non minorem esse curam quam pudicitiæ, quorum hoc oportet præcipuum esse studium, ut integram puellam tradant sponso. Verum non tradunt integram, cui si corpus illibatum est, tamen est contaminata fama. Ex his itaque rebus longe certior erit divinatio, quam ex ullis præpetibus avibus aut solistimis tripudiis. Qui bene conjiciet, hunc vatem puta optimum. Verum tamen, ut in observando volo adhiberi diligentiam, ita nolim abesse civilitatem, quæ consulat pudori famæque, præsertim virginum. Quidam enim proci posteaquam vident alium prælatum, fingunt ac spargunt dedecora puellarum, ne videantur præteriti, sed contemsisse magis quod assequi non poterant. Quanto illud humanitati Christianæ congruentius, etiamsi quid deprehensum sit infelicitatis in fortuna moribusque virginis elocandæ, dissimulare ac tegere? Quemadmodum turpe non est juvenibus ambire sponsam, quod virginibus sit indecorum, ita nihil decedit illorum famæ, si non adsequuntur quod ambiunt, quandoquidem una non potest nisi uni nubere. Proinde quoties unius puellæ plures sint proci, consultum fuerit electionem sponsi deferre parentibus, quo minus invidiæ recidat in virginem. Quod si una uni displicere cœpit propius inspecta, non difficile fuerit aliquid comminisci causæ, quod virginis nuptiis non officiat. Incivilis enim licitator habetur, qui gemmas venales aliis testibus vituperat. Si pretium placet, quid opus erat vituperare? sin minus, liberum est abire tacitum. Sed multo inhumanissimum est, puellæ, quæ tibi non contingit, fictis probris officere, quo minus nubat alteri. Ad hæc incommoda vitanda consultum fuerit, ab hujusmodi negotiis populum arcere, sed clam inter parentes transigere. Sic enim & minus erit rumoris aut invidiæ, si quid fefellerit: & felicius cedet venatus, si rumor non invitarit æmulos. Interim dixerit quispiam, quum inter mortales semper bonorum magna fuerit paucitas, si boni cum bonis tantum jungantur, quid de malis futurum est? Habeant sane similes labra lactucas: & qui simul peccarunt extra conjugium, simul agant pœnitentiam in conjugio. Certe qui malis artibus virgines simplices illexerunt ad stuprum, deberent quidem bonorum virorum suasu ducere quas vitiarunt, saltem ad elocandum cum dote, etiam legibus cogi oportuit. Cur hic adeo cessant Christianorum leges? quia hic Magnatum quotidianus lusus est, quorum arbitrio leges rogantur & abrogantur. Atqui non cessabit lex divina, quæ saltem apud Christianos plus valere debet quam lex humana.

Hactenus quidem de delectu qui ex animi bonis sumitur, satis dictum arbitror, nunc de corporis bonis nonnihil attingendum, nec interim litigabo cum Stoicis ac Peripateticis de vocabulo, bona ne sint appellanda an commoda potius? Et in his fere præposterum est vulgi judicium. Forma & ætas spectatur in primis, *Delectus ex corporis bonis.*

quæ

quæ duæ res si solæ concilient amorem, non poterit esse perpetua benevolentia. Quum enim ætatis flos sit admodum brevis, & formæ gratia, non ætatis tantum accessione, verum multis aliis de causis frequenter intereat, necesse est simul & benevolentiam perire, sublatis fontibus unde manabat. Amicitiam igitur quam perpetuam esse volumus, ex his rebus oportet proficisci, quæ nec casibus expositæ sunt, nec ætate marcescunt. Audi, Christiane proce, Sapientis consilium: *Fallax*, inquit, *gratia, & vana est pulcritudo, Mulier timens Deum, ipsa laudabitur.* Te rapit flos ætatis, rosam adamas mox collapsuram, noli fidere, *fallax est gratia.* Stupes formam corporis: sed audi, *vana est pulcritudo.* Quare vana? quia nitet ad breve tempus. Quare vana? quia sæpe mendax est. Etenim fucus est, non vera species, quæ sub cute formosa tegit animum deformem. Quid igitur hærent oculi tui in superficie? intende Philosophicos oculos, & perspice formam animi. Ea vel sola sufficit ad conglutinandam perpetuam benevolentiam, cui si accedat forma corporis, velut aurum additum gemmæ, *non sunt rejicienda Divorum munera*, ut inquit Homerus, modo ne præpostera sit rerum æstimatio. Ad eam igitur formam deflectas oculos, ad quam altera collata fucus est ac mendacium. Ubinam ea? En tibi commonstrat Sapiens, eo quem modo citavi loco: *Mulier timens Deum, ipsa laudabitur.* Hic est animi flos, hæc est æterni hominis vere suspicienda species, pietas ac religio. Animus enim qui Deum timet, nullum illius præceptum violat, eoque nec rugam habet nec maculam. Quid prodest, si cutis nævum non habet, quum vitiorum maculis totus sordeat animus? Clamat item Esaias: *Omnis caro fœnum est, omnis gloria ejus quasi flos agri: exsiccatum est fœnum, & cecidit flos: verbum autem Domini manet in æternum.* Hæc Propheta jubetur non loqui, sed clamare, nimirum, mortalibus ad ista surdastris. Si, quidquid corporeum est, flos fœni est, quanto magis ætatis aut formæ gratia? Sed audis aliam formam, perpetuo vernantem etiam in extrema senecta: *Verbum Domini manet in æternum.* Ubi viget verbum Domini, ibi perpetua gratia decoris, concilians amicitiam numquam intermorituram. Verum tamen quoniam Matrimonium constat ex corporum & animorum conjunctione, nonnulla est habenda ratio commodorum etiam corporalium, ut hac quoque parte constet vel æqualitas vel similitudo. Qui Philosophus est, omnino negliget formam quamvis infelicem, si modo dotes animi pensabunt hujus rei detrimentum. Videmus inter decrepitos & decrepitas manere vigorem conjugalis benevolentiæ, quum jam veteris formæ ne vestigium quidem ullum supersit. Qui minus hoc in homine prudente præstat ratio, quod in aliis efficit consuetudo? Qui non ducit uxorem, nisi vel gignendæ proli vel refrenandæ libidini, huic sexus abunde commendat conjugem. Qui non tenebit tantum Philosophiæ, ut possit animi bonis esse contentus, eligat formam mediocrem, quam alii statam, alii uxoriam vocant, quæ nec tædium habeat abominantis, nec illicis gratiæ tantum, ut adulteros invitet, aut accersat infamiam. Et si forte contigerit insigne decus formæ, morum integritas, vitæ frugalitas, & cultus simplicior, hæc incommoda facile vel excludet vel mitigabit. Nusquam autem tutior est formæ thesaurus quam domi, nec usquam magis versari decet pudicam conjugem. Periclitata est Sara, sed peregre: rapta est Dina, sed apud exteros. Deus curam habuit pudicitiæ Saræ, quod maritum Dei jussu peregrinantem comitata est: Dina violata est, quod præter auctoritatem patris obambularit in aliena civitate, spectatrix ac vicissim spectanda.

Cap. 40.

De ætatis delectu certa præscribere haud quaquam facile videtur: etenim qui rudem puellam quærunt quam ad suos mores forment, iis magis convenit ætas tenera, & in quemvis habitum flexilis. Qui malunt jam formatam, præferunt ætatem mediam, velut in fœminis usque ad annos triginta, quæ nondum emarcuit, & adhuc ad pariendum est idonea. Aristoteles in Politicis designat in puella annos octodecim, in sponso XXXVII. minores jungi non vult, ne liberis natis nulla sit erga parentes reverentia, ob ætatis viciniam. Majores jungi dissuadet, quod parentes citius deficiant, quam ut possint frui liberis suis. Hanc ætatem, quam dixi, tribus de causis probat: Primum, quod mediocre discrimen sit inter liberos & parentes. Deinde, quod illis annis maturuit tum viri tum fœminæ corpus. Postremo, quod sic juncti fere pariter desinunt gignere, mulier circiter annum quinquagesimum, vir circiter annum septuagesimum, atque id quidem in genere dictum sic habet: alioqui quemadmodum multi gignunt diutius, ita non pauci citius desinunt. Quamobrem hic non tam numeranda est ætas, quam expendenda corporis affectio. Sunt enim quædam temperaturæ, quas Medici crases appellant, tam infelices, ut prius consenuerint quam ad juventutem pervenerint, non dicam ad senectutem. Quamquam autem ea cura parentum esse debet, ne sponsus sponsæ jungatur, nisi jam ad plenum maturuerint, & ad justam pubertatem pervenerint, non solum ob id ne præproperus congressus lædat, aut interimat etiam adhuc tenera corpora, verum etiam ne partus invalidi & imbecilles nascantur, ob semen adhuc liquidius, minusque concoctum quam oportet: tamen exsistunt sæpenumero causæ, quæ suadent non exspectare tempus, quod fortasse Medicus aut Philosophus præscriberet. Paulus nullum certum tempus ausus est præscribere: *Si se non continet*, inquit, *cui vult nubat.* Cæterum, ad hoc ne juvenes aut puellæ præcoces evadant ad libidinem, plurimum habebit momenti diligens educatio, disciplina parentum, victus sobrietas, occupationes assiduæ, convictus pudicus, præscripta doctrinæ Euangelicæ. Quid autem novum aut mirum, si qui summa parentum indulgentia, vel neglectu potius, per otium & luxum educantur ad lasciviam inter juvenes aut famulos intemperantes, otiosos ac lascivos, inter ineptos lusus, & obscœnas fabulas, ante tempus rapiantur ad libidinem? Verum ubi monitis, aliisque lasciviæ frenis nihil proficitur, tutius est indulgere Matrimonio, ne quid accidat deterius. Hieronymus ut rem prodigiosam narrat, Solomonem adhuc puerum genuisse filium, & nutricem quamdam ex puero quicum cubitabat factam fuisse gravidam. Nunc rarum exemplum non est, præsertim apud Gallos, puellam vix decem annos natam esse uxorem, undecimo anno jam matrem dici. Verum hæc prodigiosa non oportet in exemplum vocari. Quin potius omnibus remediis, quoad licet, frenanda est ætatis, ad dulcia magis quam ad salutaria pronæ, lascivia, sed ita ut continentiam persuadeas, non extorqueas.

Lib. 7.

Illud prodigiosum videtur, quod tamen in nonnullis fieri videmus, præsertim apud Britannos & Italos, ut tenera puella nubat septuagenario. Certe Veneri, quod ajunt, litasse oportet tales sponsos, si feliciter cedit Matrimonium. Sed multo etiam absurdius est, quod & ipsi vidimus, si mulier sexaginta sex annos nata nubat juveni, vix vigesimum annum egresso. Nam vir quamvis senex ex puella potest suscipere liberos. Anus ex juvene mater fieri non potest. In utroque tamen fœda species est: nam talis sponsus non cum uxore, sed cum filia dormire videtur, & talis sponsa filio nupsisse videtur non conjugi. Sed hujusmodi nuptias si conciliat divitiarum amor, fœdæ sunt, si libido, fœdiores. Eas tamen leges Ecclesiasticæ non rescindunt, quamvis populi salibus ac dicteriis flagellentur. Sunt tamen qui nolint duas ætates æque florentes conjungi, eo quod dicant temperantiorem fore voluptatis fervorem, si tenera puella sponso provectiori jungatur. Nam ut sponsa sit viro grandior, præter naturæ rationem esse videtur. Etenim qui grandiorem duxit, etiam in conjugio diu cælebs sit oportet. Verum hoc quoque conjugiorum genus excusat partim incontinentia, partim obsequiorum mutuorum commoditas. Indecora est senilis intemperantia, concordia semper est favorabilis. Inter bona corporis primum locum bonæ valetudini tribuunt prisca proverbia, proximum for-

formæ. Proinde qui sapiunt, magis spectant, quam salubri, quam vegeto, quamque temperato corpore sit sponsus aut sponsa, quàm ætatis modum. Seni nupsit, quæcumque nupsit valetudinario. Anum duxit, quicumque duxit morbis obnoxiam. Sunt autem morbi temporarii, qui depulsi reddunt interdum firmiora corpora, veluti febris, aut pituita: sunt qui numquam relinquunt, quos semel ceperint, veluti podagra, hydrops, aut morbus comitialis, apoplexia, paralysis. Sunt vitia morbis omnibus tristiora, lepra, & scabies vulgo dicta Neapolitana, quæ vix ulli cedit lepræ. Sunt & animorum morbi, phrenesis, paraphronesis, lethargus. Rursus sunt alia, quæ morbos dicere nequaquam possis, debilitates aut vitia possis, quod genus sunt, cæcitas, claudicatio, aut membrum mutilum mancumque. Nam strabi vitium formam lædit potius quam valetudinem. Sunt & leviora quædam vitia: quæ tamen offendunt si adsint, quale sit oris graveolentia, aut insignis linguæ balbuties, aures surdastræ. Nullum est horum tam atrox, quin ferendum sit in conjugio, si post initum Matrimonium acciderit (est enim communis utriusque sors) eo quod nemo mortalium novit, quid ipsi sit eventurum. Æquum est autem ut hoc ferat in conjuge, quod conjugi fuerat ferendum in marito, si fors ita visum fuisset superis. Sed parentum quorumdam insaniam satis demirari non queo, qui puram ac sanam virginem tradunt sponso lepra nova corruptissimo. Quid enim hæc scabies differt a lepra, nisi quod graviores habet cruciatus, majus vitæ periculum, & contagium præsentius. Et ejusmodi cadaveri jungitur innoxia virgo? Quæso, si parentem occidit puella, num excogitari poterat atrocius supplicium? Numerantur anni, spectatur forma, supputatur dos, & corporis sanitas non vocatur ad calculum? Quis umquam sciens leproso locavit filiam? Quid refert hunc morbum non appellari lepram, quum sit malum lepra detestabilius? Quæ caritas potest esse conjugis erga maritum, a quo statim in ipsis nuptiarum auspiciis tali monili donata est? Quæ pietas liberorum erga parentes, unde vitam acceperunt morte tristiorem? Atque adeo quum Principibus ac Magistratibus ea curæ debeant esse, quæ spectant ad fortunarum & corporum incolumitatem, vehementer admiror, cur tot annis ea pestis neglecta sinatur tam late serpere, præsertim quum præscriptum simul & exemplum habeamus e sacris Libris de submovendis leprosis? An ideo parcitur malo, quod a Proceribus ortum credatur, quemadmodum Elephantiasis, de qua Plinius hunc in modum: *Ægypti*, inquit, *peculiare malum, & quum in Reges incidisset, populis funebre.* Lichen quamvis horrenda fœdaque pestis pepercit fœminis, & infimæ plebi. Hæc nec genti, nec ætati, nec sexui, nec conditioni parcit ulli, nondum etiam natos attingens. Submoventur ex urbibus quos leviter afflavit lepra: & hi poculis, lectis, mensis, colloquiis, osculis, denique conjugiis permixti, terrarum orbem inficiunt, videlicet, in Procerum gratiam. Habet hoc malum & illud peculiare, quod qui hoc affectus est, gaudet etiam alios in mali consortium pertrahere. Hoc, nimirum, est Diabolici cujusdam livoris. Nam ipse sua culpa prolapsus in calamitatem, nihil aliud agit, quam ut quoscumque potest, perpellat in societatem malitiæ. Verum de his quomodo suo fungantur officio, quibus incolumitas civium commissa est, viderint alii. Certe parentum erit, qui minuta permulta spectant in deligendis sponsis, nequaquam hoc tantum malum negligere, quod non solum filiæ certum minatur exitium, verum etiam posteritati. Jam illud mihi respondeant velim, si casu quopiam filia constuprata esset ab homine leproso, nonne curarent stupratorem exurendum, si possent? Quid igitur sanæ mentis habent, qui scientes ac volentes virginem innocentem leprosi tradunt amplexibus? Rursum si filiæ nuptiis destinatæ, lepræ morbus præter exspectationem obtingeret, nonne luctus miserabilis totam familiam, totamque cognationem occuparet, plorantibus ob misericordiam & alienis. Nunc quum filia, nepotes ac pronepotes totaque posteritas lepræ proditur, quasi re bene gesta, saltatur & canitur in nuptiis. Quis est sanæ mentis, qui non malit semel omnibus fortunis suis exui, quam ingens opum incrementum lepra depacisci? Felicius igitur collocaris filiam tuam, si tenui figulo, aut olitori sano, quam si Satrapæ leproso nuptum dederis. Et haud scio utri gravius impii sint, qui exponunt liberos suos, an qui sic elocant: nisi quod illis ut res pessime cadat, velox interitus est, hic mors lenta. Tum videmus multis feliciter cessisse, quod expositi fuerint, hic quid potest esse felix, nisi hac in parte felicitatem ponimus, quod ob mentis insaniam, nonnumquam nostris malis ideo delectamur, quia non sentimus esse mala. Rescinditur Matrimonium cum eo contractum, qui ad congressum maritalem est inidoneus, & valet contractum cum eo, qui pus habet pro semine, & scabiem gignit pro liberis? Quid, quod nec mens valere potest affecta malis corporis? & talibus portentis obtrudunt, qui sibi sani videntur, filias aut filios suos: & minore cura paratur gener quam equus. Hic enim excipiunt occulta vitia, diligenter observantur ea, quæ venditor præstare non cogitur: in Matrimonio contrahendo prudentes manifesta negligimus. Proinde secundum morum expensionem, prima ratio debet haberi valetudinis. Sunt autem quædam corporis vitia, quæ contagii periculo vacant, veluti claudicatio, cæcitas, pars corporis manca aut mutila, aut alioqui prodigiosa deformitas. Et in his æqualitas facit ad conjugii concordiam. Novi apud Britannos Sacerdotem procero sanoque corpore, virum probum, qui mihi narrabat sibi undecim esse fratres, quorum nemo corpus haberet infelicius quam haberet ipse: patrem fuisse tibiis contractis, ut sella vehendus esset, si locum mutare vellet, tum re tenui, duxit uxorem cæcam: & facti causam dixit: *Sic melius*, inquit, *inter nos constabit amicitia, feremus nos invicem pares calamitate, neutri futurum est quod exprobret alteri.* Nec fefellit hominem suum judicium. Nullus umquam inter illos sermo fuit non amicus & blandus. Pietati Deus successum addidit. Tranquillus & innocens erat convictus, felix fœcunditas.

Delectus ex bonis externis. Superest ut de bonis externis dicamus, quæ partim talia sunt, ut nobis imprudentibus obtingant, quod genus est, ex claris aut opulentis majoribus nasci: partim ejusmodi, ut nostra quoque industria parentur & augeantur. In hoc ordine primas tenet generis claritas, præsertim ea quæ vera virtute parta sit. Vulgaris enim Nobilitas sunt antiquæ divitiæ. Atqui non raro fit, ut opes sceleribus parentur. Alioqui vera nobilitas si qua est præter ipsam virtutis opinionem, certe domesticum habet exemplum recte vivendi ex majoribus: a quo si degenerarint, ad nihil aliud valent stemmata, nisi ut famosior reddatur illorum improbitas. Nunc apud nonnullas nationes inane Nobilitatis nomen impunitatem adfert scelerum. Etenim si piraticam aut latrocinium exerceat plebejus, in rotam subigitur: si Eques, aut qui minimum nobilitatis possit fingere, & si quam habet turriculam, latronum speluncam, bellum appellatur, quod aliquoties indicit is, qui pedem ubi ponat non habet. Unde talibus jus indicendi belli? unde jus sub belli simulati prætextu, in publicis viis, in alienis ditionibus spoliare quoslibet? Quoties ad aleam, scortationes, potationes deest pecunia, ad belli titulum confugitur, & hostis est, quisquis habet aliquid ad prædam idoneum. Principes, ac præcipue Cæsar, optime mereretur de rebus mortalium, si talia portenta tolleret de medio, cum suis equis & turribus, nec sineret illis in facinore deprehensis in aliud prodesse generis titulum, nisi ut velut eminentes in altiorem rotam tollerentur. O parentum dementiam! qui putant rectius consultum filiæ, si tali Equiti nupserit, quam si bono Agricolæ, aut perito Fabro. Et inani Nobilitatis fuco decepti, malunt generum, qui bene parta male dissipet, quam qui sua industria rem traditam servet augeatque. Hic puellis poterat ignosci. Sexus & ætas gloriæ cupientior est, nec

nec valet rerum judicio, sed tantum, quod in præsens delectat, spectat. Parentibus venia dari non potest, qui postea turpiter deplorant calamitatem, quam excludere poterant. Etenim quum tot exstent exempla sic initorum conjugiorum, debebant ex alienis periculis sapere. Valeat igitur Nobilitatis inane nomen vel facinoribus partæ, vel malefactis inquinatæ, vel ementitæ, vel adscititiæ. Ementiri Nobilitatem impostorum est, quod tamen faciunt nonnulli, quo peccent excusatius tutiusque. Emere Nobilitatem stultorum est, veluti fumo gloriantium, quum sapiens veram etiam Nobilitatem contemnat. Et tamen aliquid est e claris probisque Majoribus prognatum esse: sed longe plus juxta Majorum decora educatum atque institutum esse. Proinde si ad calculum vocantur Majorum imagines, simul expendatur ingenium, mores, & educatio, ne postea deplorent experti, quod proverbio Græco dici solet, *Heroum filii noxa*. Honesti generis habeatur ratio potius quam clari. Neque quidquam apud te valeant isti Proceres, quibus domi nihil est Nobilitatis, præter Majorum imagines. Abunde nobilis est, qui virtute præcellit, nec ignobilis videri potest, qui ex legitimo conjugio prognatus est. De nothis autem aut spuriis semper in pejorem partem vergit suspicio: quamquam & sæpenumero fallit. Quemadmodum enim res ipsa docet, ex optimis parentibus nasci pessimos liberos: ita contra ex illicito concubitu videmus nonnumquam nasci præclaros viros. Jephte nothi nomen apud Hebræos inter virtute celebres habetur. Themistoclis gloriam non obscurat nothi cognomen; Socrates nullius nominis liberos reliquit. Cicero, M. Tullii filius, vinosus, ineptus, multumque patri dissimilis fuisse legitur. Commodus Imperator omnium illaudatissimus, ex Antonino omnium laudatissimo prognatus est. Quod, arbitror, uxoribus imputandum, quæ gignunt & primam ætatem educant. Nam Socrates habebat uxores male moratas. Marci Tullii Terentia repudiari meruit. Antonini Cæsaris uxor, non unius adulteri familiaritate male audiit. Proinde conveniet utriusque parentis non tantum stemmata, sed & mores æstimare. Si in cæteris paria faciunt nothus & ingenuus, patritius ac plebejus, præferendus est ingenuus ac patritius. Sin vera bona in plebejo præponderant, non tanti sit apud te nomen Nobilitatis, ut malis filiam tuam apud illum vivere, qui alienis decoribus illustris est, quam apud eum qui talis est, ut ipse possit etiam obscurum genus suis decoribus nobilitare. Fateor, res est admodum plausibilis, Majorum imaginibus commendata probitas: sed quoniam nunc vulgo Nobilium artes fere sunt alea, chartæ, potationes, choreæ, nugæ, scortationes, qui filiæ optat felix sanctumque conjugium, educationem ac mores expendat, hoc est, propria bona potius quam aliena. Et hic patiar aliquid dari receptæ gentium opinioni, modo discrimen in veris bonis sit exiguum. Nam in Christianorum matrimoniis oportet hunc scopum semper esse præfixum, primum ut legitimum, deinde ut sanctum, postremo ut concors ac tranquillum sit Matrimonium. Nec infelix haberi debet, in quo contigerint hæc tria. Olim fingebant cœlestes Deos cum Nymphis aut cum hominibus commisceri, unde Semideos nasci credebant: quemadmodum ex Venere & Anchisa natus creditur Æneas, ex Semele & Jove Bacchus, Jove & Alcmena Hercules. Nec desunt qui somnient talem esse mixturam patritii cum plebeja. Verum hanc opinionem, quam in Ethnicis etiam rident Philosophi, oportet ab animis Christianorum quam longissime propulsatam esse. Omnes per Baptismum nascimur legitimi filii Dei, omnes eadem manet hæreditas: ille nobilior est, qui melius exprimit imaginem Conditoris, qui Pater est communis omnium pie viventium: qui propius accedit ad exemplum Unigeniti illius, qui nos omnes fraterno cognomine dignatur. Si placet Nobilitatis ratio, hic demum est vera Nobilitas. Paulus ait, *Maritum infidelem sanctificari per mulierem fidelem*, & contra: quanto magis oportet uxorem notham aut plebejam nobilitari per virum patritium, & contra?

Servitus quidem odiosa res est, quam & Paulus jubet effugere, si modo liceat. Verum hanc oportuit a Christianorum vita jam olim sublatam esse. Quid enim magis indecorum, quam ut inter Christianos, quos omnes ex æquo Christus redemit pretio sanguinis sui, alius alium non pro fratre, & cohærede regni cœlestis, sed vix pro homine ducat, ære mercans perinde ut jumentum, ac si libet, revendens: nec aliter habens utensque quam brutis animantibus: imo durius aliquando tractans religione fratrem quam equum suum. Qui Christum non novit, admonet, ut servos homines esse memineris. Cato. Paulus Apostolus servum baptizatum transire vult in nomen fraternum. Sic enim commendat Onesimum suo Domino, unde profugerat: *Tu autem illum ut mea viscera suscipe.* Et paulo ante dixerat eum *filium carissimum*: *Quem*, inquit, *genui in vinculis*. Ac mox: *Ut illum reciperes, jam non ut servum, sed pro servo carissimum fratrem. Si ergo habes me socium, suscipe illum sicut & me.* Tantum hic valuit communis Baptismus, ut qui prius servus esset, & servus fugitivus, Paulo fieret *filius carissimus*, Domino *frater carissimus*. Apostolus non vult servum a Domino discedere, nisi manumissum, ne quod offendiculum daretur subolescenti Euangelio: qua de causa nec uxorem Christianam vult a marito, licet Ethnico, divertere. Quod si leges hominum urgent dominii jura, certe vertantur animi, si minus vertitur conditio. Servi non jam metu fungantur officio suo, ad oculum, ut ait ille, servientes, sed ex animo faciant omnia, in simplicitate cordis timentes Dominum, gnari quod si homines impii sunt aut inhumani, quibus serviunt, tamen a Christo, cujus amore serviunt heri, recepturi sunt pretium abunde magnum hæreditatis æternæ. Domini vicissim quod justum & æquum est præstare debent humaniter, tamquam fratribus, & conservis, & cohæredibus: fratribus, quod eidem Patri renati sunt per Baptismum: conservis, quod communi Domino nihilo minoris constat servus homo quam Dominus: cohæredibus, quod in distribuendis præmiis, quæ promisit Euangelium credentibus, nihilo potiores habebuntur heri quam servi: neque cuiquam officiet conditio, sed proderit pietas. Verum alias fortassis hæc incident opportunius. Tantum hic admonere volui, cautionem adhibendam, ne quis imprudens ancillam ducat pro ingenua. Rescindunt quidem & hominum leges hoc Matrimonium: commodius tamen est vitare laqueum, quam extricari posteaquam incideris. Servi vero aut ancillæ qui se pro ingenuis obtrudunt liberis, idque dolo malo, deberent meritas pœnas dare legibus. Divitiarum vero debet esse levissima ratio, præsertim si sit alterutri tantum census, unde possint munde vivere, aut artificium fundi loco. In Comœdiis quidem pronunciantur infirmæ nuptiæ, quæ pauperem sponsam jungunt diviti sponso, quod ea detur in servitutem verius quam in Matrimonium. Cæterum, inter Christianos, quos tot modis æquavit Christus, non oportet tantum valere dotis supputationem. Quamquam felicius fere cedit, si sponsus, ut dixi, locuples adsciscat sibi sponsam indotatam, quam si contra. Proinde laudem meretur ille dives, qui puellam tenui fortuna, sed indole bona, sibi adoptat in Matrimonium, cui tanto plus habet honoris ex humanitate sua, quanto fortuna est iniquior. Quamquam inter infirmos nonnihil ad concordiam facit & opum æqualitas, quæ spernenda non est, si cæterorum item commodorum aut incommodorum ratio subducatur, ubique servato quem indicavimus ordine. Hoc pacto si coeant matrimonia, videlicet, auctoritate parentum, aut majorum matura deliberatione, vigilanti delectu, sano rerum judicio, sed super omnia in Deum fixa spe: non habebit mundus tot infelicia perplexaque conjugia, nec tam multa divortia. Solus Deus est qui mortalium animos perpetua caritate glutinat, qui nostras actiones suo favore prosperat. Eum non alia re magis possumus emereri, quam si juxta illius

lius præcepta viventes, fiduciam fuccessus omnem in illum conjiciamus, qui folus novit quid nobis expediat, qui nihil immittit fuis, nisi felix ac faustum, etiam si juxta vulgare judicium videatur ærumnosum. Proinde si contingit uxor ex animi sententia, Deo gratiæ sunt agendæ: sin aliter, sic cogita, quemadmodum nonnullos per morbos & rerum jacturas ad se trahit purgatque: ita tibi datam esse morosam uxorem, quæ virtutem tuam exerceat, quod sanctissimis viris Job & Thobiæ videmus accidisse. Qualis si tibi quoque contigerit, subjice te voluntati Divinæ: & si minus potes mederi vitiis uxoris, amplectere datam a Deo tolerantiæ materiam, dicens cum Paulo: *Virtus in infirmitate perficitur*. Dabit ille finem malorum, qui tamquam sapiens Medicus novit tempora, & momenta temporum. Illud scito, nullam ibi esse infelicitatem, ubi constat mentium ac voluntatum sinceritas. Jam præter hæc omnia quæ dicta sunt, est quidam arcanus ingeniorum consensus, aut odium: unde fit, ut aliquis in hunc aut illum propensus sit, nulla intercedente causa, cur illi melius velit quam alteri: rursus ab alio prorsus abhorreat, nec causam possit dicere, quam ob rem illum oderit. Veteres illi Sophi fingebant hic cognationem aut dissidium geniorum: verum hoc commentum utcumque habet, comperimus inter homines occultam naturarum affinitatem, aut dissidium, ut sæpenumero dicas illud Epigrammatis:

Non amo te, Volusi, nec possum dicere quare.
Hoc tantum possum dicere: non amo te.

Huic affectui nequaquam fidendum est, præsertim in mulieribus, quod plerumque temerarius sit ac temporarius: cæterum si constat, si perpetuus est & invincibilis, non expedit θεομαχεῖν, mea quidem sententia: sed indulgendum est arcano naturæ sensui, quem & in animantibus, & in herbis ac plantis videmus.

Caritas mutua. Posteaquam igitur sano sobrioque judicio coiit legitimum Matrimonium, proximum erit dare operam, ut inter conjunctos coalescat ac roboretur mutua benevolentia. Nam inter nonnullos in ipsis statim initiis prius dissiliit amicitia, quam cœperit conglutinari, aut quam alter alteri vel notus fuerit, vel assueverit. Quo quidem in officio primæ partes erunt parentum ac majorum, videlicet, præmonere sponsum ac sponsam, ut deponant ferociam animorum, quæ solet rerum imperitis virginibus, & adolescentibus ætate fervidis adesse: sed uterque mansuetis animis commune jugum suscipiant, seseque vicissim alter alteri accommodent, donec adsuetudine familiaritateque contracta, uterque alterius ingenium ac mores nosse cœperit. Quo facto, non magni negotii fuerit, mutuis obsequiis vitare offensas, ac benevolentiam perpetuam alere, quæ si semel fuerit confirmata, haud facile rumpetur: fietque quod in vasculis glutino commissis fieri videmus, si mox ut juncta sunt offendas, udo etiamnum glutino, illico rumpuntur: sin exspectes donec durato visco cohæserint, vix igni ferrove distrahuntur: citiusque franguntur ea quæ natura junxerat, quam quæ glutino commissa sunt. Parentum itaque monitis instruenda puella est, ut se novo sponso commodam ac morigeram præbeat: & si quid offenderit, in meliorem partem interpretetur, aut certe ferat, nec temere ad rixas jurgiaque prosiliat, aut ex ædibus sese proripiat, donec contracta fuerit convictu familiaritas, quæ faciet, ut quæ prius offendebant, delectent, quæque videbantur intolerabilia, facillime tolerentur. Cæterum, ab offensis summo studio cavendum, quod juxta fabulam Homericam, *velox sit Ate, segnes Litæ*. Levibus autem offensis ex altera parte recens ortis, non difficile fuerit mederi. Cæterum, si reciproca talione cœperint propagari, & altius agere radices, difficillimum fuerit revellere, ut non residеant mali vestigia: quemadmodum ruptura membrorum, aut altius actum vulnus, vix umquam ita tollitur arte medicorum, quin aut dolor per occasionem recurrens, admoneat veteris mali, aut fœda cicatrix non sinat oblivisci plagæ. Perstricta cutis, aut leve vulnusculum facile sanatur, atque etiam oblitteratur. Quemadmodum autem nul-

A lum ingenium hominis tam felix est, ut nullum omnino nævum habeat: ita vix ulla natura tam est deplorata, quin aliquid habeat vitiis admixtum, quod possis vel probare, vel certe ferre. Hic igitur Epictetus est audiendus, qui monet unamquamque rem ea prendendam ansa, qua possit teneri, non ea qua teneri non possit. Est enim hominum genus, quibus omnia displicent in omni vita mortalium: nec mirum, quia non flectunt oculos nisi ad mala, rebus humanis admixta. Tales erant Heraclitus ac Democritus, quorum alter, quoties in publicum prodibat, flebat; alter ridebat: uter altero insanior, incertum. Talis erat qui dixit, *optimum aut non nasci, aut quam ocissime aboleri*. Contra Metrodorus quoniam ex omnibus quod inerat commodorum

B excerpebat, nullam vitæ partem non probabat. At sapientis quidem est, commoda cum incommodis conferre, si quando libera est consultatio. Cæterum, ubi mutare vitæ genus non est liberum, ab incommodis ad commoda flectendi sunt oculi. Ita commodius feres, quod mutari non potest. Id eo facilius erit, si cogites in te quoque plus esse fortasse, quod sit aliis ferendum. Deus, in quo nihil est mali quod ferendum sit, tamen tanta lenitate fert errores & delicta nostra: & tu tot vitiis obnoxius, nihil vitii ferre potes in socia vitæ, quæ tibi ferenda sit, etiam si ferre nequeas? Si paria faciunt in vitiis vir & uxor, pensatio est non tolerantia,

C & hostimentum est non beneficium, ignoscere ignoscenti. Apud Jureconsultos quatuor sunt contractuum formulæ: *do ut des: do ut facias: facio ut facias: facio ut des*. Quid enim meretur ille, qui dat veniam, ut ipsi vicissim delinquenti venia detur? Si tua mala superant, impudenter facis, qui non feras verrucam in altero, quum tuis tuberibus postules dari veniam. Quod si tu prudentia bonitateque præcellis, hoc magis oportet, juxta Pauli doctrinam, *fovere quod infirmius est*. Tuam firmitatem Dei donum esse memento, datum in hoc uti proximi sublevet infirmitatem, præcipue conjugis. *Nullus enim carnem suam odit* aut horret, tametsi vitiosam, *sed fovet* magis *ac nutrit eam*. Et alioqui vir

D interdum cedere debet uxori, tamquam vasculo infirmiori. Uxor multo magis deferre debet auctoritati capitis. *Caput enim uxoris vir*, auctore Paulo. Hoc enim est maritus uxori, quod animus corpori. Præstantior est animus, sed bono corporis, cui semet accommodat ut prosit, non dominatur ut opprimat. Caritas, qua sponsus prosequitur sponsam, facile perficiet, ut puellæ mores ad tempus aut ferat aut corrigat: rursum puella si ad sponsum attulerit amorem conjugalem cum decente reverentia conjunctam, quæ vel juxta naturæ leges debetur tum sexui, tum auctoritati, non facile responsabit marito, sed obsecundans ac cedens, sibi devinciet illius animum. Habent & dulcissimarum

E rerum initia quamdam suam molestiam, velut acerbitatem quamdam, progressu temporis in dulcorem abituram. Quid vino suavius?. At hoc ab uva venit primum acerba. Proinde qui statim resiliunt a virgine, cujus acerbitatem ferre non possunt, nihilo consultius faciunt, quam si quis gustatam uvam immaturam, offensus acore, contemnat, aliisque maturæ suavitatem relinquat. Exspectas musta vina, donec tempore deponant austeritatem: exspecta & tu paulisper, donec nova nupta maturescat. Seponis subacria Mala, donec tempore fiant mitiora. Hæc acerbitas frequenter arguit ingenium vegetum minimeque flaccidum. Minus enim virium habent, nec ætatem perinde ferunt, in quibus præcox est maturitas. *Neque mel*, in-

F quit proverbium, *neque apes*. Si quod dulce est exspectas, ferendum est quod adjunctum est molestiæ. Sic enim habet natura rerum humanarum, ut nihil voluerit esse tam suave, quin aliquid aloes admiscuerit. Habent & adolescentes, nondum multo rerum usu formati, quiddam ferox & insolentius, quod paulatim ætate mitescit. Proinde puellæ quæ protinus offensæ resiliunt a sponsis suis & simultatem suscipiunt, non minus inconsulte faciunt, quam si quis apis ictum perpessus, mel aliis relinquat. Gratissima rosa de spinis nascitur. Nullus exscindit rosarium, offensus aculeo, sed fructus amore,

amore, quod molestum est, dissimulat. Tradunt A apud Bœotos hunc fuisse morem, ut sponsam opertam ad sponsum deducturi serto ex Asparagis contexto coronarent. Id quidem quo magis ridiculum videtur, hoc magis excitat spectatorem, quid sibi velit. Nimirum, Veteres illud intelligi volebant, in congressu primo rudis & indomitæ virginis ac juvenis rerum imperiti, nonnihil futurum asperitatis ac molestiæ, quæ si perferatur, ex ea molestia consequi suavissimam vitæ consuetudinem, quemadmodum Asparagus herba spinosa est, vel potius tota spina: nihil enim habet foliorum, & tamen hinc nascitur fructus & in cibis gratissimus, & ad multa utilis medicamenta. Et Asparagus quidem semper Asparagus est, nec semper habet B fructum: at conjugum asperitas vertitur in perpetuam dulcedinem, ac fructum habet perennem, si semel coaluerit mutuis officiis vitæ conjunctio. Sunt & in bonis ac bene natis ingeniis quædam non vitia, sed tamen ita peculiaria, ut molestiam adferant nisi adsueveris. Veluti sunt vina quædam, in quibus nec austeritatem, nec acorem possis incusare, sed suum quemdam ac genuinum habent *saporem*, quem vulgo *soli* dicunt, submolestum iis, qui nondum adsueverunt, quæ tamen molestia paucorum dierum assuetudine pellitur. Quod facis in vino, facere gravaris in conjuge?

C Rursum sunt vitia, ceu nævi quidam, leviora, ad quæ præstat connivere. Vitiat enim omnem vitæ jucunditatem morositas, quam Græci μικρολογίαν appellant. *Ea* vel *de lana*, quod ajunt, *caprina rixam movet*. Plurimum autem faciet ad confirmandam amicitiam perpetua quædam morum comitas, sic temperata inter blanditiem & austeritatem, ut nec reverentiam tollat, nec consuetudinis jucunditatem vitiet. Hæc faciet, ut nec correptio, si res ita tulerit, offendat, si tempestiva, si commode adhibita, si laude blanditiisque temperata. Ad vitandas igitur offensas, concordiamque conglutinandam præcipuum erit, cujus aliqua pars etiam a parentibus tradi poterit sponso & sponsæ, ut uterque studeat alterius mores & ingenium D habere cognitum. *Ipsa*, inquit Maro, *viri molles aditus & tempora nosti*. Item apud Comicum servus, *sensum illius*, inquit, *pulcre calleo*. *Mores amici noveris, non oderis*, habet Proverbium. Id multo magis oportebit in conjugio facere. Ut suum cuique palatum est, ita & ingenium. Alii aliis rebus capiuntur aut offenduntur. Hic citra vitium, *obsequium amicitiam pariet*. Verecundum silentium, aut comis blandaque responsio sæpe graves offensas excludit. Cur recusas hoc, quod interdum das famulo aut mercenario, dare conjugi, quicum, velis nolis, tibi perpetuo vivendum est? Quamquam autem oportet mutuum esse obsequium, E tamen præscribit hoc tum natura, tum sacrarum litterarum auctoritas, ut mulier obsecundet viro potius quam vir uxori. Paulus enim maritis caritatem & comitatem præscribit: *Viri*, inquit, *diligite uxores vestras, & nolite amari esse ad illas*. Mulieribus autem quid præcipit? Obedientiam & obsequium: *Mulieres*, inquit, *subditæ estote viris sicut oportet in Domino*. Eoque natura torvum quiddam, ac ferorculum addidit maribus, blandum ac molle fœminis. Fortassis ridicula videbitur collatio, sed tamen ad docendum, quod instituimus, apta. Qui bestias, aut feras, aut equos indomitos tractant, nihil prius discunt, quam quibus rebus irritentur aut mitigentur. Leones adspici limis indignantur; Tauri puniceo colore efferantur; F Lynces sonitu tympanorum in rabiem aguntur sic ut se ipsas dilanient; Elephanti suis stridore terrentur, & in coitu deprehendi indigne ferunt; Equus ferociens palpo & poppismate mitescit. Hujus generis alia sunt innumera, quæ qui observant, facile vitant quod offendit, & adhibent, quod irritatas bestias mitigat, itaque tuto versantur cum natura noxiis ac feris animantibus. Idem si fiat inter conjuges, facile constabit convictus tranquillitas, & si quid dissidii fuerit subortum, haud magno negotio sopietur. Sunt quidam alioqui boni, natura celeriores ad iram, sed quæ mox evanescat si non repugnes. Quid facilius quam hic vel obticescere modeste, vel comi commodoque sermone demulcere? Est qui responsantem non ferat, si quid offendit, ne consolantem quidem, donec est ægritudo recens. Hic facile paratum ac minimo sumtu remedium adferet in aliud tempus dilata oratio, dum vulnus admittet contactum. Est quem in conviviis delectat hilaritas, hic uxor quamvis ingenio severiore deponet supercilium, & marito observiet aliquantulum, incolumi tamen pudore matronali, & reverentia marito debita. Est qui nec jocosum mendacium perpeti possit, est qui fucos horreat, qui certo cibi genere aut colore figuraque vestis delectetur aut offendatur: in hisce rebus quamlibet minutis, tamen obsequii commoditas excludet offensam, aletque benevolentiam. Sunt & fabulæ certæ, quibus pro suo quisque ingenio delectatur aut offenditur. Interrumpendus igitur sæpenumero sermo molestus, & interjiciendus qui delinit. Ipse novi quemdam, natura subiracundum, sed ira placabili, qui numquam adeo succensuit uxori, quin si quis ad canendum aut recitanda carmina quæ composuerat, provocasset, illico velut oblitus omnium quæ præcesserant, canere ac recitare inciperet. Quo minus mirandum, si quibusdam uxoribus cum viris male convenit, quum data opera discrepent ab illorum moribus. Si dolet vir, tum vultu sunt hilari: si gaudet, illæ mœrent: si ridet aut jocatur, loquuntur seria tristiaque: si maritus voluptatem appetit, ibi pudicæ sunt plus satis ac tetricæ. Nimirum istud, ut scite dixit quidam, fortassis est *cum viro habitare*, *convivere nequaquam*. Convictus est, voluptatum & curarum, jocorum ac seriorum, lætorum ac tristium societas. Non satis est uxorem esse probam ac pudicam, nisi sit accommoda viri moribus. Nullus enim dixerit esse bonum speculum, quantumvis auro gemmisque decoratum, nisi similem reddat imaginem: ita frustra mulier opulenta, clara aut formosa est, nisi viro congruat. Quod si speculum pro ridentis imagine reddat flentis, aut pro hilari mœrentis, nonne mendax & inutile judicabitur? Uxor autem quæ viro dolente gaudet, aut gaudente mœret, non solum non congruit, verum etiam contumax in illum videtur. Rursus sunt quædam, quibus absente viro nihil est lætius, eædem præsente viro turbidæ sunt ac putidæ, quas non dissimiles dixeris Lunæ, quæ quum Soli proxima est, obscuratur conditurque: quo longius abest, hoc magis enitescit. Atqui contra facere decet probam conjugem, quum est juncta viro, tum oportet esse sociam hilaritatis: quum abest maritus, domi latitare, nec aliter quam si vidua sit, agere. Peccant hic non leviter & mariti quidam, domi tristes & austeri, foris hilares ac festivi. Verum tales qui nolunt uxores domi suarum voluptatum esse participes, docent illas alibi quærere risus jocosque. Quamquam non est probæ mulieris sic ulcisci conjugis vitium ut imitetur, sed commoditate potius ac suavitate morum animum illius ad domesticæ consuetudinis amorem allicere. Qui stolones inserunt in alienam stirpem, summam curam adhibent ut coalescant quæ commissa sunt, argilla stupaque oblinunt, & quemadmodum eleganter a Marone dictum est: *Udo docent inolescere libro*: ne vel levis injuria vitiet recentem conjunctionem: ubi jam cicatrix vulnus obduxit, detrahunt illa fomenta, nec ullam peculiarem gerunt curam. Ita gravius est dissidii periculum in primo statim sponsi sponsæque congressu, dum adhuc tenera recensque conjunctio est, quam corroborat diutina familiaritas. Videmus enim nec ejusdem generis animantia velut equos sese mutuo perpeti, priusquam adsueverint, contra postquam contracta est familiaritas, videmus cani cum felibus, & lupo cum agnis esse concordiam. Quanto magis id sperandum est inter hominem & hominem, animal ad societatem natum, & quod amplius est, inter virum & fœminam, quos ita finxit natura, ut alter sine altero vivere non possit, nisi vis quædam natura potentior eos afflaverit. Recte igitur consulunt qui monent, ut primus sponsæ cum sponso congressus careat omni molestia. Huc pertinere

re credunt veterem conjugiorum ritum, quo sine lumine sponsa in sponsi thalamum inducebatur. Sic enim apparet fuisse deceptum Jacob Patriarcham, pro Rachele, obtrusa sorore Lea. Ejus rei geminam causam adferunt Scriptores, vel ut consuleretur pudori sexus, vel ne quid primo congressu, qui morosissimus est, offenderet oculos sponsi. Solon autem non solum oculorum fastidio videtur consuluisse, verum etiam olfactus. Statuit enim, ut sponsa priusquam induceretur in thalamum ad secretum cum sponso congressum, malum Cydonium arroderet, ne quid offenderet oris halitus. Hæc cura videri poterat indigna legumlatore, nisi frequenter res nihili dirimerent mortalium amicitias. Et tamen illis lubens adsentior, qui putant sapientem virum hujus legis involucro spectasse quiddam altius, videlicet, in primis cavendum novæ nuptæ, ne committat, ut in primo statim colloquio, quidquam ab ore proficiscatur quod aures & animum offendat juvenis. Nam ab ore proficiscitur oratio, certissima tum imago tum testis animi, per quam evidentius intuetur qualis sit puella, quam si totum corpus clarissima luce contemplaretur. Quod si liberos ad honestum aliquem civem legatos instruimus, quibus verbis sint eos compellaturi, quibus modis ad singula responsuri, ne quid offendat eos quos conveniunt: quanto magis hoc providendum est parentibus, ut prima conjugum colloquia careant offensione, sintque condita pudica quadam urbanitate, eo quod quum inter notos ac familiares etiam convitia cum risu excipiantur, in primis congressibus ignotorum offendunt & simpliciter dicta. Nullum autem malum Contoneum, nullum aromatis aut unguenti genus suavius fragrat cordato juveni, quam sermo pudicus, sobrius, prudens ac reverens, promanans ab ore novæ nuptæ, & amabilis ingenii simulacrum secum deferens.

Porro nulla res efficacior est ad conciliandam, retinendam ac stabiliendam inter homines benevolentiam, quam sermo mutuus. Hic homines ferarum ritu quondam palantes, contraxit in civitatis consortium: hic civitates cum civitatibus, nationes cum nationibus, regna cum regnis fœderavit: hic Regem a Tyranno distinguit. Tyrannus cogit, Rex persuadet. Est autem conjugium quasi regnum quoddam, sed quod longissime absit a tyrannidis imagine. Nihil enim illic vi geritur, sed suasu ac benevolentia geruntur omnia. Plato non vult legem quidquam præscribere, quod non persuadeat esse tum honestum tum utile, nec video cur hanc opinionem impugnet Seneca. Est quidem maritus auctor & caput fœminæ, & imperat, at non quemadmodum possessor pecudibus, sed quemadmodum animus corpori. Suntque hujus mores ceu viva lex uxori, quemadmodum recte docuit Aristoteles: sed lex Platonica, persuadens verius quam cogens, & spontaneam ducens potius quam trahens invitam. Græci Scriptores litteris prodiderunt, apud priscos Veneri Mercurium adjungi solere. Hic statim miretur aliquis, quid Veneri cum Mercurio? Antiqui Sapientes putant hoc esse significatum, benevolentiam inter conjuges non tam coire voluptate corporum, quam conjunctione animorum, atque horum glutinum est oratio comis & amica. Venus enim per se tum ebria est, tum violenta, *multos vi cogit sub jugum*, ut ille dixit, *aheneum*: sed firma est benevolentia, quam sanis bonisque rationibus conciliavit oratio, quam Mercurio tribuit Antiquitas: *Nolite*, inquit, *fieri sicut equus & mulus, in quibus non est intellectus*. [*Psal.* 13.] De quibus & apud Hieremiam queritur Dominus: [*Cap.* 5.] *Equi amatores in fœminas, & emissarii facti sunt, unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat*. Tales erant Sponsi sine Mercurio secuti Venerem, quos alium post alium occidit Dæmon Asbodæus. Et utinam inter Christianos non laude etiam veherentur hujusmodi Mariti! qui sic auspicantur primos cum uxore congressus, quasi vi raptam constuprent, discindunt indusium lineum, lacerant vestes, aut si quid aliud moratur equinam libidinem: dicas Sponsum furere non amare, neque quidquam minus illic esse dicas quam congressum Sacramentalem. Verecundius ineunt conjugium bruta quædam animantia. Nec hoc satis, numerantur & in vulgum sparguntur primæ noctis congressus. O conjugium inter Christianos minime Christianum! Tametsi sponsa sponso debet obsequium, tamen adhibendus est Mercurius, qui prius jungat animos quam corpora, & usum corporis persuadeat non rapiat. Qua quidem in re monendæ sunt Virgines, ut neque provocent ultro Sponsos suos ad coitum, minuit ea res amorem: neque petentibus nimium tetricas ac præfractas sese præbeant, quorum illud, nescio quo pacto, reddit mulierem viro viliorem minusque caram, alterum amorem vertit in odium. Non provocare, matronæ est, comiter negare pudoris, obstinate recusare perfidiæ est. Rursum vereor ne quis dicat mihi, cur tu Christianis auribus ingeris Veneres & Mercurios? Age, mutentur Deorum nomina, servetur bona sententia. Habemus & nostrum Mercurium, sermonem Dei Patris, qui conciliat omnia quæque in cœlis quæque in terris. Hunc testem & auspicem faciamus Christiani conjugii, ne quid impurum geratur cum conjuge, sed ex hujus præceptis ac legibus maritus uxori persuadeat, ut volens ac lubens faciat quod didicit Domino placere. Hunc in primis comprecentur pariter conjuges, ut suo favore bene fortunet nuptias. Comprecationi succedat sancta confabulatio. Deinde congressus pudicus, & reverens, multumque dissimilis stupro aut raptui. Scio non defuturos qui sibi belli videntur ac festivi, quibus hæc absurda videantur, sed valeant illi sine Christianismo belli. Nos bonis & Christianis hæc scribimus. Quibus Christi doctrina sordet, saltem audiant senem Ethnicum in Comœdia loquentem filio: *Abi domum ac Deos comprecare, ut uxorem accersas*. Ille profanus non vult accersi sponsam, nec putat satis auspicatas fore nuptias, nisi sponsus Deos comprecetur: at tu tibi parum elegans videris, si priusquam sponsam contingas, compreceris eum, qui primus junxit uxorem viro, ut velit tuum conjugium firmum, castum, ac felix esse. Si non pudet te Christianum dici, ne pudeat id facere, quod maxime convenit homini Christiano. Quod si quis requirat precandi formam, nec hanc gravabor tradere. In hanc igitur ferme sententiam orare licebit: *Gentis humanæ Conditor, Redemtor & Propagator, Deus, qui primus in Paradiso conjugii fœdus inter generis nostri Principes dedicasti, cujus Filius unigenitus nobis hoc Sacramentum multis modis commendavit, primum ineffabili modo sibi velut in matrimonium adjuncta nostra natura, rursus in Sponsam adoptata sibi Sanctorum omnium Ecclesia, ad hæc e conjugio nascens citra virilem operam, deinde miraculorum suorum primitias in nuptiis auspicans, aqua versa in vinum optimum: denique qui sacrosanctum hoc fœdus, quo rebus mysticis responderet, prorsus indissolubile esse voluit, dicens:* Quod Deus conjunxit, homo ne separet: *quæsumus, ut quando mixta tua præcepta sanctam hanc societatem legitime pepigimus, digneris tuo perpetuo favore prosperare quod tuum est, ut pari jugo similique studio tuæ voluntati serviamus. Exsulet e nostris ædibus omnis impuritas, omnisque discordia. Da nobis pacem illam veram, quam mundus dare non potest: da rem quanta necessariis usibus satis est: da prolem in tui nominis gloriam educandam, ut hic in tuis præceptis simul perseverantes, simul ad vitæ cœlestis hæreditatem pervenire mereamur.* Hac formula si quid habes melius, utere.

Jam colloquii formam potes ex Thobiæ libro colligere. *Filii*, inquit, *sanctorum sumus, & non possumus ita conjungi sicut gentes quæ ignorant Deum*. Atque indidem potes & orandi formam mutuare, si minus placet nostra. Cæterum colloquii forma hujusmodi videtur congruere sponsis Christianis. Sponsus hunc in modum exordiatur: *Carissima mihi, religione soror, matrimonio conjunx, ita visum est Deo, ut nos sanctissimo conjugii fœdere copularet: mihi paratum est, quod parentibus etiam ipsis, quibus secundum Deum nihil habeo carius, sit anteponendum: tu quoque sortita es, quod carius habere juberis quam progenitores tuos. Sumus enim parentibus sanguinis propinquitate junctissimi, sed nos duo juxta Divina Scriptura vaticinium,* in unam carnem, *hoc est,*

est, in unum hominem, quodammodo per matrimonium conflati sumus: jugum accepimus, quod excuti, quamdiu vivimus, non potest: nec est quod spectemus divortium, sed utrimque danda est opera, ut sit felix tranquillumque consortium. Si concordabimus inter nos, etiam in fortuna quamvis tenui suaviter hilariterque vivemus. Sin, quod Deus avertat, corpora quidem jungat domus & thalamus, animos disjungat discordia, quantumvis affluxerit opum, insuavem ac miseram vitam transigemus. Proinde sit inter nos talis quadam caritas, qualis est inter animam & corpus, inter Christum & Ecclesiam. Si nostram amicitiam nulla alia res conciliat quam atas, aut forma, aut corporis voluptas, aut opes, nec firma nec sincera futura est inter nos concordia. Sin animos nostros inter se conglutinarit par erga Deum pietas, ac simile Religionis studium, nec paupertas, nec morbus, nec senium, nec ullus casus humanus poterit interrumpere jucundam vitæ societatem. Ego conabor pro viribus, ut tibi præstem maritum non pœnitendum: nec dubito quin tu contra pro viribus sis annixura, ut mihi officiis respondeas, aut etiam superes. Ego te gignendis liberis duxi, non libidini. Quod si juxta Pauli *monita, volumus* nostrum connubium esse honorabile, & thorum immaculatum, *sit nostra consuetudo sancta & pacifica, sit congressus parcus & pudicus, sit pia sollicitudo in instituendis ad pietatem liberis reliquaque familia, sic tamen ut summum præsidium præcipuaque fiducia sit nobis in auxilio Dei, qui res famulorum suorum etiam parum fortunatas bene fortunat. Abunde multum voluptatis nobis suppeditabit concors animus, & bona conscientia. Totius rei domesticæ summam in duas partes dividemus: ad te peculiariter pertinebunt quæ domi geruntur, ad me quæ foris gerenda sunt, sed ita ut inter nos nihil sit proprium. Quoniam autem fieri non potest, ut homines omnibus horis sapiant, si quando te monuero, sic cogites velim, me tuæ rei consulere potius quam meæ: & si quid a me secus quam oportet geri videris, non gravabor admoneri a fortunarum omnium socia. Cæterum auctoritas, quam viro natura tribuit, confirmavit auctoritas Apostolica, te non gravabit: sed mutua caritas condulcabit omnia. Ad hoc igitur sanctum negotium, adspirante Deo, concordibus animis, paribusque studiis accingamur. Ita ceu par columborum tranquillam & innoxiam vitam agemus: tu servabis nidum, ego provolans circumagar, ut importem domum quod victus necessitas exigit. Unum sumus, & quemadmodum scriptum est, miserebitur Deus duobus unicis.* Ad hæc Christiana sponsa quid respondebit? Fortassis hunc in modum excipiet: *Optime sponse, mihique non minus venerande quam amande, ego me cum primis felicem existimo, cui contigit conjunx, præter alias dotes, tam pius etiam & cordatus. Equidem tibi a parentum ædibus corpus adfero castum & illibatum, animum vero polliceor tuis monitis obsequentem, si quid præscribes, non solum in his quæ spectant ad munia rei familiaris, verum etiam ad ea quæ religionis sunt ac pietatis. Tu vide tantum quomodo me fingas & instituas. Spem optimam habeo, Deum bene fortunaturum quod amanter inter nos gesserimus.* A talibus exordiis, a talibus colloquiis auspicari debet Christianum matrimonium: eoque multa videmus conjugia, quæ nihilo plus habent honestatis quam concubinarum convictus, nec multo minus obscœnitatis: quorum ut sunt irreligiosi ingressus, ita progressus irrequieti, infelices exitus.

De celebrandis nuptiis. Jam ipse sermonis cursus me propemodum appellat, ut aperiam quæ sint officia mariti, quæ uxoris. Id quidem aggrediar, si prius admonuero nonnulla, quæ pertinent ad solennes ritus, hoc est, præludia nuptiarum, in quibus Christianorum vulgus propemodum gravius peccat, quam ulli fecerint aut faciant Ethnici. Nec hic simplex est error: peccatur ambitione, luxu, intemperantia, lasciviaque. Primum illud incivilitatis est, sponsum & sponsam, quum rem tantam tamque seriam aggrediantur, tot ridiculis cæremoniis gravari, quas alias alibi pro suo arbitratu comminiscuntur homines, quasi parva ludicraque res sit, juvenem cum virgine sancta pudicaque copulari. Detur hoc Sacramento, quod nupta deducitur in Templum, ibique peractis ritibus deducitur domum: quorsum attinent publica tumultuosaque convivia, mox a prandio lascivæ saltationes usque ad cœnam, in quibus tenera puella non potest cuiquam recusare: sed patet domus civitati? Cogitur ibi misera virgo cum ebriis, cum scabiosis, nonnumquam cum scelerosis, & qui furandi quam saltandi curiosiores veniunt, jungere dextram, apud Britannos etiam oscula. Rursus a tumultuosa cœna saltatio, mox repotia. Vix post noctis medium licet delassatis ire cubitum. Post exiguum intervallum ante thalamum insano tumultu perstrepunt omnia, irrumpitur in cubiculum, dicuntur obscœna verba, reditur ad prioris diei vesaniam. Nam hic Corybanticus furor in quibusdam Regionibus prorogatur in triduum. Quid inhumanius aut incivilius, quam sollicitos animos, & corpora novum laborem aggressura, talibus ineptiis delassare? Quanto suavius inter parentes ac pauculos ex proxima cognatione, modeste, sobrieque agitare nuptiale convivium? Verum hic ut ubique, multa mala suadet ambitio, quæ luxum comitem trahit. Videntur mendicorum nuptiæ, nisi magna turba Procerum, matronarum, divitum, & honoratorum vocentur ad eam pompam: & dicuntur honorificæ nuptiæ, in quibus per luxum magna pecuniæ vis periit, in quibus quam plurimi vomuerunt, ac febrim ex intemperantia ac delassatione contraxerunt: in quibus quam licentissime indultum est turpiloquiis & ineptiis. Præclara, nimirum, auspicia ad vitam pudicam, frugalem, & sobriam, quam aggreditur sponsus, jam abjectis vitæ prioris ineptiis: & in hoc ducit sponsam, ut eam ad pudicitiam ac frugalitatem erudiat. Quis docuit sanctam conjugii possessionem a Bacchanalibus auspicari? Hiscine modis initur Sacramentum? & in ipso limine matronalis instituti docetur puella luxum, lasciviam, ambitionem, cæteraque quæ minime congruunt probis conjugibus? Quid hoc est aliud, ô Christiani, quam in ipso templo Vestæ agere Floralia? Hæccine sunt auguria quibus initur felix conjugium? Nefas erat olim in nuptiis verba mali ominis dicere. Quod autem omen sinisterius quam turpiloquii, quam obscœnitatis, quam impudicarum facetiarum? Olim virgo obtecta flammeo ducebatur ad sponsum. Quid enim opus erat eam ostendi populo, quæ virum invenit? Satis est uni notam esse, quæ non debet nisi uni placere. Apud Italos magna cura virgines innuptæ domi continentur: apud Venetos, si fors prodeunt, nec sine custode id faciunt, nec nisi caput ad scapulas usque tegente velo: Nonnas esse diceres. Atqui tolerabilius erat virginem nudari, proferrique in publicum, cui sponsus est inveniendus. Sed, obsecro, quo consilio puella, cui jam turpe est pluribus placere velle quam uni, nuda traducitur in publicum? Cui jam nudatur? Cui pingitur & colitur? Nec illud minus ineptum, quod passis capillis virginem discernunt ab ea quæ virum cognovit. An non satis est, si marito sit probata virginitas, nisi populum faciat testem? Quid autem his nugis proficitur, nisi quod petulantes linguas in virginem provocant frequenter innoxiam? Proclivis est ad maledicentiam populus, & exitiale malum est invidentia, quam excitat ostentatio. Quas enim voces audimus nonnumquam jaci in virgines, dum ea pompa ducuntur & reducuntur per ora mortalium, præcinente cantore, & velut ad spectaculum evocante multitudinem? Quorsum attinet virginitatis decus exponere linguis & ludibriis hominum? Tutior est ille thesaurus, si recondatur. Deinde, quorsum attinet digamis exprobrare priores nuptias? Ante matrimonium sit aliquod sane discrimen inter innuptam & nuptam, inter virginem & viduam: ubi jam coiit matrimonium, quid utilitatis habet hoc discrimen? Monogamis & digamis suus honos erit apud Deum. Quamquam ignominia est, non honos, teneram ac verecundam virginem passis crinibus, nudam, addito fucorum & vestium lenocinio, juvenum intemperantibus oculis, & male loquacibus populi linguis exponere. An hoc honorificum virgini, cujus præcipua dos est pudicitia, juvenum suspiria vocesque post se trahere? Prostituendi genus est, non honorificentia.

tia. Qui videns mulierem concupivit, adulterium commisit, juxta sententiam Euangelicam. Et non minima virginitatis pars est, fama illibata. Decessit igitur aliquid pudori virginis, quæ tam multorum oculos delectavit, quæ concupita est, quæ vocibus impudicis impetita, & quæ fortasse noctu quibusdam occurrit in somnis, & inanis imaginis ludibrio stuprum, ut ita loquar, perpessa est. Atqui in Poetarum fabulis, indignatur Juno, quod Ixioni nubem pro ipsa subjecerit Jupiter: nec satis habet quod ab adultero contacta non sit, sed adulterii genus judicat, per imaginem & falsam opinionem fuisse stupratam. Tenera res est virginitas, nec aliter quam rosa lactea, quamvis levi auræ flatu perdit aliquid genuinæ gratiæ. Sinite itaque, parentes, sinite sponsam virginitatem totam adferre in sponsi sui thalamum: sic futura est marito carior, sic futura est fama virginis integrior. Res sancta, res casta, puris sanctisque ceremoniis peragatur, ut in his protinus discant sponsus & sponsa, quam sobrii, pudici, quietique mores deceant conjugium. Credis Matrimonium esse Sacramentum Ecclesiæ? Credis. Et credis ab ipso Deo institutum? Scio, credis. Credis infundi sicut oportet hoc utentibus Sacramento, donum Spiritus? Credis. Cur igitur res tam seria, tam sacra, profanis ritibus peragitur? Age, dic mihi, quum virgo quæpiam accipit velum divi Francisci aut Dominici, quis ferret si illic adhiberentur inepti lusus, risus, citharæ, fistulæ, moriones, choreæ? Quin potius illic confessione purgatur nuptura, orat, abjicit mundani fastus exuvium, prosternitur, velatur, adhibetur sacrum, interdum & exhortatio sancta. Nihil ibi petulans aut ineptum. Et tamen quæ sic nubit, non initiatur novis Sacramentis. Tu ad tantum Sacramentum, cujus Deus auctor esse voluit, quod ipse Dominus tot modis tum per se, tum per Apostolus suos nobis commendavit, velut ad rem profanam ludicris ineptiis, intemperantibus, parumque pudicis ritibus accedis? Qui Sacramentum accipit indigne, pro gratia reportat iram Dei. Quin in ipsis etiam templis non abstinetur ab his ineptiis. In ingressu juvenum pugnis contunditur sponsus. Inter sacrum ineptitur gestibus & nutibus: jaciuntur impudicæ voces. Quis credat illic rem seriam agi? An non turpe est apud Ethnicos, idolorum cultores, sanctiores fuisse ritus ineundi conjugii quam apud Christianos? Nemo non optat sponsam frugalem, pudicam, & modestam: & in ipsis statim initiis docemus eas luxum, impudentiam, & arrogantiam. Qui Diaconus ordinatur, expurgat conscientiam suam, componit sese ad pietatem, ut purus accipiat purum mysterium: quanto magis congruebat idem fieri in nuptiis, quam ista quæ nunc fieri videmus? Certatur pompa vestium: certatur apparatu conviviorum: certatur donariis. Humanitatis speciem habet, quod novis conjugibus datur aliquid supellectilis. Qui mos illud invexit, ut sponsus exhauriretur donariis, ex quibus ad ipsum plus odii redit quam gratiæ? Quod sic datur, alii redditum non datum, alii debitum existimant. Complures indignantur se posthabitos aliis, quibus datum est majoris pretii munus. Oritur inter ipsos qui acceperunt æmulatio: tum sponsus nonnullam gratiæ jacturam facit, alienans eos suo sumtu, quos studebat conciliare. Et hinc æstimatur inter Christianos nuptiarum dignitas, si quam plurimum rei perierit in donariis. Adde his insanas impensas in sponsæ vestitum. Cur autem non dicam insanas, quum sciam quosdam tantum æris alieni contraxisse, dum ad ostentationem adornant sponsam, ut intra duos menses coacti sint & vestes & vasa divendere, sed iniquiore pretio quam emerant. Quid sibi vult talis ostentatio? An metuis ne sponsa tua mundi cultusque sit futura negligentior? An times ne videare plus habere mentis, quam ille qui nuper tali magnificentia decoxit? An vero studio habes tenuioris fortunæ civibus exprobrare suam paupertatem? An per se parum grave onus est paupertas? Si turpe ducis vinci re mala, nihil agis: ut omnes superiores præcurras, succedet qui te quoque superet insania. An opes parum obnoxiæ sunt

A invidiæ, nisi jactes etiam & ingeras oculis hominum? Quamquam nihil omnium magis perit, quam quod in esculenta poculentaque prodigitur. Pro convivio publico nullus proprie gratiam habet: quidam etiam male precantur convivatori, quod per illum febrim & cruditatem contraxerint. Atque in has ineptias interdum profunditur trium annorum census. Et apud Christianos nullæ sunt leges sumtuariæ, nulli censores, qui talia exempla coerceant? In hoc coeunt conjugia, ut etiam qui tenues sunt, *laborent manibus*, *quo*, juxta Pauli monita, *sit*, *quod suppeditent suis*, *deinde largiantur etiam aliquid egestate pressis.* Et Christiani quibus res est, in ipso limine matrimonii turpiter profundunt, ut jam neque sit quod erogent
B in egenos, neque quo familiam alant. Jam quod pauperculæ virgines magnifico cultu, sed vel conductitio vel commodatitio, nuptias celebrant, qui candidior est, interpretabitur solatium aliquod paupertatis, quæ nunc non tantum molestiam habet, verum etiam probrum. At quorsum attinet opulentas ostentare strepitum fortunæ suæ, quam tamen nolunt tenuibus impertiri? Discruciare juvat inopes, non sublevare. Sufficiat divitibus sua felicitas, nec aliis paupertatis onus conduplicent exprobrando. Imo, quo quisque potentior est, ac locupletior, hoc magis exhibeat aliis exemplum frugalitatis: ita pariter fiet, ut & divitibus minus in-
C vidiosa sit ipsorum felicitas, & tenuibus minus onerosa paupertas. Quid magni sit, si præpotens Heroina, gemmis, auro, purpura, pellibus magno emtis conspicienda procedat? Licet his domi, quoties libet, frui. At vere magnificum vereque splendidum fuerit, si mundo simplicique cultu redarguat mediocrium ambitionem, ultra domesticæ rei modum semet hisce rebus venditantium. Utra speciosior laudatio, stultæne plebeculæ, quæ stupens ad gemmarum & auri splendorem, sic loquitur: Hui quantum fundorum illa gestat in corpore? quod in cultu illius vilissimum est, aurum est: interim nec corpus laudatur nec animus: an cordatorum, quorum hæc auditur oratio:
D Quanta est hujus præpotentis fœminæ probitas ac modestia, quamque mores hujus non sapiunt fortunam? Quanto decentius ornatur hac populari munditie, quam aliæ tota suæ fortunæ pompa? An non pudebit posthac plebejos homines, quibus vix suppetit census par necessariis usibus, tam insolenter jactare divitias, quas animo possident magis quam scrinio? In hisce rebus exempla sobrietatis ac frugalitatis non ab aliis utilius proficiscuntur, quam a vobis, ô Principes & Heroinæ. Libenter enim inferiores imitantur quod a vobis fuerit ostensum: & mediocris fortunæ qui sunt, vel pudore continebuntur, ne turpiter luxu diffluant, si conspexerint vobis damnatam esse divitiarum ostentationem.
E Intelligent enim id judicio fieri, quum alioqui fortunæ magnitudo, vitæque libertas posset apud multitudinem excusare luxum, nisi displiceret animo. Non oportet homines Christianos usquam oblivisci frugalitatis ac modestiæ, quibus adeo nihil per luxum oportet perire, ut necessariis potius aliquid detrahendum, quod sublevandæ proximorum inopiæ seponatur. Quod si quibus aliis in rebus, fastui, luxui, lasciviæque locus esse videtur, certe in nuptiis, unde vitæ conjugalis auspicium sumitur, procul abesse decet. Nunc hæc pestis irrepsit etiam in ipsa sacra remedia. Quid enim aliud professio matrimonii, quam abjuratio juvenilium voluptatum, stuprorum, comessatio-
F num, profusionum, aleæ, & si quid est in puellis fastus, si quis amor cultus elegantioris, si quid lasciviæ? Et his malis dedicatur inter nos conjugium. Quid est Baptismus, nisi abjuratio Satanæ? At nunc illic quoque superbiæ certamen est. Deliguntur susceptores, vel pro dignitate, vel in spem munerum. Atqui Paulus docuit, ut qui catechizatur suum Catechistam participem faciat omnium suarum facultatum. Nunc præpostere dant qui Catechistarum vices gerunt, magis ex more quam ex re. Si placebat benignitas in pauperes, poterat clam alioque titulo dari, nunc cur Sacramentum ambitione contaminamus? Saltem mors, quæ divi-

divites æquat pauperibus, summos infimis, debebat nos docere frugalitatem ac modestiam. Quid autem nostris funeribus ambitiosius aut minus frugale?

Sed satis jam diu mihi videor rixatus cum moribus vulgi, quos utinam corrigeremus! ut admonitionem vertere liceret in encomium. Nunc ad id quod intermiseramus nostra sese recipiet oratio. Satis enim ostensum esse videtur, quibus modis sit ineundum Matrimonium, & initiis actionum fere respondet exitus. Qui semet in puteos, ut dixi, præcipitant, aut qui incidunt imprudentes, graviter offenduntur: qui paulatim descendunt in altissimos puteos, nihil patiuntur incommodi: ita qui temere nulloque judicio ducunt uxores, hi solent deplorare, sero licet, infelix conjugium: raros autem comperias, quos pœniteat contracti Matrimonii, qui ex consilio majorum, qui maturo sobrioque delectu tales adsciscunt, quas perpetuo queant amare. Quidquid enim affectuum arbitrio geritur, temporarium est: quod ratione judicioque tractatur, firmum est ac perpetuum. Verum ne in cæteris vaga defluat oratio, ad tria capita contrahemus universum sermonem qui superest: sic tamen ut ab initio proposita divisione non recedamus. Paulus præcipua quædam bona recenset, *fidem*, *spem*, & *caritatem*, quæ voces videntur & totius conjugii felicitatem complecti. Est enim & hic præcipua caritas, quæ si adsit, cætera prona sunt ac proclivia. Est huic junctissima fides, sine qua non potest subsistere mutua conjugum benevolentia. Est denique spes boni proventus. Siquidem præmia sancte culti Matrimonii sunt liberi dociles frugique. In primis igitur persequemur quod orsi fueramus de *caritate*. Primum concilianda, deinde fovenda confirmandaque, postremo sarcienda, reconcinnandaque si contingat rescindi. Conciliatur autem, alitur, & constabilitur hisce ferme rebus, materia, similitudine morum, æqualitate, mutuis obsequiis officiisque, sanctis monitis & adhortationibus, pignoribus, & contrariis rescinditur. Caritas enim quæ levi de causa vertitur in odium, non erat sincera. Quemadmodum ignis e pilis leporinis aut stipulis aridis emicans, subito desinit, nisi subsit materia solidior, quæ flammam conceptam alat: itidem amor, quem corporum voluptas, aut aliæ frivolæ causæ gignunt, etiamsi videatur admodum vehemens, tamen diuturnus esse non potest, nihilo magis quam hæ res unde nascitur. At res solidæ, veluti ferrum, tardius quidem ignescunt, verum ignem semel conceptum diutissime retinent. Rursum, sunt materiæ quæ fumidum & obstreperum, quædam etiam ingrati odoris ignem reddunt: talis est amor inter improbos ex turpibus causis conciliatus, jurgiis ac rixis molestus, convictus intolerabilis, quem denique sequitur fœdæ buccina famæ. Hujusmodi strepitum ac fumum videre licet inter nonnullos malis avibus conjugatos, adeo ut sæpe maritum, nonnumquam & conjugem exigat ex ædibus, & uterque vertitur in vulgi fabulam. Purus autem ignis nascitur ex lignis, quæ hinc vocantur *acapna*, ex cedris odoratus, tranquillus ac purus, si puro linteo ceram puram circumlinas: aut si lino quod vivum vocant, eo quod igni non absumitur, suggeras oleum ætate depuratum, nec quidquam aquei liquoris admixtum habens. Talis, nimirum, non est amor, quem in animis improborum ac stultorum gignit voluptas, aut ambitio, aut divitiarum admiratio, aut vitiorum similitudo, sed quem inter pios ac sobrios virtus conglutinat, qua re vera nihil pulcrius aut amabilius, quæ si cerni queat oculis corporeis, longe plures excitaret in amorem sui quam ulla forma aut ullum ornamentum. Sunt rursus materiæ quædam, quæ ignem citius extinguant quam concipiant. Hujusmodi sunt & hominum ingenia quædam, sic ab omnibus gratiis abhorrentia, ut nec se ipsos amare possint, tantum abest, ut amicitiam cum aliis diu tueri queant. Non mirum autem si sunt & inconstantes & infelices amicitiæ quas gignit Cupido, quippe cæcus & volucer. Hic est ille Cupido terrestris, Veneris terrenæ filius, qui temere immittit nunc in hos, nunc in illos, impuros ac meretricios amores. Cæcus fingitur, quod talis benevolentia non coit judicio rationis, sed temerario carnis affectu: volucer quod turpis amor facile vertitur in odium, & alterne nunc bellum habet, nunc pacem, nunc inducias, nunc rursum bellum, nihil constans, nihil tranquillum aut perpetuum. Eoque Poetæ amantium impetum *furorem* vocant non *amorem*. Nimirum, ubi ratio sepulta est, ibi quid esse potest nisi dementia? Verum Philosophus ait, & alterum esse Cupidinem, e Venere cœlesti prognatum, quo nihil oculatius. Is non exoculat, quos attingit suis jaculis, sed ex cæcis reddit oculatos. Hic formas ostendit animorum, qui summi illius pulcri referunt imaginem, quæ conspecta protinus rapit in amorem sui, jungitque puras, junctas stabilit amicitias, semper in melius majusque gliscentes. Nimirum, omnis veræ pulcritudinis fons est ipse Deus, in quo quidquid est, pura bonitas est, mera sinceritas, pura sapientia. Nec invidet aliis suam pulcritudinem, impertit largiter, quemadmodum docet Jacobus Apostolus, omne donum optimum, & omne donum perfectum, non e terra proficisci, sed e sublimi a Patre luminum. Spargit enim scintillas suæ lucis in animos electorum, ex quibus inter bonos oritur amabilis quidam & castus ardor mutuæ benevolentiæ, suo fonti respondens. Quemadmodum enim illa lux non novit nubilum, aut tenebrarum vices: itidem sic contractus amor, semper serenus est ac tranquillus, neque novit rixarum ac simultatum vicissitudines. Quos igitur hoc glutinum commisit, inter hos non est opus pactis, testibus ac tabulis. Vera virtus nescit interire. Interna igitur forma, internæ opes, interna nobilitas conciliare debet Christiana conjugia: etsi fors aliis ex causis orta est benevolentia, tamen huc transferenda est quo fiat perpetua. Est enim hic ordo naturæ, ut ab his quæ sensibus patent corporis, proficiamus ad ea quæ non nisi mentis agitatione percipiuntur. Ne hunc ordinem in totum aspernatur Christiana pietas, quæ corporalibus rudimentis imbecilles homines paulatim evehit & manu ducit ad res animi. Proinde, quos in amorem rapit forma corporis, veluti somnio quodam admonentur illius vere summique pulcri, cujus ideo Plato putat in nobis excitari reminiscentiam, quod insita sit ingeniis hominum propensio quædam ad honesta, quam in brutis nullam esse videmus. Quod si discusso somnio, mentis oculos, amans intendat in latentem animi formam, tum vere pulcris cedunt illa vanæ pulcritudinis ludibria. Quemadmodum fœtus editi cognato liquore nutriuntur, & adultorum etiam corpora cognatis elementis maxime vegetantur, ita verus amor iisdem fere rebus alitur quibus gignitur. Nam amor quem voluptas, aut opes conciliarunt, tam non est verus amor, quam illa non sunt vera bona. Qui conjugem bene dotatam ducit, non ducturus nisi dos invitaret, non amat uxorem, sed pecuniam. Qui libidinis causa ducit formosam, sui ipsius amore ducitur, non conjugis. Quis enim illos dicit amicos, qui senes orbos captant in spem hæreditatis? Nihilo justius amans dicitur juvenis qui puellæ struit insidias, erepturus illi, si possit, quod habet optimum, pudicitiam ac famam honestam. Quæso, quid atrocius moliretur inimicus? An crudelius hostes sæviunt in captas virgines? Probitate conciliandus est amor, ac probis item moribus alendus. Efficax habet philtrum, quam virtus facit amabilem. *Ut ameris, amabilis esto*: nihil autem vere præter virtutem amabile.

Quo magis insaniunt fœminæ quædam, quæ fucis, incantamentis ac veneficiis illectant viros in amorem sui. Eleganter apud Xenophontem Ischomachus hac isagoga castigat uxoris vitium, quam animadverterat cerussa, purpurisso, stibio, fucis cæterisque pigmentis utentem, quo videretur formosior, tum cothurnis altioribus, quo procerior videretur, quales in Tragœdiis gestantes inducuntur Divæ & Heroinæ. *Dic mihi*, inquit, *uxor*, *nonne his legibus inivimus conjugium*, *ut quod esset utrique facultatum*, *in commune conferremus?* Annuit. *Jam si posteaquam tu tuam portionem bona fide contulisses*, *ego pro veris gemmis fictitias*, *pro*

aurognesio darem adulterinum: pro torquibus aureis, vitrum auri bracteis oblitum: pro monilibus solidis, ligna auro, argento & incrustamentis obducta, num boni consuleres? Et utrum judicares me plus tibi contulisse, si talibus technis tibi imponerem, quam si quod haberem ut est in medium conferrem? Quum uxor respondisset, se non posse diligere maritum a quo talibus dolis deluderetur: ille sic perrexit: *Atqui nos in hoc potissimum convenimus, ut alter alteri corporum nostrorum copiam faceremus. An non ita res habet?* Quum hoc annuisset uxor: *Sumne*, inquit, *tibi gratior aut carior futurus, si corpus hoc ut est nullo medicamento vitiatum, communicem, aut si os oculosque minio infectos tibi praeberem?* Ubi negasset illa conjugis oculos ullo minio pictos sibi gratiores videri posse, quam si eos puros intueretur: *Et mihi*, inquit, *puta mentem eamdem esse, nec me tam mentito, quem cerussa stibioque inducis, delectari, quam nativo tuo colore.* Hoc tam commodo sermone correcta mulier, abjecit omnia tectoria formaeque medicamenta. Etenim fucata facies, persona est, non facies. Nullus autem tam lenis est maritus qui ferat personatam uxorem. Caeterum, quae se pingit comitque secus quam viro gratum esse novit, satis declarat sese pluribus velle placere quam oportet mulierem pudicam: cujus praecipua laus est uni placuisse, cui desponsa est, cui tradita est, cui velata est. Pingi virginem nubilem, imposturae genus est: fucari conjugatam, adulterii genus est. Quis autem est tam stultus maritus, ut fucis in uxore capiatur, si sciat? quis tam stupidus, ut non sentiat, vel mane dum comitur, vel in balneis, vel in sudore, vel alio quopiam casu decidente fuco, qualem fabulam memorat Galenus? " Quum enim in convivio lusus agitaretur, quo „ quisque cogeretur facere quod primus fecisset, ad „ quem ordo praescribendi jus deferebat: Phryne meretricula sentiens multas adesse anchusa, purpurisso„ que pictas foeminas, jussit ut quisque immissas in „ aquam allatam manus illico semel ad faciem admo„ verent, moxque linteolo detergerent aquam. Id „ ubi factum esset, fucatarum vultus variis maculis de„ formes apparebant, alibi delapso tectorio, alibi ma„ nente, alibi convulso, sola Phryne veluti lota for„ mosior etiam apparebat quam antea, quod nihil ha„ beret fuci.„ Satis hoc erat poenae meretriculis, nam tales, arbitror, in eo fuisse convivio. Graviora meretur uxor Christiana, quae marito fucorum praestigiis conatur imponere: nimirum, aut ipsa stultissima, aut maritum pro stultissimo ducens, si se sperat falsuram, pessime de mariti moribus sentiens, si credit illum ementitis coloribus delectari. Quid enim dicturus sit vir, cui conjunx osculum petenti, folliculum offerat oblitum bitumine? Aut quid interest per vitrum intueatur maritum, an per stibium? Jam si maxime maritus obtingat tam stupidus, ut fucorum mendaciis falli gaudeat, non est Christianae, quae conjugem professa est non amicam, in ejusmodi mariti votis obsecundare. Corporis pudicum usum debet marito, non scortorum delitias. Procul igitur absint a conjugio philtra, veneficia, medicamenta, picturae, tantum adsit munditiES in cultu, simplicitas in forma. Non amat qui deceptus aut coactus amat. Si maritus est candidus, sufficiet sexus commendatio. Sin est fastidiosior, efficacissimum incantamentum & ἐπαγωγὴν habet morum comitas & orationis jucunditas. Apud Olympiadem Alexandri Magni matrem delata est muliercula quaedam, in quam deperibat Philippus, quasi medicamentis animum Regis in amorem sui pertraheret. Itaque jussit accersi, ubi venit coram, forma visa est liberalis, mores compositi, sermo comis. Tum Olympias: *Valeant*, inquit, *veneficiorum calumnia, tu medicamentum habes in te ipsa.* Quanto facilius uxor conjugem, quicum assidue vivit, pelliciet in amorem sui? Circe veneficiorum perita fuisse perhibetur, ea viros ad se pertractos consuevit in varias ferarum formas vertere, quo facto nec ipsa potiebatur suo voto, nec illi poterant amare quae laeserat, si mens reddita fuisset. Inter socios Ulyssis, quos in porcos verterat, nihil erat jucundae consuetudinis, nisi forte grunnitus illam delectabat. Solum Ulyssem, quem dementare non poterat, diligebat, moribus ac sermone capta, potius quam forma: at ille nec Circen, nec Calypso, quoniam veneficiis utebantur, amare constanter potuit, constans in amore Penelopes, quae pro fucis & medicamentis habebat pudicitiam. Inter Christianos vero ne mundus quidem operosior probandus est, ut animi sobrietas non tantum in corporis simplicitate, non tantum in victus frugalitate, verum etiam in vestitu reluceat. Nam ut corpus vestis quaedam est animi, ita cultus tegumentum est corporis: & quemadmodum corpus ipso gestu, vultu, fronte & oculis mentis imaginem quamdam prae se fert, ita cultus pudici, castique corporis vestigia quaedam ostendit. Quanta vociferatio in eum, qui Benedicti aut Francisci profitetur institutum, si vestis professioni non respondeat? Nec minus indecorum, si, qui in Baptismo renunciavit mundo & omnibus Satanae pompis, toto cultu mundum & Satanae pompam prae se ferat. Quod si qua mulier esset nupta viro nondum professo Christum, fortasse Paulus illi daret veniam, si marito gerens morem paulo ambitiosius vestiretur, usurpans interim sermonem Hesterae: *Domine, tu scis necessitatem meam, quod abominer signum superbiae & gloriae meae, quod est super caput meum in die ostentationis meae.* Cap. 14. At quae Christiana nupsit Christiano, debet existimare nihil esse gratius oculis mariti, quam quae professioni Christianae congruunt. Et si forte maritus non meminit suae professionis, admonendus est ut meminerit. Is si subito mutari non potest, temperandum obsequium ut paulatim proficiat, & assiduitate flectatur qui violentia vinci non potest. Magna vis est virtutis, si quis eam constanter urgeat. Monachus, qui pro veste Franciscana sumsit chlamydem militis, Apostata dicitur: Christianus homo, qui pro veste modesta vestitur holosericis, quod Romanis etiam Imperatoribus olim fuit invidiosum, imo holochrysis & gemmeis, suae professionis habitum abjecit: & hactenus quodammodo Apostata est, nisi necessitati reclamet animus. Habet autem uxor, quo mariti placet iracundiam, ob cultus modestiam obortam. Poterit enim illum his verbis compellare: Mi carissime conjunx, nonne sic inter nos convenit, ut paribus studiis serviremus pietati, quam in Baptismo professi sumus? Convenimus. At pietatis regulam unde potius petemus quam e sacris Litteris? Non aliunde melius. Nec postulas ut tibi morem geram, si quid praecipias quod palam adversetur praeceptis earum. Non sum tam impius ut quidquam tale postulem. Nec alia fuit umquam mea de te opinio, verum beatus Paulus scribens ad Timotheum, evidenter praescribit qualis debeat esse cultus matronarum: *Similiter*, inquit, 1 Tim. 2. *& mulieres in habitu ornato, cum verecundia & sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa, sed quod decet mulieres promittentes pietatem per opera bona.* Vult hic Paulus uxorem esse tectam, non nudam oculis populi, deinde tectam habitu decente foeminam, quae profiteatur pietatem. Decorum autem cultum non esse in compositione aut tinctura crinium, nec in auro gemmisve collo circumdatis, nec in purpura byssove pretiosa: sed in veris ornamentis animi, quae sunt virtutes. Quemadmodum evidentius etiam docet Petrus: *Similiter &* 1 Pet. 3. *mulieres subdita sint viris suis, ut etiam qui non credunt verbo, per mulierum conversationem sine verbo lucrifiant, considerantes in timore sanctam conversationem vestram: quarum non sit in capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus: sed qui absconditus est in corde homo, in incorruptibilitate quieti & modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples. Sic enim aliquando & sanctae mulieres, sperantes in Deo, ornabant se, subjectae propriis viris.* Si Princeps Apostolorum vestitus modestiam praecipit iis, quae maritis impiis nuptae sunt, quo pertrahantur ad Christianismum: quanto minus convenit ab uxore Christiana conjugem professionis ejusdem, exigere cultum, nec decorum pudicis foeminis, nec utilem ad tuendam pudicitiam. Quanto satius hoc sumtus, quod male periret ornando corpori,

ri, sublevandis pauperum necessitatibus impenderetur?

Similitudo. Rectissime quidem dictum est ab Antiquis, *similitudinem, præcipue morum & ingeniorum, amoris esse parentem*: sed plurimum refert quæ sit materia similitudinis. Turpiter enim cohærent, quos communia conciliant vitia: nec satis firmiter cohærent, quos res fortunæ ludibriis aut casibus seniove obnoxiæ conglutinarunt, quod genus sunt voluptas, ætas, forma, dos, valetudo, vires. Solus virtutum consensus nodum habet Herculanum, quem olim & in nuptiis sacrum fuisse legimus. Neque tamen omnino falsum est, quod proverbio Græco dici solet, *homines conciliari malis, non animi, sed fortuna*: veluti nothæ cum notho melius convenit, aut exsuli cum exsule, cum ancilla servo, claudæ cum mutilo, deformi cum deformi.

Æqualitas. In similitudine vero spectatur *æqualitas*. Quamquam potest incidere similitudo, inter quos non est æqualitas: rursus æqualitas, inter quos non est similitudo. Quum paupercula nubit prædiviti, nec similitudo est, nec æqualitas, & ideo dicitur in servitutem dari potius quam in matrimonium. Rursus, quum summo loco nata nubit plebejo, nec firmæ sunt nec expertes infamiæ nuptiæ. Quum opibus, ætate, genere, forma pares coeunt, pariter & similitudo adest & æqualitas. At quum prædiviti plebejo nubit claris majoribus prognata, licet re prætenui, similitudo quidem non est, sed tamen adest æqualitas. Item quum eruditione præcellens ducit Nobilem, aut insignis Medicus bene dotatam, inter dissimiles est æqualitas, dum inter se paria faciunt, dissimili bonorum genere. Inter Christianos autem non oportet esse morosam æstimationem æqualitatis, quos Dominus Jesus, cujus auspiciis coeunt nuptiæ, tot modis æquavit, eadem morte redemit, eodem sanguine lavit, eadem fide justificavit, eodem spiritu vegetat, iisdem roborat Sacramentis, eodem dignatur honore cognominis, fratres illos vocans ac filios Dei, ad eamdem hæreditatem vitæ cœlestis vocavit omnes. Quid hic tu supputas reditus? quid generis imagines ex Annalibus confers? Considera non quid nati sitis, sed quid renati. Ignobilis tibi videri non debet, quam Deus agnoscit pro filia, Christus pro sorore. Pauper videri qui potest, qui cohæres est Christi? Hic erit Christiani candoris, ut suam quisque conjugem sibi commendet pensatione bonorum. Contigit infeliciore forma, specta decus animi. Abunde formosa est, quæ pudica est, quæ sobria, quæ modesta. Contigit indotata, sed industria, sed frugalis, ad rem parandam alacris, ad servandam vigilans: sat habet dotis, quæ tali dotata est ingenio. Verum, hic adhibendus est columbinus ille simplex & Euangelicus oculus, non ille Pharisaicus, iniquus & inæqualis. Sunt enim conspicilla, quæ res ostendunt majores quam sunt, & sunt quæ minores videri faciunt: sunt quæ lucem addunt, sunt quæ caliginem: denique sunt, quæ longius semota reddunt conspicua, propius admota obscurant. At Pharisaicus oculus sui dissimilis & inæqualis est, quum intuetur aliena mala, etiam quæ minima sunt, videntur maxima: rursum, quum ad propria mala deflectitur, quæ maxima sunt, videntur minima: imo vel cæcutit non videns: vel hallucinatur, aut, ut Græco verbo melius dicam, παραβλέπει, virtutem esse judicans quod est vitium: rursus in aliis ut vitium detestans quod est virtutis: ad ea quæ procul absunt lynceus ac perspicax, ad proxima lusciosus: quales feruntur oculi lamiarum, quæ domi nec ea vident in quæ impingunt, foris nihil tam abstrusum quod non perspiciant. Huic longe diversus est oculus ille bonus & columbinus, ad quædam proximi vitia connivens, quædam benigne interpretans, quædam elevans, propriorum malorum judex iniquior. Ubi tales adsunt oculi, non facile pariet dissidium inæqualitas. Et tamen juxta sensum humanum, minus inæqualitas habet periculi, si vir præcellat, quam si mulier, quod in illo plus valeat ratio, in hac magis regnent affectus: quibus si accedat materia, facile rapiunt ad mariti contemptum. Erit autem hoc humanitatis Christianæ, si forte contigit uxor, multo inferior his bonis quibus vulgus æstimat homines, huic aliquanto plus honoris deferre, quam si paria cum marito faceret. Quibus res sunt minus secundæ, proniores sunt ad male suspicandum, adeo ut sæpenumero, quod casu jocove factum est, rapiant in contumeliam. Si puellam felici forma præditam, ludens appelles aniculam, non offendetur: offenderetur autem provectior, ac forma parum secunda. Sic Paulus nos docuit, *membris nostri corporis minus honestis plus addendum honoris*. Id autem quum facimus, utique nobis ipsis honorem deferimus. Proinde maritus, qui dehonestat conjugem suam, nonne se ipsum dehonestat? Perpetuo quidem oportet utrumque alteri deferre honorem, sed potissimum aliis præsentibus, aut altero absente. Nullus contemnet mulierem quamvis humilem, si viderit eam suo marito pretiosam & unice caram esse. Ne sic cogites: Hæc sic nata est, tantillum attulit: sed, uxor est. Multo minus hæc cogitatio congruit uxori: Indignus est cui cedam ac perferam. Sic potius cogitet, Maritus est, cui dum præsto officium, Domino præsto. Rursum, maritus sic obsecundet uxori, ut supercilium aliquando deponat, auctoritatem numquam: sæpe comem sese præbeat, abjectum numquam. Hoc præscribit natura, idem docent sacræ litteræ, denique sic expedit ipsis etiam mulieribus. Et in personis Divinis ordo est, licet nulla sit indignitas. Ubi nullus est ordo, ibi nec honor est. Cæterum, ubi currus bovem agit, hoc est, ubi præposterus est ordo, ibi summa est infelicitas. Hic bifariam peccatur utrimque. Sunt enim mariti, qui conjuges opulentas honestoque loco natas, quoniam arte carent eas moderandi, deprimunt & abjiciunt, quo dignitate detracta, facilius imperent submissioribus. Qui quidem, mea sententia, nihilo consultius faciunt, quam illi, qui, quoniam ob humilitatem aut imbecillitatem corporis, sive ob imperitiam artis equestris, non possunt in equos generosos & altos conscendere, docent illos flexis genibus submittere sese. Tales, nimirum, videre est & amicos & Principes quosdam. Illi viles ac depressos reddunt amicos, quo magis habeant obsequentes: hi populum & finitimos lædunt attenuantque, quo suam augeant potentiam. Atqui quemadmodum qui sic tractat amicos, jam & ipse ex amico transiit in dominum, habetque pro amicis servos & adulatores: itidem Princeps, qui non nisi malo suorum ac finitimorum novit ornare potentiam suam, ex Principe videtur in Tyranni nomen degenerasse: nec jam habet cives aut socios, sed mancipia, & hostes dissimulatos. Cæterum, qui callet artem gerendi Principatus, populum quem nactus est humilem, evehit ad dignitatem: sin nactus est præpotentem & illustrem, erigit animum suum, ut præclaris virtutibus industriaque moderandi, ditionis suæ splendorem æquet, aut etiam superet. Idem multo magis oportet fieri in amicitia: cui si desit æqualitas, jam amisit amicitiæ nomen. Proinde si quid habet uxor eximiæ dignitatis, ne deprime quod eminet, quemadmodum agasones solent eminentem clitellarum partem impositis saxis ad æqualitatem redigere: verum adnitere potius ut decoribus virtute partis adsurgas ad uxoris dignitatem. Certe non invidebit uxoris splendori, qui semper cogitarit, id quod res est, omnia bona conjugis magis esse viri quam uxoris. Eodem animo sunt erga familiam, perinde quasi singulis invideant, non ferunt erectos animos, nec perpeti queunt nisi abjectissimos: tum denique agnoscunt pro suis. Tales, opinor, famulos suos verterent in asinos, si possint, quo magis haberent obnoxios servituti. Hic locum habet Mimus ille celebris: *Male imperando summum imperium amittitur*. Non est speciosa res imperare asinis, aut hominibus haud ita multum ab asino differentibus: sed erectis, liberis, & excelsis ingeniis liberaliter imperare, præclarum est. Hic uxor ita cedit viro, ut socia sit imperii, ut latus viro claudat. Peccant igitur mariti, qui uxores, quantum possunt, vertunt in ancillas. Nec minus peccant ii, qui suapte culpa uxores sibi

sibi vertunt in dominas: quemadmodum crassa quidem Minerva, sed verissime monet Epictetus. Dum enim viret ætas & forma, voluptatis amore nimium indulgent illarum affectibus, captant muneribus, quod non sine causa profanis etiam legibus vetitum est: permittunt illis in cultu, in victu, in excursionibus, in fucis; breviter, in omnibus animo suo morem gerere: adulantur illis abjectissime, se servos, illas dominas appellando. Ubi defloruit ætatis gratia, jam vere dominas habent, & quidem imperiosas: de quibus tamen mariti jure queri non possint, quum eas ipsi tales reddiderint. Deprimere dignitatem uxoris, quo velut ancillæ quod libet imperes, tyrannidem sapit: abjicere te sub uxoris imperium, extremæ stultitiæ est. Qui frenum moderari nescit, hunc frequenter excutit generosus equus, quum peritus tuto premat tergum illius. His duobus modis non pauci peccant conjuges. Totidem modis peccant fœminæ. Quædam enim sibi displicent, marito suam excellentiam velut invidentes, sesque in servitutem datas, non in matrimonium elocatas queritantur: quod nequaquam facerent, si subrectæ animis cogitarent, omnem mariti felicitatem uxori communem esse. Cui igitur invides, ô mulier, quæ invides marito? cui nisi tibi ipsi? Odium profitentur multi, nemo fatetur invidiam. Minorem enim se profitetur quisquis invidet. Si res tam exsecrabilis est, invidere felicitati alienæ, quanto turpius est quemquam invidere sibi? E diverso nonnullæ, quo conjugibus suis imperent pro suo arbitratu, trahantque ceu bubalum naribus quo velint, dementant eos veneficiis, quæ philtra vocant Græci, quod nolentes etiam in amorem pertrahant. Quid tandem his artibus proficiunt? Exemplo Circes cum suibus & asinis ætatem degunt. Quid enim aliud sunt, quibus venena precesque magicæ mentem excantarunt? Quamquam quid mentis habent tales fœminæ, quæ malunt imperare stupidis, attonitis, & mente captis, quam parére sapientibus ac sanis? In profectione vero quis sanus non malit sequi videntem & viæ gnarum, quam ducere cæcum? Si lethargus aut paraphrenesis, aut casus quispiam reddiderit maritum mentis parum integræ: nonne clamitaret uxor, se mulierem omnium miserrimam, cui cum demente sit ætas omnis exigenda? Et felix sibi videtur, quæ ex sano reddiderit insanum?

Obsequia. De obsequendo jam ante nonnihil attigimus. Nulla est natura tam omnibus numeris absoluta, ut non aliqua ex parte sit quod mutatum velis. Nec temere reperias hominum par, tam compositum ad perpetuam vitæ consuetudinem, quin convictus satietas oboriatur, nisi vicissim alter alteri obsecundarit in loco. *Non necesse habet maritus*, quemadmodum ait e Comœdia Pater, *omnia pro suo jure agere*, multo minus uxor. Quemadmodum ingentes ventorum tumultus nonnumquam sedat exigua pluvia: ita rixam in immensum exituram, si quis repugnet, componit ac mitigat lenis commodaque responsio, nonnumquam & jocus in tempore dictus. Sermo lenis componit iras, atque idem facit interdum & silentium. Sunt qui facile & acriter commoventur, sed quorum ira ut subito oboritur, ita mox subsidit si nullus instiget. Hic maximo malo facillimum erit remedium, obticuisse tantisper, dum animus ad se redierit. Quod ubi factum fuerit, non solum manet incolumis pristina gratia, verum etiam accessit aliquid vigoris. Etenim qui sibi redditus est, agnoscens se præter causam fuisse commotum, jam ipse sibi irascitur, magisque propitius est uxori, quæ frustra destomachantem sua lenitate perpessa sit. Itaque si quid erit ejus generis, ut referat admoneri maritum, suo tempore tractabiliorem inveniet uxor sermoni necessario. Nec convenit uxorem meminisse, si quid per iracundiam dictum est odiosius, maxime quum ipse non meminerit qui dixit. Sic potius cogitet: Hæc ira loquitur non maritus. Hic silentium, quod semper ornat pudicam matronam, etiam præsens adferet pharmacum. Ne tamen ejusmodi sit silentium, ut tacente lingua vultus sit loquax, contumaciam & neglectum mariti præseferens; siquidem hoc loquax

A silentium pejus est quovis sermone. Sit vultus reverens ac submœstus, hoc est, animi præ se gerens imaginem, nihil habens torvum aut superciliosum. Ut sunt autem qui responsantem non ferant: ita reperias qui non levius offendantur silentio. Hic juxta Græcorum proverbium, *animi ægre affecti medicus* adhibebitur *lenis & salubris oratio*, parca verbis, sed accommoda, ut media sit inter silentium & responsum. Dic rem melius habere quam delata sit, aut facillimum esse remedium, aut vociferando quod factum est infectum fieri non posse. Si periculum est, ne quamvis blandis dictis offendatur, tutissimum præsidium est silentium. Cæterum, asperis verbis ne tum quidem agendum est cum

B marito, quum maxime est placidus. Etenim uxorem pugnare cum viro, cum Deo pugnare est, qui dixit: *Quia sub potestate viri eris, & ipse dominabitur tibi.* Mitigat quidem hoc jus caritas: sed tamen non aufert auctoritatem viro. Paulus ideo mulieres jubet silere in Ecclesia, *quod potestatem habeant super caput suum.* Idem mulieris caput virum appellat. Pietas igitur hortatur, ut viro mulier subdita sit. Quod si minus traditum esset divinis Litteris, tamen ipsa ratio suaderet, esse lenibus dictis aut silentio potius utendum quam ferocia. Quid enim optat prudens mulier, nisi ut a marito quod vult impetret? Quod si plus impetrat sermo blandus ac modestus, quam ferox & asper, quid opus est expe-

C riri jurgiis, quæ fere nihil aliud proficiunt, quam quod ex irato reddunt insanum? ut ne dicam interim, quod nonnumquam pro malis dictis referuntur mali pugni. Boreas ventus est omnium vehementissimus, agitans nubes, ciens tonitrua, diffringens quercus, excitans terræ motum. Contra Zephyrus est omnium placidissimus, ad cujus auram flores exsiliunt e terra. Et tamen quum Boreas conatur vi penulam avellere viatori, quid proficit? Nimirum, ut ille magis ac magis adstringat penulam, aut vestem sumat villosiorem. Cæterum, ubi levi flatu spirare cœperit Favonius, jam ultro ponit & penulam & tunicam. Saltem hoc exemplum admoneat uxorem, quanto consultius sit

D cum viro blandius agere, quam jurgiis contendere. *Ignem*, inquit Pythagoras, *gladio ne fodias.* Ac recte monuit nobilis ille Mimographus: *Bona mulier parendo apud virum imperat.* Honestissimum victoriæ genus, patiendo vincere. Fœminæ pulcerrimum imperii genus, obsequendo imperare. Quod si molesta est torvitas, quam virili sexui addidit natura: cogitet mulier hanc austeritatem, etiam si nonnumquam subamara est, esse salubrem familiæ. Est hoc germen quoddam fortitudinis. Ubi pro conjugibus ac liberis subeundum est vitæ discrimen, quæ maritalis animi præsentia. An hic in conjuge desideret uxor abesse masculam ferociam? Ubi petitur fama matronæ, quid non audet ma-

E ritus? Feras igitur, o mulier, torvum illud genuinum tui conjugis in quotidiano convictu, quod experiris tibi salutiferum, si quando res exigat fortem virum. Ubi propulsanda est vis hostium, a fortunis, a capitibus tum tuo tum liberorum tuorum, utrum tum maritum simium esse malles an leonem? Non dubium, quin leonem. Observi igitur leoni tuo commodis moribus, cavens ne illius iram merito in te exasperes. Plures te veluti leam reverebuntur, si tu leoni tuo detuleris reverentiam. Præstat esse leam amico leoni subditam, quam habere collusorem simium. Olim sponsa quum primum in ædes sponsi deduceretur, ex more talibus verbis alloquebatur illum: *Ubi tu Cajus, ibi ego*

F *Caja.* Itidem & tu tecum cogita: *Ubi tu leo, ibi ego lea: ubi tu dominus, ibi ego domina: ubi tu herus, ibi ego hera: ubi tu domus gubernator, ibi ego gubernatrix.* Cæterum, si pro Caja tentes agere Cajum, jam nec domus erit, nec familia.

Sunt tamen in quibus & maritus interdum cedere debeat uxori, vel quia nullius momenti sunt, vel quia proprie ad muliebrem functionem pertinent, vel quia vehementer ad rem familiarem pertinent. Primi generis exemplum erit, si certo genere cultus delectetur mulier, qui tamen nihil habeat dedecoris: aut si suis quibusdam jejuniis aut precibus teneatur. Ad hæc interdum

terdum connivendum, tametsi tutius est uxorem sic assuescere, ut in maximis pariter ac minimis obtemperet animo conjugis sui. Proinde connivendum erit potius quam obloquendum. In his autem quæ sunt matronalis provinciæ, quod genus sunt, cura rei culinariæ penuariæque, cura infantium & ancillarum, maritus non facile interpellabit uxorem, nisi viderit aliquid admonitione dignum, & cedere non gravabitur, si viderit illam plus sapere. Et in seriis rebus habet ille sexus nonnumquam mascula consilia, veluti quum hortatur ad deponendum simultatem. Tribuunt enim Philosophi muliebri sexui solertiam, hoc est, dexteritatem quamdam in consiliis extemporariis, quod multa cogitatione negentur proficere, quemadmodum viri. Et viris nonnumquam vehemens affectus excussit judicium. Hic si bene monet uxor, ne pigeat audire virum. Obtemperavit Abraham Saræ conjugi, ac variantibus sententiis passus est uxoris suffragium vincere. Ejecit ancillam cum filio. Atqui primum durum erat audire: *Ejice filium tuum cum matre sua.* Sed audit a Domino: *Ne tibi videatur asperum super puero tuo, & ancilla tua. Omnia quæcumque dixerit tibi Sara, audi vocem ejus.* Puta & tibi, marite, idem dici a Domino, quoties id quod admonet uxor, ad famam salutemve tuam pertinet. Quidquid enim tibi dixerit ratio, hoc a Domino dictum existima. Multis saluti fuit servorum consiliis obtemperasse, quo minus te pigeat admittere consilium uxoris. Quorumdam autem est tanta morositas, ut si quid alteri placuit, ob hoc ipsum displiceat, quod illi placuit: nec ulla res tam frivola est, in qua dignetur alter alteri concedere. Inter tales non mirum est si friget caritas. Jam est hominum ingeniis insitum ἀψίκορον quiddam, id est, fastidium quoddam præsentium, quo fit ut nihil diu placere queat, sed jucundissimarum etiam rerum illico suboriatur satietas. Cui malo duplex est remedium, intermissio & officium. Nam intermissio consuetudinis quodammodo renovat amicitiæ jucunditatem, & officiis mutuis, non aliter quam ignis leni aura, alitur benevolentia mutua. Intermissione recte consulitur amicitiæ vergenti in tædium. Cæterum, interruptio convictus inter maritum & uxorem affectanda non est: multis illam præscribit necessitas, veluti negociatoribus & aulicis: eo quod benevolentiæ connubiali plus imminet periculi ex diutina segregatione, quam ex perpetua conjunctione. Secubandi vero quis modus sit habendus, Paulus diligenter præscribit, quæ res sane si commode adhibeatur & ex consensu mutuo, multum attulerit adjumenti ad servandam conjugalis benevolentiæ fragrantiam.

Officia. Munusculis alere benevolentiam ineptum est. Emtus amor non est amor, nisi forte talia sint munuscula, ut non pretio, sed symbolo quopiam aut ingenii monumento commendentur, aut jocum habeant non illepidum. Quod genus sunt, epistolæ, carmina, prisca numismata, novæ rei pictura. Quamquam in matrimonium non est tutum recipere exemplum, quod lege veritis fenestram aperiam. Et officii quidem vocabulum complectitur quidquid facere debet uxori maritus aut uxor marito. Qualia sunt & inter liberos ac parentes, servos ac dominos, de quibus suo loco nonnihil dicetur. Sine illis enim non constat ulla familiæ concordia. Sed nos interim de leviore quodam officiorum genere loquimur, quibus tamen alitur servaturque mutua caritas, ac mitigatur si quid forte subortum est alienioris animi. Cujus generis sunt illa, Maritum proficiscentem cum osculo faustisque precationibus dimittere, redeuntem a peregrinatione cum suavio vultuque alacri excipere. Rursus euntem ad forum aut in aulam, ad limen usque deducere: Redeuntem hilariter excipere, in compellando non prætermittere caritatis aut honoris vocabula. Non decet uxorem de absente marito multa verba facere, ne in laudem quidem illius: si tamen ita res poscet, sit sermo brevis & honorificus: si quid in marito vitii est, vel dissimulans, vel elevans. Deinde, si quid senserit marito carum esse, sive sit avicula, sive canis, sive aliud quidvis, ejus curam præcipuam agat. Hæc levia sunt, tamen non leve momentum adferunt ad retinendam inter conjuges benevolentiam. Similibus officiis maritus certabit cum uxore. Si quid peccatum erit, officiis abolebitur offensa: si nihil erit, excitabitur ac rejuvenescet benevolentia. Jam & liberi communes si contingant, adamantinis vinculis adstringunt conjugalem amicitiam. Verum non ut officiosus esse potest qui vult, ita potest & liberos sibi dare. Illud tamen in nobis est situm, ut pietatis affectum in illos geramus. Porro quo cariores erunt liberi, hoc minus offensarum coalescet inter maritum & conjugem. Qui solo ductu naturæ vivebant, liberos appellarunt pignora.

Pignora. Pignus aut datur ad confirmationem contractus, in quem usum dantur & obsides. Ac Principes quidem dum conantur fœdus inire perpetuum, eos quos habent carissimos, dant ac sumunt obsides, in quos sævitur interdum, si fides alterutrius eluserit. At natura quanto sanctiora pignora commenta est? Quum uxor gignit marito, uterque alteri dat obsidem, in quo spiret uterque, veluti duobus in unum conflatis, quod utrique sit carius quam ipse sit sibi. Hac arte natura maritum uxori, ac vicissim uxorem marito dedit obsidem, ut jam distrahi nec velint propter insitam erga liberos caritatem: neque possint, quod liberorum possessio sit indivisibilis. Verba divertentium sunt, tua tibi habe. Cæterum, quum ventum erit ad liberos, cui dices, tua tibi habe? Hic neuter sua sibi habere poterit, nisi simul habeatis, quod ambobus ex æquo commune est. Atque hic contemplari licet miram naturæ sollicitudinem, in eodem vultu duos simul depingit, & in eodem corpusculo duos repræsentat. Illic agnoscit uxoris imaginem maritus, & uxor agnoscit mariti simulacrum. Nonnumquam relucet aliquod avitæ figuræ vestigium, interdum & propatruum aut proamitam expressam dicas, quo pluribus argumentis tibi commendaretur pietatis affectus erga liberos. Proinde, qui ad hunc naturæ sensum obsurduerunt, non dicam, quod jam desierint esse Christiani, homines esse desierunt, imo infra brutorum naturam degenerarunt, & ultra leonum ac tigridum feritatem efferati sunt. Equidem hanc esse causam, arbitror, quod nullum extet speciale præceptum quo parentes jubentur diligere liberos suos, quemadmodum nemo jubetur se ipsum diligere. Solon rogatus, cur nullam pœnam statuisset in parricidas, quum levioribus etiam commissis pœnas indixisset? respondit, se numquam fuisse suspicatum, in civitate sua exoriturum tam impium facinus. Hanc legem sic insculpsit intimis omnium affectibus natura, ut supervacanea videatur humana lex. Atque illud interim mirum, nusquam exstare plura officiorum exempla, quam ubi nulla lex est officium exigens. Historici commemorant amicorum paria non ita multa. Cæterum, vita mortalium scatet exemplis patrum, quos non piguit suæ vitæ jactura, liberorum vitam redimere. De Ænea legis, *Omnis in Ascanio cari stat cura parentis.* Clamat apud Esaiam Dominus: *Numquid oblivisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui?* (*Cap. 49.*) Sed væ malitiæ mortalium! Inveniuntur inter Christianos, quæ recens editos infantes jugulant: quæ scientes abortum, necant etiam nondum natos. Sed facessant ab hoc sermone rara quædam portenta verius quam exempla. Ergo si liberi contingunt, habetis obsides mutuæ caritatis: si non contingunt, non est orbitas ubi vivit caritas. Sic enim Helcana consolatur uxorem suam: *Quamobrem affligitur cor tuum? Numquid non ego melior tibi sum quam decem filii?*

Institutio. Jam institutio conjugis ut plurimum adfert momenti ad conglutinandam caritatem, ita magna ex parte viris in manu est. Etenim quod de liberis dixit Comicus, non minus convenit in uxorem: *Ut suam quisque vult esse, ita est.* Quemadmodum igitur deligenda est conjugio quæ docilem ac tractabilem indolem præ se ferat, ita post initum conjugium nulla debet esse potior priorve cura marito, quam ut uxoris animum imbuat Philosophiæ Christianæ decretis, paulatim instillans amorem studiorum ac veræ virtutis. Si fortunæ pa-

tiun-

tiuntur otium, saluberrimum est puellam Græcis Latinisque litteris erudiri. Sin facultatum tenuitas vocat ad operam manuariam, tamen hactenus erudienda est, ut expedite legat linguam popularem. Ex libris enim aliunde versis hauritur non minima pars sapientiæ. Verum tamen ne muliebris animus ad inania somnia delabatur, prius a marito certis dogmatibus ad lectionem præparanda est, & in ipsa lectione tam diu gubernanda, donec jam sine cortice nare consueverit. Neque vero hæc eo pertinent, ut mulier negligat conciones Ecclesiasticas, sed potius ut eas majore cum fructu audiat. Audiet igitur illas & frequenter & reverenter: sed plus eruditionis illinc domum referet, si lectione præparata accesserit. Quod si lectio desit, maritus instructor, lectionis vice fuerit, per hunc exercenda est uxor, non solum in hoc ut intelligat audita, verum etiam ut meminerit. Multis enim inexercitatis sic elabuntur omnia, ut nihil referat audisse. Credunt autem supra vires humanas esse tam prolixam orationem memoria complecti, quum exercitatis nihil sit facilius. Ad intelligentiam igitur simul & ad memoriam conducet, si priusquam adeat concionem, argumenti summam, de quo verba facturus est Ecclesiastes, prædidicerit uxor. Curabit obiter & illud maritus, ut eis audiendis adsuescat qui dicunt quam optime. Primum enim quod optimum eligendum est, id fiet adsuetudine jucundum etiam. Post auditam igitur communem concionem, maritus, otium & locum nactus, exiget ab uxore quod audivit, nec oportet primam exactionem esse severam, blanditiis & laude condulcanda est, donec proficiat rudis animus. Interim diligenter indicabit maritus quomodo sit ingressus Ecclesiastes, in quot propositiones diviserit concionem, quo quamque modo propositionem sit prosecutus, quid in quaque dixerit dignum memoria, tum si quid parergum admiscuerit, aut si quid in peroratione novi adjecerit. Hinc nascetur mulieri judicium simul & memoriæ vis. Nec alienum fuerit quasdam argumentationum formas seu rectas seu vitiosas indicare, tum usum similium & exemplorum. Ad hæc enim, quoniam a natura proficiscuntur, nemo non docilis est, & possunt crassiore, quod ajunt, Minerva tradi. Ubi id erit unum atque alterum mensem factum, jamque certum judicium, certaque memoria parata fuerit uxori, tum expediet interdum diversas audire conciones, hac lege, ut uxor quod audivit, viro communicet, vir vicissim uxori. Hoc pacto fructus cognitionis duplicabitur non absque sancta confabulationis voluptate. Sensim autem maritus eximet e pectore conjugis vulgares ac præposteras de rebus opiniones, proque his veras ac Philosophicas inseret. Muliebre corpus nihil præclari gignit, nisi maritus semen generosum indiderit: & si quid gignit, informe quiddam est, e corruptis humoribus concretum, medici molas vocant. Id multo periculosius accidit in animis fœminarum, nisi vir saluberrimas opiniones, veluti semen efficax instillarit, unde mox pullulabit honestissimus virtutum proventus, pietatis, sobrietatis, pudicitiæ, modestiæ. Ast ubi mulier jam senserit sese ex institutione mariti transformatam, ac se ipsam contulerit cum ea quæ prius fuerat, tum incipiet apud sese dicere: O me felicem quæ in talem maritum inciderim! Qualis eram futura bellua, nisi hic institutor obtigisset? Jamque incipiet non solum diligere ut Maritum, sed suspicere ut Præceptorem, revereri ut Patrem: aut ut Christianius dicam, Deum in marito venerari. Hic novo Cupidini cedet ille vulgaris amor, neque in magna felicitate ponet, quod opera mariti mater facta sit. Agnoscet se debere conjugi longe meliorem fœcunditatem, quæ non consenescit ætate, sed annorum accessione magis efflorescit. Inter fortunatas numeratur Hecuba, Regina erat Ilii, complurium ac præstantium liberorum parens. Hæc omnia debebat marito Priamo. Sed quid? fortuna in diversum commutata, præ doloris impotentia versa dicitur in canem. Quod si a marito didicisset, nec rebus asperis oportere dejici, nec lætis insolescere, aut neminem esse feli-

A cem vel infelicem nisi bonis ac malis animi, plus illi debuisset, quam si totius Asiæ Reginam fieri per eum contigisset. Apud Homerum sic Hectori loquitur Andromache:

Σύμοι ἔσσι πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ,
Ἠδὲ κασίγνητος.

Quid adhuc magni dixit, pater, mater, frater, & maritus? Felicior est quæ dicere potest: Tuis monitis ex bestia facta sum homo, ex imbecilli fortis & intrepida, ex Pharisæa vere Christiana. Rideo magorum præstigias, non exanimor ad Solis defectus, tonitrua seu terræ motus, docta hæc naturalibus e causis proficisci. Pro secundis pariter atque adversis gratias
B ago Deo, sciens ab illo immitti quidquid obtigerit, & expedire nobis quidquid immittit ille. Sedulo quidem adnitor ut omnibus bene faciam, nec patior Dei gratiam in me vacuam esse. Cæterum, nec in factis nec in meritis meis pono spem salutis, sed in immensa misericordia Domini Jesu, qui sibi toto pectore fidentes non destituet. Itaque nec vitæ me tædet, & alacris supremum exspecto diem. Hæc qui me docuit, an non Numinis habendus est loco? Officiosus sibi videtur, qui donavit uxori vestem purpuream, aut annulum magni pretii. Imo is dedit maleficium. Officium præstitit, qui huc provexit uxoris animum, ut purpuram, aurum & gemmas contemnat, ut talium
C ornamentorum pudeat: ut intelligat se multo pretiosius ornari pudicitia, modestia, sobrietate, benignitate in pauperes: ut dulcius judicet immussare libris, quam itare ad choreas, ad licentiosa tumultuosaque convivia: cursitare ad conciliabula loquacium muliercularum, unde nulla quantumvis proba matrona non redit deterior domum. Hæc, nimirum, sunt officia quæ perpetuam & immortalem gignunt amicitiam inter maritum & uxorem. Verum hanc mentem ut gignas in uxore, necesse est ut in te ipso prius conceperis, & ita demum judicabit te ex animo suadere quæ doces, si conspexerit in omni vita tua relucentem admonitionum tuarum imaginem. Efficacissimum docendi ge-
D nus est, præstare quod suades; Hac ratione nihil vetat quo minus & uxor doceat maritum. Etenim vitæ probitas, quum supercilium non habeat, tamen vehemens habet ad æmulationem incitamentum.

Hic locus admonebat ut Philosophiam œconomicam paucis explicaremus. Id quamquam a Veteribus non indiligenter factum, tamen non abs re fuerit, si eadem Christianus tradat Christianis.

Primum igitur omnium illud persuasum esse debet utrisque, quod Deo volente matrimonio conjuncti sunt, nec posse conjugium infelix esse si perseverarint in præceptis Dei, & in hujus bonitate totam felicitatis fiduciam collocarint. Hic igitur sit murus aheneus, &
E in hoc primus ac summus conjugum consensus. Junguntur autem duo, mas & fœmina, non tantum ob id ut naturæ quod debent resolvant, quod nec vir sine fœmina, nec fœmina sine viro præstare valet, sed ad aliud quiddam sublimius. Nam & bruta animantia congregantur, gignunt, & adamant fœtus suos. In hoc jungitur Christiana Christiano, ut tutior sit pudicitia, ut ex societate major sit virtutum profectus, ut liberos educent non tam naturæ quam Deo, denique ut unam domum Christo lucrifaciant. Neque vero rem mediocrem præstat, quisquis hoc præstiterit. Est aliquid Spartam, quam tibi Deus delegavit, ornare. Quemadmodum autem non multum laudis illi debetur,
F qui civitatem condere & augere potuit, gubernare non potuit: ita nihil magni faciunt, qui liberis, famulis & opibus augent rem familiarem, nisi quod partum est, recte administrent. Jam ut ex multis civitatibus constat regnum, ex multis domibus civitas, ita domus civitas quædam est ac regnum. Quum regnum dico, gubernationem dico, alienissimam ab omni tyrannide, in qua tamen summa rerum ab uno pendeat. Is est paterfamilias. Ut vero nec regnum nec civitas constat absque concordia, ita res familiaris collabatur oportet, si adsit dissidium, præsertim inter regni Primates, maritum & uxorem. Nec potest esse perpetua

tua

tua concordia, ubi frequentes sunt injuriæ: neque non potest esse seditio, ubi confusus est ordo. Legibus igitur excludetur utrumque. Harum condendarum auctoritas sic erit penes virum, ut nemo tamen sit in familia, quam ipse, legum observantior. Injuriarum autem gravissima est, si conjugum alter alteri faciat sui copiam. Seditio capitalis, quoties liberi in parentes, aut uxor adversus maritum conspirat. Legibus igitur & ordine constabit res familiaris. Domus autem summa divisione secatur in hominem & possessionem. Hæc enim prima domus exordia notavit Hesiodus, jubens parari

Οἶκον μὲν πρώτιστα, γυναῖκά τε βοῦν τ' ἀροτῆρα.

Id est:

Domum quidem primum, mulieremque & bovem aratorem.

Mulier enim primum est ad propagationem liberorum, bos ad parandum victum & substantiam. Ad operas præstandas opus est famulis ac famulabus, quæ olim sic in bonis erant, ut & hæreditate obvenirent, quemadmodum agri bovesque, & vendere jus esset dominis. Nunc fere conductitiis utimur. Domus igitur consummata in has partes distribuitur, in maritum & uxorem, velut in senatum: in liberos, velut in ordinem equestrem: in famulitium, velut in plebem: & in possessiones. In his parandis primum utilis erit delectus, in tractandis ratio. De delectu conjugis jam dictum est: quantum autem in nobis situm est, ut liberi nascantur probi, suo dicetur loco. Famulos autem & famulas adsciscere oportet, non solum utiles præstandis operis quas requirit familia, verum etiam moribus incorruptis, aut certe qui videantur ad probitatem esse dociles. Quemadmodum autem paranda est justa supellex, nec ultra quam sat est ad usum: ita non est oneranda domus turba famulorum aut famularum otiosarum. Nonnullis enim hoc hodie magnificum videtur, alere gregem inutilium, ac nihili hominum, haud multo sapientioribus iis, qui alendis ad voluptatem equis aut avibus, properant ad inopiam. Quum autem sint tot membra Christi fame pereuntia, quam non est Christiani pectoris, servare tineis ac furibus reconditum aut ad nequitiam profundere, unde tot fratrum egestas poterat refrigerari. Jam de possessionibus quæritur, quæ sit firmissima? & talis creditur agrorum, proxima ædificiorum. Et inter artes prima laus debetur agriculturæ. Et hic delectui locus erit. Sed tamen quæcumque obtigerit ars, sine fraude exercenda est: atque illud semper habendum in animo, lucrum fraude partum, damnum esse, non lucrum. Et, *Melius est modicum justo, super divitias peccatorum multas.* Hoc demum in tuis bonis numera, quod sine alterius injuria tuum est. Multi se jactant ut opulentos, e quorum facultatibus si semoveantur quæ debentur aliis, essent admodum tenues. Fit autem duplex iniquitas, quum quod male partum est, pejus perditur. Turpiter perit apud Christianos misericordiam professos, quod perit fucis, insolenti cultu, luxu, & alea: Sacrilegium facis, ô professor, pauperum est quod prodigis: immo Christi est, qui in suis membris refocillari postulat. Oportet igitur in omnibus adesse frugalem munditiem: quæ sic excludat sordes, ut procul absit luxuries. Si quæstus fallit, magnum vectigal parsimonia est. Si quis casus auferet fortunas, levior erit calamitas parvo assuetis.

Illud in primis cavendum, ne quid sit in possessionibus nostris, unde non aliqua capiatur utilitas. Nam in hoc aluntur & liberi, ut parentibus senio defectis vicissim opitulentur. Xenophon in possessionibus numerat etiam amicos, quos vel ipsis bubus anteponit, eo quod plurimam adferant utilitatem. Cum nemine quidem oportet habere simultatem: verum cum quibuslibet habere familiaritatem non expedit. Sat habet amicorum, qui paucos habet sinceros. Et Hesiodus notat vicinum, qui si malus est, ait, noxam est: sin bonus, magnum adjumentum. Qui cupit bonum vicinum, sit ipse bonus vicinus. Frequenter enim ipsi facimus vicinos malos. Quin & inimicos Xenophon numerat in bonis nostris. Undecumque enim nobis capitur utilitas, id in bonis nostris esse videtur. Atqui ex inimicis, si quis norit uti, magna capitur utilitas, quemadmodum ex amicis frequenter summa nascitur pernicies, si quis secus quam oportet utatur. Quibus autem rationibus fiat, ut utilitatem adferant inimici, perquam eleganti libello docuit Plutarchus. Quod ad præsens argumentum attinet, geminam utilitatem præstant inimici: alteram exemplo, alteram nocendi studio. Vides inimicum omnibus invisum bonis ob linguam effrenem, cogita tecum: Ne idem mihi veniat usu. Vides, quam ingenerosa res sit invidere commodis aliorum, cogita: Non committam, ut hæc lues irrepat in animum. Deinde quo magis advigilat inimicus, ut lædat rem aut famam tuam: tanto magis advigila, ne quid committas indignum bono viro. Si convitium in te dixit, corrige ne possit iterum objicere. Si præter meritum objecit, circumspice, num quam ansam imprudens dederis. Si verum est quod objecit, gaude te fuisse admonitum. Pro hoc officio debiturus eras amico: inimico nullam debes gratiam. Sin falsum est, gratulare tuæ innocentiæ, vitans occasionem, & augens virtutem. Ubi te rapit affectus improbus ad calidum aliquod facinus, in primis tibi veniat in mentem inimicus: propone tibi, quam ille voluptatem capturus sit, quam perverse interpretaturus quod feceris, quid dicturus in te, quid facturus. Hæc consideratio moderabitur bona ex parte cupiditatem animi tui. Uxor, quum paras ob dissidium abitum a marito, & in vulgus efferre domesticam tragœdiam, tum tibi in mentem veniant, si quas habes insigniter malevolas & invidas. Quid fuerit auditu jucundius illi & illi, si hoc factum cognorint? Aut ubi me libentius visuri sunt, quam in domo ubi maritus non est? Quid autem non affingent huic fabulæ? Quanto consultius est, clam cum marito redire in gratiam, quam inimicis tantum ex me præbere voluptatis? Jam quando vindex dicitur mulierum genus, nulla speciosior ultio, quam ut indies te ipso evadas melior. Sic urendus, sic enecandus est, qui nobis male vult. Hæc cogitatio curam tuam acuet in educandis liberis, ac moderanda familia, ne sit quod merito calumnietur malevolus. Quemadmodum igitur hominum ingenio noxiæ bestiæ multam adferunt utilitatem vitæ mortalium, quod harum pellibus vestimur, viperarum carnibus ad remedium utimur: sic tu quoque non mediocrem utilitatem feres ex inimicis, si recte noris uti. Superest igitur, ut in domo bene constituta omnia sint in officio: id fiet, si sua cuique tribuatur functio, ad quam videtur accommodus. Summa autem officiorum divisione, dicuntur alia domestica, alia externa. Quæ foris geruntur, ad virum pertinent: quæ domi, fœmineæ sunt functionis, præsertim ea quæ ad rem penuariam & culinariam pertinent. Item quæ ad pensa distribuenda familiæ, & ad operam debitam exigenda. Quin & educatio liberorum uxoris provincia est, dum adhuc tenera est ætas. Ubi jam ad hoc ætatis perventum erit, ut instituendi sint ad aliquod vitæ genus, ad maritum redit officium. Similiter & in puellis elocandis cura quidem amborum communis est, sed auctoritas erit penes maritum. In his autem quæ sunt fœmineæ functionis, maritus non temere interponit auctoritatem, nisi viderit aliquid momenti majoris, quam ut sit dissimulandum. Multo parcius id faciet uxor in mariti partibus. Et si quando res flagitabit ut id fiat, captandus est locus ac tempus idoneum, multaque blanditie ac præfatione reverentiæ mitiganda est monitionis asperitas. In fide conjugii lex eadem pariter adstringit virum uxori, atque uxorem viro. Cæterum, auctoritas in virum nulla est uxori, quemadmodum præscripsit Apostolus: *Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum: sed esse in silentio.* In congregatione ne loqui quidem permittit: domi sermo non negatur discendi gratia: dominatus in virum ubique negatus est. Jam multum quidem reverentiæ mulier debet viro, sed & vir vicissim aliquam reverentiam debet uxori: quemadmodum & parentes, si volunt habere liberos reveren- 1 Tim. 2.

tes, debent ipsi primum & illos revereri, neque quidvis apud eos vel dicere vel facere. Et hic igitur mutua lex est, quamquam non pariter obligat. Itidem, quum omnia sint communia marito cum uxore, tamen ad virum pertinet distribuendi auctoritas, & hujus censebuntur omnia. Quemadmodum si vinum diluas aqua, etiam si plus sit aquæ quam vini, tamen vini nomen obtinet: ita tametsi plus attulit uxor quam maritus, omnia tamen mariti dici debent. Absurdum enim sit, alia dici mariti, alia uxoris: absurdius autem, omnia dici uxoris. In reliquam familiam oportet secundum maritum primam esse auctoritatem uxoris, præsertim cum ille degit foris. Quamquam & inter famulos discrimen est. Sunt enim nonnumquam marito peculiares in negotiis virilibus. In hos non convenit imperiosam esse mulierem. Quamquam illi tanto majorem reverentiam exhibere debent dominæ suæ, ne cæteris præbeant exemplum contumaciæ. Operas igitur debent famuli: sed famulis debetur victus ac vestitus, non ad luxum, sed ad usum. Segnes exstimulandi sunt, alacres & industrii collaudandi. Et si perseverent, aliquo præmio donandi, quo magis & cæteri ad industriam provocentur. Multum conducet rei famulari mulier, si, quamquam ipsa non laborat, tamen segnibus suas injungat operas, commoneat officii, exigat præscriptum, commonstret quomodo quid sit agendum, comprobet quod recte factum est, indicet in quo sit erratum: ubi monita non proficiunt, adhibeat objurgationem, sed quæ salubrem habeat austeritatem, qualem habent medicorum pharmaca, non inutilem amarulentiam, quæ non excitat animos famulorum, sed alienat. Olim servi verberibus castigabantur, nunc quoniam mercenariis utimur, præstiterit a plagis abstinere, nisi sit ætas quæ nondum judicio duci possit. Adultus autem quum nec pudore, nec blandis monitis, nec severis objurgationibus corrigitur, ne verberibus quidem reddetur emendatior. Corrigi non potest, sed mutari potest. De filiorum eruditione suo dicetur loco.

Hac igitur sedulitate si materfamilias totam domum subinde lustret, circumspiciens quid desit in thalamis, quid in cœnaculis, quid in conclavi ubi versantur liberi, quid in locis ubi operantur famuli famulæve, quid in corte, quid in hortulo, magnum opus præstiterit etiam si nihil operis fecerit ipsa. Phidias statuarum insignis artifex Eliensibus Venerem finxit insistentem testudini. Ac prima quidem fronte spectaculum absurdum videbatur, Deam tam teneram ac delicatam pro sandaliis ac rosis calcare deformem bestiam, cujus adspectum etiam horrent plerique. Atque hæc absurditas excitavit omnes ut disquirerent quid sibi voluisset artifex. Significabat autem illud vir prudens, duabus in rebus potissimum esse sitam laudem matrisfamilias, in silentio & cura rei domesticæ. Siquidem testudo voce caret, nec umquam prorepit e domo, unde Græcis φερέοικος dicta: & si quid metuit, illico se totam intra testam contrahit: itidem & uxorem obrepere decet per totam domum, sed ita ut domum secum circumferat: & si quid prospicit, ne sit ultra cortem, aream, aut hortulum ædibus junctum prospectus. Intra hæc pomeria matronæ regnum circumscribitur. Et si quid metuit mali, sciat se nusquam esse tutiorem quam domi. Atque hactenus quod dixi videbitur utcumque congruere. Cæterum, qui congruit mutam fingi mulierem? Testudini enim nihilo plus vocis est, quam cochleæ. Non vox adimitur uxori, sed clamor, sed loquacitas: & si qua seria sunt, rectius ea præcipiet uxor voce mariti quam sua. Sic enim majore cum auctoritate loquetur: quemadmodum faciunt, qui per præconem graviore sono loquuntur quam si loquerentur ipsi. Non est necesse ut clamet: *Sic volo, sic jubeo*: placabilius erit hoc modo loqui: Sic placitum est Domino. Nolim hæc scire maritum, scitis quid vobis præscripserit Dominus. Itane excidit vobis, quid præcepit Pater vester? Si quid igitur dissidii natum fuerit vel inter famulos ac liberos, vel famulis adversus matremfamilias, id protinus utriusque dexteritate facile componetur. Non enim committendum est ut offensæ neglectæ serpant ac radices agant, Ἀρχὴν ἰᾶσθαι πολὺ λῷον. Quod si quid natum fuerit inter uxorem ac maritum, multo minus oportebit tegere. *Hoc ibi fit*, inquit ille, *ubi non vere vivitur*. Filius desperans profugerat in militiam. Senex desiderio filii semet ipsum inclementer excruciabat: non ob aliud nisi quia neuter alteri aperuerat animum suum. Sit igitur velox, sed amica expostulatio, sitque reditus in gratiam plenus ac benignus. Quidquid autem intra parietes natum est, intra parietes componatur, sic ut offensæ sensus nec ad famulos, nec ad vicinos perveniat. Prima uxoris querimonia sit apud maritum: quod si quid erit gravius quam ut sine arbitris sedari queat, uxor querelam ad mariti cognatos deferat potius quam ad suos, ne videatur divortium quærere. Xenophon existimavit hoc multis verbis inculcandum, ut tota supellex in suum quæque loca digesta sit. Sic enim & in promtu fuerit, quoties usus postulabit, & facilius dispicietur quid desit aut supersit. Nihil autem refert utrum non habeas, an nescias ubi sit quod habes. Nascuntur & hinc nonnumquam offensæ supervacaneæ, dum periisse creditur, quod alicubi neglectum jacet. Prima igitur cura sit parare quidquid instrumentorum usus domesticus postulat, deinde quod paratum est servare, & in promtu reponere. Hæc præceptio videtur humilior, sed plurimum adferet commoditatis rei domesticæ. Plutarchus refert in Lepta, quæ Libyæ civitas est, patrium esse morem ut mulier postridie quam ad sponsum deducta est, mittat ad socrum qui petat ollam commodato. Socrus autem ex more non mittit quod petitur, sed negat se habere. Hujus instituti reddunt causam, ut puellam statim gustatis moribus socrus, tanto magis sibi conciliet benevolentiam mariti, ac veterem matris suæ benevolentiam non negligat: præterea, si quid in posterum durius dicetur fietve a socru, mitius ferat, quod id commune sit omnium socruum, male velle nuribus. Mihi videtur & illud significatum, eam oportere curam esse bonæ matrisfamilias, ut domi habeat quidquid ad usum domesticum spectat, memor illius non insciti proverbii: *Emere malo quam rogare.* *Beatius est dare quam accipere. Diriventur*, inquit, *fontes tui foras, & in plateis aquas tuas divide, bibe aquam de cisterna tua, & fluenta putei tui.* Abundet potius apud te, quod vicino egenti commodes, quam desit quod utendum roges. Ad hunc modum oportet instructam esse domum, cujus ornamentum tale esse volo, qualis debet esse cultus hominum. Arrideat undique munditíes, luxus absit. Absint aurea lacunaria, aulea magno emta, tabulæ fundorum aliquot æquantes pretium, cortinæ Sericæ, quum lino nihil sit mundius. Si superierit res, quidquid ambitioni periturum erat, fœneretur in pauperes. Quemadmodum non decet in familia audiri sermonem lascivum, ita nec tabulas haberi convenit impudicas. Loquax enim res est tacita pictura, & sensim irrepit in animos hominum. Quid autem turpitudinis est, quod hodie non repræsentent Pictores & Statuarii? Et his delitiis quidam ornant sua conclavia, quasi juventuti desint irritamenta nequitiæ. Membraque verecundiæ gratia celas ne videantur, cur in tabula nudas? Et quæ non judicares tutum ad tuendam filiarum filiorumve pudicitiam intueri, si fierent, cur ea numquam pateris abesse a conspectu liberorum? Nota est fabula de juvene, qui in Statua Veneris suæ intemperantiæ notas reliquit. Addunt artifices quidam etiam verecundis argumentis de suo nequitiam. Etenim, quum pingunt aliquid ex Euangelica Historia, affingunt impias ineptias: velut quum exprimunt Dominum apud Martham ac Mariam exceptum convivio, interea dum Dominus loquitur cum Maria, fingunt Joannem adolescentem clam in angulo fabulantem cum Martha, Petrum exsiccantem cantarum. Rursus in convivio Martham a tergo assistentem Joanni, altera manu injecta humeris, altera velut irridente Christum, qui nihil horum sentiat. Item Petro jam vino rubicundum cyathum admovere labris. Et hæc quum blasphema sint & impia, tamen faceta multis videntur.

Prov. 5.

dentur. De rebus Sacris, qualis debet esse sermo, talem decet esse & picturam. Si pictura caperis, quid potius convenit ædibus Christianis quam gesta Christi? quam exempla Sanctorum? Et si quid joci placet admiscere, sunt morales Apologi, sunt innumerabiles arborum, herbarum, florum & animantium formæ. Nihil igitur sit in domo, quod vel corrumpat inhabitantem, vel exteris ingredientibus infamet familiæ disciplinam. Verum, ubi viderit hospes, omnia suis locis digesta, nihil omnino otiosum, sed suo quemque muneri intentum, nihil neglectum, munditiem absque luxu, nihil lascivum, nec in gestibus, nec in sermonibus, nec in cultu, nec in picturis, optimam opinionem concipiet de ea familia, & si vir bonus est, exemplum in suam domum transferet. Uxor igitur ad hanc vitæ disciplinam erudita, posteaquam intelligit quanta sit felicitas recte judicare de rebus, quanta sit quies, animus sibi bene conscius, quantum solatium habere familiam probe institutam: tum quam honestam etiam apud homines famam hæ res conciliant, an non maritum talis vitæ magistrum unice diliget? præsertim si contempletur in quas calamitates & in quod famæ dedecus complures familiæ devenerint, quod similem gubernatorem nactæ non sint. Et maritus qui his omnibus cum uxore fruitur, nonne eam singulari caritate prosequetur, quam habuit in omnibus morigeram & adjutricem?

Verum hunc de caritate locum non absolvam, nisi prius pauca de *fide* dixero, quemadmodum pollicitus sum. Nam ex fide pendet caritas. Ad hanc igitur revertemur, ubi quæ fidei sunt perstrinxerimus. Multa uxor debet viro, multa vir uxori: quibus de rebus jam nonnihil attigimus. Sed illa fides est mutua, parque inter uxorem & maritum, de qua loquitur Paulus I Corinth. VII. *Uxori vir debitum reddat, similiter autem & uxor viro. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu, & ad tempus, ut vacetis orationi.* Tolerabilis erat sermo, si dictum esset: *Mulier potestatem corporis sui non habet, sed vir.* Cæterum, quum vir apud nonnullas Nationes habere soleat jus vitæ ac necis in conjugem, quum Paulo quoque dicatur uxoris caput vir, illud dictum videtur durum: *Vir non habet potestatem corporis sui, sed uxor.* Mollius autem fiet, si commode accipiatur. Non enim simpliciter potestas corporis virilis est penes uxorem, & contra: sed tantum quod attinet ad usum conjugii. Principalis enim conjugii finis est gignere prolem, secundarius est remedium incontinentiæ. In his jus est mutuum alteri in alterum: quia nihil magis vir gignere potest absque uxore, quam uxor absque marito. Deinde, quoniam non minus periclitatur imbecillis sexus fœminæ quam viri, non minus præsto esse debet obsequium viri quam fœminæ. Aliter maritus jus habet in corpus uxoris, aliter in ancillæ. Ancillam potest venum producere, uxorem non potest. Nec quasvis operas oportet ab uxoribus exigere, si sint famulæ quæ idem præstare valeant. Et tamen si res ita poscat, uxor non gravabitur præstare, quod famula non dignaretur. Rursus, ab ancilla non potest exigere corporis obsequium ad remedium incontinentiæ, quod ab uxore suo jure exigit: quemadmodum nec uxor a servo. In veteri Lege non videtur idem fuisse jus uxori in virum, quod viro in uxorem: alioqui Rachel non redemisset noctem mariti a sorore pretio mandragoræ, si potuisset suo jure poscere. Sed dilucidum est quod Apostolus præscribit, & ratio naturalis Apostolicam legem confirmat. Sed hic exsistunt variæ quæstiones de modo obsequii, de tempore, de numero. Et in his sunt casus quidam, qui vix sermone verecundo tractari queant. Proinde, ut simul & pudori studeam & brevitati, cum primis oportet Christianos meminisse dicti Apostolici: *Sit honorabile connubium in omnibus, & thorus immaculatus.* Quidquid igitur pertinet ad abominandas libidinum species, nec maritus jus habet ab uxore petendi, nec uxor tenetur obsequii lege. Immo, ipse ille corporum contactus, qui vitari non potest, debet esse castissimus. Jam ad gignendam prolem rarus congressus utilior est quam assiduus. Et remedium paratum est invincibili naturæ infirmitati, non perversæ libidini. Quemadmodum & famulis debetur victus, non qualem aut quantum optaret quorumdam concupiscentia, quæ finem nescit: sed qualis & quantus idoneus est ad satisfaciendum naturæ necessitati. Naturæ usus certis terminis circumscribitur: luxus & libido fertur in immensum. Quemadmodum igitur qui pietatem amant, corpus adsuefaciunt, ut corpus nec exquisitos flagitet cibos, nec plus appetat, quam propulsandæ fami sitique satis est. Itidem oportet consuescere in usu conjugii, ut matrimonium sit sobrium, verecundum, & castum, &, quantum licet, virginitati simillimum. Domus autem quæ perstrepit frequentibus ac tumultuosis conviviis, impudicis fabulis, cantionibus, choreis, ineptis lusibus, non potest in cæteris esse moderata. Luxus & otii comes est libido, frugalitatis & laboris comes est pudicitia. Nunc multi mariti suas uxores docent intemperantiam, & vicissim uxores suos viros irritant ad lasciviam: sic agitantes mutuam inter se consuetudinem, ut stuprum & adulterium dicere possis in conjugio. Talis enim est sermo, talis lusus, tales gestus, talis nequitia, ut ille imaginetur amicam non conjugem, illa amasium non maritum: pudet enim meminisse de turpi certamine nequitiæ. Docent hoc & gentium litteræ, si quid est voluptatis inter uxorem ac maritum, id clam ac semotis arbitris peragendum esse. Titus Flamminius a Catone Censore Senatu motus est, quod quum tonaret, uxorem, quo illi metum adimeret, amplexus sit præsente filia. Hic nihil erat nequitiæ. Mulierculæ timori subventum est. Quod igitur crimen admissum, ut vir Senatorius magno dedecore submoveretur ordine suo? Non est habita reverentia virginis oculis. Hoc peccatum tam gravi pœna dignum visum est ei, qui Christum non norat. Nunc plerique quæ non dicunt, quæ non faciunt, videntibus liberis? Tum in conviviis parum sobrii, quid reticetur de thalami mysteriis? At connubialium voluptatum solum thalamum oportet esse conscium. Nec desunt belluæ, quæ nobis porrigunt exempla pudoris. Elephanti nesciunt adulteria, nec umquam coeunt nisi in abdito, idque quinque dumtaxat in anno diebus: nec a coitu redeunt ad agmen, nisi perfundantur amne. Tantus inest mutæ belluæ sensus verecundiæ. Quid igitur decet hominem Christianum? Quorsum ista, dixerit aliquis? an in thalamo non licebit quidquid libet? & exstincta lucerna, posita veste, ponetur & verecundia? Nequaquam. Nam stultissime scripsit quidam uxori:

Lucretia toto
Sis licet usque die, Thaida nocte volo.

Herodotus scripsit mulierem, quum vestem exuit, simul & pudorem exuere. Et mulier quædam, quum invita traheretur a Rege Philippo: *Omitte me*, inquit, *omnis mulier exstincta lucerna eadem est.* Fortassis utraque sententia vera est in vulgo fœminarum: in bene institutis matronis contra res habet: quæ posteaquam vestem deposuere, tum maxime sibi sumunt matronalem verecundiam: & sublata lucerna reverentius agunt cum maritis, cogitantes se tum maxime in eorum esse potestate. Nec maritus putare debet, thalami locum nequitiæ consecratum, sed sobrietatis potius ac pudicitiæ templum. Idem lectulus conscius sit precum viro cum uxore communium, vesperi quum itur cubitum, & mane quum surgitur, qui conscius est permissæ castæque voluptatis. De genere obsequii deque moderatione voluptatis hæc attigisse satis esto in præsentia. Operæ pretium autem fuerit excutere, quid Paulus præscribat de secubando, hoc est, de intermissione juris connubialis: *Nolite*, inquit, *fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi, & iterum revertimini in id ipsum, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram.* Ubi *fraudandi* verbum audis, ibi intelligis esse debitum mutuum. Nam *fraudare* proprie est non præstare rem debitam: quem-

quemadmodum frustramur aliquem re sperata. Quamquam igitur res præclara est continentia, tamen neutri liberum est eam suscipere, nisi ex consensu mutuo. Non placet Deo sacrificium, quod cum injuria proximi conjunctum est: neque quidquam bene fit in conjugio, quod fit absque concordia. Si continentia placet uxori, remittat quidem suum jus marito: cæterum poscenti quod debetur, morigeram se præbeat. Permittit autem Apostolus secubitum, sed ex utriusque consensu, sed ad tempus, sed orationis causa. Quam parcus est Paulus in remittendo jure conjugii? Non recipit quamvis secubandi causam, sed deprecationis dumtaxat. Et quasi parum fuisset dixisse ad tempus, repetit & infigit: *Et iterum revertimini in id ipsum.* Unde hæc tam sollicita cautio? *Ne tentet*, inquit, *vos Satanas propter incontinentiam vestram.* Novit Apostolus quantus sit artifex Satanas, qui specie Religionis solet plurimis imponere: novit lubricum humanæ carnis: neque nescit quot sint libidinis insidiæ formæque, si natum fuerit incendium. Ideo secubandi tempus vult esse breve propter imminentia pericula. Atque hic locus fortassis peculiarius pertinet ad Corinthios, ad quos scribitur hæc Epistola. Græci videntur cæteris nationibus fuisse libidinis intemperantioris: verum Corinthus erat omnium luxu libidineque corruptissima. De luxu objurgat eos: *Alius esurit, alius ebrius est.* Quamquam autem arbitror, esse nationes moderatiores ad libidinem, tamen ubicumque periculum est, ibi tenendum est Pauli consilium. Nec perpetuum continentiæ votum temere suscipiatur, etiam si consensus sit mutuus. *Spiritus quidem promtus est, sed caro infirma*: nec umquam dormit Satanas. Tutius est absque voto præstare, quod Dominus dederit. Nec Episcopi faciles esse debent, ut ex uxore & marito fiat Monachus & Monacha, nisi senectus spem faciat perpetuæ continentiæ: quamquam ne senectuti quidem tuto creditur. Habet ille corporum contactus crassius quiddam parumque congruens rebus spiritualibus: eoque juxta legem Mosaicam, Sacerdotes quamdiu sacris operabantur, ne domos quidem, in quibus habebant uxores, ingrediebantur, sed in Templo perseverabant. Nec David cum comitibus admittitur ad esum sacrorum panum, nisi præcessisset aliquot dierum puritas. Et quum ferretur ipsa lex, populus jubebatur ab uxoribus temperare. Omnis autem Christianus quodammodo Sacerdos est: hujus sacrificium est precatio. Hic enim est suffitus, hoc thymiama Deo gratissimum. Dum igitur conjugati Sacerdotis functionem suscipiunt, ac sacris operari cogitant, intermittunt usum conjugii, quo Deo sit acceptius ipsorum sacrificium. Dixerit aliquis: quum Paulus jubeat nos sine intermissione orare, semper erit ab uxoribus temperandum? Id quidem optat Paulus, ut omnes sint ipsius similes: sed quod optat, non audet exigere, ne lubricis det occasionem gravioris ruinæ. Proinde quotidianæ preces non interrumpunt sobrium usum conjugii. Sed divus Ambrosius existimat hic Paulum sentire de sumenda Eucharistia. Tum enim oportet preces esse purissimas, nec absque jejunio. Qui sensus an probandus sit, nescio. Nam ætate Pauli plerique quotidie sumebant corpus & sanguinem Domini, temporibus Ambrosii singulis fere Dominicis. Nunc eo refrixit caritas, ut vix semel in anno fiat, idque gravate ac detrectanter. Commodior itaque sensus videtur, quoties vel dies vel animus hortabitur ad purius orandum, ut id temporis ex consensu abstineatur ab usu matrimonii. Velut in his diebus, in quibus Ecclesia vetuit celebrare nuptias, velut a Dominica adventus usque ad octavam Epiphaniæ, a septuagesima usque ad octavam Paschæ, a primo die Rogationum usque ad octavam Pentecostes, & si qui sunt alii festi dies, qui ad similem invitant puritatem. Quamquam ne id quidem videtur exigere Paulus, sed permittere volentibus. Jus enim conjugii perpetuum est, relaxatio juris non imperatur, sed conceditur. Porro, qui sunt imbecilles, implorare debent opem Dei, qui solus largitur continentiam, ut illius dono proficiant. Quibus tantum obtigit a Deo donum, ut conjunctionem corporum non expetant nisi prolis gratia, his abunde multum temporis supererit ad orandum, ad visendos ægrotos, ad sacram lectionem, ad audiendas conciones, ad elargiendas eleemosynas. Posteaquam enim erit uxor gravida, quiescetur a congressu: rursus a partu diebus quibus purgatur. Jam in profluvio menstrui liquoris non religio, sed necessitas præscribit ut temperetur a congressu. Vetuit id Deus Levit. xx. *Qui coierit cum muliere in fluxu menstruo, & revelaverit turpitudinem ejus, illaque aperuerit fontem sanguinis sui, interficientur ambo de medio populi sui.* Quamquam hodie sublata est pœnæ severitas: tamen ipsa naturæ ratio lege confirmata tantum habere momenti debet apud Christianos, ut eo tempore nec vir molestus sit uxori, & uxor excuset marito, si petat quod petere non decet. Ergo ubi constiterit fides conjugii, ibi nec adulterium erit, nec zelotypia.

Adulterium. Quantum autem crimen sit adulterium, declarat ipsa pœna per Mosen in adulteros præscripta. Sic enim legis Levitici vigesimo: *Si mœchatus quis fuerit cum uxore alterius, & adulterium perpetraverit cum conjuge proximi sui, morte moriatur & mœchus & adultera.* At inter Christianos, quoniam Sacramentum est Matrimonium, quisquis adulterium committit, præter perfidiam & intolerabilem injuriam, etiam sacrilegio sese contaminat. Erat autem & apud Ethnicos capitalis animadversio in adulteros. Unde igitur accidit, ut apud Christianos ludus jocusque sit adulterium? Nec audeat faciem attollere qui semel furtum admisit: inter primatos habeatur, qui multis adulteriis nobilitatus est? Adulteram ædibus exigere permittunt leges Pontificum: & idem jus est uxori, nisi quod hic mares usurpant tyrannidem. Maritus adulter non habet jus divertendi ab adultera, quam docuit impudicitiam. Christianæ lenitatis fuerit & hic ignoscere, præsertim si lapsus est non malitia, si spes est correctionis. Atqui si post cognitum adulterium uxoris, misceearis illi, periit tibi jus omne repudiandi. Sic præscribunt humanæ Constitutiones. At non video, cur cuiquam fraudi debeat esse sua clementia. Qui semel atque iterum ignoscit confitenti, & correctionem pollicenti, & redintegrata gratia non abstinet ab uxore, ne præbeat occasionem relabendi, cur is, velut fautor alienæ nequitiæ, spoliatur jure dimittendi, si compererit inemendabilem? At lex, inquies, sic interpretatur. Sed caritas in partem meliorem interpretatur omnia. Sit igitur Christiana moderatio contenta pœna repudii, sic tamen ut deinceps vivat veluti cælebs. Nondum enim liberatus est ab obligatione matrimonii, quamdiu vivit uxor. Quod si poterit ferre conjugem impudicam, semper interim adhortans ad vitæ correctionem, primum tolerantiæ præmium referet a Deo: deinde non carebit incontinentiæ remedio. Nam jus occidendi utrumque corpus in adulterio deprehensum, quod priscæ leges concedebant dolori maritorum, oportet in totum esse sublatum e Christianorum moribus: præsertim quum lex Mosaica permittat adulteram accusare, privato dolori occidendam non permittit. Jam zelotypia meretriciorum amorum comes esse solet. Inter quos igitur coaluerit Christiana caritas, haud facile pestis hæc orietur. Nam qui sinceriter amant invicem, sedulo cavent, ne qua suspicio suboriatur veluti nubilum amicitiæ. Quo gravius peccant quidam, qui fictos rumores ad uxores deferunt de maritis absentibus, ut suspicione muliercularum animos exasperent. Sed gravissime peccant ipsi mariti, qui dedita opera sponsarum suarum suspiciones irritant. Procul absint a matrimonio tales facetiæ. Quin potius ea sunt adhibenda, quæ mutuam caritatem alunt augentque: hoc est, juxta Pauli doctrinam, *quacumque sunt vera, quacumque pudica, quacumque justa, quacumque sancta, quacumque amabilia, quacumque bona fama, si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc meditanda, hæc agenda.* Quid præmii si fiat? *Et Deus*, inquit, *pacis erit vobiscum.* Et *pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, custodiet corda vestra & intelligentias vestras in Christo Jesu.* Abstinen-

stinendum est igitur non solum a malis, verum etiam ab his quæ speciem habent mali: quemadmodum Thessalonicensibus scribens docet Apostolus. Sunt enim, quæ licet simplici fiant animo, careantque culpa, non tamen carent suspicione. Nutus lascivi, risus nequitiæ quiddam præ se ferentes, responsio petulantior, alacritas insolita, blanda epistolia, munuscula, clancularia confabulationes, etiam si casu aut simpliciter fiant: tamen quoniam speciem habent mali, studiose vitare decet. Medici judicant formidabiliorem esse febrem quæ sensim adrepit, ex levibus & occultis causis nascens, quam quæ ex evidentibus ac gravibus causis orta est: ita nonnumquam minus est medicabilis suspicio, quæ ex hujusmodi minutis collecta paulatim gliscit in majus. Frequens & avidus ad choreas & compotationes excursus, longinquæ peregrinationes absque marito, parum idoneæ sunt ad excludendam zelotypiam: præsertim si forma & ætas & periculo & obtrectationi sit idonea. Matrona quemadmodum nusquam est vel tutius vel honestius, quam domi, aut apud maritum: ita nusquam debet esse libentius. De latere sumta est, non oportet a latere discedere. Jam vere quidem vulgo dicitur, familiam non administrari ridendo. Res interdum postulat admonitionem, interdum expostulationem, nonnumquam & objurgationem: verum ab his oportet omnem morositatem & amarulentiam abesse. Quin potius necessaria objurgationis austeritas aliqua laude blanditieque lenienda est hunc in modum: Quum semper mihi placuerit hactenus tua in dicendo circumspectio, miror quomodo hoc verbum tibi hodie in convivio exciderit? Et: Erit hoc dignum reliquis tuis factis? Inter tot recte factorum tuorum decora, nolim conspici nævum istum. Si speculum tibi monstrare queat, quantopere te deceat modestia, numquam hanc deponeres. Hæc virtus quàm reluxit in matre tua muliere laudatissima? nolim eam in te desiderari. Hujusmodi monitis plus agitur, quam clamosis objurgationibus. Olim qui Junoni pronubæ rem divinam faciebant, non immolabant victimam cum felle, sed exsectum fel post aram abjiciebant. Eam legem qui statuit, ipsa re monuit contrahentes matrimonium, ut simul victuri deponerent omnem amarulentiam; quæ non medetur erratis, sed exasperat odia. Clemens ille Samaritanus vulneribus infudit vinum & oleum. Vinum temperatam habet acrimoniam, emordentem pus ac saniem, quod tamen ipsum lenissimi liquoris accessione mitigatur. Talem oportet esse objurgationem ejus, qui vitio mederi cupit, non hominem lædere.

Admonitio.

Nunc, quoniam videor absolvisse quod de *fide* pollicitus sum, redeamus ad *caritatem*, quam oportet esse summam inter uxorem ac maritum. Ab Apostolo tamen nominatim viro præcipitur dilectio, mulieri reverentia. Quoniam enim auctoritas ac potestas est penes virum, ne jus exeat in tyrannidem, adjungitur auctoritati summa caritas. Mulier autem quoniam inferioris est personæ & sexus imbecillioris, jubetur revereri virum, quo veluti cancellis coërceatur ab affectibus. Hæc plenissime docet beatus Paulus, scribens Ephesiis: *Viri*, inquit, *diligite uxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & semet ipsum tradidit pro illa, ut eam sanctificaret, mundans lavacro aqua in verbo, ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid hujusmodi, ut sit sancta & immaculata: ita viri diligere debent uxores suas. Suum corpus diligit, qui uxorem suam diligit. Nemo enim umquam carnem suam odit, sed nutrit ac fovet eam, sicut Christus Ecclesiam. Quoniam membra sumus corporis ejus de carne ipsius & ossibus ejus. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carnem unam. Mysterium hoc magnum est, ego autem dico in Christo & in Ecclesia. Verum tamen & vos singuli unusquisque suam uxorem ut se diligat, mulier autem ut timeat virum suum.* Quoniam non uno in loco beatus Paulus prædicat virum esse caput & gloriam mulieris, multisque nominibus præstantiorem, vel quod prior conditus sit vir, quodque mulier ex viro, non contra:

Cap. 5.

A vel quod mulier decepta dux fuerit prævaricationis, eoque mulierem vult esse subditam viro, quod hoc ipso in loco paulo superius repetivit. Cogitabit aliquis, si penes virum est omnis potestas, qui & ferocior est, & viribus superior, quid est uxor, nisi ancilla in servitutem data? Protinus igitur Apostolus caritatem adjunxit auctoritati. Ubi caritas est, ibi tyrannidi locus non est. Quum audis *viri*, auctoritatis vocabulum audis: quum audis *diligite*, servitutem exclusam intelligis. In hoc valet auctoritas viri diligentis, ut prosit uberius ei quam habet in sua potestate. Sic animus imperat corpori, ut non premat, sed ut servet. Et ne putares vulgarem amorem a maritis exigi, proponit caritatis exemplum. Quod exemplum? non Penelopes,

B non Alcestidis, non Portiæ, aut si quas alias eximia caritas erga conjuges fecit celebres, sed *sicut Christus*, inquit, *dilexit Ecclesiam*. Non potuit absolutius exemplum proponi. Christus Ecclesiæ sponsus est, Ecclesia Christi sponsa. Quicumque estis in Christo & in Ecclesia, sponsi ac sponsæ sequamini propositum archetypum, sequamini pro viribus, si minus licet adsequi. Quomodo Christus dilexit sponsam suam? *Semet ipsum tradidit pro illa.* Tradidit in hujus naturæ calamitates, in probra, in flagella, in crucem denique. Habes amoris magnitudinem. Debes eamdem caritatem uxori tuæ, ut pro vita, pudicitia, famave uxoris exponas corpus tuum vitæ discrimini. Itane satis est

C uxoris incolumitatem defendisse? Nequaquam. Qui vere diligit uxorem, hoc agit ut tota sit incolumis. Vix semiincolumis est, quum vivo corpore mortua est uxoris anima: mortua est autem, quæ mundum hunc diligit. *Ut eam*, inquit, *sanctificaret, mundans lavacro aqua in verbo.* Adamavit immundam, ut puram & incontaminatam redderet, abluit illam suo sanguine: virtus enim effusi sanguinis in elemento est posteaquam accessit verbum vivificum, hoc est, verbum fidei. Si tibi contigit uxor Ethnica, sive Judæa, noli illam abjicere, sed da operam, ut per virum fidelem sanctificetur mulier infidelis. Quod si baptizatam quidem habes, sed quæ non sapit Christum, spirans mundum, summo studio advigila, ut semper illius malis aliquid

D detrahas, virtutibus apponas, donec & ipse tibi pares sponsam ex animi tui sententia, gloriosam apud Deum, illibati nominis apud homines, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid hujusmodi, ut sit sancta & immaculata. Talem Ecclesiam in terris nondum habet Christus, sed quotidie lavat ac purificat eam, ut aliquando habeat omnis expertem nævi, quando jam nulla residebit ad peccandum proclivitas, nullus error, nullus lapsus. Tolerat Christus sponsam suam adhuc infirmitate carnis circumdatam. Tolera & tu vir conjugem tuam, infirmus infirmam. Si marcescit in uxore forma vigorque corporis, nihilo tibi sit jucundior, si mores nesciant rugam, & maculam. Hæc

E quidem uxori præstare non potes, sed per te præstabit Dominus, qui vult sæpenumero sua dona per hominem homini largiri, ut alter salute gaudeat, alter accessione præmii ditescat. Puta enim in hoc tibi junctam uxorem, ut tua cura servaretur. Et ne tergiverseris, causans nunc laboris tædium, nunc uxoris ingenium indocile: propius urget te sermo Apostolicus. Quid imaginaris duas personas, alteram conferentis, alteram accipientis beneficium? Unum est maritus & uxor, qui uxori bene facit, sibi bene facit: qui negligit eam, se ipsum negligit. Christus Ecclesiæ suæ caput est, Ecclesia corpus. Hinc enim fluit omnis in Ec-

F clesiam gratia. Caput & corpus nonne idem sunt? Christus clamat: *Saule, quid me persequeris?* Et in Euangelio sibi vult imputari, quidquid cuilibet minimorum membrorum collatum fuerit officii. Similiter & vir caput est mulieris, illa corpus. Quis autem umquam carnem suam odio habuit? Imo potius nutrit egentem, & fovet infirmam. Lenitatis & indulgentiæ nomen audis. Et adjicit, *sicut Christus Ecclesiam.*

Considera qua lenitate Deus tolerat infirma membra sua, nunc admonens rebus adversis, nunc invitans

rebus

A rebus prosperis, nunc aliis atque aliis modis alliciens: nec te pigebit ferre conjugis imbecillitatem donec proficiat, si cogitaris, quidquid in illam confers, id in te ipsum conferri. Quum Deus Evam obtulisset Adæ, agnovit eamdem substantiam: *hoc*, inquit, *os ex ossibus meis, & caro de carne mea, propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carnem unam.* Secundum Deum nulli plus debes pietatis quam patri & matri, & tamen superat connubialis caritas arctissimos pietatis affectus. Agnoscit Christus corpus suum, agnosce & tu, Marite, carnem tuam. Christus quodammodo reliquit Patrem descendens in terras, reliquit Synagogam matrem, & indivulsus adhæret Sponsæ suæ, multa lenitate & indulgentia

B nutriens ac fovens illam, non ut alienam, sed ut proprium corpus. Quomodo vir & uxor socientur in unum & corporum & animorum conjunctione, satis in aperto est. Cæterum, quomodo per fidem sibi Christus adglutinarit mysticum corpus Ecclesiæ, ut ipse quoque unum sit cum membris suis, multam habet caliginem, eoque Paulus vocat *magnum mysterium*, quod in præsentia quidem non aperit, sed inde sumit exemplum, ut conjugibus commendet summam concordiam. Proinde enim quasi dixisset: Nunc non explico quod hic reconditum est mysterium, attamen docuisse, virum & uxorem unum esse, quemadmo-

C dum Christus & ipsius sponsa Ecclesia unum sunt, satis est ad commendandam summam caritatem conjugis erga conjugem, ut singuli suas uxores non aliter diligant quam se ipsos. Item ad obedientiam uxoribus commendandam satis est, quod Ecclesia sponso Christo subjecta est, quem sic amat ut revereatur, cui flectit genua quotidie, cui fert acceptum quidquid habet bonorum: Ecclesiam autem subjectam esse sponso, salus est Ecclesiæ. Qui enim Christo subjecti non sunt, non sunt illius membra. Sic & uxor debet subesse viro tamquam capiti suo, a cujus consortio si se distraxerit, semet ipsam conjicit in multas calamitates & infamiam. Similiter ad Colossenses scribens, vult

D imperium viri caritate mitigari, ne potestas exeat in Cap. 3. amarulentiam. *Viri*, inquit, *diligite uxores vestras, & nolite esse amari ad illas.* Quid enim est quod non æquet, quod non condulcet caritas? Ea facit ut qui dominus est, frequenter agat ministrum. Quid enim Christo sublimius? Ut ministraret venit ad nos, non ut ipsi ministraretur. Ea facit, ut quod suapte natura triste est, fiat dulce. Auctoritas itaque præscribendi, monendi, castigandi, tradita est viris, sed addita est regula caritatis. Caritas autem benigna est, nec inflatur, nec agit perperam. Nunc quid uxoribus præscribat, audiamus: *Mulieres*, inquit, *viris suis subditæ sint sicut Domino, quoniam vir caput est mulieris, sicut &*

E *Christus caput est Ecclesiæ, ipse Salvator corporis.* Sed Ecclesia subjecta est Christo, ita & mulieres viris suis in omnibus. Prima lex a peccato: *Paries in dolore filios, & sub potestate viri eris, & ille dominabitur tui:* Quoniam uxor male præire cœperat viro, dux & illectrix ad mortem, jubetur sequi ducem ad vitæ reparationem. Æquo animo ferenda lex quam Deus præscripsit omnibus uxoribus. Nec simpliciter dixit, *subditæ sint*, sed adjecit, *sicut Domino.* Id quidam interpretantur, quorum est sanctus Hieronymus, hunc in modum: *Ut ancilla subdita est Domino, ita uxor subdita sit viro.* Quod si sensisset Apostolus, dixisset: *subditæ sint viris ut Dominis*, nunc dictum est, *ut Domino.* Proinde mi-

F hi videtur rectius ad Dominum Jesum referri, *sicut Domino*, quod uxor obsecundans marito, non tam homini se submittit, quam Domino, cujus vicem gerit Maritus, & cui Dominus vult uxorem esse subjectam. Sic præcessit: *Subjecti invicem in timore Christi.* Et aliquanto post: *Servi obedite Dominis carnalibus cum timore & tremore in simplicitate cordis vestri, sicut Christo.* Ac mox: *Servientes Domino & non hominibus.* Fortasse Maritus indignus est, cui se submittat uxor: at non indignus Dominus, qui præcepit ut subdita sit, non ob aliud nisi quia Maritus est. Fortassis ingratus est Maritus: At obsequii præmium recipiet ab eo cujus amore servivit indigno. Vir est caput mulieris, quod hujus origo sit a viro, sicut & Christus caput est Ecclesiæ. A Christo enim cepit originem Ecclesia, & ab eo fluit quidquid habet charismatum. Sed quale caput Christus est Sponsæ suæ, tale caput pro suo modulo deberet esse Maritus Uxori suæ. Corporis nostri caput principatum habet in omnia membra, quoniam in edito situm servat omnes sensus & animi vires, sed hunc principatum gerit bono corporis. Non enim sibi tantum audit, videt, olfacit, sapit, intelligit ac meminit caput, sed universo corpori. Eoque addit de Christo, *& ipse Salvator corporis.* Non debet esse molestus principatus, qui confert salutem, nec sibi displicere debet suo bono subjecta conjugi.

Si dixeris, Ecclesia merito subjecta est Christo: at Mariti mores aliquando vix ancillæ possunt ferre. Habet quidem Maritus exemplum, quod imitetur in Christo, a quo si degenerat, non tamen perit auctoritas, ne confundatur ordo, quemadmodum Paulus vult obediri præpositis, non solum commodis ac modestis, verum etiam iniquis ac difficilibus. Si tantum molestum est quod imperat Maritus, obtempera, non illius merita cogitans, sed Domini præceptum. Sin imperat, quod adversatur pietati seu bonis moribus, blande recusetur obsequium, & si urget, scito *magis obediendum Deo quam hominibus.* Etenim qui obsequitur impia jubenti, non obsequitur Deo in marito, sed Satanæ in membro ipsius. Et tamen Apostolus jubet esse subditas in omnibus. Magna est virorum auctoritas, etiamsi excludas ab hac universitate turpitudinem. *Sicut ego*, inquit Paulus, *per omnia omnibus placeo.* At is nec immolando simulacris, nec comessationibus accommodabat se moribus hominum. Operæ pretium autem fuerit considerare, quibus verbis Petrus Apostolorum princeps instituit simul & maritum & uxorem, ipse non imperitus conjugii. Et institutionem quidem auspicatur a muliere quemadmodum & Paulus: *Similiter*, inquit, *& mulieres subditæ sint viris suis, ut & si qui non credunt verbo, per mulierum conversationem sine verbo lucrifiant, considerantes in timore sanctam conversationem vestram.* 1 Petr. 3. Idem erat Pauli consilium, ne mulier ad Christum conversa discederet a viro, si modo ille pateretur diversæ religionis uxorem. *Quis scit enim mulier, an virum lucrifactura sit Christo.* Spem enim bonam de se præbet, qui non horret cum ea thalami consortium, quæ se cruce subinde signat, quæ ad Jesu nomen flectit genua, quæ sacrum illum panem adorat. Etenim ubi Maritus viderit Uxoris mores in melius commutatos, eamque factam magis quam antea pudicam, sobriam, tolerantem, morigeram, reverentem, nimirum, ex uxoris vita incipiet bene sentire de Christo. Non ferret Maritus Uxorem docentem, sed hujus vita sermo est efficacior. *Considerantes*, inquit, *in timore bonam conversationem vestram.* Non est superciliosa pietas Euangelica, magis reveretur impium Maritum honesta mulier, quam pium improba. *Reverentiam* enim Petrus *timorem* vocat. Observat necubi vel imprudens offendat. Quod uxor præstat Ethnico Marito, idem præstandum iis qui nihil habent Christianitatis præter Baptismum. Novi ipse tales aliquot viros, qui professi sunt se salutem animarum suarum debere conjugibus. Et rursus novi, quos uxores nullis obsequiis, nulla tolerantia, nullis lacrymis ab impura vita revocare potuerunt. Nunc Christianæ matronæ Petrus nobis depingit imaginem: *Quarum*, inquit, *non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus, sed qui absconditus est cordis homo in incorruptibilitate quieti & modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples.* Duobus vitiis potissimum obnoxius est sexus muliebris. Appetit placere cultu, is affectus nascitur ex inanis gloriæ siti. Deinde impatiens est injuriarum, avidusque vindictæ. Hoc malum proficiscitur ab imbecillitate rationis & ignorantia veræ celsitudinis. Nam vere excelsus est animus, qui lacessitus injuria negligit: commoveri, & ad ultionem currere, humilis est animi. Proinde mulier quoniam affectibus ducitur, rebus

bus externis metitur honestatem suam, & in his vinci non patitur. Dolent enim quædam mulierculæ, si vicinam conspexerint operosius cultam, aut sumtuosius vestitam quam ipsæ sint. Neque contentæ sunt naturali decore, corpus fucis pingunt, capillos medicamentis tingunt, crispant, & complicant: auribus gemmas, collo aurum gestant, vestes byssinas & holosericas trahunt, ne quid dicam interim de pellibus quarum pretium in immensum auxit mortalium ambitio. Hic est cultus externi hominis, qui quo splendidior est, hoc magis sordet homo interior. Is vero quo cultior est, hoc neglectior est cultus corporis. Posteaquam igitur maritus videt contra naturam immutatum uxoris ingenium, odisse cultum & mundum superbiæ, & hinc quidquid potest libenter in pauperes erogare, contentam ornamentis animi, quæ pretiosa sunt apud Deum, cui soli studet placuisse, deinde provocatam injuria viri, nihil remittere de caritate, nihil de alacritate obsequendi, sed in morum integritate perseverare, spiritu leni tranquilloque perferentem omnia, nimirum, intelligit Euangelium non esse nomen inane, cujus vi sic immutentur ingenia. Tandem æmulationis aculeis exstimulatur, cogitans sibi pudendum fore, si quod mulier præstat, ipse vir præstare non posset; ita sine verbo, ex domestico convictu sanctæ mulieris vir lucrifit Deo. Et fortasse reperias mulieres, quæ cultum corporis sustineant contemnere: at quæ, cum neminem lædat, omnibus benefaciat, possit inter contumelias & convitia tueri tranquillitatem modesti spiritus, vere spiritu agitur Christi. Et tales fœminæ permissu Dei nonnumquam incidunt in maritos temulentos, prodigos, pauperum expilatores, adulteros, aleatores, ut viros suos Deo lucrifaciant. Quo magis oportet probis ac modestis viris esse morigeras in omnibus. Ad id quo reddat alacriores, proponit exemplum nobilissimæ fœminæ: *Sic enim aliquando & sanctæ mulieres sperantes in Deo ornabant se, subjectæ propriis viris, sicut Sara obediebat Abrahæ: Dominum eum vocans, cujus estis filiæ benefacientes, & non pertimentes ullam perturbationem.* Quum jam ageretur de circumcisione, & Isaac promitteretur, auctum est nomen viro, qui pro *Abram* dictus est *Abraham*: mulieri contra diminutum, pro *Sarai* enim dicta est *Sara*. Quo magis viget in nobis ratio, hoc minus valet affectus, & amputatis malis cupiditatibus, bene convenit carni cum spiritu. Decet autem ut caro spiritus ductum sequatur, non contra. Cæterum, quod Sara maritum *dominum* appellarit, legimus Genesis capite XVIII. *Posteaquam*, inquit, *consenui, & Dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo?* Si coram appellasset eum *Dominum*, videri poterat hoc tributum auribus mariti: nunc hæc secum loquitur, existimans sermonem a nemine audiri. Ex quo perspicuum est, quod talem habuerit eum qualem appellat. Sed quæret aliquis, ubi proditum sit exemplum obedientiæ hujus mulieris erga maritum? Equidem arbitror Genesis capite XII. & rursus XX. Ingressurus enim Ægyptum, quum ob insignem uxoris formam suæ vitæ metueret Abraham, obtestatus est uxorem, ut dissimularet se esse conjugem, & fateretur esse sororem. Hic mulier pudica non obmurmuravit dicens: Mihi mea pudicitia non minus cara est, quam tibi tua vita: quære aliam rationem consulendi tuæ saluti, ne me prostituas impiis hominibus: Sed obtemperavit marito, malens suam pudicitiam periclitari, quam illius incolumitatem. Peregrinationem Abraham jussu Divino susceperat, hujus comes non gravata est esse Sara. Vir paruit Deo; caput enim viri Deus. Viro paret uxor; caput enim uxoris vir est. Tutum obsequium est, quoties qui dux est, ipse Dei Spiritu ducitur. Et ideo supremo Numine moderante suorum actiones, & Abrahæ exhibita est non mediocris humanitas, & Saræ mansit incolumis sua pudicitia. Excusatur Abraham, quod mulierem insigni forma per varias ac Barbaras nationes circumduceret. Obtemperavit in uxore, quemadmodum obtemperavit in filio. Sic pariter & effulsit fides Patriarchæ, & utrique tutum fuit cui metuebant, alteri pudicitia, alteri vita. Sed quis color excusabit maritos, qui conjuges suas ambitiose cultas & velut ad illaqueandos hominum oculos instructas, producunt in tumultuosa convivia, in mercatus, in publica balnea: quidam etiam Hierosolymam aut Compostellam proficisci patiuntur?

Multa cadunt inter calicem supremaque labra:

sed plura cadunt inter Hierosolymam & Hollandiam. Quemadmodum autem hic Sara morigerata est Abrahæ: ita dubitandum non est, quin illi in cæteris omnibus sit obsecuta cum omni reverentia. Judæi gloriabantur quod essent Abrahæ filii. Quorum arrogantiam refellit Dominus, negans eos esse filios Abrahæ, qui ab Abrahæ moribus degenerarent. Latius enim patebat Abrahæ cognatio, nimirum, ad omnes qui fidem illius æmularentur. Sic & Petrus vult omnes mulieres haberi pro filiabus Saræ, quæ benefactis Saram matrem referrent. Dictus est Abraham pater multarum gentium. Sic & Sara mater est omnium piarum matronarum. *Cujus*, inquit, *estis filiæ benefacientes.* In spiritualibus igitur non propinquitas sanguinis, sed imitatio morum parit cognationem. Sed quid hoc sibi vult, quod adjicit beatus Petrus: *Et non pertimentes ullam perturbationem?* Muliebre est expavescere. At quæ se semel sincera conscientia tradidit voluntati divinæ, Dei præsidio freta, nihil metuit: quemadmodum Sara intrepido pectore secuta est maritum, per efferas ac immanes nationes peregrinantem. Qui bene facit, non est quod metuat a malis, Deum habet protectorem, adversus quem nihil valet hominum aut Dæmonum ulla potestas.

Hactenus fœminis locutus est Petrus, nunc ad maritos vertit orationem: *Viri*, inquit, *similiter cohabitantes, secundum scientiam quasi infirmiori vasculo muliebri impertientes honorem, tamquam cohæredibus gratiæ vitæ, ut non impediantur orationes vestræ.* Quid hoc est, *similiter cohabitantes?* Hoc est, cum integritate, cum contemtu voluptatum & ambitionis, cum ornatu interioris hominis, cum mansuetudine & modestia tranquilli spiritus, cum caritate & reverentia, gubernantes uxores vestras, non ex imperio aut libidine, sed juxta scientiam, nihil præscribentes nisi quod expedit, nihil indulgentes quod perniciem aut corruptelam adferat bonis moribus. Etenim penes quem est auctoritas jubendi, penes eumdem debet esse scientia fugiendorum & expetendorum. Tyrannus imperat quod libet, aut quod ipsi commodum est: Maritus consulit id quod optimum est, etiam illi cui præscribit. Nec ideo despiciat uxorem, quod in jugo matrimonii personam gerit inferiorem, & corpore & animo imbecillior: imo tanto plus honoris illi deferatur, ut quod deest naturæ, penset Mariti caritas. Idem corpus est vir & uxor: sed quæ infirma sunt membra, his copiosiorem honorem addimus, quemadmodum docet Paulus. Quidquid autem honoris impenderis uxori, tibi ipsi impendis. *Honoris* autem verbum non tantum pertinet ad salutationis officia, aut accubitus honorem: verum ad subministrationem omnium quæ postulat usus conjugis. Si Deus tantum honoris habuit fœminis, ut in hæreditate vitæ cœlestis, quæ credentibus oblata est, eas æquet viris: qui convenit ut ab homine Marito fastidiantur? Si Deus impertit fœminis eumdem spiritum quem viris: cur Maritus sic gravatur providere necessitatibus uxoris, quasi non sit facultatum corporalium communio? Est gratia fallax & vana pulcritudo: sed est gratia vitæ, hoc est, Dei benignitas per Jesum filium, omnibus vitam æternam offerens, qui fiduciam in eo collocant. In re tanta cohæredem, & consortem uxorem qui potes negligere? Et adjicit: *Ut non interrumpantur orationes vestræ.* Vult igitur Apostolus assiduas esse preces, quas non patitur interrumpi. Interrumpit autem preces discordia. Oblatio Christianorum est precatio; quam Deus non acceptat, si quid habet uxor justæ querelæ adversus Maritum, aut contra: Et si uxor non meminit injuriæ, tamen Maritus reconciliari debet, priusquam offerat munus suum. Sunt autem preces Deo gratissimæ, quas con-

concordibus animis communiter fundunt Uxor & Maritus.

Quoniam de mulierum ornatu, deque precibus meminit Petrus, libet & Pauli super eadem re proferre
Cap. 2. doctrinam, ex Epistola ad Timotheum priore: *Volo*, inquit, *viros orare in omni loco, levantes puras manus sine ira & disceptatione. Similiter & mulieres in habitu ornato, cum verecundia & sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus, & auro, aut margaritis, vel veste pretiosa: sed quod decet mulieres promittentes pietatem per opera bona.* Uterque commendat assiduitatem orandi. Paulus in littore flexis genibus orat, orat Philippis & in carcere. Quivis locus sacer est oranti in spiritu. Samaritani adorabant in monte, Judæi Hierosolymæ. Christianus, quoniam scit Deum nusquam non esse præsentem, orat in quovis loco. Locus non reddit precationem puram aut impuram, sed animus: eoque dicit: *Levantes puras manus.* Qui factis impuris inquinati sunt, non habent puras manus. Sic apud Esaiam audiunt Judæi: *Manus vestra sanguine plena sunt.* Qui vivunt rapto, qui fraudant tenues mercede, qui spoliant inferiores, qui opprimunt innocentem calumnia, quoniam manus habent impuras, etiam si orarent in cubiculo in quo natus est Dominus, ingratum esset Deo sacrificium. Attollantur manus, sed puræ: sed magis attollatur cor purum. Qui læsit alium, manus habet impuras: qui læsus irascitur, nondum habet cor aptum precationi. Remitte proximo culpam de corde, & purum erit cor. *Absque ira*, inquit, *& disceptatione.* Ira meditatur vindictam. Disceptatio levior est ira: consultat enim an dignus sit cui ignoscatur, sic apud se loquens: Tantum officiorum in illum contuli, & hanc mihi rependit gratiam. Si hanc condonaro noxiam, mox repetet. Noli expendere delicti magnitudinem, & an dignus sit ille cui remittas. Tantum cogita: Proximus est, & Dominus jussit ut proximo delinquenti remittamus ex animo. Nimirum, hoc est quod scripsit Petrus, *ut non interrumpantur orationes vestra.* Inutilis est oratio, quam tales cogitationes interrumpunt. Pactum est inter nos & Deum: *Remitte, & tibi remittetur.* Impudens igitur est, qui contra pactum postulat sibi ignoscere Deum, quum ipse male cogitet proximo. Similiter vult & mulieres orare: nec addidit, *in quovis loco.* Non enim quivis locus decet pudorem fœminæ. In habitu ornato *cum verecundia & sobrietate ornantes se.* Habet hoc ille sexus, ut quum in publicum prodit, ornari gaudeat. Estne igitur sollicitus Paulus, ne uxores parum comptæ veniant in templum? Plane est, sed alium præscribit ornatum: *Ornantes*, inquit, *se verecundia & sobrietate:* & has virtutes ipse cultus præ se feret. Paulus scribens Corinthiis, præcipit ut uxores in Ecclesia velent caput suum, ac taceant. Quantum igitur absunt ab Apostolica regula, quæ non aliter cultæ prodeunt in templum, quam Heroinam quampiam acturæ in Tragœdia? adeo non velato capite, ut capilli gratius luceant per reticulum, & pectus pene pateat usque ad cingulum. Reliquus item cultus Theatricam quamdam habet ostentationem. Facies cerussa & purpurisso tincta: oculi stibio picti. Et cultui respondent lascivus incessus, & pedum, ut ait Propheta, lusus, oculi procaces, & vultus nunc huc nunc illuc deflexus. Illud non est ire ad orandum, sed ad spectaculum. O matrona, quam ista ornamenta, non decent tuam professionem! Dices: Quam mihi professionem narras? Non sum Benedictina, aut Franciscana. Imo professa es pietatem. Iste cultus decet mulieres quæ profitentur impietatem. Quæ mundi Satanæque pompas omnes abjurasti, cur eas circumfers & ostentas etiam in Templis? Cur tibi placet cultus similis, quum Religio sit dissimilis? Illa initiata est Veneri, tu Christo. In professione tam dissimili cur placet similis cultus? Et fortasse tu superas Ethnicam vestitus insolentia. Profiteris pietatem ore: ostende pietatem per opera bona. Reluceat pietas in vultu, in incessu, in oculis, in toto corpore cultuque. Audio vocem Christianæ, & video facta Ethnicæ. Pudor & castitas vera sunt ornamenta matro-

A næ. At hunc ornatum dehonestant intorti crines, aurum, margaritæ, byssus, & Serum vellera. Vertantur illa pudoris inquinamenta in subsidia pauperum: & abunde multum decoris apponent tibi bona opera, quibus decentissime vestitur mulier Christum professa.

Ad hunc igitur modum cultus pudicitiam ac sobrietatem præ se ferat, ut hoc ipso videatur ornatissima, quod ornata non sit. Cui si accesserit silentium, nihil defuturum est muliebribus ornamentis. *Mulier*, inquit, *in silentio discat cum omni subjectione.* Id explanatius dixit, scribens Corinthiis: *Si quid volent discere, domi viros suos interrogent.* Si in cœtu virorum mulieribus prohibetur, ne discendi gratia loquantur; quid cen-
B sendum erit de his, quæ in Templis ineptis fabulis garrire non desinunt? Et adjecit: *Cum omni subjectione.* Quemadmodum uxor ornatur ornamentorum contemtu: ita dum se per omnia submittit, redditur excelsior, dum semet erigit, tum vere fit abjecta & humilis.

Superest extrema hujus operis pars de liberis educandis, ad quam ipse sermo Paulinus nos deducit. Locum enim hunc ita concludit: *Salvabitur autem per filiorum generationem, si permanserint in fide, & in dilectione, & sanctificatione, cum sobrietate.* Operosa functio est recte educare liberos: sed ingens præmium: *Salvabitur*, inquit. Dum liberorum curat salutem, si-
C bi salutem acquirit. An putabas, uxor, te defunctam officio tuo, si cum dolore qualescumque liberos parias? Non promittitur salus, nisi perseverarint in fide & dilectione, & sanctificatione, cum sobrietate. Non eris tota mater, nisi hæc præstiteris in liberis. Dices: Ut mihi non est in manu formosos an deformes pariam liberos: ita non est in mea potestate præstare ne recedant a fide, caritate, sanctificatione, ac sobrietate. Cur ego pœnas dem alienæ nequitiæ? Non hoc sentit Apostolus, matrem daturam esse pœnas ob liberos impios, si modo functa est officio: sed summam educationis curam exigere voluit a matribus, quarum studio tantum tribuit, ut vix perire possint, qui diligen-
D ter educati fuerint ad pietatem: nec fere sint impii liberi, nisi parentum culpa. Trifariam autem hic peccatur a multis, in concipiendo, in gestando, & in educando.

Primum vulgata sententia obtinuit, ex bonis progigni bonos, ex malis malos: quemadmodum ex formosis formosi, ex deformibus deformes fere nascuntur. Quod autem raro videmus nothos esse bonos, non unam esse causam, arbitror. Primum enim ex impudicis mulieribus nati, fere referunt aliqua ex parte maternum ingenium, etiam si pater contingat probæ indolis. Certe uterque cum mala conscientia miscetur alteri. Atqui in illo arcano naturæ opificio plurimum
E interest, quæ sit corporum & animorum affectio. Proximum est, quod indulgentius educantur quam legitimi. Tertium, quod generis vitium non sinit illos animum ad res egregias attollere, eoque fere degenerant ad technas & fucos serviles. Sic enim Euripides sapientissime scripsit:

Δηλοῖ γὰρ ἄνδρα κἂν θρασύσπλαγχνός τις ᾖ,
Ὅταν ξυνειδῇ μητρὸς ἢ πατρὸς κακά.

Contra bonis parentibus procreatum esse, præclarus est thesaurus libertatis. Proinde quidam passim ex quavis muliere generantes prolem, indigni sunt qui amentur a liberis, ut quos afficiunt contumelia, priusquam in lucem prodeant. Excluduntur ab hæreditate,
F submoventur a dignitatibus, a sacris, a publicis functionibus: dicuntur probri causa spurii, & jubentur quærere patrem: vix habentur pro liberis. Quid multis? Vix datur ad virtutem eluctari. Tantum pœnarum luunt innoxii pro parentum incontinentia. Unum Themistoclem Græci, Jephtam Hebræi inter eximios viros referunt. Primum igitur officium erga liberos sit, ex uxore legitima eos suscipere. De uxore vero deligenda jam dictum est. Superest igitur, ut quoties vir & uxor gignendæ soboli dare volunt operam, nec vino, nec cibo, nec ira, nec odio sint perturbati: sed corpora sint sobria, animi tranquilli. Est enim occulta quædam

quædam contagio vitiorum animi in corpora, rursus corporum in animum. Sic ex morbo seniove corporis nascitur iracundia: & ex amore compertum est suboriri tabem corporis: quemadmodum & ex livore, ex ira calorem, ex metu frigus ac tremorem. Quas affectiones mutuas si videmus in corporibus sanis ac valentibus, quid fieri censendum est in liquidis illis rudimentis, unde natura fabricatur hominem? Itaque Diogenes quum forte conspiceret adolescentem vino delirantem, non ipsum incusavit, sed patrem: *Adolescens*, inquit, *ebrius te seminavit pater*.

Quod si non omnino præter rationem est, quod dicunt Physici, ex iis qui teneræ sunt ætatis, nasci prolem minus validam, quam ex provectioribus, quod semen in illis sit liquidius minusque concoctum: consequens est, ut idem efficiat temporaria corporis affectio. Quamquam autem Christiana Philosophia censet omnes animas esse pares, tamen magni refert in qualem corporis massam immergatur. Quod enim videmus quosdam natura propensos ad iram, aut vindictam, aut invidiam, plerumque constat a corporis habitu proficisci.

Quare si naturalium rerum curiosis credimus, non solum aliquoties parentum vitio fit, ut cæci, claudi, mutili, aut alioqui morbidi seu prodigiosi fœtus edantur: verum etiam ut bruti stupidique & ad insignia mala proclives. Ebrii gignunt dementes, commoti iracundos, crapula sepulti comitiali morbo obnoxios: scurriliter ineptientes, leves & nequam. Simile gignit simile. Proinde Christiani conjuges operam daturi gignendæ soboli, in eum corporis animique statum vos componite, ut & optare possitis vestri similes liberos, & sperare. Non descendam ad illa minuta, quæ tamen non piguit Aristotelem tradere, non nisi provecta firmaque ætate dandam operam soboli. Durat autem vigor corporis usque ad quintam annorum hebdomadem, hoc est, annum trigesimum sextum: vigor animi usque ad septimam hebdomadem, hoc est, circiter annum quadragesimum. Ab hoc tempore censet abstinendum a procreatione liberorum, quod nascantur, ut putat, & corporibus & animis imbecilliores. Deinde tempus hibernum judicat pro seminanda prole felicius quam æstivum: & inter ventos Boream judicat utilissimum, Austrum inutilissimum. Illud certe constat, gravato crudoque stomacho dare operam liberis intempestivum esse: a concoctione peracta commodius. Rideat hæc ceu frivola, apud quem nihil refert, validos an valetudinarios, ingeniosos, an stupidos gignas. Hæc cura communiter pertinet & ad maritos & ad uxores. Proxima peculiaris erit prægnantis. Dum enim fœtus adhuc fingitur in officina naturæ, dum augescit, ac formatur, omnem materni corporis & mentis affectionem, velut uda materia trahit ad sese: non aliter quam tenera plantula terræ in qua stat, naturam ad se trahit. Prima igitur gravidæ cura sit, ut sit pura tranquillaque conscientia. Siquidem ex hoc fonte nascitur vera voluptas animi. Deinde caveat ab ira, odio, invidia, cæterisque cupiditatibus, quæ ab animi morbo profectæ, corpus etiam inficiunt. Fugiat crapulam, vinolentiam, cachinnos, choreas, & quidquid æquabilem illam ac moderatam corporis temperaturam perturbat. Non exigitur a gravidis jejunium: sed tanto magis oportet sobrietatem esse perpetuam. Est & hæc educationis pars. Nondum natus est infans, & tamen jam nunc intra materni corporis latebras ad pietatem, qua licet, fingitur. Lædit inedia diutina, lædit & immodica cibi potusque copia. Peccatur & in genere. Offendunt supra modum frigida calidaque, & quæcumque subitam adfectionem adferunt corpori. Præsertim autem cavendum a subtilibus & acribus, quæque dejiciunt alvum aut cient urinam: Medici *diuretica* vocant, hæc enim præcipitant abortus. Quin & motus vitandus est vel immodicus vel incommodus. Neque vero pigebit mulierem in his observandis circumspectam esse, si cogitet duas animas in uno corpore periclitari. Exsecraris eas quæ venenis procurant abortus, aut fœtus recens editos interimunt. Merito quidem exsecraris: sed interim cogita, ab hoc crimine non ita procul abesse, quæ crapula, quæ tripudiis, reliquaque vitæ intemperantia causam dederunt abortus. A partu statim excipit lactandi cura. Atque hic quidem erat omni machinarum genere pugnandum adversus pravam consuetudinem, sed mirum quam vulgo receptam, qua matres infantulos suos conductitiis mulieribus tradunt nutriendos. Verum quoniam ea de re copiose disserit Phavorinus apud Aulum Gellium, nec prætermisit hoc Plutarchus in libellis de pueris instituendis, nosque quum alias, tum in colloquio cui titulus est, *Puerpera*, non pauca diximus, non hic onerabo lectorem, inde petiturum si volet. Tantum illud repetam, nihil tam præter naturam esse quam ut mulier quod genuit recuset alere. Nam expositionis genus esse, recens natum infantulum ablegare ad, nescio quas, mercenarias, nec omnino matris nomine dignas, quæ hæc facere sustinent. Deinde, vix aliud æque facere vel ad bonam corporis temperaturam, vel ad indolem puerorum, vel ad mutuam inter liberos & parentes pietatem, quam ut infantes maternis uberibus alantur.

Quod si morbus, aut aliud quid obstiterit, quo minus id possint, hoc certe summo studio curandum erit, ut infans committatur nutrici corpore salubri, sobriæ, integrisque moribus, ne tener fœtus malam valetudinem & ingenii corruptelam simul cum lacte imbibat. Qui didicerunt curare mulos aut equos, profitentur artem suam: at nulla est ars difficilior quam fingere hominem, & hanc artem oportet omnes parentes scire. Quod si fieret, non esset tanta in orbe bonorum paucitas. Est aliquid bene nasci: verum Educatio superat omnia: de qua merito dixeris, quod de pronunciatione dixit Demosthenes: Rogatus enim, quid esset in Rhetorica primum? respondit: *Pronunciatio*: quid secundum? *Pronunciatio*: quid tertium? *Pronunciatio*: videlicet, summam totius eloquentiæ tribuens Pronunciationi. Id aptius tribuetur Educationi, quæ naturam quamvis alioqui potentem vertit in contrarium. Et quum natura facile flectatur, usus per Educationem partus flecti non potest. In cæteris quidem Disciplinis tria potissimum adhibentur, ut eo pervenias quo destinasti, *natura*, *ratio*, & *usus* sive *exercitatio*. *Naturam* voco aptitudinem quamdam ad discendum quod traditur. *Ratio* præceptis judicat quid expetendum, quid fugiendum. *Usus* ducit in habitum id quod præscriptum est. Crassius dicam, quo magis intelligatur quod dico. Finge puerum novalem esse, præcepta vivendi semen, usum exercitationem in his quæ tradita sunt. A primo igitur conceptu usque ad annum septimum, tantum novalis præparatur ad sementem. Potest enim natura nostro vitio seu culpa melior aut deterior fieri. Neque vero hic mediocre studium est Agricolæ. Exsiccat limosa, rigat arentia, liberat opaca, æquat aspera, exsecat frutices, exstirpat radices, invehit lætamen, macerat glebas. Hæc eadem facit Mater in Infantulo, dum vitat omnia quæ valetudinem & indolem illius possint corrumpere. Proxima cura est Agricolæ, ut semen quam optimum jaciat in novalem. Hæc cura Matris incipit ab anno septimo, sed non absque Patre. Verum uterque labor fuerit inutilis, nisi accedens Exercitatio provehat adolescentem, ut jam & facile præstet virtutem, eo quod assuevit; & quoniam videt honesti tum fructum tum pulcritudinem, libens etiam sequatur, quod intelligit esse optimum. Quam vero præclaram messem metent Parentes ex liberis suis, posteaquam huc profecerint, tum vere fiet illud quod prædixit Solomon: *Filius sapiens lætificat patrem: filius vero stultus mœstitia est matri suæ.* (Prov. 10) Et si nihil metant ex filiis, nimirum, vita defunctis, prius quam ad maturam ætatem pervenissent, a Deo tamen metent vitam æternam. Redeamus igitur ad curationem naturæ puerilis. Ea fere sita est in cibo potuque, in somno & motu, in vestitu locoque, & in convictu. In alimonia bifariam peccatur, juxta qualitatem, & juxta quantitatem. Nonnulli parentes quasi per lusum rem serio noxiam agentes, ingerunt Infantibus suis vinum,

vinum, aromata, salsamenta. Quidam dum metuunt ne nimium graciles evadant, nolentibus etiam plurimum alimentorum infarciunt: quemadmodum solent, qui capos subito volunt obesos reddere. Ac priore quidem modo formantur Infantes ad violentiam, ad cupedias & Attica bellaria. Posteriore vero, si quid Aristoteli credimus, Puerorum ingenium redditur iners, stupidum, & hebes: quod idem facit somnus immodicus. Alantur igitur Infantes cibis lactariis, & aptis ætati: deinde sic temperato modo, ut nec copia sepeliatur ingenii vigor, nec inopia corpus reddatur flaccidum & imbecille. Quemadmodum autem somnus perpetuus ignaviam adfert tum corporibus tum ingeniis: ita motus debet esse moderatus, præsertim in grandioribus. Nam Infantibus natura addidit agilitatem quamdam, quo calore paulatim aucto grandescant ossa, ac motu confirmentur. Rursus circa vestitum bifariam peccatur. Quidam enim Puellos admodum teneros seminudos in summo hiemis rigore excludunt ab ædibus, ut adversus Boream & gelu durescant: haud multo mitiores illis Germaniæ populis, apud quos, ut ferunt Historiæ, Pater Infantem modo natum, clypeo impositum, exponit in Rhenum, qui si ferat aquæ rigorem, veluti natare meditans, sustollitur pro gnesio: sin minus, abjicitur pro notho. Etiam si Aristoteles mediocre frigus putat conducere Infantium valetudini: Et haud scio an magis etiam peccet nunc vulgus parentum, qui tenera Infantium corpuscula iisdem vestibus onerant, quibus se jactat adultorum ambitio. Et cranio adhuc palpitanti imponitur pileum duplex latis fimbriis, quod pondus ante annos nonaginta non tulisset homo sexagenarius. Additur thorax cum caligis a thorace religatis: thoraci inducitur interula, interulam premit summa vestis, multo panno lumbos & humeros tenellos onerans. Et hoc ornatu Pueri jubentur sibi placere. Idem crudelius etiam fit in Puellis. Caput oneratur vittis & caliendris, nonnumquam & pileis masculis. Additur epomis, indusio lineo inducitur subucula, nequaquam simplex. Subuculæ vestis præter omnem usum onerosa, primum a brachiis defluens in terram usque, tanta laxitate, ut ea pars quæ tantum onerat, satis sit justæ vesti: deinde a cingulo laciniosa, multisque rugis onerans ilia: & velut hoc parum sit, additur ingens cauda, quæ replicata in cingulum a tergo, gravius etiam onus addit tenero corpusculo. Tales sunt & caligæ, & calceoli gravibus soleis, & undique duplici corio, perinde quasi ad calceum certamen pararentur. Quid tandem his rebus fit? Læduntur onere mollia corpuscula: deinde constringuntur, ne membra libera dilatentur ad justam magnitudinem. In re nihili prodigitur pecunia. Denique tenera ætas paulatim imbibit stultam ambitionem vestium, quam grandiores difficile dediscunt. Si parentes capiuntur talibus delitiis, præstat in puppis aut simiis has ineptias exercere, quam in liberis. Neque vero non refert, in qualibus locis enutriantur Infantes. In situ putridis contrahunt malæ valetudinis causas, similiter in vehementer calidis. Quamquam apud Germanos fere non aliter aluntur in hypocaustorum fervore, quam pyraustæ, dicas nonnumquam assos igni. Obest & locus ventis obnoxius, aut etiam clamoribus ac tumultui. His læditur infantis cerebrum. Balnea & unctiones prosunt pueris si recte adhibeantur. Fortasse quod addam, multis non videbitur ad rem pertinere, quum in primis, mea quidem sententia, pertineat, curandum, ut, quantum licet, Infantes educentur inter bonæ temperaturæ benignæque indolis pueros. Transit enim arcano quodam contagio in collusorem, si quod est vitium vel animi vel corporis. Quod si recte monent etiam adultos Medici ut consuetudinem agant cum his, qui sunt felici corporis temperatura, moribusque placidis & comibus, quod ex commercio natura hominis reddatur melior aut deterior: quanto probabilius est hoc fieri in udis ac mollibus corpusculis, & ob hoc in quemvis habitum sequacibus. Cæterum, ita natura comparatum est, ut citius lædant mala, quam prosint bona: Item in vitiis

A oculorum, in hæsitantia linguæ. Ferunt in Aristotele subbalbum quiddam fuisse, in Platone subductionem scapularum, quorum utrumque discipuli illorum referebant. In plerisque morbis vulgo confessum est, quid possit contagium. Verum quid prosit aut lædat temperatura ejus quicum agis consuetudinem, quoniam sensim ac minutis accessionibus serpit utilitas, ut noxa, non æque sentitur ab omnibus. Non sentis adrepere malum, sed ex intervallo sentis adrepsisse. Sunt autem quidam Infantes plorabundi, morosi, irritabiles, & nescio quid malitiæ jam tum in ea ætate præ se ferentes, ab horum convictu, quantum potest, semove tuum Infantulum.

B Dixerit aliquis, parum esse Christianum tam anxie præcipere de cura valetudinis. Anxiam curam non approbo, diligentem exigo, non alio spectans, quam ut corpore bene composito animus sit ad institutionem habilior. Hic quæsitum est a priscis, ad quotum ætatis annum sit auspicanda institutio. Plerisque visum est usque ad septimum annum non esse vexandam eruditionis molestia teneram ætatem. Aristoteles a quinto anno putat auspicandam disciplinarum traditionem. Alii mox a tertio anno putant Infantem esse docilem. Ac mihi quidem omnes videntur recte sentire. Statim enim instillandum est aliquid tenellæ rudique testulæ, sed blande, tum cujus maxime capax est ætas illa: ita C nec vexabitur ætas tenera, nec aberit eruditionis fructus. Noscitare litteras tum Latinas tum Græcas, & harum elementa pingere, atque exprimere sonos per lusum discunt pueri. Quæ res diu moraretur adultum in discendis litteris. Sunt enim quædam ad disciplinas præludia: quæ reddunt nos magis habiles ad discendum. Id non solum fit in disciplinis, verum etiam in moribus. Veluti flectere genua ad nomen Jesu, aut ad occursum honorati viri, in templo complosis manibus adorare Eucharistiam, exosculari Crucifixi signum, adstare composite quum mensa consecratur aut aguntur gratiæ, aliqua rudimenta sunt ad Religionem. In his tamen annis oportet omnem acerbitatem abesse, quamquam D non oportet abesse reverentiam. Fallendus est aliquando puer ut discat credens se ludere. Deinde blanditiis, laudibus, promissis ac munusculis allectandus est potius, quam minis, plagis & clamoribus cogendus. Hic vehementer peccatur a nonnullis litteratoribus, qui morosa sævitia nihil aliud docent pueros, quam odisse litteras. Quin & matres aliquot novi, quæ quum sibi viderentur miræ artifices formandæ pueritiæ, bene natam indolem sævitia corrumpebant. Puer vix octo natus annos obstupuerat. Puella vix fari incipiens summo studio fingebatur ad mores aulicos. Quorum hoc erat caput, ut ad singula verba, quibus cum matre loquebatur, repeteret *Madame mamese:* & si quid negaret, pro *nani* responderet, *salve vôtre grace* E *Madame*. Ob hæc puella nondum quintum egressa annum, cædebatur usque ad syncopin. Id quum crebro fieret in die, restabat alia disciplina, ut puella cæsa nec lacrymas, nec singultum, nec ploratum emitteret, sed absorberet hæc omnia, quod si non faceret, mox rapiebatur ad carnificinam. Et erat alioqui puella bonæ indolis. Vidimus illam interdum pene præfocatam, dum matre minitante cogeretur absorbere singultus ac sistere lacrymas. Quod ne fieret, etiam legibus prisci vitandum judicarunt: quamquam Aristoteles a legibus dissentiens, putat eam spirituum cohibitionem ac repressionem facere ad robur infantilis F corpusculi. Sit hoc sane verum in moderata repressione. Hæc violentia naturæ jam tum relucebat in ipsis puellæ oculis, in quibus vidisses concretas lacrymas, & attonitum quiddam, quale solet in his qui spectro territi fuere. Mater ipsa non major erat viginti sex annis, sed vidua, adeo suæ fidens prudentiæ, ut nec fratres nec cognatos ullos admonentes audiret: nec cædebat nisi serio commota. Ego judicabam illam matrem digniorem verberibus quam filiam. Neque enim simpliciter ibi peccabat. Primum si quid serium magnique momenti docuisset, tamen ob ætatis teneritudinem oportebat abesse sævitiam & acerbitatem, nunc ob

ob aulicam ineptiam excruciabat infantem. Ita quidam parentes sæviunt in filios, si lævam manum porrexerint, ubi dextra fuerit porrigenda, dormitantes in his quæ magis ad rem pertinent. Quod si quid erit, cur expediat interdum uti virga in puerum, absit tamen amarulentia, sed dolori succedat aliquid quod puerilem animum consoletur. Jam sub annum septimum natura præbet indicia quædam indolis. Apparet enim alius iracundior, alius lenior, alius præfractior, alius benignior, alius tenacior, alius simplicior, alius fucatior & callidior. Hic igitur statim advigilandum, ut quod est virtutis provehatur, quod vitii corrigatur. Habes teneram ac quovis flexilem virgulam, habes ceram mollissimam, habes udam argillam, tu tantum age bonum plasten.

Institutio. Jam mihi de parando novali satis dixisse videor, quæ prima pars est *Institutionis*, eam *Naturam* vocare placuit, nunc de *semente* loquendum, quam appellavimus *rationem*. Plurimum autem refert, quid teneris animis infuderis. Nihil enim magis hæret in omnem vitam, quam quod illis annis imbibitur. Plurimis in ore est, paucis in animo dictum Horatii,

Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
Testa diu.

Ac fere videtur optimum cui primum assueveris. Aristoteles in Politicis refert de Theodoro quodam histrione, qui nulli volebat concedere, ut ante ipsum ageret, quod existimaret eam actionem semper magis probari quæ prior occupasset oculos. Est autem duplex Institutionis cura, altera quæ pertinet ad disciplinarum cognitionem, altera quæ pertinet ad pietatem ac bonos mores. Nihil vetat utrumque simul agi, nisi quod pietatis potior debet esse ratio. De disciplinis in superioribus nonnihil attigimus, & in aliis lucubrationibus non pauca nobis dicta sunt, præsertim in libello *de Institutione Puerorum*, item *in Principe Christiano*, tum *in Colloquiis Familiaribus*. Si quis quid præterea desiderabit ex libris Platonis de Republica ac de Legibus: ex Aristotelis de Republica libris, præsertim septimo & octavo petere licebit. Illi publicam Institutionem magis probant quam privatam. Nunc omnis Institutio publica rediit ad ludorum litterariorum Magistros, in quibus adsciscendis quum oporteret esse summam curam, huc allegantur fere sordidi abjectique homines, interdum & cerebri parum sani. Locus datur sordidus, & salarium datur exiguum, diceres illic porcos educari, non institui civium ingenuos liberos. Atqui hic periclitatur seminarium totius Reipublicæ. Sed pejus etiam agitur cum illis pueris, qui in antris tenebrionum quorumdam sane quam illiberaliter educantur. Nam hunc quæstum ad se trahunt Monasteria quædam, & genus hominum medium inter Monachos & profanos. Quidquid enim est malarum rerum, fere prætextu Religionis irrepsit in mundum. Verum hæc missa faciemus, ea potissimum persequentes quæ faciunt ad pietatis institutionem. Sint igitur prima Religionis semina, Deum esse super omnia metuendum & amandum, qui condidit, qui restituit ac gubernat universa, nusquam non præsens, nihil nesciens, nihil non videns: hunc per Filium suum Jesum sibi fidentibus, & ipsius præcepta servantibus detulisse vitam æternam, & utrumque per Spiritum Sanctum habitare in cordibus piorum: Deum autem, ut est remunerator omnium bonorum, ita & malorum omnium ultorem esse. Itaque nulli perire præmium recte factorum, etiamsi apud homines pro benefactis reddantur mala: neminem rursus, quantumvis occulte peccet, Dei vindictam posse effugere, nisi resipiscens semet illi reconciliet. Sic autem inseratur nomen Jesu mentibus puerorum, ut quam maxime fiat amabilis illorum affectibus. Deinde persuadeatur, & hoc, semper adesse pueris Angelos testes ac spectatores omnium quæ geruntur, aut etiam cogitantur, hos delectari pudicitia, modestia, sobrietate, caritate, concordia, diversis offendi. In quibus vero viderint has virtutes, iis multa bona referunt a Deo, quo magis proficiant. His proximum est, ut de sacris Scripturis quam reverentissime sentiant. In his enim Deum velut ex oraculo perpetuo loqui mortalibus. Hanc reverentiam magis imbibit puer, si viderit sacris Codicibus haberi honorem, si consuescat exosculari Codicem Euangelicum, si de divinis litteris numquam fiat sermo per jocum aut per contentionem, sed sobrie ac reverenter. Discat contemplari cœlorum ornatum, terræ divitem proventum, fontium scatebras, amnium lapsus, maria vasta, animantium innumeras species, & hæc omnia in hoc condita, ut serviant usibus hominum, tantum ut homo serviat suo conditori Deo. Discat & illa beneficia, quæ Deus peculiariter largitus est electis suis per Filium suum unicum, & quotidie largitur per Spiritum Sanctum. Postremo, quæ præmia maneant pios, & quæ supplicia impios. Admoneatur quid sit professus in Baptismo, ne desciscat ab Imperatore Jesu cui nomen dedit: ut vestem quam accepit candidam, servet immaculatam. Admoneatur autem, inter omnes Christianos esse cognationem arctissimam, qualis est inter ejusdem corporis membra, quo, videlicet, consuescat, omnem Christianum fraterna quadam caritate venerari, ob hoc ipsum, quod Christiani sunt, sciatque Christum & lædi in suis membris, & refocillari. Discat neminem esse miserum aut esse posse, qui manet in Christo, sive contingant adversa sive prospera, sive mors sive vita: in rebus tristibus agendas esse gratias Deo, qui nostræ salutis causa flagellat nos: in lætis non insolescendum, sed adorandam Dei benignitatem. Admoneatur qualiter se gerere debeat erga parentes, erga seniores, erga æquales, erga inferiores. Adsuescat non fastidire pauperes, comis erga pares, reverens erga seniores, pius erga parentes. In horum quemvis quidquid officii præstiterit, sciat se Deo fœnerari, cujus præceptis hæc faciens obtemperat. Exempla virtutum potissimum illi proponantur ex vita Christi, deinde ex aliis, potissimum iis, quorum sanctimonia sacrarum Litterarum testimonio commendata est. Admoneatur quam turpe sit invidere cuiquam aut irasci aut odisse: quam honesta res sit habere linguam parcam, sobriam ac circumspectam, non temere loquentem nisi res postulet, nec respondentem ad quidquam quod non intelligat: nihil autem turpius esse quam falsa loqui, vel obtrectare famæ alienæ, præsertim absentium. Hæc aliaque hujus generis si instillentur teneris puerorum animis, erumpent aliquando in morum egregiam frugem. Ubi jam ad annum pervenerint decimum quartum, scias optimam esse materiam, & omnium quæ digna sunt cognitu maxime capacem, quæ si negligatur, non continget altera similis. Hic igitur toto pectore incumbendum, ut & optimis opinionibus confirmetur & optimis disciplinis expoliatur. Plurimum autem contulerit ad hoc, ut talis evadat filius qualem volumus, si primum ipsi nos tales præbuerimus. Imitandi vis peculiariter inest pueris. Si nihil viderint in moribus parentum nisi pium, pudicum, sobrium ac modestum, vel usu referent quod assidue vident, quemadmodum balbo convivens discit & ipse balbutire. Monita vero non multum adjuvabunt, si puer viderit aliud in vita parentum quam præscripserant: nec sibi persuadere poterunt illos hoc serio monuisse, quod ipsi non præstant. Altera cura fuerit de Præceptore sive Pædagogo deligendo. Qua quidem in re mira parentum cessatio. Deligunt cui committant curandum equum, & filium cuivis committunt. Et matres nonnullæ diligentius curant catellam Melitæam, quam filium: & pluris conducitur equiso, aut curator accipitrum, quam Præceptor liberorum. Nec alia in re infelicius est Principum vulgus, quam quod statim non traduntur Præceptoribus sanctis & cordatis. Nec tantum in Præceptore spectanda est eruditio, sed multo magis morum integritas. Hic igitur oportet liberum ac serium esse judicium, nec accersendus ille qui semet ingerit, qui blandiens ambit, qui obtruditur ab amicis. Num ægrotus aut navigatione periclitans audias amicos ita loquentes: Hunc adhibe Medicum in meam gratiam: est enim mihi cognatus & amicus, aut, hunc admove clavo,

vehementer enim cupit: an potius responsurus es: Alibi serviam vestris affectibus, hic periclitor, mihi commendatissimus erit Medicus, quisquis sanandi peritissimus fuerit, Nauclerus adsciscetur quisquis erit gubernandæ navis peritissimus. Idem facere conveniet in deligendo cui filii tui primam ætatem formandam concredere destinas. Quod si contingit idoneus, ne tamen ita curam in illum transferas, ut ipse sollicitudinem omnem abjicias, Episcopum age, ex intervallo vide quid profecerit filius. Quamquam probus tibi contigit colonus, tamen subinde visis fundum, & si quid offendit, requiris officium. Si quid deest, expostulas cur hoc sit prætermissum quod non oportuit. Et si videris colonum non respondere tuæ spei, submoves cessatorem, & allegas alium magis idoneum. Id si facis in agello, non idem facies in eo quem omnium tuorum bonorum destinas hæredem? Itane vilior est filius quam agellus? Nihil non facis uti quam plurimum relinquas filio, nec curæ est ut filius is evadat qui norit uti relictis. Quod quidem nihilominus absurdum est, quam si illi compares quam pulcerrimas citharas, nec ullam interim curam adhibeas ut ille Musicam discat. Non mediocris artis est instituere primam ætatem, ac præcipuæ virtutis est instituere adolescentiam. Ex talibus enim potissimum pendet omnis vita mortalium, ex iis qui formant pueritiam, ex his qui concionibus docent populum, & ex Principibus. Diogenes, quum in auctione venderetur, rogatus a præcone, quo titulo deberet prædicari: *Dic*, inquit, *esse hominem qui sciat imperare liberis.* Audiit hoc præconium dives quidam qui teneros filios habebat domi, mercatus est Diogenem, eumque suis Præceptorem dedit. Qui vir malus est aut formandæ pueritiæ imperitus, etiamsi drachma conducitur, magno conducitur. Neque enim quisquis vir doctus ac bonus est, statim accommodus est erudiendæ pueritiæ. Multis deest lenitas, aliis laborum patientia. Cæterum qui compositus est ad tantam provinciam, satis magno conduci non potest. Quanti æstimas salutem filii tui, tanto præmio dignum existima bonum Præceptorem. Aristippus, quo vix alius fuit Philosophus in responsis dexterior, quum prædives quidam ageret de filio committendo, rogaretque Philosophum quantum mercedis posceret? poposcit mille drachmas. Quum dives admiratus postulationis impudentiam, exclamaret, *Hui ista summa servum emere licebit. At nunc*, inquit Aristippus, *duos tibi servos parabis, filium, & eum quem filio conduxeris.* Non improbanda videtur illorum sententia, qui domi Pædagogum alunt, donec tenerior est liberorum ætas. Sic enim & melius consultum est pueritiæ, & formatoris ingenium propius inspicere licet.

Quæri solet a nonnullis, utrum conducibilius sit, liberos ab uno privatim institui, an in frequentissimo puerorum numero educari, velut in Pædagogiis, quæ alibi *Collegia*, alibi *Bursæ* vocantur. Ad hæc est hominum genus medium inter Monachos & Laicos, de quibus antea diximus, qui ducentos nonnumquam adolescentes alunt in iisdem ædibus. Ut vero negari non potest, solitudinem esse pueris inutilem, & ex frequenti convictu multum esse commoditatis: ita fatendum est, in turba semper esse admixtos malos, quorum contagio plurimi corrumpuntur: deinde fieri non potest, ut cura in tam multos distracta, in singulos intenta sit. Postremo, tales eruditores non licet deligere, sed aliorum arbitrio dantur ac mutantur. In Collegiis autem illud est peculiare incommodum, indiligenter instituuntur in Grammatica, quod oportebat omnium diligentissime fieri. In causa sunt duo. Primum quod illico rapiuntur ad eas disciplinas, in quibus dantur tituli *Baccalariorum* & *Magistrorum*. Nam & ad honorem ac libertatem est ætas ea propensior, & ea res magis conducit ad quæstum Magistrorum. Quo minoris autem parent qui Grammaticam doceant, præficiunt puerum pueris aliquem, qui nudius tertius honore Magistri donatus est, vix annos natus sedecim. Atqui Grammaticam nemo recte docet, nisi qui versatus sit in omni genere Scriptorum ac Disciplinarum, qui stilum exercuerit. Itaque plerisque placet media quædam ratio, ut apud unum Præceptorem quinque sexve pueri instituantur. Ita nec sodalitas deerit ætati, cui convenit alacritas, neque non sufficiet singulis cura Præceptoris, & facile vitabitur corruptela quam adfert multitudo. Huic proximum est, ut qui in Collegio vivunt audiuntve, peculiares tamen habeant Institutores, qui privatim illos exerceant. Dixerit hic aliquis: Recte consulis divitibus, sed quid interim fiet tenuibus? Utinam liceret omnibus consulere! Certe moneri divites possunt, ut si quos viderint pueros e pauperibus quidem, sed generosa indole natos, eos suis impendiis curent educandos, aut suis liberis adjungant, ut sub eodem Pædagogo pari cura instituantur. Multa quidem sunt eleemosynarum genera, quibus opulenti commercantur regnum Dei, verum sciant hoc esse præcipuum Deoque gratissimum eleemosynæ genus. Quæcumque vitæ ratio deligetur, illud communiter omnibus pueris inserendum, ut articulate explanateque consuescant pronunciare, deinde ut expedite legant ac scribant. Ex libris plurimum est tum solatii tum utilitatis. At lectione delectari non potest, qui impromte legit. Expediet & eos quibus res ampla est, artem aliquam ex Mechanicis sed honestiorem discere, qualis est ars pingendi, Statuaria, Plastice, aut Architectonica. Etiamsi video genus hoc artium non probari Philosophis, nobis sordere non potest, qui Christum adoramus fabrum, fabri dictum filium. Dum hæc discunt, vitant otium, & si devolet fortuna, habent viaticum: sin minus verum est quod vulgo dicunt, *neminem arte gravari.*

Sunt qui puellarum absolutam educationem existimant, si usque ad nuptias sic inclusæ teneantur, ut nec adspiciant, nec adspiciantur a viris: quum interim vivant inter stultas & ineptas mulierculas, unde plus hauriunt corruptelæ, quam si cum viris agerent. Magnam, fateor, rem præstitit, qui virginis suæ pudicitiam servavit illibatam. Verum ea demum pudica est, quæ didicit quid sit pudicitia, quibusque modis servari possit. Sanctis opinionibus imbuendus est puellaris animus, ut quod facit, judicio faciat & ex animo. Vulgus ineptum existimant puellas institui litteris, at qui sapiunt, comperiunt nihil esse vel conducibilius ad bonam mentem, vel tutius ad pudoris custodiam. Verum hac in re pro suo quisque judicio faciet, quod vel conditio præsens, vel rerum suadebit necessitas. Certe vigilantiorem custodiam requirit ætas puellæ jam grandescentis quam pueri: utriusque vehementer est lubrica, sed puellæ plures tenduntur insidiæ, & animus est imbecillior, & si quis lapsus acciderit, fœdior est famæ buccina. Rosa lactea facili contactu aut afflatu marcorem contrahit. Postremo, pretiosissimus ille Virginitatis thesaurus est irrecuperabilis. Hic, uti dixi, prima cura erit, ut animus puellæ sanctissimis opinionibus imbuatur, discantque nosse primum quid sit honestum, deinde etiam amare. Proxima erit, ut ab omni contagio turpitudinis servetur immunis. Diu vitia nesciat, amet numquam. Tertia, ut ab otio tamquam a peste nocentissima bonorum morum arceatur. Ad innocentis ingenii corruptelam plurimum valet convictus impudicus. Hic in primis requiram patris ac matris officium, ne quid nequiter dicant, faciantve præsente filia, quantumvis puella. Ad discendam nequitiam, nescio quo pacto, præcoces sumus omnes. Et si nondum sentiant, quod audiunt videntque, tamen hæret animis malum semen, aliquando in noxiam herbam erupturum. Maxima debetur puero reverentia, sed major teneræ virgini. Proinde pater aut mater, si quid paras parum pudicum, ne tu virgunculæ contemseris annos. Ubi vitabunt liberi convictum improbum, si a parentibus discunt nequitiam? Apud nonnullas nationes hæc est aulica puellarum educatio; Mane fervet opera comptricum ac fucorum, hinc ad sacrum quo spectent ac vicissim spectentur, mox jentaculum, deinde fabulæ. Post hæc prandium. A prandio stationes, nugæ facetiæque. Sparsim procumbunt puellæ, in harum gremium se conjiciunt viri. Quæ nemi-

neminem repellit, maxime laudatur a civilitate. Deinde lusus inepti, nonnumquam parum pudici. Sic transigitur intervallum pomeridianum, donec redeat cœnandi tempus. A cœna rursus eadem civilitas, quæ fuit a prandio. Inter hæc exempla nutriuntur Principum pueri, teneræque puellæ. Nec multo sanctius educantur in agris. Filii filiæque nobilium totos dies agunt inter saturos & otiosos ministros, plerumque sordidos & moribus impuris. Alioqui quo pacto fallerent tempus? At quanto rectius tempus hoc fallerent texendis auleis? Aristoteles non vult liberos cum servorum grege misceri, ob mores ac fabulas illiberales. Et habebant veteres Andronitides in quibus viri versabantur, habebant Gynæconitides in quibus mulieres, habebant Parthenones in quibus virgines solebant versari. Vis autem audire, quam anxia custodia debetur pudicitiæ virginis, docet hoc nos sapiens ille Sirach: *Filii*, inquit, *tibi sunt, erudi illos, & curva illos a pueritia illorum. Filiæ tibi sunt, serva corpus illarum, & non ostendas hilarem faciem tuam ad illas.* Quod tandem præceptum audio? Qui fieri potest ut pater non amet filias, præsertim morigeras piasque, & si amat, quo modo potest illas tetrico vultu obtueri? Imo quoniam vere diligis filias tuas, ob hoc ipsum dissimulabis hilaritatem vultus erga illas. Quid periculi? Expedit eum sexum & ætatem perpetua reverentia contineri. Ab hac nonnihil remittit paterni vultus hilaritas. Si quid indecore fit a puellis, paterni vultus severitate castigandæ sunt: si nihil peccant, tamen ne peccent serius sit patris vultus, non amarulentus. Quid diceret Sirach, si conspiceret quosdam horum temporum patres, qui præsentibus filiabus jam pubescentibus aut etiam puberibus, vino hilares jactant suas pristinas nequitias, & totam juventutis scenam aperiunt? Imo thalami mysteria effutiunt? Et tales patres in peccato filiorum parant abdicationem: & si quid acciderit filiæ, cœlum terræ miscent. Quid sævis in liberos, impie pater? De te ipso potius pœnas sumito. Ad hæc illos instituisti. Miraris si faciunt adolescentes, quod abs te factum toties audiere gloriantem? Quo ore, inquit illa, objurgabis filium? Turpius est jactare turpiter facta, quam facere turpia. Sed turpissimum est id facere apud liberos. Et miraris si tui parum reverentes habes liberos, quum tu nullam erga illos habeas reverentiam? Aut ubi futura est tuta sobolis tuæ pudicitia, si apud te periclitatur, quem oportebat esse custodem incorruptissimum? Nonnulli sic adsueverunt verbis obscœnis, ut frequenter & imprudentibus excidant. Hujus rei vidimus exemplum memorabile Bruxellis in Æde, divæ Gudulæ sacra. Quum esset illic densissima hominum frequentia, ingressa est matrona quædam cum primis honesta, clarique nominis. Cum subito collapsa esset in pavimentum, ex invecta pedibus nive lubricum, territa magna voce exclamavit, nominans, quod pleræque faciunt ex adsuetudine, pudendum viri membrum. Ingens omnium risus obortus. Illa misere erubuit. Lapsus erat, sed quid opus est talibus adsuescere? Nonne eadem opera possint adsuescere, ut si quid subito fuerit objectum quod metuant, Jesum aut Mariam nominent? Similis est in quibusdam adsuetudo male precandi, si quid accidit molesti: aut dejerandi, si quid narrant. Eadem opera qua dicunt, *centum Diaboli*, dicere possent: *Deus sit mihi propitius.* Sunt qui non possint quatuor verba dicere, quin admisceant jusjurandum. Hæc a teneris imbibunt pueri. Vehementer inficiunt teneros animos amatoriæ fabellæ, quibus ætas ea facile capitur. Harum bona pars non vacat obscœnitate. Procul arceantur a virgine tales confabulatrices, quæ malis colloquiis corrumpunt mores bonos. Venenum est quod insibilant teneris auribus.

Jam apud quasdam Nationes etiam solenne est, quotannis edere novas cantiones, quas ediscunt puellæ. Quarum argumentum fere tale est: Delusus ab uxore maritus, aut puella frustra servata a parentibus, aut furtivus cum amatore concubitus. Atque hæc ita referuntur quasi bene gesta, adplauditurque felici nequitiæ. Pestilentibus argumentis additur tanta sermonis obscœnitas, per metaphoras & allegorias, ut ipsa turpitudo non possit loqui turpius. Et hic quæstus alit multos, præsertim apud Flandros. Si leges vigilarent, talium næniarum artifices deberent cæsi flagris sub carnifice, pro lascivis lugubres canere cantilenas. Et hi qui publice corrumpunt juventutem, ex scelere vivunt. Et inveniuntur parentes, qui putent esse civilitatis partem, filiam non ignorare talia carmina. Prisci judicarunt Musicam ad liberales disciplinas pertinere. Sed quoniam numerosi illi soni magnam vim habent ad afficiendos hominum animos, in tantum ut quidam hinc collegerint, ipsam animam esse harmoniam, aut certe habere harmoniam, nam simile simili delectari, studiose distinxerunt Musicæ genus, Doricum cæteris præferentes. Et hanc rem tanti momenti judicant, ut censeant oportere legibus caveri, ne recipiatur in civitatem Musica, quæ corrumpat animos civium. In nostra vero Musica, ut omittamus verborum & argumentorum obscœnitatem, quantum est levitatis, quantum etiam insaniæ? Erat olim actionis genus, qua sine verbis sola corporis gesticulatione, repræsentabant quidquid volebant. Itidem in hujusmodi cantilenis, etiam si verba sileantur, tamen ex ipsa musices ratione deprehendas argumenti spurcitiem. Adde hic tibias Corybanticas, ac tympanorum strepitus, in rabiem agentium. Ad hanc Musicam saltant virgines, huic adsuescunt, nec putamus ullum esse periculum moribus. Quid quod hoc musices genus a choreis & comessationibus inveximus in Templa? Et quod est absurdius, magno conducuntur, qui sacrorum majestatem ineptis garritibus contaminent. Non excludo Musicam a sacris, sed harmonias requiro sacris dignas. Nunc sonis nequissimis aptantur verba sacra, nihilo magis decore, quam si Thaidis ornatum addas Catoni. Interdum nec verba silentur impudica cantorum licentia. Hæc si leges negligunt, tamen oportebat advigilare Sacerdotes & Episcopos. *Qui adsueverit turpiloquio, non abhorrebit a turpibus factis*, inquit Aristoteles. Rogarit aliquis: Quid est turpiloquium? Nam sunt turpia factu, quæ tamen citra obscœnitatem referuntur, quod genus est furtum & homicidium. Sunt rursus quæ suapte natura turpitudinem non habent: attamen si nudis verbis proferas, habent obscœnitatem: velut habere rem cum uxore, exonerare ventrem, reddere lotium. Nulla est corporis pars inhonesta; Deus enim omnia creavit & bona & pulcra: & tamen quibusdam hoc reverentiæ debetur ut tegantur: nec solum hoc debetur, verum etiam ne nudis verbis nominentur, sed verecunda circumitione significentur. Vulva verecundum est vocabulum, æque atque matrix: & tamen apud imperitos infamatur. Naturam mulieris verecunde dixeris, pudendum illius membrum indicans. Item pudenda viri verecunde dixeris. Eadem reverentia servanda in nominandis horum membrorum actionibus, de quibus modo diximus. Primum igitur obscœnus est, qui nude nominat ea quæ verecundiæ causa tecte debent significari: Deinde qui turpiter facta, quamvis non obscœna dictu, sic narrant, ut laudent faveantque turpitudini. Veluti qui nominat adulterium, non est obscœnus: ceterum qui cum voluptate depingit, quibus artibus uxor deluso marito receperit adulterum, turpiloquus est. Si res posceret ut turpia facta narrentur, cum detestatione narrentur; quemadmodum & benefacta cum approbatione referenda sunt. Quamquam aliena malefacta numquam referenda sunt, nisi suadeat utilitas. Qui res honestas vituperando narrat, turpiloquus est. Sed plus quam turpiloquus est, qui castos sermones ad res obscœnas accommodat: qualis est *cento nuptialis* Ausonii, simpliciter indignus homine Christiano. Rursum, ut non est obscœnum dicere furtum, aut homicidium: ita sunt prodigiosæ quædam criminum, præcipue libidinum, species, quas non expedit audire pueros ac virgines, nisi compellat necessitas, atque id tum quoque multo cum pudore, multaque cum detestatione faciendum est. De hoc genere loquitur Paulus Ephes. v. *Quæ autem occulte fiunt ab ipsis*,

ipsis, turpe est & dicere. Interdum usus habet obscœnitatem, quæ nec in rebus est nec in verbis: itaque fit, ut eadem vox alio tempore locoque sit verecunda, alio non. Veluti *bini* apud Latinos verecunda vox est, apud Græcos obscœna. Ita *patrare* quondam fuit inverecunda vox, hodie caret obscœnitate. Et apud nostrates *amandi* vox, quæ olim pudoris gratia fuit adscita, quo congressum viri cum muliere significarent, nunc sic infamata est, ut ne in pudico quidem sensu possis uti verecunde, adeo ut obscœnitas offendat aures, si quis dicatur *amare matrem.* Ostendi species omnes turpiloquii quo facilius vitetur omnis obscœnitas.

De Picturarum obscœnitate jam antea nonnihil attigimus. Aristoteles adeo putat Picturas Statuasve lascivas ad morum corruptelam facere, ut hoc velit per Magistratus publicis legibus caveri, ne quid imaginum sit in civitate, quod admoneat turpitudinis. Lingua loquitur auribus, Pictura loquitur oculis, multoque loquacior est pictura quam oratio, & frequenter altius descendit in pectus hominis. Et pœnam atrocem præscribit Aristoteles, si quis quid turpiter dixit. Quam inquies? Si liber fuerit, nec adhuc ad honorem comessatorum admissus, ab honore repellatur: sin grandior, quoniam servile facinus admisit, servili ignominia afficiatur, hoc est, cædatur loris. Servile crimen est linguæ petulantia, quod ab ingenuis oportet procul abesse, sed multo longius ab iis quos Christus suo sanguine redemit a servitute peccatorum in libertatem filiorum Dei. Hæc erat Ethnici Philosophi sententia: & non pudet Christianos, homines spurcissimæ petulantiæ pro festivis ac lepidis amplecti? Quid memorem quanta sit in Signis ac Picturis licentia? Pingitur, & oculis repræsentatur, quod vel nominare sit turpissimum. Hæc argumenta prostant publicitus in tabernis ac foro, & volentium nolentium oculis ingeruntur, quibus incendi jam frigidus ævo Laomedontiades & Nestoris hernia possit. O Legum ac Magistratuum oscitantiam! Philosophus undiquaque profligat Imaginum obscœnitatem, nisi si qui Dii sunt, quibus leges attribuunt turpitudinem. Sentit, opinor, de Venere & Cupidinibus nudis, de custode hortorum, de Satyris & Phallis Bacchi: in quorum festis solenniter turpia quædam agitabantur. O novam Philosophi religionem! In Diis permittit turpitudinem, ubi maxime conveniebat abesse turpitudinem. Decet enim, Numina a puris pure, a castis caste coli. Tantumdem & Seneca tribuit receptis legibus, ut populus ineptis ritibus colat Deos: non quod pium sit, sed quod præcipiat lex. Quamquam Aristoteles ab hujusmodi sacris vult arceri teneram ætatem. Agamus gratias Deo, quod nostra Religio nihil habet non castum & pudicum. At tanto gravius peccant, qui rebus natura castis invehunt impudicitiam. Primum, quid est necesse quasvis fabulas in Templis depingere? juvenem ac puellam eodem in lecto cubantem? David contemplantem e fenestra Bethsabeam, & ad stuprum evocantem: aut amplectentem ad se delatam Sunamitin. Herodiadis filiam saltantem? Argumenta sumta sunt e Divinis Libris: sed in exprimendis fœminis quantum admiscent artifices nequitiæ? Hæc in altaribus ubi peragitur Eucharistia, quæ ne in ædes quidem pudicas sunt recipienda. Procul igitur absint ab ædibus tuis lascivi juvenes, otiosi, saturique, nonnumquam & ebrii famuli, garrulæ mulierculæ, saltatriculæ, & Atellanarum histriones, mimi, ludiæ, turpiloquæ picturæ, breviter, quidquid per oculos, per aures, aut quocumque pacto teneræ pubis animos possit inficere. Quæ tantum abest ut sint aliunde in ædes accersenda, ut etiam si quis forte talis irrepserit in familiam, protinus sit exigendus cum pessima gratia. Obsecro, quænam est ista Christianarum legum patientia? Quidam hoc quæstu nunc vivunt, nanciscuntur alicunde puellam elegante forma: eam adhuc teneram flectunt ad saltus & lascivas gesticulationes: ingerunt sese conviviis Magnatum, atque etiam Episcoporum. Ubi jam grandior est facta, prostituunt. Itaque unius miseræ virgunculæ pernicies alit tres valentes juvenes cum muliere quæ se prædicat esse matrem. Et talibus ganeonibus datur unus aut alter aureus pro re bene gesta. Si qua cura morum esset Magistratibus, hic deberet adesse: Rogaret illos errones, unde puellam sint nacti: comperirent forte plagio sublatam ex ædibus boni viri: Deinde, quum valeant corpore, cur hoc turpe genus otii sibi delegerint. Ut commodissime respondeant, saltem hoc honoris promerentur, ut publice cæsi virgis pellantur e civitate. Suppetit quidem hoc loco copiosissima jurgandi materia: sed rixæ modus esto, quo tandem finiamus quod instituimus. Otium vero quum nulli non sit pestilens, tamen ætati lubricæ longe pestilentissimum est. Semper igitur providendum est, ut aliquo negotio teneantur, vel lusu, si videtur, modo liberali. Periculosius est otium, si accesserit luxus & solitudo. Nec omnino vanum est, quod habet Mimus celebris: *Mulier, quum sola cogitat, male cogitat.* Nam paucæ sunt fœminæ, quæ ad masculum illud animi robur profecerunt, ut res egregias secum possint animo versare, nec umquam minus solæ sint, quam quum solæ sunt. Certe pueris ac puellis inutilis est solitudo. Metuit adolescenti Philosophus, quem quum videret solum inambulantem & cogitabundum, rogavit quid ageret? *Mecum*, inquit ille, *loquor.* Tum Philosophus, *Vide, ne cum improbo homine loquaris.* Cæterum puella, quæ vel precibus vel lectioni intenta est, nec otiosa est, nec sola. Si precatur, cum Deo loquitur. Si legit sacros Libros, audit Deum sibi loquentem. Sed præceptionum nullus est finis, de quibus multa tradidere veteres, multa recentiores. Ad compendium res conferetur, si parentes norint quid debeant præcipere, liberique parentibus obtemperent. Ætas enim illa nondum patitur, ut in primum ordinem referri possint, in quo sunt qui & per se sapiunt, & obtemperant recta consulenti. Huic contrarium genus prorsum est inutile, videlicet, eorum qui nec domi habent consilium, nec alienis consilii duci possunt. Satis est si fuerint in medio genere, nimirum eorum, qui per se quidem nondum perspiciunt quid sit optimum factu, tamen libenter obtemperant bene monentibus. Proinde Paulus Apostolus nihil aliud præscribit filiis, quam obedientiam: *Filii*, inquit, *obedite parentibus per omnia: hoc enim placitum est Domino.* Quod dixit per omnia, non complectitur impia jussa: sed per hyperbolen indicat summam obedientiam. Sunt aliquoties morosi parentes, qui præcipiunt quæ nihil ad rem pertinent: cædunt ubi nihil admissum est. In his obedient per omnia filii, donec ventum fuerit ad impietatem. Ibi pietas debita parentibus cedere debet meliori pietati quæ debetur Deo. Responsantibus & parentem iniquitatem allegantibus, compendio respondet Apostolus: *Hoc enim placitum est Domino.* Sit hoc unum satis adversus omnes responsationes: *Sic placitum est Domino.* Par est obediendi ratio servis ac liberis. Optimum fuerit si utrique suo fungantur officio: sin qui præditus est auctoritate vergit ad tyrannidem, præstat ut inferiores obsecundent majoribus. Nihil enim seditione perniciosius. Fortasse non meretur pater temulentus ac stupidus obsequium filii, sed ita *placitum est Domino.* Domino præstas istud obsequii, & ille reponet obedientiæ præmium. Idem præcipit scribens Ephesiis: *Filii, obedite parentibus vestris in Domino: hoc enim justum est. Honora patrem tuum & matrem tuam, quod est mandatum primum in repromissione: ut bene sit tibi, ut sis longævus super terram.*

Cur obedientiæ præcepto subjecit *in Domino? In Domino*, id est, *amore Domini*, qui referet gratiam, & in his quæ non adversantur pietati, quam docuit Dominus. Prima tabula continet ea quæ pertinent ad Deum: secunda, quæ ad homines. Quoniam autem secundum Deum primus honos debetur parentibus, unde sumsimus vitæ primordia, jure primum appellat præceptum, quod in suo genere cæteris antefertur. Adjecit autem, *in promissione.* Siquidem huic uni præcepto adjectum est præmium etiam temporale, quo forent ad parendum alacriores: quandoquidem ætas il-

la

A la non perinde movetur spiritualibus. Sic enim legis Exodi vegesimo: *Ut sis longævus super terram, quam Deus Dominus tuus dabit tibi.* Non semper longævi sunt super terram, qui morigeri fuerunt parentibus, propterea quod interdum felicius est celerius hinc emigrare. Certe non fallet immortalitas promissa in terra viventium. Longum enim dici non potest, quod aliquando finem habiturum est. Movere poterit aliquem, quid secutus Ambrosius, hæc verba promissionis: *Ut bene sit tibi, & sis longævus super terram,* referat non ad filios, sed ad parentes. Verba ipsius sic habent: *Promissio hac in Exodo continetur, ut honorifici sint parentes, & bene essent, & provectioris fierent ætatis.* Illud sentit,
B opinor: Qualem te præbueris erga parentes, tales erunt in te filii tui. Sunt enim filii, qui suis moribus excruciant animos parentum suorum: interdum & ante diem cogunt e vita decedere: quod sane parricidii genus est. Rursus filii morigeri floridam ac longævam reddunt parentum senectam. Nulla enim in re suavius acquiescit progenitorum senectus, quam in liberis bene moratis. Sic enim ait beatus ille senior, plurimorum filiorum pater: *Abundantius gaudium non habeo, quam ut videam filios meos in veritate ambulare.* Quod igitur officii præstiteris parentibus tuis, a liberis tuis vicissim exspecta. Summam quidem auctoritatem tribuit parentibus: sed hanc refrenat Apostolus, jubens ut au-
C ctoritas careat sævitia: *Et vos,* inquit, *patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros: sed educate illos in disciplina & correptione Domini.* Quidam sic reprehendunt vitia, quasi nolint homines correctos, sed exanimatos, & pejores etiam quam sunt. Atqui paterna correptio sic admoveri debet, quemadmodum Medicus ægroto pharmacum adhibet. Porrigit catapotia subamara, sed interim consolatur spe sanitatis. Quod Latinus vertit *educate*, Græce dixit Paulus ἐκτρέφετε. Sunt enim patres, qui nihil indulgentes ætati, volunt illico filios suos nasci senes. At fovenda est imbecillis ætas, ut paulatim subolescat: hoc enim sonat ἐκτρέφειν. *In disciplina*, ἐν παιδείᾳ, quæ proprie est institutio
D pueritiæ. Παιδεύειν enim Græce a puero deductum est, quod ætas illa sit ad eruditionem compositissima. Unde & indocti dicuntur ἀπαίδευτοι, quod fere quibus ætas puerilis per otium ac lusum effluxit, non perveniant ad veram eruditionem. Παιδεύειν non tam est *docere*, quod Græci dicunt διδάσκειν, quam *cum castigatione docere*: ne, dum proficiunt in litteris, degenerent in moribus. Cæterum, quod addit νουθεσίᾳ, hoc est, *admonitione* sive *correptione Domini*, sciscitabitur aliquis: Quæ tandem est *Domini correptio*? Paulus Hebræis scribens expedit: *Quem diligit Dominus corripit, flagellat autem omnem filium quem recipit.* Talis sit ergo patris correptio, caritate temperata, & ex caritate pro-
E fecta. Apparet hic Paulum de filiis natu grandioribus loqui. Unde id potest conjici? Primum quod totam auctoritatem hic defert patribus, matrum non meminit: Deinde quod omnem parentum castigationem circumscribit correptionis cancellis: de cædendo nulla mentio, quum Solomon dicat: *Qui parcit virga, odit filium suum: qui autem diligit illum, instanter erudit.*

Est igitur ætas, cui virgæ sunt utiles: est, cui pro virgis sufficit objurgatio. *Phryx*, ut ajunt, *plagis emendatur.* At ingenuus, quem nec metus Dei, nec parentum reverentia, nec pudor, nec conscientia movet, ne verberibus quidem fiet melior. Illud autem caven-
F dum patribus, ne commoti vel cædant vel objurgent. Mulier autem, quoniam impotentius commovetur, temperabit a verberibus, præsertim sexus masculini: marito potius hoc negotium deleget. Similiter & Colossensibus scribens Apostolus, patrum auctoritatem mitigat: *Patres,* inquit, *nolite ad iracundiam provocare filios vestros, ne pusillo animo fiant.* Quod Latinus vertit, *ne pusillo fiant animo*, significantius dixit Paulus, μὴ ἀθυμῶσι, id est, *ne despondeant animum*, sive *ne dejiciant animum.* Sunt enim patres quidam in objurgando supra modum sævi, nec ullum faciunt obtundendi finem, donec victus hujusmodi convitiis adolescens clam aliquo subducat sese, vel in militiam, vel in Monasterium, vel in aliud aliquod præcipitium, suo malo parentis sævitiam ulciscens. Patris imperium cum persuasione conjunctum esse debet. Adolescentes autem plerumque delinquunt, vel inscitia vel incogitantia. Inscitiæ medetur παιδεία, incogitantiæ νουθεσία, cui repugnat ἀθυμία. Eruditio rationibus & exemplis propositis, demonstrat quid expetendum, quid fugiendum: causasque reddit, quare sic expediat ei qui formatur. Νουθεσία vox inde dicta est, quod revocat in animum, quod per incogitantiam exciderat, ac mentem quæ jam elapsa fuerat, reponit. Nihil proficiebat Demea vociferans: *O cælum, ô terra, ô maria Neptuni!* Quanto dexterius lenis ille pater, ubi ruborem & lacrymas excussisset adolescenti, adhibet paternam objurgationem: *In qua civitate tandem te arbitrare vivere? virginem vitiasti, quam tibi jus non erat tangere. Nolim cæterarum rerum te socordem eodem modo.* 1 Reg. 2. Hac lenitate traxit adolescentis animum ad quodvis obsequium. Est tamen vitiosa quædam lenitas ac facilitas prava, cujus exemplum habes Heli Sacerdotem, virum pium, sed qui filios haberet insigniter impios, quos nihil movebat senilis admonitio: *Quia Dominus,* inquit, *decreverat occidere illos.* In humanis erratis dandum est aliquid humanæ fragilitati, cæterum ubi profecit eo malitia, ut nec a Divis, nec ab hominibus abstineant injuriam, qui peccat si corrigi non potest, tollendus e medio est, ne plus noceat. Brutum, qui filios securi percussit, quod Tarquinii dominationem expulsam reducerent, mirantur plerique, laudant pauci. In pueris pluribus de causis major celeriorque docilitas est. Primum, quod vacuum habent pectus, veluti tabula complanata, in qua possis quod velis exarare. Deinde, quoniam mirantur omnia, tenacissime retinent quod impressum est. Postremo, adest etiam infantibus imitandi dexteritas, prima ingenii significatio. Occupanda est igitur ætas tenerior, priusquam amoribus aliisque cupiditatibus inficiatur, & utendum illius dotibus, quas in hoc addidit Deus, quo facilius ad virtutem fingeretur. Quoniam autem semper tenent, quod primum fuerit infusum, instillanda sunt optima. De præcipuis igitur virtutibus colligendæ sunt paucæ, sed exquisitæ sententiæ. Eas potissimum e sacris Voluminibus oportet decerpere, quamquam & in Ethnicorum libris permulta sunt, homine Christiano non indigna. Rursus quoniam facile quod vident, imitantur, providendum est ne quid videant quod imitari turpe sit.

Ubi jam ventum erit ad illud non Pythagoræ bivium, nam ab ipsa statim infantia via virtutis amplectenda est, sed ad compitum, in quo de deligendo vitæ genere deliberatur, cavendum est ne parentes filios filiasve suas ad aliquod vitæ genus, ad quod propensi non sunt, compellant: præsertim si tale sit, ut semel ingresso non sit reditus, quale est initiatorum sacris ac Monachorum. Hic varie peccatur a parentibus. Quidam onerati numerosa sobole, destinant aliquot Sacerdotum & Monachorum instituto, quoque facilius illaqueent eos, curant ut adhuc impuberes initientur sacris, aut in Monasterium abdantur. Hypodiaconus resilire non potest: vinctus ille est, & sæpe non cogitat se esse vinctum, qui tenetur. Quod si metuunt ne ætas adferens judicium, mutet illorum sententiam, procurant a Romano Pontifice Bullam, ut liceat ante tempus initiari Sacerdotio. Hi sic cogitant: Si facultates dividantur inter tam multos, peribit decus nostræ familiæ: nunc filius fortassis fiet Præpositus aut Abbas, tum nos cum illo bibemus, nobis non erit gravis. Alii non tam utilitatem sequuntur, quam tutum. Considerantes enim effrenem vitam adolescentis, metuunt ne turpiter occidatur, aut nequando pœnas det legibus. Ab hoc metu liberant illos rasura & cuculla. Alii Religionis titulum prætexunt: Volo, inquiunt, ex liberis meis aliquot esse dicatos Deo, ut sint qui orent pro me vita defuncto. Itane cæteri dedicati sunt Diabolo, aut soli Sacerdotes ac Monachi possunt orare? Tolerabilius hoc quoque, si persuaderent, nunc

cogunt, negant se æquo animo morituros nisi impetrent quod imperant. Illud consultius, ut si viderint filium aut filiam propensum ad simile Institutum, non statim parentes applaudant, sed explorent unde conceperint eum affectum, ex sese, an ex instinctu alieno. Si senserint esse Pharisæos, qui sui commodi gratia venantur proselytum, edicant illis ut abstineant ab alienis liberis. Sin ex sese conceperunt eum affectum, primum observent an reliqua illorum vita voto respondeat. Si compererint mores undique luxu, voluptatibusque corruptos, sciant eum affectum ex Deo non proficisci. Hic quidam connivent etiam ad filiorum nequitiam, dicentes: Expleat se semel, quo postea magis oderit voluptates. O stultas voces! fit homo pessimus ut subito fiat optimus. Quod si vita respondet proposito, ne tamen illico mos geratur illorum animo, sed, quemadmodum ad certamen Olympicum juvenili calore properantibus ponuntur ob oculos, quam multa sint tum facienda, tum ferenda, qui velint vincere: ita conveniet his occinere difficultates & incommoda ejus vitæ, ac veri Sacerdotis verique Monachi proponenda imago. Deinde corporis & animi habitus A conferendus est cum eo vitæ genere quod ambiunt. Quod si filius ad singula sobrie saneque responderit, diuque in eo perstiterit affectu, bona spes est illum bono duci spiritu, nec parentes perpetuo debent reluctari, ne forte pugnent cum Deo. Nunc complures sunt, tum viri tum fœminæ, qui simul atque per ætatem intellexerint se parentum artibus ac violentia detrusos in vitæ genus, ad quod non erant natura compositi, Diris devovent illos, tantum abest ut pro eis orent. Sic educandi sunt liberi, ut sive flectant animum ad sacros Ordines, sive ad statum conjugalem, puri ad pura veniant. Si juvenis non amore religionis, sed ut licentius scortetur, abhorret a matrimonio, persuasione B inducendus est, ut consulat animæ: sin vel natura, vel certo judicio abhorret, non est repugnandum. Idem sentiendum de genere studiorum, deque cæteris vitæ institutis, quæ sunt innumerabilia. Felicius enim fere succedit, ad quod natura compositus es. Video circulum hujus disputationis ad caput esse revolutum. Ab ea cœpimus ætate, quæ paratur fingiturque matrimonio, & eodem deduxit nos disputationis periodus. Hactenus igitur hujus voluminis modus esto.

F I N I S.

VIDUA CHRISTIANA,

PER

DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM,

AD

INCLYTAM QUONDAM PANNONIÆ BOHEMIÆQUE REGINAM

M A R I A M,

CAROLI CÆSARIS,

ET

FERDINANDI REGIS

S O R O R E M.

NTER innumeras calamitatum species, Maria, singulare Principum fœminarum decus, quibus undique cingitur vallaturque vita mortalium, haud aliud esse malum vel gravius, vel perniciosius semper judicavi, quam bellum, hoc etiam nomine detestabilius, quod fere homini ab homine nascitur. Nam E terræ motus, exundationes maris ac fluminum, fulgura, pestilentiæ, cæterique casus hujusmodi, quamlibet horrendi, calamitosos reddere possunt, impios facere non possunt. Deinde ut fatis imputari possunt, ita habent commune necessitatis, cui ne Superi quidem repugnare dicuntur, solatium: ut autem lenit ægrimoniam rigida fatorum necessitas, cui mortales omnes ex æquo sunt obnoxii, ita gravius vulnerant animos, quæ nostra nobis culpa accidunt. Hæc igitur ut afflictos faciant eos, in quos irruerunt, infelices certe non faciunt. Nullus enim jure potest infelix dici, nisi qui suo vitio miser est. Cæterum, quum funestum F ac lugubre bellum, ingens malorum omnium agmen secum trahat, vix aliud habet atrocius crudeliusve, quam quod subito conjunctissimos affectus distrahit. Est enim aliquid omnino morte crudelius, quamquam huic inter ea quæ mentes hominum terrificant, primum locum tribuunt magni nominis Philosophi, atque hinc Mars velut a nocentissima sui parte Græcis Poetis dictus est βροτολοιγός, quod homines perimat. Quis enim hoc negat esse crudelissimum, quod homo trucidat hominem? Sed habet insuper hoc peculiare malum belli conditio, quod nullos frequentius tollat, quam optimos, vitaque dignissimos: nullis frequentius parcat, quam quos nihil referebat incolumes esse, imo quos in rem omnium erat interisse, ut jam falsum videri possit, quod prisci Martem communem esse dixerunt, quum innocentissimo cuique sit infensissimus. An non miserandum est, quum subito perit juvenis, ætate, forma, viribus, ingenio, animi magnitudine, stemmatis, opibus, ac dignitate florens? Talis, nimirum, mors, lacrymas excutere solet, etiam alienissimis, nonnumquam & hostibus. Tolerabilior casus foret, si simplex esset interitus. Sed hic unius hominis mors, quam multos exanimat, quot parit funera, quot mortes gignit, hoc etiam acerbiores, quod lentæ sunt. Nam illa quæ in præliis accidit, hoc habet solatii, quod subita venit, quot cito cruciatu liberat. At dum parentibus orbitatem, liberis solitudinem, conjugibus viduitatem, fratribus luctum, amicis mœrorem, patriæ desiderium adfert, quid? an non una multos lenta morte discruciat? Quæ quidem hoc etiam est acerbior, quo caritatis nexus fuerit adstrictior, quo sanctior jucundiorque societas. Inter omnia porro animorum vincula nullus affectus conferri potest cum eo, qui maritum & uxorem legitimo castoque fœdere copulat, vincitque prorsus *Herculano*, ut prisci solebant loqui, *nodo*. Huic cedit & liberorum in parentes, & parentum in liberos pietas, qua secundum eam quam Deo debemus, nihil habetur sanctius. Neque vero necessitudinem hanc, naturæ tantum affectus, aut animi inductio tam arcto nexu commisit, sed summus etiam naturæ conditor ita præscripsit, *ut homo relictis parentibus*, si res ita tulerit, *adhæreat uxori suæ*. In cæteris enim necessitudinibus benevolentia mutua sociancian-

ciantur animi, hic juxta Divinæ vocis oraculum, *duo conflantur in unum*, non aliter quam ex animo & corpore unus homo constituitur. Quid autem quum ad hanc animorum propensionem, qua natura rerum æternitati consulens, marem fœminæ, fœminam mari conciliavit, ad fœdus, quo una uni dicatur insolubili copula, accesserit matrimonii religio? Quid quum peculiaris quædam morum & ingeniorum cognatio, cum fortunarum æqualitas, cum intima familiaritas, quæ facit ut commori dulcius sit quam superesse? Si parum humanus est, qui vetat matrem in filii funere lugere, quanto inhumanius sit non permittere lacrymas uxori maritum efferenti?

Sentis, opinor, Maria Clarissima, quorsum hæc spectent. Hinc, nimirum, non difficile conjiciet aliquis, quam atrox vulnus animo tuo fortuna inflixerit, quum tibi Lodovicum maritum eriperet, & talem maritum, juvenem animo præclaro, vereque generoso, nihil non eximium de se pollicentem, duobus opulentis regnis florentem, ab avis, proavis, abavisque Regibus longa serie genus ducentem, sed non alia re vel florentiorem, vel generosiorem, quam animi dotibus summo Principe dignis. Adde huc & cito raptum, & sic raptum. Pauculis annis tibi datum est illo frui, & subito juvenem immortalitate dignum, sæva belli procella abripuit. Atqui æquiore animo dimittuntur ea, quorum usus fructus justo temporis spatio nobis permissus est, nimirum, temperat erepti desiderium, partim diutinæ consuetudinis memoria, partim pudor est, qui si minus tantum valet, ut omni dolore vacemus, certe illud præstat, ut moderatius doleamus. Fortasse jure queratur aliquis de eo, qui creditum ante diem reposcat, at ubi nullus est præscriptus dies, & creditori jus est, quocumque velit die debitorem appellare: qua fronte quisquam queratur de creditore, cujus lenitas longi temporis usuram indulsit? Mutuum est, commodatitium est, quidquid habemus in hoc mundo. Quid attinet alia commemorare, hoc ipsum corpus quod circumferimus, hæc anima qua spiramus, commodatitia est, hac lege data, ut quocumque momento reposcat qui dedit, sit æquo reddenda animo. Post diutinum rei commodatitiæ usum queri summa ingratitudo est: de mox repetita, si minus justa, certe probabilior est querela. Tibi intra tam breve spatium, uxorem & viduam, Reginam & privatam esse contigit, quasi fortuna ludibrii causa tantum in hoc dedisset tantæ felicitatis gustum, ut majore cruciatu posset, quod dederat, eripere. Adde his, quod est aliquod humanis affectibus in calamitate solatium, adsedisse morituro, excepisse voces ultimas, dedisse novissimum osculum, dixisse vale æternum, clausisse morientis oculos, præstitisse supremum funeris officium. Fit enim his rebus, ut & qui moritur, æquiore demigret animo, & qui deseritur, doleat moderatius. Atqui hoc quoque quidquid est lenimenti, tibi Mavortius furor invidit. Restabat ultimum doloris levamen, si quis parvulus aula luderet Æneas, in quo tibi quodammodo & conjunx & regnum maneret incolume. Conjugem videres in filio, regnum teneres cum filio. Et hoc solatii genus, Maria, tibi fatorum iniquitas invidit. Optabilius erat animo tuo cum carissimo sponso perire, quam exstincto superesse. Et audio minimum abfuisse, quin te quoque aut mors aut morte durior captivitas abriperet. Tanta malorum procella, quem non virum dejiceret? At hæc tempestas tam sæva, tam impia, tam atrox in te puellam incubuit. Philippi patris præmatura mors, mox paterni materni que avi te parvulam adhuc pullatam reddidit. Nuper flevisti Isabelam sororem, pro Regina exsulem, mox pro viva mortuam. Vidisti sororem alteram pro Regina viduam.

Hic, opinor, mihi dicet aliquis, quorsum ista pertinet oratio? An ut afflictæ lacrymas, quas abstergere debueras, provoces, luctumque renoves, quem fortasse jam vel ratio sopivit, vel tempus aliqua ex parte mitigavit? Consolatoris est, vel extenuare quod accidit mali, vel ab hujus cogitatione lugentem avocare, vel Philosophiæ præceptis animo robur addere: Tu malorum scenam sic ponis ob oculos, ut alienos etiam ad fletum possis excitare. Triste consolandi genus est malorum acervo mederi dolori, quamquam & hoc interdum immodice dolentibus remedio fuit, quemadmodum sunt his quoque rigidiores, qui jurgiis exigunt animi molestiam, quasi sectiones & ustulas ad curationem adhibentes. Verum hoc colore non excusabo quod facio. Merito illa mihi dicerentur, Maria Clarissima, si consolatoris personam suscepissem. Nunc longe aliud est propositum. Non enim hoc ago, ut tuo pectori mœrorem eximam, ut lacrymas abstergeam, ut gemitus reprimam, sed ut in aliarum viduarum consolationem, puellam inclytam, fortitudinis exemplar proferam. Fuit ista tibi procella cum multis nobilibus fœminis communis, quamquam nulli plus adimere potuit quam tibi, qua non erat ulla felicior. Quam multas habet Pannonia, atque adeo ipsa Ferdinandi Regis aula, quibus illa funesta clades vel viduitatem vel orbitatem, vel utrumque conciliavit? Sed nullam omnium, arbitror, esse, quæ suam calamitatem, simili ac tu tuam, pectoris robore perferat. Quæ vero tam muliebri est animo, quam non pudeat impotentius discruciari, miserandis lamentationibus indecoras voces emittere, modo te conspiciat puellam, sic natam, sic educatam, atrocissimam sortem forti infractoque animo perpeti? Non quod sensu mali careas, sed quod humanos affectus Christiana pietate superes. In te velut e specula signum Deus extulit, saluti futurum omnibus doloris naufragio periclitantibus. Hoc exemplum quo magis in edito est, hoc magis omnium oculos feriet. Magis in edito locari vix potuit, lucem undique circumfundit tam numerosa progenitorum tuorum series, in qua nihil reperies præter summos Orbis Monarchas. Eosne longius repetam, patrem habes Philippum, quo non alius Princeps fuit Orbi gratiosior: avum paternum Maximilianum Cæsarem: maternum Ferdinandum Regem Catholicum, quorum uterque non minus animi dotibus rebusque prudenter simul ac fortiter gestis, quam ditione floruerunt: proavum paternum Fridericum Cæsarem, maternum Hungariæ Regem: amitam Margaritam imperio dignam fœminam. Materteram Catharinam Angliæ Reginam, mulierem ea doctrina, pietate, prudentia, constantia, ut in ea nihil muliebre, nihil non masculum deprehendas, præter sexum ac formam. Hæc te præcedit pompa. A latere sunt duo germani, Carolus Cæsar, cujus tanta potentia est, ut multorum invidiam contrahat, tanta benignitas, ut nullius mereatur: ad cujus benignitatem non video quid possit adjungi, si tanto rerum splendori, tranquillitas orbis contigisset. Tum Ferdinandus præter tot egregios titulos, Hungariæ Boemiæque Rex, juvenis tam magnis, tam multis excellens virtutibus, ut inter illius decora minima portio sit, stemmatum claritas, aut ditionis magnitudo. Adde germanas tres, Isabelam, Leonoram, & Catharinam, omnes inclytis Regibus aut nuptas aut nupturas. Ne quid interim vaticiner de fratrum ac sororum liberis, quos jam aliquot in amplissimas spes natos gratulamur. De præteritis tuto gloriari licet, de præsentibus non est tuta gloriatio, propter Nemesin quæ subito nonnumquam jactatam prosperitatem vertit in calamitatem, multo vero minus de futuris, quorum eventus nobis incertus est: certe bene precari licet, ut Deus hunc generis vestri splendorem, orbi Christiano prosperum ac faustum velit esse. Atque ut nulla sit Nemesis, non satis tuto judicarem hæc apud te prædicari, nisi ex his, qui te propius norunt, didicissem ingenii tui singularem modestiam, ac pietatem, quæ te abunde docuit beatitudinem nequaquam in hisce rebus ponere, quas videmus interdum & improbis obtingere, & quemadmodum sæpenumero obtingunt indignis, ita repente dignis eripit casus aliquis. Postremo ejus esse generis, ut aliquando felicius sit his spoliari, quam ornari, plusque laudis habeat ea contempsisse, quam habuisse. Animi bona perpetua propriaque sunt, solaque beatum reddunt si adsint, mise-

rum, si absint. Hac Philosophia quum scirem & imbutum & confirmatum pectus tuum, ausus sum de generis tui fortunæque splendore nonnulla commemorare, quæ tamen ipsa paucis in hoc tantum attigi, ut ostenderem exemplum Christianæ tolerantiæ, Numinis providentia, quo latius pateret, in edito sublatum esse mortalibus, ut unius puellæ magisterio mulieres universæ, præcipue Nobiles, hoc fere molliores, quo fortunam habent indulgentiorem, discant in secundis rebus temperantiam, & in adversis æquanimitatem. Id adsequentur si prospexerint, quibus præsidiis armatus iste tuus animus tantis fortunæ tumultibus non cesserit. Verum illud interim mihi a tua modestia precibus impetrandum est, ut mihi liceat egregias tuas dotes, aut ut dicam Christianius, Optimi Maximi Numinis in te benignitatem, omnium oculis subjicere, quod si meis precibus non dandum putas, certe patientiam istam abs te extorquebit, Christiana pietas & caritas, quæ nihil refugit, vel pati vel facere, modo quam plurimis liceat prodesse. Id autem tametsi justum & æquum arbitror, tamen vix ausim mihi polliceri futurum ut permittas quod opto, nec aliud in te magis suspiciendum arbitror, quam quod laudum tuarum quam calamitatum es impatientior, si tamen calamitas vocari debet, quidquid homini citra bonæ mentis jacturam accidit.

Quid igitur faciam? Ut faciam, invitat publica utilitas, ne faciam, deterret tua singularis modestia. Sequar temperamentum. Sic indulgebo tuæ modestiæ, ut tamen ad universum fœmineum ordinem aliqua per te veniat utilitas. Non onerabo, Maria, pudorem tuum, sic proponam exemplum, ut nullius viventis personam adducam in medium, imago velut in tabula subjicietur oculis, ut cuivis liberum sit conferre, quum volet. Qui faciem hominis coloribus expressam attente contemplatus est, protinus agnoscit cujus sit, si tamen hunc ipsum propius est intuitus: sic qui ex interiore convictu mentis tuæ simulacrum perspexit, agnoscet haud quaquam mendacem imaginem, nisi quod plus videmus in homine vivo, quam in picta tabula. Paucis igitur ostendam, quibus rebus nobilem fœminam oporteat esse instructam. Primum adversus aulæ delitias, deinde adversus viduitatem aut orbitatem, similesque casus, qui multos sic animo consternare solent, ut aut dolore contabescant, aut sibi fatum consciscant. Nec mirum, si id accidat fœminis, quum ea res in viris propemodum laudem publicam tulerit, magno quidem consensu, sed maximo errore, Scriptorum. Cur enim hoc laudibus vehendum existimemus, quod impium est ac Dei jussis repugnans? Sibi manus adferre, aut immanitas est, aut dementia, aut infirmitas. Jam ut fortissimum sit spontanea morte finire dolorem, certe fortius est, quidquid erit malorum fortiter perpetiendo vincere. Atque adversus fortunæ quidem sævitiam, multi scriptis suis mortalium animos armare conati sunt, verum haud scio, an acrior sit lucta adversus fortunam blandientem quam tonantem. Certe multos novimus, quos adversus tristissimos casus invictos, rerum successus prostravit. Hic fortassis exspectas, Inclyta Maria, ut primum arma tibi porrigam adversus fortunæ blandientis insidias, mox alia, adversus sævientis minas. Non faciam, iisdem armis adversus utrumque licet esse tutos. Nauclerus aliis velis utitur tranquillo mari, aliis quum urget tempestas. Dux aliis armis instruitur adversus Parthos, aliis adversus Gallos, aut Germanos. Hic, quoniam res animo geritur, quisquis probe munitus est, ad omnem fortunæ varietatem æque tutus est. Quamquam ne gubernator quidem bonus est, qui non novit nisi secundis ventis & æstu navem moderari. Nec bonus dux, cujus animus non ad omnia præparatus est, quæ solent in bellis accidere. Frequenter aliis atque aliis pro re nata consiliis utitur, sed ars eadem est, & pugnanti & fugienti. Sic virtutis habitus ille, qui solus reddit hominem vere beatum aut miserum, variis modis exserit sese pro rerum differentiis, at ipse tamen semper sui similis est, semper idem est. Quemadmodum Polycletus aliter atque aliter operatur in ligno, marmore, gypso aut cera, quum ars sit eadem: sic animus virtutis habitu instructus, quamcumque materiam Deus objecerit, suo fungitur officio. Et in difficilibus quidem rebus magis elucet virtus, quum in prosperis aliquoties admirabilior sit, si propius contempleris.

Non hic repetam quæ Stoici magno quidem ingenio verbisque magnificis de Sapientis animo disputant in quem unum nihil potest fortuna, quem Diis æquant, interdum & anteponunt. Quid enim aliud illi, quam somnium quoddam & umbram veræ virtutis cernere potuerunt, qui Deum verum auctorem non noverant, qui de animorum immortalitate dubitabant, corporum resurrectionem ne per somnium quidem intellexerant, qui nec fontem nec finem sapientiæ deprehenderant. Si quæras ab illis quid est Deus, respondent qui minime desipiunt, anima mundi, aut totum hoc quod vides & non vides. Si de numero Deorum quæras, ambigunt, quum utique quod incomparabiliter summum est, non nisi unicum esse possit. Quum autem quidquid est homini boni, a Deo vero proficiscatur, ab eodem servetur, augeatur & consummetur, illi virtutis habitum, quo metiuntur hominis felicitatem, humanis viribus tribuunt, in tantum ut putent Sapientem illum suum ipsis etiam Superis medium unguem posse ostendere, nec aliud tamen illi benefactorum præmium pollicentur, quam magnificum illud Sapientis nomen, quo nihil alienius esse potest a modestia Christiana. Valeat igitur illa lusciosa pariter ac superciliosa sapientia, quæ tamen multas habet sententias, multaque exempla, quæ Christianis suam exprobrent oscitantiam. Siquidem illi quum nec Dei veri certam cognitionem haberent, nec cœlestis regni spe ducerentur, nec agerentur Spiritu Dei, tamen humanæ mentis viribus tam anxie de virtute cogitarunt, tam multa subtilissime pervestigarunt, tot exempla perfectæ virtutis, aut si mavis simulacra, factis prodiderunt; Contra bona Christianorum pars sic vivit, ut de vera hominis felicitate, ne leviter quidem umquam cogitasse videatur, quum ad hujus cognitionem non sit opus operosa dialectica, nec multorum annorum studio, sed Christus certissimus auctor, sic in compendium redactam Philosophiam cœlestem nobis explanaverit, ut nulla ætas, nullus sexus, nullum ingenium hominis non hujus docile sit, modo mentem adferat, mitem, obsequentem ac tractabilem. Atque hoc ipsum Deus præstat homini per quod docilis redditur, modo ne se subducat benignitati Numinis.

Proinde nequaquam audiendi sunt, qui ab hac Philosophia submovent Principes, aliosque Rempublicam administrantes, submovent fœminas, præsertim in Regum aulis versantes, submovent ætatem adhuc virentem, quum nulla sit ætas docilior, quam ea quæ nondum vitiorum assuetudine, adversus bene monentem obduruit. Istos vero qui negant Euangelicam doctrinam utilem ad gerendum Principatum, aut Rempublicam administrandam, olim confutavit D. Augustinus, nos quoque nonnihil attulimus in *Panegyrico*, quem olim patri tuo Philippo; rursus in *Christiano Principe*, quem Carolo fratri, etiamnum adolescenti, & recens Principatui inaugurato, tradidimus: adeo vero non est inutilis, ut ad bellum quoque gerendum, rem omnium truculentissimam conducat. Siquidem imbutus Philosophia Christiana Princeps, omnia tentabit ne ad bellum veniatur, deinde si vitari non poterit, quanta poterit humani sanguinis parsimonia geret. Curabit ut militi quam minimum liceat, ad innoxios quam minimum calamitatis redeat, denique dabit operam ne latius serpat, ne in longum tempus proferatur. Nemo diu belligeratur, qui belligeratur invitus. Nihil enim moror istas voces, odi bellum, sed injuriis adigor, opto pacem, si detur æqua & honorifica. Simili modo tergiversantur & latrones. Nulli deest causatio, qua culpam suam elevet. Numquam inter illos pax est, inter quos de summo jure contenditur. In pace vero summa religione curabit, ut viros integros & incorruptos admoveat ad publicas

A blicas functiones. Breviter, utroque tempore sic administrabit ditionem, ut meminerit se post pauculos dies, Christo Monarcharum Monarchæ, cujus potestas inevitabilis est, de singulis redditurum esse rationem. Tantum abest ut Euangelica doctrina officiat Rempublicam tractantibus, quæ cunctis quidem ad recte vivendum, sed non aliis magis quam Principibus est necessaria. Jam quod ad sexum & ætatem attinet: si Christus pueros amanter complexus est: si Ecclesia pueros septennes Catechismo judicat habiles, & ætati tam teneræ credit Euangelicæ Philosophiæ mysteria, & quod tradidit exigit, quis hominum audebit illos submovere? Idem si fœminas in privatum etiam colloquium admisit, si in intimam familiaritatem B recepit, veluti Samaritanam & Mariam Magdalenam: Si idem fecerunt Apostoli, quorum Joannes Euangelista quamdam Epistola dignatus est, *Dominam* appellans: Si D. Hieronymus, Ambrosius & Augustinus, aliique celebres Ecclesiæ Doctores non Epistolis modo, sed justis Voluminibus agunt cum virginibus, viduis, & conjugatis, & agunt non de rebus frivolis, sed de divinarum Litterarum enarratione, cur quisquam eum sexum divinæ Sapientiæ judicet indocilem? Jam si spectemus exempla, pudet dicere, sed tamen res dilucidior est, quam ut inficiari liceat, plura propemodum religionis ac pietatis exempla suppeditat fœminarum ordo, quam virorum, si modo C pietas est, puritate corporis & animi, vitam Angelorum æmulari, abdicatis mundi pompis & opibus in solo Deo spem, solatium, ac voluptatem omnem reponere, pauperibus & ægrotis pecunia pariter & officiis opitulari, in sanctis precibus, jejuniis, ac divinorum Voluminum meditatione indefesso studio versari.

Probe faciunt qui plebejos monent, ut cum religione ac tremore versentur in sacris Voluminibus, nec temere suo judicio fidant. Verum, qui simpliciter Libros divinos excutiunt e manibus Laicorum, quo spiritu ducantur, nescio; certe, decretum illorum D pugnat cum exemplo Christi & Apostolorum: & a quo deterrent isti, ad hoc exhortantur Ecclesiæ probatissimi Doctores, summa laude dignum existimantes, quod isti velut impium exsecrantur. Exsibilandæ sunt autem istorum voces, qui, dum faceti videri student, impios sese declarant, negantes Euangelicam Apostolicamque doctrinam ad Primarias & Aulicas fœminas pertinere. Nonnarum hoc esse, non Principum. Omittamus istius nominis invidiam, quod apud eam gentem unde ad nos dimanavit, nihil aliud sonat quam *sanctas*, quam appellationem olim Christianis omnibus fuisse communem, declarant Apostolorum litteræ, declarant & recentiorum scripta, quingentis a Christo nato annis, quicumque Christum pro- E fiterentur, citra discrimen *sanctos* ac *sanctas* fuisse vocatos, quemadmodum *fratres* ac *sorores*. Quod si Christianorum omnium professio est, juxta Christi doctrinam, & Apostolicas traditiones vivere, quos pudet instituti, pudeat & cognominis. Sin contumeliam non ferendam existimant, si quis ipsos neget vocandos Christianos, cur indecorum putant juxta Christi doctrinam vivere. Imo si contumeliam non tolerandam ducunt a Christiani cognominis honore submoveri: facile colligunt quam non sit honorificum, vitam agere cum Christiana professione pugnantem; & si sordidum abjectumque putant pie innocenterque vi- F vere, magnificum ac Regium existiment a consortio Cœlitum exclusos, cum Satana tradi sempiternis ignibus. Non est Christus tetricus ac superciliosus, qualem illum fingunt hypocritæ, nihil illo popularius, nec minus communis est omnium quam hujus mundi Sol. Præclare vero de Principibus ac Principum aulis sentiunt, si putant illic veræ Religioni locum non esse, si quod in rebus humanis optimum est, Optimatibus adimunt, atque ibi judicant fœdum esse parere Christi legibus, unde Reipublicæ leges proficiscuntur. Qui fieri potest ut bene regant populum suis edictis, qui Christi jussa spernunt? Aut qua fronte postulant, ut sibi veluti Principibus populus honorem exhibeat, si ipsi non agnoscunt summum omnium Principem Christum? Imo quemadmodum fortasse vere dictum est, *non statim bonum esse Principem, qui bonus sit vir*, ita extra omnem controversiam est, non posse bonum esse Principem, qui vir sit non bonus; & quemadmodum Plato dixit, *non aliter civitates fore felices, quam si Principes haberent philosophantes*, ita verissimum est Rempublicam numquam esse florentiorem, quam sub Principe Christiano, qui in omnibus quæ gerit, Deum omnium cognitorum, judicem, vindicem, ac remuneratorem habet præ oculis: qui si contingat, cujus domus erit castior & a vitiis purior quam hujus aula? Hoc tantum interest inter Principem & hominem privatum, quod ille plurium malo, pius aut impius est. Ad mores Principis, omnes libenter vitam attemperant, & qui sunt improbæ mentis, tamen hos a sceleribus Principis integritas deterret. Itaque cujusmodi sint aulæ, potissimum a Principum ingenio pendet. Hic, opinor, agnoscis tuam felicitatem, Illustrissima Heroina, hujusque nomine Deo Optimo Maximo gratias agis, quod utrumque fratrem habes ea morum sanctimonia, ut illorum aula nihil aliud sit quam religionis ac pietatis exemplar. Dicas utrumque ad religionis decus & natum & educatum, atque ut liqueat penitus insitum supremi Numinis amorem, nulla fortunæ indulgentia potuit hactenus pietatis ardorem extinguere: neque vero ad aulæ sanctimoniam leve momentum adfert, Principis uxor. Generosus, atque ut ita loquar, leoninus est Regum animus, nec a quovis tuto solet tractari: Leones & Elephantes viribus invictos arte mitigant & ad obsequium pertrahunt, quibus illorum compertum est ingenium. Uxor *viri molles aditus & tempora novit*, nec raro blandis precibus impetrat quod non impetraret acies armata. Summa potestas, citius exoratur quam persuadetur. Nam cogi omnino non patitur. Paulus scripsit, interdum per mulierem fidelem sanctificari maritum infidelem: ita non raro fit, ut Regem ferociorem aut dissolutiorem, Regina, partim sanctimonia morum, partim commodis ac tempestivis hortatibus, ad sanctiora consilia pertrahat, itaque si totam aulam purgare nequit, certe peccandi licentiam magna ex parte contrahat. Habes & hic exempla domestica, mirandam viraginem & a laudatis omnibus laudatam Elisabetam, aviam maternam, quæ singulari Religionis amore flagravit, nec suæ tantum aulæ, sed totius etiam Hispaniæ mores ad pietatis disciplinam inclinare conata est. Tum Joannam matrem tuam, hac in parte matri suæ simillimam. Nam de Britanniæ Regina matertera tua, jam ante meminimus.

Ab illorum igitur opinione, qui credunt, amplam fortunam pugnare cum studio pietatis, tantum absum, ut existimem, illam non modo nihil officere, verum etiam plurimum adferre momenti. Quum enim omnis Christiana pietas, tribus præcipue rebus constet, afflatu Numinis, doctrina & officiis pietatis, primum nescit Deus personarum respectum, sed ut dives est supra omnes, ita benignus est in omnes, cujuscumque status, aut conditionis sint, imo, si quid interest, benignius impertit sua dona iis, quos fortunæ splendor, velut in theatro omnium oculis exposuit. Quum enim ita visum sit Divinæ sapientiæ, ut plerumque munera sua per homines largiatur hominibus, copiosius impertit his, quorum pietas latius uberiusque fructificet. Sic David afflavit opulente suo Spiritu: sic Solomonem præ cunctis mortalibus ad populum gubernandum instruxit sua sapientia. Ad primam partem pertinet fides, cui comites individuæ sunt spes & caritas. Hic est fons, caput, radix & fundamentum omnis pietatis, atque hæc ex æquo communia sunt omnium, sive Reges sint, sive inopes, ut ille ait, coloni. Jam nulli magis egent doctrina Christiana, quam hi qui latam tenent ditionem, & a quorum auctoritate pendet summa rerum humanarum. At bene natis ac liberaliter educatis fere docilius est ingenium & ad pietatis habitum sequacius: Tum plus otii sup-

petit discendis ac meditandis iis quæ conducunt ad salutem æternam: Ad hæc Præceptorum, Codicum, cæterarumque rerum, quæ parandæ doctrinæ sunt necessariæ, paratior illis est copia. Quamquam hujus Philosophiæ, quam diximus omnium esse communem, nemo non docilis est, cujus mentem illustravit fides, instruxit caritas, excitavit spes. Per hæc enim Deus reddit animum hominis docilem. Siquidem ab eodem venit docilitas, a quo doctrina proficiscitur. Nec est tam perplexa Philosophia Christiana, quam multi volunt eam videri, si submoveas ea quæ ad ostentationem ingenii quorumdam invexit ambitio. Demum ad officia pietatis nemo magis instructus, quam qui opibus, auctoritate, splendore, dignitateque, cæteris antecellit. Hæc omnia, quum Principi nihil aliud esse debeant, quam instrumenta caritatis, quam seges materiaque virtutis exercendæ, cui magis in procinctu est subvenire egenis, adesse pupillis, sublevare viduas, eripere oppressos, componere simultates, coercere licentiam, legibus & exemplis ad recte vivendum vel exhortari vel cogere, quam ei qui Principatum gerit? Proinde multum aberrant a vero, qui putant religionis studium non convenire præcellenti fortunæ, quum nulli magis sit opus religionis studio, nullusque sit ad hanc vel discendam vel tradendam, vel exercendam instructior, quam quibus muneris dignitas summam adjunxit auctoritatem, quibusque proclive est vel metu terrere malos, vel præmiis allicere bonos. Habent denique & Principes, quos imitentur, si non Antonios aut Paulos, certe David, Solomonem, & Ezechiam, aliosque testimonio Divinorum Voluminum claros Principes. Non sunt Apostoli, quamquam quisquis publico fungitur munere, quodammodo Apostolus est, hoc est, Legatus. Sicut enim Deus mittit Prophetas ac Sapientes, ita mittit & Reges & Satrapas, bonos ad sublevandos suos, malos ad castigandos. Verum ut non sint Apostoli, habent tamen Magistros Apostolos, qui Spiritu Christi afflati, quum cæteris omnibus, tum Principibus quoque vivendi normam præscripserunt. Quin & concionandi munus regale est, habet enim Monarcha gladium ad vindictam malefactorum, sed habet & linguam non minus gladio necessariam, multo magis efficacem. Hac hortatur multitudinem, ad legum observationem, deterret militem a licentia violentiaque, commonefacit Judices ac Magistratus officii sui, cives ad mutuam concordiam animat, seditiones componit, finit lites, curat ut omnia sint in officio. Nulla potentior, nulla salubrior eloquentia, quam quæ cum auctoritate suadet honesta. Quum enim ipsa vis honesti per se moveat animos hominum, acres habet stimulos, si Principali dignitate commendetur. Si legeris Exodum, Numeros, Leviticum, Paralipomena ac Deuteronomium, perspicies Moysen tantæ multitudinis Principem, nihil aliud fuisse, quam Ecclesiastem, & qui totum fere Principatum lingua gesserit, interdum & precibus populi causam agens apud Deum. Et ubi sunt isti crassuli, qui ad hujusmodi monita solent cachinnos tollere. Eadem, inquiunt, opera, rade Principi verticem, & da illi longam vestem, quasi virtus dedeceat Regem. Hujus generis exempla non pauca reperies & in Principum Ethnicorum Annalibus. Assidue sedebant in judiciis, orabant apud multitudinem, versabantur in conciliis, ne in privatis quidem negotiis elingues, componebant vitam in exemplum Reipublicæ, ducebant noctes insomnes, ut populi rebus consulerent. Convenit autem ut Princeps Christianus hæc omnia multo præstet religiosius, quam vel antiquæ Legis alumni, vel Idolorum cultores præstiterunt. Istis igitur assentatoribus, qui regium esse putant, nihil habere cum Euangelica Religione commercii, qui eum demum regno dignum judicant, qui sit latroni simillimus, quid superest nisi ut illis Baptismi Sacramentum & Christiani nomen adimant? Alioqui quale est, nomen inane Christiani relinquere, rem detrahere? In aulam itaque non oportet impietatis culpam rejicere, quum hoc ipsum, ut dixi, magna ex parte sit in manu Principis, qualem habeat aulam.

Sed donemus aulam vulgarem, in qua regnent delitiæ, luxus, choreæ, alea, chartæ, moriones, nugæ, fuci, lascivia, profusio, opum ostentatio, fastus, ambitio, adulatio, stultitia. Nam hæc est fere summa vitiorum, Magnatum aulis familiarium. Cæterum, ut ad morum integritatem plurimum interest, inter quos vivas, ita perfecta pietas magis elucescit inter male moratos, & irritamentis nequitiæ magis accenditur ad studium innocentiæ. Loth sanctimoniam non inquinavit, spurcissimæ civitatis consortium. Joseph pudicitiam non corrupit, sed illustravit aula Potifaris. Danielem cum duobus æqualibus impii Regis aula non abduxit a cultu patriæ Religionis, uterque in hoc elatus, ut per eam occasionem illustrarent nomen Dei sui. Hester inter aulæ profanæ delitias non amisit animi pietatem. Inter bonos bene vixisse non tam mirum est, quam detestabile est, inter eos male vixisse. At veræ minimeque fucatæ probitatis argumentum est, inter eos rectum tenere vitæ cursum, quibus vel invisa vel ridicula res est morum integritas. Quid olim urbe Romana inquinatius? Illic sancte vixit Paulus Apostolus. Quid Corinthiorum urbe effœminatius? Et illic pietatis scholam aperuit Paulus. Idem fecit Athenis, qua civitate nihil erat corruptius. Idem Ephesi, quæ & ipsa non sine causa male audiebat. Non inquinat innocentem malorum convictus, sed assentire nequitiæ polluit hominem. Quamquam est impietas enormis & deplorata, quæ meretur excludi bonorum consortio, si liceat, qualis est Judæorum, aut si qui sunt alii, qui non verentur impiis convitiis afficere gloriosum nomen Domini nostri Jesu Christi, aut qui publicis homicidiis, veneficiis, latrociniis, adulteriis cooperti sunt, nec ipsos pudet sui dedecoris. Ab horum enim congressu temperandum est, nisi vel urgeat necessitas, vel ad meliora revocandi spes invitarit. Nam uxorem facinoroso conjugi, filium impio parenti adstringit naturalis pietas. Rursus spe profectus, & cum Hæreticis, Judæis ac Turcis miscere colloquia fas est. Jam est consuetudo quædam civilis ac vulgaris, qua comiter salutamus obvios, etiam illos quorum vita nobis displicet. Est propior quædam, quam familiaritatem, seu domesticam consuetudinem appellare solent: Ad hanc non admittendi sunt, qui gravibus laborant vitiis, nec de se spem præbuerunt melioris frugis. Quisquis enim horum arcta necessitudine delectatur, aut favet nequitiæ, aut certe pronus est in periculum. Talium igitur vitare familiaritatem, geminam habet utilitatem. Sic enim & tutior est innocentis integritas, & fieri potest, ut improbus ad se redeat, dum erubescit a bonis vitari. Quemadmodum autem vir bonus optaret in ea civitate, in qua vivit, neminem esse scelerosum, ita mixtus malis bonisque, sic temperat vitæ suæ rationem, ut malos pro sua virili pertrahat ad vitæ correctionem, bonorum exemplo fiat ipse quotidie melior. Ita nihil vetat pium inter aulicorum delitias luxumque, vitam sobriam & innocuam peragere, eo temperamento, ut erga cunctos servetur comitas, cæterum in familiare contubernium non recipiantur, nisi vel virtute præditi, vel ad virtutem dociles: eorum vero mores, quorum vitiis mederi non potest, sic ferat, ut vitæ dissimilitudinem coarguat interdum & vultus tristitia. Ad obtrectationes, ad assentationes indecoras, frontem obducat, ad jocos lascivos, nec arrideat nec respondeat, quantumque licet a talium familiaritate sese subducat.

At sunt quædam in moribus hominum culpæ, quas, quoquo te vertas, feras, oportet. Cum hominibus homines hic vivimus, non Angeli cum Angelis. Rursum sunt quæ per se mala non sunt, nisi placeant, & animum nostrum avocent. Veluti vestitus splendidior, mensa lautior, ædificium magnificentius. Hæc non sunt interdicta Principibus, nisi modum in his excedant, nec his animum vehementer oblectent, sed vel consuetudini serviant, vel in hoc adhibeant, ut auctoritatem suam his quoque rebus commendent populari turbæ. Expedit enim hoc Reipublicæ ut Principum

pum quam gravissima sit auctoritas, quæ licet heroicis virtutibus potissimum & paretur & alatur, tamen apud rude vulgus hæc quoque nonnihil habent momenti. Odit Hester superbiæ signum, quod aliquando cogebatur in capite gestare. Quid illi nocebat diadema, cui gratius erat cilicium si licuisset? Et si recentioribus exemplis magis tangimur, habet Germania suam Elisabetam, dignitate Lantgraviam, sed pietate Monacham, quæ sic sese partita est marito & Christo, aulæ & religioni, ut non solum ipsa malorum contagione, non sit facta deterior, verum etiam multos ad pietatis amorem inflammarit. Vestis quæ tangit corpus, non inquinat animum, nisi tangat animum, quemadmodum cibus non polluit animum, si tantum corpus tangat. Animus autem contingi non potest, nisi accedat affectus. Sæpe sub veste cinericea fordidaque, sæpe sub pannis mendicorum latet animus fastu plus quam Satrapico tumens. Sæpe sub Diogenico pallio latet animus delitiis effœminatus. Quid confert fordida vestis, si holosericis turget animus? Sub quovis amictu tegi potest mens pia. Opes habere non est vitium: sed amare, vitium est. Eleganter habitare, splendide vestiri, lautis mensis accumbere non est crimen, sed ad has res applicare animum, crimen est. Plato quum apud Dionysium Siciliæ Tyrannum ageret, juvenem luxu dissolutum, in aula delitiis corruptissima, suam tamen frugalitatem non dedidicit, quin potius illum a voluptatibus ad disciplinarum studium inflexit. Anacharsis quamquam Athenis viveret, in qua civitate difficillimum erat probum esse, nihil tamen de sua severitate remisit. Quamquam in his quoque quantum licet, Christiana frugalitas locum habere debet, si licet; Sin minus, in quocumque vitæ habitu, animus Deo approbandus est. Hester in purpura, Martinus in militari chlamyde, pium animum præstabit Domino. Abeant igitur in rem bonam, qui Principibus adimunt id quod in vita est optimum, hoc est, religiose vivere, puramque mentem exhibere Domino. Rebus secundis pariter atque adversis illustratur sincera pietas, quia utræque sollicitant ad vitia, sed haud scio, an ex adversis interdum sit plus discriminis. A quot commodis arcent, ad quæ dedecora plurimos impellunt, egestas, ignobilitas & inopia? Invitant quidem ad luxum ac ferociam divitiæ, verum angustia rei familiaris docet vafritiem, adulationem, imposturas, lenocinia, furta, rapinas, maleficia, reliquasque pessimas artes: pudendum genus, dejicit animos, ne sese ad res præclaras erigant, & obscuritas præbet latebras ad licentius peccandum. In summa, fortuna blandiens illicit ad vitia, sæviens cogit. Insincerus animus utraque fortuna corrumpitur: at quem fides & caritas imbuit, in omni vitæ statu sui similis est. Facessant igitur istæ excusationes in peccatis! Sileant linguæ in hoc tantum disertæ, ut virtutis studium ad paucitatem relegent, nec ætas, nec sexus, nec conditio, nec status, nec fortuna, nec locus, nec vitæ genus obstat, quo minus pie vivamus in Christo Jesu, qui nec hic est, nec illic, sed intra nos est, & ubicumque ille est, ibi est regnum Dei. Quin potius cuncta ista, quæ vulgus hominum solet prætexere suis vitiis, his qui Christi spiritum hauserunt, cedunt in materiam incrementumque pietatis.

Venio nunc ad Viduas, a quibus Divinæ litteræ perfectius quiddam videntur exigere. Nec in hoc sumam operam, ut Viduitatis dignitatem oratione celebrem: fecit hoc jam olim ille mellitus orator Ambrosius, tam ornate, tam copiose, ut nihil possit accedere: nec ut te puellam ad perpetuam viduitatis professionem adhorter, quum Paulus Apostolus id non ausus sit facere, quin potius metuens ætati lubricæ Viduas adolescentulas velit nubere, ac matresfamilias fieri: non quod idem non liceat Viduis, quod laudatur in Virginibus, sed quod perpetua continentia sit peculiare Dei munus. Gratulamur ei cui datum est, non inducimus in laqueum cui non contigit. Ut igitur coronatur Virginitas, non præcipitur, ita proximam laudem fert Viduarum castitas, non præscribitur. Quod si ideo a nemine exigitur perpetua Virginitas, quia rara dos est, nec sine gravi periculo tentatur quod arduum est, minus convenit florentem ætatem, ad perpetuam Viduitatem impellere, quod plerumque facilius est, in totum a voluptate temperare, quam expertam contemnere. Quod igitur Dominus cuique liberum esse voluit, id adstringere non est hominis. Quamquam haud scio an istam libertatem, quam Christus, & ex Christi sententia Paulus reliquit omnibus, quam & naturæ ratio & humanæ Constitutiones comprobarunt, tibi tueri liceat, præsertim cum ea sit fortunæ tuæ sublimitas, ut etiamsi gratior sit animo tuo vidualis continentia, tamen publica utilitas vel invitam sit ad conjugium adactura. Scio quam plausibilis fuerit etiam apud Ethnicos Monogamia, quam detestabilis Polygamia; nec me fugit, olim apud Germanos fuisse receptum, ut non nisi Virgines nuberent. Nec immerito laudatur Cornelia Gracchorum mater, quæ maluit Cornelia Gracchi nominari, quam Ægypti Regina. Nam Ptolemæus Rex hujus fœminæ nuptias ambiebat: nec sine causa celebratur illud Portiæ dictum, *Pudicam matronam non oportet nisi semel nubere.* Applauditur & Sulpitiæ Messalinæ responso, quæ rogata num post elatum Sulpitium maritum, vellet iterum nubere, quod etiamnum florente esset forma pariter atque ætate? *Nequaquam*, inquit, *nam mihi semper vivet Sulpitius.* Laudatur & Carum Regina Artemisia, & Carthaginis conditrix Dido, aliæque complures fœminæ, quæ sic maritos suos dilexerunt, ut adulterii genus judicarent, illis alterum conjugem adsciscere.

Sed non eadem licent omnibus. Hic partim animus tuus, partim Reipublicæ ratio in consilium adhibenda est. Eoque non conabor verbis attollere, quantæ laudis sit apud Christianos, perpetuæ Virginitatis professio. Nec tractabo comparationem Virginitatis, Viduitatis & Conjugii, quod argumentum a priscis nonnullis contentiosius tractatum video. Invidiosum enim laudandi genus est, sic efferre Virginitatem, ut Matrimonii dignitatem eleves, aut sic mirari Viduitatem, ut secundas nuptias suggilles. Quanto plausibilius est, ut hunc ceu trium Gratiarum chorum manibus consertis jungamus, quarum unaquæque suis dotibus sic eminet, ut sit quam præferas, vix sit quam postponas. Habet horum quisque status ornamenta sua laudesque ex sacris litteris. Prima quidem dignitas Virginitati defertur, si spontanea est, si cæteris virtutibus cohonestata. Proxima Viduitati, tertia Conjugio. Ordinem vides, sed qui nescit contumeliam, sed qui conglutinat caritatem, non officit dignitati. Non enim sic præfertur Virginitas Conjugio, quemadmodum præfertur aurum æri, sed quemadmodum gemma præfertur auro, atque ita Viduitas cedit Virginitati, ut onyx cedit margaritæ, chrysoprasius smaragdo, crystallus adamanti. Si conferas aurum smaragdo, dubitare possis utrum eligas: si smaragdum auro convestias, mirum quam utrumque alterum deceat. Ad hæc habet quisque status peculiare quiddam, quo cæteris etiam antecellat. In conjugatis ab Apostolo prædicatur liberorum procreatio, religiosaque educatio. Huic enim merito, ne leve putes, salutem ille promittit. Hoc certe nomine Virginitas cedit Conjugio. Neque vero mediocris est meriti, Domino servisse in marito, morumque pietate virum lucrifecisse Christo. Ea sane res tanti momenti videtur Apostolo, ut hac de causa nolit uxorem Christianam discedere a viro nondum Christiano, si conjugium fuerit ante Baptismum contractum. Deinde e conjugio nascitur Virginitas, atque hoc quoque titulo Virgines debent honorem matribusfamilias. Adde, quod conjugium in Paradiso consecratum est, ipso Deo Antistite. Proinde si quid dignitatis adfert Antiquitas, hic potiores tenet Matrimonium. Virginitatem Dominus in matre primum consecravit, Virgo natus ex Virgine. Cæterum, ne quis hoc in Matrimonii contumeliam possit interpretari, Virginis Filius esse voluit, sed conjugatæ, ut si non ex conjugio, certe in conjugio nasce-

nasceretur. Jam si spectes Ecclesiæ judicium: Primum quidem decus illa tribuit Virginitati, sed Conjugium inter septem Sacramenta veneratur. Postremo, ut hohoratior est Virginitas, ita tutius est Matrimonium. Habet & Viduitas quo possit utrisque præferri. Siquidem ut continentiam habet cum Virginibus communem, ita generationem educationemque liberorum habet communem cum conjugatis, si modo liberos sustulit. Majoris autem virtutis est a gustata voluptate temperare, quam inexpertam negligere, quemadmodum diximus. Deinde majoris est humanitatis, habere curam liberorum patre orbatorum, quam quum bonam hujus sollicitudinis partem in se transferat maritus. Quod mater educat liberos, pietatis est, quæ naturæ quoque debetur: quod pupillos instituit, misericordiæ est, quo sacrificio nullum potest esse Deo gratius. Præterea auctoritas ac magisterium penes Viduas est, erga Virgines simul & nuptas. Viduarum est enim nupturas, ac nuper nuptas edocere, quomodo se gerere debeant, erga maritos, erga liberos ac familiam, erga affines & cognatos. Earumdem est, Virgines in disciplina continere, docere rationes, quibus & integritati & famæ debeant consulere. Atque hoc sane nomine, Virginitas simul & Conjugium honorem debet Viduitati, cujus magisterio, consiliisque juvantur ambæ. Itaque quemadmodum florem exosculamur in Virginibus, utilitatem probamus in matribusfamilias, ita auctoritatem veneramur in Viduis. Quibus ex rebus liquet, has tres vitæ species, non tam distare dignitate, quam gradibus, quemadmodum primam in pueris ætatem, quoniam veluti flos est ævi humani, exosculamur; virilem ætatem, quoniam rebus gerendis idonea est, honoramus; Senectutem vero, quæ, quoniam utrumque fuit, potest utrique consulere, veneramur & observamus. Habet enim omnis res initium, progressum & summam. Sic olim Romæ, Virgo Vestalis primis annis decem discebat mysteria, alteris decem exercebat, tertio decennio docebat: Omnibus tamen eadem erat dignitas, nisi quod in discentibus erat ætatis gratia, in proximis usus officii, in tertiis docentium auctoritas. Ita unumquodque vitæ genus sua dote commendatur, itaque fit, ut sese mutuis honoribus prævenire debeant, non mutuo fastidio invicem contemnere. Frequentissimus enim plausus datur Virginitati, verum hæc quo magis antecellit dignitate, hoc plus honoris debet Conjugatis ac Viduis: Conjugatis, ut matribus: Viduis, ut magistris. Atque huic inter humanos applausus illud Solomonis potissimum occinendum est, *quo majores, hoc te submissius geras in omnibus*. Postremo, laus harum rerum non tam pendet ab ipso genere, quam ab animi pietate, cujus tantus potest esse vigor, ut alicujus mulieris secundæ tertiæve nuptiæ Deo sint acceptiores, quam alterius Virginitas.

Jam si res exemplis æstimetur, in Vetere Testamento paucæ Virginitatis titulo celebrantur. In Novo quam speciosus, quam numerosus chorus Virginum, quæ non solum voluptatem, sed & vitam amore Christi contemserunt, & habent agminis sui ducem, Christi matrem, qua merito gloriantur, licet non solæ. Gloriantur de illa & Conjugatæ, quæ viro nupsit. Gloriantur & Viduæ. Non enim constat nobis an Joseph ante conjugem suam decesserit; illud constat, quod sanctissima Virgo, si tum maritum habuit, sic habuisse quasi non haberet, assidue versantem inter Apostolos, atque illis cum cæteris mulieribus ac viduis inservientem. Habent in Vetere Testamento conjugatæ Principem ordinis sui Saram, habent in Novo Elisabetam, Joannis Baptistæ matrem. Habent & Viduæ præclaras fœminas agminis sui duces, egregiam illam viraginem Judith, quæ mulier geminum ex invicto viris hoste triumphum reportavit, victoriæ, videlicet, & pudicitiæ, quarum alteram peperit desperanti patriæ, alteram sibi servavit illibatam. Nam & occidit fortissimum, & fefellit libidinosissimum. Habent certioris historiæ Deboram, quæ prudentia, animique fortitudine viris præfecta, tot res præclaras gessit. Habent Viduam Sareptanam, Christianæ hospitalitatis exemplar. Habent Noemi, cujus pietas celebrata est sacris Litteris. Habent admirandi roboris fœminam matrem septem Maccabæorum, quæ plus suppliciorum in filiis, quam in suo corpore perpessa est. Et ecce tibi mox in ipso Euangelii vestibulo occurrit veneranda anus Anna, quæ mature Vidua, usque ad extremam senectutem perseveravit, non in delitiis, & otio, sed in precationibus & operibus pietatis, velut in hoc servata, ut videret infantem, quem venturum afflatu Spiritus didicerat. Occurrit & Petri socrus, quam febri decumbentem Jesus erexit, & ad solitum ministerium restituit. Quid ego hic memorem tot Viduas, quæ de suis facultatibus ministrabant Apostolis, omnibusque relictis affectibus, secutæ sunt Euangelicum munus? Ad Viduarum preces Petrus vitæ reddidit Dorcadem. Quid referam tot recentiores illustrium virorum litteris commendatas? Marcellam, Principiam, Paulam, Lætam, Blesillam, Fabiolam, Salviam, Suniam, & Frotelam, quas insignis ille Doctor Ecclesiæ Hieronymus, libellis dicatis, æternæ seculorum memoriæ consecravit? Quid Julianam, & hujus, ni fallor, matrem, Demetriadis aviam Probam, quarum gloriam divus Augustinus ab oblivionis injuria vindicavit.

Quamquam autem in Vetere Testamento, quoniam adhuc fœcunditati corporum serviebatur, ac perpetuæ Virginitati nondum suus cœperat haberi honos, viduitas etiam probro dabatur, quemadmodum & sterilitas, sed apud homines dumtaxat, non apud Deum; tamen & illic multum honoris habitum est a Deo viduis, ut quarum curam sibi peculiariter vindicarit. Sic enim loquitur Exodi XXII. *Viduæ & pupillo non nocebitis, si læseritis eos, vociferabuntur ad me, & ego audiam clamorem eorum, & indignabitur furor meus, percutiamque eos gladio, & erunt uxores vestræ viduæ, & filii vestri pupilli.* Quid hac providentia potest esse amantius? Qui Princeps est universorum, nominatim se profitetur Viduarum patronum atque ultorem. Rursus Deuteronomii XXIV. *Non auferes*, inquit, *pignoris loco, Viduæ vestimentum.* Et Job XXIV. veluti præcipuum scelus, quo provocaretur ira Dei, refertur, pignoris loco abegisse bovem Viduæ. Atque ejusdem operis capite XXII. magni criminis vice memoratur, Viduas dimisisse vacuas. Quod si scelus est nihil dedisse Viduæ, quantum crimen est illas spoliasse? Atqui lex non vetat a debitore pignus accipere, sed hanc Deus Viduarum prærogativam esse voluit. Psalmo LXVII. Deus dicitur *pater orphanorum, & judex viduarum.* Quid? an non ille Pater & Judex omnium? Est, sed peculiari quadam providentia Judex est & Vindex Viduarum. Rursus Psalmo CXXXI. *Viduam*, inquit, *ejus benedicens benedicam.* Quid est *benedicens benedicam?* nisi copiosam peculiaremque benedictionem viduis impertiam, benedicam in hoc seculo multiplici spiritualis gratiæ solatio, benedicam in futuro, numquam finienda felicitate, quia mihi præ cæteris curæ sunt. Quemadmodum testatur & Psalmus CXLV. *pupillum & viduam suscipiet.* Quanta dignatio benigni Numinis erga Viduas? Destituuntur præsidio solatioque maritorum, & Deus illarum tutelam ad se recipit. Rursus per os Esaiæ Dominus inter præcipua pietatis officia commendat Viduarum defensionem. Concinit huic caput XXII. quum Viduas ne contristari quidem vult. Eadem præcipit per Ezechielem, per Zachariam. In summa, toties recurrit, infigitur, inculcatur in arcanis Litteris hæc sententia, ut ineptior videri possim, si velim omnia loca percensere.

Si transeamus ad Novum Testamentum, parem curam Viduarum habitam reperiemus, imo plus honoris habitum huic statui. Apud Matthæum XXIII. Dominus minatur Scribis & Pharisæis, quod *comederent domos Viduarum, simulatione prolixarum precum*, quo dicto tacite commendatur Viduarum religio, quam nisi magno studio coluissent, non poterant hujus simulatione falli. Apud Marcum XII. Dominus delectatur spe-

spectaculo Viduæ pauperculæ mittentis duo minuta in gazophylacium, & hujus pietatem, omnium muneribus anteponit. Apud Lucam IV. refricat memoriam Viduæ Sareptanæ, ad quam unam missus fuerat Helias fame periclitans, ut ab illa pasceretur, subindicans in Helia fuisse personam ipsius, in Vidua Ecclesiæ gentium. Dominus enim famelicus venit in terram, esuriens ac sitiens humani generis salutem. In Synagoga non invenit famis solatium, quia non invenit fidem: in paupercula Vidua, quæ sui nihil habuit, & hoc ipsum quod habuit totum Christo tradidit, refocillatus est. Nec latuit Judæos quid sibi vellet exemplum viduæ Sareptanæ. Siquidem ejectum e civitate duxerunt in supercilium montis, ut illinc eum præcipitem darent. Dominus autem nondum se præbuit illorum malitiæ, quia nondum venerat tempus a Patre præfinitum. Proinde, ne vos vestri pœniteat, ô Viduæ, Pharisæi insidiantur facultatibus vestris, fuco Religionis devorantes domos vestras: Superba civitas odit vos opprimitque, sed habetis Dominum Patronum, Judicem, & Vindicem, cujus potentiæ nemo potest resistere. Apud eumdem cap. VII. non fert lacrymas mulieris Viduæ filium unicum exanimem efferentis, sed adolescentem evocatum in vitam, reddit matri, quæ marito desolata, totum vitæ solatium in unicum filium transtulerat. Apud eumdem XVIII. sub imagine Viduæ, judicem licet impium, improbitate sua ad vindictam propellentis, proponit nobis exemplar incessanter orandi. Nimirum, & illud obiter indicans, proprium esse Viduarum, assiduis vacare precationibus. Nec Paulus qui Christi Spiritum hauserat, dissentit a Magistri doctrina. Nam Timotheo præcipit, ut Viduas honoret, quæ modo veræ essent Viduæ. Quod Timotheo præcipit Paulus, id omnibus Episcopis præcipit Christus, ut Viduis honorem deferant. *Honorem* autem appellat omne subsidii genus. Eidem scribens mandat, ut si quis Christianus, aut si qua Christiana habeat Viduas, suppeditet illis. Non erat satis Apostolo generali nomine pauperum & Viduas commendasse; nominatim & extra ordinem illarum curam gerit.

Audistis, ô Viduæ, dignitatem ordinis vestri, ne despondeatis animum, quod in mundo videmini abjectiores. Habetis solatium ac præsidium in Christo, ne ploretis vos esse desolatas. Ille vestri curam habet, sine cujus providentia, ne passer quidem unus cadit super terram. Ille vestri patrocinium suscepit, qui unus plus potest omnibus. Ille se vindicem injuriæ vobis illatæ profitetur, ne quærite vindictam ab hominibus, tantum omne gaudium, omnem gloriam, omne solatium, omnem fiduciam in illo collocate, qui vos sibi peculiariter asseruit. Hoc demum est in tuto, quod illius tutelæ creditum est. Quo magis æquum est ut officii vicissim vestri memineritis, memineritis autem, si vere sitis quod vocamini. Quum enim Paulus jubet honorem haberi Viduis, quæ veræ Viduæ sunt, significat esse quæ falso nominentur Viduæ, ad quas nihil pertinent ea, quæ de dignitate, cura, tutelaque Viduarum diximus. Quemadmodum sunt & fatuæ Virgines, quas non agnoscit Sponsus amator Virginum, Sunt Pseudoprophetæ, sunt Pseudapostoli, sunt falso nomine fratres, quibus usurpati nominis honor cedit ad graviorem condemnationem; ita sunt falso nomine Viduæ, quæ si volunt in his, quæ commemoravimus, gloriari, dent operam ut vere sint Viduæ, suoque nomini respondeant.

Videtur igitur ipse sermonis cursus hoc admonere, ut Viduarum institutum paucis describamus, cujus forma mihi videtur optime peti, ex his quæ jam attigimus, si modo scrutemur quod latet in Divinæ Scripturæ verbis, quorum ditissima vena est, ut quo penetres altius, hoc reperias pretiosiora. Alioqui non defuerunt qui Viduis humana quædam vivendi præscripta tradiderunt, quæ ut non arbitror contemnenda, ita non est necesse illis adstringi, veluti præceptis Divinis. Non enim eadem congruunt omnibus. Ac primo quidem loco contemplemur illam, Viduarum decus gloriamque, *Judith*, at non gloriam tantum, verum etiam exemplum. Cujus si nomen excutiamus, a *confitendo* sive *laudando* dictum est. Nam juxta proprietatem sermonis Hebræi, duplex est confessio, criminum nostrorum & laudum Divinarum. Qui agnoscit culpam suam, confitetur. Utraque confessio Deo gratissima est, non ipsius causa, sed nostra. Delectatur misericors confessione criminum, ut condonet. Delectatur benignus confessione laudum, ut uberiora largiatur. Hæc est enim hominis præcipua justitia, suam confiteri injustitiam, ac Dei prædicare misericordiam. Id quum sit omnium Christianorum commune, tamen Viduis peculiariter competit, quæ nisi agnoscant imbecillitatem suam, non sunt idoneæ quarum curam suscipiat Dominus. Rursus nisi gratias agant Divinæ benignitati pro his quæ receperunt, etiam hoc quod receperunt auferetur ab eis. Totum hoc Paulus Apostolus compendio complexus dixit, Viduam probam depingens, *si speravit in Domino*. Quæ totam spem fixit in Domino, luctum habet in hoc mundo, nec aliunde solatium exspectat quam a Domino. Itaque Vidua quæ vivit in delitiis, non collocavit spem in Domino; nimirum, ab his rebus quærens solatium, quæ Domino displicent. Item quæ se parat novo marito, nondum totam spem fixit in Domino, sed ad conjugis solatium respicit. Quæ congerit opes, quæ ambit honores, non est vera Judith, nec confitetur Domino, sed his quæ Domino præfert. Quæ juventutis fiducia vivit ut libet, non est Judith. Lugere Viduarum est non maritum tantum: hic enim luctus brevis est, datur humanæ imbecillitati, non laudi. Etenim quæ impotenter luget mariti mortem, quid aliud quam alium ambit conjugem, nec cogitat quam feliciter mutarit maritum, cui pro mortali contigerit immortalis, nec agit Domino gratias, quod ideo maritum abstulit, vel quia sic expediebat marito, vel quia sic expediebat uxori, vel quia forsitan utrique. Variis enim modis ille vocat homines ad æternam felicitatem, & solus novit quid cuique sit optimum. Unde igitur manant Viduarum lacrymæ? Deplorant culpas suas, & si has non habent, quis autem non habet? deplorant alterius. Flent hujus exsilii tædio. Plorant desiderio Sponsi cœlestis, cui cupiunt jugiter & totæ copulari. Quæ sic lugent, audient cum Apostolis: *Beatæ quæ lugent, quoniam ipsæ consolationem accipient.* Merito Judith appellabitur, quæ, quidquid est mali, sibi tribuit, quidquid boni, Deo adscribit, quæ & in adversis & in prosperis confitetur Domino, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia ejus. Interdum magis propitius & misericors est immissis tristibus quam lætis. Erat autem Judith filia *Merari*, quod verbum Hebræis *amaritudinem* sonat. Initium conversionis ad Deum, est pœnitentia, quæ luctum & amaritudinem habet. Pœnitentia gignit confessionem propriæ injustitiæ. Verum, *hæc tristitia, quoniam secundum Deum est, gignit salutem stabilem*, ut ait Paulus.

Diabolus fere per escam voluptatis captat homines in exitium, Deus huic contrarius, per salutiferum dolorem, pellicit homines ad vitam æternam. Alter enim Insidiator est, alter Medicus. Ille per temporariam delectatiunculam pellicit ad perpetuum cruciatum; Hic per brevem amaritudinem perducit ad æterna gaudia. Ad hæc, nulla fit Vidua nisi morte conjugis. Ita Judith omnis est filia Merari. Neque raro fit, ut hæc amaritudo temporaria Viduam tradat Christo, in quo plus est voluptatis, si toto pectore diligatur, quam in sexcentis maritis quamlibet felicibus. Interim quæ sit alea conjugii, nullus ignorat. Præterea professio Viduarum est, abdicatis omnibus hujus mundi voluptatibus solatium omne ponere in Domino. Hujus propositi initium habet amaritudinem, quemadmodum omnis arduæ rei conatus, sed quæ progressu temporis, adspirante Domino, vertitur in gaudium spirituale. *Erat autem*, inquit Scriptura, *Judith opulenta, non ex quæstu, sed ex patrimonio:* quid hoc ad Viduæ laudem attinebat, quod abundabat possessionibus, quum divitiæ soleant etiam frugales animos ad luxum

luxum ac lasciviam corrumpere? At huic Judith nihil A aliud erant opes relictæ, quam instrumentum subveniendi pauperibus. Habebat tamquam non haberet, & aliis habebat potius, quam sibi. Clari generis erat, sed cilicio tegebatur. Numerosam habebat familiam, sed sola cum paucis puellis orabat in cœnaculo. Insigni forma præminebat, sed hanc viris obscuravit, animi formam sponso suo coluit. Adeste huc, Viduæ, quæ in tenui quoque & angusta re familiari delitiamini, quas ne paupertas quidem docere potest sobrietatem. Ecce Judith nobilis, ætate & forma florens, opulenta, tres annos & sex menses Vidua vixerat, ad eum usque diem, quo pulcerrimum illud facinus animo concepit. An nobili, diviti, formosæ difficile fuisset invenire B maritum? Imo non dubium est, quin a multis fuerit ambita. Cur igitur placuit Viduitas? An quia maluit Vidua suo more vivere, quam servire marito? Nam hac de causa videmus nonnullis displicere secunda conjugia. Nequaquam. Cur igitur? Non legerat Paulum, sed hauserat eumdem Spiritum quem Paulus. Sciebat in Matrimonio nonnihil esse servitutis, quæ tametsi non tantum valet, ut alienet a religione, tamen frequenter accidit, ut quæ nupta est viro, cogatur ea cogitare quæ sunt hujus mundi, quo placeat viro: at Virgo Viduaque, quoniam soluta est a jure viri, non habet quo distrahatur a Domino, sed jugiter illi, si vult, adhæret. Uxoris continentiam crebro interpel- C lat maritus incontinens: liberalitatem in pauperes adstringit ad rem attentior: precationes interrumpit aliis addictus studiis. Excusatur hic obedientia, fateor, atque adeo præcipitur, sed interim abest illa felicissima libertas adsidendi Domino citra divulsionem. Id enim sentit beatus Paulus quum ait, καὶ εὐπρόσεδρον τῷ κυρίῳ ἀπερισπάστως. Hoc quid sit, non intelligunt, nisi quæ se totas Domino dedicarunt. Id, quoniam animo fit, quovis loco licet cuivis, si largiatur hunc affectum ille, qui solus potest. Uxor autem, quoniam ex Apostoli præceptis, etiam malo conjugi debet obsequium, saltem in his quæ citra crimen consistunt, non potest cum Maria perpetuo sedere ad pedes Jesu, D ut alatur mellitissimis illius colloquiis. At nostra Judith tota libera in ædibus suis construxerat sibi secretum cubiculum, in quo sola loquebatur cum Domino, juxta doctrinam Euangelicam, orans in occulto, ac præmium exspectans non ab hominibus, sed ab eo qui cernit in occulto. Habebat numerosam familiam, & tamen ostendit in turba quoque solitudinem esse vere piis. Quid aliæ faciant in suis cubiculis ipsæ viderint: at Judith orabat. Viduæ cubiculum nihil aliud quam Oratorium esse debet, ac Templum quoddam nullius culpæ conscium, sed pudicitiæ, gratiarum actioni, sanctis cogitationibus, piisque votis consecratum. Id paraverat in cœnaculo, hoc est, superiore domus parte: E convenit enim ut cujus animus quotidie meditatur volatum in cœlos, hujus corpus quoque procul absit a terra. Nam Spiritus Sanctus in cœnaculo jejunantibus ac precantibus missus est. Et Petrus orans in cœnaculo, vidit cœlitus demissam visionem. Anna vidua Euangelica, quoniam ætatis erat pene decrepitæ, perseverabat in Templo. At juvencula Vidua nusquam est tutior, quam in secreto cubiculo. Ad hæc cilicium habebat circumdatum lumbis suis, jejunans cunctis diebus vitæ suæ, exceptis Sabbatis, Neomeniis & reliquis Festis, quibus apud Judæos vetitum erat jejunare: quod jejunabat, erat affectus: quod interdum cœnabat frugaliter, non carni datum est, sed reli- F gioni.

Si hoc exemplum non tantum apud nos valet, ut quotidie jejunemus, certe huc proficiat, ut pudeat Viduas quasdam, quæ nulli convivio non intersunt, quæ jentaculis, prandiis, merendis, cœnis ac recœnatiunculis totum consumunt diem, & interim tutam arbitrantur suam pudicitiam, ac sibi videntur Viduæ. Nunc mihi contubernia illius considera. Nam hinc licet intelligere mores & ingenium Dominæ. Morabatur in secreto cubiculo cum puellis suis. Erat suis Magistra sanctimoniæ. Domus illius nihil aliud erat, quam Schola pietatis. Non illic versabantur juvenes calamistrati, odoribus delibuti, oculis lascivis, linguis impudicis. Non puellæ quæ vultu, cultu, & incessu, juvenum animos sollicitarent: non perstrepebat domus opulenta choreis, lusibus & opiparis conviviis. De liberis nulla fit mentio: quo mirabilius est in illa fœmina pudicitiæ studium, quod apud Judæos male audiebat viduitas, pejus sterilitas. Puellas habet famulas ac pudicitiæ discipulas, quarum opera non abutebatur in admovendo speculo, in componendis capillis, in fucanda facie, in adspergendis odoribus, in faciendo ventulo, sed tempus omne aut precibus, aut sacra lectione, aut salutiferis sermonibus, aut opera manuum, aut officiis in pauperes consumebatur. Gestabat vestem viduitatis, quam non nisi ad breve tempus deposuit, idque non quamlibet ob causam, sed servandæ patriæ gratia: Tum demum induit vestem nitidam. Hanc vestem non sumsit illaqueandis Procerum oculis, sed occidendo hosti extrema minitanti, tum Civitati sanctæ, tum divinæ Religioni. Itaque quod hic fecit Judith, in exemplum vocari non debet, nisi divinus afflatus, & causa par, huc invitet. Multo sunt inexcusabiliores, quæ nuptiarum aut convivii gratia, ponunt cultum Viduitatis. Hæc ad tempus sumsit spiendidam vestem, liberandæ Patriæ, imo non erat illa vestis, sed laqueus ac decipula. Dignus enim erat hostis qui falleretur, & conveniebat, ut immanis illa bellua, quæ sibi par Deo videbatur, fœminæ dextra concideret, mulieris ingenio caperetur, qui alienæ pudicitiæ struere solet insidias. Hanc igitur vestem sumsit, obeundo facinori multo omnium pulcerrimo. Alteram illam gestabat ad tutelam pudicitiæ suæ. Est igitur aliqua vestis quæ Matronam nuptam decet, Viduam non decet? Est omnino. Quamquam autem conjugatas quoque decet cultus modestus ac simplex, quique, juxta beati Petri dictum, religionis professionem præ se ferat, quum totus cultus Christianæ fœminæ sit absconsus penes hominem interiorem, tamen in nuptis amictus nitidior invenit excusationem, ornari dicuntur maritorum oculis: in Viduis nequaquam. Et in illis laudatur vestis simplicitas: in his non tam laudi datur adhibita, quam probro datur neglecta.

Dicet quispiam, quid ad rem facit vestis? Extima pars hominis est vestis. Ex habitu corporis deprehenditur animus: Corpus enim animi est indumentum. Ex habitu vestis colligitur castigatio carnis. Et si vestimenti simplicitas, non est necessaria Viduæ castitati, certe conducit arcendis juvenum oculis, quibus amictus sæpe commendat corpus, ut appetant, quod appetere fas non est. Ita fit, ut licet tuta sit pudicitia, non sit tuta fama, & quamvis tuta sit Viduæ pudicitia, periclitetur aliena. Jam fortasse rogabit aliquis, quæ vestis deceat Viduam? Neque enim hic describitur color aut forma. Sane nec potuit, quandoquidem non eadem est æstimatio colorum, aut vestium, apud omnes nationes, & aliis temporibus, alia sunt in pretio, alia contemtui. Sunt alicubi quædam indecora, quæ alibi maxime decent. Apud quosdam candida vestis adhibetur in luctu, apud alios in triumpho. Hodie apud Hispanos nigro nullus est color aut honoratior, aut carior: Candidus qui solet esse nuptialis ac triumphalis, nunc extremi contemtus est, nisi si quid adhibetur in sacris. Ita color Sandicinus olim inter purpuras primam obtinebat gloriam, nunc nihil eo contemtius. Quam igitur vestem dabimus Viduæ nostræ? Suo tempori locoque congruentem, quæ neque sordibus præ se ferat hypocrisim, neque prodigiosa novitate hominum oculos ad spectaculum invitet, neque nitore pretioque parum continentis animi suspicionem præbeat: quæ velet eas corporis partes, quas non sine periculo castitatis intuentur viri: Tum simplex, hoc est, neque sumtuosa, neque prodigiosæ vilitatis. Hic & fortunæ personæque habenda est ratio, certe quod ad pretium attinet: decebit enim Viduam Principem, quæ non deceret plebejam. Alioqui viduam nulla vestis magis ornat, quam quæ nihil ostentat ornatus,

natus, sed tantum ad usum ac verecundiam adhibetur, ad usum, quia depellit frigoris injuriam, ad verecundiam, quia velat ea, quæ irritant virilem intemperantiam.

Fortassis hic aliquis obstrepet mihi tacita cogitatione. Istam cantionem cane iis, quæ professæ sunt perpetuum cælibatum. Quid hæc ad illas quæ servantur nuptiis? Imo quemadmodum Virgo quæ alitur honesto castoque matrimonio, non aliter instituenda est, quam si perpetuam Virginitatem decrevisset: & fortasse tanto sollicitius, ne quid sinistri rumoris contrahat ante nuptias: ita Vidua quæ se servat secundo conjugio, interea dum Viduam agit, nihil omittat quod ad Viduitatis honorem pertinet. Quis enim non detestetur istos, qui filias suas sic habent, non quasi parentes casto educent conjugio, sed quasi leno puellas alat ad quæstum? Quæ bona Virgo non fuit, nec Uxor erit bona. Quomodo pudorem servabit apud maritum, quæ apud parentes didicit impudentiam? Decet autem Christianorum conjugium, juxta Pauli monita, *honorabile esse, & thorum immaculatum*, verecundiæ plenum ac Virginitati simillimum. Nulla dos magis commendat fœminam, quam pudor & pudicitia. Inter Viduam nupturam, & eam quæ perpetuam est professa continentiam, nihil interest, nisi temporis spatium. Non enim genere vitæ differunt, sed proposito. Si Vidua abhorret ab iterandis nuptiis, citius inveniet probum maritum, moribus ornata potius, quam amictu. Satis dotata venit ad sponsum quæ pudicitiæ, modestiæ, sobrietatis mundum secum adfert. Si decrevit perpetuo cælebs vivere, cur sollicitat virorum oculos? Aut cui se colit, quæ Christum sponsum adoptavit? Jam consideremus & commeatum hujus opulentæ Viduæ Judith. Unicam Abram secum duxit, cui imposuit utrem vini, vasculum olei, polentam, lapathes, panes & caseum. Audis delitias rusticanas. At probabilius est illam multo frugalius vixisse domi. Hoc victu jejunabat quotidie. Et ubi sunt interim, quæ negant se posse pati jejunium unius diei, nisi prandium habuerit sex piscium genera? Judith polenta & olusculis quotidie solvit totius diei jejunium. Quamquam, ut dixi, locus est & in mediis delitiis sobrietati, si qua causa cogit his interesse. Litteris proditum est, clarissimam fœminam Elisabetam Hassiæ Lantgraviam, arte quadam in mediis conviviis dissimulasse jejunium; aderat vultus hilaritas, sermonum comitas, urbanitas in ministrando. Quibus rebus ita fallebat convivas, ut nemo sentiret illam non edere. Hic vero non solum habes frugalitatis, verum etiam Religionis exemplum. De commeatu sibi prospexit, ne quid attingere cogeretur, cujus esum vetuerat Lex divina. Exprobrat nobis hæc nostram rebellionem, qui cibos quos certis diebus interdixit Ecclesiæ auctoritas, hoc avidius devoramus, quia vetiti sunt. Quemadmodum excusandi sunt qui justis de causis, sobrie mutant cibi genus, ita nemo vere pius probare queat istam contumaciam.

Vitam Judith habetis, ô Viduæ, nunc famam æque illibatam accipite. Oportet enim & Virginem & Matronam, sed præcipue Viduam nominis integritatem tueri, quod ut difficillimum est, ita pulcerrimum, nimirum, quo bonus odor sint Deo & hominibus in omni loco. Melius est enim habere nomen bonum, quam unguenta pretiosa. Hoc decus, hic ornatus est præcipuus fœminei Sexus. Nec hanc dotem tacuit Scriptura, addens, Judith fuisse celeberrimi nominis apud omnes, non quod splendide epulabatur, sed quod valde timeret Dominum. Hoc enim sermone, summam pietatis complexa est Scripturæ lingua. Magnum est habere bonam famam apud omnes bonos, sed longe maximum est, habere nullis improborum obtrectationibus contaminatam. Non erat, inquit, quisquam qui loqueretur de illa verbum malum. Quid autem tutum est a linguis maledicorum? Hoc vix obtinet eximia constansque vitæ probitas, quod tamen beatus Paulus requirit ab Episcopo, ut habeat bonum testimonium, non tantum a Christianis, verum etiam ab Ethnicis ac Judæis. Nec id siluit in Viduæ dotibus; *In operibus*, inquit, *bonis testimonium habens*. Ingens thesaurus est bonum nomen, sed quovis vitro fragilior. Nihil enim facilius contaminatur, nihil difficilius reconcinnatur. Quibus autem rationibus servatur bona fama? Non aliis, profecto, quam quibus servatur bona mens. Siquidem nullum compendium ad honestum nomen parandum expeditius est, quam ut talis sis, qualis haberi velis. Prima Viduæ commendatio est, vitæ totius sobrietas. Ea sita est non solum in victu, cura corporis, & cultu, verum etiam in famulitio. Quis ausus fuisset in ædibus Judith potare aut lascivire, aut aleam ludere, quæ talem habebant Dominam? Omnia linguam habent, præsertim in malum. Frons, oculi, incessus, nutus, motus, risus, famuli, famulæ, liberi, contubernales loquuntur mores Dominæ. Oportet igitur Viduam undiquaque compositam esse, ne qua pateat maledicorum linguis, tantaque debet esse vitæ totius integritas, ut improbi quoque vereantur de illa male loqui: nec satis est abstinuisse ab omni malo, sed, juxta Pauli doctrinam, *cavendum est etiam ab omni specie mala*. At fama procax malum, interim nec innocentiæ parcit. Fateor. Sed rumor, qui de nihilo nascitur, mox sua sponte evanescit, nec in aliud proficit vanitas, nisi ut omnibus spectatior fiat innocentia. Contra, ubi ex vero nascitur rumor, semper in majus crescit, *viresque acquirit eundo*, ut ait ille. Quarum cultus lascivior est, sermo impudicus, quæ bonam diei partem, cerussa, purpurisso, stibio, chartis, aleaque, conviviis, choreis, consumunt: quæ juvenum comptorum consuetudine delectantur, quæ liberos habent perperam institutos, quæ famulitium male moratum, immerito indignantur sinistro rumori. Quod si fieri non potest, quin aliquis male de nobis loquatur, saltem illud curandum, ne quis id merito nostro faciat. Decet autem hoc præcipue sexum fœminarum, ut famam habeat illibatam. De Christo multi male loquebantur, in Virginem matrem nullus ausus est ullum probrum dicere. Nam stupri suspicionem, ipse Dominus matrimonii titulo, & Joseph falso crediti patris velamento, exclusit. Ergo Vidua, quæ famam cupit incontaminatam, Judith Viduæ sibi proponat exemplum, hujus ingrediatur vestigiis.

Quid hic commemorem reliquas hujus Viduæ virtutes: studium erga Patriam, auctoritatem erga Seniores & Principem, quos ad se accersitos, desperantes erexit in spem, inscios docuit, hæsitantes instruxit salubri consilio, denique victoriam, quam tot armati viri desperabant, una mulier sua pietate peperit. Retulit speciosissimum ab hoste trophæum, verum omnem triumphum Deo populoque transcripsit: Ipsa post peractum facinus pulcerrimum, ad cilicium rediit. Agnoscas summam animi fortitudinem, cum summa modestia: summam prudentiam, cum summa pietate conjunctam fuisse. Habet hoc egregia virtus, ut homini cuivis reverentiam conciliet & auctoritatem. Judith mulier erat, Vidua erat, nullam obtinebat ditionem, nullo munere publico fungebatur, & tamen ad hanc non gravantur accedere Seniores populi, non dedignatur ipse Princeps Ozias: quam post simili honore dignatus summus Pontifex Joachim, qui ejus visendæ gratia, Hierosolymis profectus est in Bethuliam. Jam oratio qua illos compellat quam est auctoritatis plena, quam non muliebris? *Quod est*, inquit, *hoc verbum in quo consentit Ozias, ut tradat civitatem Assyriis, si intra quinque dies non venerit vobis adjutorium? Et qui estis vos qui tentatis Dominum? Non est iste sermo qui misericordiam provocet, sed potius qui iram excitet, & furorem accendat. Posuistis vos tempus miserationis Domini, & in arbitrium vestrum diem constituistis es*? Objurgantur a muliere Seniores ac Principes, & silent. Deinde, quid illius consilio sanctius? Invitat ad ejus facti pœnitentiam, ostendit paratam Domini misericordiam, docet totam fiduciam in illum transferendam, docet præteritas calamitates ipsorum peccatis imputandas, nec ad vindictam esse festinandum, sed confugiendum ad Domini misericordiam. Quis nunc

nunc ferret fœminam objurgantem ac docentem? At Rex & Seniores non solum tulerunt, verum etiam gratias egerunt. Sic enim habet Historia, & dixerunt illi Ozias & Presbyteri, *Omnia quæ locuta es vera sunt, & non est in sermonibus tuis ulla reprehensio. Nunc ergo ora pro nobis, quoniam mulier sancta es & timens Deum.* Verum illa tam admirandi facinoris laudem nulla ex parte sibi vindicat. Mandat senioribus ut precibus sollicitent Domini misericordiam, ut quod animo conceperat, vellet esse prosperum, simulque populum ad preces adhortentur, nimirum, animas omnium in hoc præparans, ut totius negotii fiduciam non in suis viribus, sed in Omnipotentis bonitate collocent: peracto facinore ducis personam agit, præscribens populo, ut hostes consternatos opprimant. Denique parta tam speciosa victoria, non sibi curat erigendas Statuas, aut adornari triumphos, sed ipsa cum virginibus ac mulieribus canit triumphale canticum Domino, qui victoriam dederat populo suo. Quidquid autem vasorum aut opum erat ex direpta Holophernis domo, populus honoris gratia donavit Judith. Sed ut egregia virago declararet se non minus contemnere divitias, quam humanam gloriam, quidquid opum acceperat, consecravit anathema oblivionis. Ipsa nec insolentior, nec opulentior rediit in domum suam. Quanta verborum pompa viri disertissimi celebrarunt quorumdam Imperatorum virtutes, qui ex rebus præclare feliciterque gestis in bello, præter gloriam nihil retulerunt in ædes suas. At ingens tulit præmium, qui plausum & laudem tulit ab hominibus. Nam de his quoque dixit Dominus, *receperunt mercedem suam.* Quanto magnificentius est, quod hæc Triumphatrix gessit, quæ sola benefactorum conscientia contenta, gloriam pariter & divitias neglexit. Postremo, nec de nuptiis iterandis cogitavit, quum vixerit annos centum & quinque. Ut autem in eadem agnoscas simul & clementiæ & frugalitatis laudem, Abram quam habebat unicam manumisit. Qualis fuerat vita, talem volebat esse sepulturam. Sunt enim quorum ambitionem ne mors quidem exstinguit. Tanta in Rempublicam merita nonne requirebant aliquod insigne monumentum? At Judith sepulta est, in sepulcro viri sui Manasse. Unicum amore casto fuerat complexa, nec mors hunc affectum exstinxit: sciens meliorem mariti portionem superesse, & aliquando futurum, ut toti pristino convictui restituerentur. Nec, arbitror, viri nomen omnino vacare mysterio. *Manasses* necessitatem, sive oblivioni datum sonat. Primum conjugium dederat necessitati, urgebat parentum auctoritas, invitabat publica gentis consuetudo, impellebat amor prolis, quæ sine marito non contingit. Quasdam etiam cogit fervor ætatis. Postremo, quæcumque nubit, in viri jus venit, seque necessitati submittit, a qua non liberat, nisi mors viri. Hoc admonet igitur *necessitatis* cognomen. Sed qui congruit ut dicatur *oblivioni traditus*, in cujus ædibus perpetuo vixit, in cujus sepulcro condi voluit? *Etsi novimus*, inquit Apostolus, *Christum secundum carnem, sed jam nunc non novimus.* Qui non novit, quem ante noverat, nimirum, oblitus est, juxta quemdam sane modum. Ita Judith prius juncta viro secundum carnem, mox ut defunctus est, non meminit carnalis contubernii, sed tanto ardentius amat juxta spiritum, eique fidem, quam vivo promiserat, etiam mortuo servat.

Quantum ab hac absunt imagine mulieres, quæ numquam possunt oblivisci conjugis defuncti, quibus ad quamlibet occasionem renovatur luctus, prorumpunt lacrymæ, iterantur lamenta. Sed impudentius etiam faciunt, quibus nec secundus, nec tertius Maritus prioris memoriam excutere potest. Ad quamvis offensiunculam exprobrant viro suo defuncti conjugis mores, & quem viventem contemserant, prædicant exstinctum, non quod gaudeant illius virtutes meminisse, sed ut præsentem urant. Quanto, inquiunt, ille fuit blandior, quanto formosior, quanto eram sub illo cultior, quanto liberior, quanto nummatior. Nullæ melius meminerunt conjugum, quam quæ eorum quæ carnis sunt, obliviscuntur. Satis meminit mariti quæ recusat alteri nubere, quæ pactam fidem præstat, non jam ut mortuo, sed ut absenti. Feliciter oblita est quæ perseverat in castitate, posteaquam semel nupsit parentibus, naturæ, proli, simul atque reddita est suo arbitrio, pristinæ voluptatis obliviscitur, seseque totam confert ad delitias spiritus. Hæc est oblivio digna Viduis Christianis. Quædam enim prius oblitæ sunt conjugum quam extulerint, quædam lacrymis immoriuntur. Est inter utrumque medium. Cito finiendus est luctus, sed vix umquam solvenda est fides, non quod hanc debeat uxor exstincto, sed quod hoc suadeat insignis pudicitia. Nonnihil nos docebit & Patria Judith, quandoquidem in Scripturis Divinis, non est simplex rerum gestarum materia, quemadmodum in humanis Voluminibus, sed in ipsis etiam apiculis latet aliquid reconditæ sapientiæ, si quis pia curiositate scrutetur. In Bethulia vixit ac sepulta est. Quid autem sonat Bethulia? *Virginem Domino castam.* Multæ sunt Virgines castæ mundo, quæ Domino pollutæ sunt. Olim parentum arbitrio nubere viro, obedientiæ laudem ferebat. Amore prolis jungi marito, pietas erat. In matrimonio nihil indulgere libidini, castitas erat. Hæc Virginitas quædam est, casta non hominibus, sed Domino, qui non habitum corporum, sed animorum spectat affectum. Juxta tropologiam autem, quicumqe mentem sinceram servat Domino, Bethulia est, hoc est, *Virgo casta Domino*, quemadmodum loquitur Paulus, *Despondi vos uni viro, virginem castam exhibere Christo.* Ea castitas sita est in tribus, sinceritate dogmatum, puritate affectuum, & pietate operum. Primum est enim recte credere, nec usquam a placitis Ecclesiæ Catholicæ deflectere. Hic est omnis Religionis fons & radix, qua vitiata, nihil inde sincerum proficiscitur. Proximum est ut affectus humani, submittant sese spiritui. Spiritus autem adversatur carni. Fides scopum ostendit, Caritas Dei & proximi, regula est, ad quam dirigantur affectus humani. Eadem impellit nos ad officia pietatis. His rebus fit, ut quod Paulus orat, & corpus & anima & spiritus integer inveniatur in die Domini. Nam hic dies examinat etiam intima cordis humani: Et quisquis in hoc die probari meruit, is vere probatus est, ac Bethuliam habet Patriam. Etsi totius vitæ laudem uni adscribit Domino, nec sibi, sed illi canit encomium, Judith etiam appellari poterit: confitens imbecillitatem suam, & agnoscens Domini benignitatem, operantis in unoquoque pro suo arbitratu quæcumque voluerit.

Vide quantam dicendi materiam nobis suppeditarit historia Judith, cujus tamen quotam attigimus portionem? Quod si cui vacet omnes hujus loci sinus, omniaque recondita eruere, quæ nunc singulatim recensere perlongum sit, comperiet nullam esse virtutem, cujus non eximium exemplar in Judith propositum sit, sive castitatem spectes, sive pietatem, sive prudentiam, sive fiduciam erga Deum, sive fortitudinem, sive modestiam, sive constantiam animi. Caput Holophernis ense resectum, magis propositum est, ut mirentur Viduæ, quam ut imitentur. Ad hoc certe valet, ut Viduis omnibus excutiat pusillanimitatem, dum hinc perspiciunt, quantum valeat apud Deum etiam muliercularum assidua deprecatio sinceraque fides. Nihil est in Scripturis arcanis infrugiferum. Si parum utilitatis habet Historia, plurimum habet Allegoria. Neque enim hoc imitandum Viduis, ut periculo pudicitiæ suæ consulant Reipublicæ, aut lenocinio vultus insidias struant hosti. Verum, quod illa fecit Holopherni, hoc omnes Viduæ faciant Satanæ, qui numquam cessat extrema moliri Civitati sanctæ, quæ est Ecclesia, & populo Dei, qui sunt omnes cupientes pie vivere in Christo Jesu. Cum hoc hoste vobis bellum est perpetuum, ô Viduæ, hic fallendus est. Artem fallendi docuit ipse Dominus. Quisquis ungit oleo faciem ne videatur jejunare, insidias struit Holopherni: Qui sic dat eleemosynas, ut sinistra nesciat quid faciat dextra: Qui secretus orat in cubiculo, bene

ne

ne decipit Holophernem. Huc adhibenda est serpentis Euangelici prudentia. Hujus igitur Viduæ vitam in cubiculis quidem, sed in animis potius depictam habeant omnes Viduæ, ad hoc speculum sese contemplentur, quæ vivunt in delitiis, inter comptas puellas, inter lascivos juvenes, conviviis, choreis, alea, fucis, parum pudicis fabulis, maximam diei partem exigentes, aut, ut melius dicam, perdentes; ad hanc imaginem erubescant, sic suo cum animo loquentes: Hæc Judæa, cui nondum effulserat Euangelii lumen, quam nondum illustrium fœminarum exempla, nondum Apostolorum hortatus ad continentiam animarant: nondum audierat Christum clamantem, *Beati qui se castraverunt propter regnum Dei*: tam insigni præminuit sanctimonia, quid decet me facere Christianam, quam tot erudiunt præcepta, tot excitant exempla, tanta sollicitant præmia? Judith jejunat & orat in cilicio, & ego delitiis indormio.

Jam si satis contemplatæ estis hanc celeberrimam viraginem, agedum, producamus vobis hujus veluti germanam Deboram, quæ populo Israelitico triplicem viri personam una mulier exhibuit, Prophetæ, Judicis & Ducis. Illa cognoscit lites civium, illa ex vaticinio præscribit quid sit agendum, magna cum auctoritate loquens Barach: *Præcipit tibi Dominus Deus Israel*. Ipsa proficiscens in bellum animos ipsis addit Ducibus. Hujus fœminæ dexteritas, nonne merito pudore suffundet Viduas quasdam, quæ per ignaviam ne familiam quidem suam norunt administrare, & liberos suos illiberaliter educantes, & famulos famulasque indulgenter habentes? Prodeat nunc illa Sareptena hospes & alumna Heliæ, nosque doceat hospitalitatem erga proximos, ac fiduciam erga Deum. Illa non erat Israelitis, sed Sidonia, & tamen Prophetæ Israelitæ, quum forte occurrisset, non negat officium hospitalitatis, rogata mox currit ad exhibendam aquam sitienti, quumque Propheta clamaret a tergo ut in famis solatium, pauxillum etiam panis adferret, simpliciter respondet, sibi domi non esse farinæ, nisi quantum pugillo capi possit & olei paululum, id se jam destinasse sibi parare ac filio, ut eo quod superesset consumto, fame morerentur. Quum instaret Helias, ut ex hoc ipso pusillo sibi primum exiguum panem faceret, deinde pararet ipsi & filio, futurum enim ut nec thylacus, nec lecythus deficeret: non excusavit, non tergiversata est, dicens: Quid habeam, scio, quid habitura sim, nescio. Primum mihi prospiciam, si tu poteris aliis promittere thylacum non deficientem, tibi primum hoc præsta quod mihi polliceris, de pleno farinario liberalis ero: Nunc nos æque ac tu periclitamur: Ego mihi meisque carior esse debeo, quam alieno. Nihil hujusmodi responsavit mulier Barbara: Confirmata pollicitis Heliæ, nihil hæsitans cucurrit domum, coxit panem, fortasse plorante puero, attulit Prophetæ. Nimirum, totum hoc voluntate Numinis actum est. Poterat enim undecumque Deus aquam porrigere Prophetæ suo, qui illum tanto tempore corvorum ministerio panibus & carnibus paverat in solitudine. Sed in alienigena muliere voluit hospitalitatis, ac fidei rarum exemplum exhibere, ut haberet Viduam quam post exprobraret Dominus suo populo, qui Prophetam unicum a Mose promissum, & tanto meliora nunciantem quam nunciabat Helias, non modo non refecit, sed in crucem adegit. Ex iisdem Sidoniorum finibus exierat illa mirabilis mulier Cananæa, quæ, dum Dominum improbis clamoribus, & fiduciæ constantia quodammodo compulit ad sanandam filiam, nobis declaravit, quantum valeant apud Deum assiduæ preces, si non desit sincera fides. Et hanc fuisse Viduam probabile est, quandoquidem filiæ fit mentio, mariti nulla, quum magis convenerit patrem pro salute filiæ procurrere, ac Dominum interpellare. Utraque typo prælusit, Ecclesiam ex Gentibus congregandam, quæ solo fidei merito irrupit in regnum cœlorum.

Noemi. Superest Noemi, cui fames exsilium, mariti mors viduitatem, filiorum interitus orbitatem attulerat. Huic triplici vulneri accesserat sarcina duplex, senectus ac paupertas, utrumque grave onus, juxta mundum: sed invenit officii mercedem apud Ruth nurum suam, quæ socrum loco parentis habuit, adeoque dilexit, ut, relicta patria, cognatis, amicis, denique Diis ac Religione majorum, anum ac pauperem secuta sit. Noemi consilio, Ruth invenit maritum, ac rursus puellæ beneficio Noemi reperit & domum & alimoniam, denique pro filiis nepotem dulcissimum nomine Obed, avum David Regis. Ruth enim puerum natum statim posuit in gremio Noemi, ne sibi videretur sterilis, sed haberet solatium restituti generis. Nec aliter ex nuru sua suscepit filium, quam Sara ex ancilla, sed felicius. Itaque Noemi puero nato, nutricem ac gerulam præbebat, quemadmodum habet historia. Nec vaticinio carebat mulierum gratulatio. Sic enim loquuntur: *Benedictus Dominus, qui non est passus ut deficeret successor familiæ tuæ, & vocaretur nomen ejus in Israel, & habeas qui consoletur animam tuam, & enutriet senectutem tuam. De nuru enim tua natus est qui te diliget, & multo tibi melior est, quam si septem haberes filias.* Quin & vicinæ mulieres, gratulantes illi dicunt: Natus est filius Noemi. Etiam carissimos affectus non gravabatur illi cedere Ruth. Quin & ante quidquid in messe collegerat, deferebat ad socrum suam, ciborum etiam reliquias illi servans, suo genio nonnihil detrahens, ut sufficeret alterius egestati. Adeo Deus non destituit Viduas, quæ veræ Viduæ sunt. Si non inveniunt geniture præmium a liberis, reperiunt educationis & institutionis mercedem ab alienis. Non habebat Noemi conjugii spem, nec liberorum solatium, sed tamen Moabitidis humanitate factum est, ut nec maritum, nec liberos desideraret. Minimo alitur Vidua sobria. Proinde quæ Viduam adolescentiæ suæ formatricem nutrit, multo minus reponit quam accepit. Præcepit Paulus, ut qui catechizatur, communicet Catechistæ suo in omnibus bonis, nec putat esse magnum, ut qui seminarunt spiritualia, metant carnalia. Ruth pietatem merito prædicamus, quod potuit præmii retulit socrui, plura factura, si licuisset. Sed quanto plus est, quod accepit a socru? Illius magisterio didicit gentium Deos esse Dæmonia, didicit unum colendum esse Deum, qui condidisset ac moderaretur universa. Didicerat venturum, juxta Prophetarum oracula, Messiam, qui, destructis omnibus simulacris, omnes orbis Nationes vocaturus esset ad salutem æternam; itaque ex oleastro insita est in olivam, ex Moabitide facta est Israelitis, ex cultrice Dæmoniorum, ancilla Dei vivi. Postremo, eo dignitatis evecta est, ut nomen illius in Genealogia Christi decantet Ecclesia, summique Regis ac Prophetæ proavia celebretur. Quæ merces huic officio par rependi poterat? Jam mihi hujus Viduæ singularem prudentiam contemplare. Quum repetit Patriam, utraque nurus effert se comitem. Verum illa diu recusans, tentat illarum constantiam, multum dissimilis Scribarum & Pharisæorum, quos reprehendit Dominus, quod *circumirent mare & aridam, ut facerent unum proselytum, quumque venati essent, facerent illum duplo filium gehennæ.* *Matth. 23.*

Nullus humanis artibus aut promissis humanis alliciendus est ad Religionem Christianam, nec ad professionem continentiæ, aut aliud simile vitæ genus, nec statim habenda fides primis mortalium affectibus, præsertim adolescentium aut puellarum. Sed diu suspendendi sunt, ut probetur spiritus an ex Deo sit. Præstat enim non aggredi, quam post manum admotam aratro ad relicta respicere. Nam humanæ cupiditates, aut refrigescunt mora, aut vertuntur in diversum. Contra, sancta desideria, quæ immittit Christi Spiritus, dilatione magis ac magis accenduntur, & calcis in morem, si dissuadeas ac repugnes, velut infusa frigida, vehementius effervescunt. Quo gravius etiam peccant, qui rudem ac simplicem ætatem, non solum blanditiis ac dolis, verum etiam minis ac terriculamentis impellunt in nassam, unde non patet reditus. Quid evenit? *Orpha*, cui nomen a *superbia*, reversa est

est ad Deos suos. *Ruth*, quæ *festinantis* habet vocabulum, magis accensa dissuasione, redditaque alacrior, properavit in Bethleem. Ostendit illis desperationem conjugii ex ipsa, ostendit tenuitatem suam magis etiam aggravandam infelicium consortio. Non erat hæc dissuasio, cupiebat enim ambas ad Dei veri cultum converti, sed exploratio. Reversa est quæ non fuerat perseveratura si venisset. Ea dimissa rursus ad illius exemplum hortatur Ruth, nec recipit profectionis comitem, nisi satis perspecta puellæ constantia. Hæc non vulgaris prudentiæ specimen habent. Hic mihi rursus contemplare singularem mulierculæ pietatem. Ut socrui suppeditet alimoniam, ultro se confert in messem alienam, collectura spicas post terga metentium. Id enim Mosaicæ Legis humanitas indulsit pauperculis. Non se vertit ad improbum quæstum, nec puduit extremam profiteri inopiam, nec piguit peregrinam inter ignotos colligere. Pudorem naturalem vicerat pietas. Id quantulum abest a publica mendicitate? Quæ hoc sustinuit facere, non recusasset vel hostiatim rogato pane subvenire socrui. Nec id tamen ausa est, nisi petita venia. Tanta erat junioris erga majorem reverentia, tantus animorum consensus, quum hodie tam raro conveniat inter socrus & nurus, etiam vivis maritis. Hujus puellæ pietatem ne mors quidem conjugis aboleverat. Dedit evidentius obedientiæ specimen, quum jussa furtim se abjicit ad pedes Boos dormientis in agro. Ne qua libidinis suspicio hic obrepat animo cujusquam, tota res Numinis dispensatione geritur, nec quæritur voluptas, sed generis posteritas, quod ad Noemi quidem attinet: quod ad Ruth autem, captatur maritus, qui socrum alat: quæritur proles, quæ vetulam soletur ac foveat: quoque longius absit omnis suspicio, ex hoc conjugio Christus nasci voluit. Non erat hæc humana calliditas, sed Dei voluntas. Verum id facere jussa Ruth, quod improbitatis speciem præ se ferebat, cujusque exitus poterat esse parum felix, ni in virum bonum incidisset, nihil tamen responsat socrui. Sed quidquid, inquit, præceperis, faciam. Non interim pudet filias Christianas immorigeras esse Christianis matribus, quum hunc animum Moabitis præstiterit socrui? Soluta erat affinitas, at viguit caritas. Mors abrumpit conjugii vincula, sed verus amor finem non habet, solus manens etiam post obitum. Non jam ut socrum, sed ut matrem ac magistram observabat.

Perpetuum est, quidquid Spiritus Christi conglutinat. Temporarium est, quidquid humanum est. Tales oportet esse socrus omnes erga nurus suas, ut abducant eas a Moabitis, hoc est, a juvenilibus affectibus, & adducant in Bethleem, id est, *domum panis*: Panis autem est sermo Divinus, qui est ipse Christus Jesus, hoc saturatæ feliciter parient fœtum Christo dignum. Id vero socrus efficient, si sic se gesserint erga puellas, ut virtutis ergo & amentur & timeantur. Vulgus autem hodie tales se præbent nuribus, ut merito despiciantur. Nam vitæ integritas conciliat auctoritatem, officia benevolentiam. At illæ quum exemplis dissolutæ vitæ ad similitudinem morum invitent nurus, quoties iratæ volunt quod libet imperare, tum demum se socrus & anus esse meminerunt, omniaque miscent jurgiis, si minus dicto pareatur. Idem usu venit matribus, secus quam oportet educantibus liberos suos. Impudenter exigunt pietatem ab his, quos diversa docuerunt. Quam multa nos docuit hæc beata Noemi, sed quo propius inspicimus, hoc plura sese aperiunt exempla virtutum Ruth, nihil aliud edisse legitur in agro, præter polentam, quam sibi fecerat: & ne putes omnino nihil fuisse delitiarum, permissu Boos intinxit buccellam panis in acetum, atque hujus epuli reliquias detulit Noemi. Nulla virtus familiarior esse debet Viduis, quam sobrietas ac frugalitas. Habes hujus Viduæ apparatum, si potum quæris, Boos permittit illi sitienti ire ad sarcinulas, & bibere de eadem aqua, unde biberent illius pueri. Dicet mihi quispiam, hunc tam exilem victum non convenire omnibus. Fateor in quibusdam aliud postulare cœlum, in aliis corporis habitum, in nonnullis educationem, & velut in naturam versam consuetudinem, at nulli non licet sobriam agere vitam. Quæ nisi adsit, periclitatur pudicitia simul cum fama. Paula mater Eustochii, quum & anus esset & ægrota, tamen ad bibendum vinum, nec Hieronymi monitis, nec auctoritate Præsulis, perpelli potuit. Quid igitur frontis esse dicemus quibusdam Viduis, quæ bonam diei partem opiparis conviviis & compotationibus consumunt, quarum fastidiis vix ulla coquorum industria satisfacit? Non libet a Noemi discedere, video non frustra scriptum esse, quod ipsa sibi commutarit nomen: Quum enim reversa in patriam, audisset populi voces, hæc est illa Noemi: *Cur*, inquit, *vocatis me Noemi*, id est, pulcram, *rectius vocaturi Mara*, id est, amaram, *quoniam afflixit me Dominus*. Indecorum est Viduis formæ laudem captare a populo. Quæ comptæ prodeunt, quæ fucis oblitæ, quid aliud venantur, quam audire, hæc est illa Noemi? Quæ si professæ sunt continentiam, turpiter pugnant cum voto suo. Si non professæ sunt, tamen præter decorum est, Viduam ambire virum, quam magis ambiri convenit. Ut affectus pares sint inter sponsum & sponsam, tamen proprie decet eum sexum verecundia. Virorum est ambire, mulierum ambiri, vel rapi potius. Nam prisci quo succurrerent sponsarum pudori, solennem morem commenti sunt, ut sponsus virginem e sinu matris veluti raptam abduceret. Quod si virginibus indecorum est ambire conjugem, quanto magis hoc dedecet Viduam? Ambit autem quæcumque se colit virorum oculis, quæ frequens in publico est. Quamdiu vivit maritus licet esse Noemi, habet enim cujus oculis se comat. Mortuo viro nihil superest, nisi ut animi speciem commendet oculis Dei, quibus nihil videtur pulcrius, quam facies ac vestis, modestiam, pudicitiam, mundique contemtum præ se ferens. Dicet quispiam: In luctu vivere, non est vivere. Immo, si beato Paulo credimus, *Vidua in delitiis vivens non est viva, sed mortua*. Deinde, nullus Christianus excusate vivit in delitiis, quum omnium vita nihil aliud sit quam exsilium, quam militia laborum ac discriminum plena, sed tamen si non temperat animus a delitiis, excusatius his indulgebit mulier, viro nupta, quam Vidua. Et ad viduitatis professionem nulla cogitur, quo fœdius est ab eo resilire, quod volens tibi delegeris. Postremo Noemi quæ verso nomine cœpit esse Mara, non tam abjecit delitias, quam commutavit. Si relicta conferas cum receptis, bone Jesu! quam ingens discrimen. Quanto corpore præstantior est animus, tanto suaviores, sinceriores, constantioresque sunt spiritus, quam carnis delitiæ. Inæstimabile gaudium est, quod Christus sponsus inspirat mentibus, quæ se totas ipsi dedicarunt. Sed fingamus Viduarum luctum nullo interim solatio deliniri, quis sanus non fateretur exigui temporis luctu bene gaudium emi sempiternum?

Jam si non pœnitet nos fructus, quem ex Noemi contemplatione cepimus, age, redeamus ad pulcerrimum spectaculum fortissimæ Maccabæorum fratrum matris, cujus nomen ignotum est apud homines, sed multo felicius inscriptum est libro vitæ. Eaque summa laus est apud Christianos, ex benefactis nullam venari laudem. Quod si rerum vocabulis insigniuntur interdum homines, qui virtute quapiam aut vitio præcelluerunt, optimo jure hanc vel *Eusebiam*, vel *Carteriam* dixeris. Adeste, Viduæ, & auscultate, quid hæc vos beata doceat Vidua. Præcipua virtus vel conjugatarum vel Viduarum est, recte educare liberos, quod quidem officium tanti æstimat Apostolus, ut eo declaret pensari primæ matris culpam, quæ viro dux fuit ac magistra prævaricationis, ac prius mortem peperit omnibus, quam fœtum. Sic enim scribit Timotheo, *Adam non est seductus, sed mulier seducta, in prævaricatione fuit, salva tamen fiet per generationem filiorum, si permanserint in fide & dilectione, & sanctificatione cum sobrietate*. Habetis, matres, formam instituendi liberos, non ab Aristotele, aut Xenophonte, sed ab Apostolo, per cujus os vobis loquitur Deus. Elementa

menta Christianæ institutionis est fides, ut dictum est, quæ mox teneris animis a parentibus est instillanda, huic adhæret caritas, quasi fidei ministra. Mox, quoniam in actionibus vitæ multa incidunt, quæ per occasionem inquinant hominem, adhibetur sanctificatio, quæ constat fuga vitiorum, & exercitatione piorum operum. Sanctum enim ac purum esse non potest quidquid non proficiscitur ab his fontibus, fide & caritate. At in bonis operibus nemo perseverat, nisi adsit sobrietas, quæ comites habet, modestiam, jejunium, & precationem. Mediis virtutibus insidiatur arrogantia, cui si locus datur, collabuntur omnia. Luxus autem magister est malorum omnium, hunc excludit jejunium. Nec ad precandum sumus idonei, si corpus habeamus gravatum crapula & somnolentia. Hæ sunt artes quas matres tradere debent suis liberis, si volunt salutem æternam consequi, quæ tamen illis non promittitur, nisi in his perseveraverint liberi. Prima cura est, docere quæ sunt optima. Secunda, curare ne improborum convictu, & hortatu pelliciantur ad deteriora. Eventus quidem rei, non est parentibus in manu, sed tantum habet ad hoc momenti parentum vigilantia, ut Paulus illis imputandum putet, si pietatis studium deseruerint. Qui fieri potuisset, ut septem adolescentes sua corpora, tanta animi præsentia traderent in omnem carnificinam, nisi hoc sanctissima mater illis a teneris annis instillasset, ac penitus infixisset, millies oppetendam mortem potius, quam violandam Dei legem: felicissime mori, qui sic occiderentur: nec horum perire corpora, quæ in resurrectione multa cum gloria sint recepturi. Hæc quoniam una cum lacte matris imbiberant, infractis animis Tyrannum detestantur, tormenta contemnunt.

Ad hoc exemplum vocentur matres, quæ sibi mire videntur amare liberos, quum re vera oderint, dum liberos suos adsuefaciunt cibis lautioribus, ut prius sapiant palato quam animo, prius linguæ judicio valeant, quam loquantur, docent superbire cultu, docent nequitiam, si quid nequiter fecerint, aut lascive dixerint, excipientes osculo. Mox ubi ad pubertatem pervenerint, favent libidini, & ad nequitiam luxumque sumtum suppeditant, abunde doctos arbitrantes, si belle saltarint, si lepide se gesserint in compotationibus, si nec aleæ, nec ullius inepti lusus fuerint imperiti. O matres omnibus novercis nocentiores! Quid aliud optaret hostis filiis vestris, quam vos facitis? Non lubet hic commemorare quasdam, quæ, quod dictu etiam est abominabile, filias suas ad quæstum prostituunt, quæ e matribus transierunt in lenas: quas equidem nec inter matres, nec inter homines numerarim, sed inter portenta. Nec satis est verbis præscribere liberis, quod facto fit opus. Quidquid parentes faciunt testibus liberis, hoc illos docent. Natura rudem illam ætatem pronam ad imitationem finxit; Exprimet quidquid viderit, etiam priusquam dignoscat, quid rectum, quid pravum. Sic igitur matres oportet omnem vitam suam componere, ut quidquid agunt, præsertim in conspectu liberorum, pietatis sit exemplum. Quæ curant ut pueri sive puellæ litteris ac liberalibus disciplinis instituantur, meo judicio probandæ sunt. Variis modis occupanda est ætas illa lubrica, &, ut ait Flaccus, *cerea*, ne prolabatur ad turpia: & humanæ disciplinæ fingunt excoluntque ingenium, & graviorum rerum cognitioni præparant. Nec eas improbarim, quæ, licet res familiaris angusta non sit, tamen liberos opificium aliquod docendos curant. Hoc pacto excluditur otium, res cumprimis noxia, omnisque turpitudinis magistra. Deinde si quis casus ad egestatem perpulerit, *artem quævis alit terra*, ut vetus habet proverbium. Sed nihil prius, nihil accuratius discendum est, quam pietas, in qua per omnem vitam proficiendum est, cujus usus ad extremum usque nos prosequitur halitum. Hujus mulieris adolescentes, mortem & morte duriores cruciatus poterant contemnere, & nostri juvenes, quam nihil habent animi masculi adversus voluptates, adversus iram & reliquas cupiditates. Quid in causa? Quid, nisi diversa institutio?

Nunc si videtur, fortitudinem hujus fœminæ contemplemur. In Annalibus repertum est, multos fuisse parentes, qui sui corporis cruciatus fortiter tulerunt, filiorum cruciatus ferre non sustinuerunt. At hæc mulier toties torta, toties mortua in filiis suis, manet invicta, quumque jam producendus esset ultimus natu minimus, flecti cœpit animus Tyranni. Movit illum ætas, cui parcunt & feræ. Movit indoles amabilis. Adhibetur mater: admonetur ut saltem unius saluti consulat, vel sibi parcat, uno incolumi, ne prorsus orba vivat. Quid hic nostra virago? Magis sibi metuit a Regis clementia, quam a sævitia: verita est ne mollior ætas vel territa fratrum horrendis exemplis, vel delinita Tyranni blanditiis, vitam corporis jactura pietatis pacisceretur, profitetur se pro virili consulturam incolumitati adolescentis. Nec mentita est, venit, fortissimis verbis hortata est, ut fratrum exemplum imitaretur, & corporis interitu salutem æternam mereretur. Non potuit filio dare consilium melius. Adhibita sunt exquisitiora supplicia, quæ nihil aliud effecerunt, nisi ut adolescentis virtutem illustrarent. Hæc siccis oculis spectavit mulier, spectavit mater, spectavit vidua. An non amabat filios suos? Et maxime. Sed naturæ pietatem, vicit pietas in Deum: Clavus clavum pepulit, ferreum adamantinus. Amabat filium vehementer, sed prudentius, quam matrum vulgus solet. Si filii metu suppliciorum deseruissent legem, tum vere periissent, tum illa luctum inconsolabilem suscepisset. Nunc illorum salutem in tuto collocatam sciebat. Nunc demum sibi tuto gratulabatur quod tales genuisset. Quid ego nunc laudem, quod in se provocavit Tyranni crudelitatem, ut ipsis filiis adderetur? Vix credibile est fœminam diros cruciatus, ac mortem contemnere. At multo plus erat quod passa fuerat in filiis. Ubi nunc sunt matres quæ lugendi filium exstinctum nullum faciunt finem? Tum lugendum est, quum filius perit in pugna, in crapula, quum perit impœnitens scelerum: quum perit nec confessius admissa, nec absolutus a Sacerdote, nec reliquis Ecclesiæ sacramentis instructus ad emigrandum, quum, juxta vaticinium Hieremiæ, *asini sepultura sepelitur putrefactus & projectus extra portas Hierusalem.* Immo tum erat lugendus filius, quum perditam ageret vitam: Tum enim vere mortuus ac sepultus erat. Si moritur adolescens, quantus ejulatus? Indignum facinus, periit ante diem, in ipso flore, & impia lamentatio vix a convitiis in Deum temperat. O animos plus quam Ethnicos! Quum nequitiam discit ante diem, quum scortatur, quum ludit aleam, quum excurrit in militiam ante diem, tum quum res omnem postulet ejulatum, applauditur etiam. Mors corporis, si fortiter Christiani sumus, omnino lugenda non est: Si quomodocumque Christiani, brevis luctus dandus est infirmitati fortis humanæ. Hujus igitur fortissimæ viraginis exemplo, fœminæ, deponite mentis imbecillitatem, sumite masculos animos, nec vos dejiciat sexus infirmitas. *In Christo enim nec mas est, nec fœmina, sed nova creatura:* adolescentes erant & illi beati Maccabæi, sed virile robur addiderat fides. Mulier erat & illa, sed ubicumque adest Christi Spiritus, ibi naturæ habitus naturæ cedit conditori. Hoc exemplum eo debet acrius habere calcar exstimulandis animis ad religiosam liberorum educationem, quod Judæa tale præstiterit. Non noverat Christum nisi Prophetarum vaticiniis per involucra promissum, audierat e Pharisæis futuram resurrectionem, at nondum resurrexerat Christus primitiæ dormientium. Quid igitur facere decet mulieres Christianas, quibus tanto clarius per Euangelium illuxit veritas, quibus tot præceptis, tot exemplis aperta est via, quibus uberior Domini gratia parata est, si se illi præbeant?

Hæc abunde sufficiebant ad Viduarum instructionem, Maria, Viduarum decus, sed lubet per singula recurrere, excerpturis quid in quaque comperimus eximium. Rursum itaque contemplemur beatissimam anum Annam, Phanuelis filiam, senio lusciosam, sed oculis animi perspicacissimam: frigidam annis, sed spiritu *Anna Phanuelis.*

spiritu ferventem: Habebat enim Prophetiæ donum. Videtis esse verum quod ait Paulus, *in Christo non esse discrimen personarum, sed novam esse creaturam, quisquis Christo insitus est.* Quid sublimius Prophetis? Horum dignitati æquata est mulier, quæ πρόδρομον, ut ita loquar, Servatoris præstitit, privatim eum pronuntians, quem paulo post Joannes publice prædicabat: *septem annis vixerat cum marito a virginitate sua.* Eo defuncto perseveraverat in Viduitate sua usque ad annos octoginta quatuor. Primum illud animadvertendum, quod hæc Anna virginitatem suam ad maritum pertulerat, id quod haud scio an hodie faciant omnes, quæ tamen passis capillis nubunt. Quumque paucis annis marito convixisset, nec ex eo suscepisset liberos, nam prolis nulla fit mentio, tamen puella non iteravit conjugium, sed totum animum ad amorem Messiæ venturi transtulit, facile declarans, quod primo marito nupsit, obedientiæ fuisse, non propositi. Etenim si placuisset usus conjugii, repetisset etiamnum puella. Sed quare temperavit a repetendo conjugio? Num ut liberius viveret, soluta a jugo viri? Siquidem hæc, ut dixi, causa, multas invitat ad perpetuum cælibatum, quas Paulus non agnoscit pro Viduis, sed mavult eas nubere ac matresfamilias fieri. Ea demum vere Vidua est, quam amor pietatis retrahit a matrimonio. Quæ res igitur persuasit huic puellæ cælibatum? Indicarat Spiritus huic Viduæ, futurum, ut ipsa viva, nasceretur ille tot seculis exspectatus Infans. Hujus exspectatione negligebat quidquid habet hic mundus voluptatum, hac spe nec sensit juventutis titillationem, nec senectutis onus. Ubi interim versabatur? Auscultate, Viduæ. Non in nuptiis, non in conviviis, non in conciliabulis, non in alienis ædibus; sed ubi tandem? Lucas indicat, *non discedebat*, inquiens, *a Templo.* Jam eam excesserat ætatem, quam Paulus Apostolus non excludit ab Ecclesiæ ministerio. Sed quid illic? Num oscitabat, num garriebat anilia? nequaquam, sed *jejuniis ac precationibus serviebat Domino, nocte pariter ac interdiu.* Noverat sanctissima mulier, cui rei dicatum esset Templum, non profanis fabulis, non otiosis deambulationibus, sed deprecationibus, juxta illud quod Christus post e Prophetis docuit, *domus mea domus precationis vocabitur.* Non potest precatio gratum esse sacrificium Domino, nisi adsit jejunium, ac vigilia. Et ideo additum est, *die ac nocte.* Sacerdotes immolabant, oves, boves, agnos & vitulos, hæc immolabat spiritualem victimam, thymiama votorum, sacrificium laudis, se ipsam hostiam rationalem, ac puram, &, si vis, holocaustoma cordis amore cœlestium flagrantis. Jejunat anus octoginta quatuor annos nata, vigilat assidue, & non pudet Viduas quasdam corpore vegeto, ætate florenti, dormire in multum diem, ac ne his quidem diebus abstinere a cœna quibus auctoritas Ecclesiastica indicit jejunium? Et si quando ex more magis quam ex animo Templum adeunt, aut dormitant, aut garriunt, aut otiosis cogitationibus tempus terunt. Loquebatur & Anna, sed quid loquebatur? de venturo Jesu. Quibus? Quibuslibet? Nequaquam. Sed *omnibus qui exspectabant remissionem Israel.* Nondum erat tempus, ut prædicaretur Christus opportune & importune, nec id conveniebat & mulieri & anui. Et ecce juxta promissionem Euangelicam præmium pietatis. Duo loquebantur de Jesu, Simeon senex & Anna anus, & repertus est in medio ipsorum de quo loquebantur. Hoc erat quod illos tam diu remoratum fuerat in vita, ut viderent Christum Domini. Quantulum autem est quod Annæ contigit? vidit Infantulum. At nostræ Viduæ quanto uberius solatium invenient in Jesu, si huc totum vertant animum, quibus totum Jesum exosculari quotidie licet, conceptum, natum, prædicatum, docentem, sonantem, crucifixum, resurgentem, discipulis apparentem, adscendentem in cœlos, sedentem ad dexteram Patris. Totus amabilis est, quacumque illum parte contrectas, senties illum nihil nisi meras esse delitias, si eum sinui cordis admoveas. Dixerit aliquis. Aderat Annæ Prophetiæ donum quod nunc vix ulli datur. Nec enim opus est. At longe plus nobis patefecit Euangelium orbe toto coruscans, quam illi Prophetiæ spiritus. Et quisquis intelligit in Scripturis sensum mysticum, habet Prophetiæ donum. Quamquam nec hodie contractior est Spiritus benignitas quam olim fuit, si modo promereamur, & si res postulet. Paremus Spiritui dignum hospitium, nec gravabitur adesse. Amat mentes castas, puras, tranquillas ac modestas.

Age, transeamus hinc ad Viduam illam pauperculam, ore Domini laudatam, quod exiguo munusculo, vicerit omnium divitum magnifica donaria: spectemus & nos cum Domino hujus mulierculæ pietatem, non tantum ut laudemus, verum etiam ut imitemur. Et ecce, quam multa nos docet brevis narratiuncula. Primum commendat benignitatem in pauperes, non in quoslibet, sed in eos per quos ædificatur Templum Domini. Templum autem Domini est, Ecclesia. Quidquid confertur in pios usus, mittitur in gazophylacium Templi Dominici, non solum quod datur in fabricam Templi materialis, quamquam & hoc interdum recte confertur. Verum multo magis ad rem pertinent, quæ significabat illud Templum Hierosolymitanum. Paulus laudat benignitatem erga omnes quidem, sed potissimum erga domesticos fidei. Et inter hos discrimen est. Primitiæ benignitatis debentur iis qui nobis naturæ vinculis juncti sunt, ut liberis, nepotibus, reliquisque cognatis. Et hic quoque pronior debet esse liberalitas, in eos qui pietati vacant, quam qui carni indulgent. Dandum est aliquid improbis, sed ut hominibus, & ut vivant, non ut luxurientur. Nec est periculum si quando erret in persona benignitas. Si perdit suum beneficium qui accipit, non perdit caritas suum quod dedit, quidquid amore Christi datur, Templo datur. Quid præterea nos docet hæc Vidua? docet nihil referre quantum largiaris, sed plurimum interesse quo animo largiaris: homines æstimant munus pretio, Deus æstimat affectu. Non est, ô Vidua, quod excuses rei familiaris angustiam, hæc præter duo minuta nihil habebat, & totum hoc conjicit in gazophylacium. Quid an non timebat sibi famem? Nam hoc titulo nunc sese frequenter excusant & divites, Non dabo, ne mihi meisque desit. Et quis est tam opulentus, qui non aliquando possit egere? Ista causatione nullus quidquam dabit cuiquam. Novi tales aliquot, quibus quævis excusatio sufficit in hoc, ne quid dent. Ædifico, non possum esse benignus in pauperes. Uxorem habeo fœcundam. Malignus fuit hujus anni proventus, merx periit naufragio: quidam etiam ex vaticinio petunt avaritiæ suæ patrocinium. Astrologi dicunt instare rerum inopiam. Non dissipabo quod collectum est. Si quid petunt amici, negant aliquid dandum amicis, quod ea res vitiet amicitiæ sinceritatem. Si cognati, non est, inquiunt, eleemosyna quæ datur propinquitati. Si quid petitur indulgentiarum nomine. Non dabunt, inquiunt, alendis Romanensium delitiis. Si quid sarciendo Templo, dicunt se nolle alere luxum Sacerdotum. Si quid petitur Monasteriis, ajunt, nihil pejus collocari, quam quod datur illis otiosis, nec umquam satiatis ventribus. Si occurrunt mendici publici, negant illos esse pauperes quos Scriptura divina nobis commendat. Illos esse sordidos homines & improbos, plerosque etiam scelerosos. His gradibus discimus nemini quidquam impartire. Quando dabit, cujus liberalitatem retundit quælibet causatiuncula? Quanto magis convenit undecumque dandi causas comminisci. Libentius dabo, quia sanguine junctus est, mihi ipsi impendo, quod illi largior. Vir bonus est, sed egenus, aut bonæ spei puer est, aut probitatis causa redactus est ad inopiam. Postremo dabo quia Christianus est, & in illo Dominum meum refocillabo. Si ne Christianus quidem, tamen succurram periclitanti, si non ob aliud, certe quia homo est, & fieri potest ut aliquando resipiscat. Occidit qui non servat, quum possit. Nec est Christianæ clementiæ, vel Turcam occidere, non ob aliud, nisi quia Turca sit. Sareptena redacta in extremum famis periculum, nihil

nihil detrectans impertiit Heliæ quod habebat, haudquaquam factura, nisi verbis Prophetæ credidisset. Hic si adsit fiducia, non excusabimus tenuitatem nostram, sed freti promissis Dei, præsentem proximi egestatem alacres sublevabimus. Quid autem ille promisit? Ubertatem rerum, & cum multo fœnore redeuntem beneficentiam. Probabile est Euangelicam illam Viduam opera manuaria parasse quod conferebat in gazophylacium, & fieri potest ut eo die sibi cœna interdixerit, ne nihil esset, quod decideret pauperibus. Non erat sollicita de crastino, sciens Domini benignitatem, quæ pascit etiam passerculos, & vestit agrorum lilia, non defuturam in ipsa sperantibus.

Jam si res deest, est aliud eleemosynæ genus Deo non minus gratum, quod plus adfert utilitatis accipienti, nec rem dantis facit deteriorem. Inservire senibus aut ægrotis, bene monere puellas, consolari afflictas, exstimulare segnes. Hæc qui præstat, plus confert, quam si cibum impertiat, aut pecuniam. Felices Viduæ, quæ sic sese comparant, ut utroque munificentiæ genere præcellant. Quamquam nullum munusculum tam exile tamque minutum potest esse, quod non ingens lucrum pariat apud Deum, si bono animo datur, hoc est, si Christi respectu detur, si alacriter ac promte. Præterea nullum est officium tam sordidum, quod non sit nitidum ac pulcrum in oculis Dei, si fiat quemadmodum oportet. Quid sordidius quam tractare pauperum ulcera, vomitum & purulentiam oris excipere, manu confovere stomachum ægrotantis? At nullæ gemmæ, nullæ rosæ, nulla aromata pulcrius nitent, suavius olent oculis naribusque Dei. Hæc pro delitiis habebat nobilis illa virgo Eustochium, Romæ sub auratis laquearibus nata, in delitiis educata. Cur ita? Quia rem, ut erat, secum reputabat. Quidquid horum facio, Christo facio non hominibus, Christi membra tracto. Quid si ipse præsens hæc pateretur, num oporteret fastidire? Nunc professus est ipsi præstari quidquid membris ejus præstatur. Eadem erat pietas Elisabet Hassorum Landgraviæ, quod juxta sensum carnis abominabile est, pro delitiis habebat amore Christi. Hæc qui cogitat, & credit ex animo quæ cogitat, non nauseabit ad ullum obsequium pauperibus impendendum. Bonæ sordes sunt, quibus expurgantur animarum maculæ. Nec perit officium pro quo Christus se sponsorem obstrinxit. Hoc præcipue nos ad officia caritatis segnes reddit ac difficiles, quod parum animadvertimus quibus illa præstentur. Æstimamus hominum merita, supputamus quid inde nobis sit rediturum. Atqui cum homine nobis nulla est ratio. Deo præstatur quidquid impenditur. Quid ille promeruerit, quæ præmia redditurus sit, veniat nobis in mentem.

Occurrit & tertium quiddam, quod ab hac Vidua discatis, ô Viduæ. Hujus pauperculæ pietas, apud homines pudorem retulit potius quam laudem, soli divites erant suspiciendi, sed habebant omnes spectatorem Jesum, sola hæc meruit habere applausorem, qui solus intuebatur corda. Bono animo estote, Viduæ, si nullus hominum agnoscit vestram beneficentiam, si nemo probat, immo si complures suggillant, sitis unico spectatore contentæ, satis est si videt ille, si probat. Illi uni feceritis, quidquid ejus amore conferetis in egentes, nec ulla sors tutius est deposita, quam quæ abscondita est in sinum pauperis: etiamsi is qui juvatur beneficio, nescit unde proficiscatur. Tanto uberior veniet tibi merces a Deo, quanto minus præmii speratur ab hominibus. Hoc ipsum evidentius nos docet hæc Vidua, si paulo interius subeamus adytum tropologiæ: Ad omne opus bonum duo simul agunt, liberum arbitrium hominis, & gratia Dei. Porro quod hic nostrum est, tam minutum est, ut pene nihil sit, certe sine alterius auxilio nihil prosit umquam, frequenter obsit quoque: liberum autem arbitrium duo complectitur: rationem & voluntatem. Hæc sunt duo minuta quæ conficiunt quadrantem, extrema paupertas, si nobis servemus, sed quæ pariant ingentes spiritus divitias, si totum hoc quidquid est, Domino fœneremus. Ille sua

A maxima junget nostris minutis. Illustrabit nostrum cæcutientem intellectum lumine fidei suæ, instruet voluntatem ardore caritatis suæ, conflabiturque mirabilis thesaurus, quem totum imputabit nobis illius benignitas. Tantum quidquid nostrum est, si quid tamen omnino nostrum est, cum Vidua paupercula totum conjiciamus in illius gazophylacium. Id quo minutius erit ex nobis, hoc magis dilatabitur Numinis munificentia. Si minimum est æstimatione nostra, maximum fiet æstimatione Dei. Divites jactabant multa, sed horum pretia non novit Christus, Viduæ pretium novit, quod eo carius est apud Deum, quo vilius est apud homines. Hæc est indicatura bonorum

B operum, si illinc nihil sibi vindicet homo. Modestia est quæ commendat benefacta nostra Domino. *Quum omnia fecerimus, dicamus, servi inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus.* Hoc si dixerimus ex animo, si, quidquid nostrum videri poterat, elevemus ac pro nihilo ducamus, Dominus æstimator benignus pro caro accipiet. Hæc sententia locum habet, non solum in naturæ dotibus, quibus & impii nonnumquam præcellunt, verum etiam in donis spiritus, quæ plerumque vel minuit vel abigit arrogantia. Sunt qui ædificent Templa, marmore candido. Sunt qui exstruant Monasteria, magnificis impendiis: foris & intus ad singulas columnas ac fenestras sculpta, pictaque sunt in-

C signia divitis, cujus impendiis erectum est ædificium. Ejus nomen inditur Collegio, ipse ingens eo cultu procumbit super monumento, quo solet in bello procedere. Quis non miretur tam effusam liberalitatem? At, vereor, ne non perinde magno æstimet Christus, si hac via cogitavit suum nomen posteritati commendare, potius quam consulere pietati. Quamquam & in copiosa munificentia licet esse Viduam pauperculam, quando quidem res hæc non pretio rerum constat, sed animo. Si prædives multa millia confert in alimoniam pauperum, sic apud se cogitans, nihil de meo largior, etiam hoc quod mihi servo pauperum est, nihil mereor gratiæ, bene habet, si Domini vindictam effugio,

D & utinam liceret hoc ipsum sic largiri, ut utilitas ad Christi membra perveniat, ad me nulla redeat ab hominibus gratia, hæc, nimirum, Vidua est paupercula, vixque mittit duo minuta, sed Domino pretiosa. Liberet diutius in hujus beatæ pauperculæ contemplatione morari. Quis enim non optet hanc pompam quam lentissime procedere? sed absolvendum est volumen.

Ab hac igitur digressis occurrit nobis Vidua filium unicum efferens ad sepulturam, quam fuisse locupletem vel hinc apparet, quod multa turba civitatis ornabat exsequias. Sic enim Lucas, *Hæc vidua erat, & turba multa civitatis cum illa:* solet autem tenuium infrequens esse pompa. Plorabat autem filium adolescen-

E tem, quem habebat unicum. Attendite, Viduæ, si quid bonæ rei vos docet hæc Vidua. Nihil est novi si Vidua mulier lacrymas impendit unico filio vita defuncto; nam mortem præproperam, flent etiam alieni. Quod Jesus hunc vitæ reddidit, si spectes historiam, semel dumtaxat accidit. Sed aliquid frugiferæ doctrinæ condit allegoria. Quot sunt matres, quæ impotenter lugent filiorum corporalem mortem? At hæc, ut diximus, non est admodum lugenda, quæ communis est omnium, multis etiam bono est. Sed paucæ sunt matres, quæ lugent filium, juxta spiritum exanimem, ac putre cadaver circumferentem. An non misere mortuus est adolescens, qui totus ægrotat me-

F retriciis amoribus? qui delibutus est unguentis, qui pernox est in alea, in lusibus, in comessationibus, qui nec timore Dei, nec hominum reverentia cohibetur, quo minus faciat quidquid animo collubitum fuerit? Mortuus est, quisquis abjecit timorem Dei, effertur qui famam quoque contemnit, suisque cupiditatibus veluti bajulis defertur extra civitatem, defertur ad sepulturam. Civitas est Ecclesia, extra hanc sunt, Ethnici, Judæi, Schismatici & insanabiles Hæretici; sepulti sunt, jam deploratæ impietatis, & ab omnibus conclamati. Nullus enim inclamare pergit sepulcro conditos. At posteaquam juvenilis animus semet in

omne vitiorum genus præcipitem dedit, omnem abstersit pudorem, quid superest, nisi ut vel a professione Christiani nominis desciscat, vel in hæresim prolabatur, quo vel sic blandiatur suis flagitiis? Quid autem mentis habes, ô Vidua, quæ sic mortuum adolescentem adeo non ploras, ut placeas etiam tibi tam eleganti filio, ut sumtus libenter ad nequitiam suppedites? Non sentis te simul cum illo mortuam? Illius animam abs te exiget Deus, quæ tua indulgentia corruperis adolescentem, quæ sic institueris. Proinde quæcumque Vidua talem habes filium, imitare Viduam Euangelicam, plora defunctum tuum, si forte occurrat tibi Dominus Jesus, qui lacrymis tuis flexus restituat tibi filium tuum pro mortuo vivum. Solus enim ille potest vel e sepulcro revocare puditos. Sic Paulus Apostolus summo cum dolore denuo parturiit Galatas, donec in eis formaretur Christus. Sic Monica Vidua lacrymis filium Augustinum Christo lucrifecit: quam multæ vero matres sunt, quæ filios habent multo perditiores, quam tum erat Augustinus, nec tamen ullam lacrymam impendunt miseris, quum illis fuerint mortis causa. Plorate matres, plorate viduæ, quæ juvenes habetis, delitiis perditos, impiis opinionibus infectos, jamque periculo proximos. Ne extra civitatem Naum, in qua sola est peccatoribus consolatio, sepulcro desperationis obruantur: plorate, donec obvius Dominus, qui non vult mortem peccatorum, jubeat sisti loculum, erigat jacentes, ac vivos restituat matri Ecclesiæ. Parturite denuo quos semel peperistis.

Eamus nunc, si videtur, ad Viduam e parabola, ab hac discamus orandi improbitatem. Vicit illa judicem impium, *qui nec Deum metuebat, nec homines reverebatur*, multo magis nos flectemus Dominum natura benignum. Differt interdum vota nostra, ut magis accendat desideria nostra. Ne cessemus opplorare, ne cessemus occlamare, donec misertus nostri, vindicet nos de adversario nostro. Habemus omnes adversarium Satanam, qui numquam capit somnum, tot laqueis captans nos, quot sunt carnis cupiditates. Adversus hunc nulla certiora præsidia, quam assiduus clamor ad Dominum, sed e corde proficiscens magis quam e labiis. Clamemus cum fiducia, non meritorum nostrorum, sed Divinæ bonitatis, etiamsi videbimur aliquamdiu opplorare surdis auribus, tamen futurum, aut hoc quod petimus, aut aliquid illo nobis expedientius.

Hinc nos conferamus ad beatas illas Viduas, quæ ministrabant Apostolis, Euangelium per varias regiones disseminantibus, & harum exemplo discamus benignitatem erga illos præcipue, qui sinceriter laborant in negotio pietatis, qui & vita & lingua docent Euangelium. Contemplemur Viduas quæ circumstant Petrum lacrymantes & ostendentes vestes quas illis faciebat Dorcas. Tanta erat Viduarum auctoritas, ut Petrus harum lacrymis mulierculam vitæ restitueret, pristinoque redderet ministerio. Non est necesse Viduam hodie per regiones circumagi. Nusquam non adest occasio provehendi Euangelium. In agris, in civitatibus, templis plena sunt omnia, sed pleraque muta. Canitur & psallitur affatim, at quam rarus, qui gregi Christiano ministrat sermonis Euangelici pabulum, idque pure & sincere. Huc vigilet Viduarum pietas ac benignitas. Margarita, Henrici octavi, qui nunc Angliæ regnum tenet, proavia, quidquid opum congesserat, huc conferebat, ut viri probi doctique alerentur prædicando populis Euangelio. Est his quoque temporibus messis multa, sed operarii nimium pauci. Italiæ felicitati, quum illic agerem, nihil magis judicabam deesse, quam Concionatores Euangelicæ doctrinæ. Populus satis docilis est, sed concionum sacrarum incredibilis inopia. Hinc tanta macies animarum, tantum frigus caritatis, tantus fidei torpor. Adjuvistis Viduæ nascentis Euangelii primordia, tueamini functionem vestram, quam semel occupastis, adeste facultatibus pariter & officiis, laboribus illorum, qui navant operam in excolendo agro Dominico, Viduarum

A est non solum suppeditare Apostolicis viris, verum etiam gignere. Viduæ debemus Timotheum Apostolo Paulo carissimum, qui juxta illius testimonium, matris optimæ cura fuerat a puero eruditus in sacris litteris. Hunc tametsi juvenem tanti fecit Paulus, ut eum salutet γνήσιον τέκνον, hoc est, verum, germanum, minimeque degenerem filium. Et Philippensibus scribens, appellat illum ἰσόψυχον, hoc est, paris animi, qualem negat alium esse quemquam. Adeo tenere dilexit illum viduæ filium, ut quum esset imbecilli valetudine, per litteras illum monuerit, ut temperaret a perpetua hydroposia, sed uteretur modico vino. Atque ut intelligas in hujus virtutibus nonnullam laudis partem dandam matri & aviæ, sic ad hunc scribit: B *Recordationem accipiens ejus fidei, quæ est in te non ficta, quæ & habitavit primum in avia tua Loide, & in matre tua Eunice. Certus sum autem quod & in te.* Vides ex Viduis educatricibus Apostolum confirmare sibi bonam de Timotheo opinionem? quasi fieri non possit, ut qui puer nactus sit pias educatrices evadat in virum impium, sed necesse sit, ut velut hæres succedat in majorum suorum religionem, quam una cum lacte suxerat a parente. Idem indicat quum ad eumdem scribit hunc in modum, *Hæc proponens fratribus, bonus eris minister Christi Jesu, enutritus verbis fidei, & bona doctrina quam adsecutus es.* Audis quid hic puer imbiberit a parentibus suis? A sinu viduæ venit ad con- C sortium tanti Apostoli. Et tamen hic erat Græco patre natus, cujus mors profuit Timotheo, videlicet, tota educationis auctoritate ad aviam & matrem devoluta.

Hoc titulo laudatur & Joannis Apostoli vidua, quod filios haberet ambulantes in veritate & caritate. Hoc illi titulo nominatim gratulatur Apostolus. Habetis, Viduæ, quo consolemini vestram conditionem, habetis formam ad quam componatis studia vestra. Ne conqueramini vos destitutas, quarum ille, cui nemo potest resistere, curam, tutelam & patrocinium ad se recepit: ne formidetis humanam violentiam, habetis protectorem & vindicem Deum. Ne mendicetis a mundo solatium, habetis omnis veræ voluptatis fon- D tem, si vos totas conjeceritis in Deum. Mundo viduæ estis, in Christi thalamo delitiamini. Ne vos pigeat Viduitatis vestræ, videtis quam eximias habeatis duces, quantaque sit Domini erga vos dignatio. Nihil superest, nisi ut & Divinæ in vos benignitati, & ducum vestrarum exemplis, pietate morum respondeatis. Solatium & dignitatem amplectuntur omnes: at officii non ita multi meminerunt. Summa fuit Apostolorum dignitas. Qui in horum locum successerunt, pronis auribus accipiunt auctoritatis & sublimitatis mentionem. Verum officii si quis admoneat, offenduntur plerique. Itidem Principes avidis animis audiunt, si quis e Litteris Sacris depromat ea quæ dignitatem E & eminentiam ipsorum declarant, videlicet, quod *omnis potestas sit a Deo, & qui potestati resistit, Deo resistit:* at si quis incipiat demonstrare, quanta integritas, vigilantia, sollicitudo, requiratur ab his qui potestate præminent, non ita multos reperias qui sermonem æquis auribus accipiant. Attamen ita comparatum est, ut summus honos plurimum oneris habeat adjunctum, cui ni respondeas, honos vertitur in ignominiam. Veluti Præsules si de Apostolorum auctoritate præcellentiaque glorientur, quum vita tota dissideat a moribus Apostolorum, nonne sibi plus dedecoris F quam gloriæ concilient? Ita si Princeps glorietur quod Dei vicarius sit in terris, ut re vera est, a quo potestatem accepit in tot hominum millia, nonne simul illud meminisse debet, qui potestatem mandavit, in hoc mandasse, ut ad ipsius, quantum licet, formam, res hominum administret? Deus autem summa justitia summaque clementia gubernat mundum, nec administrando suum commodum spectat, sed hominum salutem, & quum plurimum possit, neminem tamen lædit. Quisquis enim læditur, a se ipso læditur. Quin si libet hoc quod dicimus, ex suo quisque animo æstimet. Si cui Rex deleget administrationem Provin-

vin-

vinciæ, præscriptis rationibus, quibus illam tractari velit, atque ille contemtis Domini præscriptis, contra faciat omnia, proque sua libidine rem gerat, quam gratiam initurus est a Principe suo? Aut quid decoris illi conciliaverit Præsidis vocabulum. Habetis Antistites ac Præsules vestri ordinis, Viduæ, sed ex earum gestis liquet, quæ vita deceat Viduam.

Nihil hic ex humanis constitutionibus depromtum est, ex Divinis Voluminibus protulimus omnia. Non fallet vos promissa consolatio, nec erroris periculum est, si hinc commonstratam viam ingrediamini. Itaque Voluminis hujus finem faciemus, si paucis delibaverimus quæ beatus Paulus de Viduarum statu litteris prodidit. Christianam enim Viduam formamus, & ille de Christianis Viduis loquitur, quamquam ratio temporum immutata facit, ut hodie non omnia perinde respondeant. Laudantur in Euangelio mulieres, quæ Dominum secutæ fuerant a Galilæa, ministrantes illi de facultatibus suis. Laudantur quæ post missum cœlitus Spiritum Sanctum idem officii præstiterunt Apostolis, quod Christo præstiterant. Nunc indecorum habeatur, si Viduæ per civitates & regiones vagantes sequantur Ecclesiastas, quum ubique sint, qui bene docentem alant, & alia via jam illis provisum sit. Deinde refrixit illa prisca sinceritas ac robur spiritus, ut jam nec tutum sit Ecclesiastis circumducere mulierculas, nec suspicione criminis caritúrum, etiamsi crimen abesset. Adde, quod illis temporibus, quoniam plerique tenues erant, & humiles juxta mundum, qui Euangelio adhærebant, summaque erat Euangelici nominis invidia, nec congruum videbatur, ut qui Christo nomen dedissent, ab his mendicarent alimoniam, qui Christi nomen detestabantur; qui præsidebant Ecclesiæ, viduarum, ac puerorum curam ad se recipiebant. In eum usum conferebant, quibus erat fortuna lautior, alii totas facultates, alii portionem pro modo rei familiaris, sic temperantes benignitatem, ut nec aliis deesset, quod requirebat necessitas, nec ipsi cogerentur gravare Ecclesiam. Hinc est quod Paulus Timotheo scribit, *Adolescentiores autem Viduas volo nubere, filios procreare, matresfamilias esse, nullam occasionem dare adversario, maledicti gratia. Jam enim quædam conversæ sunt post Satanam.* Et paulo superius dixerat, *Adolescentiores autem Viduas devita.* Posset aliquibus hoc Apostolus videri sensisse, non esse fas Episcopo cum Viduis junioribus colloqui, nec his concessum ut in cælibatu permaneant semel amisso viro. Nec defuerunt qui monogamiam requirerent etiam a viris; quidam in totum conjugii jus a Christianissimo submoverunt. Horum dogmata quoniam Ecclesiastica damnavit auctoritas, absit ut tale quidquam de Paulo suspicemur, maxime, quum secum ipse pugnare comperiatur, si quid tale docuisset. Quum enim Corinthiis scribens hortetur Virgines ad perpetuam continentiam, licet non cogat, quum matrimonio junctos eodem provocet, modo fiat ad tempus, ex consensu, quum de viduis evidenter scribat: *Dico autem innuptis ac viduis, si sic permanserint sicut ego,* satis aperuit quid sentiat. Non igitur deterret Viduas juniores a proposito continentiæ, sed Ecclesiæ consulit ne gravetur simul & infirmetur, talium ministerio. De his enim Viduis agit quæ recipiebantur ad Ecclesiæ ministerium, & hujus sumtibus alebantur, quod vel ob fortunæ tenuitatem, vel ob cognatorum vel affinium iniquitatem non haberent unde viverent. Huc si Viduæ juniores fuissent admissæ, duplex imminebat periculum, alterum, ne tenues Ecclesiæ facultates non sufficerent alendis omnibus: alterum, ne pronior in voluptatem ætas, si lapsa esset, Ecclesiæ dedecus conciliaret: Si non esset, tamen obtrectandi materiam Ethnicis ac Judæis malevolis præberet. Ad hæc, periculum erat ne quas Viduas, otium & cibus alienus potius quam pietas ad Ecclesiæ ministerium invitaret. Eoque præcepit, *ne recipiatur Vidua minor annis sexaginta,* quod hæc ætas minus sit lubrica, minusque obnoxia suspicioni. Nec ætati tamen satis fidit Apostolus, requirit totius vitæ testimonium: *ut fuerit unius viri uxor,* repetitum enim conjugium, tametsi concessum est iis quæ se non continent, tamen præ se refert incontinentiæ speciem: *ut in operibus bonis habeat testimonium, ut filios suos ad pietatem & castitatem educarit, ut Christianis hospitalitatem exhibuerit, ut sanctorum pedes laverit, ut afflictis* pro nomine Christi, etiam cum suo periculo *subministraverit,* denique, *ut in omnibus bonis operibus fuerit assidua.* Æquum enim est, ut quæ suis facultatibus, quum suppeterent, juvit Ecclesiam, hujus vicissim inopia sumtibus Ecclesiæ sublevetur, & hospitium illic inveniat, quæ dum licuit præstitit hospitalitatem: & perpetuæ castitatis bonam de se spem præbuit, quæ semel experta matrimonium, prius habuit educare liberos, quam repetito conjugio indulgere voluptati: atque adeo probabile est illam amore prolis, non libidinis nupsisse marito, quæ susceptis liberis, maritum alterum non desiderat: neque cadit superbiæ suspicio in eam, quæ non gravata est lavare pedes, nec verisimile est illam in fide non perseveraturam, cujus pietatem a sublevandis Christianis nec Tyrannorum sævitia deterrere potuit, nec simulavit caritatem quæ nusquam defuit officio. Res enim temporaria est hypocrisis. Postremo insigniter proba sit oportet, de cujus integritate consentiunt omnium testimonia. Tales quidem oportet omnes esse Viduas excepta ætate, quam nemo sibi potest nec dare nec adimere: sed hæc nominatim & expressius exiguntur ab ea, quæ in Ecclesiæ tutelam ac ministerium sit admittenda.

Quid est autem quod ait, *Adolescentiores Viduas devita?* In hanc classem, videlicet, Ecclesiæ stipendiis alendarum, ne recipito Viduas juniores. Ne eas quidem quæ egent, ac dotibus prædictis omnibus commendantur? Non. Quamobrem? Quia est vitæ genus quod magis illis congruit. Ætas & forma facile inveniet illis maritum cujus impendio vivant, cui pariant liberos. In his educandis abunde magnum sacrificium præstabunt Deo, nec interim gravabitur Ecclesiæ census, nec periclitabitur vel mulieris vel Ecclesiæ fama. Nec hanc diffidentiam temere suscepit Paulus, eventus illum docuit, quantum sit discriminis. *Quum enim juniores* receptæ in Ecclesiæ alimoniam *lascivire cœperint adversus Christum,* quem sibi sponsum delegerant, tum demum *volunt nubere* cum injuria sponsi, cum dedecore Ecclesiæ, *cum* animarum suarum *damnatione, quia primam fidem reliquerunt.* Hoc ipsum enim grave discrimen: sed huic accedit aliud, quod liberæ ab imperio maritorum, & otio corruptæ, discunt circumire domos alienas non solum inutiles, verum etiam molestæ aliis, quibus obstrepunt garrulitate sua, & curiositate, dum ea loquuntur, quæ turbant tranquillitatem Christianorum. Quisquis enim vitio curiositatis laborat, idem laborat & garrulitatis, & quisquis delator est alienarum actionum ad te, idem de te non silet apud alios. Adversus hæc omnia mala remedium est Matrimonium. Nam sexus & ætatis levitatem, regit mariti auctoritas; Tum familiæ cura vix umquam dat locum otio. Quemadmodum autem omnibus Viduis præstanda pro viribus sunt, quæ Paulus requirit in proba Vidua, ita cunctis vitanda sunt, quæ notat in rejicula. Nec omnes tamen, licet anus ac probas recipit Ecclesia, sed eas dumtaxat quæ nec maritum inveniunt per ætatem, nec cognatos habent, a quibus alantur. Eoque subjicit, *Si quis, aut si quæ fidelis habet viduas, subministret illis, ut non gravetur Ecclesia, & his quæ vere viduæ sunt sufficiat.* Apostolus itaque nec aniculæ præcipit monogamiam, nec puellas viduas dehortatur a continentia, modo adsit animus spontaneus, & res suppetat familiaris ad victus sufficientiam. Satis tamen declarat eas ad professionem continentiæ non facile recipiendas ob ætatis ac formæ lubricum. Præclara quidem continentiæ virtus, sed si minus magnificum, certe tutius est nubere. Sic & in matrimonio suadet intermissionem usus connubialis, ut vacent precationi, sed ex utriusque consensu, ne non præstetur fides, quam uterque debet alteri, tum ut ex intervallo redeant in id ipsum, ne tentet illos Sa-

tanas propter incontinentiam carnis. Atque in summa, ut præclarius sit profiteri perpetuam continentiam, certe tutius est eam præstare libera voluntate, nec tamen interim quidquam omittere, quod ad pudicitiæ custodiam pertinet. Hic fortassis roget quispiam, quæ sit ætas idonea profitendæ pudicitiæ. Non me clam est veteres designasse ætatem omnem aptam professioni, quæ sit apta conjugio. Nunc quidem nec pubertatem exspectant. Verum, si Paulum a recipiendis Viduis junioribus deterret ætas, & exempla multarum, quæ desciverant a sancto proposito, quanto cunctantius nunc agendum est, quum infelicibus exemplis plena sint omnia, & discedentium & manentium. Quidam enim sic manent, ut longe satius sit abiisse. Fortasse tutissimum sit, in totum a votis humanis ac perpetuis abstinere: Nullus enim votum suscipere cogitur. Proximum huic, non nectere nodum insolubilem ante annum trigesimum, præsertim in sexu fœmineo, qui natura mobilior est, nisi peculiari gratia fulciatur, quæ sane non omnibus data est. Illud tamen omnibus Christianis curandum, ut a primis statim annis pueri simul ac puellæ ad castitatem, sobrietatem, ac pietatem educentur. Ita fiet, ut virtus adsit, nec laqueus cuiquam injiciatur. Atque hic sermo duntaxat ad illos illasve pertinet, qui quæve libertatem suam hactenus servarunt. De his qui jam vincti sunt nihil temere citraque majorum auctoritatem agendum censeo, quo simul & fama sit tutior, & conscientia tranquillior, atque interim summo studio cavendum, ne libertas cuiquam quæsita sit ad indulgendum carni.

Porro, Viduam sic oportet dum cælebs est, vivere, quasi perpetuam continentiam esset professa. Ad profitendum autem nulla perpellenda est, immo ne recipienda quidem temere. Relinquatur suo arbitrio, quod illi concessit Dominus, ostendatur præmium, sed eadem opera ostendatur & periculum. Quemadmodum beatus Paulus ingenue profitetur libertatem denuo nubendi, modo in Domino, verum simul indicat incommoda quæ libertatem hanc comitentur, *Afflictionem*, inquit, *carnis habebunt hujusmodi.* Vulgo quidem male audit polygamia, jocis ac dicteriis hominum exposita, tamen apud Deum nullum est crimen. Tria igitur sunt quæ Viduis, quibus liberi sublati sunt, dissuadent iteratum matrimonium, rumor, ætas & pietas. Virginum nuptiis bene ominantur omnes, Viduarum non item. Cæterum, rumorem ac loquacis popelli fabulas, nec apud fœminam tantum oportet valere ut malit uri quam nubere: rumoris autem convitium magis sequitur provectiorem ætatem, præsertim si eo progressa est, ut prolis jam nulla sit spes: parum enim plausibilibus auspiciis coit matrimonium, quod conciliat incontinentia, & cujus usus numquam vacat culpa, etiamsi vacet crimine. Quamquam ne his quidem conjugii remedium negat Ecclesia, sic interpretans, quasi convictus solatium petatur ætati lassæ, non libido. Cæterum, pietas gemina est, erga Deum & erga liberos, quæ diffunditur & in proximum quemlibet. Prior pietatis species constat fide & caritate, exercetur aliturque deprecatione, gratiarum actione, ac meditatione rerum cœlestium. Hæc requirunt sobrietatem, jejunia, puritatem vitæ, vigilantiam, ac studium Euangelicæ Philosophiæ. Ea paratur frequenter audiendis concionibus sacris & colloquiis hominum pietate simul & eruditione præcellentium: & si quando desit horum copia, (Nam, ut talium magna raritas est, ita non adeo sæpe sit copia) sacrorum Voluminum lectione pascendus est animus, in quibus pia curiositate, sed cum debita Divinis oraculis reverentia versari par est, ut nec contemnas quidquam, nec ad tuum affectum Scripturam attemperes, sed tuos affectus magis ad Scripturæ legem accommodes. Procul absit judicandi temeritas, & inutilium quæstiuncularum ambitio. Ea potissimum discenda sunt, quæ fidem & caritatem in nobis excitant, quæ vitam corrigunt, quæ cœlestis vitæ desiderium inspirant, alunt, perficiunt. Id tametsi nusquam non facit Scriptura, tamen sunt in ea quæ alia aliis magis congruunt, veluti quæ Principibus ac Sacerdotibus, aut conjugatis accommodata sunt, non perinde conveniunt Viduis. Sunt & difficultates quædam, quæ tutius est eruditis & in disciplinis exercitatis relinquere. Nec inutile fuerit piorum hominum libros evolvere, undecumque decerpentes aliquid quod conducat ad profectum pietatis. Et in his habendus delectus, primum personarum, deinde rerum. Quidam enim a paucis legi voluerunt, velut Hilarius; Quidam stilum ad simplicium captum attemperarunt, ut Cyprianus, Ambrosius, Hieronymus & Augustinus; Quidam tantum docent, nec movent affectus, ut Thomas & Scotus; Quidam utrumque alteri miscent, ut Joannes Chrysostomus & Basilius. Tantum ab his cavendum qui pravis dogmatibus vitiant fidei sinceritatem, præstat enim quædam nescire quam cum periculo discere. Quomodo vero sit orandum, & nos alio libello commonstravimus; & ante nos celebres Ecclesiæ Doctores plenius docuerunt, ut nihil necesse sit hic repetere.

Nec audiendi sunt, qui, unde præcipuum Christianis solatium est & profectus, ab eo mulieres submovendas existimant, nisi forte dementes appellabimus, Principiam, Marcellam, Paulam, Probam, Julianam, Demetriadem, Suniam & Fretillam, aliasque pietate nobiles fœminas, & cum his insanisse probatissimos Ecclesiæ Doctores, qui voluminibus editis Sacrarum Litterarum studium in fœminis & laudarunt & aluerunt. Tantum illud cavendum, ne in vos cadere possit illud Apostolicum convitium, *semper discentes, & numquam ad veritatis scientiam pervenientes.* Hic oportebit Viduam columbinæ simplicitati adjungere serpentis prudentiam, ut cum delectu adsciscat quos audiat, quorumque consiliis vitæ rationes componat. Habet enim hoc sexus ille, ut in alicujus viri auctoritate gaudeat acquiescere. Fuerunt autem olim non pauci, sunt hodie plurimi, qui, juxta Christi sermonem, *devorant domus viduarum, prætextu longa precationis,* quique juxta beati Pauli doctrinam, *penetrant domos, & captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis desideriis.* Atque huic periculo viciniores sunt, quæ pro fortunæ suæ magnitudine possunt quibus bene volunt, ad Mitras & Galeros evehere. Quem enim non doceat hypocrisim & adulationem præda tam opima? Porro ne fallaris imagine pietatis, ita caveris, si primum de delectu judicium adhibeas incorruptum, deinde mentis oculum intendas, ne præstigiis sanctimoniæ fallaris. Est enim varius artifex Satanas, subinde *se transfigurans in Angelum lucis*, nec usquam nocentior, quam quum sub umbra religionis fallit incautos. Animum igitur purum ac sincerum ad delectum adhibeas oportet, ne fiat quod idem scribit Apostolus, ut quum aures habeamus male prurientes, adsciscamus nobis Magistros, qui delectent potius, quam erudiant. Subaustera sunt enim quæ sanant. In his itaque deligendis ne spectes frontis tristitiam, supercilii torvitatem, ne pallia & phylacteria, reliquasque præstigias, quibus Pharisæi viduis devorandis insidias struere solent, sed interius introspice, priusquam te illi committas. Veniunt enim interdum tecti velleribus ovium, quum intus sunt lupi rapaces, quos similiter denotat Paulus, *Speciem quidem*, inquiens, *pietatis habentes, veritatem autem abnegantes.* Semel autem recepti, semet ingerunt in intima domus penetralia, nec quidquam est tam arcanum, quod non pervestigent, ut hinc etiam timeantur, si forte cœperit obolere fucus. Itaque fit, ut quoniam recepisti ante quam probares, non possis etiam improbatos excludere. Hoc hominum genus procul ab ædibus suis abigat Vidua, si suam, si filiarum ac filiorum, si ancillarum pudicitiam velit esse in tuto, si nolit devorari suas facultates. Tutissimum autem est, cum nullo talium habere domesticam consuetudinem, ut unum sincerum reperias, hominem tamen habes, qui per familiaritatem possit corrumpi. Atque ut id non fiat, non veniet incomitatus, nunc hunc nunc illum secum adducit. Alienam autem integritatem quis præstare potest? Porro,

qua

qua in occulto fiunt ab istis, ut ait Paulus, *turpe est & dicere*. Nec difficile fuerit istorum fucos deprehendere, si modo libeat adhibere mentem. Ubi largius adbiberint, ubi sese obtulerit opportunitas, emicat quod latebat in pectore. Quod si vicerint, eoque processerint ut notæ deprehensæque nequitiæ faveat, jam non Magistrum pietatis mulier, sed Tyrannum adscivit in domum suam. Non hæc eo spectant, ut de omnibus male sentiamus, qui vestitu profitentur sanctimoniam. Potest enim sub quovis pallio latere pietas: sed ut caveas, ne talibus præstigiis capiaris, & quum agnum in ædes recepisse videaris, lupum aut vulpem, aut simium, aut suem, aut aliud animal receptum esse comperias. Nec satis est, Viduæ domum omni carere crimine, debet & omni carere criminis suspicione. Fabulas autem quæ vulgo de his jactantur etiam referre pudet. Quamquam illud Viduis omnibus curandum est, ne sola cum solo colloquatur, nisi teste gravi quapiam matrona. Nec arcanis Confessionibus subinde repetitis abuti convenit ad alia quam institutæ sunt. In medio laqueorum ambulamus, vix ulla cautio tuta est. Tutior est igitur cum libris familiaritas. Nam & sanctiora loquuntur, & ubi velis, præsto sunt, & solitudinis tædium salutifera voluptate leniunt. Quoniam otium & solitudo multa mala docent, præsertim fœminas, habet Christiana Vidua, quo nec otio det locum, nec umquam sit sola. Etenim qui fieri possit, ut tam sanctis, tam sublimibus, tam mundis studiis adsueta, sustineat vagari per domos alienas, aut ineptis fabulis diem terere. Non enim otiosa est Maria, cujus otio invidet Martha: sed aliter occupata est; quum adsidet pedibus Domini.

Jam si veniamus ad alteram pietatis partem, adeo nihil erit otii, ut audituri simus frequenter Martham querentem adversus Mariam. Nihil autem vetat ambas sorores in eadem ponere fœmina. Atqui hoc murmur Christo gratissimum est. Deus quidem solus est & propter se, & super omnia diligendus, homines vel propter illum diligendi sunt, vel in illo. Propter illum diligimus & inimicos, in illo diligimus amicos. In his primas tenent parentes ac liberi. Ergo quid otii potest esse Viduæ, quæ domi habet filios ac filias, ac familiam, ab ipsius cura pendentem? Quid esse potest operosius, quam primæ ætatis formare mores & ingenium? Vidua quæ relictis domi teneris liberis cœnitat foris, subinde cursitat ad nuptias, ad spectacula, ad choreas, crebro peregrinatur, non est mater liberorum, sed noverca. Rursum Vidua, quæ sub prætextu Religionis, neglecta liberorum cura, vacat iis, qui modo Apostolicæ functionis titulo sese venditant, ac fraudatis hæredibus, aliorum luxum facultatibus suis alit, plurimum abest a vera pietate. Jactant Deo dari, quod ipsis impenditur, & omnino quod amore Dei datur cuilibet, Deo impenditur, sed in Divinis Litteris reprehensus est, qui bene quidem offert, sed male dividit. Non raro fit, ut quod illis datur, detur otiosis, detur robustis ac validis, qui sibi manibus possunt parare victum, nisi dulcius esset otium labore: detur abundantibus, & quod accedit, in luxus materiam insumentibus. Atque ut horum nihil sit, tamen prima pietatis cura debetur liberis, & in his est Deus, & Deus sibi patietur imputari, quod illis amore Dei impenditur. Si quis forte mihi volet indignari, quod hæc ausim docere, audiat Paulum austerius loquentem, & huic prius indignetur quam mihi. Sic enim scribit suo Timotheo, *Si qua autem Vidua filios aut nepotes habet, discat primum domum suam regere, & mutuam vicem reddere parentibus. Hoc enim acceptum est coram Deo.* Audis Apostolum? *Discat*, inquit, *primum*, & addit, *hoc enim est acceptum coram Deo:* quum ait *primum*, indicat ordinem: quum adjungit, *coram Deo*, jubet hominum constitutiones cedere jussis Divinis. Et ubi sunt isti Pharisaici, qui docent filium responsare destituto patri aut matri: *donum quodcumque ex me tibi proderit:* & illis auctoribus, *quod alendis parentibus debebatur, confertur in Corban, ac violatur præceptum Dei propter traditionem hominum.* An non hoc quoque notavit Apostolus, quum adjicit: *Hoc enim acceptum est coram Deo.* Semper & ubique acceptum est Deo, subvenire parentibus ac liberis, quia sic dictat natura, sic Deus diligenter præcepit. Mittere in Corban, non dicitur acceptum Deo. Quid? num igitur ingratum Deo jacere nummum in gazophylacium? Non, sed fraudatis parentibus, liberis ac nepotibus augere censum Templi, ingratum esse declarat ipse Dominus, qui reprehendit. Jam non erat difficile ad unius Templi, quod erat Hierosolymis, structuram suppeditare sumtus: quamquam ea pecunia partim in pauperum alimoniam conferebatur, licet Sacerdotes, quod egenis sublevandis dabatur, in luxum suum insumebant: nunc in singulis vicis & oppidis, quot sunt Templa, quot gazophylacia, unde nihil redit ad pauperes, sed totum fere vertitur in fastum, luxum ac libidinem eorum, qui sicut in Pharisæorum locum successerunt, ita utinam non successerint & in vitia! At de Pharisæis non agit Apostolus, sed de Apostolis ministris sermonis Euangelici. Quis neget pium officium, si Vidua egentibus suppeditet? Sed quid nos docet Paulus? *Si qua vidua suorum, ac maxime domesticorum curam non habet, fidem abnegavit, & est infideli deterior.* Quid durius? *fidem*, inquit, *abnegavit*, nec eo contentus convitio, addit, *& infideli deterior est.* At hodie, qui Christi fidem abnegant, traduntur incendio. Quid igitur fiet huic Viduæ? Nisi resipuerit, æternis ignibus addicetur. Verbis profitetur fidem, factis vero negat. Quum enim naturæ legem non abroget, sed confirmet Euangelium, an non abnegavit sanctiorem legem, quæ ad naturæ legem obsurduit? *Et infideli deterior est.* Quamobrem? Quia quum Ethnici obtemperantes affectui naturæ, curam habeant & parentum & liberorum, nonne Paganis deterior est, qui nec naturali instinctu, qui belluas etiam impellit ad curandos fœtus, non Euangelico præcepto commovetur, ut sanguine proximis prospiciat? Paulus enim in Epistola ad Romanos inter horrenda crimina, propter quæ Deus tradidit Ethnicos quosdam in reprobum sensum, commemorat & hoc, quod vacarint affectu naturæ erga cognatos, ἀστόργους illos appellans. Quando autem subveniet alienis qui sua negligit viscera? Hæc quum sic habeant, qua fronte persuadent mulierculis, quod nobis datis, Deo datis: quod filiis impenditur, datur carni & sanguini? Væ vobis, qui docetis violari præceptum Dei, ut alvis vestris, ne dicam luxui vestro, consulatis. Jam si Vidua damnatur a Paulo, quæ, neglectis liberis, facultates suas erogat specie studioque Religionis, quo loco ponendæ sunt illæ quæ facultates suas delitiis turpiter profligant, & liberos neglectos ad egestatem redigunt, nonnullæ etiam adulteris donant, quod filiis debebatur. Verum hæc sollicitudo quam Viduæ debent liberis ac propinquis, non solum pertinet ad alimoniam, sed multo magis ad omnem educationis disciplinam. Est quidem necessaria corporis cura, sed multo crudelius est, finere ut liberi vacui sint ab omni pietatis affectu, quam si patiantur illos fame laborare. Si filii non sunt, in horum locum succedunt nepotes ac neptes, deinde reliqui propinquitatis & affinitatis gradus. Tertio loco, fratres ac sorores sunt omnes qui membra sunt Christi. Insignissima Christi Paula, non prius secessit Bethleem, quam liberos ad eam ætatem, eumque vitæ statum perduxisset, quæ parentum cura non eget. Naturæ primum satisfecit, quod supererat sublevandæ pauperum inopiæ dicavit, & pro paucis liberis, ingentem filiarum numerum collegit, quas & aluit, & in disciplina Domini instituit, ut omnium tota mater esset. Nec vero aluit otiosas, hoc enim corrumpere est, non alere. Quod exemplum oportet omnes imitari Viduas, ut nec cognatas, nec quoscumque pauperes alant in otium, si modo sint tales, ut operi sufficiant: sed cuique prospiciant quod agant manibus, nec horum inopiæ pecunia tantum succurrant, sed adjungatur vel admonitio, vel adhortatio ad bene vivendum: frequenter enim hoc hominum genus magis eget animi quam corporis subsidio.

Vides, quam non otiosa sit res Christianam agere Viduam? Tali nimirum Viduæ Dominus benedicens benedicet & pauperes illius saturabit panibus. Prima itaque Viduæ laus est, quæ ob hoc potissimum temperat ab iterando conjugio, quo tota vacet studio pietatis, citraque distractionem fruatur sponso suo Christo. Id quidem arduum esse non negamus, sed bona pars hujus negotii est, bona voluntas, quæ datur quidem a Domino, sed datur ambientibus, datur orantibus ac sobriis. Vulgus enim nimium bene meminit illius Paulinæ sententiæ, *melius est nubere quam uri*. At complures uruntur, quia volunt uri, quia sibi fomitem ac materiam accersunt incendii. Cæterum, ut optimus est spontaneus amor perpetuæ continentiæ, ita tutius est aut in totum voto non obstringi, aut pedetentim ad id accedere. Primos animorum impetus, oportet habere suspectos: diu variisque modis explorandum est mentis robur. Hæc est prima pietatis pars, de qua diximus. Proxima Viduæ laus est, cui liberorum caritas dissuadeat secundas nuptias. Decet enim ut Vidua mariti sollicitudinem in se recipiat, & in curandis liberis patrem simul & matrem præstet. At quæ filiis suis inducit vitricum, vix dimidiatam matrem præstare potest liberis ex priore marito susceptis, quippe jam non sui juris & fortassis offensura maritum si paulo propensior fuerit in sobolem priorem. Nam ut rarum est, novercam non odisse mariti liberos, ita non frequenter accidit, ut vitrici diligant ex animo privignos suos. Itaque fit, ut qui prius erant semiorphani, jam sint bis orphani, pro matre nacti novercam, pro patre hostem. Deinde, ut nihil horum eveniat, præter naturam hominis est, ut maneat amoris vigor, in diversa distractus, quemadmodum levior est amnium impetus, si in rivos diducantur. Quæ decrevit perpetuam Viduitatem, bis amat liberos suos, & quia liberi sunt, & quia conjugem in illis veluti superstitem videt. Ast iterum nupta, primum magnam benevolentiæ portionem transfert in novum sponsum. Rursum, si provenit soboles, in hanc diducitur quod erat reliquum benevolentiæ. Postremo, ut maxime perseveret illa pietatis in liberos flagrantia, nec vacat, nec licet exserere pietatis officia. Atque hic cælibatus hoc laudatior erit, si non huc tantum spectabit, ut liberos locupletet, ac magnificentius elocet, sed ut illos ad sanctimoniam, ac morum integritatem instituat. Quemadmodum igitur primæ laudis est, si Vidua puella & orba, studio pietatis erga Deum negligit iterare conjugium, ita repetit excusatius nuptias, cui nihil superest ex marito pignorum. Siquidem prolis amor excludit captatæ voluptatis suspicionem. Ad tertium ordinem pertinent, quæ suæ imbecillitatis consciæ, repetito conjugio vitant incendium, ne pereant in Sodomis; fugientes cum Loth, in civitatem Segor, magnam & non magnam, magnam numerositate incolentium, non magnam eminentia virtutis. Hæ laudem non auferunt, sed veniam tantum impetrant, quibus tamen negatum non est, hoc quidquid est infirmitatis humanæ aliis pensare benefactis, ut cum primæ quoque laudis Viduis, aut etiam Virginibus paria faciant. Cæterum, quæ nec amore pietatis, nec studio prolis abstinent a conjugio, sed in hoc tantum, ut licentius pro suo vivant arbitratu, liceatque quod libet, adeo nullam continentiæ laudem ferunt, ut nec veniam mereantur, nec crimen effugiant. Nec enim hoc est continentiam amplecti, sed habenas laxare concupiscentiæ.

Nunc ad te redeo, Maria, Regum stemmatis inclyta, studio pietatis illustrior, cujus fortunæ fortassis hæc præcepta non perinde videntur congruere. Quamquam hæc ita scribuntur ad te unam, ut tamen uni non scribantur, sed ideo tuo nomini inscribuntur, ut & præceptorum & exempli tui ad plures dimanet utilitas. Liberi quidem tibi non sunt, opinor, at non desunt nepotes ac neptes, non desunt famulæ, non matronæ, quas auctoritas tua ad pietatis disciplinam erudiat. Imo quo sublimiore loco te collocavit Deus, hoc latius patebit officii tui benignitas, hoc plures homines lux tuæ pietatis, ad vitæ sinceritatem inflammabit. Quidquid in Principibus conspexit populus, libenter imitatur. Pudebit viros non facere, quod vident a fœmina fieri, tum pudebit inferioris nobilitatis fœminas non id præstare, quod a puella tot Regum ac Cæsarum filia, sorore, nepte, fieri viderint. Postremo, Viduitas hæc non tam in rebus externis sita est quam in animo. Fœminas enim, quibus Deus ademit maritos, videtur speciatim ad suum ambire conjugium. Cupit enim omnes homines sibi propius jungi, sed nisi mortalium omnium animæ viduæ fiant ac desolatæ, non invenient consolationem in futuro seculo. Desolata autem non est quæ quidquam habet in hoc mundo, in quo fixit ancoram spei suæ, quodque vehementer amat, miseram se clamatura, si quis id casus eripiat. Anima, quæ confidit in divitiis, in honoribus, in stemmatibus, in potentia, in voluptatibus hujus seculi, Vidua non est, sed habet maritum quem optaret esse perpetuum. Item anima, quæ spem suam reponit in parentibus claris, in liberis, in robore, juventave corporis, Vidua non est, & ideo Deus propitius frequenter hæc commoda nobis adimit, ut ab illorum amore distractos ad se pelliceat: Zelotypus est, solus ac toto pectore vult amari. Ita fœminæ, quæ maritis junctæ sunt, nisi Viduæ fuerint, non possunt sperare in Domino. At, quæ non reposuit spem suam in Domino, non regnabit cum Domino. Sine spe enim impossibile est placere Deo. Si roges qui fieri potest, ut eadem sit Uxor & Vidua, facile expediam. Quæ maritum mortalem sic amat, ut illius amore, negligat ea quæ sunt pietatis, unicum tantum habet sponsum sed mortalem, quem tamen amat ut immortalem. Hoc quamdiu fruitur, Vidua non est, nec Christo sponso digna est. Sed quæ, juxta doctrinam Pauli, maritum habet, tamquam non habeat, nec in homine mortali & fortasse peccatore, felicitatis suæ præsidia ponit, sed in Deo, cui sanctiore fidei conglutinata est animo, etiam in matrimonio Vidua est & desolata. Neque vero sponsus ille cœlestis admissus in conjugii societatem, adulterio vitiat matrimonium, sed hoc ipsum corporale fœdus, sanctius reddit & auspicatius. Immo, nisi ille recipiatur in consortium, stupro cohærebunt verius quam conjugio. Neque enim Viduæ proprium est, quod dicit Paulus, quæ speravit in Domino, quasi virgines & conjugatæ probandæ sint, nisi sperent in Domino, sed juxta spiritum ad universos pertinet, nec ad quemquam pertinere potest, nisi viduus sit, & quod habet in hoc mundo, sic possideat, quasi non possideat. Leve enim ac momentaneum est, quidquid ostentat hujus mundi scena, & quantumvis magnum ac perpetuum videtur, æternarum contemplatione rerum humile quiddam est, & evanidum. Viduarum tamen nomine proponit nobis hæc Scriptura, quod sexus ille fere totus pendere soleat a viri præsidio, priusquam Christi spiritu conflatur in novam creaturam. Nec hæc eo spectant ut Christiana minus amet conjugem suum, minus obtemperet viro suo. Immo, hoc magis ac verius amabit, si amarit in Domino, hoc religiosius obtemperabit, si, quod marito præstat obsequium, sciat se non homini præstare, sed Deo.

Præterea non tantum huc spectat Scriptura mystica, ut exemplo Viduæ mulieris doceat, omnibus qui volunt pie vivere in Christo Jesu, fiduciam avocandam a rebus temporariis ad æternas: verum etiam consolari voluit fœminas adamatis conjugibus orbatas. Siquidem vellenti capillos & muliebriter vociferanti, heu me desolatam, ad quid vivo, Scriptura veluti consolatrix adest, immo, inquiens, sola non es: Adsum enim quæ sexcentis maritis potior esse debeo; Non est quod posthac te distrahas in hominis obsequium. Tota mihi vacare potes, hoc futura minus desolata, quo magis adhærebis illi, in quo bona sunt omnia. Et ideo maritum avulsi, ne sit quod nos a suavissimis complexibus separet. Sponsum suum Vidua complectitur & exosculatur animo, quoties orans, glorificans & gratias agens, cum illo loquitur, quoties sacræ vacans lectioni, sermonem illius transmittit in viscera sua.

Ab

A Ab his non in totum distrahit humanum conjugium, sed tamen plerumque consuetudinem hanc cum Deo propiorem vel interrumpit vel refrigerat. Quamquam non omnis Vidua sic copulatur Domino, sed tantum ea quæ vere Vidua est. Sic enim beatus Paulus: *Quæ autem vere Vidua est & desolata, sperat in Deo, & instat obsecrationibus & orationibus nocte & die.* Illud *nocte & die*, nescio an ullis contingat matrimonio junctis, nisi qui sunt, qui ex mutuo consensu sibi in totum interdixerunt usum conjugii. Quemadmodum itaque nihil vetat in matrimonio Viduam agere, ita nihil prohibet in quocumque vitæ genere Christianum agere. Quisquis enim per lavacrum mysticum regeneratus est, renuntiat huic mundo & omnibus delitiis ac pompis ejus.

B Sed quemadmodum affectus separat nos ab hoc seculo, non discessio corporis, ita a delitiis ac pompis sejungit harum rerum contemtus. Nec enim raro fit, ut quos habet eremus, quos premit extrema paupertas, ditiores sint ac delicatiores, quam alii quos vel fortuna vel affinitas, vel alia quævis necessitas detinet in delitiis. Multum enim opum ac voluptatum in animo gerat oportet, qui ne tum quidem potest earum amorem ponere, quum necessitas subtraxit copiam. Rursus, illustrior est illius temperantia, qui præsenti rerum copia non corrumpitur, sed veluti pisces marini, suaviores etiam sunt fluvialibus, neque quidquam trahunt

C de sale marino. Itaque Vidua quamvis inclyta, quamvis opulenta, quamvis in palatio vivens, desolata est; & spem suam fixit in Domino & instat precationibus & obsecrationibus die nocteque, si mentis fiduciam abduxit a rebus temporariis, & in Deum transtulit, si circumspiciens non invenit in quo veram requiem, in quo verum gaudium inveniat, nisi in Domino, si, quoties datur opportunitas, gaudet cum Domino colloqui, gaudet de Domino audire; breviter, quæ, quidquid agit, quidquid cogitat, quidquid amat, ad Deum refert. Nec illud ad Viduas proprie pertinet quod apud Apostolum sequitur, *Vidua quæ in delitiis agit, vivens mortua est.*

D An Uxor in delitiis agens mortua non est? An Virgo in delitiis agens mortua non est? prorsus quisquis hominum in delitiis agit, vivens mortuus est. Nam voluptuariis istis hoc demum dicitur vivere, quod genialiter agere. Atqui ista mortua est vita, si Paulo credimus. Contra vera Vidua, quæ mortua est huic seculo, non corpore sed affectibus, ob hoc ipsum vere vivit, quod sic mortua est. Itidem de cæteris disseri poterit: Nisi & orba sit mulier, & orphani filii, non sperant in Domino. Orba est autem, non quæ extulit liberos, sed quæ velut a Deo datos habet, æquo animo redditura, quandocumque ille repoposcerit.

E Et orphani sunt qui salutis ancoram non posuerunt in parentibus, sed in Patre cœlesti. Hic reclamabit populus, Quis est qui non ponit spem suam in Deo? Sic quidem loquimur omnes, rebus tranquillis: At ereptis his quæ diligebamus, apparet ubi fuerit fixa ancora. Si enim in marito tuo non collocaras arcem tuæ felicitatis, cur eo defuncto laceras capillos, percutis pectus, infelicem ac mortuam te clamitas? Amasti tamquam immortalem. Atqui mortali nupseras mortalis. Amasti tamquam qui beatitudinem conferre posset, quum id solus præstet Deus. Si maritum amasses in Deo, si Deum infinitis partibus amasses super omnia, si non alacriter ob carnis infirmitatem, certe æquanimiter ferres illum ereptum ab eo qui dederat, sic tecum cogitans: Laudetur Deus in omnibus, fortassis expediebat marito tolli ex hac vita, fortassis expedit & mihi. Novit ille solus, quid cuique conducat ad salutem æternam. Nec aliter loquendum in funere parentum, fratrum, aut liberorum. Laudantur voces duorum Ethnicorum, quibus quum nunciaretur mors filii, nihil commoti responderunt, *genueram mortalem.* Sic cogitet sponsus, duco mortalem. Sic sponsa, nubo mortali. Sic pater, gigno morituros. Sic mater, pario morituros. Non exigimus ut mulier in morte conjugis rideat; non cohibemus gemitum, non retundimus lacrymas, detur aliquid humanis affectibus: verum diuturnus ille & inconsolabilis luctus, præterquam quod & inanis est & noxius, unde proficiscitur nisi ab impietate? Quid vero velut novum deploratur, quod nulli non accidit, quod numquam abest oculis?

Sed, hæc tibi non dicuntur, inclyta Puella. Scio tuum dolorem pietate moderatiorem esse, quam ut vel objurgari mereatur, vel egeat objurgatione. Nec enim dubito, quin hæc aut his etiam fortiora remedia soleas aliis adhibere, præter modum indulgentibus dolori suo. Tuus vero animus sic robore fidei confirmatus est, ut illius præsidio, quibuslibet fortunæ casibus par esse queat. Ea vero fortunæ felicitas est, ut si tristium ac lætorum rationem subducamus, multo plura sint quæ tibi gratulari debeam, quam quæ consolando lenire. Ex isto tamen genere bonorum, quantumvis multa accesserint, nulla tamen re felicior eris, quam laude pietatis. Cætera vel aliena sunt, vel in potestate nostra non sunt, vel temporaria sunt. Hoc sic tuum est, ut nec ulla adversitas possit eripere, & in futura vita perpetuo tecum maneat. Perge igitur, Mulier Clarissima, signum pietatis omnibus Viduis, omnibus Magnatibus extollere, & laudatissimarum fœminarum vestigiis ingressa, Principum aulis esto Magistra, simul & exemplar Euangelicæ sinceritatis. Ita tibi contingat cum Judith cæterisque nobilissimis Matronis, quas commemoravimus, perpetuo frui Sponso Jesu Christo. Ante complures annos *Principem Christianum* dicavi Carolo, nunc Cæsari, nuper *Paraphrasim in Joannem* Principi Ferdinando, nunc Hungariæ Bohemiæque Regi, quibus & privatim & publice debeo omnia. Nuperius etiam *Christianum Matrimonium* inscripsimus materteræ tuæ Reginæ Angliæ, non quod meis egerent monitis, sed ut illorum titulo, si quid inesset illic fructus, omnibus commendaretur. Ut autem hunc Libellum tibi nuncuparem, nec semel nec frigide per litteras hortatus est, singulari pietate vir Joannes Henkellus, cujus egregiam industriam prædicandi veritatem Euangelicam alit tua benignitas. Quod si ille non dedit verba, operam hanc nostram, etsi tibi non necessariam, aliis tamen, ni fallor, non infrugiferam futuram, comiter accipies. Extrema linea fuerit studii, veniam impetrasse, quam sane triplici colore flagitabimus. Feci jussus, feci pro viribus, feci bono animo. Dominus tuam Celsitudinem cum omnibus Viduis impleat omni gaudio spirituali, AMEN.

VIDUÆ CHRISTIANÆ

FINIS.

CLA-

CLARISSIMO PRINCIPI, ET AMPLISSIMO PRÆSULI CHRISTOPHORO A STADIO,

Episcopo Augustæ Vindelicorum

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS S. D.

E IPSA comperi, Christophore, Præsulum hujus ævi decus, nequaquam esse vanum, quod priscis oraculis proditum est, sponsionis comitem esse noxam. *Ante complures annos pollicitus sum opus aliquod de* Ratione concionandi, *nec serio, ut ingenue, quod res est, fatear, nec satis ex animo. Dein quum non serio promissum serio flagitaretur, nec esset otium ad præstanda de quibus appellabar, cœpi obiter in chartis quædam annotare, velut usui futura, si quando forte daretur voluntas & facultas opus aggrediendi. Verum id factum est nec diligenter, nec ordine, sed sparsim, ut quidquam sese cogitationi per occasionem offerebat. Postea quum magis etiam urgeret flagitatio, cœpi schedas recolligere, non disjectas modo, verum etiam laceras jam & situ corruptas. Quibus excussis, magis ac magis meus animus a negotio abhorrebat, cum antea semper arcano quodam sensu mentis abhorruissem. Videbam argumentum varium pariter ac vastum, quod in immensum volumen esset evasurum, si justa cura tractaretur, tum, ut nunc quidem est temporum status, non cariturum invidia. Cæterum, quum non esset appellandi finis, ne viderer omnino malæ fidei sponsor, reluctante genio calamum admovi chartis. Quum nihil succederet, rejeci quod orsus eram. Iterum atque iterum rejecta ex longis intervallis recepi in manus, si forte incalesceret animus: quem non aliter vinculis tenacibus strinxi, quam apud* Maronem Proteum *strinxit* Aristeus. *Sed illi successit conatus, mihi non successit. Sperabam interim in tanta mora aliquem exoriturum, qui sibi materiam hanc sumeret, præsertim in tanto proventu felicium ingeniorum, quæ producit hoc seculum, tantoque studio cudendi nova volumina. Quum nullus existeret qui vices meas susciperet, & indies acrius multorum tum vocibus tum litteris appellarer, nec jam sine convitio, propemodum invita Minerva sylvam operis congessi, rudem quidem illam & indigestam, sed quæ testari possit mihi voluntatem præstandi promissi non defuisse, si par animo fuisset facultas. Nec hoc ipsum tamen licuit perpetuo labore peragere. Sed nunc adversa valetudo, nunc alii labores transversim incurrentes compulerunt orsa de manibus deponere, vixque datum est post longa intervalla ad instituta redire. Hinc est quod eruditus lector fortasse deprehendet quædam hiulca, quædam inchoata, quædam repetita, quædam loco alieniore dicta. Dicet hic aliquis, quin igitur extrema manu, quæ displicebant, emendasti? Ne dicam dolo, piguit vastum opus retexere, quando hoc ipsum quod præstiti, ægre licuit per valetudinem in dies afflictiorem. Neque quisquam facile credat, quam misere animus jam dudum affectet ab his laboribus in tranquillum otium secedere, quodque superest vitæ, superest autem vix brevis palmus sive pugillus, solum cum eo solo colloqui, qui clamavit olim, nec hodie mutat vocem suam:* Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. *Quandoquidem in tam turbulento, ne dicam furente seculo, in tot molestiis, quas vel ipsa tempora publice invehunt, vel privatim adfert ætas ac valetudo, nihil reperio, in quo mens mea libentius conquiescat, quam in hoc arcano colloquio.*

Has ob res magis etiam confido, fore, ut lector æquus hoc, qualecumque est, quod damus, boni consulat. Qua de re tecum non ago, Præsul ornatissime, cujus scio tantum esse candorem, ut ad Erasmi *tui nævos amanter connivere soleas, & sicubi conatum nostrum vires destituunt, promtam voluntatem pro officio interpretari. Summam argumenti in* quatuor *libros digessimus. In* primo *demonstravimus muneris dignitatem, & quibus virtutibus oporteat esse præditum Ecclesiasten. In* secundo *ac* tertio *quæ sunt in præceptionibus Rhetorum, Dialecticorum ac Theologorum, ad usum concionandi accommodamus.* Quartus *velut elenchus commonstrat Ecclesiastæ, quas sententias ex quibus Scripturæ locis petere debeat, quem tamen hactenus absolvimus, ut studioso lectori viam modo commonstraverimus, alioqui res erat nec unius nec exigui voluminis. Hanc operis sylvam, sic enim appellare malim, quam opus, non quidem promiseram, sed tacita dumtaxat cogitatione propemodum destinaram* Joanni Fischero, *Episcopo* Roffensi, *viro singulari pietate atque eruditione, quicum mihi vetus & arcta intercessit amicitia. Is enim potissimum me litteris suis ad hoc laboris impulit, significans, se in celeberrima Schola* Cantabrigiensi, *cujus perpetuus erat Tutor, illi* Cancellarium *vocant, tria instituere Collegia, unde prodirent Theologi, non tam ad* λογομαχίας *armati, quam ad sobrie prædicandum verbum Dei instructi. Erat ipse singulari linguæ gratia præditus, atque hoc nomine olim egregie carus Regis* Henrici, *qui nunc Angliam moderatur, aviæ paternæ. Inspirarat Deus ei mulieri cogitationem minime muliebrem. Quum enim aliæ Principes opimos census exstruendis Monasteriis legare soleant, idque, ut vereor, gloriæ causa magis quam pietatis: hæc omne studium suum ad rem omnium sanctissimam contulerat, vivens etiamnum ac valens, adeo nihil inde captans auræ popularis, ut hæc propemodum furtim ageret. Compluribus in locis non mediocribus salariis constituebat, si quos reperisset idoneos ad populo tradendam Philosophiam Euangelicam: atque etiam in hunc usum ingentem pecuniarum vim* Joanni *Episcopo tradidit, quam omnem Vir integerrimus vel in provehendos Ecclesiastas, vel in solatium egenorum impendit, adeo nihil inde sibi detruncans, ut suas etiam facultates largiter adderet. Recte judicaverunt & Heroina illa sancta, & Episcopus veræ pietatis unicum exemplar, nihil esse, quod ad emendandos populi mores*

Joannes Fischerus Episcopus Roffensis.

res plus habeat momenti, quam si per idoneos Concionatores spargatur semen Euangelicæ doctrinæ. Unde enim in plurimorum pectoribus adeo friget Christus, ne dicam, exstinctus est: unde sub Christiano nomine tantum Paganitatis, nisi ex inopia fidelium Ecclesiastarum? Mihi visus est etiam Italiæ populus, de Principibus nihil dicam, docilis ad pietatem, nisi deessent Doctores. Sed hæc alias tempestivius. Nunc, ut pergam quod cœperam, quando Præsul Roffensis *mihi infelici fato ademtus est, visum est hoc, quidquid est laboris, felicibus tui nominis auspiciis in manus hominum emittere, cujus insignis humanitas meum animum in tanta amicorum jactura præcipue consolatur. Deflentur merces naufragio amissæ, at quæ merx tam pretiosa, ut cum sincero amico conferri queat? Quid igitur hac tempestate crudelius, quæ me tot spectatissimis amicis spoliavit? Pridem* Guilhelmo Waramo *Archiepiscopo* Cantuariensi, *nuper* Guilhelmo Montiojo, *Episcopo* Roffensi *&* Thoma Moro, *qui fuit ejus Regni supremus Judex, cui pectus erat omni nive candidius, ingenium quale* Anglia *nec habuit umquam, nec habitura est, alioqui nequaquam infelicium ingeniorum parens. In tanta calamitate duæ mihi res præcipue dolorem leniunt. Primum, dum cogito nos brevi felicius apud Christum jungendos esse. Deinde, dum reputo quam insignem amicorum chorum mihi dederit* Augusta Vindelicorum, *cujus Tu ut primus es, ita longe sincerissimus, nisi quod tecum paria facere tendit magnus ille* Joannes Paungartnerus, *cui proximus est* Antonius Fuggerus, *benignissimus studiorum altor. Hic est funiculus triplex, quem Solomon negat facile rumpi: sed is fit firmior accessione* Joannis Choleri, *qui ceu quartus funiculus tribus illis circumvolutus, conjunctionem reddit prorsus indissolubilem. Vestra igitur benevolentia mihi præstat, non quidem ne doleam, sed ne dolori succumbam. Orandus Deus est, ut tam pretiosum thesaurum mihi servet incolumem.*

Porro, quod ad operis spem attinet, si minus contingat eruditorum calculis approbari, illud fortassis efficiet, ut doctior aliquis hoc exemplo provocatus, id præstet quod nos præstare voluimus, proque sylva proferat opus numeris omnibus absolutum, ac tandem fiat, ut Dominus plures ac sinceros operarios mittat in messem suam. Etenim, quemadmodum juxta veteris Proverbii jocum, multi sunt boum stimulatores, sed aratores pauci: *ita facile pares qui loquatur apud populum, at qui ex animo, qui instanter, qui bona fide dispenset verbum Dei, non perinde facile reperias. Dei munus est, ut sementis per fideles Ministros facta bene proveniat. Mundus videtur jam dudum parturire Christum, qui si vere formetur in animis nostris, multis indiciis sese proferet sincera radix cordis. Neque enim Euangelium verba sunt, ut lucus ligna, quemadmodum ait* Flaccus: *sed quoties semen efficacis verbi exceptum fuerit a terra bona, multiplices edit fructus, ac velut herbescens mentis occultam sinceritatem variis argumentis foras profert. Populus fit Magistratui obsequentior, legum tenacior, pacis amantior, a bellis alienior. Inter conjuges major est concordia, fides integrior, major adulterii detestatio. Maritus fit erga uxorem mitior, uxor erga maritum reverentior. Liberi majore cum tremore parentibus obsecundant, servi magis ex animo parent dominis suis, famuli inserviunt alacrius. Opifices, & qui debent operas, meliore fide eas præstant. Qui negociantur, nemini faciunt quod sibi fieri nolunt. Atque ut summatim dicam, omnes fiunt ad bene merendum proniores, ad vindictam ac lædendum tardiores, minus avidi, magis sobrii. In quorum moribus hæc non apparent, sed his diversa potius, periculum est, ne nondum bonum semen hæserit in cordibus ipsorum. Sed desino concionari, quo jam vacet tibi Concionatorem meum legere, si tamen tuis oculis auribusque dignus videbitur. Vale.* Basileæ *postridie Nonas Augusti, Anno a Christo nato* M D XXXV.

ECCLESIASTES
SIVE
CONCIONATOR EUANGELICUS,
PER
DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM.

DE DIGNITATE, PURITATE, PRUDENTIA, CÆTERISQUE VIRTUTIBUS ECCLESIASTÆ,

LIBER PRIMUS.

A ECCLESIA Græcis est, quæ Latinis *concio*, hoc est, populus evocatus ad audiendum de Reipublicæ negotiis. Nam qui multitudinem ad nugas convocant, *ἀγύρται circulatores* & *circumforanei* vocantur: qui adversus Rempublicam, seditiosi nominantur. Ἐκκλησιάζειν est *apud concionem verba facere*: Ἐκκλησιαστὴς *qui publicitus orat apud multitudinem*; quod munus apud Ethnicos etiam semper & arduum in primis, & honorificum est habitum. Quemadmodum autem duplex est Politia, *profana*, quam quidam *externam* malunt appellare, quod inter Christianos Deo consecratos non conveniat quidquam esse profanum: & *sacra*, quam *Ecclesiasticam* hodie vocant: ita sunt duplices Ecclesiastæ, *profani*, qui Principum leges ac Magistratuum constitutiones proferunt suadentque plebi: & *sacri*, qui summi Principis edicta, promissa ac voluntatem exponunt suadentque promiscuæ multitudini. Hæ functiones licet titulo diversæ, haudquaquam inter se pugnant, sed utraque subservit alteri, & ad eumdem spectant scopum: videlicet, ut Respublica sit quieta ac tranquilla, eaque tranquillitas impendatur non voluptatibus aut luxui, sed Christianæ pietati. Nam hunc scopum oportet Christianis universis in omni actione unice propositum esse, quum privata, tum publica. Alioqui frustra civitas tuta est ab hostibus, aut inundatione maris, aut pestilentia, si civium animi pravis cupiditatibus infecti tumultuentur.

Ecclesiastes quid proprie. Politia duplex, ut Ecclesiastes.

tur. Nec est aliud omnino bellum intestinum exitialius, quam quum homo secum ipse dissidet. Frustra item pax cum finitimis, si cum Deo bellum est. Attamen, quemadmodum corporis habitus & valetudo frequenter impedit studium pietatis; ita externæ calamitates Reipublicæ frequenter officiunt Religionis disciplinæ, gravemque morum invehunt pestem, quod genus sunt bella, incursiones barbararum gentium. *Externa* igitur Reipublicæ primus ac summus Ecclesiastes est Rex, sive Princeps in sua quisque ditione: & sub hoc Præfecti, Legati ac Magistratus: *sacra*, Episcopus, & sub hoc Pastores aliive ad hoc munus obeundum legitime delegati. Videmus autem interdum & hic, sicut in aliis plerisque, rem præpostere geri. Ad externam concionem faciendam de Reipublicæ negotiis nemo se temere ingerit, nec quivis in suggestum admittitur, sed ex infinita hominum turba seligitur idoneus: & qui suscepit dicendi provinciam, ingenti sollicitudine discit causam de qua verba facturus est, omnem curam admovet, ne quid excidat quod discrepet a voluntate Principis, aut non conducat Reipublicæ commodis. Verum, ad conciones sacras admittuntur, interdum etiam assiliunt, quilibet adolescentes, leves, indocti, quasi nihil sit facilius quam ad populum exponere divinam Scripturam, & abunde sufficiat perfricuisse faciem, & absterso pudore linguam volvere. Hoc malum ex eo fonte manat, quod non perpenditur, quanta sit Ecclesiastici Concionatoris tum dignitas, tum difficultas, tum utilitas, si recte suo fungatur officio. Nos igitur Hierarchicum Ecclesiasten, adspirante Christi Spiritu, instituere cupientes, hinc sumemus exordium.

Externa mala impediunt interna bona. — *Rex Ecclesiastes.* — *Ecclesiastes inidoneus.* — *Divisio.*

PLurima sunt variaque charismata, quæ Divina bonitas, ut est avida nostræ salutis, humano generi providit ad parandam vitam æternam, sed nullum in his est magnificentius aut efficacius, quam gregi Dominico dispensare verbum ipsius: nec est aliud munus in universa Hierarchia Ecclesiastica, vel dignitate præclarius, vel ad præstandum difficilius, vel usu copiosius, quam Divinæ voluntatis ad populum agere Præconem, ac cœlestis Philosophiæ dispensatorem. Proinde summus ille Ecclesiastes Dei Filius, qui est imago Patris absolutissima, qui virtus & sapientia genitoris est æterna, per quem Patri visum est humanæ genti largiri, quidquid bonorum mortalium generi dare decreverat, nullo alio cognomine magnificentius significantiusve denotatur in Sacris Litteris, quam quum dicitur *verbum*, sive, *sermo Dei*. Hic enim titulus nulli creaturæ communicabilis, proprie competit in Divinam illius naturam, quum *Christi Jesu*que vocabulum magis congruat humanæ naturæ quam adsumsit. Nam *Jesu* nomen cum multis habet commune, & *unctio Spiritus* non cadit nisi in hominem: quod ipsum cognomen illi cum Regibus ac Sacerdotibus commune est. Quin & *Filii Dei* dicuntur omnes in Christum renati & in illo pie viventes.

Ecclesiastæ Hierarchici dignitas. — *Christus Ecclesiastes summus.* — *Ὁ λόγος solus Christus.*

An non præclarum elogium est, appellari *lucem mundi*? Hujus cognominis honore Dominus dignatus est Apostolos suos: *Vos estis lux mundi, vos estis sal terræ.* Atqui hujus tituli gloria debetur omnibus, qui, sicut in Apostolorum locum successerunt, ita vices illorum fideliter obeunt. Sublimius etiam est, appellari *Angelum Dei.* Hoc titulo Malachias cohonestat Sacerdotem peritum, & exercitatum in lege Domini: *Labia*, inquit, *Sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirunt de ore ejus, quia Angelus Domini exercituum est.* Sed hoc quoque elogio gloriosius est, appellari *Filios Dei*, atque etiam *Deos.* Audierunt hoc homines pii, ad quos sermo Dei factus est, & qui quem acceperant, bona fide tradiderunt populo: *Ego dixi, Dii estis, & filii excelsi omnes.* Neque vero fas est de hoc tergiversari testimonio, quod in Psalmo octogesimo primo Prophetico Spiritu dictum est, ipse Dominus Joannis decimo, ut Scripturam irrefutabilem adducit & interpretatur. In horum Deorum medio, stat ipse Redemtor summus Ecclesiastes, Judex eorum qui recte secusve dispensant verbum Dei. Sic enim ha-

Lux mundi. — *Angelus Ecclesiastes.* — *Malach. 2.* — *Filii Dei ac Dii.*

A bet Psalmus: *Deus stetit in synagoga Deorum, in medio autem Deos dijudicat.* Quemadmodum per mysticam regenerationem unum natura efficimur cum capite Christo, ita simul transferimur in cognominis honorem ac titulorum consortium. Ille *Filius Dei* nos sibi adscivit in jus fratrum, Patrem habemus communem, ut jam & ipsi merito dicamur *Filii Dei*, præsertim, si in prædicando Evangelio, Dei Filium imitemur. Ille Deus ex Deo, in quo si permanemus, recte & nos appellamur Dii. Quod enim ex Deo natum est, quod unum & idem factum est cum Deo, id Deus aliqua ratione sit oportet. Hæc ita dicta sint ad ostendendam Ecclesiastici muneris sublimitatem, ut tamen memi-B nerimus, quo discrimine nobis & Christo tribuatur filii Deique cognomen. Ille natura filius est, nos adoptione. Ille ex Dei substantia sine initio genitus est Deus, nos per illum in immortalitatis consortium misericorditer adsciti sumus. Sunt item & alia permulta honoris cognomina, quibus Scriptura dignatur homines Divinæ voluntatis interpretes, *Cœlos* illos appellans, qui enarrant gloriam Dei. Dicuntur *Prophetæ*, de quo postea dicemus.

Christus singulari modo Filius Dei. — *Cœli Apostoli.*

Verbum Dei nemo dictus est præter Christum, qui solus natura est Deus, juxta quam naturam hoc titulo designatur *verbum Dei*, cujus præcones sunt Ecclesiastæ. Sermo hominis verax imago est mentis, sic C oratione quasi speculo reddita. *Ex corde enim procedunt cogitationes*, ait Dominus. Christus autem est *sermo Dei* omnipotens, qui sine initio, sine fine sempiternus, a sempiterno corde Patris promanat: per hunc Pater condidit universa, per hunc gubernat omnia condita, per hunc restituit prolapsum hominum genus, per hunc sibi conglutinavit Ecclesiam, per hunc singulari & inenarrabili modo voluit innotescere mundo, per hunc vivificat mortuos, per hunc dilargitur dona sancti Spiritus, per hunc arcanam energiam addit Ecclesiæ sacramentis, per hunc judicabit orbem terrarum, quum hædi separabuntur ab agnis, fietque D cœlum novum & terra nova, non interitu substantiæ, sed ademptione corruptelæ: per hunc inebriabit saturabitque Pater Angelos & universam civitatem Hierosolymæ cœlestis, ubertate domus suæ. Filius enim sapiens gaudium & gloria est Patris. Hic est ille incomprehensibilis Sermo, divinæ mentis certissimus enarrator, & ab archetypo summæ veritatis nusquam discrepans: per hunc æterna illa mens locuta est mirabiliter condito mundo, per hunc locuta est nobis multifariam in Prophetis: per hunc evidentissime nobis locutus est, missum in terras, hominem ex homine natum, ut jam non aures velleret tantum, sed omnibus etiam sensibus percipi posset, manibus etiam ipsis contrectabilis. E At verbum hominis non profertur absque spiritu. Cæterum, qualis est sermo noster, talis est spiritus noster. At in Divinis quemadmodum proferens verbum est omnipotens, & verbum prolatum æque omnipotens, ita & Spiritus est omnipotens, pariter ab utroque procedens. Ut autem supra mentis illius Divinæ sublimitatem nihil cogitari potest, si tamen illam ullo modo consequi potest humana cogitatio: ita nihil est in homine præstantius mente, qua parte longissime absumus a natura pecudum, referimusque quamdam Divinæ mentis imaginem. Hoc, nimirum, admirati Philosophorum præcipui, suspicati sunt humanas animas esse veluti scintillas quasdam lucis illius incommutabilis, quos imitatus Flaccus dixit: *Atque affigit humo* F *divinæ particulam auræ*: in hoc quidem turpiter errantes, quod perinde, quasi Deus sit res corporea, sectilis, aut propagabilis, existimarunt ullam rem creatam posse Dei portionem esse: sed tamen illud recte perspexerunt, hominem non alia re propius accedere ad naturam æterni Numinis, quam mente & oratione, quam Græci νοῦν καὶ λόγον appellabant. Mens fons est, sermo imago a fonte promanans. Quemadmodum autem unicum illud Dei verbum imago est Patris, adeo nulla ex parte promenti dissimilis, ut ejusdem sit cum illo individuæque naturæ, ita humanæ mentis imago quædam est oratio: qua nihil habet homo mirabilius aut

Verbum increatum omnipotens. — *Psal. 35.* — *Verbum incarnatum.* — *Pater, Verbum, Spiritus.* — *Mens sermonis fons.* — *Sermo verus non discrepans a mente.*

Γλώσσης θησαυρὸς ἄριστος.

aut potentius: unde & Hesiodus eam appellat *præstantissimum hominis thesaurum*, quæ si dissideat ab animo unde proficiscitur, ne orationis quidem meretur vocabulum, nihilo profecto magis, quam persona meretur dici facies, aut fucus hominis color. Quemadmodum autem ventus spirans a loco pestilenti aut salubri, vim ejus loci secum defert: ita sermo promanans e corde, qui fons est orationis, mirabili vigore refert vim & affectum illius, ut homo homini non alia sui parte sit vel utilior vel perniciosior.

Cor duplex Psal. 11.

Porro, quibus duplex est cor, cujusmodi notat Scriptura: *In corde*, inquiens, *& corde locuti sunt.* Item Ecclesiasticus: *Væ duplici corde:* iis omnino nullum est cor, nec loquuntur, etiam quum loquuntur maxime. Sermonis enim usus est, proferre verbis, quod animo conceperis. Jam ut e quibusdam fontibus scatent aquæ ebrietatem, insaniam, morbum ac mortem adferentes, rursus ut e specubus quibusdam efflantur exhalationes, quæ vicinis præsentaneum adferunt exitium, contra quæ corporum morbis medeantur: ita nihil salubrius oratione, quæ a mente sana piaque proficiscitur, e diverso nihil perniciosius sermone, quem exhalat cor, impiis opinionibus, pravis cupiditatibus ac vitiis corruptum infectumque. Horrent homines serpentis sibilum, moxque sese proripiunt, metuentes, ne quid adflet veneni, nam sic quoque lædunt serpentes, non morsu tantum: sed multo magis exhorrescendum est viri pestilentis colloquium, qui nihil adflat nisi letale virus animæ. Recte monent Medici, ne propius colloquamur cum infectis scabie, quam vulgus *Gallicam* appellat, quum ea lepræ species ab Italia profecta sit, proh dolor! omnium nationum ex æquo communis, quod non alia via facilius serpat contagium, quam hausto halitu hominis hac lue corrupti. Sed infinitis partibus est periculosius, haurire sermonem ex infecto corde profluentem. Qualecumque est cor hominis, talis est oratio. Qui cor habet terrenum, terrena loquitur, qui cor habet carneum, carnalia loquitur, qui Diabolum habet in corde, Diabolum loquitur, & eum aliis adflat: qui Christi spiritum habet in corde, cœlestia, pia, sancta, casta dignaque Deo loquitur. Est illud quidem commune Christianorum omnium, habere Christi spiritum cordis inhabitatorem: sed præcipue competit Ecclesiastæ, cui non aliud exemplar absolutius liceat proponere, quam illius summi Concionatoris, qui dictus est *Sermo*, hoc est, imago & vox Dei. Nec aliter efficax esse potest lingua Concionatoris, quam si Christi spiritus inhabitans cor ejus, moveat oris plectrum, & vim arcanam verbis promanantibus addat. Vox concionantis aures audientium ferire potest: solus autem Deus est, qui secreto afflatu mentes transformat. Suam tamen operam sedulo præstat Ecclesiastes, plantans, ac rigans, a Christi spiritu postulans ut det incrementum, denique in omnibus summum illum Ecclesiasten pro viribus imitans. Quid autem ille de se prædicat? *Ego*, inquit, *sum via, veritas & vita.* Satanas, per serpentem loquens, seduxit humanum genus; Deus, per Filium loquens, reduxit oves erraticas. Ille mentiens decepit gentis humanæ principes, Christus vera loquens liberavit mundum errore. Ille cœlo dejectus, orbem pertraxit in ruinam, involvit in defectionis consortium, ac in mortis societatem implicuit: Christus e sinu Patris descendens in terras, alienatos reconciliavit ac mortuos vitæ restituit. Ille sibi credentes expulit Paradiso: hic sibi fidentes subvehit in cœlum. Habet Ecclesiastes exemplum quod fugiat, habet quod sequatur: fugiat Serpentem & hodie loquentem per eos, qui Satanam ac mundum habent in pectore: sequatur Christum in Apostolis, qui non ipsi loquebantur, sed per eos veluti per organum vivum loquebatur Spiritus ille Divinus.

Sermo pestilens.

Christus Ecclesiastæ exemplar.

Diabolus concionator.

Apostoli Ecclesiastæ.

Ecclesiastæ quæ necessaria.

Quisquis igitur se præparat huic tam excellenti muneri, multis quidem rebus instructus sit oportet, sacrorum Voluminum recondita intelligentia, multa Scripturarum exercitatione, varia Doctorum lectione, judicio sano, prudentia non vulgari, sincero fortique animo, præceptis usuque dicendi, & parata linguæ copia, qua dicendum est apud multitudinem, aliisque quæ suo loco commemorabimus: mea tamen sententia, nihil illi prius aut majore studio curandum est, qui tam excellenti muneri sese præparat, quam ut cor orationis fontem quam purgatissimum reddat. Hoc ut facile numeroque, quod ajunt, præcipitur, ita præstare longe omnium est difficillimum, multamque requirit ac longi temporis meditationem. Est autem cum primis necessarium, non solum ad erudiendos & inflammandos auditorum animos, non tantum ad constanter tuendam veritatem adversus oblatrantes, verum etiam ad parandam cognitionem cœlestis illius Philosophiæ quam aliis sit traditurus. Humanæ disciplinæ percipiuntur & ab improbis: hæc autem Divina sapientia non ingreditur animum vitiis contaminatum, nec habitare dignatur in corpore peccatis obnoxio. Ut autem facilius discimus ea quæ credimus esse verissima, & ad perennem hominis felicitatem necessaria: ita efficacius aliis persuademus, quibus ipsi vehementer afficimur: denique fortius tuemur, reputantes nos nihil aliud esse quam dispensatores mysteriorum Dei, Deum esse qui robur addit, ac felicem eventum humanæ largitur industriæ. Huc igitur futuro Ecclesiastæ a teneris statim annis enitendum est, ut de Scripturis Divinis quam magnificentissime sentiens, cor novum & spiritum rectum impetret a Domino. Cor novum in quo nihil, aut quam minimum sit veteris Adæ: & spiritum rectum adversus omnes Satanæ machinas infractum & erectum. Solus enim ille est, qui præstare potest, quod per Ezechielem promisit Deus: *Dabo vobis*, inquit, *cor novum*, *& spiritum novum ponam in medio vestri. Novum vinum non capiunt nisi utres novi.* Quod Ezechiel appellat *cor novum*, David *cor mundum* appellat. Hoc instanter a Domino petit, præconis officio functurus: *Cor mundum crea in me*, *Deus*, *& spiritum rectum innova in visceribus meis.* Hoc accepto pollicetur officium Ecclesiastæ: *Docebo iniquos vias tuas*, *& impii ad te convertentur.* Oculo purgato certius cernimus rerum externarum differentias: corde mundo rectius videmus Deum in Scripturarum involucris latentem. Prius petit cor mundum, deinde spiritum rectum. Invictus enim spiritus vigor e cordis sinceritate nascitur, sed utrumque innovat Deus. Quale cor, talis oratio: qualis fides, talis fortitudo. Novato corde, protinus & novæ linguæ sonare incipiunt, non jam ea quæ sunt hujus mundi, non jam ea quæ sapiunt terram, sed magnifica Dei. Quid enim est tam sublime in rebus humanis, quod non videtur luto vilius, si conferatur ad illa sublimia Divinæ Philosophiæ? Spiritus autem ille cœlestis ac vere igneus non solum scrutator est cordium, verum etiam creator & innovator, idem habens vocis quoque scientiam. Errat itaque vehementer, qui credit se consequi posse veram canonicæ Scripturæ intelligentiam, nisi adflatus eo Spiritu, quo proditæ sunt. Nec minus errat, qui se credit verum Ecclesiasten agere posse, nisi hausto cœlesti spiritu, sine quo nemo potest dicere Dominum Jesum. Ille largitur cor igneum, ille linguas igneas.

Cor purum.

1 Cor. 4.

Cor novum.

Ezech. 36.

Matth. 9.

Cor mundum. Psal. 51.

Actor. 2.

Sapien. 1.

Cor & lingua ignea.

Quid frigidius Apostolorum linguis, priusquam hausissent toto pectore cœlestem illum novorum cordium opificem? *Petimus*, inquiunt, *ut alter tibi sedeat dexter*, *alter sinister in regno tuo.* Ita Jacobus & Joannes. Quid Petrus futurus Apostolorum princeps? *Domine*, *propitius esto tibi ne facias rem istam.* Sed quid audivit? *Non sapis ea quæ Dei sunt*, *sed quæ sunt hominum.* Veteris & humani cordis est, horrere mortem, in hac vita regnum & felicitatem quærere. Ab eodem corde veniebat illa vox in monte; *Domine*, *bonum est nos hic esse*, *faciamus hic tria tabernacula.* Illa frigidior etiam, licet omnium Apostolorum communis, quum ajunt: *Quis nostrum erit primus in regno cœlorum?* Illa vero frigidissima, quum ajunt: *Vis jubeamus ignem descendere de cœlis*, *& exurere civitatem?* Sed quid audiunt? *Nescitis cujus spiritus sitis.* Illa verba erant Judaici spiritus & vindictam sitientis, quum se profiterentur Christi mansuetissimi Discipulos. Sunt aliæ complures

Luc. 9.

Apostolorum voces in litteris Euangelicis, quæ prorsus hominem & carnem sapiunt, quum nondum essent idonei Euangelii præcones. At simulatque Spiritus ille novator omnium delapsus in illorum pectora cœlitus, finxerat cor in eis novum, cor mundum, cor æthereum, cor igneum, protinus cœperunt loqui novis linguis, verba non jam humana qualia prius, sed digna Spiritu quem hauserant. Si requiris fortitudinem, piscator ille, qui prius ad vocem mulierculæ toties abjuravit Dominum, nunc audet apud infinitam hominum multitudinem e variis gentibus ac linguis conflatam, eamque tumultuantem, prodire in concionem intentis in turbam oculis, sublataque voce prædicare Christum, eumque crucifixum. Si quæris eventum, ad piscatoris extemporariam & illaboratam orationem, circiter tria millia hominum eo die conversa sunt ad Euangelicam fidem. Ergo, qui cupit juxta Paulum esse διδακτικὸς, hoc est, ad tradendam Dei doctrinam idoneus, det operam ut prius sit θεοδίδακτος, id est, divinitus doctus. Dominus Jesus non egebat nova unctione Spiritus, nec innovatore cordis, quem Pater unxerat omni plenitudine Spiritus ab ipso statim exortu: sed tamen a baptismo designatus imagine columbæ vertici insidentis ac manentis, in se ipso nobis formam exhibuit, ne quis ad docendi munus prosiliat, nisi cœlesti adflatus Spiritu.

Spiritus rectus.

Ecclesiastes afflatus.

Habet autem in nobis Spiritus energia gradus quosdam, ut non satis sit futuro Ecclesiastæ qualemcumque Spiritus aurulam hausisse, sed proficiendum est usque ad spiritum principalem. Triplicem enim spiritum David petit a Domino, docturus vias illius. *Spiritum rectum* adversus incursus tentationum: *Spiritum sanctum* ad inflammandos ac ad sanctimoniam adducendos etiam aliorum animos: & *spiritum principalem*, sive ut Hieronymus vertit, *potentem*, alius *munificum* seu *liberalem*, ad perfectionis opulentiam. Inspiravit Dominus Jesus in faciem Apostolorum suorum priusquam adscenderet in cœlum dicens: *Accipite Spiritum sanctum.* Sed tamen adhuc residebat in illis aliquid humanæ infirmitatis, quum ajunt: *Domine, num hoc tempore præsentaberis, & quando Regnum Israel?* Adhuc exprobratur illis duritia cordis, & ad credendum tarditas. At simul ut hauserunt Spiritum illum munificum, qui torrentis in morem sic inundavit, ut impleret totam domum, jam cunctis rebus humanis longe superiores tanta fiducia prædicabant Euangelium, ut cæsi virgis gaudentes abirent a concilio, gaudentes autem non quod essent dimissi, sed quod eximiæ gloriæ sibi ducerent pro nomine Jesu ignominia adfectos esse. Jam *Spiritu principali* confirmati, nec ullis impiorum minis terrentur, nec ullis adflictionibus dejiciuntur, nec ullis honoribus efferuntur, aut insolescunt: nam & hæc non levis est machina. Quemadmodum enim sincere prædicantibus verbum Dei, variæ tentationum procellæ sunt excipiendæ: ita semper summus honos habitus est digne prædicantibus Euangelium. Ingens utrimque periculum, hinc minitantur Scyllæ scopuli, ad insolentiam sollicitantes, hinc Charybdis adflictionum magnitudine mentem absorbens, & in desperationem pertrahens. Adversus utrumque discrimen Ecclesiasten pulcre munitum esse oportet: & haud scio, an plus sit periculi ab iis quæ blandiuntur, quam ab iis quæ territant. Paulus gloriatur in adflictionibus suis & infirmitatibus, ut in ipso inhabitet ac regnet virtus Christi. De revelationibus metuit gloriari. Illic nomen suum profitetur, hic ἀνώνυμος est: *Scio*, inquit, *hominem*. Paulus est, quum cæditur virgis, quum vincitur catenis, quum objicitur bestiis, quum lapidibus obruitur: at quum rapitur in tertium cœlum, nomen supprimit. Idem apud Philippos laceris vestibus, virgarum vulneribus lacero corpore, vinctus, in imo carceris, jejunus, noctu canit cum Sila collega. At rursus Lystris cum collega Barnaba, quum ob claudum erectum rudis ac superstitiosus populus appararet divinos honores, prosiliit conscissis tunicis, profitens se nihil aliud esse quam hominem mortalem illis similem. Apud Cæsaream vero Petrus non fert Cornelium procidentem & adorantem: sed erigens eum dicit, *Surge, & ego ipse homo sum*: æquans semet illi, cui mox erat daturus Spiritum sanctum. Adeo mens illius erat ab omni gloriæ adfectu libera. Quanta veneratione credentes soleant Paulum excipere, quanto cum honore dimittere, satis liquet ex Apostolorum Actis. Quin & ipse satis testatur hoc scribens Galatis: *Sicut Angelum Dei accepistis me:* audis insignem honorem. Sed addit aliquid sublimius: *Sicut Christum Jesum.* Ac mox inibi: *Testimonium perhibeo vobis, quod si fieri posset oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi.* Ob hos tamen honores, quos in omnibus Ecclesiis promeruerat, nullum sibi sumsit supercilium, sed iisdem per infirmitatem carnis Euangelizat, præsentiam exhibens infirmam, quum armatus esset spiritu adversus omnem celsitudinem erigentem sese adversus scientiam Dei. Idem de se testatur scribens Thessalonicensibus: *Neque aliquando fuimus in adulatione, sicut scitis, neque in occasione avaritiæ, Deus testis est: neque quærentes ab hominibus gloriam, neque a vobis, neque ab aliis, quum possemus auctoritatem, & gravitatis dignitatem nobis vindicare, tamquam Apostoli Christi: sed facti sumus parvuli in medio vestri, tamquam si nutrix foveat filios suos.* Idem studio prædicandi, se servum fecit omnibus, quum esset liber ab omnibus. Non erat hoc adulationis, nec hypocriseos, id arguit scopus: *Ut plures*, inquit, *lucrifacerem*: Domini lucrum captabat undique, non suum.

Spiritus principalis.

Act. 9.

Periculum duplex Ecclesiastæ.

Modestia Ecclesiastæ

2 Cor. 12.

Actor. 16.

Actor. 14.

Actor. 10.

Galat. 4.

2 Cor. 10.

1 Thess. 2.

1 Cor. 2.

Multi mirantur beati Pauli perpetuam in tot curis, periculis, adflictionibus, ignominiis, mortibus, fortitudinem & alacritatem, & optimo quidem jure mirantur. At ego magis admirandam arbitror constantem ac perpetuam in tantis virtutibus, tantaque rerum gestarum gloria, animi modestiam ac submissionem. Ad hujus igitur exemplum Christianus Ecclesiastes, posteaquam omni charismatum genere fuerit instructus, semper meminerit, habere se *thesaurum illum in vasis fictilibus, ut sublimitas sit virtus Dei*, & non ex humanis viribus. *Habenti dabitur: non habenti, etiam quod habet, auferetur.* Nescit habere dona Spiritus, qui suum inde quærit emolumentum, aut propriam venatur gloriam. Ille demum vere habet, qui sedulo dispensat talenta sibi credita, non in lucrum suum, sed in rem Domini, cui debetur & sors & usura: non hic exspectans præmium, sat habens, quod opera fideliter navata auditurus est beatam & optabilem illam vocem: *Intra in gaudium Domini tui.* Sic igitur habenti addetur: secus habenti quam oportet, hoc ipsum, quod gratis datum est, eripietur. Si habes ut alienum, non ut tuum, jam vere fit tuum. Si habes ut tuum quod alienum est, non habes quod habes, eo quod habeas in tuum ipsius malum. Etenim si merito laudata est a viris eruditis illa Mimi sententia: *Tam deest avaro quod habet, quam quod non habet:* eo quod nihil referat habere, si nullam inde capias utilitatem: multo magis dicetur non habere, qui quod habet, in suam ipsius perniciem habet.

2 Cor. 4.

Histriones, qui populo saltant fabulam, posteaquam nullum studii curæque genus omiserunt, quo Theatro placeant, coguntur tamen habere fortem animum adversus multitudinis sibilos ac supplosiones, cui non semper placent optima. *Est* enim vere, ut ait ille, *bellua multorum capitum omnis populus*, non Romanus tantum. Ast Ecclesiastes non solum adversus sinistra populi judicia, adversus malitiam etiam pie dicta culumniantium, adversus simultates illorum, quibus ob vitam corruptam invisa est veritas, sed etiam adversus acclamationes & applausus hominum laudantium, debet habere solidum & immobilem spiritum, quem David *principalem* appellat. *Regum est, quum facias bene, audire male:* dixit quidam excelsæ mentis Ethnicus. Actor hoc agit, ut, quæ facit, populo sint gratissima, applausu alitur, sibilis dejicitur. Ecclesiastes huc spectat, ut quæ per se sunt optima, ea populo fiant gratissima. Hæc præstare non poterit, nisi qui cor habeat mundum, purum ab amore divitiarum, purum a siti gloriæ mundanæ, purum ab ambitio-

Fortitudo Ecclesiastæ.

bitione cæterisque cupiditatibus, quæ frequenter efficiunt, ut nec discendæ Philosophiæ Christianæ simus idonei, nec ad eam constanter prædicandam satis firmi, quippe nondum corroborati Spiritu principali, qui sic fiduciam omnem collocat in Domino, ut nec mundum metuat, nec Satanam formidet, nec mortem horreat ob Euangelium intentatam, si modo id sincera conscientia prædicet. Hic igitur præcipuus est fons eloquentiæ Ecclesiastæ, cor mundum & triplici communitum spiritu. Vidit hoc ceu per nebulam vir acutus Horatius, quum ait:

Sapere & scire differunt.

Dicendi recte sapere est & principium & fons.

Aliud est enim *scire*, aliud *sapere*. Multa sciunt & Dæmones, hinc, nimirum, & nomen sortiti, si Grammaticis credimus, dicti Dæmones quasi δαήμονες, hoc est, *scientes*; nemo tamen illos dicit sapere. Sapiens est qui didicit non omnia, sed ea quæ ad veram felicitatem pertinent, & iis quæ didicit, adficitur, ac transfiguratus est. Hoc fit, quoties cibus Euangelicæ doctrinæ cum plena fide sumtus, trajectus est in animi viscera, & in habitum ac robur spiritus transiit. Hoc igitur sicut est præcipuum, ita par est ut prima sit ipsius cura. Id vero nec humana præstat Philosophia, nec domesticæ hominis vires cuipiam dare possunt, ab eo petendum est, qui solus largitur vera bona. Petendum autem non oscitanter, sed assiduis simul & ardentibus precibus. Nec votis modo postulandum est ut detur, sed bonis etiam operibus ambiendum, ut quod datum est, servetur, & indies augescat. Qui tantum bonum frigide petit, indignus est qui accipiat: & ingratitudinis genus est negligenter habere, quod & pretiosum & gratis acceperis. Ingratus autem dignus est, etiam cui adimatur quod datum est. Largitur quidem Dominus cor novum, largitur spiritum confirmantem, idem servat & auget quod dedit, verum non oscitantibus, non duplex habentibus cor. Habent autem cor duplex, qui simul mundo militare student & Euangelio: hoc est, qui cor vetus cum novo miscere conantur, spiritum Adæ cum spiritu Christi. Qui Cæsari militant, homines homini, non implicantur curis, ut ait Apostolus βιωτικοῖς, omittunt negociationem, agriculturam, fabricam, aliaque hujus generis opificia, quibus consueverant sibi parare victum, quo liberi a curis rei familiaris toto pectore serviant Imperatori, suo contenti stipendio. Quanto magis oportet eos, qui Deo præclaram hanc militiam militant, habere cor simplex, & immunes esse, non solum a luxu, voluptatibus & cæteris hujusmodi vitiis, verum etiam a curis istis humilioribus, quæ, ut non pertrahant hominem ad crimen, tamen avocant animum ab illa sublimitate, quæ requiritur in Ecclesiasta. Militat quidem Christo, quisquis illi dedit nomen in baptismo, sed is præcipue, cui in alios commissus est gladius spiritus, quod est verbum Dei.

Oratio.

Cor duplex.

Vacuitas a negotiis mundanis.

2 Timoth. 2.

Ad cordis munditiem & illud pertinet, quod verbi Divini præconi non satis est esse purum ab omni crimine, nisi, juxta beati Pauli monita, sese abstineat etiam ab omni specie mala, ne quà incurrat in suspicionem criminis. Apostolus enim in Episcopo, cujus præcipuæ partes sunt, docere populum, requirit tantam vitæ puritatem, tantamque cautionem, ut eorum quoque qui foris sunt, testimonio comprobetur. Habet enim hoc eximia virtus, ut propius inspecta, malis quoque sit veneranda. Sic Balaam impius Propheta vidit & laudavit Israelitarum castra, conductus ut devoveret. Sic Pilatus reveritus, ac quoad potuit, tutatus est Christi innocentiam toto vultu relucentem. Sic populus Hierosolymitanus reverebatur Christi discipulos, ut nemo sese auderet illis adjungere, quod utique dictum est de iis, qui nondum crediderant. Et tamen jam tum populus eos magnificabat, non tantum ob miracula, sed multo magis ob admirandam in tanta potentia modestiam, ob stupendam in tantis adflictionibus alacritatem, ob animum nullum avaritiæ aut gloriæ vestigium præ se ferentem, sed gratis ad bene merendum de omnibus expositum obviumque. Quin & in Ethnicorum historiis frequenter legimus, propter imaginem egregiæ virtutis, honorem esse habitum quibusdam. Diogenes in Philippi Macedonum Regis castris pro exploratore captus, non tantum impune exprobravit armato Regi dementiam, verum etiam cum præmio dimissus est. Eidem impune fuit, Alexandro Philippi filio, juveni tam ambitioso, ut totius Orbis imperium animo concepisset, nec assurgere, nec quidquam honorifice respondere. An non magna fuisset humanitas, si Monarcha tantus pro vindicta vicissim contemsisset Cynicum? Non contemsit, sed huc provocantibus respondit, *Nisi Alexander essem, Diogenes esse vellem:* proximum sibi dignitatis locum Cynico mendico tribuens. Si tantam vim habet umbra fallax, ac mendax imago virtutis, quantum valebit Heroica veraque virtus Divini Spiritus relucens in sermone, vita, vultuque Concionatoris? Unus est qui summa fiducia dixit; *Quis ex vobis arguet me de peccato?* Et rursus: *Venit princeps hujus mundi, & in me non invenit quidquam.* Et tamen ille purissimus agnus, obambulans, & gratis benefaciens omnibus, tanta mansuetudine docens, non effugit hominum calumnias, audivit, *socius Publicanorum*, *vini potator*, *seductor populi*, *Samaritanus* & *Dæmoniacus*, *blasphemus*, & *lapidatione dignus*. Quo minus hoc sperandum est homini, qui, dum ex officio suo reprehendit aliorum vitia, ipse non est omnino purus a vitiis. Huc tamen quantum fert humana imbecillitas enitendum est, ut Ecclesiastes, sicut ad Christi puritatem & innocentiam, sic ad ejusdem patientiam quam potest proxime accedat. Ille Patri fuit obediens usque ad mortem crucis, Ecclesiastes item obfirmet animum adversus omnes Satanæ machinas, quas nullis aliis intendere solet vel plures vel acriores, quam iis, qui sinceriter administrant eam rem, quæ quam plurimos retrahit ab ipsius tyrannide, & Christi acquirit ditioni. Ut Ecclesia Christiana nihil habet salubrius, nihil utilius, nihil efficacius, quam verbum Dei, ita nulli Satanas est infensior. Sed non est quod animum despondeat Ecclesiastes: Dominus est, qui dat verbum Euangelizantibus virtute multa. Ille dat, ut bonum semen bona fide jactum suo tempore proveniat. Ille dat, ut impiorum conatus illustrent Dei gloriam, ejusque doctrinam confirment. Ille de suo corroborat humanam infirmitatem, ut par sit, aut, ut melius dicam, superior omnibus tentationum procellis. Dominus quidem ab omni levissimarum culparum nævo fuit purissimus. Hoc ut ab omnibus Ecclesiastis optandum est, atque etiam conandum pro viribus, ita non arbitror a quoquam præstari posse, (Virginem Matrem semper excipio, cujus nusquam oportet mentionem facere, ubi de vitiis agitur) saltem illud ope Divina præstabit, ut sit purus a criminibus, vitiisque capitalibus.

1 Thess. 5.

1 Timoth. 3.

Virtus eximia.

Num. 24.

Joan. 8. & 14.

Fortitudo Ecclesiastæ.

Quod si nec ista semper vitavit humana fragilitas, proximum est, ut caveat ab iis, quæ ad populum traducat fœdæ buccina famæ. Quod genus sunt, luxus, & quotidiana temulentia, notum adulterium, manifesta scortatio, pugnæ, rixæ. Hæc enim omnem fidem atque auctoritatem adimunt Concionatori, etiam si recta doceat. Quis enim credat, illum ex animo suadere virtutem, qui sic vivit? Non est levius vitium servire Mammonæ quam habere concubinam, sed tamen hoc magis adducit in contemtum. Perniciosius malum ambitio quam ebrietas, verum apud homines quam illa magis hæc attenuat hominis existimationem. Quin & ante actæ vitæ crimina, Doctoris elevant auctoritatem, nisi quod ante baptismum commissa nec defendi solent, nec imputari, nisi quis ad eadem fuerit revolutus. Et quæ in adolescentia patrata sunt, facilius oblitterantur, si juventus adolescentiam exceperit sobria ac severa.

Auctoritas Ecclesiastæ quibus rebus amittitur.

Quin & illud Ecclesiastæ perpendendum, quædam ejus esse generis, ut quamvis absint a crimine, tamen, quoniam præ se ferunt malam speciem, non absint a criminis suspicione. Ab his quoque circumspecte cavendum est Ecclesiastæ, veluti possidere divitias, splendidius ædificare, vestiri nitidius, convivari lautius,

Species mali vitanda.

vino hilarescere, consuetudinem habere cum fœminis, per se non sunt crimina, tamen maligno vulgo, & ad obtrectandum quam obtemperandum procliviori, præbent male suspicandi, maleque loquendi materiam. Has ob res Paulus non admittit ad Episcopi munus, qui defuncta uxore quam ante baptismum duxerat, post baptismum duxerit aliam: non quod hic ullum sit crimen, aut culpa, sed quod cum pudicitia summam auctoritatem conciliet doctori, repetisse conjugium nonnullam incontinentiæ præbeat suspicionem. Mirum non est, si matrimonium ambit, qui conjugii miserias non est expertus: & honesto colore quærit uxorem, qui liberos & hæredes desiderat. Sed, quemadmodum ait Comicus, *Improbe, Neptunum accusat qui iterum naufragium facit:* ita qui conjugium expertus, & susceptis liberis repetit matrimonium, quodammodo profitetur incontinentiam suam, ut periculum sit, ne tertiam aut quartam ducat, fiatque sine crimine populi jocus & fabula, quandoquidem & apud Ethnicos semper male audiit polygamia: aut si uxor abierit in fastidium, ab alienis venetur incontinentiæ remedium. Paulus quidem omnibus Christianis præcipit, ut abstineant ab omni specie mala, quoniam id temporis Christianorum novitas ac raritas, velut in theatro collocata, totius orbis oculos in se habebat intentos. Itaque tum cujuslibet Christum profitentis mala vita non leve damnum erat Euangelii. Et hodie profecto non leve damnum est, Christiana Religione in tantas redacta angustias, quum Turcæ & Mahumedani, Judæi, aliæque nationes, quæ Christum vel ignorant prorsus, vel ex parte sunt amplexæ, nostris moribus redduntur alieniores ab Ecclesiæ Catholicæ consortio. Atque utinam in his regionibus, quæ ex professo sunt ditionis Ecclesiasticæ, pauciores essent, qui nomine verius, quam re sint Christiani! ne quid interim commemorem de tanta fere omnium imbecillitate. Has ob res oportet Ecclesiasten ad hoc theatrum prodeuntem, & omnium oculos in sese convertentem, Argo oculatiorem esse, ne quid per incogitantiam committat, quod minuat usuram Domini, hujus lucri avidissimi, sed quod per servos suos vult quotidie crescere. Potest ille quidem ex ipsis viarum silicibus sibi excitare filios Abrahæ, nec quisquam dubitat quin hoc quoque majora possit, sed ita visum est illius incomprehensibili sapientiæ, per homines hominibus largiri sua dona: nec quisquam pius rogat, cur ita visum sit, si modo credat hujus auctorem consilii, infinitam esse sapientiam, infinitam potentiam, infinitam bonitatem: ut fas non sit addubitare, quin quidquid Optimus vult sit optimum, quin quidquid Sapientissimus statuit, sit sapientissimum, quin quidquid Omnipotens statuit, quocumque modo id statuit, sit præstaturus. Talis itaque Domini talenta dispensans Ecclesiastes, liber ab omnibus curis privatis totus intentus esse debet ad lucrum illius cui debentur omnia. Nec est quod dicat, docebo indociles, laborabo ingratis, canam surdis, benefaciam malevolis? Ille profecto ex partibus infinitis major hoc fecit, extendit manus suas tota vita sua ad populum incredulum & reclamantem, nec desiit numquam seminare bonum semen, quamquam sciret non proventurum in omnium cordibus. Ille coluit vineam quæ pro dulcibus uvis produxit amaras labruscas. Tu cur id facere pigritaris, qui nescis sementis eventum? Jaciendi seminis, plantandi, rigandique tibi negotium traditum est, proventus in manu Dei est, qui qualiscumque erit, nihil decedet tuo præmio, qui bona fide navasti operam debitam fundi Domino, quum nihil ipse aliud sis, quam colonus, alienum semen in alienum agrum jaciens.

Deus homini per hominem largitur sua dona.

Ingratitudo populi.

Esaia 95.

Esa. 8.

1Cor. 3.

Inter dispensatores illud unum quæritur, quemadmodum ait Apostolus, *ut quis fidelis inveniatur.* Si hoc requiritur inter homines ab iis, qui rerum vilium dispensationem susceperunt, quanto magis hanc fidem requiret Deus ab iis, quibus mysteriorum suorum dispensationem concredidit? Qui dispensatorem profitetur, novit se tractare rem alienam, ex herilis animi sententia dispensandam in usum familiæ. Si non prævaricatur a mandatis Domini, sed sedulo bonaque fide peragit quod præscriptum est, etiam si non succedat quod agit, ipsi tamen sua merces in tuto est, damnum omne Domini est, quod sedulo œconomo non potest imputari. Sin quod accepit erogandum, non erogat, aut secus impendit quam habet in mandatis (par enim utrumque vitium est) adeo nihil feret præmii, ut vocandus sit ad pœnas. *Si euangelizavero*, inquit Paulus, *non est mihi gloria.* Rem alienam ago Domini auspiciis, effugi pœnam, non merui laudem, si metu supplicii tantum ac velut necessitate coactus Dominico gregi doctrinam impertio Euangelicam. *Væ enim mihi*, inquit, *si non euangelizavero. Si autem volens hoc ago, mercedem habeo: sin secus, dispensatio mihi credita est.* Quis autem dispensat volens? Qui alacriter, qui instanter, qui non mercedis amore, sed caritatis impulsu totus in hoc incumbit, ut quamplurimos ad Christum vel alliciat blandiens & consolans, vel impellat territans & arguens, vel adducat erudiens: qui lucro Domini sui non minus gaudet quam suo privato, si quod tamen est peculium nostrum, qui Christi servi sumus, nec id simplici jure, primum ab illo conditi, deinde ab eodem redemti, e cujus gratuita munificentia venit quidquid vel possidemus vel sumus.

1Cor. 4. Dispensator fidelis.

1Cor. 9. Euangelista voluntarius.

Olim servis, qui cæteris ingenio fideque præstare videbantur, committebatur rei familiaris œconomia. Atque hoc verbo sacræ litteræ gaudent designare Doctorem Ecclesiasticum. Ita Paulus de Ecclesia loquens, quæ est domus Dei, *Cujus*, inquit, *factus sum ego minister secundum dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in vobis, ut impleam verbum Dei.* Rursus alibi: *Si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in vobis.* Ad Titum autem describens imaginem boni Doctoris: *Oportet*, inquit, *Episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem, non superbum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem.* Atqui inter homines Magnatum œconomi hoc ferociores sunt, quo potentiores sunt ii, quibus inserviunt. Nimirum, homo imponit homini, & interdum pro fideli habetur qui perfidiosus est: at Deo nemo potest imponere, qui scrutatur intima cordium. Adhæc potentes interdum metuunt suos œconomos, ut omnium domesticarum rerum conscios, & ab his nonnumquam subvertuntur: Deum autem ut nemo potest fallere, ita nemo potest lædere, nec illius vindictam quisquam potest effugere, quum hic infidi dispensatores sæpe fuga sibi quærant salutem. Sed quo te proripies ut effugias manum Dei? si adscenderis in cœlum, illic est: si descenderis ad inferos, & illic adest. Non est igitur quod quispiam dispensator sub tali Domino cristas tollat ac ferociam sumat. Si vis esse tutus, agnosce te nihil aliud esse, quam alienæ rei ministrum, quantoque muneris dignitate major es inter homines, tanto te geras submissius, non cauponans, sed sincere tractans verbum Dei. Sin optas habere laudem, cum alacritate & gaudio pasce gregem Domini tui, ex abundantia caritatis, multa insuper erogans, ad quæ te non adigit necessitas. Itaque dispensatoris titulus placuit Apostolo, suadens modestiam, deterrens ferociam, admonens debitæ fidei. Sic & beatus Petrus loquitur, *Unusquisque sic accepit gratiam, in vos invicem administrantes, tamquam boni dispensatores multiformis gratiæ Dei.* Ut autem intelligas dispensatoris titulum inculcari ad deterrendam arrogantiam, audi quid mox inibi sequitur apud Petrum: *Si quis loquitur, loquatur tamquam sermones Dei: si quis ministrat, ministret tamquam ex virtute quam suppeditat Deus, ut in omnibus honorificetur Deus, per Jesum Christum, cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.* Rursum Paulus Corinthiis scribens: *Sic nos*, inquit, *æstimet homo, ut ministros Christi ac dispensatores mysteriorum Dei.* Animus ille cœlestis, ministri ac dispensatoris titulo contentus est. Quin & apud Lucam Euangelica parabola sub *dispensatoris* appellatione, fidi & infidi Doctoris imaginem proponit. *Quis putas est fidelis dispensator ac prudens*, &c. & suo fungentem officio *beatum* appellat: alter qui pro ministro gessit tyrannum, & quos dominico

Oeconomi verbum convenit Ecclesiastis.

Col. 1.

Ephes. 3.

Titum 1.

1Pet. 4.

1Cor. 4.

Luc. 12.

nico frumento pascendos susceperat, fame enecat, nec hoc contentus, ipse satur & ebrius jurgiis ac verberibus sævit in conservos & conservas, celerius exspectato revertente Domino dissecatur in duas partes, & in hypocritarum sortem addicitur. Nam hypocrita est, qui alius est absente Domino quam præsente. Non quod Deus umquam absit, sed homines impii Dei lenitate sic abutuntur ad quidvis audendi temeritatem, quasi aut nesciat quid homines agant, aut impunitum sinat quod adversus ipsius imperata committitur. Utinam autem hodie nullos videremus hujusmodi dispensatores πλήκτας, ut appellat Apostolus, hoc est, in reprehendo sævos & asperos, non alio spectantes, quam ad opes, ad galeros virides ac purpureos, in gregem Domini lupis quam pastoribus similiores.

Ecclesiastes ferox.

Prudentia dispensatoris.

Illud animadvertendum, quod Euangelicus sermo in dispensatore non fidem modo requirit, verum etiam prudentiam. Fides ad columbinam simplicitatem pertinet, prudentia ad serpentis cautionem. In hoc præstatur fides, si præter ea quæ Dominus mandavit, nihil doceamus populum, si ubique sincero corde ad illius gloriam, & sacri gregis commodum spectemus. Prudentiæ partes sunt, ex temporum, locorum ac personarum circumstantiis dispicere, quid, quibus, quando, qua moderatione sit adhibendum. Paulus, in quo videmus summam simplicitatem cum pari prudentia fuisse conjunctam, ut sese vertit in omnia, non semper expendens quid liceat, sed quid expediat, ut interdum abjicit sese. Rursus ut attollit suam in Christo sublimitatem. Interdum exserit Apostolicam virtutem, ac minitatur virgam severitatis, sed sæpius obsecrat, blanditur, ac matrem se nutricemque præbet potius quam Apostolum. Interdum objurgat, rursum lenit quod durius dictum videri poterat: quædam differt, & in commodiorem locum dicenda rejicit. Quam porro circumspecte invitat ad ea quæ sunt consilii & perfectionis, cavens interim ne cui laqueum injiciat. Interdum præceptum Domini non habet, habet tamen consilium utile, tamquam fidelis dispensator. Quam dextre ad præsentem causam accommodat Scripturarum testimonia, quam sapienter aperit allegoriæ nubilum, ubi littera parum habet momenti ad pietatem. Idem inter perfectos loquitur sapientiam reconditam in occulto, apud infirmos nihil novit nisi Jesum Christum eumque crucifixum. Habet lac quo foveat infantes, habet solidum cibum quem porrigat adultis. Audet Petro Apostolorum principi resistere in faciem, & Philemoni supplex est, seque sponsorem facit, ut Onesimum servum fugitivum recipiat. Adversus eos agens, qui Mosaicis cæremoniis plus æquo tribuebant, sic verbis attollit fidem in Christum & Euangelii gratiam, ut videatur opera caritatis negligere. Rursus eos revocans, qui putantes satis esse baptismo tinctos esse & Christi nomen professos, non innovabant vitam, hortatur ad opera pietatis, caritatem omnibus præferens donis, etiam fidei, toties tam magnifice prædicatæ. Apud Areopagum Athenis disserens, ab Aræ inscriptione sumit exordium, & Callimachi citat testimonium, elegantissimi quidem, sed Ethnici Poetæ, Christum sic prædicans, ut virum tantum appellet. Cæterum, quum ad eos scribit, qui jam Euangelicam doctrinam receperant, quam omnia sunt sublimia plenaque Divinæ majestatis, quæ de Christo loquitur. Denique dum omnibus sese accommodat, tam varius est, ut interdum videatur sibi contrarius, ac pugnantia loqui, quum sibi maxime constet undique. Sed hæc est fidelis dispensatoris prudentia, &, ut ita dicam, cœlestium opum promicondi.

Veritas interdum supprimenda.

Simili prudentia Dominus vetat sanctum dari canibus, & margaritas objici porcis, ipse populo loquens in parabolis, quas Discipulis propioribus aliquando non gravatus est exponere: quin & post resurrectionem ita mandavit Euangelii gratiam dispensandam, ut primum prædicarent Hierosolymæ, deinde in Samaria, tandem inter gentes usque ad extrema terræ. Postremo, dum Scriptura Veteris Instrumenti sermonem suum ad populi rudis adfectus attemperat, modo

A minitans externa incommoda, modo pollicens hujus seculi commoda: quid aliud, quam prudentis dispensatoris exemplum nobis proponit? Nunc, si reputemus, in eodem populo quanta sit varietas, sexuum, ætatum, conditionis, ingeniorum, opinionum, vitæ institutionis, consuetudinis, quanta oportet esse præditum prudentia Ecclesiasten, cui sic temperanda est oratio, ne, dum aliquorum medetur erroribus, aliis errandi præbeat ansam, & dum vitia persequitur, vitia doceat, aut dum scelera fortiter coarguit, seditionem excitet. Rhetores negant quemquam bene dicere, nisi dicat apte, etiamsi alioqui dicat ornate, copiose & splendide: & artis præceptiones jubent prudentiæ

Difficultas ex parte populi.

B cedere, quam illi dividunt in *judicium* & *consilium*, quæ præceptis tradi non possunt, sed ex oratoris petuntur ingenio, & e negotii circumstantiis sumuntur. Inter judicium autem & consilium haud ita multum existimant interesse, nec mirum, quum priscis *consulere* fuerit judicare: inde *Senatus consulta*, &, ni fallor, etiam *Consulum* nomen. Nunc, si quid interest, hoc est, quod judicium adhibemus obviis & expositis, consilio utimur in retrusioribus ac dubiis, quæ nonnumquam extra causam e longinquo petuntur. Vel ut ars præcepit, ut ante causam exordio præparet auditoris animum, sed consideratis causæ circumstantiis orator videt aut omnino supersedendum exordio, aut per insinuationem exordiendum. Id judicium dicas licet.

Judicium, Consilium.

C At quod M. Tullius in Verrem maluit dicendi tempora contrahere, quum alioqui expedierit ad causæ instructionem ea proferre, quam in eum annum, quo Hortensius erat Consul futurus, incidere, consilio tribuunt. Consulis enim patrocinantis auctoritas sublevasset causam Verris. Verum hæc obiter attigisse sat est in præsentia: dabitur plura dicendi locus, quum ad artis præcepta ventum erit. In tantum vero non prosunt artis præcepta sine prudentia, ut quidam Rhetoricen nihil aliud esse putarint, quam dicendi prudentiam: Prudentia vero quamquam tum institutione tum usu confirmatur, tamen a natura potissimum proficiscitur. Hinc est quod vere dicunt, *dicendi artem aut*

Prudentia naturalis.

D *cito disci aut numquam.* Si adsit naturalis illa prudentia, præceptiones agnoscuntur potius, quam discuntur. Si non adsit, ars efficit ut pejus ac molestius dicamus. Quemadmodum enim nulli ratiocinantur ineptius, quam ii, qui natura stupidi Dialecticen superstitiose didicerunt: ita nulli dicunt ineptius iis, qui invita, ut ajunt, Minerva præcepta Rhetorum religiose observant: quum sæpe summa sit ars, artem negligere. Hanc prudentiam quum in causis profanis requirant homines profani, quanto magis requirenda est in Ecclesiasta. Illic Oratoris imprudentia perit fundus, aut unius hominis status, hic innumeræ periclitantur ani-

E mæ. Nunc mihi, quæso, perpendas, quantum sit periculi, quum citra delectum in suggestum admittuntur, juvenes interdum natura plusquam semifatui, rerum imperiti, nullo judicio, nec humanis, nec sacris litteris eruditi, interdum, quod non raro vidimus, cibo potuque onusti, atque ut absit crapula mentis vigorem obfuscans, nihil adferunt ad dicendum, nisi vestem religiosam & impudentiam. Audivi quosdam concionantes, qui jam non multum aberant a manifesta deliratione, sic ut a populo cum risu desererentur. Non igitur satis est scire, quid dicendum sit, nisi consilio dispexeris, quando, apud quos, quomodo, quibus verbis, quo ordine, quibus figuris, quo vultu, quo

Inidoneus Ecclesiastes.

F gestu sit dicendum. Hæc prudentia tantum habet momenti, ut eadem causa ab hoc acta mereatur adplausum, ab alio acta explodatur. Nec tamen inficior, hanc prudentiam in Oratore sacro, Spiritus sancti donum esse. Verum ille Spiritus energiam suam temperat juxta quod nactus est organum, præsertim nunc, posteaquam miracula propemodum desierunt, ut non solum exercendus sit futurus Ecclesiastes, verum etiam deligendus, qui natura videatur ad hoc muneris compositus. Nullus ignorat, Deum & asinæ posse dare vocem hominis: nemo tamen est, qui hominem spirituosum, exili voce, infirmis lateribus, hæsitanti

Natura aptitudo.

tanti & impedita lingua, aut etiam prodigiosæ deformitatis, nulla memoria, ad concionandum instituat. Sed hæc vitia, quæ tamen ex parte possunt emendari, quoniam externa sunt, vehementius movent nos: animi stuporem, inopiam judicii, iracundiam, intemperantiam, stultitiam, memoriam rimosam ac perfluentem, & hujus generis alia, quoniam non perinde sunt oculis exposita, negligimus, quum in his multo plus sit momenti, quam in illis. Divus Chrysostomus multus in hoc est, ut ubique commonstret prudentiam & consilium beati Pauli, quam vim illi a natura insitam Spiritus sanctus non abstulit, sed absolvit.

In Ecclesiasta igitur hæc in primis spectanda sunt, ut cor habeat ab omnibus vitiis & humanis cupiditatibus mundum, ut vitam habeat non tantum a criminibus, sed & a suspicione specieque criminum puram & inculpatam, ut spiritum habeat adversus omnes Satanæ machinas firmum, adamantinum, & inconcussum, ut mentem habeat igneam & ad bene merendum de omnibus flagrantem, ut animum habeat sapientem ad condiendum populi stultitiam, cor habeat prudens & oculatum, ut facile dispiciat, quid silendum, quid dicendum, & apud quos, quo tempore, quomodo sit temperanda oratio, qui cum Paulo sciat mutare vocem suam, & omnia fieri omnibus, utcumque viderit auditorum saluti expedire. *Gal. 4.* Nam, hunc oportet unicum esse scopum, ad quem Ecclesiastes rationes suas omnes dirigat, a quo si deflectas oculos, continuo fit, ut quo magis instructus fueris ad dicendum, hoc majorem invehas perniciem in gregem Dominicum. Nam, linguæ volubilitas, plectri vocalitas, laterum firmitas, memoriæ fidelitas, Scripturarum cognitio, si desit animi sinceritas, nihil aliud sunt, quam vinum cicuta temperatum. *Vinum cicuta temperatum.* Hac enim mixtura venenum fit præsentius. Ut igitur, quemadmodum ante dicere cœpi, non aliunde fructus uberior Ecclesiæ venit, quam a piis Ecclesiastis: ita non aliunde major pernicies quam ab impiis. Sed hanc eximiam facultatem nec homo dat homini, nec quisquam dat sibi: a Deo postulanda est, nec votis instanter postulanda tantum, verum etiam piis operibus ambienda. *Precationi addenda bona opera.*

Operum bonorum duplex genus. Est autem bonorum operum duplex genus, unum quod affine est cæremoniis, & ad corporalem exercitationem pertinet. Nam Paulino verbo libenter utimur. Alterum propius ad spiritualem pietatem spectat. Prioris generis sunt, abstinere a cibis lautioribus, jejunare frequenter, cubitare humi, pervigilia, cilicia, vilis amictus, æstus ac frigoris tolerantia, prolixæ preces, ad hominis præscripta vivendi necessitas, & alia his similia, quæ quodammodo frenum injiciunt carni, ne ferociat adversus spiritum, quam oportet in Ecclesiasta vehementer esse domitam ac subactam, &, ut Paulus loquitur, *in servitutem redactam*. Posterioris sunt illa, quibus optimus ille discipulorum formator suos potissimum instituit, & ex quibus præcipue cognoscitur arbor bona. Quæ sunt autem ista? Ut obfirmetur ac muniatur animus adversus iram & odium, adversus vindictæ cupiditatem, adversus omnem humanam gloriam pariter atque ignominiam, denique adversus omnes Satanæ machinas spirituales, quibus insignes etiam viros frequenter dejicit. Hæc igitur præcipue meditanda sunt Ecclesiastæ, priusquam in hoc theatrum prodeat. Primo ut sit adversus omnem inanem gloriam pauper spiritu, non hic venans laudem ab hominibus, sed contentus illo præmio, quod Dominus talium pronunciavit esse regnum cœlorum. Dein, sit adversus omnes improborum injurias mitis, non hujus mundi spectans emolumenta, sed omnibus neglectis properans ad id mercedis, quod talibus pollicetur Christus, adfirmans fore ut possideant terram: non hanc, quam habemus cum pecudibus & serpentibus communem, sed solidam illam, nec ullius mutationis capacem beatam immortalitatem. Nec sat habeat, sic confirmasse animum, ut nec pro meritis gloriam exigat ab hominibus, nec pro injuriis ultionem reposcat, nisi & in adflictionibus sit alacer, contentus solatio spiritus, cujus benignitas etiam hic interim mitigat tentationum acerbitatem, ut possint sustineri, donec veniat illud gaudium, quod nulla doloris amaritudine fermentatum est. In hac vita nihil esuriat, nihil sitiat, nisi justitiam, hoc est, optet Euangelicæ pietatis fructum quam latissime proferri, sciens futurum ut brevi cœlestibus epulis, ac vino novo quod bibitur in regno cœlorum, affatim saturetur. Excelsi cujusdam animi est, nullo tangi gloriæ adfectu, nulla hominum petulantia a mentis tranquillitate dimoveri, in exsiliis, expilationibus, carceribus, tormentis ac mortibus, non modo non dejici, verum etiam partim bonæ conscientiæ securitate, partim æternæ felicitatis exspectatione semper alacrem esse, nec ullis prorsus humanæ vitæ vel illecebris vel terriculamentis a cursu pietatis, ac ferventissimo de omnibus bene merendi studio retardari. Sed excelsioris animi est, pro malevolentia reponere benevolentiam, pro convitiis sermonem amicum, pro devotionibus bene precari.

Dixerit hic aliquis: Quis ista nescit? Adfer aliquid novi. Scio ista quotidie cani in Templis, recitari in Monasteriis, audiri in Concionibus, legi in Euangeliis. Sed, heu! nimium rari sunt, qui serio ac sedulo semet ad ista bene decantata exerceant, quum hæc demum sint, quæ vere magnum reddant Ecclesiasten Apostolorum similem, quum in priore genere non paucos videre sit, qui se gnaviter gerant. Multos reperias esu leguminum ac piscium pallidos, inedia macilentos, vigiliis ac laboribus attenuatos, vili cultu sordidos, duris culcitris & ciliciis strigosos: Sed quotumquemque reperies, qui gratis Euangelizet, qui contumeliam æquo ferat animo, qui lacessitus injuria, lacessentem vincat beneficentia. Hæc, nimirum, est illa pietas, quam D. Paulus ad omnia utilem prædicat, quum exercitatio corporalis exiguam adferat utilitatem. *1 Tim. 4.* At non simpliciter exiguam, ne quis illa, quibus carnis domatur lascivia, putet negligenda; parum habent utilitatis, nisi ad illa veræ pietatis argumenta, veluti subservientia adhibeantur: plurimum vero si huc spectent ac præparent. Qui tantum in hoc austeram ac parcam agit vitam, ut adsuescat paucis esse contentus, nihil magni facit: fecerunt idem Philosophi Christum ignorantes: at qui in hoc corpus ad tolerantiam exercet, necubi spiritum remoretur ad illa sublimia Euangelicæ pietatis munia properantem, rem sane quam utilem facit. Tantum absint illa quatuor, *supercilium*, *superstitio*, *præposterum judicium*, & *oblivio mediocritatis*. *In externis operibus quatuor vitanda sunt.* Videmus & olim factum esse, & hodie fieri, ut non aliunde magis intumescant homines, quam ex illis externis justitiis, quæ se venditant oculis hominum. Superstitio variis obrepit modis, veluti quum hæc animo Judaico observantur, quasi cibi genus per se purificet aut inquinet hominem: aut quum ista sibi quisque præscribit, non ad usum, sed ad superstitiosum adfectum: veluti fuerunt quidam olim, qui pro vino & aqua succum herbarum non bibebant, sed sorbebant, idque non e poculo, sed e concha, quum & simplicius & utilius sit simplicem aquam pro vino bibere. Nec aberat a superstitione quod a quibusdam numerabantur jejuniorum dies, in triduum, in hebdomadam, in quadraginta dies, a nonnullis in omnem etiam vitam. Nec enim jejunium adhibendum est ad præscriptum numerum ut in rebus Magicis, sed ad utilitatem corporis & spiritus. Itaque qui sic jejunant, haud multo minus inepte faciunt iis, qui non ad modum sitis, sed ad præscriptum numerum cyathos hauriant, nunc quinque, nunc tres, nunc novem, quum cuique tantum bibendum sit, quantum siti sedandæ satis est. Præpostero judicio peccatur, quoties plus tribuitur iis quæ levioris sunt momenti, minus iis quæ propius ad rem pertinent. Hujus rei exempla, quoniam undique sunt obvia, non opus est referre. Unum tamen indicabo, quo dilucidius sit quod dico. Multi valde perturbantur, si die Veneris per imprudentiam gustaverint carnes; at iidem sibi non displicent, si calumniis & famam proximi læserunt, & animum contristarunt. Misere trepidant, si per occasionem sacrum

sacrum amictum posuerunt, at non trepidant si per temulentiam, avaritiam, odium, invidiam, abjecta veste candida animi, quam Christus in baptismo tradidit, nigrum Satanæ pallium induerunt. In modo vero fortasse non ita multi peccant, quod hominum vulgus ad dulcia, quam ad amara sit proclivius.

Basilii & Nazianzeni severitas. Peccatur tamen & hic non leviter, interdum & a magnis viris, quorum de numero sunt Magnus ille Basilius & Gregorius Nazianzenus. Siquidem, ut hic narrat, uterque sibi jejuniis, hydroposiis, vigiliis, chameuniis, reliquaque vitæ austeritate parum moderata, valetudinem miseram accersiverat: ut Basilio vita fuerit acerba, mors optabilis: Gregorius cogeretur Episcopi munus deponere, quod obeundis Episcopi partibus corporis vires deessent. Nec divus Hieronymus dissimulat, inter Monachos fuisse quosdam, qui humore cellularum, assidua recitatione Psalmorum, ac parum moderatis jejuniis sic offenderent valetudinem, ut Hippocratis fomentis potius opus haberent, quam ipsius præceptis. Quin ipse novi quum alios multos, quos immoderata vitæ austeritas ad omnem egregiam functionem reddidit inutiles, tum præcipue Theologum quemdam, virum alioqui bonum, nec vulgariter eruditum: cui, quum post lauream Theologicam Parisiis acceptam, in Ecclesia quadam celebri ac Metropolitana datum esset Sacerdotium, sive, ut nunc vocant, Præbenda concionatoria, statuissetque vir pius, licet mutata fortuna, de pristina austeritate, in qua fuerat educatus, nihil remittere, adeo factus est inutilis, ut intra paucos annos in lepram inciderit. Novi & alterum quemdam, qui e paupertate ad similem fortunam evocatus, subito mutatis moribus, cœperit convivari, venari divitias, concubinam alere, seditionem excitare in Episcopum a quo fuerat evectus, vix etiam aulæ Principis tolerabilis ob arrogantiam. Peccavit uterque, ille honestiore specie quam hic, sed in utroque pariter periit fructus pietatis, nisi quod magis etiam in priore. Verum est media via inter Scillam & Charybdim. Olim e desertis, in quibus duram agebant vitam Monachorum examina, plerumque solebant ad Episcopi cathedram arcessi, præsertim ii, quos insignis actæ vitæ austeritas commendabat: ex his enim rebus imperita multitudo potissimum æstimat pietatem. At divus Chrysostomus ingenue fatetur, frequenter accidere ut qui ex eo vitæ genere vocati sunt ad Episcopi partes, reperiantur cæteris ineptiores, dum ad delitias resolvuntur, ad laudes & adulationes hominum intumescunt, ad leves etiam injurias conturbantur, difficiles aditu, morosi & asperi, ad omnem vitæ consuetudinem incommodi, in reprehendendis vitiis amarulenti: quum beatus Ambrosius nondum sacro lavacro renatus, a profana Præfectura ad Episcopi functionem vocatus, tum mitem, tum laboriosum, tum fortem, tum constantem & invictum egerit Sacerdotem. Quemadmodum & Chrysostomus a causis forensibus, Augustinus ac Cyprianus non e cellis Anachoretarum, sed e scholis Rhetorum, atque e vita communi ad regendam Ecclesiam vocati, quales se præstiterunt, res ipsa loquitur.

Non hæc eo mihi dicuntur, quasi e secessibus ac Cœnobiis non queant evocari, quibus docendi populum munus recte committatur, reperiuntur, nimirum, & illic animi vere spirituales: sed ut ostendam, quantum intersit inter institutionem Joannis Baptistæ, & *Institutio Christi & Joannis quid differant.* Domini nostri Jesu Christi. Ille præparans ad doctrinam Euangelicam, Discipulis suis præscripsit jejunia, longas preces, victum parcum & austerum, ipse nemorum alumnus, ferarum socius, veste non e lana, sed camelorum pilis contexta, quæ cilicii quoque vinceret asperitatem, cinctus non zona serica byssinave, sed rudi loro. Si victum requiris, locustis vescens, & aquam bibens: & tamen hujus discipuli Christi gloriæ invident, ejusque discipulis obtrectant. Quid autem Christus? nec Joannem nec illius institutionem reprehendit, sed suis discipulis hoc præ cæteris inculcavit, ut omnem fiduciam in ipso collocarent, ut mundum contemnerent, cum omnibus suis vel blandimentis vel terriculamentis, ut per ignominias, afflictiones, ac mortes ad cœleste præmium anhelarent. Hæc, videlicet, est fidei vis: caritatis illa sunt, ut ab ira, odio, livore, vindicta, ambitione tam essent defecati, ut malis provocati bona reponerent, inimicos diligerent, ut dignis juxta & indignis bene vellent, ut quo majores essent, hoc magis semet amore Christi omnibus submitterent. Verum, inquies, discipuli Christi diffugerunt ac latitarunt capto & occiso Domino, unus eum abjuravit, cæteris idem facturis si similis incidisset tentatio. Sed hæc ante haustum Spiritum principalem, & subito objecto terrore, qui solet fortibus etiam viris mentem adimere. At probabile est, ex Joannis discipulis fuisse, qui clamarint, *tolle tolle, crucifige crucifige*. Multo aliud est metuere malum repente objectum, aliud innocenti infligere mortem. Hæc non temere gesta sunt, sed in his nobis forma proposita est quam imitemur. Qualis autem erat baptismus Joannis, talis erat & doctrina. Qui Joannis baptismo tincti fuerant, baptizantur denuo in nomine Jesu, Act. XIX. qui doctrina Joannis fuerant imbuti, egent exactiore doctrina, sicut Actorum XVIII. Apollo genere Alexandrinus, quum a Joannis discipulis esset edoctus viam Domini, ac fervens spiritu loqueretur apud Corinthum, ac doceret diligenter ea quæ sunt Dei, magnaque fiducia sese gereret in Synagoga, tamen a Priscilla & Aquila seorsum arripitur, atque e Doctore factus Discipulus, accuratius exactiusque didiscit viam Domini, atque, ut est probabile, retinctus etiam est. Et proximo capite duodecim Discipuli, quos Paulus reperit Ephesi, qui baptismo tantum Joannis tincti fuerant, ab Apostolo rogati, num accepissent Spiritum sanctum, ingenue fatentur, se ne id quidem didicisse, esse aliquem Spiritum sanctum. Hunc a Christi discipulo non discunt modo, verum etiam accipiunt. Et nos igitur, ut veri germanique Christi discipuli ne præpostero ducamur judicio, sed agnoscamus quid intersit inter elementa pietatis ac cœlestem Philosophiam, inter initium ac fastigium, inter fundamentum & colophonem: & illa quidem pro temporis ratione non negligamus, sed ad excellentiorem viam, quam Dominus ipse stravit, toto pectore festinemus: ut tales verbi præcones evadamus, quales fuerunt Apostoli, foris quidem decenter ornati, pudicitia, sobrietate, jejuniis, vigiliis, orandi assiduitate, eleemosynis reliquisque bonis operibus, sed intus solidi munitique robore spiritus Euangelici. Hic est animi succus, illa veluti flores sunt ac frondes.

Doctrina Christi & Joannis quid differant.

Audit sponsa in Cantico mystico, *Nisi cognoveris te o pulcra inter mulieres, egredere & abi post greges sodalium tuorum.* Idem Ecclesiastes suæ quisque animæ dictum existimet, nisi cognoveris quam sumseris personam, noli esse dux gregis Dominici, sed sequere magis gregarios homines. Ut longe difficillimum, ita multo splendidissimum est munus quod suscipis. De utroque jam antea nobis multa dicta sunt. Ut autem per eosdem locos recurramus, quanta sit Ecclesiastæ dignitas, quantumque differat a cæteris functionibus, evidenter pronunciat Divina Scriptura Danielis XII. *Qui autem docti fuerint fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Habet enim ipsum firmamentum nonnihil luminis, sed in hoc insigniter eminent stellæ, inter se quoque claritate differentes, quemadmodum docet Apostolus. Fons omnis luminis est Sol, qui unus illuminat universum Orbem, quum aliæ stellæ aliis regionibus appareant aut abdantur. Inter minores autem stellas maximi gratissimique luminis est *Hesperus*, quam eamdem *Venerem* ac *Luciferum* appellamus. Doctos autem hic appellari puto, quotquot crediderunt Euangelio. Cur enim indocti debeant appellari, qui, ut nihil aliud, e Symbolo Apostolorum didicerunt illam ultramundanam Philosophiam, quam non Pythagoras aut Plato, sed ipse Dei Filius tradidit hominibus: qui tenent præcepta legis utriusque, qui a Christo docti sunt, quomodo debeant orare, qua via

1 Cor. 15. *Nemo Christianus indoctus.*

via ad quem felicitatis ſcopum tendere. Qui hæc non didicerunt, quomodo credunt? qui didicerunt & credunt, qua fronte dicuntur indocti, & rusticitatis cognomine digni videntur? Si verum fateri volumus, nulla eſt ſancta rusticitas, ſicut nulla eſt rusticana ſanctitas: ubicumque eſt vera ſanctitas, ibi eſt magna Philoſophia, minimeque vulgaris eruditio. Sed tamen inter hos egregie doctos excellunt, quibus peculiari Spiritus munificentia datum eſt, ut ad juſtitiam erudiant multos, quibus Dominus dedit cor undiquaque mundum, Spiritum principalem & invictum, prudentiam ſerpentinam cum columbina ſimplicitate conjunctam, linguam ſimilem calamo ſcribæ velociter ſcribentis, labia non in quibus reſidet illa gentium πειθὼ flexanima, ſed in quibus ex unctione Spiritus diffuſa eſt gratia cœleſtis.

Æquum autem eſt, ut, qui cæteris antecellit honore gradus, præcellat & virtutibus: nec ſatis eſt, ſi inter malos ſit bonus, niſi & inter bonos appareat melior, inter lucidos lucidior. Infelix enim Reipublicæ ſtatus eſt, ubi
Eſa. 24. locum habet illud Eſaiæ: *Et erit ſicut populus ſic Sacerdos, & ſicut ſervus, ſic Dominus ejus* &c. Eccleſiaſtarum autem ſublimitatem admiratur idem Propheta excla-
Eſa. 6. mans: *Qui ſunt hi qui ut nubes volant, & quaſi columba ad feneſtras ſuas?* Nubes in ſublimi volant, ut terram ſubjectam irrigent reddantque fœcundam. Doctores autem Euangelici procul a terrenis cupiditatibus ſublati, cœloque vicini, cœleſtis pluvia verbi, mentes hominum humiles ac ſteriles imbuunt, ut evulſis vepribus producant fructus Deo dignos. Per hos enim præcipue noſtra terra aut fertilis eſt, aut ſterilis. Volitant ut nubes ubique ſpargentes Euangelii gratiam, ſed iidem volitant ut columbæ ad foramina ſua: non enim nidulantur humi, ſed in petrarum ſublimium cavernis jugibus ſuſpiriis ac precibus omnes humi repentes provocant ad amorem vitæ cœleſtis. Vidit &
Johel. 2. Johel ab his nubibus venientem Eccleſiæ fœcunditatem, gratulans terræ noſtræ, quum ait: *Noli timere terra, exſulta & lætare*, &c. Ac mox: *Filii Sion, exſultate & lætamini in Domino Deo veſtro, quia dedit vobis Doctorem juſtitiæ, & deſcendere faciet ad vos imbrem matutinum ac ſerotinum in principio, & implebuntur areæ frumento, & redundabunt torcularia vino & oleo.* Ab iiſdem nubibus venit ros Hermon, qui deſcendit in
Pſal. 132. montem Sion. Nimirum, a monte in montem, ſiquidem in monte eſt quiſquis eſt in Eccleſia, ſed qui huc effundat Euangelicæ doctrinæ rorem, in altiore mon-
Montes. te ſit oportet. Is eſt mons Hermon ab anathemate dictus. Anathemata autem dicuntur, quæ in ſublimi fixa cum veneratione ſervantur, nec jam contrectantur hominum manibus, nec in plebejos adhibentur uſus, veluti jam Numini conſecrata, procul modo viſuntur, & ſpectatores ad Religionem provocant. Hujuſmodi decet eſſe vitam Eccleſiaſtæ. In Poetarum fabulis eſt, Prometheum in monte Caucaſo affixum, jugiter cruciari aquila jecur arrodente: verum in hoc monte ceſſat triſtitia, quam in hominum animis gignit humilium rerum ſollicitudo, dum alius luget filii mortem, alius pecuniam furto amiſſam, alius adverſam valetudinem, alius ſenectutem a voluptatibus ſubmoventem. Nam his omnibus affectibus ſuperior eſt, qui Philoſophiæ cœleſtis doctorem profitetur, ſi modo hoc eſt quod profitetur. In hunc montem adſcenderat Abraham, qui ſine cunctatione, ſine ſuſpiriis, ſiccis oculis immolabat unigenitum ſuum quem diligebat Iſaac. Quamquam de his montibus, quorum frequenter meminit Scriptura myſtica, declarans nobis virtutum eminentiam, fortaſſe dabitur alias dicendi locus.

Dignitas a Deo. Nunc ad inſtitutum ſeſe recipiat oratio. Agnoſcat dignitatem ſuam Eccleſiaſtes, verum meminerit etiam atque etiam, quidquid hic magnificum eſt, Dei donum eſſe, non hominis virtutem. Inter Veteris Teſtamenti Prophetas longe facundiſſimus eſt Eſaias, ſed
Eſa. 50. is agnoſcit tanti muneris auctorem. *Dominus*, inquit, *dedit mihi linguam eruditam, ut ſciam ſuſtentare eum qui laſſus eſt verbo*: nec inficior, nec ignoro, vaticinium

A hoc in Chriſtum præcipue competere, ſed nihil vetat, quo minus hæc verba congruant in Prophetam, & ſub illius perſona vaticinium habeant de Chriſto: de quo, quidquid ſcriptum eſt, utique nobis erudiendis ſcriptum eſt. Hoc autem capite veluti depingitur nobis probati Eccleſiaſtæ forma, ut non abs re fuerit in hujus loci contemplatione paulisper commorari. *Dominus dedit mihi*, audis protinus auctoritatem irrefutabilem, dein modeſtiam ab omni tutam arrogantia: quis enim ſibi vindicet quod Dominus dedit gratis? Quid dedit? mentem bonam? id quidem omnium piorum commune eſt. Quid igitur? *linguam eruditam*, quod Eccleſiaſtarum peculiare donum eſt: nec
B dicit linguam inſtructam Philoſophorum ſyllogiſmis, aut Rhetorum floſculis ornatam, ſed eruditam in ſermonibus Domini, quemadmodum de Eſdra ſcriptum eſt. In quem uſum dedit? *ut ſciam*, inquit, *ſuſtentare eum, qui laſſus eſt, verbo*. Quum audis *ut ſciam*, intelligis Eccleſiaſtæ prudentiam, de qua jam nonnihil diximus: *ut ſciam ſuſtentare eum, qui laſſus eſt, verbo*: neque enim eadem eſt ſuſtentandi ratio, ſed aliis aliter adhibetur ſermo Divinus. Ergo non in hoc data eſt lingua Eccleſiaſtæ, ut ſibi famam, opes, ac dominium paret, ſed ut quamplurimis proſit: *ſuſtentare*, non deprimere, contra Phariſæorum ſupercilium, *ſuſtentare laſſum*, juxta illud, *Facundus comes in via pro vehiculo eſt*. Non
C habemus hic manentem civitatem, ſed temporarii viatores ſumus, properantes ad cœleſtem patriam. *Anguſta eſt via quæ ducit ad vitam*. Per deſertum hujus ſeculi, per myſticas manſiones tendimus ad terram illam repromiſſam, interim multa occurrunt quæ laſſitudinem adferunt proficiſcentibus, plane defecturis, ni aſſidue lingua erudita ſuſtentemur. Tot Hebræo- Gal. 6.
rum millia Moſes eduxit ab Ægypto, vix ullus perventurus erat ad terram fluentem lacte & melle, niſi idem lingua erudita ſubinde fulſiſſet eos. *Laſſitudo* enim *corporis*, ajunt Medici, *morbi imminentis, animi laſſitudo defectionis præſagium eſt*. Qui linguam habet eruditam, novit venienti morbo occurrere, novit infir-
D mum in fide ſuſcipere, novit infantes fovere lacte, novit eum qui occupatus eſt delicto reſtituere in gradum ſpiritu lenitatis.

Sequitur apud Eſaiam: *Erigit mane, mane erigit mihi aurem, ut audiam quaſi magiſtrum*. Quid ſibi vult illa ἀναδίπλωσις, *erigit erigit, mane mane?* Hominum aures natura immobiles ſunt, cervi quum erigunt aures acutiſſimi ſunt auditus, quum demiſere ſurdi: ſed animus noſter habet aures maxime mobiles, quas oportet vehementer eſſe arrectas, ut audiat vocem Spiritus. Itaque conduplicatio emphaſim habet, ſicut in illo *mane mane*. Ad humanas diſciplinas ſufficit
E utcumque aures habere arrectas, ad hanc eruditionem oportet habere aures ſingulariter arrectas, nec eas tamen quiſquam arrigere poteſt niſi Deus, a quo magiſtro niſi docenda didiceris, fruſtra te magiſtrum profiteris, quemadmodum inquit Pſalmiſta: *Aures autem perfeciſti mihi: tunc dixi, Ecce venio*. Fruſtra ha- Pſal. 40.
bemus aures, niſi eas perfecerit Deus; Perficiuntur autem fide & obedientia. Hæ ſunt aures de quibus Dominus in Euangelio loquitur, *Qui habet aures audiendi audiat*. Nemo dicit, *Ecce venio*, niſi tractus ab aure. Dominus autem non vellicat aurem, niſi *mane mane*, hoc eſt, primo diluculo. Qui profitentur humanas diſciplinas, ſi quid ſubtilius docere parant, matutinas horas
F eligunt, quod id temporis & corpora commodius habeant, & animus crapula liberior magis idoneus ſit ad rerum ſubtilium perceptionem: eoque Stagiriten illum nobilem ferunt, non niſi matutinis horis diſſerere ſolitum de Phyſices difficultatibus, pomeridianis autem docuiſſe Rhetoricam, idque inambulantem. Sed eximium mane ſit oportet, quod nos reddat dociles cœleſtis illius Philoſophiæ. *Nox*, inquit Apo- Rom. 13.
ſtolus, *præceſſit, dies appropinquat, abjiciamus opera tenebrarum*. Ecce ſummum mane. *Qui dormiunt*, in- 1 Theſ. 5.
quit, *nocte dormiunt: & qui ebrii ſunt, nocte ebrii ſunt*. Si præceptor homo gravatur homini diſciplinam humanam committere, puta, Dialecticen, aut Arithmeticen,

ticen, somnolento, oscitanti, aut crapula gravato, quanto magis sapientia cœlestis dedignabitur loqui, voluptatum hujus mundi amore temulentis, cœlestium rerum neglectu nauseantibus? Sic & apud Salomonem

Prov. 8. loquitur illa sapientia pretiosior cunctis opibus, *Ego diligentes me diligo, & qui mane vigilaverint ad me, invenient me.* Et aliquanto inferius, *Beatus homo qui audit me, & qui vigilat ad fores meas quotidie, & observat ante postes ostii mei.* Hoc faciunt amantes ad fores amicæ, damnosam voluptatem aucupantes mox in pœnitudinem abituram: & dormitantes exspectamus illam, qua nihil amabilius est, sapientiam? Quid autem promittit hæc amatoribus suis? *Qui me invenerit*, inquit, *inveniet vitam, & hauriet salutem a Domino.*

Ab infantia discenda pietas. Adde, quod illud *mane mane*, hoc quoque nos admonet, ut Ecclesiastes futurus ab ipsa statim pueritia mediteturin lege Domini, ne eveniat, quod multis videmus evenire, qui posteaquam in externæ Philosophiæ disciplinis, aut in politioribus litteris consenuerunt, si de rebus sacris vel disserere apud populum, vel aliquid mandare litteris tentent, mire frigeant. Nihil felicius agimus, quam quod a pueris didicimus agere. Laudat hoc in Timotheo Paulus, quod ab ipsa statim infantia sacras litteras didicisset, hoc est, *mane mane.* Præcipiendum igitur & hoc, ut concionatorio muneri destinatus, & mane, hoc est, mature, mane mane, hoc est, valde sobrius, & quotidie vigilet ad fores arcanæ sapientiæ, ut Dominus dignetur illi arrigere aurem, ut ipsum audiat quasi magistrum, non ut circulatorem, aut fabulatorem audit otiosus, sed ut verus discipulus audit sublimis sapientiæ magistrum, cum tremore, cum attentione, cum obedientia. Vis au-

Esa. 50. dire tremorem? *Dominus*, inquit, *Deus aperuit mihi aurem.* Quis talem magistrum non metuat? Vis attentionem? *Ego autem non contradico, retrorsum non abii.* Quando enim præstabit quod audit, qui indiligenter auscultat? Nunc accipe obedientiam: *Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus, faciem autem meam non averti ab increpantibus & conspuentibus in me.* Ecce cor paratum ad omnia, cor obediens usque ad mortem. Nunc audi fortitudinem: *Dominus Deus auxiliator meus, & ideo non sum confusus, ideo posui faciem meam ut petram durissimam, & scio quod non confundar. Juxta est qui justificet me, quis contradicet mihi? stemus simul, quis est adversarius meus: accedat ad me.* Mira fiducia, non modo non metuit adversarios, verum etiam provocat ad congressum, sed quibus fretus præsidiis? Suis? Nequaquam. *Ecce*, inquit, *Dominus Deus auxiliator meus, quis est qui conde-*

Phil. 4. *mnet me?* Itidem quum ait beatus Paulus: *Omnia possum*, non edidit confidentiæ vocem, sed fidei: protinus enim addidit, *In eo qui me corroborat.* Sic demum magnanimum esse, tutum est.

Similem linguam, similemque fiduciam Dominus

Hier. 1. dedit & Hieremiæ ad populum concionaturo: *Et misit*, inquit, *Dominus manum suam, & tetigit os meum*, ecce mundum cor, unde nascitur mundum os, quod non dat nisi manus Domini. Sequitur, *Et dixit Dominus ad me, Ecce dedi verba mea in ore tuo. Ecce ego constitui te hodie super gentes & super regna, ut evellas & destruas & disperdas, & dissipes & ædifices & plantes:* Summam Pastoralis officii complexus est, quod totum in hoc situm est, ut primum revellat ab animis auditorum pravarum opinionum radices, malaque dogmatum impiorum semina, unde pullulant fructus acerbi: ac malo fundamento superstructum ædificium demoliatur, zizaniam enatam dissipet, structuram male cœptam disperdat, proque revulsis & dirutis inserat bonam plantationem & structuram erigat, nulli cessuram tempestati. Ad hæc omnia verus Ecclesiastes non utitur nisi linguæ instrumento, sed instructæ verbo Dei, quæ est Scriptura divinitus inspirata, *utilis*, ut ait

2 Tim. 3. Apostolus, *ad docendum, ad arguendum, ad corrigendum, ad erudiendum in justitia, ut perfectus sit homo ad omne opus bonum instructus.* Sed qui polluto corde pollutoque ore tractat cœlestem Scripturam, audit in

Psal. 49. Psalmis: *Quare tu enarras justitias meas, & adsumis testamentum meum per os tuum? Tu vero odisti disciplinam, os tuum abundavit malitia, &c.*

A

Amandum tibi quod aliis suades. Præcipuum igitur ad persuadendum est, amare quad suades: amanti pectus ipsum suggerit orationis ardorem: & ad doctrinæ efficaciam plurimum adfert momenti, si quæ doces alios, in te ipso præstes. Pulcerrimum elogium, quo a viro longe omnium laudatissimo laudatus est Joannes Baptista, competit in bonum Ecclesiasten: *erat lucerna ardens & lucens.* Ardere prius est, lucere posterius. Ardor mentis est, lux doctrinæ. Habent & opera lucem suam, teste Domino: *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona.* Verum, ut lux operum sine ardore hy-

B

pocrisis est, ita doctrina diluta est & inefficax, nisi ab ardenti spiritu proficiscatur. Quis enim credet laudanti pudicitiam ac sobrietatem, qui concubinas alit domi, qui frequens est in compotationibus parum sobriis? Aut, qua fronte, quave fiducia, reprehendet aliorum vitia, qui iisdem aut etiam deterioribus madet? Talis objurgatio etiam si sæva sit, nihilo plus habet virium, quam *fulgur ex vitro*, sicut est in Græcorum proverbiis; leviter præstringit oculos fulmen imitatitium, non prosternit aut interimit. Proinde cor mundum, & vita inculpata, fiduciam simul & auctoritatem præstat Concionatori. Trepidat & Esaias donec labiis erat pullutis: at simul ut ardenti carbone unus e Esa. 6.

C

Seraphim purgarat os illius, Domino dicenti, *quem mittam, & quis ibit nobis?* intrepida fiducia respondet: *Ecce ego, mitte me.* Sed ut falsa mundities est, quam homo parat sibi: ita falsa est fiducia, quam gignit humana mundities. Cedit enim, ubi ingruerit tentationis procella. Falsa mundities est quam quidam sibi vindicant ex operibus externis, jejuniis, abstinentiis, vigiliis, missis, precationibus, eleemosynis, amictu & similibus, quum cor habeant impurum & infectum studio pecuniarum, siti gloriæ, amore sui, odio proximi & invidia, appetitu vindictæ, interdum & hæreseos lepra. Sed is demum vere mundus est, quem igneus ac vivus carbo non e foco profano, sed ex altari Dei sumtus suo contactu purgavit.

D

Caritas enim vera fidei sinceræ comes, operit multitudinem peccatorum, quia Dei donum est, ac nescit fucum & simulationem. Hanc munditiem non præstat aqua infusa corpori, sed is qui solus baptizat mentes hominum spiritu & igni. Ut impurum Deoque invisum est omne sacrificium quod igni vulgari profanoque adoletur: ita ingratum est Deo omne opus hominis, quod igni cœlesti non fuerit repurgatum: nam est & humana caritas, quæ gignit opera peritura, si per ignem cœlestem examinentur. Hoc igni purgavit Dominus Apostolorum labia in die Pentecostes, ut digne loquerentur magnifica Dei mysteria. Quemadmodum autem apud Judæos animal quod mundum

E

erat esui, non statim erat mundum sacrificio: ita non quisquis mundus est ad innocentiam, continuo mundus est etiam ad Euangelizandi munus. In corpore nostro aliud est esse oculum, aliud quodvis membrum.

Mundities Ecclesiastæ eximia. Eximiæ dotes requiruntur in Doctore Ecclesiastico, exquisita mundities, magnum fidei robur, singularis ardor caritatis: eoque Dominus a Petro ter requisivit caritatem, non quamvis, sed ipsius; *Amas me, amas me, amas me plus his*, in Petro docens omnes qui Sacerdotis munus suscipiunt. Non audemus ad Dominicam mensam accedere, nisi jejuni, idque merito facimus, sed major sobrietas necessaria est Con-

F

cionatori. Non aggredimur ad sacrificandum, nisi semel atque iterum accurata confessione purgaverimus conscientiam. Quod facimus probo, at quod tractaturi verbum Dei similem curam non adhibemus, haud probo. Quoniam vero nobis persuasissimum est, ut esse debet, legem esse spiritualem, & quidquid in Veteri Testamento vel scriptum est vel gestum, ad nos erudiendos scriptum gestumque esse, & juxta eum- Rom. 7.

Aaron exemplar Ecclesiastæ. dem Paulum, spiritualia spiritualibus comparanda sunt: omnes Ecclesiastæ dotes, velut in tabula nobis depinxit Scriptura mystica in Aaron Sacerdote, qui Mosi additus est ut loqueretur apud multitudinem, non homi-

hominum fabulas, sed præcepta Dei, populique sequestrum ac patronum ageret apud Dominum Sabaoth. Quamquam ipse Moses quam est ubique concionabundus, docens, exhortans, arguens, blandiens, minitans, lingua potissimum tam numerosam multitudinem eamque duræ cervicis moderans, nihil tamen adferens nisi ex auctoritate Domini. Idem fecit Josue & Samuel. Sed ut ad Aaronis imaginem redeam, hæc nisi sensum haberent mysticum, frigida curiosaque videri poterant illa, quæ tam multa tam exquisita diligentia tradidit Moses de consecrandi modo, de ornatu Sacerdotis, de ritibus sacrificiorum, & quid ex quoque animante rediret ad sacrificum, deque tota sacerdotalis vitæ ratione: quæ tam accurate describuntur in Exodo, aliisque Scripturæ Voluminibus, ut nisi spectemus retrusiorem sensum, vix absque tædio legi possint. His omnibus nobis imago proposita est, quæ doceat spiritualem Novi Testamenti Sacerdotem omnibus animi ornamentis longe vulgus antecedere oportere, munditie cordis, castitate corporis, sanctitate morum, eruditione, sapientia, sed in primis eloquentia digna Divinis mysteriis.

Puritas Aaronis & consecratio. Verum horum singulis ad allegoriam accommodandis hic remorari lectorem non est animus, præsertim cum exstent Veterum commentarii, unde liceat ista cognoscere. Nos in transcursu velut alio properantes, quædam summatim attingemus. Principio quum totus populus Deum colens jure dicatur *sanctus*, tamen Aaron peculiari ritu consecratur: ut intelligas eum qui partes Ecclesiastæ suscepturus sit ante omnia a mundanis negotiis sejunctum, toto pectore divinis rebus addictum deditumque esse oportere. Decebat enim, ut per quem omnium victimæ consecrabantur, ipse in primis esset consecratus: ita qui in hoc constitutus est, ut omnium animos a mundi curis ad cœlestium amorem avocet, sit ipse purus a profanis cupiditatibus. Consecrabantur autem manus Sacerdotis, quarum contactus victimam reddebat mundam sacrificio: & Apostoli per impositionem manuum dabant Spiritum sanctum: & hodie Sacerdos confessum absolvens manum imponit capiti, quasi qui prius erat servus peccatorum, manumissus adseratur in libertatem. Non decet autem Deo consecratas manus, vel sanguine pollutas esse, ut bello militent: vel impuras esse, ut impudicitiæ serviant: vel rapaces, ut avaritiæ sint intentæ. Nam hæ sunt duæ præcipuæ pestes Sacerdotum. *1 Tim. 6.* Impudicitiæ magister est luxus, avaritia mater & radix est malorum omnium, cujus primogenita filia est exsecrabilis illa Simonia, olim quidem exsecrabilis, quæ nunc pene in jocum abiit. Consecrabantur & filii *1 Tim. 3.* illius, quod, sicut præcepit beatus Paulus, non sat sit ipsum Episcopum vacare crimine, nisi liberos totamque familiam habeat inculpatam. Ex horum enim vitiis interdum vulgus concipit sinistram de Doctore opinionem, ita cogitans: si tam male morati sunt quibuscum assidue vivit, & in quos privatim habet imperium, quosque facillime poterat ad suos mores fingere, & quos parat suæ functionis hæredes: aut hypocrita est, qui faveat nequitiæ suorum, aut indiligens moderator. Quando autem is bene præerit Ecclesiæ, qui domi suæ nequit bene præesse? Sic & hodie non satis est Episcopo, si ipse pure & inculpate vivat, nisi curet ut Presbyteros ac Diaconos habeat sui similes, & idoneos, qui vel in societatem sacræ functionis veniant, quoties id res postulat, vel in demortui locum succedant.

Consecrabantur autem non manus tantum, sed & caput & pedes. In capite ratio est, in pedibus adfectus. Nec corpus tantum unctione consecrabatur, consecrabantur & vestes, ad significandum, Ecclesiastæ vitam adeo a vulgi inquinamentis puram esse oportere, ut in externis etiam actionibus, velut in cibo, potu, cultu, vultu, incessu, domicilio, famulitio, nihil appareat, quod non præ se ferat sanctimoniam, ut omnia, quæ facit, in gloriam Dei faciat. Oleum autem quod hilaritatem addit, excludit hypocriseos tristitiam. Alacris est enim, non tristis vera sanctimonia. Porro nihil horum absque sacrificio peragitur, quod absque Divino præsidio nullus præstare valeat hanc vitæ integritatem: & si quid præstatur, non nostris arrogandum est viribus, sed cœlesti munificentiæ tribuendum, quæ dat ut mortificatis pecuinis adsectibus, puro spiritu serviamus Domino. Consecrantur & hodie Sacerdotum manus, contrectaturæ corporis ac sanguinis Dominici Sacramenta, consecrantur vestes ac vasa, consecratur & ipsum Templum: partim ut externis hujusmodi cæremoniis populus ad reverentiam provocetur: partim ut qui sacris initiantur, externis ritibus admoneantur, quanta vitæ puritas requiratur ab iis, qui sacris functionibus admoventur. Septem diebus peragebatur consecratio, idque in Tabernaculo Dei, quo tempore capitale erat ab eo loco progredi. Exsecrati sunt non consecrati, qui extra Templum per Simoniam consecrantur, aut se ipsos domi consecrant, quod faciunt Schismatici. Quin & per omne tempus quo sacris operatur Sacerdos prohibetur a sancto discedere, nec fas habet vel ad uxorem, liberos, aut cognatos accedere, non quod locus aut coitus licitus inquinet hominem, sed hæc omnia veluti symbola quædam ad animi puritatem referenda sunt. Quisquis verbum Domini statuit sincere prædicare, perpetuus & assiduus sit oportet in sancti propositi meditatione, ut sibi constent omnia vitæ studia. Recedit autem a sancto non qui Templum egreditur, sed qui peracto sacro, aut perorata concione, ad humanas ac profanas curas confert sese, ad conciliandas aut dirimendas nuptias, ad quæstum ac negociationem, ad adparanda convivia, ad herciscundas hæreditates, ad profanas legationes, ad obeunda divitum negotia, ad venatum & aucupia, ut ne addam, ad comessationes, ad aleam, ad amicas, ad bella. *A sacro recedere quid.* Sunt in his quæ recte geri possunt, fateor, sed non omnis functio decet Sacerdotem: quemadmodum in corpore, aliud agit oculus, aliud auris, aliud manus, aliud pes. *Otium a negotiis secularibus.* Dominus rogatus, ut inter fratres divideret hæreditatem, cum stomacho recusavit: non quod crimen sit, inter hæredes possessionem dividere, sed quod verbi præconem sublimiora deceant. *Luc. 12.* Idem nec imaginem nec inscriptionem Cæsaris agnoscit, non quod jura Principum sint omnino reprehendenda, sed quod in his multa insint, quæ piis hominibus toleranda sint magis quam approbanda, quædam vero dissimulanda ac velut ignoranda. Quemadmodum Christus a Petro sciscitatur, utri penderent tributum Regibus, filii regni an alienigenæ? Christum nihil omnium rerum latuit, sed suis indicare voluit, tantam esse dignitatem Euangelici muneris, ut ad humi repentia negotia non debeat se temere demittere. Qui suscepit provinciam docendi Christianos, necessum est, ut ipse prius sit Christi discipulus. Dominus autem negat quemquam discipulum esse se dignum, qui non ipsius causa oderit patrem, matrem, uxorem, liberos, propinquos, denique & animam suam: odit autem, qui hæc omnia pietatis amore negligit, si per occasionem ab ea revocant. Aaron itaque perseverans in sancto, non agnoscit carnis propinquitate conjunctos, quando Paulus professus se neminem omnino nosse secundum carnem, addit, ne Christum quidem secundum carnem jam nosse, etiamsi quando novisset alias. *2 Cor. 5.* Adfectus autem humani, ut absit crimen, tamen si quis illis indulgeat, frequenter avocant ab ea sinceritate, quæ requiritur in Episcopo. Mosaici quidem Sacerdotes quoniam per vices ministrabant, non semper in Templo versabantur: tamen juxta sensum spiritualem, Episcopo perpetua necessitas est ministrandi sacris, nec umquam fas est a sancto recedere: licet sit in aula Principis, licet in conviviis, licet in navi, aut curru, si vita, si dictis provocat ad studium pietatis non recedit a sancto: Illic demum Sacerdos in tuto est, alioqui periturus.

Luctus sacerdotum. Levit. 10. Eodem pertinet, quod in luctu filiorum vetatur admisceri, nec sinitur nudare caput, neque quod in acerbo luctu solent Judæi, vestimenta sua scindere. Durum est, parenti in morte filiorum interdicere lacrymas,

mas, durum est fratribus in tristi fratrum exitio non permittere gemitum, & tamen tacuit Aaron, & cum reliquis filiis, Mosis jussis obtemperat, quia sic praeceperat Dominus. Insuper Levit. XXI. Sacerdoti summo perpetua lex praescribitur, ut ne matris quidem aut patris aut ullius omnino defuncti exsequiis intersit, sed in Templo maneat non intermissis sacris functionibus. Additur causa, quod oleum sacrum infusum sit in caput illius. Non decet enim ut caput per unctionem Spiritus Deo vitae auctori consecratum, nudetur aut radatur ob carnales adfectus. Quo major est muneris dignitas, hoc major requiritur vitae puritas. Vera mors peccatum est, oportet autem Ecclesiasten etiam ab alienorum criminum contagio purum & incontaminatum esse. Haec lex inhumana videtur, si juxta litteram accipiatur: sepelire mortuos caritatis opus est: at lugere mortuos quemadmodum lugebant Judaei, illorum est qui non credunt resurrectionem corporum. Dignissimum vero Sacerdote est, ad spiritu mortuum accedere, at non ut conclamatum inutili ploratu lugeat, *ut exanimem lacrymis*, ut ait ille, *decoret*, sed ut verbo vitae ad vitam revocet si queat. Hoc non est plorare mortuum, sed dormientem vellicare, & aegroto medicinam adhibere. Christo dormiebant etiam mortui, nobis quoniam incertum est an futurum sit ut aliquando resipiscat peccator quamlibet magnis criminibus insepultus, vox quidem salutifera semper admovenda est, contactus vero non nisi reviviscenti; contactus autem est familiaris vitae consuetudo. Hanc qui impendit impie viventibus Ecclesiastes, videtur illorum favere vitiis. Imo Sacerdos jubetur in totum ab omnis morticini contactu abstinere, hoc est, ab omnis peccati contagio, etiam a specie mali. Alioqui leviter lapsis, & aliquo delicto praeventis, non est omnino negandus contactus: nam & Dominus convivium agitabat cum peccatoribus, & Archisynagogi filiae manum porrigit, at non sine voce, *Puella, tibi dico surge*, idque ejecta turba. Lapsus erat puellae, mors erat recens, eoque pudori consultum est, ejecta turba duobus tantum discipulis cum patre & matre admissis. Haec est prima correptio, quam Dominus jubet privatim fieri erga proximum. Adolescentem vero qui jam efferebatur, cujus luctus non intra domesticos parietes constiterat, sed extra civitatem peragebatur, non legitur contigisse: sed tantum loculum attigit, ut sisterentur bajuli. Primus enim ad correctionem gradus est, a vitiis desistere, priusquam consuetudo callum obducat, & mali sensum auferat. Vivum demum contigit, tradens illum matri suae: peccator enim resipiscens benigna comitate fovendus est, quemadmodum beatus Paulus Corinthiis mandat, ut eum quem ob incestum ejecerant, amanter recipiant, & addictum consolentur, ne graviore tristitia absorberetur. Quod ejectus est incestus, datum est Ecclesiasticae disciplinae: quod benigne receptus est poenitens, caritatis est, quam oportet in ejusmodi comitiis valere plurimum.

Morticinum contingere quid. — *Luc. 7.* — *Joan. 11.*

Lazarum amabat Jesus, funeri tamen interesse noluit: flevit autem non perinde mortuum, qui illi dormiebat, ut Judaeorum incredulitatem, cui tot miraculis mederi nondum poterat. Non novit amici sepulcrum: jam enim illos figurabat Lazarus de quibus dictum est, *Qui ignorat ignorabitur, & qui in sordibus est sordescat amplius.* Non attingit saxum funestum, vocem tantum sonoram adhibet: ac ne redivivum quidem contigit, sed ab aliis solvi jubet, darique protinus cibum, ut motu corporis naturali, atque esu daret evidens redditae vitae argumentum. Atque ita demum legimus Lazarum in convivio accubuisse, in quo erat Jesus. Qui in manifestis & atrocibus criminibus consenuerunt, iis non statim fidendum est, sed observandi sunt donec certis indiciis correctae mentis fecerint fidem. Quin & illa ad declarandum insignem vitae munditiem pertinent, quod si quis de stirpe Aaron teneatur profluvio sanguinis, vetatur ad Sacerdotis mensam accedere sacrisque vesci panibus: item quod quicumque vitio maculave corporis essent

1 Cor. 14. Apoc. 22.

deformati, submoventur a sacris ministeriis: rursus quod ipse Pontifex jubeatur virginem suae gentis ducere, a vidua, repudiata, ac prostituta, abstinere. Non statim quod plebi licet, licet & Sacerdoti: multitudini multa conceduntur, a Sacerdote summa requiritur puritas in omni vitae portione. Nec Sacerdoti tantum, sed & filiis ipsius praecipitur, ne sacris ministraturi vinum bibant aut siceram: non enim convenit, ut qui se coelestis Philosophiae magistros profitentur, cor habeant crapula ac temulentia gravatum. Et hic additur causa: *ut habeatis*, inquit, *scientiam discernendi inter sanctum & profanum, inter pollutum & mundum, doceatisque filios Israel omnia legitima mea.* Qualis est Philosophia, talem decet esse professorem. *Haec sapientia*, teste Jacobo, *pudica est, pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena amore & fructibus bonis, judicans sine simulatione.* At ebrietas & luxus gignit impudicitiam, parit rixas, docet violentiam, effutit silenda, adimit omne judicium.

Conjugium Sacerdotis. Sobrietas Sacerdotum. — *Jacobi 3.*

Sed, ne singula, quae plurima sunt, discutiens, fastidio sim lectori, pauca perstringam de ornatu Sacerdotali: qui totus, & lini candore purus est, & colorum varietate picturatus, & gemmarum insignium splendore stellatus, & auri fulgore lucidus, & undique artificis ingenio mire contextus. Conveniebant haec illi populo, nobis, quibus illuxit veritas Euangelica, declarant interna spiritus ornamenta, quae non praestringant imperitorum oculos earum rerum pretio, quas Dominus jussit contemnere, sed quae mentes intuentium ad amorem inaestimabilis illius opulentiae inflamment. Cultus Aaron fuit plusquam Regalis, at nihil horum gestavit ille vere summus Sacerdos secundum ordinem Melchisedech, nec hujus discipuli: sed intus habebant haec omnia, multo splendidiora, non artificio Beselehel, sed energia Spiritus sancti. Ut autem commodius ostendamus totum Sacerdotis ornatum, a medio corporis, hoc est, ab intimis exordiemur, hinc ad ima summaque perventuri. In primis non ipse summus Pontifex tantum, verum & alii Sacrifici, sive sacrorum Ministri jubentur habere campestria linea, quae a lumbis adstricta, sic tegunt verenda corporis, ad femina usque porrecta, ne forte, dum in sacris ministeriis ad varias operas corpus accommodant, aliquid adpareat oculis populi, quod velatur decentius. Supra haec feminalia, erat ποδήρης tunica non dissimilis, ut opinor, ei, quam nunc vulgo *camisiam* appellamus, duplici sindone, colore hyacinthino, quae superne erat aperta ut inserto capite posset indui, nullam tamen habens cucullam, sic adstricta toti corpori, ut nullam haberet rugam, ne laciniis impedirentur, qui sacris ministrabant: Haec & brachia tegebat. Circa summam ejus tunicae oram addita erat textura, qualis esse solet in oris ac fimbriis vestium, ne facile rumpantur: demittebatur autem longius quam feminalia, nimirum, usque ad crura sive talos. Hanc tunicam infra pectus ad umbilicum stringebat baltheus, variis coloribus ac flosculis picturatus, opere firmo, palmi latitudine, gestamen militare. Tiara, id est, rotundum pileoli genus, ex bysso contextum, sic reliquum caput tegebat, ut supra frontem nonnullam partem nudam relinqueret: ab occipitio stringebatur, ne facile excideret.

Vestes Aaron. — *Cultus Aaronis.*

Quae hactenus de cultu Aaronis dicta sunt, erant reliquis Sacerdotibus cum summo Pontifice communia: nam huic erant quaedam peculiaria: velut illud, quod circa imam oram tunicae, quam toti corpori adhaerere diximus, addita erant mala punica ac tintinnabula, iisdem coloribus variegata, qui erant supra cingulum. Tintinnabula autem erant aurea, sic digesta, ut inter duo mala punica intercederet unum tintinnabulum: ut quocumque se moveret Pontifex, vocalis incederet, morte plectendus si absque sonitu ambularet. Erant autem tintinnabula numero septuaginta duo, ac totidem mala punica, quo clarior esset sonitus, & crebrior. Humeros tegebat epomis, quod vertunt *superhumerale*, id a tergo demissius velabat & aliquam scapularum partem: in pectus minus porrigeba-

A gebatur, quo locus esset omnium sacratissimo ornamento quod *rationale* vocant. Hieronymus existimat palliolum fuisse, non dissimile caracallæ, nisi quod cucullam non haberet: si quis quærit ex hisce temporibus exemplum, arbitror, non omnino fuisse absimile epomidibus, quibus hodie decenter teguntur fœminæ Germanorum, nisi quod superhumerale Pontificis erat catenulis, annulis & uncinis aureis miro opere connexum, quatuorque coloribus, hyacintho, cocco, bysso & purpura picturatum, in utroque humero habens gemmam onychinam auro inclusam. De onyche autem dubitatum est a priscis, an inter gemmas censeri debeat: invenitur enim tantæ magnitudinis, ut hinc pocula & unguentaria vascula sculpantur.
B In dextro lapide insculpta erant sex nomina filiorum Jacob majorum, in sinistro totidem minorum: & addit Scriptura; *ponebatque* Aaron *nomina eorum coram Domino super utrumque humerum ob recordationem.* Epomidi super pectus catenulis & annulis aureis adnexum erat indumentum cæteris magnitudine minus, sed omnibus aliis sacratius: λόγιον vertêre Septuaginta, Hieronymus *rationale*. Textum erat ex auro, iisdem picturatum coloribus quibus superhumerale. Erat autem duplex ob firmitudinem, & quadrum, undique palmi sive quatuor digitorum spatium habens; in hoc erant quatuor ordines pretiosissimarum gemmarum,
C quas nominatim recenset Scriptura: quisque versus habebat tres lapides, ut essent numero duodecim, in singulis gemmis insculpta singula Patriarcharum nomina. Arbitror, hoc ipsum pectoris velamen appellari δήλωσιν sive ἀλήθειαν, hoc est, *declarationem* & *veritatem*, ob admirabilem gemmarum fulgorem, in qua putant & divinationem quamdam fuisse. Superest Tiara, quæ hoc in Pontifice habet proprium, quod supra frontem hyacinthino filo alligatam ostendebat laminam auream, in qua scriptum erat nomen Domini tetragrammaton: eoque Pontifex vetatur cuiquam nudare caput, ne Dei, cujus personam gerit, homini submittere videatur.

D Operosum vero fuerit quid horum, quodque juxta sensum moralem nobis declaret, explicare, quum hoc ipsum negotii plurimum habeat, referre singula, quemadmodum a Mose describuntur. Illud perspicuum est, hunc plusquam Regalem amictum, in Diaconis quidem ac Presbyteris significare mentem omni virtutum heroicarum genere exornatam summamque vitæ munditiem: sed ab eo qui munus Ecclesiastæ suscepit, his etiam excellentiora requiri charismata spiritus. In hac autem ratione omnes Presbyteri, Episcopique Pontifices sunt: sed posteaquam refrigescente hominum caritate, quod unius erat, in plures cœpit distribui, id quod in Pontifice præcipuum erat, videlicet, populum docere præcepta Domini, id nunc
E Ecclesiastis delegatum est. Æquum est igitur, ut qui primariam Pontificum functionem sibi vindicant, iidem universum Aaronis ornatum non ad litteram, sed secundum allegoriam exhibeant, ut quocumque se vertant, luceat lux illorum coram hominibus, resonet spiritualis doctrina, totaque illorum vita nihil aliud sit quam egregium pietatis exemplar. Cidarim gestat in capite hyacinthino lineo obtectam, quum mens, quæ summa pars hominis est, non spectat nisi cœlum & cœlestia: id declarat color cæruleus vittæ. Caput aperit Sacerdos, qui studet placere hominibus, qui metu potentum deserit Euangelicam veritatem, qui sacras litteras ad hominum adfectus detorquet. Gestat nomen
F Domini in fronte, cujus mysteria dispensat: ut turpe sit oblitum ejus quem Dominum & auctorem profitetur, submittere sese cuiquam hominum, quum Paulus neget se vel Angelo de cœlo prædicanti cessurum.
Gal. 1. Idem inibi: *Quid? utrum Deum suadeo an homines? si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem.* Prodit ac profanat unctionem suam, qui Prophetiæ donum, quod a cœlesti Spiritu accepit, vel in funere nudat, adulando peccatis hominum: vel hominibus aperit, metu potentum ac divitum adulterans verbum Dei. Primus honos primaque caritas debetur Deo, cujus nomen in summa fronte præfert: proxima gregi Dominico, eoque summis humeris portat nomina filiorum Israel: quæ portat non ad ostentationem humanam, sed coram Deo, ut habet Scriptura, cui pro commissis ovibus redditurus est rationem. Hoc est illud egregium onus, quod Pauli quoque gravabat humeros, sollicitudo omnium Ecclesiarum. Portat eos in humeris, dum agnoscit sibi impositam Euangelizandi necessitatem, injunctamque verbi Divini, quod est animarum pabulum, dispensationem: portat in pectore, ne possit oblivisci, quos in filiorum vicem adoptavit, & in quos parentis adfectum debet gerere. Omnes in pectore gestabat Apostolus, qui sic exultat, Philip.
quoties conspicit filios in pietate Euangelica proficere, ut illos appellet gaudium & coronam suam in Domino, 4. gaudens cum gaudentibus, flens cum flentibus, dum uritur si quis offendatur, dum cruciatur si quis infirmetur, dum iterum parturit filios suos ad Judaismum prolapsos, donec Christus formetur in illis, 2 Cor. 11.
dum cupit impendi & superimpendi pro animabus illorum, & anathema fieri a Christo, modo aliquos Christo lucrifaciat: dum mutat vocem suam inter illos ac submittit sese, quasi si nutrix foveat filios: dum omnes, ut ipse scribit, gestat in corde & in visceribus suis. Non Philip. 1.
est igitur quod dicat Pastor, quid mihi cum sordido coriario, aut cum abjecto mendico, aut triobolari muliercula? Nulla anima vilis debet videri, pro qua Dominus gloriæ mori dignatus est: nec pigeat te gemmis inscriptos circumferre, quorum nomina scripta sunt in cœlo. Tibi vero quoniam incertum est, quæ nomina scripta sint in libro vitæ, quæ non, sic pro omnium salute vigilabis, quasi sint inscripta. Tibi non imputabitur quorumdam interitus, si delegatam functionem bona fide obieris, debes operam Domino tuo, eventus ipsi in manu est, non tibi. Unctio in capite est, λόγιον in pectore: quia ratio qua judicamus, quam Paulus spiritum appellat, si fuerit imbuta cœlesti adflatu, fons est, unde manat quidquid in nobis boni est. A capite venit ut sapiamus ea quæ sunt sanæ doctrinæ, e pectore prodit vox & oratio. Neque enim Sacerdoti sufficit scire quid rectum piumque sit, nisi adsit alios docendi facultas: ea quoniam complectitur utriusque Testamenti scientiam, geminum est λόγιον: Veteris, quod figurarum & ænigmatum involucris opertum est: & Novi, quod aperit mysteria, pro umbris manifestam proferens veritatem: quamquam hoc potest & ad geminum Scripturæ sensum pertinere: quorum alter humilior est, alter allegoricus & sublimior: utrumque callere debet Ecclesiastes. In his explicandis adesse decet ἀλήθειαν, ne quid erroris habeat Ecclesiastæ doctrina: ex perversis enim opinionibus nascitur perversa vita: deinde δήλωσις accedat oportet, ut, quod in Scripturis opertum est, commoda interpretatione sic explicetur, ut rudibus etiam fiat perspicuum: quo, videlicet, sublato velamine, quod positum fuerat super faciem Mosis, qui in Christum credunt retecta facie gloriam Domini speculentur.

Nondum autem audimus aureorum tintinnabulorum sonitum, quem reddit ima vestis: non enim statim ad docendi munus prosiliendum est: nisi prius multo tempore docendi facultas parata fuerit in pectore: nec aliis præcipiendum est, quid oporteat credere, quemadmodum oporteat vivere, nisi prius in vita moribusque nostris illuxerit, quod aliis sumus persuasuri. Primum cœpit Jesus facere, dein docere: & hoc efficacissimum doctrinæ genus est, ipsa vita declarare, quid sit pie vivere. In medio sunt feminalia linea, quæ sic lumbos ac pudenda cohibent, ut nec in animo lateat, nec in vita appareat ulla turpitudinis macula. Accedit tunica duplex linea sive byssina, corporis ac mentis innocentiam figurans, quam in baptismo accepimus, in quo datur nobis candida vestis agni immaculati, pro pellicea veste quam acceperamus ab Adam. Hæc a mortuis animalibus detracta est, illa e terra progenita, vitæ candore nitens lucensque, nihil habens affine morticinis: *qui enim ex Deo natus est, non peccat.* Hanc stringit baltheus, quo Christi miles suc- Ephes. 6.
cin-

cinctus stat in veritate, constringens tunicam ne qua diffluat, & rationale pectoris ornamentum adnectens ne fluctuet: nam rationale superne adnexum est superhumerali, inferne baltheo. Duæ res sunt quæ custodiunt vitæ innocentiam in Pastore: timor & amor summi Pastoris a quo reputat sibi gregem esse commissum: & perpetua vitæ sobrietas, quæ secum ducit vigiliam & precationem: eoque Apostolus Ephesiis scripsit, *State succincti lumbos vestros in veritate*, indicans, orationi castæ convenire vitam castam. Nam ubi simulatio est, ibi non est veritas: hoc Thessalonicensibus velut explicans ait: *Non sumus noctis neque tenebrarum: igitur non dormiamus sicut cæteri, sed vigilemus & sobrii simus. Qui enim dormiunt, noctu dormiunt, & qui ebrii sunt noctu ebrii sunt: nos autem qui diei sumus, sobrii simus, induti loricam fidei & caritatis, &c.* Quod Moses appellavit tunicam, Apostolus appellat loricam: quod ille dixit baltheum, hic appellat sobrietatem & vigilantiam in veritate. Milites in zona portant viaticum, in timore Dei superne imminente, & perpetua vitæ sobrietate servatur integritas. Timor initium est sapientiæ retrahens a malis, sobrietas cingens hominis mollia, cohibet concupiscentiam ne diffluamus per luxum ac negligentiam: ita demum resonant aurea tintinnabula mixta malis punicis, mala punica corticem habent amarum, sed intus succum grate refrigerantem: hæc est fraterna correptio, reprehensionis austeritatem Christianæ consolationis succo temperans: hæc non resonant quoniam tegendum est proximi vitium, quantum fieri potest. Sic Paulus supprimit Pseudoprophetarum nomina: ne incesti quidem nomen nos scire voluit. Dominus vero nec proditoris nomen prodere sustinuit, quia correctum malebat quam perditum. Tintinnabula resonant, quoniam doctrina generalis prodest omnibus, neminem lædit.

Ephes. 6.

1 Thess. 6.

Non dubito, quin in vestitu Sacerdotum longe plura lateant mysteria, quam a me sunt hic obiter perstricta; præsertim quum ea Scriptura mystica locis aliquot tam accurate depinxerit, ut in his explicandis præcipui Doctores Ecclesiæ non gravati sint peculiarem operam sumere, Origenes, Tertullianus & Hieronymus, quamquam Tertulliani volumen desideravit ipse etiam Hieronymus: sed quod ad præsens institutum attinet, si in Veteris Instrumenti Sacerdote typis hujusmodi requiritur tanta mentis, ac vitæ totius mundities, tantus auri fulgor sapientiam significantis Euangelicam, tantus gemmarum splendor, quibus eximiæ virtutes, quas heroicas vocant, indicantur, tanta colorum pretiosissimorum varietas, quibus virtutes illæ morales indicari videntur, quatuor enim recensentur, & ne longior sim, tantus animi vitæque ornatus tam operose concinnatus, quanto majora requirenda sunt ab Ecclesiasta Euangelico?

Gal. 6.

Functio Sacerdotis Mosaici & Euangelici quid differat.

Quanto functio sublimior est, tanto major exigitur a fungente perfectio. Aaron imponebat consecratas manus mactandæ victimæ, filii Aaron mactabant pecudes, adstabant lebetibus, fuscina sublaturi carnium portionem quæ Sacrificis debebatur, apponebant ac reportabant vasa, purgabant altaria, in summa, species illius negotii non ita multum aberat a similitudine lanienarum, culinarum aut popinarum, & tamen earum rerum ministris tantus honor est habitus. Quanta vero dignitas decet Novi Testamenti ministros, qui quotidie immolant illam cœlestem hostiam Angelicis quoque Spiritibus adorandam, qui contrectant manibus carnem agni immaculati. Tantum de ministeriis, nunc doctrinæ discrimen videamus. Quid docuit Aaron? legitima Dei. Quæ sunt illa? ut populus sciret quid interesset inter animal mundum & immundum, rursus quid inter mundum ad immolationem & inter mundum ad esum, quod animal, quando, quo more, quibus ritibus immolari deberet, quo tempore, & quibus modis coquenda lagana, quibus ex rebus conficiendum thymiama, hoc est, suffitus. Hæc aut certe hujusmodi sunt præcepta quæ Aaron jubetur docere populum Israeliticum. Quid autem promittebat? fore ut bene esset illis ac diu viverent super terram, ut uxores haberent fœcundas, ut viderent filios filiorum, ut haberent agros fertiles. Crassa crassis conveniebant, & tamen in his observandis tam severa erat disciplina, ut duo filii Aaron, quod præter Mosis præscriptum ignem profanum adhibuerint sacris, cœlesti incendio fuerint absumti. Ozias Rex ob simile facinus lepra percussus. Oze, qui labentem arcam manibus non unctis fulcire conatus est, subita morte periit. Quantam igitur oportet esse religionem eorum qui populo tradunt illam inenarrabilem Philosophiam: quam Filius Dei e sinu Patris detulit in terras, & quam Spiritus ille cœlestis inspiravit Apostolorum animis, sapientiam quam mundus capere non potest: nec promittunt longam vitam in terris, nec regionem lacte & melle fluentem, uxores fœcundas, gregem numerosum, agros fertiles, sed in hac vita pollicentur remissionem omnium peccatorum per fidem in Christum Jesum, & in resurrectione promittunt in cœlis vitam æternam. Hanc sacram functionem qui sibi vel usurpant temere, vel administrant indigne, non exuruntur igni cœlesti, non obruuntur subita morte, non lepra suffodiuntur, sed cum corpore simul & anima conjiciuntur in ignem æternum. Quo sublimior est dignitas, hoc gravius est supplicium delinquentis.

Doctrina Aaronis & Ecclesiastæ Euangelici quid differant.

2 Paral. 26.

2 Reg. 6.

1 Paral. 13.

Hic fortassis dixerit aliquis: si tantum est periculum & tam multa humanis viribus majora requiruntur ab Ecclesiasta, satius est eam camerinam non tangere. Audirem ista, si res humanis viribus esset gerenda: nunc ipse suggerit vires qui delegat officium, & pro difficultate muneris auget dona sua, tantum ut toto corde fiduciam in illo collocemus, & assiduis precibus Spiritum illius appellemus. Et hic rursus alicui veniet aliud in mentem, meque compellans dicet: si ista facultas pendet ex benignitate Numinis, desine, jam tuo munere defunctus es, qui admonueris unde petenda sit; nihil etiam opus tuis præceptionibus. Is sibi rursus hoc responsum habeat, plane cœlesti Spiritui acceptum ferri oportere, si quis habeat vel mentem vel linguam Ecclesiasta dignam, ne tamen hoc nunc quisquam exspectet, quod olim in Apostolis exhibitum est. Conveniebant prodigia nascentis Ecclesiæ primordiis, quamquam nec Apostoli subito ex idiotis facti sunt Euangelii præcones, annis aliquot attentissimas aures præbuerunt doctorum omnium Doctori, Christo: jejunant & orant diebus decem accepturi Spiritum sanctum, quod idem assidue post acceptum faciebant, & probabile est in sacris Voluminibus aliquam temporis partem collocare solitos. Certe Paulus petit sibi mitti libros, præsertim in membranis descriptos: hos non arbitror fuisse Platonis aut Pythagoræ, aut Cabalisticos Talmudicosve; sed Veteris Instrumenti. Paulus qui scripsit, *puto quod & ego Spiritum Dei habeam*, sciebat sibi illius opem non defuturam: sed idem sciebat Spiritum illum odisse segnitiem, amare mentes industrias ac vigilantes: eoque Paulus non dedignatur esse discipulus Ananiæ; neque gravatur cum Petro & Jacobo conferre suum Euangelium. Ut horum nihil fuerit, tamen nostrorum temporum diversa ratio est: nec enim quisquam nunc audiretur, qui diceret, *Ego Euangelium meum non accepi per hominem neque ab homine, sed a Jesu Christo:* quamquam & hodie sint, præsertim apud Italos, qui propalam apud populum sibi vindicant spiritum Prophetiæ. Unum certe his auribus audivi Romæ magna populi celebritate id aperte facientem. Non hæc eo dico, quod sit abbreviata manus Domini, potest æque nunc atque olim asinæ dare vocem humanam, operatur Christi spiritus & hodie in Prophetis: nam Prophetas appello, qui explanant arcana Scripturæ mysteria, & hoc Prophetiæ genus inter præcipua dona spiritus commemorat Apostolus: sed requirit industriam nostram, quo per illam non minus sed occultius in nobis operetur. Quod si tum temporis quum tempestiva essent miracula, hortatur Petrus *ut intendant prophetico sermoni, quasi lucernæ prælucenti in loco caliginoso*; & Paulus admonet *quæcumque in sacris Voluminibus scripta sunt, ad nostram doctrinam esse scripta, ut per patientiam & consolationem Scripturarum* spem

Industria adhibenda.

2 Pet. 1.

Rom. 15.

spem habeamus: quanto magis oportet hoc tempore, non dormitantes aut oscitantes exspectare dona Spiritus. Vult enim ea, quod crebro repetendum est, flagitari precibus, nec raris nec frigidis: vult ambiri bonis operibus, vult, ut ita loquar, emi laboribus, partim ut det dignis, partim ut det copiosius. Sic ille largitur quibus vult, & quatenus opus esse novit, & plane donum est gratuitum quod dat, ut inde nobis nihil
1 Tim. 3. arrogare valeamus, ne inflati incidamus in laqueum Diaboli: sed hanc munificentiam suam non impertit oscitantibus, non aversis, non aspernantibus, sed instanter cum fide postulantibus, seque totos pro sua virili accommodantibus Divinæ benignitati.

Clamat Propheta, *Cor mundum crea in me, Deus.* Sed si nullam hic industriam nostram requireret Dominus,
Ezech. 19. non admoneret per Ezechielem Prophetam: *Facite vobis cor novum & spiritum novum.* Corde sapimus, spiritu loquimur. Nec Salomon diceret: *Hominis est praparare cor, & Domini gubernare linguam.* Nec Roboam Scriptura vitio verteret: *quod cor suum non praparasset ut quæreret Dominum.* Nec Baptista, Christi πρόδρο-
Esa. 40. μος, juxta vaticinium Esaiæ, clamaret in deserto:
Jacobi 1. *Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. A Patre luminum proficiscitur omne datum optimum & omne donum perfectum*, a quo velut a summo fonte manant omnia quæ sunt: sed, quemadmodum ille dicitur sibi peperisse morbum, qui Medico admonenti non obtemperavit: & quemadmodum morbo mederi dicitur, qui Medici imploravit opem, eique sese curandum tradidit: ita quodammodo facit sibi cor novum, qui se non subtrahit gratiæ Divinæ ad meliora vocanti, qui stanti ante ostium & pulsanti aperit: & is præparat Domino venienti viam, qui agnoscit morbum, ac Medicum venientem comiter excipit, qui pharmacum admoventi semet obedienter accommodat; nam, hoc est quodammodo juvare juvantem, & operanti cooperari. Sicut, qui Medicum rejecit, se perdidisse dicitur: ita qui Medico fideli sese commisit, vitam suam servasse dicitur, non quod ipse sibi salutem præstare potuerit, sed quod præstare volentem non repulit. Neque vero hæc nostra vel obedientia vel industriola, si qua omnino nostra est, tantum habet momenti, ut non totum acceptum ferre debeamus Numinis munificentiæ: sed nisi accedat hæc quantulacumque est opella nostra, fit ut totum malum imputetur inertiæ nostræ, qui tot modis undique provocanti bonitati Divinæ defuerimus. Olim quum Dominus consultus juberet Judæos impetere hostem, pollicens victoriam, ipsi nihilo segnius armabant sese, & quidquid ad victoriam parandam pertinebat, præparabant, nec diffisi promissis oraculi, nec in suis viribus victoriæ spem collocantes, sed hoc agentes, ne per socordiam suam Dei promissis redderentur indigni. Quemadmodum enim Ninivitæ submittentes sese ad pœnitentiam, coegerunt, ut ita loquar, Deum canere palinodiam, ac mutare promulgatam sententiam, ira versa in misericordiam: ita qui promtam & invitantem Dei benignitatem vel rejiciunt, vel ingrati tenent, cogunt illum præter naturam suam, sua dona vel negare, vel reposcere, ac pro liberalitate spreta minas intentare: siquidem Dei natura est omnibus benefacere. Quod si priscis illis seculis, quibus vel Judaicæ gentis durities, vel Ecclesiæ adhuc lactentis infantia miracula requirebat, Israelitæ suam operam non subtrahebant promis-
1 Cor. 14. sis Divinis, & Apostolus, ut dictum est, provocat ad studium Scripturarum, ingenue profitens, quod spiritus Prophetarum Prophetis subjecti sunt: quanto minus hisce temporibus posteaquam Euangelica fides jam adulta, & ad perfectam ætatem confirmata, nec oracula moratur nec prodigia, pro oraculis habens Scripturam canonicam, pro miraculis fidem, ac juxta Prophetam Esaiam: *Lex Domini ligata & signata in cordibus nostris*, nobis potior est omnibus vivorum ac mortuorum responsis: convenit, ut somnolenti exspectemus donec gratia Spiritus oscitantibus illabatur. Nostra industria non minuet energiam Spiritus, tantum absit nostri fiducia, sed successum omnem illi tribuamus, qui solus prosperat actus hominum. Imo si cœlestis gratia superveniens reperit in nobis, sive naturæ dotes aliquas, puta, corporis salubritatem, os vocale, linguam articulatam, ingenium velox, memoriam fidelem: sive facultatem aliquam humana partam industria, veluti colligendi argutiam quam præstat Dialectica, dicendi vim quam confert Rhetorica, naturalium rerum cognitionem quam præstat Physica: eas non adimit, sed perficit, vertens in usum pietatis & gloriam Christi. Paulus Ecclesiæ persecutor, magno studio didicit legem ad pedes Gamalielis, hanc cognitionem prius exitialem, Spiritus superveniens absolvit, & vertit in uberrimum Euangelii fructum. Idem videtur natura fuisse compositus ad dicendum, præsenti animo, fervienti ingenio, lingua expedita: unde Barnaba tacente, qui Jupiter creditus est, ipse dictus est Mercurius, quod esset dux verbi. At Spiritus accessio, nec Barnabæ minuit auctoritatem, ac dignitatem, quam vultu præ se ferebat, nec Paulo suas dotes ademit. Cypriani facundia, non mediocriter illustravit Ecclesiam Christi: at eam sibi pararat, etiamnum Idolis pro Deo serviens: hanc igitur non ademit Spiritus, sed perfecit. Similiter divus Augustinus Rhetoricam ac Philosophiam in Paganismo didicit, in hæresi Manicheorum exercuit. Neutrum illi ademit Spiritus, sed quod erat imperfectum, absolvit, illud etiam ipsum quod in eo sceleratum erat, vertens in lucrum Ecclesiæ. Nisi enim aliquando cum Manicheis insanisset, nec tam evidenter prodidisset, nec tam efficaciter redarguisset illorum insaniam.

Dotes humanas perficit spiritus.

Act. 14.

Est igitur parentum aut educatorum, si quem Ecclesiastæ muneri destinarunt, a primis statim annis organum Spiritui sancto præparare, moribus ac disciplinis instituere, iis præsertim, quæ propius ad docendi faciant facultatem. Quemadmodum enim non inscite dixit quidam, *eum eruditum appellandum esse, non qui didicerit plurima, sed qui optima maximeque necessaria*: ita non est necesse, ut futurus Ecclesiastes in quibuslibet consumat operam atque ætatem, quæ fugax est ac brevis, etiamsi contingat senectus, quæ non ita multis concessa est: sed ea primum ac potissimum discat, quæ ad docendi munus sunt accommodatissima. Ea cujusmodi sint partim alias commonstravimus, partim in hoc opere, quum erit opportunum, indicabimus. Neque enim iisdem rationibus educantur, qui instituuntur ad palæstram, & qui ad agriculturam, ad nauticam, qui ad militiam, & qui ad gerendum magistratum. Rursus qui ad medicinam, qui ad forenses causas, & qui ad aulica ministeria. Quod si filii hujus seculi tam vigilanter ac prudenter instituunt suos ad vulgares ac sordidas functiones, & si populari sibilo exploditur, qui ad has sese ingerit imperitus: quanta cura oportet ad hoc munus omnium ut pulcerrimum ita difficillimum præparari. Si quis nunc stivæ manum admoveat, ejus artis indoctus, nonne statim irrisus abjicitur? Si quis oborta tempestate clavum arripiat artis nauclericæ rudis, nonne protinus a vectoribus iratis impetitur, periclitans ne in mare deturbetur? Docendi gratia veniam ad humiliora. Si quis ad choream accedit ignarus saltationis Gallicæ apud Gallos, Germanicæ apud Germanos, Italicæ apud Italos, nonne protinus omnium risu excipitur? & impudens habetur, qui ludit aleam ignarus legum ac morum quos habet ea disciplina. Et occiditur interdum, qui gladiatorium ludum ingressus per imperitiam peccat adversus ejus artis præcepta.

Optima ac necessaria discenda, non omnia.

Quam igitur sunt præpostera mortalium judicia, qui quoslibet admittunt ad munus Angelicum verius quam humanum, homines nec domitis affectibus, nec puros a vitiis, nec instructos litteris, nec adflatos Spiritu, nec fide stabiles, nec caritate ferventes, non addam nec sobrios, nec sani cerebri. Satis est habere vestem cineraceam, pullum aut candidum pallium. Atqui non statim ad militiam adscribitur, qui gestat galeam aut loricam, nec protinus clavo admovetur, qui vestem habet nauticam, nec domum exstruendam committimus ei quisquis habet serram aut securim: sed dili-

Ecclesiastes inexplorati.

diligenter inquirimus qualis sit artifex, & quæ sint illius opera. Nunc in suggestum, hoc est, in cathedram plusquam Regiam, insiliunt, nulla institutione ad hoc munus præparati, qui perfricta fronte volvant linguam, intendant vocem, detonantes quidquid in buccam venerit, aut quidquid eis præscriptum sit ab indoctis, aut quidquid humanus dictaverit adfectus: ne interim eos commemorem, quos heu nimium frequenter audimus, ita loquentes, ut illorum oratio nihil spiret nisi adulationem, gloriam, ac quæstum: & quod his deterius est, odium & livorem proximi: idque tam evidenter, ut populus interdum quamvis crassus & rudis surgat, ac dicentem deserat.

Nec mirum, in theatro exploditur histrio, qui gerens personam Agamemnonis, Thersitem gestu repræsentet. Hoc enim nunc tantum licet multitudini, jam olim sublato more applaudendi, acclamandi, exsibilandi, atque explodendi, qui a profanis gentium concionibus, ac theatris ductus, diu hæsit in concionibus Ecclesiasticis. Quo magis detestandi sunt qui non verentur abuti, & sacri loci reverentia, & plebis religioso silentio, & verbi Divini auctoritate. Multo aliud est de plaustro aut de mensa loqui, aliud e sacro suggesto cœlestem docere Philosophiam. Quo sacratior est functio, hoc major est fungentis dignitas: at quo major est dignitas, hoc majore circumspectione peragenda res est.

In Politica Hierarchia prima est Regum dignitas, inter munia vero Regia nullum est magnificentius, quam quum pro tribunali sedens cognoscit caussas, aut pro concione suadet ea quæ pertinent ad Reipublicæ tranquillitatem. In Ecclesiastica Hierarchia summa est Episcoporum dignitas, quorum quum multæ sint functiones, in queis præcipuæ sunt administratio Sacramentorum, & doctrina spiritualis, in fastigio dignitatis versatur, quoties animos populi pascit carne & sanguine Christi, quod est verbum Dei. Olim baptizabant Apostolorum discipuli, quemadmodum Dominus Jesus non ipse baptizabat, sed Apostoli in ejus nomine tingebant, ipse per se docebat: & subolescente Ecclesia, aliquamdiu in Templis nemo concionabatur præter Episcopum: post docendi vices in Presbyteros delatæ sunt, sed eximios, nec id perpetuo, sed si quando contigisset Episcopus sermonis vulgaris parum peritus, alioqui vir pius & doctus, quod accidit Augustino sub Valerio, natione Græco, & ob id Latino sermone minus expedito: sed Augustino ob muneris dignitatem tantus est habitus honos, ut vivente adhuc Episcopo, desideret in Episcopi cathedra: aut si negotiis urgentibus absentia morbusve Episcopi postulat operam vicariam. Nunc tametsi pars hæc passim Monachis ac Presbyteris delegatur, tamen quisquis ad eum locum conscendit, meminisse debet, sese versari in munere, quod longe superat Regiam dignitatem, & quod in Episcopo, Regibus omnibus majore, sane quod ad officii pertinet sublimitatem, primarium est. Hæc oratio illuc spectat, non ut sibi cristas sumat qui concionatur: sed ut sepositis humanis adfectibus, ingenti religione ac sinceritate respondeat muneris amplitudini. Epaminondas vilem & contemtum Magistratum, sibi populi suffragiis contumeliæ gratia delegatum, ita gessit, ut post cœperit pro magnifico ambiri munere. Merito laudatur ab Ethnicis Ethnicus, qui contemtæ functioni, suis virtutibus dignitatem addidit; sed quid laudis mereatur Christianus, qui munus per se honorificentissimum male gerendo vile reddit & contemtibile? Post ipsum Deum nihil habet Ecclesia sanctius, salubrius, venerabilius, ac sublimius quam verbum Dei, hoc est, Scripturam canonicam. Quemadmodum autem Dominus in Prophetia queritur nomen suum ignominiosum fieri ac male audire inter Gentes, ob impios mores profitentium: ita jure optimo queri posset, Ecclesiastarum vitio munus illud sacrosanctum aspernabile. Quin & hujus seculi Reges ad suam existimant contumeliam pertinere, si Legati præter decorum aliquid admiserint: proinde, quo major est is a quo mittuntur, quoque gravius est negotium quod mandatur, hoc illi diligentius advigilant, ut & Principis dignitati, & delegatæ caussæ magnitudini respondeant.

Ecclesiastæ summa functio docere.

At quod sæpe dicendum est, inter omnes humanæ vitæ functiones, nulla gravior, nulla splendidior, adde nulla periculosior quam Ecclesiastæ. Si quæris, unde missus sit? ab eo Principe, qui condidit, sustinet & gubernat universa. Quid habeat in mandatis? ut illius populum doceat Philosophiam cœlestem. Nec igitur de matrimonio conciliando, aut de ditione vindicanda, nec de pangendo inter duos potentes fœdere: sed hoc agitur, ut quam plurimæ animæ despondeantur Christo, tam fervido amatori, ut pro his mori non dubitaverit: agitur ne quod Christus redemit suo sanguine, occupet sibi Satanas, ne lupi devorent gregem Domini, ne populus Christianus desciscat ab Imperatore suo, cui semel nomen dedit in baptismo. Hæc autem legatio sic commissa est Pastoribus, ut si nil prætererunt officii sui, nihil tamen hic laudis arrogent sibi, quod, quidquid gerunt, alieno nomine, alienis præsidiis atque auspiciis gerant; contra si perperam obierunt legationem, omne damnum ipsis imputetur. Hanc legem Dominus per Ezechielem præscripsit Euangelistæ, ut si ipso in officio delegato cessante, vel impius non fuerit conversus ad pœnitentiam, vel justus aversus fuerit ad impietatem, quum illum allicere debuerit, hunc retinere, ambo simul moriantur, & impius ob admissam impietatem, & Ecclesiastes ob neglectum officium. Et apud eumdem Prophetam minatur, si requisiturum oves suas de manu pastorum, qui neglecto grege se ipsos pascebant, tondentes, emulgentes, ac laniantes oves, quum earum nullam habeant curam. Quem igitur Paradisum sibi promittunt isti, qui multorum ovilium suscepta cura, quatuor, aut quinque Episcopatibus onusti, ne cogitant quidem de pascendo, sed pro pastoribus agunt depastores, ac de proventu ovium erigunt Satraparum palatia, apparant quotidie mensas Siculas, aut potius Sybariticas, alunt equos militares, alunt concubinas, alunt famulitium ipsis profanis Principibus ambitiosius.

Ezech. 3.

Ezech. 34.

Trifariam autem peccat Legatus, si vel non peragit ea quæ accepit in mandatis, vel obiter aliud agit, quod commissum non erat, vel alioqui in moribus aliquid ostendit, quod leganti pariat ignominiam, qui tali Oratori negotium suum commiserit. Qui Doctoris locum occupat, & censum accipit, nec docet, juxta primum modum peccat: qui sic docet verbum Dei, ut humana quædam admisceat dogmata, aut qui professus se militem ac ducem Christi, implicatur secularibus negotiis, colens Principum aulas, non ut eis impertiat salubria consilia, sed ut omnium horarum socium præbeat, in conviviis, in alea, in choreis, in venatu, in nugis, is peccat juxta secundum modum. Qui sat vigilanter citraque errorem prædicat Euangelium, sed impure vivendo fidem abrogat doctrinæ suæ, peccat juxta tertium modum. Qui primi ordinis sunt, eos Propheticus sermo vocat *canes mutos* non valentes latrare. In externis rebus, aliud est pastor, aliud canis: in hac materia idem sunt. Vident prædonem noctes ac dies obambulantem, & venantem quem devoret, vident lupos irruentes in ovile Domini, cum nec habent vocem qua furem abigant ac prodant, qua lupos absterreant, atque utinam interdum non habeant vocem, qua prædones ac lupos invitent. Hujusmodi pastores Zacharias appellat *idola*, hoc est, statuas ac simulacra, speciem modo summam pastorum præ se ferentia, cæterum nec mente, nec voce prædita. Si cultum inspicias, si titulum intueare, si decimas exigentes videas, pastores esse dicas: si pro conscientiæ medicina requiras salubre animæ consilium, si admonitionem, si consolationem, si sacræ doctrinæ pabulum, plus quam statuas esse dicas, quæ adorari volunt, bene mereri nesciunt. At paulo ante apud eumdem Propheta, Dominus negat esse Pastorem in Israel: nec enim Pastoris meretur nomen, qui gregi nihil adfert utilitatis. Inutilem Pastorem his verbis describit Propheta: *Ecce ego suscitabo Pastorem in terra, qui*

Legatus trifariam peccat.

Esa. 56. Canes muti.

Zach. 11.

Pastor

Malus non pastor. qui derelicta non visitabit, dispersum non quæret, & contritum non sanabit, & id quod stat non enutriet, & carnes pinguium comedet, & ungulas eorum dissolvet. Ac protinus in tale monstrum exclamat vox irati Dei: *O pastor & idolum, & derelinquens gregem.* Huic Pastori stulto nihil objicitur, nisi silentium & neglecta cura gregis, cum e proventu gregis ipse pascatur, pro pastore depastorem agens. Et tamen audi gravissimas Domini minas: *Gladius*, inquit, *super brachium ejus, & super oculum dextrum ejus. Brachium ejus ariditate siccabitur, & oculus ejus dexter tenebrescens obscurabitur.*

Hunc Pastorem Propheta *stultum* appellat, qui sibi videtur esse aliquid, quum nihil sit nisi simulacrum: arrogat sibi potentiam, dum effulminat in subditos; arrogat sibi prudentiam hujus mundi, sed utroque privabitur, amputato brachio, & obscurato oculo.

Actio παραπρεσβείας. Secundæ classis sunt in quos competit actio παραπρεσβείας, id est, secus quam oportet obitæ legationis. Nec hic uno peccatur modo, quemadmodum paulo ante dicere cœperam. Primum, si qua pars ex mandatis prætermittitur: dein, si quid legatus præter mandata de suo addit: præterea, si recepta legatione Principis, obiter aliquid agit, sive quod sit indignum eo qui Regis personam sustinet, sive quod alienum sit, & a curando eo quod legatum est, avocet. Inter παραπρεσβείας crimina commemoratur & illud, si munus ab his ad quos missus est acceperit, præter illa mediocria, quæ honoris gratia solita sunt dari legatis: veluti si acceperit ditionem aliquam, aut opimum Sacerdotium, aut census annuos non exiles. Primo modo peccant qui tenuibus severe prædicant legem Dei, potentibus muti, aut, quod turpius est, adulantes: in quos destomachatur Esaias IX. sub ænigmate capitis & caudæ incurvantis ac depravantis. Apud plebeculam clamant obediendum constitutionibus Principum & Episcoporum sub pœna Gehennæ: apud Principes aut muti sunt, aut loquuntur ad gratiam. Princeps, inquiunt, est supra legem: Princeps ex certa scientia & plenaria potestate nihil non potest: omnia bona civium sunt Principis si exigat, nec est populi disquirere, quare exigat. Atqui Christus in nullos vociferatur severius, quam in Divites, in Scribas & Pharisæos populi Moderatores, non ignarus & in populo esse adulteros, avaros, ebrios & ganeones. Non hæc dixerim, quod eos probandos existimem, qui seditiosis & intempestivis clamoribus exasperant Principum animos. Aliud conveniebat veteris legis Prophetæ, aliud decet Euangelicum Doctorem: nec eadem congruunt homini Euangelistæ, qui peccator admonet peccatores, quæ Christo, in quem nullus omnino delicti nævus hærebat. Aliis aliter aperienda veritas, pro temporum ac personarum ratione, nulli tamen subtrahenda est, quum res postulat, ut cum Paulo liceat gloriari, qui sic testificatur apud Ephesios: *Scitis quod nihil subtraxerim utilium, quo minus annunciarem vobis, & docerem vos publice.* *Act. 20.* Nec levior est eorum culpa, qui de suo addunt, quam qui de Divinis subtrahunt. Nam interdum celare verum fas est, vel quum indignus est auditor, vel quum nondum est docilis mysterii. Cæterum, humana miscere divinis quasi paria, sacrilegii genus est, toties hoc prohibente Scriptura: velut Deuteronomii quarto: *Non addetis ad verbum quod vobis loquor, nec auferetis ex eo.* *Addere ac diminuere quid.* Dira minitatur & in Apocalypsi Spiritus sanctus, qui adjecerit aut detraxerit aliquid verbis Propheticis. Non diminuit autem, qui quædam in præsens tempus reservat, dispensandi prudentia: nec addit, qui Scripturam suapte natura fœcundam ad varios sensus accommodat (qua de re suo loco nonnihil dicemus) modo pios & utiles. Nec addit, qui e verbis Scripturæ sensum interpretatur, pium quidem illum, sed quem forte Spiritus sanctus illis verbis non expressit, modo adsit simplex animus facile cessurus, si quis germanum intellectum docuerit. Quis igitur addit? Qui constitutiones mere humanas æquat præceptis Divinis, qui Scripturæ verba sciens detorquet ad sensum impium aut hæreticum, qui apud imperitos citat e canonica Scriptura quod illic nusquam reperitur, qui Platonem aut Aristotelem non minore supercilio citat quam Esaiam aut Paulum: non quod veritas non sit Christi ubicumque reperta fuerit, sed quod de verbis humanis dubitare licet, de divinis non item. Aristoteles docet, uxorem oportere morigeram esse viro, verum hoc non eo rectum est, quia præcepit Aristoteles, sed quia sic dictat lex naturalis pariter & divina: at quidquid Deus præcipit, ideo rectum est, quia præceptum a Domino est. Servus audit in Comœdia: *quis te istæc jussit loqui?* *Terentius in Phormione.*

Quod si legibus agitur cum iis, qui tempore legationis vel Principis vel Reipublicæ nomine susceptæ, negotiantur aut simile quiddam agunt: quid dicendum de iis, qui, suscepto Ecclesiastæ munere, quod totum hominum pectus totasque animi vires requirit, non negotiantur modo, sed & fœnerant & belligerantur, atque ad sordida etiam ministeria semet abjiciunt, pudet referre, dum exigua mercede conducti præsunt culinis divitum, dum canum venaticorum, & avium aucupum assiduam curam gerunt. At, inquies, isti non sunt Ecclesiastæ, tantum Presbyteri sunt: verum, olim omnium Presbyterorum erat docere Euangelium, huc certe omnes debent incumbere, ut, si res poscat, ad docendi munus adsciscì possint. An igitur rem tantam molienti superest tempus, quod impendat negotiis supervacaneis, quæ ut jam turpia non sint, certe hoc ipso perniciosa sunt quod avocant a curis necessariis; indecora, quod huic personæ non convenit ea saltatio; criminalia, quod his involuti, non præstant operam Domino quam debent, audituri servi nequam, quum ad exactam illam rationem ventum fuerit. Quod si in humanis legationibus tanta requiritur integritas, ut in crimen vocetur accepisse munus amplum ab iis ad quos mittuntur, quid dicendum de iis, qui populum, quem docent, expilant, qui testamenta captant, qui opes, qui mundi gloriam venantur, quum Paulus tam insignis Ecclesiastes dicat: *Habentes victum & vestitum, his contenti sumus.* Quanquam ille apud Corinthios ac Thessalonicenses plus hoc præstitit, suis manibus sibi parans victum, quo gratis doceret Euangelium. Scriptura vetat obligari os bovi trituranti, & Apostolus agnoscit æquum esse, ne quis militet suis stipendiis, fatetur operarium esse dignum mercede sua, & Galatis scribens jubet, *ut qui catechizatur ac docetur catechizanti communicet*, sed addit, *in omnibus bonis.* *Cap. 6.* Cæterum, ditari in hoc seculo servum Dei, bonum non est, & mundi gloria delitari bonum non est, & splendidis conviviis saginari bonum non est. Hæc igitur accipere a populo crimen est. In plerisque locis præscripta sunt Concionatoribus sua salaria, quæ ad munditiem vitæ sufficiunt, modo frugi sint & sobrii: datur stipendium Ecclesiastis, non convivatoribus, non satrapis, non scortorum aut equorum altoribus, hoc oportet eos esse contentos, præsertim quum exspectent inæstimabile stipendium ab eo cujus negotium gerunt, vitam æternam. Quamquam Dominus pollicitus est se & illa adjecturum, quæ ad corporis necessitatem pertinent, iis qui toto pectore quærunt regnum Dei. Dei regnum est Euangelii proventus.

Postremo inter mundanos si qui prius parum frugi fuerant, & dissolutius vixerant, suscepta legatione componunt sese, omnes ingenii vires advocant, ac velut aliam sumunt personam, quo muneri delegato respondeant: quanto magis oportet eamdem adhibere sollicitudinem, qui legatione fungitur pro Christo, ut per illum mundum reconciliet Patri, quemadmodum ad Corinthios scripsit Paulus: *Omnia autem ex Deo, qui nos reconciliavit sibi per Christum, & dedit nobis ministerium reconciliationis, quoniam Deus erat in ipso mundum reconcilians sibi, non reputans delicta ipsorum, & posuit in nobis verbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos.* *2 Cor. 5.* Quum audis *omnia ex Deo*, agnoscis dignitatem legantis: quum audis, *qui nos reconciliavit sibi per Christum*, audis sublime legationis argumentum, atque etiam plausibile: quum

quum audis, *& posuit in nobis verbum reconciliationis*, agnoscis inevitabile mandatum. A Patre Deo mitteris, pro Filio Dei, adfers nuntium multo lætissimum, de pace sarta cum Deo Filioque ejus: tuæ partes sunt persuadere singulis & universis, qui in Christo collocarunt fiduciam, per eum gratis condonari peccata vitæ superioris omnia, vocari insuper ad hæreditatem vitæ cœlestis cum Christo, modo per illum resuscitati, posthac ambulent in novitate vitæ. Similiter scribit Ephesiis: *Ut detur mihi*, inquit, *sermo in apertione oris mei, cum fiducia notum facere mysterium Euangelii, pro quo legatione fungor in catena hac.* Et qui tam arduam, tam magnificam, & tam plausibilem suscepit legationem, non se componet, & omnem sollicitudinem advocabit, ut bona fide, ut decenter, ut feliciter delegatum munus obeat? aut committet etiam, ut suis moribus, & sibi fidem abroget, & functionem dedecoret, & legantis iram in se provocet, & Christo suum lucrum intervertat? An potius hoc aget, ut vitæ sanctimonia, delegatam functionem commendabilem reddat. Paulus honorificat Euangelium suum: *Vobis enim dico Gentibus, quatenus sum Gentium Apostolus, ministerium meum honorifico, si quomodo ad æmulandum provocem carnem meam, & salvos faciam aliquos ex illis.* Sed quomodo Paulus glorificat functionem suam? Non numero equorum, non strepitu apparatuque famulorum, quod solent hujus mundi legati: sed quod studio lucrifaciendi quam plurimos omnia fit omnibus, omnium se servum facit, quod gratis, hoc est, ut illius utar verbo, ἀδάπανον administrat Euangelium, quod undiquaque circumspectus est, ne quod offendiculum ponat Euangelio, quod inter tot afflictiones, carceres ac mortes, constanti alacritate prædicat Christum. Ad hoc egregium exemplar oportet omnes Ecclesiastas properare pro sua quemque virili, & huc a teneris educandi sunt, qui huic muneri destinantur.

Eph. 6.

Honorificare Euangelium quid sit.

At non est, inquis, ambienda dignitas, nec quisquam eam provinciam debet capessere nisi vocatus tamquam Aaron. Sed aliud est ambire dignitatem humano adfectu, aliud ardere desiderio bene merendi de plurimis: rursus aliud est sese præparare pulcerrimæ functioni, si forte vocetur, aliud est, nullo delegante provinciam invadere. Apostolus ait: *Qui Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat.* Si quidem officii nomen est, non dignitatis Episcopus, & militare verbum Episcopus, hinc dictum, quod qui se profitetur Ducem exercitus, ἐπισκοπεῖν, id est, *dispicere* debet, ne quid desit sui vexilli militibus. Unde & Homerus Hectorem ἐπίσκοπον, Agamemnonem Imperatorem ποιμένα λαῶν appellat, id est, *populi pastorem*. Laudatur igitur ore Pauli, qui officium egregium desiderat, modo simul & illa curet, quæ requiruntur ad gerendum officium. Horum enim protinus subtexitur catalogus, *oportet Episcopum irreprehensibilem esse*, &c. Bonum opus desiderare caritatis est, dignitas comitatur ultro, non adfectatur, & ea ipsa quæ contigit, tota vertitur in Christi gloriam. Qui Sacerdotium ambit, ut quotannis accipiat quindecim millia, ut equis quadraginta stipatus incedat, ut civitates & arces occupet, ut Dux aut Comes appelletur, non desiderat opus, sed opes: sed qui in hoc mortificat carnem suam cum vitiis & concupiscentiis, qui piis studiis in hoc colligit robur spiritus, qui in hoc instruit pectus suum salutifera doctrina, ut citra reprehensionem annunciet populo veritatem ac legem Euangelicam, is revera desiderat opus omnium maximum Deoque gratissimum, sed idem omnium difficillimum.

Ecclesiastæ munus desiderare non est vitium.

1 Tim. 3.

Difficillimum est autem, non ob id tantum quod ardua sit Philosophia quam docet, quod populus bellua sit multorum capitum, quod in omni hominum genere plures mali quam boni, quod multi vocati pauci electi: verum etiam multo magis quod Ecclesiastæ totum hoc negotium, non armis, non tormentis aut carceribus, sed lingua gerendum sit, non sævitia sed mansuetudine, non violentia sed persuasione, non infligendis malis sed perferendis, non occidendo sed mortem oppetendo pro viribus. Nimirum, hæc provincia sublimem animum, ac pectus eximia quadam Philosophia instructum requirit. Hoc, videlicet, est illud, quod Propheta vocat *linguam eruditam*, beatus Paulus διδακτικὸν εἶναι, id est, *ad docendum appositum esse*. Ad docendum divina nemo idoneus est, nisi doctus divinitus. Sed lugendum est, quod præpostere rebus humanis ac levioris momenti longe majorem curam adhibemus, quam iis unde pendet hominum æterna felicitas. Qua de re sæpius queri compellor, quia sine fine modoque peccatur hoc vitio. Scio dictum a Domino, *filios hujus seculi prudentiores esse in sua generatione quam filios lucis*, sed nos Christiani, quibus illuxit Sol justitiæ Christus, quibus effulsit veritas Euangelica, *non sumus filii noctis neque tenebrarum, sed filii diei*: quo turpius est, in nobis inveniri non minus præpostera judicia. Quis locat arandum agrum colono, ni prius cognoverit illum ad agricolationem exercitatum? Quis conducit vinitorem vitis colendæ rudem? Quis committit currum aurigandi imperito? Quis committit equos suos hujus artis ignaro? Quid loquor de equis? porcorum gregem non cuivis committimus, sed fidelem, vigilantem, ac peritum requirimus subulcum. In rebus frivolis tam sollicite deligimus, & Domini gregem nullo delectu cuilibet concredimus. Simili socordia fit, quod majore delectu plerique potentes eligunt, quibus committant equos suos alendos, quam quibus liberos educandos. Principes sæpe negligentiore cura committunt magistratum quam aucupium. Sed quod de delectu diximus, ad Principes, Episcopos, ac Sacerdotiorum Patronos magis pertinet. Verum aliorum in suscipiendis functionibus divinis præposterus est pudor. Si quis gladiatori dicat: Esto nauclerus, Respondebit: Qui possum? Mare numquam vidi, non est res arenæ meæ. Si quis nauclero dicat: Esto Medicus, cura civium morbos: recusaturus sit, negans sibi lectum Hippocratem aut Galenum. Si quis agricolæ dicat: Exstrue mihi domum; Responsurus est: Ego aratrum ducere didici, non asciam, securim aut amussim. Et tamen ingerunt sese ad Sacerdotium, ad Pastoris dignitatem, qui multo minus idonei sunt ad provinciam quam suscipiunt, quam subulcus est ad regendam navim, aut calcearius ad dandum pharmacum. Quis est tam impudens, ut pro architecto velit haberi, qui numquam celtem sumsit in manum? Quis audet pictorem profiteri, qui nec colores terere novit, nec penicillum ducere? Quis sibi sumit citharœdi personam, qui Musices plane rudis est? Et tamen inveniuntur, qui Pastoris officium suscipiunt, qui sibi vindicant Episcopi munera, nihilo aptiores, quam *si sambucam caloni aptaveris alto*, ut inquit ille. Hic video quosdam responsuros, qui per alios facit, per se facere videtur: sic Reges navigant, sic divites ædificant. Fateor, verum nec illi vocantur naucleri, nec hi architecti: at quidam Sacerdotes quum nihil habeant Sacerdote dignum, tamen hoc titulo se jactant, honorem ac censum Sacerdotibus debitum exigunt, dici volunt & haberi quod non sunt. Tales divus Hieronymus alicubi exponens Malachiam admonet his verbis: *Sacerdos qui ignorantiam in cæteris diligentem, in Scripturis sanctis obtenderit negligentem, frustra jactat dignitatem, cujus opera non exhibet.* Sed hisce temporibus Episcopi quidam aliquo colore sunt excusandi, qua de re paulo post nonnihil dicemus: vix tamen invenio quo colore possint excusari, qui Sacerdotia Sacerdotiis accumulant: item Pastores qui per vicarium redemtorem, rursus vicarius qui per vicarium, usque ad tertium aut quartum vicarium præstat officium suum: immo, ne præstat quidem, quoties, ut fere fit, postremus vicarius omnium est deterrimus. Sed hæc de Episcopis ac Sacerdotibus vetus querela est, quam hic renovare non est hujus instituti, præsertim hisce temporibus, quibus adeo malis Sacerdotibus nullus habetur honos, ut boni quoque contemnantur a laicis. Si proficit admonitio, satis admoniti sunt in Scripturis canonicis, ac veterum Doctorum scriptis, in ipsis denique Pontificum decretis.

Ecclesiastes lingua rem gerit.

Deligendus Ecclesiastes.

In caput secundum.

Vicarii conducti.

Illud hodie magis suadendum est, ut universus populus

pulus vita in melius commutata, precibus assiduis a A Deo flagitet, ut Principum & Sacerdotum animos ad ea convertat, quæ tum Christo grata sint, tum populo salutifera. Si populus præbeat se docilem, Deus non patietur deesse Doctores. Fit enim frequenter, ut ob duram populi cervicem, Deus pro Principe immittat Tyrannum, pro Episcopo hypocritam, per quos flagellentur potius quam curentur. Sic populo Israelitico pro Samule Judice mitissimo flagitanti Regem, dedit Saulem Tyrannum. Nec improbatur quod in sacris litteris sub persona non probata dicitur: *Qui regnare facit hypocritam propter peccata populi.* Quod hic appellat hypocritam, Zacharias vocavit Idolum & stultum pastorem, quem Dominus profitetur se excitaturum, nimirum, ob populi rebellionem. Et, juxta B vaticinium Micheæ, mittitur a Domino spiritus mendax, qui decipiat Achab Regem. Digni sunt ut per malos afflicti discant stultitiam suam, qui bene monentibus auscultare nolunt.

Datur ob rebellionem populi malus pastor.

Job. 34.

3 Reg. 22.

Qui veterum scripta torquent in Sacerdotes & Episcopos, meminisse deberent nunc in quibusdam nationibus alium esse statum Ecclesiæ, fortasse necessariis de causis inductum. Germanorum feritas effecit, ut Episcopi adversus populi rebellionem, opibus, armis, arcibus, ac mundana ditione munirentur, quo multitudo, quæ monitis salubribus parere nollet, vi metuque mali coerceretur. Apud Anglos nulla quidem C Episcopis aut Abbatibus profana ditio est, sed tamen bona pars opum est penes Ecclesiasticos. Arbitror idem esse apud Hispanos. Græci veterem adhuc servant frugalitatem, cujus non obscura vestigia & hodie videre est in Italia, utcumque jam olim irrupit ambitio strepitusque profanæ ditionis, idque per eos potissimum, per quos aliorum cupiditates oportuit corripi. Optandum quidem esset ut omnes Episcopi, nihil aliud essent quam Episcopi, spiritualibus armis instructi, spiritualibus divitiis opulenti, & quo quisque esset dignitate major, hoc esset a curis mundanis liberior: vicissim populus esset tractabilis, ac talibus Episcopis moriger. Verum Germanorum Episcopis par D est hoc nomine æquiores esse, quod istud exemplum non ipsi repererunt, sed a priscis usque seculis traditum acceperunt: adde, quod multorum Præsulum ditio tam late patet, ut si quam maxime forent expediti omnibus mundanis negotiis, non possent tamen in omnibus oppidis concionari, quum hodie una civitas complures requirat Ecclesiastas. Quo magis admiror, si Mediolani, aut Constantinopoli non fuit nisi unus Episcopus ac Doctor, illic Ambrosius, hic Chrysostomus.

Episcopi Germaniæ.

Et quemadmodum expedit ad arcenda schismata unum esse Pontificem Romanum, qui præsideat Ecclesiis omnibus: ita eadem ratione expedit, ut mul- E tæ civitates uni pareant Episcopo, quem tamen deceret esse instructum sacris litteris, ut & ipse nonnumquam concionetur, & alios adsciscere valeat ad hoc munus idoneos. Exemplum excitabit alios, judicium submovebit inidoneos. Ac, mea quidem sententia, talis Episcopus majus operæ pretium fecerit, si sedulo per se suosque advigilet, ut singulis Ecclesiis idonei Pastores ac διδακτικοὶ præficiantur, palam autem inutiles ab eo munere submoveantur, quam si ipse concionandi negotio totus incumbat. Ut autem suppetat talium virorum copia, illa conducent plurimum, si curet adolescentes bonæ spei in Academiis publicis erudiendos, & si neminem ad presbyterii gradum F admittat, nisi qui de se non obscurum specimen dederit, fore ut aliquando bonum Ecclesiasten possit agere. Hic enim fons est, unde scatet maxima pars calamitatum Ecclesiæ. Episcopus in omnibus Ecclesiis concionari non potest, unus tamen potest omnibus de fideli Pastore prospicere: id licet subito fortasse non potest fieri, tamen sensim ac paulatim fieri poterit. Quod si quis contingat Episcopus, qui magis idoneus sit ad administrandum quam ad docendum, hac cura facile pensarit quod diminutum est. Huc autem majore studio incumbet, si reputarit summum illum

Episcoporum præcipua partes.

Pastorem ipsi imputaturum, quidquid illi deliquerint, quibus suas vices delegavit. Inter omnes igitur curas hanc decet Episcopis esse primam ac præcipuam. Cordati Principes nihil diligentius accurant, quam ut sibi parent fidos ac peritos belli Duces quibus committant exercitum, quippe persuasi, ab his pendere belli fortunam: nec existimant gravem esse jacturam, si gregarius miles cadat & sine nomine vulgus, modo strenui Duces sint incolumes: quanto magis advigilandum, ut grex Dominicus idoneos habeat Pastores; non agitur res ludicra, sed periclitantur tot animarum millia, pro quibus liberandis Christus sanguinem suum fudit, pro quibus vivificandis semet in mortem tradidit: sed in primis periclitatur ipse Episcopus, de singulis ovibus Domino rationem redditurus. Proinde si usquam sibi permittat Episcopus cessare, alibi cesset potius: si delinquere, ubivis delinquat potius, quam in hoc negotio, longe omnium periculosissimo. Nec satis ad excusandum est argumenti, si dicat Episcopus, isthuc vicariis meis & officialibus delegavi, quandoquidem & horum integritas ipsi præstanda est: in quos si animadvertit, in peculatu deprehensos, quanto justius puniendi sunt, qui hanc rem mala fide gesserunt.

Non ab re fuerit hoc loco referre quid acciderit Davidi quondam Episcopo Trajectensi, Ducis Philippi, cognomento Boni, filio: Vir erat apprime doctus, reique Theologicæ peritus, quod in nobilibus & illius præsertim ditionis Episcopis profana ditione onustis perrarum est: audierat inter tam multos, qui sacris initiabantur, paucissimos esse qui litteras scirent. Visum est rem propius cognoscere: in aula, in quam admittebantur examinandi, jussit sibi poni cathedram, ipse singulis proposuit quæstiones pro gradus, quem petebant, dignitate, Hypodiaconis futuris leviores, Diaconis aliquanto difficiliores, Presbyteris Theologicas. Quæris eventum? Submovit omnes, exceptis tribus. Qui his rebus præesse solent, existimarunt ingens Ecclesiæ dedecus fore, si pro trecentis tres tantum initiarentur. Episcopus, ut erat fervido ingenio, respondit: *majus fore dedecus Ecclesiæ, si in eam pro hominibus admitterentur asini, & omnibus asinis stolidiores.* Instabant ii, quibus hinc aliquid emolumenti metitur, ut moderaretur sententiam, reputans hoc seculum non gignere Paulos aut Hieronymos, sed tales recipiendos, quales ea ferret ætas. Perstitit Episcopus, negans se requirere Paulos ac Hieronymos, sed asinos pro hominibus non admissurum. Hic confugiendum erat ad extremam machinam. Admota est. Quænam? Si qua cœpisti, inquiunt, visum est pertendere, salaria nobis augeas oportet, alioqui sine his asinis non est unde vivamus. Hoc ariete dejectus est erectus ille Præsulis animus. Atqui hic aries multis modis retundi poterat, Salaria vobis dantur non ad luxum & ambitionem, sed ad sobriam vitam, ad hanc sufficiunt quæ damus. Verum hoc dictum fortasse retorqueri poterat in Episcopum, cui census Ecclesiasticus datur ad mundum victum, non ad Satraparum strepitum. Generosius igitur erat dicere: si quid usibus vestris deest, aliunde sarcietur, vel de meo censu, modo ne Ecclesia talibus ministris contaminetur.

David Episcopus Trajectensis.

Periti belli duces malunt educere mediocrem manum, sed ad conflictum idoneam, quam numerosam inutilium militum turbam. Quid autem refert utrum Ecclesia paucissimos habeat Sacerdotes ad Ecclesiasticam functionem idoneos, an infinitam inutilium turbam, qui citius onerent Ecclesiam quam sublevent? Omnes Ecclesiæ census desiderant, opus Ecclesiasticum pauci aut nulli desiderant: pasci desiderant non pascere: subtrahe pabulum, & videbis perpaucos ambire gradus Ecclesiasticos. Quid quod Ecclesia paucioribus haberet opus, si singuli necessariis ac propriis tantum fungerentur officiis. Diaconi recitarent sacram lectionem, Presbyteri docerent Euangelium, & administrandis sacramentis adessent Episcopis. Nunc ad canendum consecrantur Sacerdotes, quod olim erat

Turba sacerdotum.

erat laicorum, & ad mittendum: utrumque tolerabilius, si hæc tantum intra publica templa consisterent. Nunc in nonnullis regionibus singulæ domus privatim habent sacellum ac Sacerdotes: & passim, sicuti creantur a suffragiis Episcopi, qui possint a quovis conduci Episcopo, ita consecrantur Presbyteri, nullo certo censu, sed qui vel a coriarii cujuspiam uxore conducantur, ut dominæ in templum deductæ codicem porrigant ter flexo genu, & eamdem simili cæremonia domum reducant. Atque in hunc usum creantur, per saltum, ut ajunt, idque ante legitimam ætatem, modo numeretur aliquid. Paulus vult adolescentiores viduas nubere, neque quaslibet recipi, sed eas modo quæ vere viduæ sunt, ne gravetur Ecclesia. Quod in muliebribus ministeriis statuit Apostolus, cur non fiat idem in sublimioribus ordinibus, qui magis gravant Ecclesiam: ut non recipiantur Diaconi, nisi qui vere Diaconi sint, hoc est, Ecclesiæ ministri; non admittantur Presbyteri, nisi qui vere Presbyteri sint, vita puri, auctoritate graves, eruditione salubres. Nunc in nonnullis locis, si cadaver ambitiosi divitis sit efferendum, quantam videmus Presbyterorum turbam! Videas sexcentos ad manum esse qui canant lugubria, qui celebrent parentalia. Si prædicandum Euangelium, quanta eorumdem paucitas, ibi vix unum reperias. Qui bellum movent ob negatas decimas, indigne ferentes ac fulmen etiam torquentes in illos qui fraudant Ecclesias: quanto justius in eos commoverentur, qui quum luxurientur Ecclesiæ stipendiis, gravant ac dedecorant Ecclesiam universam, non tantum apud populum Christianum, verum etiam apud illos qui sunt extra Ecclesiæ consortium. Nam hi ex ministris Ecclesiæ universam æstimant Ecclesiam.

1 Tim. 5.

Igitur Episcopus, qui ex animo favet Ecclesiæ commodis, hic in primis deberet vigilare. Quod si fecerit, facile condonabitur quod ipse non docet Euangelicam Philosophiam, & admittetur illud apud Jureconsultos decantatum: *qui per alium facit, per se facere videtur.* Nec absurdum videbitur illud Comici senis consilium, qui, quum videret vicinum senem in agro assidue portantem aliquid, fodientem, arantem ac sarrientem, sic illum admonuit: *quod in opere faciundo operæ consumis tua, si sumas in illis exercendis plus agas.* Itidem Episcopus, cujus late patet ditio, plus attulerit fructus, si totus in hoc sit, ut idoneos Pastores præficiat singulis Ecclesiis, ac præfectos in officio contineat, quam si ipse unam aut alteram Ecclesiam diligenter administraret. Hæc cura non tantum impendenda esset oppidis, sed etiam Vicis ac Monasteriis. Vicorum ac pagorum Sacerdotes, arbitror, in priscis canonibus appellari *Corepiscopos*. Nam scribendum, opinor, *Chorepiscopos*, quod χώρα Græcis interdum *rus* aut *agrum* declaret. Quo rudior est agricolarum populus, hoc magis eget a quo sale condiatur Euangelico. Et antiquitus Monachi ac sacræ Virgines in Templis communibus quotidie audiebant Episcopum docentem. Nunc, quoniam domi tenentur inclusæ, curandum esset, ut domi habeant a quibus sacra doctrina doceantur, exstimulentur, consolentur & admoneantur. Unde alioqui videmus in Monasteriis etiam bonæ disciplinæ, pro vera pietate tantum superstitionis, pro caritate tantum frigoris ac languoris, nisi quod non pascuntur assidue verbo Dei. Hinc roboratur fides, hinc incalescit caritas, hinc effervescit vitæ cœlestis desiderium: sine his ciborum delectus, vestis, cantiones, cæteræque cæremoniæ, ad superstitionem tendunt verius quam ad pietatem. Hic, quæso, tecum cogites, an cujus humeris tot civitatum, tot Ecclesiarum cura incumbit, otium habeat ad venatum, aucupium, aleam, operosa convivia, &c. Hoc quale sit domi quisque poterit æstimare. Modicæ domus paterfamilias, cui sit uxor, liberi aliquot & famuli, quot curis distrahitur ut paucos contineat in officio, quum in hos habeat summum jus, non imperandi tantum, sed & includendi, & verberandi, & abdicandi: quum Episcopus quatenus est Episcopus nullum jus habeat nisi docendi, monendi, objurgandi, observandi, & consolandi. Quod si nunc quoque singulis civitatibus singuli præessent Episcopi, tamen hoc etiam negotium quam sit difficile, copiose pariter & erudite declarat divus Chrysostomus in libris quos conscripsit, *De Sacerdotio.* Scripsit ille quidem nondum Episcopus, at jam pertractus ad hoc munus, vaticinium suum esse verissimum, ipsa re expertus est. Utinam hodie minor esset Principum violentia, Clericorum rebellio, populi durities, hæreseôn tumultus! Quantum igitur negotii credimus esse, cum præter vicos & pagos, viginti frequentes & amplæ civitates uni parent Antistiti. Sit hoc leve, unius humeris imponuntur quatuor aut quinque tales Episcopatus cum aliquot Abbatiis annexis. Quis non fateatur hanc sarcinam esse majorem humanis viribus? Atque hæc quoque conduplicatur profanæ ditionis accessione. Cum primis arduum est præstare bonum Regem, multo difficilius est præstare pium Præsulem vel uni civitati. Quam igitur gravem sarcinam portat, qui tot Civitatibus, tot Regionibus simul debet & bonum Episcopum, & bonum Principem?

Vicani pastores.

Virgines inclusæ.

Sacerdotiorum pluralitas.

Hæc non ob id mihi commemorantur, ut suggillem nostri temporis Episcopos, sed ut commonstrem, quanta ab illis requiratur sobrietas ac vigilantia. Quædam enim ex his honesto colore possunt excusari. Ut uni Metropolitano plures civitates committerentur, persuasit concordiæ studium ac seditionis metus: ut adderentur opes ac profana ditio, compulit gentis feritas. Quales & hodie feruntur Hyberni, & olim fuit Germania, ad arma promtior, quam ad Philosophiam, priusquam Christi jugo cervicem submitteret, ac liberalibus disciplinis mitesceret. Atque utinam nunc nulla exstarent veteris ferociæ vestigia! Hactenus igitur quod receptum est, & excusari potest, & ferri debet. Cæterum, quod unus plures ambit Episcopatus, unus Sacerdos plura Sacerdotia, vix invenio colorem quo excusem, nisi dixerimus, hoc non ex avaritia, non ambitione, sed ex abundantia quadam caritatis proficisci, qua desiderant quamplurimis prodesse. Verum hæc quoque jam & palam & cum applausu fiunt. Nec ignoro, quam violenta, quam tyrannica res sit mos semel in publicum receptus usum. Proinde quando præstat hæc Numini satisque relinquere, saltem illud omnibus cordi esse deberet, ut inter profanas curas hæc non sit in postremis, ut munia, quæ per se præstare non possunt, idoneis viris delegent. Verum in hæc comitia non sunt admittendi pessimi consultores, privatus adfectus & avaritia. Cognatus est qui petit διοίκησιν, vincat propinquitatis adfectum caritas sponsæ Christi. Si Princeps obtrudit illum cui favet, sit tibi prior summi Principis ratio. Denique, & huc valeat potestatis magnitudo, ut irrumpere conantes arceas, ingressos expellas. Huc valeant opes, ut de tuo si necesse fuerit quibusdam Ecclesiis provideas, ut generosam indolem præ se ferentes, benignitate provehas, ut collegia studiorum in hoc peculiariter instituas, collapsa instaures, in quibus selecta ingenia formentur, non tantum ad disputandum, sed multo magis ad concionandum. Nunc enim fieri videmus, ut ex iis, qui in diatribis Theologicis diutius exercitati sunt, quam plurimi prodeant ad disputandum arguti, ad concionandum accommodi perquam pauci.

Sacerdotia sincere conferenda.

Hic mihi succurrit vir omni memoria seculorum dignus *Guilhelmus Waramus*, Archiepiscopus Cantuariensis, totius Angliæ Primas, non ille quidem titulo, sed re Theologus, erat enim Juris utriusque Doctor, legationibus aliquot feliciter obeundis inclaruit, & Henrico Regi ejus nominis septimo, summæ prudentiæ Principi, gratus carusque factus est. His gradibus evectus est ad Cantuariensis Ecclesiæ fastigium, cujus in ea Insula prima est dignitas. Huic oneri, per se gravissimo, additum est aliud gravius. Coactus est suscipere Cancellarii munus, quod quidem apud Anglos plane Regium est, atque huic uni honoris gratia quoties in publicum procedit, Regia corona sceptro Regio imposito gestatur. Nam hic est velut oculus, os, ac

Guiliel. Waramus.

ac dextra Regis, supremusque totius Regni Britannici Judex. Hanc provinciam annis compluribus tanta dexteritate gessit, ut diceres illum ei negotio natum, nulla alia teneri cura. Sed idem in his, quæ spectabant ad Religionem & Ecclesiasticas functiones, tam erat vigilans & attentus, ut diceres eum nulla externa cura distringi. Sufficiebat illi tempus ad religiose persolvendum solenne precum pensum, ad sacrificandum fere quotidie, ad audiendum præterea duo aut tria sacra, ad cognoscendas causas, ad excipiendas legationes, ad consulendum Regi si quid in aula gravius extitisset, ad visendas Ecclesias, sicubi natum esset aliquid, quod moderatorem postularet, ad excipiendos convivas sæpe ducentos, denique lectioni suum dabatur otium. Ad tam varias curas uni sufficiebat & animus & tempus, cujus nullam portionem dabat venatui, nullam aleæ, nullam inanibus fabulis, nullam luxui aut voluptatibus. Pro his omnibus oblectamentis erat illi vel amœna quæpiam lectio, vel cum erudito viro colloquium. Quamquam interdum Episcopos, Duces, & Comites haberet convivas, semper tamen prandium intra spatium horæ finiebatur. In splendido apparatu, quem illa dignitas postulat, dictu incredibile quam ipse nihil delitiarum attigerit. Raro gustabat vinum, plerumque jam tum septuagenarius bibebat pertenuem cerevisiam, quam illi *biriam* vocant, eamque ipsam perparce. Porro, quum quam minimum ciborum sumeret, tamen comitate vultus ac sermonum festivitate omne convivium exhilarabat. Vidisses eamdem pransi & impransi sobrietatem. A cœnis in totum abstinebat, aut si contigissent familiares amici, quorum de numero nos eramus, accumbebat quidem, sed ita, ut pene nihil attingeret ciborum: si tales non dabantur, quod temporis cœnæ dandum erat, id vel precibus, vel lectioni impendebat. Atque ut ipse leporibus scatebat mire gratis, sed citra morsum atque ineptiam, ita liberioribus jocis amicorum delectabatur: a scurrilitate & obtrectatione tam abhorrebat, quam quisquam ab angue. Sic ille vir eximius sibi faciebat dies abunde longos, quorum brevitatem multi causantur. Et tamen isti, qui subinde queruntur ad seria negotia sibi deesse otium, bonam diei partem, interdum & noctis perdunt in rebus non necessariis.

Verum ut eo redeam, cujus gratia interjeci hunc sermonem: erat illi juxta morem horum temporum necessum præter familiam, quam alere cogebatur numerosissimam, aulæ Regiæ, totius Regni negotiis etiam profanis dare operam, nec ibi moribus hodie receptum est, ut summi Præsules concionentur: tamen quod in hoc officii genere diminutum erat, abunde pensabat gemina vigilantia, partim prospiciens, ne quis inutilis ad Dominici gregis curam abhiberetur, partim multos sua liberalitate fovens in litterarum studiis, quos sperabat ad bonam frugem evasuros: in hos erat tam exposita liberalitas, ut moriens nihil omnino reliquerit præsentis pecuniæ, sed æris alieni nonnihil, tametsi non deerat unde id dissolvi posset. Hæc nequaquam loquor ad gratiam, amavi vivum, nec minus amo mortuum. Quod enim in illo amabam, non periit. Si supputem, quidquid ille mihi dare paratus erat, immensa fuit ejus in me liberalitas: si ad calculum vocemus quod accepi, sane modicum est. Unicum modo Sacerdotium in me contulit, imo non dedit sed obtrusit constanter recusanti, quod esset ejus generis, ut grex Pastorem requireret, quem ego linguæ ignarus præstare non poteram. Id quum vertisset in pensionem, sentiretque me eam pecuniolam gravatim accipere, quod e populo cui nihil prodessem colligeretur, sic me consolatus est vir egregie pius. Quid, inquit, magni faceres, si uni agresti popello prædicares? Nunc libris tuis omnes doces Pastores fructu longe uberiore, & indignum videtur, si ad te paullum redeat stipis Ecclesiasticæ? Istam sollicitudinem in me recipio. Providebo ne quid illi desit Ecclesiæ. Idque fecit. Nam submoto cui resignaram Sacerdotium, is erat illi a suffragiis, homo variis distractus negotiis, alium præfecit juvenem rei Theologicæ peritum, probatis & integris moribus. R. D. Joannem Fischerum, Roffensem Episcopum, quod cum aliis omnibus officiis Præsule dignis, tum præcipue studio docendi populum verum præstaret Episcopum, sic amabat, sic venerabatur, quasi ille fuisset Metropolitanus, ipse ei Suffraganeus. Hoc testimonium defuncto patrono citra adulationis suspicionem præbere licet. Nec ille meis eget laudibus, nec ego ullum adulationis præmium ab eo exspecto. Sed hæc ea gratia commemoravi, ut ostenderem exemplar, quod secuti hujus ætatis Antistites facile possint pensare detrimentum officii, quod variis distenti negotiis ad concionandum non habeant vacuum tempus: tum quibus rationibus sibi possint dies reddere longiores, ut ad varias curas & tempus & animus & valetudo sufficiat.

Jo. Fischerus, Roffensis.

Agilis & negotiosa res est Christiana caritas, ea quem semel occupavit, is, dictu mirum, quam multis, quam variis curis obeundis par esse queat. Vereor enim ne vulgus hominum, qui semper causantur sibi deesse otium, si vere subducant rationem diurnarum actionum, comperiant, meliorem ac majorem temporis partem, vel voluptatibus ineptis, vel frivolis nugis impensam esse: ad quas quum ampliter suppetat ac supersit illis otium, turpe est in eo officio excusare otium, cui vel soli cæteris omnibus negotiis excussis, toto pectore vacandum erat. Sed præsto est exemplum, hoc etiam illustrius, D. Gregorius Romanus Pontifex, ejus nominis primus: qui quum infirmo esset corpusculo, adflictaque valetudine, tamen tot muniis obeundis sufficiebat unus, peragebat sacra solennia, concionabatur ad populum, interdum in die sæpius, sedebat audiendis causis, scholæ litterariæ curam gerebat, componebat ritus ac cantiones Ecclesiæ, tot Volumina, tot Epistolas conscripsit: erudit catechumenos, eruditos examinat, sacris initiat, initiandos excutit num sint idonei: Regum tumultus componit, schisma molientibus obsistit, singulis Ecclesiis præficit idoneos Pastores, nec hoc contentus in longinquas regiones delegat Apostolico spiritu præditos, qui gentes efferas & agrestes componant ad Philosophiam Euangelicam ac disciplinam Ecclesiæ, nihilo segnior interim in privatis officiis, dum invisit ægrotos, dum increpat delinquentes, dum exstimulat cessantes, dum consolatur adflictos, dum erigit pusillanimes, dum opitulatur oppressis, dum diffidentes redigit in concordiam, dum adest morientibus. Qui factum est, ut tale corpusculum tot functionibus administrandis par esset? Nimirum, ignea caritas suppeditabat vires, & tempus vere sumtus, ut quidam dixit, pretiosissimus tanta parsimonia dispensabatur, ut nulla inde periret portio. Sic beatus Basilius corpore morbido, sic Chrysostomus, ac D. Augustinus delicata valetudine jam & senio gravis, tot arduis Ecclesiæ negotiis suffecit. Scite dictum est a priscis, *ingens esse vectigal parsimoniam*. Hæc enim facit, ut homini frugi licet modicæ facultates etiam ad liberalitatem sufficiant, quum prodigo nec ad victum mundiorem sint satis. Ille largitur ex re modica, huic ex amplis facultatibus non suppetit quo placet creditorem. Convenit autem ut quemadmodum in rebus humanis nihil est tempore pretiosius, ita nulla res circumspectius dispensetur, quæ nunc a plerisque sic prodigitur, quasi nihil sit omnino vilius. Utinam omnes Pastores ad hanc imaginem sese componerent! Scio, quod hisce temporibus, quoniam nimium refrixit illa vivida & operosa caritas, atque exundavit voluptatum amor, profanæ ditionis ac pecuniæ studium, variæ Sacerdotis functiones in multas distributæ sunt personas, idque interdum præpostere, ut quæ summa est delegetur infimo, quæ infima est, summo reservetur. Is, in cujus humeros tota domus inclinata recumbit, venatur, aut belligeratur: ab hoc conductus aliquis consecrat, ordinat. Consecrat parietes, vasa, vestes, lapides & nolas; Parochus cantat & administrat sacramenta. Seorsum conducitur Ecclesiastes, qui certis diebus & horis unius oppiduli loquatur populo, quum olim unus his omnibus sufficeret ministeriis, nulla in re vigilantior aut frequentior,

Gregorius.

Dispensatio temporum.

tior, quam in docendo populum. Væ delitiis nostris, & horum temporum moribus! Sic quoque vix paratur, qui tolerabilem præstet Ecclesiasten, quum hæc quota portio sit muneris Sacerdotalis. Illud igitur primorum votorum erat, ut Dominus suo gregi præficiat Pastores sui similes, hoc est, vere bonos, quos non pigeat & vitam ovibus suis impendere, qui & ipsi norint velintque præstare munus delegatum, & alios adsciscere studeant, qui possint ac velint curarum partem capessere. Si non datur primus cursus, ad secundarium, ut ajunt, confugiendum est. Quamquam hoc ipsum vix quisquam recte præstiterit, nisi vir sit & prudens, ut sciat eligere: & pius, ut commodo gregis nihil habeat antiquius: & integer, ut quod rectum est velit: & fortis, ut nec favoribus, nec odiis, nec metu, nec spe rerum humanarum a recto mentis judicio depelli possit.

ὁ δεύτερος πλοῦς.

Angustia Christianæ ditionis.

Audimus quotidianas querimonias deplorantium collapsam Christianam Religionem, eamque ditionem, quæ quondam complexa est universum terrarum Orbem, in has angustias esse contractam. Hoc igitur quibus ex animo dolet, eos decet ardentibus assiduisque votis flagitare a Christo, ut operarios dignetur mittere in messem suam, aut, ut melius dicam, seminatores mittere in segetem suam. Deum immortalem, quantum in Orbe patet agrorum, in quibus aut nondum jactum est semen Euangelicum, aut ita jactum est, ut plus sit zizaniarum quam tritici. Orbis minima pars est Europa, omnium florentissima pars est Græcia, & Asia minor, in quam magno successu primum a Judæa demigravit Euangelium, & hæc fere tota nonne tenetur a Mahumedanis, & iis, qui Christi nomen habent invisum? Jam in Asia majore, qua latissime patet, quid, obsecro, nostrum est? quum ipsa Palæstina, unde primo effluxit lux Euangelica, serviat Allophylis? in Africa vero quid nostrum est? Nec dubitandum est, quin in tanta vastitate regionum sint populi rudes ac simplices, qui facile possent ad Christum allici, si mitterentur qui facerent bonam sementem. Quid, quod quotidie regiones hactenus incognitæ reperiuntur, feruntur que superesse, quo nullus adhuc nostratium pervenit. Omitto nunc infinitam Judæorum vim nobis admixtam, omitto plurimos qui titulo Christi tegunt Ethnicos, omitto tantas Schismaticorum ac Hæreticorum phalanges. Quantus in his esset proventus Christo, si gnavi ac fideles mitterentur operarii? qui jaciant semen bonum, qui revellant zizaniam, qui plantent plantulas bonas, ac malas exstirpent, qui exstruant domum Dei, demoliantur structuras non innitentes petræ Christo, denique qui metant maturam segetem, sed Christo metant, non sibi, & animas Domino colligant, non opes sibi. Nuper Æthiopiæ Rex, quem vulgus appellat *Prestejan*, per Oratorem suum submisit se Sedi Romanæ, nonnihil expostulans cum Pontifice, quod ea gens, quum a fide Christi non sit aliena, tam diu fuerit a totius Orbis Pastore neglecta. Quidam viri boni, & propagandæ Religionis studiosi queruntur, Pilapios, Scythiæ Septemtrionalis populum, mire simplicem ac rudem, a nescio quibus Principibus Christianis teneri ditione, sed ita duro premi jugo humano, ut eis non imponatur suave jugum Christi, atque ita spoliari bonis externis, ut non ditentur opibus Euangelicis. Pulcerrimum Deoque gratissimum erat dare potius quam eripere iis, quos studemus Christo lucrifacere, ac sic eos in ditionem nostram recipere, ut gaudeant se subjectos esse Principibus, sub quorum imperio commodius degant, quam ante degebant. Novimus cicurare bestias feras & horribiles, vel ad voluptatem vel ad usum vulgarem, & non novimus mansuefacere homines ut serviant Christo? Monarchæ alunt, qui doceant elephantos ad saltandum, qui doment leones ad lusum, qui doment lynces ac leopardos ad venatum, & Monarcha Ecclesiæ non invenit qui homines alliciat ad amabile Christi servitium? Scio, vix ullam reperiri belluam domitu difficiliorem, quam est Judæus obstinatus, & obduratus Hæreticus, quamquam nullum

Rex Æthiopiæ.

Pilapii.

est animal tam immite, quod non cicuretur beneficentia & suavitate: sed nunc loquor de Gentibus, quæ velut oves errant, non habentes pastorem, quia nullus ad eos mittitur qui doceat Philosophiam Christianam, & adeo non mittitur, ut, si vera narrant qui lustrarunt eas regiones, illi ipsi Christiani Principes, qui Gentem eam occuparunt, obstent ne quis accedat Doctor Euangelicus, veriti ne si paulo plus sapiant, excutiant jugum grave, quo premuntur. Malunt enim illi Satrapæ imperare asinis, quam hominibus.

Quid autem dicam de iis, qui classe prætervehuntur ignota littora, & civitates nihil hostile exspectantes diripiunt ac vastant. Hujus generis facinora quo tandem titulo celebrantur? Victoriæ dicuntur. Atqui tales victoriæ nec apud Ethnicos laudem merebantur, quum de improviso opprimuntur, quibus bellum indictum non est. At favebant, inquiunt, Turcæ, hæc causa demum adfertur eversis oppidis. Quam excusationem an ipsi accepturi sint, nescio, si Turca per occasionem vastata civitate dicat, favebat Christianis. Plurimum interest inter latrocinium, & bellum Christianum, inter propagantem regnum fidei, & proferentem tyrannidem hujus mundi, inter quærentem salutem animarum, & inter venantem prædam Mammonæ. E repertis Regionibus evehitur aurum & gemmæ, sed triumpho dignius erat illuc invehere Christianam sapientiam auro pretiosiorem, ac margaritum Euangelicum, quod omnibus divenditis bene comparatur, apud nos nimium est earum rerum, quæ corrumpunt animos nostros. Dominus jubet suis rogare Dominum messis, ut extrudat operarios, quod messis esset ampla, operarii pauci. Non minus opus & nunc rogare Deum, ut in tam late patentes agros ejiciat operarios. Sed excusant omnes, alius aliud. Atqui Christiana ditio tot habet myriadas Franciscanorum, in quibus probabile est quam plurimos esse, qui vere flagrant igni Seraphico: nec pauciores sunt myriades Dominicanorum, & in his consentaneum est permultos esse Cherubici spiritus. Ex his cohortibus eligantur viri, mundo vere mortui, Christo vivi, qui sincere apud Barbaras gentes doceant verbum Dei. Excusatur linguæ imperitia. Atqui Principes ob humanas legationes inveniunt, qui varias linguas perdiscant, & Themistocles Atheniensis uno anno sic didicit sermonem Persicum, ut absque interprete cum Rege loqui posset, an idem non studebimus in tam sublimi negotio?

Inter Barbaras & ignotas nationes Apostoli invenerunt victum & amictum, & Deus pollicitus est, nihil defuturum quærentibus regnum Dei. Quod si inciderint in gentem tam ingratam, ut panem, aquam & tectum pernegent: superest optimi Ecclesiastæ Pauli multo pulcerrimum exemplum, qui suis manibus consuebat coria, ne cuiquam esset onerosus. Illis, inquam, ipsis manibus consuebat pelles caprarum, quibus dabat credentibus Spiritum sanctum, quibus consecrabat corpus & sanguinem Domini. Ne miracula quidem defutura sunt, si res postulet, modo adsit sincera fides cum Seraphica caritate. Aut certe pro miraculis erunt, animus ab omni rerum humanarum cupiditate liber, perpetua vitæ sobrietas, studium gratis bene merendi de omnibus, patientia nullis injuriis labefactabilis, perpetua spiritus alacritas in afflictionibus, modestia comis, nihil præ se ferens supercilii. Neque enim Apostoli passim edebant miracula, sed iis, quas dixi, rebus, longe plures pertraxerunt ad ditionem Christi, quam miraculis. Hæc enim Magiæ tribuebantur a multis, illa declarabant Dei Spiritum agere per homines. Restat ultima causatio, vitæ periculum. Verum posteaquam est omnibus semel moriendum, quæ mors contingere possit speciosior, quam ob Euangelium, aut quæ felicior? Qui petunt Hierosolymam ex ultimis mundi regionibus, exponunt se vitæ periculo, nec omnes domum redeunt incolumes ex ea peregrinatione, & tamen quotannis tanta hominum multitudo currit Hierosolymam, ut videat loca, nescio

Mors ob Euangelium.

scio

scio quæ, & hic excusatur vitæ discrimen? Videre ruinas Hierosolymæ, quid, obsecro, magni est? sed spiritualem Hierosolymam ædificare in mentibus hominum, vere magnum est. Quot sunt milites, qui intrepide committunt se prælio, vitam habentes vilem in gratiam hominis Principis? Et summus ille Monarcha, qui pro stipendio pollicetur coronam æternæ gloriæ, non invenit milites simili præditos animo? Quanto optabilius sic mori, quemadmodum mortuus est Paulus, quam phthisi exarescere, podagra multis annis discruciari, paralysi torqueri, calculo toties mori? Jam ut accidat mors, non accidet ante diem, quem Pater suis præstituit. Apostoli in tanto mundi fremitu vixerunt, & ad justam senectutem pervenerunt. Non est igitur, quod mortem metuat protectore Christo, qui non patietur ullum pilum cadere in terram, nisi Patre volente. Postremo, qui convenit, ut qui vitam Apostolicam profitentur, amore vitæ ab Apostolico munere deterreantur? Id enim vel in primis Apostolicum est, Euangelio vitam impendere. Nam opes & Crates Thebanus & Socrates Atheniensis, & Diogenes Sinopensis cum aliis plerisque contemsere, qui nec Christum, nec Apostolos noverant.

Agite igitur, viri fortissimi, eximii Christianæ militiæ duces, induite vos galeam salutis, loricam pietatis, adsumite scutum fidei, & gladium spiritus, quod est verbum Dei, ac succincti lumbos baltheo pudicitiæ, calceati pedibus, qui sunt adfectus, tota denique panoplia mystica præparati ad prædicandum Euangelium pacis, intrepidis animis ad tam præclarum facinus accingimini, dejicite, jugulate, mactate, non homines, sed ignorantiam, impietatem, cæteraque vitia. Sic enim occidere, servare est. Non hoc agite, ut ab illis ditiores redeatis domum, sed ut illos locupletetis divitiis spiritualibus. Opimam prædam existimate, si tot animas a Satanæ tyrannide ereptas Redemtori vindicaveritis, si illi numerosam captivitatem in cœlum triumphandam adduxeritis. Arduum est ad quod adhortamur, sed idem est facinus omnium pulcerrimum atque optimum. Utinam Dominus mihi dedisset talem spiritum, ut in tam pio negotio mortem oppetere mererer, potius quam in his cruciatibus lenta morte consumi! Sed ut non eatur ad Barbaras nationes, nullus est idoneus Ecclesiastæ officio, qui non paraverit animum divitiis, voluptatibus, ac morte etiam vitaque superiorem. Nusquam deest crux verbum Domini sincere prædicantibus. Sunt hodie Magnates quidam, Herodi non dissimiles, qui Christum, ejusque doctrinam, habent ludibrio. Sunt Annas & Caiphas, sunt Scribæ & Pharisæi, qui cœlum terræ misceant citius, quam patiantur aliquid suæ auctoritati quæstuique decedere. Sunt opifices non dissimiles illis, qui apud Ephesios concitarunt turbam in Apostolos, quod horum prædicatio minueret ipsorum quæstum. Nec desunt Judæ, qui, quum videantur Christo familiares, cauponantur illum ac produnt exstinctum cupientibus. Nec desunt in plebe, qui verso pollice clament, crucifige, crucifige.

Ecclesiastæ patientia.

Actor. 19.

Quod dico, verum esse fatebuntur, qui libertatem hanc & libertatis comitem crucem sunt experti. Difficillimum igitur Ecclesiastæ munus est, sed idem pulcerrimum. Certamen est haud vulgare, sed insignia præmia. In Principum ludis inveniuntur, qui pileolum in summa malo suspensum per fumum & ignem ultro petunt, qui ob tauri pretium prodeunt ad periculosam monomachiam: & Christus Agonothetes, qui feliciter certantibus perpetuum triumphum promittit in cœlis, non invenit generosos certatores? Atqui Agonothetes homo hoc ipsum præmium, quod admodum vile proponit, non semper ei decernit qui meruit, sed sæpius in eum transfert, cui magis favet. Et ut absit omnis in decernendo corruptela, qui præmiis propositis invitat ad certamen, non addit certanti vires: at noster Agonothetes, qui provocat ut vincas, dat etiam robur ut vincas. Nec hic concertator victus pro præmio aufert ignominiam, sed sua cuique merces est integra. Siquidem in Euangelio non ille tantum, qui quinque talenta in sortem data conduplicaverat, audit, *Euge serve bone & fidelis*, verum etiam qui duo conduplicaverat: idem auditurus erat & qui unicum acceperat, nisi defodisset in terram, quum se sciret habere Dominum, hujusmodi lucrorum avidissimum. Ubi sunt igitur, qui perfectionem Apostolicam profitentur? Cur non præstant animos Apostolicos? Cur ex tam multis nullus exoritur, qui Paulinam adfectet gloriam, ut gratis suoque victu doceat Euangelium? Si præmiis accendimur ad virtutem, nihil sunt omnia quæ promittit mundus, præ his quæ pollicetur Christus. Quisquis vere credit paratum tale bravium, quisquis anhelat ad illam immarcescibilem gloriæ cœlestis coronam, facile contemnet laborem nec diutinum (Momentaneum enim est, quidquid hic geritur) nec sine temperamento præsenti. Insidiantur mali, sed propugnant boni: detestantur impii, sed bene precantur pii: calumniantur improbi, sed laudant probi, atque ea demum vera laus est, quæ a probis virtuti datur. Contemnunt quorum animos occupavit mundus, sed suspiciunt & adorant, qui diligunt gloriam Domini Jesu. Quamquam hic interim non expedit gloriari, nisi in Domino. Pro neglectis autem externis oblectamentis satis esse debet Ecclesiastæ, vel præmii secura mens, quasi juge convivium, vel internum gaudium spiritus, quod Euangelica facta comitatur. *Ea nec oculus hominis vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscenderunt*: sed arcano mentis sensu præcipiuntur ab iis, qui promeruerunt gustare, quam suavis sit Dominus. Qui nihil aliud est quam homo, quantum sit hoc gaudium, ne cogitationis quidem imaginatione consequi potest. Homine major sis oportet, ut intus videas, intus audias, intus corde percipias. Quam lætitiam, quam exsultationem, quod tripudium credimus esse in pectore fidelis Ecclesiastæ, dum reputat, quot animas ipsius ministerio Dominus Satanæ tyrannidi subtractas sibi vindicarit? Quanta Pauli gratulatio, quantus triumphus, quoties meminit quam late propagarit Euangelium, præsertim his locis, in quibus non fuerat seminatum?

Matth. 25.

Præmii magnitudo.

Verum hic non perinde reor Christianis deesse robur animi atque judicium. Quandoquidem aliis in rebus multos videmus fortiter contemnere & opes & voluptates, & his diversa mala, usque ad vitæ contemtum. Quam multi sunt, qui per tot rerum discrimina proficiscuntur Hierosolymam, domi relictis dulcibus liberis & uxore carissima? Quot sunt non viri tantum, sed fœminæ quoque, qui, neglecta patria, parentibus, cognatis, sodalibus, facultatibus, cum omnibus vitæ oblectamentis, semet abdunt, velut in perpetuum carcerem, profitentes austerum institutum Brigidensium aut Cartusianorum, sive ut admissorum suorum remissionem consequantur, sive ut ampliorem gloriæ thesaurum sibi recondant in cœlis? Est Monachorum genus, quod pro cilicio ferrea lorica cutem nudam terat, quod nudis tibiis ac pedibus incedat, quod frigidam humum pro culcitra habeat, quod pro vino bibat aquam, pro ciborum delitiis siccum edat panem. Nec desunt, qui sponte flagellis corpus suum lacerent. Rursus alii, qui tantum veste cannabea tecti, nudo capite, nudis pedibus obambulent, nulli culcitræ incubent, nullis palliis noctu velentur, sed eodem cultu, quo interdiu incedunt, solo indormiant, nec vinum nec cerevisiam gustent: in cibo nihil attingant præter panem, olera ac mala cruda. Nam pomum assum illis Paschales sunt delitiæ. Nec attingunt pecuniam, nec usquam domum habent aut monasterium, nec procuratores unde petant aliquid: jejunant omnibus diebus quibus indixit Ecclesia, & ita jejunant, non quemadmodum nos jejunamus diebus Quadragesimæ, sed ut toto die, quo indictum est jejunium, nihil, neque cibi neque potus attingant usque ad prandium diei proximi, neque quidquam umquam remittunt de austeritate vitæ, ne tum quidem, quum versantur in regionibus frigidissimis. Quum tot homines ista tam aspera non recusent suapte sponte suscipere, ut sibi Christum demereantur, cur tam pauci ca[illegible]unt Ecclesiastæ munus,

munus, quo non aliud Christo gratius, nec ad abolenda peccata, nec ad coronam insignem parandam efficacius? Dominus enim non promisit hydropotis, aut cannabe vestitis, nec impexis, nec hircosis consessum super duodecim cathedras, sed Apostolis, ac Apostolicas vices gerentibus, & iis qui talem Prophetam in nomine Prophetæ exceperint, Prophetæ mercedem pollicetur. Si eleemosyna exstinguit peccatum, nulla Deo gratior eleemosyna, quam agere bonum Pastorem. Si tolerantia malorum meretur augmentum gloriæ, nulli labores Deo gratiores quam qui perferuntur ob Euangelium, qui satis multi sunt tolerandi, etiam si nullos arcessas.

Cur, obsecro, in his, quæ sibi præscribunt homines, tam multi fortes reperiuntur: & in eo, quo summis præmiis provocat Deus, adeo pauci sunt qui præstent virum perfectum, præsertim, quum mundus undique plenus sit Apostolicæ vitæ & Euangelicæ perfectionis titulo sese venditantium? Si vere mortui sunt mundo, in hoc pulcerrimo negotio declarent se vere mundo mortuos. In urbibus non desunt qui prædicent verbum Domini. Illic sementem facere pulcerrimum est, ubi nemo seminat, in pagis desertis, in regionibus Barbaris, ubi seges ampla, nullus agricola. Nec hic deerunt, qui pure viventibus ac sincere docentibus præbeant, si non delitias, certe victui necessaria. Sobriorum natura paucis contenta est. Quem enim quamvis tenuem agricolam gravet hospes, aqua simplici, pane cibario, & pro obsonio betis aut rapis contentus? Si dives suapte sponte invitat, eant quidem, sed inter appositas delitias proferant sobrietatis exemplum. Si pauper invitat, & illuc eant pari cum alacritate. Si nullus invitat, nusquam sese ingerant, sed jejuni petant alium vicum. Dominus non sinet suos famulos perire fame. Postremo, si fames obtenditur, quibus non est fas ferre æs in zona, concessum est panem & caseum gestare in sacculo. Non hæc est indignitas, sed Deo gratissima præconum superbia. Hæc de his qui dicuntur secum non circumferre pecuniam. Qui zonas habent, eos decet non solum non gravare vel tenues vel parcos, sed de suo quoque tenuibus impertire. Nam id demum est veri Pastoris, trifariam pascere, sacra doctrina, sancta vita, & subsidio corporali. Scio, non esse magnum, si, qui seminant sua spiritualia, metant aliorum carnalia. Scio, mercede sua dignum operarium, si aliunde non suppetat: sed, ut hanc mercedem largiter a volentibus datam legimus, ita nec a Christo, nec a quoquam Apostolorum exactam legimus, neque Dominus eis quidquam tale mandavit. Zachæo dixit: *Hodie volo tecum manere.* Zachæus non invitavit ore Dominum, sed Dominus audivit cor illius, & amavit modestiam, qua non ausus est petere, quod ardentissime cupiebat. Ibi igitur Dominus non ingessit sese in hospitium, sed vehementer amantis pudori succurrit. Judas accipiebat quæ sponte dabantur ab amicis, sed hinc dabatur pauperibus. Verum hodie, inquiunt, refrixit hominum liberalitas, nec mirum posteaquam in Euangelistis & decrevit sinceritas, & accrevit luxus. Recipiant illi sese ad pristinam sinceritatem, populus facile redibit ad pristinam liberalitatem. Agnoscant igitur Ecclesiastæ functionis suæ dignitatem, & cum Paulo studeant honorificare ministerium suum, non ut ipsi sibi gloriam pariant apud homines, sed ut Christus ditescat lucro animarum, & in famulorum suorum sanctis moribus glorificetur Deus. Orandus autem est Dominus, ut tales operarios mittat in vineam pene vastatam hisce temporibus.

Frugalitas Apostolica.

Nec Christus nec Apostoli leguntur mendicasse.

Hæ partes sunt omnium communes: sed a Principibus & Episcopis potissimum pendet multitudinis vel salus, vel exitium. Principum integritas dabit, ut quam minimum sit bellorum, aut latrociniorum, nec patietur ut Magnatibus liceat quidquid libet, dabit Magistratus ac Judices incorruptos. Episcopi dabunt Clericos vitæ compositæ, dabunt Ecclesiastas Euangelicis præditos virtutibus, dabunt adolescentiæ formatores, eruditos juxta ac pios, qui teneris annis instillent semina Christianæ pietatis. In his personis præcipue situm est, ut reflorescat in populo vigor Euangelicus. Pro his igitur in primis orandum, ut Deus impertiat illis Spiritum principalem, ut suum quisque glorificet ministerium. Quemadmodum autem Deus horum ministerio utitur ad servandum populum, ita bonos aut malos Principes interdum dat, populi meritis aut etiam votis. Ipse Paulus tam insignis Apostolus frequenter postulat discipulorum precibus apud Deum adjuvari. *Fratres*, inquit, *orate pro nobis, ut sermo Dei currat, & ut liberemur ab importunis & malis hominibus.* Quoniam crassus populus nescit, quid, aut quomodo, petendum, præscribit Apostolus, quid per illos cupiat a Deo flagitari. Nempe id, quod est omnium maximum, *ut currat Euangelium*, hoc est, ut celeriter ac late divagetur Christiana pietas. Magnis clamoribus flagitamus a Deo felicem annonæ proventum, sed majoribus petendum esset, ut copiose proveniat seges Euangelica. Vulgus Principi optat longævitatem, victorias ac triumphos, quæ Deus non rogatus daturus erat, si sic expediret Reipublicæ. Rectius est Monarchis ea petere a Deo, quæ sibi postulavit ille Regum sapientissimus Salomon, & ob hanc prudentem postulationem collaudatus est a Domino, & quod nominatim petiit, accepit abunde, opes & gloria, cæteraque commoda, quæ non petiverat, adjecta sunt. *Salus populi Princeps sapiens*, ait Scriptura. Quin in omni genere rerum semper, quod præcipuum est, in primis orandum est. Qui Rempublicam externam Deo precibus suis commendat, postulet Principi, throno cœlesti adsistentem sapientiam, judicium, animi rectitudinem, Dei timorem, Reipublicæ caritatem, cæterasque virtutes, quæ Principem reddunt vere magnum, ac populo salutarem. Sed multo instantius orandum est, ut Dominus det gregis sui Pastoribus cor purum ab omnibus terrenis cupiditatibus, animum sitientem lucrum & honorem Domini Jesu, spiritum adversus omnia terriculamenta intrepidum, linguam eruditam, pectus cœlestis doctrinæ thesauro confertum, breviter, ut toti undique mystico Aaronis ornatu sint instructi, utque sub his cæteri Prophetæ fideles inveniantur. Prophetas appello quicumque e Scripturarum oraculis Domini voluntatem annunciant populo, ut vere possint illo Prophetarum uti procemio, *hac dicit Dominus.* Nam Pseudoprophetæ importunius etiam clamabant, *hac dicit Dominus*, quam veri Prophetæ: & semper fuere numero plures. Quisquis Scripturæ sensum bona fide interpretatur, jure præfari potest, *hac dicit Dominus.*

Hi præcipui cardines sunt, unde pendet status Reipublicæ Christianæ. Proinde conveniebat, ut in votis hæc principem haberent locum, in delectu primam sollicitudinem. Vix ullis verbis consequi possit aliquis, quantum ad publicos mores vel corrigendos vel depravandos momenti adferat Princeps. Sed multo plus adferunt Ecclesiæ Primates, qui & Principum doctores sunt, in iis dumtaxat, quæ ad religionem ac pietatem pertinent. Cæterum evenit interdum, ut expediat populo ferre Principem durum & improbum, quo videlicet unius sævitia multos coerceat, & adflictos rebus externis ad pœnitentiam adigat. At Pastor impius non potest nisi summo multitudinis malo contingere, & tamen is quoque nonnumquam datur propter obstinatam populi rebellionem. Hinc illa frequens Domini indignatio, hinc atroces minæ in malos Prophetas, qui Prophetiam adferunt de suo corde, *dicentes hac dicit Dominus, quum Dominus ipsis non sit locutus.* Qui Scripturam detorquent ad adfectus humanos, quantumvis clament, *hac dicit Dominus*, mentiuntur: quia titulum quidem habent Scripturæ, sed sensum adferunt adulterinum. Hoc genus hominum eo periculosius est, quod humanis cupiditatibus prætexunt auctoritatem Dei, & sub imagine pietatis invehunt pietatis exitium. Proinde Dominus in Euangelio non jubet hos vitari, non jubet occidi, sed ab his cavendum admonet. Sic admixti sunt veluti zizania tritico, ut non expediat prorsus evelli. Cautio satis est ne quem fallant. Prosunt enim & illi per occasionem, dum electos

Ezech. 13.

ctos in fide confirmant, dum pios ad Scripturarum cognitionem acuunt. Si non esset ignis, non enitesceret aurum. Vasa figuli probat fornax, & homines justos tentatio adflictionis. At quum in publicis ac privatis functionibus magna in deligendo adhibenda est sollicitudo, tum vero multo maxima in feligendis qui populum doceant. Ab his comitiis, ut dictum est, oportet procul abigi cunctos adfectus humanos, quibus excæcatur animi judicium. Per hos enim fit, ut aut nullum fit judicium, aut præposterum. Sæpius enim inculcandum est, quod numquam oportet oblivisci. An non præposterum est, explorare fidem ac peritiam ejus cui destinasti boves aut equos tuos committere, & nihil habere pensi cui committas animas hominum pro quibus mortuus est Christus? Submoves colonum negligenter aut imperite colentem arva tua, & non submoves Pastorem, malum semen jacientem in bonam Domini segetem? An non præposterum est, in navigatione non cuivis committere remos, non quemlibet admovere clavo, sed eum, qui gubernandi sit peritus, & Ecclesiæ curam nullo delectu cuivis committere? Si quis ibi dicat, hic adsideat gubernaculo, bene natus est, prædives est, & habet quod det, & dat liberaliter, gratiosus est apud Principem, denique tibi cognatione propinquus est, & amicus: nonne protinus reclamares, quid mea refert qualis sit in cæteris, hæc tempestas peritum ac strenuum nauclerum requirit, alioqui periclitantur omnes: Et ista nulli veniunt in mentem, ubi longe gravius est periculum? In naufragio periclitantur merces, periclitantur corpora, quamquam fracta nave, multi enatant incolumes, & ipsum mare multas merces in littus ejicit; in hoc naufragio in extremum periculum veniunt animæ, merx Christo carissima.

Delectus Ecclesiastæ.

Hæc igitur cura potissimum ad Monarchas, summos Pontifices, Episcopos, & Canonicorum collegia pertinet, aut si qui sunt alii, quibus est commissa cura conferendi præfecturas Ecclesiasticas, quando jus eligendi Præsulem, jam olim abrogatum est populo. Non improbo quod abrogatum est, persuasit præsens temporum status, modo hi, ad quos devoluta est eligendi potestas, in delectu corde sincero spectent Dominici gregis utilitatem. In nonnullis enim Regionibus sola Principis voluntas creat Episcopos aut Abbates; Nec perinde refert a quibus creentur, atque quo judicio, qua sinceritate creentur. Multi Reges existimant se magno beneficio demeruisse Deum, si missas aliquot fundarint: si Monasterium novum èxstruxerint. Non inficior, esse pium opus quod faciunt, si recta mens est: at, mea sententia, non minore merito sibi Deum devincirent, si in deligendis Ecclesiæ Præfectis & animum & judicium adhibeant Christianum, sique his recte fungentibus officio suo, & debitum impendant honorem, & obedientiam præstent, quo facilius & populus illis obtemperet. Operæ pretium est autem, ut delegans pariter ac suscipiens intelligat muneris dignitatem, difficultatem ac periculum. Qui digno commisit sacerdotium, sibi gratuletur, suoque cum animo gaudeat, tamquam ardua magnificaque re feliciter peracta: cui demandata est provincia, secum reputet, quam magnificam receperit functionem, quam sublimem & excellentem, sed simul quam arduam ac difficilem. Expendat quam ampla præmia parata sint ei qui in administratione Domino, cujus vices gerit, fidem & operam suam approbarit. Rursus, quam grave judicium, quam atrox poena maneat illos, qui potestatem Ecclesiasticam vertunt in tyrannidem: qui, neglecto lucro Domini, suum venantur compendium.

Quidquid autem hic dictum est de Episcopis, nam hi veri primique Pastores sunt ovium: idem in eos competit, qui nunc Parochi dicuntur, hinc ducta voce, quod curam susceperint præbendi laicis spiritualem alimoniam. Nec ideo negligentius agant, quod exigui gregis, aut rusticani, aut muliebris curam susceperint. Magnum est etiam pusilli pecoris esse bonum Pastorem. Alii fortasse titulis, mitris, pedis, ac palliis magis sunt Episcopi, sed ita demum præcellunt, si quod externo cultu profitentur, re ipsa præstent. At non est eadem dignitas, fateor, apud homines, apud Deum major est dignitas ejus, qui quamvis pusillum & humilem gregem bona fide curat, quam qui gemmatis coronis, qui pedis aureis, palliis gemmatis, reliquoque strepitu sese venditant oculis hominum. Audi igitur, Pastor exigui rusticanique pagi, audi Prior aut Abbas unius Monasterioli gubernator, audi Pater, cui paucarum virginum inclusarum cura obvenit, agnosce dignitatem tuam, non ut intumescas, sed ne muneris tui gloriam, rerum humiliorum admixtu contamines. Non refert quam numerosus aut splendidus grex tibi obvenerit, sed illud refert, ut pro sorte credita Domino fœneratori lucrum adferas. Nec tam spectato quid commissum sit, quam quis commiserit. Illius est æstimare quod concredidit. Amplius præmium ferent, qui numeroso gregi bene præfuerint, sed neminem suæ mercedis poenitere debet, qui vitam æternam lucrifecerit. Audi igitur dignitatem, ne te abjicias: verum idem audi difficultatem & periculum, non ut despondeas animum, sed ut attentius advigiles. Eximiæ cujusdam Philosophiæ est, nec dignitate muneris attolli, nec difficultate dejici. Si titillat honos, cogita, te nihil aliud esse, quam dispensatorem: si terret difficultas, cogita, etiamnum vivere summum illum Pastorem, qui non deest gregi suo usque ad consummationem seculi: cujus fiducia Paulus, alioqui demissus, gloriatur sese posse omnia. Postremo magni cujusdam animi & illud est, e pusillo grege facere magnum, ex humili præclarum: istud siquidem est honorificare ministerium tuum.

Exigui gregis bonus Pastor.

Nemo Rex sibi videtur humilis, etsi minus late patentem ditionem sortitus est: hoc ipso magnus est, quod Spartam quæ contigit regaliter administrat. Mirificus quidem splendor est Regiæ sublimitatis, quæ voce divinum quiddam & homine majus significante dicitur *Majestas*. Eam quocumque modo violasse capitale est. Nihil hinc diminuo. Jubet Apostolus Regibus deferri debitum honorem tamquam præcellentibus. Cæterum, si res ipsas justa pensemus trutina, nullus est Rex tam magnificus, quatenus Rex est, quin sit infra dignitatem, non dicam Episcopi, sed vicani Pastoris quatenus Pastor est. Quod si paradoxon videtur, in promtu est probatio, si utriusque functionis materiam & scopum consideres. Quid spectat Regum cura? Ut legibus coerceantur scelerosi, cæteris liceat tranquillam agere vitam: hoc est, ut facultates & corpora civium sint in tuto. At quanto sublimior Pastoris Euangelici scopus, qui hoc agit ut in singulorum animis sit tranquillitas, consopitis aut refrenatis hujus mundi cupiditatibus. Rex procurat ut pax sit cum finitimis: Sacerdos præstat ut cuique pax sit cum Deo, cui quisquis reconciliatus est, & secum ipse pacem habet, neque cuiquam meditatur malum. Rex agit ut a latronibus in tuto sint moenia, domus, agri cum pecoribus; Audis humilem materiam Regiæ functionis. Quid Ecclesiastes? Ut a Satanæ incursu tuta sint bona mentium, fides, caritas, sobrietas, pudicitia, quæ servata felices reddunt, amissa miseros. Regia liberalitas quid donat? Stipendia, census, titulos honorificos, fluxa omnia, & fortunæ ludibrio exposita. Quid Ecclesiastes? Per Ecclesiæ sacramenta subministrat coelestem gratiam: per baptismum ex filiis Gehennæ facit hæredes regni coelestis: per sacram unctionem, addit animi robur adversus vim Dæmonum: per sacram Eucharistiam & homines inter sese, & eosdem concordia conglutinans Deo copulat, ut jam unum cum illo fiant: per poenitentiæ sacramentum e mortuis reddit vivos, e servis liberos. Denique e penu Scripturarum quotidie depromit escas doctrinæ salutaris, quibus saginantur & vegetantur animæ, profert vinum spirituale quod vere exhilarat cor, profert medicinam, qua sanantur morbi mentium vere letales, profert antidota adversus vetusti Serpentis venenum efficacia. In summa, terrenum ac temporarium est quidquid proprie cadit sub curam Regiam: at divinum

Ecclesiastæ & Regis comparatio.

est,

est, cœleste est, æternum est, quod tractat Sacerdos. Proinde quantum est intervallum inter cœlum & terram, inter corpus & animum, inter temporaria & æterna, tantum interest inter Regium munus & Pastorale.

In hac æstimatione nolim spectes, quid homo deferat homini, sed quid ipsa functionis natura promereatur. Scio pluris fieri sceptrum Regium quam Episcopi pedum, coronam quam mitram. Quamquam quod hodie videmus fere Pastores haberi vulgo contemtui, si verum fateri velimus, maxima ex parte fit ipsorum vitio. Ex veterum monumentis liquet, olim Episcopos non tantum apud plebem, verum etiam apud Monarchas summo in pretio fuisse, ac tantum non adorari solitos. Testantur hoc manuum, genuum, ac vestium oscula. Nam pedum apud veteres Scriptores non memini legere, licet Euangelica peccatrix fixerit oscula pedibus Jesu, & post resurrectionem piæ mulieres tenuerint pedes redivivi. Non erat illud honoris officium, sed ardentissimæ caritatis affectus. Tametsi Dominus nullo non major est honore. Declarat hoc Theodosius senior, quum Ambrosio a Templo excludenti paruit, in pœnitentium locum abire jussus obedivit, deposita Regia Majestate publicitus solo procubuit, squalidus lacrymis veniam petiit, satisfactionis leges præscribenti non est reluctatus, denique e cancellis excedere jussus morem gessit, modeste sese excusans. Sed unde tanta unius urbis Episcopo auctoritas? Quia verus erat Episcopus, nec illa severitas ullum fastum aut arrogantiam præ se ferebat, sed auctoritatem Sacerdote dignam, adeo ut Imperator non erubuerit hoc apud alios testari, se non reperisse nisi unum Episcopum, *Ambrosium*, a quo didicisset, quantum esset discriminis inter Imperatorem & Sacerdotem. Qui dictabat Orbi leges, a Sacerdote legem accepit, ne ullum Cæsaris Edictum valeret, ante diem tricesimum. Ea lex profuit Antiochenis graviora ausis, quam ausi fuerant Thessalonicenses. Nec Theodosius tantum, sed alii quoque complures Monarchæ Regale sceptrum Sacerdotis auctoritati submiserunt. Quid ita? Quoniam videbant in illis relucentes Episcopo dignas virtutes. Habet enim eximia virtus vim admirabilem rapiendi mentes hominum in amorem & admirationem sui. Hac divus Basilius Modestum Cæsaris Præfectum impune contemsit, nec impune tantum, sed hominem ferocem rapuit in admirationem Christianæ fortitudinis: hac Eusebium Ponti Præfectum ira tumidum dejecit, ac mox dejecto est opitulatus: hac Imperatorem Valentem, Catholicis infensum, & Arianis faventem, quum esset ingressus Ecclesiam, ipsa rerum specie, vultus constantia, & oris dignitate primum in stuporem adegit: mox sapienti colloquio a concepta crudelitate deterruit, atque etiam ab Ariana factione, in quam dementi studio deperibat, revocarat, nisi post, quod Episcopi persuaserat auctoritas, aliorum pertinax subvertisset improbitas. Julianum impium ac subvertendæ Religioni Christianæ natum, adeo commovit Christianorum, quos securi percuti jusserat, intrepida constantia, ut Edictum crudele revocarit. Quid quod Allebichus, Cæsareæ aulæ Magister, Macedonii Monachi viri monticolæ simplicis & omnium litterarum rudis sanctimoniæ tantum tribuit, ut liberrime monentem audierit, atque, omissis sævitiæ mandatis, Cæsarem in diversam sententiam pertraxerit. Quod splendidus ac facundus Legatus non impetrasset, impetravit, aut imperavit verius, despicabilis seniculus, idiota, rusticanus, ac pannis vilissimis obsitus. Quid Allebichum, quid Cæsarem commovit? Sincera veritas, omnisque fuci nescia pietas. Eam si præstarent hodie Sacerdotes, & præstarent constanter absque fuco, nondum usque adeo degenerarunt ingenia mortalium, ut egregiæ pietati non sint habituri honorem.

Olim honorati Sacerdotes.

Jam si juxta Græcorum proverbium, *quo quidquid difficilius est, hoc est pulcrius*, vide quanto proclivius sit, bonum Regem quam bonum Episcopum agere. Rex quibus persuadere non potest, eos nutu suppliciisque compellit ad officium. Habet armatum satellitium, habet legiones, habet carceres, culeos, gladios, & mortis sexcentas formas, potest metu quem velit occidere. Sed multo facilius est vi cogere, quam oratione persuadere: proclivius est interficere corpus, quam animum ad bonam frugem convertere. Et tamen hoc ipsum, quod per se difficillimum est, lingua potissimum gerit Ecclesiastes, pro armis habet sacram doctrinam, lacrymas, preces, ac vitam inculpatam. Quemadmodum docet Esaias: *Et percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium, & erit justitia cingulum lumborum ejus, & fides cinctorium renum ejus.* Hæc sunt arma justitiæ, quibus a dextris pariter ac sinistris communitus Ecclesiastes res tam arduas gerit, ducens magis, quam compellens. Corpora cogi possunt, animi, quoniam cogi non possunt, flectendi sunt. Quantum putas hic sudoris exhauriendum esse Sacerdoti, ut non uno sed pluribus morbis laboranti, verbo medeatur, ut labantem fulciat, ut exanimem, ac sensu quoque mali carentem, in vitam revocet. Rex, dato auro, facile quem vult, reddit divitem. Cæterum, avaro persuadere contemtum auri, rapinis adsueto persuadere benignitatem in pauperes, denique efficere suadendo ut qui prius non tam possidebat opes, quam ab illis possidebatur, spontanea libertate pauperescat, quo spiritualibus bonis fiat locuples, id demum plurimi diutinique laboris. Rex furem innectit laqueo, animi vitium non adimit: latronem erigit in rotam, rapiendi morbum non sanat, punit adulterium & incestum, non inserit castitatis amorem. Sacerdoti non est jus occidendi, sed agit ut animos jam dudum vitiis insepultos, non quadriduanos, sed quadragenarios interdum ac sexagenarios efficaci voce ad vitam revocet: cui sæpe cum aspidibus res est obturantibus aures suas: aversantur docentem, non ferunt monentem, minantur increpanti. Hic sapiens incantator efficacibus incantamentis utatur oportet, ut ex aspide faciat agnum.

Regem agere facilius quam agere Episcopum.

Esaia 11.

Quod si quis exaggeret Principum dignitatem, quam ego certe non attenuo, is cogitet, quod Sacerdos etiam Monarcharum & pater est & altor & doctor & censor: per hunc illi Christiani sunt, per hunc imbuti sunt Ecclesiæ sacramentis, per hunc didicerunt legem Domini ac viam salutis, per hunc revocantur ab errore, si quando tendunt ad inconsulta consilia. Idque oportere fieri vetustæ quoque legis exemplis demonstratum est. Siquidem IV. Regnorum XXII. Helchias Pontifex per Saphan Scribam mittit Josiæ Regi librum: qui coram eo recitatus admonuit quid esset præteritum. Rursus Paralipomenon XXIII. Jojada Pontifex in templo Regi ungendo tradit librum legis. Fit idem quod paulo ante commemoravi, II. Paralipomenon XXIV. Si Rex Christianus non est, nisi qui juxta leges Divinas regnum administrat, Sacerdos est qui tradit, recitat, & exponit volumen. Si unctio facit Regem, Sacerdos est, qui eam administrat. Quod si summæ dignitatis habentur, qui Regi ministrant externam unctionem, quanto sublimius est, mentes Principum impertire unctione Spiritus? Uter igitur præstantior, qui gignit, an qui gignitur, qui alit, an qui alitur, præceptor an discipulus, qui corripit, an qui corripitur, qui cutem ungit an qui mentem? Rex honorem debet iis, a quibus juxta corpus natus est huic mundo: at quanto plus honoris debet, per quem spiritu Deo ac cœlo renatus est? Quod Princeps juxta meliorem sui partem habet optimum, hoc debet Sacerdoti, & huic juxta nobiliorem sui portionem subjectus est. Quid quod hoc ipsum regnum quod sortitus est, quomodo recte administret, discit a Sacerdote, sicut modo dictum est.

Vel hinc collige quam difficile sit Ecclesiastæ munus, qui non populo tantum, sed & Monarchis debet consilium, doctrinam & correptionem. Est enim, ut Apostolus loquitur, sapientibus & insipientibus debitor, imo pueris & puellis, juvenibus & juvenculis, viris ac matronis, senibus & aniculis, magistratibus & negociatoribus, nautis & calceariis, militibus & agri-

Difficultas.

agricolis, postremo lenonibus ac prostibulis imis ac summis debitor est. Qui pastor est ovium, unum modo genus animantis curat, cujus ingenium nosse non ita difficile est. Bubulcus facile discit armenti sui ingenium, quemadmodum & subulcus & opilio. Qui curant Elephantos, non magno negotio discunt unius animantis naturam. Sed in hoc grege tot sunt animalium species, tot mixturæ, ut vix Africa gignat plures. Omnium autem naturam deprehendere, & cuique quod est accommodum adhibere, non mediocris est negotii, præsertim quum nullum sit animal homine vafrius ac versatilius: habet cor specubus involutum ac sinuosum, & Polypi seu Chamæleontis in morem se in omnem vertit colorem, ipso etiam Proteo mutabilior. Tauri colore rubro efferantur, Elephanti albo, Tigres strepitu tympanorum aguntur in rabiem, Leones irritantur si quis ipsos limis intueatur oculis, Equi ferocientes poppismo mitescunt. Hæc in singulis observare non est admodum difficile, quæ suo cuique generi sint communia: at in uno homine reperies quidquid est in omnibus animantium generibus, addas licet & Libyæ monstra. Quid quod Ursi septis, Leones cancellis includuntur, & quæ prona sunt ad lædendum vi coercentur: Pastor hic noster tantum habet persuadendi potestatem. Verum ad Principes redeo, quorum aures plerumque teneræ sunt, blandimentis adsuetæ, ne dicam adulationibus corruptæ, liberi monitoris impatientes, animi indulgentia fortunæ tumidi, delitiis elumbes. An igitur mediocris artificii credis, ejusmodi tractare ingenia, & quæ cogere non possis, persuadendo sub jugum Christi mittere? Non cuivis liberum est, equo generoso ac natura feroci admovere manum: sed multo majoris est artificii, sic docere Principem ut persuadeas optima, sic admonere ut obtemperet, sic increpare ut non excandescens ira sese vertat ad deteriora: denique sic in publico notare vitia Principum, ut populum non irrites ad seditionem ac rebellionem.

Ecclesiastes bonus excellit Anachoretam. Eximiam quamdam laudem olim promeruerunt, qui, mundo cum omnibus suis pompis ac voluptatibus contemto, procul recesserunt in horridas solitudines, in ferarum lustris aut in speluncis asperam agebant vitam, ab omnium hominum commercio semoti, sibi duriora imperantes quam patiuntur qui in desertas deportantur Insulas. At, judice Chrysostomo, rem præstat ut multo difficiliorem, ita multo sanctiorem, qui populo bonum præbet Pastorem. Monachum a multis vitiorum irritamentis ac tentationibus tutum reddit ipsa solitudo, nec ita magnum est unius animalis curam agere, quamquam & hoc magnum est: cæterum Pastor, dum unus vigilat omnibus, dum gregem curat ex tot animantium generibus conflatum, dum cum probis pariter & improbis habere commercium cogitur, dum adesse conviviis, dum quotidie videre quæ non licet concupiscere, dum aliorum contumeliis impetitur, aliorum adsensationibus delinitur, aliorum criminationibus incessitur, aliorum minis territatur, aliorum largitione sollicitatur, dum violentiæ Principum obsecundat, breviter dum tot undique machinis quatitur, nisi animum habeat adamantinum multa eruditione, multa Philosophia, multis arcani Spiritus charismatibus undique communitum, qui, quæso, posset subsistere? *Ingratitudo populi erga Ecclesiastas.* Itaque quum Sacerdos tam gravem sarcinam humeris sustineat, quum tam præclarum gerat munus, quanta est quorumdam populorum ingratitudo, qui eum, per quem sunt Christiani, quem habent pietatis magistrum, cujus interventu Deo reconciliantur, contumeliæ gratia plebanum appellant? Quantum absunt a vero judicio Principes, qui Episcopis contemtim pro famulis abutuntur? Rursus, quam dignitatem suam ignorant Episcopi, dum mirificam quamdam felicitatem arbitrantur, si possint esse Regum mancipia, quorum esse deberent Doctores ac Moderatores. Denique, quantus habet error Monachos quantumvis rigidos, qui suum institutum Episcoporum ac Pastorum ordini præferunt. Unius oppiduli, unius vici Pastor, qui recte suo fungitur munere, multis Carthusianis, Brigittanis anteferendus est. *Anachoretis præstantior.* Nemo rapiat hæc in contemtum Monachorum, non est contumelia posthaberi melioribus, sed arrogantia quum sis inferior, æquari velle præstantioribus. Quamquam quod honoris populus debet Parocho, hoc Monachorum greges debent præpositis suis. Nec oportet inter ejusdem corporis membra fastum esse aut supercilium. Suum quisque donum habet ab eodem Spiritu, idque in communem utilitatem: ob vitandam tamen seditionem inter membra corporis oportet ordinem esse, dominatum, ambitum, ferociam, & hinc nascentem seditionem procul abesse decet. Qui major est, honore præveniat inferiorem: qui minor est, reverenter agnoscat superiorem. *Honos non adfectandus.* Siquidem juxta Christi doctrinam in Ecclesiastica Hierarchia, qui dignitate primus est, is maxime minister est omnium. Qui quo semet inferius demittet amore Christi studioque juvandi proximum, hoc revera major est: & quo sibi minus usurpat honoris, hoc illi plus debetur honoris. Ille certe mos probandus non est, quem apud Italos vidimus: privatus Monachus, nullius pretii neque doctrinæ, in convivio, non invitatus primum occupat locum, etiam cum elogio civili. Boni consuletis, scitis hunc esse locum meum, ostendens vestem. Quid, an ideo geris amictum vilem, ut pluris fias? Rursus, nec ille mos probandus, quem in quibusdam potentium familiis videmus: Sacerdos mantili injecto humeris cherniba sustinet, & pransuris infundit aquam, totoque convivio stans aperto capite ministrat laicis accumbentibus. Sed ut ad hunc modum eviluerint Sacerdotes, ipsi magna ex parte sunt in causa, qui, dum se præbent laicis, quam Sacerdotibus, similiores, a laicis contemnuntur, juxta illud Oseæ: *Quia scientiam repulisti, repellam te, ne Sacerdotio fungaris mihi.* *Osee 4.* Est autem non vulgaris prudentiæ, sic esse mansuetum erga omnes, ut tamen auctoritatem officii tuearis: sic esse familiarem, modestum & comem erga subditos, ut familiaritas ac lenitas non pariat contemtum. Monendus est igitur Sacerdos, ut susceptæ personæ decorum servet. Monendus est populus, ut meminerit, quid illis debeat, quibus animarum cura commissa est, non respiciat quanti pretii sit Conradus aut Gualterus, sed quam sustineat functionem, cujusque vices gerat. Christo defertur non homini, quidquid honoris homini Christi respectu impenditur. Sed audio reclamantes, non recte gerunt vices Christi. Istud homini judicare difficillimum est, & ut liqueat, tamen ob publicam tranquillitatem ipsi muneri debetur aliquid honoris: quandoquidem Apostolus præcipit Præpositis, etiam idololatris, suum honorem persolvi, donec ipse Dominus evidens signum dederit, eos esse submovendos. *Et malo Sacerdoti debetur honos.* Quod signum non semper datur miraculo per bonos, frequenter etiam per malos, quemadmodum per Titum abolevit Judæorum sacrificia, funditus destructo Templo, & abductis monumentis quibus illorum nitebatur Religio. Jactabant tabulas Mosis, arcam sacram, virgam Aaron, & hujus generis alia quædam. Itidem per Gottos, aliasque Barbaras nationes declaravit abrogandum Romanis imperium: quod tamen initio per occasionem servivit Euangelio, sed post expediebat tolli, quod alioqui non poterant funditus exstirpari veteris Paganitatis reliquiæ.

Dignitas. Verum his, quæ transversum sese ingerunt, omissis, ad explicandam Ecclesiastici muneris dignitatem nostra sese referat oratio. Ad Numinis auctoritatem proxime accedit Prophetarum sublimitas, quos Deus suo peculiari dignatus est alloquio, & per quos interpretes suam inscrutabilem voluntatem mortalibus reserari voluit. *Prophetarum genera.* Est autem, ut ante dicere cœpimus, duplex Prophetiæ genus, alterum quod aperit præterita, aut prædicit eventura: alterum quod explicat arcana præsentia, aut citra temporis discrimen occulta pandit. In Euangelio Joannis audit Dominus, *Propheta es tu:* quod mulierculæ Samaritanæ sua prodidisset arcana. Hoc vero nomine Judæi non dignabantur quemquam, nisi in quo relucerent virtutes

tutes humana conditione majores: ita tum temporis qui de Christo præclarissime sentiebant, Prophetico nomine illum decorabant. Quin ipse Dominus, volens Judæorum animis, qui de Joanne Baptista magnifice sentiebant, inserere eximiam quamdam & homine majorem opinionem, pronunciavit illum esse plus quam Prophetam. Quod si Dii vocati sunt, ad quos sermo Dei factus est, nimirum, Prophetæ, quanta laus est, dici plus quam Prophetam. Quamquam infinitis partibus hoc quoque major erat, qui minor erat in regno cœlorum: quippe, qui Prophetarum omnium gloriam suo splendore obscuravit, tametsi sic obscurari illustrari est. Sed quemadmodum post hunc cœlestem Prophetam miraculorum vis non nisi ad tempus floruit, ita veteris Prophetiæ genus paulatim ad Euangelii lucem non sublatum est, sed refrixit, aut, ut rectius loquar, in aliud genus sublimius mutatum est. Olim currebatur ad Oraculum & Ephod, requirebatur signum: nunc Scripturæ sunt pro oraculis, fides pro miraculis. Monet hoc Esaias VIII. *Ad legem*, inquit, *magis & ad testimonium.* Si credimus Scripturis recte intellectis, quid opus est miraculis? Ut autem Scripturas intelligamus, præstant Novi Testamenti Prophetæ, qui Scripturarum mysteria juxta sensum spiritualem eruunt, proferentes de thesauris suis nova & vetera, docti spiritualibus spiritualia comparare. Quid enim prodest Judæis, quod suos Prophetas tenent memoriter? Istis Prophetis aliis Prophetis opus est, alioqui de Judæis vere dici potest, quod de Philosophis mundi scribit D. Paulus: quod, *quum se profiterentur sapientes, stulti facti sunt, & evanuerunt in cogitationibus suis.* Stultiores facti sunt Judæi, qui, quum de Christo tot figuras, tot Prophetias quotidie legant, tamen non solum non agnoscunt illis designatum, sed implacabili etiam odio persequuntur. Quid in causa? Quia deest illis novum hoc & sublimius Prophetiæ genus, quod mysticum Scripturæ sensum aperiat. In hoc Prophetiæ genere Principatum tenuit Christus, post hunc Apostoli Christi Spiritu afflati, & in his præcipue beatus Paulus, dein cæteri Doctores Ecclesiæ.

Miracula.

Prophetia summa, scripturarum enarratio.

Jam quum in confesso sit, Spiritum sanctum post Dominum in cœlos receptum, largius ac latius effudisse sua dona, quam fecerat in veteri Testamento: Paulus tamen inter omnia dona Spiritus primam laudem tribuit Prophetiæ, quæ nisi adsit, existimat propemodum inutilem Christianorum conventum. Prophetiam autem dicit, non futurorum præsensionem, sed peritiam eruendi sensum mysticum, qui latet & quasi defossus est in Scripturis Divinis. Huic muneri nemo potest vere idoneus esse, qui vacat Spiritu Christi. Ut enim de artificio nemo judicat nisi artifex, ita de spirituali Scriptura nemo vere pronunciat, nisi spiritualis. Est quidem minus caliginis in novo Testamento, tamen hic quoque Prophetis opus est, eritque opus usque ad mundi consummationem. Per hos floret, aut languet, crescit aut decrescit Ecclesia. Nunc illud mihi expendas, velim, utrum Prophetarum genus sit suapte natura sublimius: In priore fuit Balaam, homo reprobus, & Saulem fuisse in Prophetarum numero, proverbiis quoque Hebræorum testatum est. Quin & in Euangelica parabola, qui in nomine Jesu Prophetias ediderunt, audiunt ab eo: *nescio vos.* Insuper & in ipso Euangelio vaticinium de Christo verum pronunciat Caiphas. Quid loquor de Caipha, quum in litteris Euangelicis Dæmones vera de Christo prædicent: & in Actis Pythonica puella verum testimonium perhibeat Apostolis? Demum hodieque Astrologi, Chiromantes, Ventriloqui, ac Magi multa prædicant eventura, cujus præscientiæ non admodum magnus est fructus. Etenim si eventurum est quod prædicunt, miseriæ cumulus est præscire quod vitari non potest: sin secus, metus ipse mali, magna pars mali est. Sed valeant illaudati, de laudatis agamus. Sedecim illi Prophetæ, quos recipit Scriptura canonica,

1 Reg. 10.

Actor. 16.

Propheta sedecim.

qui sine dubio de Christo vaticinati sunt, tantis obscuritatibus involuti sunt, ut ne tum quidem fuerint intellecti, posteaquam tam evidenter exhibitum est oculis quod illi prædixerant. Ænigmata vel somnia potius videbantur illorum vaticinia, priusquam largius sese infudit in animos novorum Prophetarum Spiritus ille cœlestis, qui suo afflatu deduxit in omnem veritatem, exponens typorum ænigmata, & vaticiniorum involucra explicans. Utrum præstantius, quod temporarium est, an æternum? *Lex*, inquit Dominus, *& Propheta usque ad Joannem:* Legis vocabulo typos designans, Prophetarum nomine prodita de Christo vaticinia. Ut igitur ante Redemtoris adventum, necessarium erat illud Prophetiæ genus, ita post emicantem Euangelii fulgorem maxima ex parte cessavit, non quod hoc dono privata sit Ecclesia, sed quod alia sit temporum ratio. Exhibita sunt omnia, sensibus omnibus exposita sunt, quæ Prophetæ ventura promiserant: Nihil superest, nisi supremus ille dies, quo consummabitur Ecclesia, & pro suo quisque merito præmia recepturus est. Ad id persuadendum non egemus Prophetis, quum ipse Dominus hæc omnia tam evidenter prædixerit, ut nemo possit ambigere, nisi qui diffidit Scripturis canonicis. Rem voluit nobis esse notissimam, ii qui viventem viderant, audiunt: *Sic veniet quemadmodum vidistis illum euntem in cœlum:* diem incertum esse voluit, ut ridiculi semper fuerint qui in hoc præscii videri conati sunt, quod Dominus præsciri noluit, & si præsciri posset, meliore fructu nescitur. Sed alterum hoc Prophetiæ genus usque ad extrema mundi tempora necessarium erit universis orbis partibus, sine quo nihilo magis durare possunt mortalium animi, quam absque cibo potuque corpora. Mystica siquidem Scriptura panis est vivus de cœlo descendens, qui sumentibus confert vitam æternam, sed opus est qui ad exemplum Redemtoris panem hunc commode frangat ac distribuat; Est fons aquæ salientis in vitam æternam, sed opus est qui hanc e venis hauriant, ac sitientibus justitiam porrigant. Denique, est illa caro Christi vere cibus, est sanguis Christi vere potus, unde nisi quotidie per Ecclesiastas saginentur ac reficiantur populi corda, vitam tueri non possunt, vitam, inquam, veram. Nam vita corporis, umbra vitæ potius est quam vita: veram vitam nihil dare potest nisi verus cibus ac potus. Utrumque discumbentibus dispensant Ecclesiæ Doctores & iidem ministri. Nam convivator est ipse Dominus, qui per manus Discipulorum multitudini famelicæ largitur cibum, hoc est, verbum vitæ, cujus promicondi sunt Episcopi, & qui vices Episcoporum gerunt. Per hoc qui non sunt gignuntur Deo, per hoc infantes in Christo lacte aluntur, donec grandescant, fiantque solidi cibi capaces, per hoc corroborantur adversus hujus vitæ mala, per hoc eriguntur ad spem vitæ cœlestis, per hoc languidi confirmantur, ægroti sanantur, mortui reviviscunt.

Hiere. 2.

Caro & sanguis Christi Scriptura sacra.

Hoc est Ecclesiastarum ministerium, quod quis non videat esse non jam Regiæ, sed plus quam Angelicæ dignitatis? Plus enim est Euangelistam esse quam Angelum. Angelus tantum nunciat, nunciantur autem & mala; Euangelista læta pacificaque nunciat. Ille dicit: *Accipe puerum & matrem ejus, & fuge in Ægyptum, & mane ibi donec admonuero te.* Hic porro quid agit? efficit ut in nobis gignatur Christus, ut adolescat, ut retineatur, ut consummetur, quæ vera perfectaque est hominis felicitas. Qui linguis loquebantur, Prophetæ erant & ipsi. Nam in his Spiritus loquebatur mysteria, sed tamen in Ecclesia genus hoc adeo per se nullum habet usum, *ut si quis in cœtum infidelis ingrediatur aut idiota, continuo dicturus sit, insaniunt isti.* Hoc idem, opinor, diceremus nos, si videremus Saulem nudum inter nudos Prophetas tota die saltantem ac prophetantem. Contra, secundi generis Propheta loquente, irrisor ille transformatur in admiratorem, *& procidens in faciem suam agnoscit*

Angelo major Euangelista.

1 Cor. 14.

scit Deum in illis loqui, qui Scripturæ mysteria prudenter ac sinceriter enarrant. Idem Spiritus est qui sua dona pro conditione temporum ad generis humani salutem dispensat. Si auctorem spectes, par est dignitas: si temporum qualitatem, major est hujus Prophetiæ necessitas & uberior utilitas. Plurimum interest inrer Synagogam & Ecclesiam, ita non parum interest inter Synagogæ Prophetam & Prophetam Ecclesiæ. Quam paucos filios Synagoga peperit Domino, at quam numerosam sobolem genuit Ecclesia, gignitque quotidie: per quos? nisi per Ecclesiastas. Olim ante baptismum catechismus erat, idque ex institutione Domini: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos.* En in ipso statim exordio Euangelistæ munus. Catechista docet, traditque rudibus fidei elementa, & per hunc quasi fœtus concipit mater Ecclesia, quos ejusdem ministerio gignit in baptismo. Nunc expende materiæ discrimen. Quid pollicetur Propheta Synagogæ? *Bene diuque vives in terra quam Dominus daturus est tibi. Filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ. Uxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ.* Quid Ecclesiæ Propheta? *Si credideris in Dominum Jesum, gratis tibi condonabuntur omnia peccata, Spiritum illius accipies, insereris in ordinem filiorum Dei, jam factus frater Christi, & cohæres regni cœlestis, interim pro relictis centuplum accepturus in hoc seculo.* Neque vero centuplum tantum est, sed centies millecuplum, gaudium puræ beneque sperantis conscientiæ, si conferatur ad omnia commoda quæ pollicetur mundus, ac ne id quidem bona fide. Rursus, quid minitatur vetus Propheta? *Nisi servaris legitima Domini, dabit Dominus uxori tuæ vulvam sterilem & ubera arentia: coles agrum, & alius ex eo colliget fructum, plantabis vineam, & ex ea vinum non gustabis.* Quid novus? *Nisi renatus fueris ex aqua & Spiritu sancto, & hic vivens mortuus eris, & in futuro seculo Gehenna mors æterna manet animam & corpus tuum.* De diverso vero doctrinæ genere jam ante nonnihil attigimus. Quod si tantus honos habitus est Synagogæ Prophetis, qui veluti e longinquo venturam felicitatem præcinebant, idque sub involucris, quid debetur Ecclesiæ Prophetis, qui præsentem ostendunt, nec ostendunt tantum, sed tradunt etiam quà fas est, idque dilucide, nullis involucris aut ænigmatibus. Quid est expeditius, quam dicere, fiduciam habe in Domino Jesu? quid porro præsentius, quam per aquæ lavacrum ex iræ filio facere filium dilectionis, hæredem æternæ vitæ, unde non Prophetæ tantum, sed plausibiliore vocabulo dicuntur Euangelistæ.

Euangelista major Joanne Baptista.

Joannes Baptista, Domini testimonio Prophetarum ordini prælatus est, quod Christum non venturum ambiguis oraculis prædixerit, sed venientem digito commonstravit. Sed quem demonstravit? Mariæ & fabri filium, mortalem inter mortales velut unum e multis degentem, nondum miraculis ac doctrina clarum, nondum Satana dejecto redivivum, nondum ad cœlos receptum, nondum misso Spiritu Patris, cœlestium donorum millilia e sublimi liberalissime spargentem, nondum sedentem ad dextram Patris in pari consortio regni & gloriæ. Si magnum fuit quod ostendit Joannes, majus est quod ostendunt Ecclesiæ Prophetæ, qui jam ostendunt triumphantem in cœlis, ostendunt regnantem in animis fidelium, præsidentem Ecclesiæ suæ. Baptista Christum adhuc carnalem ostendit oculis hominum corporeis, at nunc Prophetæ eumdem ostendunt spiritualem oculis fidei. Plurimi tunc viderunt, & offensi externa specie, contemserunt aut etiam oderunt visum. At hi sic demonstrant, ut intuentes in illum vivificentur. Baptista hoc ostendit, quod quodammodo contemsit Paulus: *Etsi novimus*, inquit, *aliquando Christum secundum carnem, sed nunc jam non novimus.* Judæus Dominum noverat secundum carnem, factus spiritualis multo felicius novit eum fide. Galatæ non viderant Christum, & tamen ante horum oculos Apostolus adfirmat Christum fuisse depictum, quoniam commonstrantibus eum crediderant. Evidentius est quod spiritu contrectatur, quam quod manibus: & felicius indicatur lingua, quam digito corporali. Nec ideo minoris æstimari debent horum temporum Prophetæ fideles, quod hæc vis non videatur ut olim, donari adflatu Spiritus, aut evidente miraculo, sed multis sudoribus velut ematur. Imo quo plus est laboris, hoc amplius est præmium. Miracula suum habuere tempus, nec tamen ideo minus est miraculi, quod tacitus fit Spiritus adflatus: postulabat hoc mutata temporum ratio, nec ideo minus est gratuitum Dei donum, quia sic dare placuit. Ejusdem Spiritus idem est donum, sed pro conditione temporum aliter datum, nec dubitandum est, quin perfectiore modo datum. Ad fidei perfectionem expediebat externa signa adimi sensibus, quæ data fuerant incredulis & infirmis: uter autem perfectius munus administrat, Pædagogus, qui puerum verberibus metuque coercet, an, qui juvenem sui juris factum, consilio regit? Lex erat pædagogus ad Christum: hujus ministri sunt veteres Prophetæ. Inter veteres ac novos medius Joannes Baptista. Veteris Prophetiæ jam senescentis vestigia quædam aliquamdiu remanserunt in Ecclesiæ subolescentis primordiis, donec per universum Orbem irradiante veritatis Euangelicæ Sole, paulatim obscurata sunt illa minorum corporum lumina. In cœlo nulla fiunt miracula, ubi miraculum est quidquid videtur. Nos enim miracula vocamus, quæ præter communem rerum humanarum naturam accidunt. Quotidiana nemo miratur, etiam si plus habeant miraculi. Ingens miraculum dicitur quod Dominus paucos exanimes revocavit in vitam, & quotidie ex liquore mortuo gigni vivos homines nemo miratur. Dominus semel atque iterum manibus suis multiplicavit panes, ut perpauci multis sufficerent millibus: & quod quotidie ex uno tritici grano mortificato surgit arista sexaginta granis gravida nemo miratur. Idem dixit Matthæo telonio præsidenti: *Sequere me*, & illico mutatus paruit vocanti. Hoc miramur omnes, quia sensibus exhibitum est; magis autem miramur, quod Lazarum jam quatriduo defunctum evocavit ad vitam, mox iterum morte commutandam. Quanto mirabilius est, quod ad unius vocem tot zizania vertuntur in generosum Domini triticum, quod quotidie per Ecclesiæ ministros arcana Spiritus energia sexagenaria cadavera vitæ perpetuæ restituit? Quod externis sensibus exhibetur, suspicimus ac stupemus: quod interius agitur multo præstantius, non admiramur. Orat Petrus, & corpore reviviscit Dorcas, obstupescimus: concionatur bonus Ecclesiastes & multas animas excitat a morte, nec perinde miramur. Idem est qui excitat Dorcadem, & qui convertit peccatorem: sed majus est quod in resipiscente peccatoris anima Deus operatur, quam quod in reviviscente cadavere. Quod Petrus omnium linguis concionabatur, prodigium videbatur omnibus, & erat: quanto mirabilius quod ad unam piscatoris orationem circiter tria millia hominum transformata sunt in novam creaturam? Hoc longe magis stupendum, quam quod Nabuchodonosor ex homine versus est in figuram bovis, rursus ex bove reversus in hominem.

Miracula ad tempus.

Plus est convertere peccatorem, quam excitare defunctum.

Sed vulgaris crassæque mentis est, quæ oculis, auribus, contactuque percipiuntur magis admirari. Qui spiritualis est, aliter judicat. Itaque si Petrus flexis genibus, diu oravit, ad multarum preces excitaturus unam mulierculam ad vitam corporis, cui revocari quid aliud erat quam bis mori: quid faciendum est pio Ecclesiastæ, qui hoc agit ut quam plurimas animas in peccatis velut in sepulcro putrefactas, ad veram revocet vitam? Num videntur ista perpendere, qui a prandio semitemulenti, aut mane nocturna gravati crapula prodeunt in suggestum, & abrupta verius quam absoluta concione properant ad compotationem? Age igitur, si quis Concionatorem æquipararet priscis illis Prophetis, nonne fateantur omnes egregiam dignitatem illi tributam esse? Atqui res ipsa nobis persuadet, multis nominibus excellentiorem esse qui gregi Dominico subministrat pabulum Euangelicæ doctrinæ,

ctrinæ, si modo sincere bonaque fide suum administret munus. Id si cui nondum persuasimus, dabitur crassius argumentum unde id colligat. In Ecclesiæ primordiis utri erant in majore pretio, Agabus cum suis comitibus aut filiæ Philippi, an Petrus & Paulus? Arbitror, & lapides confessuros nihil esse simile. Tum ab utris Ecclesiæ venit major utilitas, non opinor, obscurum esse. Quid contulit Agabus? prædixit venturam famem, monuitque ut illi necessitati matura provisione occurreretur, non admodum juxta perfectam Christi doctrinam, qui vetuerat suos esse sollicitos de crastino. Rursus quum idem apud Cæsaream detracta Paulo zona stringeret sibi pedes, prædicens fore, ut is cujus esset ea zona Hierosolymis vinciretur a Judæis, ac Gentibus traderetur, quid profecit? Nimirum, ut Apostolus a tristioribus tristior discederet, non quod ipse formidaret catenas, qui paratus erat & mori pro nomine Jesu, sed quod amicorum lacrymis discruciaretur illa beata anima, tota flagrans caritate proximorum. Cæterum, ad Prophetiam, id est, prædicationem Petri & Pauli, quantus Ecclesiæ fructus? At Agabus & Agabo similes in veterum Prophetarum vicem successerant. Tu Paroche, tu Ecclesiasta, in cujus locum successisti? Non in Agabi, sed Apostolorum, imo verius ipsius Christi, in quem potissimum competit Apostolici nominis dignitas. Sit penes alium titulus Domini Apostolici, Legati Apostolici, res & dignitas in eum competit, qui ex delegata auctoritate enarrandis Scripturis Christum annunciat: hoc qui præstat, non Propheta simpliciter est, sed Prophetarum Propheta. Siquidem nobis frustra scripserunt Prophetæ, nisi sit hoc Prophetarum genus, quod illos interpretetur. Est enim vere liber signatus, quem nec litteratus juxta mundum intelligit, quia signatus est, nec idiota, quia litteras nescit. In hoc ordine principatum obtinuit Christus Jesus, qui orsus a Mose & Prophetis aperuit discipulis Scripturas, & sic inflammata sunt illorum corda, quæ prius in Prophetarum verbis frigebant.

Prophetia allegorias explicat. Est autem in vetere Lege duplex Prophetiæ genus, *vocalis* ac *muta*; ad mutam Prophetiam pertinent *typi* ac *figuræ*, ad vocalem *vaticinia de Christo*. Mutam Prophetiam aperit Dominus in Euangelio, cum ait: *Sicut Moses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis.* Item: *Sicut fuit Jonas in ventre balenæ tribus diebus ac tribus noctibus, ita filius hominis erit in corde terræ.* In altero crebrius versabatur: in genere, quum ait: *Si crederetis Mosi, crederetis utique & mihi, de me enim ille scripsit*: nominatim, quum Scribis & Pharisæis recte indicat, *Lucæ 4.* Psalmi vaticinium, *Dixit Dominus Domino meo*, non in Solomonem, sed in ipsum competere. Rursus, quum in Templo lecto Scripturæ Propheticæ loco qui est Esaiæ capite LXI. subjicit: *Hodie Scriptura hæc impleta est in auribus vestris.* Manna quod Hebræis defluxit in deserto, demonstravit fuisse typum cœlestis doctrinæ, quam e sinu Patris detulit in terras, aut esse corpus & sanguinem suum quo reficimur in Eucharistia: postremo in cruce recitans Psalmum XXI. declarat in eo prædicta, quæ tum gerebantur. Similiter & Euangelistæ demonstrant multa vaticinia de Christo prodita, velut quum Joannes indicat quæ de agno Paschali scripta sunt in Exodo, de Christo prædicta esse: quod genus illud, *Os non comminuetis ex eo*: verum hæc persequi non est hujus loci. Sed in utroque Prophetiæ genere nemo plures explicuit allegorias, quam beatus Paulus, veluti *Galat. 4.* quum historiam Agar ancillæ cum filio ejectæ, deque Isaac Saræ filio, item de monte Sina & Sion accommodat ad Vetus ac Novum Testamentum: petram, unde Hebræis sitientibus profluxit aqua in *Actor. 13.* deserto, docet fuisse figuram Christi. Petrus in concione declarat Prophetiam, *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem*, nequaquam competere in Davidem, qui corruptus est in sepulcro aliorum hominum more, sed in Christum, qui integro corpore surrexe- *1 Petr. 3.* rit. Idem indicat, diluvium fuisse typum baptismi, arcam Ecclesiæ credentis. Paulus vero vitam omnem Christi commonstrat mysticis typis esse refertam, exponens quid sit illi commori, quid cum illo sepeliri, quid resurgere, quid in cœlum adscendere.

Habes, Ecclesiasta, muneris tui dignitatem, habes onus & præmium, superest ut illa vox Pauli, quam Archippo jubet renunciari, semper tinniat in auribus tuis: *Vide ministerium quod accepisti a Domino ut illud impleas.* *Coloss. ult.* Fideli Propheta nihil honorabilius, Pseudopropheta nihil detestabilius: sinceris Euangelistis nihil apud Deum pretiosius, Pseudeuangelistis nihil abominabilius. Si agnoscis dignitatem, da operam ut glorifices susceptam functionem: si difficultatem, abjice socordiam, & vigila: si periculum intelligis, cave, ne declines ad dextram sive ad sinistram: si præmium consideras, ne te pigeat ullius difficultatis. Quocumque verteris oculos, est quod excitet sollicitudinem tuam: si sursum adspicias, vides quis sit qui tibi munus istud delegavit, vides paratum stipendium: si circumspicias quæ te circumstant, vides oves Christi tuæ concreditas fidei: si deorsum demittas oculos, vides horribilem male gesti muneris vindictam: si in te ipsum descendas, agnoscis quantam animi puritatem, quantam eruditionem, quantam prudentiam, quantum caritatis ardorem, quantam fortitudinem exigat ista functio, quo vel abstineas si te cognoveris parum instructum, vel ea pares quibus est opus. Qui destinavit ad Olympicum certamen accedere, quid non tum facit, tum patitur, ut palmam auferat? *Præparatio ad munus Ecclesiasticum.* Quanta sollicitudine præparat omnia? Atqui totum illud, quid aliud est, quam ludus? quemadmodum & ludicra sunt præmia, stultæ multitudinis adplausus, corollæ quernæ quæ fatuum declarent citius quam virum cordatum aut fortem. Et, cum in rebus frivolis tam simus solliciti, tamen ad Ecclesiastæ munus audet aliquis accedere, nihilo magis instructus, quam arator ad citharam, nauta ad aratrum? proque tot eximiis virtutibus, quas officii postulat dignitas, nihil adfert præter perfrictam egregie frontem & impudentiam, nihil habens pensi quæ præmia maneant victorem, quæ pœna victum? Parum est exsibilari ab uno populo, sed explodi ab universo cœtu sanctorum Angelorum ac piarum animarum, summa est infelicitas. Itaque qui hoc certamen suscipiunt, Apostolum audiant adhortantem: *Sic currite ut apprehendatis*: ut cum eodem gloriari possint, *cursum consummavi, fidem servavi, nunc mihi reposita est corona justitiæ.*

Jam si satis constat Sacerdotis dignitatem multis parasangis, ut ajunt, anteire si cum quocumque mortalium genere conferatur, & ipsis Angelis aliqua ex parte superiorem, superest, ut ipsum Sacerdotem, secum conferamus, quo perspicuum fiat, qua parte sui sit maximus. *Functiones Sacerdotis inter se collatæ.* Quinque sunt Sacerdotum, hoc est, Episcoporum, munia præcipua: administrant novæ legis sacramenta, orant pro populo, judicant, ordinant, & docent. Nihil horum non superat Regiam excellentiam. Nullum enim Sacramentum confertur nisi per Sacerdotes, excepto Baptismo, qui non repetitur, etiam a laico rite collatus, sed hoc factum, licet non rescindatur, tamen nihil excusat nisi necessitas, quæ excusatio in aliis locum non habet. Videtur autem Baptismus in locum Circumcisionis substitutus esse, Circumcisio vero nec Sacerdotem nec Levitam requirebat. Verum olim aqua Sacramentali tincto per impositionem manuum dabatur Spiritus sanctus. Hoc solis Episcopis servatum est. Dein progressu temporis baptizatis etiam Infantibus dabatur corpus & sanguis Domini, & hæc res requirebat os & manus Sacerdotis: pro victimis pecudum cæterisque cæremoniis inducta sunt Sacramenta magis spiritualia, Baptismus, Eucharistia, Confirmatio, Pœnitentia, & extrema Unctio, nihil autem horum fit absque deprecatione. Deprecatio vero novæ legis Sacerdotibus cum Veteris Testamenti Sacrificiis communis est. Nam, quum incendium irato Deo sæviret in populum, Aaron accepto thuribulo medius stetit inter mortuos

tuos & vivos, & interventu suo Domini furorem vertit in misericordiam. Orat Sacerdos pro puerpera, & mundatur: orat pro domo lepræ vitio contaminata, & purificatur: orat pro peccatis immolantium, & remittuntur illis: adhæc judicat inter causam & causam, inter lepram & non lepram: inter mundum & immundum. Et si quid controversiæ incidisset gravioris, jubentur ire ad Sacerdotem, qui judicio suo litem dirimat. Nunc, si quæstio difficilis oriatur, utrum fas sit suscipere bellum an non, utrum ratum sit matrimonium an non, utrum hoc aut illud liceat Principi ac Magistratui an non, quo potius eundum est, quam ad Sacerdotes peritos in lege Domini? Per hos dirimi conveniebat Regum tumultus, conjugum dissidia, per hos reconciliari simultate conflictantes. Id si fieret, ad bellum non esset opus tot militibus, ad lites componendas non esset opus tot Procuratoribus & Advocatis, nec esset tanta querimonia de corruptis judiciis. Summa tranquillitate vivebant Hebræi annis quadraginta sub Samuele Judice & Propheta. Sed quo sanctiora sunt mysteria novæ legis, quo uberior est gratia, hoc major est dignitas hæc administrantis. Item quo majora sunt quæ petuntur, quoque certior est per Christum impetrandi fiducia, hoc major est intercedentis auctoritas: rursus, quo plenior est nunc Dominicæ legis cognitio, hoc splendidius est judicandi munus. Adde his, quod quo sublimior est Ecclesiastica functio, hoc excellentior est ordinandi potestas, præsertim, quum adjuncta sit facultas per Sacramentum conferendi donum Spiritus. Populus creat Magistratum, Rex creat Præfectum, at nec hic nec ille largitur vires ad recte gerendum.

Quum igitur in his, quæ hactenus commemoravimus, novæ legis Sacerdos longe superet & Mosaicorum Sacerdotum dignitatem, quæ tamen id temporis erat in summo pretio, & Regum excellentiam, in ultima functione multis partibus superat se ipsum: ea constat in docendo gregem Domini. Docendi vox complectitur & doctrinam sanam & admonitionem, & increpationem, & consolationem, & redargutionem oblatrantium Euangelicæ veritati. Baptizat & Laicus, orat vicissim pro Sacerdote populus, non difficilis est reliquorum Sacramentorum administratio: at docendi munus implere, ut longe difficillimum est, ita idem est longe pulcerrimum, quippe cujus utilitas latissime pateat. Non semper tingit, non semper ungit aut absolvit Sacerdos, sed docendi munus perpetuum est, sine quo cætera sunt inutilia. Quid enim prodest adultis tinctos esse, nisi per Catechistam docti fuerint, quam vim habeat Baptismus, quid oporteat credere, quomodo juxta professionem Christianam vitam instituere? Quid prodest sumtio corporis & sanguinis Dominici, nisi didicerint, quomodo Sacramentum hoc institutum, quid in nobis efficiat, qua fide quaque puritate debeat sumi. De cæteris similiter sentiendum, ne singula commemorando fiam prolixior. Ergo, quemadmodum Actor, quum in singulis Fabulæ Scenis dat operam ut placeat populo, tum vero in extremo Actu profert quidquid habet artis: ita Christianus Ecclesiastes, quum in cæteris functionibus magnam adhibere debeat sollicitudinem ut placeat Domino, cujus negotium gerit, in hoc extremo docendi munere debet se ipsum vincere. Regum multa sunt munia, eaque præclara, licet omnia Sacerdotalibus functionibus inferiora, sed hi numquam in magis Regali versantur officio, quam quum pro concione loquentes, suadent pacem, componunt seditionem, hortantur ad legum observationem, aut pro tribunalibus sedentes audiunt causas, & jus æquum reddunt populo: ita Præsul in omnibus egregius, prorsus in fastigio dignitatis est, quum e suggesto doctrina sacra pascit gregem Dominicum, eique dispensat thesaurum Euangelicæ Philosophiæ. Quo magis deplorandum est quorumdam præposterum judicium, qui jus ordinandi relegant ad factitios quosdam ac mercenarios Episcopos, baptizandi absolvendique potestatem committunt inexploratis, consecrandi corporis & sanguinis Dominici facultatem permittunt iis, quos interdum nec convivio nec alloquio dignarentur. Quod omnium est excellentissimum, docendi munus rejiciunt aliquoties in Sacerdotes abjectissimos & Monachos, quibus fortasse nollent stabuli aut culinæ suæ curam committere. Non reprehendo Monachismum neque Sacerdotium, sed delectum præposterum. Ipsi vero quid interim sibi reservant Pontificiæ dignitatis? Curant equitatum, incolunt arces, alunt satellitia, præsunt rationibus, serviunt Monarchis, atque ita demum sibi videntur egregii Præsules. Verum ut ista reprehensionem non mereantur, tamen erant potius abjectissimis committenda famulis, indigna quæ vel Hypodiaconis delegentur: pudet eorum quæ sunt honestissima, in his gloriantur quæ sunt sordidissima.

Præpostera judicia hominum. Non hic tantum, sed in omni fere parte vitæ præpostera judicia fontes sunt unde scatet omnis morum pernicies. Quotusquisque est hominum qui non pluris faciat externa bona, quæ fortunæ tribuuntur, quam corporis? Quid non perpetiuntur homines ut locupletes evadant, ut honores consequantur hujus mundi? navigant, peregrinantur, belligerantur, nullum est periculi genus quod non contemnunt. At quanto pauciores sunt, quibus priora sunt bona corporis quam animi, temporaria quam æterna? Quem reperias, qui non magis metuat Principem hominem, quam Deum; qui non pluris faciat cognatum aut amicum juxta carnem, quam Christum? Quid in causa? nisi quod carnales sumus, eoque propius accedimus ad naturam animalium, quæ sensibus reguntur quam Angelorum, nec agnoscimus conditionis nostræ dignitatem, nec suscepti muneris sublimitatem. *Personam decorum nosse.* Vetus ac profanum oraculum admonet, ut se quisque norit. Philippus, Macedonum Rex, vir alioqui cordatus, quodam tempore cum temulentis bene potus ipse per medium exercitum discurrens agebat choreas, quem Demades Atheniensis Orator ad hunc increpuit modum: *Quid facis, ô Rex? Fortuna tibi imposuit personam Agamemnonis, & tu tibi ipsi sumis personam Thersitæ.* A viro illaudato Rex profanus admonitus ad meliorem frugem recepit sese. Utinam Sacerdotes audiant vocem Christi, minitantis in Cantico mystico: *Si ignoras te, ô pulcra inter mulieres, egredere, & abi post vestigia gregum tuorum.* Hoc puta dictum animæ Pastoris, qui, quum se ducem Ecclesiarum profiteatur, oblitus susceptæ provinciæ, ad quæstum, ad otium, ad voluptates semet abjicit. Is, nimirum, jubetur mutare locum, & quoniam pro ductore gregis seductor est, abire post gregum vestigia, ut ex Doctore factus discipulus parere discat prius quam imperet. Hoc ignorantia sui facit, ut homo conditione proximus Angelo, comparetur jumentis insipientibus, & similis fiat illis. Facit ut quod in ministerio summum est, delegет infimis: quod infimum, sibi pro summo reservet. Dic mihi, quisquis es sacra tiara insignis, pudet te dum audis confitentes, dum consolaris afflictos, servire Principi Christo in membris suis: & non pudet in aulicis negotiis, ne dicam in castris, servire homini Principi? Videris tibi abjectus, si e suggesto doceas populum viam Domini: & tibi places, dum inter armatos milites, pene dixeram nebulones, armatus equitas? Laudata est in sacris litteris humilitas, damnata superbia. Sed est humilitatis genus, quo nihil detestabilius: est superbiæ genus, quo nihil laudabilius. *Superbia bona.* Male humilis erat filius ille prodigus, qui, relicta domo divitis ac benigni patris, factus est subulcus hominis alienigenæ, e cive exsul, e libero servus, pro delitiis vescens porcorum siliquis, sed bene rediit ad superbiam postquam cœpit suam agnoscere dignitatem: *quam multi mercenarii sunt in domo patris qui abundant panibus, & ego hic fame pereo.* E regione est laudabilis quædam superbia, quæ facit ut homo memor ad quam dignitatem sit per Dei misericordiam evectus, sese judicet indignum, qui ad inhonesta se dejiciat, ut adoptatus in sortem filiorum Dei, Satanæ fiat servus: ut sacro

sacro lavacro purificatus, vitiis semet inquinet: ut ad cœleste præmium vocatus, venetur terrena commoda. Hæc superbia præcipue decet Sacerdotem & Ecclesiasten: vix enim, arbitror, alios hoc dignos titulo. Audi vulgaris superbiæ exemplum apud Paulum, neque enim illic sub sua persona loquitur: *Tollens membra Christi faciam membra meretricis?* Sed

1 Cor. 9. rursus audi vocem animosi Doctoris: *Melius est mihi mori, quam ut evacuem gloriam meam, quam habeo in Euangelio Christi.* Non gloriatur in palatiis, opibus, satellitio, equitatu, sed ob id erigit cristas, quod laboribus & ærumnis suis illustrasset Euangelium, quod Christi triumphum circumferret in omni loco. Quapropter a tergo relictorum oblitus, ad ea quæ a fronte erant, properat, ut coronam apprehendat: tantum abest ut ad humiliora degeneret.

Nunc quantus pudor est, si quis ex Medico fiat Chirurgus aut Pharmacopola, aut si ex aulico agricola, aut ex œconomo potentis hominis, plebejus coquus? ad quæ si quis adigatur, existiment rem laqueo dignam. Tam excelsi spiritus sunt, tanta animorum generositas in rebus humilibus, tanta vero humilitas & abjectio in iis quæ sunt excellentissimæ dignitatis. Cum primis optandum est a Christo, ut omnes Episcopi dignitatem suam agnoscant, ut Apostolicam superbiam imitentur. Tu certe, Pastor, cui curandi gregis vicariam sollicitudinem delegavit Episcopus: tu Ecclesiasta, cui docendæ plebis officium demandatum est, agnosce muneris tui dignitatem, agnosce quod in omnibus Episcopi functionibus maximum est atque pulcerrimum, in te derivatum esse. Sume igitur, sume tuo magistratu dignam superbiam, ac vehementer erubescendum existima, si quæstui, si luxui, si pudendis voluptatibus, si cæteris plebejæ fecis vitiis servias, sed honorifica ministerium tuum, memor cujus oves curandas susceperis, cujus thesauros dispenses, cui sis officii gesti mox redditurus rationem, quæ præmia maneant fidelem dispensatorem, quæ supplicia infidelem. Hæc qui secum reputet, quonam pacto possit esse securus? Si quis non animadvertit, quid eo stupidius? Si quis intellecta negligit, quid eo deploratius? Ab humi repentibus curis erigat animum tuum consideratæ functionis dignitas, a prævaricatione deterreat delegantis severitas, socordiam excludat suscepti muneris difficultas, industriam ac vigilantiam exstimulet præmii magnitudo, quod non ab hominibus, sed a Deo erit exspectandum: illi militas, ille reddet perenne stipendium. Ne dixeris, quid? gratis serviam populo? Non populo servis, ô bone, sed Christo servis in populo. Et ne quem e plebe contemnas, Christi membra sunt omnes, aut si qui nondum sunt, hoc agitur ut fiant. Puta tibi nominatim dictum quod

Esaia 40. per Esaiam jubet Dominus: *Super montem excelsum adscende tu qui euangelizas Sion, exalta in fortitudine vocem tuam qui euangelizas Hierusalem.* Magnifica legatio tibi commissa est, argumentum difficile persuasu iis qui mundum diligunt. Quodnam? *Omnis caro fœnum, omnis gloria ejus quasi flos fœni.* Quid igitur superest, nisi ut carnem abjiciamus, & vertamur in spiritum? Exarescat fœnum nostrum ad exortum Solis, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, decidat flos noster ad emicantem Euangelii gloriam, quia sequitur: *Verbum autem Domini manet in æternum.* Hujus verbi prædicatio tibi

Mons Sion. commissa est, noli loqui humilia, noli repere humi, e sublimi sublimia loquere. Sion Ecclesiæ typum habet: Siquidem & ipse mons est sustinens Templum Dei, quod est Ecclesia. Huic qui euangelizat, jubetur in alium excelsiorem montem adscendere. Sic Dominus docturus illa sublimia adscendit in montem, & sedit. Mons heroicas virtutes designat in Euangelista, sessio constantiam ac pectus ab omni carnalium cupiditatum tumultu tranquillum. In Sion speculamur cœlestia, in Hierusalem est pacis visio. Ergo, quisquis doces cœlestium bonorum amorem, ac terrenarum rerum contemtum, qui annuncias bona, qui prædicas pacem, quæ exsuperat omnem sensum, ascende in montem, inde clama. Clamoris verbum hic non vocis intentionem, sed ardorem adfectus & prædicationis instantiam declarat. *Non est pax impiis*, clamat Prophetia. Qui pietatem docet, ad pacem vocat. Magna tranquillitas est, habere Deum propitium, magnum oblectamentum, semper præ oculis habere pacem illam cœlestem, quam nec improborum malitia, nec Satanæ invidia, nec ulla iniquitas turbare potest. Hæc est illa cœlestis Ecclesia sanctorum omnium, quæ ædificatur ut civitas, cujus participatio in id ipsum. Videtur & hic pax illa, sed procul ex parte & in ænigmate, illic perfecta videbitur coram.

Ecclesia militans civitas est in monte posita, quemadmodum habet Euangelicus sermo. Sublimis est Euangelica Philosophia, quam attulit is qui venit e cœlis, & ut super omnes est, teste Baptista, ita cœlestia loquitur. Itaque, qui fieri poterit, ut aliquis sublimibus sublimia prædicet, ipse immersus cœno voluptatum, somnolentiæ, luxus & avaritiæ? Adscende igitur in montem, quisquis es, Euangelista, non pedibus, sed adfectibus: nam adscendere ad dignitatis gradum, & non adscendere ad sublimes virtutes, descendere verius est, quam adscendere. Hunc autem Prophetiæ locum ad Pastores pertinere, manifeste declarant ea quæ sequuntur: *Sicut pastor gregem suum pascit.* Idem Propheta capite LII. Propheticis oculis vidit tales Euangelistas: *Quam pulcri*, inquit, *super montes pedes annunciantis & prædicantis pacem, annunciantis bonum, prædicantis salutem.* Quid sunt *pedes speciosi?* adfectus ab humilium rerum cupiditate puri. Quid *pedes super montes?* Quid nisi conversatio in cœlis, & animus quæ sursum sunt sapiens, quæ sursum sunt quærens. Quid sibi vult illa repetitio, *annunciantis, annunciantis & prædicantis? pacem, bonum, & salutem?* Quid nisi instantiam & assiduitatem in negotio Euangelico, quod divus Paulus vult annunciari opportune & importune. Annunciamus nova, prædicamus publica: nova lætaque nunciantis vox meretur adplausum, præconis vox ad omnium aures penetrat. Exilis erat vox Synagogæ, vix unam regionem personuit, quum de Euangelicis præconibus dictum sit: *In omnem terram exivit sonus eorum, & in fines terræ verba eorum.* Lex uni populo data est, gratia Christi ad cunctas orbis nationes porrigitur: præconi Euangelico dicitur: Clama, ne cesses, noli timere. Rursus LVIII. *Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam.* Ad hujusmodi tubarum concentum conciderunt muri *Hiericho*, quæ vox Hebræis *lunam* sonat. Luna terræ proxima est, ipsa vaga ac mutabilis, quales sunt qui rebus humilibus ac fluxis sunt adfixi. Sed hujusmodi lunaticæ cupiditates corruunt concentu tubarum Sacerdotalium. Sacri sunt qui personant, sacræ sunt tubæ, quarum usus erat in Jubilæo, quemadmodum legis Josuæ VI. Dirutis terrenis adfectibus, qui nos in servitutem adigunt, sequitur libertas spiritus. Hæ tubæ non sonant profana, non humilia & lunatica, sed sublimem illum Justitiæ Solem, Christum, qui numquam mutatur. *Est* enim juxta Paulum, *heri & hodie, idem in secula.* Certa victoria est, quum ad Sacerdotalium tubarum clangorem acclamat armata multitudo. Id fit quoties energia Spiritus vox Ecclesiastæ penetrat in auditorum præcordia. Quemadmodum apud beatum Paulum, idiota qui audit Prophetam in sensu loquentem, procidit in faciem suam, glorificatque Deum. Et in Euangelio Judæi commoti tuba Joannis Baptistæ acclamant, *quid faciemus, ut salvi simus?* Et in Actis ad primam Petri buccinam, legitur enim sustulisse vocem, *compuncti corde acclamant: Quid faciemus, viri fratres?* Et amplexi sunt Euangelium homines ferme ter mille.

Verum ut ad priorem Esaiæ locum redeam. *Vox*, inquit, *speculatorum tuorum, levaverunt vocem, simul laudabunt.* Quisquis Euangelicus præco velit haberi, in specula sit oportet, ut e sublimi non sibi tantum, sed & aliis vigilet. Septuaginta pro *speculatoribus* verterunt *custodes*, videlicet, qui agunt excu- Ecclesiasta speculator.

excubias super Ecclesiæ mœnia. Memineris igitur, quisquis es, Euangelii præco, tibi juxta Prophetæ sermonem standum super custodiam die ac nocte, ut si sonuerit vox ex Seyr, custos quid de nocte, custos quid de nocte, in promtu sit quod respondeas. Quid est *laudabunt* sive *latabuntur simul*? declarat Ecclesiastarum in sua doctrina concordiam, quam hisce temporibus, proh dolor! in multis desideramus: Audimus clamorem exsultantium, sed dissonum ac
Esa.21. discordem. Quid autem sonat præco legis? *Anima, qua peccaverit, morietur. Et nisi perstiteris in his, qua scripta sunt in libro hoc, omnes imprecationes evenient tibi.* Præcepta denunciat, & minis terrorem incutit præco Mosaicus: quid præco Ecclesiasticus? Annunciat omnibus Gentibus, sub quocumque cœlo degentibus paratam esse per fidem in Christum Jesum remissionem omnium peccatorum. Annunciat cum Angelis pacem hominibus in terra, non per legis opera, sed per Dei liberam voluntatem ac benignitatem gratuitam, *qui erat in Christo mundum reconcilians sibi*, annunciat pro vindicta bonum, pro exitio peccatis hominum debito salutem. Cui prædicantur ista? Sion, quæ nunc est Ecclesia per universum Orbem sparsa, sic enim habet Prophetia dicens: *Sion regnabit Deus tuus.* Ubi regnat peccatum, ibi non est regnum Dei: ubi regnat caro, ibi non regnat spiritus: ubi regnat superstitio, ibi non regnat vera pietas. Itaque quotidie precatur Ecclesia, *Adveniat regnum tuum.* Si Deus regnat in nobis, & nos cum illo regnamus in libertate spiritus. Hoc regnum illustratum est, quum in die Pentecostes supervenit Spiritus in Apostolos. Fuerat eodem die data lex in monte Sina, audita sunt tonitrua, visa sunt fulmina, horruerunt omnes montem fumigantem ac Mosis faciem quasi fulgurantem, sed in neminem descendit iste Spiritus, qui gratis per fidem condonat peccata, confert justitiam ac libertatem. Utramque vero Prophetiam loqui de gratia per Christum facta, illud declarat quod una sic habet: *Consolatus est Dominus populum suum, redemit Hierusalem, paravit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium, & videbunt omnes fines terra salutare Dei nostri.* Altera sic ingreditur: *Consolamini, consolamini populus meus, loquimini ad cor Hierusalem.* Corde
Loqui ad cor. creditur ad justitiam, quæ per fidem in Christum promittit salutem, & quoniam spiritualia loquitur, loquitur ad cor. Nullus autem potest loqui ad cor populi, nisi loquatur ex corde. Lex autem a Judæis exigens opera, territans ea non præstantes, nec addens gratiam, non loquebatur ad cor, sed ad corporis aures tantum.

Post eam vero Prophetiam, quam primo citavimus
Esa.52. loco, sequitur evidens de Christo vaticinium: *Ipse vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra, disciplina pacis nostra super eum, & livore ejus sanati sumus: omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit, & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrûm.* Alia Scripturarum loca ad alios pertinent, dum alia præcipiuntur Maritis, alia etiam Uxoribus, alia Virginibus, alia plebeis, alia Regibus, alia Sacerdotibus: hoc præconium ad universos pertinet, quod nisi pervenerit ad cor hominis, nulla cuiquam est spes salutis. Apud eumdem Prophetam præcipitur & illud speculatori, ut quodcumque viderit, annunciet. Quid annunciat speculator externus? e turri procul videt equitatum, aut classem, illico dat signum tintinnabulo, ne periculum inopinantes opprimat. Est igitur boni Pastoris officium, videre procul, videre per tenebras, in omnem partem habere intentos oculos, ut non tantum præsentibus medeatur malis, sed procul imminentibus vitiorum periculis occurrat, Schismatum, Hæreseôn, Bellorum, Paganismi, Judaismi. Quisquis prudenter de futuris conjicit, Propheticos habet oculos, & nisi clare tinnitu det signum dormitantibus, quidquid malorum acciderit, ipsius imputabitur silentio. In turri excubanti capitale est, si hostem adventantem aut non præviderit, aut non prædixerit: sed nulli periculosiores sunt hostes,

A quam vitia capitalia, quæ perimunt animas, quæque Christum occidunt in membris suis. Quæ igitur pœna manet speculatorem si hic fuerit mutus? Speculator crassus videt hominem insidias molientem, & capitalis est nisi mature denunciaverit: & tu vides Satanam suffodientem cuniculos, & taces? Vigilantissimus speculator erat Abacuc, qui ait: *Super custodiam meam stabo,* Abac.2.
& figam gradum super munitionem, & contemplabor ut videam, quid dicetur mihi, & quid respondeam ad arguentem me. Ecclesiastas appellat & illud vaticinium quod est apud Esaiam: *Super muros tuos constitui custodes, tota die & nocte in perpetuum non tacebunt.* Qui re- Esa.62.
miniscimini Dominum, ne taceatis, & ne detis silen- Assiduitas
B tium ei. Audin' concionator? non in popinis, sed in Ecclesiastæ.
mœnibus sis oportet, si velis officio tuo fungi: nec fas est tibi ullo tacere tempore, neque nocturno neque diurno. Utrimque enim populo Dei imminet periculum: in adversis per afflictionem sollicitatur ad blasphemiam, desperationem, & defectionem a Deo: in prosperis per blandimenta carnis illicitur ad oblivionem Dei. Aut noctem accipe, quum Satanas absque fuco sollicitat ad ebrietatem, luxum, adulterium, & scortationes, quæ sunt opera nocturna ac tenebrarum: diem, quum sub persona religionis ac pietatis insidiatur Dæmonium meridianum: utcumque hoc habet, omnino vigilandum est custodi Hierusalem.

C Nec audiendus est, si quis respondeat, hæc omnia quadrant in Prophetas primi generis, qui Redemtoris adventum prænunciabant, quid opus est nunc tot clamoribus, quum constet illum jam venisse? Imo Christus Christus
nondum omnibus venit: nondum venit Judæis, qui nondum
Messiam suum etiamnum exspectant: non venit iis, omnibus
qui non credunt illum morte sua redemisse mundum: venit.
non venit iis, qui alium eum fingunt quam est, velut Arianis, Eunomianis, Sabellianis: denique, nondum venit illis, qui illum ore profitentur, factis abnegant: iis demum vere venit, qui Spiritu illius vivunt aguntur que, & quisquis cum Apostolo dicere potest: *vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus.* Erant Galat.2.
D qui reclamabant Christum venturum annunciantibus, nec pauciores sunt qui resistunt illius Euangelio. Erant qui Christum in carne versantem occiderunt, utinam non essent qui periculosius illum occiderent in animis hominum! Quicumque bene credentem pertrahit in errorem Hæreticum, Christum occidit: qui puellam Christus
simplicem a pudicitiæ studio pellexit ad libidinem, in quomodo
ea Christum occidit: proinde nec minus negotii, nec occiditur.
minus est hodie periculi sincere Christum annunciantibus, quam olim fuit. Per linguam potissimum occiditur Christus, per linguam nascitur ac renascitur in nobis. *Corrumpunt mores bonos colloquia prava.* Rursus
E nascitur in iis qui regenerantur verbo vitæ, & quoties erudita correptione denuo formatur in hominum mentibus. Etiam tum, quum in terris mortale corpus gestaret Dominus, linguis confossus est & interfectus. Qui accusabant apud Pontifices, apud Pilatum, qui clamabant, tolle, crucifige, pro gladiis acutis usi sunt linguis. Quidquid tunc gestum est juxta sensus humanos, id quotidie fit juxta spiritum, & hoc majore pernicie, quo spiritualia potiora sunt corporalibus. In his igitur præcipue locum habet, quod in Proverbiis dixit Solomon: *Mors & vita in manibus lingua.* Sunt Prov.15.
qui in lingua gestant virus, aspidum veneno præsentius: sed rursus sunt qui lingua medentur lingua sauciis, Lingua medica.
& lingua medica sanant pestilente lingua infectos, sicut
F idem docet: *Lingua sapientis sanitas.* Quin & gentium proverbiis testatum est, *anima agrotanti medicum esse sermonem.* Psalmus item habet: *Emisit sermonem suum & sanavit eos.* Quanta vis sit linguæ humanæ, & veterum monumentis abunde testatum est, & quotidie Linguæ vis.
videmus, dum unius hominis lingua civitatem universam, imo totam regionem prius tranquillam, ad bellum concitat, rursus instructas acies ac sanguinem sitientes cogit arma deponere, evertit Respublicas pernicioso consilio, & easdem si velit servat salubri consilio, conciliat fœdera Principum, & conciliata dirimit, conglutinat matrimonia, & conglutinata dirimit.

mit. Si tantum valet lingua hominis, quanto præsentiorem vim habet Ecclesiastæ lingua, quæ organum est Spiritus sancti. In hujus linguæ manibus vere mors est & vita: vita est quum peccatores convertit ad pœnitentiam, mors est quum jugulat in eis veterem Adam cum actibus suis. Hic, nimirum, est thesaurus, unde dives paterfamilias profert nova ac vetera, videlicet, instructus utriusque Testamenti litteris. Sunt canes quos detestatur Paulus, jubetque caveri, quippe operarios iniquitatis: & sunt laudati canes, qui latratu deterrent fures nocturnos, conantes irrumpere in domum, unde Græci vocant οἰκουροὺς, id est, *custodes domus* & *excubitores*, cujusmodi canis non erat ille, quem redarguit Psalmus, *Si videbas furem, currebas cum eo.* Quemadmodum autem fures, solent objecta esca canibus vocem adimere, ita quibus carius est privatum emolumentum, quam gregis Dominici publicum, ii, Ecclesiastis latrare incipientibus, pecuniam aut Sacerdotium velut offam in fauces injiciunt ut sileant, & furibus prodant domum Dei. Atqui fideli excubitori, qui stat super muros Hierusalem, neque noctu neque interdiu tacendum: nec, ut solent ingenerosi canes, ad projectum cibum vocem continet, nec pro frusto panis sustinet a cœlesti excidere præmio. Hujusmodi canes apti sunt ad venatum animarum, qui norunt quando debeant mutare vocem, & quibus ambagibus feram in casses Domini protrudere. Postremo dicitur hoc animal vulneribus medendi vim in lingua habere. Elingunt saniem, nec sinunt saucium locum exputrescere. Talem oportet esse linguam boni concionatoris, ut nullus ab hujus colloquio discedat, nisi purior: bonis per infirmitatem prolapsis, blandis monitis lenique correptione medeatur, insanabiles fideli latratu submoveat. Ne quem pigeat hujus cognominis, magna est horum canum apud Deum dignitas: Nam in mysticis litteris qui vocantur *canes*, iidem appellantur *Dii*, appellantur *Prophetæ*, quemadmodum docuimus, appellantur & *Reges*, si quem tituli majestas delectat. Constat enim Psalmum LXVII. agere de præconibus Euangelii, in quo legimus: *Pluviam voluntariam segregabis Deus hæreditati tuæ:* Hæc, nimirum, est illa pluvia cœlestis doctrinæ, quæ fœcundat terram nostram. Et sequitur: *Dominus dabit verbum Euangelizantibus virtute multa.* Hi sunt qui dormiunt inter medios Cleros, in utriusque Testamenti litteris per fidem secure conquiescentes: *qui pennas habent columbæ deargentatas*, Euangelicam, videlicet, simplicitatem, cum puritate vitæ morumque nitore conjunctam, non sine grato tinnitu salutaris doctrinæ, non terrena tinnientis, sed cœlestia. Quamquam autem & nitet argentum, si recte exerceas, & tinnitu delectat, tamen si negligas, obnoxium est rubigini; Si Concionator assideat litteræ, rubiginem ducit illius doctrina. Sequitur igitur, *& posteriora ejus in pallore*, sive *virore auri*: prior est littera, posterior est sensus mysticus, is non corrumpitur, sed perpetua viret auctoritate. Cæterum, a quo auctore proficiscuntur hæc omnia? Nimirum, a Rege virtutum dilecti, qui *dat verbum Euangelizantibus virtute plurima*: a Rege exercituum, quem Paulus appellat Regem seculorum.

Canes boni & mali.

Judæi tinnitum habent argenti, sed multa ærugine vitiatum: nos aurum habemus, spiritualibus spiritualia comparantes. Summus Euangelista fuit Dominus Jesus, hunc Pater unice dilexit, tamquam unigenitum; prius est quod carnale est, deinde quod spirituale: Sed quod spirituale est, longe præstantius est. Siquidem & juxta Græcorum proverbia, τὰ δεύτερα ἀμείνω dicuntur. Vel hæc imago nobis depingit Christianum Ecclesiasten. Pennis opus est, ut spiritu subvolet ad cœlestia, atque eodem cæteros subvehat. Sed columbæ pennis est opus, vel quod nulla avis in volatu sit pernicior, vel quod nulla simplicior aut innocentior. Sed duplici tinnitu est opus, argenti & auri: videlicet, ut in explicando sensu humiliore, candidus sit & apertus: mox provectioribus, aperiat aurum reconditæ sapientiæ, quam Paulus loquitur in mysterio, non quibuslibet, sed perfectis. Mundana sapientia prima fronte magna quædam & admiranda profitetur, sed si penetres altius, plane carbones pro thesauro reperias. Diversa est Euangelicæ Philosophiæ natura, longe plus habet in recessu, quam fronte præ se ferat, & quo penitius fueris ingressus, hoc splendidiores ostendit opes. Quam igitur fuerit indecorum, si Ecclesiasten professus, sis pro columba sus in cœno vulgarium delitiarum volutatus, pro argento habeas lutum in pectore, pro auro carbones? Luteum vas nihil crepat nisi lutum, & qui terrenus est, terrestria loquitur. Sunt alia multa in Sacris Litteris, quæ declarant dignitatem, utilitatem, difficultatem, ac præmii magnitudinem paratam iis, qui bona fide gerunt commissam provinciam: sed plura sunt quæ dira minantur iis, qui Pastoris gerunt personam, re lupos aut proditores agunt gregis Dominici: nos tamen ea colligere maluimus, quæ alliciunt, quam quæ territant. Vix enim fieri potest, ut sincere gerat Ecclesiasten Euangelicum, qui metu compellitur ad officium. Fides est, quæ nullum refugit periculum, caritas est, quæ nullum refugit laborem. Quæ duo si adsint, nihil opus est terroribus: si non adsint, non multum conducunt terriculamenta, & si conducunt, conducunt rudibus. Ecclesiasten non oportet esse rudem, qui rudes suscepit erudiendos.

Tinnitus auri & argenti.

Ostendimus rationem, quæ facit ut nec dignitas adducat supercilium, nec difficultas desidiam, nec periculum desperationem. Huic itaque Volumini propemodum satis datum videtur argumenti, si paucis admoneamus, quibus rationibus Ecclesiastes sibi possit apud populum gratiam simul & auctoritatem parare, partamque tueri. Siquidem hi duo præcipui stimuli sunt ad docilitatem, amor & auctoritas docentis: amor facit, ut libenter citraque tædium auscultemus: auctoritas, ut quæ traduntur, vera esse credamus. Quum amorem dico, Christianum intelligo, non vulgarem: quum auctoritatem, eam intelligo quæ virtute, non fuco paratur. Quod si forte hæc aliunde contigerunt, prudentis est, humanis populorum adfectibus, qui nec immodici, nec cum vitio conjuncti sunt, ad pietatis profectum abuti. Multis formæ gratia conciliat favorem, aut patria communis, aut affinitas, aut alius quispiam adfectus humanus: hanc occasionem arripiat Ecclesiastes, quod humanum est, vertens in profectum spiritualem. Sunt qui miro studio prosequuntur divi Francisci discipulos, sunt qui impensius faveant Dominicanis: hic adfectus mere humanus est, & inter æque pios sæpe diversus, eoque ut hic favor captandus non est, ita, si sponte adsit, est in auditorum commodum accommodandus. Itidem multis auctoritatem conciliat ipsa corporis species, atque oris dignitas, generis claritas, sacra vestis, titulus, ætas: aut aliud quidpiam his adsimile. Non est quidem Christianæ perfectionis quemquam e rebus hujusmodi externis æstimare: tales enim objurgat beatus Paulus, quod ea modo viderent quæ secundum faciem sunt, eo quod qui hisce ex rebus magni faciunt hominem, e diversis contemnunt: sed quoniam Ecclesiastes cogitur omnia fieri omnibus propter hominum imbecillitatem, hoc adfectu simplicium velut esca abutetur ad illiciendos imperitorum animos, donec proficiant ad meliora. Evenit hoc Domino Ecclesiastarum Principi: humanæ naturæ species, & vitæ humilitas offendit plerosque Judæorum, crucis infirmitas offendit etiam intimos discipulos. Dominus tamen passus est, a suis aliquamdiu juxta carnem amari, donec proficerent ad ea quæ sunt spiritus. Itidem Pauli vincula multis fuere scandalo, eoque firmioribus gratias agit, quod non resiluissent ab Euangelio, Doctoris sui adflictionibus offensi. Dominus jubet Doctorem ex operibus æstimare. Sub sordido pallio, despicabili turpique corpusculo latet interdum animus cœlo dignus: & tamen Moses vetat ne cæcus, aut claudus, aut gibbo deformatus, aut herniosus, aut alia quacumque corporis macula notabilis accedat ad altare, quamvis genitus e stirpe Aaron, nec ingrediatur intra

Quæ res Ecclesiastæ conciliant favorem & auctoritatem.

Levit. 21.

velum: non quod ista contaminent Templum Domini, sed externa species frequenter offendiculo sit infirmis. Quid, quod post abolitas legis umbras, Romani Pontifices statuerunt ne claudi, lusci, debiles aut mutili, aut minores ætate præscripta recipiantur ad ministerium Ecclesiasticum: non quod sit respectus personarum apud Deum: Nam in Euangelica parabola, mendici, cæci & claudi compelluntur ad convivium Regale: sed quod vulgus hominum ex his quæ patent oculis corporalibus, ducitur in contemtum rerum spiritualium. Huic multitudinis adfectui sic indulgendum est ad tempus, ut paulatim tamen alliciatur ad perfectiora: ita præceptor tolerat discipulum etiamnum rudem, veluti lactans illum munusculis ac laudibus, ne resiliat ab instituto. Alioqui nihil erat opus hac de re ullam facere mentionem. Quisquis enim iis virtutibus præditus est, quas ante commemoravi, hunc facile & auctoritas & favor plurimorum comitabitur, si modo in his perseveret. Nam omnium suffragiis adprobari, hactenus nulli mortalium contigit. Huc quatenus licet enitendum Ecclesiastæ, ut omnibus placeat per omnia, bonumque testimonium sibi comparet, etiam apud illos qui foris sunt, Paulinum illud semper habens in animo: *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt.*

Ut igitur auctoritas & maturius & apud plures contingat Ecclesiastæ, diligenter ea vitet, quæ conciliant homini contemtum, eaque in se declaret, quæ vulgus suspicit. Luxus, temulentia, somnolentia, voluptates, præcipue libido, inepta ac stulta loquacitas, futilitas, & nimia familiaritas, vanitas, inconstantia, adulatio, captatio munerum, levium vulgariumque rerum admiratio, reddunt hominem contemtibilem, elevantque auctoritatem. Contra conciliant auctoritatem, sobrietas, victus parsimonia, vigilantia, pudici mores, sermo parcus ac sale conditus, silentii fides, gravitas in moribus, in dictis veritas, comitas decenti gravitate temperata, convictus cum gravissimis quibusque, cum perditis ac prostitutæ famæ hominibus aut nullum commercium, aut rarum, idque monendi gratia, non compotandi, si non aliter cum illis agat, quam sicut medicus cum ægrotis, cum divitibus talia sint colloquia, ut nec importuna austeritate provocet illos ad iracundiam, nec ad gratiam loquens incidat in speciem adulationis. Munera ne temere a quoquam recipiat, sed in recusando adsit comitas, servet undique integram libertatem suam. Quisquis enim accipit munus, nescio quo pacto perdit aliquam fiduciæ suæ partem: & qui donat, minoris illum facit qui accipit. Hoc vitium arguit occasio. Quum Ecclesiastes liberius admonuerit eum qui dedit, tum incandescit stomachus, & ingratus vocatur, qui pro vili beneficio reponit multo præstantius. Hoc perspiciens Apostolus, non dignatur a Corinthiis accipere, sed maluit coria consuere, quam aliquam Apostolicæ libertatis partem amittere, non quod venaretur gloriam ab hominibus, sed quod hoc expediret Euangelio. Itaque male consulunt auctoritati suæ, qui sponte currunt ad mensas divitum, ac venantur Magnatum opipara convivia: sed multo pejus consulunt, qui magnam diei partem desident in publicis cauponum diversoriis, inter homines parum sobrios, simulque cum illis nugantur de rebus quibuslibet, ebibentes & ipsi præscriptum vini modum, ac vicissim invitantes alios. Interdum & in multam noctem luditur chartis ac tesseris, & saltatur inconditis motibus; denique domum redit Pastor ovium sic adfectus, ut eorum brachiis suffulciendus sit quorum animos oportuit ab eo fulciri. Adde jam huc concubinam uxoris loco, nec eam unam, & si una est, procacem atque imperiosam. Quis illius dictis audiens erit, aut quis eum reverebitur, cui conspicit imperare muliérculam? Obsecro, qui sic perpetuo vivit, ut sit unus e fece plebis, ut inter abjectos abjectissimus, quid auctoritatis habiturus sit in docendo, quid gravitatis in admonendo? Aut quis audebit illi vitæ suæ scenam in confessione detegere, quem videat quotidie vino cerevisiave uvidum & sua ipsius effutire arcana? Hæc scio dictu parum esse decora, sed, utinam non majore dedecore passim fierent, nec jam in vicis tantum, sed in urbibus quoque! Verum hoc veniæ mihi velim in hoc argumento perpetuo concedi, ut si quid admonendi gratia per occasionem dicetur, nec bonos offendat ad quos non pertinet, nec his vitiis obnoxios irritet, quos cupimus non traducere, sed Christo gratiores reddere.

Jam quum populus habeat ubique suas quasdam peculiares ineptias, veluti sodalitates & compotationes in Templis, superstitiosas circumlationes Divorum, velut apud Flandrios Livini & Winochi, ludosque ridiculos, qui sic diutina consuetudine invaluerunt, ut absque tumultu non facile queant abrogari, & si abrogentur, periculum est, ne abrogatis succedant ineptiora, Pastor ab hujusmodi spectaculis sese subducat, vel hoc modo significans sibi non probari quæ geruntur. Quoniam autem in diversis regionibus diversæ sunt hujusmodi ludorum formæ, ut lector intelligat quid velim, unam atque alteram exempli causa proferam. Apud Anglos mos est Londini, ut certo die populus in summum Templum, Paulo sacrum, inducat longo hastili impositum caput feræ, (Damas illic quidam appellant, vulgus Capros, quum re vera sit hircorum genus cornibus palmatis, in ea Insula abundans) cum inamœno sonitu cornuum venatoriorum. Hac pompa proceditur ad summum altare, dicas omnes adflatos furore Deliæ. Quid hic faciat Pastor? Si reclamet, violenta res est consuetudo, ac citius aliquid seditionis excitet, quam medeatur malo. Alibi per segetes circumfertur corpus Domini, hoc indecentius quod gestatur a Sacerdote equestri. In pagis atque etiam oppidis quibusdam, opificum ordines habent pompas suas. Mali erecti gestantur a multis sudantibus ac defecturis, nisi subinde potu reficiantur, in summo est Divus, cujusque opificii Præses. Habet populus & alios ludos pompasque, in quibus circumferunt spectacula, circumducuntur virgines mire cultæ, dicuntur fiuntque multa dissimulanda magis, quam probanda. Hujus generis apud Italos sunt Taurea certamina, & cursus asinorum, bubalorum & equorum. Hujusmodi spectaculis non decet eos interesse, quorum auctoritas deberet populum a talibus ineptiis revocare. Idem sentiendum de similibus spectaculis, quæ fortuito incidunt: veluti quum ducitur opulenta sponsa, quum Principes agunt suas comœdias, vel funebres, vel triumphales, ad quas inepto studio currit imperita plebecula. Ægre a Christianis sublata sunt pugilum & gladiatorum certamina. Verum hoc malum quando funditus exstirpari non potest, Ecclesiastes prudens, si queat, temperabit licentiam, certe spectando non præbebit multitudini probantis speciem.

Superstitiosi populi ritus.

Porro, ut nimia familiaritas parit contemtum: ita patria nonnumquam elevat auctoritatem, id quod evenit Domino Jesu, qui, quod proverbio dici solet, *Prophetam minus esse acceptum in patria*, non esse vanum, ipse comperit experimento. Adversus hunc hominum adfectum, geminum est remedium, ut Ecclesiastes idem faciat quod fecit Dominus, relictis propinquis & cognatis alio se conferat, docturus Euangelium: aut in procul dissitam regionem secedat, præcipue Religionis & studiorum nomine celebrem. Illic diu commoratus, tandem ceu peregrinus redeat, excitata jam & erecta multorum exspectatione. Præterea & ætas utraque parit interim contemtum, juventus, & admodum provecta senectus: illa negligitur velut imperita rerum, hæc despicitur tamquam delirans: utrique malo remedium aliquod adhibebitur, si juvenis Apostoli consilio pareat: *nemo adolescentiam tuam contemnat.* Quo pacto id fiet, inquis. Si vitam, si sermonem, si vultum ac gestus omnes ita componat ad sobrietatem, ad pudicitiam, ad gravitatem & constantiam, ut in se declaret esse verum quod dixit ille Sapiens, *senectus venerabilis est non diuturna, neque*

Ætas contemtum pariens.

1 Timo. 4.

quæ numero annorum computata. Capitis canitiem & rugas frontis, etiam fatuis ac morionibus adfert ætas, sed ea demum venerabilis est canities, quæ renidet in moribus ab omni specie levitatis ac juvenilium desideriorum alienis. Senes ita tuebuntur auctoritatem suam, si perpetuo sobrii sint, si minime difficiles aut iracundi, si vitent inutilem garrulitatem, sed parci circumspectique sint in verbis, ut non loquantur nisi præmeditati vel necessaria vel utilia, nec quidquam excidat ineptum aut futile dictu, aut omnino indignum canitie, præsertim inter juvenes agenti: neque asper sit aut morosus in objurgando, si quando res postulat increpationem, sed admonitionis acrimoniam Christiana lenitate temperet: neque quibuslibet sese negotiis admisceat, non omnes fabulæ partes omni conveniunt actori, quædam in alios rejiciat. In summa, sic moderetur omnes actiones suas, ut illi senectus nihil attulisse videatur nisi majorem rerum usum, judicium perspicacius, consilium fidelius, animum placabiliorem. His rebus fiet, ut quemadmodum Paulus jubet honorari viduas, quæ vere viduæ sint, ita populus veneretur senes, qui vere senes sunt.

Gratuita prædicatio. Verum, ut redeamus ad id, quod de largiendo diximus, fatemur, esse æquissimum, ut qui ministrant altari, vivant ex altari, sed vivant tantum, non luxurientur. Vehementer tamen optabile sit, si plures imitentur præclarum Apostoli Pauli exemplum, qui gratuito prædicabat Euangelium, non ignarus quid deberetur, sed magis perpendens quid expediret ad propagandam Christi Religionem, & ad tuendam Apostolicam auctoritatem, præsertim apud Corinthios, ut opulentos, ita quæstus avidos. Sed, utinam non ita passim essent hoc seculo Corinthiorum similes! quum Pauli similes nullos reperias. Dixerit aliquis, exemplum hoc inutiliter inducendum esse, propterea quod quum populus seminanti spiritualia, debeat sua carnalia, ac perpaucos videas, qui bona fide, quid debent, exsolvant, quid futurum esset, si per gratuitum Ecclesiasten discerent nihil dare? Ab his intestinis semel gustatis numquam abigerentur: itaque brevi fieret, ut abrogatis salariis, nec ullis existentibus qui vellent gratis docere, in totum Pastoribus destituerentur Ecclesiæ. Verum ista ratio nihil commovit Paulum, quo minus gloriaretur se gratuitum agere Euangelistam, neque metuebat ne deessent verbi Præcones, sed magis verebatur ne populi liberalitas pro Pastoribus invitaret lupos: nam ad emolumentum properant omnes, ad gratuitum laborem nullus accedit nisi vere pius. Quod si temporibus illis, quum tanta esset Christianorum paucitas, nec ulla præscripta salaria quæ possent exigi, non defuerunt qui ultro suppeditarent Apostolis ac Senioribus, quomodo nunc metuimus, ne bonis ac fidis Pastoribus desit victus ac vestitus? non dabunt Corinthiorum similes, sed tanto largius dabunt Macedonum similes: nullus est populus qui non sit ex utroque genere mixtus, & Paulinum exemplum semel atque iterum editum fortassis alliceret plures ad æmulandum. Quid ni hic idem speremus, quod quotidie videmus in cæteris accidere? Apud priscos aliquis cœpit pallio semitectus cum baculo obambulare, ac mendicato vivere, & obviis maledicere: adeo non defuerunt qui institutum hoc imitarentur, ut hinc orta sit Philosophorum familia, quæ Cynicorum dicitur. Sic inter Christianos fuit aliquis, qui ferrea lorica indutus incederet, cætera nudus, adeo non defuit imitator, ut hinc Ordo novus Monachorum examinibus accesserit. Erat alius, qui cannabea tunica tectus reliquo corpore nudus obambularet per æstatem pariter atque hiemem, crucem ligneam gestans, nec domum habens quo se reciperet, nec pecuniam attingens, nec alia re vescens quam pane & herbis aut pomis crudis, nec aliud bibens quam aquam crudam, videmus non defuisse qui imitarentur. Quis credidisset fore qui beati Francisci institutum imitarentur? Mundus his undique plenus est. Equidem arbitror fore, ut si quis exsisteret qui ficulnis foliis pro campestriis pudenda tegens, cætera nudus, obambularet soleis æreis, sicut fecit Empedocles, pro tritico vesceretur fabis, pro oleribus vulgari gramine aut fœno, non defuturi sint qui imitentur: quanto magis sperandum est fore, ut si quis tam celebris Apostoli revocet exemplum, sint complures qui æmulentur, præsertim quum hodie nulla sit necessitas, Ecclesiasten per diversas mundi plagas divagari, nec quisquam sit, qui Sacerdotes suo spoliet patrimonio, aut facultates eripiat industria quæsitas. Quod si videtur inhumanius ultroneam bonorum liberalitatem rejicere, utatur hoc temperamento: comiter excuset sese iis, qui domi habent ejusmodi subsidiis magis egentes, aut iis qui non videntur ex animo dare, sed vel ad ostentationem, vel aliam ob causam humanam, fortassis ut injecta offa obturent os sincere prædicantibus Euangelicam veritatem. Talis erat benignitas Balaac Regis Moabitarum, qui mercede conduxit Balaam ut malediceret populo Israelitico. Illis commonstret, in quos melius conferri possit, quod destinarunt mittere in corbonam: his adimat spem corrumpendæ linguæ, quæ Christo prædicando dicata est. A cæteris ultro oblata si videtur accipiat, sed accipiat in alios dispensaturus, ipse ne amittat gloriam suam, qua glorietur non juxta carnem, sed in Domino.

Scio, nobis objiciendos Levitas & Sacerdotes ac Pontifices Veteris Testamenti, qui vivebant ex decimis, victimis ac donariis. Verum illis hac ratione provisum est, quia non habebant aliam sortem in partitione terræ promissæ. Sed hanc provisionem sustulit verius, quam comprobavit, novæ legis auctor, qui suos vocat ad exemplum passerum ac liliorum. Illud, nimirum, est Euangelicæ perfectionis, plus promereri & minus exigere, & in tantum abstinere a specie cauponandi verbum Dei, ut & divitibus impertias gratis doctrinam sacram, quo majore fructu id facias, & pauperibus addas etiam de tuo subsidium. Adde his, quod Mosaicæ Religionis Ministri ex his quæ concesserat Moses, non solum alebant se ipsos cum Diaconis, sed uxores quoque & liberos, & servos & ancillas. Nunc vero Sacerdotes, quo minus onerati sunt hujusmodi sarcinis, hoc paucioribus egent. Illi posteros suos alebant, successuros in ministerium: nostri pro uxoribus ac liberis alant, sed alant spirituali doctrina magis, quam pecunia, quos cognoverint evasuros idoneos Euangelicæ Philosophiæ præcones. Non est efficax quorumdam syllogismus, si qui mactabant vitulos & hircos vivebant de decimis, quanto magis hoc debetur iis, qui tractant sacratiora. Quid debeatur, nunc non disputo, sed quid deceat exigere. Quo sublimius est munus Euangelicum, hoc purius esse decet a lucris temporalibus. Alioqui si placet enthymema a Levitis ad Euangelistas, eadem opera sic ratiocinabuntur: illi habebant uxores, multo magis idem licet nobis. Inverte enthymema & valebit. Non licuit Veteris Testamenti Sacerdotibus possidere divitias, multo minus licet nostris. Non licuit illis habere concubinam, multo minus idem licet nostris. Non licuit illis cum uxoribus habere commercium, dumtaxat id temporis quo Templo ministrabant, multo minus licet nostris. Quæ olim dabantur Euangelii præconibus, quoniam sponte & alacriter dabantur εὐλογίαι dicebantur, hoc est, *benedictiones*, quod donans sibi magis gratularetur, quam accipiens. Nunc in quibusdam regionibus, quum decimæ personales, prædiales & fortunales anathematibus ac minis extorquentur ab invitis & male precantibus, κακολογίαι verius sunt quam εὐλογίαι. Id quum per se sit odiosum, conduplicatur invidia, si qui sic exigunt ad unguem quod putant deberi, ne minima quidem ex parte meminerunt officii sui. At fieri videmus, ut nulli molestius exigant, quam quibus minime debetur. *Debetur* enim *Presbyteris duplex honos*, ut ait Apostolus, sed adjicit, *iis, qui bene præsunt*. Est laicus, qui excuset inopiam, uxorem ac liberos alendos, non auditur. Est qui excu-

ſet naufragium aut incendium, aut ſimilem calamitatem, non auditur, ſed audit, *Deus nihil vult amittere.* Hæc exempla nec apud Judæos edita legimus.

In præſentia non patrocinor ingratis, ſed Eccleſiaſtæ conſulo auctoritati. Poſterioribus ſeculis Epiſcopi quidam accipiebant quæ offerebantur, ſed ut diſpenſaturi in ſubſidium egenorum, quod ſobrio victui ſupereſſet. At divus Cyprianus de ſuo jubet ſubveniri pauperibus. D. Baſilius e propriis facultatibus aluit pauperes. Auguſtinus ab Apoſtolica libertate minimum receſſit, nihil ſibi ferens obtrudi, quod in communem uſum tranſire non poſſet. Quibus porro verbis mendicat a populo? *Fratres, non habeo quod dem pauperibus; ſubveniat illis caritas veſtra.* Quædam oblata ab iis, qui videbantur habere domeſticos egentes ſubſidio, recuſavit: quædam jam donata, & in Eccleſiæ jus tranſcripta reddidit ei, quem liberalitatis ceperat pœnitentia, non ignarus quod ſemel Deo dicatum eſt, repeti non debere. Sed vir excelſi animi maluit imminuere jus Eccleſiæ, quam videri petax, aut larus. Longius abeſt a ſordibus, quod in nonnullis regionibus Paſtor nihil exigit a populo, ſed aliunde cenſus illi deſignatus eſt, quantus homini frugali ſobrioque ſufficit. Habet domum commodam, hortulum qui varias delitias ſubminiſtrat menſæ, viticulam quæ tantum gignit vini, quantum ſatis eſt, & bene dilutum & parce bibenti. Habet cortem, quæ ſuppeditat ovum & interdum etiam pullum. Si his accedunt duodecim ducati, jam ſupereſt etiam ultra mundam vitam, quod ſublevet aliquorum inopiam. Sed quo ſordium nunc deventum eſt apud nonnullos? Mendicatur in ipſo ſacrificio, & Æditnus tinnitu vaſculi ſtannei, atque etiam clara voce ſubinde repetita, populum invitat, ne dicam, cogit ad dandum. Sacrificus interim indecore ſtat circumſpiciens qui dent, qui non. Idem fit a quibuſdam in concionibus. Circumfertur tabella, & ſubſidium petitur, immo efflagitatur Eccleſiaſtæ. Non iſta reprehendo, ſi urgeat neceſſitas, ſed oſtendo quantum abſint ab illa ſuperbia Apoſtolica, cujus optarim quam plurimos eſſe imitatores. Repertus eſt unus abſque litteris pius qui ſcripſit, *Vadant pro eleemoſyna confidenter, nec oportet eos verecundari, quia Dominus ſe pro nobis fecit pauperem in hoc mundo:* & ecce videmus orbem plenum mendicitatem ultro profitentium. At inſignis ille Euangeliſta, qui dicit: *Volo omnes eſſe ſicut ego ſum,* qui toties gloriatur, quod manibus ſuis ſibi pararit victum, ut gratuito doceret Euangelium, quod nocte dieque laboraret, ne quem gravaret, vix ullum reperit imitatorem. Excuſatur a multis neceſſitas, durum re vera telum. At videndum eſt, unde veniat illa neceſſitas: qui verus eſt Paſtor, delegat vices ſuas alteri, paululum quiddam adſpergens e decimis: ille rurſus locat alteri, nihil aliud illi relinquens quam ſpicilegium demeſſa jam ſegete. Eadem querela eſt de nonnullis Monaſteriis, deque Collegiis quæ curas habent incorporatas, ſic enim illi loquuntur: cenſum, hoc eſt, lanam ſibi reſervant, oves tradunt famelico, frequenter indocto juxta ac improbo deglubendas. Et miramur Paſtorem non eſſe in ea auctoritate apud populum, qua deberet? Hic Epiſcoporum aut Principum partes erant, eos, qui percipiunt emolumentum, compellere ad officium. Hactenus de auctoritate.

Favor quomodo conciliatur. De benevolentia concilianda quid attinet dicere? Verus amor nulla re paratur efficacius, quam gratis & hilariter bene merendo de omnibus. Beneficentia cicurantur & ad amicitiam alliciuntur etiam immanes feræ. *Forma perfecti Eccleſiaſtæ.* Jam mihi finge talem Eccleſiaſtem qualem nos quærimus, qui ſe totum exponat juvandis omnibus, plus quam paterna maternave ſollicitudine pro ſingulorum vigilans ſalute, docens ignaros, blande revocans errantes, erigens ægrotos, conſolans lugentes, opitulans adflictis, ſublevans oppreſſos: naſcentes Chriſto tradat, morientibus aſſideat, mortuos ſepeliat, egenos foveat, oret ſacrificetque pro ſalute omnium; in ſumma, nullum prætereat expertem ſuæ beneficentiæ, atque hæc faciat tum conſtanter, tum alacriter, pro his meritis nihil omnino petens mercedis a quoquam, non pecuniam, non obſequium, non gloriam: quis, obſecro, tam duræ mentis eſt, ut ejuſmodi virum, non ut Numen quoddam e cœlo delapſum & amet & veneretur? Tanta caritas etiam malos compellit ad amorem mutuum. Quod ſi qui ſint, qui talem conſtanter odiſſe ſuſtineant, quid aliud lucrifecerint, niſi ut ab omnibus judicentur omnibus feris efferatiores. Hæc ſunt incantamenta multo efficaciſſima, hæc philtra præſentiſſima ad conciliandum, nec conciliandum tantum, ſed etiam ad extorquendum hominum benevolentiam. Cætera leviora ſunt, quæ tamen his adhibita non parum habent momenti. Virtutes enim heroicæ non rejiciunt obſequia, ſi quas dotes humanas, vel indit natura, vel addit inſtitutio atque induſtria, ſed eas comiter amplectuntur, purgant, ac perficiunt. Accidit tamen interdum, ut homines eximiis illis virtutibus prædití, in his levioribus videantur parum attenti, ſicut in rebus mortalium nihil eſt ab omni parte beatum. *Ingeniorum habitus varii.* Socrati viro inter Ethnicos laudatiſſimo, non parum invidiæ conflavit in omni ſermone familiaris ironia, quæ tamen in illo non erat vitium, ſed natura. Platoni faſtus eſt objectus, quum hic fuerit in eo non τῦφος, ſed σεμνότης, melius enim dicitur Græce quod ſentio. Irriſa eſt a multis Diogenis dicax ac faceta libertas. Moleſta fuit nonnullis Xenocratis auſteritas. Parum digna Philoſopho viſa eſt Stilponis comitas, omnia in bonam vertens partem, etiam illa, quibus hominum vulgus graviter offendi ſolet. Naturalis fuit in Scipione Africano majeſtas. In L. Craſſo Oratore pudor non offundens tenebras ingenio, ſed dictioni gratiam addens. M. Tullio nonnihil auctoritatis ademit jocandi ſtudium. Catoni ſeniori non mediocrem invidiam conflavit cenſoria in omnes ſeveritas. Quin & Uticenſis ille viſus eſt æquo præfractior. Similes ingeniorum varietates reperias, & in viris Religionis commendatione claris. Ambroſius ubique placidus eſt, ac jucundus magis quam vehemens. Auguſtinus blandus & hærens. Hieronymus vehemens, liber, interdum etiam auſterior. Chryſoſtomo vitio verterunt æmuli, quod amaret ſolus cibum capere. Quod erat ſobrietatis, inhoſpitalitatis nomine reprehenſum: phraſis indicat hominem fuiſſe ad docendum pulcre compoſitum. In Baſilio ſentias eximiam animi celſitudinem, prudenti comitate temperatam. Gregorius Nazianzenus argutior eſt. Athanaſio fuit in rebus gerendis admirabilis quædam ſolertia. In Cypriano mireris naturalem dicendi facultatem. Quid plura? Non eſt minor varietas in hominum ingeniis, quam in vultu ac voce. Nec ſemper tutum eſt in diverſum habitum demigrare, quemadmodum in Comœdiis ſubito fit ſui diſſimillimus Demea: ſed conandum eſt, ut, quod natura penitus inſevit, ſi cum vitio conjunctum eſt, ad virtutem corrigatur: ſi ſimplex eſt naturæ habitus, cavendum ne in vitium confine degeneret: ut puta, ne gravitas a natura addita exeat in ſævitiam, aſperitatem & torvitatem, lenitas in negligentiam & contemtum, blandities in aſſentationem. In his autem corrigendis oportet abeſſe fucum. Perpetuum eſſe non poteſt quod fingitur, & infeliciter fere cadunt quæ tentes invita Minerva. Cui ſi non repugnamus, fit ut diverſis moribus par tamen auctoritas & gratia comparetur. Qui natura comis eſt ac feſtivus, caveat a ſpecie adulationis ac levitatis. Qui loquacior eſt, ſtudeat numquam loqui, niſi quum ſuadet utilitas. Qui taciturnior eſt ac triſtior, ad præſentem proximorum utilitatem, nativam auſteritatem affabilitate temperet. Qui lenior eſt, huic caritas & pietatis zelus addat aculeum. Naturæ vitium conſuetudo non diutina facile corrigit. In his tamen prodeſt admoneri. Nam aliena quam noſtra rectius perſpicimus.

Ætatum habitus. Jam & ætas & patria adferunt non parvam ingeniorum differentiam. Adoleſcentia niſi refrenetur, diffluit in voluptates ac laſciviam. Juventus præceps eſt & incogitans. Senectus fere triſtior eſt, iracundior, ad

ad rem attentior, & ad ignoscendum difficilior. E singulis quod utile inest oportet excerpere, quod ad vitium tendit, corrigere. Teneræ ætatis lascivia liberalibus studiis edometur: juventutis ardor Philosophiæ præceptis temperetur: senectutis imbecillitas ratione, consilio & cura fulciatur. Itidem Germanus dabit operam, ut vitata immanitate sit fortis, & ad impia illabefactabilis. Hispanus Christi gloriam sitiat. Italus sobrietatem, quam in cibis potuque præstat, in cæteris etiam adhibeat. Gallus nativam facilitatem flectat in obsequium Dei. Gelrius nativam astutiam vertat in Euangelicam prudentiam. Hollandus nativam simplicitatem Euangelica prudentia condiat. De cæteris similiter apud suum quisque animum æstimet, ne singula persequens fiam molestus. His itaque ingeniorum, ætatum & regionum cognitis & animadversis differentiis, sibi quisque leges præscribat, quibus & ad vitium tendentia corrigat, & virtutis indolem præ se ferentia provehat. Hæc leviora sunt, fateor, & ad humanam imbecillitatem accommoda, sed tamen sublimibus illis Spiritus sancti dotibus subserviant, non negligenda, quoad homines cum hominibus, infirmi cum infirmis versamur: quibus utinam efficaciora Dominus dignetur inspirare Pastorum suorum animis, ut omnes despectis hujus mundi vilibus emolumentis ad hanc omnium pulcerrimam militiam toto incumbant pectore, post breve tempus (quid enim hac vita fugacius?) sempiternam accepturi coronam beatæ immortalitatis. Et si quid hic laboris devorandum, (nihil enim præclarum absque negotio geritur,) cogitent quantum solatium futurum sit audire beatificam vocem: *Euge, serve bone & fidelis, intra in gaudium Domini tui*, accede ad triumphum cœlestem, strenue dux, esto particeps gaudiorum, qui particeps adflictionum esse mea causa non recusasti. Quod erit illud tripudium, qui plausus, quam læta acclamatio, quum illic multos videbis qui tibi suam felicitatem, suam salutem ferent acceptam, quos ad pietatem instituisti, quos ab errore revocasti, quos ad cœlestium bonorum amorem inflammasti. Imo quoniam illic perfecta caritas facit omnibus omnia communia, quid erit te felicius, splendidius aut illustrius, quum innumeræ cœlestium ordinum myriades, uno ore, consona voce undique tibi gratulabuntur, & Christo Principi gratias agent, qui per te dignatus est augere beatam illam sodalitatem, cui nil deest ad consummatam beatitudinem, nisi ut expleatur electorum numerus, ac resuscitatis corporibus omni ex parte plena erit & absoluta felicitas.

Præmium æternum.

Matth. 25.

Eorum vero, quæ supra memoravimus, consideratio non Doctores tantum ad docendum, sed Auditores quoque merito deberet exstimulare ad discendi studium & obtemperandi promtitudinem. Ut enim vigilanter alacriterque doceat aliquis, non minima ex parte situm est in discipulis. Quotum enim quemque reperias tam patienti stomacho, qui diu retinere possit in docendo studium, alacritatem atque ardorem, si conspiciat e tam multis tam paucos venire ad concionem, tum in his paucis tam paucos esse, in quibus non ludatur opera, dum alii crapula graves, audientes non audiunt, alii toto vultu totoque pectore tædium præferunt, oscitantes, screantes, ructantes, obtussientes, alii non alia facie concionantem auscultant, quam solent histrionem in Theatro saltantem, plerique dormitant, nec desunt qui altum etiam stertant, quod distento ventre veniant in concionem. Qui non ob aliud eo veniunt, nisi ut diem fallant, domusque tædium excutiant, ad cætera surdi, tantum exspectant si quid festivum aut ridiculum excidat, quod in cœna recitent combibonibus. Quamquam his quoque pejores sunt, qui non veniunt ut discant, sed ut captent quod calumnientur, nec hunc animum dissimulant, sed risu rictuque, interdum & sibilo produnt & murmure. Omitto nunc pueros obvagientes, canes oblatrantes, confabulones obturbantes. Et miramur si Concionatores habemus parum diligentes? An non meminimus & illos esse homines? Comœdiarum Acto-

Populi docilitas.

A res queruntur de spectatoribus, orantes ut illorum attentione & silentio ad recte agendum adjuventur, alioqui frigere actionem. Quod histrio suo jure postulat, hoc negatur verbi salutiferi præconibus? Prodis in Theatrum, ut spectes nugas, & auscultas: at in concione dormis, auditurus quæ & te tibi reddant meliorem, & Deo cariorem faciant. Si Ecclesiastes fabulam ordiatur de lana caprina, aut de umbra asini (Nam sunt qui studio quædam admiscent hujusmodi) expergisceris, defricas somnum ab oculis, arrigis aures, advocas animum: & ad ea quæ faciunt ad veram perpetuamque felicitatem aures non habes? Merito frigeat Ecclesiastes, si conspiciat populum attente qui- B dem audire quæ docentur, sed in moribus nullum apparere doctrinæ fructum: quanto justius frigeat, si conspiciat tantum multitudinis fastidium, ut nec verba salutiferæ doctrinæ perferre valeant? Audiunt alacres circulatorem in foro ridiculas, interdum & obscœnas nugas garrientem: & cœlestis Philosophiæ doctori non præstant eamdem audientiam? Favemus histrioni, ne si explodatur frustra fabulam edidicerit: quanto justius favendum Ecclesiastæ, qui per omnem vitam summis vigiliis ac laboribus paravit, quo populum redderet meliorem? Adde huc, quod etiamsi Actor exsibiletur, nullo spectantium id fiat detrimento: contra vero, si Ecclesiastes surdis narret fabulam, ad populum redit omne damnum, ipse excusatus ha- C bebitur apud Deum, qui munus delegatum pro viribus obierit. At quale damnum? non pecoris aut pecuniæ, non valetudinis aut sensuum corporis, sed quod est omnium damnosissimum, veri ignorantia, mentis cæcitas, impietas, lætiferæ pestes animæ. Si quis missilia spargat in vulgus, puta, nummulos, aut crustula, quam alacer, quam frequens undique concursus. At quanto sunt pretiosiora quæ e suggesto spargit Ecclesiastes e cœlestis Philosophiæ thesauro depromta. Sparguntur opes illius sapientiæ, qui, juxta Solomonis testimonium, pretiosior est cunctis opibus. Sparguntur gemmæ virtutum Euangelicarum, quæ locupletent ornentque mentem tuam in æternum, & D tu non accurris, non arripis quod jacitur, præsertim quum hic potior sit colligentium conditio quam illic. Illic, quod alius præripuit tuum esse non potest: hic singulis integrum est, si velint, quod in commune mittitur. Alterius lucrum non fit tuum detrimentum, sed singulorum lucrum fit omnium gaudium. Videmus si quis circumforaneus posita mensa, polliceatur artem eximendi maculas vestibus inlitas, aut remedia adversus dolorem dentium, lippitudinem, febrim quartanam, miro studio, frequentem accurrere populum: & eum qui commonstrat quibus modis eluantur animorum maculæ, quibus propellatur avaritia, E impudicitia, amor insanus, odium & invidia, præsentaneæ mentium pestes, audire gravamur.

Beatus Paulus destomachatur in eos, qui in conventu Christianorum præter decorum epulabantur, contemnentes Ecclesiam Dei, rogatque illos an non habeant domos ubi pro suo arbitrio vescantur, bibantque vel usque ad ebrietatem, si libeat. Arbitror, illum gravius etiam destomachaturum, si conspiciat nostras conciones, exclamaturumque: Quid ita Ecclesiam Dei contemnitis? Si crapulam eructare, si temulentiam edormire libet, privata domus & cubiculum ad ista magis sunt accommoda quam Templum. Si cessare visum est, sunt sphæristeria ubi id fiat absque con- F tumelia Ecclesiæ: si nugari juvat, sunt tonstrinæ, fora, & porticus, ubi ista fiant, non dicam decenter (nusquam enim decet quod ineptum est,) at certe minus indecore. Ad convivium vocatus componis temet ipsum pro dignitate convivatoris, præparas orexim, ne videare conviva fastidiosus, multaque civilitate sublevas invitatorem, qui pecuniam & curam impendit, ut lautum exhiberet convivium: & eum qui pascit animum tuum pane cœlesti, qui propinat tibi vinum exhilarans cor, fastidio nauseaque tua contristas? Unde hæc in nobis tam præpostera rerum æstimatio? Saltem ab infimis proficeremus ad sublimiora. Venit vereda-

rius

rius ad oppidum, dicens se missum non jam dicam a Cæsare, sed a Satrapa quopiam, auditur reverenter, non ob sua merita, sed ob legantis auctoritatem: & Ecclesiastes Dei, legatus despicitur in contumeliam legantis? Noli secundum faciem judicare. Homo, tui similis est qui loquitur, sed Deus tibi per illius os loquitur, & verba Dei, non sua loquitur. Dignus igitur est quem ut Christum audias, qui Christum docet. Audis hominem legatum ab homine, recitantem edicta quæ te gravent, fortunasque tuas attenuent: & non audis exponentem mandata Dei, quæ te beatum reddant?

A

Si par est, in Oratore venerari mittentis personam, nihil est Deo sublimius: si par est cum adplausu favoreque excipere quæ dicuntur in rem nostram, nihil est animarum salute præstantius, nihil Euangelio gratiosius. Diligenter auscultas profitentem quomodo colendus sit ager corporis altor, & non audis docentem quomodo excolendus sit animus, qui fructum adferat sempiternæ felicitatis? Medico mercedem exacturo pro tristibus remediis præbes attentas aures, ut a corporis morbo convalescas: & eum piget audire, qui gratis, qui blando sermone medetur animi morbis? Quis autem est nostrum, qui non multis vulneribus sauciam habeat animam, aut qui non multis laboret morbis capitalibus? aut si non laborat, certe periculum est omnium commune. Optimum est a medico discere quomodo vitandus sit morbus prius quam incidas. Quidquid umquam peccarunt homines, hoc in te cadere potest. Itaque si laici reputent, quanta sit Ecclesiastæ dignitas, quam laboriosam, quamque discriminis plenam provinciam sustineat, cujus vices gerat, quod agat negotium, quantas adferat utilitates, quam sublimia doceat, quam magnifica polliceatur, nimirum, & venerabuntur religiosius, & auscultabunt attentius, & obtemperabunt libentius. In quo si quid offendet humanæ imbecillitatis, non statim est insolenter fastidiendus, sed humaniter magis sublevandus. Quomodo, inquies, sublevandus? Si alacriter audias docentem, patienter audias corripientem, si teneas quod docuit, si emendes quod reprehendit, si sub illius disciplina quotidie evadas te ipso melior. His quasi stimulis excitabitur ut fiat in studio sacrarum Litterarum vigilantior, in docendo ferventior, in admonendo liberior. Quin & precibus omnium sublevandus est. Orandus est Deus, ut per suum oratorem indies largiatur gregi suo meliora. Hoc quum orat populus, pro se orat, & quoniam petit in nomine Jesu, Deus non se præbebit surdum votis hujusmodi. Ecclesiastes vicissim orat, ut Spiritus Christi reddat dociles omnium animos, præparetque segetem, ut bonum semen injectum feliciter proveniat. Clamat Dominus per Hieremiam: *Novate vobis novale, viri Juda & Hierusalem, & nolite serere super spinas. Circumcidimini Domino, & auferte præputium cordium vestrorum.* Viri Juda sunt, quicumque confitentur & agnoscunt suam injustitiam: viri Hierusalem sunt, quicumque perseverantes in Ecclesia Catholica, sectantur ea quæ sunt pacis, erga Deum simul & erga proximum. Nam hi demum dociles sunt Euangelicæ Philosophiæ. Qui non agnoscit morbum suum, non est medicorum arte tractabilis, & *si quis contentiosus est, nos*, inquit Apostolus, *talem consuetudinem non habemus.* Amat nova doctrina novos agros, amat sobria sobrios animos, amat pura puras mentes. Excide spinas terrenarum sollicitudinum, exstirpa frutices inutiles malarum cupiditatum, evelle lappas, carduos, tribolos, & quidquid noxiorum adfectuum occupavit animum tuum, ita bono semini præparaveris bonum arvum. Circumcide præputium cordis tui, amputatis voluptatibus, luxu ac delitiis. Hortatur item per Oseam Spiritus sanctus: *Seminate*, inquit, *vobis in justitia, & metite in misericordia. Innovate vobis novale.* Tempus autem requirendi Dominum, quum venerit, qui docebit vos justitiam. Seminat in justitia, qui sitit justitiam: metit in misericordia, qui quod sitit, ampliter adsequitur, non suis viribus, sed Domini benignitate. Innovat sibi novale, qui pectus suum præparat Euangelicæ doctrinæ. Hoc est enim vinum novum, quod Dominus non vult immitti in utres veteres: hic est novus pannus, qui male cohæret in veste veteri. Utramque partem videor satis admonuisse. Quod si utraque suo fungatur officio; Ecclesiastes quidem bona fide, diligenter, alacriter, amanter, constanter dispenset thesauros Domini sui: populus vero piis & avidis animis quod datur, excipiat, haud dubium est, quin cœlestis ille agricola daturus sit uberem lætumque proventum. Quod igitur de dignitate, de difficultate, de puritate, de fortitudine, de utilitate, de præmio fidelis Ecclesiastæ dicendum videbatur, hoc Volumine complexi sumus: cujus, quoniam satis crevit magnitudo, quod superest, in proximum librum rejiciemus.

B C D

Hier. 4.

Osea 10.

LIBRI PRIMI

FINIS.

ECCLESIASTÆ,

SIVE

DE RATIONE CONCIONANDI,

AUCTORE

DESIDERIO ERASMO ROTERODAMO,

LIBER SECUNDUS.

Vera pietas suggerit facundiam.

SI cui munificentia Numinis adsint ea, quæ superiore libro commemoravimus, huic non magnopere fuerit opus præceptis ac monitis verbosioribus, quod habitus ille mentis sincerus ac perfectus, facundiam rebus sacris dignam, & pronunciationem appositam, & gestus decentes ultro suppeditet, etiam non adfectanti. Fit enim, nescio quo pacto, ut interna species animi migret in hominem exteriorem, totumque ad suam transfiguret imaginem, non aliter, quam sanguinis & intestinorum occulta vitia sese proferunt externo corporis habitu. Pallent hepatici, nigrescunt aut flavescunt icterici, contrahuntur podagrici, tremunt spasmatici, & ἀποπληκτικοί. Neque enim minus certa sunt peritorum medicorum judicia ex oculis, vultu totiusque corporis specie, quam ex lotio pulsuve. Neque raro fit, ut cordis adfectus reluceant in externa hominis imagine. Non jam loquor de furore, de ira, de odio, de amore, de pudore, metu, spe, gaudio, dolore, cæterisque crassis adfectibus, qui se vel invitis nobis toto pectore proferunt, sed de his quoque, de quibus, quoniam sunt retrusiores, difficilius est

F

Mentis habitus relucet in corpore.

est judicium: quod genus sunt, modestia, aut arrogantia, timor Dei aut contemtus, neglectus aut amor divitiarum, constantia aut levitas, pudicitia aut impudicitia: doctrina aut imperitia, denique illa ipsa maxime spiritualia, fidei sinceritas, spes & caritas. Si tantum valent habitus humani, ut totum hominem velut in aliam speciem transforment, quanto magis Christi Spiritus inhabitans cor hominis totam illius imaginem componet? An non videmus in quorumdam oculis ac fronte quasi relucere Spiritum sanctum placidum, mitem ac fuci nescium? Agnoscas in illis jam nunc meditari vim Numinis, quod in resurrectione perficiendum est, ut spiritus potentior corpus ipsum quodammodo in se transformet. Quemadmodum e diverso, qui prorsus abjecto timore Dei semet ad omnem impietatem omneque scelerum genus dediderunt, ipsa corporis specie Diabolum videntur exprimere.

Ars obest nisi dissimuletur.

Proinde vereor, ne cui videatur ineptum hic de Rhetorum præceptis meminisse, quod artis significatio fidem dicentis elevet in tantum, ut summus ille Orator existimet caput artis esse, artem dissimulare. Quisquis enim credit, eum ex arte dicere quem audit, quoniam sibi putat strui insidias ab artifice, cavet ab assentiendo, & huc potius intendit animum, ut observet, quam ingeniose aut quam callide dicat, non quam salubriter. Quod si probatur veterum quorumdam sententia, qui dixerunt Rhetoricen nihil aliud esse, quam dicendi prudentiam, quum videamus permultos fuisse facundissimos, qui artem prorsus ignorarunt, non video quid utilitatis sint allatura Rhetorum præcepta Ecclesiastæ, quem & virum insigniter bonum, & divinitus eruditum, & Euangelica prudentia præditum esse volumus.

Rhetorica non ars, sed prudentia.

Sed eadem ratione non esset Ecclesiastæ discenda Dialectica ars sic Rhetoricæ cognata, ut pene sit eadem, si Zenoni credimus, qui manu contracta & exporrecta, notavit utriusque discrimen. Et tamen hac nulla omnium traditur in Scholis exactius magisque serio, quum præter captiosas argutias & paralogismorum insidiosos laqueos, videatur etiam cogere, atque hominem ceu vinculis adstrictum in suam pertrahere sententiam: quis autem fidem habeat insidianti, aut quotusquisque est, qui non malit duci quam trahi? Sed has disciplinas Ecclesiasten didicisse oportet, non discere, & didicisse potius quam perdidicisse: ne, quod multis evenit, in dies magis ac magis adlubescente studio, illic velut ad Sirenum scopulos consenescat. Primæ adolescentiæ congruunt hæc studia, quamquam ut magni interim refert, quam sobria tradantur, ita plurimum interest, qualis sit exercitatio; neque enim parum officiunt puerorum ingeniis, qui Dialecticen reliquasque Philosophiæ disciplinas tradunt, non perinde spectantes ad discipulorum utilitatem, quam ad propriæ eruditionis ostentationem: tum eos magis exercent ad palæstram, quam ad bellum. Itaque dum teneros animos torquent difficultatibus & gryphis non necessariis, triplici illos adficiunt incommodo. Primum ingenia generosiora frequenter deterrent ab his disciplinis, deinde frustra conterunt ætatem, ut optimam ita fugacissimam, quum interim licuisset alia quædam utilia cognitu discere. Postremo efficiunt, ut quum ad seria ventum fuerit, inepti verius quam instructi videantur: quemadmodum vix alii sunt ad verum prælium ineptiores, quam qui per omnem vitam artem dimicandi gladiis didicerunt ac docuerunt. In ludo norunt sagittam in se missam ense dissecare, priusquam eo quo missa est perveniat. At in bello qui parat mittere, non præmonet illum quem petiturus est, nec ibi servantur ludi gladiatorii leges.

Dialectica cogit.

Artes per ætatem modice gustandæ.

Artes quomodo tradendæ.

Profuerit tamen has disciplinas a primis statim annis sobrie didicisse, & exercitationem adhibuisse ad eam functionem, ad quam destinatus est adolescens. Neque enim in eadem licet disciplina eodem modo exercendus est, qui destinatus est agendis causis forensibus, aut obeundis Principum legationibus, & qui præparatur sacris concionibus. Quemadmodum in

A Dialectica aliter exercendus est qui Scholæ educatur, aliter qui Theologiæ. His porro disciplinis sobrie traditis & apposite exercitatis paratur quædam ingenii dexteritas, tum ad recte judicandum, tum ad commode disserendum. Eam facultatem humana partam industria, superveniens uberior Spiritus gratia, non dissolvit sed absolvit, nec adimit sed adjuvat: qui sicuti naturæ dotes egregias nactus magnificentius per eas exserit suam energiam, non aliter quam insignis artifex libentius & accuratius ostendit artem suam in splendida tractabilique materia: ita nostram industriam adeo non aspernatur Spiritus ille cœlestis, ut exigat etiam, nec indignatur sua dona nostro vicissim studio adjuvari, tantum absit impia nostri fiducia. Jam ut donemus fuisse nonnullos tam felici natos ingenio, ut B absque cognitione Dialectices & perspicaciter judicarint, & acute collegerint, & absque Rhetorum præceptis eloquenter dixerint: tamen quoniam perquam rara est ista inter homines felicitas, naturæ imbecillitas non mediocriter adjuvatur præceptis & exercitatione, præceptis ad judicandum, exercitatione ad agendum. Similiter quoniam non omnibus, forte etiam nullis, ea donorum ubertas obtingit a Spiritu, quæ Apostolis, nulla fuerit impietas, quod donis illius diminutum est, supplere disciplinarum adminiculis. Rursus, ut donemus usu quibusdam hoc contigisse, ut quod ars docet, præstent experientia, tamen præceptorum accessio facit, ut & certius ea contingat facultas, C & maturius. *Tardior* enim *est stultorum*, ut ait ille, *magistra experientia*. Et quemadmodum inauspicatus est Medicus, qui occidendo homines didicit mederi: ita non est optanda prudentia, quæ lædendo didicit prodesse. Hoc perspiciens Philippus, Macedonum Rex, filium Alexandrum a prima statim pueritia Aristoteli Philosophiæ decretis imbuendum tradidit, nimirum, intelligens, plus uno die disci præceptis, quam multorum annorum experientia, præsertim quum in ipsis præceptis insit experientia. Sunt enim ab iis tradita, qui præter egregias naturæ dotes diutino etiam rerum usu sibi prudentiam eam collegerunt.

Utilitas disciplinarum.

Experientia tarda.

D Jam si quis in negotiis privatis multum putet tribuendum experimentis, cum hoc non admodum pugnabo. Cæterum in functionibus publicis, in quibus levis error haud levem perniciem adfert populo, non oportet sæpius audire vocem illam, *non putaram*. Inter eos autem unde Reipublicæ vel plurima salus, vel plurima pernicies proficiscitur, præcipui sunt Princeps & Ecclesiastes, & inter hos duos, Ecclesiastes plus habet momenti, ut a quo pendet etiam ipsa Principum institutio. Verum ut præceptiones plus adferunt utilitatis, si ingenio per se felici adhibeantur: ita plenius operatur Spiritus sanctus, si reperiat pectus liberalibus disciplinis præparatum. Rursus, artis præ-E cepta non ita multum juvant, nisi per frequentem usum transierint in habitum quasi in naturam: ut quemadmodum Musices perito præsto est quod recte moduletur, etiamsi de modis & harmoniis non cogitet: ita Ecclesiastæ dicturo sponte occurrat, quod præsens argumentum exigit, etiamsi de Rhetorum præceptionibus ne cogitet quidem. Ad bene dicendum expedit artem contemnere, sed posteaquam ex ejus usu parata est dicendi facultas. Sic qui exercentur ad artem pingendi, circino explorant membrorum συμμετρίας: verum ubi jam præceptis & usu collegerint habitum, F melius absque circino pingunt: quod majoris sit artificii efficere, ut membra quædam minora videantur quam revera sint, rursus quædam subsidere aut prominere videantur, quæ nec subsidunt, nec prominent. Hoc enim agit artificis prudentia, ut res exprimat non quales sunt, sed quales apparent intuentibus: apparent autem eædem diversa specie, e propinquo, aut e longinquo, ex alto, aut ex imo, a latere tergove, aut a fronte contemplantibus. Quemadmodum autem in Scholis non indecenter in explorandis Syllogismis aut Enthymematibus, fit mentio figurarum, quas in analyticis prioribus, ac solide colligendi rationum, quas

Præcipuæ personæ in republica Princeps & Concionator.

Ars quomodo contemnenda.

in posterioribus tradidit Aristoteles, aut collectionum topicarum, nec intempestive produntur captiones elenchorum, excutitur difficultas modalium ac mixtorum: ita frigidum fuerit eadem apud judicem aut populum inculcare, quum tamen interim his omnibus utatur Ecclesiastes, sed occultans artem, & ratiocinationum argutias sic explanans, ut multitudo sentiat vere dici potius quam ingeniose, utque obscura fiant dilucida, involuta explanatiora, molesta facilia. Quibus autem modis id efficiatur, suo dicetur loco. Expedit tamen in illis per ætatem exercitatum esse, sed sobrie, quo videlicet certius ac promtius sit judicium. Necesse est enim ut prius sit judicium, quam eloquium, prius sapere, quam dicere: quemadmodum in natura prior est fons quam fluvius, & in artibus prior est delineatio, quam pictura.

Explanata concionantis oratio.

Cæterum, quoniam, ut diximus, oportet Ecclesiasten pro dignitate muneris variis dotibus esse instructum, quemadmodum non est meæ facultatis, ita nec hujus instituti, hic docere quidquid illum oportet didicisse, sed obiter circa singula quædam admonebimus, ad hoc argumentum propius facientia. Primum illud constat, Grammaticen esse disciplinarum omnium fundamentum, ex cujus neglectu quanta bonorum auctorum ac disciplinarum vel interitus vel corruptela sit profecta, notius est, quam ut hic sit ostendendum. Quum autem Grammaticam dico, non sentio inflexionem nominum ac verborum, & appositi cum supposito congruentiam, sed rationes emendate proprieque loquendi, quæ res non contingit, nisi ex multijuga veterum lectione, qui sermonis elegantia præcelluerunt. Ac nostro quidem seculo jure gratulamur, quod e ludis litterariis penitus sublatum est illud litteratorum genus, qui dum inculcabant modos significandi, aliasque commentitias difficultates, idque verbis illotis ac sophisticis, nihil aliud docebant pueros quam barbare loqui, quum Grammatica sit ars emendate loquendi. Videbatur hoc esse compendium, quum revera maximum esset dispendium. Rapiebant pueros ante tempus ad Dialecticam, atque adeo ad Sophisticam. Atqui Dialectica cæca est absque Grammatica. Quidquid enim agit Dialectica, per sermonem agit, per hunc enunciat, definit, dividit & colligit. Ad ea requiritur vocabulorum cognitio, quibus singulæ res declarantur, tum eorum compositio: quorum utrumque pendet non ab arbitrio disputantium, sed a consuetudine veterum, qui castigate locuti sunt. In utroque non mediocris est difficultas, quod multæ res in quibusdam regionibus aut prorsus non sint, aut diversa sint specie: hinc in vocabulis piscium, avium, quadrupedum, arborum, herbarum, fruticum, gemmarum, tanta varietas. Nos quid sit *Spinus* aut *Urtica*, aut *Mytilus* piscis, ignoramus; contra Veneti nesciunt quam nos *Asellam* aut *Sturionem* vocamus, quidam *Silurum* esse putant. Eodem errore fit quod nostri pictores pro Palma pingunt Buxum, ac Paulum Eremitam veste e buxeis ramis contexta amictum producunt, quum ex Buxo nihil possit contexi, e Palmæ ramis aculeatis corbes contexi possint: tegebatur corpus, sed pungebatur. Quin & in Dominica Quadragesimæ postrema, quæ Palmarum dicitur, pro palmeis buxeæ frondes consecrantur, quum plus discriminis sit inter Palmam & Buxum, quam inter Urticam & Betam. Ut omittam interim, quod ne inter veteres quidem semper conveniunt rerum vocabula. Id liquet ex Plinio, Dioscoride & Hermolao Barbaro, qui præter alios in hoc argumento strenue desudarunt. Major autem ambiguitas est in his rebus, quæ subinde per artifices mutantur in iisdem etiam regionibus, velut in vestibus, armis, ædificiis, navigiis, organis musicis, vehiculis, monetis, ponderibus ac mensuris. Interdum autem incidit, ut nisi priscam harum rerum formam teneamus, Scripturæ locus non satis commode possit explicari, quæ tota scatet hujuscemodi vocabulis: ut ne quid interim commemorem de vocibus apud eamdem gentem in eadem lingua varia significantibus. Similis difficultas est in

Grammatica.

Rerum vocabula.

A civitatum, montium, fluminum, fontium ac lacuum vocabulis, quæ vel hominum institutio, vel ætas, vel consuetudo novavit, idque non semel. Accedit huc illa difficultas, quod idem fluvius, aut idem mare, aliis locis alia atque alia sortiatur nomina. Rursus quod in diversis regionibus reperiantur interdum complures ejusdem nominis civitates, & flumina. Accedit huc quod tanta vis est ætatis, ut non solum illa quæ constant artificum arbitrio, verum ea quoque quæ per se solida sunt, vertat in aliam speciem: quasi naturæ invidia caverit, ne qua posset esse certa rerum notitia, quæ litteris ad posteros indubitabili fide transmitti posset, sed exigat experientiam peculiarem omnium.
B Nec solum ibi nunc campi sunt, ubi olim fuit mons; ibi lacus, ubi olim fuit civitas; ibi via strata, ubi olim fuit palus; sed in ipsis arboribus atque herbis sæpe non respondet veterum descriptio. Atque adeo si quis observet picturas ac statuas, non jam dico priscas illas, sed ante annos nonaginta factas, animadvertet, non in cultu tantum, sed in ipsis hominum vultibus esse speciem ab horum temporum forma diversam. Ipsa, denique, natura, quotidie gignit novas rerum formas, vel occulta siderum vi, vel mixtura generum, quemadmodum de Africa non falso jactat proverbium. Auget hanc varietatem hominum calliditas, multiplicatis aut admixtis medicatis arborum aut herbarum seminibus.
C

Quod si quis hanc Grammatices partem contemnit, eadem opera contemnat tot egregia volumina, quæ Aristoteles, Macer, Dioscorides, Theophrastus, Nicander, Oppianus, de Animantium, Arborum, Herbarum ac Gemmarum formis viribusque conscripserunt. Verum ubi Ecclesiastæ tractanda erit similitudo, aut allegoria, non satis videbitur scire, quod ea vox est nomen arboris, aut piscis, aut gemmæ, aut fluminis. Talium enim schematum tractatio non sumitur a simplici nomine, sed a forma, natura, vi & effectu rei, a qua similitudo ducitur. Exempli gratia, Palmarum mentio frequens est in litteris, vel-
D ut in Hebræorum XLII. mansionibus, aut in Cantico mystico: *Adscendam in Palmam, & apprehendam fructus ejus.* Quid hic dicturus est, qui prorsus ignorat qualis sit hæc arbor, aut qui putat Buxum esse Palmam? quum Buxi natura per omnia dissideat a Palma, nisi quod utraque perpetuo viret. At qui didicerit laudatissimas hujus nominis nasci in Judæa, unde & regioni Phœnice nomen, procera stirpe, ramis in altum tendentibus, tanta naturæ vi, ut dicantur adversus onus impositum erigi sursum, fructum non inter folia latere, sed in summo cacumine uvarum in morem sibi cohærere, longe omnium dulcissimum, quum radix amet terram sabulosam ac salsam, folia pungant aculeis, sed quæ numquam decidant, semperque vi-
E reant, eoque dicata triumphis: arborem autem nusquam esse fœcundam nisi in Regionibus fervidis, in tantum ut nec Italia ferat Palmas: truncum cortice orbiculato velut gradum præbere volentibus adscendere: fructum ipsum & ad esum, & ad conficiendum panem, & ad conficienda vina esse idoneum. Hæc, inquam, & alia qui cognorit, & ipse accommodatius tractabit collationem, & populus libentius audiet. Nam hoc ipsum magnam habet voluptatem, formas ac naturas rerum insignium discere. Alioqui frigent collationes & allegoriæ, si prorsus ignorentur earum rerum naturæ, unde similitudo ducitur. Huc condu-
F cit diversarum peritia linguarum, qua nimirum in re laboravit Dioscorides. Siquidem hic rursus existit alia difficultas an eadem sit arbor, quam Hebræi sic, Græci sic, vulgus sic appellat?

Rerum natura in allegoriis.

Roget interim me quispiam. Quid igitur? Tune auctor sis, ut adolescens Theologiæ destinatus, hic inexplicabilibus difficultatibus discrucietur? Nequaquam, sed Grammaticum adhiberi volo, qui hæc & pulcre calleat, & commode doceat. Unius labor multis laborem adimet. Tantum de nudis ac propriis rerum vocabulis, quibus accedunt voces translatitiæ. Quid autem habebit gratiæ sermo hominem avarum appel-

Translata.

appellans *Larum*, si lari naturam ignorem? Aut *alba* vocans, quæ felicia lætaque sunt, si nesciam translationis causam; quum Græci paulo diversius translata voce λόγον λευκὸν appellent orationem claram & evidentem. Sic & *Mæandros* appellamus perplexas ambages & involutas rationes. Hominem inconstantem *Euripum* dicimus. Gratiam amittit metaphora, si nesciam fluminis ac maris naturam. Superest compositio. Quid mihi proderit Grammaticæ præceptio, de congruentia suppositi & appositi, si credam sic dici, *do tibi fidem*, quemadmodum dicimus, *do tibi pecuniam*. Qui putat simili forma dici, *faciam tibi scrinium*, & *faciam tibi fidem*. Hoc exempli gratia propositum esse sufficiat, quum res alioqui sit infinita. Aut quid proderit regula Dialectica, docens geminam negationem haberi pro affirmatione, quum sæpe reclamet Græci Latinique sermonis consuetudo? Apud Matthæum capite vicesimo sexto, quum Dominus dicit, *non bibam a modo de hoc genimine vitis* &c. quoniam Græce est ὐ μὴ πίω, num Dialecticus dicet, proloquium adfirmantis? Et quum Latinus dicit, *non dabo, ne teruncium quidem:* utrum dicet, teruncium esse promissum, an negatum? Rursus quum Latinus dicit, *Non potest non bene mori, qui pie vixerit*; Utrum proloquium hoc dicet adfirmantis an negantis? Adeo negantis non est, ut sit rem veluti necessariam adseverantis. Sed ne pelagus hoc ingrediar altius, infirmum, ut dicere cœperam, ædificium superstruit, qui ad Dialecticam prosilit non prius solide jactis Grammaticæ fundamentis: hæc autem Grammaticæ pars ex omni quidem auctorum genere petenda est, sed eorum præcipue, qui nec vetustate obsoleti, nec novitate sordidi, sed inter utrumque medii, sermonis elegantia præcelluerunt. Nec hic rursus onerarim adolescentem, ut per omnes omnium Scriptorum libros circumagatur. Degustet optimos: reliqua suppeditet Præceptor.

Compositio vocum.

Nondum excessimus e Grammatica, quæ & Historiam & Poeticen, & Antiquitatis notitiam, ad hæc trium linguarum peritiam complectitur. Historia porro sine Cosmographia & Arithmetica cæca est. Jam Poeticen appello, non quomodocumque claudere versum pedibus, sed rationem quæ sermoni dignitatem, gravitatem, jucunditatem, picturæ lenocinium, ac (ut ita dixerim) divinitatem atque ἐνθουσιασμὸν quemdam adjungit. Atqui hæc facultas nulli contingit, nisi qui pectus omni disciplinarum genere expleverit. Siquidem vera Poesis nihil aliud est, quam ex omnium disciplinarum delitiis ac medullis condita placenta, aut, ut melius dicam, ex electissimis quibusque flosculis compositum mellificium. Hæc olim erant Grammaticorum rudimenta, quæ quibus modis compendio tradi possent, quoniam alias sæpe disseruimus, non est operæ pretium hic repetere. Hæc per ætatem discere, ludus verius quam labor est. Cæterum, ut quorumdam desidiæ consulamus, multum adfert compendii, si ex optimis præcipua tradantur, idque commodissime, si quæ ad ostentationem aut superstitionem tendunt, resecentur, si singulæ disciplinæ ad mediocritatem percipiantur, non ad curiositatem. Mediocritas enim finem habet, curiositas semper incipit. Velut Astrologia quatenus docet situs ac motus orbium cœlestium, & facile discitur, & plurimam adfert utilitatem. Judiciorum autem ac genethliacorum curiositati, ne tota quidem hominis ætas suffecerit. Itidem Geometriam ac Perspectivam degustasse profuerit futuro Ecclesiastæ, sed nonnullis sic adlubescunt hæ disciplinæ, ut per omnem vitam nihil aliud meditentur, semper magis ac magis adblandiente studio. Verum, ut aliis concedamus in his porticibus desidere, ad tam egregium munus, quo de nunc agimus, properanti non est concedendum. Qui magnis de rebus legationem obeunt, multa obiter discunt in itinere, variamque capiunt voluptatem, sed in transitu, nusquam hærentes, nisi si quid occurrat quod ad susce pti muneris confectionem eximiam aliquam afferat utilitatem. Ad omnem vitæ partem plurimum tum fructus, tum oblectamenti affert rerum naturalium cognitio, sed peccant qui ad Magiam & Alcumisticam παραφέρονται: neque multo minus peccant, qui per universam ætatem de materia prima, de principiis, de infinito, de mundi generatione disputant, quum interim ignorent quod animal sit cicada, aut quæ sit arbor sorbus. In omnibus autem plurimum adferet levamenti, Præceptoris dexteritas. Nemo brevius aut dilucidius docet, quam qui rem exactissime tenet. Incommode docet, qui docendo discit. Sint sane quamlibet ingeniosa, quæ Scotus tradidit, de ultramundanis, sed quid hæc ad Ecclesiasten? Haudquaquam in postremis habenda est Jurisprudentia, præsertim sacri, quod appellant Pontificium. Verum, hinc quoque multos deterret, Voluminum ingentium turba, indiligenter digesta rerum congeries. Interpretum non tantum loquacitas, sed inexplicabilis etiam opinionum turba. Sunt & in Rhetorum præceptis non pauca magis ad ostentationem, quam ad usum accommoda, neque mediocris est turba tum apud Latinos, tum apud Græcos, eorum qui de ratione dicendi conscripserunt, ac de suo quisque conatus est aliquid aliorum inventis addere. Neque vero parum difficultatis attulerunt, qui in tradendis artis præceptionibus innovant vocabula, quod insigniter studio fuit Quintiliano, quique invertunt ordinem, ne nihil novi adferre videantur. Præceptionum igitur multitudinem præceptor in compendium contrahet, moxque ad usum vocabit discipulum, in ipso interim argumento commonstrans, quid ex arte dictum sit, quid secus. Quatuor autem præcipua sunt ad dicendi facultatem consequendam accommoda; natura, ars, imitatio sive exemplum, & usus sive exercitatio. Naturæ tanta vis est, ut omnium suffragiis laudetur illud Flacci dictum: *Tu nihil invita dices facies ve Minerva*; sed non alias plus habet momenti, quam ad Poeticen & Rhetoricen. Eoque veteres Poesim non arti, sed Numinis adflatui tribuerunt. De Rhetorica dictum est, quod aut cito discitur, aut numquam. Cito discitur ab iis quos natura huc finxit, numquam ab iis quorum Minerva abhorret. Arripitur enim protinus quidquid cognatum est. Sic naphtha flammam attrahit, magnes chalibem, succina paleam. Hæc autem indoles in primis statim annis sese nonnullis prodit indiciis, si quis advertat animum. Velut Athanasius e lusu puerili deprehensus est esse natus ad gerendum sacerdotium. Nec inscite Naso, patris jussu datus ad agendas causas forenses; *Quidquid*, inquit, *tentabam dicere, versus erat*. Certe docilitatem ingenii, ex imitandi facilitate jam tum deprehendas in infantibus, quemadmodum in paulo grandioribus linguæ organum expeditum atque articulatum, ac mox animum præsentem. Multos enim impotens pudor, aut naturalis timiditas reddit ad dicendum inutiles, quod de Isocrate proditum est litteris, quum alioqui scripta hominis mirentur eruditi. Sed mediocria naturæ impedimenta studio usuque vinci possunt, quædam adeo sunt enormia, ut illis repugnare nihil aliud sit, quam adversus torrentem jactare brachia. Est & illud a viris sapientibus animadversum ac proditum, pueros, qui serius incipiunt fari, firmiore linguæ plectro solitos evadere. Mox in adultioribus ostendit se & laterum firmitas, & pectoris robur, & vocis qualitas, mentis acumen ac memoriæ fides. Denique, Venus illa in dicendo peculiaris, quam natura paucis addit, nec adhuc nomen invenit, sentitur tamen ab observantibus non absque admiratione. Videre est sæpenumero ad quorumdam orationem, mox omnes oculos, aures atque animum adhibere: ad alterius narrationem, multo tum meliora, tum melius etiam dicentis vix ullum esse attentum. Ad dicendum vero magis appositi sunt, quibus sedatius est ingenium, quam quibus ad iram præceps. Hos Plato putat ad perdiscendas disciplinas idoneos, illos ad gerendam Rempublicam. Sublucent interim in adolescentulis & aliarum virtutum scintillæ quædam, veluti pudicitiæ, sobrietatis, pietatis, lenitatis erga proximum, amoris bene merendi de Republica.

Grammatica multa complectitur.

Historia.

Poetica.

Compendium disciplinarum.

Astrologia.

Physica.

Jurisperitia.

Gratia dicendi peculiaris.

Quemadmodum in Catone etiamnum puero emicuit infracta vis animi, ac tyrannidis odium.

Ad has naturæ inclinationes si accesserit apta, diligens rectaque institutio, magna spes est fore, ut præsidio sancti Spiritus evadant idonei præcones verbi Dei. His autem, quæ de linguarum peritia diximus, illud adjiciendum est, non satis esse, si concionandi muneri destinatus discat tres linguas, Græcam, Latinam & Hebraicam, quæ non in hoc valent, ut loquamur populo, sed ut veterum libros rectius intelligamus, & si quid in divinis libris occurrerit ambiguitatis, ad fontes eorum recurramus. Primi vero Scripturarum fontes sunt lingua Hebraica, & his cognatæ Chaldaica ac Syriaca. Ab hac gente manavit veræ Religionis disciplina, primum in proximas Regiones, Samariam & Arabiam, mox in Asiam Minorem & in Græciam, qua lingua constat Novum Testamentum, hinc in Italiam, ex Italia in longe dissitas nationes. Hæ tres linguæ vulgo olim erant communes. Nunc eo processit corruptio vulgi, semper omnia vertentis in deterius, ut nec Hebræi sacros libros Hebraice scriptos intelligant, nisi docti, nec Græci Græce versos scriptosve, nec Itali aut Hispani, Galli aut Afri Latine versos. Ex his porro tribus ut prima est Hebraicæ linguæ dignitas, ita utilitas arctissimis finibus circumscripta est. Græcanici sermonis latissime patet usus, non modo quod in hunc primum transfusum est Vetus Testamentum, quodque eodem conscriptum est Novum, verum etiam quod omnes fere disciplinæ liberales, omnisque Philosophia per Græcos Græco sermone ad nos permanavit. Ad judicium igitur parandum valet harum linguarum peritia. Cæterum, ut apud populum agenti præsto sit sermonis copia, curandum est, ut futurus Ecclesiastes inter eos educetur, qui vulgari aut ejus gentis vernaculo sermone diserti sunt. Eam rem magni Rhetores existimant viris quibusdam eloquentia claris magno ad bene dicendum fuisse adjumento. Atque hæc commoditas nullo paratur negotio. Ac dictu mirum quam hæreat quidquid puerilibus auribus instillatum fuerit. Neque vero satis est, verbi gratia Gallo, si norit resalutare Gallice, aut de rebus communibus utcumque loqui. Suggestum, ubi de rebus maximis disseritur, requirit splendidam, aptam, significantem ac paratam verborum copiam. Quæ nisi multo usu in promtu ac velut in procinctu sit, frequenter hæret Ecclesiastes.

Linguæ vulgaris peritia.

Linguarum comparatio.

Jam sunt voces aliquot suapte natura verecundæ, quas tamen vulgi consuetudo subinde novans aliquid, vel in ludicrum vertit, vel in sensum obscœnum. Has expedit Concionatorem non ignorare, quo nimirum vitentur, & quærenda ratio, qua vel aliis verbis verecundioribus, vel periphrasi saltem explicetur, quod oportet intelligi. Veluti apud nostrates si *amare* dicas vulgata lingua, sonat obscœnitatem, non natura vocis, sed stulta vulgi usurpatione. Idem accidit, si *nuptias* interpreteris, voce vulgo recepta. Profuerit igitur adolescentem concioni destinatum frequenter ad eloquentium hominum conciones adducere, ac paulatim consuefacere, ut meminerint ac reddant quæ audierint. In hoc ubi profecerint, deinceps admonendi sunt, si quid in ea concione dictum fuit annotatu dignum; si apte sumtum Exordium, si nova & commoda Divisio. Si quis nodus scite dissolutus, si quis Scripturæ locus accurate explanatus, si quod πάθος tractatum graviter. Si qua sententia dicta est arguta & elegans. Super his admonitus puer, ipse per se consuescet animadvertere similia. Contra, si quid exciderit reprehensione dignum, ut excidunt sæpe permulta, & illa profuerit indicare adolescenti, sed citra petulantiam, ne per hanc occasionem obrepat maledicentiæ vitium, & Ecclesiastæ contemtus. Indicanda sunt Ecclesiastæ errata, sed excusatione civili mitiganda. Quamquam autem illi potissimum sunt audiendi, qui dicunt optime, tamen expedit interdum & indocte dicentes audire, quo magis appareat quid deceat, quid non. Hoc, videlicet, consilio

Exercitatio futuri concionatoris.

Lacedæmonii solebant Helotas suos ebrios adhibere conviviis, & ad Barbaricas cantiones ridiculasque saltationes adigere, quo magis adolescentes ingenui conspecta turpitudine, a servilibus moribus abhorrerent. Primum igitur erit, inter eos versari, qui pure compteque loquuntur: proximum, audire concionantes, qui linguæ gratia pollent. Tertium evolvere libros eorum, qui linguæ vulgaris eloquentia polluerunt. Quales celebrantur apud Italos Dantes & Petrarcha. Nec est ulla tam barbara lingua, quin habeat suam peculiarem elegantiam, & emphasim, si fuerit exculta. Qui callent Italice, Hispanice & Gallice, constanter adseverant, in his linguis, utcumque corruptis, inesse gratiam, quam Latina lingua non adsequatur. Idem adfirmant de lingua Britannica, licet ex multis conflata, deque lingua Saxonica. Et in singulis linguis exstiterunt, qui libris editis non vulgarem dicendi laudem promeriti sunt. Ne pigritetur igitur futurus Ecclesiastes hujusmodi voluminibus aliquam temporis portionem impendere. Quamvis Eruditis jucundior sit Latinorum aut Græcorum lectio, tamen caritati Christianæ non videbitur sermo barbarus, per quem proximus ad Christum allicitur. Tantum hic vitetur inepta quorumdam adfectatio, qui relictis propriis linguæ vocibus peregrinas admiscent, vel a Gallica vel a Latina lingua detortas, ut quum apud Brabantos loquantur, tamen non intelligantur, nisi ab iis qui Latine quoque aut Gallice norint. Ubique servandum est illud Tiberii Cæsaris, *ne moleste loquamur*. Quod si quem labor deterret a linguarum peritia, cogitet Mithridatem, Ponti Regem, unam & viginti linguas ita perdidicisse, ut cuique genti citra interpretem jus diceret. Cogitet Themistoclem, Atheniensium ducem, Persicam linguam sic uno anno adsecutum, ut cum Rege absque interprete colloqui posset. Vix credas ad quam multa discenda sufficiat hominis ingenium, nisi primam ætatem, quæ longe optima est, in otio nugisque consumeremus.

Hic si quis me consulat, ex Doctoribus profanis & Ecclesiasticis, quorum libri potissimum sint evolvendi futuro Concionatori, nullus est, quem Demostheni ac Ciceroni præferamus, vix etiam quem conferamus, sane quod attinet ad dictionis virtutes. Aristoteles ad judicandum & cognitionem conducit plurimum, ad popularem dictionem non ita multum. Plato longe ad hoc accommodatior, fusus ac jucundus, & per similitudines veluti manu deducens ad veri cognitionem. In Livianis tamen orationibus, aut si eas non explicet, in proponendis consiliis plurimum est, tum prudentiæ, tum eloquentiæ. Idem in mitioribus adfectibus, quos Græci vocant mores, jucundus est, quemadmodum & Virgilius. Acriores adfectus petuntur a Tragicis, quamquam Latini qui quidem exstant, plus hic habent vehementiæ, quam Græci. Sed de his erit dicendi locus, quum de movendis adfectibus tractabimus. Cornelius Tacitus, alioqui duriusculus, in orationibus acutus est & copiosus. Seneca in traducendis vitiis salsus est, & elegans ac vehemens etiam. Sed de moribus nemo felicius scripsit quam Plutarchus, cujus libelli digni sunt qui ad verbum ediscantur, e quibus Basilius & Chrysostomus multa videntur hausisse. Inter Ecclesiasticos nemo mihi videtur D. Basilio felicior. Dilucidus est, pius, sanus, suaviter gravis, & graviter suavis, nihil habens adfectatæ loquacitatis. Athanasius in docendo mirus est, nec dubito quin sui similis fuerit in concionando, si exstarent illius Orationes. Basilio proximus est Chrysostomus, cujus omnia fere scripta sunt popularia, & ad imperitæ multitudinis aures animosque accommodata. Quamquam in hujus viri nomen multa congesta sunt, quæ non referunt illius genium. Facile est ex eo imitari, quod fusior est, quod quædam repetit & inculcat, quod crebris percunctatiunculis excitat dormitantem auditorem, sed Chrysostomum ipsum exprimere nequaquam facile est. Proxima laus debetur Gregorio Nazianzeno, cui mul-

Qui libri potissimum legendi Ecclesiastæ.

Auctorum Ecclesiasticorum comparatio.

multum est acuminis, vehementiæ satis, quoties id postulat res. Origenes primum merebatur locum, qui omnium Græcorum ingenia excitavit, quod fatetur & Athanasius, nec excitavit tantum, sed etiam instruxit. Et hujus scripta pleraque popularia sunt. Verum, ut hic suas Orationes Homilias appellat, id est, colloquia, vix usquam adsurgit, sed totus est in docendo, nihil attingens adfectuum, nisi si quos ipsa movet res, quod est Atticorum. Ex hoc tamen diligenter lecto multa dicendi facultas accedet Ecclesiastæ. Jam ut ad Latinos veniam, Tertullianus durus est, tametsi salsus in confutandis Hæreticis, nasutus in traducendis vitiis, in quo tamen optarim illum interdum longius abesse a scurrilitate; sed Afer erat. Hilarius parum utilis est ad parandam sermonis, præsertim popularis, gratiam. Utilior Cyprianus, apertus, vehemens & serius, nec infeliciter fluens. Dicendi genus quod secutus est Ambrosius, non admodum congruit huic tempori: habet enim argutias & sententias adfectatas, sæpe etiam subobscuras, ut ad illud genus accedant, quas Græci vocant νοήματα. Hieronymus ad omnem dicendi facultatem parandam appositus est, ardens in concitandis adfectibus, sed quoniam Presbyter tantum erat, non Episcopus, in concionando sese numquam exercuit. Augustinus in hoc genere ex temporali felix est & argutus. Quod autem dulcior est quam gravior, quod numeris ac similiter desinentibus gaudet, quodque crebris digressionibus moratur auditorum animos, suæ gentis ingenio tribuit vir pius & humanus. Gregorius Pontifex Romanus simplex & pius est in concionibus, verum pro temporum illorum ratione gaudet membris & incisis, similiter cadentibus, ac similiter desinentibus, quemadmodum & Augustinus, quæ si nunc adfectet Ecclesiastes, ineptus videatur. Prudentius, licet carmine scripserit, tamen multum spirat Christianæ facundiæ. Bernardus concionabundus est, natura magis, quam arte, festivus & jucundus, nec segnis in movendis adfectibus: sed apparet plerasque illius conciones apud cœtum Monachorum habitas, in quorum usum fere scripsit quæcumque scripsit. Fuerunt & alii, qui non infeliciter tractarunt hoc dicendi genus, velut Leo Pontifex, Maximus & Fulgentius. Joannes Gersonensis minimum juvabit Ecclesiasten, dumtaxat ad dicendi facultatem. Dissecat omnia, & hinc frigus: frequenter adfectat affectus, sed eos in se sensit magis, quam movet in aliis. Thomas ad dicendum non fuit natura ineptus, si sese perinde hic exercuisset, ut exercuit in Philosophia, & in argumentando. Scotus, & hujus similes ad rerum cognitionem utiles sunt, ad dicendum inutiles. Secutum est postea Concionatorum genus, fortassis aptum suo Theatro, sed prorsus ignarum artis, nec ita multum præ se ferens prudentiæ. Ab his prodierunt nobis Sermones de Paradiso, Sermones Jordanis, Sermones Voraginis, Sermones Roberti de Licio, & cæteri, qui nunc suapte sponte abierunt in oblivionem, ut jam nihil sit opus quemquam ab horum imitatione deterrere. Vere quidem dictum est, nullum librum esse tam malum, qui non prosit aliqua ex parte, sed quoniam nec ætas, nec ingenium hominis ad omnia sufficit, consultum est, ab optimis exemplum petere.

De Rhetoricis præceptionibus. Admonet nos ipse sermonis cursus, ut ex Rhetorum præceptis aliqua delibemus, quæ videntur ad Ecclesiastæ munus accommoda, quod ante nos ex parte tentavit beatus Augustinus in opere *de Doctrina Christiana*. A quo etiam si nihil esset prætermissum, tamen longe alia temporum ratio postulat, ut quædam crassiore Minerva explanatiusque tradantur. Primum igitur ex his, quæ Rhetores statim consideranda proponunt, quid sit ars, quis artifex, quale opus, nos artis nomen libenter relinquimus, quando illi ipsi, qui de præceptis eloquentiæ conscripserunt, ambigunt, num Rhetorice sit ars, & ille summus eloquentiæ parens fatetur, caput artis esse, dissimulare artem. Qualis autem est ars illa, quæ nocet nisi dissimuletur? Proinde ut donemus sacri Concionatoris

A eloquentiam non constare arte, fateamur tamen oportet aliquam esse dicendi rationem ac prudentiam, quæ judicio consilioque constat. Et Spiritus cœlestis, cujus adflatu loquitur Ecclesiastes, non adspernatur hominis industriam, modo sobriam, quemadmodum scribit ille divinus orator Paulus: *Spiritus Prophetarum Prophetis subjecti sunt.* De artifice, qui est Ecclesiastes, satis nobis dictum est libro superiore, sane quod ad mores & eruditionem sacram attinet. De officiis illius in dicendo, tum de operis partibus hic nonnihil attingemus, si prius de materia paucis egerimus. Forense genus semotum est ab officio Ecclesiastæ, cui cum conscientiis hominum res est, non cum judicibus, nec tractat leges humanas, sed oracula divina, nec agit causas certorum hominum, sed omnium conscientias accusat in genere, qui male vivunt, & omnium conscientiis patrocinatur, qui simpliciter errant, aut mœrent, aut oppressi sunt aliqua gravi adflictione. Nec huc spectat ut hominem judicem, huic aut illi reo conciliet, sed ut omnes pariter Deo conciliet. Multa tamen in hoc genere præcipiuntur, quæ in suasorio quoque genere cæterisque sunt usui. Velut illud, quod sit argumenti caput, quem Rhetores *statum* vocant. Hæc consideratio præstabit, ut oratio nostra sibi constet, & ne quid extra rem dicamus, & quod nonnumquam incogitantibus usu venit, nobis ipsi contradicamus, ut cordatus auditor illud Flacci merito secum commurmuret, *Amphora cœpit Institui currente rota, cur urceus exit?* Alioqui puerile est absque scopo jaculari, & ut ait Persius, *passim corvos sequi testaque lutoque.* Usui fuerint & illa quæ tradunt de circumstantiis rerum & personarum, e quibus & argumenta sumuntur, & amplificationes in quovis argumenti genere. Incidit interdum controversia, de scripto & sententia, de Scripturæ locis inter se in speciem pugnantibus: sicut de vocabulo rei, quod definitione quæritur, ut quum quæritur, quid sit usura, quid lex, quid gratia: aut de qualitate rei, justa sit an injusta? Veluti, quum quæritur, num recte fecerit Abraham, quod peregrinans in Geraris, Saram uxorem suam dixerit sororem, atque hoc sermone quodammodo prostituerit conjugem suam Regi Geraræ. Atque hic obiter incidet status conjecturalis, quo animo id fecerit Abraham. Similiter an filiæ Loth peccaverint, e patre temulento sufruratæ partum. Hic est *status qualitatis*. Et si peccaverunt, an commiserint incestum. Constat enim Adæ posteritatem non potuisse propagari, nisi per conjugium fratris & sororis. Hic est *status definitivus*. Hoc genus innumera sunt in literis Divinis. Incidit & ratiocinatio, quum nulla Scriptura exstat, quæ liquido definiat id, de quo quæritur, sed ex variis Scripturæ locis inter se collatis, ratiocinando colligitur Divina voluntas. Similiter incidunt cæteri status, præcipue *comparativus*, frequentissime in oratione, quæ nullam certam personam respicit, non raro tamen & quum certa persona designatur. Attamen Ecclesiastes potissimum versatur in docendo, in suadendo, in exhortando, consolando, consulendo & admonendo. Non me fallit, docere esse omnium causarum & statuum commune, ad præsens tamen negotium, visum est separare. Docemus enim ut intelligat auditor: veluti quum per Scripturas & rationes demonstramus, Deum esse incorporeum, animam hominis esse immortalem. Suademus ut quod honestum & utile est, auditor velit amplecti: veluti quum suademus avaro diviti, ut opes suas impertiat egenis. Exhortando, persuasis sed segnibus aut timidis addimus animum, ut audeant aggredi quod probant: veluti quum exstimulamus sollicitos, ut, contemtis hujus mundi præsidiis, tota fiducia sese Deo committant. Consolamur, ut hujus vitæ molestias patienter atque etiam alacriter ferant. Consulimus perplexis, quum viam ostendimus, qua sibi parent conscientiæ tranquillitatem. Admonemus vel objurgando, vel obsecrando. Hæc erant priscorum Christianorum inter ipsos colloquia.

Causarum genera. *Communia generi judiciali & suasorio.* *Status.* *Gen. 25.*

Margin letters: B, C, D, E, F

Restat genus encomiasticum, quod partim consumitur in doxologia & gratiarum actione, partim in laude piorum, præsertim Martyrum, qui morte sua Deum glorificaverunt. Olim enim certis diebus populus conveniebat, ad nihil aliud quam ad δοξολογίαν, sic enim appellant Græci, & *gratiarum actionem*. Illic Propheta aut Episcopus magnificis verbis attollebat divinam in omnes creaturas bonitatem, populus psallebat Hymnis & Canticis spiritualibus Domino. Cujus generis exstant aliquot Psalmi, & hos imitatus Hymnus trium puerorum in camino, quædam item Cantica a posterioribus facta, quorum est illud quod ad imitationem puerorum Hebræorum canitur in die Palmarum, & aliud quod canitur feriis vernis, denique quod nunc ferme quotidie canitur in Missa, ad imitationem Angelorum, qui Christo nato cecinerunt, *gloria in excelsis Deo*. Additi sunt Hymni, qui nunc omnes precibus admixti sunt; inter hos primam laudem obtinent Ambrosiani. Vtinam non accessissent complures indocti! ne dicam deliri. In hoc genere nonnulli sunt, qui nihil habent nisi precationem. Accessit huc prosa, quam appellant *Sequentiam*. Quo quidem in genere, fateor, esse quasdam eruditas ac pias, sed multo plures ineptas, ac Divino indignas cultu. Quamquam hanc partem non recipit Ecclesia Romana, Germanis & Gallis canendi studiosis concessit. Quibus adeo placent hæc accessoria, ut horum gratia prætermittantur præcipua. Symbolum decurtatur, precatio Dominica non auditur, & prosæ cantio nulli intellecta totam semihoram moratur populum. Adduntur caudæ vocum ipsi cantioni pares aut longiores. Videmus & illud receptum apud priscos Christianos, ut quemadmodum insignes viri, oratione funebri publicitus laudabantur apud populum, ita Præsul defunctus aut Princeps, ore Sacerdotis publicitus in Templo laudaretur. Declarant hoc duæ funebres orationes Ambrosii, altera in laudem Theodosii Imperatoris, altera in laudem Valentiniani: declarat monodia Nazianzeni in laudem D. Basilii, & aliquot Homiliæ Chrysostomi. Et si credimus libello de excessu beatissimæ Virginis, omnium Apostolorum qui aderant, encomiis celebrata est. Item liber qui Ecclesiasticus inscribitur, laudes insignium virorum deprædicat, sed eorum dumtaxat, quorum pietas sacris Voluminibus est commendata. Quin & ipse Dominus exemplum Abrahæ Judæis objicit. Petrus ad Saræ imitationem matronas invitat. Beatus Augustinus rumore de Antonio, qui tum recens omnium linguas & aures occuparat, ad Christum inflammatus est. Sunt enim sancti bonus odor Deo in omni loco, sed iidem improbis odor letalis: quemadmodum amaracinum homines mire delectat, quum idem subus sit acre venenum, ut ait ille. Quamobrem ut non omnino damnanda censeo quorumdam celebrium encomia, modo absit adfectus humanus, & ambitiosa contentio, addo etiam, vanitas: ita puto exemplum, quod veteres Episcopi hauserunt ex publico Ethnicorum more, nostris Ecclesiastis parcius imitandum esse. Illud in genere præcipiendum, ne Concionator in eo fine consistat, quem præscribunt Rhetores, videlicet, ut auditores tantum magnifice sentiant de eo quem prædicamus: sed ad hunc scopum omnia dirigat, ut ad recte factorum imitationem excitentur.

Doxologia. *Hymni.* *2 Cor. 2.*

Verum de materiis, quas recipit Ecclesiastes, satis dictum, quod quidem ad præsentem attinet locum. Nam de singulis suo loco tractabimus aliquanto fusius. Consequens est ut de officiis Ecclesiastæ simili compendio differamus. Sed priusquam ad partes descendamus, illud in summa spectet qui dicit, ut doceat, ut delectet, ut flectat. Docendo efficimus, ut res intelligatur ac persuadeatur. Id potissimum fit in narratione & argumentatione, atque item in epilogo. Quod nisi fit, cætera sunt supervacua. Nullus enim delectatur, aut movetur iis quæ non intelligit, aut non credit. Quod de delectando dictum est, bifariam accipitur. Est enim quædam jucunditas seu gratia potius orationis, quæ non aliter quam sanguis per totum corpus fusa est. Ita jucundior est homo sanus, quam valetudinarius, juvenis quam senex, formosus quam deformis. Ad hæc quibusdam ipsa natura peculiarem quamdam & morum & orationis jucunditatem addidit. Velut in Bernardi scriptis sentias molle quiddam atque facetum, in Hilario severius ingenium. Simile discrimen animadvertere est, inter Hilarionem & Benedictum. Ille ubique festivus, hic tetricus. Est alia jucunditas, quam peculiariter requirit ipsum argumentum. Nam læta quibus debetur gratulatio, amœnioribus verbis explicanda sunt, quam tristia. Veluti si quis suscepisset explicandum, quanta sit felicitas Angelorum ac piarum animarum, in cœlis contemplantium faciem Patris, Christi & Spiritus sancti, aut quæ vita futura sit piis post resurrectionem, aut si quis populo diutinis bellis adflicto nunciet certam ac firmam pacem. Est tertium genus, quod facetiis ac lepide dictis delectat auditorem, interdum & risum movet, unde γελοῖα dicuntur Græcis, de quibus multa præcipiunt, M. Tullius libro de Oratore II. & Fabius capite de risu. Verum an hoc conveniat Ecclesiastæ nostro, viderint alii, in litteris sacris nullum tale exstat exemplum, nisi velimus ironiam inter jocos referre, quemadmodum in libris Regum Helias Sacerdotibus Baal loquitur: *Clamate voce majore, Deus enim est, & forsitan loquitur, aut in diversorio est, aut in itinere, aut certe dormit, ut excitetur*. Verum hic non est jocus, sed manifesta insultatio. Similiter fortasse nonnulla reperias in Novo Testamento, jocos nusquam. Velut illud quod Dominus ait Discipulis tribus, *dormite nunc & requiescite*, quidam per ironiam dictum putant. Item quod Pharisæis, *datis eleemosynam, & omnia munda sunt vobis*. Tale videri potest, quod Paulus scribit Corinthiis: *Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo. Nos infirmi, vos autem fortes: vos nobiles, nos autem ignobiles*. Tale jocandi genus est, quo Cyprianus utitur in idololatras, cæterique qui Gentium vanitatem exploserunt ac traduxerunt, ut Tertullianus, Lactantius, Prudentius, & Augustinus. Sunt enim quæ melius refutantur irridendo, quam argumentando. Plus etiam sibi permittit D. Hieronymus in Hæreticos, sed non in hos tantum, hac in parte similior Tertulliano quam vellem. Neque vero obscurum est, veteres Ecclesiastas multum in hoc incubuisse, ut delectarent populum. Queruntur profani Rhetores, præsertim Fabius & Tacitus, ita fuisse corruptos olim hominum mores, ut judices ab oratore requirerent delectari, non contenti didicisse quæ ad causam pertinebant. Quod ni fieret, interpretabantur se contemni, non sine periculo causæ. Ad hæc multitudo tum erat adsueta theatricis fabulis, ac mimis, quæ omnia voluptatis causa gerebantur. Ibi populus spectator, sibilis, supplosionibus, pollicibus, applausibus, & acclamationibus judicem agebat. Hujus moris magna vestigia diu resederunt apud Christianos, ut Episcopi cogerentur multa dare auribus multitudinis. Notati tamen sunt, qui confictis fabulis, aut ineptis jocis excitarunt imperitæ multitudinis applausum. Nunc autem quum theatrici mores e Templis ejecti sint, tamen non desunt, qui nimium frequenter, ne dicam impudenter imitantur fabulam, quæ jactatur de Demosthene, qui judices dormitantes in causa capitali excitavit, ex transverso inducto joco de umbra asini. Ut verum sit quod narratur, semel hoc fecit Demosthenes in foro, quod isti pene quotidie faciunt in Templo. Nec ridicula tantum adferunt, sed interdum inepta, anilia, parumque verecunda, nec habita ratione eorum apud quos loquuntur, nec sui, nec loci, nec argumenti. E plurimis unum atque alterum proferam exemplum, cujus ipse fui testis. Quidam Franciscanus, vir ob vitæ sanctimoniam omni populo venerandus, in Monasterio virginum a prandio differebat de pudicitia. Is quum videret aliquot e plebeis dormitantes, *Rogo*, inquit, *expergiscimini, narrabo vobis lepidam fabulam. Maritus quidam ruri vivens, peregre abiturus mandavit uxori, ipso absente curaret, ut reversus domum omnia reperiret ex animi*

Officium Ecclesiastæ. *Docere primum. Delectare.* *Joci quatenus deceant Ecclesiasten.* *3 Reg. 18.* *1 Cor. 4.*

animi sententia. Tum illa, mi vir, manda quidquid voles, senties uxorem morigeram in omnibus. Hic vir. Nihil, inquit, *praescribo, mea lux, nisi unum quiddam, idque factu facillimum. Quodnam? Ne umquam abluas faciem ex hac aqua, ostendens lacunulam in fimario, aqua tetra maleque olentis. Absente marito, quoties muliercula praeteribat, sollicitabat animum illius admiratio, quam ob causam hoc unum diligenter vetuisset maritus. Neque enim aliud sibi persuadere potuit, quam aliquid esse rei seriae. Quid multis, vicit tentatio, lavit, hoc est, contaminavit faciem: consuluit speculum, displicuit sibi, & foetorem atque tincturam vix diebus aliquot potuit eluere. Maritus reversus reperit uxorem subtristem, & iratae similem. Rogat, ecquid mali? Illa tandem non continens stomachum expostulat, quod de aqua monuerat, & narrat eventum. Quid igitur? lavisti? Atqui ob istud ipsum vetueram ne lavares, ne tibi, quod evenit, eveniret.* Hac denarrata fabula rediit ad laudem pudicitiae virtutis Angelicae. Errabat vir bonus, sic doctus ab aliquo, mutaturus, opinor, morem, si quis amicus admonuisset, quam non deceret quod agebat. Neque enim erat hypocrita. Puer audivi quemdam Dominicanum, eximia ac nativa linguae gratia praeditum. Is, ut excitaret dormitantes, hanc retulit fabulam, non absque specie nequitiae. *Nonna*, inquit, *quaedam uteri tumore prodita est, habuisse rem cum viro. Convocato virginum coetu severiter objurgata est a Praeposita*, quam Abbatissam vocant, *quod ad eum modum dehonestasset sanctum collegium. Illa excusat vim, juvenis*, inquiens, *venit in cubiculum meum, me robustior, cui frustra fuissem reluctata. Porro vis non imputatur pro crimine.* Tum Praeposita. *Excusari poteras, si clamasses, quemadmodum admonet Scriptura.* Hic virgo. *Id quidem fecissem, sed res acta est in dormitorio, ubi solvere silentium erat religio.* Sed desino, ne reprehendendo ineptias, ipse fiam ineptus. Tolerabilius est, quod quidam dormitantes strepitu aut voce excitant, quidam totius populi screatu, quem ad singulas orationis partes fieri jubent. Sed impudentius est, quod feriis Paschalibus quidam velut ex more populo risum movent, idque fabulis manifeste confictis, plerumque etiam obscoenis, quales ne in convivio quidem vir probus sustineat absque pudore commemorare. Nequaquam ad hoc laetitiae genus invitavit Psalmus paschalis, quum ait: *Hic est dies quem fecit Dominus, exsultemus & laetemur in eo.* Id eo quoque fit absurdius, quod ista non incidunt per occasionem, sed ex abrupto inseruntur, vel impinguntur potius. Sunt enim aliquot veterum joci seriam ac salutarem habentes sententiam, qui per occasionem interdum apte poterunt inseri, modo parcius ac citra speciem affectationis, nec sine mitigatione, quod divinis admisceantur humana. Sed de his, quae laudatam ac Templo dignam voluptatem adferant, suo dicetur loco. Illud obiter hoc loco tantum admonebo, ut si quid delectationis adhibendum putat Ecclesiastes, non sat habeat *risu diducere rictum*, ut ait Flaccus, sed omnia conferat ad auditorum utilitatem, illud omnibus modis agens, ut quae sunt saluberrima, eadem reddantur auditoribus jucundissima. Praecipuam autem eloquentiae vim in hoc sitam existimant, ut flectat, hoc est, ut, quo velit, rapiat adfectus auditorum: qua de re dicetur, quum ad adfectus ventum fuerit.

Flectere.

Orationis officia quinque.

Nunc per Oratoris singula officia decurremus, sed ita ut memineris nos non Patronum forensem, sed Divini verbi praeconem instruere. Sunt autem ab omnibus decantata, inventio, dispositio, elocutio, memoria ac pronunciatio. Inventio quae res suppeditat, tametsi re vera complectitur & elocutionem & ordinem, hoc est in oratione, quod ossa in corpore animantis, quae nisi solida sint, caetera omnia collabuntur. Dispositio sive ordo, hoc est in oratione, quod nervi in corpore animantis, partes orationis apte inter se connectens. Siquidem ordo non solum reddit orationem concinnam, sed adjuvat etiam docilitatem auditorum, ac dicentis memoriam. Nam, ut facilius discimus, ita melius meminimus, quae congruo dicuntur ordine, quam quae sparsim & confusim. Quin & ad persuadendum magni refert, quid, quo loco, dicatur. Sunt enim quae non recte committuntur animis, nisi jam praeparatis. Praeterea elocutio quae verba & figuras ad rem appositas suggerit, hoc est in oratione, quod caro & cutis in corpore, decenter convestiens ossa & nervos. Habent & sacrae litterae decorem ac speciem suam, licet fucum & lenocinia nesciant. At quid, inquies, respondet memoriae? Spiritus, id est, vita, quae nisi adsit, dilabuntur omnia. Pronunciatio denique velut actus ac motus est animantis, qui nisi accedat, minimum aberit a statua animal. Actus itaque & motus quasi vitae vita est. Nam ut fateamur nimium esse quod Demosthenes actioni tribuit, primum, secundum ac tertium, quasi universa eloquentiae vis sita sit in pronunciando: tamen negari non potest, orationem eadem voce, eodemque gestu, vel nullo potius gestu pronunciatam, rem semimortuam esse. Nec ita multum juverint Ecclesiasten, quae traduntur de partibus operis, Exordio, Narratione, Divisione, Confirmatione, Confutatione & Conclusione, nisi quod haec quoque sapienti dabunt occasionem, ut fiat sapientior. Nam ipsa Scripturarum majestas, quas enarrat Ecclesiastes, & utilitas non vulgaris, agitur enim de sempiterna felicitate, ultro sibi conciliat attentionem, docilitatem, ac benevolentiam, praesertim inter Christianos. Quod si forensis Orator Exordio supersidet, quoties causa non postulat, sed ultro adest quod captatur prooemiis, inepte faciunt quidam horum temporum qui numquam conscendunt suggestum, nisi cum accurato Exordio, eoque, quod absurdissimum est, ab argumento alienissimo, ut potius sit nova Oratio quam Exordium. Atque hoc existimant esse melius Exordium, quo fuerit alienius. Atqui doctis laudatur Exordium, quod e media causa sumtum, &, quoad fieri potest, argumento sit proprium, certe appositum & congruens. Non est opus hic exempla referre vitiosi Exordii. Nimis obvia sunt, & abunde cuique sua suggeret memoria, qui modo conciones frequenter audire consueverit. Ipse audivi quemdam, cui quotidie per totum Quadragesimae tempus concionanti fuit idem Exordium. Tribus nominibus laudabatur Virgo Mater, verbi causa, quod Sancta, quod Virgo, quod Prophetica: & quisque dies novum habebat ternionem, unde necesse fuit accersere multos terniones, nec fieri potuit, quin in his essent aliquot frigidi & coacti. Pium erat adorandam Christi Matrem laudibus vehere, sed quid hoc ad poenitentiae tempus?

Partes orationis.

Exordium.

Exordium alienum.

Non est absurdum, quod recentiores a Scripturae sententia quapiam sermonem auspicantur, Thema vocant, modo ea sit hujusmodi, ut argumenti summam complectatur, ex ipso loco quem interpretatur, decerpta. Debet enim cujuslibet orationis aliquod esse initium. Velut, si quis ex Euangelii loco, dehortaturus populum a temeritate jurandi & perjurio, Exordii loco proponat illud, *Sit sermo vester, est, est, non, non.* Huc enim tendit universa disputatio, ut inter Christianos tanta sit fides tantaque simplicitas, ut nusquam sit opus jurejurando. Aut si quis reprehensurus eos, qui ob humanas caeremonias violant praeceptum caritatis omnium maximum, decerpat haec Christi verba: *Sabbatum hominis causa factum est, non homo propter Sabbatum.* Aut si quis admoniturus populum, ut caveat ab hypocritis & haereticis, qui falsa specie sanctimoniae imponunt incautis, desumat illud, *A fructibus eorum cognoscetis eos.* A talibus enim Exordiis facilis gradus ad totius argumenti tractationem. Verum hic quoque sunt, qui indoctum existimant, quidquid simplex est & inadfectatum: eoque student comminisci sententiam quam maxime alienam ab instituto, aut certe e longinquo petitam, interdum verba ad alienissimum sensum detorta, quae suo loco longe aliud declarant. Primi exemplum esto, ut si quis hortaturus ad cautionem & prudentiam Christianam, alleget illud ex Epistola beati Petri: *Estote prudentes, & vigilate in orationibus:* neque enim ille

Exordium e Scriptura, seu Thema.

Marc. 2.

Thema alienum.

ille locus commendat prudentiam, sed sobrietatem, ac damnat luxum crapulamque, cui comes est somnolentia, utraque res inutilis ad precandum. Aut si quis ad vitam Monasticam adhortaturus, proferat illud Paulinum: *Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Apostolus enim non erat Monachus, certe quales nunc sunt, sed omnes Christianos vult esse mundo mortuos, quæ res in adfectibus sita est, non in cultibus, cibis aut aliis externis observationibus. Aut si quis dicturus encomium Virginis Matris adducat: *Ab initio & ante secula creata sum.* Locus enim ille sentit de sapientia Divina, qui est Filius Dei: qui creatus dicitur, non quod aliquando non fuerit, sed quod ad liberandum genus humanum ab æterno fuerit destinatus. Secundi sit hoc exemplum, si quis exhortaturus, ut obediamus præceptis Divinis, proponat e Psalmis, *Cœli enarrant gloriam Dei.* In hoc enim condita sunt omnia, ut in his homines contemplentur potentiam, sapientiam ac bonitatem Dei. Porro quum illa obtemperent legibus Divinis, totque seculis præstent hoc ad quod condita sunt, turpe est hominem qui proprie in hoc conditus est, ut cognoscat, amet, timeat, glorificet Conditorem suum, non obedire jussis illius. Tertii exemplum quidam suggessit, qui de Barptolemæi martyrio dicturus, præfatus est illud ex Abacuci capite III. *Turbabuntur pelles terræ Madiam.* At Propheta de pellibus castrorum, hoc est, de tabernaculis loquitur, non de cute humana. In quo bis peccatum est, & quod Scripturæ verba detorsit ad sensum alienissimum, & quod ea accommodavit ad confictam historiam, quam Ecclesia rejecit.

Gal. 6.

Psal. 18.

Non libet hic referre fabulas, quibus traducitur quorumdam temeritas, qui scurriliter in Exordio lusisse dicuntur; unum attingam, ex quo spectentur cætera. Quidam a nocturna compotatione semisomnis prosiliit in suggestum, expositurus mortem Dominicam. Nam & hoc quibusdam videtur eruditum & ingeniosum. Auspicatus est his verbis, tamquam e Paulo desumtis, *Ebrii sunt & ego*, de se & compotoribus loquens. Apparet fuisse Gallum vel ex hoc, quod ea gens *Hebræi* pronunciat prima acuta, ut minimum absit ab *ebriis*. Sed dum repetit ex more Exordium, cœpit expergisci, sensitque errorem suum, ac protinus mira solertia quod temere dixerat huc detorsit, quanta ebrietas habuit infelices Judæos, quum Christo Domino mortem moliebantur. Cæterum oportet ab Ecclesiasta nostro, non tantum abesse omnem scurrilitatis speciem, verum etiam quidquid ineptum, adfectatum ac violentum est. Cui libet facetum esse, in aliis peccet potius, quamquam oportebat scurrilitatem prorsus ab omni vita Christianorum seclusam esse. Porro hæc a Scripturæ verbis exordiendi ratio non caret veterum exemplis. Sic orsus est D. Basilius, populum adhortaturus ad placandum Deum iratum: *Leo rugit, & quis non timebit: Deus locutus est, & quis non prophetabit?* Similiter ad jejunium adhortaturus, sic incipit: *Canite tuba in Sion in insigni die solennitatis vestræ.* Facit idem interdum Origenes & Chrysostomus. Nec semper necesse est, ut quod Exordii loco sumitur, sit in eo loco Scripturæ, quem interpretandum suscipit Ecclesiastes, satis est si quadret: quemadmodum Basilius locum, qui est apud Johelem capite II. & Psalmo. LXXX. de jejunio Judaico, accommodat ad jejunium solenne quinque dierum, quod tum videtur ab Ecclesiis quibusdam fuisse receptum, ac tubis Judaicis licet clare resonantibus longe præfert vocem Propheticam, quæ nunc resonat non tantum in Sion, verum etiam per universum terrarum Orbem, ad verum & Christianum jejunium invitans. Illud tamen interdum expedit ad auditorem excitandum, ut Scripturæ locus proponatur cum laude auctoris, & commendatione sententiæ. Verbi gratia. Summus ille Doctor Ecclesiæ, Paulus, imo non Paulus, sed Spiritus Sanctus per os Pauli facilem & compendiariam viam nobis ostendit, ad æternam felicitatem; *Si Deus pro nobis unicum Filium tradidit, qui fieri potest, ut non omnia simulcum illo nobis donaturus sit?* Aut ita. Quicumque vel peccatis gravati, vel afflictionibus attriti mœretis, audite non hominem consolatorem, sed ipsum Dominum amabili voce clamantem: *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos.* Quemadmodum igitur recte faciunt, qui Scripturæ locum adhibent pro Exordio, modo id faciant apposite: ita nequaquam est illis adsentiendum, qui putant non esse fas aliter exordiri. Frequenter enim incidunt occasiones ut expediat aliter exordiri. Quemadmodum M. Tullius dicturus pro Milone, non statim conciliat attentionem, docilitatem ac benevolentiam, sed prius eximit metum Judicibus. Ita Petrus in Actis Apostolorum, multitudini tumultuanti Christum annunciaturus, non statim orditur a Prophetia Johelis, sed prius amovet falsum rumorem a quibusdam sparsum, eos qui variis linguis loquebantur musto onustos sic delirare. Quamquam ipsa statim appellatione captat benevolentiam, *Viri Judæi, & qui habitatis Hierusalem.* Quemadmodum enim gratum erat auribus Atheniensium, τὸ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, Romanorum, *Quirites*, quod sibi viderentur cæteris urbibus excellentiores: ita Judæis plausibilis erat appellatio, *viri Judæi* & *Hierosolymitæ*, quod ea natio multis nominibus cæteris antecellebat, Lege divinitus data, Prophetarum gloria, cultuque veri Numinis. Tum quod addit, *hoc vobis notum sit, & auribus percipite verba mea*, attentionem conciliat & fidem. Quisquis enim sic orditur, hoc vobis notum sit, & auribus percipite verba mea, videtur de re comperta dicturus. Ad idem facit vox protinus in initio sublata, magnam dicentis fiduciam præ se ferens.

Exordia scurrilia.

Thema e Scripturis, veterum exemplum est.

Thema cum laude.

Act. 2. Exordium Petri.

Nec illa displicet exordiendi ratio, quam videmus & Oratoribus Ethnicis usurpatam, ut ab insigni quapiam historia, nec inamœna sumentes initium, auditorem ipsa alacritate reddamus attentum, modo ad id, quod acturi sumus, sit accommoda. Sic enim M. Tullius secundum librum de Inventione Rhetorica exorsus est, cognitu jucundam ac festivam historiam fusius ac verbis amœnis prænarrans, de pictore Zeuxide, quam mox eleganter adplicat ad suum negotium. Id Ecclesiastæ hoc fuerit commodius, quod Scripturæ peculiaris sit allegoria. Quod genus fuerit, si quis hypocrisim damnaturus præfetur historiam non injucundam Exodi, quomodo magi Pharaonis præstigiis imitati sunt quæ Dominus operabatur per Mosen & Aaron. Projecerunt enim & illi virgas suas, & versæ sunt in dracones, sed virga Aaron devoravit dracones illorum. Simili artificio verterunt aquas in sanguinem, immittebant ranas & cyniphes: sed quemadmodum virgarum præstigiis terrorem incutere potuerunt, ita non potuerunt adimere: & quemadmodum sanguinem, ranas, aliaque incommoda potuerunt immittere, ita tollere non potuerunt. Coactique sunt tandem fateri, in his quæ gerebat Aaron, esse digitum Dei. Hæc rerum olim gestarum imago depingit nobis naturam hypocriseos. Externa specie veluti præstigio imitatur veram pietatem. Orat prolixe, vestitur sordide, jejuniis pallet, & chameuniis: sed animorum vitia non depellit, nec Deum iratum placat, quod sola potest vera pietas, sed irritat potius. Vulgo narratur de maleficis artibus, movent tonitrua, immittunt cruciatus & morbos horrendos: quum rogantur, ut auferant quod immiserunt, negant se posse. Aut si quam voluptatem adferunt, fallunt: veluti quum efficiunt ut homines sibi videantur in opiparo convivio variis epulis refici, qui domum reversi fame cruciantur. Dœmonum miracula, aut noxæ sunt aut fraudes. Christi miracula beneficia sunt. Simulata pietas & fallit intuentes & lædit utentes. Vera pietas vim habet solidam, devorans hypocritarum præstigias, & animum sibi bene conscium vero satiat gaudio. Simile fuerit, si quis admoniturus, ut qui dogmate quopiam hæretico contactus fuerit, statim excutiat venenum, priusquam ad cor penetret, præfetur historiam ex Actis; Quomodo Paulus viperam,

Exordium ab historia.

Act. 28.

quæ

quæ e sarmentis prorepens manum ipsius arripuerat mordicus, protinus in ignem excusserit, & extincta bestia manserit incolumis. Viperam statim in ignem excutere, est sententiam hæreticam ut præsentaneam animæ pestem detestari, ac gehenna dignam ducere. Suppeditant & Euangelici libri nonnullas historias nequaquam inamœnas, si commode narrentur, velut illam: Quod Dominus esuriens procul conspecta ficu pulcre virenti accurrit, quærens in ea fructus: quos quum non reperisset, iratus illam exsecratus est, quam paullo post Apostoli mirantur exaruisse. *Fames & mora bilem in nasum conciunt*, ait Comicus. Deus pro sua immensa erga nos caritate vehementer esurit in nobis fructus justitiæ, clementer tolerans imperfectos, ut proficiant, aut peccatores donec resipiscant. Erant enim id temporis multæ arbores infrugiferæ, quarum nulli tamen maledixit Dominus, sed eos præ cæteris odit, qui procul intuentibus, titulis, cultibus, ac simulatis operibus, miram sanctimoniæ speciem ostentant, quum introspecti non solum vacui sint omni pietate, verum etiam similes sint sepulcris dealbatis.

Matth. 21.

Exordium a parabola.

Eadem est parabolarum natura, quæ historiarum. Narrantur enim ibi quædam tamquam facta, etiamsi facta non sint, sed ejus generis, ut frequenter accidere sit probabile. In his igitur, prima cura Ecclesiastæ est, electio, (est enim alia historia seu parabola, alia ad narrandum amœnior.) Proxima, ut quod adest in ipsa re de suo adjuvet narrandi commoditate. Vehementius autem adficit narratio, si sit probabilis, hoc est, si naturæ ac mori respondeat, si ordine texatur, si sit evidens, rem veluti depictam oculis subjiciens, si decorum servet in personis, & in sermocinationibus ac dialogismis, hoc est, in adfingendo suum cuique sermonem: veluti in historia cæci nati, alius sermo congruit Christo, alius Pharisæis invidentibus, alius cæco audaci, alius parentibus timidis. Qua quidem in parte ut aliquid concedendum est sacro Concionatori, ita non est fas ut sibi permittat, quod sibi permiserunt in rebus profanis nobiles historiarum Scriptores: qui sibi jus publicum fecerunt, ut pro suo quisque ingenio adfingat, non quod dictum est, sed quid quam accuratissime dici potuerit. Id autem conjectant partim ex qualitate personæ, quam faciunt, aut sustinent loquentem, partim ex ipsius rei circumstantiis. Verbi gratia, si quis Phocioni sermonem affingat, brevem, sententiosum, serium, sanctum, liberum, minimeque adulantem tribuat oportet, multoque alium quam Demostheni, Themistocli, aut Alcibiadi. Item, si quis Catonem seniorem loquentem facit, liberum, submorosum, ac jurgabundum inducat oportet, multoque alium, quam Ciceronem, aut Cæsarem. Super omnia vero commendat narrationem, adfectuum observatio, quos Græci vocant ἤθη, id est, *mores*: qui quum simpliciter expositi delectent ac moveant, multo magis id faciunt arte tractati. Quoniam enim secundum naturam sunt, ab omnibus agnoscuntur. Hujus generis sunt adfectus parentum erga liberos, liberorum erga parentes, maritorum erga uxores, uxorum erga maritos, senum erga adolescentes, adolescentum erga senes. Parium in pares, affinium erga affines, fratrum erga fratres. Nec satis est in genere nosse hæc atque observare, eo quod sunt peculiares ingeniorum differentiæ, quas in Comœdiis, non secus atque in speculo licet intueri. Nam in Andria alius erat Simo in filium, quam in seipsum excruciante Menedemus. Et in Hecyra alius in uxorem Laches, alius in eadem Phidippus. Atque ibidem alia Sostrata in Lachetem, alia in Phormione Nausistrata erga Chremetem. Est quidem juvenum amantium aliquid commune, attamen aliter amat Phædria, aliter Chærea, aliter Pamphilus in Andria, aliter in Hecyra. Nec omnes uxores tales fuerunt erga maritos qualis fuit uxor Job, aut Thobiæ, aut Michol Davidis. Commune erat Apostolorum diligere Dominum, & tamen Petrus erat liberior & ardentioris fidei quam cæteri; Joannes familiarior & quietior; Jacobus & Joannes ambitiosiores; Thomas ad credendum difficilior; Paulus facundia mirabilis; Barnabas majestate reverendus. Adhæc non idem sermo conveniret Apostolis post acceptum Spiritum sanctum, qui conveniebat eo nondum hausto. Neque enim jam erant iidem, sed in novam creaturam transformati.

Narratio.

Adfectus in narratione exordiali.

Animantium natura.

Quod de historia & parabola diximus, idem sentiendum de exemplis aut naturis animantium, plantarum, gemmarum, aut aliarum rerum quarumlibet. Hic non remorabor lectorem exemplorum turba, tantum attingam, quantum ad intelligentiam rei satis est. In hominum ingratitudinem dicturus, non inepte præfabitur quod Plinius refert, haudquaquam pro fabula, sed pro re gesta. Quidam draconem habuit in delitiis, verum ubi jam in immanem magnitudinem excrevisset, exhorruit alumnum suum ac deposuit in sylvam. Multo post evenit, ut per eam sylvam facturus iter, cinctus sit a latronibus. Exspectabat mortem, & quod unum potuit, exclamavit. Ad agnitam nutritii vocem accurrit draco, latrones metu territi diffugere. Sic belluæ beneficio servatus est homo. Simile quiddam narrant ex Apione Grammatico de leone, cui servus a domino profugus, ac metu latitans in profunda spelunca; spinam exemerat e pede, ac vulnus repurgarat. Animal natura ferum medicum suum illic aliquamdiu aluit, adferens carnem ferinam, quam ille ad solem coctam in regione ferventissima edebat. Tandem ejus vitæ pertæsus homo, relicto specu cœpit vagari, & captus est denique, & a domino ad bestias damnatus est. Stetit miser in cavea, crudele spectaculum exhibiturus populo. Forte fortuna captus fuerat leo, cui vulnus sanaverat. Is immissus in caveam, primum horrendo impetu ferebatur in hominem, mox quasi noscitans restitabat: tandem & blanditus est medico suo. Servus vicissim agnoscit altorem suum: ac securus adstabat, populo novitate rei supra modum attonito. Rogatus servus, quid esset monstri? confessus est quod acciderat. Quid factum? Dominus, populo flagitante, donavit fugitivum non vita tantum, verum etiam libertate, atque ut esset unde viveret, populus stipem contulit, servo molli funiculo in leonis collum injecto per totam urbem, non aliter quam placidum ac familiarem canem circumducente, acclamante multitudine, Ecce homo medicus leonis, ecce leo servator hominis. Nimirum, delectavit turbam gratitudinis exemplum in bellua. Quo turpior est hominis in hominem bene meritum ingratitudo. In fera naturam vicit tantillum beneficium, homo præter naturam ingratus est homini multis magnisque nominibus benemerito. Parum est pro benefactis nullam referre gratiam; pro summa benevolentia reponit odium, pro meritis injuriam. Hoc Exordium non incommodum, opinor, fuerit in hominum ingratitudinem declamaturo. Porro quod exemplum sumtum est ab animante bruto, sic mitigari potest, si dicat hoc non esse alienum a consuetudine Scripturarum, quum Solomon nos mittat ad formicam, ut ab ea discamus industriam: & Dominus in Euangelio revocat Discipulos suos ad exemplum passerum, liliorum, & grani sinapis. Magis autem movent exempla imparia: veluti exemplum pudicitiæ, a juvene translatum ad senem, fortitudinis, a muliere ad virum, fidei conjugalis, ab Ethnicis ad Christianos; denique a brutis traductum ad homines. Ut quod Elephanti non coeunt nisi in occulto, & forte intervenientem occidunt, exemplum est verecundiæ: quod religiosa diligentia educant servantque fœtus suos donec adolescant, quemadmodum & de Delphinis proditum est, exprobrat parentibus incogitantiam suam, qui nulla disciplina formant, servantque teneram ætatem, sed filios ac filias suas tantum non prostituunt. Sic asina, per medios ignes transcurrens ad fœtus, exprobrat quibusdam impietatem suam, qui infantes suos statim abjiciunt ab sese, ac propemodum exponunt, dum eos committunt quibuslibet nutricibus exigua mercede conductis, frequenter etiam & morbidis & male moratis, & procul in agro quopiam agentibus. Fidem vero poterit hoc pacto conciliare,

Prov. 6.

Exempla magis movent imparia.

Plin. lib. 8. cap. 5.

liare, si dicat hanc non esse anilem fabulam, sed a vetustis, gravibus & pluribus auctoribus litteris proditam historiam, quæ nulli videri debet incredibilis, quum id quotidianis experimentis videamus, animantia, natura fera, beneficiis hominum cicurari, & ad obsequium redigi. Divus Basilius, Gordii Martyris Encomium dicturus, ab apum politia sumsit Exordium. Hac in parte quidam peccant, qui ficta pro veris narrant. Velut is qui commentus est Adam in monte Calvariæ fuisse sepultum sub ipsa cruce, qui contactus sanguine Domini revixerit, Christo sepultum his verbis appellante, huc detorquens quæ loquuntur apud Paulum incerto auctore: *Surge qui dormis, & exsurge a mortuis, & continget te Christus.* Sic enim habent quidam Græci codices. Alii bis peccant, qui non solum impudenter & indocte conficta narrant, verum etiam ἀπροσδιόνυσα, ut ajunt, neque quidquam ad præsens argumentum facientia.

Narratio ficta.

Ephes. 5.

Interdum ipsa res subministrat Exordium, aut certe ab ipsa arripitur. Quale est Ajacis apud Ovidium. Quum enim causa ageretur eo loco, unde in prospectu erat classis Græcorum, quam Ajax sua virtute servarat ab incendio, hinc arripuit procemium, *Agimus proh Jupiter*, inquit, *Ante rates causam, & mecum confertur Ulysses.* Ejusdem generis est quod apud Livium quartæ Decadis libro nono, Posthumius Consul versiculos, quibus ex more dicturi apud populum Deos suos precabantur, ut felix faustumque esset quod agebatur, accommodavit ad Exordium, dicens, *Numquam magis fuisse necessariam eam Deorum comprecationem, ut quæ admoneret, hos esse Deos, quos illorum majores colere, venerari precarique instituissent, non illos qui externis ac pravis religionibus mentes hominum furialibus stimulis ad omne scelus impellerent*, &c. Erat enim detecturus nefanda mysteria, quæ in Bacchanalibus peragebantur. Item apud eum Scriptorem Decadis III. lib. VIII. Scipio Africanus castigaturus legionem quæ defecerat, posteaquam aliquamdiu veluti cogitabundus siluisset, sic orsus est, ut diceret, se, licet ab ipsa prope pueritia in castris habitum, ac militaribus ingeniis adsuetum, præter solitum non invenire, quomodo sermonis Exordium caperet, atque adeo hæsitare, quo nomine suos milites compellaret: *Corpora*, inquit, *ora, vestitum, habitum civium agnosco: facta, dicta, consilia, animos hostium video.* Nota est fabula de Leone Byzantino Sophista: qui, quum Athenis prodisset in concionem, suasurus concordiam, quoniam erat insigni corporis obesitate, mox populi risus obortus est. Hinc ille solers arripuit Exordium, *Quid*, inquit, *ridetis? Est uxor mihi me multo obesior, & tamen concordes unus capit lectulus, discordes ne tota quidem domus.* Quod Sophista fecit, artis & adfectationis videri potest: quod Scipio fecit, prudentiæ erat non artis, aut certe naturæ, quam fortitus erat ad res maximas feliciter gerendas appositam. Adsimilem prudentiam Paulo suggessit Spiritus cœlestis, quum Athenis in Areopago jussus dicere, Exordium arriperet a statuis ejus civitatis, nominatim ab ara, quæ titulum habebat, *Ignoto Deo*, ab hoc gradu paulatim perveniens ad Christum. Neque raro sic orditur Chrysostomus, præfans se gaudere bonamque spem concipere, quod ipsius oratio non sit caritura fructu, quum videret multitudinem frequentiorem solitoque alacriorem adesse. Probabile siquidem est, eumdem Spiritum, qui eam ad audiendum Dei verbum alacritatem dedit, & sermonis energiam additurum. Hic quidem a laude personæ quæritur benevolentia, verum sic laudare non est adulari, sed potius ad diligenter auscultandum exhortari. Quemadmodum beatus Paulus ab Agrippa Rege jussus dicere, sic orsus est, ut sibi gratularetur quod apud illum causam dicturus esset, cui Religio omnis ritusque Judaicæ gentis essent probe cogniti. Neque enim hoc procemium delinit aures Regias, sed declarat magnam in reo fiduciam, qui victoriam in hoc sitam existimet, si judex causam penitus intelligat. At quemadmodum Chrysostomus a laudata multitudinis alacritate, ita Basilius a subito mutatis populi moribus auspicatur objurgationem, dicens, se ad dicendum segnem ac frigidum reddi, quod conspiciat populum post tot exhortationes, post Quadragesimæ jejunium ac vigilias, protinus in ipsa statim Paschæ vespera, ad profana spectacula, ad luxum vestitus & crapulam revolutum. Ad Poeticam licentiam propius accedit, quod Prudentius Hymnum de Natali Jesu auspicatur ab incremento dierum: *Quid est quod arctum circulum Sol jam recurrens deserit? Christus ne terris nascitur, Qui lucis auget tramitem?* Et Cassiani martyrium celebraturus procemium arripuit a pictura forte conspecta. Petri & Pauli triumphum celebraturus Exordium sumit a conventu hominum solito lætiore ac frequentiore.

Exordium a re præsenti arreptum.

Act. 17.

Interdum exordiuntur a similitudine ad argumentum congruente. Veluti si quis populum admoniturus, ut in rebus adversis prudentia animique fortitudine sese sustineat, in prosperis ne insolescat, sed ad modestiam sese contrahat, non inepte sic exordietur: Periti naucleri, quum ventis & æstu destituuntur, quidquid habent velorum ad paulum auræ captandum deflectunt, adhibent remos, & obliquo cursu quantum licet promovent. Rursus, quum vento nimium secundo feruntur, vela contrahunt, ne si navim desierint habere in potestate sua, vel demergatur, vel in rupes aut voraginem abripiatur. Intelligunt enim, plus esse periculi a tempestate vehementer secunda, quam ab adversa. Multo magis decet nos hanc adhibere prudentiam, qui in hoc procelloso seculo navigamus, longe majore periculo, quam qui sulcant Hadriæ aut Ægei fluctus &c. Atque hic protinus sese aperit campus, comparandi utriusque navigationis discrimina, ac spes si succedat. Item si quis adhortaturus populum ad pœnitentiam sic sumat initium: Quoties corpus aut graviter vulneratum est, aut periculoso morbo tenetur, quanta sollicitudine, vel e longinquo, si non adsunt, peritos chirurgos ac medicos arcessimus, nihil deterriti sumtu, quando de vita periculum est; At si reputemus, quanto formidabiliores sint morbi vulneraque animarum quam corporum, quantoque mors æterna sit horribilior morte carnis, nonne magnæ dementiæ sit, ibi medicum accersere pretio precibusque, corpus ad usturam sectionemque præbere, amara devorare pharmaca, spe sanitatis, quæ an contingat, incertum est: (Neque enim raro accidit, ut medicorum pharmaca pro sperata sanitate mortem adferant, aut certe malum exasperent) & animæ tot letalibus vulneribus sauciæ, tot capitalibus morbis ægrotæ, nullam quærere medicinam, sed quod infelicius est, ultro & gratis oblatam respuere. An medici potio febrim depulsura sit, incertum est: at certo certius est, per veram pœnitentiam tolli peccata, quæ sunt animarum vulnera morbique, ne dicam, mortes. Homini sanitatem temporariam pollicenti, nos totos committimus: ac Deo medicinam offerenti, quæ salutem æternam pollicetur, diffidimus. Quisquis enim sibi criminum conscius, non amplectitur pœnitentiam, aut Deo diffidit, aut propriæ salutis hostis ac proditor est. Deus clamat, *nolo mortem peccatoris, sed magis ut convertatur & vivat.* Auscultamus homini vel ignoto, & ad Dei vocem surdi sumus. Ad hunc modum frequenter exorditur Chrysostomus, velut in Sermone adversus Judæos, nec hic solus tamen. Exemplis referendis, quoniam passim obvia sunt, non morabor lectorem.

Exordium a simili.

Nonnumquam exordiuntur a transitione. Quod genus sit: Superiore sermone didicistis, quid officiorum parentes debeant liberis suis, & quatenus ea præstari conveniat: nunc vicissim accipite, quam pietatem liberi debeant parentibus. Hoc exordii genus convenit iis, qui tractatibus, quos Græci *tomos* vocant, perpetuo sermone Volumen aliquod exponunt Canonicæ Scripturæ, quemadmodum Chrysostomus enarrat Euangelium Matthæi, aut Epistolam ad Romanos, Augustinus Psalterium & Euangelium Joannis. Quamquam & alias poterit incidere, veluti qui pridie enarrasset Euangelii locum: *Qui odit animam suam in hoc*

Exordium a transitione.

hoc seculo, servabit eam: postridie Laurentii aut alterius Martyris certamen expositurus populo, hunc in modum poterit exordiri: Heri, fratres carissimi, audivistis summum Martyrum ducem & coronatorem nobis præscribentem, quibus rebus instructus miles, qui victoriam & coronam cœlestem ambit, debeat ad conflictum accedere: hodie spectaculum vobis edetur, quam invicto animo juxta Domini præscriptum egregius Martyr hostem vicerit, prostraverit ac proculcaverit, & Tyrannum dira minitantem, & cruciatus immanes & mortem tam acerbam, ut ipsa etiam commemoratio possit animis hominum terrorem incutere. Nec mirum, Christus invictus est, qui pugnat in membris suis, ut cum Paulo dicere possint: *Omnia possumus in eo, qui nos corroborat*, &c. Sed de transitionibus mox plura tempestivius dicentur.

Exordium a sententia.

Nihil porro vetat, quo minus Ecclesiastes comminiscatur sententiam modo aptam argumento, cujus exemplum esto. Ad bene merendi de omnibus studium adhortaturus, ac invidiam & malevolentiam detestaturus, sic ordiri poterit: Deus natura benignus & candidus est, qui *solem suum facit oriri super bonos & malos, & pluit super justos & injustos.* Contra Diabolus suapte natura invidus ac maleficus, qui & pios sollicitat ad impietatem, & impios pertrahit in Gehennam. Omnes autem Christiani filii Dei sunt, qui quotidie clamant, *Pater noster, qui es in cœlis.* Quod si vere filii Dei sumus, carissimi, imitemur Patrem nostrum beneficum in dignos pariter & indignos, potius quam illum impiorum patrem, quem in Baptismo sumus exsecrati, qui non gratis tantum, sed suo etiam malo studet omnibus malefacere. Hujusmodi sententia poterit & cum amplificatione proponi, hoc pacto: Si Gentes eorum memoriam, qui pro patria fortiter occubuissent, solenni conventu celebrabant: quanto magis nos decet publica lætitia celebrare Martyrum victorias, qui pro Christo & ejus sponsa Ecclesia semet in omne mortis genus tradiderunt, suoque sanguine constabilierunt Ecclesiam. Verum ut omnium Martyrum memoria nobis debet esse celebris & læta, ita hujus inter omnes eminentis religiosiore gaudio celebranda est.

Exordio non semper opus.

Sed non est quod torqueat Ecclesiasten Procemii inventio, quæ sæpe difficilior est ipso argumento. Satis enim erit quod tractaturus est, cum brevi commendatiuncula proponere: veluti Psalmum expositurus, sic præfari poterit: Adfero ad vos thesaurum, specie exiguum, pretio magnum, Psalmum, inquam, adfero brevem quidem, si verba numerentur, at cœlestis doctrinæ copia fœcundum, quem ut digne vobis possim exponere, adjuvate me precibus vestris, & implorate mihi auxilium Spiritus illius qui scrutatur omnia, etiam profunda Dei. Ille locutus est mysteria per os Davidis Prophetæ, per me dignetur ad utilitatem vestram sua reserare arcana.

Exordium quando necessarium.

Interdum ipsa qualitas argumenti quodammodo flagitat Procemium. Quod genus, si Scripturæ locus, quem enarrandum suscepit, habeat Historiam in speciem absurdam: puta, de Jacob, cui noctu supposita est Lea pro Rachele, ac post pro adamata juniore servivit alterum septennium: deque artificio, quo decepit socerum suum, variatis virgulis: de Rachele furata Deos patris. Rursus de Lea mandragoræ malis a sorore stipulante noctem unam mariti. Item de concubina Samsonis, de meretrice versa in uxorem Oseæ. De puella Sunamitide, quæ Davidem senio frigidum suo complexu calfaceret, deque aliis innumeris, quorum quædam imperitis videntur inepta, & indigna Divinis litteris, quædam cum vitio conjuncta, quædam absurda & impossibilia, veluti serpens colloquens cum Eva. Deus ambulans ad auram in meridie. De tot animalium generibus conclusis in arcam Noë. Nonnulla molestam habent obscuritatem, qualia permulta sunt in Ezechiele ac Daniele. Quædam tædio sunt, ut quum locus habet longam nominum Hebraicorum seriem, aut alte repetitas Genealogias. His incommodis expedit in Exordio mederi. Medebimur autem his ferme rationibus, si præfemur, hanc esse consuetudinem Scripturarum, ut sæpenumero sub vili operimento claudant adoranda mysteria. Diversam enim esse naturam humanorum Voluminum ac Divinorum. Illa prima fronte præclarum quiddam præ se ferunt; at si introspicias, sæpe fit, ut lector cordatus clamitet se pro thesauro reperisse carbones. Hæc contra sub contemtibili specie, celant Divinam sapientiam, ut quo altius penetres, hoc magis ac magis obstupescas, si quis modo ad spiritualem Scripturam secum adferat oculos spirituales. Nec hoc temere factum est, decuit hoc Divinam sapientiam, ut a profanis oculis celaret mysteria, tantum irridenda, & piis daretur aditus ad recondita. Sic ipse Dei Filius venit in mundum humani corporis involucro dissimulans impiis Divinam naturam, & populo locutus est per parabolas, quarum mysticum sensum non gravatus est Apostolis seorsum exponere. Interdum Spiritus ille Divinus quædam admiscet absurda, minimeque cohærentia, juxta litteram, quo nostrum ingenium depellat a sensu Historico, cogatque in illis verbis aliquid retrusius quærere. Quod si non piget nos perfodere montes, ut in putri terra reperiamus aurum & argentum, multo minus nos pigere debet aliquid devorare tædii in litteræ superficie, ut ad thesauros veniamus, longe pretiosiores auro & argento. Nec oportet Hebraica nomina quamvis non intellecta cum tædio audire, quum in Canonicis litteris ne apex quidem unus temere positus sit: sed quemadmodum thecas rerum sacrarum veneramur, ignari quid intus sit, modo persuasum habeamus sacrum esse quod occultatur: ita decet ea nomina, quorum omnia mysteria non possumus ad liquidum explicare, cum reverentia vel audire vel recitare. Nec ea religio suo carebit fructu. Etenim si ad Magorum voces ab ipsis non intellectas, adsunt impii Spiritus, ac prodigiosa quædam efficiunt: quanto magis credendum est, bonos Spiritus ad hujusmodi voces cum fide pronunciatas adfuturos, ac per eas boni quidpiam a Deo impetraturos. Danda quidem est opera, ut quantum humana fert infirmitas, Scripturarum mysteria percipiamus, non carent tamen suo præmio, qui Scripturæ verba nondum ad plenum intellecta religiosa veneratione pronunciant. Obscuritatis aut difficultatis tædium sic præfatione poterit excutere, si rogabit, ut quod a Spiritu sancto tam diligenter proditum est, utique nostra causa, non graventur attentis animis audire: simul polliceatur se rem in compendium redacturum, ut cito facileque possit cognosci: discusso nubilo, lætam serenitatem consecuturam.

Quæ vitii speciem habent, quum revera cum vitio conjuncta non sint, excusanda sunt: velut quod Abraham paratus erat immolare filium suum, & quod Hebræi spoliatis Ægyptiis fugerunt. Dei siquidem voluntas regula est certissima justi atque injusti. Quidquid Deus vetat fieri, hoc ipso impium est, quia Deus vetuit: & quidquid jubet, hoc ipso rectum est, quia Deus jussit. Porro nihil obstat, quo minus in his, quæ cum vitio conjuncta sunt, lateat mysterium. Quod enim David occiso Uria, duxit Bersabeam, ex qua genuit Solomonem, non habet exemplum nobis imitandum, quia Dei injussu contra legem factum est, subest tamen adorandum mysterium. Quemadmodum & ipse Dominus ex illaudatis hominum factis parabolam ducit, ad pietatis studium. Veluti infidi dispensatoris astutiam accommodat ad studium de omnibus bene merendi. Et Paulus ab exemplo certantium in agone, ducit exhortationem ad pietatem, toto pectore exercendam. Iis, quæ videntur fieri non potuisse, sic præfari poterit Ecclesiastes: in rebus naturæ innumera esse, quæ nemo crediturus sit, nisi fidem faceret experientia sensuum. Veluti magnes altera parte attrahens chalybem, altera depellens. Stultum itaque sit in his, quæ naturæ Dominus facit, quærere an fieri potuerit. Interdum sunt & humanæ rationes, quibus fit ut fieri posse videatur, quod pri-

prima specie videbatur impossibile. Sicut quod legimus de Arca Noë, quam Apelles contendit esse confictam fabulam, hoc argumento, quod juxta rationem totius Arcæ in Genesi expressam, ea pars, quæ tributa est animalibus, vix tres Elephantos capere potuisset: præsertim quum Noë jussus sit ex immundis inducere bina & bina, hoc est, duo paria, ex mundis septena & septena, hoc est, quatuordecim paria, atque his omnibus pabula reponere in annum suffectura. Atqui hoc minus videbitur absurdum, si doceamus illic cubitum accipi non vulgarem, sed Geometricum. Geometriam autem præcipue callebant Ægyptii, & Scriptura testatur Mosen in omni sapientia Ægyptiorum fuisse eruditum. B Hebraicarum autem antiquitatum periti, quemadmodum refert Origenes, tradunt secundum Geometricam rationem, quam Ægyptii virtutem appellant, cubitum ex solido & quadrato, unum vel in sex deputari si generaliter accipias, vel in trecentos, si minutatim deducas. Ad hanc rationem spatium fuerit omnium generum capax. Præterea, quod ait bina & bina, septena & septena, juxta sermonis Hebraici proprietatem non sonare duplicationem numeri, sed distributionem, videlicet, e singulis immundorum generibus unum par, ex mundorum septem paria. Veluti quum Marci capite VI. scribit Apostolos missos δύο, δύο, non sentit quatuor esse missos, verum per juga. C Adde huc, ea tantum animalia recepta, quæ perfecta non propagantur nisi coitu. Præterea id temporis fuisse pauciores animantium species, quæ post mixtura creverunt. Postremo ut homines tum erant majores, ita cubiti modum fuisse majorem. Nam & Pythagoras e stadio quod erat Pisis, Herculanis pedibus metatum, collato cum aliis Græciæ stadiis pari numero pedum, sed breviore spatio, collegit modum Herculani corporis.

Exordium respondens materiæ lætæ. His affine est illud exordiendi genus, quo Procemium ad argumenti qualitatem accommodamus. Veluti si læta sit materia, de qua dicturi sumus, puta de triumpho Christi resurgentis, de celebrando festo beatissimæ Virginis, Exordium recte sumetur ab hujusmodi sententiis. D Quemadmodum Imperatores militibus suis, quo facilius ferant castrenses labores, interdum ferias quasdam ac ludos concedunt ad relaxandos animos, præsertim re bene gesta: ita Deus suos milites frequenter exhilarare dignatur festis diebus, tristia lætis temperans ut possint sustinere. Sed oportet plurimum interesse inter lætitiam mundo militantium, & militantium Christo. Illorum lætitia quoniam luxu constat, ac temulentia, frequenter exit in rixas ac pugnas, & ut horum nihil accidat, non raro fit, ut unius diei hilaritas multorum dierum adferat cruciatum, febri aut cephalalgia e crapula contracta. E Christianorum festa, sobriam ac pudicam habent lætitiam. Tripudiatur enim spiritualibus gaudiis, ducunturque choreæ non ad auloedi tibias, sed ad sancti Spiritus adflatum; psallitur Domino in cordibus Psalmis, Hymnis & Canticis spiritualibus. Hæc demum vera est hilaritas, ac digna Christianis, quæ in multos etiam dies exhilarat conscientias, nec ad medicos, sed ad obeunda pietatis munia remittit alacriores. Nimirum, hoc sentit Propheta, quum ait, ***Hac dies quam fecit Dominus, exsultemus & lætemur in ea***: quodque canit Ecclesia sancta, ***Gaudeamus omnes in Domino.*** Convenit enim, ut in die quam fecit Dominus, exsultemus & epulemur, sed in Domino. F Nec decet, ut ex die quam fecit Dominus, faciamus diem Satanæ. Rursus, si materia habuerit aliquid molestum humanis adfectibus, puta, adhortationem ad pœnitentiam, aut reprehensionem vitiorum, ab hujusmodi sententiis poterit exordiri: *Exordium respondens materiæ tristi.* Optandum esse, atque adeo studendum, ut nullus egeat medicorum pharmacis. Verum, ubi morbus urgeat, grata debent esse remedia, quæ, tametsi dulcia non sunt, sunt tamen salutaria. Beati, qui nihil commiserunt pœnitendum, sed qui gerunt conscientiam capitalibus morbis æstuantem, multa cum alacritate debent amplecti pœnitentiæ remedium, tam lene, tam efficax, A quod, etiamsi ad tempus contristat hominem, tristitia hæc mortem non adfert quemadmodum tristitia seculi, sed salutem stabilem operatur. Aut sic: Qui vomicis & apostematibus laborant, ultro rogant ac mercede conducunt chirurgum, ut mordacia admoveat emplastra, aut si res postulet, ferrum & ignem adhibeat. Quam igitur lævæ mentis sunt, qui indignantur si quis non lædendi, sed medendi studio contrectet ulcera conscientiarum. Medicum secantem fers toleranti animo, & Scripturam arguentem vitia, aut Pastorem amicum gratis conantem sanare mentis vulnera, ferre non potes. Si deterret dolor, perpetuum atque etiam multo acerbiorem adfert animus sibi male conscius, quam correctio, quæ ut brevem habet molestiam, ita perpetuam adfert mentis tranquillitatem. In vitia dicam, non in homines: qui puram habent conscientiam, Deo gratias agant: qui sibi conscii sunt, non traducentur sermone nostro; tantum agnoscant sese, & correcti simul cum aliis Deo gratias agant, illi pro servata innocentia, hi pro restituta. Utrumque Divini muneris est. Proinde non oportet efferri, qui se sentiunt immunes ab his peccatis, quæ redarguuntur, fortasse pejora fuerant admissuri, ni misericordia Numinis servati fuissent. Pharisaica vox est, *non sum sicut cæteri homines*, ac velut hic Publicanus Domino carior est peccator sui pœnitens, quam justus sibi placens: ac sæpenumero fit, ut qui festucam videt in oculo proximi, ipse trabem gestet in oculo suo. Non est quis temulentiæ vitio obnoxius, sed alio quopiam deteriore adfectu temulentus est, ut odii, invidiæ, avaritiæ. Cæterum, quando sumus omnes unius corporis membra, par est, ut dolor & gaudium sit omnium commune. Qui stant, videant ne cadant, orentque Dominum pro lapsis, qui adeo non est inexorabilis, ut ultro invitet ad resipiscentiam, paratam ostendens veniam: *Convertimini*, inquit, *ad me & ego convertar ad vos.* Verum, hæc præceptio latius patet, & ad omne genus Exordiorum pertinet. De Exordio dicendi finem faciam, si illud adjecero, Procemii loco sumi posse Propositionem cum Divisione. *Exordii loco propositio & divisio.* Quod genus: tria præcipue cognitu necessaria vobis hodie constitui, Deo opitulante, explicare. Quam grata Deo, quamque efficax res sit eleemosyna. Tum quam late pateat eleemosynæ vocabulum. Postremo qua moderatione distribuenda sit eleemosyna. Atque hactenus de Procemio satis dissertum, arbitror, ut sapienti Ecclesiastæ detur occasio, similia, aut his etiam meliora, excogitandi.

Invocatio. Verum, prius quam ad cæteras partes veniamus, videmus a plerisque receptum, ut Exordio subjiciatur Invocatio Numinis: qui mos a Poetis sumtus videtur, quibus solenne est proposito argumento continenter adjicere invocationem Numinis, ejus præcipue, in cujus potestate sit ea res, de qua dicturi sunt. Veluti Maro auspicaturus libros de agricultura, posteaquam proposuit argumenta quatuor librorum, invocat omnes Deos, ad quos frumentorum, aut vitis, oleæ, aliarumve arborum, aut boum equorumve cura pertinere putabatur. Sic & Æneidem orsus est. Et Ovidius opus Metamorphoseon, licet verbis paucioribus. Quamquam Homerus utrumque opus ab invocatione orditur, admiscens propositionem, *Iram pande mihi Pelidæ Diva. Et dic mihi Musa virum.* Hoc imitatus est Statius:

Magnanimum Æaciden, formidatamque tonanti
Progeniem, & patrio vetitam succedere cœlo,
Diva refer.

Quamquam pro illius temporis ratione, quum jam priscam simplicitatem vitiasset declamandi studium, obscurius id facit. Quemadmodum & Lucanus in ipso statim Exordio captat argutiam declamatoriam. Homerum imitatus est Prudentius in ψυχομαχία:

Christe graves hominum semper miserate labores,
Disere, Rex noster, quo milite pellere culpas
Mens armata queat nostri de pectoris antro.

Similiter descripturus martyrium sancti Vicentii, *Beate Martyr prospera Diem triumphalem tuum.* Utraque exor-

exordiendi ratio conveniet Ecclesiastæ nostro, sive proposito themate subjiciat Invocationem, sive Invocationi admisceat Propositionem. Prioris exemplum erit: Psalmus, quem hodie sum caritati vestræ expositurus, abditis Divinæ sapientiæ mysteriis intus scatet: junctis precibus invocemus Christi Spiritum, ut nobis ea suggerere dignetur, quæ & ipso digna sint, & vobis salutaria. Posterioris hoc erit: Ante omnia, dilectissimi, imploremus auxilium Divini Spiritus, ut qui quondam Apostolis dedit igneis loqui linguis, nobis de caritate dicturis adesse dignetur, ac mihi quidem linguam, vobis autem simul & mihi mentes caritatis igni inflammet: Sed unde potius auspicemur caritatis Encomium, quam a Discipuli verbis, quem singulari caritate complexus est Dominus Jesus. Ait enim: *Deus caritas est, & qui manet in caritate, in Deo manet*, &c. Quamquam expedit admiscere Invocationem, quoties id suadet utilitas, veluti quum occurrit locus explicatu difficilior. Pulsemus illius aures, ut aperiat hujus Scripturæ mysterium, qui dicit, *pulsate, & aperietur vobis*. Siquidem id præterquam quod congruit pietati Christianæ, hoc insuper habet utilitatis, quod sic renovatur auditoris attentio. Excitatur enim tamquam ad rem non vulgarem, & cognitu dignam. Decet autem & Propositionem & Invocationem esse brevem ac dilucidam.

Invocatio propositionem complectens.

Propositio brevis ac dilucida.

Mirum vero unde mos inoleverit, quo nunc plerique perorato Exordio, salutant beatissimam Christi Matrem, idque majore religione, quam invocant Christum, aut illius Spiritum, appellantes eam omnis gratiæ fontem. Equidem non arbitror acrius insectandum, quidquid pio simplicique geritur animo. Sed tamen hoc meminisse debent, qui nimium urgent eam consuetudinem: Primum esse præter Scripturæ auctoritatem: Jacobus enim præcipit, ut *qui indiget sapientia, postulet* non a sanctis, sed *a Deo*; Dein esse præter omnium Veterum exemplum, quos magis oportuit imitari, quam istos, nescio quos, qui haud scio an blandientes sexui fœmineo, perperam imitati Poetas Ethnicos, pro Musa substituerunt Virginem Matrem. Hoc fit etiam ineptius, quoties argumentum non congruit personæ Virginis. Puta, si quis expositurus sit libidinis species, aut quot modis perdatur virginitas. Congruentius est quod Prudentius Vincentium celebraturus, non invocat pro Deo, sed tantum orat, ut prosperet diem suum triumphalem. Ita tolerabilius esset, si dicturus laudes Virginis, imploraret auxilium Virginis. Adde his omnibus, quod isti admonito populo, ut invocet beatam Virginem, nihil petunt ab ea, sed tantum salutant verbis Angeli & Elizabethæ. Id quum non sit cariturum ineptia, etiam si quis Deum invocandum præfatus, nihil ab eo petat, sed laudet eum Cantico Angelico, *gloria in excelsis Deo*: multo ineptius est pro precatione salutationem offerre beatæ Virgini. Pium quidem est laudare Deum, sed cuique rei suus est locus, & ineptum videtur quidquid non fit in tempore. Indignantur convelli laudabilem consuetudinem. At alii justius indignentur tolli laudabiliorem. Joannes Gersonensis, vir pius, concione quadam in ipsa Invocatione movet quæstionem, an Virgo Mater senserit primos motus ad vitia? Scio, repertam a quibusdam rationem, qua Virgo Mater dici possit *fons omnium gratiarum*. Quia genuit Christum, fontem omnis gratiæ. Hic nobis, opinor, occinent ex Aristotele: *propter quod quidque tale & illud magis*. Vocemus igitur Aristotelis patrem summum Philosophum, quod summum Philosophum genuerit? Quamquam ne in Christum quidem competit hic titulus, *fons omnis gratiæ*, juxta naturam humanam, quam adsumsit ex Virgine. Sed quid opus est præter Scripturæ auctoritatem, præter veterum Patrum exemplum, consuetudinem inducere quæ egeat excusatione. Congruentius erat ut Paulinam Epistolam expositurus, Paulum imploret, ut sibi impetret dicturo Spiritum, quo ipse scripsit: Et tamen is mos ab Ecclesia receptus non est. Postremo, non est necesse semper invocare, præsertim, quum ipsa

Invocatio Virginis.

A statim oratio ab objurgatione vitiorum sumit initium. In sacro conventu semper tacita est Invocatio. Superest Narratio, de qua mihi videor admonuisse, quantum Ecclesiastæ satis est.

De Divisione quædam admonebimus, quæ vox bifariam accipi potest. Primum ut declaret nobis unam modo orationis partem, cujus gemina functio est. Non solum enim ostendit auditori in quod debeat esse intentus, verum etiam certo numero & ordine promittit, quibus de rebus sit dicturus. Hujus exemplum esto: De Christiano conjugio dicturus, tria cognitu necessaria, quam potero, paucissimis expediam. Primo loco docebo, quibus modis ac ritibus legitimum conjugium sit
B ineundum, & quot de causis sit dirimendum, si perperam contractum fuerit. Secundo loco, quanta sit conjugii religio, & quam venerandum in Christo & Ecclesia sacramentum. Tertio loco, quam abominabile flagitium sit adulterium. Sed latius patet Divisionis vocabulum, quoties pro dispositione sive ordine usurpatur, quæ per omnes orationis partes sparsa est. De priore nunc agemus, de posteriore suo loco. Promissio certarum partium, ut plurimum habet utilitatis, ita nonnihil habet incommodi. Magnopere conducit ad docilitatem ac memoriam auditorum. Et hactenus prodest dicenti, quod habet certos gradus in
C quos se recipiat a digressionibus. Cæterum, in hoc potest officere, quod interdum quædam inter dicendum veniunt in mentem, quæ nec expedit prætermittere, nec alicui promissarum partium congruunt. Ita fit, ut aut cum argumenti jactura sint omittenda, aut durius ac violentius in locum aliquem infulcienda; Ne commemorem quosdam tam parum felici memoria, ut quod de Curione, ni fallor, scribit & M. Tullius, tribus partibus promissis, aut unam e tribus oblivione prætermittant, aut quartam addant. Proinde qui diffidunt suæ memoriæ, iis tutius est summam modo argumenti proponere, aut certe capita sermonis in charta notata habere ad manum.
D Quod in Psalmos aliquot fecisse videtur Augustinus, & haud scio an in omnes. Habet enim ille crebras ac longinquas digressiones, pleraque loquens ex tempore, quamquam vir memoria ad prodigium usque felici. Semper quidem dicturo aliquis ordo præparandus est, non tamen protinus necesse est, ut quod animo concepit, polliceatur. Cogitatio facile corrigi potest, pollicitatio non perinde libera est. Itaque in materia, quæ nec ex sese præbet partitionis occasionem, nec causam habet adjunctam, quæ postulet divisionem, adfectare in dividendo subtilitatem, non tantum inutili labore torquet Ecclesiasten, verum etiam fidem dicentis & gratiam orationis attenuat. Libentius enim
E illis credimus, quibus pectus potius quam ars suggerit dictionis copiam: & gratiora sunt, quæ velut ex tempore nata novitate commendantur, quam promissa & exspectata.

Divisio bifariam accipitur.

Divisio promittens certas partes.

Quod si tractandum est argumentum obscurius, aut perturbatius, ibi multum lucis adferet commoda & recta partitio, nec parum juvabit auditoris docilitatem, videlicet, rerum capitibus velut e turba extractis, & sub oculos positis. Item si materiæ ratio partes habet distinctas, & si nihil est causæ cur vitanda sit Partitio, cavenda erit concisa Divisio, quæ causam in articulos & in frusta secet, potius quam in membra. Vitanda enim semper est, quantum fieri potest, partium turba. Nam ea caliginem offundit causæ, etiam
F non obscuræ natura, officit docilitati ac memoriæ auditorum. Absurda vero Partitio est, quæ hoc ipsum incommodum adfert, augetve, cui tollendo aut leniendo adhibetur. Hujusmodi fere sunt sectiones Nicolai Lyrensis, Thomæ in enarrandis Scripturis Canonicis, & Joannis Gersonensis in suis lucubrationibus, qui subtilitatis adfectatione nonnumquam dissecant in multa, quæ sunt singularia, aut certe sic cohærentia, ut ægre dirimantur. Quem morem plerique obtinent Scholastici. Proponunt turbam Propositionum, ex his declaratis eliciunt Conclusiones.

Divisio quando necessaria.

Divisio concisa.

Tandem sic quoque re magis involuta quam explicata, A eliciunt sententias. Hoc dividendi genus ut concedatur Scholis propter materiæ subtilitatem, certe Suggesto non convenit, in quo tales argutiæ aut tractandæ non sunt, aut si quid erit cur attingendæ sint, danda est opera, ut absit omnis subtilitatis ostentatio, & res ipsa, quantum fieri potest, dilucide & expedite proponatur multitudini. Ut autem recte dividas, dispiciendum est quæ sint totius argumenti columnæ præcipuæ. Hæ in divisione promittendæ sunt, non plures tribus, ut quibusdam placet; quod tamen observandum non est, si argumentum pluribus capitibus distinctum est, aut si, cui respondemus, certa capita proposuit. Illud observari potest, ut promittantur, quam B fieri potest, paucissima.

Subdivisio. Quod si quæ partes sunt minutiores, non est necesse eas in Divisione promittere. Satis erit eas in tractando per Subdivisionem adjungere generalibus illis. Verbi gratia, Divi cujuspiam Encomion dicturus, ita partiri poterit: Exponam vobis, qualis fuerit erga Deum, qualis in se ipsum, qualis erga proximum. Prima pars multas habet partes subjectas, sicut pietas erga Deum variis officiis distinguitur, quemadmodum & gubernatio proprii corporis & moderatio cupiditatum in multas partes diduci potest. Jam proximi vocabulum complectitur, parentes, uxorem, liberos, præceptores, cognatos, cives, amicos & inimicos, C & harum partium singulæ multos habent articulos. Item, si ad jejunium exhortaturus in Divisione commemoret nominatim omnia commoda quæ nascuntur ex jejunio, turbam adferet potius quam partes. Sunt enim innumera. Satis erit in genere proponere hoc modo: Declarabo jejunium, quod vulgus hominum ut rem noxiam ac tristem horret, esse multis nominibus amplectendum. Primum pietate nihil melius, ad hanc conducit animo. Quidam inter bona primas tribuunt prosperæ valetudini, & huic haud vulgariter confert jejunium. Denique bona pars hominum magnam felicitatis partem ducit habere divitias, & horret paupertatem. Etiam facultatibus confert sobrietas, quas minuit luxus. In tractando vero distinguen- D dum est, quot modis jejunium conducat ad pietatem, quod extenuato corpore reddit mentem & ad sacram doctrinam & ad prædicandum & ad contemplationem rerum cœlestium magis idoneam. Piis auget pietatem, pœnitentes Deo reconciliat. Corporibus item multiplicem parit utilitatem, vel quod ab innumeris morbis, quos gignit luxus, servat, vel quod morbos jam prementes aut tollit aut reddit leviores, frequenter efficacius quam medicorum pharmaca. Nam peritissimi quique medici, præsertim in Italia, nihil prius præscribunt quam jejunium. Hoc utilius esse ducunt, quam quod faciunt Germani, qui mox aut incidunt venam, E aut ad calida mittunt balnea. Præterea eas ipsas voluptates, quas expetunt homines, reddit suaviores. Post jejunium enim & somnus dulcior & refectio jucundior, & congressus cum uxore gratior atque etiam fœcundior. Nam crapula non solum obruit sensum illius voluptatis, verum etiam corpora reddit ad gignendum minus idonea. Quin & colloquium cum amicis dulcius est jejuno, quam crapula gravato. Denique, quum per quinque sensus externos voluptas percipiatur, quo quisque sensus est ad suam functionem magis aptus, hoc plus adfert delectationis. Oculi cernunt clarius, aures audiunt acutius, lingua minus hæsitat, & sapores melius dijudicat, naribus olfactus est sagacior: F in omnibus membris contactus judicium exactius. Inepta itaque partitio fuerit, si quis beati Francisci dicturus Encomium ad hunc promittat modum: Ostendam in Francisco sexaginta virtutes, quibus cæteris Sanctis antecelluit: easque nominatim in Divisione recenseat: quum satis sit promittere se declaraturum, beatum illum in multis magnisque virtutibus primariis Sanctis esse conferendum aut etiam præferendum. Aut dissuasurus ne mater infantem mandet alteri lactandum, sed propriis uberibus alat quod genuit, non promittet omnes propositionum species. Primum ostendam, infantem a maternis uberibus depellere, præter naturam esse, quæ cuique animanti addit alimentum, quo fœtus suos educet. Secundo ostendam, præter divinæ Scripturæ doctrinam & exempla piorum esse. Tertio demonstrabo, ne matris quidem nomine dignas, quæ partus suos alere recusant: aut si matres sunt, vix dimidiatas esse. Quarto dicam, absurdum esse, quæ in utero aluit nescio quid, jam hominem ac matris opem implorantem nolle alere. Quinto docebo, non multo minus impium esse, infantem recens natum abse ablegare, quam nondum natum pharmacis per abortum ejicere. Sexto declarabo, expositionis genus esse, quod genueris nolle alere. Expositi sæpenumero vivunt, at culpa conductarum nutricum, plurimi infantes pereunt. Septimo demonstrabo, per hanc infantium ablegationem vigorem ac flagrantiam nativæ pietatis, quæ summa virtus est, inter parentes ac liberos magna ex parte exstingui, & in nutrices transferri. Octavo dicam, alienum lac frequenter officere corporibus infantium, si, quæ conducta est parum prosperæ valetudinis sit, aut lac habeat vitiatum, aut quoniam mercedis gratia plures alit uberibus, parcius infundat liquorem lactis, quam opus est. Nono probaturus sum, non esse verisimile, mulierculam, quæ mercede conducitur, eamdem curam gesturam infantis alieni, ac veram matrem, quam adfectus naturæ excitat ad officium, ut non modo tædium non sentiat, verum etiam cum delectatione peragat omnia, quæ alienis videntur molesta. Decimo docebo, ut horum quæ commemoravimus, nihil sit, tamen fieri non posse, ut alienum lac æque juvet corpusculum infantis, atque maternum. Cognatis enim & adsuetis melius alimur etiam adulti. At infans materno liquori jam in utero adsuevit. Nam idem est humor, quo alitur in matrice, & quem haurit e papillis maternis, nisi quod hic concoctior est, ac proinde candidior. Undecimo docebo, conductas nutrices non solum officere corpusculis infantium, verum etiam ingeniis ac moribus, propterea quod harum non sit libera electio: neque enim omnes lac habent, nec omnes locare volunt operam suam. Ita fit, ut plerumque adhibenda sit improba, temulenta, aut impudica. Quorum vitiorum indolem infans cum ipso statim lacte combibit. Duodecimo docebo, hoc modo fieri ut minor sit reverentia atque obedientia liberorum jam adolescentium erga parentes; vix enim agnoscunt eas pro matribus, quarum lacte nutriti non sunt. Decimo tertio loco docebo, non sine gravi salutis suæ discrimine puerperas aliis mandare lactandos infantes, quod liquor ille retentus atque aversus non raro gignat graves morbos. Itaque fit, ut quæ metuebat ne lactando mammæ flaccescerent, in capitis periculum veniat, ac longe plus senii morbus adferat, quam lactandi labor fuerat allaturus. Hæc Partitio bis vitiosa est, & quia verbis redundat, & quia totum argumentum non in membra, sed in frusta dissecat. Ista quidem omnia dicturo meditata ac disposita esse debent: sed singula in divisione polliceri frigidum sit. Quod si liberet uti Partitione, satis erat dicere: Quod matres infantes suos elocant alendos, pugnare docebo cum lege naturæ, ac divina, præterea inutile esse & sanitati, & ingeniis puerorum; postremo ne matri quidem esse tutum. Ad has tres Propositiones, cætera omnia poterant reduci. *Divisio principales tantum partes promittens.* Porro, cum argumentum ex se habet numerosas partes, satius erit in summa polliceri, quam enumerare singulas, in Partitione dumtaxat. Veluti, quoniam circa Christi personam variis modis insanierunt Hæretici, non expedit in divisione singulorum errores enumerare. Satis erit ita proponere: Quo firmius teneamus veritatem Catholicam, paucis exponam, quam variis erroribus ab ea delirarunt Hæretici. Symbolum Apostolorum in multas partes distributum est, quarum generales tantum complecti debet Partitio. Velut has: Primus articulus pertinet ad Deum Patrem; Complures ad Deum Filium; Unus ad Spiritum sanctum. Postremi ad corpus Christi my-

mysticum, Ecclesiam. Speciales qui his quatuor generalibus comprehenduntur, non sunt in Divisione promittendi, sed suis locis inserendi. Quod si pigebit nimis frequentium Partitionum, transitiunculæ non sinent orationem esse confusam. Habetis, quanta pietate fuerit in parentes, nunc accipite, qua fuerit in liberos. Atque item de cæteris.

Transitiuncula loco divisionis.

A

Quidam ita partiuntur, ut bis eadem dicant: & ita promittunt quæ sint dicturi, ut simul dicant quæ promittunt. Unde recte præceptum est a viris eloquentissimis, ut Partitio sit dilucida, ac brevis, nec obscuris involuta verbis, nec onerata supervacaneis. A nonnullis reprehenditur & illa Partitio, quæ, quum plura promittat, unum adjicit, quod efficit, ut cætera videantur supervacanea; qualis hæc fuerit: Docebo, huic non fuisse causam perpetrandi facinoris, docebo, non fuisse voluntatem, docebo, non fecisse. Nam si doceat, non fecisse, reliqua videri possunt supervacua. Item declarabo, nullam fuisse causam, declarabo, in hujus mores & ingenium ejusmodi suspicionem non hærere, declarabo, etiam si voluisset, non fuisse facultatem. Declarabo, eum hoc tempore fuisse Romæ, cum homicidium Florentiæ perageretur. Extremum argumentum, quoniam necessarium est, si persuadeat, reliqua videntur superesse. Plinius tamen in dicendo omnia tentanda putat, quod varia sint hominum judicia, agricolarum exemplo, qui copiosius spargunt semina, ut aliqua saltem proveniant. Verum hæc ad Ecclesiasten non admodum pertinent. Notatur & illa Partitio, quæ generi subjicit speciem. Dicam de hujus virtute, dicam de modestia, de prudentia, justitia, ac fortitudine. Nam has species generale virtutis nomen complectitur.

Partitio vitiosa.

B

C

Duræ sunt & illæ Partitiones, quum partes inter se non cohærent. Sic enim audimus nonnullos promittere: Primo loco exponam vobis parabolam Euangelicam, secundo proponam quæstionem Theologicam, tertio referam vitam sancti Christophori, postremo adjiciam moralem historiam ex gestis Romanorum. Sic enim appellant opus quoddam ex manifestis mendaciis conflatum, a quodam, ut suspicor, qui voluerit irridere Theologicas allegorias, ad moralem sensum detortas. Hoc tamen sit tolerabilius, si quæstio ex Euangelii loco nascitur, & Divi vita cum Euangelii loco congruit, alioqui etiam digna quæ narretur in Templis. Anilibus fabulis nusquam debet esse locus. Sed in hoc peccatur a quibusdam, quod hanc divisionem putant perpetuo observandam. Hac superstitione sæpenumero fit, ut quæstio frivola sit, aut magis apta diatribis scholasticis, quam Concioni, & vita narretur indigna suggesto Ecclesiastico. Porro usque adeo non est facile rectam Partitionem invenire, ut Marci Tullii partitiones ab eruditis quædam improbatæ sint, quædam in dubium vocatæ, una tantum sine exceptione laudata. In causa est difficilis partium principalium inventio, & inventarum in ordinem commodum digestio. Qua de re nunc esset dicendi locus, priusquam ad argumentationem veniamus. Sed quoniam huic argumento adhæret statuum cognitio, quo res tota melius intelligatur, visum est hic prius attingere paucis, quæ Rhetores de genere suasorio & laudatorio præceperunt, quando in his potissimum versatur Ecclesiastes. Obiter adjiciemus quæ exhortationi, consolationi, aut objurgationi peculiaria videntur. Quisquis enim exhortatur, suadet ut audeat. Qui consolatur, suadet ut moderatius doleat. Qui objurgat, suadet ut agnoscat culpam suam & resipiscat. Nec enim aliud spectat quisquis objurgat Christiane. De genere suasorio illud in summa præcipitur, ut dicturus expendat, quid, & quale sit, quod persuadere destinat, qui sint, quibus consulit, & quis sit ipse qui suadet. Quamquam enim Ecclesiastes non suadet nisi honesta, tamen aliter suademus honesta piis, aliter improbis ac seditiosis, aliter pravis opinionibus corruptis, aliter dubiis. Honestis enim facile persuadentur honesta. Improbi, tractandi sunt ut equi feroces. Corruptis eximendus est error, dubiis ostendendum

Propositiones non cohærentes.

D

Divisionis difficultates.

Status.

E

F

Genus suasorium, in hoc quid spectandum.

quid sit optimum. Est & in natione discrimen aliquod. Non enim conveniret, apud Germanos eodem modo dicere, quo apud Gallos, aut Italos: nec similiter loquendum apud viros eruditione & dignitate præstantes, atque apud imperitam plebeculam. Rursus apud Monachos aut sacras Virgines, atque apud conjugatos, aut conjugio destinatos. Ad hæc, quæ æquis auribus acciperentur ab Episcopo, aut alioqui doctrina, ætate ac vitæ sanctimonia commendato viro, non acciperentur a dissimili. Quod Fabius suasorium appellat; alii vocant deliberativum. Verum ubi nulla est ambiguitas, ibi nulla est deliberatio. Dubitari potest, an expediat conjugatos continentiæ votum recipere virente etiamnum ætate. At nemo deliberat, an caste bonaque fide sit colendum matrimonium, hoc tamen suadetur, ut quod expetendum esse constat, alacrius expetatur. Ita venire potest in quæstionem, an fas sit profiteri vitam Monasticam, insciis aut invitis etiam parentibus, quibus liberorum officio sit opus, sed nullus ambigit, quin liberi parentibus debeant honorem & obedientiam. Quoties igitur suademus quæ citra controversiam pia sunt, exhortamur verius quam suademus, nisi quod est quorumdam tanta ruditas, ut de manifestis quoque dubitent.

Jam de suasorii generis partibus, unde sumitur divisio, & totius orationis propositiones: Stoici, qui putant nihil esse utile, quod non sit honestum: & quidquid honestum est, hoc ipso esse utile, quod honestum est: contenderent non esse nisi unicam propositionem suadentis. Rursus qui separant utilitatem ab honesto, putant tamen cæteras partes ad utile, tamquam ad genus, posse reduci. Quorum utrumque ut acute vereque dici fateamur, tamen ad instruendum oratorem, utilius est ista separari, crassiore (ut ajunt) Minerva. Nec simplex est honesti nomen: potest enim intelligi, quod per se rectum est: & potest accipi, quod pulcrum ac decorum. Neque statim quod natura rectum est, cuilibet est decorum. Sub recti genere multa comprehenduntur, secundum naturam, fas, pium, justum, æquum, magnanimum, mansuetum, breviter omnes virtutum species. Adde huc legitimum, hoc est, legibus ac præcipue litteris Divinis præscriptum, celebrium virorum exemplis commendatum, & diutina consuetudine receptum. Quamquam autem honestum factum natura consequitur honesta fama, turpe factum inhonesta, tamen aliæ virtutes aliis sunt vulgo plausibiliores, quemadmodum alia vitia aliis sunt magis obnoxia infamiæ. Pejus enim vulgo audit fur, quam adulter, quum hoc crimen illo sit gravius: & favorabilior est clementia quam justitia, & pietas in parentes clariores fert plausus, quam frugalitas ac sobrietas. Hanc ob causam quidam laudabile separarunt ab honesto, quod plerique mortales citius commoventur laude aut infamia, quam ipso honesto aut turpitudine, non quod in hoc adfectu relinquendi sint homines, sed quod eo ceu pædagogo ad virtutem ducendi. Nec est alienum a pietate Christiana metuere infamiam, qua plures alliciuntur ad peccandum & obtrectandum, quaque Dei nomen & Ecclesiæ dignitas dehonestatur, quemadmodum per honestam famam bonorum glorificatur. Igitur ad honesti genus pertinebunt fas & nefas, sive secundum naturam aut præter naturam, pietas & impietas, in Deum ac Divos, in patriam, in parentes ac liberos, in præceptores & eos quorum beneficio servati sumus, omnia virtutum ac vitiorum nomina, quæ sunt innumera: quibus adjungendum est legitimum, cui adhæret æquitas, quæ est legum moderatio, consuetum, & gravium hominum auctoritate exemplisque probatum, aut contra. Turpe enim videtur, Christianos committere quæ Gentium quoque legibus puniuntur. Porro, Divinis legibus non obtemperare, est Deo rebellem esse. Quod autem præter morem fit, etiamsi cum vitio conjunctum non sit, tamen ipsa novitate turbat publicam tranquillitatem. Tanta autem est consuetudinis auctoritas, ut huic sæpenumero cedant Pontificum ac Cæsarum leges. Dicta item factaque hominum, quorum memoria religio-

Suasorii generis partes.

Laudabile.

ne

ne quadam occupavit mentes hominum, oraculorum instar habentur. His omnibus, ut dixi, adhæret decorum & laudabile. Ad utilitatem, quæ proprie sita est in parandis commodis aut depellendis incommodis, puta, divitiis, honoribus, amicitiis, otio & tranquillitate, & si qua horum sunt similia, referuntur tutum ac jucundum, necessarium, possibile, facile, quomodo huc referri possint, non video. Tutum consistit in tuenda incolumitate sui ac suorum, puta, vitæ ac valetudinis. Ab honestis sæpe deterret molestia, allicit jucunditas. Multis enim persuasum est, eos, qui pietatis studio sobrie & continenter vivunt, inamœnam ac tristem vitam agere. Hic Concionator docebit, eos qui veram pietatem ex animo colunt, multo hilarius vivere, quam eos qui juxta mundum videntur omni genere voluptatum adfluere. Necessarium bifariam accipitur, partim pro eo ad quod majoris metu mali adigimur, partim pro eo quod simpliciter vitari non potest: veluti si mulier adducta sit in eam angustiam, ut aut stuprum admittendum sit, aut mors, minus malum videtur admittere stuprum, quod necessitatis nomine excusatur. Sed hic dubitari possit, utrum potius sit admittendum. Verum si res in eum articulum redacta sit, ut aut stuprum potius admittendum sit, aut occidendus stuprator; Augustinus putat, stuprum potius admittendum. Alterius necessitatis exemplum erit, ut, si quis suadeat, ut mala, quæ Deus nobis immittit, patienter feramus, quando, sive velimus sive nolimus, ferenda sunt. Aut, si suadeat avaro, ut divitias suas egenis impertiat, quas, velit nolit, brevi sit universas relicturus. Aut, si Sacerdoti suadeat, ut libenter sit quod est, quando aliud esse non potest. Nimirum, hinc est quod proverbio dicitur, *ex necessitate facere virtutem*. Quamquam autem quod nullo modo fieri potest, non cadit in genus suasorium, tamen in primis spectandum, an hoc, de quo deliberatur, possit fieri. Quædam enim nonnullis videntur ἀδύνατα, quæ non sunt. Exempli causa, multis videtur impossibile juvenem continenter vivere, quod tamen non est impossibile, vel hoc signo, quod multi adolescentes ac virgines continentissime vixerunt. *Impossibile est divitem intrare in regnum Dei*: non simpliciter, sed cum exceptione, nisi definat fiduciam habere in divitiis. Simpliciter impossibile est eum, qui post Baptismum relapsus est in crimen, per Baptismum ad innocentiam restitui. Ut autem stulte tentantur quæ fieri non possunt, ita studiosius servantur, quæ semel amissa revocari non possunt, veluti juventus & ætas retroacta, & amici defuncti consuetudo. Multos deterret a cultu virtutis illud undique jactatum, eam circa difficilia versari. Hoc, quoniam in totum negari non potest, elevandum est, si dixerimus, magnam difficultatis partem abesse si toto pectore velimus esse boni. Amanti enim nihil difficile. Tum, quod initio submolestum est, brevi adsuetudine primum fit levius, mox etiam jucundum. Quoniam porro in rebus humanis incommoda commodis permixta sunt, qui suadet excerpet commoda, atque verbis exaggerabit: incommoda, si neque negari possunt neque dissimulari expedit, extenuanda sunt: contra qui dissuadebit. Negantur cum id, quod videtur esse incommodum, docemus esse commodum, aut contra. Veluti si quis infamiam a malis ob benefacta profectam, neget esse infamiam, sed veram gloriam: quemadmodum a turpibus aut ob turpia laudari, non est gloria, sed vera infamia. Item, litem adversario cedere non esse damnum, sed lucrum. Pluris enim est animi tranquillitas, quam pecuniola. Dissimulantur quæ non sunt insignia, aut quæ non multum habent momenti ad persuadendum. Quibus autem rationibus fiat utrumque, dicetur quum ad amplificationes ventum fuerit.

Utile. Tutum. Jucundum. Necessarium duplex. Possibile. Heb. 6. Facile.

Nemo tamen putet his omnibus partibus, quas commemoravi, semper utendum esse, vix enim invenias argumentum in quod incidant omnes, sed ipsa causa docebit, quæ sint adhibendæ. In divisione vero, ut ante dictum est, aut nullæ promittendæ, aut præcipuæ tantum: Idem hic faciendum quod in locis argu-

Partium delectus.

A mentorum. Pulsandi omnes, sed eligendi qui possint esse usui. Veluti qui suaderet matrimonium juveni, varias habet partes. Prima, quia maxime secundum naturam sit, ut quoniam individua non possunt, species singulorum propagatione fiat immortalis quatenus licet. Deinde, honestum est, quod ipse Conditor instituit, Christus honoravit. Tertia, pium est, quod approbant sacræ Litteræ, quodque ab Ecclesia inter sacramenta commemoratur. Quarta, utile est habere conjugem pro ancilla, quæ domesticas curas magna ex parte in se recipiat, ac fideliter obeat, habere liberos, qui ex animo parenti inserviant. Quinta, jucundum est habere individuam omnium fortunarum sociam, habere dulces liberos, in quibus quodammodo B repubescat, ac sibi superstes sit homo. Sexta, justum & æquum est, ut civis rempublicam bonis civibus augeat, cui debet ipse quod natus est. Septima, juveni decorum est operam dare liberis, quod senibus non perinde decorum est. Octava, legitimum est, quod Ethnicorum etiam leges honorarunt, maxime si soboles prognata declaret verum & castum fuisse matrimonium. Nona, laudabile etiam esse, quod a laudatissimis viris tum dicto tum facto comprobatum est. A tuto quoque potest sumi propositio, quod juvenis continens exponit se periculo vetitarum libidinum. Aut a necessario, quod impossibile sit juvenem diu conti- C nenter vivere, aut quod genus humanum alia ratione propagari non queat. Posset & ab utili sumi hæc propositio, quod uxor adferat dotem, & per affinitatem plures amici fiant. Nam utilitatis nomen late patet, multasque propositiones suggerit, quemadmodum & jucunditas, & cæteræ partes. A facili & possibili nihil sumetur. Contra, qui Monacho dissuadet matrimonium, huic non suffragabitur, quod est juxta naturam, nisi torqueas præter naturam esse, ut mundo mortuus gignat mundo. Ab illegitimo & pugnante cum Divinis litteris sumet propositiones. A decoro sumet & a laudabili: ut enim liceat Monacho alicui ducere uxorem, sequitur tamen fœdæ buccina famæ. D Sumet ab impossibili: neque enim jam habet fidem, quam promittat, quam semel addixit Deo. A cæteris partibus non est opus aliquid sumere. Item qui dissuadebit jusjurandum, dicet inhonestum esse, quod Christus accurate vetuit. Præterea non esse tutum, quod quisquis homo jurat, exponit se periculo perjurii, sive quod jurandi consuetudo, paulatim suadet perjurium, sive quod voluntas hominis mutabilis est, sive quod frequenter accidit, ut quod juraris præstare nequeas. Sed de Suasorio genere satis, quod ad hunc quidem locum attinet.

Laudatorium genus Ecclesiastæ, quem hic instituimus, fere consumitur in extollendis laudibus Dei, E aut Divorum. Nam funebres orationes non perinde sunt in usu Ecclesiastis nunc, atque olim fuerunt. Quin & doxologiæ magis hodie canuntur in Templis, quam oratione prædicantur. Frequenter tamen incidit, ut Dei majestas sit attollenda: veluti quum deterremus a peccando, convenit exaggerare majestatem illam, quæ infinitis partibus excellit omnium hominum intellectum, non modo eloquentiam: quo crimen detestabilius videatur illum peccando contemnere, aut ullam rem creatam illi præferre, cujus tanta est magnitudo, ut nihil usquam sit neque in cœlo, neque in terra, quod cum illo possit conferri, etiamsi creaturas imagineris longe præstantiores Seraphicis Spiriti- F bus. Sic prædicatur unico simplicique intuitu perspiciens omnia, præterita, præsentia & futura, ne quis tacita cogitatione vel in abdito delinquens, speret se posse latere; prædicatur summe justus, ne quis sibi promittat impunitatem suæ malitiæ; prædicatur infinitæ misericordiæ, ne quis desperet veniam commissorum si redeat ad cor; prædicatur summe verax, ne quis diffidat illius promissis. Græci genus hoc appellarunt ἐπιδεικτικὸν, videlicet, ab ostentatione. At Ecclesiastes non hoc tantum spectat ut Dei magnitudinem intelligamus, verum undique venatur quod ad bene vivendum conducibile est. Videlicet, ut summe

Demonstrativum genus.

Po-

Potentem revereamur, summe Bonum super omnia A diligamus. Hæc prima pars erit Orationis Laudatoriæ. Altera erit de beneficentia Numinis erga genus humanum, quod tam excellenter condidit Pater, cujusque gratia condidit mundum, & quidquid mundo continetur; quod collapsum tam misericorditer restituit Filius; quod in hac misera vita tot donis ac solatiis fulcit ac sustinet Spiritus sanctus. Hinc oritur non modo gratiarum actio, verum etiam imitandi studium. Ille sic dilexit inimicos, diligamus nos proximos. Ille beneficus est in omnes, studeamus & nos de proximis bene mereri. Ille gratis condonavit nobis omnia commissa, condonemus & nos fratribus nostris. Itidem de cæteris, ne fiam prolixior. Quin & Christianæ precationes fere habent admixtam doxologiam, B quum sic ordiuntur: *Deus a quo bona cuncta procedunt. Deus cui proprium est misereri & parcere.* Ita clauduntur: *Qui vivis & regnas*, &c. Tertia pars sumetur, quomodo summa potentia, sapientia, ac bonitas Dei reluceat in omnibus rebus conditis, ut quocumque vertamus oculos aut mentem, in omnibus celebremus opificem. Quarta erit, quam mirabiliter Deus operatus sit in sanctis hominibus, quos maxime in hoc selegit, ut in illis & per illos glorificaretur apud homines etiam impios. Hæc species generis laudatorii nunc frequentior est in Templis, quam illæ superiores, nec apud veteres fuit infrequens. Indicant hoc Orationes panegyricæ Basilii, Nazianzeni, Chrysostomi, Ambrosii & Augustini. C

Laudatorii partes.

Loci partitium laudatoriarum.

Hic nonnulla sunt usui futura, quæ Rhetores litteris prodiderunt. Ducuntur enim a tempore præterito, veluti quum referuntur oracula, miracula aut præsagia, quæ nativitatem præcesserunt; ut, Isaac promissus est Saræ, cui jam defecerant muliebria; Oracula, sicut Rebecca sensit geminos colluctantes in utero, & ex oraculo discit quales essent futuri qui nascerentur. Itidem Zachariæ promissus est Joannes Baptista, & Elizabetha sensit fœtum ad Virginis salutationem gestientem in utero. Ac Bernardi mater audivit, *Optimi catuli materis.* Tempus præsens totam vitæ seriem, ab exortu usque ad vitæ finem respicit. Nisi quod ea quæ infantibus accidunt, magis vi- D dentur esse præteriti temporis, & si quid insigne accidit, præsagium magis est quam virtus. In adolescentibus laudari potest indoles, quia potest & vituperari. Ad insequens tempus pertinent, prodigia mortem consecuta, & fons salubris aquæ illic exsiliens, ubi Martyris caput amputatum terram contigit, aut oleum medicamentis efficax sponte resudans e monumento, aut ad Martyrum monumenta profligati Dæmones, quæ pro divinis testimoniis haberi debent.

Tempus.

Observandum & illud, ut externa bona sic in Sanctis laudemus, ut ostendamus ea virtute & industria parta: aut si forte obvenerint, sine fraude contigisse, & contemtim habita, & in pios usus dispensata. Quæ- E dam enim pulcrius est abjecisse, quam parasse. Idem præceptum esto de bonis corporis, forma, bona valetudine, sagacitate sensuum, dignitate oris, facundia, & si qua sunt alia hujus generis. Commendant quidem ista virtutem per se, sed speciosa sunt, si hæc paravit aut auxit animi probitas. Nam animus placidus ac modestus, nativam corporis formam commendat, quam dehonestat invidia, iracundia, luxus ac temulentia: quæ res officiunt frequenter & valetudini: nimirum, internis vitiis in externum corporis habitum demigrantibus. Itaque non satis est Ecclesia- F stæ laudare juvenilem ætatem in Martyre, cui natura favet adfectus humanus, nisi eam trahat ad miraculum pudicitiæ, sobrietatis, mansuetudinis, prudentiæ, gravitatis, constantiæ, quæ res in florenti ætate raræ sunt, & ob id ipsum habere pulcrius ac plausibilius est. Itaque dicemus in eo nihil fuisse juvenile præter annos. Formam ita laudabimus, ut dicamus Deum pulcerrimam mentem in pulcro domicilio collocasse. Sic divus Hieronymus formæ decus laudat in Paula, Eustochii matre, quam nec morbus, nec mors exstinxerat; Sic in Paulo Concordiensi laudat floridam senectutem, immortalitatis imaginem, ac resurrectionis simulacrum. Similiter in bonis externis non simpliciter laudanda est patria, sed hujus quoque qualitatem ad veram laudem accommodabit. Ideo Deus voluit hunc nasci in civitate longe celeberrima nobilissimaque, quo velut in excelso theatro positus latius sua virtute diluceret. Favorabile est ex bonis nasci bonos, sed pulcerrimum progenitorum virtutes non tantum referre, verum etiam superare. Et illud veræ laudis est, parentum nobilitatem, nihil detraxisse sancti viri modestiæ ac sobrietati, qui magis gloriabatur, quod in Christo renatus, factus sit frater humilium, quam quod e claris parentibus ortus inter Proceres locum sortitus sit. Nemo sibi parentes eligit. Proinde non est solida laus ex opulentis, claris, aut potentibus prognatum esse: sed gentis imagines amore pietatis contemsisse, id demum veræ laudis est. Ac ne singula persequendo fiam molestior, illud in summa spectandum est, ut persuadeamus quidquid hujus generis commodorum in eo fuit, non sibi habuisse, sed totum in alienam utilitatem effudisse.

Bona externa.

Bona corporis.

Patria.

Parentes.

Simili ratione tractanda sunt quædam animi bona, quæ tamen malis cum bonis sunt communia, ut docilitas, celeritas ingenii, solertia naturalis, quæ laudatur in Athanasio, nativa in dicendo gratia, fidelis ac tenax memoria. Jam in tractandis animi bonis, quæ cum improbis communia non sunt, duplex potest esse ordo: unus ut per omnes ætatis gradus referamus, quid in quaque gesserit, dixeritve: alter, ut virtutes, quæ fuerint in eo præcipuæ, prædicemus, puta, pudicitiam, tolerantiam, modestiam, liberalitatem in egenos. Nam in aliis aliæ clarius eluxerunt: velut in Job insignis est patientia; in Abraham hospitalitas, fides & obedientia; in Mose mansuetudo, sicut in Davide; in Paulo flagrantissima caritas, ac fervor mirus propagandæ Christi gloriæ; in Joseph pudicitia, atque eumdem ad modum de cæteris. Porro quod a quibusdam præcipitur, ut in laudando vitia quædam ad vicinas virtutes deflectamus, verbi causa, ut sordes interpretemur, frugalitatem; austeritatem, gravitatem; blandiloquentiam, comitatem. Rursus, in vituperando, virtutes ad proxima vitia depravemus; nam liberalitati vicina est profusio, & splendori luxus: non, arbitror, Ecclesiastæ convenire; posterius tamen hoc nullo bono viro dignum est. Alterum fortassis excusari posset, si apud parum æquos judices periclitetur reus, aut si quis esset feroci reconciliandus, aut consolaturus desperatione periclitantem. Quamquam hoc in Divis veteres quidam facere studuerunt, elevantes eorum peccata, aut tropologiis crimina vertentes in virtutes. Veluti quum extenuatur adulterium David cum homicidio conjunctum, aut Christus a Petro ter abjuratus, hoc colore defenditur, quasi pie sit locutus, tantum ambiguitate sermonis fefellerit impios. Atqui Scriptura ob hoc ipsum commemorat quædam enormia scelera sanctorum, ut omnibus ederet exemplum, nullis quantumvis enormibus admissis interclusam esse Domini misericordiam, modo sese convertant ad pœnitentiam. Itaque Reges qui sibi blandiuntur in adulteriis, quod David fuerit adulter, quem secuti sunt errantem, sequantur & pœnitentem. Sic Petrus & Magdalena plurimos habent criminum imitatores, lacrymarum ac pœnitentiæ, perpaucos. Itaque Sanctorum crimina, quæ Scriptura Canonica commemorat, nec sunt exaggeranda temere, nec ultra, quam æquum est, extenuanda. Legimus Magdalenen, quæ unxit caput Domini, fuisse peccatricem in civitate: Hoc prædicare satis est, nec oportet eam facere publicam meretricem. Fuisse parum secundi rumoris, indicat Pharisæus indignans, quod Jesus se ab ea contingi pateretur. Habet tamen locum exaggeratio aut elevatio commissorum in consolando & in objurgando, modo ne quid veris adfingatur aut detrahatur. Prioris exemplum erit: David Rex, qui in aliis puniebat adulterium, ipse viri fidelis & amici conjugem pertraxit ad adulterium, & turpi facto addidit crudeli-

Bona animi duplicia.

tatem. Dolo curavit occidendum maritum, non subito animi calore, sed destinato consilio: & tamen duobus verbis *Peccavi Domino*, meruit veniam: tu, cur desperas, qui contumeliis provocatus & præ iracundia parum tui compos lacessentem ac impetentem interfecisti. Posterioris illud, Petrus abnegavit, sed insperato terrore attonitus, abnegavit mortalem, cujus gloria nondum inclaruerat hominum mentibus. Abnegavit Judæus nondum hausto Spiritu cœlesti, & tamen quam mox ille resipuit, ad intuitum Jesu, quam flevit amare, subducens sese a conspectu Domini. Quid tibi Petri exemplo blandiris, qui sponte procurris ad Turcas, Christum jam orbi prædicatum, jam in cœlis regnantem, cui in Baptismo dedisti nomen, cujus Spiritum hausisti, abjuraturus? Magdalena nihil aliud quam Judæa, sua sponte venit ad Jesum, nec erubuit in Pharisaico superciliosoque convivio, pœnitentis agere personam. Tu, qui longe gravioribus commissis onustus es, pertinaciter recusas occultam Ecclesiæ medicinam: & qui non erubuisti turpia publice committere, erubescis commissa in occulto confiteri, tam facili parato remedio.

Occupatio in laude. Admonebitur & hoc, ea bona seu commoda potius, quæ bonis cum improbis sunt communia, posse per occupationem commemorari, hoc pacto: Non laudaturus sum in hoc Divo, generis inclytum decus, parentum gloriam ac dignitatem, opes, & honores juxta mundum magnos: cur enim hæc in eo laudem, quæ ipse propter Christum vel abjecit, vel contemsit? a veris bonis potius est prædicandus, quibus ille non sibi, sed Christo placuit, & universæ Ecclesiæ Christi bonus odor fuit ad plurimorum salutem.

Invidiosa laudatio. Cæterum, quoniam animi quoque virtutes ambitiosius prædicatæ movent invidiam, admiscenda est modestiæ laus, qua factum est, ut ipse sibi quodammodo fuerit ignotus, quumque bonis omnibus egregie placuerit, sibi uni non placuerit, nihil sibi vindicans in tantis virtutibus, sed omnem laudem Deo transcribens, cujus gratuitæ munificentiæ tribuebat, si quid habebat vere laudandum. Id multo magis observandum est, si inciderit, ut vivus aliquis sit laudandus. Nam fato functos tutius est laudare, & minus obnoxium invidiæ. Hic igitur ita laudationem moderabimur, ut magis in illo prædicemus dona Dei, quam ipsum hominem: adulatrices autem illæ Orationes, quibus apud Præpotentes utuntur Legati aut Oratores, velut in Epithalamiis, in Gratulationibus & Encomiis, a Templis in forum aut in Satraparum aut Divitum aulas relegandæ sunt. Quamquam hodie, proh dolor! eo ventum est impudentiæ, ut & Sacerdos in ipso sacro, & Ecclesiastes frequenter in concione publica, Pontificibus ac Principibus abjecte adulentur: idque nulli faciunt indecentius, quam qui tale vitæ genus profitentur, ut nulli minus cuiquam debeant adsentari. Nusquam oportet locum esse adulationi, non dicam inter Christianos, sed nec inter viros eruditos, attamen si quid ineptiendum, ad eam rem Theatrum aptius est, quam Templum, Aula quam Ecclesia. Verum hæc ad mores.

Bona externa utroque valent ut & mala. Illud ad artem pertinet, externa bona, quo nomine & corporis commoda complectimur, quandoquidem juxta Stoicos, & hæc extra hominem sunt, in utramque partem valere, sive laudes, sive vituperes. Ut enim fœda est paupertas ei, qui per luxum ac desidiam sibi eam accersivit, aut qui ejus impatiens inhonestis rationibus rem quærit, veluti lenocinio, calumniis & adsentando: ita res honesta est ei, qui sponte vel liberalitate in pauperes, vel alioqui pietatis amore paupertatem accersivit sibi, aut qui eam fert hilariter, quum possit si velit ditescere. Ille dicetur turpiter esse pauper facultatibus, sed longe turpius pauper virtutibus. Hic dicetur hoc ipso ditior veris bonis, quod falsa contemsit. Item turpis est opulentia, ei qui fraude & rapinis ditatus est, aut cui divitiæ nihil aliud sunt, quam alimenta vitiorum, ac sibi tantum dives est, in coquos ac scorta prodigus, in egena Christi membra sordidus. Contra, honestæ illi, cui non adfectanti sponte obvenerunt, qui possidet tamquam non possideat, qui magis habet eas aliis quam sibi, egenis dives, sibi egenus: qui sic induxit animum, ut existimet se dispensatorem esse verius quam dominum, & in hoc a Deo datas interpretatur, ut earum sit promus condus erga membra Christi: qui per opes nec ad insolentiam, nec ad ferociam, nec ad luxum, nec ad ullas voluptates corrumpi potuerit. Sic inhonesta est generis claritas iis, qui majorum gloriæ benefactis partæ suis vitiis tenebras offuderunt, & qui nihil habent nobilitatis præter imagines, & quibus familiæ lux ad nihil aliud valet, nisi ut cum majore infamia sint improbi. Sic & progenitorum infamia gravat improbos filios. Itaque Joannes Baptista in Euangelio Judæos malos e malis prognatos, appellat progeniem viperarum: & Dominus per ironiam jubet, ut, quoniam progenitores illorum occiderant Prophetas, ipsi implerent mensuram patrum suorum, occiso Prophetarum Domino. Similiter exprobrari potest obscuro genere natis, quod sibi sceleribus peperint nobilitatem. E diverso laudabitur bene natus, quod sua virtute plus decoris adjunxerit suis majoribus, quam ab illis acceperit, & quod illorum lucem suo splendore non aliter obscurarit, quam ad solis fulgorem absconduntur stellæ minores cum ipsa simul luna. Et quod majorum stemmata semper contemserit, hoc se gerens submissius, quo juxta mundi æstimationem erat major, veram nobilitatem arbitratus per fidem esse filium Dei, fratrem Jesu Christi, cognationem propinquam habere cum omnibus Sanctis. Contra, qui fuit obscura aut infima gente, patria, parentibusve natus ignotis aut illaudatis, ob hoc ipsum laudandus erit, quod rem ut raram, ita præclaram præstiterit, ut ex impiis natus evaderet pius, propria virtute suis majoribus præluxerit. Insigniter enim bonus sit oportet, qui nec ex gentis barbarie, nec e corruptis parentum moribus, quidquam contagii traxerit. Laudabilior est Jonathæ fides ac sinceritas, quod ex impio patre natus, fuerit illi dissimillimus. Hoc colore Divus Bernardus laudat Malachiam, quod apud Hibernos natus, gentem, ut tum erat, efferam, ingenio fuerit minime immani, nihiloque plus traxerit de gentis barbarie, quam pisces de sale marino. Et inter Philosophos hoc illustrior est Anacharsis, quod Scytha natus esset, non Atheniensis. Nec Onesimus ob conditionis humilitatem vilior fuit Paulo, quem peculiari Epistola sempiternæ memoriæ commendavit. De forma superius nonnihil attigimus. Quæ si contigit infelix, in vituperando dicetur, quod natura turpissimæ mentis simulacrum in ipso corpore repræsentarit. In laudando dicetur, quod corporis vitium, egregiis virtutibus abunde pensarit, quem si quis propius introspiciat, reperiet sub contemtibili corporis involucro latere mentem pulcerrimam, & quæ neminem non rapiat in amorem sui. Misere deformis est, quem horret Deus & Angeli ejus. Bene formosus est quem amat Deus. Cætera lectoris ingenio relinquo, ne fiam verbosior.

Laudatio per comparationem. Est quædam laudandi ratio per Comparationem, Græcis quam Latinis usitatior. Sic apud Platonem Alcibiades laudat Socratem, comparans eum Satyris Marsiæ ac Silenis. Equidem, ut fateor, Comparationem in Encomiis posse incidere, ita mihi videtur ineptum, sit tota Oratio constet comparatione. Ut autem lector intelligat, quid sit per Collationem laudare, dabo exemplum, ut si quis, Maximilianum Cæsarem laudaturus, componat cum viris aliquot omnium consensu summis, puta, cum Alexandro Magno, cum Julio Cæsare, cum Trajano, cum Probo, cum Antonino, ac decerpens quod in singulis fuit eximium, ostendat, Maximilianum in omnibus fuisse parem, aut etiam superiorem. Hoc genus censeo parcius utendum Ecclesiastæ, vel quia ignavum est, vel quia *invidiosa est omnis Comparatio*, teste proverbio. Quo tamen nostris temporibus quidam immodice sunt usi, non sine gravi multitudinis offendiculo. Accidit ut dum Ecclesiastes D. Franciscum ad omnes cœlestis Hie-

Hierarchiæ ordines deduceret Confessores, Doctores, Virgines, Martyres, Prophetas, & Prophetis majorem Joannem Baptistam, denique, ad ipsos Seraphicos Spiritus, atque ille ubique audiret, Adscende superius: ventum sit denique ad sacratissimam Virginem quæ Filio adsidet dextra: & hic audivit, Adscende superius, quum nihil superesset, nisi Filius Dei, non ausus est vir pius Christum e suo throno depellere, & tamen clamabat, nondum esse repertum locum illo dignum. Hic, cum hæreret laudator, & subinde rogaret, ubi collocabimus Patrem nostrum, quidam e turba morosior, *Si deest*, inquit, *locus, colloca illum in locum meum:* simulque abiit e concione. Nec ulli laudibus invidiosius extulerunt Franciscum, quam qui illius erant dissimillimi moribus & vita. Contra, qui se vocant Augustinenses, efferebant Augustinum suum: nec a convitiis in Franciscum temperantes: Dominicani, Dominicum ac Thomam & Catharinam Senensem, ultra æquum efferebant. Nimirum, hic est adfectus humanus, quo quæque provincia favet sui Patroni laudibus: ut Romani favent Petro, Græci Paulo, Parisienses Dionysio, Helvetii Gallo, Germani Henrico Imperatori, Angli Georgio, atque item de cæteris. Nam hæc exempli gratia tantum volo dicta. Interdum rixa exit in pugnam. Non amant ad istum modum laudari Sancti.

Laudatio per conficta miracula.

Jam illud non est recentis exempli Divos confictis miraculis adfectibus imperitæ multitudinis commendare. Et hac arte quidam magis inclaruerunt. Verum, hæc gloria Divis ingrata est, qui hoc ipsum, quod habent veræ laudis, Deo transscribunt. Deforme exemplum est pharmacopolarum, qui mensa in foro posita ostentant dentes eductos, lapides e vesicis exsectos, diplomata Magnatum, quos a morte revocarint, magnaque vanitate denarrant sua præclara gesta quæstus gratia. Horum non dissimiles sunt, quos nimium diu tulit mundus, qui circumferunt reliquias ac statuas Sanctorum, summa impudentia jactantes miracula quæ numquam gesta sunt, & interdum plus quam scurrili impudentia, fœnum aut stramenta ex latrina fortassis aut horreo sumta, offerunt simplicibus osculanda, ostendunt carbones e foco sumtos, mentientes his assum fuisse Laurentium. Ab his exemplis oportet verum Ecclesiasten quam longissime abesse. Plurimum enim decet interesse inter Pastorem & impostorem; de Sanctis rarius loquetur populo, præsertim iis, qui Divinarum litterarum testimonio non sunt commendati. Christus abunde fœcundus est, ut Ecclesiastæ non possit deesse dicendi argumentum, etiam si singulis diebus quater velit concionari. Quod si quando tempus postulet, ut de Sanctis quoque dicendum sit, maxima tamen concionis portio detur Euangelio & Epistolæ: si historia fabulosa est, ne attingat quidem: si verisimilis & celebris est, atque a gravi quopiam Auctore profecta, non est necesse totam referre. Præcipua decerpat, quæ proponat, imitanda magis quam laudanda. Velut in vita Nicolai adnotatu dignum est, quod auro suo trium Virginum pudicitiæ consuluit: docens, hanc esse Deo gratam eleemosynam, quum vulgus hominum non putet esse eleemosynam, nisi quod Monasteriis aut publicis mendicis datur. Præterea, quod non prius rediit ad benignitatem, quam vidisset unam elocatam filiam. Bene utentibus, addendum est. Postremo, quod furtim dedit, a solo Deo mercedem exspectans, juxta doctrinam Euangelicam, *Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua.* Miracula non temere admisceat, si qua tamen insignia sunt, ab Auctoribus non levibus prodita, præsertim, si contineant aliquid quod non solum miremur, sed imitemur etiam, sic commemoranda sunt, ut simul agantur gratiæ Deo, & populus ad exemplum provocetur. Tale est quod refert beatus Augustinus quemdam graviter periclitantem ob fistulas in postica corporis parte enatas, orasse amicos, qui officii caussa aderant, ut precibus implorarent auxilium Numinis, simulque ipsum procubuisse, post preces omnem protinus morbi cruciatum abscessisse. Hoc miraculum docet, quanto satius sit in malis gravioribus quam ut ferri possint, ad Dei præsidium, quam ad Magicas artes, confugere: tum quantam vim habeat multorum unanimis deprecatio. Videtur olim fuisse moris, ut si quod recens miraculum accidisset, Sacerdos apud populum referret. Sed quoniam Episcopis piis magis quam eruditis aut cautis, est enim credula simplicitas, multa obtrudebantur conficta & inepta, jamque diffusa per universum orbem Euangelica doctrina, non perinde opus erat miraculis, paulatim exolevit ea consuetudo. Ne commemorem quod miracula quædam edunt & Magi, & impii Dæmones, qui se transfigurant in Angelos lucis. Et in his quæ a veteribus prodita sunt, nonnulla leguntur, quæ non usque quaque quadrant sanæ doctrinæ. Testantur hoc Dialogi beati Gregorii, & vita Martini a Sulpitio descripta, quæque referuntur in Actis beati Francisci, vita Catharinæ Senensis, & aliorum complurium. Non tamen desunt Ecclesiæ miracula, nec refrixit vigor Spiritus, si modo vigeat in nobis fides. Sed Spiritus miracula, fere sunt beneficia, qualia fuerunt Christi. Ac de genere quidem laudatorio hactenus.

Historia Divorum quatenus attingenda.

Miracula quatenus commemoranda.

Exhortatorium genus.

Restat Exhortatio, quæ pars est suasorii potius, quam diversa species, nisi quod qui suadet, docet argumentis: qui exhortatur, stimulat adfectibus. Hic præcipuas tenent, laus, exspectatio publica, spes victoriæ, spes gloriæ, metus ignominiæ, magnitudo præmii, & horror pœnæ, exemplorum illustrium commemoratio, & maxime domesticorum. Laus gemina est, rei & personæ. Rei magnitudine exstimulabimus, si ostenderimus facinus esse summopere pium, magnificum, & hactenus a paucis aut a nullo tentatum. A persona cohortabimur, si dixerimus, unius, quem hortamur, virtutem esse tali parem facinori, & si quæ prius egregie gessit, in animum revocabimus, exigentes ut pulcerrimis cœptis, dignum imponat colophonem. Ita Paulus Galatas exhortans ad perseverantiam, *Currebatis*, inquit, *bene*: Et, *Ante quorum oculos Christus Jesus præscriptus est crucifixus.* Rursus, *Testimonium perhibeo vobis, quod si potuissetis, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi.* Turpissimum autem est, a virtute degenerare, in qua oportet hominem semper se ipsum vincere. Et fœdum est, laudem virtute partam dissimilibus factis perdere. Egregios animos olim præstitistis in profligandis Turcis, nunc eosdem aut illis generosiores præstate adversus Hæreticos, certum exitium universæ Reipublicæ Christianæ molientes. Hanc tamen partem aliter tractaret Imperator, exhortans milites suos, aliter Ecclesiastes. Hic enim loquetur religiosius: Sitis animo forti ac fidenti, Imperator vester Christus, qui vobis tum suggessit mentem intrepidam, ut supra humanas vires auderetis, idem nunc profecto aderit, & hoc quidem præsentius, quo gravius est periculum. Major autem est de illis exspectatio, qui superioribus factis egregium aliquod sui specimen dederunt. Ut Christi præsidio vicistis in tormentis, quid aliud exspectat populus Ecclesiæ, nisi ut facillime contemnatis fallaces delitias. Item, videtis quantum alacritatis addat his qui nihil aliud sunt quam homines, quum magnis & multis spectatoribus facinus aliquod aggrediuntur: quanto magis oportet vos erectos animos sumere, qui juxta Paulum, spectaculum facti estis Deo & hominibus. In vos intenti sunt totius Ecclesiæ oculi, vestri certaminis spectatores habetis Deum cum universa cœlesti militia. Favent vestræ victoriæ, nec favent tantum, sed votis adjuvant quoque, dolituri si succubueritis. Nec mediocre calcar habet certa victoriæ spes. Nolite dispicere vires proprias. Ex vobis ipsis nihil potestis, sed cogitate eum omnipotentem esse qui pugnat in vobis. Nec vos terreant vires aut artes Satanæ, cum hoste jam olim fracto prostratoque vobis res, illa vox Ducis vestri semper insonet auribus vestris, *Confidite, quia ego vici mundum.* In hoc si totam

Partes exhortatorii.

Laus rei.

Laus personæ.

Exspectatio.

Spes successus.

fiduciam vestram collocaveritis, vicistis & vos, mihi credite; Ad eumdem modum tractabit locum de gloria & ignominia. Homines Ethnici nihil periculorum refugerunt, quidam etiam in certam mortem semet volentes tradiderunt, ob inanem gloriam: videlicet, ut audirent strepitum adplaudentis turbæ, aut in foro starent ænei, saxeive: aut quam illi Diis proximam gloriam ducebant, curru Triumphali, miniata facie ad Capitolium veherentur: & nos, quibus propositus est adplausus totius civitatis cœlestis, quibus in tuto est sempiternus triumphus cum Imperatore nostro Christo, levibus etiam incommodis fracti virtutem deserimus? Illi prius habent mortem oppetere, quam apud unum populum ignominiam conflare: nos ad pietatem non exstimulat veræ ac sempiternæ ignominiæ metus? Horrenda ignominia est, a Dei contubernio, ad Satanæ partes deficere. Vera gloria est, audire a Deo, *Venite, benedicti*. Vera ignominia est, displicuisse Deo & omnibus Sanctis. A nobilibus Historiographis proditum est, Decium Syllanum, Manlii Torquati filium, parentis judicio condemnatum, nec ad aliam pœnam adactum, nisi ut a patris conspectu recederet, sibi laqueo conscivisse necem. Et nos æquo animo ferimus, a supremi Patris oculis submoti in æternum. Gloria poterat sub præmii nomine comprehendi, docendi tamen causa separavimus, quoniam mercedis vocabulum latius patet. Qui mundo militant, quid non ferunt, ut censum aliquem aut magistratum præfecturamve sibi parent, temporariam ac mox auferendam. Quanto præstantiora sunt quæ noster dux promittit suis militibus? *Centuplum in hoc seculo, & vitam æternam in futuro*. Incomparabile bonum est, tranquillitas animi sibi bene conscii: & *secura mens*, ut ait ille, *quasi juge convivium*. Summa dignitas est, esse filium Dei: summus honos est, cooptatum esse in ordinem omnium Sanctorum, esse templum sancti Spiritus. Summæ divitiæ sunt, hæredem esse regni cœlestis. Vera solidaque felicitas est, contemplari vultum supremi Numinis. Hæc tam multa, tam eximia bona nobis pollicetur Deus, cumque his omnibus se ipsum, si hostem bonorum omnium devicerimus.

Gloria, ignominia.

Præmii magnitudo.

A cæteris item adfectibus licebit admovere stimulos, velut a miseratione, ab odio, ab amore, invidia, sive æmulatione. A misericordia subdentur stimuli, si periculum, si calamitatem & innocentiam eorum, ad quos tuendos hortabimur, ob oculos posuerimus, præsertim, si quos nobis naturalis etiam commendat adfectus, veluti parentes, liberos, uxorem, patriam: quibus tamen potentiores decet esse spiritus adfectus. Ethnici pro sibi carissimis nec ferrum timent nec ignem: vos putate universos senes vobis esse patres, universos æquales esse fratres, universos juvenes esse filios, hos omnes una voce simul cum ipsa matre Ecclesia, in extremis constitutos vestrum implorare præsidium. Qui fieri potest, ut horum opploratu non commoveantur viscera vestra? Ab odio, si ponamus ob oculos, quantam quamque miserandam animarum in Ecclesia stragem edant Hæretici. Ab amore simul & odio sic: In vestra virtute situm est, uter gloriam auferat: Deus, cui vos totos debetis, an Satanas perpetuus & capitalis hostis. Nec vos exstimulat alterius tanta benignitas, alterius tanta malevolentia? Invidiam quidem oportet abesse a Christianorum moribus, tametsi est quædam æmulatio laudata in bonum, quæ maxime locum habet in exemplis, præsertim insignibus, imparibus, ac celebratis: de quibus suo dicetur loco. Si res postulat, ut exhortatio leniatur, ne quid offendat (nam quidam sic exhortantur, quasi exprobrent timiditatem aut socordiam) id incommodi vitabitur, si specie gratulationis adhortabimur, non ut exstimulemus cessantes, sed ut sponte ad honesta currentibus gratulemur, agamusque gratias Deo, qui tam egregiam voluntatem inspiraverit illorum animis, ut nullius egeant exhortatione. Hoc temperamento potissimum egent animi Principum ac divitum, quibus interdum ob publicam utilitatem obsequendum est, sed citra

Exhortatio a misericordia.

Ab odio & amore.

Ab invidia.

Exhortatio quo modo mitiganda.

A adulationem. Nec segnes aculeos habet obsecratio, & obtestatio, qua non infrequenter utitur & divus Paulus, velut ad Romanos duodecimo, *Obsecro vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra, hostiam vivam, sanctam, ac Deo placentem*, &c. Rursus ad Ephesios quarto, *Obsecro igitur vos, ego vinctus in Domino, ut digne ambuletis in vocatione qua vocati estis*, &c. Similiter ad Thessalonicenses, *Rogamus & obsecramus vos, fratres in Domino Jesu, ut quemadmodum accepistis a nobis quomodo oportet vos ambulare & placere Deo, sic & ambuletis*. Et Philemonem pro Onesimo servo obsecrat triplici nomine, & quod Paulus, & quod senex, & quod vinctus ob Evangelium.
B Itidem ad Timotheum, *Obtestor coram Deo & Jesu Christo qui judicaturus est vivos & mortuos, & per adventum ipsius & regnum ejus, prædica verbum*. Iterum ad eumdem, *Testor coram Deo & Christo Jesu, & electis Angelis ejus, ut hæc custodias sine præjudicio*. Hæc obtestatio fieri posset per Epilogum, hoc pacto: Obtestamur vos per egregiam laudem antehac apud Deum pariter atque homines vestra pietate partam, per calamitatem & pericula fratrum indigna patientium, per fidem quam Imperatori Christo, per caritatem quam Ecclesiæ, quæ vos in Christo genuit, debetis, per æternam felicitatem, quæ vos pro rebus bene gestis manet in cœlesti patria, ut in hoc pul-
C cerrimo negotio animos vobis dignos præstetis. Mitigat & illud exhortationem quemadmodum & admonitionem, si exhortator suam personam admisceat, hoc pacto: Agedum, fratres carissimi, satis hactenus indulsimus carni, posthac e luto rerum mundanarum erigamus animos, militemus bonam ac fidelem militiam, quam Christo in Baptismo professi sumus, & contemtis hujus vitæ falsis juxta ac fallacibus bonis, toto pectore ad æternum illum triumphum feramur. Tantum de genere exhortatorio.

Obsecratio.

Obtestatio per Epilogum.

Persona admixtio mitigat.

Restat Consolatorium, cujus frequens usus incidit, cum privatim, tum publice, veluti in persecu-
D tione impiorum, & in bello & obsidione, in pestilentia & fame. Quo de genere illud in summa præcipi potest, duplicem esse consolandi rationem: alteram, qua simpliciter ostendimus aut omnino non dolendum, aut moderatius esse dolendum: alteram, qua fatemur esse justissimam dolendi causam, eumque affectum in nos ipsos transferimus, quem alteri conamur eximere. Vehemens enim dolor respuit omnem medelam, & odit dissentientem. Cum his igitur arte agendum est, quod solent periti medici, cum iis, qui certo dementiæ genere laborant, ut existiment se mortuos esse, eoque nolunt cibum capere, neque cum quoquam vivo colloqui, aut qui sibi videntur habere nasum prodigiosæ longi-
E tudinis, aut taurina in capite cornua. His non aliter mederi queas, quam si te quoque fingas mortuum, & hoc fuco ad colloquium admissus, cibum in conspectu laborantis capias, aut ingressus simules te mirari tam immania cornua. Fictus adsensus facit fidem, & qui laborat vicissim in recipiendo remedio adsentitur. Non hæc est hypocrisis, sed Christiana caritas, quæ omnia fit omnibus, ut aliquos Christo lucrifaciat. Bona spes sanitatis est, quum vulnera patiuntur medicæ manus contactum. Hoc impetrato primum lenienda sunt mala, mox ostendendum, quæ mali specie discruciant non esse mala sed bona. Hic prudenti Ecclesiastæ dispiciendum est, quæ res effi-
F ciant, ut molesta æquiore feramus animo. Moderatius ferimus, quæ nobis sunt cum omnibus, aut cum quam plurimis communia, veluti mortem quæ neminem habet eximium, sive humilem sive Regem, sive senem sive juvenem. Hanc igitur impotenter ferre, quid aliud est quam indignari hominem quod homo sit natus, non Angelus. Item morbum, paucissimis enim contigit non ægrotare. Præterea, quæ, licet atrocia sint, tamen diuturna esse non possunt. In hac autem vita nihil potest esse diu, quum ipsa vita nihil sit, nisi temporis punctum; sed illa præcipue, quæ non solum finem accipiunt, sed pro brevi mœrore diutinam

Consolatorium genus.

Molesta quæ res mitigent.

tinam adferunt voluptatem. Talis est pœnitentium dolor, & Martyrum in tormentis certantium, aut animam agentium. Quin & illa minus graviter ferre decet, quæ nobis ipsis accersivimus, nostra sponte, propriaque culpa, veluti febrim e crapula contractam, aut e scortatione sacram scabiem. Latronis vox est in Euangelio, *Nos digna factis nostris recipimus.* Quidam indignius ferunt, quod præter meritum accidit. Imo hoc moderatius conveniebat dolere, quod in malis magnum habet solatium recta conscientia. Quod enim innocens patitur, cedit in cumulum pietatis. Interdum & necessitas minuit dolorem. Ita se ipsum consolatus est David, exstincto puero quem adamabat: *Ille ad nos redibit numquam, nos ad illum properabimus.* In his igitur quæ nec vitari possunt, nec revocari, frustraneo dolore discruciari, quid aliud est quam sibi ipsi conduplicare miseriam. Jam & consueta patimur æquiore animo, quemadmodum ait Comicus, *Nota mala, mala non sunt.* Ad omnium molestiarum allevationem plurimum habet momenti, si nobis persuadeamus sicuti res habet, nihil horum temere accidere, sed divinitus immitti, sive ad purgandos nos, sive ad revocandos ad vitam correctiorem, sive ad exercendam patientiam nostram, & augendam coronam nostram, ut in omnibus oporteat gratias agere Deo, tantum abest ut debeamus obmurmurare. Etenim quæ nostræ imbecillitati videntur mala, vera sunt bona: & absurdum est amara medicorum catapotia fortiter devorare, Dei medicantis manum ferre non posse. Lenit & comparatio ægritudinem. Ita Teucer apud Flaccum:

O fortes pejoraque passi
Mecum sæpe viri vino nunc pellite curas.

In tanto gravioribus malis fortem & invictum animum præstitisti, non decet ut in hoc incommodo tui sis dissimilis. Item comparatio aliorum malorum: quemadmodum narrant de Philosopho, qui immoderatius dolentem jussit in locum editum adscendere, unde totius urbis esset prospectus, & e singulis ædibus quod erat malorum in unum acervum conferre, ac secum expendere, num ex eo acervo in partes æquales diviso vellet suam accipere portionem? Quod si nollet, moderatius ferret suam fortunam. Item illa quæ gravibus honestisque de causis patimur, velut quæ pro tuenda fide Catholica, aut reparanda rei Christianæ tranquillitate, aut pro patria, uxoribus ac liberis. Ad hæc, juxta Sapientis dictum, *spes præmii minuit vim flagelli.* Hic locus erit illi Paulino, *non sunt condigna passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis.* In summa, non minimum mali levamen est voluntas perpetiendi mala, quemadmodum ait Comœdia, *Iure mala bonus animus dimidium est mali.* Ab his fere partibus sumitur consolatio, præter eas quas cum cæteris generibus habet communes.

Admonitorium genus. Reliquum est ἐπιτιμητικὸν, sive quod mollius est verbum νουθετικὸν. Convenit enim hoc Euangelicæ mansuetudini, ut Ecclesiastes admoneat verius quam objurget. Quamquam interdum enormitas scelerum exigit, ut Ecclesiastes faciat, quod facere jubetur Esaias, *Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam, & annuncia populo scelera eorum, & domui Jacob peccata eorum.* Idem præcepit beatus Paulus Timotheo, *2 Cap. 4.* ut arguat & increpet, sed Euangelicæ mansuetudinis memor, vino admiscet oleum: *Obsecra*, inquiens; Et, *Cum omni mansuetudine.* Rursus ad eumdem, fatetur Scripturam divinitus inspiratam utilem esse ad docendum, ad arguendum, ad corrigendum, & ad eruditionem quæ est in justitia. Nimirum, indicans quem oporteat esse scopum reprehensionis Ecclesiasticæ, & quo temperamento debeat esse mitigata. Si scopum quæris, *ut integer sit homo Dei ad omne opus bonum apparatus.* Nec satis est arguere vitia, sed doctrina præmittenda, quæ persuadeat esse nefarium quod reprehenditur; simul ostendenda ratio, qua possint corrigi scelera; postremo, revocatis ab errore commonstrandum, quanto rectius, atque etiam jucundius sit, per viam virtutis hominem Deo dicatum ambulare usque ad perfectionem. Hac quidem in parte non leviter pec- *Vitia quate-*catur a quibusdam, qui sanctimoniæ speciem apud imperitam multitudinem de se præbent, libere, ne dicam licenter, taxandis hominum vitiis, quidquid *-nus arguenda publice.* enormium criminum didicerunt in arcanis confessionibus, effutientes apud promiscuam multitudinem, ac tum sibi videntur egregie detestati vitia, si subinde furiosa voce exclament: Quo abibitis, miseri? In culum Diaboli, ad triginta millia Cacodæmonum, in ignem æternum: haud perpendentes quasdam esse scelerum species, quas non expedit apud populum traduci, sed expedit ignorari. Quod genus sunt, prodigiosæ libidinum formæ, artes Magicæ, aliaque, quæ nimis accurate reprehendisse, est docuisse. Est enim curiosum ingenium hominum. Quorumdam flagitiorum etiam ipsa commemoratio contagium habet. Quam igitur ineptum est in concione, quæ pueros habet & virgines, ac viros etiam fœminasque quam plurimas simplices, & hujusmodi monstrorum imperitas, describere, quomodo maritus cum uxore triginta modis committat crimen capitale, quid sit præcidere, mastrupare, irrumare, crissare, aliæque innumeræ species abominandarum immunditiarum, usque ad coitum cum brutis animantibus. Quanto satius est eorum consulere simplicitati, & innocentiæ, qui numquam erant suspicaturi, tam horrenda monstra inter Christianos inveniri. Est his redarguendis locus tempestivior, velut in secreta confessione, aut semotis colloquiis.

Quod si Scriptura præbet occasionem de his faciendi verba, nihil necesse est ea sic depingere, quasi propositum sit non tam detestari, quam docere. Audivi quosdam, qui videbantur hinc etiam laudem captare, quod ista mysteria tam exacte nossent. Satis est in genere crimen proponere, nec id absque horrore & abominatione: exempli causa, si tractandus esset locus Epistolæ ad Romanos, ubi Paulus disserit, quomodo Deus tradiderit Philosophos Græcorum in reprobum sensum, aut, quamobrem subversa sit Sodoma: Satis fuerit apud populum dicere: Erat scelus abominandum, quod vix ausim nominare, quomodo præter naturam masculus habeat rem cum masculo, fœmina cum fœmina. Huc turpitudinis olim pervenerat Gentium impietas, a qua, spero, Christianam gentem esse immunem, licet alioqui libidinum sit plus satis. Similiter, qui detestabitur Magicam impietatem, non est opus describere, quibus modis fiat divinatio ungui aut cribro, aut quid terant, misceant dicantve maleficæ, quum excitant tempestates, aut quibus verbis evocentur impii Spiritus, aut defunctorum animæ. Satis erit cum abominatione dicere, sortilegia, incantamenta, ventriloquia, necyomanticen, pyromanticen, cæterasque maleficiorum species, quoniam auxilio Dæmonum exercentur, habere, si non expressam, certe tacitam cum illis conspirationem, ac summæ Trinitatis abjurationem. Idem faciendum in levioribus criminibus, quæ sic reprehendenda sunt, ut vitentur, non ut doceantur. Recte arguentur, qui in mercibus imponunt emtori, similiter qui farinam, qui vinum & cerevisiam vitiant: quos, ostendet, non solum fures esse, sed etiam veneficos. Furti genus est, pro purpura vendere quæ non est purpura, aut vitrum pro gemma vendere. Veneficii genus est, vinum ita medicatum vendere ut bibentibus morbum aut mortem conciliet. Quibus vero modis corrumpant, non expedit docere, ne eveniat quod apud Brabantos accidit fœminæ cuidam Cerevisiariæ. Ecclesiastes declamarat in eos, qui sic imponerent populo, quod cerevisiæ jam vappescenti, quo videretur recens, addito sapone moverent, atque ita spuma dissimularet vappam. Illa reversa domum negabat se umquam audisse concionem commodiorem. Nam antehac, inquit, multo mihi damno fuit, quod evanidam cerevisiam nemini potuerim obtrudere. Alius acceperat in Exomologesi, se vicino Cerevisiario (nec enim figulus tantum invidet figulo) hac arte corrupisse cerevisiam, ut scobinæ, quæ solet alveo canalis imponi, quo per eam liquetur aqua hausta a flumi-

flumine, admisceret saponem. Qua re factum est, ut universa coctio cederet infeliciter. Atque ita miser ad pauperiem redactus est. Hoc apud concionem tacuisse præstiterat. Satis erat dicere, hoc facinus multo dignius esse suspendio, quam furtum. Adversus furem cautio est, adversus hæc nequaquam. Expedit in mulieribus detestari fucum, sed quot quibusque modis rugarum sulcos complanent, quibus inducant candorem, ac ruborem in genis, quibus addant lucem, quibus tingant capillos, quo pulvere pingant oculos, non expedit docere populum.

Jam sunt qui frivola ac ridenda magis, quam insectanda, magnis tragoediis exaggerant, prætermissis iis, quæ vere horrenda sunt crimina. Me juvene omnia suggesta perstrepebant clamoribus in latas crepidas, in longa rostra calceis addita, in flammea muliercularum candidata ac durata liquamine, ex alumine, ni fallor, & similagine temperato, aut in suffuscata fuligine. Audivi Pastorem quemdam sub Paschæ diem minitantem populo, se non præbiturum corpus Domini gestantibus latas crepidas, ni abjicerent. Alius clamabat in plumas, alius in magnas rugas, quibus inepti vestiarii cœperant onerare miseros fœminarum lumbos. Quidam excogitarat acre salsumque dictum, comparabat eas fistulis organorum musicorum, addens, istas fistulas inflabit Diabolus. Nec deerant qui vociferarentur in caudas, quas vulgares fœminæ, Magnatum exemplo provocatæ, cœperant a tergo trahere, clamantes, illis inequitare Cacodæmones. Interdum admonendus est populus, ut vestitus sit Christianis dignus, nec specie, nec pretio notabilis. Sicut beatus Petrus hortatur Matronas, ut verum cultum existiment, animum modestia, pudicitia, cæterisque virtutibus ornatum, potius quam capillos arte complexos, aut aurum gemmasve, aut alioqui vestes pretiosas. Rectum est eas admonere, ut in publico tegant ea, quæ possint eorum oculos sollicitare, quibus placere velle flagitium est. Satis est, si viris suis domi pulcræ sint. Porro, quum multus luxus sit in vestibus multaque etiam inepta, tamen quidam pueros ac puellas eodem cultu ornant, quo utuntur ipsi. Puellas onerant caliendris ac vittis, duplici interula, quarum exterior habet caudam fibula ad cingulum a tergo revolutam. Addunt caligas & calceos suppactos. At quid inutilius ad valetudinem, quam tenera corpuscula ad istum onerare modum, ne possint succrescere? Sic & puerorum capita onerant pileo duplici, latis marginibus, quod virili quoque capiti possit esse molestum, bis peccantes, & quod officiunt valetudini infantium, & quod ante tempus docent eos luxuriem & superbiam. Hæc & hujusmodi multa sunt quidem admonenda, sed amanter ac placide. Ac sæpenumero plus efficit sobria moderataque admonitio, quam furiosa vociferatio. Illud potius admonendum, quod in quibusdam Germaniæ civitatibus mulieres incedunt erectæ ac propemodum resupinatæ, sinuntque sibi a viris aperiri caput, flecti genua, ipsæ nihilo plus honoris exhibent, quam si infimæ famulæ loquerentur. Quid hoc exemplo deformius? Multo aliud suadet Scriptura, atque etiam ipsa natura, quæ viris addidit auctoritatem, fœminis verecundiam ac modestiam. Verum in hunc campum altius ingressus sum quam destinaram.

Objurgatio adulans. Sunt qui reprehendendo adulantur, præsertim mulierculis delicatis, quæ tacita cum voluptate audiunt prælongas caudas, quas a tergo sustinet aliquis bene natus, alioqui nefas esset tam splendidum occupare munus. Item latas manicas ad terram usque porrectas, nec in aliud utiles, quam ut onerent brachia, lautas mensas, elegans famulitium, pedissequas fuco pictas, cœnas in multam noctem productas, somnos in multum diem, multum temporis & operæ consumtum in comendo. Tandem progreditur magna stipante caterva, tum oculos lubricos, fractum incessum, & pedum lusum, aliasque id genus nænias depingunt non sine specie nequitiæ. His admiscent dicteria quædam festiva, quæ risum moveant citius quam pœnitentiam, quæque reversæ domum Heroinæ commemorent in conviviis ut rideatur. Nam hoc genus hominum quemadmodum gaudet depingi in tabula, ita amat & lingua depingi. Rursus, alii sic reprehendunt vitia, quasi invideant: velut quum depingunt quam molliter ac suaviter vivant divites. Rursus alii, quasi homines oderint, non vitia. Verum oportet Christianam admonitionem procul abesse a supercilio Pharisaico. Id fiet, si in reprehendendo dicamus, nos dolere verius quam irasci, si quædam mitigemus: quemadmodum Petrus Judæorum, qui Dominum crucifixerant, impietatem elevat, dicens eos per ignorantiam peccasse, & culpæ partem in ipsa rejicit tempora: *Convertimini*, inquit, *a generatione ista prava:* sicut & Paulus apud Areopagitas, dementiam idola pro Diis colentium, rejicit in tempora ignorantiæ hactenus a Deo dissimulata. Sic quædam admissa sunt elevanda, nunc ætatis, nunc sexus obtentu, nunc magnitudine tentationis. Minus autem sæviet in reprehendendis alienis, qui secum reputarit, se, si non iisdem, certe paribus aut fortasse gravioribus vitiis obnoxium esse: aut si non est, hominem esse, & fortasse graviora commissurum, si similis incideret tentatio. Denique, si res poscet indignationem, talis sit qualis est patris in filium, non qualis hostis in hostem. Sentiat qui objurgatur, iram non ex odio, sed ex amore nasci, nec quæri vindictam, sed correctionem. Sic dejiciatur increpatione qui peccavit, ut mox erigatur. Hoc enim est quod Apostolus vocat ἐπανόρθωσιν. Hac moderatione Petrus objurgavit Simonem. Docet perniciosam esse pecuniam, quæ datur pro donis Spiritus, *Quoniam*, inquit, *donum Dei existimasti pecunia parari.* Dein increpat, *Non est tibi pars neque sors in sermone isto*; sed mox erigit: *Pœnitentiam itaque age.* Vix quisquam æquo animo fert objurgari ab eo, cujus vita palam contaminata est aut infamis: sed intolerabilius est ab eo reprehendi, qui sibi ignoscit in his quæ castigat in aliis. Hanc invidiam mitigabit Ecclesiastes, si suam personam admisceat, quemadmodum admonuimus in Exhortatione, hoc pacto: Homines sumus omnes, nemo non aliquando labitur, licet alios alia vitia magis infestent. Ipse peccator, peccatores admoneo. Simul erravimus, simul emendemur; ut quorum communis nunc est dolor, iis reconciliatis sit communis omnium gratulatio. *Persona propria admixtio in reprehendendo.* Minus offendit objurgatio a senibus, aut publica auctoritate præditis profecta, qui, quod faciunt, ipso officio quod gerunt, coacti facere videntur. Principum aut Magistratuum aut Episcoporum scelera apud populum acrius insectari seditiosum est. Sæpe minore malo tolerantur horum vitia. Utilius est his imaginem boni Principis ob oculos ponere, & admonere, ut se quisque ad hoc speculum intueatur. Quod si videbitur utilis reprehensio, sit generalis: quod oportet esse perpetuum, quoad fieri potest, ut nec certa persona, nec certus ordo videatur impetitus. Hæc mihi visum est de genere objurgatorio admonere, quod ad Ecclesiastæ munus pertinet.

Nunc ad id, quod intermisimus, redeamus. De statibus sive constitutionibus, quas Græci στάσεις vocant, prolixa simul & perplexa est tum apud Græcos, tum apud Latinos Scriptores disputatio; nunc breviter ea tantum attingemus, quæ videntur usui futura Concionatori nostro. *Status causarum.* Status est caput generale causæ sive quæstionis, ad quod qui dicit, omnia confert, & quod auditor præcipue spectat: velut in causis forensibus præcipue spectatur, an sit factum quod objicitur, quale sit, & quid sit. Primus status dicitur conjecturalis, sive inficialis: secundus qualitatis, sive jurisdicialis: tertius finis, sive definitivus. In primo, verum quæritur conjecturis: in secundo, quoniam de facto convenit, quæritur an jure factum: in tertio, quoniam de utroque convenit, definitione quæritur nomen facti. Quamquam interdum mutato nomine, crimen quoque tollitur. Veluti, si Milo,

lo, cædis reus, negasset, a se Clodium occisum, fuisset status conjecturalis: nunc, quoniam id fatetur, superest alia conjectura, uter utri fecit insidias, quæ includit statum qualitatis. Nam in confesso est, per insidias adorientem jure occidi. Sic Orestes non inficiatur, matrem a se occisam, sed nititur statu qualitatis, adfirmans jure occisam. Item, si reus confiteatur, se sustulisse pecuniam profanam e loco sacro, furti crimen agnoscat, sacrilegii non agnoscat; dicens, tum demum sacrilegium esse, quum res sacra tollitur de loco sacro. Aut, si qui rem habuit cum uxore aliena in lupanari, stuprum fateatur, adulterium neget. Aut si quæratur, utrum quæ amatorium, odiive potionem dedit, teneatur veneficii, an injuriæ tantum nomine. Hæc e Rhetorum litteris delibasse satis est, ad declarandum quid sit status.

Roget aliquis, quid hæc ad præconem Euangelicum? Primum ad hoc valent, ut circumspecto argumento, de quo dicturus est, ad caput velut ad scopum omnia conferat, nec supervacaneis ambagibus a re digrediatur, aut deliranti similis oratione vagetur, vel aliena vel etiam pugnantia loquens. Et quamquam statuum præcipuus usus est in causis forensibus, quisquis tamen loquitur populo, suadendi, exhortandi, consolandive gratia, certum aliquid sibi proponit quod velit efficere. Id utique status loco est.

Conjectura. Denique & hæc frequenter incidunt in argumentis concionatoriis, frequentius in privatis colloquiis aut consultationibus. Veluti si quæratur, ubi terrarum sit Paradisus, in quo Deus collocarat Adam. Et ubi locorum sit Purgatorium, in centro terræ, an alibi? Item, quo animo Judas tam exigua pecunia vendiderit Dominum, num hac spe, ut crederet illum elapsurum e manibus eorum, quemadmodum alias fecerat aliquoties: nam probabile non est, hoc illum egisse, ut occideretur: alioqui nec reddidisset denarios, nec se ipsum laqueo præfocasset: status esset conjecturalis. Quemadmodum si quæratur, quo consilio Satanas toties tentarit Dominum. Item, si Concionator hortaturus populum ad placandam iram Dei, dicat pestem aut aliam calamitatem ob impiam hominum vitam ab irato Deo immissam. Similiter, quo tempore, & quibus signis intellectum fuerit, Deum voluisse Judæorum cæremonias prorsus abolitas esse, sic ut crimen jam esset eas servare. Præterea, quo consilio filiæ Loth, patrem ad incestum sollicitarint. Item, an defunctorum animæ vere appareant, an totum hoc fiat imposturis Dæmonum. Ad hæc, quum causa legis inquiritur, puta, cur in lege Deus vetuerit arari bove & asino, aut uti veste ex lana linoque commixta. Hanc Augustinus appellat ætiologiam.

Qualitatis. Qualitatis status nusquam non incidit, quum dubitatur an fas sit Clericis aut Monachis gerere bellum? An permissum sit Christianis repudium, quemadmodum Judæis? An liceat sponsam legitime ductam, licet nondum cognitam, invitam relinquere propter Monasticæ vitæ professionem? An æquum sit, ut illa maneat innupta, donec sponsus fuerit professus, etiam si mutato Monasterio aut Religione in annos aliquot differat professionem?

Definitio. Jam innumeri casus sunt, in quibus definitione quæritur, usura commissa sit nec ne. Item, an qui in diplomate Pontificio correxerit litteram perperam a Notario scriptam, commiserit crimen falsi. Et an qui Principi, populi libertatem tyrannide opprimenti, obstiterunt, admiserint crimen læsæ majestatis.

Contrariæ leges. Præterea quum Scriptura cum Scriptura videtur collidi, status est a contrariis legibus, veluti quum Mosis tabulæ dicunt, *Honora parentes*: Et Christus dicit, *Qui non odit patrem & matrem non est me dignus*.

Ambiguum & obscurum. Quum ambiguitas aut obscuritas est in scripto, status est a scripto & sententia, veluti quum quæritur, quo sensu Paulus dixerit, *Cupio anathema fieri pro fratribus meis secundum carnem*. Et quo sensu Franciscus interdixerit fratribus suis, ne reciperent pecuniam, neque per se, neque per alios. Sunt complura loca in Scripturis Canonicis, quæ vel ex ambiguitate verbi, vel ex compositione verborum, vel ex varia lectione pariunt ambiguitatem. Cæterum, quomodo dissolvenda sit Scripturarum contrarietas aut explicanda ambiguitas, suo dicetur loco.

Comparationis status. Denique, quum in quæstionem venit, utrum magis expediat, auctoritate publica Sacerdotibus concedere matrimonium, an concubinas reliquasque immunditiès perpeti. Et utrum sit levius malum Sacerdotem, qui non continet, concubinam alere, an contra Pontificum leges uxorem ducere. Et utrum utilius sit Religioni Christianæ cum Turcis pacem, licet iniquam, habere, an justo bello confligere. Nec ulla res vetat in eodem argumento, si plures habeat partes, varios incidere status. Velut in argumento quod ante retuli, quum proponemus esse præter naturam non alere proprio lacte matrem quod peperit, status est qualitatis. Rursum, quum proponemus, non esse matrem, quæ tantum gignit & abjicit, status est definitivus. Quum proponemus improbæ nutricis ingenium per lac transire ad infantem, status erit conjecturalis. Nam dubitari potest an hoc verum sit, & a dissentiente potest negari.

Propositionum inventio. His igitur breviter delibatis, veniendum est ad inventionem partium sive propositionum, de qua supra dicere cœperamus. Hanc Fabius putat omnium esse difficillimam, & re vera non minima difficultatis pars in hoc sita est, nisi quod majore periculo dicit patronus apud Judicem quam Ecclesiastes apud populum. Adde, quod non est semper necesse, ut, quemadmodum ante dictum est, Concionator exprimat, quot, quibusque partibus sit utendum. Rarum est autem Concionatorem in genere judiciali versari, sed tamen ab hac specie non multum abest, quum e suggesto disserit adversus Judæos, Hæreticos, aut Schismaticos, aut etiam Paganos. Hic interdum adversarii ministrant defensuro propositiones.

Divisio propositionum. Veluti si quis ita proponat, quum alia multa, tum tria præcipue nobis intendunt Christiani nominis hostes, Infanticidium, Maleficium, & Rebellionem adversus Principes ac Magistratus. In his tribus erunt tres status: quum dicet, nihil alienius a Christianorum moribus quam Infanticidium, status erit inficialis. Rursum, quum ad secundam objectionem respondebit, non est Rebellio, sed Pietas, non obtemperare Principibus impia jubentibus, status erit qualitatis aut finis. Ad tertiam si dixerit, non est Maleficium, sed Sacramentum, quum verbis per Christi fidem efficacibus consecramus aquam, panem & vinum, ac peccata remittimus, Dæmones profligamus; Maleficia, Dæmonum auxilio fiunt: status erit definitivus. Aut si quis aliquorum calumniis responsurus, ita partiatur: Tribus potissimum nominibus nos insimulant adversarii. Primum, quod Fidei parum, Operibus plus æquo tribuamus. Deinde, quod Peccati Originalis vim nimium attenuemus. Postremo, quod Pontificum Constitutiones æquemus præceptis Dei. Hic partes non excogitantur, sed ab adversariis subministrantur. Qualis est illa partitio Marci Tullii pro Murena, citra exceptionem laudata, *Intelligo, judices, tres totius accusationis partes fuisse, & earum unam in reprehensione vitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus esse versatam*. Nihil hac parte lucidius, neque quidquam est superfluum, quum universam causam complectatur. Quod si confusa sit adversariorum criminatio, qui defendit ingenii laudem merebitur, si criminum acervum in certos ordines digerat partibus ita distributis, ut nil omittatur quod ad rem pertinet, neque quidquam redundet. Redundat autem, quod separatim ponitur, quum in aliqua partium sit comprehensum, nisi causam reddat, cur cohærentia separarit.

Divisionis partes non semper eodem ordine repetenda in respondendo. Cæterum, ubi adversarius orationem suam digessit in partes, non semper convenit eas eodem ordine repetere, præsertim in partitione quæ per fictionem gradibus pervenit ad summum. Quod genus, si quis Tyranni filium occidit, cujus pater doloris impatiens se ipsum interemit, ita dividat: Si tam egregium facinus voluissem tantum & animo concepissem, nonne præ-

A præmio dignus viderer? Si tantum adgressus fuissem, & hoc animo Tyranni arcem adscendissem, etiam si defuisset successus, an putaretis negandum esse præmium? Si vel unum satellitem interemissem, an non viderer præmio dignus? Si filium tantum occidissem, patre Tyranno crudeliorem & tyrannidis paratum hæredem, an negaretis præmium? Nunc præter hæc omnia ipsum etiam Tyrannum occidi crudelius, quam si mea manu trucidassem. Sed fingite hunc exitum non fuisse consecutum, an non sustulit tyrannidem, qui Tyrannum omni satellitio nudavit, ut jam nihil possit adversus Reipublicæ libertatem? Si pepulissem Tyrannum in exsilium, an negaretur tyrannicidæ debitum præmium? Exsul civitati bellum movere poterat: B nunc senem filio, in quo tota spes erat, omnique satellitio nudatum, vobis inermem tradidi, ut impune possit a quovis occidi. Si non prævidissem quod evenit, an ideo viderer indignus præmio, quod virtuti meæ favit fortuna? Nunc prævidi, studioque peperci Tyranno, ut morte filii discruciatus periret crudelius. Hic partium ordo non conveniret contradicenti, ac ne partibus quidem iisdem utendum esset. Sed de hoc genere partitionis mox dicemus. In aliis commodissimum est eodem ordine respondere, quo proposuit adversarius, nisi si qua causa peculiaris diversum suadeat. Æschinus laudavit Philippum, Macedonum Regem, triplici nomine, quod esset formoso corpore, quod eloquens, quod ferret multum vini. Has partes sic C elusit Demosthenes, ut diceret primam laudem esse fœminarum non Regis, alteram esse Sophistarum, tertiam Spongiarum, in quibus pro optima habetur, quæ est bibacissima.

In argumentis igitur, in quibus non aliunde suppeditatur partitio, aut non expedit iisdem uti partibus, & tamen materiæ vel difficultas vel varietas requirit divisionem, quomodo ea sit reperienda, nunc tractandum est. Qua de re illud in summa præcipi potest, propositiones optime reperiri ex totius causæ partibus ac circumstantiis diligenter circumspectis. Ex omnibus autem consideratis non magni negotii fuerit perspicere quæ sint in his præcipua, quibus universum nitatur D argumentum. Quibus animadversis, superest dispicere, qui sit ordo partium commodissimus: Est autem commodissimus, quando prior pars quasi gradum præbet sequenti, atque, ut ita loquar, subservit, videlicet, præparans auditorum animos ad facilius credendum ea quæ sequuntur. Verbi gratia, si dicturus adversus Hæreticos hunc in modum partiatur; Primo loco vitæ scenam aperiam, quam sint fucatis & impiis moribus: secundo refellam dogmata erronea: tertio Schismatica: quarto Hæretica. In his extrema pars summum argumenti caput est, cui cæteræ partes ordine subserviunt. Error enim intellectus facilius E creditur in his quorum vita est impura. Et qui in multis turpiter hallucinantur, in his facilius creditur Schismatis improbitas, & Schisma fere aut cum Hæresi conjunctum est, aut gignit Hæresim. Sic in homine præferoci, qui multos pulsavit, facilius creditur homicidium, in luxurioso adulterium, quod illa scelera ad hæc quasi gradus quidam sunt. Hoc consilio divus Hieronymus irridet ineptam & prodigiosam phrasim Joviniani, quo verisimilius sit illum in dogmatibus in eumdem modum delirare. Nec parum obfuerit in dogmatibus Vigilantio, si prima pars divisionis, exponat quæstum cauponarium in Sacerdote, tum hominis F impudentiam, qui in terræ motu territus, ab uxore nudus in templum prosilierit, nonnulla etiamnum libidinis vestigia secum deferens. Aut Manichæis, si primo loco abominanda vitæ illorum mysteria detegantur, sicut & Marcionitis, quod illis fecit divus Augustinus, his Irenæus, licet extra partitionem uterque. Contra, si quis laudare statuisset vitam monasticam, ipsa propemodum argumenti natura præbet divisionem, quod illius instituti summa in tribus præcipue consistat, in continentia, paupertate, & obedientia. In quibus exaggerandis tota consumetur oratio. Quod si hæc partitio non videbitur complecti omnia illius vitæ commoda, ex partibus generis suasorii, de quibus dictum est, reperietur alia. Non aliud vitæ genus esse magis secundum Euangelicam pietatem, neque tutius neque jucundius. Nihil est in ejus instituti commodis, quod his tribus partibus non comprehendatur. Nam præter tria vota, multa alia continentur in prima propositione. Tuti tractatio dure reduceretur ad obedientiam, præsertim quum hæc homini promittatur, non Deo. Jucundi nusquam poterit referri. Et tamen si possent hæc ad illa tria aliquo pacto referri, quoniam tutum multas habet partes, multas item jucundum, commodius est separari, ne turba propositionum particularium adferat confusionem. Particulares appello, quæ propriæ sunt singularum argumentationum.

Propositiones unde inveniendæ.

Ordo propositionum.

Admonendus est enim lector, vocem hanc apud eos, qui de dicendi facultate conscripserunt, trifariam accipi. Nam propositio dicitur interdum, quæ statim in initio totius argumenti summam complectitur, ac tituli vicem habet, ut quum Ovidius sic orditur:

Propositio trifariam accipitur.

Si quis in hoc artem populo non novit amandi,
Me legat, & lecto carmine, doctus amet.

Hanc quidam vocant expositionem. Ecclesiastes item: Beatæ Agnetis purissimam ac fortissimam mortem, ad vos adfero. Hæc unica potest esse. Interdum declarat partes præcipuas, & columnas quasi argumenti, quæ promittuntur in divisione, in qua si ponatur unica, jam non est divisio. Nonnumquam propositio dicitur cujuslibet argumentationis initium, quæ post argumentationem repetita dicitur conclusio sive collectio. Quisquis enim adgreditur argumentationem, ostendit quid destinarit probare, probatione peracta repetit & infigit animis auditorum quod probavit. Eadem si proponatur ut dubia, quæstio vocatur. Exemplum erit: Optimum est primam ætatem salubribus imbui præceptis. Hæc est propositio. Sequitur probatio; Propterea quod ea tenacissime hærent quæ rudibus puerorum animis sunt impressa; Quemadmodum olla fictilis diu servat odorem, quo primum fuit imbuta. Adde, quod non solum tenacius hærent honesta, verum etiam facilius imbibuntur animis vacuis, nec adhuc pravis opinionibus vitiisve occupatis, quemadmodum tabulæ vacuæ facilius quod volumus, inscribimus. Alioqui plus est negotii in dedocendo quam in docendo. Hic repetitur propositio probata, jam conclusio: Itaque sapiunt qui pueros suos ab ipsa statim infantia curant liberalibus disciplinis ac recte vivendi præceptis erudiendos. Ergo qui singulas argumenti propositiones, quæ incident in argumentando, diligenter perspectas habuerit, atque eas etiam, quas adversarius aut tacita auditorum cogitatio videatur objectura, facilius ex his seliget generales, quæ causam universam contineant. Ad hoc adjuvabit statuum cognitio, & quæ his cognata sunt, intentionis, depulsionis, rationis, firmamenti, continentis & judicationis. Quæ res facillime elucent, in exemplo quo utuntur omnes, licet de verbis pariter ac rebus mira dissensio est. Oresten parricidii reum ago, quia occidit matrem, intentio est. Depulsio, occidit, sed jure. Cui protinus additur ratio, illa enim occiderat Agamemnonem, Orestis patrem, suum maritum: nec hoc contenta, pro occiso induxit adulterum. Huic actor opponit firmamentum. Non ideo tamen oportuit matrem a filio indemnatam occidi; Poterat enim pœnas dare legibus. Firmamento reus opponit continens. Illa hoc animo erat in liberos, & in totam familiam, ut non decuerit eam ab ullo magis occidi quam a liberis. Nec id citra auctoritatem fecit Orestes, sed admonitus oraculo Apollinis. Ex his commissis nascitur judicatio. Quum Clytemnestra occiderit Agamemnonem, & induxerit adulterum, ac tali animo fuerit in suos, tum quum Apollo id admonuerit, an Orestes jure occidit matrem? Hæc Rhetorum præceptio nihil aliud agit, nisi ut dicturus vigilanter circumspiciat quid pro se faciat, quid pro adversario aut dissentiente. Et judicatio nihil aliud

Intentio, depulsio, ratio, &c.

aliud est, quam extremus causæ status, quo reperto nihil superest nisi ut judex pronuntiet. Quod autem in foro facit adversarius, id in concione facit tacita dissentientis cogitatio. Veluti si quis susceperit laudandam virginitatem, animo præcipere debet, quid dissentienti aut ambigenti sit venturum in mentem. Puta, Virginitas præter naturam est. Virginitas non adjuvat Rempublicam. Virginitas multis incontinentiæ periculis exposita est, ut tutius sit habere maritum. Similiter, quum prædicabit jejunii laudes, reputare debet multos apud se dicturos, jejuniis exhauriri cerebrum, debilitari vigorem mentis, reddi homines morosos & iracundos, attenuari vires corporis, esu piscium gigni morbos innumeros, denique ad hoc ipsum esse inutile, cui juvando adhibetur. Adhibetur enim ut animus expeditior sit & alacrior ad exercitamenta spiritualia. At jejunium unica refectione magis aggravat mentem, quam si tantumdem duabus refectionibus sumeretur. Adversus has propositiones aliæ sunt inveniendæ.

Ad inveniendam divisionem, quæ conducant.

Ad partitionis inventionem conducet & partium cognitio, quas in genere suasorio, laudatorio, exhortatorio & consolatorio monstravimus. Conducet & locorum cognitio, de quibus mox dicemus, quemadmodum & vocum prædicabilium & prædicamentorum, quod per hæc sub oculos venit quidquid ad cujusque rei naturam & qualitatem attinet. Conducent & circumstantiæ rerum ac personarum, denique, quidquid ad argumentationem utile est, idem aliqua ratione ad partitionem conducibile est. Cum primis autem conducet multarum artium peritia, Juris, Philosophiæ, ac Theologiæ. Veluti, dicturus adversus usuras, ita partietur: Primo loco dicam, quid sit usura: secundo, qui contractus sapiant usuram: tertio, deplorabo inter Christianos frequentem esse usuram, quam Ethnicorum quoque leges prohibent: quarto, detegam fraudulentas negociationes, omnibus usuris deteriores. Has propositiones facilius reperiet ac tractabit melius, qui Juris utriusque, qui Philosophiæ ac Theologiæ fuerit peritus. Nam Aristoteles quoque scripsit, præter naturam esse, ut pecunia pariat pecuniam. Et veterum leges certa moderatione probarunt usuras, ultra vetuerunt. Judæis permissum erat alienis ad usuram dare mutuum, suis popularibus nequaquam. At Christianæ leges in totum damnant usuras. Ad hæc externis pariter ac sacris legibus definitur, qui contractus sint legitimi, qui non. Illicitorum autem contractuum cum usuris comparatio recte fieri non potest, sine Juris ac Theologiæ cognitione. Similiter de matrimonio verba facturus apud populum, si ita dividat: Primo loco dicam, quibus modis matrimonium legitime contrahatur: secundo, in quibus casibus non rite contractum dirimi oporteat, in quibus non: tertio, quas ob causas dirimi possit, etiam legitime contractum: quarto, quibus rebus sit opus, ut maritus cum uxore caste, tranquille, ac jucunde possit ætatem agere: vix hæc disserere poterit absque disciplinarum, quas dixi, cognitione. Tantum fere de inveniendis propositionibus præcipi potest, cætera sunt ingenii & exercitationis.

Propositiones primariæ & secundariæ.

Illud superioribus adjiciendum, esse propositiones primarias & secundarias, quarum altera principalis est, altera per fictionem assumitur, ac velut præjudicii loco extra causam adjuvat alteram. Sic Cicero defendit Milonem, ut principalis propositio sit: jure occidit, quia per insidias adorientem interfecit. Subsidiaria sit, etiamsi quocumque modo occidisset pestilentissimum civem, honorem merebatur virtus, non pœnam. Huic propositioni quoniam non erat tutum inniti, reditur ad alteram. Non occidit per insidias, sed insidiantem. Nec tamen altera prorsus est otiosa. Judex enim æquior fit principali defensioni, si viderit illam quoque posse aliqua ratione obtineri.

Propositiones per fictionem.

Hujus generis est, quum fictione per gradum aut plures gradus ad caput causæ pervenitur, ut si Ecclesiastes populum rebellionem adversus Principem molientem hortetur ad obedientiam, ita proponat: Etsi Princeps improbus atque adeo Ethnicus contigisset, tamen Scriptura damnat rebellionem. Hic gradus est, nunc quum habeamus Principem Christianum, atque etiam pium & clementem, cogitate ipsi, quam indignum sit Christianis illi non obedire. Contra, adversus Principes Tyrannos ita poterit uti propositione: Si Ethnici in Ethnicos imperium teneretis, dictat hoc naturæ lex, præcipiunt Ethnicorum edicta, ut Principes non ad suam libidinem, sed Reipublicæ commodum gerant imperium, alioqui Tyrannos fore, non Principes, & tyrannicidæ gentium leges pollicentur præmium. Nunc quum Christiani imperetis Christianis, quos communis Dominus, communis Religio, vobis pro servis fecit conservos, communis hæreditas fratres reddidit, quanto magis oportet abesse ab omni specie tyrannidis? Item contra filios inobedientes: Si vobis contigissent parentes idololatræ & impii, tamen offenderetis Deum, nisi illis dicto essetis audientes ob hoc ipsum, quod genuerunt & educarunt: Nunc quanto magis obtemperandum est Christianis, qui vos non genuerunt tantum, verum etiam ad pietatem instituerunt, ut merito bis genuisse videri possint. Hic unicus tantum gradus est, potuerunt autem esse plures.

Divisio per plures gradus.

Ut si veniat in consultationem, an Julius Pontifex debeat movere bellum adversus Venetos, ob ditiunculas aliquot ab illis occupatas, hos gradus habere poterit Divisio. Primum magnis auctoribus nec levibus argumentis docere possem, Sacerdotibus Christianis nulla de causa fas esse bellum gerere, quorum professio est debellare vitia, & armis spiritualibus pugnare cum aeris Spiritibus. Sit hic primus gradus. Quem excipit secundus: ut demus esse fas arma movere, non licet ob profanas ditiones, quas nec habere convenit viris Ecclesiastica dignitate præditis, utpote sublimiorem sortitis provinciam, nec est ex usu Christianæ Religionis. Hunc excipit tertius: ut demus convenire aliis Sacerdotibus, non convenit Pontifici Romano, qui, quo vicinior est Christo, cujus vices gerit, hoc oportet esse puriorem ab iis rebus quas Christus & contemsit & contemnendas docuit. Huic observit quartus gradus: ut aliis Pontificibus conveniat, non convenit Julio, jam seni ac morti vicino, natura clementi, & hactenus pacifico. Hinc ad quintum prosiliet: Verum, hæc non urgeo in præsentia, demus convenire, non decet summi Sacerdotis clementiam, cujus arma sunt preces & lacrymæ, ob mundanam ditiunculam orbem Christianum tumultu, cæde, ac sanguine miscere. Poterat enim negotium non grave per arbitros transigi. Hinc transibit ad sextum gradum, ut liceat, ut deceat, minime tutum est: periculum enim est, ne dum unam atque alteram ditiunculam armis vindicare conatur, non solum amittat eas quas tenet, verum etiam universam Ecclesiam pernitioso schismate concutiat, ut varius est eventus belli, & malum ex malo seritur. Carior autem esse debet summo Pastori Ecclesiæ tranquillitas, quam paucorum oppidulorum possessio. Septimus gradus erit: ut horum nihil sit, tamen haud æquum est, ob causas leviculas in eam gentem concitare Reges Christianos, quæ toties optime merita sit non solum de Sede Romana, verum etiam de tota Republica Christiana, quæ nisi sua virtute Turcam propulsasset, ac nunc etiam arceret, fortasse nec Romam suam haberet Pontifex. Ab his gradibus venietur ad principalem propositionem: Hæc dicere poteram etiamsi Julius justam haberet causam invadendi Venetos; Nunc docebo negotium esse ejus generis, ut Julius magis debeat agere gratias Venetis pro instauratis, auctis & locupletatis oppidis, quæ negligentia Pontificum perierant, quam bello lacessere. Hæc autem propositio multas particulares in se complectitur, quemadmodum & singulæ superiores: Veluti, Venetos non vi, non armis occupasse aliena, sed in derelicta tamquam vacua venisse. Deinde quod occupatum est, præscriptionis jure cessisse in alienum dominium; Postremo, tot seculorum silentium, nihil aliud esse quam Pontificum adsensum, quum res neque vi, neque clam gereretur:

cum eo quod necessitatis etiam erat, Venetos ea loca in suam recipere ditionem, quod fines suos tueri non possent, si finitimos haberent derelictos, & a nullo gubernatos. Impudentiæ insignis videri, magnis sumtibus alienis instaurata pro suis repetere, quæ quum frigerent pro suis non habuerant. Hoc exemplum tantum docendi causa propositum esse velim, non ut de re Sacerdotum pronunciem; posset enim similibus agi gradibus pro Julio. Raro tamen incidit, ut in concione propositionibus, quæ ex singularibus personæ circumstantiis petuntur, sit locus, nisi forsitan in Divorum encomiis, aut in exhortando populum, ut novo Præsuli, novove Principi obediat. Sunt enim propositiones nudæ, quæ nullis circumstantiis involutæ sunt, ut si quis suadeat concordiam in genere, docens quantum bonorum hinc nascatur Reipublicæ, quantum malorum e discordia. Et sunt quæ ex certæ personæ circumstantiis sumuntur: ut si quis conjugium dissuadeat Socrati aut Platoni, non tantum quod Philosophi sint, sed quod tales Philosophi. Sunt mediæ, quæ nec plane simplices sunt, nec ex singularis personæ circumstantiis sumtæ. Quod genus sit, si quis dissuadeat, ne Clerici se bellicis negotiis admisceant, aut ne Sacerdotes involvantur matrimoniis. Primi generis exemplum erit, si quis dissuadeat omne bellum: secundi, si quis dissuadeat Julio bellum in Venetos: tertii, si quis Episcopis & Sacerdotibus dissuadeat bellum. Primi generis & ultimi frequens usus incidet Ecclesiastæ, ut dixi: secundi, per quam rarus.

Propositiones simplices & involutæ.

Quæstio circumstantiis involuta.

Id magis liquebit ex argumento, quod in Scholis declamatoriis olim jactatum videtur, Seneca confictum adseverat, aliis dissentientibus. Antonius promittit vitam Ciceroni, si Philippicas, quas in ipsum scripserat, exureret. Prima & principalis propositio sumi poterat a conjecturis, si dissuadens adsumat, Antonium hoc callide agere, ut totum Ciceronem interimat, prius ademta numquam intermoritura gloria, quam illæ Orationes illi conciliaturæ sunt, si supersint. Hæc probabilis reddetur argumentis, quæ utriusque personæ singulares circumstantiæ suggerent. An homo levissimus, temulentus & natura crudelis hic servabit fidem, qui nec Octaviæ, nec Reipublicæ, nec ulli umquam hominum aut Deorum fidem servavit? & parcet hosti, quem sic odit, & a quo tam atrociter sit lacessitus, qui in innoxios ac socios tam fuit truculentus? Huic subserviet altera: ut Antonius velit ignoscere, quod tamen verisimile non est, non patietur Fulvia, in cujus ille potestate totus est. Tertia potest esse generalis: ut demus nihil esse periculi, tamen vitæ citius facienda jactura quam famæ perennis. Hæc enim verior est hominis vita, per quam fit immortalis. Corporis enim vita perbrevis est, honesta fama cum ætate magis ac magis inclarescit. Excellentius enim nunc vivit Demosthenes toto terrarum Orbe celebris, quam quum Athenis ageret, multis ignotus nationibus. Huic subservient tres, quarum duæ sumentur a propria personæ circumstantia, tertia rei. A persona, prior sumetur hoc modo: Etsi aliis condonandum sit, vitam fama potiorem ducere, Ciceroni non est integrum, qui tot voluminibus egregiis eloquentissime docuit ac persuasit, corporis vitam non esse vitam, sed cursum potius ad mortem, nominis immortalitatem esse veram hominis vitam, qua sibi superstes est etiam a rogo. Posterior ita: si juvenis esses, tamen iniqua foret permutatio, famæ jactura sexaginta annorum vitam redimere. Nunc sexaginta quatuor annos nato quantulum est hoc ævi quod superesse potest: puta, jam vitam tibi peractam, nec aliud superesse, quam vitæ portionem, ut brevissimam, ita miserrimam. Tertia sumetur a re, hoc pacto: Si conditionem offerret, ut alia ingenii tui monumenta aboleres, nequaquam esset admittenda. Nunc Philippicas jubet exuri, in quibus relucet omnibus numeris absoluta eloquentia, & in quibus te ipsum longo vicisti intervallo, quum in aliis cæteros omnes superaris. His adjungetur alia generalis: Durum est, debere vitam, cui nolis. Testantur hoc cum alii complures, tum Scipio, Petre-

A jus & Cato Uticensis, qui levius duxerunt, sibi mortem consciscere, quam Julio Cæsari debere vitam. Huic subserviet alia a propriis utriusque personæ circumstantiis sumta. An Cicero, vir optimus, qui semper odit Tyrannos, vitam debere poterit Antonio crudelissimo & omnium hominum teterrimo, huic poterit supplex agere gratias, ac Servatorem appellare? poterit sceleratissimo latroni ac publicæ libertatis oppressori suam incolumitatem acceptam ferre? qui inter pocula exprobret quod dedisse videri vult, quia per scelus non eripuit, qui levissima causa provocatus, quod dedit, eripiat. At quanto honestior erat persona Julius Cæsar, cui Cato salutem suam debere noluit. B His gradibus constitutis redibitur ad propositionem omnium firmissimam, Antonium non hoc agere, ut Ciceronem servet, sed ut totum perimat crudelius, quam si ferro trucidaret.

Utor profanis exemplis, ut hinc Ecclesiastes æmuletur sua. Quale sit, si exhortans ad innocentiam sumat has propositiones, quarum prima sit generalis ac simplex. Si nullum præmium esset virtutis, nulla pœna scelerum, tamen adeo virtus est secundum hominis naturam, vitium contra naturam, ut illa esset amplectenda, hoc fugiendum, non ob aliud, nisi quod homines sumus. Rursus alia generalis huic similis: Tanta est pulcritudo virtutis, tanta turpitudo vitiorum, C ut illa vel propter se sit expetenda, hæc propter se detestanda. Virtus enim abunde magnum sui præmium est. Nullus enim sustineret habere figuram suis aut ursi, etiamsi nihil inde caperet incommodi: Nec aliam ob causam, nisi quod homo est. Quanto autem absurdius est, animum humanum habere, formam bruti animantis? Tertia sumetur hoc pacto, non sine circumstantia, Christianus aliquid habet supra hominem, cognatus Angelis. Quo detestabilius est, hunc habere mentem Diaboli figura deformem. Quarta sic: si nulla esset gehenna, si nullæ leges minantes supplicium, si commissa fallerent & hominum oculos & D Dei: addo, si nulla esset post hanc vita: tamen tanta est interim tranquillitas mentis sibi nullius mali consciæ, tantus cruciatus & carnificina contaminatæ conscientiæ, ut felices futuri sint qui vivunt innocenter, miseri qui scelerate. Postrema erit: nunc ejusmodi præmia manent pios, ea supplicia impios, ut si pie viventibus, in hoc seculo nihil propositum esset, præter graves ac perpetuos cruciatus, impie viventibus omnia jucunda ac prospera, tamen ingens lucrum esset amplecti pietatem, ingens damnum sequi vitia. Quid igitur nobis faciendum est, qui certissimo auctore Christo persuasum habemus, pie viventibus & in hac vita parata esse quæ in cor hominis non adscenderunt, hoc est, quæ superant omnem humanum intelle- E ctum, & post hanc vitam, beatissimam illam cum Christo & omnibus Sanctis immortalitatem. Scio de propositionibus alia multa tradi a Rhetoribus arguta, nec injucunda cognitu, verum hic Ecclesiasten instituimus, non Patronum causarum, aut Sophistam, aut Declamatorem.

Probationum loci.

Repertis igitur propositionibus, superest argumentatio sive probationes, Græci πίστεις appellant, quod rei dubiæ faciant fidem. De quibus illud in genere præfandum est, quod indicat Aristoteles, tres esse res, quæ dicenti fidem conciliant, φρόνησιν, ἀρετήν, καὶ εὔνοιαν, id est, *prudentiam*, *virtutem*, & *benevolentiam*. Quarum prima nisi adsit, fieri potest ut qui di- F cit, per ignorantiam prava suadeat pro rectis. Dein non satis est perspectum habere quid expediat, nisi sit vir bonus, qui sciens nolit fallere auditorem. Jam ut adsit rectum judicium, ut adsit probitas, nisi adsit benevolentia, fiet ut aliquis quo noceat, sciens ac prudens suadeat perniciosa. Diabolus, quum persuaderet esum pomi vetiti, non ignorabat quid esset optimum, sed illæ duæ res aberant, virtus ac benevolentia. Potest autem incidere ut vir bonus sciens, pro utilibus nocitura suadeat, puta hosti patriæ, aut Tyranno Rempublicam opprimenti. Verum, hoc nihil ad Ecclesiasten, quem oportet ea virtute præditum

dium esse, ut & amicis & inimicis bene velit. Illud igitur studio erit Concionatori, primum ne quid horum absit: dein ut populus intelligat ipsum ea sapientia eruditum, ut non fallatur judicio: præterea, meliorem esse virum, quam ut quemquam sciens velit fallere: postremo, tantæ caritatis, ut inimicis quoque cupiat prodesse. Tantum præfatus, redeo ad probationes a Rhetoribus traditas. Harum duplex est officium, confirmare nostra, & refellere contraria. Constat summa divisione probationes distribui in ἀτέχνους, quas *inartificiales* posses dicere: & ἐντέχνους, id est, *artificiales*. Prioris generis sunt, præjudicia, rumores, tormenta, tabulæ, jusjurandum, testimonia. Præjudicia sunt, ab aliis Judicibus in simili causa, aut in pari, aut in eadem pronunciata, quibus continentur & consulta Senatus, & Principum decreta. Rumores sunt, quasi publica populi consentientis testimonia. Tormenta sunt, quibus corporis cruciatu extorquetur veri confessio. Tabulæ quasi scripta sunt testimonia, quæ syngraphis, chirographis & codicillis continentur. Jusjurandum accedit ad naturam tormentorum, quod ut hæc dolore cogunt, ita illud metu. Olim enim jurejurando solebat addi exsecratio, *Me meosque omnes devoveo, si quid sciens fefellero*; Et hodie quum additur, *Sic me juvet Deus:* tacitam habet exsecrationem, quasi dicas, Ne juvet me Deus, si pejeravero. Testimoniis subjiciuntur Oracula, quæ sunt divina testimonia. Hæc, licet ab arte semota sint, tamen arte confirmantur aut refelluntur aut elevantur. Verum, hæ rationes sic a nobis tractandæ sunt, ut aliquam utilitatem adferant Ecclesiastæ.

ἄτεχνοι.

Præjudicia. Præjudicia confirmantur auctoritate eorum a quibus profecta sunt. Refelluntur eorum manifesta culpa, aut corruptela judicii, aut dissimilitudine causæ. Exempli causa, quod Moses censuit falsum testem capite plectendum, præjudicium est, qua pœna dignus sit judex, qui corrupte pronunciavit. Item, quod censuit mulierem adulteram lapidibus obruendam, de viro nihil tale statuerit, præjudicium est in divortio non esse par jus uxori ac viro. Hic, quoniam contra personam dicere fas non est, aliquid inveniendum est, quod persuadeat, diversam esse causæ conditionem: vel quia Mosis lex quædam permisit duritiæ virorum, quæ lex nova non concedit, vel quia diversa est temporum conditio. At si quid statuatur legibus Ethnicorum, non protinus valere debet apud Christianos. Item, si quid Principum legibus decretum est, quod pugnet cum Jure Pontificio, aut Divino, par est Cæsarum leges cedere. Sunt porro quarumdam civitatum scita quædam & consuetudines, quæ jure possunt reprehendi. Nec enim ideo non est Usura aut Simonia detestabilis, quod utraque apud multos abiit in consuetudinem, nec punitur legibus.

Rumores. Ita Rumores quasi quædam præjudicia sunt multitudinis. Qui si pro nobis faciunt, dicemus famam vix umquam temere nasci, aut si quo casu falsa nata sit, protinus evanescere. Et vocem populi, vocem esse Dei. Ideoque Paulus non vult ad Episcopi munus recipi quemquam, nisi honesta fama commendatum, non tantum a Christianis, verum etiam ab Ethnicis. Simili prudentia non admittebant in numerum Clericorum, qui fama sinistra gravarentur. Cæsar etiam cum uxore fecit divortium, non ob crimen, sed quod adulterii suspicione esset adspersa. Si rumores contra nos faciant, dicemus, minime tutum esse credere famæ populari, quæ, ut nonnumquam vera dispergat, sæpe tamen mentitur. Ea primum ex loquutulei cujusquam aut inimici fabula nascitur, incrementum addit Vulgi credulitas. Hoc modo constat quam plurimos innocentissimos fuisse oppressos. Proinde non statim pro rectis amplectenda, quæ populi sermonibus feruntur. Semper optima paucis placuerunt; Exempla passim obvia sunt. Quæ res tot millia Martyrum ad mortem adegit, nisi rumores populi? Imo quid Christum egit in crucem, nisi populi rumor, qui primum a paucis Pharisæis ortus est? Et a seculo

A Hieronymi usque ad hæc tempora pessime audiunt Monachi, quum pium sit illorum institutum, si, quod profitentur, servent. Contra, vitam Aulicorum vulgus miratur, quum nihil sit miserius. Vix ullum egregium virum reperias, cujus meritis popularis fama responderit. Sub rumorum nomine comprehenduntur proverbia, sententiæque vulgo jactatæ, de quibus suo dicetur loco.

Tormenta, quid ad Ecclesiasten pertineant, non video, nisi forte tractet Dæmonum confessionem, qui inviti verum confessi sunt: aut tormenta conscientiæ, quæ, si non voce, vultu tamen & habitu corporis extorquent animi secreta, juxta illud, *Conscientia mille testes*. Incidit fortassis locus dicendi adversus tormenta, quod quidam Prætores nimium parati sunt ad quæstiones, quemadmodum in Actis Lysias Tribunus, quoniam ob tumultum populi non quibat certum cognoscere, Hebraici sermonis ignarus, Centurioni mandavit, ut cruciatu verum extorqueret. Atqui oportuit prius cum ipso privatim agere quid esset rei, quod sic in illum furerent Judæi. Et nostris temporibus frequenter emergunt exempla, tum eorum, qui impatientia dolorum falsa confessi sunt, & perierunt innocentes: tum eorum qui vel naturæ duritia, vel adsuetudine cruciatuum vera pernegarunt, & vixerunt nocentes, delatis & exstinctis innocentibus. Tormenti autem genus est carcer, in quem apud quasdam nationes, ob quamvis levem delationem aut suspicionem detruduntur homines, atque ibi vel pudore Prætorum vel negligentia vel ob quæstum aliquorum computrescunt: Hac ratione maxime peccatur in bellis, aut in latrociniis quæ se belli nomine venditant. Capiuntur quicumque habent aliquid, nec dimittuntur nisi magno se redimant. Atque hæc vocantur pacta militaria. *Tormenta.*

B

C

Minus etiam ad Concionatorem pertinent, quæ de Tabulis præcipiunt, nisi huc detorqueamus, certissimis tabulis nos obligatos ad præstandum ea quæ Deo, quæ proximo debemus. Adversus tabulas hominis manu conscriptas varia est tergiversatio, adversus eas quas natura & Spiritus sanctus scripsit in cordibus nostris, nulla est tergiversatio. *Tabulæ.*

D

De Jurejurando sæpe dicendum est Ecclesiastæ, licet secus quam dicunt Patroni. Veluti, quoties detestabitur temerarium jusjurandum, aut perjurium, aut quum exaggerandi gratia dicet omne crimen cum perjurio conjunctum esse. Omnes enim in Baptismo abjuramus Satanam cum omnibus pompis & voluntatibus ipsius. Jurat Princeps populo, populus vicissim Principi. Uterque perjurium committit, nisi præstet ea quæ juravit. Sic & omnis Judex corrupte judicans perjurus est: & quum ita præfatur: Nos in cathedra justitiæ sedentes, & solum Deum præ oculis habentes, perjurium pronunciat si præter æquum pronunciat. Eadem est ratio solventium vota. Postremo decebat eam esse Christianorum sinceritatem, ut sermo simplex debeat esse pro jurejurando. *Jusjurandum.*

E

De Testimoniis jam ex parte dixi. Adversus testimonia Auctorum quorumdam tergiversari licet, velut adversus placita Philosophorum quantumvis gravium, adversus Doctores Ecclesiæ probatos, cum præfatione tamen honoris & reverentiæ. Adversus oracula Scripturæ Canonicæ nulla est tergiversatio. De germano tamen sensu potest esse dissensio. Nam Hæretici sua dogmata confirmant testimoniis Scripturæ Canonicæ, sed perperam intellectis; Nec verentur quibusdam libris auctoritatem adimere. Adversus responsa Angelorum, aut Animarum, aut Dæmonum, quæ Canonicis litteris prodita non sunt, fas est excipere. Interdum ista confinguntur aut simulantur, interdum secus narrantur quam gesta sunt, interdum impostores Spiritus se transfigurant in Angelos lucis, ut credulos ac simplices adliciant in errorem. Potest tamen horum omnium rectus usus incidere, veluti, si quis Athanasium, Hieronymum, Chrysostomum defendat adversus hominum calumnias. Sunt enim & hisce temporibus qui Chrysostomi auctoritatem co- *Testimonia.*

F

nentur elevare, quod delatus sit de stupro, quod dictus sit favisse Origenistis, quod duris & improbis fuerit moribus, quod illi male convenerit cum Theodosio religioso Principe, quod a Theophilo viro docto, ac Epiphanio sancto sit depulsus a munere suo, quod Cæsaris jussu in durum ac longinquum exsilium deportatus. Adversus delationem excipi potest, quod hi rumores ab inimicis studio sint sparsi, quum nihil horum de eo probari quiverit. Hic locum habet quidquid contra rumores aut contra testes adferunt Rhetores. Adversus præjudicium Cæsaris adferri potest, quod licet ipse sit habitus orthodoxus, tamen uxorem habuit nomine Eudoxam, re cacodoxam, videlicet, Arianam: item, quod aula Cæsaris Arianis Proceribus fuerit differta: quorum improbis instigationibus magis indulsit Theodosius, quam suo ductus est judicio. Adversus Theophili præjudicium opponi potest, quod ut fuit vir eruditus, ita insincerus, ambitiosus, amans pecuniarum. Præterea, quod non egerit adversus Chrysostomum legitimis rationibus, ut oportuit Episcopum cum Episcopo agere, sed fraude & violentia. Epiphanii judicium sic potest elevari, ut dicatur fuisse vir indoctus & simplex, nimirum, per omnem vitam in solitudine versatus, cujus opinione & bonitate Theophilus abusus sit ad tegendam astutiam suam; Postremo, si nunc sanctus habetur, non protinus rectum est quidquid sancti gesserunt in vita. Nam ut nihil aliud, falluntur etiam boni. Porro quod Hieronymus Epiphanium appellat sanctum, non est sanctimoniæ titulus, sed professionis, quemadmodum hodie Romanum Pontificem appellamus sanctissimum. Postremo, hæc omnia præjudicia sustulit omnium Episcoporum judicium, qui non passi sunt Chrysostomi nomen e catalogo eradi, & delatorum rumores abunde refellit totius orbis testimonium. Item hodie sunt quidam iniquiores Hieronymo, quod rumore ab inimicis sparso gravatus, ipsum teneri amore Paulæ, compulsus sit servum cubicularium ad quæstiones tradere: præterea, quod senserit cum Origenistis: cujus rei ut orbi facerent fidem, sparsa est Epistola, sub Hieronymi titulo conficta, qua deplorat se aliquando cum Origene sensisse; rursus, quod contra jusjurandum legeret Ciceronem & Poetas. Denique quod esset Monachus. Videmus quosdam & hodie parum æquos esse Hieronymo, qui contemnunt eum cum suo Monachismo. Sic & Athanasio multa horrenda crimina sunt objecta per Arianos, etiam libris illius corruptis. Et quoniam Arianorum hæresis tentat rursus attollere caput, incidere potest, ut Athanasius quoque sit adversus istorum calumnias defendendus. Origenis quidam vix nomen ferunt, quum Athanasius, vir & doctrina & pietate tantus, honorificis verbis illum excuset, ingenue confitens illum omnium Græcorum ingenia ad Divinarum Scripturarum studium excitasse. Errores autem, qui reperiuntur in monumentis illius, quidam hoc colore excusant, ut dicant ab impiis admixta: alii sic, ut dicant illum pleraque tantum in hoc proponere, ut lectori præbeat dispiciendi materiam. Porro quod objicitur, non esse fas de fidei dogmatibus dubitare, sic excusant: Temporibus illis, quibus nondum expresse suam sententiam ostenderat Ecclesia, licuisse de multis ambigere, de quibus postea non licuit. Sed vereor, ne de his plus satis dixisse videar. Itaque reliqua quæ videntur alieniora ab hoc instituto, celeriore pede percurremus.

ἄτεχνα secundi generis. His quæ dicta sunt, proxima sunt *inartificialia*, quæ Rhetores σημεῖα, id est, *signa* vocant, quod & hæc fere non adhibentur ex ingenio dicentis, sed aliunde subministrantur, ut vestis adspersa cruore prodit homicidam. Proprie vero signa sunt, quæ ex ipsa re, de qua quæritur, nata, veniunt sub hominum sensus: ut minæ, quæ sunt temporis præteriti, ut clamor exauditus e loco, quod est temporis præsentis, & expalluisse eum, qui de cæde rogabatur, quod est temporis consequentis, aut cruorem exsiliisse a corpore recens occisi, accedente eo qui dicitur perpetrasse cædem. Qui signorum appellationem volunt patere latius, iis signum est, Atalantam non fuisse virginem, quod cum juvenibus per nemora vagaretur: & parum virum esse, qui cultior est, aut mollius incedit, quod hæc animi corrupti sint indicia. Rursus signa quædam necessaria sunt, quæ Rhetores τεκμήρια vocant, ut vivere eum qui spirat: quædam non necessaria, quæ Græci vocant εἰκότα, id est, *probabilia*, ut cruor in veste, qui potuit e naribus profluxisse, aut ex mactata pecude, aliove casu. Hinc aliquis erit usus Ecclesiastæ, si contra temeritatem judicandi dicendum erit. Nam vulgus e signis non necessariis judicat. Si quem viderint non jejunantem, aut vescentem carnibus diebus, quibus interdictum est, illico pronunciant hæreticum. Atqui fieri potest, ut quis bona conscientia vescatur, & hæretici sint, qui jejunant & abstinent etiam a piscium esu. Qoales erant Manichæi, & Anthropomorphitæ, & in hunc usque diem Judæi. Qui plumam gestat in galero, aut aulico more cultus est, eum pronunciant arrogantem, & superbum, quum sæpenumero sub vili tritoque palliolo lateat animus Thrasonicus. Contra si quem simplicius viliusque cultum conspexerint, aut leguminibus vescentem, hypocritam vocant. Atqui hæc possunt esse religionis, non simulationis. Ex hujusmodi itaque signis quoniam ambigua sunt, nemo debet judicari, nisi certioribus signis aut argumentis confirmentur. Ut si qui cultu insigniter vili utitur, prolixe orat, frequenter jejunat, & tamen obtrectat innocentibus, pronus est ad vindictam, inexorabilis ad ignoscendum, attentus ad rem, certo colligitur eum esse hypocritam. Quidam natura sunt austeriores, nec ideo tamen superbi. Alii natura blandiores, nec ideo statim adulatores. Hic est in cæremoniis negligentior, ille superstitiosior, nihil tamen prohibet utrumque esse bonum virum. At malitiosa obtrectatio, turpiloquium, vindictæ cupiditas, necessaria signa sunt corruptæ mentis. Quod si judex Ethnicus ex ambiguis signis non audet pronunciare in reum, multo minus decet nos pronunciare de proximo, quibus in totum interdictum est de quoquam judicare. Tantum de signis.

Propositiones per se nota. Priusquam autem ad argumenta veniamus, illud præfandum est, quasdam esse propositiones adeo confessas ut nulla egeant probatione, præsertim apud Christianos, quod genus est, Deum super omnia diligendum & colendum esse. Nam qui dubitat, an sit Deus, & an sit summe bonus, Ethnicus est, non Christianus. Et hunc mundum a Deo factum, per se notum est Christianis, & tamen hujusmodi propositiones interdum probandæ sunt, si docendi aut redarguendi sint Ethnici. Etiam illa quæ sensibus exposita sunt, Academici vocant in dubium, sed nemo dubitat an quinque sint plura tribus, & an senarius contineat quaternarium cum ejus dimidio. Rursus, quædam in genere proposita, quæstionem non habent, ad speciem arctata habent. Ut, nemo dubitat an virtus sit expetenda, sed an virginitas sit virtus fortassis dubitarit aliquis. Et nemo negat honestum esse conjugium, sed an Sacerdotibus sit honestum, ambigi potest. Jejunium esse rem laudatam a piis, negari non potest: sed an hoc jejunii genus, quo discruciantur corpora minusque salubria redduntur, sit laudandum, in dubium vocari potest. Hæc ideo visum est admonere, quod animadverterim quosdam in confessis probandis multam operam sumere, quum frigeant in his quæ controversiæ sunt propria. Veluti quum multis argumentis docent notorios Hæreticos non esse audiendos, sed puniendos. Verum illud probandum erat, qui talia aut talia docent, esse notorios Hæreticos. Item, quum verbosius disputant, in controversis Scripturam oportere judicem esse ac litem dirimere. Sed illud erat caput, docere quid de præsenti quæstione Scriptura pronunciarit. Sæpe tamen quæ probatione non egent, egent exaggeratione. Verbi causa: Nemo nescit ebrietatem esse vitium, at quibusdam incognitum est, quam deforme sit vitium, quantumque malorum agmen secum ducat. Illud etiam in universum præci-

pi

A pi potest, nihil per se probari, sed aliunde accersendum quo probetur quod eget confirmatione. E diverso nihil refutari simplici negatione. Et tamen audivimus quosdam apud populum ita loquentes: Quidam negant Confessionem, & Satisfactionem esse partem Sacramenti Pœnitentiæ, nec esse necessariam ad remissionem peccatorum; Id si verum esset, nostrum Sacramentum Confessionis nihil esset. Atqui hoc ipsum erat, quod proponunt adversarii. Similiter: Quidam ajunt, non esse necesse confiteri Sacerdoti, satis esse confiteri Deo. Hoc falsum est. Atqui negare, non est refellere, opus erat argumentis. Non me clam est adseverationem interdum habere vim argumenti, sed si sola non sit.

Sublatio. Argumentationis initium. B Sic nonnihil est momenti in ea, quam quidam sublationem vocant tum in confirmando, tum in refutando. Ea velut exordium est probationis, excitans auditorem ad auscultandum. Sit hæc propositio: Nullam ætatem, quamvis teneram, esse indocilem ad virtutem. Subjicitur sublatio: Evidens argumentum in promtu est. Deinde argumentum, quia nulla non docilis est ad vitia. Mox confirmatio. Facilius discimus ea quæ secundum naturam sunt, quam quæ contra naturam. Virtus autem secundum naturam est, vitium contra naturam. Item si hæc propositio sit refellenda, stuprum simplex non esse crimen letale. Sublatio: Ethnicorum ista vox est, non Christianorum. Argumentum, quum B. Paulus omni tuba clarius nobis re- C sonet: *Hoc autem scitote intelligentes, quod omnis fornicator aut immundus, aut avarus, non habet hæreditatem in regno Christi & Dei.*

Argumentorum inventio. Cæterum, ad probationem inventionum haud parum conducet & nativa vis ingenii. Alius enim alio facilius videt, quid ex quo consequatur, & quid cui repugnet. Omnis autem confirmatio constat aut ex consequentibus, aut ex repugnantibus. Quædam autem necessario consequuntur, ut coisse cum viro quæ peperit, aut moriturum cui cor sit vulneratum. Quædam probabiliter: ut esse impudicam, quæ juvenum conviviis delectatur. Eadem de repugnantibus differentia est. Necessario repugnant, spirare & mortuum D esse: Probabiliter, odisse filium quæ mater est. Interdum ex iis quæ concessit adversarius, convincitur, si doceamus inde consequi palam absurda, aut ea repugnare manifestæ & omnibus confessæ veritati. Quemadmodum Ctesippus apud Platonem cum Euthydemo disputans, ex iis quæ ille concesserat, colligit, ipsius patrem esse canem, & eumdem canem esse patrem omnium etiam gobionum, echinorum & porcellorum, hosque esse fratres omnium. Facultas ratiocinandi fuit ante proditam artem Dialecticam. Est enim de numero animadversorum, quemadmodum omnes disciplinæ Mathematicæ, non ex eorum ordine quæ E hominum arbitrio sunt instituta, ut Leges & loquendi ratio. *Dialectica utilitas.* Non parum tamen conducet in Dialecticis a puero fuisse institutum, tantum ne quis ibi tamquam ad scopulos Sireneos, ut inquit ille, consenescat, & ut Augustinus admonet, absit libido rixandi. Cui vitio propior est quam hodie vocant Sophisticam, qua statim rudis ætas apud quosdam inficitur. Ea magis docet numquam silere, quam differere. Conducunt omnes libri, quos Aristoteles scripsit de Logicis, de quinque vocibus prædicabilibus, qui liber Porphyrii quidem est, sed ex Aristotele decerptus, de decem Prædicamentis, de Enunciatione, de Analyticis priores ac posteriores, F de Elenchis, qui tamen omnes ad judicandum aut in Scholis disputandum appositiores sunt, quam ad concionandum, quo magis conducent quæ de Topicis scripsit & Rhetoricis.

Exercitatio differendi in utramque partem, quæ Carneadi placuit, aut tractandi infames materias, quas Græci vocant ἀδόξους, quemadmodum Glauco Platonicus vituperat justitiam, & nostra memoria quidam laudavit ingratitudinem, alius ebrietatem, nescio, an expediat futuro Ecclesiastæ. Ad hanc facultatem quoniam instructi sunt, qui nimium operæ posuerunt in Dialectica, aut quæ huic cognata est, Rhetorica. Plato non vult, eos, qui gubernandæ Reipublicæ destinati sunt, has disciplinas attingere ante annum trigesimum. Caussam adfert, ne nullas solidas habeant de honesto & inhonesto opiniones, adsueti quidvis probare & improbare. Oportet autem civitatis gubernatorem de expetendis & fugiendis habere persuasionem adamantinam, firmamque apud multitudinem: Sed multo magis Ecclesiasten, qui verus est Demagogus. Quomodo autem confirmabit alios qui vacillat ipse, aut quis credet suadenti honesta, qui sciat illum pari facultate posse dissuadere quod suadet? *Dialectica inutilis.* Officiunt autem judicio, qui Dialecticam supervacaneis difficultatibus reddidere spinosam & involutam, perinde quasi ea ars non sit reperta ad recte judicandum de veris & falsis, sed ad ostentationem ingenii. In his tricis immodice exercitatis fere usu venit quod solet iis, qui sub tecto profitentur artem dimicandi gladiis: Res autem agitur certis legibus, ad solam ostentationem. Tantaque est artis fiducia, ut sagittam arcu in se missam, gladio dissecet, si modo steterit qui missurus est, quo jubetur loco, nec nisi jussus mittat. Verum, ajunt, hoc hominum genere nihil ineptius ad seriam pugnam, velut in bello. Quin frequenter accidit ipsis in diatribis suis, ut quoties ira excusserit legum observationem, fiat cruentum spectaculum. Ita qui in Scholis per omnem vitam exercitati sunt argutationibus, secundum placita Thomæ, aut Scoti, secundum viam nominalium aut realium, si quando vocantur ad seria suadendum populo, aut ad seriam pugnam adversus Judæos vel Hæreticos, tirones hic esse dicas qui illic erant invicti duces. Sobrium Dialectices studium, adjuvat naturæ vim, immodicum officit. Ut sunt machinæ quædam tantæ subtilitatis ac difficultatis, ut plus negotii sit in apparanda machina, quam in re conficienda, etiam si nulla adhibeatur machina. Veluti quum ratiocinatio conficitur ex mixtis, citius explicari quæstio poterit, quam deprehendatur ex mixtis argumentatio. Atqui ut machina, sic ars adhibetur, ut per eam citius atque commodius expediatur quod venit in quæstionem.

Argumenta unde petenda. Argumenta igitur, ut dictum est, partim ingenio reperiuntur, partim ex arte petuntur. Citius autem ac facilius invenias, si ex præceptis loca noris unde argumenta petenda sint. *Circumstantia personæ, rei.* Omnis autem probatio sumitur ex circumstantiis. Quarum hæc est summa divisio, quasdam a persona peti, quasdam a caussa sive re ipsa. Si quis adhortans ad obedientiam, dicat: Fœminas, quoniam natura magis sunt obnoxiæ adfectibus, minusque valent judicio & ratione, periculose suo permitti arbitrio, sed virorum ductu gubernari oportere: Similiter adolescentes, quoniam ob rerum imperitiam nondum ex sese sapiunt, & ob ætatis mollitiem ad vitia proniores sunt, seniorum jussis obedire oportere. Hic a personis sumitur probatio, fœminæ & viri, adolescentis & senis. Rursus, si quis dicat ad pudicitiæ custodiam necessariam esse sobrietatem, & honestas occupationes, eo quod luxus naturæ stimulos acuat, velut oleum additum camino, & vinolentia pudorem excutiat, præcipuum castitatis custodem, & otium lubricis cogitationibus velut fenestram aperiat: hic argumentatur ab ipsa re, luxu, temulentia & otio. Profuerit igitur quid cuique personæ proprium sit, & quid quæque res efficiat, in primis habere cognitum. Ad utrumque conducet Comicorum & Historicorum lectio, Philosophiæ cognitio, & rerum plurimarum experientia. Et hi loci vocantur a Rhetoribus, nec prorsus diversi ab iis, quos tradidit Aristoteles, nec prorsus iidem: quædam enim conveniunt, quædam in illos recidunt, quædam diversa sunt. Tradendi ratio diversa est, quod Rhetores patronum instruant, Philosophus in genere judicium adjuvat. Quæ personis accidunt hæc fere sunt, genus, natio, patria, sexus, ætas, educatio sive disciplina, habitus corporis, fortuna, conditio, animi natura, studia, adfectatio, antedicta & facta, commotio, consilium, nomen.

Genus. Genus admonet ut consideremus quibus quis majoribus sit prognatus: Decet enim, & fere fit, ut filii majorum suorum similes sint, quod hinc interdum ad honeste turpiterve vivendum causæ proficiscantur. *Natio.* Natio admonet, quod sit cuique genti peculiare ingenium aut mores proprii; Nec enim eadem est natura, Græci & Scythæ, Romani & Germani, Galli & Angli. Itidem suæ cuique civitati leges sunt, consuetudines, ingenium ac mores: Plurimum enim interest inter Sybaritam & Massiliensem, Atheniensem & Thebanum. *Sexus.* Sexus differentia nulli incognita est. *Ætas.* Et aliis annis alia conveniunt. Magis autem refert, *Educatio.* a quibus, & quibus rationibus instituantur homines, quam a quibus progenerentur. *Habitus corporis.* Habitus corporis complectitur speciem, aut deformitatem, robur, aut imbecillitatem. In formoso credibilius est adulterii crimen quam in deformi, & in robusto credibilius est violentum facinus quam in imbecilli. *Fortuna.* Fortuna pertinet ad opes, propinquos, amicos, clientelas, dignitatem, honores, & his contraria. *Conditio.* Conditio multa complectitur, clarus sit an obscurus, magistratus an privatus, pater an filius, civis an peregrinus, liber an servus, maritus an cælebs, parens liberorum an orbus, digamus an monogamus. *Animi natura.* Animi natura multiplicem in hominibus habet varietatem: Alii timidi, alii fortes, alii lenes, alii vehementes, casti, libidinosi, gloriosi, modesti, & cætera. *Studia.* Studia: Nam alii sunt mores rustici quam forensis, negociatoris quam militis, nautæ quam medici. *Affectatio.* His addunt affectationem: refert enim qualis quisque videri velit, sive sit, sive non sit: ut locuples an disertus, justus an potens, pius an aulicus, festivus an gravis, popularis an Principum fautor. In persona spectantur & *Antedicta & facta.* antedicta & antefacta. Nam ex præteritis æstimari solent præsentia, atque etiam futura. *Commotio.* Commotio hoc differt ab animi natura, quod hæc perpetua est, illa temporaria, ut ira sit commotio, iracundia natura animi. Et timor sit commotio, timiditas sit natura. Ebrietas sit commotio, ebriositas sive vinolentia sit natura, hoc est, animi habitus. Hic addunt nomen personæ, unde tamen raro ducitur argumentum apud Judices, *Nomen.* nisi ex causa sit datum. Aristides dictus est justus. Alexander mammea, quod nimium obsecundaret matri: aut nisi nomen occasionem dedisse videatur aggrediendi facinoris, veluti quod ex libris Sibyllinis Aruspices respondissent, tribus Corneliis dari dominatum. Hac fiducia Lentulus post Syllam & Cinnam ausus est adfectare tyrannidem, quod crederet se tertium esse Cornelium, quod ipse quoque Cornelius esset quemadmodum illi. Fabius putat ex nomine sumi materiam jocorum, potius quam argumenta, quemadmodum Cicero multa jocatur in Verris nomen, quod homo furax omnia converreret. Sic jocatur in testem Phormionem, & Plinius major in Historicum quemdam, qui bibaculus dicebatur, & erat, inquit. Nunc si videtur per singula recurrentes tentemus ostendere, quomodo possint hæc Ecclesiastæ conducere. Nam exempla, quæ ab aliis proferuntur, propria sunt judiciis forensibus, quæ nihil ad Ecclesiasten faciunt, nisi nobis permittimus quod sibi permittit divus Hieronymus in Hæreticum deploratum, qui ex Vigilantio facit Dormitantium, & patriam vocat in crimen, & quod vicinus esset Hiberis, ideo illum scribere Hiberas nænias. Quin & Augustinus putat Manichæum ita recte dictum, quod insana effunderet dogmata.

Generis tractatio. Genus sine controversia valet in genere demonstrativo, suasorio, exhortatorio & consolatorio. Eadem enim laudamus in genere demonstrativo, quæ suademus in deliberativo, & ad eadem exhortamur. Turpe est a progenitorum laudatis moribus degenerasse, pulcrum eos gloria superasse. Hic si recipimus anagogen, quicumque per fidem & lavacrum regenerationis Christo insiti sunt, Filii Dei sunt. Quo turpius est in horum vita conspici facta Satanæ. Et Dominus Judæos hinc criminatur, negans esse filios Abrahæ, cujus fidem nollent imitari: sed filios esse

A Diaboli, quem factis exprimerent, necem molientes innocenti. Ille enim primus omnium fuit homicida, & hujus instinctu Cain occidit Abelem fratrem suum. Poterit igitur sic exhortari: Si, qui juxta mundum e claris magnæque opinionis viris progeniti sunt, nihil non faciunt, ut majorum gloriæ respondeant, nos, qui filii Dei vocamur & sumus, tueamur hujus nominis honorem, & priusquam aliquod turpe facinus aggrediamur, circumspiciamus progeniem nostram, intueamur generis nostri decora. Declaremus nos esse veros ac germanos Dei filios, ut libera fronte possimus illi dicere, quod quotidie dicimus, *Pater noster qui es in cælis.* Secundum Deum patres habemus Patriarchas & Prophetas, divino testimonio laudatos, B progenitores habemus Apostolos, Christum ipsum fratrem, Dominum, ac parentem, cumque hoc tot Martyrum millia propinqua cognatione conjuncta. Denique ut cuique sanctorum pietate similiores sumus, ita quemque propinquiore gradu cognationis contingimus. Quod ad Nationem attinet, non est in Christo neque Græcus neque Barbarus, Thrax aut Romanus. *Nationis tractatio.* Omnes, si volumus, sumus ejusdem nationis, de qua scriptum est in Deuteronomio: *Non est alia natio tam grandis, quæ Deos habet sic appropinquantes sibi, quemadmodum Deus noster adest nobis.* Item Sapientiæ quarto: *O quam pulcra est casta generatio cum claritate! Immortalis enim est memoria illius, quoniam* C *& apud Deum nota est, & apud homines.* Hanc nationem adloquitur B. Paulus ad Philippenses secundo: *Ut sitis sine querela simplices filii Dei, sine reprehensione, in medio nationis pravæ, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo verbum vitæ sustinentes.* Quamquam citra tropologiam habenda est gentis ac patriæ ratio. *Patriæ tractatio.* Aliter enim Paulus agit cum Romanis imperio tumidis, aliter cum Corinthiis opulentis & avaris, aliter cum Galatis stupidioribus, quos liberius objurgat, aliter cum Ephesiis, curiosarum artium studiosis. De patria similiter dici potest, omnes esse cives illius Hierosolymæ, quæ construitur in cœlis e vivis lapidibus, de qua Psalmographus: D *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei.* Similiter, *Sexus tractatio.* *in Christo non est mas neque fœmina.* Plus quam virile robur præstiterunt teneræ virgunculæ. Spiritus vigor marem facit, non corporis habitus.

Ætatis tractatio. Nec ætas annis æstimanda est: Senectus enim venerabilis est, non diuturna, nec annorum numero computata: adulti sunt, quicumque pervenerunt ad mensuram plenitudinis Christi, & Scriptura detestatur puerum centum annorum. Quam multos videmus, adhuc infantes in Christo, quibus cæremoniarum lacte sit opus, quum annum jam excesserint quinquagesimum. Valet interim & ad objurgandum: turpe est enim nos secundum exteriorem hominem adultos esse, E secundum interiorem vero pueros & infantes. Et præposterum est, senes, quorum auctoritate juvenes ad severitatem erant revocandi, ea committere quæ in juvenibus reprehendunt. Valet etiam ad admonendum: Aliud enim præcipitur senibus, aliud juvenibus. Petrus seniores obsecrat consenior, *ut pascant gregem in quo vivunt, providentes ei non coacte sed sponte, ac secundum Deum, non turpis lucri gratia,* &c. Ex ætatis ratione ostendit, quid deceat seniores, & quid sit vitandum illi ætati. Officium senectæ est, recte instituere juventutem: periculum est ab avaritia, quod ætas illa sit ad rem attentior. Sic & Paulus Titum instruit, qui admoneat senes, ut sobrii sint, ut venerandi ac mo- F desti, ut sani in fide, caritate & patientia, quod hæc ætas sit vinolentior, ineptior ac delirantior. Similia præcipit aniculis, ne sint vinolentæ, ne calumniatrices, ut cultus talis, qui præ se ferat religionem, ut sermo talis ac mores qui doceant alias sobrietatem. Dedecet anum fucus & cultus juvenilis, ut pleræque gemino vitio garrulæ sunt & obtrectatrices, sexus & ætatis, futiles sunt. Unde & aniles nugæ dicuntur. Paulus igitur juxta circumstantias ætatis jubet temperari admonitionem. Mox docet, simili prudentia quid puellis, quid juvenibus sit præcipiendum. Quoniam puellæ recens nuptæ, ob formam & adolescentiam ferocio-

rociores sunt adversus maritos, interdum ob juveniles lusus ac voluptates liberos ac familiam negligunt, ideo præcipi jubet, ut viros suos diligant, eisque subditæ sint: liberos ament, reliquæque familiæ curam habeant: erga omnes benignæ sint & affabiles. Juvenibus, quoniam illa ætas fere rapitur adfectibus & luxui indulget, ad vim & iram pronior, præcipi jubet, ut sobrii sint. Sobrietas autem omnium cupiditatum moderationem complectitur, amoris, iræ, odii, voluptatum. Idem Timotheum juvenem admonet, ut fugiat juvenilia desideria, & ita se gerat in officio Sacerdotali, ne quis adolescentiam ipsius jure possit contemnere; eumdem docet, qua moderatione sese gerere debeat erga seniores, quorum ætati vult juvenem hoc habere honoris, ut si quid admonendi sint, non objurget, sed obsecret ut patres: quomodo erga anus, quomodo erga puellas, quomodo erga viduas. Et alicubi distinguit viduas. Juvenculas vult nubere. Sexagenarias recipit in Ecclesiæ ministerium. Denique, obsecrando Philemonem, argumentum sumit ab ætate, quod jam senex esset. In encomiis vero, ut turpius est, si quid præter ætatis decorum gestum est: ita pulcrius est, si quid supra ætatis rationem gestum fuerit. Ut scortatio turpior est in sene, quam in juvene, & prudentia plus habet laudis in adolescente quam in sene. Joannes item ex ætatum congruentia sumit argumentum laudis. Scribit filiolis adolescentibus, gratulans illis de fide, per quam consecuti sunt peccatorum remissionem. Scribit senibus, quos patres appellat, gratulans, quod ante mortem agnovissent eum, qui quum ab æterno sit, numquam tamen senescit. Scribit juvenibus, gratulans quod fide robusti vicerint Satanam. Scribit infantibus, quod agnoscant Patrem cœlestem. Ad multa itaque conducet Ecclesiastæ nosse quid cuique ætati congruat. Jam & educationis consideratio copiosam dicendi materiam sæpenumero præbet. In encomiis Divorum, quædam insignia facta vix invenirent fidem, nisi cognita esset illorum accurata educatio. Proinde de matre beati Bernardi legimus, quod filium sic educarit, quasi illum eremo, non aulæ, institueret. Sic Athanasium, legimus, apud Episcopum fuisse educatum. Olim enim Episcoporum domus erant Scholæ pietatis, unde & Monasteria vocabantur.

Hinc copiosa exhortandi materia, quantum habeat momenti recta aut perversa educatio a teneris annis. Hoc nomine Paulus Matronis pollicetur salutem, si filios suos religiose educarint, & in fide continuerint. Et in eligendo Episcopo præter alia illud etiam spectari jubet, an filios habeat bene institutos. Quid multis? Videmus universam fere morum corruptelam ex corrupta educatione provenire. Nec ulla in re magis cessatur a Christianis. Quid bonæ frugis sperandum est ab adultis, qui pueri inter lascivas famulas & improbos famulos educantur ab infantia? Nihil audiunt, nihil vident, nihil discunt, nisi mollitiem, luxum & superbiam. Sed hoc etiam nocentius est contagium, si vitia ab ipsis imbibant parentibus; Sinunt adolescentulos in bellum procurrere, quid illic discant, pudet hic commemorare: sinunt illos suo arbitratu vivere, potare, vagari, otiari, chartis & aleæ adsuescere, denique amare, pulcre plumis ornatos incedere, cultu uti militari, donec omnibus vitiis imbuti adversus bene monentes obduruerint. Quidam sero expergiscuntur, & jam viginti natos annos, emandant ad Scholas, ubi ipsi citius sint aliis nequitiæ magistri, quam probitatis discipuli. Alii teneros etiamnum relegant in aulas Principum, ut discant civilitatem ac mores aulicos. Sed qui tandem sunt mores aulici? Nihil addam, æstimet apud se quisque. Supersunt Monasteria, præsertim ea quæ recipiunt ætatem teneram, quod maxime faciunt Benedictini; nec enim hoc vetuit Benedictus in regula. Et olim quum in Monasteriis vigeret pietas, erant quasi pædagogeia & Scholæ adolescentulorum ad eruditionem ac sanctimoniam. At nunc in quibusdam mera tyrannis est, assidue vapulant, non ob vitia, neque enim accipiunt virtutis præcepta, sed velut ex more, ad libidinem Priorum, quasi hæc ipsa sit magna religio, inclementer cædi. Quid ergo discunt primis annis? Cantiones, easque ediscunt etiam, flexiones corporum, merasque cæremonias. De studio pietatis verbum nullum. Nam qui doceant, quod ipsi numquam didicerunt. Ubi ventum fuerit ad annum decimum sextum, jam ut judicii compotes, habentur pro professis, hoc est, pro servis ac dedititiis. Quid autem judicent ad istum educati modum? Toleratur hæc tyrannis spe majoris libertatis. Ea contingit, si quod officium delegetur. Hoc adsecuti, pensant licentia retroactam servitutem, atque etiam ulciscuntur, sæviores in pueros, quam in ipsos fuerant seniores. Vacare Sacris litteris, aut ad sinceriorem pietatem adspirare nec licet, si fors alicui liberet. Mox audiunt, utere consuetis, si vis esse Benedictinus. Huic tyrannidi Benedictus ipse quadantenus dedit occasionem, qui jubet adolescentes, si non pareant monitis, acerrimis verberibus esse coercendos. Verberandi morem exacte tenent, at bene monendi consuetudinem omittunt. Nec hæc nova est querela, questus est hac de re ante annos mille Divus Chrysostomus, ex Monachorum gregibus, qui desertis in locis vitam agebant, ac citra doctrinam veræ pietatis, jejuniis tantum, saccis, & leguminibus ac chameuniis, ad religionem exercebantur, plerosque, quum ad Episcopi munus accerserentur, prodisse, morosos, iracundos, omnis impatientes injuriæ, ac plane furiosos. Verum hæc non persequar longius. Sufficit enim admonuisse sapientem.

Habitus corporis tractatio. De habitu corporis videor in genere demonstrativo satis attigisse, quemadmodum & de fortuna, quum de bonis externis ageremus, ad quæ fere pertinent, quæ conditionis vocabulo comprehenduntur. Illud tantum addam, ex his multam sumi admonendi materiam. Qui corpore valent, ad industriam & officia caritatis sunt exstimulandi. Qui minus valent, admonendi sunt ut tanto magis intenti sint officiis, quæ viribus animi præstantur. Ut reprehendendi qui corporis forma sibi placent, mox senio aut morbo defluxura, quum animum gerant vitiis deformem, ac mentis forma cum ætate magis adflorescat, ac ne morte quidem marcescat: ita laudandi, qui corporis deformitatem animi pulcritudine pensant.

Fortunæ tractatio. Quoniam autem splendidiorem fortunam vitia quædam comitari solent, ut divitias luxus, & voluptatum amor, nobilitatem ac potentiam, fastus ac violentia: contra paupertatem & ignobilitatem pusillanimitas: adhæc temperanda est admonitio. Ad has circumstantias vult Paulus Timotheum suam attemperare doctrinam: *Divitibus hujus seculi præcipe, non altum sapere, nec spem figere in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, qui præstat vobis omnia abunde ad fruendum: ut benefacientes ditescant bonis operibus, quæ vera sunt divitiæ, ut facile communicantes opes externas reponant sibi solidum thesaurum in futuro seculo, & pro contemtis hujus vitæ divitiis apprehendant vitam æternam.* (1 Tim. 6.) Idem alibi pauperes ignobiles & impotentes consolatur, quod tales elegerit Deus præ cæteris. Et Jacobus admonet, ut mutatis rerum vicibus dives glorietur in hoc, quod, qui juxta mundum sublimis erat, religionis causa demissus sit ad æqualitatem eorum, qui judicio mundi viles sunt & abjecti. Contra, pauper glorietur in hoc, quod quum mundi judicio contemtus & humilis sit, Dei judicio sit Regibus ac Satrapis æquatus. Similiter, juxta ea, quæ conditionem solent comitari, Paulus attemperat admonitionem suam. *Conditionis tractatio.* Maritis præcipit, ut diligant uxores suas; Nihil adhuc novi dixit, sed addit: *sicut Christus dilexit Ecclesiam.* Et quoniam pronunciavit virum caput esse mulieris, jubetque eam viro subditam esse, temperat imperium mariti: *Et nolite esse amarulenti erga illas.* Similiter quia filii sunt in potestate patris, & hanc auctoritatem moderatur, admonens ne provocent illos ad indignationem, atque ita temperent castigationem ut emendentur, non ut animum despondeant, existimantes sese invisos esse parenti. Nam exstant exem-

exempla in externis historiis, filios amarulentius a A patre objurgatos sibi conscivisse necem. Filiis præcipit ut parentibus obediant. Ita, inquiet aliquis, si æqua præcipiant, sed habeo patrem morosum & asperum: ideo addit, *per omnia*. Et ne hoc videatur iniquum, adjicit, *quia sic placitum est Deo*. Non debet iniquum videri nobis, quod Deo videtur æquum. Jam quoniam summa potestas dominorum exit frequenter in sævitiam, adeo ut profanæ etiam leges coactæ sint eam refrenare: quidam enim vix eos habent pro hominibus, parciusque ac vilioribus eos alunt, quam canes suos: Paulus admonet, ut heri servis quod justum & æquum est, præstent, meminerintque sese communem cum illis habere Dominum in cœlis, ut jam conservi sint verius quam Domini, quod illi ex servis facti sint fratres. B Eadem inculcat scribens Ephesiis, ut remittant minas, memores, licet apud homines habeantur abjectioris conditionis, tamen apud communem Dominum cœlestem, nihilo pluris esse herum quam servum, nisi fuerit fide & caritate superior. Rursus, quoniam servile est, responsare dominis, aut si id non ausint, clam odisse, querique de illorum sævitia, nec ex animo parere jussis, sed ad oculum servire: admonet illos, ut heros suos omni honore dignos judicent, eisque ex animo obsequantur, quasi officium hoc non præstent homini, sed Deo, unde mercedem exspectare debeant, si fors inciderint in heros iniquos & C ingratos. Consimilem ad modum admonet privatos, ut iis qui sunt cum imperio, solvant ea quæ debentur, tributum, vectigal, honorem: eisque obtemperent, non metu supplicii, sed propter conscientiam, quoniam qui legitimæ potestati resistit, Deo resistit. Nec dubito quin admoniturus fuerit Principes & Magistratus officii sui, si tum temporis civile imperium fuisset penes Christianos.

Generis & patriæ tractatio. Plus officiorum debetur civi quam peregrino, multum tamen humanitatis debetur peregrinis, & hinc toties ab Apostolo prædicatur hospitalitas. Et re vera quotquot sumus Christiani, ejusdem civitatis sumus, imo domus ejusdem, quæ est Ecclesia. Item omnes peregrini & advenæ sumus in hoc seculo. D Quod si apud Ethnicos Paulo profuit esse civem Romanum, quanto magis oportet Christiano prodesse apud Christianum, quod uterque alteri civis sit, & ambo domestici Dei. Adde his quod latius patet, personæ qualitatem non modo facere ad laudis aut vituperationis exaggerationem: verum etiam facti mutare speciem. Atrocius est pulsare patrem, quam alienum: illa injuria est, hæc impietas. Et occidere alienum cædes, occidere fratrem parricidium est. Lædere privatum injuria est, lædere Principem aut Magistratum, majestatis læsæ crimen est. Contra, multa licent patri in filium, quæ non licent in alienum: multa item marito in uxorem, quæ in alienas inconcessa E sunt. Et solutam cognovisse stuprum est, alienam uxorem adulterium, mulierem Deo dicatam, incestus. Verberasse laicum injuria est, Sacerdotem aut Monachum sacrilegium est. Item indignius est circumvenisse teneram ætatem, aut oppressisse pupillum, viduam ac destitutam, quam aliam personam. De conditionis varietate plura dici poterant, sed tantum admonuisse satis est. Ex his facile similia, atque etiam meliora reperiet, qui pollet ingenio.

Animi naturæ tractatio. Porro, animi naturam pernosse, privatim ad plurima conducet. F In hoc autem tanta est varietas, ut citius invenias, quorum vultus ac voces discernere nequeas, quam naturæ proprietatem. In hunc locum pleraque recidunt, quæ de natione, patria, sexu, & ætate dici poterant. Verum, præter illa communia, sunt quædam peculiares ingeniorum veluti notæ, quæ non nisi a peritis ac propius intuentibus deprehenduntur: *Peculiares animorum notæ.* quemadmodum autem medici nisi quæ sunt cujusque corporis peculiaria sagaciter animadverterint, interdum pro remedio dant venenum, quin & animorum naturam nosse sæpe medico necessarium est, quod hinc aliquoties fluant corporum morbi: sic & spiritualis medicus, ingeniorum peculiares adfectus nosse debet, quo commodius medicinam singulis accommodet, non manu sed lingua. Quod ut melius intelligatur, expedit intueri quantam varietatem Comici veteres, homines citra controversiam acutissimi, & in observandis mortalium naturis vigilantissimi, personis tribuerint. Scripserunt fabulas, sed tales fabulas quales scripsit Menander, nemo scribet nisi Philosophus. At ne lectorem morer ambagibus, una Andria nobis ad id quod agimus, fuerit satis. Tres ibi senes inducuntur, Simo, Chremes, & Crito. Simo vehemens & submorosus, qui tamen adfectet videri callidus. Chremes placidus & nusquam incandescens, huc tantum intentus quid res postulet, nec ipse tantum placidus, verum alios etiam, quantum potest, placans. Crito pauper ac vir probus, & ob hoc ipsum contumeliarum impatiens quia probus. Duo item juvenes multum dissimili ingenio. Pamphilus vehementer amans, sed dissimulanter, & in amore quoque cordatus. Carinus simplicis ingenii, nullius calliditatis, aut consilii. Duo servi, Davus versutus ac pertinacis consilii. Byrria nullius consilii, sed tantum desperandi auctor. Hoc satis ad specimen rei, quæ prorsus infinitæ varietatis est. Simile discrimen invenias, in viris sanctimonia claris. In Athanasio admirabilis quædam fuit solertia, & œconomia. In Cypriano fidei ardor. In Basilio sublimis animus mira comitate temperatus. In Chrysostomo docendi studium, ambitionis & ostentationis odium. In Hieronymo fervor animi & vitæ severitas. In Augustino civilitas, & disputandi libido infatigabilis. In Ambrosio nativa suavitas, etiam in reprehendendo. In Benedicto rusticanæ vitæ amor, & hinc severitas. In Bernardo veræ religionis admirabile studium, & hinc tantus amor in locis desertissimis ædificandi monasteria. In Francisco mirus omnium rerum, quæ ad mundum pelliciunt, contemtus, adeo ut nec ipse litteras discere voluerit, nec fratribus suis discendas permiserit, si prius eas non didicissent. Solitudinem autem non adfectavit, vel quia cupiebat omnes ad mundi contemtum adlicere, vel quia non instituebat agricolas, sed qui docerent populum, quibus esset data sermonis gratia, aut manuariis operis victum pararent, aut si nihil horum sufficeret, ad mendicitatem tamquam ad sacram ancoram confugerent. Si quis cæteros ad hunc conferat modum, reperiet omnes Deo fuisse caros diverso vitæ genere, cum animorum natura fuerit diversa.

Quorsum autem profuerit hæc nosse? Primum, ne quem temere judicemus, ignari discrimen esse non in studio pietatis, sed in animorum natura. Antonius amabat solitudinem, Basilius Monachos in civitatem vocabat. Hieronymus aquam bibebat & leguminibus vescebatur. Augustinus bibebat vinum, licet parcissime, nec delitias ciborum respuebat, si fors adessent, nec moleste ferens, si deessent, nec minus sobrius quoties aderant. At nunc, si quis paulo nitidius vestiatur, aut cibis utatur lautioribus, aut si quis minus austerus sit, sed comis, illico damnamus proximum, omnia depravantes in crimen. Si cui placet solitudo, inhumanus & ferinus dicitur. Si est affabilis, ad communem vitæ consuetudinem appositus, adsentator dicitur. Si quis natura tristior, hypocrita & superciliosus vocatur. Si quis hilarior, levis dicitur. Tantum de judicio. Jam in consolando objurgandove, eamdem sermonis formam adhibere omnibus quid aliud est, quam quod dici solet, omni pedi eumdem inducere calceum, aut cuivis corpori eamdem adhibere curam. At Christiana caritas ubique spectat quid cuique expediat: & quemadmodum aucupes ac piscatores non eadem esca captant quodlibet animantium genus, sed observatum habent, quibus rebus quodque genus delectetur aut offendatur, & quod cuique convenit, admovent: ita illa cujusque indoli studet ea admovere, quibus ad veram pietatem valeat allici. Felicius cedunt ea studia, quæ congruunt cum ingenii proprietate. In pueris deprehendas

A das ingenia quaedam immodice verecunda, putidula ac meticulosa: his convenit blandior admonitio; alia sunt improba ac subagrestia, his jugum asperius est imponendum. Quaedam sunt erectiora, sed generosa tamen, quae mollioribus habenis ad pietatem fingenda sunt. Quaedam subiracunda, sed minime stupida, & placabilia: haec natura genuit ad liberales disciplinas. Alia sunt placida ac lenia, ad gerendum magistratum, aut aliud publicum munus nata. Et ne singula persequar, ad omnium naturas attemperanda est admonitio. Quosdam si acrius objurges aut verberes etiam emendas, alios ad desperationem adigas, quosdam ad contumaciam, & omnis admonitionis impatientiam. Sic aliis consulendum ut ducant uxores, B aliis ut Monasticam vitam amplectantur, aliis ut ad Theologiae studium semet applicent, nonnullis ut agriculturam, aut artem manuariam perdiscant.

Studiorum tractatio. Studia vocant Rhetores vitae institutum, cui se quis addixit. Horum proprietates diligenter animadversae, efficient ut Doctor habeat, quid quibus praecipiat, & quos a quibus deterreat. Aulicis praecipiet, ut in delitiis sobrietatis meminerint, ut simplices sint minimeque fucati, ut caveant ne fallantur, ipsi fallant neminem, ne Principibus turpiter adulentur, ne suggerant illis inauspicata consilia, ne sibi plus existiment licere, quod aulici sint, sed hoc incorruptius vivant, quod omnium oculis expositi sunt. Militibus, C ne rapinis indulgeant, ne praeter belli jus quemquam occidant ac spolient, ne plus noceant amicis quam hostibus, ne transfugae sint aut collusores. Sacerdotibus, ut sobrie casteque vivant, sacros libros pro venatu, chartis ac tesseris habeant, laicis bona vita praeluceant, verbo Dei sint instructi ad docendum alios. Monachis, ne ventri indulgeant, ne cui obtrectent, aut obmurmurent, ne se aliis praeferant, ob vestem ac titulum, a magicis ineptiis abstineant, libris sacris otium suum oblectent. Negotiatoribus, ut sine fraude mercentur, ab usuris abstineant, opum affluxu ne insolescant, defluxu ne dejiciantur ad desperationem aut blasphemiam, nec in fortuna, sed in Deo ponant D fiduciam. Singulis item opificum generibus praecipiendum est, ne quid suffurentur, ne quid vitient, ne ex conspiratione mercedem aequo majorem exigant, ut operam promissam bona fide praestent, nec sibi blandiantur hujusmodi causationibus: Nihil novi facio, idem faciunt omnes homotechni, & si pergam omnia bona fide gerere, ad mendicitatem mihi redierit res: Sed id quod est secum reputent, apud Deum peccata non excusari peccantium multitudine, & mendicitatem excludet frugalitas. Debetur opifici victus, non debetur quod profundat, in vinolentiam, luxum, otium, tesseras & chartas, aut fortassis in adulteria.

Adfectationis tractatio. Adfectatio nihil ad Ecclesiasten, nisi ut hunc hominis E adfectum arripiat in occasionem admonendi, ut hoc fit, quod se videri studet. Nam videri velle quod non sis, aut vanitas est, aut hypocrisis. Est tibi cordi ut inter nobiles habearis, noli ementitis imaginibus, plumis aut rapinis, id agere, sed eximias virtutes amplectere, quae veram adferant nobilitatem. Gratum est haberi Religiosum: Compendiaria via ad istud est, si sis quod haberi vis.

De antedictis, & antefactis, jam dictum est nobis superius. Nomen autem quod non nisi ad jocandi materiam recipiunt quidam, Ecclesiastae ad plurima valebit, quod in Scripturis canonicis nomina fere divina providentia creduntur indita. Quemadmodum in Poe- F tis nomina ex ipsa re videntur adficta. Veluti, qui commentus est fabulam de Hippolyto ab equis dilacerato, idem adfinxit nomen Hippolyti. Idem liquet in Bellerophonte, Ajace, aliisque innumeris. Quemadmodum & in Deorum nominibus, qua de re copiose disserit Plato in Cratylo. In Scripturis non est fictio, sed providentia Numinis, quae voluit nomen esse secuturae vitae praesagium, praesertim si persona typum gerebat ejus in quem nominis quadraret ratio. Ut Solomon pacificus dictus, non tantum ob id quod vir sanguinum non esset, quemadmodum Pater, sed quod figuram gereret Christi pacificatoris Dei & hominum, quique nobis aeternum templum aedificavit Ecclesiam, in qua jugiter inhabitet Deus. Abigail autem, quo placaret David iratum, factum illius rejicit in stultitiam viri: *qui*, inquit, *secundum nomen suum stultus est.* Quibusdam legimus immutata nomina, velut Abraham dictus est pro Abram, Sara pro Sarai. Item in Genesi Jacob Beninomi vertit in Benjamin. Et Simon dictus est Cephas, quod Graece sonat Petrum, Latine petram sive lapidem, quo typus esset nullis malis cessurae fidei. Item Saulus dictus est Paulus. Nec dissimile veri est viris egregiis nomina non fuisse fortuito indita. Basilius quidem in moribus habuit regale quiddam. Athanasius nunc est quod dicebatur, immortalis. Gregorius a vigilantia dictus est, fuit enim Pastor vigilantissimus. Quin & vitiis & virtutibus ac plerisque aliis rebus non sine certa ratione nomina sunt indita, unde peti poterunt argumenta hortandi & dehortandi. Sic Hieronymus Heliodoro: Quid facis in turba, qui Monachus es? Monachus enim solitudinis nomen est. Quin & Episcopi vocabulum admonet illos officii sui, & Sacerdos non a saccis, sed a sacris tractandis dictus est. Itidem Rex, non a rapina dictus, sed a regendo. Denique, *homo* Graecis est ἄνθρωπος, quasi dicas ἀνάτρωπος, ut ipso vocabulo admoneantur, dissimiles esse brutis animantibus, quae natura prona ac ventri obedientia finxit, & ad coelos attollere vultum ac mentem. Pudicitia a pudore dicta est, quod pudor optimus sit pudicitiae custos. Luxus a laxando, quod laxet & enervet omnem mentis vigorem. Sed rem infinitam non ultra persequar. Admonui, prudens lector intelliget, quantus hic pateat campus, & ad suadendum & ad exhortandum, & ad objurgandum, eos qui nomini suo non respondent, & qui vocabulis rerum supra modum offenduntur, quum a factis nihil abhorreant. Quis enim Princeps ferat se dici Tyrannum? Sed utinam omnes aeque a tyrannicis factis abhorreant! Nec hunc campum altius ingrediar. Ad reliqua festino.

Circumstantiae rei. Demonstratum est, quantam dicendi materiam Ecclesiastes ducere possit, ex his quae accidunt personis: nunc indicandum, quid suggerant ea, quae accidunt rei sive causae: qui loci sic tractantur a Fabio, ut ea locis quos Aristoteles octo libris complexus est, admisceat. Ac primo loco ponit Causam, nimirum, *Causa.* finalem sentiens, cum alioqui causae cujusque rei sint quatuor; efficiens, materialis, formalis ac finalis. Nihil est enim praeter unum Deum, quod non habeat *Causa quatuor omnium rerum.* auctorem, a quo factum sit. Filius & Spiritus sanctus habent auctorem, licet a nullo facti sint. Deus igitur est universalis ac primaria omnium rerum causa, efficiens ac finalis. Item nulla res est, quae non constet his duobus, materia & forma. Materia quae veluti receptaculum est omnium formarum. Forma quae efficit ut hoc sit non aliud. Velut anima rationalis dat humano corpori ut sit homo, & ipsa anima quoniam substantia est, habet suam formam innominatam, per quam anima est, non Angelus. Quidquid autem conditum est, ad certum finem conditum est. Quamquam nihil vetat ejusdem rei diversos esse fines: ut, natura foeminis dedit mammas ad usum lactandi, atque etiam ad decorem corporis. Quemadmodum lingua ad multos usus data est homini. Neque quisquam sanae mentis suscipit aliquod negotium, nisi expetens aliquid. Nihil autem expetitur, nisi sub ratione boni, commodive. Adulter voluptatem bonum aliquid esse judicat, & latro dum jugulat homines, habere pecuniam, sub ratione boni expetit, quamquam re vera sic habere pecuniam malum est ac fugiendum. Finis igitur, qui in eventu ultimus dicitur, in intentione primus, spectat commodorum acquisitionem, incrementum, aut confirmationem. Incommodorum item vitationem, diminutionem, aut depulsionem. Verum in his eligendis frequenter imponit multis falsa persuasio, dum errore delusi credunt hoc esse pium, quod est impium, veluti si quis in errorem inductus credat Arianos bene sensisse de sacra Triade. Aliis imponit animi commo-

tio, velut ebrietas, & ira, quorum utrumque furoris genus est, aut invidia, odium, amor immodicus.

Hic igitur locus ad plurima valet, ad elevandum aut exaggerandum crimen: ut si quis impetens hostem, interficiat amicum. Aliud enim destinarat quam fecit. Rursus, atrocius est occidere hominem dolo, ut uxorem ejus abducas, quam si occidas eum a quo gravibus injuriis lacessitus es. Aliquam facinoris partem attenuat provocatum esse. Nec Petrus excusatur de homicidio, si, quod est probabile, hoc animo petiit Malchum, non ut amputaret auriculam, sed dissecaret illi cranium. Nec enim ab eventu, sed ab animi destinatione fit scelerum æstimatio. Verum e diverso sublevatur, quod non spectarit prædam, aut aliquid simile, sed tantum ut innocentissimum Dominum liberaret a periculo, paratus illi vel commori. In genere suasorio præcipuas partes agit finis, proponens quid sit expetendum boni, quid vitandum mali. Tantum autem momenti habet finis, ut commutet facti nomen. David reprehenditur, quod occiderit Uriam, quia scelus erat, quod appetebat; At Phinees duobus occisis, laudem meruit, quia nec odio, nec livore, nec prædæ gratia occidit, sed ut populum a turpi exemplo deterreret, & legi Divinæ suam vindicaret auctoritatem. In admonendo præterea & objurgando non mediocrem dicendi materiam suppeditabit finis. Ad quid factus est homo? ut cognoscat, timeat, ametque Conditorem suum. Quidquid igitur agit homo, ad Dei gloriam referendum est. Quam igitur detestandi qui sic vivunt, quasi luxui ac temulentiæ cæterisque vitiis nati sint, non enim dicam, Diabolo. Quam enim turpe est, cætera omnia fungi his muneribus ad quæ obeunda sunt creata, Solem lucere, Nubes irrigare, Boves arare, Asinos gestare onera, solum hominem non agnoscere cui rei sit natus. Sic Regi suus finis est ingerendus, Episcopo suus. Ad quid factus es Sacerdos? Non ut molliter vivas, aut census censibus cumules, sed ut sacris rebus vaces. Cur factus es Scholasticus? Non ut licentius lascivias, sed ut liberalibus disciplinis animum excolas. Cur porro discendæ sunt disciplinæ? Nimirum, ut bene vivas, patriæque & amicis possis esse usui. Cur factus es Monachus? Non ut vivas in luxu & otio, sed ut mortuus mundanis adfectibus, totus rapiaris ad cœlestia. Cur factus es Judex? Non ut expleas scrinia tua, sed ut innocentes tuearis, malos coerceas, lites inter cives dirimas. Magna felicitas accederet rebus humanis, si suum quisque scopum intueatur, non quem proposuit cupiditas, sed quem Deus & honesta ratio præfixit. Tantum autem momenti habet finis, ut hinc æstimentur omnia, atque ex hoc petatur cujusque rei felicitas. Jejunare, ut corpus animo ad pietatis munia obtemperet, sanctum opus est. Jejunare, ut sanctus habearis, hypocrisis est. Jejunare, ut rem augeas, avaritia est. Jejunare, ut corpore rectius valeas, nec aliud spectes quam bonam valetudinem, medicina est. Idem dicendum, de orando, de dandis eleemosynis, deque cæteris operibus laudati generis.

Finis secundarius. Ad eamdem trutinam æstimantur fines secundarii, quos vocant. Das eleemosynam, ut egentem sublevés. Cur sublevatum cupis? Ut tibi gratias agat, aut refocillatus inserviat, Humanum est opus tuum. Ut Christo obedias, eumque in suis membris reficias, Scopum attigisti. Spectant hoc & Ethnicorum leges, præmium negant ei, qui Tyrannum occidit, alio spectans, quam ad liberandam Rempublicam. Et peregrinum absolvunt qui contra verba legis murum adscendit, & hostem depulit. Quin etiam legum intellectus ex fine colligitur, quem qui præstitit, videtur legem implesse.

Extremus autem finis adfert felicitatem, ultra quam nihil desideras. Velut ovis quum vestit ac pascit hominem, suam attigit felicitatem. Ad id enim natum est hoc animal. Flosculus decerptus, quum oblectat oculos & nares hominis, si loqui posset, gratias ageret Conditori, quod felix esset, finem, ad quem conditus, esset adsecutus. Errant igitur vehementer qui felicitatem quærunt in his rebus quæ non explent animum hominis, neque tranquillum reddunt. Qui vult habere quietum animum, in Deo conquiescat, necesse est.

Altera rei circumstantia est Locus, cujus consideratio non tantum valet ad probationes conjecturales. *Locus.* Quisquis enim facinus aggreditur, locum ad id opportunum deligit. Sed loci qualitas sæpenumero gravat aut sublevat factum, interim & rei nomen commutat. Tractantur hæc & a Theologis, qui docent quasdam circumstantias tantum aggravare factum, quasdam etiam mutare speciem. Circa locum spectatur, sacer sit an profanus, publicus an privatus, tuus an alienus, frequens an solitarius, pauperis an divitis, honesti nominis an infamis. Turpius erat Antonio pro rostris in conspectu populi Romani vomere, quam si domi vomuisset. Nec indecorum est bono gravique viro, domi in nuptiis saltare, quod in foro faceret indecenter: aut in balneo nudare corpus, quod in convivio turpiter fieret. Item gravior culpa est in Templis garrire frivola, aut oculis licitari puellas, quam in foro aut theatro. Pecunia privata sublata est, furtum erat: sed quia de Templo, sacrilegii crimen intenditur. Occidisti adulterum in uxore deprehensum, permissum est legibus: Sed occidisti deprehensum in lupanari, cædes est. Effractæ sunt fores privatæ, injuria est: effractæ sunt fores publicæ, crimen est læsæ majestatis. Evulsisti arbores in tuo fundo, licuit. In alieno, injuria est. Reclamasti Sacerdoti in convivio, licuit. Reclamasti in Templo Concionanti, seditionis est actio. Domi licet tuo arbitratu loqui ac silere, apud tribunal ex Quæstoris præscripto loquendum aut silendum est. In Italia temulentum esse turpius est, quam apud Germanos. Et Athenis sedentariam artem exercere honestum est, apud Lacedæmonios servile. Rursus, apud Lacedæmonios Sophisticam aut Oratoriam callere contemtum habetur; apud Athenienses pulcerrimum. M. Tullius pro Milone stultitiam vocat, Romæ dicere, non esse fas vivere eum qui fateatur hominem a se occisum, quum in urbe tam multi laudati sint, quod seditiosos occiderint. Hinc ad tropologiam licet adsurgere. Si pudor est in civitate bene morata dissolutius vivere, quanto turpius est, in civitate Dei, quæ est Ecclesia, vivere legibus Satanicis. Et si quovis loco Christianis indecorum sit, gulæ & ventri servire, quanto id absurdius est in Monasterio, sobrietatis & castimoniæ Schola.

His modis loci ratio valet, ad suadendum, ad exhortandum, ad objurgandum, & æstimandum. Interdum valet & ad adfectus, puta, invidiam, aut commiserationem. Qui Milonem accusabant, hoc ad invidiam impingebant, quod Clodium non quovis loco, sed in monumentis majorum ipsius occidisset. Et apud Ovidium indignatur Ajax, quod in conspectu classis, quam sua virtute defenderat ab incendio, de virtutis præmio, cum imbelli Ulysse cogeretur decernere. Et crudelius est hominem domi suæ occidisse, quam in via publica, in civitate, quam in agro. Hactenus de loco.

Nec minorem argumentandi materiam subministrat temporis qualitas. Vox autem hæc *Tempus*, duabus Græcis dictionibus diversa significantibus respondet, *χρόνῳ καὶ καιρῷ*. *Tempus.* Prius illud simpliciter tempus significat, cujus tres sunt differentiæ, præteritum, instans, & futurum, Ut quondam, nunc, olim. Annus, mensis, dies, hora: sub Alexandro Magno, sub Caligula. Posterius indicat etiam opportunitatem ad rem gerendam. Itaque Græci, quum sentiunt aliquem opportune venisse, non dicunt, ἐν χρόνῳ ἦλθες, sed ἐν καιρῷ ἦλθες. Nihil omnino fit, quod non fiat ἐν χρόνῳ, , at plurima geruntur quæ non fiunt ἐν καιρῷ, hoc est, *opportune*. Et Joan. VII. Quum referens verba Domini dicit, *tempus meum nondum advenit*, non dicit ὁ χρόνος ὁ ἐμὸς, sed ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς. Et Paulus Galat. VI. *Itaque dum tempus habemus*, ἄρα οὖν ὡς καιρὸν ἔχομεν. At Joan. V. de paralytico decumbente ad piscinam pro-

probaticam, quod jam multum tempus haberet, non dicit, ὅτι πολὺν ἤδη καιρὸν ἔχει, sed πολὺν χρόνον. Καιρὸς igitur complectitur has differentias, hieme, æstate, nocte, interdiu, tempore messis, tempore vindemiæ. Hæ siquidem species aliquid opportunitatis aut difficultatis adferunt ad rem gerendam ex sese. Quod idem interdum fit accessione fortunæ: ut in tempore pestilentiæ, belli, aut convivii. In hujus loci tractationem ex parte recidunt, quæ prius commemorata sunt inter attributa personæ, ut antedicta, antefacta: ex his enim ducitur conjectura, quæ certior fit, si triplex temporis differentia respondeat, antecedentis, adhærentis & insequentis: ut mortem minatus es, Ex antedictis est, noctu existi: Ex antefactis est, & ex temporis opportunitate, proficiscentem antecessisti, & hoc ex antefactis. Sonus auditus, clamor sublatus, temporis sunt adjuncti sive adhærentis. Latuisti, profugisti, livores & tumores apparuerunt, temporis sunt insequentis.

Dicet aliquis, Patronum instruis, non Ecclesiasten. Ostendam igitur quis hinc usus sit Concionatori. Ad probationem hæ conjecturæ sæpe valent: veluti, si quis adversus improbos disputans, doceat Christum sua sponte suscepisse mortem crucis: ex antedictis sumet argumentum, quod ipse Dominus hoc toties Discipulis prædixerit, & Petrum dehortantem sit adversatus: ex antefactis, quod se non subduxerit, nec occultarit, sed in locum solitum abierit: ex adjunctis sive adhærentibus adsumet, quod nec ipse se defenderit: & Petrum defensionem parantem cohibuerit: Item, quod tamquam ovis ad mortem ductus est, & in cruce pro inimicis suis oravit. Ex insequentibus, quod redivivus nec per se nec per Apostolos Judæis exprobrarit immane scelus, nec quemquam ultus sit, sed omnibus jusserit prædicari pœnitentiam ac remissionem peccatorum. Quomodo vero tempus valet ad consulendum, suadendum, exhortandum, consolandum, ac monendum, satis antea demonstratum est in tractatione ætatis. Jam temporis differentia sæpe juris & qualitatis quæstionem explicat. Multa enim licuerunt ante legem proditam, quæ sub ea non licebant Judæis, ut vesci quibuslibet. Et Judæis sub vetere lege licuerunt, quæ nobis sub lege nova non licent, quod genus sunt uxorum pluralitas, repudium, & Sacerdotum conjugia. Contra a nobis multa requiruntur, quæ a Judæis non requirebantur, ut baptismus, & certior cognitio articulorum fidei. Quin & hodie nefas est dubitare de nonnullis, de quibus in Ecclesiæ primordiis dubitare non erat impium. Et gravius peccant, qui post acceptum baptismum delinquunt. Ac leges etiam profanæ gravius puniunt furem nocturnum, quam diurnum. Sic tempore famis sceleratius est divitem claudere granaria sua, aut ultra justum pretium intendere, quam quum annona est uberior. Et in publico Ecclesiæ luctu, in quali nunc est, turpius est comessationibus & pompis indulgere, quam tranquillis temporibus. Et gravior est culpa in Quadragesima vesci carne, quam aliis temporibus: & turpius est scortari, aut inebriari, aut ludere aleam die festo quam die non festo. Item sanabilius malum est, quod recens est. Difficilius sanantur vitia, quibus multo jam tempore adsuevit homo.

Vulgus autem hominum a tempore frequenter arripit occasionem peccandi, veluti quum sibi persuadent nihil non licere diebus, qui Quadragesimam antecedunt, quasi tum non essemus Christiani. Itidem alii sibi persuadent, tempore belli nihil non licere. Quod pacis tempore sacrilegium erat, in bello vocatur jus militare. Rursus, sunt qui turpe ducunt, in nuptiis non inebriari. Durat in hunc usque diem Romæ, mos omnium absurdissimus: animam agente Pontifice (nam exspectare mortem perlongum est) quicumque possunt, invadunt ac diripiunt bona Cardinalium, civium ac peregrinorum, quibus est domi quod prædonem juvet. Rem tam sceleratam, stultissima ratione prætexunt, quoniam Pontifice mortuo leges omnes cum illo mortuæ sunt. Tam sceleratam ac plus quam barbaricam consuetudinem Principes deberent omni suppliciorum genere coercere. Imo Pontifice moriente magis conveniret, jejuniis, precibus & eleemosynis sollicitare Deum, ut Ecclesiæ suæ de bono Pastore provideat. Christianæ mentis est omnem temporis rationem ad bene agendi occasionem accommodare. Nox imminens admonet silentii & quietis, admonet ut odium aut iram erga proximum ante solis occubitum ponamus, admonet ut Deo reconciliemur, si quid eo die peccatum est. Sol oriens admonet, ut tamquam filii lucis, in die honeste ambulemus, nemini dantes ullum offendiculum. Et pium est quorumdam studium, qui Christi vitam ac mortem, in singulas diei ac noctis partes distribuerunt, quo facilius occurrat illorum memoria. Pios dies festus invitat, ut se Deo proximisque reconcilient, ut animum erigant a curis humilibus, ad contemplationem rerum cœlestium, ut quemadmodum cæteris diebus externis lucris dederunt operam, ita per ferias spiritualibus lucris ambiant ditescere: impios invitat ad luxum, libidinem, temulentiam & aleam. Sic temporum tranquillitas ac prosperitas bonos invitat ad gratiarum actionem, ad cultum religionis, ad beneficentiam in pauperes. Malos ad oblivionem Dei, ut incrassati & impinguati negligant deserantque Deum Conditorem suum, & ipsius prosperitatis largitorem, erga Deum ingrati, erga se ipsos crudeles, qui sibi quod ad pietatem datum est, vertunt in materiam impietatis. Contra, quum tempora sunt tristiora, bellis turbulenta, pestilentia mortifera, fame cruciantia, qui piæ mentis sunt, intelligunt se provocari ad placandum Deum sceleribus innumeris offensum, ad pœnitentiam & vitæ castigationis studium. Qui improbæ mentis sunt, ad murmur & blasphemiam convertuntur. Beatus Paulus frequenter a tempore sumit exhortandi materiam, *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* Et alibi, *Nox processit, dies appropinquat.* Item Corinthiis commendans cælibem vitam: *Tempus*, inquit, *breve est.* Et hanc vitam, tempori sementis comparat: futuram, messis. Omnia suum habent tempus. Quamdiu sumus in corpore, sementis gnaviter est facienda, non parce, ut admonet Apostolus, sed copiose. Post hanc vitam non erit tempus seminandi, sed quod quisque seminaverit, metendi. Quid est copiose, sive ut Apostolus loquitur, *in benedictionibus seminare?* Est operari bonum erga omnes quidem, sed maxime tamen ad domesticos fidei. Et Ecclesiastes ille sapiens multis verbis declarat, quid cuique tempori conveniat, ut homo pius ad omne tempus sese accommodet, modo illud sit perpetuum, quod nullam admittit exceptionem, nimirum, ut perseveret in timore & amore Dei.

Tempori Rhetores subjiciunt Casum, quod exitus rei ad tempus insequens pertineat. Verum, hac de re tempestivius dicetur paulo post, quum locum tractabimus, qui dicitur ab eventu. Facultas est potestas perficiendi quod suscipitur. Nullus enim sanæ mentis opus aggreditur, cujus perficiendi nulla spes sit, nisi dixerimus, odium, iram, temulentiam illi judicium ademisse. Impotens enim adfectus non concedit moram inspiciendi. In conjecturis autem illa duo spectantur in primis, an voluerit, an potuerit. Voluntas multis e rebus colligitur, præcipue ex causis de quibus dictum est, e spe perficiendi. Nam spes interdum voluntatem parit. Probabilior fit conjectura, quum animi natura cum causis consentit. Ambitiosus & invidus est, non ferebat officientem suæ gloriæ. Et homo natura formidolosus virum fortem ferro aggredi non est ausus, veneno sustulit. Porro, quam utilitatem hic locus suppeditet ad suadendum, jam indicatum est, quum de facili & impossibili loqueremur. Ecclesiastes non solum ad suadendum, verum etiam ad consolandum & ad objurgandum accommodabit, ut quum jubebit inanem luctum ponere. Quid enim sibi volunt lacrymæ lugentium, nisi ut reviviscat qui mortuus est. Atqui stultum est optare, quod fieri non potest. Item bis stulte faciunt, qui in rebus externis & in hac vita

Casus.

Facultas.

vita quærunt felicitatem, quum in illis nulla sit veræ A felicitatis pars, nec in hac ulli contingere possit perfecta felicitas. Item ad increpandum eos, qui negligunt eximias virtutes, ut continentiam, martyrium & voluntariam paupertatem, quod negent esse in potestate hominis eas servare. Stultum vero esse tentare quod non possis efficere. Diverso vitio peccant, qui sibi persuadent veram pietatem humanis viribus præstari posse. Omnis hominum facultas ab ope Divina proficiscitur, quæ si adsit, facilia sunt, quæ sensui humano videntur impossibilia.

Instrumentum. Tantum de Facultate, cujus pars esse videtur Instrumentum. Nam Instrumenta præstant interim facultatem, ut arma, copiæ, naves, machinæ. Ex instrumento frequenter expenditur factum. Gloriosius David B funda dejecit Goliath, quam si hasta fuisset aggressus. Et sceleratius est occidere veneno quam ense. Utroque sceleratius est occidere lingua. Quod homicidarum genus his temporibus heu nimium frequens habet mundus. Excutias illos, inermes reperies, inquiras attentius, nullum reperies aconitum aut cicutam. Et tamen scelerati sunt homicidæ. Qui potest fieri? Non gestant hastas, non ballistas, non gladios, aut secures. Non habent ullum veneni genus. Imo habent præsentissimum venenum. Ubi? Non in pyxide, sed in lingua circumferunt. Hoc impune occidunt innocentes quam plurimos. *Os*, inquit Sapiens, C *quod mentitur, occidit animam.* Hoc aconito inficiunt animos simplicium, hoc instillant auribus Principum, ac per hoc occidunt quibus male volunt. *Ipsi interim lavant manus suas, & dicunt: Puri sumus ab homicidio.* Adde his, quod corpus animi instrumentum est. Quod aliis felicius obtigit, aliis minus ad obsequia honesta tractabile. Quibus obtigit felix, his enitendum est, ut alios virtute præcurrant. Quibus incommodius, cura supplendum erit quod naturæ deest, & in primis cavendum, ne naturali inclinationi suppeditent materiam aut occasionem: Verbi causa, est aliquis ad iram pronior, ne quid sibi fidat, aut ne quid agat iratus, atque omnia fugiat, quæ mentis impetum exa- D sperant, ut vinolentia, contentio cum rixosis. Ac sæpe suo cum animo philosophetur his remediis, quæ nos olim in Enchiridio militis Christiani commonstravimus. Eadem ratione admonendi sunt, qui naturam corporis habent, ad superbiam, libidinem, aut aliud vitium proniorem. Quod si Socrates potuit animi destinatione atque exercitatione naturam ad magna vitia proclivem, in diversum flectere, quidni idem possit Christianus Christi adjutus gratia, totque insignibus exemplis provocatus? Jam artifices norunt instrumenta sua non tantum ad suum quæque officium accommodare, verum etiam corrigere & ad usum adaptare. Quo turpius est non idem facere animum nostrum corpori suo. In summa, ad hoc corpus additum est ani- E mo, ut per illud Deum colat, & proximum juvet. Singuli item corporis sensus ac membra ad certum usum data sunt, veluti oculi non ad lasciviendum, sed ad prospiciendum omnibus membris. Aures non ad delectationem inanium fabularum, sed ad cognitionem rerum necessariarum. Lingua non ad obtrectandum, ad rixas aut turpiloquium, sed ad laudandum Deum, ad bene merendum de proximo. Manus datæ sunt, non ad violentiam, sed ad honestam operam. Pedes non ad saltandum, sed ad iter necessarium: membra genitalia, non ad immunditiem ac lasciviam, sed ad legitimam generationem data sunt. Nec venter F datus est ad crapulam & luxum, sed ad concoctionem cibi necessariam. Qui vero membris suis ad inhonesta abutuntur, nihilominus absurde faciunt, quam si quis ense proscindat agrum, vomere scindat ligna. Expedit autem & juxta corporis aptitudinem vitæ genus eligere. Qui se sentiunt immodice propensos ad libidines, ducant uxorem: qui ad crapulam, adjungant se in convictum sobriorum. Nunc multi corrumpunt organa sua, & quæ natura dedit apta, faciunt inepta. Ingenium corrumpunt otio, somnolentia, memoriam obruunt vino, corporis vires exhauriunt vigiliis, Venereis ac immodica libidine. Hinc tam multi ante tempus luscios lippique, ante tempus surdastri, incurvi, contracti & tremuli.

Vides quantam dicendi materiam Ecclesiastæ suppeditabit hic locus, quem Rhetores appellant Instrumentum, cui tam vicinus est Modus, ut prope sit idem. *Modus.* Veluti si quis adulterum deprehensum ferro necavit, non punitur veterum legibus, qui veneno, cogitur causam dicere: ex instrumento nascitur quæstio. Illa magis proprie ad modum pertinent, quæ voluntate excusantur aut aggravantur. Bona mente fecit, quia palam: mala, quia ex insidiis, noctu in solitudine. Sic excusatur medicus, qui mulieri pharmacum petenti quod cieret alvum, quo illa fœtum excussit utero, dedit: quod palam dedit, utique non facturus, si scisset illam esse gravidam. Refert item plurimum quo vultu, quo animo, quid dicas. Si per iracundiam aliquem appelles ganeonem, injuria est: si idem amico dicas per jocum, familiaritas est. Similiter in æstimatione commissorum, non parum momenti habet modus. Hic constupravit uxorem alienam in quam forte incidit, aut etiam sollicitatus fuit ad adulterium, aut ignarus fuit esse conjugatam: alter malitiosis artibus, per lenas, per vinolentiam, per veneficia denique struxit insidias illi cui invidebat pudicitiæ laudem, quo gloriari apud suos congerrones posset laudatissimæ matronæ pudicitiam a se expugnatam. Uterque commisit adulterium, sed hujus adulterium centuplo gravius est adulterio alterius. Quod exempli gratia dictum est de adulterio, per omnes scelerum species duci potest, stuprum, furtum, ebrietatem, crapulam, homicidium, hæreticum errorem. Verum hæc persequi, nunc non est animus, vel quia est infinitum, vel quia nobis alias super hac materia satis admonuisse videmur, & expedit admoneri sæpius, quod in hoc supra modum vulgo peccatur.

Jam priusquam ad communes illas argumentorum sedes veniamus, quas & Dialectici τόπους appellant, Latine *locos* possis dicere, admonendus est Lector, loci vocabulum quadrifariam accipi. Loci dicuntur *Loci quadrifariam dicuntur.* communes, quod ab utraque parte tractentur, licet non in eadem causa. Veluti, qui testimoniis gravatur, suadet non esse fidendum testimoniis. Contra, qui juvatur, dicit pro testimoniis: atque item de cæteris quæ supra retulimus, quum de inartificialibus ageremus. Huic generi finitimæ sunt sententiæ, quas velut extra causam exaggeramus, sed ita ut causæ, quam agimus, serviant. Quod genus sunt amplificationes virtutum, & exaggerationes vitiorum. Veluti quum accusamus aliquem quod per improbos convictores pertractus sit ad sceleris consortium. Locus communis erit, verbis exaggerare, quantum ad innocentiam tuendam habeat momenti cum bonis versari. E diverso quantam perniciem moribus adferat improborum consuetudo. Sed de his quoque postea. Tertio sensu loci dicuntur, sedes argumentorum, quas Rhetores ad singula causarum genera accommodarunt, velut in suasorio, honestum, utile, jucundum, facile, necessarium, &c. In demonstrativo, genus, patria, bona corporis, & bona animi. In judiciali præsertim inficiali genere, quæ modo commemoravimus. Quarti loci sunt generales, qui declarant quid omnino cuique rei accidat, & quemadmodum e singulis ducantur argumenta, partim necessaria, partim verisimilia. Hi sunt Oratoribus cum Dialecticis communes, quamquam de his Aristoteles separatim conscripsit in Topicis, in Rhetoricis non attigit. Plurimum autem conferunt & ad judicandum & ad dicendum. Sed horum tractationem varietas Auctorum reddidit involutiorem, quod inter hos nec de vocabulis, nec de numero, nec de ordine satis convenit. De his accuratissime nostro seculo scripsit vir immortali gloria dignus *Rodolphus Agricola*, scripsit autem exactissima cura, phrasi vero qua nihil esse potest expolitius, sed acumina quædam adfectata, veluti de prima materia, ac digressiones, quibus nunc a

Boetio,

A Boetio, nunc ab Aristotele, nunc ab aliis magna quidem subtilitate dissentit, satis declarant illum hoc opus non cudisse pueris ediscendum, sed eruditis viris admirandum. Themistium, cujus perspicuitatem laudat Boetius, nobis videre non contigit. Aristoteles vero sic tractat hoc argumentum, ut vix aliud accuratius. Itaque factum est ut ipsa diligentia, qua minutissima quæque persequitur, nonnihil obscuritatis offuderit lectori. Jam satis desudat Boetius, ut Themistium, Aristotelem & M. Tullium redigat in concordiam. Nos quam simplicissime rem tradémus, nec lectorem ullis salebris difficultatum remorabimur: neque enim hic Rhetorem aut Dialecticum in- **B** stituimus, sed Concionatorem. Generalis autem omnium quæstionum divisio hæc est: An sit, quid sit, quale sit. An sit aliquid, conjecturis quæritur. Veluti si quis ambigat an sit Deus; Esse autem Deum, etiam Ethnicis Philosophis fuit compertum, non e Scripturarum auctoritate quemadmodum nobis, sed e conjecturis rerum conditarum; eo probato superest quærere, quid sit Deus? Hoc quoque constituto, an hoc aut illud sit. Fuerunt enim qui cœlum omnia complectens, putaverint esse Deum. Alii naturam rerum conditarum somniarunt Deum esse. Alii etiam magis delirantes putarunt animam mundi universalem esse Deum. Nos credimus Deum esse substantiam incorpoream ac simplicissimam, qua nihil majus neque **C** melius sit aut esse possit. Non quod in Deum cadat ullum accidens, sed quod hæc de Deo vere prædicantur, sive concretis sive abstractis vocibus. Deus est immortalis & immortalitas, Deus est sapiens & sapientia, bonus & bonitas, æternus & æternitas, atque eumdem in modum de cæteris. Hæc exempli gratia proposita sciat lector, non quod fas sit de his ambigere Christianum.

An sit, quid sit, quale sit.

Quoniam autem nemo quærit naturam eorum quæ non sunt, ideo primum locum obtinet ὅρος, quem quidam *finem* aut *finitionem*, alii *definitionem* appellare maluerunt. Hæc paucis explicat rei naturam, juxta rationem substantiæ, ac formæ substantialis. Sub- **D** stantiam hic appello, non eam cui opponitur accidens, sed generalius solidam ac principalem cujusque rei naturam. Non solum enim quærimus, quid est homo, verum etiam, quid est justitia: non quod virtus substantia sit, sed quod sub ratione substantiæ proponatur. Quemadmodum Rhetores quærunt, quid sit status, quid schema, quid tropus: Jureconsulti, quid actio, quid injuria: quum nihil horum vere sit substantia. Et tamen sicut homini additur rationale, non in eo quod quid est, sed sub ratione qualitatis: ita justitiæ prudentiæque adduntur suæ formæ, per quas ab aliis virtutibus distinguuntur. Sic interdum substantiæ voces, sub ratione accidentium ponuntur: **E** veluti quum Seneca dicit, *Quoties inter homines fui, minus homo redii.* In priore parte, homo substantiæ nomen est: in secunda qualitatis.

Definitio.

Et verum est quod tradunt Dialectici, veram Definitionem constare ex genere & differentia speciem constituente: ut *animal est substantia sensibilis*; substantia est genus, animal species, sensibilis additur loco differentiæ, quam si quis exactius excutiat, proprium sit magis quam differentia: & tamen absolvit Definitionem, eo quod cum voce definita convertatur, ut animalis vocabulum in nullam rem competat, in quam non cadat sensu præditam esse, neque **F** quidquam sit sensu præditum, in quod non congruat animalis vocabulum. Ad hoc autem ut aliquid dicatur animal, sufficit unus sensus, quum alioqui sint quinque sensus animalis perfecti. Sunt enim in quibus unicus tantum sensus deprehenditur, ut in affixis sive adhæsis, quæ dicuntur animalia, licet imperfecta. De spongiis & urticis dubitant auctores an sensum aliquem habeant: & Pythagoras arboribus etiam & herbis tribuit sensum, licet stupidum. Ægyptiis ignis habetur pro animali, quod humore consumto emoriatur. Nec dubium est, quin unaquæque res habeat formam internam, per quam est id quod est, & non

Definitio unde constet.

Forma substantialis.

A aliud. Verum ea quoniam fere proprio nomine caret, abutimur iis, quæ proxime ad differentiæ naturam accedunt. Nam cujusque generis invenire non est difficile. Veluti si quis quærat, quid sit homo, facile occurrit animal. Sed quid est hoc quod facit, ut hic homo sit non asinus aut simius? Si respondeas rationale, animalia erunt Angeli & Dæmones: ut enim corporibus careant, non tamen sunt expertes rationis. Quamquam Platonici tribuunt illis & corpora naturalia.

Definitio vitiosa.

Vitiosa autem est Definitio, quæ quadrat in aliud quam quod definitur. Aut definiti vocabulum in aliquid competit, in quod non competit definitio; Ve- **B** luti si dicas, *homo est animal erecto corpore bipes.* Est enim simiarum genus quod incedit erecto corpore. Rursus periclitabimur, ne multa animantia bruta adfectent haberi pro hominibus. Constat enim in multis, & simplicium agnitionem esse, & simplicium compositionem, & discursum, ut Dialectici vocant, syllogisticum, quum aliud ex alio colligunt. Adde his *memoriam* & *reminiscentiam*, quæ singula in brutorum genere comperiuntur experimentis. Porphyrius addit, *mortale*, cujus vocis accessio, ut nos separet ab Angelis, non separat tamen a brutis animantibus. Rursus, si hæc definitio esset absoluta, Christus, & qui cum eo surrexerunt, jam desiissent esse homines. Porro *risibile*, quod homini ceu proprium tribuitur, **C** videtur & canibus & simiis commune. Sed nihil propius accedit ad vim differentiæ, quam τὸ λογικὸν εἶναι, id est, *fandi compotem.* Nullum enim animal proprie loquitur præter hominem. Ubi igitur vera differentia nos destituit, ad ea quæ sunt illi proxima, confugimus, puta, ad accidens aliquod, quod soli adest homini, & nulli hominum non adest, quatenus est homo. Quod si his quoque destituimur, multarum circumstantiarum congerie idem efficimus, quod paucis, sed efficacibus verbis facere non licet. Huic M. Tullius non indidit nomen proprium, quidam Descriptionem vocant, Græci extenuantes appellant ὑπογραφήν. Quod genus sit illud, abutar enim exem- **D** plo Ciceronis; *Hæreditas est pecunia:* hic pecunia genus est, modo priscorum more accipiatur, ut non nummos tantum, sed omnem possessionem complectatur. Constat enim a *pecu* dictam pecuniam, quod olim divitiæ ferme in gregibus & armentis erant sitæ: sed genus non absolvit definitionem, quod multis sit pecunia, quibus nulla est hæreditas. Adstringendum igitur genus: *qua morte alicujus ad quempiam pervenit.* At ne sic quidem absoluta est definitio. Multis enim modis res defunctorum sine hæreditate ad aliquem pervenire possunt. Addatur unum verbum, *jure*: alioqui furtum dici posset hæreditas. Videtur jam prope- **E** modum suis numeris absoluta definitio, *Hæreditas est pecunia, quæ morte alicujus ad quempiam pervenit jure.* Deest adhuc aliquid, *Nec ea aut legata est testamento, aut possessione retenta.* Nunc perfecta est. Pluribus exemplis non remorabor lectorem, cui facile erit ad hanc imaginem alia confingere. Porro, vix reperias ullam descriptionem tam accurate communitam, ut non aliquà pateat contradictioni, si contingat parum commodus ac morosior interpres. At oportet sermonem ad materiam præsentem accommodare. Jureconsulti sic definiunt furtum: *Est contrectatio rei alienæ fraudulosa invito domino.* Poterit aliquis cavillari, **F** num adulterium sit furtum: nam illi fraudem appellant damnum. At num si quis inscio domino contrectet rem illius: aut si non contingat, sed intactam alicui vendat, tradatve. Aut si quis catellam melitæam alienam manu demulceat invita domina. His cavillationibus nequaquam oportet esse locum, inter veritatis studiosos, non contentionis. Richardus quidam, cui cognomen a sancto Victore, quem non in postremis habent Sorbonici, hunc in modum definit articulum fidei, *Articulus est veritas indivisibilis de Deo, arctans nos ad credendum.* Hæc definitio commodo auditori satisfacit, per quam intelligit rei naturam: quemadmodum in corpore hominis natura divisit

Proprium.

Descriptio.

visit brachium a manu, & ipsum brachium in plures partes divisibile est: at digitorum articulos ita conjunxit, ut articulus quisque amplius dividi non possit, nisi frangas. Frangere autem non est dividere. In hac tamen definitione cavillator multa reperiet, quæ calumnietur. Quomodo *indivisibilis*, quum hic articulus, *Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria virgine*, a recentioribus Theologis in duos articulos divisus sit? Et quum veteres duodecim tantum articulos numerarint, recentiores autem alii tredecim, alii quatuordecim, in confesso est aliquos posse dividi. Si quis respondeat, indivisibiles dici quosdam, quod dividi quidem possint, sed divisi non sint, gemina est contradictio. Primum indivisibilis aliud significat Latinis quam indivisus, & a recentioribus aliqui divisi sunt, ante Richardum, ni fallor. Quis porro illos divisit, aut conjunxit, nisi pictor, qui singulis Apostolis suum attribuit articulum? Rursus, *de Deo*, non videtur in omnes articulos competere: velut *Ecclesiam sanctam*, *Remissionem peccatorum*, *Carnis resurrectionem*, de Deo non loquuntur. Hic si quis respondeat, & illos ad Deum reduci, cujus virtute sanctificatur Ecclesia, & cujus Spiritu remittuntur peccata, & cujus potentia reviviscunt mortui: Responderi potest, omnes virtutes esse articulos fidei de Deo, quod absque Dei gratia nulla sit virtus. Postremo quod additur, *arctans nos ad credendum*, sic potest convelli, Fides fundatur in intellectu, intellectus autem liber est, nec cogi potest, persuaderi potest. Nec hic deest quod respondeatur, sed, mea sententia, frivolum est. Commodius ita definisset, *Articulus fidei, est irrefutabilis ac divinitus revelata veritas, paucis verbis comprehensa, necessario credenda iis qui student æternam salutem amplecti per fidem in Christum Jesum.* Quamquam hæc particula *per fidem*, &c. poterat omitti.

Etymologia. Jam quibusdam Etymologia videtur habere speciem Definitionis, quod pleraque nomina ab ipsa rerum natura sumta sunt. Inde enim nomen habet Etymologia, quod vera sit aptaque rei nota quam significat. Ut *Rex* dicitur a regendo, *Lex* ab eligendo, quæ conducunt Reipublicæ, rejiciens quæ officiunt. Et *Conjuges* vocantur, quod in lætis pariter ac tristibus communicantes, velut idem ducunt jugum. Et *Posthumi* dicuntur, qui post humatum patrem nati sunt. Ut *Cæsones*, qui vivi ex utero matris exsecti sunt. Quid autem differant *iter*, *actus*, & *via*: Item *prospectus* & *lumen*, ipsæ voces indicant. Sed de his antea nonnihil attigimus, quum de circumstantia nominis tractaremus, dicturi plura, quum per singula recurrentes usum cujusque commonstrabimus. Quum Plato sic definisset hominem, *Homo est animal bipes implume:* Diogenes in Scholam illius immisit gallum gallinaceum revulsis plumis, *En*, inquiens, *homo Platonis.* Hic jocus fortassis in Platonem confictus est. Sunt tamen qui non minus absurde definiunt, Dialectices imperiti.

Definitionum forma. Jam sunt quædam elogia sive sententiæ, quæ nonnullam Definitionis speciem præ se ferant quum revera non sint. Hujus generis variæ sunt formæ. Nam quum nomen obscurum exponitur notiore voce, videtur Etymologiæ species: veluti si quis *batuit* interpretetur, percutit. Paucioribus enim notum est quid sit batuere. Est & typus, quum definitionis loco ponitur exemplum, velut si quis rogatus, Quid est substantia? dicat, homo, equus, lapis. Quod definitionis genus ridetur a Socrate: quum quidam interrogatus, quid esset virtus? respondit, Justitia, prudentia, fortitudo, temperantia, & cætera. Tum Socrates suo more *εἰρωνεύων*, *Pape*, inquit, *hic nobis pro una virtute examen virtutum producit.* Fit & ex accidentibus descriptio: ut homo est, quod ad pietatem ac disciplinas liberales docile est. Fit ex pluribus conjunctis, quum nullum per se sufficiat: Ut, luxuriosus est, qui victu delicatior est, cultu sumtuosior, in libidinem effusior. Ducitur a fine diverso, Rex est, qui in gubernando spectet Reipublicæ commodum, non suum: Tyrannus, qui ad suum privatum commodum gerit Principatum. Item per similitudinem, ut adolescentia est flos ætatis, senectus est occasus vitæ. Peccatum est mors animæ. A contrariis, damnum est lucro contrarium. Pater est, qui habet liberos. Filius est, qui habet parentem. Mortuus est, qui non vivit. Interdum enim alterum e contrariis est altero notius ac magis in confesso. Per analogiam, ut homo est minor mundus. A caussis, dies est, sol supra terram: nox est, sol infra terram. Sonus, est duorum corporum collisio. Jam & ænigmata ambiunt in definitionum ordinem recipi: ut homo est animal, primum quadrupes, mox bipes, deinde tripes. Et ne formas omnes persequar, quæ infinitæ confingi possunt: est quæ laudis caussa sumitur, ut lex est mens & animus & consilium, & sententia civitatis. Veluti quum Paulus dicit, *Fides est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium.* Encomium fidei verius est quam Definitio. Laudaturus enim fidem, hoc elogio præparat auditorem. Tantam vim habet fides, ut per eam illa quoque, quæ nec ingenio, nec sensibus comprehendi possunt, certius credamus, quam si sensibus haberemus comperta, eaque speremus, quorum interim nullum apparet vestigium. Alioqui si voluisset definire fidem, dixisset, *Fides est habitus divinitus infusus, per quem sine ulla vacillatione credimus omnia, quæ ad salutem æternam necessaria sunt.* Sic qui dixit, *Comœdia est humanæ vitæ speculum:* non definivit, sed elogio notavit quod illa habet eximium. Similiter qui diceret, *Aurum est pater adulatorum, curarum filius:* non definit, sed elogium dicit. Sumitur & a vituperio, qualis est illa Platonis, *Voluptas est esca malorum.* Sententia est definitionis speciem habens.

Sequuntur genus & species. Genus quidam malunt appellare totum, speciem formam. Genus est quod latius patet, & plures species sub se continet, de quibus prædicatur in eo quod quid est: ut percontanti quid est homo, apte respondetur, animal: & percontanti quid est justitia, recte respondetur, virtus. Nam animal sub se continet asinum, equum, aquilam, piscem & hominem. Virtus continet justitiam, liberalitatem, prudentiam, fortitudinem & temperantiam. Nihil autem vetat eamdem vocem ad superiora relatam esse speciem: ad inferiora, genus. Quemadmodum idem potest huic esse filius, illi pater. Exempli gratia, Animal si referatur ad substantiam corpoream, species est: si ad equum, asinum, hominem, &c. genus est. Ita virtus si referatur ad habitum, species est: si ad justitiam, prudentiam, fortitudinem, temperantiam, &c. genus est. Hæc vocantur *ὑπάλληλα*, quod aliis subsint, aliis præsint. Porro genus ultra quod progressus non est, genus generalissimum appellant: ut speciem extremam quæ in alias species dividi non potest, sed tantum in individua, speciem specialissimam appellant: quæcumque in medio sunt, *ὑπάλληλα* sunt. Ut si a corpore animato transcendas ad substantiam, ad genus generalissimum pervenisti, nisi mavis ad ens, quod accidentia quoque complectitur. Et si ab animali descendisti ad asinum, aut hominem, non est quo descendas ulterius, nisi ad hunc & illum asinum aut hominem. Homo autem ab homine non differt specie, sed numero sive modis individualibus. Ita si ab habitu transcendas ad qualitatem, ad summum genus pervenisti, nisi mavis ad accidens. Rursus, si descendas ad liberalitatem, ad sobrietatem, &c. non est quo descendas amplius, nisi ad hanc & illam. Sunt tamen in his quæ vocantur individua tam insignes differentiæ, ut dubites specie distinguantur an numero tantum, ut sunt asini cornuti, & equi prælongo collo, homines unico pede, sed prælato, *Sciopodes* dicuntur: aligeri, *monophthalmi*, auribus utrimque ad terram demissis. Quidam pro sermone stridorem habent, nec aliter fugiunt cæterorum hominum consortia quam feræ. Si dicas, ratio separat hominem a brutis? Jam dictum est & in brutis esse rationem, in aliis stupidiorem, in aliis evidentiorem. Eadem difficultas

cultas est in herbis & plantis & gemmis. Illud admonendum, apud Scriptores genus frequenter usurpari pro specie, interdum & pro differentia accidentali. Veluti quum distinguunt genera aquilarum, aut genus dicunt pro specie, si tamen ulla aquila ab aquila differt specie. Aut genus appellant accidentalem differentiam. Sic medici dividunt apium in varia genera. Et Virgilius dicit, *quod genus hoc hominum*, quum loquatur de moribus inhumanis. Genus igitur & species non hoc suapte natura significant, ad quod usurpant Dialectici, sed docendi gratia ad hanc significationem a Dialecticis sunt accommodata. Id quod necessario factum est in omnibus disciplinis: ut στάσις, apud Græcorum populum significat *seditionem*, apud Rhetores *caput causæ*, quod idem sonat apud Latinos Rhetores *constitutio*: quum alioqui constitutio sit lex aliquid præscribens auctoritate publica.

Differentia. Ad definitionem faciunt differentia & proprium, de quibus jam per occasionem dictum est. Differentia est forma substantialis, quæ addita generi constituit speciem, atque eamdem ab aliis speciebus distinguit. Ut rationale (sit hoc interim differentiæ loco) additum animali constituit hominem, distinguens eum ab aliis brutis. Eamdem vim habet proprium, quod perfectissima ratione proprium est, hoc est, quod convenit uni tantum speciei, & omnibus sub ea contentis, & semper: ut homini potestas sermonis. Nec obstant impedimenta, quæ præter naturam hominis sunt. Est proprii genus quod omnibus sub specie constitutis convenit, at non solis. Quemadmodum ignis proprium calfacere, sed calfaciunt & alia, ut motus, vinum & aromata. Ita nullus est ignis, qui non habeat lucem, sed non solus ignis lucet. Lucent enim in tenebris & gemmæ quædam, & insecta, ut lampyrides, & pisces nonnulli, & ligna quædam putrefacta. Jam sunt quædam propria non speciebus sive formis (nam M. Tullius horret speciebus & specierum dicere) sed nationibus, ut nigror in Æthiope, candor in Germanis, perfidia in Pœnis, militiæ studium in Caribus, stoliditas in Phrygibus, lepos in Atticis, barbaries in his qui sunt ultra Silesiam. Item in personis, ut perjurium in lenone, blandities in meretrice. Denique sunt quædam singulorum hominum propria: ut in Catone severitas, in Hortensio comitas & elegantia. Sed de his supra dictum est. Valent enim ad argumenta probabilia. De propriis autem ac differentiis non eodem modo differunt Rhetores atque Dialectici. Etymologiæ, quam M. Tullius vult esse Definitionis genus, subjicit

Conjugata. Conjugata, quod utrobique ex ipsa vocum affinitate ducitur argumentum: sed hoc interest, quod in Etymologia est expositio nominis, in Conjugatis ex similitudine ac derivatione vocum ducitur argumentum. Neuter locus videtur Fabio multum ad probationem habere momenti: ut si quis assiduum interpretetur divitem, quod dictus sit ab asse dando, aut Philosophum sapientiæ studiosum, notatio est. At si dicas, si ager compascuus est, licet compascere, conjugatio est: quoniam compascuus & compascere, voces sunt sibi cognatæ. Et si Philosophus est sapientiæ studiosus, nihil aliud est philosophari, quam sapientiæ dare operam.

Divisio, Partitio. His adjungitur locus qui appellatur Divisio & Partitio. Hæc enim docendi gratia distinguunt, ut Divisio sit generis in formas, ut animal diducitur in hominem, avem, asinum & piscem. Nam genus hæc omnia in se complectens quasi totum quoddam, cui quæ subjecta sunt, veluti membra sunt. Unde & Cicero fatetur, species quas ipse maluit appellare formas, interdum & partes vocari. Partitio vero, quum totum, sive (ut quidam appellare malunt) integrum, diducitur in suas partes, velut in membra, tum in corporalibus, tum in iis quæ intellectu tantum præcipiuntur; ut, quum corpus hominis dividitur in caput, humeros, brachia, thoracem, ventrem, ilia, crura & pedes: aut domus in tectum, fundamentum, & parietes. Hæc sensu percipiuntur. Rationis sunt illa. Jus dividitur in legem, morem & æquitatem. Si Rem-

A publicam dividas in Monarchiam, Democratiam, Oligarchiam & Aristocratiam, divisio erit, qua totum in formas diducitur. At si Rempublicam dividas in partes, Equestrem ordinem & Populum, partitio erit. In summa tamen omnis divisio aut est substantiæ in substantias, ut animalis in hominem, & cætera bruta: aut substantiæ in accidentia, ut animalium aliud bipes, aliud quadrupes, aliud pedibus carens: aut accidentis in substantias, ut si volatilia dividas, in aquilam, noctuam, & alias species. Aut accidentis in accidentia, ut eruditorum alius ex se doctus est, alius a Præceptoribus institutus.

Exordium Locus. Divisioni Fabius subjicit locum ab exordio, incre-
B mento, & summa, quod omnis res in hæc tria dividi possit, initium, progressum, & consummationem: velut in prælio jurgium est exordium, quod Juvenalis appellat *tubam rixæ*, incrementum cædes, summa strages. Ex initiis summa colligitur, ut, non possum totam prætextam sperare, quum exordium nullum videam. Rursus e summa colligitur exordium, ut, Syllam non sumsisse arma dominatus causa, argumentum est, deposita Dictatura. Similiter ex incremento ducitur rei ratio in utramque partem, ut quum quæritur, an ei cædes imputanda sit, a quo jurgium cœpit. Cædes enim incrementum est, medium inter exordium & summam. Verum hæc magis pertinent ad
C tractationem temporis, de quo jam dictum est, & eventus, de quo mox dicetur.

Similitudo. Similitudo, quam Græci vocant ὁμοίωσιν, quoniam non solum facit ad probationem, verum etiam plurimum lucis ac dignitatis adfert orationi, inter schemata quoque refertur a Rhetoribus. Cui subest fictio, analogia, exemplum & imago. Quamquam extremum hoc nihil facit ad probationem, sed tantum ad evidentiam & gravitatem orationis. Ὁμοίωσις erit; ut, gravissime peccant, qui fontem publicum, unde hauriunt omnes, veneno inficiunt: ita pessime merentur de Republica qui Principis animum perniciosis consiliis depravant. Item: Quemadmodum in periculosa
D navigatione non ei committitur clavus qui opibus aut nobilitate præcellit, sed qui gubernandæ navis peritia cæteris præstantior est: ita non oportet Principatum tradere ei qui cæteris ditior sit aut genere clarior, sed qui prudentia & fide cæteros anteeat. Fictionis exem- *Fictio.* plum erit: ut stultus sit qui navim in qua vehitur, perforet, ita stulte faciunt qui patriæ moliuntur exitium, qua subversa nec ipsi possint esse incolumes. Hujus usus latissime patet, in similibus, exemplis & comparationibus: aptissima est concionanti, quod ex confessis ac manifestis ratiocinatur, & rem mire subjicit oculis. Si Christus visibilis adesset, quomodo revereremur illius præsentiam, qua religione terræ quam calcasset, fige-
E remus oscula? At is nobis adest in sacris litteris, nobis loquitur, nos hortatur, & illic eum improbe contemnimus. Quis illo præsente auderet quidquam indecens vel loqui vel facere? At nunc illius oculis conspicua sunt omnia, & perinde quasi cæcus sit ac surdus, quod homine teste non auderemus, illo spectatore audemus. Si Christus in terris versaretur, quid est in rebus nostris quod illi non gaudentes impertiremur? Et ecce is tibi adest in proximo egente, & gravaris illi vestem aut panem porrigere. Quam abominandus tibi videretur, qui Christum in corpore apparentem conviciis impeteret, aut colaphis cæderet. At hæc non
F vereris illi facere in membris ipsius. Quidquid injuriarum ingeris in proximum tuum, in Christum ingeris. Hic juvatur, hic læditur, quum ipse nec egeat ullius beneficio, nec ulli pateat injuriæ. An non hoc ipse manifesto profitetur in Evangelio: *Quod unicuilibet ex his minimis fecistis, mihi fecistis.* Christus est in cœlo; Quid refert? postea quam ille non minus videt, audit, sentit quæ facis, quæ loqueris, quæ cogitas, quam si adstaret proximus. Si qua esset saga, quæ magicis artibus etiam illa sciret quæ gereres in occulto, nonne sollicite caveres ne quid admitteres quod maleficam in te irritaret? Et tanta securitate Deum contemnis, cujus conscientiam fallere non posses, etiamsi te in intima terræ

terræ abderes. Videt ingeniosus lector, quam multa possent ad hanc rationem confingi.

A

Paragoge, Inductio. Erit autem Paragoge, si quis multis similibus sive veris sive confictis, in medium adductis, assensionem ejus, quicum agit, eliciat, ac deinde inferat id quod concessis simillimum est, quod genus argumentandi Socrati fuit familiarissimum. Exemplum erit: Si in tempestate esset e multis admovendus aliquis clavo, utrum admoveres genere proximum, aut formosiorem, aut opulentiorem, an gubernandæ navis peritissimum? Responderetur, peritissimum. Si periculoso morbo laborares, utrum committeres te medico formosiori aut ditiori aut propinquiori, an medendi peritissimo? Utique peritissimo. Si liberos instituendos haberes, utrum eligeres moderatorem genere proximum aut nobilissimum, an eruditione fideque præcellentem? Haud dubium quin instituendæ pueritiæ peritissimum. Si equos egregie pulcros & caros haberes, utrum eos curandos crederes, propinquitate aut nobilitate commendato, an curandi arte spectatiori? Utique spectatiori. Si domum ædificare velles, utrum eam locares nobiliori an fabricandi artem melius callenti? Nimirum, fabricandi doctiori. Hujusmodi similibus propositis, adderet id cujus gratia id adhibuit. Stulte igitur faciunt, qui in eligendo Magistratu, magis spectant opes, claritatem, aut propinquitatem, quam administrandæ Reipublicæ peritiam cum fide conjunctam. Eamdem vim obtinent ficta similia: ut, si quis navim perforet in qua vehitur, nonne videatur insanus? Si quis domum convellat, cujus ruina sit ipse quoque periturus, nonne demens habeatur? Cæteris item ad hunc modum confictis inferat. Dementes igitur qui, quo quosdam ulciscantur, patriæ exitium moliuntur, quæ nisi sit incolumis, ipsi incolumes esse non possunt. Idem tamen efficiet una similitudo quod plures, modo quadret. Hac arte Nathan illexit Davidem, ut adversus se ipsum pronuntiaret, proposito simili de paupere & ovicula abducta. Simile quiddam narratur accidisse apud Zelandos. Taurus Prætoris occiderat vaccam rustici cujusdam. Is adiit Prætorem, ac precatus pauca dicendi veniam, ea permissa dixit, *Meus taurus transiliit fossas, & occidit vaccam tuam, quid juris?* Prætor nihil metuens insidiarum, *Solves*, inquit, *hoc jus est*. Mox rusticus, *Domine Prætor, licetne pauca?* (nam illic mulcta præsto est, si quis in judicio loquatur, non præfatus veniam. Id factum est ne ex multiloquio vel rixa nascatur, vel tempus supervacuis teratur) Concessa igitur dicendi venia, *Lapsus sum*, inquit, *lingua: volebam dicere, Tuus taurus occidit vaccam meam.* Hic Prætor commotior, *Isthæc*, inquit, *alia res est*. Tum rusticus impetrata dicendi venia, *Imo*, inquit, *eadem res est, Et recte pronunciasti.* Exempla idem efficiunt quod

Exempla. Similia, nec quidquam interest, nisi quod hæc sumuntur a factis cum auctoritate. Ut, quemadmodum equus si paulatim exerceas, redditur ad ferendos summos labores tolerantior: ita corpus hominis si per gradus adsuescat majoribus, tolerat quæ alius non auderet attingere. Simile est. Exemplum erit Milo Crotoniates, qui singulis diebus ad aliquod stadia gestando vitulum, eumdem post taurum factum ad tantumdem spatii facile gestavit. Et fictio locum habet in Exem-

Exempla a brutis. plis, quemadmodum & in Similibus. Veluti si fingamus aliqua similia facta a Milone, aut ab alio quopiam. Ad Exemplorum genus pertinere videntur multa, quæ sumuntur a brutis & inanimis. Ut, Elephanti non coeunt nisi in semotissimis locis, & forte intervenientem occidunt. Quanto magis decet in congressu conjugum, tametsi licito, multum adhibere pudoris. Et Delphini minores non sinunt vagari incomitatos, quanto magis oportet hominem liberis suis adhuc teneris adhibere Pædagogum. Et unaquæque arbor alit quod genuit, decet igitur & matres suo lacte nutrire filios suos.

Analogia. Analogia vix distinguitur a Similitudine. Ut, quæ ratio est ternionis ad dyadem, eadem ratio est senarii ad quaternarium. Hic analogia est: an similitudo dici possit, nescio. Id quod oculus est in corpore, Princeps est in Republica. Par est igitur ut quemadmodum oculus prospicit toti corpori, ita Princeps consulat Reipublicæ universæ. Hic fortassis utrumque videbitur, & analogia & similitudo. Jam & illud com-

Par, impar. mune est similibus & exemplis, quod sumuntur aut ex pari, aut ex minore, aut ex majori. A pari videtur quod adfert Cicero: *Si tutor fidem præstare debet, si socius, si cui mandaveris, si qui fiduciam acceperit, debet etiam procurator.* Nam omnes in hoc videntur pares, quod fiduciarii sint. Quid autem sit fiduciam accipere, ne quem hoc remoretur, Boetius exponit, *Si quis du-*

Etymologia. *bio tempore amico potentiori fundum mancipet, ut eum amoto periculo remancipet, cui mancipatur fundus, fiduciam accipere dicitur.* Sed ambigat interdum aliquis, quid sit

B

majus aut minus. Majus est gubernare regnum, quam domum. Illud igitur qui potest, & hoc poterit. Rursus, majus est regere civitatem quam navim: & tamen non quisquis civitatem gubernat, poterit & navim gubernare. Et majus est callere Philosophiam, quam sutoriam: nec tamen statim hanc præstare poterit, qui illam potest. Nec semper oportet argumentari per posse. Consequens est, ut si nauta arte & cura regit navem, multo magis oporteat Principem consilio & vigilantia moderari Rempublicam. Item, majus videtur quod Deus facile gubernat universum mundum, quam si quis regat civitatem: nec tamen

C

consequens est, hominem facilius præstare quod minus est. Oportet enim & in personis & in rebus esse analogiam. Si Semiramis exstruxit ac rexit Babylonem, consequens est, & virum idem posse. At non consequitur: si mulier parit, idcirco & vir. Jam accessione negationis quod majus erat fit minus, & contra. Nec enim consequens est eum non posse gubernare domum, qui non potest Rempublicam. Sed qui nescit regere domum suam, multo minus sciet Rempublicam. Sic argumentatur Paulus, *Qui domui suæ præesse nescit, quomodo providebit Ecclesiæ Dei?* Illud igitur in genere majus est, quod juxta sensum communem probabilius est adesse. Itaque Deum sine negotio gubernare mundum, minus est eo quod est Principem facile

D

moderari Rempublicam. Porro quum sic argumentamur, mundum Deus regit providentia: igitur Princeps debet providentia regere civitatem, ab exemplo verius quam a simili colligimus. De exemplis suo dicetur loco.

Argumentatio quæ fit per similia, dissolvitur per

Differentia. dissimilia. Ea Marco Tullio Differentia dicitur. Fallit enim sæpenumero similitudo; velut, Quemadmodum argentum vetus præferendum est novo, ita amici veteres spectatique pluris habendi sunt quam novi. Simi-

Dissimile. le est. Dissimile illud, Non ut domus aut vestis nova melior est vetere, ita amicus novus præferendus est veteri. Similia videntur, servire, & servum esse,

E

quum multum intersit discriminis. Nam addicti ad tempus servitutem serviunt, & tamen in eos non convenit jus quod in servos proditum est. Ciceronis exemplum hoc est, *Non quemadmodum quod mulieri debeas, recte ipsi mulieri sine tutore auctore solvas: ita quod pupillo aut pupillæ debeas, recte possis eodem modo solvere.* Hic similitudinis species est, quod mulier & pupillus æque sub tutela sunt, ut idem jus videatur cum utroque agendi: sed interest, quod mulieres olim sub perpetua tutela tenebantur, pupilli non nisi ad certum tempus, & pupillis non permittitur quidquam agere sine

F

auctoritate tutorum, quod per ætatem nondum idonei sint ad expendendum quid expediat rei familiari, quod mulier adulta potest. Itaque dissimilitudo magis convenit refutanti, quam probanti. In Exemplis igitur pariter, atque in Similibus videndum est, ne falsa specie vel fallamus vel fallamur. Si patres carnis eruditores habuimus & reverebamur eos, multo magis obtemperabimus Patri Spirituum & vivemus. Recte adhibita est similitudo. Utrumque Dei præceptum est, obedire parentibus & obedire Deo. At si quis ad hunc colligat modum: Præceptores, animorum quodammodo sunt parentes: quod si carnis genitori fas non est filiam

filiam suam uxorem ducere, multo minus licet præceptori discipulam ducere: Vides fallere similitudinem. Et tamen ex hac natæ sunt tot perplexæ constitutiones de affinitate spirituali, quum tale nihil vetuerit Deus. Maritus qui uxorem catechismo convertit ad Christum, illi quodammodo pater est, & tamen sine scelere dormit cum illa. Qui sic ratiocinatur: Quoniam anima partibus infinitis præstantior est corpore, magis metuendum est peccatum quod mortem adfert animæ, quam pestilentia quæ corpori mortem minatur, is recte colligit. Verum qui hoc pacto: Si mors corporalis liberat alterum conjugum a vinculo matrimonii, multo magis mors spiritualis, an recte colligat nescio. Prius illud evidenter docet Scriptura, hoc posterius nequaquam. Jam si spiritualem mortem interpretamur mortificationem affectuum mundanorum, valde metuo ne perpauci sint, qui hac mente Monachorum profiteantur institutum. Sin ipsam professionem accipimus pro mortificatione, hæc, nimirum, est omnium Christianorum communis: & tamen si duo conjugati baptismum accipiant, neuter fit liber ad novandum matrimonium, quum juxta similitudinem uterque alterius spirituali morte debeat esse liber. Quod si dicamus mortuos non contrahere matrimonium, incidimus in hæresim, quæ inter Christianos damnat omne conjugium. Præterea, si quis ita colligat: ut ei cui cor vulneratum est frustra adhibetur remedium, quoniam malum est insanabile, ita qui mentem habet capitali culpa sauciam, non est vocandus ad pœnitentiam, mortuo enim frustra adhibetur medicina: perperam ratiocinetur a simili. Sed de his incidet alias plura dicendi locus. Illud animadverti in quibusdam Scholis plerosque argumentari a similitudine, quum in seriis argumentationibus parum efficax sit collatio. Id primum inde, suspicor, natum, ut, quoniam in solennibus Theologorum disputationibus invitantur & Jureconsulti & Medici, aliquid adspergeretur, quod & diversæ professionis auditores agnoscerent.

Nunc quod institui persequar, quædam non solum dissimilia sunt in aliqua parte, verum etiam contraria & inter se pugnantia. At hæc in genere Aristoteles appellat ἀντικείμενα, quæ rectius dixeris *opposita*. Variis enim modis aliquid alteri opponitur sive adversatur. Est oppositorum genus quæ contraria dicuntur. Et horum quædam sic inter se pugnant, ut nihil admittant medium, velut luxus, & frugalitas, sanitas & morbus, integritas & debilitas, diligentia & socordia. Alia ut recipiant medium, ut albus & niger: neque enim ut qui stultus non est, consequitur, esse sapientem, ita qui niger non est, consequitur esse album. Potest enim esse rubidus, pallidus, aut croceus. Utrumque est eorum quæ sub eodem genere continentur, ut sapientia & stultitia sub habitu, album & nigrum sub colore: mutato enim genere solvitur contrarietas. Velut, si de voce aut sono loquaris, acuta & gravis contraria sunt: si de gladiis, aut similibus, acutum & obtusum contraria sunt. Sunt rursus quæ contraria videntur, quum non sint, ut amicis benefacere, inimicis male, videntur inter se pugnare, quum utrumque conveniat in bonum virum: sed amicis benefacere & amicis malefacere revera contraria sunt. Quædam sibi adversantur per privationem habitus, unde & στερητικὰ vocantur. Qualia sunt videns & cæcus, audiens & surdus, vivus & mortuus, lux & tenebræ, & si Marco Tullio credimus, omnia quæ habent particulam privativam, qualis est ἀ Græcis: *in*, Latinis: ut ἔμπειρος *peritus*, ἄπειρος *imperitus*, & humanus inhumanus. Alia per relationem, ut pater & filius, dominus & servus, duplum & simplum: debitor, creditor, conducere, locare. Rursus alia per contradictionem, quæ Tullius appellat ajentia & negantia, Dies est, non est: videns, non videns. Inter hæc irreconciliabile bellum est. Eoque Marcus Tullius appellat valde contraria. Reperias enim quod neque sapiens neque stultum appelles, item neque mortuum neque vivum, neque patrem neque filium: nihil autem reperias, quod non aut vivum sit, aut non vivum: album aut non album. Sequitur locus triplex, ab adjunctis, antecedentibus & consequentibus juxta triplicem temporis differentiam. Quoniam autem de argumentis quæ a tempore ducuntur, satis dictum est, inter ea quæ accidunt rei, non est consilium illis repetendis onerare lectorem. Sequuntur repugnantia, quæ sic distinguuntur a contrariis, quod ex illis consequantur: velut contraria, vel contradictoria potius sunt, recte accipere, & non recte accipere: ex horum tamen priore consequitur, non posse ab invito auferri: ex posteriore, posse auferri. Quod autem testamento acceptum est, recte acceptum est, non potest igitur ab invito auferri. Quidam repugnantibus adjungunt consequentia, sive, ut quidam appellant plerumque, contingentia: ut repugnans sit, si mater est non odit filium, quod præter communem naturam sit matrem odisse filium, quemadmodum præter naturam ac morem servilem est, servos ex animo bene velle dominis. Consequens vero, Qui amat non lædit sciens. Nam hoc exemplum adfert Fabius, quum sit ex repugnantibus, quod genus est illud, Quod quis non habuit, non perdidit. A consequentibus erit, Si noverca est, male vult privigno. Verum hic locus unus est, negatio addita mutat titulum.

Sequuntur Causæ efficientes, & Effecta. Ex quibusdam necessaria argumentatio est, ex quibusdam probabilis tantum. Si sol est supra terram, necessario sequitur esse diem. Si dies est, necessario consequitur esse solem supra terram. Et ubicumque corpus est in lumine, ibi umbra est: & ubicumque umbra est, ibi corpus est in lumine. Rursus senectus adfert prudentiam, at non statim prudens quisquis senex est, neque senex quisquis prudens est. Hic locus cognatus est ei qui dicitur ex consequentibus. Aristoteles refert locum a generatione, quem Boetius putat eumdem cum causa efficiente. Jam quum argumentamur, cujus generatio bona, ejus corruptio mala est, a contrariis argumentamur verius quam a causis. Themistius hoc loco inserit causam materialem, formalem & finalem. De finali jam nobis dictum est inter circumstantias personæ. Si quid de formali dicendum est, continetur in his quæ diximus de definitione & differentiis substantialibus. Materia est ex qua fit aliquid, aut circa quod versatur aliquid: ut ex argilla fit vas, ex puero rudi fit Philosophus. Et circa honestum & inhonestum versatur Philosophia, & circa Reipublicæ gubernationem versatur Politica. Fit autem fere ut quæque res resipiat id unde confecta est, ut olla lutum, homo terram: & alimonia mutat ingenium, & decet ut illi quisque respondeat circa quod versatur ipsius professio. Quidam Eventa separant ab Effectis, quum illa etiam sub consequentibus & antecedentibus comprehendi possint. Ut Scipionem fuisse meliorem ducem quam fuit Annibal, argumentum est quod Annibalem devicerit. Et peritus nauclerus habetur, qui numquam fecit naufragium. Et pro malo medico habetur, sub cujus curatione multi perierunt: & falso delatum fuisse Catonem, quem ajunt quadragies dixisse causam, arguit quod semper fuit absolutus. Causæ affinis est Occasio: atque ut factum imputatur ei qui causam dedit, ita frequenter imputatur ei qui prudens magnam occasionem dedit. Nec immerito dubitatur, uter gravius peccarit, qui persuasit facinus, aut qui peregit. Sic multi mariti præter æquum moliuntur divortium cum uxore, quum ipsi vel adulteriis suis vel intemperantibus conviviis huc veluti sollicitarint uxorem. Hic oritur inexplicabilis quæstio, quomodo nec præscientia nec voluntas Dei adigat hominem ad peccandi necessitatem, ut quidquam malorum ipsi possit imputari. His adjicitur comparatio, quæ fit ex pari, majore, & minore: ea, ut dictum est, præcipue locum habet in similibus & exemplis, de quibus jam nonnulla dicta sunt nobis, & postea plura dicentur. Quamquam ea latius etiam patet, velut in conjecturis. Si quis audet fallere patrem, tanto magis audebit

bit & cæteros. Qui facit sacrilegium, faciet & furtum. Qui non veretur committere furtum, non verebitur abjurare furtum. Hæc ex majori. Et ex minore illud, Qui facile ac palam mentitur, pejerabit. Non perinde urget argumentum a minore, sed adfert tamen aliquam probabilitatem, quod *nemo repente turpissimus fit*, ut ait Satyricus, sed a levioribus vitiis homines proficiunt ad graviora, quemadmodum facile ac temere jurando, discimus pejerare. Ex pari erit. Qui ob reum judicandum pecuniam accepit, & ob dicendum falsum testimonium accipiet. Conducit & ad juris confirmationem, quæ pertinet ad statum qualitatis. Ex majore: Si adulterum licet occidere, licet & loris cædere; Si furem nocturnum occidere licet, quid ni latronem? Ex pari: Quæ pœna adversus interfectorem patris justa est, eadem adversus matris. Hæc tractatio pertinet ad syllogismum. In statibus enim ratiocinatio vocatur, quum de re quam agimus nulla certa lex prodita est, sed ratiocinando ex aliis legibus probationem arcessimus. Cæterum, idem erit usus in his, de quibus Scriptura nihil expressit. Postremo valet & in definitione & qualitate: Si corporis robur bonum non est, minus sanitas. Si furtum scelus, magis sacrilegium. Horum prius ex majore, posterius ex minore. Ex pari: si abstinentia virtus, & continentia. Superest ut omnium catalogo proposito per singulos recurramus, adjicientes si quid peculiarius ad Ecclesiasten pertinebit.

Sunt igitur in summa hi loci:

Inartificiales,
- Præjudicia
- Rumores
- Tormenta
- Tabulæ
- Jusjurandum
- Testimonia
- Divinatio
- Oracula

Quibus nihil addendum, arbitror, quod mihi videar satis indicasse, quis hinc usus esse possit Ecclesiastæ.
De signis quæ media sunt, nonnihil attigimus.
De Exemplis, suo loco dicetur.

Inter artificiales locos sunt accidentia.

Personæ,
- Genus
- Natio
- Patria
- Sexus
- Ætas
- Educatio
- Habitus corporis
- Fortuna
- Conditio
- Animi natura
- Studia
- Adfectatio
- Antefacta &
- Antedicta
- Commotio
- Nomen.

Rei,
- Causa
- Locus
- Tempus trifariam consideratum
- Casus
- Facultas
- Instrumentum
- Modus

Nec his opus est quidquam addere.

Subjiciam locos, quos ex Aristotele decerpsit M. Tullius ac Themistius.
Sunt hi:

Definitio	Etymologia
Descriptio	Conjugata
Genus	Pugnantia
Species	Opposita
Differentia	Contraria
Proprium	Privativa
Divisio	Relativa
Partitio	Contradictoria
Inductio	Repugnantia
Fictio	Consequentia
Exordium	Casus sive Eventa
Incrementum	Causæ
Summa	Effecta
Similia	Generatio
Exempla	Corruptio
Dissimilia	Comparatio

Per horum seriem quanta poterimus celeritate recurrentes, si quid sese offeret, ad Concionatoris usum accommodabimus, si prius illud admonuerimus, locorum observationem non tantum valere ad probationes, verum etiam ad docendum. Porro docendi verbum bifariam accipitur, ut ante dicere cœperam. Nam docet qui probat argumentis, quæ prima est Oratoris virtus; & docet qui tradit artis rei cujuspiam absolutam cognitionem, veluti qui laudat agricolandi studium, docet argumentis: & qui tradit rationem colendi agros, aut qui præcipit de officiis justitiæ, docet, sed alio modo. Ille docet ut persuadeat: hic, ut intelligas. Ad utrumque dicendi genus confert locorum cognitio. De posteriore paucis obiter dicemus, mox ad alterum redituri.

Definitionis tractatio. *Docendi ratio.*

In hac ratione primas tenet Definitio, cum iis quæ illi sunt affinia, Descriptione, Etymologia & Notatione, quæ vocem minus notam, exponit notiore. Primus enim docilitatis gradus est, scire quid sit illud de quo sermo futurus est, & quo nomine proprie vocetur; verbi causa: Qui præcepturus est de temperantia, primum definitione explicat quid sit temperantia. Quod si vox est variæ significationis, aut obscurior, aut varie usurpata, aut similium nominum vicinia ambigua, obscuritas explicatione tollenda est: cætera incommoda, distinctione sunt amovenda. Qui profitentur Geographiam, distinguunt eam a Cosmographia. Quale sit Euangelium, in ore habent omnes: at quid sit Euangelium, non omnibus perinde notum est. Dein apud Græcos varie usurpatur Euangelium. Interdum pro præmio, quod datur læta nuncianti, interdum pro monumento in lætæ rei memoriam erecto. Ab his igitur distinguendum est, & indicandum quid nobis proprie sit Euangelium, Promissio vitæ æternæ per fidem in Christum Jesum. Atque hic protinus exsistit distinctio Euangelii a Lege vetere. Similiter Symbolum Apostolorum nemo non loquitur, verum non omnes intelligunt quot modis hæc vox usurpetur, & quid nobis proprie sonet Symbolum. Item Eucharistiam omnes dicimus, sed tantum Græce periti norunt quid sonet Eucharistia. Proinde videmus Aristotelem omnium Philosophorum διδακτικώτατον cum ubique, tum præcipue in Moralibus, fuisse diligentissimum in explicandis ac distinguendis rerum vocabulis. De quibus nisi conveniat, cæca est disputatio, ac propemodum quod dici solet, *Andabatarum pugna*. Expedit interdum ejusdem rei diversa explicare nomina, quod aliud sit alio significantius: velut usura, nobis ab utendo dicitur, & ad alias quoque res accommodatur, quibus ad tempus utimur, quum aliud sonet usura quum vetamur proximo dare ad usuram. Ea Græcis τόκος dicitur, id est, partus, quod pecunia mutuo data, pariat lucrum ei qui dedit. Fœnus autem dicitur a ferendo, quæ vox magis quadrat in terram, quæ plus reddit in messe, quam acceperat in semente. Consimilem in modum encænia, non perinde a multis intelligitur ac dedicatio: Græca vox dicta est ab innovando sive initiando: Latina dicitur hinc, quod res aliqua toto jure destinatur in certum usum: quemadmodum nos, dum in baptismo initiamur & innovamur, utique dedicamur Christo & ejus cultui.
Hinc

Hinc translata vox ad consecrationem templorum, A qua cultui Divino dicantur. Cæterum, quum Baptismum dicimus, Græca vox notior est Latina, tinctura. Utraque vox ambigua est, ad lotionem sive mersionem & colorem. Unde Græcis herba quædam dicitur ἄβαπτον, quod in eam non hæreat humor aquæ, si vi immergatur: at quum dicunt, βάμμα σαρδονικὸν, de colore sentiunt, unde & bis tincta δίβαφα vocant. Utraque nominis ratio congruit in eos qui renascuntur lavacro. Siquidem mersione abluuntur a peccatis, & consepeliuntur cum Christo, revicturi in vitæ novitatem: & qui prius erant Æthiopes nigri criminibus, exuunt veterem hominem, & Christum induentes candido agni vellere amiciuntur. B Ergo per Etymologiam, Notationem, Descriptionem ac Definitionem cognoscitur ratio nominis, quid proprie declaret in præsenti argumento, & quomodo differat a finitimis, & cui generi subsit, & quam habeat formam qua a genere ad certam speciem arctatur, quid habeat proprium. Per Divisionem autem cognoscitur quas sub se contineat species, & quibus notis differat species a specie, quibus accidentibus eadem species differat a se ipsa, aut individuum ab individuo. Neque parum lucis adferunt admota contraria. Fit enim sæpenumero, ut alterum contrarium sit altero notius. Veluti malignus est contrarium candido, si de animi rebus loquaris: si de rebus externis, C candidum nigro opponitur: at in liquoribus, acri contrarium est lene, dulci amarum, blando austerum: in rebus animi, lene opponitur iracundo. Interim una vox utrimque contrario contingitur, ut frugalitati contraria sunt, luxus & sordes, liberalitati profusio & avaritia.

Divisionis tractatio.

Verum ne singulis hunc in modum commemorandis fiam prolixior, in uno exemplo demonstrabo quot in eamdem sententiam incidant loci, qui sapienti ministrent occasionem ut fiat sapientior. Sumatur in hoc Baptismus, cujus si requiras genus, est primum e septem novæ legis Sacramentis. Si quæris genus adstrictius, est de numero eorum Sacramentorum, quæ semel rite collata non possunt iterari. Hujus sit differentia: D Vis per fidem in Christum gratis abluendi omnia peccata cujuscumque generis. Proprium videri poterat, quod est initerabile, nisi recentiores Theologi voluissent hoc & aliis quibusdam esse commune, in quibus constituunt characterem indelebilem, velut in Confirmatione, Unctione suprema, & Ordine: arrepta occasione ex Augustini verbis, an recte intellectis, nunc non disputo. De nominis interpretatione duplici jam diximus. Ex genere, differentia, & proprio, constituitur Definitio. Dividitur autem juxta accidentia in tres species, in Baptismum sanguinis, fluminis, & flaminis. Quamquam potest & aliter dividi secundum accidens, ut sit unus qui datur morientibus, E quos olim per jocum Clinicos vocabant: in adspersionem, unde & adspersi vulgo dicebantur potius quam baptizati, in Baptismum infantium & adultorum. Si causas excutias, finis est vita æterna. Materia est aqua & verbum, nisi mavis hæc instrumenta vocare. Materia in quam agit vis Sacramenti, est anima hominis: forma, est actus sancti Spiritus. Efficiens, est sacra Trinitas. Nam Sacerdos aut alius baptizans nihil aliud est quam instrumentum vivum, sive minister. Effectum, est innocentia gratis data per fidem, sive homo renatus. Exordium est, perceptio elementorum fidei: incrementum, perceptio reconditioris doctrinæ. Summa est, perfectio in Euangelica pietate. F Ex antecedentibus est pœnitentia vitæ prioris, ex adjunctis sive continentibus plena fiducia de promissis Christi. Ex consequentibus, vitæ innocentis progressus. Generatio & corruptio est, quia moritur vetus homo, exsurgit novus. Similitudo est, quemadmodum in mari rubro perierunt Deo rebelles, & incolumes evaserunt Hebræi: ita in Baptismo peccator occiditur, & exsistit innocens. Dissimilitudo est, Non ut in Baptismo gratis citra confessionem, etiam si non adsit contritio, remittuntur omnia peccata, etiam originis: ita per Sacramentum Pœnitentiæ sine contritionis nitro, & lacrymis abolentur omnia commissa. Possunt autem ad eamdem rem multa similia ac dissimilia accommodari. Analogia fuerit, quod in veteri lege præstitit infantibus Circumcisio, hoc in nova præstat Baptismus. Comparatio, utrum res efficacior, Baptismus nobis, an Circumcisio Judæis? Et an idem possit Pœnitentiæ Sacramentum quod Baptismi? Et an professio vitæ Monasticæ æquet aut superet Baptismum? Consequentia sunt, levius amare terrena, vehementius adspirare ad cœlestia, & hujus generis cætera; Repugnantia sunt, militare mundo &, servire Satanæ cum qui Christo Imperatori dedit nomen. A casu sive eventu ita duci poterit argumentum, Baptismum non esse rem simpliciter humanam illud arguit, quod tanto studio ab universis nationibus jam olim expetitur, quodque hujus summos etiam Monarchas non pudet esse candidatos. Comparationes innumeræ possunt adduci. Si miles ob exiguum compendium Imperatoris jussa facit, usque ad vitæ jacturam, quanto magis oportet obtemperare Christo Duci nostro, qui pro brevi levique militia promittit vitam æternam in cœlis. Conjugata erunt, Si quis per Baptismum fit miles Christi, æquum est sub illius signis bona fide militare. Contrarium est, servum esse Satanæ: rem magnam præstat Baptismus, qui nos ex hac servitute restituit in libertatem filiorum Dei. Privationis erit: sed detestanda res est animus sceleribus maculatus, expetendus est Baptismus, qui creat in nobis animum immaculatum. Contradictio fuerit, Si filius Dei est quisquis cum fide baptizatus est: filius Dei non est, quicumque baptizatus non est. Relatio fuerit: baptizatus si recte Patrem appellat Deum, par est ut illi præstet obsequentem filium. Aut si Dei filius es factus, abnegandus est ille pater impiorum. Arbitror, me in uno exemplo locos fere omnes indicasse.

Loci complures circa rem eamdem.

Verum his contentus non est qui docet, sed omni ex parte accersit quæ juvant rei cognitionem. Velut a tempore antecedenti, quibus modis deceat hominem ad Baptismum præparari; A præsenti, qua reverentia, quibusque ritibus Sacerdotes hoc oporteat administrare Sacramentum, cum qua Religione deceat Catechumenum suscipere. Mox ad ea veniendum quæ servant & augent Baptismi gratiam. Contra, quæ vitiant, aut irritam faciunt: & hic aperit se campus de Baptismatibus inefficacibus aut improbatis. Quod genus erant Baptismi Gentium, quæ noctem, ut ait ille, flumine purgabant. Item de lotionibus Pharisæorum, qui a foro reversi lavabant corpus, domi subinde calices & æramenta proluebant. Habent & hodie Judæi sua Baptismata Sabbataria. Hic incidit locus de Baptismo Joannis, quid præstiterit; Item de Baptismis non rite peractis, de Baptismis Hæreticorum, rursum de Anabaptismis, qua peste nunc turbatur Ecclesia, deque quorumdam opinione, qui putant Baptismum non esse necessarium ad salutem, tantum esse signum honorificum adoptionis. Item an fides aliena sufficiat infantibus ad salutem. Dicendum interim & de officio Susceptorum, & unde hic mos ad nostram ætatem devenerit. Adhæc, de vitiis ministrantium Baptismi sacramentum, de vitiis ac negligentia Susceptorum, de culpa eorum qui male vivendo Baptismi gratiam sibi vertunt in augmentum damnationis, aut qui ficte & absque fide Baptismum accipiunt, tum his malis quod sit remedium. Adducet Baptismum internum & externum, quæ ratio locum habet fere in omnibus quæ tractat Ecclesiastes. Quo quidque reconditius est, hoc præstantius est & efficacius. Velut in homine præstantior est anima quam corpus, & ut quæque vis animæ maxime semota est a sensibus externis, hoc est excellentior. In externis crassissimus sensus est tactus, præstantiores sunt auditus & visus. Internorum maxime divinus est intellectus sive mens, quod a materia corporis sit purissima. In universo nihil est ipso Deo retrusius minusque sensibus expositum, quum nihil majus aut melius. Est quædam docendi ratio per gradus incedens ab extremis usque rei primordiis repetitos. Veluti de religione cultuque

Docendi ratio.

Numinis dicturus, illinc exordiri poterit, quod adeo secundum naturam est Religio, ut hujus manifesta vestigia deprehendantur & in brutis animantibus, velut in Elephantis; nec ulla reperta sit natio tam immanis & effera, quæ non aliqua religione commoveretur. Priscus cultus qualis fuerit, declarat Genesis, commemorans sacrificium Abelis & Caini. Superstitio gentium, quoniam veri Dei notitiam non habebant, in varios ritus degeneravit, quosdam etiam prodigiosæ absurditatis: a quibus ut populum Israeliticum revocaret Moses, certas colendi Dei cæremonias præscripsit, primum in tabernaculo, donec Hierosolymis exstrueretur magnificum illud Templum, cujus religio quoniam umbris constabat, ad coruscantem Euangelicæ pietatis lucem paulatim cessit. Quamquam autem immobilis est Euangelica veritas, tamen in ritibus progressu temporum multa novata sunt; nonnulla etiam pro nationum diversitate. Nam in hodiernum usque diem alius est cultus apud Græcos, alius apud Indos, alius apud Romanos: per hujusmodi gradus decurret qui totam rei naturam volet ob oculos ponere. Itidem de Confessione dicet, qualis fuerit sub lege naturæ, qualis inter Gentes. Nam apud eas quoque ab initiandis exigebatur criminum confessio. Qualis sub lege Mosaica, qualis in primordiis Ecclesiæ subolescentis, qualis hodie. Hæc aliaque permulta considerat, qui docendi munus suscipit. Quamquam autem hoc doctrinæ genus magis usui est iis qui scribunt libros, aut in Scholis profitentur, tamen profuerit Ecclesiasten in hoc quoque exercitatum esse, etiamsi non utatur: incidit tamen aliquoties ut utatur, velut quum explicandum est populo quid sit usura, & qui contractus ad usuræ speciem accedant. Frequentius autem incidit iis qui argumentum aliquod perpetuo tenore exponunt, veluti Decalogum aut Symbolum Apostolorum. Huic dicendum quid sit Ecclesia, & quot modis accipiatur. Quid fides, atque item de cæteris. Similiter quum tractabit de conjugio, de votis, de jurejurando, & illa proferentur ex quibus initiis hæc nata sint, & quæ his finitima, aut contraria sint, aut conducibilia aut noxia, quemadmodum medici, quum de bona valetudine disserunt, non sat habent docere, quid sit bona valetudo, sed quibus rebus ea vel servetur vel vitietur. Aristotelicum est, primum rei summam & quasi capita deponere, dein per eadem vestigia recurrendo ad singulas partes quæ sunt exactioris scientiæ adjungere, exemplo artificum, qui prima manu deformant rude statuæ simulacrum, mox ad singula membra redeunt iterum atque iterum, donec summam imponunt manum.

Recursus per loca.

His igitur breviter expeditis, recurro ad seriem locorum. De definitione, quæ Theologis cum primis est necessaria, item de genere & specie, differentia, proprio, satis opinor dictum, sane quod ad Ecclesiasten attinet. Nam definitionem converti cum voce definita tum in tribuendo tum in removendo, quemadmodum differentiam & proprium cum specie, nemo puerorum nescit. Genus autem vere prædicari de partibus singulis, & quidquid sub his comprehenditur, non contra. Ut, quidquid est homo, idem est animal: at non statim quod est animal, idem est homo. Hæc ratio vertitur in diversum in removendo: ut, quidquid non est animal, homo non est: at non statim quod homo non est, animal non est. Præterea de quocumque prædicatur genus proximum, de eodem prædicantur & superiora: ut, quidquid est justitia, idem est virtus, habitus & qualitas. Hic cavendum ne nobis imponat homonymia & polysemia. Quum dicimus candidam vestem & candidum animum, prius candidum, proximum genus habet colorem, posterius habitum. Utrumque tamen continetur sub genere qualitatis. Similiter quum dicimus, canem marinum, & canem terrestrem, & canem pro sidere. Priores duæ voces differunt specie, quum in animali conveniant; tertia, nec cum pisce convenit, nec cum animali latrabili. Tantum est substantia corporea, quamquam non defuerunt qui stellas judicarunt esse animalia. Et

Definitionis tractatio.

haud scio, an omnia diversi generis sint quæ de Deo & rebus conditis prædicantur, veluti quum Deus dicitur, pœnitere, odisse, amare, irasci, misereri. Similiter varia dictionis usurpatio, sæpe tenebras offundit intellectui, sicuti Paulus multifariam utitur his vocibus, lex, caro, spiritus. Partitio remotis partibus principalibus removet totum, tributis iisdem colligit totum: ut qui nec tectum dedit, nec parietes, nec fundamentum, utique domum non dedit: qui hæc dedit, domum dedit. Item, qui nec corpus habet humana specie, nec mentem ratione præditam, homo non est. Rursus qui corpus habet hominis, mentem pecudis, pecus est non homo. Præcipua enim pars hominis est animus.

Partitionis tractatio.

Divisio subministrat uberiorem argumentandi materiam. Remotis enim omnibus formis, removetur & genus; ut, ubi non est Monarchia, nec Democratia, nec Aristocratia, nec Oligarchia, ibi non est civitas. Item, si Deus nec loco movetur, nec generatur, nec corrumpitur, nec alteratur, constat omnino non moveri. Hic cavendum, ne qua pars aut species omittatur, quæ si proferatur vel cum risu solvitur ratiocinatio. Notatum est ab eruditis dilemma Theophrasti, ni fallor, dissuadentis matrimonium, *Si duxeris formosam, habebis communem: sin deformem, habebis molestiam*: quod in medio sit forma stata, quæ nec tædio sit marito, nec exposita omnium concupiscentiæ. Interdum propositis duobus convincitur esse totum falsum, quod adsumit adversarius: veluti, ut sit civis Romanus, aut natus sit oportet, aut factus. At quum nec natus sit, nec factus, qua fronte se prædicat civem? Idem fit interim propositis pluribus partibus, quemadmodum in superiore liquet exemplo. Velut in illo, quod a Cicerone refertur: *si nec censu, nec vindicta, nec testamento liber factus est, non est liber.* Hic si proferatur quarta ratio, qua quis fit liber, concidit argumentatio. Interdum duobus aut pluribus propositis, remotis cæteris, unum relinquitur verum. Ut, hic servus quem tibi vindicas, aut verna tuus est, aut emtus, aut donatus, aut testamento relictus, aut ex hoste captus, aut alienus. Remotis superioribus probatum erit esse alienum. Tertius modus est, quum duo proponuntur inter se contraria, quorum utrumcumque elegeris, consequitur id quod probare aut suadere nitimur; Veluti mentietur in tormentis qui cruciatus ferre poterit, mentietur qui non poterit. Rursus, quo schema si intelligitur? quo si non intelligitur? In priore argumentatione utrumcumque concesseris, sequitur non esse credendum tormentis; in posteriore, schematibus non esse utendum. Quoniam si intelligitur, caret gratia novitatis: si non intelligitur, frustra dicitur quod non intelligitur. Item, si tibi scelerum conscius es, cur tibi blandiens in alios sævus es? Si non es conscius, cogita, tibi posse accidere quidquid homini accidit. Ex utroque colligitur moderatius emendandos qui peccant. Scitum est illud Antigoni Regis, qui fratrem petentem, ut lis, quam habebat cum quodam, non in foro, sed domi cognosceretur, hoc dilemmate repulit: *Si causam habes injustam, cur litigas? si justam, cur fugis publicum & hominum conscientiam?* Rursus, aut vera prædicunt Astrologi, aut falsa, aut ambigua: si ambigua, perinde est ac si nihil prædicant: sin falsa, contumelia est deludi mendacio: sin vera, aut læta sunt quæ prædicunt, aut tristia: si læta, sollicitaberis spe, & quæ evenient, amiserint gratiam novitatis: sin tristia, miser eris ante tempus, & conduplicabitur malum: frequenter enim metus est ipso malo gravior. Consequitur igitur inutilem esse futurorum præscientiam. Item, si parum amicus est, stultum est illi committere arcanum, sin amicus, memento posse fieri inimicum: consequitur, nullum committendum arcanum. Consimiles formæ sunt, in quibus duobus aut pluribus propositis e singulis colligimus quod nobis commodum est. Ut, si vir bonus est, demus virtuti: sin malus est, demus homini. Item, in primis discendæ litteræ, quæ in rebus adversis erunt solatio, in prosperis orna-

Divisionis tractatio.

namento, in vita privata honestam adferent oblectationem, in magistratu dabunt salubria consilia, adolescentiæ conciliabunt honestam famam; senectuti auctoritatem. Interdum proponuntur duo, quorum alterum, sit magis eligendum: Si non litigas, perdis argentum: si litigas, perdis animi tranquillitatem, sed pecuniæ levior est jactura. Est vitiosum dilemma, quod Græci vocant ἀντίστροφον, quod in adversarium retorquet utrumque cornu: quale est illud Euathli, qui cum Corace sic erat pactus, ut tum solveret mercedem posteaquam artem Rhetoricam perdidicisset: vocatus in jus, ita proposuit: Rogat Coracem, *quis esset artis finis*, quum audisset *persuadere dicendo: Nihil*, inquit, *tibi do, Corax: nam si persuasero judicibus, nihil debeo ex judicum sententia: si non persuasero, nihil debeo ex pacto, quod nondum adsecutus sim finem artis.* Id ex pari retorsit Corax, *Imo si viceris hanc causam, debebis ex pacto, sin victus fueris, debes e judicum sententia.* Ad hoc genus pertinent, quos Soritas, Crocodilitas, & Pseudomenos appellant. Sorites enim colligit ex remotione partium; Velut unus nummus non facit divitem, numquam igitur ex accessione nummi quisquam fiet dives; velut unus dies non facit senem, nullus igitur fiet senex. Hunc syllogismum Latine dicere possis acervalem. Pseudomenos sive mentiens est in quo utrumcumque elegeris, falsum erit quod dicetur. Cretenses esse mendaces dicit Epimenides ipse Cretensis. Si Cretenses non sunt mendaces, mentitus est Epimenides: si verum dixit, quoniam Cretensis est qui dixit, falsum est Cretenses esse mendaces. Verum hæc argumentatio non consistit, nisi propositionem indefinitam accipias pro universali. Nam ut falsum est omnes Cretenses esse mendaces, ita verum est, aliquos Cretenses esse mendaces. Ejusdem generis est Crocodilites. E fictione Dialecticorum nomen inditum est. Crocodilus rapuerat filium mulieris, cui supplicanti sic respondit Crocodilus: Reddam si verum responderis. Dic igitur: Reddam an non? Non reddes, inquit, & ideo reddes quia verum dixi. Atqui si reddidero verum non dixisti, & ideo non reddam. Verum hæc sunt Chrysippi sophismata, lusus non illepidi adolescentulorum.

Dilemma vitiosum.

Ad Antistrophorum genus pertinet quod Græci vocant βίαιον, Latine *violentum* possis dicere, quoties argumentum retorquetur in adversarium, quasi quis ab hoste missum telum arripiat, & in ipsum remittat. Hujus & frequens & serius usus incidet Ecclesiastæ, præsertim in refutando. Exemplum aptissimum est in Euangelio: Servo causanti austeritatem domini sui, herus ita respondet, *imo tanto magis oportuit meam pecuniam deponere ad usuram, quia sciebas me esse hominem austerum & lucri avidum.* Succurrit hic quiddam non infacetum, quod olim ex Thoma Moro tum adolescente, nunc viro omnium quos multis seculis habuit Anglia ingeniosissimo, accepi. Rex Henricus ejus nominis Septimus, proposuerat exactionem precariam, mutui nomine. Richardus Episcopus Vintoniensis, cui cognomen Vulpi, vir minime stupidus, apud Clerum agebat Principis sui negotium. Contra, Sacerdotes hoc agebant, ut quam minimum darent. Idque ut efficerent, duplici via captabant. Alii veniebant magnifice culti, ne viderentur esse pecuniosi. Splendidus enim victus exhaurit opes. Rursus alii veniebant sordide culti. Utrique se pariter excusabant. At Episcopus utrisque retorsit argumentum. Tibi, inquit, non deesse pecuniam declarat iste tuus amictus tam splendidus. Et, te colligere pecuniam declarat, quod tam misere cultus es. Verum hoc illi natura non ars Rhetorum dederat. Simile est quod Plutarchus Alexandri Magni dictum torsit in diversum. Is a Diogenis colloquio digressus, amicis admirantibus, quod sordido Cynico hoc honoris habuisset, *Imo*, inquit, *ni Alexander essem, Diogenes esse vellem.* At eo magis optandum erat ut esset Diogenes, quia Alexander erat. Idem hodie responderi posset quibusdam negantibus decoram aut utilem Principi esse Philosophiam. Imo neminem magis decet aut juvat Phi-

Βίαιον.

A losophia quam Principem, cujus officium est tot hominum millibus consulere, cujusque pectus tot negotiorum procellas sustinet. Horatius frequenter hortatur ad voluptates hoc argumento, quod hominis vita tum brevis est, tum incerta. Imo hoc minus aliqua vitæ pars luxu perdenda est, sed ob id ipsum tota virtuti danda quod brevis est & incerta. Quidam admiratus est cantoris improbitatem, quod quum artis esset imperitus, tamen musicam profiteretur. Id alius detorsit in laudem, quod quum talis esset, mallet canendo quam latrocinio victum quærere. Quidam Catoni seniori vitio vertebant, quod quadragies fuisset vocatus in jus. Hoc ad laudem hominis retor-

B queri potest. Semper invisa fuit plurimis eximia virtus, quia pauci boni, & simile gaudet simili. Rursus e proximo potest arripi quo retorqueas. Imo hoc arguit insignem Catonis integritatem, quod toties accusatus, semper judicum sententiis absolutus est. Atque ut domo quoque nonnihil adferam: Amicus quidam a me rogatus, cur tam magnifice ædificaret? Ut, inquit, æmulis meis ostendam mihi non deesse pecuniam. Immo, inquam, isto pacto declarabis, tibi deesse pecuniam. Sed hic jocus erat. Addam aliud serium: Quum Romæ agerem, quidam non optime sentiens de dogmatibus fidei Christianæ quibusdam congerronibus ostenderat in Plinio libri VII. caput LV.

C in quo vir ille miserandus deridet eos, qui putarent animas hominum a morte superesse, secus quam aliorum animantium. Accitus sum, nam aderam in eodem conclavi cum alio confabulans. Veni. Rogatus sum, Ecquid haberem, quo tantum auctorem refellerem. Respondi me nulla re magis confirmari ad credendum immortalitatem animarum quam illo capite, quo nihil esset in eo auctore stupidius aut indoctius. Existimat enim vehementer absurdum, si quis credat aliter spirare hominem, quam ranas aut asinos. Deinde ait esse quædam animantia vivaciora homine, quibus nemo tamen tribuit immortalitatem. Ad hæc, rogat, quomodo animæ exutæ corporibus, cogitent,

D videant, audiant, gustent, olfaciant, tangant, quæ si desint, putat nihil esse boni reliquum. Et quod est omnium stolidissimum, sollicitus est, ubi sedeant tot animarum millia. Nullum autem plausibilius vincendi genus, quam quum hostis suo jugulatur gladio.

In contrariis illud est annotandum, quod prius attigi, non semper esse vere contraria quæ prima fronte videntur, sive in singulis vocibus, sive in proloquiis. Velut, acutum & grave contraria sunt, sed dumtaxat si de vocibus aut sonis loquaris: si de solidis corporibus, acuto contrarium est obtusum, gravi leve. Nec vero semper opponitur falsum, sed verum in-

Contraria falso.

E terdum sonat perfectionem & eminentiam: ut quum pater de filio bene morigero dicit, hic est verus filius meus, non sentit reliquos esse falsos, sed hunc esse eximium. Nec veritati semper opponitur falsitas. Lex habet umbras, Euangelium veritatem. In lege tamen nulla erat falsitas, sed in Euangelio dilucida veritas. Nathanael dictus est verus Israelita, nec ob id alii erant falso Israelitæ: Sed hic eximie, qui & genere & moribus referebat Patriarcham Jacob. Ac de se Dominus, *Ego sum vitis vera*, quod solus ex se daret membris suis, quod radix & stirps vitis dat palmitibus. Ita Dominus comparatus viti naturali, vera vitis dicitur. Rursus vitis in agro nascens Chri-

F sto comparata vera dicitur, quia sine tropo dicitur, nec ideo Christus falsa vitis est. Verus Deus est qui condidit universa, nec tamen falso Dii sunt, de quibus scriptum est: *Ego dixi, Dii estis*, sed mutata est appellationis ratio. Itidem solus, non semper excludit comitem, sed aliquoties declarat eminentiam. Quemadmodum singulare & unicum dicimus, non quod solum sit, sed quod egregium. D. Augustinus hujusmodi vocibus offensus invertit ordinem sermonis Dominici, sed, mea sententia, durius, *Ut te, Pater, & quem misisti Jesum Christum cognoscant solum verum Deum.* Sed interim juxta istos excluditur Spiritus sanctus,

ctus, si solus excludit socios: & Spiritus sanctus non erit verus Deus, si verus semper opponitur falso. Non me fugit, hunc locum recte exponi ab orthodoxis, ut nihil faciat pro Arianis: citra mutationem ordinis, quam induxit Augustinus, videlicet, ut solus & verus non excludant Filium & Spiritum sanctum, sed Gentium Deos. Nam Pater, Filius & Spiritus sanctus, unus Deus sunt, & solus ac verus Deus sunt. Potest tamen locus & aliter habere sensum Catholicum, ut prima persona dicatur solus verus Deus. Pater enim solus est Pater & solus verus Deus, quia solus est fons Deitatis, nec ab alio habet ut sit Deus, quemadmodum Filius & Spiritus sanctus, eoque in solo Patre est perfectissima principii ratio, quam illic designat nomen verus, nec tamen ex hac Patris eminentia consequitur naturæ inæqualitas. Hoc dictum velim, ut dictum non sit, si non probet Ecclesia. Tantum de singulis vocibus. In proloquiis hoc erit exemplum. Amicis benefacere decet, inimicis male. Contraria videntur quod ex verbis contrariis constent, quum revera contraria non sint, quum utraque competant in bonum virum, juxta sententiam Aristotelis. Sed amicis benefacere & amicis malefacere, revera contraria sunt.

Definitio latius tractata. In cæteris locis non est magnopere quod addamus, & si quid erit, post incidet opportunitas. Illud in genere admonendum est, Ecclesiasten hos locos ad usum latiorem accommodare, quam faciunt Dialectici, quorum exempla fere sufffrigida sunt: non enim magnum est, si persuadeamus non esse hominem quod non est animal, sed hujus occasione loci submovebit ab hominis cognomine, quicumque non gubernantur recta ratione, sed pravis cupiditatibus aguntur in omne flagitii genus. Hos dicet ipsis mutis pecudibus esse magis brutos. Nam illæ juxta naturam suam moderate vivunt. Hi rapiuntur ad ea quæ præter naturam sunt. Salsum est quod de Diogene legimus, qui in foro conscenso suggesto clamavit, *audite homines, audite homines*: quum accessisset frequens multitudo, flagitaretque ut quæ vellet, diceret, jam adesse quos vocarat: *Ego*, inquit, *turbam video, homines non video*. Idem accensa in meridie lucerna obambulabat per forum, quærenti similis. Rogatus, quid quæreret? *hominem*, inquit, *quæro*; sentiens in tam frequenti turba nullum esse dignum hominis cognomine. Scitum est illud Socratis, quem quum adolescens adiisset, dicens, *pater jussit me convenire te, ut me videas: Loquere igitur*, inquit, *ut te videam*: sentiens verum hominem intus esse, qui non cernatur oculis corporeis, sed in oratione tamquam in speculo reluceat. Similiter negabit Nobilitatis titulum competere in eos, qui pudenda committunt, quum vera Nobilitas sit honesta fama virtute parta. Dicet non esse ingenuos, sed turpissimam simul ac miserrimam servire servitutem, qui militant Satanæ, qui se manciparunt Mammonæ, & Veneri, aliisque vitiis, quum vera libertas sit habere pacem cum Deo. Negabit esse divites: qui rebus externis ac mox perituris opulenti sunt, quibus aut non utuntur ob avaritiam, aut turpiter abutuntur ob nequitiam. Negabit esse sanos, qui falsas bonorum imagines, pro veris bonis amplectuntur. Negabit esse virgines, quæ corpore intacto, mentem habent pollutam, quum vera virginitas sit, corporis simul & mentis integritas. Negabit esse matrimonium, ubi non est castus pudor, ac religiosa caritas, sed tantum studetur libidini, intemperantius, quam faciunt animalia rationis expertia. Negabit esse Christianos, qui non aguntur Spiritu Christi, utcumque baptismo tincti sunt. Negabit hanc esse vitam, quæ tot malis obnoxia, nihil aliud est quam cursus ad mortem. Negabit esse Principem, qui ad suum commodum tenet Rempublicam. Negabit esse Sacerdotem, qui nihil habet sacri præter unctos digitos & rasum caput. Hujus generis infinita exempla possint adduci. Ex his tamen colliget concionator, quantam dicendi materiam suppeditet dinitio. Dialecticus unam modo sententiam adducit, de quo prædicatur definitio, de eodem prædicatur definitum, & contra;

At Ecclesiastes circa quemque locum plurimas inveniet sententias. Nec illud modo spectabit ad descriptionem, ut ea quadret ad rem descriptam, sed totam rei speciem velut in tabula depictam ponet ob oculos, ut spectatorem vel in amorem rapiat, si virtutis imago describitur, vel in odium, si vitium depingitur: veluti si quis describat, quam sit egregium animal verus Monachus ac φερώνυμος, aut quam fœda res luxus. *Descriptio plenior.*

Jam nominis Etymologia, tametsi non multum habet ponderis in caussis forensibus, non mediocrem tamen usum adfert ad suadendum, laudandum & exhortandum. Homo juxta quosdam a Græca voce deducitur ὁμοῦ. Itaque ubi non est mutua caritas, ac societas amica, ibi non sunt homines. Ecclesia dicitur congregatio sive concio, quæ convenit ad audiendum verbum Dei. Proinde ubi non vacatur doctrinæ sacræ, ubi sunt discordes animi, ibi non est Ecclesia. Hæreticus dicitur ab αἱρέομαι *eligo*, quia mavult id sequi, quod ipse suo sensu eligit, quam quod per Scripturas Ecclesia tradidit. Schismaticus dicitur a σχίζειν, id est, a *secando*: quisquis igitur inter bene conjunctos, quippe unius corporis membra, serit discordiam, schismaticus est. Theologus hinc dicitur, quod de Deo loquatur. Itaque Theologi non sunt, qui nihil crepant nisi Philosophos & sophismata: Dominus in Euangelio, definitione retundit Judæorum arrogantiam, jactantium sese quod essent filii Abrahæ, negans eos esse legitimos Abrahæ filios, qui juxta carnem ex illius stirpe genus ducerent, sed qui fidem ejus ac pietatem imitarentur. Itidem cohibet suorum audaciam, negans eos sibi cognatos esse qui tantum sanguinis propinquitate ipsum contingerent, sed eos demum vere fratres ac sorores esse, qui parerent voluntati Patris cœlestis. Impios Judæos appellat Diaboli filios, quem factis exprimerent, calumniantes innocentem, ac bene merentem conantes occidere. Consimilem in modum beatus Paulus dejicit Judæorum arrogantiam, pronuncians non Judæos tantum, sed omnes homines esse filios Abrahæ, qui ad illius exemplum fidem Euangelicam complecterentur, hoc est, crederent promissis Dei per Filium Jesum Christum; veros esse Judæos, qui mente essent circumcisi, non præputio; veros esse Israelitas, qui Patriarchæ Jacob mansuetudinem ac pietatem æmulentur. *Etymologia.*

Definitio fuerit. Hypocrita est sanctimoniæ simulator. Descriptio est quum Dominus illos depingit suis coloribus: Dilatant phylacteria sua, prolixe orant in angulis platearum, & hoc fuco devorant domos viduarum, exterminant facies suas, dant eleemosynam præcinente tuba, subinde lavant, non solum corpora, verum etiam discos, sellas & æramenta. Itidem Paulus describit Pseudapostolos. *Hujusmodi Domino nostro Jesu non serviunt, sed ventri suo serviunt, & per dulces sermones ac benedictiones seducunt corda innocentium.* Et alibi, *inimicos crucis Christi, quorum finis interitus, quorum Deus venter est & gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt.* *Definitio. Descriptio. Roman. 16. Philip. 3.*

Ab Etymologia ductum est, quod Angelus Virgini interpretatur nomen Jesu. Item quod Dominus ait Petro, *tu es Cephas, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Non nisi super lapidem fundata est domus numquam ruitura. Tu es lapis, super te igitur. Ab eodem loco sumtum est, quod Paulus non Apostolos, sed Pseudapostolos appellat, qui semet in ejus muneris titulum ingerebant, quum nec a Domino essent missi, nec Christi negotium agerent, sed suis servirent commodis. Apostolus enim sonat missum sive legatum. Vides, lector, quam non parcam dicendi copiam suggerat definitio cum locis affinibus. Cæterum, Etymologiæ tractatio admonebit Ecclesiasten, ut interdum exponat idioma seu emphasim verborum, quod sæpenumero faciunt Ecclesiæ Doctores, præcipue Hieronymus. Idioma est, quod Paulus prodesse vocat *ædificare*, lædere, *destruere*. Emphasis est, quod idem fraudulentam persuasionem, qua Galatæ fuerant inducti in Judaismum, appellat *fascinationem*. *Etymologia.*

A ge-

Genus ac Totum latius. A genere ac toto admonebitur, ad exhortandum, ut animos nostros ab his minutis ac singularibus, quæ sensibus exposita sunt, attollamus ad ea quæ semper eodem modo sunt, & ratione non sensu percipiuntur, usque ad immensum illum omnium rerum fontem & auctorem, in quo sunt æterna cunctorum exemplaria. Ea res dilatabit angustias animi nostri, qui contemplatione singularium contrahitur ac dejicitur. Sublimius est mundum hunc universum tamquam unam civitatem contemplari, cui præsidet Monarcha Deus: Totam Ecclesiam esse unum corpus, aut unam familiam, quæ nescit interire. Consimilem in modum dicendum est de cæteris, ne fiam longior.

Differentia & proprium latius. Nec satis habebit Concionator dicere, rationis esse compotem, esse differentiam hominis, aut risibile esse proprium hominis, eoque non esse hominem qui rationis sit expers aut qui non sit risibilis: sed altius spectans, dicet eos demum esse homines, qui pro ratione gubernantur Spiritu Dei, per fidem erga Christum Jesum. Homini proprium esse, Conditorem suum agnoscere, & Euangelicæ Philosophiæ docilem esse.

Exordium, incrementum, summa, latius. In quovis argumento juvabit perpendisse, exordium, incrementum & summam. Exordium humani generis fuit in Paradiso: incrementum, sub triplici lege, Naturæ, Mosis & Euangelica: summa, seculi, consummatio. Similiter ex rebus minoribus, exordium pietatis est odisse peccata: incrementum, profectus in fide & caritate: summa, perfectio. Item exordium Christianismi est in Baptismo: incrementum in pietate vitæ: summa in morte. Contra in vitiis exordium est lapsus per incogitantiam: incrementum, progressus ad deteriora: summa, animus obfirmatus in malum, ac traditus in reprobum sensum. Sic institutum Monachorum habuit exordium a Prophetis in deserto parabili cibo viventibus, incrementum accessit ex his qui primum Thebaidem, mox alia loca solitaria occuparunt, donec ad hanc summam perveniret. Eadem consideratio potest per omnes rerum species obambulare. Velut unde cœperit observatio dierum festorum, unde dedicatio Templorum, unde Confessio Sacramentalis, unde dignitas Episcoporum, unde primatus Romani Pontificis. Quemadmodum Plato docet, unde primum nata sit civitas, unde Principatus: & Jureconsulti docent, unde nata sit servitus, & quibus gradibus ventum sit ad jus civile scriptum. Hic locus non tantum valet ad cognoscendam penitus rei cujuslibet naturam, verum etiam ad amplificandam laudem, si quid a pravis aut parvis initiis ad egregium statum processit, tum ad exaggerandum crimen, si quis a levibus ac laudatis primordiis ad summam iniquitatem profecit. A levibus ac moderatis initiis nata est Monarcharum exactio, vectigal ac tributum, quæ res quo nunc provectæ sint rectius intelliget, qui legerit Acta centum aut ducentis annis antiquiora. A bonis initiis natum est, quod Princeps aut hujus vices gerens occupat bona apud furem reperta, quod Maris præfectus occupat navem ac merces e naufragio reliquas. Id enim agebat ea constitutio, ut publica auctoritate singula justo domino restituerentur. Telonia ad hoc sunt instituta, ut si quid a latronibus viatori fuisset ereptum, præsidio Principis vindicaretur. Nunc telonarum nullus est modus, quum ab his nihil sit præsidii, molestiæ permultum, & adeo nihil revindicent spoliatis, ut ipsi interdum præter omne jus merces eripiant, & ab iis exigant vectigal, a quibus Princeps vetat exigi. Justa de causa constitutum est, ut hospitis bona Princeps occupet, nimirum, in hoc dumtaxat, ut ad justos hæredes perveniant, nec ab aliis diripiantur.

Dedicatio Templorum unde. Sed profanis omissis ad sacra redeo. Templorum dedicatio a Judæis pariter atque Ethnicis ad nos defluxit, sed apud nos res eo devenit, ut minimum absit a superstitione. Quam superstitiosis ritibus consecrantur nolæ, exorcizantur, catechizantur, induntur nomina, adhibentur susceptores ac susceptrices, baptizantur, unguntur, respondere jubentur tinnitu. Nec solum evocant populum in quem usum primitus receptæ sunt, sed salutant Episcopum peregre redeuntem, obstrepunt tonitruis, in quibusdam regionibus cantillant totos dies, obturbant cultui Divino bombis suis, obturbant concionanti. Apud quosdam Corybanticis sonis ita complent omnia, ut non solum ægrotis morbum augeant, verum etiam sanos in furorem aut in morbum comitialem adigant. Quid nunc loquar de consecratis vasculis, lapidibus ac linteis? Nihil erat necesse in hujusmodi cæremoniis Mosen imitari. Nec ista fiunt gratis, verum hic est Episcoporum a suffragiis quæstus præcipuus. Olim Ecclesiæ nihil recipiebant nisi recitantis aut docentis vocem. Deinde irrepsit cantus, sed simplex & loquentis pronunciationi proximus, qui verba non obscuraret, sed efficacius infigeret auditorum animis. Nunc res eo devenit, ut Templa lituis, fistulis ac tubis, atque adeo bombardis personent, vixque aliud audiatur quam varius vocum garritus, ac musices genus tam operosum atque lascivum, ut simile numquam habuerint Ethnicorum Theatra. Idem accidit in Pontificum condonantibus. Principio pauci dies relaxabantur de satisfactione ab Ecclesia præscripta, nec id nisi pia gravique de causa, puta, sicubi Basilica necessario foret exstruenda. Grata erat relaxatio, nec ingratus quæstus. Exstructa Basilica relaxationes cœperunt esse anniversariæ. Hic Pontifices cohibuerunt licentiam, ne flaccesceret Ecclesiastica disciplina. Verum res paulatim inundavit, ut quamvis levissimis de causis majus spatium relaxaretur, imo nulla de causa, si vel conductitius Episcopus moveret manum. Postremo relaxationes dilatatæ sunt usque ad Purgatorium. Hinc jam quæstus uberrimus, ac per falsos Prophetas persuasum est populo, nummo in rubrum scrinium conjecto, omnes abstersas esse maculas, Romanoque Pontifici esse in manu, animas, quas velit, aut quot velit, ex igni Purgatorio in Cœlum eximere. Satis est paucis exemplis indicasse rationem, ad quam lector prudens cætera examinet.

Divisio. A divisione dictum est illud Esaiæ: *Si Dominus vester sum, ubi est timor mei? Si pater sum, ubi amor mei?* Dilemma est, utrumcumque concesseris, colligitur illos delinquere. Quamquam hic subest alius locus, a repugnantibus & consequentibus. Dilemmate Christus occludit os Pharisæis, rogans *utrum Baptisma Joannis esset a Deo, an ex hominibus?* Senserunt illi dilemmatis cornua. *Si dixerimus a Deo, protinus objiciet, quare igitur non creditis illi de me testificanti: si dixerimus ab hominibus, turbam in nos exasperabimus.* Ejusdem generis est illud, *Utrum licet Sabbato bene facere an male?* Obticuerunt. Si dixissent male, nemo tulisset impium responsum: si bene, hoc ipsum erat benefacere, quod illi calumniabantur. Rursus illud, *Si per Beelzebub ejicio Dæmonia, corruet regnum illius, si Dæmon ejicit Dæmonia. Sin in digito Dei ejicio Dæmonia, profecto pervenit in vos regnum Dei.* Utrumcumque concesseris, consequitur instare regnum Dei. Ad dilemma pertinet illud Pauli, *Mihi vivere Christus est, & mori lucrum.* Utrumcumque accidat, colligit commodum. Si vivo, Christi negotium ago: si morior, vocor ad coronam.

Inductio. Jam Inductio non est proprie locus ab aliis diversus, sed est ratio quædam tractandi similia & exempla, quæ nisi plura numero adhibeantur ad eliciendum adsensum, non erit Inductio. Quemadmodum nec Fictio locus est specie differens a cæteris, sed tractandi ratio, dum fingimus esse facta, quæ facta non sunt. Similiter nec Comparatio locus est sui generis, sed similibus & exemplis tractandis adhibetur. Itaque nihil prohibet in eadem argumentatione esse similitudinem, Exemplum, Inductionem & Comparationem, atque etiam Fictionem. Velut in hoc exemplo: Si te asinus aut mulus calce percussisset, num referires? Nequaquam. Si infans ungues in faciem injecisset, num referres talionem? Minime. Quid si ebrius te contumeliose compellasset, utrum cederes an contenderes? Nimirum, cederes. Quid si fatuus aut mente captus colaphum impingeret, num referires? Non, opinor; At qui vehementi ira percitus est, minus habet mentis

A quam asinus, aut mulus, aut infans, aut ebrius, aut fatuus, aut mente captus.

Consimilem in modum tractari posset locus, qui est apud Paulum primæ Corinthiorum nono, ubi rem eamdem probat variis similibus, militis, vinitoris, pastoris, bovis triturantis, arantis, sacrario & altari deservientis, & quod alibi addit, operarii: quæ si Paulus in suam transferat personam, erit Fictio. Possunt enim omnia, nisi forte excipias bovem, quamquam & colonus qui circumagit bovem, vivit e frumento quod excutit. Potest & Comparatio quæ nunc intelligitur explicari. Si militaremus vobis externam militiam, nonne daretis stipendium? Nunc spiritualibus armis tuemur non domos aut agros, sed animas
B vestras. Si vinitores vestri essemus, & vineam plantaremus, sineretis nos participes esse fructuum. Nunc plantamus in vobis Christum, qui est vitis vera effundens vinum Spiritus. Si mercenarii pastores essemus, æquum duceretis nos de lacte gregis vestri pasci. Nunc non oves vestras, sed animas vestras pascimus cibo cœlesti. Si lex vetat bovi obligare os, dum in tritura circumagitur, quanto minus convenit nobis obligari os, qui vobis excutimus bonum semen Euangelicæ doctrinæ, quod Christus seminavit. Si coloni vestri essemus, & agros vestros proscinderemus, utique sineretis nos ex agrorum proventu ali. Nunc Euangelico verbo præparamus animos vestros ad percipiendum semen,
C quod si provenerit confert vitam æternam. Si in Templo lapideo mactaremus aut coqueremus hostias vestras, æquum judicaretis, ut juxta præscriptum legis ex immolatis victum caperemus. Nunc hoc agimus, Christi Sacerdotes, ut pectora vestra templa sint Spiritus sancti, ipsi sitis hostiæ Deo viventi gratæ & acceptæ. Si fabri essemus a vobis conducti, ut maceriem, aut villam exstrueremus, nonne pro opera numeraretis mercedem? Nunc hoc præstamus, ut ipsi sitis domus spirituales Jesu Christo, in quibus per gratiam inhabitet. Hanc æquitatem si Ethnicis præstant Ethnici, quanto magis decet idem facere Christianos.
D Quod si nos majore periculo pugnamus pro vobis quam ullus miles, si majore labore & instantia quam ullus colonus aut opifex, si tanto præstantius est quod nostra opera præstatur, ut nulla sit comparatio, si quod recipimus minus est quam quod illi: Præter sobrium enim ac simplicem eumque diurnum victum nihil requirimus, quum illi frequenter & divitias colligant: nonne æquissimis conditionibus vobiscum agimus? Vides in eadem argumentatione, Similia, Inductionem, Fictionem, & Comparationem, quorum omnium fundamentum est similitudo. Hæc a me verbosius dicta non debent esse molesta lectori studioso. Conducent enim ad eruendas opes, quas in se Scriptura ha-
E bet reconditas, rudique populo ob oculos ponendas.

Similia latius. Inter Similitudines illa summa est, qua filius dicitur similis patri: proxima, quomodo homo dicatur conditus ad Dei similitudinem, & quomodo illius imagini conformetur per gratiam. Rursus, quomodo corrupta fuerit imago, in qua conditus fuit homo, & quomodo male vivendo quidam pro imagine Christi sumant imaginem Satanæ. Quum hominem pium amamus, nihil aliud in eo amamus, nisi hanc imaginem. Item quum odimus malos, non oportet aliud odisse, quam imaginem Satanæ. Quamquam autem Deo juxta summam naturam nihil proprie simile dicitur, tamen reperiuntur tenues quædam velut
F umbræ, præsertim in his quæ Deus in creaturis operatur. Deus æternus est. Et spiritualis homo meditatur æterna. Deus omnium summus est. Et homo pius humilia negligit, in cœlis versatur animo. Deus est omnium communis. Itidem qui perfectus est, studet de omnibus bene mereri. Deus immensus est. Et Spiritus dilatat piorum animos. Deus omnis mali expers est, ad hanc imaginem pro sua virili enititur mens pia. Deus a nullo lædi potest. Neque quidquam est damnationis iis qui sunt in Christo Jesu. Deus omnipotens est. Et Paulus omnia potest in eo, a quo corroboratur. Deus omnium Dominus est. Et Paulus piis ita scribit: *Omnia vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive mundus, sive vita, sive mors, sive præsentia, sive futura, omnia vestra sunt, vos autem Christi.* Audis divitias plus quam regales. Nam quod Philosophus non inepte collegit, bonos viros esse amicos Deorum, amicorum autem omnia esse communia, Diis porro adesse omnia bona: Viris igitur bonis nihil bonorum deesse: multo rectius quadrat in eos, qui per fidem in Christum unum cum Deo facti sunt. In Deum nulla cadit immutatio aut perturbatio. Perpetuam mentis tranquillitatem meditatur pius, qui nec successu rerum effertur, nec afflictionibus dejicitur. Deus immortalis est, & immortalitatem meditatur pius, non animo tantum, sed & corpore. Siquidem pleraque corporum corruptio ab animorum vitiis fluit. Cætera hunc in modum conjicienda relinquo lectori, ne fiam longior. Ob has tenues Similitudines omnia per metaphoram prædicantur de Deo. Sol, vita, leo, agricola, & cætera. Rursus quoniam illi vere nihil simile est in rebus conditis, omnia negantur de Deo.

Analogia. Idem sentiendum de Analogiis. Quod Deus in Universo, hoc Princeps in Regno suo, hoc paterfamilias in domo sua, hoc Episcopus in Ecclesia sua, hoc animus in corpore. Nihil autem necesse est ut Similitudo aut Analogia quadret per omnia, satis est ea parte congruere, qua admovetur. In suadendo mire ducit similitudo, in urgendo non habet tantumdem momenti. Proinde cavendum est, ne falsa similitudinis imagine fallamur aut fallamus. Sunt enim qui Confessionem sacramentalem hac asserant imagine: Judex non pronunciat de causa, nisi cognitis omnibus causæ circumstantiis. Sacerdos judicis locum tenet, confitens duas personas inter se pugnantes gerit, rei & accusatoris. Sed interim abest patronus. Adhæc apud tribunalia damnatur confitens reus, hic absolvitur. Præterea qui confert Baptismum, absolvit ab omnibus peccatis quamlibet incognitis. Tum si Sacerdos non absolvit nisi a cognitis, manent igitur irremissa quæ confitens oblitus est, aut ignorat. Ut ne commemorem quod Sacerdos, quantumvis cognita causa, incertus est an absolverit, an non. Nescit enim an adsit contritio vera. Contritis autem verisimile jam condonata esse peccata priusquam confiteantur. Sacerdos tantum confirmat Dei donum, ac velut obsignat. Simili ratione probant Satisfactionem. Princeps dat diploma condonationis, indicit satisfactionem. Proinde nec absolvendus est quisquam, nisi indicta satisfactione. Atqui infinitis partibus largior est Dei clementia quam hominis. Et Christus quum dicit paralytico, *fili, remittuntur tibi peccata.* Item, quum mulieri peccatrici, *missa sunt tibi peccata, vade in pace.* Rursus, quum adulteræ, *Vade, & noli amplius peccare*: nullam indicit satisfactionem. Dum hæc commemoro, non damno Satisfactionem, sed de probationis efficacia disputo. Vitandæ sunt insuper similitudines, & falsæ vel obscuræ & incertæ. Falsæ exemplum fuerit, Quemadmodum magnorum fluminum & fontes navigabiles, ita magnorum ingeniorum indoles statim perfecta præstat. Falsum enim est ullos fontes esse navigabiles. Obscuræ videri possunt, quas quidam adferunt ad probandam unicam Essentiam in tribus Personis, de mente & amore & notitia: de intellectu, voluntate & memoria. Evidentior est quam adfert Origenes, de sole, radio & calore. Ejusdem generis est, quam adferunt e Triangulo Mathematicorum disciplina, ac omnes fere quæ ducuntur e numerorum subtilitatibus. Hæc frigent apud imperitam multitudinem.

Exemplum latius. Exemplum omnium pulcerrimum & absolutissimum est nobis editum in Christo Jesu. Ad hoc exemplar ut quisque proxime accedit, ita maxime est imitandus. Proxime ad Christum accedunt exempla Apostolorum ac Martyrum, qui nascentem ac subolescentem Ecclesiam constabilierunt, & quod Christi passionibus deerat, quadantenus suppleverunt. Quamquam

A quam & in vetere lege sunt exempla perfectionis Euangelicæ nonnulla. His autem exemplis potissimum est utendum, quæ nobis divinis voluminibus sunt commendata. Porro quoniam exempla imparia plus habent energiæ, vel ad probandum, vel ad suadendum, vel ad exhortandum aut arguendum, omnia exempla, quæ petuntur a Christo, multis modis imparia sunt, in universum quoniam καθ' ὑπερβολὴν sunt insignia. Aliorum caritas friget, si ad illam plus quam igneam Christi caritatem conferatur. Aliorum modestia pene dixerim superbia est, si rationem ineamus unde, quo se demiserit. Deinde quidquid in aliis elevare solet benefactorum laudem, id totum a Christo longissime abfuit, veluti necessitas, casus, meritum, spes rediturae gratiae: B innocens, volens, præsciens, gratis vel passus est, vel præstitit omnia. Impar exemplum est quod adducit Esaias: *Cognovit bos possessorem, & asinus præsepe domini sui. Israel autem me non cognovit, populus meus non intellexit.* Primum non parum discriminis inter bovem asinumve, & inter homines. Subest autem emphasis & in nomine Israelis, qui populus erat electus, ac lege divina eruditus. Dein multum interest inter hominem & Deum. Homo jumentum fœno pascit ad sordidam operam. Deus in hoc ipsum condidit hominem, ut conditorem suum agnosceret, ac vitam æternam consequeretur. Vehementer impari exemplo retundit Dominus Archisynagogi C superstitiosam vocem: *Hypocritæ, unusquilibet vestrum nonne sabbato solvit bovem aut asinum a præsepe, & ducit aquatum? Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligavit Satanas ecce decem & octo annis, non oportuit ab isto vinculo solvi die sabbati?* (*Luca 13.*) Primum ingens discrimen est inter asinum & hominem. Verum hanc inæqualitatem etiam exaggerat Dominus, quum eam vocat filiam Abrahæ, quod elogium perquam honorificum erat apud Judæos, apud Deum honorificentius, quod ad exemplum Abrahæ crederet. Illa non legitur quidquam prolocuta, sed tacitum animi votum viderat Jesus. Adhæc nonnulla epitasis est in *unusquilibet*; Quod quivis e media plebe sibi permittit, vobis approbantibus, in me reprehenditis. Accedit inæqualitas ex D modo vinculi: bovem alligavit homo fune cannabeo, hanc alligavit Satanas misero & cruciabili morbo. Denique e temporis spatio, Non sinitis bovem aut asinum uno die alligatum esse, & hanc, quæ tot annis alligata fuit, non sinitis solvi. Simile est de bove & asino delapso in puteum. Hic simile est quod uterque periclitatur aqua, bos delapsus in puteum, & hydropicus. Nec illis obstabat religio sabbati, quo minus illico brutum animal extraherent. Hic causabantur sabbatum, ne fas esset hominem diu de vita periclitantem eripere. Extrahere bovem aut asinum, longe servilius opus est, quam simplici verbo sanare hominem. Et illo non putabant violari sabbatum, ut E succurreretur asino: hic putabant, si servaretur homo. Impar est & quod adfert Matthæus XII. Ninivitæ, populus barbarus, & a Dei religione alienus, ad comminationem Jonæ Prophetæ ignoti conversi sunt ad pœnitentiam: Judæi lege edocti, Prophetarum vaticiniis instructi, Prophetarum Dominum, apud ipsos natum, tot miraculis celebrem, tam efficaci doctrina provocantem ad pœnitentiam, non modo contempserunt, verum etiam occiderunt. Similiter Regina Saba, mulier, & mulier barbara, tantum audita fama Solomonis, ab extremis Austri finibus F profecta est Hierosolymam, ut coram audiret sapientiam Solomonis, & auditum immensis muneribus honoravit: Judæi ad ipsos ultro venientem tam admirabilem cœlestis sapientiæ Doctorem conviciis & omni contumeliarum genere prosecuti sunt.

Contraria latius. Pugnantia sive contraria medium non recipientia sunt, servire mundo & servire Christo, quæ duo quidam miscere conantur. Nulla conventio inter lucem & tenebras, inter Christum & Belial. Ita pugnant amor delitiarum, & amor castitatis. Sunt quædam ipsis vocibus palam pugnantia, ut nocens innocens, placere displicere. Quædam tectius, ut opera & gratia, Lex & Euangelium. *Si ex operibus*, inquit Paulus, *jam non est gratia: si ex gratia, jam non ex operibus.* Aperte pugnant gratuitum & debitum, sive debitum & indebitum. Lex minatur pœnam, Euangelium pollicetur remissionem. Pœna & gratuita condonatio pugnant aperte. Tecte pugnant Caro & Spiritus, Mundus & Deus, Fides & Operatio, a quibus beatus Paulus frequenter ducit argumenta.

Privatio latius. A privatione negant esse reditum ad habitum. Hoc apud Physicos fortasse verum est, apud Christianos falsum. Christus enim ut aliquot vita defunctos revocavit in vitam, ita resurrexit ipse, nobisque reviviscendi certam spem fecit. Infelicius autem cæcus est, qui caret lumine fidei, quam qui oculis corporeis capti sunt: & miserius mortui sunt, qui carent gratia Dei, quam qui corpore sunt exanimes, & tamen qui fidem amisit, ad fidem revocatur, & qui gratia privatus est, gratiam recuperat, sed neutrum absque miraculo, si miraculum accipimus, pro peculiari Numinis energia. Minus quidem evidens, sed longe majus miraculum est, peccatorem in vitiis inveteratum, ad bonam mentem revocare, quam cadaver quatriduanum excitare ad vitam.

τὰ πρός τι latius. Relativorum consideratio latius patet, per omnes enim locos discurrit relatio, velut inter definitionem & definitum, inter genus & speciem, inter totum & partes, inter simile, & id a quo ducitur similitudo, inter quocumque modo opposita, inter consequentia, & id cui comes est res aliqua, est relatio. Similiter nihil repugnat, quod non repugnat alicui. Sic eventa spectant id unde exstiterunt. Item inter efficientia & effecta reciprocatio est. Inter materiam & formam, & id cujus est materia ac forma. Inter finem, & id cujus est finis. Jam inter paria, majora & minora nemo non videt esse relationem. Neque tamen statim ubi relatio est, ibi & argumentatio est a relativis: veluti quum dicimus, si dominus est, debes illi timorem, si pater, debes honorem, non est proprie argumentatio a relativis, sed a consequentibus. Jam multa sunt tectius relativa, velut in dicto cujusdam Regis Lacedæmoniorum: cui neganti quod promiserat, quum flagitator diceret, *promisisti, ô Rex*, ita respondit: *si justum est*, inquit, *promisi, si injustum, dixi.* Quum urgeret flagitator, *atqui decet Regis simplex promissum æque firmum esse atque aliorum jusjurandum? Non, hercle, magis*, inquit, *quam vos expendere decet, quid a Regibus petatis.* Mutuus respectus est, inter petere & promittere: nec minus peccat qui temere petit, quam qui temere promittit. Sic tecta pugna est inter filium & dominum, quod non consistat, ut quis sit dominus illius, cujus est filius. Sic colligit Dominus: *Si Christus est Filius David, quomodo David in spiritu loquens vocat eum Dominum, Dixit Dominus Domino meo.* Adsimilem in modum Socrates refellit crimen quod Deos negaret, quum diceretur habere familiarem Dæmonem. Illorum opinione Dæmones erant filii Deorum. Non consistit igitur, ut Dæmonem se fateatur habere, qui Deos negat. Tacita relatio videtur, & in argumentatione Domini: *Si crederetis Mosi, crederetis utique & mihi: De me enim ille scripsit.* Inter prædicentem & prædictum est relatio. Itidem relatio est inter orationem & animi sensum. Nam sermo mentis est signum, unde qui ficte loquuntur, non promunt orationem, sed voces tantum. Ita inter vocabula rerum & res ipsas est relatio. In quo præpostere facit hominum vulgus, a vocabulis abhorrentium, a rebus ipsis non abhorrentium. Quis non excandescat ad furti convitium? at quotusquisque est qui non furto rem suam augeat? Atrox convitium videatur, si quis Diabolus aut Sycophanta appelletur, at quam multi sunt, qui obtrectationibus traducunt proximum? E diverso Principis aut Episcopi titulum ambiunt omnes, rem tituli fortiter contemnunt. Sic sacra vestis signum est vitæ purioris, quemadmodum & rasus vertex: Absurdum autem est signo gloriari, rem signi negligere.

Consequentia latius. Consequentia sunt quæ Dominus commemoravit, *Eos qui crediderint, signa hæc sequentur, linguis loquentur novis, serpentes tollent*, &c. In quibus si hæc secundum Allegoriam non adsint, colligitur eos non credere. Ex consequentibus ratiocinatur Dominus: *Si Abrahæ filii essetis, opera patris vestri faceretis.* Item, *si de mundo essetis, mundus quod suum erat diligeret: Nunc odit vos mundus.* *Repugnantia latius.* Ex pugnantibus locus erit, si negemus illos vere credere, qui adhuc loquuntur quæ sapiunt ambitionem, avaritiam, vindictam & lasciviam, qui adeo non medentur aliorum moribus, ut ipsi potius inficiant alios, quique tantum absunt ut non corrumpantur improborum colloquiis, ut aliis sua propinent venena, atque adeo ex bene dictis sugant occasionem malitiæ. A repugnantibus ratiocinatur Paulus: *Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem.* Servus & liber contraria sunt. Testimonii dictio consequens est libero, servo repugnans, & si qua alia consequuntur ingenuitatem, quæ pugnant cum servitute.

Causa latius. A causa efficiente sive generatione, sic ratiocinabitur. Peccatum gignit mortem æternam, proinde qui mortem horret, prius horrere debet peccatum. Crapula gignit morbos corporis, si a morbis abhorremus, cur ea sectamur ultro quæ illos pariunt? Multi detestantur infamiam, at malam vitam non detestantur, quæ gignit infamiam. Jam Deus est omnium causa efficiens universalis. An sint aliquæ secundariæ, nihil ad hunc pertinet locum. Sed ubi causa est omnipotens, ibi non oportet de effectu disputare: & ubi summe bona, colligendum est in rebus conditis nullum esse malum. *Finis latius.* Idem est universalis omnium finis, ut nihil in bonis esse possit, quod alio quam ad ipsum dirigatur. At sæpenumero res præpostere geritur, quum finis invertitur, velut sunt qui vivunt ut bibant edantque, quum ideo bibendum sit atque edendum ut vivamus. Item præposterum est, quum animus servit corpori, quum corpus in hoc datum sit, ut serviat animo. Jam quidam sic gerunt imperium, quasi Respublica sit Principis causa instituta, quum contra Princeps sit Reipublicæ causa institutus. Hoc nomine Christus reprehendit Pharisæos, quod ob sabbati religionem sinebant perire hominem, quum sabbatum hominis causa esset institutum, non contra. Idem sentiendum de Constitutionibus cæteris, dumtaxat externis. Jejunium certis diebus indixit Ecclesia, ut corpore extenuato animus aptus sit rebus divinis: quod si jejunium debilitato corpore, animum quoque reddit ad res divinas minus idoneum, ad rixas, iram ac vindictam proniorem, proferendum est illud Christi, *Jejunium propter hominem institutum, non homo propter jejunium.* Ab effectis ratiocinatur Paulus, *ex lege non esse justitiam, sed ex fide: quoniam iram lex operatur, quum justitia sit pax cum Deo, quam per fidem adsequimur.* Item ad Galatas, *Hoc tantum a vobis volo discere, ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei?* *Forma latius.* De Forma nihil dicam, nisi quod in Deo sunt omnium rerum exemplaria. Homo juxta sensum mysticum, nihil aliud est Deo quam materia informis, aut lutum in manu figuli. Ille in nobis agit quidquid est boni, nos per fidem & obedientiam tantum præbemus obsequentem materiam, ut nihil sit laudis, quod nobis proprie vindicare possimus.

Comparatio latius. Jam si res humanæ comparentur humanis, reperias paria ac certis gradibus majora ac minora, velut, si purpuram componas purpuræ. At, si res animi conferas cum rebus corporis, vix ulla comparatio est ob immensum in medio intervallum, adeo ut quod per se videbatur aliquid magnum, collatione nomen suum amittat. Exempli causa, si mors aut vita animæ componatur cum morte aut vita corporis, aut si præsentis vitæ longævitas conferatur ad æternitatem. Tum enim quod longum videbatur, vix punctum dici potest. Id magis etiam accidit, si nostra conferantur ad Divina. Sic humana justitia comparata Divinæ justitiæ sit injustitia, aut humana sapientia collata cum increata sapientia, fit stultitia, quemadmodum lucerna in sereno meridie non est lumen. Tametsi & hæc comparatio longe est inæqualis. Inter finitum & infinitum, nulla est proportio, quemadmodum nec inter creatorem & creaturam. His rationibus Ecclesiastes potest Dialecticam subtilitatem ad multitudinis captum accommodare, & quæ videntur humiliora, ad sensum altiorem evehere. Adhæc sunt quidam Loci sic inter se confines ut iidem videantur: *Locorum confinia.* veluti contraria & repugnantia videntur eadem, ut effecta, eventa & consequentia, causa efficiens & generatio, causa efficiens, & finis. Nam finis quoniam impellit hominem ad aliquid agendum, velut effector est operis. Subtiliter tamen distinguuntur, licet admodum tenui discrimine. Verum his minutiis non morabor lectorem, nec enim refert, si in locum finitimum incidas, modo data occasione hoc inveneris quod opus erat. Interdum accidit ut idem argumentum diversis locis tractari possit. Ut filium non obedire parentibus absonum est. Argumentum est a repugnantibus, sed idem tractabitur a definitione. Filius, qui rebellis est parentibus, non est filius. Quæ mater est, gaudet alere quod genuit. Argumentum est a consequentibus. Erit a definitione si dicas, Mulier, quæ abjicit quod peperit, nec dignatur alere fœtum suum, mater non est, aut matris nomine indigna est.

Non alienum fuerit ab hoc instituto Locorum exempla in Divinis litteris indicare, verum ea res infiniti sit laboris, fortasse ne magnopere quidem grati ob rerum subtilitatem, nec admodum necessarii, quod ex his quæ monstravimus, lector non stupidus ea facile deprehendet. Nec magni negotii fuerit, plerasque argumentationes, quæ sumuntur a Locis, redigere ad eas formas, quas in prioribus Analyticis tradit Aristoteles: verum id neque necesse est, neque satis convenit apud promiscuam multitudinem: in Scholasticis diatribis hoc fit tempestivius, si res postulet: *Argumentationum forma.* Tametsi puerile est non intelligere vim argumentationis, nisi ad formam analyticam redigatur. Sit hæc apta adolescentulis exercitatio, an doctoribus ac senibus decora sit, alii judicent. Rhetores putant brevissimam argumentationem, constare tribus partibus, longissimam quinque, mediocrem quatuor. *Argumentatio quinque partium.* In longissima ponunt propositionem, rationem, confirmationem, exornationem & complexionem. Propositio est quod assumitur ad probandum. Ratio quæ probat quod propositum est. Confirmatio est ipsius probationis probatio. Exornatio est, quæ locupletandæ rei gratia adhibetur. Complexio, quæ superioribus compendio repetitis, iterat propositionem. Exempli causa, sit propositio: Optima primum discenda. Ratio, quoniam prima ætas ut est docilior, ita tenacior est eorum quæ percipit. Confirmatio, quoniam ingenium nondum est profanis curis aut vitiis occupatum. Quemadmodum enim in vacuis tabellis commodius scribis quidquid libet, & ut argilla, ceraque mollis facilius sequitur fingentis manum, & nova testa diutius servat odorem, quo primum fuit imbuta: ita tener animus & facilius percipit honestas disciplinas, & melius per omnem vitam meminit, quod a teneris unguiculis percepit. Porro quoniam ejusdem propositionis possunt esse variæ rationes, & singulæ variis modis possunt confirmari, tum exornatio variam supellectilem secum adducit similium, exemplorum, sententiarum, proverbiorum, prolixa nascetur argumentatio, ut merito complexio vice epilogi fungatur. Quod si omittatur exornatio, quod fit commodius in causis humilioribus, quatuor partibus constabit argumentatio: sin cum exornatione simul omittatur confirmatio, puta, quum ratio per se firma non eget alia fultura, tres partes habebit ratiocinatio, & brevior erit complexio. In brevi vero ac dilucida argumentatione, & complexio potest omitti, ut quam quisque sibi velut e proximo repetit. Exempli gratia, Principi impia præcipienti non est obtemperandum. Hæc propositio. Ratio: quoniam quoties ejus generis res est, ut aut Dei præceptum sit negligendum aut hominis, par est, ut Divina auctoritas præferatur humanæ. Hoc Dialectici

lectici vocant Enthymema, quæ est sententia cum adjuncta ratione. Nec refert utrum priore loco ponas propositionem, an rationem. Quoniam nemo certus est, an sit in crastinum victurus, non est differenda vitæ correctio; Hic ratio proponitur. Non est tutum cuiquam homini fidere, quia animal mutabile est omnis homo; Hic ratio sequitur. Interdum idem proloquium commixtum habet utrumque. Ut nulli invidet sapiens. Nulli invidere, est propositio, sapiens habet inclusam rationem. Ideo non invidet, quia sapiens est. Item mater non odit filium, noverca non amat privignum. Explicueris si dicas, Hanc odisse filium, non est probabile, quia mater est: aut, hanc bene velle huic, non est credibile, quia noverca est. Aut, hunc cuiquam invidere, non est verisimile, quia sapiens est. Nemo enim sapiens, nisi vir bonus; Malus autem est, quisquis invidet. Interdum & confirmatio commiscetur, ut, Sapiens, quoniam vir bonus est, nemini invidet. Hunc in modum Rhetores. Aliter Dialectici, quibus perfectus syllogismus, constat majore, minore & conclusione: nec minor semper est ratio majoris, sed assumitur aliquid, quod concessum cum majore, evincit quod probandum erat: Ut, Quisquis sapiens est, idem vir bonus est, sed vir bonus nemini invidet, igitur nec sapiens. Tamen hic syllogismus constat ex propositione, ratione & confirmatione. Propositio est conclusio: ratio est, quia sapiens est. Confirmatio est, quisquis sapiens est, idem vir bonus est; Illico palam est malum esse, quisquis invidet.

Argumentatio unius proloqui.

Asseveratio.

Vereor ne cui videar in his locis diutius æquo desedisse, proinde de argumentatione dicendi finem faciam, si prius illud admonuero, nonnumquam Adseverationem probationibus admixtam habere pondus ac vim argumentorum, eo quod ostendat miram dicentis fiduciam, ut auditorem pudeat dissentire: velut in confirmando. Evidens argumentum in promtu est. Non postulo, ut quisquam mihi credat, nisi hoc manifestis Scripturæ testimoniis docuero. Id quum notius sit quam ut egeat ulla probatione, tamen ob morosiores non gravabor & rationibus & evidentibus Scripturarum testimoniis, quod dixi, confirmare. Hoc si cui videtur ambigendum, faxo sit luce clarius. Quis est tam cæcus ut hoc non videat, quis tam impudens ut neget? Perfrica frontem, & aude negare. Elegans est illud Cypriani: *Audi non diserta, sed fortia. Qui hoc non videt, nihil videt: qui dissentit, nihil sentit.* In refellendo; Quis non protinus videt hoc esse stultius quam ut sit refellendum. Nunc audi quam frivolis rationibus hæretici suum tueantur errorem. Quid hoc somnio vanius? Nunc ad adversariorum venio non rationes, sed meras blasphemias. Stultiora sunt quæ adferunt, quam ut absque risu possint commemorari, sed rursum tam impia, ut animus a commemoratione abhorreat. Nunc accipite adversariorum pugiones plus quam plumbeos, quibus invictam veritatem jugulare conantur. Si propius intuearis, comperies meros esse fumos, quæ isti adversum nos jactitant. Venio nunc ad adversariorum non argumenta, sed deliramenta. Hujusmodi sexcentæ formulæ confingi poterunt, quibus & probationem nostram adjuvemus, & adversariorum objectiones elevemus.

Obsecratio, obtestatio, jusjurandum.

Apud quosquam plus valet deprecatio, obtestatio, aut jusjurandum, aut aliquid his adsimile, quam argumentatio. Exempla frequenter obvia apud Paulum. Velut I Timoth. v. *Testor coram Deo, Christo Jesu,* &c. Item capite sexto, *Præcipio tibi coram Deo, qui justificat omnia,* &c. Et ad Philemonem: *Ita te fruar in Domino,* obtestatio est. Quoties citat testem Deum, aut ita loquitur, *coram Deo, Dominus novit*; Et, *per vestram gloriam,* jusjurandum est. Velut II Corinth. I. *Testem invoco Deum in animam meam.* Obsecrandi verbum apud hunc frequens est. Quod si nostra propositio prima fronte videbitur absurdior, aut parum plausibilis, contra adversariorum probabili specie blandietur, expedit præfatiunculis occurrere. Interdum enim Hæretici e Philosophia proferunt argumenta

Propositio dura.

A valde probabilia, & e Scripturis adferunt testimonia, quæ prima specie videntur irrefutabilia. Orabimus igitur auditorem, ne protinus adsentiatur primæ fronti, sed propius oculos admoveat. Interdum enim usu venire in argumentis, quod accidit in rebus externis. Quædam enim eminus conspectæ, multo aliud præ se ferunt quam sunt. Nonnumquam quod procul homo videbatur, propius accedenti arbor est. Et mulier quæ procul formosa puella videbatur, propius intuenti deformis anus est. Quod adferunt Hæretici, venenum est falerno admixtum. Proinde suspendant tantisper adsensionem, donec amota fallaci specie, vera rei facies appareat. Adde, nec impiis, B nec Judæis, nec Hæreticis esse Scripturas, quæ sunt Ecclesiæ, cujus illi sunt hostes. Libros habent, Scripturas autem non habent qui Spiritu carent, sine quo Scriptura non intelligitur. Quemadmodum Judæi frustra memoriter tenent legis volumina, quum verum legis sensum non teneant. Et Celsus & Porphyrius quoties adducunt Scripturam, nobis ridiculi sunt. Similiter Hæretici pugnant Scripturis non intellectis. Hoc genus Exordiolis ad causæ rationem commode adfictis præmuniendus erit auditor.

Argumentatio quomodo exhilaranda.

At ne frigida aut somniculosa sit argumentatio, commodis Interjectiunculis est excitandus auditor. Quod frequentissime facit Augustinus, non infre- C quenter Chrysostomus. Id autem fit variis modis. Tropo, veluti quum per interrogationem effertur, quod simpliciter dici poterat. Ut qui totus ad privatum suum spectat commodum, qua fronte sibi vindicat Principis titulum? Simplicius ac frigidius erat; Qui ad suum commodum spectans gubernat Rempublicam non est Princeps. Item, qui gregem suum deglubit, nec ullam illius curam gerit; utrum hunc Pastorem dicemus, an Prædonem? Interdum per Apostrophen: Ut, quid ais, os impudens? Ita Chrysostomus adversus Libanium, τί φῂς, ὦ χαμμιαρέ. Et Paulus: *ô homo, tu quis es qui respondes Deo?* Inter- D dum Exclamatione, O vocem stolidam! O linguam ferro exsecandam! O sermonem pecudis, non hominis! Postremo Percontatiunculis illis, quibus subinde excitatur auditor. Quis hoc dixit? non homo, sed Deus per Prophetam. Quomodo explicabitur hic nodus? Utrum hæc sufficiunt, an quæritis argumenta solidiora? Et hujus generis alia, quæ res ipsa melius suggeret dicturo. Poterunt & affectus & joci, nonnullis locis adspergi, ad exhilarandum disputationis molestiam. Eodem conducent crebræ Transitiunculæ. Audistis venena Hæreticorum, accipite nunc antidota. Audistis quæ suis pollicetur Satanas, nunc accipite, quanto meliora promittat Rex noster Christus. Verum de his pluris dicendi locus incidet, quum E de Schematibus agemus.

Epilogus.

Superest Epilogus compendio renovans auditori, quod fusius dissertum: Latini quidam appellant Enumerationem, Græci ἀνακεφαλαίωσιν. Ea res triplicem adfert utilitatem. Prima est quod renovat auditoris memoriam. Altera quod totam causam simul oculis subjicit. Tertia quod quædam argumenta per se tractata videntur imbecilliora, ea tamen valent in turba, solidioribus admixta. Hic observandum, ut Epilogus quam paucissimis verbis absolvatur, ne non tam videatur Epilogus, quam nova Oratio. Eoque Græcis dicitur ἀνακεφαλαίωσις, quod capita modo F rerum repetantur. Hæc pars frequenter etiam necessaria est, videlicet, quoties argumentatio pluribus constat partibus, aut habet ex subtilitate rerum nonnihil obscuritatis: præsertim si verba fiant apud imperitam multitudinem, quæ quoniam non habet sensus exercitatos, & ad percipiendum tardior est, & ad oblivionem proclivior. Hic igitur expedit summatim repetere quod dictum est, rogareque ut dicta penitus infigant animis, quo possint & aliis communicare quod didicerunt, & ad cætera quæ tradentur, sint dociliores: ita futurum ut ipse quoque Concionator reddatur ad docendum alacrior, si conspexerit seminandi laborem non fuisse inanem, sed inde ger-

minare fructum spiritualem. Nec hic multum est periculi, ne recte dictorum iteratio pariat fastidium, quando non agit patronus sollicitus apud ferocem judicem, sed apud benevolam multitudinem doctor venerandus. In foro auctoritas est penes auditorem, hic penes dicentem. Convenit tamen ut in Epilogo, cum brevitate servetur perspicuitas, & sermo sit vividior alacriorque, tamquam parta jam victoria, tum eadem non eadem facie referantur. De perspicua brevitate nihil est praecipiendum. Dabit hoc usus ac dicentis prudentia. Vividior erit sermo, si cum asseveratione proferatur, verbis Emphasim habentibus, non sine Schematibus ad alacritatem facientibus. Varietatem adferent Figurae, veluti si quae dicta sunt simplici sermone, repetantur per Apostrophen, aut Prosopopoeiam, aut Interrogationem, ut ante dictum est.

Conclusio. Est alterum Perorationis genus fusius, quod generali nomine dicitur Conclusio. Id potissimum constat adfectibus, qui facilius excitantur auditore jam persuaso, ac suapte sponte propenso, vel ad misericordiam, vel ad indignationem, vel ad poenitentiam, vel ad aliam animi commotionem. *Adfectus an movendus.* Porro Stoicorum dogma nullos probantium adfectus, non a Christianis modo, verum etiam ab ipsis Stoicis paulo aequioribus, rejectum atque explosum est. Nam quod Athenienses ab actionibus causarum secluserunt adfectus, potest aliquo colore defendi. Tum ad clepsydras dicebatur, nolebant aquam non necessariis absumi, nec judicem nimium diu detineri cognitione: praeterea quoniam a judice Religione adstricto requirebatur incorrupta pronunciatio, maluerunt abstineri a movendis adfectibus, quod ii saepe nubilum offundunt judicio, interdum eo rapiunt cognitorem, ut non ex

A jure, sed ex animi commotione ferat sententiam. Verum longe alia ratio est dicentis apud populum Christianum, qui non in aliud movet adfectus, nisi ut ad ea quae sunt pietatis incalescant auditores: veluti quum laudata concordia, rapiuntur ad unanimitatis amorem, ac Schismatis odium. Laudata eleemosyna, inflammantur ad liberalitatem in egenos, ac detestationem avaritiae. Laudata innocentia, accenduntur ad studium pietatis, & amorem vitae correctioris. Postremo verum est, quod Platonem imitatus dixit Augustinus, *nihil amari nisi quadantenus cognitum, rursus nihil cognosci nisi aliqua ex parte amatum.* B Sic Praeceptoris amor docilem reddit discipulum, & admiratio disciplinae facit ut lubentius ac celerius eam percipiamus. Ad Theologiam docilior erit, cui persuasum fuerit Divinorum Voluminum auctorem esse Spiritum sanctum, cuique persuasum fuerit, solam esse Theologiam, quae hominem vere doctum, sapientem, atque etiam beatum reddat. M. Tullius prius in Hortensio laudata Philosophia accendit ad illius amorem, quam eam docuit. Et qui disciplinam aliquam profitentur, prius inflammant auditorem, C per amplificationem ostendentes quanta sit illius dignitas, a quibus viris exculta, quid magni promittat, quantam adferat utilitatem. Haec cui persuasa sunt, non prorsus expers est ejus disciplinae, & tamen docilis est potius illius quam doctus. Hic igitur locus erat explicandi, quae sint adfectuum differentiae, & quibus rationibus excitentur in animis auditorum. Sed commodius, arbitror, prius hunc orbem quem institui absolvere, tempestivius ad hanc partem accessurus, quum de amplificationibus & Orationis jucunditate vehementiaque dicendum erit.

ECCLESIASTÆ, SIVE DE RATIONE CONCIONANDI, AUCTORE DESIDERIO ERASMO ROTERODAMO, LIBER TERTIUS.

EX quinque artificis officiis unum per omnes operis partes absolvimus, Inventionem. Nunc per eadem recurremus, addituri si quid videbitur omissum. Inventioni proxima est Elocutio, de qua mihi videor admonuisse, quod Ecclesiastae satis est. Tertia est Dispositio, sive Ordo, qui, ut dicere coeperam, quum agerem de Divisione, quadrifariam intelligitur. *Dispositio quadruplex.* Est enim commoda verborum Dispositio, quae non tantum facit ad perspicuitatem & modulationem orationis, verum etiam ad acrimoniam: incommodus ac perturbatus verborum ordo sententiam obscurat, & interdum involvit hyperbatis, aut ἀνανταποδότοις molestam reddit Orationem. Ut autem apte modulata sit Oratio, praestat compositio, de qua M. Tullius accuratissime scripsit, & post hunc Fabius. Verum haec pars curiosior est, quam ut conveniat Ecclesiastae. Tametsi D. Augustinus adeo non vitavit comparia, similiter cadentia, similiter desinentia, adnominationes, & alias id genus Figuras, ut ingenue fateatur a se adfectatas, nec Psalmum modo adversus Donatistas, sed justum Volumen hujusmodi Schematibus floridum conscripserit. Dedit hoc auribus suae gentis, cui vix quidquam simplex placebat. Caeterum, voces, quae emphasim habent,

E rectius initio aut in fine collocantur, quam in medio; Veluti, tu ista audes in me? In utroque pronomine emphasis est. Sus doces Minervam? Acrius est, quam si dicas, sus Minervam doces. Ita Paulus, *O homo tu quis es, qui respondes Deo?* Vehementius est quam si dicas: Quis tu es, homo, qui Deo respondes. Est altera Ordinis functio, per quam commode disponuntur principales Orationis propositiones: id fit in Divisione, de qua diximus. In his, quemadmodum ante admonui, maxime probandus est ordo, quum propositio praecedens, velut ex se gradum praebet ad sequentem. Quod genus sit: Primo loco dicam, quanta sit Virginum dignitas, quantaque felicitas. Mox, quantis periculis hic thesaurus sit expositus. A re laudata ad F ejusdem rei custodiam commodus est gradus, incommodus si invertas ordinem. Item, Primum dicam, quibus virtutibus summum Pontificatum promeruerit. Dein, qua integritate susceptum gesserit. Praeposterum erit, si prius dixeris quomodo gesserit, post quomodo sit adsecutus. Interdum propositio praemollit secuturam, suapte natura duriusculam. Velut hanc, Milo insidiantem Clodium interfecit, praemollit illa, etiam si civem adeo Reipublicae pestilentem per insidias esset adortus, praemium merebatur, non poenam. Tertius Ordinis usus est in singulis argumentationibus: frequenter enim eadem propositio pluribus argumentis confirmatur, quae non *Ordo argumentorum.*
opor-

oportet nullo delectu velut in acervum congerere, sed ordine quodam velut in aciem producere. Caeterum, quae quibus locis magis conveniant, dicentis judicio consilioque relinquendum est. Non improbatur quum ab infirmioribus itur ad firmissima. Probatur, quae primo ac postremo loco collocat efficaciora, infirmiora veluti gregarios milites in medium agmen conjicit. Sola improbatur, quae a firmioribus pergit ad infirmiora. Ita natura comparatum est, ut ad ea maxime simus intenti, quae primo dicuntur loco, quae si arrident, caetera cum favore audimus: quae vero postrema sunt, maxime haerent animo. Quae in medio sunt, etiam si per se parum valent, velut in monomachia, tamen numero & Synathroesmo valent. Quartus Ordinis modus est, quo tota dividitur Oratio: veluti qui libros conscribunt, hos prima cura torquet, ut totum argumentum ordine commodo sit digestum. Veluti si quis de rebus Romanae Urbis paret scribere, hunc sequitur ordinem; Ut primo loco referat Urbis primordia, deinde Romam florentem, postremo deficientem. Idem ordo servari posset, si quis describeret Ecclesiae statum. Ante diximus de Exordio, Incremento & Summa. Haec tria in utraque parte locum habere poterunt. Veluti quibus exordiis coeperit Ecclesia, quibus modis invaluerit ac propagata sit, denique quomodo effloruerit & ad pietatis fastigium pervenerit. Rursus, quomodo primum coeperit degenerare, deinde quomodo magis prolapsa sit, postremo quomodo sic in angustum coarctata adeo refrixerit Religio, ut vix dicas eamdem esse Ecclesiam.

Olim quoniam Ecclesiastes fere versabatur in enarranda Scriptura sacra, ipsa Scripturae series suppeditabat ordinem. Verbi causa, Psalmus proponebatur: Primo loco titulus explicabatur, deinde Psalmus. Si Martyr laudabatur, ordo sumebatur ex praeceptionibus generis demonstrativi, veluti quum Chrysostomus celebrat Babylam, Basilius Quadraginta Martyres. Beatus Paulus hunc fere servat ordinem, ut primum doceat ac dissolvat difficultates quaestionum. Dein subjicit, monita de moribus, quae minus torquent lectorem: postremo, salutationes, commendationes ac precationes. Hoc videtur imitatus Chrysostomus, qui post explanationem Scripturae, excurrit in locum moralem, ex iis quae dicta fuerant occasione arrepta. In his velut in viridariis amoenioribus requiescit ac reficitur auditor. Facit idem nonnumquam Hieronymus, ut quum e scopulis ac locis confragosis enavigavit oratio, ad amoeniora devenit, vela pandens, & quasi celeuma canens, sic enim ille loquitur.

Recentiores quoniam a veterum exemplis recesserunt, varias ordinis formas commenti sunt, de quibus ante nonnihil attigimus. Quidam primum orant tacite, mox erecti signant se cruce, praefati nomen Patris Filii & Spiritus sancti. Deinde recitant Thema, ut vocant, de quo quaedam generalia proloquuntur, quod improbandum non est, si modo quae praefantur, auditorem praeparent, vel benevolentia, vel attentione, vel docilitate. Posthaec comperio morem apud quosdam fuisse, ut recitaretur Euangelium lingua, ut opinor, vulgi. Deinde pro impetranda gratia, salutabatur illa gratia plena. Hinc repetebatur Thema, mox divisione facta, Sermo peragebatur. Vicani, & qui hos imitantur quibusdam in locis, primum attingunt nonnihil ex Euangelio, dein recensent Divos, qui vel in eum diem, vel in sequentes incidunt, deque eorum laudibus nonnihil attingunt, postea denunciant, si quae feriae, aut si qua jejunia in eam incidant hebdomadem. Denique, si quid monendum est, admonent, veluti si sublevandi pauperes, aut si quis quid amisit, aut si quid mali premat immineatve, ut pro illius depulsione Deum deprecentur. Compluribus peracta Concione recitatur aliqua pars Symboli, cum exomologesi & absolutione. Quod apud Italos fit post recitatum Euangelium, in quo agnoscas aliquod pristinae consuetudinis vestigium. Nam olim posteaquam Diaconus ad populum progressus, eoque salutato jussu Episcopi pronunciarat Euangelium, Episcopus enarrabat quod lectum erat, mox reversus intra cancellos peragebat mysteria. Simile vetustatis vestigium vidimus in Ecclesia Anderlacensi, haud procul a moenibus civitatis Bruxellanae: Collegium est Canonicorum, Pastor extra cancellos sacrificat populo, sic moderato tempore, ut Canonicorum cantiones finitae sint, antequam ipse recitavit Euangelium. Mox eodem cultu quo adstabat altari, conscendit suggestum, docetque populum: eo facto, redit ad altare, peragitque sacrificium, nec prius dimittitur populus. Hae sunt prisci moris reliquiae. Post ubi jam Sacerdotes imperiti occupaverunt Ecclesias, ne nihil referrent vetustae consuetudinis, pro enarratione Scripturae, recitant exomologesin, & absolutionem. Quod merito supervacuum videatur, quum exomologesis peracta sit ante Missae exordium, quem introitum appellant. Sunt qui concioni & alteram addant Coronidem. Recitant multa nomina defunctorum vel aegrotantium, vel parturientium, vel alia quapiam de causa periclitantium, & pro singulis nominatim expressis exigunt Pater noster & Ave Maria, ipsi pro singulis accipiunt assem aut drachmam. Quis neget esse pium, orare pro laborantibus? Sed quid opus est tot nominibus? Quid necesse est ita viritim partiri precationes? Tum quid opus est concionem tot appendicibus extendere?

Audivi, qui proposito Themate, praefationis loco quaedam narrarent, quae a Themate erant alienissima: his peroratis, & invocata Virgine matre, thema repeterent, quod ipsum erat vulgare, id est, ad quodvis argumentum aeque quadrans: post haec exponebant ejus diei Euangelium, sed in transcursu, velut obiter. Tum proponebatur ex abrupto quaestio Theologica: postremo loco addebant, narrationes vel miraculorum, vel fabularum, quibus imperite fictis, affictae sunt similes allegoriae, *dignum*, ut ajunt, *patella operculum*. Hic, scilicet, est illorum excursus, ad reficiendos jam lassos auditorum animos. Hic ordo, tametsi non est concionis, veluti corporis, tamen tolerari poterat, si nihil esset ineptum aut frigidum, & si qua ratione inter se congruerent, Thema, Euangelium, Quaestio, & Exhortatio. Quaestionis accessio videtur e Scholasticorum ostentatione orta, unde & illud inductum, arbitror, quod quidam rei, de qua dicturi sunt, summam Latine praefantur, admirante turba non intellectam eloquentiam: hoc dicunt se tribuere auribus eruditorum, in quo bis peccant, mea sententia. Quid enim opus est lingua Latina, quum docti, qui adsunt, calleant etiam vulgatam. Praeterea plerumque frigida sunt, quae praefantur, nihil habentia ponderis neque subtilitatis, tantum ut consuetudini satisfiat. Aliquid esset, si, quae Latine proloquuntur, ejus generis sint, ut lingua populi vix possint exprimi. Audivi qui illud praescripsisse sibi videbantur, haud scio unde haustum: intermiscebant orationes quasdam elaboratius, & exquisitis verbis compositas, multumque dissimiles reliquae dictioni, non aliter quam in Graecorum Tragoediis admiscetur Chorus, ut hinc ducta videri possit imitatio. Aliis hoc studio est, ut concionem e variis disciplinis velut emblematibus contexant, partem adferentes e Theologia vetere, partem e Scholastica, partem e Philosophia, partem e jure Pontificio, partem e jure Caesareo, nonnihil adspergentes e Poetis: quae res praeterquam quod habet speciem inanitatis, inconcinnam reddit orationem, praesertim quum id affectatò fieri vel illud arguat, quod perpetuo fiat. Apud Italos quidam partiuntur orationem, non eodem modo, sed non minus inepte. Prima pars datur exponendo Euangelio, altera Judaeis confutandis si adsint, tertia Prophetiae, quam sibi complures illic publice vindicant. Quorum de numero fuit Hieronymus Savonarola: & ipse Romae quemdam audivi tum quidem primi nominis, qui palam cum religiosa testificatione, sibi assereret Prophetiae donum. Nonnulla pars dabatur Danti aut Petrarchae, quorum rythmi voce canora, plerisque, ut ajunt tibiis,

biis, & insigni corporis gesticulatione pronunciabantur. Dixisses aliquid dici sacratius Euangelio. Hujusmodi commentitiis novitatibus magis indulgent, qui religionis titulo commendantur, quam ii, quos ideo Seculares appellant, quod Monachi non sint, nimirum, gratificantes adfectui multitudinis potius, quam judicio consulentes. Nihil est indocta multitudine fastidiosius, cui si quis conetur morem gerere, subinde esset novanda concionandi forma. Consultius igitur est Ecclesiasten, quod optimum est, sequi, idem fiet adsuetudine populo quoque gratum. Audivi quosdam, qui paradoxa in speciem absurdissima, proferrent apud concionem: & in his involvendis verius, quam explicandis, venditabant acumen ingenii, quo negociatoribus, quorum liberalitatem sollicitabant, fidem facerent, se in Scholis non omnino lusisse operam. Est quidem aliquo usque morigerandum multitudini, sed hactenus ut a sinceritate verbi Divini non recedatur, semperque meminerimus plurimum interesse inter Euangelicum Ecclesiasten, & inter Patronum forensem, nihil non facientem ut causam vincat, aut histrionem solum hoc spectantem, ut Theatro placeat actio. Quis autem ordo sit optimus, partim ex illis quæ supra de divisione propositionum diximus, partim ex his, quæ nunc adjicimus, liquebit.

Memoria.

De memoria quoque videor admonuisse, quod ad hoc institutum satis est: artificium, si quis exactius perdiscat, & anxie respiciat ad locos & imagines, meo quidem judicio, plus adfert impedimenti, quam adjumenti. Primum enim hebetius reddit ingenium, aut dicendi calorem refrigerat anxia cura, deinde nativam memoriæ vim, quæ plurimarum rerum est capacissima, præsertim sit ad naturam felicem accedat intelligentia, cura, exercitatio & ordo: quum iis qui anxie observant artem, interdum eveniat quod solet illis, qui machinis nimium operosis aliquid moliuntur, ut plus sit negotii in apparanda machina, quam futurum erat in opere vulgari more conficiendo. Ita citius ediscas quæ velis meminisse, quam singula in locos & imagines digeras, ut jam duplici sit opus memoria, rerum de quibus paras dicere, & locorum atque imaginum, quas subinde novas fingere oportet. Ad studium igitur infigendi, accedit labor inveniendi, non mediocris. Hæc incommoda magis sentiunt senes, qui juvenes hoc artificio valde delectati sunt. Quod si usu veniat ut plura nomina sint recitanda, aut prolixior Scripturæ locus citandus, & memoria vel natura, vel senio fuerit imbecillior, non est turpe concionatori de scheda pronunciare turbam nominum: Scripturæ vero prolixius testimonium plus habet ponderis ac fidei, si de scheda aut e codice recites, quam si memoriter. Idem censeo de testimoniis Doctorum celebrium, maxime si locus sit insignis, & animadversione dignus. Nec semper necesse est Psalmi Capitisve numerum addere, atque in principio sit an in medio, an in fine designare, quod interdum Jureconsulti faciunt ad ostentationem, titulo addentes legem & paragraphum, interdum & versum. Quamquam illi hoc faciunt excusatius, quam si faciat Ecclesiastes. Habet hoc illa professio, exigunt auditores, quo facilius loca conferant. Priscis satis erat dicere; Quemadmodum docet Paulus scribens Romanis, aut, sicut in Euangelio Matthæi loquitur Dominus. Quod si sententia talis est, ut fide sit caritura, nisi confirmata certo Scripturæ testimonio, tum haud intempestivum fuerit eam citandi diligentiam adhibere. Hic nonnulli bis peccant, qui nihil dicunt absque Scripturæ testimonio, etiam si res ejus generis sit, ut nullo egeat testimonio, nusquam non addunt Capitis numerum. Quæ res non solum habet speciem ostentationis, verum etiam orationis fluxum intersecat, & caliginem quamdam rebus inducit. Id esse verum sentiet qui legerit commentarios Aquinatis in Epistolas Pauli. Quamquam id non erat Thomæ peculiare, sed cum omnibus aut certe plerisque illius seculi Scriptoribus commune. Res e bono fonte nata

A abiit in vitium affectatione. Unde quidam eruditi malunt numerum marginibus adscribere, quam addere in contextum, non ob aliud, nisi quod impedit dictionis cursum, & nonnihil adfert frigoris. Ad memoriam confirmandam nonnihil opis pollicentur & Medici, & secundum hos Marsilius Ficinus, sed præter ea, quæ diximus, plurimum confert perpetua vitæ sobrietas: Nam crapula aut ebrietas ut ingenium hebetant, ita memoriam prorsus obruunt. Officit etiam curarum varietas ac turba negotiorum. Officit & tumultuaria diversorum voluminum lectio. Hanc præcipuam, arbitror, causam, cur senectus sit obliviosa, quod ea vis animi multitudine rerum B obruitur. Officit memoriæ pudor immodicus, auditorum novitas & anxia cura. Pudor & novitas vincitur adsuetudine. Demosthenes, apud Philippum Regem orans, excidit sibi, quod illi apud Athenienses numquam acciderat. At Æschines orator multo Demosthene deterior, apud eumdem Regem dicens, sibi non excidit: Nam anxium studium officit ad hoc ipsum, quod impendio affectat.

Pronuntiatio.

Superest Actio sive Pronuntiatio, quæ est apta ad rem, vocis, vultus, ac totius corporis moderatio. Ad hæc quemadmodum & ad alia format hominem natura, ratio & usus perficit. Siquidem & iis qui prorsus sunt rudes artis, alia vox, alius vultus, alius reli- C qui corporis gestus est, iratis & propitiis, comminantibus & blandientibus, admirantibus & contemnentibus, mœstis & gaudentibus, quod de cæteris affectionibus ad eumdem modum lector intelliget. In his igitur optimum est naturam sequi, sed adhibita cura, ut si quid ea habeat vitii, aut si quid prava imitatio & usus adjunxerit, corrigat, si minus ad ingens illud Demosthenis speculum, certe ad liberi amici judicium. Frequenter enim fallunt hominem, quamvis alioqui doctum, quæ cæteris vehementer indecora videntur, & sunt. Interdum & placemus nobis ipsis, ob ea quæ merito displicent auditoribus. In quibus non mediocre præstabit officium amicus admonitor. Sibi D quisque pulcer est, neque quisquam sibi satis notus esse potest, nisi se contempletur oculis alienis. Sed optimum erit ex aliis exemplum sumere, & quod decorum conspexeris, imitari, quod indecorum, vitare, habita tamen semper ratione personæ: neque enim eadem decent omnes, vel ob ingenium diversum, vel ob qualitatem adjunctam. Neque enim eadem decuissent Catonem & Ciceronem, quod ille natura rigidus ac severus esset, quippe Stoicus, hic popularis & jocis salibusque gaudens. Ita non statim decet juvenem quod senem, simplicem Sacerdotem quod Episcopum, Monachum quod non Monachum.

Vocis moderatio.

Quibusdam vox est natura exilis vitio arteriæ & E musculorum, quibusdam rauca, aliis infirmior laterum debilitate, aliis interrupta & concisa pulmonis aut pectoris vitio. Hos Medici spirituosos vocant. Nonnullis parum est articulata, linguæ faucumque vitio, unde blæsi, balbi, titubantes ac hæsitantes. His incommodis, si mediocria sint, medetur exercitatio, nonnullis vitæ sobrietas: nam raucitas interdum e vinolentia nascitur, exilitas aut asperitas vocis interdum e jejunio aut vigilia. Quantum valeat exercitatio etiam in magnis naturæ vitiis, luculento exemplo est Demosthenes: qui, quum lingua esset parum explanata, ut artis quam profitebatur primam litteram sonare non posset, sed pro Rhetorica Letolicam diceret, F hoc vitium emendavit lapillos sub lingua volvens, atque ita pronuncians. Spiritus concisionem ita correxit: adversus montem conscendens, complures versus continua voce sine respiratione pronunciabat. Vocis autem infirmitatem devicit, ad Mare quum maxime fremeret, declamando. Vultum ad grande speculum, cujus modo meminimus, composuit. Jactationem humerorum hac arte correxit: In angusto pulpito stans dicebat, hastæ ex alto pendentis cuspide humero imminente, ut si dicendi calore excidisset, id vitare offensione admoneretur. Denique memoriam scripto confirmavit. Ad hunc modum vir ille natura pene

pene invita, summus Oratorum evasit. Hac in parte nonnullam opem adfert & Medicorum ars. Incommoda quæ prava consuetudine adscita sunt, diversa corriguntur. Sunt enim qui vocem faciunt exilem, qualis est mulierum, spadonum aut ægrotantium, quod vitium etiam nationibus quibusdam familiare est. Contra sunt qui dilatatis faucibus grandem sed pressam & gravem emittant vocem, qualis est musicorum infimam cantionis partem sustinentium, non dissimilis asinorum rudentium. Atqui hæc vocis granditas, vel ὀγκηθμὸς verius, adeo placet quibusdam, ut eam rupturis sibi accersant, non sine valetudinis periculo. Idque potissimum faciunt in transcursu a pueritia ad adolescentiam, quum natura ipsa mutat vocem: in qua ætate ut nocet non exercere, ita oportet moderatissimam esse exercitationem. Alii toto pulmone distento vocem edunt immanem potius quam magnam, quam megalophoniam Demosthenes objicit Æschini. Quidam per nares efflant; Alii quum volunt intendere vocem, gannitum indecorum edunt, non dissimilem cantui gallinaceorum; Alii præcipitant verba verius quam promunt. Nonnullos vidi, qui ex gentis, ut suspicor, more convolvunt verba, ac magnam syllabarum partem devorant intra fauces. Vidi qui dicturi quippiam prius edebant gemitum: admoniti mirabantur, nimirum, ignari se huic vitio obnoxios esse: adeo assueverant. Sunt qui sermonem subinde vocibus aut frivolis, aut nihil significantibus intersecant, his intervallis veluti quærentes quid sint addituri. Quidam affectatione gravitatis singulis pene verbis interponunt silentium, quo nomine Hieronymus notat Grunnium quemdam: *singultire*, inquit, *hominem dicas*, *non proloqui*. Audivi, qui, quoties citabant verba Scripturæ Divinæ, canerent. Quod tamen tolerabilius visum est, quam quod alii sic eadem recitarent, quasi singulæ syllabæ singulæ essent dictiones paribus intervallis inter se disjunctæ. Atqui isthuc quidvis est potius quam loqui. Nam in cantu servantur accentus, & vocum distinctio: hic crepitus est potius quam sermo, ubi nec servantur accentus, nec syllabarum quantitas, nec verborum distinctio, nec sensuum intervalla. Sed multi sunt hoc ingenio, ut fastidiant quidquid est multorum commune: & quidquid insolitum est, idem existiment esse pulcrum. Sunt innumera hujus generis incommoda, quæ si ad virilem usque ætatem inveteraverint, ægre dediscuntur, eoque consultius est occupare teneriorem ætatem. Quæ cura priscis fuit præcipua, puerorum os ad rectam formare pronunciationem.

Optima vox est, quæ leniter ac procul articulata verba transmittit in aures auditorum, qualis fuisse dicitur Thracalo, qui causam agens in tribus consistoriis facile audiebatur, atque etiam intelligebatur. Nam est quædam vocis granditas, quæ sonum procul emittit, verba non emittit: At Concionator frustra auditur, si non intelligitur. Rursus est quibusdam vox exilior, sed quæ facile penetrat in aures auditorum, cum facili intellectu verborum. Nullus autem est tam infelici voce, quin eam possit aliquo pacto ad eorum, quæ dicuntur, rationem immutare, quod animadvertimus & in equis & canibus, quibus alia vox est iratis, alia blandientibus, alia gaudentibus, aut dolentibus, alia timentibus aliquid. Verum hic mediocritas servanda est Ecclesiastæ, ut nec mortua somniculosaque sit pronunciatio, nec rursus ad histrionicam varietatem immutetur. Olim fabularum recitator ad personæ sententiæque qualitatem vocem attemperabat, & ad hujus vocem gestus attemperabat Histrio. Mimus utrasque partes obibat, & recitatoris & Histrionis. Est imitatio quæ deceat Ecclesiasten, est quæ non deceat. Rursus est æqualitas quæ deceat, est quæ non deceat. Quidam perpetuo vocis tenore velut eadem chorda perficiunt orationem, quem morem fuisse Pio secundo loquenti apud populum, & Guarino profitenti, testati sunt qui eos audierunt. Ipse audivi quemdam Doctrina pariter ac Religionis opinione non vulgariter commendatum, qui immotis oculis, eodem vultu, eadem voce veluti de libro recitabat totam concionem. Statua videri poterat, nisi vox ac rictus utcumque declarasset hominem. Atqui istud ne loqui quidem est, quum oporteat Concionatorem aliquid habere supra sermonem quotidianum. Nec minus molesta est quorumdam æqualitas in arsi aut thesi vocis, quam devolvunt per ditonium, donec extremum membrum deprimant, ut ima vox ad summam relata faciat diapente. Cæterum apta vocis mutatio, non tantum ad movendos affectus, verum etiam ad fidem faciendam adjuvat. *Non parum interest*, ut ait in Comœdia Davus, *utrum ex animo quid*, *an de industria facias*. Quum enim ipsa natura juxta affectus mutet vocem ac vultum, non videntur ex animo loqui, qui res vehementer diversas, eodem vultu ac voce pronunciant. Recte notatus est a M. Tullio Callidius quidam, qui res atroces frigide pronunciarat: *Nisi fingeres*, inquit, *Callidi, tu ista ad eum modum narrares? somnum*, *me Hercule*, *isto loco vix tenebamus*. Legimus, Dominum quædam clariore voce dixisse, & verisimile est acriore pronunciatione usum quum diceret, *væ vobis*, *Hypocritæ*! quam cum in convivio Simoni loqueretur de muliere peccatrice, aut quum Apostolis explicaret parabolam. Rursus quum indignatus ait, *O natio perversa & incredula*, *quousque vobiscum ero*, *quamdiu vos patiar?* Et quum diceret: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis*, *& ego reficiam vos*. Quin & Paulus optat mutare vocem suam apud Galatas, si liceret adesse, nunc terrendo, nunc obsecrando, nunc blandiendo.

Est igitur secundum naturam aliqua vocis mutatio, non indecora gravibus viris. Qua quidem in re naturam sequi optimum est, modo quod naturæ deest, aut superest, aut vitiatum est, cura corrigatur. Quidquid autem notabiliter a natura recedit, ut delectet, tamen fide caret. E diverso vitanda est Mimorum imitatio, ut si verba mulieris referas, mulierem loquentem exprimas, si pueri pueriliter balbuties, si senis seniliter, si ebrii temulentum agas, si irati iratum, si plorantis plorantem, atque item de cæteris, quod imitationis genus & in Scenicis improbatur. Sentias tamen in oratione facundi concionatoris facetam quamdam ac modestam imitationem, quæ sic delectet ac moveat, ut nihil tamen habeat Theatricum aut simulatum. Jam sunt plurima rerum vocabula data opera sic ficta, ut ipso sono rem exprimant, ut gannire, garrire, barrire, sibilus, fulmen, tonitru, fluctus, turbo, murmur, de quibus in Cratylo disputat Plato. Atqui ridiculum fuerit, si quis, quum grunnire dicit, voce rauca per nares emissa, porcorum grunnitum imitetur. Alicubi tamen decebit modica vocis ac gestus accessio. Apud Italos quorumdam Ecclesiastarum pronunciatio multum accedit ad pronunciationem mendicorum aut circulatorum, qui mensa in foro posita mira vocis dexteritate commendant nugas suas. Vox autem canora est, lenis & explanata, procul resonans, mendicorum blandior est. Quod si modice fiat, non improbarim. Multiplicem enim ea res adfert utilitatem. Primum dilatato vocis meatu ac musculis, vox exit grandior, si natura sit exilis: dein lenior, si sit aspera. Adde quod hac ratione tollitur, aut certe minuitur vitium titubationis, cui narrant obnoxium fuisse Pomponium Lætum in privato sermone, quum de cathedra pronuncians, linguam haberet expeditam. Præterea latius diffunditur ad aures, postremo minus laborat qui loquitur. Apud Anglos est simile genus hominum, quales apud Italos sunt circulatores, de quibus modo dictum est, qui irrumpunt in convivia Magnatum, aut in cauponas vinarias, & argumentum aliquod, quod edidicerunt, recitant, puta, mortem omnibus dominari, aut laudem matrimonii. Sed quoniam ea lingua monosyllabis fere constat, quemadmodum Germanica, atque illi studio vitant cantum, nobis latrare videntur verius quam loqui. Quod incommodum me nonnihil offendit in quibusdam inibi Concionatoribus. Verum oportet vocem lenem esse magis

gis quam notabiliter canoram, ne quis illud in Concionatorem jaciat, quod audivit canorus recitator: *si loqueris cantas, si cantas male cantas.* Quidam utuntur perpetua contentione vocis, quam Græci μονοτονίαν vocant. Cui vitio se M. Tullius fatetur affinem fuisse, quum primum se ad dicendum contulisset. Nec hodie desunt qui pulcrum existiment, Stentorem Homericum nobis referre, atque hunc in modum prædicant se beatum Dominicum imitari, quem narrant, adeo fuisse vocalem, ut ab iis, qui septem millibus passuum aberant, posset audiri, quod prorsus incredibile videtur iis, qui nesciunt Hispanorum milliaria multo esse breviora Germanicis. Nec levius peccant, qui vocem subinde tollunt clamore subito, ac repente demittunt, quum res nihil habeat vehementiæ. Quæ res non caret specie dementiæ. Videmus in quorumdam Homiliis scripto editis locum deligi, quo quantum possunt exclament, non quod res postulet exclamationem, sed quod sic animum induxerint, exclamationem esse concionis partem: ac tum sibi videntur mire vehementes, si sexies aut octies, quanta possunt voce, clamarint: O detestandum vitium avaritiam! ô fontem ac radicem malorum omnium! ô morbum pestilentem! ô filiam Diaboli! ô cæcitatem mentis! ô subversionem Religionis! Atque his clamoribus interdum excitantur lacrymæ pueris ac mulierculis, sed quæ simul cum clamore exarescant. Cæterum, quoniam cordatis perspicuum est, eos clamores non proficisci ab affectu dicentis, nihil commoventur, sed offenduntur potius. Siquidem ea demum vox gignit affectum in animis auditorum, quæ ab animo bene affecto venit, præsertim vultu gestuque conveniente adjuta. Damnata est a Rhetoribus nimia vocis intensio, quia nec a dicente, nec ab auditoribus diu tolerari potest. Damnatur item nimium gravis, quod obscurior est, minusque ferit aures.

Mediocritas decet Ecclesiasten, quamquam in hac quoque multa varietas est, vel quia id postulat sententia, vel quia nihil diu ferri potest, quod non aliqua varietate commendetur. Quæ res non fefellit cantores, qui organis nunc dant vocem clariorem, nunc suffuscam, nunc subraucam. Sunt autem præter acutam, gravem & mediam innumeri vocis flexus. Interdum est concitatior, velut in membris & articulis, ac singulis dictionibus per se aliquid addentibus vehementiæ: interdum lentior ac porrectior, quum admiramur aut expostulamus, submissior quum rogamus, aut misericordiam quærimus, clarior quum indignamur, atque item de cæteris, ne, quæ natura sunt infinita, persequar. Hujus varietatis vestigia deprehendas in cantu, qui recitationi simillimus a priscis ad hanc usque ætatem pervenit, velut in precatione Dominica non est prorsus eadem vox, sed varietas non excedit diatessaron, nisi quod in *ne nos inducas*, deprimit vocem, nec id præter artis præcepta, quæ docent submissiorem sonum convenire metuentibus. Quum recitatur in Templis mors Christi, summa vox tribuitur Judæis ac cæteris, ima Christo, media narranti Euangelistæ. Quod & ipsum admonet Fabius, medium sonum convenire sermonibus. Totus autem cantus volvitur per diatessaron, quæ est harmoniarum obscurissima, minimeque exsultans.

Quibusdam hic imponit prava artis imitatio, quod Græci κακόζηλον vocant. Audierunt a Rhetoribus præcipi, Exordium oportere sedatius esse, nec clamosum, nec acrioribus affectibus concitatum, eoque sic ordiuntur, ut ipsi vix intelligant quid dicant. Quasi referat dici, quod nullus intelligit. Mox eadem verba paulo clarius efferunt, donec perveniant ad sonum justum. Alii quoniam legerunt, inter Rhetorum schemata positam exclamationem, statim a clamore incipiunt, quod est Ajacis, & ad insaniam tendentium. Quo vitio notabiles sunt aliquot Sermones, quos rabula quidam indoctus & impudens Augustini titulo conatus est nobis obtrudere. Res autem

A ipsa loquitur, fuisse ex eorum grege, quos hodie vulgus appellat Augustinenses. Hoc fuco studuit suum sodalitium orbi commendare, si persuasisset tantum virum ejus instituti fuisse auctorem, ipsumque ab Ambrosio cucullam nigram, ac baltheum coriaceum accepisse, apud hos filiolos diu vixisse, ad hos vehementer adamatos Eremitas scripsisse Regulam, hos ut Religionis columina frequenter invisisse, apud hos toties fuisse concionatum, ad hos scripsisse morientem. Illud debebant adfingere, quoniam apud idiotas Eremitas loquebatur, illum nec docte, nec Latine voluisse loqui, quemadmodum in aliis Homiliis loquitur apud cives. Quamquam in quodam sermone loquitur hunc in modum: B *O Fratres mei, licet grossi sitis, & subtilia non capiatis* &c. Ubi sic solœciscat Augustinus, ut grossos appellet crassos? Sed arbitror, eos ideo fuisse grossos, quia bibebant cerevisiam. Nam in his Sermonibus cerevisiæ quoque meminit Flandricus, ut suspicor, Augustinus, qui quosdam Sermones sic orditur: *Scire namque debetis, fratres dilectissimi.* Et, *Legimus enim, Fratres carissimi.* Existimavit, *namque* & *enim* conjunctiones esse expletivas, quæ quovis loco possent inseri ornatus gratia. Ibidem Augustinus *modernos* dicit, pro hujus ætatis hominibus. Et, *bene scio*, pro facile intelligo, *saporosum*, pro suavi. Sed ineptus sum qui hic solœ- C cismos quæram, hoc est, in Mari aquam. Omnia miram barbariem crepant, exceptis iis, quæ ex aliis Scriptoribus adsuta sunt. Etenim ut quædam argumenta artifex ille sumsit e vita Augustini, ita materiam e variis diversorum Auctorum locis attexuit, licet indocte & impudenter omnia. Vide autem quot fucis studuerit hoc quod destinavit persuadere. Primum conficta est oratio D. Ambrosii, qui tradiderit novo militi nigram cucullam, & baltheum coriaceum ejusdem coloris, illud etiam addivinans, ex eo multas Religiones exorituras. Tum pro una Regula quam fœminis scripsit, tres fecerunt ad viros. His succedunt venerandi Sermones, adeo flagran- D tes, ut appareat Augustinum impotenti amore istorum ægrotasse. Sic enim orditur: *Fratres mei, & lætitia cordis mei, corona mea, & gaudium meum quod estis vos.* Et mox se facit matrem fratrum suorum, quos iterum parturit, quum modo tantopere laudarit, Paulum imitatus, scilicet. Ac ne quis esset reliquus dubitandi locus, sic orditur sermonem quemdam, *Ut bene nostis, Fratres carissimi, tria Monasteria apud Hipponam Dei gratia merui laudabiliter ad honorem sanctæ Trinitatis construere. Quorum primum hoc est, in quo jam annis multis modico pabulo contenti hilariter commoramini, bestiis associati, avibus ministrati.* Ac mox: *Et ideo non ego miser, sed vos sæpe Ange-* E *lorum assueti estis colloquiis. Aliud quoque Monasterium in horto, quem sanctus noster pater Valerius mihi dedit, ædificatum est. Et quoniam Presbyter Episcopus factus sum, nec semper hic vobiscum habitare potui, nec cum Fratribus, qui in prædicto Monasterio positi sunt, propterea infra domum Episcopi mecum habere volui Monasterium Clericorum, &c.* Hæc ibi. An non insigniter videtur Augustinus mutasse linguam suam apud illos Grossos Fratres? Concederem vitio Scribarum *Hipponam* dictam pro *Hippone*, & *infra domum* pro *intra domum*, nisi reliquus sermo totus ejusdem esset Veneris. Veluti, quod dicit, eos avibus ministratos, quos sentit avium ministerio pastos, alludens ad Pau- F lum, quem faciunt Eremitarum Principem. Sed ubi est illa vasta solitudo apud Hipponem, in qua ob hominum inopiam avium ministerio fuit opus? & quis novit illam mirificam Sodalitatem, quæ frequenter confabulabatur cum Angelis, quum idem misero Augustino esset negatum? Præterea qui factum est, ut Augustinus nec in Libris Confessionum, nec alias usquam commemoret hæc tria Monasteria in honorem Trinitatis constructa? Posidonius scribit, illum plura Sodalitia instituisse, non Monachorum, sed Christo concorditer servientium, verum ea vocat Diversoria. Est alius

Sermo

Sermo numero XXI. in quo citatur sanctus Pater Hieronymus, qui scripserit tria fuisse Monachorum genera, quorum duo probarit, Eremitarum & Cœnobitarum, tertium improbarit, quo duo tresve sine Patre vivebant in commune. At primum genus Hieronymus non vocat Eremitas, sed Anachoritas. Nam Cœnobitæ non minus vivebant in deserto, quam Anachoritæ, nisi quod plures sub communi Patre, ac Decanis vivebant. Verum isti ex Anachoritis fecerunt Eremitas, ut titulum, quem adoptarunt, redderent honorabiliorem. Et ab his sanctis Monachis Augustinus fuit ad pietatem illuminatus. Tam insulsi Sermones inter tractatus Augustini principem obtinebant locum, cum operoso indice, marginariis annotamentis diligenter illustrati, ex his quædam citantur in Pontificum decretis. Accedunt huc mendaces picturæ, in quibus Augustinus barba ad pubem usque demissa, cuculla & veste nigra, coriaceo cingulo tres digitos lato, tenet librum dextra, cujus initium, *Ante omnia, Fratres carissimi, diligatur Deus:* circum pedes chorus est Augustinensium simili panoplia. Non insector Monachi vocabulum, quod apud bonos omnes gratiosum esset, nisi plurimorum mores fecissent illud invidiosum: tum facile patiar, quod Monachorum Sodalitia confictis exordiis commendant Institutum suum, aliis Helisæum auctorem jactantibus, aliis Brigittam, aliis Augustinum, aliis Brunonem, modo æmulentur illorum pietatem, quorum titulis gloriantur. Sed nimis multa sunt, quæ similibus præstigiis irrepserunt in Christianismum. Perniciosa vero fuit, sive civilitas, sive negligentia, eorum, qui primum ad ista connivebant. His enim debemus quos præcipuos Ecclesiæ Doctores habemus mutilos, depravatos, confusos, & indoctis nugamentis contaminatos, tum Græcos, tum Latinos. Nec intra hos tamen constitit ista temeritas. Ad ipsos usque libros Divinos processit impunita audacia. Nec his impostoribus quisquam indignatur, nos calumniis proscindimur, si quid recte monemus. Sed longius rapior. Ut ad compendium redeam, Augustinus, licet aliquando secesserit, quod eruditi plerique solent studii gratia, numquam fuit Monachus Eremita. Tametsi finxerunt illum in quodam Sermone id profitentem, nec ipse ullum certum vestitus genus præscripsit aliis. Tantum mulierculas, quæ vivebant sub cura Sororis, monet, ne se notabiles præbeant in cultu, cui vitio genus hoc affine est. Et addit, nec affectetis vestibus placere, sed moribus: nec ipse sibi quidquam novavit in habitu Episcoporum, nisi quod pileum *pyrrhon*, hoc est, rubrum, modestiæ causa gestare noluit, quemadmodum ipse testatur in quadam apud populum Oratione: *Decet*, inquit, *Episcopum, at non decet Augustinum.* Si Monachus fuisset, dixisset, decet Episcopum, at non decet Monachum. Quin etiam ex ipsis Augustini monumentis perspicuum est, eam Regulam, quam sibi vindicant pleraque Monachorum Sodalitia, quæ nec Benedicti, nec Francisci Regulam profitentur, non fuisse scriptam, neque Clericis, neque Eremitis, ac ne viris quidem, sed mulierculis, quæ, ut dixi, sub cura Sororis, Deo serviebant. Hanc aliquot verbis immutatis ad viros accommodarunt. Eas vero mulieres non fuisse Monachas, vel illud arguit, quod liberum erat illis ab eo contubernio discedere, & si qua esset inemendabilis, cogebatur migrare. Nec omnes erant virgines, quædam habebant liberos. Nec has usquam Monachas, nec Clericos suos Monachos appellat, quibus & ipsis permisit ad alios Episcopos commigrare, apud quos Clericis major erat libertas. *Malo*, inquit, *debilem, quam mortuum.* At qui nunc recedit a votis Monasticis, non debilis est, sed plusquam mortuus est, & re vera mortuus est, qui non necessitatis causa, sed amore mundi recedit. Porro Monasterium olim dicebatur omnis locus, sive in agris, sive in Urbibus, a populi frequentia semotus.

Sed ut ad rem redeam. Qui confinxit eos Sermones Augustini titulo, non solum in medio vociferatur, O, O, O, sed frequenter sic exorditur, *O fratres carissimi, quam timendus ille dies, O fratres carissimi, O si sciretis quantum vobis in solitudine demorantibus necessaria sit obedientia. O fratres carissimi, gaudium meum & corona in Domino.* Exstant tot Orationes hujus ad populum habitæ, quando umquam sic orsus est Vir ille & sanus & sedati ingenii? Immo ubi sic temere exclamat, vel in medio sermone? Satyricis fortassis istud convenit, quamquam Horatius omnium laudatissimus, a moderata incipit admiratione, *Qui fit, Mæcenas!* ne nihil haberet veteris Comœdiæ, in cujus locum successit Satyra. Sic Aristophanes ὡς ἀργαλέον πρᾶγμ' ἐστιν. Sumit hoc interdum & nova Comœdia. *Quid igitur faciam? Occidi, perii.* Id nimium bene imitatus Persius: *O curas*, inquit, *hominum, o quantum rebus inane est!* Aliquanto moderatius Juvenalis, qui tamen Satyram corrupit & vertit in Tragicam invectivam, *Semper ego auditor tantum?* Sunt & alia vitia, in quæ quidam incidunt, infeliciter affectantes artis præceptiones seu schemata, quæ nunc referre non quidem inutile, sed perlongum fuerit, ac fortassis etiam invidiosum. Quamquam quæ hactenus attigi, citra cujusquam personæ contumeliam, non debent quemquam offendere, si prosunt omnibus, lædunt neminem. Hactenus de prolatione vocis.

Superest distinctio, quæ & ipsa juxta sententiarum naturam varianda est. Ea servatur & in scriptura. Brevissima respiratio habet hypostigmen. Paulo longior stigmen, quam nos duobus punctis signamus. Hac quoque longior, unicum habet punctum. Longissima tale signum habet; inferiore puncto ad lævam inflexo. Tametsi de notis variant Scriptores, nec magni refert. Hypostigme convenit singulis asyndetis, quorum unaquæque vim habet articuli, sive incisi. Ut, Hic totas noctes, editur, bibitur, vomitur, saltatur, luditur, subatur. Item: habes in uno multos quos imiteris, Philosophum, Sacerdotem, Monachum, Episcopum. Hæc amittunt gratiam, si continenter pronunties. Parenthesis non solum respiratiuncula, verum etiam voce paullo depressiore a contextu separanda est. Ut, narrant Circen (ut aliquid e fabulis admisceam) veneficiis homines vertere solitam in sues, aliasque brutorum species. Idem fit post vocandi casum. Ut, Tityre, tu patulæ. Quæ Fabius tradit hic subtilius ac minutius, Grammaticis relinquam. Nobis cum Ecclesiasta res est. Nec multo plus intervalli postulant incisa, præsertim si absit conjunctio, quæ omissa nonnihil addit acrimoniæ. Veluti, Patrimonium prodegit, pudicitiam prostituit, famam amisit, parentes offendit, amicos abalienavit. Membra paulo longiore respiratione distinguuntur. Quale sit: Quum hæc vita tota sit brevis, quum omnibus incerta, quum tot malis obnoxia, demiror esse tam multos, qui sic mortem horreant, congerant divitias, differant vitæ correctionem. In his tamen aliqua est differentia. Principalius membrum paullo longius silentium requirit, hoc est, ante demiror. Fortassis hoc totum videbitur alicui unum membrum, reliqua esse commata. Verum esto ut libet, quando eadem est ratio in incisis, in quibus est unum cæteris principalius. Certe periodus requirit prolixius intervallum. Quod idem concedit frequenter & interrogatio. Velut, Audistis involutam quæstionem; Sed quomodo difficultatem hanc explicabimus? Hac quoque in parte peccatur a multis, qui studio affectant, ut oratio continuo tenore volvatur, quasi turpe sit umquam silere, eo usque continuantes vocem, donec defecerit spiritus, tubicinum more. Itaque crebro fit, ut illic respirent, ubi sententia non dat respirandi spatium. Nec levius peccant, qui, ut ante dicere cœperam, singulis aut binis fere verbis interponunt moras, non sine auditorum tædio. Quidam perorata sermonis parte, tussiunt exspuuntve, quos citius probes, quam eos, qui ex prava consuetudine subinde tussiunt aut exspuunt. Sunt qui in simili intervallo, ex imo ventre ducunt clarum suspirium, quasi dicendo lassi. Atqui suspirare, ubi res nihil habet gemitu dignum, ineptum est. Notantur & ii qui spiritum non recipiunt, sed

Distinctio in pronuntiando.

sed resorbent per dentes. Quum oratio longam vocis continuationem exigit, prius est recipiendus spiritus. Idem tacite faciendum est, quoties commata & cola dant respirandi spatium.

Vultus. De voce hactenus, veniam ad Vultum, in quo est tanta mentis significatio, ut sæpenumero pro sermone sit. Nam moto capite annuimus, renuimus, interdum & salutamus, minamur, advocamus: Erecto significamus fiduciam, depresso verecundiam, aut dubitationem. Indecorum tamen est viro gravi, crebro capitis motu loqui. Comam vero rotare phanaticum est. *Frons.* Neque mediocris est in Fronte mentis significatio, unde proverbiis quoque, qui sunt hilariores, frontem exporrigere dicuntur, qui tristes, corrugare: & effrontes appellamus, qui carent pudore. Nec minus agunt *Supercilia.* Supercilia, sublata declarant arrogantiam, unde in superciliosos convitium, demissa verecundiam, adducta torvitatem, inæqualia severitatem cum lenitate conjunctam: quo habitu in Comœdiis inducuntur severi patres, altero supercilio sublato, altero composito: qui tamen gestus Ecclesiastæ fuerit indecorus, quando M. Tullius Pisoni exprobrat, quod in Senatu altero supercilio ad frontem sublato, altero in oculos depresso dixit, sibi non placere crudelitatem. *Oculi.* Verum hic primas partes agunt Oculi, in quibus animus dictus est habere sedem, eo quod nullus sit affectus, qui non exprimatur oculis, amor, odium, gaudium, mœror, tædium, sollicitudo, metus, spes, simplicitas, fraudulentia, suspicio. Frequenter & in Scripturis Divinis exprimitur oculorum qualitas. Dominus in monte sedens, intuens turbam, requirit attentionem, quasi de rebus arduis dicturus. Adolescentis divitis responso delectatus, intuitus est eum. A Petro ter abjuratus intuitu oculorum admonuit non præstiti promissi: *Et si oportuerit me mori tecum, non te negabo.* Idem Patri gratias agit, sublatis in cœlum oculis. Petrus item in Actis, sedaturus confusam turbam, defigit in illam oculos, auctoritatem ac fiduciam præ se ferens. De sancta Paula refert Hieronymus, si quam e grege virginum conspexisset segniorem ad officia, aut lascivius cultam, eam non objurgatione, sed oculis ac vultus tristitia corrigebat. Ipse apud Italos interfui convivio, ubi qui invitarat, ne monendis aut objurgandis famulis interrumperet sermonum hilaritatem, oculis omnia peragebat, sive vellet mutari tabellas, sive addi vinum, sive novari cibum, intuebatur famulum, mox deflectebat oculos ad cyathum aut ad quadram, aut aliud quod fieri volebat. Verum & hac in parte oportet quam minimum a natura recedere. Damnantur enim oculi rigidi, extenti, languidi, torpentes, stupentes, lascivi, mobiles ac veluti natantes, quasi quadam voluptate suffusi, quod in recitatore notat Persius: *Patranti*, inquit, *fractus ocello*: damnantur & limi, hoc est, semiclusi, quibus adspici sese indignantur leones. Item quos Fabius appellat Venereos. Nam prisci Venerem petis oculis fingebant, quod vitium & hodie in nonnullis deprehendas, qui, quoties student videri blandiores, limos ac petos fingunt oculos. Contra, nimium diducti, stoliditatem arguunt. Nam quod Itali quidam, si quem videri volunt revereri, eum oculis attonitis intuentur, nihil ad Ecclesiasten. Indecore quidam in latus detorquent oculos. Sed indecentius faciunt, qui, quum loquuntur, claudunt oculos: quales ipse nonnullos vidi, hoc pacto, ut opinor, pudori medentes, qui dicitur in oculis esse, & si immodicus est, caliginem offundit animo, modicus & gratiam & fidem addit dicenti, qualem fuisse ferunt in L. Crasso Oratore. Is potissimum se prodit in genis & buccis suffundente se sanguine, qui refugiens inducit pallorem, quod in metu, nonnullis & in vehementi ira, solet accidere. *Nares* Jam est & in Naribus aliqua affectuum significatio, unde flatus emissus indicat iram. Hinc illud Theocriti de Pane, δριμεῖα χολὴ ἐπὶ ῥινὶ κάθηται. Item Plautinum illud, *fames & mora bilem in nasum conciunt.* Corrugantur ab irridentibus. Unde Plinius hanc

A vultus partem irrisioni dicatam dicit. Et Horatius: *Naso suspendis adunco.* Quidam rhonchos edunt irati aut comminantes. Verum in his nihil est quod deceat Ecclesiasten. Nec multo plus in Buccis, quæ inflatæ declarant arrogantiam, demissæ tristium sunt animumque despondentium. *Bucca.* Unde audit Cain, *quare concidit vultus tuus?* Quin & risum oportet in Concionatore esse rarum ac moderatum, multum a cachinno, & ab eo quem Græci vocant συγκρύσιον distantem. Nec minus dedecet risus Sardonius, qui nudat dentes. Quibusdam hoc vel natura vel prava consuetudo addidit, ut nihil dicant absque risu. Ipse novi Virum omnibus numeris laudatum, in quo vix
B quidquam potuisses reprehendere, nisi quod ad singulas orationis clausulas adderet risum. Novi alterum, quem, arbitror, adhuc in vivis esse, qui novi quippiam dicturus in concione, ridere solet, ut qui morem illius observarant, exspectarent aliquid insolitum. In diductione aut contractione labiorum, *Os.* quemadmodum & in rictu, ea moderatio est observanda, ut motus non sit major quam exposcit explanata verborum pronunciatio. Qua quidem in re quosdam vidi immodicos, qui longius æquo porrectis labris emugiebant litteram *U.* Contra quidam e labiis semiclusis emittunt vocem, quod vitium deprehendas in Hollandis, iis dumtaxat, qui nativam pronunciationem non dedidicerunt. Quidam toto
C vultu loquuntur, unde & vultuosos dicimus, etiam auriculas moturi, nisi natura dedisset immobiles. Pleraque muta animantia aurium motu produnt affectus.

Descendo nunc ad reliqui Corporis gestus. *Corpus.* Attollere Cervicem modice si fiat in loco non dedecet, *Cervix.* quemadmodum nec ad humeros demittere: in alterum humerum deflectere, ineptum est, licet hoc quidam pietatis indicium esse volunt. Ineptius etiam nunc in dextram, nunc in lævam partem distorquere. Brachiorum prolatio non improbatur, quoties id exigit *Brachia.* sententia. Et notantur qui semper manum habent sub pallio, quod numquam incalescant dicendo.
D Quosdam vidi qui subinde brachium utrumque, quantum possent, in lævum ac dextrum extenderent, vel projicerent verius, manibus explicatis, mox eodem impetu adductis, clarum sonum complosione palmarum ederent, voce interim clamosa, ac totius corporis gesticulatione. In gestibus corporis loquacissimæ sunt Manus, *Manus.* quorum aliquot sunt omnium gentium communes. Veluti dextra mota silentium poscimus. Item quum de nobis loquentes, manum pectori admovemus, quum de aliis, ad eos de quibus verba facimus. Velut in Euangelio Dominus de discipulis dicturus: *Hi sunt fratres mei & mater &*
E *soror*, manum in eos extendit: & indice pronominum vice utimur, hic, iste, ille. Manu allicimus, manu aversamur aut depellimus. Digito ori appresso silentium indicimus. Commune forsitan & illud, quod in pœnitentiæ signum manu pectus tundimus, in admiratione percutimus femur. Judicum decimo quinto legimus, quod Philistæi stupentes, suram imposuerint femori. Vetus est, quod hodie quidam manum osculando adorant. Sunt rursus olim usitati gestus, nunc ignoti. Quis enim nunc agnoscit gestum, quem Fabius testatur fuisse ætate sua maxime communem omnium, quo medius digitus in pollicem contrahitur, explicitis reliquis tribus: quem ait con-
F venire Exordiis, si levi motu modice in utramque partem feratur, simul capite atque humeris sensim in id, quo manus fertur, obsecundantibus. Eumdem convenire ad fidem narrationis, si motus sit paulo productior: idem acer atque instans, in exprobrando atque arguendo decet, si longius ac liberius exferatur. Sit unum hoc exempli causa positum: nam Fabius innumeros manuum ac digitorum gestus immodica pene diligentia prosequitur, quos hic commemorare nihil refert. Constat olim fuisse vulgatissimum pollice presso favorem indicare, quos testes ac memores esse volebant, eorum aurem contingere, qui-

A quibus supplicabant genam ac genua contingere, quum nihil nunc sit ab hominum usu remotius. Sed quemadmodum hæc exoleverunt, ita quædam recepta sunt, quæ nesciebat antiquitas, veluti quum manu dextra in crucis figuram contra faciem mota, miramur, abominamur: ad alios mota, bene precamur, aut valere jubemus. Partiri in digitos causam, quod solet Hortensius, non semper dedecebat. Nam adorare aut invocare Deum junctis ac sublatis manibus, arbitror, vetusti fuisse moris. Nec semper conveniet indicem in cœlum tollere, quoties cœlum nominatur, aut demittere quoties terra, decebit tamen aliquando, quum id posceret affectus. Mimus quidam dictus est manu fecisse solœcismum, quod cœlum nominans digito ostendit terram,
B terram nominans ostendit cœlum. Illud indecorum, læva perfricare faciem, quasi pudorem abstergeas, aut resupinare nares, aut emungere citra necessitatem, aut scabere caput. Qui gestus ob hoc ipsum vitio dantur, quod sint otiosi ac supini, & rem & auditorem contemnentis, cujusmodi est spectare lacunar, aut suspicere Basilicæ testudinem, aut Statuam aliquam, & his similia quæ singulorum fere sunt peculiaria, adeo ut vix quemquam reperias tam natura aut arte compositum, quin aliquem ceu nævum deprehendas, quo nonnihil offendaris.

Quod autem Fabius ait quosdam subito nunc in tergum, nunc in latus projicere brachia, ut tutum
C non sit proximum adstare, ab eo periculo nunc Ecclesiasten liberat Suggestum editius. Illud ad Ecclesiasten pertinet, quod præcipiunt ne manus ultra sinum erigantur, aut infra cingulum dejiciantur. Ipse tamen vidi quemdam utramque manum longe supra caput porrigentem in altum sublatis oculis, quum Deum testem eorum, quæ dicebat, citaret, atque interim vestis defluens nudabat brachia. Quamquam nihil non decet, quoties vehemens ac tempestivus affectus postulat. Manum dextram in altum porrectam vibrare in signum lætitiæ, militare est. *Pedes.* Corporis motus qui sunt infra cingulum plerosque Suggestum occultat,
D quod genus est immodica pedum divaricatio, aut venter contractior aut porrectior. Quosdam prohibet, velut ambulationes aut procursiones. Nec opus est hic linea, quam Cassius Severus poposcit adversus eos qui calore immodico in aliena tribunalia procurrerent. Prohibet & ferire femur in indignatione aut dolore, quod primus apud Athenienses fecit Cleon, referente Fabio. Id a Romanis receptum non improbatur eruditis. Qui gestus videtur ab Hebræis profectus. Sic enim Hieremias capite XXI. *Postquam convertisti me, egi pœnitentiam, & postquam ostendisti mihi, percussi femur meum.* Decentius nunc pro femore verberant Suggestum. Nam
E percutere frontem erat olim receptum, teste Cicerone, licet improbet Fabius. Interdum se in latus dextrum aut sinistrum vertit Concionator, quo commodius ab omnibus audiatur, & omnes reddat attentos. Verum id perpetuo facere dedecet. Nam quidam dum oratorios gestus affectant, in metentium habitum se componunt. Sentitur etiam a populo vacillatio corporis, nunc dextro pedi, nunc sinistro innitentis, quasi e lintre, ut ait quidam, concionarentur. Dedecet item immodica totius corporis erectio aut incurvatio. Nec enim necesse est, ut si sublimia loquimur, ipsi protinus fiamus sublimes, aut si quid narramus, quod corpore sit inflexo, statim ad
F eum habitum nos componamus. In utroque tamen peccant quidam, quum utrumque sit mimicum. Notatus est mimus, qui quum recitaret in carmine, magnum illum Agamemnonem, quantum potuit corpus erexit in summos pedum digitos. Cui præceptor qui aderat in theatro, reclamavit, *longum facis non magnum.* Is populo flagitante, ut ipse gestum accommodatiorem adderet, fecit Agamemnonem cogitabundum. Quamquam & hoc scenicum, neque enim convenit Ecclesiastæ, ut si quem narret cogitabundum, ipse se fingat in habitum cogitabundi. At ipse vidi qui Regi blandientes, adulanter corpus inflecterent: in Episcopos, quos videri volebant contemnere, aliquid dicentes, corpus attollerent. Quemdam audivi qui quum narraret, quomodo Dominus onustus cruce incesserit, in gestum onus grave bajulantis corpus incurvavit, pedum quoque strepitu quantum potuit imitans ambulantem. Idem, me audiente, quum exaggerasset verbis, quam horribilis fuisset ille totius populi strepitus, quum omnes una voce clamarent, *crucifige, crucifige*, jussit universam concionem quantum posset vociferari, *crucifige, crucifige.* Cuidam ἱεροκήρυκι ridiculum quiddam accidit. Ipse grandi proceroque corpore dicebat e Suggesto minus profundo, unde alii solent dicere sedentes: cumque vehemens videri studeret, erectoque in altum corpore jactaret brachia, superiore corporis parte, quoniam plus habebat ponderis, depressa, devolutus in turbam vicinam, ostendit ea fœminarum ac virorum oculis, quæ verecundius teguntur. Inepta & indecora sunt & illa, quæ quidam affectant ad movendos affectus. De vitæ contemtu deque mortalium fastu dicturi, duo mortuorum capita e polyandrio sublata, sub veste in Suggestum deferunt, quæ, postquam incaluit oratio, proferunt, magnoque fragore collidunt, ut excussi dentes in populum dissiliant, vociferantes, *Quid vobis videmini? Hoc estis, miseri.* Et hæc sane movent affectus simplicibus, sed non quidquid quocumque modo movet affectum, statim decet Ecclesiasten. Tolerabilius quod quidam exaggeratis Christi doloribus, quo majorem excitaret commiserationem, subito promsit signum crucifixi, Ecce, inquit, Christum indigne tractatum. Quamquam hoc & hujus generis alia non conveniunt gravi Ecclesiastæ. Alioqui probandum esset, si quis multa locutus, quam tetra bellua sit Diabolus, cujus imperio se mancipant peccatores, subito proferret hominem Diaboli specie personatum, quales discurrunt in ludis vulgaribus. Ridetur is qui pupillum cujus causam agebat, sublatum in ulnas deportavit in tribunal, quo judicibus moveret misericordiam, verum idem admodum frigide, nec sine populi risu reportavit puerum suum.

Est momenti nonnihil in cultu, de quo illud in genere præcipi potest, ut bono gravique Concionatore dignus sit. Verum hoc decorum, pro loco, tempore, personis ac more variat. Audio nunc quosdam in veste lupina concionari apud populum, quo corrigant aliorum superstitionem. Atqui istud non est corrigere vitium, sed mutare. Itali decentius vestiuntur quam Germani. Nonnulli Religionem professi nolunt tegi vestem Ordinis sui, quasi nulla sit sacratior, sed iidem tegunt in sacrificio. Quod si Diaconus recte sumit vestem sacram Euangelium recitaturus, quanto magis decet idem Sacerdotem Euangelium enarraturum, præsertim quum olim Euangelii enarratio pars fuerit Missæ. Nec enim Episcopus alia veste docebat populum, quam qua peragebat mysteria. Neque vero novum est, in sacris functionibus uti sacris vestibus. Fluxit is mos ab ipso Mose in Ecclesiam, & ab hujus primordiis ad nos usque dimanavit. Porro quemadmodum vestis modesta decensque commendat concionantem, ita dedecet indecora vestis jactatio, submissio, sublatio, revolutio. Vidi ipse Romæ primi nominis Ecclesiasten, qui simul atque partem orationis absolvisset, utraque manu in tergum reflexa, vestem a postica corporis parte in utrumque latus revolvebat, quo gestu quum nihil esse possit fœdius, tamen, arbitror, hoc illum inscientem fecisse. Illud mirabar, neminem illi fuisse amicum, a quo admoneretur. Nam mihi cum eo semel atque iterum dumtaxat fuit colloquium, nondum intercesserat familiaritas. De pronunciatione dicendi finem faciam, si illud adjecero, ante omnia spectandum quid quem deceat. *Decorum peculiare.* Quibusdam enim natura peculiarem addidit gratiam, ut deceat quidquid agunt, quod de bonis viris proverbio jactatum est: id nec arte tradi potest, nec verbis enarrari. In his etiam vitia decent ac delectant, quæ in aliis essent fœdissima, quum contra quibusdam arcana quæ-

quædam addita sit infelicitas, ut virtutes etiam displiceant. Oportet igitur Ecclesiasten sibi notum esse, nec artem modo, verum etiam naturam suam in consilium adhibere. Ab eruditis probatur mora mediocris initio dictionis, quod ea res exspectationem auditorum excitat: sed indecorum est quod in eo silentio quidam ter inflant buccas. Decet autem cogitantis habitus.

Vehementia. Loci communes amplificandi gratia triplices.

Redeo nunc ad illa, quæ paulisper distuli, ac paucis ostendam quibus rationibus fit, ut oratio sit vehemens, jucunda & copiosa. Ad vehementiam simul & copiam faciunt Loci communes. Locos communes hic appello sententias frequenter incidentes, quæ si per amplificationem adhibeantur, sive in laudem, sive in vituperium, adjuvant ad persuadendum id quod destinavimus. Frequentius tamen incidunt in genere demonstrativo. Veluti si quem Principem laudes ob clementiam, per locum communem amplificabitur, quam eximia virtus sit clementia, quam detestanda sit crudelitas. Rursus si quem Episcopum laudes ob pudicitiam, exaggerandum erit, quanta virtus sit pudicitia, quantumque bonorum pariat in homine. Item si suadeas quempiam accersendum ad Episcopi munus, quod castus sit, quod pecuniarum contemtor, quod ad docendum propensus, amplificandum erit quanta virtus sit castitas, quantam infamiam Sacerdoti conciliet impudicitia, quantam corruptelam secum adferat amor pecuniæ, tum quam sublime munus sit, quam Deo gratum, ad pietatem erudire populum. Si quem a vindicta deterreas, locus communis erit, neminem lædi nisi a se ipso. Similiter in objurgando & consolando. Si quem objurges, quod obtrectationibus indulgeat, exaggerandum erit, quantum crimen sit, linguæ virulentia proximi famam lædere, quod est homicidii genus. Si quem ægrotum consoleris, amplificandum erit, quam hæc vita sit brevis, incerta, malis innumeris obnoxia, breviter, quam non sit vita, si ad illam vitam, ad quam mors transmittit pios, conferatur: amplificandum quanta sit fides, quæ sola præstat, ut nec mortem, nec inferorum regnum timeamus. Atque hi loci primum ab omnibus virtutum vitiorumque generibus ac partibus duci poterunt. Partes appello species, in quas virtutis genus diducitur. Ut justitia genus est, cui subsunt variæ partes. Nonnumquam genus generi, aut species speciei adminiculatur. Prioris exemplum erit, ad suscipienda pro Republica discrimina, frequenter opus est prudentia, quæ docet, quid vere timendum, quid non: & ad constanter tuendam justitiam adversus potentes, frequenter opus est fortitudine. Posterioris hoc: Pudicitiam alit vitæ frugalitas, corrumpit luxus: igitur ad castitatem adhortanti profuerit amplificare laudem frugalitatis, & odium luxus. Illud perpetuum est, quod contraria contrariis admotis illustrantur. Deinde a sententiis hinc derivatis, & huc adjuvantibus. Quod genus sunt, nemo læditur nisi a se ipso: Et gravius læditur qui injuriam facit, quam qui patitur. Et fortior est qui negligit illatam injuriam, quam qui infert. Et lucrum facit non mediocre, qui perpeti mavult jacturam, quam lite aut bello persequi. Lucrum fraude partum, damnum est, non lucrum. Nulla speciosior victoria, quam si quis imperet affectibus. Iram vincere speciosius est quam urbem capere. Nullum certius excelsæ mentis argumentum, quam injuriam negligere. Qui malum malo pensat, odio mali fit ipse malus, & odio dignus. Qui contemnit hostem, vir fortis & sapiens est. Qui pro injuria reponit beneficium, vir Euangelicus est. Quisquis vindictam meditatur, homicidio proximus est. Nullo officio citius flectitur Deus ad ignoscendum nobis commissa nostra, quam si in gratiam illius ignoscamus proximo. Injuriarum reciprocatio finem nescit. Simultas optime finitur patientia. Ira furor est, hoc tantum differens, quod brevior est. Stultum est, ab equo conspersum, aut calce percussum ferre, ab homine stulto & improbo nil posse pati. Ebrio nemo fidit, atqui cum iræ temulentia multo periculosior sit quam vini, stulte facit, qui sibi irato quid-

A quam credit. Ebrio convenit somnus, iræ quies & mora. Quod ira suadet, mox abit in pœnitudinem, quod ratio suadet semper placet. Beneficiorum oportet immortalem esse memoriam, injuriarum brevissimam. Hæc aliaque quæ innumera vel ex auctoribus peti, vel apte ad causam excogitari possunt, conveniunt hortanti ad pœnitentiam, & a vindicta deterrenti. Item, Dei est juvare mortalem. Beneficium dando accepit, qui digno dedit. Bis dat, qui cito & alacriter dat. Liberalitatis est interdum & perdere beneficium. Qui dat male usuro, non dat beneficium, sed noxam. Nihil tutius deponitur, quam quod confertur in bonos viros. Serere ne dubites. Qui dat ut plus recipiat, non est beneficus, sed negociator. Nil tam perit quam quod

B confertur in ingratum, at qui in proximum amore Christi liberalis est, non fraudatur gratia. Qui miseretur pauperis, Deo fœnerat. Nemo sibi natus est. Indignus est qui habeat, qui quod habet sibi uni habet. Hæc omnia juvabunt hortantem ad beneficentiam. Tertium genus est, quod sumitur a communi vita, hoc est, ab his quæ vulgo dicuntur, aut quæ accidunt, præsertim insignia. Nam quædam & dicuntur & accidunt, ut novercas male velle privignis, matrum indulgentia corrumpi liberos, servos heris clam obmurmurare. Et cuique tot hostes esse, quot habet servos. Ex improbis nasci improbos, ex malo corvo malum ovum. Male partum male disperire.

C Quæ subito grandescunt, non esse durabilia. Sat cito, si sat bene. Magistratus arguit virum. Quædam dicuntur ut fiant, aut vitentur. Ne quid nimis. Sponsori præsto est noxa. Nosce te ipsum. Præcipuum senectutis solatium est, bene vixisse in juventute. Optimum senectuti viaticum eruditio. Frustra sapit, qui sibi non sapit. Obscurus est qui nihil habet nobilitatis præter imagines. Turpiter pauper est, qui nihil habet virtutis. Plus vident oculi quam oculus &c. Insigniter & paucis accidentium sint hæc exempla. Insignis longævitas, vivida viridisque senectus, senilis juventa, admiranda fœcunditas. Rara felicitas, insigne corporis robur, insignis memoria aut

Casus insignes in vita.

D oblivio. Rara facundia, insignis opulentia aut paupertas. Varia & insignis utriusque fortunæ experientia, subita fortunæ commutatio. Formæ præstantia, deformitas insignis. Egregius animus in deformi corpore. Deformis animus in specioso corpore. Insignis polygamia, insignis πολυγλωττία. Magnæ prosperitatis, tristis exitus. Vitam plus aloes habere quam mellis. Mors subita, mors spontanea, mors prææmatura. Nihil est horum quod non ad vehementiam & copiam orationis possit accommodari. Veluti si quis consoletur senem aut ægrotum, ad hujus vitæ contemtum, ex loco de præmatura aut subita morte arripiet, quot infantes pereunt inter latebras uteri ma-

E terni, quot in ipso exortu, quot in cunis? Tum quot adulti subita morte pereunt, & quam paucis contingit ad senectæ limen pervenire. Ex insigni longævitate sumet: Jam ut contingat longævitas, quanta contigit Matusalem, quid habet hæc vita, cur quisquam optet eam esse longam, cum multi fuerint qui tædio malorum mortem adsciverint. Aut quid est ætas centum annorum ad æternitatem, nisi punctum temporis. Hoc exempli causa positum esto, ad cujus imitationem lector de cæteris facile judicabit. Hujusmodi sententiæ, per amplificationem tractatæ adjuvant id quod agimus, & orationem accessione non inani locupletant.

Amplificatio.

F Quibus autem rationibus constet Amplificatio, a vetustis Rhetoribus abunde explanatum est, nec ea res nostram desiderat operam, nisi ut forte quædam crassiore, ut ajunt, Minerva declaremus. Non minima pars eloquentiæ sita est in augendo ac diminuendo, præsertim Ecclesiastæ, cui fere dicendum est apud imperitam & oscitantem multitudinem. Hoc tantum interest, quod forensis Orator amplificando conatur efficere, ut res major appareat quam est: elevando, ut minor quam est. Utrumque præstigii & imposturæ genus est. Ecclesiastæ satis est efficere,

re, ut res tanta videatur quanta est, major aut minor, quam multis videtur. Nam vulgi de rebus fere præposterum est judicium, pessima pro optimis eligit, levissima bona pro maximis amplectens, rursus summa veraque bona pro minimis negligens. Quis enim est, qui non pluris faciat bona corporis quam animi, temporaria, quam æterna? Tum odium, dolor & ira facit, ut aliena mala nobis graviora videantur quam re vera sunt. Contra amor sæpe facit, ut quæ mala sunt, nobis bona videantur, & quæ bona sunt, majora videantur quam re vera sunt. Id magis nocidit in nobis ipsis. Quotum enim quemque reperias, qui sibi non sit adulator, vitia sua extenuans, virtutes plus æquo attollens? Omnis autem amplificatio ac diminutio petitur, aut ex rebus, aut ex verbis. Ex rebus petuntur affectus, ex verbis modi, quos nunc proponemus.

Vocabuli mutatio in amplificando. Prima augendi aut extenuandi ratio consistit in commutando rei vocabulo, quod atrocius addimus in augendo, mitius in diminuendo. Prioris exemplum erit, si occisum dicamus qui cæsus sit: si pro improbo appellemus latronem, si pro impudica meretricem, si pro fure sacrilegum. Si splendidius viventem, vocemus ebrium, si iratum furentem. Si jocis adsuetum scurram, si violentum carnificem, si obtrectatorem veneficum, si scelestum scelus & cætera. Nam vulgatissimum est, ut qui molestior est, occidere aut enecare dicatur, qui dicto silentium imposuit, jugulasse, qui discruciavit exanimasse dicatur; Præterea quum delicatius viventes, semiviros, eviratos & effœminatos dicimus. Hujus generis est, quod Saul Jonathæ matrem pro adultera appellat, mulierem ultro virum rapientem, significans eum non esse legitimum filium, sed suppositítium. Posterioris exemplum erit, si qui pulsavit attigisse dicatur, qui vulneravit læsisse, qui ægrotat sibi displicere. In summa, quoties vitium vicinæ virtutis nomine elevamus. Veluti quum crudelem appellamus paulo severiorem, imprudentem simpliciorem, adulatorem comem & affabilem, corruptam licentia Civitatem liberam appellamus. Hæc species affinitatem habet cum loco qui est a fine. Commutatur enim rei vocabulum, nec id tamen falso: veluti si quis omne bellum quod Christiani gerunt cum Christianis, appellet bellum civile, quod omnes inter se fratres sint & cives. Aut si quis omne stuprum, quod Christianus cum Christiana committit, vocet incestum, quod omnes sint dicati Christo. Aut si quis omnem quæstum non expertem fraudis appellet furtum, aut peculatum, aut sacrilegium. Item, si quis quemvis errorem Hæreticum appellet blasphemiam, quod adversetur Christo, qui est summa veritas, aut si quis cum Paulo, avaritiam vocet idololatriam. *Correctio in amplificando.* Atque hoc fit vehementius, acriusque ferit animos, si per correctionem ampliora verba cum his, pro quibus ponuntur, conferantur. Exemplo est illud Ciceronis in Verrem, *Non enim furem, sed raptorem, non adulterum, sed expugnatorem pudicitiæ, non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumque, non sicarium, sed crudelissimum carnificem civium sociorumque in vestrum judicium adduximus.* Huic generi affinia sunt illa, si quis testimonii pondus amplificare volens, ita adaugeat. Non hæc verba sunt hominum fabulis jactata, sed litteris prodita, nec quibuslibet litteris, sed totius orbis consensu comprobatis, nec sunt cujusvis hominis, sed Ecclesiastici Doctoris, nec cujusvis Theologi, sed Apostoli, nec cujuslibet Apostoli, sed omnium excellentissimi Pauli, immo non Pauli, sed Spiritus sancti ore Pauli nobis loquentis. Item si quis obtrectationis crimen exaggeret hunc in modum: Non spoliasti illum pecunia, sed fama, quæ carior est universis opibus, nec hostem traduxisti, sed fratrem & amicum, bene de te meritum, immo non traduxisti, sed occidisti. Fama enim vita est hominis. Nec occidisti gladio, sed linguæ veneno, ut jam veneficium sit, non simplex homicidium. Nec unum hominem occidisti, sed omnes, in quibus linguæ tuæ veneno fraternam exstinxisti caritatem. Postremo non hominem occidisti, sed ipsum Christum in membris suis, quod quidem in te est, occidisti. Ab hac specie non abhorret Hyperbole, quæ plus dicit quam res habet. *Hyperbole in amplificando.* Nec hoc statim mendacium est, quum sacri Doctores toties in libris canonicis indicent hyperbolen. Nullus enim hic decipitur, sed omnes intelligunt exaggerandæ minuendæve rei causa dictum quod fidem excedat: ut si quis de rabula clamoso dicat: hic sua loquacitate postes & marmora posset rumpere, auditor nihil aliud intelligit, nisi loquacitatem insigniter immodicam. Aut si quis de homine præter modum sibi placente dicat: hic sibi videtur cœlum digito attingere, auditor nihil aliud animo concipit, quam vix enarrabilem hominis arrogantiam. Itidem quum Psalmus dicit, fluctus adscendisse usque ad cœlos, ac descendisse usque ad abyssum, hoc est, inferos, nihil aliud intelligimus quam immanem tempestatem. Item quum Paulus Philippensibus scribit, se omnia habuisse pro stercoribus, ut Christum lucrifaceret, nihil aliud accipimus significatum, quam extremum rerum humanarum contemtum. Sed de hoc in sequentibus plura dicendi occurret opportunitas.

Incrementum in amplificando. Est alia augendi species per incrementum, quum exaggeratis inferioribus per gradum unum aut plures pervenitur ad summum. Vehementer enim increscit extremum, si inferiora quoque videntur egregie magna: Præsto est evidens exemplum e Cicerone in Verrem, *Facinus est vincire civem Romanum, scelus verberare, parricidium necare. Quid dicam in crucem tollere?* Duobus gradibus auxit parricidium, quo quum nullum atrocius verbum posset inveniri, extremum gradum auditoris cogitationi reliquit. *Incrementi modus secundus.* Est alter incrementi modus, quum summo aliquid additur præstantius. Velut apud Virgilium: *Quo pulcrior alter Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.* Summum erat, *Quo pulcrior alter non fuit.* Ultra summum est, *excepto Laurentis corpore Turni.* Simile fuerit, Sallustius omnium facile eloquentissimus, unum excipio Ciceronem. Diomedes Græcorum omnium longe fortissimus, Achillem semper excipio. Inter universos homines nihil Joanne Baptista sanctius, Christum semper excipio. *Incrementi modus tertius.* Tertius modus est, quum non per gradus itur ad id, quod est plusquam maximum, sed ad id tantum, quo nihil majus dici possit. Velut, matrem tuam occidisti. Quid dicam amplius? matrem tuam occidisti. *Incrementi modus quartus.* Quartus incrementi modus est, quum citra distinctionem in orationis contextu & cursu semper aliquid priore majus additur, & ad summum pervenitur, non nixu, sed impetu. Velut Cicero in Antonii vomitum, *In cœtu vero populi Romani negotium publicum gerens, Magister equitum.* Singula habent augmentum. Per se fœdum erat etiam non in cœtu vomere, in cœtu etiam non populi, etiam non Romani, etiam si nullum negotium ageret, etiam si non publicum, etiam si non id faceret Magister equitum. Ad hanc formam haud quaquam difficile fuerit similia fingere, velut illa. Non puduit illum aleam ludere, cum scurris in popina publica, Sacerdotem, Pastorem, Theologum, Monachum. Non puduit insigniter mentiri, in sacra concione, frequentissimo auditorio, senem, Euangelii Præconem, Theologiæ Professorem, candido pallio venerabilem.

Comparatio in amplificando. Est aliud amplificandi genus, quod constat comparatione, & petit augmentum ab inferioribus, quæ si magna sunt omnium opinione, maximum appareat necesse est, quod amplificatum volumus. Id plerumque fit per fictionem, de qua superius dictum est. Interdum uno gradu, interdum pluribus. Nec refert, quod fictionem & comparationem inter locos argumentorum commemoravimus: Nihil enim vetat ex iisdem locis peti amplificationem aut ornatum, ex quibus petitur probatio. *Ex iisdem locis diversa petuntur.* Neque novum est res easdem ad diversos usus accommodari. Velut ex omnibus circumstantiis tum rei tum personæ ducuntur argumenta, sed ex iisdem petuntur affectus, sive exaggerationes,

quod manifestum est in genere demonstrativo. Velut A quum in juvene laudamus pudicitiam, non hoc agimus, ut persuadeamus eum fuisse pudicum, sed ut ea virtus major appareat in florente ætate. In eumdem usum adhibentur interdum & genus, & species, & differentia, & proprium, & similia, & exempla, & causæ, & definitio & eventa, & consequentia & repugnantia, & contraria. Quod genus est illud apud Esaiam: *Cognovit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui: Israel autem me non cognovit.* Bovis & Asini exemplum non in hoc adhibetur, ut probet Hebræos non agnoscere Deum suum; sed ut amplificetur illius gentis impietas ac stoliditas. Ad probationem hoc ipsum accommodari poterat, hoc modo: Si Bos B & Asinus agnoscunt dominos suos, a quibus aluntur iisque inserviunt: quanto magis convenit, ut homo agnoscat Deum conditorem & altorem suum, eique corpore pariter atque animo inserviat. Contra, Paulus quum ait: *Nemo militans implicatur secularibus negotiis*, a simili probat, non decere ut qui militant Euangelio, cogantur esse solliciti de victu. Ad amplificandum accommodasset, si sic proposuisset: Qui militant homini duci, non sunt solliciti de victu, sed ab Imperatore exspectantes alimoniam tantum hoc student, ut illi fidelem ac strenuam navent operam; Quanto turpius est quosdam, qui Christo militiam professi sunt in Euangelio, de tali Imperatore diffidere, & congerendis opibus incumbere. Simile est illud C quod ex M. Tullio refert Fabius de vomitu Antonii: *Si hoc tibi inter cœnam & in immanibus illis poculis tuis accidisset, quis non turpe duceret? In cœtu vero populi Romani*, &c. Hic a minore captata est amplificatio. Quemadmodum & in illo quod dixit in Catilinam: *Servi, me Hercule, mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam mihi relinquendam putarem.* Et hoc a minore ductum est. Pauci servi comparantur universis civibus, & liberis non liberi, & herus Catilinæ, qui civium suorum non erat dominus, & domus comparatur civitati. Hactenus uno tantum gradu increvit oratio: Plurium illud D erit exemplum. Si quis homo gratis tibi donaret in singulos annos reditus mille drachmarum, non hunc ex animo diligeres, ac pro virili tua gratiam referre studeres? Si quis hospes te suo ære redemisset e misera servitute Barbarorum, aut e tetro carcere liberasset, an non eum virum adamares, ac per omnem vitam coleres? Si quis in prælio, aut in naufragio periturum sua virtute servasset, an non eum hominem Numinis loco coleres, professus nullam umquam parem illi gratiam abs te referri posse? Quæ igitur ingratitudo est, Christum Deum & hominem, qui te condidit nobilissimam secundum Angelos creaturam, cui totum debes quidquid habes, qui tibi præter corporis E alimoniam gratis donavit justitiam, gratis impertit sui Spiritus dona, qui pro te cum Satana depugnavit, qui te captum non ære, sed suo sanguine redemit, qui super hæc omnia ad cœlestis regni consortium invitat, sic negligere, aversari, sic quotidie criminibus offendere, ac pro tanta benevolentia tantam contumeliam reponere? Hic pluribus gradibus increvit oratio a minoribus.

Comparatio parium. Interdum & paria comparantur, sed tum verbis efficiendum est, ut quod exaggeramus, majus esse videatur, quam prima fronte apparet. Paria videntur, si mulier accepta pecunia procuravit abortum, & F alium dedisse pharmacum quod cieret abortum. Atqui hoc posterius Cicero facit atrocius hoc modo: *Quanto est Opianicus in eadem injuria majore supplicio dignus: Siquidem illa cum suo corpori vim attulisset, se ipsam excruciavit: Hic idem illud fecit per alieni corporis vim, atque cruciatum.* Paria videbantur, quod fecit mulier, & quod fecit Opianicus, nisi Cicero verbis effecisset inæqualia. Inæqualitas autem sumitur ex omnibus locis ac circumstantiis. *Ex inferioribus superiora.* Hic frequenter incidet, ut qui dicit, abutatur opinione vulgi. Quis enim non existimat turpe facinus, furto tollere pecuniam alienam? Aut quis tam patiens est, ut ferat furis convitium? Sed obtrectatio aut non habetur pro crimine, aut pro culpa levi habetur. Ecclesiastes igitur hic abutetur opinione populari, & ordinem invertens declarabit longe sceleratius esse, obtrectare famæ alienæ, quam alienam pecuniam furto tollere. Id efficiet variis circumstantiis & argumentis. Primum a loco Definitionis ostendet, & obtrectationem esse furtum, & obtrectatorem esse furem & prædonem. Uterque tollit alienum. Mox addet, obtrectationem quovis furti genere deteriorem esse. *Amplificatio a locis & circumstantiis.* Primum hoc argumento, quod bona fama multis partibus melior sit pecunia. Deinde quod pecuniæ damnum facile recuperabile est, famæ damnum non ita. Quin ipsi furi in manu est quod eripuit, reddere. At obtrectatori in manu non est, famam quam eripuit, restituere. Ad hæc qui furatur vestem aut pecuniam, unum tantum hominem lædit: at obtrectator omnium animos inficit, ad quos dimanat malus rumor ab ipso sparsus. Item adversus furem cautio est, adversus obtrectatorem nulla est. Ea porro facinora legibus puniuntur atrocius, quæ clam peraguntur ac dolo. Veluti veneno occidisse gravius est, quam ferro: & per insidias occidisse gravius est, quam aperta vi. Ab instrumento sive modo sumetur augmentum. Fur manu peragit scelus, obtrectator lingua telo muliebri. Præterea omnium consensu turpe facinus est veneficium, sed qui pravis consiliis inficiunt animos Principum, turpius venefici sunt: quippe qui idem faciunt, quod solent qui fontem, unde hauriunt omnes, veneno corrumpunt. Jam gravius est animum inficere, quam corpus. Vulgare est, nec habetur pro scelere, vina infecta pro sinceris vendere, quum in uno facto multa sint atrocia crimina. Furtum: nihil enim refert manu an dolo tollas alienam pecuniam, nisi quod turpius est, fidentem fallere. Veneficium: siquidem ejusmodi vina plurimos homines in graves morbos conjiciunt, valetudinarios autem & senes etiam in mortem: unde & homicidium est longe crudelissimum, vel quia multorum, vel quia sæpe tollit eos, quibus debetur honor & pietas.

Nonnumquam hæc comparatio fit, inter ea quæ prorsus eadem videntur. Veluti coitus soluti cum soluta, quemadmodum loquuntur Jureconsulti, stuprum appellatur. Verum circumstantiæ faciunt, ut hujus stuprum fiat gravius alterius incestu: si unus per occasionem lapsus est in impudicam, alter blanditiis, muneribus, vino, denique per lenas insidiatus est simplicitati pudicæ virginis. Siquidem hoc etiam veneficii genus est. *Contraria in amplificando.* Ad hanc amplificandi speciem pertinet, quum contraria inter se componuntur, quo fit ut utrumque majus appareat, aut evidentius: veluti si purpuram insignem admoveas purpuræ deterioris tincturæ, & illa videbitur ardentior, & hæc languidior: aut si puellæ insigniter formosæ adjungas deformem, & illa videbitur formosior, & hæc deformior. Ita si Ecclesiastes cupiens attollere frugalitatem, ex adverso subjiciat oculis, quam fœda res sit luxus & temulentia, mox vitii deformitas exaggerata, virtutis decus augebit. Item si adhortans ad placabilitatem, amplificarit iracundiæ ac truculentiæ vitium. Ad liberalitatem invitans ostendet quam deforme vitium sit avaritia. Ad studia litterarum exstimulans, e regione demonstrabit, quam miserum sit animal homo, immo quam homo non sit homo, & vita non sit vita absque litteris. Similiter ad pacem exhortans, ostendet quam fœda, quam misera, quam scelerata res sit bellum. Idem fit in conferendis similibus, exemplis ac personis, quæ virtute quapiam, aut huic contrario vitio nobiles sunt. Velut imago constantiæ est in Sole, Palma, quadrato lapide: inconstantiæ, in Luna, arundine, & Euripo mari. Rursus in Ciconiis est exemplum pietatis erga parentes. In Viperis exemplum impietatis. In Gallinis exemplum sollicitæ educationis, quo usus est Dominus in Euangelio: in Aquilis diversum, quæ ova protrudunt e nido, si plura sunt tribus, idque tædio nutricationis. Itidem in Jacob exemplum est man-

mansueti & patientis ingenii, in Esau ferocis ac violenti.

Comparationis in amplificando aliud genus.

Ad comparationem mihi quidem pertinere videtur & illud, quod subjiciam. Paulo ante ostendi quædam increscere, quum quæ paria videntur, aut etiam inferiora, demonstrantur esse majora. Cui diversum est, quum quæ omnium opinione gravia sunt, & a nobis exaggerata, rursus extenuantur, collata cum eo quod augemus. Ad hujus rei intellectum nullum exemplum accommodatius confingi potest, quam quod adfertur e Cicerone in Verrem: *Levia sunt hac in hoc reo; metum virgarum nauarchus nobilissima civitatis pretio redemit, humanum est: alius ne feriretur, pecuniam dedit, usitatum est.* Atrox quoddam & immane facinus exspectat auditor, ad quod collata quæ per se sunt crudelissima, humana dicuntur & usitata. De personis hoc erit exemplum: Omnium judicio laudatissimus Imperator fuit Trajanus, laudatior Antoninus Philosophus, quorum virtutes non sunt extenuandæ; (Nam id est invidum laudandi genus, quæ clara sunt obscurare, ut clarius appareat quod admoveris, quod solent Pictores) sed attollendæ potius, tum eum quem ornandum suscepisti facere illis superiorem. Domitius Nero, omnium consensu, Princeps sceleratissimus fuit. At plus quam sceleratissimus videbitur, cui collatum Neronem dicas bonum Principem posse videri. Eadem ratio valet in amplificandis virtutibus, ac vitiis. Velut si quis ad pietatem adhortetur, posteaquam extulit cætera commoda, quæ pietatem comitantur, tranquillitatem mentis sibi bene consciæ, libertatem spiritus, habere pacem cum Deo, communionem cum omnibus sanctis, pro servo Diaboli, factum esse filium Dei, solatium Spiritus, quod Propheta negat ab homine posse concipi, subjiciat: Quid his majus, quid honorificentius? quid felicius cogitari optarive potest? Et tamen hæc levia videri possunt, si conferantur ad illam beatam immortalis vitæ hæreditatem, quæ certo manet omnes qui hic pietatem colunt. Eadem ratione poterit augeri impietas, imo quidquid est fugiendum aut expetendum.

Ratiocinatio in amplificando.

Est rursus alia amplificandi ratio, quam Fabius appellat ratiocinationem, quum ex his, quæ sequuntur, ac antecedunt, aut conjuncta sunt, colligit auditor, quantum sit hoc quod amplificatum volumus.

Ex antecedentibus.

Ex antecedentibus est, quum Homerus in bellum armat Achillem, Hectorem ac Martem, ex quo apparatu ratiocinamur, quam atrox sit futura pugna. Quod genus est illud Maronis de ventis ab Æolo emissis:

Ac venti velut agmine facto,
Qua data porta ruunt, ac terras turbine perflant.

Ex tam violenta omnium ventorum eruptione colligimus quam sæva sit futura tempestas in mari. Ex insequentibus est, quod est apud M. Tullium de vomitu Antonii: *Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate.* Videntur hæc otiose dicta, quum fauces, latera, & gladiatoria corporis firmitas nihil faciant ad ebrietatem: sed nequaquam otiose sunt addita. Siquidem hinc ratiocinamur, quanto vino se ingurgitaverit in Hippiæ nuptiis Antonius, quod illa totius corporis firmitate non potuerit concoquere, sed ubi minime decuit, vomitu coactus sit rejicere, idque postridie. Nam recentem cibum aut potum erumpere, non usque adeo rarum est.

Ex conjunctis.

Ex conjunctis videtur illud Maronis de Polyphemo, *Trunca manum pinus regit.* Hinc enim colligimus animo quanta fuerit totius corporis magnitudo, quum manus pro scipione haberet Pinum arborem. Quod si quem magis delectant exempla Ecclesiastica, unum illud erit: Ad genus humanum a Satanæ tyrannide liberandum, Deoque vindicandum, Dei Filius factus homo, crucis supplicium pertulit. Hinc enim ratiocinamur quam horrenda res sit peccatum, quam misera servitus, mancipium esse Satanæ, quam metuenda ira Dei, quanta Dei caritas erga genus humanum, quod tam admirabili ratione servare voluerit. Verum hoc exemplum si referatur ad nos, est ex antecedentibus, si ad eos qui præcesserunt adventum Servatoris, erit ex consequentibus. Velut illud: quum exaggeramus gehennæ supplicia numquam habitura finem, auditor non imprudens animo colligit, quam tetra res sit peccatum, quod Deus natura clementissimus tam acriter punit. Ex conjunctis erit, quod Euangelica peccatrix invocata irruperit in convivium superborum Pharisæorum, illisque spectantibus, unxerit pedes Jesu, ac lacrymis rigatos, capillis suis exterserit. Hinc æstimamus, quanta fuerit illius pœnitentia, quæ pudorem ac metum omnem excusserit fœminæ.

Ex insequentibus.

Ex insequentibus erit, quod David tam dolenter deflevit interitum Absolomi. Hinc ratiocinamur, quanta fuerit illius erga filium pietas, quem impium, & patri exitium molientem sic desideravit. Est ratiocinationis species, qua aliud ex alio augetur hoc pacto: Homerus attollit in immensum virtutem Hectoris, ut majorem faciat Achillem, qui solus illum potuerit occidere. Et Virgilius amplificat virtutem Turni, quo fiat illustrior virtus Æneæ victoris. Et Historici dum exaggerant, quantus in rebus bellicis fuerit Annibal, attollunt Scipionis gloriam, qui illum devicit. Interdum augmentum petitur ex aliis per ratiocinationem, hoc pacto: veluti si Bassum dicas ventris onus excipere auro, unde colligitur quanta fuerit in conviviis cæterisque rebus luxuries: aut si quem dicas in soleis calcare gemmas. Tale est illud Ciceronis in luxum Antonii, quum ait, *in hujus servorum cellis lectos stratos conchyliatis peristromatis Cn. Pompeji.* Hic protinus auditor colligit, quam prodigiosa fuerit Antonii luxuries in rebus cæteris, quum in cellis, & in cellis servorum, non mensæ, sed lecti strati essent peristromatis, non quibuslibet, sed conchyliatis, iisque Cn. Pompeji, tanti Principis, quem omnia eximia decebant. Singula faciunt ad augmentum, & quæ diminuuntur, & quæ augentur.

Amplificatio ab instrumento.

Jam si recipimus & illas amplificandi formas, quoties ab instrumento & occasione & persona petitur augmentum, vereor ne eatur in infinitum. Ab instrumento, ut quum ex Ajacis clypeo, quem narrant septem boum tergoribus fuisse contextum, & ex hasta Achillis, quam nemo Græcorum ferre potuit, præter unum Patroclum: colligimus quantarum virium fuerit ipse. Ex arcu, quem nemo procorum tendere potuit, colligitur robur Ulyssis. Sic in libris Regum, describitur pondus loricæ Goliath & clypeus æreus, & pondus ferri, quod additum erat hastæ, ex quibus animo concipimus quanti roboris fuerit vir ille, quem dejecit David. Et rursus Davidis victoria fit illustrior diminuendo, quod adolescens fuerit, quod non adsuetus gestandis armis, quod modica statura, quod nulla re instructus, nisi funda & quinque lapillis.

Amplificatio ab occasione & ceteris circumstantiis.

Ab occasione, ut quum Socratis invicta continentia colligitur, quod tam obvia voluptate, quam plerique ambiebant, flecti non potuerit. A persona, ut quum quam insignis fuerit Helenæ forma, ex eo conjicimus, quod Priamus apud Homerum appellat eam filiam, negans illam sibi causam tam funesti belli. Nec hoc dixit Paris, aut alius juvenis, sed Priamus senex tot afflictus cladibus, tot liberis orbatus. Sic a loco sumi poterit augmentum, veluti si quis dicatur Athenis fuisse probus, & in aula Principis frugaliter vixisse. A tempore, si quis dicatur triginta annis in sacris litteris ferventi studio versatus, quod de se scribit Hieronymus, unde conjicimus quanta fuerit illius in Divinis Voluminibus experientia. Ab ætate, quod admirabilior est in juvene pudicitia, quam in sene. A sexu, plausibilior est in fœmina fortitudo, quam in viro. A conditione, admirabilior est in servo fidelitas erga dominum, quam in amico erga amicum, & laus ab inimico profecta plus habet ponderis. A difficultate, exaggeramus quam difficile sit in carne Angelorum more vivere, quo speciosior appareat virginitas. A varietate, quemadmo-

admodum M. Tullius hinc colligit, quanta res sit eloquentia, quod quum in cæteris disciplinis tam multi exstitissent absoluti, in hac tam pauci excelluissent. Breviter, ab omnibus circumstantiis peti poterit amplificatio, de quibus antea dictum est: aut si quæ præterea reperientur. Velut illustrius est præclarum facinus, quod quis solus peregit, aut primus, aut cum paucis, aut in quo præcipuas egit partes, aut quod idem crebro cum laude gessit. Tum enim eo magnum videbitur, quod non casu, sed virtute prudentiaque gestum est. Speciosius omnino est, quod non tam fortunæ favore, quam consilio animique præsentia geritur. Laudatur Enos, quod primus invocaverit nomen Domini. Laudatur Christus, quod solus ab omni labe fuit immunis. Prædicatur Noe, quod cum paucis servatus sit. Prædicantur Lacedæmonii, quod trecenti infinitam Xerxis multitudinem apud Thermopylas remorati sint. Auget Pauli gloriam, quod toties gravissimis casibus afflictus, nihil refrixerit in promovendo Euangelio. Jam in contrariis eadem est ratio. Abominabilior est Cain, quod primus induxerit exemplum parricidii, quemadmodum notatur Lamech, quod primus violavit monogamiam. Et Paulus crimen ejus, qui patris uxorem duxerat, hac nota exaggerat, quod solus tale flagitium perpetrasset, quale nec inter gentes audiretur, quamquam hic & a personæ qualitate αὔξησις est. Gravius punitus est Ananias cum uxore Sapphira, quod e discipulorum numero ausus sit mentiri Spiritui sancto. Nec e circumstantiis solum, verum etiam e locis, nisi quod ipsæ circumstantiæ loci sunt. Velut Cato senior, quadragies scribitur vocatus in jus, & semper judicum sententia absolutus. Ab hoc eventu duo colligimus, & quam incorrupti fuerint Catonis mores, & quantæ invidiæ fuerit obnoxia illius severitas.

Emphasis in amplificando.

Augmentum addit & Emphasis, quod fit verbis significantibus, quæ plus tradunt cogitationi, quam si res simplicibus verbis exprimeretur. Qua quidem in re regnat metaphora, & quæ hinc constabant schemata, parabola, allegoria, abusus, imago. Quum enim audimus, *frendebat homo*, plus animo concipimus, quam si dixisset *indignabatur*. Et quum audimus, *Hic nulli bono non oblatrat*, plus intelligimus quam si dictum esset *obtrectat*. Emphasis est in illo Virgiliano, *dum Cæsar ad altum Fulminat Euphratem*: Plus enim animo concipimus quam si dixisset, *bellat*. Rursus Hieremias exprobrans Judæis adulteria, non sine emphasi dixit: *Emissarii facti sunt, unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat*. Et Paulus quum ait, *Quorum Deus venter est*, significantius locutus est, quam si dixisset, *qui serviunt suo quæstui*. Verum de his & supra diximus nonnihil, & post incidet dicendi locus, quandoquidem hæc schemata fere primas tenent in omni virtute dictionis, sive copiam spectes, sive evidentiam, sive probabilitatem, sive vehementiam, sive splendorem & amplitudinem, sive jucunditatem & gratiam.

Congeries in amplificando.

Fabius addit συναθροισμὸν, sive congeriem, quam tamen distinguit ab ejusdem nominis figura. Est autem hic congeries, multiplicatio verborum aut sententiarum rem eamdem velut inculcantium, hoc differens ab incremento, quod illic per gradus increscit oratio, hic velut acervo, qua forma mirifice usus est M. Tullius in Oratione quam apud Cæsarem habuit pro Ligario: *Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? Qui sensus erat armorum tuorum? Qua tua mens, oculi, manus, ardor animi? Quid cupiebas? Quid optabas?* Ad hanc orationis partem tradunt Cæsarem immutasse colorem. Quam multæ voces hic sunt idem significantes, gladius, mucro, arma, sensus, mens, animus, cupiebas, optabas. Tum quot sententiæ eodem spectantes, distringere in acie gladium, latus petere, sensus armorum. Mitius est, sed tamen ejusdem generis, quod est apud Virgilium:

Quid puer Ascanius superat ne, & vescitur aura Æthera, nec adhuc crudelibus occubat umbris?

Nihil aliud quærit, nisi an adhuc supersit Ascanius, sed adfectus est, quod rem eamdem ter expressit, *Superat ne* satis erat, sed addit, *& vescitur aura Ætherea*. Nec hoc contentus adjecit, *nec adhuc crudelibus occubat umbris*. Hoc genus amplificandi frequenter usui erit Ecclesiastæ, quoties res poscit adfectum. Non moror lectorem exemplis, quod ad hanc formam sibi quisque facile confinget similia. Et frigent hoc genus exempla, nisi præcedant quæ auditorem affectui præparent. Consimile quiddam nobis evenit in præceptis, quod aliis in declamando. Siquidem ambulatio, procursio, dextri brachii rotatio, aliaque quæ in causis agendis decebant, in declamatione speciem habebant insaniæ, & ridebantur.

Contentio in amplificando.

Quidquid autem hactenus dictum est de augendo, idem valet ad diminuendum. Efficacissimum vero amplificandi genus est, quum aucta ac diminuta inter se componuntur, seque vicissim illustrant. Veluti si amplificatis Dei in nos beneficiis, extenuemus nostrum in illum cultum. Quamquam omnis fere diminutio secum adfert incrementum, licet non ejusdem rei. Velut elevatus cultus noster erga Deum, auget ingratitudinem, atque idem efficit amplificata erga nos Dei beneficentia. Est alius usus contrariorum ad vehementiam faciens, veluti si quis malos Sacerdotes taxans, quod vivant in otio luxuque, quod concubinas alant, quod aleam ludant, quod venentur ac belligerentur, quod avaritiæ serviant, idem faciet acrius si his adjungat contraria. Pro studio pietatis ac sobrietate illis est luxus, pro maceratione carnis, concubinæ. Pro nocturnis precibus alea, pro concionibus venatus & arma, pro scrutinio Scripturarum avaritia. Hujus formæ est illud Esaiæ III. *Et erit pro suavi odore fœtor, & pro zona funiculus, & pro crispante crine calvitium, & pro fascia pectorali cilicium.* Ad hæc e verbis pariter atque rebus petitur diminutio, quemadmodum amplificatio. Utriusque exemplum uno Ciceronis sermone potest ostendi. De oratione Rulli ita loquitur: *Pauci tamen qui proximi adstiterant, nescio quid illum de lege Agraria voluisse dicere, suspicabantur.* Quod ait *pauci*, & *proxime adstantes*, e rebus petit diminutionem. Rursus quod ait, *nescio quid*, & *voluisse dicere*, & *suspicabantur*, e verbis petita est diminutio. Atque eadem diminutio, auget obscuritatem orationis. Sunt & aliæ figuræ complures quæ faciunt ad augmentum aut diminutionem, sed id tempestivius fiet, quum breviter ostendemus quæ schemata, ad quas orationis virtutes conducunt.

Amplificatio simul & e verbis & ex rebus.

Πάθη sive Adfectus.

Nunc ipsa rerum vicinia monet, ut de Affectibus aliquid dicamus: de quibus & quomodo distinguantur, & quibus modis moveantur, quoniam accurate copioseque tum a Græcis, tum a Latinis præceptum est, non est consilium huc vulgata repetere, tantum per summa rerum capita decurrentes admonebimus, quod Ecclesiastæ nostro conducat. Rhetores huic parti palmam tribuunt, posse dicendi viribus judicibus vim facere, eosque sibi ipsis eripere, ut lacrymis totoque vultu jam de causa pronuncient, antequam pronuncient. Hoc in judiciis Aristoteli non probatur, pronunciaturo tenebras offundere, præsertim quum qui dicit, raro vir bonus sit, hoc unum spectans, ut causam vincat. Atqui apud rudem & imperitam multitudinem dicenti hæc facultas pene necessaria est. Primum quod crassam & oscitantem turbam citius inflammes quam doceas, trahas quam ducas. Deinde quod bona pars vulgi magis peccet adfectu corrupto quam ignorantia veri. Velut ebrietatem, adulterium, lucrum fraude partum, esse crimina nemo nescit, sed pravæ cupiditates transversos rapiunt ad ea quæ non probant. Hic conveniet adfectus adfectibus, veluti clavum clavo, pellere. Præterea plurimi sunt, qui suis vitiis blandiuntur, & pro levibus culpis ducunt, quibus adsueverunt. Hic erit usui amplificatio. Postremo nonnulli vix dociles sunt,

sunt, ad omnia dormitantes, nisi velut excitentur adfectu. Unde non absurdum est quod scripsit ille Peripateticus; *Adfectuum stimulos, ceu pædagogos a natura nobis additos ad virtutem, velut iram ad fortitudinem, amorem & misericordiam ad beneficentiam, pudorem ac metum ad innocentiam.* Hinc est quod patronus, si modo vir bonus est, statim initio sibi reoque comparat benevolentiam, non ut fallat judicem, sed ut adfectus veluti lenocinio reddat eum ad caussam magis attentum ac docilem. Hac ratione Joannes Baptista terrore præparavit Judæorum animos: *Progenies viperarum, quis vos submonuit fugere a ventura ira?* Et, *Jam securis ad radicem arboris posita est.* Similiter exorsi sunt Discipuli: *Pœnitentiam agite, quoniam appropinquat regnum cœlorum.* Et Dominus: *Omnis arbor quæ non fecerit fructus bonos, excidetur, & in ignem mittetur.* Hinc est, quod pueros primum dolore, gaudio, pudore, laude, spe metuque ad virtutem instituimus. Docendo consequimur, ut auditor intelligat, adfectu ut amet aut oderit: verum juxta beatum Paulum: *scientia inflat, caritas ædificat.* Intelligentia si nihil accedat, ad nihil aliud valet, nisi ut homo sciens nec faciens voluntatem Domini, plagis vapulet pluribus. Adde huc, quod ad judicandum nemo constituitur, nisi mediocriter peritus legum ac negotiorum. Sed apud quos dicendum est Concionatori? non jam loquor de turba vicanorum & agricolarum, sed de civili concione, e pueris, senibus, virginibus ac meretricibus, nautis, aurigis & sutoribus permixta, inter quos sunt, qui, quod ad docilitatem attinet, non ita multum absunt a pecudibus. Ad hos corrigendos aut erudiendos plurimum momenti adferent adfectus.

Adfectuum duplex genus.

Constat autem inprimis duplex esse adfectuum genus, alterum mitius & quasi Comicum, alterum vehementius ac Tragicum. Nec quidquam vetat inter hoc collocare medium, quod a Fabio factum video. Prius illud Græci vocant ἤθη, Latini *mores.* Posterius hoc Græci πάθη vocant, Latini, quoniam propriam vocem non inveniunt, alii generali nomine abutentes pro specie vocant *adfectus*, alii *perturbationes* aut *motus animorum*, alii *cupiditates*, alii *morbos.* Quamquam nec ἦθος Græcis, nec *mores* Latinis hoc proprie sonant, quod hic sentimus. Siquidem ἤθη Græcis mores sunt, a quibus boni malive dicimur & sumus. Sed ea vox ut illis, ita & nobis deflexa est docendi gratia, ut declaret adfectus communes ac moderatiores, quibus nemo non afficitur, quod sint secundum naturam, & ab omnibus agnoscantur, ac delectent verius quam perturbent. Movent tamen interdum vel usque ad lacrymas. Hujus generis sunt, quod parentes amant liberos, matres tamen indulgentius, ut & aviæ nepotes, unde delicatius educati vulgo dicti sunt mammæthrepti. Patrui severiores in nepotes. Socrus iniquiores in generos quam soceri. Novercæ in privignos. Fœminei sexus inconstantia, futilitas & infirmitas. In virili ferocia. In meretrice rapacitas & blandities. In servis furacitas & odium in dominos. Favor omnium erga pubescentem ætatem. Senum morositas, parsimonia & in reprehendendis juvenum moribus censoria severitas, in milite profusio & jactantia, in lenone perjurium. In Italo civilitas & eruditio, in Germano belli studium; atque item de cæteris, quæ sunt infinita. Tales adfectus commode adspersi quum reliquis orationis partibus, tum præcipue narrationibus, reddunt eam & probabilem & jucundam, & si minus concitatam, tamen nec languidam. Non enim in Tragœdiis tantum, verum & in Comœdiis, si bene moratæ sint, videmus interdum spectatoribus erumpere lacrymas. Quod si accidit in argumentis quæ scimus arte conficta, quanto magis id usu veniet in veris & indubitatis, atque adeo ad nos pertinentibus. Hoc affectuum genus plane regnat in Comœdiis, tametsi frequenter incidit & in Tragœdiis, Græcorum præsertim: in quo tractando felix est Homerus, nominatim in Odyssea, unde putant novam Comœdiam esse desumtam. Hujus tamen non leves aculeos agnoscas & in Sacris Voluminibus, velut in historia quæ refertur Geneseos capite XLII. & aliquot sequentibus. Similiter in parabola filii prodigi resipiscentis apud Lucam. Ex quo quidem argumento posset non inelegans texi Comœdia. Ad declarandam ἠθῶν καὶ παθῶν differentiam, caritatem Fabius ponit inter ἤθη, qualis est inter parentes ac liberos, inter amicos & affines: amorem inter πάθη, qua voce putat declarari vehementem affectum, qui nos discruciet, ac judicium mentisque tranquillitatem eripiat, qualem fingunt Phædræ in Hippolytum, Medeæ in Jasonem, Didonis in Æneam. Quod figmentum quum D. Augustinus sciret falso a Virgilio de muliere pudica compositum, tamen fatetur se juvenem, absque lacrymis non potuisse legere. Hujus generis affectus præcipui sunt, misericordia, indignatio, amor & odium.

Utriusque generis affectus plerumque petuntur ex iisdem locis, de quibus ante per occasionem nonnulla diximus, hoc est, ex omnibus circumstantiis tum rei, tum personæ. Nec ex his modo, unde petuntur probationes, verum simpliciter ex omnibus. Nam sunt circumstantiæ, quæ quum nihil faciant ad probationem, ad affectus tamen conducunt. Velut indignior est contumelia in bene meritum, quam in nihil promeritum, & miserabilior est afflictio innocentis quam nocentis, & detestabilius est fallere simpliciter fidentem, quam fallere cautum ac diffidentem: quum tamen meritum esse, aut innocentem esse, aut confidere, non faciant ad probationem. Horum omnium si quis requiret exempla, petat a Rhetorum libris, præcipue ex Macrobio, qui libro Saturnaliorum quarto ea diligenter exsequitur, quum ex aliorum monumentis, tum Virgilii Maronis: quem locum unde Macrobius hauserit, demiror, nisi forte e libris, quos de Rhetorica scripsit Plinius major; Nam Macrobio mos est, quum nihil adferat ex sese, tamen miro studio celare auctores. Constat illum multa ad verbum decerpsisse ex *Noctibus Atticis* A. Gellii, sed citra nomenclaturam ut omnia. Porro, quemadmodum utilius est Ecclesiastæ sollicitare affectus auditorum, quam patronis, ita non paulo facilius est, eo quod pleræque res, de quibus illi dicendum est, primum sint indubitatæ veritatis, his quoque certiores, quæ oculis & omnibus sensibus percepta tenemus: Deinde tam magnæ, ut præ his omnia, quæ vel accidunt in rebus humanis, vel a facundis hominibus in hoc ipsum conficta sunt, ut moveant affectus, frigeant, meræque nugæ videantur. Primum quæ de Diis Ethnicorum prodidit Theologia, quid aliud sunt quam somnia, si ad evidentem sacræ Triadis cognitionem divinitus nobis patefactam conferantur; Ad Christum vero generis humani servandi gratia factum hominem, natum ex Virgine, mortuum in cruce, sepultum, a mortuis redivivum, adscendentem in cœlum, sedentem ad dextram Dei Patris, quid illa sunt nisi anicularum fabulæ? Jupiter Amphitryonis specie cum Alcmena concumbens, & fabulosum gignens Herculem, supparasitante Mercurio, aut hominis falsa imagine tectus, apud Lycaonem diversans. Illorum vero mysteria quid sunt nisi impia deliramenta, si ad Ecclesiæ sacramenta ritusque conferantur, velut ad Baptismum, aut ad Cœnam Dominicam. Quid Cereri aut Baccho initiandis præscribebatur, nonne mera superstitio? Quid autem in illis mysteriis peragebatur, nonne præstat silere? In nostris vero præscribitur superioris vitæ pœnitentia, & per fidem confertur innocentia, adduntur varia dona Spiritus, non alio spectantia quam ad gloriam Dei & salutem hominum. Quid Pythius Apollo suis vatibus insaniam immittens, ad cœlitus emissum Spiritum sanctum, qui discipulos non in furorem egit, sed aucta mentis sanitate cœlestium arcanorum conscios, & adversus omnia mundi Satanæque terriculamenta invictos reddidit. Tum quid Sibyllæ folia, aut versiculi magna ex parte conficti, ad irrefutabilem auctoritatem Prophetarum, Apostolorum, ac totius Scripturæ Canonicæ? Jam confer Philoso-

phorum sapientiam ad Euangelicam Propheticamque doctrinam, nonne tantum interest, quantum inter lucem & caliginem? Exaggerent quantum volent suos Codros, Decios & Curtios, quid sunt nisi frigidæ narrationes, ut jam fabulæ non sint, si componas cum tot Martyrum millibus, qui magna alacritate per immanes cruciatus, per mille mortis genera, Christi Rempublicam Ecclesiam constabilierunt. Confer illorum prodigiosa mendacia cum nostris miraculis. Daphne mutata in arborem laurum, Apollinis delitias, Io mutata in juvencam, Cadmus in anguem, Rustici in ranas, Arachne in araneam, quid sunt nisi puerilia ludibria, si conferantur ad tot mortuos excitatos, tot morbos ac Dæmones impios verbo profligatos. Dubitant illi num omnino sint Dii, & qui credunt, dubitant an illis curæ sint res humanæ. Nobis persuasum compertumque est, ne passerculum quidem cadere in laqueum sine Numinis providentia. Quid porro promittunt illi Deorum cultoribus? Saturnus certis diebus dat vincere talis. Jupiter, quo nihil majus meliusve, ut fingunt, largitur opes & imperium. Ceres frugum copiam. Quamquam nihil horum dant illi, sed omnia bona fluunt ab uno Deo, verum ut dent, quid ad illa quæ suis promittit Deus per Filium suum? Centuplum in hoc seculo, & vitam æternam in futuro. Longe minus dixit ipsa re, qui dixit centuplum. Minus dixisset etiam, si dixisset millecuplum. Tanta res est mens sibi bene conscia, & æternæ felicitatis spe semper alacris ac secura. Diana irata immisit aprum Calydonium, Juno Trojanis infensa tempestatem, ut ista vera sint, quid ad gehennam? Quid multis? In his, quæ tractat Concionator, tam grandia, tam certa, tam insignia, tam ardentia sunt omnia, ut vel citra exaggerationem simpliciter narrata, quamlibet duris excutiant lacrymas. Adde quod in his nihil est quod non ad unumquemque nostrum pertineat. *Omnia enim nostra sunt, nos autem Christi.* Quum agitur Alcestis mariti sui vice parata mori, erumpunt lacrymæ. Atqui ut hæc vere acciderint, quid ad nos attinet? Mulierculæ caritas erga maritum sic movet, & Christi Servatoris erga nos caritas non perinde movet? Atqui is noster totus est, & nos illius, Dominus est, frater est, caput est, amicus est, qui quum tantus esset, se totum nobis impendit. Olim plorabant mortem Adonidis ab apro exstincti, & Carthaginis Reginam sibi vim adferentem siccis oculis vix legere possumus, & iidem tot innocentium virorum, tot piarum virginum duros cruciatus, nimiumque veros absque fletu legimus & audimus, nec cogitamus, istos omnes esse fratres ac sorores nostras in Christo, & ejusdem corporis membra, quibuscum in cœlis speramus beatam societatem. Nec hoc tamen agendum Ecclesiastæ, ut vel Christi mortem, vel Sanctorum duros agones vulgari more deploremus, qui jam victores triumphant in cœlis, sed ut illorum admiratio nos rapiat in æmulandi studium. Frequenter insignis hominis in hominem pietas narrata compellit nos ad lacrymas, veluti puellæ, quæ matrem captivam diu aluit lacte suo, non quod illa sit miserabilis, sed favor, & gaudium quoque suas habet lacrymas.

Misericordiæ adfectus. Misericordiæ quidem affectus crebro tentandus erit Ecclesiastæ, sive quum exhortabitur ad subveniendum egenis, sive ad sublevandos aut consolandos vel morbo, vel hominum injuria, vel alia quapiam calamitate adflictos, sive criminum conscientia de desperatione periclitantes. Christus flevit Lazarum, & misericordia motus est, conspiciens plebeculam imperitam ovium more disjectam ac palantem inopia pastoris. Cæterum, hic affectus latius patet, quam vulgus existimat. Quum videmus hominem, morbo luridum, ulceribus plenum, egentem, ejulantem præ cruciatu, merito indolescimus ipso naturæ sensu. Sed hoc longe miserabilior est qui mentem habet Hæreticis erroribus leprosam, virtutum omnium inopem, amore, avaritia, invidia, odio, cæterisque capitalibus morbis emortuam, infamia ulcerosam, conscientiæ stimulis discruciatam. Videmus hominem captum oculis, & misereseimus, reputantes quam acerba res sit in perpetuis tenebris vivere, imo non vivere, sed degere, nec umquam intueri lumen solis: at infinitis partibus miserabilior est, qui carnis cupiditatibus excæcatus impingit in tenebris, nec attollere potest oculos ad lucem æternæ veritatis. Item, si conspicimus hominem in tetro carcere ferro vinctum, illacrymamus, reputantes quam dulcis sit libertas, quantum ille tædii perferat. At quanto miserius captivi sunt, quos detinet Satanas inexplicabilibus peccatorum catenis alligatos ac gehennæ destinatos. Et quemadmodum nulli ægrotant insanabilius, quam qui se nesciunt ægrotare, quod accidit mente captis ac fanaticis, eo quod hi utroque laborent homine: ita nulli miserabiliores, quam qui traditi in reprobum sensum, sedent in cathedra pestilentiæ, conquiescunt in vitiis suis, aut etiam exsultant in rebus pessimis: quorum typum gerit Lazarus ille quatriduanus, quem deflens Dominus nos admonuit quam sint miserandi, qui peccandi adsuetudine obduxere callum, ut mali sensu careant, aut qui dogmatibus impiis infecti, sibi videntur pie sapere. Cæterum, ut est quædam crudelitas hominis erga se ipsum, ita est & misericordia. *Qui negligit famam suam crudelis est*, inquit sapiens Hebræus. Et, *miserere animæ tuæ placens Deo.* Quod si crudeles dicimus, qui corpori suo vim adferunt, quanto crudeliores sunt, qui se totos tradunt Satanæ, corpus & animam præcipitantes in sempiternum exitium. In hoc igitur Ecclesiastes proferet δείνωσιν suam, ut qui tam misere miseri sunt, sui misereantur, & a crudeli domino profugi, confugiant ad Domini misericordiam. *Crudelis in se ipsum.*

Hic autem adfectus potissimum movetur ab innocentia, ab ætate, ab impotentia, a magnitudine calamitatis, a propinquitate, a potentia violentiaque & crudelitate eorum qui lædunt, a priore fortuna. Vehementius nos commovent mala eorum, qui præter culpam dira patiuntur, aut etiam pro benefactis referunt afflictionem. Ita puerorum aut senum malis facilius indolescimus, quemadmodum & pupillorum, inopum ac destitutorum, denique fœminarum magis, quam virorum. Itidem, si nova, si subita, si enormis calamitas, citius ad misericordiam flectimur. Unde fit, ut facinorosorum etiam atrocioribus suppliciis illacrymemus. Est & illud natura nobis insitum, ut quo quisque vel cognationis vel amicitiæ gradu propinquior est, hoc vehementius commoveamur, adeo ut liberorum, uxorum, aut fidelium amicorum afflictionibus gravius afficiamur quam nostris. Ab innocentia amplificata Concionator movebit misericordiam erga eos, qui non per luxum ad inopiam devenerunt, sed vel bello, vel naufragio, vel morbo, vel alio simili casu. Magis etiam si a liberis, cognatis, aut ab iis de quibus fuerant bene meriti, affligantur. In senes item libenter est conferenda liberalitas, quoniam ætas naturæ viribus destituta, alieno eget præsidio. Libentius in teneram ætatem, quæ variis injuriis obnoxia, nondum intelligit sua pericula. Ita Paulus indulgentissime tractat ac denuo parturit Galatas adhuc infantes in Christo. Solitudo autem & impotentia facit, ut propensiores simus ad opitulandum orphanis, viduis & advenis. Sic exaggerata peccatorum calamitas, efficit ut illis facilius ignoscamus, ac majore studio subvenire conemur. Non poterit autem aliorum malis non commoveri, qui secum reputet omnes Christianos inter se fratres esse, omnes ejusdem corporis membra, omnes ejusdem Domini conservos, & innumeris amicitiæ titulis fœderatos. Eorum vero qui vel erroribus involuti sunt, vel criminibus implicati, citius miserebimur, si consideremus quam astutus sit, quam potens, quot artibus instructus Satanas ad illaqueandos homines. Nusquam enim ille non insidiatur imbecillitati naturæ humanæ. Adjuvat huc prioris fortunæ consideratio. Quemadmodum enim magis patent invidiæ, qui ex humili loco ad summam dignitatem evecti sunt, *Misericordia unde movetur.* *Misericordia adfe-*

tius a circumstantiis. sunt, ita citius commiseramur eos, qui e magna felicitate ad magnam calamitatem devoluti sunt. Ab omnibus autem his locis sollicitamus Dei misericordiam, præterquam ab innocentia, quam apud illum nullam allegare possumus. Citius id effecerimus amplificantes nostra commissa. Deprecationis status apud Rhetores omnium est infirmissimus, confessio periculosa, apud Deum non alius est status efficacior. Ab ætate, quod hominis vita sit brevis ac fugax. Ab impotentia, quoniam nullam habemus spem salutis, nisi in sola Dei misericordia, quum homo ex se nihil valeat nisi ad gehennam. A magnitudine calamitatis, quod hæc vita tot malis undique tunditur. A propinquitate, quod illius figmentum sumus, illius servi licet inutiles, illius filii licet immorigeri. A violentia adversarii, quod nostra imbecillitas undique oppugnatur, a Carne, a Mundo, a Satana. A Carne, per innatam nobis ad vitia proclivitatem. A Mundo, per improborum vexationem, ac vexatione nocentiores illecebras. A Satana, per impias suggestiones. A priore fortuna, quod e tanta amœnitate Paradisi, in hoc luctuosum exsilium aliena culpa sumus ejecti.

Iræ adfectus. Porro ira, odium & indignatio non tam sunt excitanda in homines, quam in ipsa vitia & vitiorum parentem Satanam. Hæc indignatio parit vitæ correctionem, quum in aliis, tum in nobis ipsis. Sic medicus indignatur morbo, quum hominem salvum cupiat. Quod si quando usu veniat, ut Ecclesiastes indignetur homini, talem esse decet objurgationem, qualis est parentis in filium: ut qui reprehenditur, intelligat illam ipsam iram, non aliunde, quam a benevolentia proficisci.

Caritatis adfectus. Cæterum, Caritatis adfectus omnibus modis inflammandus est. Caritatis, inquam, Christianæ, qua Deus tamquam summum bonum super omnia diligitur, & hujus causa diligitur, quidquid omnino diligitur in rebus conditis, ut ipse Deus ametur & glorificetur in omnibus. Quidquid autem excitat amorem in nobis, id in Deo summum est & inenarrabile. Natura quod eximie bonum est amatur, ille est summa bonitas. Quod egregie pulcrum est allicit ad amorem. Nihil illo pulcrius, quem intueri felicitatis summa est, ipsis etiam Angelis, quibus secundum Deum nihil est pulcrius. Jam juxta proverbia, *simile simili amicum est*: homo ad Dei similitudinem conditus est, juxta meliorem sui partem, & quo plenior esset similitudo, ipse Deus homo factus est. Corpus & animam humanam adsumsit ex Virgine, non ut phantasma aut involucrum, sed re vera juxta naturam, quo vel hominem amaremus homines, carnem nostram & spiritum nostrum. Nulla virtus vehementiorem populi benevolentiam conciliat Principi, quam clementia. Ille nobis gratis condonavit omnia peccata, pro nobis ipse dependit. *Amor gignit amorem, & gratia gratiam parit*: ille sic prior dilexit nos, non tantum alienos, verum etiam inimicos, ut Filium suum daret pro nobis. Caritatem etiam conciliat cognatio & familiaritas. Ille nobis bis Pater est, quos primum genuit ut essemus, dein verbo vivifico per unigenitum suum regeneravit ut essemus filii regni. Nos illius servi sumus, Christi fratres & amici, domestici Dei, qui per Spiritum suum habitat in nobis. Super omnia vero conciliat amorem beneficentia, quæ tantam vim habet, ut animantia natura fera & inimica, præter naturam reddat amica. Quæ porro lingua proloqui, quæ mens hominis valeat cogitatione consequi, quanta sit benignissimi Dei in nos munificentia, quantum largiatur in hoc seculo, quantum promittat in futuro. Hoc quantum sit tam nemo potest pro dignitate comprehendere, quam nemo potest comprehendere quantus sit ipse Deus, qui se totum nobis donavit: pro his omnibus nihil ille reposcit gratiæ, nisi ut ipsum vicissim amemus. Quisquis autem amat Deum, Deum habet. Nihil igitur aliud ille quærit, nisi ut in illo beate vivamus. Quisquis autem flagrat igni caritatis erga Deum, non potest non ardere erga proximum, tot nominibus conjunctissimum. Sed est improbus, est Hæreticus, est Judæus aut Paganus. Ama in eo quod homo est, quod ejusdem gratiæ capax, qua tu donatus es. Ama vel hostem, ob hoc ipsum, quod ille jussit, cui debes te ipsum.

Adfectus afficis. De cæteris adfectibus concitandis non extendam orationem ne fiam prolixior. Tantum repetam quod in superioribus dictum est, & quoniam hujus rei caput est, expedit frequenter repetere: nihil esse efficacius ad concitandos pios adfectus, quam si ipse fueris pie adfectus: neque quidquam utilius ad sedandos improbos adfectus, quam si ipse fueris ab his alienus. Scite dictum est, *nihil incendere nisi ignem.* Mens ignea linguam facit igneam. Nec ignis aliud potest, quam urere, si propius accedas. Nemo efficaciter inflammat ad pietatem, nisi qui vere pius est. Nemo potentius revocat a vitiis, quam qui ipse ex animo odit vitia. Per hunc enim Spiritus ipse loquitur, suumque donum transfundit in auditores. Nec id mirum, quando vera pietas in oculis, vultu, totoque corporis habitu relucens, etiam si non accedat quasi vehiculum, oratio, rapit & afficit intuentes. Habitus enim qui semel fixit radices in animo, nusquam se non profert, sive loquaris, sive taceas, sive quid agas, sive quiescas, sive edas aut bibas, sive dormias, sive vigiles, denique sive ludas, sive tractes seria. Dixerit hic aliquis, qui fit igitur, ut quidam palam improbæ vitæ, in concionibus dicendi vehementia lacrymas extorqueant etiam invitis, quidam & ipsi collacryment? Non alienum fuerit hic referre, quod de *Roberto Liciensi* narrant Itali, qui illum audierunt. *Roberti Liciensis facundia.* De vita hominis nihil effutiam, tantum illud dicam, quod ad hanc rem pertinet, si vera sunt quæ de illo rumore publico jactantur, nihil aliud erat quam homo, miris naturæ dotibus ad dicendum instructus. Ac primo fuerat de sodalitio eorum, qui se plausibili *Observantium* titulo secernunt a cæteris: quibus cum posteaquam illi parum conveniebat, demigravit ad eorum contubernium, qui vulgo dicuntur *Conventuales*, quod horum vita videretur esse liberior. Is quum in convivio, in quo simul accumbebat Vicarius quidam de grege Observantium, vir eruditus, pius & gravis, jactaret, se posse, quoties vellet, auditoribus excutere lacrymas, ex eo refutare cupiens quod alter objecerat infrugiferas esse conciones illius, quod nec oratio ex animo proficisceretur, nec vita congrueret cum oratione; Quibus, inquit Vicarius, tu excuteres lacrymas, nisi forte pueris, aut ineptis mulierculis? Ad quæ Robertus, tu igitur vir tantus, cras adsis concioni meæ, eo loco consistens, quem tibi designabo, ut mihi sis in conspectu, si non excussero lacrymas, victus dabo lautam cœnam: sin excussero, tu victus nobis eam parandam curabis; Nam illi generi contingere æs signatum religio est. Et commodum repertus est inter convivas Francisco bene volens, qui Vicarii nomine fide juberet. Conventum est: Adfuit Vicarius, stetit ubi jussus erat. Ibi Robertus quum multis modis amplificasset Dei erga homines caritatem ac beneficentiam, rursus hominum erga Deum ingratitudinem duritiemque, qui nullis invitamentis emolliri possent ad pœnitentiam atque amorem mutuum, fecit apostrophen ad cor hominis Dei nomine: *O cor plusquam ferreum, o cor adamante durius: ferrum igni liquescit, adamas sanguine hircino vincitur: ego quum nihil non faciam, non possum ex te vel unam extundere lacrymulam.* Nec desiit hanc urgere apostrophen magnis clamoribus, donec Vicario erumperent lacrymæ. Id simul ut vidit Robertus, porrecta dextra, *vici*, inquit. Hoc populus sub persona Dei dictum existimabat, quod aliquot essent in ea concione, qui lacrymas non tenerent. In convivio vero epinicio, quum Robertus jactaret suam victoriam, non inscite tergiversatus est Vicarius. *Non tua*, inquit, *facundia mihi excussit lacrymas; sed mea misericordia, reputanti quam indignum esset, quod tam felix natura mundo serviret potius quam Christo.*

Affectus temporarii.

Hos affectus temporarios, qui mox refrigescunt, non captat Ecclesiastes. Non enim est Histrio aut Patronus forensis. Histrioni satis est si stet actio, & auferat populi plausum. Patrono sufficit, si tantisper commotum habeat Judicem, donec pronunciarit, minime sollicito, quid animi postea sumat ponatve domi. At pius Ecclesiastes illud spectat, ut tenaces aculeos relinquat in animis auditorum, & in eos velut in bonam terram bonum semen inspergat, quod paulatim vim suam exserat, donec erumpat in fructum pietatis. Hoc citius efficiet incondita, sed ab animo flagranti proficiscens oratio, quam omnibus Rhetorum machinis instructa, sed e labiis non e corde profluens. Fortasse non absurdum fuerit hic referre quod narratur in Historia Ecclesiastica. Aliquot Episcopi pulcre docti conferebant cum quodam insigniter erudito, hoc agentes, ut illi persuaderent Baptismum. Quumque in longum proferretur disputatio, nec Philosophicis illis & acutis rationibus quidquam proficeretur adversus hominem iisdem armis instructum, quidam ex Episcopis vir pius, sed imperitus assurgens, sermone indocto brevique flexit hominem. *Quid*, inquit, *credisne Dominum Jesum pro nobis factum hominem, & crucifixum?* Quum respondisset se credere. *Quid igitur hic*, inquit, *terimus tempus supervacaneis cavillationibus? Quin potius imus ad Basilicam, & illic accipis insignia Principis ac Redemtoris tui.* Assensus est, itum est ad Baptismum, & disputatio versa est in professionem. Post rogatus, quomodo tam facile cessisset uni imperito, qui a tam multis eruditis flecti non poterat? *Donec*, inquit, *audiebam rationes humanas, humanis rationibus repugnabam. Caeterum, simul atque audivi Spiritum loquentem, cessi Spiritui.* Proinde nihil potentius ad excitandos bonos affectus, quam piorum affectuum fontem habere in pectore. Expedit tamen interdum mentis habitum veluti dormitantem expergefacere, quo major fit orationis energia, quandoquidem qui Spiritus dono afflati sunt, habent quidem pretiosum thesaurum, sed in vasis fictilibus, id tribus potissimum modis effici poterit. Primum per imaginationem sive phantasiam, qua sibi rerum, de quibus verba facturus est, imagines attenta cogitatione repraesentat. Vehementius nos commovent quae spectamus oculis, quam quae tantum audimus. Quis enim non acrius animo perturbetur, si conspiciat hostem ardentibus oculis, districto gladio, immani clamore irruentem, supplici ac pavitanti, ferrum in pectus impingere, collabi saucium, & magno gemitu efflare animam, quam si tantum audiat hominem crudeliter occisum?

Sibi quisque quomodo excitet affectus.

Secundus modus per evidentiam.

Scio esse virtutem orationis quam Graeci *hypotyposin*, sive *enargiam*, M. Tullius *evidentiam* appellat, quae totam rei speciem ita subjicit auditoris animo, ut geri sub oculis, non narrari videatur: sed plurimum interest, inter visa dormientium, & conspectum vigilantium: ut dissimulem, quod haec ipsa virtus evidentiae, ab imaginatione proficiscitur. Nec opus hic est, ut Ecclesiastes sibi fingat quae fieri potuerint, etiam si facta non sint, quod solent causarum Patroni, sed ipsa Scripturarum propior ac fixior inspectio veras species abunde suppeditabit. In historiis tamen humanis, velut in Martyrum agonibus explicandis, ut licet sermones aptos affingere personis, modo id fiat verecunde, ita non est nefas quasdam circumstantias addere, quas verisimile est in negotio gerendo adfuisse. In utroque mirus est artifex Chrysostomus. Siquidem Scriptura similis est insigni picturae, quam quo diutius contemplere, hoc plus videas quod admireris. Ad hanc qui artifices & exercitatos admoverit oculos, longe alia videbit, quam videret imperitus aliquis parum attente contemplans. Proinde Concionator, ubi singulas partes attenta cogitatione lustrarit, & ipse magis commovebitur, & alios vehementius inflammabit. *Ante quorum oculos Christus crucifixus est*, ait Paulus. Atqui Galatae numquam viderant Christum in cruce, sed ex evidenti praedicatione Pauli, sic erat repraesentatus animis illorum, quasi vidissent quod audierunt.

Sic Chrysostomus ex omnibus circumstantiis amplificat hospitalitatem Abrahae, mansuetudinem Davidis erga Saulem, aliaque fere omnia quae tractat. Atqui istud non est affingere nostra phantasmata Scripturae, sed ipsam Scripturam, velut insigne peristroma, explicare & oculis subjicere. Plusculum veniae datur humana narrantibus. Velut Basilius, non sat habet narrare quadraginta Martyres frigore interfectos, sed ob oculos ponit quid accidat talibus qui frigore pereunt. Neque quidquam omnino praetermittit, quod vel ad evidentiam, vel ad amplificationem facit. Milites erant & juvenes erant, hic protinus personae qualitas admirabiliorem reddit ardorem fidei. Nec unius regionis omnes, sed ut in delectibus alii aliunde adsciti, atque hoc mirabilior erat tantus in professione Christianismi consensus. Eodem facit, quod non erant duo tresve, sed numero quadraginta, uno ore, eademque mente. Erant in rebus bellicis eximii, suaque virtute primos honores promeruerant apud Imperatorem. Nec protracti sunt ad professionem, sed ultro sese Christianos esse professi sunt: nec unus loquebatur pro omnibus, velut ex conspiratione, sed singuli suum nomen professi sunt, idque quum viderent ad terribile Caesaris edictum, paratos ignes, gladios, cruces, foveas, rotas, flagella. Quorum terrore complures profugerant, quod est abnegandi genus, nonnulli perstiterunt in professione. Aliquam multi certamen ingressi quum impares essent perferendis cruciatibus, coronam amiserunt, ac jam portui vicini fecere naufragium. Nihil horum deterruit egregios juvenes, atque adeo nec blandis Praefecti dictis, nec splendidis promissis flecti potuerunt. Spreta, ut fit, Praefecti humanitas in furorem versa est. Excogitavit immane mortis genus. Regio erat natura frigida, tum Boreae exposita, ad haec praecipitiis ac rupibus inaequalis. Electa nox est, qua ut quum maxime saeviebat Boreas. Inter praecipitia lacus erat in media civitate, adeo gelu concretus, ut tutum esset super glaciem non aliter quam in terrae solo ambulare, atque etiam equos & plaustra agere. In eum lacum jussi sunt milites descendere, ibique nudi totam noctem sub dio agere. Quo cruciatu nihil horribilius. Corpus enim congelascens rigore primum fit totum lividum, videlicet concrescente sanguine. Mox corrumpitur ac refervescit, cum dentium collisione, venarumque ruptura, donec tota corporis moles invitis contrahatur. Atque hinc dolor acris, & cruciatus inenarrabilis ad medullas penetrans, sensum gignit in frigore concretis minime tolerabilem. Post haec tendit corpus in fastigium, summis partibus velut igni concrematis. Siquidem calor depulsus ab extremis corporis, & universus refugiens ad intima, quemadmodum eas partes unde discedit, relinquit mortuas, ita ad quas fertur, graviter excruciat, morte paulatim ex rigore accedente. Nec ista solum ponit ob oculos, verum etiam attribuit sermonem cum decoro, quid dixerit Praefectus blandiens, quid Martyres blandienti responderint minitanti, quibus verbis sese invicem cohortati sint lacum ingredientes, quid deprecati sint in ipso cruciatu. Verum, ne singulis repetendis fiam molestus: sic vir ille facundissimus exaggerat ac depingit omnia, ut plus videas in illius narratione, quam si coram spectasses. Sed hanc miserandam rerum faciem ipse prius repraesentavit animo suo, & ante se ipsum commovit, quam alios ad misericordiam accenderet. Itidem Chrysostomus in Babyla, quanta evidentia depingit Imperatorem saevum ac praepotentem cum suo satellitio magno fastu ingredientem, Episcopum non alia re armatum quam verbo, ire in occursum vultu intrepido, manum apponere in pectus Tyranni, denunciare ut impius a sacris se subducat. Haec exempli gratia produxisse sufficit.

Ad concipiendas autem phantasias alii natura sunt propensiores, alii usu promtiores: veluti pictores quidam faciem semel visam exprimunt coloribus, si diligentius fuerint intuiti, quod totam vultus imaginem secum animo deferunt: sic in observandis Scripturis alius

alius est alio oculatior, aut etiam exercitatior. Audimus enim quosdam sic exercitatos in hujusmodi contemplatione rerum, velut Christi sudantis in horto, aut distenti in cruce, ut affirment se similia quædam pati; qualia perpessus est ille: quidam illud etiam asseverant; tantam esse vim imaginationis, ut res in ipsum etiam corpus transeant. Verbi gratia, vestigia vulnerum Dominicorum in manibus, pedibus & pectore. Hic tamen adfectus naturæ in nonnullis usque in vitium procedit. Sunt enim quibus ad alterius vomitum conspectum illico vomitus stomachi oboriatur, aut audita voce morbo comitiali laborantium, corripiantur eodem. Quosdam & mentio rei immundæ, aut morbi atrocis, aut sectionis sic offendit, ut graviter afficiantur. Hæc imbecillitas non convenit Ecclesiastæ, quemadmodum nec Medico. Neque enim idoneus est ad medendum, qui statim morbo corripitur: nec aptus ad dicendum, cujus vocem singultus interrumpunt, vultum distorquet impotens ploratus. Quemadmodum Paulus ait, Prophetarum spiritus Prophetis esse subjectos, ita adfectus oportet esse in potestate concionatoris, ut norit erumpentes lacrymas reprimere, & immodicos animi motus pro re præsenti temperare.

His igitur duobus modis excitatur ardor animi temporarius. *Tertius modus sibi concitandi affectus.* Tertius est, ut concionaturus si senserit animum languidiorem, locum aliquem Scripturæ legat quam maxime appositum ad inflammandum, ei immoretur donec sentiat animum incalescere, & priusquam calor ille refrigescat, conscendat suggestum. Quartus est, mea sententia, omnium efficacissimus, ut sub horam concionis Ecclesiastes det se profundæ deprecationi, & ab eo postulet sapientiam, linguam & orationis eventum, qui linguas infantium facit disertas. Incredibile dictu, quantum lucis, quantum vigoris, quantumque roboris & alacritatis hinc accedat Ecclesiastæ, imo cunctis hominibus ad quodcumque negotium arduum peragendum. Dexterius loquentur cum hominibus, qui prius tota mente cum Deo fuerint collocuti. Nec alia res potentius excutit pudorem aut trepidationem humanam, qui adfectus frequenter obstant dicenti. Quod si ad id non datur spatium, saltem dum adscendit, dum se componit, preces ejaculetur ad Deum, & deprecatio, quæ ex more fit in suggesto, fiat ex animo, potius quam ex more, & fiat votis brevibus, sed ardentibus. Absit autem, ut pio Ecclesiastæ placeat quorumdam ambitio, qui quo videantur ingeniosi, a laicorum fabulis & risu, nonnumquam & e parum sobrio convivio procurrunt in suggestum, hoc fuco, extemporalitatis gloriam captantes. Boni Ecclesiastæ unicum studium est, unica gloria, si senserit Spiritum sanctum per ipsius organum aliquos inflammasse ad amorem pietatis. *Affectus acres breves.* Illud etiam hujus mundi Rhetores sapienter perspexerunt, acribus illis adfectibus, qui totum hominem concutiunt, non esse diutius immorandum, sed quemadmodum non oportet ad illos subito prorumpere, ita sensim ab illis ad moderatiores descendendum. Nec enim natura fert, ut quæ summa sunt, sint diutina. Ne expedit quidem frequenter & immodice concitare animos auditorum, ne quemadmodum ad assidua verbera corpus serviliter obdurescit, ita mens nimium acribus, nimiumque crebris commotionibus obrigescat. Repetendum est hic, de quo jam ante cœpimus dicere, non esse boni Ecclesiastæ, quovis modo concitare affectus, non immodica distortione vultus, non scurrili corporis gesticulatione, sed potissimum verbis, nec tam verbis quam rebus. Res enim quædam ejus generis sunt, ut simpliciter ac dilucide narratæ, aut etiam lectæ, ex se moveant affectus. Narrant, qui viderunt, hunc *Hieronymo Savonarola* fuisse morem, ut interdum sic excandesceret in populi scelera, ut subito se proriperet e suggesto, & imperfecta concione, suspensoque populo domum abiret. Quam hoc illum decuerit, nescio, non arbitror tamen, arripiendum in exemplum. Improbius est quod narrant de *Roberto Liciensi*; A qui magna dictionis vehementia Principes ac populum adhortatus adversus Turcas aliosque Christiani nominis hostes, ubi ad summum impetum efferbuisset oratio, deplorare cœpit, quod nulli se ad rem tam piam duces offerrent. *Si istud*, inquit, *obstat*, *ecce me*; *qui nihil verebor hanc Francisci vestem abjicere*, *& vel militem*, *vel ducem vobis exhibere.* Simulque cum dicto summam vestem abjecit, intus plane miles erat byssino sago, accinctus prælongo gladio. Hoc habitu dimidium horæ sub persona ducis concionatus est. Accitus a Cardinalibus, quibuscum habebat familiaritatem, quid hoc esset novi exempli, respondit, id esse factum in gratiam amicæ, quæ familiariter fuerat confessa, nihil in Roberto displicere, præter vestem B Fraternam. Tum ille, in quo cultu sum tibi totus placiturus? In militari, inquit. Cras igitur fac adsis in concione. Simili novitate fertur Cardinalibus ac summo Pontifici exprobrasse fastum ac delitias. Erat apud illos dicturus, quos quum videret strepitu plus quam Regio ingredi, denique & Pontificem gestari hexaphoro, & omnibus adorari, ubi tandem consedissent, jamque exspectaretur vox hominis, is nihil aliud prolocutus, *phy sanctum Petrum! phy sanctum Paulum!* subinde cum exsecrantis voce exspuens, nunc in dextrum, nunc in sinistrum, nec aliud addens, e medio proripuit sese. relinquens omnes attonitos, aliis suspicantibus eum esse versum in furorem, aliis dubi- C tantibus num in Hæresim quampiam, aut Judaismum Paganismumve prolapsus in eas blasphemias erupisset. Quumque ageretur de homine conjiciendo in vincula, Cardinalis quidam, qui propius noverat ejus ingenium, atque etiam amabat, persuasit, ut prius ad Pontificem evocaretur, paucisque Cardinalibus testibus audiretur. Rogatus, quomodo in tam horrendas blasphemias erupisset? respondit, sibi longe aliud argumentum fuisse præparatum, & paucis summam orationis exposuit: *Cæterum*, *ubi spectarem*, inquit; *vos tanto strepitu tantisque in delitiis vivere*, *simulque reputarem quam humilem*, *laboriosam & amœnam vitam egerint Apostoli*, *quorum vices geritis*, *colligebam aut* D *illos fuisse dementes*, *qui tam spinoso itinere contenderint in cœlum*, *aut vos recta ad inferos proficisci. Sed de vobis*, *qui tenetis claves regni cælorum*, *nihil mala suspicionis in animum inducere potui. Supererat ut illorum stultitiam detestarer*, *qui*, *quum licuisset ad istum modum splendide suaviterque vivere*, *maluerunt per omnem vitam jejuniis*, *vigiliis ac laboribus discruciari.*

Antonius quum oratione funebri C. Cæsarem laudasset apud populum, ejusque præclare gesta, quantum potuit, verbis extulisset, ostendit vestem illius multis vulneribus pertusam, multoque sanguine contaminatam. *En*, inquit, *qualem virum*, *quam crudeliter necarunt conjurati!* *Affectus ex rei novitate.* Orationem sat æquis animis E audiebat multitudo, sed conspecta veste, tantus exortus est tumultus, ut conjuratis, qui aderant, fuerit profugiendum, ne discerperentur. Verum hujusmodi rationibus non decet Ecclesiasten sollicitare multitudinis affectus, quod hic conatus sæpe vertatur in risum. Ut is, qui multa locutus de dementia eorum, qui servirent Satanæ, subito ostendit hominem, Diaboli specie personatum, flammeis oculis, adunco rostro, dentibus aprugnis, oculato pectore, aduncis unguibus, uncina terribili, vocem immanem emittentem. *Talis est*, inquit, *Dominus*, *cui vosmet ipsos*, *contemto Christo inservitutem tradidistis.* Expavere complures, sed mox ea trepidatio versa est in ludibrium. F Populus est admirator rerum novarum, & externa specie facilius commovetur quam veræ pietatis exemplis, aut sana doctrina. Nec hac in parte Magnates, multum a vulgo differunt. Hoc humano naturæ vitio quidam præter modum abutuntur, ad suam gloriam verius quam ad multitudinis salutem. Suspectum enim esse debet, quidquid præ se fert peregrinam & affectatam novitatem, præsertim quum nullum hujusmodi exemplum nobis porrectum sit a Christo & Apostolis. Vidi, qui per turbam ad Suggestum euntes cucullа tegerent faciem, quasi vir pius non posset

habere vultum & oculos compositos, nisi tegantur utrimque: quemadmodum equis petulantioribus aurigæ solent affigere coria, ne quid videant nisi viam a fronte. In suggesto sic procumbebant oraturi, ut illisione genuum ederent clarum strepitum. De alio audivi, qui Suggestum petens, pallio totum contexit caput, nec huic quidquam placebat quod esset cum aliis commune. Non dignabatur in Templis concionari, sed sub dio, nec cuiquam faciebat sui copiam privatim, etiam si a Principibus rogaretur: humi cubabat, nec victus erat dissimilis, nempe panis & aqua, corpus macie confectum, cadaveri quam vivo homini similius: per interpretem loquebatur, mirisque gestibus & clamoribus territabat multitudinem, interdum fune distringens collum, oculisque stupentibus præfocatum imitans, pectus subito nudatum pugno tundebat, inclamans, misericordiam, misericordiam, misericordiam, nam Italus erat. Ad tam insolitum spectaculum etiam e longinquo confluebant, non amore pietatis, sed studio novitatis. Acerrima vociferatio erat, in aleas, in chartas, in tympana & plumas. Hæc igni cremabantur. Cuidam Aulico, qui forte proximus adstabat Suggesto, plumam e galero detraxit, & dilaceratam sparsit in populum, horribiliter vociferans in superbiam. Hunc quidam nimium bene imitatus, posteaquam strenue clamarat in hominum scelera, quibus Christum iterum crucifigerent, proferebat imaginem crucifixi, sed affixis folliculis, e quibus attactis sanguis erumperet, & in turbam spargeretur. His & hujusmodi gestibus, ne dicam præstigiis, moventur quidem affectus simplicibus, sed fere temporarii. Ipse familiariter novi quemdam ejusdem Ordinis, qui nec ambulabat nudis pedibus, nec humi cubabat, nec pane & aqua vivebat, nec ulli negabat sui copiam, pariter expositus omnibus magnis & pusillis, bonis & malis, ubique venans lucrum Christo, breviter, nihil habebat in rebus externis eximium. Is tamen doctrina non clamosa, sed Evangelica, tum moribus ab omni vitio puris, innumeros viros innumerasque fœminas perduxit ad verum mundi contemtum. Hic si quis excuset, quosdam esse tam brutos, ut aliis rationibus non queant commoveri; huic respondeo, multo aliud esse plebem erudire, aliud irridere. Nec est ullus populus tam crassus, quin assidua doctrina proficiat. Huic affine est, quod quidam per Imagines movent affectus, aut per ostensas Sanctorum reliquias, quorum neutrum convenit gravitati loci, in quo consistit Ecclesiastes: neque enim legimus umquam tale quidquam factum, vel a Christo, vel ab Apostolis. Alibi plurimum utilitatis habent Imagines, vel ad memoriam, vel ad rerum intelligentiam, quædam enim vix percipiuntur, nisi depicta, velut in descriptione vestitus aut locorum, aut arborum, vel ad infigendas animo phantasias, de quibus modo diximus: qua, nimirum, in parte conducunt & concionaturis. Verum ea dignitas est concionis, ut ejusmodi adminicula gravatim admittat. Idem sentiendum, arbitror, de reliquiis Sanctorum. Utrobique cavendum est a superstitione, quia par utrobique periculum. Video quosdam ad affectus concitandos abusos narratiunculis quibusdam, plerisque, ut arbitror, in hoc ipsum confictis, de quibus fortasse post incidet dicendi major opportunitas. Et hactenus quidem de affectibus videor admonuisse satis quod quidem ad Ecclesiasten attinet.

Affectus ex fictis narratiunculis.

Schemata.

Restat indicare digito, quæ Schemata, ad quas orationis virtutes conducunt. Præcipuæ virtutes sunt, probabilitas, perspicuitas, evidentia, jucunditas, vehementia, splendor sive sublimitas. Quoniam autem inter artis Scriptores non satis convenit de generibus ac vocabulis Figurarum, ne quid hic Lectorem frustra torqueamus hac varietate, utemur fere nominibus, quibus usus est is qui de Rhetoricis scripsit ad Herennium, sive is Cornificius fuit, sive quis alius. Tametsi vix alius de Figuris scripsit negligentius. Ac primum quæ faciunt ad orationis acrimoniam ac vehementiam, illam Græci γοργότητα vocant, hanc δεινότητα, nos res inter se finitimas mixtim tractabimus. Tres primæ Figuræ, *Repetitio*, per quam eadem dictio iteratur in initio; *Conversio*, per quam in fine; *Complexio*, per quam in utraque parte, ad acrimoniam faciunt. Primæ exemplum est: Quum nudus sisteris ante tribunal supremi Judicis, ubi tunc divitiæ tuæ, ubi delitiæ, ubi superbum famulitium, ubi stipatores armati, ubi splendida ædificia, ubi latifundia? Posterioris illud: Solus Christus est qui condidit hominem, redemit hominem, Patri reconciliavit hominem, hominis causa induit hominem, variis Spiritus sui dotibus instruxit hominem, breviter, solus beat hominem. Tertiæ exemplum: Quid eras priusquam te conderet Deus? Nihil. Quid eras priusquam redimeret Christus? Minus quam nihil. Quid nunc futurus esses, si tibi subducat gratiam suam? Nihil. Quid est autem ad veram felicitatem conducibile, quod tibi non largiter subministrarit? Nihil. Quid habes aut potes ex te ipso? Nihil. Quid igitur est, quod aliunde speres boni? Nihil. Hæc tria Schemata potissimum faciunt ad orationis vehementiam, videlicet, ad objurgandum, exhortandum & exprobrandum. Frigebunt autem si adhibeas in oratione simplici, quæ nihil habeat affectuum.

Repetitio.

Exclamatio.

Exclamatio movet acriores affectus, sed in loco adhibita. Nam statim, ut dictum est, ab Exclamatione ordiri, aut in re frigida tollere vocem, dementium est. Verum ubi res magnas persuaseris, ubi jam animos auditorum inflexeris, tum locus erit Exclamationi, quam tamen nec frequentem esse oportet, nec diuturnam. Scite Paulus, qui multa locutus de invincibili carnis imbecillitate, tandem exclamat, *Infelix ego homo! quis me liberabit de corpore hoc morti obnoxio?* Neque ibi tantum Exclamatio est, ubi auditur ô, neque satis est ad Exclamationem figuratam quantum potes inclamare ô, quæ vox est Asinorum: sed quoties impotens affectus erumpit, ibi demum est Exclamatio. Ea nonnumquam inseritur per parenthesim, velut, heu piget ac pudet. Aut, Deum immortalem, quam nihil usquam tutum in rebus humanis. Horresco referens. O tempora, O mores. Et, me miserum. Et, væ duritiæ cordis humani. Et, ô lutum, ô labes. Tale est illud Maronis:

Quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames!

Conduplicatur autem vehementia, si accesserit Apostrophe, velut in hoc quod modo retuli. Non inscite D. Bernardus, quum Asinum quem conscendit Dominus, interpretatus esset carnem nostram indomitam, ac spiritui rebellem, exclamat: *conscende ac preme hunc asinum nostrum, Domine Jesu.*

Interrogatio.

Et Interrogatio tempestive adhibita multum vigoris & aculeorum addit orationi. In tempore autem adhibetur, in re vel perspicua, vel argumentis jam evicta, unde peculiariter convenit Epilogis. Quamquam in aliis quoque reddit orationem vividiorem. Eadem enim sententia per interrogationem prolata plus habet vigoris quam simpliciter enunciata. Velut illud ex Ovidii Medea: *Servare potui, perdere an possim rogas?* Ardentius est quam si dixisset: *Si potui servare, potero & perdere.* Item illud Ciceronis in Catilinam: *Quousque tandem abutere patientia nostra*, &c. Nam totus ille locus ardet Percontatione. Nec omnis Interrogatio Schema est, eoque distinguunt quidam has voces: ut Interrogatio sit volentis discere, & exspectantis responsum, Percontatio urgentis, ad quod responderi non possit. Hujus Schematis exemplum commode reddi non potest, eo quod pendet e superioribus. Ut si quis exaggerasset obstinatam malitiam hominum adversus Deum ad pœnitentiam invitantem, commode subjiciet: Quid est si hæc ingratitudo non est? An non ista mentis extrema cæcitas est? Et, Utrum isthuc est contemnere Deum an non? Servit autem hæc Figura variis affectibus; Asseverationi, miserationi, instantiæ, indignationi, admirationi, dubitationi, quæ Fabius exacte persequitur, ut non sit operæ pretium hic repetere. Illud e Tragœdia sumtum est, quod

quod tamen aliquoties imitatur Hieronymus, *Quid agimus anime?* Interdum & responsio figuram habet, quum aliud respondetur quam exspectabatur. Veluti testis in reum rogatus, an ab eo fustibus vapulasset, & innocens inquit. Responsionis schemate auxit crimen. Alius rogatus an non occidisset hominem, respondit latronem, declinans crimen. Eadem gratia servari potest, etiam quum ipsi nobis respondemus. Indignationi ac tædio servit in Euangelio: *O generatio incredula & perversa, usque quo vobiscum ero? Quam diu vos patiar?*

Membrum. Membrum & Articulus faciunt ad acrimoniam orationis, quod veluti crebris vulneribus feriunt animum. Hoc autem interest, quod singula Membra paucis verbis constructionem quidem absolvunt, at sententiam non item. Articulus idem acrius efficit singulis verbis, brevi respiratiuncula distinctis. Exemplum prioris erit: Vide quantum infelicitatis uno crimine tibi conscivisti. Patrimonium prodegisti, parentes in luctum conjecisti, amicos abalienasti, famam contaminasti, Deum ad iram provocasti. Posterioris hoc: Rem, famam, parentes, amicos, Deum amisisti. Nec unum Membrum, nec unus Articulus facit Schema. Maxime probantur quæ tribus constant, quamquam nihil vetat, & duobus uti, vel pluribus. In Membris perit gratia Schematis si sint longiora, numero & brevitate commendantur. In utrisque gratiam addit Disjunctio, quod Græci vocant ἀσύνδετον, omissa Conjunctione: tum enim videntur cum stomacho erumpere, ut patet in exemplis quæ retuli: quibus si addas Conjunctionem, erit oratio dilutior. Patrimonium prodegisti, & parentes in luctum conjecisti, &c. Ardentior tamen erit oratio, si primo quoque Membro aut Articulo addas Conjunctionem: & patrimonium prodegisti, & parentes in luctum conjecisti, &c. Item, & rem, & famam, & parentes, &c. In utrisque illud observandum, ut per gradus increscat oratio, nimirum, ut quod gravissimum est, sit postremo loco. Quod si non fit, erit Congeries, de qua diximus in Amplificationibus. Nam ea, turba premit magis quam incremento. Membris gratiam addit

Compar. partium æqualitas, Græci πάρισον, Latini *Compar* appellant, quæ tamen non digitis, sed aurium sensu quodam dijudicanda est. Puerile siquidem est, numerare syllabas, quum pauciores si productæ sint, frequenter æquent numero plures. Quamquam hoc rythmorum genus præter modum irrepsit in ritus Ecclesiasticos, quemadmodum similiter cadentia, & similiter desinentia, de quibus suo dicetur loco.

Subjectio. Subjectio qua nobis ipsis objicimus, quod ab auditoribus objici poterat, & quasi sit objectum, respondemus aut adversarios appellamus ut respondeant, & quasi responderint, refellimus, aut, quum quasi deliberantes varia proponimus, ac singula refellimus. Primi generis exemplum hoc erit: Dixerit hic aliquis: Scio, quid hic reclamaturi sint; Non me fallit quid hic plerisque venturum sit in mentem. Deinde illa subnectat ac refellat. Ardentius est quum juxta secundum modum compellamus adversarios. Velut nunc appello vos, Judæi, quibus freti persistitis in vestra dementia? Prophetarum oraculis? Ostendimus eos omnes pro nobis facere. Mose? declaratum est illum non de alio quam de Christo nostro scripsisse. Typis ac figuris? Omnes ad unguem in Christum quadrare demonstratum est Miraculis? Majora nemo potuit desiderare. Numero consentientium? Vos pauci mussatis in angulis? Totus orbis Christum adorat. Eventus vos spe lactat? Videtis jam olim eversum Templum, sublata Sacrificia, dissipatam Civitatem, dispersam & abjectam Gentem, nec eam alio præsidio superstitem quam Christianorum clementia. Quid igitur superest, nisi ut resipiscatis, & nobiscum Messiam verum amplectamini? Tertius modus hic erit. Dic mihi, quæso, quid habet mundi cultor quo turgeat, & in quo spem suam figat. In divitiis? Neminem reddunt magnum aut beatum, sæpe vivum deserunt, tantum abest ut morientem comitentur. In liberis? Possessio est ipsis opibus incertior. In uxore, famulitio, cæterisque commodis? Nihil in his neque stabile, neque tale, ut animum hominis tranquillum efficiat. Ad Deum confugiet? Eum habet iratum. Ad suum ipsius animum? Illic inveniet carnificem conscientiam. Primus modus convenit Argumentationi. Secundus Epilogo, quo & nos usi sumus in Declamatiuncula de morte. Uterque convenit Inductioni. Tertius aptus est ad deliberandum. Habet autem hoc Schema nonnihil affinitatis cum Interrogatione, de qua paulo ante dictum est, cum Sermocinatione, de qua dicemus, cum Occupatione, & cum Dubitatione. Nec ad unam orationis commoditatem utilis est. Facit ad perspicuitatem, & ad vehementiam sive gravitatem, & ad docilitatem. Est enim subjectionis species, qua, dum ipsi quæstionem proponimus, ac mox ad eam respondemus, reddimus auditorem attentum ac docilem, fitque ut linguam nostram animo sequatur. Ita & Paulus ad Galatas tertio: *Quid igitur lex? propter transgressiones posita est.* Et ad Romanos tertio: *Ubi est gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? factorum? Non, sed per legem fidei.* Quamquam hæc Figura tam frequens est apud Paulum, ut nusquam non occurrant exempla. Qua tamen aliquoties usus est & Dominus in Euangelio: Velut Lucæ septimo: *Quid existis videre in desertum? arundinem vento agitatam? Sed quid existis videre? hominem mollibus vestimentis indutum?* & cætera. Ac mox in eodem Capite: *Cui autem assimilabo homines generationis hujus: Aut cui similes sunt? Similes sunt pueris sedentibus in foro*, & cætera. Item Matthæi septimo: *Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei?* & cætera.

Correctio, quæ verbum aut sententiam commutat in aliud commodius aut significantius, auget orationis vehementiam. *Correctio.* Cujus Schematis exemplum retulimus ex Cicerone inter species Amplificationis. Eleganter Terentius sub persona Menedemi: *Filium unicum adolescentulum habeo: Ah quid dixi habere me? Immo habui, Chreme.* Item, Christus nos gratis redemit, immo non gratis, sed pretioso sanguine suo. Summam in nos præstitit caritatem, qui pro amicis suis vitam impendit. Immo plusquam summam, qui pro inimicis mortem oppetierit. Item: Peccatum morbus est animi, aut ut melius dicam, mors est animæ. Item: tota hominis vita quid aliud est, quam temporis pugillus; nimium est quod dixi, Quid aliud est quam temporis punctum: Et hoc quoque nimium est: Nihil est, & nihilo minus est hæc vita, si ad æternitatem conferatur. Fit interdum Correctio absque verbi mutatione: Ut, excanduit homo, si illum hominem appellare convenit, qui mentem habet belluinam.

Huic finitima est Occupatio, quæ in transcursu dicit, quod se negat velle dicere. *Occupatio.* Et hæc Figura pertinet ad eam speciem Amplificationis, quæ fit per Comparationem. Nam si per se magna sunt quæ dicimus nos nolle commemorare, ut citius ad id quod gravius est perveniamus, increscit illud, cujus Comparatione illa negligimus. Velut, Non hic commemorabo quam brevis, quam incerta, quot malis hæc vita sit obnoxia, quot exposita periculis, ut horum nihil sit, quid est nisi somnium, si ad illam cœlestem vitam comparetur? Rursus, Non est mei pudoris occultorum scelerum Lernam movere, sinam domesticas illorum sordes in tenebris latere, satis est ipsos sibi conscios esse, de manifestis autem loquar, quæ nemo nescit, & de quibus ipsi tantum non gloriantur. Item, Pudet me dicere, quod istos non pudet facere. Ad leviora veniam, Venit ad nos pastor, pene dixeram depastor. Hæc sunt edicta Regis, nolim enim dicere Tyranni. Vertit Aristotelem, ne dicam pervertit.

Conduplicatio, qua verbum aut plura verba iterantur, non habet locum nisi cum fervet oratio. *Conduplicatio.* Alioqui frigeret battologia. Nihil autem vulgatius, quam in dolore, aut affeveratione, similive affectu, bis eadem dicere. Unde illud Ovidianum:

Omnia

Omnia bis dices vera fuisse mea.

Et,

Terque quaterque beatos,

dixit Virgilius, quos egregie beatos voluit intelligi. Verbi conduplicatio est apud Homerum:

Ἄρες ἄρες βροτολοιγέ.

Plurium apud Terentium in Phormione, *Proh Deum immortalem! negat Phania esse hanc sibi cognatam Demipho? hanc Demipho negat esse cognatam?* Item, *Odio parricidiali fratris pollutus audes Deum appellare patrem? Patrem, inquam, audes appellare Deum, fratris odio pollutus?* Ab hac Figura minimum abest interpretatio, hoc tantum distans, quod in hac eadem iteratur sententia verbis commutatis. Cujus usus frequentissimus est in litteris Propheticis, in quibus plerumque sensus idem aliis verbis accinitur. Veluti, *Justus ut palma florebit, sicut cedrus Libani multiplicabitur.* Id fit vel in uno verbo, velut apud Ciceronem de Catilina: *Abiit, excessit, erupit, evasit.* Vel in pluribus, ut, Non te pudet manifestæ vanitatis? Non erubescis mentiri palam?

Interpretatio.

Permissio.

Permissio simplex non est Schema, verum quoties aut exprobrationem habet, aut dissimulationem, aut asseverationem, aut fiduciam, fit Schema. Veluti quum in Adelphis adolescentes dicunt, *Immo, pater, permittimus tibi*, & cætera, sermo figuratus non est. At quoties concedimus adversario per Ironiam, Schema fit: ut is qui in causa liberali dicenti de quodam, *Ne faciem quidem habet hominis liberi*, quum ipse esset deformi facie, respondit Patronus, *Ex animi sententia dixisti, qui non habet bonam faciem, non est liber.* Asseverationem habet illud Calvi in Vatinium, *Perfrica frontem, & dic te digniorem qui Prætor fieres quam Catonem.* Fiduciam habet quod Petrus Apostolus respondit Concilio interminanti, ne postea verba facerent de Jesu: *An oporteat magis obedire hominibus quam Deo, vos ipsi judicate.* Vehementer enim confidit causæ suæ, qui non veretur adversario permittere judicium. Tale est illud Esaiæ 1. *Venite, & arguite me, dicit Dominus:* Et Dominus in Euangelio: *Quis ex vobis arguet me de peccato?* Schema quidem non est, sed tamen efficacissima Permissio, si homo se totum permittat arbitrio Numinis. Quemadmodum David ejectus: *Si non placeo, Dominus est, faciat quod bonum est in oculis ipsius.* Eadem res interdum non leve momentum habet & apud hominem judicem, vel ad benevolentiam inclinandum, vel ad misericordiam, si demonstremus nos omnem fiduciam in ipsius æquitate collocasse.

Dubitatio.

Ad affectum facit & Dubitatio, non simplex, sed figurata, velut illud: *Eloquar an sileam?* Item illud Maronis:

Crudelis mater, magis an puer improbus ille?

Rursus illud Terentii: *Ubi quæram, ubi investigem, quem perconter, quam insistam viam, incertus sum.* Item, Quo me vertam? quos appellem? unde implorem opem? Item, Copia rerum facit ut dubitem, unde exordiar, quæ primo aut ultimo loco dicam? Utrum illi his malis erepto gratulari debeam potius, quam nostram vicem deflere, qui tantum Ecclesiæ lumen amiserimus, nondum statui. In hoc quid potissimum admirari debeam hæsito, malitiamne, an impudentiam, an vecordiam. In ipso statim dicendi initio dubius sum, quo nomine vos alloquar, Commilitonum, an hostium? Utris potius indignandum, iis qui te ad hoc facinus instigarunt, an tibi qui talium improborum consiliis, quam bonorum virorum monitis, obtemperare malueris.

Communicatio.

Huic finitimum est Schema, quod a quibusdam appellatur Communicatio, qua cum judice aut adversario veluti deliberamus, quid faciendum sit, aut quid factum oportuerit? Nam id utroque valet. Si idem casus tibi incideret, cedo quid faceres? In hoc turbulentissimo rerum statu, date consilium, quid mihi censetis faciendum? Te appello inexorabilis, cui nunc nulla vindicta satis, quum ipse paria, aut etiam atrociora peccas in alios, quam facile tibi ignoscis, quam extenuas peccatum. Hic tuam appello conscientiam, an ferres hoc ab alio factum, quod tibi nunc vis esse impune? Hæc figura valet ad objurgandum.

Disjunctio.

Disjunctio, quæ conjunctionibus sublatis continuat orationis partes, hoc ipso facit ad sermonis acrimoniam, quod velut impetu fertur, de qua nonnihil ante diximus in Membris & Articulis, Gravitatem addit præcipienti. *Deum time, Regem venerare.* Parentibus obedi, erga majores esto reverens, erga pares comis, erga inferiores modestus: bonos æmulare, malos tolera.

Præcisio.

Præcisio est, quam Græci vocant ἀποσιώπησιν, Cicero Reticentiam, quum abrupto sermone, quod reticemus, auditorum animis æstimandum aut suspicandum relinquimus: hac ratione sæpe res fit atrocior, quam si proloqueremur. Id fit interdum alio digrediendi studio, ut apud Virgilium:

Quos ego, sed motos præstat componere fluctus.

Sed potissimum convenit indignationi, ut apud Terentium: *Ego ne illam, quæ illum, quæ me, quæ non, Sine modo.* Ardentius est hoc, quam si dixisset: *Ego ne illam feram*, quæ illum admisit, quæ me exclusit, quæ me non admisit; *Sine modo* comminantis est, nec eas tamen minas exprimit. Interdum religionis aut pudoris gratia, Quale est illud Maronis: *Novimus & qui te & quo sacello.* Quam multi sunt, qui membris ad pios usus datis turpiter abutuntur, ad luxum, ad rapinas, ad scortationes, ad, pudet reliqua proloqui.

Pronominatio.

Pronominatio verum nomen reticet, idque verbis aliis circumloquitur, aut alienum usurpat, vel indignationis, vel emphaseos, vel laudis causa. Veluti si quis pro Scipione dicat, *Carthaginis expugnatorem*, quemadmodum pro Paulo dicimus *Gentium Doctorem*, pro Petro *Apostolici ordinis Principem*. Pro Maria, *Virginem Matrem*. Pro Jesu *generis humani Redemtorem*. Similiter si quis turbatorem Reipublicæ appellet *Catilinam*, Principem immitem *Neronem* aut *Phalarim*. Denominatio & Intellectio species sunt Synecdoches, quum aliud ex alio intelligitur, quæ non ad ornatum modo, sed frequenter etiam ad vehementiam faciunt. Ardentius enim est, si quem dicas dedititium esse Mammonæ, aut Veneris, quam si dicas avaritiæ aut libidini deditum. Ita vehementius est, si quem appelles Mavortium, quam si bellacem. Item si quem delitiis luxuque corruptum, appelles ventris gulæque mancipium. Similiter acrius est, si dicas, huic Mavors in lingua est, huic Pallas in palato est; Et acrius est, ferro accinctus, quam si dicas, ense accinctus. Ita quum dicimus, nos gloriari in cruce Domini nostri Jesu Christi, sentimus nos esse redemtos morte crucifixi. Interdum hoc Schema valet non ad vehementiam, sed ad explicandas quæstionum difficultates. Veluti quum Christus scribitur resurrexisse post tres dies, & octo animæ servatæ in arca, quum octo homines intelligantur. Et Christus adsumsit carnem, quum totum hominem adsumserit. Similiter panis & vinum intelligitur corpus aut sanguis Domini. Verum hæc quoniam & apud Grammaticos, & apud Rhetores jactata sunt, nec exemplorum turba, nec distinguendi formas diligentia Lectorem remorabor.

Denominatio, Intellectio.

Hyperbole.

Hyperbole vel ipso nomine declarat augmentum, superans fidem veri. Nec in tempore adhibetur, nisi quum ipsa res superat modum: Veluti quum Cicero dicit, Antonium totum tribunal implevisse vomitu, quod fieri non potuit, sed hinc intelligimus immensam fuisse crapulam. Verum non est quod dicitur, sed quoniam nemo fallitur, non est mendacium. Fit interdum per Similitudinem. Veluti Virgilius: *Credas innare revulsas Cycladas.* Interdum per Comparationem, ut quum dicimus, nive candidior, vento instabilior, fulmine ocyor, oculis & vita carior, morte tristior. Fit & per Translationem, ut quum ardere dicimus qui vehementer amat. Volasse, qui magnopere festinavit. Frendere, qui supra modum indignatur. Fulminare, qui minas intentat. Nonnumquam dupli-

duplicatur Hyperbole, quum per correctionem ei quod excedit veri fidem, additur quod magis etiam excedit. Exemplum est apud Ciceronem: *Quæ Charybdis tam vorax, Charybdim dico, quæ si fuit, animal unum fuit. Oceanus medius fidius vix videtur, tot res tam dissipatas, tam distantibus locis positas, tam cito absorbere potuisse.* Hyperbolen habebat rapacitas hominis Charybdi collata. Huic accedit major Hyperbole, totius Oceani comparatio. Idem fit per incrementum, veluti quum Pindarus in Hymnis, impetum Herculis in Meropas, non igni, nec ventis, nec mari, sed fulmini similem fuisse dicit; Hic, nimirum, tribus gradibus increvit Hyperbole. Eadem est minuendi ratio. De invalido dicimus, vix vivit. Et teruncium habere negatur, qui supra modum pauper est. De hoc Schemate nonnihil dictum est in modis amplificandi.

Illud hoc loco pluribus testimoniis confirmandum videtur ob Theologos quosdam, in argumentationibus, quam in sacris litteris exercitatiores, quibus absurdum existimatur in exponendis Scripturis hyperboles meminisse, quasi non omnes Tropi, quos Grammatici e Poetis colligunt, reperiantur in Divinis Voluminibus, primum quod Genesis decimo tertio Dominus promittit Abrahæ, se æquaturum posteritatem illius pulveri terræ, nisi tropum admittas, sermo non consistit, sive interpreteris de iis qui juxta carnem prognati sunt, aut nascentur e stirpe Abrahæ: sive de iis, qui propter imitationem fidei dicuntur filii Abrahæ. Etenim si vel universum hominum genus accipias ab exordio mundi, usque ad consummationem, non æquabit tamen pulverem terræ. Quamquam hic aliquis tergiversari posset, quod in hoc æquarit Abrahæ posteros pulveri terræ, quod illi pariter atque hi ob immensam multitudinem homini sunt innumerabiles. Sequitur enim, si quis hominum potest numerare pulverem terræ, semen quoque tuum numerare poterit. Cæterum Augustinus Libro *de Civitate Dei* decimo sexto Capite vigesimo primo non dubitat hunc locum tueri per Hyperbolen, qua plus dictum est quam res erat: nec falsum tamen est quod intelligitur, videlicet, illius posteritatem fore numerosissimam, ac per omnes orbis nationes propagandam. Item quod Genesis quadragesimo nono de Juda dictum est: *Lavabit in vino stolam suam, & in sanguine uvæ pallium suum,* Origenes Homilia decima septima negat sensum Historicum, quem hoc sane loco non rejicit, consistere, nisi hyperbolicôs accipiamus ingentem vini exuberantiam significatam, ut futurum sit aqua vilius. Subindicat & illud quod præcedit: *alligans ad vineam pullum suum, & ad vitem, ô fili mi, asinam suam;* Jumenta enim non ad vitem, sed ad quemvis palum alligantur. Similiter quod habetur Ecclesiastiei decimo: *In mente tua Regi ne maledixeris, & in secreto cubilis tui ne maledixeris diviti, quia volucres cœli auferent vocem tuam, & habens pennas annunciabit verbum.* Interpres quisquis is fuit, ὑπερβολικῶς dictum putat, *Quomodo,* inquit, *solemus dicere, ipsos etiam parietes, quibus consciis loquimur, quæ audierint non celaturos.* D. Hieronymus enarrans Ezechielis caput trigesimum primum, quæ ibi referuntur de potentia & sublimitate Regis Assyriorum, vult ὑπερβολικῶς accipi: Neque enim ulla arbor, aut est, aut fuit, cujus rami nidos præbere potuerint omnibus volatilibus cœli., aut umbram omnibus bestiis terræ, aut sedem cunctis gentibus. Neque fuit Rex Assyriorum, qui populis omnibus imperarit; sed hoc tropo declaratur ingens lateque patens illius ditio. Quo tropo de Romana gente dixit Virgilius:

Imperium terris, famamque æquabit Olympo.

Similis locus est apud eumdem Prophetam de Principe Tyri. Rursus apud Danielem capite quarto: *Videbam, & ecce arbor in medio terræ, & proceritas ejus contingens cœlum, adspectus ejus erat usque ad terminos universæ terræ.* Juxta rectum sermonem nulla fuit umquam talis arbor: juxta infimam tropologiam, nullus Princeps umquam tali imperio potitus est: sed Hieronymus admonet hæc omnia accipienda per Hyperbolen de Rege Nabuchodonosor, ne rejiciamus sensum historicum. Ejusdem Schematis est quod in Exodo Deus promittit Hebræis se educturum eos in terram lacte & melle manantem, nec enim aliud intelligitur, quam insignis rerum fertilitas. Ita Virgilius:

Flumina tum lactis, tum flumina nectaris ibunt.

Hujusmodi Tropi complures reperiuntur in Veteris Instrumenti voluminibus, quos non agnoscentes quidam, rejecto sensu Historico, ad allegorias confugiunt.

Nec in Novi Testamenti voluminibus raro sunt obviæ Hyperbolæ. Velut Lucæ II. *Exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus Orbis;* neque enim Augustus umquam totius Orbis imperium tenuit, quippe qui nec Gothis, nec Armeniis umquam imperarit, ut fatetur Ambrosius, hunc enarrans locum. Itidem Joannis ultimo, *Nec ipsum, arbitror, mundum posse capere eos, qui scribendi sunt, libros.* Chrysostomus & Cyrillus ingenue agnoscunt Hyperbolen, nec refragatur Augustinus, tametsi is alterum quoque commentum adfert. Mihi videntur & illa ad Hyperbolen pertinere, quum Dominus dicit Capernaum ad cœlum usque exaltatam, ad infernum detrahendam, sentiens eos, qui tum sua felicitate supra modum superbiebant, ad extremam deventuros calamitatem. Item, quum jubet ferienti unam maxillam, & alteram porrigere. Cum eo qui compellit ad mille passus, ire & altera duo millia: tollenti tunicam & pallium relinquere, ab omni vindicta deterrens, & ad summam invitans patientiam. Alioqui ni tropum admittas, nec ipse præstitit, nec quisquam Sanctorum, quod jubet. Quin & in his Domini verbis, *nesciat sinistra tua quid faciat dextra tua,* Chrysostomus ac Theophylactus agnoscunt Hyperbolen. Quale est & illud, *Tu, quum oras, intra cubiculum tuum:* quum nihil aliud intelligatur, quam fugiendam benefactorum ostentationem. Item, quum jubet nos sine intermissione orare, precandi studium commendans. Hujus generis est, quod Paulus ad Romanos scribit, illorum fidem prædicatam in universo mundo, sentiens late sparsam famam. Siquidem id temporis ne Christus quidem erat prædicatus in universo mundo. Similis locus est ad Colossenses Capite primo quum dicit, *Euangelium prædicatum in omni creatura quæ sub cœlo est.*

Sed infiniti negotii sit, si pergam omnes e Scripturis locos annumerare. Hæc sufficiunt ad probandum in sacris Libris usitatam Hyperbolen, eamque ad explicandas difficultates utilem esse. Illud adjiciam, in probatis Ecclesiæ Doctoribus quosdam inveniri sermones deterrendi aut adhortandi studio vehementius dictos, qui citra Hyperbolen excusari non possent. Quod genus est in Epistola Hieronymi ad Heliodorum, *Qui dicit se in Christum credere, debet, quomodo ille ambulavit, & ipse ambulare.* Hoc testimonium adducit Hieronymus, ut doceat Christiano non esse fas habere quidquam proprii. Ibidem affirmat, nullum posse perfectum esse, cui sit aliquid suum. Rursus, *Omnis,* inquit Dominus, *qui non renunciaverit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus.* Nec hoc exegit ab Heliodoro tamquam a Monacho, sed tamquam a Christiano, quamquam id temporis a Monachis nihil exigebatur præter continentiam, quia sequitur, *Cur timido animo Christianus es?* Idem in Epistola ad Nepotianum Clericis interdicit omnem possessionem: *Quod si quispiam,* inquit, *aliud habuerit præter Dominum, pars ejus non erit Dominus, verbi gratia, si aurum, si argentum, si possessiones.* Sic interdum hortatur ad pacem, deterrens a bello, quasi damnet omne bellum. In hujusmodi si agnoscamus Hyperbolen, pios homines a calumnia liberabimus. Sunt alia loca complura quæ veteres Orthodoxi per Hyperbolen interpretantur. Verum hæc, arbitror, esse satis adversus quosdam, qui derident ceu rem profanam, quoties ad explicandam Scripturæ difficultatem, advocamus Hyperbolen, aut alium tropum e Grammaticis aut Rhetoribus petitum.

Permutatio. Permutatio videtur esse, quam alii vocant Ironiam, Græca voce, sed quæ Latina sit usitatior. Hac utimur, quum vel irridendi, vel exprobrandi, vel refellendi gratia aliud dicimus quam sentimus. Irridendi, ut apud Maronem Turnus in Drancem:

Meque timoris
Argue tu Drance, quando tot cædis acervos
Teucrorum tua dextra dedit.

Simile est quum vehementer pauperem appellamus Midam aut Crœsum: senem decrepitum, puerum: pusillum, gigantem. Exprobrandi, quum exaggeratis crudeliter factis, subjicimus: Hæc est illa tua misericordia. Hujus generis quidam arbitrantur esse illud Euangelicum Matthæi vigesimo sexto: *Dormite nunc & requiescite.* Certe Theophylactus agnoscit Ironiam, nec eam Augustinus prorsus aspernatur, sine qua Origenes, Chrysostomus, Hilarius & Hieronymus, satis sese torquent, & ad allegorias confugiunt. Alioqui quî consistit, ut qui paulo ante objurgarat suos quod dormirent, nunc dormire jubeat, præsertim quum mox subjiciat, *surgite, eamus hinc.* Item, citra controversiam est illud Heliæ III Regum XVIII. *Clamate voce majore. Deus enim est, & forsitan loquitur, aut in diversorio, aut in itinere, aut certe dormit, ut excitetur.* Similiter Paulus I Cor. VI. dum eos qui contemtibiles sunt, jubet constitui ad judicandum, glossa versus dirimens admonet esse Ironiam. Rursum 2 Cor. XII. *nisi quod non gravavi vos, donate mihi hanc injuriam:* Augustinus libro primo contra adversarium Legis & Prophetarum, negat simpliciter ab Apostolo dictum, sed Ironia potius exprobrantis, quale putat & illud in Genesi: *Ecce Adam quasi unus factus est ex nobis.* Et Virgilius: *Egregiam vero laudem.* Ita M. Tullius de Milone, *quum hic insidiator.* Refellendi, velut illud Pauli eodem loco: *Sed esto, ego vos non gravavi, sed quum essem astutus, dolo vos cepi.* Fit simulatione concessionis sive confessionis, interdum & laudis & admirationis. In summa, per omnes pene Figuras obambulat Ironia. Concessio est, quum absurda adseveranti, negamus nos velle repugnare, tacite illi exprobrantes impotentiam. Hujus generis est, quod Paulus Corinthiis scribens, fingit se insipientem, oratque ut patienter ferant stultum de se gloriantem. Confessio per Ironiam non probatur, nisi quum est innoxia: Qualis est illa Ciceronis, *Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maxime optandum, confitentem reum.* Aut quum alio sensu confitemur quod objectum est; Salvius Liberalis in defensione divitis rei, dixit: *Quid ad Cæsarem, si Hipparchus sestertiûm millies possidet.* Vespasianum notans quasi divitum bonis inhiaret. Id Cæsar approbavit tamquam recte dictum, sic interpretans, quasi simpliciter esset dictum. Sed ab exemplis quæ passim obvia sunt, discedo.

Illud admonendus est Ecclesiastes, ut hoc Schemate parcius utatur. Neque enim deceret Christianum Concionatorem ad Socratis exemplum passim εἰρωνεύειν. In Scripturis tamen Canonicis, atque etiam in monumentis Orthodoxorum frequenter adhibetur hoc Schema, quum irrident Deos Gentium ritusque superstitiosos, velut apud Esaiam, Cyprianum, Tertullianum, Augustinum & Prudentium. Quædam enim tam absurda sunt, ut magis traducantur irridendo, quam refellendo. Hujusmodi sunt & quorumdam Hæreticorum dogmata, Ophitarum, Basilidis, & Manichæorum.

Licentia. Licentia quam Græci *parrhesiam* vocant, non facit ad orationis acrimoniam, sed in hoc adhibetur, ut mitiget liberius dicta, ne offendant auditorem. Velut, Ignoscite si videbor æquo liberius dicere. Et si vos offendit sermo liberior, illis magis æquum est indignari, quorum improbitas ut hæc dicerem perpulit. Si molesta est orationis acerbitas, cogitate graves morbos non sanari lenibus pharmacis. Durius loquor, sed huc me compellit vestri caritas. Dicam invitus, nequaquam dicturus, nisi esset in rem vestram. Usus est hoc schemate Petrus in Actis: *Viri fratres: liceat apud vos audenter loqui de Patriarcha David,* &c. Nec raro Paulus mitigat asperius dicta. Mitigatur etiam libertas extenuatione mali, aut admixta laude. Sic Paulus Galatarum crimen per se atrox elevat, culpam rejiciens in pseudapostolos, qui illorum imposuerant simplicitati, nec fraudem tamen, sed fascinationem appellat. Latet interdum sub hoc Schemate adulatio, hoc nocentior, quod libertatis fuco dissimulata. Velut is qui Cæsarem in publico appellavit, petens ut liceret libere loqui. Eo concesso, *Nullus,* inquit, *audet tibi dicere, ego tacere non possum. Conficis te ipsum vigiliis ac sollicitudine pro Republica, neque parcis tibi. Hoc populo molestum est.* Salse vero unus ex iis qui Cæsarem comitabantur, *Vereor,* inquit, *ne hunc sua perdat libertas.* Utinam inter Christianos nulli sint Concionatores! qui tali fuco adulentur mulierculis ac potentibus.

Diminutio. Porro, ut licentia præstat, ne offendat libertas, ita Diminutio facit, ne quod necessario dicitur, arroganter dictum videatur. Fastidiosæ sunt hominum aures, nec quidquam minus ferunt, quam ut quisquam aliquid de se prædicet magnificentius. Exemplis supersedeo, quod res nihil habeat difficultatis.

Descriptio. Descriptio quæ rerum consequentiam ponit ob oculos, non video quamobrem inter Schemata ponenda sit. Nam Hypotyposis eximia virtus est orationis, sed ad omne tempus pertinet, de qua mox dicetur.

Divisio. Idem sentio de Divisione, quam Græci διλήμμα vocant, de quo supra dictum est inter argumenta.

Frequentatio. Frequentatio, quam Græci vocant συναθροισμὸν, quoniam argumenta fusius ac sparsim tractata, velut in unum fascem collecta subjicit oculis, multas habet commoditates, de quibus ante diximus. Sed Schema non est nisi quum adhibetur attollendæ rei gratia, quemadmodum indicavimus, quum de modis amplificandi loqueremur.

Expolitio. Expolitio, non est proprie Schema, sed argumentandi genus, constans quinque partibus. Quamquam nihil vetat etiam pluribus locupletare, quod probandum assumsimus. De hac quoniam satis multa diximus secundo libro de Copia, non est consilium hic lectorem remorari.

Contentio. Contentio, Græcis *antitheton* dicta, fit vel verbis inter se pugnantibus, vel sententiis contrariis: licet non sit evidens pugna in verbis. Non statim Schema est, ubicumque sunt contraria, sed commoda contrariorum inter se relatio Schema facit, vel ad gratiam orationis, vel ad vehementiam. Virtutem præsentem odimus, absentem requirimus: hic pugna est in verbis. Virtutem præsentem odimus sublatam ex oculis quærimus invidi: Hic est in sententiis. In pace fortis est, in bello ignavus: Hic item in verbis est pugna. Domi leones sunt, belli damæ: Hic in sententiis est pugna. Quemadmodum in illo Ciceronis loco pro Murena: *Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas, ille ut eo quo contendit mature cum exercitu perveniat: te gallorum, illum buccinarum cantus exsuscitat,* & cætera. Hic minus evidens est rerum dissimilium comparatio. Jam ante admonuimus contraria inter se ex adverso composita, sese vicissim illustrare. Veluti si quis a voluptatibus ad honesta studia cohortetur, atque inter se committat, quid malorum ex illis, quid bonorum ex his, consequatur, multum aculeorum accedet orationi. Componuntur & alio modo contraria inter se non sine gratia, qua figura frequenter ac feliciter utitur Paulus, veluti 2 Cor. VI. *Per arma justitiæ a dextris & sinistris, per gloriam & ignominiam, per infamiam & bonam famam: ut seductores & veraces, sicuti qui ignoti & cogniti, quasi morientes, & ecce vivimus, quasi tristes, semper autem gaudentes, sicut egentes, multos autem locupletantes, tamquam nihil habentes, & omnia possidentes.* Illa vulgatissima sunt, quum pro omnibus, maximos minimosque, pueros & senes dicimus.

Con-

Conformatio. Conformatio quam Græci προσωποποιΐαν, id est, *personæ fictionem* appellant, plurimum confert & ad varietatem & ad gravitatem orationis: sed friget nisi rerum magnitudo postulet hujusmodi fictionem, tum nisi sermo aut actio quam personæ affingimus, talis sit, ut verisimile sit illam, si adesset, talia dicturam facturamve fuisse. Hoc schemate non solum inducuntur hominum absentium personæ quasi adsint, verum etiam jam olim defunctos e sepulcris excitamus, ac velut in scenam producimus. Quin & regionibus & urbibus aliisque rebus inanimis sermonem affingimus. Quin & ipsis virtutibus, aut vitiis similibusque rebus personam damus. Denique Deum ipsum ac Divos loquentes facimus. M. Tullius patriam cum Catilina expostulantem inducit. Socrates apud Platonem in Critone leges fingit dissuadentes, ne se furtim subducat e carcere. Micheas Propheta, & Deum introduxit cum populo suo expostulantem. Et Solomon ipsam sapientiam facit exhortantem ad studium sapientiæ. Veluti Proverb. Capite VIII. *Dominus creavit me in initio viarum suarum.* Item, *Per me Reges regnant*, &c. Psal. CXIII. Propheta alloquitur mare, flumen, montes & colles, atque hos facit respondentes, *a facie Domini mota est terra*, &c. Similiter Baruch III. *Stellæ autem dederunt lumen in custodiis suis, & lætatæ sunt. Vocatæ sunt, & dixerunt, adsumus.* Hæc liberius fiunt in Poematibus, in Tragœdiis ac Dialogis. In Epistola Judæ citatur libellus, in quo Michael Archangelus contendit cum Diabolo de corpore Mosis. Exstat Dialogus inter opera Augustini, quamquam pseudepigraphus, in quo Ecclesia disputat cum Synagoga. Citatur licet non extet Ennii Satyra, in qua fingit vitam & mortem inter se contendentes, quemadmodum Prodicus, ut refert Xenophon, fingit voluptatem ac virtutem apud Herculem concertantes. Plutarchus Gryllum porcum cum Ulysse disputantem facit. Virgilius & Homerus, famæ personam attribuunt. Ovidius somno ac terræ. Sed impudentius est, quam ut imitandum sit, quod Homerus equis Achillis, & navibus quibusdam sermonem attribuit, licet in litteris mysticis asina reprehendit dominum suum. Est prosopopœiæ species, qua personam incertam introducimus. Verbi causa: Hic forte dixerit aliquis: Hic scio reclamaturos Hæreticos. Huic Figuræ cognata est Sermocinatio, sive διαλογισμός. Quum personæ quam fingimus, sermonem perpetuum attribuimus, Conformatio est: quum ab illa propositis quæstionibus subinde respondemus, Sermocinatio est. Qualis est Gregorii Nazianzeni Theologiæ libro primo, quum Dialectico proponit multas quæstiones, & illum ad singulas facit respondentem. Verum hæc Figura, quoniam magis facit ad jucunditatem orationis, quam ad gravitatem, suo dicetur loco.

Apostrophe. Conformationi affinis est Apostrophe, quæ sermonem ab iis quibus loquebatur, avertit ad aliam personam, seu præsentem, seu absentem, aut rem cui personam affingimus. Ne hæc quidem locum habet, nisi quum fervet oratio. A Cæsare ad Q. Tuberonem sermonem flexit Marcus Tullius: *Quid enim tuus ille, Tubero, in acie Pharsalica gladius*, &c. Audivi quemdam, qui, cum incidisset sermo de Franciscanis quibusdam dissolute viventibus, non ineleganter sermonem avertit ad D. Franciscum: *O Francisce, utinam videres! quid tui faciant Fraterculi, quantum degeneravint ab eo instituto, quod tu illis præscripseras.* Sic mundum, peccatum & Satanam adloquimur. O munde, quam blanda sunt, quæ promittis, quam amara, quæ reddis. O mendax peccatum, quam dulcia pollicebaris initio, quanta nunc alia loqueris tuis cassibus involuto. Et Prudentius: *O tortuose serpens*, &c. Et Dominus in Euangelio: *O natio incredula & perversa, quousque vos patiar?* Et Zachariæ XIII. Deus alloquitur phrameam suam: *phramea suscitare super pastorem meum.* Ad concitandos affectus mire conducit hoc Schema, si in loco & scite adhibeatur.

Demonstratio. Demonstratio, quam significantius Græci vocant *Hypotyposim*, quia rem ita subjicit oculis, ut non narrari sed geri videatur, utilis est, sive ad evidentiam orationis, sive ad quoscumque movendos affectus. Neque parum confert ad jucunditatem, si res est Comica. Hac Figura utimur, si non simpliciter narremus quod gestum est, verum etiam quid præcesserit, quid in ipso negotio acciderit, quid consecutum sit, addimus gestum ac sermonem congruentem, & quæcumque cernerentur oculis, si res coram gereretur, jucunditatem habet, quod M. Tullius veluti depingit, quomodo Antonius noctu, desertis castris, solus, obvoluto capite, ad amicam pervenerit, eique litteras, velut ab Antonio missas, reddiderit, quoniam ipsa res Comica est. Aliquanto gravius, sed ejusdem generis exemplum est apud Homerum in Iliade: Ubi Andromache Hectori occurrit ad portam, qui locus a me sat diligenter annotatus est commentario *de Copia* secundo: Quamquam hac virtute præcipue Lectorem retinet ille Poeta. Veluti quum Penelopen, quam pudicam haberi vult, numquam procis loquentem facit, nisi e cœnaculo quod ille vocat ὑπερῷον, facie velo tecta, & pedissequis innitentem. Laudatur ob hoc ipsum M. Tullii narratio, qua refert, quomodo Milo fuerit ab urbe profectus, &c. In ea sunt quædam, quæ non videntur ad rem pertinere, quum tamen specie simplicitatis faciant ad fidem. Velut illa: *Eo die quo a Senatu dimissus est, domum venit, calceos & vestimenta mutavit, paulisper dum se uxor, ut fit, comparat, commoratus est, deinde profectus*, &c. Acriores affectus concitantur, quum in atroci facinore describitur, fragor urbis, ardor oculorum, vox immanis, revolutum aut abjectum pallium, vibratus gladius &c. Hac in parte Rhetor multum habet affinitatis cum Pictoribus, quibus studio est rem omnem oculis subjicere, ut nihil omnino desit præter vocem. Exempla peti possunt a Poetis, quibus hæc virtus est peculiaris, si quando describunt prælium, excidium urbis, incendium, tempestatem, pestilentiam, famem aut terræ motum, aut diluvium, aut aliud simile.

Verum, illud cavendum Ecclesiastæ, ne, quemadmodum Pictores imperiti, frequenter appingunt parum congrua, ita parum decora affingat rebus ac personis. Velut nonnulli describunt Christum ut miserabilem, dejecto capite, distortis oculis ob spineam coronam cerebro impactam, novies in terram toto corpore collabentem, Virginem Matrem sub cruce syncopi concidentem. Atqui hæc nec in personam Christi Matrisve congruunt, nec consentanea sunt Canonicis Litteris, aut veterum Commentariis. Vehementer probabile sit oportet, si quid velis addere Scripturis. In humanis Historiis aliquanto plus veniæ est, ut ante diximus, sed citra licentiam, quam sibi usurpant Oratores aut Historici Gentium. Hoc schema ponit ob oculos, non ea tantum quæ facta sunt, sed illa quoque quæ futura videantur, si hoc aut illud acciderit. Quem locum summo artificio tractavit M. Tullius pro Milone, ponens ob oculos quæ facies rerum fuisset consecuta, si Clodius Præturam adsecutus fuisset, *Fingite*, inquit, *animis, liberæ enim sunt cogitationes nostræ, & quæ volunt sic intuentur, ut ea cernimus quæ videmus. Fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ*, &c. Exempla frequentia sunt in Veteris Testamenti voluminibus, quum ostenditur quanta felicitas sit futura, si Dei jussis paruerint, rursus quanta calamitas si Dei præcepta neglexerint. Huc pertinent Mosaicæ benedictiones ac maledictiones.

Epitheton. Epitheta in pios & impios commode addita, non solum faciunt ad orationis ornatum, verum etiam frequenter ad adfectum. Sed passim apponere ineptum est. Jure Aristoteles notat frigida Alcidamantis epitheta, quod his uteretur, non ut condimentis, sed ut cibis. Ubi de caritate agitur, recte citabitur flammeus ille Paulus; ubi de sublimibus mysteriis, altiloquus Joannes: & ipsa caritas recte vocabitur ignea, sicut invicta fides, spes longanimis, florida virginitas, sancta pudicitia, sincera sive casta veritas. Contra

spurca libido, sordidus luxus, personata hypocrisis. A Item, fugax hominis ætas, amara mors, fervida juventus, pigra senectus. Duplex erit gratia, si epitheton tropo commendetur. Veluti quum dicimus: Viperinam obtrectationem, aut quod modo retulimus, pigram senectutem, triste spectaculum, aut cæcum amorem, aut querulam paupertatem. Pyladeam amicitiam, clamorem Stentoreum, caninam rabiem, Diabolicam malitiam. Hujus generis sunt, quod nunc quidam dicunt, ordinem Seraphicum, ordinem Cherubicum. Sed superstitioni propius est, quod certis personis attribuerunt epitheta peculiaria, quasi nefas esset aliis uti, etiam si qua sint magis accommoda: Velut, quum Romanum Pontificem appellant B beatissimum, Cardinales & Archiepiscopos reverendissimos, Episcopos & Abbates reverendos, Priores venerabiles, Cæsarem invictissimum, Reges serenissimos, Principes illustrissimos. Interdum convenit exclamationi. O scelus abominandum! O detestandam libidinem! Otiosa epitheta conceduntur Poetis, apud quos non mediocrem habent gratiam, qui lac niveum, & nivem candidam dicunt, aurum fulvum, liquidum aerem, solem aureum, lunam argenteam, brutam tellurem, vaga flumina, velivolum mare, oculis captos talpas, timidos damas, vulnificum chalybem, volubilem animam. Ecclesiastes non adhibet, nisi quum aliquid efficiunt. Efficiunt autem, quum absque his, vel minus splendidum est, vel minus vehemens quod C dicitur. Quamquam hic quoque modum adesse oportet. Sunt enim, qui singulis pene verbis addunt epitheta, quo videantur ardentius dicere. Quod genus sit, fratres carissimi, adest optabile sacratissimæ Quadragesimæ tempus, quod clementissimus Dominus saluberrimo exemplo nobis miseris dicavit, quodque sanctissima Ecclesia nobis justissima constitutione & irrefutabili auctoritate indixit. Porro epithetis parum congruentibus uti, non minus vitiosum est, quam uti otiosis. Non injuria D. Augustinus ridet Petilianum Episcopum Donatistam, sed indoctum, quod, quoties sentiebat impios gehennæ tradendos, dice- D bat, illos crepitantibus flammis exurendos, idque quasi bellum esset, subinde repetebat, scilicet, Virgilium imitatus, qui dixit,

Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis.

Apte quidem Virgilius: nam stipulæ si accendantur, vere crepitant. Sed inepte Petilianus de flammis gehennæ. Aptius dixisset sempiternis ignibus, aut flammis non exstinguendis exurentur. Nihil enim refert, utrum illæ flammæ crepitent an non. Jam sunt epitheta divina, in quibus par est adesse Religionem, veluti quum Patrem vocamus omnipotentem, ingenitum, invisibilem, æternum; Filium sapientem; Spiritum sanctum, de quibus suo dicetur loco. E

Hactenus de Figuris, quæ faciunt ad orationis acrimoniam & gravitatem, etiam si sunt in his, quæ ad alias quoque commoditates conducunt. Metaphora vero cum aliis illi cognatis, quoniam omnes in se virtutes complectitur, in extremum differetur locum. Nunc eas indicabimus, quæ jucundam, perspicuam ac splendidam reddunt orationem. Traductio magis facit ad orationis festivitatem, quam ad vehementiam aut gravitatem. Ea fit variis modis, quum eadem vox incertis locis repetitur cum gratia. Quorum primus est, si eadem repetatur eodem sensu. Ut minus amat Deum, qui aliquid amat præter F Deum, quod propter Deum non amat. Secundus, quum eadem quidem vox, sed alio significatu repetitur. Hunc vix seria recipit oratio: Ut, Eum hominem tu vita, qui spem omnem collocavit in hac vita. Contemne res mundi, in quibus nihil est mundi, eas cura, quæ te liberent omni cura. Tertius argutior est, quum eadem vox per se quidem ambigua non est, sed in diversum sensum detorquetur, hanc Græci vocant ἀντανάκλασιν, Exemplum. Proculejus querebatur de filio, quod exspectaret mortem patris, quumque filius respondisset, *ego vero non exspecto. Imo*, inquit pater, *rogo, ut exspectes.* Exspectat mortem hominis, qui imminet & optat: & exspectat, qui nihil molitur ante mortem, sed æquo animo fert illum esse vivacem. Quartus modus plusculum habet dignitatis, quum eadem vox accinitur, quam παρηχίαν appellant Græci, Latine possis *assonantiam* dicere, quod velut echo sonum referat. Quale est illud Pauli: *Cui vectigal, vectigal, cui tributum, tributum, cui honorem, honorem.* Huic finitima est admonitio, Græcis προσονομασία, quum vox repetitur non prorsus eadem, sed aliqua ex parte immutata, vel adjectione, detractioneve litteræ aut syllabæ, vel productione, aut correptione, vel immutato casu. Primi exemplum erit, Deligendus est quem diligas. Item, Videte, Patres Conscripti, ne circumscripti videamini. Rursus, Sit divus, modo ne vivus. Et M. Tullius jocatur in fundum, quem possis mittere funda. Habent tamen hæc quoque gratiæ nonnihil, quum incidunt commode non affectata: veluti si quis dicat eos, qui stupidis divitibus emolumenti gratia blandiuntur, sic esse arrisores, ut iidem sint irrisores, atque etiam arrosores. Secundi hoc, Cur ego non dicam Furia te furiam. Furia prima syllaba producta mulieris nomen est: unde & Fusii dicti, r mutato in s. Item, Hic non tantum curiam diligit quantum Curiam. Curia prima correpta meretricis est vocabulum. Tertii sit illud exemplum, Est tibi pater indulgentissimus: Patris hujus caritas te debuit ad obsequium invitare, patri tam æqua præcipienti non erat grave morigerum esse. Sic amantem patrem par erat redamare. A tam benevolo patre non oportuit dissentire. Hoc adnominationis genus Græci πολύπτωτον appellant, parum conveniens de rebus seriis agenti, præsertim si accersatur, fugiendum etiam si frequenter incurrat.

Similiter cadentia.

Nec minus frigent similiter cadentia, & similiter desinentia, illa Græcis ὁμοιόπτωτα, hæc ὁμοιοτέλευτα dicuntur, quod illa fiant in vocibus, quæ per casus variantur, hæc in cæteris, nimirum, generis vocabulo pro specie usurpato. Prioris generis exemplum erit, Numquam fruetur sapientia, cui invisa est industria. Posterioris hoc, Difficile est sapere simul & amare. Hoc Schema fit floridius, si contrariis, repetitione, conversione, adnominatione aliisque similibus commendetur. Mire his delectatus est beatus Augustinus, etiam in seriis concionibus: sive quod apud Afros diceret, quibus florida erant gratiora quam seria, declarant hoc Apulei florida: sive quod id temporis adeo fastidiosus erat populus, ut ab Episcopo concionante exigeret etiam delectationem, quam Tacitus queritur suo seculo, & a Judicibus exigi solere. Et prorsus id agendum est Ecclesiastæ, ut aliqua voluptate detineat auditorem, sed danda est opera, ut delectatio comitetur utilitatem non accersita, sitque digna concione Christiana. Alioqui mihi videtur absurdum id affectare in concionibus Euangelicis, quod in Ethnicorum declamationibus irridebatur. Verum hujusmodi delitiæ quæ comparibus, similiter desinentibus, & adnominationibus constant, tum irrepserunt in studia, quum jam degenerasset illud naturale dicendi genus, adeo ut videamus etiam divi Gregorii Romani Pontificis libros per has Figuras volvi, membris distingui, periodis absolvi, similiter desinentibus tinnire. Quid mirum, quum eruditis placuerit Echo, Ausonius centonibus, monosyllabis, aliisque puerilibus nugis luserit. Res eo tandem devenit, ut nihil haberetur elegans, nisi rythmis similiter desinentibus adstrictum. A quibus beatus Augustinus adeo non abhorruit, ut totos libros his Schematibus absolverit, & Catholicam fidem defendens adversus Judæos, hunc in modum loquatur: *Vos, inquam, convenio, ô Judæi, qui in hodiernum diem negatis Filium Dei.* Nec hoc illi rarum est, in Tractatibus præsertim & Homiliis, quibus agit cum populo. Nam Psalmum adversus Donatistas vulgo decantandum scripsit. Tribuuntur illi quædam hujus generis, quæ an ipsius sint, nescio: Velut in libro meditationum Hymnus de

Traductio.

A de gloria Paradisi. Tradunt Rhetores hujusmodi Figuras adimere fidem dicenti, & hinc partam voluptatem, mox abire in fastidium. At nos quotidie audimus in Templis: *Laudes crucis attollamus, Nos qui crucis exsultamus speciali gloria*, &c. Et audimus totas horas nec sentimus fastidium, præsertim quum multæ sint *prosa*, sic enim vocant, & sensibus & verbis ineptæ. Et in his servantur numeri, neglecta syllabarum quantitate. Verum, utcumque hoc alibi toleratur, ineptissimum sit, si nunc Concionator vulgari lingua conetur ad istum modum apud populum dicere, ne videatur ineptos quosdam imitari, qui se Rhetoristas appellant.

Ratiocinatio.

B Ratiocinatio, quam Græci διαλογισμὸν appellant, commodissima est Ecclesiastæ ad imperitam loquenti multitudinem. Siquidem & intentionem excitat & ad docilitatem apposita est, & perspicuam reddit orationem atque etiam vividam non sine jucunditate. Ea fit, quum ipsi nos interrogamus, & iidem ad interrogata respondemus, perinde quasi duo sint colloquentes. Hoc Schemate plurimum usus est facundissimus ille Chrysostomus, magis etiam Augustinus, in his dumtaxat sermonibus, quos habuerunt apud populum in exponendis Scripturis. Unum de innumeris exempli gratia proferam, quo Lector intelligat quid velim, proferam autem e Commentariis in Psal-
C mum xxxI. Zelum Dei habent, sed non secundum scientiam. Quid est quod dixit, Zelum Dei habent Judæi, sed non secundum scientiam? Audi quid sit, non secundum scientiam. Et mox. Quis est, qui non salvatur gratia? In quo non invenit Salvator quod coronet, sed quod damnet. Ac paulo post: Omnes enim peccaverunt, & egent gloria Dei. Quid est, egent gloria Dei? ut ipse liberet, non tu. Quia tu liberare non potes, indiges liberatore. Quid est, quod te jactas? Quid est, quod de lege & justitia præsumis?

Variis autem modis adhibetur hæc Figura, vel quum ipsi nobis quæstionem proponimus, vel quum
D alium proponentem facimus, vel quum ab auditoribus responsum exigimus, aut ab alia persona quam fingimus, interdum ab ipso auctore, quem interpretamur. Primæ ferme exemplum erit, Hæc nonne videntur palam inter se pugnare: Atqui tam non pugnat Scriptura cum Scriptura, quam Spiritus ille, cujus adflatu prodita est, secum non pugnat. Quomodo igitur nodum hunc explicabimus? Perfacile id fiet, si distinxerimus tempora, &c. Itidem Paulus. *Quid igitur? Lex peccatum? Absit, sed peccatum non novi*, &c. Secundæ hoc, Hic nobis objiciet aliquis: Si fas est jurare, cur id Christus tam accurate vetuit? Tertiæ hoc, Adeste carissimi, mecum quæ-
E rite, mecum pulsate, Quid sibi hoc loco vult Spiritus sanctus, &c. Item, Facio vos hujus causæ judices, utrum hæc contumelia est in Deum, an non est. Hanc quidam appellant Communicationem. Quartæ illud, Quid habes quod ad hæc respondeas, Judæe? Tu Scripturam de Davide interpretaberis, non de Christo. Sed ipsa res vestram rejicit interpretationem. Davidis ante tot annos exstincti, sepulcrum exstat, ossa illius continens, sed ostende, si potes, ossa Christi, &c. Frequenter ita Chrysostomus, *Quid hic agis, ô Paule, prius illa docuisti, nunc longe diversa videris loqui.* Nec minus frequenter Augustinus, ut
F in Psalmum xxxII. *Sed ipsum Paulum ipsi Paulo opponamus & dicamus ei: At nos quodam modo permittis impune peccare, quum dicis*: Credidit Abraham Deo, &c. ac mox: *te ipsum audi, ô Paule:* &c. Deinde facit Apostolum respondentem: *Propterea hoc tibi dixi, ô homo.* Ad hujus Figuræ similitudinem accedunt Interrogatio, Subjectio, Sermocinatio. Habent gratiam in loco adhibita, sed non sine modo. Immodicum autem erit quidquid addideris Augustino, dumtaxat apud populum disputanti. Non in loco adhibebuntur, quum sententia nec habet aliquid affectus, nec difficultatis. Audivi quemdam qui proposita quæstione, qua specie corporis essemus resurrecturi, vultum & sermonem vertit ad Imaginem Crucifixi; quæ Chori locum ab inferiore Templo dividit, & cuculla paululum a fronte reducta, *Quid ais*, inquit, *bone vir, resurgemus quales nunc sumus?* Forte aderant ejus monasterii Monachi aliquot admodum pueri. Concionabatur enim doctor Dominicanus in Templo Benedictinorum; *Videte*, inquit, *quam sint pusilli. Num tantilli resurgent?* Hæc & his frigidiora quædam ad Crucifixum. Mox composito vultu, quasi pro Christo respondit, *Frater, tu multa quaris.* Hic dialogismus non uno modo frigidus erat & ineptus. Is qui impudentissime atque adeo impie contaminavit Hieronymi Commentarios in Psalmos, frequenter affectat hoc Schematis genus, Augustinum scilicet imitatus, subinde infulciens, *vide quid dicat*, quum res nullam exigat attentionem peculiarem: bis ineptus, & quod temere adhibet, ubi nihil opus, & quod non animadvertit hoc sermonis genus, nec Hieronymo esse familiare, quum is Hieronymi personam sibi sumserit, nec in Commentariis, qui scribuntur eruditis, perinde congruere, quemadmodum apud populum loquenti.

Contrarium.

Contrarium hoc differt a contentione, quod illic vehementiæ causa contraria contrariis opponuntur. Hic idem fit probandi gratia; quum argumentamur ex comparatione. Proinde hoc contrarium aut schema non est, aut idem est cum contentione; alioqui omnis commoda collectio deberet esse schema. Tale est illud Euangelicum: *Si terrena loquenti non creditis, quomodo si dixero vobis cælestia, credetis?*

Continuatio.

Continuatio, huic finitima, non est figura, sed vel sententia vel argumentatio, quæ si brevis est, aut evidens, aut alioqui commoda, non ideo statim schema est.

Subjectio.

Subjectio quoniam non est simplex argumentatio, jure inter Figuras recensetur. Tolle quod idem interrogat, & respondet, nihil aliud erit quam argumentatio. Veluti si loquaris hunc in modum: Iste divitias quas possidet, quum nec ex patrimonio sit consecutus, nam patris bona venierunt, nec ex hæreditate, quum ab omnibus necessariis sit exhæredatus; nec ex industria, quum sit ignavissimus, nec ex dono, quum nullum habeat amicum, superest, ut eas malis artibus sibi paraverit. Simplex argumentatio est a divisione. At si hoc pacto efferas, Quæro, unde iste divitias nactus est? An amplum patrimonium relictum est? At patris bona venierunt. Hæreditas aliqua obvenit? non potest dici, imo a necessariis omnibus exhæredatus est &c. Ita demum fit figurata argumentatio, sed alia figura.

Subjectionis species est Communicatio, de qua supra meminimus, quoties cum judicibus aut auditoribus veluti deliberamus: Ut, in hoc rerum statu, quid unusquisque vestrum fecisset, aut quid mihi faciendum censuisset? Recusassem munus quod Princeps imponere destinarat? Provocassem in me Principis iram. Suscepissem? Nec ego par eram tanto oneri, nec ingenio meo congruebat hoc negotii genus. Excusassem ætatem, valetudinem, imperitiam? Non audiunt Monarchæ causationes, ubi quid impense cupiunt. Sed agedum fingite me parem negotio. Fingite suscepisse. Quid potui facere? Obtemperassem collegis. Crudelis fuissem in eos quos judicabam innocentes. Obstetissem collegis? Conjecissem me in idem discrimen, in quo erant qui ad supplicium rapiebantur. Quod unum licuit feci, verti solum. Hoc schema si scite adhibeatur, non solum ad perspicuitatem facit, verum etiam ad acrimoniam.

Gradatio.

Gradatio Græcis κλῖμαξ, multum addit venustatis ac jucunditatis. Ea fit, quoties ita per gradus oratio distinguitur, ut dictio finiens particulam præcedentem inchoet sequentem. Quale est illud Maronis: *Vos hæc facietis maxima Gallo, Gallo cujus amor*, &c. Et, *Juvenum pulcherrimus Astur, Astur equo fidens. Torva leana lupum sequitur, lupus ipse capellam.* Hæc plus habent jucunditatis quam gravitatis. Sed frigidius est quod affectavit Ausonius in monosyllabis.

Res hominum fragiles alit & regit & perimit sors,
Sors dubia æternumque labans, &c.

Cæterum quum Gradatio fit per correctionem, etiam ad acrimoniam facit. Ut illud Ciceronis, *Hic tamen vivit, vivit? Imo etiam in Senatum venit.* Minus offendet affectationis species, si res ipsa gradus habeat, velut in Genealogiis aut in serie Magistratuum sibi succedentium. Atque etiam in rebus, Africano virtutem industria, virtus gloriam, gloria æmulos comparavit. Item, Ver propellit æstas, æstatem excipit autumnus, autumno succedit hiems: Pueritiam excipit adolescentia, adolescentiam juventus, juventutem ætas virilis, virilem ætatem senectus, senectutem mors, mortem immortalitas. Item, Negligentia parit errorem, error lapsum, lapsus flagitium, flagitium consuetudinem, consuetudo impudentiam, impudentia mentem reprobam, mens reproba desperationem. Tale est illud Pauli: *Caput mulieris vir, caput viri Christus, Christi autem Deus.* Mirum vero quantopere Joannes Euangelista sit hoc Schemate delectatus: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum*: ac mox, *Sine ipso factum est nihil, quod factum est; In ipso vita erat, & vita erat lux hominum*, & *Lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.* Est tamen hujus Schematis usus aliquis ad acrimoniam, si sumatur per amplificationem. Quale sit, Occidisti amicum, amicum inquam occidisti, & occidisti non ferro, sed veneno, veneno autem omnium præsentissimo linguæ, linguæ tartareo veneno tinctæ.

Definitio. Definitio per se non est Schema, alioqui omnis Definitio, quamvis recta, Schema esset. Quum enim dicimus, Justitia est virtus, qua cuique tribuimus quod debetur, nulla est figura. At quum dicimus, Adolescentia est flos ætatis, metaphora est, ut, senectus est hiems ætatis. Rursum si dicas, Sic amare ut lædas, non est benevolentia, sed imprudentia, Correctio est. Sed hac ratione omnis sententia, omnisque argumentatio posset inter Schemata referri.

Transitio. Transitio docenti accommoda est, revocans in memoriam quod dictum est, & paucis ostendens quid sit dicendum. De hac dictum est, quum de Divisione loqueremur. Quot autem sint hujus formæ, in Commentario *de Copia* demonstravimus.

Commutatio. Commutatio plurimum habet gratiæ, inverso sententiæ ordine. Non est vivendum ut edas, sed edendum ut vivas. Item, Non possidet pecuniam, qui servit pecuniæ, sed cui servit pecunia. Tale est illud Euangelicum: *Non homo propter Sabbatum, sed Sabbatum propter hominem.* Rursus illud Lacænæ, quæ rogata an ad virum accessisset, *Non*, inquit, *sed ille ad me.* Hujus generis est illa non sine causa laudata sententia, *Si quid turpe facias cum voluptate, voluptas abit, turpitudo manet: si quid honestum facias cum labore, labor abit, honestum manet.*

Circuitio. Circuitio Græcis *periphrasis*, unum verbum pluribus circumloquitur: interdum ornatus causa, velut illud:

Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono divûm gratissima serpit.

Sentit initium noctis. Item illud ejusdem,

Adspice, aratra jugo referunt suspensa juvenci,
Majoresque cadunt altis de montibus umbræ.
Et jam summa procul villarum culmina fumant.

Tot verbis circumlocutus est vesperam. Interdum verecundiæ causa circumloquimur, ut Sallustius dixit, *ad requisita naturæ.* Et nos dicimus *exonerare alvum*, pro, cacare. Et *reddere lotium*, pro, mingere. Quamquam interdum obscœnior est periphrasis verbo simplici. Nonnumquam & ad dignitatem orationis facit, velut apud Poetas: *Divûm Pater atque hominum Rex*, pro Jove. *Romanæ facundiæ princeps*, pro Cicerone. Et nos pro Paulo, *Doctorem Gentium* dicimus.

Distributio. Distributio, quæ singulis personis aut rebus dispertitur quæ conveniunt, si commoda accedat brevitas, non parum adfert decoris orationi, præsertim in præcipiendo: Ut, Principis est toti Reipublicæ prospi-

A cere. Procerum, salubribus consiliis Principis sollicitudinem adjuvare. Magistratuum est, injunctum munus bona fide gerere. Populi est, Principis ac Magistratuum imperata fideliter obire. Episcoporum quæ ad pietatem faciunt, modis omnibus promovere. Monachorum, pro salute omnium deprecari Dominum. Item, Mariti est diligere mitique imperio regere uxorem. Uxoris est reverenter obsequi marito. Domini est, servis uti pro hominibus non pro jumentis. Servorum est, timere Dominos, & eis dicto audientes esse. Patris est, amanter erudire liberos. Liberorum est ex animo parere jussis parentum. Hujus generis est illud Apostoli ad Romanos XII. *Qui tribuit in*
B *simplicitate, qui præest in sollicitudine, qui miseretur in hilaritate.* Similiter illud Joannis in Epistola Capite II. *Scribo vobis patres*, & cætera. Congeminatur schematis gratia, si aliud accedat schema. Ut, Otio corrumpitur ingenium, industria crescit & augescit. Frugalitas servat rem, luxus dissipat. Divitiæ docent arrogantiam, Paupertas modestiæ magistra est. Imperitia confidentiam parit, eruditio timidos reddit: cæremoniæ superstitionem alunt, fides & caritas pietatem.

Notatio, quæ Græcis ἠθοποιΐα dicitur, quoniam mores & ingenium cujusque suis depingit coloribus, plurimum habet oblectamenti. Veluti si describas *Notatio.*
C imaginem luxuriosi, prodigi, parci, avari, amantis, meretricis, adulatoris, hæredipetæ, temulenti, gloriosi, ambitiosi, zelotypi, iracundi, invidi, superstitiosi, ostentatoris, qui velit haberi doctus, quum non sit, dives quum non sit, nobilis quum non sit, aut sanctus quum non sit. Hujus schematis exemplum commode reddi non potest, nisi multis verbis. Exemplorum magna vis est apud Comicos & Tragicos, nec pauca apud Ciceronem. Feruntur notæ quædam nomine Theophrasti, non omnino rejiciendæ, sed vix dignæ tanto Auctore. Ecclesiastæ vero sic ubique temperandus est sermo, ut non tam personas impetere videatur, quam ipsa vitia.

D Sermocinatio, quæ cuique personæ sermonem adfingit congruentem cum decore, velut viro forti, mulieri, tyranno, seni, puero, juveni, si scite adhibeatur, est quidem narrationis virtus, schema cur dici debeat, non video. Est autem notationis pars, siquidem illa adfingit mores, hæc orationem. Utraque pertinet ad Hypotyposin, quæ partes omnes complectitur. Video priscos illos tametsi pios sibi nonnihil permisisse in adfingendis sermonibus, dum loquentes faciunt, non ea quæ vere dicta sunt, sed quæ dici potuerint. Velut in historia septem Machabæorum, singulis adolescentibus & matri sermo tribuitur, non quod his verbis usi sint, sed talibus, aut simi- *Sermocinatio.*
E libus uti potuerint. Argumentum est, quod aliter loquuntur in libris Machabæorum, aliter apud Josephum. Ac ne verisimile quidem est inter Agnetem, procum & Tyrannum eos sermones intercessisse, quos illis attribuit Ambrosius. Idem sibi permiserunt quidam, qui Sanctorum vitas scripto prodiderunt. Veluti Pauli Eremitæ, Antonii, Hilarionis & Malchi. Hoc exemplum quatenus imitandum videatur, aliis dispiciendum relinquo. In sacris Historiis nolim quidquam affingi, quod tamen a nonnullis Concionatoribus ipse audivi. Adfingebant quibus verbis Herodes appellarit Christum, quibus verbis pronunciarit sententiam Pilatus, & quæ Christi anima ad singu-
F los inferorum circulos fuerit concionata, & quid illi ab illic detentis responsum sit. Simili fictione ponebat ob oculos extremum judicium. Erat enim nativa quadam eloquentia præditus. Audiebam hæc non sine voluptate, sed puer. Hæc fiunt excusatius, si Concionator præfetur ea tradita in humanis historiis, aut probabilem esse conjecturam talia & talia fuisse dicta, aut dicenda. Quidam appellant pias contemplationes, & sunt profecto, si imaginemur ea, quæ rebus & personis congruunt. Quod in Sanctorum vitis frequenter deprehendimus parum attente observatum. Veluti Sulpitius in vita Martini, facit illum

ita

ita respondentem Imperatori: *Donativum tuum militaturus accipiat, mihi, qui Christianus sum, pugnare non licet.* Alia fuerat adferenda causa: Nam id temporis etiam sub impio Cæsare si justum bellum indixisset, pugnare fas erat. Si nefas erat Christiano pugnare, oportuit ante baptismum a militia recedere, nec stipendium Imperatoris accipere. Dein ne videretur ignavus, non recusat inermis per medios hostium cuneos penetrare, hoc est, facere quod Christiano nefas esse fuerat professus; nec tanti erat ignaviæ convitium, ut ad id depellendum fuerit tentandus Deus. Nec satis meminisse decori videtur, qui ex Auctore, ni fallor, Bonaventura, fingebat, "Virginem Matrem a Filio petiisse; ne subiret mortem: „quumque ille respondisset, secus esse decretum a „Patre, adjecit illa, Saltem eligeret mortem minus „crudelem, minusque ignominiosam quam erat crux. „Responsum est, tantam esse peccatorum enormitatem, ut alia morte dilui non possent. Virgo hic „quoque repulsam passa, Saltem, inquit, verte me „in lapidem, quo tantæ calamitatis sensu caream.„ In hac fictione quantum sit absurditatis, ne dicam blasphemiæ, non est opus indicare. Res ipsa se ipsam loquitur. Ipse hæc invitus commemoro, nec in aliud commemoro nisi ut vitentur.

Significatio. Significatio, quæ aut Emphasis est, aut ἐμφάσεως species, quoniam plus indicat auditorum cogitationi, quam verbis exprimit, plurimum adfert jucunditatis orationi, nonnumquam & dignitatis acrimoniæque non parum. Ea fit variis modis. Per hyperbolen, de qua diximus, ut de prodigo: Iste de tam amplo patrimonio sibi ne testam quidem, qua petat ignem, reliquam fecit. Per ambiguum, ut, Cicero rogatus, *quando fuisset occisus Clodius?* Respondit, *sero.* Ancipiti verbo subindicans tam pestilentem Reipublicæ civem multo ante fuisse tollendum. Per reticentiam, de qua dictum est. Ut, Fabius de pueris in majorum gremio sedentibus, negat se velle, quid timeat, dicere: *Nimium est*, inquit, *quod intelligitur.* Per consequentiam, quum ex posterioribus intelliguntur priora: Ut, hujus pater sese cubito solet emungere; Intelligimus fuisse salsamentarium. Per similitudinem: Ut, Dionysius Corinthi, quum tecte monemus, ne Princeps ita se gerat, ut regno exigatur. Tale est illud Hieronymi ad Augustinum, Memento Daretis & Entelli. Rursus, Bos lassus fortius figit pedem. Huc faciunt pleraque proverbia, quæ ad ænigmatis naturam accedunt. Quale est, *Noctua volavit*, quum significamus inconsulte instituta, feliciter cessisse. Et, *Sub omni lapide dormit scorpius*, quum significamus nihil esse tutum ob latentes insidias. Per occultationem, ut apud Ovidium: Myrrha tecte nutrici confitetur amorem patris: *O felicem conjuge matrem.* Simile est illud in Hippolyto Senecæ, dum Phædra recusat nomen matris ut superbum, mavultque vel soror, vel famula vocari, sed famula potius. Hujus schematis usus interdum conveniet Ecclesiastæ, vel quum tutum non est rem aperte proloqui, vel quum id prohibet pudor.

Sententiarum genera. Eas dumtaxat Figuras recensuimus, quæ visæ sunt Concionatoribus Euangelicis convenire. Superest sententia Græcis γνώμη, quæ commoda brevitate demonstrat quid in vita sit agendum, aut quid fieri soleat. Variatur hoc genus per omnes Figuras, & si in loco apteque interserantur velut emblemata seu gemmæ potius, multiplicem commoditatem adferunt orationi, fidem & auctoritatem, dignitatem, jucunditatem & acrimoniam. Cavendum tamen, ne nimium sint crebræ: honestior enim vestis est gemmis distincta, quam tota gemmis operta, præterea ne futiles sint aut stultæ, ne palam falsæ, ne quovis loco infulciantur. Futiles appello, quæ nec sensus argutia, nec ullius Schematis gratia commendantur. Audivi quemdam sub Festum conceptæ Virginis sic adhortantem ad jejunium: *Quidam*, inquit, *ajunt, Ecclesiam hodie nulli indicere jejunium: Istud fateor esse verum, sed qui non eget favore cauponaria, non est necesse ut jejunet.* Hæc sententia multis vitiis laborat, simul & futilis sordidaque, & stulta & falsa. Palam falsas, velut, Magnorum fluminum etiam fontes sunt navigabiles. Aut, Numquam ex probo nati sunt improbi liberi. Jam ut magni refert, quas gemmas, quo loco inseras, ita plurimum interest, quod sententiæ genus ubi intertexas. Vitandum & illud, ne præter decorum adhibeantur. Absurdum enim fuerit, si quis adolescentulo, aut lenoni graves attribuat sententias, aut in re ludicra levique Stoicorum adhibeat paradoxa.

Quisquis sententias dicit, quodammodo præcipit, ac leges præscribit. Ea res magis congruit personis auctoritate præditis. Sed longe magis movent, aut plus habent gravitatis, si e probatis ac celebribus Auctoribus proferantur. Velut e libris Canonicis, e scriptis Philosophorum, aut illustrium Ecclesiæ Doctorum, aut e sermone hominum, qui prudentia ac virtute claruerunt. Quod si quando inciderit, ut improbatæ personæ dicto velimus uti, velut Tyranni, scorti, aut histrionis, aut tractatione commendabimus, quemadmodum solemus in exemplis facere, aut argute quidem, sed improbe dictum ad sensum commodiorem detorquebimus. Prioris exemplum hoc esto, si detesteris avaritiam, conveniet illud Publianum: *Tam deest avaro quod habet, quam quod non habet.* Sic ergo commendabitur, Non refert e cujus ore sonet veritas, ubicumque ea est, illius est qui dicit, *Ego sum via, veritas, & vita.* Ethnicus erat, mimus erat qui scripsit, sed dictum est quovis Christiano, quovis Apostolo dignum. Item si adhorteris ad liberalitatem in pios, sed egenos, congruet illud ejusdem Mimi, *Beneficium dando accepit, qui digno dedit.* Alterius exemplum illud esto, Hortanti ad fiduciam de Christi promissis, conveniet illud, *Ego spem pretio non emo.* Lenonis dictum est, sed cui res erat cum malæ fidei pollicitatoribus, Nobis tutum est spem pretio emere, quoniam sponsorem habemus, qui se ipsum abnegare non potest. Auctoritatem habent & vulgo jactata, præsertim si accedat vetustas. Nisi enim illa vera essent, non uno omnium ore celebrarentur, nec tot seculis animos hominum occupassent.

Porro quum sit infinita sententiarum varietas, aliquot species referam, sed præcipuas. Est sententiæ genus quod Universale vocant, nullis circumstantiis implicitum: Ut, *Omnes sibi melius esse malunt quam aliis.* *Universale.* Est ad rem sive personam relatum: Ad rem, ut, *Nihil est tam populare quam bonitas.* Ad personam: *Princeps qui vult omnia cognoscere, necesse habet multa ignoscere.* Simplex est cui nihil admiscetur: Ut, *Nihil tenacius hæret, quam quod pueri didicimus.* Si admisceas rationem, fit perfectum Enthymema: *Enthymema.* Ut, *Quoniam tenera ætas nondum vitiis pravisque cupiditatibus occupata est, tenacius hæret quod pueri didicimus.* Item, *Non est fidendum percontatori, quia garrulus idem.* Est gemina: Ut, *Obsequium amicos, veritas odium parit.* Obsequium & veritas, amicos & odium, voces inter se contrariæ sunt. Duo tamen proloquia inter se non pugnant, Obsequium parit amicos, veritas parit odium. Laudatur genus quod conficitur ex duabus sententiis diversis: Quale est illud ex Tragœdia Vari, *Mors misera non est, aditus ad mortem est miser.* Mors & aditus ad mortem non sunt contraria, sed diversa. Jam est sententia recta, nihil habens tropi aut alterius schematis: Ut, *Amico fideli nihil est quod possit comparari.* Est cui gratiam auget additus tropus aut figura: Velut per interrogationem, *Usque adeo ne mori miserum est?* Acrius hoc quam si dixisset, Mors non est misera. Tale est & illud ex Ovidii Medea: *Servare potui, perdere an possim rogas?* Est quæ transfertur ad personam certam, ut jam sententiæ faciem amittat: Velut illud Ciceronis: *Nihil habet Cæsar tua fortuna majus, quam ut possis, nec natura melius, quam ut velis servare quam plurimos.*

Epiphonema. Est sententia quam vocant Epiphonema. Ea est rei narratæ aut probatæ summa acclamatio. Quæ si commode accinatur, multum habet aculeorum. Narrationi accinitur illud apud Maronem:

Tanta

Tanta molis erat, Romanam condere gentem. Probatæ rei, ut illud M. Tullii, *Quorum igitur impunitas Cæsar, tua clementiæ laus est, eorum te ipsorum ad crudelitatem acuet oratio?* At non statim quod Epiphonema est, idem & Sententia est. Certe quod ex Virgilio prolatum est, sententia non est, nisi intelligas magna imperia, a magnis difficultatibus habere exordia. Hoc genus affectari cœpit in declamationibus applausus gratia: hinc demigravit in forum, tandem in omnia studia, ut jam post rem denarratam, aut probatam, auditor aut lector exspectaret aliquod argutum Epiphonema cui applauderet. Hinc factum est, ut quum hæc Figura rara sit apud Ciceronem, & ejusdem ætatis eloquentes, crebro tamen reperiatur in Hieronymo, Ambrosio & Gregorio. Velut de hoc Petro, qui dixit: Ecce relinquimus omnia, *Multum reliquit, qui sibi nihil retinuit.* Quin & vulgares Rhetoristæ senserunt hoc decus, qui interdum versibus certo numero comprehensis, pro clausula accinunt brevem & argutam sententiam. Velut in rythmis, quos Gallus quispiam addidit in choream mortis. Convenientius adhibetur in Epilogis, in quibus quæ præcipua sunt in toto argumento, infiguntur auditorum animis. Apte tamen & singulis partibus adhibetur interdum. Veluti si quis detestatus perjurium, sic acclamet: Deum negat quisquis per illum pejerat: Aut dehortatus a temere jurando, sic accinat, Qui sine causa assuevit jurare, is & pejerabit, si qua invitet causa: Aut si insectatus vitium ebrietatis hoc modo claudat, Cui placet ebrietas, placeat & insania. Item, qui humanitatis putat, amicum porrectis poculis ad temulentiam adigere, idem humanitatem appellet, amico dementiæ venenum dare. Similiter adhortationem ad liberalitatem in egenos, ita licebit claudere, Qui pauperem sublevat, Christum demeretur, non hominem. Aut ita, Non donat homini, sed Deo fœnerat, quisquis opitulatur egeno. Cæterum ut gratiam habet, si commode incidat, ita frequentia, & affectatio tædium adfert, & quod est gravius, fidem abrogat dicenti. Jam fieri non potest, ut qui ad singulas narrationis aut probationis partes conetur ἐπιφωνεῖν, non aliquando frigidas recipiat clausulas.

Noema. Est aliud sententiæ genus quod Græci νόημα vocant, nos *Intellectum* dicere possumus, quum tecte significamus, quod auditor ex sese divinet. Exemplum adferam ex declamatione. Soror fratri, quem sæpius e ludo gladiatorio redemerat, dormienti præcidit pollicem. Ille cum sorore agit injuriarum. Pro sorore itaque dicitur juveni, Dignus eras qui integram haberes manum. Hic sermo videtur esse commiserantis, quum exprobret potius servile ingenium, qui toties frustra redemtus, tandem pollice mutilatus ne posset esse gladiator, tamen cum benevola sorore agat injuriarum. Qui tali ingenio sunt, digni sunt qui depugnent in arena. Sed hæc species non video quî possit esse usui Ecclesiastæ, quemadmodum aliquot aliæ, quas a Fabio commemoratas ob id sciens prætereo. Nisi forte quum dicendum est de flagitio, quod honeste nominari non possit, sed auditorum cognitioni relinquitur. Quale est illud Hieronymi de Fabiola, *Puella nobilis pati cogebatur, quod nulla ancilla pateretur: vicinia loquebatur, ipsa tacebat.* Ex his facile divinat auditor non stupidus, quid Hieronymus voluerit intelligi.

In Divinis litteris frequenter occurrunt sententiæ geminatæ, vel subjecta ratione, de quo genere diximus, vel similitudine, vel comparatione, vel contrario, vel diverso, vel affini, vel eadem aliis verbis repetita. Similitudine: *Sicut aqua exstinguit ignem, ita eleemosyna exstinguit peccatum.* Comparatione, ut, *Pretium scorti vix unius est panis, sed pretiosam viri animam rapit.* Item, *Est aurum & multitudo gemmarum, vas autem pretiosum labia scientiæ.* Contrario, ut, *Stultus ut luna mutatur, Sapiens autem permanet ut sol.* Item, *Animus gaudens floridam ætatem facit, spiritus tristis exsiccat ossa.* Diverso, ut, *Peccare humanum est, sed in peccato perseverare, Diabolicum est.* Affini, ut, *Justus ut palma florebit, quasi cedrus Libani multiplicabitur.* Eadem, ut, *Os justi meditabitur sapientiam, & lingua ejus loquetur judicium.* His fere rationibus pleræque sententiæ duplicantur in libris Canonicis. Græci quod sic accinitur ad alterius imitationem, παρῳδὴν appellant, voce hinc ducta, quod olim in Canticis aliquid accini consuevit ad prioris modulationis imitationem. Is mos deinde transiit ad Poetas & Oratores. Quamquam in Comœdiis diverbia certis modis recinebantur, quo magis infigerentur animis auditorum. Constat autem apud Hebræos plurimum fuisse Musices usum. Ad multas quidem commoditates, ut dixi, conducunt sententiæ, si graves, argutæ & elegantes in loco intertexantur.

Restat Metaphora, quæ principatum tenet inter omnes orationis virtutes. *Metaphora.* Nulla persuadet efficacius, nulla rem evidentius ponit ob oculos, nulla potentius movet affectus, nulla plus adfert dignitatis, venustatis aut jucunditatis, aut etiam copiæ, de qua nunc dicendum est, si prius admonuerimus, Exempla magnam habere vim, & ad persuadendum, & ad inflammandos animos æmulatione virtutis. *Exempla.* Cum primis autem ea movent, quæ ducuntur ab iis, quorum est irrefutabilis auctoritas, quæ sic summa est in Christo, ut pene sit sola. Neque enim quidquid a Patriarchis aut Prophetis gestum est in Veteri Testamento, aut a Sanctis in Novo, protinus ad vivendi regulam trahendum est, nisi quod de illis narratur sit indubitatæ veritatis, aut ab ipsa Scriptura comprobetur. Veluti quod David, urgente necessitate, comedit sacros panes, quos Hebræi *propositionis* appellant. Magis item movent domestica & imparia. Id autem arte efficiendum est, ut omnia nobis domestica videantur, quæ Sacris Voluminibus prodita sunt. Una enim est omnium piorum civitas ac domus, & nobis illa gesta sunt, nobis prodita litteris; Imparia sunt quæ ducuntur ab Ethnicis, a Veteris Testamenti cultoribus ad Euangelii discipulos, a fœminis ad viros, a pueris ad senes, a Laicis ad Sacerdotes & Monachos, a patrefamilias ad Principem, a milite ad Theologum.

Petuntur autem ab animantibus brutis, quæ naturæ ductu plurimas habent virtutum imagines. Veluti quod columbæ viso milvo condensant sese, sicut boves & equi viso lupo, ipso facto nos admonentes firmissimum præsidium esse in concordia. Item, quod elephanti non sinunt juniores vagari absque pædagogo, quodque non coeunt, nisi in locis semotis ac solitariis. Quod columbæ servant fidem conjugii. Turtures etiam a digamia abhorreant amisso compare. Præterea quod pleraque animantia non ineunt, nisi certis anni temporibus, quodque nec mares appetant gravidas, nec gravidæ mares admittant, atque his similia innumera. Quin & a plantis, ab elementis, a corporibus cœlestibus virtutum exempla petere licebit. Velut ordinis, concordiæ, obedientiæ, quod leges a Deo præscriptas numquam violent, quod munia a Conditore delegata constanter obeant. Sed hæc fortassis alicui magis videbuntur ad similitudines pertinere. Illud artis est, ut exempla, quæ per se sunt imparia, per amplificationem ac diminutionem magis imparia videantur. Id fit collatis omnibus circumstantiis. Veluti si Sacerdotes ad continentiam exhorteris; Primus gradus est in sexu: Agnes & Cæcilia fœminæ erant: alter in ætate, puellæ erant. Tertius ab habitu corporis, egregia forma. Quartus in educatione & fortuna, e claris & divitibus prognatæ, in delitiis educatæ. Quintus in conditione, liberæ erant, nullis adstrictæ votis. Sextus in variis circumstantiis, ut a parentibus ad matrimonium urgebantur, a procis egregiis expetebantur, nec ullis tamen machinis expugnari poterant, ut virginitatem licito etiam matrimonio commutarent. Est isti viri, quidam etiam provectæ ætatis, in litteris ac monasteriis educati, votis adstricti, dehortantibus amicis, proposita infamia non levi, clamant se non posse continere, sed aut arripiunt uxores, aut alunt concubinas, aut quod est omnium sceleratissimum, vago concubitu contaminant omnia. Est & illud artis, effi-

efficere imparia quæ paria sunt: aut quod est majus, A imparia in diversum vertere, hoc est, ex minore majus, ex majore minus facere. Verbi causa, ponamus esse paria, quod Petrus ter abjuravit Dominum, & quod nunc quidam deficiunt ad Judæos, Turcas aut Hæreticos. Hæc fiunt imparia per circumstantias. Petrus abnegavit, sed nihil aliud quam Judæus: nondum noverat Christum, nisi velut in somnis, nondum hauserat cœlestem Spiritum: & abjuravit subito terrore perculsus, & abjuravit tantum, non professus est sectam Christo inimicam, non obtrectavit Domino suo. Denique sui compos non erat quum abjuraret. Mox ad se reversus est, flevit amare. Sed quanto tu sceleratior, qui nullo cogente metu, tua sponte, post B haustum in baptismo Spiritum, post gustatum verbum Dei bonum, destinato consilio deficis ad hostes, non Christi tantum, sed totius nominis Christiani. Et illic hæres, illic æquo animo audis blasphemias in Deum & Dominum tuum: quin & ipse non temperas a convitiis, rursus illum suffixurus in crucem si liceret. Nec post tot annos ad te redis, sed exsultas in malitia tua, &c. Inversio fiet hoc modo: Major impietas videtur quod Judas vendidit proditque Dominum, quam si Pontifex aut Sacerdos vendat Sacramenta, aut Euangelium prædicet insincere. Sed propius intuenti majoris impietatis est quod nos facimus. Illi nondum erat notus Christus, quem- C admodum notus est nobis. Nondum pro illo mortuus erat, nondum resurrectione inclaruerat, nondum miserat Spiritum sanctum. Nec Judas hoc animo vendidit Christum, ut occideretur, sed sperabat elapsurum, quemadmodum aliquoties se subduxerat. Argumento est, quod mox, ut vidit captum, confessus est apud emtores se prodidisse sanguinem innoxium, abjecit denarios, abiit ac suspendit se ipsum. Felix si Christo fuisset confessus, quod Judæis confessus est, & ad lacrymas ac misericordiam potius quam ad laqueum confugisset. Et tamen quod Judas fecit, cessit in salutem totius Orbis. Sic erat decretum, sic Christus voluit, sic erat necesse fieri. At quanto Judam D anteeunt impietate, qui Christum jam orbi notum, jam in cœlis regnantem interimunt, adulterantes Dei verbum, per quod revivifcunt animæ, fidem, sine qua nulla cuiquam est salus, corrumpentes, caritatem, quam ille voluit in animis hominum accendi, exstinguentes. Et quum hæc assidue faciant, tamen non sibi displicent ut Judas, non agnoscunt crimen suum, sed ex impiis factis laudem etiam quærunt. Christum vere produnt, qui id perdunt, cujus gratia Christus mortuus est.

Exempla fabulosa. Ab Exemplis fabulosis, quamquam & his ratione quadam utuntur Oratores, Ecclesiastæ in totum abstinendum censeo, dumtaxat apud promiscuam mul- E titudinem. Video quidem fuisse morem nostra memoria, ut Concionatores narrationibus quibusdam uterentur sub orationis finem, quæ videri poterant studio confictæ ad terrorem incutiendum rudibus & obduratis, aut ut rem alioqui frugiferam persuaderent. Veluti de quibusdam impie viventibus, qui a Dæmonibus abrepti sunt: aut de Archidiacono, qui quum audisset in templo recitari, *Qui se humiliat exaltabitur*, *Falsum est*, inquit, *si me dejecissem*, *huc dignitatis numquam emersissem*. Mox fulmen cœlitus immissum, & blasphemam linguam & vitam abstulit. Simile est de lena, cui Diabolus pollicitus est par calceorum, si quemdam virum sanctum, quem ipse multo F tempore tentaverat frustra, ad incontinentiæ lapsum pertraheret. Lena perfecit ac petiit mercedem ex pacto. At Dæmon illi calceos longæ hastæ præfixos porrexit ultra fluvium, ipso facto confitens eam mulierem esse tam sceleratam, ut ipsis etiam Dæmonibus esset abominanda. Non referam plures formas, hæc dixisse satis est, ut lector intelligat quid sentiam.

Et in his sunt quædam ab auctoribus haudquaquam levibus prodita, & ita verisimilia, ut vera credi possint: rursum quædam adeo arguta appositaque, ut etiam si conficta sint, pro veris aut certe probabilibus referri debeant. Nam quæ pro confictis narrantur, quoniam fide carent, aut frigent, aut ridentur etiam, nisi abeant in naturam parabolarum. Totum autem hoc genus exemplorum parcius, & cum delectu adhibendum, præsertim apud eruditos. Tantum de exemplis hic admonuisse satis est; nam de his & supra in hoc opere, & in aliis meis lucubrationibus satis multa diximus.

Nunc ad Metaphoram, & hinc derivatas Figuras *Similit.* redeo. Metaphora ipso nomine declarat quid efficiat. Transfert enim verbum a propria significatione per similitudinem ad alienam alicujus commoditatis gratia. Veluti quum hominem ira commotum dicimus excanduisse aut exarsisse, quod ab igni translatum est ad animum, aut adolescentiam deferbuisse, aut despumasse, quod ab ollis ductum est, initio exundantibus ac spumam rejectantibus. Metaphoræ simillima est *Catachresis*, *Catachresis.* Latinis *abusio*: hoc tantum interest, quod in Metaphora, quum vox sit propria, tamen translatitia malumus uti, quod hæc ad efficiendum quod volumus sit commodior. Ut qui dicit, animum sapientis adamantinum, dicere poterat constantem & immobilem. At qui gemmas dicit in vitibus, aut luxuriem in herbis, lætitiam in segetibus, abutitur voce translatitia, quoniam propria deest.

Quod si totus sermo constat translatitiis, fit Allego- *Allegoria.* ria, hinc dicta, quod aliud loquatur, aliud intelligi velit. Qualis est tota Oda Flacci, cujus initium, *O navis referent in mare te novi Fluctus*, &c. Similitudo vero, sive collatio, est explicata Metaphora: veluti, Demens sit, qui Rempublicam conetur subvertere, qua perdita ipse incolumis esse non possit: simplex est sermo, quia propriis constat verbis. At si dicas: Manifestæ dementiæ sit, Rempublicam velle demergere, qua demersa ipsi quoque sit naufragio pereundum, Metaphora est, quia propriis translatitia sunt admixta. Sin ita loquaris patriæ perniciem molienti: Tu, quid navem in qua veheris, studes pertundere, qua demersa tibi quoque communi naufragio pereundum sit? Allegoria est. Rursus si dicas: Quemadmodum demens haberetur, qui navem pertunderet, in qua veheretur ipse: ita extremæ stultitiæ sit, Rempublicam in qua vivis, velle perdere, qua perdita tu non possis esse incolumis, Collatio est.

Imago minimum differt a Similitudine, quum sit *Imago.* Similitudinis species. Nam Similitudo adhibetur ad ornatum, ad voluptatem, ad persuadendum, ad evidentiam, ad gravitatem, & ab omni genere rerum adsciscitur. Imago tantum ab animantis forma ducitur, & ad rem vel amplificandam, vel oculis subjiciendam facit: ut si hominem rapacem ac virulentum depingas: similem jubato draconi, qui oculis ardentibus, dentibus acutis, unguibus aduncis, hiante rictu per omnia volitet, circumspiciens si quem reperiat cui possit aliquid mali faucibus adflare, quem ore attingere, dissecare dentibus, lingua adspergere, unguibus dilacerare.

Effictio species est Hypotyposeos, quæ non ab alia *Effictio.* forma petit similitudinem, sed ipsam hominis formam pictura quadam ponit ob oculos, apposite ad id quod agit, sive velit invisum reddere, sive suspiciendum. Veluti, An non vobis videtur natura, mentis turpissimæ imaginem in ipso corpore depinxisse. Caput turbinatum, oculi strabi, nasus aduncus, os viperinum, lingua hæsitans, vox gallinacei, gibbus a tergo propemodum capite altior, venter prominens, crura distorta, pedes utroque claudicantes, &c. Porro quot modis adhibetur Similitudo, & a quot rerum generibus petitur, quoniam abunde traditum est a Quintiliano, Rhetorum omnium diligentissimo, & a me quoque in Commentariis *de Copia*, non hic vulgata protritaque repetam. Illud tantum admonebo, curandum ut Similitudo quadret ad id cui adhibetur, ne sit sordida aut obscœna, ne accersatur a rebus ignotis populo cui loquimur, nisi natura rei sit tam insignis, ut hoc etiam ipsum discere sit operæ pretium, ne dura & affectata, ne talis ut statim in diversum torqueri possit.

Similitudo frequens in litteris sacris. possit. Hoc schemate scatet undique Scriptura Divina, præcipue sermones Euangelici, quæ tamen fere non sumuntur, nisi a rebus vulgo notissimis. Inter Ecclesiæ Doctores nullus largius utitur hac figura, quam Joannes Chrysostomus.

Similitudo, sive quod Cicero mavult, Collatio, hac nota differt, & ab Imagine, & ab Effictione, quod præter alias virtutes frequenter, non dilutam habet ratiocinandi vim: veluti quoties quod adversarius adfert, ad aliquid simile transferimus, in quo demonstratur evidens absurditas. Arianus sic argumentatur, Pater utrum gignit volens an nolens? Si nolens, non est Deus: si volens, utique verbum est Filius voluntatis, non naturæ. Hoc simili retunditur, Tuus pater utrum volens an nolens genuit? utique volens. Igitur non naturæ, sed voluntatis es filius. Atqui hoc manifestam habet absurditatem. Rursus quod adferunt, Quod gignit, prius oportet sit genito. Pater igitur est Filio antiquior, ita confutatur. Utrum est antiquius Sol, an radius a Sole promanans? Quod ibi videri poterat probabile, hic apparet egregie stultum. Similiter quum ita ratiocinantur, Genitum & ingenitum inter se pugnant, sed Pater solus dicitur ingenitus, proinde non est ejusdem naturæ cum Filio, itaque nec Deus: Simili repelluntur, Primus homo non est genitus, sed ex argilla factus, non est igitur ejusdem naturæ cum cæteris hominibus qui nascuntur. Unde consequitur, aut ipsum falso dictum hominem, aut ceteros qui progignuntur e parentibus, non esse vocandos homines. Quo nihil absurdius. Itidem quum Filium excludunt a consortio Divinæ Naturæ verbis *Solus quid excludat?* Euangelii: *Ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum*; Si solus, inquiunt, Pater verus Deus est, quo ore Filius prædicatur Deus? Repelluntur testimonio Baruch III. *Hic est Deus noster, & non æstimabitur alius ad illum.* Id porro de Filio dici declarat id quod sequitur, *Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conversatus est.* Similia sunt, Solus hic est Deus, & non est alius; quæ verba si urgeamus, solus Filius erit Deus, excluso Patre & Spiritu sancto. Hoc argumentationis genere sæpe feliciter utitur Gregorius Theologus & Hilarius. Exemplis congerendis supersedeo, præsertim quod hoc loco admonemus alieniore, quia prius non veniebat in mentem.

Orationis varius habitus. Pro qualitate Similitudinis variabitur orationis character. Jucundus erit, si a rebus jucundis ducetur, grandis, si a rebus sublimibus, acris, si a rebus terribilibus, mediocris, si a rebus mediocribus, humilis, si ab humilibus.

Jucundæ dictionis exemplum erit, Quemadmodum blandis flatibus adspirante Favonio, squalor & tristitia hiemis depellitur, omnisque naturæ facies veluti nova juventa repubescit, arbores novis ornantur frondibus, gramina blande virentia variis florum luminibus distinguuntur, amnes labuntur amoenius, Sol ipse totaque cœli species mitiore adspectu delectat oculos: ita simul atque hominis animum adflaverit Divini Spiritus gratia, protinus abit vitæ prioris deformitas, pro vitiisque omnis vita decoris virtutibus enitescit: dicas eum feliciter renatum. Grandis illud, Sicuti Deus, quum nullius egeat, tamen suapte natura gaudet omnibus bene facere: ita qui Deum Patrem appellant, debent gratis de omnibus, quod in ipsis est, bene mereri. Acris hoc, Expallescis ad adflatum aut morsum viperæ, & ad medicum curris? Quanto magis horrenda turpitudo, quæ venenum habet omnibus viperis præsentius, quantoque celerius quærenda medicina?

Mediocris hoc, Quemadmodum qui juxta Hesiodi consilium crebro parva parvis addunt, tandem evadunt divites: ita qui in virtutibus semper ad meliora proficit, tandem perfectus evadit. Humilis sive submissæ illud, Quemadmodum mendici si quid habent boni, celant, sed pannos & ulcera ostendunt, quo spectantium benignitatem provocent; Sic nos oportet non jactare nostra benefacta apud Deum, sed mala nostra profiteri, si velimus illius in nos misericordiam prolicere.

Jam præter illos tres orationis characteres, quos Rhetores commemorant, & quorum Augustinus aliquot exempla profert, tum e Canonicis Libris, tum e Doctoribus Ecclesiasticis, sunt complures aliæ differentiæ. Est acris & mollis, est ardens & placida, est austera & florida, est dulcis & amarulenta, est elaborata & simplex, est dilucida & involuta, est recta & obliqua, est fusa & in compendium contracta. Ergo posteaquam Ecclesiastici muneris candidatus hæc, quæ de amplificationibus & schematibus commemoravimus, in promtu ac velut in numerato habuerit, hac ratione poterit ad usum accommodare. *Schematibus quomodo utendum.* Thematis, quod sibi sumsit explicandum, omnes partes diligenter circumspiciat, facile deprehensurus quæ splendorem, quæ vehementiam, quæ jucunditatem, aliasve dictionis notas recipiant. Mox ad singulas virtutes artis præsidia accommodabit. Hoc exemplo demonstrare perlongum sit. Aliquod tamen qualecumque simulacrum proponam, unde reliqua conjiciat lector ingeniosus.

Exempla per schemata tractandi argumentum. Sit argumentum concionis paralyticus ille Matthæi nono, Lucæ quinto. Primum si res gesta commode narretur, multum delectationis ac perspicuitatis habebit oratio, nonnihil etiam affectuum. In ipso statim Exordio offert sese locus communis, de admirabili bonitate Domini Jesu, cujus tota vita nihil aliud erat, quam in omnes homines exposita beneficentia. *Locus communis de bonitate Jesu.* Reperies quibus ultro contulerit beneficium, velut ei qui manum habebat aridam: Non reperies cui petenti negarit opem. Adeo erat inexhausta bonitas, & indefatigabilis caritas. Subinde commutat locum, at non immutat benefaciendi studium. Obambulat non animi gratia, sed ut latius diffundat suam benignitatem. Aut docet, aut consolatur, aut vivificat, aut sanat, aut pascit, aut liberat, aut secedit oraturus. Docendo medetur animis, sanando morbis insanabilibus, reliquisque miraculis, fidem adstruit suæ doctrinæ, gratis omnia. *Metaphora.* Et quum secedit, nobis secedit, nobis orat, pro nobis gratias agit Patri. Nec ab ullo discedit loco, quin ibi relinquat & suæ caritatis monumenta, & Euangelicæ Philosophiæ semina, & honestæ opinionis fragrantiam, & paternæ gloriæ materiam. In Jesu igitur verissimum erat, quod ab Ethnico quodam dictum est, *Deus est juvare mortales. Erat*, inquit Lucas, *virtus ad sanandum omnes.* Erat ipsa virtus non ad lædendum, sed ad juvandum, non hos aut illos: nec enim est exceptio personarum apud Deum, sed simpliciter omnes. Erat illi naturale cunctis benefacere. *Sententia.* Quocumque circumferas ignem, calfacit; Ubicumque Sol est, lucet; Quacumque dilabitur aqua rigat; Ubicumque diffunditur unguentum, spargit odoris gratiam. Servator erat, nihil aliud cupiebat, nihil aliud poterat nisi servare. Si quis perit, suo vitio perit. Talem decebat esse vitam eorum, qui se Christi Vicarios profitentur, & sunt. *Contraria.* Recedit igitur a crassis Gerasenis, rogatus ut abiret a finibus ipsorum, qui magis timebant potentem, quam amabant benignum, ac vehementius commovebantur jactura porcorum, quam delectabantur salute hominum. Nec his tamen tam crassis indignatur mansuetissimus Servator, tantum abscedit, & rursus transmisso lacu redit in civitatem suam, Capernaum, non quod illic natus esset, sed quod ibi tum temporis perpetuum haberet domicilium, alioqui Bethlehem natus erat, Nazareth educatus. Civitas erat Galilææ, unde & pro Galilæo est habitus, littoralis, apta negociatoribus, & quod divitias comitari solet, luxu diffluens, ac fastu turgida. Hæc est enim in quam alibi clamat: *Et tu, Capernaum, numquid usque ad cœlum exaltaberis? usque ad infernum detraheris.*

Apud hos tamen corruptissimos non dedignatus est habere domicilium agnus ille mansuetissimus, qui venerat non ut vocaret justos, sed peccatores invitaret ad pœnitentiam. Quærit miseros ille misericors, quærit ægrotos tam amicus medicus. *προσωποποιία.* Solus absque fastidio versatur inter peccatores, qui solus erat ab omni peccati contagio immunis. *Docebat in domo quadam sedens.*

Apparet

A Apparet domum fuisse plebejam quæ nomen non habet, nec sella quidquam habebat insigne, quum hisce temporibus Rabini quidam Christo multum dissimiles, non nisi in templis dicant e sublimi suggesto, quod byssinum aut aureum peristroma honoris gratia prætegat. Non improbo studium illorum, qui hoc honoris deferunt Doctoribus, sed improbandi sunt qui affectant. Cæterum ubicumque Christus est, ibi sacra Basilica est, ubicumque sedet, sive in colle quopiam gramineo, sive in sordida navicula, sive in convivio, ibi sublimis cathedra est cœlestis Philosophiæ. Hic locus est communis quomodo deceat Ecclesiasten in omni loco de Christo loqui, non in Templo tantum.

B Primum docet, Deinde sanat paralyticum. Potior hominis pars est animus. Hæc igitur merito priorem curam sibi vindicat. Oratione medetur animis, quorum morbi longe periculosiores sunt quam corporum. Ubique Dominus ultro docet, miracula non edit, nisi per occasionem, ac fere rogatus. Nec enim in aliud adhibentur illa, nisi ut dictis fidem & auctoritatem concilient apud incredulos; Et ecce inter loquendum præsto est exserendæ virtutis materia. Paralyticus grabato affixus a bajulis aliquot defertur, qui nihil addubitant, quin Dominus & possit salutem dare, cui nullum morbi genus immedicabile, quin & velit, si modo sub oculos misericordis veniat miserandæ calamitatis spectaculum: Sed differta turba fores obsidens, non

C dat aditum misero: Quis enim patiatur divelli ab Oratore tam facundo? Tanta autem vis hominum adfluxerat, ut domo plena, plurimi ad fores ac fenestras inhiarent sermoni Jesu. Tam ardentes animos oportet adferre Christianos ad Ecclesiasticam concionem. Non est ibi Christus qui docet, sed Christi verbum est quod docet, & Spiritus Christi loquitur per os hominis. Quid interim exclusi bajuli? Non sinunt eam occasionem elabi e manibus. Rem juxta mundum impudentem moliuntur: sed juxta Græcorum proverbia, *inutilis est pudor viro egeno*. Et hic locus communis incidit, de his quos pudor deterret a confessione criminum. Felix impudentia est quæ per fidem impetrat to-

Παροιμία.

D tius hominis salutem. Exemplum simile est de muliere peccatrice, quæ non erubuit passis capillis in Pharisaicum convivium irrumpere invocata. Magno conatu sarcinam suam in tectum domus subvehunt. Verisimile est enim eam domum nullas habuisse contignationes, nec tectum nostratibus sim[illegible], sed planius, in quo liceat ambulare: quod genus ædificia nonnulla videntur adhuc apud Italos & Hispanos: ac nudata tecti parte, pensilem paralyticum cum suo grabato demittunt ad pedes Jesu. Roget aliquis, quin exspectabant finem concionis? Sciebant Dominum undique a multis appellari, nec usquam procedere, nisi densissima vallatum turba: se vero cum sua sarcina parum expeditos

E ad consequendum aut per turbam penetrandum ad Jesum. Hic amplificanda est admirabilis Domini mansuetudo; non indignatur sermonem suum funesto spectaculo interrumpi, non incusat improbitatem bajulorum, sed fiduciam approbat. *Ut vidit*, inquit Euangelista, *fidem illorum*. Quid? An non videbat fidem illorum prius quam paralyticum demitterent? Plane vidit. Quid enim non videt ille cujus oculis occultissima cordium sunt conspicua. Sed humano more Euangelista de Christo loquens, tum ait illum vidisse, posteaquam omnibus factum est perspicuum. Sic Deus in Genesi: *Nunc cognovi quod timeas Dominum*. Pote-

Subjectio.

F rat Dominus & foris manenti paralytico salutem dare. Sed hoc dispensatione factum est, ut exclusus paralyticus, ac demum per tegulas in domum demissus, illi theatro perspicuum faceret, quantum apud Deum valeat fides nihil hæsitans, simulque declararet in Christo Divinam esse naturam. Convenerat enim numerosa multitudo, non tantum ab omnibus castellis Galilææ, verum etiam ex oppidis Judææ, atque adeo ab ipsis Hierosolymis, nec jam plebeja turba tantum, sed Pharisæi quoque & Legis Doctores. Atque hic locus insignis incidet, quantam vim habeat fides, posteaquam bajulorum fides adeo fuit grata Christo, ut ob eam salutem dederit misero. Nam de fide paralytici nihil expressum habemus. Solet enim is morbus & animi stuporem inducere. Habebant autem bajuli multiplicem de Christo fidem, de potentia, de misericordia, de mansuetudine, quæ nulla interpellantium importunitate poterat offendi. Et hic adnotandum erit, quod Dominus interdum ad alienam fidem edit miracula. Veluti quum Archisynagogo, cui nunciata est mors filiæ, dicit: *Noli timere, tantummodo crede*. Itidem quum ejusdem Euangelistæ capite IX. patri dæmoniaci dicit: *Si potes credere, omnia possibilia credenti.*

Rursus hic locus erat Hypotyposi, quæ ponat ob oculos miserandum illud paralytici in grabato jacentis spectaculum. Nihil enim aliud poterat infelix quam jacere, jam non homo, sed semivivum cadaver, luridus, squalidus, situ & carie obsitus, atque in ipsis pene stragulis putrefactus. Hic e libris medicorum describetur morbus, & per comparationem amplificabitur. Ipsum paralyseos nomen indicat ea dissolvi nervos, nervi autem motus auctores sunt, motus est ipsius vitæ vita, ut ita loquar. Quid enim refert habere membra corporis, si nullus horum sit usus? Occupat autem hoc malum non modo corpus externum, verum etiam linguam, denique & ipsam mentis sedem. Stupet animus, memoria perfluit, nullum judicium, nullus animi vigor. Qui sic vivit, non vivit nisi in pœnam suam, si tamen ea vita dicenda est. Est autem hic morbus in primis ex illorum genere, cum quibus frustra luctatur ars medicorum, qui quum maxime expediunt omnia pharmaca, nihil aliud quam vexant miserum, & cruciatum exasperant, frequenter & mortem accelerant. Hoc loco plura dici poterunt, unde nascatur hic morbus, & quibus rebus exasperetur, & quantum malorum adferat homini. Dein cum aliis atrocissimis morbis comparandus est. Horrendum malum lepra, sed nec membrorum usum adimit, nec mentis vigorem hebetat, & fœdus magis est, quam cruciabilis. Abominandum malum morbus comitialis, sed magnis intervallis concedit requiem. Ingentes cruciatus habet pleuritis, sed breves, ut quæ aut cito tollit hominem, aut abiens optatæ sanitati restituit, nec ita contumax est adversus medicorum remedia. Similiter dicet de cæteris morbis, ne fiam prolixior. Jacet igitur ad pedes Jesu cadaver infelix, bajulis e tecto prospectantibus. Non procumbit in genua, non componit manus, non orat, omnia membra morbus occuparat, tantum jacet cadaveri similis. Et tanto magis procumbit, quia procumbere non potuit, tanto magis loquitur, quia loqui non potuit. Apud misericordem loquax res est ipsa calamitas. Hic mihi contemplare promtam & effusam Domini liberalitatem. Multo plus largitur quam exspectabant bajuli. Probabile est enim illos nihil aliud exspectare, quam ut homo paralysi liberaretur. At Dominus qui perspicit intima cordium, vidit hominem magis ægrotare animo quam corpore, & pleraque corporum mala ab animi vitio proficiscuntur. Primum igitur interiorem hominem a peccatis liberat. Vide porro, qua mansuetudine, qua facilitate condonat universa delicta. Non prodit commissa, non exprobrat, non objurgat, non exigit pœnam aut satisfactionem. Sed quid? *Confide*, inquit, *fili*, *remittuntur tibi peccata*: juxta Matthæum, *filium* vocat, juxta Lucam, *hominem*. Ante nec homo erat, nec filius, utrumque fit condonatis peccatis. Jubet esse bono animo, pro commeritа objurgatione consolationem impertiens. Et quum tale exemplum nobis ediderit summus ille omnium Dominus, in quo nullus erat criminum nævus, non pudet quosdam, tanto supercilio sævire in lapsos, quum ipsi sæpe gravioribus madeant vitiis? Vides, Lector, hic quoque locum esse per Comparationem amplificandi Servatoris mansuetudinem, & quorumdam Sacerdotum in peccantes sævitiam. Nos brevitati studemus. Nullus, opinor, erat in eo cœtu, cui liquido persuasum esset, in Christo geminam esse na-

Hypotyposis. *Comparatio exaggerans.* *Γνώμη.*

turam, Divinam & Humanam. Nondum enim venerat tempus hoc aperte profitendi, sed prius dictis ac factis potissimum insinuandum erat in animos hominum. Erant, ut dixi, in ea concione Pharisæi & Legis Doctores, quos Lucas ait, sedisse veluti Domino pares. Horum animos offendit ea vox: *Remittuntur tibi peccata.* Erat enim inaudita illorum auribus, præ se ferens Divinam auctoritatem. Didicerant ex Esaia, solum Deum esse qui condonaret peccata. Sciebant Sacerdotes non ipsos remittere peccata, sed tantum oblatis hostiis precibus agere cum Deo, ut dignaretur populi delictis ignoscere, quum ipsi quoque delictis obnoxii egerent expiatione; solus Dominus velut ex propria perpetuaque virtute, sine victimis, sine precibus aut ullis expiationibus, solo verbo condonat, non has aut illas culpas, sed universa peccata. Nusquam enim legitur Dominus fuisse precatus miraculum editurus, quod potestatem haberet non precariam, aut certis limitibus circumscriptam, sed naturalem, propriam, perpetuam ac plenam. Nec tamen hic obliviscitur suæ modestiæ. Sacerdos, qui nihil aliud est quam homo, dicit: *Ego te baptizo*, *Ego te absolvo*; Christus non dicit, *Ego tibi remitto*, sed, *Remittuntur tibi peccata.* Hæc vox esse poterat Prophetæ, Dei clementiam nunciantis. Simili modestia dicit mulieri peccatrici, Lucæ VII. *Remittuntur tibi peccata.* Et tamen tacitis cogitationibus obmurmurant Pharisæi & Legis periti, *Quis est hic qui loquitur blasphemias? Solus Deus potest remittere peccata.* Qua fronte sibi vindicat homo quod Dei proprium est? Hic incidet locus communis, quam calumniosa res sit superciliosa scientia. Item alter, nullam esse perniciosiorem impietatem, quam quæ se pietatis obtentu venditat. Movet istos scilicet gloria Dei, & blasphemiæ calumniam impingunt Filio Dei: Legis cognitio armat illos ad calumniandum, ex qua debuerant intelligere Jesum esse Messiam a Lege promissum, qui liberaret populum Israeliticum a peccatis suis. Cur taciti murmurant? Quia metuebant turbam, quia nondum illorum invidia ad extremum profecerat. Qui nunc intra se murmurant, ii sunt qui post clamant apud Pilatum: *Nos habemus Legem, & secundum Legem nostram debet mori*: quique Crucifixo exprobrant, *Alios salvos fecit, se ipsum salvum facere non potest.* Et hic est locus communis, quomodo pravis cupiditatibus corruptus animus, per occasionem paulatim gliscit ad majorem impietatem, ac benefactis etiam magis ac magis exasperatur, donec rapiatur in reprobum sensum, odiumque tandem in rabiem erumpat. Quid interim Dominus? Pergit tueri auctoritatem suam, ac vel hoc argumento declarat se non esse quemlibet hominem, quod ad tacitas illorum cogitationes respondet; Solus enim Deus est καρδιογνώσης, quas in hoc prodit ut sanet. Nec blasphemiæ convitium regerit, nec populum in illos concitat, sed irrefutabilibus argumentis tuetur auctoritatem suam. *Cur*, inquit, *male cogitatis in cordibus vestris?* Non creditis huic remissa peccata, quia mentis habitum non cernitis: Sed paralyticum videtis; Quem si verbo erexero, credite & animum verbo sanatum esse. Quod non cernitis, per se majus est, sed a vobis pluris fit quod sensibus expositum est, quia corporis oculos habetis, fidei oculos non habetis: *Utrum est facilius dicere, remittuntur tibi peccata: an dicere, surge & ambula.* Hac voce Dominus reddit illos attentos ad futurum miraculum, ne quid possent tergiversari. Utrumque dictu facillimum est, *Remittuntur tibi peccata*, & *Surge & ambula*: sed ut sciatis, inquit, filio hominis utrumque æque factu facile, & oculis vestris faciam fidem. Et hoc loco annotanda est Jesu modestia. Non ait, ut sciatis me esse Deum, sed ipsa re Divinam Naturam sibi asserens, verbo se filium hominis appellat. Hic suspensis exspectatione miraculi omnium animis atque oculis, Dominus ait paralytico: *Surge, tolle grabatum tuum, & abi in domum tuam.* Nec mora, surgit alacer, integris viribus, nullum morbi vestigium præ se ferens, adeoque non languidus, ut ipsum lectum, in quo decubuerat, tolleret in humeros, ac domum deportaret. Ejus generis sunt fere Christi miracula, ut subito præsidio virtutem præsentaneam præ se ferant. Abit ille jam non mutus, sed glorificans Deum. Roget quis cur jubetur abire domum? Ut suis qui paralyticum noverant, quosque diutinis obsequiis vexaverat, prædicaret Jesum, essentque certi testes redditæ sanitatis, qui morbi fuerant conscii. Quid hoc spectaculo gloriosius? Quid hic habes, Pharisæe, quod tergiverseris? Quid habes, Legis perite? Num adhuc dubitas paralytico remissa fuisse peccata? Non erras dum credis solum Deum remittere peccata. Sed ex ipsis factis intelligere debueras in hoc homine latere Deum, & eum agnoscere, quem tot oraculis promissum exspectabas. Promittis aliis Messiam ex Lege, & præsentem occasione Legis calumniaris. Sed neque turba obstans, neque Pharisæorum invidia in aliud profecit, quam ut evidentiore miraculo Christi divina virtus patesceret. Tacent interim Pharisæi, graviore paralysi correpti, quam fuerat ille paralyticus. Multitudo indocta religiosius interpretans ea quæ gerebantur, timore concutitur, Deumque glorificat, qui talem potestatem dedisset hominibus. Magnus ad pietatem gradus est timor Dei. Videt hominem Jesum, nec ultra id quod videt, audet de illo concipere, sed tamen ex admirandis factis glorificat Deum in homine operantem. Hic adfectus multum abest a Pharisæorum calumnia. Hactenus indicavimus quæ partes in ipsa narratione recipiant ex arte, vel jucunditatem, vel adfectum, vel vehementiam, tametsi Lector ipse per se plura dispiciet.

Interrogatio, Apostrophe.

Allegoriæ vero tractatio majores etiam affectus admittet, si declares paralysim animi multis partibus esse miserabiliorem paralysi corporis. Quam infeliciter paralyticus est, qui manus non habet ad subveniendum egenis, sed habet ad rapinas, qui membra non habet ad officia caritatis, sed habet ad luxum, ad libidinem, ad violentiam. Qui linguam non habet ad docendum & consolandum proximum, sed habet expeditam ad nugandum, ad turpiloquium, ad obtrectandum. Cujus animus ad Christi doctrinam stupet, ad ea quæ sunt hujus mundi vividus est. Totus jacet non in grabato, sed in cœno vitiorum omnium. Defertur a bajulis non ad Christum, sed ad omne dedecus. Bajulos autem habet, ambitionem, avaritiam, luxum, libidinem, livorem & odium. Atque interim quum sit omnium miserrimus, sibi videtur vivere ac florere. Hic locus erit Apostrophæ: Quousque computrescis in latebris tuis, infelix? Quin tibi paras alios bajulos, qui te deferant ad oculos Christi, si pedibus tuis ingredi non potes: eo te deferet eleemosyna, ac piorum hominum preces: deferet proximo condonata injuria, deferet Ecclesiæ fides: Tantum ut agnoscas tuam ipsius calamitatem. Nec est quod desperes, si diu in vitiis computruisti. Ibis ad misericordem medicum, unde audies, *Fili, remittuntur tibi peccata tua, surge, & ambula.* Addi poterit etiam Exhortatio, quum ad omnes Christianos, tum vero præcipue ad Episcopos & Pastores, ut Christum pro viribus imitentur, & si non possunt verbo tollere morbos corporum, tamen salubri sermone studeant mederi proximorum animis, docendo, admonendo, consolando, ægrotos foveant, egenis opitulentur, oppressis patrocinentur, nec ob hoc ab hominibus captent emolumentum aut laudem, sed a Christo mercedem exspectent. Cætera Lectori conjicienda relinquo. Nam vereor ne in hoc Exemplo diutius videar immoratus, quam hujus instituti postulat ratio.

Sensus mysticus.

Referuntur apud Grammaticos & alii tropi præter eos quos commemoravimus, & sunt qui nondum apud Rhetores aut Grammaticos invenere nomen. Totus enim hominum sermo tropis differtus est. Sic autem visum est Divinæ sapientiæ nobiscum vulgatissimo more quodammodo balbutire. Quod apud Matthæum legitur, *id ipsum & latrones improperabant ei*; Augustinus putat ἐνάλλαγην sive Hypallagen esse numeri, quum alii

Varii tropi in Scripturis.

alii Euangelistæ referant, unum tantum Christo fuisse convitiatum, quemadmodum dicimus Romanum militem pro exercitu. Tametsi non me fugit, esse qui locum hunc expediant absque tropo. Itidem in verbis Pauli, quum de se aliisque vivis Christianis loquens ait, *qui simul cum Christo nos sedere fecit in cœlestibus*: Augustinus libro de Agone, indicat esse temporis enallagen. Et vulgo quod certo futurum credimus, factum dicimus. Si tales animos præstiteritis in prælio, vicimus. Si ista poteris Regi persuadere, evasisti. Ad hunc tropum pertinere videtur quod habetur Genesis III. *Pulvis es, & in pulverem reverteris.* Jam enim Adam non erat pulvis, alioqui quomodo diceretur reversurus in id quod erat? Quamquam hic videri possset B Synecdoche, quæ materiæ nomine vocat quod ex materia confectum est, quemadmodum pro gladio ferrum dicimus, & retia e lino contexta, lina vocamus. Eodem tropo Genesis II. de Eva dictum est, *hoc nunc os ex ossibus meis*, non quod jam esset os, sed quod ex osse facta. Simili forma Exodi VII. quod jam serpens erat, adhuc dicitur virga, quoniam e virga mutatum erat. *Devoravit*, inquit, *virga Mosis virgas Magorum.* Rursus, Hieronymus in Matthæum annotavit esse temporis ἑτέρωσιν, quum Simon dicitur leprosus, qui fuerat: & Paulo Erastus dicitur Arcarius civitatis: & Abigail adhuc dicitur uxor Nabal, quum jam transisset in matrimonium Davidis, mortuo Nabal. C Multis autem Scripturæ locis Jacob & Israel usurpatur pro gente ex eo prognata. Ut apud Esaiam: *Israel autem me non cognovit.* Item Matthæi IX. *Numquam apparuit sic in Israel.* Et in Cantico virginis, *Suscepit Israel puerum suum.* Item Psal. LXXVIII. *Comederunt Jacob, & locum ejus desolaverunt.* Ad aliquam Synecdoches speciem pertinent illa, *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.* Apostolos fuisse locutos Lucas abunde testatur in Actis, sed tropo is loqui dicitur, quo auctore, & cujus dono loquitur homo. Hujus formæ est illud: *Sermo meus non est meus, sed ejus qui misit me.* Tropus auctorem indicat, nam alibi Dominus sæpe vocat sermones suos. D Annotavit hoc Augustinus in Psalmum quartum, hunc esse morem Scripturarum, ut ipsi Deo tribuant quod in nobis agit. Quale volunt esse illud Pauli ad Romanos VIII. *Ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Neque enim gemitus competit in Spiritum sanctum. Porro quod legimus Psalmo LIX. *Ego confirmavi columnas ejus*, sine dubio Metaphora est. Neque enim terra columnis nititur, quæ suopte pondere libratur, sed inconcussam illius stabilitatem Scriptura columnas vocat, annotante Ambrosio.

Ad Synecdochen & illud mihi pertinere videtur, quod in Euangelio Dominus loquitur ad sinistram E constitutis, *Non novi vos.* Nec est necesse, ut hic *nosse* interpretemur *fecisse*, quod facit Augustinus *Epistola XLVII. ad Valerianum*: *Quid est*, inquiens, *non novi vos, nisi vos ego tales non feci.* Ejusdem schematis esse putat, quod de Christo legimus, *qui peccatum non noverat*, id est, non fecerat. Quin potius Scriptura sic loquitur, ut dicat Deum illa novisse quæ approbat, ignorare quæ reprobat. Ita loquitur Psalmus: *Novit Dominus viam justorum*, quasi viam impiorum nesciat. Similiter Matthæi XXV. fatuæ virgines audiunt, *nescio vos.* Eodem tropo dictum est Hieremiæ: *Priusquam te formarem in utero novi.* Id esse verum confirmat quod sequitur, *& antequam exires de vulva sanctificavi te*; quod prius dixerat *novi*, velut interpretans explanat *sanctificavi.* F Rursus 2 Timoth. II. *Novit Dominus qui sunt ipsius.* Item I Cor. XIV. *Si quis autem ignorat ignorabitur.* Quin & vulgo a quibus abhorremus, ea dicimur ignorare: ut, Nescit tarda molimina, Spiritus sancti gratia: Et, Non novit adulari qui ex animo amicus est. Postremo, notos vocamus non inimicos, sed amicos. Eos negamus nos nosse, quos animo obfirmato odimus, citra spem reditus in gratiam. Significantius autem dictum est de Christo, *non novit peccatum*, quam si dixisset, non fecit, aut non commisit peccatum. Est species Synecdoches, quum efficientem causam effecti nomine donamus, aut contra; Ut, horrere dicitur, qui friget, & pallescere, qui timet, & erubescere, qui pudescit, etiamsi non mutet colorem, & deperire dicitur, qui impotenter amat; & aversari dicimur eos, quos odimus. Contra, notos admittimus & amplectimur. Adde huc, quod in parabola Euangelica inimicus homo fecisse dicitur, quod fecit Diabolus, ipso Domino in hunc modum exponente. Atqui Diabolus non est homo. Quamquam hic esse potest Allegoria, potest esse Synecdoches species, quæ signi nomen ponit pro re designata, ut est, idem valeat quod significat. Quo tropo dictum est illud Genesis XLI. *Septem spicæ sunt septem anni ubertatis. Septem boves sunt septem anni famis.* Eodem schemate Paulo dictum est, *petra autem erat Christus.* Nam ideo spiritualem appellat, quod aliquid sacratius significabat. Itidem Dominus in Euangelio: *Bonum semen sunt filii regenerationis, zizania autem sunt filii maligni.* Sic de improbo facto dicimus, Hæc est tua impudentia, quum factum non sit impudentia, sed eam declarat, & ab ea proficiscitur. Quemadmodum Scriptura nonnumquam concupiscentiæ nomine designat peccatum, non quod omnis concupiscentia sit peccatum, sed quod a peccato proficiscatur. Sic infantibus adscribitur peccatum, non quod proprie sit in illis ullum peccatum, sed tantum privatio gratiæ originalis, proclivitas naturalis ad peccandum, & calamitas humanæ vitæ peccatum dicitur, quod hæc a peccato primorum parentum proficiscantur. Quamquam hac de re scio quorumdam variare sententiam. Præterea, quum Apostolus scribit Corinthiis: *Eum, qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit*: ni tropum recipias, sensus absurdus & impius est: sed per tropum quum ait, *peccatum fecit*, sentit hostiam pro peccatis aliorum immolandam. Quod genus est illud, sacerdotibus dictum, *peccata populi comedetis*, quod de victimis viverent. Præterea quod Paulus negat se accepisse Euangelium suum ab homine, sive per hominem, rectus sermo sensum exprimit impium: Christus enim etiam nunc homo est, sedens ad dextram Patris. Vix tamen invenias huic tropo nomen. Simile est quod scribit Galatis: *Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem.* At idem Paulus Corinthiis scribit: *Sicut ego per omnia omnibus placeo.* In priore loco placere dixit assentari, & homines vocat spiritu Christi vacuos. Secundo loco placere dixit obsequi ac morem gerere, ne quem offenderet. Quid hic memorem de sermonibus, quibus undique redundant sacri libri, præsertim Veteris Instrumenti, per quos quæ nobis vel juxta corpus, vel juxta animum adsunt, Deo tribuuntur, veluti quum dicitur, irasci, furere, pœnitere, odisse, oblivisci, reminisci, respicere, avertere faciem, extendere brachium, sedere, surgere, inclinare aurem, aliaque hujus generis innumera, quæ si simpliciter accipias, falsum & impium habent sensum. Sed hæc quomodo sint intelligenda, dilucide exponit Gregorius Nazianzenus libro Theologiæ V. & Augustinus quum alias, tum libro ad Simplicianum II. multum dissentiens ab istis, qui tropos veluti res humiles, Grammatistis relinquendos arbitrantur, ceu Theologis indignos. At Augustinus, Vir tantus, censet vigilanter attendendos, atque etiam memoria tenendos, quod horum cognitio Scripturarum ambiguitatibus dissolvendis sit, ut ait, præcipue necessaria. Quod in annotationibus interdum indico quomodo medendum sit hyperbatis, quidam magni nominis Theologus, religione Franciscanus, nunc etiam opimi census Episcopus sic irrisit, non in convivio, sed in publica frequentique concione: *Quid nos docet Erasmus? Docet construere. Ego didici construere ante quadraginta annos*: eadem opera deridens Origenem, Hieronymum, Ambrosium & Augustinum, qui frequenter indicant ordinem contextus, & quod est his minutius, admonent quo loco sit ponenda hypostigme, respirandi nota, quo casu accipienda vox, & quomodo pronunciandus sermo, enunciando an per-

Marginalia: cap. 2. — 2 Cor. 5. — Gal. 1. — 1 Cor. 10. — Troporum cognitio necessaria.

contando, quibus de rebus Augustinus accurate differit de Doctrina Christiana lib. III. Alter in convivio, quum responderem id quod citabat per hyperbolen dictum esse, subsannans, *Ia*, inquit, *Quid est hyperbole?* Ea vox satis declarabat quam studiose versaretur in evolvendis magnis illis Ecclesiæ Doctoribus, quum sibi tamen videretur omnibus numeris absolutus Theologus.

Constat igitur Scripturam Canonicam, typis, schematibus ac tropis opertam esse. Nullus tamen tropus, nec ullum schema plus exhibet Ecclesiastis negotii, quam allegoria, de qua nunc dicendum erat accuratius: diceturque, si prius admonuerimus, illud in primis spectandum Ecclesiastæ, ne qua occasione deflectat a germano Scripturæ sensu, quam & aliis tropis, præter eos quos recensuimus, variam esse constat. De quibus illud in universum præcipi potest, non esse accersendum tropum, si rectus sermo pium ac sanum habet sensum, ac reliquis Scripturæ locis congruentem, nisi tropus adhibitus subserviat simplici sententiæ. Verbi gratia, quum audimus Deum dicentem, *Pœnitet me fecisse hominem*, aut quum legimus *Dei brachium*, *vultum*, *aures* & *pedes*, quoniam rectus sensus palam absurdus est, necessario tropus accersitur, quod Scriptura manifeste pronuntiet Deum esse Spiritum, nec in hunc ullum cadere adfectum humanum, quum sit immutabilis essentia. *Ego sum*, inquit, *qui sum*. Quamquam absurdus ille sensus non est Scripturæ, si proprie velimus loqui, sed verborum juxta simplicem intelligentiam. At quum Dominus, porrigens panem Apostolis, dicit: *Accipite, hoc est corpus meum, quod pro vobis traditur*: si per tropum, *est*, interpreteris *significat*, aut *corpus* interpreteris *signum corporis*, non sunt defuturi qui tuæ reclament interpretationi. At si hunc in modum interpreteris, hoc symbolum quod vobis exhibeo, significat indissolubilem unitatem meam, qui sum caput, & corporis mei mystici, quod est Ecclesia, quoniam tropus subservit recto sensui, non est rejiciendus.

Germanus Scripturæ sensus in primis spectandus.

Hoc est corpus meum.

Jam sunt quædam voces aut locutiones Scripturæ peculiares, ut, *ædificare*, pro juvare, *destruere*, pro lædere, *placere*, pro captare laudem. Et sunt quædam multifariam usurpatæ, ut *lex*, *caro*, *spiritus*, *mundus*. Sunt & idiomata quædam linguarum, quæ nisi agnoscantur, verba nuda sensum reddunt absurdum. Interim & in rectis sermonibus vel ambiguitas, vel obscuritas, aut contrarietas torquet lectorem. In his omnibus illud oportet perpetuum esse Concionatoris & votum & studium, ut germanum sensum adsequatur, sive ex Veterum interpretatione, sive ex vigilanti sagacique locorum collatione, sive ex consideratione temporum ac personarum, sive ex præcedentium & consequentium tenore, sive ex ipsis Scripturæ fontibus, aut varia interpretatione, sive ex diutina meditatione, sive ex pura deprecatione cum fide conjuncta. Procul autem absit ab illorum adfectu, qui se faciunt Scripturæ dominos, obtorto collo detorquentes eam ad sensum, quem ipsi secum adferunt, idque vel gloriæ causa, cujus pœnitet illos, si nihil nisi ab aliis dictum adferant, vel vincendi studio, vel socordia quadam, dum ita tractant Divinas litteras, quasi tractent cujuslibet hominis scripta. Beatus Paulus locis compluribus se profitetur œconomum ac dispensatorem mysteriorum Dei, in dispensatoribus autem quoniam tractant rem non suam, sed Domini, præcipue requiri fidem. Et alibi dicit, se ideo per Dei misericordiam a Judaismo segregatum ad Euangelii prædicationem, ut esset fidelis. Timotheum vero filium suum in Christo carissimum ad imitationem sui provocans, hortatur, ut in doctrina Euangelica se Deo, cujus negotium agebat, præbeat operarium probatum & ἀνεπαίσχυντον, hoc est, qui nec erubescat apud omnes profiteri Christi Philosophiam, licet mundo stultitia, aut insania videatur, & adeo recte tractet veritatem, ut ipse suo vitio nullam invidiam aut ignominiam conciliet Euangelio.

Unde germanus sensus colligitur.

A Id autem bifariam solet committi, si vel Ecclesiastes inquinatis moribus fidem abroget sanæ doctrinæ, vel Scripturam in alienos sensus detorqueat, & ad humanos adfectus accommodet. Utrumque grave crimen, sed posterius hoc perniciosius. Paulus siquidem non admodum indignatur illis qui vel ad quæstum suum, vel ad conflandam Paulo invidiam prædicabant Euangelium, dummodo alioqui sincere Christum annunciarent. Multos alienat Doctoris vita palam improba, at qui sunt æquiores dum reputant Christum dixisse: *In cathedra Mosis sedent Scribæ & Pharisæi, quæ dicunt facite, quæ faciunt nolite facere:* primum si scelera docentis evidentiora sunt, quam B ut excusari valeant, tamen elevant, aut ita secum cogitant: Homo est, si nunc malus est, cras fortasse bonus erit: ego Christi doctrinam amplector, per quodcumque os eam mihi promit Dominus. Cœlestis illa veritas, nullius moribus potest inquinari. At qui Scripturam ad humanos sensus detorquent, funditus tollunt omnem illius auctoritatem, dum e divina faciunt humanam. Fit autem, ut deprehenso fuco, etiam tum, quum recte sincereque docent, fide careant. Id si studio fiat, detestabilis est impietas, & adversus Christi spiritum exsecranda blasphemia, quæ nec in hoc seculo remittitur, nec in futuro. Huc fere deferuntur hæretici, dum increscente C pervicacia, tandem traduntur in reprobum sensum, & obstinata malitia nullum refugiunt facinus, modo regnum infelix quod occuparunt, retineant. At idem si fiat per inscitiam, aut incuriam humanam, aut pio denique studio, probandus est animus integer, corrigendus error, excitanda negligentia, condonandum quod juvandi proximi adfectu commissum est. In prima culpa nemo non hæret aliquando. Nullus enim post Apostolos tam eruditus atque in Scripturis exercitatus fuit, ut nihil omnino resideat quod discat. Item nemo tam vigilans est, ut per humanam imbecillitatem non dormitet alicubi. In tertio sanctissimi etiam Ecclesiæ Doctores sibi nonnumquam in-D dulserunt, præsertim ii qui sese ad Origenis exemplum composuerunt. Quorum de numero sunt Ambrosius ac Hieronymus. Cæteri Græci parcius ac verecundius usi sunt hac licentia. Sed de his post incidet dicendi locus.

Nunc operæ pretium arbitror, aliquot indicare voces, in quibus recentiores nonnihil sibi permiserunt, sive id ignorantiæ, sive incogitantiæ, sive pio studio quis velit adscribere, aut alio quocumque colore vel tueri vel extenuare. Frequenter in Divinis Voluminibus obviæ sunt hæ voces, *mundus*, *religio*, *religiosus*, *sanctus*, *frater*, *obedientia*, *apostasia*, *perfectio*, *eleemosyna*, *paupertas*, aliæque consimiles, quas videmus E multis jam seculis deflecti, non dicam in sensum impium, sed tamen nonnihil abhorrentem a germano sensu Spiritus. Quid sit *Mundus* nativo significatu, norunt omnes. Cæterum, quum Scriptura dicit: *Et mundus eum non cognovit. Ego vos elegi de mundo. Si de mundo essetis, mundus quod suum erat diligeret. Si mundus vos odit, scitote quod me vobis priorem odio habuit. Totus mundus in malitia positus est.* Item Paulus, dum impios Dæmones appellat *Rectores hujus mundi*; ad hunc, inquam, modum quoties loquitur Scriptura, non damnat mundum a Deo conditum, nec homines in hoc mundo vitam agentes, sed F perversum amorem rerum hujus vitæ mortalis, quem comitatur diffidentia erga Deum, neglectus æternæ vitæ, & omnium virtutum, quæ nos eo conducunt. Hic autem mundus non potest ostendi digitis, quoniam in animis & intimis adfectibus situs est, potius quam in cælibatu, amictu victuve corporali. Complures igitur abutuntur hac voce, qui, quoniam *Francisci* aut *Benedicti* institutum professi sunt, ajunt, se renunciasse mundo, seque mundo mortuos prædicant, cæteros non absque contumelia mundanos ac seculares appellant, quum hæc sit professio Christianorum omnium communis, qui in Baptismo renunciant mundo & hujus domino Satanæ, & omnibus pompis

Voces Scripturarum alio detortæ.

Mundus quid sit in Scriptura.

pis ac voluptatibus ejus. Qui diligunt ea quæ sunt hujus mundi, mundani sunt, quocumque censeantur titulo, quacumque veste tegantur, quocumque cibo aut potu placent naturæ egestatem. Qui mortificaverunt membra quæ sunt super terram, & cum Christo spiritualiter resuscitati, quæ sursum sunt quærunt, quæ sursum sunt sapiunt, hi vere mundo sunt mortui, quemadmodum gloriatur Apostolus: *Mihi mundus est crucifixus, & ego mundo.* Sed quæ sunt ista membra terrena, quæ sanctus Paulus jubet mortificari? Sunt adfectus & actus omnes, qui repugnant Spiritui Christi, quorum aliquot nominatim exprimit Apostolus, scortatio, immunditia, libido, concupiscentia mala, avaritia, ira, indignatio, malitia, maledicentia, sermo obscœnus, mendacium. Nam ambitio sub avaritiæ nomine potest intelligi. Hos & horum similes adfectus, neque enim omnes recensuit Apostolus, qui Spiritu Christi domuit, peremit, exstinxit, ac pro his in se viventes habet, misericordiam, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam, ignoscentiam, caritatem, is demum cum Paulo gloriari, vel quod tutius est, Deo gratias agere potest, quod mundus ipsi crucifixus sit & ipse mundo. Quod si professio præstat ut dicamur mundo mortui, hæc, profecto, est omnium Christianorum communis; Sin malarum cupiditatum consopita rebellio præstat illud, excutiant se ipsos Monachi an ab his adfectibus puros gerant animos, nec jactent se apud homines, ne gloriando perdant thesaurum suum, sed apud se Deo gratias agant ut proficiant. Neque enim omnium est Pauli more de se prædicare: *Cursum consummavi, fidem servavi*, &c. Saltem ne cæteris Christianis faciant contumeliam, quum nullum sit vitæ genus, in quo non debeat ac possit homo esse mundo mortuus. Nam qui mundum hunc diligunt, quocumque se titulo venditent, frustra tincti sunt lavacro regenerationis. Verum ista quidam non negant, sed ajunt hunc titulum præcipue quadrare in Monachos, qui ob hoc ipsum quædam aliis concessa abjurarunt, quo facilius possint carnis adfectus exstinguere, subtracta illis materia, qua solent vel ali, vel reviviscere. Præstent igitur hanc eminentiam, non jactitent, ac tales sese præbeant in omnibus, ut homines intelligant eos esse vere mundo mortuos, atque illorum exemplis ad perfectionis studium accendantur, ipsi vero de se modeste, tum sentiant, tum loquantur. Quod si spectamus non quid præstetur, sed quid præstari oporteat, in nullos magis competit hic titulus, quam in Episcopos, Cardinales ac summos Pontifices, qui proximas Christo vices occupant, quo mortalium nemo fuit magis huic mundo mortuus. Ex hujus autem dictionis abusu sequitur & aliud incommodum: Quodnam, inquis, illud? Dum Laici atque etiam Sacerdotes a Monachismo liberi, audiunt solos Monachos ac Monachas appellari mundo mortuos, putant ad se non pertinere, quæ de mortificandis affectibus tradunt Scripturæ: sibique concessum existimant amare quæ sunt hujus mundi. Atqui ad excitandum omnium pietatem magis conduxerit, si quæ de morte spirituali docent arcanæ litteræ, sic tractent, quasi non ad Monachos tantum, nec ad Sacerdotes aut Episcopos, sed Principes quoque, ad milites, ad conjugatos, breviter, ad omnes pertineant, qui in baptismo mundi & Satanæ contemtum professi sunt. Nunc non vulgi more tantum, sed Pontificum etiam decretis adeo mors hæc vindicatur Monachis, ut matrimonium quoque dirimat, ratum dumtaxat, non consummatum commixtione corporum, idque alterutro etiam reclamante. Quemadmodum, inquiunt, mors corporis in totum solvit omnem matrimonii nexum, ita mors spiritualis solvit verum licet ac perfectum matrimonium, nisi accesserit congressus connubialis. Meum non est Pontificum aut Theologorum placita convellere, arbitror tamen hunc unum esse articulum, quem expediret exactius discuti.

Col. 3. (margin)

Sanctus omnis (margin) Apostolus *Sanctos* appellat omnes Euangelio initiatos, non quod omnes essent a vitiis puri, sed quod in baptismate Christo consignati, &, ut ita loquar, dedicati, unde & loca & vasa *sacra* sive *sancta* dicuntur. *baptizatus.* (margin) Atque hujus nominis usus perseveravit usque ad ætatem divi Augustini. Quemadmodum enim D. Paulus *sanctos* appellat honoris gratia, in Christo renatos, ita illi omnem Christianum honoris gratia *sanctum* appellabant & *fratrem*. Nunc eos tantum *sanctos* appellamus, quorum memoriam religiose colit Ecclesia, quive Pontificum auctoritate in Divos relati sunt. Atque haud scio an hodie quidam pro Divis colantur, quod veterum litteris *sancti* appellentur, veluti, quum Hieronymus honoris gratia Epiphanium *sanctum* appellat, quod esset Christianus.

Frater omnis Christianus (margin) Similiter *Fratrum* amabile nomen, quod olim erat omnium Christianorum commune, nunc usurpatione & ad paucos contractum est, & pene pro honorifico factum est contumeliosum. Judæi sui generis & gentis homines tantum *Fratres* appellabant, cæteros non dignabantur eodem titulo. At Paulus cæterique Apostoli dilatarunt hanc appellationem honoris & caritatis ad omnium nationum homines Christi Religionem professos. Non reprehendo, quod Monachi sese invicem *Fratres* appellant. Cæterum quod alios non dignantur eodem titulo, fortasse non vacat crimine, quum omnis Christianus Christiano sit Frater, & inter omnes oporteat esse, toties ab Apostolo prædicatam φιλαδελφίαν. Quo minus probandi sunt qui factitiis Sodalitatibus fœderati, se mutuo Fratres appellant. *Sodalitates factitiæ.* (margin) Si tibi Frater est, qui fuit Hierosolymæ, ubi tu fueris aliquando, quanto justius Frater haberi debet, qui eodem, quo tu, fonte renatus est, per eamdem fidem eidem Christo dicatus, iisdem imbutus sacramentis, in idem corpus, quod est Ecclesia, insitus, ad eamdem vocatus hæreditatem. Si divus Antonius, Cornelius & Georgius conciliat Fratres, nimirum, his omnibus major est Christus.

Religio quid in Scripturis Jacobi 1. (margin) Consimili abusu contractum est *Religionis* nomen. Religio vera est, cum tremore servare quæ nobis præcepit Deus, & ut beatus Jacobus docet, *Visitare pupillos & viduas in afflictione illorum*, quibus verbis continentur omnia caritatis in proximum officia, *& immaculatum*, inquit, *sese custodire ab hoc seculo. Seculum* appellat, quod Joannes appellat *mundum*: Atqui hanc Religionem omnes Christiani professi sunt, cujuscumque nationis, status aut ordinis fuerint. Proinde qui Monachos appellant *Religiosos*, humaniter faciunt, hoc illis tribuentes, quod esse deberent, & sunt fortasse. At qui se ob hoc ipsum *Religiosos* appellant, quod in verba *Benedicti* aut *Francisci* jurarint (nam hi soli apud Latinos scripserunt Regulam) mihi quidem videntur ambitiose facere. Nihil enim interest utrum quis dicat, Ego sum religiosus, an, ego sum pius, ego sum sanctus. Quis autem ferat ita loquentem? Si professio instituti, quod *Benedictus* aut *Franciscus* tradidit, aut amictus quem illi præscripserunt, si tamen ullum certum præscripserunt homines pii, sed quorum neuter eruditione Scripturarum præcelluit, præstat homini ut religiosus appelletur: quanto justius id præstabit professio, qua nos totos ad fontem sacrum Christo Redemtori addiximus. Quod si vitæ meritis tribuendus est hujus cognominis honos, ne spectemus pallium aut cingulum hominis, sed in dictis ac factis observemus, contemtum honorum, neglectum pecuniæ, modestiam in verbis, benignitatem in egenos, clementiam in delinquentes, caritatis affectum erga cunctos. Arrogans igitur sermo est, *nos religiosi*, *nos mundo mortui*: nihilo tolerabilior quam si dicant, *nos sancti*, *nos perfecti*. Verum ad arrogantiam accedit etiam contumelia, quum Sacerdotes a Monachismo liberos ac laicos negant esse religiosos, sed mundanos appellant ac seculares, quum ex diametro pugnent inter sese, mundanum aut secularem esse, & esse Christianum. Jam illa est veræ Religionis natura, ut quo magis accedit ad perfectionem, tanto magis sese dejiciat. Pius itaque Monachus, quum ab aliis honoris gratia audit religiosus, dicat, utinam essem quod audio, sed heu procul absum ab istius tituli dignitate! Qui parem,

aut

aut etiam inferiorem appellat dominum, civilis est, sed si alter serio se prædicet dominum, nonne risui futurus est omnibus? Proinde ad corrigendos omnium mores fuerit conducibilius, si Ecclesiastes ea quæ Scriptura præcipit, de morte spirituali, de abnegando mundo, de mortificandis secularibus desideriis, de religionis observatione, doceat ad omnes Christianos pertinere.

Obedientia quid His adhæret celebre nomen *Obedientiæ*, quod quidam detorquent ad confirmandam hominum auctoritatem, ne dicam tyrannidem, quum præcipua veraque obedientia sit, credere Scripturis Divinis, obtemperare præceptis illarum, & in omnibus omnes cupiditates & affectus humanos submittere voluntati Divinæ: quod non tantum pertinet ad præcepta credendi ac vivendi, verum etiam ad tolerantiam afflictionum, quas secum adfert hæc vita variis ærumnis obnoxia. Sic Paulus scribens Romanis appellat, *obedientiam fidei*. Similiter ad Corinthios scribit, *omnes sanctos glorificare Deum propter obedientiam confessionis* Corinthiorum *in Euangelio Christi*. Itidem Petrus: *In obedientiam & adspersionem sanguinis Jesu Christi*. De Christo scriptum est, quod Patri fuerit obediens usque ad mortem. Hinc eluxit Martyrum obedientia, ad quorum exemplum accedunt quicumque calamitates vel ob justitiæ studium adactas, vel ex hujus vitæ conditione objectas, tamquam a Deo immissas, æquo patiuntur animo. Hic si quis dixerit: Quid igitur? Non debet homo homini obedientiam? Maxime, sed secundum Deum. Alioqui Paulus nequaquam commemoraret inter enormia scelera, non obedire parentibus: Nec toties admoneret, ut servi obediant Dominis suis ex animo, uxores maritis, populus Regi ac Magistratibus. Itaque recte monent, qui exhortantur ut pareamus iis, quibus est in nos legitima auctoritas. Quod ni fiat, non potest consistere pax & tranquillitas. Cæterum & iis, qui sunt cum auctoritate, & iis qui subsunt, commendanda est obedientia Dei: qui præsunt, ne quid præscribant suis quod dissideat a præceptis Dei, cui & ipsi debent obedientiam: qui subsunt, ut homini pareant, non metu, aut adulatione, aut spe commodi, sed in homine obediant Deo: qui si justa & æqua præcipiet, sic reputent secum, Deum ista postulare, non hominem: sin molesta præterque modestiam, tamen obtemperent, non quod ille dignus sit obsequio, sed quod ita placitum sit Deo, ut amore pacis & concordiæ inferiores obsecundent superioribus suis, non solum commodis ac modestis, verum etiam morosis ac difficilibus. Hæc obedientia patientiæ laudem promeretur. Verum si superioris auctoritas compellat ad impietatem aut turpitudinem, primum erit Christianæ moderationis excusare nefarium obsequium. Si precibus nihil proficitur, quærenda ratio qua se subtrahat illius auctoritati, vel fuga, si non datur via commodior. Si nec hoc licet, audiat præscriptor injustus vocem illam Apostolicam: *Utrum oporteat hominibus obedire potius quam Deo, tu ipse judex esto*. Nunc quidam ita prædicant humanam obedientiam, ut summam illam, quam omnes Deo debemus, obscurent. Pontifex toties exigit obedientiam a Principibus; Episcopus, a Clericis ac Presbyteris suis; Abbas a Monachis; additur jusjurandum, ut perjurii crimen objici possit, nisi per omnia mos geratur hominis voluntati, ne dicam libidini. Nam interdum fit, ut Præpositus aliquis indoctus, stultus, fortassis nec sobrius, Monachum per sanctam obedientiam, quasi per rem divinam obtestetur, ut obtemperet. In quo? Non ut caste vivat, non ut abstineat ab ebrietate, non ut fugiat hypocrisim. Sed quid? Ne discat Græce, aut ne attingat libros eloquentium, aut aliud his etiam ineptius, quod intelligi malim quam exprimere. Si Monachus Baccho servit, si ventri indulget, si scortatur, si obtrectat, si odio & invidia madet, si nihil attigit sacrarum litterarum, nec perjurus est, nec inobediens. Si negligit imperata non sobrii ac superciliosi Præpositi, horrendum facinus admissum est, violata sancta obedientia, scelus carceribus & capite plectendum. Tenetur subditus dicto audiens esse Præposito suo, sed non magis quam Præpositus tenetur expendere quid præscribat subditis suis.

2Cor.9. 1Pet.1.

Sic & *perfectionis* vocabulum arctamus ad paucos, perfectionem æstimantes rebus externis: ac proinde Monachi, quibus in totum interdictus est esus carnium, perfectiores habentur iis, quibus non in totum interdictus est, & nudipedes, perfectiores judicantur calceatis. Atqui ad omnes Christianos pertinet illa vox Euangelica: *Estote perfecti, sicut & Pater vester perfectus est*. In quo igitur sita est perfectio, inquies? Id continenter explicat Dominus, *Qui solem*, ait, *suum facit oriri super bonos & malos, & pluit super justos & injustos*. Qui profecit ad eum caritatis gradum, ut ex animo de omnibus bene mereri cupiat, sive digni sint sive indigni, is sibi quidem non vindicabit, sed tamen promeruit perfecti titulum, quatenus in hac vita contingit perfectio. Nec ullum est vitæ genus, in quo non liceat esse perfectos, juxta suum cuique modum. *Perfectionis nomen.*

Quidam ubicumque *Carnem* legunt in Paulo, putant fieri mentionem de concupiscentia Veneris, eoque quod Paulus Corinthiis scribit, sibi datum stimulum carnis, de libidinis adfectu interpretantur, quum Apostolus ibi stimulum carnis appellet externas afflictiones, quibus ob Euangelium divexabatur, in quem sensum & alias eam vocem usurpat, interdum carnis nomine designans quidquid ab hominis natura proficiscitur: ut jam caro sit non tantum adfectus crassior, puta, libidinis aut crapulæ, verum etiam ipsa hominis ratio, imo totus homo cum universis naturæ viribus, si desit Christi spiritus. Idem usu venit in nomine *concupiscentiæ*, quam fere de Veneris appetitu interpretantur, quum ejus vocis ratio multo latius pateat. *Caro.* 2Cor.1.

Superest detestabile nomen *Apostatæ*, quæ vox Græce nescientibus atrocior est quam Latina, *desertor* aut *transfuga*: Et *apostasia* pejus sonat quam *defectio*. Græcis autem uxor, quæ divortium cum marito fecit, ἀποστῆναι dicitur, ac repudii libellus ἀποστάσιον appellatur. Item quum miles ab Imperatore suo deficit ad hostem, ἀποστάτης dicitur: & populus qui desciscit a Principe, ἀποστῆναι dicitur. Denique discipulus qui recedit a placitis sui Doctoris, ἀποστάτης appellatur. Veluti si quis ab Stoicis deficiat ad Peripateticos, aut si quis ex Nominali fiat Realis. Hinc veteres Christiani, qui ab Euangelica fide defecissent ad veterem Paganismum aut Judaismum, eos infami vocabulo vocabant *Apostatas*, quod ab Imperatore Christo, cui semel dederant nomen, ad Satanam, quem abjurarant, descivissent. Princeps autem omnium Apostatarum fuit Lucifer, quoniam primus defecit a Deo conditore suo, qui primos humani generis parentes eo pellexit, ut & ipsi neglectis Dei jussis serpenti potius obtemperarent. Optimo igitur jure Christianorum aures exhorrent Apostatæ nomen. Nihil enim exsecrabilius quam si Christo semel initiatus deficiat ad Belial. At hodie plerique nominis hujus invidiam detorquent in eos, qui Benedicti aut Francisci deserunt institutum, aut si non deserunt, tamen aliquid immutant e sacro cultu. Nolim hic illis esse patronus, qui cum ætate matura, nullo metu compulsi, nullis artibus illecti, suapte sponte certoque animi decreto religioso cuipiam cœtui semet addixerint, amore hujus mundi deserunt institutum. Nam hi digni, profecto, sunt, quibus inuratur levitatis & inconstantiæ nota. Sed illud notandum, arbitror, quod, quum longe gravius sit mutare professionem, quam in baptismo Christo, testibus & Angelis & hominibus, nuncuparis, ad Satanam ac mundum abjuratum relabi, quam a genere vitæ ab hominibus reperto discedere: tamen Monachus etiamsi sit ebriosus, scortator, maleficus, maledicus, impostor, avarus, modo ne mutet amictum, non audit Apostata. Dira minantur illi ab irato Benedicto, qui ab hujus præscriptis discesserit, & ab irato Christo nihil *Apostata qui proprie.*

nihil putant metuendum, eis qui in contumeliam Imperatoris sui toto pectore mundo Satanæque militant. At qui Scripturam sincere tractare volet, hujus cognominis infamiam docebit in omnes hærere, qui, quum semel Euangelii regulam sint professi, vestemque candidam, innocentiæ symbolum, ab Ecclesiæ manibus acceperint, tamen toto pectore mundo & Satanæ serviunt, interdum ne a verbis quidem blasphemis & impiis temperantes. Proinde si Christianis persuasum esset, tales homines quamvis laicos verius esse Apostatas, ac magis infames magisque detestabiles esse, quam Monachum transfugam, quem horrent & abominantur, non ita passim vulgus lætaretur quum male fecerit, & exsultaret in rebus pessimis. Quam multi sunt qui, quod opes per fas nefasque congerunt, prudentiæ volunt imputari, qui constupratas virgines, violatas aliorum conjuges in gloria numerant, ferociam in proximos, sævitiam in vindicandis injuriis, fortitudinem ac magnanimitatem videri volunt, hoc freti quod laici sint: quumque candidam vestem, quam in professione baptismi susceperant, una cum tota Christi regula abjecerint, atque a totius Ecclesiæ contubernio sese subtraxerint, tamen sibi plaudunt, & Apostatam exsecrantur, qui pallii colorem mutarit, aut ab humano sodalitio recesserit, si non impio, certe humano.

Dicati Deo omnes Christiani.

Simili errore *Deo dicati* dicuntur, qui Monachismum professi sunt: non hoc reprehendo, illud reprehendendum est, quod hoc elogium sibi ceu proprium ac peculiare vindicant, quasi cæteri Christiani Deo dicati non sint. Omnes sunt eodem Christi sanguine consignati, omnes Christo sacri sunt, qui semel Euangelii gratiam professi sunt. Itaque qui Scripturæ locum, *Nolite tangere Christos meos*, ad Sacerdotes tantum ac Monachos accommodant, rectius facerent si ad omnes Christianos accommodarent. Qua fronte pro profanis habentur, quorum pectora Spiritui sancto pro templis consecrata sunt? Si impium est polluere aut violare templum ab homine suffraganeo unctum, quanto sceleratius est violare templum, quod Deus per cœlestem sui Spiritus unctionem sibi dedicavit, quod unigeniti sui pretioso sanguine consignavit, non minio. Hoc pacto si Scripturam a sua latitudine non contrahemus ad paucos, sed ad omnes applicabimus ad quos pertinet, nequaquam simplex fuerit utilitas. Primum supercilium adimetur iis qui titulis hujusmodi sese venditant: deinde securitatem excutiemus iis, qui, quod laici dicantur ac mundani, sibi persuadent ad se non pertinere, quæ Scriptura præcipit de perfectione vitæ Euangelicæ, deque sinceritate Religionis. Exsecrabile flagitium habetur, si quis Monacham stupro polluat, idque eo habetur exsecrabilius, si patrator incesti sit Monachus. Nec in hoc sane erratur. Atqui quum omnes Christum professi Deo dicati sint, religiose cogitat qui omnem coitum illicitum pro incesto ducit, quandoquidem utrumque corpus Christo dedicatum est. Nunc vulgus levem ac prope nullam culpam esse putat, quoties solutus stuprum committit cum soluta, quum nullus Christianus liber sit ad peccandum, sed quoniam Christi Religionem professus est, quoties committit quod fas non est, adversus arctissimam professionem suam peccat. Ex eodem errore manat, quod inexpiabile crimen vulgus existimat, si quis quid eripiat Sacerdotibus aut Monachis, nec in hoc sane fallitur: sed ibi fallitur, quum levem culpam ducit, spoliatis proximis laicis. Sacrilegium est, quandocumque Christianus fraudat Christianum. Sacrum enim est, quidquid possidet Deo consecratus. Quod Monasteriis datur, Deo dari dicitur, & verum est, si modo pietatis respectu detur: sed errant qui putant non dari Deo, quod liberis, uxoribus, & cognatis egentibus datur: imo peccatum enorme, ac Paulo quoque detestatum committunt, qui fraudatis filiis ac domesticis, facultates suas Collegiis ac Monasteriis largiuntur. Et Dominus in Euangelio taxat eos, qui fraudatis parentibus ditant Corbonam.

Psal. 104.

Fontes Scripturarum.

Ut autem Ecclesiastes apposite & ad rem Scripturam accommodet, non sat habet e collectaneis aut elenchis sententiolas decerpere, sed ipsos adeat fontes; atque ex, iis quæ præcedunt, quæque sequuntur, germanum Scripturæ sensum rimetur. Interpretes autem cum delectu judicioque legendi sunt, in genere tamen Græci Latinos superant in sinceriter tractandis Scripturis, & antiqui recentiores. Ad Græcos enim prius dimanavit Euangelium quam ad Latinos, & ipsa natio semper ingeniis felicibus excelluit. Vetustas autem gemina est: altera prisca, & Apostolorum temporibus aut æqualis, aut vicina, cujus ordinis sunt, Clemens, Papias, Ignatius, Justinus, Irenæus, Origenes & Tertullianus. Altera media est, quæ tulit Athanasium, Basilium, Chrysostomum & Cyrillum, apud Latinos, Ambrosium, Hieronymum & Augustinum, Ecclesia jam per insultus Hæreticorum satis in Scripturis exercitata, & in fidei dogmatibus confirmata. Prisci igitur cum reverentia quidem legendi sunt, at non sine delectu, sed rursum majore cum venia quam recentiores, quod illis temporibus quoniam de multis nondum exserte pronunciarat Ecclesia, non erat impium addubitare, modo hic adesset animus, ut veritate patefacta protinus vel error, vel dubitatio poneretur. Simul illud observandum, aliquot libellos vehementer priscorum titulo editos, quos illi non conscripserunt, quod idem accidit in mediæ antiquitatis celeberrimis Scriptoribus, Ambrosio, Augustino, Hieronymo, ut de Græcis sileam. In hoc ordine primæ tribuuntur Augustino, quod is suis definitionibus plurimum adjuverit Scholas Theologicas.

Græci præstant Latinis.

A Doctorum interpretatione quatenus liceat dissentire.

Hos ergo qui monent reverenter esse legendos, nec temere rejiciendum quod definiunt, recte monent: at qui nobis legem præscribunt, ut quod illi in ambiguis aut obscuris Scripturarum locis interpretati sunt, pro articulo fidei habeatur, ut jam fas non sit experiri an verior magisque germanus Scripturæ sensus possit inveniri, & duram & parum æquam legem nobis præscribunt: quando nec ipsi Doctores sibi postulant hanc auctoritatem, sed solis Scripturis Canonicis eam deferunt, & illi ipsi qui legem hanc præscribunt, quoties res postulat, ab illorum opinione dissentiunt. Adde, quod ipsi quorum auctoritatem nobis inviolabilem esse volunt, frequenter inter se dissentiunt, interim & ipsi a se ipsis. Dein in confesso est, eos in enarrandis Scripturis frequenter hærere, neque raro non adsequi verum Scripturæ sensum, sed multa perperam interpretari. Ut ne commemorem quod illi, quoniam plerumque vel loquuntur, vel scribunt populo, multa dederunt imperitæ multitudinis adfectibus, cui non semper conveniunt exactiora. Verum in iis, inquiunt, pro oraculis audiendi sunt in quibus consentiunt. Fateor, multorum celebrium consensum ad fidem vehementer facere, si is sit perpetuus. Verum, quid facias, si duo tresve consentiant, ac totidem dissentiant? Totius Ecclesiæ consensus facit, ut credamus Christi matrem numquam a viro fuisse cognitam, tametsi id in Scripturis expressum non est, eo quod nullus umquam Orthodoxus hac de re dubitavit. Atqui quum in exponendo Scripturæ loco Hieronymus & Augustinus consentiunt, Origenes & Ambrosius dissentiunt, non arbitror, esse nefas id sequi quod videtur esse rectius, modo adsit Christiana modestia, absit pervicacia. Nec ideo vacillat Scripturarum auctoritas, si quem locum hic aut ille non adsequitur: nec prorsus abrogatur Doctorum auctoritas, si cum judicio aut reverentia legantur. Siquidem horum commentationes etiam quum ambigunt aut errant, præbent occasionem aliquid exactius inveniendi. Tanta autem est, tamque inexhausta Scripturarum opulentia in mysteriis recondita, ut numquam defuerit neque defuturum sit, quod rimetur eruatque studiosorum pia sedulitas, semper inconcussis fidei Catholicæ dogmatibus. Nec turpe est quamlibet magno Doctori in quibusdam Scripturæ locis ambigere, in quibusdam ingenue fateri, non intelligo, præsertim quum quædam illic habeantur,

quæ Spiritus sanctus noluit ad plenum intelligi: quod genus sunt, quæ Dominus in Euangelio vaticinatur de consummatione mundi. Item quæ Paulus scribit Thessalonicensibus: *Tantum nunc qui tenet teneat, donec de medio fiat.* Hunc locum Augustinus ingenue fatetur se non intelligere.

2 Thes. 2.

Porro, in citandis Scripturarum testimoniis pro nostra virili annitendum est, ne quid alio detorqueamus quam habet germanus Scripturæ sensus, præsertim quoties pro fidei dogmatibus pugnamus adversus Hæreticos. Videmus enim & veteres hac in parte sibi nonnihil indulsisse, & recentioribus quibusdam usu venire, ut quum in Scholasticis palæstris sint exercitatissimi, in allegandis Scripturarum testimoniis non perinde felices appareant. In causa esse, suspicor, quod quidam ad certas difficultates, quæ plus faciunt ad ostentationem, & eo magis indies adlubescunt ingeniosis, quodammodo consenescant. Itaque verso rerum ordine fit interdum, ut Aristoteles, aut humanæ rationes serio citentur, Scripturarum testimonia pro more potius, quam ex animo. Sunt quædam decantata, ac velut in proverbium versa, quæ a parum attentis, frequenter parum in loco adhibentur. Quod genus est: *Regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.* Hoc fere detorquent ad vigilias, inedias reliquasque corporis afflictiones; ac pia quidem sententia est, exhortans ut vim faciamus cupiditatibus nostris, quæ rebellionem moliuntur adversus spiritum, utque cum beato Paulo castigemus corpus nostrum, & in servitutem redigamus: verum is non est germanus ejus loci sensus. Similiter quod Paulus Romanis scribit: *Rationabile obsequium vestrum*, huc deflectunt, quasi Apostolus admoneat moderandam esse corporis macerationem, & hæc interpretatio rectum quidem habet sensum, sed a Pauli mente longe alienum. Rursus locum, qui est Deuteronomii capite XXVIII. *Et erit vita tua quasi pendens ante te, & non credes vitæ tuæ*, quidam etiam veterum interpretati sunt de Christo crucifixo, quem Judæi viderunt pendentem, nec illi crediderunt, cui si credidissent, per eum vitam adsequi poterant. Verum ipsa sermonis consequentia declarat alium ejus loci sensum esse: videlicet, Deum minari populo, si violent ipsius præcepta, fore ut ad gentes ignotas dispergantur, inter quas summa cum formidine vivant, semper exspectantes ne occidantur, etiam si nemo paret occidere. Hanc Moses appellat vitam pensilem, cui diffiderent. Sic habet locus: *Erit vita tua quasi pendens ante te; Timebis die ac nocte, & non credes vitæ tuæ.* Quod in medio positum est, & quod præcedit, & quod sequitur, exponit: Porro *credere* positum pro *confidere*. Fatebitur aliquis hunc esse germanum sensum, sed per allegoriam de Christo intelligi. Vitiosa est allegoria, cui repugnat sensus rectus. Nam si de Christo accipis, frustra additum est *quasi*. Et Judæi non in alienis regionibus, sed in Judæa viderunt Christum in cruce pendentem, nec illi crediderunt. Recentiores quod habetur in Genesi: *Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ*, huc detorquent, quasi his verbis prohibitum sit matrimonium inter parentes & liberos. Qui si vera prædicant, parum apposite citavit hoc testimonium Christus in Euangelio, in hoc allegans, ut ostendat conjugii vinculum esse prorsus indissolubile. Item quod est in Deuteronomio & in Apocalypsi: *Nihil addetis ad verbum quod vobis loquor, nec auferetis ex eo*: quidam eo detorquent, quasi nefas sit in editione Veteris Instrumenti fontes Hebræorum aut translationes Græcorum consulere, aut in Novo ex Græcis Codicibus petere vel lectionem sinceriorem, vel sensum magis germanum, quum multo aliud sentiat Scripturæ locus; Immo qui collatione locorum, ac præsidio linguarum rimatur germanum sensum, is vere implet quod jussit Moses. Contra qui ex Scripturæ verbis perperam intellectis aliud pro alio interpretatur, is demum & aufert non verba, sed quod est majus, ipsam Scripturæ mentem, & addit quod Scriptura non agnoscit. Ad hanc rem plurimum momenti adferet linguarum peritia, variaque diversorum translatio, modo adsit judicium ac delectus non sinister.

Detorta Scripturæ exempla.

Deut. 4.

Jam, ut dicere cœperam, prisci Doctores sibi nonnumquam permittunt, ut Scripturæ voces ad id quod agunt, detorqueant, præsertim ubi pugnant adversus Hæreticos, aut exhortantur ad perfectionem. Exempla crebrius sunt obvia quam vellemus. Nonnulla tamen proferam, partim quo dilucidius fiat quod dico, partim quo cautius vitemus hanc licentiam. Origenes in Homiliis quas scripsit in Lucam, quod est in Virginis Cantico: *Quia respexit humilitatem ancillæ suæ*: sic interpretatur, quasi Maria suam prædicet modestiam, qua promeruit fieri mater Dei, atque hoc commentum posteriores fere sequuntur, quum immodestiæ sit suam ipsius prædicare modestiam. Immo his verbis sanctissima Virgo suam profitetur indignitatem, quemadmodum divus Paulus profitetur, se Apostolorum infimum, atque etiam indignum Apostoli nomine. Neque enim hæc humilitas declarat virtutem, sed abjectam conditionem, &, ut ita loquar, vilitatem. Id esse verum, plane liquebit, si quis totius Cantici tenorem attentius observet. Qua de re, quoniam alias sat diligenter admonuimus, non onerabimus hic lectorem pluribus verbis. Non mentiuntur, qui dicunt Virginem summopere placuisse Deo per insignem illam modestiam. Verum illa modestia magis exprimitur, si accipiamus ipsam profiteri suam indignitatem. Minus quidem peccatur, quum aberrantes a germano Scripturæ sensu, quiddam adferimus quod æque pium sit, & aliis Scripturæ locis continetur. Optimum tamen est, si fieri possit, nusquam a vera Scripturarum intelligentia deflectere. Ita, quum ejusdem loci variæ feruntur interpretationes, non ea arripienda est, quæ maxime facit ad præsens argumentum, sed ea quam judicaris esse germanam. Veluti quum beatus Hieronymus adversus Jovinianum efferens virginitatem, arripit hanc lectionem, μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ παρθένος, quasi tanta sit virginum dignitas, ut mulierum nomine non debeat censeri. Verum alibi fatetur, hunc sensum non esse veritatis Apostolicæ. Possem innumera hujus generis exempla proferre. Sed admonitionem scribimus, non reprehensionem. Hæc itaque docendi gratia dicta videntur sufficere.

Eadem sinceritas præstanda est in explicandis Allegoriis, in quo veteres aliquot sibi plus satis indulserunt, præsertim Origenes, qui multis videtur nimium libenter recedere a littera, quum ea sit basis ac fundamentum Allegoriæ. Ad Origenis exemplum frequenter accedunt Ambrosius & Hilarius, interdum & Hieronymus, quum hujus verba sint in Malachiæ caput primum: Ubi manifestissima Prophetia de futuris texitur, per incerta Allegoriæ non oportet extenuare quæ scripta sunt. Origenem nonnihil excusat temporum ratio. Olim ingens dissidium erat inter Judæos & Gentes, adeo ut Judæi indignarentur quemquam ad Euangelii gratiam admitti, nisi circumcisus Mosis legem profiteretur. Contra, Gentes odio superstitiosæ ac superciliosæ nationis, etiam a lege abhorrebant, adeo ut exstiterint qui Vetus Testamentum in totum esse rejiciendum contenderent, nec ab eodem Deo proditum esse crederent, a quo proditum est Novum, videlicet, offensi, partim narrationum quarumdam specie, quæ parum videbantur consentaneæ veris, aut parum respondentes majestati Scripturæ Divinæ. Qualis est tota fere conditi Orbis Historia. Item Lea sponso nocte supposita pro Rachel, & unius noctis concubitus mandragora redemtus a sorore. Amores ac vindictæ Samsonis, acerbitates minarum quas habet Deuteronomii caput XXVII. Partim multitudine præscriptionum de lepra, de sacrificiis, de ciborum delectu, de vestitu, & cætera. Quæ prima fronte videntur ad superstitionem tendere magis, quam ad veram pietatem. Partim sævitia vindicandi, si quid in his prætermissum fuisset, ac duritia quorumdam præceptorum, quæ non satis huma-

Allegoria quomodo tractanda.

Qua occasione Allegoria inducta.

humanitatis præ se ferunt: veluti quod legimus de Diluvio, & Arca Noæ, de tot millibus trucidatis ob erectum vitulum aureum, de tot millibus, partim terra dehiscente absorptis, partim igni cœlitus immisso exustis, ob seditionem motam adversus Aaron ac Mosen. De Acham lapidato, totaque illius familia cum facultatibus igni consumta, ob pallium coccineum, & nonnihil auri & argenti clam ex hostium præda subreptum. De hoc quod jubentur tot gentes internecione delere, perpetuoque aversari odio. De Oza subita morte percusso, quod arcam lapsuram porrecta manu sustentaverit. Alia sunt hujus generis innumera, quum in Novo Testamento sit simplex ac perspicua veritas, neque quidquam quod superstitionem aut sævitiam sapiat, sed sinceritatis & mansuetudinis plena omnia. Quemadmodum igitur Paulus, quo simul & Judæorum superstitionem corrigeret, & Gentibus persuaderet Legem veterem nequaquam repudiandam, sed sanctam ac bonam esse, si recte intelligatur, post Christum typorum involucra explicuit, & allegoriarum fontes aperuit; sic & Origenes, vir pius ac Paulini spiritus, quo Græcis commendaret Veteris Instrumenti libros, per allegorias ostendit etiam in illis, quæ in speciem immitia ac superstitiosa videbantur, latere sensum Euangelicum. Quo in studio si fuit immodicus, tempori est tribuendum. Quod sic a me dictum accipi velim, non ut in totum Origenem culpa liberem, sed ut venia dignus habeatur, vir alioqui multis magnisque virtutibus commendabilis.

Allegoria non potest quadrare, nisi sensu Grammatico bene percepto.

Quamquam autem in his locis, quorum allegoriam nobis non aperuit Canonicæ Scripturæ auctoritas, non imputatur crimen impietatis, si quis sedulo citraque contentionem, adfert sententiam, quam ibi fortassis non cogitabat is qui scripsit, modo pietati congruat quod adfertur: tamen quantum humana industria præstari potest, bona fide cavendum est, ut quod interpretamur, quam minime sit violentum ac detortum. Id autem fieri nequaquam potest, nisi sensus Historicus sive Grammaticus, cui superstruitur allegoria, fuerit exacte perceptus ac perpensus. Etenim si in fundamento fuerit erratum, non potest quadrare quidquid superstruxeris. Immo quo fuerit operosior structura, hoc erit deformior atque absurdior.

Exempla detortarum allegoriarum.

Omnes veteres uno ore mysticum Canticum Salomonis per allegoriam accommodant Christo sponso & Ecclesiæ sponsæ. Hoc recentiores pertraxerunt ad sacratissimam Virginem Jesu matrem juxta carnem; nec deest quod tergiversentur. Fatentur Canticum ad Christum & Ecclesiam pertinere, non tamen absurde per tropologiam applicari ad sponsi matrem, quæ inter Christi sponsas primas tenet. Omnes autem piorum animæ Christi sponsæ sunt. Paulus in Ecclesiæ corpore, secundum caput, quod est Christus, primum locum tribuit Apostolis, qui fuerunt proximi sodales sponsi. Præclarum autem erat inter sponsi sodales Principatum tribuere Virgini matri. At sit eximia beatissimæ Virginis dignitas, ac cedat huic etiam Ordinis Apostolici majestas, multa tamen sunt in eo Cantico, quæ parum verecunde castissimæ Virgini tribuerentur, loquor juxta sensum humanarum aurium, alioqui scio in eo argumento nihil esse non mysticum. Hujus rei nullum pono exemplum, quod facile sint occursura, quisquis hoc Canticum vel semel legerit. Adde his, quædam illic esse, quæ parum congruant Virgini ab omni labe criminis immuni. Quod genus: *Nigra sum, sed formosa. Nolite me considerare quod fusca sim.* Et, *Quæsivi eum & non inveni, invenerunt me custodes civitatis*, &c. Verum utcumque hic tergiversetur aliquis, illud in confesso est, Scripturam mysticam præter omnium veterum interpretationem nonnihil deflexam a sensu germano. Quod si nobis permittimus, ut quicumque sermones in mysticis libris figurant Ecclesiam, eos ad Virginem matrem accommodemus, quemadmodum dicitur ortus conclusus, fons signatus, ita dicatur & Arca Noæ, & domus in qua comedebatur phase, Domus Raab, Templum Salomonis, Caulæ ovium, unicum Altare,

A Cœnaculum in quo Christus celebravit novum phase. Civitas Sion, Cœnaculum in quo discipuli acceperunt Spiritum sanctum, & hujus generis alia. Durius est, quod quæ in libris Hagiographis dicta sunt de sapientia, qui juxta sensum anagogicum est Filius Dei, detorquemus ad Virginem matrem. *Ego ab initio & ante secula creata sum, & usque ad futurum seculum non desinam*; *Dominus creavit me initio viarum suarum*, &c. Non me fugit hæc commento prædestinationis detorqueri ad Virginem, sed eadem ratione poterant ad omnes homines pios accommodari.

Allegoriarum non congruentium exempla.

Hujus generis est, quod D. Ambrosius in Oratione funebri, multa quæ in Cantico Salomonis dicuntur de B Christo, confert ad corpus Valentiniani defuncti, plura ad animam illius, quæ ibidem dicuntur de sponsa Ecclesia. Fateor, hoc pio studio fieri, sed ego maluissem Imperatorem absque Scripturarum violentia prædicari. Beatus Augustinus non affectatione, sed interpretatione parum commoda deceptus, dum enarrat titulum Psalmi trigesimi tertii, quam violentis utitur allegoriis? Titulus sic habet: *Psalmus* David *quum mutavit vultum suum coram Abimelech, & dimisit eum & abiit.* Locus qui est primi Regnorum capite XXI. sic a Septuaginta redditus est: Ἠλλίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ προσεποιήσατο ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἐτυμπάνιζεν ἐπὶ ταῖς θύραις τῆς πόλεως, καὶ παρεφέρετο C ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ. Hunc ex Hebraica veritate sic reddidit Hieronymus: *Et mutavit os suum coram Achis, & collabebatur inter manus eorum, & impingebat in ostia porta.* Augustinus autem juxta Versionem e Septuaginta translatione ductam, legit hunc in modum: *Mutavit vultum suum coram eo, & affectabat, & ad ostia civitatis tympanizabat, & ferebatur in manibus suis.* Quoniam autem hic erratum est in fundamento, hoc est, in sensu historico, vide quot modis claudicat allegoria, quam Augustinus ad Christum accommodat. Primum quod est in titulo Psalmi: *Dimisit eum & abiit*, interpretatur quasi David dimisso Rege Achis abierit, quum sensus sit, Achis dimisit Davi- D dem, atque ille dimissus abiit. Est enim ἀπέλυσεν, ἀπολύει vero qui finit aut jubet abire quempiam. Et huic sensui magis congruit allegoria, quod Christus, quem populus Judæorum pro insano rejecit, Crux enim Judæis erat scandalo, per Apostolos Euangelii gratiam transtulit ad Gentes. Deinde quod legit pro προσεποιήσατο *affectabat*, accommodat ad Christi desiderium, qui desiderio desiderabat sua morte redimere genus humanum, pie magis quam apte. Nam προσεποιήσατο illic idem est quod ὑπεκρίνατο, id est, *simulabat*, hoc est, aliud præ se ferebat quam erat res. Rursum quod legit, *ferebatur in manibus suis*, interpretatur de Christo, qui suum corpus & sanguinem E in suprema cœna suis manibus porrexit Apostolis suis dicens, *Accipite, comedite, hoc est corpus meum*; quum juxta versionem Hieronymi longe sit alius sensus historicus, videlicet, quod David collabebatur inter manus volentium eum apprehendere, quasi parum consistens pedibus, quod est furentium & ebriorum. Est enim non ἐφέρετο, sed παρεφέρετο, quod est ferri impetu, quò non oportet. Jam ut demus, verum esse quod verterunt Septuaginta, *ferebatur in manibus suis*, sensus historicus nihil habet absurdi. Quum enim simularet insaniam, fingebat se destitui pedibus, & manibus suis sese sustentabat, corpore impingens in portam civitatis. At Augustinus hic recedit a littera: F *Quomodo*, inquit, *intelligatur in ipso David secundum litteram, non invenimus, in Christo autem invenimus, quando commendans ipsum corpus, ait*, Hoc est corpus meum: *Ferebat enim illud corpus in manibus suis.*

Intolerabilius est quod quidam Arcam Noæ, quæ juxta veterum interpretationem typum habet Ecclesiæ, detorquent ad Virginem matrem Jesu. Audivi ipse quemdam, non Theologum, sed sacro amictu, quem & morientes ambiunt, venerabilem, suo judicio valde sapientem, in celebri festo Virginis, in templo primario, frequentissima concione, tota hora nihil aliud agentem vel satagentem potius, quam ut to-

tam Arcæ structuram, quæ refertur in Genesi, per allegoriam ad Virginem accommodaret, idque ea fronte eoque supercilio ac gestu, ut facile agnosceres hominem sibi videri rem egregiam ac præclaram explicare. Dictu vero mirum quam sudarit, ut persuaderet, in Virginem quadrare ligna levigata, eaque intus ac foris oblita bitumine, trecentorum cubitorum longitudinem, quinquaginta latitudinem, triginta altitudinem, fastigium cubiti unius, fenestram additam in summo, in imo additum ostium, cœnacula & triplicem contignationem, aliaque quæ nihil necesse est singillatim, & ad Ecclesiam accommodare. Quamquam beatus Petrus velut ansam porrexit antiquis, ut Arcam interpretarentur Ecclesiam, *In diebus*, inquit, *Noe, quum fabricaretur Arca, in qua pauci, id est, octo animæ salvæ factæ sunt per aquam, quod & nos nunc similis formæ salvos facit Baptismus.* (1 Pet. 3.) In Baptismo mergitur homo vetus: in Arca, quæ est Ecclesia, salvi fiunt electi. Non tamen oportet omnes historiæ partes ad allegoriam pertrahere. Quomodo vero quadrabit in Virginem, quod octo homines cum omni genere animantium, exceptis piscibus, ingressi sunt Arcam? Quid autem fructus ex ea concione retulit populus? Fructus nihil, tædii permultum. Ibi, profecto, sum admiratus Christianæ concionis patientiam, qua vir ille satis impudenter abusus est.

Hieronymus in allegoriis alicubi violentus.

Quin & divus Hieronymus hac in parte nonnihil indulget sibi, præsertim quum omni armorum genere depugnat cum adversario, aut quoties plenis velis fertur in laudem Virginitatis, aut quæ huic proxima est, Viduitatis. Unum atque alterum locum exempli causa proferam. Scribens ad Gerontiam adversus viduam iterantem conjugium, citat illud Hieremiæ: (Hierem. 3.) *Facies meretricis facta est tibi, impudorata es tu.* Neque enim illic Propheta quidquam agit de Digamia aut Polygamia, sed gentem Israeliticam, quæ ad idolorum cultum & omnem impietatem, neglecto Deo, semet averterat, confert mulieri, quæ, relicto viro legitimo, prostituit se multis amatoribus. Qua fronte ergo tam atrox convitium detorquetur in Christianam fœminam, quæ concessis utitur, perseverans in sancta Religione? Nec interim quæcumque denuo nubit, libidinis causa nubit: fieri potest ut optet prolem, fieri potest ut quærat domus suæ gubernatorem, aut inopiæ nutritium. Sed fac incontinentiæ quæri remedium, longe aliud est obfirmata impietas, aliud humanæ carnis infirmitas. Denique culpa venialis, non divellit nos ab amicitia Dei. Alioqui nullus haberet Deum propitium. Huc accommodat & quod est Geneseos sexto, Digamiam inter immunda animalia, imo inter serpentes ponens. Non jam excutio quid discriminis sit inter homines & animalia, rursus inter munda & immunda, inter quadrupedia, volatilia & reptilia. Mihi immunda, in quibus sunt & reptilia, videntur notare tinctos quidem Baptismo, sed corrupte viventes, qui tamen in Ecclesia largius accepta, servantur in spem resipiscentiæ; ut conveniat hic typus cum parabola Euangelica, qua sagena referta bonis & malis piscibus trahitur ad littus. Itaque dure dicitur serpens, mulier quæ nupsit iterum, utens Apostoli consilio: *adolescentiores viduas volo nubere.* Quod si serpens est, quisquis imperfectus est, & virgines erunt serpentes, atque adeo Christiani pariter omnes. (2 Tim. 2.) Eodem adducit Pauli locum ad Timotheum: *Magnam domum* quidam interpretantur hunc mundum, sed largiamur per *magnam domum* intelligi Ecclesiam. In hac vasa aurea sunt, insigni pietate præditi, argentea probi quidem & illi, sed notæ inferioris, atque hæc quidem honestis usibus deputata sunt. Lignea & fictilia quæ dicuntur in contumeliam facta, sunt Hæretici, Schismatici, & impie viventes, quos tamen tolerat Ecclesia in spem pœnitentiæ, id quod indicat Apostoli sermo qui subjicitur: *Si quis igitur se mundaverit ab istis, erit vas in honorem.* Et quemadmodum ollæ fictiles ac matulæ vasa sunt ignominiosa, tamen ad totius domus usum necessaria sunt: sic Hæreticorum improbitas, & persecutorum sævitia, per occasionem multum utilitatis attulerunt Ecclesiæ Christi, dum illi pios exercent ad eruditionem, hi ad patientiam ac mansuetudinem. Quo igitur jure, quæ bis nubit, matulæ comparatur? Quod autem Paulus illic agit de Hæreticis, declarant quæ præcedunt: *Ex quibus est Hymenæus & Philetus, qui deviaverunt à veritate, dicentes resurrectionem jam factam esse, & fidem quorumdam subverterunt.* In hunc sensum & gravissimi Doctores, Apostoli sermonem interpretantur. Adnectit his parabolam Euangelicam: *Nam quum*, inquit, *in semente terræ bonæ, centesimum & sexagesimum, & trigesimum fructum Euangelia doceant, & centenarius pro virginitatis corona primum gradum teneat; sexagenarius pro labore viduarum, in secundo sit numero; tricenarius fœdera nuptiarum ipsa digitorum conjunctione testetur; Digamia in quo erit numero? Imo extra numerum. Certe in bona terra non oritur, sed in vepribus & spinetis vulpium, quæ Herodi impiissimo comparantur, ut in eo se putet esse laudabilem, si scortis melior sit, si publicarum libidinum victimas superet, si uni sit prostituta, non pluribus.* Hunc in modum Hieronymus studio castitatis velut æstu quodam propemodum abreptus, in Tertulliani scopulos impingit. Atqui hujus parabolæ allegoria non est eadem apud Interpretes. Siquidem Origenes primum locum tribuit Martyribus, proximum Virginibus, tertium Conjugatis. Quod si fœdera nuptiarum tertium gradum obtinent, quomodo est extra numerum, quæ est in fœdere conjugii? Jam si velimus ad ordinem, quem Paulus indicat, accommodare parabolam, qui primas tribuit Apostolis, proximas Prophetis, tertias Doctoribus, quartas virtutibus, quintas gratiæ curationum, sextas opitulationibus, septimas gubernationibus, octavas generibus linguarum, nonas interpretationibus sermonum, ubi erunt etiam monogami? (1 Cor. 12.) An in nullo numero? Imo ubi quarti usque ad nonum? quando parabola Euangelica tres tantum bonæ terræ gradus habet. Quod si Digamia nullo in numero est, nec oritur in terra bona, sine causa damnatus est Tertullianus, quod Digamiam excludere tentarit ab Ecclesia: & rem impiam docet Paulus, qui adolescentiores viduas vult nubere, ac matresfamilias fieri, & filios procreare. Ad hæc, si mala terra sunt, & cum impiissimo Herode vulpibus comparantur, quicumque curis seculi distringuntur, eodem titulo censebuntur & prima nuptiarum fœdera, quæ Hieronymus bonam terram appellavit. De utrisque enim ita loquitur Apostolus: *Alligatus es uxori, noli quærere solutionem: solutus es ab uxore, noli quærere uxorem: Si autem acceperis uxorem non peccasti, & si nupserit virgo non peccat. Tribulationem tamen carnis habebunt hujusmodi.* (1 Cor. 7.) Tribulationem autem carnis appellat curas externas, quas secum trahit conjugium, velut cum affinibus necessaria commercia, marito debitum obsequium, fidem uxori debitam, sollicitudinem alendorum, educandorum & elocandorum liberorum. Atqui hæ curæ adeo non sunt malæ, ut crimen sit eas non obire, modo hactenus gerantur, ut non avocent a pietate: tum enim demum incipiunt esse spinæ, quæ suffocant verbum ne fructum exserat. Alioqui & vidua si liberos habet, cogitur hujusmodi curis aliquam sui partem dare. Quod si ob id Digamia comparatur malæ terræ spinis ac vepribus obsitæ, quod externam adferat sollicitudinem: facit idem virginis conjugium, quod Hieronymus ad trigesimum fructum existimat pertinere. Simplicior est allegoriæ ratio, si per centesimum fructum accipiamus summam pietatem, per sexagesimum mediocrem, per trigesimum infimam. At non statim malum est, quod infimum est. Ubicumque enim est ordo, ibi summum, medium & infimum sit oportet, quæ res sunt & inter Angelos & Apostolos. Rursum, si malæ terræ deputatur quod imperfectum est, hoc ipsum, si virgo nubat, defluit a perfectione perpetuæ castitatis. Præterea, si generatio & educatio liberorum, quoniam absque sollicitudine non geritur, ad infrugiferam terram pertinet, quomodo Paulus dicit mulierem fieri salvam per filiorum generationem ac fidelem educationem? Nam id subin-

subindicat quum addit, *si in fide permanserint*. Minus A itaque coactum erat, si fructum centesimum, sexagesimum ac trigesimum, non ad professionum formas, sed in omni vitæ genere ad animorum puritatem referamus. Sunt virgines fatuæ, quæ a sponsi thalamo excluduntur: sunt virgines squalidæ, quæ vix trigesimum adferunt fructum: sunt conjugatæ, quæ centesimum adferunt. Eodem accommodat, quod Lamech primus omnium memoratur duxisse duas uxores, atque hunc vult esse typum Hæreticorum, qui unicam Ecclesiam in plures dividunt. Hoc quid attinet ad mulierem, quæ defuncto marito nubit alteri, quum Lamech simul duas duxerit uxores, Ada & Sella. Hieronymus appellat illum maledictum, quod, unde hauserit, nescio; certe si fuit exsecrabilis, non ob hoc B fuit quod duxerit duas uxores, sed quod fuerit homicida, quemadmodum Cain. Quod si maledictus erat, qui duas habebat uxores, quid dicemus de laudatissimis Patriarchis, Abraham, Isaac & Jacob, quid de Davide, qui, quum haberet plures uxores, Michol Saulis filiam repudiatam & post repudium alteri nuptam, rursus ad se revocavit. Quomodo autem potuit dici Lamech maledictus, legitimo conjugio observans præceptum Domini: *Crescite & multiplicamini, & replete terram*. Porro, quoniam ubi semel a sinceritate Scripturarum discessum est, pluribus opus est furcis, ut id quod vi detortum est, suo tueamur loco: ut ostendat hoc præceptum, *Crescite & multiplicamini*, ante C diluvium & post diluvium valuisse, post editum Euangelium non item, adducit illud Pauli: *Tempus breve est*; Et illud Joannis Baptistæ, *Jam securis ad radices arborum posita est*, quæ sylvam legis & nuptiarum Euangelica castitate succidat. Item illud Ecclesiastæ: *Tempus amplexandi, & tempus longe fieri a complexibus*. Atqui Paulus non ideo commemorat tempus esse breve, ut abstineretur a conjugio, sed ut qui uxores haberent, haberent eas quasi non habentes, hoc est, ne sic essent uxorii, ut studium pietatis voluptatis gratia negligerent. Atque hic Pauli sermo pertinet non ad digamos proprie, sed ad omne matrimonium, vel ad D omnia potius humanæ vitæ negotia. Qui urgent de conjugio, qui non eadem opera urgent de ementibus & possidentibus? An hodie qui se mundo mortuos profitentur, emunt tamquam quod emtum est non possideant? Nec illa securis, qua Judæos terret Joannes, succidit legem & nuptias, sed carnales cupiditates: nec a conjugio revocavit Joannes, sed ad pœnitentiam invitat. Jam si tempus amplexandi pertinet ad veterem legem, tempus abstinendi a complexibus ad novam, non Digamia tantum, sed omne conjugium interdictum erit Christianis. Hujusmodi permulta sunt in scripturis veterum, quæ si pergam omnia commemorare, nascetur ingens volumen. Quamquam au- E tem hæc Scripturas detorquendi ratio excusabilior est in exhortando, dehortando aut consolando, quam in docendo, aut in convincendis hæreticis, tamen optabilius est, nusquam a Scripturarum germana sententia recedere. Huc pro viribus annitenti, si quid secus acciderit, par est paratam esse veniam, iis, qui consulto id faciunt, non item. In antiquis vero, qui alioqui pleraque docte ac sincere tractant in Divinis Voluminibus, æquum est hujusmodi nævos dissimulare potius quam imitari. Expedit tamen hæc commonstrasse, non ut suggillemus viros optime meritos de Religione Christiana, quorum memoriam optimo jure ut F sacrosanctam veneramur, sed ut Ecclesiasten ad sincere tractandas Scripturas reddamus instructiorem.

Gen. 4.

De allegoriis.

Nunc, quando ipse sermonis cursus nos huc propemodum deduxit, non videtur intempestivum de ratione Allegoriarum disserere. Quamquam D. Augustinus abunde de iis tradidisse videtur, in libris de Doctrina Christiana, & nos olim in Methodo nonnulla attigimus, non gravabimur tamen de iisdem, quantum ad præsens institutum satis erit, admonere. Metaphora fons est complurium troporum, collationis, imaginis & abusionis, ænigmatis, allegoriæ, proverbii & apologi, & si qui sunt alii huic affines generi. Metaphora autem, ut in superioribus attigimus, est, quum alicujus commodi gratia receditur a verbis propriis, ac per similitudinem aliunde translatitia mutuamur. Ea potest in uno verbo esse, ut quum dicimus, *juventutem hominis avolare*, aut, *animum ira incanduisse*. Avolare tantum, & incandescere translatitium est, cætera propria. Quod si fit necessitate, quia deest proprium verbum, abusio est, quam Græci κατάχρησιν appellant. Veluti quum Virgilius dicit: *Latas segetes*, & *Luxuriem segetum*. Vix enim reperias proprias voces, quibus exprimas quod sensit Poeta, nisi per circuitionem id efficias, sed incommodius. Frequenter autem sententia translatitiis ac propriis inter se mixtis effertur. Quod si tota constat translatitiis, erit Allegoria. Veluti si quis veterem dolorem ac jam tempore consopitum oratione renovanti dicat: Cur vulnus cicatrice obductum refricas? Allegoria est, Matthæi III. *Cujus ventilabrum in manu ipsius*, &c. Huic si accedat commoda brevitas, ac publicus usus, erit παροιμία, ut si quis involuto negotiis, quæ nec tueri possit, nec ab iis liberari, dicat, *lupum auribus tenes*. Cui si accedet obscuritas, ænigma erit: Quod genus illud, *De ore fortis egressa est dulcedo*, quum sensus esset, *Jud. 14.* in ore leonis repertum mel. Huic simile illud Diogenis, qui malum tibicinem, quoniam ab omnibus deserebatur, salutabat gallum. Gallus excitat a somno, & excitari dicuntur, qui surgunt & abeunt. Ut autem Metaphora brevis est similitudo, ita similitudo sive collatio est explicata & ad rem accommodata Metaphora. Exempli causa, citra lectionem sterilescit eloquentia, Metaphora est. Explica, Quemadmodum ager nisi subinde lætamen adhibeas, cultu exhauritur ac sterilescit: ita stilus assidua scriptione jejunus redditur, nisi crebra auctorum lectione instruatur; Similitudo est. Quæ si in hoc adhibeatur, ut rei faciem ponas ob oculos, erit Imago. Veluti si dicas, virum ferocem ruisse in prælium similem draconi, diducto rictu, ardentibus oculis, erectis jubis.

Allegoria an differat a tropologia & anagoge.

Rhetores, ut ante diximus, Allegoriam definiunt perpetuam Metaphoram, verum in sacris Litteris, & apud Doctores Ecclesiasticos ea vox latius usurpatur, interdum pro quovis tropo. Nonnumquam & pro typo; Velut Apostolus ad Galatas IV. quæ Genesis narrat de Sara & Agar, deque Isaac & Ismaele, vocat allegoriam, quum constet in narratione nullum esse tropum, sed in ipsis rebus gestis subest altioris sententiæ significatio. Non me clam est, neotericos in Scripturis quadruplicem tradere intellectum, Historicum sive Grammaticum, Tropologicum, Allegoricum & Anagogicum. Hos ita digerunt, ut singulis Doctoribus suum tribuant, Hieronymo Grammaticum, Gregorio Tropologicum, Ambrosio Allegoricum, Augustino Anagogicum: Hæc distributio non dissimilis est illi, quæ singulos articulos Symboli in singulos Apostolos partita est. Cæterum, prisci Doctores non agnoscunt nisi duos sensus: Grammaticum sive litteralem, aut si mavis Historicum: & Spiritualem, quem variis appellant nominibus, nunc Tropologiam, nunc Allegoriam, nunc Anagogen, nullo tamen discrimine. Id quod perspicuum eruditis esse potest, quum ex variis Doctorum locis, tum præcipue ex Hieronymi commentario in Epistolæ ad Galatas caput quartum, rursus in Esaiæ caput XV. in Ezechielis XVI. in Amos III. Item Origenis Homilia super Numeros undecima. Quin & ipse Paulus ad Galatas IV. allegoriam appellat, quum per Saram ait designatam cœlestem Hierosolymam, quæ est Ecclesia triumphans. Porro recentiores viderunt in his sensibus esse non mediocre discrimen, eoque vocabula generalia ad species coarctarunt. Etymologiæ harum vocum diversæ sunt, sed eodem recidunt. Allegoria Græcis dicta est, quod aliud dicitur, aliud intelligitur, quæ ratio competit & in Ironiam: Tropologia quod receditur a simplicitate sermonis, & quod sentimus figura novamus, a τρέπω verto. Unde tropi dicuntur schemata, quod novam faciem addant orationi. Tametsi quidam & hæc distinguunt, licet parum constanter. Anagoge hinc

dicta est, quod ab humili sensu subvehat Scripturam ad sublimiora. Neque tamen absurde fecerunt, qui docendi gratia distinxerunt has voces, ut Tropologia sit, quoties Scripturam ad singulorum mores erudiendos accommodamus: Nam τρόπος Græcis tria significat, schema, modum, & vitam ac mores hominis. Hic autem sensus infimo proximus est, in ipsa obiter Historia indicans quæ ad bonos mores conferunt. Allegoria, quum Scripturam accommodamus ad Christum, & hujus corpus mysticum Ecclesiam militantem. Anagoge, quum hinc evehimur ad Ecclesiam triumphantem, & substantias separatas, usque ad Trinitatis fastigium, ultra quod nullus est excessus.

In eodem sermone tres sensus. Sumamus, verbi gratia, Abrahamum tres viros excipientem hospitio. Hic historia quæ narratur Genesis capite XVIII. basis est. Hanc si accommodes ad commendationem hospitalitatis, multa suppetunt argumenta. Procul visis occurrit Abraham, ignotos homines dominos appellat, se ipsum servi nomine designans: procumbens in terram, obnixe rogat, ut ad se diverterent. Hoc ubi impetrasset, homo centenarius curriculo festinat in tabernaculum, mandans Saræ, ut celeriter coquat e simila panes subcinericios. Illa, licet anus nonagenaria, alacriter obit imperata. Sic instituerat uxorem suam Patriarcha. Ipse interim cucurrit ad armentum, adducturus vitulum, non quemlibet, sed tenerrimum & optimum. Alioqui poterat hoc mandare famulis, quos habebat non paucos. Vitulum tradit puero coquendum. Currit & puer, ac sine mora jussa peragit: ut in familia bene instituta omnes sunt in officio. Delectum vituli non committit famulo, delectum tradit famulo, non suffugiens ministerium, sed ut hospitalitatis officium celerius perageretur. Nec interim a ministerio cessat senis optimi sedulitas. Apparat butyrum & lac, vitulumque coctum apponit eis. Ipse interim honoris causa adstat vescentibus sub arbore, tamquam paratus ad ministerium: abeuntes deducit. Hæc omnia nobis declarant, quanta cum alacritate sint accipiendi hospites.

Hic incidunt loci morales, talem fere esse familiam, qualis est paterfamilias. Humanitatem ea alacritate præstandam hospitibus, quasi beneficium non des, sed accipias: neque notis tantum ac bene meritis, verum etiam ignotis & humilibus. Abraham enim nihil aliud existimabat eos esse initio nisi homines. Nam quod singulari numero ait, *Domine, si inveni gratiam in oculis tuis*, ob id unum appellat, quod is videretur honoratior, cujus assensum si impetrasset, de cæterorum animo non dubitabat. Annotanda & verborum modestia, quibus illos invitat: lassis, ut putabat, & famelicis nihil promittit nisi requiem sub arbore, lotionem pedum & buccellam panis, quasi dicat, nihil mihi sumtus aut negotii adferetis: quum tamen quam potuit lautissimum convivium illis destinasset. Item locus est, uxores maritis suis dicto audientes esse debere, similiter & famulos dominis. Ex his multa dicendi materia in eos qui cupide utuntur hospitio alieno, ipsi hospitem non aliter quam anguem fugiunt, aut si quos excipiunt, tristes & cum tædio id faciunt. Rursus in uxores, per quas non licet maritis hospitem in ædes suas inducere, alioqui rixis & jurgiis perturbant domum, non admodum dissimiles uxori Socratis, quæ vasa mensæ subvertit, quod convivæ diutius sederent, non jam vescentes, sed Philosophice fabulantes. Jam quod refecti promittunt Saræ sterili partum, significat, non perire quod hospitibus impenditur, sed a Deo multo cum fœnore reponi, siquidem Abraham pro vitulo filium accepit. Rursus quod pro hominibus accepit Angelos, significat, quidquid amore Dei proximis impenditur, Deo impendi, non homini, juxta Christi testimonium: *Quod uni ex his minimis fecistis, mihi fecistis.* Potest autem & ad frugalitatis exemplum accommodari, quod homo prædives ac liberalis quum tres exciperet, nihil apparatus fecit præter vitulum, ac panem subcinericium, neque quidquam addit condimentorum, præter lac & butyrum, hoc est, ca-

A seum: Vini nulla mentio. Tum enim delitiæ erant, haurire de puteo bonæ venæ. Quis nunc non fastidiret panem calidum modo sub cineribus coctum? aut vitulum coctum, priusquam e cæde refrixisset? Qualis erat domus in qua nec panis erat, nisi forte cibarius. Nam simila pro delitiis paratur hospitibus. At hodie in divitum ædibus inexspectatus hospes si advenerit, inveniet aprugnam arte coctam, ac cervinam crusto triticeo incoctam, inveniet capos & perdices similiter in crusto coctas, succo jam gratiore, quam si recentes essent. Inveniet phasianos pridie assos & lepores, hoc palato gratiores, quod sunt teneriores, nihil horum absque condituris aromatum. Inveniet pretiosas

B aves muria conditas aromatica, ne quid dicam de piscium luxu, deque bellariis Atticis. Paratius erat occidere capos aut perdices, atque his teneritudinem arte adsciscere, si occisi dulci vino mersarentur. Verum hæc artificia gulæ nondum noverat antiquitas. Frugalitatis exemplum habet & illud, quod tantus Patriarcha, pro domo tabernaculum habet, pro conclavi arborem, nec in arcibus habitat, sed in convalle, nostrorum temporum divitibus exprobrans luxus & ambitionis intemperantiam. Pertinet & illud ad mores, quod Sara non prodit in conspectum virorum, sed intra tabernaculum manens peragit quæ maritus imperarat. Maritus stat in ostio tabernaculi, Sara stat post ostium in tabernaculo occulta, eoque dicunt: *Ubi est*

C *Sara uxor tua?* Solus maritus novit, ubi sit uxor. Porro, quod deducit abeuntes, admonet, hospitem venientem alacriter excipiendum esse, volentem abire non esse remorandum, sed officiose deducendum: quum hodie mira videatur hospitalitas, si hospitem etiam ad seria negotia properantem arte retineant invitum, magno ipsius incommodo, velut occultatis equorum frenis, aut simili commento, quidam etiam non nisi bene potum. Atque ita demum existimant pulcre expletos omnes hospitalitatis numeros. Deinde quod Abraham intellecto periculo Sodomæ tam instanter orat, ut parcatur multitudini, admonet, esse

D piorum hominum pro impiis interpellare Domini misericordiam. Civilitatis videtur, quod Abraham non obtundit hospites percontationibus, unde venitis, quo tenditis, quid agitis? Sed tacitus illos deducit, donec ultro quid agant, aperiant. Si recipimus neotericorum distinctionem, hæc videri potest Tropologia, velut adhærens Historiæ, quæ tamen non minus habet jucunditatis quam utilitatis, ingerens idiotarum oculis exempla piorum hominum, quorum actus tam diligenter nobis commendant Scripturæ ut imitemur. In hac parte explicanda vigilans quidem ac dexter est Origenes, sed admiscens sensus retrusiores. Chrysostomus hanc fere solam tractat, sed argute juxta ac fe-

E liciter. Id, opinor, maluit, quod harum rerum annotatio præsentem adfert utilitatem ad instituendos hominum mores, & ob hoc magis movent auditorem, quod a singulis agnoscuntur, & ad singulos pertinent, tum majore cum fide audiuntur, quam Allegoriæ aut Anagogæ, quæ interpretis ingenio reperiuntur, & quodammodo arbitrariæ sunt, eoque nullum habent pondus ad confirmanda fidei dogmata. At Tropologicum sensum ipsa Historia secum defert, traditque sensui communi. Nec tam est sensus a Grammatico diversus, quam hujus declaratio; Veluti quum artifex in tabula magno artificio depicta ostendit spectatoribus, quid ibi sit egregium & admiratione dignum.

F Non omnes æque judicant de pictura, sed omnes agnoscunt quod indicatur, quemadmodum nos Tropologiam indicavimus in hac Historia.

Accedet Allegoria: si Abraham, qui dictus est *pater omnium credentium*, personam gerat populi fidelis, quæ est Ecclesia: quæ Christum, qui velut hospes venit in hunc mundum, excepit hospitio, sicut ait Joannes: *Quotquot autem acceperunt eum*, &c. Quum increduli audiant: *Hospes eram, & non collegistis me.* Huic Ecclesia mactavit vitulum tenerrimum & optimum, quidquid in terris amabile est, amore Christi contemnens, apposuit cibum ipsi gratissimum, de

quo

quo testatur in Euangelio: *Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis.* Fidem hominum esuriebat, fidem eorumdem sitiebat, quum diceret Samaritanæ, *Da mihi bibere.* Deducit abeuntem, dum contemtis iis quæ sunt super terram, desiderio fertur in cœlum. Postremo, Sara prius sterilis parit Isaac, id est, gaudium, dum per fidem ad spiritum evectis humanis cupiditatibus, quarum typum habet mulier, tota fœcundatur sobole virtutum, quæ gaudium adferunt numquam auferendum.

Verum hæc Allegoria Tropologiæ mixta videri potest. Sublimior erit, si vitulum optimum ac tenerrimum interpretemur Christum immaculatum ac mansuetissimum, qui mactatus est pro salute mundi. Deus enim sic dilexit mundum, ut Filium suum unicum tradiderit in mortem pro vita generis humani. Aut si subcinericios panes interpretemur reconditum Scripturarum intellectum, qui tres comeduntur a tribus, mysterio Trinitatis, idque sub arbore Mambræ, quæ vox Hebræis sonat perspicaciam: proinde non comeduntur a Judæis, qui Mosis velamen habent impositum cordibus suis, nec agnoscunt Patrem, Filium, & Spiritum sanctum unum esse Deum, adfixi litteræ, nec perspicientes reconditos legis sensus.

Superest Anagoge, quæ nobis aperit mysterium ineffabilis essentiæ Divinæ, quæ una eademque est in tribus personis, Patre, Filio & Spiritu sancto. Tres vidit simul stantes, humanam speciem videt, & tamen procidens in terram adorat, & jam mutato numero dicit, *Domine, si inveni gratiam in oculis tuis.* Ac mox: *Laventur pedes vestri.* Et quum comedissent, rursus mutatur numerus. Cui dixit: *Revertens veniam ad te.* Ac mox: *Dixitque Dominus: Numquid celare potero Abraham.* Et, *Scio enim.* Rursus quum intercedit pro Sodomis adstans coram Domino, singulari numero dicit: *Numquid perdes justum cum impio?* Breviter, in tota hac narratione, Dominus unitatis numero refertur, nusquam Domini, in aliis additur numerus multitudinis, ut agnoscas unum Deum in tribus personis, quem nosse & intueri cominus Ecclesiæ triumphantis est beatitudo. Ultra hæc quo progrediatur interpretatio Scripturæ, non invenies. De nominibus igitur non erimus anxii, si de re conveniat.

Littera occidit. Notati sunt qui in Scripturis nimium libenter recedunt a sensu Grammatico, sic amplectentes sensum Allegoricum, ut infimum illum negent consistere. E diverso, fuerunt qui sic oderunt tropos, ut universam Scripturam in eum sensum accipiendam putarint, quem ipsa verba simpliciter exprimunt. Quorum de numero fuerunt Anthropomorphitæ, qui putabant Deum esse corporeum humana specie, quod legerent hominem esse factum ad imaginem Dei, præsertim quum Scriptura passim Deo tribuat humana membra, faciem, os, oculos, aures, manus, brachia, pedes. Simili errore crediderunt Deum moveri ac mutari affectibus humanis, quia legunt illum iratum & placari, furere & flecti ad misericordiam, facere aliquid & facti pœnitere, nescire & rescifcere, denique odisse & amare, quum in Deum nulla cadat mutatio. Idem error genuit nobis Euchitas, qui, quoniam in Euangelio legerant semper orandum, & numquam cessandum, per omnem vitam otiosi Psalmorum infinitam vim quotidie demurmurabant. Nec defuerunt qui se ipsos exsecarent, quod in Euangelio legerent, eos fore beatos, qui se castrassent propter regnum Dei. Nec alia res fefellit Chiliastas, quam locus Apocalypseos sine tropo intellectus. Erant & qui conarentur XL. dies ac noctes sine cibo transigere, quod hoc a Domino factum legerent. Nec hodie desunt qui lumbis præcinctis incedunt, quod Dominus jubeat suos esse lumbis præcinctis: qui cruces ligneas manibus gestent, quia legerunt, *qui non tollit crucem suam & sequitur me, non est me dignus.* In Africa, quæ, juxta proverbium, semper aliquid novorum monstrorum gignit, erant, qui ultro in Ethnicorum convivia incurrerent, non ob aliud nisi ut ab eis occiderentur, quidam etiam minis adigerent alios ut occiderentur, quia legerant: *Qui perdiderit animam suam, in vitam æternam inveniet eam.* Ejusdem superstitionis erat, quod Donatistæ quum jussu Cæsaris convenissent, ut cum Catholicis sub judice delegato de controversis dogmatibus conferrent, jussi sedere a Comite Cæsaris, recusarunt tam pertinaciter, ut & judex præter morem, stans, coactus sit causam cognoscere. Rogati cur nollent sedere? responderunt, se commoveri Psalmi verbis, *Non sedi in concilio vanitatis, & cum iniqua gerentibus non introibo.* Hoc sermone notantes Catholicos quibuscum erat disputandum, nam hos habebant pro vanis ac mendacibus & impiis. Salse vero superstitionem illorum illusit, qui respondit, Si vos movebat Psalmi versiculus, nec introisse in hoc concilium oportuit. Ibidem enim additur, *& cum iniqua gerentibus non introibo.* Dicuntur & hodie repullulascere Sabbatarii, qui septimi diei otium incredibili superstitione observant. Eodem e fonte manavit Pharisæorum superstitio, qui verba legis circumferebant in fimbriis ac phylacteriis, quo semper essent in oculis, eo quod Dominus præcepit Deuteronomii sexto, *Eruntque verba hac, qua ego precipio tibi hodie, in corde tuo, & narrabis ea filiis tuis, & meditaberis sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens atque consurgens: & ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque & movebuntur inter oculos tuos,* & cætera. Nimirum, affixi verbis non intellexerunt hujusmodi tropis commendari vehemens studium ac meditationem legis. Feruntur & his temporibus esse Christiani, qui baptizatis frontem inurunt ferro candenti, quod in Euangelio legunt, *Ipse vos baptizabit in spiritu & igni:* non intelligentes per spiritum & ignem significari vigorem fidei & caritatis Euangelicæ. *Marc. 3.* Ab hac superstitione non videntur multum abesse quidam, qui verba ut sonant amplectentes, quoniam legerunt: *Qui venit ad me, & non odit patrem suum & matrem & uxorem & filios, fratres & sorores:* existimant se nihil debere parentibus, nihil liberis, si se abdant in aliquod Monachorum collegium: ac sponsam etiam deserunt invitam & reclamantem, si nondum intercessit coitus. Si Christianus Ethnicis quoque parentibus debet honorem & obsequium, modo ne violetur pietas, quanto magis Christianus debet Christianis. Et, si Paulus jubet uxorem Christianam manere in contubernio & obsequio mariti increduli & idololatræ, si modo ille non quærat divortium: quanto minus convenit, ut ob fastitiam religionem sponsus sponsam deserat? Qui vero consistit, ut Dominus, qui alibi præcipit ut & inimicos diligamus, hic præcipiat ut parentes & uxores odio persequamur? Odium non est hic malevolentiæ perversus affectus, sed fidei robur, quo naturalem pietatem spirituali pietate superamus, quoties incidit casus, ut alterutra sit deserenda. Alioqui si fas esset ob Monachismum uxorem aut parentes deserere, liceret eadem ratione vitam abrumpere: sed vita contemnenda non est, nisi quum incidit articulus, ut aut impietas sit admittenda, aut mors oppetenda: veluti quum dicit persecutor, aut thus incende Jovi, aut cervicem præbe securi.

Ut igitur ad Judaismum vergunt qui Tropos & Allegorias excludunt a Scripturis, ex lege, quæ, juxta Paulum, spiritualis est, reddentes carnalem: ita Scripturæ fundamentum & robur subvertunt, qui sensum infimum rejiciunt, quum huc nulla cogat necessitas. Reddunt enim illam arbitrariam, ut jam humana sit potius quam divina. In hunc lapidem, ut dixi, nimium frequenter impingit Origenes, nonnumquam tamen & alii: quorum est Ambrosius ingens Ecclesiæ lumen, in quo nihil esset reprehendendum, nisi hoc conduceret ad Ecclesiastarum eruditionem. Quemadmodum enim Hieronymus prodidit Origenis errores, quo minore periculo libri illius ab Orthodoxis legerentur: ita expedit in magni nominis Auctoribus lapsus quosdam ceu nævos indicare, quo majore cum fructu, minore cum periculo legantur. Non tamen hic multis onerabo Lectorem, pauca quædam exempli gratia proferam. Divus Ambrosius, tractans locum Euangelii, quo narratur Petrus ter abnegasse Dominum, *Ambrosius*

ut

indulgens allegoriis. ut crimen Apostoli vel excuset vel elevet, rem totam ad Allegoriam seu Tropologiam detorquet. Primum quod scribitur, stetisse ad prunas, quoniam frigus erat, interpretatur frigus mentis, & hactenus recte. Etenim in quo refrixit fidei vigor & caritatis ardor, abnegationi proximus est, neque quidquam deest præter urgentem occasionem. At violentum est quod addit, Frigus erat mentis, non corporis. Item quod paulo ante præcessit, Si tempus consideremus, frigus esse non poterat. Quid enim vetat quo minus per Æquinoctium Vernum nox habeat suum rigorem, quum Romæ noctes etiam Solstitiales habeant sua frigora? Addit: Adeo novum fuisse Petrum potuisse peccare, ut peccatum illius nec ab Euangelistis potuerit comprehendi: ob id, opinor, quod Petri negationem non referant eodem modo, aut verbis obliquis referant. Jam quis non statim videat hoc violentius dictum? Dein quod Petrus ab ostiaria compellatus, quod esset ex eorum numero qui cum Galilæo, aut cum Jesu Nazareno erant, respondit, *Nescio quid dicas*: Ambrosius sic interpretatur quasi non sit vox negantis, sed separantis sese a proditione mulieris. Quod si verum est, quomodo constat veritas Euangelistæ, qui ait: *At ille negavit coram omnibus, dicens: Nescio quid dicis.* Deinde quomodo verum erit quod Dominus futurum prædixerat: *Antequam gallus bis cantet, ter me abnegabis*: si hæc non est prima negatio, maxime quum sequatur apud Matthæum, *Et iterum negavit.* Si, quod priori ancillæ respondit, *Nescio quid dicas*, non est negatio: quomodo, quod alteri ancillæ abjuravit Dominum, Matthæus dicit, *Et iterum negavit.* Rursus æque violentum est, quod Petri sermonem abjurantis se fuisse cum Jesu Galilæo, sive cum Jesu Nazareno, sic interpretatur, quasi Petrus negando se nosse Jesum Galilæum aut Nazarenum, professus sit Jesu Divinam naturam: *Nescio*, inquit, *Galilæum, nescio Nazarenum quem Filium Dei novi: habeant homines locorum vocabula, Dei Filium patria non potest nuncupare, cujus majestatem locus nullus includit.* Primum certum est, hoc non sensisse Euangelistas, quod interpretatur Ambrosius, alioqui ejusdem impietatis est, negare Jesum hominis filium, & negare Dei filium. Hoc etiam frigidius est quod sequitur: Petrus accusatus quod esset ex his qui erant cum Jesu Galilæo, respondit, *Non sum*, huc detorquet, quasi Petrus non abnegarit Christum, sed rejecerit verbum æternitatis, *Erat. Non enim*, inquit, *erant qui esse cœperunt, hoc est, dicere, Ille solus erat, qui in principio erat.* Atqui *erat* per se non est verbum æternitatis, sed hic sermo, *In principio erat*, sermo est æternitatis. Quod enim fuit ante creaturam omnem, initio careat necesse est. Simillimum est quod protinus annectit, *Non sum; Illius est enim esse, qui semper est*: Atqui hoc nec Petrus sensit, nec Euangelista. Rursus, quum urgeretur quod inter Galilæi discipulos fuisset, juxta Marcum iterum negat. Hoc sic excusat; *Negavit ex illis se esse, non Christum negavit. Negaverat hominum consortia, non Dei gratiam. Negaverat ex illis esse se, qui cum Galilæo erant, non negavit cum Dei Filio.* Atqui quum hæc sit una e tribus negationibus, si non negavit Christum, quomodo verum est quod Christus prædixit, *Ter me negabis?* Denique quum magis urgeretur a circumstantibus, qui præter corporis speciem etiam linguam in argumentum adducebant, tertio cum exsecratione negavit se nosse hominem: *Bene*, inquit, *negavit hominem, quem sciebat Deum.* Tandem fatetur Petrum negasse, sed non pejerasse. Id probat arguta quadam ratione quam non satis assequor. *Denique*, inquit, *ubi jusjurandum est, ibi cauta responsio est. Nam etsi negavit Petrus, non tamen pejeravit, quia nec Deum perjuraturum esse memoraverat.* Hoc sentit, opinor, quod Petrus, secundum Marcum, appellatus primum ab ancilla, quod fuisset cum Jesu, tantum negavit dicens, *Neque scio, neque novi quid dicas.* Rursus appellatus ab ancilla ac proditus, iterum negavit, nec aliud quidquam additur: *ut scias*, inquit, *Euangelistam veritati quam gratia plus dedisse.* Veritatem, ut opinor, appellat simplicem facti enarrationem, gratiam sensum mysticum, quem vult in Petri verbis latere. Tertio quum ab adstantibus urgeretur, cum jurejurando & exsecratione negavit, dicens, *Nescio hominem istum quem dicitis.* Hanc Ambrosius cautionem vocat, Non novi istum hominem quem vos dicitis. *Et ideo non pejeravit, quia non promiserat Christo se non negaturum Deum, quum diceret*, Te non negabo: *hoc est, quem Dei Filium semel professus sum. Igitur hominem abjurans non pejerat. Rursus quum ait*, non sum, *excusat quod non esset hominis Apostolus, sed Christi: quemadmodum Paulus negat se Euangelium suum accepisse ab homine aut per hominem, sed per Jesum Christum.* Atque hunc locum persequens hoc agit, ut persuadeat Paulum æque negasse Christum ac Petrum, nisi quod Petrus texit sensum suum, Paulus expressit. Atque ut multa transiliam, ne tædio sim hæc legenti: Quod Lucas scripsit Petrum appellatum, respondisse *Non novi illum*, hoc commento tuetur: *Bene dixit; Temerarium quippe erat, si diceret quod nosset eum, quem mens humana non potest comprehendere: Nemo enim novit Filium, nisi Pater.* Ita quum juxta Lucam iterum appellatus ita respondet, *Non sum ego*, hoc colore fucat, *Maluit*, inquit, *se negare, quam Christum.* Tertio appellatus juxta Lucam, respondit, *Nescio quid dicas*: sic interpretatur Ambrosius, *Sacrilegia vestra nescio.* Cæterum quoniam objici poterat, si Christum non negavit Petrus, nec pejeravit, ubi est fides Domini, prædicentis, *Ter me negabis*; aut quid est quod ad se reversus tam amare flevit Petrus? Sic elabitur ut dicat Petrum in hoc agnoscere culpam, quod involute & ambiguis verbis Christum professus sit Deum & hominem, quum id oporteat ingenue & exserte facere.

Hæc, quis non intelligit, esse coacta præter Scripturæ mentem, ut jam excusemus impietatem, sic accipientes negari Christum esse hominem, qui negat eum nihil aliud esse quam hominem. Sed interim dum commento ludit, excluditur exemplum quod in primis erat inculcandum, hominem quantumvis fortem, ex sese nihil posse, si suis fidat viribus, & nisi totus pendeat a gratia Dei, quum Petrus qui fidei robore & caritate in Dominum cæteros Apostolos antecedebat, ac de se tam magnifice professus esset haud dubium quin ex animo, ad muliérculæ vocem tam misere sit exanimatus, quid facturus in tormentis & mortibus? Tolerabilis est Allegoria, quod Petrus negavit in domo Caiphæ. In Synagoga negatur Christus, in Ecclesia sincera constansque professio est; Item illud, quod Petrus non erupit in fletum, nisi posteaquam illum respexit Jesus. Rursus illud quod piorum hominum insignes lapsus, plus ædificant interdum Ecclesiam quam aliorum innocentia. Ita Petri negatio docuit omnes, ne quis fidat humanis viribus. Docuit nemini in crimen lapso spem esse resipiscentiæ, nisi Christus eum suo dignetur intuitu. Docuit nullum esse tam atrox facinus, quod non abluant pœnitentiæ lacrymæ. Quemadmodum & peccatricis Euangelicæ exemplum, magno solatio est Christianis omnibus. Poterant igitur & hæc & alia multa ad sensum tropologicum accommodari, quæ diligenter persequitur Origenes, videlicet, quod Petrus ideo lapsus est, quoniam Jesum sequebatur e longinquo, quod Judæis sese admiscuerit, quod nox esset & frigus, quod nondum audisset galli cantum, quod nón fleverit, nisi egressus atrium Pontificis. Petri vero peccatum non excusat, sed unico tantum colore extenuat, quod abjuravit Dominum nondum accepto Spiritu sancto, *quum*, ut ait Joannes, *nemo possit profiteri Dominum Jesum nisi in Spiritu sancto*: Et ideo Petro fuit parata venia. Cæterum eos qui post acceptum Spiritum seu verbis seu factis abnegant Christum, rursus eum sibi crucifigentes & sacrosanctum illius sanguinem pro polluto habentes, difficile est renovari ad pœnitentiam. Hæc, inquam, nec inutiliter, nec sine gratia disseruntur apud populum. Quod genus est & illud, Petrus juxta Matthæum ad primam appellationem tantum respondit, *nescio quid*

quid dicas. Quum ab alia ancilla impeteretur, negavit cum jurejurando: tertio quum urgeretur ab adstantibus, jurejurando addidit exsecrationem ac devovit seipsum. Ita qui semel recessit a Christo, nisi revocetur per Domini clementiam, semper ad pejora prolabitur, donec tradatur in reprobum sensum: quemadmodum Petrus a mendacio devenit ad perjurium, a perjurio ad exsecrationem, fortasse cum Juda ad suspendium denique perventurus, nisi mature Jesus in eum flexisset oculos. Sed Ambrosii violentiam in excusando peccato Petri notat, ni fallor, Hieronymus in Commentariis his verbis: *Scio quosdam pii affectus erga Apostolum Petrum, locum hunc interpretatos, ut dicerent Petrum non Deum negasse, sed hominem, & esse sensum*, Nescio hominem, quia scio Deum. *Hoc quam frivolum sit, prudens lector intelliget: si sic defendunt Apostolum, ut Deum mendacii reum faciant.* Ita Hieronymus. Similis est violentiæ, quod hunc versiculum Psalmi XXIII. *Attollite portas principes vestras, & elevamini portæ æternales, & introibit Rex gloriæ:* attribuit Angelis qui perstiterant in pristino statu, adhortantibus eos qui vacillabant, nec adhuc malitiosum a Deo desciscendi propositum sumserant, ut resipiscerent: & putat aliquos resipuisse, & hoc erat introire Regem gloriæ, quum tale quiddam nullus usquam memoret Scripturæ locus. Hoc hausisse videtur ex Origene; nam & Hieronymus in hunc Psalmum simile quiddam attingit, etiamsi non affirmat ullos resipuisse.

Figmento Scriptura exposita. Impudentius peccant, qui confictam Allegoriam mendacio fulciunt. Cui vitio fuit affinis ille de quo refert beatus Hieronymus, enarrans Epistolæ ad Ephesios caput V. Is enim apud popularem concionem, cui interfuit Hieronymus, perinde quasi in theatro captaret plausum multitudinis, potius quam interpretaretur Scripturæ mysteria, hæc Apostoli verba: *Surge qui dormis, & exsurge a mortuis, & illucescet tibi*, sive, *continget te Christus*, accommodavit ad Christum in cruce pendentem, qui hoc sermone compellarit Adam ibi sepultum sub ipsa cruce, ut sanguine Christi potuerit adspergi. Atque ut hoc commentum redderet probabilius, *quasi linum*, ut ajunt, *lino connectens*, addidit aliud figmentum, eum locum ideo fuisse dictum Calvariæ, quod illic sepultum fuerit caput veteris hominis, videlicet, Adæ, quum Hieronymus doceat, Adam fuisse sepultum in Hebron Arbæ, non in monte Calvariæ. Itaque aut vanitas fuit asseverare secus quam habet Scriptura, aut temeritas pro certo affirmare, quod adeo certum non est, ut vix sit verisimile. Deinde mutavit Scripturam, ac pro ἐπιφαύσει σοι, id est, *illucescet tibi*, legit ἐφάψεταί σου, id est, *continget te*. Quamquam autem erant tum apud Græcos, tum apud Latinos exemplaria quæ hanc quoque lectionem aut similem habebant, ipse tamen Apostolici sermonis tenor indicat priorem lectionem esse germanam. Huic tamen commento mire fuit applausum ab imperita multitudine, cui sæpe gratior est novitas, quam veritas. At non convenit ut Ecclesiastes suam orationem ad multitudinis voluptatem accommodet, sed illud potius agendum, ut populus assuescat iis quæ sunt optima delectari. Hæc veterum negligentia demanavit ad posteros, quorum nonnullis etiam elegans visum est, Scripturam obtorto collo ad sensum quam maxime alienum pertrahere. Exstant Commentarii cujusdam, nomini parcetur, qui, quod est apud Prophetam Abacuc, *Turbabuntur pelles terræ Madiam*, (*Abac.* 3.) (quod juxta litteram dictum est de tentoriis Æthiopiæ, juxta moralem intellectum applicari potest ad impios, quorum conscientia tandem perturbanda sit terrore judicii) detorsit ad Barptolemæum excoriatum, nimis impudenter, etiamsi vera fuisset historia: nunc hoc etiam impudentius, quod Ecclesia eam ut fabulosam rejicit. Quis enim sic loqueretur de Apostolo excoriato, *Turbatas esse pelles illius?* Quod nunc referam nec legi, nec ipse vidi, sed ab homine minime vano, qui præsens audivit, accepi: locus tacebitur, ne quis offendatur morosior. E Schola quidam prodiit jam aliquem gradum adeptus in Theologia, in urbe totius regionis celeberrima, in frequentissima concione sui specimen daturus. Is edidicerat duodecim Signa Zodiaci, eaque magno studio ad Allegoriam detorquebat, multis admirantibus, subridentibus nonnullis, quibus erat plus nasi. Quam inutili labore vir ille se torserat tribus aut quatuor mensibus. Nam ante tantum spatii solent præmoneri, qui certis diebus eo loco dicturi sunt, quo veniant præparatiores. Narrabat idem, alium Theologiæ Doctorem, non e multis unum, sed ut in Scholastica Theologia, ita in disciplinis liberalibus omnibus insigniter eruditum (nam mihi familiariter fuit notus) in eadem urbe, loco omnium celeberrimo, post trimestrem meditationem, ex infimis Grammaticæ rudimentis conatum docere mysterium sacræ Triadis, eam accommodando ad congruentiam nominis & verbi. Cum eo Theologo quum commentarer de variis Similitudinibus, per quas docti conati sunt aliquam Triadis imaginem ostendere, dixit, nulla ex re aptius proferri similitudinem unius essentiæ in tribus personis, quam in figura Trianguli Mathematica, in qua sunt tres lineæ æquales eadem superficie. Quod tamen ridiculi causa non commemoro, præsertim quum in privata confabulatione dictum sit. Prius illud in tam celebri frequentia nimis erat frigidum. Quid multis? hæc licentia paulatim eo processit, ut ista a magnis Theologis pro summa laude cœperint affectari. Ipse audivi Theologiæ Doctorem Parisiis laurea donatum, Ordinis divi Dominici, profecto doctum insigniter & humanum, qui per totam Quadragesimam aliquid admiscuit ex Euangelica parabola de filio prodigo, jucunde magis quam graviter affingens, quid illi accidisset discedenti a patre, quid revertenti, ad hunc modum: *Ubi nunc est noster filius male frugi? Quid rerum gerit? Venit ad molam aquatilem. Ibi restat.* Hic proferebantur e Scripturis testimonia de rotis molæ versatilis, & ad aberrantem accommodabantur. Postero die: *Ubi nunc noster prodigus? Quid agit? Reperit popinam. Quid illic? Vescitur. Quid eduliorum? Apposita sunt illi lingua incocta crusto triticeo, artocrea vocant quidam.* *Allegoria confictis rebus addita.* Hic adhibebantur testimonia de linguis hominum perniciosis. Singulis item diebus tale quoddam figmentum adferebatur, nonnulla fortasse cum titillatione aurium popularium, quanto cum animorum fructu, nescio. Atqui divina Scriptura fœcundior est, quam ut hujusmodi fabulis oporteat horam eximere. Et si delectandus est auditor, habet Scriptura sua viridaria, in quibus liceat decentius reficere animum. Jam compertum habeo, inter eos qui vitam profitentur contemplativam, ac sibi tales videntur, haberi libellos in quibus simili studio fictis narrationibus addebantur Allegoriæ. Unam exempli causa ponam. Viator quidam lassus, videns arboris truncum, insedit. Non erat autem arboris truncus, sed Draco convoluto corpore dormiens. At bestia pondere insidentis, & calore excitata, erexit caput, ac viatorem devoravit. Hinc affingebatur Allegoria. Viator est omnis Christianus, qui cupit in hoc mundo conquiescere, sed ubi quietem quærit, mortem invenit. Proinde qui tuto vult iter suum absolvere, a mundo sese subducat, & fiat Monachus. Quamquam hoc quoque tolerabilius, quam quod quidam manifesto falsis affingunt allegoricas interpretationes. Ipse meis auribus audivi quemdam non eruditum, sed Religionis opinione commendabilem, atque ob muneris auctoritatem gravem, qui in fine concionis feriæ, erat enim Dominicus dies Quadragesimæ, quo tempus expleret, adjecit aliquot fabulas, quarum unam exempli causa narrabo. Ajebat, in regione, nescio qua, esse avem ἀνώνυμον, pulcerrimis plumis decoram, eas plumas illi certis anni temporibus defluere, ac jam deplumem, miserabiles edere voces, nec finem omnino facere donec plumæ renascerentur. Hic Allegoria. Avis illa designat hominem, cujus plumæ sunt virtutes, quæ quum deciderint, lamentis pœnitentiæ revocantur. Templum erat auditoribus differtum, inter quos erant eruditi plures quadraginta, & in his Docto-

res nonnulli. Euangelium erat ex Joannis capite IX. quomodo Jesus cæco nato restituerit oculos. Euangelistæ narratio tam prolixa est, ut hujus commoda expositio potuerit totam occupare horam, ac populum attentum retinere. Hæc si dissimulantur, quid superest, nisi ut Ecclesiastes in suggesto narret, interpreteturque sua somnia. Tametsi non defuerunt qui fictis somniis demulserint aures concionis. Verum ut hæc invitus commemoravi, ita libens ad alia digredior. Quædam exempli causa commonstrasse compulit necessitas. Prudentis Ecclesiastæ fuerit a tali specie quam longissime submovere sese.

Proinde ut ad id quod institueramus, sese nostra referat oratio. Pariter impii sunt, qui vel Typos vel Allegorias submovent e Scripturis, & qui sectantes Allegoriam, sensum historicum rejiciunt, ubi nulla cogit necessitas. Sed in his sobria mediocritas est servanda.

Typi & allegoria differentia. Inter Allegoriam autem & Typum hoc interest. Quæ facta narrantur ut aliud significent, typos ac figuras appellamus: ut serpens æneus in stipite pendens, typus fuit Christi sublati in crucem in salutem omnium credentium; Allegoria magis sita est in doctrina ac præceptis, cujus generis fere sunt, quæ lex Mosis præcepit de ædificando Templo, de vestitu Sacerdotum, de ritibus Sacrificiorum, de Circumcisione, deque cibis mundis & immundis. Cæterum quod ad tractationem attinet, eadem est ratio Typorum & Allegoriarum.

Quando fas non est ab allegoriis recedere. Bifariam autem ab Allegoria a Typisve receditur, uno modo quum quod narratur factum aut futurum, simpliciter intelligitur, nec admittitur sensus interior. Velut si quis per petram, unde Hebræis in deserto fluxit aqua, neget significatum Christum, aut per Mosis faciem velo obtectam neget significari Judæos rejicientes Euangelii gratiam, per Christum omnibus reseratam. Item si quis quæ de regno Christi prædicta sunt a Prophetis, neget esse completa, quod juxta sensum Historicum non apparent ea quæ promissa sunt. Nam Prophetæ spirituale regnum intelligi voluerunt, Judæi exspectant regnum mundanum. Sic a typo recedere, impium est. Quum enim sensus historicus veluti corpus sit Scripturæ, sensus reconditior velut anima, nimirum, ab ipsa Scriptura recedit, qui quod illius est optimum repudiat. Sit hoc exempli causa dictum de Typis. Consimilem in modum impius sit qui, quæ Moses præcepit de victimis ac ciborum delectu, putet hodie juxta sensum externum observanda esse: aut quoniam Dominus beatos pronunciat eos qui se castrassent propter regnum Dei, sic accipiat, quasi Deo gratum sit futurum, si quis amore pudicitiæ sibi amputet membra genitalia. Nam juxta Domini sensum exsecuit sese, qui Venereæ voluptatis affectum studio pietatis abjecit. His modis impie receditur a Typis & Allegoriis.

Quando bene receditur ab allegoriis. Altero modo pie receditur, quum Historico sensui tamquam basi substratæ suus habetur honos, sed huic ad majorem auditorum fructum inducitur sensus mysticus. Veluti qui non negat Evam serpentis alloquio corruptam in criminis societatem vocasse maritum suum, sed huic fundamento addit Allegoriam sive Tropologiam: Satanam fallacibus promissis sollicitare inferiores hominis affectus, ut a Dei præceptis recedat, ab affectibus autem carnis etiam rationem pertrahi in assensum criminis. Eva persuasa comedit. Adam non persuasione serpentis, sed nimia in uxorem caritate victus est, potius quam seductus. Nostra Eva, caro est: Adam, ratio, sive spiritus. Caro infirma est, spiritus autem promtus. Item quod docet *Prov. 15.* Solomon, *Responsio mollis frangit iram, sermo durus suscitat furorem:* juxta sensum Grammaticum quod dicitur verum est, iratum hominem placandum esse verbis blandioribus, quem si verbis asperis exacerbes, jam iram verti in furorem: non peccat tamen qui sententiam accommodat ad peccatorem resipiscentem. Deus hominum peccatis offenditur, qui si resipiscant, & suam agnoscentes culpam ad ejus misericordiam

A confugiant, frangunt iram ac minas Dei: sin persistant in sua malitia, & admoniti, dicant in corde suo non est Deus, jam ira Dei vertitur in furorem: & qui contemnunt Dei patientiam ad pœnitentiam provocantis, traduntur in reprobum sensum. A Grammatico sensu, quemadmodum superius admonuimus, quem Paulus litteram appellat, recedere interdum cogit necessitas, interdum suadet utilitas. Necessitas cogit, quum in verbis est absurditas. Evidens absurditas est in verbis Domini, quum jubet erui ac projici dextrum oculum, qui sit offendiculo, aut amputari manum & abjici: aut odisse patrem, matrem, fratres, sorores, atque insuper manum propriam: quum B beatos pronunciat qui se castraverunt propter regnum Dei. Similiter quum beatus Paulus jubet mortificari membra nostra quæ sunt super terram, ac prunas ardentes congeri in caput inimici. Utilitas suadet, quoties in verbis Scripturæ simpliciter intellectis exigua aut nulla est utilitas, aut si qua est, tamen in sensu mystico longe est uberior. Historia quomodo Jacob auxerit gregem suum, quomodo huic Laban imposuerit Lea pro Rachele supposita, non video quid habeat utilitatis, si persistas in sensu Grammatico. Nisi forte quis hinc exemplum ducat temperantis pariter & constantis animi in Jacob, qui tanta contumelia delusus non recesserit ab amicitia, sed conditionem, quamvis C iniquam, admiserit, tum quatuordecim annis abstinuerit a congressu formosissimæ virginis, quam supra modum adamabat, quum hodie vix impetrari possit a sponsis, ut unum mensem sibi temperent, quin furtim cum nuptiis misceantur, interdum nec ætate exspectata quæ puellas viri patientes reddit. Rursus, quum Solomon hortatur nos ad exemplum formicæ, ut illius exemplo paremus in juventute, quo alamur in senectute, non inutilis est admonitio, sed qualem Ethnicus ingereret filio suo. Multo autem uberior est fructus, si totam hanc vitam interpretemur ætatem nostram, in qua datum est bene agere. Hanc opportunitatem qui negligit, post mortem hiems est, in D qua non licet bene operari, sed quisque mercedem accipit, prout gessit in corpore, sive bonum sive malum. Necessitate igitur depellimur a littera, quoties Scripturæ verba, ni tropum adhibeas, manifestam habent falsitatem aut absurditatem, aut alioqui sensum pugnantem cum doctrina Christi, piisque moribus. Veluti quum Propheta dicit, *Sedebit solitarius, & levabit se supra se.* Sermo Grammaticus non consistit: Nullus enim potest se ipsum levare supra se, sed fides est quæ mentem hominis attollit ultra naturam hominis. Item, quod de Christo vaticinatur Psalmus, *Super aspidem & basiliscum ambulabis*, &c. si legitur juxta litteram, falsum est. Nusquam enim legitur tale E quidquam fecisse Dominus, nec alius sanctorum quisquam. Hæc tamen falsitas non est in Scriptura, sed in eo qui perperam accipit Scripturam, quum tale nihil senserit qui scripsit. Absurditatis exempla passim obvia sunt. Quod genus est, quum Deus in Genesi loquitur, *Pœnitet me fecisse hominem.* In Deum enim nulla cadit pœnitentia. Rursus quum Abrahæ loquitur: *Descendam & videbo, utrum clamor verus venit ad me, an non sit ita, ut sciam.* In Deum enim nulla cadit ignorantia. Tale est illud Pauli ad Romanos XII. quod modo retuli: *Hoc faciens, carbones ignis congeres super caput ejus.* Hic absurditas cum falsitate conjuncta est. Qui cibum & potum dat inimico, multum abest ab eo F qui congerit ardentes carbones in caput hominis, quod adversus inimicos etiam absurde fieret.

Scripturæ sermo quadrifariam dividitur. Quædam dicuntur, nec sunt. Quædam sunt, nec dicuntur. Quædam dicuntur, & sunt. Quædam nec dicuntur, nec sunt. Primæ classis sunt, quum Deus dicitur obdormisse, aut irasci, aut avertere faciem, aliaque hujus generis innumera, quorum nihil vere cadit in Deum: sed quod sub his verbis latet, congruit Deo. Secundi ordinis est, quod Filius dicitur *homusios* Patri, Pater ingenitus & ἄναρχος, quum nihil horum expressum sit in sacris litteris, sed hinc certa ratiocinatione colli-

colliguntur. Tertiæ sortis est, quod Paulus appellat Christum Deum & hominem: hoc enim citra omnem tropum verum est. Quarti generis sit, si quis dicat tres Personas esse tres Deos natura diversos, aut mundum caruisse initio, quod nec scriptum est, nec ullo tropo verum est. In his igitur quæ sunt primæ classis necessario recedimus a verbis, & ad tropologiam confugimus, alioqui littera occidit. Ut autem ejus, quod tertio loco posuimus, exemplum aliquod proferatur: quod in Cantico mystico in laudem Solomonis canitur, *sexaginta sunt Reginæ, octoginta concubinæ, adolescentularum non est numerus*, exempli perniciosi sit, si verba ut sonant, intelligantur, & ad Christianorum mores accommodentur. Huic assimile quod in eodem Cantico sponsa loquitur sponsi sodalibus, quos invitat in hortum suum: *Comedite, amici mei, & bibite & inebriamini, carissimi.* Rursus Hieremiæ xxv. *Bibite, inebriamini & vomite.* Multo aliud sentit Scriptura, quam verba sonant. Hujusmodi quædam reperiuntur & in Euangelio. Dominus jubet ut ferienti maxillam unam præbeamus alteram, quod nec Paulus nec ipse Dominus præstitit alapa cæsus: & per injuriam auferenti pallium, addamus & tunicam. Atqui præter bonos mores est, peccanti, studiose gravius peccandi dare occasionem. In hujusmodi sermonibus hyperbole est, deterrens a vindicta.

Illud annotandum, quod interdum etiam si constet infimi sensus veritas, nec nulla sit in verbis absurditas, aut aliud pugnans cum sana doctrina, tamen occidit littera si illi adhærescamus. In causa est mutata temporum ratio. Tale fuerit, si quis nunc vitulos imponat altari, quod olim Religionis erat, nunc esset impietas. Præterea si typos legis & vaticinia Prophetarum de Christo venturo, sic accipiamus quasi nondum venerit. Qui perniciosissimus error in hodiernum usque diem tenet infelices Judæos. Huic similis est error eorum, qui, quæ ventura promittuntur suo tempore, sic accipiunt quasi jam facta sint. Sic insaniit *Phygelus* cum suis gregalibus, qui dicebant jam resurrectionem esse peractam, excitato Christo cum aliquot sanctis, qui moriente Christo revixerunt juxta Matthæum, quum Dominus apud Joannem v. aperte doceat omnes resurrecturos: *Venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, & procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ, qui vero mala, in resurrectionem judicii.* Idem docet Paulus. Simili dementia tenentur & hodie quidam, qui asseverant venisse Antichristum cum Pseudoprophetis. Contra hos venisse Enoch & Heliam cum suis Prophetis. Quamquam certo certius est, venturam aliquando seculi consummationem, neque vero pauca jam præcesserunt indicia, tamen, arbitror, istos divinatores insanire. Verum hæc utcumque habent, illud consultum est, ut quisque se paret ad extremum diem: ne, quum venerit, inveniat imparatos.

Jam quod beatus Augustinus in Epistola ad Vincentium scripsit, insignis esse impudentiæ, si quis fidei Catholicæ dogmata tentet probare per Allegoriam, cum exceptione est intelligendum, quam ille non prætermisit. Addit enim: *nisi habeat & manifesta testimonia, quorum lumine illustrentur obscura.* Proinde non est fas de Typis & Allegoriis dubitare, quarum involucra nobis aperuit Scriptura Canonica. Sicut Christus aperuit quid significaret serpens æneus, quid Jonas post triduum e ceti ventre redditus. Euangelistæ commonstrarunt quid senserit Dominus, quum diceret, *Solvite templum hoc & in triduo excitabo illud*: item quum juberet caveri a fermento Pharisæorum. Quin ipse Dominus parabolas aliquot dignatus est explicare. Quemadmodum Esaias exposuit allegoriam de vinea, quæ pro uvis genuit labruscas. Similiter Petrus indicavit diluvium typum fuisse Baptismi Christiani. Paulus docuit petram, unde Hebræis fluxit aqua in deserto, designasse Christum. Idem historiam Saræ & Agar accommodat ad Legem & Euangelium. Et velamen quo Moses locutus populo texit faciem suam, docuit esse typum cæcitatis Judaicæ, quæ

Per Allegorias non probari dogmata fidei.

non perspicit spiritualem legis intelligentiam. Aperuit & Isaac gessisse figuram Christi: *non dixit in seminibus, sed in uno semine, quod est Christus.* De his & similibus non est fas dubitare, eo quod habeant testimonium ab his, quorum est irrefragabilis auctoritas. Hæc si Gregorius fuisset interpretatus, non fuisset impium vel dubitare, vel etiam dissentire, nec ex his quidquam potuisset efficaciter probari, propterea quod nobis incertum esset, an hoc sensisset Spiritus sanctus. Fieri enim non potest, ut per id quod incertum est, aliquid certo probemus.

Quædam Allegoriæ vel per se, vel ex ipso sermonis tenore, vel ex aliis Scripturæ locis dilucescunt. Quod genus est illud Joannis Baptistæ, Matthæi III. *Jam enim securis ad radicem arboris posita est.* Quoniam præcessit, *Progenies viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira*, & cætera. *Ne cœperitis dicere, Patrem habemus Abraham: quia potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ*; Perspicuum est quid sibi velit *securis* metaphora, nimirum, fore ut ni mature pœnitentiam agerent, populus Israeliticus insanabiliter rejiceretur propter obstinatam incredulitatem, & Euangelii gratia Abrahæ nepotibus promissa transferretur ad Gentes, Abrahæ fidem imitantes. Allegoria vero Psalmi septuagesimi noni, *Vineam de Ægypto transtulisti*, perpetua usque ad Psalmi finem, etiamsi parum diluceret ex verbis admixtis, *de Ægypto*, & *ejecisti Gentes*, tamen ex Esaiæ capite v. lucem acciperet: Illic enim ipse Propheta suam allegoriam interpretatur, *Vinea Domini exercituum domus Israel est, & viri Juda germen delectabile ejus.* Quod autem de vinea dixit, *Exspectavi ut faceret uvas, & fecit labruscas*, sic explicat, *Exspectavi ut faceret judicium, & ecce iniquitas*, & cætera. Item ex capite tertio, ubi Dominus expostulans cum iis qui moribus impiis corrumpebant & violentia opprimebant populum Israeliticum, ait, *Vos enim depasti estis vineam meam.* Quemadmodum & Hieremiæ duodecimo: *Pastores*, inquit, *multi demoliti sunt vineam meam.* Quoniam autem Allegoria vineæ frequens est apud Sacerdotes, etiam Principes Sacerdotum & Pharisæi intellexerunt parabolis Jesu de conductis in vineam, & de colonis vineæ qui occiderunt filium, ipsorum malitiam denotari, & offensi quærebant injicere manus Domino. Parabola vero de tribus, quinque & decem talentis per se liquet, admonens ut quisque facultatem sibi a Deo donatam conferat ad utilitatem proximi sui, donec veniat tempus judicii.

Rursus sunt, quæ tantum habent caliginis, ut nullo humano ingenio possint ad liquidum explicari; quales quum aliæ multæ sunt apud Prophetas, tum vero apud Ezechielem, in initio ænigmata rotarum: & a Capite quadragesimo, descriptiones & dimensiones Templi. Igitur ex vehementer obscuris nihil possis evincere, si incidat controversia, nec ex ambiguis. Evidens sit oportet, quod coarguat adversarium, aut confirmet ambigentem. Etenim si cujus interpretationem proferas, dicet, hominis esse commentum, si tuam ipsius, ridebit somnium tuum, & locum aliter interpretabitur. Itaque nihil agunt, qui Confessionem Sacramentalem asserere conantur ex Christi verbis: *Ite, ostendite vos Sacerdoti.* Juxta rectum sermonem perspicuum est, quare Christus ita jusserit, nimirum, ad evidentiam miraculi, si iidem Sacerdotes a quibus fuerant judicati, pronunciarent eos esse mundos. Quod isti addunt allegoria est, juxta quam si lepram accipimus hæreticum errorem, solis Hæreticis imposita est confitendi necessitas.

Hic fortassis alicui venit in mentem, si hæc vera sunt, plerasque Allegorias esse inutiles. Nam quo conducunt si nihil probant? Atqui longe secus est. Plurimum valent ad excitandum languentes, ad consolandum animo dejectos, ad confirmandum vacillantes, ad oblectandum fastidiosos. Neque enim Ecclesiastæ semper res est cum Hæreticis aut impiis, qui non Allegorias tantum, verum etiam evidentissima Scripturarum testimonia, vel rejiciunt vel depravant

Quatenus utiles Allegoriæ.

A interpretatione. At qui dociles sunt, etiam piorum hominum commentationes faventibus animis excipiunt. Adde huc, quod ut non constet Spiritum sanctum hoc sensisse quod adfert interpres Allegoriæ, non constat tamen Spiritum sanctum hoc non sensisse. Immo probabilius est eum hoc sensisse, si modo, quod adfertur, consentaneum sit fidei sanæ dogmatibus & aliis Scripturæ locis. Et piæ mentis est, credere Doctorem, vitæ sanctimonia probatum, divinitus accepisse quod interpretatur: Neque enim est abbreviata manus Domini. Nec absurdum est hoc quoque voluisse Spiritum sanctum, ut Scriptura nonnumquam varios gignat sensus, pro cujusque affectu: Sicuti manna cuique sapiebat quod volebat. Nec hæc est B Scripturarum incertitudo, sed foecunditas.

Quare Scriptura involucris operta. Quamobrem autem Deus voluerit Scripturam hoc genus involucris, & aliis obscuritatibus opertam & involutam esse, eleganter explicat Augustinus in opere *de Doctrina Christiana.* Expediebat cœlestis Philosophiæ mysteria sic velari impiis, porcorum exemplo conculcaturis margaritas, ut tamen piis ac docilibus pateret aditus. Conducebant & humanæ mentis somnolentiæ excitandæ. Quod in promtu est, negligimus, juxta Græcorum proverbium, in foribus hydriam; ad recondita semotaque sumus avidiores, & ut magis illa juvant, quæ pluris emuntur: ita cariora C nobis sunt, quæ cum labore sumus adsecuti, quam quæ ultro obtigerunt. Præterea quemadmodum multa per vitrum aut succina pellucent jucundius, ita magis delectat veritas per Allegoriam relucens. Postremo sicut habet plus caloris radius speculo aut ænea pelvi exceptus, ita vehementius afficiunt animos nostros quæ per Allegoriam traduntur, quam quæ simpliciter narrantur. Quod idem usu venit in picturis. Altius insidunt animis nostris quæ de Christo referuntur, quod sua morte nos liberarit a tyrannide Satanæ, ab ignorantia veri, a servitute peccati, si adhibeatur Allegoria de phase. Quid, quod etiam memoriam adjuvant. Nam qui profitentur artificium memoriæ, per imaD gines quasdam insigunt animis quod nolunt per oblivionem excidere. At hujusmodi signis, multo rectius imprimitur animis nostris, quod non oporteat oblivisci. Propheticum est, prius signo rem adumbrare, quam aperte narretur. Ea res tum facit ad fiduciam, tum ad docilitatem auditorum. Sic Euangelio fidem adstruunt figuræ Veteris Instrumenti, & oraculorum ænigmata. Denique perspicacissimus ille Gregorius Nazianzenus libro Theologiæ quinto, demonstrat in cœlesti Philosophia docendi rationem esse commodissimam, si non statim aperiantur summa, sed per gradus quosdam auditores deducantur ad perfectam cognitionem. Ita Vetus Testamentum typis & ænigmatibus veluti rudimentis præparabat mundum ad lucem E Euangelicam, sic ipse Christus paulatim suis aperuit illa sublimia, non protinus, sed parabolis & ambigue dictis atque admirandis factis huc præparavit ac paulatim formavit animos discipulorum, ut primum crederent esse bonum Virum, deinde Prophetam, mox in eo suspicarentur aliquid Prophetica dignitate sublimius, tandem virtutem & homine majorem in eo agnoverunt. Sed hæc omnia velut in somnis, donec veniret Spiritus ille igneus, qui somnum excussit atque deduxit in omnem veritatem.

Ne ad fidei quidem dogmata prorsus inutiles sunt Allegoriæ. Non evincunt quædam, sed solidis adhiF bitæ testimoniis, lucem & gratiam addunt. Exemplum esto locus qui est apud Ezechielem capite XXXVII. de ossibus aridis, quæ ad vocem Prophetæ colliguntur, & adductis nervis in suum quæque locum reponuntur, mox carne convestiuntur, denique spiritu inducto reviviscunt surguntque. Sensus Grammaticus nihil habet nisi signum & imaginem vaticinii. Nec Allegoria prima designat resurrectionem corporum, quam nobis promisit Dominus: sed innuit fore, ut populus dispersus ac desperatus quasique mortuus ac sepultus, congregetur in unum, & ab afflictionibus respiret. Id esse verum ipsa Prophetiæ declarat interpretatio. Nec opus est hoc testimonio ad probandam resurrectionem, aliis Scripturæ locis abunde probatam. Si tamen accedat, non mediocrem gratiam & evidentiam adjungit, neque nobis constat an Spiritus sanctus illic geminam Allegoriam nobis commendarit. Similis locus est Job XIX. *Scio quod Redemtor meus vivit, & in novissimo die de terra surrecturus sum, & rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum:* & cætera. Satis constat hæc dici adversus amicos Job, qui sic loquebantur, quasi ob impietatem Job afflictus esset a Deo, nec ulla spes superesset fortunæ melioris. Job autem sibi bene conscius, respondit, se certam habere spem, ut Deus qui immisit calamitatem, ab ea redimat, ac in sterquilinio jacentem erigat, & cui jam scabies & fames, pellem & carnes exederat, pristinam restituat valetudinem, rursusque cum Deo propitio colloquatur, qui tum videbatur aversus. Nam quod dixit, *in novissimo die*, sentit ante mortem. Impium tamen esset asseverare quod ibi Spiritus sanctus non significarit nobis veram corporum resurrectionem. Adsimili tropo dictum est in Psalmo XXVI. *Credo videre bona Domini in terra viventium*, pro eo quod erat in hac vita; quemadmodum Ezechias desperans vitam, ait, *Non videbo Dominum Deum in terra viventium.* Non evincit Allegoria, confirmat tamen, nec est a piis rejicienda.

Allegoriarum delectus. Cæterum illud erit prudentis Ecclesiastæ, in Allegoriis adhibendis habere delectum. Is autem varius est: Primum quoties eamdem Allegoriam Doctores variis modis interpretantur, eam sumet, quæ ad germanum sensum proxime videbitur accedere. Quod si nullius commentum placet, ipse suum proferet, quod tamen temere fieri non oportet. Nec expedit apud imperitam multitudinem diversas auctorum interpretationes adferre, quod ea res præter tædium, quo gravantur auditores, elevat Allegoriarum fidem. Nec necesse est omnes Allegoriæ particulas superstitiose excutere. Ea res frigus adfert dictioni, sed eæ tantum attingendæ, quæ maxime congruunt, quæque tractatione magis splendescunt, & ad concitandos affectus sunt conducibiliores. Quemadmodum enim in exponendis Prophetarum oraculis quædam admixta sunt, non ut aliquid significent, sed ut narrationem concinnent connectantque: ita in locis Allegoriam habentibus quædam ad sermonis contextum admixta sunt. Nec oportet Allegoriam longius persequi quam res postulat. Exemplo fuerit ipse Dominus & Paulus, qui summatim attingunt Allegorias. Velut ex eo quod Christus dixit, *Solvite templum hoc, & in triduo excitabo illud*, quidam, quorum fuit Irenæus, ratiocinati sunt Dominum in carne vixisse annis quadraginta, eo quod Templum totidem annis exstructum legimus. Atqui non eousque proferenda erat similitudo. Alioqui alia plurima quæ Templo adsunt, erant ad Christi corpus accommodanda. Satis erat per Templum intelligere corpus Domini; per destructionem, mortem; per erectionem intra triduum, resurrectionem. Hoc admoneo, quod nonnulli veterum hac quoque in parte sibi plus satis indulserunt. Quodque juxta Rhetorum præcepta monet Augustinus, ne in grandi genere dictionis, & in vehementioribus affectibus concitandis diutius immoremur, idem observandum in explicandis Allegoriis, quæ veluti condimenta sunt adspergenda, facile abitura in fastidium, si pro cibis adhibeantur. In his explicandis Concionator perspicuitate ac festivitate dictionis, tum crebra sententiolarum interjectione, postremo tropis ad probabilitatem ac jucunditatem facientibus studebit omne tædium ac frigus secludere.

Allegoriarum species. Jam inter species Allegoriarum, eæ frequentius sunt adhibendæ, quæ longius absunt a periculo tædii, e quibus est Tropologia, de qua superius admonuimus. Origenes, & qui se ad hujus imitationem composuerunt, libenter philosophantur de littera & spiritu, de Ecclesia ex Gentibus congregata, & Synagoga. Verum, hoc Allegoriarum genus tempestivius erat in Ecclesiæ primordiis, quum adhuc ferveret con-

contentio inter Euangelium & Legem Mosaicam, inter Judæos & Christianos, neque pauci ab Euangelii A gratia in Judaismum retraherentur. Non desunt tamen hisce temporibus Judæi, qui in Synagogis suis conviciis lacerant Christum, super omnia glorificandum, at eum his non est nobis conflictatio. Tolerat hoc obstinatum hominum genus Christiana lenitas in spem resipiscentiæ, quam Paulus futuram aliquando prædixit. Plane Pauli beneficio supersunt illius gentis reliquiæ, cui utinam Dominus aperiat cordis oculos! ut nobiscum agnoscant verum Messiam, Deum & Hominem, extra quem nulla est vera salus. In superioribus ostendimus, quantum commoditatis habeat ejus formæ tractatio, quam recentiores appellant B Tropologiam. Eam D. Hilarius non attingit, sed Origenem, ut opinor, secutus, Gerasenorum civitatem, unde Dominus rogatur ut abeat, interpretatur, populum Judaicum qui repulit Euangelii gratiam: Christi civitatem ad quam revehitur, populum fidelium, quæ est Ecclesia, paralyticum vult totius gentis humanæ habere typum, qui per fidem in Christum sanatur, & ab omnibus liberatur peccatis: adnotans & illud quod non dictum est paralytico, *Sanus esto*, sed dicitur *Constans esto*: quum Græce sit θάρσει, quod nihil aliud sonat Latinis, quam *confide*, aut *bono animo esto*. Mox & litteram convellit, idque nimis Origenice, quo Allegoriæ faciat locum, *Non legimus*, inquit, *aliquid peccasse paralyticum*: ac senten- C tiam violentam testimonio parum congruente confirmat, adducens de cæco nato: de quo Dominus pronunciat, quod nec ipse nec parentes peccatis commeruissent, ut cæcus nasceretur: nec enim protinus simpliciter peccatis carent, quibus ob peccatum non est inflicta calamitas. Ad hæc ut constet cæcum caruisse peccatis, non statim consequens est paralyticum caruisse peccatis. At certo certius est, paralyticum non caruisse peccatis. Alioqui juxta sensum historicum, vanus erit sermo Christi, *Remittuntur tibi peccata*. Non enim, inquit, paralyticum peccasse aliquid accepimus. An non palam dicitur peccasse, cui dicitur, *Re-* D *mittuntur tibi peccata*? Ille bene adnotavit, a Christo per fidem remissum, quod lex laxare non poterat: & addit, *Fides enim sola justificat*. Atqui hæc est vox tot clamoribus hoc seculo lapidata, quæ in Hilario reverenter auditur. Porro quod a Domino dictum est paralytico, *Abi in domum tuam*, interpretatur *Paradisum*, unde fuit ejectus Adamus, cujus aditus denuo per Euangelium patefactus est homini. Ista quidem non inepte dicuntur, sed nemo non videt, quanto sint duriora, minusque probabilia iis, quæ de Tropologia commonstravimus, cum hoc quod in Ecclesiæ primordiis tempestivius dicebantur.

Allegoria unde sumenda potissimum.

Jam quemadmodum refert quam Allegoriæ spe- E ciem tibi deligas, rursus quam commodis rationibus eam tractes, ita nonnihil refert, unde sumas Allegoriarum fundamenta. Qua de re videor idem admonere posse, quod de Scripturarum testimoniis, ut ex his potissimum libris proferantur, de quorum auctoritate nulla umquam fuit dubitatio, nec apud Hebræos, nec apud Græcos, nec apud Latinos. Cujus ordinis sunt, Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium, Josuæ, Judicum, Ruth, Regnorum quatuor, Paralipomenon duo, totidem Esdræ, Hester, Job, Psalmi, Esaias, Hieremias, Ezechiel, Daniel, Prophetæ duodecim. Atque hi quidem Veteris Instrumenti. Novi vero sunt hi, quatuor Euangelia, F Acta Apostolorum, Pauli Epistolæ omnes, excepta ea quæ scribitur ad Hebræos, prima Petri, & prima Joannis. Non quod cæteris adimam auctoritatem, sed quod horum præcipua sit auctoritas. Quidam impense candidi, conantur omnium auctoritatem æquare, nituntur que nobis persuadere etiam tertium & quartum Esdræ, quorum somnia contemnit Hieronymus, sancti Spiritus afflatu scriptos esse: & librum cui titulus Sapientia, quem plerique Philonis esse credunt, a Solomone fuisse conscriptum, quum nec stilus conveniat, & ipsa res satis præ se ferat, hoc opus post Christi tempora esse conscriptum. Videbitur hæc alicui civilitas, verum ea civilitas magis elevat pondus Scripturæ Canonicæ, quam confirmat. Nec enim sine causa primores Ecclesiæ rejecerunt Apocrypha, aut certe semoverunt.

Tropologiæ nusquam non est locus, ut interim his vocibus abutamur docendi gratia. Cæterum Allegoria & Anagoge non pari felicitate in quibuslibet Scripturæ libris inducitur. In Genesi, Exodo, Levitico, Numeris, Deuteronomio, majorem habent gratiam. In Josuæ, Judicum, Ruth, Regum, Paralipomenon, Esdræ & Hester, non item, nisi quædam e multis deligas. David enim & Solomon in quibusdam Christi typum gerunt. Neque nullus tamen delectus esse debet in superioribus libris. Neque enim mysticum sensum habent omnia, & sunt quæ per Allegoriam aut Anagogen tractata frigent. Tametsi non defuerunt qui omnia deflexerint ad sensum spiritualem. Quorum de numero est Augustinus, & hoc recentior Eucherius, aliique nonnulli. Ut autem aliquid exempli causa proferam: Sunt qui Genesis xxx. Leam deformem, sed fœcundam, Rachelem formosam, sed sterilem, detorqueant ad Allegoriam: Augustinus etiam illud quod eodem capite narratur, de nocte redemta mandragoris, quasi citra Allegoriam locus parum haberet dignitatis aut utilitatis, mihi contra videtur. Primum hic animadvertenda est divinæ bonitatis dispensatio, quæ diversis dotibus æquat omnes. Racheli formam dedit, qua commendaretur marito, Leæ fœcunditatem usque ad quartam prolem, ut jam sororem æquarit gratia. Leam mœstam consolatus est. Racheli formosæ addidit sterilitatem, ne nimis adversus sororem insolesceret. Ad bonos mores pertinet & illud, quod uxores tanto studio nituntur placere viris suis, non philtris aut fucorum lenociniis, sed pariendo. Vigebat adhuc illud præceptum, *Crescite & multiplicamini & replete terram*. Rachel invidit sorori suæ. Quid autem invidit? Non voluptatem concubitus, sed fœcunditatem. Tantus autem erat amor prolis, ut prius quam ipsæ concipere possent, ancillas suas utraque marito subjecerit, quod ante fecisse legitur & Sara: multo aliter affectæ, quam hodie quædam fœminæ, quæ pharmacis arcessunt sterilitatem, ne parturiendi nutriendive laborem ferant, aut noquid senii formæ concilient, ut ne commemorem quarumdam exsecrandam impietatem, quæ fœtum jam vivum in utero necant aut pharmacis ejiciunt. Adnotandum & illud, quod pro singulis partubus Deo gratias agunt, nimirum, intelligentes & sterilitatem & fœcunditatem arbitrio Numinis immitti.

Frigidius etiam fuerit, si, quod illic narratur de versicoloribus virgis, ad Allegoriam detorqueamus. Nihilne igitur fructus præter narrationis voluptatem? Est aliquid moribus accommodum. Eximiæ fidei exemplum est, quod Jacob homini nec fido, nec commodo, tot annis ita servierit, ut ipse Laban fateretur se Jacob fideli ministerio fuisse locupletatum. Illud autem agit vir mansuetissimus, ut absque jurgio & cum bona pace discedat a socero difficili & moroso, *Da mihi*, inquit, *uxores & liberos meos, ut prospiciam domui meæ*. Nihil petit mercedis præter uxorem & liberos. Hac verecundia vir alioqui durus commotus ultro offert mercedem. Jacob autem ne qua in re molestus esset, pro præterita ac futura servitute nihil aliud petit, nisi ut quod de gregibus in posterum nasceretur varium, ipsius esset: quod unius coloris, soceri. Eam conditionem ut æquissimam Laban cupide recepit, sciens in pecudibus rarum esse varium colorem. Hic vero patescit fiducia Jacob erga Deum. Neque enim secundum naturam est, ut ex virgis versicoloribus objectis nascantur variæ pecudes. Magni negotii est ab improborum commercio sine rixa discedere. Vides in loco qui videbatur frigidus, & pene dixerim absurdus, non vulgarem latere doctrinam Ethicam. Sit hoc exemplum unum plurimorum loco positum. In hujus generis locos si quando incidet Ecclesiastes, ab allegoriis & anagogis abstineat: aut si putabit adhibendas,

bendas, summatim paucis & in transcursu attingat: Tropologiam tractet accuratius.

Non ab re fuerit ob simpliciores quosdam & illud admonere, nihil obstare, quo minus eadem res typus sit plurium, aut idem sermo diversas habeat Allegorias. Verbi causa, Manna quod Hebræis fluxit in deserto, figuram habet sermonis Euangelici, quo pascuntur animæ piorum: & idem typum habere potest, corporis & sanguinis Dominici in Eucharistia, quemadmodum aperit ipse Dominus Joannis sexto. Et eadem Hierosolyma nunc typum gerit Ecclesiæ militantis in terra, nunc triumphantis in cœlis. Item Goliath a Davide prostratus figuram habet Christi dejicientis Satanæ tyrannidem, & hominis pugnantis spiritu adversus carnem. Interdum unus typus gradus est alterius: veluti serpens æneus in stipite fixus præsignavit Christum crucifixum. Ac rursus Christus in crucem sublatus admonet nos, ut abducti ab amore rerum terrenarum, spiritu feramur in altum, ac mundo carnique moriamur. Idem dici potest de omnibus quæ Dominus gessit in terris, quæ sicuti figuris adumbrata sunt in Veteri Testamento, ita nobis typi sunt, quid agere debeamus. Tantum de figuris. Allegoriæ exemplum illud est: Moses Deuteronomii XXII. vetat ne quis aret in bove & asino; sensus allegoricus esse potest, ne misceamus Judaismum cum Christianismo: non enim conveniunt, clamante Paulo: *Si circumcidamini, Christus nihil vobis proderit:* potest & hic esse: ne sic profitearis te Christianum, ut simul & mundum colas & Deum. Rursus hic: noli simul & Theologiam profiteri, & pari studio mundanæ Philosophiæ deditus esse. Non onero Lectorem turba exemplorum, qui ex uno facile conjiciet cætera. Incidit interdum, ut videantur diversæ Allegoriæ, quum non sint. Verbi gratia, Origenes interpretatur siliquas porcorum, quibus ille parum frugi filius cupiebat explere ventrem, carmina Poetarum: alius interpretabitur eas, Platonicam aut Aristotelicam Philosophiam: alius honores aut opes aut delitias hujus seculi. Nec hi sensus diversi sunt, sed ejusdem generis species; Solus Deus, qui est summum bonum, vere satiat hominis mentem, a quo si excideris, quidquid illud est in quo cupis acquiescere, siliquæ porcorum sunt. Postremo ejusdem plures esse posse typos aut plures Allegorias, quemadmodum & similitudines, notius est quam ut sit admonendum.

Videor mihi de Tropis & Allegoriis satis disseruisse ad alia transiturus, si illud adjecero, quod admonet Divus Augustinus, ut in explicandis Scripturarum obscuritatibus dilucida sit Concionatoris oratio. Ob causas, quas commemoravi, expediebat Scripturam Canonicam alicubi involucris opertam esse. At non idem convenit Scripturarum Interpreti. Lux sit, oportet, quod discutiat tenebras. Hoc fortasse videri possem sine causa admonuisse, nisi viderem quosdam in dicendo imitari sermonem Propheticum, ut ad intelligentiam ænigmatum opus sit alio Interprete.

Sunt qui fortiter negent in Canonicis Libris ullam inesse obscuritatem, modo adsit peritia sermonis & sensus communis. Quorum opinioni hactenus certe faveo, ut optarim esse verissimam. Sed una voce reclamant omnes Ecclesiæ Doctores, & in his ii quoque, qui nec linguarum peritia nec sensu communi caruerunt. Obscuritas autem non solum ex tropis, sed compluribus aliis ex causis nascitur, quas hic summatim commemorare non ab re fuerit, simulque commonstrare quibus rationibus difficultates possint expediri: tametsi de his sparsim in superioribus nonnihil attigimus, & vigilantissimus Ecclesiæ Doctor Augustinus, quum in diversis opusculis suis, tum præcipue in libris *de Doctrina Christiana*, multa præcepit.

Obscuritates unde & quomodo discutiendæ. Ut autem ordiamur ab infimis: Interdum remoratur Lectoris intelligentiam codex scribarum aut depravatorum vitio mendosus, id quod aliquot locis usu venit beato Augustino. Huic incommodo remedium erit, si consulueris exemplaria castigatiora. Interdum ex eo quod Græcus aut Latinus Interpres vel perperam vel obscure, vel ambigue reddidit quod vertit. Huic incommodo quatuor rationibus licet mederi, si vel fontes ipsos consulas, Hebræorum aut Chaldæorum in Veteri Instrumento, Græcorum in Novo, vel veterum interpretationes excutias, unde deprehendi potest germana lectio, vel diversas conferas Versiones: fit enim frequenter ut quod hic obscure aut ambigue vertit, alius dilucide transferat: vel eorum denique Commentarios adeas, qui in hoc ipso sumserunt operam, ut hujusmodi difficultates submoverent. Ad id tametsi veterum diligentia non parum adjuverit sacræ Philosophiæ studiosos, tamen quoniam numquam cessat depravatorum improbitas & scribarum oscitantia numquam expergiscitur, semper erit necessarius restituentium labor. Qua quidem in re & nos præter alios pro nostra virili sumus adnisi. Utinam tantum præstare potuissemus, quantum optavimus! *Depravata.* Quot seculis in Templis canitur ex Psalmo XLI. *Ita desiderat anima mea ad Deum fontem vivum*, pro *fortem vivum*, quemadmodum verterunt Septuaginta, & habet Hebraica veritas. *Psal. 41.* Augustinus hanc particulam non attingit, *fontem*, & *vivum* appellat, ut distinguat a simulacris mortuis, quæ non possint homini conferre salutem, & a malis liberare. Quot seculis ex Epistola ad Hebræos privatim ac publice legunt, *Fide quidam placuerunt Angelis hospitio exceptis*, pro *latuerunt Angelis hospitio exceptis*. *Heb. 13.* Germanam lectionem scriba depravavit, non agnoscens Græci sermonis proprietatem. Et hujus generis sunt innumera. Nonnumquam ex proprietate linguarum nascitur difficultas. Habet enim unaquæque lingua suas loquendi formas peculiares, quas si transferas in aliam linguam, non intelliguntur ab iis quibus altera tantum lingua cognita est. Quod genus est, Hebræi geminatione vocis significant ἐπίτασιν, ut quum dicunt, *Ficus bonas bonas*, pro vehementer bonis: & *Ficus malas malas*, pro vehementer malis. Et Græci dicunt, *Novi tibi gratiam*, pro habeo tibi gratiam: *Latuit adversus se ipsum locutus*, pro insciens adversus se ipsum locutus est. Hanc, inquam, sermonis formam, quoniam non agnovit, quisquis ille fuit, depravavit locum apud Paulum, *Placuerunt Angelis hospitio exceptis*. Habet & sermo Latinus idiomata sua, quæ perturbant hujus peritia leviter tinctos. Septuaginta multum Hebraismi reliquerant in sua Versione, cujus partem aliquam explicuit Augustinus *in Libris Locutionum*. Hieronymus autem Editione sua peregrinitatem eam adeo submovit, ut propemodum plus sit Hebraici idiomatis in Novo Testamento Græco, quam in Vetere. Idem remedium est adversus ambiguitatem, sive vocis, sive compositionis. Paulus 1 Corinth. XV. jurat per suam gloriam, *Quotidie morior per vestram gloriam*. Verum hæc præpositio apud Latinos anceps est, eoque qui tantum Latine sciret, ambigeret utrum ea gloria Paulo causa fuisset, cur quotidie moreretur, an juraret per eam gloriam; At vox Græca νὴ non est anceps, sed tantum jurando asseverantis, unde apud Latinos *per*, verterunt in *propter*, & in nonnullis Græcorum Codicibus depreheriditur διὰ pro νὴ, id quod duplici de causa potuit accidere: sive quod aliquis Codicem Græcum emendavit ad nostram depravatam lectionem, quod sane pluribus in locis factum, est verisimile, sive quod Græci complures abhorruerint a jurejurando, tam diligenter a Christo interdicto, contendantque Paulum nusquam jurasse. Quidam horrent Dei Filium juxta Divinam Naturam dici *Creaturam*, quod Latinis *creari* dicitur hoc quod prius non erat. At non horret Athanasius neque Gregorius Nazianzenus & Hieronymus, si modo sic interpretemur *creatura* vocabulum, quemadmodum illi juxta Græcam vocem interpretantur. Græcis κτᾶσθαι vox est ambigua quemadmodum & κτίσις. Neque enim solum κτᾶσθαι dicitur quod instituitur aut conditur, sed etiam quod paratur ad aliquem usum, unde κτῆμα possessio, non quod possessor creaverit servum aut domum, sed quod sibi ad usum pararit. Unde Tertullianus Græci sermonis peritus κτίσιν fere vocat non *creaturam*, sed *para-*

paraturam. Paratum autem esse quod est sine initio, nihilominus absurdum est quam prædestinatum esse. Porro Filius ab æterno fuit prædestinatus, ut homine assumto mundum redimeret. Non est igitur quod offendamur, quum legimus Ecclesiastici XXIV. de Sapientia dictum: *Et qui creavit me, requievit in tabernaculo meo*. Ac mox, *Ab initio & ante secula creata sum*. Item Proverbiorum VIII. *Dominus possedit me ab initio viarum suarum*, quod illic verterat *creavit*, hic vertit *possedit*, Græcis idem est verbum ἔκτισεν.

Nonnumquam obscurat intelligentiam, antiquitatis ignoratio, plurima siquidem in rebus humanis novat ætatis diuturnitas. Veluti quod scripsit Horatius,

Scriptor utroque tuum laudabit pollice ludum:

nemo fuerat intellecturus, nisi veteres admonuissent, olim qui faverent, pollicem premere solitos. Itidem quod est in Psalmo LXVIII. *Adversum me loquebantur, qui sedebant in porta*: juxta sensum Grammaticum minus liquebit, nisi moniti fuerimus, olim Judæos in portis urbium solitos exercere judicia. Ad id facit quod Deuteronomii vigesimo primo pater filium contumacem jubetur adducere ad seniores illius civitatis & ad portam judicii. Præterea secundi Regum decimo quarto, Absolon stans in ingressu portæ invitat ingredientes & egredientes, ut suas causas ad se deferant. Similiter quod Dominus Pharisæis exprobrat latas fimbrias & phylacteria, vix quisquam intellexisset, nisi periti antiquitatis admonuissent Pharisæos hunc morem arripuisse ex Deuteronomio capite sexto: *Ligabis ea in manu tua, & erunt immota ante oculos tuos*.

Interdum ambiguitatem parit vox diversa significans aut certe diversis modis usurpata. Prioris exempla multa sunt apud Hebræos, dictiones quæ iisdem litteris & iisdem notis res diversas significant: rursus, quæ iisdem elementis, sed mutatis notis diversa significent. Apud Græcos τέλος *finem* declarat & *vectigal*, unde dicti *telonæ* qui exigunt vectigalia. Celebratur Euripidis sententia, ἀχαλίνων ςομάτων τὸ τέλος δυςυχία, quod ita vertere quidam non indocti, *Effrenis oris finis infortunium*. At, mea sententia, rectius vertissent, *Effrenis oris vectigal infortunium*; ut *vectigal* perinde valeat, quasi dicas, *fructus*. Apud Latinos *os* aliud significat quum paternus casus habet *oris*, & aliud quum habet *ossis*. Nisi quod juxta Grammaticos discrimen prodit ipsa pronunciatio: si producas *os*, est illud unde ducitur *oris*: sin corripias, est unde ducitur *ossis*. Produces, si sic efferas quasi sones *os* per geminum *oo*: corripies, si per unicum, ut nunc vulgus pronunciat. Nam longarum ac brevium syllabarum differentia pene in totum sublata est, nisi si quam faciat accentus: qua de re disseruimus in libello *de recta pronunciando*. Posterioris exemplum illud esto: *Consummatio* in Scripturis interdum sonat *perfectionem*, ut Dominus in cruce, *Consummatum est*: interdum πανολεθρίαν, sive *internecionem*; veluti Esaiæ decimo, *Consummatio abbreviata inundabit justitiam*. Item Hieremiæ quarto, *Deserta erit omnis terra, consummationem tamen non faciam*: id est, non semel perdam universos. Ita *spiritus*, interdum pro *flatu* ponitur, interdum pro *affectu* hominis, interdum pro *Spiritu sancto*. Idem sentiendum est de multis aliis vocibus, quarum de numero sunt, *mundus*, *lex*, *caro*. Exemplis, quoniam plurima sunt, supersedeo, ne fiam prolixior in re non obscura. De remedio mox dicam.

Propria nomina.

Huic incommodo finitimum est quum vel idem nomen proprium pluribus est commune, vel unus nominibus duobus aut pluribus designatur. Prioris exemplum est: apud Ægyptios multi Reges dicti sunt Pharaones: multi Ptolemæi: apud Babylonios multi Nabuchodonosores: apud Judæos sub Babyloniis multi Jechoniæ. Similiter in Scripturis, plures Darii, plures Xerxes, plures Antiochi, plures Cyri. Et in Euangelio leguntur tres aut plures Herodes, iidem nomine, personis diversi. Ea res etiam in humanis parit minus attentis magnam confusionem, in quibus occurrunt multi Catones, multi Tarquinii, multi Bruti, multi Scipiones. Idem usu venit in nominibus locorum. Notum est omnibus duas esse Galilæas, quarum altera discretionis gratia dicitur Galilæa Gentium. Ita sunt duæ Salem: altera juxta Jordanem in tribu Effraim, olim ditio Sichemitarum, ubi legitur baptizasse Joannes, Joannis III. altera quæ notiore vocabulo dicitur Hierosolyma. Eadem difficultas est & in humanis historiis, quam ex parte discussit Stephanus, qui scripsit *de Urbibus*. Nunc posterioris exemplum accipe. Libro Paralipomenon secundo, Ochosiam Regem trinominem reperimus, siquidem capite vigesimo primo appellatur Joachim natu minimus filiorum Jehoram, idem mox proximo capite dicitur Ochosias: *Constituerunt autem habitatores Hierusalem Ochosiam filium ejus minimum Regem pro eo*. Rursus in capite præcedenti, quum referuntur nomina filiorum Jehoram, pro Ochosia dictus est Azarias. Similiter qui apud Matthæum in genealogia dicitur Jechonias, apud Lucam III. dicitur Neri. Idem in libris Regum & Paralipomenon vocatur Joachim. Rursus qui apud Lucam vocatur Zorobabel, Neemiæ tertio dicitur Barachias: Sic Matthæus dictus est Levi; Paulus, Saulus. De locis res evidentior est, quam ut opus sit exemplis. Sed de homonymis & synonymis, quoniam hoc argumentum plures habet sinus & anfractus, non ingredior altius; qui volet & cui vacabit, poterit super his plenius edoceri ex libris Berosi, Philonis, Josephi, tum e Hieronymi variis annotationibus, præcipue e Catalogis quos de locis contexuit, tum ex commentariis Annii recentioris. Nec indiligenter hanc partem tractavit Joannes Driedo, nos ad reliqua properamus.

Ambiguitas aliquoties nascitur ex varia distinctione, velut Hæretici sic distinguebant: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat: verbum hoc erat in principio apud Deum*, ne cogerentur verbum profiteri Deum, sed tantum fuisse apud Deum. Rursus, qui volunt excludere Spiritum sanctum a consortio Divinitatis, ita distinguunt, *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil quod factum est*, ut Spiritum faciant creaturam. Simile est ad Romanos quarto, *Quid ergo dicemus invenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem*: hæc particula *secundum carnem*, referri potest ad verbum *invenisse*, potest & ad *Patrem nostrum*. Hujus formæ in Scripturis occurrunt innumera. In hoc ambiguitatis genere explicando eadem est ratio, quæ in polysemis dictionibus, aut varie usurpatis. Primum omnis sententia, quæ pugnat cum inviolatis fidei dogmatibus rejicienda est. Quod si in variis sensibus nihil est adversum sanæ doctrinæ, ex ipsa sermonis serie quærenda est germana lectio. Observandum quid præcesserit eum locum, quid consequatur, unde cœperit qui loquitur, quo progressus sit, & quo evaserit. Hic nonnihil valebit, & aliorum locorum collatio. Sæpe fit ut idem sensus hic verbis ambiguis enunciatus, alibi sermone perspicuo efferatur.

Quin & pronunciatio nonnumquam variat sensum. Plurimum enim refert, utrum enunciando pronuncies, an interrogando seu percontando. Quamquam in illo: *A Nazaret potest aliquid boni esse?* percontatio non voce tantum, verum etiam nota scribentis discernitur. Sed Ironia nullam habet notam, sola pronunciatione distinguitur. Quod genus est illud, *Dormite jam & requiescite*. Quod si notæ variant, partim ex ipso sensu, partim e sermonis tenore colligitur vera lectio. *Dormite jam & requiescite*: si accipias velut ab imperante dictum, sensus videtur absurdus. Rursus I Corinth. VI. *Secularia igitur judicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad judicandum*: per Ironiam esse dictum indicat, quod mox sequitur: *Ad verecundiam vestram dico*. Verum de his nonnihil attigimus in superioribus, quum de Tropis ageremus, & in Annotationibus non pauca produximus exempla. Ab ambiguis recedam, si illud admonuero, sermonem Hebraicum & Græcum plus habere ambiguitatum, quam Latinum. Apud Hebræos partim in causa est, quorumdam elementorum simi-

similitudo, quæ parum attentis præbet erroris occasionem, partim puncta quæ subnotantur litteris: ea in priscis illorum codicibus non apponebantur, & tamen ex his mutatis varius nascitur sensus. Apud Græcos autem quod in verbis eadem vox frequenter ad diversa genera, aut ad diversos modos pertinet, ut in eo quod modo ex Paulo citavi, *ad judicandum constituite*, καθίςατε, incertum est, utrum sit *constituitis*, judicandi modo, an *constituite* imperandi. Item ad Colossenses II. *Quid adhuc decernitis*, δογματίζεσθε, incertum est, activene an passive accipiatur. Quamquam & apud Latinos sæpe per Hypallagen modus pro modo ponitur: *Non facies furtum*, non est prædicentis sed præcipientis. Unicum hoc exemplum pro innumeris positum esto. Quin & articulus in alium translatus locum, diversam parit intelligentiam.

Obscuritas ex contrarietate. Non mediocre negotium exhibet tractantibus Scripturas species contradictionis, vanitatis, aut absurditatis, quum certo certius sit, tale nihil esse in libris Canonicis. Nonne quum Joannes scribit, *Si dixerimus quod peccatum non habemus nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est*: pugnare videtur cum eo quod habetur in eadem Epistola, *Qui natus est ex Deo non peccat, sed generatio Dei conservat illum.* Rursus quod scribit Paulus: *Viri diligite uxores vestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam.* Et quod præcepit Moses, *Honora patrem & matrem*, contrarium apparet ei quod Dominus in Euangelio pronunciat Lucæ XIV. *Si quis venit ad me & non odit patrem suum & matrem* &c. *non potest esse meus discipulus.* Item quod Christus interdixit Apostolis, *In viam Gentium ne abieritis*, pugnat cum eo quod iisdem dicit, *Ite in orbem universum, & docete omnes Gentes.* Hoc autem incommodum facile per Tropos & Allegorias tollitur: aut certe temporum aut personarum discretione. Ante mortem dixit, *In viam Gentium ne abieritis*: post resurrectionem dixit, *Ite in orbem.* A pluribus exemplis abstineo, ne fastidio sim Lectori.

Obscuritas ex specie vanitatis. Vanitatis species turbat Lectorem, quoties eadem res diverse narratur, aut numerus annorum rationi temporum non congruit. Marcus capite XV. scribit Jesum fuisse crucifixum hora tertia, quum Joannes XIX. tradat Pilatum hora ferme sexta sedisse pro tribunali. Non consistit autem ut crucifixum accipiamus, antequam esset damnatus. Sudatur etiam a quibusdam, ut quæ in Actis capite VII. habetur, Stephani narrationem doceant congruere cum ea quæ est in Genesi: quodque Lucas capite nono, refert de Saulo prostrato, videtur cum ipsius Pauli narratione dissentire. Nec eadem raro accidit in litteris Euangelicis. Vanitas autem videtur, quod discrepat, quum simplex sit sermo veritatis. Plurima vero de Messia prædicta sunt in Vetere Testamento, quorum nihil apparuit in Christo. Veluti quum Prophetia dicit, *Elevabitur mons domus Domini super omnes colles*, Et *sedebit super solium David*, & cætera. Item quum Deus legitur imposuisse capiti ejus coronam de lapide pretioso, & unxisse eum præ participibus suis. Præterea de pugnis & victoriis ex attritis hostibus, de gladio addito femori, quum nihil horum in Christo conspectum sit, sed omnia contra. Quæ res scandalo fuit non solum vulgo Judæorum, sed ipsis etiam Apostolis. Ne illa quidem umquam acciderunt, quæ Esaias XI. futura prædixit in adventu Christi, *Vitulus & leo & ovis simul morabuntur, & puer parvulus minabit eos*, &c.

Absurditatis species. Absurditatis speciem habent quæ ante retulimus de eruendo oculo & projicienda dextera. Item de congerendis prunis in caput inimici. Præterea, Oportet nasci denuo. Et, *Nisi efficiamini sicut parvulus iste*, & cætera. Ad hæc, *Nisi manducaveritis carnem filii hominis, & biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Ad redigenda in concordiam, quæ videntur pugnantia, præter alios plurimum adjumenti attulit beatus Augustinus multis voluminibus. Idem sentiendum de falsa specie vanitatis, quam frequenter Scri-

A pturis impingit impius ille Porphyrius, absurditatis species Tropis & Allegoriis discutitur. Interim & illud juvat ad concordiam, si loco diligenter inspecto deprehendas diversis verbis eamdem esse expressam sententiam. Rursus si meminerimus, nec Prophetas, nec Euangelistas res eo narrare ordine quo gestæ sunt, sed interdum ut ipsis in mentem venerunt, ita temperante Spiritu sancto ob nostram aliquam utilitatem. Quin & illud animadvertendum, quædam eadem videri, quum similia sint, non eadem. Rursus, quædam eadem bis esse facta, veluti quod Moses elicuit aquam e petra, bis factum est, quum plerique credant tantum semel factum. Siquidem Exodi XVII. Moses percussit petram Oreb apud Raphidim mansione undecima, priusquam ventum esset ad montem Sina,
B ubi prodita Lex est, cui loco nomen inditum, tentatio. Idem Numerorum XX. bis percutit petram in deserto Sin juxta Cades mansione XXXIII. post perfectum Tabernaculum. In priore loco non legitur offendisse Dominum, hic legitur offendisse; & hic locus dictus est, contradictio. Chrysostomus existimat Christum bis flagello vendentes & ementes e Templo deturbasse, eo quod Euangelistæ insigniter in temporis ratione dissonant. Joannes enim capite II. refert factum statim in initio miraculorum, postquam Dominus in Cana Galilææ mutarat aquam in vinum, alii Euangelistæ narrant quasi factum sit paulo ante passionem Domini.

C *Difficultas ex persona non animadversa.* Quosdam turbat non animadversa persona sub cujus nomine sermo profertur. Quidam enim Scripturæ Canonicæ libri constant personis, ut Job & Canticum Solomonis. Quamquam & in his qui non sunt dramatici, interdum qui loquitur, tacite sibi sumit personam alienam, docendi gratia. Quæ Paulus scribit Romanis capite VII. *Scimus enim quod lex spiritualis est, ego autem carnalis sum, venumdatus sub peccato. Quod enim operor non intelligo. Non enim quod volo bonum, hoc ago, sed quod odi malum illud facio*, &c. quoniam non videbantur convenire in tantum Apostolum, vetustiores interpretati sunt, illic Paulum docendi gratia in se suscepisse personam hominis Judaici & imperfe-
D cti, atque adhuc aut carni servientis, aut ancipiti bello cum carne pugnantis. Similiter in Ecclesiasta, multa dicuntur sub aliena persona, quæ parum congruunt in eum qui loquitur afflatu divini Spiritus. Tale quiddam & in ipso Christo liceat deprehendere. Quum enim dicit Chananææ, *Non est bonum sumere panem filiorum & mittere canibus*: sub persona vulgaris Judæi loquitur, potius quam ex animi sui sententia, alioqui peccasset ipse qui, quod pronunciavit non esse bonum, fecerit. Eam vero personam induit, ut mulieris fidem redderet evidentiorem, simulque Judæis incredulis hac imagine declararet quam efficax res sit fides,
E quæ vel ab invito, ut ita loquar, Christo miraculum extorserit. Siquidem quasi lassatus tandem ac victus dixit, *O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis.* Præterea cum loquitur discipulis, *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis*, &c. Apostoli Episcoporum ac Sacerdotum personam gerunt, ipse Dominus Dei & hominis personam gerit. Rursus, quum satellitibus dicit, *Si me quæritis, sinite hos abire*: Dominus sub cujusvis Episcopi seu Pastoris persona loquitur, Apostoli plebei gregis personam gerunt. Est enim fidi Pastoris pro salute sibi creditæ plebis vitam impendere, si res postulet.

F *Christus & corpus eadem persona.* Adhæc quoniam Christus & corpus ipsius mysticum idem sunt: Dominus quædam in se recipit, quæ non in ipsum, sed in illius membra competunt. Veluti quod ex Psalmo XXI. Christus in cruce pendens usurpat, *Longe a salute mea verba delictorum meorum*: ad Christi corpus pertinet, cujus peccata in se recepit. Alioqui Christo tribuere delictum, extremæ sit impietatis. Rursus in Psalmo sexagesimo octavo, quem Christo patienti tribuunt juxta Allegoriam, sub corporis sui persona loquitur, *Domine, tu scis insipientiam meam, & delicta mea a te non sunt abscondita.* Simili modo apud Zachariam capite III. inducitur sordidatus,

tus, & a peccatis mundato dantur mutatoria, diciturque, *Si ambulaveris in præceptis meis*: quæ omnia a membris transferuntur in caput, eo quod caput & corpus unum sunt, quemadmodum maritus & uxor una caro sunt, quod mysterium Paulus appellat magnum in Christo sponso & Ecclesia sponsa. Agnoscit hanc individuam societatem etiam sensus communis, & vulgaris loquendi consuetudo. Si quis lædat pedem aut aliud membrum, lingua clamat cur me lædis, quum ipsa læsa non sit, sed una loquitur pro membris omnibus. Itidem Christus jam immortalis, nec ullis patens injuriis, clamat, *Saule, Saule, quid me persequeris?* Huc confert magnus ille Gregorius, merito dictus Theologus, quod Paulus primæ Corinthiorum decimo quinto, scribit fore, ut *quum Deus Filio subjecerit omnia, tunc & ipse Filius subjectus reddatur Patri.* Atqui Christus juxta naturam Divinam nulli subjectus est nec erit umquam, quum sit æqualis Patri: juxta adsumtum hominem, numquam fuit rebellis Patri, sed obedientem se præbuit usque ad crucem: cæterum, si contempleris caput & corpus unam esse personam, nondum omnia subjecta sunt illi, nec ipse totus subjectus est Patri, ob nostram rebellionem.

In Christo tres natura.

Huic simile est, quod quoniam in hypostasi sive persona Christi sunt plures naturæ, quædam de homine prædicantur, quæ illi non conveniunt, nisi secundum divinam naturam: rursus quædam de verbo prædicantur, quæ in illum non cogruunt, nisi secundum humanam naturam. Prioris exempla sunt passim obvia, veluti quum apud Joannem dicit, *Nemo adscendit in cœlum, nisi Filius hominis, qui est in cœlo.* Christus enim id temporis juxta hominem adsumtum non erat in cœlo. Posterioris illud, quum scribit Apostolus, *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium unigenitum tradiderit in mortem.* Christus non fuit traditus in mortem nisi juxta naturam humanam, nec dicitur unigenitus Dei Filius, nisi secundum naturam divinam. Quin hoc ipsum Christus humanæ naturæ vocabulum est, neque enim juxta divinam fuit unctus gratia, nec secundum corpus quidem umquam fuit unctus, sed secundum animam. Fuit enim ille tergeminus Gigas e tribus, ut ita loquar, constans naturis, corpore humano, anima humana, & divina natura. Unitas autem personæ facit, ut promiscue quædam de illo prædicentur, non observata naturarum proprietate. Recte dixeris Deum pro nobis mortuum, quum nec juxta divinam naturam, nec juxta animam, sed tantum juxta corpus adsumtum sit mortuus. Et in Symbolo dicitur descendisse ad Inferos, utique juxta animam, quum corpus eo non descenderit. His mihi videor non absurde attexturus, quod quemadmodum in eadem persona fuit Deus & homo, ita in tota dispensatione qua versatus est in terris, deprehendas licet summæ illius naturæ pariter & nostræ terrestris manifesta indicia. Concipitur in utero fœmineo, sed de Spiritu sancto, & Angelo paranympho. Illud hominem decebat, hoc Deum ac Dei Filium. Statis mensibus gestatus est & crevit intra latebras humani corporis, sed nondum natus agnoscitur Dominus ab Elizabeta: agnoscitur a Joanne, qui tum gestabatur & ipse, prædicatur a Zacharia oriens ex alto mundi Redemtor. Nascitur humano more, verum ante omnia secula natus ex Patre Deo Deus: nascitur ex muliere, sed ex Virgine: nascitur sine commixtione viri, ac matris integritatem non violavit, sed consecravit. Fasciis aliorum infantium more est involutus, sed idem resurgens semet e fasciis evolvit. In præsæpe reclinatus est, sed huic Angeli cœlitus decantant hymnum Deo dignum. Hunc stella lucida designat: hunc Magi, spreto Herode, adorant, ac mysticis honorant muneribus. Circumciditur infans, sed ab Anna & Simeone agnoscitur, *lumen Gentium, & gloria plebis Israeliticæ.* Profugit in Ægyptum, sed Ægyptiorum idola profligat. Duodecim natus annos cum Legis peritis disputat in Templo, percontans vicissim & audiens, sed in puero senes demirantur quiddam homine majus. Obtemperavit parentibus, sed non erat hominis vox, quum ait, *Quid est quod me quærebatis? An nesciebatis quod in his, quæ Patris mei sunt, oportet me esse?* Lassus ex itinere petit aquam, sed idem in nuptiis vertit aquam insipidam in vinum optimum. Idem ut Deus clamat, *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos.* Idem promittit ipsum agnoscentibus aquam vivam, salientem in vitam æternam. Promittit in se credentibus, fore ut ipsi quoque profundant de ventre suo flumina aquæ vivæ. Tingitur aqua ut homo, sed aquas ut Deus sanctificat, & abluendis omnibus omnium peccatis efficaces reddit. Orat ut homo, sed in orantis verticem descendit ac manet Spiritus sanctus, auditur Paterna vox, *Hic est Filius meus dilectus.* Cum peccatoribus venit ad baptismum, sed honoratur Joannis testimonio, *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi:* prius illud erat hominis elogium, sed innocentis: posterius hoc non competit nisi in Deum. Tentatur, sed volens, sed vicit, & nobis vicit. Esurivit, quod est hominis, sed post dies quadraginta: sed idem e paucis panibus explevit multa hominum millia. Vehitur navigio, sed idem quum vult ambulat super aquas, & Petrum simul ut dubitavit pessum euntem levat. Somno gravatus est, sed excitatus verbo ventis imperat & mari, moxque pro sæva tempestate facta est tranquillitas magna. Persolvit didrachmum, sed e pisce monstrato extractum. Audit Dæmoniacus, sed idem virtute Dei propellit omne Dæmonum genus. Quærit, quæ sit inscriptio & quæ imago numismatis, sed idem toties respondet ad tacitas Pharisæorum cogitationes. Quærit ubi situs sit Lazarus, sed eumdem sola voce evocat e sepulcro. Impetitur lapidibus, sed non attingitur. Ducitur ad præcipitium, sed per medias insidias evadit intactus. Lacrymatur, sed nostram deplorans miseriam. At idem quum vult ejicit plorantium turbam, excitaturus Archisynagogi filiam: & viduæ lacrymas vertit in gaudium, restituens illi filium pro mortuo vivum. Sensit humanæ naturæ incommoda, sed idem nutu pellit omne morborum atque incommodorum genus. Consputus ac flagellatus non habebat speciem neque decorem oculis hominum, sed Davidi apparet speciosus præ filiis hominum: sed idem in monte transfiguratur, facies resplendet super claritatem solis, vestes superant candorem nivis. Gessit formam servi ut homo, sed ut Deus coruscat miraculis. Nec est quod quis hic obturbet, ediderunt & alii sancti miracula. Fateor, sed nulli tam multa, nulli tam præsenti virtute, nulli cum simili auctoritate. Numquam enim Christus editurus miraculum orasse legitur, aut invocasse Patris auxilium. Habebat quidem a Patre, sed eamdem cum Patre, potentiam. Judicatur a Cajapha, accusatur, atque ut agnus obmutuit: sed quum adjuratus per Deum vivum, ait, *Posthac videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei*, &c. divinitatis vocem emisit. Sedere enim ad dextram, æqualis est. Æqualem esse Deo non cadit nisi in Deum. Tollitur in crucem, sed ibi devicit Satanam. Pendet inter latrones, sed alteri voce Regia dicit, *Hodie mecum eris in Paradiso.* Dira patitur ut homo, sed obortæ tenebræ declarant Deum. Moritur, sed emisso valido clamore. Deponit animam suam, sed sponte potestatem habens resumendi eam. Velamen templi rumpitur, finduntur saxa, reviviscunt mortui. Moritur, sed ea morte mundo vitam reparavit. Sepelitur, sed idem non aperto sepulcro resurgit immortalis. Descendit ad inferos, sed rediit triumphans, opimam prædam secum abducens. Subducitur visibili corpore in cœlum, sed mittit Paracletum per quem inter homines dilargitus est cœlestia donaria. Ad hunc modum si quis in omni Christi vita philosophetur, ut illius persona e variis naturis fuit permixta, si fas est eo verbo uti, quo tamen usus est beatus Augustinus, ita comperiet ubique vicissim emicantia Dei & hominis argumenta.

Ticonii regulæ.

Nunc ipse sermonis cursus nobis quodammodo vellicat aurem, ut paucis loquamur de regulis Ticonii, cujus ingenio delectatus fuisse videtur Augustinus,

uamquam hominis dogma detestaretur. Erat enim in factione Donatistarum sive Donatianorum, tametsi in multis ab illis dissidens; quin etiam libris editis acerrime cum eis depugnavit. *Contra quos*, inquit Augustinus, *invictissime scripsit, & illic invenitur absurdissimi cordis, ubi eos non omni ex parte relinquere voluit.* Primam regulam appellat *de Christo & ejus corpore mystico*, quod est Ecclesia, ex quibus velut una constituitur persona. Eoque Scriptura sic temperat sermonem, ut interdum a capite transeat ad corpus, contra a corpore ad caput. Exemplum adfert ex Esaiæ capite LXI. *Quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis.* Sponsi nomen ad Christum pertinet, Sponsæ ad Ecclesiam. Poterit tamen e Scripturis exemplum depromi hoc congruentius.

Regula prima.

Regula secunda.

Secundam appellat *de corpore Christi bipartito*, Augustinus mavult de permixta Ecclesia. Est enim Ecclesia quædam nobis incognita, in qua non sunt nisi pii, & ad vitam prædestinati. Attamen propter sacramentorum communionem etiam impie viventes & Hæretici tolerantur in Ecclesia bonis admixti, sicut in Euangelica sagena mali pisces bonis admixti trahuntur ad littus, donec per Angelos fiat separatio. Exemplum adfert e Cantico, *Nigra sum, sed formosa ut tabernacula Cedar, ut pellis Solomonis.* Quod ait, *Nigra sum sicut tabernacula Cedar:* putat ad malos Christianos pertinere, eo quod tabernacula Cedar sunt Ismaelis: At quod dicit, *Sed formosa ut pellis Solomonis*, ad pios Christianos, & viva Christi membra refert. Quamquam & hoc exemplum videtur coactius, & quoniam nititur Allegoria, non multum habet ponderis. Aptius est quod refert ex Esaiæ capite XLII. *Et educam cæcos in viam quam nesciunt, & in semitis quas ignorant, ambulare eos faciam. Ponam tenebras coram eis in lucem, & prava & recta.* Hæc citra controversiam pertinent ad eos qui Christo venienti crediderint. At subito sermo Propheticus ad eos transit, qui restiterunt Euangelio, *Conversi sunt retrorsum*, & cætera. Quamquam nec hoc exemplum satis quadrat ad regulam: neque enim Dominus secundum Allegoriam proprie loquitur de Judæis, sed de universis Gentibus, ex quibus aliquot crediderunt, alii conversi sunt ad deteriora. Hic igitur locus magis pertinet ad quartam regulam.

Regula tertia.

Tertiæ regulæ titulum fecit, *de promissis & lege*, sive ut Augustinus mavult, *De littera & spiritu*, aut *de gratia & mandato*. Euangelium est promissio gratiæ per fidem absque operibus. Lex mandatis terret ac dejicit conscientias exigens opera, quum gratiam non addat. Omnia autem bona opera ex fide velut e radice nascuntur & aluntur. Hic oportet sacrorum voluminum lectorem esse cautum & vigilantem, ne quum videt exigi opera, existimet se suis viribus implere posse quod præcipitur: aut quum legit eos qui sunt ex fide liberos esse a lege, putet se non obligari ullis præceptis Scripturarum. Lex prælucens commonstrat quid sit agendum, quid fugiendum, gratia præstat ut quod jubemur, præstare valeamus. Neque tamen protinus oportet despondere animum, si propter carnis quam circumferimus infirmitatem non ad plenum præstamus ea quæ præscribit lex, modo perseveremus in fide & caritate. Supplet enim de suo Christi bonitas quod nostris deest viribus. Ipse enim est justitia nostra, & perfectio nostra, si modo in illo permaneamus.

Regula quarta.

Quartam regulam appellat *de genere & specie*, sive *de toto & parte*. Frequenter in Scripturis de Babylone, aut alia quapiam gente dicitur quod ad universos pertinet. Juxta hanc rationem quod in Christum maxime competit, etiam ad illius membra transfertur. Contra quod de tota Ecclesia dictum est, accommodatur ad singulos homines. Interdum Scriptura a specie transit ad genus. Exemplum est Ezechielis trigesimo sexto: Prior prophetiæ pars nominatim convenit in domum Israel: *Non propter vos ego faciam domus Israel*, &c. At quod sequitur, *Et effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris*, &c. ad eos quoque pertinet, qui crediderunt ex Gentibus. Huic affine est, quod Scriptura frequenter veluti de universis loquitur, quod ad certos quosdam tantum pertinet, veluti quum Dominus loquitur in Euangelio: *Quum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum.* Nonne videtur promissa mortalium universorum conversio? At pauci crediderunt, si conferantur cum his qui perstiterunt in incredulitate. Tale est illud Pauli, *Omnes quæ sua sunt, quærunt.* Hic sermo nec in Petrum nec in Barnabam aliosque complures competit. Item illud Psalmi, *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.* Hæc & quæ sequuntur non quadrant in universos Judæos. In omni populo velut duo sunt populi, alter bonorum, alter malorum. Geminus est Israel, qui quum laudatur quamquam sermone generali, tamen de piis tantum est intelligendum. Rursum quum accusatur, de impiis accipiendum est. Idem sentiendum est de Pharisæis, de divitibus, de Christianis, de Sacerdotibus, de Monachis, de Principibus. Quod in genere dictum est, ad speciem est referendum. Hæc pluribus disserit, quisquis fuit qui scripsit duos perquam elegantes libros *de vocatione Gentium.* Nam phrasis multum discrepat ab Ambrosiana. Adjicit ibidem aliam regulam de observatione temporum. In Scripturis enim interdum quod ad diversorum temporum homines pertinet ita promittitur, quasi de una ejusdem ætatis gente dicatur, veluti quod Petrus scribit, *Vos autem genus electum, Regale sacerdotium, gens sancta*, &c. *Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei: qui non consecuti misericordiam*, &c. Quum hæc scriberet Apostolus, jam illi qui dicti sunt non populus, non erant in vivis, & tamen ita sonat Petri sive Prophetæ sermo, ut ipsi videantur nunc eligi qui prius fuerant derelicti. Cæterum hujusmodi locutiones pertinent non ad eosdem homines, sed ad ejusdem gentis homines. Ab his non est prorsus alienum, quod Propheticus sermo ita nonnumquam est temperatus, ut quum pleraque pariter & secundum historicum sensum congruant alicui personæ, puta Regi, secundum Allegoricum alteri, puta Christi, tamen admisceant quædam, quæ non consistunt nisi per Allegoriam, neque quadrent in utramque personam. Exemplum suggerit Psalmus LXXXVIII. *Posui adjutorium in potente, & exaltavi electum de plebe mea. Inveni David servum meum, oleo sancto meo unxi eum. Manus enim mea auxiliabitur ei, & brachium meum confortabit eum*, &c. Hæc simul congruunt & in David secundum litteram, & in Christum juxta sensum spiritualem. Cæterum illud, *Et ego primogenitum ponam illum excelsum præ Regibus terræ:* an in Davidem quadret, nescio. At illud, *Et ponam in seculum seculi semen ejus, & thronum ejus sicut dies cœli*, non congruit nisi in Christum. Quemadmodum nec illud, *Semel juravi in sancto meo, si David mentiar: semen ejus in æternum manebit.* Et, *Thronus ejus sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum.* Simile Esaiæ XIV. ubi quædam admiscentur, quæ juxta litteram non competunt in Nabuchodonosorem, eoque de Diabolo Lucifero exponuntur, veluti quod de cœlo dicidit in terram, & quod dixerit in corde suo, *Adscendam super altitudinem nubium & similis ero Altissimo.* Quin in toto hoc Esaiæ vaticinio quod duobus capitibus XIII. & XIV. contexitur, quædam dicuntur quæ palam pertinent ad Babylonem a Medis evertendam, sed admiscentur quæ de terrena Babylone non possunt intelligi, velut illud, *Non habitabitur usque in finem*, & cætera. Constat enim Babylonem post illud excidium fuisse instauratam & habitatam. Sed hujus generis exempla permulta occurrunt in Propheticis litteris, a quibus recensendis abstineo brevitatis studio. Prudentibus sat est specimen indicasse.

Regulæ duæ ex Ambrosio.

Regula quinta.

Ad Ticonii regulas revertor, quarum quintam ponit *de temporum quantitate* sive *de numeris*. Quod Matthæus decimo septimo scribit Christum post sex dies assumsisse tres discipulos ad visionem montis, Lucas post octo dies, non consistit, nisi per synecdochen intel-

intelligas partem diei qua hæc Dominus loquebatur, & partem diei post rem peractam, pro duobus diebus numerari. Simile est quod Christus dicit, se post tres dies resurrecturum. De numero ponit exemplum e Psalmo, *Septies in die laudem dixi tibi*, ut cum illo conveniat sensus, *semper laus ejus in ore meo*; Tametsi neuter sermo caret tropo. Siquidem & *septies* positum est pro *frequenter*, & *semper* positum pro *assidue*. Petro dictum est ut fratri condonaret, usque ad septuagies septies, quum Dominus sentiat toties condonandum fratri, quoties peccaverit & resipuerit. Verum hæc ratio latius patet, & in superioribus de hac dictum est.

Regula sexta. Sextæ regulæ Ticonius titulum fecit, *recapitulationem*. Scriptura frequenter dilatis quæ cœperat, redit ad ea quæ prius dixerat, quo rem explicet evidentius, veluti Geneseos capite secundo, reditur ad descriptionem Paradisi & hominis in eo collocati, quum in primo capite sit hoc factum. Simile quiddam annotavimus Joannis XVIII. de Christo ducto ad Cajapham, deque Petri negationibus. Et alia quædam exempla profert Augustinus, in quibus fit occultior ad priora reditus.

Regula septima. Septima Ticonii regula est *de Diabolo & corpore ejus*, quæ velut unam personam constituunt, quemadmodum Christus & Ecclesia. Ac simili ratione quædam dicuntur in Scripturis de Satana, quæ magis agnoscuntur in membris ejus. Retrorsum, quædam de malis hominibus, quæ verius prædicantur de Diabolo. Hæc quanto potui compendio percurri, de quibus latius disserit Augustinus Libro *de doctrina Christiana* tertio, Capite trigesimo & aliquot sequentibus. In superioribus varias tradit rationes explicandi difficultates, ad quas in arcanis voluminibus resistere possunt parum exercitati.

Quatuor modis tradi Scripturam. Idem libro ad Honoratum *de utilitate credendi*, Capite secundo, refert, se a nescio quibus accepisse, neque enim eos nominat, Scripturam omnem Veteris Testamenti, quadrifariam tradi: secundum *Historiam*, secundum *Ætiologiam*, secundum *Analogiam*, secundum *Allegoriam*. Secundum *Historiam*, quum docetur quid dictum, quidve gestum sit, aut non gestum quidem, sed tamen ita scriptum quasi gestum sit. Secundum *Ætiologiam* vero, quid qua de causa gestum dictumve sit, αἰτία Græcis causam sonat, hinc αἰτιολογία causæ redditio: pro qua voce quidam supposuerunt Etymologiam. Secundum *Analogiam*, quum ostenditur Vetus & Novum Testamentum nulla in parte discordare, sed in omnibus consentire. Nam ἀναλογία Græcis est rerum diversarum ob aliquam interpsias similitudinem collatio, pro qua quidam mutarant Anagogiam. Secundum *Allegoriam* autem quum docetur multa quæ scripta sunt, non juxta sensum Grammaticum accipienda, sed ut figurate dicta. Ad Historiam arbitratur pertinere, quod Dominus apud Matthæum Judæis calumniantibus, quod Apostoli Sabbato spicas evulsas manibus confricarent, ac vescerentur, urgebat enim fames, respondet: *Non legistis*, inquit, *quod fecit David, quum esuriret ipse & qui cum eo erant, quum intravit in domum Dei, & panes propositionis comedit, quos non licebat ei manducare, neque eis qui cum eo erant, sed tantum solis Sacerdotibus.* Hic nullus est tropus, sed quod in Novo Testamento gestum est Veteris Testamenti facto defenditur. Ad Ætiologiam refert illud, quod quum Dominus docuisset non licere cum uxore facere divortium, nisi adulterii causa, & objectum esset a Judæis quod Moses permisisset quacumque de causa repudiare uxorem, modo daret libellum repudii, Christus nec rejecit quod adferebatur ex Vetere Testamento, nec suam sententiam immutavit, sed reddita causa solvit quæstionem: *Hoc*, inquit, *Moses propter duritiam cordis vestri permisit vobis*, ostendens, temporarium fuisse quod concesserat Moses, necidem licere sub luce Euangelica. Huic simile sit; Olim dictum est, Crescite & multiplicamini: & Patriarchæ habuerunt plures uxores: At Euangelium vocat eos beatos, qui se castraverunt propter regnum Dei. Verum hæc difficultas solvitur reddita causa, cur illis permissa sit polygamia, ad generis humani propagationem, quo satis multiplicato, ad propagandum per orbem Euangelium expediebat ab uxoribus temperare. Similiter dicendum est de Sacrificiis aliisque cæremoniis, quæ certis de causis Judæis præscriptæ fuerunt, sive ne prolaberentur in ritus Paganorum, sive ut illa præfigurarent Christum venturum. Hæc merito sublata sunt, velut umbræ, posteaquam per adventum Christi illuxit veritas. Quædam præcipiuntur prima fronte ridicula, nulla reddita causa, ut Deuteronomii XXII. Moses prohibet usum vestis e lino lanaque contextæ. Prohibet arari juncto bove & asino. Si dicamus duobus jumentis imparibus incommodam esse arationem, causa videbitur levior, quam ut legi divinæ conveniat. Quis autem nescit bovem & asinum non congruere eidem jugo. Si diximus ideo prohiberi vestem lino commixtam, quod olim linea fuerint in delitiis, oportuit in totum prohiberi linea. Interdum causa Legi addita, non minus absurda videtur quam ipsa Lex. *Non seres*, inquit, *vineam tuam altero semine, ne & sementis quam sevisti, & quæ nascuntur ex vinea, pariter sanctificentur.* Quid erat periculi, si utraque pariter sanctificarentur? In talibus igitur ratio ab Allegoria petenda est, quemadmodum Paulus ad Allegoriam trahit, *Non obligabis os bovi trituranti. Numquid*, inquit, *boves curæ sunt Deo?* Imo & passerculi curæ sunt Deo: sed præcipua causa erat, quam indicat Allegoria. Jam per Analogiam ostenditur Veteris & Novi Testamenti congruentia, qua in re gnaviter sudatum est a piis hominibus, qui conati sunt prolatis innumeris exemplis demonstrare, nihil præcipi in Novo Testamento, quod in Veteri non præcipiatur, neque quidquam esse gestum, quod non sit vel a Prophetis prædictum, vel typis adumbratum. Superest Allegoria, de qua videor in superioribus dixisse quod satis est. Verum hoc opus Augustinus scripsit Presbyter, nondum ad plenum exercitatus in sacris litteris, & scripsit amico, sed Manichæo. Possent fortassis ex vetustis ac novis Auctoribus plures regulæ colligi, sed mihi quidem videtur esse regula omnium efficacissima, si, quod recte admonet Augustinus, prius amemus sacras litteras, quam discamus, idque certo persuasum habeamus, in illis nihil esse neque falsum, neque leve aut humana mente scriptum, sed omnia plena cœlestis Philosophiæ, dignaque Spiritu sancto, quacumque specie sese offerant, si ut oportet intelligantur. Mox cum hoc animo, totum Scripturæ corpus attente legatur, diutinaque meditatione reddatur familiare.

Hic tempus erat hujus operis libro tertio finem imponere, nisi quod in primo libro polliciti sumus nos de *judicio* & *consilio* quædam fusius dicturos, tametsi si quis memoria teneat quæ in superioribus sparsim diximus, de utroque quod ingenioso sit satis dictum videtur. Ostendimus enim ex variis Allegoriarum formis, quas potissimum expediat eligere. Rursus universo themate cum omnibus suis membris atque opibus sub oculos posito, eas modo partes seligendas, quæ videbuntur & ad docendum utiliores, & ad commovendos auditorum animos efficaciores, & ad continendas aliqua voluptate mentes hominum magis accommodæ, atque in horum singulis præcipua sumenda, ne turba laboretur. Quod idem faciendum in argumentis & sententiis. Quamquam enim Quintilianus dissentit ab illis qui judicium subnectunt inventioni, quod ne invenit quidem qui stulta aut inutilia invenit: dein non illic tantum, sed in omnibus oratoris officiis, in omnibus orationis partibus adhibendum judicium & consilium: est tamen & inter utilia delectus aliquis, & inventionis calore multa nobis prima specie blandiuntur, quæ propius inspecta displicent. Ad hæc indicatum est quæ vitia traducenda apud promiscuam multitudinem, quæ silenda aut summatim attingenda, quæ rursus depingenda & exaggeranda. Præterea quomodo ad auditorum ingenium, captum & affectum attemperanda sit oratio. Breviter, quomodo *Consilium Ecclesiastæ.*

tota oratione spectandum, quid causa, quid persona, quid tempus, quid locus, quid consuetudo postulet, atque interim etiam quid deceat. Hæc, nimirum, ad judicium pertinent, quod Fabius putat nihilo magis arte tradi posse, quam gustum aut odorem. Totum enim hoc a natura & sensu rerum præsentium proficiscitur. Laudatur Demosthenis consilium, quod quum suaderet bellum Atheniensibus, mira ratione sic temperarit orationis colorem, ut & spem faciat melioris in posterum successus, nec tamen offendat animos populi, cujus negligentia factum esset, ut hactenus parum prospere fuisset pugnatum. Monstrat igitur nihil hactenus ratione gestum esse. Poterat enim emendari negligentia. Alioqui si nihil esset erratum, non erat cur in posterum melior eventus speraretur. Rursus, si incusasset populi segnitiem, alienasset illorum animos. Difficile est autem persuadere iratis; eoque in adserenda Reipublicæ libertate majorum laude uti maluit, qui rem fortissime administrassent. Siquidem populus ille faciles habebat aures, & natura consequens erat, ut meliora probantes pejorum pœniteret. Plura Fabius refert e Cicerone, sed unum ad id quod agimus satis est.

Consilium Petri. Hîc mihi reputa num majore consilio Petrus oraverit apud Hierosolymitas, ante omnia submovens temulentiæ suspicionem. Quis enim crederet vino delirantibus? Quoniam autem invidiosum erat futurum quod sibi divini Spiritus adflatum vindicarent, non usus est humana ratione, quemadmodum in suspicione temulentiæ, sed apud Judæos utitur Prophetæ testimonio, quod apud illos esset sacrosancta Prophetarum auctoritas. Nec de se quidquam proprie loquitur Petrus, sed de discipulis. Non enim ait, *Non sumus ebrii:* sed, *Hi non sunt ebrii.* Ac Joelis vaticinium ita recitat, quasi tantum donum non in illos paucos tantum, sed in universos Judæos esset effusum, si modo crederent in Jesum, *Et prophetabunt*, inquit, *filii vestri & filiæ vestræ*, &c. Addit clausulam plausibilem, *Et erit, omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Quod autem de Jesu crucifixo necessario prædicandum erat, aperte quidem narrat, sed absque ullo convitio. Quin potius elevat magnitudinem criminis, quum ait rem gestam definito consilio & præscientia Dei, quumque addit, *Per manus iniquorum*, in certos quosdam malos culpam rejiciens. Idem evidentius facit Capite III. *Et nunc*, inquit, *fratres, scio quod per ignorantiam fecistis sicut & Principes vestri. Sed Deus qui pronunciavit per os omnium suorum Prophetarum, pati Christum suum, sic implevit.* Similiter tam impii facinoris invidiam in ipsam ætatem rejicit, *Salvamini*, inquit, *a generatione ista prava.* Miraculorum autem a Christo editorum quoniam recens erat memoria, ipsos facit testes, *In medio*, inquit, *vestri sicut scitis.* Fuit & illud consilii, quod apud rudem Judæorum turbam non pronunciat aperte Christum Deum: tantum appellat eum virum approbatum a Deo. Et aliquanto post nihil aliud adseverat, quam quod Deus hunc Jesum, quem illi adfixerant cruci, fecisset Dominum ac Messiam, quem a Prophetis promissum exspectabant. Similiter in altera concione, appellat Jesum Christum Filium Dei. Judæi, qui detestabantur Gentes quod plures facerent Deos, ipsi penitus infixum animis habebant, non esse nisi unum Deum, haudquaquam tulissent protinus initio prædicationis hominem in cruce mortuum appellari Deum. Satis erat quædam adspergi narrationi, quæ significarent in Christo fuisse quiddam homine majus. Nec est cur hic quidam vociferentur, quod dico, a compluribus orthodoxis diligenter est adnotatum, & hanc docendi rationem probat ingeniosissimus ille Gregorius Nazianzenus in libris *de Theologia.* Nec vero probarim, si quis nunc apud Christianos ad istum modum prædicaret Christum, sed detur tale auditorium quale tunc obtigit Petro, laudabo dicentis prudentiam, in suum tempus differentis, quod frustra & cum offendiculo diceretur ante tempus. Quod si indignantur hæc a sanctissimis viris adnotari, videntur obliti quod Dominus quum primum mitteret suos ad prædicandum, interdixit, ne dicerent ipsum esse Messiam. Eodem pertinet, quod non dicit, *Suscitavit se ipsum*, sed *Deus suscitavit illum a mortuis.* Atqui vere poterat illud dicere juxta dogma Euangelicum, *Solvite templum hoc & in triduo excitabo illud.* Miracula non probat testimonio Scripturarum. Erant enim sub oculis omnium Judæorum gesta: sed resurrectionem quam pauci viderant, probat ex Psalmo XV. *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Quoniam autem is Psalmus titulum habebat, ipsi David, Judæi vaticinium hoc ad Regem David referebant, quod idem faciunt in aliis multis. At Petrus evidenti ratione demonstrat Prophetæ sermonem non competere in Davidem, sed in Christo fuisse completum, qui non jacuit in sepulcro, nisi partem diei sexti & noctem. Sabbatum item totum cum parte noctis, nec illius caro sensit ullam corruptionem. Veritus autem Petrus, ne Judæi parum æquis auribus audirent, David, de quo magnifice sentiebant, & sepultum & in sepulcro computruisse cæterorum hominum more, præmollit quod necessario dicendum erat, *Liceat*, inquiens, *fratres, libere loqui apud vos;* eumque honorifico titulo appellat Patriarcham & Prophetam. Et ut tollat omnem offensionem, ostendit ipsum Davidem de Christo, non de se locutum quum illa scriberet. Ad vitandam offensionem facit, quod toties iterat, *Viri fratres*, sicut in altera concione, *viri Israelitæ.* Erat hic titulus apud Judæos magnopere gratiosus. Tandem aperit cujus gratia hæc omnia dicta fuerant, ut resipiscerent & in nomine Jesu Christi acciperent idem Spiritus donum, quod in aliis mirabantur: ostendens Joelis vaticinium non ad paucos illos, sed ad omnes pertinere. *Vobis enim*, inquit, *est promissio & filiis vestris.* Nondum exserte pronunciat Joelis promissionem etiam ad Gentes pertinere, tantum dicit, *Et omnibus qui longe sunt, quoscumque advocaverit Dominus*, quod Judæi non de Gentibus dictum accipiebant, sed de Hebræis omnibus, qui per diversas nationes erant dispersi. Paulus aperte pronunciat Deum non Judaicæ gentis tantum, sed omnium etiam Gentium esse Deum. Jam enim eluxerat Euangelium. Quid Petrus? *Deus*, inquit, *Abrahæ, & Deus Isaac, & Deus Jacob, Deus patrum nostrorum:* ad Judæorum adfectus ac morem verba temperans. Rursus, quum docuisset Jesum non ab uno atque altero, sed ab omnibus Prophetis fuisse promissum, favorabili sermone adjecit: *Vos estis filii Prophetarum & Testamenti, quod Deus disposuit ad patres nostros, dicens ad Abraham, in semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ. Vobis primum Deus suscitavit Filium suum, misit eum benedicentem vobis.* Invidiam excitare poterat, si tantum dixisset Jesum, quem illi crucifixerant, ad tantum honoris a Deo fuisse subvectum. Nunc omnis invidia tollitur, quum addit totum hoc, quod in Christo gestum est, ad illorum salutem esse gestum. Et tamen inter illos erant, qui Christum toties spreverant, toties conviitiis affecerant, interdum & præcipitium & lapidationem molientes, denique qui furiosis vocibus clamaverant, *Crucifige, crucifige.*

Pauli consilium. Adnotatum est a piis hominibus & Pauli consilium prudentiaque, qua primum Athenis in Martis vico Christum Gentibus annunciavit ad Euangelicam Philosophiam prorsus rudibus. In his erant Epicurei, qui negant ullos esse Deos: aut si sunt, negant illis esse curæ res mortalium. Et Stoici inutiles auditores gratiæ Euangelicæ, quippe qui sapientem suum æquarent Diis, atque hominis summum bonum in ipsius hominis viribus collocarent; reliqua turba miserabili caligine omnium Dæmoniorum genus pro vero Deo colebat. Apud tale theatrum, an non prudenti judicio sit opus, si quis velit cum aliquo fructu audiri? Quomodo igitur Paulus insignis ille dicendi artifex? Necessaria erant, detestari idololatriam, prædicare unum verum Deum, a quo foret speranda vera salus, iis qui resipuissent, at non nisi per fidem in Jesum Christum. Cæterum, quo consilio, quo temperamento pro-

proponit ista? Num orditur ab exsecratione criminis A idololatriæ? Num appellat Deos Athenienſium ligna ac lapides, aut quod his deterius eſt, impios Spiritus, Deo inviſos, & generi humano inimicos? Num exprobrat illis nefaria crimina, per quæ traditi fuiſſent in reprobum ſenſum, qualia contexit in Epiſtola ad Romanos? Nequaquam. Nondum enim expediebat. Sed moderatiſſime dicit, ſe ex illorum ſimulacris ac monumentis deprehendiſſe, *Athenienſes non vacare omnino ſuperſtitione:* ſuperſtitionis verbum mollius eſt, quam idololatriæ, & hoc ipſum mitigat, per comparativum, *ſuperſtitioſiores.* Sic enim ſcripſit Lucas. Atque hoc ipſum rurſus attenuat, addens *quaſi.* Quid ſibi vult hæc Apoſtoli civilitas? Quo ſpectat? Quid B captat? Num timebat Athenienſes? Nequaquam. Sed lucrum adſectat, & adſecutus eſt. Sciebat Athenienſes eſſe deditos cultui ſimulacrorum quemadmodum & cæteras Gentes, etiam antequam veniret Athenas. Verum, ne videretur ſiniſtram de Athenienſibus opinionem ſecum attuliſſe, aut eſſe curioſus in Republica aliena, ait ſe ſuperſtitionem illorum deprehendiſſe e ſimulacris in publico poſitis, idque non ſtudio, ſed forte prætereuntem. Nec ea vocat idola, aut impietatis monumenta, ſed mitiore verbo σεβάσματα, quod & in bonam partem ſonat. Quidquid enim colimus aut veneramur σέβασμα dici poteſt. Conſilii fuit & illud, quod Aræ titulum non refert ut habebat, *Diis Aſiæ & Europæ & Africæ, Diis ignotis ac peregrinis.* C Volebant enim hanc Aram eſſe dicatam omnibus Diis, & ne quis Deorum indignaretur præteritus, adjecerant, *Diis ignotis & peregrinis:* ſed ait, ſe vidiſſe Aram inſcriptam *Ignoto Deo,* e titulo decerpens quod erat uſui futurum. Nec tamen hic eſt ullum mendacium. Titulus enim quum addit *Diis ignotis,* fatetur eſſe aliquem Deum Athenienſibus ignotum. Quid egit hac prudentia? Nimirum, quo pronioribus uteretur illorum auribus ſi non videretur novæ Religionis auctor, quod apud Athenienſes capite plectebatur, ſed eum prædicare Deum, quem ipſi jam dudum, licet inſcientes, colerent. Similis color habetur & in Rhetorum præceptis, quo jam factum eſſe docetur, de quo an D fieri debeat, conſultatur. Olim lex pœnam minabatur exſulibus, ſi ad pomœria civitatis, unde fuerant ejecti, acceſſiſſent. Exſules quidam ad muros civitatis acceſſerunt, ac depulſis hoſtibus patriam obſidione liberarunt. Deliberatur an ob eam pietatem debeant in civitatem recipi. Qui ſuadet, hoc colore utitur, ut dicat eos jam tum fuiſſe receptos, quum inſigni pietate ſua declararent ſeſe exſilio indignos, ac ex eo tempore tacitis patriæ ſuffragiis fuiſſe reſtitutos.

Jam illud mihi conſidera, quibus verbis prædicet *ignotum.* Non ait, *Deus Abraham, Deus Iſaac, Deus Jacob:* quemadmodum Petrus apud Judæos verba faciens, ſed ſermone ita temperato, ut poſſet & ab Eth- E nicis patienter audiri: *Deus, qui fecit mundum & omnia quæ in eo ſunt.* De hoc quoque Philoſophi diſputabant, an mundus eſſet conditus. Et Plato fatetur illum conditum a Deorum ſelectorum filiis, quos ille Dæmones appellat; Ovidius autem non veritus eſt ſcribere,

Hanc Deus & melior litem natura diremit.

Oratio Pauli accommoda auditoribus. Et addit Paulus, *Hic cœli & terræ quum ſit Dominus, non in manufactis habitat, nec manibus hominum colitur indigens aliquo, quum ipſe det vitam omnibus & inſpirationem & omnia.* Hactenus nihil dicit, quod ferri non poſſet. Nec enim deerant apud Ethnicos qui faterentur, unicum eſſe ſummum Deum, quem Jovis no- F mine deſignari credebant, cujus virtutes variis Deorum ac Dearum nominibus exprimerentur, veluti præſcientia Apollinis, ſapientia Palladis, fortitudo Martis, &c. Conſimilem in modum Maro dixit:

Jovis omnia plena.

Summi illius Dei providentia gubernari mundum Ethnici complures & crediderunt & ſcripto prodiderunt. Quin & primum hominem ex argilla formatum per ſomnium illos intellexiſſe, declarat vetuſtiſſima Promethei fabula, eoque nihil offenſi ſunt quum audirent, *fecit ex uno omne genus hominum, in hoc ut habitarent in terra diverſis regionibus,* addito lumine naturali, per quod ex rebus conditis deducerentur in notitiam veri Dei. Tametſi vel ex his quæ in nobis ſunt liceat Numinis potentiam, ſapientiam ac bonitatem deprehendere. Hoc ipſum enim quod vivimus, quod movemur, quod ſumus aliquid, Dei munus eſt, qui nos condidit & conditos ſervat. Nec hic uſquam audis teſtimonia Prophetarum, quibus uſus eſt Petrus apud Judæos; ſed Arati teſtimonium producit, *Ipſius & genus ſumus:* non illum quidem nominans, ſed quod erat ad perſuadendum accommodatius: *Sicut,* inquit, *& veſtratium Poetarum quidam dixerunt.* Tametſi vocem *Poetarum,* ſuſpicor, a recentioribus additam, vel hoc argumento, quod pervetuſtus ille Irenæus citans hunc locum, non apponit *Poetarum,* nec Auguſtinus: quaſi dicat, non adduco Prophetarum teſtimonia quæ contemnitis, ſed veſtræ profeſſionis Scriptores non oportet a vobis rejici. Dein, quum unius Arati verba proferat, tamen utitur multitudinis numero, *dixerunt:* quod eadem ſententia ſit apud Callimachum, Homerum & Heſiodum πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, nec apud Poetas tantum, ſed apud alios quoque Scriptores. Quemadmodum de Alexandro Magno proditum eſt, quod fuerit filius Jovis, non quod ille ſolus eſſet, verum quum Jupiter ſit omnium hominum pater, tamen eos potiſſimum pro filiis agnoſcit, qui virtute præcellunt, & in cæteros homines quam maxime benefici ſunt. Nunc illud obſerva, quanta prudentia Arati teſtimonium, ad id, quod agit, accommodet. Si Deus non abeſt ab unoquoque noſtrum, cujus beneficio ſpiramus & vivimus, non eſt utique viſibilis aut corporeus, aut aliquo ſenſu perceptibilis, multo minus quam anima noſtra, quum ille ſit animæ noſtræ velut anima. Dein, ſi genus illius ſumus, non decet ut filii de tanto parente humilem gerant opinionem. Conſtat enim, animum longe præſtantiorem eſſe hominis partem, ſine qua corpus nihil eſt. Atqui corpus hominis longe præſtat ſimulacris ligneis, lapideis, æreis, argenteis, aureis, in quibus nec ſenſus eſt ullus, nec motus, nec a Deo condita ſunt, ſed a fabro: proinde qui ſimulacra colunt, id habent pro Deo, quod eſt deteriore hominis parte vilius. Vides quanta cautione, quantoque temperamento demonſtrarit culturam idolorum non eſſe Religionem, ſed Superſtitionem. Hic certe erat locus excandeſcendi in Athenienſium cæcitatem, qui, quum iſta didiciſſent e ſuis Auctoribus, tamen res mutas ac mortuas pro Deo colerent. Verum, nec hic quidquam acerbius loquitur. Totam ſuperiorum ſeculorum amentiam in ipſa tempora rejicit, atque in Dei diſſimulationem, ut quidquid hactenus geſtum eſſet, per ignorantiam, in qua Deus paſſus eſt homines ad tempus cæcutire, excuſaretur: tantum ut nunc ad coruſcantem Euangelii lucem reſipiſcant: nec hic ad Athenienſes proprie ſermonem dirigit, ſed quo minus offenderet, in genere loquitur, *Ut omnes,* inquit, *ubique pœnitentiam agant.* Oſtendit præteritorum paratam eſſe veniam ad meliora ſeſe recipientibus. Alioqui inſtare ſeverum judicium iis qui tantam Numinis gratiam aſpernarentur. Nec ita loquitur: Nos vobis annunciamus inſtare judicium, & ad pœnitentiam confugiendum: ſed *Deus,* inquit, *annunciat.* Nulla adhuc mentio de Chriſto, cujus illi nullam habebant notitiam. Naturalis autem docendi ratio a notis capit initium. Hic adverte, Paulus qui in Epiſtola tam ſublimi tuba Chriſti majeſtatem perſonat, quam parce illum attingit. De divina natura, nulla mentio: de cruce item ſilentium quæ Gentibus erat ſtultitia. Tantum *Virum* appellat, quem Deus in hoc produxiſſet, ut per eum illuſtrata veritate, reſipiſcentibus gratis daretur venia criminum omnium, increduli jam inexcuſabiles juſtas darent pœnas. Nec hic adducit Prophetarum teſtimonia, ſed unico tantum argumento probat quod dixit, quod Deus illum a mortuis ſuſcitavit. Conſtat quam plurimis illum fuiſſe mortuum, & conſtat reſurrexiſſe. Hoc argumento fides facta eſt omnibus. Cæterum *ad reſurrectionis mentionem quidam*

Paulus apud Ethnicos citat gentium Poetas.

Additum eſt aliquid in verbis Pauli.

Arati teſtimonium arte tractatur.

Docendi ratio a notis incipit.

ridebant, *alii* modestiores *dicebant*, *Audiemus te de hoc iterum*. Aliquousque profecit, qui cupit plenius edoceri. Atque hic videtur Apostoli sermo fuisse interruptus, deserentibus ipsum auditoribus. Nec ultra voluit illos urgere, sed *exivit*, inquit Lucas, *de medio illorum*, exspectans commodiorem occasionem. Atque hoc ipsum factum est Pauli prudentia, quod nec consputus est, nec convitiis affectus, nec manuum injectione violatus, sed incolumis discesserit, non tamen absque lucro. Qui ipsi adhæserunt, eos plenius edocuit, in quibus erat Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alii quidam cum eis. Hinc liquet, quantam energiam habeat sermo prudenti mansuetudine temperatus. Possem in aliis Apostolorum orationibus hoc pacto consilium indicare, sed nolo gravare lectorem. Hæc ingeniosis suffecerint. Dicet quispiam, Ista sunt obsoleta, quid ad horum temporum Ecclesiastas? Fateor, postea quam Christi nomen per universum orbem inclaruit, non esse simili temperamento de illo loquendum.

Invidia quomodo vitanda concionatori, aut offensio auditorum. Sed multa tamen incidunt Concionatoribus, in quibus consimilem in modum & judicio & consilio sit opus. Veluti quum coguntur suam apud populum tueri auctoritatem, quod fieri non potest, nisi dicant aliquid de suis laudibus. At nulla in re fastidiosius est hominis ingenium. Non fert ullam jactantiæ speciem, etiam si dicantur verissima, atque adeo confessa quoque. Imo vix ferunt quemquam ab alio laudari. Eoque prisci adversus fascinationem adhibebant remedia. In hoc igitur casu necesse est, eas adhibere rationes, quæ monstrant quomodo quis se ipsum laudare possit citra invidiam. Prudenter attenuandum si quid virtutis in nobis est, & hoc ipsum divinæ munificentiæ tribuamus, a qua datum sit ad auditorum utilitatem. Item si quid egregii præstitimus, ita mitigabimus, ut dicamus nos illa voluisse magis quam præstitisse, & voluisse ipsorum causa quibus loquimur. Tum si laudem omnem cum auditoribus communicabimus, adscribentes illorum precibus aut alacritati si quid præclare gessimus: Quorumdam vero officiorum ipsos testes faciemus, & ad eos judicium de nobis deferemus. Postremo, si tota oratione præ nobis feremus, quod inviti nec sine pudore ad illa dicenda descenderimus. Interim ab invidiosis comparationibus abstinendum, atque etiam a pravis submissionibus: qualis sit, si Theologiæ Doctor & in sacris litteris eximius, dicat, se omnium ignorantissimum. Nam hic sermo magis habet Ironiam, quam modestiam. Satis est dicere, *Si quid Theologicæ cognitionis auxiliante Dei gratia, diutino studio sum consecutus*. Et, *Si quid Dominus ad vestram utilitatem mihi largiri dignatus est*. Paulus Apostolus *2 Cor. 11.* quum cogeretur apud Corinthios tueri auctoritatem suam adversus pseudapostolos, quanta cautione vitat arrogantiæ comitem invidiam. Imponit sibi ipsi personam insipientis, rogatque ut hæc velut ab insipiente dicta sapientes ipsi ferant æquis auribus. Solent enim homines cordati minus indignari, si quis per ætatem imperitus, aut natura parum sapiens aliquid de se ipso loquatur gloriosius. Mos erat olim ut Imperatores e bello reversi sua gesta apud populum denarrarent. Militaris ac plausibilis erat oratio, eoque concedebatur illis aliquid magnificentius de se prædicare. Quid ni, quibus dabatur triumphus, res omnium maxime Thrasonica, & nisi consuetudo excusaret, ridicula. Et tamen illis etiam curæ erat vitare invidiam, dum laudis maximam partem cum militibus dividunt, omnemque rerum successum Diis suis, & populi felicitati adscribunt potius quam suæ virtuti ac prudentiæ. At Paulus suos egregios labores, quos Euangelii causa exhauserat, immaniaque pericula quæ subierat, dum studet omnibus prodesse, vocat infirmitates. Quum ad visionis commemorationem ventum est, supprimit nomen suum, atque aliam supponit personam. *Scio*, inquit, *hominem*. Et clausulam adjicit, *Factus sum insipiens. Vos me coegistis*. Eosdem facit testes suorum officiorum. *In omnibus*, inquit, *manifestatus sum vobis*. Idem mire facit 1 ad Thessalonicenses 2. *Nam &*

A *ipsi scitis fratres*: rursus ibidem, *Et vos testes estis & Deus*, &c. Denique dum miracula vocat in testimonium, vide quanta utitur submissione: *Tametsi*, inquit, *nihil sum, signa tamen Apostolatus mei facta sunt super vos in omni patientia, in signis & prodigiis & virtutibus*. In priore ad Corinthios capite septimo, quum certo sciret se Dei Spiritum habere, tamen ad evitandam invidiam ita locutus est, *Puto autem quod & ego Spiritum Dei habeam*. Nec hoc temere adjecit, sed ut doctrinæ suæ adsereret fidem & auctoritatem. Non tamen quidquid decuit Apostolum, idem deceat Concionatorem quemlibet. Ubique autem decori cum primis habenda ratio est. A juvene requiritur major
B modestia, præsertim si nondum meritis & officiis erga populum sibi paravit gratiam & auctoritatem. Seniorum de se commemoratio levius offendit. Tribuitur aliquid & amplitudini personæ, puta si loquitur Episcopus aut Cardinalis, præter muneris dignitatem, etiam doctrina vitæque sanctimonia commendatus.

Similiter quum res postulat, ut vitia quædam arguantur quibus populus omnis, aut e populo Proceres sunt obnoxii, consilio nimirum est opus. *Reprehensio quomodo mitiganda.* Vix reperias quemquam tam placidæ mentis, ut objurgationem patienter ferat, præsertim eos, qui opibus, nobilitate, honoribus, aut principatu tument, quos aculeatis sermonibus irritare non expedit. Laudatur Theodosii patientia, sed unius erga unum. Quid hic faciet
C Concionator? Primum ita temperabit objurgationem, ut præ se ferat quod invitus ad eam descenderit, nec suum agat negotium, sed eorum periculo commoveatur, quibus & pro sua caritate ex animo bene vult, & ex officio delegato cogitur eorum saluti consulere, ut pro quibus Domino sit redditurus rationem. Interim cavendum ne reprehensio sapiat amarulentiam odiumve, sed multo caritatis & humanitatis admixtu condiatur: interdum & laudis. *Optarim, carissimi, ut qui tam multis virtutibus estis commendabiles, ne sinatis gloriam vestram isto nævo seu labe contaminari*. Tale est illud in Phormione, *Ut alia facta tua sunt*: & illud Pauli, *Currebatis bene*. Nonnumquam
D extenuandum crimen aliquo modo, veluti si quod plerosque habet involutos, dicat esse paucorum, & culpæ partem in alios rejiciat, aut in errorem vel ignorantiam. Sic Paulus Galatarum ab Euangelio *defectionem*, appellat *fascinationem*, criminis atrocitatem in Pseudapostolos transferens. Simili civilitate lenit incredulitatem suæ gentis, *Testificor illis quod zelum Dei habent, sed non secundum scientiam*. Ita multa mala bonus excusat animus. Moderatius ferimus corrigi factum, si probetur affectus. Si quid jam ad Principem pertinebit, poterit vel occupationibus illius adscribi, per quas fit ut multa eum fallant, vel in delatores & infidos consiliarios rejici. Illud perpetuo observandum,
E ut personis quantum licet, parcatur. *Personæ, genti & ordini parcendum in reprehendendo.* Gratiosa est apud omnes humanitas. Cavendum autem, ne gentem aut civitatem, aut ordinem universum vituperemus. Veluti quidam universam Germaniam insimulant temulentiæ: quum hoc vitium sit paucorum, nec ulla sit natio quæ non habeat intemperantes. Italiam notant nefariæ libidinis, quum illic sint plurimi ab ea labe intacti. Sic quidam incessunt Monachos, quasi universi sint mali, quum inter eos multi sint boni: nonnulli fortassis & inter milites. Idem dictum esto de Aulicis, Negotiatoribus, & similibus hominum generibus, quæ non improbat Ecclesiastica doctrina. Etenim quum nullum sit non permixtum bonis ac malis,
F qui universos damnat, quoniam odio potius quam judicio loqui videtur, fide caret, & apud æquos plus invidiæ sibi conciliat, quam illis in quos invehitur. Idem accidit in unius hominis laude, aut reprehensione. *Laudans omnia aut vituperans omnia, uterque ineptus est.* Vix ullum reperias hominem tam absolutum, in quo non aliquid desideres: rursus vix ullum tam malum, quin habeat aliquid admixtum quod laudetur. Proinde qui sic laudant aliquem, ut nihil in eo non mirentur, aut præter modum candidi videntur, aut adulantes, utroque modo fide carent. Contra; qui sic insectantur hunc aut illum, ut alba, quod ajunt, amussi damnent omnia

omnia bene dicta pariter & male dicta, non de re judicare, sed hominis odio furere videntur. Adeo quidam favent Augustino, veterum enim exemplis utor libentius, ut piaculum existiment quidquam illius convellere. Rursus, Origenem sic odere nonnulli, ut vix nomen ipsum ferre possint, quum & Augustinus in quibusdam sit hallucinatus, & Origenes lapsus suos tam multis egregie dictis abunde pensarit. Eadem impotentia quidam utuntur in eos, in quorum scriptis deprehendunt, quod prima fronte videtur ab ipsorum placitis discrepare. Mox sævus clamor, Hæreticus, Hæreticus: surdis & impotentibus vociferationibus & illa damnant, quæ in Orthodoxorum libris ut pie dicta leguntur ab Orthodoxis. Si doctrinam impiam vellent extrudere, majore cum fide id facerent, si bene dicta a perperam dictis separarent, atque etiam illa quæ pium sensum reciperent, commoda interpretatione juvarent. Etenim quæ recta sunt, laudari decet in quacumque persona: Qui vero in persona invisa probat ea quæ probari merentur, quæ non probat integro certoque judicio damnare videbitur.

Quod Rhetores præcipiunt, si quando res compellat, ut contra parentes, fratres, sorores, aut alioqui cognatos sit dicendum, ita sermo temperetur, ut quoad fieri potest, & pietatis & caritatis & humanitatis habita ratio videatur: idem multo magis observandum Ecclesiastæ erga populum. Paulus admonet parentes, ne ad amaritudinem provocent liberos suos. Et in Comœdiis a viris ingeniosis observatum est, ut nulla sit patris tam acerba oratio, quin aliqua paterni affectus vestigia habeat inspersa. Talis itaque sit Ecclesiastæ reprehensio, ut caritas, non ira loqui videatur. Ea nec nimis acerbam, nec nimis frequentem esse decet, nec diuturnam, sed sic ad placidiora transeundum, ut appareat invitum in necessariis quidem illis, sed subamaris aliquantisper fuisse commoratum. Est & illa mitigandæ reprehensionis ratio, si nostram personam admisceamus: *Satis hactenus indultum huic vitio, carissimi. Nunc resipiscamus & ad meliora convertamur.* Quod tamen non faciendum est, nisi aut in genere, aut in his quæ non tam habent crimen quam humanam infirmitatem Neque enim conveniret, ut Concionator, objurgans adulteros, fateatur se adulterum. Satis est dicere, *Ego peccator peccatores admoneo.* Item si ipsos, quos reprehendimus, judices faciamus, quemadmodum fecit Petrus, *Utrum oporteat magis obedire Deo an hominibus, vos ipsi judicate.* Consulat quisque suum animum, fratres, an quod aliis facit, velit sibi fieri, & quantopere commoveretur simili injuria lacessitus. Accedant preces & obtestationes, quæ sæpenumero vehementius movent quam minæ. Nec pudeat hoc facere Ecclesiasten, quod non puduit facere Paulum tam insignem Apostolum. Interim tamen cavendum Ecclesiastæ, ne, dum vitat admonitionis asperitatem, incidat in adulationem, præsertim apud Præpotentes. Ut palam latrare in Principes, seditiosum est; ita coram in os adulari, scurrile est & abjectum. Priore modo peccatur a nonnullis, sed posteriore multo plures delinquunt. Profuerit hoc quoque, si Concionator detestaturus crimen aliquod, Scripturam ipsam loquentem adducat sic, *Audiant qui talium scelerum sibi conscii sunt, non me, sed Scripturam: imo simul omnes audiamus Deum per os Apostoli sui loquentem, sequamur ad quod invitat, vitemus quod comminatur, omnium Dominus & Judex.* Hic vero non solum personarum, sed & rei, loci, ac temporis habenda est ratio. Id quatenus & quousque sit faciendum, certis regulis tradi non potest, sed ex re præsenti perpenditur. Itaque consilium frequenter pugnat cum artis præceptionibus. Tempore læto læta dicere convenit. At D. Basilius paschalem orationem auspicatur ab objurgatione, deplorans quod totius Quadragesimæ labores subito perdiderit, populo ad convivia solitasque voluptates revoluto. Reprehensionis occasionem præbuit auditorum raritas. Item aliter temperandus est sermo Ecclesiastæ in sacra concione, aliter in convivio, cui conveniunt hilariora, & molestus est qui perpetuo loquitur. Rursus aliter dicendum est apud virgines Deo dicatas, aliter apud milites ad bellum accinctos. Apud promiscuam turbam, quæ nullum hominum genus non habet, magno consilio est opus, ne quid dicat quod puram ætatem ac mentes innocentium inficiat: rursus ne quam personam, aut ne quem ordinem perstringat. Quædam ita dicenda sunt, ut non intelligantur nisi ab iis ad quos ea pertinent. Quædam in genere dixisse satis est, veluti de pudicitia conjugali. Nec enim expedit apud permixtam multitudinem singulatim explicare quot modis ea violetur. Idem sentiendum de virginitate; Imago castitatis ponenda ob oculos, non est necesse exprimere, quot modis contaminetur virginitas etiam citra concubitum. Novi quemdam, qui populo expositurus, quot modis maritus abuteretur uxore, jussit e Templo discedere quidquid illic erat virginum. Discesserunt autem plurimi non virgines, itaque res in jocum abiit. Et ii qui jussi sunt abire, tanto avidius cupiebant ex aliis discere, quænam essent illa mysteria. Hujus generis multa sunt, quæ melius admonentur in privatis colloquiis aut in sacris confessionibus, quæ vel ob hanc tantam utilitatem non videntur respuendæ.

Reprehensio Ecclesiastæ debet esse paterna.

Consilium pertit.

Jam sic est vulgi ingenium, ut multa quæ bene dicuntur, rapiantur in alium sensum, aut trahantur in occasionem suis cuique vitiis blandiendi. Itaque necesse est Concionatorem in omnem partem habere vigilantes oculos. Exempli gratia: Si quid dicitur in detestationem nefariæ Veneris, continuo sibi blandiuntur scortatores & adulteri, sibique sancti ac puri videntur. Horum igitur arrogantiæ protinus medendum est hoc pacto: *Spero quidem neminem esse in hac concione talibus obnoxium morbis, verum non est quod hinc nobis placeamus, quum sit alioqui abunde multum spurcitiarum in nobis, meretritiis amoribus, adulteriis, stupris virginum & incesto contaminatis.* Eadem cautio adhibenda est in proponendis dogmatibus, ne similes videamur imperitis medicis, qui sic opitulantur hepati, ut perdant stomachum. Imperita turba quum toties audit totam Legem abrogatam per Christum, qui nos redemit a maledicto Legis, sic interpretatur sibi, quasi liceat cuique quod libeat facere, quum nunc minus liceat delinquere, per gratiam abrogata Lege. Sed illis Lex abrogata est, qui ex fide & caritate ultro præstant, quod Lex præcipit, nec tamen opera sua sibi arrogant, sed adscribunt gratiæ Christi: in quibus si quid per humanam infirmitatem prætermissum aut imperfectum est, confugiunt ad merita Christi, atque hinc supplent, quod in ipsis diminutum est. Itidem, quum audiunt sola fide justificari hominem, ex operibus nostris nullam esse justitiam, nec referre qualia sint opera nostra, modo credamus Christum esse justitiam nostram: vulgus eo rapit, quasi non oporteat studere bonis operibus: quum Apostoli vix aliud magis inculcent, quam ut qui Christo commortui sunt in Baptismo, cum eo resurgant in novitatem vitæ. Quod si omnia opera nostra mala sunt, sicuti docent quidam, multum tamen discriminis est, inter largientem sua pauperibus, & inter rapientem aliena, inter jejunantem ac temulentum, inter orantem, & turpiloquio garrientem. Fiduciam operum humanorum adimere pium est, præsertim eorum quæ non proficiscuntur ex fide & caritate, quæ servit ubicumque potest proximi commodis, sed ad cæremonias accedunt, veluti sic vesci aut vestiri, aut currere Compostellam, aut Hierosolymam. Eundem in modum quum vulgus audit, non esse opus satisfactione, quod Christus pro nostris peccatis dederit pœnas, sic interpretatur, quasi liceat impune peccare, & in malefactis securum esse. Hic error plus habet periculi, quam si quis credat satisfactionem esse tertiam partem pœnitentiæ sacramentalis: quum sit præter naturam, ut qui certo credat Deum ultorem esse malefactorum, non timeat illum judicem: aut qui reputans illius in nos ineffabilem benignitatem, ardeat illius amore, non sibi displiceat, non indignetur, non a se pœnas exigat, qui tantum ac talem suis sceleribus offenderit. Ne dicam inte-

Cautio in carpendis vitiis, & dogmatibus paradoxis.

Lex abrogata quomodo intelligatur.

Sola fide nos justificari quomodo intelligendum.

Opera vicina superstitioni Satisfactio.

interim, quod non semper habent fidem justificantem, qui perseverant in vitiis. Fides est res vivida, ubicumque est, otiosa esse non potest. Videant igitur illi ne sibi dent verba, & aut vacui sint dono fidei, aut mortuam habeant, & cum impiis Spiritibus communem. An fieri potest, ut qui pauperes spoliavit, si vere resipiscat, non conetur injuriam beneficio pensare? Quidam satisfactionis nomen rejiciunt, pensationis admittunt. Patiar immutari vocabulum, modo res A maneat. Nec his tamen officiis oportet prorsus acceptam ferre remissionem peccatorum, sed misericordiæ divinæ per fiduciam erga Redemtorem Jesum. Pauca e multis exempli causa produxi. In cæteris omnibus eamdem circumspectionem adhibere debet Ecclesiastes, ne, dum sedulo commendat virtutem aliquam, quibusdam foveam, in quam incidant, aperiat, dumque jacentes conatur erigere, allidat eorum capita.

ECCLESIASTÆ, SIVE DE RATIONE CONCIONANDI, AUCTORE DESIDERIO ERASMO ROTERODAMO, *LIBER QUARTUS.*

Superest Elenchus sive Index materiarum, in quibus potissimum versatur Ecclesiastes, quem tamen sibi quisque rectius finxerit: nos nihilominus vel occupatioribus quam ut vacet, vel pigrioribus quam ut libeat hoc laboris devorare, nostra qualicumque opella saltem aliqua ex parte auxiliabimur. Primum igitur personas quasi columnas quasdam totius ædificii statuamus, quo facilius ad suum quæque locum digerantur. Illud igitur in primis spectemus, triplicem esse Hierarchiam juxta Dionysium, Cœlestem, Ecclesiasticam & Politicam. Tametsi Politica magis est pars Ecclesiasticæ quam species diversa. Ad præsens tamen negotium accommodatius est eam distinguere. Addi possunt docendi gratia duæ, Monarchica & Spiritualis. Cœlestis est illa beata societas Angelorum, qui non mutarunt domicilium suum, & animarum quæ vita pie acta in corporibus, meruerunt in Angelorum adscisci consortium. Hujus Reipublicæ felicitas, tametsi vacat omni molestia atque etiam metu malorum, nondum tamen consummata est, consummanda in resurrectione corporum. Ecclesiastica est corpus Christi mysticum, piorum adhuc in terris militantium, & in fide ac spe ambulantium. Quod rursus bifariam accipitur, vel ut hoc nomen non complectatur, nisi viva veraque membra Christi ad beatam immortalitatem destinata, quæ soli Deo nota sunt: vel pro tota congregatione sub communibus Ecclesiæ sacramentis viventium, quæ malos bonis permixtos complectitur ac tolerat. Politica est publicus civitatis aut regionis status, qui legibus, plebiscitis, consuetudinibus & auctoritate Magistratuum tuetur externam multitudinis tranquillitatem, in his potissimum quæ ad facultates & corporum incolumitatem pertinent. Hanc nihil vetat esse variam in diversis Civitatibus. Nam præter quatuor illas quas veteres commemorarunt, Monarchiam, Democratiam, Aristocratiam & Oligarchiam, possunt aliæ Reipublicæ species existere. Et fieri potest ut in diversis Civitatibus leges sint contrariæ, quarum nulla tamen improbetur. Velut in quibusdam regionibus, lex jubet ut hæreditas in solidum cedat natu maximo, rursus in aliis, ut natu minimo. At Ecclesiastica Hierarchia, quoniam Divinis regitur legibus, & Christi immutabilibus institutis, semper eodem statu sit oportet, licet in ritibus nonnullis ac cæremoniis sit nonnulla varietas. Jam Politica potest esse penes Ethnicos, quam tamen Apostoli propter publicum ordinem & concordiam contemni vetuerunt, pronunciantes & illam potestatem esse a Deo, & suo quodam modo servire justitiæ Divinæ. Monarchica est, sive universalis, qua Deus veluti Rex ac Dominus omnium agit & gubernat uni- C versa, quæ non solum complectitur corpora cœlestia, verum etiam omne animantium & plantarum genus. Adhæc etiam impios Dæmones & animas æternis addictas suppliciis. Hæc tametsi per se deformia sunt, tamen admixta illustrant decorum universi, demonstrantque summi Monarchæ justitiam. Spiritualis est cuique homini peculiaris, per quam fit ne caro rebellionem moveat adversus spiritum contemtis legibus Divinis. De hac Dominus in Euangelio: *Regnum Dei intra vos est.*

Hierarchia triplex.

His omnibus præsidet summus ille Monarcha Deus, conditor, servator & gubernator omnium, quo uno nihil majus, nihil melius esse possit. Cujus natura ut D habet per se, nec ab homine, nec ab Angelis comprehendi potest. Nec ulla sunt humana verba quibus proprie de illa loquamur, nec ullæ sunt humanæ mentis imagines, quæ illam vere repræsentent nostro intellectui. Infusus est per omnia, ipse tamen in se manet immensus: complectitur omnia, ipse incomprehensus. Condidit & condit omnia in tempore, ipse sine tempore sempiternus: conservat & gubernat omnia sine sollicitudine, eodem intuitu videt omnia, præsentia, præterita & futura. Simplicissimus est, nec in eo aliud est sapientia, aliud potentia, aliud bonitas, aliud scientia, aliud misericordia aut caritas, sed hæc omnia in illo simplicissima est essentia, ad E quam omnia condita quantumvis sublimia si conferantur, nihil sunt. Solus enim vere est, qui in se ipso est immutabilis, nec initium habens, nec finem habiturus. Ad hunc igitur ceu fontem omnia referenda sunt, cujus nutu geruntur omnia. Quod mire fit in Veteris Instrumenti voluminibus, in quibus nihil geritur aut dicitur absque mentione Dei. Expedit enim ut Dei nomen frequenter inculcet Ecclesiastes, *ut*, quemadmodum ait Apostolus, *sit Deus omnia in omnibus.* Secus faciunt mundanæ Philosophiæ dediti, qui Deum quodammodo faciunt otiosum, ac naturæ tribuunt omnia: atque etiam illa quæ sacræ litteræ narrant, tamquam præter communem naturæ cursum facta, detorquent ad causas naturales, veluti de quinque civitatibus terræ hiatu absorptis, quo loco emersit lacus F Asphaltites, bitumen ferens, quem quidam appellant Mare Mortuum. Rectius illi, qui cuncta adscribunt primariæ causæ, nec ullum discrimen esse volunt, inter miraculum & ea quæ fieri videntur naturalibus causis, nisi quod hæc quotidie fiunt, illa rarius. Velut quod Mare certis vicibus recedit & accedit, quod fontes sursum scaturiunt, quod sol oritur & occidit, ignis urit, aqua refrigerat, miraculo tribuunt. Neque convenit ut quispiam de illa imperscrutabili natura Dei minus magnifice sentiat, quod Divina Scriptura nobiscum veluti cum infantibus balbutiens, ut ita loquar, Deo tribuit oculos, aures, manus, brachia, reliquaque membra hominis. Item quod tribuit illi adfectus

Dei summa dignitas.

Causa secundaria.

Leges Christi immutabiles.

Deo Scriptura tribuit humana, ut ab hominibus in-

telligatur.

fectus humanos, iram, odium, pœnitentiam, aut quod eum vocabulis rerum conditarum interdum designat, veluti quum solem appellat, aut lapidem aut leonem, qua de re superiore libro nobis dictum est. De Deo proprie negantur omnia, nihil de eo proprie prædicatur, etiam quum vita dicitur aut mens, aut Pater, aut Deus denique, si Dionysio credimus. At ineffabilis illa Majestas, quatenus homini fas est, per fidem creditur magis quam intelligitur, sed in illo arcano silentio, ubi conticescunt omnes humani intellectus imagines. *Credendo*, ut ait quidam, *intelligitur*, *adorando enarratur*.

Una Deitas trium Personarum.

Rursus, non officit simplicissimæ naturæ Dei, quod audimus eam tribus Personis esse distinctam, Patris, Filii & Spiritus sancti, quum his tribus sit una eademque individua essentia, ac proinde unus sit Deus. Unum enim sit oportet, quod simpliciter summum est.

Patris persona.

Patris persona invisibilis dicitur, quod in nulla specie visibili legitur umquam apparuisse, quum Filius apparuerit in corpore humano in eamdem personam adsumto, Spiritus sanctus in specie columbæ & linguarum ignearum, licet eas res non adsumserit, ut Filius naturam humanam, sed tantum ut signum adhibuerit. Patris itaque persona simplicissime est simplex.

Filii persona.

Filii persona tribus constat naturis, Divina quam eamdem habet cum Patre & Spiritu sancto, anima humana & corpore humano: sic enim conveniebat, ut medius esset inter Deum & homines. Pater autem cui summa est auctoritas, per Filium redemit Ecclesiam, per Spiritum sanctum gubernat.

Spiritus sanctus.

Monarchia Dei varia.

Deus tametsi nullius eget, tamen omnia creavit propter se. Siquidem hic est finis omnium rerum conditarum, ut cognoscant & glorificent Conditorem suum. Præsidet igitur in omnibus Hierarchiis idem, sed non eodem modo. In cœlesti præsidet & utitur Angelis ministris, ibi sine intermissione concordi omnium voce celebratur & glorificatur.

In Ecclesiastica præsidet & utitur Angelis suis, hoc est, Episcopis, Prophetis & Doctoribus. Hæc autem ut adspirat ad illam cœlestem Hierosolymam, ita pro viribus illam imitatur, per fidem contemplans faciem Dei, & si non jugibus, tamen frequentibus hymnis glorificans Principem suum, quamquam hic interim nostræ cantilenæ suspiriis ac lacrymis permixtæ sunt, aliisque necessitatibus variis interrumpuntur.

Præsidet in Hierarchia Politica tamquam externorum quoque bonorum auctor, ad publicam tranquillitatem bonis Magistratibus utens, malis abutens. Et in hac est nonnulla cœlestis illius Hierarchiæ imago, licet obscurior, &, ut ita loquar, crassior.

Præsidet in ea, quam Monarchicam diximus, tamquam Conditor & Gubernator universi, in qua etiam illa quæ vocem non habent, ipso conspectu suo loquuntur potentiam, sapientiam ac bonitatem Conditoris sui. Nam juxta sermonem Euangelicum ille pascit passerculos, ille vestit lilia, ille solem suum jubet oriri, ille pluviam fœcundandis agris effundit. Quin & ipse Tartarus & impiorum Spirituum cohortes ipsa re prædicant invictam ejus potentiam, cui nemo potest resistere, veritatem in promissis, justitiam in præmiis, bonitatem in eos quos a tantis malis misericorditer servavit, & ad tantam felicitatem elegit.

Denique, præsidet singulariter in pectoribus hominum piorum per Spiritum suum, consolans eos in afflictionibus, corroborans in tentationibus, perficiens charismatibus spiritualibus. Et hic laudatur, dum pro lætis pariter ac tristibus aguntur illi gratiæ. Quemadmodum autem universus mundus, velut unum est animal, ita singulus homo veluti parva quædam Civitas est, sive parva Ecclesia. Quod in illa est Episcopus, hic est ratio: quod illic est populus, hic sunt adfectus: omnes hæ Politiæ aliqua ex parte referunt imaginem illius cœlestis, in qua summus est ordo, summaque concordia. Habemus igitur quatuor Personas, Patrem Conditorem & Auctorem omnium veluti fontem supremum, Filium Redemtorem, Spiritum sanctum Gubernatorem, & Christi corpus Ecclesiam. Quamquam enim Christus & Ecclesia una quodammodo Persona est, tamen ad docendum accommodatius est eam distinguere. Hæ tamen omnes in unum tendunt. Quemadmodum enim Pater, Filius & Spiritus sanctus natura sunt unum, ita qui per fidem & caritatem Christi membra sunt, per illum in Trinitatis unionem quatenus licet adsumuntur. Hic igitur habemus exemplum summæ concordiæ.

Contraria Monarchiæ Dei.

Nunc ad contraria veniendum. Deo Monarchæ oppositus est Princeps tenebrarum, non Rex sed tyrannus, cujus malitia Deus abutitur, ad exercendos electos ac puniendos impios. Quemadmodum autem Deus est fons & auctor omnium bonorum, ita Satanas princeps & pater est omnium malorum: non quod sint duo summa principia, quemadmodum delirant Manichæi, aut quod ulla substantia per se sit mala:

Comparatio Monarchiæ Dei & Satanæ.

sed quod sicut ipse Satanas bene conditus a Deo, sua perversa voluntate degeneravit in malum, ita res alias a Deo bene conditas, quantum potest, vitiat & corrumpit. Porro quum unus sit, tamen tres Personas divinas refert in diversum. Pater condidit omnia bona, hic quantum potest, corrumpit omnia condita. Et sicut ille habet Angelos, quorum ministerio utitur ad salutem hominum; ita hic habet impios Dæmones, per quos sollicitat homines ad peccandum. Filius redemit collapsum genus humanum, hic ut primos homines pertraxit in ruinam, ita quotidie totis viribus in hoc incumbit, ut redemtos retrahat in servitutem. Item, sicut Christus est caput Ecclesiæ, ita hic habet sua membra, suumque corpus in quo regnat. Jam, sicut Spiritus sanctus per fidem in Christum purificat corda mortalium, ita hic per diffidentiam ac rebellionem inquinat hominum mentes. Rursus, Patri tribuitur summa potentia ad servandum, Filio summa sapientia ad redimendum, Spiritui sancto summa bonitas ad gubernandum. In hoc summa potestas ad lædendum, nisi nutu Dei refrenaretur: item pro summa sapientia est summa astutia ad perdendum; summa malitia ad seducendum ac turbandum ordinem. Spiritus omnia conglutinat ac continet, hic omnia quæ potest, dissolvit ac dissipat.

LEX X.

Adhæc in omni Republica bene instituta primam auctoritatem obtinent Leges, quæ, quo sunt æquiores, hoc melior est civitatis status. Proximus igitur locus dabitur legi Divinæ, qua nihil justius, nihil sanctius, nihil salubrius. Ab optimo data est optima, quemadmodum a Satana pessimo pessimæ leges veniunt, ex diametro pugnantes cum legibus Divinis. Hæc est lex carnis, cujus satelles peccatum, stipendium mors.

Legis nomen varie usurpatur.

Legis autem nomen multifariam accipitur in litteris arcanis. Interdum pro parte legis, quæ typos & cæremonias continet, velut in Euangelio: *Lex & Prophetæ usque ad Joannem*. Neque enim præcepta Decalogi per Christum antiquata sunt, sed quemadmodum Prophetas appellat, non totam Scripturam Prophetarum, quæ multa præcepta continet Euangelica, sed vaticinia tantum de Christo venturo, quæ non aliter cessarunt quam cessat promissio, eo jam exhibito quod promittebatur. Interdum usurpatur pro præceptis supplicium minantibus violatori, de qua Paulus, *lex iram operatur:* quam alibi vocat *legem operum*, cui opponitur *lex fidei*, sive *lex gratiæ:* quæ gratis promittit justitiam per fidem in Christum. Dei voluntas certissima regula est, honesti aut inhonesti. Hanc voluntatem suam expressit nobis per Scripturas Canonicas, quarum est inviolabilis auctoritas. Totum autem hoc Scripturarum corpus interdum appellatur *lex Divina*, complectens utriusque Testamenti volumina. Quemadmodum autem Joannes Baptista clausula fuit veteris legis, dumtaxat secundum eam partem, quam cessare diximus, & initium novæ: ita Epistolæ Apostolorum Catholicæ Novo Instrumento finem imponunt. Hactenus enim consistit irrefutabilis auctoritas. Cætera cum judicio recipienda sunt, & ad Divinam regulam examinanda.

Legis tempora quatuor.

Lex Dei semper eadem est, quemadmodum Dei voluntas est immutabilis. Varie tamen exhibita est pro ratione temporum & personarum. Quod ad hominem pertinet, quatuor tempora spectanda sunt, conditi, lapsi, restituti & perfecti. Condito data est lex: *ne comedas, si comederis illico morieris.* Quemadmodum Angelis conditis data est lex, ut servirent Conditori suo, qua violata collapsi sunt irrecuperabiliter. Ac statim in Paradiso lex Satanæ pugnare cœpit cum lege Divina. *Comedite, si comederitis non moriemini, sed eritis sicut Dii.* Hic homo primum suo ingenti malo expertus est Satanam esse mendacem, Deum veracem: simulque didicit quid sit negligere legem Dei, & obtemperare legibus Satanæ. Secundum tempus est exsilii, in quo multis seculis vixerunt homines absque præscriptis legibus, sed tantum lege naturæ, quæ nondum erat tam graviter vitiis obscurata quam fuit progressu temporum. Nec huic legi defuit gratia Dei, suggerens piis, si quid forte naturæ deesset. Lex autem naturæ latissime patet. Ea quippe viget in omnibus rebus conditis, etiam in his quæ sensu carent aut ratione, veluti corpora cœlestia tot annorum millibus obeunt præscripta munia. Maria, flumina, fontes, plantæ & omne animantium genus, suæ quodque naturæ legibus obtemperant, quia carent libero arbitrio. Soli Angeli & Homo, quoniam data est libera voluntas, corruerunt suo vitio, non Conditoris. Quod enim datum erat ad felicitatis incrementum, sibi verterunt in exitium. Quod si quando cætera creatura videtur oblita legum suarum, hoc est, quum Sol Lunæ objectu, aut densis nubibus tectus subducit diem, quum ex siderum infausto concursu nascuntur pestes mortalibus, quum Mare egressum limites suos exundat in vicos & urbes, quum aer ad vitam datus pestilenti adflatu adfert mortem, quum animalia, quæ dominio hominis subjecta sunt, impetunt homines, nimirum, hinc est, quod omnia quodammodo per hominis peccatum vitiata sunt, simulque cum homine congemiscunt ac laborant, exspectantia revelationem filiorum Dei, quemadmodum docet Apostolus. Et tamen quoties creatura sævit in homines, quoniam id facit nutu Conditoris, a quo gubernatur, non recedit a lege Divina.

Lex Mosis quare inducta?

Post hæc jam increscente hominum malitia, ac lege naturæ propemodum oblitterata, successit lex per Mosen data, quæ nominatim ostenderet, quid nefas esset quid fas, & ab illis pœna deterreret, ad recta præmiis invitaret. Vulgus enim existimabat sibi licere colere varios Deos, quos sibi finxerat hominum superstitio, quemadmodum & ritus varios sibi finxit. At lex Mosis clamat, *unum Deum coles*, & coles his ritibus. Qui læsus erat, putabat sibi licere occidere inimicum. Sed reclamat lex: *Non occides.* Quod commissum est, lex ulciscetur, non homo. Itidem qui vehementer amabant, persuaserant sibi licere quod libebat. Reclamat lex, *non mœchaberis, non facies furtum, non concupisces aliena.* His cancellis cohibita est hominis natura, ne prolaberetur in omnem impietatem. Postquam vero & hoc Dei donum hominum impietas sibi verterat in materiam gravioris damnationis, novissimis temporibus data est lex Euangelica, quæ per fidem & gratiam daret salutem, sub qua militamus auxiliante Christo, donec parta victoria ad perpetuum triumphum recipiamur in cœlos. Illic nulla est infelicitas quæ pugnet adversus legem Dei, nulla est rebellio. Omnium harum legum auctor est Deus, sed vetustæ legis minister fuit Moses servus Dei, novæ legis minister est Christus quatenus est homo, auctor quatenus Filius Dei. Post hanc nulla exspectatur alia lex, sed judicium extremum & consummatio mundi.

Deus paulatim innotuit.

Temporum omnium dispensatio spectabat ad Christum, qui vigor est & perfectio omnium legum. At sub lege naturæ pene erat ignotus Filius, magis ignotus Spiritus sanctus. Utrumque lex Mosaica insinuabat magis quam declarabat, umbris & figuris delineans, ac Prophetarum oraculis demonstrans, sed velut eminus ac per nebulam. Christus autem adveniens veluti

A Sol dispulsis omnibus nebulis, tum per se, tum per Spiritum sanctum patefecit omnem veritatem, aperiens quod in cortice litteræ latebat, & palam exhibens quod lex typis designarat, Prophetæ sub involucris promiserant.

Lex vetus quibus constet.

Lex vetus constat Historia, Præceptis, Typis, Cæremoniis & Promissis. Quamquam ceremoniæ typi sunt, at non retro quidquid typus est, cæremonia est: velut serpens æneus, aut aqua de petra fluens typus erat, cæremonia non erat, sed holocautoma sic erat cæremonia, ut pariter esset typus. Mundum sic esse conditum a Deo, nemo certum sciret, nisi docuisset historia Geneseos. Præcepta duplicia sunt: quæ

Historia. *Præcepta triplicia.*

B præcipiunt bonos mores ac pietatem, perpetua sunt: quæ præscribunt cæremonias, juxta litteram abrogata sunt, juxta sensum spiritualem abrogata non sunt. Nec enim jubemur immolare holocautomata: jubemur tamen nos totos in Dei voluntatem tradere: nec prohibemur vesci suilla, sed a suillis affectibus abstinere jubemur: nec prohibemur vesci anguillis, sed limosis terrenarum rerum curis involvi prohibemur. Pro cæremoniis autem quas plurimas habebant Judæi, quasdam etiam in speciem absurdas, pauca Sacramenta data sunt Ecclesiæ, veluti pro Circumcisione Baptismus, pro Victimis pecudum, sumtio Corporis Dominici. Tertium præceptorum genus est judicialium.

Nova lex quid in veteri mutarit.

C Sic enim appellat D. Augustinus. Velut, lex vetus citra personarum exceptionem prohibet adulterium, sola tamen uxor deprehensa jubetur lapidari, viro nulla pœna certa statuitur. Et viri zelotypiæ, lex tristi remedio medetur. Viro permittit repudium si qua turpitudo offendat in uxore, mulieri nullum divertendi jus conceditur. Ad hoc genus pertinent, opinor, & gradus in contrahendo matrimonio, & talionis permissa vindicta, & supplicia certis facinoribus præscripta, aliaque permulta, e quibus quædam videmus & hodie servari a Christianis, quædam prorsus sublata, quædam mitigata, quædam immutata, contracta quædam, rursus alia dilatata. Zelotypiæ remedium quod

D Moses concesserat, sublatum est. Quemadmodum præter alias & illa lex abrogata est, quæ Deut. XXII. jubet lapidibus obrui puellam quam maritus non repererit virginem, ob stuprum clam in domo parentum commissum. Adulterii pœna mitigata est, repudii jus contractum est, quod ad causas attinet, dilatatum quod ad personas attinet: quidquid enim juris habet vir ad repudiandum, idem nunc habet uxor. Immutatum est, inducto novo divortii genere, quod manente conjugii vinculo, separat consuetudinem connubialem. Gradus item propinquitatis contraxit Ecclesia, quemadmodum Diaconis & Sacerdotibus in

E totum ademit jus ineundi matrimonii. Dixerit hic aliquis, Est igitur liberum in hoc genere tollere, mutatare, dilatare, contrahere pro cujusque arbitratu? Nequaquam. Quæ Dominus aut Apostoli confirmarunt aut immutarunt, observanda sunt ut ab illis præscribuntur. Quæ publica Ecclesiæ auctoritas, præsertim Conciliis universalibus præscripsit, & usu publico ac diutino comprobata sunt, decet observare reverenter: nec aspernanda sunt quæ Pontifices justis de causis in publicam utilitatem præcipiunt. Tametsi interdum ita sunt inter se confinia, quæ docendi gratia verbis distinxit Augustinus, ut vix possis liquido dignoscere, & consultissimum est a Scripturæ legibus non temere discedere. Hujus generis sunt illa, quæ per-

Constitutiones Ecclesiæ non spernendæ.

F tinent ad humanitatem atque æquitatem, de Jubileo, de veste non tollenda a vidua pignoris loco, de veste reddenda pauperi ante noctem quam pignori acceperis, de remittendo ex acie qui sponsam duxerit, nec eam cognorit, qui domum ædificavit, quam nondum dedicarit, qui pavido sit corde. Item de non prohibendis qui spicas colligere velint post terga metentium. Inter promissa quædam sunt, in quibus idem fit quod in præceptis cæremonialibus. Neque enim hic exspectare decet terram melle & lacte manantem, internecionem hostium nostrorum, aut omnium gentium dominium: Sed exspectamus terram cœlestem,

Promissa.

A stem, quæ solidam & inconcussam habet tranquillitatem, mortificationem cupiditatum carnalium, ac victoriam spiritualem de omnibus quæ adversantur pietati.

Lex nova quid sit & quibus constet.

Nova Lex veteris est tum Explanatio, tum Epitome. Ea similiter constat Historia, Doctrina, Præceptis, Sacramentis, Exhibitione promissorum, Gratia, & Exemplo pietatis omnium absolutissimo. Historia nihil admirabilius, nihil amabilius, nihil certius. Ea continet ortum, progressum & exitum Redemtoris usque ad Acta Apostolorum quæ nobis tradidit B. Lucas. Doctrina palam explicat, quod in lege fuerat ænigmatibus involutum, eruitque sensum mysticum in litteris abditum, quem absque interprete percipere non poteramus. B Quis enim suis viribus divinare potuisset, serpentem æneum, aut petram aqua scatentem, aut Jonam e ventre ceti redditum vivum, præsignasse Christum in cruce tollentem peccata mundi, aut eumdem suo Spiritu reficientem & abluentem credentium animas, aut post triduum e sepulcro revivisccentem? An Euangelica doctrina aliquid addat veteri Legi, equidem in medio relinquo, quemadmodum & de Præceptis, aliis concedo judicium. Sunt enim viri graves qui putant ab Euangelicis præceptis ideo plus exigi, quod copiosior addita est gratia. Alii sentiunt nihil exigi novi, tantum explanatius repeti quæ præcepit Lex vetus: verum in his parcissimum est Euangelium, C magis insigens ea quæ sunt spiritus & gratiæ, vereque pium reddunt. Jam si Cæremonias accipiamus generaliter pro omni cultu externo, est & in Sacramentis novæ legis, aliquid expositum sensibus. Nam & aqua videtur ac tangitur, & oleum cernitur, tangitur, & odore sentitur, verba audiuntur.

Ceremonias quasdam ab lege veteri recepit Ecclesia.

Quædam autem recepta sunt a priscis Ecclesiæ Primoribus, quæ accedunt ad speciem Judaicarum cæremoniarum. Velut otium diei Dominici, indictum jejunium iisdem diebus quibus Judæis indixit Moses, & si qua sunt hujus generis alia, quæ non ideo valent, quod vetus Lex præcipiat, sed quod ab Ecclesia recepta sint, tamquam ab Apostolis tradita. Quædam non sunt quidem eadem, sed similia. D Ut quæ Ecclesia præscripsit de otio dierum festorum, de discrimine ciborum, de unctione & rasura Sacerdotum, de formis & coloribus vestium, in quibus Christiana caritas quantum in ipsa est, vitat infirmorum offensionem, hac tamen cautione, ne supra modum alat superstitionem. Nihil est autem promissum in veteri Lege, quod Christus non evidentissime exhibuerit, exceptis iis, quæ spectant ad progressum Ecclesiæ & consummationem mundi: & quo certior esset exhibitio, ipse frequenter per se, frequentius per Apostolos dignatus est ostendere, qui typus aut quod vaticinium quo facto fuerit impletum. Velut apud Lucam IV. Qum Dominus in Synagoga recitasset vaticinium Esaiæ: *Spiritus Domini super me, propterea quod unxit me, euangelizare pauperibus misit me* E &c. adjecit: *Hodie hac Scriptura impleta est in auribus vestris.* Sic & Joannes quum narrasset Domino non fuisse fracta crura, citans ex veteri Lege, *Os non comminuetis ex eo*: significat totum argumentum Agni Paschalis fuisse figuram Christi. Et in Actis Philippus Diaconus locum Esaiæ, quem Eunuchus non intelligebat, ostendit in Christo completum: Ac Petrus turbam ad linguarum miraculum attonitam, docet hoc a Joele fuisse prædictum: quemadmodum quod est in Psalmis, *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem*, docet non in Davidem competere, sed in Christum, F cujus corpus exanime paucioribus horis fuit in sepulcro quam ut potuerit putrescere.

Lex gratiæ quare dicitur.

A gratia vero nova lex potissimum habet nomen quæ dicitur Euangelium. Quid enim eo nuntio lætius, quam per fidem in Christum gratis condonari omnibus omnia peccata, solvi inimicitiam quæ prius erat inter Deum & homines, ac pro paradiso terrestri aperiri regnum cœlorum. Nec tamen absque fide & gratia quisquam Deo placuit in veteri lege, sed in nova cuncta hæc, & evidentius prædicata, & largius effusa, & latius diffusa.

Habebat vetus Lex exempla virtutum egregia, velut fidei in Abraham, mansuetudinis in Mose & David: quorum ille Deum interpellavit pro seditiosis, hic Sauli toties pepercit quum liceret hostem interimere: justitiæ in Samuele, obedientiæ in Isaac: sed in uno Christo virtutum omnium absolutum exemplar ostensum est, in quo nihil vitii aut defectus fuit admixtum.

Ex his, quæ diximus, loci complures oriuntur. De differentia veteris & novæ Legis, de sacramentis utriusque. De consonantia utriusque, & quatenus vetus abrogata per novam, quatenus non.

Auctoritas Scripturæ Canonicæ unde.

De auctoritate Scripturæ Canonicæ, & quousque porrigatur. Auctoritas constat indubitabili fide eorum per quos prodita est. Primi auctores sunt Christus & Spiritus sanctus, Moses & Prophetæ omnium unanimi consensu, & quod majus est testimonio Christi probati: dein Apostoli, Martyres & Confessores, qui vel scriptis, vel omnium rerum contemtu, vel utroque fidem confirmarunt. Accedunt huc miracula tam evidentia & tam multa, ut nullam recipiant tergiversationem. Præterea consensus Scripturarum inter ipsas. Novum Testamentum congruit cum Vetere, & universa Scriptura sic undique sibi constat, ut nihil usquam dissideat, modo recte intelligatur, id quod in nulla humana Philosophia reperitur. Adde certitudinem: neque enim Scriptura quærit & ambigit, quod faciunt Philosophi, dum argumentis variis disputant: sit ne mundus conditus: sit ne post corporis obitum superstes anima: sit ne Deo cura rerum humanarum: sed de omnibus quæ cognitu necessaria sunt, certo ac definite pronunciat. Adde his consensum tot seculorum ac tot nationum. Nullus enim Philosophus tam exacte scripsit de rebus divinis & humanis, ut vel unius regionis aut civitatis concordem meruerit assensum, quum per universum terrarum orbem, tantum honoris tantumque reverentiæ deferatur Scripturis, ut harum fiducia innumera virorum ac mulierum millia non dubitarint sese in omnes cruciatus ac mortes tradere.

Hæreticorum confugium.

Nam Scripturæ majestatem reverentur & impii. Itaque dum hujus urgentur auctoritate, confugere solent ad adulterinas interpretationes. Postremo confirmatur effectu sive energia. Nulla enim humana scriptura sic rapit ac transformat totum hominem, quum simplici sermone sit prodita, nec Philosophiæ mundanæ subtilitate se venditans, nec Rhetorum lenociniis blandiens auribus hominum. Addam illud coronidis loco, quod nulla alia doctrina magis consentanea sit naturæ quam Scriptura divina. Quid enim magis secundum naturam, quam ut creatura se totam submittat suo Conditori. Natura per se sui conservationem appetit ac perfectionem. Utrumque vere præstat Scripturarum obedientia. Summum bonum ac felicitatem natura desiderant omnia. Utrumque sola Scriptura divinitus inspirata docet.

Virtutes & vitia.

Exoritur alius locus de intellectu Scripturarum vestigando, de quo superiore libro satis mihi dixisse videor. Quoniam autem lex per occasionem gignit & aggravat peccatum, peccatum autem parit mortem, hic locus exsistit de duplici genere peccati, deque duplici genere mortis. Sub peccati nomine continentur omnia vitiorum genera, quorum infinita est differentia. Vitiis opponuntur virtutes. Sed ex præcipuis conficiendus elenchus.

Fides, Spes, Caritas.

In quibus principem locum obtinent *fides*, *spes & caritas*, quas quidam appellant Heroicas. Super his exsistit varia consideratio, verbi gratia, quid sit fides, & quot modis ea vox usurpetur in sacris voluminibus, & quotuplex sit, & cui parti naturæ respondeat, & cur inter Heroicas virtutes primas teneant, & quid huic repugnet, aut quid affine sit, postremo in quibus insigniter eluxerit. Fides enim est certa persuasio de omnibus quæ necessaria sunt ad salutem. Interdum usurpatur pro fide præstantis pollicita. Ita Deus dicitur *fidelis*, quia non fallit in promissis. Interdum pro fiducia simplici de promissis Dei. Ita laudatur fides Abrahæ, qui jussus non dubitavit occidere filium unicum, in quo promissa erat illi numerosa po-

posteritas. Nonnumquam est assensio quæ subsistere possit sine spe & caritate. Sic Dæmones credunt pie viventibus per Christum esse paratam vitam æternam, quam tamen nec amant, nec sperant. Similiter multa credunt homines impii. Interdum fidei nomen complectitur hæc omnia simul, certam persuasionem de iis quæ narrant ac docent Scripturæ sacræ, certam fiduciam de promissis Dei, ac plenam obedientiam qua homo se totum submittit divinæ voluntati. Item est fides infusa, & fides acquisita, fides præteritorum, præsentium ac futurorum. Respondet autem ei parti quæ in nobis dicitur ratio sive intellectus, per quam cognoscimus & judicamus. Hanc naturæ vim offuscatam perficit fides. Huic ob id tribuitur principatus, quod ostium sit ad salutem: per fidem enim cætera nobis largitur Deus, & absque fide impossibile est placere Deo. Affinia sunt *opinio* & *scientia*. Opinio est probabilium, scientia est evidentium. Probabile est tingere infantes institutum fuisse ab Apostolis, non damnaretur tamen qui de hoc dubitaret. Hac moderatione recipienda sunt multa Scholasticorum Theologorum placita, quæ per Scripturas evidenter probari non possunt. At totum esse majus quacumque sui parte, non credo, sed scio; Et si animal est quidquid sentiendi vim habet, scio bovem esse animal. De plantis & urticis dubito. Contraria sunt: caro, quæ nihil credit nisi quod videt, ac disceptans curiositas: Philosophia mundana, quæ nihil credit, nisi quod hominum argumentis probatur: Judaica durities quæ diffidit verbis Dei, nisi subinde viderint miracula.

Fidei quare tribuatur principatus.

Exsistit alius locus, quid efficiat in nobis vera fides? Ante omnia justitiam adfert gratuita peccatorum omnium remissione, & hinc tranquillam securamque conscientiam, dilucidam omnium rerum cognitu necessariarum cognitionem. Certissimam fiduciam de Scripturis Canonicis, promtam ac simplicem obedientiam. Verum Dei timorem, religiosam divinæ majestatis venerationem, contemtum mundi, cœlestium amorem, infractum animi robur adversus omnia terriculamenta, modestiam in prosperis, odium sui in delictis, diffidentiam virium ac meritorum, certam fiduciam de misericordia Dei. Rursus alius, quibus rebus alatur fides, quibus attenuetur? Alitur frequenti precatione, crebra gratiarum actione, crebra corporis Dominici sumtione, frequenti Scripturarum lectione, ac rerum cœlestium quotidiana contemplatione, & indefessis caritatis officiis erga proximum. His autem contrariis attenuatur, ac tandem emoritur. In quibus autem hæc virtus eluxit, in elencho tempestivius notabitur.

Fides quid efficiat in nobis.

Fides quibus rebus alatur aut vitietur.

E regione fidei est *diffidentia* sive *incredulitas*, cui congruunt quæ supra diximus, fidei contraria. Ac diversa gignit in nobis: accumulat injustitiam, per hanc enim & bona opera mala sunt, nec sinit umquam requietam esse conscientiam, inducit mentis cæcitatem; dubia reddit omnia. De Scripturis ambigit, ut jam non omnino contemnat: parit rebellionem, docet Dei contemtum, aut timorem cum odio conjunctum. Docet hypocrisim, superstitionem & idolatriam, amorem rerum fluxarum, neglectum cœlestium. Dejicit animum in adversis, insolentem reddit in prosperis, facit ut homo tandem exsultet in rebus pessimis. Docet hominem suis fidere viribus, Dei misericordia diffidere.

Fidei contraria.

Spes adhæret fidei, magisque est fidei pars quam diversa species, ac sic interdum loquuntur Scripturæ, ut fidem pro fiducia certaque spe videantur usurpare. Ita Paulus prædicans Abrahæ fidem: *Qui contra spem*, inquit, *in spem credidit*. Et ad Hebræos, *Fides est substantia rerum sperandarum*, &c. Ad Romanos VIII. spem appellat *exspectationem bonorum quæ non videntur*. Nemo sperat, quod non credit. At non statim speratur quod creditur. Ea igitur pars vivæ fidei qua exspectamus promissa Dei, spes dicitur. Hæc præstat, ne quando delassemur hic seminandis bonis operibus, certi in proximo esse tempus, quo messuri sumus vitam æternam: neve defatigemur perferendis malis, scientes hasce temporarias afflictiones nihil esse ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. Spei opponitur *desperatio*, ac *temeraria præsumtio* sive *confidentia*, qua quis ex suo spiritu sibi promittit quod non promeretur, aut qua quis suis viribus absque Dei gratia sperat se consecuturum felicitatem æternam.

Spes a fide quid differat.

Caritas est qua super omnia diligimus Deum tamquam summum bonum, eoque frui cupimus, & proximo bene volumus propter Deum. Neque enim Heroica caritas est, si naturali adfectu diligamus, parentes, uxorem ac liberos, nisi simul amemus eos propter Deum. Neque veram erga illos gerimus benevolentiam, nisi huc spectet affectus noster, ut illis opitulemur pro viribus ad consequendam vitam æternam. Utraque alteri sic cohæret, ut divelli non queant. Nemo vere diligit Deum, qui proximum non diligit. Nemo vere diligit proximum, si vacat amore Dei. Hæc autem virtus perficit naturæ vim, quæ dicitur voluntas, qua expetimus salutaria, ac refugimus adversa, quemadmodum fides perficit intellectum. In his enim duobus sita est summa felicitatis humanæ, ut per oculum ac lumen fidei citra errorem videat homo quid sit expetendum, quid fugiendum, per caritatem exsequatur quod dictavit fides. Fides gignit caritatem, caritas vicissim alit fidem bonis operibus, quod innuit Euangelica parabola. In fatuarum lampadibus fidei lumen exstinguitur, oleo caritatis deficiente. Fit enim frequenter ut mali mores, & peccandi assiduitas, fidem si minus exstinguant, certe reddant frigidiorem. Et aucta fides vicissim alacriorem reddit caritatem. Hi sunt duo fontes omnium virtutum, ac bonorum operum, quæ sunt fructus, per quos dignoscitur arbor bona aut mala. Fides radix est, caritas rami, quasi porrigens undique fructus, quos alit radicis succus. Quidquid enim ex his fontibus non oritur, etsi magnam habeat speciem pietatis, aut peccatum est, aut si peccatum non est, non confert ad veram salutem. Quoniam autem per pietatis viam ingredientibus multa occurrunt molesta, spes baculi vice addita est, quæ laborantes sustentat exspectatione præmiorum, ne delassentur aut desperent, etiam si mille mortes circumstent.

Caritas gemina.

Fides & caritas fontes omnium bonorum operum.

Superest nunc virtutum omnium ac vitiorum Catalogum texere, ac per locos digerere. De quibus non me fugit, quum alios aliquot, tum *B. Thomam Aquinatem* fusissime scripsisse. Ax quibus cuivis proclive fuerit quæ commoda videbuntur, excerpere, & in Elenchum digerere, & ut ante sum testatus, satius erit ut sibi quisque contexat locorum Indicem. Cujus operæ si quem piget, huic præcipua magis quam omnia curabimus annotare, ut alienam industriam adjuvisse videamur, potius quam exclusisse. Theologicos fontes jam indicavimus. Quatuor autem illi fontes omnium recte factorum quos acute prodidere Philosophi, omnibus sunt noti, prudentia, justitia, fortitudo, temperantia. Ad hæc enim genera species omnes referri possunt. Prudentia cum fide congruit, justitia cum caritate, fortitudo cum spe. Temperantia justitiæ species est, docens quantum tribuendum sit affectibus, quantum corpori, quantum animo, & quantum negandum: & hactenus cum fide pariter & spe convenit, quod cupiditatibus frenum imponit, quæ tumultibus suis frequenter & fidei judiciis obstrepunt, & caritatis impetum remorantur.

Primus itaque nidus designetur pietati. Hoc nomen complectitur omnem affectum, cultum, omniaque officia quæ debemus iis unde vitam accepimus. Summa itaque pietas debetur Deo, cui debemus quidquid sumus, proxima patriæ, tertia parentibus ac liberis, quarta Præceptoribus & Catechistis, qui sunt veluti mentium parentes. Quinta iis, quorum beneficio a morte aut alioqui gravissimis periculis servati sumus. Hæc omnia partes sunt justitiæ. Ad primam speciem pertinet summa illa veneratio, quam Græci λατρίαν appellant. Ea nulli rei creatæ communicabilis est. Hic cultus non animo tantum exhibendus est, verum etiam corpore, quod Deus totius hominis Conditor

Pietas heroica & moralis.

Adoratio.

ditor est. Cultus autem divinus in eo primum situs est, ut de eo digna ipso sentiamus, ut illum super omnia revereamur, super omnia amemus, super omnia glorificemus, super omnia obediamus, ab illo petamus omnia, nec ab alio quidquam verorum bonorum tamquam ab auctore speremus, & in omnibus gratias agamus. Hic locus occurrit, quam effusa sit Dei erga humanum genus caritas & munificentia, cujus causa condidit hanc admirabilem mundi fabricam, cui & Angelos suos addidit ministros, cujus amore Filio proprio non pepercit, sed in mortem tradidit illum, &c. Alter locus adhæret, de immensa Dei misericordia, placabilitate & clementia erga nos.

Locus communis.

Confertur eodem Religio in suscipiendo ac præstando jurejurando. Pietati contraria est impietas, ad quam propius pertinent idololatria, jusjurandum ob frivola susceptum, perjurium, blasphemia, murmur in adversis, oblivio Dei in prosperis, artes maleficæ, sortilegia, & quidquid est hujus generis quod vel manifestam, vel occultam cum Dæmonibus habet conspirationem. Postremo Hæresis. Hæresim autem appello, non quemvis errorem, sed pervicacem malitiam, alicujus commodi gratia perversis dogmatibus turbantem Ecclesiæ tranquillitatem. In genere vero omne crimen cum impietate conjunctum est. Quisquis enim admittit scelus, aliquam rem creatam Creatori præfert, & a Deo ad Satanam deficit, unde & Paulus avaritiam idololatriam appellat.

Jusjurandum.

Hæresis quid.

Incidet & ille locus, de ingratitudine hominum erga Deum: quæ exaggerabitur, si inter se conferantur Dei benignitas, lenitas ac beneficentia, & hominum obstinata malitia.

Incidet quæstio de variis ritibus divini cultus, qui plerique nunc alii sunt quam fuerunt in Lege veteri. Item de cultu ac invocatione Divorum, deque usu statuarum & imaginum, deque superstitioso cultu Dei aut Divorum. Rursus incidet locus, quid sit tentare Deum.

Ritus varii.

Ad secundam speciem pertinet, quam multa debeamus patriæ, quæ genuit, quæ bonis legibus educavit, cui & ipsos parentes debemus, pro qua mors oppetenda sit si res postulet. Ex adverso, quam immane scelus sit, patriæ bellum inferre, aut aliis rationibus lædere. Tum, quibus modis optime gratia patriæ referatur. Contra, quibus potissimum violetur patriæ caritas.

Pietas in patriam.

Huic adhæret locus de Ecclesia Catholica, quæ non solum est una civitas, verum etiam unum corpus. Christianus enim omni Christiano non tantum civis est, verum etiam frater. Hic tractabitur quanta reverentia debeatur Ecclesiæ; contra, quanta sit impietas, adversus eam rebellionem ac seditionem excitare. Adhibebitur amplificatio per comparationem, quanto arctiora sint vincula Spiritus quam naturæ.

Ecclesia civitas.

Congruit his, quid honoris debeatur Regibus ac Magistratibus, & quanto plus iis qui muneribus Ecclesiasticis funguntur.

Ad tertiam pertinet tractare quibus modis servatur præceptum, quod jubet honorare parentes. Et quas ob causas fas sit parentum jussa negligere. Rursum quid parentes debeant vicissim liberis suis, & quomodo educandi sint.

Pietas in parentes.

Ad quartam spectat tractare, non esse veros parentes qui tantum corpora gignunt educantque, multo plus deberi iis qui formant ingenium, veluti qui bonis legibus, liberalibus disciplinis, ac salubribus præceptis instituunt ad bene vivendum, sed ante omnia qui formant teneros animos ad pietatem. Ex diverso exaggerandum multo sceleratius esse, juvenum aut puellarum animos maleficis artibus, aut impiis opinionibus inficere, quam si parentes corpora liberorum vi detorqueant ad quæstum, aut prostituant, aut exponant etiam: quæ nemo non detestatur, quum illud sit vulgare.

Pietas in præceptores.

Quinta tractabit locum, esse paria, dare vitam ei qui non habebat, & habenti servare perituram. Imo hoc esse præstantius. Neque enim parentes dant vitam liberis, qui frequenter in congressu ne optant quidem ut nascatur proles. Rursus quum maxime optent, non provenit tamen. At medicus aut amicus sua industria, suoque periculo restituit vitam, alioqui perituram. Hic per amplificationem accedit locus, quanta pietas sit, convertere impium ad pietatem: velut Ethnicum aut Judæum ad Religionem Christianam, aut Hæreticum ad columbæ consortium, aut mundo viventem ad pœnitentiam ac studium vitæ correctioris. Nimirum, hoc amplius est, quam corporis vitam restituere.

In his, quæ hactenus commemoravimus, sita sunt officia summæ caritatis, juxta gradus quosdam. Christiana vero caritas non his finibus includitur, sed latissime profert sese usque ad capitales inimicos, cupiens omnibus prodesse, & dignis & indignis, videlicet, ad exemplum supremi Patris, qui Solem suum facit oriri super bonos & malos, ac pluit super justos & injustos, & ad exemplum Christi, qui pro inimicis mortuus, & in cruce Patrem deprecatus est, pro iis a quibus occidebatur, & insuper amarulentissimis blasphemiis incessebatur.

Christiana caritatis latitudo.

Reliquæ igitur caritatis partes in his potissimum sitæ sunt, ne quem lædamus injuria, benefaciamus omnibus quibus licet, malos amore Christi toleremus, aut etiam corrigamus si detur facultas. Obligatio caritatis plerumque sumitur ex qualitate personarum, de quibus jam partim diximus. Verbi causa, plus officii debemus fratri, aut sorori, aut domesticis quam alienis, plus benemeritis quam nihil promeritis, plus Christianis quam Ethnicis, plus pie viventibus quam impure. Nonnumquam ex modo necessitatis. Alieno de vita periclitanti succurrendum est potius quam amico, qui vestem detritam mutare vult honestiore. Ordo vero sumitur ex genere rerum, quarum aliæ pertinent ad corpus, aliæ ad animum, præcipuam hominis partem. Et in utroque genere ordo est. Ad corporis necessitatem pertinent, tectum, vestitus, victus, sanitas, vita: & his contraria, inopia domus, nuditas, sitis & fames, morbus, cruciatus & mors. Ad animum eruditio, tranquillitas, pietas: & his adversa, inscitia, afflictio, impietas, quæ mors est animi. Majus autem beneficium est eximere malitiam ab animo, quam morbum corpore depellere. Et gravius lædit qui bonam famam eripit homini, quam qui pecuniam surripit. Nam fama vita quædam hominis est, & homicidii genus est calumnia. Hic exsistit locus, quot modis juvemus aut lædamus proximum. Juvamus suppeditando vitæ necessaria egenis, consolando afflictos, consilio perplexos, doctrina errantes, amanter objurgando, aut etiam castigando gravius delinquentes, in quos nobis est auctoritas. Ita caritatis officium præstat judex qui punit nocentem mœrens & invitus, & pater flagellans filium. Lædit autem qui lascivienti ætati pecuniam suppeditat peccandi materiam. Læditur proximus exemplo vitæ perniciosæ, sicut juvatur exemplo bono.

Ordo caritatis.

Hic aperit sese latissimus campus, de beneficentia, liberalitate, parsimonia & profusione. Item alius de sarciendis incommodis, quibus proximum læsimus. Quædam enim restitui possunt, ut facultates: quædam sanari possunt, ut irritatus convitiis, potest molli sermone placari, & in mœrorem conjectus, potest consolatione reponi ad tranquillitatem. Quædam utcumque restitui possunt, ut fama mendacio læsa, vera prædicando quadantenus reponitur. Alia nec restitui, nec sanari possunt, pensari tamen aliqua ex parte possunt, ut virginitas erepta, aut vita. Si ducitur stuprata, bene pensata est erepta virginitas: si dote data elocatur nuptum, utcumque pensata est pudicitia & sarta fama. Jam circa primum caritatis gradum, qui est neminem lædere, complures existunt loci, de homicidio & furto, de rapinis, damno & injuria, de adulterio, de calumnia, de negotiatione licita & illicita, de usura, de fide & perfidia, velut in celandis aut effutiendis arcanis, de sinceritate in commerciis, de fucis & imposturis, in verbis ac factis. De ve-

Loci communes de liberalitate & contrariis.

Loci communes circa gradus caritatis.

veritate & mendacio, quid sit, & an alicubi sit licitum. Et ubi dissimulanda sit veritas. Denique omnis injustitia, adversus Deum impietas, adversus hominem injuria, utraque adversatur caritati.

Radix vitiorum. Fons autem omnium vitiorum hinc est, quod hominum imbecillitas magis obtemperat carni quam spiritui. Hoc igitur præstat Christiana temperantia, non ut careamus in totum affectibus, quod quidam Stoici docuerunt, sed ut illis devictis, quæ spiritus sunt, sequamur. Hæc pulcerrimum virtutum chorum secum adducit, verecundiam, virginitatem, castitatem, sermonis parsimoniam, sobrietatem, candorem, simplicitatem, ignoscentiam, & animi perpetuam constantemque tranquillitatem, cumque his omnium actionum ornamentum, decorum. Contra intemperantia teterrimum gregem secum trahit, impudentiam, centum impudicitiæ formas, futilem garrulitatem, quam Græci vocant ἀκριτομυθίαν, luxum, temulentiam & somnolentiam, concupiscentiam, iram, vindictam, avaritiam, invidiam, suspicionem, aliasque innumeras animi perturbationes, & super hæc omnia, omnium actionum dehonestamentum τὸ ἀπρεπὲς, id est, *indecorum*.

Temperantiæ chorus.

Fortitudo vera quid? Quoniam autem, ut dixi, pietatem sectantibus multa perpetienda sunt, quæ naturæ humanæ molesta sunt, atque etiam horrenda, opus est invicto animi robore ac fortitudine, non ea quam somniant Philosophi, sibique pollicentur ex propriis naturæ viribus, sed ea quam in nobis gignit divinitus data fides & spes, animat excitatque caritas. Nihil non moliuntur in nos impii Spiritus, quos Paulus *hujus mundi Rectores* appellat: Sollicitat caro, quam, velimus nolimus, nobiscum circumferimus, oppugnat mundus. Facultates eripit fur aut fraudator, hic abjurat creditum, ille depositum, sycophanta famam eripit, violentus pulsat, tyrannus sævit in liberos, aut cruciatus intentat, & vitam denique eripit. Nulli mortalium res tam prosperæ sunt, quin habeat patientiæ materiam. Sed in his omnibus, ut ait Apostolus, supervincimus per fidem, spem & caritatem, quæ est erga Christum Jesum.

Virtutum omnium colophon. Virtutum ac vitiorum summa genera videor mihi magna ex parte complexus. Superest in bonis modestia ac perpetuum proficiendi studium, in lapsis resipiscentia ac pœnitentia. Modestia excludit humanam gloriam, quæ perfectis quoque solet in mediis virtutibus insidiari. Studium proficiendi duabus de causis necessarium est: vel quia quisquis consistit in via virtutis, proximus est periculo ne relabatur, vel quia vere bonus non est, qui non cupiat se ipso fieri melior. In hac enim vita nihil est tam perfectum, ut non recipiat accessionem & incrementum virtutis: Extrema vitiorum linea est, desperatio pertinax. Extrema virtutum linea est cum certa spe resurrectionis, ac bona fiducia de misericordia Dei, de meritis Jesu Christi, deque gratia Spiritus sancti, feliciter obdormire in Domino.

Reliquum est ut ex iis quæ proposuimus, texamus indicis capita sive titulos, ac deinde ad singulos sylvam aliquam Ecclesiastæ suggeramus, præsertim e sacris litteris.

TITULI.

1 Deus quid, quantus & qualis in se ipso, & quomodo distinctus in tribus Personis. Definitioni cognata sunt, quot nominibus Deus designetur in sacris litteris, & singulorum etymologia apud Hebræos, Græcos & Latinos: præterea quot modis Dei nomen usurpetur in arcanis litteris.

2 Qualis Deus in rebus conditis.

3 Quomodo præsideat in singulis Hierarchiis, Monarchica, Cœlesti, Ecclesiastica, Politica, & Spirituali sive peculiari.

4 Quis Satanas & quale illius regnum, seu tyrannis potius.

5 Lex divina, & quæ circa hanc.

6 Peccatum quid & quotuplex.

7 Fides, Spes & Caritas.

8 Pietas multiplex.

9 Caritatis partes seu gradus & ordo.

10 Temperantiæ chorus.

11 Fortitudo Christiana.

12 Modestia sive humilitas, ac juge proficiendi studium.

13 Pœnitentia & desperatio.

14 Mors Christiana.

Hæc fere sunt summa rerum capita, quæ nunc in suas partes dividemus; dividemus, inquam, non concidemus: nam si quid erit adjungendum, in sylvis adjicietur.

Dei natura sive essentia.

Deus infinitus & incomprehensus universæ creaturæ.

Deus summe vel infinite potens, sapiens & bonus.

Deus unus & simplicissimus.

Deo Patri quid proprium, & quid illi tribuitur?

Filio quid proprium, & quid illi tribuitur?

Spiritui sancto quid proprium, & quid illi tribuitur?

Hic incidet locus, de rebus divinis religiose & sobrie loquendum.

Item locus contra curiosas quæstiones ac temerarias definitiones.

Deus cognitus. Deus, quum hæc vox complectitur tres Personas, quomodo præsideat & gubernet universa condita, in quibus & Dæmones cum damnatis, & bruta & inanima. Hic incidet locus, quomdo Deus reluceat in omnibus rebus conditis, & ex his cognoscitur.

Deus quomodo præsideat in Ecclesiastica Hierarchia, quæ est Ecclesia & corpus mysticum Christi. Hic multi incidunt loci.

Ecclesia & quæ circa hanc.

Quid sit Ecclesia & quotuplex?

De mixta, an possit errare?

Quot sunt sacramenta & quæ singulorum vis?

Qui ministri, & quod illorum officium?

Quale Ecclesiæ exordium, incrementum & consummatio?

Quomodo præsideat in Politica, & quid hæc ab illa differat?

Loci, Quæ sunt Principum munia erga Rempublicam?

Quatenus his obediendum etiam idololatris.

De concordia publica.

De pace & bello & jure belli.

Quomodo Deus præsideat in singulis piorum animis.

Loci, De partibus hominis quæ sunt corpus & anima.

Anima regit, corpus servit, ut in conjugio.

Item vires animæ, ratio, appetitus & voluntas.

Ratio rex. Appetitus sæpe rebellis, voluntas rationi obtemperat. Sin secus, intestinum bellum ac seditio. Judex interim & carnifex conscientia. Item quomodo ob hanc congruentiam in Scripturis sæpe de Christo prædicentur, quæ ad corpus mysticum pertinent, & contra, quemadmodum in Christo ob unitatem personæ Deo tribuuntur quæ sunt hominis & contra. Interdum quod in Ecclesiam universam quadrat, ad singulos homines accommodatur.

Satanas & quæ circa hanc.

Quid sit regnum Dei, & quotuplex?

Quid sit regnum Satanæ, id est, adversarii.

An sit aliquod mali principium, & an ulla substantia mala ex sese?

Cur huic concessa nocendi potestas?

Quomodo in diversum referat Dei proprietates?

Quale corpus illius & membra?

Quomodo a Christo devictus sit, & a nobis vinci possit?

Quæ regni Satanici consummatio?

LEX.

Lex & quæ circa hanc.

Lex unde dicta, & quid sit, & quot modis usurpatur in Scripturis?

Lex Dei & leges hominum quid differant?

Lex Dei in Angelis violata peperit exitium, & ex Angelo fecit Diabolum.

Lex Dei expressa in Paradiso violata, ex innocente fecit nocentem, e felici miserum.

Lex

Lex Dei servatur in brutis & inanimis.
Lex naturæ inscripta cordibus hominum vitiis semper in pejus fruticantibus pene obliterata fuit.
Lex Mosis tabulis inscripta lapideis per occasionem reddidit Judæos deteriores, & iram Dei provocavit, & quomodo?
Lex vetus quibus rebus potissimum constet?
Quatenus antiquata sit, quatenus non?
Lex nova quibus constet, & quibus veterem excellat, Miraculis. Historia sacratiore. Doctrina pleniore, evidentiore & certiore. Præceptis absolutioribus ac magis spiritualibus. Sacramentis levioribus, sed efficacioribus. Exhibitione promissorum in vetere. Promissorum sublimitate. Gratia latius & abundantius effusa.
Exemplis multo perfectioribus.
Scriptura & quæ circa hanc. Canonicæ Scripturæ inviolabilis auctoritas quousque se proferat, & quibus rebus constet?
Indubitata fide auctorum.
Consensu tot seculorum ac nationum.
Approbatione Christi citantis veterem legem.
Innumeris & evidentibus miraculis.
Vita & morte Apostolorum, Martyrum ac Virginum innumerabilium.
Consensu utriusque Testamenti.
Consensu totius Scripturæ inter sese.
Consensu cum ratione naturali.
Certitudine dogmatum.
Energia sive efficacia in transformando.
Quibus modis pervenitur ad verum intellectum Scripturarum.
Quomodo quidam dicuntur a Lege liberi?

LEX SATANÆ.

Lex Satanæ quibus modis adversatur legi divinæ. Lex Satanæ in omnibus adversatur Legi Divinæ.
Narrat falsa & impia.
Fallit præstigiis pro miraculis.
Depravat sanam doctrinam.
Præcipit absurda ac pestifera.
Sacramentis pestiferis in exitium trahit initiatos.
Promittit falsa bona, & pertrahit in vera mala.
Pro gratia afflat furorem.
Exemplis abundat pestilentissimis.
His præsidiis ac lenociniis conjicit miseros in mortem gehennæ.

VIRTUTES ET VITIA.

Virtutes Heroicæ & quæ circa has? Virtutes Heroicæ.
Fides, quid, & quot modis usurpetur?
Fides quid in nobis efficiat?
Fidei cur primæ dentur inter Heroicas?
Fides comparata ad opinionem & scientiam utraque certior est.
Quæ cadant sub fidem?

ADVERSA.

Fidei contraria. Fidei quæ adversantur.
Diffidentia.
Sapientia mundi animalis.
Fiducia propriarum virium.
Rebellio.
Murmur, & Inobedientia.
Spei contraria. Spes quid, & quomodo a fide differat?
Adversantur huic desperatio, & temeraria præsumtio.
Caritas heroica quid, & quotuplex?
Caritas & fides inter se collatæ.
Dona spiritus varia.

DE VIRTUTIBUS IN GENERE.

Pietas in Deum & huic cognata. Pietas in Deum quid?
Latria quid, & quibus modis persolvitur?
Immensa Dei in nos beneficentia & bonitas.
Adhæc est locus, de religiose suscipiendo & fideliter præstando jurejurando.
Item de votis suscipiendis aut non suscipiendis.
Quomodo Deus colitur in Sanctis?
Invocatio Divorum, & usus Imaginum qualis?
Quis optimus cultus Dei ac Divorum?
Divini cultus varii ritus.

CONTRARIA PIETATI.

Impietas & huic affinia. Idololatria.
Quomodo generaliter in omni crimine sit idololatria.
Jusjurandum temere susceptum, & perjurium.
Blasphemia quæ & facto committitur.
Murmur in adversis.
Oblivio Dei in prosperis.
Artes maleficæ aut curiosæ.
Hæresis.
Ingratitudo in Deum.
Superstitiosus cultus Dei ac Divorum.
Tentare Deum quid?
Pietas in patriam. Pietas in patriam, & quot nominibus huic debeamus?
Quibus modis patriæ referatur gratia?
Contra, quibus potissimum violetur patriæ caritas?
Hic locus incidet, de concordia, pace, seditione & bello.
Item, quod officium Regum, Principum & Magistratuum.
Quid vicissim his debeat populus.
Congruit his de Ecclesia locus, quæ est patria Christianorum omnium communis, & quantum honoris huic debeatur, & hujus primoribus.

PIETAS IN PARENTES.

Pietas in parentes & quæ circa hanc. Quomodo servetur præceptum Dei de honorandis parentibus?
Quas ob causas liceat parentum imperata negligere?
Officia parentum erga liberos. Quorum præcipuum est recta educatio.
Officia liberorum erga parentes.
His congruunt officia maritorum erga uxores, contra, uxorum erga maritos.
Quid reliquis cognatis debeatur?

PIETAS IN PRÆCEPTORES.

Pietas in præceptores & quæ circa hanc. Verius parentes dicuntur, qui gignunt ac formant animum, quam qui corpora.
De Catechistis, Episcopis & Doctoribus.
De ipsa Ecclesia quæ mater est credentium.

CONTRARIA.

Qui mentes inficiunt impia doctrina, sceleratiores sunt iis, qui distorquent aut exponunt, corpora suorum.

PIETAS IN EOS QUI DEDERUNT VITAM.

Pietas in eos qui dederunt vitam & huic adhærentia. Paria sunt dare vitam ei qui non habet, & servare alioqui periturum. Imo hoc posterius esse præstantius.
Locus de honorandis Medicis.
Comparatio Medicorum corporis & animorum.
Nihil majus quam convertere peccatorem.
Occidit, qui pereuntem non servat, quum possit.

CARITAS IN GENERE.

Caritas in proximum & quæ circa hanc. Qui gradus Christianæ caritatis, ne quem lædamus, ut quibus licet benefaciamus, ut malos si corrigere non possimus, toleremus ob Christum, aut etiam benefaciamus.
Locus de eleemosyna & liberalitate.
Ordo caritatis in proximum, & quid homo debeat sibi?
Quibus modis juvetur aut lædatur proximus?
Quibus modis homo lædat se ipsum?
Restitutio qua sarcimus incommoda, quibus proximum affecimus.

CONTRA GRADUS CARITATIS.

Caritati adversantia. Primo & secundo adversantur homicidium, quo eripitur vita corporis.
Calumnia & obtrectatio, qua eripitur fama, cui adhæret falsum testimonium.
Furtum & hujus species, quibus eripiuntur facultates.
Adulterium, quo homini eripitur quod ipsi se ipso carius est.
Homicidium non solum venenis & ferro, verum etiam & lingua & animo committitur.
Sic adulter est quisquis concupivit uxorem alienam.
Adulter spiritualis qui corrumpit animam.
Ad furti genus pertinet iniqua exactio, injusta negotiatio.
Usura.

Usura. A
Abnegatum depositum, aut debitum.
Opera quæ debebatur, mala fide præstita.
Impostura in promissis.
Fraus in promissis.
Mendacium quid sit, & an alicubi licitum?

CHORUS TEMPERANTIÆ.

Temperantia & huic adhærentia.

Pudor optimus innocentiæ custos.
Locus de pudore hominum & Dei cuncta videntis.
Virginitas spontanea & vera.
Virginitatis custodia.
Virginum officia.
Castitas conjugatorum & viduarum.
Horum statuum comparatio. B
Sermonis parsimonia & gratia.
Sobrietas perpetua, & quatenus macerandum corpus jejuniis aliisque laboribus.
Candor omnibus favens.
Simplicitas nihil temere suspicans.
Perpetua animi tranquillitas.
Modestia sive humilitas.
Mansuetudo.
Comitas sine adulatione.
Decorum omnium actionum ornamentum.

CHORUS INTEMPERANTIÆ.

Intemperantia & huic adhærentia.

Improbitas sive intemperantia.
Contemtus Dei cuncta videntis, etiam abditissima cordis. C
Virginitas adacta & falsa.
Stuprum & reliquæ libidinum species.
Impudicum conjugium etiam citra adulterium.
Lascivia viduitas a Paulo notata.
Futilis loquacitas.
Luxus, otium, somnolentia & ebrietas.
Ebrietas ex aliis affectibus.
Malignitas subinvidens alienis bonis.
Suspicio in malum prona.
Animus variis affectibus vacillans.
Arrogantia & philautia.
Sævitia, morositas & implacabilitas. D
Asperitas vultus & morum.
Adulatio, quæ perniciosissima est, quum quis sibi est αὐτοκόλαξ.
Indecorum sive ἀπρεπὲς, omnium actionum dehonestamentum.

FORTITUDO CHRISTIANA.

Magnanimitas & quæ circa hanc.

Magnanimitas Philosophica & Christiana quomodo differant?
Magnanimitatis species, prima quæ tolerat aspera corpori, ut damna, exsilium, cruciatus, mortem, & negligit his contraria.
Secunda quæ contemnit animo molesta, contumeliam, infamiam, injurias, & similia, & negligit vindictam. E
Tertia quæ fiducia Christi contemnit Satanam, & quidquid potestas illius minitatur.
Mala non sunt accersenda, sed quum incidunt, patienter ferenda: persecutionem quatenus liceat fugere.
An veritas ubique proferenda, & quatenus?
Qua moderatione pœna sumenda de nocentibus?
Quatenus suscipiendum & gerendum bellum.
De falsa specie magnanimitatis.
De catena virtutum.

CLAUSULA.

Clausula virtutum ac vitiorum.

Perpetuum proficiendi studium.
Pœnitentia tempestiva & sera. F
Desperatio pertinax ac sensus reprobus.
Mors Christiana.

ELENCHI FINIS.

SYLVA.

Sylva dicendi unde congerenda.

Reliquum est ut ad singulos titulos sylvam aliquam sibi quisque conferat. Ea constabit Rationibus, Confirmationibus, Testimoniis, præcipue Scripturarum Typis ac Figuris, Quæstionum solutionibus, Similibus, Exemplis, Amplificationibus, Sententiis, Proverbiis, & his similibus.

DEI NATURA.

Deus quid & qualis in se.

DEI NATURA explicari non potest verbis humanis. Describi utcumque potest, veluti si dicas: Deus est summum bonum, Deus est infinita virtus, Deus est quo nihil melius aut majus esse potest. Solus Deus vere est, qui incommutabiliter est sine tempore, qui est ipsum esse, & ab hoc venit omnibus rebus conditis, ut sint aliquo modo.

Deus solus vere est.

Exod. III. *Ego sum qui sum*, & ὁ ὢν *misit me ad vos.* Et in Apocalypsi sic notatur aliquoties, ὁ ὢν. Nec est alia vox quæ propius accedit ad exprimendam naturam Divinam. Quod ab Ethnicis quoque animadversum est, qui duabus litteris in Apollinis templo dicatis, E I, judicarunt aptissime exprimi Dei essentiam, simplicissimam, æternam & incommutabilem: nam εἶ Græcis sonat *es.* Huic proximum locum vindicat nomen *Deus*, quod tamen relativum est, quemadmodum *Dominus.* Dicitur enim *Deus Hebræorum*, *Deus Abraham*, *Deus meus* & *Deus vester*, quemadmodum *Rex*, *Dominus* & *Princeps.* Ens hujus aut illius non dicitur. Proinde Dominus in Euangelio Divinam naturam suam exprimens, ait, *prius quam Abraham fieret ego sum.*

Dei varia nomina.

Quum Dei natura sit ineffabilis, tamen in Scriptura variis nominibus designatur. Gen. XXXII. *Cur quæris nomen meum?* In Angelo Deus erat. Id arguit quod dictus sit pro Jacob *Israel*, id est, *fortis erga Deum.* Et sequitur: *Vidi Dominum facie ad faciem*, &c. Ad idem facit nomen loco inditum, *Phanuel*, id est, *a conspectu* non Angeli, sed *Dei.* Similiter Judic. XIII. *Cur quæris nomen meum, quod est mirabile.* Rursus Exod. VI. *Et nomen meum Adonai non indicavi eis*, loquens de Abraham, Isaac & Jacob.

Tetragrammaton nomen.

Eodem facit nomen tetragrammaton, quod quatuor elementis scribitur, sed quæ sonari non possint. Eas Judæi sic dedicarant ineffabili naturæ Dei, ut nefas esset quidquam aliud iisdem litteris describere.

Silentium Dei summa laus.

Rursum Psal. LXIV. juxta veritatem Hebraicam: *Tibi silentium laus Deus in Sion.* Sion *speculam* interpretantur: ubi res omnes corporeas & incorporeas usque ad ipsas mentes Seraphicas transgressus, conscenderis in speculam illam sublimem, ibi consilescunt omnes humanæ voces, & omnes humani intellectus imaginationes. Item Psal. XVII. *Posuit tenebras latibulum suum.* Unde & ἀόρατος appellatur, id est, *invisibilis*, non quod corporalibus oculis cerni non possit, quod idem competit in animam hominis & in quemvis Angelum, sed quod a nullo creato intellectu, ut est, possit comprehendi. Exod. XXXIII. *Non videbit me homo & vivet.* Joan. I. *Deum nemo vidit umquam.*

Attributa Personis ex consuetudine Scripturarum.

Paulus item *invisibilem* appellat. Id cognominis quidam Patri veluti proprium adsignant, quum juxta superiorem naturam sit omnibus Personis commune. Filius adsumsit corpus visibile, & Spiritus sanctus in specie columbæ super verticem Domini, super discipulos in specie linguarum ignearum apparuit. At similiter Pater Mosi in rubo ardenti apparuit, & Abrahæ in Angelo: & Patris vox audita est, *Hic est Filius meus.* Item, *Clarificavi & iterum clarificabo*, quum nullo hominis sensu percipi possit illa natura. Verum sic Pater dicitur solus invisibilis, quemadmodum dicitur solus sapiens, solus immortalis, quod ab hoc manet Filio & Spiritui sancto, natura invisibilis, immortalis, & omniscia. Paulus ad Coloss. I. Filium appellat *imaginem Dei invisibilem.* Hilarius Patri peculiariter adscribit æternitatem, non quod ille solus careat initio temporis, sed quod solus careat origine naturæ. Duæ Personæ ab ipso sunt, ipse a nullo. Quod Hilarius appellat æternitatem, Theologi recentiores appellant perfectissimam principii rationem. Danielis VII. eadem de causa dicitur *antiquus dierum.* Filio tribuit imaginem, quemadmodum facit & Paulus ad Hebræos primo, non quod Spiritus sanctus minus sit similis Patri quam Filius, sane quod ad naturam attinet, sed quod cum Filii nomine magis congruat similitudinis ratio. Cur autem Filius dictus sit nasci, Spiritus procedere, satis est credere, etiam si certa ratio reddi non possit a nobis.

Dei nomen ter-

Deus *unus* prædicatur: *Et non est*, inquit, *alius præter*

men alius commune in Scripturis.

ter me. At quum illa summa natura nulli sit communicabilis extra sacram Triadem, tamen vocabulum in mysticis litteris frequenter ad alios transfertur utroque numero. Velut Exod. VII. Mosi loquitur Dominus: *Ecce constitui te Deum Pharaoni*, quod per eum declaraturus esset suam divinam potentiam. Unde & Magi confessi sunt in Mosis miraculis esse digitum Dei. Frequenter autem appellatur *Deus Deorum*. ea forma qua Christus dicitur *Sanctus Sanctorum*, quod omnes infinitis partibus antecellat. Verum ut *Sanctus Sanctorum* non diceretur nisi essent plures sancti, ita non diceretur *Deus Deorum* nisi essent & alii dicti Dii. Ut Psal. LXXXI. *Deus stetit in Synagoga Deorum, in medio autem Deos dijudicat.* Item Psal. XLVI. *Dii fortes terræ vehementer elevati sunt.* Similiter & Angeli dicuntur Dii, ut in Psalmo: *Minuisti eum paululum ab Angelis:* Hebraice est *Eloim*, unum ex cognomentis Dei, tametsi vox est ancipitis numeri. Exod. XXII. *Diis non detrahes, & Principi populi non maledices.* Deos dicit publica dignitate præcellentes, quem locum Paulus citat in Actis. Nam si de simulacris aut Diis gentium sensisset Scriptura, secum ipsa pugnaret, quæ toties detrahit Diis. Rursum Psal. LXXXI. *Ego dixi Dii estis, & filii excelsi omnes*, quem locum in Euangelio Dominus aperuit in Prophetas competere, dum depellit blasphemiæ crimen, quod Deum Patrem appellans, significasset se esse Filium Dei. Gen. XXXI. Rachel furatur Deos patris sui, haud dubium quin idola. Et Paulus 2 Corinth. IV. Satanam appellat *Deum hujus seculi*. Idem fatetur, aliis esse multos Deos & multos Dominos, quum Christiani non agnoscant nisi unum Deum ac Dominum. Postremo de Pseudapostolis dicit, *quorum Deus venter est*. Cæterum Scriptura, quoties hoc cognominis tribuit aliis, addere solet unde liqueat discrimen. Mosi dicit, *ecce posui*, sive, *feci te Deum*. At fieri non cadit in verum Deum. Nec absolute dicit, *feci te Deum*, sed addit, *Pharaoni*. Similiter in Psalmo addit, *in medio autem Deos dijudicat*, dijudicari non competit in Deum verum. Item Psal. XLVI. sancti vocantur *Dii terræ*, & dicuntur *elevati*. Psalmus VIII. non potest intelligi de vero Deo, ad quem nulla creatura potest comparari. At illic homo pronunciatur paulo inferior. Exod. XXII. *Diis non detrahes*, Scriptura exponit se ipsam, *& Principi populi tui non maledices.* Psal. LXXXI. quum addit, *& filii excelsi omnes*, declarat eos sic Deos vocari, quemadmodum vocantur omnes sancti, quos Deus adoptavit in numerum filiorum. Itidem Rachel non appellat simpliciter *Deos*, sed *Deos patris sui*. Quemadmodum dicuntur *Dii gentium* Dæmonia; ita Satanas dicitur *Deus hujus seculi*, hoc est, incredulorum & in hac vita collocantium felicitatem. Sic *Deus venter est* non absolute, sed illis est qui quæstum anteponunt Deo. Item Deus dicitur illorum a quibus diligitur & colitur. Psalm. Beatus populus cujus Dominus Deus ipsorum.

Scriptura Dei nomen nulli tribuit, nisi cum additamento, unde liqueat non intelligendum de vero Deo.

Ad differentiam aliorum Deorum interdum appellatur *Deus virtutum*, sive *Dominus exercituum*, *Dominus omnipotens Conditor cœli & terræ*, *Deus Hebræorum*, *Deus Abraham, Isaac & Jacob*, *Deus patrum nostrorum*. Ab effectu *Deus pacis*, *Deus consolationis*, *Deus ultionum*.

Etymologia nominis.

Præbebit nonnullam dicendi materiam & nominis etymologia apud Hebræos, *El*, *Eloim*, *Adonai*, & mysterium tetragrammati, apud Græcos quare dicatur Θεός, apud Latinos *Deus*. Nam vulgo *God* a bonitate dictus videtur.

Dei nomen interdum personæ est, interdum omnibus personis commune.

Adnotandum & illud, quod hæc vox *Deus*, aut *Dominus* in divinis litteris interdum sic usurpatur, ut complectatur universam Triadem, veluti quum dicitur *Omnipotens*, *Æternus*, *Conditor omnium*, *Redemtor ac Servator*: aliisve nominibus quæ personarum omnium sunt communia. Interdum ut sit nomen personæ. Veluti quum dicitur Deus tradidisse Filium in mortem, quemadmodum frequenter usurpatur apud Paulum, præsertim quum mox subjicitur mentio Filii, quem crebro Domini nomine designat. Ad Romanos I. *In Euangelium Dei quod ante promiserat de Filio suo.* Rursus in Euangelio: *Ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum.* Item in Psalmis, *Dixit Dominus Domino meo.* Vox prior Patrem notat, altera Filium. Item quum in symbolo Filius pronunciatur *Deus ex Deo*, intelligitur Filius ex Patre. Similiter, quum dicitur *Deus natus ex virgine*, aut adsumsisse corpus humanum, Deus personæ nomen est. De Spiritu Sancto non est perinde in promtu exemplum, quod & fatetur Gregorius Nazianzenus in Theologiæ libris, quamquam certissimis argumentis colligitur Spiritum esse Deum, nusquam tamen aperte vocatur Deus, nisi recipimus locum, qui est apud Paulum 1 Cor. III. *Qui violaverit templum Dei, disperdet illum Deus.* Præcessit enim mentio Spiritus. Unde quidam magni nominis Theologus litteris prodidit, hoc proloquium, *Tres sunt Dii, in aliquo sensu posse verum esse, nimirum, illo, tres sunt personæ quarum unaquæque Deus est.* Licet addat, *ejusmodi sermonis forma nequaquam utendum esse.* Cæterum, an recipiendum sit quod Theologus ille prodidit, aliorum esto judicium.

Spiritus divinitas.

Supersunt nomina quæ ex donis illius vel ob aliquam similitudinem attribuuntur. Veluti quum dicitur, *salus*, *pax*, *vita*, *gaudium*, *victoria*, *gloria*, *spes*, *auxilium* & *justitia nostra*, quod hæc nobis largiatur. Similiter cum dicitur, *Deus salutis*, *Deus totius consolationis*, &c. operationum ac donorum illius cognomina sunt. Item cum dicitur, *sol*, *lux*, *fons vivus*, *leo*, *lapis*, aut aliud simile. Et in his tutius prædicantur de Deo, quæ minus sunt specie magnifica. Fuerunt enim qui Solem colerent pro Deo, quum leonem nemo sanus pro Deo habuerit. De quibus quoniam satis fuse tractat Dionysius de divinis nominibus, non est cur hic repetam. Omnia vero nomina quæ declarant naturam sublimiorem, sunt omnium Personarum communia, quamquam Scripturæ consuetudo quædam certis Personis tamquam peculiaria tribuit, veluti quum Patri tribuunt omnipotentiam & æternitatem, Filio sapientiam, Spiritui sancto bonitatem. Primi generis sunt, *Deus*, *Rex*, *Conditor*, *Lux*, *Vita*, *Salus*, & his similia. Excipiuntur illa quæ pertinent ad Personarum proprietatem. Quod genus sunt, *Pater*, *Genitor*, *Principium sine principio*, *mandans Filio*, *operans per Filium*, &c.

Dei cognomina ex affectu.

Patri quæ propria.

FILIUS.

Filii Dei cognomina.

Idem sentiendum de FILIO, qui pluribus nominibus in Scripturis designatur quam Pater, aut Spiritus sanctus, propter triplicem in eadem persona naturam. Juxta superiorem naturam appellatur *Deus*, *Lux*, *Vita*, *Justitia*, *Sanctificatio*, *Redemtio*, *Resurrectio*, *Sapientia*, *Potentia*, *Veritas*, *Redemtor*, *Servator*, quæ quum absolute dicuntur, communia sunt Patri & Spiritui sancto, quum ad aliquid, non item. Veluti cum dicitur *Deus de Deo*, *lux de luce*, *sapientia Patris*. Tale est quod dicitur Filius *Verbum* aut *Sermo*, quod Patri sit intimus, & ab ejus mente velut a fonte promanet. Item quod dicitur *imago Patris* & *splendor & character Paternæ naturæ*. Rursus quod est *principium de principio*, & quod a se nihil operatur, licet operetur per se, quia nullius eget auxilio. Quamquam in his quædam habet cum Spiritu Sancto communia, licet in Scripturis non evidenter attribuantur Spiritui. Veluti quod dicitur *homusios*, tametsi vox hæc in Scripturis Canonicis non invenitur, est tamen a priscis orthodoxis magno consensu recepta. Quod si *homusia* dicuntur quæ sunt ejusdem essentiæ, trium Personarum eadem est essentia. Secundum hanc si intelligitur similitudo, omnes inter se *homusii* sunt. Sed an Pater recte dicatur Filio *homusios*, aut *similis*, dubito: certe non recte diceretur *imago Filii*. Nonnulla tribuuntur Filio juxta naturam assumtam, quæ nec in Patrem, nec in Spiritum Sanctum competunt. Veluti quum dicitur *Filius hominis*, *novus Adam*, *Jesus Christus*, id est, *unctus* a Patre plenitudine gratiæ, *Verbum incarnatum*, *Pastor*, *Ovis*, *Agnus*, *Pontifex*, *Melchisedec*, *sine patre in terris genitus*, *sine matre cælesti nativitate*, *Filius Virginis*, *obediens*, denique *hostia*, *peccatum*, *exsecratio & vermis*.

Homusii cognomen etiam Spiritui convenit.

DE SPIRITU SANCTO.

Spiritus sancti cognomina. SPIRITUI SANCTO vix ullum nomen proprium invenitur in sacris litteris, excepta *processionis* proprietate. Nam ipsum Spiritus vocabulum toti Triadi commune est. *Paracletus*, quatenus sonat *Consolatorem*, omnibus Personis convenit, quatenus sonat *Advocatum*, est Spiritui cum Filio commune. Christus enim intercessor est inter Deum & homines, & *Spiritus Sanctus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Similiter *sancti* ac *boni* sive *benigni* cognomen omnium Personarum est commune. Quod vocatur χάρισμα, hoc est, *donum*, habet cum Filio commune, quem Pater donavit nobis. Dicitur *Spiritus rectus*, *Spiritus principalis*, *Spiritus omnia scrutans*, *digitus Dei*, *Ignis*, *Sanctificator*. Sunt & alia ex effectis ac donis ipsius nomina: veluti *Spiritus adoptionis*, *Spiritus veritatis*, *Spiritus libertatis*. Et apud Esaiam XI. *Spiritus sapientiæ & intellectus*, *Spiritus consilii & fortitudinis*, *Spiritus scientiæ & pietatis*, denique *Spiritus timoris Domini.* *Spiritus absolvit divinam Triadem.* Hujus divina natura, quum ex aliis pluribus argumentis, tum ex eo præcipue liquet, quod in plerisque Scripturæ locis ejus mentio adjungatur Trinitati. Statim in Genesi, Patris vox *fiat* ad Filium pertinet, & *factum est*. Et *Spiritus Domini ferebatur super aquas.* Baptizatur Filius, auditur vox Patris, in specie columbæ descendit Spiritus sanctus. Pater resuscitat Filium, is in cœlum receptus mittit Spiritum sanctum. Dominus jubet credentes tingi aqua, in nomine Patris, & Filii & Spiritus sancti. Similia loca sunt non pauca, quæ declarant absque Spiritu sancto Triadem imperfectam esse.

PERSONARUM DISTINCTIO.

Personæ nomen, & personarum distinctio. PERSONÆ nomen non est in Scripturis Canonicis, hoc dumtaxat sensu. Græci *hypostases* appellabant, Latini quidam *tres substantias*. Ob Arianos utraque vox venit in suspicionem.

Subtilitates Theologorum Scholasticorum quæ variis argutationibus disputant, quomodo Personæ inter se differant, non sunt objiciendæ populo. Satis est profiteri unum esse Deum, tres Personas, quarum omnium eadem sit natura, eadem divinitas, potentia, sapientia, bonitas. Nec tutum est proferre simulacra rerum conditarum, ad declarandam eamdem naturam in tribus Personis, quod quidquid adhibueris, multam habet dissimilitudinem. Summæ illi naturæ nihil est simile. Quod si videbitur commodum adhiberi docendi gratia similitudinem, præfandum est eam non congruere, nisi tenui quadam umbra. *Pater gignit*, *Filius nascitur*, *Spiritus procedit*, sive, *emanat*, *a Patre in Filium*, ut Græci quondam: *a Patre & Filio*, ut nunc tradunt Latini. Quid autem intersit inter *nasci* & *procedere*, & quare *Spiritus* non dicatur *Filius*, satis est credere, non est necesse excutere. Proinde mihi videntur vix excusari posse a temeritate, qui quidquid de divinis Personis credimus, professi sunt se humanis rationibus demonstraturos.

Patris æternitas & auctoritas. Patris æternitas statim ostenditur Gen. I. *In principio creavit Deus.* Qui erat in principio Deus, utique nullum habuit principium.

Auctoritas ejus declaratur ibidem. Creat omnia ex nihilo. Creata benedictione multiplicat, *Crescite & multiplicamini.* Designat homini locum, præscribit cibum, injungit opus. Jungit matrimonio, Gen. II. Præfigit legem, *Ex omni ligno* &c. Dat prolem, Gen. IV. *Possedi hominem per Deum.*

A Deo bono nihil nisi bonum. *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona.*

Deus Pater creat per Filium. Patris vox est, *fiat lux*: *Et facta est lux*, nimirum, per Filium. *Et initio Spiritus Domini ferebatur super aquas.* De quo prius dictum est, *creavit*, mox dicit *faciamus hominem*. Non est colloquium cum Angelis, sed Patris ad duas Personas.

DEUS INNOTESCENS.

Deus quomodo innotuit. I. De sublimibus illis divinæ naturæ mysteriis, vix tutum est homini loqui. Certe non est fas quibuslibet, nec apud quoslibet, nec quovis loco, nec verbis quibuslibet.

II. Iis tantum fas est, qui sensus habent ad contemplationem rerum intelligibilium exercitatos, & quibus pura mens est, atque ab omnibus humanis affectibus tranquilla.

III. Atque hoc ipsum etiam religiose, sobrie, multaque cum reverentia & humanæ imbecillitatis testificatione.

IV. Nec apud crassos & rudes, aut impios citius irrisuros quam credituros, sed apud tales, apud quales Paulus aperiebat arcanam sapientiam suam, cæteris nihil sciebat nisi Jesum Christum, & hunc crucifixum.

V. Nunc apud quosdam mos est, ut in fine convivii apud crassos negociatores e Scoto aut alio simili Scriptore tractetur problema, de subtilitatibus rerum divinarum non necessariis, idque verbis fictitiis, quæ nec Scriptura novit, nec sensus hominum communis agnoscit.

VI. Deum esse etiam Ethnicis perspicuum fuit, videlicet, ex rebus mirabiliter conditis & gubernatis. Quid autem sit Deus, hoc est, Dei natura, ut est in se, aut quomodo generet Filium, aut quomodo spiret tertiam Personam, nulla lingua potest eloqui, multo minus intellectus creatus adsequi.

VII. Angeli multo dilucidius intuentur Deum quam nos terrenis corporibus onusti, & inter hos aliis alii perfectius. At ne Seraphici quidem Spiritus qui proximi adsistunt, infinitam illam majestatem ad plenum comprehendunt, sed eam cum tremore adorant. *Nulla creatura ad plenum intelligit Dei naturam.*

VIII. Quod si *Deus* legitur *Mosi locutus facie ad faciem*, non posse simpliciter intelligi declarat ipsa sensus absurditas. Deus enim nullam habet faciem, sed per comparationem accipiendum est, Moses evidentius novit Deum quam cæteri. Item quod ait Joannes, *videbimus eum sicuti est*, per comparationem est accipiendum. Propius ac dilucidius videbimus, hoc est, intelligemus quam nunc intelligimus: videlicet, non per fidem, & in ænigmatum involucris, atque in speculo rerum conditarum, sed tum res conditas potius in ipso Deo contemplabimur, quemadmodum faciunt Angeli. *Deus Mosi locutus facie ad faciem quomodo intelligendum.*

IX. Operæ pretium autem est videre, quibus gradibus illa comprehensibilis natura humano generi innotuit. Ante omnia secula Deus Pater sibi, ut ita dicam, loquebatur per Filium præsente Spiritu sancto. Sed quamdiu in se manebat sibi soli notus erat. *Quibus gradibus Deus innotuit.*

X. At condito per Filium mundo, cœpit aliter loqui per Filium, &, ut ita loquar, alio modo genuit Filium, quando juxta illam supremam Philosophiam, Patri *promere verbum suum* nihil aliud est, quam *gignere Filium.*

XI. Ex hoc igitur tam mirabili spectaculo etiam Ethnici ratiocinando collegerunt Numen sempiternum, omnipotens & immortale, non aliter quam si quis spectans tabulam incredibili artificio pictam, ex iis quæ videt animo concipiat egregium ingenium pictoris, licet alias ignoti. Aut si quis audiens insignem artificem scite modulantem cithara, miretur ingenium illius qui citharam temperat, etiam si non videat hominem. Sic intelligimus admirabilem animæ vim agentis in humano corpore. Item deprehendimus in universo mundo immensam Dei potentiam, sapientiam & bonitatem, etiam si Dei naturam ut est, cogitatione consequi non possimus. Universa enim creatura nobis quodammodo loquitur Deum, & hinc divinæ notitiæ rudimenta qualiacumque, dum curiosa mens hominis ex rebus visibilibus deprehendit naturam invisibilium. Primum animam hominis esse quiddam præstantius quam Aristoteles arbitrari videtur in libris de anima, sic nobis describens animam, ut eadem finitio quadret in animam asini aut anseris. Alii deprehenderunt animam esse rem immortalem & a corpore separabilem, & aliquo pacto participem esse divinæ naturæ, scintillam illinc profectam suspicantes, non ita multum aberrantes a Scriptura, quæ narrat Deum luteo Adæ simulacro inspirasse spiraculum vitæ. Deprehen- *Prima Dei notitia ex creaturis.*

henderunt etiam esse Spiritus incorporeos & invisibiles. Deprehenderunt unum Spiritum esse summum ac principem, quem Jovem appellabant. Postremo mundum hunc esse conditum. Per hos gradus venerunt ad aliquam notitiam summæ illius mentis unde condita sunt omnia, in quibus tamen nihil est tam egregium, quin infinitis partibus sit infra primam causam.

Secunda Dei notitia ex Prophetis. XII. Post hæc evidentius innotuit per Spiritum suum loquentem per ora Prophetarum, per ænigmata quædam non minimam significationem præbens de Filio suo, sed paucis, & omnia typorum ac figurarum involucris operta.

Tertia Dei notitia per Filium ex Virgine natum. XIII. Deinde præparatis utcumque mortalium animis, familiarissime nobis locutus est, per Filium suum natum ex Virgine. Jam enim Verbum quod erat Deus, apud Patrem Deum sine initio, factum est nobis contrectabile, & omnibus expositum sensibus.

XIV. Postremo efficacissime nobis innotuit per Spiritum sanctum cœlitus emissum in discipulos, qui & hodie requiescit in sinu sponsæ Christi, quæ est Ecclesia sanctorum.

Quarta Dei notitia per Spiritum sanctum. Deus quare voluit paulatim innotescere. XV Qua quidem in re perspicere licet singularem Dei erga nos æquitatem, qui quum nosset naturæ nostræ imbecillitatem, non statim se totum nobis aperuit, sed paulatim ac per gradus quosdam ad tam sublimem Philosophiam perduxit. Aliquousque nos provexit lege naturæ, *Quod tibi nolis fieri, alteri ne feceris.* Atque hinc etiam apud Ethnicos tot leges prohibentes furtum, homicidium, adulterium. Nec omnino defuit legum æquitas, quæ sæpenumero certat cum quibusdam Christianorum constitutionibus, nam superat dicere religio est. Sint hæc prima Theologiæ cœlestis elementa.

XVI. Post hæc genus humanum eo cæcitatis prolapsum, ut pro uno Deo colerent innumeros, pro vero Deo Dæmones impios, bruta animantia, ligna & lapides, per legem Mosis promovit a monstris & simulacris ad unius veri Dei cultum, nec tamen prorsus interdixit pecudum immolationem, sed hoc permisit cum Gentibus idola colentibus commune. At interim solus Pater agnoscebatur. De Filio aut nulla, aut obscura mentio. De Spiritu sancto tum rarior tum obscurior.

XVII. A Mosis Lege traduxit nos ad Euangelium, non protinus exhibitum, sed promissum, hinc tam admirabilis Messiæ exspectatio.

Christus in carne quomodo paulatim insinuavit se nobis. XVIII. Tandem Christus adveniens submovit velamen Legis, & a carnalibus provexit nos ad spiritualia. Nec id tamen repente, sed quasi per gradus ab humilioribus ad sublimiora promovit. Hominem primum exhibuit, deinde magnum hominem, videlicet Prophetam & Prophetis majorem, Deum frequenter appellavit Patrem suum, quum ipse se filium Adæ profiteretur, & aliis verborum involucris nonnullam Divinæ naturæ significationem dedit. Sed longe majorem miraculis & resurrectione. Ac discipulis jam utcumque edoctis promittit Spiritum paracletum a Patre procedentem, & per Spiritum sanctum tribuit Apostolis potestatem remittendi peccata, jubetque eos baptizare in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti. Alibi profitetur se plura habere dicenda, sed ea tacuit, quod nondum essent capaces. Magna Cœlestis Philosophiæ rudimenta parata sunt, sed hæc velut in somnis omnia adhuc carnem sapiebant, donec sublata corporis præsentia veniret Spiritus ille igneus, qui carnem vertit in spiritum.

XIX. Nec ista fuit Numinis invidentia, sed humanitas, semet ad nostram infirmitatem accommodantis, exemplo matrum: quæ si simul omnem cibum in os infantis invergerent, præfocarent citius quam pascerent, eoque lactea quædam ac præmansa paulatim inserunt, donec ætatis accessu, capaces fiant cibi solidioris. Si Moses, retrahens a cultu multorum Deorum, statim aperuisset Patrem, Filium & Spiritum sanctum pari honore colendos, a turba Deorum ad tres Deos revocasset. Quando enim illis crassis quibus

A ægre persuaderi potuit, non esse nisi unum Deum, persuaderi potuisset, tres esse pari honore colendos, & eos tres esse unum Deum.

XX. Atque hæc ratio & ad docendum aptissima est, & ad persuadendum efficacissima est. Præscribere tantum, est quodam modo cogere. At mens humana melius ducitur persuasione, quam præceptis cogitur.

XXI. Eodem temperamento usi sunt Apostoli in propagando Euangelio. Ipse Dominus nulla in parte contemsit Legem, sed implevit omnem justitiam, clamans se non in hoc venisse ut Legem solveret, sed ut Legem consummaret. Apostoli vero non protinus damnarunt victimas & circumcisionem, non ignari quam difficile sit, ritus, quibus a progenitoribus traditis jam adsueveris, novare. B. Paulus Timotheum passus est circumcidi, & ipse tonsus suscepit votum in Cenchreis, nec Petrus audet baptizare Cornelium, nisi viso admonitus. Ac probabile est initio passos Apostolos, ut per circumcisionem ex Ethnico fieret quis Judæus, nimirum, ab hoc gradu provehendus ad Christum. In his Apostoli ad tempus indulserunt invincibili Judæorum pertinaciæ. Deinde in Concilio Hierosolymitano Petrus censuit Gentes ab onere legis esse liberandas. Quamquam Jacobus quædam excepit. Mox Petrus ausus est vesci cibis quibuslibet, & Paulus non dubitavit clamare, *si adhuc circumcisionem prædico, quam ob causam a Judæis patior persecutionem?* *Mosis lex quomodo paulatim abolita.*

B

C XXII. Tandem eo profecit hæc Apostolorum æquitas, ut non Gentes tantum, sed ipsi etiam Judæi totam fiduciam collocarent in gratia Christi, suaque sponte circumcisionem cæterosque ritus patrios negligerent.

XXIII. Simili ratione conducit uti, si quis error inveteratus, aut si qua consuetudo, multis seculis occupavit animos. Non statim omnia, sed paulatim abroganda sunt, donec persuasi ultro recedant a consuetis. Sic medici non statim admovent efficacissima pharmaca, sed levioribus remediis morbum attenuant.

D XXIV. Quin hoc ipsum fuit divinæ bonitatis, nostræ imbecillitati consulentis, quod Christus corpus suum subduxit in cœlum, nec id protinus, sed post resurrectionem frequentibus intervallis ostendens se suorum conspectibus, quo paulatim assuescerent spiritu non nisi cœlestia contemplari. *Expedit vobis,* inquit, *ut ego vadam.* Etenim si Deus inter nos assidue visibilis versaretur, tantaque lenitate toleraret hominum immania crimina, quanta nunc tolerat, nonne protinus veniret in contemtum, ac nobis usu veniret, quod evenit in Apologo ranis, trabi pro Rege missæ insultantibus.

E XXV. Illud frequenter inculcandum auditoribus, ut omnia gerant tamquam sub oculis Dei cuncta videntis, etiam arcana cordium: qui si quando dissimulat toleratque mala nostra, timendum est ne graviorem ultionem paret, si clementem neglexerimus.

ANGELI.

Angeli quatenus amandi & colendi. ANGELI quoque multis nominibus sunt nobis amandi, vel quia Domino communi familiariter inserviunt, vel quia jussu summi Principis ex animo bene volunt electis, additi nobis custodes adversus impios Spiritus, quorum præsentia nos deberet a peccando deterrere. Contristamus enim illos, & a nobis profligamus, quoties contemtis Dei præceptis Satanæ paremus instinctibus. Ille cum suis satellitibus nusquam F non vigilat ut perdat, hi semper vigilant ut tueantur. Tot enim casibus exposita est humana vita, ut pauci infantes pervenirent ad adolescentiam, pauci adolescentes ad virilem ætatem, pauci viri ad senectutem, nisi nostri curam assiduam gererent Angeli. Par est redamare, qui nobis bene volunt: par est venerari, qui naturæ sunt sublimioris, & in amore Dei constabiliti. Deferunt nostra vota ad Deum, referunt ad nos illius munificentiam, solatium adferunt in afflictionibus. Nam & Christum in agone confortasse leguntur: inspirant sancta desideria, adjuvant in tentatione, bonis nostris exhilarantur, malis quodammodo indolescunt,

ſcunt, omnes exſpectant conſummationem corporis Chriſti. Adorandi tamen non ſunt, licet in Veteris Inſtrumenti voluminibus legamus adoratos Angelos, velut Gen. XVIII. Sed intelligendum eſt, vel illos in Angelis adoraſſe Deum, vel *adorandi* verbum poſitum pro *venerandi*, quemadmodum legimus & Reges adoratos. Quamquam hoc ipſum honoris Angelus recuſat in Apocalypſi, agnoſcens ad quam dignitatem per Verbum carnem factum ſubvecta eſſet natura humana, ſeque conſervum profitetur, quum in Veteri Teſtamento patiantur ſe vocari Dominos. De natura Angelorum non eſt neceſſe altius philoſophari, quam in Canonicis libris traditum eſt. Angelos eſſe conſtat, ac per hos Deum adminiſtrare res hominum. Ordinum quorumdam tituli proditi ſunt, quorumdam etiam propria nomina. Mentes ſunt incorporeæ, quæ ſi quando apparent, aſſumtitiam ſpeciem exhibent oculis. Dicuntur viri, non quod ullus ſexus ſit in Angelis, ſed quod ea ſpecie ſeſe oſtendunt. Quoniam autem humanæ mentis hebetudo ægre credit eſſe quod non videt, expedit illud teneris protinus animis inſtillare, eſſe Spiritus inviſibiles, teſtes omnium actionum noſtrarum, atque adeo cogitationum quoque, quibus grata eſt ſobrietas, pudicitia, veritas, ſimplicitas, & quidquid ad veram pietatem pertinet: ut omnes excludas homines, Angelum tamen habes ſpectatorem. Similiter agendum, ut de ſanctis vita defunctis religioſam imbibant opinionem.

Angeli quomodo leguntur adorati.

Angeli dicti viri.

Angelorum natura qualis.

Ex his, quæ tantum delibavimus, facile conjiciet Lector prudens, quot voluminibus eſſet opus, ſi quis ſingulatim omnia conetur perſequi, præterquam quod ineptum atque ingratum etiam eſſet omnia formulis præſcribere, ac velut infantibus cibum præmanſum in os inſerere. Quod igitur ſupereſt operæ, ſtudioſis peragendum relinquo, ut excuſſis divinis voluminibus ſibi quiſque decerpat, quod ad concionandum uſui fore judicabit, eaque in ordinem commodum digerat. Velut hæc, quod prima hominis nativitas fuit e luto, quemadmodum & reliquorum animantium, propagatio ex carne. Secunda nativitas e ſpiritu, propagatio per verbi prædicationem. Geneſis II. *formavit Dominus Deus hominem de limo terræ.* Geneſis primo, benedicit illis Deus, *Creſcite*, inquit, *& multiplicamini.* Sed hanc benedictionem Deus prius impartiit piſcibus, reptilibus & volucribus. Idem repetitur Capite VIII. & IX. hominibus & animantibus ad exiguum numerum redactis. De feliciore generatione propaganda præcepit Dominus: *Ite in orbem univerſum & prædicate Evangelium omni creaturæ.* Sic multiplicatus eſt novus homo & nova in Chriſto creatura. De priore dictum eſt, *maſculum & fœminam creavit eas:* de poſteriore dixit Paulus, *In Chriſto non eſt mas & fœmina, ſed nova creatura.* Debetur igitur honor conjugio, quod ipſe Deus inſtituit & benedixit, ſed major honor debetur iis qui ſe caſtraverunt propter regnum Dei, hoc eſt, Euangelii prædicationem. Præterea prima lex erat, *ne comederis, alioqui morieris.* Ea ſtatim declaravit eſſe verum quod ſcripſit Apoſtolus, *lex iram operatur.* Atque hic tota rei imago ob oculos ponitur, quo pacto ab innocentia prolapſus fiat in peccatum. Lex occaſio eſt, inſtigator ſerpens, abutens hominis libero arbitrio, ac promittens impunitatem. Illecebra pomum eſt. Seducitur Eva, caro noſtra, per hanc ratio pertrahitur in criminis ſocietatem. Peccatum illico comitatur conſcientia perturbata, quæ prius erat ſecura. Erubeſcunt, abdunt ſe fugitantque conſpectum Dei, quum poſt lapſum unicum ſit remedium ad oculos Dei confugere. Appellati tergiverſantur, Adam in Evam, Eva in ſerpentem culpam rejicit, quum ad placandum Deum efficaciſſima res ſit confeſſio. Hinc ærumnarum omnium examen, quibus vita mortalium affligitur, Mortis & Satanæ regnum. Eamdem ob cauſam Cain non meruit veniam, quoniam appellatus parricidium tergiverſando diſſimulare maluit quam confiteri. Apud Deum quem nihil fugit, ſtulta eſt tergiverſatio, tutiſſima confeſſio. Ex peccato nata ſervitus. Gen. III. *Sub poteſtate viri eris, & ipſe dominabitur tui.* Dux fuerat ad delinquendum, abrogatur illi auctoritas. Quin & viro abrogatum eſt dominium in omne genus animantium, quæ nunc variis modis impetunt hominem, palam, dolo, vi, venenis, ut vix uſquam liceat eſſe tutum. In herbis ac fructibus arborum, in terra, in aquis, quot ſunt venenorum ſpecies velut inſidiantes hominum vitæ, ab his omnibus tuta fuiſſet innocentia. Jam matrimonii duo præcipui fructus ſunt, jucunda vitæ ſocietas, *non eſt bonum hominem eſſe ſolum*, & proles. Utrumque bonum vitiatum eſt per peccatum, mulier pro ſocio dominum habet, & ſæpenumero tales contingunt uxores, ut optabilius ſit hominem eſſe ſolum. Supereſt pariendi facultas, quæ graves adfert nixus, interdum & mortem. Quin & liberi fere tales contingunt, ut fortunatum videri poſſit orbum eſſe: quando primogenitus Evæ parricida fuit.

Quæ annotanda in Scripturis.

Lex peccatum operans.

Conſcientia.

Confeſſio.

Servitus ex peccato.

Conjugii bona vitiata.

Ad exprobrandum autem noſtri temporis hominibus luxum & gulæ delitias, cui nec terra, nec maria ſufficiunt, faciet quod Geneſis I. nullum eibi genus permiſſum eſt præter fruges terræ, & arborum fœtus. Atque hic paſtus erat homini cum cæteris animantibus communis uſque ad diluvium. Nec interim de vino ulla mentio. Primus Noe plantavit vineam Capite IX. atque experimento comperit e vino temulentiam, e temulentia omne dedecoris genus naſci. Quanta vero olim fuerit liberorum erga parentes reverentia declarat, quod Sem & Japhet averſis vultibus texerunt pudenda patris, quæ quoniam viderat Cham, diris exſecrationibus devovetur. Ab hac verecundia multum abſunt, qui nudi cum filiis ac filiabus in iiſdem lavant balneis. Poſteaquam homines cœperunt eſſe carnivori, cœperunt & animantis laniatu vivere, ac viciſſim homines devorare. Per luxum decrevit longævitas. Deceret autem, ut qui per gratiam Euangelicam meditantur priſtinam innocentiæ ſtatum, ad eamdem frugalitatem ſemet exerceant. Inter tam multos ſolus Noe prædicatur, quod fecerit omnia quæ præceperat illi Deus, eoque cum paucis fide ſua ſervatus eſt, cæteris diluvio obrutis. Per ſolam fidem ſalus, ſed intra Arcam, extra Eccleſiam nulla eſt ſalutis ſpes. Ante hunc laudatus eſt Enoch qui ambularit cum Deo, nec de hoc ſcribitur quod mortuus ſit quemadmodum de cæteris, ſed e medio ſublatus eſt a Deo, ne quis crederet clam per inſidias interfectum fuiſſe. Præreptus eſt ſeculo indies magis ac magis ad omnem malitiam devergenti. Jam enim invaſerat idololatria, juxta Hebræorum interpretationem, legunt enim Capite IV. *Tunc cœpit invocari nomen Domini*, quod Dei nomen Soli ac Lunæ tribui cœperit. Inundavit & nefaria libido, ut legis Capite VI. Sequitur Abraham Euangelicæ fidei nobiliſſimum exemplar, qui pro *Abram* dictus *Abraham*, uxoris nomine diminuto, ſignificat per fidem Euangelicam gliſcentem decreſcere in nobis carnis tyrannidem. Nec is genuit Iſaac niſi jam emortuo corpore, tum ipſius tum uxoris, cui jam deſierant muliebria. *Iſaac*, *riſum* ſeu *gaudium* ſonat. Hoc arcanum gaudium mentis ſibi bene conſciæ, non naſcitur in nobis, niſi per ſpiritum mortificatis carnis affectibus. Hinc Cap. XII. opulentia notatur diſcordiarum parens, inter famulos Loth & famulos Abrahæ. Sed Abraham æquitate ſua paci conſuluit. Interdum disjunctio melius alit amicitiam quam propinqua familiaritas. Abraham ut vere ſpiritualis non dijudicat terram, ſed ubivis habitat in tabernaculis, veluti peregrinus in hoc ſeculo, totus pendens a nutu Dei. Loth quamquam & ipſe juſtus, tamen gradu longe inferiore, ſeligit terram amœnam irriguam: ac civitates non ipſe quidem ædificat, ſed ab aliis ædificatas inhabitat. At Abraham in tabernaculis cum Angelis ac Deo colloquitur. Loth in civitate periclitatus eſt. Abraham nihil ædificat niſi altaria Domino, Dei gloriam quærens, non ſuam: nec colit vites, quæ res male ceſſit Noe, ſed effoſſis puteis quærit venas aquæ vivæ. At impii filii Adam dum conantur exſtruere Turrim uſque ad cœlum pertingentem, ac celebre reddere nomen ſuum ſuper terram, ex unica lingua, tot lin-

Luxus quomodo invaluit.

Longævitas.

De Enoc qui præceſſit Enoch.

Caro & ſpiritus.

linguarum ſpecies nobis pepererunt. Diſſidiorum mater eſt ambitio, ambitionis parens ſuperbia. Nec aliunde veniunt inter mortales, tot bella, tot lites, tot ſectæ, tot opinionum diſſidia. Si vere quæreremus gloriam Dei, unanimes una voce Deum glorificaremus. Huc prodit Iſaac Chriſti typus, quem in nobis gignit fides, & cujus gratia benedictionem meruerunt omnes gentes. Cui reſpondet Iſmael ancillæ filius, homo ferus & pugnax. Nam ſtatim a puero pugnare cœpit cum Iſaac. Sed per Chriſtum ceſſit legis auſteritas contentioſos ac pugnaces gignens, & vicit gratia, ſpiritus libertatem adferens. Ejecta eſt Agar cum filio ſuo, nihil viatici ſecum deferens niſi utrem aquæ, videlicet, inſipidæ litteræ, donec illam Chriſtus vertit in vinum. Hinc origo circumciſionis puritatem Euangelicam deſignantis per ſpiritum reſectis carnis affectibus. Sed quemadmodum Iſaac per infantiam lacte alitus eſt, ita & Chriſtus in nobis habet infantiam ſuam, quibus lacte opus eſt nondum patientibus ſolidi cibi. Verum ubi crevit puer & a lacte ſubmotus eſt, apparavit Abraham grande convivium. Interim exprobrantur noſtrorum temporum matribus delitiæ, quod Sara viri tam potentis uxor ſuis uberibus non gravata eſt lactare filium ſuum, præſertim jam anus. Sed has quoque formas deſino perſequi, ne tædio ſim Lectori.

Pugna inter carnem & ſpiritum.

Cæterum, qui ſe parat Eccleſiaſtico muneri, quum in Scripturarum hortis aſſidue verſabitur, hujuſmodi ſibi decerpet, quo dicenti ſint ad manum. Nec ea ſolum annotabit, quæ faciunt ad virtutum commendationem ac vitiorum deteſtationem, verum etiam illa quæ pertinent ad dogmata Theologica, hoc eſt, quid ſentiendum de Deo ac Divinis Perſonis, quid de Chriſto incarnato, quid de Eccleſia, quid de reliquis fidei articulis. Super hæc vigilanter obſervabit, quas leges actionibus humanis præſcribant arcanæ litteræ: veluti quomodo contrahendum matrimonium, aut quibus de cauſis dirimendum: quatenus fas ſit bellum ſuſcipere. Quomodo creandi Magiſtratus. Quatenus obtemperandum Principum edictis. Quomodo tractandi Hæretici. Quid agendum in perſecutione fidei cauſa mota. In his tamen omnibus conſulet eorum lucubrationes, qui ſibi diutina meditatione reconditam Scripturarum ſcientiam pararunt, vitæque ſanctimonia, ac judicandi ſinceritate magnam in Eccleſia conciliarunt auctoritatem. Hic plurimum conducent Scholaſticæ conflictationes, ſi ſobrie peragantur, & Scripturarum fundamentis potiſſimum innitantur. Nec aſpernandum ſi quid ſuper his ſtatuit Eccleſiaſtica Synodus. Id ut longe tutius eſt, quam propriæ inniti prudentiæ, ita ad alendam concordiam utilius eſt.

Sententia de rebus divinis.

Officia vitæ.

Scholaſticæ diſputationes probantur.

De locis communibus, de typis & allegoriis, de ſententiis, deque iis quæ inſigniter accidunt in hominum vita, ſatis dictum, arbitror, libris ſuperioribus: nihil ſupereſt, niſi ut exemplum aliquod proponatur univerſa ſupellectile dicendi perfectum & abſolutum: quod tamen ipſum res eſſet juſti voluminis. Veluti ſi quis concordiam ſtudeat commendare. Primum definiet quæ ſit vera concordia, conſenſus bonorum in re bona. Malorum enim in malis conſenſus non eſt concordia, ſed conſpiratio. Concordes autem dicuntur, quod omnibus ſit cor unum, quemadmodum dicuntur & unanimes, quod plurium una ſit anima. Quod eſſe non poteſt inter eos qui duplici ſunt corde, & aliud gerunt in ore, aliud celant in pectore. Hujus concordiæ auctor eſt cœleſtis ille Spiritus, omnia conglutinans & connectens. Quemadmodum enim ſpiritus hominis quamdiu viget in homine, ſingula corporis membra ſervat in ſuis compagibus, quæ deſtituta ſpiritu ſolvuntur: ita poſteaquam in diſcipulos deſcenderat Chriſti Spiritus, erat illis omnibus cor unum & anima una, teſte beato Luca. Idem ſentiebant, idem loquebantur, nempe, magnifica Dei, non opiniones hominum. Ut autem primus ac ſummus concordiæ auctor Deus eſt, ita Satanas primus ſeminavit diſcordiam inter Deum & homines. Summum & archetypum concordiæ exemplum eſt, trium Perſonarum eadem natura, eadem voluntas, eadem potentia. Proximum Chriſtus, cui ſic adglutinata eſt Eccleſia, ut Deus, homo, & univerſa piorum ſocietas unam conſtituant perſonam, & per hanc individuam ſocietatem veniunt in conſortium Patris & Spiritus ſancti. Corpus unum eſt cum capite. Caput unum eſt cum Patre & Spiritu ſancto. Tertium eſt in ſocietate membrorum myſtici corporis inter ipſa, quod exemplum frequenter nobis ingerit beatus Paulus. Multa membra ſunt variis officiis deſignata, & tamen unum corpus ſunt, adeo ut cujuſlibet membri injuria ad totum corpus perveniat, & ſingulorum gloria communis ſit omnium. Utriuſque concordiæ ſymbolum eſt in *Sinai*, hoc eſt, in communione corporis & ſanguinis Dominici. Quartum eſt in conjunctione maris & fœminæ. Ex duobus fit una caro, adeoque tenaci caritatis glutino copulantur, ut homo citius ſuſtineat a matre ac patre divelli quam ab uxore. Quintum eſt in conjunctione corporis & animæ, quæ & ipſa conjugio quodam cohærent. Animus pro viro eſt, corpus pro uxore. Animus imperat ſed amanter, corpus obſequitur. Porro quam arcto nexu cohæreant, declarat divulſio. Nihil enim morte triſtius. Quantum animæ debeat corpus, declarat exanime cadaver. Ubi tunc ſpecies, ubi viſus, ubi auditus, ubi vox, ubi motus? Anima viciſſim divulſa non conquieſcit, donec ad vetus contubernium revocetur. Sextum exemplum eſt in corporibus cœleſtibus, quæ juſſu Conditoris, quum varie moveantur, tamen tot annorum millibus perpetuo fœdere tuentur concordiam. Septimum eſt in elementis, quæ quum nativis qualitatibus diffideant, tamen admirabili temperamento ſibi viciſſim inſerviunt. Terra immobilis librat omnia circumfuſa, aqua irrigat, aer refocillat, ignis agit. Octavum eſt in brutis animantibus, iiſque diverſis. Apes & formicæ in commune laborant, admirabili politia inter ſe concordes. Boves viſo lupo velut in aciem ſeſe conjungunt. Viſo milvio condenſant ſe columbæ. Quin & priſci mortales, quo tutius ac jucundius viverent, civitatum fœdera repererunt. Nihil enim aliud eſt civitas, quam multorum amicitia iiſdem legibus concorditer parentium, ac mutuis auxiliis ſeſe tuentium. Poſſunt etiam ex rebus inanimis peti concordiæ exempla. Sagittas ſingulas facile frangas, junctas non poſſis. Itidem fila ſingula fragilia ſunt, conjuncta firmiſſima ſunt. Sic multæ res ſunt quæ junctæ ſervantur, corrumpendæ ſi ſepares. Veluti vinum in cyatho vapeſcit, in magno vaſe ſervat vigorem. Sic & aqua in hydria vitiatur, in puteo non vitiatur. Vitis quoniam ſibi non ſufficit, amplexu firmiorum ſeſe fulcit. Quod idem facit cucurbita. Huc addendum quod nulla tutior acies, quam quæ conferta mutuo ſeſe ſcutis defendit, nec fere vincuntur in bello, niſi quum milites ſe ſegregant deſertis ordinibus, aut quum inter Duces diſcordia eſt. Adeo res efficax eſt concordia, ut latrones quoque ac piratæ intelligant non ſucceſſurum quod agunt, niſi qualicumque amicitia inter ſe fœderatis. Quid quod ipſa natura tot lenociniis invitat, tot occaſionibus cogit ad amicitiam. Addidit genuinum affectum, inter parentes ac liberos, inter fratres ac ſorores, inter cognatos & affines, inter ejuſdem gentis ac civitatis homines. Breviter, inter omnes ſimiles, velut inter pueros, inter ſenes, inter eruditos. Hinc eſt quod graculi gaudent ſocietate graculorum. Grues ſimul devolant. Corporum autem & ingeniorum atque etiam fortunæ dotes, ita partita eſt inter homines natura, ut nemo ſibi ſufficiat, ſed omnes egeant mutuis aliorum auxiliis. Ex his facile perſpicit Lector, quot exempla concordiæ poſſent ex omni genere rerum congeri. Jam ut Satanas tyrannidem ſuam diſcordiis confirmat, ita Chriſtus regnum ſuum concordia ſtabilit. Hoc eſt quod oramus quotidie in precatione Dominica, *adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua, quemadmodum in cœlo, ita & in terra.* Eccleſia petit univerſum regnum tranquillum ab omni rebellione liberum. Chriſtus erat lapis angularis, qui connectit utrumque parietem, & Judæorum & Gen-

tium, qui demolitus est macceriam, quæ dirimebat Deum & homines, abrogavit chirographum delicti, quo nos Satanas tenebat obligatos, atque affixit cruci, novumque pacis & gratiæ chirographum nobis suo sanguine consignavit, per quod pro inimicis facti sumus filii Dei. Ipse est intercessor & conciliator inter Deum & homines, hodieque regnans cum Patre est advocatus noster, ea loquens quæ ad pacem nostram faciunt. Quam autem fuerit natura pacificus, vel illud declarat, quod Pilatum & Herodem redegit in gratiam. *Quum*, inquit, *exaltatus fuero a terra*, *omnia traham ad me*. Quanta erat turba Deorum in mundo, quæ portenta pro Numine colebantur? Quot erant nationes, linguis, ritibus ac moribus dissimillimæ, sed omnes ad unius Dei cultum pertractæ sunt, ad eamdem gratiam vocatæ, & in unam civitatem, immo in unum corpus coagmentatæ. Hinc distinguendæ sunt concordiæ species. Prima est hominis cum Deo, quæ per fidem & innocentiam contingit. Secunda est hominis cum homine, quam conciliat Christiana caritas. Tertia est cujusque hominis secum, quam præstat mens sibi bene conscia, & caro spiritui obtemperans. Hæc sic inter se cohærent, ut aut adsint omnes, aut absint omnes. Nemo secum habet pacem, in cujus pectore tumultus est cogitationum sese accusantium ac defendentium. Nemo cum Deo pacem habet, qui dissidium habet cum proximo. Post hæc e libris Divinis petentur exempla concordiæ. Veluti Genesis decimo tertio. Abraham de jure suo concedens inferiori Loth, exclusit rixas, & aluit concordiam. Consimilem in modum Jacob locum dans furori Esau, dein reversus blandis sermonibus ac muneribus mitigans eum. Pari comitate cavit ne inter Laban socerum & ipsum oriretur inimicitia. Judicum primo, Judas & Simeon junctis copiis superant Cananæum, juxta vetus proverbium, *frater adesto viro*. Lenitate ali concordiam, sævitia gigni discordiam, exemplum est ex tertio Regum duodecimo in Roboam, qui secutus juvenile consilium alienavit a se decem Tribus. Similium exemplorum magna vis colligi poterit e sacris voluminibus, nec pauciora e libris humanis. Supersunt loca quæ nobis commendant concordiam. Ac statim in Genesi: *Non est bonum hominem esse solum*, *faciamus illi adjutorium simile ipsi*. Similitudo mater est amoris, & amicitia in rebus difficilibus auxilio est, res prosperas facit jucundiores. Ecclesiastes quarto: *Væ soli*, *quia si ceciderit*, *non habet sublevantem*, & cætera. Proverbiorum decimo octavo: *Frater qui adjuvatur a fratre*, *quasi civitas firma*. Ecclesiastici vigesimo quinto, inter ea quæ probata sunt & apud Deum & homines, commemorantur hæc, concordia fratrum, amor proximorum, & vir ac mulier sibi bene consentientes. In Novo Testamento tot illa præcepta de caritate, de diligendis etiam inimicis, tot exhortationes Pauli ad unanimitatem, ad fraternam dilectionem, quo vocant nisi ad concordiam? *Cum omnibus*, inquit, *hominibus*, *quod in vobis est*, *pacem habentes*, *non vos defendentes*, *carissimi*. Sunt & apud Ethnicos sententiæ graviter dictæ. Qualis illa, *Concordia res parva crescunt*, *discordia magna dilabuntur*. Nec hanc partem longius persequar, sat habens indicasse. Ordinem & argumentorum copiam suppeditabit divisio. Nihil magis secundum naturam hominis quam amicitia: *Ecce quam bonum & quam jucundum*, & cætera. Nihil Deo gratius quam bonorum consensus: nihil ad incolumitatem corporis & animæ tutius. Ex his declarabitur quantum commodum secum adferat concordia. Adhærent istis, quibus rebus paretur vera amicitia, & quibus alatur confirmeturque, quibus vitietur atque amittatur. Hic locus erit explicandi quæ sint officia Christianæ amicitiæ, & quam res sit pestilens, fucatus amicus atque adulator. Jam totidem partes adhibendæ sunt ad discordiæ reprehensionem, quot ad concordiæ commendationem ostendimus adhibendas, quas omnes singulatim persequi, quam sit infiniti negotii, jam dudum, opinor, per se liquet, præsertim si quæ veluti per transennam ostendimus, conemur explicare. Quare visum est quarto libro finem imponere, perquam brevi, fateor, ut a me est inchoatus, sed abunde prolixo si quis sibi ad hoc specimen cætera congeret.

ECCLESIASTÆ SIVE DE RATIONE CONCIONANDI, PER DESIDERIUM ERASMUM RORERODAMUM,

FINIS.

MODUS ORANDI DEUM,
PER DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM.

CLARISSIMO POLONIÆ BARONI,
HIEROSLAO DE LASKO,
ET IN RITHUANIA, PALATINO SIRADIENSI,
DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS
S. D.

SIc reciprocis vicibus obambulant gratiarum munera, Hieroslae, Vir Clarissime. Reliqueras apud me pignus amoris in me tui, redit ad te vicissim pignus animi mutui, quem hinc proficiscens stipulabare. Quum omnia Mosaicæ Legis sacrificia sint antiquata per Euangelium, nullum sacrificii genus vel diligentius tradidit Princeps noster Jesus, vel religiosius amplexi sunt hujus discipuli, quam *vitulos labiorum*, ut Oseæ verbis utar. (Oseæ 14.) Id constat tribus potissimum generibus, aut votis, aut gratiarum actione, cui finitima est laus, aut hymnis. Hymnus est, quum animus, considerata Dei sublimitate, rapitur in laudem illius, cui soli debetur omnis gloria. Paulus Apostolus ad Colossenses capite III. tria conjungit ejusdem generis, Psalmum, Hymnum, & Canticum: *Docentes*, inquit, *& commonentes vos invicem in Psalmis*, *Hymnis*, *& Canticis spiritualibus*, *in gratia cantantes*, *in cordibus vestris Deo*. *Psalmus* Græcis *cantionem* sonat, quod videtur esse vocabulum omnibus commune, quæ ad laudem Dei vel

vel hominis pertinent, unde & Psalmi quidam inscribuntur ipsi David, velut in laudem illius conditi. *Hymnus* proprie dici videtur laudatio Numinis; *Te decet Hymnus, Deus in Sion.* Unde & Ethnici Poetæ, carmina, quibus efferunt Divos suos, *Hymnos* appellant, quales exstant adhuc Orphei & Homeri titulo. Porro *Canticum* quod Græcis est ᾠδὴ, quiddam esse videtur utroque sublimius, nimirum, laus illa, quam Deo canunt Angeli ac piorum animæ quæ jam mortalitatem exuerunt. Nam in Apocalypsi virgines habent Canticum novum, quod nemo potest discere, præter illos *qui sequuntur Agnum quocumque ierit.* Alioqui quid queruntur in Psalmo: *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?* Et Paulus *cupit dissolvi, & esse cum Christo*, ut hoc canticum Domini possit canere. Rursus idem Paulus in Epistola ad Ephesios, eodem ordine jungit hæc tria: *Sed impleamini*, inquit, *Spiritu sancto, loquentes vobismet ipsis in Psalmis, Hymnis & Canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino.* Totum autem hoc genus spirituale vocatur, quod omnis hæc laudatio, etiam si quando pars aliqua tribuitur homini, referatur ad gloriam Dei. Habet enim & Mundus Psalmos, Hymnos & Cantica sua, quibus aut noxios Dæmones, aut homines pro Diis celebrant, aut homines hominibus adulantur, laudantes nonnumquam & quæ turpia sunt, non solum in hominibus, verum etiam in his quos pro Diis colunt. Cæterum qui Spiritum hausere Christi, nesciunt laudare nisi Patrem, Filium, & Spiritum sanctum: quibus solis debetur, quidquid est veræ laudis, sive in cœlis, sive in terris. Adjicit Paulus, *psallentes in cordibus vestris Domino.* Quid est *Domino?* Qui justitiam suis virtutibus tribuunt, non psallunt Domino, sed *sibi* (quod ajunt) *intus canunt.* Rursus qui fiduciam suam & gloriam collocant in Moyse, Francisco, Benedicto, Dominico, aut Augustino, non canunt Domino, sed hominibus. Tunc maxime glorificatur Deus, quum homo agnoscit, quam ipse sit nihil ex sese. Quid sibi vult, *in cordibus vestris?* Ne quis putet Deum inani vocum boatu, aut modulato musicorum hinnitu, aut organis, quibus nunc ubique Templa perstrepunt, delectari, non quod musicam corporalem damnem, si modice, si sobrie, cultuque divino digna adhibeatur: sed ut ostendam ista nihil esse, si absit tacitus ille pietatis adfectus in Deum, quæ Deo cantio est gratissima, etiamsi nullus vocum strepitus accedat.

Cap. 14.

Psal. 136.

Philip. 1.

Ephes. 5.

Quoniam autem Deus semper, & ubique mirabilis est, non oportet hominem Christianum umquam cessare a Psalmis, Hymnis & Canticis spiritualibus. Huic generi finitima est gratiarum actio, quæ magis pertinet ad bonitatem Dei, quam ad magnitudinem. Psalmus est, quum illi canimus: *Lauda anima mea Dominum, laudabo Dominum in vita mea, psallam Deo meo quam diu fuero.* Hymnus est, quum illi canimus: *Benedicant omnia opera Domini Domino;* Hic enim mens in omnibus rebus conditis stupet potentiam, ac sublimitatem incomprehensibilem Conditoris. Canticum erit, quum animus afflatus desiderio vitæ cœlestis, ac veluti evolare gestiens e corpore, canit illi: *Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum. Concupiscit & defecit anima mea in atria Domini. Cor meum & caro mea exsultaverunt in Deum vivum.* Gratiarum actio erit, quum illi canemus: *Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia ejus.* Et, *Misericordias Domini in æternum cantabo.* Quemadmodum Hymnus opponitur blasphemiæ, ita gratiarum actioni opponitur ingratitudo. Detrahunt autem gloriæ Dei, qui quod illi debetur, tribuunt humanis viribus, & ex benefactis laudem humanam venantur. Eoque Paulus Colossensibus scribens: *Omne*, inquit, *quodcumque facitis, in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini nostri Jesu Christi*, nimirum, ut semper illud haberent in corde, quod omnibus Christianis est in ore: *Sanctificetur nomen tuum.* Item non solum blasphemi sunt in Deum, qui verbis impiis in illum debacchantur, verum etiam quicumque nomen illius professi vivunt

Psal. 145.

Psal. 83.

Psal. 117.

Psal. 88.

Cap. 3.

A impie. *Ut videant*, inquit, *opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est.* Gratissimum Deo canticum modulabantur Martyres, quum sua corpora tradebant Tyrannorum libidini diris tormentis excrucianda, etiam quum lingua exsecta nullas laudes sonare poterant. Jam vita quorumdam Christianorum, præsertim eorum, qui dignitate ac titulo se Christianæ Religionis duces profitentur, si nihil ament præter ea quæ sunt hujus mundi, quid aliud est, quam perpetua in Deum blasphemia? Si nomen Dei propter Judæos non observantes Legem, blasphemiis afficitur inter Gentes, juxta Pauli sententiam: quanto justius idem dicetur in eos, qui pietatis Euangelicæ culmen B tenent, & tota vita pugnant cum Euangelicis præceptis? Nimium propter hos, non solum inter Gentes, male audit adorandum illud nomen Jesu Christi, verum etiam inter Christianos. Itaque quemadmodum numquam deest occasio laudandi Dei, quoniam in omnibus & quocumque vertas oculos, gloriosus est & admirabilis: ita quoniam numquam cessat illius in nos beneficentia, semper est unde gratias agamus. Nec enim in lætis tantum agendæ sunt gratiæ, verum etiam in afflictionibus, quas ideo frequenter immittit nobis, ut emendet ac servet, nonnumquam ut exercendæ virtutis materiam suppeditet. Egit gratias Paulus, quod Epaphroditum ex gravissimo morbo restituit. Egit C gratias, quum ter precatus Dominum ut auferretur stimulus carnis, & abigeretur Satanas colaphis ipsum cædens, audisset: *Sufficit tibi gratia, nam virtus in infirmitate perficitur.* Hoc sensit Paulus, scribens Ephesiis in loco, quem modo retulimus: *Gratias semper agentes pro omnibus in nomine Domini nostri Jesu Christi Deo & Patri.* Par est semper agere gratias ei, qui semper bene facit, tum in omnibus qui pro inscrutabili consilio omnia nobis vertit in bonum, etiam illa quæ videntur esse noxia. Laus igitur & gratiarum actio perpetuum est sacrificium omnium Christianorum, sed præcipue quum illius mortem, qua nos redemit, ac mystici corporis societatem sacri panis & mystici calicis consecra- D tione repræsentamus. Unde & huic rei proprie nomen inditum *Eucharistia*, quamquam eadem Græcis dicitur *synaxis*, id est, *conciliatio*, quod pariter ibi repræsentetur fœdus caritatis inter omnia Christi membra, unde & Latini *communionem* vocant. Horum utrumque, laus & gratiarum actio non modo non cessat post hanc vitam, verum etiam perficitur. Hic dum animus gravatur hoc mortali corpusculo, ut est imperfecta cognitio magnitudinis & bonitatis illius, ita est imperfecta tum laudatio, tum gratiarum actio. Illic quo clarius intuebimur, hoc excellentius laudabimus, clamantes cum Seraphicis Spiritibus: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus exercituum: Plena est omnis terra gloria ejus.* E Jamque quod ante suspirabamus adepti, & quod ante spe sequebamur, jam readsecuti, canemus cum David: *Sicut audivimus, sic vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri.*

Matth. 5.

Rom. 2.

2 Cor. 12.

Cap. 5.

Esaia 6.

Psal. 47.

Cæterum ut gratiarum actio laus quædam est, ita nonnumquam est & petitio, de qua nunc instituimus dicere. Quandoquidem & inter homines, qui diviti pro beneficio dato gratias agit, tacite provocat illius liberalitatem ad majora largiendum. Quis autem Deo ditior aut benignior? Nunc quidem interim gratias agentes pro Dei donis exsultamus, sed cum tremore, nimirum, incerti, num quod datum est, sit futurum nobis perpetuum. Siquidem ei qui stat videndum est F ne cadat, & nostra negligentia fit nonnumquam, ut subducat sese Dei gratia, velut ab indignis: nonnumquam ipse Deus, licet non offensus, avertit a nobis vultum suum, nosque nobis ipsis ad tempus relinquit, ne veniamus in majus discrimen, impia nostri fiducia. In civitate cœlesti, plena gaudiorum erit ista gratiarum actio: quia secura erit præteritorum bonorum memoria, nec ullus perdendi quod tenemus metus offuscabit lætitiam cordis nostri, neque quidquam deerit votis nostris, quod felicitatem nostram reddet imperfectam, præsertim ubi totum Christi corpus jam erit ad felicitatis æternæ consortium collectum,

suoque

suoque capiti sociatum. Porro quamdiu versamur in hoc exsilio, quoniam & malorum plena sunt omnia, & bonorum vel imperfecta vel incerta possessio, consequitur ut semper sit orandus Deus, ut nos a malis urgentibus eripiat, ut sua dona in nobis augeat, & quod largiri dignatus est, velit esse proprium ac perpetuum, & quod hic cœpit in nobis, perficiat in vita futura.

Primum itaque si videtur, discutiamus quid sit *precatio* sive *oratio*. Quamquam hæc vox in hoc sensu non omnino probatur his, qui religiosius observant elegantiam Romani sermonis: nam ut Latine dicitur *orare* qui rogat, ita non satis Latine dicitur, pro deprecatione oratio, nec satis apte dicitur orator, qui rogat. Orationem pro precatione Christianorum usus recepit. Oratorem pro deprecatore, nemo veterum, quod sciam, ausus est dicere. Sed ut, omissa verborum cura, de re pergamus, hæc tria, laus, gratiarum actio, & precatio, tametsi ratione verius quam re discreta sunt, ac fere cohærent, nunc tamen docendi gratia separabimus. Est igitur deprecatio erectio mentis in Deum cum studio quippiam ab illo impetrandi. Iam hæc ipsa finitio statim declarat, quantum absint a precando, qui psalmos non intelligendos, etiam si attenderent, inani laborum strepitu personant, animo per omnia curarum inanium ludibria volitante. Paulus autem nonnumquam duas voces velut idem significantes, sibi copulat, orationem & obsecrationem, sic ut precationi respondeat προσευχὴ, obsecrationi δέησις. Sic enim scribit: *Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione & obsecratione cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum.* Rursus ad Ephesios VI. *Per omnem orationem, & obsecrationem:* ubi quod Latinus vertit, *orationem*, Græcis est προσευχὴ, quod *obsecrationem* δέησις. Ambrosius pro *obsecratione*, vertit *precem*. Idem in Epistola ad Timotheum priore, tres voces conjungit, προσευχὴν, δέησιν, καὶ ἔντευξιν. *Obsecro igitur*, inquit, *primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus.* Ambrosius δεήσεις vertit, *deprecationes:* προσευχάς, *orationes.* Cæterum, quod est ἐντεύξεις, verti poterat, *interpellationes.* Nam in Epistola ad Romanos Capite octavo, quod Græcis est, ὃς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν, Interpres reddidit: *Qui etiam interpellat pro nobis*, videlicet, utens verbo unde deducta est ἔντευξις. Sunt autem, qui putent, his tribus verbis idem significantibus, nihil aliud declarari, quam vehementiam, instantiamque precationis. Qui discrimen ostendere conantur, inter se parum consentiunt. Siquidem Augustinus in Epistola quadam ad Paulinum, existimat δεήσεις, id est, *deprecationes*, dici preces illas, quæ fiunt, antequam benedicitur id quod est in altari: προσευχάς, id est, *orationes*, quum benedicitur, aut, ut Augustinus loquitur, sanctificatur, & distributioni præparatur: ἐντεύξεις, quum sumtis mysteriis Sacerdos benedicit populo, velut intercessor offerens suos misericordissimæ potestati: demum in fine adduntur gratiarum actiones. Græcorum scholia sic distinguunt, ut δέησις sit, quoties precamur ut a malis urgentibus, aut etiam imminentibus liberemur: προσευχὴ quoties votis optamus bona: ἔντευξις, qua querimur de his, qui nos affligunt, quemadmodum vidua interpellavit judicem. Aut, sicut interpretatur Theophylactus, quum intercedimus pro his qui affligunt nos, ut resipiscant. Huic differentiæ suffragatur & vocum ipsarum etymologia, & rerum natura. Siquidem δέομαι Græcis & *egeo* sonat, & *rogo*. Porro, *rogo* supplicis verbum est. Et qui premente necessitate eget auxilio, *supplex est.* Item εὔχομαι Græcis sonat, *opto:* εὐχὴ, *votum.* Postremo ἔντευξις *intercessionem* sonat, sive interpellationem, qua periclitanti succurrit qui auctoritate valet apud eum qui offensus est. Primum autem est liberari a malis, unde & hodie rem divinam a confessione & absolutione delictorum auspicantur, proximum optare bona nobis ac fratribus, perfectissimum autem interpellare Deum pro his, qui Christum in suis membris persequuntur, ne dent pœnas impietatis suæ, sed resipiscentes con-

Philip. 4.

Cap. 2.

A vertantur ad Dominum. Ambrosius deprecationes refert ad Reges, orationes ad cæteros, qui Magistratu publicave potestate funguntur: postulationes, ad eos, qui variis premuntur malis, ut eruantur, & liberati, Dominum collaudent incolumitatis auctorem. Mihi, si quid interest, vero propius esse videtur, quod a Græcis traditum est.

Et hactenus quidem de ratione nominum, deque varia rei proprietate. Nunc paucis aperiendum, quanta cura nobis Dominus Jesus, atque hujus amici precandi studium & assiduitatem commendarint, non tantum præceptis, sed etiam exemplis: deinde cur ea res nobis tanta sollicitudine fuerit tradita. Mox ostendemus in orando quatuor B potissimum esse spectanda, quis sit quem oras, qui sis qui oras, quid ores, & quomodo sit orandum. Vt igitur primum absolvam, Lucæ capite XVIII. quum Dominus superiore sermone docuisset, quantis in periculis versetur hominum vita, dignatus est & remedium indicare. Certissimum autem in malis præsidium est auxilium Dei, quod nobis semper ille paratum fore pollicitus est, si votis ardentibus ac instantibus flagitemus. Hoc præceptum ut altius insigeretur animis auditorum, adhibuit parabolam, de judice impio pariter atque improbo, qui tametsi Deum non metueret, nec homines revereretur, tamen fatigatus indefessa viduæ cujusdam interpellatione, C fecit tandem quod rogabatur. Quod si muliercula quo pœnas sumeret de adversario, tanta institit improbitate, quanto instantius oportet nos ea petere, quæ conducunt ad æternam felicitatem? Et si judex impius & impudens delassatus mulierculæ interpellationibus præstitit quod petebatur, quanto magis Deus natura benignus audiet preces ad se clamantium? Rursus apud eumdem Capite undecimo, rem eamdem alia commendat parabola nocturni postulatoris, qui clamoribus & pulsationibus improbis huc adegit excusantem amicum, ut media nocte surgat e lecto, & donatis panibus, quotquot opus essent, flagitatorem molestum abigat, magis tædio victus, D quam impulsus benevolentia. Confer interim frigidum illum amicum cum Deo, tres panes cum æterna vita, & intelliges quanto nobis instantius, majoreque fiducia sit orandus Pater cœlestis. Eodem pertinet, quod, quum Dominus suis discipulis nihil præscripsisse legatur de vestitu, de cibo, potuve, de jejuniis, tamen orandi formam diligenter præscripsit, quam non jussit peti a Mose, aut Prophetis, nec a Joanne, qui peculiares quasdam orandi formas tradidisse legitur: sed ipse peculiarem proposuit: non usurus tanta hac in re diligentia, nisi præcipua quædam pietatis pars esset deprecatio. Rursum apud Matthæum Capite sexto, quam diligenter cohortatur ad orandum? Quum enim prius exemisset illis omnem sollicitudinem de vestitu, de victu, de fama, de incolumitate, E de vita: docet hæc omnia magna cum fiducia postulanda a Patre: *Petite*, inquit, *& dabitur vobis, quærite & invenietis, pulsate & aperietur vobis: quisquis enim petit, accipit, & qui quærit, invenit: & pulsanti aperietur.* Et ne dubitarent, quin, quod peterent, forent accepturi, aut aliquid illo salubrius, adhibet similitudinem ductam a vulgari patrum in filios adfectu, quorum nullus est tam durus, aut impius, *ut si filius postulet panem, porrigat illi pro pane lapidem: aut si postulet piscem, porrigat illi pro pisce scorpium.* Si huc cogit homines alioqui malos, nonnumquam & idololatras, naturæ pietas, ut liberis necessaria petentibus F non negent, quod petunt: quanto magis Pater ille cœlestis, natura benignus ac beneficus, qui caritate ineffabili prosequitur suos, non negaturus est hoc petentibus, quod ultro etiam largiturus erat non petentibus? Repetit hoc promissum apud eumdem Euangelistam Capite decimo octavo: *Iterum dico vobis, quod si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcumque petierint, fiet illis a Patre meo qui in cælis est.* Item apud Marcum undecimo, veluti jurejurando se nobis obligat, dicens: *Propterea dico vobis: omnia, quæcumque orantes petitis, credite quod accipietis, & evenient*

nient vobis. Jam imminente crucis tempore, nullo præsidio magis consolatur discipulos suos, quos erat ad tempus destituturus, quam deprecationis. Joan. 14. *Quidquid*, inquit, *petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio. Si quid petieritis in nomine meo, hoc faciam.* Iterum, Capite decimo quinto, repetit & inculcat quod dixerat, ne possit elabi: *Si manseritis in me & verba mea in vobis manserint, quodcumque volueritis, petetis, & fiet vobis.* Ac mox: *Quidquid petieritis a Patre, det vobis.* Rursum, Capite decimo sexto expostulat cum illis, quod hactenus nihil petissent, affirmans ac velut adjurans eos nihil frustra petituros: *Amen, amen, dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Hactenus non petistis quidquam in nomine meo, petite, & accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum.* Similiter apud Matthæum vigesimo quarto, ingruente publica mundi calamitate, non ad aliud præsidium nos mittit, quam ad precationem: *Orate*, inquit, *ne fiat fuga vestra hieme, vel sabbato.* Et ne quis existimaret precationem frigidam & somniculosam sufficere, Cap. 13. apud Marcum ita loquitur: *Videte, vigilate, & orate.* Itidem munit illos adversus ingruentem Matth. 24. tentationem: *Vigilate & orate, ut non intretis in tentationem.* Lucæ decimo: *Rogate*, inquit, *Dominum messis, ut mittat operarios in messem suam.* Nec dissonat a Domini doctrina, doctrina Apostolorum. Sic Paulus secunda ad Thessalonicenses quinto: *Semper gaudete, sine intermissione orate, in omnibus gratias agite.* Rursus prima ad Timotheum capite secundo: *Volo*, inquit, *viros orare in omni loco, sustollentes puras manus sine ira & disceptatione.* Similiter & mulieres. Idem cupit virgines ac cælibes manere liberos, ne divellantur ab orando: & hujus rei gratia vult ad tempus ex consensu dirimi usum conjugii. Sed præcipue viduas vult instare precationibus die ac nocte. Eamdem cantionem canit 1 Pet. 5. nobis Petrus: *Estote*, inquit, *sobrii, & vigilate in precationibus.* Item Jacobus: Eum cui opus est sapientia, jubet a Deo postulare. Si quis affligitur ac mœret, hunc orare jubet. Tantum autem hic tribuit precationi, ut non solum sibi impetret orans, verum etiam aliis, pro quibus oratur Deus. Si quis ægrotat, jubet accersi Presbyteros, quorum precibus & corporis & animi morbo liberetur. Denique vult, ut omnes Christiani mutuis apud Deum precibus sese vicissim sublevent: Jacobi 5. *Orate*, inquit, *pro vobis invicem, ut salvemini. Multum enim valet deprecatio justi assidua.*

Nunc considerandum erit, Dominus Jesus, quod jam diligenter tradidit, quanto studio conatus sit suorum animis infigere, suo frequenter exemplo provocans discipulos ad orandum, ac velut avis ad volandum incitans pullos suos. Sæpius repetitur hoc in Euangelicis litteris, quod Dominus secesserit in locum desertum, aut conscenderit montem ut oraret, interdum etiam solus. Nec dubitandum, quin quotidie cum discipulis suis oraverit, quemadmodum ante cibum benedixisse & gratias egisse & post cibum hymnos in laudem Dei cecinisse legitur. Quoties autem relicta multitudine secessit ad orandum, pastores docuit, ut pro his quos regendos susceperunt, frequenter orent Dominum, scientes infrugiferam esse doctoris ac monitoris operam, ni cœlestis adspiraverit favor. Nec enim dispendium est operis boni, si nonnumquam secretis precibus interrumpatur: nam & alacrior vegetiorque redit ad suum munus qui sic secessit, & auditoris desiderium intermissione modica redditum est vividius. Quoties autem magnum quiddam aggressurus esset Dominus, ab orando legitur cœpisse auspicium. Lucæ III. baptizatus & egressus aquam, orasse legitur. Descendit columba & vox Patris audita est: *Hic est filius meus, ipsum audite.* Hoc, videlicet, erat felix auspicium suscipiendi muneris Euangelici. Similiter & gentium vocationem auspicatus est, Joan. XII. Quum enim quidam ex gentibus venissent Hierosolymam adorandi gratia, ambientes per Philippum & Andream Cap. 11. ut viderent Jesum, Dominus sic orat: *Pater, glorifica nomen tuum.* Ac mox audit vocem cœlestem: *Et clarificavi, & iterum clarificabo.* Orat excitaturus Lazarum, quod vel ex eo liquet quod scribit Joannes: *Pater, ego ago gratias tibi, quoniam audisti me:* nimirum, orasse perspicuum est, qui se prædicat auditum. Præterea Lucæ IX. professionem sui nominis, per quam salus esset omnibus parata, ab orando voluit auspicari. Sic enim legitur: *Quum esset solus orans, erant cum illo discipuli, & interrogavit illos dicens: Quem me dicunt esse turbæ?* Et, *vos autem quem me esse dicitis?* Et audit ex ore Petri, Christianorum omnium cœlitus inspiratam professionem: *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Ac vicissim Petri nomine audit omnis Christi nomen ex animo profitens: *Beatus es, Simon Bariona.* Et paulo post apud eumdem Euangelistam, immortalitatis specimen aliquod ostensurus in monte, non prius transfiguratur, quam orasset. *Et facta est*, inquit, *dum oraret, species vultus ejus altera, & vestitus ejus albus ac refulgens.* Nec alteri titulo dedicat Ecclesiam suam, cujus typum gerebat Templum illud Hierosolymorum, unde profligavit impuram turbam vendentium & ementium: *Domus*, inquit, *mea domus orationis vocabitur.* Domus Dei Ecclesia est, in qua quisquis versatur, versatur autem omnis vere Christianus, eum non oportet aliud quam orare. Nam perpetuum pie vivendi studium, jugis est deprecatio. Dominus rogat pro Petro, ne deficiat fides illius: Luc. 22. & rogat Patrem ut alium Paracletum mittat discipulis, ne deficiant in afflictionibus. Joan. 17. Peracta cœna, quam postremam egit ante mortem cum discipulis suis, sublatis in cœlum oculis prolixius orat, ut per Euangelium illustretur gloria Patris, ut per Euangelii professionem serventur non solum Apostoli, verum etiam omnes, qui ex universis terræ nationibus, usque ad mundi finem credituri forent Euangelio. Ubi jam ingruebat potestas illa tenebrarum, in horto non solum flexis genibus, sed facie quoque prostratus in terram ter, ac prolixius orasse legitur: præcipuosque discipulorum, quum subinde reperisset dormientes, monuisse vigilarent & orarent, ne venirent in tentationem. Denique, quum jam in ara crucis magnus Sacerdos secundum ordinem Melchisedeci peragit efficax illud & unicum sacrificium, quod & olim legis Mosaicæ typis adumbratum erat, & nunc quotidie sacri panis & calicis consecratione repræsentatur, ingenti clamore vociferans, orat Patrem pro membris suis: *Deus meus, Deus meus, cur me deseruisti.* Matth. 26. Tandem profert & illam omnium absolutissimam caritatem, Marc. 15. orans Patrem pro crucifigentibus, pro conviciantibus & insultantibus. Tot exemplis Dominus nos exstimulare voluit ad orandum.

Nunc observemus, quam Apostoli non degenerarint ab instituto Præceptoris. Post ascensionem Domini, ingressi cœnaculum, perseverant unanimiter in oratione. *Erant*, inquit Lucas, *omnes unanimiter perseverantes in oratione, cum mulieribus & Maria matre Jesu & fratribus ejus.* Act. 1. Rursus, suffecturi Matthiam in locum Judæ, qui perierat, orant, *Tu, Domine, qui corda nosti omnium.* Hoc auspicio datus est Spiritus, unde cœpit regnum Euangelicum. Hoc auspicio sartus est numerus Apostolici Senatus. Hoc auspicio consecratus Euangelii proventus ille primus quasique primitiæ. Quum enim uno die accrevissent discipulorum numero tria millia, quid subjicit Lucas? *Erant*, inquit, *perseverantes in doctrina Apostolorum & communicatione fractionis panis & oratione.* Act. 2. Mox Petrus & Joannes orandi gratia petunt Templum circiter horam nonam, Act. 3. qua tum erat solenne Judæis orare, atque ibi pro foribus Templi claudum sanant in nomine Jesu. Rursum, quum Euangelii subolescentem indies gloriam Sacerdotes ac Pharisæi minis conarentur obruere, pusillus illi Christi grex non alio confugit quam ad preces. *Unanimiter*, inquit, *levaverunt vocem ad Deum, & dixerunt, Domine, tu qui fecisti cælum & terram*, & cætera. Act. 4. *Et quum orassent, motus est locus, in quo erant congregati, & repleti sunt omnes Spiritu sancto.* Post ubi magis ac magis increvisset multitudo credentium, adeo ut Apostoli prospicientes omnibus, cura rerum humiliorum gravarentur, non alio prætextu requirunt Diaconos, qui mensis præessent, quam ut ipsis vacaret

Act. 6. instare doctrinæ sacræ & precibus. *Nos*, inquiunt, A
orationi & ministerio instantes erimus. Agnoscimus &
otium & negotium Apostolicum, nihil aliud esse quam
docere & orare. Jam delectis septem Diaconis, non
citra precationem traditur auctoritas ministrandi. *Hos*,
inquit, *statuerunt ante conspectum Apostolorum, & oran-*
Act. 7. *tes imposuerunt illis manus.* Stephanus inter lapidum vo-
litantium tumultus, flexis genibus orat: *Domine Jesu,*
accipe spiritum meum, & ne statuas illis hoc peccatum.
Extrema morientis vox, non gemitus erat, sed de-
precatio. Erat Apostolis hæc potestas data peculiari-
ter, ut impositione manuum traderent Spiritum san-
ctum, iis qui credidissent. Hac tamen non fungeban-
Act. 8. tur, nisi præmissa deprecatione. Proinde Petrus & Jo- B
annes in Samariam profecti, quod intellexissent & Sa-
maritanos ex prædicatione Philippi, professionem
Euangelicam ac Baptismum recepisse, cæterum, in
neminem illorum adhuc venisse Spiritum sanctum:
primum pro illis orasse leguntur, ut acciperent, de-
inde manibus impositis impertisse quod deerat. Quid
ille mirabilis Euangelii propugnator Paulus, unde
primum auspicatus est vitæ novitatem? Nimirum,
Act. 9. ab orando, sic enim Dominus loquitur Ananiæ: *Et*
quære in domo Juda Saulum, nomine Tarsensem: Ecce
enim orat. Quid est *orat*? Ambit Christianismum.
Quamquam autem Dominus non semper orasse legitur
in edendis miraculis, quod ex sese naturaque virtutem C
haberet excitandi mortuos, quemadmodum & ipse te-
statur apud Joannem: tamen Apostoli quoties idem fa-
Ibidem ciebant, orasse leguntur. Quum enim Petrus Æneam
paralyticum erigit Liddæ: *Ænea*, inquiens, *sanet*
te Dominus Jesus. quid aliud quam orat? Rursum Jop-
pe Dorcadem excitaturus, petit solitudinem, flectit
Act. 10. genua, & orat. Jam centurio Cornelius, cujus tan-
tus fuit ardor fidei, ut prius meruerit accipere Spiri-
tum sanctum, quam tinctus esset baptismo, quid
audit ab Angelo? *Orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ad-*
scenderunt in memoriam in conspectu Domini. Oranti læ-
tum nuncium adfert Angelus. Et Petro oranti de con-
versione gentium ostenditur visio. *Adscendit*, inquit, D
Ibidem *Petrus in superiora ut oraret circa horam sextam.* Jam ubi
12. Herodis sævitia eo progressa fuisset, ut occiso Jaco-
bo, Petrum Apostolorum principem conjecisset in
carcerem, quid fecit ille jam numerosus Christi popu-
lus? Non insiliit in Regem, non effregit carcerem,
nullum concitavit in civitate tumultum, non confu-
git ad artes magicas. Quid igitur? nimirum, ut le-
gitur, *oratio fiebat pro eo sine intermissione ab Ecclesia ad*
Deum. Nec mora, liberatur ab Angelo, moxque pe-
tit domum Mariæ matris Joannis, ubi erant multi
congregati, orantes. Quin & Antiochiæ, quum Pau-
lus & Barnabas insigniuntur Apostolici nominis aucto-
ritate, nihil fit absque deprecatione. *Tunc*, inquit, E
jejunantes & orantes imponentesque eis manus, dimiserunt
illos. Et illis vicissim Listris, Iconii & Antiochiæ,
quum per singulas Ecclesias ordinant Presbyteros, ad-
Ibidem hibetur deprecatio, cum jejunio. Quin & Philippis
13. Paulus egressus e civitate, petit locum ubi futura erat
Ibidem solennis deprecatio, atque illic Christo lucrifecit Ly-
16. diam purpurariam. Rursus euntibus ad orandum, ob-
strepit puella Pythoni obnoxia, & liberatur. Porro,
quoties conveniebatur ad frangendum panem, eadem
opera conveniebatur ad orandum: id quod priscis di-
scipulis pene quotidianum erat. Isque mos & in poste-
ros derivatus est, ut quoties Episcopi aut alioqui cele-
bres viri coirent, primum hospitalitatis auspicium es- F
set deprecatio, deinde communio, mox colloquium.
Paulus Mileto soluturus non prius adit navim, quam
flexis genibus orasset cum omnibus fratribus, quorum
Ibidem aliquot exciverat Epheso. Rursus Tyro proficiscens,
20. steriles littoris arenas deprecatione consecravit, sic
enim legitur: *Et positis genibus in littore oravimus.* Ni-
mirum, hoc erat, quod præceperat, *levantes puras*
Ibidem *manus in omni loco.* Eidem Thessalonicæ, carcer erat
21. templum. Quin etiam, apud Agrippam ac Festum
Ibidem causam dicens, in vinculis orat, optans a Deo, ut
26. non solum aliquantulum, sed vehementer omnes, qui

in eo consessu audiebant ipsum orantem, tales redde-
rentur, qualis erat ipse, tantum exceptis vinculis.
Orat & in navi, cæteris exanimatis metu, & donatæ Ibidem
sunt illi omnes animæ quotquot erant in navi. 27.

Idem omnes Epistolas suas auspicatur a precando.
Quid enim illa solennia: *Gratia vobis & pax*, & cæ-
tera, aliud sunt quam precatio? Idem est exordium
omnium, præter unicam ad Hebræos, quæ vel hoc
argumento non videtur esse Pauli. Plerasque precatio-
ne claudit: Ad Romanos hanc habet clausulam: *Gra-*
tia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis, Amen.
Ad Corinthios prior, hanc: *Gratia Domini nostri Je-*
su Christi vobiscum. Caritas mea cum omnibus vobis in
Christo Jesu, Amen. Posterior hanc: *Gratia Domini no-*
stri Jesu Christi, & caritas Dei, & communicatio sancti
Spiritus sit cum omnibus vobis, Amen. Ad Galatas hanc:
Gratia Domini nostri Jesu Christi, cum spiritu vestro fra-
tres, Amen. Ad Ephesios hanc: *Gratia cum omnibus*
qui diligunt Dominum nostrum Jesum Christum in incorru-
ptione, Amen. Ad Philippenses hanc: *Gratia Domini*
nostri Jesu Christi, cum spiritu vestro, Amen. Nec
dissimilis est clausula cæterarum omnium, etiam il-
lius, quæ inscribitur ad Hebræos. Has clausulas vide-
tur ceu symbolum adjecisse sua manu, etiam in his
Epistolis quas dictabat. Sic enim scribit ad Thessaloni-
censes secunda: *Salutatio mea manu Pauli. Quod est si-*
gnum in omni Epistola: Gratia Domini nostri Jesu Christi
cum omnibus vobis, Amen. Jam in mediis Epistolis
quoties erumpit vel in hymnum, vel in gratiarum
actionem, vel in deprecationem, velut oblitus insti-
tuti sermonis? Sic ad Philippenses: *Et pax Dei, quæ* Philip.
exsuperat omnem sensum, custodiat corda & intelligentias 4.
vestras in Christo Jesu. Rursus ad Ephesios capite ter-
tio: *Hujus rei gratia flecto genua mea, ad Patrem Domi-*
ni nostri Jesu Christi; & mox erumpit in hymnum: *Ei*
autem qui potest omnia facere, & cætera. Rursus orat scri-
bens Romanis: *Optarim anathema esse a Christo pro fra-*
tribus meis, & cætera. Ac mox erumpit in hymnum:
Qui est supra omnia Deus benedictus in secula, Amen. Rur- Rom. 9.
sus orat Capite septimo: *Infelix ego homo, quis me libe-*
rabit de corpore mortis hujus? Rursum Capite undecimo
disputationem interrumpit hymnus: *O altitudo divi-*
tiarum, & cætera. Multis autem locis testificatur,
quod in quotidianis precibus suis memor esset omnium
qui credidissent Christo. Et horum mutuas preces,
quanta sollicitudine flagitat, quum aliis in locis, tum
Epistola ad Romanos Capite decimo quinto: *Obsecro*,
inquit, *ergo vos, Fratres, per Dominum nostrum Je-*
sum Christum, & per caritatem sancti Spiritus, ut adju-
vetis me in orationibus vestris pro me ad Deum, & cætera.

Ab his exemplis precandi assiduitas defluxit ad ma-
jores nostros. Adeo quidquid illis agebatur, aut erat
deprecatio, aut deprecatione consecrabatur. Pri-
mum congressum auspicabantur ab orando, collo-
quium & convivium precibus interrumpebatur, di-
gressio deprecationem habebat, somni initium erat
deprecatio, qui frequenter & precibus interpellaba-
tur. Vigiliæ matutinæ principium erat deprecatio.
Unde manent hodie in Ecclesia consuetudinis priscæ
vestigia. Sunt preces nocturnæ, sunt matutinæ, quæ
ad primam dicuntur, sunt tertiæ, sextæ & nonæ.
Sunt vespertinæ, suntque quæ cœnam sequuntur &
somnum præcedunt, quas *completas* vocant. Si quo
discedebatur, sive redibatur aliquo, sive quid novi
tentabatur, precatione consecrabantur omnia. Adeo,
ut Philo de Christianorum instituto librum inscripse-
rit, *de vita contemplativa supplicum.* Poteram hic ex
priscis Historiis permulta colligere, quæ nobis decla-
rant, quantum fuerit patribus nostris orandi studium,
veluti de Jacobo, cujus genua ob frequentiam orandi,
camelorum instar callum duxisse leguntur. Sed mihi
non est animus deprecationis commendationem aliun-
de petere, quam e sacris libris. Nam & Veteris Te-
stamenti volumina copiosam suppeditant materiam,
hac de re disserendi. In quibus omnis sanctorum ser-
mo, quid aliud est quam deprecatio? Psalmorum li-
ber quid aliud habet, quam perpetuum cum Deo col-
loqui-

loquium? Neque parum multa suppetent indidem exempla, quam potens & efficax res sit, pura ad Deum deprecatio. In libro Geneseos, non arbitror, Abel obtulisse sacrificium absque precibus. Certe Enos filius Seth, primus occupavit orandi laudem, de quo scriptum est Capite quarto: *Iste cœpit invocare nomen Domini*. Artium humanarum inventores tantum commemorati fuerant, solus Enos hoc elogio decoratur, quod auctore Deo successerit in locum Abel. Post diluvium egressus ex Arca Noe, nihil prius curæ habuit, quam ut ædificaret altare Domino, & immolaret
Genes. 12. holocausta. Abraham, ut primum audivit terræ promissionem, exstructa ara, invocavit nomen Domini: idem subinde fecisse legitur, quoties mutavit sedem. Exemplum hoc imitati sunt cæteri quoque Patriarchæ, ne, singula persequens, tædio gravem Lectorem. Ejusdem operis Capite vigesimo, orat Abraham, & a morte liberatur Abimelech: & hujus uxor, atque ancillarum grex, sanatur a sterilitatis vitio, quod illis
Cap. 8. immiserat iratus Dominus. In Exodo Moses orat Dominum, & intereunt ranæ, quæ totam occupaverant
Ibidem 9. Ægyptum. Iterum orat, & desinunt tonitrua grandoque vastare regionem Ægypti. Rursus, quum offen-
Ibidem 23. sus Deus, ob vitulum aureum, quem pro Deo coluerant, Ægyptiorum more, parat universum populum internecione delere, deprecatus est Moses pro populo & placatus est Dominus, ne faceret malum, quod locutus fuerat adversus populum: sed ante, fortuna belli cum Amalachite pendebat a brachiis Mosis deprecantis in monte. Non sine precatione movebatur
Num. 10. arca. Dicebat enim Moses: *Surge Domine, & dissipentur inimici tui: & fugiant qui oderunt te a facie tua*. Nec si-
Num. 11. ne precatione deponebatur: *Revertere Domine ad multitudinem exercitus Israel*. Precatione dabatur signum belli, precatione canebatur receptui. Rursum quum ignis Domini devoraret extrema castrorum Israel, clamavit populus ad Mosen, Moses clamavit ad Dominum, &
Ibidem 12. subito absorptus est ultor ignis. Clamat idem ad Dominum, & Maria quæ Mosi detraxerat, lepra liberatur. Iterum murmurat populus adversus Dominum, & paratur ultio. Sed Moses blanda deprecatione mitigat ac-
Ibidem 14. censam iram Dei. Et audit: *Dimisi juxta verbum tuum*.
Ibidem 16. Jam quum Deus offensus seditione Chore, pararet universam multitudinem internecione delere, Moses & Aaron, prona facie se prosternentes in terram, precibus impetrarunt a Domino, ut pœna non involveret nisi paucos seditionis auctores, quos terra dehiscens vivos absorbuit. Mox ubi recruduisset populi murmur adversus Mosen & Aaron, rursusque Dominus pararet exstinguere rebellem populum, orant prostrati in terram, jussuque Moysis Aaron stans inter mortuos, quos ignis Domini consumserat, & inter vivos jam morti proximos incendit thymiama, precibus Dominum exorans, ut cessaret plaga, quæ jam absumserat supra quatuor-
Exod. 20. decim millia hominum septingentos. In deserto quum populus siti deficeret, ac res spectaret ad seditionem, Moses & Aaron proni in terram orant, & aquarum vis
Exod. 2. elicitur e petra. Iterum, orto murmure ob itineris prolixi tædium, Deus iratus, immiserat in populum serpentes igneos, multisque cadentibus multitudo territa, clamavit ad Mosen, Moses clamavit ad Dominum. Erigitur Serpens æneus, qui conspectus liberaret illos a mortis discrimine. Mosis successor Josua, precibus ad Dominum fusis, Solis ac Lunæ cursum remoratus est, donec ultus esset hostes suos. Sic enim legis Josuæ Capite decimo. Tunc locutus est Josua Domino, nimirum, implorans auxilium Domini, mox locutus est Soli & Lunæ: *Sol contra Gabaon ne movearis, & Luna contra vallem Haylon*. In libris Regum tacite
1 Regum 1. precatur Anna conjunx Helcanæ, & pro sterili fit mater felicissimæ prolis laudatissimi Samuelis. Qui, quum populus Israeliticus expavisset ad rumorem irruentium Philisteorum, clamavit ad Dominum, & exaudivit eum Dominus. Vicit Israel, Domino pavorem omnem
Cap. 7. in hostem vertente. Idem clamavit ad Dominum, & in tempore messis subito orta est ingens tempestas tonitrui atque imbrium. Non arbitror, hic prætereundum, quomodo David tam atrox variumque crimen & iram Domini supplici precatione diluerit ac placarit. Idem Capite XXIV. plagam Domini sævientem in po- 2 Reg.
pulum, precibus mitigat, immolato sacrificio in area Aureuna. Salomon, quod prudenter petit a Domino, 3 Reg. 3.
multo cum fœnore cumulatum impetrat. Rursus, 3 Reg.
Templum jam exstructum exornatumque prolixa dedicat precatione. 3 Regum Capite VIII. Helias clamavit ad Dominum, & in vitam revocat Saraptanæ filium. Idem precatione non longa impetravit ignem de cœlo, qui consumeret totam victimam toties aqua perfusam. Rursum orat pronus in vertice Carmeli, & Ibidem
post diutinam siccitatem subito ingens pluviæ vis obor- 18.
ta est. Hujus successor Helizæus hospitis suæ puerum 4 Reg. 4.
vitæ restituit, fusis ad Dominum precibus. Ezechias Rex mortem a Domino denunciatam, precibus remoratur in annos quindecim. Ubi reditur ad instauran- 4 Reg. 2.
dum Templum Domini, non petuntur auxilia a Rege, sed precibus ac jejunio prosperatur iter. Ac Nee- 1 Esd. 9.
mias nihil postulat a Rege, nisi prius comprecatus Dominum cœli. Orat & Tobias, orat & Sara filia Raguelis, & utrique pro tristibus lætiora succedunt. Tribus noctibus orat Tobias filius cum Sara uxore, & jugulato Dæmonio, felix conjugium pro funesto contigit. Nonne fortissima virago Judith, Holophernem hostem orando dejecit? Nec Hester pulcherrimum facinus aggreditur, nisi prius triduanis jejuniis ac precibus implorato favore Numinis. Daniel, quum serviret impio Regi, tamen ter in die flexis genibus orabat Dominum. Oravit Jonas de ventre ceti clamans ad Cap. 2.
Dominum, & redditus est vivus.

Jam superstitiosæ cujusdam diligentiæ videatur, si pergam ex singulis Prophetis orandi vel præcepta, vel exempla colligere, quum totus illorum sermo nihil aliud fere sit, quam deprecatio. Hæc abunde suffecerint ad declarandum, quanta fuerit antiquis orandi cura, quamque diligenter nobis Dominus Jesus, ejusque discipuli precandi assiduitatem instantiamque, tum præceptis, tum exemplis commendarint. Habebat Ethnicorum superstitio in depellendis malis, in auspicandis rebus, in agendis gratiis, in conjectando rerum eventu, suas expiationes, procurationes, auspicia, auguria, omina, oracula, annulos, incantamenta, triumphos, ovationes, supplicationes, sine quibus in prælium non ibatur, non suscipiebatur Magistratus, non adibatur hæreditas, non ducebatur uxor, non tentabatur navigatio, non designabantur exstruendæ urbi pomœria, non consultabatur de negotio publico, non fiebat concio apud populum, non expiabantur fulmina, aut portenta, nos pro tam multis unicum ac simplex habemus præsidium, sed illis omnibus efficacius, videlicet, puram ad Deum deprecationem. Pro triumphorum, ovationum, & supplicationum inanibus pompis, habemus hymnos & gratiarum actiones. Verum, hic fortasse nobis aliquis moverit quæstionem. Quum Dominus interdixerit Apostolis suis in orando multiloquium, testeturque Patrem scire quid Matth.
nobis sit opus, etiam antequam petamus, cur apud 6.
Lucam idem doceat assidue orandum, nec umquam cessandum ab orando? Similiterque Paulus jubet nos citra intermissionem precari. Hæc sibi non videntur constare. Deinde, quid opus sit assiduis ad Deum clamoribus, quum ille non ignoret, quid requirat nostra necessitas. Quod si tale est, ut conducat saluti nostræ, ille vel ultro daturus est: Sin minus, ne rogatus quidem dabit. Postremo, qui consistit, ut damnet in precando multiloquium, quum ipse legatur in horto & orasse prolixius, & ter eumdem sermonem inter orandum repetisse? Ad quorum singula ut paucis respondeam: Quemadmodum hymni & gratiarum actiones non in hoc a nobis requiruntur, ut hinc quidquam commodi accedat Deo, sed ut nostra imbecillitas exercitamentis hujusmodi discat magis ac magis metuere venerarique Dei magnitudinem, magis ac magis amare bonitatem, crebra contemplatione majestatis illius, ac beneficiorum illius in nos commemoratione: Ita nobis expedit orare frequenter, non ut Deus discat a

nobis, quid sit opus, sed ut adsuescamus ea quibus egemus ab illo sperare, utque desiderium æternæ vitæ magis ac magis accendatur in nobis, dum frequenter hic animum intendimus, ut ardenter petamus ab eo, qui solus dare potest. Frequentes hymni docent nos, omnem gloriam uni Deo debere. Crebra gratiarum actio docet, quidquid in nobis est boni, id totum Dei benignitati acceptum ferre oportere. Assidua precatio præstat, ut semper crescat in nobis cœlestium bonorum amor, qui nisi subinde votis ardentibus velut ignis aura suscitetur, primum tepescit, deinde paulatim exstinguitur. Quemadmodum enim indignus est accipiendis, qui pro acceptis non agit gratias, hoc est, qui non agnoscit Dei beneficentiam: ita non meretur accipere tantam felicitatem, qui eam non desiderat, aut desiderat frigide. Porro, qui vehementer aliquid amat ac sperat, non potest non frequenter optare, ut quod amat, contingat. Quid est igitur non cessare ab orando? per omnem vitam desiderare summum illud bonum, quod nobis in futuro seculo promittitur. Ad hunc scopum, quum homines pii dirigant quidquid agunt interim in hac vita, sive comedunt, sive bibunt, sive dormiunt, nimirum, tota illorum vita perpetua quædam est deprecatio. Sic enim loquitur Raphael Tobiæ: *Qando orabas cum lacrymis, & sepeliebas mortuos, & relinquebas prandium tuum, & mortuum abscondebas per diem in domo tua, ego obtuli orationem tuam Domino.* Nimirum, totum hoc quod agebat, erat oratio.

Quoniam autem animus ob hujus corpusculi necessitatem frequenter in multas curas distrahitur, ad excitandam hujus desiderii scintillam, expedit frequenter animum ab hujus seculi curis avocare, quo secretis precibus incalescat in amorem vitæ cœlestis. Præstat & hoc instans deprecatio, ut copiosius, quod petitur, accipiamus. Nam vehementer optasse quæ nobis promisit Deus, est quodammodo promeruisse. Porro, si quando legimus vota Sanctorum per Angelos internuncios perferri ad Deum, quemadmodum
Cap. 3. Raphael Tobiæ preces dicit se pertulisse ad Domi-
Cap. 8. num, atque in Apocalypsi Angelus adstat altari gestans thuribulum aureum, unde gratissimus suffitus aromatum adscendens perfertur usque ad conspectum
Cap. 10. Dei. Rursus in Actis legimus, quod preces & eleemosynæ Cornelii adscenderunt in memoria in conspe-
Cap. 4. ctu Dei. Quin & Paulus, scribens Philippensibus, monet ut petitiones illorum innotescant apud Deum. Hæc, inquam, & hujusmodi si quando sunt obvia in sacris litteris, non sic accipienda sunt, quasi quemadmodum Rex aliquis per nuncios discit quid alibi gestum sit, aut per assistentem admonetur, cujus fuerat oblitus, ita per Angelos internuncios resciscat Deus quid nos optemus: aut commonefiat quid fecerimus: aut nostro clamore discat, quid desideremus, qui melius novit corda nostra, quam nos ipsi, aut mentes etiam Angelicæ. Sed hic est arcanæ Scripturæ mos, ut hominibus humano more loquatur. Quod rogari vult, nostra causa vult, & ipsi potius orando discimus quid nobis sit opus, quam ille. Denique si quando Angelorum ministerio utitur, non sic utitur, quasi usquam illis ministris egeat, sed sic rectius intelligimus, quantopere curæ simus Deo, qui nobis Angelos suos curatores & protectores addiderit. Et Angeli fruuntur caritate sua, dum perlatis ad Deum votis nostris, Dei dona vicissim ad nos ferunt. Ad hæc juxta Scripturarum idioma ignorare dicitur Dominus quod non approbat. Sic non audit preces illorum, qui non, sicut oportet, petunt. Rursum innotescunt illorum petitiones, qui sic orant, ut mereantur audiri. Proinde Paulus præmisit, ut *nihil solliciti sitis, sed in omni oratione, & obsecratione, cum gratiarum actione, petitiones vestra innotescant apud Dominum.* Non audiuntur solliciti, qui præsidio cœlesti diffisi, fidunt humanis opibus aut ingeniis. Non orant & obsecrant, qui non orant instanter. Non orant cum gratiarum actione, qui, quoniam quod accipiunt, suis adscribunt meritis, potius quam benignitati divinæ, non tribuunt gloriam Deo: non innotescunt illorum preces apud Deum, qui cum Pharisæis stant in angulis platearum, & sub Marc. 12.
prætextu prolixæ precationis devorant domos viduarum. Jam si cui videtur impossibile, ut homo numquam cesset ab orando, quod apud Lucam præcipit Dominus: aut sine intermissione precetur, quod docet Apostolus: aut intelligat totam piorum vitam esse jugem ac perpetuam orationem, donec contingat summum illud bonum, quod semel adepti desinamus torqueri desiderio: aut putet hic esse tropum, qui dicitur Hyperbole, ut accipiat eum indesinenter orare, qui frequenter & instanter orat, nec desinit a precibus donec quod petit, impetraverit. Sic dictum est: *Clama, ne cesses, exalta ut tuba vocem tuam.* Nec interrumpitur deprecatio, etiamsi remittatur ad tempus illa mentis intentio, nisi ponatur ejus rei desiderium quam petimus. Psalm. 58.

Superest ut ostendamus qui consistant quæ videbantur inter se pugnare, pugnant enim in speciem: *Nolite multum loqui,* &, *Sine intermissione orate.* Cujus quæstionis nodum forsitan sic expedierit aliquis, ut respondeat, non interdici nobis prolixiorem in precibus adfectum, sed loquacitatem. Verum huic protinus respondebitur, Christum non solum orasse prolixius, verum etiam eumdem sermonem ter repetisse. Idem Lucæ capite VI. pernoctat in oratione Dei, quæ si vocalis fuit, ut fuisse probabile est, non potuit esse breviloqua. Proinde quum Dominus Matthæi VI. docet discipulos suos, ne in orando multiloqui sint, nihil aliud docet, quam ne credant Deum inani verborum strepitu flecti rem eamdem subinde flagitantium. Nam Græcis est βαττολογήσατε: βαττολογεῖν autem illis dicitur, qui voces easdem frequenter iterat sine causa, vel loquacitatis, vel naturæ, vel consuetudinis vitio. Alioqui juxta præcepta Rhetorum nonnumquam laudis est iterare verba, quemadmodum & Christus in cruce clamavit, *Deus meus, Deus meus*: non erat illa βαττολογία, sed ardens ac vehemens adfectus orantis. Non est loquax deprecatio, quam diu respondet adfectui. Non est battologia, quoties ardor animi, veluti flamma subinde major emicans, exprimit easdem voces: alioqui deprehendes in omnibus Psalmis sanctam quamdam ac pene perpetuam battologiam. *Domine, ne in furore tuo arguas me.* Id semel di- Psal. 6.
ctum inculcat, *neque in ira tua corripias me. Miserere* Psal.
mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam. Id 50.
iterat: *Et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam* Hujus versiculi clausulam recinit in proximo, *Amplius lava me ab iniquitate mea, & a peccato meo munda me.* Nec hoc satis adfectui Regis: *Averte faciem tuam a peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele. Cor mundum crea in me, Deus, & spiritum rectum innova in visceribus meis.* Eamdem battologiam animadvertere licebit in præceptis Veteris Testamenti, atque adeo in præceptis Christi, præsertim apud Joannem. Quoties iterat eadem, dum illis infigere studet caritatem mutuam, fiduciam in ipso, & precandi instantiam? Non est hæc Ethnicorum battologia, sed vel adfectus pii vehementia, vel studium inculcandi, cujus non meminisse pernicies esset. Itaque Dominus non simpliciter dixit, *nolite multum loqui,* Matth.
sed adjecit, *sicut Ethnici,* putant enim quod in mul- 6.
tiloquio suo exaudiantur. *Nolite ergo assimulari eis.* Habent hanc battologiam etiamnum veteres Poetarum hymni, quos in Deorum suorum laudem composuerunt, in quibus nonnumquam unus Deus quadraginta diversis nominibus inclamatur, ut ex tam multis, unum saltem agnoscat. Talis erat oratio Propheta- 1 Reg.
rum, quos legimus inclamasse nomen Baal, a mane 18.
usque ad vesperam nihil aliud dicentes, quam, *Baal exaudi nos.* Et iidem a meridie, majoribus etiam clamoribus fatigare cœperunt Deum suum. Nec defuerunt Hæretici, quos Psallianos sive Euchitas appellant, qui dum, quod Dominus dixerat, numquam ab orando cessandum, & quod Paulus jubet, ut sine intermissione oremus, perperam acciperent, totos dies nihil aliud quam repetebant Psalmos ac preculas, in

in hoc concertantes, ut qui quamplurimum Psalmorum evolvisset, is videretur cæteris sanctior. Et tamen ne sic quidem præstiterunt, quod juxta Grammaticum sensum sonat, *numquam cessandum ab orando*, & *sine intermissione orate*. Certe vel cibus ac potus, certe vel somnus, certe vel tussis, sternutatio aut oscitatio interrumpebat illorum preces. Verum hac de re fortasse plura, quum locus admonebit nos de modo precandi nonnulla disserere.

Ut igitur, quod polliciti sumus, breviter absolvamus: primum considerandum est, quis sit is quem oramus, & quis sit is qui orat. Sic cum Cæsare sit loquendum, quanta sollicitudine sese componat, ne quid sit in cultu, in corpore, aut in verbis, quod Cæsaris offendat oculos? Et tamen hic homini cum homine res est: mortali cum mortali. Proinde qui parat adire thronum Divinæ Majestatis, quam ipsæ quoque tremunt Angelicæ Potestates, quanto studio par est ut se ipsum componat, ne quid sit quod offendat oculos Dei? Regi non loqueris, nisi flexis in terram genibus, & Deo loqueris erectus, non dico corpore, sed arrogantia, sed fiducia tui. Hominem Regem non audes appellare, nisi pura veste, pexo capillitio, loto corpore, ac fortassis etiam uncto, ne quid offendat pedor: & Dominum appellas tot modis inquinata conscientia? Multis, apud Principes mundi dicturis, pudor ac reverentia sublimitatis, licet humanæ, vocem simul ac mentem adimit: & tu oscitans ac velut aliud agens loqueris Deo tuo? Deo clamas: *Exaudi orationem meam, auribus percipe verba oris mei*, nec ipse percipis interim quæ loqueris. (Psal. 4.) Ne quid interim loquar de istis, qui lingua sonantes sacras preces, oculis lasciviunt, animo versant obscœna. Cæterum, ne quem ab orando deterreat Dei considerata Majestas, illud secum cogitet, eumdem nulla re majorem esse, quam misericordia & caritate erga genus humanum. Accedis ad Conditorem, sed idem Redemtor est. Adis Dominum, sed idem Pater est ipsi fidentium. Adis Judicem, sed eum, qui Filium unicum tradidit in mortem, ut omnes servaret, condemnaret neminem. Adis justum, sed interim tempus datum est misericordiæ. Et quoniam justus est, non potest fallere promissis: promisit autem per Filium, se nihil negaturum iis, qui cum fiducia petunt in nomine Filii. Interim & te ipsum contemplare, precator. (Quis oret.) Homunculus accedis ad solium Dei. Deo nihil cogitari potest sublimius: homine vero quid abjectius, qui etiam si pius sit, & innocens apud homines, tamen omnium hominum puritas, impuritas est, si ad divinam puritatem conferatur. Quid igitur hic faciet homo? Erigat sese oportet in altum, ut cum eo qui in cœlis habitat, imo qui supra cœlos omnes, atque adeo ut melius dicam, qui sublimitatem omnem, quæ dici verbis, aut animo concipi queat, transcendit, loqui possit. Et nova quadam ratione fit, ut quo magis sese dejecerit, hoc Deo fiat vicinior. Procul aberat a Deo Pharisæus ille, qui proximus propitiatorio commemorabat sua beneficia, & cæteros homines præ se fastidiebat. (Luca 18.) Publicanus, qui procul stans orabat, propius ad Deum accedebat. Excelsus enim est Dominus, & humilia respicit, alta vero a longe cognoscit, fastidit fastidiosos, & respicit in deprecationem humilium, & non spernit precem illorum. Vis audire quam res sit sublimis, hominis sese dejicientis deprecatio? Docet hoc sapiens ille Sirach: *Oratio*, inquit, *humiliantis se, nubes penetrabit, & donec propinquet non consolabitur, & non descendet donec Altissimus respiciat*. Est & hodie videre quosdam superbos deprecatores, qui quum sint Laici, tamen opibus aut stemmatis suis turgidi irrumpunt in chorum Sacerdotum, eosque nonnumquam suis depellunt sedibus. Nulla species orantis in gestibus aut vultu, diceres illos in theatro quopiam ostentare sese. Principi datur tentorium aureum proxime altare, nonnumquam & supra. Vidimus & plebejos homines, depulsis aliis, sic ingerentes sese ad altare, ut sacrificum contingerent, atque etiam nidore suo afflarent, quasi Deo propiores quam cæteri qui procul absistunt, citius exaudirentur. Quin etiam illud morientes ambiunt, ut in sanctis sanctorum proxime summam aram sepeliantur: quasi deprecationes, quæ fiunt pro defunctis, citius ad ipsos quam ad alios perventuræ sint. Dicet aliquis, quomodo fiet, ut me dejiciendo erigam ad eum, qui est super omnem altitudinem, erigendo dejiciam? Si vis volare ad Deum (nam omnino deprecatio volatus quidam est animæ) sarcinam carnis deponas oportet, & alas induas. Quomodo subvolabit in cœlum animus plumbeo peccatorum onere depressus? Quomodo sese subriget in sublime, qui tanto auri, argentique degravatur pondere? qui præter terram nihil habet in pectore? qui totus est carneus? *Pater tales quærit deprecatores, qui ipsum orent in spiritu.* (Joan. 4.) Itaque spiritus fias oportet, ut spiritus Spiritum adloquaris. Si peccator es, abjice peccatorum sarcinam, exue peccandi affectus, dejice te ipsum in sacco & cinere: cum Publicano subducito te a sacris, prostratus in terram tunde pectus: cum Magdalena plora demissus ad pedes Jesu: cum Petro exi velut indignus conspectu Domini, & amare fleto: sis in principio accusator tui: nihil aliud appella quam Dei misericordiam: sic a Deo recedens propinquus fies Deo. Si criminum mole gravatus non es, tamen deprecaturus, sordidas humilesque curas tantisper abjice, dum cum altissimo loqueris: expurga si quod malevolentiæ fermentum resedit in animo tuo adversus proximum: ac leves etiam culpas, sine quibus hæc vita non transigitur, dilue. Hinc mos inolevit apud Christianos, ut ingressuri sacram ædem orandi gratia, semet lustrent adspersione aquæ consecratæ. Quin & hoc ipsum corpusculum, quod circumferimus multis obnoxium infirmitatibus, aggravat animam, ac terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem. (Sap. 9.) Et si fas est hic Horatii verbis uti,

> *Corpus onustum*
> *Externis vitiis animum quoque degravat ipsum,*
> *Atque affigit humo divinæ particulam auræ.*

Qui divites sunt in hoc seculo, velint nolint coguntur frequenter humi repere: pauperes vero hinc interpellat uxor indotata, hinc liberi destituti. Cæterum, qui simul & uxoris, ac liberorum, & affinium cura degravati sunt, & opibus onerantur, & honorum ac magistratuum mundanorum sarcinam sustinent, ac negotiorum undis obruuntur, hi nimirum piscibus adsimiles sunt, immersi crassiori elemento, & reciprocis undarum motibus huc & illuc vacillantes: sunt tamen & mundi pisces, qui pinnulas habent, quibus nixi, subinde saltu promicant in auram puriorem: quidam etiam volatum meditantur. Quid igitur istis suadebimus? Quid nisi ut orent Dominum, ut dignetur ipsos Euangelico reti captos pertrahere ad littus vitæ tranquillioris. Sed quodcumque genus animantis sit homo, metamorphosim accipiat oportet, ut ex reptili, quadrupede, aut pisce fiat volucris: fiet autem, si sumat alas columbæ, quas optat Psaltes ille mysticus, qui multis oneribus degravatus: *Quis*, inquit, *dabit mihi pennas, sicut columbæ, & volabo & requiescam?* (Psal. 54.) Innoxia quidem avis est columba, sed pernicissimi volatus. Hujusmodi columbis delectatur in Cantico Sponsus. (Cap. 6.) Columba eris, si nulli malum cogites, si neminem judices, si de nullo perperam suspiceris. Verum alas, inquies, unde? Duas indicabo, quibus facile subveharis in cœlum: altera est contemtus rerum mundanarum: altera desiderium rerum cœlestium. Altera te submovebit ab his quæ sunt carnis, quemadmodum sacer ille Psaltes, jam impetratis alis dicit, *Ecce elongavi fugiens, & mansi in solitudine*: altera te admovebit throno Dei. Felix est solitudo, quæ subducit animum nostrum ab omni consortio vitiorum aut malarum cupiditatum, atque etiam quantum fieri potest, ab omni strepitu sollicitudinum carnis, ad quas tamen ipsa necessitas nonnumquam revocat, interdum & fraterna caritas. Vis audire priorem alam loquentem? Audi: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* (Rom. 7.) Audis votum gestientis ab his quæ videntur prorsus avolare. Vis audire alteram? *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum,* (Psal. 83.)

concupiscit & deficit anima mea in atria Domini: Et, *sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus.* Audis affectum adspirantis ad immortalitatis contubernium. Commonstravit nobis utramque alam Paulus ad Colossenses III. *Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens, quæ sursum sunt sapite;* Habes alam subvehentem ad cœlum: Addit, *non quæ super terram:* Habes alam fugientem. Eam clarius indicat paulo inferius; *Mortificate ergo,* inquiens, *membra vestra quæ sunt super terram.* Membra vocat cupiditates carnales. Ac mox: *Exspoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, & induentes novum.* Vetus homo terrenus est, & ideo subvolare nescit, sed in terram pronus nihil amat aut quærit nisi terrenum. Cæterum quisquis in novum hominem transformatus fuerit, is quoniam ea quæ prius faciebat plurimi, nunc ducit pro ruderibus: & quæ prius existimabat ingens esse lucrum, nunc judicat esse damnosa, ex pecude terrestri factus est volucris cœli, factus est columba, habetque duas alas quibus se subrigat ad thronum Dei.

Hactenus consideratum est, quis qui rogatur, & quis qui rogat. Monet hic temporum status, ut obiter paucis discutiamus, ad quem sit dirigenda precatio. Videmus autem solennes Ecclesiæ preces a priscis nobis traditas, de his sentio quas *Collectas* vocant, plerasque dirigi ad Patrem, nonnullas ad Filium, nullas ad Spiritum sanctum, in omnibus tamen fieri trium Personarum mentionem. Idque tanta religione videmus a veteribus observatum, ut ne in his quidem, quibus multis utitur in Feriis Pentecostes, ulla sit quæ Spiritum sanctum appellet. Hoc dumtaxat in his, quas Sacerdos pro toto populo pronunciabat. Cæterum in Cantionibus quas populus decantabat, non vitatur invocatio sancti Spiritus, velut in prosis, hymnis, & antiphonis. Tanta erat antiquis religio, ne quid auderent, quod Divinis litteris non esset expressum. Ideo fere precationes omnium diriguntur ad Patrem, quia palam & crebro legunt Apostolos admonitos ut Patrem cœlestem orarent, sed in nomine Filii; Et Filius in Euangeliis frequenter orans, Patrem alloquitur, Spiritum sanctum promittit, non orat. In solo Joanne quum toties jubeantur rogare Patrem in nomine Filii, semel dumtaxat legitur, *Si quid petieritis me, in nomine meo hoc faciam.* Quamquam hoc pronomen *me* non additur in plerisque Græcis Codicibus, ac ne in Latinis quidem omnibus. Certe Theophylactus nec legit, nec interpretatur, haud dubium interpretaturus si legisset, quum illic pugnet adversus Arianos, ex his verbis, *Si quid petieritis hoc faciam,* arguens æqualem Filii potestatem cum Patre: collecturus idem efficacius, si scriptum fuisset, *si quid petieritis me.* Quamquam hic obstrepit scrupus, quî consistat, ut quis petat aliquid a Christo in nomine Christi, nisi forte petimus, ab homine Christo in nomine Filii Dei: tametsi Stephanus in Actis, nihil veritus est dicere: *Domine Jesu, accipe Spiritum meum.* Proinde hic sermo non eo spectat, ut dubitetur an sit invocandus Spiritus sanctus, sed ut dicturus de invocandis Divis, indicem quam anxia fuerit majoribus religio suscipiendi, quod auctoritate manifesta sacræ Scripturæ traditum non esset, præsertim in his, quæ superant humanum intellectum. Eadem religione fuit sanctus Hilarius, qui post diuturnum silentium, duodecim libris instantissime contendit, ut Filium doceat verum Deum, quum solus Pater dictus sit in Euangelio *verus Deus*: Spiritum sanctum nusquam, quod sciam, audet pronunciare *Deum*, nec adorandum profitetur, sed promerendum: eumdem creaturam reveretur dicere, quum Hieronymus non vereatur *Filium Dei* pronunciare *creaturam*. Nos diligentius excussis sacris Voluminibus, ac Majorum auctoritate freti, non veremur Filium Dei appellare *verum Deum*, & ad illum nostras preces dirigere, non hoc animo quasi quidquam possit dare Filius quod non daturus sit Pater: sed quod persuasum habeamus Filium idem velle, idem posse, quod vult & potest Pater: quamquam Pater auctor & fons est omnium.

Cap. 7.

Et fortassis hæc est bona pars Christianæ Religionis, in rebus divinis venerari omnia, nihil autem affirmare, præter id, quod in sacris litteris palam expressum est. Jam quamquam satis constat, & apud veteres orthodoxos invocationem Sanctorum fuisse, præcipue Martyrum: tamen illud inter plerosque convenit, ex Scripturis Canonicis doceri non posse Sanctorum invocationem esse necessariam. Nec in solennibus precibus ulla precatio dirigitur ad Sanctum aliquem, sed vel a Patre, vel a Filio petitur, ut illorum intercessio ac merita prosint, eorum memoriam pie colentibus, ac vestigiis illorum ingredi studentibus. Nullus autem Sanctorum est, qui dicere possit, *quidquid petieritis a Patre, in nomine meo,* aut, *si quid petieritis a me, hoc faciam.* Sanarunt ægrotos Apostoli, suscitarunt mortuos, sed in nomine Jesu, sed invocato Patre: cujus nomen etiam si non exprimatur, tamen invocatur in Filio quemadmodum & clarificatur in Filio. Nunc duplex movetur quæstio: An pium sit, invocare Sanctos, & an sit tolerandum? Etenim his qui contendunt, ideo non ferendam Sanctorum invocationem, quod id nobis non tradat aperte sacrarum litterarum auctoritas, responderi poterat, probabilius colligi: Si Scriptura nec præcipit nec vetat, ideo nec exigendam ut necessariam, nec prohibendam ut impiam. Quandoquidem ipsa rei natura cum impietate conjuncta non est, ut interim hoc istis largiamur quod assumunt, nihil exigi posse constitutionibus hominum, quod non expressum sit in litteris Canonicis. Hoc certe dogma fallit in perpetua virginitate Mariæ, matris Jesu, quæ quum sacrarum Scripturarum evidentibus testimoniis doceri non possit, tamen quoniam magno consensu nobis a priscis orthodoxis tradita est per manus, nemo tolerandum existimaret, qui asseveraret, illam edito Domino post a viro cognitam fuisse, ac fortasse ne illum quidem qui hac de re ambigeret. Quod si responderint, ideo non tolerandum hunc asseveratorem, aut dubitatorem, quod probabilem opinionem, jam olim magno consensu gentium probatam conetur convellere: id quod absque turbatione publicæ tranquillitatis magnoque Christiani gregis offendiculo fieri non potest: objici poterit, & Sanctorum invocationem simili consensu traditam a priscis orthodoxis, eoque non leviori scandalo posse labefactari. Non hic audiam istos, qui objiciunt, exemplum erroris inveterati. Aliud est quidpiam quocumque modo inolevisse, aliud est rem natura piam ab his fuisse traditam, qui vicini fuerunt temporibus Apostolorum, magnoque & longo totius orbis Christiani consensu fuisse comprobatam. Nec mihi videtur leve argumentum, quod Hieronymus adfert, pugnans adversus Vigilantium. Si pii dum adhuc mortale corpus circumferentes nec omnino carent peccatis, & egent alienarum precum intercessione, tamen audiuntur orantes pro fratribus: quanto magis credendum est, eosdem jam exuta mortalitate, omnique vitæ hujus contagio liberos, posse aliquid apud Deum, præsertim cum neque fraternam caritatem, neque nostri studium cum vita posuisse credendum sit. Certe dubitari non potest, quin hi, qui jam in cœlis agunt, votis ardentissimis optent salutem omnium, qui Christi nomen profitentur. Et si, quum in vivis essent, orabant etiam pro his, qui erant a Christo alieni, atque adeo pro iis a quibus affligebantur & occidebantur: quî consentaneum est eosdem nunc nec pro fratribus periclitantibus orare, nec quidquam apud Deum posse, pro cujus amore sese tradiderunt in mortem? Et si pie faciebat, qui Paulo in terris agenti dicebat: *Ora pro me Dominum*: impius habebitur, qui totidem verbis appellet eumdem nunc agentem in cœlis? Si responderint, hic esse statum promerendi, post hanc vitam non item: regeri poterit in eos ipsorum dogma, siquidem hoc, quod afferunt, non est expressum in sacris litteris, videlicet, post hanc vitam pios nihil promereri. Et si demus Sanctos vita defunctos nihil promereri, certe pius ille affectus non potest non esse Deo gratissimus: quo Sanctos amore Christi veneramur, imo in quibus Chri-

Christum ipsum veneramur. Et ideo imploramus illorum intercessionem, quod nos judicemus indignos qui Deum ipsum appellemus, ac persuasum habemus, Deo, qui hic multa nobis per Sanctos suos largitur, quæ per se dare poterat, etiam hoc esse placitum, ut per eos, quos jam dignatus est regni sui consortio, multa nobis largiatur. Vivos pro vivis orare voluit, ut inter omnes aleret mutuam caritatem: sic eorum quos jam dignatus est cœlo, vota nobis prodesse voluit, quo magis illorum vitam studeamus æmulari, & ad illorum consortium properemus evolare, quorum intercessionem sentimus nobis efficacem. Jam quod adferunt ex
1 Tim. 1. Epistola Pauli ad Timotheum: *Unus enim Deus, unus & mediator Dei & hominum, homo Christus Jesus*, si quis urgeat simplici sententia, excludet etiam eam precationem, qua mortalis orat pro mortali. Etenim si solus Dominus Jesus intercedit inter Deum & homines, quare hic quæritur intercessor, qui intercedat apud intercessorem? Quod si ratio est, cur mortalis aliquid flagitet a Deo per hominem mortalem, quod tamen a Deo citra ullum intercessorem peti poterat: probentur & causæ, cur per Sanctos qui in cœlis sunt, aliquid flagitemus a Domino. Nodum hunc sic explicant quidam, ut fateantur ex verbis Pauli non futurum fuisse licitum, quemquam Sanctorum invocare præter Christum, nisi Scriptura manifeste prodidisset exceptionem. Quandoquidem orandi formam talem præscripsit Dominus, ut quisquis ea utitur, non solum pro se, verum etiam pro aliis oret. Et in hoc ipso loco, quem ex Paulo retulimus, præcipitur ut fiant obsecrationes, orationes, postulationes pro omnibus quidem hominibus, sed præcipue pro Regibus & in dignitate publica constitutis. Dominus autem præcipit ut oremus etiam pro inimicis. Cæterum quoniam nusquam in sacris litteris exstat exceptio de Sanctis vita defunctis invocandis, arbitrantur irreligiosum audere, quod illarum auctoritate traditum non est: multo etiam irreligiosius exigere. Ac, mea sententia, Paulus nequaquam hoc illic agit, ut dum unum intercessorem pronunciat Dominum Jesum, excludat intercessionem Sanctorum: sed ut declaret, Christum pro omnibus Gentibus esse mortuum, neque cuiquam in alio ponendam esse salutis spem. Nam Judæi, Christum abnegantes, fiduciam habebant in Mose & Abraham, & alium quemdam Messiam exspectabant præter Christum. Et plerique Judæorum qui Christum agnoscebant, non patiebantur Gentes ad Euangelicæ gratiæ consortium recipi, quod eum prædicarent uni genti Judæorum servandæ missum. Hoc Paulus Gentium Apostolus refellit: posteaquam enim jusserat
1 Tim. 2. orare pro omnibus hominibus, addit: *Hoc enim bonum est acceptum coram Salvatore nostro Deo, qui omnes homines vult salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire: unus enim Deus, & unus mediator Dei & hominum, homo Christus Jesus, qui dedit redemtionem semet ipsum pro omnibus.* Cujus testimonium temporibus suis confirmatum est: *In quo positus sum ego, prædicator & Apostolus, veritatem dico, non mentior, Doctor Gentium in fide & veritate.* Unaquæque natio suos habebat Deos, soli Judæi gloriabantur suo Deo, quasi is non esset Deus omnium Gentium, ideo dicit, unus est Deus Servator omnium, & unus est reconciliator Dei & hominum, qui mortuus est pro omnibus, sine exceptione personarum. Talis intercessor unus est, & idem est omnibus omnium communis, sic unus est Dei Filius, & tamen is dicitur habere multos fratres, nimirum, & ipsos Dei filios. Quemadmodum igitur unicus filius non excludit filios Dei a consortio nominis: itidem unus intercessor non excludit alios intercessores, siquidem hic solus erat in quo erat Pater, mundum reconcilians sibi, & per quem valent cæteri Sancti, si quid valent. Postremo donemus ex superfluo Sanctos otiosos fuisse Christo, neque nobis suis suffragiis prodesse posse: certe non meretur explodi pius ille hominis affectus, quo sibi totus displicens, non audet attollere oculos ad thronum gloriæ Dei, sed ad aliquem Sanctorum confugit quem putat esse Deo gratum, semperque versari cum Deo: atque hunc eo majore fiducia compellat peccator, quod sciat illum quoque fuisse peccatorem, ac Dei misericordiam consecutum. Neque enim Christus damnavit affectum mulierculæ, sanguinis profluvio laborantis, quod indignam sese judicasset ut Christum ipsum palam adiret, sed contigit fimbriam vestis illius, & sanata est. Omnes sancti, Christi membra sunt. Si per fimbriam attactam dat beneficium, mirum est si dat per sua membra? Christus nullam suam vestem subduxit in cœlum, membra sua subduxit. In Actis Apostolorum legimus, Act. 5.
sanatos ægrotos, quos umbra corporis illorum attigisset, & a Dæmoniis quoque liberatos, qui contacti fuissent sudariis, & semicinthiis, quæ contigissent corpus Apostoli Pauli. Harum rerum tota gloria debebatur Deo. Dices: cur igitur hanc gloriam tribuebat Discipulis? Quia sic illi visum est, sic ipse Pater voluit glorificari per Filium, sic Filius per discipulos, & sic expediebat nobis, quo magis agnosceremus illam ab Apostolis nobis traditam Sanctorum communionem, quæ non solum vivos, verum etiam pias defunctorum animas, atque ipsos etiam Angelicos Spiritus complectitur. Age si quis subinde salutet Angelum sui custodem, commendans illi vota sua Christo perferenda, num is dignus videbitur qui reprehendatur? non, opinor, & tamen Angelus nihil aliud est, quam minister. Si quis respondeat: Quid opus est hæc dicere Angelo, quum liceat compendio dicere Christo: Accipe vota mea? Huic vicissim objiciam, Quid opus erat nobis Angelos addi pædagogos, quum Deo protectore fuerimus satis tuti? Sic Deus voluit nobis & Angelos commendari, sic voluit suam erga nos caritatem per Angelorum erga nos ministerium illustrari. Quod pie dicitur Angelo, cur non pie dicatur Petro & Paulo? Ipsa rei natura nullam habet speciem impietatis. Primum pium est credere, animas Sanctorum superstites esse suis corporibus. Christianum est credere, illas jam vivere cum Christo, juxta Pauli votum:
Cupio dissolvi & esse cum Christo. Pium est credere, il- Philip. 1.
los esse Christo gratissimos, pro quo volentes vitæ dispendium fecerunt. Nec impium est credere Christum & illorum memoriam nobis velle sacrosanctam esse, & se per illos jam immortalitate donatos glorificari velle, per quos adhuc mortales nomen su m glorificari voluit. Pium est igitur credere, Deum nobis quædam per illos largiri velle, per quos convertit orbem terrarum, per quos judicaturus est mundum. Quod si crebra Sanctorum invocatio, simul & fidei exercitatio est, & caritatis redintegratio, & spei nostræ confirmatio, quid causæ est, cur eam existimemus reprehendendam. Si prosunt aliis merita militantium, quamquam sunt qui prædicent nulla esse merita, nusquam usui erunt merita regnantium? Nemo negabit Sanctos perpetuo teneri desiderio salutis nostræ. Atqui hoc ipsum est intercedere. Id illorum votum, ut ratum sit, precamur.

Nunc audire mihi videor, quos frequenter audio dicentes, ideo cohibendam Sanctorum invocationem, quod obscuret gloriam Christi, in quem unum tota nostra fiducia transferenda est. At ipse Christus nihil metuens jacturam suæ gloriæ, ausus est promittere
Discipulis suis, si quis in ipsum credidisset, non solum Joh. 14.
ea facturum, quæ fecisset Filius, Patre in ipso operante, sed his etiam majora facturum. Sic enim illi visum est communicare suam gloriam, quibus dignatus est communicare regnum suum, & quorum non dedignatus est fieri minister. Porro autem quum Divorum cultus tribus rebus potissimum constet, imitatione vitæ, honore, invocatione: quemadmodum non inficiamur perfectissimum pietatis exemplar esse in Christo nobis editum, ita non arbitramur eos esse damnandos, qui Christum in Sanctis imitantur, in quibus illius dona refulserunt. Rursum quemadmodum ingenue fatemur, & summum cultum & gloriam omnem ad Deum esse referendam, ita non arbitror improbandam Ecclesiæ consuetudinem, quæ dicatis Templis, quæ consecratis diebus festis, quæ solenni-

lennibus Canticis toto terrarum orbe Sanctorum memoriam veneratur, Christum in membris suis venerans, in quibus ipse gloriosus esse gaudet, per quos apud homines glorificatum est nomen ipsius. Postremo quemadmodum ingenue confitemur, in Christo salutis nostræ summum præsidium esse collocandum, per quem Pater cœlestis voluit nobis omnia largiri: ita non video cur obstrepi debeat quorumdam religiosæ modestiæ, qui reveriti Dominicæ sublimitatis magnitudinem, adhibent Sanctum aliquem intercessorem, cujus favore commendentur apud Deum, fortassis adversum. Etenim ut imitandis Sanctis, non detrahitur perfectissimo pietatis exemplari, quod est in Christo Jesu quemadmodum scribit Paulus: *Imitatores mei estote, sicut ego Jesu Christi.* (1 Cor. 11.) Rursum ut in honorandis Sanctis non detrahitur gloriæ Dei, sed augetur potius, quod in Sanctis nihil aliud veneremur, quam ipsius Dei dona, *a quo proficiscitur omne datum optimum, & omne donum perfectum*: ita in invocandis Sanctorum suffragiis non minuitur Christi summi intercessoris auctoritas, non profecto magis, quam si quis sibi parum bene conscius, proinde reveritus Regis conspectum, subornaret deprecatores quos sciret Regi gratissimos esse. Primum hic ipse pudor hominis, quo & suam indignitatem agnoscit, & Regis magnitudinem reveretur, reddit illum Regi commendatiorem. Nec raro fit, ut Princeps per alios dare malit quod petitur, nimirum, si qui sunt, quibus apud populum velit hoc pacto gratiam & auctoritatem conciliari. Cæterum hanc mortalium pietatem Deo gratam esse, vel ipsis factis abunde testatus est ad sepulcra Martyrum, ad implorationem Sanctorum tot miraculis editis, liberatis dæmoniacis, sanatis ægrotis, excitatis mortuis. Nec enim, arbitror, quemquam fore tam impudentem, qui contendat omnes fabulas esse, quæ tot egregii Scriptores Ecclesiæ magno consensu tradiderunt: etiamsi fateamur, in hoc genere permulta confingi.

Hic, opinor, aliquis incipiet commemorare, quanta sit quorumdam in colendis invocandisque Divis superstitio: qua de re nos quoque frequenter admonuimus in libris nostris. Multi petunt a Divis, quod a probo viro non auderent petere: nec eos arbitrantur audituros, nisi certis quibusdam ritibus, veluti Magicis deliniantur: & quod ab hoc petunt, non audent ab alio petere, quasi singulis certa quædam officia designata sint, quemadmodum aliæ causæ deferuntur ad Centumviros, aliæ ad Prætores, aliæ ad Senatum, aliæ ad Amphictyones, aliæ ad Areopagitas. Quidam sic petunt ab illis bonam mentem, quasi talium rerum auctores sint, non intercessores. Verum hujusmodi superstitio, ut sunt res mortalium, aut ferenda est, si non exeat in impietatem: aut citra tumultum quoad licet, corrigenda, nec ob quorumdam stultitiam, id damnandum, quod per se rectum est, sed quod inest vitii, corrigendum. Nec enim quia nonnulli perperam ac supra modum honorant Sanctos, ideo prohibetur illorum pius ac moderatus cultus: nec quia quidam in Sanctis imitantur, quod vitandum erat, ideo prohibemur imitari vitam Sanctorum. Itidem superstitio multorum, qui secus invocant Sanctos, quam oportet, efficere non debet, ut in totum reprobetur illorum invocatio: Alioqui vitanda esset Euangeliorum lectio, quod ex hac nonnulli concipiunt Hæreseos semina: & interdicenda esset invocatio Domini Jesu, quod hi quoque nomen illud invocant, qui Magicam exercent. Error coarguendus est, simplicitas monenda est, superstitio corrigenda est, si talis est, ut tolerari non debeat, qualis est cultus divi *Winoci* apud Flandros, qui ab illis ritibus quibusdam parum sanis colitur. Et tantum valet inolita consuetudo populi, ut nec Episcopi, nec Magistratus possint tollere. In ostentandis Sanctorum reliquiis, quantum in plerisque locis superstitionis est? In Anglia offerunt osculandum calceum divi *Thomæ*, quondam Episcopi Cantuariensis: qui forte calceus est alicujus balatronis: & ut sit, quid ineptius quam adorare calceum hominis? Vidi ipse quum ostentarent linteola lacera, quibus ille dicitur abstersisse muccum narium, Abbatem ac cæteros qui adstabant, aperto scriniolo venerabundos procidere ad genua, ac manibus etiam sublatis, adorationem gestu repræsentare. Ista Joanni Coleto, nam is mecum aderat, videbantur indigna, mihi ferenda videbantur, donec se daret opportunitas, ea citra tumultum corrigendi.

Rursum in publicis Supplicationibus, ac Pompis Ecclesiasticis, quantum videmus apud quasdam gentes superstitionis, unusquisque opificum ordo circumfert suos Divos, ingentes mali portantur a multis sudantibus, quos oportet identidem refocillare potu. Quædam Staturæ curru vehuntur, repræsentantur personæ, gestaque Divorum ac Divarum, atque interim multa ridicula tum fiunt, tum etiam dicuntur: & tamen quamquam docta pietas cuperet hæc esse sublata e moribus Christianorum, tamen tolerat, quoniam perspicit sine tumultu corrigi non posse, leviusque ducit tolerare malum, quam adhibere remedium. Quamquam hæc quoque qualia qualia sunt, moderatius ferunt, qui sciunt ac repetunt a quibus exordiis ea profecta sunt. Sunt enim ista vestigia veteris Paganismi. Olim in sacris ludis circumferebatur Bacchus, Venus, Neptunus, Silenus cum Satyris, & difficilius erat in Christianorum vita mutare professionem, quam publicam consuetudinem. Itaque religiosi Patres arbitrabantur magnum esse profectum, si pro talibus Diis circumferrentur Statuæ piorum hominum, quos miracula declarabant regnare cum Christo. Si superstitiosa consuetudo cursitandi cum facibus in memoriam raptæ Proserpinæ, verteretur in religiosum morem, ut populus Christianus cum accensis cereis conveniret in templum in honorem Mariæ Virginis: si qui prius in morbis invocabant Apollinem, aut Æsculapium, nunc invocarent sanctum Rochum, aut Antonium: si quæ prius petierant uterum ac felicem partum a Junone ac Lucina, peterent idem a sancto Jodoco, aut alio quovis Divorum: si qui consuessent rem domesticam tutandam & augendam Lari, Mercurio, aut Herculi commendare, committerent S. Erasmo aut Nicolao: si nautæ pro Venere & Geminis invocarent Virginem Matrem, eique pro impiis hymnis canerent nauticam cantionem, *Salve Regina*: si qui segetem stultissimis ritibus lustrare consueverant, aut Cererem puerorum ac puellarum cantu delinire, circumferrent per agros vexillum crucis, hymnos modulantes in laudem Dei ac Divorum: si pro Jove sospitatore miles ingressurus bellum sese committeret divo Georgio, aut Barbaræ: si civitates singulæ pro tutelaribus Diis, adoptarent Bavonem, Marcum: aut alium quempiam e numero discipulorum Christi: si qui popismatis aliisve profanis ac superstitiosis remediis fulmen arcere, aut procurare consueverant, sonitu consecratarum nolarum, aut suffitu consecratarum frondium idem facerent: si qui prius magicis artibus dolori cordis medebantur, jam admoto codice Euangelico mederentur: aut qui post auditum primum in Majo coccycem consperso per cubiculum pulvere, quem circumscripto dextri pedis vestigio sustulissent, pulices ac pediculos profligare consueverant, idem facerent illata divi Francisci tunica: si qui capitis impetigini & alopeciis superstitiosis remediis subvenire consueverant, idem facerent admoto pectine, qui fuit Christo cum Matre communis, quem audio Treviris etiam nunc ostendi: si qui ad bellum se gladiis fortunatis & indusiis incantatis, solent armare, jam sese munirent ligno crucis.

Hæc tolerata sunt a Patribus, non quod in his esset Christiana Religio, sed quod ab illis, quæ commemoravimus, ad hæc profecisse magnus pietatis gradus videretur. Eadem ratione toleratæ sunt Imagines, quas veteres Ecclesiæ Proceres aliquot vehementer detestati sunt, odio, videlicet, idololatriæ. Gaudebant igitur populum huc profecisse, ut pro Deorum simulacris venerarentur Imagines Jesu Servatoris, & aliorum Divorum. Quamquam harum usus jam in immensum progressus est. Nec tamen ideo profligandæ sunt imagines

gines omnes e templis, sed docendus est populus, quemadmodum his conveniat uti. Quod inest vitii, corrigendum est, si fieri potest absque gravi tumultu: quod inest boni probandum est. Optandum esset nihil in Templis Christianorum conspici, nisi Christo dignum. Nunc illic videmus tot fabulas ac nænias depictas, ut septem lapsus Domini Jesu, septem gladios Virginis, aut ejusdem tria vota, aliaque id genus hominum inaniacommenta: deinde Sanctos non ea forma repræsentatos, quæ ipsis digna sit. Siquidem pictor expressurus Virginem Matrem, aut Agatham, nonnumquam exemplum sumit a lasciva meretricula: & expressurus Christum aut Paulum, proponit sibi temulentum quempiam ac nebulonem. Sunt enim imagines quæ citius provocant ad lasciviam, quam ad pietatem: & hæc tamen a nobis tolerantur, quia plus videmus mali in tollendo, quam in tolerando. Videmus quædam Templa foris & intus plena nobilium insigniis, clypeis, galeis, leonibus, draconibus, vulturibus, canibus, tauris, bubalis, onocrotalis, vexillis ab hoste direptis: videmus locum occupatum ambitiosis divitum monumentis, solum inæquale factum & ad ingrediendum inhabile, quasi vel mortui studeant graves esse populo: hæc si feruntur in Templis potius quam laudantur, arbitror, & Divorum imagines recte tolerari.

Quid orandum? Sed jam tempus est, ut ad id, quod instituerat, recurrat oratio. Habes, quis sit orandus, & quis sit, qui orat, quamquam de hac posteriore particula nonnihil attingemus in fine. Nunc videndum est, quid sit orandum. Hic non omnino male quidam Ethnicus admonuit:

Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano.

Nam vulgus hominum sæpenumero pro salutaribus petit nocitura. Cæterum recte visum est hoc orthodoxis Patribus, nihil omnino petendum a Deo, præter ea quæ nobis in Oratione Dominica præscripsit Dominus, aut quæ ad aliquam eorum partem spectant. Nec dubium est, quin ea primum petenda sint, quæ ad Dei gloriam & salutem hominum æternam conferunt, quæ tamen ad publicam utilitatem pertinent, potius esse petenda, quam quæ ad cujusque privatam. Neque tamen fas non est hæc temporalia commoda, quorum inopia molestiam adfert, aut incommodorum temporalium depulsionem a Deo petere, si modo petentis animus non alio spectet, quam ad scopum æternæ salutis, veluti si quis petat a Deo corporis bonam valetudinem, ne gravis sit fratribus, aut ut possit utilitati proximorum commodius inservire. Si quis petat Episcopo longævam vitam, quod intelligit illius doctrinam ac mores conducere gloriæ Dei, & utilitati gregis. Ita Paulus jubet orare pro Regibus, etiam idololatris, non ut sub illis ditescamus, aut voluptatibus corporis indulgeamus: sed *ut quietam*, inquit, *ac tranquillam vitam agamus in omni pietate & castitate.* (1 Tim. 2.) Sic recte petimus liberis nostris vitam, non ut in illis gloriemur: sed ut sancte educati, proficiant in Religione Christiana. Proinde quum æternæ salutis votum oporteat esse perpetuum, in his petendis quæ sunt hujus vitæ, semper debet subesse conditio, *si velit Deus, & si expediat saluti nostra.* Non enim peccat qui deprecatur, ut liberetur a molesto morbo, modo sic oret: *Domine, salus omnium viventium, si fieri potest, aufer hunc molestum morbum a me, verum tamen fiat voluntas tua, non mea. Si tu, quem nihil fugit, judicas hunc morbum ad æternam salutem esse necessarium, tracta me ut visum est tua sancta voluntati: tantum imparti robur ac vires, ut queam perferre, faciasque cum tentatione proventum, ut possim sustinere.* Quoties igitur precamur pacem, deprecantes bellum: quoties petimus salubritatem cœli, deprecantes pestilentiam: quoties postulamus uberem annonæ proventum, deprecantes penuriam: quoties petimus animi tranquillitatem, deprecantes tentationem, etiam si non eveniat quod petimus, ne putemus non exauditas preces nostras. Exaudiuntur si, quæ deprecamur, magis faciant ad supremum illum scopum, quam ea quæ precamur. Frequenter etiam magis expedit nobis egere quam abundare, vexari bellis ac persecutionibus quam frui rebus secundis, ægrotare quam recte valere, mori quam vivere, tentari quam non impeti tentatione. Audit Paulus: *Sufficit tibi gratia mea*, & gloriatur in infirmitatibus suis. (2 Cor. 12.) Hunc secuti, gratias agamus & nos Deo, si quando pro jucundis maluit nobis dare salutaria. Cæterum quisquis in hoc petit bonam valetudinem corporis, ut amicæ, quam nequiter amat, placeat: aut vires, ut ulciscatur eum quem odit: aut longævitatem, ut diu fruatur hoc mundo, nullam, opinor, portionem inveniet in precatione Dominica, ad quam votum hoc suum referat. Qui postulat ingenii vires a Deo, recte facit, juxta Jacobi monita dicentis: *Qui indiget sapientia, postulet a Deo.* (Jacob. 1.) Sed, qui in hoc postulat, ut inter hujus mundi Rabbinos magni fiat, excidit a præscripto Dominicæ precationis. Orat David: *Da mihi intellectum, Domine:* sed quid addit, *ut discam mandata tua.* (Psal. 11.)

Jam in his quæ recte petuntur a Deo, non raro peccatur ordine. Peccat qui frequentius & instantius a Deo petit opes, aut corporis bonam valetudinem, quam fidem & caritatem, aut sacræ Scripturæ cognitionem, quarum rerum ut oportet primam esse curam, ita præcipuam decet esse mentionem in precibus. Nunc videmus in his apud vulgus ordinem haberi præposterum, apud quosdam ne mentionem quidem fieri eorum quæ vel sola fuerant postulanda, sed longius aberrant a præscripto Christi, qui vel impia petunt a Deo, vel perniciosa proximis. Quum miles conductitius orat: *Da ut spoliatis templis & innoxiis agricolis onustus redeam domum sacrilega præda*; quum impius medicus orat: *Multos corripiat morbus, aut qui ægrotant, diu ægrotent, ut mihi quæstus sit uberior*; quum hæres orat: *Moriantur nimium vivaces cognati, ut mihi cito obveniat hæreditas.* Has preces quoniam a carne, non a spiritu proficiscuntur, non audit Spiritus Deus: aut si audit, precantium malo audit, provocant enim iram Dei. Sic audivit vota populi Israelitici flagitantis Regem: quemadmodum ut est in Apologis, Jupiter annuit flagitationi ranarum, pro trabe petentium Regem magis impigrum, & accepere ciconiam. Sed sceleratior est illorum precatio, qui stimulati livore sibi ipsis male precantur, ut fratri, quem oderunt, sit pejus: quemadmodum est in Apologis de duobus negociatoribus, quorum alter invidebat alteri: quibus cum Mercurius deferret, ut, quoniam cum Deo commercium habuissent, peteret alteruter illorum quidquid vellet, alterum qui non petisset, duplum ejus laturum quod alter optasset, uterque detrectabat petere. Tandem urgente Mercurio, alter petiit ut sibi periret unus oculorum, sperans futurum ut alteri periret uterque. Atque hæc quidem ridentur in Apologis, verum serio deflentur in vita mortalium, atque adeo (quod est gravius) Christianorum, si modo tales hujus nominis honore digni sunt. In his non solum reperias, qui hac lege cupiunt esse lusci, ut is cui male volunt fiat cæcus, verum etiam qui inimici mortem sua morte cupiunt emtam: qui inimici infamiam, suæ famæ exitio mercari properent. Quid igitur istis faciendum est? Monendi sunt ut multis cum lacrymis orent Deum, ut a talibus votis liberentur, per quæ miseriores sunt, quem essent his gravati malis quæ aliis imprecantur. Miles enim qui templa, qui domos innocentium diripit, infelicior est sua prava cupiditate, quam is qui spoliatur sua calamitate. Medicus qui mortem optat aliis, longe miserior est avaritiæ malo, quam alii suo morbo. Invidus qui male precatur proximo, multo infelicior est suo voto, quam si malum hoc haberet, quod aliis imprecatur. Constat igitur nihil a Deo petendum, quod non referatur ad aliquam septem Dominicæ precationis partium. Quidquid petimus quod spectat ad Divini nominis gloriam, ad primam particulam pertinet, *Sanctificetur nomen tuum.* Quidquid ad propagationem & consummationem Euangelii, ad secundam refertur, *Adveniat regnum tuum.* Quidquid

ad observationem præceptorum Dei, ad tertiam pertinet, *Fiat voluntas*, &c. Quidquid ad corroborationem ac profectionem spiritus nostri, aut etiam ad necessitatem hujus vitæ, ad quartam refertur, *Panem nostrum*, &c. Quidquid ad fraternam concordiam & pacem cum Deo servandam pertinet, quarum hæc constat misericordia Dei, quotidianis lapsibus nostris clementer ignoscentis, illa facilitate condonandi, si quid proximus in proximum deliquerit, ad quintam spectat, *Demitte nobis debita*, &c. Quidquid pertinet ad impetranda præsidia cœlestis gratiæ, quibus munimur adversus insultus Dæmonum, carnis, mundi, ad sextam refertur, *Et ne nos inducas*. Quidquid pertinet ad finienda mala omnia, & consummationem nostræ felicitatis, quæ perfecta non contingit, nisi post hanc vitam, ad ultimam portionem spectat, *Sed libera nos a malo*.

Restat expediendum, quod quarto loco polliciti sumus, quo modo sit orandum. Ubi primum illud in quæstionem vocatum est a priscis, an fas sit aliis verbis orare, quam habet formula nobis a Christo præscripta, quum satis constet, nihil petendum, quod in hac formula non contineatur. Nec difficilis est hujus quæstionis solutio, quum ex Euangelicis litteris constet Dominum ipsum aliis verbis orasse, velut Joannis Capite XVII. *Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te. Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam*, & cætera quæ sequuntur: non paucis verbis, nihil aliud orant, nisi quod in oratione Dominica paucis dicitur, *Sanctificetur nomen tuum*. Rursus in horto: *Pater, si fieri potest*, &c. quid aliud orat, quam ut fiat voluntas Patris in omnibus. Quin & Discipuli sic orant, *Tu, Domine, qui corda nosti hominum*. Rursus orant aliis verbis, Capite IV. *Domine, qui fecisti cœlum & terram, mare & omnia*, &c. Præterea quum plerique Psalmi nihil aliud habeant quam deprecationes, non veretur tamen Ecclesia per Psalmos sua vota offerre Domino, quod certo sciat, quod in Psalmis quidquid habetur, licet discrepet a verbis, non discrepat tamen a sententia Dominicæ precationis. Etenim si quis (Eccl. 36.) oret verbis Ecclesiastici, *Miserere nostri, Deus omnium, respice nos, & ostende nobis lucem miserationum tuarum, & immitte timorem tuum super gentes, quæ non exquisierunt te, ut cognoscant quia non est Deus nisi tu, ut enarrent magnalia tua; Alleva manum tuam super gentes alienas, ut videant potentiam tuam: sicut enim in conspectu illorum sanctificatus es in nobis, sic in conspectu nostro magnificaberis in eis, ut cognoscant te sicut nos cognovimus, quia non est Deus præter te, Domine. Innova signa, & immuta mirabilia, glorifica manum & brachium dextrum*: pluribus quidem verbis, aliisque, sed tamen nihil aliud petierit, quam quod tribus verbis petebant Apostoli, *Sanctificetur nomen tuum*. Nec aliud petierit, (Psal. 85.) qui dixerit verbis Psalmistæ: *Omnes gentes quascumque fecisti, veniant & adorent te, Domine, & glorificent nomen tuum. Quoniam magnus es, & faciens mirabilia. Tu es Deus solus*. Aut qui sic oret, *Exaltare super cœlos Deus, & in omni terra gloria tua*. Qui my- (Psal. 103.) stico sensu dixerit illum e Psalmo versiculum, *Emitte Spiritum tuum & creabuntur, & renovabis faciem terræ*: diversis quidem verbis, sed tamen idem orarit, quod orabant Apostoli dicentes, *Adveniat regnum tuum*. Huc pertinet quod in Psalmis aut Prophetis dictum est, de subigendis aut proterendis hostibus gentis Israeliticæ, de stabilienda & ædificanda Hierosolyma, de regno David & Salomonis sempiterno. Siquidem constat hujusmodi typis significari Regnum Euangeli- (Psal. 118.) cum, & Ecclesiam Christi. Item qui sic orat: *Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, & non domi-* (Psal. 85.) *netur in me omnis injustitia*. Aut sic: *Deduc me, Domine, in via tua, & ingrediar in veritate tua. Lætetur cor meum ut timeat nomen tuum*: Nihil diversum orat ab eo, *fiat voluntas tua, sicut in cœlo & in terra*. Qui sic orat: (Prov. 30.) *Mendicitatem & divitias ne dederis mihi, sed tantum* (Sap. 9.) *tribue victui meo necessaria*. Aut qui sic: *Da mihi, Domine, sedium tuarum adsistricem sapientiam*. Aut qui

A sic: *Servus tuus ego sum. Da mihi intellectum, Domine,* (Psal. 142.) *ut discam mandata tua*: non aliud petit, quam qui dicit: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*. Nam ut *panis* nomine comprehenditur, quidquid ad hujus vitæ corporalem necessitatem pertinet, ita quidquid animum corroborat, panis est, sed præcipue sermo Domini. Qui sic orat: *Memento, Domine, David, &* (Psal. 131.) *omnis mansuetudinis ejus*. Et, *Domine, si feci istud, si* (Psal. 7.) *est iniquitas in manibus meis, Si reddidi retribuentibus mihi mala*, Consentit cum eo quod dicitur: *Et demitte nobis debita nostra*. Rursus qui sic orat: *Ne tradas be-* (Psal. 73.) *stiis animas confitentium tibi*. Aut: *Ne tradideris me in* (Psal. 26.) *animas tribulantium me, quoniam insurrexerunt in me*. B Aut: *Eripe me, Domine, ab homine malo*. Et, *Ne* (Psal. 139.) *tradas me, Domine, a desiderio meo peccatori, cogitarunt contra me, ne derelinquas me*. Aut sic: *Domine Pater* (Eccl. 23.) *& Deus vitæ meæ, ne derelinquas me in cogitatu maligno, & consilio eorum ne sinas cadere in illa exprobratione. Extollentiam oculorum ne dederis mihi, & omne desiderium pravum averte a me. Aufer a me ventris concupiscentiam, & concubitus concupiscentiæ ne apprehendant me, & animæ irreverenti, & infrunitæ ne tradas me*: quid aliud petit quam is qui dicit: *Ne nos inducas in tentationem*. Item qui sic orat: *Libera me, Domine, a* (Psal. 141.) *persequentibus me, quia confortati sunt supra me. Educ de custodia animam meam ad confitendum nomini tuo: Me* C *exspectant justi donec retribuat mihi*: verbis dissonat, re consentit cum eo qui dicit: *Sed libera nos a malo*. Ita si quis percurrat per universam Scripturam sacram, quæ passim habet varias precationum formas, nihil comperiet quod non ad aliquam precationis Dominicæ particulam pertineat.

Summa vero omnium, quæ petuntur, ad eumdem scopum spectent oportet, de quo meminit Psalmus: *Unicam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in* (Psal. 26.) *domo Domini omnibus diebus vitæ meæ*. Itaque inter innumeras precandi formas, prima semper fuit apud Christianos auctoritas ei, quam præscripsit ipse Dominus, atque hac velut omnium sacratissima præcipue legun- D tur usi Apostoli, & horum successores in consecratione corporis & sanguinis Dominici, quæ quoniam convenit omni argumento, vix fieri potest ut quisquam ea intempestive utatur, nisi quum idiotæ per orationem Dominicam Sanctos appellant, veluti quum negociator soluturus, sancto Christophoro merces suas committit, & occinit illi ter precationem Dominicam, non sine salutatione Virginis Matris. Ridebatur nobis olim quidam Lovanii, vir simplex potius quam impius, qui solitus est peractis sacris obambulare per singulas aras, & Divos ac Divas aliquot, erga quos peculiarem gerebat affectum, precatione Domi- E nica salutare, eo peracto flexis aliquantulum genibus edebat nomen Divi aut Divæ, in cujus gratiam oraverat dicens, *hoc tuum est, sancta Barbara; hoc tibi habe, sancte Roche*, ne quis Divorum, qui in eadem ara stabant, præriperet sibi, quod alteri fuerat destinatum, atque inter Sanctos nasceretur contentio. Horum simplicitas admonenda est, ut si quod orando dicant, non habent, saltem illud dicant: *Sancte Petre, ora pro me; sancta Barbara, ora pro me*. Alioqui quid absurdius quam Virgini dicere, *Pater noster, qui es in cœlis*: aut sancto Christophoro, *Ave Maria gratia plena*: aut sancto Georgio, *demitte nobis debita nostra*. Poterunt & illud doceri, ut in precibus meminerint, qua virtute Divorum quisque præcelluerit, ut Virgini F Matri dicant, *impetra mihi a Filio tuo castitatis ac modestiæ donum*: Paulo dicant, *Euangelii fortissime præco, commenda me Christo, ut illius adjutus gratia præstare queam, quod ille nos per te docuit*: Martino dicant, *Adjuva me tuis precibus, ut in tolerandis injuriis tuæ lenitatis imitator esse possim*. Atque item de cæteris, sic enim fiet, ut minus absurda sit idiotarum precatio, simulque commonefiant quid in quoque sit imitandum.

Verum, ut quod cœperamus persequamur. Si recedendum erit a verbis Dominicæ precationis, proximum erit uti verbis ex sacra Scriptura decerptis, utcumque res ac præsens necessitas postulaverit. Hujusmodi

modi plurimas formulas suppeditabit liber Psalmorum, A quorum aliquot nobis indicavit Athanasius. Quamquam & ex cæteris interim Voluminibus poterit sibi quisque formulas aliquot parare. Neque quidquam vetuerit eamdem precationem variis ex locis velut opere Musaico contexere. Quod genus, si quis petat auxilium a Deo, ut vitare possit obtrectationis aut turpiloquii vitium, dicat ex Psalmo centesimo decimo nono: *Domine, libera animam meam a labiis iniquis, & a lingua dolosa.* Rursus ex Proverbiis capite quarto, *Remove a me os pravum, & detrahentia labia sint procul a*
Colos. 4. *me: Et pone custodiam ori meo*: Item ex Paulo: *Sit sermo meus semper in gratia sale conditus, ut sciam quomodo oporteat unicuique respondere.* Sit unum hoc exempli gratia productum, quum alioqui formulæ sint innumeræ. B Neque quidquam hic vetuerit modica deflexione sermonem ad id quod agimus, accommodare, velut quum ex præcepto, aut narratione, seu promissione facimus deprecationem. Hujus rei hoc exemplum est.
Prov. 4. Præcipit Solomon: *Omni custodia serva cor tuum, quoniam ex ipso vita procedit.* Hoc sic in precationem deflexeris: *Da, Domine, ut te custodiente omni custodia servem cor meum, ut ex ipso procedat vita æterna.* Narratur IV. Regum quarto, Ezechias sic orasse: *Obsecro Domine, memento, quæso, quomodo ambulaverim coram te in veritate & corde perfecto, & quod placitum est coram te, fecerim.* Ex hac forma quivis Rex aut Episcopus sic orare poterit: *Obsecro, Domine, da ut ambulem coram te in veritate & in corde perfecto, ut quod*
Joh. 14. *placitum est coram te, faciam.* Promissio est: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, & Pater meus diliget eum; & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* Hinc sic cudetur precatio: *Imparti mihi, Domine Jesu, Spiritum tuum, ut diligam te, ac servem sermones tuos, ut merear & a Patre tuo diligi, dignusque censeri ad quem pariter veniatis in æternum mansuri.* Jam in deprecandis malis eadem ratio est contrariorum, hoc est, vetitorum, quæ præceptorum: narratæ rei malæ, quæ bonæ: & minarum, quæ promissorum. Non solum autem tutissimum est, verum etiam ad impetrandum quod optas efficacius, a verbis ac sententiis divinitus afflatæ Scripturæ non recedere: D Inest enim & in ipsis verbis ἐνέργεια quædam peculiaris, & Deus sua verba libentius agnoscit.

Tertium auctoritatis locum obtinebunt a veteribus nobis traditæ precatiunculæ, quas *Collectas* vocant, quibus olim solenniter Ecclesia consuevit uti in cultu Divino, atque etiam in sacrificiis ante consecrationem & post consecrationem corporis Dominici. Sunt enim & in his quæ resipiunt Apostolicum ac sincerum Spiritum, & pleræque commoda brevitate parique perspicuitate sententiam absolvunt, sic ut periodus constet fere duobus membris, quorum utrumque potest in duo commata dividi, & inter duo membra intercedat comma sive membrum solitarium. E Deinde succedat coronis, quæ totidem fere partibus constat, *per Dominum nostrum Jesum Christum.* Etiam si commatum & colorum nec ratio, nec numerus sic habeat perpetuo, quemadmodum dixi, nusquam tamen non habent suas periodos modulatas. Si quis requirat exemplum, dabo: *Deus cujus providentia,* comma est: *in sua dispositione non fallitur,* alterum comma est absolvens membrum prius. *Te supplices exoramus,* tertium comma est solitarium ac dirimens duo membra: *ut noxia cuncta submoveas,* comma est prius secundi membri: *& omnia nobis profutura concedas,* comma est absolvens membrum. F Deinde sequitur fere totidem verbis ac membris coronis, *per Dominum nostrum.* Sunt quæ duobus membris constant, sed quæ possis in quatuor commata diducere, præcedente commate solitario, velut hic: *da nobis Domine quæsumus, ut & mundi cursus pacifice nobis tuo ordine dirigatur, & Ecclesia tua tranquilla devotione lætetur.* Sunt quæ pluribus commatis constant, sunt quæ paucioribus, unde hæc superstitiosius persequi non est hujus instituti. Ex harum igitur precationum acervo poterit sibi quisque deligere certas ad plerasque precandi occasiones formas, velut ad implorandum auxilium adversus tentationem, ad impetrandam admissi sceleris veniam, ad impetrandum caritatis & fidei augmentum, pro pace publica, pro profectu Euangelii. Has Sacerdos olim sic pronunciabat, ut totus populus & audiret & intelligeret, eoque veluti pariter cum illo oraret, tacitis dumtaxat affectibus, demum voce clara accineret *Amen.* Id tum commode fiebat, quoniam Sacerdos ea lingua sacrificabat, quæ populo erat communis. Nunc linguis novatis, ritus tamen vetus manet. Nec satis adhuc constat utrum magis expediat, relinquere, an novare, quod jam inveteravit: Scio hanc esse multitudinis imperitæ naturam, ut magis revereatur, quod non intelligit. Sed interim minus utilitatis redit ad populum, ad quem sola vox Antistitis pervenit. Ego novandæ consuetudinis auctor esse nolim. Huic tamen incommodo hoc inveniri remedium poterit, ut singulorum dierum *Collectas* populus vulgari lingua scriptas privatim apud se legat. Idem fieri poterit in Epistolis ac Euangeliis, precationeque Dominica.

Ostendi tres orandi formulas, quamquam nihil etiam vetat hominem suos affectus quibuscumque verbis aperire Deo, præsertim quum orat solus, modo petat in nomine Jesu, & ea postulet, quæ non pugnant cum scopo salutis æternæ, nec abhorrent ab his quæ nobis præscripsit Dominus in sua formula. Ethnicis tutum non erat Jovem aliis ritibus ac verbis evocasse quam oportuit: nec tuto verba facit apud Regem, aut apud Judicem, qui solennes dicendi formulas ignorat: Deus quum sit omnium maximus, tamen nihil habet hujusmodi morositatis, omnia boni consulit, ne solœcismis quidem offenditur, modo mens sit sincera. Habent Rhetores partes generis, quod *petitorium* vocant. Est autem hæc species suasorii. Hujus rationem alias indicavimus, ut hic repetere non solum superfluum sit, verum etiam ineptum in re sacra. *Nos,* inquit Paulus, *quid, quemadmodum oporteat orare nescimus, sed Spiritus orat pro nobis.* Rom. 8. Proinde qui Spiritum habent Christi, his ipse Spiritus ultro suggerit, & quid orare debeant, & quomodo. Nihil tamen prohibet rationem aliquam orandi commonstrare, non tam petitam ex Rhetorum præceptis, quam ex sacrorum Voluminum exemplis, in quibus animadvertere licet laudem, aut conquestionem, quæ pertinet ad conciliandum favorem, prooemii loco: nonnumquam & gratiarum actionem, quam ostendimus esse laudis genus. Adhibentur & ea quæ reddunt auditorem attentum, præterea & narratio, quæ plerumque conquestionem habet admixtam, & amplificationem, & ἐνέργειαν quæ rem subjicit oculis. Videas illic & argumentationem, & expostulationem. Breviter, quidquid adhibetur apud præpotentem hominem, unde cupias aliquid impetrare. Laus est nonnumquam in sola appellatione honorifica, quam ipsam oportet esse accommodam rei, velut orans pro membris, quæ adhuc periclitantur in terris, dicis: *Pater noster qui es in cœlis.* Et in Actis: Κύριε καρδιογνῶστα πάντων, Act. 1. quum ipsi ignari qualis intus esset homo, petunt ut deligat quem magis idoneum judicasset. Et sapientiam a Deo petiturus, recte præfabitur: *Æterni Patris æterna sapientia Jesu Christe.* Nec aptitudinis ratio tantum habenda est in appellando, verum etiam in tota precatione. Quamquam enim non ita magni refert, quid a qua persona petas, tamen auxilium adversus hostes ac Dæmones, aptius petas ab omnipotente Patre: ut reconciliet nobis Patrem accommodatius petiveris a Filio: ut augeatur in nobis divina gratia, congruentius postularis a Spiritu sancto. Conquestionis exempla quoniam passim in sacris litteris sunt obvia, non est necesse repetere. Querimoniæ nonnumquam additur velut expostulatio, sic Hieremias: *Seduxisti* Hier. 20. *me, Domine, & seductus sum, fortior me fuisti & invaluisti.* Alicubi idem facit blandities, sic Hieremias: *Ne sis mihi tu formidini, spes mea tu in die afflictionis.* Hier. 17. Et in Psalmis: *Spes mea ab uberibus matris meæ.* Psal. 20. Et: *Domine, spes mea a juventute mea.* Psal. 21. Gratiarum actio pauperum petax est. Etenim qui gratias agit prædiviti pro bene-

beneficiis præteritis, tacite petit novum beneficium. Et dignos eos judicamus accepti beneficii qui agnoscunt ac meminerunt. Attentio paratur partim flagitando, ut: *Exaudi, Domine, orationem meam, & clamor meus ad te perveniat.* Et, *Intret in conspectu tuo oratio mea, inclina aurem tuam ad precem meam.* Partim si ostendamus nostrum malum ad ipsius injuriam pertinere: ita Psalmo CXIII. *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Super misericordia tua, & veritate tua, nequando dicant Gentes: ubi est Deus eorum?* Item Psalmo LXXVIII. *Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum, cito anticipent nos misericordiæ tuæ, quia pauperes facti sumus nimis. Adjuva nos, Deus salutaris noster, & propter gloriam nominis tui, Domine, libera nos: Et propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum, ne forte dicant in Gentibus: ubi est Deus eorum?* Sed hæc pars magis convenit argumentationi, de qua mox dicemus. Cæterum hic plurimum habet momenti, quum declaramus nobis nihil esse præsidii in nostris meritis ac viribus, nec in alio spem esse nobis, sed totos nos pendere ab ipsius ope, cujus misericordia servantur universi. Narratio est Actorum IV. *Convenerunt enim vere adversus puerum tuum Jesum in civitate ista*, &c.

Psal. 101. Psal. 17.

In argumentatione potissimum tractantur hæ partes, quia potest, quia vult, quia solet, quia debet. A facultate sic: *Deus omnipotens qui solo nutu potes quidquid vis*: quia vult, nimirum, ipsa bonitas ac misericordia: quia solet, vel commemoratis aliorum exemplis, vel his beneficiis, quæ in nos ipsos jam sæpe contulit. Convenit autem ut sui similis sit, qui semper benefecit. Debet autem, non quia nos promeremur, sed quia ille promisit. Nam, *Memento, Domine, David, & omnis mansuetudinis ejus: Exaudi, Domine, justitiam meam:* & hujusmodi Psalmi magis, opinor, quadrant in personam Christi quam hominis. Nimirum, hæc est illa veritas quæ in divinis litteris frequenter conjungitur misericordiæ, velut Psalmo LXXXVIII. *Misericordia & veritas præcedent faciem tuam.* Misericordia dicitur, quia non promeremur quod petimus: veritas, quia quodammodo debet ex promisso. Promisit per Prophetam oblivionem omnium commissorum: Quacumque hora peccator resipiscens ingemuerit: promisit per Filium vitam æternam, qui crediderint Euangelio, unde quodammodo exigitur a Deo qui pollicitus est. Commemoratur in petitione juxta Rhetorum præcepta pollicitatio. Et hæc invenitur in sacris precibus. Sic David: *Docebo iniquos vias tuas, & impii ad te convertentur, & os meum annunciabit laudem tuam. Tunc acceptabis sacrificium justitiæ, oblationes & holocausta.* Nihil aliud homo potest polliceri Deo, nec ille aliud exspectat præmium. Quidquid autem horum fit in orando, ad nos pertinet, non ad Deum. Nec enim Deus delinitur audiendo laudes suas, quemadmodum homines, sed nos laudantes illum magis ac magis discimus, ac suspicimus illius magnitudinem. Commemorandis autem & exaggerandis malis nostris non hoc agitur, ut in diversum mutatus oratione nostra ex irato fiat propitius, sed ut ipsi dum melius magnitudinem nostræ calamitatis agnoscimus, vehementius expetamus illius misericordiam. Itidem quum ea dicuntur quæ pariunt attentionem, non huc proficitur, ut Deus ante dormitans excitetur, quum illum nihil fugiat eorum quæ latent in cordibus hominum, sed ut nos instantius ac vehementius expetamus, quod non promerentur accipere, nisi qui vehementer ambierint. Similiter & inculcantes quod in alio nullo fiduciam habeamus, quam in ipsius promissis ac misericordia, discimus cui debeamus acceptum ferre quidquid habemus boni. Dum pollicemur nos illius erga nos beneficentiam prædicaturos, admonemur ne nobis adscribentes quod adepti sumus, reperiamur indigni Dei gratia, sed ad illius gloriam referamus omnia. Dum promissorum fidem ab illo requirimus, huc proficitur ut certa cum fiducia precemur, non meritorum nostrorum, sed illius qui neminem sibi fidentem destituit: dum argumentamur & ad ipsius nominis gloriam

Psal. 50.

A pertinere, ut nos licet alioqui indignos exaudiat, hoc discimus ut in bonis & in malis nostris non alio spectemus, quam ad gloriam ejus. Nec alio pertinent obtestationes & obsecrationes per Filium ejus, per ipsius erga nos caritatem ineffabilem, per mortem, per resurrectionem, per omnia quæ nostra causa vel fecit, vel passus est, nisi ut penitus intelligamus, a quo & per quem nobis proficiscatur, quidquid pertinet ad salutem æternam. Hæc omnia melius tractabit, qui fuerit in divinis litteris exercitatus.

Jam illud quæri solet, utrum exigatur oris ac vocis deprecatio, an sufficiat tacitus animi petentis affectus? Equidem arbitror, hoc esse liberum in privatis depre-
B cationibus, utrum malis simul & labiis sonare quod animo flagitas, an tacitis votis dumtaxat sollicitare Dei clementiam, quæ nihil moratur voces nostras. Ac sæpenumero plus impetrant tacita suspiria lacrymæque, quam magni clamores. Alioqui, quemadmodum in jejunio non solum abducimus animum ab omnibus hujus mundi delectamentis, verum etiam corpus inedia castigamus, ut totus homo Deo serviat, qui totus fruiturus est immortalitatis præmio: ita convenit, ut in sacrificio precationis & spiritu psallamus & mente. Id vero potissimum conducit his qui nondum exercitati sunt ad orandum. Nam hi cantandis sacris precibus, veluti discunt orare, & ex ipsa vocis agita-
C tione nascitur nonnumquam affectus animi. In hoc enim sunt utiles cæremoniæ, ut per visibilia ad invisibilia proficiamus. Quemadmodum pueri prius docentur legere, quam intelligere possint quæ legunt. Eodem conducunt & loci nitor ac religio, & sacra vestis, & corporis habitus sive procumbentis in terram, sive flexis genibus demittentis sese, sive sublatis manibus suspicientis in cœlum. Nam hæc omnia nonnumquam adjuvant deprecationem nostram, etiam si quocumque loco, quocumque gestu fusam deprecationem audit Deus, sive id in lecto facias cubans, sive in balneo lavans, sive in officina laborans. In solennibus tamen precationibus non oportet negligere corpo-
D rales cæremonias propter infirmos, quibus istiusmodi conducunt: sed his cæremoniis utendum est, quæ provocant & alios ad orandum. Nec enim decet ut militari boatu vocis, aut lasciva modulatione, flagites Dei misericordiam, non convenit ut vox sonet: *Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam*, & vultus oculique lascivientes liceantur puellas. Optandum autem esset, ut totus cultus divinus, qui tribus potissimum constat, hymnis, doctrina & precatione, lingua toti populo nota perageretur, quemadmodum olim fieri consuevit, omniaque sic explanate distincteque sonarentur, ut ab attentis possent intelligi.
E
Verum multa sunt in vita mortalium, quæ magis optare liceat, quam sperare. Optandum & illud, ut cultus qui publicitus peragitur in templis locisve sacris, neque nimium prolixus esset, quod nihil sit pejus quam rerum optimarum satietas, & apud omnes gentes Christiani nominis idem esset. Nunc quanta in singulis pene Ecclesiis diversitas, imo quantum fuit studium quibusdam ne quid cum aliis conveniret? Quam prolixis canticis ac precibus onerantur Monachi quidam, a quibus ingenti tædio utcumque persolutis quanto cum gaudio discedunt? Atqui si laudantur convivia lauta magis quam prolixa, unde cum orexi surgitur;
F quanto magis oportet Divini cultus eum esse modum, ut citra tædium cum alacritate peragatur, & ad intermissum magna cum aviditate redeatur. Certe privatas preces fas sit suo quemque animo metiri, & orationis modum vel pro mentis affectu, qui non semper æque fervidus est, vel pro negotiorum necessitate temperare. Nam in precibus, quæ simul a multis fiunt, & quas oportet simul a multis & incipi & finiri, ne quid oriatur tumultus in Ecclesia, talem oportet esse mediocritatem, ut & fervidis ac otiosis utcumque fiat satis, nec tepidi & occupati tædio enecentur. Ubi quis secum orat, aut cum unanimi quopiam amiculo, nihil vetuerit, si quando inter orandum insignis aliquis

A aliquis affectus corripuerit animum, in eo loco commorari, donec perseverabit animi libido, aut sancta confabulatione preces interrumpere. Cæterum occupatis congruunt illæ brevissimæ quidem, sed subinde velut ejaculatæ precatiunculæ, quæ solebant olim Monachis apud Ægyptios opus manuum interrumpere, vel ipsum potius opus condire. Vix enim fieri potest, ut humanæ mentis intentio diu perseveret in eodem habitu, sed protinus aut tepescit mora, aut aliis cogitationibus intercurrentibus interrumpitur. Respondeat aliquis, ἄλλος βίος ἄλλη δίαιτα. Olim Monachi fere laici erant & operis manuariis exercebantur, nunc Sacerdotibus non idem convenit. Atqui Paulus Apostolus non judicavit sibi indecorum consuere pelles. Si B in perferendo longiorum precum tædio laus est vel obedientiæ vel patientiæ Christianæ, quæro quam laudem essent habituri, si jussu Abbatis certis horis id facere cogerentur, quod apud inferos facere dicitur Sisyphus? Atqui congruentius, arbitror, ad id abuti saxo, quam sacris hymnis ac precibus. Optandum & illud, nihil in his admisceri, quod e divinis libris depromtum non sit, aut certe ab his viris profectum, quorum monumenta spirant Christum. Quo magis oportet omnem abesse lasciviam, quæstum, adulationem, cæterosque affectus indignos cultu sacro. Quum Christianus adornat bellum in Christianum, indecore Sacrificus precatur suis gloriosam victoriam, C hostibus exitium, quum utraque pars nonnumquam Deo displiceat in precibus, quas ex institutione Pauli, pro Regibus & in dignitate constitutis fundit Sacrificus. Christianius esset optare Principi bonam ac Deo dignam mentem, sapientiam, pietatem, quam triumphos, victorias & glorias: parumque decore ad sacram mensam quum pro Principe supplicatur, audiuntur illi gloriosi tituli, victoriosissimo, invictissimo, & triumphantissimo. Magis etiam indecorum est, quod quidam inter sacrificandum adorant eum, in cujus gratiam sacrificant conducti, non sine specie servilis & abjectæ adulationis. Denique tametsi probandum est, quod pro suo quisque Principe orat, ta- D men conveniret, ut in publicis precibus non unius aut illius, sed omnium Principum Christianorum generalis fieret mentio. Quin etiam Turcis, aut si qui sunt hostes Christiani nominis, magis conveniat precari misericordiam Domini, quam exitium.

Verum hæc obiter admonere visum est, nunc ad id quod agebamus, revertimur. Itaque genus hoc orandi breve congruit his quoque, qui in publicis functionibus versantur, licet enim Regibus in concilium euntibus sic orare tacite: *Deus, sine cujus Spiritu nihil recte geritur, digneris huic interesse concilio, ne quid statuatur, quod tuam offendat majestatem:* licet Judici pro tribunali sedenti, sic precari tacite: *Adsit, Domine, tua* E *moderatrix omnium sapientia, ne quid me judice patiatur innocens, quod non meretur, neve cuiquam fiat injuria:* licet & Legato inter equitandum sic precari: *dirige, Domine Deus meus, in conspectu tuo viam meam,* aut si quid aliud suggerat pius affectus. Jam video persuasum Monarchis quibusdam, & exemplum, ut fit, indies ad plures dimanat, ut singulis diebus persolvant pensum earum precum, quas Clericorum Ordo solenniter in Templis peragit statis horis, unde & *horarias* vulgo dicunt. Eam Principum religionem nequaquam damnaverim, modo ne putent sese rem magnam præstitisse, quum hoc pensum persolverint, præsertim si quod ore sonant non intelligant, quod multis accidere F verisimile est, certe juxta sensum mysticum, neve credant magnum quiddam esse verba illa tantum personuisse. Si quid otii superest Principibus a negotiis necessariis, id malim impendi perdiscendis præceptis Divinis, aut parabolis Solomonis, aut Apophthegmatis laudatorum Principum, quorum magnam vim collegit Plutarchus, aut his libris quos homines eruditi de re publica privataque administranda reliquerunt. Quod genus sunt Aristotelis Politica, Oeconomica, & Ethica, Officia Ciceronis, Platonis Dialogi de Legibus ac Republica, Isocratis de Regno, & Xenophontis Cyropædia, & Oeconomica. Eodem nonnihil conducent & nostra, quæ scripsimus de Principe Christiano, de bello, de reditu Philippi Principis ex Hispaniis. Satis oravit Princeps, si curavit ut integris & incorruptis viris committeretur Magistratus, si sua prudentia bellum exclusit: si vim Potentum depulit a cervicibus imbecillium, si quam minimo sanguinis humani dispendio, conatus facinorosorum coercuit, si sanctis legibus ac moribus publicam disciplinam stabilivit. Nam his neglectis tempus dicendis preculis absumere, non solum religio non est, sed est etiam piaculum & hypocrisis. Sublevandus est populus a prædonibus oppressus, & dicitur querelam deferentibus ac Principis opem implorantibus: *Abite, Princeps orat.* Dicitur interpellatrici viduæ aut pupillo: *Non est otium, Princeps orat.* Et tamen si qua puella, si quis morio, si quis qui canem bellum adducat, petat aditum, fortasse non auditurus sit, *Princeps orat.* Ipse Dominus Jesus, Regum omnium Rex ac Principum Princeps, quando legitur submovisse despicabilem illam & calamitosam hominum turbam? Quando jussit illis responderi, *abite, Dominus cœnat.* Secedebat ad orandum, sed in desertum, & rursus occurrit affluenti turbæ. Quæ frons igitur istis qui interpellantibus non verentur respondere: *Princeps ludit aleam.* Episcoporum nomine tolerabilius responderetur, *Præsul orat,* nisi quidam sese tam non excusarent hoc titulo vocantibus ad longe profaniora. Opinor, sanctum Gregorium, privatas suas preces ad similes interpellationes fuisse relicturum. Adrianus Cæsar inter multa, magnaque vitia, nonnullas virtutes habuisse legitur: hunc quum per viam euntem, mulier quædam appellasset, audiri cupiens, ille quoniam alio properabat, respondit, *non est otium.* Tum illa, *noli igitur,* inquit, *imperare.* Id liberius a muliercula dictum, tantus Monarcha civiliter tulit, restitit & audivit causam. Ita magis conveniebat ut ad preces illas vocanti Sacerdoti dicatur, *non est otium,* quam calamitosis & innocentibus afflictis. Ad hæc, quoniam propria Regum functio est, turpe est non esse otium, quum sit otium prolixis precibus, venationibus, lusibus, saltationibus, morionibus & aleæ, ne quid commemorem his etiam sceleratius.

Igitur ad orandum exercitatis argumenta copiosissime suppeditabit sacra lectio, deinde vita ipsa malis bonisque sic varians, ut tristium major sit copia: si quid imminet aut premit triste, orandum est: si quid accidit feliciter, actis gratiis orandum, ut Deus quod dedit, velit esse perpetuum: si quid commissum est, oranda venia: si quid cum virtute gestum, rogandus Deus, ut sua dona augere dignetur in nobis. Si quem videris hominem egregiis virtutibus præditum, & ob id perutilem Reipublicæ, ora Deum, ut multos tales velit esse: si quem insigniter improbum ac pestilentem, precare illi mentem meliorem, simulque ut servet te Deus, ne talis evadas. Si contigit Magistratus, pete sapientiæ donum ut possis recte gerere: si ademtus est, ora ut succedat te vir melior. Si affluxit rerum copia, roga ut qui dedit facultatem, idem det animum bene vivendi. Quin illæ ipsæ civiles precatiunculæ, si ex animo Christiano magis quam ex more dicantur, non absunt ab orando: veluti quum dicimus ingredienti iter: *Bonus Angelus te deducat & reducat incolumem:* marito: *Precor ut uxor tua feliciter pariat:* novo Magistratui: *Precor ut honor quem adsecutus es, sit & tibi & Reipublicæ felix:* pio Episcopo: *Christus Opt. Maximus, diu te servet incolumem Ecclesiæ suæ.* Cæteræque hujus generis innumeræ. Hæc mihi fere succurrebant, quæ scriberem de orando, Vir clarissime, sed idem optime, alioqui videri poterat alienius ad hominem aulæ Regiæ procerem de orando scribere. Si Petrus Apostolus omnes Christianos *Regale sacerdotium* appellat, & si peculiare sacrificium Christianorum, ut diximus, est orare, nemini scribi potest inepte de orando, nisi qui Christianus non est. Imo haud scio an ullis frequentius & ardentius orandum, quam Magnatibus, qui quo graviori negotiorum mole premun-

1 Pet. 2.

muntur, hoc magis egent divino præsidio. Moses Sacerdos non erat, sed Dux populi, & tamen quoties orasse pro populo legitur? David Rex erat, non Sacerdos, & tamen plurimus est in orando. Solomon Rex erat, & tamen in dedicatione Templi veluti Sacerdos orat pro tota multitudine. Ne sit Regis orare pro populo, cujus non est bene velle populo: nec pro se laboret orare Princeps, cui non est opus ope supremi Numinis. Omnibus dictum est & summatibus & infimatibus, illud Jacobi: *Orate pro vobis invicem, ut salvi fiatis.* Paulus Apostolus in quotidianis precibus suis mentionem facit apud Deum eorum quos initiaverat Euangelio, sed vicissim illos rogat ut orent pro ipso. Ne roget pro se qui neque desiderio boni cujusquam, neque mali metu tenetur. Ne roget pro alio, qui nulli bene vult, præterquam uni sibi. In summa, ne curet hoc sacrificium offerre Deo suo, qui a sacerdotio Christiano se credit alienum.

Nec inficiamur tamen Antistitum peculiare munus esse, ut orent pro populo, quem regendum susceperunt, nec pro vivis tantum vota faciunt verum etiam pro mortuis. Jacobus ordinavit, ut *ad ægrotum accersantur Ecclesiæ Presbyteri, qui Deum orent pro illius salute, ungantque oleo in nomine Domini. Et oratio*, inquit, *fidei salvabit infirmum, & allevabit eum Dominus, & si in peccatis sit, remittentur ei.* Jubetur Abimelech implorare deprecationem Abraham, quod esset Propheta. Sic enim legis Geneseos Cap. XX. *Nunc ergo redde viro suam uxorem, & orabit pro te, quia Propheta est, & vives.* Norunt quia consuerunt Prophetæ colloqui cum Deo. Nam cum his colloquitur Dominus. Verum, quemadmodum post effusum in omnes Spiritum sanctum, omnes Christiani quodammodo Sacerdotes sunt, ita sunt & Prophetæ. Per Christum enim omnes accessum habemus ad thronum gloriæ illius. Nec interim tamen confundendus est ordo in Ecclesiis laudabiliter institutus, & a majoribus nobis per manus traditus. Sacerdos adstans mensæ Dominicæ, cum auctoritate deprecatur pro multitudine. Idem conscenso suggesto, dum enarrat Scripturas sacras, cum auctoritate Prophetam agit, auscultante cum silentio populo. Neque fas sit cuivis hoc muneris sibi sumere. Ubi enim non est ordo, ibi confusio est. Ubi confusio, ibi tranquillitas esse quî potest? At pax in primis decet Ecclesiam Dei, qui non dedignatur interesse cœtui, in suo nomine congregato. Orat igitur Antistes pro fratribus suis ex officio delegato, orat vicissim populus pro suo Antistite ex fraterna caritate. Prophetam agit Antistes ex ordinatione, neque tamen fas non est cuivis, quum opus est docere proximum suum, si quid adsecutus est eruditionis sanctæ. Christiana caritas, sic vicissim communicat officia sua, ut non luxetur ordo membrorum corporis.

Rogarit aliquis, quibus temporibus potissimum orandum censeam? Video litteras sacras hæc tria fere conjungere, vigiliam, sobrietatem & preces, quod luxus & somnus degravent animum cupientem cum Deo colloqui. Itaque mox a primo somno consuescendum est vel in lecto brevi precatiuncula compellare Dominum. Rursus idem mane faciendum, priusquam a cubiculo te conferas ad profana ministeria, postremo sub quietem nocturnam. Neque contemnendum est quorumdam exemplum, qui posteaquam reliquerunt cubile, priusquam cibum capiant, aut aliquid vulgarium negotiorum attingant, si detur commoditas, curant adesse sacro, si modo hic absit omnis superstitio. Sunt enim permulti qui credunt quidquid egerint, cessurum ex animi sententia, si species panis & calicem adspexerint, & interim hoc agit pirata laxaturus ancoram, hoc agit Caricus miles adornans deprædationem innocentium: hoc agit iniquus negociator, undecumque lucrum capturus. Neque negligendus est mos laudatissimus, quo plerique convivium a precibus auspicantur, & actione gratiarum concludunt. Has tamen velim e sacris litteris depromi, & magis congruentes adhiberi, quam a nonnullis adhibentur. Nos & ea quæ sumus sumturi, benedicat dextera Christi, hujusque generis rhytmos, ut non arbitror damnandos, ita malim ibi melioribus cedere. Nec est necesse omnia infulcire in tales centones. *Kirie eleison*, nusquam non recte dicitur, sed alibi tamen aptius: Et, *beata viscera Mariæ Virginis*, pie commemorantur, sed his alibi locus erat. Pro bene meritis fortassis ibi non intempestiviter oratur, si paucis id fiat: pro Rege, pro Episcopo, pro pace, pro bello, pro cæteris nominatim orare, tempestivius videtur alias. Illud probo, quod apud quosdam consecratio mensæ sacram lectiunculam habet adjunctam, unde conveniret & in convivio primum oriri colloquium.

Rogabis forsitan, quid sentiam de his qui quotidie persolvunt liturgiam Virginis Matris. Equidem hæc malo, quam quorumdam superstitiosas ac magicis simillimas preces, quamquam illud in his offendit, quod ea quæ in sacris litteris de Ecclesia sponsa Christi dicta sunt, deque sapientia Patris, qui est Dominus Jesus, detorquentur ad Virginem Mariam, tum quod quædam ibi petuntur a Virgine, quæ rectius peterentur a Filio. *Tu nos ab hoste protege, in hora mortis suscipe*; Deo rectius dicitur: *libera nos a malo, & suscipe spiritum meum.* Tametsi ne in his quidem est impietas, si quis simplicem affectum candide velit interpretari. Simili affectu quidam in Concionibus implorant opem Virginis, appellantes eam *fontem omnis gratiæ.* Nemo negat plurimum honoris deberi sanctissimæ Virgini, cæterum ibi tempestivius erat implorare Spiritum Christi. Mihi magis probantur hæ preculæ brevissimæ, quas quidam quotidie dicunt de cruce Domini. Nam numerosas preces quibus quidam evolvendis globulis certo numero repetunt precationem Dominicam aut salutationem Angelicam, non omnino damnarim in laicis, nisi quidam ista facientibus prodigiosa quædam promitterent. Hic erat locus dicendi de variis vulgarium precum superstitionibus, quæ non multum absunt a magicis precaminibus, sed propositis optimis orandi formis, non difficile fuerit rejicere quidquid ab his discrepat. Nam error infinitus est, quum simplex sit quod rectum est.

Hoc munusculum, Hieroslae Nobilissime, quod non ante natum erat, quam tibi dedicaretur, sed tua causa susceptum est, ut esset quo vicissim nostri absentis commonefieres, si tibi probabitur, non gravaberis idem optimis fratribus tuis Joanni & Stanislao communicare: sin habes aliquid in hoc argumento melius, sequere quod melius est, sed interim huic nostræ promtæ voluntati saltem hoc præmii repende, ut quod habes melius, velis nobis esse commune.

MODI ORANDI PER DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM,

FINIS.

DILU-

DILUCIDA ET PIA EXPLANATIO

SYMBOLI,

QUOD

APOSTOLORUM DICITUR,

DECALOGI PRÆCEPTORUM,

ET DOMINICÆ PRECATIONIS,

PER

DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM.

CLARISSIMO VIRO

D. THOMÆ A ROSCHEFORD,

COMITI ORMONIÆ ET WILSCHERIÆ

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS

S. D.

Alibi indicat non Cypriani, sed Rufini opus esse, sed tum nondum deprehenderat.

Quidem videbam fore, Comes Illustrissime, ut a nonnullis mihi improbitatis dica scriberetur, si post tam multos tamque celebres Ecclesiæ Doctores, quorum Cyprianus sic primus apud Latinos hoc tractavit argumentum, ut præcurrentem hactenus nemo potuerit assequi, commentarer aliquid in Symbolum Apostolorum. *Rursus, improbitatis reus ipse mihi futurus videbar, si tibi non gessissem morem, præsertim rem tam piam pio affectu flagitanti: maxime, quum prius illud meum obsequium verius quam officium, quo Psalmum* XXII. *exposuimus, tam candide fueris interpretatus. Neque me clam est, te hanc opellam meam, non tibi, qui me Doctore non eges, sed aliis rudioribus postulare. Eoque sic tractavi rem, ut ad simpliciorum captum orationem totam accommodarim. Nec omnino video quid laudis hoc studio meo sim adsecuturus, nisi forte quod quædam dicta sunt crassius atque explanatius. Verum laudem nihil moror, sed utinam hinc tantum utilitatis hauriant Christianæ militiæ tyrones, quantum & tu, Vir clarissime, pro tua insigni pietate desideras, & ego pro mea quantulacumque portione dedi operam. Orandus interim Dominus, ut quod meis viribus diminutum est, de sua benignitate suppleat, & qui tibi istum Religionis adfectum inspiravit, dignetur felicem addere successum, non hac in re tantum, sed etiam in omnibus, quæ studio pietatis institueris. Bene Vale. Datum apud Friburgum Brisgoæ, Anno a Christo nato* M. D. XXXIII.

SYMBOLUM

SIVE

CATECHISMUS.

PERSONÆ,

CATECHUMENUS & CATECHISTA.

Prior habet KA. *Græcum, posterior* CA. *Latinum.*

KATECHUMENUS.

AM DUDUM mihi gestit animus adscribi in consortium Ecclesiæ Catholicæ, quæ est domus Dei, extra quam nulli speranda salus æterna. Itaque precor, ut tua pietas ad hanc rem infantiæ meæ sit auxilio? CATECHISTA. Si rite tinctus es sacro lavacro, eadem opera cooptatus es in Ecclesiæ Catholicæ familiam. KA. Verum ea res inscio me, per sponsores gesta est: at posteaquam divina benignitas concessit ad hoc ætatis pervenire, quæ ut ad impietatem corrumpi potest, ita ad pietatem, opinor, est docilis, æquum arbitror, ut & sponsorum meorum fidem liberem, & ipse meæ saluti consulam ac meum per me ipsum quoque negotium agam. Proinde te rogo, ut ita mecum agas, quasi plane rudem institutas formesque. CA. Dominus ipse, fili carissime, qui istam tibi mentem inspiravit, idem pro sua bonitate ad id quod desideras, provehet. KA. Non igitur opus est Catechista? CA. Si non esset opus, frustra Christus dixisset Apostolis, *ite, docete omnes gentes.* Sed ut sexcentos adhibeas Catechistas, Dominus tamen est, qui vere docet hanc Philosophiam. Sic enim visum est Deo, ut sua munera homini per hominem velit impertiri. KA. Cur ita visum est? CA. Primum ut excludatur supercilium & arrogantia, quam horret Spiritus ille mitium ac mansuetarum amator mentium: dein, ut mutuis officiis inter Christianos concilietur, propagetur alaturque caritas. Nihil tamen est hic quod sibi vindicet vel Catechista, si suo fungitur officio, vel Catechumenus, si profecerit. Tota laus debetur illi, qui intus & docentis organum temperat, & discentis mentem transformat. Pariter itaque Domini misericordiam imploremus, ut illius afflatu & tu prudenter interroges, & ego quæ salutaria sunt, respondeam. KA.

Fiat.

A Fiat. CA. Nunc igitur percontare. KA. Mire, ut dicebam, afficit ac sollicitat animum meum ineffabilis illa pulcritudo domus Dei. Sed qua, rogo, in illam patet aditus? CA. Qui vult ingredi domum, petit januam. KA. Ostende januam. CA. Eam ostendit cœlestis ille Doctor Paulus: *accedentem*, inquit, *ad Deum oportet credere.* Et Rom. v. *Per quem habemus accessum per fidem in gratiam istam.* Rursus ad Hebræos, *Sine fide impossibile est placere Deo.* Fidei ostium est, humile quidem illud, sed ingresso ostendit inenarrabilem majestatem divinæ potentiæ, sapientiæ ac bonitatis. Submitte igitur caput, ut introire merearis. KA. Quid est istud quod dicis? CA. Depone sensum carnis, & humanæ rationis argutias, ut simpliciter certoque credas quidquid nobis ad salutem tradit divina auctoritas, etiam si humano sensui videatur falsum, frivolum, absurdum, aut impossibile. Fallit humana ratiocinatio, fallunt ipsi corporis sensus, solus Deus tam non potest falli aut fallere, quam non potest non esse Deus. KA. Quid est fides? CA. Ut tibi rudi definiam crassius: Duæ sunt præcipue vires animæ: *intellectus* & *voluntas.* Illo judicamus quid sit eligendum, hac expetimus quod commonstravit ratio. Utramque partem vitiavit crimen eorum, qui generis humani fuere principes. Hujus mali contagium in universam posteritatem dimanavit: hinc fit, ut & ratione tamquam oculo vitiato putemus esse quæ non sunt, aut non esse talia qualia sunt: & voluntate corrupta, quod ægrotis solet evenire, expetamus pro salubribus mortifera. Adversus hoc geminum malum divina benignitas providit nobis geminum remedium: *fidem* quæ purificat cor, hoc est, mentem ac rationem, ceu fontem animi: & *caritatem* quæ corrigit depravatam voluntatem. Fides quasi prælucens in tenebris depellit omnem errorem, in his dumtaxat, quæ pertinent ad salutem: caritas submovet pravas cupiditates, ut ad ea tantum feramur, quæ præscripsit Deus. Fides dictat, caritas exsequitur, velut fidei ministra. Sed fidei oculus potissimum in Deum intenditur, caritas quasi duos habet oculos: dextrum intendit in Deum, sinistrum deflectit in proximum, dum illum ut summum bonum amat supra omnia, hunc ut cognatum diligit propter Deum. Fides igitur, de qua nunc agimus, est donum divinitus infusum menti hominis, qua citra ullam hæsitantiam credit esse verissima, quæcumque Deus per utriusque Testamenti libros tradidit ac promisit. Ea se porrigit ad tria tempora, præteritum, præsens, & futurum: videlicet, mundum a Deo conditum esse, & quidquid superioribus seculis gestum, narrant divinæ litteræ: dein ab eodem & hodie Mundum Ecclesiamque gubernari: postremo eventurum, quidquid vel piis pollicentur, vel minantur impiis. Hæc omnia per fidei donum longe certius credimus, quam quæ vel ratiocinando colligimus, vel omnibus deprehensa sensibus tenemus. KA. Sed quum sacra Volumina per homines ad nos pervenerint, unde illa stabilis & inconcussa persuasio? Nemo tam impius est, ut existimet in Deum cadere vanitatis suspicionem. Sed dubitari posset an omnes illi libri afflatu Numinis conscripti sint. CA. E compluribus quidem rebus nascitur hæc certitudo, sed ex una præcipue. Primum e consensu naturali. Nam quæ in illis traduntur, magna ex parte consentanea sunt nativo rationis judicio, cujus scintilla quædam residet etiamnum in prolapsis. Deinde ex prodigiis admirandis, per quæ & Vetus Testamentum & Novum proditum est. Nam nec alias umquam gesta sunt talia, nec quisquam ausus est, aut potuit similia confingere. Accedit huc mirificus quidam omnium inter ipsa consensus. KA. Quorum? CA. Figurarum & Oraculorum, quæ propriæ sunt Veteris Testamenti, tum fides & evidentia in præstandis iis, quæ Vetus Testamentum vel typis adumbrabat, vel Prophetarum ore promiserat. In examinandis testimoniis scis plurimum habere momenti testium consensum. Confer Christum tam variis ænigmatis delineatum in lege Mosaica, a tot Prophetis, idque temporibus diversis promissum, cum eo

Heb. 11.

B C D E F

quem Euangelica nobis tamquam in theatro sub oculos ponit historia, videbis omnia consentire ad amussim. Accedit huc Prophetarum inter ipsos admirabilis consensus, quum inter Philosophos mundi tam varia sit opinionum pugna. Adde jam his, constantem omnium seculorum ac nationum consensum, & conspirationem in hanc Philosophiam indivulsam. Quis enim umquam quidquam tam excellenti ingenio conscripsit, quod universus orbis sic amplecteretur, quod tanta constantia retineret, ut ab eo tot virorum, puerorum, fœminarum, virginum millia nec variis mortibus, nec morte formidabilioribus tormentis potuerint avelli, quorum animos fidei lux purificarat? Idque hoc etiam mirabilius est, quod hæc Philosophia repente veluti sol quidam per universum orbem illuxit ac vicit, nec virium, nec opum, nec eruditionis, nec humanæ calliditatis auxilio, nec ullis denique præsidiis hujus mundi: quodque hactenus adversus Regiam potentiam, adversus mundanam sapientiam, adversusque Hæreticos mille modis ad impietatem instructos, breviter, adversus omnes Diaboli machinas inconcussa stetit, juxta Christi promissum: *Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* KA. Sentio & meis oculis, licet cæcutientibus, nonnihil affulgere lucis. Sed quod est illud unum præcipuum? CA. Id quidem jam tua sponte attigisti. KA. Quinam? imprudens? CA. Sentis enim, ut ais, nonnihil lucis infulsisse oculis cordis tui. Is, nimirum, est Christi Spiritus, qui jam cœpit energiam suam exserere in corde tuo, & quod cœpit, uti spero, perficiet. Hic enim est arrabo divini Spiritus, arcano afflatu sic confirmans humanam mentem, ut nec inferorum potestas, nec Angeli, nec ulla creatura valeat eam dimovere a fide & spe, quæ est in Christo Jesu. Hunc affectum nulla hominum persuasio gignit in animis nostris, quod certissimum est argumentum, hæc omnia divinitus agi. Nulla enim res tranquillat animum hominis præter hanc Philosophiam. KA. Felices quibus hoc contigit donum. CA. Oremus cum fiducia, continget & nobis. KA. Verum cum utriusque Testamenti Volumina nominas, mare magnum, ne dicam, immensum nominas. Quid mihi rudi etiamnum & in Christo plusquam infanti proponis? CA. Habent, uti scis, humanæ disciplinæ rudimenta sua. Habet & hæc Philosophia cœlestis elementa sua. KA. Unde petam ista? CA. E *Symbolo*, quod partim ob auctoritatem, partim ad discretionem aliorum, *Apostolorum* dicitur, Veteres interdum appellant *Regulam fidei.* Is est sermo paucis verbis complectens summam eorum, quæ omnibus necessario credenda sunt ad salutem æternam. Hoc Symbolum olim qui adulti baptizabantur, publicitus ore quisque suo recitabant Catechumeni, priusquam aqua salutari tingerentur. KA. Cur appellatur *regula fidei*? Ca. Quoniam ad hunc inflexibilem veri gnomonem diriguntur & corriguntur omnes hominum opiniones, ac mille modis a recto divaricantes Ethnicorum, Judæorum, & Hæreticorum errores. Simplex enim in omnibus est divina veritas quæ ait: *Cœlum & terra transibunt, verba mea non transibunt.* KA. Sed quid sibi vult *Symboli* vocabulum? CA. *Symbolum* Græcis dicitur a συμβάλλω, quod nobis est *confero.* Ea voce multifariam usi sunt Græci. Nam Symbolum interdum appellant signum quod imprimitur Epistolis ac Vasis, ne resignentur a quibus non oportet. Interdum Symbolum dabant ex condicto celebraturi convivium, ne cui integrum esset se subducere. Jam & inter sponsum & sponsam ex consensu mutuo datur Symbolum, ne liceat a pacto recedere. Denique militibus sub iisdem signis merentibus dabatur Symbolum interdum vocale, quod certis verbis tradebatur, interdum sine voce, quod illi vocant ἄφωνον. Id eo fiebat, ut sub eodem Imperatore militantes inter sese agnoscerent, & si quis hostium tentaret facere fucum, eum hac nota deprehenderent. KA. Ista quidem dilucide, sed exspecto congruentiam appellationum. CA. Vides in baptismo crucis figura consignari frontem renascentis. Et

Obsignatio Vasis aut Epistolæ.

Et beatus Paulus Corinthios Euangelium professos *2 Cor. 3.* Epistolam suam vocat, *non quidem atramento scriptam in membranis, sed in cordibus spiritu.* Spiritus autem di- *Luc. 11.* citur *digitus Dei.* Mentem sic obsignatam Deo semel, nefas est resignare Satanæ. Et idem Paulus Corinthiis *1 Cor. 4.* ita loquitur, *Habemus thesaurum hunc in vasis fictilibus.* Mens igitur hominis per baptismum fit vas sancti Spiritus, quod obsignatur sigillo fidei, imo Christus ob- *Symbolum convivii.* signavit sanguine suo. In Euangelio vero Dominus regnum cœlorum, hoc est, Euangelii gratiam, splendido convivio comparat, ad quod vocantur omnes *Luc. 14.* omnium hominum nationes. Quisquis autem in bapti- *Symbolum conjugii.* smo professus est Christum, Symbolum in hoc magnificum convivium dedit, ut jam resilire non liceat. Ad hæc crebro legimus Christum *Sponsi* nomine designari, quemadmodum Ecclesiam nomine *Sponsæ*, velut in Cantico mystico, & Joannis tertio. Quin & singulorum animæ in professione fidei nubunt Sponso Christo. Declarat hoc Paulus, scribens Galatis: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo.* Idcirco utrimque datur Symbolum, ne fas sit umquam moliri divortium. Christus impartit arrham Spiritus sui. Homo corde credens ad justitiam, & ore profitens ad salutem, vicissim dat Symbolum Christo. Hujus conjugii magnum, ut ait Apostolus, mysterium est, quod indissolubili vinculo coit inter Christum & Ecclesiam. KA. Equidem rebar, antehac virgines monasticum institutum profitentes, tantum Christo nubere. CA. Renubunt quidem illæ potius quam nubunt, & in Sponsarum ordine primas tenent, hoc Sponso propiores quo similiores, sed in baptismo etiam nautarum & aurigarum, & sutorum animæ fiunt Christi Sponsæ. Et idem Symbolum datur omnibus, æque mendico contemtissimo, ac Regum potentissimo. Ea, profecto, res piam quamdam superbiam addere debet juxta mundum abjectis, quod in his quæ sola veram conferunt felicitatem, quia vere magnos, vere divites, vere potentes, vere nobiles reddunt, cum quamlibet opulentis Monarchis paria faciunt. KA. Inauditam narras Domini benignitatem! CA. Phy. Quem rejiciat Agnus ille mitissimus, qui latronem in cruce profitentem protinus invitavit ad nuptiale convivium, & ex scelerose atque in ipsum blasphemo fecit regni consortem? KA. Profecto, hactenus mire quadrant *Symbolum militare.* omnia. CA. Postremo, qui sacro lavacro renascuntur, profitentur Euangelicam militiam, dantque nomen Imperatori immortali Jesu Christo, hujusque sacramentis militaribus obstringuntur, ac donativum Spiritus accipiunt, ut jam extremæ perfidiæ atque etiam ingratitudinis sit ab hoc Principe ad tyrannum Satanam deficere. Deficiunt autem non solum qui Christum abnegant, & ad Turcam aut Judæos transfugiunt, verum etiam qui toto pectore mundo mundanisque commodis dediti sunt. Labitur enim & justus, vel septies in die, sed mox erigitur vigore fidei, quæ velut ignis semper ad cœlestia nititur. KA. Utinam ille Spiritus dignetur inscribere cordi meo, & quod scripsit, inviolabili Symbolo obsignare! CA. Utinam dignetur tuo meoque cordi thesaurum illum inæstimabilem committere, & quod recondidit, suo tueri signaculo! KA. Sed illi membranam puram, & vas mundum præbeamus oportet. CA. Imo & isthuc ipse præstabit nobis, quamquam non sine nobis. KA. Quam felix illud convivium, quod & hic habet juge gaudium mentis sibi bene consciæ, & ad cœleste convivium transmittit. CA. Imo quam felix conjugium, quod nos unum reddit cum Deo, cui adhærere summa atque unica felicitas est. KA. Sed militia, laboris vocabulum est. CA. Nemo coronatur, nisi qui legitime certaverit. Sed quod hic molestum est, momentaneum est, corona sempiterna est & immarcescibilis. Tum hoc ipsum quod hic est laboris, tot solatiis condulcat ille Spiritus, ut cætera non patienter modo, verum etiam alacriter perferantur. Vita hæc, velimus nolimus, militia est, aut Deo militandum est, aut Satanæ. Qui Satanæ militant, qui princeps dicitur hujus mundi, duriora tolerant, quam qui militant

A Christo. Nec minus gaudent Christi milites, quam illi qui terra marique venantur dulcia, sed aliter, imo soli vere gaudent. Jam vero stipendia, immane, quam sunt diversa. Sempiternum in cœlis triumphum agere cum duce Christo, & æternis ignibus tradi cum Satana tyranno. KA. Mirum est itaque vulgus hominum ad hunc modum vitam agere. CA. In causa est, quia multi Symbolum ore pronuntiant, pauci corde credunt, aut si credunt, frigide credunt. KA. Jam dudum audire lubet cœlestis Philosophiæ rudimenta. CA. Rudimenta sunt, sed quod hic infimum est, superat omnia fastigia mundanæ sapientiæ. Quoniam autem melius citiusque percipimus ea quæ discimus B avide, qui tradunt humanas disciplinas, solent eas discipulis variis nominibus commendare, potissimum autem, auctoris, materiæ, formæ, & finis. KA. Non satis assequor quod dicis. CA. Veluti medicina auctorem habet Hippocratem, & si Poetis credimus, Apollinem. Versatur circa res quæ juvant offenduntque corporis valetudinem: hæc est materia: constat cognitione rerum naturalium & experimentis: puta, hanc esse formam. Finis est, corporis bona valetudo, quatenus hic datum est recte valere. KA. Nulla quæstus mentio. CA. Is fortasse scopus est quorumdam artificum, sed tamen artis scopus est, prospera valetudo. Itidem Stoica Philosophia auctorem habet Zenonem, tractat quid turpe, quid honestum, colligit C Dialecticis rationibus, promittit animi tranquillitatem, sed in hac vita tantum, eamque falsam. Nihil enim vere tranquillat animum hominis præter gratiam Christi, quam illi ne per somnium quidem noverunt. At hujus Philosophiæ, cujus tu candidatum nunc agis, auctor Deus, materia, pia vita, forma, afflatus æterni Numinis, finis vita cœlestis. Imo ut melius dicam, hæc omnia Deus ipse est. Ac Zeno quidem in multis & fallit & fallitur, & quoniam in scopo hallucinatur, necesse est, ut in mediis quoque cæcutiat. Cæterum hic ubi Deus est omnia in omnibus, nullus esse potest error, nulla nubes, nulla ambiguitas. Ipse est initium, ipse progressus, ipse consummatio. Quod D si reperiuntur, qui humanas disciplinas summis laboribus, magnisque impendiis, multo tempore discere student, quanto pectoris ardore par est hanc Philosophiam perdiscere, quæ a Deo vero profecta, per vitam immaculatam, miro compendio deducit ad illam beatam immortalitatem? KA. Profecto, vere pretiosum narras margaritum, quod omnibus divenditis merito debeat comparari. CA. Etiam vitæ jactura bene emitur, imo mille mortibus vili emeretur. Porro, non arbitror esse necesse hic ea commemorare, quæ te benevolum reddant, attentum ac docilem. Magnus est ad profectum stimulus, amor doctoris. E Quid autem amabilius Deo, imo quid omnino præter illum amabile? Quis autem somnolentus audiat certo pollicentem æterna gaudia? Facile vero docilis est, qui & amat Deum super omnia, & uni credit in omnibus nihil hæsitans. KA. Magis ac magis inardescit animus. CA. Sed sit hæc si videtur prima Catechesis, quam ubi tecum animo volutans quodammodo ruminaveris, implorata Divini Spiritus ope ad me redito, reliqua percepturus. KA. Fiet.

CATECHESIS II.

FACTUM quod jussisti, & accrevit reliqua audiendi sitis. CA. Gratia benignissimo Spiritui Christi: superest, ut in primis tibi recitetur Symbolum: quod eo facilius tenebis, si intellexeris, & rei F summam ordinemque cognoveris. KA. Exspecto. CA. Ausculta. KA. Hic sum. CA. *Credo in Deum Patrem omnipotentem, Creatorem cœli & terræ, Et in Jesum Christum Filium ejus unicum, Dominum nostrum. Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria virgine, passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus & sepultus est, Descendit ad inferos, Tertia die resurrexit a mortuis, Adscendit ad cælos, Sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis, inde venturus judicare vivos & mortuos: Credo in Spiritum sanctum, Sanctam Ecclesiam Catholicam, Sanctorum communionem, Peccatorum re-*

missionem, *Carnis resurrectionem*, *& vitam æternam*, *Amen*. KA. Audio plane verbum abbreviatum. CA. Et vides granum sinapis. Jam tenes, opinor, esse unum Deum, quæ tamen appellatio complectitur tres personas, *Patrem* qui solus a nullo est, *Filium* a Patre sine tempore genitum, *Spiritum sanctum* ab utroque procedentem. KA. Teneo. CA. Ne quid hic temporarium aut corporeum imaginetur sensus humanus, æterna, ineffabilia, incomprehensibilia sunt omnia: ad quæ caligat humana ratio, sola fide percipiuntur. Tres sunt proprietatibus distincti, sed trium eadem est substantia sive natura, aut quod verbum quidam arbitrantur aptius, essentia, eadem omnipotentia, eadem majestas, eadem sapientia, eadem bonitas. Hic ternio ordinem quidem habet, sed inæqualitatem prorsus nescit. Nullus enim est alio vel tempore posterior, vel dignitate inferior. Trium una Deitas, & tres unus Deus. Hinc summa oritur Symboli distinctio. Principem locum obtinet Pater, secundum Filius, tertium Spiritus Sanctus, qui caritas est, & utriusque nexus quidam ineffabilis: Pater condidit universa, Filius restituit prolapsa, Spiritus sanctus utrique cooperatur. KA. Accipio. CA. Sed in Filio, quoniam solus assumsit humanam naturam, nulla ex parte diminuta aut mutata divina, quum sit una persona, triplicem tamen habet substantiam, divinam, quam eamdem habet cum Patre & Spiritu sancto, animam humanam & corpus humanum: qui quemadmodum ex Patre Deo natus est verus Deus, ita ex homine matre, natus est verus homo. Huic adhæret Ecclesia, veluti corpus hominis adhæret capiti. Quemadmodum autem divinus ille Spiritus conglutinat Patrem cum Filio, ita & Ecclesiam Christo adglutinat arcano & indissolubili vinculo. Corpus igitur Christi mysticum quartam Symboli partem occupat. Sunt aliæ divisiones, sed hæc ingredienti nonnihil lucis aperiet. Nunc igitur tu vicissim recita Symbolum. KA. Faciam. *Credo in Deum Patrem omnipotentem, conditorem cœli & terræ.* CA. Habes primam personam. KA. *Et in Jesum Christum Filium ejus unicum, Dominum nostrum.* CA. Jam ingressus es alteram Symboli partem, quæ tradit Christi divinam naturam, de qua diximus. KA. *Qui conceptus est de Spiritu sancto*, & cætera. CA. Audis veram & perfectam hominis in Christo naturam, mox auditurus humani generis redemtionem. KA. *Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus & sepultus est.* CA. Audis præter tot certissima argumenta verum hominem declarantia, admirabilem Christi pugnam cum Satana tyranno. KA. *Descendit ad inferos.* CA. Audis quid egerit illa sacrosancta anima Christi, id temporis quo corpus exanime requiescebat in monumento. KA. *Tertia die resurrexit.* CA. Audis capitis victoriam, membrorum spem. KA. *Adscendit ad cælos.* CA. Audis victoris triumphum. KA. *Sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis.* CA. Audis sempiternam & insuperabilem Christi Monarchiam, cui data est omnis potestas in cœlis pariter atque in terris. KA. *Inde venturus est judicare vivos & mortuos.* CA. Audis secundum adventum. Prius enim venit in humilitate carnis, Servator omnium, post veniet in gloria Patris, judicaturus & pios & impios, cuique pro meritis suum daturus præmium. KA. *Credo in Spiritum sanctum.* CA. Habes tertiam Symboli partem. KA. *Sanctam Ecclesiam*, & cætera. CA. Habes quartam Symboli partem, quæ depingit mysticum Christi corpus, Ecclesiam. Jam si totum Christum accipias, non sunt nisi tres personæ, Et congruenter Ecclesia sancta sancto Spiritui annectitur. Illius enim munere sanctum est, quidquid in rebus conditis vere sanctum est, unde & a Paulo dictus est *Spiritus sanctificationis*. Ille est sponsi Spirit us qui numquam recedit a sinu sponsæ: & quoniam; Ecclesia Græcis dicitur *congregatio*, per illum cohæret, quidquid feliciter conjunctum est. Hic est orbis ille inenarrabilis, tres personas inter sese, & cum his pios Angelos ac pios homines in unum conglutinans. Nam Ecclesiæ nomen potest & beatos Spiritus complecti, licet his redimendis Dominus non venerit, qui perstiterunt in felici statu, in quo fuerant conditi. Humanum genus quoniam in primis parentibus fuit prolapsum, egebat Redemtore. Perge. KA. *Sanctorum communionem.* CA. Hanc particulam sic quidam accipiunt, ut per appositionem exponat priorem, *Sanctam Ecclesiam*. Societatis enim vocabulum est Ecclesia, & inter omnia Christi membra jugis & indivulsa conjunctio est. Quidam malunt his verbis significari, septem Ecclesiæ sacramenta: quidam omnium bonorum operum communionem. KA. *Peccatorum remissionem.* CA. Hic audis, quæ sit hujus civitatis politia in hoc seculo, in quo ut non est consummata felicitas, ita nec est perfecta puritas, nec plena saturitas. Itaque sæpe fit, ut graviter prolapsis remedio sit opus, infirmis robore. Utrumque quum aliis modis, tum vero præcipue per Ecclesiæ sacramenta suggerit gratia Dei. Itaque quum audis, *Peccatorum remissionem*: audis paratam geminam medicinam, unam e sacro lavacro, alteram per pœnitentiæ sacramentum. KA. *Carnis resurrectionem.* CA. Hic aperitur militiæ finis, Ecclesiæ consummatio, & totius hominis vel æterna felicitas, vel æterna calamitas. KA. *Et vitam æternam.* CA. Audis incomparabile stipendium, quod Imperator noster paravit suis militibus, si sui ducis exemplo, sub illius vexillis fideliter militantes, gnaviter sese gesserint usque ad mortem. Habes hujus salutiferæ Fabulæ, protasim, epitasim & catastrophen: habes Actus omnes ac Scenas cœlestis illius choragi ineffabili dispensatione digestas. KA. Sunt qui subtilius distinguant? CA. Sunt aliquot recentiores, qui pro duodecim articulis faciunt tredecim, sunt qui quatuordecim, non juxta sermonis ordinem, sed illud secuti, quod omnes articuli pertinent aut ad divinam naturam omnium personarum, aut ad humanam Christi, aut ad corpus Christi mysticum: ad horum quodque accommodant certas particulas, itaque conficiuntur quatuordecim. Verum hæc ad id quod agimus haud multum habet momenti. Ad istum enim modum fas esset & alias comminisci distinctiones, ut variæ sunt ingeniorum formæ, variæque rerum earumdem considerationes. Illud est omnium caput, quod hic dicit mundum a Deo potenter conditum, & ab eodem Deo per Filium sapienter & misericorditer redemptum, initium ac decursum Ecclesiæ arcanis afflatibus eam gubernante Spiritu sancto, consummationem Ecclesiæ, quum Filius regnum integrum ac pacatum tradit Patri. KA. Quidam singulis Apostolis accommodant singulos articulos. CA. Si verum narrant isti, falluntur qui malunt esse quatuordecim articulos. Sed istud tamen utiliter excogitatum est, quo videlicet illitterati eadem opera tamquam per imagines ordine dispositas simul & Apostolorum nomina, & articulos singulos infigant memoriæ. Vehementer enim conveniret, ut omnia Christianorum conclavia tabulis hujusmodi decorarentur. KA. Deum immortalem quam copiosam Philosophiam tantillum Symbolum complectitur! CA. Atqui probabile est apud priscos fuisse aliquanto brevius, siquidem illi videntur finisse Symbolum hac clausula: *Inde venturus est judicare vivos & mortuos.* Id colligere licet ex Athanasii Symbolo, qui quum explanet hoc Symbolum, nihil horum attingit: nec ultra progreditur Symbolum quod pro Niceno refertur in Canonibus, nisi quod addit, *Et in Spiritum sanctum:* alioqui multis verbis discrepans, tum ab hoc, tum ab eo quod canitur in Missa, quod videtur esse Synodi Constantinopolitanæ. Colligitur item e Tertulliano, veluti e libro *Adversus Praxeam*: rursus libro *De Virginibus velandis*, in principio: item libro *De præscriptionibus Hæreticorum*. KA. Redundat igitur quod adjectum est? CA. Bona verba. Sed ob contentiosos & crassos illa sunt adjecta, quo sermo foret expressior verius quam plenior. Nam quum audis: *Qui conceptus est de Spiritu sancto*, audis tertiæ personæ professionem. Rursus quum audis Christum esse passum, simul intelligis Ecclesiam, pro qua passus est. Neque enim pro Angelis, qui non egebant, aut pro Dæmo-

Dæmonibus, qui prolapsi sunt irreparabiliter, passus est Dominus, multo minus pro brutis animantibus. Simul audis fontem universæ remissionis. Nec enim baptismus aut pœnitentiæ sacramentum aliunde efficax est, quam ex sacrosancta morte Domini. Item quum audis: *Resurrexit, ascendit in cœlum:* vides ostensam carnis resurrectionem, quam certa spe exspectamus omnes. Neque enim caput in cœlo regnans patietur sua membra esse trunca ac dimidiata. Totus ille resurrexit, toti resurgemus & nos. Postremo quum audis, *Inde venturus judicare vivos & mortuos*, vox judicandi designat diversa præmia piorum & impiorum: quod post explanatius dictum est, *Et vitam æternam.* KA. Cur hoc Symbolum dicitur *Apostolorum?* CA. Ut titulo distinguatur ab aliis Symbolis, Niceno, Constantinopolitano, Athanasii, & aliorum complurium. Et probabile est, hoc omnium fuisse primum. Quemadmodum autem apud priscos illos Barbaros, simplices, fraudium ignaros, bonæque fidei viros, aut nullæ erant syngraphæ in contractibus etiam maximis, aut quam brevissimæ, satis erat in charta notare, tot agrorum jugera libere dono lego-ve tali Ecclesiæ: ita quamdiu vigebat in animis hominum fidei sinceritas, aut non erat opus hoc chirographo, aut satis erat quam paucissimis comprehensum verbis. Philosophorum impia curiositas, Hæreticorum perversitas, verborum ac Symbolorum induxit multitudinem: quemadmodum versutia hominum effecit, ut in contractibus tot tam verbosis sit opus instrumentis. In nulla autem Ecclesiarum diutius viguit pietatis ardor, fideique sinceritas: in nullam minus Hæreseôn ac tardius irrepsit quam in Ecclesiam Romanam. Utinam non inundassent hujus mundi lenocinia! Quin hoc ipsum Symbolum quod explicuit beatus Cyprianus, hoc nostro aliquanto est brevius. KA. Recita, quæso, si molestum non est. CA. Ausculta. *Credo in Deo Patre omnipotente, Et in Jesu Christo, Filio ejus unico, Domino nostro: qui natus est de Spiritu sancto, ex Maria Virgine: crucifixus sub Pontio Pilato, & sepultus est: tertia die resurrexit: ascendit in cœlos, sedet ad dexteram Patris, inde venturus judicare vivos & mortuos, Et in Spiritu sancto, sanctam Ecclesiam Catholicam, remissionem peccatorum, hujus carnis resurrectionem.* KA. Video multa prætermissa, nonnihil etiam additum. CA. Nec hoc dissimulat beatus Cyprianus: in primo statim articulo, commonstrat additum apud Orientis Ecclesias potissimum: *Credo in Deo Patre omnipotente, invisibili & impassibili.* Rursus additamentum, *Descendit ad inferna:* negat haberi in Symbolo Romano. Similiter *in Hujus carnis resurrectionem*, fatetur, pronomen additum in Ecclesia Carthaginensi. Desunt nonnulla, imo non desunt, sed ex aliis intelliguntur. Cyprianus non videtur addere, *Creatorem cæli & terræ:* sed hoc colligit ex Græca voce. Παντοκράτωρ enim non tam sonat omnipotentem, quam omnia tenentem & omnibus imperantem: quæ vox non tantum exprimit mundum a Deo conditum, sed admonet ab eodem gubernari: non gubernaret autem ab alio conditum. Quoniam vero & Gentes ex Poetarum institutione credunt mundum a Deo conditum, idque tot verbis inculcat liber Geneseos, hanc particulam judicabant evidentiorem quam ut fuerit exprimenda. Omissa sunt & hæc verba, *Qui conceptus est:* quod in Euangelio, *natum est*, dictum sit pro *Conceptum est.* Sic enim loquitur Angelus Joseph: *Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est.* Hæc itaque vox communis ad conceptum & editum fœtum, visa est Patribus accommodatior ad significandum divini Spiritus munere factum esse, quod nec in conceptione fuerit humana concupiscentia, nec in partu virgineæ dignitatis & integritatis violatio. Ad hæc conceptionis vox sonat informe quiddam & imperfectum. Paulatim enim in matrice concrescit semen, deinde animatur. Hæc de Domini conceptione prædicare veremur. Rursum in sequenti articulo non dicit, *Passus est:* quemadmodum nos, sed *Crucifixus est*, quo non tantum mortem ejus, sed & mortis genus exprimeret. Nec addit *Mortuus*, sed tantum, *Sepultus est:* ideo enim homines aguntur in crucem, ut illic moriantur, nec sepeliuntur nisi certo mortui. Et quum addit, *resurrexit:* hoc est, revixit: satis aperte profitetur fuisse mortuum. Nec hic a Cypriano discrepat Augustinus, ita repetens: *Credimus itaque en eum, qui sub Pontio crucifixus est & sepultus.* Nec dixit, *Resurrexit a mortuis:* sed tantum, *resurrexit tertia die.* Nullus enim reviviscit, nisi a morte. *Sedet ad dextram Patris:* non addit *Dei*, nec *Omnipotentis:* quæ duo verba videntur adjecta e Symbolo Athanasii. Quid enim erat opus, quum paulo ante Patrem Jesu appellarit, *Deum omnipotentem?* Nec legit, *Credo in Spiritum sanctum:* ne videatur novum aggredi Symbolum: sed respiciens ad superiora, maluit subaudire verbum quod subaudiebatur in Filio, *Credo in Deum Patrem, & in Filium ejus unicum, & in Spiritum sanctum.* Siquidem eadem est fides, qua credimus tres personas unius essentiæ. Mox, *in sanctam Ecclesiam*, omittit præpositionem, multis verbis causam reddens, quare non sit addenda: nec addit *Catholicam*, quemadmodum nec Augustinus addit in Symbolo: sed adjicit interpretans, *Utique* (inquit) *Catholicam.* Quid autem necesse fuit adjicere, *Catholicam:* quum nulla sit Ecclesia sancta, nisi Catholica? quam epitheton *Sanctam*, discernit ab omnibus Hæreticorum, Judæorum ac Gentium Ecclesiis. Quum autem dicit, *Et in Spiritu sancto:* moxque subjicit, *Sanctam Ecclesiam:* omissa etiam præpositione, palam est Cyprianum non legisse, *In sanctam Ecclesiam.* Denique omissa est clausula, *Et vitam æternam:* ea satis intelligebatur ex verbo Resurrectionis, quo comprehenduntur piorum & impiorum diversa præmia: tum ex eo quod præcessit, *Judicare vivos & mortuos:* quemadmodum antea dictum est. Porro Cyprianum non aliter legisse quam recitavi, non tantum ex illius interpretatione, verum & ex epilogo, quem in fine subjicit, perspicuum est. Ostendens enim soli Patri, Filio & Spiritui, addi præpositionem, cæteris nequaquam, ita recitat. Sequitur namque post hunc sermonem, *Sanctam Ecclesiam, remissionem peccatorum, hujus carnis resurrectionem:* non dixit: *In sanctam Ecclesiam*, nec *in remissionem peccatorum*, nec *in carnis resurrectionem.* Insuper expositurus, *Carnis resurrectionem:* ita præfatur. Sed ultimus iste sermo, qui resurrectionem pronuntiat, summam totius perfectionis succincta brevitate concludit. An non aperte clausulam hanc appellat ultimam? Duas porro voces *vitam æternam*, aliquis adjecisse videtur, vel ex Athanasii Symbolo, vel ex eo quod canitur in Missa. Nec aliter legit Augustinus, in libello de Symbolo, nisi quod pro *De Spiritu sancto*, legit *Per Spiritum sanctum:* & an adjecerit *Vitam æternam*, non satis liquet, probabile est eum cum Cypriano consentire: certe *Descendit ad inferna*, non attingit, nec addit pronomen *Hujus carnis.* Cyprianus autem, quum in cæteris indicarit si quid discrepat, in cæteris quoque commonstrasset, si secus habuisset Romanum Symbolum, quam ipse recitat. KA. Quum tanta sit in paucis verbis varietas, qua fronte quidam homines asseverant hoc Symbolum ab Apostolis communi assensu proditum, & quidem scripto? Quis enim ausit in unius cujuslibet Apostoli scripto vel unum apicem addere aut adimere? CA. Rex quidam Lacedæmonius roganti quamobrem Ephori non assurgerent Regi, *Ob hoc ipsum*, inquit, *quod Ephori sunt.* Similiter nunc tibi respondere possem, *Ob hoc ipsum sic asseverant, quod homines sunt.* Si quid apud recentiores legerunt, retinent mordicus: si quid adfertur ex veteribus, quos non legunt, ut sunt religiose meticulosi, suspicantur sub omni lapide dormire scorpium. KA. Non est igitur hoc Symbolum Apostolorum? CA. Maxime. Quidquid enim hic traditur, Apostoli a Christo didicerunt: & quod ab eo didicerant, nobis bona fide tradiderunt. Pauca verba non mutant incommutabilem veritatem. Sed his prætermissis, si videtur, recurre ab imis ad summa, ac de singulis percontare quæ suggeret Spiritus. KA. Cur Patri datus sit primus locus, me docuisti, quod fons sit

sit totius Deitatis, omniumque rerum conditarum: sed cur Patrem solum appellat Deum, Filium tantummodo Dominum, Spiritum nihil aliud quam sanctum, quum sit omnium eadem Deitas? CA. Hæc est mysticæ Scripturæ consuetudo, ut aliquoties de personis loquens, Patrem Dei nomine signet. Velut ipse Dominus in Euangelio, *Si creditis in Deum, & in me credite.* Et beatus Paulus: *Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi. Deus proprio Filio non pepercit.* Sed ex innumeris Scripturæ locis liquido patet, unam & eamdem trium esse Divinitatem. Quum Dominus in Euangelio dicit, *Baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti*, nulli personæ Dei nomen tribuitur, ut intelligamus, tres unum esse Deum. Solus enim Deus per fidem ac baptismum remittit peccata. Interdum & Filium, Dei nomine designant: veluti quum dicimus Deum pro salute generis humani factum hominem, natum de Virgine, mortuum & revixisse. Neque enim Pater aut Spiritus sanctus assumsit carnem, aut mortuus est. KA. Potestne sensibili quopiam argumento demonstrari, quomodo tres personæ distinctæ dicantur, & sint unus Deus? CA. Nihil est in rebus creatis, quod proprie dici possit simile divinæ naturæ, nec ullæ sunt hominum voces, quibus proprie loquamur de ea. Nec ullæ sunt humanæ mentis imagines, quæ ad amussim, ut ajunt, divinæ congruant essentiæ. Et injuria fit illi adorandæ majestati, si temere cum humanis rebus conferatur. Dabo tamen simile, sed multum dissimile. Contemplare Solem, & ab hoc manantes radios, tum ex utroque profectum calorem. Ut Sol est fons luminis & caloris, ita Pater fons est Filii, qui est lumen de lumine. Et ut a Sole simul & radiis manat calor, ita a Patre & Filio procedit Spiritus sanctus. Nunc mihi imaginare Solem, qui numquam esse cœperit, nec esse desiturus sit, nonne ab hoc sempiterno sempiterni nascerentur radii, & utrimque proficisceretur calor æque sempiternus? KA. Prorsus. CA. Quibusdam placet hæc collatio: mens, ratio & voluntas, eadem est anima: mens, fons est, ab hoc manans ratio judicat, ab utraque proficiscens voluntas amat. Ita Pater, fons est: Filius, λόγος, hoc est, ratio: caritas, Spiritus sanctus. Tertia maxime probatur eruditis, de mente, & verbo in mente concepto. Quod si qua mens esset increata, nimirum, & hujus verbum esset increatum. Verum ut Spiritum sanctum hac similitudine complectamur, ponamus mentem, & ab hac nascens verbum, & ita feriens aliorum aures, ut nihilo secius in corde maneat, deinde Spiritum, sine quo mens non profert verbum. Mens Pater est, verbum in mente conceptum Filius, prolatio Spiritus sanctus. Habet nonnullam similitudinem & fons cum Patre, amnis e fonte nascens cum Filio, fertilitas agrorum, quam fons per amnem donat, cum Spiritu sancto. Sed in his exemplis innumera discrepant. Radius non est idem quod Sol, ut jam sit substantia: calor autem accidens est, non substantia, tantum abest, ut sit eadem cum Sole & radiis. Et nostrum verbum accidens est, ac res transitoria: & Spiritus quo proferimus verbum, accidens est, nempe motus aeris: quemadmodum & fertilitas nulla est substantia, nec idem est cum fonte & amne. Quare hæc idola missa faciamus. Quod non assequitur humana ratio, teneat fides: quod tradunt sacræ litteræ, quod in carne docuit Christus, quod tot miraculis confirmatum est, quod per Ecclesiam docet Christi Spiritus, id multo certius habendum, quam quod mille demonstrationibus probatum sit, aut quod sexcentis sensibus percipias, si totidem haberes sensus. KA. Nefas igitur est, de rebus divinis inquirere? CA. Fas, præsertim his qui sensus habent exercitatos, sed cum tremore, sed sobrie, sed stabiliter jacto fidei fundamento. Postremo quatenus concessum est in hac vita mortali, in qua Deum per fidem videmus, sed tamquam in speculo & ænigmate. Alioqui divinam naturam sicuti est, nec Seraphicæ mentes comprehendunt, ut & illic aliquis fidei sit locus, quæ credit quod superat omnem intellectum creatum. Optimo igitur jure hujus Philosophiæ prima vox est, *Credo*. KA. Duæ syllabæ? CA. Sunt. Sed has quisquis ex vero corde pronuntiat, beatus est. Non enim vere credit in Deum, nisi qui pro compertissimis habet omnia, quæ sacris prodita sunt Voluminibus, sine dubitatione sperans quæ promittunt illa, timens quæ minantur, quique in hac vita se totum, suos suaque omnia tradit divinæ voluntati, propriam abdicans in omnibus: etiam si mille mortes intententur, si universa Dæmonum potestas moliatur perniciem, tutissimus est, qui se fixit in hac petra. Si desit hæc fides, nec baptismus, nec ulla Ecclesiæ sacramenta prosunt, nec ulla bona opera conferunt salutem æternam. Nam Paulus peccatum etiam esse pronuntiat, quidquid absque fide est. Hæc nos Deo Patri copulat, hæc nos Christo capiti sociat: hæc per Christi Spiritum nos cooptat in numerum filiorum Dei: hæc nos inserit in æternum consortium Angelorum, ac sanctorum omnium: hæc in hujus vitæ tenebris prælucet, ostendens quid vere fugiendum, quid expetendum: hæc nos armat impavidosque & invictos reddit adversus omnes mundi Satanæque machinas: hæc efficaciter consolatur in rebus tristibus spe bonorum cœlestium, semper habens in ore, *si Deus pro nobis, quis contra nos?* Et, *Non sunt condigna afflictiones hujus seculi ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis.* Heb. 11. Hæc vere tranquillat animum, huic beatus Paulus fert acceptum quidquid umquam fortiter, pie, temperate gestum est a viris sanctimonia claris. Per hanc Deo cari vivimus, per hanc alacriter bonaque cum fiducia morimur, per hanc ad beatam illam immortalitatem evehimur. Rursus, ex hujus defectu nascitur superstitio, sortilegium, idololatria, & hujus germana avaritia, ambitio, blasphemia, tristitia, desperatio, superbia, metus mortis, vindictæ cupiditas, denique quidquid malorum toto grassatur in orbe. KA. Equidem frequenter audio multos sibi precantes prosperam valetudinem, longævitatem, ac divitias, qui tantum bonum a Deo petant paucos audio. CA. Pauci videlicet norunt, quid, aut quomodo sit orandum. Pro hoc dono conveniebat jugiter pulsare divinas aures, ut fidem largiatur, & in dies donum suum in nobis augeat. KA. Attamen vulgus eos qui minus sapiunt, credulos appellat, & Hebræus quidam sapiens, leves corde nominat, qui facile credunt. CA. Primum nec levitatis nec credulitatis est, credere iis quæ tot argumentis declarata sunt non ab hominibus, sed a Deo proficisci. Paulus negat se Angelum auditurum, si quid adferret diversum ab Euangelio Christi. Quin potius arrogantis stultitiæ est, dubitare de his quæ nobis tanta cum auctoritate tradita sunt, eoque Paulus scribit, insipiens cor Philosophorum fuisse obscuratum, quod abesset lux fidei. Si quis idiota tali Philosopho qualis fuit Aristoteles, aut Pythagoras, aut si quis fuit doctior utroque, de materia prima, de rerum principiis, de infinito, aut de cœlestium orbium magnitudine, motu vique differenti obstreperet, ambigens de omnibus, quæ non posset assequi, nonne audiret arrogans & insanus? At quanto major est insania, ideo non credere divinæ Philosophiæ, quod multa non assequatur intellectus humanus. Porro inter Deum & hominem quantumvis eruditum discrimen est infinitis partibus majus, quam inter hominem sapientissimum, & subulcum stolidissimum. KA. Ita prorsus habet res. CA. Apud Philosophos impudens habetur, si quis rejiciat auctoritatem clari probatique Scriptoris. Nam Pythagoricis ad persuasionem satis erat, αὐτὸς ἔφα; Et Christianus tergiversatur quum audit, Deus hoc dixit, Deus hoc fecit? De Regis diplomate nemo dubitat, si modo sigillum agnoverit. Quanta igitur temeritas est de divinis ambigere, quæ tot modis, ut ostendimus, obsignata sunt? KA. Dum ista disseris sentio & in me fidei semen augescere. Sed cur placet hæc sermonis forma, *Credo in Deum*, quam Latini emendate loquentes vix agnoscunt? CA. Deum crediderunt & Philosophi plerique, Deo credunt Dæmones. Sciunt enim illum mentiri non posse. Sed soli pii credunt in Deum, sive in Deo, nihil enim refert, qui totam fiduciam

fiduciam totamque spem fixerunt in Deo. Unde Cyprianus, vir doctus juxta ac pius, non putat ita legendum, *Credo in sanctam Ecclesiam*, sed *credo sanctam Ecclesiam*. Ac fateor quidem sensum illius esse pium. Summa enim & sacra, ut dici solet, fiduciæ speique ancora non est figenda nisi in Deo, sed re vera sermonis figura fluxit ab idiomate linguæ Hebraicæ, quæ frequenter addit præpositionem *in*, ubi sermo Latinus eam repudiat. Apostoli vero quamquam Græce scripserunt, tamen interdum referunt proprietatem nativæ linguæ. Quod genus illud Lucæ XIV. *Si potest in decem millibus occurrere*. Quod si nullo pacto fas est addere præpositionem, quoties de rebus humanis loquimur, quomodo excusabimus quod scripsit idem Euangelista Lucas Cap. XII. *Qui in me confessus fuerit coram hominibus, & Filius hominis confitebitur in illo coram Angelis Dei*. Videtur tamen præpositio nonnihil vigoris addere sermoni. *Confido in te*, nescio an Latine dicatur; *fiduciam habeo in te*, Latine dicitur: &, *in te spes mea sita est*, recte dicitur, quum *spero in te* non ausint dicere qui religiosius observant Romanæ dictionis elegantiam. Proinde de sermonis colore disputationem missam faciamus, & rem ipsam toto amplectamur pectore, spem universam nec in Angelis, nec in sanctis hominibus, sed in uno Deo reponentes. KA. Cur non dicit, *Credo in unum Deum*. CA. Quia nunc sic loquens, efficacius exclusit Deorum multitudinem. Nullus enim ita loquitur, *vidi unum Solem*, *exortus est unus Sol*, *vidi unam Lunam*, quod imaginatio hæc ne venit quidem cuiquam in mentem, esse aut esse posse plures Soles, aut Lunas. At qui dicit, *vidi unum Solem exorientem*, scrupulum injicit audientibus, quasi sentiat plures esse Soles aut Lunas, atque ad istum loquens modum, ridiculus haberetur. Et tamen natura simpliciter non repudiat, quo minus possint plures esse Soles, sed prorsus impossibile est plures esse Deos. Nam quod simpliciter summum est, non potest esse nisi unum. KA. Cur igitur in Symbolo Niceno, ut quidam putant, ut tu, Constantinopolitano, quod in sacrificio mystico cani audio, dicitur, *Credo in unum Deum*. CA. Hoc post adjectum est non tam adversus Ethnicos, qui plures colebant Deos, quam adversus Hæreticos: quorum alii somniabant duo principia, alterum boni, alterum mali: alii dividebant unum Deum in duos, alterum quem justum appellabant, contendebant esse auctorem Veteris Testamenti, alterum Novi: quem bonum profitebantur, justum negabant, quum omnium rerum conditarum auctor sit unus Deus, utique bonarum. Malorum enim Deus non est auctor. Nam vidit quæ fecerat & erant valde bona, idem justus & bonus, idem veteris Legis auctor, idem novi Testamenti princeps, & omnium seculorum moderator immutabilis. Cæterum quum nego Deum auctorem malorum, de peccatis sentio, non de afflictionibus. Afflictio quam Deus immittit, bona est, vel quia justa, dum pro commissis infligitur, vel quia medicina est ad resipiscendum, vel quia seges est ac materia majoris gloriæ. Quod ipsum tamen malorum genus nusquam esset inter homines, si numquam extitisset peccatum. Peccatum autem a Diabolo profectum est: & ab hominis concupiscentia depravata. KA. Cur addit *Patrem?* CA. Ut hunc distinguat a cæteris personis. Mox enim subjicitur, *& in Jesum Christum Filium ejus unicum*: Pater solus dicitur, quia solus genuit Filium. Quamquam Dei nomine sic accepto, ut totam declaret Triadem ac pariter omnes complectatur personas, Deus recte dicitur Pater, quod origo sit omnium rerum conditarum. Quod si Patrem intelligas generali sensu, a quo quid ducit originem, prima persona Pater est simpliciter omnium. Non genuit Spiritum sanctum, sed nec hominem aut Angelum genuit de sua substantia. Quod autem peculiari ratione dicitur *Pater timentium ipsum*, eadem ratione dicitur Deus eorum. Psalmo XXXII. *Beata gens cujus est Dominus Deus ejus*. Itidem Psalmo CXLIII. Sed Deum Filium genuisse de sua substantia, primæ personæ proprium est. Genuit mundum, sed non solus; Gignit

A pios verbo vitæ, sed per Filium & Spiritum sanctum; Unicum Verbum solus Pater genuit. KA. Quemadmodum homo gignit hominem? CA. Hoc convenit, quod de sua substantia genuit, quod filium genuit, quod Deum de Deo genuit. Sed, ut modo dictum est, in omni collatione, quæ a rebus conditis transfertur ad Deum, plurima discrepant. Nec enim Pater substantiæ suæ partem transfudit in Filium, sed eamdem substantiam totam Filio communicavit: nec gignens & genitus constituunt duos Deos, quemadmodum pater homo & filius homo faciunt duos homines: nec gignens tempore prior est genito, sed eadem est utriusque æternitas. Omitto recensere cætera, quæ numero carent. KA. Homo B quum hominem adoptat in filium, non vere gignit, quum ex uxore sustulit filium, vere genuisse dicitur, quia secundum naturam. Quod si Pater tot modis dissimiliter gignit Filium, quomodo dicitur vere gignere? CA. Imo hoc verius gignit, quod dissimiliter, hoc est, perfectius gignit. Humana enim generatio ad illam ineffabilem collata umbra modo quædam est generationis. Si apud nos vera dicitur generatio, quia secundum humanam naturam est, multo justius vera dicitur illa quæ est secundum naturam divinam. Nisi forte negabis Deum vere condidisse mundum, quia multo aliter eum condidit, quam homo condit urbem aut domum. C Nec ideo Deus non dicitur vere lux, vita, sapientia, virtus, mens, quod hæ voces aliter de illo prædicentur quam de rebus conditis: sed ideo imperfectius de creaturis prædicantur, quod secus prædicantur quam de Deo. KA. Estne fas Deum appellare substantiam? CA. Si per substantiam significes personam subsistentem, non est impium unam profiteri essentiam in tribus substantiis: quamquam ab his vocibus, quibus olim pii quidam sunt usi, vel ob novitatem præstat abstinere. Si substantiam accipis, cui inhærent accidentia, impium est hoc nomen Deo tribuere, qui simplicissimus est nec ex materia & forma compositus, nec accidentibus admixtus, sed quidquid in illo est, una simplexque substantia est. D Quod si quid hujusmodi vocabulorum attribuitur in sacris litteris Deo, velut, irasci, placari, pœnitere, oblivisci, recordari, scito Scripturam ad nostros sensus attemperare linguam suam, quemadmodum mater balbutit cum infantulo. Porro si substantiam appellas rem solide per se subsistentem, nihil est in quod rectius quadret substantiæ vocabulum quam in Deum: per illum enim est, quidquid vere est: perfectissime autem sit oportet, quod omnibus dat ut sint. KA. Hæc quidem abs te pie dilucideque mihi videntur disserta. Cæterum quum multa elogia competant in Deum, Sapientiæ, Bonitatis, Æternitatis, Incommutabilitatis, Veritatis, Justitiæ, Misericordiæ, E aliaque innumera, cur hic tantum exprimitur *Omnipotentis?* CA. Tu quidem sapienter interrogas. Quisquis enim vere profitetur Deum, eadem opera profitetur omnia quæ divinæ naturæ congruunt. Sed quoniam hic rudibus credenda proponuntur magis quam discutienda, & non solum in orbe condito, verum etiam in redemto & consummando plurima sunt quæ sensui humano videntur impossibilia, ad excludendas omnes istiusmodi ratiocinationes additur hic omnipotentis cognomen. Aristoteli insolubilibus argumentis probanti mundum hunc fuisse ab æterno, quod ex nihilo nihil possit gigni: respondetur, omnipotens est, qui mundum, quum non esset, condidit. Negant a F privatione recursum ad habitum, eoque nec Christum natum ex Virgine, nec a mortuis resurrexisse: respondetur, omnipotens est Deus, qui hæc operatur. Judæi negant hominem ex homine nasci citra virilem operam: respondetur, Deum esse qui hoc fieri voluit, Deum esse qui natus est, Deum esse qui præparavit Virginis uterum. Ad confirmandam igitur fidem imbecillium, præcipue facit omnipotentis cognomen. Cum enim infinita sit & incomprehensibilis Dei potentia, stultum est disquirere, quomodo hoc aut illud fecerit, sed cum fideli Psalmographo dicendum est:

est: *Omnia quæcumque voluit Dominus, fecit in cœlo* A *& in terra, in mari, & in omnibus abyssis.* KA. *Creatorem cœli & terræ.* Cur uni Patri tribuitur mundi creatio? CA. Est quidem omnibus personis mundi creatio communis. Siquidem Pater universam creaturam condidit per Filium, cooperante Spiritu sancto, sic tamen ut hic nec instrumentum imagineris nec ministrum. Sed conveniebat, ut exordium Euangelicæ professionis consonaret cum initio Veteris Testamenti, quo vel hinc intelligamus utriusque legis unum esse Principem & Auctorem. Sic orditur Genesis: *In principio creavit Deus cœlum & terram.* Judæis autem, de vulgo loquor, ignotus erat Filius & Spiritus sanctus, solum Patrem agnoscebant, non quod genuisset Filium Deum, sed quod conditor esset & gubernator humani B generis, & universæ creaturæ fons. Pater enim originis verbum est, & constat perfectissimam originis rationem esse in Patre, quod hic solus, ut ait Cyprianus, sine auctore sit, qui solus auctor omnium est citra exceptionem. KA. Cur quod hic dicit *conditorem*, alius vocat *creatorem*, alius *factorem*? CA. Græcis unica vox est ποιητὴν, communis ad auctorem, creatorem, & quomodocumque factorem, tametsi factoris vocabulum repudiat lingua Latina. Quidam distinguendi gratia docuerunt eum *creare* qui de nihilo producit aliquid, quod est solius Dei: eum *facere*, qui ex materia fabricatur aliquid, quemadmodum natura ex grano gignit arborem, & artifex ex argento facit C pateram. Venit igitur in disquisitionem an Deus creasset cœlum & terram, quum prius videatur fuisse chaos, hoc est, materia informis. Non igitur ex nihilo creavit: quamquam recte dicitur ex nihilo creasse, qui hoc ipsum creavit, unde facta sunt omnia. Hanc argutationem ut excluderent, quidam maluerunt *conditoris* uti vocabulo. KA. Cur maluit appellare *conditorem cœli & terræ*, quam *conditorem universæ creaturæ*? CA. Quia, ut modo dixi, maluit Geneseos verba referre. Cœlum universa complectitur, circum terram volvuntur elementa cætera, hæ duæ mundi partes nostris sensibus maxime sunt expositæ. Et ad sensus humanos, ut jam admonui, frequenter Scriptura sermonem suum attemperat. Qui condidit cœlum & D terram, utique condidit omnia quæ his continentur. KA. At Nicenum sive Constantinopolitanum Symbolum addit, *visibilium omnium & invisibilium.* CA. Idem dixit, sed explanatius, ne quis putaret Angelos, aut animas hominum a Deo non esse conditas. Quod si recte dictum est, exserte pronunciat Apostolus ad Colossenses 1. *Quoniam per ipsum condita sunt universa in cœlis, & in terra, visibilia & invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates, omnia per ipsum & in ipso creata sunt.* Quidquid numquam esse cœpit Deus est, sed Angeli sunt ministri Dei, quem ut conditorem ac Dominum indesinentur cum tremore glorificant & adorant. Quid- E quid autem esse cœpit, ab uno Deo duxit originem, qui solus nec principium novit, nec finem, nec loco tenetur, nec tempore movetur. KA. Quid jam superest, nisi ut ad secundum articulum transeamus? CA. Satius arbitror, nonnihil etiam circa hunc articulum immorari. KA. Sequor. CA. Primus igitur ad salutem gradus est, credere, Deum esse. Secundus, credere Deo, hoc est, fidem habere verbis illius. Tertius, omnem sollicitudinem plena fiducia in illum conjicere. Qui non credit esse Deum profitetur nihil usquam esse, quum ab illo sint quæ sunt. F Qui credit Deo, profitetur illum esse veracem in omnibus. Qui totam fiduciam in eo collocat, profitetur ab illo gubernari universa, nec quidquam illo esse vel melius vel sapientius. Quisquis de his posterioribus ambigit, nec primum illud vere credit. Non enim vere credit esse Deum, qui alium fingit quam est. Imo turpius errant, qui quum profiteantur esse Deum, tamen negant illum omnipotentem aut omniscium, aut negant ab eo conditum mundum. Et si conditus est, negant ab eo gubernari. Quemadmodum tu, ni fallor, levius indignareris illi, qui putaret te esse non natum, quam qui crederet, tibi non esse sensus, aut mentem humanam, aliaque sine quibus homo cognomen hominis amittit. KA. Profecto, sic est. CA. Qui Regem nominat, multas egregias res unica voce complectitur. Qui Deum nominat, infinitam omnium bonorum summam complectitur. Plurimi sonant ore, *Credo in Deum*, sed qui Christiano pectore dicit, *credo in Deum*, primum exsecratur Paganos quosdam Cyclopicos, qui non credunt ullum esse Deum. Nec minus istos qui numerant nobis multos ac multiplices Deos, quum eadem opera fateantur nullum esse Deum. Si enim plures sunt, est quo alius ab alio differat: id si bonum est, non est Deus qui caret aliquo bono: si malum, in Deum nihil cadit mali. Similiter & eos qui nihil omnino esse credunt præter ea quæ corporis sensibus percipiunt. A quibus non procul absunt Anthropomorphitæ, qui, quoniam in Scripturis legerant oculos, faciem, os, manus, cor, brachium, uterum & pectus Dei, putarunt Deum esse corporeum humana forma, humanisque membris compositum, quum nihil longius absit ab omni materia sensibili quam Deus, & Joannes scribat, *Deus Spiritus est.* Dein Epicureos, qui sic concedunt esse Deum aut Deos esse, ut negent illis curæ esse res mortalium. Hi Deum vel impotentem faciunt, vel stultum, qui non valeat regere quod condidit, vel malevolum qui nolit, vel socordem & ebrium, qui negligat. Hæc in hominem Monarcham dicta blasphemiæ plena sunt, quanto magis si dicantur in Deum. Atqui Dominus in Euangelio clamat, ne passerculum quidem cadere in terram absque voluntate Patris, ac discipulorum etiam capillos omnes esse numeratos Deo, ut nec pilus pereat, nisi illo volente. Et magistro accinit discipulus Petrus, *Omnem sollicitudinem conjicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis.* Detestatur & Judæorum blasphemiam, Deum unum profitentium, sed Filium ac Spiritum sanctum abnegantiam, quum Dei substantia sive essentia sic una sit, ut eadem, atque ut Dialecticorum more loquar, eadem numero sit in Filio a Patre genito, & in Spiritu sancto ab utroque procedente. Pater clamat e nubibus, *Hic est Filius meus dilectus*, & Judæus dicit, non habet filium. Idem clamat per os Joelis: *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem*, & Judæus reclamat, Deus non habet Spiritum sanctum, sed solitarius est? Huic dementiæ affinis fuit ἀνόητος Noetus & impius Sabellius, a quibus nata est Hæresis Patrispassianorum, quæ Dei substantiam non in tres personas, sed in tres voces distinxit. Pater, inquiunt, mundum condidit, idem Filii nomine carnem assumsit, & passus est. Idem commutato nomine jam Spiritus sanctus venit in discipulos. Sciens ac lubens hic prætereo Basilidis ac Marcionis plusquam blasphema somnia. Ad Judæorum impietatem accedunt Origenistæ, qui Filium Dei faciunt creaturam, & Spiritum sanctum creaturæ ministrum. Accedit Arius, qui fatetur Filium, sed voluntatis & similitudinis, non naturæ, quamquam hanc similitudinem vult imperfectam esse, qualis est umbræ ad corpus, quod existimet inter creatorem & creaturam non cadere nisi tenuem & obscuram similitudinem. Hujus impietatem vincit Eunomius, qui docuit Filium per omnia Patri dissimilem, quod nulla sit affinitas inter conditorem & rem conditam, velut inter infinitum & finitum. Ab hoc sic dissentit Macedonius, ut tamen Ecclesiasticæ doctrinæ non assentiatur. Fatetur Filium per omnia Patri similem, sed ait Spiritum sanctum nihil habere commune cum Patre & Filio. De Manichæis jam attigimus, qui dum fabricantur duo principia sibi contraria, a quorum altero condita sunt visibilia, ut mala a malo; ab altero invisibilia, ut a bono bona, nimirum, ex uno Deo faciunt duos, bonum & malum, sicuti & Gnostici. Synerus dum tria principia facit, totidem facit Deos. Rursus qui Filium aut Spiritum S. a Deo separant, quum illi natura cohæreant, mutilum Deum nobis obtrudere conantur. Item sunt qui pro Deo supponunt naturam: quæ si æterna est & omnipotens, profecto Deus est: si non est talis, Dei ministra

ministra est, & a Deo condita. Idem de secundis causis sentiendum arbitror. Quamquam, mea sententia, religiosius est, totum hoc vel quod agit natura, vel quod secundariæ causæ, unius Dei energiæ tribuere, quæ si cesset, nec Sol sit futurus lucidus, nec cœlum volubile, nec ignis calidus, sed repente corruent omnia. Exsecratur & Seleucum, qui mundum fatetur a Deo conditum, sed materiam ait fuisse ab æterno, rem informem & imperfectam Deo æquans. Exsecratur & Menandrum, qui Platonem imitatus docuit mundum non a Deo, sed ab Angelis conditum, Angelos appellans quos Plato vocat Dæmones Deorum selectorum filios: Atque his quoque turpius delirantem Saturninum, qui somniavit mundum a septem Angelis conditum, & omnium turpissime delirantem Basilidem, qui docuit mundum conditum a trecentesimo sexagesimo quinto cœlo. Sed jam piget errorum, quorum nullus est finis. In summa, quicumque de Deo secus sentit, quam revera est, aut non talem credit, qualem nobis depinxit divinarum Scripturarum auctoritas, non credit in Deum, sed in idolo ponit spem suam. Vides, quantam Philosophiam nos docuit tam brevis articulus, quantisque tenebris ac monstris errorum nos liberarit. KA. Profecto video magnam rem esse, ex animo dicere, *Credo in Deum.* CA. Istud etiam magis dicas, si reputaris, quanta sit hominum turba, in quos hæret illud Beati Pauli: *profitentur se nosse Deum, sed factis abnegant.* Quidquid homo præfert Deo, id sibi facit Deum. KA. Quo pacto? CA. Deus dicit, *non mœchaberis*, concupiscentia dicit, mœchare. Hic, qui neglecto Deo, auscultat concupiscentiæ, nonne quadantenus Deum repudiat, & in ejus locum substituit concupiscentiam? KA. Videtur. CA. Deus dicit, *noli pejerare*, avaritia dicit, pejera, nonne hic avarus pro Deo vero colit Mammonam? Scriptura docet nos ubique Deum præsentem esse, nec quidquam esse absconditum ab oculis ejus. An hi credunt hoc, qui quotidie committunt sub oculis Dei, quod homine teste non auderent committere? KA. Non videtur. CA. Qui ob mortem liberorum, aut ob ereptas merces confugiunt ad laqueum, num hi credunt omnes res humanas geri sapienter, ac misericorditer a Deo gubernari. KA. Mirum si vere credunt. CA. Qui toto pectore per omnem vitam mundo serviunt, lætantes quum male fecerint, & exsultantes rebus pessimis, an isti credunt Deum nihil malorum inultum relinquere, sed qui hic noluerunt sua scelera per pœnitentiam expiare, mitti in ignem æternum? KA. Meo quidem animo, aut non credunt, aut frigide credunt. CA. Rursus, qui considerata criminum suorum magnitudine, desperant veniam, an hi credunt Deum esse infinitæ misericordiæ? KA. Non est verisimile. CA. Plurimum igitur habet momenti ad pie beateque vivendum, vivida fide verum nosse Deum. Qui ex animo credit, illum esse summe bonum summeque pulcrum, qui poterit aliquid amare supra illum? Qui credit omnipotentem, non conabitur illi resistere qui vinci non potest. Qui credit summe sapientem, numquam illi obmurmurabit in rebus adversis. Etenim ut improbus omnium judicio videatur qui quum sit idiota, Medicum reprehendat, quod variis corporibus diversa præscribat: ita prorsus excors sit, qui Deum perinde judicat, quasi nesciat, quid cuique sit optimum. Medicus alium ungit ac lavat, alium urit aut secat, alii venam incidit, alii proluit alvum, alii sistit, alii præscribit inediam, alii cibum, alium jubet dormire, alium vetat, & dicimus, medicus est, novit quid expediat ægroto: & quum Deus huic largitur opes, alii adimit, alii dat liberos, alii negat, huic dat prosperam valetudinem, illi corpus obnoxium morbis, dicimus cur Deus ad hunc modum tractat homines, ac non potius dicimus, Deus est, novit quid cuique expediat. Qui credit summe justum, numquam sibi promittet malefactorum impunitatem. Qui credit omniscium, non facile committet illo spectante, quod apud bonum virum erubesceret facere. Qui credit summe veracem, horrebit impiis intentata supplicia, & ad æternam beatitudinem promissam piis adspirabit. Qui credit hunc mundum hominis causa conditum, quocumque se verterit, excitabitur ad adorandam tantam Numinis indulgentiam, & a Deo concessis uti verebitur secus quam ad illius gloriam. Sed sit hic hujus colloquii finis: posteaquam oraveris, & hæc tecum velut animal mundum ruminaveris, ad me redito.

Heb. 4.

CATECHESIS III.

SENTIO granum sinapis in animo meo per te satum magis ac magis exserere vim suam. CA. Utinam me plantante ac rigante Dominus det incrementum usque ad legitimam maturitatem! KA. Sed inter cogitandum hic scrupulus pupugit animum meum, quam ob causam, quum in disciplinis initia sumi soleant a facillimis, nostrisque sensibus familiariter notis, hæc Philosophia protinus a Deo cœperit exordium, quo nihil magis arduum, aut ab humanis sensibus remotius? CA. Quoniam hæc Philosophia fidei est, non disquisitionis. Disquisitio per longas ambages ac sinuosos Meandros ducit hominis mentem, ac sæpenumero seducit. Fides compendio subvehit ad summum, ac velut in sublimi specula collocat animum nostrum, unde certius ac plenius dijudicet hæc inferiora, ad Deum omnia referens, in quo est initium, incrementum, ac perfectio omnium. Cognitio quæ nascitur e sensibus, interdum incerta est, quod non raro fallant sensus: veluti quum Sol nobis videtur bipedalis, quum sit major tota Terra, quum fulmen prius videmus quam audimus tonitruum, & tamen visus & auditus inter sensus externos præcipui sunt. Nec semper certa est cognitio, quæ colligitur ex causis, sive principiis demonstratoriis, quum videamus sapientiæ professores aliquoties & de principiis ambigere. Porro quum fides a Deo veniens superat & sensuum & principiorum omnium certitudinem, nulla est certior cognitio quam per fidem, ac nulla etiam compendiosior faciliorque. Accipe argumentum: quot hodie sunt textores ac textrices, qui melius philosophantur de rebus divinis, quam Philosophorum præcipui Plato & Aristoteles? Quorum prior ille quam multa delirat de Diis selectis ac Dæmoniis Deorum filiis, de Mundo a Dæmonibus condito, de Animabus e cœlo delapsis? Hic posterior quum ab imis ad summa conatur emergere, per quot disciplinarum ambages ducit ingenium, quam diu remoratur nos in Dialecticis, in Poeticis, Rhetoricis, Physicis, Meteorologicis, priusquam veniat ad ultramundana? Nec tamen ad Dei cognitionem, cujus gratia tot gradus jacti fuerant, pervenit: ad quam nunc per fidem, & cito & facile provehuntur adolescentes, nullis humanis instructi disciplinis. Præcipua Philosophia quæ veram beatitudinem conciliat homini, est, nosse Deum, & a Deo missum Jesum Christum. Ad hanc quoniam maxime secundum naturam est, omnis quidem sexus, omnisque ætas docilis est, sed ea præcipue quæ nondum est pravis infecta cupiditatibus. In tantum vero secundum naturam est religio, ut hujus sensus aliquis elephantis aliisque brutis animantibus inesse credatur. KA. At qui simpliciter credit quæ de Deo prodita sunt, non poterit cum Philosophis & Hæreticis congredi. KA. Neque enim hæc Philosophia discitur ad palæstram, sed ad piam vitam. Quid autem arrogantius istis, qui rationibus humanis de divina natura disputant, quum nullus sit illorum, qui culicis aut araneoli naturam valeat ad plenum assequi, quum hæc quotidie videant? Qui scrutator est majestatis, opprimitur a gloria, non aliter, quam qui Solem intentis immotisque oculis diutius intuentur, cæcutientes discedunt, ut jam interdum impingant & in palum obvium. Fidei vero simplex & columbinus est oculus, hac reverenter contemplans Deum, qua nobis voluit innotescere, non curiose scrutans ea, quæ nobis voluit interim esse tecta, donec pervenerimus ad illud cœleste theatrum, in quo propius clariusque sese contemplandum præbebit purgatioribus oculis. In hac vita satis est, quod tenes Deum esse, & unum esse natura, triplicem personarum distinctione. Tenes Filium a Patre nasci,

Spiritum

A Spiritum sanctum ab utroque procedere. Tenes Deum esse non corpus sed mentem infinitæ virtutis, simplicissimam, æternam, ut quæ fuerit ante omnia tempora, nec tempore mutatur. Ab hac omnipotente mente tenes mundum universum esse conditum, & conditum hominis causa. Deus enim nec mundo eget, nec homine, nec prorsus ulla creatura, in sese & ex sese perfectissimus est. Verum quoniam summe bonus est, noluit solus esse beatus, sed felicitatem suam in Angelos atque homines & in universam creaturam diffudit, quatenus quæque res divinæ munificentiæ capax est. Homini variis modis loquens voluit innotescere. Primitus quodammodo locutus est humano generi, dum per Filium, qui est Verbum Patris, de nihilo creat hanc admirandam mundi fabricam, ut ex opere conjiceremus opificem. Tale enim opus nec homo, nec Angelus posset absolvere. Hic erat primus gradus ad cognitionem Dei. Successit lex, quæ mentis humanæ caliginem nonnihil adjuvit, sed ea præterquam quod uni genti data est, per typos & ænigmata nobis Deum delineavit, præparans animos hominum ad lucem Euangelicam, quæ per Filium nobis illuxit. Naturali lumine ad fastum abusi sunt Philosophi, lex plerisque Judæis fuit majoris impietatis occasio. Mundus erat refertus Idololatria, Judæi tumebant inani persuasione justitiæ, peccatum impune regnabat in Orbe, dum hominum maxima pars imitatur primos humani generis parentes: hic promsit sese Dei misericordia, quæ superat omnia opera illius. Dignatus est nobis propius per eumdem Filium ac familiarius innotescere, ut vel sic in mutuum amorem illius reparemur, tot tamque mirandis provocati beneficiis. Condiderat quum non essemus. Restituere voluit, quum periissemus, præstiterat enim non esse, quam perire. Post orbem mirabiliter conditum, post legem divinitus datam, post Prophetas Dei Spiritu afflatos, misit unicum Filium factum hominem, ut saltem hominem homines amaremus. Misit autem non ultorem, sed Servatorem, cujus morte nos revocaret in vitam. Quid amplius potuit immensa Dei caritas? Præbuit sese nobis quodammodo palpabilem, se ipsum quatenus licuit in exitium tradidit, ut nos veræ saluti restitueret. Omnipotentiam suam præcipue declaravit orbe condito, nunc declaravit immensam misericordiam & inscrutabilem sapientiam: misericordiam quod gratis redemit, sapientiam quod sic redemit. Proinde quæ jam superest homini tergiversatio, si tam stupendam Dei bonitatem negligat? Hanc partem nunc docet Symbolum, *Et in Jesum Christum Filium ejus unicum, Dominum nostrum.* KA. Cur istis cognomentis designavit personam Redemtoris? CA. Ut omnibus modis declararet secundam personam, quæ proprie carnem assumsit, esse verum hominem ex homine, ac verum Deum de Deo. KA. Quo pacto? CA. Sunt qui putant Jesum esse Deitatis vocabulum, Christum humanæ naturæ. In hanc opinionem adducti videntur, quod Jesus Hebræis sonet *Servatorem*, Christus *unctum*. Nemo autem potest dare salutem æternam, nisi Deus, & unctio sonat spiritualem gratiam, quæ non cadit nisi in hominem: sed re vera utrumque vocabulum est humanæ naturæ. Jesus est nomen personæ singularis, hoc est, illius hominis qui solus omnium natus est ex Virgine, quem Joannes indicavit digito, ne quem alium pro vero Redemtore amplecterentur, *Ecce*, inquit, *agnus Dei.* Christus vocabulum est vel Regni vel Sacerdotii. Nam apud Judæos & Sacerdotes & Reges ungebantur unctione sacra, & utrique honoris gratia *Christi* dicebantur. Uterque porro titulus Christo congruit, qui dictus est *Sacerdos secundum ordinem Melchisedech*, qui ut Sacerdos se ipsum agnum vere immaculatum in ara crucis obtulit pro salute mundi, & ut Rex post resurrectionem apparens, discipulis regaliter dixit, *Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra:* nec aspernatus est latronis vocem Regem agnoscentis, *Memento mei cum veneris in regnum tuum.* Quamquam Dominus numquam externo chrismate fuit unctus quemadmodum Aaron Exodi

xxix. aut Saul 1 Reg. x. Sed hic erat quem singulariter unxit Deus plenitudine Spiritus sui. Quamquam in Jesu vocabulo præterquam quod singularem designat personam, revocatur in memoriam Veteris Testamenti figura. Nam Jesus ille Nave, gessit Jesu Redemtoris imaginem. Moses qui typus est cæremoniarum, non potuit populum Israeliticum in terram repromissam perducere. Sed illi succedens dux Jesus eo perduxit; Neque enim est aditus ad veram felicitatem, nisi per fidem & gratiam, quam omnibus detulit Jesus, Virginis filius. In cognomine Christi, quod in Euangelicis & Apostolicis litteris frequenter inculcatur, Judæis exprobratur stulta & pertinax incredulitas, qui in hunc usque diem exspectant suum Messiam. Nam quem Latini vocant *unctum*, Græci *Christum*, Hebræi *Messiam* appellant. Exspectant autem Regem opibus, copiis reliquisque mundanis præsidiis affatim instructum, qui Judaicam gentem, nunc ubique rejectam & exsulem, in libertatem ac regnum restituat. Et hac inani spe infelix illa natio consolatur suam calamitatem. At nos Christiana fides docet, hunc esse vere Messiam illum unicum a Prophetis olim promissum, qui non unam gentem, sed per omnes mundi plagas veros Judæos, hoc est, Christi nomen profitentes, & corde circumcisos, non armis corporalibus, sed sanguine suo liberaret a tyrannide Satanæ, & condonatis peccatis omnibus restitueret veræ libertati, ac tandem cœlestis regni sibi cohæredes & consortes adscisceret. *Jesus* igitur expressus est, ne sit error in persona: *Christi* cognomen additum est, ne quis Judaizans exspectet alium Messiam, aut alium Redemtorem. Semel venit, semel perfecit sacrificium illud unicum & admirabile, cujus mystica commemoratione voluit nos ali fulcirique, donec denuo veniat non jam Redemtor, sed Judex ac Remunerator. Primum igitur indicavit nobis verum hominem illum admirabilem, in hoc ab æterno destinatum, ut per eum mundus redimeretur. Mox in eodem indicat nobis verum Deum, *Filium ejus unicum, Dominum nostrum.* Ex Deo nihil proprie nascitur nisi Deus, quemadmodum ex homine juxta naturæ cursum nihil nascitur nisi homo. KA. Atqui Scriptura frequenter homines pios appellat *Filios Dei.* CA. Et ideo addidit, *unicum*, sive *unigenitum*, ut hunc natura Filium Dei, secernat a filiis per adoptionis gratiam in hunc honorem adscitis. KA. An est nefas Christum juxta naturam assumtam appellare *filium adoptionis?* CA. Religiosius est a talibus abstinere titulis, ne quam ansam demus Arianis. Adoptatur qui prius non erat filius, quemadmodum nos qui nati filii iræ, per fidem in Christum facti sumus filii Dei. At Christus numquam non fuit filius Dei, sed ut conceptus est de Spiritu sancto, felix illius anima simul creata est omnis gratiæ cœlestis plena. Quamquam autem Dominus bis natus est, ex Patre sine tempore, ex Virgine tempore præfinito a Deo, non sunt tamen duo filii, sed unicus est filius, non alius, sed idem aliter natus. De substantia Virginis natus est, ut cognoscamus humanæ naturæ veritatem: quod autem citra virilem operam de Spiritu sancto conceptus, & illæsa matris virginitate natus est, prærogativa erat dignitatis. KA. Cur addit, *Dominum nostrum?* CA. Hoc cognomento frequenter illum honorant sacræ litteræ, præsertim Novi Testamenti. Quatenus erat Deus de Deo, Dominus erat omnium, non alius Dominus a Patre, quemadmodum nec alius Deus. Sed peculiari ratione dicitur Dominus electorum, quos asseruit a dominatu Satanæ, & sibi fecit populum acquisitionis. Quicumque enim committit peccatum, servum se constituit illius: per peccatum autem tyrannidem obtinet Satanas. Ab hoc igitur tyranno crudelissimo translatum esse dominium in Jesum Christum multo clementissimum, admonet nos Symbolum: quo titulo Novi Testamenti litteræ frequenter designant filium Dei, ostendentes cui sese totos dedicent, qui baptismum accipiunt, & cujus imperatis postea per omnem vitam absque ulla responsatione parendum sit, & sub cujus tutela securi possint vivere. Nullus enim

enim illi, quod possidet, potest eripere. KA. Domini cognomen quomodo competit in Christum, juxta divinam naturam, an juxta humanam, an juxta utramque? CA. Juxta utramque, sed non eodem modo. Juxta superiorem naturam Dominus fuit omnium ab exordio mundi, juxta assumtam, per mortem & ignominiam promeruit intrare in gloriam, *datumque est illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu sese flectat omne genu, cœlestium, terrestrium & inferorum.* KA. Ergo ut homo Dominus est Angelorum? CA. Maxime. Dæmonum quoque. KA. Utro refertur vox, *unicum*, ad Filium qui præcessit, an ad Dominum qui sequitur? CA. Ambigue quidem in confinio posita est ea vox, quod utrique congruat. Nam ut est unicus filius natura, ita est unicus Dominus omnium rerum conditarum. Rectius tamen refertur ad Filium: quod hæc distinctio evidenter exprimit divinam naturam, quam habet a Patre nascens, cum Patre communem. KA. Cur igitur non dictum est, *in unico Filio ejus?* Ita nulla fuisset ambiguitas. CA. Voci additæ ad discretionem, magis conveniebat locus posterior. Etenim si dixisset, unicum filium ejus, accipi poterat, filii Dei cognomen non competere nisi in unum hominem Jesum: nunc quum addit unicum, non dividit Filium, sed distinguit generationis modum, ut intelligamus, Verbum quod a Patre Deo sine tempore nascitur Deus, idem tempore suo natum ex Virgine, hominem ex homine. Augustinus in libello de Symbolo pro una voce duas ponit, *Et in Jesum Christum Filium ejus unigenitum, unicum Dominum nostrum.* Sed quoniam ex interpretatione non liquet an ita legerit, probabile est *unigenitum* additum ab aliquo, qui conatus sit explanare, quare dixisset *unicum.* Nam Dei Filius in Scripturis interdum dicitur *primogenitus* juxta naturam assumtam, *unigenitus* juxta divinam nativitatem. Ad Romanos VIII. *Ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Joannis I. *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre.* Item Capite III. *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret.* Secundum priorem generationem, nec frater est noster, nec hæres Dei, nec fratres habet, nec cohæredes: juxta posteriorem & fratres habet & cohæredes. KA. Nihil interest inter unicum & unigenitum? CA. Unicus dici potest, qui solus e liberis superest, quem non recte dixeris unigenitum. Tametsi sacrorum Voluminum Interpretes, eamdem vocem μονογενής interdum vertunt *unicum*, interdum *unigenitum.* Velut Lucæ VII. viduæ filius *unicus* dicitur, quem Euangelista dixit, μονογενῆ. Et πρωτότοκος, hoc est, *primogenitus*, interdum dicitur *unigenitus.* Sic enim Matthæus loquitur de matre Jesu, *peperit filium suum primogenitum.* Nam *primum* interdum dicitur, non quod alia præcedit, sed quod antea nunquam fuit. Veluti quum dicitur, primum hodie vidi Cæsarem, recte dicitur, etiam si postea nunquam videat. Ita primogenitus dici potest, qui primo partu editus est, etiamsi nullus sequatur partus. Alioqui quæ lex jubet fieri in primogenitis, non fuissent præstanda, nisi duo partus successissent. Primus enim non dicitur, ni qui e tribus principem obtinet locum. KA. Sed si Christus juxta naturam etiam humanam est omnium Dominus, quomodo dicitur habere fratres? CA. Etsi Christus non esset omnium Dominus juxta naturam assumtam, tamen ob unitatem hypostaseos, tres substantias complectentis recte diceretur omnium Dominus, quemadmodum pie dicimus Deum passum ac mortuum. Sed hic frater, non est vocabulum æqualitatis, sed similitudinis, cognationis & caritatis. Eadem dignatione discipulos suos appellat, pro servis amicos, non abdicans jus suum, quod alibi agnoscit, quum ait, *Vos vocatis me magistrum ac Dominum, & bene dicitis, Sum etenim:* sed eximiam caritatem suam declarans, quæ nihil recusat, modo prosit. Quid autem novi si dignatus est eos fratres appellare, erga quos non dedignatus est agere ministrum? Judæi omnes suæ gentis fratres appellabant, sed peculiarius cognatos. Dominus autem Judæus erat, natus ex Judæis, quod evidenter expresserunt in ejus genealogia Matthæus & Lucas. Sed revera quivis homo cuivis homini frater est, ob eamdem naturam ab iisdem progenitoribus profectam, ac similibus obnoxiam afflictionibus, in Christo dumtaxat excipio peccatum & quidquid eo vergit. KA. Peccatum originis non est proprie peccatum. CA. Sed obstat plenitudini gratiæ, quæ fuit in Christo, testante Joanne, sed inclinat ad peccatum, ut non perpellat. Hoc repugnat dignitati Christi. Non enim conveniebat, ut qui venerat purgaturus mundum ab omnibus peccatis, aliquo modo esset affinis peccato. KA. Sed esurire, sitire, lassari, angi, tædere, mori, sunt originalis peccati germina, quæ tamen in Scripturis Christo tribuuntur. CA. Plurimum interest inter naturam conditam & prolapsam; Adam antequam peccaret, verus erat homo, & tamen liber erat ab his incommodis quibus omnes urgemur, alii plus, alii minus. Peccatum in Scripturis interdum dicitur, peccatis debita pœna, interdum victima qua expiatur peccatum. Eoque dictum est priscis Sacerdotibus, *peccata populi comedetis.* Et paulus II Cor. V. *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit.* Dominus in se recepit non solum veritatem humanæ naturæ, verum etiam incommoda quæ naturam prolapsam comitantur, exceptis iis, quæ vel non congruunt dignitati personæ, quæ simul erat & Deus & homo, vel excludunt, ut modo dicebam, gratiæ plenitudinem. Neque enim recepit proclivitatem ad peccandum, ac ne facultatem quidem, nec recepit errorem aut ignorantiam. Ea porro mala quæ recepit, non ex necessitate naturæ, sed volens nostra causa suscepit, ut dependeret quod nos commerueramus. KA. Cur mutavit præpositionem, *de Spiritu sancto, ex Maria virgine?* CA. Græcis una eademque est præpositio ἐξ, sed hujus varia est significatio. Ex ipso & per ipsum sunt omnia, tamquam ab auctore profecta. Ex auro fit patera velut e materia: ex arbore nascitur arbor, propagatione speciei, sic ex homine gignitur homo. KA. Cur solum exprimit Spiritum, quum tota Trinitas simul operata sit hoc adorabile mysterium. CA. Quoniam in Euangelio Lucæ loquitur Angelus virgini, *Spiritus sanctus superveniet in te.* Neque enim raro Scriptura, singulis personis quædam attribuit tamquam propria, quum sint omnium communia: veluti quum Patri tribuit æternitatem & omnipotentiam, Filio sapientiam, Spiritui sancto caritatem & bonitatem, quum Pater per Filium dicitur condidisse mundum, per Spiritum dilargiri charismata. Symbolum igitur, & in hoc mysterio Gabriel, expressit trium personarum functionem, *Spiritus*, inquit, *sanctus superveniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi.* Quum audis *altissimum*, intelligis adesse Patrem veluti fontem & auctorem, ut a quo Filius mittitur cum Spiritu sancto: quum audis *virtutem altissimi*, intelligis Filium qui proprie carnem assumsit. Neque enim Pater aut Spiritus sanctus assumsit hominem. Convenienter enim Spiritus sanctus dicitur *supervenire*, ut excluderetur omnis humana cogitatio: quæ quum audit conceptionis aut nativitatis vocabulum, imaginatur virile semen exceptum utero fœmineo: aut quum admonetur hominem e Virgine natum, aliquid his etiam fœdius somniat, reputans quæ fabulis hominum sparguntur de nonnullis mulieribus, quæ narrantur gessisse uterum ex semine maris in balneo natante, de equabus vento gravidis, ac de incubonibus. Ut omittam Poetarum fabulas, quibus persuasæ gentes crediderunt ex Diis & hominibus nasci Heroas. Hæc omnia portenta ut excluderet Euangelista, profitetur illic adfuisse pro marito Patrem cœlestem, qui quodam modo iterum gignit Filium suum, profitetur fœtus originem non fuisse ab incubone, nec ab ullo ludibrio Spiritus impii, sed a Spiritu sancto. Id ita habere, palam declarat Euangelici sermonis tenor, dum Virgini ad conceptionis ac partus mentionem hæsitanti, percontantique, *quomodo fiet istud*, Angelus eximens illi scrupulum, respondit, *Spiritus sanctus su-*

pervenietinte. KA. Cur Symbolum exprimit *Virginis* nomen? CA. Ad majorem historiæ fidem. Sic expressit nomen Jesu Christi, sic expressit nomen & cognomen præsidis, sub Pontio Pilato. Eoque consilio Lucas hic diligenter expressit omnia nomina, mensis, legantis Dei, Angeli legati, regionis, civitatis, sponsi, tribus, & virginis, quum ait, *In mense autem sexto missus est Angelus Gabriel a Deo in civitatem Galilaæ, cui nomen Nazareth, ad Virginem desponsatam viro cui nomen erat Joseph de domo David, nomen virginis Maria.* Non sic narrant qui fingunt ac deprehendi metuunt. Olim afflatus Spiritu sancto vaticinatus est Esaias, *Ecce Virgo concipiet & pariet Filium, & vocabitur nomen ejus Emanuel, quod interpretatum sonat nobiscum Deus.* Eam Virginem eodem afflatus Spiritu nobis ceu digito demonstrat Euangelista, & Angelus velut explanans Esaiæ vaticinium, ait, *& quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei.* Hæc est illa Maria, ad cujus nomen recreantur omnes animæ piorum. Cum Evam audimus, ingemiscimus, quum Mariam audimus, in bonam spem erigimur. Per illam nascimur filii iræ, per hanc renascimur filii gratiæ. KA. Habereturne pro Hæretico, qui crederet Mariam Virginem post editum Jesum alios e sponso suo sustulisse liberos? CA. Non tantum pro Hæretico, verum etiam pro blasphemo. KA. Atqui negant hoc expressum in sacris litteris. CA. Sic est, sed evidenter colligitur e sacris litteris, & manifeste pugnat cum dignitate, tum geniti, tum genitricis. Postremo hoc tanto consensu ab Euangelii primordiis in hunc usque diem, credidit, docuit, & asseveravit Ecclesia Catholica, ut nihilo minus persuasum esse oporteat, quam si esset sacris expressum litteris. KA. Exspecto Scri-

Cap. 44. pturas. CA. Perpetuam Virginis integritatem Ezechiel Prophetico ænigmate significavit, quum conversus ad viam portæ sanctuarii exterioris quæ respiciebat ad Orientem, audit ab eodem Spiritu, qui Mariæ pudicitiam consecravit, *Porta hæc clausa erit, & non aperietur, & vir non transibit per eam, quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam, eritque clausa Principi.* Nonne satis apte Propheta depinxit sacratum Virginis uterum, ex quo nobis exortus est ille Sol justitiæ, *qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum,* de quo & Zacharias apud Lucam: *Visitavit nos oriens ex alto, ut illucescat his qui in tenebris, & in umbra mortis sedent.* Clausa erat hæc porta ante partum, clausa fuit in partu, clausa mansit & post partum. Soli Christo Principi patuit, qui suo ingressu sanctificavit eam, egressu consecravit, quoniam illa non spectabat nisi ad Orientem, unde purissimus emergit Sol, Sol ille numquam occidens, innovans & exhilarans omnia. Spectabat ad viam sanctuarii exterioris, quoniam ea nativitas erat extra vulgarem hominum nativitatem, nihil habens admixtum humanæ concupiscentiæ: postremo, quum ipsa sic loquitur Angelo, *quia virum non cognosco,* satis aperit perpetuum virginitatis propositum. KA. Atqui quum per se sit honorabile conjugium, culpaque vacet ille connubialis congressus, quæ fuisset indignitas, si Dominus eo modo fuisset natus, quo nati sunt Prophetæ cæteri, & omnibus Prophetis excellentior Joannes? CA. Est quidem honorabile conjugium caste servatum, sed longe honorabilior virginitas perpetua, modo spontanea & pietatis amore suscepta. Per concupiscentiam sine qua non concipitur homo, transit originalis mali contagium. At cœlestem illum partum decuit plusquam Angelica puritas. Age, dic mihi si quis templum lapideum semel Deo consecratum per hominem Episcopum verteret in officinam sutoriam, nonne clamarent omnes indignissime factum? KA. Maxime, lapidibus obruerent hominem. CA. Non est tamen turpis ars sutoria. Et si quis vas baptismo aut oleo sacro, aliisve piis usibus consecratum, adhiberet profanis usibus culinæ, nonne videretur intolerabilis contumelia? KA. Certe. CA. Et tamen nihil habet vitii ars coquorum. KA. Sic est. CA. Quid igitur dicendum, de sacratissimo Virginei corporis

A templo, quod non Episcopus quilibet oleo sensibili, sed ipse Spiritus sanctus unctione cœlesti dedicavit, in quo tot mensibus velut in thalamo sedit divinus ille fœtus, in cujus officina tota Trinitas illud Angelicis mentibus adorandum mysterium confecit? An non indignissimum videatur, si, non dicam homini, sed vel Angelo patuisset? KA. Plane video. CA. Nunc illud reputa, utrum Ecclesiæ tam consentienti potius sit auscultandum, an Judæis non hic tantum insanientibus, aut obscuro indoctoque Helvidio, cujus error e Scripturis perperam intellectis haustus tam manifestus est, ut vix ullos invenerit discipulos, ac priscis Ecclesiæ Doctoribus vix dignus visus sit qui confutare-

B tur. KA. Video quam decuerit eum partum perpetua virginitas. Sed cur Dominus e desponsa nasci voluit? CA. Provisum est adolescentulæ virgini, ut haberet custodem, curatorem, nutritium & ministrum, sine ulla sinistra suspicione maligni vulgi, haberet & testem gravissimum integritatis suæ sponsum. Summa tranquillitas decebat talem virginem, & Dei matrem oportuit non solum ab omni labe purissimam esse, sed ne falsis quidem hominum fabulis attingi conveniebat. Nam ea demum insigniter casta est, de qua fama erubescit male loqui. Eoque mysterium hoc diu celatum est. Nam probabile est, Mariam & Joseph hæc mysteria conservasse in corde suo, donec

C emisso cœlitus Spiritu lucem suam per omnem terram Euangelium diffunderet. Per hunc igitur articulum paucis comprehensum verbis vide quam multa didicerimus. Jesum Christum esse verum Deum ex Deo, & eumdem verum hominem natum ex homine Virgine, citra virilem operam, sed actu divini Spiritus. Venisse in hunc mundum non tantum ut redimeret mundum, verum etiam ut plenissima nos auctoritate erudiret, & variis argumentis ad amorem cœlestis vitæ accenderet. Nunc mihi considera, quot errorum spectra lux hujus veritatis discusserit. Invitus refero detestandas blasphemias, cum inauspicatis auctorum nominibus: sed tamen hæc res eo proficiet, ut & firmius teneamus

D quod tenemus, & uberius agamus Deo gratias, qui nobis tantam lucem dignatus est aperire. Multos circa divinam ex Patre nativitatem delirasse minus mirandum est. Majoris insaniæ est, humanam nativitatem tot, tam evidentibus argumentis exhibitam, tot opinionum portentis fuisse impetitam. Carpocrates, Cerinthus, Ebion, Paulus Samosatensis, ac Photinus nomine, Scotinus re, fatentur Christum fuisse verum hominem, sed merum hominem ex viro & fœmina more aliorum natum, licet animam habuerit Propheticam. Hi Christi personam plusquam dimidio mutilant. Iidem dicunt Christum non dici filium, nisi per adoptionem gratuitam, quemadmodum pios cæteros

E homines. Nec omnino fuisse priusquam ex Virgine nasceretur. Hos aperte refellit Joannes Euangelista, pronuntians hoc ipsum verbum, quod in principio fuerat apud Deum, & erat Deus, factum esse carnem. Et apud eumdem ipse Dominus aperte loquitur: *Antequam Abraham fieret ego sum.* Rursum Paulus ad Romanos IX. *Ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula.* Nec his levius insaniunt Manichæi, tribuentes Christo partem aliquam divinæ naturæ, sed asseverantes eum assumsisse corpus humanum, non verum, sed phantasma corporis, quemadmodum legimus Angelos ac Dæmones interdum apparuisse hominibus. Hi faciunt Christum præ-

F stigiatorem ac *Thaumatopœum.* Sed spectrum non nascitur ex homine, neque facit ea quæ Dominus per omnem vitam tot annis egit, edens, bibens, dormiens, lassescens, esuriens, sitiens, loquens, in media luce versans, præbens se palpandum & contrectandum, crucifigendum & occidendum. Ipse quoque Lucæ ultimo discipulis, expavescentibus quod putarent se videre Spiritum & umbram, dixit, *Quid turbati estis & cogitationes ascendunt in corda vestra? Videte manus meas & pedes meos, quia ego ipse sum, palpate & videte quia Spiritus carnem & ossa non habet sicut videtis me habere.* Succedit his Valentinus Æonum fabricator,

tor, qui commentus est, Christum non fuisse natum de substantia Virginis, sed cœleste corpus secum attulisse de cœlis, aut quod mavult insanus Apelles ab elementis in aere sumtum, atque ita per corpus transisse virgineum, quemadmodum liquor & lumen transit per fistulam aut rimam. Atqui istud non est nasci proprie, sed transire: neque enim radium gignit rima, sed Sol, nec liquorem gignit canalis, sed fons. Paulus autem Apostolus ad Romanos, quum ait, *qui factus est ex semine David secundum carnem*. Et Gal. IV. *Misit Deus filium suum factum ex muliere*, aperte profitetur Christum sumsisse corporis sui substantiam de substantia corporis Virginis. Neque statim quod utcumque nascitur ex homine homo est, alioqui pediculi dicerentur homines: sed quod concipitur in matrice, de vera hominis substantia, legitimoque tempore nascitur per membra naturalia, notis omnibus hominem referens: & quod dicitur filius, utique homo est. Arius hoc miserius delirans, quo subtilius, tribuit Christo corpus humanum, animam humanam detrahit, sed hujus loco ait fuisse Verbum, ut in Christo non fuerint nisi duæ naturæ, corpus humanum & Verbum, quod ipsum tamen Verbum Arius vult esse creaturam, cæteris omnibus excellentiorem, sed tamen creaturam. Verum qua fronte confitentur hominem, cui detrahunt potiorem hominis partem? Quis enim nescit hominem ex duabus substantiis separabilibus esse compositum, corpore velut ex materia, anima veluti forma. Quod si quis spiritus moveat corpus hominis defuncti, nemo vocabit hominem quod videt, sed prodigium ac monstrum. Cæterum quum tot locis ipse Dominus meminerit animæ suæ seque appellet hominis filium: veluti, *tristis est anima mea usque ad mortem*. Et, *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum*. Et, *Nemo animam meam tollit a me, sed ego pono eam. Quæritis me interficere hominem qui vera locutus sum vobis:* attestante Paulo, *mediator Dei & hominum, homo Christus Jesus*. Si credunt Scripturis, qua fronte audent negare, quod illæ tam manifesto pronuntiant? si non credunt, quo ore volunt haberi Christiani? Si volunt videri Philosophi, quis umquam somniavit hoc posse dici hominem quod careat hominis forma: quæ quum adest, dat ut homo sit, quum discedit, amittit hominis vocabulum quod erat homo. Qui tam prodigiosa delirant, ipsi merito veniunt in periculum ne non videantur homines. Nec multo saniora somniavit Apollinarius, qui sic patitur animam tribui Christo, ut illi mentem detrahat. Nam in plantis vivis nonnulla est anima, alioqui non crescerent, neque dicerentur emori quum marcescunt. Et in brutis anima est, alioqui non sentirent, sed mens quam Græci νῦν vocant, inter animantia soli adest homini. Ea est præcipua vis animæ, qua dijudicat singula, qua connectit aut dividit, & qua aliud ex alio ratiocinando colligit. Sed qua fronte profitentur Christum hominem, qui hoc illi detrahunt, per quod potissimum homo differt a cæteris animantibus? KA. Ergo ne Christi mens ratiocinando ex notis collegit ignota? CA. Christo nihil fuit ignotum, & tamen quod ad naturæ conditionem attinet, habebat animam rationalem. Neque enim Angeli ratiocinando intelligunt quemadmodum nos, neque nos intellecturi sumus in resurrectione, quomodo nunc intelligimus. Sed perfectio accedens naturæ non tollit naturæ veritatem. Alioqui corpora glorificata non essent vera corpora. Nec tamen impium est animam Christi dicere quædam quæ præsentia Divinitatis perspiciebat, aliter cœpisse scire hominum more, non quod ea prius ignoraret, sed quod cognoscendi modus sit diversus. Viderat Nathanahelem quum esset sub ficu, quoniam id certius sciebat, quam quæ nos oculis intuemur. Sed post illum corporeis intuens oculis, nihil quidem didicit novi, sed aliter vidit quod viderat. Addit Apollinarius aliud deliramentum, Verbum non assumsisse carnem, sed aliquid Verbi fuisse conversum in carnem, perperam intelligens, quod ait Joannes, *Et verbum caro factum est*, hoc est, ut ille falso interpretatur,

A Verbum transmutatum est in carnem, quemadmodum aer condensatus vertitur in aquam, aqua extenuata in aerem. At ex verbo factitio in corpus humanum converso non constituitur homo, sed ex anima rationali & corpore mortali. Si Verbum intelligunt Dei Filium: Deus ut ex nullo constat, ita in nihil potest verti, neque quidquam in illud, si proprie loquamur. Quod si Philosophi negant inter elementa transmutationem esse, quæ nihil habent inter se cognationis, velut ignis non vertitur in aquam, quanto absurdius est rem increatam verti in creatam? Verum illi Verbum faciunt creaturam, sed Angelis omnibus excellentiorem. Atqui inter Angelum & corpus humanum plus est discriminis, quam inter ignem & aquam. Sed

B hunc errorem ex Euangelistæ verbis stulte conceptum aperte refellit quod ibi mox sequitur, *Et habitavit in nobis*. Neque enim in corpore dicitur versari, quod in corpus est transformatum: Sed animæ domicilium recte dicitur corpus, & Dei templum recte dicitur homo. Nihilo felicius deliravit ψευδώνυμος Eutyches, qui constituit in Christo unicam naturam, ex divina humanaque compositam. Si dixisset e duabus naturis unam unitam esse personam singularem, & ut Dialectici loquuntur, individualem, audiendus erat. Nam constat in Christo duas aut etiam tres fuisse naturas inter se distinctas. Homo compositus est ex anima & corpore. Sed divina natura quoniam simplicissima est,

C respuit omnia compositionis vocabula. In eamdem hypostasim, hoc est, personam univit sese, per animam mediam adhærens corpori, sed in eamdem naturam non est confusa. Nestorius dum intente vitat hanc calcariam in carbonariam incidit, profitens duas perfectas naturas in Christo, divinam & humanam: sed totidem facit personas, negans Verbum unitum homini in eamdem personam, sed dumtaxat per gratiam inhabitasse: unde colligit, in eodem Christo esse unam personam hominis, alteram esse personam Dei, nec Mariam recte dici *matrem Dei*, sed tantum *hominis*: quum Angelus apud Lucam dicat Virgini, *Quod enim nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei*. Unitas enim

D personæ facit, ut communione quadam idiomatum, etiam illa quæ non competunt nisi in naturam humanam, recte de Deo prædicentur, dumtaxat in vocibus concretis. Deus natus est ex Virgine, non Divinitas: Deus passus est, non Deitas: & homo Deus est, non natura humana Divinitas. Sed quoniam errorum nullus est finis, hujus catalogi finem faciam, vereorque ne jam tibi fuerim tædio tam multa commemorando. KA. Me quidem istorum miseret. Mihi tamen profuit illorum insania, per quos factum est, ut & dilucidius perspiciam veritatem, & credam firmius. CA. Hæreticis nihil debetur gratiæ, sed plurima gratia debetur Deo, cujus bonitas aliorum malitiam suis

E vertit in lucrum pietatis. KA. Cur Constantinopolitanæ Synodi Symbolum non sat habet dicere, *Natus ex Maria Virgine:* sed addit, *Et homo factus est?* CA. Quoniam, qui subtilius voluerunt de Christo disserere, licet errore vario teneantur, tamen in hoc consentiunt, quod negant illum esse hominem, dum illi detrahunt aliquid, quod ni adsit, nemo nostrum vere diceretur homo. Expressum est igitur, *Et homo factus est:* ne quis illorum veneno infectus accedat ad baptismum. Quis alioqui tam expers est sensus communis, ut quum audit Gracchos natos ex Cornelia, roget, num homines fuerint Gracchi? KA. Unde tam miranda hominum cæcitas? CA. Quia de divinis dis-

F quirere maluerunt, quam simpliciter credere. Scriptura negat intellecturos nos, nisi crediderimus. At illi per tumidam mundi Philosophiam intelligere voluerunt, prius quam credere. Sit igitur hic hujus colloquii finis, ut hæc apud te meditatus, post actas divino Spiritui gratias alacrior ad cætera percipienda redeas.

CATECHESIS QUARTA.

SEQUITUR, *Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus & sepultus est*. CA. Qui Christo tribuunt corpus imaginarium, iidem dicunt omnia quæ

legitur in carne passus, non re vera passum, sed in A phantasmate. Nos vero, qui divinitus edocti, credimus, illum verum fuisse hominem: pariter credimus, illum vere passum tum in animo, tum in corpore, vere crucifixum, mortuum ac sepultum. Mors hominis naturalis, est animæ a corpore separatio. Quod ubi factum est, quale sit cadaver hominis novimus omnes: anima vero quoniam immortalis est, collapso corpore subsistit, vivens apud Christum si cum fide decessit, & exspectans proprii corporis resurrectionem. KA. Quid interest inter Angelum & animam a corpore separatam? CA. Hoc quod anima mens quidem est, quemadmodum Angeli, sed ita de nihilo creata dum infunditur corpori, ut naturaliter apta sit ad animandum, gubernandum, movendumque corpus, non B quodlibet, sed illud cui est peculiariter destinata a Deo. Hoc interest inter mortem Christi & nostram, quod nostra anima vi morbi, aut defectu humorum depellitur a corpore. Dominus autem, volens animam suam deposuit: sicuti volens accessit ad crucem. Argumentum est, quod in cruce mox a valido clamore exspiravit. Quin ipse loquitur apud Joannem, *Nemò tollit animam meam a me, sed ego pono eam a me ipso.* KA. Sed ubi interim Dei verbum, quod dicebas sic unitum homini, ut eamdem constitueret personam, in anima ne semota, an in corpore exanimi? CA. Divus Augustinus pie credidit, nec a corpore nec ab anima fuisse separatum Verbum. Sed præstat non ingredi quæ- C stionum istiusmodi Labyrinthum. Nunc elementa tradimus, non fastigia, & fundamenta jacimus, non colophonem inponimus: quia Catechumenum instituimus, non Theologum: denique tyronem instruimus ad fidem, non veteranum ad prælium. KA. Cur addimus, *Passus est:* quum ea vox apud priscos non addatur. An non patitur, quisquis crucifigitur? CA. Hanc quoque particulam apparet adjectam adversus quosdam, qui commenti sunt Verbum corpus assumtum velut absorbuisse, ac in se quodammodo transformatum tale reddidisse, ut nullo mali sensu tangi posset. Hujus dogmatis Galanum auctorem ferunt. Sed undique reclamat Scriptura: primum Esaias, *Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit.* D Et ne quis cavillari posset, vaticinium obscurum esse, fierique posse ut alium designet quam Christum: beatus Lucas Actorum octavo, refert, quomodo Philippus qui admonitus a Spiritu sancto adjunxerat se ad currum Eunuchi, eodem Spiritu sit illi totum hunc locum de Christo passo interpretatus. Et a piis viris ad Christum passum accommodatur, quod est in Lamentationibus Hieremiæ, *O vos omnes qui transitis per viam, attendite & videte, si est dolor similis dolori meo.* Et in Euangelio Lucæ Dominus loquitur, *Nonne oportuit Christum pati, & ita intrare in gloriam suam?* Item primæ Petri secundo: *Qui quum pateretur, non comminabatur.* Rursus ibidem: *Christus passus est pro nobis, vobis relin-* E *quens exemplum, ut sequamini vestigia ejus.* Quomodo autem imitabimur illum perferendis malis, si nihil ille malorum sensit? Et Paulus ad Romanos octavo: *Si tamen compatimur, ut & cum illo glorificemur.* Compati Paulus appellat, non indolescere malis alienis, sed ad illius exemplum patienter tolerare persecutionem improborum. Quod autem in anima quoque passus sit testatur ipse dicens, *tristis est anima mea usque ad mortem.* Adde, quod per omnem vitam multa pro nobis passus est Dominus, sitiens, esuriens, lassescens, contumeliis affectus, ejectus, captus, vinctus, F consputus, colaphis cæsus: ad hæc & his similia pertinere potest, *patiendi* verbum. KA. Cur Symbolum tam diligenter exprimit genus mortis? CA. Eadem ratione qua expressit prænomen ac nomen Pilati, videlicet, ad majorem historiæ fidem. KA. Sed cur Deus voluit filii morte mundum redimere, & tali morte? CA. Sed tu prius responde mihi. Si quis Medicus artis suæ longe peritissimus susciperet morbo capitali laborantem, & hunc totius artis rudis interpellaret, cur ista ratione curas hominem? nonne merito videretur improbus? Quanto impudentius est a Deo

rationem exigere, quare hoc modo voluerit redimere mundum? Illud inconcussa fide tenendum, Deo non placere nisi quod optimum est: sive nobis videatur, sive non videatur. KA. Stat inconcussum fidei fundamentum, fas tamen est, opinor, religiose super hisce rebus percontari. CA. Et nobis respondere, sed eadem religione. Verum hæc peculiarem requirunt tractationem, pauca tamen attingam velut in transitu. Per hominem terrenum irrupit mors in mundum, per hominem cœlestem conveniebat eam tolli. Per voluptatem illicitam irrepsit humani generis exitium, per dolores reparata est salus: per Virginem Serpentis afflatu deceptam venit calamitas, per Virginem Spiritus sancti afflatu gravidam rediit beatitudo. Porro Deum offensum, sanguine ac cæde pecudum reconciliari non solum persuasit lex Mosis, verum & Abel in ipso statim mundi exordio sacrificium obtulit de primogenitis ovium suarum, adeo ut Gentibus quoque verum Deum ignorantibus persuasum fuerit hominum scelera morte & sanguine dilui. Apud quasdam Gentes mos erat publicus, per totum annum diligenter alere hominem, qui se sponte ad mortem obtulisset, atque hunc interim ut sacram ac Deo dicatam victimam venerabantur. Eum, exacto anno, conjiciebant in mare, existimantes, unius morte, quidquid malorum imminebat civitati, posse averti. Magnoque studio celebrantur, Codrus, Q. Curtius ac Decii, qui se pro salute Reipublicæ Diis Manibus devoverunt. Congruebat igitur veram & efficacem hostiam immolari, non pro unius Civitatis aut Gentis incolumitate, sed pro totius Mundi salute: quæ reliquas omnium victimas, vel superstitiosas vel parum efficaces sustolleret. Tanta fuit enim Christi caritas, tanta puritas, ut semel immolatus sufficeret ad omnia humani generis abolenda crimina, etiam si plures uno Mundi fuissent. Hoc, nimirum, erat illud verum holocaustoma, quod humani generis amore totum conflagravit: hic erat ille purissimus Agni immaculati sanguis, qui postibus illitus submovit Angelum extinctorem. Mortis autem genus, præterquam quod erat maxime cruciabile, summam habebat ignominiam, præsertim apud Judæos, quibus exsecrabilis erat omnis pendens in ligno. Ingens cruciatus sit oportet, qui pro omnibus luat æternos cruciatus, & felix ignominia quæ viam cunctis aperuerat ad sempiternam gloriam. Nihil autem apud Deum exsecrabilius peccato. Hanc ignominiam ac maledictionem ad tempus in se transtulit, ut nobis impetraret Dei benedictionem. Ad historiæ quoque fidem pertinebat mori publico judicio condemnatum, & in sublimi exhalare animam, ne quis suspicari posset, aut non fuisse veram mortem, aut alium pro Christo suppositum. Postremo conveniebat in sublimi porrectis brachiis mori, qui pro sua ineffabili caritate cupiebat omnes complecti & salvos fieri, quemadmodum ipse mortis genus significans discipulis ait, *Quum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum.* Porro superius admonui Dominum venisse in terras, non tantum ut nos expiaret a peccatis, sed & tum viam ostenderet, qua perveniendum esset ad æternam gloriam, tum robur adderet imbecillitati nostræ, qua proclives sumus ad relabendum in peccata, & infirmi adversus læta pariter ac tristia, quorum alteris corrumpimur, alteris frangimur ac dejicimur. Quisquis enim cum plena fide in Christum crucifixum intendit oculos, ut veretur illum toties quodammodo crucifigere, quoties illa committit ob quæ diluenda ille mortuus est: ita vix quisquam est tam imbecilli pectore, qui non æquiore animo toleret afflictiones hujus seculi, dum reputat quam multa passus sit ille pro nobis, qui erat immunis ab omni criminum contagio. Quis autem inveniatur tam inhumanus & ingratus, ut non redamet eum qui sic prior dilexit, tantisque beneficiis ad amorem mutuum provocavit? Breviter, tota Philosophia, totum solatium, totum robur Christianæ mentis est in cruce Christi. Sed harum rerum contemplatio non est hujus negotii quod instituimus. KA. Cur voluit inter duos latrones

latrones pendere medius? CA. Ut ostenderet, etiam sceleros is in ipso supplicio esse spem salutis, si Christi misericordiam implorent. KA. Cur noluit sibi frangi crura? CA. Quoniam ita prædictum erat in ænigmate: *Os non comminuetis ex eo.* KA. At non ideo hæc ita gesta sunt, quia prædictum erat fore ut ad eum gererentur modum, sed ideo prædicta sunt, quia ab æterno statuerat Deus ut ita fieret? CA. Rectissime sentis, nihil temere aut fortuito gestum in Christo, sed omnia ex æterni Numinis decreto. Scriptura tamen interdum ita loquitur, *Ut implerentur Scripturæ:* sed in hoc genere sermonis vocula, *Ut*, non significat finem, sed eventum. Scriptura præcessit, eventus successit. Decuit autem illud sacratissimum corpus nihil habere vitii, puta, membrum mancum, claudum aut distortum, quemadmodum nec nostra creduntur habitura in resurrectione. Ad fidem resurrectionis sufficiebant quinque vulnerum vestigia, ceu gemmæ quædam corpus illud non dehonestantia, sed decorantia. Eadem de causa noluit in sepulcro corrumpi corpus suum. Exspiravit prius quam veniretur ad frangenda crura, resurrexit prius quam exanime corpus vitiaretur. Hæc ita commendant illius dignitatem, ut nihil obstent naturæ veritati. KA. Cur voluit reponi in sepulcrum novum, in quo nondum quisquam fuerat repositus, tum e vivo solidoque excisum lapide? CA. Id partim faciebat ad dignitatem Christi, partim ad fidem historiæ. Sed in singulis horum latent magna mysteria, quæ audies ubi infantiam deposueris, nunc lac porrigimus infanti. KA. Quum hæc historia sit tot argumentis confirmata, fueruntne qui de veritate ambigerent? CA. Judæi fatentur, Jesum fuisse vere crucifixum, sed, pro salute mundi crucifixum, negant. Fuerunt & Christiani, qui vere passum in carne profiterentur, & pro salute mundi, sed suspicabantur verius quam asseverabant, quod quemadmodum in terra passus erat in corpore pro vivis hominibus, ita & anima illius apud inferos passa sit pro animabus illic detentis, ac rursus ipse post resurrectionem in aere crucifixus aut crucifigendus sit pro Spiritibus aeris. Basilides, homo misericors, negat ipsum Christum fuisse crucifixum, sed pro eo suppositum Simonem Cyrenensem, qui compulsus est Dominicæ crucis vicarius esse bajulus. Quod si alius pro eo crucifixus est, ipse nec mortuus est, nec resurrexit: nec redemit nos morte sua. Verum hæc sunt humanæ mentis somnia. Scriptura manifestissime docet nos, Christum non esse nisi semel passum ac mortuum in cruce sub Pontio Pilato, nec pro aliis mortuum, quam pro redimendis hominibus. Clamat Paulus, *Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur, mors illi ultra non dominatur.* Et, *Quod mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem vivit, vivit Deo.* Clamat Petrus: *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est.* Audis expresse, semel mortuum, audis resurrexisse, non amplius moriturum, & tu negas ipsum mortuum, sed pro eo suppositum mortis vicarium, quemadmodum in fabulis est, pro Iphigenia in Aulide suppositam fuisse Cervam candidam. Tu vero rursus apud inferos crucifigis illius animam. Tu, porro, totum Christum rursus in aere crucifigis. Audis Apostolorum Principem aperte clamantem, *Christus passus est pro nobis*, & tu, Judæe, non vis illius mortem cuiquam hominum prodesse? Pergamus ad cætera. KA. Sequitur, *Descendit ad inferna.* CA. Hic est articulus, quem, ut dixi, Cyprianus ait in Symbolo Romano non haberi, ac ne apud Orientis quidem Ecclesias addi. Atque adeo quum Symbolum Nicenæ sive Constantinopolitanæ Synodi nihil aliud sit, quam hujus Symboli explanatio, ne illic quidem quidquam est, quod huic particulæ respondeat. Ipsa denique inconcinnitas sermonis arguit ab alio quopiam intertextum emblema. Sepultus est, ad corpus pertinet, quod morte sopitum, resurgit, hoc est, velut expergiscitur. At descendere ad inferos, ad animam referunt, quæ nec sepulta fuit, nec resurrexit, sed ad tempus sejuncta mox in corpus exanime rediit. An Thomas Aquinas addiderit, subdubito. Nonnulla suspicio est hanc particulam ab alio adjectam, vel hoc argumento quod non est suo loco: quum enim tertium articulum faciat de resurrectione, quartum facit de descensu ad inferos: nisi forte illud sensit, Christum a morte redivivum, in corpore & anima descendisse ad inferos. Alterum opusculum quod Thomæ titulo circumfertur de Symbolo, diversum interpretatur, & diverso utitur ordine. Descensus enim ad inferos ibi præcedit resurrectionem. Quamquam hoc opusculum licet eruditum ac pium, non videtur esse Thomæ Aquinatis. KA. Cur hæc particula non fuit addita? CA. Quia vetustissimi Patres magna religione cavebant, ne quid asseverarent dumtaxat in Symbolo, quod non esset evidenter expressum in sacris litteris utriusque Testamenti. Tales sunt articuli omnes, hoc uno excepto. KA. Qua igitur fiducia posteriores addiderunt? CA. Quoniam sibi visi sunt hoc satis evidenter e sacris litteris diligentius excussis collegisse, quibus addunt nonnullas rationes, non illas quidem adamantinas, sed tamen non prorsus improbabiles. Adducunt e Psalmis: *Et in pulverem mortis eduxisti me.* Item illud, *Quæ utilitas in sanguine meo dum descendo in corruptionem.* Et iterum: *Descendi in limum profundi, & non est substantia.* Rursus illud: *Domine, eduxisti ab inferno animam meam, salvasti me a descendentibus in lacum.* Item illud: *Non derelinques animam meam in inferno.* Quod testimonium Petrus in Actis docet, esse prædictum de Christo, non de Davide, quemadmodum interpretabantur Judæi. Adducunt & illud: *Eruisti animam meam ex inferno inferiori.* Rursus illud, *Æstimatus sum cum descendentibus in lacum, factus sum sicut homo sine adjutorio inter mortuos liber.* Item illud Oseæ: *Ero mors tua ô mors, morsus tuus inferne.* Producunt ex Euangelio Matthæi, Baptistæ sermones: *Tu es qui venturus es, an alium exspectamus?* Nam hunc quidam interpretantur de descensu Christi ad inferos: producunt ex Epistola Petri: *Christus mortificatus quidem carne, vivificatus autem Spiritu, in quo & his qui in carcere erant, Spiritu veniens prædicavit.* Citant ex Ecclesiastici Capite vigesimo quarto, sub persona Sapientiæ dictum, *Penetrabo inferiores partes terræ, & inspiciam omnes dormientes, & illuminabo omnes sperantes in Domino.* Et hujus generis alia nonnulla. Verum horum nihil est, quod tergiversatorem cogat credere, Christi animam per se descendisse ad Tartarum, sive, ut illi loquuntur, ad Limbum. Scriptura enim sæpenumero mortem ac sepulturam vocat inferos; ut Geneseos quadragesimo quarto, *Morietur, & deducent famuli tui canos ejus cum dolore ad inferos.* Canos dixit corpus senile, inferos sepulturam. Id quod Cyprianus tribus verbis subindicat, quum præfatus hanc particulam nec in Occidentis, nec in Orientis Ecclesiis haberi, subjicit: *Vis tamen verbi eadem videtur esse, in eo quod* sepultus *dicitur, quasi* descendere ad inferna *nihil aliud sit, quam* condi sepulcro: *quod Dominus de sua sepultura loquens, dixit*, esse in corde terræ. In his testimoniis quædam sunt quæ pene nihil habent ponderis: sed nullum est, quod non vel allegoriæ nubilo sit obscurum, vel variam recipiat interpretationem. Neque multo plus ponderis habent rationes quas adferunt. Quarum una plane rejicitur. KA. Quænam illa? CA. Quoniam peccatum originis non solum adduxit mortem corporis, sed animarum quoque cruciatum, quod per hoc privarentur adspectu divini vultus, convenire putant, ut quemadmodum Christus morte corporis abolevit pœnam corporalem, ita etiam in anima patiens tolleret animarum cruciatum. KA. Liberum est igitur istam particulam credere aut non credere? CA. Si jam recepit universalis Ecclesia, non est fas diffidere. Tibi satis est, profiteri Christum sic descendisse ad inferos, quemadmodum sentit Scriptura & Ecclesia. Sed tamen ut est prudentiæ Christianæ non facile pro certo credere, quod non expressum est in sacris litteris: ita modestiæ Christianæ est, non rejicere petulanter, quod piorum hominum religiosa contemplatio prodidit vel ad solatium, vel ad eruditionem credentium,

tium. Quod genus sunt & illa: Spiritum sanctum purissimam sanguinis guttam e corde Virgineo desumtam deposuisse in Virgineam matricem: hinc subito confectum absolutum corpus hominis, tam pusillum quam est araneolus, qui modo prorupit ab ovo, membris tamen omnibus jam absolutis: eodem momento infusam animam jam tum omnibus dotibus æque perfectam, atque nunc est in cœlo. Similiter quod docent, Christum ob constitutionem humani corporis, quam volunt in eo fuisse multo subtilissimam, eoque sensus acerrimi, acerbiores pertulisse cruciatus, quam ullus homo ferre possit, excepto cruciatu eorum, qui in æternum damnati sunt apud inferos. Hæc & horum B similia, sic audiantur, ut hominum piæ de Christo contemplationes, non ut articuli fidei. Talia multa & circa hanc adjectitiam particulam quidam commenti sunt, narrantes quos Christus abduxerit, quos ibi reliquerit, quæ quibus ad singulos circulos sit locutus. Nobis illud satis est, quod semel in carne, vere natus est homo, vere passus est, vere mortuus ac sepultus est, vere revixerit eadem anima in suum naturale corpus reversa. Sequitur: *Resurrexit tertio die.* Nisi Christus resurrexisset, nobis omnis spes immortalitatis fuisset ademta. Resurrexit autem secundum Scripturas. Nam hoc addidit Symbolum Missæ. Quemadmodum ait beatus Apostolus, *Tradidi vobis in primis quod accepi, quod Christus pro peccatis nostris mortuus est, secundum Scripturas, & quod sepultus est, & quod resurrexit tertia die secundum Scripturas.* Porro C quum Dominica resurrectio tot typis fuerit adumbrata, quorum unum ipse Dominus exposuit, de Jona qui fuit in ventre ceti tribus diebus ac tribus noctibus, tot Prophetarum oraculis promissa, toties ab ipso Christo evidentibus verbis, nulloque tropi aut allegoriæ nubilo obscuratis prædicta, denique tot evidentibus Apostolorum testimoniis confirmata, tamen non defuerunt, qui vere quod dici solet, in Sole caligarent. Cerinthus enim dixit, Christum nondum resurrexisse, sed olim resurrecturum. Alii finxerunt, ipsum quidem Christum resurrexisse, nostra tamen corpora D numquam revictura: quos Paulus aperte refellit, colligens necessario consequi, si Christus non resurrexit, nec nos resurrecturos, & si nos sumus resurrecturi, oportet Christum resurrexisse. Quemadmodum enim ille pro nobis passus est, ut ab æterna morte per illum liberaremur: ita & pro nobis resurrexit, ut per illum vitam æternam consequeremur. Surrexit ille primitiæ dormientium. At qui primus est, solus esse non potest, neque caput deseret sua membra. Quidam, auctore Valentino, spiritus & animæ resurrectionem fatentur, corporum negant, quum in Christo proditum sit nostræ resurrectionis exemplar. Totus ille resurrexit. Sed adversus illos non est pugnandum, qui Scriptu- E ram evidentem sibique consentientem negant. Nihil enim accuratius traditum est ab Euangelistis quam resurrectionis argumenta. Et beatus Paulus non modo confirmat ubique resurrectionem, sed & resurrectionis modum Corinthiis ac Thessalonicensibus describit. Nam quod Chiliastæ somniarunt, nos post corporum resurrectionem mille annis in hoc mundo, omni voluptatum genere, quibus corporis sensus titillantur, affatim fruituros, non est dogma, sed prodigiosum deliramentum. Porro cavillationes omnes quas humanus sensus gignit, quomodo corpus idem tot modis ex alio in aliud commutatum possit idem numero F restitui, discutit fides, qua credimus Deum esse & omnipotentem esse qui hæc operatur, nec esse subjectum naturæ legibus, qui naturam condidit. Quid autem mirum si corpus restituit ex eo quod est, qui primum cœlum ac terram & Angelos ex nihilo condidit? Quumque tot miracula quotidie cernamus in rebus naturæ, ex minutissimo semine surgere vastam arboris molem, ex cicada jam vetula abjecto exuvio provolare recentem, ex moribunda eruca prosilire succulentum ac volucrem papilionem, cur videatur quidquam incredibile, quod præter naturæ leges facit omnipotens? Sequitur, *Adscendit in cœlum, sedet ad dexteram Dei Patris. Nemo*, inquit Joannes, *adscendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo filius hominis qui est in cœlo.* Verbum descendit de cœlo, non discedens a Patre, nec mutato loco, quum divina natura sic ubique sit, ut nullo tamen loco contineatur: sed idem Verbum quod dispensatione venit in uterum Virginis, peracto redemtionis mysterio jam incarnatum revera adscendit in cœlum, corporis adspectum subducens discipulis, & animos illorum ad cœlestia subvehens, ut sese capaces præberent venturo Spiritui. Neque corpus assumtum exuit, atque in Sole deposuit, quemadmodum infelix Seleucius deliravit. Sic qui juxta divinam naturam semper fuit in eadem gloria, in qua Pater, nunc etiam cum humana natura, consedit in gloria Patris factus omnium, quæ in cœlo & in terra sunt, Dominus. KA. Non videtur absurdum, Christo juxta corpus tribuere dextrum aut sinistrum, sed in Patre imaginari tale quippiam, videtur ad Anthropomorphitarum errorem accedere. CA. Sedere ad dexteram hic non sine tropo dictum est, ut intelligas honoris æqualitatem regnique consortium. KA. Verum quin potius istam sententiam verbis simplicibus ac propriis expresserunt, adscendit in cœlum, ubi regnat æqualis Patri. CA. Jam admonui, Scripturam frequenter linguam suam ad nostros affectus demittere. Symbolum autem retulit verba Scripturæ mysticæ. Sic enim in Psalmis de Deo Patre & Christo glorificato loquitur Spiritus sanctus: *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis.* Et ipse Dominus in Euangelio: *Verum tamen dico vobis, a modo videbitis filium hominis sedentem a dextris Dei.* Itidem Petrus Apostolus de Christo loquens, ait: *Qui est ad dextram Dei sedens in cœlis.* Similiter Paulus scribit Ephesiis, Eph. 1. *Secundum operationem potentiæ virtutis ejus, quam operatus est in Christo Jesu, constituens eum ad dextram suam in cœlestibus super omnem principatum & potestatem & virtutem & dominationem, & omne nomen quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro.* Quin & Stephanus in Actis *vidit cœlos apertos, & Jesum stantem a dextris Dei.* KA. Quomodo illi visus est *stare*, qui aliis locis dictus est *sedere*? CA. Agnosce & hic tropum. *Sedere* quiescentis est, regnantis ac judicis, *Stare* auxiliantis. *Sedet* qui sine sollicitudine gubernat universa: *Stat* paratus ad opitulandum omnibus ipsum implorantibus. Ut judex *sedet*, ut advocatus *stat. Habemus*, inquit Paulus, *advocatum in cœlis.* KA. Sed Christus juxta naturam humanam non est æqualis Patri. CA. Qui possit creatura par esse Creatori? Sed ob personæ unitatem recte Christo tribuuntur omnia, quæ competunt in eum juxta naturam humanam, dummodo utamur vocabulis personæ, aut, ut alii loquuntur, suppositi. KA. Quum Christus profiteatur se nobiscum mansurum usque ad consummationem seculi, cur videntibus discipulis omnibus, corpore sublatus est in cœlum? CA. Ad istam quæstionem respondet Apostolus ad Colossenses tertio: *Quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextra Dei sedens, quæ sursum sunt sapite.* Exhibitum est hoc spectaculum oculis corporeis, ut animos nostros a terrenis curis ad cœlestis vitæ desiderium accenderet. Quod igitur Deus nostræ salutis gratia filium suum misit in terras, eumque tradidit in mortem crucis, certos nos reddit, quod per eum liberati sumus a regno Satanæ, & ab obligatione peccatorum. Quod resurrexit, addita est nobis certa fiducia, fore ut in illo die, quem Deus nobis ignotum esse voluit, iisdem corporibus quæ nunc gestamus, reviviscamus. Quod adscendit in cœlum, evidenti argumento docuit, nobis hic non esse quærendam veram felicitatem, sed utendum hoc mundo velut in transitu, tamquam non utamur, omnesque curas ad illam cœlestem æternamque vitam transferendas. Quod autem sedet ad dexteram Patris, magnam nobis parit securitatem adversus omnia terriculamenta mundi, quod tam amicum tamque potentem advocatum habemus in cœlis. Cæterum ne tanta Domini bonitas nos invitet ad licentius peccandum, additur: *Inde venturus judicare vivos & mortuos:* ut intelli-

intelligamus illic exspectandam judicis inexorabilem severitatem iis, qui hic Redemtoris benignitatem neglexerunt. Quo plus donatum est nobis, hoc plus a nobis exigetur. Veniet enim non jam in habitu servi, sed in majestate Patris, quemadmodum evidenter ipse loquitur apud Matthæum: *Quum venerit Filius hominis in majestate sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes Gentes*, &c. Illic fiet evidens æternaque separatio piorum & impiorum, quum sagena pertracta fuerit ad littus. Eadem concionatur Petrus Actorum decimo: *Hic est qui constitutus est a Deo judex vivorum & mortuorum*. Qui hic injuste pro nobis judicari condemnarique sustinuit, illic judicabit orbem universum, redditurus cuique juxta opera sua. KA. Quare Deus voluit eum diem omnibus esse incertum? CA. Eadem de causa, qua voluit cuique suum extremum vitæ diem esse certissimum, & tamen incertum. Nemo enim dubitat quin aliquando sit moriturus, nullus tamen certo novit, quando sit moriturus, ut omni hora simus parati ad emigrandum, si Deus hinc evocaverit. KA. Cur addit, *Vivos & mortuos*? Nam corpora mortua quomodo possunt judicari? CA. Symbolum, quoniam totum e Scripturis desumtum est, congruenter refert verba Scripturæ. Quidam interpretantur vivos, pios: mortuos, impios: verum id coactius est. Symbolo, quod simplicibus est paratum, conveniunt simplicia. Probabilius est, mortuos accipere eos, qui ante judicii diem excesserunt e corpore: nam simul ut revixerint, judicabuntur: vivos vero quos ille dies in carne viventes deprehendet: quos quidam credunt in ipso raptu transituque exspiraturos, ac mox revicturos: alii putant eos non morituros, sed tamen ad immortalitatem immutandos. Neutram sententiam rejicit auctoritas Ecclesiæ, quamquam ea, quæ sentit tum in carne repertos, non morituros, sed ad mortalitatem transferendos, magis congruit Pauli verbis I Corinth. XV. Et I Thess. IV. Sed non gaudet contentione religiosa pietas. KA. Quid opus erat judicio, quum animæ mox ut emigrarint e corpore jam judicatæ sint: ut aut si puræ hinc abierint, transeant ad vitam cœlestem, sin obnoxiæ crimini, pertrahantur in gehennam: aut si levioribus inquinatæ maculis, deferantur in ignem purgatorium, quisquis aut qualis qualis is est? CA. Fuerunt qui docuerunt nec impios Spiritus nec impias animas esse tradendas æternis suppliciis ante supremum illum mundi diem, nec piorum animas cœlesti vita fruituras ante dictum diem. Sed horum opinionem rejecit auctoritas Ecclesiastica. Illud probabiliter creditur, impiis Spiritibus post illud judicium augendos esse cruciatus: impios autem homines plene jam pœnas in anima simul & corpore luituros: quemadmodum & piorum felicitas tum erit consummata, quum receperint corpus jam glorificatum, ut quod habuerunt ministrum bonorum operum & afflictionum socium, habeant & præmiorum gaudiique consors. KA. Si omnes homines, qui fuerunt tot annorum millibus in orbe condito, statuentur ante tribunal Christi, quod tandem erit illud forum, infinitæ multitudinis capax? Aut quod tempus sufficiet tot hominum factis discutiendis? CA. Scriptura quidem, ut admonui, sermonem suum attemperat ad humanos affectus, obsecundans tarditati nostræ, quum ait omnes sistendos ad tribunal Christi, quomodo dicit alios fore reos judicio, alios concilio, alios gehennæ; Item quum ait de omni verbo otioso reddendam rationem in die judicii. Rursum, quum narrat, quid dicturus sit judex his, qui stabunt a dextris, & quid illi responsuri sint: similiter quid responsuri aut vicissim audituri sint, qui stant a sinistris. Longe aliter peragitur Dei judicium, atque hominum. Neque tamen non vere peragetur quia non peragetur humano more. Illud verissimum est, Christum in corpore glorificato apparitutum omnibus, piis ad solatium, impiis ad terrorem. Hoc enim expresse dicunt in Actis Angeli, qui mox ut sublatus est in cœlum Dominus, apparuerunt, *Hic Jesus qui assumtus est a vobis in cœlum,*

A *sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem*. Idem veniet, humana specie conspicietur, sed jam immortalitatis gloria refulgens. Cæterum, totum hoc negotium geretur in momento punctoque temporis. Nec opus erit morosa discussione, quando patebunt arcana cordium omnia, quum sua quemque damnabit conscientia. Corpora vero tum ad immortalitatem immutata non occupabunt quemadmodum nunc spatium loci juxta triplicem dimensionem, longi, lati & profundi, sed poterunt innumera corpora minimo spatio contineri. Alioqui demirari posset humanus sensus quomodo Tartarus, quem probabiliter constituunt in imis terræ, tot corporum futurus sit capax. KA. Cur B Ecclesiasticus chorus hic accinit, *cujus regni non erit finis*? CA. Ista particula attexta est ex verbis Angeli apud beatum Lucam ita loquentis Virgini, *Et dabit illi Dominus Deus sedem patris sui, & regnabit in domo Jacob in æternum, & regni ejus non erit finis*. Attexta est autem ob quosdam, qui prodigiosas quasdam blasphemias somniarunt de periodis Platonicis, unde suum errorem hausit Origenes, si tamen hoc vere sensit, quod in scriptis retulit verius quam asseveravit, fore ut post multa annorum millia, e Dæmonibus fiant Angeli, ex Angelis Dæmones, utque qui gehennæ addicti sunt, aliquando liberentur a suppliciis, & purgati ad felicitatem redeant, denique ut Christus iterum C crucifigatur. Itaque regnum, quod Christus sibi morte sua paravit, habere aliquando finem. Stolidior est blasphemia quam ut sit refellenda, sed quoniam apud Græcos erant qui huic somnio nonnihil tribuerent, Orientis Ecclesiæ adjecerunt, *& regni ejus non erit finis*. Diaboli regnum ad tempus dissimulatum est, qui nunc quoque rebellat regno Christi. Similiter Antichristi regnum erit temporarium. At Christi regnum ubi purgatum erit ab omni rebellione malorum, perseverabit in æternum, quemadmodum evidenter prædixit Daniel VII. Posteaquam enim adventum illius cum majestate, ac multis Angelorum millibus, mox formidabile judicium descripsit, subjicit: *&* D *dedit ei potestatem & honorem & regnum, & omnes populi & tribus & linguæ, servient ei*. Potestas ejus potestas æterna quæ non auferetur, & regnum ejus quod non corrumpetur. Hactenus sufficiebat hoc Symbolum, si mundus simplici fide tenuisset quod erat traditum. Sed quoniam de tertia persona, quæ est Spiritus sanctus, quasdam impias opiniones invexit Hæreticorum perversitas, & de dispensatione Ecclesiæ in hoc seculo videbatur obscurius significatum, adjecta est hæc pars, quæ & Spiritui sancto clarius asserit divinam naturam, quam habet cum Filio Patreque communem, & quæ fit per Spiritum sanctum in Christi corpore gubernatio, dilucide exprimit. Repetit igitur E tertiam personam, *Credo in Spiritum sanctum*, ut iisdem verbis illum tertio loco profitens, declaret trium personarum juxta proprietates distinctionem, juxta naturam æqualitatem. Quemadmodum nemo credit fide Christiana, hoc est, nemo summam fiduciam collocat in creatura, sed in unico soloque Deo, qui profitetur se credere in Spiritum sanctum, utique profitetur illum esse Deum, non alium, sed eumdem. Quidam dixerunt, Spiritum sanctum non esse substantiam, sed concitationem piæ mentis. At ea concitatio nostræ mentis proficiscitur quidem a Spiritu, sed non est ipse Spiritus: quemadmodum imaginatio proficiscitur ab anima, non est tamen ipsa anima. F Nam ea concitatio in nobis est accidens, quod autem Deus est, nec est accidens, nec accidenti permixtum est. Alii dixerunt Spiritum sanctum esse creaturam, Filio, quem & ipsum faciunt creaturam, in ministerium additam. Et hi palam negant Spiritum sanctum esse Deum. Dominus autem quum in baptismi formula jungit Patrem, Filium & Spiritum sanctum, non commiscet creaturam cum Creatore, nec accidens cum substantia, sed unius essentiæ tres personas expressit. Quoniam autem errores de Spiritu sancto non perinde labefactarunt Romanam Ecclesiam, sed inter Græcos potissimum debacchati sunt, Constantinopolita-

litanum Symbolum voces aliquot addidit de Spiritu sancto, *Dominum* eum appellans & *vivificatorem*. In eo quod *Dominum* appellat illum, Filio æquat, excludens ministri nomen, neque enim plures sunt Domini. Filius enim non dicitur Dominus sancti Spiritus, sed Dominus omnium rerum conditarum, quod dominium est trium personarum commune. Quamquam κύριος Græcis non semper dominii vocabulum est, sed interdum auctoritatis. Spiritus autem auctor est omnium Scripturarum, quas pro divinis habet Ecclesia, & quarum inviolabilis est auctoritas. Quoniam autem in Euangelio Pater de Filio testificatus est, *hic est Filius meus dilectus, ipsum audite*, tribuens illi summam auctoritatem, ne quis putaret minorem esse Spiritus auctoritatem, quam Filii, adjecerunt τὸ πνεῦμα κύριον. Quod autem appellat *vivificatorem*, rursus æquat illum Filio & Patri. Dominus enim apud Joannem loquitur, *sicut Pater vivificat mortuos, sic & Filius quos vult vivificat.* Ne quis igitur crederet hic exclusum Spiritum, addiderunt & vivificantem. Quemadmodum vero hoc interest, quod Filius palam in carne locutus est, Spiritus per Prophetas, & idem hodie per Ecclesiam occulte loquitur: ita Filius excitavit corporaliter mortuos auctor ac primitiæ resurrectionis, Spiritus vero sanctus condonans peccata, spiritualiter vivificat. Peccatum enim mors animæ est, unde revocare majus est, quam Lazarum quadriduo mortuum e monumento suscitare, nisi quod Deo omnia sunt æque facilia. Quoniam autem Spiritus hic externus res est inconstans, volubilis & instabilis, ne quid simile imaginaremur de Spiritu sancto, appellarunt eum κύριον, hoc est solidæ & inviolabilis veritatis: & apud Joannem ipse Dominus appellat eum *Spiritum veritatis*. Hoc ad differentiam. Contra, quoniam reciproco flatu ac respiratione spiritus aerei vivimus juxta carnem, congruenter appellatur *Spiritus vivificator*, qui largitur ut vivamus juxta meliorem nostri portionem. Rursus, quoniam hic spiritus res quædam videtur immitis, dum excitat maria, dum concutit terram, dum diffringit arbores, sancto Spiritui tribuunt bonitatem. KA. Cur appellatur *sanctus*? CA. Ad discretionem aliorum Spirituum. Legimus enim in Scripturis, Sauli fuisse spiritum a Domino malum, & spiritum mendacem in ore Prophetarum, spiritum vertiginis, spiritum Pythonicum, spiritum zelotypiæ, spiritum pessimum, spiritum fornicationis, spiritum nequam, spiritum immundum, spiritum hujus mundi; spiritum Satanæ, & spiritus hominis tumidos & elatos; Proverbiorum decimo sexto, *Ante ruinam exaltabitur spiritus.* Ab his omnibus secernitur *Spiritus sanctus*, qui reddit mites, pro ferocibus, qui eximit ab omni consortio Satanæ, qui inspirat hujus mundi verum contemtum, qui per fidem purificat corda, qui dispellit omnem malitiam, qui largitur veram caritatem, qui non est suspicax, nec cogitat malum, qui revelat Scripturarum arcana, qui deducit in omnem veritatem. KA. Nonne & Angeli dicuntur Spiritus, utique sancti? CA. Et sunt. Sic & hominis spiritus recte dicitur sanctus, sed unicus est Spiritus natura sanctus, & ex se sanctificans omnia, quæ vere sancta sunt. Quidquid incorporeum est, generali vocabulo spiritus dicitur. Sic Deus in Euangelio Spiritus dicitur, quod omnibus personis juxta naturam divinam commune est: sed quum tertiam personam proprie designamus, appellamus *Spiritum sanctum*, *Spiritum Dei*, *Spiritum Christi*, & *Spiritum paracletum*, hoc est, consolatorem, sive advocatum, & *Spiritum veritatis*. Adversus eos vero qui negabant Prophetas afflatu divini Spiritus edidisse vaticinia, sed phanatico spiritu, Nicena sive Constantinopolitana Synodus addidit, *qui locutus est per Prophetas*, ut intelligamus utrumque Testamentum eodem Spiritu fuisse proditum, nec alium fuisse Spiritum qui locutus est per ora sanctorum Prophetarum, ab eo qui in specie columbæ descendit super Dominum, & in specie ignis venit in discipulos, & hodie requiescit inter ubera sponsæ Ecclesiæ. KA. Assumsitne Spiritus corpus in quo apparuit, quemad-

A modum Christus? CA. Nequaquam. Christus enim assumsit corpus humanum in unitate personæ. Spiritus sic assumsit corpus, quemadmodum Angeli frequenter apparent in specie hominis. Ea corpora sunt assumtitia, non naturalia. Addit & hæc: *Qui cum Patre & Filio simul adoratur, & conglorificatur*, quo magis excluderet eorum blasphemiam, qui Spiritum faciunt inferiorem Filio. Glorificantur enim & adorantur creaturæ, sed cum Patre & Filio nihil adoratur nisi Deus: sub Deo, & propter Deum honorantur sancti homines, cum Deo glorificatur quod idem cum illo est. Eodem pertinet, quod adjiciunt, *qui ex Patre Filioque procedit*. Sicut enim Filius arguitur ejusdem esse
B substantiæ cum Patre, quod ab eo nascatur: ita colligitur & Spiritus sanctus, quoniam ab utroque manat, eamdem cum utroque naturam habere. Quamquam videtur a Latinis adjectum *Filioque*, quemadmodum & in Symbolo Athanasii: quod hæc particula nec habeatur in Græco Symbolo, quod editione secunda Novo Testamento præfixeramus, nec in ullo Symbolo quod refertur in volumine Canonum: nondum enim tum, opinor, receptum erat, præsertim apud Orientis Ecclesias, Spiritum sanctum ab utroque procedere: nec hoc exigebatur a Christianis: satis erat a Patre procedentem, & in Filio manentem profiteri, sicut exprimitur in vita Andreæ Apostoli. Non quod nega-
C rent illum a Filio procedere, sed quod non auderent asseverare, donec & hoc Dominus revelaret. Neque enim statim ab ejus substantia procedit, quod ab aliquo mittitur. Alia est missio temporaria, alia æterna processio. KA. Quum tot verbis Patres studuerint inæqualitatem excludere, quin compendio & exserte pronuntiarunt illum Deum ex Deo procedere, quum id diligenter expressserint de Filio, *Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero.* Sic enim exclusa fuisset omnis tergiversatio. CA. Hic nihil habeo quod respondeam, nisi priscorum admirabilem de divinis loquendi religionem, & quorumdam impiam garrulitatem fuisse in causa, ut Dei cognomen ma-
D luerint demonstrare quam exprimere, quo simul & piæ mentes intelligerent mysterium, & impii non irritarentur ad blasphemiam. Sed quod circumlocuta est illa Synodus, hoc exserte pronuntiat Athanasius, *Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus, & tamen non tres, sed unus est Deus.* KA. Cur Spiritui sancto attribuunt bonitatem & caritatem? CA. Quoniam ad bonitatem sive benignitatem duæ res pertinent, condonatio peccatorum, & largitio donorum, ad caritatem pertinet conglutinatio. Quemadmodum membra corporis nostri cohærent integra beneficio spiritus, ita corpus Christi mysticum conglutinatur per Spiritum sanctum, *Christus in Spiritu Dei ejiciebat*
E *Dæmonia.* Digitum autem Dei vocant Spiritum sanctum. Per peccatum vero mali Spiritus regnant in homine, quemadmodum Dominus manifeste docuit in parabola, de Spiritu ejecto, & in domum vacuam reverso cum septem Spiritibus ipso nequioribus. Congruenter itaque Spiritus bonus abolitis peccatis ejicere malos Spiritus dicitur. Quo facto non finit domum esse vacuam, sed variis dotibus ornat eam, ne sit ejectis vitiis reditus. Eoque blasphemia quæ committitur in Spiritum sanctum, in Euangelio dicitur *incondonabilis.* Quam enim remissionis spem sibi facit reliquam, qui provocat remissionis auctorem? *Caritas enim*, ut ait beatus Petrus, *operit multitudinem peccatorum.* Et
F Euangelicæ peccatrici remissa sunt peccata multa, quoniam dilexit multum. Ad hæc Dominus tradens Apostolis auctoritatem remittendi peccata, *sufflavit in eos dicens, Accipite Spiritum sanctum*, &c. Benignitas in hoc declaratur, quod dona, quæ multa variaque recenset Paulus, appellantur unius Spiritus esse benefi- 1 Cor. 12.
cia, qui juxta fidei modum cuique partitur suo arbitratu. Triumphantium est e sublimi missilia in populum spargere. Ita Christus posteaquam triumphabundus adscendisset in cœlum, juxta Psalmographi vaticinium, *captivam duxit captivitatem*, secum abducens quos ab inferis eripuerat: nec hoc contentus, *dedit*

dona

A *dona hominibus* in terra relictis, dona prophetiæ, dona linguarum, dona scientiæ, dona sanationum, dona depulsionum adversus venena & impios Spiritus, breviter, chorum omnium virtutum, quæ omnia Christus suis dilargitus est & hodie dilargitur per Spiritum suum. *Bonus* autem interdum Latinis sonat, mitem & clementem, interdum benignum & liberalem. Proinde Paulus Galatas a vindicta ad humanitatem provocans, Spiritus nomen inculcat dicens: *Si Spiritu vivimus Spiritu & ambulemus, fratres: si quis praeoccupatus fuerit in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, corripite hujusmodi in spiritu lenitatis.* David dicit, *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam.* Et Paulus, B *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Et Romanis scribens, appellat illum *Spiritum* υἱοθεσίας, *per quem clamamus, Abba Pater.* Similia scribit Galatis, *Quoniam estis filii Dei, misit Deus Spiritum Filii sui in cordibus nostris clamantem, Abba Pater.* Filius & Pater caritatis vocabula sunt, quæ nemo potest vere pronuntiare, nisi beneficio Spiritus Sancti. Quemadmodum juxta Joannis testimonium, *nemo Jesum appellat Dominum, nisi in Spiritu sancto.* Qui spiritum habent hujus mundi, falso clamant *Abba Pater*, falso dicunt Christo, *Domine Domine*, cujus Spiritu carent. *Qui enim Christi Spiritum non habet, hic non est ejus.* Quemadmodum autem Spiritus sanctus nexus est ineffabilis, quo æterna concordia inseparabiliter sibi junctæ sunt tres personæ: ita C idem indissolubili vinculo sponsam Christi jungit sponso suo, omniaque mystici corporis membra sempiterno fœdere inter sese copulat. KA. Si Spiritus sanctus e substantia Dei Patris ac Filii procedit, quid obstat, quo minus dicatur Filius? CA. Cypriano, Hilario & Augustino satis erat ad hanc respondere quæstionem, quia Scriptura secundam personam appellat Filium, & nasci a Patre prædicat: Spiritum sanctum nec nasci, nec Filium usquam memorat. Quod tantis viris satis erat, tibi quoque satis esse par est. Si e duobus fontibus emanaret unus fluvius, recte diceretur ab utroque proficisci sive mitti, neutrius tamen filius diceretur. KA. Satis est igitur hoc quod tradidisti D credere de Spiritu sancto? CA. Non. Sed oportet credere quod hic Spiritus a Prophetis prædictus, a Christo promissus die Pentecostes descenderit in discipulos, sicuti refert Beatus Lucas: ob quorumdam impiam arrogantiam, qui non veriti sunt dicere: Ego sum ille Paracletus a Christo promissus, ut deducat vos in omnem veritatem. Sive is fuit Manichæus, sive Basilides, sive Montanus, exsecranda nomina. KA. Quod descendit in discipulos, quodque per impositionem manus Apostolicæ tradebatur baptismo tinctis, utrum erat ipsa Spiritus substantia, an donum aliquod & energia Spiritus? CA. Probabilius est E Spiritum, qui juxta divinam naturam implens omnia manet incomprehensus, illic peculiari quadam ratione sub visibili signo fuisse juxta personæ proprietatem. Verum ista nunc tractare, est, quod dici solet, septa transilire. Didicisti Spiritum omnia sanctificantem, nunc accipe Ecclesiam ab illo sanctificatam. KA. Si ab exordio mundi fuit sanctorum omnium societas, & piis omnibus adfuit Spiritus sanctus, cur ante legem nullum fuit huic arcanæ sodalitati nomen? Post legem editam dicta est *Synagoga*, post Euangelium proditum, mutato nomine dicta est *Ecclesia*. CA. Quod nomen fuerit ante legem veterem, nobis non constat; fuisse tamen aliquod vocabulum probabile est, quum res F esset eadem. Semper Christus agnovit sponsam suam, nec umquam illi defuit Spiritus Christi. Verum initio quemadmodum paucis innotuit personarum distinctio, sed profitebantur unum Deum, qui sermo tres personas tacite complectitur, Filii personam pauci noverant, pauciores Spiritum sanctum: ita societas hæc inter paucos erat, & usque ad Euangelicam lucem angustis finibus coarctabatur. At posteaquam Christus assumto homine inter homines versatus est, sponsamque suam morte sua redemtam, sanguine suo mundatam evidenter adjunxit sibi, ac Spiritum suum evidenter & abunde effudit, nec in unam gentem, sed in universum terrarum orbem inundavit Euangelii gratia, Apostoli Synagogæ nomen mutaverunt in nomen Ecclesiæ: nec dubitandum est quin id factum sit suggestu Spiritus. KA. Exspecto causam. CA. Ut nullum sit discrimen in vocibus, tamen ad Euangelii gloriam faciebat nominis immutatio. Synagogæ vocabulum apud omnes receptum erat pro congregatione Judæorum, Mosis legem profitentium. Porro quemadmodum Mosis lex erat invisa cæteris nationibus, ita & Synagogæ vocabulum erat ingratum Gentium auribus. Apostoli vero quum essent a Domino jussi prædicare Euangelium omni creaturæ, non tantum intra Judææ Samariæque terminos, sed usque ad extrema terræ: atque a Spiritu edocti scirent exorituros Judæos, qui conarentur obscurare gratiam Euangelicam, & fidem in Dominum Jesum, docentes nulli esse spem salutis nisi circumcideretur, & hoc Symbolo totam Mosis legem profiteretur: abolendas deinceps legis cæremonias, & gratiæ novitatem, novitatis vocabulis declarare voluerunt, pro Lege vocantes Euangelium, hoc est, lætum nuntium, pro Synagoga Ecclesiam. Lex enim minabatur pœnam, exigens observationem præceptorum: Euangelium per gratiam Spiritus & fidem in Christum sine operibus legis promittit vitam æternam. Quod si tanta fuit Judæorum pertinacia, ut Apostoli ægre valuerint illorum superstitionem excludere, multo id fuisset difficilius, si pro Ecclesia, prædicata fuisset Synagoga. Audito vetere nomine, putassent in re nihil esse novatum. KA. Est igitur & in vocibus nonnihil discriminis? CA. Utraque vox Græca est. Synagoga dicitur a συνάγειν quod est *cogere*, hoc est, *in unum agere*. Sic enim loquitur Maro, *Tityre, coge pecus*. Ecclesia dicitur ab ἐκκαλεῖν, quod est *evocare*. Prior itaque vox magis congruit, crassæ, duræ, & rebelli Judæorum nationi, qui pœnæ metu, aut spe terrenorum commodorum per legem velut intra septa coercebantur, ne dilaberentur in omnem impietatem. Posterior autem accommodatior est Gentibus, quæ facile paruerunt Euangelio, ab auribus allectæ, quod est hominum, non bubalorum in morem tractæ naribus. Grex congregatur, homines evocantur in concionem, non ad operandum juxta legis cæremonias, sed ad audiendum; *Fides enim*, ut ait Paulus, *ex auditu est*. Evocatæ sunt a simulacris mortuis ad Deum vivum, ab ignorantiæ tenebris ad lucem Euangelicæ veritatis, & obtemperarunt. Judæi similiter evocati sunt, a cæremoniis ad veram pietatem, ab umbris ad lumen, a littera ad spiritum: & venire recusarunt. Eoque factum est, ut apud Gottos & Vandalos invocetur nomen Domini, contra Judæi in hunc usque diem conviitiis afficiant adorandum Jesu nomen in Synagogis suis, & adhuc litteræ serviant, Spiritui sancto resistant, *Ubi vero Spiritus, ibi libertas*. Servorum est compelli, filiorum evocari. Unde & Paulus Euangelii gratiam profitentes appellare solet, κλητοὺς ἁγίους, *vocatos sanctos*. KA. Quid proprie Latinis declarat hæc vox *sanctus*? CA. Proprie sanctum dicitur quod violare est nefas, veluti leges ac mœnia portæque civitatis ob hoc ipsum sancta sunt, quia publica. Quædam vero ob hoc sancta sunt, hoc est, inviolata, quia Numini sunt consecrata, unde sanctum Domino dicitur, quod est illi sacrum. Transfertur autem usus vocis, & ad munditiam puritatemque significandam. Sancta autem Ecclesia adeo est inviolabilis, ut juxta Domini sermonem, nec inferorum portæ prævaleant adversus illam. Nec aliam ob causam est inviolabilis, nisi quod Christo dicata est, cui nemo potest eripere quod dedit Pater. Pura vero est, quod eam Christus sanguine suo purificavit, ut exhiberet sibi sponsam non habentem maculam neque rugam. Maculæ vox peculiariter ad Hæreticos pertinet, qui puram veritatem errorum aspersionibus deturpare conantur: rugæ vocabulum pertinet ad eos, qui recte quidem credunt, sed vitam agunt peccatorum sordibus inquinatam. Rugæ senectutem arguunt. Talis est ille vetus homo, quem

quem accepimus ex Adamo, quemque Paulus jubet A nos exuere cum actibus suis, ut induamus novum, & renovati sensibus mentis nostræ, Christi vestigia sequentes in novitate vitæ ambulemus. Delicatus est amator Christus, non potest amare Synagogam priscis cæremoniis ac vetustæ legis studio rugosam, nec fert Hæreticorum Ecclesias, lepra variisque falsorum dogmatum notis deturpatas. KA. Si vere dictum est neminem absque crimine vivere, ubi est illa sponsa quæ in Canticis tota pulcra, & omnis expers maculæ prædicatur? CA. Absque peccatis levioribus, quæ per incuriam obrepunt humanæ naturæ, vivere perpaucis datum est. Sed hi nævi verius sunt quam maculæ, & quemadmodum quotidie exoriuntur, ita quo- B tidie diluuntur, vel precatiuncula, vel eleemosyna, vel alicujus boni operis pensatione, potissimum autem corporis Dominici sumtione. A criminibus autem abstinere qui Christum professi sunt & debent & possunt, opitulante Spiritu Christi. KA. Ergo qui criminibus inquinantur, non pertinent ad sanctam Ecclesiam? CA. Pertinent, & non pertinent. Quatenus fides remanet in illis integra, ad Ecclesiam pertinent, nec a communione sacramentorum arcentur, nisi ob evidentem criminum enormitatem publico judicio ab Ecclesiæ consortio resecentur. Cæterum, quoniam Ecclesia proprie dicta est arcana societas ad æternam vitam prædestinatorum, cujus magna pars jam agit C apud Christum, quæ vero superest in hoc vocata est, ut ad summam puritatem enitatur, recte negatur habere maculam aut rugam vel per synecdochen, vel a scopo seu fine, unde sumi denominationem fatentur & Dialectici. Interdum tamen Ecclesiæ vox ita dilatatur, ut omnes baptismo tinctos complectatur, sive pie vivant sive secus. Nonnumquam Ministri sive Judices Ecclesiæ dicuntur Ecclesia. Quibus obediendum etiam si palam male vivant, modo ne præcipiant aut doceant impia, præsertim si majore publicæ tranquillitatis dispendio tollerentur, quam tolerantur. Sunt & Ecclesiæ malignantium, quos odit sponsus. D Quisquis autem profitetur sanctam Ecclesiam, exsecratur & abjurat omnem Schismaticam conspirationem adversus Ecclesiasticæ Hierarchiæ tranquillitatem, similiter omnia conventicula Hæreticorum quocumque titulo sese venditant. Sunt enim innumera, quum unica sit columba. KA. Olim & Hæretici habebant Ecclesias, in tali rerum statu, singulis acclamantibus, non isthic, sed hic est Christus, quo signo dignoscimus unicam illam Christi columbam? CA. Quod aberrat a sacris Voluminibus, non est Christi. KA. Sed his ipsis armis Hæretici oppugnant Ecclesiam. CA. Nec mirum, sequuntur enim Spiritum illum impostorem, qui Dominum quoque Scriptura- E rum testimoniis alio detortis sollicitavit ad impietatem. Sed falsa Scripturarum interpretatio vera interpretatione refutanda est. KA. Id quidem facile fuit Christo, at nobis homunculis non perinde proclive est. CA. Non est omnium cum Hæreticis conflictari, sed eorum qui ea panoplia sunt instructi, quam Paulus aliquoties commemorat. Tibi tuique similibus satis est ea constanti tenere fide, quæ pro necessariis exserte & expresse tradidit Ecclesia. KA. Quid faciet is qui baptismum & catechismum accepit in Hæreticorum Ecclesia? CA. Baptismum non mutet, quem in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti accepit, doctrinam repurget, ab immundis conventiculis se subducat, F Ecclesiæ sanctæ sese reconciliet. KA. Atqui istud est quod quærebam, qua nota dignosci possit sancta Ecclesia? CA. Plurimæ sunt conjecturæ, ex quibus in unum conflatis facile deprehenditur ubi sit columba. Prima est veterum Synodorum auctoritas, præsertim tot seculorum ac nationum perpetuo consensu comprobata. Huic succedit Interpretum auctoritas, quorum & sanctimoniam consecravit Ecclesia, & libros approbavit: non quod ab his nusquam liceat dissentire, quum ipsi nonnumquam & inter sese pugnent, & a se ipsis dissentiant, sed quod cum reverentia legendi sint, nec rejiciendum quod docent. Idem sentiendum, arbitror, de probatis Theologorum collegiis, quorum illud infatigabile studium est, ut e Divinis Voluminibus eruant nobis reconditam veritatem. Tertio loco consideranda est latitudo. Nulla enim umquam Hæresis tam late patuit, quam Catholica doctrina. Postremo, vita propius intuenda. KA. Sed illi quoque Christum habent in ore, & Manichæorum prodigiosa narratur abstinentia atque etiam continentia, opes aspernantur Ebionitæ, jugiter orant Psalliani, in desertis vivebant Anthropomorphitæ, cannabeis tegebantur, jejuniis, laboribus & chameuniis macerabant carnem. Cum tales viri agminatim conglomerati clamant hic est Christus, an non merito quis velut in trivio positus hæsitaret quo se conferat? CA. Imo ipsum Euangelii theatrum exhibet tibi Pharisæos dilatatis phylacteriis venerabiles, jejuniis extenuatos, prolixe orantes, facultates in pauperes erogantes. Sed externa ista, tametsi habent speciem pietatis, sæpenumero tamen simulantur, alicujus commodi temporarii gratia, præsertim quæstus aut gloriæ, eoque adjeci ut propius inspiciantur. Id si quis faciat, deprehendet eadem quidem geri a bonis ac malis, sed aliter. Pii in jejuniis & abstinentiis suis alacres sunt, alii tristes ac tetrici, nec ista jactant, sed celant potius, nec ea ceu magna prædicant, sed contemnunt elevantque, nec alios fastidiunt, qui non faciunt eadem, sed benigne interpretantur, illos majora facturos si per imbecillitatem corporis liceret, aut habere carnem minus rebellem, ut non habeant opus eam talibus modis edomare, aut aliis benefactis hostiam Deo gratiorem immolare. Simplex & absque fuco est piorum religio. Jejunabant discipuli Joannis, sed Christi discipulis obtrectabant, quod rarius jejunarent. Abstinebant ab omni animante Manichæi, sed damnabant Dei creaturam, & clanculum explebant sese delitiis, tum lautioribus, tum sumtuosioribus. Orabant Pharisæi, sed in triviis, in cubiculo nugabantur, aut supputabant pecuniam. Orabant Euchitæ, sed superstitiose, & hoc prætextu vivebant de alieno, nec, juxta Pauli doctrinam, laborabant manibus, unde & sibi suppeditarent victum, & aliquid impertirent egenis. Nihil proprii possidebant Ebionitæ, & falso dicti Apostolici, sed alios aliquid habentes damnabant, sibi pietatem arrogantes, quæ non est sita in agris aut nummis, sed in affectibus. Apostoli se totos effundebant, ut quam plurimos ad Christum allicerent, nec ullis injuriis perpelli poterant ut hunc affectum in quemquam deponerent. Nulli moliebantur vindictam, sed conjecti in carcerem psallebant & agebant gratias Domino, cæsi virgis, obruti lapidibus gaudebant, orantes pro iis a quibus hæc perpetiebantur. Quum excitarent mortuos, pellerent Dæmones, umbra sanarent ægrotos, nullum umquam gloriæ verbum excidit illis, sed se nihil aliud profitentes quam homines, totam laudem retulerunt in Deum. Hanc caritatem, hanc tolerantiam qui cum alacritate perpetuo præstat, fructus edit, unde possit agnosci arbor bona. KA. Audio vix ullum esse scriptorem veterem, in quo non deprehendatur aliqua a Catholicæ fidei regula dissonantia. Cur eorum libros recepit Ecclesia? CA. Recepit, non ut Canonicam scripturam, hoc est, auctoritatis irrefutabilis, sed ut eruditorum ac bonorum virorum Commentarios. Nec quivis error reddit hominem Hæreticum. Olim porro dabatur venia Scripturam enarrantibus, si de quibusdam ambigebant de quibus nunc post evulgatam Ecclesiæ sententiam ambigere fas non est, aut si quid secus interpretabantur in arcanis litteris, quam nunc credit Ecclesiastica auctoritas. Nec enim omnes Græci fuerunt Hæretici, qui profitebantur Spiritum sanctum a Patre tantum procedere. Fortasse nec Origenes ideo fuit Hæreticus, quod veritatis inquirendæ studio disputabat, an Filius & Spiritus sanctus habuerint eamdem cum Patre essentiam divinam, an fuerint creaturæ cæteris omnibus excellentiores. Licebat & post trecentos a Christo nato annos dubitare an esset aliquis Purgatorius ignis, quem quidam interpretati sunt caritatem. Sed Hæreti-

reticum est adversus evidentem & cum auctoritate publica proditam veritatem rebellare procaciter. KA. Nomen Scripturæ Canonicæ quot volumina complectitur? CA. Istud expedite docuit beatus Cyprianus. Primum universa Scriptura dividitur in Vetus Testamentum & Novum. In Vetere censetur Pentateuchus, hoc est, quinque libri Mosis: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium. His accedunt duo Jesu Nave, Judicum & Ruth. Post hos, quatuor libri Regnorum, quos Hebræi duos tantum faciunt. Præterea liber Paralipomenon, hoc est, prætermissorum, qui Hebræis dicitur Liber dierum. Dein duo priores libri Esdræ, quos Hebræi pro uno numerant. Nam tertius & quartus Esdræ inter Apocrypha censetur. Succedunt quatuor Prophetæ majores, Esaias, Hieremias, Ezechiel & Daniel. His adjungitur duodecim Prophetarum minorum liber unus. Adhæc Job liber unus, & Psalmorum liber unus, Salomonis libri tres, Proverbia, Ecclesiastes, & Canticum Canticorum. Intra hunc numerum conclusit priscorum auctoritas Veteris Testamenti Volumina, de quorum fide nefas esset dubitare. Nunc vero receptus est in usum Ecclesiasticum & Sapientiæ liber, quem quidam suspicantur esse Philonis Judæi, & alius qui dicitur Ecclesiasticus, quem putant esse Jesu filii Sirach. Receptus est & liber Thobiæ, & Judith, & Hester, & Machabæorum libri duo. Receptæ sunt & duæ historiæ quæ Danieli adnexæ sunt, altera de Susanna, altera de Belo & Dracone, quas Hebræi non habebant. Sed Hieronymus testatur, se vertisse ex Editione Theodotionis. Cæterum, an Ecclesia receperit hos libros eadem auctoritate, qua cæteros, novit Ecclesiæ spiritus. Sub titulo Novi Testamenti, primas tenent quatuor Euangelia, Matthæi, Marci, Lucæ, Joannis, cum his Actus Apostolorum. Proximum locum occupant Apostolorum Epistolæ, Pauli quatuordecim, Petri duæ, & Jacobi Apostoli una, Judæ una, Joannis tres, extremum ordinem tenet Apocalypsis Joannis. Hebræi trifariam distinguunt omnem Scripturam. Canonicam appellant citra controversiam afflatu sancti Spiritus proditam, in qua si quid occurrit absurdum in speciem, non est fas judicare quod scriptum est, sed religiose inquirendum est mysterium, & ingenii nostri tarditas incusanda, non Scriptura. Hagiographa nominant veluti de sanctis rebus a sanctis viris prodita. His tantum tribuebant, ut in conventu quidem reverenter legerentur: cæterum ut in seriis non urgeret illorum auctoritas. Apocrypha vocabant, quæ domi quidem pro suo cuique animo fas esset legere, cæterum in publicis conventibus non recitarentur, nec quisquam illorum auctoritate premeretur. Nec statim est Canonica Scriptura, quod in Templis canitur: atque utinam apud omnes servaretur, quod in Carthaginensi Concilio fuit decretum, *Ne quid omnino recitaretur in Templis præter Canonicam Scripturam.* Cujus interpretatio per Episcopos ac Presbyteros olim viva voce peragebatur. KA. Hodie nos submovemur a lectione sacrorum Voluminum. CA. At istud olim summæ erat religionis. Sed legentium temeritas effecit, ut fustis fuerit ostendendus. Qui legit reverenter, in illis adorans quod non assequitur, qui tanto libentius discit ab homine docto, quod lectione utcumque præparatus est, qui legit, non ut sit instructus ad contentionem, sed ad pie vivendum semper aliquid inde sumat, eum non petit illa constitutio, quæ temeritati opposita est, non pietatis studio. KA. Quum utriusque Testamenti sit idem Deus Pater, idem Christus, idem Spiritus sanctus, cur hoc dicitur Novum, illud Vetus? Divina nesciunt senium. CA. Divinitas, ut ais, nescit vetustatem ac novitatem, sed nobis expediebat quædam novari in rebus externis. Christus appellavit Novum Testamentum consecrans panem & vinum. Quod si quæris quæ sint novata, permulta referre possem. Principio pro umbris legalibus successit evidens veritas, & quod illa lex per ænigmata promittebat, palam exhibitum est sensibus hominum, reserata est littera occidens, & apparuit Spiritus vivificans. Dein cæremoniæ externæ, quædam in totum sublatæ sunt, quædam in aliud aptius commutatæ. Judaicus ciborum delectus in totum sublatus est, licet nobis uti veste e lana linoque contexta, licet arare in bove & asino, ne reliqua commemorem innumera. Pro tot generibus sacrificiorum, unicam habemus hostiam mysticam, pro unico Templo Hierosolymitano, neque enim alibi licebat sacrificare, habemus Ecclesiam per universum orbem diffusam, in qua nunc offertur hostia munda, levanturque puræ manus in omni loco: pro injuria circumcisionis, suppositum est molle lavacrum. Sabbatum mutatum est in diem Dominicum, Mosi famulo successit Christus filius: Spiritus gratia, quæ prius paucis ac parce dispensabatur, palam & copiose profusa est in omnes nationes quæ sub coelo sunt. Denique coelum quod prius occlusum erat etiam piis, per Euangelium est patefactum. Ob hæc aliaque multa novata recte dicitur Novum Testamentum, non quod sit prorsus aliud Testamentum, sed aliter traditum. Judæi qui spe vitæ coelestis in alacritate spiritus vivebant, in Novo erant Testamento. Rursus qui hodie externis cæremoniis metiuntur pietatem, ac terrenis inhiant, caritate frigidi, ad vindictam calidi, adhuc hærent in Vetere Testamento, quia nondum exuerunt veterem hominem. KA. Ista tu quidem dilucide omnia. CA. Venimus ad sanctam Ecclesiam, in qua adoramus Patrem omnium Conditorem, Filium mundi Redemtorem, Spiritum sanctum omnium Sanctificatorem, in hac maneamus, in hac juxta spiritum, non juxta carnem, ambulemus, in hac concordes bonam militiam militemus, ut perveniamus ad æternæ vitæ stipendium. Sed, si videtur, sit hic hujus collationis finis.

CATECHESIS QUINTA.

QUID sibi vult quod Ecclesiæ annectitur *Sanctorum communio*? CA. Hæc particula non additur apud Cyprianum nec apud Augustinum, ac ne per occasionem quidem horum verborum faciunt mentionem, unde probabile est eam fuisse adjectam abs quopiam qui studuit explanare, quid intelligendum esset per *sanctam Ecclesiam*. Ecclesia societas & contubernium est, non quorumlibet, sed Sanctorum, quemadmodum *concio* Latinis declarat *conventum* non quorumlibet, sed ejusdem Reipublicæ civium, in unum congregatorum ad consultandum de communibus commodis. Recentiores autem Theologi, quorum alii interpretantur, *sanctam Ecclesiam*, societatem militantium in terris sub Imperatore Christo, & *Sanctorum communionem* societatem Sanctorum in coelis triumphantium: alii rursus *Sanctorum communionem* exponunt, Ecclesiæ suffragia cunctis utilia, qui sunt in corpore sanctæ Ecclesiæ: alii sacramenta Ecclesiæ: quæ non prosunt nisi ad Ecclesiam sese aggregantibus: alii *communionis* nomine putant designatam Eucharistiam, quæ Græcis interdum dicitur σύναξις, id est, *conciliatio*, quod hoc mysterio figuratur & confirmatur arctissima conjunctio mystici corporis cum capite, & omnium Christi nomen vere profitentium talem societatem mysticam, qualis est naturalis omnium inter se membrorum in corpore ejusdem animantis. Hæc, inquam, qui commenti sunt, vera quidem prædicant, sed quod his verbis proprie declaratur, meo quidem animo, non exprimunt, nisi quod in vocabulo sanctæ Ecclesiæ hæc omnia tecte comprehenduntur. Illud extra controversiam est, nihil donorum esse in Ecclesia Catholica, quod illi non defluat a capite Christo, licet aliis membris aliæ sint functiones. KA. Ne in toto quidem orbe quidquam est boni, quod non manet a Christo. CA. Sic est, sed nos de his bonis loquimur, quæ per fidem in Christum, & Ecclesiæ sacramenta conferunt veram pietatem. Alioqui multa commoda largitur Deus, & impiis & asinis & bubus. KA. Si non sunt in Ecclesiæ consortio qui vivunt impie, nec nobis constat de plerisque, boni sint an mali, qualis est illa societas hominum, qui se mutuo non noverunt? CA. Nec Angelorum quemquam novimus quum illi nobis inserviant, nec tuam

ipsius animam nosti, & tamen illi debes, quod vivis, quod moveris, quod sapis. Nemo cogitur scire an hic aut ille sit unum Ecclesiæ membrum. Satis est credere in terris esse talem quamdam societatem ad vitam prædestinatorum, quam Christus suo Spiritu conglutinavit, sive apud Indos, sive apud Gaditanos, sive apud Hyperboreos, sive apud Afros. Fieri autem potest, ut in orbe sint aliquæ terræ, vel insulæ vel continentes, quæ nondum a Nautis aut Geographis repertæ sint, in quibus tamen vigeat fides Christiana. Intueri recessus cordium solius est Dei, unde fit ut plerumque incerta sint hominum judicia. KA. Cur igitur quidam ejiciuntur ab Ecclesia? CA. Sunt quædam crimina manifesta, quæ, ut Paulus loquitur, præcedunt ad judicium. De his ut possunt homines pronuntiant ob conservandum ordinem publicum. Et tamen interdum fit, ut fur, qui in crucem agitur, sit expers criminis, judex, qui illum condemnavit, sit dignus laqueo. Et fieri potest, ut excommunicatus sit in communione Ecclesiæ, excommunicator resectus sit ab Ecclesia. Item fieri potest, ut qui pro Hæretico pertrahitur ad ignem, sit victima Deo gratissima, qui pertraxerunt, sint incendio digni. KA. Etiam quum ob confessum & evidens homicidium aut sacrilegium quis ejicitur ex Ecclesia? CA. Scilicet. Nam fieri potest, ut priusquam Episcopus fulmen in nocentem torqueat, ille jam vera cordis contritione redierit in gratiam cum Deo. Nec ea res quoniam homines latet, illi prodest, quo minus arceatur ab Ecclesiæ limine. KA. Quamobrem Deus hoc interim ignotum esse voluit, qui sint vere boni, & ad vitam æternam prædestinati? CA. Ne mali desperantes atrocius peccent, ut boni cautius ac modestius agant. Quum nunc sint tanta dissidia, quale bellum esset, si manifestum esset discrimen? Dominus nec proditorem suum reliquis discipulis prodere voluit. Nunc quoniam ignotum est, quos Deus elegerit ad beatam inmortalitatem, & qui stant, solliciti sunt ne cadant, & qui jacent, annituntur ut resurgant. Denique qui caritate fervent, de malis pariter ac bonis student bene mereri, de aperte malis, ut resipiscant, de dubie bonis, ut fiant meliores si boni sunt. Ut hic caritas perdat officium, non amittit tamen præmium. KA. Quæ sunt illa Ecclesiæ *sacramenta*, quorum paulo ante obiter meministi? Et quid sibi vult *sacramenti* vocabulum? CA. Qui exactius locuti sunt, *sacramentum* appellant jusjurandum, aut obligationem, Numinis ac Religionis interventu confirmatam. At majores nostri vocem eam accommodarunt, ad significandum id quod Græci dicunt *mysterium*, quod *religiosum arcanum* possis dicere. KA. Quare dicitur *arcanum*? CA. Quia ab his tractandis secludebatur vulgus. Quamquam hodie multa fiunt palam, veluti quum consecratur aqua baptismi. Sed hi ritus atque etiam verba quibus id peragitur, celabantur populum, & inter Episcopos per manus tradebantur, quo major esset sacramentorum veneratio. Simul ut Episcopus apparabat consecrare panem & calicem, nulli laico fas erat intra cancellos remanere. Et quidam Romanus Pontifex Episcopo cuidam Anglo, ni fallor, scitanti quiddam de ritibus mysteriorum, quum nonnulla respondisset, verba, quibus oleum consecrabatur, non ausus est litteris committere, ne forto, quod sæpe fit, litteris interceptis arcanum evulgaretur. Hæc causa non quidem omnino nulla est. Verior tamen & receptior est, quod in sacramentis per signa quædam sensibilia, infunditur insensibilis gratia congruens externis signis. KA. Quot sunt istius generis sacramenta? CA. A veteribus septem nobis sunt tradita, *Matrimonium*, quo nascimur huic mundo. *Baptismus*, quo renascimur Christo; cui adhæret *Pænitentia*, velut alter baptismus, quo reconciliamur Deo, non jam omnino gratis, nec absque cicatricibus sanantur vulnera. *Sacra unctio*, qua confirmatur tyro adversus Satanæ tentationes. Ea communiri solet ætas jam vergens ad peccandi periculum, videlicet, post annum septimum. Mox veluti juvenescentes ad justa prælia roborat *Eucharistia*, per quam excitatur in nobis fidei vigor, & copiosa gratia per sacræ mortis commemorationem locupletamur; mystico more, quatenus licet, renovantes nobis unicum illud sacrificium, cui debemus salutem nostram. Rursus, quoniam in morte extrema lucta est, adhibetur *extrema Unctio*, qua vel convalescat ægrotus si Deo ita visum, vel cum fide bonaque spe obdormiat in Domino. His ceu donativis interim consolatur, animatque milites suos Jesu ducis effusa benignitas, donec consummato certamine provehantur ad cœlestis vitæ stipendium. Superest *Ordo*, qui confert auctoritatem gerendi sacras functiones. Hoc sacramentum facit ad dignitatem simul & tranquillitatem Ecclesiasticæ Hierarchiæ. Decet enim ut in Republica Christiana, non quibuslibet delegentur Ecclesiastica munia, sed ad hæc seligantur idonei: nec ibi potest esse concordia, ubi nullus alteri paret, sed quisque sibi vindicat auctoritatem agendi quæ velit. Nam Paulus inter dona Spiritus commemorat & *gubernationis donum*. KA. 1 *Cor.* 13. Quæ gratia confertur per singula sacramenta? CA. Si quis ea sicut decet acceperit, per *Matrimonii* sacramentum accedente Sacerdotali precatione, confertur donum Spiritus, quo vir diligat uxorem amore casto, sicut Christus dilexit Ecclesiam, mulier vicissim propter Christum amet revereaturque virum suum ut Dominum, uterque liberos fidentur, summa cura instituant ad Christianam pietatem. De *Baptismo* non est necesse loqui. Nemo nescit illic perire veterem hominem, exstincto omni peccato, sive dicat originale, sive personale, & exoriri novum, ab omni labe purgatum per fidem in Christum, quem Paulus appellat *novam creaturam*. Non oportebat quidem eum, qui semel renatus erat & Christi sanguine purgatus, redire in cœni volutabrum: cæterum quoniam in multis refrixit caritas, & languet fides, divina benignitas induisit *Pænitentiæ* remedium: de quo mox incidet dicendi locus. Quoniam vero tenera ætas proclivior est ad nequitiam, quam ad pietatem, per *Confirmationem* sacram minuitur ea proclivitas, & augetur docilitas ad pietatem, ne prius inficiatur vitiis, quam plane norit quid sit vitium. Porro quoniam post decimum sextum annum Diabolus omnes admovet machinas adversus Christi militem, primum libidinis, luxus aliarumque voluptatum, mox ambitionis & iracundiæ, jam solido cibo cœlestique potu subinde reficitur, ut forti pectore excipiat omnes Satanæ assultus, Christum ipsum & Spiritum ejus gerens in pectore. Olim Infantulis a Baptismo protinus dabatur corpus & sanguis Domini. Ea consuetudo mutata est: & fortassis expediret mutari consuetudinem quarumdam Regionum, in quibus Infantibus datur Confirmatio: quod hæc duo Sacramenta non sint necessitatis absolutæ, quemadmodum Baptismus: eoque ad hunc recte properant matres, illa suo tempore dantur convenientius, & utilius dantur, si sacramento addatur admonitiuncula. Qui vero deliguntur ad mysticas functiones, iis per sacramentum *Ordinis* augetur donum Spiritus ad digne administrandum munus delegatum. Quemadmodum legimus Paulo & Barnabæ manus fuisse impositas, ut *Actor.* 13. ad Euangelii propagationem proficiscerentur. Et Timotheo a Presbyteris fuisse manus impositas testatur 1 *Tim.* 4. Paulus illi scribens. Tantum obiter de Sacramentis attigisse sat est. Sequitur in Symbolo, *Remissionem peccatorum*. Nullus audet in Aulam Regiam ingredi pannosus ac luto conspersus, multo minus convenit in Ecclesiam sanctam ingredi peccatis inquinatum. Eoque statim ad ipsum limen datur lavacrum, ut purus ingrediatur. Quod & olim servabatur externo ritu. Æditus enim pro foribus Templi sacram aquam aspergebat introeuntibus. Veteres autem hunc articulum referunt ad Baptismi gratiam, qua gratis condonantur universa peccata. Et in Symbolo quod in Missa canitur, Baptismi fit mentio, Pœnitentiæ nulla, *Confiteor unum Baptisma in remissionem peccatorum*. In Symbolo Athanasii, nec Baptismi, nec Pœnitentiæ fit ulla mentio: quoniam, ut antea admonui, non exponit hanc Symboli partem. Recentiores recte sub Baptismi no-

nomine comprehendunt & Pœnitentiam, quæ vix invenisset locum in Ecclesia, nisi Paulus eum qui duxerat uxorem patris, jussisset tradi Satanæ, & eumdem mox jussisset in gratiam & contubernium sanctorum recipi. Apud Afros non nisi semel dabatur reditus in Ecclesiam, ne Ecclesiasticæ disciplinæ severitas elangueseret. Ac seculis aliquot qui in grave crimen fuissent prolapsi, arcebantur a Templi limine, nec nisi per publicam confessionem, severamque ac diutinam satisfactionem recipiebantur. Postea propter divitum protervitatem, qui malebant excitare Schisma, quam sese Ecclesiæ submittere, per Episcopos temperatum est Pœnitentiæ remedium, ut quod populus audire solet, nunc solus audiat Sacerdos, qui longe mitioribus remediis adhiberet vulneribus medelam. Hæc lenitas non solum data est hominum imbecillitati, verum etiam simplicium & innocentium custodiæ, quibus expedit multorum vitiorum nescire nomina. KA. Circa hunc articulum nulli exstiterunt errores? CA. Pelagius & Jovinianus docuerunt Infantibus supervacuum esse Baptismum, quod nihil haberent maculæ, quæ posset ablui. Negabant enim peccatum originis fuisse in quoquam, præterquam in Adam & Eva. Cæteros nasci puros ab omni peccato. In illis igitur Baptismum nihil aliud esse quam signum honorificum, quo reciperentur in adoptionem filiorum & Christianorum affectibus commendarentur. Sed horum dogma rejicit Ecclesia secuta vocem Christi Joannis tertio, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* Et Paulus ad Romanos tertio: *Omnes peccaverunt & egent gloria Dei.* Apud Afros exorti sunt, qui non recipiebant in Ecclesiæ communionem ab Hæreticis baptizatos, nisi denuo Baptismum reciperent ab Orthodoxis. Et hanc doctrinam rejecit Ecclesia, docuitque, juxta Paulum, non esse nisi unum Baptisma, cujus quivis homo possit esse minister, quamvis impius ac malus, modo juxta Ecclesiæ mentem tingat per invocationem sanctæ Trinitatis. Quamquam ubi nulla est necessitas, convenit per Sacerdotem aut per Diaconos dari Baptismum, & tutius est ab Ethnicis aut Judæis tinctos denuo tingere cum hac exceptione, *si non es rite baptizatus &c.* In eadem Africa, quæ, juxta Græcorum proverbium, *semper gignit aliquid novi monstri*, exorti sunt Donatiani, qui jactabant in omnibus Ecclesiis defecisse Baptismi gratiam, præterquam ipsorum, eoque prædicabant nihil cuiquam prodesse Baptismum, nisi rursus apud ipsos acciperetur. Verum Ecclesia, juxta testimonium Joannis Baptistæ, *super quem videris Spiritum sanctum descendentem hic est qui baptizat*, docuit hominem nihil aliud esse, quam Baptismi ministrum, Christum esse, qui verus est auctor Baptismi. Cujus vis est ex sanguine Christi, capacitas per fidem: nec posse ministri culpa vitiari, quod per fidem largitur Deus: nec eam gratiam posse consumi, quum sit infinita, & abunde sufficiens ad universa crimina mundi abolenda, etiamsi decem essent mundi, hoc longe inquinatiores. Ante hos fuere Seleuciani, qui non recipiebant aquæ Baptismum, sed tantum Spiritus. Nec defuerunt qui adhiberent Baptismum ignis, quod Matthæi tertio dicat Baptista, *ipse vos baptizabit in Spiritu & igni*: quum ille per Spiritum intelligat gratiam fidei occultam, quam solus Spiritus sanctus infundit: per ignem, caritatem, sine qua mortua est fides. Omnium primi fuere Judæi, qui falso docuerunt Baptismum & fidem non sufficere ad salutem consequendam, nisi accederet circumcisio. Quorum error ab ipsis Apostolis, præcipue Paulo rejectus est, ut jam non sit opus ulla confutatione. Novatus & Montanus non recipiebant in Ecclesiæ consortium, qui post Baptismum enormi ac manifesto crimine dehonestasset & contristasset Ecclesiam, non, ut opinor, quod talibus adimerent omnem spem salutis, sed quod ad terrorem aliorum, honore consortii privarent. Quod evidenter testatur Divus Augustinus, de iis qui semel per pœnitentiam Ecclesiæ reconciliati, in idem aut simile crimen fuissent prolapsi. Templi fores homo potest homini occludere, cœlum nemo potest claudere nisi Deus. Sic apud priscos qui Diaconi aut Presbyteri crimen evidens admisissent, sine spe reditus e Clericorum albo radebantur. Idem fiebat Episcopis. Sed hæc quoque severitas a posterioribus mitigata est. De *Confessione* ac *Satisfactione*, & quondam magna fuit concertatio, & hisce temporibus renovata est. Ego ut tutissimum, ita ad tuendam publicam concordiam accommodatius arbitror, simplici obedientia id sequi quod nobis tradit Ecclesiæ auctoritas, hoc est, vere juxta Græcorum proverbium, *ad felicius inclinare latus*, & ab his abstinere de quibus dubites. Restat ultima Symboli pars, *Carnis resurrectionem.* Hic audis consummationem seculi, quum separabuntur boni a malis, sic ut malis nulla sit spes finiendi cruciatus, bonis nec dolor ullus, nec ullus mali metus, quum & ipsa creatura quæ nunc congemiscit nobis, liberabitur ab omnibus incommodis. Erunt omnia nova, non mutata substantia, sed qualitate. Carnem appellat corpus humanum, resurrectionem reviviscentiam. Omnes quidem articuli sunt inconcussa fide tenendi, sed hic præcipuum adfert solatium piis in hoc mundo afflictis: contra, impiis terrorem, qui sine modo prolaberentur in omnia scelera, si post hanc vitam non persolverentur pietatis & impietatis præmia. Hæc est basis totius fidei nostræ, quam oportet esse solidissimam, quæ si vacillet, reliqua pene frustra creduntur. Valeant igitur infelices Sadducæi, qui adeo non credunt corporum resurrectionem, ut nec Angelos nec Spiritus esse credant, quasi nihil sit in rerum natura, nisi quod patet corporeis sensibus, quum ea maxime sint, quæ longissime absunt a sensibus, a quibus nulla res magis semota est, quam ipsa Deitas. Valeant qui profitentur animas resurrecturas, corpora nequaquam, quum anima, quoniam est immortalis, tam non possit reviviscere quam non potest mori. Sed illi resurrectionem animarum appellant, quum e latebris in quibus ad certum tempus reconditæ fuerant, juxta illorum somnia, evocabuntur ad beatitudinem. Valeant qui negant hoc corpus quod gerimus, sed aliud multo præstantius singulis reddendum. At non erimus iidem homines, si non recipimus eadem corpora. Quid porro opus est nova creare corpora, quum Deus nutu omnipotenti, possit hæc corpora ad summam claritatem & beatam immortalitatem restituere, non mutata corporis substantia, sed in melius commutatis qualitatibus. Valeant Chiliastæ, qui ex Apocalypsi Joannis perperam intellecta, somniarunt futurum ut aliquando reviviscamus, & per mille annos omnibus hujus mundi voluptatibus fruamur affatim. Nos credentes verbis Beati Job dicentis: *Et rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum meum, quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, & non alius.* Auscultantes Paulo qui scripsit: *Qui suscitavit Jesum a mortuis, & nos cum Jesu suscitabit*: persuasissimum habemus omnes homines iisdem corporibus quæ gerunt in terris, revicturos in fine mundi, nec aliter resurrecturos quam resurrexit Christus, qui conformabit corpora nostra, corpori suo glorificato. Corporum immortalitas erit piis atque impiis communis. Sed impiis immortalitas adferet æternos cruciatus, piis æternam beatitudinem. Quamquam impiorum verius appellatur æterna mors quam immortalitas. Eoque quod quidam e Symbolo Missæ adjecerunt *vitam æternam*, ad pios tantum pertinet, quod resurrectionis vox pertineat ad bonos pariter ac malos. Tametsi hæc quoque vox nonnumquam sic usurpatur, ut ad pios tantum pertineat, veluti quum Dominus ait apud Joannem, *Ego sum resurrectio & vita.* Quemadmodum Paulus vix usquam usurpat hoc nominis nisi in bonam partem. Dominus autem distinguit apud Joannem v. *Et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ, qui vero mala egerunt in resurrectionem judicii.* Judicium enim appellat condemnationem. Id explanatius dicitur in Symbolo Athanasii: ***Ad cujus adventum omnes homines resurgere habent cum corporibus suis, & reddituri sunt de factis propriis rationem, & qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam, qui vero mala, in ignem æter-***

æternum. Sic & Paulus Rom. VIII. *Stipendia peccati mors, gratia autem Dei vita æterna in Christo Jesu Domino nostro.* Æternam addit, quod ut damnatis nulla erit spes relaxationis, ita piis nullus erit metus, ne quando vel finiatur vel minuatur ea felicitas, cujus jucunditatem vehementer augebit & illa sanctorum omnium communio. Caritas enim quæ non excidit, illic erit ferventissima. Caritas autem non minus gaudet de bonis alienis quam de suis. Nec est quod hic imaginemur voluptates corporum, quæ cibo, potu, aut Veneris usu constant. Tum enim harum rerum nullus erit usus, sed erunt corpora spiritualia, in quibus vivemus ut Angeli Dei. Angelorum autem felicitas est, videre faciem Patris, qui in cœlis est. Et Dominus idem apud Joannem: *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum.* Ea cognitio hic incipit per fidem. Ibi consummabitur, quum gloriam illius conspiciemus revelata facie. KA. Sunt ista ad consequendam salutem satis? CA. Ad consequendum Baptismum ista credere satis est homini laico: eruditis ac profectioribus omnia credenda sunt, quæ sacris Voluminibus expressa sunt, aut quæ illinc evidenter colliguntur: præterea quidquid universali perpetuoque consensu comprobavit Ecclesia Catholica: quæ si quid hoc pacto statuit, probabile est, aut ab Apostolis per manus fuisse traditum, aut e Scripturarum nobis occulto penu depromtum, aut a Spiritu sancto pro ratione temporum suggestum; in contentiosis autem & obscuris dogmatibus, tui similibus suffecerit hac cautione profiteri, de his credo sicuti credit Ecclesia. Hoc tutius quam asseverare, de quo dubites, aut quod non intelligas. KA. Sed in extremo discrimine, num satis est corde tenere fidem, an & voce profitendum est? CA. Paulus hic tibi pro me respondebit, *Corde,* inquit, *creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Et Dominus minatur se non agniturum eum pro suo milite apud Patrem, qui ipsum apud homines profiteri vel timuerit vel erubuerit. Sed aliud est non profiteri, aliud negare. Ubi nulla spes fructus est, quum sit grave periculum, non est necesse ut te ipsum prodas, quemadmodum legimus quosdam ultro in forum procurrisse, ut cum cæteris Christianis occiderentur, aut in Paganorum solennes panegyres fecisse impetum, non ut aliquem ad Christum pertraherent, sed ut ab illis occisi referrentur in Martyrum catalogum. Christus Apostolis suis nullam adversus impios violentam defensionem, sed tantum fugam permisit: fugit Petrus e carcere, fugit Paulus e Damasco per sportam demissus e mœnibus. Verum quoties in eum articulum deducta res erit, ut apud pios pariter atque impios illustrandum sit nomen Domini Jesu, contemtis omnibus vel illectamentis vel terroribus alacriter ingenueque profitendum est, quod tradidit Ecclesia. Rejectum est Elcesaitarum dogma, qui docebant tempore persecutionum fas esse verbis abnegare Christum, modo fidei sinceritatem servarent in pectore. Quod si verum est, frustra tot lacrymis deploravit Petrus Apostolus, quod terrore mortis attonitus ter abnegavit Dominum, quum nondum tantum de eo spiritualis cognitionis haberet, quantum nobis aperuit lux Euangelii. Tertullianus in diversam partem æquo propensior, ne fugam quidem concedit in persecutione, dicens tum fugere, genus abnegationis esse. Et quod dicit, in certis circumstantiis possit esse verum: certe levius peccant, qui humano terrore perculsi Christum ore tantum abnegant, quam qui temporalium commodorum respectu, ab Imperatore, cui dedere nomen, & corde & lingua desciscunt. KA. Quum intentantur cruciatus omni morte graviores, quid illic faciet humana fragilitas? CA. Dominus ipse nobis formam præscripsit: quum irruet ille pavor, tædium, & agonia, agnoscemus nostrarum virium imbecillitatem, & toti diffisi nostris copiis prosternemus nos in terram, magnaque fiducia divini Numinis opem implorabimus, haudquaquam considerantes quam atrocia sint, quæ intentantur, aut quam fragilis sit nostra conditio, sed quam potens, quamque misericors sit Dominus, cujus auspiciis militamus: qui non est surdus, quoties cum fide invocatur, sed aut a malis liberat, aut robur addit, ut fortiter perferamus: fides enim res est vere invicta in omni præliorum genere: neque enim vel inter Christianos desunt certamina iis qui student pie vivere in Christo Jesu. Qui vero sese in his levioribus quasi velitationibus quotidie exercent, ad supremum illum conflictum inveniuntur intrepidi. Quare præcipuum Christiani militis studium esse convenit, ut quotidie excitet augeatque fidei vigorem. KA. Quibus modis hoc assequi licebit? CA. Primum est quod Dominus ostendit: *Petite & accipietis.* Sed precationem, ne sit otiosa, adjuvet eleemosyna, non solum externa, corpus reficiens, sed etiam spiritualis, amanter monendo errantem, placide docendo indoctum, clementer ei condonando qui læsit. His accedant sacræ conciones assiduæ, ac vicissim sacra lectio, crebra mortis Dominicæ recordatio, præsertim sumto corpore & sanguine illius, denique crebra commemoratio virorum ac mulierum qui in tormentis ac mortibus bonam militiam pro Christo militarunt: his fomentis alitur, vegetatur, & augescit scintilla fidei. KA. Habeo gratiam Spiritui Christi, Vir optime, qui me per organum linguæ tuæ tam admirabilem docere Philosophiam dignatus est, nisi quid est quod adhuc restat. CA. Non multum restat quod doceam, sed fortasse restat quod admoneam, si tibi nondum oborta est satietas. Quamquam id obiter jam a nobis factum est antea. KA. Mihi vero sensim, audiendo crescit audiendi sitis. CA. Ergo quod superest, proximo colloquio adjiciemus.

CATECHESIS SEXTA.

ADSUM, exspectans extremum hujus suavissimi convivii missum. CA. Supererat ut singula quæ Symbolo continentur, variis utriusque Testamenti testimoniis confirmarentur: nihil enim hic traditum est, quod non ante multa annorum millia, Mosaicæ legis typis varie fuerit adumbratum, ac Prophetarum oraculis prædictum, quædam etiam evidenter expressa. Quod genus illud, non esse plures Deos, & ab uno conditum hunc mundum. Quicumque enim & ante legem proditam pie vixerunt, unicum coluerunt Deum, totius mundi conditorem. Jam Prophetiæ munus in Joanne Baptista velut in utriusque legis confinio constitit: cui contigit, ut quem alii veluti per nebulam e longinquo venturum ostendebant, præsens præsentem digito commonstraret. Omnium autem Prophetarum certissimus Propheta sibi fuit ipse Dominus, hoc factis exhibens & interpretans, quod ænigmatibus vetustæ legis fuerat delineatum, apud populum per parabolarum involucra, apud discipulos modo tecte, modo aperte. Divinam naturam factis exhibuit potius quam verbis expressit. Quis autem intellecturus erat, Serpentem æneum in stipite suspensum adumbrasse Christum crucifixum, nisi Dominus ipse dignatus fuisset exponere? Quod dixerat: *Solvite templum hoc, & intra triduum excitabo illud,* nec a discipulis intellectum est, nisi post resurrectionem. Quis porro suspicaturus erat, Jonam devoratum a ceto, ac tertio die vivum redditum, præfigurasse Christi sepulturam ac resurrectionem? Quum autem propius urgeret mortis tempus, aperte præmonuit suos, fore ut traderetur Gentibus illudendus & crucifigendus: sed eosdem consolatus est, promittens se resurrecturum tertio die. Sic adscensum in cœlum ante mortem prædixit obscurius, post resurrectionem evidenter. Similiter prædixit, fore ut granum sinapis, hoc est, Euangelica fides, ex minimis initiis per universum orbem diffunderetur, & quid eventurum esset Euangelii præconibus. Nec illud tacuit, fore ut abolita Judaica Religione, pietas Euangelica transferretur ad Gentes, Judæis in sua caligine perseverantibus, donec suo tempore, juxta beati Pauli vaticinium, ex Judæis ac Gentibus fiat unum ovile sub unico Pastore Christo. Ne illud quidem siluit, fore ut variis Hæresibus Ecclesia impeteretur, non subverteretur. Quid multis? quum omnia sic

sic evenerint, quemadmodum erant prædicta, de supremo judicio, deque piorum & impiorum præmiis quidquam addubitare videtur esse extremæ cæcitatis. Homini divino credimus, si ter quaterque verum prædixit: & ei qui in tam multis, tamque juxta sensum humanum incredibilibus fuit veridicus, non credemus in uno quod restat? Sed hanc partem quoniam ad Judæos ac Paganos pertinet magis quam ad Christianos, & a doctissimis viris Tertulliano ac Cypriano diligenter est tradita, in præsentia prætermittemus, contenti digito commonstrasse fontes unde queas ista, si videtur, haurire. Superest admonitio, ut juxta rectam fidem, recte vivamus. Ignea res fides est, ubicumque est, otiosa non est: sed quemadmodum in lucerna oleum alit flammam ne exstinguatur, ita caritatis opera fidem alunt ne deficiat. Fides gignit bona opera, sed illa vicissim nutriunt parentem, eoque in fatuarum virginum lampadibus defecit lumen, quia deerat oleum bonorum operum. Quamquam autem bene vivendi ratio ex omnibus sacris Voluminibus peti solet, tamen in hoc, quamvis brevi, Symbolo continetur tota pie vivendi Philosophia, nec ulla est virtus, ad quam non instruat, nec ullum est vitium, adversus quod non armet animam hominis. Obambulat enim calumniator ille per ovile Ecclesiæ, tamquam leo rugiens quærens quem devoret, cui beatus Petrus jubet nos resistere, fortes non fiducia operum aut virium nostrarum, sed fide. KA. Armasti me fide, nunc pie facis, quum tyronem doces uti suis armis. CA. Dominus ipse nos docuit universa legis præcepta summatim uno contineri, *Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, & proximum sicut teipsum.* Nullus autem diligere potest Deum super omnia, nisi credat illo nihil esse pulcrius, melius, veracius, aut amabilius. Etenim qui credit illo quidquam ab eo diversum esse præstantius, aut æquale, non credit esse Deum. In hunc igitur qui se totum conjecit, nihil amare potest nisi quod amet propter Deum, nihil timere, nisi quod timeat propter Deum. Atque hoc statim exordio, *credo in Deum*, resecantur aut certe mitigantur universæ carnis cupiditates: quarum si cui obtemperans, negligis Dei præcepta, constat te tibi alium fingere Deum, quidquid hoc est quod illi anteponis. Dominus Deum ac Mammonam, dum duos appellat Dominos, inter se contrarios, quasi duos Deos comparat: & Paulus avaritiam, hoc est, pecuniæ studium appellat idololatriam. Idem quæstio corporisque deditos emolumentis infami notat elogio, *quorum*, inquit, *Deus venter est.* Rursus idem Corinthiis scribens appellat instigatorem *Deum hujus seculi*, non quod revera sit Deus aut Dominus, sed quod illis quodammodo est utrumque, qui, neglecto vero Domino Deo, semet illi dedunt in servitutem. Quod autem de studio pecuniæ dictum est, idem sentiendum est de vitiis omnibus, præsertim capitalibus. Infame apud Christianos vocabulum est, apostasia, hoc est, defectio. Et merito sane; nam si apud eos qui nihil aliud sunt quam homines abominandum est transfugæ nomen, quanto ignominiosius est a tali Imperatore, cui tot sacramentis, tot donariis, tot auctoramentis adstricti sumus, ultro deficere, non ad meliorem aut parem, sed ab omnium optimo ad omnium pessimum. Et apostatæ nomen horrent fere Christianorum aures, sed utinam animus similiter abhorreat a re! Porro, Satanas tribus fere machinis nos impugnat, ignorantia, spe commodorum, ac metu contrariorum. Jam sincera fides, ut dictum est, omnem depellit mentis caliginem: cæterum nec spes blandiens fallit, nec metus territans de gradu dejicit eum, qui totam fiduciam collocavit in Deo. Quam misere torquet multos amor cognoscendi futura. Alius optat longam vitam, & horret mortem, consulit Genethliacos. At vere credens Deo, securus dicit cum Paulo, *mihi vivere Christus est, & mori lucrum.* Alius habet in mari navim onustam pretiosis mercibus, consulit Astrologos: pius autem dicit, Dominus prosperet negotiationem si judicarit expedire: sin minus, quod

A ille pro hoc damno dabit, melius est omnibus mercibus. Alius urgetur morbo, & accersit Incantatorem: pius dicit, Dominus est, Pater est, flagellet me pro suo arbitratu, modo agnoscat me inter filios suos, & æternæ felicitatis hæredes. In summa, leviter formidat quidquid habet hæc vita terrificum, qui vere timet illum, qui offensus animam & corpus mittere potest in gehennam: leviter sperat hujus mundi commoda, qui cogitat Deum post hanc vitam momentaneam promittere vitam æternam. Quis autem tam amens est, ut ullum hominem fastidiat, si cogitet se totum ad illam inenarrabilem Majestatem minus esse, quam culex sit ad elephantum? Aut quomodo
B vilem potest habere illum, quem Christus minime stultus negotiator non gravatus est suo sanguine redimere? Si præclarum est habere Principem benevolum, hic est omnium Principum Princeps: si periculosum est in Regis iram incurrere, hic est Rex Regum & Dominus dominantium. Multos contristat generis ignobilitas, sed erigit fides, admonens eos vere nobiles esse, quos Deus agnoscit pro filiis hæredibus, & a quibus gaudet audire Pater. Alios tumefacit majorum claritas, sed fides ostendit illis omnium communem Patrem, apud quem non est discrimen Principis ac plebei, pauperis ac divitis, servi ac liberi. Quo quisque illi pietate commendatior est, hoc est nobilior,
C potentior, ac ditior. Hunc unicum Dominum ostendit nobis Christus, quem merito timeamus, hunc ostendit Patrem, quem amemus, cui citra responsationem obtemperemus, quem ut filii non degeneres imitemur. *Estote*, inquit, *perfecti, quemadmodum Pater vester cœlestis perfectus est, qui Solem suum oriri facit super bonos ac malos, & pluit super justos & injustos.* Quibus affluunt hujus seculi commoda, opes, honores, claritas, potentia, forma, aut si qua sunt alia quibus animus solet intumescere, his continuo tumor vertitur in tremorem, si cogitarint cui Domino debeant illa omnia, cui in manu est quandocumque velit ingratis eripere, quod gratis dedit, cuique de singulis
D sciant reddendam esse rationem, & a quo protinus audiant, quid superbis terra & cinis? Quid te plumis alienis venditas? Cur audes proximum despicere, velut ignobilem, quicum habes communem Patrem & communem Dominum? Cur aspernaris ut servum, quum ille sit eodem pretio redemtus quo tu? Cur ut pauperem contemnis, cujus curam gerit Pater omnium rerum Dominus? An illi pauperes erant quibus scribit Apostolus: *Omnia vestra sunt, vos autem Christi?* Cur tibi sordet ut tenuis, qui pariter in æternæ vitæ hæreditatem adscriptus est, hac in parte fortassis te potiores habiturus? Siquidem in Euangelio de tenuibus adversus divites dictum est, *ut vos recipiant in* 1 Cor. 3.
E *æterna tabernacula sua.* Ille quem tu ut servum premis, conservus tuus est: quem ut ignobilem despicis, frater est: quem ut inopem ac destitutum negligis, Angelos habet sibi ministrantes. Tu superbus palatio, derides pauperis *ἀγρείου* tugurium, at illi pauperi communis Pater totius mundi Regiam construxit, illi lucent sidera, illi volvuntur orbes, illi germinat terra æque ac tibi. Ad hunc modum eadem fides efficit, ut nec hujus mundi prosperitas adferat insolentiam, nec adversæ res pariant desperationem. Quisquis autem Deum esse credit, omnia gubernantem, is credit illum singulis nostrum magis esse præsentem quam quisquam adest sibi, exactiusque perspicere latebras cor-
F dis nostri, quam nos in media luce cernimus corpus oppositum oculis. Qui igitur fieri potest, ut homo, sive in tenebris agat sive in luce, sive solus sive cum multis, non cum multo tremore multaque reverentia componat actiones suas, ne quid sit quod offendat oculos Patris ac Domini, atque etiam Judicis? Totus hic mundus templum est Dei, in quo præsidet ipse: quod si nos pudeat in templo lapideo quidquam indecori committere, quanto majore religione decet in hoc versari templo? Varia sunt jacula quibus nos impetit Tyrannus ille, sed adversus omnia sufficit unicus clypeus *credo in Deum.* Si te petit jaculo superbiæ, objice

ce clypeum, *credo in Deum*, qui quam oderit elatas mentes, in Lucifero declaravit: si stimulat ira ad vindictam, responde, *credo in Deum*, qui sibi jus vindicandi servavit, clamans, *Mea est ultio, & ego rependam.* Si livor urit animum, dic, *credo in Deum*, qui sua bona dispertitur cuique pro suo arbitratu. Cur invideam fratri & conservo communis Patris ac Domini benignitatem? Quanto æquius est, illi duplici nomine gratias agere, & quod mihi tam multa largitus est supra meritum, & quod per fratrem ista quoque largitur? Quidquid enim uni membrorum datum est, totius corporis & lucrum est & ornamentum. Si avaritia sollicitat ad fraudes & rapinas, dicens, nisi properas per fas nefasque facere rem, senem opprimet egestas, mendicabunt liberi: responde, non faciam, quia *credo in Deum*: qui alit passeres, qui vestit lilia agrorum, non sinet militem suum perire fame. Si concupiscentia sollicitabit ad luxum, dic, absit ut faciam, quia *credo in Deum*, cujus munificentia hæc mihi indulsit, non ad intemperantiam, sed ad sobrium usum, quidquid hinc impenditur concupiscentiæ, furtum est, rapina est, imo sacrilegium est & idololatria: quidquid supererat necessariis, pauperum res erat, Christi membris debebatur: & quod temulentiæ, crapulæque insumitur, in Dei contemtum Dæmonibus immolatur. Si libido provocat ad stuprum & adulterium, despue, dicens, *credo in Deum Patrem*, cujus oculis ista displicent: non committam ut ob tantillum voluptatis excidam ab hæreditate cœlestium gaudiorum, ac securitate mentis sibi bene consciæ. Stultus negotiator est qui talem admittit permutationem. Si quid tale puderet committere teste & arbitro patre terreno, quanto magis oportet vereri oculos Patris illius cœlestis? Jam si veniamus ad Christum, qui nobis familiarius exemplum pie vivendi proposuit, quæ pars est Christianæ Philosophiæ, quam non hinc abunde liceat discere? quis non accendatur ad virginitatis ac pudicitiæ studium, quum audit Christum natum ex Virgine, qui nobis in suo quoque corpore virginitatem commendavit? Quem non pudeat conjugium adulteriis inquinare, aut in conjugio servire libidini, quum reputat Mariæ & Joseph omni virginitate castius matrimonium? Ad hæc quum cogitaverit, tantum honoris habitum humanæ naturæ, ut ad Divinæ personæ consortium in Christo sit recepta, sedeatque ad dextram Patris, non vereatur sese ad pecuinas voluptates ventris & inguinis abjicere? Agnoscunt Angeli ac venerantur hoc mysterium, quemadmodum testatur Petrus in Epistolæ prioris Capite primo. Eoque in Apocalypsi decimo nono, Joannem procidentem ut adoraret, Angelus vetuit dicens, *Vide ne feceris, conservus tuus sum & fratrum tuorum habentium testimonium Jesu.* Atqui ante Christum incarnatum, non idem audivit Abraham aut Daniel adorans Angelum. Quum igitur humanæ naturæ dignitatem agnoscant Angeli, quam indignum est nos eam abjectissimis vitiorum sordibus conspurcare? Quin potius audimus

2 Pet. 1. Petrum hortantem, per quæ maxima & pretiosa nobis donavit, ut per hæc efficiamur divinæ consortes naturæ, fugientes ejus quæ in mundo est concupiscentiæ corruptionem. Jam qui sincera fide profitetur illum Dominum, qua fronte audebit aliquid sui suffuratus largiri Satanæ, quum totus sit illius cui se totum in Baptismo dedicavit? Qui se Jesu profitetur esse, cur aliunde venatur salutem? Qui Christum profitetur Regem ac Sacerdotem summum, qua fronte negligit illius leges, quo ore patitur illam adorandam victimam pro se frustra oblatam, quam ille voluit omnibus esse salutiferam? Dei Filius amore tui factus est homo, ut te ex homine faceret Deum: & tu in contemtum illius temet ipsum ex homine facis animal omni pecude abjectius? Quid porro est tota vita, mors, & resurrectio Christi, nisi clarissimum speculum Euangelicæ Philosophiæ? Non sine causa magnam habet laudem obedientia: ea sine exceptione primum debetur Deo: ille Patri obedivit usque ad mortem, mortem autem crucis; proxime parentibus: *factus est illis subditus*,

A quum ab eis non intelligeretur, Lucæ 11. Debetur autem & nonnulla publico munere fungentibus, etiamsi mali sint: ille non subduxit se judicio, sed adjuratus a Caipha, respondit, nonnulla respondit & Pilato. Herodem contemsit, quod is non fungeretur illic auctoritate publica, sed tantum animi causa venabatur ab illo miraculum. Satanam tentatorem rejecit in omnibus, a Spiritibus immundis ne prædicari quidem sustinuit. Magna virtus est humanæ gloriæ contemtus, ille quum esset Deus, servi personam gessit in terris, regnum delatum refugit, doctrinæ miraculorumque gloriam ad Patrem retulit. Caritatis vis est, nocere nemini, prodesse omnibus. Tota illius doctrina, tota miraculorum gestio, tota denique vita, B nihil aliud fuit quam beneficentia: nusquam quæsivit quæ ipsius erant, sed se totum effudit in aliorum utilitatem: hoc erat unicum illud Deoque gratissimum holocautoma. Quam fervida caritatis vox est quum ait, *ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi ut accendatur? Baptismo habeo baptizari, & quam angor ut perficiatur? Nemo*, inquit, *majorem caritatem habet, quam ut animam suam exponat pro amicis suis:* ille non solum vitam impendit, sed & crucis ignominiam sustinuit, idque pro inimicis quoque, extremis verbis orans pro his per quos actus fuerat in crucem, & quorum blasphemis vocibus in ipso supplicio lapidabatur. C Nec tamen mentitus est Dominus: quum enim ait nemo, de caritate humana locutus est. Inter homines exempla quædam insignis amicitiæ narrantur verius quam creduntur, in quibus amicus pro amico semet in vitæ discrimen conjecerit: Christi caritas superat omnem humanam caritatem: ignis ille cœlestis erat non terrenus, quem Spiritus Sanctus accendit, non affectus naturæ: & non pudet nos appellari Christianos, qui non solum non impendimus animam amicis servandis, sed pro levi emolumento, fucis, mendaciis & perjuriis fallimus proximum, violentia spoliamus, calumniis pertrahimus in capitis periculum? Vulgaris morbus est divitiarum amor, ut earum contemtus rara D præcipuaque virtus est. At quid illo in hoc mundo nudius, qui non habebat ubi vel reclinaret caput suum? qui Cæsaris numisma non agnovit, juxta hominem loquor: cujus etiam vestes, quod solum supererat exuvium, inter milites distributæ sunt. Non hæc dico quod gravis egestas sit accersenda, sed quod turpe sit Christum professo, tam impotenter ferre rei familiaris tenuitatem, ut se ter quaterque miserum clamitet. Cur autem te pudeat inopiæ, quam habes communem cum Christo rerum omnium Domino? Aut cur aliquis minoris æstimat proximum suum ob egestatem, ac non potius veneratur in illo Domini similitudinem? Tyrannicus affectus est ultionis cupiditas. Durum est E bene velle ei qui rem diminuit, aut vitam famamve impetiit. Ad id fiet mollius si respicias ad illum agnum omnis expertem maculæ, tot convitiis lapidatum, tot insidiis appetitum, denique vinctum, consputum, colaphis cæsum, & omni ludibriorum genere vexatum, & inter latrones in cruce suspensum, nullo verbo, nullo nutu ullam provocati animi significationem dantem, nec aliud sonantem quam verba flagrantissimæ caritatis ac mansuetudinis. Post resurrectionem item discipulis & amicis tantum apparuit, ut illis & mœrorem adimeret, & fidem confirmaret: cæterorum nemini sese ostendit exprobrans eis frustratos impiæ mentis conatus, dicensque: Hic est ille, quem F injuste condemnastis, cui exprobrastis, quem sic extinctum voluistis, ut nec ullum honestæ memoriæ vestigium superesset, Vivo invitis vobis. Sed quid? Mandavit Apostolis, ut illis ipsis a quibus fuerat indignissime tractatus, prædicarent Euangelii gratiam, hoc est, per fidem in Christum gratuitam omnium scelerum veniam, & in futuro seculo vitam æternam. Hæc vita multas secum defert molestias, eas si respectu Domini patienter toleramus, simul cum illo patimur: sed multo magis, si ob justitiam ac pietatem affligamur immerentes. Si hoc quotidie meditemur, ut carnis cupiditates sine rebellione obtemperent spiritui, Christo

sto commori discimus. Si ab hoc mundo semoti, non tam corpore quam affectu, ad eam pervenimus perfectionem, ut in spe resurrectionis conquiescamus, una cum Christo sepelimur. Si semel per baptismum ab operibus mortuis, ut Paulinis utar verbis, omnibus emundati maculis, deinceps in novitate vitæ ambulamus, non solum non revoluti in cœnum unde repurgati sumus, verum etiam per omnium virtutum gradus properantes ad perfectionem, jam cum Christo resurgimus, qui suscitatus a mortuis non amplius moritur. Quum his modis in nobis quotidie crescit rerum terrenarum contemtus, & accrescit cœlestis vitæ desiderium, cum illo in cœlum adscendimus, corporeis pedibus prementes terram, cordis affectibus versantes in cœlo, sic omnes cogitationes nostras componentes, omnes actiones ita moderantes, quasi coram Deo & in cœtu sanctorum omnium agamus, sicuti revera agimus. Jam venimus ad Spiritum sanctum, qui, juxta Pauli doctrinam, hospes est piarum mentium, quas sibi pro templis consecravit. Hoc qui credit, qui fieri possit ut non vereatur Dei templum profanare? profanatur enim impuris etiam cogitationibus, ut absint facta: ac expulso tam amabili hospite, e templo Dei facere Satanæ stabulum? Laudatur Christiana concordia, sine qua nulla est Religio, nulla felicitas. Hujus absolutum exemplum habes in Patre, Filio & Spiritu sancto, habes proximum in nomine Ecclesiæ, quæ tot vinculis connectitur, habens unum Deum, unam fidem, unas leges, unum baptisma, eadem sacramenta, eumdem Spiritum, eamdem exspectans hæreditatem. In hac Ecclesia si quis perseveraverit, etiam si quid prolapsus fuerit, habet multos a quibus sublevetur, nec facile perire poterit, tot intercessorum millibus pro ipso deprecantibus. Intra ovilis septa sese continentibus minus est a lupis periculi. Quoniam autem hic perpetua nobis colluctatio est cum adversario, caute ambulandum est, juxta leges ab Imperatore Dominoque nostro præscriptas: ad quas servandas quoniam imbecillitas nostra nequaquam sufficit, assiduis precibus implorandum est auxilium cœleste: quod omnibus præsto est, si quis ardenter, si quis assidue, si quis cum trementi fiducia postulet. Ad utrumque erimus magis idonei, primum si ad Deum veluti fontem & auctorem omnia nostra referamus; Deinde si consuescamus non ad singulos, sed ad universam sodalitatem habere respectum. Si prius illud fecerimus, in omnibus, quidquid nobis ex animi sententia successerit, Deo gratias agemus: & si quid molesti acciderit, dum patienter ferimus velut a Deo immissum, vel ad emendandos, vel ad exercendos nos, externum malum vertetur nobis in verum bonum. Dabo exemplum evidens: Feliciter provenit seges in agris: hic Paganus prædicabit industriam suam, laudabit ejus æstatis commodum cœlum. At Christianus perinde quasi hæc omnia de manu Dei acceperit, agit benigno Patri gratias, qui tanta largitate prospicit filiis ac famulis suis. Et si quid boni nobis præstatur per homines, agnoscemus Domini bonitatem, qui tali homini dedit ut hoc & vellet & posset. Rursus si quid molestiæ accidit nobis per homines, ac de vindicta cogitantibus subit animum, præstat hanc injuriam concoquere, ne lacessitus lædat gravius, poterit amicus hoc damni multo pensare fœnore: humanæ prudentiæ nonnullam laudem fortasse promeremur, pietatis nullam. Sed si cogitaverimus, Dominus me per hujus hominis malitiam flagellat, illius amore feram quidquid hoc est mali: hoc pacto & minus indignabimur proximo, & proniores reddemur ad correctionem vitæ, quam ad ultionem injuriæ. In summa, minus habebunt in nobis tyrannidis humanæ cupiditates, quarum violentia nos ab observatione legum divinarum ad maleficia solet abripere. Consuefaciendus igitur est animus ut in omnibus, seu lætis seu tristibus, protinus ad Deum intendat oculos. Proximum huic est, ut animo contueamur universam Ecclesiam velut unum corpus, sub uno capite Christo. Hac ratione fiet ut & nostra incommoda levius feramus, si ea pro multis & cum multis ferre nos reputaverimus: magisque de bonis aliorum gloriabimur, quam de propriis, nec cuiquam invidebimus, si cogitaverimus nostrum esse, quidquid bonorum habet Ecclesiæ sodalitas. Denique, libentius audiet & Deus preces nostras, si non nostrum proprie negotium agemus, sed commune commodum petemus, ad ipsius gloriam. Caritas enim Deo gratissima est: at ea non quærit quæ sua sunt, sed quæ Jesu Christi. Christi autem corpus est Ecclesia. Isto pacto fiet, ut Dominus caritate tua delectatus, etiam hoc ipsum, quod tibi proprie postulaturus eras, largius donet, quam si tibi uni petisses. Hæc consideratio si transierit in habitum, dilatabit animum nostrum ut non quibuslibet offendatur, nec ad minutas offensiunculas resiliat, nec officium præstaturus μικρολογῶν supputet, hic Gallus est, ego Germanus, ille obscurus est, ego clarus, ille pridem hoc de me dixit, sed alacriter impertiet beneficium, ut membro Christi, ut Christiano, ut homini. KA. Si tibi molestum non esset, velim ex te & illud discere, quæ sint præcipuæ leges ad quas oportet hominem actiones suas velut ad amussim dirigere: & quæ sit optima precandi formula. CA. Decalogi præcepta nulli sunt ignota: nec his meliora quisquam potest tradere, quam quæ tradidit ipse Deus: nec ulla melior precandi formula præscribi potest, quam dignatus est ipse Dominus præscribere. Novit enim Filius, qua formula potissimum delectatur Pater. KA. Sed ea præcepta Judæis per Mosen tradita sunt, ab ea lege nos liberavit Dominus. CA. Bona verba, fili carissime, tota lex nostra est cum Euangelio consentiens, nisi quod nos factum profitemur, quod illi futurum exspectabant, & quod illis ut rudibus per ænigmata propositum est, nobis explanatius dicitur. Tantum externæ quædam cæremoniæ partim abolitæ sunt, partim immutatæ, & ad Euangelicam pietatem accommodatæ. A præceptis autem cæteris non aliter liberat Euangelium, nisi quod aucta in nobis caritate, ea sponte facimus ac lubentes, quæ Judæorum vulgus faciebat metu pœnæ: alioqui quæ tandem esset illa libertas, si nobis liceret pejerare, mœchari aut furari? Non eo Christus venit in mundum, ut impune peccaremus, sed ne omnino peccemus, renati in eum, qui non novit peccatum. Eumdem Deum colimus quem Judæi, licet, quod ad immolationum ritus attinet, alio modo colimus. Fons autem omnium præceptorum est, primum illud, hoc est omnium maximum, *dilige Deum ex toto corde, & proximum sicut te ipsum.* Hic enim sermo omnia vivendi præcepta summatim complectitur, & his qui caret, etiamsi præstet quod verba legis præscribunt, vitetque quod vetat, legem tamen non observat: veluti si quis inimicum non occidat, non quod illi minus male velit, sed quod minas legis metuat, is apud Deum homicida est. At quem ira excandescentem, a facinore revocat dilectio Dei & proximi, atque ita secum cogitat: absit ut ob hominem inimicum excidam ab amicitia Dei, & lædam proximum, cui, etiamsi malus sit, tamen bene velle debeo propter Deum, cui gratissimum est, si pro injuria reponamus beneficium: nec mea refert, si malam pro benefactis gratiam refert homo, habeo certæ fidei debitorem, cui hanc sortem fœnero, reddet cum inæstimabili lucro: is demum Legis præceptum observavit. KA. Jam igitur exspecto decem illas Leges digito Dei scriptas. CA. Referuntur Exodi capite XX. nec egent interpretatione: Legis enim verba debent esse dilucida, & si quid in his requirat interpretem, sunt complures qui hoc abunde præstiterunt. Tantum paucis admonebimus, singula præcepta latius patere, præsertim apud Christianos, quam hominum vulgus existimat. Primum itaque præceptum est, *Non habebis Deos alienos coram me, non facies tibi sculptile neque omnem similitudinem, quæ est in cœlo desuper & in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis sub terra.* Hoc præceptum convenit cum primo articulo Symboli, ut hic non sit opus pluribus verbis: & jam admonui præceptum hoc violari non solum ab his, qui Solem, Lunam ac Stellas, aut Hominem, Serpentem, Bovem Canemve, aut horum Dæmonumve simulacra colunt pro Deo: verum ad Idololatriam tendunt omnes Artes curiosæ, Divinandi, Præstigiarum, Sanationum Magicarum, in quibus, etiam si non sit expressa cum Dæmonibus conspiratio, est tamen aliquod tacitum commercium, ac perinde tacita Dei abnegatio. Sed quæris argumentum, in promtu est. Quum tibi incantator parat e corpore teli cuspidem eximere, dic bona fide tecum: si hoc fit volente Deo, prosit: sin minus, malo vulnus corporis quam animi impietatem, videbis incantatorem nihil agere.

Præcepta Decalogi.

agere. Neque me fugit, quid hic soleant causari, qui multum tribuunt Magiæ naturali, & Astrologiæ vaticinanti: A Christianæ pietatis est etiam ab illis refugere, quæ periculum aut speciem habent impietatis. Despuit enim hæc omnia, quisquis vere professus unum Deum, abjuravit omnes Deos falsos. Ne ab homine quidem ullum beneficium admittendum est, quod datur cum offensione Dei. Breviter, omne crimen pertinet ad Idololatriam. Qui in gratiam uxoris offendit Deum, Deum abnegavit, & uxorem pro Dea coluit. Qui in gratiam Regis spoliat pupillos immeritos, aut aliud simile crimen admittit, Principem pro Deo coluit. Blandiantur sibi quantum volunt, recitent hoc præceptum quotidie millies, ore profitentur Deum. Paulus illis reclamat dicens, *factis negant.* KA. B Cur igitur non puniuntur, ut Idololatræ? CA. Quia partim excusat humana imbecillitas, partim turba peccantium: præcipue vero quod de hominis animo nobis difficillimum est judicare. Cæterum qui per omniem vitam destinato animo per fas nefasque sectantur divitias, venantur voluptates, rejecto timore pariter & amore Dei, sciant se nihilo meliores esse iis, qui thus incendunt Jovi, aut Veneri mactant agnum, aut Baccho hircum. KA. Quum in eodem præcepto tanta diligentia vetentur fieri simulacra, qui factum est, ut hodie Templa Christianorum plena sint Imaginibus? CA. Judæorum populus erat crassissimus, & ad Gentium superstitionem mire proclivis, ut vix crederent esse quod oculis non cernerent: eoque lex tot C verbis eos deterret longius submovens a periculosissima fovea. Nunc posteaquam per Euangelicam lucem exstinctus est omnis Paganismus, non est idem periculum, & si quid resides superstitionis in quorumdam imperitorum animis, facile per admonitionem sacramque doctrinam propelli poterit. Usque ad ætatem Hieronymi erant probatæ Religionis viri, qui in Templis nullam ferebant Imaginem, nec pictam, nec sculptam, nec textam, ac ne Christi quidem, ut opinor, propter Anthropomorphitas, paulatim autem Imaginum usus irrepsit in Templa. Nec fortasse foret indecorum, si in his locis, in quibus solenniter adoratur Deus, nullæ ponerentur Imagines præter Imaginem Crucifixi. Pictura tamen, si apte adhibeatur, præter honestam vo- D luptatem quam adfert, plurimum conducit ad memoriam & intellectum Historiæ. Unde non inscite dictum est a nescio quo, *picturam esse illitteratis, quod eruditis sunt libri.* Imo doctus etiam interdum plus videt in tabula quam in litteris, ac vehementius afficitur: veluti magis commoveremur, si conspiceremus Christum in Cruce pendentem quam si legeremus illum crucifixum: pictura vero rem quatenus licet ponit ob oculos, & ἐνάργειαν, quam affectant Logodædali, præstat: cæterum vita Christi & Apostolorum, ea præsertim quæ litteris Canonicis prodita est, in porticibus, vestibulis, ac peristyliis recte poneretur. Suggerunt enim Imagines ejusmodi pias quasdam cogitationes etiam aliud agentibus. Quemadmodum autem a priscis E recte constitutum est ne quid in Templis recitaretur, præter Canonicam Scripturam: ita conveniret, si in sacris locis nihil pingeretur aut fingeretur, quod in sacris Voluminibus non haberetur. Postremo in Tabernaculo Moses ex præscripto Dei duos Cherubim aureos posuit in summis propitiatorii partibus, Exod. XXV. Et III Reg. VII. In vasis Templi quod exstruxit Solomon, erant Boum, Leonum & Cherubim sculptiles imagines. Rursus II Paralip. III. sculpuntur Cherubim in parietibus. In mitra Pontificis erat imago Lunæ, in veste malorum Punicorum simulacra. Non igitur est verisimile Judæis simpliciter interdictum omne genus Imaginum, sed ne more Gentium haberent Simulacra, quæ proponerentur adoranda. F Idem velut exponens liber Deuteronomii, præceptum hoc referens addit, *non adorabis ea nec coles:* eodem pertinet quod addit, *coram me.* Coram Deo ponitur Imago quæ Deo æquatur. Nulla siquidem res rationis expers, capax est adorationis, hoc est, venerationis externæ, nec cultus, hoc est, internæ venerationis. Christianus si caput inclinat signo Crucifixi, scit ligno nihil honoris deberi, sed ad occasionem imaginis veneratur illud quod ea repræsentat. Jam si quis amore Christi caram habeat imaginem Christi, sic ut interdum exosculetur, & in loco mundo reponat, modo absit superstitio, arbitror eum affectum non esse ingratum Deo. Alioqui quum in Templis osculamur Codicem Euangelicum, non adoramus membranam, aut aurum eburve, sed Christi doctrinam veneramur. Ac fortasse non inutile fuerit, ut Episcopi in suis quisque Ecclesiis super hac re statuant secundum præsentem gregis utilitatem, citra tumultum tamen & injuriam. Nam ut Imagines sint in Templis nulla præcipit vel humana constitutio. Et ut facilius est, ita tutius quoque est omnes Imagines e Templis submovere, quam impetrare, ut nec modus prætereatur, nec admisceatur superstitio. Jam ut animus sit ab omni superstitione purus, tamen non caret superstitionis specie, orantem ad ligneum simulacrum procumbere, in hoc intentos habere oculos, ad hoc verba facere, huic oscula figere, nec orare prorsus nisi coram imagine. Illud addam, quicumque sibi aliusmodi fingunt Deum quam est, contra præceptum hoc colunt sculptilia. Judæi non habent simulacra in Templis, sed habent in animo idola turpissima, dum Patrem fingunt orbum, quum habeat Filium, dum solum, quum in consortio habeat Filium & Spiritum sanctum. Non igitur Deum colunt, sicuti jactant, sed pro illo colunt idolum quod sibi in animo suo fabricati sunt. Hoc exempli causa dixisse sat est, cætera ex te ipso conjicies. Quoniam autem illius summæ majestatis hoc postulat dignitas, ut non solum apud te magnifice de ea sentias, nec tantum abstineas a cultu simulacrorum, verum etiam nec verbo parum reverente dehonestes apud homines: additum est, *non assumes nomen Dei in vanum.* Nam assuetudo levium verborum, paulatim minuit in loquentium & auditorum animis reverentiam Numini debitam. Is porro mos erat Gentium, passim inculcantium in sermone quamvis ludicro aut etiam obscœno, *νὴ τὸν Δία*, *Edepol Ecastor*, *medius fidius*: & utinam hodie nulli essent Christiani, qui prava consuetudine, tertio quoque verbo, addunt, *per Deum*, *per mortem Dei*, præsertim quum ludunt aleam, aut Baccho sacrificant uvidi! Legimus Imperatores quosdam Romanos, licet Ethnicos, jussisse flagris castigari eos qui jurassent *per genium Principis.* Apud Judæos vero tanta erat veneratio Divini nominis, ut mysticum illud nomen quod tetragrammaton appellant, scriberent litteris non efferendis. Verum sit hoc datum crassis Judæorum mentibus: nam Deus tam est innominabilis, quam est inimaginabilis & invisibilis: Euangelicæ pietatis est, numquam nominare Deum, aut Christum, aut Spiritum sanctum temere, seu irreverenter, ne voces transeant in affectus, affectus in actiones. Illud animadvertendum, quod non dixit, *non nominabis Deum*, sed, *non assumes nomen Dei.* Assumitur enim quod ad aliquem usum adhibetur: *in vanum* sive frustra ac temere assumitur, quod ad usum profanum ac vulgarem assumitur: velut quum quis per Deum jurat in negotio parvi momenti. Nam qui jurant, ut facilius fallant, aut per temulentiam, iracundiamve, aut animi gratia, blasphemiæ proximi sunt. Saltem hoc tribuamus omnium Principi Deo, quod Galli tribuunt Regi suo, qui Regem non nominant, nisi adjectis verbis boni ominis, & attacto pileo. Nos itaque Deum seu Christum nominantes, aut flectamus genua, aut aperiamus caput, aut si neutrum licet, modica capitis inflexione & vultu, reverentiam præ nobis feramus. KA. Ex isto sermone quatuor scrupuli pungunt animum meum. Primus est, quod hoc præceptum videtur ad proximi dilectionem pertinere, dum prohibemur, per hoc nomen fallere proximum. Secundus quod hoc secundo præcepto permitti videtur, quod primo vetitum est: nomen enim Dei res est creata, & simulacro simile. Tertius, quod idem videtur hoc præcepto vetari quod primo. Nullus enim sciens pejerat per Deum, qui bene de illo sentiat. Aut enim sentit illum ignorare mentes hominum, aut non offendi malis. Quartus quod qui hodie jurant, magna ex parte videntur violare hoc præceptum, siquidem juxta sermonem Ecclesiastæ, *in rebus humanis vanitas vanitatum est, & omnia vanitas.* In his igitur numquam fas esset jurare. CA. Ut ad singula tribus verbis respondeam: Tria prima præcepta quodammodo unum sunt, ac præcipue pertinent ad *Latriam*, quæ est summa veneratio, quæ uni Deo debetur, tamquam omnium optimo, & cujus sublimitas non recipit ullius creaturæ consortium. Sed quatenus illius con-

contemtus redundat in proximi malum, hactenus hoc præceptum & ad proximi dilectionem attinet, quemadmodum & omnis in proximum injuria pertinet ad Dei contumeliam: Deum enim, quod in ipso est, lædit, qui contemto illius præcepto, lædit proximum: sed blasphemiæ propior est, qui per Dei nomen jurans fallit proximum, quam qui simplicibus verbis. Abutitur enim ad suam cupiditatem, & divini nominis honore, & proximi Religione, qui adhibito Dei nomine credit jurato, non crediturus injurato. Ad secundum ita respondeo: Nomen Dei ab homine prolatum est res creata, nec illi voci flectitur genu, sed ei quem vox indicat. De simulacro vero non est simile. Nullum enim est periculum ne vox hominis adoretur: sed in simulacris periculum est, quod Philosophi quidam docuerint, sicut in corpus apte compositum a natura immigrat anima, ita in statuam scite effictam immigrare Dæmones. Et necesse est Deum aliquo signo declarari. Ad quem usum præcipue instituta est hominis oratio. Ad tertium hoc habe responsum, juxta meam quidem sententiam: eos qui temulenti aut irati jurant, aut studio fallendi nocendive scientes pejerant, primi præcepti violatores esse verius quam secundi. Tales enim, ut tu fateris, aut non credunt esse Deum, aut stupidum esse credunt ut ignoret quid agant homines, aut somnolentum ut non curet, aut malum ut faveat, aut injustum ut non puniat. Sed qui vel consuetudine, vel sine gravi causa sponte jurant, adversus hoc præceptum peccant. Ne vero nihil ad quartum respondeam, Dominus inter perfectionis hortamenta, ponit & illud, ut in totum abstineamus ab omni jurejurando. Idem visum est quibusdam probatis Ecclesiæ Doctoribus. Cæterum quo colore possit excusari consuetudo nunc passim jurantium in omni pene negotio, viderint alii: mihi videtur jusjurandum vix excusari posse, nisi aut necessitate, aut negotii gravitate. Crebro jurando pejerare discimus. Nescio an quisquam bene juret qui volens jurat. Jurat Paulus, sed non pro penula aut ære, sed pro gloria Euangelii. Haud tamen dixerim omnem jurandi consuetudinem aut temeritatem esse crimen letale, sed certe crimini affinis est, & huic ripæ non bene creditur. Tutius est igitur Domini ac Jacobi consilium sequi.

Tertium præceptum. Tertium præceptum varios habet respectus: Spectat enim ad cultum Dei, præscribens septimum quemque diem, quo totus homo vacet operibus latriæ, hoc est, hymnis, precationibus sacræ doctrinæ, sacrificiis, & eleemosynis, aliisque exercitamentis quæ fidem & caritatem erga Deum excitant, ne quis excusare possit sibi per necessarias occupationes non esse otium colligendi animum ad ea quæ sunt pietatis. Spectat & ad humanitatem erga proximum. Tanta siquidem fuit olim Judæorum, & hodie, proh dolor! nonnullorum Christianorum tum inclementia, tum avaritia, ut nullam relaxationem darent servis, ancillis, ac mercenariis advenis. Nec hanc causam dissimulat lex, quum addit Deuteronomii v. *Memento quod & ipse servieris in Ægypto, & eduxerit te inde Dominus Deus tuus:* ut divinæ mansuetudinis memoria, exemplum esset humanitatis erga proximum. Simili de causa institutum Jubilæum, id est, annus libertatis, septimo quoque anno. Quod autem Deuteronomii v. additur de *bove* & *asino*, vel oppositum est quorumdam inexpiabili cupiditati, qui quum ipsis non liceat exercere opus servile, tamen jumenta sua sabbato aliis ad quæstum locant: vel excessus est additus, quo longius submoveamur ab inhumanitate erga homines, quum jubeamur & jumentis parcere. Siquidem in hæc inclementia, gradus est ad inclementiam erga nobis subjectos homines. Nam & jumenta nobis serviunt. Porro quod Paulus ait, *Numquid de bobus cura est Deo?* non sentit Deo nullam esse curam boum, quum in Euangelio, testante Domino, *ne passerculus quidem sine illo cadat interram:* sed solam & præcipuam esse negat. Quemadmodum enim jumenta creavit propter hominem, ita & curat illa in hominis gratiam. KA. Quid est opus servile? CA. Omne opus externum, quod quæstus gratia solet exerceri, velut arare, fabricari, negotiari. KA. Cur prohibetur quod sanctum est? CA. Non vetatur quasi vitiosum, sed ut quod per se bonum est, cedat ei quod est optimum, ei cujus gratia præcipue conditus est homo, videlicet, ut cognoscat, veneretur, colat, ametque Deum super omnia. KA. Non potest is coli nisi per quietem corporis? CA. Et potest & debet etiam in mediis laboribus. Sed vix homo potest animum, ut par est, in Deum attollere, nisi liber ab his laboribus, qui & tempus absumunt, & magnam animi partem sibi vindicant, & a decore publici conventus avocant. Infirmis igitur & crassæ mentis hominibus hæc lex potissimum data est, quo per externum otium discerent, & animum habere a tumultuosis cupiditatibus feriatum, videlicet, ab odio, ab ira, ab ambitione, a libidine cæterisque carnis affectibus. Itaque qui sabbatis ita quiescebant, ut eos dies vel somno, vel fabulis, vel inertiæ darent, nequaquam servabant hoc præceptum, non præstantes hoc, cujus gratia præceptum est proditum. Eoque lex ita loquitur: *Memento ut sanctifices sabbati diem.* Sanctificare enim est sanctis operibus transigere, nec ullis Deo indignis actionibus profanare. KA. Cur ad id designatus est dies septimus? CA. Lex ipsa causam expressit: Septimo die Sabbatum Domini Dei tui est, Sabbatum autem Hebræis sonat requiem. Id explanatius dictum est Exod. xxxi. *Sex diebus fecit Dominus cælum & terram, & in septimo ab omni opere cessavit.* Ne mihi hic imagineris fabricam sex dierum opera absolutam, deinde sexto die lassum Architectum septimo die recreasse lassitudinem otio. Tota Geneseos Scriptura mystica illud voluit, Judæos meminisse, quod hic mundus a Deo conditus sit, non ut in his quæ hujus mundi sunt, conquiesceremus, sed ut ex his quæ condita sunt agnoscentes Conditorem, ad illius exemplum requiesceremus ab amore rerum visibilium, ac per fidem vitæque innocentiam, quæ vera animi pax est, ad illam æternam requiem properaremus. Audis hic tria quodammodo Sabbata. Primum fuit solius Dei sine nobis. Secundum est nostrum per illius beneficentiam, sed imperfectum in hac vita. Tertium est absolutum in futuro seculo. Præterea voluit populum ingratum & obliviosum meminisse misericordiæ divinæ, per quam fuisset e durissima servitute Pharaonis liberatus. Qui typus & nos admonet, ut meminerimus nos per Agni immaculati sanguinem a fœdissima tyrannide Satanæ redemtos, ne per ingratitudinem revolvamur in majorem servitutem. KA. Dicebas Mosaicam legem, quod ad cæremonias attinet, abrogatam esse. Sed hoc præceptum maxima ex parte videtur ad cæremoniarum genus pertinere. CA. Dixi quasdam cæremonias abrogatas, non omnes: Neque enim abrogatum est flexis genibus orare Deum, neque jejunium, aut conciones: quasdam immutatas & ad Euangelicam pietatem accommodatas; quorum de numero est Sabbati observatio. KA. Cur igitur septimus dies versus est nobis in octavum? CA. Id quidem credibile est Apostolorum auctoritate factum esse: mutatus est dies, ne in hoc convenientes cum Judæis, videremur & in reliquis consentire: quemadmodum Chrysostomus, nec is tamen solus, miro studio deterret Christianos, ne iisdem diebus jejunarent, quibus Judæi solenniter jejunabant. KA. Ergo non sine gravi consilio mutatus est in octavum septimus, potius quam in decimum, aut duodecimum. CA. Recte dicis. Deus enim quodammodo bis condidit mundum, & in hoc hominem. Primum enim creavit quod non erat, utique per Filium. Dein per eumdem incarnatum restituit quod perierat. Ibi requievisse dicitur ab opere condendi: hic Christus ab operibus dispensationis requiescens, dum corpore requiescit in sepulcro, velut abrogat Judaicum Sabbatismum: dumque octavi diei diluculo resurgit immortalis, Sabbatum Euangelicum nobis commendavit. Eoque is *dies Dominicus* dicitur, & in eo cantat Ecclesiasticus chorus, *Hic est dies quem fecit Dominus.* Dicitur & Paschæ dies, ipso vocabulo nos admonens veteris typi. Judæi refecti agno transierunt Mare Rubrum: nos refecti sanguine Christi, tendimus ad Terram Cœlestem. Illos agni cruor illitus posti, servavit ab Angelo exstinctore: nos Christi sanguis liberavit a tyrannide peccati. KA. Ista, profecto, mire quadrant per omnia. Verum, estne satis, si quis diebus Dominicis colat Deum? CA. Vere piis omnis dies Dominicus est, non quod semper abstineat ab externis operibus, sed quod omni die quoties datur opportunitas, frequenter attollit animum in Deum, fidem excitans, caritatem exstimulans, spem acuens, hymnis laudans, ali-

aliquid petens salutiferum, pro omnibus gratias agens. Sed A
quemadmodum pietatis est, hoc quotidie meditari, ita scelus vix expiabile est id Dominicis diebus non facere, quum huc invitet Christi & Apostolorum institutio, populi Christiani solennis conventus, sacra lectio, sacra concio, ac religiosi ritus a patribus instituti. KA. Peccant igitur criminaliter qui festis diebus aliquid operis faciunt? CA. Peccant, nisi excuset aut magna necessitas, aut magna utilitas: quod evidenter docuit nos ipse Dominus, excusans discipulos quod spicas vellerent sabbato, & allegans Levitas, qui sabbatis operabantur in Templo, & Pharisæis calumniantibus quod sanaret sabbato, objiciens, quod ipsi sabbato bovem ducerent ad aquam, & asinum in foveam collapsum extraherent Sabbato: denique pronuntians hominem non esse factum sabbati causa, sed sabbatum B
hominis gratia institutum, ut intelligas hoc præceptum non esse ejus generis, ut numquam debeat cedere caritati. KA. Quî convenit ut requiei dies dicatur, quum
Levit. 16. legamus aliquoties, *in eo affligetis animas vestras?* CA. Ista cantio Judæis decantata est, quorum est flere, quoniam non habent sponsum. Christianorum longe alia est cantio sese cohortantium, *exsultemus & lætemur in eo.* Apud priscos autem in plerisque Ecclesiis, Sabbatis jejunabatur, ut purgatioribus animis ad Dominici diei celebritatem accederent. Quod si quis adhuc obnoxius est Judaicis affectibus per confessionem ac pœnitentiam affligat animam suam, ut Deo reconciliatus, animo requieto fruatur diei gaudiis: C
hinc enim vulgata Germanorum lingua dicitur *Soendach*, non a Sole, ut quidam interpretantur, sed a *reconciliando:* ut si quid per cæteros dies ex humanis negotiis contractum est labis, vel sabbato vespere vel Dominico die mane cum Deo redeat in gratiam: tum si quid cum quoquam habet simultatis, rejiciat ex animo, ut & ab odio purus, & ab omni crimine requietus ingrediatur Templum Domini. Proinde qui juxta Domini vocem: *Discite a me quia mitis sum & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris*, quasi modo geniti infantes deposuerunt omnem malitiam, ac superiores rebus humanis toto pectore rapiuntur ad illius æternæ quietis contemplationem. Hi demum sentiunt quanta felicitas sit, quanti gaudii, quantæ quietis res sit D
Euangelicum celebrare Sabbatum: hoc est post Dominicæ sepulturæ imitationem, ejus exprimere resurrectionem, hoc enim vere est sabbatum Dei. Nam habet mundus otia sua foris, sed intus labores longe serviliores quam pertulerint Hebræi servientes Ægyptiis in luto & latere. KA. Ista profecto pro meo captu satis explanate disseruisti. CA. Summa impietas est quæ recta petit Deum: proxima qua per homines læditur. Deus propter ipsum honorandus ac diligendus est, homo propter Deum. Secundum Deum primus honos debetur parentibus, per quos Deus nobis hoc vitæ munus dedit, quorum cura nos educavit, alioqui perituros, per quos nos instituit ad cognitionem Dei summi parentis omnium, & ad caritatem ipsius evexit. Proinde *Honora*, inquit, *patrem tuum, & matrem tuam, ut sis longævus super terram, quam Dominus Deus daturus est tibi.* Honos apud Latinos frequenter præmium sonat, unde illud Comœdiæ, *Hic tibi ab illo honos est habitus*, &, *honos alit artes.* Ergo officium in parentes repensatio quædam est impendiorum, molestiarum ac laborum quos nobis infantibus impenderunt; dum mater fert tædium gestationis, pariendi, munus lactandi & nutriendi: longarum item curarum, quas pater tolerat sumtus suggerens, & omnem exhibens curam, ut liberi ad pietatem erudiantur. Fit autem sæpenumero ut parentes vel ætate defecti, vel alio quopiam casu dejecti, egeant vicissim filiorum auxilio. Hic primas debemus parentibus; E
id Græci vocant ἀντιπελαργεῖν, quod ciconiæ dicantur parentes senio lassos gestare vicissim ac fovere: & apud Ethnicos laudatur Æneas, qui patrem Anchisen, humeris sublatum extulit ab urbis incendio. Apud eosdem præmio non caruit puella, quæ matrem clam uberibus suis aluerat. Unde & vox communis addita est pietatis. Pietas enim proprie dicitur affectus in Deum, in parentes ac patriam, quæ quasi communis est parens multorum, sicut Deus est pater omnium. Referre gratiam iis per quos vitam vel acceperimus vel recuperaverimus, pietatis est. Bene mereri de his qui prius de nobis benemeriti sunt, gratitudinis est: F

Quartum præceptum.

præceptoribus autem eximiam debemus gratiam, quod sicut per parentes contigit ut vivamus, ita per hos contigit ut bene vivamus, & quemadmodum illis corporis vitam ferimus acceptam, ita his debemus animi vitam. Bruti nascimur, quod enim aliud? institutione reddimur homines. Plurimum igitur honoris debetur parentibus iis, qui hæc omnia simul præstiterunt. KA. Quid si & lactandi tædium fugiat mater, neuter autem instituat ad bonos mores, sed liberos pro servis habeant, & eorum obsequium ad inhonestas actiones exigant? CA. Quo minus præstiterint officii, hoc minus illis debetur honoris: & tamen illis quoque propter Deum mos gerendus est, juxta illud Tragicum: *Ni pater esses:* nisi forte præscribant ingrata Deo. Tum enim æquum est ut audiant, *Oportet obedire Deo magis quam hominibus.* Porro quod de parentibus dictum est, pertinet ad omnes qui nobis sanguinis propinquitate juncti sunt, aut qui ea præstiterunt officia, quæ parentes pii solent suis præstare liberis. Nam genuisse corpus, minima pars est officiorum. Decet quidem erga omnes esse beneficos, sed in his ordo est. Secundum parentes, ut quisque sanguine proximus est, ita primum sublevandus, ne in alios consumta liberalitate, non sit quo domesticis opituleris. Paulus mulierem pronuntiat infideli deteriorem, quæ suorum curam non habet, non quod gravius sit peccatum negligere cognatos, quam non credere Euangelio, sed quod talis mulier ne id quidem officii præstat suis, quod Ethnicæ solent exhibere cognatis, quum Euangelica pietas non abroget affectus naturæ, sed eos perficiat. Et in Euangelio Dominus damnat eos, qui neglectis parentibus facultates suas mittunt in Corbonam. Addam & illud: Hoc præceptum non solum ad Parentes, verum & ad Episcopos, Præceptores ac Magistratus pertinere, qui quodammodo parentum funguntur vice. Quibus enim jubetur rependi honor, hi eadem opera jubentur ea præstare officia quibus magna debetur gratia. Eoque beatus Paulus Ephes. VI. aliisque locis hoc præceptum repetens, utramque partem admonet officii sui: *Et vos*, inquit, *patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros, sed educate eos in disciplina & correptione Domini.* Quum vetat exacerbari filios, excludit herile imperium: quum addit *in correptione Domini*, commendat mansuetam ad pietatem institutionem, ut tales simus erga nobis subditos, qualis Dominus fuit erga nos. Qua enim fronte queruntur de filiis suis quod sint parum frugi, quum ipsi ad luxum ac nequitiam illos instituerint? KA. Ergo ne longævi sunt omnes, qui pie colunt parentes. CA. Annotavit istud D. Paulus, huic præcepto primum additam mercedem etiam in hac vita: verum ita loquendum erat crassis Judæis, qui spe commodorum temporalium, velut infantes, alliciendi erant ad officia pietatis. Duriter habiti in Ægypto, longisque per deserta itineribus fatigati miro desiderio inhiabant ad terram lacte & melle fluentem, eoque adjectum est, *ut bene sit tibi, & longævus sis super terram, quam Dominus dabit tibi.* Probabile autem est multos ex eo populo cui data est lex, non pervenisse ad terram repromissam, qui tamen erga parentes præstitere pietatem. Verum qui spiritualia spiritualiter dijudicant, non hic exspectant pietatis præmium, sed in illa terra viventium. Nec enim illi bene esse potest, qui male vivit. Et hæc vita licet ad decrepitam usque senectam proferatur, longæva tamen non est, imo temporis punctum est, si ad illam æternitatem conferatur. Ille diu vixit, qui hic benefactis æternam promeruit vitam, quique consummatus in brevi explevit tempora multa. Quamquam & in hac vita Deus sæpenumero reponit præmium pietatis erga parentes. Aliqua præmii pars est honesta fama. Nam & vulgus Ethnicorum exsecratur eos, qui progenitores suos negligunt contristantque: ac fere fit, ut qualem se quisque præstiterit parentibus suis, tales habeat erga se liberos, nec est alia gravior homini calamitas, quam habere filios impios. Meretur autem ingratitudo, ut quod immerens accepit, invitus amittat. Vitam debemus progenitoribus, in quos si grati fuerimus, æquum est, ut eo quod accepimus, diu fruamur. Nec hi tamen falluntur promisso, quibus hic non contingit longævitas. Aut enim hoc datur, quod juxta litteram promissum est, aut aliquid illo multo præstantius. Neque enim fallit, qui pollicitus vitrum dat gem-

gemmam. Quatuor his præceptis admonemur, ut grati simus erga benemeritos ac benemereamur de iis, erga quos Dei vice quodammodo fungimur. Nunc ob retundendam Judæorum crassam malitiam expresse vetantur ea quibus homo lædit hominem. Omnium autem injuriarum atrocissima est, *homicidium*: quamquam homicidii nomine continentur omnes affectus, qui huc tendunt: quorum primus gradus est, ira in animo concepta, & odium. Ira est dolor flagitans vindictam: odium est ira inveterata, affectus ad omnem occasionem paratus ad lædendum: illa vehementior veluti crudi vulneris, hoc insanabilius. Utraque pejor invidia, quæ alienam felicitatem suam interpretatur injuriam. Proximus gradus est, ira erumpens in vocem indignationis, quam Dominus appellat *Raccha*. Tertius est dolor erumpens in manifestum convitium, ut quum dicimus, *fatue*. Apud homines homicidii defertur qui vitam eripuit proximo: apud Deum homicida est, quisquis odit proximum, hoc est, qui male vult. Nam irascimur & his quibus bene volumns, non ut lædamus, sed ut corrigamus: & odimus in homine non quod fecit Deus, sed quod fecit ipse. Calumniator & sycophanta pro gladio, jaculo & veneno utitur lingua. Avarus dum egenti non succurrit, fame occidit. Occidit enim qui quum servare possit, non servat. Fortasse non perit proximus, sed tamen quantum in illo est, qui periclitanti non tulit opem, exstinctus est. Maleficæ perimunt incantamentis. Maledicus ad mortem adigit. Non refert quo pacto quis adimat vitam, ubicumque est lædendi perversa voluntas, ibi est homicidium. Mulieres quæ pharmacis cient abortum, infanticidium committunt. Qui libellis famosis lapidant hominem, interficiunt calamo. KA. Si nullo pacto licet occidere, quid dicemus de bellis ac publicis judiciis? CA. In legitimis judiciis, lex ipsa occidit non judex. Lex autem a Deo est, jubens unum membrum tolli ob totius corporis incolumitatem, sed ad sectionem non accedunt medici, donec alia via spes est recuperandæ sanitatis: ita Christiani Judicis aut Principis est, ad capitis supplicium non nisi tentatis omnibus & coactum venire. Qui corrupte judicat, aut legibus ad privatum odium commodumve abutitur, etiam si nocens morte dignus est, tamen Judex patrat homicidium. De bello quid dicam? Utinam omnes sic a bellis abhorreant quasi sit parricidium illic occidere, quando omnis Christianus Christiano germanus est. Sed in bello juste suscepto & legitime gesto, lex occidit non homo. Cæterum Princeps qui non necessitate, neque rei publicæ studio, sed ob privatos affectus bellum suscipit, tot homicidia committit, quot homines in eo bello vel pereunt, vel ad famem adiguntur. Adde, quisquis vel odio, vel spe prædæ currit ad bellum, etiam si neminem occidat, homicida est. Non enim voluntas abfuit, sed voluntati defuit facultas aut occasio. KA. Quid si quis privatus occidat invadentem? CA. Si certa mors intenditur, nec est ullum effugium, homini perfecto suaserim, ut a Deo imploret auxilium, quod sæpe propinquius est quam credimus, quando legimus & draconem ejus cujus olim fuerat alumnus clamore excitum accurrisse, & a latronibus liberasse. Hic si mavult occidi quam occidere, existimarim Christiani hominis officio functum. Ad hoc autem ut liceat capitis periculum, intentantis exitio depellere, multa requiruntur, quæ persequi non est hujus instituti. KA. Quid de his qui sibi manus adferunt? CA. Si isti non sunt homines, non committunt homicidium, morbum mentis omne judicium adimentem excipio. KA. Quid de his, qui jejuniis, vigiliis, frigore, nuditate, reliquisque corporis afflictionibus sibi vitam vel abrumpunt, vel abbreviant? CA. Si adest hypocrisis, homicidæ sunt: si sincerus animus, levius peccant, præsertim si studio juvandi proximum excedunt modum. Caritas enim multa excusat. Injuria in proximum atrocissima, est homicidium: proxima *adulterium*. Ut enim viro, nihil conjunctius, nihil carius uxore legitima, ita nulla est contumelia intolerabilior quam uxor per adulterium constuprata. Quamquam autem *adulterare* Latinis, ut μοιχεύειν Græcis, verbum sit generale ad omnem corruptionem: nam & monetam adulterat, qui eam vitiat, & adulterant verbum Dei, qui illud corrupto affectu tractant, tamen frequentior usus ad stupro violatum conjugium accommodavit. Nec aberrant qui putant hoc præcepto vetari omnem coitum nefarium. Quod genus sunt incestus, externus & spiritualis, Venus mascula, coitus cum incubonibus, aut brutis animantibus, omnis immundicies. Denique stuprum simplex, quod ita levissimum est in hoc genere, ut interdum ex circumstantiis gravius fiat adulterio. Quin & in legitimo conjugio committitur adulterium, si immodice serviatur libidini, aut congressus ita peragatur, ut inde nulla sit spes prolis. Addunt huc adulterium spirituale, quod in omni quidem crimine committitur, sed peculiarius in Apostasia, quum quis a cultu veri Dei recedit ad cultum Dæmoniorum, de quo dictum est in primo præcepto. Nunc mihi considera decentem ordinem: tria prima præcepta pertinent ad Deum, quo nihil melius aut carius. Quartum ad parentes, quibus secundum Deum honos debetur. Quintum ad vitam & corpus, quæ possessio cuique carissima est. Sextum ad uxorem, quæ est una caro cum viro. Septimum ad externa bona, sine quibus tamen non vivitur. Unde qui pauperem spoliat necessariis, quod in ipso est vitam eripit. De his enim vere dixit Poeta quidam Ethnicus, *pecunias esse animam miseris mortalibus*. Furti vero nomen generale ad peculatores, qui suppilant ex ærario publico, ad sacrilegos qui res sacras auferunt, ad abigeos qui abducunt aliena jumenta aut pecudes, ad plagiarios qui abducunt aliena mancipia, seu liberos, ad piratas & prædones qui vi ac belli specie spoliant homines, & ad eos qui clam aliena surripiunt: itaque hæc quidem furtorum genera, nulli non sunt notissima: illa sunt quidem tectiora, sed æque scelerata, ne dicam sceleratiora. KA. Quæ sunt i[illegible]? CA. Qui mercenarium debita mercede fraudat, fur quidem ille non dicitur, sed est. Qui mutuum aut commodatum aut depositum accepit, retinetve hoc animo, ut si possit, numquam reddat, non minus fur est, quam is qui effractis scriniis rem alienam aufert. Similiter & operarius, aut non præstans id quod pollicitus est, aut decem diebus absolvens quod poterat quinque, si mercedem integram accipit, fur est. De iis qui monetam publicam arte reddunt deteriorem, quid attinet dicere? Aut quid de impostoribus, qui gemmas factitias vendunt pro nativis, aut simili fuco pauperiem faciunt proximo? Quid de institutoribus, qui merces suas vendunt, non quanti debent, sed quanti possunt? lucrum appellant, sed revera furtum est. Idem de monopolis dicendum. Nec excusat œnopolas & aurigas, quod in consuetudinem abiit, ut aquam sulphuratam aut lixivium vendant pro vino. Nec ideo molitores, pistores, ac vestiarii fures non sunt, rem alienam vel subtrahentes vel vitiantes, quia fit a plerisque. Quidam adjungunt huc Clericos & Sacerdotes, qui census Ecclesiasticos accipiunt, nec ea præstare conantur, ob quæ illi sunt instituti. Aut qui sacerdotii census accipiunt, quum abhorreant a sacris. Breviter, furtum est quidquid cogeris restituere, si adsit facultas. Nam fur est, & qui bona fama spoliat hominem, & qui puellæ simplicem animum astu vitiat. Supersunt tria præcepta, quorum primum cohibet linguam, reliqua duo concupiscentiam animi, magisque sunt superiorum quorumdam explanationes, quam nova præcepta. Nam si falso testimonio proximum lædens, id faciat amore lucri, ad furti præceptum pertinet: sin odio, ad homicidium. Tanta autem erat illius populi crassitudo, ut crederet non esse homicidium, nisi quod ferro fusteve perageretur, quum lingua sit omni ferro nocentior. Nec absurdum est, quemadmodum homicidii nomine comprehenditur omnis læsio proximi, ita sub falsi testimonii titulo contineri noxam omnem, qua per linguam afficimus proximum. Sed a Mose positum est exemplum insigne: falsum enim testimonium complectitur perjurium. Nam olim & judices jurati cognoscebant, & testes jurati respondebant. Nec minus occidit hominem, qui falso testimonio opprimit innocentem, quam qui ferro necat. Nec minus est prædo, qui corrupto judicio, aut falso testimonio proximum facultatibus exuit, quam qui latrocinio spoliat. Eadem mens est, eadem est voluntas, organum modo mutatum est. In hunc scopulum impingunt omnes, qui vel obtrectando, vel adulando, vel subdolis consiliis, vel corrupta doctrina, nocent proximo: quæ quo magis adversantur Christianæ caritati, hoc propius accedunt ad peccatum capitale

Quintum præceptum. *Præceptum sextum.* *Præceptum septimum.* *Hesiodus.* *Præceptum octavum.*

tale. Reliqua duo conjunctim ponuntur in Exodo sic: *Non concupisces domum proximi tui, nec desiderabis uxorem ejus, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, nec omnia quæ illius sunt.* In Deuteronomio hoc modo: *Non concupisces uxorem proximi tui, non domum, non agrum, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, & universa quæ illius sunt.* Si concupiscentiam uxoris separes a cæteris possessionibus, duo erunt præcepta, quorum prius ad adulterium pertinet, posterius ad furtum. KA. Quid erat opus his duobus præceptis? An non qui malum facinus prohibet, eadem opera prohibet malam voluntatem? CA. Datum est hoc ruditati illius populi, qui quoniam pravæ voluntati non est præstituta pœna per legem, crediturus erat non esse peccatum apud Deum, quod apud homines est impunitum: non quia non sit crimen, sed quia volubilis est hominis cogitatio, & factum probari potest, voluntas soli Deo est cognita. KA. Sed cur in præcepto vetante perjurium & homicidium, non est expressa concupiscentia? CA. Sunt qui sic respondeant, libidinis & habendi affectum penitius esse cunctis a natura insitum, quam perjurii aut homicidii: ab his enim abhorremus potius; nisi violenta cupiditas naturæ sensum obruat. Atqui Judæorum natio propensior erat ad vindictam quam ad libidinem, eoque permissum est illis dare libellum repudii. Mihi, ut cum omnium pace dixerim, concupiscentia videtur hoc loco non tam sonare qualemcumque uxoris aut rei alienæ cupiditatem, quam conatum maleficii. Quemadmodum dicimur appetere insidiis aliquem, non quod illum læserimus, sed quod structis insidiis conati simus lædere: crassus autem ille populus judicasset non esse crimen tentatum adulterium, furtumve nisi successus accederet. Alioqui non statim crimen est concupiscere: velut si quis optet mulierem ducere, si contingeret maritum decedere, aut si quis possessionem alienam dono, emptove cuperet fieri suam. Nec omne furtum punitur capite, nec adulterii conatus: non enim puniuntur nisi deprehensi in congressu. Homicidium vero patratum capite punitur, & tentatum pertrahit hominem in discrimen judicii. Hanc ob causam expresse vetita est concupiscentia, in his in quibus non punitur conatus. Hic video quosdam in hoc elaborasse, ut universa præcepta sive jubentia sive vetantia ad hæc decem redigant: & capitalium peccatorum species, quæ septem numerantur, in aliquod horum referunt, sed sedula diligentia verius quam seria. Ad istum enim modum fit omnium præceptorum confusio, dum nunc omnia sub uno comprehenduntur, nunc eadem sub diversis. Ad hæc quum hæ leges agresti rudique populo traditæ sint (oportet autem legem esse planam ac dilucidam) quî suspicari poterant Judæi, sub adulterii nomine vetari stuprum omne, quamvis simplex? aut sub homicidii titulo omnem interdictam malevolentiam? Simplicius igitur est, mea quidem sententia, dicere, quod hæc decem præcepta tradita sunt intractabili populo, tamquam prima rudimenta, ne prolaberetur in omnia facinora: ut ab his elementis proficeret ad alia præcepta quæ sunt innumera tum in Lege, tum in Prophetis, tum in Solomonis Proverbiis, donec veniret ad perfectionem Euangelicam, cujus & exempla quædam & præscripta etiam in Veteris Testamenti libris continentur. Eoque Dominus, optimus legis interpres, adolescenti sic respondet: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata,* indicans Decalogum esse limen & ingressum ad pietatem, non consummatam religionem.

A Sed quoniam tu in hoc sermone rudis & infantis personam agis, æquum est ut his rudimentis interim sis contentus. Restat precatio, cujus optima formula ea est, quam ipse Dominus nobis præscripsit. *Precatio Dominica.* Sicut autem Petrus profitens Christum esse Filium Dei vivi, Apostolorum omnium voce locutus est: ita qui Symbolum pronuntiat, totius Ecclesiæ voce pronuntiat. Eadem est enim omnium Christianorum fides. Itidem qui precatur juxta Dominicam formulam, totius Ecclesiæ voce precatur. Hoc indicant illa pronomina, *nobis*, *nos*, & *nostra*. Inanis autem est precatio, nisi adsit fides & caritas. Fides addit fiduciam, caritas ardorem. Qui enim hæsitat, non credit illi qui dixit, *Quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* B Qui vacuus est caritate, frigide orat, & sibi magis orat, quam aliis. Sed ut est unus omnium filiorum Dei Spiritus, ita uno ore precantur omnes pro singulis, & singuli pro omnibus, Patrem cœlestem cui per Christum renati sunt, appellantes, ut ipsius nomen glorificetur per universum orbem, quo pariter de Patre communi glorientur omnes, de se nemo: ut expulsa peccati tyrannide Spiritus illius regnet in animis omnium: ut quemadmodum in illa cœlesti civitate nulla est adversus Deum rebellio, ita in hac ad illius imaginem enitente, & ad illius hæreditatem destinata, actiones omnes ad summi Parentis ac Principis nutum componantur: qua particula simul & præmium ostensum est & exemplum. C Quisquis enim in terris reprimit suam voluntatem, & divinæ paret, recta tendit ad cœlestem vitam, ubi nulla est lucta, nulla rebellio. Nec aliud interim filii petunt in hac vita, quæ militia est, salarii, aut commeatus, quam ut detur ab Imperatore cibus animi & corporis, quo valeant strenue sua obire munia. Non postulant honores, non opes, non voluptates hujus seculi, non thesauros: ad vitam corporis & ad salutem animæ necessaria tantum petunt: hæc enim *quotidiani panis* nomine comprehenduntur. Ut autem sit plena concordia & filiis cum Patre, & fratribus inter ipsos, orant ut humana delicta, sine quibus in hoc mundo non vivitur, velit ignoscere: quod tamen nolunt impetrare, nisi mutuis inter se lapsibus ignoscentes Patris erga se clementiam D provocarint. Iniquum enim est postulare, ut Deus offensus ignoscat homini, si homo homini multo levius offensus nolit ignoscere. Postremo dum reputant quam benignum habeant Dominum, quam amantem Patrem, qui Filium suum unigenitum tradidit in mortem, ut eos Satanæ tyrannide redimeret, orant, ne ipsius permissu revolvantur in illius mali potestatem, & ita pertrahantur in tentationem, ut mereantur a bono Patre exhæredari. KA. Cur non petunt vitam æternam? CA. Quia bonorum militum est, tantum obire munia quæ præscripsit Imperator, de mercede securos: E & bonorum filiorum est ad hoc tantum eniti, ut patrem habeant pacatum ac propitium, haudquaquam sollicitos de hæreditate, præsertim cum talem habeant patrem, quo nihil ditius, nihil benignius, nihil veracius. De precatione Dominica non differam pluribus. In promtu sunt in hanc piorum atque eruditorum hominum commentarii, præcipue divi Cypriani. Si non gravaberis meam in eam paraphrasim olim a me scriptam legere, simul & orabis, & orando disces orandi rationem, saltem illud assequeris, nisi fallor, ut ad lectionem eorum, quos dixi, venias aliquanto instructior.

PRECATIONES ALIQUOT NOVÆ, AC RURSUS NOVIS ADAUCTÆ,

Quibus Adolescentes adsuescant cum Deo colloqui,

PER

DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM.

OPTIMÆ SPEI PUERO DAVIDI, CLARISSIMI VIRI JOANNIS PAUNGARTNERI A PAUNGARTEN FILIO, DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS. S. D.

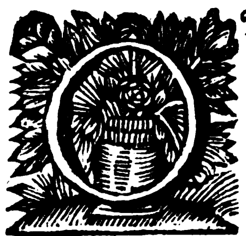

PTIMA primum discenda sunt, nihil autem homini pietate melius, eoque parens tuus, singulari prudentia vir, nihil prius habet, quam ut liberos suos protinus a teneris unguiculis ad pietatem instituat, videlicet, quo se vobis verum & integrum præstet genitorem, nimirum, intelligens, sese hac possessione longe beatiorem quam opibus quas habet amplissimas sine fraude partas: multoque ornatiorem, quam antiqua generis nobilitate, Regum amicitia, populari applausu, ditione externa, cæterisque honoribus, quos ille magnos consecutus est, majores promeritus. Hæc enim illum reddunt hominibus suspiciendum & amabilem, sola pietas Deo commendat. Ego vero ut pro mea erga illum benevolentia, & ipsius votis, & tuis conatibus nonnihil adferam adjumenti, mitto precationes aliquot, quibus jam nunc insuescas cum Deo colloqui, qui tuæ pueritiæ studia suo favore prosperare dignabitur. Vale, apud Friburgum Brisgoiæ, Idibus Febr. Anno a Christo nato M D XXXV.

PRECATIO AD PATREM.

NDULGENTISSIME Pater, qui summus in summis habitas, audi famulorum tuorum adhuc in terris exsulantium vota, quos pro tua ineffabili benignitate filiorum nomine dignatus es, datoque tui Spiritus pretiosissimo pignore largitus es, ut cum reverente fiducia ad te clamare audeant, Abba Pater: Oramus ut tuum nomen adorandum sic per universum orbem inclarescat, ut quemadmodum in cœlesti civitate tu unus es omnium gloria, ita in terris nullus de se glorietur, sed suam agnoscentes indignitatem tuamque munificentiam, in te glorientur omnes, quæ sola est vera gloria. Et quoniam nobis varia difficilisque lucta est cum Mundo, cum Satana, & hujus ministris, cumque carne quam circumferimus, suspirantes rogamus, ut adveniat regnum tuum: ut quemadmodum in cœlis omnia cum tremore sese submittunt tuæ Majestati, ita tuus Spiritus regnet in animis nostris, agnoscentibus te Regem esse Regum omnium, quo nihil esse potest, neque majus neque melius. Et quemadmodum in tuo sancto palatio nulla est rebellio, ita cuncti mortales abdicatis omnibus humanis cupiditatibus toto pectore, tum in prosperis, tum in adversis, tum in vita, tum in morte, pareant jussis tuis Regalibus, nimirum, intelligentes, te solum nihil posse velle nisi quod est optimum, & hoc ipso optimum esse quia tibi placitum. Voluntatem autem tuam, optime Pater, nobis in divinis libris notam & expressam esse voluisti. At nullus hominum potest tuis imperatis facere satis, nisi tu dederis, ac pro tua ineffabili misericordia nostram imbecillitatem boni consulueris. Et quoniam juxta Filii tui doctrinam nequaquam de futuro solliciti, toti de largissimi Patris providentia pendemus, tuo arbitratu da nobis quotidie, quod hujus vitæ postulat necessitas. Sed ante omnia, quoniam, juxta tibi carissimum Paulum, præcipue Spirituum Pater es, pasce animos nostros alimonia spirituali, sive lacte opus est infirmis, sive solido cibo adultioribus. Cibus vere vitam largiens est tui per sacras Scripturas cognitio tuique Spiritus gratia, per quam quotidianis virtutum accessibus juxta internum hominem grandescimus in te, donec adolescamus in virum, & in mensuram plenitudinis unigeniti tui Jesu Christi. Per verbum tuum nos genuisti quum nihil essemus, per idem ex Adam infeliciter natos denuo genuisti, eodem alis ac vegetas quos genuisti. Hic enim est panis ille cœlestis, hoc est vinum novum, quo jugiter ac feliciter saturantur omnes beati Spiritus, qui in tua domo habitantes, in secula seculorum laudant te. Cujus portionem si quotidie dignaberis impartiri filiis tuis, in dies decrescent in nobis fames ac sitis rerum mundanarum. Quamquam autem semel in sacro lavacro per fidem condonasti nobis omnia delicta, attamen quoniam donec hanc carnem mortalem circumferimus, & gratiæ tuæ thesaurum portamus in vasis fictilibus, quotidie per infirmitatem humanam peccantes, quotidie egemus tua misericordia, quæ nobis ignoscat lapsus nostros, ne excidamus a caritate tua, sed perseveremus in ea pace, qua tibi per unigeniti tui sanguinem reconciliati sumus: ac pariter dones, ut quemadmodum tu misericorditer condonasti nobis omnia delicta nostra, ita nobis invicem condonantes quotidianas offensiunculas mutuam inter nos pacem, concordiam, & caritatem alamus. Neque enim te Deum pacis propitium habere potest, qui proximo suo infensus est. Sed quoniam dum interim militamus in his tabernaculis, malitiosus ille Tentator, a cujus tyrannide nos in libertatem asseruisti per Filium tuum Jesum, non desinit omnes admovere machinas, quo nos in servitutem retrahat, oramus ne nos tuo præsidio destitutos tradas in manus illius, qui sitit exitium animarum nostrarum, sed per fidem & caritatem perseverantes in consortio benignissimi Filii tui perveniamus ad eam vitam, ubi nullæ sunt offensiones, nec ullum a Satana periculum. Amen.

AD FILIUM.

Generis humani Conditor ac Redemtor, Jesu Christe, qui dixisti, *Ego sum via, veritas & vita:* Via, doctrina

ctrina, præceptis & exemplis: veritas in promissis: vita A in præmio, Oro te per ineffabilem tuam caritatem, qua te totum servandis nobis impendere dignatus es, ne patiaris me umquam aberrare abs te, qui via es: nec umquam diffidere promissis tuis, qui veritas es, & præstas quidquid polliceris: nec in ulla alia re conquiescere, quoniam vita es æterna, ultra quam nihil est quod desideretur neque in cœlo neque in terra: Per te didicimus certum & expeditum iter ad veram salutem, ne diutius in hujus mundi Labyrinthis oberraremus. Tu nos exserte docuisti, quid credere, quid agere, quid sperare, in quo conquiescere debeamus. Per te didicimus, quam ex primo illo Adam fuerimus infeliciter nati. Per te didicimus, non esse spem salutis, nisi per fidem in te. Te unicam esse lucem, quæ præluces omnibus per hujus seculi desertum, B perque nostræ mentis noctem a tenebris Ægyptiorum proficiscentibus, ad illam beatam terram, quam promisisti mitibus tuamque mansuetudinem imitantibus: in nobis enim nihil erat præter profundam caliginem, qui neque calamitatem nostram videre poteramus, neque unde mali remedium petere debebamus. Tu dignatus es in terram descendere, dignatus nostram naturam assumere, ut doctrina tua discuteres ignorantiæ nostræ caliginem, præceptis tuis dirigeres pedes nostros in viam pacis, vitæ tuæ exemplis stravisti nobis viam ad immortalitatem, ac tuis calcatam vestigiis, e salebrosa & aspera commodam levemque nobis reddidisti: Ita nobis via factus es, quæ nescit errorem, in qua ne lassesceremus, tua benignitas nos C magnis certisque promissis fulcire dignata est. Quis enim possit delassari, secum reputans, per tua vestigia ingredienti paratam esse vitæ cœlestis hæreditatem? Ergo dum in hoc itinere sumus, spem certam nobis baculi loco esse voluisti, qua sustentemur. Nec his contenta fuit tua bonitas, sed agnoscens imbecillitatem nostræ carnis, interim solatio tui Spiritus subinde reficis vires nostras, quo ad te curramus alacriter. Atque ut tu nobis factus via propellis omnem errorem, ita factus veritas tollis omnem diffidentiam: Denique nobis factus vita, das hic peccato mortuos vivere per Spiritum tuum omnia vivificantem, donec in resurrectione prorsus abolita omni mortalitate, semper tecum & in te vivemus, quum Christus erit nobis omnia in omnibus. Vita enim æterna est, nosse Patrem & D Filium & Spiritum sanctum esse unum verum Deum. Quem nunc per fidem videmus tantum in speculo & ænigmate, tunc autem cominus Domini gloriam speculantes transformabimur in eamdem imaginem. Proinde obsecro, clementissime Servator, ut adaugeas famulo tuo fidem, ne vacillem umquam in cœlesti tua doctrina: adauge obedientiam, ne umquam deflectam a præceptis tuis: adauge constantiam, ut tuis ingrediens vestigiis, nec Satanæ blandimentis illiciar, nec terriculamentis dejiciar, sed in te, qui solus es vera vita, perseverem usque ad mortem. Adauge mihi fiduciam ut tuis fretus promissis, numquam segnescam in studio pietatis, sed a tergo relictorum oblitus, semper ad perfectiora contendam. Adauge gratiam E in me tuam, ut in dies magis ac magis in me ipso mortuus, vivam agarque Spiritu tuo: nihil metuens præter te, quo nihil majus aut potentius: nihil amans præter te, quo nihil est amabilius: in nullo glorians præterquam in te, qui vera es gloria sanctorum omnium: nil expetens præter te, quo nihil est melius: nihil desiderans præter te, qui plena perfectaque es felicitas, cum Patre & Spiritu sancto per omnia secula. Amen.

AD SPIRITUM SANCTUM.

Adorande Spiritus, qui Triadem illam omnipotentem absolvis e Patre Filioque procedens, utrique per omnia F æqualis, sola personæ proprietate differens, qui tua bonitate condonas peccata resipiscentibus, qui tuo sancto afflatu purificas hominum mentes, consolaris afflictas, mœrentes casta lætitia exhilaras, nubilas tua luce serenas, errantes dirigis in omnem veritatem, frigentes accendis igne caritatis, pacis glutino concilias dissidentes, variis modis instruis ac ditas eos qui per te nomen profitentur Domini Jesu. Cujus actu vivunt omnia, quæ vere vivunt, cujus delitiæ sunt, versari in simplicium pectoribus, quæ tibi pro templis ipse consecrare dignatus es: Tuere, quæso, in me tuæ benignitatis munera, & in dies auge quod largiri dignatus es, ut te gubernatore magis ac magis in me moriantur carnis affectus, gliscat vitæ cœlestis desiderium, te prælucente sic transeam per caliginosum hujus mundi desertum, ut nec Satanæ vitiis inquiner, nec ullis erroribus involvar, qui dissonant ab inviolabili veritate, quam tui numinis instinctu nobis tradidit Ecclesia Catholica, qui cum Patre & Filio vivis & regnas in æternum. Amen.

AD VIRGINEM MATREM.

Ave Maria, prudentium virginum Regina, quæ nobis Evæ fatuæ virginis maledictionem vertisti in benedictionem. Salve Matrum pudicarum decus, quæ salutem omnibus peperisti. Gaude Angelorum & hominum gloria, quæ cœlestium gaudiorum fontem citra virginitatis jacturam enixa es. Cujus modestissima pudicitia tam grata fuit supremo Numini, ut ex tot virginum millibus te singulariter adamarit, unamque judicarit idoneam, e cujus castissimis visceribus Dei Filius orbi redimendo nasceretur. Eximii favoris illud est argumentum, quod quum Deus adsit omnibus piis, nulli tamen sese propius aut mirabilius copulavit quam tibi. Pater te sibi sponsam delegit, Spiritus cœlestis te totam implevit. Filius e virgineI corporis tui substantia corpus humanum assumere dignatus est, in uteri tui latebris menses decem gestari, tuo lacte pasci, tuo confoveri sinu: quumque Deus esset ac Dei Filius, tamen virginis filius, tum esse dum dici sustinet. Quemadmodum autem Dominus singulari modo tecum fuit, ita per te nobiscum etiam peculiariter esse cœpit; Primum plusquam triginta annis in terris visus, & homo cum hominibus conversatus, nunc per Spiritum suum inhabitans corda piorum, nosque sua viva carne reficiens, & sacrosancto sanguine potans, in Eucharistia. Agnoscit orbis universus & quanto honore te dignatus sit Deus, & quantum ipse bonorum per te acceperit, eoque duo nomina præ cæteris veneratur: Jesu Filii tui, ad quod sese inflectit omne genu cœlestium, terrestrium & inferorum: & Mariæ virginis, ad cujus mentionem hilarescunt ac recreantur omnes animæ Jesu nomen diligentium. Ille tamquam Sol, omnium Sanctorum gloriam suo splendore velut obscurat. Tu inter universas laudatas mulieres non aliter luces, quam Luna pleno orbe inter minora sidera. Adeo vero tui nominis splendor cum Filii gloria conjunctus est, ut quoties auditur adorandum Jesu nomen, simul occurrat Mariæ beatissimæ Matris memoria. Olim Filio pro nobis patienti dolorum fuisti particeps: nunc in cœlis regnanti assides, dignitatis & gaudiorum socia. Amen.

DILUCULO AD CHRISTUM.

Domine Jesu Christe, qui verus es mundi Sol, semper oriens, numquam occidens, qui tuo salutifero conspectu gignis, servas, alis, exhilaras omnia & quæ in cœlis, & quæ in terris, illucesce, quæso, propitius animo meo, ut discussa nocte criminum ac nebulis errorum, te intus prælucente citra offensionem per omnem vitam incedam, & tamquam in die decenter ambulem, purus ab operibus tenebrarum. Qui cum Patre & Spiritu sancto vivis & regnas in omne ævum. Amen.

SUB NOCTEM.

Domine Jesu Christe, cujus inexhaustæ benignitati debemus omnia, qui diei clarissimam lucem bonis juxta ac malis ad obeunda actionum munia tribuisti, noctis amicum silentium ad quiete reficiendas corpusculorum vires, & ad diluendas animorum curas, leniendosque mœrores clementer dedisti: quum te diligentibus hæc omnia tu ipse multo felicius præstes intus, quibus ad omnes pietatis functiones fidei gratia multo clarius præluces quam Sol mundo refulget, quos tua promissa non sinunt umquam lassescere, tui Spiritus consolatio omnes animi molestias longe efficacius diluit quam corporis sopor, nec in alio totus homo tutius aut suavius conquiescit quam tua misericordia, Redemtor optime: Precor ut si quid hoc die per humanam incuriam commisi, quod offenderit oculos tuos, pro tua solita bonitate condones, simulque des ut hæc nox te prosperante sit mihi felix, te custode pura, te protectore a nocturnis Dæmonum ludibriis tuta, ut hic somnus corpus simul & mentem in crastinum diem reddat ad tibi serviendum alacriora. Porro quoniam hæc vita nec ullam horam habet certam, ubi venerit illius vespera, &

urge-

urgebit corporis somnus, unde non expergiscemur, nisi quum ad Angeli tui tubam excitabuntur mortui, quæso, ut tum illumines oculos animæ meæ, ne exstincta fide obdormiam in morte sempiterna, sed requiescam in te, cui vivunt etiam mortui. Qui vivis & regnas cum Deo Patre & sancto Spiritu in sempiternum. Amen.

TEMPORE VERIS.

Omnipotens rerum omnium innovator, Domine Jesu, qui mundum hunc pulcherrimum in nostram gratiam condidisti, cœlos tot luminibus in diei usum ac noctis solatium decorasti, terram, quam omnium animantium & in his etiam hominis benignam altricem esse voluisti, variis horis temperas, ac nunc te redivivo reviviscunt omnia, nobisque resurrectionis abs te promissæ spem confirmant: prata prius squalida novo revirescunt gramine, gramina variis flosculorum gemmis decorantur, herbescunt segetes, exsiliunt e scrobe sepulta semina, arbores prius mortuæ novis frondibus repubescunt, novisque floribus picturatæ spem fructus nobis faciunt, Sol ipse suæ lucis auget gratiam, & universæ naturæ facies, veluti renascentis, quocumque circumtulerimus oculos, loquitur tuam in humanum genus bonitatem, qua nobis ob culpam e Paradiso depulsis tot solatiis mitigas commeritum exsilium: da, ut qui semel in te renati per Baptismum exuimus veterem hominem, facti nova creatura, numquam ad senium relabamur, sed blando tui Spiritus afflatu perpetua vireamus innocentia, atque in dies magis ac magis virtutum floribus exornemur ad fructum Euangelio dignum proficientes: Qui cum Patre & Spiritu sancto regnas in omnia secula. Amen.

IN ÆSTATE.

Sapientissime Gubernator ac Moderator universi, Jesu Christe. En tuis jussis obtemperans, tui fervore Solis inardescit annus, meditans in usum famulorum tuorum fructus maturos edere: supplices deprecamur, tu qui verus es Sol noster, sine quo nec lucidum est quidquam in animis nostris, nec gignitur aut fructificat quidquam, intende gratiæ tuæ radios in terram mentis nostræ, ut indies magis ac magis incalescat igni tuæ caritatis, edatque varios bonorum operum fructus. Nam hoc cibo potuque te unice delectari testatus es in Euangelio: Hoc est vinum, quod tua erga nos pietas sitiebat: hic est cibus, quem Apostolus nondum intellectum esuriebat. Venisti in terras, ut ignem immitteres, neque quidquam magis optabas, quam ut is accenderetur: sed is non accenditur nisi tuæ gratiæ radiis tangatur cor nostrum: Auge, Domine Jesu, quod dedisti, perfice quod cœpisti donec adolescamus in virum perfectum, in mensuram plenitudinis tuæ. Posuisti mortalitatem, at caritatem erga nos non posuisti, sed nunc quoque pro nobis potentem & amicum advocatum agis apud Deum Patrem, cui æqualis regnas cum sancto Spiritu. Amen.

IN AUTUMNO.

Agimus tibi gratias, indulgentissime Pater, conditor cœli ac terræ, quod tua clementi providentia maturuit annus, undique nobis prædivitem annonæ copiam effundens: largire, quæsumus, ut quemadmodum tua benignitas in alimoniam corporum nostrorum variam & opulentam fructuum abundantiam suppeditat, ita per gratiam tui Spiritus, sine qua nihil boni nascitur, vivit aut alitur, maturescat ac perficiatur in animis nostris pietatis affectus, ut in unigeniti tui fide perseverantes, per omnem vitam fructificemus bonis operibus, beatam messem facturi in resurrectione justorum, per eumdem Dominum nostrum Jesum Christum, qui tecum vivit & regnat in consortio ejusdem sancti Spiritus in sempiterna secula. Amen.

IN HIEME.

Sapientissime mundi conditor & gubernator Deus, cujus imperio parens statis vicibus immutatur seculum, & per easdem in se revolvitur, en adest anni quasi senium ac mors hiems, cujus tristitiam incommodaque ut levius feramus facit mox successura veris amœnitas. Ad anni vero exemplum noster hic exterior homo vernat in pueritia, fervet in juventa, maturescit ætate virili, deficit atque emoritur senecta. Sed mortis horrorem mitigat spes reviviscentiæ, quæ nobis vel ob hoc certissima est, quod eam tuus promisit Filius, qui est æterna veritas, quique tam non potest falli aut fallere, quam non potest non esse tuus Filius. Per hunc interior homo noster nescit senium aut mortem, sed illius munere perpetuo vernat innocentia, fervet studio pietatis, fructificat, & in alios transfundit quod ab illo accepit: quoque magis deficit corporis vigor, hoc magis efflorescit Spiritus. Quæsumus, ut quæ nobis per unigenitum tuum largiri dignatus es, per eumdem tueri & augere digneris, qui tecum vivit & regnat in omne ævum. Amen.

PRO DOCILITATE.

Audi preces meas, æterna Patris sapientia Domine Jesu, qui teneræ ætati docilitatis commodum addidisti, adde quæso ad naturæ propensionem auxilium gratiæ tuæ, ut litteras ac liberales disciplinas citius perdiscam, sed tuæ gloriæ servituras, quarum adminiculis adjuta mens mea plenius assequatur cognitionem tui, quem nosse felicitatis humanæ summa est, utque ad tuæ sanctissimæ pueritiæ exemplum indies proficiam ætate, sapientia & gratia apud Deum & apud homines. Qui vivis & regnas in consortio Patris ac Spiritus sancti in æterna secula. Amen.

ADVERSUS TENTATIONEM.

Domine Jesu Christe, præsidium nostræ mortalitatis unicum, unica spes nostra, salus nostra, victoria nostra, gloria & triumphus noster, qui in carne, quam nostra causa assumseras, te passus es a Satana tentari, quique solus peccatum, mortem, mundum, Satanam & universum regnum inferorum devicisti, & quidquid devicisti, utique nobis devicisti, nec tuos alio consilio cum iis conflictari voluisti, nisi ut coronares magnificentius, & hostem, quem in te ipso debellasti, in membris quoque tuis prosterneres: adde quæso tu, leo invictissime de tribu Juda, militi tuo robur adversus leonem rugientem, qui semper oberrat, quærens quem devoret. Tu serpens ille salutifer in sublimi fixus stipite, adde parvulo astutiam adversus callidissimi serpentis insidias. Tu agnus ille niveus, Satanicæ tyrannidis expugnator, da oviculæ tuæ vires Spiritus tui, ut in se fragilis, in te fortis superet omnes Diaboli assultus, ne de me glorietur hostis meus, sed per te victor, gratias agam tuæ misericordiæ, quæ tibi fidentes nusquam destituit, qui vivis & regnas cum Deo Patre & Spiritu sancto sine fine. Amen.

PRO VICTORIA GRATIARUM ACTIO.

Gratias ago tibi, Domine Jesu, cujus adspirante gratia cessit tempestas, successit tranquillitas, tibi canitur epinicion, tua est victoria, tuo nomine non tuis armis postratus est superbus ille Goliath, tui muneris est totum quod gestum est. Nam ego, quod ad meas quidem attinet vires, immane, quam turpiter concideram, in quod exitium præcipitatus eram: sed ideo substiti, quoniam non in me ipso, sed in te solo fixeram spei pedem, sedulo illud egregii militis tui dictum animo repetens, *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Et *omnia possum in eo qui me corroborat.* Idem nos docuit, ut omnibus strenui militis partibus defuncti, non tradamus nos otio & securitati, sed quam diu militamus in hoc seculo, stemus spiritualibus armis instructi adversus hostium, qui numquam dormiunt, insultus. Quare te rogo, Servator omnium tibi fidentium, ut augeas meam erga te fiduciam, ut indies in me gliscente fidei dono, vires inimicorum magis ac magis attenuentur, donec eo me dignaberis evocare, ubi nec est certamen ullum, nec labor, nec periculum, sed æterna in te securitas ac triumphus, cujus auspiciis debellatum erit, quum tradideris regnum Deo Patri, quicum vivis & regnas in consortio sancti Spiritus in æternum. Amen.

IN AFFLICTIONE.

Clementissime Redemtor, qui semper es misericors, semper es Servator, sive tristia nobis immittis, sive læta. Magna enim misericordia est, dum per externas afflictiones veluti per amara pharmaca sanas hominem interiorem, perque temporarias molestias præparas nos ad sempiterna gaudia, quandoquidem hanc ad veram felicitatem viam ipse nobis tuis præsignasti vestigiis: da, ut hunc calicem velut abs te porrectum, patienter & obedienter ebibam. Sunt hæc quidem naturæ fragili permolesta, sed & tu pro me graviora passus es, & ego longe graviora merui, qui toties merui gehennam. Nosti tamen humanæ conditionis fragilitatem, eoque veluti clemens ille Samaritanus, vulneribus

A bus nostris infundis vinum emordens vitia nostra, sed addis oleum tuæ consolationis, quo quæ nobis sunt intolerabilia toleremus. Si visum est addere doloribus, adde & patientiæ dono, velisque has corporis afflictiones mihi cedere in remissionem delictorum meorum. Aut si tua paterna pietas hac miti castigatione contenta est, tempestatem hanc excipiat serenitas, ut tibi utroque nomine gratias agam, & quod inutilem famulum clementer emendaris, & quod afflictionis amaritudinem consolationis dulcedine sustuleris, illic rationem habens necessitatis, hic non immemor nostræ infirmitatis. Tibi laus & gratiarum actio in omne ævum. Amen.

IN GRAVI MORBO.

B Domine Jesu, unica salus viventium, æterna vita morientium, tuæ sanctissimæ voluntati me totum submitto tradoque, sive hanc animulam in hujus corpusculi domicilio diutius commorari placeat ad tibi serviendum, sive ex hoc seculo demigrare velis, certus non posse perire, quod tuæ misericordiæ commissum est, carnem hanc fragilem ac miseram æquo deponam animo, videlicet, spe resurrectionis, quæ mihi illam reddet multo feliciorem. Animam, quæso, ut adversus omnia tentamenta, tua gratia corrobores: contraque omnes Satanæ assultus cinge me scuto tuæ misericordiæ, qua olim martyres tuos adversus horrendos cruciatus ac mortes crudelissimas invictos reddidisti. Video quam nihil in me mihi sit præsidii, in tua inenarrabili bonitate tota est fiducia. Nihil habeo meritorum aut bonorum operum quod allegem apud te, malorum heu nimis multum video, sed per tuam justitiam confido me in numero justorum censendum. Tu mihi natus es, mihi sitisti, mihi esuristi, mihi docuisti, mihi orasti, mihi jejunasti, mihi tantum bonorum operum in hac vita peregisti, mihi tam acerba passus es, mihi in cruce pretiosam animam tuam in mortem tradidisti. Prosint mihi nunc quæ sponte donasti, qui te totum mihi donasti. Tuus sanguis abluat maculas criminum meorum, tua justitia tegat injustitiam meam. Tua merita me supremo judici commendent. Ingravescente malo adauge gratiam tuam, ne vacillet in me fides, ne titubet spes, ne refrigescat caritas, ne terrore mortis dejiciatur humana infirmitas, sed posteaquam mors occuparit oculos corporis, mentis tamen a te non deflectantur, quumque linguæ usum ademerit, cor tamen instanter ad te clamet, *In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum*, cui honor & gloria sine fine. Amen.

POENITENTIS.

Summe rerum omnium Conditor, quum mecum reputo quam Majestatem meis peccatis offenderim, horreo temeritatem meam: quum considero quam benignum ac munificum Patrem reliquerim, detestor ingratitudinem meam: quum animadverto, a quam beata libertate Spiritus, in quam miseram servitutem me conjecerim, damno amentiam meam, totusque mihi displiceo, nec aliud ob oculos versatur nisi gehenna & desperatio, videlicet, terrente conscientiam nostram tua inevitabili justitia. Sed ex adverso quum contemplor immensam illam tuam misericordiam, quæ, juxta Prophetæ testimonium, exsuperat omnia opera tua, quaque te ipso quodammodo major es, quum undique sis omnium maximus, mox affulgens lætior quædam aura spei recreat animum meum. Cur enim desperem ab eo peccatorum veniam, qui in litteris Propheticis toties ultro invitat peccatores ad pœnitentiam, clamans, se nolle mortem peccatoris, sed magis ut convertatur & vivat? Tum quam parata sit apud te venia resipiscentibus, multis parabolis nobis inculcavit unigenitus tuus, velut drachmæ perditæ & inventæ, ovis ab errore humeris reductæ, sed evidentius filii prodigi, cujus imaginem in me prorsus agnosco. Impie reliqui parentem amantissimum, omnem illius substantiam nequiter prodegi, & dum carnis obsequor cupiditatibus tuorum præceptorum oblitus in turpissimam servitutem vitiorum memet involvi, & ad extremam inopiam redactus sum, nec video quo confugiam, nisi ad eum a quo profugi. Recipiat tua misericordia supplicem, quem hactenus errantem leniter passus es. Indignus sum qui ad te attollam oculos meos, aut qui Patris nomine te compellem, sed tu, quæso, digneris ad me flectere oculos tuos. Tuus enim intuitus facit ut peccator mortuus reviviscat, perditus redeat ad cor. Siquidem hoc ipsum quod mihi nunc displiceo, tuo debeo conspectui: procul abs te divagantem intueri dignatus es, mihique oculos reddidisti, ut viderem in quantis versarer malis, occurristi, relictæ innocentiæ memoriam ac desiderium aspirans. Non peto complexum & osculum servus omni supplicio dignus, non postulo stolam & annulum, pristinæ dignitatis insignia quæ projeci, non oro ut in filiorum tuorum honorem me recipias, abunde magnum erit, si me inter extremæ sortis servulos tuos admiseris, stigmaticos & e fuga receptos, ut saltem aliqua in parte tuorum hæream, quandoquidem in domo tua mansiones multæ sunt. Non me pigebit in hac vita haberi inter abjectos, B pœnitentia torqueri, luctu sordidari, modo ne abs te separer in æternum. Obsecro te, Pater, & obtestor per mortem unigeniti tui dilecti, imperti mihi Spiritum tuum, qui purificet cor meum, suaque gratia confirmet ne relabar eo per incogitantiam meam unde sum a tua clementia revocatus. Amen.

SUMTURI CORPUS DOMINICUM.

Quæ lingua aut quæ mens tibi digne gratias agere valeat, Domine Jesu, pro ineffabili tua in nos caritate? qui ut hominem perditum redimeres, homo fieri dignatus es, omnisque nostræ conditionis injurias in te recipere, denique in ara crucis agnus omnis expers maculæ hostia pro nobis fieri sustinuisti, pœnas nostris peccatis debitas exsolvens, ut nos Patri reconciliares, quin & vivens & mo- C riens te totum nobis impendisti, donasti, dedicasti. Nec his contenta fuit tua benignitas, sed nequando nobis obreperet tantæ caritatis oblivio, aut ne langueret nostra de te fiducia, etiam nunc in cœlis regnans subinde reficis animas nostras cibo corporis tui, & sacro sanguinis tui poculo exhilaras: purificet, quæso, Spiritus tuus cor meum, ne ad cœlestes epulas, & ad mensam ipsis etiam Angelis tremendam accedam indignus, sed te diffuso in mentis meæ viscera, grandescam in te ac vegetior fiam spiritualibus incrementis, quo perseverem in beata societate mystici corporis tui, quod sic unum tecum esse voluisti, quemadmodum tu cum Patre unum es, conglutinante Spiritu sancto, cui laus & gratiarum actio in omne ævum. Amen. D

ITER INGRESSURI.

Fidelissime custos hominum Jesu Christe, qui Samaritani nomen non recusasti, impiorum blasphemiam in nostram vertens salutem, sub cujus custodia nil est periculi, sine cujus custodia nihil est usquam tutum, qui per Angelum tuum prosperasti iter servi Abrahæ, ac filii Thobiæ, omniumque tibi sincero corde fidentium, da, precor, ut tuis auspiciis hæc profectio mihi felix sit ac fausta, ac rebus ex sententia gestis, corpore pariter atque animo perveniam ac redeam incolumis, tuæque bonitati gratias agam cum omnibus, qui me salvum esse gaudent aut gavisi sunt. Aliud quod tibi nuncupem votum, non habeo, Servator E hominum, qui cum Patre & Spiritu sancto vivis & regnas in omne ævum. Amen.

NAVIGATURI.

Domine Jesu, qui mortalem adhuc in terris carnem gerens, ad discipulorum preces solo verbo immanes ventorum tumultus compescuisti, subitoque turbatas undas in magnam vertisti tranquillitatem, quique super undas liquidas perinde ut in solido ambulasti, nimirum, Rex & Conditor omnium sive quæ in cœlis, sive quæ in terris, sive quæ in mari sunt, tu nobis, quæso, pro geminis gentium Castoribus vere prosperum ac salutare sidus in hac navigatione effulgeas, ut in omni elemento, tuæ misericordiæ gratias agamus, cui honor & imperium in omnia F secula. Amen.

INITURI PRÆLIUM.

Omnipotens Rex Sabaoth, hoc est, exercituum, qui per Angelos tuos ad id delegatos provinciarum tum bella tum paces administras, quique David adolescenti & animum & vires addidisti, ut pusillus, inermis bellique rudis, immanem Goliath funda adoriretur ac dejiceret, si justa de causa, si coacti militiam hanc militamus, primum illud precor, ut hostium animos convertas ad studium pacis, ne quid Christiani sanguinis effundatur in terram, aut terrorem quem panicum appellant, injicias, aut quam minima sanguinis jactura minimoque incommodo victoria con-

contingat iis, quorum causa tibi probatior est, ut cito finito bello, tibi concordibus animis cantemus triumphales hymnos. Qui regnas in omnibus & super omnia. Amen.

PRO CUSTODIA PUDICITIÆ.

Divine Spiritus, qui abhorres ab omni spurcitia, quique gaudes ac pro delitiis habes in castis purisque mentibus versari, te supplex deprecor ut hunc insignem thesaurum quem porto in fictili vasculo, sicut tuæ debeo benignitati, ita tuo beneficio servem incolumem, utque indies magis ac magis puro corde, puroque corpore tibi placens, perveniam ad illam vitam, quæ nullam novit corruptionem, in qua vivis cum Patre & Filio. Amen.

PRO FELICI CONJUGIO.

Omnipotens Deus, unice prosperator actionum humanarum omnium, qui per os Solomonis pronuntiasti, rem egregiam invenisse quisquis mulierem bonam invenerit, & huic gaudium ac jucunditatem fluxuram a Domino; Et alibi per eumdem admonuisti, mulierem rem esse morte amariorem: quæso, ut tua benigna providentia mihi contingat sponsa, quicum concorditer ac jucunde vivens tibi serviam unanimiter. In hoc enim Adæ primum uxorem addidisti, ut adjuncta socia solitudinis tædium depelleret, & in ministeriis familiari mulieris obsequio juvaretur. Eam de costa viri finxisti, quo conjugibus intimam necessitudinem, & indissolubilem vitæ societatem commendares. Verum hoc tantum bonum non obvenit nobis fortuito, neque nostra providentia, quibus frequenter usu venit, ut posteaquam totis viribus huc incubuimus, ut optimam ducamus, incidamus in pessimam: eoque fidelis Abrahæ fidelis minister, Isaac herili filio adducturus sponsam, ad puteum felix auspicium petit a Domino, & quod petiit obtigit. Non est Christianæ fiduciæ signum abs te poscere, certe spes in tua bonitate fixa est. Hæc nobis est pro felici augurio, clementissime Pater, qui dignaberis consilia parentum & amicorum in lætum exitum dirigere. Qui vivis & regnas. Amen.

SUB NUPTIAS.

Benignissime Pater, humani generis Conditor, Redemtor & Propagator, qui in ipso statim orbis exordio maris ac fœminæ conjugium instituisti, atque idem per unigenitum tuum si non e conjugio, certe e conjugata natum honorasti, ac rursus mystico in Cana Galileæ munere decorasti, aqua insipida in vinum eximium conversa, quique per vas electum Paulum docuisti conjunctionem hanc esse magnum sacramentum in Christo & in Ecclesia: ac per eumdem præcepisti, ut sponsus sic diligat sponsam suam quemadmodum Christus dilexit Ecclesiam: precor ut hoc matrimonium tuis auspiciis initum prosperare digneris, ut duobus in te super omnia diligendo colendoque unus sit animus, quemadmodum unam carnem esse voluisti, nosque rite copulatos castus, mutuus ac perpetuus jungat amor, ac te largiente proveniant liberi qui Patrem amabili oris similitudine referentes maternæ pudicitiæ testimonium perhibeant, & arctissimam caritatem reddant arctiorem, sic in tua Religione per nos educandi, ut per ætatum & charismatum tuorum accessus proficientes, perveniant tandem in plenitudinem Jesu Christi, qui tecum regnat in consortio Spiritus per omnia secula. Amen.

TEMPORE PESTILENTIÆ.

Non est mirum, ô Justissime Pater, si variis modis in nos sæviunt elementa hujus mundi nunc terræ quassationibus, nunc tempestatibus ac fulminibus, nunc fluminum ac marium exundationibus, nunc cœlestium corporum exitialibus concursibus, nunc aëris infecti contagio, qui tuis

A donis frequenter abutimur. Agnoscimus creaturam hic quoque servientem atque obedientem conditori suo, cujus præcepta nos toties negligimus; agnoscimus & paternam disciplinam, qua nos leniter correptos revocas ab hujus mundi fiducia, & ad æternæ vitæ desiderium attrahis: Supplices rogamus ut in ira tua misericordiæ recorderis, & quibus offensus immisisti has afflictiones, propitiatus submoveas. Non multum nocebit pestilentiæ contagium, si nosmet a vitiorum contagio subducamus. Sed utrumque, ô misericordiarum Pater, tui muneris est, primum ut mentem habeamus a malitiæ venenis liberam, & corpus a pestilentiæ contagio tutum. Qui in hac vita spei suæ fixerunt ancoram, in hujusmodi periculis confugiunt ad exquisita antidota, nonnulli ad certa Divorum nomina, puta

B Rochi aut Antonii, quidam & ad superstitiosas Magorum artes: nos, quibus persuasum est neminem manum tuam posse effugere, nihil arbitramur tutius quam ad te ipsum confugere, a justo ad misericordem, velut ad tutissimam aram nos ipsos recipere, qui numquam destituis spem omnem in tua bonitate repositam habentes, quo protectore in tuto sunt & qui moriuntur.

PRO GAUDIO SPIRITUALI.

Domine Jesu, Redemtor & Consolator humani generis, qui falsas hujus mundi voluptates amore tui respuentibus, per tuum Paracletum longe meliores delectationes parasti quas mundus non novit, hujus vitæ molestias internis & arcanis solatiis temperans, ac futuræ beatitudinis

C subinde quasi pignus quoddam nobis renovans, quo refecti recreatique alacrioribus animis ad te curramus, obsecro te, ut unctio tui Spiritus mihi frequenter excutiat malorum tædium, ac mentem meam salutari gaudio exhilaret, qui te in terris agentem, juxta naturam humanam unxit oleo lætitiæ præ consortibus tuis, qui cum Patre & eodem Spiritu vivis & regnas in omne ævum. Amen.

PRO TUENDA BONA FAMA.

Docuit nos, ô Pater cœlestis, Sapiens ille tuorum conscius arcanorum, thesaurum cum primis esse pretiosum honestam famam, quum ait: *melius est habere nomen bonum quam unguenta pretiosa.* Sed hoc tam insigne bonum

D nec parare nec servare possumus nisi tuo præsidio. Fons autem boni nominis est vita inculpata. Hanc igitur in primis abs te petimus. Verum quoniam frequenter innocentia tuta non est ab iis qui venenum aspidum gestant sub labiis suis, nec raro fit ut quum inter fidos amicos nos esse credamus, cum Ezechiele habitemus inter scorpios, cum sancto Citharœdo tuo clamamus: *Domine, libera animam meam a labiis iniquis & a lingua dolosa.* Quod si tuæ bonitati visum est tuos hac quoque afflictione exercere ad pietatem, da, quæsumus, ut cum Paulo fortissimo duce tuo, per ignominiam & gloriam, per infamiam & bonam famam, in tuis præceptis perseveremus, per Jesum Christum, qui & ipse dum in terris ageret, audivit *Dæmoniacus, Samaritanus, vini potator,* & *populi seductor*, idem

E nunc tecum regnat in gloria cum Spiritu sancto. Amen.

PRO PARENTIBUS.

Domine Deus, qui nos secundum te plurimum honoris parentibus nostris habere voluisti, nec inter officia pietatis minimum est pro parentum incolumitate tuam bonitatem interpellare: serva, quæsumus, parentes meos cum omni familia, primum in tuæ religionis amore, deinde tutos a corporis & animi perturbatione: mihi vero præsta, ne quid illis ex me molestiarum accedat, denique ut ego illos, illi te propitium habeant, qui supremus es omnium Pater. Amen.

PRÆFATIO AD DAVIDEM PAUNGARTNERUM IN SEQUENTES PRECES.

Djecimus, optime Adolescens, aliquot precationes e sacræ Scripturæ libris concinnatas, quod in ipsis verbis a Spiritu sancto proditis lateat arcana quædam energia Spiritus: eas appellavimus Ejaculationes, *quod breves quidem sint, sed quoniam erumpunt ab ardenti mentis affectu, celerius penetrant in cœlum, quod genus valde probatur beato Augustino: vel quod humani cordis infirmitas non potest diu perdurare in impetu, vel quod hujusmodi precibus ubivis & in mediis negotiis uti licet. Has autem dumtaxat dedimus in specimen & in exemplum, nam similes innumeras undique sacræ litteræ suppeditant.*

EJACULATIONES.

A
PRO TIMORE PIO.

A Domine, ut tuis præceptis eruditus tibi serviam in timore, tibique exsultem cum tremore, apprehendens in omnibus disciplinam tuam, ne quando irascaris, & peream de via justa. *Timor Domini principium sapientiæ.*

CONTRA DESPERATIONEM.

Multi dicunt animæ meæ, non est salus ipsi in Deo ejus. Sed tu Domine, susceptor meus es, gloria mea, & exaltans caput meum.

IN MORTIS PERICULO.

Servator benignissime, illumina oculos meos ne um-
B
quam obdormiam in morte, ne quando dicat inimicus meus, prævalui adversus eum. Qui affligunt me, exsultabunt si motus fuero, ego autem in tua misericordia spem fixi. Ne intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens. Providebo Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi ne commovear. Propter hoc lætatum est cor meum, & exsultavit lingua mea, insuper & caro mea requiescet in spe.

ALIA DE EODEM.

Circumdederunt me dolores mortis, & torrentes iniquitatis conturbaverunt me. Dolores inferni circumvallaverunt
C
me, præoccupaverunt me laquei mortis. In afflictione mea invoco te, Domine, ad te Deus meus clamo. Exaudi de sancto templo tuo vocem meam. Clamor meus coram te penetret in aures tuas. Et si ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mihi, quoniam tu mecum es.

PRO DOCILITATE PIETATIS.

Servus tuus ego sum, da mihi intellectum Domine, ut discam mandata tua. Quoniam lex tua immaculata convertens animas, sapientiam præstans parvulis, Justitiæ tuæ rectæ lætificantes corda. Præceptum tuum lucidum illuminans oculos. Declaratio sermonum tuorum illuminat, & intellectum dat parvulis. Quoniam tu Domine, das sapi-
D
entiam, & ex ore tuo prudentia & scientia.

ALIA PRO EADEM.

Vias tuas, Domine, demonstra mihi, & semitas tuas doce me. Dirige me in veritate tua & doce me, quoniam tu es Deus servator meus.

PRO VENIA DELICTORUM.

Erravi sicut ovis quæ periit, require servum tuum, Domine, quia mandata tua non sum oblitus. Delicta juventutis meæ & ignorationes meas ne memineris, Domine. Secundum misericordiam tuam memento mei. Propter bonitatem tuam, Domine, custodi animam meam, & erue me,
E
non erubescam quoniam speravi in te. Converte planctum meum in gaudium. Conscinde saccum meum, & circumda me lætitia, ut cantet tibi gloria mea, & non compungar.

PRO MUNDICIA CORDIS.

Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectum innova in visceribus meis. Fiat cor meum immaculatum in justificationibus tuis, ut non confundar.

IN AFFLICTIONE.

Domine, da nobis auxilium de tribulatione, quoniam vana salus hominis. In te faciemus virtutem, & tu ad nihilum deduces affligentes nos. Tibi subjecta sit anima mea, quoniam abs te patientia mea, quia tu Deus meus, & servator meus, adjutor meus, & non emigrabo. In te salutare meum & gloria mea, Deus auxilii mei, & spes mea in te est.

PRO DEVICTA TENTATIONE.

Transivimus per ignem & aquam, & eduxisti nos in refrigerium. Posuisti animam meam ad vitam, & non dedisti in commotionem pedes meos. Secundum multitudinem dolorum meorum consolationes tuæ lætificaverunt animam meam. Anima mea sicut passer erepta est de laqueo venantium. Eripuisti animam meam de morte, & pedes meos de lapsu, ut placeam coram te, Deus, in lumine viventium.

ALIA PRO EADEM.

Tu factus es fortitudo pauperi, Domine, fortitudo egeno in tribulatione sua, spes a turbine, umbraculum ab æstu.

CONTRA MALORUM INSECTATIONEM.

Esto mihi, Domine, in Deum protectorem & in locum munitum, ut salvum me facias. Quoniam firmamentum meum & refugium meum es tu. Deus meus eripe me de manu peccatoris, & de manu contra legem agentis & iniqui. Quoniam tu es patientia mea Domine, Domine spes mea a juventute mea. In te confirmatus sum ab utero de ventre matris meæ, tu es protector meus, in te cantatio mea semper.

PRO INNOCENTIA ET RECTITUDINE VITÆ.

Deduc me, Domine, in via tua, & ingrediar in veritate tua: lætetur cor meum, ut timeat nomen tuum. Sit lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis.

IN MORBO.

Sana me, Domine, & sanabor, salvum me fac & salvus ero. Adhæsit pavimento anima mea, vivifica me secundum verbum tuum. Secundum misericordiam tuam vivifica me, & custodiam testimonia oris tui. Adjuva me, Domine, & salvus ero, & meditabor in justificationibus tuis semper. Misericordiæ tuæ multæ, Domine, secundum judicium tuum vivifica me.

REVALESCENTIS.

Castigans castigavit me Dominus, & morti non tradidit me. Confitebor tibi Domine, quoniam iratus es mihi, conversus est furor tuus, & consolatus es me.

RESIPISCENTIS.

Si iniquitates observaveris Domine, Domine quis sustinebit? Quia apud te propitiatio est, & propter legem tuam sustinui te Domine. Sustinuit anima mea in verbo tuo, speravit anima mea in te Domine. Quia apud te propitiatio est, & copiosa apud te redemtio. Et tu redimis Israel ex omnibus iniquitatibus suis.

ALIA PRO EODEM EX HIEREMIA.

Castigasti me, Domine, & eruditus sum quasi juvenculus indomitus. Converte me & convertar, quia tu Dominus Deus meus. Postquam enim convertisti me, egi pœnitentiam: & postquam ostendisti mihi, percussi femur meum. Confusus sum & erubui quoniam sustinui opprobrium adolescentiæ meæ.

PRO

PRO STATU ECCLESIASTICO.

Sacerdotes tui induant justitiam, & sancti tui exsultent.

PRO PRINCIPE ADOLESCENTE. EX ORATIONE SOLOMONIS 3 Reg. III.

Domine Deus, tu regnare fecisti servum tuum pro patre meo. Ego autem sum puer parvulus, ignorans egressus & introitum meum, & servus tuus in medio est populi quem elegisti, populi infiniti qui numerari & supputari non potest præ multitudine. Dabis igitur servo tuo cor docile, ut populum tuum judicare possit, & discernere inter bonum & malum. Etenim si quis erit consummatus inter filios hominum, si abfuerit ab illo tua sapientia, in nihil computabitur.

ALIA PRO EODEM. SAP. IX.

Mitte sapientiam tuam de coelis sanctis tuis, & a sede majestatis tuæ, ut mecum sit, & mecum laboret, ut sciam quid acceptum sit apud te.

ADVERSUS SUPERBIAM ET LUXUM. Eccles. XXIII.

Domine Pater, & Deus vitæ meæ, ne derelinquas me in cogitatu malorum. Semove me ab homine cujus spiritus est in naribus ipsius, & qui sibi videtur excelsus. Ne veniat mihi pes superbiæ, extollentiam oculorum ne dederis mihi, & omne carnis desiderium averte. Aufer a me ventris concupiscentias, & concubitus concupiscentia ne apprehendat me, & animo irreverenti & infrunito ne tradas me.

ADVERSUS AVARITIAM.

Inclina cor meum Deus in testimonia tua, & non in avaritiam.

MANE A SOMNO EXPERRECTI.

Ago tibi gratias, Christe, quod præteritam noctem mihi volueris esse prosperam, precorque ut diem itidem hunc totum mihi bene fortunes ad tuam gloriam, & animæ meæ salutem: utque tu, qui es vera lux occasum nesciens, Sol æternus omnia vivificans, alens, exhilarans, digneris illucescere menti meæ, ne usquam impingam in ullum peccatum, sed tuo ductu perveniam ad vitam æternam. Amen.

EUNTIS AD LUDUM LITTERARIUM.

Precor, Jesu Christe, ut qui puer duodecim annos natus, sedens in templo docuisti ipsos Doctores, cuique Pater coelitus emissa voce dedit auctoritatem docendi mortalium genus, quum diceret, *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est, ipsum audite*: quique es æterna sapientia summi Patris, illustrare digneris ingenium meum ad perdiscendas honestas litteras, quibus utar ad tuam gloriam. Amen.

QUUM RECITANTUR HÆC EX PAULO,

Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi.

Ad hæc verba sic tecum loquere cum Christo:

Utinam vere sim azymus, purus ab omni fermento malitiæ! Sed tu, Domine Jesu, qui solus es ab omni malitia purus ac sincerus, largire ut indies & ipse magis ac magis expurgem vetus fermentum, fiamque nova conspersio, cordis sinceritate & veritate. Amen.

QUUM LEGITUR EUANGELIUM de seminante semen suum, sic ora tecum:

Felix ille qui meretur esse terra bona, precor ut me ex terra parum frugifera, tua benignitate facias terram bonam, quandoquidem sine beneficio tuo nihil omnino bonum est, ut in me fructificet verbum tuum. Amen.

AD EUANGELIUM DE NUPTIIS, in Cana.

Jesu, fons bonorum omnium, qui ad suggestionem Virginis Matris aqua versa in vinum convivas exhilarasti, da famulis tuis, ut musto tui Spiritus salubriter inebriemur. Qui vivis & regnas per omnia secula seculorum. Amen.

ACCEDENTIS AD SACRAM SYNAXIM.

Ago tibi gratias, Jesu Christe, pro ineffabili caritate, quod genus humanum tua morte redimere dignatus es, & oro ne patiaris tuum sacrosanctum sanguinem pro me frustra fusum esse, sed tuo corpore semper pascas animum meum, tuo sanguine vivifices spiritum meum, ut paulatim adolescens virtutum auctibus, efficiar idoneum mem-

A brum corporis tui mystici, quod est Ecclesia, nec umquam deficiam ab illo sanctissimo foedere, quod in extrema coena distributo pane & porrecto poculo pepigisti cum discipulis tuis electis, & per hos cum omnibus qui per baptismum in societatem tuam insiti sunt. Amen.

AD CHRISTUM PRO VERA PIETATE.

Precor, Jesu Christe, ut quando ex nobis ipsi nihil possumus, tu tua inæstimabili bonitate non sinas nos umquam aberrare a via salutis, sed abjectis umbris Judaicis, & hujus mundi præstigiis, per veritatem Euangelicam perducas nos ad vitam æternam, hoc est, nos ad te trahas, qui solus es beata immortalitas. Amen.

PRO CONSENSU DOGMATUM.

B Amator humani generis, Deus, qui donum linguarum quo quondam Apostolos tuos ad Euangelii prædicationem per Spiritum tuum sanctum coelitus instruxeras, largiri dignatus es, da ut omnibus linguis omnes ubique prædicent gloriam Filii tui Jesu, ut confundas linguas Pseudapostolorum, qui conjurati substruunt impiam turrim Babel, tuam gloriam obscurare conantes, dum suam student attollere: quum uni tibi debeatur omnis gloria, cum Jesu Filio tuo Domino nostro, & Spiritu sancto in æterna secula. Amen.

CONSECRATIO MENSÆ.

Quidquid appositum est, & quidquid apponetur, felix ac sacrum esse jubeat, qui sua benignitate pascit universa.
C Amen.

ALIA.

Exhilarator omnium, Christe, & sine quo nihil vere suave est, oro, ut huic nostro interesse convivio digneris, tuaque præsentia exhilarare animos nostros, teque omnibus & patinis & poculis miscere, ut nihil te non sapiat, illabarisque animis nostris. Amen.

GRATIARUM ACTIO.

Gratias agimus tibi, Pater coelestis, qui tua ineffabili potentia condidisti omnia, tua inscrutabili sapientia gubernas universa, tua inexhausta bonitate cuncta pascis ac vegetas, largire filiis tuis ut aliquando tecum bibant in regno tuo nectar illud immortalitatis, quod promisisti ac
D præparasti vere diligentibus te, per Jesum Christum. Amen.

ALIA EX CHRYSOSTOMO.

Benedictus Deus, qui me pascis a juventute mea, qui cibum præbes omni carni, reple lætitia & gaudio corda nostra, ut affatim quod satis est habentes, abundemus in omne opus bonum, in Christo Jesu Domino nostro, cum quo tibi gloria, honor & imperium, cum sancto Spiritu in omne ævum. Amen.

ALIA EX CHRYSOSTOMO IN MATTHÆUM, Homilia quinquagesima secunda.

Gloria tibi Domine, gloria tibi sancte, gloria tibi Rex, quoniam dedisti nobis escas, imple nos gaudio & lætitia in
E Spiritu sancto, ut inveniamur in conspectu tuo acceptabiles, nec pudefiamus quando reddes unicuique secundum opera sua. Amen.

PRECATIO ERASMI ROTERODAMI AD VIRGINIS FILIUM JESUM, Humani generis Assertorem.

Adoro te prona supplicique mente, generis instaurator humani, Dei simul & Virginis Fili Jesu Christe, qui verum illud es lumen & immortale, sine tempore prorsus, inenarrabili modo promanans a Patre, fonte lucis omnis, qui cum sacri Spiritus incogitabili nexu sic cohæres, ut neque *Monadis* simplicitas Personarum confundat discrimina, neque Triadis proprietas, *usiæ* scindat communio-
F nem. Tu enim novus ille justitiæ Sol, qui semper oriens a semper generante Patre, semel autem visibilis exortus orbi sempiternis damnato tenebris, tartaream peccatorum nostrorum caliginem depulisti, novaque lampade prænitens, diem illum candidum, vereque almum, exspectatissimum revexisti mortalibus, diem quem unum fecit Dominus, noctem teterrimam (cujus ipsi fueramus auctores) profligans. Qui denique numquam desinis invisibilis oriri mentibus piis, subinde novus, sed idem nulli tui vivificæ gratiæ radios invidens, nisi si quis excluserit invidens ipse sibi. Qui perpetuo quietus, rotas ac versas omnia, semper intra temet ipsum manens, æterna vertigine ambis

universa, illustras omnia, nihil non intuens, nihil non penetrans. Conspicuus pariterque invisus: modicus & idem immensus: complectens omnia, simulque incomprehensus: infusus per omnia, simplicissimus tamen. Temporum auctor sine tempore, omnia moderans sine sollicitudine. Qui nativo calore sensibiliter illabens, ad Patrem subducis animos mortalium ac terrenarum cupiditatum fece depuratos, quatenus licet, in tuam ipsius naturam sursum rapis, raptos attenuas, attenuatos transformas, uti quemadmodum tu cum Patre Deo natura, ita nos tecum unum simus adoptione. Quique salutifero radiorum tuorum influxu florentia vitaliaque facis omnia, parens educator, origo & finis omnium quæ nascuntur. Tuo sidere afflari reviviscere est, tuo foveri lumine proficere est, tuis accendi flammis perfici est, abs te deseri perire est. O ter felices, quibus tu mitis & roscidus exoreris: væ sempiternum iis, quibus iratus occidis. Tuum intueri vultum, gaudium est absolutum: tuo orbari conspectu, chaos & horror æternus. Ubi tu luces, ibi demum immortalitas: ubi non luces, ibi inferus est. Exorere, quæso, mihi faustus ac propitius, ô lumen oculis amabile, animique nebulas, quas mihi mea terra suffundit, discute, iisque oculis quibus tu videri soles, serenus irradia atque illa affulge fronte, qua cœlum pariter & terram exhilaras. Tu, qui terrarum flammis opera omnia lustras, ne prætereas, quæso, hanc animulam, quam ipse finxisti. Ne pigeat, benigne Jesu, reficere, quod facere dignatus es: restitue quod instituisti. Ne graveris instaurare tuum ipsius plasma. Resarciat suo in opere tua clementia, quod meo vitio male est dissipatum. Corrige in tuo opificio, quod est meapte culpa depravatum. Agnosce & perfice, quod optimus optime constitueras. Vindica quod tuum est, ut omnia mala nostra nulli nisi nobis ipsis imputemus: omnia vero bona tuæ misericordiæ feramus accepta, qui singulari etiam tua bonitate nostrum malum in tuum bonum divina quadam arte soles vertere.

Tua me virtus, beneficentissime parens Jesu, cum nihil essem, mirabiliter condidit. Tua sapientia corpusculo huic organis ad omnem usum aptissimis, miraque partium omnium harmonia concinnato, tum sensuum incredibili sagacitate munito, vitalem animam indidit, de tuo sacro afflatu calentem, immortalem, seminis ætherei, ad tuimet imaginem exsculptam, quo tui, qui summum es bonum, capax esse posset. Cui quidem & tuo de lumine, docilitatis quasi scintillulas quasdam inspersisti, uti in medio mundi, veluti pulcherrimo quodam tuorum operum theatro collocata, per visibilium rerum cognitionem, quarum tu nihil non optime fabricatus es, te invisibilem opificem investigaret. Tua denuo miseratio, posteaquam cum gentilitiæ labis serpigine, tum autem meapte quoque impietate, in nihilum recidissem, salutiferæ tuæ mortis antidoto in vitam reposuit, deque tuo dependisti innocentissime, quod ego nocens contraxeram. Nullum novit modum tua benignitas, clementissime Conditor. En iterum sic gratuito restitutum, ne semel assertus in miserandam servitutem revolverer, tua profusissima liberalitas quot egregiis dotibus communit? quot efficacibus sacramentis assidue de tuæ sacrosanctæ mortis fonte subscatentibus confirmavit, lavacro vivificans candidansque, sacro ceromate roborans, corporis sanguinisque proprii dapibus saginans, neque non efficaci unguine contra spirituales agones militem tuum durans, variis charismatibus, & arcanis muneribus locupletans, tacitis animorum instinctibus trahens aberrantem, exstimulans dormitantem. Et tamquam hæc omnia parum sint, ita mysticæ Scripturæ tuæ remediis undique periculis nostris occurrit tua pietas. Doces errantes, fulcis nutantes, promissis confirmas laborantes, hortatu conantes erigis, exemplis inflammas, minis deterres, nunc allicis beneficentia, nunc meritæ calamitatis flagello castigas. Denique ad hæc omnia, tam multa, tam magna, ingratum me atque obsurdescentem, toties spretus, toties capitaliter offensus, tamen usque & usque revocas Redemptor ignoscentissime, jamque in præceps eunti, pœnitentiæ salutaris asylum aperis, & aperis quoties a nobis aversi ad te refugimus, nihil scilicet interire volens eorum, quæ pulcherrimus ipse tam pulcre finxeras, quæque mercator, neque imperitus, neque stultus, tam cupide, tantoque impendio redemeras.

A Hujus tam inæstimabilis tuæ bonitatis fiducia, en audet ad te redire post tam diutinas errorum ambages mancipium fugitivum, ad te suum omniumque Dominum. Assere postliminii jure quod tuum est, Domine Jesu, meque simul & tibi & mihimet ipsi restitue, quandoquidem utrique perii. Me miserum, quam multis, quam imperiosis, quam pudendis dominis inservivi, dum insanissimum Ægypti peregrinatio, dum Babylonica captivitas nimio delectat opere, dumque tuum vere suave jugum cervice demens excutio, cui servire summa unicaque libertas est, a quo asseri, eripi est: a quo teneri, beatitudo est: a quo profugere, interire est. Audet redire tamen ad indulgentissimum pastorem ovis iterum erratica, quam tu quondam diu multumque per vitiorum vepreta vestigatam, B humeris tuis lætus reportasti niveoque innocentiæ vellere denuo tectam, communibus Ecclesiæ tuæ caulis reddidisti, in quibus jam luporum insidias non timeret. Audet redire ad amantissimum parentem filius male frugi, qui meliores annos corporis simul & ingenii dotes, hoc est, omnem ditissimi patris substantiam, cum turpissimis nepotibus, scortisque barbaris, nempe carnis cupiditatibus, nequiter prodegit. Revertitur autem e longinqua ignotaque regione vitiorum, quæ tu sola ignoras æterna scientia, nudus, egens, famelicus, nihil secum ex tanta benigni parentis liberalitate referens, præter infelicem conscientiam, sceleribus pudoreque coopertam. Superat tamen hunc tam immensum impietatis meæ cumulum tua genuina bonitas, qui servum C hunc nequissimum non ad crucem, non ad compedes, quas alioqui æternas commeruerat, sed ad veniam vocas, non noxæ dedis, sed emendatum in familiam recipis. Ovem hanc ulcerosam & vagam, cura potius quam pœna dignam judicas. Filium tam male dicto audientem, tam a paternis moribus degenerem, non exhæredas, non abdicas, sed patria victus pietate resipiscenti ultro etiam in amplexus occurris. Non tu reversum domo prohibes, non supplicem a genibus repellis, sed ad primam statim pœnitentiæ vocem in collum infusus osculo dignaris, & quem lentissime sustinueras peccantem, pœnitentem lubens admittis, pannoso novam stolam depromi jubes. Supplicium merito paratur convivium, jam utique de tuo, veteres omnes noxas D condonas. Et præ nimio recepti pignoris gaudio non vacat pristinarum offensarum meminisse, non sævis linguæ verberibus patria intonat ira, non auditur vel lenis illa Mitionis expostulatio. Quod umquam simile patris indulgentis exemplum solertes illi naturæ adumbratores ediderunt?

Væ hiemi pectorum nostrorum, clementissime Salvator, si tua tam inaudita nostri caritate, non incalescunt ad te redamandum, qui sic adamasti prior. Væ lethargo mentium nostrarum, si tantis meritis excitatæ non expergefiunt. Væ duritiæ cordis humani plusquam adamantini, si tanta tua indulgentia non potest mollescere. Sed quisnam, ô sola spes nostra, revellet hoc cor saxeum & inex- E tricabile, carneumque & simplex reponet, nisi tu solus, qui quo vel sic nostram pervinceres duritiem, ipse caro factus es? Immo quis totum hunc hominem a summo capillo ad imum usque calcaneum refinget, nisi tu agnus immaculatissimus, qui non precaminibus aut herbis magicis, sed sanctissimi tui cruoris aspergine creaturam innovas universam? qui senium abolens mundi, cœlum novum, terramque novam solus creas. Quis hoc putre cadaver in vitæ novitatem restituet, nisi tu qui solus arentia deplorataque ossa vitali flatu animas? qui quadriduanum etiam Lazarum simplici voce in lucem excivisti? Suscita, quæso, & nostrum hoc funus, tu qui vita es omnium, sana ægrotum hunc, qui vera medicina es animarum. Mise- F randum hunc hydropicum tua gratuita misericordia dignetur apprehendere, nil nisi res fluxas nihilique sitientem, morbique vim miserabili copia nequicquam alentem: proque inexplebili male dulcium aquarum aviditate, tui sitim insere, de cujus fonte qui biberit, non sitiet in æternum: tui famem excita, qui panis es vitæ, de quo qui semel ederit, nimirum, nauseam fecerint ollæ carnium Ægyptiarum. Solve omnipotenti tuo nutu animam hanc paralyticam, corporis affectibus veluti ignavo grabbato prorsus affixam, vitæque ac pietatis officiis restitue. Tu saucii hujus capitalibus plagis, pariter & salutaris pœnitentiæ vinum,

num, & tuæ consolationis oleum infunde. Aperi cæci hujus internos oculos ut te adspiciant lumen immortale, protinusque evanescant omnes hujus mundi præstigiæ. Postremo quoniam tu es unicus ille novi plasmatis auctor, totum hunc Adam veterem, quantus est, detrahe, qui nihil nisi limum, unde profectus est, sapit: proveniatque, te fingente, novus ille qui secundum te creatus sit. Nam tu, dulcissime Jesu, pius ille es incantator & magus, qui non Thessalis Colchicisve venenis, sed omnipotenti misericordia tua, non corpus modo, verum etiam animam refingis, neque mutato tantum senio juvenem, verum etiam propulsata morte vivam facis & immortalem. Festina igitur & me totum Spiritus tui secretis incantamentis, tuæque gratiæ succis transfigurare. Tolle putrem hanc & corruptissimam carnem, assidue cum spiritu bella gerentem, novamque ad tuæ carnis imaginem, insere puram, incontaminatam, spiritui audientem. Emarcescat hæc quæ fœnum est, neque te omnino videbit: succedat ea, quæ videbit salutare Dei. Exime spiritum hunc brutum, animalem, tumidum, intractabilem, cum carne conjurantem, a te sæpe desciscentem: tuum imperti suavem, mitem, cœlestia sapientem, aspernantem ea quæ videntur, quoniam temporalia sunt, subvolantem ad ea quæ non videntur æterna, ut mihimet velut exanimatus, per te spirem, in te uno, tibique uni vivam, mihi mundoque mortuus. Etenim suopte spiritu qui vivunt, ii vere mortui sunt: tuo vero qui aguntur, neque in carne sunt, neque sub lege, sed vitam vivunt immortalem, capitis numquam morituri membra immortalia facti. Sic igitur aufer me mihi, imo me mihi restitue, unice salutis auctor Jesu Christe, me mihimet excide, ut tibi inserar: mihi peream, ut in te sim incolumis: mihi moriar, ut in te vivam: mihi marcescam, ut in te floream: in me sim inanis, ut in te abundem: in me nihil esse incipiam, ut in te sim omnia.

Magnam rem a te petit vermiculus (neque enim me fugit) nec meritis modo, verum etiam votis humanis atque adeo intellectu majorem, nimirum, ut unum tecum fiat, & in Deum quemdam transfiguretur homunculus. Sed quid hoc usque adeo mirum, si in Deum transfiguretur homunculus? magis mirum, quod in hominem transfiguratus es Deus. Incogitabile utrumque, incomprehensibile utrumque, verum hoc demum incomprehensibili tua misericordia dignum, incomprehensibilia beneficia largiri. Eoque te non per mea merita, quæ vel nulla sunt, vel mala, sed per te ipsum obsecro, Conditor optime maximeque, perque omnia quibus tuum Numen placari flectique solet: per tibi communem Patris potentiam, qua me de nihilo magnum quoddam atque admirandum bonum finxisti: per *homusion* tibi sancti Spiritus bonitatem, qua me tot gratuitis dotibus locupletasti: per tuam admirandam sapientiam, qua pertingens a fine usque ad finem fortiter, & disponens omnia suaviter, inenarrabili consilio nos redimere dignatus es. Atque in primis per adorandum illum nostræ restaurationis fontem, incomparabilem caritatem tuam, quæ te veluti musto lymphatum atque bacchantem a sinu Dei parentis in uterum Virginis, ex arce cœli in hanc lacrymosam vallem exsilii nostri deduxit, & hunc limum induere compulit oppido volentem. Perque omnes humanæ conditionis injurias, milleque hujus vitæ incommoda, quæ tu Dominus omnium servuli levissimi causâ, triginta tres annos spontaneus pertulisti. Per famem sitimque, qua nostram ingluviem dependisti, per tædia, per labores, per vigilias, per æstus, per algores, quibus exitialem luxum nostrum luisti. Per summam tuam pauperiem, in qua & nasci, & vivere, & mori voluisti, ut nostram ditares egestatem. Per obtrectationes, per contemtus, per convitia, per totius vitæ tuæ summam humilitatem, qua nostram superbiam fregisti. Per sanctissimas illas tuas lacrymas, quas toties pro nostris sceleribus effudisti. Per extremos illos innocentissimæ tuæ mentis angores, quos instante crucis supplicio, neutiquam mortis formidine, quam tantopere sitiebas, sed incredibili quodam amore membrorum tuorum volens assumsisti, nostram in te transferens imbecillitatem, ut tua nos infirmitas confirmaret, tuaque tristitia luctus æternos nobis adimeret. Per sanguineas guttas, quas toto exsudabas corpore, cum gravem scelerum nostrorum sarcinam in tuos esses humeros impositurus. Per tua vincula, quæ nos æternæ captivitatis catenis exuerunt. Per tuum reatum, quo nos sumus a vero crimine absoluti. Per probra & virulenta *lædoria* in te congesta, cum pro nostris flagitiis tu male audiebas innocentissime. Per illita sputa, per tibi impactos colaphos, qui nostris debebantur malefactis. Per ingentem illum ingenuæ purissimæque mentis tuæ pudorem, quem & ipsum tua immensa caritas volens lubensque in sese recepit, cum perinde ut maleficus quispiam a teterrimis carnificibus, de tribunali ad tribunal, de judice ad judicem, propalam traheretis: cumque fœde laniatus virgis lictoriis insanæ plebi conspiciendus producereris, nostram ignominiam in te traducens, ut nos in tuam gloriam vindicares. Per livores tuos, quibus nostris plagis remedium admotum est. Per tua vulnera, nostram medelam. Per tua flagra, quibus servuli hujus noxias expiasti. Per sacrosanctum sanguinem tuum, quem toties prodigus effudisti, ut nostram rubiginem elueres. Per crucem ter adorandam, probrum tuum, nostram gloriam. Per pretiosissimam mortem tuam, quam indebitam pro nostro omnium capite dependisti, quaque genus humanum in hæreditatem immortalis vitæ restituisti, ut cum nostra nobis vita mortis esset ingressus, tua nobis mors vitæ fieret initium. Per inæstimabilia pietatis in Deum Patrem, & amoris in nos tui merita, quibus peccatorum nostrorum mala nomina cumulatissime dissolvisti. Per venerandam virtutem purissimi sacrificii tui, quo Sacerdos & idem hostia, nos Patri Deo, tibique ipsi reconciliasti. Per adorandum illud mysterium, cum perfosso latere fontem arcanum sanguinis & aquæ etiam exanimis aperuisti, ut altero reviviseeremus mortui, altero purgaremur immundi. Per magnificum triumphum tuum, quem redivivus ab inferis, sublata mortis tyrannide, cœlis plaudentibus invexisti. Per immortalem tuam gloriam in cujus partem nos cohæredes adscivisti. Per pietatem meritaque Ecclesiæ sponsæ tuæ, virginis illibatæ, quæ tibi indissolubili copula conglutinata, tuo sanguine calet, tuoque Spiritu animatur. Per meas ærumnas, materiam tuæ bonitatis. Per mea mala, a quibus me non liberabit nisi sola tua misericordia. Per tua bona, pro quibus equidem nihil habeo quod rependam nisi me ipsum, qui jam olim tuus sum, neque hoc tamen ipsum, quidquid id est, donare possum, nisi tu ipse arripias, quodque jure tuum est, etiam amore tibi vindices. Ergo non meis pro meritis, sed pro multitudine miserationum tuarum, quod tuum est tibi assere. Injice mancipio tuo manum, recude opus tuum opifex, teque dignum munus fingito. Exige procul ex animo meo templo tibi sacro infandas abominationes Ægyptiorum, quibus est a me nimis impie profanatum, dono veræ fidei purga, purgatum illuminet tua sancta spes, quæ neminem confundit, illuminatum caritatis igni perfice, meumque spiritum jam transfiguratum, ita cum tuo copula, imo sic meum tuus absorbeat, ut felicem consensum nostrum nulla hujus mundi, neque prosperitas, neque adversitas, neque vita, neque mors, queat distrahere, ut jam præter unum te, nihil amem, nisi tum in te, tum propter te. Carnem autem hanc adhuc humi serpentem, in crucis tuæ palmam sustollito, atque illic tecum felicibus affigito clavis, ut liber ac terrena omnia e sublimi ligno despiciens, ad te unum anhelet amor meus. Tu mihi dulcescas unus, tu unus sapias, tu solus delectes, te solum admirer ac deamem. Sordescat mihi magis ac magis, ô vera felicitas, mundus hic impostor cum suis præstigiis & incantationibus, cumque exitialibus illectamentis, quæ sevocant abs te. Expurga palatum meum quondam heu dulcibus venenis male imbutum, ut tua suavitate gustata, protinus amarescant mihi carnis delitiæ, olim in exitium usque dulces. Posthac nauseæ mihi instar sint venenatæ mundi lautitiæ, quas aliquando, me miserum, quam avide devoravi. Ne jam capiant oculos meos quamlibet in speciem decora, quæcumque tuis oculis non placent. Non placent autem nisi pia, cum ipsa sis pietas: non nisi casta, cum ipsa sis puritas: odisti fucata, cum ipsa sis veritas: non probas quidquid carnem sapit, cum Spiritus sis simplicissimus. Exsecraris animalem sapientiam, qui Patris es sapientia. Abominaris quidquid mundus miratur, quoniam jam olim & te mundus, & tu mundum odisti mutuo, a quo semoves, quotquot tuos vocari vis. Atque ita paulatim

A tim attrahente te, mea mens tuo immoriatur amori, ut ad utriusque fortunæ sensum penitus obstupescat. Quid enim omnino boni sine te, aut quid mali tecum mihi possit accidere? Immo quid non dulce tecum? aut quid tam malum, quod tu tuis non vertas in bonum? Cætera igitur misceantur, sursum ferantur ac deorsum, modo ne te mihi subducas. Amores mei meique ignes tu sis unus, qui pulchri ipsius idea es immortalis, cujusque communione pulcra sunt, si qua specie placent: quem deperire servari est: cujus amore furere, unica sanitas est. Tu mea voluptas, quo qui potitur, nihil est quod præterea desideret. B Tu meum decus, qui gloria es Patris, & honos sanctorum omnium. Tu meum præsidium, qui nutu simplici servare potes quæ vis, vis autem omnia. Tu mea certa spes, qui idem & promissor es, & pignus, & præmium. Tu mea fiducia, qui nequaquam baculus es arundineus, manum innitentem sibi destituens ac vulnerans, sed fidelis illa petra, in qua quisquis fundamenta jecerit, non metuit ruinam. Tu mihi parens, cui toties vitam debeo. Tu meum solatium, tu gaudium cordis mei, tu pax, tu tranquillitas. Denique pro te uno contemnam omnia, ut mihi vicissim sis unus pro omnibus, ad quem nihil sunt omnia, & in quo uno sunt universa, quæ sunt. Nihil enim est, quod tui simile non est, cujus esse bonitas est & pulchritudo. A quo degenerare quid aliud est, quam in nihilum tendere? Ad cujus similitudinem quo quisque propius accesserit, hoc magis ac magis perficitur. Talem igitur uti fingere digneris, mitissime Jesu, hunc homuncionem, quantus est, tibi do atque in manum trado, ut me tecum & te mecum mihi reddas, qui summa es honorum omnium, semper adorandus cum Patre & Spiritu sancto, Amen.

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS
CLARISSIMO LL. DOCTORI
JOANNI RINCO
S. D.

ITTERÆ tuæ, Vir Ornatissime, quibus & pro tua prudentia sagaciter divinas imminentes Germaniæ calamitates, & eas pie deprecaris, permoverunt animum meum, ut ad omnipotentem illum pacificatorem, & ut Paulus vocat, μεσίτην, precationem conscriberem, qua simul omnes Dominum, iratum quidem ut videtur, sed exorabilem appellemus. De non movenda Camarina, amanter tu quidem ac fideliter, sed sero mones. Et merebatur hoc quorumdam scurrilis improbitas, nec deerant amici qui per litteras huc hortarentur. Bene vale, Vir amicorum candidissime. Friburgi V. die Martii, Anno a Christo nato M D XXXII.

PRECATIO
AD DOMINUM JESUM
PRO
PACE ECCLESIÆ.

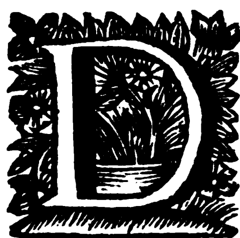

OMINE JESU CHRISTE, E qui pro tua omnipotentia condidisti creaturam omnem visibilem pariter & invisibilem, pro tua divina sapientia ordine pulcerrimo gubernas ac dirigeris universa, pro tua ineffabili bonitate servas, tuerisque ac vegetas omnia, pro tua immensa misericordia restituis luxata, reformas collapsa, mortua revivificas: dignare, quæsumus, tandem ad unice tibi dilectam sponsam Ecclesiam flectere vultum tuum, sed illum placidum ac propitium, quo serenas omnia quæ in cœlis, quæ in terris, quæ supra cœlos infraque terras sunt: flectere digneris oculos illos mites ac misericordes, quibus Petrum Ecclesiæ tuæ summum Pastorem intuitus es, ac mox resipuit: quibus turbam palantem adspexisti, & misericordia commotus es, quod ob inopiam pastoris errarent velut oves dissipatæ disjectæque. Vides, Pastor bone, quam varia luporum genera irruperint in caulas tuas, quorum quisque clamat, *hic est Christus, hic est Christus!* ut in errorem pertrahantur, si fieri possit, etiam perfecti. Vides, quibus ventis, quibus undis, quibus procellis jactetur tua navicula, extra quam nulli vis esse salutem. Quid superest, nisi ut illa demersa fluctibus pereamus omnes? Hanc tempestatem accersiverunt nobis scelera nostra, agnoscimus & confitemur. Agnoscimus tuam justitiam, & nostram injustitiam deploramus, sed appellamus tuam misericordiam, quæ, juxta propheticum Psalmum, superat omnia opera tua. Multum jam pœnarum dedimus, tot bellis attriti, tot exactionibus exhausti, tot morborum ac pestilentiarum generibus afflicti, tot inundationibus concussi, tot portentis e cœlo minantibus territi: nec inter hæc mala subinde nova lassescentibus ullus undecumque portus apparet, sed atrociora videntur impendere. Non querimur de severitate tua, mitissime Servator, sed agnoscimus hic quoque tuam misericordiam, longe siquidem atrociora merueramus. Verum noli, clementissime Jesu, perpendere, quid nostris meritis debeatur, sed quid tuam deceat misericordiam, sine qua nec Angeli possent subsistere, nedum nos lutea vascula. Miserere nostri, Redemtor exorabilis, non quod ipsi simus digni, sed hanc sancto nomini tuo da gloriam. Ne permittas ut Judæi, Turcæ ac cæteri, qui vel non noverunt te, vel invident tuæ gloriæ, perpetuo glorientur de nobis, dicantque, ubi est Deus eorum, ubi Redemtor, ubi Servator, ubi Sponsus quem jactant? Hæc opprobria in te recidunt, dum ex nostris malis æstimatur tua bonitas: desertos credunt, quos non F intelligunt ad salutem emendari. Olim quum in navi dormires, & exorta tempestas minaretur omnibus exitium, ad inclamationem paucorum discipulorum experrectus es, & mox ad vocem tuam omnipotentem subsedere fluctus, consiluere venti, tumultus subito versus est in tranquillitatem magnam. Agnoverunt elementa muta Conditoris imperium. Nunc in hac longe graviore tempestate, qua periclitantur non paucorum corpora, sed innumerabiles animæ, ad totius Ecclesiæ tuæ periclitantis clamorem rogamus ut expergiscare. Tot hominum millia clamant, *Domine, serva nos, perimus.* Tempestas vicit humanam industriam, imo videmus opitulari volentium conatus in diversum cedere. Tua voce opus est, Domine Jesu, tantum dic verbo, consilesce tempestas, & protinus illucescet optata tranquillitas. Parsurus eras tot sceleratissimorum

rum

rum hominum millibus si in Sodomis reperti fuissent decem justi. Nunc tot sunt hominum millia, qui diligunt nominis tui gloriam, qui suspirant decorem domus tuæ: an non ad horum preces iram tuam remittes, ac veterum misericordiarum tuarum recordaberis? Non cœlesti tuo artificio nostram stultitiam vertes in tuam gloriam? Non improborum mala vertes in Ecclesiæ tuæ bonum? Solet enim tua misericordia tum maxime adesse, quum rebus maxime deploratis hominum nec vires nec prudentia possunt opitulari. Tu solus res quamlibet discordes redigis in concordiam, unicus pacis & auctor & tutor. Tu chaos illud vetus, in quo nullo ordine nulloque decore confusa jacebant discordia rerum semina, digessisti, & admirabili ordine quæ natura pugnant, æterno fœdere sociasti. At quanto turpius est chaos, ubi nulla est caritas, nulla fides, nulla fœdera, nulla legum, nulla præpositorum reverentia, nullus dogmatum consensus, sed velut in dissono choro suam quisque canit cantionem? Inter cœlestes orbes nullum est dissidium, elementa suum quæque locum servant, suis quæque funguntur muneribus. Et sponsam tuam, in cujus gratiam condita sunt universa, sines perpetuis dissidiis ire pessum? Patieris ut impii Spiritus discordiarum auctores in tuo regno tyrannidem exerceant impune? Patieris illum fortem, quem semel expugnatum deturbasti, rursus occupare tua castra? Quum mortalis inter homines versabaris homo, ad tuam vocem aufugiebant Dæmonia. Emitte, quæsumus, Domine, Spiritum tuum, qui dispellet a pectoribus omnium tuum adorabile nomen profitentium, Spiritus impios, luxus, avaritiæ, ambitionis, libidinis, vindictæ discordiæque magistros, & ut Propheticis verbis utamur: *Cor mundum, Deus & Rex noster, crea in nobis, & Spiritum sanctum innova in visceribus nostris, Spiritum sanctum tuum ne auferas a nobis.* Redde nobis lætitiam salutaris tui, & Spiritu principali confirma sponsam tuam, ac sponsæ tuæ pastores. Per hunc Spiritum terrena cœlestibus conciliasti, per hunc tot linguas, tot nationes, tot hominum tam varias formas in unum Ecclesiæ corpus compegisti, quod tibi capiti suo per eumdem Spiritum cohæret. Eum si dignaberis in omnium cordibus innovare, cessabunt & illæ calamitates externæ: aut si minus cessabunt, certe te diligentibus cedent in lucrum pietatis. Digere hoc chaos, Domine Jesu, expandat se Spiritus tuus super has aquas male fluctuantium dogmatum. Et quoniam Spiritus tuus, qui, juxta Prophetæ sermonem, continet omnia, scientiam habet etiam vocis, fac ut quemadmodum cunctis in tua domo versantibus, una lex est, unum baptisma, unus Deus, una spes, unus spiritus: ita sit & vox una Catholicam veritatem profitentium. Adscendens in cœlum triumphantium more sparsisti ex alto pretiosa missilia, dedisti dona in hominibus, dilargitus es varia Spiritus tui munera. Rursum ex alto renova veterem munificentiam tuam, da Ecclesiæ tuæ labescenti, quod dedisti nascenti. Da Principibus timorem tui, ut sic Rempublicam administrent, tamquam brevi tibi Regum Regi rationem de singulis reddituri: da throno tuo semper assistentem sapientiam, ut quid sit optimum factu perspiciant animo, factisque persequantur. Da Pastoribus, quibus tuas vices delegare dignatus es, Prophetiæ donum, ut arcanas Scripturas non ex humano sensu, sed ex tuo afflatu interpretentur. Da caritatem triplicem, quam a Petro stipulatus es, ovium curam illi demandaturus. Da Sacerdotibus tuis sobrietatis & castitatis amorem. Da populo tuo bonam voluntatem obtemperandi præceptis tuis, ac promtitudinem obsequendi iis, per quos juxta tuum animum voluisti res humanas administrari. Ita fiet, ut si Principes tuo munere, te digna imperent, si pastores te digna doceant: populus bene imperantibus ac pia docentibus obtemperet, Ecclesiæ simul cum ordine redeat pristina tum dignitas tum tranquillitas, ad tui nominis gloriam. Ninivitis internecioni destinatis, simul ut ad pœnitentiam conversi sunt, pepercisti: & sponsam tuam pedibus tuis advolutam aspernaberis? quæ pro sacco habet suspiria, pro cinere lacrymas. Pollicitus es veniam ad te conversis: sed hoc ipsum tui muneris est, ut quis ad te toto pectore convertatur, ut omnia bona nostra redundent in tuam gloriam. Conditor es, instaura plasma tuum. Redemtor es, serva mercem tuam. Servator es, ne sinas eos interire, qui toti pendent ex te. Dominus es, assere possessionem tuam. Caput es, subveni membris tuis. Rex es, da legum tuarum reverentiam. Princeps es pacis, inspira nobis caritatem mutuam. Deus es, miserere supplicum, esto, juxta Pauli dictum, *omnia in omnibus*, ut universus Ecclesiæ tuæ chorus concordibus animis & consonantibus vocibus pro impetrata misericordia gratias agat Patri & Filio & Spiritui sancto, qui ad absolutum concordiæ exemplum, Personarum proprietate distincti estis, natura unum, quibus laus & gloria in æternum. Amen.

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS

JODOCO,

SIVE

JUSTO LUDOVICO WISSENBURGENSI,

SERENISSIMI POLONIÆ REGIS A SECRETIS, ET ORATORI, S. D.

ON *abs re multis jam seculis Mimo illi applauditur, Vir absolutissime:* Rogando cogit, qui rogat potentior: *Verum is haud scio, an in quemquam magis competat quam in te, qui tam eruditæ Epistolæ, munus tam elegans addideris, idque sic e longinquo missum, ut recusare non liceret, nisi voluissem abjicere. Quid autem non dicam a me, qui sum plus satis expugnabilis, sed a quantumvis etiam difficili, non extorqueat talis Epistola, tot machinis ad expugnandum animum instructa, blanditiis petax, argumentis urgens, eruditione perstringens, eloquentia rapiens: sed nulla re violentior, quam mira quadam & amabili modestia, quæ tantum apud me valet, ut non solum hanc rem & facilem & piam, verum etiam aliquid iniquius impetrare potuerit. Mox igitur ut tuæ mihi redditæ sunt litteræ, redditæ sunt autem serius, hoc est, sub Calend. Septembres, arrepto calamo præstiti quod volebas. Erit hoc qualecumque & nostræ amicitiæ, & meæ erga Polonicam, aut si prisco vocabulo magis caperis, Sarmaticam gentem, benevolentiæ felix auspicium. Genti gratulor, quæ quum olim ob barbariem male audierit, nunc & litteris, & legibus, & moribus, & Religione, & si quid aliud est, quod a barbariei probro vindicet, sic floreat, ut cum præcipuis ac laudatissimis nationibus certare possit. Quamquam & olim quum inter feros ac barbaros censerentur Sarmatæ, tamen a morum censore Juvenale, integritatis nomine prælati sunt cultissimis Atheniensibus,* Neque Sarmata, *inquit*, nec Thrax, qui sumsit pennas, mediis sed natus Athenis. *Ne commemorem interim ditionis amplitudinem, Russos etiam albos, & Lituanos complectentis, quibus omnibus latissime imperat a Vistula flumine ad Tauricam Cherso-*

sonesum, a mari Balthico ad Carpathum montem Sigismundus Rex, quum omnibus magno dignis Principe dotibus excellens, tum multis ac magnis ex hoste Tartaro Moschoque relatis victoriis clarus, quibus haud scio an ullæ magis fuerint necessariæ tuendis Christianæ ditionis limitibus. Verum hæc alias fortasse tempestivius dicentur. Nunc accipe Precationem Dominicam, in septem partes digestam, ut & tu jubebas & ab aliis factitatum video: quamquam mihi duæ postremæ: Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo: *nihilo rectius videntur distractæ, quam si quis ex proxima:* Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris: *duas facere velit. Quod si tuæ pietati parum erit septem diebus totam absolvere, potes, quod etiam a majoribus video factum, singulos dies in septem precandi tempora partiri. Bene vale, Basileæ* IX. *Cal. Novemb.* M D XXIII.

PRECATIO DOMINICA
DIGESTA
IN SEPTEM PARTES,
JUXTA SEPTEM DIES,
PER
DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM.

PATER.

AUDI, Pater in cœlis habitans, vota filiorum tuorum, corpore quidem hoc mortali adhuc in terris hærentium, cæterum animis ad cœlestem patriam ac domum paternam anhelantium, ubi intelligunt sibi repositum thesaurum æternæ felicitatis, hæreditatem vitæ immortalis. Agnoscimus tuam sublimitatem, Conditor, Servator ac Moderator omnium quæ in cœlis sunt & quæ in terris: agnoscimus nostram humilitatem. Nec auderemus te Patris vocabulo compellare, indigni qui servi dicamur tui: nec honorificentissimum nomen filiorum nobis vindicare, quo nec Angelos tuos dignatus es, nisi tua gratuita bonitas nos in hujus nominis honorem adoptasset. Eramus servi peccati, infeliciter geniti ex Adam: eramus filii Satanæ, cujus spiritu ad omne flagitiorum genus agebamur. Sed tu, nostri misertus per unigenitum Filium tuum Jesum exemisti nos a servitute peccati, emancipasti a patre Diabolo, vindicasti ab æterni ignis hæreditate: ac per fidem & baptismum in Filii tui corpus insitos, adoptare dignatus es, & in nominis & in hæreditatis consortium. Ac ne quid diffideremus tuæ erga nos pietati, veluti pignus quoddam tuæ erga nos caritatis, cœlitus immisisti in animos nostros Spiritum Filii tui, qui propulsato timore servili non veretur in cordibus nostris assidue clamare: Abba Pater. Docuit & hoc nos Filius tuus, per quem nobis largiris omnia, ut jam tuo Spiritu renati, posteaquam in baptismo renuntiavimus patri Diabolo, posteaquam desiimus habere patrem in terris, solum Patrem cœlestem agnosceremus, cujus potentia conditi sumus, quum nihil essemus: cujus bonitate restituti sumus, quum periissemus: cujus sapientia gubernamur & conservamur, ne revolvamur in exitium. Addidit ille tui compellandi fiduciam: præscripsit precandi formulam. Agnosce Filii tui precationem, agnosce Filii tui Spiritum, te pro nobis per nos interpellantem. Non dedignaberis ab his appellari, Pater, quos Filius tuus, tui simillimus, dignatus est appellare fratres. Non est cur nobis placeamus, sed est cur tuam Filiique tui benignitatem glorificemus, quum nihil hic sibi vindicare possint nostra merita, sed totum hoc tuæ gratuitæ sit liberalitatis. Placuerunt tibi magis caritatis & pietatis vocabula, quam timoris: Pater audire mavis, quam Dominus. Redamari præoptas a filiis, quam a servis timeri. Amasti prior, & hoc ipsum tui muneris est, quod te redamamus. Audi, Pater Spirituum, filios tuos spirituales, te in spiritu adorantes. Talibus enim adoratoribus delectari te, docuit nos Filius tuus, in hoc abs te missus in mundum, ut doceres nos omnem veritatem. Audi vota concordiæ. Non enim convenit, ut fratres, quos tua bonitas æquavit in honore gratuito, ambitione, contentione, odio, livore inter sese dissideant. Omnes ex eodem Patre pendemus, omnes eadem petimus. Nec sibi quisque pecu-

A liariter rogat aliquid, sed velut unius corporis membra, eodem animata spiritu, quod in commune omnibus expediat, postulamus. Nec enim auderemus aliud abs te petere, quam quod jussit Filius tuus: nec auderemus aliter petere, quam ille præscripsit. Sic enim petentibus promisit Filius tuus fore, ut quidquid peteremus in ipsius nomine, impetraremus. Quoniam autem quum Dominus noster Jesus Filius tuus ageret in terris, nihil ardentioribus votis exoptavit, quam ut nomen sanctum tuum non solum in Judæa, sed per universas orbis nationes inclaresceret: nos quoque hujus & hortatu & exemplo flagrantibus desideriis optamus, ut adorandi nominis tui gloria cœlum ac terram impleat, ut omnis creatura tremat tuam inevitabilem potentiam, veneretur æternam tuam sapientiam, amet ineffa-

B bilem bonitatem. Tua quidem gloria ut immensa, ita nec initium habens, nec finem habitura, semper florens in se, neque crescere potest, neque decrescere, sed humani generis refert, ut illa cunctis innotescat. Nobis enim *vita æterna est, novisse te solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum.* Tui nominis splendor obscuret & exstinguat in nobis omnem humanam gloriam. Ne quisquam sit, qui sibi vel minimam aliquam gloriæ portionem ausit usurpare. Nam gloria quæ est extra te, vera est ignominia. Efficit hoc pietas naturæ in filiis juxta carnem progenitis, ut ingenti affectu desiderent honestam famam parentum suorum. Videmus quam gestiant gaudio, quam exsultent, quam sibi placeant, si contingat aliquis egregius honos his

C unde prognati sunt: puta, si triumphus, si statua in foro cum honorifica inscriptione, si Principatus. Parentis enim gloriam pro sua ducunt. Rursum quam mœrent, quam dejiciuntur animo, si quid ignominiæ contingat inuri nomini paterno. Adeo penitus insevit hoc animis hominum naturæ affectus, ut parentes in filiis, & filii glorientur in parentibus. At nos, quo vehementior est pietas divina, quam affectus humanus, hoc ardentius sitimus tui nominis gloriam, ac discruciamur unice, si, cui soli debetur omnis gloria, ignominia afficiatur. Non quod ullo probro possit inquinari tuæ gloriæ splendor, sed quod ad nos attinet, quodammodo fit injuria tuo nomini, quum Gentes vel ignorato vel contemto rerum omnium Conditore, venerantur & adorant contemtissimas etiam creaturas, veluti

D saxeas aut ligneas, aut coloribus fucatas imagines, boves, arietes, simias, porrum, cæpe, & in his omnibus impuros Dæmones. His veluti Diis canuntur hymni, immolantur victimæ, incenduntur thura. Hæc videntes filii tui, discruciamur duplici nomine: & quod tu fraudaris debita gloria, & quod illi miseri pereunt sua dementia. Quin & Judæi non desinunt in Synagogis suis Filium tuum unicum abominandis probris afficere. Quidquid autem probri confertur in Filium tuum unicum Jesum, qui splendor est tuæ gloriæ, in te confertur. Nobis probri loco impingunt gloriosum cognomen Filii tui, ignominiosius ducentes, appellari Christianum quam furem aut homicidam:

dam: nobis exprobrant crucem Filii tui, quæ nostra est gloria. Nos hoc tuæ debemus misericordiæ, quod te salutis omnis auctorem agnoscimus, quod tibi æqualem Filium tuum adoramus, quod utriusque Spiritum hausimus. Misereatur & istorum tua clementia, Pater cœlestis, ut Gentes relicto simulacrorum cultu, te solum venerentur: Judæi relicta superstitione legis, Spiritu tuo docti, si agnoscunt Deum, ex quo omnia: agnoscant & Dei Filium, per quem omnia: agnoscant & Spiritum sanctum, divinæ naturæ consortem: in tribus Personis adorent eamdem Majestatem, & in simplici essentia agnoscant triplicem Personarum proprietatem: ut omnis natio, omnis lingua, omnis sexus, omnis ætas ubique consentiat in gloriam & laudem tui sanctissimi nominis. Utinam autem & nos, qui filii tui vocamur, apud hos qui te ignorant, non simus dehonestamento tuæ gloriæ! Quemadmodum enim gloria patris est filius sapiens, ita filii degeneres ignominiam conciliant parentibus suis. Non est autem germanus filius, qui pro sua virili non imitatur ingenium ac mores patris sui. Filius tuus Jesus germanissimus est filius: quia perfectissima est imago Patris, quem totum refert ac repræsentat. Nos qui adoptione, non natura, filii sumus, conformantes nos ad exemplum Filii tui, pro viribus accedere conamur ad aliquam tui similitudinem: ut quemadmodum perfectissime glorificatus es in Filio tuo, ita pro modulo nostræ imbecillitatis glorificeris & in nobis. Glorificaris autem, si mundus conspiciat nos juxta Filii tui doctrinam viventes, te super omnia diligentes, si proximum perinde ut nos ipsos diligimus, diligentes: si bene volentes qui nobis volunt male: benefacientes, qui nobis male faciunt. Hæc enim nos docuit Filius tuus, provocans ad imitationem Patris cœlestis, qui Solem suum jubet oriri super bonos ac malos. Quantum autem dedecus invehunt gloriæ tuæ, qui quum Christiani vocentur, furantur, mœchantur, litigant, belligerantur, ambiunt, ulciscuntur, fraudant, pejerant per adorandum nomen tuum, nonnumquam & blasphemiis incessunt: ventrem habent pro Deo: te contemto, Mammonæ serviunt. Nam hominum vulgus Deum ex ipsius cultoribus æstimat. Etenim quum vident tui nominis professores impie viventes, dicunt: Valeat ille Deus, qui tales habet cultores: valeat ille Dominus, qui tales habet servos: valeat ille Pater, qui tales habet filios: valeat ille Rex, qui talem habet populum. Eoque Filius tuus nos docuit, ut quemadmodum ipse & vivens & moriens glorificavit nomen tuum, ita nos quoque pro nostro modulo castis & inculpatis moribus gloriam tui nominis illustremus? *Luceat*, inquit, *lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum, qui in cœlis est.* In nobis, ô Pater cœlestis, nihil est lucis, nisi fuerit abs te profectum, qui perennis es fons omnis luminis: nec ex nobis quidquam proficisci potest bonorum operum. Ita tua bonitas in nobis operetur, tua lux in nobis luceat, quemadmodum lucet in rebus omnibus abs te conditis, æterna tua potentia, inscrutabilis sapientia, inæstimabilis benignitas, quam præcipue tamen erga genus humanum declarare voluisti. Itaque quocumque vertimus oculos, omnia canunt nominis tui gloriam. Ætherei Spiritus die noctuque Regem suum laudibus celebrant. Jam hæc tam admiranda cœlorum fabrica quam suspicimus, elementorum discors concordia, stati maris accessus ac decessus, fontium scatebræ, perennes amnium cursus, tot rerum, tot arborum, herbarum & animantium species, ac singulis quibusque sua quædam vis insita, ut magnes ferrum attrahat, herbæ morbis præsens remedium adferant: Hæc, inquam, omnia quid aliud nobis loquuntur, quam nominis tui gloriam? te solum esse verum Deum, solum æternum, solum immortalem, solum potentem, solum sapientem, solum bonum, solum misericordem, solum justum, solum veracem, solum admirabilem, solum amabilem, solum adorandum. Injuriam facit tuo glorioso nomini, Pater, qui ex his titulis, qui tibi soli debentur, quidquam sibi decerpit. Nam si quid harum virtutum in nobis est, id omne abs tua proficiscitur munificentia. Da igitur, Pater, ut undiquaque glorificetur nomen tuum. Reluceat & in moribus nostris, non minus quam in Angelis cæterisque rebus abs te conditis, tui nominis gloria: ut quemadmodum qui mundum hunc contemplantur, ex admirabili opificio colligunt opificis magnitudinem: ita qui te non norunt, exemplo nostro commoti, & suam agnoscant turpitudinem, & tuam admirentur benignitatem, & hac ratione conversi, simul nobiscum glorificent sanctissimum nomen tuum, ac Filii tui Jesu, & ab utroque proficiscentis Spiritus sancti, quibus ex æquo debetur omnis gloria per omnia secula, Amen.

ADVENIAT REGNUM TUUM.

Pater cœlestis, auctor, conditor, conservator, instaurator, & gubernator omnium quæque in cœlis sunt, quæque in terris: a quo uno manat omnis auctoritas, potestas, regnum, imperium, & conditis & non conditis, visibilibus pariter & invisibilibus: cui cœlum thronus est, cui terra scabellum pedum, cui sceptrum æterna atque immobilis voluntas, cui nulla potentia potest resistere: olim per Prophetas tuo Spiritu afflatos pollicitus es tuis ad salutem humani generis regnum quoddam spirituale, quod in te renatos assereret in libertatem, exemtos a tyrannide Diaboli, qui jam pridem regnabat in hoc mundo peccatis obnoxio: & ad hoc regnum asserendum Filium tuum unigenitum e cœlis in terras mittere dignatus es, qui nos morte sua redemtos, e servis Diaboli, redderet filios Dei. Nam & Euangelicam doctrinam suam, dum in terris esset, solitus est appellare *regnum cælorum*, & *regnum Dei*, quod occultum & inter nos abditum esse docuit: optant & illud tui filii votisque ardentibus flagitant, ut hoc regnum, quod Dominus noster Jesus cœpit tibi vindicare, indies magis ac magis sese proferat: & quotidie latius propagetur in terris, donec illud tibi plenum & integrum tradat idem Filius tuus, subjectis omnibus quos æterna tua voluntas huic regno destinarat: sublataque jam omni rebellione spirituum ac malarum cupiditatum, quæ nunc quoque militant adversus Majestatem tuam, tuæque Reipublicæ tranquillitatem infestant, undique pacatum ac tranquillum sit regnum tuum. Adhuc enim mundus hic omnibus machinis oppugnat filios tuos, mortali corpore onustos, adhuc humanæ cupiditates, veterisque peccati reliquiæ rebellionem moliuntur adversus spiritum: adhuc noxii Spiritus, quos tu e civitate tua cœlesti deturbasti, e sublimi aere telis igneis impetunt, quos tu gratuita tua bonitate ex hujus mundi regno selectos, cooptasti in regnum tuum Filii tui cohæredes. Da, Pater omnipotens, ut quos tua pietas semel a peccati tyrannide liberatos, tuoque regno adscriptos esse voluit, ejusdem tuæ pietatis beneficio persistant in libertate sua: neque quisquam abs te Filioque tuo deficiens revolvatur in Diaboli tyrannidem. Ita fiet, ut & nos feliciter per Filium tuum regnemus in te, & tu ad nominis tui gloriam regnes in nobis. Tua enim gloria, nostra erit felicitas: & nostra felicitas, tua erit benignitas. Docuit nos Filius tuus Jesus hujus mundi regnum contemnere, quod opibus, quod satellitio, quod copiis & armis constat, quod fastu violentiaque geritur, quod crudelitate & paratur & defenditur. Nam ille Spiritu cœlesti vicit impium Spiritum hujus mundi Principem, innocentia superavit peccatum, mansuetudine vicit ferociam, per summam ignominiam recuperavit æternam gloriam, per mortem restituit vitam, per crucem de Spiritibus impiis egit triumphum. Sic mirabiliter bellasti, sic vicisti, sic triumphas ac regnas, Pater, in Filio tuo Jesu, per quem nos in hujus regni consortium allegisti. Sic regnas ac triumphas in sanctis Martyribus tuis, in castis Virginibus tuis, in incorruptis Confessoribus tuis. Nec enim illi suis viribus aut præsidiis vicerunt Tyrannorum sævitiam, aut carnis lasciviam, aut hujus mundi militiam: sed tuus Spiritus, quem illis impertire dignatus es, ad tui nominis gloriam, & ad humani generis salutem hæc omnia cœpit, provexit, ac perfecit. Optamus ut in nobis quoque semper efflorescat regnum tuum, qui tametsi non edimus miracula, quoniam tempus aut res non exigit, si non includimur, excruciamur, secamur, urimur, suffigimur in crucem, demergimur in mare, aut decollamur: tamen illustrabitur & in nobis vis ac splendor tui regni, si mundus conspexerit nos tui Spiritus præsidiis invictos adversus omnes insultus Satanæ, adversus carnem ad ea quæ sunt inimica spiritui sollicitantem, adversus mundum omni machinarum genere provocantem, ut deficiamus a fiducia, quam semel in te fiximus. Quoties amore tui, spreto hujus mundi regno, sequimur promissa regni cœle-

cœlestis: quoties rejecto mammona, unicum illud margaritum Euangelicum amplectimur: quoties repudiatis omnibus, quæ juxta carnem ad tempus dulcia videntur, æternæ felicitatis spe, omnia quamvis dura, fortiter perpetimur: quoties vehementissimos naturæ affectus, & ea quæ nobis sunt carissima, veluti parentes, liberos, uxorem, cognatos amore tui negligimus: quoties comprimentes æstus iracundiæ, pro convitio sermonem amicum, pro maleficio beneficium tui respectu rependimus: toties debellas in nobis regnum Satanæ, ac tui regni potentiam aperis. Sic visum est, Pater, tuæ sapientiæ, ut hac gravi perpetuaque colluctatione virtutem tuorum & exerceres & confirmares. Auge vires filiis tuis, ut semper e prælio discedant firmiores, ac paulatim imminutis adversariorum opibus, tu indies magis ac magis regnes in nobis. Sed nondum tuo jugo, Pater optime, totus mundus cervicem submisit. Multas nationes adhuc occupat Tyrannus ille Satanas. Nondum est unum ovile, & unus pastor, quod futurum exspectamus, Judæis etiam in regnum Euangelicum sese aggregantibus: multis adhuc ignotum est, quanta libertas sit, quanta dignitas sit, quanta felicitas, tuo cœlesti regno subjici: & ideo malunt esse mancipia Diaboli, quam filii tui, cohæredes Jesu, consortes regni cœlestis. Et inter hos quoque, qui nunc intra Ecclesiæ tuæ mœnia versantur, tuique regni insigne præ se ferunt, heu non parum multi sunt, qui conspirant cum adversario: regnique tui gloriam, quod in ipsis est, dedecorant, ac robur labefactant. Optamus igitur unice tempus illud, quod tibi soli notum esse voluisti, quo juxta Filii tui promissum, missi Angeli tui purgabunt aream Ecclesiæ tuæ, ac sublatis zizaniis purum triticum colligent in horreum, ac de regno tuo tollent omnia scandala, quum jam nec erit fames, nec paupertas, nec nuditas, nec morbus, nec mors, nec persecutor, nec ullum omnino malum, aut mali metus, sed totum corpus unigeniti tui simul agglomeratum capiti suo, regni cœlestis felicissimo consortio perfruetur. Qui vero interim Diabolo tyranno servire maluerint, cum suo Domino suppliciis æternis addicentur. Nimirum, hoc est regnum Israel, quod Jesu Christo Filio tuo relicturo terras, & ad te redituro discipuli mature restitui postulabant. Reddidisti cœlum ab omni rebellione tranquillum, ejecto Lucifero cum sua factione. Sic olim resuscitatis in vitam corporibus hominum, separabis oves ab hædis: & qui regnum Euangelicum hic pro sua virili sunt amplexi, ad æterni regni possessionem invitabuntur, quod illis destinarat tua bonitas ante conditum mundum. Hunc diem a Filio tuo Jesu promissum, optamus, Pater in cœlis habitans ac regnans, filii tui in terris, hoc est, exsilio habitantes, gravati hoc domicilio terreni corporis, & ingemiscentes, quod interim obnoxii multis incommodis distrahimur a tuo consortio: unde nobis tum denique perfecta felicitas proficiscetur, quum aperta jam facie videbimus Regem ac Patrem nostrum in decore gloriæ suæ. Hanc fiduciam non nobis præbent nostra merita, quæ scimus esse nulla: sed tua benignitas, quæ Filium totum nobis impendit, quæ Spiritum cœlestem velut arrabonem hujus hæreditatis impartit. Quod si dederis, ut constanter perseveremus in Filio tuo Jesu, non poteris nos a regni tui consortio sejungere, cui cum eodem Filio & Spiritu sancto debetur omnis honor, decus, & gloria in æterna secula, Amen.

FIAT VOLUNTAS TUA, &c.

Pater, altor ac moderator omnium, quos tuus Filius agnoscit fratres: agnoscit autem quicumque sincera fide nomen ipsius in baptismo professi sunt: clamant e terris filii tui ad te cœlos inhabitantem, & ab omni rerum conditarum mutabilitate procul semotum: optantes quidem venire in consortium regni tui cœlestis, quod nullo malorum admixtu vitiatum erit: sed intelligunt ad eam tranquillitatem non recipiendos, nisi qui hic interim piis studiis meditantur esse, quod illic futuri sunt. Idem enim regnum est, eadem civitas cœlestium ac terrestrium, nisi quod hic interim colluctatio gravis est cum carne, cum mundo, cum Satana. Et isthic tametsi non est quod cruciet, aut contaminet felicitatem beatorum Spirituum, est tamen quod ad consummationem felicitatis desideretur: nimirum, ut omnia Filii tui membra colligantur in unum, totumque corpus purum & integrum suo jungatur capiti. Itaque fiet, ut neque Christus ullum suorum membrorum desideret, nec animæ piorum desiderent sua corpora, quæ ut in terris habuerant consortia afflictionum, ita cupiunt in cœlis a gaudiorum consortio non separari. Porro regni cœlestis concordiam hic in terris meditantur, qui, quamdiu versantur in mortali corpore, velut germani & obedientes filii, student ea facere, quæ tua dictat voluntas, non ad quæ sollicitat cupiditas: non dijudicantes quare tu hoc aut illud volueris, sed satis habentes quod ita sit tua voluntas, quem sibi persuasum habent nihil velle, nisi quod est optimum. Quæ sit autem voluntas tua, ex unigenito Filio tuo didicimus. Ille voluntati tuæ fuit obediens usque ad mortem, & hanc vocem nobis depromsit, *Pater, si fieri potest, transfer a me poculum hoc: verum tamen fiat quod tu vis, non quod ego:* ut jam pudeat quemvis hominem suam voluntatem præferre tuæ. Habet caro voluntatem suam, quam tenere deamat homo, habet mundus voluntatem suam, habet Satanas voluntatem suam a tua multum diversam. *Caro enim concupiscit adversus spiritum*, quem nobis impertisti: & mundus sollicitat ad amorem rerum fluxarum: & Satanas vult ea, quæ pertrahunt homines in æternum exitium. Nec satis est, in baptismo nos esse professos, fore dicto audientes tuis jussis, ac renuntiasse imperio Satanæ, nisi per omnem vitam constanter id præstemus, quod sumus professi. Sed hoc præstare non possumus, nisi tu vires addideris conantibus, ut jam non nostra voluntas, sed tua, Pater, in nobis operetur, quod tua sapientia judicavit esse optimum. Qui carni vivunt, tibi mortui sunt, & jam filii tui non sunt. Quin & filiis tuis, quamdiu corpus hoc terrenum circumferimus, subinde negotium facessit carnis voluntas, tuæ praire gestiens. Da, ut semper tua vincat voluntas, sive mori nos vis, sive vivere: sive affligi ut corrigamur, sive sublevari ut tuæ benignitati gratias agamus. Satanæ voluntatem sequuntur, qui sacrificant idolis, qui conviciis incessunt adorandum Filium tuum Jesum, qui diffidunt illius promissis, qui rebellionem parant Euangelio, qui per invidiam exitium moliuntur proximo, qui per fas per nefas in hoc mundo properant ditescere, qui fœdis voluptatibus inquinantur. At tua voluntas est, & corpus & animum habere purum & castum ab omnibus inquinamentis hujus seculi: tuum, Filiique tui honorem anteponere cæteris omnibus: nemini irasci, nemini invidere, neminem ulcisci, sed pro malefactis rependere beneficium: denique famem, exsilium, carcerem, cruciatus, mortem perpeti citius, quam a tua sancta voluntate discedere. Hoc ut indies magis ac magis præstare valeamus, adjuva, Pater cœlestis, ut indies caro minus reluctetur spiritui nostro, ut spiritus noster magis ac magis unanimis fiat Spiritui tuo. Et quemadmodum nunc multis in locis parent voluntati tuæ, qui obediunt Euangelio Filii tui: ita idem fiat per universum terrarum orbem, ut omnes intelligant, te solum esse rerum omnium Monarcham, tuisque divinis legibus volentes ac lubentes obediant in terris, quemadmodum in cœlis nullus est qui tuæ voluntati repugnet. Nec possumus efficaciter velle quod tu vis, nisi tua divina voluntas nos attraxerit. Jubes ut tuæ morem geramus voluntati: neque enim filiorum nomen promerebimur, nisi paternis jussis per omnia fuerimus obsequentes. Sed tua pietas, quæ nos nihil promeritos ad hoc honoris adoptare dignata est, eadem dignabitur & promtam & constantem largiri voluntatem, ne qua in re divinæ voluntatis tuæ præscriptum prætergrediamur, sed mortificata carne nostra tuo Spiritu agamur ad omnia quæ pia sunt, grataque oculis tuis: ut & tu, Pater, agnoscas filios non degeneres, & Filius tuus agnoscat fratres germanos: hoc est, uterque suum in nobis agnoscat beneficium, quibus est communis cum Spiritu sancto gloria in æterna secula, Amen.

PANEM NOSTRUM, &c.

Pater noster cœlestis, qui tua ineffabili benignitate largiter pascis omnia, quæ mirabiliter condidisti, prospice & nobis tuis filiis in cœlestem familiam selectis, & ex te pendentibus, spiritualem ac cœlestem alimoniam, ut tuæ voluntati servientes, adolescamus & grandescamus quotidianis virtutum auctibus, donec juxta naturæ nostræ modulum perveniamus ad perfectum robur plenitudinis, quæ est in Christo Jesu. Filii hujus mundi quamdiu non sunt ab-

A abdicati, sed parentibus utuntur propitiis, non sunt solliciti de victu, nimirum, prospiciente ipsis benignitate paterna. Nos autem multo minus sollicitos esse convenit, quos Jesus Filius tuus docuit abjicere omnem sollicitudinem crastini: confirmans Patrem tam opulentum, tam benignum, tam amantem, cui tantopere curæ sumus, non commissurum, ut quum passerculis etiam vagis de victu prospiciat, quum lilia pratensia tanto decore vestiat, nobis ad filiorum honorem cooptatis vestis desit aut cibus corporis. Sed illa potius omnibus neglectis quærenda, quæ pertinent ad regnum tuum, ejusque justitiam. Neque enim tibi placet justitia Pharisæorum, quæ carnalis est, quum tui regni justitia spiritualis sincera fide constet, & caritate non ficta. Non magnum est tuæ largitati, B corpusculum hoc pane frumentitio pascere, quod etiamsi non pereat fame, tamen morbo, senio, aliove casu brevi sit periturum: sed filii spirituales a Patre Spirituum spiritualem illum ac cœlestem panem flagitamus, per quem vere vivimus omnes, qui filii tui vere nominamur. Is est sermo tuus omnipotens vitæ largitor & altor, quem nobis de cœlo mittere dignatus es fame pereuntibus. Non enim explebat animum nostrum panis Philosophorum aut Pharisæorum: sed panis ille tuus, quem nobis misisti, vitam reddidit mortuis: de quo quisquis ederit, non morietur in æternum. Per hunc panem reviximus, per hunc alimur ac saginamur, & adolescimus ad perfectum robur spiritus. C Hic nobis quotidie trajiciendus in animæ viscera: nec salutaris est, nisi tu Pater quotidie dederis. Corpus unigeniti tui panis est, cujus participes sunt omnes, qui versantur in magna domo tua, quæ est Ecclesia. Unus panis est omnium communis, quemadmodum & nos unum corpus sumus, constans ex membris diversis, sed eodem Spiritu vegetatis. Verum hic quamquam ab omnibus sumitur, multis tamen adfert mortem. Non enim adfert vitam, nisi tu dederis quotidie, addens tuæ gratiæ cœlestis condimentum, ut sumentibus sit salubris. Veritas est Filius tuus, & veritas Euangelica panis est, quem nobis reliquit in alimoniam spiritualem. Et hic panis multis amarus est, qui animi palatum febri malarum cupiditatum habent infe- D ctum. Quod si tu Pater eum porrexeris, suavis erit, reficiet afflictos, eriget collapsos, robur addet infirmis, eriget pusillos, denique & vitam conferet æternam. Quoniam autem infirmitas humanæ naturæ semper in deterius prolabitur: quoniam animus quotidie multis impetitur arietibus: quotidie tuo pane filios confirmes oportet, impares alioqui futuros tot tam validis hostibus, tot assultibus, tot terriculamentis. Quis enim ferat esse mundi ludibrium, relegari, protrudi in carcerem, vinciri, damnari, torqueri, exui facultatibus, spoliari uxore carissima ac dulcissimis liberis: denique crudeli morte perimi, nisi fuerit tuo cœlesti pane subinde confirmatus? Qui docet Euangelicum sermonem, porrigit nobis hunc panem: sed E frustra porrigit, nisi tu dederis. Complures sumunt corpus Filii, complures audiunt sermonem Euangelicum, sed nihilo vegetiores discedunt, quam venerant, propterea quod non promerentur ut tu Pater illis porrigas invisibiliter. Hunc igitur panem, benignissime Pater, imparti filiis tuis quotidie, donec eo vesci continget in mensa tua cœlesti, quæ regni filios feliciter explebit perenni copia veritatis æternæ, qua perfrui perfecta felicitas est, nesciens desiderium alterius rei, sive quæ in cœlis est, sive quæ in terris. In te enim uno sunt omnia, & extra te nihil est quod sit expetendum, qui cum Filio tuo Jesu, cumque Spiritu sancto vivis & regnas in omnia secula, Amen.

ET REMITTE NOBIS, &c.

F Est quidem illud tuæ voluntatis, Pater cœlestis, auctor pacis, & amator concordiæ, ut Filii tui, quos tua bonitas tot unanimitatis vinculis copulavit, quos eodem animas Spiritu, eodem baptismo purgas, in eadem domo quæ est Ecclesia, socias, communibus Ecclesiæ sacramentis foves, ad eamdem hæreditatem regni cœlestis ex æquo vocasti, quo sint firmiores, in tua familia vivant unanimes: neque quidquam dissidii sit inter ejusdem corporis membra, sed mutua caritate copulentur: tamen quoniam adhuc mortale corpus circumferunt, fieri vix potest, quin per imbecillitatem naturæ quædam incidant offensæ, quæ fraternæ concordiæ serenitatem, si non exstinguant, certe obnubilent, A exstincturæ tandem ni tua clementia quotidie condonet quotidie peccantibus. Quoties autem fratres nostros offendimus, offendimus & te, Pater, qui jussisti, ut proximum nostrum non secus diligamus quam nos ipsos. Sed Filius tuus non ignorans imbecillitatem membrorum suorum, & huic malo commonstravit remedium, in certam spem vocans nos, fore ut tua clementia remittat nobis peccata nostra, si nos vicissim ex animo condonaverimus quod frater peccavit in nos. Est autem æquissima impetrandæ veniæ conditio, quam præscripsit Filius tuus Jesus. Etenim qua tandem fronte deprecatur vindictam Patris, qui levem offensam in fratre suo parat ulcisci? Quo tandem ore tibi dicit: remitte iram, quum ipse perseveret irasci proximo? Qua B fiducia se jactat membrum Filii tui, qui quum immunis esset ab omni delicto, te pro parricidis in cruce deprecatus est ut ignosceres, qui ipse peccatis obnoxius non vult ignoscere fratri, in quem & ipse subinde peccat: ut hic sit potius mutua veniæ permutatio quam ignoscentia? Ingratum est oculis tuis sacrificium, quod offert iræ memor, & concordiæ sarciendæ negligens. Ita nos docuit Filius tuus, etiam ad altare relicto munere properandum ad fraternæ pacis reconciliationem. Et, Pater optime, sequimur quod tuus docuit Filius, imitamur quod ille præstitit: si agnoscis a Filio præscriptam conditionem (nec dubium est quin agnoscas) largire quæsumus cujus ille spem certam nobis præbuit. Sic ille nos jussit orare, neque semel confirmavit C nos exoraturos, quidquid abs te in ipsius nomine peteremus. Præbuit ille petendi fiduciam, tu per illum largire petentibus veniam. Agnoscimus imbecillitatem nostram, & hinc intelligimus quo turpitudinis essemus prolapsuri, nisi tua custodia nos arceret a vitiis gravioribus. Et hanc ipsam infirmitatem tua pietas reliquit in nobis adversus insolentiæ periculum remedium. Quotidie labimur, ut quotidie tuam glorificemus clementiam. Da, Pater, ut possimus ex animo condonare fratribus nostris, ut concordes inter nos te semper habeamus propitium: & si quid offendimus, sicut offendimus frequenter in multis, emendet nos tua paterna correctio: modo ne abdices, modo ne exhæredes, modo ne conjicias in gehennam. Semel in baptismo condonasti D peccata omnia, non erat isthuc satis tuæ erga nos pietati, quotidianis etiam filiorum tuorum delictis ostendisti certum ac paratum remedium: pro quo tuæ benignitati gratias agimus, qui per Filium tuum ac Spiritum sanctum tantis beneficiis nos dignaris in gloriam sanctissimi tui nominis perennem, Amen.

ET NE NOS INDUCAS IN TENTATIONEM.

Pater noster cœlos inhabitans, qumquam nihil est quod te propitio vehementer extimescimus, & mutua caritas nos filios tuos firmiores reddit adversus omnem malorum incursum, tamen considerantes humanæ naturæ imbecillitatem, & incerti quos tua bonitas dignos judicet, ut ipsos in amore tui confirmet usque ad hujus vitæ finem, in qua E quamdiu versamur, mille modis sollicitamur ad ruinam, non possumus esse securi. Tota hæc vita undique Diaboli laqueis est plena. Nusquam cessat Tentator ille, qui non veritus est & Filium tuum Jesum technis suis aggredi. Reputamus quot Satanæ machinis impetitus sit servus tuus Job. Recordamur Saulem prius electum, post rejectum a conspectu tuo. Meminimus David, qui dictus erat *vir secundum cor tuum*, eo turpitudinis pertractum, ut adulterium homicidio copularet. Videmus Solomonem, cui in principio regni dederas sapientiam ultra mortales omnes, eo dementiæ perductum, ut peregrinis simulacris immolaret. Venit in mentem, quid acciderit Apostolorum tuorum principi, qui fortem usque mortis societatem animum F professus, ter Dominum suum abjuravit. Hæc atque hujusmodi multa cum consideramus, non possumus non horrescere tentationis periculum. Atque in hoc metu nos tua paterna pietas esse perpetuo voluit, ne dormitantes & oscitantes inciperemus nostris præsidiis fidere: sed jugiter adversus Tentatoris assultus, sobrietate, vigilantia, precatione nos muniremus, ut nec hostem provocaremus, memores imbecillitatis virium nostrarum, & tamen adversus ingruentem tentationis procellam infractis animis consistamus, tuo freti præsidio, sine quo nihil possumus. Pateris tu quidem nonnumquam incidere tentationes, vel ut explores spectatamque reddas tuorum tolerantiam, quem-

admodum tentatus est Job & Abraham: vel ut hujusmodi flagellis castiges & emendes delicta nostra: sed quoties id pateris, rogamus ut idem tentationis facias felicem exitum, ac vires impartias ponderi malorum irruentium pares. Ingens periculum est, quoties intentatur bonorum direptio, exsilium, probra, carcer, vincula, diri cruciatus corporum, mortes horrendæ. Sed non minus discriminis est a prosperitate blandiente, quam ab adversis terrorem ingerentibus. Cadunt a dextris pariter ac sinistris innumeri. Alii metu pœnarum territi sacrificant Dæmoniis, alii fracti malis, blasphemiis afficiunt adorandum nomen tuum. Rursus alii venenato poculo felicitatis mundanæ inebriati, spretis tuis dotibus revolvuntur in volutationem cœni prioris: velut Euangelicus ille filius, qui prodacta cum scortis omni paterna substantia, eo miseriæ perductus est, ut porcis etiam suas siliquas invideret. Scimus adversarium nihil in nos posse, nisi tu permiseris. Proinde non recusamus objici quibuscumque periculis, modo tua clementia & adversarii insultum, & nostras vires modereris. Sic enim fiet, ut etiam, si quando fuerimus inferiores in congressu, tamen hoc tua sapientia vertat in bonum nostrum. Sic vicit Filius tuus semper adorandus Satanam, sic carnem, sic mundum, ut quum maxime videretur oppressus, triumpharet maxime. Ac nobis ille pugnavit, nobis vicit, nobis triumphavit. Vincamus & nos illius exemplo, tuo præsidio per Spiritum sanctum ab utroque prodeuntem in omnia secula, Amen.

SED LIBERA NOS A MALO.

Pater omnipotens, tua gratuita benignitas nos semel a peccatis expiatos, ab impurissimo patre Diabolo liberavit per Jesum Christum Filium tuum, & in honorem nominis ac hæreditatis adoptavit: sed ita, ut quamdiu versamur in terris, perpetua lucta sit cum hoste nihil non moliente, ut nos, quibus invidet tuum beneficium, in suum jus retrahat. Horrescimus animo, quoties recordamur quam fœdum patrem habuerimus, quum essemus mancipia peccati, quam infelici hæreditati fuerimus destinati, quam imA miti servierimus Domino. Nec ignoramus illius obstinatam malitiam, non solum viribus, sed mille etiam artibus ac dolis instructam in nostram perniciem: numquam dormit, numquam cessat, sed semper obambulat, veluti leo fame rugiens, captans, quæritans, ac venans quem devoret. Nimirum, tui, Pater, est dissimillimus. Tu enim natura bonus ac beneficus, ovem erraticam reportas ad ovile, morbidam sanas, exstinctam ad vitam revocas: inimicos etiam tuos blasphemos in sanctum nomen tuum, amore tuo prævenis, & ad salutem æternam invitas. Ille odio insatiabili erga nos, a quibus numquam læsus est, nihil aliud molitur, quam ut quamplurimos secum in exitium pertrahat. Insignis cujusdam malitiæ est, gratis nulB loque suo commodo velle perdere, a quo quis non est injuria lacessitus. At hic suo etiam malo imminet in malum eorum, quos tu in tutelam tuam sevocasti. Non tu illum talem condideras, sed eo malitiæ delapsus est, posteaquam sibi placens, tuæ Majestati subjectus esse noluit. Proinde stimulatus invidia, primos nostri generis parentes ante circumventos pellexit in mortem, invidens illis Paradisi voluptates, quum ipse sese Cœli gaudiis spoliasset. Nunc etiam acrioribus invidiæ stimulis uritur, quod Paradiso exclusos subvehis in Cœlum: quod morti destinatos per fiduciam in Jesum Filium tuum ad beatam immortalitatem invitas: quod ipsius etiam malitiam vertis in cumulum tuæ gloriæ, nostræ salutis. Proinde quamquam ille multis meC rito formidabilis est, tamen consolatur nos tua bonitas, quæ plus potest ad salutem, quam universa illius malitia ad perniciem. Agnoscimus nostram imbecillitatem, sed non expavescimus hostis incursum, sive vivimus, sive morimur, quamdiu te merebimur habere protectorem. Non metuimus exitium ab illo malo, quamdiu continget adhærere bono. Hæc vota filiorum tuorum, Pater æterne, si pia sunt, si juxta formam a Filio tuo Jesu præscriptam concepta, certa nos habet fiducia, tuam bonitatem præstaturam quod petimus.

PÆAN
VIRGINI MATRI DICENDUS,
COMPOSITUS IN GRATIAM
DOMINÆ VERIENSIS,
PER
DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM.

Unicum cœli decus, certissimum terræ præsidium, Virgo mater, Maria. En gestit hæc animula, laudatiunculæ hujus, velut incenso thusculo, tuo litare Numini: neque vero suis freta meritis, sed tua confirmata placabilitate, audet immensum laudum tuarum pelagus, humani sermonis angustiis concipere. Cujus amplitudinem solus ille capit, quem tu immensum & incomprehensibilem, purissimi uteri scriniolo conditum, gestare meruisti. Qui virgineam mentem tuam, non stillulis aliquot gratiarum conspersit, sed ipsum omnium charismatum fontem in temet ipsam transtulit, ut ex te, veluti Paradiso vernantissimo nobiles illi quatuor amnes promanarent, siticulosam, ac sterilem pectoris nostri glaream, fœcundis scatebris irrigaturi, ridentique virore, & variarum virtutum stellantibus flosculis picturi. Quo fit, ut vastissimum spatium porrigatur inter tuam sublimitatem, ô Regina præcellens, & meam humilitatem. Inter tuam plus quam Angelicam puritatem, & meam colluviem, inter tuum splendorem, & meam caliginem. Tu cœli numina longe sub pedibus despicis, nos de ima valle mussitamus. Et tamen quo minus tuas laudes assequi possumus, eo est impensius annitendum. Tu es enim præpotens illa rerum Domina, quæ sola felicissimum illud nomen inter mortales promeruisti, ut VirE go *Theotocos* appellareris. Siquidem prægnans tua virginitas, eumdem nobis edidit de homine hominem, citra corruptionem, qui sine tempore, de Deo Patre Deus, absque initio nascitur, sine fine nasciturus. Tu es augusta illa cœli terrarumque Regina, cui Filius omnipotens rerum imperium a Patre traditum, voluit esse commune, cujus sanctum Numen vel profunda Tartara tremiscunt, cui positis passim aris, medius hic totus supplicat orbis, ad cujus venerandum nomen Pontificius apex, & Imperatoria Majestas nudatum inclinat verticem. Cujus se pedibus Virginum candor, Martyrum laurea, Prophetarum auctoritas, Apostolorum dignitas, Angelorum felicitas, omnium denique cœli Procerum celsitudo venerabunda submittit; quam ipsa quoque tota Divinitas præcipuo quoF dam honore dignam ducit. Pater communis gnati parentem lætus agnoscit, atque amplectitur. Filius pro sua pietate, proque Matris reverentia, genitricem amat, ac honorat. Spiritus sacer, ab utroque profectus, se tibi totum infundit, purissimam illam officinam suam libenter agnoscens, in qua quondam inauditum illud opificium, natura stupente peregit, cum divina arte intra virgineum pectusculum tuum, triformem illum Gigantem conflaret, inenarrabili commissura, Dei verbum, cum humano spiritu, animam hominis cum mortali carne compingens, triaque inter se diversissima ita ferruminans, ut *hypostaseos* simplicitas naturarum discrimina neutiquam perturbaret. Et a sin-

singulis igitur præcipuus honos habetur, & omnes communiter proximo dignantur assessu, ut secundum Divinitatem, nullum habeat cœleste theatrum spectaculum, te una admirabilius. Proinde ad eam, quam cœlestis aulæ primates tanto intervallo supra se suspiciunt, ego vermiculus, qua tandem fiducia frontem attollo? Quo ore mea balbutie tua tento præconia, quibus ne Angelicæ quidem voces pares esse queant? Sed docet audaciam, ô Maria, non arrogantia, verum miseræ conditionis necessitas, vincit verecundiam non toleranda egestas, suggerit hos animos pietas, ministrat fiduciam tua singularis benignitas. Si tantum mirabilis esses, ô Virgo Deipara, non etiam exorabilis, si minus misericors quam præcellens, non haberet quo nostra adspiraret mortalitas. At nunc quantum humilitatem nostram tua majestas deterret, tantum erigit clementia, quantumque submovet præstantia, tantum placabilitas allicit, quantum præstringit oculos virtutum tuarum fulgor, tantum recreat umbra misericordiæ. Neque tam abes a nobis præeminentia meritorum, quam præsens es opitulandi facilitate. Deum peperisti, miratur cœlum: sed utique nobis peperisti, respirant homines. Deum edidisti, stupescit natura: sed edidisti non tonantem, non fulmen vibrantem, verum vagientem: genuisti non vindicem, sed reconciliatorem: non supplicii, sed salutis auctorem. Deum enixa es, sed ut nos renasceremur. Virgo peperisti, non ut nostra desperaret impuritas, sed aboleretur. Mater es Dei, sed eadem misericordiæ mater appellaris, neque misericordiæ mater esse posses, nisi Dei mater esse meruisses. Tu spiritualibus dotibus superfusa es, ut tuus cumulus, in nostram inanitatem redundaret. Divinitati proxima es, ne illic nobis deesses advocata. Plurimum apud Deum vales, ut esset cujus precibus & auctoritati justam in nos iram suam posset donare. Ergo quando quidquid in te est, ô Maria, id nobis juvandis comparatum est, quo major est tua præcellentia, hoc certior est nostra fiducia, cum quæ maxima es, eadem sis & optima.

Non aspernaberis eorum, quamvis rusticum Pæana, quorum naturam non est dedignatus tuus Filius. Boni consules qualescumque hymnos nostros, Mater, quando Filius pauperculæ viduæ quadrantem, cæterorum opibus prætulit. Non poteris eorum negligere vota, quos tanti habuit gnatus tuus, ut pro his servandis, semet devoverit. Si te Conditoris Matrem gaudes appellari, agnosce Filii tui plasma. Agnosce Filii mercem, genitrix Redemtoris. Agnosce simul & argumentum tui cognominis, & laudum tuarum materiam, mater clementiæ. Quo enim mittis miseros, si tu, misericordiæ mater, gremium occludis? Imo quam potius hymnis votisque sollicitet ærumnosa mortalitas, quam te, Maria, quæ quidem inter Cœlites una tantum, vel meritis, vel gratia, vel auctoritate polles, ut sola judicis iram possis restinguere. Tam eadem pronis & benignis es auribus, ut nullius preces non admittas. Tam patiens es, ut nullis umquam egentium adplorationibus fatigeris. Tam ignoscens & placabilis, ut animum tuum, nulla nostrorum scelerum fœditas, a nobis sublevandis alienet. Tam prodiga, ut neminem indonatum abs te discedere patiare. Tam dives, ut largiendo numquam exhauriri queas, ut te veluti cornu quoddam aureum, verus ille Jupiter, tuus non solum alumnus, sed & Filius, proposuisse mortalibus videatur, unde nihil sit rei, quod non petitum accipiant. Talis es denique, Virgo beatissima, ut bonitatem tuam nemo terrigenarum non sit expertus, magnitudinem ne spiritus quidem ætherei consequantur animo. Tu es profecto nobilis illa Virago, in cujus unius præconia, cœlum pariter & tellus, & omnium ordo seculorum musica quadam harmonia concinit. Tu jam olim ante rerum exordia, in summo principio vivebas, ludens in orbem terrarum. Tu creatis initio Angelis, e divinæ mentis speculo relucens, gaudii cumulum adferebas. De te statim in ipsis rudis adhuc mundi primordiis, Conditor ipse, primum edidit vaticinium, Mulierem olim fore, quæ calcaneo letiferi Serpentis caput proteret. Te vetustis seculis Gentilium oracula obscuris ambagibus denotabant. Te sortes Ægyptiæ, te Phœbi tripodes, te Sibyllarum folia portendebant. Te doctorum Poetarum ora, non intellectis oraculis præcinuerunt. Tu Virgo il-

A la, aurei seculi renovatrix. Tu vera illa Diana, perpetuæ virginitatis, tum auctor, tum exemplum. Tu triforme Numen, quæ tergeminum nobis Gigantem edidisti, quam ter potentem, formidant inferi, venerantur superi, medius hic adorat orbis. Tibi Lucinæ nomen unice convenit, quæ & verum lumen extulisti, & nobis uti renasceremur lucis æternæ fores aperuisti. Te Novum simul & Vetus Testamentum, tamquam duo Cherubin, junctis alis, consonisque vocibus decantant. Te mystica Synagoga typicis imaginibus delineavit, tuum pæana Euangelica tuba clarissime personat. Te litteræ Hebræorum aptissimis coloribus adumbratam repræsentarunt. Christianorum libri tuis te virtutibus exornarunt. Ac prorsus pia quadam contentione, in tua certatum est præconia, hinc a fatidicis
B Vatibus, hinc a facundis Ecclesiæ Doctoribus, utrisque eodem numine plenis, dum illi te lætis oraculis nondum natam præcinunt, hi natam piis laudibus prosequuntur. Illi promissis haud vanis orbem mœstum in spem surrigunt, hi in tui miraculum pias suscitant mentes. Magni, nimirum, præcones, sed utrosque tuarum virtutum superat magnitudo. Cedit divinis tuis meritis præsaga Vatum prudentia; cedit Doctorum prædives eloquentia; & torrens illa dicendi copia, in te prædicanda suam inopiam confessa est.

Tu felix illa plantula de Jessea radice subnata, nihil tamen inde genitalium sordium trahens, humilis virgula,
C de qua non pomum mortiferum, sed flosculus ille, longe fragrantissimus, pronatus est, qui blandissimo adspectu suo, terras pariter & cœlos implevit lætitia, cujus odore trahimur in vitæ cœlestis amorem. Tu, Mulier illa Prophetica, quæ novo & inaudito miraculo illibati corporis tui zona virum circumdedisti, citra virilem operam. Tu, beatus & apricus ille Paradisus, qui neque aratro scissus, neque rastro vexatus, omnigenas delitias & medicamenta progerminat animarum. Tu, vitæ arbor, cujus fructus salutaris & præsens, ligni quondam male gustati venena sustulit. Tu, nobilis illa domus, quam ipse sibi Dei Filius, Patris æterni sapientia, mirabilis architectus ædificavit, septem proceris ac solidis columnis suffulciens, ut in ejus penetralibus
D versaretur, longe a terrenis submotus affectibus, is qui non nisi in altissimis habitat. Tu, thronus Solomonis eburneus, auro vestitus, unde Rex ille Regum, carnis velatus trabea, jura dixit mortalibus. Tu, delicati illius amatoris ferculum, de Libani lignis compactum, quod ipse sibi auro, argentoque, & ardenti purpura mire variavit, dignum, videlicet, in quo ille decem mensium spatio vectaretur. Tui nivei pectoris typum gerebat, floridus ille ejusdem lectulus, quem puritatis amator Dei Filius, ita cœlestis militiæ excubiis, omniumque corona virtutum munivit, ut nulli umquam vel cogitationi parum piæ patuerit aditus, in quo uno nihil umquam repertum est, quod aut delitiantem offenderet Sponsum, aut obstreperet quiescenti. Tu, sa-
E cratissimum pacifici Regis templum, in quod ille, quidquid est artis, quidquid opum, transtulit, tam religiosum, ut ejus adytis unicum illud Sanctum Sanctorum crederetur. Tam magnificum, ut in eo Rex Olympi præsideret. Tam sacrum, ut nulla umquam peccati labe potuerit profanari.

Tuam prægnantem virginitatem, rubus ille mysticus Moysi falso flagrare visus, præludebat, quæ mortalium una puerperæ nomen promerita es, cum uxoris numquam præstiteris. Tuam virgineam fœcunditatem, virga Sacerdotalis, mire adumbrabat, quæ neque mortali manu consita, neque terreno succo irrigata, & cœlitus concipiendo floruisti, & sine cruciatu pariens, fructum vivificum edi-
F disti. Tui simulacrum præ se gerebat niveum vellus Gedeonis, quæ a carnis quidem contagio longe semota, at cœlesti rore ter complusa, Trinitatis opificio triformem fœtum pura concepisti, pura enixa es, pura post editum partum permansisti. Tui obtinebat imaginem turris illa Davidica, quam unam contra omnia nequissimi hostis tela propugnaculis, clypeis millenis, omnigenaque virtutum armatura munivit bellator egregius, ut neque corpus, nec animum tuum ullus umquam libidinis assultus, non dicam expugnarit, sed ne oppugnaverit quidem. Te divini vatis insignis illa porta vaticinabatur, non ad Aquilonem, unde panditur omne malum, sed ad exortum spectans, unde

Sol

A Sol oritur novus, & novator omnium, cujus integritatis claustra, Princeps pacis, neque ingrediens, neque egrediens, violavit, imo consecravit. Tu, novi Adæ, nova Eva, non noverca, quod illa vetus, quæ fœtus suos etiam priusquam pareret exstinxit, sed mater, neque mater morientium quod illa, sed reviviscentium, quæ incogitabili mysterio, de cujus osse fueras genita, eum ipsum de tua carne vicissim genuisti, nec ab alio fœcundata, quam quem peperisti, ut inextricabili ænigmate, eidem simul fueris, & Filia & Sponsa & Mater. Tu, mendacissimi colubri venena in ipsius caput retorsisti. Tu, animosa illa Virago, quæ pulcerrimum ausa facinus, Allophylorum ducem communem humani generis hostem, clavo confixisti. B Tu, seculis omnibus celebranda Judit, quæ late grassantem Tyrannum Tartareum, sola trucidans, populo tuo pro certa desperatione, subitam salutem ac triumphum attulisti. Tu, formosa Hester, delitiæ Regis ætherei, quæ triste mortis decretum, gladiosque, jam in tuæ gentis jugulos intentatos, in ipsum cædis machinatorem depulisti. Tu, mons ille adamantinus, unde sine manibus excisus est lapis ille angularis, qui fecit utraque unum, cui innititur omnis ædificatio, non cessura tempestatibus hujus seculi, in quem, quisquis impegerit, elidetur. Tu, florem enixa campestrem, rosa Hierichana, quam non superbiæ scopuli, sed simplicitatis planities, & modestiæ humilitas educat, quam divina caritas purpureo rubore tinxit, C quæ de terra parente prognata, nihil tamen terrenæ fæcis inde suxisti. Tu lilii convallium mater lilium & ipsa medio in spineto, sine spinis enatum, quæ lacteo candori virginitatis summam modestiam adjunxisti. Tu, fons signatus, cujus nitidissimas lymphas, nulla ferina umquam libavit affectio, in quo Sponsi refulgentem imaginem, nulla terrena turbavit cupiditas, quæ medicatas aquas tuas derivas in capita viarum omnium, quæ potæ, nos non vocales quidem, ut illæ Castaliæ, sed immortales reddunt. Tu, hortus ille divinæ custodiæ, sepe sic circummunitus, ut nulla etiam petulca cogitatio quiverit perrumpere, in quo varias aromatum areolas, summus ille hortulanus mira distinxit arte, ubi idem inter lilia pascit, ac cubat in meridie. D Tu, sancta civitas Sion, cujus mœnia nullus umquam Babylonii hostis aries pulsavit. Quam inexpugnabilibus munimentis tutatus est is, qui natus est in ea, quique fundavit altissimus, cui videlicet ipse & murus est, & antemurale. Tu Hierusalem, in qua una sibi pacificus ille sedem delegit, Regiamque ac Templum ædificavit. Tu vitæ speculum, tam nitidum ac purum, ut in nullo alio divinitatis effigies refulserit expressius. Tu virgula fumi, ex aromatibus myrrhæ & thuris, & universi pulveris pigmentarii, quæ sic incensa cœlesti caritate, sic a caducarum rerum amore extenuata, purissimis votis assidue superna petebas, ut ipsis etiam cœligenis mentibus miraculo fueris. Tu nova terra, totiens a Deo promissa, quæ divino gravida semine, non spinas & tribulos, E quemadmodum vetus illa maledicta, sed vitæ cibum protulisti. Tu vitis illa generosa, de cujus palmite nobilis ille botrus prodiit, quem unum duo Testamenta humeris bajulant, tam gravem, ut in statera appensus, ingens omnium scelerum nostrorum pondus in altum submoverit, tam efficaci succo, tamque generoso, ut gustatus, repente tot hominum millia, ad vitæ usque contemtum, sobria dementaverit ebrietate. Tu, procera illa Libani cedrus, late virtutum spargens odorem, quæ mortalium sola vitiorum cariem non sensisti, quin & allita nostris animis, eamdem arces, dum tuo provocati exemplo, tot passim pueri atque puellæ, incorruptam vitæ puritatem meditantur. Tu campestris olea, speciosa ac tonsilis, F de cujus illibato corpore, fatalem illum, & semper virentem surculum nobis decerpsit is, cui familiare est, columbina specie apparere mortalibus, eumque in Arcam Ecclesiæ detulit, certissimum pignus finiendi diluvii peccatorum, mundique renovandi symbolum, cujus baccarum salutaris amaritudo, contra pomi exitialis, heu nimium dulce virus, antidotum præsentaneum attulit, cujus oleo, mentes hominum, absterso squalore vetustatis, situque terreni Adam, velut iterata juventa renitescunt, cujus jugi alimonia, fidei lampas pascitur, ne quando possit exstingui. Tu aurora illa valde rutilans, quæ mirantibus etiam cœlestis arcis excubitoribus, roscida purpura, blandoque lumine emergens noctis horrorem omnem discussisti, ac Solem illum exspectatissimum, prævia mortalium oculis exhibuisti. Tu palma perpetuo virens, quam neque prosperæ res vel tantillum deflectere, neque adversæ deprimere potuerunt. Tu platanus, longe gratissimam umbram præbens fessis mortalibus. Tu terebynthus, favoris tui ramos ad omne hominum genus latissime porrigens. Tu velut altera quædam mater omnium viventium, Ecclesiæ soror, tanta mysteriorum similitudine, ut quidquid in arcanis litteris illi tribuitur, idem & in te mire quadrare videatur. Siquidem Ecclesia, cœlesti Spiritu animata, nos regenerat in Christo: tu divino Numine superfusa eum ipsum dedisti, in quo renascimur omnes. Tu mysticum illud castellum, quod ingressus mundi Redemtor, a duabus sororibus, gratissimis accipitur epulis. Tu mulier illa singularis, quam oculis aquilinis conspexit is, qui tibi in filii tui vicem successerat. Cujus nivea tempora, virtutis omnigenæ ambitu contexta corona, stellantibus decorat luminibus, quam totam divini Solis claritas circumvestit, quæque Lunam numquam eodem vultu fulgentem, quippe rerum fluxarum ducem, pedibus substratam, semper calcasti. Tu Sponsa, tu concubina, tu amica, tu columba unica. Tu amor es, tu ignis, tu propriæ delitiæ speciosi præ filiis hominum. Tu delicata illa amatrix, quam unice deperiit Filius Dei. Tam fervida ut amore dilecti langueres, tam formosa ut Dei verbum e sinu Patris, in tuum ipsius uterum, nitor oculorum tuorum fecerit avolare. Tam veneranda, ut Angelum pronubum merueris. Tam illibata, ut virum sine viro conciperes. Tam incorrupta, ut virgo pareres. Tam beata, ut arcanum illud tetragrammaton verbum, quod aliis nefas in ore concipere, tu castis haurires visceribus. Tam denique felix, ut omnium salutem generares. Salve inclyta Regum progenies, Sacerdotum decus, Patriarcharum gloria, Cœlitum triumphus, Inferorum formido, Christianorum & spes & solatium. Tu Sole matutino rutilantior. Tu Luna argentea blandior, aureo Lucifero formosior, Lilio recenti purior, nive intacta candidior, verna rosa decentior, unione pretiosior, auro generosior, achate gratior, magnete amabilior, opobalsamo fragrantior, amaraco spirantior, melle dulcior, vita suavior, horto irriguo floridior, paradiso fœcundior, cœlo sublimior, Angelis castior. Salve sacrarium æterni Numinis, triclinium Divinitatis, apotheca Spiritus sancti.

Sed quid etiam tuas inenarrabiles laudes nostra balbutit infantia? Quidquid enim poterit humana vel mens concipere, vel lingua sonare, etiam si porro supra nostrum ingenium fuerit, tamen longe citra tuum meritum erit. Illud autem humanis affectibus in te, mirabilius dicam an amabilius, quod cum talis sis, ô Maria, ut omne terrarum cœlique fastigium tibi cervicem inclinet, te Dominam, te Reginam, te Imperatricem veneretur, non tamen pro indigno habes humilium ac miserorum mater appellari, neque cœli sumto imperio nostri curam posuisti. Sollicitant etiam nunc mitissimum pectus tuum ærumnæ mortalium, tangunt vota, movent suspiria, vincunt lacrymæ. Quo fit, ut benignissimis auribus tuis, undique miserabilis opploret turba. Unius Mariæ opem, omnis ætas, omnis ordo, omnis implorat conditio. Mariam pueri ac puellæ, Mariam senes & anus, maximi minimique promiscue sollicitant. Quam enim aliam temerarius nauta ubi venti mugientes, malum & vela sciderint, ubi fluctus clavum avulserit, ubi procellæ minaces latera tundunt, ubi præsentem intentat omnia mortem, quam tum aliam supinis manibus orat, nisi Mariam? Ubi lacera tabula, nudus hærens, per summas undas volitat, quam in vota vocat, nisi Mariam? Quam infelix viator, a latronibus cinctus precatur, nisi Mariam? Mariam quos arte potentior morbi vis premit, Mariam quos duræ compedes alligant, Mariam miseræ puerperæ cum laboriosi nixus partum periculose differunt, votis inclamant. Sive stridentia fulmina orbem conscium terruerint, sive subterranei motus tellurem concusserint, sive ruina fatalis, aut incendii vis ingruerit. In summa, quæcumque laboriosis mortalibus inciderit calamitas, aut mali impendentis metus territaverit, tu una protinus occurris, a qua desperatis rebus opem petant. Tibi mercator sollicitus, sua lucra com-

committit, tibi mare ingressurus, vitam suam deponit, A tibi curvus arator spem anni votis commendat. Tibi miles ancipitem Martem experturus, vota nuncupat. Te scelerum conscientia pressus, advocatam adsciscit. Atque etiam ex malorum numero, quibus mille obnoxia est, nomina tibi facit nostra egestas. Te matrem orphani, pupilli tutricem, rei patronam, captivi liberatricem, errantes ducem, afflicti recreatricem appellant. Te medicam ægroti, naufragi portum, destituti præsidium, deplorati solatium, oppressi exoneratricem, perditi salutem, desperati spem suam & nominant, & experiuntur. Tu publica calamitosi generis fiducia, ex te una pendentis, te unam respicientis, quippe cui penitus sit persuasum (neque vana fides) nihil esse quod præstare, aut nolis rogata, aut nequeas volens.

B Videmus & aves vagas, & truces leones, & pardos immansuetos in rebus egenis ad hominis opem confugere, malo, videlicet, monstrante, unde medelam petere debeant. Neque nescit nostra necessitas, ipsis docta malis, unde subsidium sperare oporteat. Intelligit, esse te tutissimum asylum, quod Rex indulgentissimus sontibus semper patere voluit, velut ultimum extremis malis perfugium. Intelligit te canalem esse aureum, adeundum his, qui de fonte volunt haurire misericordiæ. Te esse inexhaustum illud ærarium divinæ largitatis, unde depromi jussit, quidquid nobis largiri decrevit. Te ostium penarii cœlestis, pulsandum iis, qui panibus tribus egent. Quo tandem igitur C meliore fiducia confugiemus, Maria, quam ad eam, penes quam omne nostrum præsidium esse voluit Deus? A quo rectius petet mortalis egestas, quam ab ea, quam inexhaustæ benignitatis suæ condam promamque constituit Deus? ut per eandem nobis largiretur omnia, per quam ipse se nobis ante donaverat. Unde justius sperabimus reliqua, quam cui salutis debemus initium? Quam magis consentaneum est, vitæ auxilium ferre, quam quæ vitam dedit? Tum autem quo tutius fugient miseri, quam ad misericordissimam? Quo se nocentes convertent, nisi ad clementissimam? Quo profugi, nisi ad asylum? Quo judicii obnoxii, nisi ad judicis matrem? Quo tristes rei, nisi ad advocatam? simul & mitissimam, quippe matrem misericordiæ, & potentissimam, quippe judicis genitricem. Quod Regis es mater, nihil te non posse, quod autem & clementiæ mater es, nihil te supplicum causa non velle confidimus. Neque fallit miseros sua fiducia. Quis enim umquam te votis irritis sollicitavit? Quis tuum Numen inutili coluit pietate? Quis inanes preces a tuis altaribus retulit? Tantum abest, ut ad tua genua confugientes, dura repellas, ut ultro etiam invites trepidantes, ultro occurras cessantibus, sponte tua manum porrigas jacentibus. Ut jam nemo sit mortalium, qui non magno aliquo experimento, tuam in se beneficentiam testari queat. Arenam profecto numeret, qui recenseri conetur, quot homines ab imis manibus in lucem revocaveris. Quot ex præsentibus periculis eripueris. Quam multis, qui jam spem omnem abjecerant, insperatam attuleris salutem. Quot ex altissimo vitiorum Barathro, in vitam castigatiorem restitueris. Hinc tibi passim Templa dicavit Christianorum non ingrata pietas. Hinc tibi innumerabiles per urbes pariter & vicos fumant aræ. Hinc toto in orbe sacer chorus assidue tuas laudes decantat. Hinc tibi circum altaria tua, grata donaria suspenduntur, figuntur trophæa, tuæque beneficentiæ monumenta tibi consecrantur. Omnium vero mentibus sic penitus insita es, ut nemo vel ipso tuo nomine non recreetur. Qua in turba & ego, clarissima Virgo, nunc Pæana tibi cecini, quo placata, precor, ut tuo me Filio reconcilies, cujus iram justissimam, gravissimis meis commissis suscitavi. Sola namque judicem accensum mitigare poteris, quæ parere potuisti sola: & potes, & vis, quæ cum sis misericordiæ Mater, tui simillimum Filium misericordissimum genuisti, ut tuo confirmatus auxilio, tuoque ductu, per hoc vitæ pelagus sic iter agam, ut perveniam ad patriam claritatis æternæ, in qua cum Filio vivis gloriosa per omnia secula seculorum, Amen.

PÆANIS

FINIS.

OBSECRATIO
AD
VIRGINEM MATREM
MARIAM
In rebus adversis,
PER
DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM.

Vides, Virgo parens Maria, spes unica calamitatum nostrarum, vides, quam diris tempestatibus in hoc mortalitatis pelago jactemur, dum ærumnosissimi exsilii pertæsi, in quod miseros Evæ novercæ, non parentis intemperantia detrusit, utcumque in patriam molimur recursum, te scilicet una inter vagos hujus vitæ fluctus, noctemque densissimam (ceu prospera stella) prælucente, simulque secunda tui favoris aura semper adspirante. Alioqui nullam omnino portus contingendi spem habeat, hæc tam diutina, tam plena discriminum navigatio, ni tuum usque Numen tantis in malis propitium ac præsens affulgeat. Sed num destituis cursum nostrum, ô Diva, graves hominum semper miserata labores? Neque enim ignoras, hujus, qua vehimur, corpusculi cymbam, quam fragili sit tabulatu compacta, quam rimosa, quam futilis. Et hanc tamen tot malorum fluctus oppugnant, tot circumvallant pericula. Hanc pestiferi Cacodæmonum flatus horrendo cum murmure cir- E cumfremunt, omnique vi certant nunc acutis ambitionis cautibus illidere, nunc in æstuantium libidinum vadosas Syrtes impellere, nunc immanibus Charybdis hiatibus sorbendam tradere. Hi, nimirum, sunt procaces illi Austri, & Boreæ sonori, neque non violenti Africi, Notique imbriferi, qui tartareo e specu emissi,

Qua data porta ruunt ac terras turbine perflant,

Qui graves illas tempestates nobis quotidie consciscunt, tot edunt naufragia, dum hunc per omne nefas præcipitem agit ventoso gloria curru, ille e turpissimarum volu- F ptatum cœno nequit eluctari, dum alius, quo res sit incolumis & auctior, ipse perit infelix. Jam porro hinc crudelis insequitur pirata, quos gnati tui pretiosus sanguis asseruit, denuo in fœdissimam servitutem retracturus. Inde rursus delitiarum blandissima Siren, exitialiter dulcibus cantilenis aures animumque sollicitat, ut obliti patriæ, obliti nostri, recta in certissimum interitum abeamus. Jam vero quam periculosa illa fortunæ, seu fluctuum alternantium vicissitudo, cum interim secunda & venenatis muneribus accumulans, naviculam nostram in sublime tollit,

interim adversa & sæviens, deque summo fluctu præcipitans, imis arenis illidit. Quid quod interdum tumultu negotiorum, veluti turbine irruente, sic obruimur, ut neque clavum jam audiat navis, neque certum cursum tenere liceat? Quid quod interim ipsa etiam arridentis æquoris lenitas, quavis est procella insidiosior? dum non raro credulos, nimium cœlo pelagoque sereno confisos, repente versa tempestas opprimit, & qui modo tamquam portum tenentes, lætum celeuma canebant, protinus mediis in fluctibus natant. Quid autem recenseam, quantum immanium belluarum pontus hic alat, semper in nostram prædam inhiantium. Neque vero desunt etiam huic elemento sua venena, letale virus undique afflantia, dum alius assentatione nobis imponit, alius pestiferis consiliis ab honestis avocat, alius ad pernitiem hortatur: hic palam injurius, ille clancularius hostis nocet: hic in os contumeliosus, mentis otium perturbat, ille fucatus amicus niveo denticulo vipereum virus infundit: hic atro loliginis fucco tinctus, famæ labem conatur offundere, ille torpedinis in morem, frigidum afflans venenum, caritatis ardorem nititur exstinguere. Tum vero gelido solvuntur frigore membra, cum piceæ nubes ignorantiæ eripiunt nobis cœlumque diemque: cum lacero velo, dissipatis antennis, amisso clavo, cæcis erramus in undis. Tum multus ubique pavor, & plurima mortis imago. Adeoque lacrymabilis hujus vitæ, quam a vinculis & vagitu sumus auspicati, perpetuus tenor calamitatum est plenissimus, ut ne ipsa quidem tranquillitas discrimine vacet.

Vides hæc, ô Regina cœlestis, & miserata, succurris periclitantibus. Neque enim fieri potest, ut aut non dispicias casus mortalium, quæ quidem vel nominis ipsius argumento, sublimis illa sis Elice, illa sis Cynosura clarissima, summo, scilicet, mundi cardine, quæ sola falsas occiduæ Tethydos undas numquam attigisti, cujus ne levi quidem aspergine umquam commaduisti. Neque consentaneum est, ut ulla eorum quæ fiunt in terris pars, tuos oculos suffugiat, cum tu sis Luna illa pulcerrima, æterni Solis & soror & mater, quæ nostros labores de proximo despicis, quippe vicinum & familiarissimum terris sidus, influxuque longe omnium efficacissimum, quæ noctem hanc nostram miti lumine sublustrem facis, non vaga, numquam senescens, numquam inæqualis, numquam dificiens, numquam occidens: sed assidue pleno pernitens orbe, semper obvia Soli, unde mutuum lumen vimque plenissime haustam nobis refundis, salutari fucco vegetans & augens omnia. Ergo neque non vides, ô Maria, cum eadem & Stella sis hujus nostri pelagi, & Luna nostræ terræ, neque rursus videntem non tangunt hominum mala, cum te jam olim matrem suam, & misericordiæ matrem mundus hic noster appellet, tuque non invita nomen istud agnoscas. Atque omnino necesse est, ut te matrem, res hominum sollicitam habeant, quæ quidem filium pepereris, usque adeo nostri generis amantem, ut hujus exsilii communis incola factus, pro nobis asserendis sese devoverit, tamque libenter in omnes casus effuderit: neque igitur aut non vides hominum ærumnas, aut videns non miserescis, neque miserta, mederi non potes, cum & filium genueris exorabilem, præterea sic tui amantem, sic observantem, quippe piissimum, ut nihil omnino neget postulanti. Neque rursus a Patre frustra quidquam petit Filius, propter incogitabilem mutuam inter ipsos caritatem, & nihil non potest Pater, nihil item non potest Filius, ut qui ab omnipotente nascatur omnipotens. Proinde nihil non potes tu quoque, cujus vel pietati vel honori, Filius nihil non tribuit. His argumentis ratiocinatur nostra mortalitas, non ingenio, sed egestate solers, te unam esse, ô Virgo Deipara, unde afflictis in rebus, opem & poscere, & sperare debeamus, quæ una vales omnia, & quidquid vales, id omne nobis vales. Certa itaque fiducia, en ego pronus tuis advolvor pedibus, illis quibus etiam Cœlites ipsi sese substernunt, præsenti tuo Numini supplices tendo manus, non sine multa scatebra lacrymarum, quas mihi e penitissimis animi venis, partim hujus exsilii labores, amarissimas exprimunt, partim noxiarum, quas tuum in Filium admisi, conscientia excutit. Succurre, quæso, mea Servatrix, mea Salus, meum unicum certissimumque Perfugium, Maria, præfulge stella salutaris caliganti, dirige errantem, adspira laboranti, confirma vacillantem, fulci nutantem, adsis periclitanti, ne forte naviculam hanc quassam, jam exarmatam, jam rimis fatiscentem, decumanus ille fluctus obruat. Imo in tutum restitue, jam scopulo infixam, jam naufragam, jam exitio proximam. Serva, meum dulce decus, animulam hanc, quæ sese tibi, quanta est, nuncupat. Quod si votum non abnuis, jam tuum est quod perit. Ne finas, amabo, interire, quod tuus gnatus sapiens Architectus, tam accurate finxit, quod tam diligenter exornavit, quod idem tam immenso sanguinis sui pretio redemit. Redde vel Opifici plasma, vel Redemtori mercem suam.

Sed quid ego te jamdudum piis obtestationibus, tamquam magicis precaminibus aggredior, quando tu nostra es illa Diana, triplici Numine pollens, quæ cogi quoque vocibus humanis gaudeas? Quidni valeat apud te veram Divam pietas, quod apud falsam valebat superstitio. Quidni obtineat apud te cultus purus, quod apud illam ritus sacrilegi? Quidni te flectant Christianorum lacrymæ, cum illam malefica carmina moverint? Quidni te piæ tangant obsecrationes, cum illa impias exsecrationes senserit? Obtestor igitur exorabile pectus tuum, ô Regina cunctorum, per quidquid tuum, Filiique tui Nimen placare potest. Per venerandam tui conceptionem, a qua labem procul arcuit is, quem tu postea simili puritate concepisti. Per adorandam nativitatem tuam, quam veluti luciferi sidus, placido lumine exorta, venturi Solis certissimam spem dedisti mortalibus. Per infantiam tuam, Deo gratissimis studiis transactam. Per summam animi tui sinceritatem, humilitatem, pietatem, quarum virtutum fragrantia, Dei Patris unigenitum, veluti procum amore ebrium, in terras pellexisti, nimirum, uti virgo sponsa, virgini sponso contingeres, & purissima purissimum conciperes, illibata illibatum generares. Per ter adorandum illud opificium, perque ter felicem animi tui sensum, cum te conscia, ille faber singularis, Spiritus immortalis in officina uteri tui, triforme opus sacris ternionibus absolveret, purissimum Filii tui corpusculum, de virginei sanguinis tui guttula repente fingens, simulque beatam illam animam de nihilo creatam, mortalibus quidem, sed omnino sincerissimis organis inserens, cum animæ vero parte liquidissima Divinitatem agglutinans, atque ita limum, vitam, & Deum, tam concordi discrimine, & discreta concordia copulans, ut inter se non permixtæ naturæ, in eamdem tamen coirent personam. Per sancta tua officia, quæ virgo gravida, aniculæ fœtæ, Redemtore prægnans, præcone prægnanti cognatæ sedula præstitisti. Per ineffabile pectoris tui gaudium, cum puella virilis ignara consortii aureum illum fœtum, spem orbis universi, in alvo tuo gestares tuoque succo aleres, neque dulcis sarcinulæ sensu carens, neque tamen vulgo prægnantium fastidia sentiens. Per felicissimam exspectationem tuam, cum statas pariendi metas sollicite numerans, parentis nomen tibi promitteres, integritatis secura. Per sacratum partum tuum ab omni cruciatu, ab omni pudore, nostrique puerperii sordibus tam immunem, quam tu fueras ab omni libidine aliena. Per sancta mentis tuæ tripudia, cum obstetricantibus Angelis, dulcis ille pusio de corporis tui thalamo procedens, tibi quidem matris nomen adferret, nobis vero renascendi spem, natus ostenderet. Per ineffabile meritum tuæ paupertatis, ô Maria, qua tu vitam omnium, recentem tuum partum, sæviente Decembri, non domi, sed foris, non in palatio, sed in humili tuguriolo suscepisti: eumque non purpureis fasciis, sed panniculis involutum, pro segmentatis cunabulis, duro præsepio reclinasti. Per pias animi tui voluptates, cum filiolum tuum ab Angelis annunciari, a pastoribus quæritari, a magis, quos index stella exciverat, mysticis donariis honorari conspiceres. Per genuinum illum parentis affectum, quem tu supra matrum vulgus erga dulce pignus tuum Jesum, longe flagrantissimum persensisti. Perque mutuam illam & inenarrabilem pietatem, qua tu mater filium Deum, te contra, filius Virginem genitricem adamavit. Per eum sensum multo felicissimum, qui toties tua materna præcordia titillabat, quoties decoros & mites ocellos gnati tui, tua, scilicet, lumina jucunda similitudine referentes diffuaviabaris, quoties frontem fronti, os ori, vultum vultui, manusculas manibus simillimas contemplans agnosceres. Per ma-

maternam sedulitatem, quam Jesu tui cunabulis, nova puerpera officiosissime impertiebas, sive cum algentem puellum, tepenti gremio consoveres, sive cum ulnis circumplexa, sinui virgineo apprimeres, sive cum vagienti blandulis næniis somnos accerseres, aut noto admovens pectusculo, de virginea papillula suspenderes immensam mundi machinam digito librantem, sive cum lacrymantem piis suaviolis collambens, prosilientes guttulas osculis exsorberes. Per illum materni lactis nectareum succum, qui de virginei tui pectoris fonticulo subscatebat, cum niveo liquore nutricares universa pascentem. Per officiosam sollicitudinem, cum insanientis Herodis impietatem fugiens, spem nostram in Ægyptum asportares, ne scilicet periret ante diem, per quem omnes eramus servandi. Per humilitatem illam tuam, Deo longe gratissimam, qua factum est, ut neque in puero circumcisionis, neque in te ipsa purificationis cæremonias obire dedignareris, perinde quasi in illo fuerit quidquam putre resecandum, cujus unius puritas, maculis omnium abolendis sufficiebat: aut tibi ullo piaculo fuerit opus, ad cujus puerperium, quævis etiam aliarum virginitas sit sordidissima. Per blæsum illud & blandum lallare infantuli tui. Per amicos arrisus, per mutos quidem adhuc, sed gesticulantes affectus, per invicem data ac reddita basiola, per carissimi pignoris non onerosas gestationes. Per beatum pietatis affectum, cum te filiolus, jam nostra verba meditans, blæsula dulcique vocula materculam appellitaret. Per blanditias, pietatis plenas, vicissim dictas ac redditas. Per domesticas confabulationes, & ô quam sancta invicem colloquia. Per sollicita desideria materni cordis, cum Filium jam grandiusculum per omnia velut amissum vestigares. Per officiosas curas, & vota purissima, quibus unigenitum tuum mortalis ævi gradibus adolescentem, prosequebare. Per algores, per æstus, per sitim, per esuritionem, per vigilias, per inopiam, perque omnes humanæ vitæ injurias, quarum, te teste, nihil ille recusavit. Per sanctissimos manuum tuarum labores, atque industriam, quibus pauperculum Filium, paupercula sustinebas. Per arcanum gaudium, quo in tacito sinu gaudebas, cum Filium quem hominem homo genueras, Divinitatis specimen edentem videres, aquam in vina vertentem, morbis simplici verbo medentem, sepultos excitantem, mari imperantem, peccata donantem, Dæmones exigentem. Per omnes Filii tui cruciatus, quos tu materna sympathia communiter pertulisti, ut nos instauratam salutem Filio, sed non sine matre deberemus. Per amarissimas lacrymas, quas ille non raro pro nostris malis fudit. Per indigna probra, quibus ille toties a Judæis pro nobis male audiit. Per spontanea Filii tui tædia, cum illic nostro exitio angeretur. Per sanguineum sudorem, quo totum illum a vertice usque ad imum pedem nostra scelera perfuderunt. Per acerbum illum tuum tuique unigeniti pudorem, cum agnus ille niveus, perinde uti scelestus parricida quispiam, a sacrilegis ministris, magno cum tumultu captus, a judice ad judicem, populo insultante, ductaretur. Per graviorem etiam erubescentiam, cum ad submissitiorum testium calumnias obmutesceret. Per insanas illius turbæ succlamationes. Per maledicta in eum ingesta, per illisos colaphos. Per sacros unici tui vultus impie consputos. Per funes illos infames, quibus adstrictus est ille, qui mundum solvit a crimine. Per artus omnes, lictoriis flagris, inclementer sulcatos. Per mille purpurei sanguinis rivulos, toto corpore prosilientes. Per indignissima ludibria. Per pallam, ridiculi gratia datam. Per arundine pulsatum caput adorandum. Per alapas, cruentis manibus impactas. Per ludibriosam coronam, quæ vulnificis aculeis, simul & tua viscera & sacra Filii tui tempora penetravit. Per capitalem sententiam in innocentissimum reum inique pronunciatam. Per tristissimos tuos passus, quibus infamem arborem humeris bajulantem, diceris prosecuta, ut infame supplicium unici tui, mater spectares. Per materni cordis vulnus, cum gnatum tuum inter duos latrones medium tolli conspiceres. Per sanctissimos artus tam valide distentos. Per creatrices illas manus, & pedes innoxios, diro ferro confixos. Per extremam sitim. Per fellito aceto imbutam spongiam, sitienti porrectam. Per materni tui pectoris affectionem, uni tibi cognitam, cum mulierem de cruce appellans, te discipulo, tibi discipulum, virginem virgini commendaret. Per internum animi tui sensum, cum jam sibi mortem sponte adsciscens Filius, ingenti clamore, pretiosam animam paternis manibus commendaret. Per sacrosanctum mysterium, cum testibus oculis tuis, fons ille ter adorandus, de dormientis latere scateret, pariter & aquam abluendis, & sanguinem vivificandis nobis propinans. Per crudelissimum doloris gladium, quem tibi jam novæ puerperæ fatidicus Senex fuerat vaticinatus, qui tua materna viscera per singulos unici tui cruciatus atrocissimis vulneribus confodit. Per æstuantissimum redimendi generis humani desiderium, quo fiebat, ut cum omnes gnati dolores pari pene sensu ferres, tamen incredibile gaudium pariter cum eodem caperes, quod tua, Filiique jactura, nostræ salutis negotium peragebatur. Per fidei tuæ meritum, cum attonitis ac dubitantibus cæteris discipulis, tu sola redemtionis nostræ mysterium, tacita tecum mente revolvens, multo plus voluptatis de nostra vita, quam de Filii morte luctus percipiebas, de resurrectione perpetuam certissimamque spem obtinens. Per nullo sermone consequendum gaudium pectoris tui, cum Jesus tuus jam victor, jam redivivus, jam immortalis, primum sese tibi spectandum exhiberet, multo lumine conspicuum, opimis spoliis, æternisque trophæis decoratum. Per pia mentis tuæ gaudia, cum unigeniti tui nomen ter sanctum toto jam orbe videres inclarescere, eumque, quem tu sola, carnem factum de tua carne, carnaliter conceperas, secundum carnem genueras, jam a tot millibus spiritalem spiritaliter concipi lætareris. Per pia suspiria, per sanctissima desideria, per purissima vota, per beatas lacrymas, quas mater, filio superstes, ubertim in terra fudisti, quoties dulcissimi cum eo convictus recordatio subiret animum, quoties de redemtionis humanæ consilio, quoties de mysticis illius factis pariter & dictis, cum amicis ejus ac discipulis sermonem sereres, aut quoties religiosa sedulitate obambulans, sacra reviseres loca, in quibus ullum modo unici tui monumentum exstaret. His in cunis primum vagiit infans. Hoc in Templo mihi repertus inter legis consultos. Hoc in triclinio, aquis in vina transformatis, convivium exhilaravit. Hac in ripa baptizatus est: in hoc deserto jejunavit: in hac solitudine tantam turbam, tantulo cibo saturavit. Hoc ex loco hanc & hanc parabolam disseruit. Hoc in monte consedit, cum hæc atque illa doceret. Hæc porticus inambulantis obtinet vestigia. Hic convivium egit. Hoc solum illius lacrymis commaduit. Hoc erat vultu, cum quæstuarios e Templi septis exturbaret: ut palluit, ut fremuit, ut flevit, cum Lazarum amicum, sororibus vivum redderet. Hic stabat, cum cæcum illuminaret. Ad hunc puteum, itinere fessus, quievit. Hic mihi uni hæc atque illa dixit. Hic ductus est, hic pependit. Hoc in tumulo situs est: his in vestigiis apparuit. Hinc nobis dixit supremum vale, Patrem repetiturus. Hoc in cœnaculo Patris suumque misit Spiritum. Per horum atque similium beatissimam memoriam, quæ tibi Filium absentem felicius etiam præsentem reddebat, quam antea fuerat in carne. Per crebros Angelorum commeatus, qui te familiariter intervisentes, vota Matris ad Filium, Filii munera ad Matrem perferebant. Per sancta tua vitæ mortalis tædia, cum jam terrenis eximi rebus, Filioque immortali, immortalis gestiebas copulari. Per festivos cœli totius applausus, cum te supra consessus Angelicos evectam, Filius proximo consessu reciperet, rerumque omnium ditionem impertiret. Per ineffabilem tuam erga genus hominum pietatem, perque tuum longe mitissimum pectus. Per tuam felicitatem, nostrosque labores. Per tua gaudia, nostrosque luctus. Per hanc quantulamcumque pietatem, qua tuum Numen utcumque colo. Per omnium, qui in te spes fixere suas, vota, obsecro obtestorque, Virgo intemerata, peccatoris hujus patrocinium apud Filium judicem suscipe, ejus iram, quam meis flagitiis excitavi, deprecare: reconcilia caput hoc noxium ei, quem tuis uberibus aluisti, ut ejusdem & illustratus lumine, perniciosa a salutaribus dinoscam, & unctione confirmatus, quæcumque illi grata sciero, ea constanti persequar affectu, rursus quæ inimica, ea penitus detester, atque averser. Impetra quæso mihi, mea precatrix, maximum quoddam a Filio munus, ut toto pectore, atque pror-

prorsus ex animo, mea ipsius oderim mala, neve quid amem aut mirer, præter unum Filium tuum, in illius imaginem merear transfigurari, ut suave etiam mihi fiat cum illo crucem tollere, atque in ea per spem & patientiam, ad finem usque vitæ feliciter perseverare: utque jam rerum permutatis vicibus, ea animo meo incipiant amarescere, quæ me animalem stulte delectabant, ea contra juvent, quæ aliquando pro maximis malis habebam, ne me arcta A unigeniti tui via, vel carnis illecebræ transversum abripiant, vel irruentium malorum procella deturbet. Et quoniam consutili naviculâ, in quam & ille quondam dignatus est descendere, tam periculosum navigo mare, precor, ô Maria, ut illo quidem ventis & mari imperante, te vero usque prælucente, in portum cœlestis Hierusalem contingat appellere. In quo gnati tui beato consortio frueris sine fine. Amen.

OBSECRATIONIS FINIS.

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS
CANDIDO LECTORI
S. D.

ÆPE questus sum, optime Lector, me gravari studiis amicorum, qui me vivo & reclamante evulgant quaslibet nugas, quas puer etiam exercendi stili gratia lusi, nihil minus cogitans, quam ut in hominum manus venirent. Qua quidem in re hoc etiam sum infelicior, quod nunc prodeunt hoc felicissimo seculo, minus obnoxia futura sannis hominum, si tum fuissent edita, cum primum erant condita. Nunc leguntur ut a sene prodita, quæ nec adolescens in hoc scripsi, & leguntur ab hac ætate, quæ tam multos habet naris emunctissimæ. Olim vix annos natus viginti, ad improbas preces cujusdam, qui adhuc in vivis est, scripsi Epistolam, qua ille cupiebat Jodocum *nepotem ad suæ vitæ consortium evocare. Huic sæpius descriptæ, & passim evulgatæ meum addidere nomen, cum mihi nullus sit nepos Jodocus. Alieno stomacho scripsi, & ut res ipsa clamitat, scripsi neglecte, ludens ex tempore in locis communibus, nulla tum instructus auctorum lectione. Ac Typographi palam minitabantur sese edituros, nisi ederem ipse. Itaque relegi, pauculisque verbis immutatis, passus sum officinis committi. Sic, opinor, fiet aliquando, ut desinant pueritiæ meæ nænias adamare. Bene vale, Lector optime: & si legis hæc, cum venia lege, & sic lege, ut alieno scripta stomacho.*

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI
DE
CONTEMTU MUNDI
EPISTOLA,

Quam conscripsit Adolescens in gratiam cujusdam, & illius nomine.

Theodoricus Harlemeus Jodoco Nepoti doctissimo S. D.

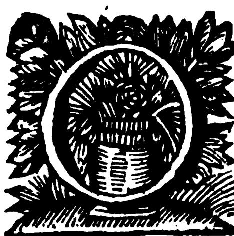

E LIM quidem, Jodoce, adolescens carissime, non mediocris mihi ad te scribendi incessit cupido, sed hactenus pudore magis quam negligentia silui, veritus, scilicet, ne te singulari, tum prudentia, tum eruditione hominem ego admonere parans (ego, inquam, natu quidem haud multo major, cæteris autem rebus longe inferior) aut ululas Athenas, ut in proverbiis est, aut in sylvam ligna ferre viderer. Non quod dubitarem, quin tu, ut es animo lenissimo optimoque, adhortationem nostram in optimam partem acciperes, sed ne ego parum modesti viri officio functus viderer, qui te admonere tentarim, a quo me admoneri longe æquius erat. Quid igitur faciam? Scribamne? At id pudor vetat. Sileam vero? At e regione id amor tui, Jodoce, non sinit. Ergone perpetuo hærebit in dubio animus, hinc suadente amore, hinc dissuadente pudore? Verum ambiguo animo vix quidquam est molestius. Vincat tandem, vincat quod æquum est vincere, cedat amori pudor. Pluris mihi debet esse tui commodi ratio, imo tuæ salutis, quam alienæ de me opinionis. Quod si nostrum scribendi officium arrogantiæ magis quam prudentiæ dabitur, eatenus certe peccato meo danda venia erit, quatenus ab amore (qui nihil consulte agere solet) profectum videbitur. Malui enim amanter scribendo audentius, quam pudenter tacendo prudentius agere. Nec vereor omnino ne hoc patrono (amorem nostrum loquor) absolvi nequeam. *A benevolentia exordium.* Neque enim aut simplex est, aut vulgaris, sed & geminus & singularis. Maximæ siquidem ac plurimæ necessitudinis tecum mihi causæ intercedunt, mutui a pueris convictus, mira quædam animorum consensio, communia optimarum artium studia, innumera tua erga me officia, denique singularis & tua & tuorum in me benevolentia. His omnibus etiam sanguinis affinitas accedit. Quid autem ea necessitudine potest esse copulatius, quæ quasi duplici catena colligatur, hinc sanguinis vinculo, hinc conjunctissima quadam caritate animorum? Itaque velim sic tibi, mi Jodoce, persuadeas, F neminem umquam sibi, quam tu es, fuisse cariorem. Quando autem te æque atque me ipsum diligo, aut etiam amplius, æquissimum est, ut tua salus non minori mihi curæ sit, quam mea ipsius, immo facit id (nescio quo pacto) verus amor, ut acerbius amici, quam nostra incommoda doleamus, ejusque commodi quam nostri simus cupidiores: denique, ut paucis dicam, facit, ut homo sit homini carior quam ipse sibi. Quod equidem de te sperare, de me plane affirmare possum.

Hinc mihi eam fiduciam sumsi, ut modestiæ paulisper oblitus, hanc hortatoriam ad te Epistolam scriberem, qua te plane a mundi strepitu commercioque abducere, atque ad Monasticam, id est, solitariam tranquillamque vitam transferre cupio. Res ardua, & quæ non passim vulgo persua- *Propositio totius argumenti.*

A suadeatur, sed quoniam ea vitæ tuæ integritas est, ut jam nunc præter habitum (in quo mihi quidem gratulor) prope nihil suum in te mundus habeat, exhortationem meam non inanem futuram confido, quandoquidem eodem te & optimi animi impetus, & nostra vocat oratio. Quis enim dubitat ei rati cursum esse facillimum, quæ & ventis fertur & amne secundis? Quamquam autem in optimam spem tua me probitas vocat, numquam tamen timere desinam, donec nequissimo isti & lubrico seculo valedixeris, atque ad cœnobium tamquam in tutissimum sinum te receperis.

Argumentationis astutia. Quoties enim, crede mihi, discrimina, in quibus tua vita versatur, mecum pertracto (id autem facio prope semper) toties singularis tui amor anxium me atque sollicitum reddit, nec aliter afficior quam pia mater, quæ gnato unico, eodemque carissimo fretum aliquod crebris infame naufragiis navigante, B sævissimum ventorum turbinem surgere non sine lacrymis videt, pallescit, trepidat, æstuat, gnatum in somnis cogitat, gnatum dormiens somniat, semperque animo pejora veretur, semperque timet graviora pericula veris. Atque utinam ego non minora veris pericula timeam, sed novi ego, Jodoce, novi, quos istud seculi fretum habeat motus, quæ vitæ pericula, quot mortium genera, unde pridem scissa rate vix exigua vehente tabula nudus evasi. At tu forsan ceu temere securus timidiusculum me vocans, securum esse jubebis. Atqui isto pacto pectori nostro metum non exemeris, imo adauxeris: tantumque abes, ut securum præstiteris, ut spem etiam nostram propemodum omnem labefeceris. C Tanto enim periculosius discrimini pates, quanto minus intelligis, aut certe si intelligis, non caves. Nihil ista confidentia perniciosius, nihil dementius. Quid enim eo navita vecordius, qui inter spumantes aspergine scopulos, syrtes furentes, voracesque pelagi vortices, tempestate sævissima, rate denique parum firma navigans, nihil metuat periculi, sed ad gubernaculum resupinus cantitet, vectoresque suos vetet esse sollicitos? Quis non ejusmodi hominis & temeritatem exhorreat, & incolumitati timeat? Neque ego, mi Jodoce, prius tibi timere desinam, quam tu inquietissimum istud seculi pelagus desines temerarius navigare.

Seculi pelagique periculorum comparatio. Ridicula, inquies, comparatio. Quid seculo cum pelago convenit, cum altero nihil sit blandius, altero nil horridius? D Imo si propius intendere vacet, haud scio, an ulla sit accommodatior. *Sirenes.* An tibi Sirenum male dulces moduli, quibus præternavigantes sopire, tumque mari mergere solitæ feruntur, male blandas seculi illecebras inepte videntur exprimere? Quæ utinam videas quos adolescentiæ tuæ laqueos, quos dolos, quæ retia tetenderint! Harum igitur fac littus fugias (fuga enim tutissima est) nec temere confidas isthac te impune navigaturum, ubi fecisse naufragium vides David, Solomonem, itemque alios & plures & nobiliores, quam ut hoc loco commemorandi sint. Hoc breviter dixerim. Nemo pene evasit, nisi qui fugit. Ulysses, Homero auctore, qui sapientis perfectique personam gerit, Sirenum istarum voces multo studio, ut qui cera aures oppleverit, seque malo rudente astrinxerit, vix effugit. E Tibi porro quid spei est, in cujus unius perniciem tot pariter res conjurarunt, ætas lasciviens, forma alliciens, opes, facultas, libertas, monstrorum denique istorum heu nimium dulcium nocturna, diurnaque carmina? Nec ubi minus metuendos censeo prominentes istos atque acutos *Scopuli.* scopulos, secularium dignitatum fastigia, in quos si te violentior flatus impulerit, pulchre tibi res habebunt, si brevi tabula natantem in littus aliquod ignotum procella ejiciat. *Charybdis.* Quid Charybdium inexplebiles voragines, quæ si quam forte corripuere ratem, currentem sistere, atque crebrius in orbem actam absorbere memorantur, num obscurum F habent avaritiæ simulacrum? quæ insatiabili habendi studio pectus exagitans, numquam finit esse quietum, donec absorptum barathro demergat. *Syrtes.* Nunc Syrtium furibundos æstus indomitos irarum impetus accipe, quarum istic tanto copiosior materia, quanto offensa crebrior. *Venti.* Quid venti? Nonne tum assentatorum, tum maledicorum sermones pestiferos pulcherrime referunt? Qui nihil refert unde flent, perinde utrique timendi. *Cautes.* Nam si secundi, in asperrimas cautes puppim præcipitem ferunt: sin adversi, nihilo minus in Syrtes agunt. *Procellæ.* Et quid horrenda illa fluctuum alternatio, modo ad sidera sese tollentium, modo in se ipsa residentium, quam apte fortunæ vicissitudinem varietatemque exprimit, qua plerumque fractus animus ad impatientiam dejicitur, dum nuper beatus subitam calamitatem ferre nescit. Prætereo tempestates, taceo nocturnos errores, siderum fallaciam, belluarum, quas pontus alit, mille genera non commemoro, quæ ipse pro tuo ingenio & plenius excogitabis, & rectius interpretabere. *Æquor placidum.* Quid quod ne tum quidem fidendum est, cum tibi placidum blanditur æquor, cum se vitreæ stravere procellæ, cum aeris arridet serenior facies? Id enim agitur, ut te subita tempestas sopitum inveniat. Proinde haud scio, sitne seculi prosperitate virtuti adversius quidquam, quidquam nocentius, quidquam inimicitius. Nam, Scriptura teste, multos quidem frangit calamitas, longe vero plures prosperitas solvit. Tu igitur mundo blandienti cave quidquam fidas, ne te, quod Deus avertat, fracta navi natantem Poetico illo defleamus versiculo:

O nimium cælo & pelago confise sereno
Nudus & ignota Palinure jacebis arena.

CAPUT II.

Periculosum est morari in mundo.

VIDEN', optime Jodoce, quanta te circumstent pericula, cui vel ipsa est periculosa tranquillitas? Quid? tune speras hæc te superare discrimina, ut nihil ulla ex parte detrimenti capias, præsertim in ista ætate quæ vel suopte impetu in flagitia prona fertur, nedum cum tot irritamentis impellitur? At spero, inquis. Speres, licet, & ego quoque una spero, sed tamen vereor ne frustra speraverimus. Tu velim hanc nostram spem paulo reddas securiorem. Sed facile suspicor quid inter hæc legenda tecum submurmures, Usque adeone isthic tuta sunt omnia? Itane soli servabuntur Monachi? Ergone perituri omnes cæteri? Minime vero. Non diffiteor & isthic esse quorum nomina liber ille vitæ teneat annotata, neque qui in Monasterium commigrarunt, ii continuo res suas in tuto collocavere, ut plane securos vivere liceat. At tantum inter hoc & istud vitæ genus interest, quantum inter eum qui jam in portu navigat, tametsi nondum retinacula fixit, & eum qui medio adhuc pelago fertur: vel potius inter eum qui natat in undis, & eum qui terra facit iter. Non periit, qui commoratur in mundo, sed periculo propior est. Ego vero, mi Jodoce, quoniam tibi optime consultum velim, sumque tuæ salutis fortasse te ipso studiosior, discrimina fugere, tuta captare jubeo. *Qui amat periculum* (ut ait Sapiens) *peribit in illo.* Quæso te, quorsum opus est sævis jactari fluctibus, cum terra pateat iter, & tutius & commodius? Quis (nisi prorsus oculis captus) non videat longe esse tutius, jucundius, commodiusque per amœna atque virentia prata absque formidine iter agere, quam inter tot mortis imagines, perpetua cum anxietate versari? Eone cæcitatis ventum est, ut nostris etiam ærumnis delectemur, &, ut apud Virgilium est,

Insano juvet indulgere labori?
Huc ades, ô Jodoce, *quis nam est ludus in undis?*
Hic ver perpetuum, varios hic flumina circum
Fundit humus flores, hic candida populus antro
Imminet, & lenta texunt umbracula vites.
Huc ades, insani feriant sine littora fluctus.
Hic liquidi fontes, hic mollia prata virensque
Hic nemus, hic ipso tecum consumerer ævo.

Libuit hoc Virgiliano carmine te ad nostras delitias ab istis avocare fluctibus. Sed nescio quibus præstigiis, animi tibi fascinat oculos male blanda mundi species, gestientemque animum itidem ut visco quodam impeditum moratur ac detinet. Subit enim continuo fucata illa rerum facies, jamque euntem blande revocat, quid, inquiens, agis, demens? Cur & te, & tuos is perditum? Itane universos deseris, crudelis? Ut sodales carissimos, atque amicorum turbam contemnas, parentum non miseret? Et quid tandem animi miseræ illi futurum censes, quæ te amat misere, quæ te deperit, quæ te maritum optat? Vide etiam atque etiam, quid inceptes. Mollior es, quam qui rem tam duram perficias. Ista ætas, ista forma, multo aliis rebus conveniunt. Vah tam indigne ævi florem patieris excidere? Solus perpetua mœrens carpere juventa? Senibus, quibus vita jam desiit esse suavis, ista relinquas: tu puer es, nec te

quidquam nisi ludere oportet. Vel illud respice. Domi res tibi ampla est, futura amplior si manseris. Ea perit. Honoribus satis ornatus es, clariores impendent, ni te subtraxeris. Hæc omnes quærunt, tu unus quæsita relinquis? Ergone abis, numquam posthac his fruiturus gaudiis, his opibus, his & his commodis? Saltem da spatium tenuemque moram, mala cuncta ministrat impetus. Audisti, audisti? Et istæ Sirenum voces sunt, sed tu per salutem tuam cave auscultaveris. Ulyssem te præsta. Mentem tibi excantabunt, si aurem accommodes. Blandissimæ quidem sunt, atque ita ut vel saxea pectora permoveant, sed mortiferas esse atque in æternum exitium ducere memineris. Huc potius aures, huc oculos, huc animum flecte, collige quidquid in te est virium, intende quam potes acerrime mentis aciem, nihil tibi ineptus blandiaris, rem ipsam introspice, videbis, profecto, si quid tamen videbis, quam putida, quam inania, quam denique te sint indigna quæ evolare non sinunt.

CAPUT III.

De contemnendis opibus.

QUID enim tibi pollicetur mundus, quod tanti sit, ut ejus gratia salutem tuam in dubium venire sinas, atque a nostris velis abesse delitiis? Quid, inquam, tibi pollicetur? Opum affluentiam? Nam eas in primis mirantur mortales. At his nihil miserius, nihil vanius, nihil perniciosius. Hæ omnis flagitii & magistræ, & ministræ. Neque enim temere omnium malorum radicem Scriptura appellat cupiditatem. Hinc amor sceleratus habendi nascitur, hinc injuriæ oriuntur, hinc factiones pullulant, hinc furta, hinc peculatus, hinc sacrilegia, hinc rapinæ, hinc latrocinia proficiscuntur. Hæ incestus pariunt, hæ adulteria gignunt, hæ stupra nutriunt, hæ amores insanissimos luxumque alunt. Denique *quid non mortalia pectora cogit auri sacra fames?* Vides igitur quam sapuit Flaccus Horatius, qui eas summi materiam mali vocans in mare præcipites dari jubet, si scelerum, inquiens, bene pœnitet. Tanta enim rebus societas, ut etiam vocabulis ipsis cognatio quædam esse videatur, vitiis ac divitiis. Quotumquemque mihi dabis divitum, qui non alterutro morbo laboret, aut avaritia (qua nihil est tetrius) si natura ad rem sit attentior, aut luxu (quo nil putidius) si paulo sit ingenio benigniore? Alter rei servus non dominus est, alter haud diu erit: alter habetur, non habet: alter mox habere desinet: alter vivit magnas inter opes inops, alter abutitur, non utitur. Pulcre hæc intellexisse Eutrapelus quidam mihi videtur, quem eum a quo forte lacessitus esset, sic ulcisci solitum accepimus. Non convitiis, non veneno, non ferro petebat, pretiosis vestibus ditabat hominem, ratus id quod est, divitias sui famem excitare, habendi famem virtutem dedocere, atque ad omnem turpitudinem ac dedecus impellere. Sed fac nihil horum evenire, tu sane sis

Rara avis in terris, nigroque simillima cygno.

Quid tandem pulcri habent ista pretiosa pondera, quæ & moleste parantur, & anxie servantur, quorum congestio diros labores, custodia anxios metus, amissio miseros affert cruciatus? Nullæ ergo homini locupleti feriæ, aut partis pervigil incubat, aut parandis inhiat, aut amissa dolet, damnum judicat quoties lucrum non fecerit. Et quid si montibus aurum æquaverit, aut si potis est, vel vicerit? Auxit sarcinam, cumulavit curas, aggessit metus ac molestiam, paravit sibi custodiæ munus, miseriæ laborisque plenissimum.

Crescentem sequitur cura pecuniam.
Crescit amor nummi quantum ipsa pecunia crescit.
Et minus hanc optat, qui non habet.

Denique, *Misera est magni custodia census.*

Vultejus ille Horatianus male de se meritum Patronum judicabat, cujus ingenio a paupertate sua abductus fuerat, seque non divitem, sed miserum factum putabat, orabatque ut quam primum vitæ priori redderetur. Laudandus ille quidem, qui mature resipuerit. At avarus, si molesta, inquit, est cura, dulcis est nummus: non me pigebit laboris, dum crescant loculi. Sed dic mihi, hominum stultissime dicam, an miserrime, cui nihil satis est, qui opibus tuis aut arca ferrata reconditis, aut (ut magis sapias) humo defossis, non aliter quam hesperius ille Serpens malis aureis noctes diesque incubas, quorsum tandem census istos utiles esse, aut quid reris habere pretii? Nempe, nil aliud sunt, quam æs merum, idque in facies titulosque concisum, quod nec edaces animi tui curas submoveat, nec morbos ullumve corporis incommodum aut pellat, aut arceat, nedum mortem. At, ne egeam, inquis, præstant. Nugaris, imo, ut semper egeas, faciunt. Ut enim homini hydropico potus sitim non exstinguit, sed accendit: ita tibi rerum copia, habendi studium irritat. At quisquis plura quærit, is se egere declarat. Adde nunc infidam rerum tuarum levitatem, quæ tu tanto temporum spatio, tanta molestia, per fas nefasque undecumque congessisti, si fortuna, ut ajunt, rotam verterit, continuo te deserto alio commigrabunt, tuque modo Crœso beatior, subito Irus eris. Hoc clarius est, quam ut in eo multum sermonem teramus. Quot enim coram videre est, ex Regiis opibus ad extremam redactos inopiam? Sed fac stabilia esse, fac non deserere vivum, num vita defunctum sequentur? Tibi in sepulcrum ituro, ex tantis rerum copiis, vix breve idemque sordidum involucrum tollere licet, cætera jamdudum alios habent dominos. Tum si qua bene gestorum substantia recondita fuerit, ea una in pretio erit, ea una abeuntem non deseret dominum. Tanti igitur, suavissime Jodoce, tibi non sint vel universa prædia, & omne aurum quod Tagus & rutila volvit Pactolus arena, ut salutis tuæ vel jacturam facias, vel moram feras. Quin potius si tantopere ditari juvat, quo vere dives evadas, Domini consilium audi: *Thesauriza tibi thesauros in cœlo, ubi nec ærugo, nec tinea demolitur, & ubi fures non effodiunt, nec furantur.* Nihil ea opulentia puta egentius, abundare nummis, egere virtutibus. Nihil eo lucro infelicius, quod animæ damnum adfert. Turpissimum ergo homini, & erudito, & Christiano, id cum summo salutis discrimine improbe sectari, quod Ethnicis Philosophis, vel litterarum, vel famæ gratia, contemnere haud fuit difficile.

CAPUT IV.

Mortiferas atque acerbas esse voluptates carnis.

AN forte te dulces illecebræ retinent? Blandissimæ quidem dominæ, & fucata sua specie orbem fere totum capientes. Sed tu fucum detrahe, cave cutis artificio fucatus nitor te permoveat. Non quid appareant, sed quid sint, inspice. Videbis istis nihil esse tetrius, nihil spurcius, nihil pecudi vicinius. Nulla enim omnium re ad brutorum conditionem propius accedunt homines, quam fœdissima carnis libidine, quæ eo nocentior quo blandior, ut eam divinus ille Plato escam malorum aptissime vocaverit. Ut enim esca hamo præfixa pisciculos allicit, seque captantes capit: itidem illa melle quodam sua venena dissimulans, animas prædæ avidas pellicit, pellectas inficit, infectas inclementer perimit. Et ne te diu morer, accipe Philosophi sententiam, Ethnici quidem, sed plane Christiano dignam, quam apud Ciceronem senior Cato se Tarenti ab Archita Pythagoreo accepisse commemorat. Ait enim, nullam capitaliorem pestem, quam voluptatem hominibus a natura datam, cujus voluptatis avidæ libidines temere & effrenate ad potiundum incitarentur. Hinc patriæ proditiones, hinc Rerumpublicarum eversiones, hinc clandestina cum hostibus colloquia nasci dicebat. Nullum denique scelus, nullum magnum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret. Etiam illa adnumera, ex ea egestatem, ex ea infamiam, ex ea & graves & turpes corporis morbos, ex ea animi cæcitatem, ex ea Numinis contemtum nasci, hanc esse omnis miseriæ caput, hanc esse postremo catenam, qua ad æternos cruciatus trahuntur homines. O acerbam dulcedinem, quæ tot vallata est miseriis, multæ antecedunt, comitantur item permultæ, plurimæ atque atrocissimæ consequuntur. Dicebam modo ad brutorum conditionem accedere homines, nunc in ea re pecudes nobis longe anteponendas video. Illæ enim gratis, suis qualibuscumque voluptatibus potiuntur: at homini, Deus bone, quanti constat brevis illa ac turpis gulæ ventrisque titillatio. Vides quale sit, quod in genere voluptatum vel præstantissimum est, si quid tamen ibi præstans dici debet. Nunc quid tibi cæteras seculi commemorem, ineptias dicam, an furias?

Mala

Mala gaudia dixit quidam, mihi videor non alieno nomine vocaturus, si insana gaudia dixero. Quid obsonationes, ingurgitationes, compotationes, ebrietates, nocturnæ debacchationes, quid choreæ, quid saltatus, quid dissoluti lusus, quid sales scurriles atque impudici, quid id genus alia mille, nonne phrenetici risibus tibi videntur simillima? Quis enim eum hominem non plane mente captum atque insanum censuerit, qui cum aut cruci suffigendus, aut ense cædendus, ducitur, nihil instantis supplicii metu trepidet, sed inter se flentium turbam jocabundus, saltabundus, atque cum multo cachinno pergat? At isti, Jodoce, eo pejus insanire mihi videntur, quo crudelior corporis morte mors animæ est. Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad infernum descendunt. I nunc, & ut brutæ ac mox morituræ carni, vel ad horam obsequare, a Conditore defice, ut illa perdite vivat, animam occide, ut illa caducis potiatur gaudiis, tu perpetuos tibi luctus compara. Sed tu forsan legitimam Venerem amas, uxorem cogitas? Non equidem damno nuptias, memini qui dixerit, *Melius est nubere quam uri*. Pateat istud infirmis asylum. Non invideo Segor urbem magnam, & non magnam, ex incendio Sodomorum fugientibus, sed novi robur animi tui. Comprobo nuptias, sed in his, qui sine illis non possunt vivere. At quid his de rebus divus Hieronymus scripserit, scripsit enim permulta, vide. Hoc unum pro nostra familiaritate tibi quasi in aurem dicam, monens, etiam atque etiam orans & obsecrans, ut caveas ferreo isti capistro ora porrigere, quod ubi semel admiseris, haud facile excutias. Non malæ sunt nuptiæ, fateor, at miseræ certe sunt. Cælibatus pietatis amore susceptus, ut multo melior, ita infinitis partibus felicior.

CAPUT V.

Vanos & instabiles esse honores.

SEd delectant te forsan illustres tituli, atque honorum splendor capit. Quidni? scilicet pulcrum, *late*, ut ille ait, *conspicuum tollere verticem*, *gaudes quod spectant oculi te mille loquentem*. Juvat ambiri obsequiis, stipari clientela, in ore esse omnibus, herum salutari denique. Verum dic, age, quid tibi isti videntur honores, quos tibi mortali mortales partim assentandi studio, partim metu, partim commodi spe exhibent? Nempe, tam falsi sunt quam caduci. An non falsi, qui æque perditissimo cuique ut optimo obveniunt? Eos demum veros honores judica, qui a virtutis decore profecti sunt. Tu fac virtutem amplectare, jam te vel invitum prosequentur. Ut enim umbram post se corpora ducunt, quæ nec fugientem deserat, nec a captante prendi se sinat: ita recta gesta ultro dignitatem adferunt, quam nec meritus effugias, nec immeritus assequare. An vero quidquam magis fluxum, magisque caducum? Mihi quidem cum omnes mundanæ res fluxæ ac breves videntur, quid enim hic diuturnum dicas, tum iis nihil videtur incertius fugaciusque, quæ plurimum habent splendoris atque fastigii. Et cum nihil comparetur molestius, diu enim adversus præruptum montem volvendum saxum cum Sisypho, audendum est aliquid, exsilio, carcere, aut etiam cruce dignum, ut tandem fias aliquid: cum igitur nihil comparetur molestius, nihil tamen amittitur facilius. Cur ita, inquis? Nempe, summam dignitatem summa consequatur invidia necesse est. *Summa petit livor, perflant altissima venti.* Semper enim insignes arduasque res illa comitari solet. Quid deinde? Qui multorum sibi conflavit invidiam, is multos vitæ suæ hostes ferat oportet. Cur ita? Nam cum multi ambiant quod unus tenes, nec te salvo assequi spes sit, te quoquo modo tollant necesse est. Difficillimum est autem cui tot tenduntur casses, non tandem in unum aliquem incidere. Aut ergo tibi veneno ferrove pereundum, aut, ut optime cadat, exsilio salus redimenda est. Aut, ut sis fortunatissimus, in perpetua anxietate ac metu ne præcipiteris, claram quidem, at acerbam vitam ages. Jamne igitur scite Juvenalis dixisse videtur?

Nam qui nimios optabat honores
Et nimias poscebat opes, numerosa parabat
Excelsæ turris tabulata, unde altior esset
Casus, & impulsæ præceps immane ruinæ.

Sed quorsum ista tam verbose? Scilicet, ut plane, mi
A Jodoce, intelligas, quam plena metus, quam plena anxietatis, quam denique caduca sint, si qua mundus iste præ se fert sublimia. Atque id quidem te incolumi. Quid ubi incumbit rerum amarissima mors? Cum subito omnis illa rerum illustrium imago evanuerit, insomniorum more, quæ una cum sopore avolant. Ubi prisci Tyranni? Ubi magnus ille Alexander, cujus olim ambitioni angustus erat orbis? Ubi Xerxes ille, cujus classibus constrata redundarunt æquora? Ubi toties victor Hannibal, qui, dum vixit, scopulos & montes rupit aceto? Ubi Paulus Æmilius, ubi Julius, ubi Pompejus, ubi cæteri, aut ex Græcis, aut ex Romanis, aut ex Barbaris clarissimi Principes, quos singulos recensere & molestum esset, & prope
B otiosum? Quid de tanto rerum splendore atque majestate superest, præter inanem quamdam hominum fabulam, quam & ipsam litteratorum officio debent, qui, nisi illorum vocabula suis scriptis posteritati commendassent, tanta essent oblivione sepulti, ut ne tenuis quidem ipsorum memoria usquam resideret. Sed hoc quidquid est, ad nos fortassis aliquantum, ad illos nihil attinet, neque enim illi nunc eadem quæ olim mirantur. Profecto, si nunc ab inferis emergeret ille Regum, quorum meminimus, maximus Alexander, adspiceretque orbem tanta ambitione flagrantem, credo, irrideret inania studia vulgi, idque hac aut certe simili oratione, verum jam experimento doctior, fateretur: Quo rapitur cæcus error mortalium? Res solidas, veras, profuturas, nemo miratur: noxias,
C inanes, incertas, omnes tanto labore petunt. Quid tam improbe, tam pertinaciter, in sublime tolli conantur? Vel meo discant exemplo omnes mortalium dignitates caducas esse, nebulisque simillimas, quæ eadem sæpe hora & latissimæ solent esse, & nullæ. Ego, ego ille Imperatorum olim facile opulentissimus, qui invictus rerum omnium verticem tenui, qui Reges innumeros Barbarosque populos perdomui, qui orbe fere subacto, æquora quoque rimatus æthera demum tentavi. Felix plane siquidem mortem terrere etiam potuissem, at ea cuncta vincentem vicit, & quidem levi febricula. Neque tam subito aut spuma inflata dilabitur, aut fumus perit in auras, quam omnis ille rerum strepitus evanuit. Heu quantum quam repente
D mutatus sum ab illo Alexandro, cujus olim Edicta totus perhorruit orbis, nunc is, ut vel ab infimo quoque contemni lædique impune possim. Quondam cupiditate mea minor erat immensa mundi vastitas, nunc urnula perangusta, atque adeo septem pedum, coerceor. Mors enim sola fatetur quantula sint hominum corpuscula. Olim odorato amiculo, radiante diademate, purpuraque ardente conspicuus, nunc vel visu fœdissimus nuda ossa cinisque aridus jaceo. Et quo mihi insignia stemmata, quo auro picta monumenta? Quorsum operosa Pyramidum fabrica, neque videnti, neque sentienti? Atque utinam cum corpore suo & animus una intereat, neque mortem istam multo acerbior mors sequeretur! Sed heu ille maximo suo super-
E stes malo, totius actæ vitæ pœnas dare cogitur. O ter felices, qui id vivi persuasere sibi, quod nos experti, sed sero, intelligere cœpimus. Sapiunt, sapiunt, qui sua sorte contenti, ipsi se vincere certant, sibi magis imperare quam aliis, potius illud cœleste atque perpetuum, quam hoc terrenum caducumque ambire imperium. Magnus Rex est quisquis se bene rexerit. Quid potest esse hac oratione verius, & quem tam vera, tam miserabilis oratio ab ambitione non deterreat?

CAPUT VI.

De mortis necessitate, qua nihil sinit esse diuturnum.

F SEd æquo longior sum, præsertim in re luce prope ipsa clariore. Is enim nunc rerum cursus, ut si qua miranda veteres Annales narrasse visi sunt, nunc nemo sit qui credat, cum tristiora exempla jam videant quam legerit. De morte autem, quando de ea sermo incidit, id in primis admirari soleo: quo pacto, cum nihil ita ut ea sit in oculis, nihil ita absit ab animo. Quid, quod & vocabulum a morte ducere mortales, quo fit ut nominari non temere possimus, quin aures nos ipsæ mortis commoneant? Et ne sic quidem timemus. Quid hoc letargiæ, quæ hæc est humanarum mentium securitas, dicam an dementia? Itane male memores sumus, tantumque ex amne Lethæo, ut ajunt, obli-

oblivionis hausimus, ut ea quæ numquam se sensibus nostris ingerere desinunt, non meminerimus? Itane saxorum in morem perstupuimus, ut toties auditis, toties visis, non excitemur? Videmusne unum quidem ex priscis ætatibus superstitem? Nostro quoque ævo nulli omnino hominum generi mortem parcere cernimus. Abiere majores, illudque Ciceronis eis convenit, *Vixerunt, nos sine omni discrimine eodem vadimus, sequentur item posteri.* Ita rapidissimi in morem amnis omnes in occasum præcipites volvimur. *Omnes eodem cogimur*, ut ait Horatius, *omnes una manet nox. Et calcanda semel via leti.* Mixta senum & juvenum densantur funera, nullum sæva caput Proserpina fugit. Cadunt hinc atque hinc innumeri ex majoribus natu, ex natu minoribus, ex æqualibus, ex familiaribus, ex necessariis, ex cognatis, ex parentibus, ex liberis, inter medias morientium strages ipsi morituri versamur: & cum eadem simus conditione, eidem fato nati, non idem metuemus?

Confutatio. Quid tu, inquis, me nunc mortem cogitare jubes? ætas integra est, longe abest ut canis albescat caput, ut frontem seniles rugæ contrahant, ii mortis metu vivant anxii, qui annis jam graves, senio incurvi terram salutant, quibus jam leve caput, malæ pendulæ, oculi minores atque introrsum refugi, nasus perpetuo madens, dentes rari, iidemque luridi, qui cornice vivaciores, jam dextra suos annos computant. Ab his ego longe absum. Fervet adhuc vividus circum præcordia sanguis, lacerti validi, latera firma, denique omne corpus vegetum adhuc & succi plenum, in spem diuturnæ vitæ vocat. Verum, age, quis Deorum tibi canos, quis seniles rugas pollicitus est? Si nisi canum neminem efferri vides, vive securus, nec ante canos ac rugas de morte cogites. Sin illa in omnem ætatem grassatur, si nondum editos præfocat, arcens potius a vita quam tollens, si infantes a maternis abrumpit uberibus, si rapit impuberes, si puberes tollit, si viros exstinguit, si senes excipit, si denique nullum neque sexus, neque ætatis, neque roboris, neque formæ novit discrimen, num te unum habitura est eximium? At senex quidem diu vivere non potest. At tu adolescens cito mori potes. Quam illi mors certa, tam tibi vita incerta. Nemo tam senex, quin unum adhuc diem supervivere possit: nemo tam juvenis, qui hodiernæ lucis sibi vesperum possit polliceri. Et quidem si diligentius observes, longe plures ephebos quam canos efferri comperies. Cum semper rara fuit canities, tum hac tempestate numquam neque contemtior, neque rarior. Quot mihi jam monstrabis, non dicam Tithonos, Nestores, Sibyllas, aut Mathusalemos, sed centenarios? Imo quoto cuique nunc eo ætatis venire contingit, ut sexagesimum videat annum? Profecto, vix millesimo cuique mortalium. Et quantulum est hoc ævi? Et tamen quam rarus sit qui attingat, vides, adeo fragilis, incerta, totque casibus subjecta est vita hominum. Vis tibi hujus rei, Jodoce, exhiberi simulacrum, & dilucidum & accommodum? Prima æstate florentem arborem contemplare, tanta florum densitate luxuriat, ut nusquam truncum, vix usquam folia videas, tantam germinis ubertatem promittit, quantæ ne ferendæ quidem par fuerit. At ex tanto florum numero vix pauci admodum adolescunt, partim erucis, partim araneis corrumpuntur, partim vento, partim pluvia excutiuntur. Jam positis foliis, ii ipsi qui superstites sunt, ut ita dicam, fœtus, nam flores esse desierunt, videntur sensim in pomi carnem turgescere. Num perstant ad maturitatem omnes? Minime. Multos tinea exedit, alios ventorum tempestas decutit, alios immodicus imber corrumpit, plerique alia quavis peste læsi demoriuntur, ut tandem ex tam divite spe vix paucissima poma decerpas. Nec paucioribus incommodis vita petitur humana. Mille morborum nomina, mille item mortis casus, mille modi leti, mille mortis laquei, quibus multo plures præmatura intercipit, quam matura solvit. Et cum tot tantisque periculis exposita sit vita mortalium, vide, obsecro, quæ sit socordia, perinde vivere, quasi numquam simus morituri. Aliena curamus, ea quibus adversus mortem instructiores esse possemus, apparare cessamus. Quid si Regi cuipiam cum hoste capitali res esset, ac nesciret quidem quam prope abesset, at hoc certe exploratum haberet non longe in insidiis esse, ac jamjam commoditate accepta erupturum, num is rebus hoc loco stantibus, de balneis ædificandis, aut ornanda cœnatione, aut uxore ducenda cogitabit, ac non potius de copiis augendis, de vallo jaciendo, de excubiis, de armis, ac cæteris rebus militaribus, quibus hostem frangere possit? Id vero curabit eo diligentius, quod incertus sit quo tempore, qua parte erupturæ sint insidiæ. Ast mors nobis, qua nihil capitalius, omnibus locis, omnibus ætatibus, mille modis insidias struit: & nos interim, si Deo placet, miramur argentum, curamus cutem, ambimus Magistratus. Quod si fallacis ævi incertam fidem, atque impendentem omnibus horis mortem, omnibus horis cogitaremus, nostrisque ipsi auribus ingereremus, id quod Vates ille ægroto Regi, *Dispone domui tuæ, morieris enim*, continuo omnia ista male sapida amarescerent, pretiosa vilescerent, inclyta sordescerent. Ita una mortis memoria omnium facile rerum contemtum persuaserit. Quo enim tibi, ô avare, tantum auri reconditur? Mors imminet universa raptura. Quid tu brevissimo itineri tantas paras sarcinas? Num excidit, quid Euangelico illi stulto evenerit? cui sibi de confertis horreis gratulanti, multaque gaudia pollicenti dictum est, *Stulte, hac nocte animam tuam a te tollent, & ista quæ parasti cujus erunt?* Tu vero, hominum vanissime, quid tanta improbitate insana sectaris gaudia? Respice, mors tibi cominus incumbit, istas quantulascumque illecebras in æternos mutatura cruciatus. Tibi porro, ô ambitiose, quæ incessit tam dira regnandi cupido? Ecce tibi mors in foribus, quæ te ex isto rerum fastigio in humum præcipitet, atque turbinis rapidissimi more te tuaque omnia tollat. Nec minus igitur vere quam erudite Rodolphus Agricola noster scripsit:

Omnia mors sternit, quod natum est occidit. Una
Fine caret virtus, & bene facta manent.

Quid enim in eo urgentissimo fati supremi articulo, præter unam virtutem, reliquum erit? Cum exsangues artus una & sanguinis calor & vita fugiet, ora horrendus quidam livor tinget, oculos dudum tam vividos perpetua caligo obscurabit, & omne denique corpus frigidus quidam stupor occupabit, anima vero miseranda, utpote cui desertæ omne negotii pondus incumbit, ad severum illud atque inexorabile prætorium abripietur, quo pacto quæque gesserit rationem postulanda. Quid tum, inquam, ex omnibus supererit, quibus parandis ætatem trivisti omnem? Unde opem petes? Quo tum miser confugies? quo confugies miser? Ad opes? At hæ & nihil opitulari possunt, & jam dudum alios nactæ sunt dominos. An vero ad voluptates? Sed istæ, ut corpori concretæ, una cum corpore moriuntur. Ad ætatis juvenile robur? At sua cuique senecta mors est. Num vero ad formæ egregium decus, qua dudum superbus omnium tibi conciliabas amores? At ista rosæ in modum, quæ pollice decisa continuo demoritur, ita morte decerpta omnis emarcuit. Minus vero dixi, emarcuit, imo omnis in horrorem abiit. Nemo enim tam viventis formam amavit, quam horret exstincti cadaver. Anne ad pristinam gloriam? Atqui hæc, ut docui, cum vita prorsus evanescit. Quo tandem igitur? Ad amicorum turbam? Verum isti partim ut hirundines exacta æstate, ita cum fortuna una devolarunt, cæteris, si qui perstitere, opis ferendæ facultas est nulla. Et quid tibi conducet, si illi pectora sua miseri plangant, si vultus lanient, si quidquid in ipsis sanguinis est in lacrymas versum, funeri tuo impendant, si denique tua causa insaniant, mortisque addant sese comites? Sibi mala accersere possunt, te eripere non possunt. Sapies igitur, si, sortis tuæ non sero memor, ea pares, quibus munitus supremum diem securus exspectes. Opes, voluptas, claritas, & si alioqui solida ac utilia erant, quod multo secus est, certe morituro sunt oneri. At tum demum virtus incipit esse usui. Illa si non nobis, certe nos illis, subtrahimur: virtus numquam comitari, numquam tueri desinit.

CAPUT VII.

Mundum miserum esse & sceleratum.

Habes, mi Jodoce carissime, quam falsa, quam fugacia, quam pestifera sint seculi bona, si qua tamen jure bona appellari debent, nunc contra illius mala paucis accipe. Olim forsan nihil monstri fuit ægre a mundo divelli,

li, cum quadam sua, ut ita dixerim, juventa floreret: nunc nisi ipsi nos studio fallimus, quid est quo mundus possit fallere? Quotquot olim singulæ singulis seculis clades incubuere, nunc uni incumbunt universæ, bella, factiones, caritates, penuriæ, sterilitates, morbi, pestes, & quid non vidimus nostro ævo mali? Jam quartum & vigesimum annum agimus, nullas hoc toto spatio a bellorum strepitu ferias vidimus, Syllana nobis tempora factionis partibus referentibus, quarum utracumque victrix evadat, victa certe patria, immeritas pœnas pendere cogitur. Penuriæ vero quam miseranda exempla vidimus, ut plerique homines pecudum pabulo victitent, plerique inedia pereant. Ut nunc secula sunt, Crœsus sit necesse est, qui familiæ suæ vel parcum victum suppeditare possit. Adde illud, etsi tu alioqui felix vivas, ita calamitatis plena sunt omnia, ut te auditi questus, visæ miserorum miseriæ miserum reddant. Scelerum præterea ita increvit seges, ut jam ferream illam ætatem longe vicerimus, de qua ante mille annos cantatum est.

De duro est ultima ferro.
Protinus irrumpit venæ prioris in ævum
Omne nefas, fugere pudor, verumque fidesque.
In quorum subiere locum fraudesque, dolique,
Insidiaque & vis, & amor sceleratus habendi.
Vivitur ex rapto, non hospes ab hospite tutus,
Non socer a genero, fratrum quoque gratia rara est.

Ac nunc,

Nova ætas agitur, pejoraque secula ferri
Temporibus, quorum sceleri non invenit ipsa
Nomen, & a nullo posuit natura metallo.
Nunc si depositum non inficietur amicus,
Si reddat veterem cum tota ærugine follem,
Prodigiosa fides, & Thuscis digna libellis.
Quæque coronata lustrari debeat agna,
Rari quippe boni, numero vix sunt totidem, quot
Thebarum portæ, vel divitis ostia Nili.

Quid tibi cum seculo, si pejerare, si circumscribere, si fallere, si rapere aut non vis, aut parum calles? At quid mea, inquis, refert, cujusmodi seculum sit, mihi veri rectique cura est. Si qua recti cura est, fac te isthinc quam primum abripias. Nullum enim seculo cum virtute commercium. Mentior, si non id veritatis præcipuus amicus clamat: *Totus mundus in maligno positus est.* Ne ista tibi oratione blandiaris. Quid alii gerant, nihil ad me attinet, mei unius mihi cura est. *Erras tota*, ut inquit Comicus, *via*. Permagni, Jodoce, interest, quibuscum victites. Non aliter enim quam corporis vitia contagio serpunt, serpunt & animorum morbi. Improbo convictu nihil perniciosius. Esto sane tu quidem virtutis amantissimus, adscisce vero tibi convictorem perditum, quando futurum est, ut tu illum ad tuos mores redigas? Ille magis, ut sumus natura in vitia proclives, tibi sua venena afflabit, suam tibi adfricabit scabiem, ac sui denique similem reddet, apteque tandem conveniet id vobis proverbii, quod vulgo nemo non dictitat: *Concoloribus plumis aves una volitant.* At quis me adiget, inquis, ut cum homine scelerato & perdito victitem? Rogas? Ista ætas, negotiorum tuorum necessitas quædam, præterea pudor illiberalis quidem ille, sed certe generosis fere animis insitus, postremo sodalium improbitas. Ad compotationem vocatus, ne quid obscœnius dicam, si aut negotia excuses, aut valetudinem, ne jurato quidem creditur, parculus aut sordidus videberis. Quid facias? Tu sane quo notam tam insignem caveas, obtemperas. Ubi in popinam, aut œnopolium ventum est, alterni accubatis juvenes ac puellæ. Quod honestissimum sit dico, turpiora pudet dicere, cum illos sæpe non pudeat facere. Tum bibendi certamen oritur, in quo ut bibacissimus quisque fuerit, ita maxime festivus, bellus, ac nitidus habebitur. Hic quid non ebrietas designat? Fœcundi calices quod tandem non audent nefas? Tum Pithias multo videtur formosior, tum Chremes longe factus hilarior, vere vulgo dici fatetur: *Sine Cerere & Libero friget Venus.* Postea ubi eos epularum satietas cœpit, ad choreas surgitur. Cujus animus sic compositus, sic firmus, sic marmoreus est, quem lascivi illi motus, agitataque in numerum brachia, citharæ cantus, voces puellares, non corrumpant, non labefactent, non emolliant? Adde, quod ea sæpe carmina sunt, quibus incendi jam frigidus ævo Laomedontiades & Nestoris hernia possent. At ubi choraules, cithara ex more tacta, quiescendi signum dedit, rusticus haberis, ne eam cujus lævam complexus saltasti dissuaviatus fueris. Cæteri lusus hic impudentiores, atque ad meram lasciviam excogitati, a me non dicentur, utinam ab illis non agerentur! Quorum si tu quidquam recusaveris, si quid gravius, si quid pudentius agere tentes, inurbanum, illepidum, tristem, agrestem, atque a communi hominum sensu abhorrentem dicunt. Id ignominiæ ut caveas, quam non turpitudinem admittis? Sic sic dum fugis odio esse, dum pudet difficilem videri, dum pudet non esse impudentem, ut divus ait Augustinus, omnem pudorem dediscis, ac simili scabie infectus, & ipse alios pergis inficere. Sed fac tibi cum nemine esse improbo consuetudinem, quamquam miror istud ut fiat, solet morbi virus non contactu modo, unde nomen duxere contagia, verum etiam adspectu serpere. Cum spectant oculi læsos, læduntur & ipsi. Ego quidem irritamentorum quibus ad turpissima quæque impellimur, oculos multo maximam partem puto. Tu igitur, Jodoce optime, si vitæ tuæ consultum velis, fac ab ista scabie te quam maxime sejunxeris, atque ad eos conferas, quorum te reddat consuetudo emendatiorem.

CAPUT VIII.

De felicitate vitæ solitariæ.

Quamquam itaque hæc commemorasse abunde satis esse puto, attamen ne alacer modo isthinc exsilias, verum etiam lætus ac lubens huc advoles, id est, non tam seculi mala perosus quam nostrarum delitiarum cupidus, nunc vitæ nostræ commoda paucis commemorasse haud ab re fuerit: id quod brevius fieri necesse erit, tum quod tantum temporis & chartæ & operæ commemorandis vel strictim seculi malis dedimus, ut his narrandis minus superfit quam rei immensitas poscit, quamquam quis huic rei sermo, aut quod sermoni tempus, par fuerit, tum quod te jamdudum nostræ loquacitati subirasci suspicor, tum etiam quod eæ res sunt quæ facilius sentiantur quam narrentur: Malim igitur te eas experimento, quam nostro sermone discere, explorare, quam persuaderi. Tu modo fac te ex isto turbido rerum strepitu, ad nos ocyus recipias. Tum demum intelliges quantum absit a vera felicitate, & falsa & fallax mundi prosperitas, quanto nostri labores vestris præstent delitiis. Intelliges, inquam, experrecti more, qui dum somniaret, ea simulacra quæ dormienti illudebant esse vera existimabat, gaudebat, trepidabat, æstuabat, & mille motabatur affectibus, sed simul atque somno solvitur, se vanis imaginibus illusum comperit, ridetque ipse sua insomnia. Ita tu ubi instituti nostri felicitas comperta erit, tum quoties illa pristinæ vitæ somnia animo jam vigilanti subierint, vah, inquies, adeone delirasse me umquam, ut hæ atque illæ nugæ me delectaverint? Itane rapuisse animum inanium bonorum phantasmata, ut verorum ne cupido quidem ulla subierit? Nunc igitur, Jodoce, ni somnio quam re beatus esse mavis: si dormis, expergiscere: sin dormitas, ne somnus altior temporibus obrepat, oculos excute: sin vero quod magis reor, vigilas, ne quando dormientium exempla & religionis somnifera quædam vis, somnum inire suadeat, ex ista Babylone terra insomniorum umbrarumque plena evolare quod potes propera, atque ad nostram Hierusalem advola. Quid respectas? Quid restitas? Quid hæsitas? *Semper*, ut apud Lucanum est, *nocuit differre paratis.* Rumpe, age, moras omnes, neque enim aut leve, aut ludicrum negotium vertitur. Animæ res agitur, digna plane ob quam vel amantissima deseras, ac durissima ultro subeas. Nam si peritus quisquam medendi artifex, capitali morbo laboranti diceret, si me paulisper jam faxo pristina valetudine gaudeas, cedo, quos non lubenti animo ferres cruciatus? sineres corporis membra ferro rigido secari, sineres excidi, ignibus aduri, aliisque mille tormentis affici, ipsa propemodum morte crudelioribus, modo mortem effugeres, immo ut huic vitæ miseræ paululum quiddam temporis accederet. Et quid, per Deum immortalem, ullane res molesta videbitur, quam mortis tum animæ, tum perpetuæ defugiendi gratia subeas? Si hoc loco tibi res essent ut alterutra esset

accipienda conditio, aut sine istud exstingui corpus, ut sempiterno ævo vivat anima, aut corporis vitam animæ morte pacisce, credo, nihil hæsitares, nisi quovis phrenetico pejus desiperes, qui animi perpetuam vitam corporis brevissima duceres potiorem. Visne igitur, Jodoce suavissime, & beate, & perpetuo vivere? Mirum ni velis. Quis enim nolit? At quo, inquis, pacto istud assequi licet? Vide, age, quantam rem, quantulo labore mercari fas sit. Non tibi Dædaleis pennis tentandus æther, non vasta trajicienda æquora, non Herculei subeundi labores, non ignibus insiliendum, nemo te adigit, ut membra tua lanies, aut mortem tibi consciscas denique: quamquam quis priscos Martyres insanisse dicat, qui hujus felicitatis spe adducti, nullos cruciatus, ne mortem quidem ipsam duram judicavere? Vide, obsecro, quam sit profusa in nos Domini nostri munificentia, at contra quam mollia jussa. Perpetuam felicitatem, mortem æternam commeritis pollicetur. Quid hac pollicitatione liberalius, quid certius? At nunc quid te jubet facere? Nihil, nisi ut tu te interim tanti muneris capacem præstare studeas. Quo istud pacto fiat, rogas? Is nondum veræ felicitatis capax est, quem falsa captum detinet. Vis æternum vivere? Fac bene vivas. Vis adire Paradisum? Relinque seculum, ut sceleratissimum, ita & afflictissimum. Deo jungi cupis? Cura, ut Diaboli nexibus expliceris. Veras amas opes? Falsas abjice. Veri juvant honores? Falsos ambire desine. Quid plura? Veram beatitudinem amas? Istas dulces ærumnas, imo ærumnosas dulcedines, fac reliqueris. Quid his præceptis mollius, quorum observationi cum vera felicitas merces debeatur, ipsum tamen observare, est cœpisse felicem esse? Tamquam jubeat, desinite miseri esse, ut beati sitis: definite servire, ut libertate gaudeatis. Et ô nimium dissimilem Diaboli ac Dei servitutem, ô diversam militiam. Ille enim ubi miseros falsa quadam delectatiuncula inescarit, pape in quos horrores, in quas turpitudines, in quas miserias conjicit, ac postremo ubi satis ludibrio habuit, jugulat. Hic per breves atque exiguas molestias, quas ipsas nostra, non rerum culpa patimur, ad incredibilem jucunditatem inducit, ac postremo cœlo beat. Illius inauctoratio subdola, militia acerba, stipendium, quod Scriptura teste mors est, acerbissimum. Hujus obligatio fidelis, militia, quanto diuturnior, tanto suavior, stipendium suavissimum, quod est beata immortalitas. Illis vita misera, mors miserior, post eam vita miserrima. His vita felix, mors felicior, quam vita consequitur felicissima. Et quis sub hoc tam levi, tam liberali Imperatore non quam lubentissime vel gratis meruerit, qui tam dulces imperat labores? Quod si mihi habes parum fidei, ipsum qui fallere nescit, quid enim mentiatur veritas? hortantem audi: *Tollite jugum meum super vos, & invenietis requiem animabus vestris. Jugum meum suave est, & onus meum leve.* Quid tandem gaudiorum futurum rere jam parta victoria, in cœlis sempiternum triumphum celeberrima cum pompa agentibus, cum sic delectet militiæ labor? Qua nos voluptate afficiet felix illa libertas, quibus suave est vel jugum. Sed fore suspicor quibus miraculo futurum sit quod diximus, nimirum, de illorum grege hominum, qui pecudum simillimi, omnem felicitatem aut palati, aut ventris voluptate metiuntur: ii ægre adduci poterunt, ut credant labores in quibus Monachorum vita versatur, non modo molestos ac tristes non esse, sed hilares etiam ac jucundos. Verum iis quando ne veritas quidem ipsa veri facit fidem, jubeo ipsos explorare, periculum facere. Moriar si quid fefellero, modo ne ab ipsorum parte peccatum fuerit, qui non ut oportuit tentaverint. Quod si experiri piget, certe expertis fidem habeant. Ego quidem jurare ausim, nihil hic non esse voluptatis plenum. Pauperie nostra nihil locupletius, servitute nihil liberius, labore nihil quietius, inedia satura, angustiæ spatiosissimæ, mœror jucundissimus, amaritudo perquam suavis, vigiliæ somno quovis gratiores. Verum hæc ne juranti quidem crediderint, imo me tam contraria jungentem nihilo judicabunt saniorem eo, qui noctem lucidam, diem obscurum, aut ignem frigidum, aquam calidam contendat asserere. Verum quid facias pecudibus istis, qui rationis expertes, solis corporis sensibus sapiunt? Age, mos gerendus est illorum tarditati. Aliquo sensibus familiari argumento adducendi sunt, ut ex notissimis parum nota conjiciant. Rus eos ducamus, aut certe si id molestum est, portus propior est, ubi nautarum unumquemlibet accitum sic percontemur, Heus tu, bone vir, num tibi molestus est labor ille nauticus? Imo, inquiet, dulcis. Quî sic? Nam quæstus iste vel omnium plurima ac maxima videtur habere incommoda. Verum. At contra, plurimæ res sunt, quæ me fatigari non sinant. Quæ? Primum dulce lucrum, quid non dulce faciat? Nihil mari locupletius. Multi hodie vivunt, quos ex pauperrimis ditissimos una navigatio fecit. Quid si idem mihi eveniat? Deinde assuetudo ipsa bona me molestiæ parte levat, quæ profecto tantum in rebus habet momenti, ut nihil factu sit tam acerbum, quin sæpe factitatum aut dulce aut certe leve fiat. Postremo sunt quibus ita laborem mitigamus, aut potius fallimus, ut ne animadvertamus quidem, cantus, sermones, lusus, facetiæ, atque ejus generis alia mille. Audistis, ut arbitror, satis dilucide. Nunc si singulas officinas lustremus, credo, singulos aut eadem, aut ejusmodi responsuros. Quid igitur? si operariis istis lucelli vilissimi incerta spe summus dulcescit labor, quid ni idem in nobis efficiat sempiternæ felicitatis exspectatio certissima? Si apud illos tantum valet assuefactio, quid causæ est, cur non idem apud nos possit? Si illis sunt quibus incommoditates suas leniant, nobis certe sunt multo & plura, & potiora.

A præmiis in hac vita.

Collatio exempli.

CAPUT IX.

Libertatem summam esse, non in mundo, sed in secessu.

QUæ quidem, ne perturbate diutius ac sine ordine feratur oratio, in tribus potissimum mihi constare videntur, libertate, tranquillitate, ac voluptate. At libertatis, ut de hac primo loco disseramus, natura cupientissimi sumus omnes, servitutem nemo non horret, adeo ut plerique ejus odio mortem sibi consciverint, libertatem vita judicantes potiorem, mortem servitute. Quare si adeo libertate delectantur homines, ut emendam tanti falsam putent, nostræ vitæ institutum amplecti atque expetere debent, utpote quod & summam, & veram habeat libertatem. At hic mihi imperitior aliquis dixerit, si libertas, Cicerone definitore, est *potestas vivendi ut velis*, quæ vobis sit libertas omnino non intelligo, quibus volucrum more cavea inclusis, ni Abbatis jussu tentare licet nihil, non edere, non loqui, non dormire, non vigilare, non ire, non redire, non vel hiscere. Hoccine tandem est liberos vivere? Non, Hercle, magis, quam liberi sunt equi & asini, qui frenis ac stimulis, quocumque lubitum est sessori, circumaguntur. Sed istud facile solvitur. Nam nihil nobis quod non liceat libet, licet igitur quidquid libet. Verum de nostra libertate posterius. Interim sine te vicissim percontor, qua tandem fronte tu tibi libertatem vindicas, cui tot sunt Domini, quot vix uno die pernumeres? Principio tibi secularibus, ut vocant, necessitatibus serviendum est, quibus quisquis semel manum dederit, ita illum irretire nexibus, tantis complecti catenis solent, ut quocumque vocarint, sequendum sit. Quid si & uxorem habeas, imo habearis? Est enim res reciproca conjugium. En tibi alteræ compedes. Accessit molesta sane servitus, atque ex qua haud facile te expedias. Quid si etiam sceleratus sis? per Deum immortalem, in quam duram servitutem te asseruisti, jam tibi quot vitia sunt, tot dominis parendum est, & quidem teterrimis, improbissimis, sævissimis. Quis enim eum liberum censuerit, qui libidini suæ nihil temperare potis est, sed quidvis, etiam turpissima, ut semper, ac durissima, ut sæpe, imperanti obtemperet? Somnos poscunt oculi, libet dormire. At contra, ne facias, vetat imperiosa admodum hera libido, jubet noctu insanire, cursitare, amicam invisere, in olenti fornice inter prostibulas noctem insomnem ducere. Illic scorto putidissimo inserviendum est, jubet, parendum; vetat, æque parendum: ejicit, abeundum: revocat, redeundum. An non tibi ista servitus & quidem maxime pudenda videtur? Quæ vero homini cupido libertas? Libet domi vivere, sic jussit inertia. Num continuo licet? Licet siquidem isthuc sinet domina cupiditas. Siccine, inquit, agis, ignave? Cessas? Non vides quantum lucri facturus sis, si jam merces in Angliam deportaris? Age, accin-

Tria bona vitæ Monasticæ.

Confutatio.

Varia servitutis genera.

Uxor.

Libido.

cingere, navigandum est, en tibi venti secundi. Tu certe ut heræ jussa peragas, vel totas hiemes terra marique cursitas, tempestatum, conjugis, natorum, vitæ postremo securus. Hoccine est tandem liberum vivere? Itidem de singulis vitiis probandi ratio sumi potest.

Verum jam dudum otiosam esse loquacitatem meam, sentio, ad cætera veniendum, sed si prius generatim docuerimus, quî sceleratus scit liberum esse neminem. Numquamne turpitudinis tuæ pudet pigetque? Et sæpenumero, credo. Quis enim usque adeo perditus est, qui numquam in se redeat, perspectaque fœditate sua, vel supplicii metu, vel virtutis amore mutari cupiat? Ita est, inquies. Quin pugno aliquoties a perditis moribus recedere, sed jam abire parantem, nescio qua violentia, peccandi consuetudo remoratur, ac vel invitum ad pristina studia redigit. Recte vero narras. Quid? Sentisne igitur te captum esse, miser? Tandemne intelligis, te servum esse vitiis? Ubi senserint te a se desciscere parantem, jam fugam meditari, manus tibi injiciunt, atque uti servum compedibus vinctum pistrino, ut ita dixerim, dedunt. I nunc, demens, & libertatem tuam nobis jactita, cui seculo, cui conjugi, cui fortunæ, libidini, cupiditati, ambitioni, cui denique Diabolo ipsi serviendum est, adeo ut jam cum Syro illo Terentiano merito dixeris, nisi quod ille ficte, tu ex animo, *scire cupio quot mihi sint domini*. Porro ut scite noster scripsit Hegius: *Servire multis sortis est miserrima*. Quid ego nunc tibi nostram libertatem commemorem? An non singularis libertatis videtur extra fortunæ, si qua est, ditionem vivere, eam neque acerbam metuere, nec optare secundam? adversa non frangi, fausta nihilo fieri insolentiorem? Audemus illi cum Democrito mandare laqueum, ut apud Juvenalem est, mediumque unguem ostendere. Nihil illi in nos juris est. Rerum cupiditatem una cum rebus ipsis abjecimus, imo Deo fœneravimus. Quid si vitam adimat? Nobis quidem præter turpitudinem nihil acerbum accidere posse persuasum est. Mors vero iis metuenda est, qui vixere turpiter. Bonis certe non modo non metuenda, verum etiam optanda est, utpote quæ eos hinc in feliciorem vitam abducat. Præterea ferream illam, imo adamantinam secularium negotiorum catenam abrupimus, ac molestissima sarcina levati cœlo ferentes animum, quidquid humi geritur nihil nostra interesse judicamus. Qua re quid potest esse liberius? Postremo durissimum illud Pharaonis teterrimi jugum, Deo opitulante excussimus, improbissimis dominis, vitiis dico, parere desivimus, non ita quidem, ut nihil umquam peccemus, quod haud scio an nemini mortalium in vita contigerit: sed ut miles is plurimum sibi laudis victorisque nomen e certamine merito suo ferre potest, qui consertis cominus dextris graviter dimicans, non sine vulneribus quidem suis, sed tamen hostem aut capit, aut jugulat: contra vero victus judicaretur, si etiam citra vulnera, & salva cute se capi, atque in servitutem abduci pateretur: ita nobis, si quando evenerit, quod, ut dixi, ab homine præstari fere nequit, quid nostra refert, si nonnihil labamur, certe vincimus, certe libertatem, certe vitam tutamur. Quid quod ii qui in prælio fortiter egerint retecto pectore etiam cicatrices suas ostentare solent aut spiculis, ita ut forte excepta sunt in corpore relictis, in castra seu in urbem spectandi redire, id decorum maxime arbitrantes, si pro patriæ, suaque salute tuenda quam maxima vulnera excepisse intelligantur? Præstat, profecto, seminecem ac victorem in castra referri, quam incolumem, siquidem id detur, quam hosti dedititium vivere. Quisquis autem vitiis se dedidit, hosti dedititius vivit. At quali hosti? Quo nemo sit turpior, nemo immanior, nemo capitalior, qui nostræ mortis quam suæ vitæ sit avidior. Et quid possit esse homini magis pudendum, aut quid hominis dignitate indignius, quam Diabolum tam fœdum ferre dominum, eo contemto cui & se & sua omnia debet? Præsertim cum huic servire summa sit libertas, atque adeo sola. Quare si quem illius libertatis jam tædium cœpit, hujusque liberrimæ servitutis desiderium, hic, hic quærendam noverit. Nam cum illi servire una sit libertas, ut diximus, id autem ita ut in secessu nusquam licet, nusquam tanta libertas.

Consuetudo vitiorum. *In Adelphis.* *Alexander Hegius.* *Conclusio.*

CAPUT X.

Solitarios duplici tranquillitate gaudere.

Solitudinis laus.

Tranquillitatem vero quis digne commemorarit? Non hic inquietus ille mundi fragor obstrepit: quid enim isthic non plenum fremitus, plenum tumultus? Hic lacrymat, ille ridet: hic queritur, ille litigat: hic salutat, ille nuntiat: alius vocat, alius revocat: itur, reditur: clamatur, discurritur: quocumque aspexeris, quoquo te verteris, quietum nihil, nihil non clamosum offendes, ita ut in turbulentissimo aliquo freto versari possis videri. Et quando inter ista liceat animum componere? Quis in tam varia rerum facie possit secum constare, secum vivere? Quid in turbine isto divinus hominis animus possit se dignum aut cogitare, aut agere? Aut qui fiat ut sponsum suum fores pectoris pulsantem sentiat, alloquentisve vocem audiat anima, jam facta perpetuo atque immodico fremitu surdastra? Profecto, non in urbe, sed in monte: non in curia, sed in spelunca: non in petras conterente turbine, non in commotione, non denique in igne, sed in auræ tenuis leni sibilo Helias Dominum sensit adesse. Quod si sacras historias evolvere vacet, videre fuerit maxima quæque divinarum rerum miracula, non in turba gesta esse, sed in recessibus. Ubi enim Mosi arcanum illud rubi flamma innocua flagrantis portentum exhibitum legis? Num in Ægyptiis urbibus? Minime. Nam tum illinc Tyranni metu profugerat, verum ad montem Dei, penetrata prius vastissima atque altissima sylva. Neque fumantia tecta, sed deserta virentia incolentibus manna depluit. Ubi vero divina illa ferendæ legis pompa acta est, cum e densissima caligine fulminibus subinde celeri flamma emicantibus, mugiente tonitru cœlestes buccinæ horrendum intersteperent? Nempe, in Sinai montis vertice, vulgo procul absistere jusso. Et olim Prophetarum filios, Prophetas utique futuros, tectorum odio Jordanis ripas habitasse accepimus. Joannes homine major, utpote Angelus Domini vocatus, ubi, quæso, cœlestem ac purissimam vitam exegit? Ubi divina arcana edoctus est, ut dissimulatum homine Deum, digito monstrare non dubitaverit? Profecto, non in patriis ædibus, sed in eremo. Quid quod & Dominum ipsum Jesum, quasi turbarum fastidio secessus sæpenumero captasse videmus? In montibus quoties docuisse legitur? In desertis item, in littoribus quoque quoties quam admiranda gessisse, in curandis morbis, in corrigendis cum corporum, tum animorum vitiis, in exturbandis teterrimis Spiritibus, in explendis convivis tam multis, tam paucis epulis. Jejunaturus ab hominum conspectibus desertis locis abdidit sese. In monte gratissima illa visio tribus Apostolis exhibita est. Crepusculo ejus noctis qua capi se passus est Christus, orandi gratia in hortulos secessit. Ipse est qui nos quoque oraturos in cubiculi secretis abdi jubet. Denique extra mœnia, haud temere certe, sed consulto, occisus est, ita ut facile conjicias illum fugitasse tumultus, odisse clamosa Theatra, non amasse strepentia fora, non celebritate ac frequentia delectatum, sed solitudine gavisum, amicam illi fuisse tranquillitatem. Quid nunc humana ac leviora commemorem? Pythagoram in Idæo antro multa arcana edoctum ferunt. Plato Academiam suam Philosophiæ colendæ multo Athenis judicavit commodiorem. Poetæ ipsi, nescio quas rupes, ac lucos sibi finxerunt, in quibus versarentur, quoties eos divinus ille furor corripuisset, hoc significantes, eum qui aliquod egregium ac venustum carmen condere cupiat, a turba semotum esse oportere. Postremo, ut ad vulgus veniamus, videmus fabros, aurifices, pictores, cæterosque artifices, quorum opificium aliquid singularis habet industriæ, cum quiddam exactius atque accuratius efficere cupiunt, aliquo fugere, ubi strepitus hominum ac frequentia laborantes non interturbet.

Ex quibus omnibus liquido intelligi licet, turbam arduum quippiam molientibus vehementer officere, tranquillitatem summis gerendis rebus esse opportunam. Quid autem potest esse magis arduum ac serium eo negotio, quod ad animæ salutem, ac beate vivendum spectet? Id igitur in mundo haud commode curaveris. Quis enim isthic tranquillitati locus? At hic contra, mi Jodoce, omnia late silent, foris, intus, utrobique summa rebus pax est. Illam qui-

quidem gratissimus ipse loci recessus parit, hæc vero ab optima atque integerrima mente proficiscitur. Ita autem alterius opem utraque poscit, ut si alterutram detraxeris, neutram reliquisse videaris. Nam & externa illa quies internam fovet, alit, tutatur: at illa vicissim, nisi hæc accesserit, molesta, otiosa, immo perniciosa fuerit. Eum enim, qui acerbo atque turbato sit animo, Poeta solum esse prohibet:

Quidquid agis, loca sola nocent, loca sola caveto.
Quo fugis? in turba tutior esse potes.

Nec præterire queo, tametsi jam properandum mihi sentio, percommode enim incidit, nobilem illam Cratetis Philosophi exhortationem, qui, ut forte adolescentulum quemdam ultro citroque commeantem animadvertisset solum secum nescio quid fixius meditantem, rogabat, quid illic rerum ageret? *Mecum*, ait ille, *loquor*. *At cave*, inquit Crates, *ne cum homine improbo loquaris*. Et facete & breviter uterque. Est igitur laudanda solitudo, sed in homine laudato, contra sceleratis nihil perniciosius. Tum enim acerba cogitant, tum immanissima flagitia concipiunt, tum & sibi & aliis sæva consilia tractant. Quid tandem miseros ad accelerandam sibi necem impelleret, nisi commoditate sua invitet solitudo? Quis umquam aut venena bibit, aut laqueo jugulum fregit, aut ense pectus defodit, aut sese præcipitem dedit, nisi solus? Quorsum igitur, inquis, laudas mihi tantopere solitudinem, rem tam pestiferam? Hic nihil commodius respondero, quam Cratetis modo commemoratam sententiam. Tu, cum tecum vivis, cave cum homine improbo vivas, jam nihil erit quod solitudinem metuas. Ita a turba, ut multo amplius a vitiis recedas. Ita sileant circum te loca, ut non fremant pectora. Quamquam hoc verboso sermone non tibi Timoniam illam solitudinem commendare studui: volo enim te non ex universo hominum genere, ut fecit ille, sed e turba migrare.

Verum de externa quiete satis. Jam de interna paucis agendum est, quæ ut in mente est, ita non nisi a mente proficiscitur, sed bona, sed nullius sibi flagitii conscia. Tanta enim virtutis vis est, ut cujus in animo consederit, eum incredibili pace quadam tranquillet ac leniat, omnique anxietate, horrore, metu, ac perturbatione liberet. Quæ res quanti sit, tum rectius intelliges, si inspicias quas angustias, quos tumultus sceleratus animus ferat. Nam qui fur aut peculator, aut scortator, aut proditor, aut stuprator, aut adulter, aut alioqui flagitiosus sit, scelerum conscientia premente, in perpetua anxietate ac formidine versatur. Occursant dormienti, occursant vigilanti tamquam Furiæ quædam horribiles illæ scelerum facies. Ad omnia pallescit, exanimatur, metuit cum omnia, tum hæc in primis, suspicionem, sermones, infamiam, judicium, supplicium. Verum fac contemnere, aut certe fallere hominum conscientiam, fac item Deum immortalem non vereri, numquando fieri poterit, ut suam ipsius conscientiam effugiat? Nihil profecto minus. Quoquo enim terrarum se verterit, quocumque locorum profugerit, dira illa pectoris tormenta non deserunt fugientem, imminent, agitant, territant, non epulas, non lucem, non vitam sinunt esse jucundam, ipsam postremo quietem, irrequietam efficiunt. Hinc plerumque corporis macies, hinc vultus truculentia, hinc oculorum fœditas, hinc cujusvis rei metus, quo ipsi sese prodere solent. Quod pulcre & juste ab æquissimo rerum judice comparatum est, ne nulli omnino impune nocentem esse liceat. Nam maleficia fœda quædam suspicio continuo consequi solet. Primum ea abunde nocentem ulciscitur. Deinde sermones atque infamia, quæ profecto tantum malum a plerisque judicata sunt, ut e vita migrare, quam his obnoxii vivere maluerint. Verum multi eo malitiæ evasere, ut ista facile contemnant. Quin esto juxta vulgi sermonem, quantum eis malitiæ, tantum sit & fortunæ, ut ipsis neque postulator quisquam, neque judex exhibeat negotium, erit tamen aliquando qui inexorabili severitate supplicium sumat. At ista procul absunt, inquiunt, quasi vero certi sint, vel unam se horulam victuros. Verum ut hoc eis concedamus, certe jam præsens intra ipsos supplicium est maleficiorum conscientia, quæ tam acerba est, ut nullum facinus tantam adferre voluptatem possit, quæ his cruciatibus emenda sit. Quis enim umquam satis æstimaverit quam durus sit ille pectoris motus, cum seditione quadam acerrima ipse a sese dissidet animus, ac quibusdam partibus suis alio nitentibus concutitur, discerpitur, discinditur, accusante memoria, judicante ratione, puniente conscientia, alio ratione, alio natura, alio vocante peccati libidine. Unde perpetui stimuli, perpetuæ rixæ, bellum perpetuum. Quapropter non absurde Ecclesiastici quidam sensisse judicandi sunt, qui conscientiæ remorsum, qui malos ad inferos euntes consequitur, eorum suppliciorum quæ illic inveniunt non minimam partem judicaverunt. Juvenalis igitur præclare illa, ut omnia:

Cur tamen hos tu,
Evasisse putes, quos dira conscia facti
Mens habet attonitos, & surdo verbere cædit
Occultum quatiens animo tortore flagellum?
Pœna autem vehemens, & multo sævior illis,
Quas & Gedicius gravis invenit & Rhadamantus,
Nocte dieque suum gestare in pectore testem.

Et post pauca:

Cœlo si conata peregit.
Perpetua anxietas, nec mensæ tempore cessat,
Faucibus, ut morbo siccis, interque molares
Difficili crescente cibo.

Et cætera item verissime atque pulcherrime. Possent hæc, ut ratione atque auctoritate probata sunt, ita mille doceri exemplis: at nos, ne singula prosequamur, tribus contenti erimus, quorum primum ex Fabulis, alterum ex Romanis Historiis, postremum ex Sacris litteris petemus. Quid enim aliud sibi vult, quod Orestes simul atque matrem trucidasset, ab ultricibus diris, quas vulgatius Furias appellant, correptus fingitur, itaque ab his exagitatus, ut quocumque fugisset, eas adversas sibique faces intentantes offenderet: quam eum qui aliquod flagitium admiserit, ita conscientiæ stimulis torqueri agitarique, ut phrenesi quadam laborare videri possit? Multa quidem scite a Poetis excogitata sunt, at hoc, mea sententia, nihil aptius. Quare me hujus fabulæ commemoratæ nondum pœnitet. Et quid Lucii Syllæ exemplo evidentius? Fuit huic viro, ut legimus, inexpleta crudelitas, ita ut miserabile dictu sit, quot aut proscripserit, aut cædi jusserit, cæteris item sceleribus non segnius ornatus. Verum de hoc Tyranno, quod nemo alius poterat, ipsa hominis malitia supplicium sumsit. Maleficiorum enim suorum conscientia ita excruciatus est, ut nullo ingenio, nulla medicorum ope somnum amissum revocare potuerit, tandemque morbo fœdissimo, quem pedicularem vocant, perierit. Restat Chain ille, antiquissimum quidem, at ea re nihilo obscurius hujus rei exemplum. Is fratrem invidia permotus trucidasse legitur, neque id impune. Continuo supplicium consecutum est, varium quidem, at nullum inclementius, nullum capitalius quam conscientiæ, ea in sceleris auctorem multo severius quam Conditor ipse animadvertit. Objurgabat ille, imo potius expostulabat, ut pœnitentiam simul & confessionem eliceret: at miser ille majus peccatum suum existimabat, quam cui ignosceretur. Vitam illi donarat Deus, at ipse se vita judicabat indignum. Quam dirum carnificem in illius pectore sævisse credimus? Quid illi dulce in vita accidere potuisse putes, qui sibi ipsi infensus, sui desperans, sibi ipse molestus vitam credebat acerbam? In conspectus hominum prodire verebatur, quippe qui omnes sibi tales fingeret, qualis ipse sibi erat. Vides, Jodoce mi, quæ tormenta, quas labes, quos stimulos, quos tumultus, quos æstus, sceleratus animus ferat? Nunc tute collige, quam plena otii, pacis, voluptatis res sit, *Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa*. Quid est quod pectus ita præparatum atque compositum permovere possit? Quid est, quod jure metuat? Num homines? Verum non terretur inimico homine, qui amico nititur Deo. Num calamitates? At eas etiam lucri loco deputat. An vero mortem, quam etiam ultro optat? Postremo an Deum ipsum? Ne ipsum quidem, utpote cui se & carum, & curæ esse confidit. Quid hac re potest cogitari pacatius, quid securius, quid felicius? Sentiri utcumque, Jodoce, potest, narrari plane nequit. Num ista tibi levis videtur causa, cur ad nos advoles? At forte ipsum ad quod te advoco, jam isthic beatus habes. Sic equidem confido. Sed eo magis tibi

tibi isthinc evolandum censeo. Habebis enim hic & multo cumulatius, & longe tutius. Quid tibi adeo libitum est inter latrones carum portare thesaurum? Hic si quid habes, augebitur: isthic æternus metus est, ne amittas: hic interna illa pax maxima, externa nisi hic nusquam: isthic nulla, illa si qua est, & rara est, & parum nota, propterea quod cœnobia ex malis bonos, ex bonis meliores efficiant: mundus contra, ex bonis sceleratos, ex sceleratis sceleratiores reddere consuevit.

CAPUT XI.

De voluptate vitæ solitariæ.

VERUM de tranquillitate paucioribus quidem quam res postularet, pluribus tamen quam institueram, egisse me video, nunc de voluptate, quod unum restat, quam brevissime poterimus, exponemus. Ea, profecto, una est, quæ omnes homines tam sibi pertinaciter deditos habet, ut ab ea nullis malis deterreri, nulla ratione avelli possint. Et illud fortasse non absurde Epicurus, errare quidem mortales in judicandis voluptatibus, omnes tamen uno animo aliis quidem atque aliis modis eas expetere. Proinde *Seculares*, quos vocant, ea vel maxime causa nostræ vitæ institutum fugere atque odisse solent, quod triste putent esse, horridum, inhumanum, atque alienum ab omni voluptate. At nos, ne eos iste deterreat error, longe secus esse demonstrabimus, tantumque abesse, ut vita nostra voluptate vacet, ut ausim omnes Sardanapalos ad eam tamquam quemdam delitiarum Paradisum invitare. In Monasteriis voluptas, inquis? *Delphinum sylvis appingis, fluctibus aprum.* Imo vero, mi Jodoce, tota vitæ nostræ ratio Epicurea est. Quid istuc, inquis? Audies: Negat Epicurus eas admittendas esse voluptates, quas majores molestiæ consequantur. Et nos quidem non scortamur, non mœchamur, non Asotorum more nos ingurgitamus, sobrii orientem, sobrii occidentem Solem videmus, quorum utrumque vidisse illos negant. Hæc enim omnia numquam ita se habent, quin plus adferant molestiæ quam oblectamenti. Sed neque ditari, neque clari aliquo Magistratu effici aut possumus, aut cupimus. Ne in his quidem ab Epicuri magisterio desciscimus. Nam cum parum habeant voluptatis, molestiæ plurimum, sapimus qui exiguum commodum maximo incommodo mercari nolimus. Præterea docet nonnumquam adeundos esse dolores, majorum dolorum effugiendorum gratia, item sæpe omittendas esse voluptates, ut majores assequamur. Quid nos? Vigilias, jejunia, solitudinem, silentium, cæteraque ejus generis perferimus, ne majores dolores ferendi nobis sint. Non potamus uncti, non choreas ducimus, non cursitamus quocumque fert libido, non cæteris ineptiis indulgemus, at utinam videas, quanto cum fœnore istis careamus! Tu nos voluptatem amisisse credebas? Commutavimus, non amisimus, atque ita quidem, ut pro paucis ac parvis plurimas ac maximas receperimus. Jam dudum nitidos istos ac molliculos arrectis esse auribus arbitror, ut qui me novum aliquod parandæ voluptatis artificium docere sperent. Docebo equidem, sed eos interim a fœdissimis istis illecebris, quæ nobis cum pecudibus communes sunt, animum transferre volo. Pecudes esse desinant, intelligantque in homine sublimius quiddam esse ac divinius, quo potius quam ad corpus delectatio referenda sit. Nam pecora cum in illis sit nihil corpore præstantius, suam quamdam felicitatem ventris ac inguinis expletione non injuria metiuntur, quorum altero tuentur incolumitatem suam, altero propagant genus suum, juxta naturæ suæ modulum. At hominis dignior conditio est, quam ut non aliis rebus ac bruta natum se existimet. Constat enim ille non corpore modo, verum etiam animo. Corpore quidem excepta figura nihil a brutis absumus, anima vero non parum ad divinam illam atque æternam naturam accedimus. Corpus terrestre, brutum, tardum, mortale, morbidum, caducum, iners, ignobile. Anima contra, cœlestis, subtilis, divina, immortalis, perpetua, lucida, generosa. Et quis sic cæcus est, qui non videat ne conferendum quidem esse cum anima corpus? Quantum igitur a dignitate animæ abest corpus, tanto animi voluptas corporis præstat illecebris. Illa enim uti anima, vera, perpetua, fastidii nescia, sincera, honesta, divina, salutifera. Hæc contra falsæ, labiles, fastidii plenæ, plus aloes quam mellis habentes, fœdæ, mortiferæ. Fieri autem nequit, ut idem & corporis & animi voluptate gaudeat. Alterutra carendum est. Quid hic consultus consuleret Epicurus? Nempe, ut obscœnas illas corporis illecebras amoveamus, ne impedimento sint, quo minus præstantiores & dulciores animi voluptates assequamur. Atque hoc quidem, ut dixi, est voluptates non amisisse, sed fœnerasse.

Verum, jam dudum audire te velle, suspicor, quibus hic animi pascamur voluptatibus. Primum eo horribili sordidæ conscientiæ cruciatu vacare, Epicuro auctore, ne ab eo recedamus, voluptas est vel maxima. Nam illi non parum multum est quod gaudeat, cui nihil est quod doleat. Deinde cœlestium atque immortalium delitiarum contemplatio, in quas nos venturos, Deo volente, speramus, an non voluptaria res est? Quis est tam stupido pectore, qui, ubi hujus vitæ saturo cœlestis felicitas in mentem venerit, non vel lacrymet præ gaudio? cujus animus sic mœrore dejectus atque humi depressus est, qui cogitata illa vita non erigatur, non exhilaretur, non ex hoc corpusculo evolare gestiat? Quid si etiam gustata? quamquam hæc nondum sapiunt, quibus adhuc mundus sapit, sacris animis nihil exploratius. Nam quamvis vitæ illius jucunditas futuro ævo servata, prius percipi nequeat, quam animus ex hoc misero carcere emergens eo revolet unde profectus est: ejus tamen odore quodam sensuque piæ mentes afflari mihi videntur, & quasi cœlestium imbrium rore quodam tingi, ac de illa numquam defectura luce nescio quid sublustre aspicere. Quæ res, quid habeat voluptatis, ei, cui comperta non sit, ne persuaderi quidem potest, expertis non æstimari nedum narrari. Quamquam autem harum delitiarum rara, ut inquit Bernardus, hora, & brevis solet esse mora, tantæ certe sunt, ut si, quidquid hic mundus usquam habet voluptatis, in unum confletur, præ his vile quiddam fastidiendumque videatur. Quod si bene gestorum nulla alia essent speranda præmia (quod multo secus est) certe hac una mercede quosvis perferre labores numquam me pigeret: dignasque judicarem, quarum potiundarum gratia cæteras illecebras omnes non solum contemnerem, verum etiam bellum eis indicerem. Age igitur quanti futuram arbitramur illorum gaudiorum copiam, quando sic odor tenuissimus delectat, sic recreat, sic afficit? Quam voluptarium erit, divino illo lumine, quod nisi purgatissimis oculis videri nequit, perlustrari, ita ut ipsi quoque toti pelluceamus: quum tantum adferat voluptatis, nebulam, ut ita dixerim, sublucidam idque raptim suspicere? Hæc meditari res est voluptatis plenissima. Præterea dulcedo illa, qua Spiritus ille Paracletus, id est, Consolator, candidissima pectora, quoties secretius illabitur, afficit, quoties in thalamo castissimo sponsam sui amore languidam sponsus amplectitur, ac querulam (ut sunt omnes qui misere amant) blandissima quadam ac amica familiaritate consolatur, dulcedo, inquam, illa quid a me commemoretur? Narrent qui norint. Norunt autem & quidem fœliciter quibus licuit experiri, ego ad has admitti delitias nondum promeritus sum, aut si quid tenuiter libavi, malo de aliis quam de me ipso dicere. Et si hoc certius, illud tamen modestius. Eos igitur persæpe cum lacrymis fatentes audivi, istas seculi voluptates, quæ vanis hominibus vitio palati sapiunt, ita sibi videri insipidas, ut non solum a rebus ipsis animus, verum etiam a commemoratione aures abhorreant. Nimirum, sorduerunt illis glandes, ubi Cereris usus repertus est: fastidire cœperunt falsas delitias, ubi veras gustarunt. At heu plerique mundi cultores ex illo agresti & stolido hominum genere, porcinis istis pabulis ita fauces habent imbutas, ut eis præter suas glandes sapiat nihil: nec plane intelligunt, quæ possit esse vitæ jucunditas, aut cur in vita morandum sit, sublatis glandibus, id est, ventris ac faucium voluptate. Proinde quoties fit, ut nos videant in his laboribus, ut ipsi existimant, in quibus se ne vivere quidem posse credunt, hilariores aut etiam corpore habitiores vivere, quam ipsi inter suas epulas vivant, admirari maximopere solent, nec intelligere possunt posteaquam carnis delectamenta rejecimus, qua ex re ullam præterea voluptatem capere possimus. Vident adolescentulos

teneros, puellas item delicatas, vident annos, vident formam, qua indulgentia paulo ante educati sunt meminerunt: altera ex parte si quid hæc vita asperum, si quid triste habet, collocant, solitudinem, laborem, vigilias, inedias, & id genus cætera. Vident non modo liberum eis esse ab hoc vitæ genere recedere, verum etiam admirabili quadam parentum atque amicorum improbitate suaderi, moneri, rogari, impelli: illos contra multo pertinacius obsistere, matrem lacrymantem siccis consolari oculis, sororem colla stringentem contemnere, a carissimis sodalibus, a quibus nuper unum diem abesse durum erat, nunc omni vita tam facile avelli: denique tanta hilaritate supremum vale dicere, tanta alacritate suprema dividere oscula, ut nemo vel alienus inter hæc lacrymas tenere possit.

Libet hic meminisse (quæso ne molestum sit) lacrymabilis illius cœnæ, quæ Margaretæ virgini optimæ, mihi sororis loco semper dilectæ, cum parentibus suis fuit suprema. Aderam ipse, & mecum una plurimi, quos filia eo convenire dederat operam, ut nobis advocatis patrem exoraret, quod jam sex annos frustra oraverat, ut Monacham fieri sineret. Matris enim jam expugnaverat animum, neque enim alterutrius difficultas ullo vitio accidit. Sunt enim utrique ut loco, ut specie apud suos facile primi: ita ea virtute, ut (quod felicitati rarum est) nemo non amet, non prædicet: verum ita in liberos propensi, ut tamquam adament sic ament. Cœpimus itaque urgere patris animum. Quid multa? ille partim pudore, partim filiæ commiseratione, partim nostra improbitate victus, annuit. Tum vero vidisses miserabile subito oriri spectaculum. Pater filiam complexus ita inter oscula lacrymari cœpit, ac si continuo in sepulcro ponenda fuisset. Mater exanimata dolore collabitur. Frater adolescens, qui illi erat unicus, ac germana natu grandior, alter ætatis, alter sexus imbecillitate, ejulatus addentes lacrymis sororem communem utrimque amplexi, per has, inquiunt, lacrymas, per si quid potest fraterna ac sororia pietas, oramus, ne nos deseras miseros, ne una utrosque perdas. Cæteri amici, alii flere taciti, alii precari, alii suadere, alii increpitare, at siccis genis nemo omnium. Nos porro qui filiæ veneramus advocati, cum omnium tum patris lamentis ac lacrymis permoti, quæ illi viro gravissimo ut puero cadebant ex oculis, & ipsi lacrymari cœpimus, id quod cum nostro dedecore dicimus. Jam prope pœnitebat tantas turbas concitasse. Quid inter hæc ageret virguncula, sexu, ætate, natura mollis, educatione delicata? Paulus ipse valedicturus, fratrum lacrymis se etsi non permotum, at motum certe significat, *quid*, inquiens, *facitis flentes, & conturbantes cor meum?* Verum hæc (tametsi insigni in parentes esset pietate) oculis siccis, vultu sereno, patri blandiens negat esse causam cur se excruciet, justius gaudendum esse, ut qui gnatam non amissurus, sed habiturus sit quæ pro se Deum oret. Matris item ægrotum animum ac cæterorum osculis, precibus, monitis, lenire sedulo studet. Frustra, nam perpetuum hoc convivium usque in seram noctem singultibus, lacrymis, questibus productum est, una hilari Margareta. Hæc itaque quoties vident (nam fit nonnumquam ut videant) ii qui, ut dixi, fere non nisi palato sapiunt, conlacrymant sæpe etiam ipsi, admirantur robur animorum juvenilium, atque jam suæ mollicici suppudet. Verum quid suspicantur? Num censent eos annos, eos vultus, ea corpora, eos animos tam facile posse abduci, immo tam aversari seculi voluptates, nisi repperissent jam potiores? Num ad eos labores tanta magnanimitate contenderent, ni dulces experti essent? Sic est, mi Jodoce, sic plane est, dulce est expertis, quod etiam acerbum ac durum inexpertis videtur. Verum quando hoc istis persuaseris? *Vident enim*, ut ait Bernardus, *cruces nostras, unctiones non vident.* Cupio equidem illis mentem meliorem dari, nisi tamen ipsi grato errore libenter insaniunt, quemadmodum Argivus ille apud Flaccum. At tibi (quando ab eo non multum absumus) plane persuadere volumus. O si optando assequi liceret, ut sicut sub aspectus tuos hæ venturæ sint litteræ, ita in animum tuum animi nostri transfundantur affectus, id est, ut tu sic afficiare legens, quomodo ego scribens afficior.

Jam hic Epistolæ finem ponerem, nec in persuadendo plus sermonis terendum esse judicarem. At id quando frustra fortassis optamus, & ad persuadendum nostra non valet auctoritas, unum in medium adducam Hieronymum, quem & vita gravem & eruditio fecit insignem. Dic, quæso, Virorum sanctissime, quid tu in ista horrenti solitudine, immodica confectus inedia, vigiliis prope perpetuis maceratus, tantis laboribus attritus, nullamne habebas vitæ jucunditatem? *O quoties*, inquit, *in eremo constitutus, in vasta illa solitudine, quæ exusta Solis ardoribus horridum Monachis præstat habitaculum, putavi me Romanis interesse delitiis. Et ut mihi testis est Dominus, post multas lacrymas, post cœlo oculos hærentes, nonnumquam mihi videbar interesse agminibus Angelorum, & lætus gaudensque cantabam: Post te in odorem unguentorum tuorum curremus.* Audisti, Jodoce, confitentem. Liceret quidem & alios citare testes, verum aut huic aut nemini credemus. Atque hæc quidem voluptas omnibus piis communis est. Est tamen præterea quædam viris eruditis peculiaris, qua fruuntur, quoties aut probatissimorum auctorum scripta legunt, aut ipsi legenda scribunt, aut lecta animo volutant. Hoc voluptatis genus tantam habet varietatem, tantam copiam, ut nullus omnino fastidio possit esse locus. Quid enim? Si quid ex ipsis fontibus libet, utriusque Testamenti volumina petuntur. Si veritas per se honesta eloquentiæ nitore honestior facta delectat, ad Hieronymum, Augustinum, Ambrosium, Cyprianum, atque ejusmodi curritur. Si paulo fastidientiori, Christianum Ciceronem audiendi libido est, Lactantius Firmianus in sinum ponitur. Sin neglectior apparatus, ac sobria cœna delectat, Thomæ, Alberti, ac similium libri sumuntur in manus. Quod si a veteribus illis amicis abesse perpetuo nequis, licebit quidem & istos interdum revisere, ubi otium erit, at ita, ut rivalem te non convictorem exhibeas. Est enim apud istos mulier illa barbara, sed vultu honestissimo, quam tu raptam ubi capillos unguesque secueris, ex scorto tibi legitimam conjugem facies. Habes igitur arcana ac multa sacræ Scripturæ volumina, habes monimenta Prophetarum, Apostolorum, Interpretum, Doctorum: habes Philosophorum ac Poetarum scripta, non ei fugienda, qui novit inter aconita salubres herbas legere. Quid? Inter hæc summo otio, summa libertate vacuum curis versari, an non id est delitiarum paradisum incolere? Quis in tanta varietate fastidio locus? Quid hic non voluptatis plenum? Quam læto gramine campi virent, quam blanda florum varietate picta nitent gramina, hinc rosis formose rubentibus, hinc niveis liliis placide candentibus, hinc purpureis violis arridentibus, hinc fulvis thymis suave spirantibus. Nec desunt formosa nemora comis luxuriantibus umbram gratissimam texentia, qua meridianos æstus defendamus. Adde arborum genus innumerum, fructuum ferax, sapore dulcium, atque (quod pluris est) salubrium. Has juxta liquidissimus ille amnis dulci murmure labitur irrigans omnia, ille inquam amnis profundissimus, quem superari non posse demiratur Propheta. In his amœnissimis pomariis spatiari, errare atque (ut ita dicam) lascivire quoties libet, licet. Quid tale vestræ habent choreæ? quid popinæ? quid balnea?

Studia sacra.

Ad hæc te, Jodoce, ut hominem & eruditum & studiosum voco. Ad hæc te ut amicissimum invito. An quidquam postea est, quod te istic remorari, aut hinc deterrere possit? Habes quam mortiferæ, quam etiam acerbæ sint mundi illecebræ, *qua* (ut ait Seneca) *ad hoc nos amplexantur, ut strangulent.* Opes item quam nihil habeant boni, nihil solidi, audisti. De honoribus in quas calamitates hominem præcipitent, satis, ut arbitror, demonstratum est. Præterea de mortis inexorabili necessitate adjectum est. Postremo, ista vita quam plena discriminis, quibus sit ærumnis obnoxia, commemoravimus. I nunc, & contare utrum in istis malis hærere, an ab istis evolare malis. Contra hæc nihilominus, qua libertate, qua tranquillitate, qua voluptate, qua spe hic vivatur accepisti, & nondum etiam advolas? Adhuc hæres, adhuc tecum deliberas, adhuc contaris Ægypto suas carnium ollas relinquere, ut manna te pascat eremus? At durum est, inquis, a carissimorum consuetudine distrahi, amicorum pervincere affectus. Eja, Jodoce, durum vocas, vide ne tu mollis potius sis. Cave ne pueri ac puellæ, quibus ista res minime dura visa est, his tibi verbis insultent. Tu ne-

Epilo. 2m.

negas te posse, quod nos potuimus? Et quo tibi barba, quo viri nomen, quo anni, quo eruditio? Tu vero tibi persuade, iis amicis nihil esse inimicius, qui salutem tuam aut impedire, aut remorari moliuntur. Qui si errore peccant, aut amore insaniunt, num tu cupis una cum eis insanire? Sin consulto, atque prudentes officiunt, qui tandem amici judicandi sunt, quum tibi non optime cupiant? Sed in carne, inquis, Angelum agere, humanis majus est viribus. Postremo non licere hominem suo more vivere, sed omnia ex aliena sententia, vel potius libidine agere, dictu est quam factu proclivius. Istud quidem non abnuo, neque enim me latet, militiam esse vitam hominis super terram. Sed si quid negotii est, id omne propemodum in ipso tentandæ rei aggressu consistit, quem si strenue perruperis, evasisti. Jam olim vulgo dicunt, *Is medium opus confecit qui recte cœpit.* At hic certe, cœpisse propemodum perfecisse est. Sed primi te terrent aditus. Habeo quo istam tibi trepidationem eximam. Ægre ab seculi voluptatibus avelleris? æternas delitias cogita. Nostrum institutum triste ac durum videtur? perpetuos cruciatus adspice. Nihil te cruciabit, quo perpetuos effugias cruciatus: nihil voluptuarium erit, quo cœlestes voluptates amittas. Postremo nihil erit arduum, quod sibi vehementer imperarit animus, nihil desperandum quod opitulante Christo moliaris.

CAPUT XII.

JAm dudum video te componere sarcinas, induere talaria, quo mox ad nos accurras. Verum ne nimium calidum hoc sit, paucis etiam mihi præmonendus es, ne tibi veniat usu quod hodie multis videmus accidere, quos ideo pœnitet suscepti instituti nostri, quod in hunc veluti puteum, unde reditus non est, non descendunt, sed præcipitant sese. Ad Christi professionem nemo cogitur, sed ab hoc nunquam resiliendum, sine quo nulla omnino salutis spes. Cæterum in reliquis vitæ institutis, quæ pro tempore reperiunt homines, quando tanta est corporum atque animorum varietas, tanta rerum humanarum omnium mutatio, fortassis non expedit quemquam sic adstringi, ut referre pedem non liceat, modo quod mutatur, magis faciat ad illius qui mutat salutem. At quando aliter visum est his, quorum arbitrio gubernatur mundus, hoc circumspectius est aggrediendum negotium, quod semel aggresso liberum non sit mutare quod instituit. Olim Monasteria nihil aliud erant, quam secessus quidam bonorum virorum, qui vel tædio voluptatum ac vitiorum, quibus id temporis hoc magis erat contaminata vita mortalium, quod adhuc promiscue viverent Ethnici cum Christianis, vel offensi sævitia persecutionum, relictis urbibus, in invios montes se subducebant, Angelicam quamdam vitam meditantes. Cultu vili, victu tenui, quem facile quævis terra suppeditabat, quibus omne tempus aut sacris hymnis, aut sanctæ lectioni, aut cœlestibus colloquiis, aut piis precibus, aut caritatis officiis, quibus ægroti aut hospites refocillabantur, aut innoxiis operis, quibus egentes sublevabantur, dabatur. Nec aliud tum erat Monachus, quam pure Christianus. Nec aliud Monasterium, quam grex ultro conspirans in purissimam Christi doctrinam. Aberat imperium, ultro prævolabant omnes, & freno magis erat opus quam calcaribus. Extremum illis supplicium erat, amica fraternaque correptio. Nunc proh dolor! pleraque Monasteria mediis mundi visceribus admixta sunt, nec aliter extra mundum sunt, quam renes extra corpus animantis. In quibus adeo non viget disciplina religionis, ut nihil aliud sint, quam scholæ impietatis, in quibus ne liceat quidem esse puros & integros. Quibus titulus cultusque religionis, nihil aliud præstat, quam ut impunitius liceat quidquid libet. Et quorum prudentiæ mundus non credebat suas culinas, his creditur, imo proditur Ecclesiæ negotium. Est autem & inter ea, in quibus viget religionis disciplina, nonnihil discriminis. Aliud vitæ institutum aliis atque aliis magis congruit. Prius igitur te ipsum explores oportet, ut tibi notus, judicio deligas vitæ rationem non ignotam, & juxta Pauli doctrinam omnia probes, quod bonum est tibi, teneas.

Bona pars hominum non ob aliud suscipit religionis professionem, quam ut vivat commodius, ventri suo consulens, non animo. Itaque quos in mundo frugalitatem & industriam docebat inopia rei familiaris, ii in Monasteriis otio luxuique indulgent. Quique in mundo tenues erant & humiles, in paupertatis professione Satraparum ac Regum luxum strepitumque imitantur. Et quibus unica uxore contentis ferenda fuerant incommoda matrimonii, nunc gratis ac licenter volutantur per omnia stupri genera. Quosque prius legum publicarum ac Magistratuum metus coercebat a flagitiis, hoc præstat cucula titulusque religionis, ut exempti a ditione Episcopi ac Magistratuum, peccent licentius. Ita ficta paupertatis professione paupertatem effugiunt, ficta castitatis professione libidini suæ consulunt, ficta obedientiæ professione perficiunt, ne cui cogantur obedire. Denique sunt quos casus aliquis conjicit in hoc vitæ genus: alium quia puella vehementer ambita potiri non contigerit, alium quia in tempestate, morbo, aliove periculo metu perculsus, tale quippiam voverit. Nonnullos sodalis ante carus pertrahit ad vitæ consortium. Quidam improbis hortatibus, veluti bubali naribus, pertrahuntur in foveam. Quidam etiam huc protruduntur a parentibus impiis, aut tutoribus, quo se sumptu curaque levent, ii potissimum insidiantur ætati simplici, cuique facile imponitur. Ego vero in totum dissuaserim, ne rudis ætas involvatur instituto unde non possit explicari. Mature oportet esse Christianum, sero Monachum, quamquam abunde Monachus est, quisquis pure Christianus est. Neque pauci sunt, quos superstitio, aut etiam stultitia deducit in Monasterium, ignaros quibus in rebus sita sit vera religio, ac pulcre sibi Monachi videntur, si cingulum aut cucullam gesserint. Hos si conspicis sceleratiores esse in professione religionis, quam fuerint in vita priore, mirum videri non debet. Itaque tu, mi Jodoce, simul ac cognoris, quid sit vera religio, ubi tuum ingenium, corpus, & animum exploraris, ubi genus vitæ dispexeris tuis rebus accommodum, ubi nactus fueris sodalitium, quod unanimiter conspirarit in Christum, eo te conferas; sed domi relictis omnibus hujus mundi cupiditatibus. Alioqui frustra mundum reliqueris, si mundum tecum in ipsum attuleris Monasterium. Nihil omnino tecum efferas Ægyptiarum delitiarum, si properas ad terram lacte ac melle manantem. Multi se credunt Antonios ac Paulos esse, quia non scortantur, non saltant, non inebriantur, cum toti madeant intus odio, livore, cum scateant obtrectatione ac virulentia linguæ, cum omni fastu turgeant, cum morosi sint & intractabiles, cum sui sint amantes, cum sui compendii gratia, palam adulentur Principibus, scientesque ac prudentes sinant Christi gloriam obliterari, quo suæ gloriæ consulant. Infame crimen est incestus, quamquam isti nec ab his absunt vitiis, sed hæc adulatio superat sexcentos incestus, & hujus pernicies latissime patet in universum genus mortalium. Jam fortasse mihi dices, tibi displicere Monasteria omnia, nec usquam reperiri apud hos gregem qui sinceris animis conspirarit in Christum. Proinde tu sic mundum fac relinquas, ut innocentissimis quibusque te adjungas, & in Monasterio te esse puta, ubicunque versaberis inter eos qui veritatem, qui pudicitiam, qui sobrietatem, qui modestiam amant, qui crepant, qui moribus exprimunt. Nec imagineris tibi quidquam in votis deesse, si votum, quod Christo professus es in baptismo, præstiteris. Neque desideres Carmelitanum, aut Dominicalem cucullum, si candidam vestem in baptismo traditam, conservaveris incontaminatam. Neque tibi displiceas si non sis de grege Benedictinorum aut Guilhelmæorum, modo sis de grege vere Christianorum. Bene vale, Nepos Optime.

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS

JOANNI COLETO,

THEOLOGO DOCTISSIMO FACUNDISSIMOQUE

S. P. D.

UAM PRÆTER meritum nos superioribus litteris tuis laudaras, doctissime Colete, tam his proximis immerentem objurgas. Quamquam non paulo æquiore animo fero reprehensionem tuam, quam non mereor, quam laudes tuli tuas, quas non agnoscebam. Nam accusati, non solum sine vitio nosmet ipsos purgare possumus, verum etiam hoc citra culpam non facere non possumus. Cum interim laudes accuratius refellere, hominis esse videatur laudum jejuni avidique, neque simpliciter id agentis, ne laudetur, sed ut aut sæpius laudetur, aut copiosius. Tu, credo, utroque in genere periculum nostri facere voluisti, & quid mihi placerem tanti viri præconio cohonestatus, & quid aculeorum haberem, objurgatiuncula irritatus. Constantissimus in amore sis oportet, qui quidem sis in recipiendis amicis tam cautus, tam diligens, tam contabundus, tam explorans: verum his tecum jocari libuit. Alioqui quam lætabar antea vel falso laudari a Viro omnium laudatissimo, tam nunc admoneri gaudeo, ab amico sincerissimo. Igitur posthac pro tuo arbitratu, tuum Erasmum vel laudato, vel objurgato, modo quotidie litterarum tuarum aliquid huc advolet, qua re nihil possit accidere jucundius. Sed jam ad Epistolam tuam paucis, ne puer qui litteras tuas attulit, inanis ad te redeat. Quod neotericum Theologorum genus, qui meris argutiis & sophisticis cavillationibus insenescunt, tibi negas placere, næ tu mecum vehementer, mi Colete, sentis. Non quod illorum studia damnem, qui nullum omnino studium non laudo, sed cum sola sunt ista, nec ullis antiquioribus elegantioribusque condita litteris, ejusmodi mihi videntur, ut sciolum & contentiosum hominem reddere possint, sapientem an possint, viderint alii. Ingenium enim jejuna & aspera quadam subtilitate exhauriunt, neque ullo vegetant succo, neque animant spiritu. Et quod omnium est maximum Theologiam illam omnium disciplinarum Reginam, sic veterum facundia locupletatam ornatamque, sua balbutie & orationis spurcissimæ sordibus devenustant, sic priscorum ingeniis expeditam, spinis quibusdam impediunt, involventes omnia, dum omnia conantur resolvere, quemadmodum ipsi loquuntur. Itaque videas eam quæ quondam augustissima fuerit, majestatisque plena, nunc pene mutam esse, inopem, pannosam. Illicimur interea dulci quodam, & illecebroso morbo, numquam satiatæ contentionis. Rixa e rixa nascitur, & miro supercilio, de lana caprina digladiamur. Tum ne nihil inventis veterum Theologorum adjecisse videamur, satis audacter & certas quasdam rationes præscripsimus, quibus Deus mysteria sua peregerit. Cum interdum perfectius sit credere fieri, cæterum quibus modis id fiat, omnipotentiæ Dei permittere. Adde, quod ostentandi ingenii studio, nonnumquam ejusmodi quæstiones agitamus, quas aures piæ vix ferant, cum quærimus, num Deus potuerit Diabolum, aut Asinum assumere. Fortasse tolerandum, si quis ista tamquam acuendi ingenii gratia modice per ætatem attigerit, sed in his tamquam ad scopulos Sirenæos, non consenescimus modo, verum etiam immorimur, præ his nullas non litteras contemnimus. Accedit ad hæc, quod nostra tempestate fere ad Theologiæ studium sese applicant, litterarum omnium principem, qui propter ingenium pingue parumque sanum, vix ullis sunt litteris idonei. Hæc autem dixerim, non de doctis ac probis Theologiæ Professoribus, quos in primis suspicio veneror que, verum de sordido hoc ac supercilioso vulgo Theologorum, qui præ se omnes omnium litteras pro nihilo ducunt. Quo cum hominum genere inexpugnabili quum tu, Colete, dimicationem susceperis, ut veterem illam ac veram Theologiam, istorum spinis obsitam, implexamque in pristinum nitorem ac dignitatem, pro tua virili restituas, provinciam (ita me Deus amet) sumsisti,

A multis modis pulcherrimam, ipsius Theologiæ nomine piissimam, quum omnium studiosorum, tum hujus Oxoniensis florentissimæ Academiæ causa saluberrimam, verum (ne quid mentiar) & negotii & invidiæ plenam. Quamquam negotii quidem difficultatem, tua tum eruditio, tum industria superabit, invidiam animi tui magnitudo facile negliget. Sunt & inter ipsos Theologos non pauci, qui tam honestos tuos conatus, & velint, & possint adjutare. Imo nemo non dextram junxerit, quum nullus etiam Doctorum sit in hac celeberrima Schola, qui tibi Paulinas Epistolas publice jam triennium enarranti, non attentissimas aures præbuerit. Qua quidem in re, utrum

B magis laudanda modestia illorum, qua non verentur omnium διδάσκαλοι hominis ætate juvenili, nullaque Doctoratus, ut vocant, auctoritate præditi, ἀκροαταὶ videri, an tua singularis tum eruditio, tum eloquentia, tum morum integritas, quam illi hoc honore dignam judicant? Demiror autem, non quod tu tanto oneri supposueris humeros, cui par esse potes, sed quod me nihili hominem, in tam magnifici muneris societatem voces. Hortaris enim, imo pene convitio efflagitas, ut quemadmodum tu Paulum, itidem ego vel priscum illum Mosen, vel facundum Esaiam enarrans, Hibernis his Mensibus frigentia, uti scribis, hujus Gymnasii studia coner accendere. Ego vero qui

C mecum habitare didici, nec ignoro, quam sit mihi curta supellex, neque doctrinæ tantum arrogo, quæ tantis obeundis rebus sufficiat, neque tantum animi robur mihi reor adesse, ut tot hominum, sua fortiter tuentium, invidiam queam sustinere. Res ista non tyronem, sed exercitatissimum requirit Imperatorem. Neque vero me impudentem vocaveris, qui ista recusem, impudentissimus omnino futurus, ni recusarem. Tu, mi Colete, parum prudenter facis, *qui (quod ait Plautus) e pumice postules aquam*. Qua tandem ego fronte docebo, quod ipse non didici? Qui frigus aliorum accendam, ipse totus tremens horrensque?

D Ipsa temeritate mihi magis temerarius videar, si statim tanta in re vires meas pericliter, & juxta Græcam παροιμίαν, ἐν τῷ πίθῳ τὴν κεραμείαν experiar. At exspectaram, inquis, & opinione te falsum quereris. Tecum igitur ipse expostules oportet, haud mecum. Neque enim nos te fefellimus, quippe qui nihil istiusmodi, vel promiserimus, vel etiam ostenderimus. Sed tu te ipsum fefellisti, qui mihi de me vera prædicanti, credere nolueris. Neque vero huc appuli, ut Poeticas aut Rhetoricas litteras docerem, quæ mihi dulces esse desierunt, posteaquam desierunt esse necessariæ. Hoc recuso, quia minus est instituto meo, illud quia majus viribus. In altero objurgas immerentem, mi Colete, quippe qui secularium, ut vocant, litterarum

E professionem numquam præ me tulerim: ad alterum frustra hortaris, ut cui me nimis imparem esse cognoscam. Quod si maxime par sim, ne liceat quidem. Nam mox Lutetiam relictam repeto. Interim dum me partim hiems hic alligat, partim recens Ducis cujusdam fuga non sinit exire, tuto in hanc laudatissimam Academiam me contuli, ut unum aut alterum mensem cum tui similibus potius, quam cum torquatis istis aulicis agerem. Tuis vero pulcherrimis ac divinis conatibus tantum abest ut velim adversari, ut me (quoniam nondum adjutor sum idoneus) sedulum & hortatorem & fautorem fore pollicear. Cæterum, ubi

F mihi conscius ero, adesse robur & vires justas, accedam & ipse tuis partibus, & in asserenda Theologia, si non egregiam, certe sedulam operam navabo. Interim nihil mihi possit esse dulcius, quam (ita ut cœpimus) quotidie vel coram, vel per Epistolas de sacris litteris inter nos confligari. Vale, mi Colete. Humanissimus Præsul Richardus Charnocus, hospes meus, communis mihi tecum amicus, jussit tibi suis verbis multam salutem adscribi. Oxoniæ, e Collegio Canonicorum Ordinis divi Augustini, quod vulgo dicitur Sanctæ Mariæ.

DESI-

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI

DISPUTATIUNCULA

DE

TÆDIO, PAVORE, TRISTITIA JESU, INSTANTE SUPPLICIO CRUCIS:

Deque verbis, quibus visus est mortem deprecari,

PATER, SI FIERI POTEST, TRANSEAT A ME CALIX ISTE.

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS

JOANNI COLETO SUO

S. D.

A HERI, quum in pomeridiana conflictatiuncula nostra, Colete, multa quidem abs te tum acute, tum graviter dicerentur, nec tuam mihi sententiam satis probares, a qua tamen dissentire magis poteram, quam refellere: mihique viderer non tam causa esse inferior, quam facundia, contentionem tu quidem in præsentia, pro tua modestia, remittebas. Verum digredientem, ut rem mecum attentius amussatiusque perpenderem orabas, negans te dubitare, quin si ita B facerem, illico pedibus in tuam iturus essem sententiam. Ac, meo quidem judicio, faciebas prudenter. Sciebas enim (ut graviter dixit Mimus ille nobilis) *Nimium altercando, nonnumquam amitti veritatem:* præsertim si disputatio peragatur his testibus, apud quos doctrinæ nostræ opinionem periclitari credamus. Aderat autem Richardus Charnocus Præsul, vetustissimus amicus tibi, mihi recens hospes, sed utriusque nostrum pene ex æquo tum amans, tum admirans: præterea natura insitus contentionis calor, & studium sua cuique tuendi, mansuetioribus etiam mentibus nonnumquam imponit. Nam ut invenias, qui velit C agro paterno cedere, *Qui velit ingenio cedere, nullus erit.* Itaque monitis tuis, mi Colete, libenter sum obsecutus, remque totam mecum animo repetens, paulo sum fixius pressiusque contemplatus, deposito omni studio, rationes utriusque componens atque expendens, imo permutatione facta, ut tuis perinde ac meis faverem, & meas non minus acriter quam si tuæ fuissent, excuterem. Mihi tamen inter hæc neque novi quidquam in mentem venit, neque cujusquam quod dixerim, pœnituit. Experiar igitur, si possim, pugnam illam universam litteris repræsentare, D & tamquam eamdem fabulam agere denuo, non quod sim quam tum eram instructior, sed ut eadem illa quæ tum incondite (quippe imparatus) dicebam, nunc efferam paulo tum digestius, tum munitius. Nam paribus copiis nonnihil tamen refert quam scite collocata acie pugnes. Verum argumentis potissimum agemus, quandoquidem librorum subsidia in præsentiarum a nodis desiderantur. Qua quidem in re, tu me felicior. Verum quid mea? In litteraria pugna, qui sapit, non tam vincere cupiat, quam vinci: hoc est, non tam docere, quam discere. Si succumbo, E discedo doctior: sin supero, tibi nihilo injucundior. Verum jam accingar.

Hæc (si satis commemini) erat tuæ disputationis summa, *De tædio, pavore ac tristitia Redemptoris nostri Jesu:* deque verbis quibus mortem videtur deprecari, *Si possibile est, transeat a me calix iste.* Interpretationem vulgo a Theologis recentibus receptam atque inculcatam, negabas tibi probari: quibus placeret, Christum uti verum hominem, tum Divinitatis id temporis auxilio destitutum, tam dirum atque immanem cruciatum, qui jam propius F instaret, ac prope premeret, propter naturæ nostræ imbecillitatem, quam cum plurimis malis nostris assumserat, exhorruisse. Atque ab eo affectu profectam vocem illam hominis reformidantis: *Mi Pater, si possibile est, transeat a me calix iste:* & hanc quidem fuisse vocem nostram, hoc est, imbecillitatis humanæ testem. Cæterum addidisse protinus, quod erat virtutis & obedientiæ, & tamquam superato affectu dixisse: *Verum tamen non sicut ego volo, Pater, sed sicut tu.* Negabas enim quidquam minus in Christi caritatem convenire, quæ fuit (sine controversia) flagrantissima, quam mortem eam, quam amore nostri tantopere sitierat, nunc imminentem exhorrescere, deprecarique. Addebas, vehementer absurdum videri, quum Martyrum plerique immanissimos Carnificum cruciatus, animis non solum impavidis atque intrepidis, verum etiam alacribus, quasique gestientibus excepissent, nonnullis adhibita tormenta, voluptatem quoque attulissent, caritatis, videlicet, magnitudine, doloris sensum absorbente: Christum, qui verus est amor, vera caritas, qui non in aliud venerat, quam ut nos morti obnoxios, indebita sua morte in vitam assereret, crucis vel ignominiam, vel acerbitatem exhorruisse. Proinde quod toto corpore sanguinem sudaverit, quod ad mortem usque fuerit animo contristatus, ita ut esset Angelorum solatio sublevandus, quod quasi Patri blandiens, calicem mortis deprecatus sit, hæc omnia quovis referre malebas, quam ad mortem reformidatam. Caritatis hanc esse ajebas propriam vim ac munus, formidinem omnem procul excludere, alacritatem adferre pro tristitia, nihil ad se spectare, totam semet aliis profundere. Neque quadrare, neque consentaneum videri, illum humani generis amatorem sitientissimum, non contanter modo, verum etiam timidissime mortem adisse. Atque ut tua confirmares, adjiciebas te magnopere dissentire ab iis, qui in statuendo caritatis ordine, gradus quosdam amandi comminiscerentur, ab ipsa caritatis natura prorsus abhorrentes, videlicet, ut secundum Deum, sibi quisque carissimus esset, semperque in eodem genere rerum, quæ nostra sunt, iis quæ sunt proximorum, præferamus. Dicebas, hanc collationem tollere hoc, quod amoris est proprium ac genuinum, qui sua negligit, curat aliena: nihil minus quam amare, qui seipsum amet. Mosen potius habuisse, deleri de libro vitæ, quam populum interire. Christum caritatis exemplar, se perdidisse, ut nos essemus incolumes. Paulum alterum amoris perfecti speculum, optasse, ut anathema fieret pro fratribus suis secundum carnem. Hæc, inquam, erat, Colete, confutationis tuæ summa, quam (ut potuimus) contractissime quidem collegimus, tamen citra omnem prævaricationem, nihil de industria vel prætereuntes vel elevantes, id quod Quintilianus admonet in confutando fieri oportere. Imo quod ipse non diffiteberis, quædam munitiora quoque retulimus, quam tu proposueris.

Sed jam ad rem discutiendam accedemus, si prius illius Numen imploraverimus, qui quoquo modo certe nobis tæduit, non sibi: nobis pavit, non sibi: nobis contristatus est, non sibi: nobis sudavit, non sibi: & qui solus novit, qua mente Patrem oraverit, non sinat nos nostram mentem sequi, sed suam dignetur impertire. Tuam vero sententiam auctore Hieronymo confirmabas, quem unum hac in re verum vidisse dicebas, qui pavoris & tædii causam mutarit, scripseritque, ut ajebas, Salvatorem Jesum nihil aliud orasse, quam ne sua mors, quam universis salutiferam esse cupiebat, Judæis exitialis fieret. Hinc illam fuisse anxietatem paventis mœrentisque, ad mortem usque acerbam. Inde sudorem sanguineis guttis toto corpore in terram destillantem. Hoc ita habere certissimum argumentum esse dicebas, quod jam in cruce sacrificium illud peragens æternum, pro eisdem sui supplicii ministris,

eumdem orans Patrem: *Ignosce*, inquit, *quia nesciunt quid faciunt*. Ut pene idem sit sensus in utrisque verbis: *Transeat a me calix iste:* id est, ne me sua pernicie occidant Judæi: &, *Ignosce, quia nesciunt quid faciunt*. Hanc, Colete, sive tuam, sive Hieronymi sententiam, si sic probas, ut aliorum non rejicias, jam & ipse in eam pedibus discedo. Nam & libenter cum Hieronymo nostro sentimus, & a Coleto non ita libenter dissentimus. Nihil enim prohibet, quo minus ex sacris litteris, quæ mira quadam fœcunditate sunt, varios sensus eliciamus, & unum locum non uno modo accipiamus. Scio juxta divum Job, multiplicem esse sermonem Dei: scio Manna non omnibus palatis idem sapuisse. Verum si interpretamentum istud sic amplecteris, ut id quod & plures habet auctores, & receptius est, damnes atque rejicias, reclamo, & a te libere dissentio, dissentiamque, donec me tecum sentire jubebis: nec jussurum scio, quæ tua modestia est, nisi tuam sententiam idoneis argumentis probaris. Placet quod dixit Hieronymus: *Erubescant qui putant Salvatorem timuisse mortem, & passionis pavore dixisse, Transeat a me calix iste.* Displicet quod nemo fere non dixit: Jesum propter assumtum hominem humana infirmitate reformidasse mortem, natura acerbam. Si auctoritate me premis, quid si utrumque sensit Hieronymus? Quid si sæpius hoc, quam illud? Quid si in eodem loco neutrum tacuit? Quid si ne sensit quidem quod tu, aut id etiam quod scripsit? quandoquidem ille in Commentariis summam libertatem esse putat, quod in Ruffinum scribens palam testatur. Etenim in his non suo quisque periculo quid sentiat, ipse pronuntiat, sed quid alii senserint, refert. Quod cum omnibus qui commentarios scribunt commune est, tum Ambrosio Hieronymoque præcipuum studium fuit, per diversos auctores vagari, & illorum, non suo periculo, quæ senserint, recensere. Uterque autem Origenem in enarrandis divinis litteris potissimum est æmulatus, cui familiare videmus esse, ut eadem de re, variis differendis sententiis, Lectori copiosam cogitandi materiam subministret. Relege locum unde ista profers, & vehementer me fallit animus, nisi & hoc commemorat quod tu nunc oppugnas. Sed interim dum librorum copia sumus destituti, ratio cum ratione, signa cum signis, argumentum cum argumento pugnavit.

Principio si Christum hoc unum tantopere angebat: quod mortem suam Judæis aliquot exitium allaturam esse prævideret, aut (ut sensit Hilarius) quod ea videlicet offensos ac consternatos Apostolos a se descituros præsciret, quum ista tum nihilo clarius prospexerit, quam a momento conceptionis, nunquam non eodem modo oportuit angi. Nam si causam perpetuam admittis, non potes non & effectum perpetuum admittere. Porro Judæorum exitium, cur nunc demum deprecatur? Cur hoc potissimum tempore? Cur non aliis verbis? Defleverat ante Hierosolymitanum excidium, sed verbis perspicuis. Oravit de cruce pro mortis auctoribus, pro blasphemantibus, sed verbis neutiquam ambiguis. Conveniunt circumstantiæ. Hic neque in re, neque in verbis, vel levis est conjectura, quæ pertineat ad interitum Judæorum, nisi impudentissime quis torserit. Nonne palam (inquis) orat, ne se Judæi occiderent, quum ait: *Transeat a me calix iste?* videlicet, quem mihi sunt propinaturi? Imo si me verbis urgeas, magis videbuntur ad Patrem propinantem, quam ad Judæos pertinere. Id quod ex simili loco fit luce ipsa clarius, ubi Christus de morte sua loquens: *Calicem* (inquit) *quem dedit mihi Pater, non bibam illum?* Dat igitur Pater Filio bibendum calicem, Filius ut homo, & homo nostris malis infirmus, vere reformidat mortem instantem, & Patrem orat, ut eum calicem a se transferat. Pro me facit & pronomen *Iste*, quod non ignoras, utro potius oporteat referri, ad Patrem cui loquitur, an ad Judæos. Idem sonant verba Marci, *Et orabat, ut (si fieri posset) transiret ab eo hora.* Quæ tandem hora, nisi jam urgentis supplicii? Deinde verba orantis subjicit: *Abba, Pater, omnia tibi possibilia sunt, transfer calicem hunc a me.* Ergo sermonem Christi si excutias, ne syllaba quidem invenietur, quæ tuam sententiam adjuvet.

Jam ex re si captes argumenta, tantundem inveneris, hoc est, nihil omnino quod pro te faciat. Collige, juxta Rhetorum præcepta, quid præcesserit, quid conjunctum fuerit negotio, quid consecutum sit. Dixerat Judæ, *Quod facis, fac citius.* Imminent impietatis ministri. Adventat proditor cum infelicissima cohorte. Jesus, volens tot Martyrum millia, qui suam mortem erant imitaturi, exemplo suo instituere, quomodo sese deberent gerere, ubi carnifex dirus urgeret, ubi sævos intentaret cruciatus, secretum captat locum, orantibus idoneum, tædere cœpit, ne sibi displicerent Martyres similia patientes: abjicit sese humi, hoc facto docens, non expedire Martyri supplicium adituro, ullis suis inniti viribus aut meritis, verum de se penitus diffiso, ad capitis opem tantum oportere respicere. Orat Patrem in media tristitia, ut (si fieri possit) mortem transferret. Sed vincit hunc affectum infirmitatis, & se totum paternæ voluntati submittit. Admonet dormitantes Apostolos, ut vigilent, orentque. Spiritum quidem esse promtum, carnem vero infirmam: mox obvium se præbet quærentibus, attonitos confirmat, trepidos provocat. Proditorem etiam osculo dignatur, & amicum vocat. Vides, opinor, Colete, circumstantias omnes, quæ ante rem, quæ in re, quæ post rem, nihil aliud demonstrare, quam Christum Jesum ex assumtæ conditionis imbecillitate, mortem vicinam horruisse, sed ope divina & virtute obedientiæ constanter eadem suscepisse. Verum nusquam mihi Theologi locuti videntur perplexius, quam de hoc Evangelii loco. Alius Christum reformidasse negat, veluti tuus Hieronymus, neque dissentit Augustinus, enarrans Psalmum vigesimum primum: *Corpus enim*, inquiens, *suum gerebat: id est, Ecclesiam: nisi forte putatis, Fratres, quia quum dixit Dominus:* Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste: *mori timebat.* Ambrosius, mortis tædium, modo videtur Christo tribuere, modo adimere. Tribuit, quum dicit, *Quasi homo mortem recusans, quasi Deus sententiam suam servans.* Rursum adimit quum scribit: *Doles enim, Domine Jesu, non tua, sed mea vulnera: non tuam mortem, sed meam infirmitatem, & nos æstimavimus te in dolore, quum tu non pro te, sed pro me doleres.* Iterum aliquanto inferius: *Tristis videbatur, & tristis erat, non pro sua passione, sed pro nostra dispersione.* Ac paulo post, *Tristis erat, quia nos parvulos relinquebat.* Et ibidem: *Transfer*, inquit, *calicem hunc a me: non quia Deus Dei Filius mortem timebat, sed quia nec malos pro se perire volebat.* Porro Hilarius etiam impiam stultitiam nominat, si quis affirmet Christum suam ipsius mortem reformidasse. Eam loquendi diversitatem in reliquis quoque Scriptoribus deprehendet hoc loco, qui diligenter observaverit.

Sed fortassis admiratione dignum, cur tantopere reformident Christo tribuere mortis reformidationem, quum omnes uno pene animo, non vereantur tribuere duas voluntates, divinam & humanam. Easque non solum natura diversas, verum etiam dissidentes, ut quod altera noluerit, altera voluerit. Duos item affectus, mentis & carnis, quorum altero mortem sitierit, altero recusarit. Adeoque voluntates has duas comprobavit auctoritas Ecclesiastica, ut Hæreseos notam inusserit iis, qui diversa senserunt. Interdum fatentur hoc, quod mortem refugit, fuisse conditionis assumtæ, interdum non naturæ hoc fuisse, sed dispensationis. Porro autem magis etiam hærent in illis Christi verbis: *Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste: verum tamen non sicut ego volo, sed sicut tu.* Et: *Pater, si vis, transfer calicem istum a me.* Primum, quod attinebat Christum omnino orare, qui quidem ut omniscius erat, etiam ut homo, ita & omnipotens? Deinde, cur orat, quod se novit non exoraturum? Nam sive orat, ne a Judæis occidatur, præsciebat occidendum sese: sive ne occiderent illi, sciebat occisuros. Sive ne perirent mortis occasione suæ, quum Juda permultos sciebat perituros. Denique cur orat, quod non vult Pater? Illud etiam perplexius, cur tamquam vel de voluntate Patris, vel potestate dubitans, ait, *Si vis*: &, *Si possibile est:* quasi quidquam ignoraverit? His atque hujusmodi multis offensus Augustinus, & causam mœroris pavorisque mutavit in Christo, & totum hunc sermonem maluit ad corpus referre. Quamquam & Hieronymus & Ambrosius, ejusdem tristitiæ varias causas tradunt, sive liberum esse rati, de una qualibet earum sentire, sive quod non existimarent, absurdum videri, si unius effectus plures esse causæ dicerentur. Quoniam caput & corpus idem sunt, Christus imbecillitatem membrorum suorum in se transferens, pro illis

lis tæduit, mœstus fuit, contristatus est, pavit, agonizavit, sanguinem sudavit. Hæc enim omnia verba sunt apud Euangelistas. Pro his oravit Patrem, ut a se, hoc est a corpore suo, a Petro, a Paulo, a Martyribus, calicem transferret amaræ mortis. Quemadmodum & in cruce pendens, comprecatus est Patrem verbis Psalmi modo citati, quorum nonnulla nequaquam quadrant in Filium Virginis, veluti hæc: *Deus, Deus meus, ut quid me dereliquisti? Longe a salute mea delictorum meorum.* Nam quæ tandem sua delicta nominat, de quo testificatur Scriptura? *Qui peccatum non fecit, & non est inventus dolus in ore ejus?* Ubi elegantur Augustinus: *Delicta* (inquit) *nostra, sua delicta fecit, ut justitiam suam, nostram justitiam faceret. Verum ut in cruce, nostra delicta sua fecit, ita instante supplicio, nostram trepidationem fecit suam, nostram mortem deprecabatur, non suam.* Atque hæc quidem interpretatio pietatis plurimum habet, eoque ad provocandos ad amorem Salvatoris animos, in primis idonea est. Et de verbis quidem orantis, facile nos extricat ab omni difficultate. Verum de pavore suscepto, videmur adhuc in eodem hæsitare luto.

Tu causam quidem pavoris mutasti, quamquam reclamantibus circumstantiis conjecturalibus. Non reformidavit sibi mortem, non tæduit sibi, sed tamen vere. *Neque enim* (ut ait Ambrosius) *speciem incarnationis suscepit, sed veritatem.* Debuit ergo & dolorem suscipere, ut vinceret tristitiam, non excluderet. Quod si hic quoque premis, Christum vere quidem pavisse, sed corporis sui, non suum malum: cum recentioribus Theologis rogabo, quod ita refugis in Christo mortis reformidationem concedere, præsertim assumtam ad tempus, non proprie conjunctam cum conditione, quam assumsit Jesus? Et quamquam tu a neotericis Theologis soles non invitus desciscere, tamen id quod admonet in Parmenide Plato, experiamur, num quid absurdi nostram sententiam consequatur. Si nihil consequitur, quid est quod ad alias coactas interpretationes divertamus, id quod simplex, quod germanum, quod in manibus est relinquamus, quod nusquam est in litteris, quæramus? At consequuntur (inquis) absurda permulta. Derogatur perfectæ Jesu tum caritati, tum obedientiæ. Propterea quod neque flagrantissimæ caritatis est mortem deprecari, quam Martyres amore illius summa alacritate adierunt, quam optavit Paulus, quam sitiit Andreas, quam desideravit Martinus, & paratioris absolutiorisque obedientiæ est, ultro cupere quod velit Pater, quam isto modo loqui: *Nolo mortem, si queam effugere, te volente: sin mori me vis, meam voluntatem negligam, tuam sequar.* Quod si Christus perfectissime amavit, & genus humanum, & Patrem, cur redimendi nostri munus detrectat? Cur reformidat, quod vult Pater, quum amoris sit proprium, idem velle ac nolle? Cur calicem, quem ille propinat, deprecatur? Si quocumque modo detrectavit, aliquid detrahitur illius in nos caritati. Si quacumque ratione noluit, derogatur absolutissimæ obedientiæ. Neutrum competit in eum, qui fuit utriusque, amoris pariter & obedientiæ perfectissimum exemplar, & cui nihil potuerit accedere.

Deinde negabas, ejusdem videri hominis vocem hanc, *Vade retro, Satanas, calicem quem dedit mihi Pater, non bibam illum?* Et hanc, *Si fieri potest, transfer a me calicem hunc*, nisi de Judæorum interitu, Hierosolymarum excidio, Discipulorum scandalo ac defectione, Martyrum suppliciis intelligatur. Ecce quam multa cogeris comminisci, dum unum illud, quod simplex verumque est, reformidas. Hic, nimirum est, Colete, scopulus ille procul albicans, qui te cum Hieronymo territabat, effecitque, ut translatis alio velis, proram flecteres. In hunc ne incurras, mavis longis ac sinuosis ambagibus circumagi, quam rectum tenere cursum. Sed etiam atque etiam vide, ne periculum quod eminus conspectum terret, nubes sit, non rupes. Imo cave, ne dum falsam cautem sedulo vitas, in veram impingas. Quamquam in præsentiarum consilium non est, tuam, quam probas, opinionem refellere, sed meam, quam non recipis, tueri. Age igitur experiamur vetere illo & Academico disserendi more, si docere queamus, Jesum uti perfectum & verum hominem, ex natura quam assumsit de matre Virgine, mortem suam reformidasse, exhorruisseque. Eamque humano affectu deprecatum esse, humana voluntate noluisse. Hac de causa tæduisse, contristatum esse usque ad mortem, sudasse guttas sanguineas, agonizasse. At hæc omnia, nihil derogare obedientiæ, quam absolutissimam in illo credimus, nihil caritati in nos, qua nulla major esse queat. Imo amore illius erga mortalium genus, his rebus non solum nihil detrahi, verum etiam multum adjungi. Postremo ut alacritatem, quam tu caritatis comitem esse vis, foris illi detrahemus, ita intus tantam fuisse concedemus uni, quanta non fuerit in universis Martyribus.

Quid quæris amplius, Colete? Belle promittis, inquis. Sed jam præsta. Equidem conabor. At tu interim ab ista tua sententia, quam nimis impense deamas, & in quam ut discedam pedibus, non tam argumentis, quam precibus obtinere niteris, tantisper abducas animum, dum quæ a me dicuntur, cujusmodi sint consideres. Primum illud, opinor, abs te impetrabo, Jesum Redemtorem nostrum perfectam hominis naturam assumsisse, cum omnibus affectibus, qui futuri fuerant in Adam, si in nativa conditione perseverasset, Corpus sensibile, Animam sensibilem, & naturalibus passionibus obnoxiam. Nec inficiaberis, quod affirmat cum multis Augustinus, nec inscite explicat Bonaventura, scribens in decimam quintam Distinctionem tertii libri Sententiarum, illum non tantum dignatum esse hominis conditionem accipere mortalem, verum etiam plurimis malis nostris obnoxiam. Quemadmodum ipse de se testatur in Psalmo, *Repleta est malis anima mea.* Et adstipulatur Paulus: *Debuit*, inquiens, *per omnia fratribus assimilari.* Nimirum, ea mala in se recepit, quibus mederetur in nobis. Neque tamen recepit omnia. Nam omne malum, aut culpa est, aut ex culpa, quod pœnæ malum appellant Theologi. De culpæ nostræ malo prorsus nihil attigit, ac ne conveniebat quidem, ut qui pro omnium peccatis erat intercessurus, ipse peccatum haberet, pro quo necesse esset intercedi. De malis vero pœnæ, tantum accepit, quantum nobis expediebat, & quatenus illius dignitati non derogabat. Hoc est, definitore Bonaventura, ea dumtaxat, quæ communem hominis lapsi conditionem generaliter consequuntur, ab iis quæ sigillatim accidunt nobis, abstinuit. Hujus generis sunt, morbi, vitia membrorum, vitia mentis, profecta a corporum vitiis, deformitas, monstrositas, atque his consimilia. Ab his omnibus fuit immunis, tum quia dedecebant illius dignitatem, tum quia nihil habitura fuerant momenti, ad nostram salutem. Prioris illius generis sunt, infantia, imbecillitas ætatis, sitis, fames, lassitudo, tristitia, dolor, dormituritio, & mille nostræ vitæ hujus labores. Hæc quamquam a peccato sunt profecta, tamen quoniam ipsa peccata non sunt, & possunt cum summa etiam virtute cohærere, Christus cum nostra natura in se recepit, uti pœnam, qua nostram expiaret impietatem: sed accepit pleraque, non omnia. Etenim in nobis pronitas ad culpam, ex culpa Adæ quidem nata est, attamen ipsa culpa non est; Præterea ignorantia primitivæ culpæ pœna est in nobis omnibus. At nos, ut Christo tribuimus infantiam & linguæ impotentiam, ita non adimimus perfectam sapientiam, qua anima ejus simul atque creata est, statim & continenter fuit illustrata. Item difficultas ad bene agendum, quæ modo non sit in nobis, privatis vitiis contracta. Nam hæc posterior, malum personæ est, non conditionis. Postremo, ut mortalitatem assumsit, quæ & ante peccatum erat in Adam, ita juxta quorumdam opinionem non assumsit moriendi necessitatem, quæ non omnes communiter alligat. Verum istud in medio relinquimus. Atqui mortis reformidationem, quæ & morte ipsa malum est nonnumquam acerbius, & sic humanæ conditioni adhæret, ut cum nulla culpa sit conjuncta, quid est cur tantopere formidemus adscribere Christo, non solum perfecto homini, verum etiam omnibus, quoad potuit, malis nobis adæquato?

Imo si me patiaris tecum paulo magis Philosophice agere, audebo dicere, fortasse comprobantibus nonnullis Theologorum, & semoto peccato simpliciter esse secundum naturam hominis, mortem reformidare, eamque secundum ejus conditionem locum habituram fuisse, etiam in statu innocentiæ. Peccatum quidem contra naturam est, & ad illud non impellimur, nisi naturæ depravatione. Pie-

tas maxime secundum naturam est, nec ab ea resilimus, nisi vitio corruptæ conditionis primitivæ. Mors vero quoniam peccati filia est, & naturæ, quæ semper appetit esse, inimica, natura omnibus est formidabilis, adeo ut bruta quoque animantia, ac prope dixerim, plantæ ipsæ, quibus nonnulli stupentem animam tribuerunt, monstrante natura resiliant ab iis, quæ sunt vel infensa vel molesta. Nihil autem tam infensum naturæ, quam mors, cujus proprium est, interitum adferre, quem exhorrescunt omnia quæ sunt. Porro, quanto præstantius est esse, quod aufert, tanto est ipsa formidabilior. At nullum est esse præstantius, quod queat eripi quam vita, præsertim hominis. Proinde Stoici, qui sapienti suo plusculum etiam tribuunt, quam humanæ conditionis imbecillitas recipiat, tamen hanc reformidationem non solum concedunt, sed eam inter τὰ κατὰ φύσιν πρῶτα, id est, *inter naturæ prima*, primo loco constituunt. Nihil enim nos prius docet natura, quam ut primum sensibus, deinde & animi judicio refugiamus ea, quæ naturæ lenitatem offendunt, multo magis quæ totam perimunt, ac modis omnibus, id quod sumus, tueamur perficiamusque. Quod si nobis vitio aut depravatione accideret, non esse, fateor, cum Christo communicandum. At minime convenit, illi perfectam hominis naturam tribuere, & id detrahere, quo nihil est cum natura conjunctius. Quod si utrumque juxta naturale est, ut anima & præsenti malo doleat, & de imminente affligatur, cur non utrumque homini Christo, aut relinquimus, aut adimimus? Imo dabo, unde liqueat ei fuisse causam, cur mortem expavesceret non tantum ut homines cæteri, verum etiam acrius, quam quisquam hominum. Tria ferme video, quæ reformidationem debeant exaggerare. Pretium boni quod læditur. Magnitudo mali. Et utriusque cognitio. Nos homunculi qui morte digni sumus, si quis casus mortem intentet, ut affligamur, ut exalbescimus? At hoc quod sumus, quam infinitis partibus est infra dignitatem Christi, neque tamen hoc ipsum quod sumus, quanti sit, satis intelligimus, & interitum nunquam tam certo metu formidamus, quin iidem speremus meliora. Tum si nulla spe sublevemur, ignorantia certe nostra hoc nobis adfert commoditatis, ut hoc minus mortem reformidemus, quo minus quam sit acerba cognoscimus. Adde, quod quo cujusque natura præstantior est ac generosior, hoc sensus mali naturam offendentis acrior est atque acerbior. Sed nullum umquam corpus hominis generosius fuit corpore Christi, nulla anima præstantior. Sensus igitur reliquorum sensu multo acerbior, vel in iis quæ corpus ejus lædebant, ac per illud animam, vel quæ animæ vires per se offendebant. Neque igitur nostri plasmatis vilitas cum illius præstantia, neque nostræ mortis acerbitas, cum illius supplicio, neque noster incertus metus, cum illius certissima clarissimaque prospicientia, neque nostra ignorantia, cum illius scientia conferri potest. Et miramur illum tantum, sic sibi cognitum, talem mortem expavisse, quam non tantum animo præsagiebat, sed perinde atque oculis subjectam prospiciebat, cujus omnes cruciatuum numeros perfectissime præsentiebat? Qua de causa Hieronymus, quam & Græci προπάθειαν, *propassionem* nominat, quasi passionis initium. Sunt autem formidabilium rerum primi incursus acerbissimi.

Hic facile divino, Colete, quid mihi inter legendum obmurmures. Ut hominis sit, inquis, mortem exhorrescere, certe non est hominis fortissimi, qualem fuisse Christum, nemo non fatebitur, mortem tam speciosam, tam salutarem reformidare, & reformidare tam novo more. Ubi ejus humanitatem quam assumsit, ubi mortis immanitatem contemplor, ubi sensum corporis atque animæ multo acerrimum, ubi perfectam præscientiam, causas permultas video, quare debuerit magis etiam quam mortalium quisquam exanimari: at rursum ubi ad caritatem, ad obedientiam, ad fortitudinem ejus, oculos refero, alacritatem, promtitudinem requiro. Exanimatur quis mortis metu, hominem quidem agnosco, at fortem hominem plane desidero, ubi sanguineum sudorem exprimit horror, ubi video tristitiam ad mortem usque perseverantem, aut mortis instar acerbam, ubi mortis audio deprecationem. Et caritatis est, de alieno, non de suo malo perturbari. De caritate & obedientia mox tibi respondebo. Verum interim, Num, quæso te, fortem virum negabis, qui ad ingens malum jam irruens exanimetur? Quid tu igitur fortitudinem esse putas? Non sentire ea quæ naturæ sunt molesta insensaque? At istud tantum abest, ut viri fortis existimem esse, ut immanis potius aut stupidi, suique sensu carentis esse dixerim. Natura nobis in ipsis vitæ principiis nostri caritatem insevit, ut appetamus ea quæ incolumitati sunt amica, resiliamus ab iis, quæ lædunt. Neque vero fortitudinis munus est, Gigantum vice pugnare cum natura. Nam *fortitudo est scientia rerum tolerandarum, aut non tolerandarum*, definitore Socrate. Aut si mavis, *honestorum laborum constans susceptio.* Quorum indecoram fugam, appellamus ignaviam. Ergo non sentire res naturæ molestas, non est fortitudo, sed eas constanti pectore vincere ac perpeti. Proinde non est parum fortis, qui periculum aditurus, exhorrescit animo, exalbescit vultu, cui palpitat pectus, cui refugit sanguis, cui gemitum exprimit dolor, sed qui periculi metu speciosum laborem recusat, imo hoc fortior, quod naturam refugientem vincit. Quod duris rebus ultro sese objicit, virtutis est, quod expavescit, naturæ, quod affligitur, item naturæ. Nam eadem est ratio, vel sentiendi præsens incommodum, vel instans exhorrescendi. Quamquam in altero a corpore profectus dolor, ad animum pervenit; in altero cruciatus in animo exortus, redundat in corpus. Itaque non commoveri periculo mali prementis & instantis, animi est, aut non intelligentis periculum, aut bruti stupidique: non sentire malum jam præsens, stipitis est, adeoque non hominis, ut ne animantis quidem: Neutrum certe sapientis. Nemo autem fortis, qui stultus. Infantes, ebrii, furiosi, cum risu ferrum excipiunt. Cur ita? Nempe, quia non intelligunt periculum. Neque hoc nomine fortes, sed miseri a nobis judicantur. Contra Virgilius Æneæ suo, cui summam fortitudinem conatur affingere, non tamen veretur reformidationem, trepidationem, gemitum, & id genus alia pavescentis animi signa tribuere. Nam in repente coorta maris tempestate,

Extemplo (inquit) *Æneæ solvuntur frigore membra,*
Ingemit.

Rursus ad Polydori vocem:

Obstupui, steteruntque comæ, & vox faucibus hæsit.

Simile quiddam Trojanis utique fortibus aliquoties attribuit, velut auditis Harpyis:

At sociis subita gelidus formidine sanguis
Diriguit.

Rursum in relinquendis iis quæ sunt naturæ amica, non adimit fortissimo viro sensum animi reluctantis, cum dicit:

Premit altum corde dolorem.
Et magno persensit pectore curas.

Idem observatum est a doctis in Homerica poesi. Nam communiter & ignavis & fortissimis viris expavescentiam attribuit, tametsi non eadem ratione. Si quidem ut ei quem fortem videri volunt, gemitum, pallorem, horrorem concedunt, ita indecoros ejulatus, muliebres complorationes, voces impotentis animi, ab eo procul semovent. Quid autem stultius, quam cum coneris absolutum fortitudinis exemplar proponere, hæc illi affingere, quæ sunt a fortitudinis laude aliena? At qui stultitiam Homero sive Virgilio tribuat, huic equidem cor esse negaverim. Stultitiam autem eam nomino, quam Quintilianus inter Oratoris vitia commemorat. Sed quoniam intellexerunt esse quoddam virile & constans expavescentiæ genus, quod non ab ignavia mentis, verum a natura proficiscatur, eoque & in fortissimum quemque necesse sit cadere, reformidationem distinxerunt, non omnino sustulerunt. Exalbuit Aristippus, & in simili tempestate Stoicus quidam, sine nomine a Gellio celebratus, cum crebri turbines navim urgerent, horreret atra caligine cœlum, irruerent globi fumigantes, imminerent typhones, quasi jam navim depressuri: nihil motus est periculo nebulo nescio quis ac dives (ut ait) Asiaticus, homo nihili, multisque delitiis diffluens, ac paulo post, conquiescente tumultu, Philosopho trepidationem exprobravit. Utrum tu hic fortem dixeris? Neuter fortassis erat; at si fuit alteruter, mirum ni Philosophus fuit. Atqui expalluit, inquis. Nempe, homo. Sapiens quidem, doctus, fortis, philosophus, adde Stoicus, qui mortem neque malam esse, neque turpem, neque sapienti

pienti formidandam & didicerat, & docuerat. Ut hæc omnia fuerit, at homo tamen non esse non potuit. Hic expavit cogente natura, ille supinus, securus, non mutat oris habitum, hebetante vecordia. Et (quod monstri simile est) qui in voluptatibus erat mollissimus, in periculis fortitudinis speciem solus obtinet, sed falsam. Cum duobus illis Deciis pulcherrimum illud facinus in mentem veniret, ut sese pro patriæ salute devoverent, ultroque hostium gladiis objicerent, non eis refugisse sanguinem, micuisse præcordia reris? Nihil expavisse Mutium Scævolam, cum solus in hostium castra penetraret. Nihil sensisse M. Curtium, cum in hiantem specum sese præcipitaturus, equo subderet calcaria? Nihil M. Attilium Regulum, cum in Pœnorum castra rediret? Nihil Codrum Atticæ Regem? Nihil Menœceum Thebanum? Quid alios egregios virtute viros, quorum exempla sunt apud Historicos infinita, cum sese speciosæ morti objicerent, nihil in aggressione periculi animo commotos fuisse putas: sed efferatos in fatum ruisse? At istud non est, fortitudinis laudem illustrare, sed fortitudinis naturam tollere. Aut enim minus erant fortes, aut ne fortes quidem erant, si aut non intelligebant periculum quod adibant, aut non sentiebant. Imo quod sapientes essent, periculi magnitudinem non nesciebant: quod homines essent, senserunt in aggrediendo reluctantem animum, sanguinem refugientem, pectus palpitans: quod viri fortes erant, nihil his rebus abducebantur, quo secius fortitudinis munus constanter obirent. Tu, si virum fortiter in acie pugnantem videris, num continuo clamabis ignavum, si colorem mutarit, si comæ riguerint, si gemitum ediderit? Inique feceris. Verum si locum deserit, si clypeum abjicit, si terga vertit, ita demum erit quamobrem objicias ignaviam. Lex viro forti præmium statuit. Num hoc illi calumnia protinus intervertes, & ad eum negabis attinere verba legis, neque enim fortem virum esse, qui paulo ante congressum, vultum vocemque amiserit: adde, qui ne ea quidem continuerit, quæ pudet nominare? Huic si Patronus adsit non omnino indoctus, nonne te facile per finitionem repellet, dicens non esse fortitudinem, nihil expavescere in adeundis periculis, sed ea fortiter suscipere, & constanter perferre, ac vincere? Quod sic animo & corpore sum affectus, id neque vitii erat, neque virtutis, sed naturæ, & necessitatis. Quod mihi patriæ incolumitas mea pte salute fuit antiquior, quod me non subduxi discrimini, id erat fortitudinis, atque hoc nomine mihi præmium a lege decretum postulo. An ideo fraudabor honore, quod non tantum hostem vicerim, sed etiam naturam? Quin potius bis fortem videri oportet eum, qui caritate civium, non solum periculum, verum & animum suum contempserit, & (quod est fortius) se prius, quam hostem superarit.

An mihi objicies barbarum illum servum, cujus meminit Titus Livius, qui propter occisum ab eo dominum, Asdrubalem Pœnum repente adortus obtruncavit, moxque comprehensus a circumstantibus, haud alio, quam si evasisset, vultu, inter atrocissimos quoque cruciatus, eo fuit oris habitu, ut ridentis etiam speciem præbuerit? An ferum illum e Cæsaris ludo gladiatorem, quem exsecantibus vulnera chirurgis, ridere solitum ferunt? At eadem opera licet objicias totam gladiatorum cohortem, qui ferarum more in ferrum ruunt. Præterea multos deploratos homines, qui sibi mortem consciscunt: postremo maleficos quosdam & miserandos homines, quos non raro ad supplicium cum risu videmus ire, jocari in obvios, maledicere Magistratibus, atque omnino quædam facere morituros, quæ solent ebrii. Num istos fortes viros appellabimus, quod nihil expavescant, nihil cruciatu commoveantur? an amentes potius, feros, ac stupidos? An tu fortem negabis, qui calcato repente angui, qui viso lemure, qui ad subitum fulminis ictum, oris habitum mutet? At istud est non fortem, sed *ἀνάλγητον*, *ἀναίσθητον*, *ἀπαθῆ* hominem constituere, id est, *indolentem*, *hebetem* ac *stupidum*. Ἀναλγησίαν autem καὶ ἀπάθειαν adeo Panætius Stoicorum doctissimus non requirit a sapiente, ut eam ne homini quidem tribuat. Utramque a Christo removet Ambrosius, his quidem verbis, *Neque enim* (inquit) *habeat fortitudinis laudem, qui stuporem magis vulnerum tulerit, quam dolorem.* Quamquam duo illa *ἀναλγησία καὶ*

A *ἀπάθεια* magis videntur ad animi dolorem pertinere, *ἀναισθησία* corporis. Quorum prius Scotus *tristitiam* nominat, alterum proprie *dolorem*. Idque homo Chrysippeo acumine præditus, ait ex Augustini verbis colligi, quæ sunt. *Dolor carnis tantummodo offensio est animæ ex carne.* Sicut *dolor animi*, qui tristitia nuncupatur, est ejus dissensio ab iis rebus, quæ nobis nolentibus accidunt. Quasi vero non contra hinc liqueat, *dolorem* esse communem ad animi corporisque molestiam, *tristitiam*, animi tantum. Quanquam *tristitia* apud eos, qui exactius loquuntur, frequentius ad oris habitum refertur, *dolor* autem sæpius ad animum quam ad corpus. Quis non istos plusquam Lyncei miretur oculos, qui hoc videt, quod nusquam est? Sed ad rem. Eorum affectuum, quos nobis indidit natura, Philosophi in quantumvis perfecto sapiente, non *στέρησιν* sed *μετριότητα*
B requirunt. Atque adeo in Christo non admittunt insensibilitatem atque hebetudinem Theologi, ut ne *ἀοργησίαν* quidem, id est, *inirascentiam* omnino adscribant. Præterea Hæreseos damnavit Ecclesia, qui Christo naturam impatibilem, & nullius omnino doloris capacem adscribere tentarunt. Magis autem (ut diximus) secundum naturam est, malum imminens reformidare, quam præsenti affligi. Hoc enim penitius indidit natura, quod magis ad tuendum incolumitatem nostram pertinere judicabat, nimirum ut quæ lædunt, ab iis sejungamur. Cui proximum est, id quod vitare nequeas, ferre fortiter. Proinde quam multos videmus præsens malum fortissime ferre, qui im-
C pendens non potuerunt non vehementer expavescere? Cur ita? Nempe, quod hic gravius ac difficilius est cum natura luctamen. Nonne videmus & imperfectissima animalia, sagacissime præsentire incommodum, ac reformidantium instar, sese contrahere? Scribit Aristoteles, spongias quoque avulsorum strepitum præsentiscere, seseque contrahere, atque arctius affigere, ut non nisi cum negotio queant avelli. Quod spongiis insevit natura, ut interitum reformident, hoc tu vis homini detrahere?

Attamen legimus, non paucis egregiis viris hoc animi robur fuisse, ut mortem interrito vultu, præsentique adirent. Namque Phocion ille Atheniensium Dux jam moriturus, adeo nihil expavit, ut in uxorem & venenum jocaretur. Nam cum illa muliebriter ejulans diceret, *Mi*
D *vir, innocens morieris?* Ille subridens, *quid ais*, inquit, *uxor, num tu me nocentem mori malles?* Deinde cum veneno jam consumto ab iis qui multi ante eum biberant, carnifex de suo dare contaretur, Phocion amicos pecuniam numerare jussit, cavillum addens, quod Athenis ne mori quidem gratis liceret. Socrates Judicum calculis damnatus, nihil de vultu, semper sui simili, demutavit. Tum imminente supplicii die Crito placidissime dormientem offendit. Deinde cum navim e Delo mox adfuturam annunciaret, nihil etiam commotus est. Supremo die, nihilo secius, quam in omni vita consueverat, cum amicis festivissime disputabat, subinde jocos illos suos, seriis rebus intermiscens. Cicutam eodem ebibit vultu, quo vinum solitus
E erat. Denique jam animam efflaturus, suprema voce jocatus est in Phœdonem amicum, quod gravius de morte sua discruciaretur, jussitque, ut gallum, quem Æsculapio pro se vovisset, redderet. Cum autem sit extra controversiam, Phocionem Ducum omnium incorruptissimum fuisse, Socratem Philosophorum sanctissimum inculpatissimumque, non erit cur ista vecordiæ, stuporis, aut hebetudinis fuisse calumniemur, potius quam fortitudinis. Haud equidem inficias iverim, Colete, in multis hoc animi fuisse robur, ut in adeundis periculis nihil tale passi sint, quæ vulgo solent accidere. Et sunt ista quidem in-
F victi animi documenta, præsertim in sapiente ac bono viro. Verum non patiar te ex iis rebus fortitudinis magnitudinem metiri, quæ non tam virtute, quam naturæ proprietate, non tam mentis, quam corporis habitu accidunt. Non ideo fortis Socrates, quia cicutam hausturus, non mutarit vultum, aut ea gratia non fortis fuerat futurus, si exalbuisset. Nam & expavescere, & non expavescere, est fortibus cum non fortibus, sapientibus cum stupidis & hebetibus commune. Si mihi plus calidi sanguinis, si spiritus crassiores indidit natura, num ideo fortior ero? Rursus, si sanguinem frigidiorem, parciorem, si spiritus tenues addidit, num illico minus ero gnavus? Non possum

mutare naturam, quin exalbescam, objecta repente specie terrifica: at imperare mihi possum, ut ne mors quidem me deducat a recto. Itaque non expavescere, quando ex habitu corporis, aut alia quapiam naturæ vi contigit, neque in sapiente viro requirendum est, neque in ἀναλγήτῳ ἀναισθήτῳ fortitudinis nomine donandum. Narrant ii, qui bellicis tumultibus interfuerunt, cum primum hinc atque hinc ferratæ constitere acies, cum rauco crepuerunt cornua cantu, cum tuba terribilem sonitum taratantara dixit, cum horrendus ille Mavortius clamor utrimque sublatus, sydera ferit, tum fere, ut quisque miles est fortissimus, ita maxime exalbescere, neque ullos esse ad fugam priores, quam qui clamore confidenti prælium inierint. B Ne in Oratoribus quidem dicturis offendit Quintilianum pallor, & mediocris trepidatio, cordati hominis (ut autumat) & periculum intelligentis argumentum. Idque laudatissimis quibusque Oratoribus usu venisse testatur. Demosthenes, Græcæ facundiæ princeps, non temere surrexit ad dicendum, nisi trepidationis notas ederet vultu. Non diffitetur Cicero, hoc sibi peculiare fuisse, ut dictionis initio trepidaret. Et nemo hoc uno causas egit, aut plures, aut graviores, aut fortius denique. Hoc nomine si tu Ciceronem ignaviæ insimules, ille incontanter (ut est Orator promtus) inscitiæ te vicissim insimulabit, qui fortitudinis vim naturamque ignores. In sese hoc vel illustriorem esse fortitudinis laudem, quo major sit naturæ reformidatio. C Quandoquidem naturæ difficultates, quæ citra vitium nostrum nobis contingunt, augent materiam segetemque virtutis. Quidquid igitur naturæ dotibus detraxeris, id totum accrescit in cumulum virtutis. Velut e duobus fortibus viris, clarior fortitudinis laus penes eum est, qui minuto frigidioreque sanguine natus, contemnit naturæ difficultatem, quam penes eum, cui multus ac fervidus sanguis in pari discrimine, periculi formidinem imminuit. In hoc enim de virtutis laude nonnihil sibi natura vindicat, in illo quidquid est, totum virtutis est. Tu sic conaris amplificare fortitudinis splendorem, si multum de fortitudinis materia deduxeris. At istud minuere est, non ampliare.

D Video, Colete, jam dudum quassas caput, nec ista dum tibi satisfaciunt. Mane modo, non conquiescam, donec amoliar omnia. Quid mihi cum Stoicis, inquis, qui de Christo disputo? Imo quando de Christo, qui veritas est, disceptamus, si quid dixere Stoici, quod a veritate non abhorreat, non absurde videtur posse proponi. Quam vere dixerint illi, inquis, mea nihil refert. Verum istud ipsum, quod illi de suo sapiente dixerunt, haud sincere tractas. Nemo Stoicorum non detrahit sapienti συγκαταθέσεις, id est, *assensiones*, neque φαντασίας, id est, ad repente objectam mali speciem *expavescentiam* concedunt omnes, cum de Stoico sapiente scripserit Flaccus, *Si fractus illabatur orbis, Impavidum ferient ruinæ.* Præterea qui E concedunt *expavescentiam*, non eam virtutis materiam esse dicunt, sed quiddam venia dignum, & negligendum magis, quam laudandum, propterea quod phantasiæ istiusmodi rationis prævertunt judicium, eoque in hominis potestate non sunt. Ad hæc non concedunt sapienti immodicam ac diuturnam expavescentiam, nec omnino concedunt, nisi cum subito sensibus objicitur species magni mali, qui tumultum hunc ita animo cient, priusquam rex ille ratio dijudicarit. Verum simul atque ea perspexerit, id quod falsa mali specie territavit sensus, malum non esse, tunc continuo sceptra tenens, mollit animos, & tranquillat mentem. Postremo, quis umquam Stoicorum admitteret in sapiente suo, quod tu in Christo constituis, Nolle F mortem, & mortem metuere? Illi removent ab eo συγκαταθέσεις, tu eas Christo tribuis. At non est assentiri, nolle mortem, & mortem metuere? Non idem sunt expavescere, & metuere: ut aliquando expavesciat sapiens, certe nihil umquam metuit, quippe qui nihil in metuendis ponit, nisi quod malum sit, nihil malum judicat, præter unam turpitudinem: hanc igitur unam metuit, non autem expavescit. Cur enim expavescat, cum in ipso sit non incurrere? Mortem tam esse secundum naturam, quam nasci; neque turpem, eoque ne metuendam quidem, nisi stultis. Quid enim stultius, quam id quod nullo modo malum sit, quod etiam secundum naturam, id perinde ut summum quoddam malum formidare? Tum ne reliqua quidem quæ molesta sunt naturæ, quod genus sunt morbi, fames, sitis, cruciatus timere, sapientis esse ducunt. Nam si ea sunt eventura, inquiunt, & vere mala sunt, cur malum duplicas? Si mala non sunt, metus igitur malum est. Si quæ metuis, eventura non sunt, cur frustra metuendo ipse tibi malum adsciscis? Nihil igitur horum sine vitio timetur. Aut enim quod malum non est, malum judicat, & errat: aut quod intelligit malum non esse, timet tamen, & desipit, atque ratione dissentit. Sapiens autem Stoicus, neque fallitur, neque a ratione dissentit umquam. Age jam colligamus, quam multa tu Christo non sapienti modo, verum etiam sapientiæ fonti tribuis, illo indigna. Primum, qui potuit expavescere, cujus sensibus nihil inopinatum potuit objici, quippe omnia perfectissime prævidenti? Quam vero nefarium dicere, in Christo terrificas quasdam malorum imagines prævertisse rationem, eaque attonita vel obruta, inanibus terriculis ac ludibriis sensuum tranquillitatem perturbasse, atque adeo perturbasse, ut sanguineis guttis undique manarit, tamdiu, ut ea molestia ad mortem usque perseveraverit? Sic enim, opinor, exponit Hieronymus, *Tristis est anima mea usque ad mortem*, ut mortem, non causam tristitiæ, sed finem esse dicat. Num igitur interim stupuit ratio in Christo? Nihil minus. Cur igitur tanta mora non excussit falsi mali tam acerbam reformidationem? Cur metuit, quod non solum malum non erat, sed fons omnium bonorum nostrorum? Cur noluit, quod erat expetendum? Unde incidit in eum affectum, in quo non expediebat manere? Denique, cum tu ipse paulo ante removeris a Christo pronitatem ad culpam, nunc eos tribuis affectus, quibus nos potissimum ad culpam sollicitamur? Cum modo sejunxeris ab eo difficultatem ad recte agendum, nunc attribuis reformidationem mortis, qua morte nullum umquam exstitit opus Deo gratius meritive majoris?

Obruis me, Colete, velut imbre densissimo telorum, quæ semel omnia sic poteram repellere, si dixero, eosdem quidem affectus fuisse in Christo, qui sunt in nobis, sed non eodem modo, eoque non idem efficere. Sed malo carptim diluere, quæ tu agminatim congessisti. Primum mihi concedas, velim, ut liceat, cum opus est, a Stoicorum decretis desciscere, quorum fere commune est de verbis certis digladiari. Nihil, inquiunt, metuendum, quod malum non sit, nihil malum, præter unam turpitudinem. Mors turpis non est, non igitur metuenda. Si ita convenit inter Stoicos, ut præter turpitudinem nihil malum dici placeat, quid id mea refert? At Scriptura me docet, mortem malam esse, quæ dicit, *Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum.* Si bonorum omnium auctor Deus, & mortis auctor non est, mors igitur mala. Invidia enim Diaboli, mors introivit in orbem terrarum. Si mala, cur non & metuenda? Abhorruit a morte Christus, ut homo verus, tamquam a re per se mala, & ex malo nata. Mentior, nisi palam idem dicit Ambrosius in Lucam, *Et ideo fastidit*, inquit, *quod ipse non fecit.* Mane paulisper, video quid dicas. Fastidit, inquis, non suam, sed nostram omnium mortem, id quod declarant Ambrosiana verba, quæ Rhetorica calliditate supprimis. *Et fortasse*, inquit, *ideo tristis est, quia post Adæ lapsum, tali transitu nobis erat ex hoc seculo recedendum, ut mori esset necesse.* An non audis illum de nostra, non de Christi, morte agere? Fateor, Colete, non adjuvor verbis, sed argumento sublevor. Etenim si ideo nostram mortem fastidit Deus, quod eam non fecerit, cum ne suam quidem fecerit, magis etiam fastidierit, necesse est. Neque vero fastidivit eam, quatenus erat opus frugiferum ac Deo gratum, sed quatenus erat mors. Mors per se malum est, certe necessitatis, si non morale, etiam si Christus hoc malum nobis vertit in bonum. In quantum erat reconciliatio nostra, ardentissime illam sitiebat, in quantum peccati filia, graviter fastidiebat. Proinde ne me clames illico in Salvatore difficultatem ad bene agendum inducere, quod mortem exhorruerit, sed hominis perfectam naturam constituo, omnibus suis affectibus absolutam, metu, dolore, spe, gaudio, cupiditate, ira, odio, reliquisque, qui sint ejusmodi, ut citra vitium queant consistere. At isti sunt, inquis, molestissimi sollicitatores illi, quibus impellimur ad impietatem. Sed

nimis

A nimis quam impium videatur, rem ullam constituere in Christo, quæ ad turpitudinem inclinet, quem ipse fateris non tantum a vitiis omnibus, verum etiam ab omnigena propensione ad vitium invitante, fuisse liberrimum. Atqui ego, Colete, neutiquam impium esse video, ea ponere in Christo, quæ ad vitia quidem trahunt, sed utique in nobis trahunt, non in illo. Res easdem in illo constituo, at non eodem modo, neque idem efficientes. De nobis verum est, quod ex Platonis sententia scribit Maro:

Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque, nec auras
Respiciunt, clausæ tenebris, & carcere cæco.

Nostri affectus semper obturbant rationi, refugiunt ab honestis, nituntur ad turpia. Cur ita tandem? Profecto, non naturæ vitio, sed culpæ, cujus reliquiæ sic penitus inhæ- B serunt, ut compesci quidem frenarique possint, evelli radicitus nequeant. Itaque in nobis propter naturæ depravationem affectus per ignorantiam feruntur in id quod erat repudiandum, refugiunt ea quæ fuerant expetenda, tenebras offundunt menti, præeunt rationi, cui conveniebat parere, immodicos cient tumultus, partim appetentes aut fugientes, quæ non oportet, partim immoderatius etiam quæ oportet, appetentes aut repudiantes. Ita fit, ut malis pleraque vertantur in occasionem materiamque peccandi. At Christus, quoniam naturam hominis induit, plurimis quidem incommodis, e culpa natis obnoxiam, immunem tamen ab omni depravatione vitiorum, ne poterat quidem affectibus nostræ naturæ ad malum sollicitari. C Verum horum quidquid fuit in illo, cessit in cumulum virtutis ac meritorum. Neque oportet in eo labi, quod interdum apud Scriptores ignorantia, imbecillitas, ad malum propensio, ad bona difficultas, natura nobis inesse dicuntur, quod mors naturæ deberi dicitur. Nam hic naturam non conditam, sed depravatam sentiunt. At vulgato loquendi more, quidquid nobis non casus attulit, sed exortus ipse indidit, id natura dicunt adesse. At in his naturam intelligimus, non initio conditam, sed peccato vitiatam. A qua cum Christus præter incommoda pene nihil in se recipit, nec in eo ulla peccandi facultas fuit, audacter illi tribuam, vel animi, vel corporis passiones naturales, secundum utramque partem. Animi, ut dolere, gaudere, odis- D se, metuere, irasci. Corporis, ut esurire, sitire, dormiturire, lassari, affligi, mori. Quid enim detraho de perfectissima Christi virtute si dicam illum odisse, cum in eo nihil aliud sit odium, nisi fuga veri mali? Cur non affirmem irasci, si quidem nihil est aliud ejus ira, quam mali detestatio, nihil etiam vel antevertens, vel interturbans rationis usum? nihil interpellans tranquillissimam perpetuamque Divinitatis contemplationem? Quod si quando nos his rebus ad lapsum præcipitamur, id nunquam non fit nostra culpa. Quod inclinamur, adeo non est culpa, ut piis mentibus occasio sit summi meriti. Itaque quod naturales affectus Christum non perpulerunt ad peccatum, mirum non est, quandoquidem tam multis materiam pietatis suppe- E ditant: quod non sollicitarunt, hoc inde est, quod uti non fuit particeps maculæ genitalis, ita ne reliquiis quidem ejus fuit obnoxius. Verum de his plura mox.

Interim quod ajebas, Stoicos meos non concedere sapienti, nisi momentaneam expavescentiam, quæ tantisper mentem hominis perturbet, donec se colligat ratio. Deinde non accedere ejusmodi pavori, nisi cum repente sensibus incurrit φαντασία, hoc est, *species formidabilis*. Ut ista sic habeant, quid tu tandem appellas expavescentiam? An enormem perturbationem, & quasi πανικὸν animi tumultum, qui prorsus obruta ratione, me mihi ipsi eripiat? Absit, ut ego portentum istiusmodi instituam in Christo. Sin expavescentiam dicis, molestam ac cruciabilem refor- F midationem imminentis mali, quæ sensum quidem acerbum incutiat affectibus animi, neque tamen eum loco dimoveat, hæc neque semper exoritur ex visis illis terrificis, imo vero ex animo demanat in corpus. Et adeo non excludit rationis usum, ut ex ipsa ratione nascatur, videlicet, imminentis mali vim perpendente. Utramque non video quid prohibeat esse diuturnam. Nam prior illa quæ nobis cum Christo communis non est, in multis sic mentis usum adimit, ut numquam ad sese redeant. Hæc posterior tamdiu perseveret necesse est, quamdiu premit impendens malum. An non Stoicus ille Gellianus, de quo paulo ante meminimus, tamdiu pavit, quamdiu sæviebat tempestas, neque prius omnino pristinum vultum recepit, quam mare deferbuisset, & enituisset cœlum? Non ille interim vacabat animi dolore, neque tamen non vigebat ratio. Sed obluctabatur Philosophus ille animo suo, ni fecisset, parum fortis futurus. At nobis non cum natura, sed cum vitiis luctamen est. Non igitur secundum naturam reformidatio, neque luctam istam Christo tribuere fas sit. Imo ne necesse quidem est. Neque enim illi pavor accidit necessitate conditionis, quemadmodum Philosopho isti, neque mentem afficiebat, quæ possit a statu dimoveri quemadmodum in Stoico. Nobis quoniam in ipsis naturæ necessitatibus culpa tendit insidias, nulla pene res accidit, cum qua non oporteat colluctari. Premit morbus, luctandum est, ne vincat animum tuum, & patientia victum spoliet. Revaluisti, en tibi altera pugna, ne pelliciaris ad inhonestam voluptatem. Sive quid accidit molesti, luctandum est, ne frangaris animo: sive quid dulce, pugnandum est, ne te corrumpat. Horum igitur sensum cum capite communem obtinent membra, cæterum causam, modumque peculiarem sibi retinent.

Hæc abunde satis esse poterant, Colete, nisi tuam istam sententiam nimis tenere deamares. Etiam nunc abnutans, negas tibi factum satis, arctioribus nodis me paras urgere. Rhetoricaris, inquis, & malam causam non pessime defendis. Verum isthoc pacto non potest non videri derogatum absolutæ caritati Jesu, si quomodo dixeris eum reformidasse mortem suam. Dono tibi naturalem esse mortis reformidationem, & magis etiam naturalem, quam cibi cupiditatem. Dono eam non esse conjunctam cum malo culpæ. At caritatis est, naturam vincere perficereque. Grave naturæ malum fames, at hujus sensum eximius amor excutit. Forte quiddam mors, at fortior dilectio, quæ mortem quoque ipsam facit optabilem, facit jocundam. Epicurus tantam habere vim existimat recti conscientiam, ut sapientem & in Phalaridis tauro clamaturum affirmet, *non sentio, dulce est.* Si tantum valet virtutis simulacrum in Philosopho, non minus valebit in Christo vera perfectaque caritas? Esto, non resilit ab officio, minus tamen amat, qui tristis mortem excipit, quam qui lubens, alacriter, exsultanter. Tametsi mihi videor nodum istum superiore disputatione dissecuisse, tamen idem apertius, & *Minerva* (quod ajunt) *paulo pinguiore* faciamus. Ardentissime amantis, inquis Colete, est, ea quæ natura sunt gravissima, non solum levia, sed & jucunda ducere. Quod si vere scriptum est, Amanti nihil esse difficile, si vehementer amanti nihil non dulce, quod ejus gratia tolerat, cujus æstuat amore, tum si fatemur, Redemtoris amorem tam fuisse flagrantem, tam immensum, ut universus omnium mortalium amor in unum conflatus, non sit cum illius caritate conferendus, cur sudat mortis formidine? cur angitur? cur tædet? cur crucem deprecatur? Si formidat discipulis, officium amantis agnosco: sin suam mortem, sin sibi, tametsi suasorias technas probe calleas, tamen ne Pitho quidem ipsa mihi persuaserit, nihil hic derogari caritati Redemtoris. Esto, natura quod suum erat fecerit, cur cessavit amor, quo minus & ipse quod suum erat, faceret? Sit naturæ reformidare mortem, quamquam sic misere reformidare, non est simpliciter naturæ, sed corruptæ damnatæque. At rursum caritatis est, naturalem imbecillitatem excludere. Expavit Petrus ad ancillulæ vocem, adeoque suus esse desiit, ut Christum, pro quo modo mortem subire volebat, abjuraret. Quamobrem? Quia adhuc languebat amor. Amabat quidem Jesum, sed nondum spiritualiter. Carnalis autem amor & humanus imbecillis est, & tantis tempestatibus impar. Verum posteaquam Divini Spiritus igni confirmatus est, quid fecit? Qui paulo ante ad mulierculæ vocem exanimabatur, jam neque Principum, neque Judicum ora veretur, sed vadit gaudens a conspectu concilii, quod dignus sit pro Christo contumeliam pati. Nimium, profecto, interest, inter exanimari metu, & intentatis suppliciis gaudentem abire. Sed quantum creverat amor, tantum decesserat de trepidatione, videlicet, naturam perficiente caritate divina. Ergo (ut dicam collectius) ut secundum naturam sit reformidare malum, certe tanta cum molestia reformidare, non est conditionis institutæ, sed pœnæ. Eam quam-

quamquam in se recepit Christus (id quod interim sic tibi dono, ut mihi jus sit reposcere) tamen infirmitatem exigit vigor amoris, & affectionem huic diversam inducit. At tu mihi in Christo Chimæram quamdam fabricaris; absolutissimam caritatem, cum acerbissima reformidatione, velut aquam igni commiscens. Et tamen causam, tam impudentem pergis Rhetoricis fucare coloribus. Utinam, Colete, tam vere mihi opprobres eloquentiam artificialem, quàm vere laudatur in te. Nam istud ipsum subinde inter disputandum succlamabas, bonam causam tibi dicendi artificio de manibus extorqueri, & veritatem eloquentia opprimi. At istud ego possim vere in te ἀντιστρέφειν. Vide enim quam agam tecum simpliciter, quam nihil occultem. Nihil istorum quæ proxime dixisti, inficiabor. Fateor, fieri, & fieri natura, ut vehemens affectus affectum, aut etiam corporis sensum absorbeat. Amoris hanc esse naturam, ut quæ per se sunt acerba, ea faciat dulcia videri. Addo, quo vehementior amor, hoc ista magis efficit. Quid quæris? Ajo divinum & spiritualem amorem, carnali sive humano, infinitis partibus efficaciorem esse, ajo Christi caritatem tanto nostra fuisse cumulatiorem, ut ne conferenda quidem sit. Et tamen quod vulgo humanus amor efficit in nobis, quod magis effecit divinus quidem, sed tamen finitus amor in Martyribus, hoc in Christo divinam & immensam caritatem fecisse nego: nego autem, non in totum, sed quantum attinet ad excludendum sensum reformidationis. Cæterum de inducendo gaudio, post videro. Ejus rei causa est, quod in nobis alia vis animæ redundat in aliam, & ut quæque vehementior est, aut secus, ita aut obruit alias, aut cedit. In Christo vero nequaquam item, verum unaquæque vis, sive animi, sive corporis, nihil impediente vel diversa, vel simili, suum naturale munus perfecte peragebat, ut neque gaudium vehementius, levioris gaudii sensum eriperet, neque dolor acrior, levioris doloris molestiam obrueret: neque summa voluptas summo dolori, neque dolor atrocissimus, voluptati summæ posset obsistere. Alioqui, si voles, Colete, ex isto effectu, quem amoris proprium dicis, & verum dicis in nobis, Christi caritatem æstimare, etiam atque etiam vide, quam eam eleves, dum sedulo quidem, sed inconsideratius conaris amplificare; quippe quæ ne id quidem potuerit, quod in turpiter adamantibus cæcus amor potest, quod inter amicos amor potest humanus, quod in tot martyrum millibus potuit amor, ejusdem quidem generis ille, sed ad Redemtoris amorem perquam exiguus. Nonne videmus istos, qui vix falsam amoris umbellam obtinent, ut insanis illis suis laboribus, non solum non offendantur, verum etiam alantur. Calent illi, cum brumale frigus nox & Aquilo conduplicet, non fatigantur pervigiliis, non sentiunt inediam, nihil terrentur larvarum aut lemurum occursibus. Denique quidquid iis, qui amore vacant, videtur intolerandum, id isti lusum existimant. Quanto pectore certa pericula suscipiunt? Vulnera, mortem denique quam cupide excipiunt. Quid autem refugiat, cui dulcis est etiam mors? Atque hujus rei quorsum attinet exempla ex Historicorum litteris repetere, cum quotidie videamus creditu longe difficiliora, quam legamus in libris? An non servum illum, de quo paulo ante, sic totum gaudii sensus occuparat, ut ad inflictos cruciatus animo stuperet & corpore? Si Christi caritatem metiris efficacia pellendi sensum malorum, mirum in hoc non potuisse, quod potuit & in servo, & in barbaro?

Refert in Epistolis Plinius Cæcilius, ejus qui *Mundi* scripsit *Historiam*, ex sorore nepos, ætate sua nobilem quamdam Matronam, Arriam (ni fallor) nomine, memorabile facinus edidisse. Hujus maritus fœdo atque insanabili ulcere cruciabatur. At illa simul atque ex Medicis cognovisset, nullam esse vitæ reliquam spem, ad mariti lectulum adstans, gladium adegit pectori. Tum in medio vulnere ad eum conversa, *non sentio*, inquit, *non dolet*, *juvat etiam mori tecum*. Et exemplorum hujusmodi densissimo agmine me poteras obruere. Quod cum ita sit, minus admirandum de Martyribus, qui non paulo efficacioribus amoris facibus ardebant. De quibus omitto contentionem facere, quanto alacrius singuli unius Christi causa mortem exceperint, quam ille amore omnium. Hoc

A quæro, ecquis umquam hominum vel ignavissimorum, sic exhorruerit? Hi qui sunt formidolosissimi, frigido sudore madescunt. Christus sudavit sanguinem, neque vultu tantum, sed & toto corpore, adeo copiose, ut guttæ demanarent in terram. Meticulosissimi pallescunt, ac trepidant. At Jesus agonizavit, id quod est agentium animam. Ergo amavitne ardentius Martyr Christo, membrum capite? Vehementius amavit aut servus homo, aut mulier? Postremo magis amat stultus adolescens puellam, quam Christus sponsam suam? Nequaquam, inquis. Recte, sed hoc consequitur tuis ex verbis. Fateor, inquis, si quidem ista ad formidatam ab ipso Christo mortem referantur. Minus enim amasset, si mortem suam, quam nostra gratia B suscepturus erat, sua causa tantopere reformidasset. At istud, Colete, nihil etiam refert ad hanc rem. Largior interim tibi Christum de membrorum suorum periculis anxium fuisse, non suis, hac gratia sudasse, hac agonizasse. Verum quandoquidem caritatem ex alacritate metiris, Esto, non reformidarit mortem suam Christus: verum ubi illa, quæ fuit in multis Martyribus, alacritas? Utrumque enim est immensæ caritatis, & formidationem excutere, & in hujus locum inducere alacritatem. Cur alterum requiris in Christo, puta, non formidare, alterum, puta alacritatem, non spectas? Maxime cum non aliter amor pellat formidinem, quam exundantia gaudii? Neque enim dices, opinor, tantam quidem Jesu caritatem fuisse, ut C nostri causa mortem subierit: at minorem, quam ut eam alacriter potuerit adire. Quod si mihi concedis, ex hujusmodi rebus, Redemtoris amorem non recte perpendi, cur non recipis reformidationem? Sin ex his argumentis æstimas, cur requiris alacritatem? Amavit igitur Petrus, quam Christus, ardentius? Ille dicit, *animam meam pono pro te*. Hic dicit, *transfer a me calicem istum*. Amavit Paulus perfectius, cum cupit dissolvi, & esse cum Christo, cum exclamat, *infelix ego homo*, *quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Caput mortem deprecatur, & membrum optat? Amavit tanto vehementius Andreas, quanto crucem alacrius adiit? Compone duas similes cruces, compone dissimiles crucifigendos. Andreas simul atque cru- D cem conspicit eminus ut gaudet, ut gestit, ut sibi gratulatur, quam plena lætitiæ verba profundit. Quis umquam ad convivium adiit alacrior, quam ille ad paratum supplicium? Hæc quidem Discipulus. At Præceptor interim mœret, tædio gravatur, tristis est usque ad mortem, manat cruento sudore. Interpellas, non ob suam, inquiens, mortem. Quid refert? Certe nullum edidit alacritatis specimen, quale præbuit Andreas. Agatha virguncula gaudibunda properabat ad carcerem, neque prorsus aliter affecta, quam si ad epulas vocata iret. Quot impuberes pueri, quot innubiles puellulæ, ore interrito sævas Tyrannorum minas contemserunt. Quam nihil inter ferrum & ignes de vultus hilaritate remiserunt. Quam multa for- E titer atque animose in mediis cruciatibus dixerunt. Nihil horum Christus. Tamquam ovis ad occisionem ductus est, patienter quidem, non se subduxit, non reluctatus est. At numquid simile, qualia multa de Martyribus testantur historiæ? Nihil memorant Euangelistæ. De mœrore, de tædio, de sudore commemorant. Passus est se confictis criminibus accusari, passus damnari, obticuit, blasphemantibus non retulit contumeliam, oravit pro crucifixoribus. Mihi satisfacit argumentum patientiæ, quod in cruciatu præstare, satis sit ad salutem. At unde, juxta tuam æstimationem, caritatem illam inæstimabilem intelligam, nihil dum video. Non gestit, ut Andreas, nihil dicit alacriter, nihil exsultanter. Non pauci homines F pii, martyrium votis ardentissimis leguntur expetisse, beatos sese rati fore, si martyrio digni viderentur. Christus orabat, ut abiret hora. Quod illi precabantur, hoc deprecatur Salvator. At non deprecatus est (inquis) suam mortem, sed suorum. At isthuc iterum tibi largior. Sed tamen hæres in aqua, quod ajunt. Esto, non deprecatus est, at non optat. Non fugit carnificem, at non ultro semet obtulit, non quæsitus, non postulatus, id quod est a multis Martyribus factitatum. Constanter pertulit cruciatum, at non delectatus. Denique pertulit, sed sensit, Martyribus sensum ademit caritas. Igitur e duobus alterum est verum, aut in illis majorem fuisse, aut ex communi-

munibus his indiciis, amorem Capitis nostri non oportere spectari. Respondes, Martyres aliena virtute fortes fuisse, non sua; Christum a Divinitate destitutum. Propemodum *rem* (ut ait Plautus) *acu tetigisti*. Verum de isto mox.

Interim pergam extorquere tibi telum, quo uno me confici posse confidebas. Ais Capitis infirmitate, fortia fuisse membra, Christi reformidatione, impavidos fuisse Martyres. At nihil etiam agis, *versuram* (ut ajunt) *solvis*, sic nodum explicas, ut alium arctius nectas. Cedo, quare Christus Martyres suos sic contra carnificinam armabat, ut aut non sentirent, aut certe eum sensum præ gaudio mentis pro nihilo ducerent? Opinor, haud alia re, quam augenda caritate, ut fuerit quisque tanto alacrior, quanto largius amoris sui munus impertierit Deus. In eamdem igitur foveam, velis nolis, revolveris. Rogo, amavitne Martyr ullus Christo flagrantius? Abnuis. At multi tulerunt alacrius. Negare non potes. Aut igitur non fuit tanta in Christo, quanta in Martyribus, aut non idem effecit in illo, quod in aliis effecit. Neque dubito, quin hoc posterius malis concedere. Utrumque pernegare non potes. Porro autem quid ad rem pertinet, quod ais Martyres aliena virtute fortes fuisse, non sua? Certe caritate fortes fuerunt. Eam undecumque fuit, in Christo maximam fuisse nemo negaverit. Esto, suspenderit sese Divinitas, ne redundaret eo tempore in partem animæ sensibilem, id quod mihi videris ex Ambrosianis verbis collegisse, at caritatem certe non ademit. Ea si semper facit id, quod tu vis, si illic friget, ubi non idem efficit, non fuit in Christo, quantam fuisse credimus. Illud obiter annotandum, quod ais, aliena virtute, quasi Christus suapte virtute, non aliena fuerit fortis. Quod nisi quis commode accipiat, non quadrabit cum vero. Nam & Jesu caritas aliunde profecta est, non ab ipso. Nihil in illo non alienum, non gratis acceptum. Caritatem quam Martyri homini gratis largitur Deus, eam sibi homini ipse largitus est Christus Deus, & largitus est gratis. In hoc a reliquis dissidens, quod nobis non tantum omnia bona gratuito donantur, verum etiam condonantur mala. In illo nihil erat quod condonaretur. Sed accipe, quo magis etiam fiat perspicuum, Christi incomparabilem caritatem, istis argumentis non recte spectari. Nonne pari ratione fit, ut quemadmodum timorem mali, ita & sensum mali propellat ingens amor? Nonne natura fit, ut insignis dolor aut voluptas, alias affectiones minus vehementes obruat? At in Christo cruciatum fuisse concedes, opinor, secundum pœnam mortis secundæ, omnium atrocissimum, idque secundum omnes animæ vires, secundum omnes corporis sensus. Consentaneum autem est, quemadmodum mors ejus omni morte fuit acerbior, secundum sensum corporis, ita reformidationem omnium amarissimam fuisse in animo. Atque ut immensa caritas, nihilo fecit mitiorem sensum mortis, ita nihil mitigavit de reformidationis acerbitate. Cur alterum admittis, alterum abnuis? cum juxta tuam ratiocinationem, acris doloris sensus, non minus cum ingenti pugnet amore, quam metus aut reformidatio, cum utrumque pariter adimat in nobis affectus vehemens? Ac de reformidanda quidem morte utcumque licet tergiversari: de sensu supplicii, nihil habes quod obtexas. Si cohæret extrema caritas cum summo cruciatu, cur non cohæreat & cum summa reformidatione, præsertim cum in Christo nihil aliud sit ista reformidatio, quam animi cruciatus, rem naturæ molestam quasi præsentientis? Quod igitur me dicis extenuare Redemtoris amorem constituenda reformidatione, istud ego possem κατ' ἀντικατηγορίαν in te retorquere. Verum hoc mox evincam. Interim ut me tantum tuear, nondum autem referiam; Non ego mutilo, Colete, caritatem Christi, quam tantam fuisse confiteor, ut omnium Martyrum caritas non sit cum hac una conferenda: verum ex argumentis paulo certioribus quam tu, perpendendam censeo. Nam alacriter adire mortem, non sentire cruciatum, hæc ita consequuntur amorem, ut non consequi queant, non solum in Christo, sed etiam in nobis. Siquidem juxta sententiam quorumdam recentiorum, & in Virgine Deipara caritati Jesu proxima caritas nihilo leviorem facit doloris gladium, qui totam illius animam legitur penetrasse. Sic alacritas comitatur amorem, ut iram pallor, pudorem rubor, gaudium risus, tristitiam lacrymæ. At isthæc indicia sunt, non causæ, extra naturam earum rerum, quas arguunt, ut neque omnis qui palleat, iratus sit, neque iratus omnis statim palleat, neque qui pallidior sit, idem sit commotior, neque ideo quis irascatur, quod palleat. Siquidem extra naturam iræ pallor est, ut si pallorem irato detrahas, nihil tamen ex iræ ratione demutaris. De reliquis item eadem jam me dixisse puta. Hujus generis indicia, in Martyrum nonnullis illustriora quædam exstitere, quam in Christo, at res in Redemtore summa & inæstimabilis; sed eam magis oportet ab ipsa re, quam externis istis & vulgaribus argumentis spectare. Vis horum aliquot tibi commonstrem? Andreas (nam hunc quorumlibet loco proponam) vehementer quidem amavit, sed eum, a quo jam erat summis beneficiis provocatus. Neque tam redamavit unum, quam Christus amavit singulos. Hic amavit prior, amavit plurimis contumeliis offensus, amavit aversum, amavit hostem. Andreas, non impendit mortem, sed rependit bis debitam, semel naturæ, iterum Christo. Christus gratis & prior impendit mortem, longe pretiosiorem, quam neque naturæ, neque peccato debebat, & impendit non sibi, sed nobis, quemadmodum nobis & natus est, & vixit, & doluit. Postremo Andreas necessitate passus est, Christus voluntate. Hæc ubi video tanta, tam multa caritatis indicia, nihil etiam moror alacritatem. Qui tanta largitur, eum tu negabis libenter dare, nisi cum risu dederit? Imo hoc ipsum mihi præcipuum amoris argumentum, quod alacritatem istam, quam membris suis donavit, in se non assumserit. Voluit enim innocentissimus, in pœnis nostris conformari, non tantum valentioribus membris, ut moreretur, sed etiam infirmioribus membris, ut mortem præsentiret in animo, priusquam corpori infligeretur.

Sed mortem suam, inquis, reformidare, hominis est de se solliciti. Imo hominis est perfecti, & malis nostræ conditionis obnoxii. Suam mortem reformidavit, at non sibi. Ut enim suam mortem passus est, non nostram, nobis tamen, non sibi: ita suam exhorruit mortem, at nobis, non sibi. Age, cum esuriret Jesus, num de se magis quam de nobis cogitabat? Quid enim est aliud, cibum velle, quam sui curam habere? Nemo tamen ita ratiocinatur, ut eum minus amasse colligat, quod esurierit, imo hoc maxime amasse, quod esurire nostra causa voluerit. Quod esuriebat, naturæ erat, quam assumserat. Eam nonne & sponte, & nobis assumserat, & amore? Nobis igitur, & sponte, & amore esuriebat. Si quæras, quamobrem esurierit? Respondebunt omnes, quod erat homo. Quare factus est homo? Nempe, quod ineffabiliter amaret hominum genus. Itidem quod reformidavit, quod tæduit, quod sanguinem sudavit, conditionis erat, quam induerat. Huic quanto plura mala tribues, exceptis his quæ cum vitio aut indignitate conjuncta sunt, tanto magis amplificabis illustrabisque caritatem Salvatoris. Quorum etsi nonnulla naturam assumtam necessitate consequuntur, tamen quoniam ipsam naturam sponte assumsit, quidquid incommodorum cum ea cohæret, id non oportet alio, quam ad liberam voluntatem, quam ad spontaneum amorem referri. Eodem e fonte manat, quod esuriit, & quod mortem exhorruit. Cur in altero adoras amorem Jesu, in altero offenderis? Nonne quo plura nostræ conditionis incommoda recepit, hoc magis amavit. An non ex hominum malis, vel maximum est mortis reformidatio? Uter igitur caritatem illius imminuit, tu qui illum negas accepisse malum, quod ipsa pene morte sit acerbius, an ego, qui ajo, ne id quidem amore nostri recusasse? Tu tantum calculum detrahis, & me incusas, quod extenuem caritatem Redemtoris? Nonne maxime lædebant amorem ejus, qui corpus illi tribuebant, & animam, doloris omnis incapacem? Proxime certe lædere videntur, qui illi hoc detrahunt, quod est morti simillimum, proximumque. At magis (inquies) competat in caritatem ejus, ut de sua morte vehementer gavisus, de Judæorum interitu, de discipulorum defectione afflictus fuisse dicatur. Neque ego istud, Colete, refello, sed amplifico. Fateor, Jesum atrocius cruciatum in animo fuisse de nostris peccatis, de quorundam ingratitudine, quibus sua mors erat, non salutem, sed damnationis cumulum allatura, quam de doloribus corpori adactis.

Imo gravius doluisse unius animulæ interitum, quam flagra, quam clavos, quam crucem. Neque magnopere reclamaverim, si quis affirmet, plurimas simul causas in animam Redemtoris irruisse, & hanc tam insolitam tristitiam excitasse. At nihil decedit ex istis causis, si hæc naturalis accesserit. Non parum autem ad amoris cumulum accrescit. Omnes eodem e fonte scatent, nempe caritatis. Quod dolet interire homines, nemo non videt esse amantis. Quod ad mortem instantem (ut infirmus homo) pavescit ac tædet, hoc quanto infirmius, quanto dejectius est, quanto nostræ communi imbecillitati similius, tanto magis illustrat amorem sponte assumentis. Apostoli scandalizati sunt in morte, sed carnales adhuc; tu scandalizaris in mortis reformidatione, cum in utroque conveniat ædificari. Quod autem reformidarit suam mortem, videor mihi posse docere, propemodum & ex ipsorum verbis, qui negant. Nam Ambrosius volens amoliri scandalum, quod intelligebat oriri ex hoc loco, ita scribit in Lucam: *Hærent plerique hoc loco, qui tristitiam Salvatoris ad argumentum inolitæ potius a principio, quam susceptæ ad tempus infirmitatis inclinant, & naturalis sensum cupiunt detorquere sententiæ.* Ego autem non solum excusandum non puto, sed etiam nusquam magis pietatem ejus, majestatemque demiror. Minus enim contulerat mihi, nisi meum suscepisset affectum. Quid autem dicit, *inolita a principio?* Opinor a primitiva hominis conditione. Quæ si constitisset, neque mors pœna fuisset, neque mortis acerba reformidatio. Quid est, *ad tempus susceptæ infirmitatis?* Mirum ni humanitatis, quæ propter carnis imbecillitatem, mortem refugit. Atqui de alieno malo turbari, non est infirmitatis, sed perfectionis, neque tam naturæ, quam virtutis. Illud apertius, quod ait, meum suscepisset affectum. Meus affectus est, non alacriter adire mortem, sed exhorrescere. Quomodo hunc infirmitatis affectum dicitur assumsisse, nisi quemadmodum ego imbecillitate conditionis ad mortem vicinam exanimor, itidem ille suam mortem, mea longe acerbiorem reformidasset? Ejusdem sunt verba paulo inferius, *Deus enim*, inquit, *mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum. Et ideo fastidit, quod ipse non fecit.* Si mortem ideo fastidit, quod ipse non fecerit, ac ne suam quidem fecit, suam igitur & fastidivit. Porro altius cum scribit, *Ob hoc & recusat mortem, veram humanitatem demonstrans*, nonne plane demonstrat, illum suam mortem formidasse? Sicut enim mortem suscepit, ut nostri similem hominem intelligeremus, sic mortem reformidavit, quo minus dubitaremus. Athanasius vero cum ait, *Humanitas enim ob carnis fragilitatem recusat passionem*, nonne idem perspicue docet? Verum hoc tibi imponit fortasse, quod fragilitatem audiens, vitium imaginaris, non pœnam. Cum tibi immineat mors, tum de tua gaudere, de amicorum quæ procul absit angi, non tam carnis infirmitatem sapit, quam spiritus perfectionem. Eodem pertinent verba Bedæ, *Duas enim voluntates ostendit, humanam, videlicet, qua propter infirmitatem carnis recusat passionem, & divinam, qua promtissima est.* Isti, Colete, nominant infirmitatem carnis, & tu inducis promtitudinem spiritus?

Quid igitur (inquis) sibi vult, quod negant Christum timuisse mortem, quod affirmant eum nostris malis indoluisse, non suis, de nostris peccatis tæduisse, non sua passione. Si tu recte colligis? Accipe quod dicam, mi Colete. Omnia mala, quæ Christus suscepit, nostra erant mala, non illius. Omnia nostra bona illius sunt bona, non nostra. Mortem suam, & non suam tulit. Suam, quia vere pertulit, nostram quia pro nobis, & a nobis ortam dependit. Noster erat, ille reformidantis affectus, non ipsius, & tamen erat & illius. Noster, quia cum nostra conditione, nostra gratia suscepit: Illius, quia vere in anima, & corpore proprio, non nostro perpessus est. Addam & illa. Timuit mortem, non timuit. Reformidavit, non reformidavit. Voluit, non voluit. Platonicum, inquis, ænigma mihi proponis. Imo filum tibi porrigo, quo te queas ex ista pugnantium inter se verborum perplexitate, velut e Labyrintho extricare. Timuit non uti nos, necessitate, sed sponte, vere tamen. Timuit non suum malum, sed nostrum, non sua causa, sed nostra. Timuit non prævertente aut obruente rationem affectu, quemadmodum nos, sed nihil offensa mentis tranquillitate. Neque prorsus alio modo reformidavit, quam timuit. Noluit mortem, quia per se mala est, & inimica naturæ quam assumserat. Voluit, quia salutem paritura erat iis quos amabat. Jam si memineris timorem hunc, reformidationem, pavorem esse de malorum genere, quæ Redemtor sine culpa in se recepit, si hæc omnia ita in eo fuisse, ut neque pertinerent ad divinitatem, neque spiritus promtitudinem quidquam impedirent, neque rationem præcurrerent, aut ullo pacto a tranquillitate dimoverent, neque gaudium animæ, Divinitatem assidue contemplantis, obtuscarent, neque lætitiam ejusdem, quam de salute hominum percipiebat, imminuerent, non vereberis in eo summam reformidationem, cum summa mentis alacritate, summum gaudium, cum extremo dolore, summam felicitatem cum summis cruciatibus, copulare. Non autem magni referre puto, utrum quis dicat, eum naturam ejusmodi suscepisse, quam hæc incommoda necessitate consequantur, an tristitiam hanc non cohæsisse necessario cum humanitate Redemptoris, sed per dispensationem ad tempus fuisse assumtam. Utrovis enim modo, æque fuerit spontanea, quandoquidem in priore, ipsa necessitatis assumtio spontanea fuit. Tametsi verisimilius est, per dispensationem fuisse assumtam, ut quemadmodum non multo ante in excitando Lazaro infremuit, & turbavit se, ita hic sibi ipsi pavorem tristitiamque adsciverit. Arbitror enim Christum multis modis abesse potuisse a molestia reformidationis. Primum enim hoc jam tenebat illius anima, quod nostras animas, pariter & corpora reddet, & mortis, & omnis doloris incapacia, puta cognitionem perfectam, contemplationem, & fruitionem Divinitatis, quemadmodum ipse testatur in Euangelio, sic se novisse Patrem, ut ab eo cognitus esset. Hoc tantum gaudium in omni vita, facile molestiam omnem & a corpore seclusisset, & ab animo, nisi misericordi dispensatione, nihil sibi prodesse maluisset, quantum ad leniendas nostræ conditionis ærumnas. Ad hoc, tam vehemens amoris ignis, mentem illius totam occuparat, ut citra Divinitatis contemplationem suffecturus fuerit, ad arcendum ab eo, cum metum tum sensum omnis cruciatus. Tanta gaudii vis animum illius explebat de nostri generis instauratione, ut omnem molestiam facile quiverit propellere, quippe partibus infinitis copiosior vehementiorque. Jam autem non solum confero gaudium de nostra salute, cum sensu mortis, verum etiam eum animi dolorem, quem de malorum interitu persensit, qui multis modis ipsa morte fuit acerbior. Postremo poterat & humana quadam constantia & vigore rationis, mœstitudinem hanc, fortassis & sensum cruciatuum aut eximere, aut certe multis partibus mitiorem reddere. Quid ni potuisset ille, quod Ethnici permulti potuerunt? Sunt enim nonnullæ rationes, quibus nobis quotidie malorum sensum mitigamus, cum nos ipsos argumentis aut exemplis ad fortiter ferendum exstimulamus, sive cum ab eo quod molestum est, ad id quod delectat, mentem avertimus, sive cum præmium contemplamur, aut ejus merita, cujus amore patimur. Nihil horum sibi passus est opitulari Jesus ad leniendas ærumnas, quas cum nostra natura suscepit. Corpus assumsit, quo nullum umquam fuerit algoris, æstus, laboris, inediæ, doloris impatientius. Animam assumsit, secundum omnes suas vires, sensus acerrimi. Ita ut si paribus numeris illius cruciatus alii cuipiam mortalium fuissent inflicti, multo minus doloris fuerint allaturi. Nihil sibi passus est lenire sensum malorum nostrum gaudium illud, quod a nobis feliciter resuscitatis, omnia mala depellet, nihil caritatem, quæ stultis etiam amantibus molestiam adimit, nihil invictum animi robur, quo fortes sunt etiam Ethnici, nihil saltem communem illam & naturalem redundantiam, quam vocant, qua voluptati dolor cedit, dolor obruit dolorem. Qua fit, ut non sentiat trioboli jacturam, qui decem talenta lucrifecerit; Item, ut non sentiat aciculæ punctionem, cui eodem momento brachium fuste frangatur. Postremo hoc nobis indulsit natura, ut in prægrandi malo fere sensum nostri nobis eripiat. Ut in naufragio, in ruina, in morbis immanibus. At Redemtoris anima, ad omnium dolorum sensum integra vigebat, usque ad momentum emigrationis. Ita perfecte unumquemque corporis cruciatum, unum, inquam, e mille sensit, ac si is solus fuisset. Ita universam corporis molestiam persensit, tamquam nihil

nihil animo pateretur. Ita rursus omnes animi curas, tamquam nihil cruciaretur corpore. Ita tum animi, tum corporis, pariter & singulos & universos dolores sensit, ut summa illius caritas, nihil de molestia detraheret, multum apponeret. Etenim quo tenerius amabat mortalium genus, hoc magis discruciabatur, suam mortem tam acerbam, quæ omnibus servandis abunde sufficiebat, tam multis nihil profuturam, imo nocituram. Ita de Judæorum interitu doluit, ut nihilo levius naturalem reformidationis sensum perciperet. Ita mortem exhorruit, ut nihilo mitius de Judæorum exitio affligeretur. Et ut dicam summatim, in perferendis nostris malis, quæ de secundo statu assumserat, nihil sibi voluit opitulari sua bona, quorum triplici genere, secundum tres hominis status, legitur eximie fuisse locupletatus. Non purissimam innocentiam, quam quidem tam oportuit esse a pœnis immunem, quam erat aliena a culpa. Non gratiæ plenitudinem, quæ naturæ tollit imbecillitatem. Non denique fruitionem Divinitatis, quæ procul arcebit in nobis & facultatem molesta patiendi.

At quorsum, inquis, attinet (nam istud inter disputandum substomachans rogitabas) tantopere malorum atrocitatem exaggerare in Christo? Caritate maxime meruit, hanc ego malim amplificari, quam carnificinam. Etenim hoc verbo utebaris. Nobis, Colete, hoc propemodum evenit, quod sibi cum Protagora scribit accidisse Socrates, ut tu, qui disputationis initio proposueris augere Redemtoris amorem, eumdem imminueris, ego qui tibi videbar elevare, amplificarim. Adjunxi enim præcipuum calculum, quem tu detrahebas. Nisi forte non crescit virtus, crescente materia. An vero me crudelem & carnificem dices, qui Redemtori tantum cruciatuum impingam? Imo stulte misericors, atque adeo nimis ingratus mihi videar, si tantum malum, quod cum aliis plurimis mea causa dignatus est assumere, non agnoscam, si dissimulem tantum beneficium, si etiam negem. Et multis adeo nominibus conveniebat, ut esset mors quam acerbissima, quæ una pro tot mortibus penderetur, quæ totius orbis culpas elueret. Parabatur enim ea sacrosancta morte, non id modo, quod ad irritandum primitivæ culpæ chirographum satis esset, verum erat aliquid & (ut ita loquar) superat, quod in abluenda nostra quotidiana delicta redundaret. Implenda erat abyssus, unde omnia nostra charismata hauriuntur. Parabatur efficax exemplum, quod frigidas etiam mentes in amorem raperet, quod segnes ad salutarem æmulationem exstimularet. Condebatur inexhaustus ille thesaurus meritorum, pro quibus nos cœlum acciperemus. Neque me clam est, ad accumulanda merita multo maximum momentum attulisse Jesu caritatem. Verum hujus argumentum (ut ait Gregorius) operis exhibitio. Per corporis & animi cruciatum, nos redemit ejus caritas, is quo fuit acerbior, quo cumulatior, hoc illi nostram salutem, & cariorem fuisse, & carius emptam intelligimus. Itaque doloribus accumulatis, tanquam fomentis aggestis, amoris flamma, quando non potuit obrui, latius emicuit. His de causis adducti sunt eruditi Theologi, ut passionis Christi tantopere exaggerarent acerbitatem. Adeo, ut non dubitent ei tribuere tantum doloris, ut nullus sit, aut esse possit in hac vita gravior. Neque hæc Theologorum opinio dissidet a verbis divinæ Scripturæ. Sic enim apud Prophetam ipse loquitur, qui solus immensam mensuram, & innumerabiles numeros suorum cruciatuum novit. *Attendite & videte, si est dolor similis, sicut dolor meus.* Rursum in Psalmo: *Repleta est* (inquit) *malis anima mea.* Unde non ita nimis me delectat illa Hieronymi interpretatio, qua dicit, hanc in Redemtore mœstitiam, *propassionem* fuisse, non passionem, quæ illum, juxta divi Bernardi distinctionem, turbarit modo, non etiam perturbarit. Si passionem appellant eam, quæ rationem a statu suo dimoveat, si perturbari vocant a statu mentis dimoveri, non reclamo. At ego non dubitem, & passionem nominare, quæ mentem Jesu, saltem secundum inferiorem partem, non turbarit solum, sed vehementissime perturbarit. Porro quod dicit Euangelista, *cœpit tædere & mœstus esse*, num hoc sibi vult, quasi tædium & mœror animum illius attigerit tantum, non occuparit? cum ipse clamet, prorsus expletam esse malis animam suam, & tristem esse usque ad mortem? Atque ut mortem credo omni morte fuisse acerbiorem, ita tristitiam hanc, quæ quasi mor-

A tis erat initium, puto fuisse gravissimam, neque eum prius reliquisse, quam vitam. Neque vero quadrabit, si quis hanc vocem, *cœpit*, huc existimet pertinere, quod in eum cœperit venire affectum, in quo non conveniebat insistere. Quemadmodum primi motus, quos vocant, culpa vacant in nobis, si statim resiliamus. Nisi forte quis accipiat, eum in se sumsisse affectum, in quo non expediat insistere membris, puta affectum tristitiæ ac tædii. Ego quod dixit, *cœpit tædere*, magis arbitror pertinere ad affectum reformidationis, ad tempus assumtum, cum dolor ille de malorum interitu fuerit illi perpetuus. Etenim natura quoque fit, ut quanquam nemo non certum præsciat, sese moriturum, tamen non angatur, nisi cum jam mors imminere videtur.

B Rei quidem, Colete, jam dudum arbitror esse satisfactum. Verum ut cumulatius etiam tuo satisfaciam animo, quandoquidem amoris alacritas te tam impense delectat, quo quidem e fonte nostra omnis controversia nascitur, nego vel in universis Martyribus tantam fuisse spiritus alacritatem, tripudiumque, quantum erat in mente Jesu, hac ipsa hora, cum tæderet, mœreret, cum sanguineo sudore madesceret. Hac ipsa, inquam, hora, idem intus ineffabili gaudio gestiebat, adesse tandem a Patre præscriptum tempus, quo mortalium genus, morte sui, sibi ut Deo reconciliaret. Nemo unquam tam vitæ fuit cupidus, ut tam vivere voluerit, quam Christus voluit mori. Nemo nostrum tam ardenter immortalitatem expetit, quam ille

C sitiit mortem suam. Quid quæris? Adde etiam si lubet, huic aliquid cumulo. Nos enim quantum animo concipimus, tantumdem verbis assequi nequimus. At quî convenit (inquis) mortem ardentissime sitire, & eamdem ad exanimationem usque reformidare? Constantibus his, quæ paulo ante constituimus in Christo, nihil prohibet eumdem, rem eamdem, eodem tempore extreme reformidasse, & appetisse, voluisse & noluisse, cum summo gaudio, & cum summo cruciatu pertulisse. Primum, ut in persona Jesu tres erant naturæ, ita tres voluntates constituere non fuerit absurdum. Quamquam plerique duas dumtaxat faciunt, divinam & humanam. Quidam humanam bifariam secantes, tres efficiunt. Ut una sit Divinitatis, altera rationis, ter-

D tia infirmitatis, sive carnis. Quæ tamen omnes una voluntas dici possit, quatenus in idem ferantur. Quemadmodum vulgo, quibus idem placet aut displicet, eos una mente, unaque voluntate dicimus esse. Unde Eutychianorum verba, nisi sub eis venenum aliud latuisset, commode poterant accipi, de consensu Divinitatis & Humanitatis in Christo, quem ista reformidatio non tollit. Verum auguror Eutychianos ideo detraxisse Christo voluntatem humanam, quod eidem animam humanam non tribuerent, id quod hæresim manifestam sapit. Sed ad rem. Quando igitur in Redemptore tres statuimus voluntates, natura non repugnat, quo fecius, quod secundum unam reformidarit, secundum alteram appetierit. Verum an istud cum ra-

E tione quadret, excutiamus, dispiciamusque, quæ tandem fuerit ista voluntas in Christo, quæ eadem non fuerit Patris, quaque mori noluerit. Et in nobis quidem experimur duplicem quendam animi nisum, ut idem sæpe quasi velle ac nolle ex æquo videamur. Peccamus nostra sponte, & tamen perinde ac si id faciamus inviti, ita nobis displicemus. Recte quid facimus, utique sponte, tamen animum alio trahentem sentimus, quasi bonum faciat, nolens. Hæ sunt veluti duæ partes animæ, quarum altera crassioribus corporis organis immersa carnique concreta, brutior est, & ad turpia fertur. Altera tamquam flammæ fastigium, ex affectuum fumis emicat, nititurque semper ad honesta. Illa simplex, & a Philosophis *ratio* vocatur.

F Altera, quoniam a summo bono deflectit, quod unum ac simplex est, pro varietate falsorum bonorum, in quæ nititur, aliis atque aliis nominibus appellatur. Quamquam communi nomine dicuntur *πάθη*, id est, *affectus*, seu *perturbationes*, sive *appetitus*. Paulus *legem mentis* appellat alteram, alteram nunc *legem peccati*, nunc *legem membrorum*, nunc *carnem* & *corpus* nominat. Quamquam equidem causam non video, cur protinus ob hanc rem duas in homine voluntates statuamus. Nam in primogenia hominis conditione, ut anima una, ita & una indita est voluntas, per se quidem nitens ad honesta, sed ita condita, ut pro arbitrio moderantis, posset depravata, ad diversa detorqueri.

A ri. Quæ tametsi peccato depravata est, non tamen illico incipit esse alia voluntas, nisi fortassis objectum commutatum, commutat speciem potentiæ. Nam eadem voluntas, veluti chalybs inter duos Magnetes, utroque niti videtur ad honesta vi primitivæ conditionis, quæ tametsi peccato vitiata est, non tamen exstincta, ad turpia morbo, vel reliquiis potius culpæ genitalis. Veluti si palmæ ramum natura sursum nitentem, manibus ad humum deflexeris, non statim alius incipit esse ramus, neque nativus ille nisus ademptus erit, sed retardatus. Recurret enim, simul atque manum remiseris, in locum suum.

Verum his in medio relictis, ad rem properet oratio. Hanc igitur rationis & affectuum spiritus & carnis dissensionem, & rixam perpetuam, nemo tam impius est, ut B Christo tribuat, quamquam in nobis esse potest absque culpa, nisi accesserit assensio mentis, tamen quia e culpa nata est, & ad culpam invitat, non convenit dignitati Redemtoris. Quod autem ait Augustinus, *nonnullum esse vitium; cum caro concupiscit adversus spiritum*, aut vitium intelligit, depravationem voluntatis, ad turpia nitentis, aut non de nisu simplici loquitur, sed concupiscentia cum assensu & delectatione nonnulla conjuncta. Etenim, cum Paulus etiam clamet, se sentire legem in membris suis, repugnantem legi mentis, verisimile non est, Apostolum tam perfectum, jam ullo modo assensum fuisse turpibus instinctibus. Verum ut rem expediamus, ego mihi videor triplicem quendam nisum animi deprehendere in homine. C Unum qui spiritus est, & non nisi ad invisibilia, ad honesta, ad æterna nititur; Alteram huic diversum, qui carnis est, & ad turpia sollicitat, quatenus turpia sunt. Hoc etenim malitiæ relictum est in carne nostra, ut pari proposito labore, pari præmio, tamen turpibus magis delectemur, quam honestis. Tertium, inter hos duos medium, qui neque ad honesta, tamquam honesta, neque ad turpia, tamquam ad turpia, sed ad ea fertur, quæ naturæ sunt amica, ab iis resilit, quæ lædunt incolumitatem, aut etiam tranquillitatem. Primus ille judicio constat & gratia, secundus depravatione, tertius naturali affectu. Secundum prorsus removemus a Christo, imo propemodum etiam a perfectis, qui multa exercitatione spiritus, jam adeo casti- D garunt corpus suum, & in servitutem redegerunt, ut velut animal, natura quidem ferum, sed plurimo domitum usu, nihil, aut perparum detrectans, pareat rationi. Neque enim perfecti hominis est, ad rem turpem, eo quod turpis est, propensum esse. Sed fieri potest, ut refugiat horreatque quiddam per se medium, ex circumstantiis quidem pium, cæterum naturæ affectibus acerbum. Veluti mortem, cum pro Christo est obeunda. Famem, cum jejunium indicit Ecclesia. Laborem, cum ad eum cohortatur fraterna caritas. Ut autem omnis ad quippiam propensio, voluntas est quædam, ita fuga ac reformidatio, nolle quoddam esse videtur. Quemadmodum fames & si- E tis, voluntates quædam sunt, non spiritus, aut carnis, sed naturæ. Sed hujus propensionis, aut reformidationis sensus, quoniam naturalis est, neque cum spiritu, neque cum carne per se conjunctus, sed mere naturalis, nihil vetat, quo minus in perfectissimo quoque constituatur, postremo etiam in Christo. In hunc ego sensum, arbitror, accipiendum esse, quod Petro dixit Christus, *Cum esses junior, cingebas te, & ibas quo volebas: Cum autem senueris, extendes manus tuas, & alius præcinget te, & ducet, quo non vis.* Non recuso quo minus hæc tamquam mea somnia contemnas, nisi divus Augustinus pro me facit. Nam exponens modo propositum Euangelii locum, ait, quod *Petrus ad illam molestiam nolens ductus est, nolens ad eam venit, sed volens eam vicit. Et reliquit*, inquit, *affectum infirmitatis,* F *quo nemo vult mori: qui adeo naturalis est, ut eum Petro nec senectus abstulerit.* Vides hic, infirmitatem appellari, non pronitatem ad malum, sed penitus naturalibus insitam affectibus reformidationem eorum, quæ naturæ sunt infensa. Nemo enim dubitarit, quin Petrus mortem eam, quatenus erat pia, magno cum animi gaudio adierit, neque eam noluerit, quatenus erat salutaris, sed quatenus mors erat res una rerum omnium infensissima naturæ. Jam si me roges, quæ fuerit illa voluntas in Christo, qua mori noluit, hanc eamdem esse respondebo, quam ipse demonstrat in Petro futuram, mere naturalem mortis reformidationem, quæ non obsistat spiritui in perfectis, maxime vero in Christo, neque cum carne misceatur.

Quod autem, mi Colete, tres hominis facio partes, spiritum, carnem, & animam, ne clames meum esse commentum. Hieronymum sequor auctorem. Hieronymus secutus est Origenem. Origenes Paulum. Paulus, mirum ni divinum Spiritum. Sed juxta hanc partitionem, carnis portionem in Christo non constituo, sed spiritum tantum & animam. Quod si Theologi plerique, quam nos nunc animam dicimus, eam carnem nominant, quam videlicet mortem reformidarit Christus, qua Petrus capiti, ut proximus, ita simillimus, equidem nihil contendo de verbis, quandoquidem convenit de re. Hanc igitur naturæ infirmitatem, quoniam ita penitus insita est humanæ naturæ, ut vinci quidem queat, revelli prorsus nequeat, eoque certissimum est humanitatis documentum, non solum in se recepit Redemtor, verum etiam recepit insignite. Audeo totidem verbis de Christo dicere, quibus Augustinus de Petro, *Nolens ad mortem venit, sed volens eam vicit.* Infirmitatis erat, quod exhorruit, non culpæ, sed naturæ. Hanc infirmitatem vicit, non expulit caritas nostri. Quomodo vicit mortem Christus? Nonne perferendo? Itidem vicit & reformidationem, amore nostri constanter eam & libenter perpetiendo. Sed quoniam vehementer expediebat tribus illis discipulis, ut qui prius conspexerant ejus majestatem, nunc viderent & infirmitatem: ideo, nimirum, homo, hominum causa loquens apud homines, humanis verbis humanam imbecillitatem explicuit, *Pater, si possibile est, transfer a me calicem hunc.* Quod ait, *si vis*, & *si possibile est*, non est dubitantis, sed naturalem affectum submittentis voluntati divinæ. Perinde ac si dicat, Mi Pater, sentio quidem in me conditionis, quam non de te, sed de Matre assumsi affectum, mortis acerbissimum calicem vehementer reformidantem refugientemque; verum hæc mea voluntas est, non tua. Hoc enim tibi mecum commune non est, quod factus sum in similitudinem carnis peccati, & habitu tum animi, tum corporis inventus ut homo. At nihil me movet affectus naturæ, quo minus ad hauriendum calicem, quem mihi propinas, sim paratus. Carne quidem, quæ imbecillis est, exhorreo, at spiritu qui promtus est, vehementer sitio. Mihi quidem erit amarissimus, iis tamen quos tecum amo & in te, fuerit salutaris. Non vult mori sensus humanus, quia mors infensa naturæ. Sitit mortem spiritus, quippe qui generis humani sitit salutem, *Sed tua voluntas fiat, non mea.* Nam prior proprie mea est, neque tecum communis. Altera mea non est, sed tua, de cujus munere est, quidquid pie volumus homines, a quo sum, quidquid sum. Mihi nihil arrogo, tuum est omne, quidquid spiritu volo, qui Pater es Spirituum.

Habes, Colete, voluntatem in Christo, quæ Patris non sit. Jam rationes aliquot accipe, quibus communiter cum Patre mortem, vel noluerit, vel voluerit. Siquidem & secundum superiorem animæ partem, quæ perfecto consensu semper convenit cum Divinitate, Christus modis aliquot mortem noluisse videtur. Non placuit mors, tanquam pœna culpæ, quia ne culpa quidem ipsa placuit, nec placuit auctor culpæ, Diabolus. Secundum hanc rationem, tam non vult mortem Divinitas, quam non vult admitti peccatum. Audi jam, non hominem, sed Deum, *Nolo*, inquit, *mortem peccatoris.* Multo igitur minus justi. Sed eatenus aversatur mortem, quatenus culpam, mortis parentem. Præterea pro conditione adjuncta, eandem noluit, & voluit. Nolebat mortem, si in conditione sua constitisset humanitas, id quod volebat, & volebat simpliciter: rursum volebat mortem, quia jam post lapsum naturæ, quem simpliciter nolebat, necessaria erat ad instaurationem. Aut ex affectu volebat, quod pius & gratis hominibus immortalitatem esset allatura: ex occasione nolebat, quod eam sciret multis majoris impietatis occasionem futuram, quamquam ipsorum vitio, non mortis. Jam dudum vides, opinor, nihil agere cum Hilario nonnullos alios, qui hæc verba, *Transfer istum calicem a me*, volunt esse capitis orantis, ut non a sese, sed a membris suis transiret hora passionis, cum secundum omnes has rationes, nisi forte quis primam excipiendam putet, Christus non aliter suorum mortem corporalem voluerit nolueritque,

ritque, quam suam. Sed efflagitas, quod pollicitus sum expediturum me, quemadmodum in Christo summa alacritas animi cum summo dolore cohæserit eodem tempore. At istud, nisi fallor, jam propemodum præstiti. Demonstravi enim, nihil obsistere, quo minus Christus secundum duplicem animæ partem, rationalem, & sensibilem (sic enim vocant recentiores) mortem potuerit simul & nolle, & velle. Ostendi & secundum eamdem partem idem potuisse. Quod si concedis, eumdem hominem, secundum diversas partes animi, imo secundum eamdem, eodem tempore, rem eamdem pariter extreme voluisse, noluisse, cupiisse, ac reformidasse, non potes non concedere, totidem modis, & extreme fuisse gavisum, & doluisse, præsertim subveniente mihi & temporaria suspensione Divinitatis, & privatione redundantiæ. Quam equidem non cupio precario abs te impetrare. Etenim aut hanc admittas, necesse est, in Christo, aut fateare, nihil eum in tota vita sensisse incommodorum nostræ conditionis. Secundum inferiorem partem, sensit tædium mœroremque instante supplicio molestissimum, secundum quem sensit & clavos, & spineam coronam. Eatenus, qua proxima erat corporis affectibus, anima Jesu, diris cruciatibus affligebatur. Qua vero Divinitati proxima, inæstimabili gaudio gestiebat, eadem de re, puta, morte. Neque ille tantus mœstitiæ sensus, alacritatem segniorem reddebat, nec alacritas reformidationis sensum minuebat, videlicet, per dispensationem, non redundante in sensibilem partem affectu rationalis. Atque in eadem parte rationali, ut incomparabili gaudio afficiebatur de morte sua, quam nobis salutiferam fore lætabatur, ita simul extreme cruciabatur, quod multi suo vitio tam efficax, tam salutiferum remedium vitæ, sibi versuri essent in venenum mortis. Hic nihil est, quod offendat hominem, cui sensus sint non omnino inexercitati. Audio Jesum sic animo affectum de interitu malorum, sic gavisum de salute piorum, adoro inæstimabilem caritatem. Audio sitisse mortem, quatenus erat fons vitæ nostræ, veneror immensum amorem. Audio rursum, noluisse mortem, audio exhorruisse, magis etiam suspicio nostri caritatem, quorum & miseram infirmitatem dignatus est assumere, is cujus virtute subsistunt universa. Audio noluisse mortem, quia noluit peccatum, admiror caritatem: audio noluisse, quod multis esset occasio scandali futura, quid aliud cogitare possum nisi summam ejus caritatem. Voluit, non voluit: reformidavit, non reformidavit: doluit, gavisus est. Omnia pariter accendunt ad redamandum, cum omnia simul eodem e fonte scateant, puta, caritatis.

Jam quid præterea possis requirere, non video, Colete, nisi forte scrupulus hic te quiddam etiam moveat, quamobrem Christus Jesus maluerit reformidationis quam gaudii signa edere moriturus, cum fatear, mentis alacritatem de nostra salute, partibus infinitis majorem fuisse affectu reformidationis de sua morte. Quoniam, inquam, hic mansuetudinis, patientiæ, & obedientiæ parabatur exemplum, non animositatis. Exhibebantur argumenta humanitatis, non ostentamenta Divinitatis. Proponebatur exemplar, quod amaremus, quod æmularemur, non tantum miraremur. Imo totam Christi vitam ab incunabulis relege, multa reperies mansuetudinis & patientiæ documenta, alacritatis nulla. Satius erat, amanter pro nobis mortem suscipere, quam exsultanter, neque quidquam in ea magis nos voluit admirari, quam suam erga nos caritatem. Qui potuit autem suscipere mortem amantius? Proditorem familiarem nec a convivio nec a corporis sui communione seclusit, nec impium ferentem osculum repulit, imo quo resipisceret etiam tum amicum nominabat. Quid autem supremo illo sermone, quem cum suis habuit, amabilius? Quid aliud sapit, quam singularem caritatem nostri? Non ibi suam deplorat conditionem, sed amicorum pusillanimitatem consolatur. Neque alacritatis ostentatio nobis fuerat profutura, mœstitia profuit. Hoc agebatur, ut is qui pro nobis mortem dependisset, verus homo crederetur, & nostræ conditionis passionibus, obnoxius. Quod si magna vultus & vocis alacritate, & pene non sentienti adsimilis, cruciatum pertulisset, quanto latius se propagasset Manichæorum insania, qui illum phantasticum assumsisse corpus mentiti sunt, etiam nunc, cum tam evidens exhibuerit specimen nostræ conditionis. Difficile fuerat futurum, veram ejus mortem credere, nisi visa mortis reformidatio, fidem fecisset oculis. Quod idem sentit Ambrosius, cum ita scribit, *Quomodo te imitaremur, Domine Jesu, nisi sequeremur ut hominem, nisi mortuum crederemus, nisi vulnera vidissemus?* Quemadmodum discipuli crederent fuisse moriturum, nisi morituri tristitiam compexissent? Ad humanæ igitur naturæ veritatem asserendam, magis faciebat hæc patiens, quam fortis illa & animosa supplicii perpessio. Magis item nostris conveniebat affectibus, quibus non tam mirabilis esse voluit, quam amabilis. Postremo magis quadrabat cum Prophetarum oraculis, qui Christum sub hac persona maluerunt inducere, ut eum nunc agno mansueto compararent, nunc liventem plagis, deformatum, destitutum, abjectumque facerent, nusquam alacrem, erectum, animosum. Obmutescentem faciunt, non magna loquentem. Gloriosa quædam & ambitiosa res est, cruciatum interrito adire pectore, magnum, nescio quid, & forte, inter ipsa tormenta dicere. At Christus suam mortem etiam ignominiosissimam esse voluit. Hanc alacritatis gloriam suis Martyribus servabat, pro quibus infirmatum est caput, ut membra essent fortia. Valde tæduit Dominus, ut minus tæderent servi. Fortassis quod in magnis cruciatibus alacritatem a nobis non requirit, videlicet repugnante natura, ob id eam ne in se ipso quidem voluit ostentare. At mansuetudinis & caritatis exemplum expressit in se. Mansuetudinis, quam prius a se jusserat discere, dicens, *Discite a me, quia mitis sum, & humilis corde.* Caritatem autem etiam moriturus diligenter mandat.

Verum hæc, opinor, pro re satis, ad te nimis multa, hominem tam eruditum. Alioqui possent & hæc ipsa paulo copiosius explicari, paulo muniri cautius, paulo accuratius distingui. Verum cui scribam, video. An tibi persuaserim, equidem nescio. Etiamsi mihi videor utcumque demonstrasse, meam, id est, recentium Theologorum sententiam magis consentaneam esse verbis Euangelistarum, magis quadrare cum verbis Prophetarum, non dissentire a scriptis veterum Theologorum, pulcre concinere rationi, non pugnare cum natura, & adeo nihil detrahere, vel fortitudini, vel caritati, vel obedientiæ Redemtoris, ut plurimum etiam adjungat. Ex tua contra, istud ipsum consequi, quod unum te in mea sententia offendebat. Sed ô me temerarium, qui vix dum tyrunculus, tanto cum Imperatore audeam congredi, præsertim homo, ut tu vocas, Rhetoricus, in re tam Theologica, hoc est, in arena non mea. Verum nihil non audendum mihi putavi apud te, qui quidem elegantiorem vetustioremque omnem eruditionem ita scite calleas, tantas utriusque linguæ opes ex Italia deportaris, ut isthoc uno nomine Coletum vix dum satis agnoscant Theologi. Proinde malui prisco illo, & libero disserendi more tecum agere, cum quod eum ipse magis probarem, tum quod intelligerem, tibi novam hanc & nuper natam disputandi rationem nimis displicere, acutam quidem & expeditam, ut videtur ipsis, anxiam vero, superstitiosam, jejunam, ac plane sophisticam, ut tu putas. Et fortasse recte putas. Verum si juxta Græcorum adagium, μηδὲ Ἡρακλῆς πρὸς δύο, vide ne tu unus contra tot millia stare nequeas. Non invideamus potius istis doctrinam elimatam, videlicet, Origenis, Ambrosii, Hieronymi, Augustini, Chrysostomi, similiumque veterum pingui Minerva contenti. Liceat per nos suum cuique pulchrum esse, & Cascum Cascam ducere. Stultum est fabulam, etiam optimam agere, quam nemo spectet. Porro ex his quæ scripsi, nolim in periculum vocari, si forte in aliorum manus aberrarint. Neque enim mihi propositum fuit, quid ego sentirem, aperire, sed tuam sententiam elicere. Quid si etiam tecum sentiens, quemadmodum apud Platonem Glauco justitiam vituperat, ut Socratem ad laudandam justitiam provocaret, ita me fingam dissentire abs te, ut instructus tua defensione, posthac magis possim meam sententiam apud alios tueri? Sed jam tuam illam ferratam aciem, Nestoreaque instructam arte, exspecto. Exspecto classicum illud ingens. Exspecto tela illa Coletica, vel Herculanis certiora. Interim & ipse vires ingenii explicabo, contraham copias, librorum auxilia comparabo, ne primam tuam impressionem sustinere non queam. De re-

liquis quæ proponebas ex Epistolis Paulinis, quoniam sunt periculosa disputatu, malo coram in nostris illis δειλινοῖς πε- A ριπάτοις voce, quam litteris agitare. Vale decus hujus Scholæ, & mea voluptas, Colete optime. Oxoniæ.

JOANNES COLETUS
DESIDERIO ERASMO
THEOLOGO FACUNDISSIMO
S. P. D.

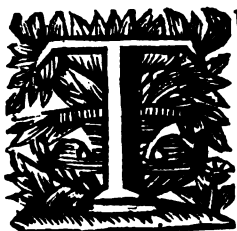

TUa Epistola, Eruditissime Erasme, ut est bene longa, ita est eadem, vel multo magis certe, & disertissima, & jucundissima. In ea vidi memoriam tenacem, & nostræ altercationis fidelem recensionem. In ea acumen istud tuum, quo vis tam facile penetrans, quam feliciter. In eadem etiam stilum Philosopho dignum, aptum, verum, significantem, educentem in lucem res ipsas, & easdem, quatenus materiæ acrimonia patitur, dulcorantem. Itaque & docuit me tua Epistola, lectitantem valde, & delectavit. Tamen quamquam & argumentis impetuosa est, & postea exemplis potentibus certe tam pondere, quam numero violenta, tamen meam mihi opinionem, quam ex Hieronymo alte imbibi, nihil adhuc nec extorquet nec diminuit. Non, quod sumus protervi nos, & improba pertinacia indurati: sed quod (haud scio an recte) tamen quod vel verum, vel quod verisimilius est, nos sequi & tueri arbitramur. Quapropter non possumus tam admittere, quæ contra adducis, quamquam valde suadent, quam velle refellere. Impellit enim nos ipsa veritas, ut acuti & eloquentis B hominis disputatione, magis diserta & copiosa, quam vera, eam obrui indigne & opprimi non patiamur. In qua defendenda, ut nos opinamur, invocamus ejusdem Numinis subsidium, cujus tu ad oppugnandam veritatem videris nobis invocasse. Verum nunc nolimus cum universa tua Epistola congredi. Nam ad tantum prælium subito, & statim nec otium, nec vires habemus. Sed primæ ejus partis & quasi aciei & frontis, quæ mihi videtur, ut par est, belli esse validior, expugnationem aggrediamur. Tu interea patienter audi, ac nos ambo collidentibus inter se silicibus, si quis ignis excutiatur, eum avide apprehendamus. C Veritatem enim quærimus, non opinionis offensionem, quæ forsan argumento argumentum recutiente, ut ignis ex ferro, a ferro percusso elucebit.

RESPONSIO
AD
ARGUMENTA ERASMIANA.

PRimum quidem non possum assentire tibi, cum multis aliis id dicenti, &, meo judicio, erranti, sacras litteras saltem uno aliquo in genere, suapte fœcunditate plures sensus parere. Non quod nolim ipsas quam fœcundissimas esse, quarum exuberantem fœcunditatem plenitudinemque unice admiror: sed quod opiner, fœcunditatis esse ipsius, non parturire plura, sed unum aliquod, & ipsum verissimum. Nam in quovis cumque rerum genere, illa numerosior fœtificatio est, quod uni proli diffiditur, quodque res illa & parens, non est potenti fœcunditate, ut quod conatur in pluribus, in uno perficiat. Quod si esset ita plenis viribus, & tam integra fœcunditate, ut quiddam unum ex se edat, quod ipsum esset constans, verum & bonum, profecto, in illo uno tam perfecto fœtu conquiesceret. Quia universæ naturæ contentio non est, nisi ad unum, quod assequuntur ea magis, in quibus major est fœcunditas. In quibus vero natura languidior est, & nescio qua ariditate sterilior, atque potentis succi inopia infirmior, in iis, ut nihil est edita prole imperfectius, ita nihil numerosius. Id quod licet cernere aperte in abjectioribus naturæ rebus, sicuti sunt muscæ formicæque, in quibus, ubi exstat multiplicior soboles, illic certissimum argumentum capiendum est naturæ alicujus, & rei, tum impotentis, tum infœcundæ, Spiritus autem sanctus, qui sacrarum litterarum parens est, quique est ipsa fœcunditas, ut in se parit pro sua potentia unam & eamdem simplicem veritatem, ita est necesse, suo sermone veridico, unum dumtaxat sensum, eumque verissimum nobis educat. Quod si in, vel audito, vel lecto illo simplici & divino sermone, plures pluribus, & varii variis hominibus sensus suboriantur, istam multitudinem non statuerem ex fœcunditate Scripturæ, quæ est tanta, ut unum dumtaxat sensum, & eum perfectissimum habeat, sed multo magis ex humanarum mentium sterilitate, impotentiaque perveniendi illuc, ubi ipsa vera & simplex latet veritas, qua si possent potiri, tunc tam consentirent in una ipsa omnes, quam nunc ipsi inter se dissident. Habet enim Spiritus Dei, pro sua majestate, quoddam dicendi genus proprium, & suum, & singulare, nescio quomodo mirabiliter absolutum & liberum, & supra se exstans, & se in se ipso retinens, reservansque se, sibi retracto vultu, ita quasi dedignabunde, non ex invidia quidem, sed ex hominum indignitate, ut semper mihi videatur dicere Spiritus ipse, illud suum Propheticum, videntes non videre, & audientes non audire, & legentes non intelligere, etiam addere, se visum esse nolle, nisi D quibus vult ipse, se ubi vult spirare, se Prophetas facere, ut spiritus Prophetarum Prophetis subjectus sit. Quod si tanta sit abductio, & quasi seclusio sui, in suo sermone, Divini Spiritus: sique neminem admittit in suum sacrarium, nisi cujus capiti manum imposuit ipse, nisi denique admissus & introductus aliquis felicior, in adytum ipsum augustius & penetrale sacrarium litterarum, nihil ibi viderit, nisi unum & eumdem potentissimum, verissimum & perfectissimum sensum. Quid tandem impediat, quo minus sequamur eum solum, quem illum arbitramur se assecutum, respuamusque illos omnes, qui ab eo (quem verum tenere putamus) discesserint. Quando ubi plures sententiæ, aut una duntaxat vera sit oportet, aut nulla. Quan- E doquidem ut modo ostendimus, pro sua fœcunditate & potentia, quod dixerit Spiritus, est unum solumque verum & individuum. Quod ipsum utrum Hieronymus attigerit, non meum est dicere, tamen quum opinor, haud scio recte falsove: veruntamen inquam, quando opinor ex illo loco Euangelii verum apprehendisse, non possum non opinari, alios omnes, ab Hieronymo dissentientes, falso dixisse. Quod si tam scirem re ipsa Hieronymum dixisse verum, quam opinor, tam tunc non minus assererem, alios dixisse omnes falso, quam opinor. Atque, ut si scirem, verum esse in Hieronymo, non possum non scire falsum in aliis: ita quando opinor verum in Hieronymo, non possum in aliis falsum non opinari, quando necessario, quod F verum est, unum est, a quod si discesseris, delapsus es in non verum. Quapropter sic mihi tenendus Hieronymus est, ut eumdem citius relinquam, quam una cum illo alium, aliud sentientem amplecter. Hic vides, Erasme, quam noster oculus sit simplex in Scripturis, quamque nequeamus spectare nisi unum. Vides enim, quoniam ad illud verum, dictum a Spiritu Jesu, pervenisse putamus Hieronymum, sequi non posse nos alium in hac causa, quam Hieronymum: quem ut arbitramur recte dixisse, & callem veritatis tenuisse, ita non possimus non arbitrari, alios extra hanc sententiam omnes delirasse. Sed de hac re fusius, quam est necesse, & multiplicius forsan, quam tua

mens patitur, ista potentior. Verum hæc est mea infelix sterilitas, ut nequeam, quod unum est, dicere, nisi & sero & multis: fœcundior aliquis spiritus & potentior, quidquid hic nos tanta loquacitate exprimere conati sumus, uno fœcundo verbo absolvisset. Nihil enim est verbosius, quam sterilis mens. Contra quoque, nihil frugalius & verbis parcius, quam mens, & spiritus ille, qui est fœcundissimus. Quo fit, ut id etiam inter alia admirer, & singularem quandam fœcunditatem judicem in sacris litteris, quod in illis non in unoquoque verbo multæ sententiæ sint, quod ipsum infœcunditatis esset. Sed quot sententiæ, totidem sint verba, & quot verba, tot sententiæ. At nunc deinceps ex proposito descendendum esset in campum, & cum tuis argumentis confligendum, sed alia me avocant, ut nunc cogar huic Epistolæ finem ponere. Quapropter causam nostram tecum, & cum ista constructa acie argumentorum, dimicationem in alia Epistola exspecta. Vale interea.

ERASMUS LECTORI.

EX multis, quæ aliorum furacitas sustulerat, hoc unum ministri furacitas servavit, clam descripta hæc portiuncula, quam reliquis adjiciendam putavi, adjecturus & alia si continget nancisci. Bene vale.

DE TÆDIO ET PAVORE CHRISTI

FINIS.

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS

CLARISSIMO VIRO,

D. THOMÆ

COMITI WILTISHERIÆ ET ORMONIÆ

S. D.

AD ipsum Christianæ Philosophiæ colophonem me vocas, Vir Clarissime, sed pietatis studio quam fortunæ ornamentis clarior, dum adhortaris, ut superioribus addam vel brevem commentarium, quomodo se quisque ad mortem præparare debeat. Hic est enim extremus humanæ vitæ, veluti fabulæ actus, unde pendet vel æterna felicitas hominis, vel æternum exitium. Hic est supremus cum hoste conflictus, a quo Christi miles sempiternum exspectat triumphum si vicerit, sempiternam ignominiam si victus fuerit. Equidem in hoc negotio jam dudum totus eram, quum adhortatio tua mihi veluti calcar accessit currenti. Quamquam tum quidem uni mihi philosophabar. Sed tua pietas cupit ut hic quoque fructus per nos fiat multorum communis. Utinam Domini benignitas largiatur sanctissimis votis tuis meoque conatui felicem eventum, ego certe non reluctabor illius voluntati, cujus instinctu hoc meum obsequium abs te postulari arbitror. Vale. Apud Friburgum Brisgoæ Calendis Decembribus, Anno CIƆ IƆ XXXIII.

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI

LIBER

QUOMODO SE QUISQUE DEBEAT PRÆPARARE AD MORTEM.

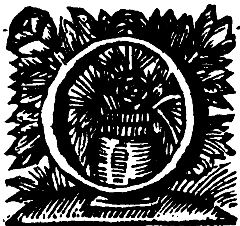

Aristoteles. *OMNIUM terribilium maxime terribilis est mors*, ait quidam magni nominis Philosophus, sed qui non audierat cœlestem illum Philosophum, qui nos docuit non verbis tantum, sed evidentibus etiam exemplis, hominem morte corporis non perire, sed distrahi: animam velut e molestissimo carcere educi in beatam requiem, corpus item aliquando ad gloriæ societatem revicturum. Non audierat illud ἀξίωμα Spiritus: *Beati mortui qui in Domino moriuntur.* *Apoc. 14.* Non audierat Paulum lamentantem, ac suspirantem, *Cupio dissolvi & esse cum Christo.* *Philip. 1.* Et, *Mihi vivere Christus est, mori lucrum.* Sed mirandum non est, si qui credunt totum hominem morte perire, nec habent hanc spem quam sola in Christum fides nobis porrigit, quum aliorum mortem deplorant, tum suam horrent atque abominantur. Illud potius mirandum, tam multos esse mei similes, qui quum universam Philosophiam Christianam & didicerint & profiteantur, tamen sic expavescunt mortem quasi aut credant nihil hominis superesse ab exhalata anima, aut Christi promissis diffidant, aut de se prorsus desperent, quorum primum est Sardanapalicorum, alterum incredulorum, tertium Dei misericordiam ignorantium. Hac in parte similes videntur Gentibus quæ Deum ignorant. Deum enim ignorat, qui nescit illum esse infinitæ misericordiæ. Illud extra controversiam est, quod hominum vulgus sic expavescit ad mortis recordationem, partim ab infirmitate fidei proficisci, partim ab amore rerum mundanarum. Nescit trepidare qui cum Apostolo plena fiducia dicit: *Sive vivimus, Domino vivimus, sive morimur, Domino morimur. Itaque sive vivimus sive morimur, Domini sumus.* *Rom. 12.* Quod autem Dominus semel in suam tutelam recepit, perire non potest. Hinc illa Prophetica vox imperterritæ mentis testis: *Si ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.* *Psal. 24.* Neque enim Dominus fidelis umquam deserit, qui se totos in illius fidem tradiderunt, sed custodit eos ut pupillam oculi sui. Siquidem ille Dominus vitæ est pariter ac mortis, cui nihil est mortuum: sed vivunt omnia, quæ ipsi per fidem adhærent. Ex fidei imbecillitate nascitur amor commodorum temporalium. Nam si toto pectore crederemus, quæ Deus promisit nobis per Filium suum Jesum, facile vilescerent omnia hujus vitæ oblectamenta, ac mors quæ ad illa molesto quidem illo sed brevi trajectu transmittit, minus esset formidabilis. Clamat ille sapiens Hebræus: *O mors, quam amara est memoria tua.* Sed quid addit? *Homini pacem habenti in substantiis suis.* Non ait, Habenti divitias; nam multi homines pii, possederunt divitias: sed in his acquiescenti. Quod de facultatibus dictum est, idem sentiendum de honoribus, voluptatibus, uxore, liberis, cognatis, amicis, de forma, juventute, bona valetudine, breviter, de commodorum omni genere, quæ mors piis simul ac impiis eripit. Quo impensius aliquid diligimus,

hoc

Horatius. hoc gravatius ab illo divellimur. *Sed quid mirabere, pones invitus:* ait quidam absque Christo sapiens. Miratur autem hæc temporaria quisquis in illis conquiescit, tamquam propriis perpetuisque bonis, quum hæc omnia commodatitia sint ac momentanea, non tantum æquo animo, verum & cum gratiarum actione ponenda, quotiescumque repetit is qui dedit. Nam in hujus mundi bonis conquiescere, frui est, quibus oportuit uti, atque hoc ipsum etiam obiter ac velut in transitu: quemadmodum admonet Apostolus Corinthios: *Reliquum est, fratres, ut qui habent uxores tamquam non habentes sint, & qui flent tamquam non flentes, & qui gaudent tamquam non gaudentes, & qui emunt tamquam non possidentes, & qui utuntur hoc mundo tamquam non utuntur: Præterit enim figura hujus mundi.* Viatores sumus in hoc mundo, non habitatores: in diversoriis, aut (ut melius dicam) in tabernaculis peregrinamur, non in patria vivimus. Tota hæc vita nihil aliud est quam cursus ad mortem, isque perbrevis: sed mors janua est æternæ vitæ. 1Cor.4.

Apud Judæos quoniam contractus ad certum diem finiebantur ex legis præscripto, quo temporis intervallum erat brevius, hoc levior erat rerum indicatura. Quanto igitur viliora nobis esse debent hæc omnia momentanea, tot casibus obnoxia, quæ ut nullus casus eripiat, certe mors omnibus adimit omnia. Adde hoc, quod qui currunt in stadio, vident quantum spatii a tergo reliquerint, quantum superfit ad metam, & olim qui Jubilæum exspectabant, sciebant quamdiu liceret frui rebus emtis. At nemo mortalium est, qui certo norit se postridie victurum: currimus, sed mortem habentes in pedibus, imo toto corpore nobiscum circumferentes. Vitam gratis accepimus a Domino, sed hac lege, ut omni momento reddamus reposcenti. Jam ut contingat senectus, quæ quam paucis contingat, nullus ignorat: quid est, per Deum immortalem, tota hominis ætas, nisi brevissimum stadium, in quo, velimus nolimus, assidue currimus, sive dormiamus, sive vigilemus, sive delitiemur, sive discruciemur. Rapit nos torrentis in morem perpetuus seculorum cursus, etiam si nobis aut aliis videamur conquiescere. Ergo si pretia rerum mundanarum brevitate temporis æstimemus vilissima sint oportet, quæ nec horam habent certam. Quæ vero parvi æstimamus, ab iis facile divellimur. Quemadmodum qui domi non agunt, sed peregrinantur, si quid in diversoriis, aut in via commodi sese obtulerit non admodum adjiciunt animum, quippe mox relicturi quod delectat, si quid incommodi, facile perferunt: sic cogitantes, Hic prandeo, alibi cœnaturus. *Quæ videntur*, inquit Paulus, *temporaria sunt: quæ non videntur, æterna.* Atque hæc est magna Christianæ Philosophiæ pars, quæ nos morti præparat, ut contemplatione rerum æternarum ac cœlestium, discamus temporariarum ac terrenarum contemtum. Plato totam Philosophiam nihil aliud judicabat, quam meditationem mortis. Meditationem autem dixit, præparationem ac velut exercitationem ad mortem, non aliter quam tyro cum hoste depugnaturus, ad palum exercet sese: quo dicto nihil salubrius, siquidem a Philosopho philosophice dictum, Christiani Christiano sensu accipiamus. Neque enim contemplatio Mathematicarum formarum a materiis abstractarum, aut idearum Platonicarum imaginatio præstat, ut bene moriamur: sed si fidei oculis subinde speculemur omnem humanum sensum excedentia bona, quæ Deus per Filium suum Jesum promisit ipsi fidentibus, mala quæ comminatus est incredulis & inobedientibus. Hæc deterrebunt a peccando, illa provocabunt ad bene agendum. Est quidem æterna veritas in quibusdam disciplinis humanis, sed quæ nemini conciliat veram beatitudinem. Hic æternus est qui promisit, æternus per quem promisit, æterna sunt quæ promittit, æternam felicitatem adferunt cum fide amplectentibus, æternam infelicitatem negligentibus. Hæc meditatio mortis, est veræ vitæ meditatio: nec solum hoc præstat quod pollicetur Philosophus, ut anima minus gravate demigret e corporis domicilio, verum etiam ut cum alacritate spiritus, velut ex obscuro molestoque carcere gestiens, exsiliat in beatam libertatem ac lucem illam vere amabilem quæ noctem nescit.

A *Corpus* enim *quod corrumpitur aggravat animam, ac terrena habitatio deprimit sensum multa cogitantem.* Eoque clamat divinus ille Citharœdus, *Educ de carcere animam meam, ut confiteatur nomini tuo, Domine.* Summa felicitatis humanæ est, & contemplari & laudare Conditorem, Redemtorem & Gubernatorem suum. Ad hunc enim finem conditus est homo. Hanc felicitatem hominis frequenter interpellat hujus corpusculi, quod circumferimus, imbecillitas, tot necessitatibus, tot malis, tot periculis obnoxii. Itidem & beatus Paulus gravatus carneo tabernaculo, miserabiliter ingemiscens clamat: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hoc?* Vidit enim summe beatos esse, qui habitarent in domo Domini, laudantes illum in secula seculorum. Sic affecti B sunt homines vere pii, quorum, licet corpore degant in terra, tamen thesaurus, cor, & conversatio in cœlis est. Sed paucorum est ista fortitudo, non omnibus datum est cum Paulo dicere, *Mihi vivere, Christus est, & mori lucrum.* Et, *Cupio dissolvi & esse cum Christo.* Sap.9. Rom.4.

Nos hanc consolationem infirmi paramus infirmis: quibus tamen perfectorum exempla veluti stimuli sunt ad robur spiritus parandum. Est igitur per omnem vitam hæc mortis meditatio exercenda ac subinde excitanda fidei scintilla, ut crescat & corroboretur, cui copulata caritas alliciet spem, quæ non pudefacit. Nihil autem horum ex nobis habemus, sed Dei dona sunt, assiduis precibus ac votis ambienda, si desint: si adsint, C augenda, ut crescant. Quo fides caritate speque comitata est firmior, hoc minor est trepidatio. Quod enim plerique sic abhorremus a mentione mortis, maxima ex parte (ut dictum est) fidei infirmitas in causa est. Atqui de Dei promissis oportet esse fiduciam multo certissimam. Siquidem is est unus, qui natura verax, se ipsum abnegare non potest. Cui canit Psaltes ille eximius: *In æternum, Domine, permanet verbum tuum; In cœlo & in seculum veritas tua;* qui & de se ipso pronuntiat in Euangelio, *Cœlum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.* Quid autem promisit? Promisit victoriam mortis, victoriam carnis, mundi & Satanæ, promisit remissionem peccatorum, promisit centuplum in hoc D seculo & vitam æternam in futuro. Sed quomodo promisit? Per justitiam nostram? Nequaquam, sed per gratiam fidei quæ est in Christum Jesum. Quoque securiores essemus, prius illud chirographum, quod nobis infeliciter descripserat primus Adam, irritum fecit ac delevit, affigens illud cruci, deditque nobis chirographum gratiæ, quod consignavit proprio sanguine, & innumeris Prophetarum, Apostolorum, Martyrum ac Virginum testimoniis confirmavit, qui suo quoque sanguine subscripserunt. Subscripsit & universa sanctorum Ecclesia. Addidit interim & arrabonem Spiritus, ne ulla ex parte vacillare possit nostra fiducia. Nec his contenta Dei bonitas, hujus victoriæ exemplum evidens & in- E signe dignata est omnibus exhibere in Filio suo unigenito. Quod enim ille vicit, utique membris suis vicit, qui se totum nobis impendit. Quid enim nos vermiculi poteramus ex nobis? Christus est justitia nostra, Christus victoria nostra, Christus spes & securitas nostra, Christus triumphus & corona nostra. *Ille natus est puer,* sed quod non omisit Esaias: *nobis natus est, nobis datus est.* Itidem nobis docuit, nobis sanavit morbos, ejecit Dæmones, nobis esuriit ac sitiit, nobis contumeliis affectus est, nobis sub mortis tempus angore tædioque vitæ perculsus est, nobis sudavit sanguinem, nobis vinctus ac cæsus est, nobis mortuus est & revixit, denique nobis F sedet ad dexteram Patris. Dum omnia mala nobis debita in se recepit, ea nobis superanda tradidit, videlicet, jam fractis illorum viribus, ac pro modo afflictionum addito spiritus robore. Monstravit vincendi viam, addit certandi votum, certantibus auxilium suppeditat. Sic ille vincit in nobis, si modo nos in illo maneamus. Manemus autem per fidem & caritatem. Si quis requirat, ubinam exstet hoc chirographum, quod nos securos reddat? In Scripturis Canonicis, in quibus legimus verba Dei, non hominum. His non minus habendum est fidei, quam si Deus illa tibi proprio fuisset ore prolocutus. Ausim dicere, & aliquanto amplius. Nam si

Deus

Deus per creatam aliquam speciem tibi loqueretur, fortassis quorumdam piorum hominum exemplo subhæsitares, numquid fuci lateret in imagine. At istam hæsitationem omnem nobis penitus exemit Ecclesiæ Catholicæ perpetuus consensus. In hoc ergo chirographo per omnem vitam philosophari, optima ad mortem præparatio est. Quemadmodum ait Apostolus, *Ut per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus.* (Rom. 15.) Rursus, si quis quærat, quomodo & quando Christus hæc devicit? Carnem devicit ac vincendi rationem ostendit, quum juxta naturam assumtam mortem exhorrescens, ait Patri: *Verum tamen non sicut ego volo, sed sicut tu.* Et alibi de se testatur, *Non veni ut facerem voluntatem meam, sed ejus qui misit me.* Nihil est tam horribile naturæ humanæ, quod auxilio Christi non superetur, si nos totos committamus ac submittamus voluntati divinæ, in gravissimis afflictionum procellis semper illud optimi senis ac laudatissimi Regis habeamus in animo: *Dominus est, faciat quod bonum videtur in oculis ipsius.* Hæc verba magica non sunt, sed omnibus incantamentis efficaciora. Quæ quisquis ex animo pronuntiarit, & in hac fiducia perstiterit, non est quod desperet, etiam si universum malorum agmen una cum ipsis inferis in unum irruat hominem. Omnipotens est qui pugnat pro nobis, quique loquitur in Psalmo, *Cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum & glorificabo eum.* Quum audis, *Cum ipso*: noli tuas vires expendere, sed auxiliantis potentiam respice. Quum audis, *Eripiam eum*: noli despondere animum, si diutius urget afflictio. Faciet ille sine dubio quod promisit, & novit quando expediat te levari malis. Quum audis, *Glorificabo eum*: certum habeto te quemadmodum Christo fuisti consors crucis, & gloriæ futuræ consortem. Sed memento quid præcesserit, *Clamavit ad me.* Tuum est clamare, & clamare ad Dominum, non ad mundi præsidia, non ad vires ac benefacta tua, sed ad Dominum, qui solus potest ab his malis eripere. Nihil hominis natura fragilius, & tamen nemo verbis consequi valeat, quot quam atrocibus malis ac terroribus sit obnoxia. Ut enim omittam fulmina, terræ concussiones, maris inundationes, telluris hiatus, bella, latrocinia, homicidia, veneficarum artes: quis percenseat omnes morborum formas? Et in his quam multi sunt, tam horrendi, tamque cruciabiles, ut ad solam mentionem contremiscat homo, quod genus epilepsis, paralysis, exulceratio vesicæ, phrenesis. Taceo pestilentiarum subinde in pejus sese adversus Medicorum remedia innovantium crebros incursus, ut verissime dictum sit illud:

Mille modis leti miseros mors una fatigat.

Quî fieri possit, ut nos & corporibus & animis tam infirmis, tam immanibus procellis pares esse valeamus? Prorsus actum esset de nobis, etiamsi nullum accederet peccatum, nisi dextera Domini sublevaret imbecillitatem nostram. Superest mundus non mediocre certamen afferens piis. Mundum autem appello veterem hominem cum actibus & concupiscentiis suis. Tametsi mundi nomine non absurde possis accipere homines huic mundo deditos, qui nunquam desierunt, nec umquam desinent summa vi belligerari adversus Christum & hujus discipulos. Verum ad hoc certamen animat nos Dominus, dicens: *Confidite, ego vici mundum.* Quam autem ille fuerit alienus a mundanarum rerum concupiscentia, declarat, quum ait: *Filius hominis non habet ubi reclinet caput suum.* Nam in eo quisque reclinat caput, in quo conquiescit animus, ac velut indormiscit. Quam autem violentus & improbus sit hic mundus, norunt qui serio conantur pie vivere in Christo Jesu. Concupiscentias nostras in se recepit, sed non aliter quam recepit peccatum, pro nobis dependens supplicium quod nostris affectibus & actis debebatur. Cæterum quidquid hic mundus habet machinarum, id totum expedivit in Dominum, probra, infamiam, insidias, potentiam, cruciatus, mortes. Quid non fecit mundus, ut Christi nomen funditus exstingueret? Et ecce vivit ac floret in cœlo pariter & in terra. Vicit autem Dominus, non ut dormitaremus, sed ne desperaremus. Hostem nobis tradidit non omnino mortuum, sed fractum ac vincibilem, quo nobis per certamen parata esset corona gloriæ. Si quæras quomodo vincatur mundus, Joannes intimus Christi discipulus docet: *Hac est,* inquit, *victoria qua vincit mundum, fides vestra.* (Joan. 5.) Certa igitur fideliter, omni fiducia conjecta in Dominum; nec dubita quin illius auspiciis præsidiisque victor sis evasurus. Restat peccatum in quo infeliciter nati sumus, & in quod post baptismum infelicius revoluti, pondus grave, quippe corpus & animum demergens in tartara. Hoc quoque onus nobis importabile, Dominus in se dignatus est recipere, quemadmodum prædixerat Esaias, *Disciplina pacis nostræ super eum & livore ejus sanati sumus.* (Cap. 53.) Item Apostolus: *Eum qui peccatum non fecit, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso.* (1 Cor. 5.) Peccatum una res est quæ inimicitias gignit inter Deum & hominem, quemadmodum testatur Esaias. At misericors Pater, quum nulla reperiretur satis efficax hostia ad abolenda scelera generis humani, misit Filium suum, agnum expertem omnis maculæ, hac vere pura victima mundum reconcilians sibi.

Dixerit hic aliquis: Si per Christum sublatum est peccatum, unde fit, ut omnis mortalium vita peccatis undique scateat? Jam enim & de bonis hominibus loquor. Non sustulit in totum peccatum, sed vires illius fregit, non ut nullum sit in nobis, sed ne regnet in nobis, quemadmodum regnat in his, qui non fixerunt spei suæ ancoram in Domino Jesu ac serviunt concupiscentiis suis. Eoque Paulus hortatur, *ne committamus, ut peccatum regnet in nostro mortali corpore.* Relicta est nobis certandi materia, sed porrecta sunt arma, quibus muniti superemus. Sic efficimur *justitia Dei*, non ex operibus nostris, sed ex gratia Dei: per quem? Per ipsum, quem pro nobis peccatum fecit, & de peccato damnavit peccatum. Restat Satanas & peccati & mortis parens ac princeps tenebrarum harum, cujus potentiam & malitiosas artes numquam cessantes, horrent filii lucis dum trepidi clamant ad Patrem, *Ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo.* Hic est ille Tentator & Accusator fratrum, *qui*, juxta beati Petri sermonem, *circumit tamquam leo rugiens, quærens quem devoret.* (1 Pet. 5.) Verum & hujus assultus Dominus tum vicit ipse, tum vincere nos docuit. Frequenter adortus est Dominum: hoc enim subindicat Lucas quum ait, *Et recessit ab eo ad tempus:* sed semper victus discessit. Quomodo victus? Clypeo Scripturarum repulsus, gladio verbi Dei confossus. Ergo quoties ille nobis suggerit, quod pugnat cum voluntate divina in Sacris expressa Voluminibus, verbi divini mucrone confodiatur: atque exemplo Davidis, quinque limpidissimis lapidibus de torrente Scripturarum collectis dejiciatur. Sed nos cum hoc Gôliath congressuri, prius abjiciamus arma Saulis, quæ est panoplia superbiæ: hæc est fiducia mundanæ sapientiæ, confidentia virium ac meritorum nostrorum, quæ magis onerant quam muniunt: sufficiat nobis baculus fidei, qui consolatur ac fulcit nos in hac peregrinatione, & quinque verba quæ beatus Paulus loquitur in Ecclesia. Si urgeat improbius, audiat, *Abi retro, Satana.* Justius est obedire Deo ad æternam felicitatem vocanti quam tibi ad æternum pellicenti exitium. Hic præcipuas partes agit fides. Unde Petrus, *Cui resistite fortes fide.* Crede Scripturis ac fiduciam omnem in Christo repone, & in manibus est victoria. *Est* autem *Dæmoniorum genus, quod non ejicitur nisi per precationem & jejunium.* En habes alia duo tela. Probabile est autem Satanam, quum toties frustra fuisset adortus Dominum, in cruce omnes admovisse machinas, quum videret instare mortem. Hic est extremus conflictus, e cujus eventu, vel speratur æternus triumphus, vel exspectatur nota sempiterna. Ait enim, *Venit ad me princeps hujus mundi, & in me non invenit quidquam.* (Joan. 14.) Nec dubium est, quin quod ausus est in Dominum, audeat & in membra Domini. Sed quemadmodum ab ipso victus est, ita per illum vincetur in nobis. Quum enim oppugnat eos in quibus Christus per fidem & caritatem inhabitat, cum ipso Christo bellum gerit, in quo quamdiu perseveramus, turpius vincetur a nobis quam ab ipso Domino superatus est. *Omnia possum,* inquit Apostolus, *in eo qui me corroborat.* Satanas

nas quicum nobis conflictatio est, dicitur *princeps hujus mundi*, non quod ullum jus habeat in ullam partem creaturæ, sed quod in his quodammodo regnet qui mundum diligunt. Cæterum qui nos tuetur, Dominus est cœli & terræ, qui solo nutu plus valet quam universa Dæmonum examina cum organis suis. Solus is potuit ingredi domum illius fortis, & ipso alligato diripere vasa illius. *Matth. 12.*

Quid adhuc superest tentationum? Mors, mors inquam, illa, ad cujus mentionem contristantur omnia. Hæc nec vi depelli, nec fuga vitari, nec artibus eludi potest. Primus naturæ affectus est, ut quæque res, quod est, tueatur. At mors adversus hunc naturæ affectum minitatur exitium, hoc detestabilior, quod conjunctissima dividit. Nulla enim arctior copula quam corporis & animæ. Et hunc horrorem nobis Domini clementia leniit. Primum quod ipse nostra causa non gravatus est mortis horrorem, & mortem ipsam, eamque ignominiosam juxta atque acerbam in se recipere. Neque quenquam sanctorum quamlibet insignium ab hac immunem esse voluit, non Abraham fidelem, non Mosen familiariter dilectum, non David virum secundum cor suum, non e Prophetis quenquam, non Joannem Baptistam, de quo exstat magnificum Domini testimonium, non matrem unice dilectam, non saltem e discipulis illum, quem præ cæteris amavit impense. A primo homine usque ad consummationem mundi, statutum est omnibus semel mori. Unde Græcis dicta μόρος παρὰ τὸ μείρω, quod omnibus ex æquo sit distributa, Regibus, Pontificibus, Satrapis, æque ac Colonis & Mendicis. Cujus igitur impatientiæ fuerit nolle tolerare malum, cum talibus, tantis ac tam multis commune? Tu quod naturæ velis nolis persolvendum est, refugis cum omnibus sanctis subire? Qui natura erat immortalis, pro te factus est mortalis; Et tu quum morti sis natus, ac toties mortem commerueris, postulas unus omnium haberi immortalis? Hic igitur tecum reputa quot & quales habeas consortes, & æquiore animo feres conditionem tuam. Alioqui nihilo verecundius est indignari quod morituri sumus, quam si indignemur quod nati sumus, aut quod homines conditi sumus non Angeli. Hoc est primum mortis lenimentum haudquaquam exiguum. Id fiet efficacius, si veram subducamus rationem qualia sunt quæ hic relinquimus. Multos enim discruciat mors tantum intuentes quæ commoda relinquant. Tum in mentem veniunt, jucundus Solis adspectus, pulcherrima cœli machina, amœna mundi vernantis species, lusus, convivia, uxor, liberi, domus, horti. Sed aperiendus est alter oculus, quo perspicias quanto plus malorum hic relinquas quam bonorum, & in his ipsis quæ bona videntur, quantum admixtum sit calamitatis & amaritudinis. Recurrat memoria per omnes vitæ gradus, quam sordida conceptio, quam periculosa gestatio, quam miseranda nativitas, quot malis exposita infantia, quot obnoxia injuriis adolescentia, quot vitiis inquinata juventus, quot curis districta virilis ætas, quam calamitosa senectus: & haud scio an quenquam reperturus sis tam felici sorte natum, ut si Deus concedat iisdem vestigiis ab ipso conceptu per omnem acti temporis seriem ad senectutem recurrere, iisdem fruituro bonis, eadem perpessuro mala, accepturus sit conditionem. Quam igitur insignis incogitantiæ est, tantopere conturbari, quum est deponendum, quod nobis si liceat ab integro repetere, simus recusaturi. Omitto nunc mala, quibus hæc vita sic est involuta, ut quidam Ethnici judicarint nihil a Diis, ut illorum more loquar, homini datum munificentius, quam quod addiderint facultatem abrumpendi vitam quoties visum fuerit: & nobilis ille Poeta non dubitarit pronuntiare, *Nullum esse animal homine calamitosius.* Quod si levis est Ethnici vatis auctoritas, Ecclesiastes ille sacer non veritus est scribere, *meliorem esse diem mortis quam nativitatis.* Tantum de malis, nunc de bonis.

Subducito rationem quantum curarum ac molestiarum attulerint opes, a quibus nunc divelli non potes. Quanto plus aloes quam mellis attulerit uxor, cujus amore nunc horres mortem. Quantum attulerit sollicitudinis liberorum educatio, quantum offensionum ac dedecoris illorum mores. Adde his animum hominis semper in pejus vergentem. Ut enim non sit in omnibus, certe in plerisque verum est illud Augustini, *Qui major est ætate, major est iniquitate.* Denique pone ad dexteram hujus vitæ commoda, ad lævam incommoda, & expende totius ævi quod hic agamus brevitatem. Infantia non sentitur, Adolescentia prætervolat aliud agentibus, Juventus excipitur variis curis, Senectus obrepit imprudentibus. Quid autem est hæc tota summa, nisi punctum ad illam æternitatem ad quam emigramus, si quidem hic pie vixerimus: extrahimur, si impie. Harum rerum seria contemplatio non leve remedium est adversus horrorem mortis. Alterum est, hoc etiam efficacius, quod Dominus pro te moriens effecit, ut mors quæ prius erat transitus ad inferos, nunc sit janua cœli, & quæ olim fuit initium æternorum cruciatuum, nunc sit aditus cœlestium gaudiorum, ut jam Christo fidentibus mors non solum damnosa non sit, sed summopere lucrifera. Ac ne qua pars hominis desideraretur, ipse resurgens cum sanctis compluribus fecit nobis certissimam spem, fore ut corpora reviviscant in novissimo die, jamque glorificata recipiant suam quæque hospitem animam, solatio deinceps futura, non oneri. Sed de morte mox incidet dicendi locus. Ut autem peragamus, quod nunc agimus: Superest his omnibus in unum acervum conflatis terribilius malum, Tartarus, unde negant redire quemquam, absorbens omnia, nec umquam reddens devorata. Hoc est Barathrum desperationis, & ut Apocalypsis loquitur, *mors secunda.* Cogitet quisque qualis sit illa vita, ubi summum malorum est immortalitas, ubi magna cruciatus pars est Dæmonum & impiorum hominum societas, ubi ignis numquam exstinguendus, ad quem noster collatus, mera glacies est: adde, quod illic incendium est minima dolorum portio, qui tamen tanti sunt, ut ab hominis intellectu comprehendi non possint, sicut nec piorum felicitas. In malis licet gravissimis, licet diutinis, aliquid tamen levamenti adfert spes, veluti stellula quædam procul allucens in densissima caligine, sed Gehenna cum summis malis summam habet desperationem. Hujus igitur horror superat omnem horrorem, quem tamen clementissimus Redemtor ut nobis mitigaret, in sese recipere dignatus est. Quod in horto expavit, & angore extremo sic correptus est, ut sudaret sanguinem, nostræ naturæ erat infirmitas. Quod autem affixus cruci clamat, *Deus meus, Deus meus, cur deseruisti me? Longe a salute mea verba delictorum meorum*, videtur gehennæ horrorem animo persensisse. Quid enim superest a Deo destitutis, nisi extrema desperatio? Nec mirum videri debet, si hanc tristissimam affectionem in se recepit, qui peccata omnium in se receperat, ut utrumque malum nostris viribus insuperabile, sua misericordia redderet superabile? Nec ista minuunt dignitatem Redemtoris, sed ineffabilem arguunt caritatem erga genus humanum. Sub ejusdem typo David loquitur in Psalmis: *Circumdederunt me dolores mortis, & torrentes iniquitatis conturbaverunt me, & praeoccupaverunt me laquei mortis.* Nos gehennam merueramus, ille innocens expavescit pro nobis, quo si similis affectus invadat animum nostrum ex scelerum conscientia vel ex imbecillitate naturæ, non abjiciamus nosmet ipsos, sed in Christum intentis oculis etiam desperando speremus. Desperet licet caro, desperet ratio, tamen ex ipsis inferis fides clamet ad Dominum, quemadmodum Jonas jam deploratus de ventre ceti clamavit & exauditus est. Nam & id commonstrat Psalmus, quum protinus adjungit: *In tribulatione mea invocavi Dominum, & ad Deum meum clamavi; Et exaudivit me de templo sancto suo.* Dei templum Ecclesia est: hæc est arx fidei, urbs fortitudinis nostræ Sion. Huc si quis vel ab extremis inferis intendat clamorem viva adhuc scintilla fidei, exauditur. Ergo quum universæ vires hominis demersæ sunt ad inferos, fides tamen clamet cum beatissimo Job: *Etiamsi occidat me sperabo in eum.* Nam hoc est cum fiduciæ magistro Abraham *contra spem in spem credere.* Hæc igitur tanta mala Domini bonitas nobis non mitigavit ac fregit tantum, ut licet lacessant ac terrent, tamen exstinguere non valeant, verum etiam extrema damna nobis vertit in opimum lucrum. Quid enim lædit peccatum ad-

adhærentes Christo? Quid? nisi ut ubi abundavit peccatum, abundet & gratia, & plus diligat, cui plus dimissum est. A

Quid proficit Satanas incessens membra Christi? Quid, nisi quod auget illorum præmia, & illustrat coronas. Quin & ea mala, quæ nobis juxta mortalitatis conditionem cum piis pariter & impiis sunt communia, Redemtoris clementia vertit nobis vel in lucrum, vel in medicinam, quamquam & hic lucrum est: in lucrum si a peccatis immunes ista toleranter ferimus Domino gratias agentes pro omnibus: in medicinam, si quid residet in nobis repurgandum vel sectione vel ustura, vel amaro pharmaco. Quo de genere sunt, morbus, paupertas, senectus, orbitas, aliaque innumera, quibus tota hominum vita est undique obsita. B Hæc si nos ad murmur, desperationem, aut blasphemiam pertrahunt; Satanæ fiunt instrumenta, proque remediis fiunt venena. Sin ob id tantum perferuntur, quia vitari non possunt, quo animo complures, qui Christum ignorabant, constanter cruciatus ac mortem pertulerunt, naturæ sunt afflictiones. Sin ea tamquam de manu propitii parentis obedienter atque etiam cum actione gratiarum recipimus, reputantes quanto acerbiora commeruimus, & quam dira Christus innocens passus sit pro nobis commeritis, jam non sunt afflictiones, sed salubria remedia, aut cœlestium præmiorum incrementa. Illic agendæ gratiæ indulgentissimo parenti, qui flagellat omnem filium quem recipit, C interim mollibus ac brevibus remediis sanans ulcera nostra, ut parcat in futuro seculo: Hic laudanda Imperatoris nostri benignitas, qui militibus suis subministrat virtutis materiam ut coronet magnificentius. Utrobique magnum est lucrum, nisi fore mediocre lucrum videtur, quum capitali morbo laborans, devorat amara catapotia, levique ac temporaria molestia, & mortis periculum effugit, & perpetua sanitatis dulcedine fruitur: aut quum miles ob unius horulæ conflictum, summas per omnem vitam opes, summosque honores consequitur. Et hoc quoque pacto Dominus noster clementissimus omnia pertrahit ad se, si modo ad signum illud in sublimi propositum oculos intenderimus. D Attrahit ad se omnia mala nostra, eaque vertit in lucrum nostrum & gloriam suam, quam nobis sibi per fidem insitis communicat. Quid autem lucrifaciunt, qui in rebus adversis oculos avertentes a Christo, Deo obmurmurant? Hoc ipsum quod necessario perferendum est molestiæ, sibi conduplicant, vel decuplant verius, & pharmacum male sumendo vertunt sibi in letale venenum. Hæc, nimirum, est sublimis & efficax Philosophia, ac mortis meditatio, in qua si sanus ac valens diligenter fuerit exercitatus, hunc mors non opprimet imparatum.

Ex his autem quæ dicta sunt colligere licet quadruplicem esse mortem, Spiritualem, Naturalem, Transformatoriam & Æternam. E Naturalis est separatio animæ a corpore. Spiritualis est separatio Dei ab animo. Quemadmodum enim anima est vita corpori, ita Deus est vita animæ. Hæc peperit naturalem, quod ad necessitatem attinet, ut est sane pia veterum Theologorum opinio. Ex utraque nascitur mors gehennæ, si coëant inter sese mors spiritualis, ac mors naturalis. Post mortem enim corporis, non est locus pœnitentiæ. Superest mors qua transformamur ab imagine veteris Adæ in imaginem novi Adæ, qui est Christus Dominus. Hæc est separatio carnis a spiritu. Nec hic mediocris est lucta, ne spes quidem ulla victoriæ, nisi Christi Spiritus adjuvaret infirmitatem carnis nostræ. F Sed illius gratia in nobis occidit veterem hominem, ut jam agamur non spiritu nostro, sed Spiritu Dei, nec ipsi vivamus, sed vivat in nobis Christus. Hæc felicissima mors an cuiquam ad plenum obtigerit in hac vita, nescio. Domini tamen liberalitas, quod nostræ deest imbecillitati, de suo supplere dignatur. Hæc mors expetenda est, summoque studio per omnem vitam meditanda. Quemadmodum Beatus Paulus scribit Corinthiis: *Semper mortificationem Jesu Christi in corpore nostro circumferentes, ut & vita Jesu manifestetur in corporibus nostris.* Eodem hortatur Colossenses: *Mortificate membra vestra quæ sunt super terram.* Non jubet erui oculos, aut amputari manus, aut exsecari genitalia. Sed quæ membra? Addit, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam & avaritiam. Vulgus hominum luget mortuos, at beatus Paulus Colossensibus gratulatur hanc mortem: *Mortui*, inquit, *estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* Hæc mors mater est vitæ spiritualis, quemadmodum peccatum mortis spiritualis pater est, atque etiam gehennæ.

2 Cor. 9.

Sed in his mortis generibus præpostere se gerunt plerique mortales. Ad memoriam mortis corporalis quam inhorrescimus. Veteres ob id ipsum habebant invisam cupressum, quod in funeribus soleat adhiberi: & apium, quod eo coronarentur sepulcra: nec hodie desunt qui ad turis odorem diris exsecrationibus utuntur, quod (ut arbitror) hinc in funere fiat suffitus. At mors spiritualis horribilior est sexcentis mortibus corporis, & ad hanc ultro alacresque festinamus, gloriantes quum male fecerimus, & exsultantes in rebus pessimis. Exanimamur quum periculum objicitur, ne anima corpus hoc miserum destituat, felicius extra carcerem victura: quanto justius oportuit exanimari quoties periclitamur, ne Deus æterna vita deserat animam nostram. Domum in qua defunctus est aliquis, funestam vocamus, & obturatis naribus præterimus; Atqui Sapiens judicat longe melius, ire ad domum luctus, quam ad domum convivii. In luctu, natura contristamur. Sed hæc tristitia quia secundum Deum est, stabilem in nobis salutem operatur, dum nos commonitos novissimorum revocat ad pœnitentiam, nec sinit nos peccare in æternum. Feliciter intersunt luctui, qui sic deflent mortem alienam corporis, ut incipiant se ipsos lugere, morte graviore exanimatos. Utrum igitur potius, amarum devorare catapotium, ut unius horæ molestia lucrifacias perpetuam sanitatem, an in convivio bibere mulsum toxicum quod brevi delectatiuncula mortem adferat? Sed harum rerum multis adeo nulla habetur ratio, ut in lustris cantent ebrii, sibi plaudant qui fraude rem domesticam reddiderunt auctiorem, triumphent qui sceleratis artibus emerserunt ad honores. An non vulgus hominum, in delitiis ac voluptatibus carnis volutari, vocat vivere? At, qui sic vivunt, bis mortui sunt. Primum quia Spiritu Dei vacant, dein quia jam tum filii sunt gehennæ. Quemadmodum enim piorum carne mortuorum vita abscondita est in Deo appacitura simul cum Christo: ita in his qui se carni dediderunt, abscondita est mors gehennæ, quam circumferunt, apparitura in extremo judicio. Peccatorem in hac vita sola spes separat a gehenna. Quamdiu enim spirat homo, spes est veniæ. Verum etiam atque etiam videndum, ne spes quæ non proficiscitur a fide & caritate det nobis verba. Sic sibi blanditur aliquis: Juvenis sum, fruar hoc mundo, ubi ad senectutem venero pietatem colam. At, ὦ δεινὲ, quis tibi promisit senectutem? Alius, dum floret ætas, indulgebo genio, ubi ducta erit uxor, incipiam esse frugi. At, ὦ αὐτόκωλαξ, qui scis an perendie sis victurus? Est fortasse qui cogitet: Aliquando fiam Monachus, ibi deplorabo vitam male actam, interim fruar mundo. Ut vita suppetat, quis tibi pollicitus est istam voluntatem, quæ cupiat pro voluptatibus amplecti pœnitentiam? An istam mentem sibi quisquam dare potest? Ut ad cor redeat peccator, sola Christi gratia præstat. Verum ille libere dat eam quibus vult & quando vult. Certe quod ad peccatorem attinet, jam nunc in gehenna est. An non prodigiosa cæcitas est, ut homo qui in tam horribili statu sit, sibi diem præfigat, ad quem velit resipiscere: cui in puteum delapso aut in carcerem conjecto, lenta videretur omnis educentium festinatio. E puteo statim inclamaret opem hominis, & in tantis malis constitutus, non protinus implorat auxilium Dei, qui solus excitat mortuos? Quisquis igitur in vita mortem transformatoriam diligenter meditatus fuerit, tum mortem spiritualem ac gehennæ vehementer horruerit, minus horrebit imminentem mortem corporis, quæ non separat a Deo, sed Deo propius jungit, finem semel imponit cunctis afflictionibus, quibus hæc vita tunditur undique, & transmittit ad sempiternam quietem. Ais, Transmittit in requiem, sed piorum animas.

mas. Recte; mors enim peccatorum pessima. Ergo dum vivis ac vires, da operam ut sis de numero justorum. Nam justus & ille est, qui ex corde agnoscit ac damnat injustitiam suam, territusque gehenna, confugit ad asylum divinæ misericordiæ, & ad salutifera pœnitentiæ remedia. At qui per omnem vitam, quasi sint immortales, indulgent affectibus suis, ad voces Dei toties tam amanter provocantis ad pœnitentiam *Toronæo littore*, ut ajunt, *surdiores*: quid mirum si perturbantur, quum urget extrema necessitas? Tunc res est cum morbo qui non finit quidquam aliud agi, cum medicis, cum hæredibus, cum legatariis & captatoribus, cum creditoribus ac debitoribus, cum uxore ac liberis, cum œconomis ac famulis, cum amicis & inimicis, cum exsequiis ac sepultura, cum confessionibus, dispensationibus ac censuris, cum restitutionibus ac placationibus, cum variis conscientiæ scrupulis, postremo & cum fidei dogmatibus. Adde his, cum mundo: quem, quoniam nimis dilexit, invitus relinquit: insuper, cum ipsa morte corporis, ad quam præparatus non est: denique cum Satana, qui tunc omnibus urget machinis, cum gehenna, quæ tunc omnes terriculamentorum suorum larvas ingerit. Atqui ad tantum negotiorum agmen non sufficit ille temporis articulus, sed summa cura agendum ut ad illum extremum, omniumque gravissimum conflictum homo veniat quam maxime expeditus.

Roget aliquis, quibus modis id possit effici? Audiamus Ecclesiasten bene consulentem: *Memento*, inquit, *Creatoris tui in diebus juventutis tuæ, antequam veniat tempus afflictionis tuæ.* Audiamus & Ecclesiasticum: *Ante judicium para justitiam tibi, ante languorem adhibe medicinam, & ante judicium interroga te ipsum, & in conspectu Dei invenies propitiationem: ante languorem humilia te, & in tempore infirmitatis ostende conversationem tuam.* Salubre consilium etiamsi notus nobis esset dies mortis. Nunc multo magis id faciendum est, posteaquam omnis dies cuique pro ultimo debet haberi, quum nesciat an alius sit illi successurus. Dum vivimus ac valemus, discutiamus quantum licet, negotiorum tricas: ac prius quam nos morbus lecto affixerit, disponamus domui nostræ. Primum est meminisse Creatoris, ut per sinceram confessionem & pœnitentiam cum illo redeamus in gratiam. Examinemus conscientias nostras, amputantes quidquid ibi reperimus invisum Deo, ut quum morbus nos protrudet ad tribunal Dei, inveniamus propitiationem. Qui rebus florentibus cervices erigunt adversus Deum, nonne videmus quam semet abjiciant si morbus validus minetur mortem? At quanto gratius Deo, si ad quod ægritudo fero compellit, mature nostra sponte faciamus. Prosternamus nos ipsos cum Publicano & Euangelica peccatrice in conspectu Dei, lacrymis, eleemosynis, precibus, aliisque piis operibus placantes iram Dei; & in tempore ægrotationis talis erit mors, qualis fuerit vita nostra. Quidam abhorrent a condendo Testamento, quasi hic insit aliquid funesti ominis. Hæc est nostræ carnis infirmitas. Atqui testamentum, ô bone, conditum non efficiet ut citius moriaris, sed ut quietius. Hac in parte felicior est in cœnobiis bene moratis agentium conditio; quod ab omnibus curis testamentariis liberi sint. Cæterum qui liberos habent, aut fratres, aut alioqui legitimos hæredes, provideant ne qua in dividundis bonis nascatur inter fratres & affines contentio: qui non habent, ne relinquant posteris litium ac rapinæ materiam. Breviter, sic ista digerant explicentque sani, ut nihil necesse sit in morbo curis hujusmodi intempestivis torqueri. Præterea si quibus perplexis casibus involutus est aliquis, puta, de matrimonio, de censuris Ecclesiasticis, de votis, de restitutionibus aut reconciliationibus, eos sanus ac valens explicet, nec ullas tricas reservet in extremum diem. Recte faciunt, qui morientes hæredibus mandant restitutionem fraude partorum: sed longe consultius faciunt, qui valentes id faciunt, quod aliis sæpenumero mandatur frustra. Itidem recte faciunt, qui morituri condonant offensas omnibus a quibus læsi sunt, ac vicissim orant sibi condonari, si quid in quem deliquerunt: sed longe Deo gratius, & ad conscientiæ quietem tutius est, si idem faciant valentes, non ob mortis metum, sed ob amorem Christi. Recte faciunt, qui morientes legant opum suarum partem in subsidium pauperum, sed victima fuerit multo gratior Christo, si pro modulo facultatum ipse subleves proximorum inopiam. Nec enim semper pervenit ad egenos, quod illis destinavit moriens, & si perveniat, jam alienum est, non tuum quod impenditur. Quid quod morbi complures ejus sunt generis, ut non dent spatium super his statuendi: ne jam commemorem casus subitaneos & inopinatos, qui licet non omnes opprimant, omnibus tamen sunt exspectandi, quia possunt omnibus accidere. Quemadmodum accidit illi stulto Euangelico, qui sibi pollicitus longam ac suavem vitam, audit. *Hac nocte repetunt abs te animam tuam.* Deprecantur omnes mortem subitaneam & improvisam. Siquidem nusquam non audimus has voces, *A subitanea & improvisa morte libera nos, Domine.* Quid est quod orant isti? An omnis inopinata mors detestanda est? Nequaquam. Justus enim quacumque morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit. Neque enim potest esse mala mors, quantumvis subita fuerit, quam vita bona præcessit. Quin igitur sic oramus: *A mala vita libera nos, Domine.* At qua fronte vocamus mortem improvisam, quæ se quotidie omnibus sensibus ingerit nostris? Ab infantia nostra quid aliud audimus quam gemitus morientium? quid aliud videmus quam efferri funera? quam pompas lugentium? quam monumenta, ac defunctorum titulos? Quod si nos leviter tangunt aliena, quoties nobis propius mors vellicat aurem funeribus affinium & cognatorum propinqua naturæ necessitudine nos contingentium, & amicorum quos mutua caritas nobis arctius adglutinarat, quam ullos cognatos jungunt naturæ fœdera? Et si hoc quoque parum est, quoties nos ipsos admonet fragilitatis nostræ? Quis enim nostrum est, qui non aliquoties in vitæ discrimen adductus sit, vel tempestate, vel latrocinio, vel bello, vel ruina, vel pestilentia, vel morbo? Quocumque te vertas, mors in insidiis est. Domus cuique tutum est refugium. At quam multos opprimunt tectorum ruinæ? Terra solidum elementum, nonne interdum subsidens totas absorbet civitates? Ipse aer quo spiramus ac vivimus, sæpenumero mors est, quemadmodum cibus ac potus. Postremo fames ac sitis nonne quotidie mortem minitantur, ni remedium adhibeas? Quid quod quoties nominatur homo, mortis admonetur. Idem enim nobis declarant, mortales & homines. Quid igitur agunt qui deprecantur mortem improvisam, nisi ut suam accusent improvidentiam? imparatis enim omnis improvisa mors est, etiam si centenario veniat. Improvisam appellas, quam omnibus sensibus ingerentem sese atque impingentem non vides? Sic improvisum fuit diluvium impiis, qui Noe justitiæ præconem, dum appararet arcam, irridebant, edentes, bibentes, jungentes conjugia, quasi non esset eventurum, quod Deus minitabatur. Sic improvisum Sodomis obtigit exitium, qui Loth emigrantem irridebant, Idem evenisset Ninivitis nisi ad Jonæ præconium egissent pœnitentiam. Quisquis novit se Deum habere iratum, omni momento vindictam exspectet, imo vitet potius exemplo Ninivitarum ac Davidis. Terribilis est ira Domini, sed si nos ipsos dejecerimus ad pœnitentiam, in ira sua recordabitur misericordiæ. Ad Jonæ hospitis denunciationem, Ninivitæ conversi sunt ad pœnitentiam. At nos ad tot Domini nostri denunciationes surdi, mortem deprecamur improvisam. Tot exemplis ac parabolis inculcat obliviosæ tarditati nostræ, ut ad omne momentum simus parati, Noe, Loth & eorum quos ruina turris in Siloa inopinantes oppressit. Addit similitudinem furis nocturni, fidelis œconomi, decem virginum: ac toties inclamat, *Vigilate, quia nescitis diem neque horam*: & nobis ulla mors venit improvisa? Venit, sed improvidis, aut (ut melius dicam) surdis, cæcis, ac stupidis: qui nec Dominum inclamantem audimus, nec quod sese oculis ingerit videmus, nec quod undique pungit sentimus. Nec refert quod Dominicus sermo loqui videtur de supremo mundi die. Nam cuique supremus vitæ dies, supremus mundi dies est. In consummatione mundi palam celebrabitur universale judicium, sed interim singulorum animæ simul ut corpus reliquerint, suum ferunt judicium, licet nobis ignotum.

Do-

Dominus autem utrumque diem æque nobis ignotum esse voluit, hac quoque parte declarans indulgentissimam erga nos caritatem. Etenim quum nunc videamus intolerabilem divitum ac malorum violentiam, quid facerent, si scirent se diutius victuros? Rursus infirmi, ut sunt plerique mortales, si certo scirent se perventuros ad senectutem, huc prorogarent exactioris vitæ studium: rursus si certum haberent pauculos vitæ dies superesse, tristes & anxii viverent, & ad multas actiones Reipublicæ frugiferas redderentur segniores. Nunc hoc temperamento usa est supremi Numinis providentia, ut cunctis hominibus mors adeo sit certa, ut singuli non minus certo sciant se morituros, quam sciunt natos esse, utque nec summi nec infimi sibi possint vana spe blandiri: rursus dies mortis adeo incertus, ut eum Dominus nec sibi carissimis notum esse voluerit. Itaque fit, ut impii minus lædant bonos, & boni sic abstineant a malis operibus, quasi sint postridie morituri: sic incumbant bonis operibus, quasi diu victuri. Quid igitur sibi volunt, qui ad Chiromantas, Astrologos, Physiognomuntas, Genethliacos, Ventriloquos, numeros Babylonios & Magos currunt, ut sciant ævi modum. Clamat Ecclesiastes, *Nescit homo finem suum, sed sicut pisces capiuntur hamo, & aves laqueo comprehenduntur, sic capiuntur homines in tempore malo, quum eis extemplo supervenerit:* & nos ab his volumus scire finem nostrum, qui ipsi finem suum nesciunt? An quod Christus æterna veritas nesciri voluit, quia scire non expedit, invito Christo discent a vanis hominibus? An Christianis placet exemplum impii Saulis? Quid autem illi profuit malefica, nisi ut bis moreretur? Sunt (& ii quidem non mali) qui petunt a Deo certum mortis genus, orant ut certos menses decumbant, quo vel hoc tempus impendant pœnitentiæ & confessioni. Sanctius est illorum votum, qui mortem optant, quæ minime molesti sint suis. Hoc enim a caritate proficiscitur. Sed firmioris est fidei, mortis genus ac spatium ægrotationis Deo committere. Novit ille quid nobis expediat, & quod nobis est optimum, dabit. Sunt innumeræ mortis formæ, & in his quædam horribiles: sive quod subito necent, quod nonnullis in ipso accidit convivio: sive quod acerbos ac diutinos habeant cruciatus, ut Paralysis & Ischiace: sive quod abominandam habeant speciem, veluti qui tenaci pituita præfocati nigrescunt: sive quod usum linguæ, mentisque sanitatem adimant, ut Apoplexis, Phrenesis, ac nonnullæ Febres, aliæque peculiares quæ homines impellunt ut se præcipitent, aut in puteum insiliant, aut laqueo præfocent guttur, aut gladio seipsos confodiant. Sunt enim morbi qui interiora mentis organa vitiant, quos vulgus Dæmoniacos appellat.

Nec ex his quidem judicandus est homo, quando Chrysostomus Monachum Dæmonio obnoxium amantissime consolatur. Quamquam ea mortis genera, quæ manifestam habent speciem impietatis, Christianæ pietatis est deprecari atque abominari. Contra, quosdam videmus tam placide emori, ut obdormiscere, non emori videantur. Sed quæcumque acciderit mortis forma, nullus hinc æstimandus est. Ne de iis quidem, qui ob commissa facinora dant pœnas legibus, licet mortem sortiantur infamem, temere judicandum est. Non fieri potest, ut qui ob excitatam seditionem dissecatur in quatuor partes, migret in Angelorum contubernium: quum alius in veste Franciscana moriens ac religiose sepultus, demigret ad Inferos. Dominus est qui de his judicat. Variis modis suos exercet ac purgat Deus, sed (ut dixi) nulla mala mors haberi debet, quam bona vita præcesserit. Interdum qui placidissime exspirant, demigrant ad æternos cruciatus: contra, qui miserabiliter torquentur, evolant in requiem. Quidam optant plenam Confessionem ante mortem, supremam Unctionem, & Eucharistiam: non dissimili (ut apparet) animo, atque olim quidam prorogabant Baptismum in extremum usque diem: nec prius accersebatur Baptista, quam Medicus profiteretur in arte sua parum esse præsidii. Cur semel optamus contingere, quod quotidie a nobis fieri & debet & potest? Optimum enim consilium est, ut quisque suam conscientiam prius, quam se somno tradat, diligenter excutiat, & si quod crimen eo die commissum deprehenderit, tundat pectus, cumque lacrymis a Domino veniam postulet, & implorata ope divina certum sumat propositum vitæ correctioris. Nec est quod quisquam hic dicat, Distineor variis negotiis, non vacat. Ad rem tam necessariam quarta pars horæ sufficit. Non est longum dicere, *Peccavi, miserere.* Et hoc satis est, si quidem dicatur ex animo. Nemo somno se tradens, certus est fore ut expergiscatur. Quantum igitur discriminis est in eo statu obdormiscere, in quo si nos opprimat mors somni germana, & soror fratrem excipiat, in æternum periérimus? Tantum periculum brevissima cogitatione licet effugere. Hoc quotidie apud Deum. Apud Sacerdotem vero Dei vicarium ter aut quater aut sæpius in anno sincera confessione purgare conscientiam, plurimum attulerit tranquillitatis, efficietque ut morientem non admodum torqueat confessionis anxietas. Porro quoniam in mortis articulo præcipuum solatium est, Dominicæ mortis contemplatio, ac totius Ecclesiæ communionis, quæ est corpus Christi: profuerit ad utrumque diligenter exerceri in vita, ut actio subinde repetita transeat in consuetudinem, consuetudo in habitum, habitus in naturam. Id fiet, si repurgata ab omni affectu peccandi conscientia, frequenter sumamus Panem mysticum, ac de Poculo mystico bibamus, quandoquidem hoc Sacramentum duo quædam nobis commendat, capitis eximiam erga sua membra caritatem, & membrorum inter ipsa societatem arctissimam. Quidquid boni est in corpore, a capite Christo defluit: quidquid autem boni est in corpore, membrorum omnium commune est: quemadmodum in corpore animantis, licet diversa sint membra, variis officiis destinata, tamen vita a capite proficiscens eadem per omnia membra diffunditur, tam individua societate, ut (quemadmodum docet beatus Paulus) *si doleat unum membrum, dolor ad omnia perveniat, si gaudeat unum membrum, gloria sit omnium communis.* Nimirum, hoc est quod dicitur in Symbolo Apostolorum: *Sanctam Ecclesiam, Sanctorum communionem.* Nec enim contractior est in corpore mystico Christi gratia, quam in animalis corpore natura. Religiose faciunt, qui urgente mortis vicinia, mittunt ad Monasterium Cartusianorum aut Franciscanorum, ut orent pro laborante: sed efficacius solatium est, si cogitet ægrotus, universam Ecclesiam esse pro suo membro sollicitam. Quum autem Ecclesiam dico, quam beatam, quamque numerosam societatem dico, quæ Prophetas, quæ Apostolos, quæ tot Martyrum ac Virginum examina, quæ tot animas Deo caras complectitur. Hæc universa sodalitas pro unoquolibet Christi membro periclitante orat assidue, suisque meritis ac precibus laborantem sublevat. Neque vero tua refert, quod non cernitur oculis Ecclesia. Nec animam tuam vides, cujus beneficio vivunt ac moventur omnia corporis membra. Non potest esse pauper Ecclesia, quæ tam diviti capiti conjuncta est, *in quo habitat omnis plenitudo Divinitatis corporaliter*: nec destitui potest membrum, quod a tot sanctorum millibus sublevatur. Capitis caritatem ac beneficentiam erga nos præcipue testatur crux pro nobis redimendis suscepta. Harum rerum memoriam ac vim nobis renovamus, quoties cum fide debitaque reverentia carnem Domini comedimus ac sanguinem bibimus: Simulque admonemur, universos esse unum corpus qui eodem pane vescuntur, & eodem bibunt poculo. Ne quis igitur despondeat animum, si membrum est infirmum ac languidum, quum caput habeat omnipotens: neve sibi destitutus videatur, qui totius Ecclesiæ meritis precibusque sublevatur. Ad harum itaque rerum contemplationem, si quis in vita fuerit diligenter exercitatus, in morte plus adferent solatii. Tum enim suapte sponte occurrent velut animæ familiaria. Proinde (mea sententia) rem piam commenti sunt, qui Dominicæ mortis historiam per certas horas partiti sunt, quo pueri consuescerent singulis diebus aliquam illius portionem commemorare cum gratiarum actione. Qui vero substituerunt Liturgiam de Virgine, ut rem non impiam excogitarunt, ita (si fas est verum fateri) vinum verterunt in aquam.

His rationibus optime fit, ne mors subitanea & im-

provisa nos opprimat. Deserendi liberi dulces, uxor cara, amici dilecti, agri culti, structuræ magnificæ, opes amplæ. At miles Christi hæc omnia negligere meditatus est, cujus anima velut in præsidio corporis excubat, ad omne momentum exspectans Imperatoris classicum, quo jubeatur inire prælium, semper erectus ad illam vocem: *Dispone domui tuæ, quia morieris & non vives.* (*Esaia 38.*) Corpus habet non pro domo, sed pro tabernaculo: nec ibi recondit thesaurum suum, sed quod ad diurnum dimensum satis est, in zona gestat, semper in excubiis vigilans, semper arma habens in procinctu, adversus hostium inopinatos incursus, neque quidquam duri recusat, modo placeat Imperatori cui dedit nomen. *Militia*, inquit beatus Job, *est vita hominis super terram.* Hujus militiæ tironem adhortatur sapiens ille Sirach: *Fili accedens ad servitutem Dei, sta in justitia & timore, & præpara animam tuam ad tentationem.* Servitus Dei, est professio militiæ Christianæ. Stare militis est in acie accincti ad prælium. *Sta in justitia*, non in superbia quæ se erigit adversus Deum, sed in justitia. Dormiunt ac jacent, qui militant huic mundo. Sed Christi miles stat accinctus ad omne opus bonum. Opus optimum est, bene mori in Domino. Plurimum enim fiduciæ adversus Satanam addit vita innocenter acta. Fides nescit dare locum hosti, spes non novit succumbere, caritas suppeditat stanti commeatum. Sed quum vita innocenter acta conciliet fiduciam, cur additum est *in timore?* Si justus es, quid times? Si non es, quomodo stas? Hic timor non est ille desperationis pater, de quo Salomon, *Pigrum dejicit timor*, *quem foras ejicit caritas*, sed optimus innocentiæ custos. Timor filiorum sanctus permanens in seculum seculi. *Qui stat* (inquit Apostolus) *videat ne cadat.* (*Rom. 11.*) Ac rursum: *Tu autem fide stas, noli altum sapere, sed time:* Est timor Domini sanctus, exstimulans ad bona opera, ac depellens a malis, & est timor servi nequam, pertrahens ad ignaviam: *Timens* (inquit) *abii & abscondi talentum tuum in terra.* (*Matth. 24.*) At timor justitiæ comes efficit, ut nostris diffisi viribus alacrius operemur præsidiis Spiritus, ac circumspectius servemus dona Dei. Præterea omnis hominum justitia, quamvis perfecta contremiscit, quoties vocatur ad tribunal justitiæ divinæ: in cujus conspectu nec astra sunt munda, & in Angelis reperitur iniquitas. Quidni, nos infirmi, & in luteis domiciliis habitantes, metuamus hoc judicium, quum Job a Deo probatus dicat: *Verebar omnia opera mea, sciens quod non parceres delinquenti. Si lotus fuero quasi aquis nivis, & fulserint velut mundissimæ manus meæ, tamen sordibus intinges me.* (*Job 4. & 25.*) Et Paulus miles Jobe exercitatior dicat: *Nullius mali mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum.* Sequitur, *Et præpara animam tuam ad tentationem.* Variæ sunt tentationum formæ, quibus milites suos explorat Deus, sed omnium gravissima tentatio est mors. Tum enim vere cominus res geritur, nec est velitatio, sed utrimque summa vi de rerum summa decernitur. Ad hunc igitur conflictum semper præparandus est animus. Quid enim hic faciet miles pugnæ rudis, qui numquam cum hoste conflixit, qui nec vires illius, dolos, artes & insidias, nec suam virtutem umquam expertus est? Magna victoriæ pars est, cum hoste noto bellum gerere. Ita fortissimus ille miles vel dux potius beatus Paulus: *Ut non circumveniamur*, inquit, *a Satana: Non enim ignoramus cogitationes illius.* (*2 Cor. 2.*) Quid mirum si novit technas illius quicum toties conseruerat manus, omni periculorum genere exercitus. Tum admovetur ignis, qui declarat quale cujusque fuerit opus, & cui superstructum fundamento.

Atque hic videmus interdum fieri, quod usu venit in militia mundana: qui timidiores visi sunt in castris, & ad tubæ signum expalluerunt, in ipso conflictu reperiuntur fortissimi: contra, qui nondum propius urgente periculo videbantur admodum feroces, in ipso prælio sunt formidolosissimi. Ita sunt qui sani jactant quietem & securitatem conscientiæ, se paratos ad extremum diem, imo cupere ex hoc calamitoso seculo profugere: fretos fide nescio qua, quod Christus nobis promisit vitam, & pro peccatis nostris pœnas dependit: negantes referre, cujusmodi sint opera nostra, bona an mala. Unum illud

A satis esse, si credamus nos fore salvos. At vereor ne multi ex his, qui dum incolumi sunt valetudine jactant hanc securitatem, valde trepident, ubi propius urget extremum discrimen, & ille dies præsto est, quo non verbis, sed veris, res agitur. Exaggerant quantum sit nefas dubitare de promissis Dei: at nulli magis trepidant, quam qui non dubitant de promissis Dei. Etenim qui non credit gehennam paratam iis qui vivunt impie, sed mortem cum totius hominis interitu adferre finem malorum omnium, minus horret mortem. Fides igitur gignit in impiis timorem Dei, qui est initium sapientiæ, attestante beato Job: *Timor Dei, ipsa est sapientia, & recedere a malo, intelligentia.* (*Job 28.*) Item Esaias: *A timore tuo, Domine, concepimus & quasi parturivimus, & peperimus Spiritum salutis.* (*Cap. 29.*)
B Lucæ tertio, populus territus ad prædicationem Joannis Baptistæ, qui invitabat ad pœnitentiam, dicens, jam securim ad radicem arboris esse positam, dicit: *Quid faciemus?* At nisi credidissent Joanni, non dixissent, *Quid faciemus?* Similiter in Actis Apostolorum, multitudo territa prædicatione Petri, ex fide concepto terrore, compuncta corde, dicit Petro & Apostolis reliquis, *Quid faciemus viri fratres?* (*Cap. 2.*) Haudquaquam dictura, nisi fides adfuisset stimulans conscientiam metu gehennæ. Hæc vero trepidatio, etiam in homine pie vivente non nascitur ex diffidentia erga Deum pollicentem & comminantem, aut ex incredulitate articulorum fidei, aut ex hæsitatione de efficacia Sacramentorum,
C quam habent ex morte Christi, sed oritur ex conscientia nostræ imbecillitatis, quæ major est quam ut a nobis possit ad plenum intelligi.

De singularibus autem non cogimur esse securi, quamquam de nullo desperandum est. Veluti necesse est credere, quicumque cum fide percipit Sacramentum Baptismi, recipere criminum omnium gratuitam remissionem, at non est necesse credere, hunc baptizatum esse liberum ab omnibus peccatis. Nam fieri potest, ut in hoc homine fuerit aliquid peculiare impediens generalem Sacramenti vim. Idem sentiendum de Sacramento Pœnitentiæ. Impium est dubitare, an sit absolutus a peccatis, qui rite suscepit hoc Sacramentum. Non est tamen hæreticum dubitare, an hic aut ille sit absolutus, quo-
D niam de peculiaribus impedimentis nobis non constat. Excipio singularem & evidentem revelationem aut irrefutabilem auctoritatem, quum non sit expressa Scripturarum aut Ecclesiæ consentientis auctoritas, quæ compellit in diversum. Hæc hæsitatio non est incredulitas, sed religiosa modestia, toto pectore submittens se voluntati, judicioque divino, etiamsi velit hominem damnare. Non enim ideo damnabitur, sed hac ipsa submissione promerebitur absolutionem, si religiosæ trepidationi juncta sit ex Christi misericordia veniens fiducia. Hujus generis est, quod adferunt de Eucharistia. Cogimur in genere credere, quod Sacerdos rite fungens suo officio consecrat corpus & sanguinem Domini, verum non est
E impium subhæsitare an hic aut ille consecrarit. Nam hoc non est dubitare de Sacramento, sed de peculiaribus circumstantiis impedientibus vim aut rationem Sacramenti. Similiter necessario credimus, homines per fiduciam & caritatem erga Dominum Jesum salutem æternam assequi, fas tamen est dubitare, an hic aut ille sit in illo statu. Quamquam nec de aliis temere judicandum est in malam partem, & in nobis simul cum incremento fidei & caritatis crescere debet spes. Idem sentiendum est de promissis ac minis Scripturarum. Non enim ex Deo qui mentiri non potest, sed ex nobis oritur dubitandi mate-
F ria. Non ignorat homo, quam eximia bona promiserit Deus, sed timentibus ac diligentibus ipsum. At quotus quisque nostrum est, qui timorem præstitit, ut tali Domino, amorem, ut tali parenti, debitum? Non dubitant igitur an Deus sit verax in promissis, sed an ipsi sint digni promissis. Fides, spes, caritas, timor, dona sunt Spiritus. Quis igitur novit, an fides & caritas quam habet, sit ex hoc donorum genere, quæ nos reddunt Deo gratos, & an sufficiant ad salutem æternam? Similiter Deus per Filium promisit, veniam omnium scelerum, sed semel per Baptismum, si rite suscipiatur.

Cæterum quotus quisque nostrum est, qui vestem candidam

didam gratis in Baptismo datam non multis modis inquinarit? Paratum est remedium Pœnitentiæ, sed toto corde conversis ad Dominum. Hic excutiat se quisque, num toto corde sit conversus ad Dominum, num cor habeat vere contritum & humiliatum, & si habet, an juxta sufficientem modum. Clamat Baptista: *Facite fructus dignos pœnitentiæ.* Quis ausit sibi arrogare, quod sic ut dignum est oderit ac detestetur peccata sua? Comminatur Deus iram ac gehennam violantibus præcepta sua. Quoties autem nos illius timore abjecto violavimus ea? Quotumquemque reperias, qui non magis metuat iram Principis aut Judicis hominis, quam Dei vivi. Tum quoties fit, ut homo magis amet hominem, quam Deum, pro mortali amico sustinens, quod in Dei gratiam perpeti recusaret? Equidem in hac sum sententia, ut existimem piorum hominum fiduciam semper cum religioso tremore conjunctam esse, paucos excipio, quos Deus eximios habere voluit, videlicet, ad exemplum quod exstimulet omnes, sed adsequantur pauci. Certius sperant Domini misericordiam, qui tremunt illius justitiam. Proinde qui dicunt, *Crede te fore salvum, & salvus eris:* bis peccant: etenim si de qualicumque fide loquuntur, falsus est sermo: sin de viva, inepte dicitur *Crede*, quasi cuivis in manu sit credere quum velit, cum hoc quod haud scio num certi simus, an fidei donum sit in nobis. Quid, quod homo non tantum aliis hominibus, verum etiam ipse sibi frequenter ignotus est, quum oculos Dei nihil quamvis abditum possit fallere. Cor hominis inscrutabile est nobis, sed illum nullus latet sinus cordis, qui finxit cor. Nobis sæpenumero videtur pium, quod impium est in oculis Dei, purum quod impurum est. Ita fit, ut homo se credat immunem a peccatis, quum insciens habeat sauciam conscientiam. Quidni hoc nobis accidat, quum egregius ille Psaltes dicat: *Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me, Domine.* Tutissimum igitur asylum est, cum religioso tremore a justitia Dei confugere ad misericordiam, & cum Psalmographo dicere, *Ne intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* In hoc igitur judicio nemo poterit subsistere, si nostra merita ad divinam trutinam expendantur, nisi misericordia superexsultet judicio. Eoque præcessit in eodem Psalmo: *In veritate tua exaudi me, in tua justitia.* Quisquis exaudiri cupit, remittit contentionem, & qui cupit exaudiri in veritate Dei, suæ diffidit veritati, sciens quod solus Deus verax, omnis autem homo mendax: & qui rogat exaudiri in justitia Dei, suæ diffidit justitiæ. Veritas autem & justitia Dei, Christus est, Euangelicæ gratiæ minister. Per Mosen enim lex data est, quæ prodidit injustitiam nostram, sed gratia per Christum Jesum facta est, qui nobis suam communicavit justitiam. Nos toties mentimur Deo, quoties violamus leges illius, in quas juravimus ad fontem regenerationis: & toties injusti sumus, quoties Conditori ac Redemtori non rependimus vices, imo abnegamus illum, quoties a pactis recedimus: sed quamvis nos abnegemus illum perfidi, ille constanter fidelis est, seipsum abnegare non potest, ubique verax in promissis, ut justificetur in sermonibus suis, & vincat quum judicatur. Pater igitur exaudit nos in sua veritate, qua per Filium promisit nobis remissionem peccatorum: exaudit autem non in nostra, sed in sua justitia, quia per Filium justificat omnem credentem, fide purificans corda nostra. Beati sunt igitur qui serviunt Domino in timore, & exsultant illi cum tremore. Quidni tremant homines peccatis obnoxii, quem tremunt Angelorum exercitus? Ante judicium timere bonum est, ut in judicio inveniamus misericordiam.

Ex humanis historiis discimus, quanta cum exsultatione beatus Andreas ad crucem accessit. At contra, non paucos viros pietatis opinione celebres, accipimus sub mortem magno tremore fuisse conturbatos, expavescentes Dei judicium, totamque vitam anteactam damnantes. Refertur enim de quodam, cui sub mortem trepidanti quum dixissent qui aderant fratres, *quid est quod sic expavescas, quum per omnem vitam pietatem colueris?* Ita respondit, *O fratres, multo alia sunt hominum* A *judicia, alia Dei.* Similes voces emisisse dicitur Benedictus, Bernardus, & Augustinus. Eadem igitur fides, & tremorem incutit, & tremorem vincit: incutit, ostendens quantus sit, quem in multis offendimus: vincit, ostendens nobis Christum, cujus caritas purgat peccata nostra, gratia supplet imperfectum nostrum. Ut autem non statim fortitudinis aut fidei signum est, mortem non expavescere, nam interdum est stuporis ac vecordiæ, interdum Scythicæ cujusdam immanitatis: ita ad mortem imminentem expavescere, non semper est diffidentiæ, aut malæ conscientiæ signum. Nonnumquam affectio mere naturalis est pro varietate corporum, in aliis moderatior, in aliis vehementior. Sic mortem exhorruit Ezechias, vir qui corde perfecto versatus fuit apud B Deum, exhorruit autem non obmurmurans Deo, sed cum lacrymis deprecans, & exauditus est. Novi ego quasdam, quæ ad solam mortis mentionem contremiscerent, at iisdem urgente mortis vicinia nihil fortius aut constantius. Horror enim ille non veniebat ex mala conscientia, sed ex peculiari sexus aut naturæ imbecillitate. Affectus autem naturæ, si virtute superentur, augent coronam, non arguunt diffidentiam. Similiter videas ingenia quædam φίλαυτα, quæ sibi facile in re quavis satisfaciunt. Sunt rursus putidula, sibi ipsis nusquam satisfacientia, etiam si quid recte gesserint, quibus si admoveas omnia solatia, tamen sentiunt animi remorsum, ad diffidentiam sollicitantem: atque hinc con- C jiciunt, sese nondum habere Deum placatum, quia numquam sentiunt tranquillitatem conscientiæ. Verum si naturam distinguamus a virtute, nec admodum suæ tranquillitati fident, qui sibi quocumque modo placent, nec protinus spem abjicient, qui mentem habent semper in deteriora vergentem. Isthuc naturæ peculiaris vitium est, non voluntatis, quod negligendum est si vinci non potest, & quod dictat spiritus pro rato habendum, utcumque reclamat caro. Arbitror, & illud esse naturæ, quod homines, quibus instat extremus dies, sic fere immutantur, ut nihil eorum probent, quæ sectati sunt in vita, non quod impia sint, sed quod humana, & a perfectione recedentia. Quamquam adversus hos natu- D ræ affectus, spiritus robore pugnandum est, licet ex eis nec alios judicare conveniat, nec nos ipsos.

Redeamus igitur ad id quod institueramus, ostensuri quibus modis sublevari possint homines, ut plerique sunt infirmi, quos mors vicina consternat, in quorum vita multa oblivio, multa negligentia, multa cessatio, & omnino multo plus criminum quam benefactorum, & si quid benefactorum est, multa rubigine vitiatum, ut illa ingerere in conspectum Dei, nihil aliud sit, quam Deum irritare. Animus ad mortem vel omnino paratus non est, aut leviter instructus. Huic in eo articulo quid faciemus? Nemo desperandus est, quamdiu spirat homo. Urget extremum certamen. Spatium breve est, E opus est expedito consilio. Quid, inquam, huic optimo jure perturbato suadebimus? Primum, si legitimos habet hæredes, consultum fuerit, ut omnem curam testamentariam ad illos releget. Primum hoc nonnihil est compendii: sin minus, per Codicillos, aut si qua via commodior negotium hoc quam brevissime absolvat: eo peracto submoveat omnes de rebus hujus seculi obstrepentes: in quo supra modum peccant complures, qui jam animam agenti ingerunt scrupulos de testamento, deque rebus externis, & interdum morientem cogunt subscribere, idque detrectantem & invitum ac detestantem illorum importunitatem, per quos mori non liceat. F Quibus amicis quid esse potest inimicius? Dein si morbi ratio patitur, animæ prius quam corpori mederi studeat per exomologesim brevem, sed sinceram & fuci expertem, & a Sacerdote cum plena fide, summaque reverentia pœnitentiæ remedium accipiat, ex intimis præcordiis Dei misericordiam imploret, sumatque vitæ castigatioris propositum si contingat revalescere. Quod si forte non est parata Sacerdotis copia, ne protinus (quod solent superstitiosi quidam) trepidet ac despondeat animum, sed ipsi Deo ex corde confiteatur injustitiam suam, qui pro sua clementia mentis affectum pro facto dignabitur accipere, & quod deest externis Sacramentorum signis

signis de suo supplere peculiari gratia. Per illum quidem efficacia sunt omnia Sacramenta, quæ quodammodo signacula sunt divinæ erga nos beneficentiæ: sed idem absque signis quum opus est consulit hominum saluti, tantum ut absit negligentia & contemtus Sacramentorum, adsit autem fides & promta voluntas. Hæc ideo visum est admonere, quod frequenter videmus quosdam valde perturbari, si videantur absque Exomologesi Ecclesiastica, Eucharistia, & Unctione suprema decessuri, quin hujusmodi voces audimus e compluribus: Ille Christiane mortuus est, ter confessus est ante mortem & omnia Sacramenta percepit. Rursus Cruce signamus nos, si quem audierimus absque his ritibus diem obiisse. Illud certe Christiani hominis est, optare ne quid desit Sacramentorum. Sunt enim magna solatia mentium nostræque fiduciæ adjumenta, & Christianæ sinceritatis est, omnem quum licet implere justitiam: Sed magis Christianum est optare fidem & caritatem, sine quibus illa nihil conducunt. Verum ex his externis non oportet quenquam judicare, nisi constet nobis ea per contemtum aut contemtui parem negligentiam fuisse prætermissa. Equidem arbitror, multos nec absolutos a Sacerdote, nec percepta Eucharistia, nec unctos, nec Ecclesiastico ritu sepultos demigrare in requiem, quum alii cæremoniis omnibus, solenniter peractis, atque etiam in Templo juxta summum Altare sepulti, rapiantur ad inferos. Exempli loco sint qui naufragio, aut capitis supplicio, aut alioqui repentino morbo casuve subito perierunt. His igitur addenda est fiducia, ut certo credant se non minus absolutos, quam si Sacerdoti fuissent confessi, nec minus accipere gratiæ spiritualis quam si Synaxim, & Unctionem extremam percepissent. Tantum adsit, ut modo dicebam, ardens fides, ac promta voluntas. Quod si adsit Sacerdotis copia, & morbi vis non patiatur integram Exomologesim, quæ longiorem requirit orationem, cum intima cordis submissione confiteatur, se totum peccatorem esse, & a Sacerdote pio affectu petat absolutionem, plenaque fiducia sese credat absolutum. Quoties nos a concupitis excludit necessitas, Deus pro sua bonitate mentis affectum amplectitur. Proinde qui in hoc rerum statu torquent hominem Confessione generali, aut Exomologeseos iteratione, anxia circumstantiarum discussione, singulorum criminum enumeratione, an rem piam faciant ipsi viderint, certe rem, meo judicio, faciunt intempestivam. Sufficiat tum una eaque brevis, sed sincera Confessio præcipuorum criminum quæ occurrunt animo: aut si id non licet, ardens Exomologeseos affectus. Ad hæc, si læsus est a quoquam, vindictam ex animo remittat. Si qui læsit indignus est cui noxa condonetur, Christus dignus est, in cujus gratiam deponatur ulciscendi affectus. Ne hic igitur reputet quam atrociter sit læsus ab hoc & ab illo, sed quam multa ipse sibi a Deo condonari postulet. Si quem ipse læsit, curet illum, quantum licet, reconciliandum. Si is nolit redire in gratiam, precetur illi mentem meliorem, ipse, quia quod potuit præstitit, excusatus est apud Deum. Si requiruntur bona opera, nullum opus efficacius ad impetrandam Domini misericordiam, quam in gratiam Jesu Christi, & ad illius exemplum, qui pendens in cruce oravit pro iis per quos erat adactus ad crucem, & a quibus conviciis incessebatur cruce gravioribus, ex animo gratisque condonare, quidquid in nos peccaverunt homines: & haud scio an ullum opus magis arduum, eoque cum primis a Domino petendum. Sed tamen huc adjuvat ipse morbus, qui frangit humani spiritus ferociam, & ad ignoscendum reddit mitiorem.

Hic nonnullæ partes sunt eorum, qui adsunt laboranti, ut ægroto excutiant affectum vulgarem, quo multi credunt per Exomologesim, Eucharistiam, & Unctionem extremam accelerari mortem: persuadeantque potius, id quod res est, his modis majorem esse spem recuperandæ sanitatis, sive quod animus æger morbum conduplicat, sive quod non raro corporis adversa valetudo manat ab animo, postremo quod Deus citius audiet vota supplicantium pro reconciliato quam pro irreconciliato. Deinde ut Sacerdotem adhibeant, qui linguam habeat eruditam, ut sciat sustentare qui lassus est verbo, quique sic moderetur alloquium suum, ut nec nimium blandiens fallat ægrotum, nec intempestiva austeritate conjiciat in desperationem, nec baculum fractum comminuat, nec linum fumigans exstinguat. Nam utramque in partem peccatur a multis. Nec temere quosvis admittant ad ægrotum, sed eos dumtaxat, quorum alloquio sublevetur. Eas personas arceant, quarum adspectus ægroto possit affectum peccandi revocare, veluti turpium voluptatum aut aleæ socios, sive atroces inimicos. Medicorum opem nec aspernetur, nec adoret. Summa spes fixa sit in Deo, qui ut solus inserit animam corpori, ita solus eximit quum vult. Interdum tamen accersendus Medicus, ne videamur tentare Deum, præsertim in morbis præsentaneis, quos Medici vocant acutos. Turba Medicorum arceatur, non tantum ob id, quod quemadmodum Græcorum proverbio dicitur, multitudinem Imperatorum perdidisse Cariam, ita multos ægrotos frequenter exstinguit Medicorum multitudo: verum etiam quod horum officiosa sedulitas, dum alius aliud suadet, & quisque alieno periculo affectat videri sapere, atque interim pharmaca pharmacis cumulantur, fit ut non vacet ægroto justam curam impendere rebus animi. Porro quum propius urget periculum, efficacissima solatia sunt admovenda: quo tempore quidam emigraturo blandiuntur, multi & ipsi sibi blandiuntur vulgaribus parumque efficacibus remediis. Veluti quum alius suadet, ut jubeat se sepeliri in veste talium aut talium Monachorum, aut ut votum Deo nuncupet se si convalescat Cartusianorum institutum professurum. Quin potius admonendus est ægrotus, ut ab hoc votorum genere temperet in morbo: satis esse si proponat vitam in melius commutare: de forma vitæ suscipiendâ deliberet sanus, perturbationibus ac metu liber. Displicet enim Deo stulta promissio. Stulta autem est, quam ab animo consternato extorquet terror. Alius dicit, morere securus, ego intra annum pro te adibo Hierosolymam, aut limina beati Petri erepam nudis genubus, aut ingrediar antrum Patricii, quod est apud Hibernos. Novi fœminam nobilem ac prudentem, quæ Sacerdoti legavit bonam pecuniæ summam, ut annum Romæ quotidie sacrificaret, quasi missæ Romanæ sanctiores sint quam Britannicæ. Et tamen ea pecunia melius fuisset collocata, si obligasset eum Sacrificum, ne umquam Romam adiret. Nam mihi familiariter notus erat, quem, arbitror, magis sacrificasse Vulcani conjugi, quam Deo. Alii suadent ut alicujus probati Monasterii aut Ordinis omnia benefacta redimat. Non inficior, magnum esse solatium in communione Sanctorum, verum enim vero an tales contractus ratos habeat Deus, ambigo. Mea sententia, præsentius remedium est adversus desperationem, si laboranti ponatur ob oculos totius Ecclesiæ communio, quæ latissime patet, complectens quidquid ab initio mundi fuit piorum hominum qui Deo placuerunt, quo in contubernio sunt & Angeli. Tota hæc sodalitas votis ac precibus adjuvat laborantem, exspectans speciosam victoriam. Cur igitur abjiciat clypeum, qui tam numerosas copias habet auxiliantes? Si spem facit unius Monasterii deprecatio, in hoc numero sunt universa Monasteria.

Non hæc eo dixerem, quod non conducat certorum hominum preces implorare, aut minus utiles esse res rear paucorum deprecationes, præsertim quæ proficiscuntur ex Christiana liberaque caritate, sed quod ad erigendam spem ægroti utilior sit universitatis contemplatio. Sic enim dilatatur animus. Sed omnium efficacissimum est solatium a Christo numquam dimovere fidei oculos qui se totum nobis impendit, quem habemus advocatum apud Deum, qui numquam non clamat: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos.* Mat. 11. In hujus petræ cavernas semet occulat, in hujus vulnera sese abdat ægrotus, & tutus erit a Satana. Quocumque avocat callidus ille Serpens, hic semper oculos habeat ad Serpentem illum æneum in sublimi stipite fixum, ad cujus contemplationem Paulus revocat Galatas, qui ideo cœperant vacillare, quod a Crucifixo deflexerant oculos. Non occident volantium Spirituum vene-

venenati morsus, si fides immotis oculis intueatur signum illud salutis æternæ. Christus in cruce pendens signum est triumphale, signum victoriæ, signum gloriæ sempiternæ. Nobis ille pugnavit, nobis vicit, nobis paravit triumphum, tantum ut huc intentos & vigilantes habeamus oculos fidei. In præliis humanis non parum habet momenti ad victoriam, quod in Socrate laudat Alcibiades, numquam connivere. Sed in hoc conflictu qui nobis est cum hoste spirituali, tota victoriæ spes est in oculis, sed multum interest discriminis. Illic observatur undique intentis oculis, quid agat hostis: hic ad Satanæ molitiones cæci ac surdi, tantum ad gratiæ signum habemus defixos oculos: & ad Redemtoris voces aures habemus arrectas. Satanas ea ingerit animo, quæ exaggerant Dei iram. At Christus in cruce pendens ostendit argumenta misericordiæ. Satanas oblatrat quæ demergunt ad desperationem: Christus loquitur quæ erigunt in spem. Nam fides sicut habet oculos, sic habet & aures. Utrumque sensum ab anima requirit Spiritus sanctus, qui loquitur Psalmo quadragesimo quarto: *Audi filia & vide, & inclina aurem tuam.* Audi quod præcipit sponsus tuus, & vide quid promittat, & si videbitur absurdum, tantam felicitatem paratam collocantibus fiduciam in Domino Jesu, inclina aurem tuam ut ea quæ superant hominis sensum, ob hoc ipsum credas, quia Dominus est qui promisit, cujus misericordia non minus est incomprehensibilis quam omnipotentia. De his auribus meminit Psalmus quadragesimus octavus: *Audiam quid in me loquatur Dominus.* Ne auscultes quid in te loquatur caro, quid Satanas, quid humana ratio, nihil enim loquuntur nisi desperationem: sed audi quid loquatur Dominus, loquitur enim pacem in plebem suam. Ecclesia plebs est Domini, gens peculiaris & populus acquisitionis, in hoc esto, & audies Dominum loquentem pacifica. Sequitur *& super sanctos suos.* Hic rursus concidit infirmitas humana exclamans: O me perditum, peccatis onustus sum, quæ mihi societas cum sanctis? Atqui non dicit, super sanctos Legis aut Mosis, sed *super sanctos suos.* Sancti illius sunt, quos per Filium sanctificavit. Si nondum etiam conquiescit animus, audi quod sequitur, *& in eos qui convertuntur ad cor.* Noli expendere criminum magnitudinem, tantum resipisce, & audies Dominum intus loquentem pacem. Sermo pacis erat, quem audivit nobilis illa peccatrix: *Fides tua te salvam fecit, vade in pace.* Dic cum Davide, sed dic ex animo, *Peccavi Domino.* Duobus verbis paratam & exertam ultionem verteris in misericordiam. Tales aures habebat qui dicit, *Holocaustum & pro peccato non postulasti, aures autem perfecisti mihi.* De oculis loquitur Psalmus duodecimus: *Illumina oculos meos ne unquam obdormiam in morte, ne quando dicat inimicus meus, prævalui adversus eum.* Vides hic victoriam in oculis esse potius quam in manibus. Corporis oculos obscurat mors, sed non est quod de nobis glorietur hostis noster, quamdiu lucet in animo fides numquam dimovens oculos a Christo crucifixo. Quin totus hic Psalmus hoc agit, ut hominem in agone constitutum ac de desperatione periclitantem erigat, divinæ misericordiæ contemplatione. Ideo sequitur: *Qui tribulant me exsultabunt si motus fuero*, hoc est, si fide vacillavero. Audis periculum ingens, sed accipe præsens auxilium: *Ego autem in tua misericordia speravi.* Sed unde misericordiæ spes? *Exsultabit cor meum in salutari tuo: cantabo Domino qui benefecit mihi.* Salutare Dei Christus est, *nec est aliud nomen in quo nos oporteat salvos fieri*, Actorum quarto. Tantam vim habet Christi pro nobis crucifixi contemplatio, ut desperatio vertatur in spem, spes vertatur in exsultationem. Eo qui prius desperationi vicinus dicebat: *Qui tribulant me exsultabunt si motus fuero*, nunc dicit, *Exsultabit cor meum in salutari tuo.* Audis victoriam, nunc audi triumphum: *Cantabo Domino qui bona tribuit mihi.* Qui non habet sua bona quæ cantet, cantet bona, quæ gratis largitur Deus per Filium. Si nostris benefactis confidimus, exsultabit adversarius: sin in Domino Jesu figamus sacram ancoram spei, conciderit hostis noster, quemadmodum exsultans dicit Apostolus ad Romanos octavo: *Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui etiam proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donabit? Quis accusabit adversus electos Dei? Deus est qui justificat, quis est qui condemnet?* Rom. 10.

Luc. 7. / 2 Reg. 12.

Hac ratione fit, ut subito rerum vices invertantur, & Christi præsidio victoriam auferat, qui videbatur deploratus, & hostis fractus ac repulsus abscedat, qui jam exsultare cœperat. Hæc nimirum est victoria fidei, de qua Beatus Joannes in Epistola Capite quinto: *Omne quod natum est ex Deo, vincit mundum, & hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra. Quis est autem qui vincit mundum, nisi qui credit, quod Jesus est Filius Dei, quem Pater voluit esse victimam pro peccatis humani generis?* In hoc gradu quamdiu constiterit Christi miles, quantumvis circumsiliat, quantumvis incurset hostis, vinci non poterit.

In hoc autem extremo conflictu illud summa vi molitur hostis, ut ægrotum adducat in desperationem, quod est inter omnia crimina gravissimum. Eoque tum contra nitendum est, ut laboranti undique ingerantur quæ in spem erigant, animumque corroborent. Ad id adjuvabit Imago Crucifixi ægrotantis oculis ex adverso proposita, quæ memoriam infirmam ægroti subinde renovet. Nec non picturæ Sanctorum, in quibus Dominus exstare voluit bonitatis ac misericordiæ suæ monumentum, peccatricis Euangelicæ, Petri post abjuratum Dominum flentis, ac similium: deinde recitatio locorum e Scripturis divinis, quæ nobis commendant immensam Dei misericordiam, & erga genus humanum caritatem: præcipue vero quæ Dominus Jesus pro salute mundi, tum facere tum pati dignatus est. Sunt autem hujusmodi loca innumera, quæ magnum & efficax solatium adferre possunt animo labascenti. Siquidem in hoc articulo Satanas congerit in hominis mentem quidquid fidei speique scintillam potest exstinguere. Exaggerat majestatem ac justitiam Dei, toties spretam ac violatam; Amplificat illius in hominem lenitatem ac munificentiam, per omnem vitam neglectam ac rejectam, hoc ipsum torquens in argumentum desperationis, quod veniæ spem alere debuerat. Ingerit tot annos male consumptos, tot omissas occasiones quæ ad benefaciendum invitarunt, & si quid recte gestum est, depravat ad calumniam. Tentat & fidem hominis, ut dubitet de Scripturarum auctoritate, deque dogmatibus quæ nobis tradidit Ecclesia, Philosophorum & Hæreticorum rationes in animum suggerens, perplexasque quæstiones, de mundo condito ac redemto, de immortalitate animarum, de resurrectione corporum, de Christo, an fuerit verus Deus & homo, de Sacramentis Ecclesiæ, quam vim habeant, de præscientia ac prædestinatione Dei, omnia detorquens ad diffidentiam ac desperationem, huc etiam Scripturarum testimonia depravans, quod ausus est & in ipsum Dominum, Scripturarum auctorem. Ad hæc adjuvant per occasionem adversarium morbi molestia, mortis pavor, horror gehennæ, & naturalis mentis imbecillitas animique tristitia, quam adfert gravis ægritudo. Ad hanc igitur inclinationem occurrit hostis, omnes admoliens machinas, ut nutantem dejiciat ac præcipitet. Verum quemadmodum cum peccatis luctandum non est, sed ab horum consideratione ad Christi gratiam avertendus est animus, ita cum Satana non est disputandum, sed impia suggerenti dicendum, *Abi retro, Satanas, mihi fas non est dubitare de iis quæ Spiritu Sancto docta tradidit Ecclesia, & satis est tenere fide quod ingenio non assequor.* Narrant quiddam non quidem e sacris Voluminibus, sed tamen ad id quod nunc agimus, satis accommodum, de duobus, quos imminente morte de fide tentavit Diabolus: alter Philosophiæ peritus erat, alter nihil aliud quam Christianus, rudis & anormis. Priori suggessit quid crederet, an Christum Deum & hominem, an natum de Virgine, an resurrectionem mortuorum. Cœpitque Philosophiæ rationibus demonstrare, non posse conjungi in unum ea inter quæ nulla esset affinitas, velut inter finitum & infinitum, creatum & increatum. Deinde præter naturæ rationem esse, ut Virgo pariat citra viri congressum, nec (juxta Philosophorum principem Aristotelem) esse reditum a privatione ad habitum. Quid multis? Vacillavit homo & præcipitatus est, hostis victor abiit.

abiit. Alter ille rudis percontanti quid de hoc & illo crederet? respondit compendio, quod credit Ecclesia. Rursum objicienti quid crederet Ecclesia, quod ego, inquit. Quid tu? Quod credit Ecclesia. Quid Ecclesia? Quod ego. Ab hoc imparato ad disputandum, sed simplici fide stabili, Tentator victus discessit. Hoc responsum satis est ad abigendum insidiosum hostem. Maxime tamen valet in obscuris ac dubiis. Veluti si suggerat hostis, aut homo intempestivus, quomodo in tribus personis sit eadem numero essentia, quibus modis inter se distinguantur: respondeat, sicut credit Ecclesia. Quomodo idem corpus possit esse diversis in locis eodem tempore, & quomodo in Eucharistia verum hominis corpus possit in minimo spatio contineri? Respondeat, sicut credit Ecclesia. Rursus qualis sit ignis apud inferos, & quomodo res corporea agat in substantiam incorpoream? Respondeat, sicut credit Ecclesia. Aut si quid respondendum est, paucis respondeat, aut ex Symbolo Apostolorum, quod ægroto quotidie dictandum erit, aut ex litteris divinis, aut ex Spiritu fidei. Si Satanas ingerat criminum magnitudinem, conversus ad Deum dicat, Averte faciem a peccatis meis, & respice in faciem Christi tui Jesu. Scelera tua superant arenam quæ est in littore maris. Copiosior est Domini misericordia. Qui speras justitiæ præmium totus injustus? Justitia mea Christus est. Tu sceleribus opertus cum Petro & Paulo migrabis in requiem? Non, sed cum latrone, qui audivit in cruce, *Hodie mecum eris in Paradiso.* (Luc. 23.) Unde ista fiducia, qui nihil boni feceris? Quia bonum habeo Dominum, exorabilem judicem, & gratiosum advocatum. Detraheris in Tartara. Caput meum in cælo est. Damnaberis? Tu calumniator es, non Judex, damnatus, non Damnator. Multæ Dæmonum legiones exspectant animam tuam. Desperarem, ni protectorem haberem, qui devicit vestram tyrannidem. Injustus est Deus, si pro malefactis dat vitam æternam. Justus est qui servat promissa, & ego ab illius justitia jamdudum appellavi ad ejusdem misericordiam. Inani spe tibi blandiris. Non potest mentiri veritas, promissis fallere tuum est. Quid relinquas vides, quid habiturus sis non vides. Quæ videntur temporaria sunt, quæ non videntur æterna: plus quam videt, qui firmiter credit. Migras hinc onustus malefactis, nudus bonis operibus. Rogabo Dominum, ut me meis malis exoneret, suis bonis convestiat. At Deus peccatores non audit. Sed audit pœnitentes, & ille pro peccatoribus mortuus est. Sera est tua pœnitentia. Non fuit sera latroni. Latronis erat firma fides, tua vacillat. Orabo Dominum ut augeat fidem meam. Falso tibi persuades, te misericordem habere Dominum, qui te tot malis excruciat. Medetur ut clemens medicus. Cur voluit mortem esse tam acerbam? Dominus est, non potest velle nisi quod bonum est. Cur servus male frugi recusem perpeti quod Dominus gloriæ perpessus est? Miserum est mori. Beati qui in Domino moriuntur. Sed mors peccatorum pessima. Peccator esse desiit, qui se cum spe misericordiæ peccatorem agnoscit. Relinquis hunc mundum. A tristi exsilio migro in patriam. Tantum bonorum hic relinquis. Sed longe plus malorum. Relinquis opes tuas. Aliena sunt quæ relinquo, mea mecum effero. Quid effers, quum in te nihil sit boni. Hoc vere meum est, quod mihi gratis donat Dominus. Deseris uxorem ac liberos. Domini sunt, ei illos commendo. Durum est distrahi a carissimis. Brevi me sequentur. A jucundis amicis divelleris. Propero ad jucundiores.

Quoniam autem versutissimus hostis quos ad desperationem pertrahere non potest, sollicitat ad sui fiduciam, ut quos non valet in præcipitium detrudere, in altum elatos elidat, adversus hoc quoque non leve discrimen muniendus est ægrotus. Quemadmodum autem adversus desperationis Charybdim tutum est, si quo magis Satanas deprimit hominem conscientia scelerum, hoc se magis erigat fiducia divinæ misericordiæ ac societatis cum Christo mysticæ: ita adversus arrogantiæ Scyllam præsens erit remedium, si semet consideratione propriæ imbecillitatis abjiciat. Quisquis enim in Christo fortis & excelsus est, in seipso humilis & abjectus, nec dejici potest a Satana, nec allidi. Tale quiddam in veterum monumentis legimus de divo Antonio Monacho, quem mille modis oppugnavit Satanas, nec umquam potuit expugnare. Quodam autem tempore quum frustra admotis omnibus technis nihil profecisset, se vinci fassus est his verbis, *In cassum nitor: si ego te dejicio, tute ipsum attollis: si te attollo, tu te ipsum deprimis.* Ad hanc imaginem si Satanas suggesserit, Dignus es qui inter Seraphicos sedeas: respondeat ægrotus: Nulla est mea dignitas, nisi quod indignitatem meam agnosco. Multum orasti, multum jejunasti, vitam austeram duxisti, plurimum in egenos erogasti. Quæ narras omnia mihi cum damnatis Pharisæis sunt communia. Si quidquam ex me boni operis profectum est, Domini est, non meum. At purus es ab iis vitiis quibus ille & ille laborat. Est igitur unde Domino gratias agam, non est unde mihi placeam. Nam nisi me Domini misericordia protexisset, & si similis irruisset tentatio, patrassem eadem, aut etiam sceleratiora. Hujusmodi responsiunculis muniendus est ægrotus, brevibus & expeditis adversus Satanæ pravas suggestiones. Exempla Sanctorum revocanda sunt illi in memoriam, sed in quibus reluxit insignis Domini misericordia: velut in Davide, qui adulterium cumulavit homicidio, ac duobus verbis effugit vindictam: in Ninivitis, in Achab, in filio prodigo, in Publicano, cujus justitiam Dominus præfert Pharisaicæ sanctimoniæ, in muliere peccatrice, quæ audivit a Domino, *remissa sunt tibi peccata tua.* In muliere adultera, quæ audivit, *vade & amplius noli peccare:* in Petro, qui ter abnegavit Dominum; in Paulo, qui persecutus est Ecclesiam Dei, vinciens & occidens qui profitebantur nomen Domini Jesu. In Cypriano, qui ex Mago factus est Martyr, aliisque multis, qui ex idololatria, ex blasphemia, ex horrendis criminibus, per fidem in Christum misericordiam & coronam assecuti sunt.

Ad excludendam desperationem, & erigendam spem, aptiores sunt litteræ Novi Testamenti quam Veteris: Nec mirum, Moses Judæos terrebat præceptis. Christus universos consolatus est per fidem & gratiam. Habent autem sacra volumina non exempla tantum, sed & dicta quamplurima, partim quæ terrorem incutiant, partim quæ territos consolentur. Per hæc enim fere volvitur omnis Prophetarum sermo, Dei vindictam exaggerans aversis a Deo, ac rursus Dei misericordiam amplificans ad pœnitentiam conversis. Utrumque pharmacum salutiferum est, si scite & in loco adhibeatur. Quæ territant admovenda sunt corpore sanis, sed animo laborantibus, ferocibus & hujus vitæ prosperitate temulentis, aut mundi delitiis quasi mandragoræ indormientibus, quo velut elleboro ingesto resipiscant, aut brassica sumta redeant ad sobrietatem, aut vehementius inclamati vellicatique expergiscantur. Quæ veniæ spem faciunt, adhibenda trepidis ac meticulosis, præsertim in mortis discrimine. Quamquam nec illis sic ingerendus est terror, ut pharmaco non admisceatur veniæ spes, nec his ita sunt adhibenda lenimenta ut fallantur. Siquidem aliud est corrigere, aliud dejicere: rursus aliud consolari, aliud adulari. Proinde non parvi refert, qui ægrotantibus assideant. Hos oportet ad manum habere varia Scripturarum loca, quibus ægrotum nutantem fulciant, vel recitandis, vel enarrandis. Ad idem valebunt precatiunculæ apte compositæ. Feruntur enim quædam ab indoctis compositæ, & ab indoctis ingeruntur ægrotantibus. Sic excitata spe, superest Purgatorii terror, quem & ipsum quidam remediis, mea sententia, parum solidis lenire & eximere conantur. Quidam emptitiis diplomatibus promittunt securitatem ab Igni Purgatorio, sed vereor ne hoc sit non sublevare ægrotum, sed os sublinere morituro. Rectius faciunt, qui missis ac precibus piorum hominum, nec non eleemosynis suadent minuendos esse Purgatorii cruciatus. Sed omnium efficacissimum est, si moneatur ægrotus, ut quantum potest excitet fidem & caritatem erga Deum & proximum, ex animo condonet omnibus a quibus læsus est, ac morbi cruciatus, mortemque imminentem amore Christi patienter ferat, totum se per omnia submittens voluntati divinæ, reputans Deum non judicare bis in ipsum, & Christum pro nostris delictis in cruce dependisse pœnas. Ex his fonti-

fontibus ac potissimum ex illius sanguine petat Ignis Purgatorii refrigerationem. Atque ita sibi diffisus, fretus immensa Dei misericordia, Christi meritis, ac Sanctorum omnium suffragiis, contrito corde, cum religiosa fiducia dicat, IN MANUS TUAS, DOMINE, COMMENDO SPIRITUM MEUM. Nulla invidia est, si peccator & infirmus usurpet verba Domini sui; nam ideo caput nostrum hæc expressit in sese, ut nos imitaremur qui sumus illius membra. Quod si cui placet & ab aliis Sanctis exemplum petere, dicat cum beato Stephano, *Domine Jesu accipe spiritum meum.*

Exempla magnam habent vim ad commovendos animos. Ostendunt enim velut in speculo quid deceat, quid secus: quemadmodum & in rebus externis vehementius B visis quam auditis permovemur: proinde non mediocrem habet utilitatem, frequenter morientibus adesse, ut quod in illis detestandum conspexerimus, vitemus, quod pium ac sanctum, imitemur. In illo siquidem articulo apparet qualis sit cujusque fides, qualis conscientia. Sed nullum invenietur exemplum perfectius, quam quod Dominus noster in se ipso nobis expressit. Quum enim instaret illa nox extrema, adversus imminentem tentationis procellam communiit suos sacrosancti corporis & sanguinis sui commeatu, nos admonens, ut quoties incidimus in casum aut morbum qui mortem minitetur, protinus Exomologesi purgemus affectus nostros, quemadmodum Dominus lavit pedes Discipulis suis, mox reverenter accipiamus C corpus Domini, qui cibus animos nostros fortes & invictos reddet, adversus hostem spiritualem. Dominus nullum condidit testamentum, sed pro testamento fuit sermo totus igneus, quem Joannes accuratius prosequitur, & institutio Sacramenti Eucharistiæ in mortis ipsius memoriam. Testamentum sapiebant & illa verba de cruce, *Mulier ecce filius tuus*; & ad discipulum, *Ecce mater tua.* De externis igitur paucis agendum est, de iis quæ faciunt ad fidem & caritatem, multis. Solent enim verba morientium avidius excipi, & altius insidere mentibus audientium: partim quod nemo creditur fingere in eo quidem articulo: partim quod mens dum incipit divelli a corpore quo gravatur, sæpe specimen edit illius libertatis & cognitionis ad D quam proficiscitur. Sed redeamus ad Redemtoris exemplum. A mystica cœna secedit ab ædibus in hortum, ac jussis eo loco subsidere reliquis discipulis, tres tantum sibi adjungit, Petrum, Joannem & Jacobum Zebedæi, ut eosdem haberet testes humanæ infirmitatis, quos in monte gloriæ suæ testes esse voluerat. His confessus est extremam

A animi tristitiam, quæ sæpe morte ipsa gravior est: quibus vigilare & orare jussis, rursus secessit ad orandum. In corporali secessu Domini magnum est mysterium. Qui se morti præparat, ab omnibus urbanis ac domesticis affectibus secedat oportet, Reipublicæ curam abjiciat, possessionum sollicitudinem penitus exuat, uxorem ac liberos Domino commendet, ab amicorum & cognatorum fiducia sese subducat, ne intimos quidem in animi curas recipiat, solus sub dio sit oportet, qui tum velit loqui cum Patre cœlesti, quum urget extrema tentatio. Ter admonet dormientes, ut vigilent orentque, ne intrent in tentationem. Intrat in tentationem, qui se tradit in potestatem Tentatoris. Vigilantes autem & orantes perstringit quidem tentatio, sed mox præterit. Quod tribus discipulis dixit Dominus, nobis omnibus dixit. Dormierunt illi, & ideo succubuerunt tentationi. Petrus omnium fortissimus abnegavit Dominum, cæteri metu diffugerunt, magis etiam abjuraturi, si similis terror fuisset objectus. Itidem in mortis discrimine vincitur infirmitas humana, nisi instanter, nisi puro affectu, nisi cum invicta fiducia imploraverit auxilium illius, qui solus vivificat mortuos. Porro quo pacto sit orandum in eo rerum statu, exemplo suo Redemtor monstrare dignatus est. Flexit genua, parum hoc est, prostravit sese in faciem. De terra clamavit ad Patrem, tam valide, ut vox deprecantis a discipulis tribus, qui ad lapidis jactum aberant, alioqui & somno gravatis, exaudiretur. Bis ad deprecationem rediit, ter eadem verba repetivit, *Non sicut ego volo, sed sicut tu.* Flectit genua, qui se totum subjicit voluntati divinæ: procumbit in faciem, qui sibi totus displicet, totus suis diffidit viribus ac benefactis, nec aliunde speret solatium quam a misericordia Domini. Nec statim desperandum, si differtur consolatio: iterum atque iterum redeundum est ad clamorem, non oris sed cordis. Etenim si nos quod Dominus externe fecit, spiritualiter imitemur, aderit bonus Angelus, qui sudorem sanguineum absterfurus est ab animo nostro: & aut eripiet a discrimine, aut robur addet spiritui, ut mortem fortiter perferamus. Postremo cum Domino nudi crucem ascendamus oportet procul ab omnibus terrenis affectibus, ad cœlestis vitæ amorem erecti, ut cum beato Paulo dicere possimus, *mihi mundus crucifixus est, & ego mundo*: atque ibi tribus affixi clavis, fide, caritate, & spe constanter perseveremus, strenue depugnantes cum Satana, donec eo devicto in æternam requiem demigremus, præsidio gratiaque Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre & Spiritu sancto laus & gloria in omne ævum, AMEN.

FINIS.

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI

ODE DICOLOS DISTROPHOS,

Altero Versu heroico hexametro, altero Jambico dimetro

DE

CASA NATALITIA PUERI JESU,

deque paupere puerperio

VIRGINIS DEIPARÆ MARIÆ.

Ecquid adhuc veterum sequimur spectacula rerum?
Huc huc frequentes currite.
Hæc casa quæ lacera & stat agrestibus horrida culmis,
Novum dabit spectaculum,
Quale nihil seclis proavi videre vetustis,
Nihil videbunt posteri.
Hic cujus tonitru tellusque tremiscit & æther,
Teneris crepat vagitibus.

F Hic orbis magni moderator maximus infans
Virginea mulget ubera.
His ego non stabulis augusta palatia Romæ
Feliciora judicem.
Non (operosa licet) Solomonia Templa, nec auream,
Lydi tyranni regiam.
Salve clara domus, cœloque beatior ipso,
Partus sacrati conscia,
Jure tibi Jovis invideant capitolia falsi,
Divis superba saxeis.
Ægyptus sancta invideat cunabula, monstris

Finem datura turpibus.
Nec minus apta Deo es, quod hiantibus undique rimis,
Imbres & Euros excipis:
Quod lodicis egens, rigidoque incommoda fœno
Fœtus rubentes excipis:
Talia nascentem decuere cubilia Christum, ut
Qui dedocere venerit
Fastum, nullaque non suadentem turpia luxum.
Non hic renident purpuræ,
Sertave frondea, non imitantes fulmina tedæ.
Non mensa sumptuosior,
Nec strepit officiis domus ambitiosa, nec alti
Fovent puerperam thori.
Pannosus jacet in duris præsepibus infans:
Divinus attamen vigor
Emicat, & patrios vagitu dispuit ignes.
Sensere præsentem Deum,
Quodque licet, puero jumenta tepentibus auris
Frigus Decembre temperant.
Upilio calamis iisdem, quibus ante capellis,
Agreste, sed pium canit.
Æthereique chori volitant cunabula circum,
Ut mensibus vernis, apum
Degenerem simulac pepulere examina regem,
Regi novo, faventibus
Applaudunt alis, sublimemque agmine tollunt,
Sic turma cœlitum duci
Circumfusa suo, gaudens stupet, atque jacentem
Pronis adorat vultibus,
Et natalitium sonat ad præsepia carmen.
Conjunx pudicus interim,
Fusus humi, magnum trepidus veneratur alumnum.
Porro puella nobilis,
Pars bona spectacli, defixis hæret ocellis,
Primumque sese non capit,
Seque suumque stupens genitrix virguncula partum,
Nulli marito debitum.
At simul ejecit pietas materna stuporem,
Prædulce pignus corripit,
Ac modo porrectis cohibet vagire papillis,
Modo tepente frigidum
Blanda fovet gremio, parvisque dat oscula labris.
Nunc pectori adprimit suo,
Nunc blæso teneros invitat murmure somnos.
Amabili invicem modo,
Lætam prole Deo videas gestire parentem,
Prolem parente virgine.

EXPOSTULATIO JESU CUM HOMINE SUAPTE CULPA PEREUNTE,

DESIDERIO ERASMO ROTERODAMO AUCTORE.

CUm mihi sint uni bona, quæ vel frondea tellus,
Vel Olympus ingens continet,
Dicite mortales, quæ vos dementia cepit?
Hæc aucupari ut undevis
Malitis, quam de proprio deposcere fonte,
Adeo benigno, & obvio?
Mendacesque juvet trepido, miseroque tumultu
Umbras bonorum persequi?
Pauci me, qui sum veræ largitor & auctor
Felicitatis, expetant?
Forma rapit multos, me nil formosius usquam est,
Formam ardet hanc nemo tamen.
Suspiciunt ceras, antiquaque stemmata multi,
At me quid est illustrius?
Ut qui sim genitore Deo, Deus ipse, profectus,
Genitrice natus virgine.
Unde fit, ut mecum vix gestiat unus & alter
Affinitatem jungere?
Maximus ille ego sum cœlique solique monarcha.
Servire nobis cur pudet?
Dives item, & facilis dare magna, & multa roganti,
Rogari amo, nemo rogat.
Sumque, vocorque Patris summi sapientia, nemo
A Me consulit mortalium.
Ipse ego sum ætherei splendorque, decusque parentis:
Me nemo stupet, aut suspicit.
Sum firmus juxta, ac jucundus amicus amico,
Me pariter, ac meas opes
Candidus, atque lubens caris impertio, nemo hanc
Ambit necessitudinem.
Sum via qua sola cœli itur ad astra, tamen me
Terit viator infrequens.
Cur tandem ignarum dubitat mihi credere vulgus?
Æterna cum sim veritas.
Pollicitis cur, stulte, meis diffidere perstas?
Cum sit nihil fidelius.
B Auctor adhæc vitæ cum sim unicus, ipsaque vita,
Cur sordeo mortalibus?
Lux ego sum, cur huc vertunt sua lumina pauci?
Dux, cur gravantur insequi?
Vivendi recte certissima regula solus,
Aliunde formas cur petunt?
Ipse ego sum solus vera, & sine felle voluptas.
Quid est quod ita fastidior?
Unica pax animi, quin huc deponitis ægri
Curas edaces pectoris?
Si benefacta truces etiam meminere leones,
Referuntque belluæ vicem,
Respondere feri merito didicere dracones,
C Si meminit officii canis,
Si redamant aquilæ, redamant delphines amantem,
Cur efferatior feris
Me me non redamas, homo? cui semel omnia feci,
Quem condidi, quem sanguine
Asserui proprio, propriæque a morte recepi
Dispendio vitæ volens.
Si bos agnoscit dominum, si brutus asellus
Agnoscit altorem suum,
Cur me solus homo male gratus, nosse recusas.
Et conditorem, & vindicem?
Unus ego hic tibi sum cunctorum summa bonorum:
Quid est quod extra me petas?
D Quorsum distraheris per tot dispendia grassans
Laboriosa inertia?
Sum placabilis, & pronus misereścere, quin hoc
Miser ad asylum confugis?
Idem justus, & implacabilis ultor iniqui,
Cur non times offendere?
Corpus ego, atque animum nutu sub tartara mitto,
Nostri metus vix ullum habet.
Proinde mei desertor homo socordia si te
Adducet in mortem tua,
Præteritum nihil est, in me ne rejice culpam,
Malorum es ipse auctor tibi.
Nam quid adhuc superest? si te neque provocat ardens,
E Suique prodiga caritas,
O bis marmoreum pectus! neque mitigat unquam
Adeo profusa benignitas,
Si neque tantarum vel spes certissima rerum
Expergefacit, & allicit:
Si neque tartareæ cohibet formido gehennæ
Nec ullus admonet pudor,
Immo si durant magis hæc, adduntque stuporem
Tam multa, tamque insignia,
Ut facile immitesque feras, chalybemque, petramque
Rigore victo molliant.
Quid faciat pietas, quibus artibus abstrahat ultro
Devota morti pectora?
F Invitum servare nec est mentis, puto, sanæ,
Et patria prohibet æquitas.

CARMEN JAMBICUM

Sub persona pueri JESU præsidentis Scholæ Coleticæ.

NOn invenusto antiquitas ænigmate
Studii magistram, virginem
Finxit Minervam; ac litterarum præsides
Finxit Camænas virgines,
Nunc ipse virgo matre natus virgine
Præsideo virgineo gregi,
Et sospitator hujus, & custos Scholæ.

Adsunt ministri virgines.
Pueros meos mecum tuentes Angeli.
Mihi grata ubique puritas,
Decetque studia litterarum puritas.
Procul ergo sacro a limine
Morum arceant mihi litteratores luem,
Nil huc recipiant barbarum.
Procul arceant illiteratas litteras,
Nec regna polluant mea.

SAPPHICUM.

Cœperit faustis avibus precamur,
Semper augescens meliore fato,
Hic novæ sudor novus officinæ,
Auspice JESU.
Hic rudis (tamquam nova testa) pubes
Litteras Grajas, simul & Latinas,
Et fidem sacram, tenerisque Christum
Combibet annis.
Quid fuit læta sobolem dedisse
Corporis forma? nisi mens & ipsa
Rite fingatur, studiisque castis
Culta nitescat?
Stirpe ab hac sensim nova pullulabit
Civium proles, pietate juxta, ac
Litteris pollens, breviterque regno
Digna Britanno.
Ludus hic sylvæ pariet futuræ
Semina, hic dives nemus undequaque
Densius surgens decorabit Anglum
Latius orbem.

IMAGO PUERI JESU
In ludo litterario, quem nuper instituit Coletus.

Discite me primum pueri, atque effingite puris
Moribus, inde pias addite litterulas.

CARMEN PHALECIUM.

Sedes hæc puero sacra est JESU,
Formandis pueris dicata, quare
Edico, procul hinc facessat, aut qui
Spurcis moribus, aut inerudita
Ludum hunc inquinet eruditione.

ALIUD.

Quin hunc ad puerum pueri concurritis omnes?
Unus hic est vitæ regula, fonsque piæ.
Hunc qui non sapiat, hujus sapientia stulta est,
Absque hoc vita hominis mors mihi crede mera est.

FINIS.

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI IN LAUDEM MICHAELIS & ANGELORUM OMNIUM,
Ode dicolos hendecasyllaba Sapphica, suffigenda in Templo Michaeli sacro.

Coelitum princeps, Michael, & omnes
Spiritus sacri, libeat precamur
Supplicum votis tribuisse pronas
Cœlitus aures.
Sordidæ sed ne merito canentum
Sordeant Odæ, citus huc ab arce
Devolet fulgente, Seraph decoris
Igneus alis.
Qui foco sacro usque calentis aræ
Calculum vivum rapiens (ut olim)
Applicet nostris placidus labellis
Oraque tergat,
Luridæ quidquid maculæ, perurat,
Desidem pellens animo teporem.
Igneas cantent acies (ut æquum est)
Ignea verba.
Porro tu primas tibi vindicato
Carminis partes, Michel beate,
Primipilari duce quo triumphant
A Agmina cœli.
In quibus luces, itidem, ut pyropus
Nobiles interradiat lapillos,
Utve formosus socia inter ardet
Lucifer astra.
Jus tibi summum necis atque vitæ,
Tradidit magni moderator orbis,
Tu potes servare probos, & idem
Perdere sontes.
Tu piorum tutor & advocatus,
Tu Dei in templo nitidas ad aras,
Visus es, dextra tenuisse plenam
Thuris acerram.
Inde surgens fumus odore multo,
B Ibat ad summi solium tonantis,
Ac Dei nares liquidi juvabant
Dona vaporis.
Tu pias lætis animas reponis
Sedibus, cantu procul audiendo
Squalidis olim gelida exciebis
Funera bustis.
Quam dedit lætos pia turba plausus,
Cum gravi cœlum quateret ruina,
Hostis & serpens veterator, acri
Non sine pugna.
Ille sublimes subito sub auras
Emicans, septem (stupuere cuncti)
C Ora tollebat, colubris tumebant
Colla trecentis.
Flammeis ardens oculis, avernum
Virus efflabat furiale monstrum,
Fulminisque instar, piceos vomebat
Faucibus ignes.
Te nihil terret rabies minacis,
Belluæ, sed vi domitam superna,
Cogis absorptam superas ad auras
Reddere prædam.
Quæ tuas fulvas fugitat sub alas
Læta, præsenti sed adhuc periclo
Palpitans, elapsa velut rapaci
Ales ab ungui.
D Ergo ne quid jam trepident, cadaver
Triste deturbas, labat ac labantis
Pondus exhorrens, aperit profunda
Tartara tellus.
Non secus, quam si Siculo Peloro
Pendulum in fluctus abeat cacumen
Territum cedit, refluumque late
Dissilit æquor.
Ferreis illic domitus catenis,
Horridum quassat caput, ac minatus
Multa nequidquam, furibundus iras
Volvit inanes.
Te manet palma, ô Michael, suprema,
E Te novi plausus, tibi non iniquas
Impius pœnas dabit Antichristus,
Orbe levato.
Lætus idcirco meritos uterque
Orbis, en hymnos canit, altus æther
Inclyto gaudet duce, gaudet æque
Præside tellus.
At meri cantus celebrantur istic,
Hic (uti res sunt variæ atque mixtæ)
Reddimus proni querulis remixta
Carmina votis.
F En vides, quantis miseri premamur
Cladibus (nostro merito fatemur)
Tota proh cæci terimus nefandis
Secula bellis.
Si tibi haud frustra data cura nostri est,
Si tibi pax non temere vocablum
Mutuat, belli procul ô cruentos
Pelle furores.
Fac tua lenis prece, Rex olympi,
Vindicem condat miseratus ensem,
Ferias donet, referatque fessis
Otia terris.

DE SINGULARI LAUDE GABRIELIS ANGELI.

TE quibus digne recinemus odis,
Gabriel, quem rite chorus supernus
Proximum primo colit? ô tonantis
Armiger alti.
Illius tu strenuus administras
Bella, nec quisquam melior, piorum
Castra tutari, & rabidas nocentum
Frangere vires.
Tu tenes oracula sacra, te olim
Nuntio, casus didicit futuros,
Ille, quem insonti leo gaudet atrox
Lambere rictu.
Tu Zachariæ vetulo marito,
Thura dum festis adolet sacellis,
Pignoris seri subitus stupenti
Nuntius adstas.
Cuncta quid frustra sequimur canendo,
Illius dulce est meminisse nuntii,
Lætius quo nil lacrymosus unquam
Audiit orbis.
Nec salus olim, neque spes salutis
Ulla erat, sed mors Stygiis profecta
Sedibus, gentem rapiebat omnem,
Vindice nullo.
Tum novas auctor meditatus artes,
Ipse ut invisat homo factus orbem,
Te rei tantæ, Gabriel, ministrum
Deligit unum.
Advola terris, ait, & saluta
Virginem, matrem mihi mox futuram.
Fac sacramentum tege, ne ille sciscat
Callidus hostis,
Sic opus facto; neque plura fatus
Ille, tu lapsu placido volucres
Dissecas nubes, decorasque pictis
Æthera pennis.
Qualis adversos feriente nimbos
Sole, resplendet (monumenta pacti.
Iris antiqui) varioque cœlum
Cingit amictu.
Vidit obliquis oculis volantem
Dextero cœlo, metuitque latis
Incubans terris Draco, luridoque
Palluit ore.
Tecta tu pernix Nazarea tangis,
Mox & illapsus thalamis pudicæ
Virginis, mandata refers sereno
Regia vultu.
Nostra cui primum hic lyra gratuletur
Hæsitat, mundone malis levato,
An Deo fœtæ potius puellæ,
An tibi divæ
Conscio mentis, meritoque summis
Rebus accersi? tibi tam sacrato,
Tamque felici licuit vel uni
Munere fungi.
Noster ô salve bone pacifer, qui
Surculum adportans oleæ virentem,
Nuntias primus, meliora mersis
Secula terris.

DE LAUDE RAPHAELIS.

PRoxime primis Raphael canere,
Ordinis pars non humilis superni.
Tu te nam clarum comitem duobus
Tertius addis.
O salus, ac certa hominum medela
Rebus afflictis, ope cujus olim
Reddito vidit reducem Thobias
Lumine gnatum.
Nec modo salvum, sed & ære largo
Divitem, multa serie clientum
Divitem, ac longis gregibus novaque
Conjuge lætum.

A Ethnici Phœbumque genusque Phœbi,
Saxeos olim coluere Divos,
Hos rati morbis dubiis rogatam
Ferre salutem.
Nos magis nos te colimus, potentem
Vel nigro manes revocare ab Orco,
Rursus & pigris animam liquentem
Spargere venis.
Tu simul membris, simul ô medere
Mentibus præsens opifer, luemque
In tuos eheu male sævientem
Exige terris.

DE OMNIBUS ANGELIS.

B NEc tacendi estis, proceres ducesque
Cæteri nobis, breviterque cuncti,
Milites Regis ditione late
Cuncta tenentis.
Ambitu quem triplici triformem
Dextera lævaque, frequentiores
Cingitis, quam nocte silente plenam
Sidera Lunam.
O salutandi novies beati.
Otium quorum mala nulla terrent,
Certa quos divi beat intuentes
Copia vultus.
C Invidet vestræ miser ille sorti,
Eminus sedes quoties ademptas
Suspicit frendens, & inauspicati
Pœnitet ausus.
Vespero quondam similis rubenti
Inter æternos rutilabat ignes.
At simul Regis diadema miles
Ambiit audax.
Jam pares volvens animo cathedras
Flammeo telo, grege cum sequaci
Ictus ejectusque, rudem ruina
Terruit orbem.
Excipit partim cava Styx ruentes,
D Abditur lucis bona pars opacis,
Cursitat magnum per inane, multo
Plurima turba.
Densior, quam Cecropiis in hortis,
Tinnulos æris crepitus secuta,
Evolant examina, quamque cœlo
Decidit imber.
Pugnat hoc unum hæc vigil, improboque
Omnis incumbit studio, pios ut
Distrahat, tundat, geminoque raptos
Funere perdat.
Ah nefas, quantam daret illa stragem,
Cui salus tandem? nisi frangeretur
E Obviis vobis, furor & nocendi
Dira libido?
Vestra nos tutela fidelis ortos
Excipit, nec luce prius relinquit.
Semper hac freti, nihili furentem
Ducimus hostem.
Imus hac tuti, tumidum per æquor,
Asperas tuti penetramus Alpes,
Vivimus vestro, morimurque demum
Munere tuti.
Vos parum firmis dare robur, iidem
Anxios nostris gemitus levare
Nuntiis felicibus, ac subinde
Visere castos.
F Cœlici cives, adeo ne vobis
Exules curæ sumus, ut vacet sic
Obsequi nobis, pigeatque numquam
Sortis iniquæ?
Nuntii crebri volitatis, inter
Arduos cœlos, humilesque terras,
Hinc preces fertis querulas, at istinc
Dona refertis.
Porro nos tantis meritis (quod unum
Possumus) gratos memori camœna
Reddimus cantus, ferimusque templis

Dona

Dona dicatis.
Ferias anno referente sacras,
Cœlat hic festus simulacra fumus
Hic chorus supplex manibus facessit
Vota supinis.
Quæ Patris summi penetrent ad aures
Semper, ac per vos rata sint precamur,
O patroni præsidiumque felix
Christigenarum.

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI

Carmen Jambicum, ex voto dicatum Virgini Walsingamicæ apud Britannos.

Ὦ χαῖρ' Ἰησοῦ μῆτερ εὐλογημένη,
Μόνη γυναικῶν θεοτόκος καὶ παρθένος.
Ἄλλοι μὲν ἄλλας σοὶ διδόασι δωρεάς,
Ὁ μέν γε χρυσὸν, ὁ δὲ πάλιν τὸν ἄργυρον.
Ὁ δὲ τιμίους φέρων χαρίζεται λίθους,
Ἀνθ' ὧν ἀπαιτοῦσ' οἱ μὲν ὑγιαίνειν δέμας,
Ἄλλοι δὲ πλουτεῖν καί τινες γυναικίου
Κυοῦντος ἐρατὸν οὔνομ' ἐλπίζειν πατρός.
Πυλίου τινὲς γέροντος αἰῶνας λάχειν.
Αὐτὸς δ' ἀοιδὸς εὐμενὴς, πένης γ' ὅμως
Στίχους ἐνέγκας, οὐ γὰρ ἔξεστ' ἄλλοτι
Δόσεως ἀμοιβὴν εὐτελεστάτης, γέρας
Μέγιστον αἰτῶ, θεοσεβῆ τὴν καρδίαν
Πασῶν θ' ἅπαξ ἁμαρτιῶν ἐλευθέραν.
Εὐχὴ τοῦ Ἐράσμου.

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI

Rhythmus Jambicus in laudem ANNÆ, aviæ JESU CHRISTI.

Salve parens sanctissima,
Sacro beata conjuge,
Sacratiore filia,
Nepote sacratissimo.
Domo quid hac illustrius,
Ornatiusve? Quæ altera
Tam multiplex habuit decus?
Tantum una monstrorum tulit?
Hic hic maritum annis gravem
Effœta anus facit patrem.
Est virgo fœta filia
Nepos Dei verbum, ac Deus.
Gener pudicus se negat
Partus parentem uxorii.
At integram jurat, neque
Rivale pallet suspicax.
Ergo Anna mater optima,
Cumulatius multo tuas
Lacrymas Deus solatus est,
Quam vel Rebeccæ, vel Saræ.
Vel illius, quæ te refert
Et rebus, & vocabulo.
Quæ dum silenter anxii
Proferret æstus pectoris,
Visa est Heli multo mero
Amens, parumque sobria.
At te pio cum conjuge,
Amore prolis annua
Templis ferentem munera
Procax sacerdos repulit.

A Heus, inquit, hinc mihi ocyus
Profana vota tollite.
Ipsi simul procul procul
Aris sacris absistite.
Vestran' Deo donaria
Futura grata creditis?
Quorum pudendæ nuptiæ
Præter libidinem nihil
Luxum & senilem scilicet
Tanto tulere tempore?
B Quo se locorum verterent
Vultus pudentum conjugum.
Repulsa quos tam fœda, tam
Insignis exanimaverat?
Joachim pudorem non ferens
Gregum ad suorum pascua
Se proripit, tristis suam
Recepit Anna se domum.
Largis uterque fletibus
Votisque pertinacibus
C Orare non cessat Deum
Ut probe probrum tolleret.
Cœlum penetrarunt preces
Adest ab astris Angelus
Qui prole promissa, graves
Luctus juberet ponere.
Surgunt alacres, invicem
Narrare visa gestiunt,
Porta maritus aurea
Se quæritantem conjugem
Offendit. Hic lætus stupor
Dulces utrique lacrymas
D Excussit; hinc modicos lares
Junctis revisunt gressibus.
Haud vana vox oraculi
Lusit piam senum fidem.
Bis luna nata quinquies
Anum videt puerperam.
Tanto quidem felicius,
Fœcunda quanto serius,
Fit Anna filiæ parens,
Nec filiæ cujuslibet,
E Sed filiæ, quæ fertilis
Eademque virgo gigneret.
At quem beata gigneret?
Summi parentis filium.
Qui sceptra terræ & ætheris
Cum patre habet communia.
Qui Deus, & idem homo, necis
Auctore victo per necem,
Vitam reduxit mortuis,
Aperuit in cœlos iter.
F O terque quaterque & amplius
Parens beata. Nam potes
Juva preces mortalium
Tuo vacantum cultui,
Nam te patrona quidlibet
Speramus assequi; modo
Voles, voletque & filia,
Nec huic petenti pusio
Negare quidquam noverit.
Amat parentem filius,
Neque filio negat Pater
Amans & ipse filium.

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS

THEOBALDO BIETRICIO

PAROCHO BURENTRUTENSI,

S. D.

NEPTIO jam toties in gratiam tuam, amice Bietrici, restim etiam, opinor, in medio foro ducturus, aut cyclopem saltaturus si tu jusseris: at interim abs te non impetro, ut ex vetere Psalta, fias novus Ecclesiastes. Ubique gentium omni genere Musices, ac diversis Musicorum organis obstrepitur sanctissimæ Virgini, quæ quotidie audit Angelorum choros, aliquanto, ni fallor, modulatius canentes nobis. Sed non aliunde venit, quod in pagis & nonnullis etiam oppidis videmus tantam hominum ruditatem, tantam inscitiam rei Christianæ, quam quod vocum & organorum strepitus frequenter audiant, sermonem Euangelicum aut nunquam audiant, aut perquam raro. Atqui hæc demum est musica, quæ nobis paulatim excantat hujus mundi spiritum, & Christi Spiritum inserit. Si tantum potuit Amphion sono testudinis, si tantum valuit Orphei cithara, ut saxa moveret & quercus, quanto plus valebit cithara David, qui modulis suis Spiritum malum depellere solitus est a Saule, quanto erit efficacior Euangelica testudo? Fateor bonam Ecclesiastæ partem præstitit, qui sobria castaque vita præluxit ovibus suis. Verum ut hac in parte nihil in te desiderem, excusantur quidam, mi Theobalde, qui morum insigni sanctimonia, linguæ pensant infantiam, quum utrumque præstare nequeant, & habet ipsa quoque vita linguam, ut ita loquar, suam. Sic excusatus est Valerianus Episcopus Hipponensis, qui lingua utens aliena, dimidium suæ functionis cessit Augustino. At ego te, qui potes utrumque præstare, non patiar dimidiatum esse Pastorem. Ita demum Virgo mater putabit sibi florere suum Lauretum, si quam plurimos allexeris ad amorem Filii. Quamquam fortasse jam dudum hoc facis, ad quod te hortor. Adjeci conciunculam, ne non esset integra Liturgia. Bene vale. Basileæ quarto Non. Majas, Anno MDXXV.

INTROITUS.

LAurus odore juvat, speciosa virore perenni,
Sic tua, Virgo parens, laus omne virebit in ævum.

VERSUS.

TRahe nos post te, Virgo Jesse Maria. Curremus in odore unguentorum tuorum. Gloria Patri &c.

COLLECTA.

COnditor, instaurator, & gubernator omnium Deus, qui in sanctis quidem tuis omnibus gloriosus, peculiariter tamen in Filii tui genitrice Maria, editis per eam, quum in universo terrarum Orbe, tum præcipue apud Templum Lauretanum innumeris miraculis glorificari gaudes: da, quæsumus, ut qui te in filio & filium in te pie colunt, quique filium in matre & matrem ob filium venerantur, cœlesti præsidio a malis omnibus liberentur. Per eundem Dominum nostrum Jesum Christum.

LECTIO EZECHIELIS C. XLIV.

ET convertit me ad viam portæ sanctuarii exterioris, quæ respiciebat ad orientem, & erat clausa. Et dixit Dominus ad me, Porta hæc clausa erit, & non aperietur, & vir non transiet per eam, quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam, eritque clausa principi. Princeps ipse sedebit in ea ut comedat panem coram Domino. Per viam portæ vestibuli ingredietur, & per viam ejus egredietur.

Vel Esaiæ XI. Egredietur virga de radice, usque ad, Et erit in die illa, adjiciet.

GRADUALE.

EGressa est virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendit, & requievit super eum Spiritus Domini.

ALLELUIA.

Numeri 11. SOla virgo Aaron sine satu germinavit, sola virgo Maria sine complexu viri, produxit florem immarcessibilem, Jesum, qui coercuit querimonias populi Israel.

SEQUENTIA.

SUme nablum, sume citharam, virginum decens chorus,
Virgo mater est canenda, virginali carmine.
Vocemque referent accinentes Angeli.
Nam virgines amant & ipsi virgines.
Junget carmina, laureata turma,
Vitæ prodiga, sanguinisque quondam.
Martyr carnificem vincit & edomat,
Carnem virgo, decet laurus & hunc & hanc.
Cœlitum plaudet numerosa turba,
Virginem sacram canet omne cœlum,
A Nato virginis unico
Nulla est cantio gratior.
Ut cedrus inter arbores, quas Libanus edit, eminet,
Sic inter omnes cœlites, virgo refulget nobilis.
Ut inter astra lucifer emicat,
Sic inter omnes lucida virgines.
Inter cunctorum stellantia lumina florum
Lilia præcellunt candore, rosæque rubore,
Nec gratior ulla corona
Jesu niveæ genitrici.
Inter odoriferas non gratior arbor ulla lauro,
Pacifera est, dirimens fera prælia, fulmen arcet ardens,
Baccas habet salubres,
B Jugi nitet vigore.
Esto virgo favens, qui modulis te celebrant piis,
Iram averte Dei, ne feriat fulmine noxios.
Laurus esto, gaudeasque
Usque Lauretana dici,
Licet in vasti finibus orbis,
Plurima passim fumiget ara.

EUANGELIUM.

NUptiæ fiebant in Cana Galileæ, & erat mater Jesu ibi. Vocatus est autem & Jesus, ac discipuli ejus ad nuptias. Et ubi defecisset vinum, dicit mater Jesu ad eum, Vinum non habent. Dicit ei Jesus, Quid mihi tecum est, mulier? nondum venit hora mea. Dicit mater ejus ministris, Quodcumque dixerit vobis, facite. Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem Judæorum, capientes singulæ metretas binas aut ternas. Dicit eis Jesus, Implete hydrias aqua. Et impleverunt eas usque ad summum. Et dicit eis, Infundite nunc, & ferte Architriclino, & tulerunt. Postquam autem gustasset Architriclinus aquam in vinum versam, neque sciret unde esset, sed ministri sciebant, qui hauserant aquam, vocat sponsum, & dicit ei, Omnis homo primo loco bonum vinum ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id quod est deterius. Tu servasti bonum vinum usque ad hoc tempus.

CONCIO

VIX oratione consequi queam, Fratres ac Sorores in Christo dilectissimi, quanto gaudio perfundatur animus meus, quum video vos tam frequentes, tantaque cum alacritate ad solennem Virginis Matris commemorationem convenisse. Affectus hic in Matrem, pietas est in Filium. Mos quidem est ab antiquis traditus, ut in festo die splendidius aliquod epulum exhibeatur. Utinam autem ego, qui pater sum ac pastor, vobis filiis & ovibus

bus meis in Domino, e lautissimo divinarum litterarum penu depromere queam cibum qui non perit, sed saginat ac vegetat animos in vitam æternam: depromere vinum Spiritus, quod sobria temulentia exhilaret corda vestra, ut in mediis etiam hujus mundi malis semper cantetis ac spiritualibus Hymnis psallatis Domino: qui quum in sanctis omnibus gloriosus sit, in matre tamen peculiariter divitias gloriæ suæ declaravit. Communibus itaque votis imploremus illum Spiritum, qui superveniens in Mariam, virgineum ipsius pectusculum consecravit templum Divinæ Triadi, & ejusdem illibatum uterum officinam fecit admirandi partus, qui nobis prodidit omnibus seculis exspectatum Servatorem totius mundi Jesum Christum.

Primum illud non ignorat caritas vestra, sanctissimæ Virginis cultum quatuor in rebus potissimum consistere, in laudibus, in honoribus, in invocatione, & in imitatione. Quorum postremum adeo præcipuum est, ut illa sine hoc sint infrugifera; & hoc unum cætera quoque in se complectatur. Satis enim laudavit Mariam, satis honoravit, satis invocavit, qui Mariæ sobrietatem, qui pudicitiam, qui modestiam pro viribus imitatur. At qui præpostero judicio sine fine Mariæ laudes canunt atque exaggerant, qui cereis, qui donariis, qui templis ac delubris illam honorant, qui prolixis & ambitiosis precibus illius opem flagitant, de imitando quam prædicant ne cogitantes quidem, in periculum veniunt ne audiant a Matre, quod Judaicus cultor apud Prophetam audit a Patre: *Hic populus labiis me honorat, cor autem eorum procul abest a me.* Rursum quod in Euangelio audit a Filio: *Non omnis qui dicit mihi, Domine Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cœlis est.* Sit igitur vobis, Carissimi, prima cura, moribus ac vita, quantum licet, imitari virtutes Mariæ: Ne & ipsa dicat de nobis: Hic populus cantionibus, fistulis, tibiis, cereolis & corollis me honorat, cor autem eorum in his rebus est, quas ego semper odi cum Filio meo Jesu, in divitiis, in voluptatibus, in lusibus sceleratis, in turpibus fabulis, in fastu & superbia. Dant mihi principem locum in Templis & Aris, in pectore illorum nullum mihi locum concedunt. Occinunt mihi: Regina cœli, Domina Angelorum, vita, dulcedo, & spes nostra. Salutor undiquaque titulis honorificentissimis, sed non omnis qui dicit mihi, Domina Domina, intrabit in regnum Filii mei, sed qui illius exemplum sequentes obtemperant præceptis Dei, quique meum exemplum exprimere studentes, Filii gratiam ambiunt, in imitanda matre, in qua quidquid imitatu dignum est, Filii donum est. Ne credamus igitur sanctissimam Virginem hisce jejuniis delectari, quibus nonnulli illam certis diebus honorant, in hoc tantum jejunantes, ut postridie copiosius inebrientur, aut his cantionibus deliniri, quas illi quidam occinunt libidine luxuque corruptissimi, aut eorum donariis capi, qui scortis & adulteriis undique conspurcati sunt. Non quod clementissima Virgo peccatores aversetur, sed quos pudet pigetque suæ turpitudinis, jam peccatores esse desinunt. Quidquid ingratum est Filio, non potest placere matri. Scio nonnullis in locis ostendi Mariæ delubrum, sericis, argento, auro, gemmisque differtum, ut qui illic adorant Virginem, mammonam adorare videantur. Quanto gratius esset Mariæ, si istæ opes erogarentur, & impenderentur sublevandis Christi membris, in quibus una cum Filio quodammodo vel affligitur vel refocillatur Mater. Si placet simulacrum Virginis, tale fingatur, qualis ipsa placuit Deo, & qualem nos imitari pium sit, pudicitia, modestia, sobrietas in vultu, in totius corporis statu, in vestibus etiam reluceat.

Nunc paucis aperiam, quid potissimum imitari conveniat in Maria, si prius illud admonuero caritatem vestram, a nullo neque perfectius neque tutius peti formam ac regulam pietatis quam a Filio, tametsi certum est nihil esse in matre quod a Filii doctrina dissideat. Hic animis attentis estote, Pueri ac Puellæ, Matronæ ac Viduæ, Viri, Senes & Anus, omnibus enim erit quod imitemini in Maria. Scopi sunt hi, virginea simplicitas, cum summa conjuncta prudentia, summa felicitas, conjuncta cum summa modestia, summa castitas in conjugio, matris sedulitas in officio, invictum animi robur in sexu fragili. Quam fuerit illi cordi virginea puritas, vel hinc liquet, quod ad ingressum Angeli turbata est, referente Luca. Nimirum, intelligebat quam ingens esset thesaurus pudicitia, sed contra quot insidiis obnoxia, quam multæ perdiderunt priusquam scirent quantum boni possiderent. Quantum autem absunt ab exemplo Mariæ virgines, quæ ultro procurrunt ad lusus & colloquia juvenum, Angelo longe dissimilium, quæ nutibus, facetiis, blanditiis, munusculis & amatoriis Epistolis provocant etiam unde pereat virginitas. Maria sponsum habebat quicum sub eodem tecto vivebat, & tamen ad ingressum ignotæ formæ turbatur, omnia vel tuta timens. Quod sponso nupserat, dedit gentis Judaicæ consuetudini, dedit auctoritati parentum, & tamen virginitas erat in votis. Id aperit quum ait: *Virum non cognosco.* Nam hic verbum præsentis temporis, animi propositum significat. Multas ab impudicitia deterret infamia. Maria dum amore integritatis negligit infamiam sterilitatis, utrumque promeruit, videlicet, ut Virgo Deum progeneraret. Qua vero fronte prædicant se cultrices hujus Virginis, quæ in ipsa virginitatis professione nequiter lasciviunt? quæ jam anus & effœtæ, tamen adhuc intempestiva libidine pruriunt? Jam quod in muliebri sexu fœdum est, multo fœdius est in sexu virili. Quæ virgines videri volunt, exemplo Mariæ totæ sint virgines. Quædam enim corpus habent intactum, sed cultus non sine fucis parum pudicus est, lasciviunt oculi, lingua petulans est, fractus incessus. Si vere castus est animus, reluceat hujus integritas; & in his rebus quæ foris sunt. Dixerit aliquis: Quid flagitii est, si virgo sponsum ambiat? Si venatur quemlibet sponsum, virgo non est: sin probum, nullum lenocinium efficacius apud bonos quam pudor, quam silentium, quam simplex in cultu mundicies. Est & in matrimonio scortatio, quemadmodum est & castitas Deo gratissima. Imitentur conjugati Josephi & Mariæ conjugium, saltem quantum patitur carnis infirmitas. Qui cum uxoribus turpiter certant libidine, qui majore nequitia cum illis lusitant & confabulantur quam solent cum prostibulis, nec mariti sunt, nec uxores habent pro uxoribus. In matrimonio casto & conjugii usus debet esse verecundus. Nunc reperit hominum perversitas, ut cum uxore quoque committatur adulterium. Simplicitatis argumentum hoc erat, quod cum adamaret unice perpetuam virginitatem, tamen animo simplici vivebat puella cum juvene sponso.

Nunc audite hujus virgunculæ prudentiam. Nam virgines fatuas rejicit sponsus. Non statim resalutat Angelum, nec exsilit, sed quieta manens cogitat qualis esset illa salutatio. Et rursus promisso partu tam magnifico nec diffidit pollicenti, nec gestit insolenti gaudio, sed modeste quærit ab Angelo, qua ratione futurum esset, quod promittebatur incolumi virginitatis thesauro. Viderat concursum Pastorum, venerationem Magorum, prophetias Annæ & Simeonis audierat, & tamen nihil horum muliebri facilitate effutit, sed tacita colligit & conservat in corde suo. Certissimum argumentum prudentiæ est etiam in viris, posse tacere tantam felicitatem. Unde tantum prudentiæ in virguncula, in puella tenera ac rerum imperita? Sera miseraque prudentia est, quæ diutina malorum experientia contingit homini. Etiam puellarum ac puerorum pectus implet senili prudentia Spiritus sanctus. Purget quisque suum pectus a vitiis, ut immigrare dignetur ille Spiritus, sapientiæ largitor.

De felicitate vero Mariæ quid attinet dicere? quis umquam salutatus est honorificentius ab Angelo? cui magnificentiora promissa delata sunt? Legationem ad Virginem mittit ille cœli terræque Conditor, Gabriel pronubum agit, promittitur proles qualis nulli promissa est, *Hic erit magnus & Filius Altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus sedem Patris ejus, & regnabit in domo Jacob in æternum, & regni ejus non erit finis.* Quid his pollicitis sublimius? eorum ubi jam fides esset facta per Angelum, num tanta felicitas minuit virgunculæ modestiam? Nequaquam, sed auxit potius; *Ecce*, inquit, *ancilla Domini.* Ex tanto negotio nihil gloriæ sibi vindicat, ancillam tantum profitetur, obediens & sequens quocumque vocaret Domini voluntas. Jam cœlesti fœtu gravida non dedignatur officii causa visere cognatam anum & gravidam. Audit ab Elisabet: *unde hoc mihi ut veniat mater Domini mei ad me?* Illa tamen sui similis accinit: *Respexit humilitatem ancillæ suæ.*

Beatitudinem suam prædicat non dignitatem, nec dicit quia promerui, sed *quia fecit mihi magna qui potens est*: nec dicit, & sanctum nomen meum, sed *sanctum nomen ejus*. Quumque sibi conscia esset quod talem fœtum haberet in utero, tamen non fastidit maritum. Quidquid uxor obsequens præstat conjugi, hoc illa multo cumulatius præstitit Joseph. Cum illo proficiscitur ad censum quem Cæsar indixerat, cum illo circumcidit puerum, cum illo peragit omnem purificationis ritum, hunc sequitur in Ægyptum. Jam enim Angelus Joseph apparuerat non Mariæ, ut auctoritas esset penes virum: huic hæret rediens ex Ægypto, nec dedignatur vulgo dici conjunx fabri, nec pudet humilium fratrum ac sororum, nec moleste fert Filium suum haberi filium Joseph, quem & ipsa patrem appellabat Jesu. Nulla umquam fuit uxor quæ reverentius obedivit suo marito, quam Dei genitrix. Audite cultrices Virginis: quid hic dicent novæ nuptæ, quæ forma & ætate feroculæ sponsos aspernantur suos? quid Matronæ quæ dotem subinde maritis exprobrant, nonnumquam & ædibus eos exigunt, perinde quasi dominæ sint non conjuges? Quid, quæ totam domum rixis ac jurgiis subvertunt? Maria religiosissime morem gerit & observat suum Joseph, nec umquam respondeat aut præit marito, & vos pudet obsecundare maritis, sine quibus steriles estis & inhonoræ, & quibus vos subdidit simul & Domini & Apostoli Pauli auctoritas? Nec dubium quin quanta observantia usa fuit erga conjugem, tanta sedulitate curarit filium. Ducit quotannis ad Templum, ut a teneris annis monstraret imbibendam pietatem. Desideratum quanta sollicitudine quærit? nec conquiescit donec inveniat. Quid Maria timuit Filio suo? num quod levitatis indicium viderat in illo? Nequaquam, sed vos admonuit matres, ætati teneræ nullam satis magnam curam præstari posse: Fragilis est & in omne vitium sequax. Irreligiose colunt Mariam, quæ suorum liberorum nullam curam gerunt, quasi satis sit genuisse, imo quædam gestationis tædium ac lactandi laborem impiis artibus submovent. Neque minus peccant quæ malis exemplis inficiunt imbecillem ætatem, quæ balbutientem infantiam docent nequitiam. Maria sollicita est de Filio Jesu, & tu prostituis ac prodis filium & filiam omni turpitudinis generi? Nimirum, hinc est quod multas pœnitet fœcunditatis, quia bene natos male educant, quum parentum officium peculiarius sit instituisse quam genuisse. Qui possunt autem bene instituere qui vel foris agunt vel domi turpiter vivunt, ut ex parentum convictu filii discant turpiloquium, lasciviam, temulentiam, rixas, aleam, futilitatem, obtrectationem?

Verum ingens campus sese nobis aperit, si velimus sanctissimæ Virginis eximias virtutes ad nostram conferre vitam, sed tamen plurimum utilitatis capiemus si nostros mores undique corruptos ad illius exemplum emendare studebimus. Superest ut de fortitudine Virginis nonnihil attingamus. Nam utrumque magnanimitatis est indicium, nec insolescere rebus prosperis, nec adversis frangi. Quum inclaresceret tot miraculis adorandum Jesu nomen, nusquam legimus sacrosanctam Virginem ullam laudis portionem sibi vindicasse, imo vix ulli miraculo legimus eam interfuisse, nisi quum in nuptiis aquam verteret in vinum. Audiebat omnia, tacitaque conferebat in corde suo, semper ancillæ personam gerens quam fuerat professa. Simili constantia tulit, quum Filius unice carus ob Pharisæorum insidias crebro periclitaretur, denique cum caperetur, ligaretur, cæderetur, damnaretur, duceretur. Flebant aliæ mulieres & a Domino reprehensæ sunt. Quid hic sensit pectus maternum. Sensu non caruit. Doluit dolore Filii, sed affectum humanum spiritus robore coercuit, compressit singultus, repressit erumpentes lacrymas, ac cæteris discipulis metu dilapsis, sola cum Joanne stabat juxta crucem Filii. Contumeliosæ picturæ sunt quæ repræsentant eam collapsam ac syncopi stupefactam, exanimatam dolore. Non ejulabat, non lacerabat capillos, non percutiebat pectus, non se clamitabat infelicem. Plus capiebat consolationis ex redemtione generis humani, quam doloris ex morte Filii. Et hic ancillam se præbuit ei, cui visum est hoc modo restituere mortalium genus. Et feliciter se genuisse cogitabat, quæ salutis auctorem genuerat orbi, publicam felicitatem anteponebat dolori privato. Ubi nunc sunt fœminæ quæ ob pecuniam amissam, aut levius etiam malum dolore abortiunt? Ubi viri, qui ob filiolam defunctam querimoniis ac ploratibus insanis miscent omnia? Maria spectatrix acerbissimæ mortis filii fuisse legitur, plorasse aut questa fuisse non legitur. Flebant aliæ mulieres, & præ desiderio sublati Domini, quem nondum spiritualiter amabant, pene delirabant: sola Maria pectus inconcussum habens tacet exspectans voluntatem Altissimi. Vos fortasse suspicamini rem humilem & infirmam, esse servam aut ancillam Domini, nulla res magis est invicta. Qui se semel tradidit arbitratui Domini, nec alio refert laudem, si quid obtigit felicitatis, nec aliunde sperat præsidium, si res adversæ premunt, nullis Satanæ technis aut terroribus concuti potest.

Sed hisce de rebus fortassis alias fusius disserendi dabitur opportunitas. Nunc diei solennitas postulat, ut ex Euangelio quod vobis recitatum est, aliquid ad Filii matrisque gloriam ac nostram salutem decerpamus. Quibus jam adeptum est matrimonium, aut qui student adipisci, libenter audiunt hunc honorem habitum conjugio, quod Christus cum discipulis & matre, vocatus ad nuptiale convivium non recusarit ire, nec dedignatus sit illud insigni miraculo cohonestare. Sed ideo Dominus virgo, & virginis Filius semel honoravit matrimonium, ne nos illud nostris spurcitiis dehonestaremus. Quin & hodie ubicumque casto fidelique conjugio cohærent vir & uxor, concordibus & animis, parique studio pietatis, non dedignatur interesse cum sua matre Dominus Jesus. Nec illa gravatur pro talibus interpellare Filium, si quid defuerit quod ad matrimonii lætitiam pertinet, etiamsi res familiaris fuerit angusta, si proles numerosa. Vinum enim illud quod largitur Jesus, edulcat omnia, quantumvis alioqui tristia & acerba. Jam & illud observandum, quod ut est pium filios obsequi maternæ voluntati, ita decet parentum auctoritatem cedere functioni Euangelicæ; siquidem hic nihil aliud spectandum est, quam quid conferat ad Dei gloriam & salutem publicam. Quod interpellans mater dicit, *Vinum non habent*, benignæ cujusdam sollicitudinis est: quod cedit auctoritati Filii respondentis in speciem durius, *Quid mihi tecum est, mulier*, prudentis cujusdam modestiæ est. Rursum, quod clam dicit ministris, *quodcumque dixerit vobis, facite*, admirandæ cujusdam fiduciæ est erga Filium. Nunc quidam parentes abutuntur auctoritate in liberos, dum eos cogunt nolentes involvi conjugio, aut Sacerdotum Monachorumve instituto, seu dum retrahunt a prædicatione legis Euangelicæ, dum Princeps cogit filium suscipere bellum exitiabile Reipublicæ. Princeps enim quoniam publicam gerit personam, illæsa pietate respondebit patri, Hic mihi pater non eris, ac magis apud me valebit Reipublicæ susceptæ ratio, quam privata patris auctoritas. Habet aliquis uxorem ac liberos domi, & mater jubet eum proficisci Compostellam, quia sic ipsa voverit: dicat matri, alibi mater eris, hic audiendus est Deus, qui jubet ut meorum curam agam, propter quos pium est etiam parentem relinquere. Atque hæc quidem juxta sensum humiliorem dicta sunt. At posteaquam Dominus aquam insipidæ legis vertit in vinum optimum, æquum est ut nos quoque reconditiorem aliquam sententiam eruamus. Nihil erit magni puellam viro jungi matrimonio. Maximum est mysterium & ipsis etiam Angelicis Spiritibus adorandum, Spiritum, hoc est, Dei Filium cum humana carne, naturam divinam cum humana conjungi. Amplexus enim est Dei Filius carnem nostram, & admirabili glutino factum est, ut idem esset Deus & homo. Aderat in eodem Domino Jesu sponsus & sponsa, aderat in eo convivio uterus ille felix, in quo celebratum est illud ineffabile conjugium, in quo veluti sancti Spiritus officina formatus est ille tergeminus Gigas, debellaturus omnem Satanæ tyrannidem.

Est & aliud conjugii mysterium: Filius Dei adamavit Ecclesiam, quam purificavit sanguine suo, ut sponsam haberet se dignam, non habentem maculam neque rugam. Hujus amore procus admirabilis descendit e cœlis, venit in uterum virginis, inde trabea nostræ carnis velatus processit tamquam sponsus e thalamo suo. Hæc nimirum erat illa porta quam vidit Ezechiel, spectans ad ortum Solis, unde sedentibus in tenebris & umbra mortis lux exorta est

est Jesus Christus: quæ clausa mansit ingredienti principi A Filio Dei, & eumdem nobis humano corpore ceu veste nuptiali convestitum, illæso pudoris signaculo produxit. Ex hoc igitur egressus thalamo, duxit sponsam novam Ecclesiam. Duxit indotatam, duxit captivam, duxit contaminatam, sed inquinatam purificavit sacrosancti sanguinis sui lavacro, captivam redemit pretiosa morte sua, nudam spiritualibus dotibus affatim locupletavit. Cujusque nostrum anima, carissimi, Christi sponsa est. Ingenti pretio redemti sumus, ne sponte nostra revolvamur in servitutem Satanæ: gratis abluti sumus, ne veluti sues revertamur in cœnum vitiorum. Semel hausimus doctrinam Euangelicam, & Spiritum Jesu dulcissimum imbibimus, ne tantæ munificentiæ ingrati recurramus ad adulterum Diabolum, sed perseverantes in fide Baptismi, qua renunciavimus Sa- B tanæ, & omnibus pompis ejus, semper meminerimus nos esse desponsos uni viro, ut virginem castam exhibeamus sponso Christo, neque sinamus sensus nostros corrumpi Serpentis astutia a simplicitate quæ est in Christo Jesu. Merito zelotypus est amator Christus, qui tam care sibi sponsam asseruit. Demus operam ut hujusmodi nuptiis spiritualibus semper intersimus, per fidem non fictam, & caritatem sinceram maneamus in amplexibus sponsi nostri. Maneamus in vite palmites, maneamus in corpore membra, ut per Spiritum omnia conglutinantem, quemadmodum ille unum est cum Patre, ita nos unum simus cum illo. Bibat aquam suam frigidam & insipidam Synagoga, quæ sponsum perdidit. Bibit autem quisquis in cæremoniis, C quisquis in rebus externis, quisquis in viribus humanis ponit salutis præsidia. Nos in sponsi nostri mensa accumbentes inebriemur vino spirituali doctrinæ, quod nobis largiter effundit sponsus, saginemur illius sacrosancto corpore, potione sacrosancti sanguinis semper juvenescamus secundum hominem interiorem, etiam si hic exterior homo collabitur. Qui nondum capaces sunt solidi cibi, lacte fovendi sunt, donec eo profecerint, ut hunc potum, ut hunc cibum sint idonei sumere. *Non prius est*, inquit Paulus, *quod spirituale est, sed quod carnale.* Judæi legem carnalem habebant, quam adhuc mordicus tenent miseri: nobis qui hausto Christi Spiritu spirituales facti sumus, turpe est semper infantes lac sugere, sed turpius a gustato vino do- D ctrinæ cœlestis, ad Judaicam aquam reverti. Aliorum est a melioribus ad deteriora delabi. Christus invertit ordinem, qui postremo loco proposuit optimum vinum, quo semper ab infirmis proficiamus ad solidiora. Oremus autem Dominum ut sponsæ suæ donet uberrimam fœcunditatem, hoc est, ut quam latissime propagetur semen Euangelicum, & quotidie nascatur viva soboles implens domum Dei. Nostris enim vitiis factum videmus, ut Ecclesiæ pomeria sic in angustum contracta sint, & in his ipsis qui nomen Ecclesiæ profitentur tam pauci sint, quos sponsus agnoscat. Alii alios incusamus, idiota Principes, populus Sacerdotes. Quin illud concorditer agimus, ut suam quisque vitam corrigat potius quam insectetur alienam? Sic E florebit sponsa Christi, sic hilarescet nuptiale convivium. Clamat Paulus, *Viri, diligite uxores vestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam: neque quisquam oderit carnem suam, sed nutriat ac foveat illam, honorem deferens vasculo infirmiori, quemadmodum & Christus tulit ac tolerat sponsam suam*, condonans illi peccata, semperque ad meliora pertrahens. Vicissim uxores, juxta Apostoli doctrinam, subditæ sint viris suis, sicut oportet in Domino, sitque inter eos ea auctoritatis & obsequii temperatura, ut vir infidelis servetur per uxorem fidelem, & mulier infidelis sanctificetur per virum fidelem. Sic autem optarim omnes frequenter convenire ad laudes Virginis, si dono Filii & Matris exem- F plo, suam quisque domum melior redeat, vitiis aliquid detrahat, virtutibus aliquid adjungat. Tali cultu delectatur Maria, tali gaudet Filius, cui cum Patre & Spiritu Sancto gloria sempiterna. Amen.

OFFERTORIUM.

QUæ est ista quæ progreditur velut aurora consurgens, pulcra ut Luna, electa ut Sol, terribilis ut castrorum acies ordinata.

SECRETA.

JEsu, fons bonorum omnium, qui ad suggestionem Virginis Matris aqua versa in vinum convivas exhilarasti, da famulis tuis, ut ejusdem suffragiis adjuti, musto tui Spiritus salubriter inebriemur. Qui vivis & regnas per omnia secula seculorum.

COMMUNIO.

BEatus Mariæ virginis uterus, qui te, Jesu, gestavit juxta carnem, ac beata ubera, quæ te lactaverunt, sed & omnes illi beati, qui divini sermonis cœleste semen spiritualiter concipiunt ac retinent, donec gignat in eis vitam æternam.

COLLECTA.

DEus, cujus gloria pleni sunt cœli & terra, eam ubi vis & quando vis ad salutem hominum proferens, supplices te rogamus, ut qui tuæ benignitati pro beneficiis per Filii tui matrem, quæ apud Lauretanam Ecclesiam religiose colitur, sibi collatis gratias agunt, post hanc vitam innocenter actam, æternis gaudiis perfrui mereantur. Per eumdem Dominum nostrum Jesum Christum.

ANTONIUS de Vergeyo Dei & Apostolicæ sedis gratia Archiepiscopus Besontinus, universis Christi fidelibus in Domino salutem. Monet nos cum ipse pietatis affectus, qui cunctis Christi Religionem professis communiter debet adesse, tum præcipue munus pastorale quod gerimus, ut quemadmodum animo discruciamur quoties animadvertimus in grege nobis concredito pietatis studium refrigescere, ita vehementer gaudeamus quoties conspicimus sinceræ pietatis affectum in animis hominum augescere dilatarique. Atque in hos qui student excitandæ augendæque pietati hoc sumus favore propensiore, quod audimus his temporibus exoriri quosdam, qui nescio quo spiritu ducti, conantur Divorum ac Divarum gloriam obscurare, negantes sanctos vita defunctos votis fidelium invocandos, quum nihil possint apud Deum, negantes illis ullum deberi cultum, quum nulla sint illorum merita. Nos vero Christiani populi exemplum tot ætatum serie veluti per manus nobis traditum sequentes, tum orthodoxorum longo seculorum consensu probatam sententiam libenter amplectentes, super omnia vero divinarum Scripturarum auctoritate nitentes, religiosum ac pium esse ducimus, juxta Psalmographi cohortationem laudare Dominum in sanctis ejus, ac juxta doctrinam Ecclesiastici, qui dicit: *Sapientiam sanctorum narrent populi, & laudem eorum nunciet Ecclesia*, toto pectore favemus sanctorum gloriæ, sed præcipue Virginis matris, e cujus sanctissimo corpore Jesus, sanctorum omnium Princeps & Auctor, in orbem prodire voluit. Etenim si pium est in omnibus rebus conditis atque adeo in culicibus & araneis glorificare Dei bonitatem, potentiam ac sapientiam: quanto justius est idem facere in sanctis, in quibus peculiariter expressit argumenta suæ gloriæ? Et si merito veneramur vivos homines, in quibus emicat gratia divina, quum adhuc possint in malum deflectere, quanto justius est, venerari memoriam jam cum Principe suo Christo regnantium: & si Deus hic multa largitur, interpellatus hominum piorum precibus, qui & ipsi nonnunquam egent deprecatore, quanto probabilius est, nec sanctos hinc ereptos posuisse curam fratrum suorum, & Deum ad illorum interventum, quos jam regni sui consortio dignatus est, multa donare nobis? Quemadmodum Reges sæpenumero quæ per se donaturi fuerant, malunt ad hujus aut illius amici preces donare, si quem volunt affectibus populi commendari. Dominus tot edidit miracula per sanctos suos adhuc mortali corpore onustos, & incredibile videtur si per eosdem jam gloria & honore cœlesti coronatos edit miracula? Qui colit Divos, colit Christum in Divis: qui laudat sanctos, laudat Christum in sanctis: qui imitatur sanctos, imitatur Christum in sanctis suis: qui invocat sanctos, invocat Christi auxilium per sanctos: qui adorat sanctos, adorat Dei dona in sanctis. Is enim est in omnibus & super omnia, colendus, adorandus, glorificandus, invocandus & imitandus. Manet Deo sua gloria nulli communicabilis. Verum ut non inficiamur omnem gloriam redundare in Patrem & Filium & Spiritum sanctum, velut in fontem principalem & inexhaustum: ita non probamus illorum conatus, qui obstrepunt his, quia pio affectu colunt & adorant illos quos Deus tanto honore dignatur. Nec ideo tollendus est Divorum cultus, si quidam eos superstitiose colunt. Ad hæc sicut

sicut fatemur præcipuum esse cultum sanctorum amore Dei, si quis illorum virtutes quibus Deo placuerunt, imitetur: ita non dubitamus quin Deo sit gratus illorum pius affectus, qui sanctos quos student pro viribus æmulari, eosdem etiam religiosis honoribus prosequuntur. Rursus ut fatemur exempla pietatis rectissime peti a Christo, in quo perfectissima sunt omnia: ita non est fraternæ caritatis, insectari pios affectus populi Christum in sanctis admirantis & imitantis, non aliter quam Solem admiramur in amne relucentem, & imaginem e speculo redditam effingimus. Alioqui non satis pie scripsisset Paulus Apostolus: *Imitatores mei estote sicut & ego Jesu Christi.* Neque dubitandum est quin inter omnes sanctorum ordines præcipuus honos debeatur Virgini matri. Ad cujus solum nomen mentes piæ solatium aliquod sentiunt. Non est nostrum discutere quomodo Deus in his aut illis locis per sanctos suos ostendat virtutem & gloriam suam. Nostræ pietatis est in omnibus adorare Dei majestatem, ac pro beneficiis quomodocunque collatis gratias agere. His aliisque rationibus adducti libenter approbavimus Missam sive Liturgiam in laudem ejusdem Virginis apud Lauretum celebris magnisque miraculorum prodigiis inclytæ, quam nuper composuit Vir

A de studiis ac pietate bene meritus, *Desiderius Erasmus Roterodamus.* Volumus igitur & assentimur ut quemadmodum quorumdam piis affectibus interpellati sumus, eadem Missa sive Liturgia diebus his quibus solet sanctissimæ Virginis memoria celebrari, in nostræ Diœceseos Ecclesiis in honorem prædictæ Virginis legatur aut decantetur. Non quod alia sit quæ apud Lauretum colitur, quam quæ toto terrarum orbe, ubicumque Christi nomen sanctum est, piis omnium studiis celebratur & invocatur, sed quod Deus pro sua benignitate diversis locis per Genitricem suam, profert suam in homines munificentiam & misericordiam, quo illius memoriam nobis reddat modis omnibus sacrosanctam: & quo spiritualibus præmiis magis pro- B vocemus hominum studia ad cultum sanctissimæ Virginis, omnibus qui dictis diebus hanc Missam religioso affectu celebraverint, omnipotentis Dei misericordia, ejusque sanctissimæ Matris ac beatorum Joannis Apostoli & Stephani Protomartyris suffragiis confisi, quadraginta dies de injunctis ipsis pœnitentiis, misericorditer in Domino relaxamus. Datum in oppido nostro Gyaco sub sigillo parvo cameræ nostræ, die vigesimo mensis Aprilis. Anno Domini M D XXIV.

A. DE VERGEYO

Per dictum Dominum Reverendissimum.

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI

DIVÆ GENOVEFFÆ

Præsidio a quartana febre liberati,

CARMEN VOTIVUM.

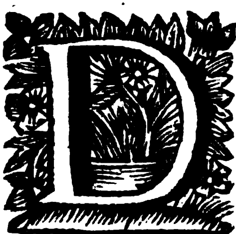

Iva pii vatis votivum solvere carmen
Qui cupit, aspirans votis sterilem imbue venam
Mentis, & ut te digna canat, tu suggere vires
Protectrix Genovefa tuæ fidissima gentis,
D Gallia quam late triplici discrimine secta
Porrigitur: sed præcipue tibi pars ea cordi est,
Sequana qua hospitibus factus jam animosior undis,
Matrona quas defert, fluvioque admiscet amico,
Pomiferos per agros, per prata virentia, perque
Vitiferos colles, adopertaque frugibus arva,
Vitreus incedit & ad amplam Parisiorum
Metropolim properans, ad lævam pronus adorat
Arcem Virgo tuam, mox brachia dividit, atque
Virgineæ matris spatiosam amplectitur ædem:
Ac flexu augustam veneratus supplice Divam,
E In sese redit, adque tui cunabula partus,
Ac prædulce solum quo sacra infantula primos
Vagitus dederas, festinat alacrior amnis.
Viculus est humilis, sed tali prole beatus:
Huc igitur properans, obiter vicina salutat
Fana dicata tibi, Celtarum lux Dionysi.
Hac regione diu sinuosis flexibus errans,
In se volvitur atque revolvitur, ora subinde
Ad cunas Genovefa tuas, urbemque relictam
Reflectens, dicas invitum abscedere flumen.
Est merito cunctis venerabile Namethodorum,
Cui licet hospitibus monumenta ostendere prisca
Ortus Diva tui, fontemque liquore salubri
F Undantem; at potius bis terque quaterque videtur
Præside te felix populosa Lutetia virgo,
Cujus tutelam pariter cum Virgine matre
Jugibus excubiis peragis: nec enim illa gravatur
Muneris ejusdem collegam: tu quidem in alta
Sublimis specula late circumspicis agros,
Ac mala propulsas caris minitantia Gallis:
Illa fovet gremio miseros, mediam per urbem
Audit egenorum ploratus: hic quoque natum
Clementem mater referens, nihilo secus ac tu
Sponsa tuum Genovefa refers mitissima sponsum.
Interea paribus studiis defenditis ambæ
Germanos Druidas, ac majestate senatum
Regali, sed Christophilum super omnia Regem,
Illos qui populo referent oracula mentis
Divinæ, hos variis ut mixtam gentibus urbem
Æquo jure regant; est vestri muneris ergo
Nulla quod hoc ævo respublica floreat usquam
Prosperius. Sed tempus adest ut carmine grates
Persolvam Genovefa tibi pro munere vitæ,
Ac pæana canam, multis e millibus unus
Quos ope præsenti servasti. Languida febris
Triste tenaxque malum, quod quarto quoque recurrit
Usque die, miseros penitus pervaserat artus.
Consultus medicus sic consolatur, abesse
Diceret ut vitæ discrimen, sed fore morbum
Lentum; mox hæc vox me non secus enecat, ac si
Dixisset, prius atque quater Sol occidat, alta
In cruce pendebis; siquidem est renovata cicatrix,
Dum mihi post multos animus reminiscitur annos
Quod puerum toto febris me hæc torserat anno.
Proin erat in votis mihi mors, quia tristius omni
Morte malum medicus denunciat: hic mihi numen
Diva tuum venit in mentem, simul optima quædam
Spes animum reficit, tacitoque pectore volvo:
Virgo sponsa Deo gratissima, corpore terram
Quum premeres, semper miseris succurrere sueta,
Et nunc plura potes, postquam te regia cœli
Cepit, & es Christo sponso vicinior, huc huc
Flecte oculos Genovefa tuos, & corpore febrim
Pellito: me studiis, sine queis nec vivere dulce est,
Obsecro restituas; etenim levius puto, vitam
Exhalare semel, quam lento arescere morbo.
Quod tibi pollicear, nihil est, nec tu indiga nostri es.
Quod superest, grato recinam tibi carmine laudes.
Vix ea fatus eram, nullo cum murmure linguæ,
Verum intra arcanæ mecum penetralia mentis,
Prodigiosa loquar, sed compertissima, stratis
Exilio, reddor studiis, vestigia nulla
Sentio languoris, nec inertis tædia febris.
Septima lux aderat, qua se quartana recurrens
Prodere debuerat, sed corpus alacrius omne
Quam fuit ante, viget; medicus redit, atque quid actum
Miratur, vultum speculatur, & ore latentem
Explorat linguam, tum quem vesica liquorem
Reddiderat, poscit: quin brachia denique summis

Per-

Pertentat digitis: ubi nullas comperit usquam
Morbi reliquias: & quis Deus, inquit, Erasme,
Te subito fecit alium? quis corpore febrim
Depulit? ac vatem me, quo de gaudeo, vanum
Reddidit? is quisquis Divûm fuit, arte medendi
Plus nostra, fateor, multo valet: haud ope posthac
Nostra opus est. Nomen medici vis nosse? Guihelmus
Copus erat, jam tum florens juvenilibus annis
Me quamvis ætate prior, perfectus ad unguem
Dotibus ingenii, sophiæque mathemata callens,
Ut si quisquam alius: senio nunc fessus in aula
Francisci Regis, procerum inter lumina, cunctis
Carus adoratur, fruiturque laboribus actis.
Hic igitur mihi testis erit gravis, atque locuples
Munere Diva tuo revocatæ Virgo salutis.

A Quamquam quidquid id est, auctori gloria Christo
In solidum debetur, honosque perennis in ævum.
Muneris hujus erat, quod viva Deo placuisti,
Muneris ejusdem est, quod mortua pluribus ægris
Præsidio es; sponso sic visum est omnipotenti,
Per te largiri gaudet sua munera, per te
Gaudet honorari: veluti lux ignea Phœbi
Per vitrum splendet jucundius, ac veluti fons
Per puras transfusus amat manare canales.
Hoc unum superest, ut te precer optima Virgo,
Ne mihi sit fraudi, quod tanto tempore votum
Solvere distulerim; patere hanc accedere laudem,
B Tot titulis Genovefa tuis, ut castior usquam
Nulla fuit, toto non ulla modestior orbe,
Sic nec in æthereis clementior ulla feratur.

FINIS.

DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS CASTISSIMÆ PUELLÆ MARGARETÆ ROPERÆ S. D.

OTIES jam provocor tuis sororumque tuarum litteris, optima Margareta, tam sanis, tam argutis, tam modestis, tam candidis, tam amicis, ut etiam si quis titulos detrahat, Thomæ Mori γνήσια τέκνα *possim agnoscere. Ne vero semper videamini cecinisse surdo, studiis, quibus obruor, paululum otii suffuratus, hisce diebus Natalitiis, paravi munusculum, quod spero vobis non ingratum futurum. Quod felix faustumque sit,* Guilielmus Roperus *ea morum integritate, suavitate, modestiaque præditus, ut ni sponsus esset tuus, germanus videri posset: dedit tibi auspicatissimas conjugii primitias, aut si mavis tu illi dedisti: vel, ut verius dicam, uterque dedit alteri* παιδίον, *quod dissuavietur. En mitto tibi & alterum puerum, multo auspicatissimum* JESUM *nascentem Judæis, & mox illucescentem Gentibus, qui connubii vestri proventum bene fortunabit, quique studiorum vestrorum verus erit Apollo, cujus laudes pro fescenninis tuis infantulis lyræ poteris occinere. Solus enim hic dignus est, qui fidibus, qui fistulis, qui voce, qui musices omni genere, sed præcipue modulatis piæ mentis affectibus jugiter celebretur. Non dedignabitur a talibus conjugibus decantari, quorum ea est vitæ totius puritas, concordia, tranquillitas, simplicitas, ut ægre reperias virginitatis professores, qui se ausint comparare. Rarum exemplum, hoc præsertim seculo, sed quod video brevi ad plures permanaturum. Habetis isthic Reginam, velut istius sanctissimi chori Calliopen. Sunt & in Germania familiæ non obscuræ, quæ neutiquam infeliciter meditantur, quod vos hactenus felicissime præstatis. Bene vale non infimum ævi Britanniæque tuæ decus, & totum istum chorum mihi saluta diligenter. Basileæ ad Christi natalem.* Anno M D XXIV.

COMMENTARIUS IN HYMNUM PRUDENTII, DE NATALI PUERI JESU, PER DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM.

Armen Jambicum primum convitiis repertum est, quod brevis syllaba addita longæ, velut exprimat ictum ferientis, ac subinde repetentis: quemadmodum Pyrrichius tumultum accurrentium ad pugnam, verum posteriores quodvis argumentum accommodarunt Jambis, quemadmodum & Elegis, qui primum inventi sunt querimoniis. Ambrosius hoc genere potissimum est delectatus, in quo illud a nobis observatum est, quod plerumque penthemimeris finit dictionem, & ab hac dictio trisyllaba claudit dimetrum. Quæ compositio carmen facit mollissimum, ut: *Deus creator*, hæc est penthemimeris. Sequitur dictio dactylica, *omnium*. Rursus: *polique rector*: sequitur, *vestiens*. Item: *diem decoro*, sequitur, *lumine*. Rursus: *noctem soporis*: sequitur, *gratia*. Id frequentius fit apud Ambrosium, quam ut casus videri possit. Nec infrequenter idem observat noster Pru- C dentius. Certe in primis quinque versibus continenter observavit. *Quid est quod arctum*, post hanc penthemimerim, quæ finit dictionem, addit dactylum. Quamquam in genere carmen omne mollius est, quoties penthemimeris finit dictionem. Non est ignota libertas hujus carminis. Recipit enim in locis imparis numeri, hoc est, primo ac tertio pro Jambo Tribrachyn: utpote respondentem Jambo, non in syllabarum, sed temporum numero. Nam longa geminum habet tempus. Præterea Spondæum, & huic in temporibus respondentes, Dactylum & Anapestum. In locis vero paris numeri, hoc est secundo & quarto, D non recipitur nisi Jambus, nisi quod secundus admittit etiam Tribrachyn. Nam quartus non patitur nisi Jambum aut Pyrrichium. Ambrosius tamen hac libertate verecundius est usus. Anapestus gratiam habet primo loco, in tertio non item. Dactylus utroque loco durior est. Veteres Jambicum ex meris Jambis contexebant, quemadmodum Spondaicum ex meris Spondæis. Posteriores quo carminis

minis celeritatem temperarent, Spondæum admiscuerunt. Et hoc carminis genus putant esse mollissimum, quod alternat Spondæis & Jambis, qualia pleraque sunt Ambrosiana & Prudentiana. *Jam lucis orto sidere. Jam Sol recurrens deserit.*

Est autem invidum & affectui congruens Exordium, a dubitatione: *Quid est quod arctum.* Porro subitum illud convenit Poetæ, velut afflato Prophetico spiritu, quo nihil dubito quin afflatus fuerit, quum hæc scriberet. Est autem illud hominis vere pii, nihil non vertere in occasionem pietatis. Itaque Prudentius, quod a Solstitio brumali dies incipiunt crescere, torquet ad conjecturam pueri Jesu, jam properantis ad Exordium, quum idem fiat singulis annis. Nec enim ideo dies increscebat, quod Jesus nasceretur, sed quod Sol ingressus Capricornum, citius relinquat oculos eorum, quorum Orizon est sub Sphæra obliqua, extra Æquatorem habitantium: quemadmodum ubi Sol accedit in Cancrum, iisdem dies est longior. Quoniam autem in rebus divinis nihil fortuito geritur, non sine causa tempus hoc anni delectum est nativitati Jesu. Refrixerat ubique caritas. Ignorantiæ tenebris & caligine vitiorum obductus erat mundus. Philosophos tradiderat Deus in reprobum sensum, quoque sibi magis videbantur sapere, hoc erant stultiores. Pharisæi suis cupiditatibus crassis excæcati, non perspiciebant, quid sibi vellet lex spiritualis. Reges ac Monarchæ, quorum arbitrio res humanæ temperabantur, lapides & ligna pro Deo colebant, quosque mortales adorabant ut Diis proximos, hi majestatem suam mutæ statuæ submittebant, supplicantes his, qui mente vacabant: opem implorantes ab his, qui sibi ipsi non valebant opitulari. Quædam gentes eo vesaniæ devenerant, ut simias, canes, serpentes, boves, ac cepe pro Numinibus venerarentur. Erant apud quas pium haberetur, mactare parentes, & horum vesci carnibus. Erant apud quas religiosum erat, infantes incendio tradere. An non hæc erat altissima nox? An non lux illa naturæ, quam Deus primum asperserat homini, sic in arctum erat contracta, ut pene fuerit exstincta? An non & legis Mosaicæ lucerna, qua Deus rursus conatus est nostris tenebris succurrere, per Pharisæos cæcorum cæcos duces, erat propemodum obruta sensu carnali? Habes noctem & quidem brumalem. Frequenter autem in mysticis litteris Dominus Jesus *lucis* vocabulo designatur. Sic Esaias: *Populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam: & habitantibus in regione umbra mortis, lux orta est eis.* Et Zacharias: *Visitavit*, inquit, *nos oriens ex alto, illucescere his, qui in tenebris & in umbra mortis sedent.* Quin & ipse Dominus se vocat *lucem mundi.* Quod enim Sol est in hoc mundo visibili, hoc Christus est in mundo spirituali: quo qui caret, quantumvis doctus, quantumvis ingeniosus, quantumvis eloquens, cæcus est. In universa vero mundi fabrica, nihil admirabilius Sole, qui fons est luminis, omnia gignens, alens, provehens, confirmans, vivificans, vegetans, omnia exhilarans, omnia prodens & arguens, omnibus reddens suum colorem, suamque faciem restituens. Idem efficit exorta veritas Euangelica, qui est Jesus Christus. Ignorantia veri nox est, peccatum mors est. Qui vivunt, in luce versari dicuntur: & qui vitam relinquunt, sub tenebras abire vulgo dicuntur. Nox autem somno data est, & somnus mortis imago est. Itaque mortales noctu quodammodo mortui sunt, donec exortus Sol expergefaciat omnes ad vitam. Quemadmodum Sol hic, quem oculis corporeis cernimus, nunquam amittit lucem suam, sive cernatur, sive non cernatur: sed tamen nobis nox est, quoties interjectus terræ semovet illum ab oculis nostris: ita Christus numquam mutatur in sese, verum quorumdam animis exoritur, atque ibi dies est: quorumdam non exoritur, ibi nox est. Quemadmodum autem Sol, quum abditur, dicitur occidere: quum exoritur, nasci: sic enim Flaccus, *aliusque & idem nasceris:* Sic Christo oriri nasci est. Semper autem a Patre nascitur, veluti radius æternus, a Sole sempiterno. Nobis autem exortus est alio modo, condita hujus mundi mirabili machina. Rursus piis mentibus frequenter exoritur, ac in diversum mutatis occidit. Sed visibiliter exortus est, prodiens homo factus ex utero castissimæ Virginis. Hæc enim erat mystica porta spectans ad Orientem, unde emersit unicus ille Sol, illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum. Hic nobis sit modus præfationis, licet non ad rem. Nunc ipsum Pindarum nostrum audiamus:

Quid est quod arctum circulum
Sol jam recurrens deserit?
Christus ne terris nascitur,
Qui lucis auget tramitem?

Omnia corpora cœlestia, ut sunt sphæricæ figuræ, quæ putatur esse perfectissima, ita motum habent sphæricum. Quæ proxima sunt polis, arctiore circulo circumaguntur. Circulus brumalis non habet nisi octo horas diei in Orizonte nostro, quum Circulus Solstitialis alicubi habeat sedecim, alicubi octodecim: unde vocat *arctum*, non quod Sol minus conficiat spatii, sed quod quibusdam paucioribus horis appareat, ob Sphæræ obliquitatem. *Recurrens*, apto Verbo est usus, quasi Sol gestiat ac festinet augere diem ob exortum pueri.

Heu quam fugacem gratiam
Festina volvebat dies,
Quam pene subductam, facem
Sensim recisa exstinxerat.

Fugacem. Quum fugax significet fugientem, tamen juxta nominis rationem magis videtur dictum a fugando quam fugiendo. Venuste dixit, *gratiam*, lucem, qua nihil lætius, quum nox adferat mœrorem: & *fugacem* dixit, properantem abire. Est grata emphasis & in *volvendi* Verbo. *Sensim recisa*, quod insensibilibus gradibus Sol ascendat aut descendat in Zodiaco. *Subductam facem* εἰδικῶς dixit. Nam hoc ipsum est exstinguere diem, *subducere facem.* Est autem non injucunda phantasia Poëtica. Fax circumfertur, ac paulatim decrescit, donec plane deficiat. Exaggerat autem molestiam diei tam brevis, ut amplificet gratiam diei crescentis.

Cœlum nitescit lætius,
Gratatur & gaudet humus.
Scandit gradatim denuo
Jubar priores lineas.

Habet & *Cœlum* suam quodammodo faciem; obductum nubibus triste dicitur, quum sudum est, dicitur *lætius:* hoc est enim proprie *nitescere. Gradatim*, nam Signa per quæ Sol adscendit ac descendit, per gradus distinguuntur ab Astrologis. *Lineas*, translatum est a stadiis, ubi linea præscribitur, unde cursus incipit. Sic & Astrologi lineas quasdam imaginantur in cœlo, per quas feratur, sic, ut nobis nunquam eadem redeat linea. *Priores* autem dixit pristinas. Nam prius nonnunquam dicitur, quod potius est ac melius.

Emerge dulcis pusio
Quem matris edit castitas,
Parens & expers conjugis,
Mediator & duplex genus.

Jam velut avidus exorituræ lucis, per Apostrophen invitat infantem, ut *emergat* e virginei corporis latebris. *Dulcis*, epitheton est filiorum. Sic Flaccus: *Domum atque dulces liberos. Pusio*, diminutivum est a puero, aptum blandienti. *Edit* pro parit. Et *matris castitas* dictum est tropo, pro casta mater. Juxta naturæ vulgarem cursum, mulier nec concipere potest, nec parere, nisi violata membranula, quæ virginem distinguit a corrupta. Sed Dei filius sic illapsus est per aurem Virginis in sanctissimum uterum ejus, ut nullam corporis partem violaret. Nascens tamen prodiit ex ea parte corporis, qua solent & cæteræ mulieres parere. Quamvis autem hoc non palam exprimunt Euangelistæ, partum hunc non aperuisse Virginis uterum, sed illæso pudoris signaculo prodisse, sine dolore nixus, sine diductione partis, qua fœtus emergit, sine repurgamentis, quæ fœtum comitari solent, tamen plausibilius est, ac magis pium, mea sententia, credere, quod a doctissimis simul ac sanctissimis Patribus traditum est. *Parens & expers* & cætera. Hi duo versus duriuscule cohærent cum superioribus. Sic autem ordinandi sunt *castitas*, hoc est, virginitas: *parens*, id est, genitrix, pro eo quod erat absque tropo: virgo parens, hoc est, mater: & tamen *expers conjugis*, id est, intacto marito. Jam *mediator & duplex genus* referendum est ad id quod præcessit, *Emerge dulcis*

cis pusio, *mediator* & cætera. *Mediator* apud Latinos Auctores non invenitur. Sed nos exprimimus Græcam vocem, qua Apostoli sunt usi, *μεσίτης*, a verbo *μεσιτεῖν*, quod Latini nesciunt. Conjungit autem in utroque duo miranda: in matre fœcunditatem conjunctam virginitati, in puero divinam naturam cum humana copulatam in eadem hypostasi, unde & *duplex genus* appellatur. Decebat autem, ut qui genus humanum Deo reconciliaret, utriusque naturæ particeps esset. Oportet enim intercessorem utrique parti familiarem esse.

Ex ore quamlibet Patris
Sis ortus, & verbo editus:
Tamen paterno in pectore
Sophia callebas prius.

Esaias ita loquitur de Christo, *Generationem ejus quis enarrabit?* Quod non solum de nativitate divina dictum videtur, verum etiam de humana. Est autem quadruplex Christi nativitas. Juxta eam, quæ nec cogitabilis est homini, sine initio, sine fine semper a Patre nascitur, semper natus fuit, Deus ex Deo, omnipotens ex omnipotente. Quod enim est homini sensus aut cogitatio tacita mentis, hoc Filius Dei est Patri. Est enim æternæ mentis, æterna cogitatio. Mens autem gignit cogitationem, & cogitatio jam in animo concepta, sermo quidem mentis est, quo homo sibi loquitur. Hæc imago utcumque nobis adumbrat nativitatem illam, quæ nec initium habuit, nec finem est habitura: quia sic Filius nascitur a Patre, ut de Patris substantia nihil decedat: sic Pater producit Filium, ut tamen Filio non sit prior. Cæterum condito per Filium mundo, Pater nobis velut elocutus est verbum, & quodammodo rursus idem genuit, nobis illud reddens aliquo pacto visibile, quod erat invisibile. Conspicitur enim in rebus conditis admirabilis Dei sapientia, qui est Dei filius, & Dei sermo. *Ex ore*, Deus nec os habet, nec ullum membrum humani corporis, quemadmodum somniabant olim Anthropomorphitæ, quod in divinis litteris crebra sit de membris Dei mentio, *Ne avertas faciem a me*, *auribus percipe clamorem meum. Nonne manus tua fecit hæc omnia? Inveni virum secundum cor meum. Oculi Domini super justos. Fecit potentiam in brachio suo. Et cœlum mihi sedes est, terra scabellum pedum meorum.* Quoniam autem de sermone loquitur, qui est Filius Dei: quatenus Filius est, nasci dicitur: quatenus sermo, proferri. Ex corde nascitur, ex ore profertur, quum cor & os Dei nihil aliud sit, quam ipse Deus gignens ac proferens. *Quamlibet*, recte docet Valla, *quamquam* & *quamvis* solere præponi in oratione quæ constat duabus partibus, ut: *Quamquam alienus es, tamen te ut Christianum amo. Quamvis sis dives, non ideo jus habes in nos.* Contra fit in *quamlibet*, quæ proprium verbum non habet, sed subjicitur: sic tamen, ut oratio possit in geminam resolvi, *non enim pili facit te*, *quamlibet divitem*, vel *quamvis divitem*. Nam *quamvis* utramque naturam obtinet. Hanc annotationem Vallæ videtur neglexisse Prudentius. Et haud scio, an alicubi reperiatur etiam apud probatos auctores. Certe apud Aurelium Augustinum reperio. *Et verbo editus*, non est accipiendum, sermonem sermone esse prolatum, quasi duo sint sermones, alter proferens alter prolatus, quod ab Hæreticis quibusdam somniatum est, sed *verbo* dixit, pro ipsa prolatione. Quemadmodum enim sensus in animo nostro conceptus, qui prius *διάνοια* dicebatur, ipsa pronunciatione fit *λόγος*, sic sermo Dei ante conditum mundum semper nascens ex corde Patris, nec inde recedens, sapientia erat: ea depromta per mundum conditum, sermo nobis esse cœpit, per quem Pater nobis locutus est. *Tamen Paterno in pectore, Sophia callebas prius.* In *sophia* produxit syllabam mediam, secutus accentum Græcum, quemadmodum & alicubi idem secutus, corripit mediam in *idola*, & penultimam in *paraclitus. Callebas*, ut legas per geminum ll, metri ratio cogit. Positum est autem callebas, pro sapiebas: non quod in Filio Dei prius sit sapere, quam nasci, sed quod ante mundum conditum sermo Dei latebat in corde Patris æterni Patris sapientia. Proinde Prudentius aut omittit hoc loco generationem illam, quæ nescit initium, de qua tamen alibi loquitur in Hymno Trochaico: Corde natus ex parentis ante mundi exordium: ut prior pars, *Sis ortus*, pertinet ad primam illam generationem ac perpetuam: quod sequitur, *& verbo editus*, pertinet ad mundum conditum, ad quem refertur prius adverbium.

Quæ promta cœlum, condidit
Noctem diemque & cætera.
Virtute verbi effecta sunt
Hæc cuncta: nam verbum Deus.

Promta, id est, prolata sive depromta. Sic enim legis: *Fiat lux, & facta est lux. Condidit.* Per verbum Pater condidit mundum, non tamquam per instrumentum, quemadmodum faber dolabro utitur ad fabricam, sed Filius una cum Patre condidit. Patri tamen tribuitur auctoritas, quod ab hoc sit Filius & Spiritus sanctus. *Virtute verbi*; ita Paulus ad Hebræos, *per quem fecit & secula.* Potens est Regum sermo, sed sermo Dei est omnipotens. Proinde non mirum, si mundum hunc condidit. Nam sermo hic, sic manat a Deo, ut sit & ipse Deus: & sic depromitur ex ore Patris, ut non recedat a corde Patris. Ex rebus enim conditis, nihil accedit aut decedit naturæ divinæ, quæ prorsus est immutabilis. Docet hoc Prudentius in his quæ sequuntur.

Sed ordinatis seculis,
Rerumque digesto statu,
Fundator ipse & artifex
Permansit in Patris sinu.

Scriptura sacra subinde *secula* vocat, quidquid in tempore conditum est, & *ante secula* quod ante mundum conditum. *Ordinatis*, Alludit ad Chaos, in quo confusa erant omnium rerum semina. Sic & Naso:

Rudis indigestaque moles,
Nec quidquam nisi pondus iners, congestaque eodem
Non bene junctarum discordia semina rerum.

Sic in Genesi dividitur lux a tenebris, dividuntur aquæ ab aquis, segregantur aquæ & existit arida: Distinguuntur species rerum e terra nascentium, distinguuntur animantium formæ, & suus cuique locus, sua cuique vis tribuitur: hoc est quod ait, *rerumque digesta statu. Fundator ipse & artifex.* Qui fundat incipit, artifex perficit ac regit. Proverbiorum octavo: *Quando appendebat fundamento terra, cum eo eram cuncta componens.* Per Filium sunt initia mundi, per Filium digestus est, per Filium gubernatur, per Filium restitutus est, per Filium consummabitur. *Ipse* dixit, pro idem, ut *digesto* pro distributo. Neque enim digerere est concoquere, sed in suum quæque locum disponere. Et *sinum* appellat pectus sive cor. Nam sinus locus est cordis: unde: *In sinu gaudere. In sinum effundere.*

Donec rotata annalium
Transvolverentur millia,
Atque ipse peccantem diu
Dignatus orbem viseret.

Semel depromta sapientia, condidit & digessit mundum quum non esset. Iterum prolata, restituit mundum collapsum, hoc est, hominem: cujus gratia condita fuerant omnia. *Rotata*, quod circumvolutione cœlestium orbium distinguantur dies, menses, anni, & secula. *Millia*, Nam ab orbe condito usque ad Christum, supputantur supra millia quinque centum nonaginta novem. *Atque ipse peccantem diu*, Quoniam frustra per Mosen lex data erat, frustra missi tot Prophetæ, venit ipse Dei filius homo factus. Sic enim loquitur Psal. xxxix. *Holocaustum & pro peccato non postulasti; tunc dixi: Ecce venio.* Rursus apud Esaiam: *Ego ipse qui loquebar, ecce adsum.*

Nam cæca vis mortalium
Venerans inanes nænias,
Vel æra vel saxa algida
Vel ligna credebat Deum.

Vim appellat multitudinem. Nec enim omnes colebant simulacra. Aut vim dicit, ut vires hominis distinguat a gratia Dei. Semel collapsi per peccatum Adæ, nihil aliud quam peccabamus, semper in deteriora prolabantes. *Inanes nænias*, Nænias appellat simulacra quibus veteres tribuebant mentem divinam, quum nec humanam habeant, tametsi gerunt speciem hominis. Quamvis enim nænias usurpemus pro nugis quibuslibet, tamen proprie nænia est cantio funebris, quæ frustra canitur mortuo. Reperitur & pro Epitaphio. Porro simulacrorum cultus primum hinc

hinc natus est, quod parentibus Regibus, aut alioqui bene meritis de genere mortalium, a morte ponebantur statuæ, & his divini honores exhibebantur. Quin Romæ solennis erat mos, Cæsares exstinctos in Deos referre.

Hæc dum sequuntur perfidi
Prædonis in jus venerant:
Et mancipatam fumido
Vitam barathro immerserant.

Christus Dominus est omnium. Diabolus tyrannus est, & *prædo*, qui sibi vindicavit quod erat alienum. Ille primus pellexit ad peccandum. Per peccatum autem regnabat, & per peccatum invecta est mors. Porro quisquis perpetrat peccatum, servum se facit peccati. Et qui peccato est obnoxius, transit in jus & potestatem Satanæ. Atque hoc chirographo totus mundus erat obnoxius Diabolo. *Perfidos* autem vocat, quod desciscentes a conditore ac Rege Deo, defecissent ad muta simulacra. *Vitam barathro*; Hoc notat quod dixi, per peccatum invasisse mortem. Per justitiam regnum est Dei, & per justitiam vita. Per peccatum tyrannus est Diabolus, per peccatum est mors. *Barathron* Græca dictio est, significans locum profundum & obscurum, in quo servantur nocentes, sive voragines, quæ fluvios absorbent, aut maria. Potest accipi de inferis, quo tum migrabant etiam piorum animæ, aut de morte æterna.

Stragem sed istam non tulit
Christus cadentum gentium,
Impune ne forsan sui
Patris periret fabrica.

Stragem a bello ductum verbum, a sternendo. Nam late patebat tyrannis Satanæ, ac velut impune regnabat, totas nationes detrahens ad inferos. *Impune*, id est, nemine vindicante, seu defendente. Frustra conditus erat mundus, si periret homo, cujus gratia conditus fuerat. Caussam aperuit, cur Deus homo nasceretur.

Mortale corpus induit
Ut excitato corpore
Mortis catenam frangeret,
Hominemque portaret Patri.

Inscrutabile consilium est Dei, quare sic passus sit hominem labi in peccatum, & quare sic voluerit illum a peccato liberare. Conveniebat autem ut homo redimeret hominem, & per mortem mors tolleretur. Quod mortuus est, erat humanæ naturæ, quod resurrexit, erat virtutis divinæ. Per mortem Christi abolitum est peccatum. Per resurrectionem, data est nobis spes immortalitatis. *Hominem portaret Patri:* Alludit ad duas parabolas Euangelicas, altera est de ove erratica, quam pastor reportavit humeris suis. Pro nostris enim peccatis afflictus, cæsus ac moriens, nos suis humeris impositos reddidit Patri. Altera est de Samaritano, qui saucium imposuit jumento suo. Jumentum, hoc est, corpus assumtum.

Hic ille natalis dies,
Quo te creator arduus
Animavit & limo induit,
Sermone carnem glutinans.

Hic ille, Nam erant & alii dies natales, ut ita loquar. Hic est dies, qui nos asseruit Patri. Per Apostrophen sermonem vertit ad Filium. *Creator*, Dicitur & sapientia Dei *creata*, pro eo quod est, genita: quanquam hic creator mundi potest intelligi. *Animavit*, Notat adversus Hæreticos hypostasin Christi, tribus constare naturis, divina, anima humana, & corpore mortali, quod hic *limum* appellat: eo quod primus ille parens e limo factus sit, cui Deus insufflavit spiritum vitalem. *Sermone carnem*, Sermonem appellat Filium Dei, quod vocabulum illi proprie convenit juxta naturam divinam. Inter corpus mortale & divinam naturam, quasi glutinum fuit anima Christi.

Sentisne Virgo nobilis
Matura per fastidia
Pudoris intactum decus
Honore partus crescere?

Rursus a Filio sermonem flectit ad Virginem gravidam. Et interrogatio facit ad affectus alacritatem. *Nobilis*, Sola enim virgo peperit, & Deum peperit. Quamquam juxta carnem quoque genus duxit e stirpe David. *Matura per*
A *fastidia: Matura* dixit tempestiva. A fastu & tædio dictum apparet *fastidium*. Hoc quoties ad animum refertur, sonat in vitium. De gravida vero dixit Virgilius:

Matri longa decem tulerint fastidia menses.

Tumorem uteri fuisse in Maria, dubium non est, an senserit & gestationis tædium, incertum: probabilius est non sensisse, quemadmodum nec cruciatum in partu. Evæ veteres pariunt cum dolore, quoniam cum pruritu libidinis concipiunt. Eva nova, quoniam in conceptu voluptatis titillationem non sensit, jure creditur ab omni gestandi pariendique molestia fuisse immunis. *Pudoris intactum decus:* Virginitati etiam apud Ethnicos suus est habitus honos. Est enim velut præcipuus decor ac flos humani
B corporis. Conjugatis autem ut probro dabatur sterilitas, ita gloriosum erat marito similem prolem edere. Sola Maria laudem utramque tulit, & integritatis inter virgines, & fœcunditatis inter conjugatas. Nam ut multæ numerosius pariant, certe nulla peperit felicius. In aliis honor materni nominis ita succedit virginitati, quemadmodum fructus succedit flori. In Maria virginitatis gratia non est violata, sed cumulata dignitate partus.

O quanta rerum gaudia
Alvus pudicæ continet,
Ex qua novellum seculum
Procedit, & lux aurea.

Multi putant Sibyllam Cumanam, vaticinium, quod
C Virgilius in Bucolicis alio detorsit, de Christo prodidisse. Ex Poetarum fabulis discimus, sub Saturno, quoniam mores hominum erant incorrupti, seculum aureum fuisse, huic successisse argenteum, moribus longe deterioribus. Deinde venisse ferreum, omnibus ita corruptis, ut ne vestigia quidem exstarent priscæ probitatis. Jesus autem natus renovavit omnia, & auream ætatem nobis reduxit. Sic Virgilius ex sententia Sibyllæ:

Magnus ab integro seclorum nascitur ordo.
Jam redit & virgo, redeunt Saturnia regna.
Jam nova progenies cælo demittitur alto.

O quanta rerum: Rerum addidit festivitatis causa, quasi muta quoque & inania senserint voluptatem, nascente Jesu.
D *Novellum seculum:* Vetus Adam docuit suos peccare: novus Adam, qui est Christus Jesus, docuit innocentiam & obedientiam. Paulus jubet ut exuamus veterem hominem, hoc est, affectus malos, & induamus novum, hoc est, agnum illum, qui in Apocalypsi loquitur, *Ecce ego nova facio omnia.* Et apud Esaiam dicitur, *Pater futuri seculi, princeps pacis. Non est autem pax impiis, dicit Dominus. Et lux aurea:* Alludit ad aureum seculum, quanquam Solis fulgor proprie dicitur aureus. Luna habet lucem, sed non auream. Eximiam autem lucem vocat auream.

Vagitus ille exordium
Vernantis orbis protulit.
E *Nam tunc renatus sordidum*
Mundus veternum depulit.

Vagitus: Nomen a sono fictum, quod hujus dictionis primam syllabam fœtus masculus prorepens ab utero matris soleat edere. Nam fœminæ voce tenuiore magis sonant *ve.* Parum felix auspicium hujus vitæ tot malis obnoxiæ. Qua de re vide Plinium Libro VII. Cap. I. In Christo contra vagitus indicabat mundum renasci: quandoquidem qui baptizantur in Christum, per illum renascuntur, ac deposita vetustate prioris malitiæ, quasi modo geniti infantes, lac animi concupiscunt. *Vernantis orbis:* Habet & annus senium suum. Extremus Autumnus respondet senectæ decrepitæ, siccus ac frigidus. Bruma veluti fovet in utero
F fœtum humidum & calidum. Eum ver velut edit donec adolescat. Æstas virilis est ætas anni, unde dixit, *vernantis orbis*, quasi renascentis. Cæterum in illis regionibus ubi natus est Christus, hyems multo brevior est, quam apud nos. Quandoquidem & Romæ post sextum decimum diem Januarii, jam terra meditatur repubescere. *Nam tunc renatus sordidum:* Nondum renatus erat mundus, quia nondum passus fuerat Christus, verum is natus erat, per quem omnes renasceremur. Veternus morbus est senibus familiaris, qui somnolentiam inducit ac sitim. Unde Terentius *veternosum* dixit, senilem Eunuchum ac flaccidum. Addidit *sordidum*, quod juventus habeat nitorem. Allusit autem

autem ad hyemem, in qua squalent ac torpent omnia: A
unde & ignava dicitur a Poetis, quod tum cessent agricolæ.

Sparsisse tellurem reor
Rus omne densis floribus,
Ipsasque arenas syrtium
Fragrasse nardo & nectare.

Non est fabulosum Jesu nativitatem plenam fuisse gaudiorum. Conceptionem blando alloquio nunciat Angelus. Nato puero cœlestis auditur musica. Ostenditur subita lux pastoribus, annunciatur gaudium magnum, ad stellæ fulgentis indicium accurrunt Magi. Cæterum quod hic narrat Prudentius, juxta tropologiam est intelligendum, quemadmodum & illa quæ scribit Esaias consimili tropo: B
Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hædo accubabit, vitulus & leo, & ovis simul morabuntur: vitulus & ursus pascentur simul, requiescent catuli eorum. Et leo quasi bos comedet paleas. Et delectabitur infans ab ubere, super foramen aspidis, & in caverna reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet. Item Propheta Johel: *Stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes rivos Judææ fluent aquæ,* & cætera. Similiter & Amos: *Et stillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt.* Hæc enim in speciem non videntur admodum dissimilia his quæ scribit Virgilius, Ecl. IV.

At tibi prima puer nullo munuscula cultu,
Errantes hederas passim cum baccare tellus,
Mixtaque ridenti colocasia fundet acantho. C
Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
Ubera, nec magnos metuent armenta leones;
Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores.
Occidit & serpens, & fallax herba veneni
Occidet, Assyrium vulgo nascetur amomum.

Cæteraque quæ prosequitur ille ex Sibyllæ vaticinio. Adhæc, nimirum, allusit Prudentius, *rus* appellans homines incultos, nullis florentes virtutibus. *Syrtes* barbaras nationes quarum feritas & immanitas vix ullis disciplinis videbatur posse mansuescere. Hæ per Christum factæ bonus odor Deo in omni loco, quemadmodum inquit Paulus, pietatis fragrantia superant nectar ac nardum. D

Te cuncta nascentem puer
Sensere dura ac barbara.
Victusque saxorum rigor
Obduxit herbam cotibus.

Aperit allegoriam. Sentit de Scythis, Gotthis, Hibernis, olim saxis ac scopulis similiores quam hominibus. Hinc occasio veteris fabulæ de Amphione, qui testudine suo movit saxa. Et Orpheo, qui cithara sua quercus post se traxerit. Fortassis hinc & Saxonibus inditum olim nomen. Nulla natio tam aliena fuit ab omni humanitate, nulla tam bruta & effera, quam Christi jugum non emollierit, ac cicurarit. Hoc enim est quod promiserat per Oseam Prophetam, ut ex non populo fieret populus Dei. Et juxta Paulum, *vocentur ea quæ non sunt, tanquam sint.* *Saxorum rigor*) Rigidum dicitur, quod frangi possit citius, quam flecti. Unde & *saxorum rigor* dicitur, & *hiemis rigor*, quod gelu reddat omnia fragilia. Erant olim gentes adeo feræ, ut nec legibus, nec armis, nec Græcorum disciplinis possent mansuescere. Solus Christus ex silicibus fecit homines. Nimirum hoc erat, quod Dominus minitabatur Judæis, quod Deus potens esset de lapidibus suscitare filios Abrahæ. Quod minatus est, fecit. *Obduxit herbam*) Hoc verbum est ex eorum genere, quibus in eodem sensu bifariam utimur: Adspersit illi labem, & adspersit illum labe. Induit illi tunicam, & induit illum tunica. Sic obduxit herbam cotibus, & obduxit cotes herba. *Cotibus* dictum est, pro cautibus, quemadmodum plostrum pro plaustrum. Et haud scio an Prudentius scripserit cautibus. Traxit & Virgilius hinc comparationem duræ mentis & implacabilis: F

Quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.

Jam mella de scopulis fluunt,
Jam stillat ilex arido
Sudans amomum stipite,
Jam sunt myricis balsama.

Plus dicit quam Virgilius: *Et duræ quercus sudabunt roscida mella*, Scopuli madent potius aspergine salsi maris. *Ilex* est genus glandiferarum. Et Poetæ frequenter abutuntur specie pro specie. *Sudans amomum*, Amomum est frutex, dicitur & fructus fruticis, uvæ labruscæ similis: unde dixit, *sudans*. Est enim unguentum, quod sic redditur ab amomo, quemadmodum thus & gummi resudat e sua arbore. Est autem hoc plerisque commune. Unde & stacte odoramenti genus Græcis, stilla dicitur: *Jam sunt myricis*, Myrica humilis virgulti genus est, cujus meminit Virgilius in vaticinio Sibyllæ:

Non omnes arbusta juvant humilesque myricæ.

Inter omnia vero unguenta, prima laus est *balsamo*. Vide Plinii Librum duodecimum.

O sancta præsepis tui
Æterne Rex cunabula,
Populisque per seclum sacra
Mutis & ipsis credita.

Conjungit inter se diversissima. Quid humilius cunabulis & præsepi? Quid sublimius æterni Regis nomine? Sic visum est illi, qui vocavit mundum, ex humillimis & contemptis reddere sublimia: contra, quod altum erat dejicere. *Populisque per seclum*) Non omnia templa omnibus populis olim erant veneranda. Unaquæque gens suos habebat Deos. Tum autem & tempora variabant religionem, Jovi cessit Saturnus. Hæc cunabula quæ nobis dederunt Regem æternum, cunctis orbis nationibus veneranda sunt, idque per omnia secula. Regis æterni, cultus est æternus. Et omnium Regem omnes merito venerantur. *Mutis & ipsis credita*) A priscis usque seculis manavit ad nos pictura, quæ Jesu præsepi addit bovem & asinum, quod tamen in sacris litteris nusquam aperte proditum est. Sed occasio sumpta videtur ex Esaiæ Prophetia, quæ dicit: *Cognovit bos possessorem, & asinus præsepe Domini sui, populus autem Israel me non cognovit, & populus meus non intellexit.* Certe huc spectavit Prudentius; Bos enim & Asinus nihil crediderunt, sed barbaræ gentes, servientes Dæmoniis & cupiditatibus suis, ac brutorum in morem viventes credidere Christo, quum populus Israeliticus etiam hodie Christo rebellet.

Adorat hæc brutum pecus
Indocta turba scilicet.
Vis cujus in pastu sita est,
Adorat excors natio.

Indocta turba) Turba, dixit contemtim, quum populus Israel esset populus electus ac Deo peculiaris. *Indocta*, quia, quod est omnium præcipuum, nesciebat Deum. Soli Judæi per legem noverant unicum Deum. Unde & Christus insedit asino, qui Gentium figuram habebat. *Brutum pecus*, quod non sapit. *Indocta* propter ignorantiam legis. *Vis cujus in pastu sita est*, ob luxum & libidinem, cui serviebant more brutorum animantium, *quæ natura prona, & ventri obedientia finxit.* *Excors*, quia nondum habebat, quod optat David: *Cor mundum crea in me Deus.* Unde prævaricatores jubentur redire ad cor.

Sed cum fideli spiritu
Concurrat ad præsepia
Pagana gens & quadrupes,
Sapiatque quod brutum fuit,
Negat patrum prosapia
Perosa præsentem Deum.
Credas venenis ebriam
Furiisve lymphatam rapi.

Quemadmodum in distichis Elegiacis fere pentameter absolvit sensum, ita in Jambicis dimetris observatur, ut quartus absolvat, quod tamen perpetuum non est. Nam hic pendet constructio, sed ita ut priores quatuor principale membrum absolvant. Sensus est, quum ad Jesu cunabula concurrant Pastores, concurrant Magi, concurrant Scythæ, Arabes & Indi, gens pagana, quæ nihil secum adfert, præter simplicem fidem, quum nec habeat legem, nec religionem, nec benefacta. *Paganam* vocat rusticam, & a sacris alienam; *quadrupedem* ob brutas cupiditates quibus ante serviebat: tamen Judæi, ex quorum genere prodiit Christus, negant & oderunt præsentem, quem tot seculis exspectarant, clamantes: Veni Domine & libera nos. Veni & noli tardare, relaxa facinora plebis tuæ Israel. *Credas,*

das, credere possis, nam Modus est potentialis. *Venena* dixit veneficia, quibus inducitur dementia. *Furiisve lymphatam*) *Lymphari* dicuntur phanatici, qui furore per numen aliquod immisso agitantur. Lympha enim aqua est. Et creditum est olim, quod qui Nympham vidisset in fonte, furiis ageretur. Sunt & fontes, qui gustati dementiam adferant.

A

Quid prona per scelus ruis?
Agnosce, si quidquam tibi
Mentis resedit integræ,
Ducem tuorum principum.

B

Apostrophe ad Judæos. Agnoscimus quod prius cognitum noscitamus & amplectimur. Prophetæ & legis figuræ Christum depinxerant. Talis venit, qualis erat promissus, & tamen Judæi nolunt agnoscere. *Resedit*, pro reliquum est. Et *integra* dixit, pro sanæ. *Ducem tuorum principum*) Haud scio an Prudentius scripserit *principem*, ut dux princeps intelligatur primarius ac summus. Nam & Moses, & Jesus Nave, & David duces erant. Sed hic erat omnium dux. Ille eduxit Mosen ex Ægypto. Ille deduxit per desertum, comitante illos petra: *petra autem*, ut scribit Paulus, *erat Christus*. Ille adflavit Samuelem ac Prophetas. Ille David. Quamquam enim Christi vocabulum pertinet ad naturam humanam, tamen ob hypostaseos singularitatem de homine prædicantur, quæ peculiariter sunt naturæ divinæ, & contra.

C

Hunc quem latebra & obstetrix
Virgoque fœta & cunulæ,
Et imbecilla infantia
Regem dederunt gentibus,
Peccator intueberis
Celsum coruscis nubibus
Dejectus ipse, & irritis
Plangens reatum mentibus.

D

Rursus pendet post quartum dimetrum ordo. Duos depingit adventus Jesu, alterum quo venit humilis, ut Servator omnium, alterum quo veniet sublimis, Judex vivorum ac mortuorum. Qui hic contemserunt humilem, illic formidabunt sublimem. *Hunc*, eundem. Veniet enim idem visibili corpore. *Latebra*, quia in obscuro oppidulo, in abjecto loco diversorii. *Et obstetrix*, mulier contemta. *Virgo fœta*, quo nihil incredibilius videbatur. *Cunula*, præsepe. *Et imbecilla infantia*, nihil ea ætate contemptius. Hæc tam abjecta tamque contempta *Regem dederunt* universis. A tam humilibus initiis Deus æternum illud regnum voluit exoriri. *Peccator*, qui noluisti credere. *Intueberis*, videbunt in quem compunxerunt. A resurrectione non exhibuit se conspiciendum, nisi discipulis. In extremo die sese exhibebit omnibus. *Celsum coruscis nubibus*) Sic ipse promittit in Euangelio: *A modo videbitis filium hominis venientem in nubibus cum majestate Patris. Coruscis*, Sicut fulgur emicat ab una cœli parte erumpens in diversum, ita subito videbitur. *Dejectus ipse*) Tunc versis rerum vicibus, ille sublimis erit cum suis, cum quibus hic erat dejectissimus: & erunt dejectissimi, qui hic videbantur sublimes. *Irritis fletibus*) Tum enim sera erit pœnitentia, sed quisque metet prout seminavit.

E

Cum vasta signum buccina
Terris cremandis miserit,
Et scissus axis cardinem
Mundi ruentis solverit,
Insignis ipse & præminens
Meritis rependet congrua,
His lucis usum perpetis,
Illis gehennam & tartarum.

Magnifice dixit *vastam buccinam*, quæ nusquam non audiatur. Sic Paulus: *Canet enim tuba. Terris cremandis*) Ut per diluvium olim purgatus est mundus, ita tum per incendium purgabitur. Somniarunt hac de re nonnihil & Poetæ ex vaticiniis Sibyllæ, quæ multa refert Lactantius. Quamquam idem dicit Petrus Epistola secunda, Capite tertio: *Cœli autem qui nunc sunt & terra, eodem verbo repositi sunt, igni reservati in diem judicii, & perditionis impiorum hominum.* Ac paulo post, *Adveniet autem dies Domini ut fur, in quo cœli magno impetu transient, elementa vero calore solventur: terra autem, & omnia quæ in ipsa sunt opera exurentur, &c.* Nam sat est indicasse locum ad quem allusit Poeta. *Et scissus axis*) Orbes cœlestium corporum per suos quique polos volvuntur, non aliter quàm tota volvitur per axem.

Judæa tunc fulmen crucis
Experta qui sit senties,
Quem, te furoris præsule,
Mors hausit, & mors reddidit.

Hoc carmen a sciolo depravatum restitui. Sic enim habebatur: *Experta quæ sit senties. Quæ te furoris præsule, Mors hausit, & mors reddidit.* Sensus hic est: O Judæorum incredula natio, quæ Christum priori adventu noluisti agnoscere, sed clamasti crucifige, crucifige, non habemus Regem nisi Cæsarem, tunc quum videbis triumphale signum crucis e sublimi, fulminis ritu perstringens oculos impiorum: per hoc agnosces, quis & qualis sit ille pridem contemtus ac ludibriis affectus, quem mors absorbuit, te præsule furoris, hoc est, te auctore mortis, quæ Pilatum invitum adegisti ad impium facinus, & mors reddidit quemadmodum Jonam absorbuit cetus, ac tertio die revomuit.]

COMMENTARII IN HYMNUM PRUDENTII DE NATALI PUERI JESU, PER DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM,

F I N I S.

DESI-

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI
COMMENTARIOLUS
IN HYMNUM PRUDENTII, DE EPIPHANIA JESU NATI.

Hristus, qui servandis omnibus venerat, unamquamque gentem captavit occasione rerum, quibus delectabatur, quibusque fidebat. Judæos allexit miraculis, Magos Astrologiæ deditos attraxit indicio stellæ peculiari luce fulgentis, Græcis misit Paulum, eloquentia pollentem, & appositum ad congrediendum cum Philosophis. Venit autem humilis, ut nos eveheret ad amorem rerum cœlestium. Ascendit in cœlos, ne per illum resuscitati ad vitæ novitatem, posthac rerum humilium amore teneamur, sed eo ferantur studia nostra, quo præcessit caput nostrum. Itaque

Quicumque Christum quæritis,
Oculos in altum tollite
Illis licebit visere
Signum perennis gloriæ.

Stella Magis indicabat Christum, sed nobis Christum repræsentat; Ille prævius in columna nubis & ignis, eduxit filios Israel ex Ægypto. Idem nobis prælucens avocavit a tenebris peccatorum, ac viam nobis aperuit in patriam lucis æternæ. Descendit ad nos, ut dux esset in cœlum. Magi nisi sustulissent oculos in altum, non vidissent stellam: nos nisi cordis oculos erigamus in cœlum, non inveniemus Christum. Qui scrutantur venas auri & argenti, quorum animus semper in scriniis, aut in patinis: qui latifundia jungunt latifundiis, quoniam oculos habent in terram defixos, non vident hanc stellam. *Visere*, proprie ire ad videndum, tametsi nonnunquam usurpatur pro videre. *Signum perennis*) Sola gloria Jesu perennis est. Alioqui *omnis caro fœnum & omnis gloria ejus quasi flos fœni.* Proinde *qui gloriatur, in Domino glorietur.* Signum erat ejus, qui lux est mundi. Stella corpus est lucidum: Ita Christus, quo nobis esset visibilis, carnem induit.

Hæc stella, quæ Solis rotam
Vincit decore & lumine,
Venisse terris nuntiat
Cum carne terrestri Deum.

Exponit quare dixerit, signum. *Vincit decore ac lumine*) Non est verisimile stellam illam fuisse majorem Sole, sed gratia lucis antecelluisse. Sol enim sua luce perstringit ac percellit oculos obtuentium, Christus autem Divinitatis suæ lucem, cujus humana natura capax non erat, humani corporis familiaritate temperavit, ut possimus intueri; Et ideo subjicit Prudentius: *Cum carne terrestri Deum.* Quoniam enim Deus vidit homines nihil amare posse, nisi quod viderent, fecit se nobis visibilem, ut vel sic amaretur. Et quoniam omnino confidere volebant homines hominibus, dedit eis unum hominem, ut alienati a fiducia cæterorum hominum, totam fiduciam suam transferrent in hunc unum hominem, qui neminem esset destituturus, quod idem esset Deus.

Non illa servit noctibus
Secuta Lunam menstruam,
Sed sola cœlum possidens
Cursum dierum temperat.

In exordio mundi Sol conditus est, ut præesset diei: Luna, ut in nocturnis tenebris aliquod luminis solatium præberet, non quod Luna non luceat aliquando interdiu, sed quod obscuretur claritate Solis, quemadmodum & cæteræ stellæ, quæ non sequuntur Lunam, sed Luna lucente tamen apparent, alioqui Luna majores. Ut autem videantur minores, facit longius intervallum ab obtuitu nostro, quum Luna sphæram terræ proximam obtineat.

A *Menstruam* autem vocat, quod intra triginta dies peragat cursum suum cum Zodiaco; quem Sol peragit anno. Cæteri quidam etiam tardius. Quoniam autem lumen habet mutuum a Sole, quum est illi proxima, nulla videtur, at paulatim recedens a Sole, magis illustratur, donec adversa Soli toto orbe luceat. Inde rursus accedens ad Solem, decrescit. Unde in litteris mysticis rerum humanarum gerit typum, in quibus multum est caliginis, nihil stabilitatis. *Stultus*, inquit Sapiens, *mutatur ut Luna.* Sol autem Christum designat, qui est sapientia Patris nullis obnoxia mutationibus aut vicissitudini. Quemadmodum dicitur annuum, aut diurnum, ita & menstruum. *Sed sola cœlum*)
B Quia sola apparebat. *Cœlum* appellat aerem. Nec enim creditur illa fuisse e numero stellarum fixarum, aut errantium quæ vocantur, nec ulli affixa orbi, sed recens in hoc condita, ut per aerem incedens Magis indicaret æternam illam stellam Jesum Christum, in quem hæc vere congruunt, quæ dicit Prudentius. *Cursum dierum*) Juxta historiam non semper prælucebat Magis stella, sed quoties opus erat: Juxta allegoriam Christus est stella sola possidens cœlum, dux & auctor omnis divinæ veritatis. Hic est dies animorum, qui nescit occasum. De hoc vaticinatus est Ba-
C lam: *Orietur stella ex Jacob.*

Arctoa quamvis sidera
In se retortis motibus
Obire nolint, attamen
Plerumque sub nimbis latent.

Duæ sunt stellæ intra flexus anguis, quas Græci Ἄρκτους, id est, *Ursas* vocant, tam vicinæ Polo Septentrionali, quem ab ipso Ἀρκτικὸν appellant, ut nobis numquam occidant. Id indicans Virgilius in Georgicis scribit:

Arctos Oceani metuentes æquore tingi.

D Et Ovidius:

Magna minorque feræ, quarum regis altera Grajas,
Altera Sidonias utraque sicca rates.

Siccas appellat, quod non mergantur: non quod ulla stella mergatur, sed quod occidentes nobis videantur Oceano mergi. *In se retortis motibus*) Quoniam volvuntur circa Polum, minimum conficiunt spatii, sed videntur mox redire unde venerant. Non occidunt, tamen plerumqe fit ut non videantur, videlicet, obductæ nubibus; Christus autem neque novit occasum, nec ullis tenebris occultari potest. Hoc Prudentius ἀλληγορικῶς.

E *Hoc sidus æternum manet,*
Hæc stella numquam mergitur,
Nec nubis occursu abdita
Obumbrat obductam facem.

Sidus ex pluribus constat stellis, ut Ursa, ut Taurus. *Stella* singularis est. Aut igitur abusus est voce sideris, quod apud Poetas non est infrequens, aut *sidus* appellat Christum, secum trahentem sua membra.

Tristis cometa intercidat,
Et si quod astrum Sirio
F *Fervet vapore, jam Dei*
Sub luce destructum cadat.

Præter septem præcipuas Stellas, quas Græci *Planetas* vocant, Latini *Errones*, præter Stellas fixas, quas innumeras habet octava Sphæra, frequenter apparent novæ Stellarum species, insignem aliquam felicitatem aut calamitatem mortalium generi denunciantes, Græci *Cometas* vocant. Latini *crinitas*, *horrentes*, ut inquit Plinius, *crine sanguineo, & comarum modo in vertice hispidas.* Sunt & *Pogoniæ*, *Acontiæ*, *Ceratiæ*, *Lampades*, aliæque complures, ex forma quam ostendunt nominibus inditis, de quibus tractat præter alios Plinius lib. 11. cap. 25. Dubitatum

est autem, an hæ perpetuæ sint, an ex tempore nascantur, humore vim igneam concipiente, & post occidant. Neque enim semper apparent in orbibus ipsis, sed frequenter in aere hoc nostro, veluti Castores, qui videntur insidentes antemnis, faces & bolides. Nec desunt qui putant nostras animas habere cognationem cum stellis, ut sua cuique sit peculiaris, quæ pariter cum homine nascatur & occidat. Hæc utcumque habent, probabile est hanc stellam recens creatam fuisse, nec orbibus affixam fuisse, sed Angeli ductu per aerem commonstrasse viam Magis. *Tristis cometa*) Juxta sensum allegoricum id accipiendum est. Nam & post Christum natum, frequenter apparuerunt Cometæ. Sed post exortam stellam illam Euangelicæ veritatis, non est quod quisquam timeat pestiferas Satanæ stellas, sive bellum, sive famem, sive pestilentiam minitantur Cometæ, nihil est periculi his, qui sequuntur ductum hujus stellæ quæ est Christus Jesus. *Et si quod astrum*) Sunt & sidera parum prospera rebus humanis, quum occidunt aut exoriuntur, ut *Orion*, *Hyades*, ac *Plejades*, quæ tempestatem adferunt: *Canicula*, cujus exortu Solis fervor accenditur, fervent maria, fluctuant in cellis vina, moventur stagna, incrudescunt pestilentiæ, canes toto eo tempore in rabiem aguntur. Ea dicitur *Sirius*, a flammæ candore: quanquam qui Græcarum vocum etymologias contraxit, tot recitat opiniones, ut me pigeat referre. Juxta tropologiam vero *Sirius* est Satanæ, qui mentes hominum ad insanos amores, ad bella dissidiaque concitat. Has stellas exstinguit Christus exortus, ac prælucens mentibus nostris. Nec caret gratia, quod abusus est appellativo pro epitheto, *Sirio vapore*, quasi dicas: Italos mores, pro Italicos. *Vaporem* autem dicit exhalationem calidam.

En Persici ex orbis sinu
Sol unde solvit januam,
Cernunt periti interpretes
Regale vexillum Magi.

Incertum unde venerint Magi, nisi quod leguntur ab Oriente venisse. Persis autem ad Orientem est Palæstinæ, in qua est Hierosolyma. *Periti interpretes*) Mox enim ut viderunt stellam, interpretantur natum Regem: *Ubi est qui natus est Rex Judæorum?* Porro, quos Græci *Philosophos* appellant, Persæ *Magos* vocant. Vetustissimæ Philosophiæ erat Astrologiæ studium.

Quod ut refulsit, cæteri
Cessere signorum globi,
Nec pulcher ausus est suam
Conferre flammam lucifer.

Lucifer, eadem est *Venus*, qua nulla stella benignior, nec plus habens lucis. Nam & interdiu frequenter apparet, & sola omnium umbram facit super terram. Nulla est gloria, sive Prophetas & Patriarchas conferas, sive Angelos, sive quidquid est in terris magnificum, quod Christi gloria non obscuretur. *Globos* autem dixit stellas, quod sphæricam habeant figuram, etiamsi nobis videantur radiis inæquales, ob intervalli magnitudinem.

Quis iste tantus, inquiunt,
Regnator astris imperans,
Quem sic tremunt cælestia,
Cui lux & æthra inserviunt.

Describit stellam Christum ex significatione stellæ. *Astris imperans*) quia cadunt & obscurantur. *Tremunt*, id est, venerantur. *Lux & æthra*: Æthra est purior cœli pars: habet enim & cœlum ipsum lucem suam.

Illustre quiddam cernimus,
Quod nesciat finem pati,
Sublime celsum interminum,
Antiquius Cælo & Chao.

Nullum imperium humanum fuit aut erit perpetuum. Hæc stella significabat Regem, cujus nec initium ullum fuerit, nec finis sit ullus futurus. Unde & divinam naturam intelligunt. Nihil enim principio caret simul & fine, juxta Theologos, nisi solus Deus. *Antiquius Cælo & Chao*) Chaos fuit ante mundum conditum. Hoc itaque nihil antiquius.

Hic ille Rex est Gentium,
Populique Rex Judaici,
Promissus Abrahæ patri
Ejusque in ævum semini.

Omissa persona Magorum, quos fecerat loquentes, ipse persequitur sermonem. *Rex Gentium & Judæi populi.* Judæi Deum appellant Abraham, Isaac, & Jacob, sed Euangelium docuit illum esse Regem omnium gentium. Abraham enim pater est omnium credentium, & hujus posteris præstatur, quidquid illi promissum. Judæi sunt, quicumque profitentur nomen Jesu, & mentem habent a terrenis cupiditatibus circumcisam.

Æquanda non stellis sua
Cognovit olim germina
Primus sator credentium
Nati immolator unici.

Attingit historiam, quæ refertur Genesis XXII. Posteaquam Abraham paratus erat immolare filium unicum Isaac, dixit illi Deus: *Per memet ipsum juravi, dicit Dominus, quia fecisti hanc rem, & non pepercisti filio tuo unigenito, propter me benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli.*

Jam flos subit Davidicus
Radice Jessæa editus,
Sceptrique per virgam virens
Rerum cacumen occupat.

Refert Prophetiam, quæ est apud Esaiam cap. XI. *Egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice ejus adscendet*, cujus allegoriam exponit: Ex David filio Jesse, prodiit Christus. *Virga* autem gestamen est Regum, cujus *viror* significat perennitatem regni; *flos* insignem eminentiam. Ex humilibus initiis natum est regnum Euangelicum, sed rectitudine veritatis increscens, occupavit totum orbem. Sequitur enim in eadem Prophetia, *Et percutiet terram virga oris sui*: videlicet, virgam indicans Euangelicæ veritatis. *Subit* autem dixit, pro emergit: quemadmodum Virgilius dixit *subjicit*, pro, altum jacit.

Exin sequuntur perciti
Fixis in altum vultibus,
Qua stella sulcum traxerat
Claramque signabat viam.

Exin, id est, postquam apparuerat stella. *Perciti*, flagrantes amore videndi pueri. Stella signum erat, sed vis quædam occulta adflarat illorum animos. *Sulcum*, Navis dicitur Poëtis *sulcare mare*: Ita stella videtur sulcare aerem.

Sed verticem pueri supra
Signum pependit imminens,
Pronaque summissum face
Caput sacratum prodidit.

Prona face, velut adorabundum. *Caput sacratum*, id est, puerum. Synecdoche est, quemadmodum *carum* aut *lepidum caput* dicentes, totum hominem intelligi volumus.

Videre quod postquam Magi
Eoa promunt munera,
Stratique votis offerunt
Thus myrrham & aurum Regium.

Quod, subaudi caput. *Eoa*, Orientalia, vel quod earum rerum maxime fertilis sit Oriens, vel quod ab Oriente venerint.

Agnosce clara insignia
Virtutis ac regni tui,
Puero cui trinam Pater
Prædestinavit indolem.
Regem Deumque annunciant
Thesaurus, & fragrans odor
Thuris Sabei, & myrrheus
Pulvis sepulcrum prædocet.

Apostrophe ad puerum. *Puero*, *puer* legendum est. Aliquis superscripserat *ô*, ut indicaret vocandi casum esse: id Scriba adjecit dictioni. *Trinam indolem*) In hypostasi Christi tres erant substantiæ, sive naturæ: divina natura, anima humana, & corpus humanum. Verum hic aliud annotat, tres velut personas fuisse in Christo: Dei, Regis, & Hominis, hoc est, Sacerdotis. Quatenus erat homo, mortuus est, hoc est, immolavit se ipsum pro peccatis mortalium

talium. Hujus rei typum habebat myrrha. Nam & Sacerdotum erat, incendere thymiama, & defunctorum corpora myrrha oblinebantur, ne putrescerent. Rex erat, quoniam ipse dicit: *Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra.* Id indicabat aurum. Deus erat, edens miracula, se ipsum revocans in vitam. Ejus rei figuram habebat thus, dicatum rei divinæ.

Hoc est sepulcrum, quod (Deus
Dum corpus extingui sinit,
Atque id sepultum suscitat)
Mortis refregit carcerem.

Exponit allegoriam sepulcri. Quod animabus defunctorum est Tartarus, hoc sepulcrum est exanimatis corporibus. Christus ut homo mortuus est, ac sepultus: ut Deus revixit, clauso sepulcro. Item hujus anima, ut hominis descendit ad inferos, sed ut divinæ naturæ conjuncta, reversa ab inferis, liberavit illic detentas.

O sola magnarum urbium
Major Bethleem, cui contigit
Ducem salutis cælitus
Incorporatum gignere.

Apostrophe est ad Bethleem patriam Jesu. Allusit autem ad Prophetiam, quæ est apud Micheam capite v. *Et tu Bethleem Effrata parvulus es in millibus Juda. Major magnarum* dixit, pro eo quod erat, inter magnas maxima. *Cælitus incorporatum*) Non quod corpus venerit e cœlo, sed quod absque viri semine, cœlesti opificio fœtus ille conceptus sit.

Altrice te summo Patri
Hæres creatur unicus,
Homo ex tonantis Spiritu,
Idemque sub membris Deus.

Allusit ad Prophetiam Psalmi: *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, & dabo tibi gentes hæreditatem &c. Homo ex tonantis Spiritu*) Homo erat ex Spiritu Sancto conceptus. Deus erat, sed sub humano corpore, ita in uno summa imis erant conjuncta.

Hunc & Prophetis testibus
Iisdemque signatoribus,
Testator & sator jubet
Adire regnum & cernere.

Persequitur quod dixerat hæres unicus. *Sator*, hoc est, genitor erat Deus Pater. Idem *testator*, quia instituit hæredem Filium. Unde Testamentum vocatur novum ac sempiternum. In Testamento adhibentur testes & Notarii, quo magis sit ratum. Hi sunt Prophetæ testes hujus promissi, ac velut obsignatores Testamenti divini. Neque enim liberum, ut ita loquar, erat Deo rescindere Testamentum, posteaquam per Prophetas erat proditum. Quid igitur supererat, nisi ut quod erat legitime promissum, præstaretur ut institutus hæres juberetur *adire hæreditatem.* Id factum est, quum natus est Dominus Jesus: Tum enim missus est, ut regnum adsereret Patri, cujus ipse consors esset. *Et cernere*, opinor, dictum, pro decernere. Devincendus enim erat Tyrannus Satanas.

Regnum quod ambit omnia
Diva & marina & terrea
A Solis ortu ad exitum
Et tartara & cælum supra.

Regnum, inquam, non qualia sunt hujus mundi, angustis circumscripta terminis, sed quod omnia complectitur. *Diva* dixit, pro cœlestibus. Sub dio, sub cœlo. Et suspicor *Dia* fuisse scriptum. *Tartara* infra terram sunt, Angeli *supra cælum.* Et huc usque porrigitur hoc regnum.

Audit Tyrannus anxius
Adesse Regum Principem,
Qui nomen Israel regat
Teneatque David Regiam.

Christus Rex erat. Satanas Tyrannus. Is per Herodem belligeratur adversus Christum. Audit ex Magis, & Scribis convocatis. *Anxius*; Sic enim legis, turbatum Regem Herodem.

Exclamat amens nuntio,
Successor instat, pellimur.
Ferrum satelles corripe,
Perfunde cunas sanguine.
Mas omnis infans occidat,
Scrutare nutricum sinus,
Interque materna ubera
Ensem cruentet pusio.

Nuntium dixit, rem nunciatam. *Successor*, Christus *instat*, quia natus. *Pellimur*, Aliud erat regni genus, quam credebat Herodes: de quo elegantem Hymnum canit Chorus Ecclesiasticus:

Herodes hostis impie,
Christum venire quid times?
Non arripit mortalia,
Qui regna dat cælestia.

Nemo non exsecratur Herodis crudelitatem. Sed quicunque dediti sunt opibus, aut honoribus mundi, similem exercent crudelitatem in innocentes, quoties imminet periculum, ne pereat illis quod amant.

Suspecta per Bethleem mihi
Puerperarum est omnium
Fraus, ne qua furtim subtrahat
Prolem virilis indolis.

Ne qua, ne aliqua puerpera. Ita metri ratio postulat. Alioqui *ne qua* possit accipi, pro ne qua via.

Transfigit ergo carnifex
Mucrone districto furens,
Effusa nuper corpora,
Animasque rimatur novas.

Effusa nuper, nuper nata. *Animas novas*: Nam infundendo creantur. *Rimatur*, quia letali vulneri locus quæritur.

Locum minutis artubus
Vix interemptor invenit,
Quo plaga descendat patens,
Juguloque major pugio est.

Mire tractat hunc miserationis adfectum. *Juguloque major pugio est*, Quum pugio sit gladiolus brevior, tamen jugulo major. Est autem Epiphonema rei narratæ.

O barbarum spectaculum!
Illisa cervix cautibus,
Spargit cerebrum lacteum,
Oculosque per vulnus vomit.

Ad exaggerandum rei atrocitatem, ponit ob oculos varia mortis genera. *Oculosque per vulnus vomit*: Expulsu prosiliunt oculi. *Lacteum cerebrum*, nullis adhuc pituitis aut alioqui vitiosis humoribus corruptum.

Aut in profundum palpitans
Mersatur infans gurgitem,
Cui subter arctis faucibus
Singultit unda & halitus.

Quoniam infantis est tenerum corpus, & calore foveri solitum, *palpitat* ad sensum aquæ frigidæ. *Singultit unda*; Ob fletum sæpe singultiunt pueri. Hic frigus aquæ, & interclusus halitus movet singultum.

Salvete flores Martyrum
Quos lucis ipso in limine
Christi insecutor sustulit,
Ceu turbo nascentes rosas.

Flos initium & spes est fructus secuturi. Sic pueritia *flos* est ætatis. Secuti sunt post uberrimi fructus Martyrum adultorum. Hoc genus Apostrophe convenit Epilogo generis Encomiastici.

Vos prima Christi victima
Grex immolatorum tener,
Aram ante ipsam simplices
Palma & coronis luditis.

Christiana victima est mactare carnem cum suis concupiscentiis, quæ rebellant spiritui: quemadmodum scribit Paulus Romanis capite XII. *Exhibeatis corpora vestra hostiam viventem sanctam, Deo placentem, & rationabilem cultum vestrum.* Sed præcipua victima est, ubi totum corpus pro Christi gloria impenditur. Ita Paulus ad Timotheum 2. capite IV. *Ego jam delibor, & tempus meæ resolutionis instat. Aram ante ipsam*, pro *ipsam* legendum suspicor, *cujus. Palma*

A *ma & coronis*) Palma insigne erat victoriæ. Dabantur & coronæ victoribus. Mire servavit decorum personæ. Puerorum est ludere. Ludunt ante aram, in qua mactati sunt, sed ludunt palma, & coronis, prius exempti vita, quam scirent se vivere.

Quid proficit tantum nefas?
Quid crimen Herodem juvat?
Unus tot inter funera
Impune Christus tollitur.

Adversus divina consilia, nihil valet humana vigilantia. Nihil non est factum ab Herode, ne Christus elaberetur. Solus elapsus est.

B *Inter coævi sanguinis*
Fluenta solus integer
Ferrum, quod orbabat nurus,
Partus fefellit virginis.

Graviter dixit *fluenta sanguinis:* festiviter autem, *coævum sanguinem*, ejusdem ætatis infantium. *Orbabat nurus*) Nurus dixit sponsas. Orbatur qui liberis privatur, aut alioqui re carissima. Nec sine tropo *ferrum* dixit gladium.

Sic stulta Pharaonis mali
Edicta quondam fugerat
Christi figuram præferens
Moses præceptor civium.

C Confert historiam Veteris Testamenti cum historia Euangelica. Pharao Rex Ægypti, videns increscere populum Hebræorum, jussit ut omnis fœtus masculinus exponeretur. Moses tamen expositus in Nilum, Deo volente servatus est, inscio Rege. Confert igitur Pharaonem cum Herode, Jesum cum Mose. Jesus captivos, Diaboli tyrannide oppressos, liberavit, ac cœlestis Hierusalem cives fecit. Moses suos cives eduxit ex Ægypto. *Præceptorem* dixit restitutorem.

Cautum & statutum jusserat,
Quo non liceret matribus,
Cum pondus alvi absolverent,
Puerile pignus tollere.

D *Cum pondus alvi absolverent*, id est, cum emitterent fœtum. Absolvitur quod perficitur: absolvitur quod dimittitur. *Puerile*, a puero dixit. Nam masculum intelligit. *Tollere*, pro educare dictum est, sive sustollere.

Mens obstetricis sedulæ
Pie in Tyrannum contumax
Ad spem potentis gloriæ
Furata servat parvulum.

Exodi capite II. narrat hoc factum a matre Mosis. *Ad spem potentis*) Nam infantis indoles, insigne quiddam præ se ferebat.

E *Quem mox Sacerdotem sibi*
Adsumpsit orbis Conditor,
Per quem notatam saxeis
Legem tabellis traderet.

Moses Dux, Dux & Christus. Sacerdos Christus, & Moses sacerdotium instituit. Moses legem tulit saxeis tabellis inscriptam, Christus auctor est legis Euangelicæ, quam cordibus credentium inscribit per Spiritum sanctum.

Licet ne Christum noscere
Tantisper exemplum viri?
Dux ille cæso Ægyptio
Absolvit Israel jugo.

F Aperit collationem. Moses destinatus dux populi, quum videret Hebræum injuria affici ab Ægyptio, occiso qui parabat injuriam, liberavit Hebræum. Quod tum faciebat in uno, mox factum est in toto populo, via patefacta per Mare Rubrum, in quo periit Pharao cum suis.

At nos subactos jugiter
Erroris imperio gravi,
Dux noster hoste saucio
Mortis tenebris liberat.

Ægyptus Hebræis sonat *tenebras*, unde in mysticis litteris gerit typum vitæ vitiis & erroribus obnoxiæ. Hæc vera longeque miserrima servitus est, servire vitiis. Ab hac liberavit nos Dux noster Jesus, non per legis opera, sed per gratiam, ac per fidei lucem depulit tenebras errorum.

Hic expiatam fluctibus
Plebem marino in transitu,
Repurgat undis dulcibus
Lucis columnam præferens.

Baptismus designabat Mare Rubrum, quod per sanguinem Jesu Christi servat Hebræos, ac transmittit in libertatem, Pharaonem cum exercitu toto mergit. Vitia, malæque cupiditates sunt exercitus Ægyptiorum. Hebræis per noctem prælucebat columna ignis. Nobis ad pietatem resipiscentibus, prælucet Euangelica veritas.

Hic præliante exercitu,
Passis in altum brachiis
Sublimis Amalech premit
Crucis quod instar tunc fuit.

Confert historiam quæ habetur Exodi XVII. Moses stans in vertice collis, tollebat manus in altum, & interea vincebant Hebræi pugnantes adversus Amalech. Christus in cruce pro nobis porrexit manus suas, & victus est hostis noster Satanas.

Hic, nempe, Jesus verior,
Qui longa post dispendia
Victor suis tribulibus
Promissa solvit jugera.

Jesus Nave perduxit Israel in terram promissam, expulsis indigenis. Verum is nihil aliud erat, quam typus nostri Jesu: qui devicto Satana, perducit suos in regnum cœleste. *Post longa dispendia*) Quoniam Israelitæ per annos quadraginta variis casibus agitati sunt in deserto, quum via sit non admodum longa ab Ægypto in Syriam. *Suis tribulibus*) Fratres Christi sunt, qui illi per fidem copulantur.

Qui ter quaternis denique
Refluentis amnis alveo,
Fundavit & fixit petris
Apostolorum stemmata.

Historiam quam legis Josuæ capite tertio & quarto, accommodat ad allegoriam. Quum Israelitæ pedibus transissent Jordanem, inferiore parte fluminis defluxu suo relinquente siccum alveum, & superiore semet in altum aglomerante, Josue jussit, ut e singulis tribubus singulos eligerent, qui rursus ingressi Jordanem, e medio alveo tollerent singulos lapides durissimos, quos in ejus facti memoriam reponi jussit. Hos viros interpretatur duodecim Apostolos, per quos Christus fundavit Ecclesiam suam: quemadmodum legis Apocalypseos capite vicesimo primo. Et murus civitatis habens fundamenta duodecim, & in ipsis duodecim nomina duodecim Apostolorum & Agni. *Ter quaternis*, id est, duodecim. *Refluentis*, Ita Psalmus: *Jordanis conversus est retrorsum. Stemmata* dixit monumenta.

Jure ergo, se Judæ Ducem
Vidisse, testantur Magi,
Cum facta priscorum ducum
Christi figuram finxerint.

Ex tribu Juda natus est Jesus, juxta Prophetiam: *Ex te enim exibit Dux, qui regat populum meum Israel. Vidisse testantur Magi*) Ajunt enim: *Ubi est qui natus est Rex Judæorum? Cum facta*) *Vidimus*, inquiunt, *stellam ejus.* In signo viderant Jesum, quemadmodum Judæi viderant Jesum in figurarum ænigmatis, & oraculis Prophetarum, priusquam nasceretur. Nimirum, hoc est quod ait: *Cum facta priscorum ducum Christi figuram finxerint:* quemadmodum modo declaravit de Mose & Josue. *Finxerint* dixit, pro designarint.

Hic Rex piorum judicum
Rexere qui Jacob genus,
Dominæque Rex Ecclesiæ
Templi novelli ac pristini.

Christus in medio seculorum natus est, sic ut utrumque tempus complectatur, & præteritum, & sequens. Rex erat Synagogæ, Rex est Ecclesiæ. Rex erat Patriarcharum, Regum ac Judicum Israelis. Rex est & posterorum idem Jesus Christus. *Dominam Ecclesiam* vocat, quod huic se submittat orbis. *Templum novellum* dixit Ecclesiam, hoc est, Templum spirituale. Et *Templum pristinum*, dixit Templum Solomonis, quod Ecclesiæ gerebat imaginem. Idem Christus utrisque imperabat, sed aliter. Illis destinatus,

tus, his exhibitus: illis adumbratus figuris, his palam declaratus: illis promissus, his datus. Illi servabantur, quia credebant venturum; nos servamur, quia credimus venisse.

Hunc posteri Effraym colunt,
Hunc sancta Manassæ domus:
Omnesque suscipiunt tribus
Bis sena fratrum semina.

Non solum ea Judææ pars, unde natus est Christus, adorant Christum, verum etiam omnes Tribus, quæ sunt duodecim, sortitæ nomina a duodecim Patriarchis filiis Jacob.

B *Quin & propago degener*
Ritum secuta inconditum,
Quæcumque dirum fervidis
Baal caminis coxerat:
Fumosa avorum numina
Saxum, metallum, stipitem,
Rasum, dolatum, sectile,
In Christi honorem deserit.

C Germani Judæi sunt, qui genus ducunt ab Abraham, Isaac, & Jacob, ac duodecim Patriarchis. Nam hi coluerunt unum Deum. *Degenerem propaginem* vocat eos, qui genus duxerunt ab Agar, Moab, & Ammon, unde Gentium origo, Deos multos colentium. *Quæcumque dirum fervidis Baal caminis coxerat)* De Baal idolo, quod colebatur olim ab impiis, multis est mentio in libris sacris. Aram Baal demolitus est Gedeon, una cum luco, ac novum exstruxit altare. Quoniam autem variæ Gentes erant, colentes simulacra, ideo dicit: *Quæcumque* natio *coxit dirum Baal*, hoc est, exsecrabile simulacrum, fervidis caminis. *Fumosa avorum) Fumosa* dixit, vel ob vetustatem, A vel ob fabrorum officinas. *Saxum, metallum, stipitem)* Tres materias refert Deorum, lapidem, æs, lignum. Opificium item triplex. Metallum raditur lima, saxum secatur, lignum dolatur.

Gaudete quidquid gentium est,
Judæa, Roma, & Græcia,
Ægypte, Thrax, Persa, & Scytha,
Rex unus omnes possidet.

Invitat omnis orbis nationes, ad laudandum Jesum, qui Rex est omnium, per quem unum omnes ad vitam revocantur.

Laudate vestrum Principem
Omnes beati ac perditi,
Vivi, imbecilli, ac mortui,
Jam nemo posthac mortuus.

Quibus res sunt prosperæ, *beati* dicuntur. *Perditi*, qui variis malis adfliguntur. Sed sæpe beatiores sunt adflicti, quam beati. Utrique tamen laudare debent Principem suum Jesum. *Beati*, quod successu rerum ex ipsius benignitate fruantur. Adflicti, quod per illius misericordiam emendantur ac purgantur, ne pereant in æternum. *Vivi, imbecilli) Sive morimur*, inquit Paulus, *sive vivimus, Domini sumus.* Qui vivit ac valet, laudet Principem suum, qui in hoc vitam largitur, ut reddatur melior. Qui ægrotat, laudet Regem suum, qui nostro bono morbos immittit. Qui moritur, laudet Principem suum, quoniam transfertur ad vitam feliciorem. Neque enim jam mors dicenda est, quæ recta perducet ad vitam æternam, per Jesum aperto regno cœlorum. Non enim moriuntur, sed obdormiscunt, qui moriuntur in Christo, ad Angeli vocem & corporibus experrecturis.

COMMENTARIOLI DESIDERII ERASMI ROTERODAMI
In Hymnum Prudentii de Epiphania pueri Jesu, FINIS.

CHRISTIANI HOMINIS INSTITUTUM,

PER DESIDERIUM ERASMUM ROTERODAMUM.

Ad Galatas V. Valet in Christo fides, quæ per dilectionem operatur.

FIDES. CREDO, &c. PRIMUS ARTICULUS.
Confiteor primum ore pio, veneror que fideli
Mente Deum Patrem, vel nutu cuncta potentem.
Hunc qui stelligeri spatiosa volumina cœli,
Et solidum omniparæ telluris condidit orbem.

ET IN JESUM, &c. II.
Ejus item gnatum Jesum cognomine Christum.
Quem Dominum nobis agnoscimus & veneramur.

QUI CONCEPTUS, &c. III.
Hunc Maria adflatu divini Numinis, alvo
Concepit Virgo, peperit purissima Virgo.

PASSUS SUB PONTIO, &c. IV.
Et grave supplicium immeritus damnante Pilato
Pertulit, infami suffixus in arbore, mortem
Oppetiit, tumulatus humo est, claususque sepulcro:
Interea penetrat populator ad infera regna.

TERTIA DIE, &c. V.
Mox ubi tertia lux mœsto se promserat orbi
Emersit tumulo, superas redivivus in auras.

ASCENDIT, &c. VI.
Inde palam æthereum scandit sublimis in arcem.
Illic, jam dexter Patri adsidet omnipotenti.

ITERUM VENTURUS, &c. VII.
Idem olim rediturus, ut omnem judicet orbem,
Et vivos pariter, vitaque & lumine cassos.

CREDO IN SPIRITUM, &c. VIII.
Te quoque credo fide simili spirabile Numen,
Halitus adflatusque Dei sacer, omnia lustrans.

SANCTAM ECCLESIAM, &c. IX.
Et te confiteor, sanctissima concio, qua gens
Christigena arcano nexu coit omnis in unum
Corpus & unanimis capiti sociatur Iesu,
Hinc proprium nescit, sed habet communia cuncta.

REMISSIONEM PECCATORUM. X.
Hoc equidem in cœtu sancto, peccata remitti
Credo, vel iis sacro fuerint qui fonte renati,
Vel qui diluerint ultro sua crimina fletu.

CARNIS RESURRECTIONEM. XI.
Nec dubito quin exanimata cadavera rursum
In vitam redeant, animas sortita priores.

VITAM ÆTERNAM. XII.
Utraque pars nostri, corpusque animusque deinceps
Juncta simul, vitam ducent sine fine perennem.

SEPTEM SACRAMENTA.
Hoc quoque persuasum est, Ecclesia mystica septem
D Munera dispensat, quæ Sacramenta vocantur.
Hinc variæ dotes, & gratia plurima menti
Cœlitus inseritur, si quis modo sumserit apte.

ORDO PRIMUS.
Ordine namque sacro, confertur sacra potestas.
Ut fungare ministeriis, Christo auspice, sanctis.

MATRIMONIUM. II.
Munere Conjugii nati hunc prodimus in orbem,
Usque adeo pulcri, pulcherrima portio, mundi.

BAPTISMUS. III.
Munere Baptismi longe felicius iidem
Quam primus in te Christe renascimur, atque novamur.

CONFIRMATIO. IV.
Deinde in amore Dei nos Confirmatio sacra
Constabilit, mentemque invicto robore durat.

E EUCHARISTIA. V.
Mysticus ille cibus (Græci dixere Synaxin)
Qui panis vinique palam sub imagine, Christum
Ipsum præsentem vere exhibet intima nostri
Viscera cœlesti saginat, & educat esca,
Inque Deo reddit vegetos, & reddit adultos.

POENITENTIA. VI.
Si quem forte Deo capitalis reddidit hostem
Noxia, continuo metanœa medebitur illi.
Restituet lapsum, rescissaque fœdera rursum
Sarciet, offensi placabit numinis iram,
Commissi modo pœniteat, pigeatque nocentem.
Isque volens peragat præscripta piamina culpæ.

UNCTIO VII.
Unguinis extremi munus nos munit, & armat,
F Migrantemque animam per summa pericula, tuto
Transmittit patriæ, & superis commendat euntem.

AMOR DEI.
Hæc est indubitata Fides, cui pectore certo
Nixus, amabo Patrem super omnia cunctipotentem.
Qui me condiderit que, & in hunc produxerit orbem.
Rursus amore pari Dominum complectar Iesum,
Qui nos adseruit, pretioque redemit amico.
Spiritum item sanctum, qui me sine fine benigno
Adflatu fovet, atque animi penetralia ditans
Dotibus arcanis, vitali recreat aura.
Atque hic Ternio Sanctus, & omni laude ferendus
Toto ex corde mihi, tota de mente, supremis
Viribus, obsequio, meritoque coletur honore.
Hunc unum reverebor, & hoc semel omnis in uno

Spes

Spes mea figetur, hoc omnia metiar uno.
Hic propter sese mihi semper amabitur unus.

AMOR SUI.

Post hunc haud alia ratione, ac nomine carus
Ipse mihi fuero, nisi quatenus omnis in illum
Ille mei referatur amor, fontemque revisat.

FUGA PECCATI.

Culpam præterea fugiam pro viribus omnem.
Præcipue capitale tamen vitavero crimen,
Quod necat, atque animam letali vulnerat ictu.

SUPERBIA. INVIDIA. IRA.

Ne fastu tumeam, ne vel livore maligno
Torquear, aut bili rapiar fervente cavebo.

GULA. LUXURIA. PIGRITIA.

Ne vel spurca libido, vel insatiabilis alvus
Imperet enitar, nec turpis inertia vincat.

AVARITIA.

Ne numquam saturanda fames me vexet habendi,
Plus satis ut cupiam fallacis munera mundi.

FUGA MALORUM HOMINUM.

Improba pestiferi fugiam commercia cœtus
Omnia, summo animi conatu, proque virili.

STUDIUM PIETATIS.

Atque huc incumbam nervis, ac pectore toto,
Ut magis atque magis superet mihi gratia, virtus,
Augescatque piæ divina scientia menti.

DEPRECATIO.

Orabo Superosque precum libamine puro
Placare adnitar, cum tempore sedulus omni,
Tum vero eximie, quoties lux festa recurret.

FRUGALITAS VICTUS.

Frugales epulæ semper, mensæque placebit
Sobria munditiès, & avari nescia luxus.

JEJUNIUM.

Servabo reverens, quoties jejunia nobis
Indicit certis Ecclesia sancta diebus.

MENTIS CUSTODIA.

Sancta uti sint mihi secretæ penetralia mentis,
Ne quid eo subeat fœdumve, nocensve studebo.

LINGUÆ CUSTODIA.

Ne temere juret, ne umquam mendacia promat,
Turpia ne dictu dicat mea lingua cavebo.

MANUS CUSTODIA.

A furto cohibebo manus, nec ad ulla minuta
Viscatos mittam digitos, & si quid ademtum
Cuiquam erit, id Domino properabo reddere justo.

RESTITUTIO REI FORTE REPERTÆ.

Id quoque restituam, si quid mihi forte repertum est,
Me penes haud patiar prudens aliena morari.

AMOR PROXIMI.

Nec secus atque mihi sum carus, amabitur omnis
Proximus: est autem (ni fallor) proximus ille,
Quisquis homo est, at sic ut amor referatur amici
In Christum, vitamque piam, veramque salutem.
Huic igitur fuerit quoties opus, atque necesse,
Sedulus officio corpusque animumque juvabo,
Ut mihi succurri cupiam, si forsan egerem.
Id tamen in primis præstabo utrique parenti,
Per quos corporeo hoc nasci mihi contigit orbe.
Tum præceptori, qui me erudit, instituitque
Morigerus fuero, ac merito verebor honore.
At rursus dulcisque scholæ, studiique sodales
Semper (uti par est) sincero amplectar amore.

ASSIDUA CONFESSIO.

Si quando crimen fuero prolapsus in ullum,
Protinus enitar, pura ut confessio lapsum
Erigat, ac justa tergatur noxia pœna.

SUMTIO CORPORIS CHRISTI IN VITA.

Ast ubi sacrati me ad corporis atque cruoris
Cœlestes epulas, pietasque diesque vocabit,
Illotis manibus metuens accedere, pectus
Ante meum, quanta cura studioque licebit,
Purgabo maculis, virtutum ornabo nitelis.

MORBUS.

Porro ubi fatalis jam terminus ingruet ævi,
Extremumque diem cum morbus adesse monebit,
Mature sacramentis me armare studebo,
Atque his muneribus, quæ Ecclesia sancta ministrat
Christigenis, reteget confessio crimina vitæ
Sacrifico, sumam Christi venerabile corpus.

MORS.

Quod si vicinæ propius discrimina mortis
Urgebunt, supplex accersam qui mihi rite
Oblinat, ac signet sacro ceromate corpus.
Atque his præsidiis armatus, sicuti dignum est
Christicola, forti ac fidenti pectore, vita
Decedam, bonitate Dei super omnia fretus.

HOC FAC ET VIVES.

A

EPITAPHIUM ODILIÆ,

Figendum in cœmeterio sub signo Crucifixi.

Sepulta vivum te salutat Odilia.
Quid ad sepultæ verba mox fugit color?
Vivum saluto viva; cur lubitum est rei
Placidæ bonæque dira dare vocabula?
Mala vita mors est, & sepulcrum, & inferi,
Una hæc tibi timenda, si mortem times.
Nam quod vocant mori, est piis renascier.
Nostri peribit nihil, & haud pilus, nisi
Perit, feraci semen abditum scrobe,
Mox se benigno redditurum fœnore.
B Si rem putaris, quid mori est, nisi seri?
Condi sepulcro, quid? nisi occari sata?
Jamque in propinquo est ille fatalis dies,
Quum vere nostro flantibus Favoniis
Rediviva putri pullulabunt e cavo.
Moxque emicabit læta corporum seges.
Quorum viror perennis, haud umquam amplius
Marcescet: hanc in spem fidelis interim
Sopita gremio terra servat fragmina.
At mens caducis expedita vinculis
Invisa quamquam, vivit ac te cominus
Sentit, videtque, triplici discrimine
Vitæ anteactæ merita carpens præmia,
Messemque pro semente quam fecit metens.
C Bona pars relictis artubus circumvolans
Captat pias hac commeantium preces,
Ut a luendis expiata noxiis,
Quas terreo contraxit e contagio,
Jam pura purum adire possit æthera.
Has flagitato subleva precamine,
Memor, vices te mox manere mutuas.
Pendentis alto victimæ de stipite
Mors obsecranda est; obsecranda vulnera.
Hoc fonte, si quod efficax piaculum,
Vivisque manat, manat hinc & mortuis.
Si porro properas, tum precatus verbulo
Lucem & quietem, perge cursum, te quoque
Para sepulcro, mox secuturus. Vale.

D

EJUSDEM QUERELA

de Filio superstite.

Dictum erat ad sacras mihi nomen Odilia lymphas.
 Idque mei solum jam superesse vides.
Cætera mors rapuit, cineres atque arida tantum
 Terra parens gremio confovet ossa suo.
Quid tibi te dignum, nisi te mors sæva precemur:
 Scindere cui cordi est, quæ bene junxit amor?
Jam nihil est caram a membris discerpere vitam,
 Quiddam etiam dulci dulcius est anima.
Tu potes a gnato dilectam avellere matrem,
 Impia, vel centum rumpere vincla potes:
Quos natura potens, te præter in omnia victrix,
 Mutua quos pietas, quos ita rara fides,
E Quos mores placiti, & dulcis concordia vitæ
 Tam bene, tam multis nexibus unierant:
Hos tu ut distraheres tollis, sine pignore matrem
 Atque ita pars melior orba relicta mei est.
Sed bene, quod mors nostra scidit, tua Christe resarcit:
 Plusque boni reddit, quam dedit ista mali.

RESPONDET FILIUS

sub pictura Christi crucifixi Moysi & Serpentis.

Vita fugax haud longa dedit divortia nostri,
 En mors æqua tibi, quod tulit ipsa refert.
Una duos pietas vivos bene junxerat, ut nunc
 Amborum cineres una recondit humus.
Amborum vultus tabula visuntur eadem,
 Subripuit leto hoc ingeniosa manus.
F At tu spectator, sortis memor omnibus æquæ,
 Hæc saltem ex animo fundito vota sitis.
Christe, necis domitor, ac vitæ perpetis auctor,
 Jugem animis vitam morte repone tua.
Tu sacra illa silex, teretis quæ verbere virgæ
 Vitaleis scatebras gentibus icta dedit.
Tuque salutiferum serpentis in arbore signum,
 Quod veteris colubri cuncta venena domat.
Quin hodieque piis vitæ fons ille perennis
 Pectore defosso sanguis & unda scatet.
Ille dat exanimes reduci recalescere flatu,
 Hæc animæ maculas abluit omnigenas.
His age muneribus dulci cum pignore matrem
 In dextrum referens assere Christe gregem.

DESIDERII ERASMI ROTERODAMI,
OPERUM QUINTI TOMI

FINIS.